

Complete International Centennial Edition

DICTIONARY AND THESAURUS OF THE HEBREW LANGUAGE

VOL. V

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliézer Ben Yehouda

à Jérusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

New York · Thomas Yoseloff · London

מִלוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כרך חמשי

ניו—יורק · טומס יוסלוף · לונדון

THESAURUS TOTIUS HEBRAITATIS

ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. V

NEW YORK • THOMAS YOSELOFF • LONDON

Thomas Yoseloff, *Publisher*
11 East 36th Street
New York 16, N. Y.

Thomas Yoseloff Ltd.
123 New Bond Street
London W. 1, England

Printed in the United States of America

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כ ו ל ל:

א) כל מלות הלשון העב־ית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, הש־ה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים איש־ יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אש־ לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מ ד ר ש מ ל י ם, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

ח ב ר ו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך חמישי

ירושלם — ניו—יורק
שנת העשור למדינת ישראל (1959)

הערה

———

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, והשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

° מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

°° מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

המחבר

לכבוד

הבריגדיר פ. ה. קיש

וההילים והחילות העברים —

שנפלו בשדה הקרב למען ישראל בארצו ובלשונו

ולכבוד

הנדיב לורד מלצ׳ט

(אלפרד מונד)

ברגשי כבוד והכרת טובה

משפחת המחבר

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי הת"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמר"כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ' דר' שטראק, ובכ"י של המשניות המְנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ' מְנֻקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש' שנמצאו בהגניזה שפרסם דר' גינזב' בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח' של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint–Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לצַיֵן בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁖ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

∴ מלים שחדשו אחרים " " " " " " " " " "

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א"א, ארך אנפין.
אב', מסכת אבות.
א"ב ב"ס, אלף בית בן סירא.
א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג' המוס', אגרת המוסר.
אגר' בע"ח, אגרת בעלי חיים.
אדו"ם, אהבת דוד ומיכל.
אדר"נ, אבות דרבי נתן.
אהל', אהלות.

אה"ע, אבן העזר.
אה"צ, אהבת ציון.
או"א, אמת ואמונה.
או"ד (לרסע"ג), אמונות ודעות.
או"ז, אור זרוע.
או"ח, אורח חיים.
אולסה', אולסהויזן.
או"נ, אוצר נחמד.
אוצה"ח, אוצר החיים.
אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.
אוצ"ט, אוצר טוב.
אורח' צד', אורחות צדק.
איו', איוב.
איכ', איכה.
איל' אהב', אילת אהבים.
אי"ש, איש שלום (Friedman).
אמו"ר, אמונה רמה.
אמשד', אמשטרדם.
א"ס, אין סוף.

אסת׳, אסתר.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳ מוס, ארנולד . . .
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״ג, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם סלונזגו).
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא.—בר בהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשדר׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים.—בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
ב״ע, בר עלי.
בעבר׳, בעברית.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, מסכת ברכות.

ג.

גא׳, גאון.—גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ח, ד׳ גנזבורג, מהדורה הדשה של התנך.
ד״ה, דבור המתחיל.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
ד״מ, דוד ומיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוק לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח׳ בתלמוד בבלי של מ׳ רבינוביץ).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.
הרא״ש, הרב רבנו אשר.
הרדב״ז, הרב דוד בן זמרי.
הר״ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר׳, ויקרא.
וכדו׳, וכדומה.

ז.

ז״א, זעיר אנפין.
זבח׳, זבחים.
זכר׳, זכריה.
ז״ל, זה לשונו.

ח.

ח״א, חלק א.
ח״ב, חלק ב, וכו׳.
חבק׳, חבקוק.
חגי׳, חגיגה.
חה״י, חמרת הימים.
חה״נ, חלקת הנקוד.
חה״פ, חלקת הפעלים.
חו״ה, חובות הלבבות.
חוה״מ, חול המועד.
חוהמ״ס, חול המועד סכות.
חוהמ״פ, חול המועד פסח.
חו״י, חות יאיר.
חול׳, חולין.
חו״מ, חושן משפט.
הז״ס, חיים זליג סלונימסקי.
חל״א, חכמי לשון אשורית.
חס׳, חסר, חסרים.
חקו״ד, חקור דין.
חת״ס, חתם סופר.

ט.

טבו״י, טבול יום.
טהר׳, טהרות.
טואו״ח, טור אורח חיים.
טוחו״מ, טור חושן משפט.
טע׳ זקנ׳, טעם זקנים.

י.

י״א, יש אומרים.
יבמ׳, יבמות.
י״ג, יש גורסים.
יוא׳, יואל.
יו״ד, יורה דעה
יוה״כ, יום הכפורים.
יחזק׳, יחזקאל.
יל״ג, יהודה ליב גורדון.
ילק׳ שמע׳, ילקוט שמעוני.
י״מ, יש מפרשים.
יסוה״ת, יסודי התורה.
יסו״ע, יסוד עולם.
יסט׳, יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש׳, ירושלמי.
ירמ׳, ירמיה.

ישע׳, ישעיה.
יש״ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ״י, כתב יד.
כ״מ, כסף משנה.
כמו״כ, כמו כן.
כנ׳, כנוי.
כנה״ג, כנסת הגדולה.
כרית׳, כריתות.
כשת׳, כשתלו (Castello).
כתוב׳, כתובות.

ל.

לקו״ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ׳ לטריש, מ׳ אלרבי, מאיר...
מ״א, מלכים א׳.— מאיר אלדבי.
מ״ב, מלכים ב׳.
מג״א, מגן אבות.
מד׳, מדות.
מדב״מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ״י כ״י).
מדב״ע, מדבר בעדו.
מדה״ג, מדרש הגדול.
מד״ר, מדרש רבה.
מהד׳, מהדורה.
מהר״י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר״ם מרוטנברג, הרב מאיר...
מהרש״ך, הרב שלמה כהן.
מהרש״ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה״ש, משקלי השמות.
מוא״ר, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו״ל, מוציא לאור.
מו״מ, מזרח ומערב.
מו״נ, מורה נבוכים.
מו״ק, מועד קטן.
מ״ז, משקל זכר.— מספר זוגי.
מיכ׳, מיכה.
מיכאל׳, מיכאלים.
מי״כ, מיכה יוסף כהן.
מכי׳, מכילתא.
מכ״ר, משה כהן ריכרסון (בעל תה״ג ותה״ב).
מכשי׳, מכשירין.
מל׳, מלא, מלאים.
מלא׳, מלאכי.
מל״א, מלון לשון אשורית.
מלא׳ ההג׳, מלאכת ההגיון.
מ״מ, מכל מקום.
מנוה״מ, מנורת המאור.
מנח׳, מנחה, מנחות.
מס׳, מסכת.
מסו׳, מסורה.
מ״ע, מצות עשה.—מאיר עין (על הספרי).
מע״ר, מעשר ראשון.
מע״ש, מעשר שני.
מעשר׳, מעשרות.
מק״נ, מקיצי נרדמים.
מ״ר, מספר רבים.
מ״ש, מנחת שי.
משמ׳, משמעה, משמעת, משמעות.
מת׳ שפת׳, מתק שפתים.

נ.

נגע׳, נגעים.
נדר׳, נדרים.
נוסח׳, נוסחה, נוסחאות.
נזי׳, נזיר.—נזירות.
נחו׳, נחום.
נחמ׳, נחמיה.
נחמ׳ ונע׳, נחמד ונעים.
נ״י, נמוקי יוסף.
ניד׳, נידה.
נל״ה, נחי למד הא.
נמס׳, נמסר.
נע״ו, נחי עין וו.
נע״י, נחי עין יוד.
נפ״י, נחי פה יו״ד.
נק׳, נקבה.

ס.

ס׳ פרנקל, סיגמונד...
סדה״ד, סדר הדורות.
סדעו״ר, סדר עולם רבה.
סוט׳, סוטה.
סה״ח וקה״ע, סדר החכמים וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ״א, ספרות המאוחרת.
סה״ש, ספר השרשים, ספרי השנים
סמא״צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ״ג, ספר מצות גדולות.
סמי׳, סמיכות.
סנה׳, סנהדרין.

ע.

עב׳, עבר
עבוה״ק, עבודת הקדש.
ע״ד, על דבר.
עדי׳, עדיות.
עה״מ, עמק המלך.
עה״ש, ערוך השלם.
עובד׳, עובדיה.
עוקצ׳, עוקצין.
ע״ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר׳, עזרא.
ע״ח, עץ חיים.
עי׳, עיין.
עיוה״כ, ערב יום הכפורים.
עי״ש, עין שם.
עי״ת, עשרת ימי תשובה.
ע״כ, עד כאן.
עכ״פ, על כל פנים.
ע״מ, על משקל.
עמ׳ פרנס׳, עמנואל פרנסים.
עמו׳, עמוס.
עפי״ר, על פי רוב.
ער״ה, ערב ראש השנה.
ערוב׳, ערובין.
ערכ׳, ערכין.
ערל׳, ערלה.
ע״ש, על שם.
עת׳, עתיד.
עתיק׳, עתיקות.

פ.

פדר״א, פרקי דר׳ אליעזר.
פה״פ, פה הפעל.
פ״י, פעל יוצא.

פלו׳, פלוני, פלונית.
פסח׳, פסחים.
פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.
פסיק׳ ר״כ, פסיקתא דרב כהנא.
פ״ע, פועל עומד.—פתחי עולם.
פעו״י, פעל עומד ויוצא.
פרש״י, פרש רש״י.
פתי׳, פתיחה.

צ.

צ״ד, צמח דוד.
צו״ג, צום גדליהו.
צוה״ת, צוהר התיבה.
צ״ל, צריך להיות, לומר.
צפני׳, צפניה.

ק.

קדוה״ח, קדוש החדש.
קדוש׳, קדושין.
קהל׳, קהלת.
קוה׳, קוהוט.
קונט׳, קונטריס.
קינ׳, קינה.
קני׳ קנים.
ק״ס, קרית ספר.
ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר...
ר״א מודינא, רבי אריה...
ר״א הקראי, רבי אהרן...
ר״א דלמידיגו, ר׳ אליהו...
ר״א בחור, רבי אליהו...
רא״ב, " " בחור.
ראב״ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב״ש, ר׳ גרשון בן שלמה.
רגמ״ה, רבנו גרשון מאור הגולה.
רד״ק, רבנו דוד קמחי.
ר״ה, ראש השנה.
רה״ג, רב האי גאון.
ר״ח, רבנו חננאל.
רח״ו, רבי חיים ויטאל.
ר״י נאגארה, ר׳ ישראל...
ר״י אברבנאל, ר״י ישראלי, ר״י סטנוב, ר׳ יצחק...
ר״י עמדין, ר׳ יעקב...
ר״י א״ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר״י אלבו, ר״י בן אביתור, ר״י יעבץ, רבי יוסף...
ר״י הלוי, ר״י אלחריזי, ר״י חיוג, רבי יהודה...
ר״י מפיסא, ר׳ יחיאל...
רי״א, ר׳ יצחק אברבנאל.
ריב״ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב״ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב״ק, ר׳ יהודה בן קריש.
ריב״ש, רבי יצחק בר ששת.
רי״ף, רבי יצחק אלפסי.
רי״ק, רבי יוסף קמחי.
ר״ל, רצה לומר.
רלב״ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב״ח, רבי לוי בן חביב.
ר״מ, רבי מאיר.—רבי משה.
ר״מ מרוטנברג, ר״מ גבאי, ר״מ דרעי, רבי משה...
רמ״א, רבי משה איסרליש.
רמא״ג, יר׳ מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב״ם, רבנו משה בן מימון.
רמב״ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב״ע, רבי משה בן עזרא.
רמ״ג, ר׳ מאיר גבאי.
רמח״ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ״ע מפאנו, רבי משה עזריה...
רמ״ק, רבי משה קורדובירו.
ר״ן, רבנו נסים.—רבנו נתן.
רנה״ו, ר׳ נפתלי הירץ ויזילו.
רנ״ק, ר׳ נחמן קרוכמל.
רסע״ג, רב סעדיה גאון.
רע״ב, ר׳ עובדיה ברטנורה.
רע״ג, רב עמרם גאון.
רע״פ, ר׳ עמנואל פרנסים.
ר״ש הנגיד, ר״ש גמע, רבי שמואל...
רשב״א, ר׳ שלמה בן אדרת.
רשב״ג, ר׳ שלמה בן גבירול.
רשב״י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב״י הבבלי, רבי שלמה בר יהודה...
רשב״ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב״ץ דוראן, ר׳ שלמה בן צמח...
רש״ט פלקיירא, רבי שם טוב...
רש״י, רבנו שלמה יצחקי.
רש״ל, ר׳ שלמה.
ר״ת, רבנו תם.—ראשי תיבות.

ש.

ש׳ בלאך, שמשון...
ש״א, שמואל א׳.—שבילי אמונה.
ש״ב, שמואל ב׳.
שבו׳, שבועות.
שבי׳, שביעית.
שבי״ע, שבילי עולם.
שדה״פ, שער דקדוק הפעלים.
שדה״ש, שער דקדוק השמות.
שד״ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה״ג, שבת הגדול.
שה״כ, שיר הכבוד.
שה״פ, שם הפעולה.
שה״ק, שלשלת הקבלה.
שה״ש, שיר השירים.
שו״ע, שולחן ערוך.
שופט׳, שופטים.
שו״ת, שאלות ותשובות.
ש״ז, שם זכר.
שזו״נ, שם זכר ונקבה.
שי״פ, שמואל יוסף פין.
שי״ר, שלמה יהודה רפפורט.
של״ה, שני לוחות הברית.
שמה״צ, שמות הצמחים.
שמו׳, שמות.
שמח׳, שמחות.
שמ״ע, שמיני עצרת.
ש״נ, שם נקבה.
שנו״ז, שם נקבה וזכר.
שעה״ש, שער השמים.
שקל׳, שקלים.
ש״ש, שירי שלמה.
שש״ק, שירי שפת קדש.
ש״ת, שמחת תורה.

שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן.—ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו', תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנחו', מדרש תנחומא.
תנח' בוב', תנחומא שהו"ל בובר.
תענ', תענית.
תק' מדה"נ, תקון מדות הנפש.
תרג', תרגום.
תרומ', תרומות.
תשו', תשובות.
ת"ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen. —Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Bpockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden. — MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud. Midrasch und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th .Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift der deutschen Morgenländ. Gesellschaft.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים· אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסם בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

בסיום כרך זה עלי להביע חן-חן רב להנהלת ההסתדרות הציונית העולמית, לועד הפועל של „ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל״, ולבאי-כחם ה״ה יצחק גרינבוים ודוד רמז, על העדוד הרוחני והעזרה החמרית שנתנו לי, ושהודות להם יכלתי להדפיס את הכרך הזה ולהמשיך לסיום המלון שכרכיו האחרונים יופיעו בזה אחר זה מדי שנה בשנה. להם אוכל לאמר: „העם המכיר טובה, יודה לכם״.

מן הצדק היה להקדיש את הכרך הזה ל„הסתדרות״. אך דעתה כדעתי, כי הנשיא לשעבר של „קרן-אמונים לזכר אליעזר בן-יהודה״ — הבריגדיר פ. ה. קיש, והחילים והחילות העברים — שנפלו במלחמה זו, קודמים להקדשה ולהנצחה.

כמו-כן מביעה אני בהזדמנות זו את תודתי לעורך, הפרופ׳ נ. ה. טורטשינר, על התמסרותו לרוח המפעל ועל שמרו בקדשה על עקרון המלמדים שעסקו, אחר מות בן-יהודה, בעריכת שלשת הכרכים הקודמים: לרדת למחשבתו של המחבר.

ירושלם-תלפיות

כ״ו בכסלו, כ״ז להצהרת בלפור.

חמדה בן־יהודה

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הנון

— סוף —

א·**נסס**[1], ממנו א.נָסַס, מֹסֵס.

א·**נָסַס**, פ״ע, נֹסֵס, — נָסַס הַמֹּסֵס, דלק באש מקצהו האחד ומקצהו השני יוצא הלֶת שלו: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו ביום אחד וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נֹסֵס [2]) ושאר עץ יערו מספר יהיו (ישעי׳ י יז—יט).

ב·**נסס**[3], ממנו ב.נָסַס, נֵס.

ב·**נָסַס**, קל לא נמצא.

—התפעל, הִתְנוֹסֵס, מִתְנוֹסְסוֹת,—א) הִתְנוֹסֵס הַנֵּס, הורם, התנפנף: נתתה ליראיך נֵס לְהִתְנוֹסֵס [4]) (תהל׳ ס ו). —ומצוי בסהמ״א: הנס יתנוסס, ונדחי ישראל

יכנס (רס״י הבבלי, סליחי׳ ליום ג, תערוג אליך).—ואמר המליץ: כי קצת שיריו בצל השכל חסו, וכנס על ההר התנוססו (ר״י חריזי, תחכמי׳ יח).—ב) הִתְנוֹסְסוּ אבני נזר, התרוממו, ובהרחבה, נגלו ונראו בזהר מבהיק, התנוצצו: כי אבני נזר, מִתְנוֹסְסוֹת על אדמתו (זכרי׳ ט יו).—ומצוי בסהמ״א: והורדת ממרומות אבנים שלמות אבני קדש בידים תפושות אבני נזר מתנוססות (כלה״ע, אגרי׳ מי בן מקין). הייגו בימי חרפנו בדמי החשק מתבוססים, ואבני נזרי האהבה על אדמתנו מתנוססים (עמנו׳, מחבר ח).—ובהשאלה גם לדברים מֻפשטים: דברי חן וידידות המתנוססים מתוך מכתבך ירדו חדרי לבבו ויהמו אותו לעומתך (כרס חמד ה, אגרי׳ י). איה איפוא כבוד מכובד אם שמו יתנוסס על ראש ספר לא נדפס (ש׳ בלוך, הקדי׳ שבי״ע). אל נא תחשוך ידך מתת לי הסכמתך אשר תתנוסס כאבן חן בראש ספרי (יל״ג לריב״ל, בלאר ילחק 180). משלך יתנוסס כאבן נזר במשבצות ספרי (הוא, אגרות א יד).—ג) *נעשה לו נֵס, מעשה פלא למעלה מהטבע: וישמחו היהודים מאד במצאם אותו חי גם בשמעם את דברי הנס אשר התנוסס בו כי הצילו ה׳ (יוסיפון, דפו׳ פרנק׳ ס״ח). ממסגר אסיר

---

[1]) בערבי נשש a).

[2]) כך בנסחה המסורה, ועי׳ הערה לערך מסס.

[3]) בערבי נצ b), הגביה, הרים, הראה, נתן סימן.

[4]) הקדמונים, וקצת החדשים פרשו במשמ׳ נתקבץ תחת הדגל.

---

a) نسّ b) نصّ

בצאת לחפש, נתנוסס נס בטביעת רפש (ר"י טוב עלם, יולי לשבה"ג, אלהים צלעדך). ומעשה נסים מתנוססים ומתחדשים חדשים לבקרים (כשלות לבית דוד א א). הנה התנאי הראשון הוא שיתחדשו על ידו מעשה נסים מתנוססים לעין קול (שם ג יט).

—פוע', נוסס, במשמ' רוממות: אלים ביום מחוסן, חלו פני מנוסן, טל אורות לנוססן, להטלילם בעצם ניסן (ר"א קליר, תפ' טל, אלים). ברכוד כבודה תכוננה, לאורה לאומים תלוה, מלך מכבודך תמלאה, נצח נצחים תנוססה (מוסף ליוה"כ, אופל אלמנה).—ודגלים נוססים: קול גלגל כרעם ירגיז שמים ודגלים נוססים עין שמש יחשיכו (יל"ג, אדו"מ ח). — ב) במשמ' עשה מעשה נסים: המפליא לעשות עם בריא ואמל, קרובים רחמיו ולא כחציר קמל, טריה לרטיה יגלגל בו באומל, נס בתוך נס ינוסס חומל (רשב"י הבבלי, שבת ברא"ש, אהבה לדעת). מלמעלה קיימו מה שקבלו למטה דודים, נס ינוסס לפרסם כאז פלאו מסהידים (מנחם בר מכיר, סליחי' לתעני' אסתר, אדם בקום עלינו). ויפליא פלאים גדולים ויננוסס רוב נסים (מן, ד"ה מלכים וא"י ב 35).

—פעי', ^נסס,—נעשה לו נס; אמץ (גדעון) ונסס כאיתן בחרב וגזת טל (ר"א קליר, תפ' טל, אחת אילת).

ג.נסס, ממנו ג.נסס.

ג.נסס, פוע'. נוסס, הנושא הרוח — הרים ונפנף כמו נס, דחף בו: כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (ישעי' נט יט).[1] — ואמר המשורר: רוחו נוססה בלבבי ובכל לב יראתיו ובשם למדני נביא לי שלח קראתיו (ראב"ע, שם אלי). רוחו נוססה בו ויגבה לבו בעוד יש בו נשמה הולך לקבר ופתאום ישבר בשובו אל האדמה (הוה, אשרי החים). אך הצדיק המושל ביראת אלהים רוח אלהים נוססת בו (בעל הנפש להראב"ד הקד'). אשר רוח ההתמדה נוססה בו (קרית ספר לרמח"ג אגרת כב). אף נוססה בי רוח עצה (אהבת ציון מפו 21).

—וחכמה: לך יאתה תבונתי הדורה והוד דעי וחכמה נוססה בי (תלונה על הזמן לדון יהודה אברבנאל או"כ ב עד).—וקנאה: וקנאת יי' צבאות נוססה בנו אלצנו דהפנו

[1] [כלו' התרוממה על הצד להשיבו אחור, רד"ק בשרשים. וריב"ג פרש: רוח יי' תסלקנו מעלינו ותדחהו, ע"כ. ורש"י: נפלאת בו לשון נס. ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ. כמו והיה כמסוס נוסס, ע"כ. וע' גם רש"י סנה' צח. ד"ה נוססה. והחדשים פרשוהו פוע' מן נוס, כמו הניס ודחף].

לצאת לעזרת יי' בגבורים (הקד' המגיה ספר הזהר מנטובה).

—^התפו', התנוסס: ואז רוח הקדש מתעוררת ומתנוססת ומשתוקקת (ספר האמונות מהר' שם-טוב א ט לד.). רוח השיר לא יתנוסס בם עוד זולתי בקצת המדבריות והעמקים אשר בממלכת יעמען ישירו (שבי"ע ג, ערב כו). בשתים אלה התפאר ישראל עת נר אלהיו על ראשו עוד יהל ולבו התנוססה רוח אבותיו: בהדר עמקיו וצניעות בנותיו (יל"ג, הבת השובבה, א ה, שירי השירים).

נסע,[1] ממנו נסע, מסע, נסיעה, *נסע, ^נוסע, ^הסעה.

נסע, פעו"י נסעו, נסעו, נסע, נסעים, נסוע, בנסוע, בנסעם סעו, יסע, ויסעם, ונסע, נסעה, תסעו, יסעו, יסעו, א) נסע פלוני ממקום למקום, עקר את אהלו והלך למקום אחר, aufbrechen um weiter zu ziehen; — partir, voyager; to set out, to journey — ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה (בראש' יב ט). ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער (שם יא ב). ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך (שם לג יב). ויעקב נסע סכתה (שם יז). ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם (שם לה ה). ויסעו מבית אל (שם יו). ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה (שם לז יז) וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם (שמות יד י). מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שם יה). ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (שם יט). ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם (שם מ לו). כל הפקדים למחנה יהודה וכו' ראשנה יסעו (במד' ב ט). ככל אשר צוה יי' את משה כן חנו לדגלהם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו (שם לד). ובא אהרון ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך (שם ד ה). על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו (שם ט כג). ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה (שם י ה). ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם (שם יח). נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יי' אתו אתן לכם (שם כט). ויסעו מהר יי'

[1] גם בארמית יהודית; באשורית נסו; בערב' משמש שרש נזע [a] במשמ' הרחיק מן, עקר אותו ממקומו.

[a] نزع

דרך שלשת ימים (שם לג). והעם לא נָסַע עד האסף מרים (שם יב יה). וַנִּסַּע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול (דבר' א יט). ואתם פנו לכם וּסְעוּ המדברה דרך ים סוף (שם מ) ואתם תִּסְעוּ ממקומכם והלכתם אחריו (יהוש' ג ג). ויהי בִּנְסֹעַ העם מאהליהם לעבר את הירדן (שם יד). כי שמע כי נָסַע מלכיש (מב יט ח). וַיִּסַּע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה (ישעי' לז לז). ומשחית גוים נָסַע יצא ממקמו (ירמי' ד ז). וַנִּסְעָה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם (עזרי' ח לא). — ועמוד הענן וכדומ': וַיִּסַּע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם (שמות יד יט). ויהי בִּנְסֹעַ הארן ויאמר משה קומה יי' (במדי' י לה). — והרוח נָסַע: ורוח נָסַע מאת יי' ויגז שלוים מן הים (שם יא לא).—ואֹהֶל: וְנָסַע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת (שם ב יז). —וצאן: על כן נָסְעוּ כמו צאן יענו כי אין רעה (זכרי' י ב). — ב) פ"י), כמו נָסַח, נָסַע יתדות המסכת וכדומ': וייקץ (שמשון) משנתו וַיִּסַּע את היתד מאת המסכת (שופטי' יו יד). ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות וַיִּסָּעֵם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר (שם ג). — ויתדות האהל: אהל בל יצען בל יִסַּע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעי' לג כ). — ובתו"מ: על פי הגבורה נ ס ע ו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות שלא נ ס ע ו אלא מפי הגבורה (ר' אליעזר, מכי' בשלח, ויסע א). נסיעה זו לא נ ס ע ו אלא על פי משה (ר' יהושע, שם). אמר הקב"ה למשה משה אין להם לישראל אלא ל י ס ע (הוא שם ב ג). נסתלק הענן היו כולן מתקרבין ל י ס ע ומישבין את כליהם (ילק' במדי' תרפו). — וגם לדבר לא בע"ח: בכל יום היה הארון נ ו ס ע אחר שני דגלים וכו' והיום ההוא נ ס ע תחילה (תוספ' סוטי' ח ח).—ובמשמ' פ"י: לאחר שהיו נוסעים אלו שני דגלים היו הלוים נ ו ס ע י ם את המשכן (מד"ר במדי' ב). — ומצוי בסהמ"א, ובהשאלה גם לדברים רוחניים במשמ' חדל: אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו אשר ת ס ע בנסעו התבונה ותחן התעודה בתנותו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן). ראשיתם אחריתם ואחריתם ראשיתם ו נ ו ס ע י ם בתבניתם דגלים לקראת דגלים (ראב"ע, אלולים מהודך). ותהיינה מבאיבות אחר שיהיו משמחות ו נ ו ס ע ו ת אחר שיהיו חונות (רש"ט פלקיירא, לרי היגון 10). — ובשמ' העקרית: ואיבה אתי אחר פנותם ואשאר כ נ ס ע ם והם רוחי ונפשי ונשמתי (רשב"ג, ידידי שעו מני) פוורי קצות מגוי אל גוי נ ס ע ו, צפו דרך ביום כי תריעו ותתקעו (ר"י הלוי, אסיר מסחר). — ומשל: על כן יאמרו המושלים הנסיעה תשועה וההליכה ברכה וכל ה נ ו ס ע הוא לחפצו נוגע (ר"י חריזי, תחכמוי כו). כלו' כל מי שמשתדל בדבר יגיע לתכלית חפצו. — והפילו הפיטנים את נ' פ"פ ואמרו סָע, סָעוּ, במקום נְסַע, נְסְעוּ: רגל גביר אחים ו ס ע פעמים סבותה, ומארמי ושעיר בעדו סבותה, בכן חניטיו ס ע ו ראשית סבותה (ר"א קליר, ב, סכות, אליס כהסעין). הרי כמה שנים גלה יסוד מבוני, ו ס ע מתוכי אומר ונתתי משכני (הוא, קיני' לת"ב, איכה תפארתי). מהלך ארבע מאות פרסה, נע ונד מבמורת לפרשה, ס ע משעיר והכמין פרוסה (הוא, שבת זכור, אזכיר סלה). ס ע מסע אחר מסע (רסע"ג, תוכחה, JQR N S. III, 95.). מתנהו קבץ וכל יועציו, נבבדיו שריו וגם מליציו, ס ע ו כאחת בהשאת מפלציו (שמעון בר יצחק, ז' פסח, אותותיך ראינו). שש וקידש ופשט בצהלה, ס ע וטבל וספג כבתחילה (משולם בר' קלונימ' סדר עבודה, אמונה כפלאותיך). יחידתי ס ע י מבית עונים ובנויה מחנה צדק חני נא (ר"י חריזי, הענק, אות מ'). — סְעוּ למנוחות, הלכו לעולמם, מתו: מרוב עונינו אבדנום נאספו מנו בחטאינו ס ע ו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות (סליחי' אנשי אמונה). — ואמר המליץ: נאספו ברוב עוני לעמם, ונסעו לבית עולמם, ס ע ו המה למנוחות ועזבו אותי לאנחות (ר"י חריזי, תחכמי' כא). בקחתו מעמדי את מחמדי עיני גאוני ורווני וכו' אשר ס ע ו למנוחות ועזבו אותי לאנחות (ר"מ אלמושנינו, הקדי' מאמץ כח).

—הִפעי'. הִסִּיעַ, מַסִּיעַ, תַּסִּיעַ, תַּסִּיעִי, יַסִּיעַ, יַסַּע, יַסִּיעוּ.
—א) הִסִּיעַ, דבר. עשה שיִּסַּע, שיֵעָתֵק למקום אחר; וַיַּסַּע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור (שמות יה כב). וַיַּסִּעוּ אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית (מ"א ה לא). ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תַּסִּיעִי (מ"ב ד ד). יַסַּע קדים בשמים וינהג בעזו תימן (תהלי' עח כו). וַיַּסַּע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר (שם נב). גפן ממצרים תַּסִּיעַ תגרש גוים ותטעה (שם פ ט). — ב) כמו נסח, עקר: יתצני סביב ואלך וַיַּסַּע כעץ תקותי (איוב יט י). מַסִּיעַ אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהלי' י ט).—ובתו"מ: ויסע משה את ישראל

שהסיען בעל כרחן במקל (כ"א, מכי' בשלח, ויסע א). ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה (כ"י בן אלעאי, שם). גפן שהסעתה ממצרים (שם, שירה י). תנור שנטמא וכו' ממעטו מבפנים ארבעה טפחים ר' שמעון אומר וצריך להסיעו (כלים ה ז). בית דין מסיעין את העדים ממקום למקום (רסב"א, סוטי' פ). —ומצוי בסהמ"א: הסיע חבצלת השרון, בשמחה ובשירים ורן, ולפניהם משה ואהרן (כ"י הלוי, אלהים בקדם מזיתיך). וידיו להניע ורגליו להסיע, ואזן להגיע ללבו שמועותיו (ראב"ע, בשם אל). וישבנו אצלם ובצלם עד אשר שלוחיהם הסיעונו ילוה השלום הגיעונו (כ"י חריזי, תחכמו' ז). הסעת עם כצאן לנחות, ונהגתם בעדר בשבע שמחות (יוס' ב שבועי', אלה מייב). אלא מסיעין היו אותו ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה (רש"י במדב' ה' יח). — ובהשאלה הִסִּיעַ את לבו, את דעתו מדבר, כמו הִסִּיחַ: מי שהיה טהור והסיע את לבו מלאכול (טהרי' ז ח). יסיעו דברים מלבן (רבי, מכי' בשלח ב ג). אפילו הניח ביתו והלך לשבות אצל בתו באותה העיר אינו אוסר שכבר הסיע[1] מלבו (ר"ש, ערובי' מי ה). שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך הסיע דעתו כמי שהוא שינוי מקום (ירוש' ברכ' ו ח). כן בשהסיע דעתו וכן בשלא הסיע דעתו (שם ז ה) — וְהִסִּיעַ את פלוני מדבר: הסיעו עצמם מקדמונו של עולם אמרו אי אפשינו לא בו ולא באלהותו (כ"א בר"ש, מד"ר בראשי' לח). כיון שראה משה כך הסיען מחטאין של ים (שם שמות כד). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (שם קהלי, ונסיע אבנים).—ובסהמ"א; מצות עשה לדרוש את העדים ולחקרן ולהרבות בשאלתן ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה (רמב"ם, עדות א ד). — וְהִסִּיעַ דָּבָר מִלִּבּוֹ: ועל מה שכתבת בסעודה שלישית מהיכן אני אוסר אני כתבתי לך בכתבי הראשון מניין ואם אתה מסיעו מלבך מה אעשה (ספי' הישר לר"ת, סי' מח יב).—והסיע דעתו: נפל לעגו בפיהם והסיעו דעתם מאשר היו בו בראשונה (כ"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו ד).—ובהשאלה, הִסִּיעַ אות פלונית לאחרת, החליפה,קרא במקומה האות האחרת; שבמשנת תורת כהנים הסיע ר' אלעזר את הנון, הזה, (של נוז) ללמד ואמר דבר המליז את ישראל מאביהן שבשמים (תשוי הגא', הרכבי מט). — ובהשאלה, *הִסִּיעַ את פלוני, הענישו, הטיל עליו קנס: ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן (ב"ב ח:). — ובסהמ"א: ונשאר לנו עוד שטר אחר שעושין זקני הקהל והדיינין להשוות ביניהן ולהסיע על קצתן ולפסוק ולהשוות ביניהן כמה יתן כל אחד ואחד בכך וכך מס, או בכך וכך צדקה (כ"י ברצלוני, פתי' ספ' השטרות).

—כִּפעי, נִסַּע: דורי נִסַּע ונגלה מני כאהל רעי (ישעי' לח יב). הלא נִסַּע יתרם בם ימותו ולא בחכמה (איוב ד כא).

—הָפעי, *הֻסַּע, הוּסַע,—הֻסַּע ממשרה וכדומ', נדחה: מעשה ביוסף בן אולם בציפורי ששימש כהן גדול שעה אחת ולא היה כשר לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט כשיצא אמר לו המלך וכו' מה זה בן אולם לא דייך ששימשתה תחת כהן גדול שעה אחת לפני מי שאמר והיה העולם ואתה מבקש ליטול לך כהונה גדולה באותה שעה ידע בן אולם שהוסע מן הכהונה (ר' יוסי, תוספתי יוה"כ א ד).

*נֶסַע, ש"ז, מ"ר נְסָעִים,—כמו נסיעה: את מוצא בכל מקום יהודה תחלה וכו' תחלה לנסעים שנאמר ראשונה יסעו (מד"ר במדי' ב).

נסק[1], ממנו נָסַק, *הֵסֵק, *הַסָּקָה.

נָסַק, פ"ע, אֶסַּק,—נָסַק למקום גבוה וכדומ', עלה: אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אֶסַּק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהלי' קל"ט ז-ח).—ואמר המשורר: בני שכלו להתחתן בעש נסקו (רמב"ע, דיואן קעא, אוצ' בקרבת, כ"י צודלי).

—הִפעי, *הִסִּיק, הֶעֱלָה,—א) בהשאלה הִסִּיק כך וכך, העלה עפ"י סברה ועיון בדבר שהוא כך: הנמכר לעכו"ם מסיק שם רב ששת שאין לוה וגואל (סמ"ג, מ"ע, סי' סג). אפי' בשם האיש והאשה מסיק בש"ע דאם כתב החניכה וכו' (שו"ת גבורת אנשים להש"ך יט:). ואפילו למי שלא הובאו בשבילו אסור כן מסיק מורי ז"ל בשולחן ערוך (הלבוש, חו"מ תקטו ט). — ב) במשמ' העקרית כמו חִשִּׂיק, העלה עצים על המדורה או העלה את הלהבה - הִסִּיק תנור, בירה

1) בב"י מ' הסירה, ובקצת דפו' הסיחה מדעתו.

1) [בארמית סְלֵק, עלה, בהבלעת הלמד בסמך על דרך פעלי פ"נ. ועי' נָשַׂק.]

וכיוצא בזה, נתן בתוכו עצים והדליקם שיבערו ויחממו ויבשלו בהם וכדו'; heizen; allumer, faire du feu; to make, kindle a fire. ואמר בן סירא: כור נפוח מחם מוצק שולח שמש יסיק[1] הרים (צ"ס גני' מג ד). ומצוי בתו"ם: תנור שהיסיקו בקליפי עורלה (תוספ' ערלה א ז). כירה שהסיקוה בקש ובגבבה נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). תנור שהסיקוהו בקש ובגבבה לא יתן בין מתוכו בין מעל גביו (שם ב). המלקט עצים וכו' להסיק כדי לבשל ביצה קלה (שם יב ב). ולא יסיק בו תנור וכירים (פסח' ב א). נטל ממנה עצים אסורין בהנאה הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה א). עצים שנפלו עליהם משקין וירדו עליהם גשמים וכו' ולא יסיקם אלא בידים טהורות בלבד ר' שמעון אומר אם היו לחין והסיקן ורבו המשקין היוצאין מהן על המשקין שבלעו טהורים (מכשיר' ד י). בית גרמו היו מסיקין מבפנים ורודין (את לחם הפנים) מבחוץ ולא היתה מתעפשת (ירוש' שקל' ה ב). מילא של נחושת עשו לו (למנשה) ונתנו אותו בתוכה והיו מסיקין תחתיו (ר' לוי, שם סנה', י ב). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו (ר' יוחנן, שבת לז:). הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחילת ריח זוהמא רחץ בחמין ולא שתה מהן דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים (שם מא.). עצים שנשרו מן הדקל בשבת אסור להסיקן בי"ט (ר' יוחנן, ביצ' ד:). מסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים (שם לב.). תנור שהסיקו בעצי הקדש ואפה בו הפת (כמי' בר חמא פסח' כו:). והלא מעל המסיק (רבא, שם). דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה (שם קטז.). כשהיתה המצרית לשה את העיסה וממסקת את התנור באין הצפרדעין ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור ומצננין אותו (מד"ר שמות י). כל אותן ז' שנים (של מלחמת גוג ומגוג) מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכינין (ר"א בר כהנא, שם ויקר' יא). כיון שהסיקו את הכבשן השליכו אותן אסורין (תנחומ' נח טו). סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים והשאר מסיקין אותו באור (כלה רבתי ז).—ואמר הפיטן: גם מדורת אש לשונאיך הסקת, מאש וממים אוהביך תציל (סדר עבודה ליוסי בן יוסי, אתה כוננת).

—הפעי', *הֻסַּק, (הוסק),—שהסיקו אותו: תנור מאימתי מקבל טומאה משהוסק כדי לאפות בו סופגנין ר' יוסי אומר רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (תוספתי כלים ב"ק ד ב). והמביא ארונות ותנורין ספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ עד שלא הוסקו טמאין משום ארץ העמים וכו' משהוסקו טמאין משום כלי חרש (שם חול' א-כב). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית (שבי' ח יא). ושל אדמה (נֵר) שהוסק פיו בפתילה (כלים ג ב). תנור שהוסק מאחוריו או שהוסק שלא לדעתו או שהוסק מבית האומן (שם ה ד). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין ונפלו לאויר התנור והוסק התנור (שם ט ה). כשאמרו אפר כירה מוכן הוא לא אמרו אלא שהוסק מערב יום טוב אבל הוסק ביו"ט אסור (ביצה ח.). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (מד"ר שמות י).

—נפע', *נִסּוֹק, (ניסוק),—נעשה חם, רותח: אם מסיק מלמטן והוא נסוק מלמעלן (ר' יהודה, כלים ה ו').—ובמשמ' שמסיקים אותו: במרחץ שהיא ניסוקת אבל במרחץ שאינה ניסוקת אינו אומר אלא (שתצילינִי) מהיזק חמין בלבד (ר' אבהו, ירוש' ברכ' ט ו). תלמי המלך שאל את הזקנים ברומי בכמה ימים ברא הקב"ה עולמו אמרו לו לששה ימים אמר להם ומאותה שעה גיהנם ניסוקת לרשעים (מד"ר בראשי' י).—ובספהמ"א: אל תזכרו אל תעירו האהבה כי אהבת נער באש נסקת (רסב"ג, קטע כ"י גני' ביד שפירא). נותנים קמח ומים בכלי ובוחשין בכף, ושופכים על הכירה כשהיא נסקת (רש"י ברכ' לז:). מדורתה, לשון אש נסקת (הוא, ישעי' ל לג) ואין ממתקין אותו (את החרדל) בגחלת כדרך שרגילים לכבות גחלת או אבן נסקת (ר"ב על הרי"ף, ביצה יד.).—ואמר הפיטן: טעותי אחריהם חיתם לא פוסקת, כפחם לגחלים ועצים לאש נסקת (רסב"י הבבלי, שבת בראשי', אחשבה לדעת).—ומ"ר *ניסקות: המולך שהיה של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין

[1]) כן בגליון, ובגוף הכ"י ידליק

בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו (רש"י, ירמ' ז לא).

נֶסֶר, ש"ז, מ"ר נְסָרִים, (-ין) — לוח של עץ ;Brett planche; board: שהביא נ ס ר שרוחב ארבעה טפחים וקבעו בה (תוספת' עירובי' י (ז) י). אם יש ב נ ס ר ארבעה טפחים צריך שיהא בינו לבין חבירו כמלואו (שם סוכ' א ז). נ ס ר שראשו אחד נתון על גבי האבן וראשו אחד נתון על גבי הספסל רואין את ה נ ס ר שאם ינטל הספסל ויכול לעמוד בפני עצמו (שם אהל' ז ב). נתן נ ס ר על גבי בקעה (שם ה ח). נ ס ר שצף על גבי המים (שם ט ו). נראה נגע בין נ ס ר לכותל (שם נגעי' ו ט). המוציא שני נ ס ר י ם כאחד (שם שבת ח (ט) לא). הסורט סריטה אחת על גבי שני נ ס ר י ם כאחת (שם יא (יב) ו). מעשה במרחץ של בני ברק שסתמו נקבים שלו מערב יו"ט והיו ר"ע וראב"ע נכנסין ומזיעין בו ויוצאין ורוחצין בצונן אלא שהיו חמין שלו מתופין ב נ ס ר י ם (ר' יהודה שם ג (ד) ג). מסככין ב נ ס ר י ם (הוא, שם סוכ' א ז). מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסככין על גביהן נ ס ר י ם והיינו ישנים תחתיהם (הוא, שם). המוכר את המרחץ לא מכר את הנ ס ר י ם ואת הספסלים (ב"ב ד ו). הנ ס ר י ם שבמרחץ ששיגמן (ר"ע, כלים כב י.) תנור שחצצו ב נ ס ר י ם או ביריעות (שם ח א). נ ס ר שהוא נתון על פי התנור (שם י ו). נ ס ר י ן של בעל הבית מטלטלין אותן ושל אומן אין מטלטלין אותן (שבת מט:). מה תלמוד לומר תצפנו וכו' להביא בין נ ס ר ל נ ס ר (ר' פנחס, ירוש' שקל' ו א').— ומצוי בסהמ"א: חיבר את שני נ ס ר י ם במסמרים של עץ (רמב"ס, טומא' מת כב ח). ר' יהודה אוסר להביא עצים ולעשותן נ ס ר י ם לצורך הארון (רש"י מו"ק ח:).

***נָסַר,** פ"י, — נָסַר בעץ וכדומ', חתך במַסּוֹר ועשה נֶסֶר sägen; scier; to saw: כמסר הזה שהוא נ ו ס ר (ר"י בר' אלעאי, מד"ר ברא' ו). — מיד כעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו וכו' והוא מביא חרשים ו נ ו ס ר את החרובית והיה הדם שותת (ר' יצחק פסיק' רבתי ד). — ובהשאלה: עד שהחמה מ נ ס ר ת ברקיע מהלך חמשים שנה אדם מהלך ארבעת מיל (ירוש' ברכ' א א).— ובסהמ"א: חרשי עצים שמעבירין חוט של סקרא על גבי הקורה כדי שי נ ס ו ר בשוה (רמב"ס. שבת יא יז). מביאין קורות ו נ ו ס ר י ן מהם נסרים בצנעה בתוך הבית וכו' אבל אין כורתין עץ מן היער ל נ ס ו ר ממנו לוחות לארון (הוא יו"ט ז טו).

—פעֵ', *נִסֵּר, מְנַסֵּר, — כמוקל: מביאין עצים ומ נ ס ר ן בצנעה בתוך ביתו (רשב"ג, מו"ק ח:). מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש ה מ נ ס ר בארזים (ר' לוי יומ' כ:). בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דיו פרצופין בראו ו נ י ס ר ו ועשאו גבייה גב לכאן וגב לכאן (ר"ש בר נחמן, מד"ר ברא' ח). מה עשו לו (ליוסי משיחא) נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מ נ ס ר י ם בו והיה מצוות ואומר וי אוי אוי שהכעסתי לבוראי (שם סה).

—פֻעַ', *נֻסַּר, מְנֻסָּר, — שֶׁנִּסְּרוּ אותו: ועושין לו ארון מנסרין ה מ נ ו ס ר י ן מערב יום טוב (מו"ק ח:). ומצוי בסהמ"א: היו לו נסרים ה מ נ ו ס ר י ן מערב יו"ט (ר"כ על הרי"ף, שבת כז.). שאם י נ ו ס ר האודם או הפטדה או הזכוכית לא ישאר הלהט והזוהר במקום בלתי הנסורת (ר' הלל מוירונא, פי' כ"ה הקדמי' תגמי' הכפי' לה:).

—כתפ' *נִתְנַסֵּר, —כמו נִסַּר: מה ש מ ת נ ס ר מן הרקיע שנראה בחמה (ערוך, ערך סרגא).

***נְסֹרֶת,** (נסורת), ש"נ, — הדק שנופל מתחת להמסור בשעת הנסירה: טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ו ב נ ס ו ר ת[1]) של חרשים (שבת ד א). מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל של בעל הבית ואם היה עושה אצל בעל הבית אף ה נ ס ו ר ת[2]) של בעל הבית (ב"ק י י). אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו' ולא ב נ ס ו ר ת חרשין ולא בנעורת של פשתן (תוספ' חול' ו יא). קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא ל נ ס ו ר ת שלו (רב, מו"ק י"ב:).

נִסְרֹךְ, שם אחד מאלהי אשור: ויהי הוא (סנחריב) משתחוה בית נִסְרֹךְ[3]) אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב (ישעי' לז לח; מ"ב יט לז).

---

[1]) ואמרו בגמר' ירוש' שם: אנן תנינן נסורת תניי דבית רבי נעורת הדא אמרה היא הדא היא הדא (אנו שונים נסורת והתנא של בית רבי נעורת זאת אומרת, שהוא הוא).

[2]) כך במשנה שבמשניות, וכך במדב"מ. ובערוך נסורות, ובמשנ' שבגמ' כ"י נסרות, ובדפו' נסרים.

[3]) [האשורולוגים לא הצליחו עדין למצא שם זה בכתבי היתדות].

נ"ע, — ל"ת: נוחו עדן, נשמתו עדן.

נָע, נעה,—בינו' מן נוע, עי"ש, בלשון חכמת הדקדוק שת"ז לאות שהיא יוצאת בדבור פה באחת התנועות, בהפך מן נח, שיוצאת בלי אחת התנועות: ולא יקרה להם (לאהח"ע) מקרה שאר האותיות ותהיינה נעות במקום חנותם (תשו' תלמידי מנחם על דונש 23). כי האות הנע היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות (ר"מ ג'יקטליה, תרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 4). ומחברתו תנעם לכל משכילי עם בנותנו טוב טעם לנעות גם נחות (ראב"ע, הקד' לחות). דע כי לא ידבר באות אחת לבדה נפרדת כי התחלת הדבור לא יהי כי אם בתנועה כי לא יחלו בנח ותכליתו יהיה בנע כי לא יעמדו כי אם על נח (ר"י א"ת, הרקמה ג').

שְׁוָא נָע, עי' שְׁוָא

נַעֲוֶה, נַעֲוָה, — עי', עוה.

נָעוּר, פעו' מן ב. נָעַר: ככה ינער האלהים וכו' וככה יהיה נָעוּר וָרֵק (נחמי' ה יג). — ˇופשט השמוש בזה כמו תאר: ולא תגרע חקם, למלאת את ספקם, ולא תשלחם ריקם, מרודים ונעורים (רסב"ג אזהרי' בלל סדי). מה יעשה נעור ורק מכל חכמה במוני (ר"י חריזי, הקד' תחכמי). ואוי לעצל אשר לא ילמד ממעלליה כי ישאר נעור וריק כגפן בוקק (שם ד). לא כן יחשוב הסכל הנבהל מהסברא, ערום מהדעת ומהכרה, ויחשוב הנעור מהבחינה, שהוא ממין ספר בלילה ודימנה (ר' קלונ"י, אגרי בע"ח הקד'). ומה שביצירתם מהמדות המגונות הנמצאות בבני אדם אשר שאר הצבועים נעורים ורקים מהם (שם ב ו). הלב נעור וריק מדעת (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד ב). הזאת היא נעמי יצאה ללקט בכרמי בין ואיך שבה נעורה (עמנ', מחבר' ח). ולא זה בלבד הנעור מחכמה אלא שגם רוב החכמים שבדורנו מהיודעים ספר מתרשלים ועצלים בדבר זה (מעשה טוביה, פתיחי). גם אני בעניי נער נעור משולל המוסר ונעדר התבונה הייתי (ש. בלוך, הקד' שבי"ע ח"ג). כי בכל חכמי קדמונינו אשר היו בספרד ובארצות ישמעאל לא תמצא אחד מהם שהיה נעור וריק מכל חכמה ומדע ומדקדוק וצחות הלשון אשר תהלך בארצו (שם ח"ב, אלגייר). שמעו בני עמי ראו בעלי בריתי כי רקה נפשי נעור ורק כיסי (יל"ג א', אתם עדי).

***נֵעוּר,** ש"ז,—כמו עֵר: קיבה ישנה אף נעור נעור הישן ישן הנעור נמוק והולך לו (ברכי סא:). אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת (שם). מעשה בר"א ור' יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ור' יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע וננער ר"א (ב"ב עד:). כתב לה גט ונתנו ביד עבדה ישן ומשמרתו הרי זה גט ניעור אינו גט (רבא, גיטי עח.).

ˇנִעוּר, (ניעור), ש"ז—שה"פ מן נִעֵר: באדם אחד אין ניעורו קורעה (רש"י ב"מ כט:). (כסות של) צמר הניעור קשה לה וכו' ור' אלפס פירש להפך ובשל פשתן הניעור קשה לה (טור חו"מ רסז). ובדיני אבדה כתבתי כיצד ניעור הכסות וגלילת הספרים (שם רלב).

נְעוּרִים, שם בת"ר, בכנ' נְעֻרַי, נְעוּרֵינוּ, נְעוּרֶיךָ, נְעָרֶיהָ, נְעוּרַיִךְ נְעוּרָיְכִי, נְעוּרָיו, נְעֻרָיו, נְעוּרֶיהָ, נְעוּרֵיהֶם, נְעוּרֵיהֶן,—מעמד אדם כשהוא נער, Jugend; jeunesse; youth: כי יצר לב האדם רע מנעריו (בראשי ח כא). אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה (שם מו לד). ושבה אל בית אביה בנעוריה (ויקרי כב יג). ואשה כי תדר נדר ליי' ואסרה אסר בבית אביה בנעריה ושמע אביה את נדרה (במדי ל ד-ה). בין אב לבתו בנעריה בית אביה (שם יז). ואני התהלכתי לפניך מנערי עד היום הזה (ש"א יב ב). לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו (שם יז לג). ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה אליך מנעריך עד עתה (ש"ב יט ח). ועבדך ירא את יי' מנערי (מ"א יח יב). והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו וכו' כי ליי' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו מנעורינו ועד היום הזה (ירמי' ג כד-כה). זה דרכך מנעוריך כי לא שמעת בקולי (שם כב כא). שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו (שם מח יא). ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק' ד יד). ותזנינה במצרים בנעוריהן זנו (שם כג ג). כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה (שם ח). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יגעת מנעוריך (ישעי' מז יב). סחריך מנעוריך איש לעברו תעו (שם טו). טוב לגבר כי ישא על בנעוריו (איכ' ג כז). כי אדם הקנני מנעורי (זכרי' יג ה). אדני יי' מבטחי מנעורי (תהל' עא ה). אלהים למדתני מנעורי ועד הנה אגיד נפלאותיך (שם יז). המשביע בטוב עדיך תתחדש כנשר נעוריכי (שם קג ה). רבת צררוני מנעורי (שם קכט א). אשר בנינו כנטעים מגדלים בנעוריהם (שם קמד יב).

כי מִנְּעֻרַי גדלני כאב (איוב לא יח)—ימי נעורים: לא זכרתי את ימי נְעוּרָיִךְ בהיותך עירם ועריה (יחזקי יו כב). וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נְעוּרָיִךְ והקימותי לך ברית עולם (שם ס). ותרבה את תזנותיה לזכר את ימי נְעוּרֶיהָ אשר זנתה בארץ מצרים (שם כג יט). וענתה שמה כימי נְעוּרֶיהָ וכיום עלותה מארץ מצרים (הושי ב יז). — אשת נעורים: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נְעוּרִים כי תמאס אמר אלהיך (ישעי נד ו). כי יי' העיד בינך ובין אשת נְעוּרֶיךָ וכו' ובאשת נְעוּרֶיךָ אל יבגד (מלאי ב יד-טו). יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נְעוּרֶיךָ (משלי ה יח). — ואלוף נעורים: אלוף נְעֻרַי אתה (ירמי ג ד). העזבת אלוף נְעוּרֶיהָ ואת ברית אלהיה שכחה (משלי ב יז).—בעל נעורים: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נְעוּרֶיהָ (יואי א ח).—בני הנעורים: כחצים ביד גבור כן בני הַנְּעוּרִים (תהלי קכז ד). —חטאות נעורים: חטאות נְעוּרַי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה (תהלי כה ז). ותורישני עונות נְעוּרָי (איוב יג כו).—חרפת נעורים: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמי לא יח)—חסד נעורים: זכרתי לך חסד נְעוּרַיִךְ אהבת כלולותיך (שם ב ב). — שדי נעורים: ותפקדי את זמת נְעוּרָיִךְ בעשות[1] ממצרים דדיך למען[2] שדי נְעוּרָיִךְ (יחזקי כג כא). — ואמר בן סירא: בת לאב מטמנת שקר וכו' בנעוריה פן תגור (ב"ס גני' מב ט). — ובתו"מ: שעשתה לו אמו (למשה) חופת נעורים בתיבה אמרה שמא לא אזכה לחופתו (ר' נחמיה, סוטי יב: מד"ר שמות א).—ומצוי בסהמ"א של המליצים והמשוררים: דעה כי הזמן אשת נעורים המעוברה, ולא תדע אשר תלד ביום מחר לך הרה (ר"ש הנגיד, אחי ווסר). עדי נעורים הורידו וחליו התנצלו, ועול רצונך הכבידו ואמנם בו נגאלו (ר"י הלוי, כלה רכה). ישנה בחיק ילדות למתי תשכבי דעי כי נעורים כנערת ננערו, הלעד ימי השחרות קומי צאי ראי מלאכי שיבה במוסר שחרו (הנ"ל, ישנה ביחק ילדות). יחלו את פני האל ואולי יהי נושא עון יצר נעורים (רמב"ע, תרשיש ח קה). ולחלוש בח תאות הנעורים אשר כאש יוקדת (רש"ע פלקירא, המבקש ט). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים, וחטאי נעורים היו כתולע אדומים, והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (שם). פשוט בגדי נעורים הכלואים והצואים והלבש הלבנים (שם יא). זאת תורת הצרעת בארצות אירופה פרחה ותדבק בדלת העם ובבני הנעורים הנעורים והרקים (יל"ג, פרקי מקוטע' ממגלי אלכסנדר).

נְעוּרוֹת, נְעֻרֹתֵיהֶם, — שם בּמ"ר נקבות, כמו נעורים: כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני מִנְּעֻרֹתֵיהֶם (ירמי לב ל). — ואמר המשורר: אנוד עלי שמש נעורים ערבי ושמי נעורותי אשר נמלחו (רמב"ע, דיואן עז, כ"י בודלי).

***נְעִילָה**, ס"נ,—א) סה"פ מן נָעַל, במשמ' סָגַר: שלש לפתיחת שערים האומר על פתיחתן אינו אומר על נעילתן האומר על נעילתן אינו אומר על פתיחתן (תוספתי סוכי ד י). בנעילת שערי היכל (ר' יוחנן, ירוש' ברכי ד א). קושרין לפני בהמה בשביל שלא תצא היא קשירה היא נעילה (שם עירובי, ג כא). על המן האדומי השלכתי נעלי שהמתי אותו בחנק בנעילת גרונו (מדרי במדי יד).—בית נעילה, מקום לסגר השלשלת: שלשלת שיש בה בית נעילה (כלי' יב א).—ובפרט נעילת שערים, תפלה שמתפללים ביוה"כ לעת שקיעת החמה: בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאין את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים בתעניות ובמעמדות וביום הכפורים (תעני ד א). במנחה ובנעילה לא היה שם נשיאות כפים (תוספתי שם ד (ג) א). אימתי היא נעילה וכו' רב אמר בנעילת שערי שמים ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל (ירוש' ברכי ד א). יום הכיפורים שחל להיות בשבת אעפ"י שאין נעילה בשבת מזכיר של שבת בנעילה (ריב"ל, שם). אעפ"י שנתודה במנחה צריך להתודות בנעילה (שם יומי ח ט). תפלת נעילה פוטרת את של ערבית (רב, בבלי שם פז:). אור יוה"כ מתפלל שבע ומתודה בשחרית מתפלל שבע ומתודה וכו' בנעילה מתפלל שבע ומתודה (שם).—ומצוי בסהמ"א; וכל התעניות כלן יש להן נשיאות כפים במנחה חוץ מיום הכפורים שתחת מנחה נושאין כפיהם בתפלת נעילה (סדר רב עמרם, ס' כט). וכן תקנו תפלה אחר תפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה ביום התענית וכו' וזו היא התפלה הנקראת תפלת נעילה כלומר ננעלו שערי

[1] [צריך לנקד בַּעֲשׂוֹת בפע', כמו בפ"ג.]

[2] [החדשים גורסים לְמַעַךְ ע"פ התרגומים.]

שמים בעד השמש ונסתרה (רמב"ס, תפלה א ז). — ב) סה"פ מן נַעַל נעליו, לבשם על רגליו: יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (תוספתי יוה"כ ה (ד) א). אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל לכשיבואו לעיר יחלוצו (ירוש' מו"ק נ ה). מה אם נעילה שהיא של כבוד את אומר אסור (להכנס במנעליו להר הבית) רקיקה שהיא של ביזיון לא כל שכן (סס ברכי ט ה). חורת (קֶרע) זקיפה חובה פריעה נעילה רשות (כב מד"ר ברלשי ק).

נָעִים, ת"ז, סמי' נְעִים, מ"ר נְעִימִים, לנק' מ"ר נְעִימוֹת, נְעִמוֹת, — א) דָבָר נָעִים, מָתֹק, עָרֵב, טוב ונחמד. angenehm; agréable; pleasing: שאול ויהונתן הנאהבים וְהַנְּעִימִם בחייהם ובמותם לא נפרדו (סב א כג). הנך יפה דודי אף נָעִים (סה"ש א יו). — וזמירות: זמרה אלהינו כי נָעִים נאוה תהלה (תהלי קמז א). — פלוני הוא נְעִים זמירות, שזמירותיו נעימות מאד: משיח אלהי יעקב וּנְעִים זמרות ישראל (ש"ב כג א).—וכנור: שאו זמרה ותנו תף כנור נָעִים עם נבל (תהל פא ג). — ושם נָעִים; הללויה כי טוב יי' זמרו לשמו כי נָעִים (סס קלה ג). — ודבורים: פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הַנְּעִימִים (משלי כג ח). — והון נָעִים: וּבדעת חדרים ימלאו כל הון יקר וְנָעִים (סס כד ד).— וכמו תה"פ, נָעִים, זהו דבר נעים וטוב: מה טוב ומה נָּעִים שבת אחים גם יחד (תהלי קלג א). הט אזנך ושמע דברי חכמים וכו' כי נָעִים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יז-יח). — ב) מעמד נעים, חיים טובים: חבלים נפלו לי בַּנְּעִמִים אף נחלת שפרה עלי (תהלי יו ו). אם ישמעו ויעבדו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בַּנְּעִימִים (איוב לו יא). — וכתו"מ: והרי כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם (מכי' שירה ג). ומצא קורת רוח ממנו והיו אמריו נעימים עליו (ר' יודן, מד"ר במדי' יד). וכי מי מודיענו איזו כת החביבה והנעימה שבהם (סס ויקרי' ל). כיון שראה אותה (בעז את רות) נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה (סס רות, ויאמר בעז). בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלים אמר להם הקב"ה כלכם נעימים וחסידים ומשובחין (סס קהלי החכמה תעוז). — ואמר המליץ: בטח בי ואפיל בנעמים לך חבלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). ונעים זמירות כל מתי שיר (רסב"ג. לבי נלאמת). הדרו ותפארתו יחוו וישמעו ובנעים גרוניהם גבורות ימללו (ר"י הלוי, יהלו פני אל). הכי זכרך נעים שרים בבבל ושמך שעשועי יושבי נוף (רמב"ע, תרשיש א ריט). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (סס ג טו). העת תשיר תחריש עגור ונעים קולה יכלים קול תור (סס ד קי). קרא נא את נעים שירי עלי איש אשר חולה באולתו ויחי (סס י יז). — °נעימי המקרא, טעמי ספרי אמ"ת: ודע כי הנגינות האלה שזכרתי נוהגים רק בכ"א ספרי הקדש ונקראים טעמי המקרא אבל בשלשת ספרי אמ"ת ר"ל איוב משלי תהלים יבואו ע"ד אחר ונקראים נעימי המקרא (צ"ז, תל"ע א ג ונז).

נְעִימָה, ש"נ, מ"ר נְעִימוֹת, נְעִמוֹת, — א) תענוג ונֹעם: נְעִמוֹת בימנך נצח (תהל יו יא). — ב) בפרט נֹעם הקול, ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (ב"ס גני' מה ט). —ובתו"מ בפרט במשמ' סדר נעים של הזמרה והנגינה, Mélodie; mélodie,: הדראולים לא היו במקדש מפני שמערבב את הקול ומקלקל את הנעימה (רסב"ג, תוספתי ערכי א יד). אין קטן נכנס לעזרה לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר ולא היו אומרים בנבל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה (משנה, סס ב ו) מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה והיה הקב"ה מסייעו בקולו ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל (ר"ע, מכי' יתרו, בחדש ד). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו' ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב (ר' יהודה, תעני' טז.) משרבו הפריצים היו מוסרים אותו (את שם המפורש) לצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (קדוש' עא.). הוגדס בן לוי וכו' נעימה יתירה היה יודע (ר' אחא, ירוש' שקלי ה ב), כשהוא נותן קולו בנעימה מכנים גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין (יומי לח:) הקורא בלא נעימה והשונה בלא זמרה (ר' יוחנן, מסי סופי ג י). בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד בנעימה אחת קולך השמיעני (ר' זירא, מד"ר סה"ש, סוף). ברח דודי ודמה לך לצבי לצבא של מעלה

הדומים לכבודך בקול אחד בנעימה אחת (שם). מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גלויות ולברך עליהן ולאומרן בנעימה (מס' סופרי' כ ט). ומתחיל בנעימה ואומר ה' הוא האלהים ה' שמו (שם יד יג). להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וכו' (תפלת שחרי, תתברך). — ג) *אופן נגונו של הקול: בשלושה דברים שינה הקב"ה את בני אדם זה מזה אלו הן בקול בנעימה ובמראה וכו' שאלמלא שינה הקב"ה נעימות בני אדם זה מזה היו מתקנאים זה בזה לפיכך שינה הקב"ה נעימות בני אדם וכו' נעימה של זה אינו דומה לזה ושל זה אינו דומה לזה (אדר"נ ז ו).— ובסהמ"א, במשמ' הַבָּרַת אות מהאותיות: וכ"ב אותיות מורות על כ"ב נעימות מניעים אותם בני אדם בפיהם וכו' ואלו הג' אותיות נבדלו לקלותן והמשכתן ומלוי שאר הנעימות בהן בכל הלשונות ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' וכו' ונעימתה רפויה וקריאתה כדמות עשה בנה ואע"פ שהן קמצין וזאת הנעימה היה רוח היוצאת מן הריאה מבלתי צורך אלי גרון וחיך ולשון ושנים ושפה אמנם תצא בתנועת הריאה לבד והסמוך לה בקלות היו"ד והיא נעימה תקרא אצל הערב השבר (תרגו' פרוש דונש בן תמים לס' יצירה א). ואמנם ז' כפולות בג"ד כפר"ת והן בלתי נמצאות זולת בלשון היהודים מפני שכל אחת מהן מורה על ב' נעימות ואמנם שאר הלשונות עשו לכל נעימה צורת אות תורה עליה (הוא, שם). זכר י"ב אותיות הפשוטות הנפרדות בלשון העברי וקראם הפשוטות כי הם ז' נכפלות תורה כל אחת על ב' נעימות וכל אחת מן הפשוטות תורה על נעימה אחת (הוא, שם ד).—ואמר הפיטן: נטה לנום שנתו יפרידו בנעימת צרדה בפה ולא בכנור (יוסי בן יוסי, סדר עבודה, אזכיר גבורות).—ובמשמ' גון הקול ואיכותו: וכל שר או משרת יש לו ניגון ונעימה לבדו ולא ישוו זה לזה וכו' ואלו היתה נעימת השרים והמשרתים שוה היו כולן שם אחד וצורה אחת (הורי' הקורא, שער בחלוק הטעמי'). — וסדר של קולות נעימים Ton, mélodie: הנעימה הנפרדה היא קול מתעכב זמן מוחש על תאר מן הכבד והחדות (ספר בחכמת המוסיקי, כ"י פריז. ובכ"י מינכ' פירוש ר' ישעיה בן יצחק על הקאנון, אולר הספרות, תרמז XXXI, הלשון הוא כך: הנעימה היא קול מתערב שיעור זמן מורגש על יחס מן הכובד והחדות, ע"כ). הנינון על ג' פנים וכו' הראשון יש לו שלשה נענועים ושתי נעימות תכופות מחוברות אחת שחוחה ואחת מנוענעת (העתקת ס' או"ד לרסע"ג כ"י מינכ'). השעורים המסכימים בנעימות הם אשר יהיה יחס שעור אחת משתי נעימות בכבוד וחדות אל האחרת כיחס מספר אל מספר (מפירוש כ"י בן יצחק על הקאנון, כ"י מינכ'). במיני הנגונים הטבעיים אשר הם משקלות הנעימות (רש"ט פלקיירא, ראשי' חכמה ג ו ה). — ובמשמ' טעם, נגינה: והוא שתהיה הנעימה על אות שני מן התיבה וכו' (הורי' הקורא, שער עניני הטעמים).

נְעִימוּת, ש"נ, כמו נֹעַם: בשני ועדי זהב ובפוך תקשטנה נעימות הנקבות, וקישוטי נעימות הזכרים באורך אף ומתן ואהבות (ר"ש הנגיד, בן משלי ג קנ). בני אין עושר כבריאות ולא נעימות בלב טוב (כ"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער מלות החכם לבנו). שנבחרה למלוכה מכל בנות המלכים ובנות השרים ליופיה ולנעימותה ולטוב מוסרה (כ"י בר' אכטולי, מלמד התלמידי' חיי שרה כח.). באופן שהיה בפעולתינו זאת מן הנעימות האלהי אשר הוא דבק בכל הפעולות האלהיות (כ"י אלבו, הקדי' העקרים). ענין הנעימות ידוע בענין היופי (רד"ק, שרש נעם.) מה יאמרו אנשי הנעימות, אבל ושתה כי מחר נמות (עמני, מחברי ו). שאמר החכם נצחנו בנעימותו. ונעלף ממנו לחוזק הראותו (המאירי, משלי כה ג).

***נְעִיץ**[1]) ש"ז מ"ר נְעִיצִים (—ין),—חפירה באדמה, רחבה למעלה והולכת וחדה למטה: החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין (ב"ק ה ה). מטבילין בחריצין ובנעיצין (מקוא' ה ו) ועשית מעקה לגגך אין לי אלא גג מנין לרבות בורות שיחים ומערות ונעיצים ת"ל לא תשים דמים בביתך (ספרי דברי רכט).

נְעִיצָה, ש"נ,—שה"פ מן נָעַץ: כתב הר' יהודה ברצלוני אפילו החזיק בו ג' שנים ובטענה לא הוי חזקה לחלוק באבני הכותל ובמקומו שאין נעיצת קורותיו של זה חזקה במקום הכותל (טוחו"מ קנג). שצריך (להסכין) נעיצה י' פעמים בקרקע (התרומה, הלכי' או"ה ע). והינו נעיצה הינו שיפה וכו' וחדש:

1) מן נעין. עי"ש.

בגמרא נעיצת עשר פעמים בקרקע קשה (תורת הבית הארוך ד ד).—ובלשון הרפואה: הנעיצה והתקיעה קרובים מלבד שכל אחד מהם הוא נקיבה מגשם חד קשה בגוף וגם יתחלפו בשעור הגשם הנוקב ונראה שיהיה הנעיצה למה שהוא דק וקטן והתחיבה למה שגדול שעורו ונראה שיהיה הנעיצה למה שהוא קטן הנוקב לגזור קוטן הנקיבה כאלו לא יעבר העזר (קאנון ד ד ב י).—וכאב חד: ואם לא יאכל מי שיש לו תולעים במעיו יעקיצו אותו וימצא משברים ועיצור ונעיצה וכאב תחת הטבור ובבטנו (מ' אלדבי, ש״א ד ב).

א. *נְעִירָה, ש״נ,—שה״פ מן א. נָעַר, במשמ' קול האריה, החמור: וגם בלשון הערב אומר ענין הנעירה על זולת הארי (ר״י א״ת, השרשי לריב״ג, נער). והנעירה בדברי רבותינו ז״ל בחמור (רד״ק, שרש נער). ובמליצה: ולהתעורר מנעירת אתונך אשר בחנת סבלותה (ר״י בדרשי, בחינ' עולם עז). ואין דבריו אלא צפצוף כצפצוף העופות או כנביחת הכלב וכנעירת החמור (ראשי חכמה, שער הענוה ה).

ב. *נְעִירָה, ש״נ,—שה״פ מן ב. נָעַר, במשמ' תנועה חזקה פתאֹמית: והנפעל ננערתי כארבה וכו' והכל נעירה ונפיצה (ר״י א״ת. השרשי לריב״ג, נער) וזה הלשון אצל הערב נופל על משיכת הדבר ונעירתו בכח בפעם אחת (הוא, שם, נתק). פירושו הרוח תסמר שערת בשרי ענין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו (רד״ק, שרש סמר).

נַעֲכֶּרֶת, נַעְכֶּרֶת, עי' עכר,—ש״נ,—עכירה והשחתה, Zerrüttung; ruine; trouble, disturbance: בית צדיק חסן רב ובתבואת[1]) רשע נֶעְכָּרֶת[2]) (משלי יט ו).

נעל[3]) ממנו נָעַל, מַנְעוּל, נַעַל, *מַנְעָל *נְעִילָה.

נָעַל, פ״י, נָעַל, נָעוּל, נְעָלוֹת, נִעֹל, אֶנְעֲלֶךָ,—א) נָעַל דֶלֶת וכדומ', סגר אותה במנעול שלא יוכל אדם לפתחה verschliessen; fermer à clef; to lock; ויצא אהוד המסדרונה ויסגר דלתות העליה בעדו וְנָעָל והוא יצא ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליל נְעֻלוֹת (שופטי ג כג-כד). שלחו נא את זאת מעלי החוצה וּנְעֹל הדלת אחריה וכו' ויצא אותה משרתו החוץ וְנָעַל הדלת אחריה (ש״ב יג יז-יח). גן נָעוּל אחתי כלה גן נָעוּל מעין חתום (שה״ש ד יב).—ובתו״מ: צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב נעלו שנים פטורין לא יכול אחד לנעול ונעלו שנים חייבין (שבת יג ו). למה זה דומה לנועל את ביתו לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו (שם ז). מעשה בשוק של פטמין שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח (ערובי׳ י ט). ונועלין את המרחצאות (תעני׳ א ו). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי (ב״ק ו א). הנועל בית הבד מפני הבדדין (טהרו׳ י א). מחזיק בנכסי הגר ונעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זה חזקה (תוספתי ב״ב ב יא). ולא יכניסנו לחדר וינעול דלת לפניו בשביל שימות (בכורי׳ י:). מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים (מד״ר שה״ש, מה יפו). מה עשה (אחז) עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסתר א). —ופעול נָעוּל, נְעוּלִים, נְעוּלוֹת: ומדורה היתה שם ובית כסא של כבוד וזה היה כבודו מצאו נעול יודע שיש שם אדם (תמיד א א). פתח נעול בלחוץ (שבת ו.). הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה (דא״ז ט). מה המקוה הזה פעמים פתוח פעמים נעול כך שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים (פסיק׳ דרכ׳, שובה).—נָעַל בפני פלוני, מנע את פלוני מעשות דבר: המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה (כתוב׳ ז ה). חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים וכו' שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים (מכי׳ משפטי׳ יח). כדי שלא תנעול דלת בפני לוין (ר' חנינה, סנה׳ לב.) אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה (ירוש׳ סנה׳ י ב). אמר להם הקב״ה לישראל אתם נועלים לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח (ר' חנניה, מד״ר שה״ש, מה יפו).—ובהשאלה: נכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח (ר' נהוניה, ת״כ מצורע, זבי׳ ה). כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה

---

1) בקצת כ״י ותבואת.

2) [וכן דעת ריב״ג שהוא שם והנון בו נוספת, עי' שרש' ערך עכר וערך נשא (עמ' 322). ויש מהחדשים מגיהים נִכְרָת.]

3) גם בערבי' נעל a)

---

a) نعل

נ ו ע ל זה פותח (תנחומי חקת נג).—ב) נָעַל את פלוני, הלבישו נעלים: ואלבשך רקמה וָאֶנְעֲלֵךְ תחש (יחזק' יו י).—ובתו"מ: לא י נ ע ו ל אדם סנדל ויטייל בתוך הבית ואפילו ממטה למטה (תוספת' יוה"כ ה (ד) ה). איזו חזקת עבדים נ ע ל לו סנדלו והיתיר לו סנדלו (שם קדוש' א ה). אמר לו נ ע ו ל לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי במד' קטו). הדירה שלא תרחצי במרחץ בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות שלא ת נ ע ל י מנעל בכפרים ג' חדשים ובכרכים מעת לעת (ירוש' כתוב' ז ד). כשהוא נ ו ע ל נועל של ימין ואח"כ נועל של שמאל (שבת סא.). יצא (האבל) לדרך נ ו ע ל נכנס לעיר חולץ (מו"ק טו:).— ובהשאלה, נָעַל את הקרע, אִחה אותו: הורי ר' חייה בר בא ל נ ע ו ל בו ביום (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ג ז). ישלול למחר י נ ע ו ל למחר וכו' י נ ע ו ל בו ביום ישלול בו ביום (ר' זעירה, שם).—*נעול: והולך נ ע ו ל לבית הכנסת מפני הכבוד בשבת (מעשה הגאונים, מנהג ת"ב מט).

—הפעי, הִנְעִיל, יַנְעִלוּם,—הִנְעִיל את פלוני, הלבישו נעלים על רגליו: וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וַיַּנְעִלוּם ויאכלום וישקום (דהי"ב כח יה).— ובתו"מ: המגפף (ע"ז) והמנשק המכביד והמרביץ והמלביש ו ה מ נ ע י ל והמעטף (תוספת' סנה' י ג). סכו גרדו והלבישו ו ה נ ע י ל ו והגביהו (ב"ב נג:). בשר ודם העבד מ נ ע י ל את רבו (מד"ר שמות כה). איזהו מכבד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכנים ומוציא (דא"ז ז). דרך הארץ תלמיד מ נ ע י ל את הרב (פסיקי דר"כ, ויהי בשלח).

— נפעי, נִנְעַל, נִנְעֶלֶת,—שנעלוהו: חס ושלום שעקיבא נתנדה שאין העזרה נ נ ע ל ת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא בעקביא בן מהללאל (ר' יהודה, עדיי ה ו). התחיל לתקוע תקיעה שניה נסתלקו התריסין ו נ נ ע ל ו החנויות (שבת לה:). ירושלים אלמלא דלתותיה נ נ ע ל ו ת בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים (ר' יוחנן, ערובי קא.). נ נ ע ל הפונדק או שאמר לו שמור (ע"ז ע.). ראה ש נ נ ע ל ה דלת בפני תינוק שוכרה ומוציאו (יומי פד:). מיום שחרב בית המקדש נ נ ע ל ו שערי תפלה וכו' ואע"פ ששערי תפלה נ נ ע ל ו שערי דמעה לא נ נ ע ל ו (ר' אלעזר, ברכי לב:). כל השערים נ נ ע ל י ם חוץ משערי אונאה (ב"מ נט:). ודלת ה נ נ ע ל ת (על האדם לפני ההצלחה) לא במהרה תפתח (ר"מ בר פסלה, צ"ק ס). ננעל הים: על אלו ואלו נ נ ע ל הים מארבע רוחותיו (ר"ש בן לקיש, מד"ר שמות כב). ומצוי בסהמ"א, והמקור הִנָּעֵל: ואינו צריך לנעול הדלתות בלילה אבל צריך שיהיו ראויות ל ה נ ע ל היו משוקעות בעפר מפנה אותן ומתקנן ל ה נ ע ל (רמב"ם, שבת יז י).— ואמר המשורר: וגלות נ נ ע ל ו ת, ומקות ותעלות עליהן אילות, באילות היערים (דונש, דעה לבי).

—פעי, *מנעל: ויבקשו למצוא את הפתח והנה שעריה נעולים ו מ נ ו ע ל י ם (מא"ג, דביר ג, חכמי מרסים).

—הפעי, *מֻנְעָל,—לבוש נעלים: כמו היות לובש בגד או צנוף במצנפת או מונעל (רמב"ד, תמו"ר א א).

נַעַל, [1]) ס"ז, נַעַל, נַעֲלִי, נַעֲלָה, נַעֲלוֹ, מ"ז נְעָלִים, מ"ר נְעָלִים, נְעָלֵינוּ, נְעָלֶיךָ, נַעֲלֵיכֶם, נְעָלָיו,— כסות הרגל עפי"ר מעור וכיוצא בזה, Schuh; chaussure; shoe: אם מחוט ועד שרוך נַעַל ואם אקח מכל אשר לך (ברא' יד כג). של נְעָלֶיךָ מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא (שמות ג ה). וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נַעֲלֵיכֶם ברגליכם ומקלכם בידכם (שם יב יא). וחלצה נַעֲלוֹ מעל רגלו וכו' בית חלוץ הַנָּעַל (דבר' כה ט-י) לא בלו שלמתיכם מעליכם וְנַעַלְךָ לא בלתה מעל רגלך (שם כט ד). ואלה שלמותינו וּנְעָלֵינוּ בלו מרב הדרך מאד (יהוש' ט יג). ויתן דמי מלחמה בחגרתו אשר במתניו וּבְנַעֲלוֹ אשר ברגליו (מ"א ב ה). מה יפו פעמיך בַּנְּעָלִים בת נדיב (שה"ש ז ב). וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נַעֲלוֹ ונתן לרעהו (רות ד ז). על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נַעֲלָיִם (עמוי ב ו). ולא נפתח אזור חלציו ולא נתק שרוך נְעָלָיו (ישעי ה כז). והכהו לשבע נחלים והדריך בַּנְּעָלִים (שם יא יה). לך ופתחת השק מעל מתניך וְנַעַלְךָ תחלץ מעל רגלך (שם כ ב). פארך חבוש עליך וּנְעָלֶיךָ תשים ברגליך (יחזק' כד יז). השליך נַעֲלוֹ על פלוני, לאות בזיון ועבדות לפלוני: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נַעֲלִי (תהלי ס י).— ומשל: בעוד הנעל על רגלך דרוס על הקוצים[2]—ומצוי בסהמ"א:

[1]) בערב' נַעל [a]) כסות הרגל לאדם וגם פרסה של ברזל לבהמה. בסורית רק במשמ' האחרונה.

[2]) גוף המשל בארמית: עד ס נ ד ל א בריגלך

[a]) نعل

כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן כי על תשועת ישראל הייתי לוחך הנעל אשר ברגליו ועפרו אשר ידרך (יוסיפון, כה).—ואמר המליץ: ישחק בו כמו צפור בבאו ובנעל לכף רגלו ישיתו (ר"ש הנגיד, הכספה הזמן). פני תבל כצואר המצורע לזאת הרוק בפניה צדקה, והנעל בערף אהביה וגלוי מערם חוקה חקוקה (הוא, פני תבל). בששה לא תהי עצה מצואה בדל שואל ועצב מכאוביו, ובצמא וגבר נעלו צר וברעב וצריך אל נקביו (הוא, בן משלי ב כח). דרוכת כל נעל ובכל יד משובה, תשתה כום רעל באהבתך מסובה (אהבה לפסח, ירומון מקלותי, הגדה מלוירה ומנוקדת, כ"י בריט"מ).

נַעֲלָה, ש"נ, מ"ר נְעָלוֹת, כמו נַעַל: וּנְעָלוֹת בלות ומטלאות ברגליהם (יהוש' ט ה).

נֶעְלָם, ש"ז, עי' עָלַם, — דבר הנסתר מעין הגוף או מעין השכל, concealed ; caché ; Verborgen : ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נֶעְלָם מן המלך אשר לא הגיד לה (מ"א י ג). כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נֶעְלָם אם טוב ואם רע (קהל' יב יד).—לנק' נַעֲלָמָה: גם את תשכרי תהי נַעֲלָמָה גם את תבקשי מעוז מאויב (נחו' ג יא [1]). —לרבים נַעֲלָמִים, אנשי שקר, העושים במחשך מעשיהם: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נַעֲלָמִים לא אבוא (תהל' כו ד). [ורגיל בדבור ובספרות החדשה במשמ' איש שמציאותו נסתרת מהממשלה, שלא נרשם בין הנולדים כדי שלא יקחוהו לעבדת הצבא.]

נעם [2]), ממנו נָעִים, נְעִימָה, נֹעַם, נָעֵם, נַעֲמָן, מַנְעָם, *נְעִימוּת.

נֹעַם, ש"ז,—סגולת מה שהוא נעים ; Annehmlichkeit ; agrément ; pleasantness : לאחד קראתי נֹעַם ולאחד קראתי חבלים (זכרי' יא ז). ויהי נֹעַם אדני א. הינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו (תהל צ יז). דרכיה דרכי נֹעַם וכל נתיבתיה שלום (משלי ג יז). תועבת יי' מחשבות רע וטהרים אמרי נֹעַם (שם טו כו). — צוף דבש אמרי נֹעַם מתוק לנפש ומרפא לעצם (שם טז כד). — ובסהמ"א, כמו

דרום כובה (ר' לוי, מד"ר ברא' מד).

[1]) [י"ת מסלעמא — נבלעה. ומהחדשים יש מגיהים נעלפה.]

[2]) בכנע' נעם—טוב. ובער' נַעִםַ,[a]) נוח, קל ונעים, וכן בסבאית ובארמית.

[a]) نعم

נעימה: וישא ניקולאוס את קולו בנועם אשר יספרו על המת (יוסיפון, שמה). מרובע ופשוט לנועם קרדש לרום (ר"מ מלונזנו, שתי ידות, פזמון לדיק ומוסיע). לפורים לנועם יגל חזון וכו' או לנועם יש ארוכה (שם, פזמון אתיו). ולכן הם (המשוררים) ברצותם לחבר שיר היו מסתכלים קודם באותו נועם שעליו רוצים לחבר השיר (שם פ.). הרימו קולם בנעימה קול אחד ותחלה היה הנועם נמוך ולבסוף בקול גדול .(Q G J D, II, 68)

נָעֵם, פ"ע, נָעֲמָה, נָעַמְתְּ, נָעַמְתָּ, נָעֵמוּ, יִנְעַם,—נָעֵם הַדָּבָר, היה נָעִים ; הארץ: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נָעֵמָה (ברא' מט יה). —והאיש: צר לי עליך אחי יהונתן נָעַמְתָּ לי מאד (ש"ב א כו). ממי נָעָמְתְּ רדה והשכבה את ערלים (יחזק' לב יט).—והאהבה: מה יפית ומה נָּעַמְתְּ אהבה בתענוגים (שה"ש ז ז). —ואמרים: ושמעו אמרי כי נָעֵמוּ (תהל' קמא ו). —ודעת: כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך יִנְעָם (משלי ב י).—ולחם: מים גנובים ימתקו ולחם סתרים יִנְעָם (שם ט יז).—יִנְעַם לפלוני, יהיה לו נָעִים: ולמוכיחים יִנְעָם ועליהם תבוא ברכת טוב (שם כד כה).—ואמר המשורר במשמ' הרגיש נֹעם ותענוג: הביאני חלומי מקדשי אל ושרתי מלאכותיו החמודות, והעולה ומנחתה ונסכה וסביב תמרות עשן כבדות, ונעמתי בשמעי שיר לוים בסודיהם לסדר העבודות (ר"י הלוי, אלהי משכנותיך ידידות). והמטה מקטרת לבונה והערש בבל בשם פטומה, ונעמתי בחזיונו עדי כי הקיצותי והנה אין מאומה (ר' יוסף בן חסדאי, הללבי מן). אעוז ברודיו ואנעים ממגדיו וטל פיהו יכבה יקוד חשקי וצמאתי (ר"י אבן גיאת מבין עפאים).—וצווי נְעַם: נעם חתן והתענג ואל תשכחה דודים למנחתך נבונים (ר"י הלוי, זמן מעדנך).—ובמשמ' היה נעים: כי חדשו כיום נעורי גיל וינעמו עוגב וקול נבל (רמב"ע, תרשים א ככה).

—הפעי' *הִנְעִים,—הִנְעִים לפלוני, גרם לו נֹעַם, התנהג אתו בנעם, בתענוג: אלו ת"ח שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה (ר' אושעיא, סנה' כד.).—הִנְעִים את קולו ובדומ', עשהו נעים, ואמר בן סירא: נגינות שיר הכין [פני] מזבח וקול מזמור הנעים [1]) (ב"ס גני' מז ט). אמרו עליו על הוגדס בן לוי שהיה מנעים את קולו בזמר (ירושל' שקל' ה ב). נעמה אחרת היתה שהיתה מנעמת בתוף לעבודה זרה (מד"ר ברא' כג).

[1]) [כך בגליון, ובגוף הכ"י תיקן.]

מי מנעים וזמירותיהם של ישראל דוד בן ישי (ר׳ אחא שם שה״ש כמגדל דוד). ובסהמ״א, הנעים לפניו: נצח נועם מנעימים לפניו וימנעוהו ממשקה ומטעם (ר״י בן אביתור, עבודה, אל אלהים). ותלמיד שעשועים להדר ולהנעים ותוכחת רעים ואהבת ההברים (רסב״ג, אזהרות, שמור לבי).—הנעים אמרים, הנעים זמר: מנעימי מלל ימללו בקול יי׳ מלך (ר״א, קליר יוצ׳ א׳ ר״ה אדירי איומה). וזרע ומצא מאה שערים, והצליח והשכיל והנעים אמרים (שמעון בר יצחק יוצ׳ ב׳ שבוע׳, שעשוע). תבשר סלחתי לאוהבי חלותך, להודיעם רחמי גדולתך, וינעימו זמר לעלותיך (סהר יוה״כ, מי יערוך אליך). אנעים זמירות ושירים ארוג, כי אליך נפשי תערוג (ר״י החסיד, שיר הכבוד). רקדו וחדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (יוסף בר שלמה, שבת א׳ חנכה, אודך). ובל יושבי תבל פצחו הלולו. ומלאכי מעלה הנעימו מעללו (יוצ׳ ג שבוע׳, וכל העם). ולא יסור (בעת התפלה) מהנעים קולות ערבים (פרק ההנלאה, מיוחס להרמב״ם). — הִנְעִימוֹ, עשהו נעים: ובדרכי שיר מזמור אשיר דל או עשיר יהיה יודעם, אנעימהו אטעימהו אקראהו דרכי נעם (רמב״ע, שיר ברלאם ספ׳ דרכי נעם). —ובמשמ׳ נתן לו נעם ותענוג: ועתה לכה איעצך ויהי אלהים עמך ובחיים ינעימך (משל גי חזיון 9 2).

—התפ׳, °הִתְנַעֵם,—מצא נעם, התענג: וקבל הימים האלה בשמחה והתנעם בהם (ר״י א״ת, חו״ה, יחוד המעשה ה). וכאשר כבשו ארץ כנען ונכנסו בה והתנעמו בטובה בקשו המזון וכו׳ (שם, הפרישות ז). ולולא הם לא הייתם מתנעמים יום אחד באורך ימיכם (הנ״ל, כוזרי ג י). ודמו ראשיהם לנחלים ולמקומות שהמים נגרים עליהם מרוב יציקות שמן רקח הבשם עליה. מהתענג ומהתנעם (הנ״ל, הסרפי לריב״ג, שרש גיח).

—נפע׳, °נִנְעַמְתִּי,—כמו התנעם: גדלני ורוממני לתאוה, ננעמתי בשמור מצוה (שמעון בר יצחק יוצ׳ לשבועות״מ פסח, אהוביך).

—פִּעֵ׳, °נִעֵם, נִעֲמוֹ,—כמו הנעים: לקחתיו (את המכתב) וינעמוני לקחיו, פתחתיו וישעשעוני פתחיו (ר״י הלוי, מכתב לחכמי נרבונה).—ואמר הפיטן: ניהגוהו קהל אחי, ליטול ולזרוק גיחוחי, ניעמוהו בכתבי נכוחי (סדר עבודה, קטע כ״י גניי, J. Elbog. 178).

א. נַעֲמָה,—שם אחות תובל קין (ברא׳ ד כב). ובמדרש שהיא היתה היפה בנשים, ובה טעו המלאכים חם הנפילים: נדמה לו (השטן לר׳ מתיא בן חרש) כאשה יפה שלא היה כיופיה מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת (תנחומ׳ חקת, הוספה א, הוצ׳ בובר).—ובקבלה, מין רוח דומה לצפור: ומאחוריה יצאה ציפור אחת ושמה נעמה המושלת על הגזל וממונת על המשק (משנת חסידים, עמכ׳ חיי ריקי, הוית הקלפות ב).—ואחת מהרוחות והשדות: וצורת הימין יש אסימון רוכב על נעמה ונעמה רוכבת על אגרת בת מחלת (עמק המלך, תיקוני התשובה יז:׃). — בני הנעמה אוהבי התענוגות: ומי שהרגיל מחשבותיו ודעותיו לרדוף אחרי התאות והתענוגים הגופיים ויאכל כמו שיאכלו בני הנעמה כבר ירד למדרגה הבהמית. (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי 37).

ב. °נַעֲמָה,ש״נ,—כמו נעמית: כמו הנעמה שבהסתכלה בביצתה היטב נוצרת ומתרקמת בתוך הביצה הנעמה ומתבקעת ויוצאת (ר״א אזקרי ספ׳ חרדים עח:).

*נַעֲמִית[1], ש״נ, מ״ר נַעֲמִיּוֹת, — כמו יַעֲנָה, עוף גבה הקומה רב הכח, Strauss; autruche; ostrich: מטלטלין שברי זכוכית מפני שהן מאכל לנעמיות (רשב״ג, תוספת׳ שבת יז (טו) ח). כלב כופרי מין חיה הירורין והנעמיות הרי הן כעופות (שם כלא׳ ה ח). ביצת הנעמית בשרה לקדש בה (שם פרה ה (ד) ח). חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה (כלים יז יד). ולא הוזכרו כנף העוז וביצת הנעמית אלא בהווה (ר״מ, תוספת׳ כלים ב״מ ז ו). זהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כזתים וטחים אותו בצק ומאכילין אותן לנעמיות והן מסננות אותן (ירוש׳ יומ׳ ד ד). הכניס עמו (נח בתבה) ומורות לפילים חצובה לצבאים וזכוכית לנעמיות (ר״א בר כהנא, מד״ר ברא׳ לא). היה מחתך מבשרו (של אגג) זתים זתים ומאכילו לנעמיות (פסיק׳ דר״כ, זכור).—ובסהמ״א: נעמיות שהן עופות גדולים כגובה הסוס הולכין על שתי רגלים כתרנגולין ואין פורחין באויר ושיעור צוארן אורך קומה (ר״ש פרחון, ערך יען). והזהב לא יותך מהר באש והוא נתך בגוף הנעמיות שהוא מוזנם (שעה״ם לא׳ הרלב״ג ב ב).

---

[1]) בערב׳ נעאמה a).

---

a) نعامة

נַעֲמָן, ת״ז, מ״ר נַעֲמָנִים, —א) נעים, יפה ונחמד: על כן תטעי נטעי נַעֲמָנִים[1]) וזמרת זר תזרענו (ישעי׳, יז י). —ואמר המליץ: בצאתך המלתה שיקי רשף למנה, ונלאתה כלכלם נטיעת נעמנה, ישקנו זו קצותם ענתה מאמנה, חשורת טל תחי עדות ה׳ נאמנה (רסע״ג סתי׳ תרי״ג מלות). —ובמליצה: נטע נעמן צנצנת מן לקח מעֹני עמדתו, כי הוא שמיש החכמה הוא הזורת בגבורתו (עמני׳ מהברי׳ ח). —ובהשאלה, משורר נעמן: ויקם אחריהם דור המשוררים הנעמנים, ונקרא זמנם זמן הנצנים, כי היה הדור כמו קוצים והם כשושנים (ר״י חריזי תחכמ׳ יח). —ב.˚ כנוי לאחד החלונות שברקיע, עי׳ חלון: ובג׳ מאות וס״ו חלונות החמה יוצא ונכנס וכו׳ בתקופת ניסן מתחיל מחלון תעלומה שבו האור יוצא והולך אל קרן צפונית חלון אחר חלון עד שהוא מגיע לחלון נעמן בתקופת תמוז מתחיל מחלון נעמן והולך וסובב לאחוריו חלון אחר חלון עד שהוא מגיע לחלון חדר (פדר״א ו). בצפון יש חלון אחד ושמו נעמן משם יוצא חשך ורוח סופה וסערה וכל מיני מזיקין יוצאין משם לעולם (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 160).

˚נִעְנוּעַ ס״ז, —שה״פ מן נענע: אנא שגב אשאלי נענועך[2]) עריצים בהניעך והושיעה נא (סדר הושענ׳, אנא אזון). מזה נדע שכל כח הגולם והדמות והראיה והריחה והלעיטה ודיבור והקול והמישוש והמעשה וההילוך והנענוע של אברים וכו׳ מנשמת רוח החיים שנפח בו היוצר והבורא הן (ס׳ דוכולו הכמוני א). נראה דמותו בענן כדבר היוצא מחרט ומחוגה יש לו ניענוע הרתיכה באויר וראו העם הדבור ודמות האותיות (ספר הרקנטי, וילא). ידוע תדע שיש כלי שיר עשוי מדלעת ובה שוקע עץ ארוך ובשערות של זנב הסוס מוליכין ומביאין בה ותוליד נענוע ערב מאד לשומעיהם (ר״א הכהן, שבט מוסר ה).

˚נִעְנַע, פ״י, נִעְנַעְתִּי, מְנַעְנֵעַ וכו׳, —נִעְנַע דבר, הניעו׳ הזיזו: הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענעו בגופו (שבת כ ה). והיכן היו מנענעין (את הלולב) בהודו ליוי׳ תחלה וסוף (סוכ׳ ג ט). צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שבכל העם

1) [והחדשים מפרשים על נטיעות לשם האליל תמוז או אדונים, עי׳ בפירושו של קרוים.]

2) כך במחזור איטל׳, הוצ׳ שד״ל, ובספרים אחרים: אשלי נטעך.

היו מנענעין את לולביהן והן לא נענעו אלא באנא יוי׳ הושיעה נא (ר״ע, שם). קטן היודע לנענע חייב בלולב (שם טו). היה משכים לצאת לדרך נוטל שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה (תוספת׳ ברכ׳ ג יט). המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתאות ועושה אותו כמין זמר אין לו חלק לעולם הבא (ר׳ עקיבא, תוספת׳ סנה׳ יב י). מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום (נדה כה:)— נִעְנַע לו ראשו, הרכינו לפניו: דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי (ר״ע יבמ׳ קכא.). —ונענע ראשו, לאות רצון; בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). — ונענע לפלוני בראשו, לסמן הסכמה: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ה׳ צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יה״ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך וכו׳ ונענע לי בראשו (ר״י בן אלישע, ברכ׳ ז.). — ולסמן בוז: שבכל יום ויום היו אוה״ע מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם ומנענעין בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק׳ רבתי לז).

—סע׳ *נִעְנֵעַ, מְנֻעְנָע, מנוענעין, —שנענעוהו: והמקושרים (גוזלות המקושרים בכנפיהם) והמנוענעין[1]) (מערב יו״ט לשם מזון) בבורות ובבתים ובשיחין ובמערות מותרין ובאילנות אסורין שמא יעלה ויתלוש והמקושרין (שמצאם) בכל מקום אסורין משום גזל (ביצ׳ כה.).

—התפ׳, ˚הִתְנַעְנֵעַ, התפו׳ הִתְנוֹעֵעַ: מתנדנדין ומתנענעין (ערוך, ערך פרכס). נתדלדל ונתנענע מעט מעט ממנו ונפל (תוספ׳ נדה כו. ד״ה בית הפרס). אבנים נזדעזעו ונתנענעו (שבלי הלקט, תפלה, סי׳ כ). כי אלו הגופים אחר שנוצרו ועדיין לא נתלקת בהם כח זה האור היו גופים מתים וכשפעל בהם האור ונתלקת בהם ונתחזק אז נתנענעו ונשלמו (פי׳ התורה לר׳ עמואל מרומא, A. Marx 381). שהרי דבר שמתנועע או יתנועע מעצמו או יתנענע מכח מניע אחר וזולתו וכו׳ ואם שום דבר יתנועע והי׳ להם זה הדבר מנענע ומתנענע ביחד כתנועה אחת שוה (ר׳ הלל מויראנא, תגמו׳ הנפ׳ א א).

1) ובתוספתי (שם א י) כ״י א״פ, והמנוענין. בספרי הדפוס וכמו״כ בכ״י וינה: והמנענין.

נַעֲנַע, ס"ז, — שם צמח חריף הטעם, Minze; menthe; Mint: ורפואתו שיאכל דברים החמים וכו' וביצים צלויות והנענע וכרכם וכו' (מי חלדבי, ס"ח ד).

***נעץ** ממנו *נָעַץ, *נָעִיץ, *נְעִיצָה.

***נָעַץ**, פ"י, — נָעַץ יתד באדמה וכדומ', מעך ותחב אותה בה, stechen, stecken; enfoncer; to prick, stick in: קורות נעץ להם ואמר עד כאן רשות הרבים עד כאן רשות היחיד (ר' יהודה, ע"ז לז:). נתנו בראש הקנה או בראש הקונדס בזמן שהוא תלוש ונעוץ אפילו גבוה מאה אמה (ערובי' ג ג). אמרו ביום שנתחתן שלמה עם בת פרעה ירד גבריאל נעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך של רומי (ספרי דבר' נב). נעץ קנה בר"ה (ר' יוסי בר' יהודה, שבת ה.). נעץ ארבעה קונדיסין בארץ וסיכך על גבן (סוכ' ד:). נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה האדמה מתחתיה (מו"ק ז.). נעצו חרב בבית המדרש אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא (שבת יז.). נעץ יתד באילן ותלה בה כלכלה (שם קנד:). כגון שנעץ שתי יתדות עקומות על שני כותלי מבוי (רב חסי, ערובי' ט.). מעשה באדם אחד מבקעת בית חורתן שנעץ ד' קונדיסין בארבע פינות השדה ומתח זמורה עליהם (ר' יצחק, שם יח.). הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בד' שעות ביום ויראה להיכן צילו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (שם מג:). והוא שיש לו דקר נעוץ מבעוד יום (רב יהודה, ביצ' ז:). נעץ ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (סוט' לו:). מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו (ר"י נפחא, סנה' לד:). זרק סכין לנועצה בכותל (חול' יג:). סכין יפה שאין בה גומות נועצה עשרה פעמים בקרקע (ע"ז עו:). שנתן לחרש שידה תיבה ומגדל לנעץ בהן מסמר ונעץ בהן מסמר ושיברן (רב חסי, ב"ק לח:). שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה (מנחי סד:). בשעה שכורעת (האשה) לילד נועצת עקיביה בירכותיה ויולדת (אביי, יבמי קג.). חפר חריץ נעץ אינו חייב אלא אחת (ירושי שבת ז ב). ואמרו עליו על הוגדס בן לוי שהיה מנעים את קולו בזמר וכשהיה נועץ גודלו לתוך פיו היה מוציא כמה מיני זמר (שם שקלי ה ב). וכשהיה (רשב"ג) כורע היה נועץ גודלו בארץ וכורע ומיד היה נזקף (שם סוכי ה ד). מה עשה הביא קורה נעצה בארץ וקשר בה נימא וערך העצים והקיפן גדר של אבנים ועשה מדורה לפניה ונעץ את החרב באמצע (מד"ר ברלשי סה). והיה אותו שלטון נועצה ברומת ונותנה לפני הקרון והיה קרון עוברת עליהן ומרססן (שם ויקי טז). והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות (שם במדי יב). אלו יתדות המשכן ויתדות החצר של נחשת שהיו נועצים בארץ סביב שלא יפיל הרוח לקלעים (שם ו). נעצו בו לולינות של ברזל עד שעשאוהו ככברה (רב, שם כג). כתוב אחד אומר יתרא הישמעאלי וכתוב אחד אומר יתרא הישראלי וכו' אלא ישראלי היה וחגר חרבו כישמעאל ונעץ את החרב באמצע ביהמ"ד ואמר או אהרוג או אהרג עד שאיני מקיים הלכה לרבים (שם, רות ד). — ובספהמ"א: ולקח הגוי את הברזא ורצה לנועצו בנקב (תשוי מעשה הגאוי, יין נסך סח). וצפרניו נעוצין בבשר בהמה (ר"י ח"ת, כוזרי ד לח). נעץ את הסכין בכותל והעביר הצואר עליה עד שנשחט וכו' אם היה עוף בין שהיה צוארו למעלה מן הסכין הנעוצה או למטה ממנו שחיטתו כשרה (רמב"ם שחיטי ב ה). — ודברים מפשטים: עשר ספירות בלי מה נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן כשלהבת קשורה בגחלת (ספי יצירה א ז). — ואמר הפיטן: גבה ועמק נעוצים בסובב, חכם לב ונבון לא ילבב (שה"ח ליום גי אמנם ידעתי).

נַעֲצוּץ,[1]) ס"ז מ"ר נַעֲצוּצִים, — מין ממיני האילנים, שיחים, הקוציים: ובאו (הזבובים) ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הַנַּעֲצוּצִים ובכל הנהללים (ישע' ז יט). תחת הַנַּעֲצוּץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס (שם נה יג). — ואמר המליץ: ספר אשר השריש עצי חיים ובו הנעצוצים נעקרו שורשו (רס"ע

[1]) תרג' היגתא, והוא בסור' חגתא, בתו"מ היגא, חיגתא, ובערב' חאג'a) (עי' ע' לֶו, שמות הצמחים 146). עב"ס (בלקוטי קדמונ' רי): י"א אלזערור וי"א אלענצל. ע"כ. ריב"ג: אולי נעצ' בערב', והוא מין אילן קוצי. והביא בשם אחרים כי הוא סִדְר: b) בערב'.

a) حاج b) سدر

חבן דכלן, שיר בשבת מו"כ, למה חסרי לג). — והשתמשו בו בסהמ"א במשמ' שם כללי לאילן קטן קוצי: הוא נ ע צ ו ץ גבוה כשלש אמות גדל באגמים (ר' פינחס, תוס"ח, הלמחים מו). המר הוא נעצוץ גדל באמעריקא החמה שרשו העב כזורוע איש (סס כג).

נעצר, עי' ערך עצר.

א. **נער**[1], ממנו א. נַעַר, א. *נְעִירָה.

א. **נָעַר**, פ"ע, נָעֲרוּ,—נָעַר גור האריה וכדומ', שאג בקול של הגורים róar ; rugir ; brüllen : יחדו ככפרים ישאגו נָעֲרוּ כגורי אריות (ירמי' נא לח). — ובתו"מ: בתחילה הוא (הקב"ה) נ ו ע ר מבית המקדש ואחר כך הוא פורע מן אומות העולם (ר' לוי, מד"ר שה"ש, אתי מלבנון). — ואמר המליץ: הקיצה והער אהבת ימי צביה, בשני ארי נ ו ע ר וצפרני לביה, וצר פיהו פוער לדם חלל ושביה (רמב"ע האל התולה). כארי עלי נ ע ר, ואבירי ששוני נער (ר"י חריזי, תחכמי' יד).—וגם לחמור, to bray ; braire ; schreien: משמרה ראשונה חמור נ ו ע ר שניה כלבים צועקים (ברכ' ג.).—ואמר המליץ: זכור אחי בלכתנו שנינו אל בית התפלה יום ערבה, ושמענו חמור נ ו ע ר וצוחת בני בקר והם גועים קרובה (ר"ש הנגיד, הירחב הזמן). ותחכם עת היותך בין חכמים ועם הבוערים תסכל ותבער, וכראותך ארי תשאג והעת חמור תראה פתח פיך ו ת נ ע ר (רמ"ע פלקיירא, המבקש יב). עורך להוד שירך זמיר זולתך עורך לקול צפור אתון נ ו ע ר ת (עמכי' ממבי' כ).

ב. **נער**, ממנו ב. נַעַר, נְעֹרֶת, *נְעוּר, ב. *נְעִירָה.

ב. **נָעַר**, פ"י, נָעַרְתִּי, נֹעֵר, נָעוּר,—נָעַר דבר, הניע אותו בידיו וכדומ' כדי להפיל מה שיש בו schütteln ; secouer ; to shake: גם חצני נָעַרְתִּי וכו' וככה יהיה נָעוּר ורק (נחמיה יג).—ואת כַּפָּיו: מאס בבצע מעשקות נֹעֵר כפיו מתמך בשחד (ישעי' לג יה). — ובהשאלה: היה השרון כערבה ונֹעֵר בשן וכרמל (סס ט)—ובתו"מ: מעות שעל הכר נ ו ע ר את הכר והן נופלות (שבת כח ב). ה נ ו ע ר[2]

[1]) כך בסורית ואולי גם באשו' נאר, שאג, (Del. HWB 439) ובערב' ההמונית נער a), השמיע קול בנחירים.

[2]) ופרש הערוך: הוא המנפץ אגודה של ירק להשליך ממנה המים.

a) نعر

אגודה של ירק וירדו (המים) מצד העליון לתחתון וכו' ה נ ו ע ר את הקלח חוששין אנו שמא יצאו מן העלה לעלה (מכשירי' א ד). לאיוב נ ע ר ת י מן אשפה (פסיק' רבתי כו).

—נפעי, נִנְעַר, נִנְעַרְתִּי, אִנָּעֵר, יִנָּעֲרוּ, — א) נִנְעַר פלוני מִשְּׁנָתוֹ, זע ונעלקום: ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם וְאִנָּעֵר והוא לא ידע כי יי' סר מעליו (שפטי' יז כ).— נִנְעַר הארבה, התחיל כלו לזוז כדי ללכת, לעוף: כצל כנטותו נהלכתי נִנְעַרְתִּי כארבה (תהל' קט כג).—ובתו"מ: מתוך שהיו עומדין צווחין נ נ ע ר אביהם (מכי' בשלח ג ה). מעשה בר"א ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר"א ישן ורבי יהושע נעור ניזדעזע ר' יהושע ו נ י נ ע ר ר"א אמר לו מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת (ב"ב עד:). משעה שהוא נ נ ע ר יוצא לעולם (ר' יודן, ירוש' ברכ' ג ה). וכשבא לישון מפקיד רוחו להקב"ה שנאמר בידך אפקיד רוחי ו כ ש נ נ ע ר ממליך להקב"ה השומרים בלילה מוסרין אותו לשומרי היום (מד"ר במד' כ). בחצי הלילה נ נ ע ר משנתו אמר להן היכן אני נתון (ספי' דר"כ, סוף אסים). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לאלהים נ י נ ע ר ו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהים (פסי' רבתי ו).—ובהשאלה נגער מחלי, שב לאיתנו: שחלתה ו נ נ ע ר ה מחליה (מד"ר שמות א). — נִנְעַר מן העפר, הקיץ וקם לתחיה: שאין בשרו נ נ ע ר ת מן עפרה (מד"ר במד' יד). שכל חסד שישראל עושין בעולם הזה בשעה שהם נ נ ע ר י ן מן העפר הקב"ה משלם שכרן (מד"ז רות א ה, הול' בובר).—ובהשאלה: כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו נ נ ע ר (ר' אלעזר סוט' ה.).—וננער בגד וכיוצא בזה, שנערוהו: אף בבגד טמאה מפני שהיא נ נ ע ר ת (רסב"ג, כלים כח ג). (חסן הוא) פשתן שלא נ נ ע ר ה (ר' פינחס, ירוש' שבת ב א). שלא נ י נ ע ר פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו (מדר' אגדת ברא' יז). — נִנְעַר מדבר, הונע הדבר והשלך ממנו: לאחז בכנפות הארץ וְיִנָּעֲרוּ רשעים ממנה (איוב לח יג). — ובתו"מ: למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול נ נ ע ר ו לשם (ר"ש לקיש, שבת קיג:). כל המסתכל בערוה קשתו נ נ ע ר ת[1]) (ר' אלעזר, סנה' לג.).—ובסהמ"א במשמ' נדחף למקום: ובאותה שעה נ נ ע ר י ן פושעי ישראל לגיהנם י"ב חדשים (נסתרות רשב"י, ביהמ"ד ילינק ג 81). — ואמר

[1]) [מתרוקנת, עי' רש"י].

המשורר: אני הננערת, בידי נמסרת, ותנם נמכרת ונפשי זוררת (רא"ע, איך אזלת יד.). — *ננער לעשות דבר, זז ממעמדו: ננערו לעמוד ולא עמדו מהו (בב ענן, מו"ק כב.). ננערה [1]) לעמוד אע"פ שלא עמדה (בב חסדא, חולי כא:).—ובסהמ"א: מזמין עצמו כמו ננער לעמוד (רש"י ברכי לד.). ואין תוקעין אלא בפני בית דין גדול בלבד כל זמן שהן יושבין ואפילו ננערו לעמוד ולא עמדו תוקעין בפניהם (רמב"ם, שופר ב ט).—ובמשמ' התעורר: והחזיק לו טובה רבה במה שהוא צורר היהודים כ"כ עד שהשנאה הנעירתו וננער לדבר שלא ננער אליו זולתו (רסב"ל דורלן, מגי ספר קיז.).

—פעי, נִעֵר, יְנַעֵר,—א) נִעֵר את פלו', הפילו ע"י נענוע: וַיְנַעֵר יי' את מצרים בתוך הים (שמות יד כז). וְנִעֵר פרעה וחילו בים סוף (תהלי קלו יה). גם חצני נערתי ואמרה ככה יְנַעֵר האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו (נחמי ה יג).—ואמר בן סירא: ועין יי' צפתהו (את העני) לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גני' יא יב).—ובתו"מ נִעֵר את הקדרה הריק אותה ע"י נענוע: פחות משלשה על שלשה שהתקינו לפוק בו את המרחץ לנער בו את הקדרה לקנת בו את הריתים (ר"א, כלים כח ב). ואלו הן היתוכין אלו שהחנוני מנער בהן את הקדרה (תוספתי כלים ב"מ ב י). היתה טבילת יום מנערת [2]) את הקדירה בידים מסואבות (טהרי ב ח).—הגים את הקדרה והניע את התבשיל שבתוכה: נותן אדם לפונדקית תבשיל לבשל לו ומנחת הקדרה לפניו ואם מנערת בו אפילו בין הגויים אינו חושש (תוספתי דמאי ד לב). נראין דברי ר' יהודה בשלא ניער ושלא כסה ודברי חכמים בשניער וכסה (כני, חולי קח:). הלכת לצור מימיך וראית ישראל וגוי שהן שותפין בקדירה ואינו חושש שמא ניער הגוי הקדירה (ר' חנינא, ירושי ע"ז א ד). כזה שמנער בקדירה תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה (ר' לוי, מד"ר שה"ש, לפוסקי)—ובסהמ"א: כף של עץ ששופכין בו המרק מן הקדרה ומנער בו הקדרה (ערוך, ערך ען). טסין של מתכת שמנערין בהן את הקדרה (רמב"ם, כלים ו ט). — וכסות, טלית, טבלה וכדומ': המפקיד כסות אצל חברו מנערה אחד לשלשים יום (תוספתי ב"מ ב כב). ב"ש אומרים מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין וב"ה אומרים נוטל את הטבלא כולה ומנערה (שבת כא ג). נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת (גמי שם קכ:). המנער טליתו בשבת (רב הונא, שם קמז.). משל לזקן שהיתה לו מעפורת והיה מצוה את תלמידיו ואומר לו קפלה ונערה (ר' ברכיה, מד"ר ויקרי ב). למלך שהיו לו פרקסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו קפלו ונערו ותן דעתך עליו (ר' ישמעאל ברי"כ, שם). כחותל של תמרה שכשאתה מנערו אין בו מאומה (ר' חלבו, שם י).—נִעֵר את המחרשה וכדומ', וזועה קצת: מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה ונמצאת גולגלת שלמה דבוקה במחרשה (ר' יהודה, תוספתי אהלי טו יג). היה חורש והטית בסלע או בגדר או שניער המחרישה (משנה שם יז ב). דגים אלו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספתי ע"ז ד (ה) יא). — *וְנִעֵר האש: שהדליק העכו"ם ואפה העכו"ם ובא ישראל וניער האש מעט או כבשו לאש (רמב"ם, מאכי אסורי יז יג).—נִעֵר את הצאן, הזיז אותם שילכו ויטילו גללים בשדה וידיירו אותה: ואינו מותר להושיב שומר ולא לנער את הצאן (תוספתי שביעי ב כ). ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם (מו"ק יב.). השוכר את הצאן אסור לנערה (ירושי שביעי ג ג).—וְנִעֵר מהשֵנה: ויקום לקול הצפור שאפילו צפור מנערתו משנתו (שבת קנב.).

—פעי *מְנֹעָר, מנוער,—שנערו אותו, ונהיה ריק, ובהשאלה מְנֹעָר ממעשים טובים וכדומ': שהן מנוערין מן המצות בלא תרומה ובלא מעשר (ירושי ברכי ד א). אלו בני אדם שמנוערין מן המצות (ר' אליעזר, חגי' יז.). שהיא מנוערת מן המצות (מד"ר ברא' לז).—ובסהמ"א: וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום (רש"י משלי א ד). גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף (הוא, ישעי מ כט). וכנערים המנוערים מכל חכמה והפתאים מבני אדם (רש"ע פלקיירא, לרי היגון ד:). והנערים המנוערים כל א' וא' ביום פורים (ספי אורה ושמחה על פורים לא:). והוא ג"כ הטעם של הסופרים שאין מקפידין ומניחין נערים לכותבם והמה מנוערים ולו חכמו ישכילו וכו' היו נזהרים ומרוחקין מן הטעיות והשיבושים הללו (הלבוש, הלכי, תפלין לב כ). אם זה המנוער מכל ימהר לשאל (רנה"ו, מכתב רחובות, יד).

1) כך בכ"י ובקצת דפוס', ובקצתם ניערה.
2) [עי' בר"ש שפרש גם כמו הגים.]

—התפ׳, התנער התנערי,—התנער מעפר וכדומ׳, התנועע, זע הנה והנה כדי שיפל העפר מעליו: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישעי׳ נב ב). ובתו״מ: תתנער אומה שמעשיה בצפון ותבוא אומה שמעשיה בצפון ובדרום (זבח׳ קטז.).—ואמר המשורר: והתנערי מן הזמן כצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (ר״י הלוי, ישנה בחיק ילדות). יחידה כיום מהרי לקראת אלהים להכון, ומהוד זמן התנערי לא יועיל ולא יסכון (הוא, אלהים ממרחיק). התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך (ר״ש הלוי אלקבץ, לכה דודי).—ומצוי בסהמ״א: שתתנער משפלותה ותחזור לאותם שהיו רגילין אצלה (רש״י ישעי׳ כג טו). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים המתנערים מכנפי הכרובים ויורדים על ראש צדיק (א. מאפו, אה״ל כט).

—הפעי׳, *הנעיר, הניע את פלו׳ שיהיה ער ומלא חיים: עלץ בנערה אהרונית אחרונית עירנית והנעירתו (רי אבהו, ערוגי׳ נג:). — ובסהמ״א במשמ׳ תנועה: עגינו (של תסמר) תנעיר ותרעיד (ר״י א״ם, הסרס׳ לריב״ג, סמר). רבת צררוני, בארבה הנעירוני (תשו׳ ר״ת הול׳ מק״נ 157).

—הפעי׳, *ינער,—במשמ׳ ישלח: תכון תבל כי יונער רשע ושם צדק לרגליו (מוסף ב ר״ה אהללה אלהי).

ג. **נער**[1], ממנו נער, נער, נערה נעורים, נעורות, *נערות וכו׳.

נער, ש״ז, נער, בכנ׳ נערך, נערו, נערה, מ״ר נערים, סמי׳ נערי, בכנ׳ נערי נערינו, נעריך, נעריו, נעריה, נעריהם, — א) ילד, child; enfent; Kind: תינוק: ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה (שמות ב ו). —שלא נולד עדין: כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שופטי׳ יג ה). איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד (שם ח). מה יהיה משפט הנער ומעשהו (שם יב).—שעכשו נולד: ותקרא לנער אי כבוד (ש״א ד כא).—לפני הגמלו: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו (שם א כב).—אחרי הגמלו: ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותבאהו בית יי׳ שלו והנער נער (שם כד). אל הנער הזה התפללתי (שם כז).—עלם: ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (בראשי׳ כא יב). ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (שם כב ה). ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (שם יב). ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב (שם לד יט). והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו (שם לז ב). ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי (שם מג ח).—נער קטן, קטן: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו (ש״א כ לה). ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (מ״א ג ז). ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וכו׳ והדד נער קטן (שם יא יז). וירד ויטבל בירדן שבע פעמים כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר (מ״ב ה יד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם (ישעי׳ יא ו).—נערים קטנים: ויעל משם בית אל והוא עלה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ויתקלסו בו (מ״ב ב כג). — צעיר: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שופטי׳ ח כ). כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו (ש״א יז לג). ויבט הפלשתי וכו׳ כי היה נער ואדמני עם יפה מראה (שם מב). ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם (ישעי׳ ג ד). ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (שם י יט). ואמר אהה אדני יי׳ הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (ירמי׳ א ו). כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני (הוש׳ יא א). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב (תהל׳ לז כה). חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו). אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו (קהל׳ י טז). ויאמר דויד שלמה בני נער ורך (דה״א כב ה). שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער ורך (שם כט א). ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם (דה״ב יג ז). ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו (שם לד ג). — בהבדל מזקן: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך (שמות י ט). גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן (דברי׳ כח נ). ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישעי׳ ג ה). כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (שם כ ד). לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן

[1]) רק בעבר׳ ובנע׳. כונת השרש לא נתבררה.

וכו' כי הנַּעַר בן מאה שנים ימות והחוטא בן מאה שנה יקֻלל (שם סה כ). ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן וָנַעַר ונפצתי בך בחור ובתולה (ירמי' נא כב). בחורים וגם בתולות זקנים עם נְעָרִים (תהל' קמח יב). שכבו לארץ חוצות נַעַר וזקן בתולותי ובחורי נפלו בחרב (איכ' ב כא).—מנער ועד זקן: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מִנַּעַר ועד זקן כל העם מקצה (בראש' יט ד). ויחרימו את כל אשר בעיר מאיש ועד אשה מִנַּעַר ועד זקן (יהוש' ו כא). ונשלוח ספרים וכו' להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מִנַּעַר ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסת' ג יג).— בחור, איש צבא [1]: בלעדי אשר אכלו הנְּעָרִים וחלק מן האנשים אשר הלכו אתי (בראש' יד כד). ויאמר דוד לַנְּעָרִים עלו כרמלה ובאתם אל נבל ושאלתם לו בשמי לשלום (ש"א כה ה). ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הַנְּעָרִים וישחקו לפנינו (ש"ב ב יד). ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יי' בְּנַעֲרֵי שרי המדינות (מ"א כ יד). כה אמר יי' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נַעֲרֵי מלך אשור אתי (מ"ב יט ו). — ב) עבד: והוא רכב על אתנו ושני נְעָרָיו עמו (במד' כב כב). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נַעַרְךָ אל המחנה (שופט' ז י). ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבו וְנַעֲרוֹ עמו וצמד חמרים (שם יט ג). ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מֵהַנְּעָרִים וקום לך בקש את האתנת (ש"א ט ג). ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הַנְּעָרִים ואחת האתנת (מ"ב ד כב). ותלך ותבא אל איש האלהים וכו' ויאמר אל גחזי נַעֲרוֹ הנה השונמית הלז (שם כה). ותפל שבא ותקחם ואת הַנְּעָרִים הכו לפי חרב (איוב א יה). ויהי מן היום ההוא חצי נְעָרַי עשים במלאכה (נחמי' ד י). ואין אני ואחי וּנְעָרַי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (שם יז). — ואמר בן סירא: אל תתאוה תואר נ ע ר י שוא ואל תשמח בבני עולה (ב"ס גני' יו א). אני נ ע ר הייתי וחפצתי בה ובקשתיה (שם נא יג).—ובתו"מ: הוא ילד וקולו כ נ ע ר (ר' יהודה, סוט' יג:). נ ע ר י ם היו ובזבזו עצמן בקטנים (שם מו:). ל נ ע ר י ם להם לזקנים שמן לתינוקות דבש (ר' יוסי בר"ח, יומ' עה:). ילד היה ומנהגו כ נ ע ר (מד"ר שמות א). גדולה זקנה שאם זקנים הם חביבים הם ואם נ ע ר י ם הם הקב"ה מקפין להם את הזקנה (ר' יוסי, תנחו' סמיכי יא). אמר אברהם רבש"ע צריך אתה להפריש בין האב לבין ובין נ ע ר לזקן שיתכבד הזקן ב נ ע ר (שם חיי שרה א). פעם אחת היה יורד מטר ויצא החסיד לשוק והיה הולך לבהכ"נ לתפלה וראה שכור אחד שהוא שוכב בשוק ואמת המים יורד עליו והבחורים ו ה נ ע ר י ם מכין אותו באבנים (שם, שמיני יא).— ומשל: משל הדיוט אמר נתת פת ל נ ע ר [1]) הודע את אמו (ר' יוחנן, בראש מקי' שמחום).— וגם לדבר שאין בו רוח חיים: בשביל שהוא (הכרם) נ ע ר לכך החמיץ (יינו) ואינו עושה יין יפה (ר"ש בן יהולדק, מד"ר שמות מג). — ובנוי למלאך: ובעת שהוקם (המשכן) למטן הוקם למעלן והוא משכן ה נ ע ר ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם (ר' סימון, מד"ר במד' יב). והסולם ההוא (שראה יעקב בחלום) הוא סולם ה נ ע ר מטטרו"ן שהוא גבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה (ס' ג"ע, ביהמ"ד ילינק ג 139).

נֹעַר, ס"ז,—מעמד האדם כשהוא נער, Jugend; jeunesse; youth: עני אני וגוע מִנֹּעַר נשאתי אמיך אפונה (תהל' פח יו). מפנק מִנֹּעַר עבדו ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא). רטפש בשרו מִנֹּעַר ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה). תמת בַּנֹּעַר נפשם (שם לו יד). — ואמר המליץ: היה שערי כמו טורי דיו מעון נ ו ע ר כתובים והן נמחו בשיבתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים). יכלו ימי נ ו ע ר ועד הן אחשב כי לא זמן מטיב ולא ירע (רסב"ג, לבי בא‍ימת). ונבכה על ימי נ ו ע ר בסוחר אשר יבכה עלי רוע שוקיו (הנ"ל, כאין כשאו). ידידי מי ישיבני ל נ ו ע ר ועמו אהיה כורת אמנה (רמב"ע, תכשים ה א). אקרא ימי נ ו ע ר אשר רחקו מני היות שבים ולא אצו (שם ג). יאבקו נ ו ע ר ושב אך זה יחלוש ואליו זה מאד ישר (שם לט). חדש לי כנשר נ ו ע ר, וישועתי כלפיד יבער (ר"י הלוי, ידע תדע).

נַעֲרָ, — כמו נַעֲרָה.

נַעֲרָה, ס"נ, מ"ר נְעָרוֹת, סמי' נַעֲרוֹת, כנ' נַעֲרָתִי נַעֲרוֹתֶיהָ, נַעֲרוֹתָיו, נַעֲרוֹתֶיהָ, נַעֲרָתֶיהָ, — אשה צעירה לימים, בפרט לא נשואה, Mädchen; fille; girl:

---

[1]) [כך גם במצרית נַעֲרִן, אנשי הצבא הצעירים, בהבדל מן הזקנים.]

[1]) במד"ר במד' יט ל ת י נ ו ק.

והיה הנער [1]) אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (ברא׳ כד יד; גם יו; כח; כז; לג ג; יב). ולקח אבי הנער ואמה והוציאו את בתולי הנער אל זקני העיר השערה (דבר׳ כב יח). וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל וכו׳ ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים (שם יט-כא; גם כה-כז). המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים (ש״א ט יא). ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל (מ״ב ה ד). התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך (איוב מ כט).—נערה קטנה: וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה (מ״ב ה ב). —נערה בתולה: כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו (דבר׳ כב כג-כד). וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר (שפט׳ כא יב). ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ״א א ב). ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה (אסת׳ ב ב). — וגם נשואה: ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו ויחזק בו חתנו אבי הנערה וישב אתו שלשת ימים ויאכלו וישתו וילינו שם (שפט׳ יט ג-ד). — ואלמנה: ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת ויען הנער הנצב על הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב (רות ב ה-ו). ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן יי׳ לך מן הנערה הזאת (שם ד יב). —וזונה: ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי (עמו׳ ב ז).—ובמשמ׳ שפחה (רק במ״ר):

[1]) [כך הכתיב. אפשר שנער משמש לזכר גם לנקבה. כמו παῖς ביונית. וכן בערבית. ע׳ Gesen. Thes. 894. ואולי כך גם ברבים: עם הנערים (רות ב כא). בשבע׳ μετὰ τῶν κορασίων כמו בפ״ח ובפכ״ב, ובאיוב א יט: ויפל על הנערים, שהכונה על הבנים והבנות שבפי״ח. ואפשר גם שיש לנו בנער כתיב חסר שמאיזו סבה שהיא השמיטו את הא הנקבה. והקרי נערה].

ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים (ברא׳ כד סא). ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). ותמהר ותקח אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכת לרגלה (ש״א כה מב). שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת (משלי ט ג). ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותיך (שם כז כז). ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים (אסת׳ ב ט). ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה (שם ד ד). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן (שם יו). — ובתו״מ: כל מי שהוא נכנס לעיר ומצא נ ע ר ו ת לפניו דרכו מצלחת לפניו ומנין תדע שהוא כן בא וראה מאליעזר עבד אברהם שעד לא נכנס לעיר מצא נ ע ר ו ת יוצאות לפניו וכו׳ והקב״ה הצליח דרכו (ר״ע, פדר״א לו). נ ע ר ה יש לה קנס ואין לה מכר הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס (כתוב׳ ג ח). נ ע ר ה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (שם ד א). אלו נ ע ר ו ת שיש להן קנס (שם ג א). האיש מקדש את בתו כשהיא נ ע ר ה בו ובשלוחו (קדוש׳ ב א). נ ע ר ה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (גיט׳ ו ב). ראה נ ע ר ה מאורסה והיה רץ אחריה (יכומ׳ קוט׳ ג ג). מעשה בשתי נ ע ר ו ת שירדו למלאות מים מן העין אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות אמרה לה כלו מזונותינו וכבר אנו (נוטים למות) מה עשת מילאת את הכד קמח והחליפתו נטלה זו מה שביד זו וזו מה שביד זו כיון שהרגישו בה נטלוה ושרפוה אמר הקב״ה דינה של נ ע ר ה אינו מניח אותי לשתוק (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ מט).

ב. **נער** [1])׳ ש״ז,—נדח, מי שתעה בדרכו וכדומ׳: כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער [2]) לא יבקש והנשברת לא ירפא הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק (זכר׳ יא יו).

[1]) מן ב.נער ועי׳ הערה לקמן.

[2]) [כך ברב ספרים, ובקצתם והנער, ות״י דאטלטלו לא יתבע. ובשבע׳ ἐσκορπισμένον, וולג׳ dispersum, פשט׳: ודטעין, כלם מן ב.נער. וכך ריב״ג אמר וז״ל:

***נַעֲרוּת**, ש"נ, — שנות האדם כשהוא נַעַר: ואמר בן סירא: בנערותיך לא קבצת איך תשיג בזקנותיך (ב"ס גני׳ כה ג). כיף ראשו בנערותו ובקע מתניו כשהוא קטן (שם ל יב). ואתפלל תפלה בנערותי והרבה מצאתי דעה (שם נא יד).—ובתו"מ: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בניי אלא תורה וכו׳ לפי שכל אומניות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי נערותו ובזמן שכוחו עליו וכו׳ אבל תורה אינו כן אלא משמרתו מכל רע בימי נערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בימי זקנותו (ר׳ נהוראי, תוספתי קדוש׳ ה טז). וכן אתה מוצא באברהם אבינו שבירכו המקום וגידלו בזקנותו יותר מבנערותו (שם יז). אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים (שמואל, כתוב׳ לט.). אין כסף אלו ימי נערות; דאתיא סימני נערות (קדוש׳ ד.). אבנים שישבנו עליהן בנערותינו עשי עמנו מלחמה בזקנותינו (ר׳ ישמעאל בר"י, ירוש׳ ביצ׳ א ו). זה שאינו למד תורה בנערותו ומבקש ללמוד בזקנותו ואינו יכול (רשב"י, מד"ר דבר׳ ח). וזה (יצה"ר) גדל עם אדם מנערותו עד זקנותו (ריב"ל, שם ברא׳ כב). יש לך אדם שהוא קונה סחורה בנערותו הוא מפסיד ובזקנותו הוא משתכר בה (שם רות, ליכי).—ובמשמ׳ מעמד האדם בכח גופו וכדומ׳ כשהוא נער: הן הן (הרפואות הנזכרות) החזירוני לנערותי (ר׳ יוחנן, גיט׳ ע.). כבר כת׳ ואברהם ושרה זקנים מה תלמוד לומר ואברהם זקן אלא החזירו הקב"ה לנערותו [1]) לפיכך צריך לכתוב פעם שניה ואברהם זקן (הוא, מד"ר ברא׳ מח). שהחזירה הקב"ה לימי נערותה (שם נג).—מעשי נערות: שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). — ובסהמ"א: נטיתי לבי בימי נערותי וזמן בחרותי לרדוף התענוגים (ר"י חריזי, תחכמ׳ ג). וילאה להשיגו אנוש עד ימי זקנה ומוכן יהי אליו בחקרו בנערותו (רמ"ע פלקירא, ש"ר ברא׳ לאש׳ חכמה).

ויצלח אן יכון מן הד׳א אלאצל הנער לא יבקש אלמנתפצ׳ אלנהצ׳ ען אצחאבה או אלצ׳אל מן אלע׳נמ. ובעבר׳: ואפשר שיהיה מזה השרש הנער לא יבקש הנעור ונבדל מחבריו כלומר הנבדל מן הצאן. רש"י הזכיר את ת"י והוסיף: השוטות שאין יודעות לבא אל הדיר. ע"כ. רד"ק פרשו כמו א. נער: והקטן שבצאן כמו כן נקרא נער, ע"כ. וקצת החדשים מגיהים הנעדרה, או הנעה (רל"ס חיות)].

[1]) כך בכ"י, הוצ׳ דר׳ טיהודאר, ובנוסח׳ הדפו׳ לימי נעורותיו.

˚נַעֲרִיּוּת, ש"נ,—כמו נַעֲרוּת: ההוראה הכוללת בשמות עלם ונער הוא מעמד הנעריות שהוא מציאות הדבר במעמד העליה והצמיחה (רמ"פ, יריע׳ שלמה א ו-ז).

˚נַעֲרִית, ת"נ,—של נערות: כי מה שירוץ המירוץ הזה הוא תאוה נערית כי טבע הנערים הוא שיחיו בתאוה ובתקוה אל הדברים הערבים (יוסף כספי, קלור ספי׳ המדות לארישטו ג, כ"י ותיקן).

נְעֹרֶת, ש"נ, —מה שמשירים מהפשתן כשחובטים אותו : Werg; étoupe; tow וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הַנְּעֹרֶת בהריחו אש (שפט׳ יו ט). והיה החסן לַנְּעֹרֶת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעי׳ א לא).—ובתו"מ: גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן (תוספת׳ שבת ב [ג] ג). נעורת של פשתן דקה הרי היא כזבל (ר׳ יהודה, שם ג [ד] כב). נעורת של פשתן כדי לעשות ממנו פתילה קטנה לנר (שם ט [י] ה). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתן דקה (ספרא אחרי מות ח יא). טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן (שבת ד א). כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור (ר"ה ב ג). יפה תענית לחלום כאש לנעורת (רב, תענ׳ יב:). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנה׳ לז.). — ובסהמ"א: מרים את הכלי ההוא של זכוכית עם המים הזכים שבתוכו ומעמידו כנגד זהרו של שמש בחום הקיץ ויאחז בידו האחרת הנעורת של פשתן וכה או צמר גפן או רקבון העצים אשר ביער וכו׳ אז יבער צמר הגפן או הרקבון או הנעורת וידליקו כמו אש (ש׳ דונולו, חכמוני ח"א). אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ (רמב"ם, שכני׳ יא א).—ואמר המשורר: ניצוץ דבריו יכילוהו ספריו היחתו אש בחיקם ואש לא תרד בנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה). ישנה בחיק ילדות למתי תשכבי דעי כי נעורים כנערת נִנערו (הוא, ישנה בחיק). רשפי אהבים לבבי בעדך שרפו כפתיל נערת ולא המסו אסוריך (ר"י חריזי, תחכמ׳ לה).

א.נָפָה, ש"נ, סמי׳ נָפַת, מ"ר נָפוֹת,—כמו כְּבָרָה, אבל יותר דקה ממנה, Sieb; tamis; sieve: להנפה גוים בְּנָפַת שוא (ישעי׳ ל כח). — ובתו"מ:

משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור (שבי׳ ה ט). מה נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם כך ת״ח יושב ומדקדק בד״ת ומברר ד״ת ומשקלם (ספרי דברי מח). המוציא חבל כדי לעשות אזן לקופה גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה (שבת ח ג). העושה שני בתי נירין בנירין בקירום בנפה בכברה ובסל (שם יג ג). ים נפה של סלתין (כלים יה ג). כל התלוים טמאין חוץ מתלוי נפה וכברה של בעל הבית (כ״מ, שם ד). אני אומר נפה לספור בה מעות (ר׳ מנח, ירוש׳ שבי׳ ה ט). הדירה שלא להשאיל נפה וכברה (שם כתובי׳ ז ה). אפי׳ לא כתב אלא אות אחת ולא ארג אלא חוט אחד ולא עשה אלא בית אחד בנפה (שבת קג.). — ומ״כ: שלש עשרה נפות היו במקדש זו למעלה מזו וזו למעלה מזו עליונה קולטת סובין תחתונה קולטת סולת (רשב״ם, מנחי׳ עו:). — וכנוי למדה ממדות תלמידי חכמים: ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל וכו׳ ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (אבות ה טו). — ואמר המליץ: בני אל תהיו כנפה שמוציאה הסלת וקולטת הפסולת (ר״א הלוי בר חסדאי, בן המלך והנזיר כו).

ב׳ **נָפָה**, ש״נ, מ״ר נָפוֹת, — גֹּבַה, רָמָה, כמו נוֹף עי׳ ערכו. רק בקשר עם שם המקום דור, או דאר: ואל המלכים אשר מצפון בהר ובערבה נגד כנרות ובשפלה ובנפות דור מים (יהוש׳ יא ב). מלך דור לנפת דור׳ (שם יב כג). בן אבינדב כל נפת דאר (מ״א ד יא).

נִפָּה, פ״י, — נִפָּה את הקמח בַּנָּפָה, הניעו בנפה כדי שיצא הדק וישאר הגס: sieben; tamiser; to sift: העומר היה מנפהו ובשלש עשרה נפה (תוספתי מנחי׳ ח יד) המולל מלילות של חטים מנפה[1]) מיד ליד ואוכל ואם ניפה[1]) ונתן לתוך חיקו חייב (מעשרי ד ה). אם בא לנפות מנפה את כולו (רב הונא, ב״ב לד.). אם עלתה בה אבק אומר לו חזור ונפה אותה שניה (מנחי׳ שם.). שלא ינפה לא בקנון ולא בתמחוי (ירוש׳ מעשרי ד ה). — ובהשאלה: ונפהו (את ספר משלי) בנפת האמת (המאירי, הקדי׳ למשלי).

—פע׳, *מְנֻפֶּה (מנופה): העומר היה מנופה בשלש

[1]) כך במדב״מ וכך במשנ׳ שבמשנ׳ ובערוך. ובכ״י מנפית, נפת, ובמשנ׳ שבש״ס מנפת.

עשרה נפה (מנחי׳ ו ז). סלת מנופה כל צרכה היה מביא (ר׳ שמעון, שם). נתנוהו בריחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה בשלש עשרה נפה (שם י ד). — ובהשאלה: בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה (פסיקי רבתי ג). — ובסהמ״א: הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב או קביים מן הסאה לא ישליך את השאר (רמב״ם, תרומי׳ יא ה). זבל היונים יודק ויגופה וירטה בו בבאבי האברים (פרקי משה כג).

—נפע׳, *נִנְפָּה: לנער שלא ירצה לאכול לחם עד שידע איך נזרע בתחלה ונחרש ונקצר ונזרה והוברר ונטחן וננפה[1]) ונילש (ראב״ע, יסוד מורא ח).

—נתפ׳, *נִתְנַפֶּה: דכל זמן שלא נתנפה הוה מוקצה (אור זרוע, הלכ׳ יו״ט עה::). — ולנק׳ נתנפית: קמח סתם הוא התבואה הנטחנת ולא נתנפית סלת לאחר שנתפרשה מן הפסולת ואין בה סובין (שכל טוב, בראשי׳ יח ו).

***נִפּוּחַ**, ש״ז, — שה״פ מן נִפַּח: אש שאינה צריכה ניפוח (ב״ב עט.). סייד לסידו יוצר לטיטו נפח לניפוחו (ר״י הנשיא, מד״ז קהל, בכל עת, הולי׳ נוכל). — ובסהמ״א: כעשות חנפת בנוד הנפוח והאדם בפיו בעת בשלו קדרותיו (רבנו נסים, פי׳ ילירי קונטי׳ המקורי׳ 71). עמוד החוזר וכו׳ מביא את האדם לידי הדרקון ניפוח בטן וחולי מעים עד שימות (ערוך, ערך הדלקון). וזה המקרה שיקרה בהם ניפוח המיעים וגודל הבטן ונפח הטחול והכבד (אסף הרופא, כ״י 39). — מורסה וחלי בצואר: שבארץ שטיריא״ה מצוי נפוח גדול וגדרים בצואר בלעז אישטרומו (מעשה טוביה, בית חדש א ח).

***נִפּוּי**, ש״ז, — שה״פ מן נִפָּה: וכיון דהתחיל לטרות טורח ומנפה את כולו דדבר קל הוא לגמור הניפוי מאחר שהתחיל (רשב״ם, ב״ב לד.).

***נִפּוֹל**, נִפּוּל (ניפול), ש״ז, — מין ממיני הארבה, הוא חרגול: סלעם זה הרשון חרגול זה ניפול חגב זה גדיין (ספרא שמיני ג ה; חולי׳ סה.).

***נִפּוּל**, ש״ז, — שה״פ, כמו נפילה, וכנוי לתפלה: י׳ לשונות נקראת תפלה זעקה שועה נאקה וכו׳ נפול ופלול (ספרי, דברי׳ כו). — ובענין נפילת אבר המדלדל בבהמה: הכל מודים שמיתה עושה ניפול ואין

[1]) כך בדפוס פרג, ובדפו׳ אחרים נופה.

שחיטה עושה ניפול (ר׳ יוחנן, חול׳ עג:). ראשון ראשון עושה ניפול (ר׳ אבין, שם קכג:). — ובסהמ״א, נפול אברים, מחלה שהאברים נופלים מגוף האדם: ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים (רש״י שפטי׳ יא לט). —*פת נפולים, שע״י הסובין שבו או ע״י אפיה רעה הלחם מתפורר: (המוליך) קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין בשר לטבח והקדיחו חייב לשלם (תוספת ב״ק י ט). —וגוזל שנפל מקנו: ניפול הנמצא בין שתי שובכות רחוק חמשים אמה לכאן ומחמשים אמה לכאן הרי הוא של מוצאו (תוספת׳ ב״ב א ז).

נָפוּל, ת״ז, מ״ר נְפוּלִים, — כמו יָרוּד: כלם (אנשי ירושלם) חסירים ונפולים אין עוזר זה לזה (רש״י ישעי׳ ג ה). היו נפולים ופחותים מאד בעיניהם לנגדנו (רד״ק, פרש כפג).

נָפוּס, ש״ז, — סה״ש מן נִפֵּס: המנפץ והמנפס כולן מלאכה אחת הן ולשון נפוץ בפשתן ונפוס בצמר גפן (שבלי הלקט, שבת סב).

נָפוּץ, ש״ז, —סה״ש מן נפץ: אלי ציון עלי מחץ ורוב מכות אשר הכו נזיריה, ועל נפוץ עלי סלע עולליה נעריה (קינ׳ לת״ב, אלי ציון ועריה). זכר יי׳ לבני אדום חרבות היכלך, רצח אבירי ונפוץ עוללי קהלך (בנימן בר זרח, סליח׳ יוה ו, בתולת בת יהודה). כגון עפרורית שצריך ניפוץ (ערוך, ערך דס). — ושם לעצם הדבר שנתנפץ: ואותו הניפוץ (שנתנפץ מהקוץ גלגל) עשוי כמין גלגל עגולה כמין העין באמצע וחמש זרועותיו סביב לה (רש״י ישעי׳ יז יג). כשמתיר אגדן (של הלברות) ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ (הוא, מ״ח ה בג). עור שמשימים אומני פשתן בפניהם וקושרין אותו במתניהם שלא יסתבך עליו הניפוץ (ר״ש כלים כו ה).

נְפוּצָה, נְפוּצוֹת, — עי׳ נְפֻצָה.

נָפוּשׁ, ש״ז, — סה״ש מן נִפֵּשׁ: וכלי ההרחה הושם בין העינים מפני שזה החוש פעלו הנפוש ועל כן הושם על מקום הנפוש (רש״ט פלקירא, הביאו די קופמן בספרו Die Sinne, 70).

נפח[1])

ממנו נָפַח, מַפָּח, מַפֵּחַ, *נֶפַח *נְפִיחָה, *נִפּוּחַ.

נָפַח, פ״ע, נָפְחָה, נָפַחְתִּי, נֹפֵחַ, נָפוּחַ, לָפַחַת, פְּחִי, יַפֵּחַ, — נָפַח רוח, הוציא רוח דרך שפתיו כשהן מצמצמות קצת, blasen; souffler; to blow: ובהשאלה נשמת חיים: וַיִּפַּח באפיו נשמת חיים (בראשי׳ ב ז). — ונפח באש, ללבותה: הן אנכי בראתי חרש נֹפֵחַ באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ישעי׳ נד טז). — ונפח אש על מַתֶּכֶת וכדומ׳, כדי להתיכה: קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לָפַחַת עליו אש להנתיך (יחזק׳ כב כ). וכנסתי אתכם וְנָפַחְתִּי עליכם באש עברתי (שם כא). — ונפחה הרוח: מארבע רוחות באי הרוח ופְחִי בהרוגים האלה ויחיו (יחזק׳ לז ט). — סיר נָפוּחַ, רותח: סיר נָפוּחַ אני ראה (ירמי׳ א יג). מנחיריו יצא עשן כדוד נָפוּחַ ואגמן (איוב מא יב). — ואמר בן סירא: כור נפוח מחם מוצק שולח שמש ישיק הרים (ב״ס גג׳ מג ד). נָפַח נַפְשׁוֹ: אמללה ילדת השבעה נָפְחָה נפשה באה שמשה בעד יומם (ירמ׳ טו ט). — נָפַח בפלוני, לאות בזיון וזלזול: פנה אל הרבה והנה למעט והבאתם הבית וְנָפַחְתִּי בו יען מה נאם יי׳ צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו (חגי א ט). — ובתו״מ: אין נופחין במפוח בשפופרת (תוספת׳ יו״ט ג טו). הרוצה לעמץ עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו (רסב״א, שם שבת יז [יח] יט). הנופח בעדשים לבדקן אם יפות הן (מכשיר׳ א ו). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי (ברכ׳ ס:). הנופח[2]) כלי זכוכית (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ שבת ז ד). נפח בכלים ושיברן (ר׳ אבדימי, שם ג ג). אין משרביטין את הבהמה ואין נופחין בקרבים (ב״מ ס:). נמצאת אתה אומר ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) וכו׳ בו׳ עשאו גולם בז׳ נפח בו נשמה (מד״ר ויקר׳ כט). — ומצוי בסהמ״א: ויש מקומות שנופחין הריאה שמא יש בה נקב ורוב המקומות אין נופחין שהרי לא נולד דבר שגורם לחשש ומעולם לא נפחנו ריאה בספרד ובמערב אלא אם נולד לנו דבר שחוששים לו (רמב״ם שחיט׳ יא יא). — והמקור לָפַחַת, ואמר המשורר: ורוח ממרום יצא, אל כל עמק מקצה, לפחת בהרוגיך, ולשלח אסיריך (ר״י הלוי, ירושלם למוגיך). — ונפח בעבוע: כמו שעושים בבועה כשנופחין אותה (רש״ט פלקירא, המבקש ל). —

[1]) בגמ׳ בבלי, (שם עה:) המנפח בכלי זכוכית.

[1]) [כך בארמ׳, ובערב׳ נפח, נפח׳ a). באשור׳ נפאח, נפח באש; נַפָּח, נִפְחָן, נַפָּח, חרש ברזל.]

a) نفح نفخ

ופָעול *נָפוּחַ: משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין (מד"ר ברא"ש ה).—ואמר המליץ: סגולת שבת לשמור בענוג, להשביע בצחצחות נפוחי נשמות (אזהר' ר"י ברצלוני אמנס כי). והשרים במפלתם נפוחים כמו נאדות כמו אשה עברה ר"ש הנגיד, אלוה עז). — מיום יהי בוער כמו תנור וכדוד ונפוח וגם אגמון (רמנ"ע, תרסיס ח יב). —ונִפַּח במשמ' צָבָה, נפחו פניו: עמדו והפשיטוה ערום והתחילו טופחין אותן (את הפירות) על פניו עד שנפחו פניו (תנחומא קדוש' ח). — עיניו נפוחות: וראתה אותו עשוי דוגמא ועיניו נפוחות וגופו משובר ומוכה (שם).—ובסהמ"א: לא נפחה (הרגל) כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות (רס"י דבר' ח ד). כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבטבט ונופח עד קדקדו (הוא, שמות כב כד). הבאה (מחלת הדרוקן) בשביל עברה עבה בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי (הוא, שבת לג.). — ונוסח של קללה, תִּפַּח רוחו של פלוני תִּפַּח נפשו, וכדומ', ובהשאלה תיפח עצמו: מטרונה אמרה לר' יוסי אלהי גדול מאלהיך אמר לה למה אמרה לו בשעה שנגלה אלהיכם למשה בסנה הסתיר פניו משה אבל בשעה שראה את הנחש שהוא אלהי מיד וינס משה מפניו אמר לה תפח עצמותה[1] בשעה שנגלה אלהינו בסנה לא היה לו מקום לברוח אנה היה בורח לשמים או לים או ליבשה וכו' אבל הנחש שהוא אלהיך כיון שאדם בורח ממנו שתים או ג' פסיעות יכול להנצל ממנו (מד"ר שמות ג). תיפח נפשם של מקבלי שוחד ומה אני שלא נטלתי ואם נטלתי שלי נטלתי כך מקבלי שוחד עאכ"ו (ר' ישמעאל בר"י, כתוב' קה:). תיפח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ ולא בא שוב אינו בא (ר' יונתן, סנה' צז:). מעשה בשעת השמד בחנוני אחד מישראל שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר וכו' פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו והיה סבור שהוא גוי נתן לפניו בשר חזיר אכל ולא בירך וכו' אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר אמר לו תיפח רוחך שכשראיתי שאכלת בלא נטילת ידים ובלא ברכה הייתי סבור שאתה גוי (מד"ר במד' כ).—ובסהמ"א: תפח רוחן ונשמתן של אותם העדים שעשו זה שכתבו ונתנו שובר מקוים כזה בלתי שיתן לו מה שחייב לו (תשו' הגא', מחזי' מגטוצה, סי' מ). הם טועים בפירושים כטעותם בפסוק רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשר הם תיפח רוחם מפרשים אותו על משמעו (ר"י ברצלוני פי' יצירה 75). תפח רוחה היא אמרה לו שכבה עמי (ר' בחיי, וישב). — וגם לדבר לא בע"ח, לשדה וכיוצא בזה: למלך שהיה לו גינה אחת מליאה אכרוב נאה ומשובח נכנס לתוכה בין הערבים וראה אותה ואמר מה נאה ומשובחת וכו' בבקר נכנס לראותה ומצא אותה שהפריגה אמר לה תיפח רוחך בערב היית נאה ומשובחת ובבקר הרי הפרגת (מד"ר במד' ז).

—פִעֵל, *נִפֵּחַ, מְנַפֵּחַ,—כמו נָפַח בנחץ המשמ': הצר צורה בכלי והמנפח בכלי זכוכית (ר"ש בן לקיש, שבת עה:). — מנפח אדם בית הפרס והולך (שמואל, ברכ' יט:).—ובהשאלה נִפֵּחַ את שוקיו עשה אותן עבות שתראינה כמו בעל מום: המסמא את עינו והמנפח את שוקיו והמצבא את כריסו אינו נפטר מן העולם עד שיהו לו בן (ירוש' פאה ח ט). מְנַפֵּחַ בִּידוֹ, לסמן של ולזול, שאין לדבר חשיבות, שהוא קל מאד, שאפשר לדחותו בנפיחת פה: מנפח רב ששת בידיה (ב"ב קלד: סנה' מג.).

—פֻעַל, נֻפַּח, — נֻפְּחָה הָאֵשׁ, שנפחו בה ללבותה: תאכלהו אש לא נֻפָּח (איוב כ כו).—ובתו"מ: בתי אם עלי את בוכה אם עלי את מתחבטת מוטב שתאכלני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה (ר"ח בן תרדיון, מס' שמח' ח). שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו בחיילותיו של נבוכדנצר ובידן מגני זהב הלכו להם אצל ישמעאלים והוציאו להם מיני מלוחים ונודות מנופחות אמרו להם נשתה וכו' (מד"ר איכ', בלע ה'). משביעים את האדם ונותנים לפניו נודות מנופחות ותוקעים בשופרות (ר' סימון, פסיק' רבתי כב). — ובסהמ"א: התבונן לאגם או לבור בפתחו תראה עשן עולה עליו כעשן הדודים המרותחים והסירות המנופחים (דונש על מנחם, ערך אגמון). אש קדחו אוריו ולא נֻפְּחוּ, תוך מורקי ברד והתלקחו (רמב"ע, אם קדחו). ומציאותו הצוריי בשכל האפשריי והמשותף בדמיון והגוף המנופח (ר"י אבוהב, תרג' שעה"ש לר"א אירירו ד ז).

—נִפְעַל, *נִנְפַּח, תִּנָּפַח: מתיירא אני שליום אחרון תנפח כריסו ותיבקע (מד"ר במד' ז).

—הִפְעִ, הִפִּיחַ, הִפַּחְתִּי, הִפַּחְתֶּם,—הִפִּיחַ אותו, נפח עליו

[1] כך בדפוס ורשא, ובדפוס ליפציג עצמותו.

לסמן ולזול: ואמרתם הנה מתלאה וְהִפַּחְתֶּם אותו אמר יי' צבאות (מלאכי א יג). — הִפִּיחַ נפש פלוני, גרם לו מפח נפש: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הִפָּחְתִּי (איוב לא לח-לט).

—התפ׳, *הִתְנַפֵּחַ: בימות הגשמים אין מוציא לו חסרונות מפני שאויר הגשמים מלחלחן ומתנפחות וכו' שמילאו כדא בימות הגרנות חטים וכשהגיעו ימות הגשמים נתנפחו בכדא (ר"מ ב"מ מ.). כשמתבשלין התמרים מתנפחין ונסדקין כמו השאור (ערוך, ערך סאור). שלא לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה שלא ינזק ויתנפח (אבודרהם, סדר התקופות). ונכנס הארס ונתנפח הירך (ספר חסידים, סי' תתתת שנה).

*נֶפַח, ש"ז, — סגולת דבר נפוח, ובפרט התרחבות כמות החיצונית של גוף מפני שאין חלקיו הדוקים זה לזה: השוכר את החמור להביא עליה וכו' תבואה והביא עליה תבן חייב מפני שהנפח קשה למשוי (ב"מ ו ה). — ובסהמ"א: וכשהוא (היין) לח רב נפחו וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן (רש"י שבת עז.). השוכר את הבהמה להביא עליה מאתים ליטרין של חטים והביא מאתים ליטרין של שעורים ומתה חייב מפני שהנפח קשה למשאוי והשעורין יש להן נפח (רמב"ם, שכירו׳ ד ד). —*ובמשמ' צביה בגוף, כעין מֻרְסָה: כי יגרה (מי שאינו טוחן המאכל) בגוף רוחות נופחות את הבטן ויורד הנפח עד הרגלים (אסף הרופא, כ"י 13). כי המדה הזאת גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד הנשה (ר"י א"ת, תמדה"כ לרסב"ג ה ד). המפים מורסא, הפותח פה נפח (רש"י כתוב׳ ו:). הנה הכבד יקרה לו ביחוד עצמיותו חליי המזג וחליי תהרכבה והמרסות והנפחים וביחוד אצל הקרום (קאנון ג יד א יג). ולפעמים ינפח עמו האבר ותתחדש נפח הכים ועור הביצים (שם שם ד ח). ואם הריקות וראית אחר עשרה ימים שחסרו המים והקל הנפח תן להם המצטיכי בדבר מהמריקים הרקיקים (שם שם ט). והיא בגוף אלי מים פתוחה, והם עולים בצאתם בנפחה (ר"י אבן זבארה, בתי הנפש 83). וכאשר ימלא הנפח ימשכו הגידים מכל צד (הוא, ספר שעשועי׳ ט). ואם יהיה התילדם ממותרות עבות דבקות אזי ירגיש נפח גדול וקרקור ורעש רב בבטן (מי אלדביי, ס"א ד ג). לנפח ולגרב הנולדים באצבעות בחורף תרחצם במים חמים ותתן עליהם תרדין שלוקין (שם). והמזוג (היין) במים מועיל למי שיש לו כאב ראש חזק או לשכור אמנם יוליד נפח בבטן (שם ה ד). הוו זהירין מאד במדת העצלות מפני שגורמת לגוף חלאים גדולים ומדוים עצומים כמו הנפח והכאביות (מעלות המדות סה.).

*נַפָּח, ש"ז, מ"ר נַפָּחִים (-ין) חרש ברזל המנפח באש ללבותה, Schmied; forgeron; smith: נכנס לחנותו של נפח שלא ברשות יצאו נצוצות והזיקוהו (תוספתי ב"ק ו כו). כור של נפחין שהוא עומד בארץ וחיברו בטיט להיות שופת עליהן את הקדרה (שם כלים ב"ק ו יו). שפופרת של זהבין ושל זגגין ושל נפחין ושל עושה זכוכית שנחלקה לאורכה (שם כלי׳ ב"מ ג י). כלבה של ספרין ושל רופאין וכו' ושל נפחין שנחלקה לשנים (שם יא). תחתית הצורפין טמאה ושל נפחין טהורה (מסכת כלים יז יז). ראה לשון שלימדנו בן הנפח (ר' יוחנן, ירוש׳ ר"ה ב ו). כגון קיני או כנפח (שם ב"ב ב ב). לא יעמיד אדם תנור וכו' ולא של נפחין (שם). לאחד שהיה בידו שתי קפליות הוליכן אצל נפח אמר לו יכול אתה לתקנם לי אמר לו לבראתן כתחילה אני יכול לתקנם לך איני יכול (ר"י בר' סימון, מד"ר ברא׳ מח). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא וכו' וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה וכו' אמר לו מאלו אתה מתיירא גץ אחד יוצא משלך וכו' ואתה שורפן (ר' לוי, שם פד). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו כובם לבית המשרה שלו (ר"י הנשיא, שם קהל׳, בכל עת). — ומצוי בסהמ"א: הוציא המפות נחרותיו וחוא הנאד שנופח בו הנפח (ר"י א"ת, הפרש׳ לריב"ג, נמר). שהעור נמכר ביוקר לצורך מפות וכו' שמא אין שם נפחים מי שצריכין להם והוא משהן בחיים עד שיוזדמנו שם והוא מגדל מהן עדרים קודם שיבאו הנפחים (רגמ"ה בכורי׳ לג:). והמשל בו כמו שיפעל הנפח בנוד הנפיחה או האדם בפיו בבשול הקדרה (תרג׳ פי׳ יליכה לדונש בן תמים א). וכן הסייף דרך משל חמרו הברזל ופעלו הנפח וצורתו האורך ומעט הכותב וחדוד הקצוות ותכליתו שיהרג בו (מלות הגיון ט).

*נֵפְט[1], ש"ז, — הוא שמן אדמה, מין נוזל נובע מאדמה ועף מאד, ומשמש להאיר ולחמם,

[1]) לא ידוע מקורו. י"א כי זו מלה מצרית.

Naphtha, : ומדליקין בשמן פקועות ו ב נ פ ט (תוספת' שבת ב ג). וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים וכו' בעטרן ו ב נ פ ט (משנה שם ב ב). אש כנגד ה נ פ ט שבהם (מכי' בשלח ב ב). מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין וכו' ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא כך ולא כך אלא נ פ ט (ר"י בן נורי, שבת כו.). אין מדליקין ב נ פ ט לבן בחול ואצ"ל בשבת וכו' מפני שהוא עף (שם). משל לאדם שהית מוכר נ פ ט ואפרסמון בא למדוד נ פ ט אומר לו מדוד אתה לעצמך בא למדוד אפרסמון אומר לו המתן לי עד שאמדוד עמך כדי שנתבסם אני ואתה (יומ' לח:). בפתילה של נ פ ט (ירוש' סנה' ז ב). כתכסיסי מלכים בא עליהם הקב"ה כגון בתחלה סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם וכו' ואח"כ הביא עליהם נ פ ט כגון השחין (ר' ברכיה, פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). מלך ב"ו בשמדינה מורדת עליו משלח עליה לגיונות ומקיפים אותה וכו' חזרו מוטב ואם לאו זורק בהם נ פ ט וכו' כך הקב"ה בא על מצרים בטקסין של מלכים בתחלה סוכר אמת המים שלהם שנאמר ויהפך לדם יאוריהם וכו' לא חזרו הביא עליהם נ פ ט זה השחין (תנחומ' בא, עט).

***א· נפט**, ממנו *נָפַט.

***נָפַט**, פ"י, — נפט צמר גפן וכדו', כמו נפץ, חבטוהו במקל: הדש והכותש ו ה נ ו פ ט [1]) מלאכה אחת הן (תוספת' שבת ט [י] יז).

— פִעֵי, נִפֵּט, — כמו קל: הדש והמנפץ ו ה מ נ פ ט [2]) כולן מלאכה אחת הן (גמ' בבלי שבת עג:).

---

[1]) כך בתוספת' כ"י א"פ, וכך בהוצ' הדפו', והגר"א הגיה מנפט לפי גרסת גמ' שבת (דף עג:), ועי' הערה הבאה. — [2]) כך גרסת ספרי הדפו' וכ"י, וכך גם ר"ח והערוך ערך דש שהעתיק לשון ר"ח, וכך גרס גם רש"י, ועפ"י העדויות האלה הגרסה מנפט, בטית בסוף, מקימת. אך בערך פץ א הביא הערוך גרסה והמנפס, בסמך בסוף, ואמר: פירש גאון וכו', כלשונו של ר"ח. אך כבר הזכרנו כי בערך דש הביא הערוך בעצמו הגרסה מנפט בטית, וכן היא באמת בר"ח שנדפס בש"ס וילנה, וצריך איפוא להחליט כי בערך דש נשתבשה הגרסה בהערוך וכמו"כ שבשו המעתיקים את גרסת הר"ח כאן לפי גרסת הדפו'. אך נגד זה יש פרכה והיא שבערך נ פ ס לא הביא הערוך המאמר הזה. ואולם גם בערך נ פ ט בערוך לא הובא מאמר זה, והדבר מוטל בספק מה היתה באמת הגרסה כאן בספר שהיה בידי בעל הערוך. לוי וקוה'

ב· נָפַט, פעל נגזר מן השם נֵפְט: סגפת פוט בשחין נ פ ו ט [1]) לחוץ עם שפוט (הוש' ליום ו לספרדי' כהושעת ילידי אהב).

***נְפִיחָה**, ש"נ, — שה"פ מן נפח: הבעיר וכיבה ב נ פ י ח ה אחת (ירוש' שבת ב ב). זה (כלי זכוכית) נשבר ויש לו תקנה וכו' על ידי שהוא עשוי ב נ פ י ח ה וכו' ומה אם זה שהוא עשוי ב נ פ י ח ת ו של בשר ודם יש לו תקנה ב נ פ י ח ת ו של הקב"ה על אחת כמה וכמה (ר' יוסי, מד"ר בראש' יד). מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו את הנשמה לפי שבעולם הזה ב נ פ י ח ה אבל לעתיד לבא בנתינה (שם). — ומצוי בסהמ"א: והמשל בו כמו שיפעל הנפח בנוד ה נ פ י ח ה או האדם בפיו בבשול הקדרה (תרגי פיי ילירה לדונש בן תמים ח). כגון שבאותה נ פ י ח ה שמכבה זו הלכה השלהבת והדליקה חברתה וכו' בשתי נשימות שכיבה זו קודם ב נ פ י ח ה אחת והדליק האחרת ב נ פ י ח ה שנייה (רגמ"ה כריתו' כ.). ו ה נ פ י ח ה הבל הפה (רד"ק, שרש נפח). — ואמר המליץ: ושם ריאה בקצהו אחוזה, בחדרי הצלעות היא גנוזה, ונופח עלי לבו קבועה, ולא תהיה נ פ י ח ת ה גרועה, לבלתי יהיה הלב בחמו, מבאר את שאר הגוף ולחמו (ר"י זבארה, בתי הנפש 40). — ובמשמ' נפיחת הבשר, כמו מֻרסה: ה נ פ י ח ה (בעין) היא מורסה קרה עם חכוך (קאנון ג ג ג יז).

***נְפִיָּה**, ש"נ, — שה"פ מן נָפָה, הרקדה בנפה: ורוב הרבנים מנקין את החיטין בידיהם ומוליכין אותן אל הריחיים הן בעצמם ועומדין על הרקידה ועל ה נ פ י י ה ועל לישתה ועל אפייתה (שבלי הלקט, פסח ריח, בשם תשו' הגאו').

נְפִיל [2])/ש"ז, מ"ר נְפִלִים, נְפִילִים, — איש גְבַהּ קומה מאד, ענק, Riese ; géant ; giant : הַנְּפִלִים היו בארץ

ויסטר' החליטו כי העקר הוא בסמך, אך אין זה מוכרע, וגרסת הספרים בטית, שהיא גם גרסת רש"י, ושהוא פרש יפה וז"ל: מנפט צ מ ר ג פ ן בקשת בדרך האומנים, — יש לה על מה לסמך, כי בערב' משמש במשמ' זו ממש השרש נ ד ף, שהמלונים הערבים מפרשים בזה"ל: נדף אלקטנ צ'רבה באלמנדף, — ובעבר': נדף את צמר הגפן, חבטחו בהמנדף, והוא הפטיש של עץ שהאומן מכה בו על יתר-הקשת. ועי' עוד ערך נפס. וע' גם קרוים ארכי', I, 446, 540.

[1]) [עשה הפיטן פעל מהשם נֵפְט עפ"י המאמר בפסיק' דר"כ, המובא בערך נֵפְט, עי' זה הערך.]

[2]) ברט (WU, 29) גזר מלה זו מן נבל בערב'

בימים ההם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראש׳ ו ד). ושם ראינו את הַנְּפִילִים בני ענק מן הַנְּפִלִים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במד׳ יג לג).—ובתו״מ: עלה רש אל תירא ואל תחת לא מן הנפילים ולא מן עם רב (מד״ר במד׳ כג.)—.ואמר המליץ: ולי אדון אשר אמר בטח בי ואפיל בנעימים לך חבלים, אני אשבר לך שני כפירים אני אפיל לפניך נפילים (ר״ש הנגיד, הלי׳ תעש). אשר עלה במחשבתו להפיל נפיליהם באפו כנפלים, והשועים כתולעים חשבם בקצפו וחילים כנמלים (הוא, שם). זך בעדת זכים וגאה בן גאים ושפל בין שפליה, מזה ובן מזים ומעמידי ארץ ומפילי נפיליה (הוא, שנה יחידתי). בחר את בעלי שכל לחברה ומועצה וקוצה בכסילים, במשכיל תעקור סלע ותבוא במו צרה ותשך אף נפילים (הוא בן, משלי ב סד). נפלו נפיליהם הרוגים מידי ילד אחי ענר ולא רוצחו, יכם (היין) ולא יחלו ויהלמם ידעו ועת קום בעדו יצוחו (רמב״ע, דיואן סז, כ״י בודלי׳). וייש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים ובקרב מליצים ללחם חלוצים להפיל נפילים ולחלוש רפאים (הוא, שם, דף 130). דור הנפילים מאסו בך וגם אמרו לך סור ממנו הראת אותם את רוב כעסך ובמה שיתרפוך בם דנתם (סדר יוה״כ, קטע כ״י גני׳, Elbog. 116). להם יש שם עולם אחרית ושבר, ואנחנו בחשך נתכם ושמנו, לו גם כנפילים נפליאה מעשינו, היסופר מהם באבדון וקבר (יל״ג, רופאים ורפאים).—ובמליצה פשוטה, במשמ׳ ענק, גבור חיל: כי נלחם דוד במחנה הנפילים והיה דוד המלך מכה בנפילים ויבוא אחד וישב מאחורי דוד להכותו וכו׳ ויסוב אז דוד את פניו ויך את הנפיל ההוא וימת (יוסיפ׳ פו). — והשתמשו קצתם בו במשמ׳ ההפך בענין אנשים שירדו מגדולתם: הנפילים היו בארץ שהם בניהם אשר הולידו שהם נופלים ממדרגת אבותיהם ולא בלבד בזמן ההוא אבל בכל זמן שיבואו בני האדם הנכבדים אל בנות האדם הפחותים בלי ספק יולדו להם רוצה לומר הנפילים שזכר ובזה האופן יתבזו המשפחות ויפלו ממדרגותיהם (ר״י אברבנאל, בראש׳ ו ד). — בן הנפילים, מין ממיני הצב: צב זה הצב למינהו לרבות מינים של צב חברבר[1]) ובן הנפילים וסלמנדרא (ספרא שמיני פרש׳ ה). וזעזע את הימים והראהו את בן הנפילים וכו׳ וזעזע את הישוב והראהו את הצב (מד״ר שמות טו).—ורוח בן הנפילים, שֵׁד: רוח בן הנפילים[2]) באה עליו (בכורי׳ מד).

*נְפִילָה, ש״נ, — שה״פ מן נָפַל: נותן לעניים בכדי נפילה (רשב״ג, פאה ה א). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור (ב״ק ה ז). המקבל שדה מחברו ולא עשתה וכו׳ אם יש בה כדי נפילה[3]) (ר׳ יהודה, ב״מ ע ה). כל יבמה שאין אני קורא בה בשעת נפילה יבמה יבא עליה הרי היא כאשת אח שיש לה בנים (רב, יבמ׳ ל.). סימנין קשין הן אצל נפילה (רב אסי, חולי׳ כא:).—ונפילה לפני האויב במלחמה: וכל המבקש לחזור (מן המלחמה) הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה[4]) (ספרי דברי׳ קלא). — ובמשמ׳ ירידה רוחנית, שפלות: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו (ר׳ אחא, ירוש׳ ברכ׳ א מ).—ואמר הפיטן: כטפסרי מעלה כטעם בטהרה בטבילה, כנוצצי מעלה בנעימה בנמיכות בנפילה (ר״י אבן אביתור, התכן ישראל). קומם עדתך מנפילתה המטויה בכחך הגדול ובזרועך הנטויה (ר׳ יצחק בר מאיר סליח׳ לשני קדמאה, ישראל עמך). — *נפילת אפים, בתפלה: כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שהוא עושה השתחויה (רמב״ם, תפל׳ ה׳ י״ד). מנהג פשוט בכל ישראל שאין נפילת אפים בשבתות ובמועדים (שם טו).—ובמשמ׳ מִקְרֶה, התהוות דבר שלא היה קודם: ויודיענו שרש הדבר ויסוד כל המעשה איך היתה נפילת ישראל במקום ההוא (של ארץ הכוזרים) וכו׳ (מכתב ב״ם, אגר׳ ר׳ חסדאי להכוזרי). שהשם יתברך פועל אלו הדברים מפני שהוא יודע נפילתם טרם בואם (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב ד). —ובחליי הגוף: העלול הוא נפילה יקרה לבחות בחרות וכו׳ (פרקי משה ז). — *נפילת אות מהמלה: ואנחנו זוכרים בשער הסמוך לזה מעט מנפילת אותיות התוספות בשמות ובפעלים (ר״י א״ת, הקדמה ה).

במשמ׳ חזק וכח גבורה. אך זה דחוק. ובארמ׳ ניפלא, נפילא הוא הכוכב כסיל. באשור׳ נַפַּאל מקביל ל-גבאר׳ גבורים, עי׳ OLZ. 1910, 196 f.—[1]) בגמ׳ חולי׳ (דף קכז.) הערוך.—[2]) כך בערוך וברש״י שם, ובנוסח׳ הגמ׳ בן נפלים, ובכ״י מינכ׳ רוח נפלים—[3]) כך בנוסח׳ הדפו׳ ובכ״י ניפלה, וכך במדב״מ. ובקצת כ״י מפלה.—[4]) כך הנסחה כאן וכך גם במשנה סוט׳ ח ז. ועדיפה נסחת הירוש׳: שתחלת נפילה ניסה.

א. ***נְפִיצָה**, ש"נ, — ש"הפ מן נָפַץ, במשמ' שבר: היא שבירה היא נפיצה (ר' ישמעאל, ירוש' ערל' א ג).

ב. ***נְפִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן *נָפַץ, שפך, עָרָה: ותער לשון נפיצה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי וכו' (רש"י, בראש' כד כ). המודר לעכו"ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק חבור (רמב"ם, מאכ' אסור' יב יג).

***נְפִישָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן נָפַשׁ: כך ראינו ששמירת עבדים לשבת דבר שאין בידינו ואין לנו אלא לתת להם נפישה לבילתי רדותם במלאכה (רה"ג, תשו' הגא', הרכבי, סי' יא).—ואמר המשורר: יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה (רשב"ג, הלפור או דרור). קראתיך תושה, להושיעי בנפישה, במלאכת מורשה (סדור תימני' ליוה"כ, אסא עיניס). ינוק שד האשישה ותמצא בו נפישה, ובשבר הדרישה תתי יום הפרישה (רס"ע אבן דנאן, מלאכ' השיר 12).

א. **נֹפֶךְ**, ש"ז, — אֶבֶן יְקָרָה, ein Edelstein; pierre précieuse; precious stone: והטור השני נֹפֶךְ ספיר ויהלם (שמות כח יח). ארם סחרתך מרב מעשיך בְּנֹפֶךְ ארגמן ורקמה ובוץ וראמת וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יו). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נֹפֶךְ וברקת וזהב (שם כח יג).—ובספהמ"א: שאם תתאוה להיות כליך מכסף והלא היותם מזהב יותר נאה ואחרים עשאום מספיר ואפשר שיעשו ג"כ מנופך או מאודם (ר"ש א"ח, מו"נ ג יב). — ומ"ר: אדמו עצם מפנינים ספירים ונפכים, כמו טיט חוצות נדשים ונשלכים (ר' קלונימ' בר"י, קינה, מי יתן ראשי מים). והוכן ראש לאבלנו ברוטינגן הפינה ונהרגו יפיפי עם כמו נפכים (קינה, אבכה לקשה יום, QGJD,III, 341). — ובמליצה: פניו כלחיו ופוך טוריו כלב חומדיו מליו צרופים כפז זכים כאהבתי, נפך רשמיו ומנפת טעמיו ורוחות מר דרור נופפו טוריו לנשמתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים).

ב. ***נֹפֶךְ**, נוֹפֶךְ, תוספת של דבר מועט, כמו פרוטה וכדומ': באמת אמרו (אם אמר איש לאשה הרי את מקודשת לי) בין בשכר שעשיתי ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת ואם הוסיף לה נופך[1]) משלו

[1]) [כך יוצא מהשקלא וטריא שם, ובב"ק צט: ועי' רש"י ב"ק שם: דקסבר מלוה ופרוטה דעתה אפרוטה, ע"כ. וכן מביא הלכה זו הרמב"ם הלכות אישות, פ"ה, כ: אא"כ נתן לה פרוטה משלו, ע"כ. אבל הערוך פרש אבן יקרה כמו א.נֹפך. וכן נראה דעת התוספות קידוש' ט. ד"ה והלכתא.]

מקודשת (ר' יהודה הנשיא, קידוש' מח:). כגון שהוסיף לה נוֹפֶךְ משלו (שם). — ובספהמ"א, במליצה: הוסיף נֹפך משלו, במשמ' הוסיף על הקודם דבר מה: ואני מוסיף נופך משלי שעתה בזמננו זה ההוצאה מרובה וכל הדרכים בחזקת סכנה (שו"ת הרדב"ז ג תקעח). ואחר אלו הפרושים עם מה שאנו מוסיפים נופך משלנו בהרחבת ביאור (רשב"ל דורלאן, הקד' מגן אבות).

נפל[1]), ממנו נָפַל, נֵפֶל, מַפָּל, מַפָּלָה, מַפֶּלֶת, נוֹפֵל, *מַפֶּלֶת, *נְפִילָה, *נִפּוּל, ** הַפָּלָה, ואולי נָפִיל.

נָפַל, פ"ע, נָפַל, נָפְלָה, נָפָלָה, נָפַלְתִּי, נָפַלְתְּ, נָפְלוּ, נָפְלוּ, נְפַלְתֶּם, נֹפֵל, נֹפְלִים, נֹפֶלֶת, נָפוֹל, בִּנְפֹל, לִנְפֹּל, נָפְלוֹ, נִפְלוֹ, נִפְלָם, נִפְלוּ, אֶפֹּל, אֶפְּלָה, אֶפְּלָה, תִּפֹּל, תִּפּוֹל, יִפֹּל, יִפּוֹל, יִפָּל-, וַיִּפֹּל, וַיִּפָּל-, תִּפֹּל, תִּפּוֹל, תִּפָּל-, נִפְּלָה, תִּפְּלוּ, יִפְּלוּ, יִפֹּלוּ, תִּפֹּלְנָה, — א) נָפַל האדם, נָפְלָה האבן וכדומ', הֶעתק פתאם בכח הכבד שלו מגבוה לְמַטָּה, להארץ, fallen; tomber; to fall: ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה וַיִּפְּלוּ שמה (בראש' יד י). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס וַיִּפֹּל רכבו אחור (שם מט יז). וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו וְנָפַל שמה שור או חמור (שמות כא לג). לא תראה את חמור אחיך או שורו נֹפְלִים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו (דבר' כב ד). כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך וכו' כי יִפֹּל הַנֹּפֵל ממנו (שם ח). בין רגליה כרע נָפַל שכב בין רגליה כרע נָפָל באשר כרע שם נָפַל שדוד (שפט' ה כז). ויבא עד האהל ויכהו וַיִּפֹּל ויהפכהו למעלה וְנָפַל האהל (שם ז יג; גם יג כ; יט כו). ויהי כהזכירו את ארון האלהים וַיִּפֹּל מעל הכסא אחרנית (ש"א ד יח). ויכהו אבנר באחרי החנית וכו' וַיִּפָּל-שם וימת תחתו (ש"ב ב כג; גם ד ז; יז יב). וַתִּפֹּל אש יי' ותאכל את העלה (מ"א יח לח; גם כ ל). וַיִּפֹּל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון (מ"ב א ב; גם ב יג; ו ה-ו). הֲתִפֹּל צפור על פח הארץ ומוקש אין לה (עמו' ג ה; גם יד; ט ט). ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש היתד התקועה במקום נאמן ונגדעה וְנָפְלָה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כה; גם כד יח). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נֹפֵל נבעה בחומה נשגבה (שם ל יג; גם כה). וְנָפְלָה נבלת האדם כדמן על פני השדה וכעמיר מאחרי הקוצר (ירמ' ט כא; גם כה כז; מו יב; ו יח). אבני אלגביש

[1]) רק בעבר' ובארמ'.

תפלנה ורוח סערות תבקע (יחזק' יג יא; גם כו כז; לא כ). תאנים עם בכורים אם יניעו ונפלו על פי אוכל (נחו' ג יב). הילל ברוש כי נפל ארז (זכר' יא ב). בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהל' ז יו). עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם (איוב א יו). ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (שם יד יח). כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר (שם לא כב). טובים השנים מן האחד וכו' כי אם יפלו האחד יקים את חברו ואילו האחד שיפל ואין שני להקימו (קהל' ד ט-י). ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (שם יא ג).— ונפל למשכב, נחלה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה (שמות כא יח-יט).— ב) מטל, מונח, משכב: אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים (במד' כד ד). ויקחו את המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שפט' ג כה; גם ד כב; יט כז). וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יי' (ש"א ה ג). ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (שם יט כד). ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע (דהי"א י ח). ויפנו אל ההמון והנם פגרים נפלים ארצה (דהי"ב כ כד). — ג) נפל, נפל על, במשמ' הטיל את עצמו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו (ברא' לג ד). ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה (שם מד יד). ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו (שם נ א). ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון (ש"א כה כד; גם כה כ; לא ה). ויהי בבאו אל דוד ויפל ארצה וישתחו (ש"ב א ב). ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן (שם יט יט). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו (אסת' ח ג). וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני יי' להשתחות ליי' (דהי"ב כ יח). — נפל על פניו, השתטח בפניו אל הארץ ברגש של כבוד, יראה וכדומ': ויפל אברם על פניו וידבר אתו אלהים (ברא' יז ג). וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). וישמע משה ויפל על פניו (במד' יו ד). ויאמר יי' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך (יהוש' ז י). ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים

וישקו איש את רעהו (ש"א כ מא). ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו (ש"ב ט ו). ויהי עבדיהו בדרך והנה אליהו לקראתו ויכרהו ויפל על פניו ויאמר האתה זה אדני אליהו (מ"א יח ז). ואראה ואפל על פני (יחזק' א כח). ואפלה על פני ואזעק (שם ט ח). ובבאו נבעתי ואפלה על פני (דני' ח יז). — ג) נפל, במשמ' מת מפני סבה מן הסבות: רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). — ובמשמ' נהרג: שימו איש חרבו על ירכו וכו' והרגו איש את אחיו וכו' ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש (שמות לב כז-כח). במדבר הזה יפלו פגריכם (במד' יד כט; גם לב). ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף (יהוש' ח כה). ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף (שפט' יב ו; גם כ מד). ויפלו לפני יונתן ונשא כליו ממותת אחריו (ש"א יד יג; גם לא א). אשר נס העם מן המלחמה וגם הרבה נפל מן העם וימתו (ש"ב א ד). הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גברים וכו' איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה (שם יט-כז; גם ג יו; כא ט). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה (ירמ' מט כו). — ונפל בחרב, לחרב, לפי חרב וכיוצא בזה, בזו המשמ': ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב (ויקר' כו ז; גם ח). ולמה יי' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב (במד' יד ג; גם מג). ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב (שפט' ד יו). ויספדו וכו' על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש"ב א יב). ובניך ובנתיך בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק (עמו' ז יז). היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם (הוש' ז יו). מתיך בחרב יפלו וגברתך במלחמה (ישע' ג כה; גם יג יה; לא ח). כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל (ירמ' לט יח). הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול (יחזק' ו יב). כלם חללים נפלים בחרב (שם לב כג). בתולתי ובחורי נפלו בחרב (איכ' ב כא). והנה נפלו אבותינו בחרב (דהי"ב כט ט). כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה (תהל' עח סד). — נפל ביד פלוני, בא פתאם ברשותו של פלוני שיוכל פלוני לעשות בו כרצונו: ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים (שפט' יה יח). ונפל ביד פלוני, במשמ' נענש על ידי פלוני: ויבא גד אל דוד ויגד לו (דברי אלהים) ויאמר לו התבוא לך (בשביל העון של מספר העם) שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך וכו' ויאמר דוד

אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (ש"ב כד יג-יד). — נפל תחת רגלי פלוני, נכנע לפניו: אמחצם ולא יכלו קום יפלו תחת רגלי (תהל' יח לט). — ד) בהשאלה, ירד מגדולתו, נכנע לפני אויב, נחרב, וכיוצא בזה: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה (עמו' ה ב; גם ח יד). וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' ח יה). איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים (שם יד יב). והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ויען ויאמר נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ (שם כא ט; גם כד כ; לא ג). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי (מיכ' ז ח) הובישו כי תועבה עשו וכו' לכן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו אמר יי' (ירמ' ו יה; גם כג יב; מו ו). מקול נפלם רעשה הארץ (שם מט כא; גם נ לא-לב; נא ח). אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד (תהל' כ ח-ט; גם לו יג; לז כג-כד). דחה דחיתני לנפל ויי' עזרני (שם קיח יג). סומך יי' לכל הנפלים וזוקף לכל הכפופים (שם קמה יד). בוטח בעשרו הוא יפול וכעלה צדיקים יפרחו (משלי יא כח; גם כד יו-יז). —ה) נפל אל האויב, נמלט מארצו אל האויב הנלחם בארצו, abfallen; déserter; to desert : ויאמר אכיש אל שרי פלשתים הלוא זה דוד עבד שאול מלך ישראל אשר היה אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו (אלי) עד היום הזה (ש"א כט ג). אם אמרנו נבוא העיר והרעב בעיר ומתנו שם ואם ישבנו פה ומתנו ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחינו נחיה ואם ימיתנו ומתנו (מ"ב ז ד). ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן רב טבחים (שם כה יא). ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר אל הכשדים אתה נפל ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים (ירמ' לז יג-יד; גם לח יט). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים לאמר בראשינו יפול אל אדניו שאול (דהי"א יב כ).— ובכלל נמלט אל ונתחבר עם: בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ממנשה עדנח ויוזבד וידיעאל וכו' ראשי האלפים אשר למנשה (שם כא). ויקבץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יי' אלהיו עמו (דהי"ב יה ט). —ו) ובהשאלה בדבר מפשט, נפלה עליו תרדמה, באה עליו פתאם, אחזתהו, תקפתהו: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראשי' יה יב). וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יי' נפלה עליהם (ש"א כו יב). ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו בשעפים מחזינות לילה בנפל תרדמה על אנשים (איוב ד יב-יג).—ואימה, פחד, וכיוצא בזה: והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו (בראשי' יה יב). תפל עליהם אימתה ופחד (שמות יה יו). ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יי' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם (יהוש' ב ט). ויפל פחד יי' על העם (ש"א יא ז). לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ה). שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם (שם קה לח). הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא). ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסת' ח יז). וכל שרי המדינות וכו' מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם (שם ט ג). והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא (דני' י ז).—והרוח, נחה עליו, התעורר בקרבו: ותפל עלי רוח יי' (יחזק' יא ה).—ויד ה': אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אדני יי' (שם ח א).—וצרה, הוה וכדומ': ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע' מז יא). כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב).—וחרפה וכדומ': כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל' סט י).—נפלה תחנתו לפני פלוני, באה אליו ונתקבלה: ועתה שמע נא אדני המלך תפל-נא תחנתי לפניך ואל תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם (ירמ' לז כ). אולי תפל תחנתם לפני יי' וישבו איש מדרכו הרעה (שם לו ז).—נפלו הימים הראשנים וכדומ', לא באו בחשבון, כאלו לא היו: והזיר ליי' את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו (במד' ו יב). — נפל מפלוני, גרוע ממנו: גם לי לבב כמוכם לא נפל אנכי מכם ואת מי אין כמו אלה (איוב יב ג). —ונפל בעיני עצמו: ויהי כאשר שמעו כל אויבינו ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת (נחמ' ו יו).—נפל לבו על פלוני, התחיל מפחד ממנו: ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם

עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב).—נפלו פניו, כעס, התרגז: ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר יי' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך (ברא' ד ה-ו).—נפלה ירכו וכדו': והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה יתן יי' אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יי' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד' ה כא; גם כז). נפל דמו ארצה, ירד ונבלע ולא נראה: ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני יי' כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים (ש"א כו כ).—ז) נפלה הארץ בנחלה לפלוני, באה ברשותו להיות נחלתו: זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה (במד' לד ב). ונפלה הארץ הזאת לכם בנחלה (יחזק' מז יד). ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה (שפט' יח א).—נפל חבלו, נתן לו חלקו על פי הגורל: ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן (יהוש' יז ה). חבלים נפלו לי בנעמים אף נחלת שפרה עלי (תהל' יז ו).—ונפל הגורל: לא נפל עליה גורל (יחזק' כד ו). ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו (דהי"א כו יד). ויפל הגורל על יונה (יונ' א ז).—נפל במקום, התישב במקום ההוא: וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל (ברא' כה יח).—נפל דבר, קרה: דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל (ישע' ט ז). ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח).— ואמר בן סירא: מעט רעה כרעת אשה גורל חוטא יפול עליה (ב"ס גני' כה יט). מיועץ שמר נפשך וכו' כי גם הוא לנפשו יחשב למה זה אליו יפול (שם לז ח).—ובתו"מ: נטל מקצת פאה וזרקה על השאר אין לו בה כלום נפל לו עליה ופירש טליתו עליה מעבירין אותה הימנו (פאה ד ג). האבן שעל פי החבית מטה על צדה והיא נופלת וכו' מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות (שבת כא ב).— נפל בית וכיוצא בזה, נהרס: הבית והעלייה של שנים שנפלו (תוספת' ב"מ יא א). אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם (ב"ב א א).— נפלו לו פרות, נכסים, וכיוצא בזה בירושה: מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שניתנו לו במתנה (שבי' ט ט).— ונפלו לו בלבד במשמ' זו: האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס (כתוב' ח א). נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו וילקח בהן

קרקע (שם ה). מת יחזרו נכסים למקומן נפלו לו נכסים ממקום אחר ויירשו אחיו עמו (ב"ב ח ו). כל שיושבת כאן ונפלו לה נכסים במדינת הים (כתוב' עח:). האשה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאין על שמה ואמרה שלי הן שנפלו לי מבית אבי אבא או מבית אבי אמא (ב"ב נב:). ישראל שהיו לו טבלים ממורחין בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו כהן ואותו אבי אמו כהן נפלו לו מבית אבי אמו ישראל (רבה בר חנוה, בכור' יא.).— ונפלה לו ירושה: שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (ר' יוסי, כתוב' ח ז). בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ר' יונה, ירוש' שקל' ה ו).— יפלו דמיו לדבר, ינתנו לזה הדבר: וקולבונות אילו מה עושין להם נופלין לשקלים (ר' מאיר, תוספת' שקל' א ח). מי שלא שקל אישתקד ישקול לשנה הבאה ואילו ואילו נופלין לשירי לשכה (שם ג א). וכל כלי שמצאו בו צורך לבדק הבית מניחין אותו והשאר נמכרין ודמיהן נופלין ללשכת בדק הבית (מעשה שם ה ו). הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנ בה (ב"ק ט יא). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). המפריש מעות לחטאתו ונאבדו והפריש מעות אחרים תחתיהן לא הספיק ליקח בהן חטאת עד שנמצאו המעות הראשונות יביא מאלו ומאלו חטאת והשאר יפלו לנדבה (תמור' ד ג).— נפל בו, בהילד, דמו, בא לו, התראה: פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא באתה אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהיה ירוק הצצתי בו ולא היה בו דם ברית אמרתי לה בתי המתיני לו עד שיפול בו דמו המתינה לו ומלה אתו וחיה (ר' נתן, חול' מז:).—נפל לאומנות, נתפס לזה: האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות (ב"ב ט ד).—וצווי פל, פול: לא אמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ופול[1]) תחתיי לאומנות אלא אומר לו פטריני מן האומנות (תוספת' דמאי ו ד).—נפלה האשה לפני יבם וכיוצא בזה, נתחיבה להנשא לו: ומעשה באשה אחת שנפלה לפני יבם שאין הגון לה ואמרו לו חלוץ לה

1) כך בב"י א"פ, הוצי' צוק"מ, ובספרי הדפו' עול.

וכו' (יבמ' קו.).—ונפלה פלונית לפני פלוני, היו סבות שגרמו שתנשא לו: פלונית נפלה לפלן (מדרש תהל' עז ו).—נפל הגורל: הלך (יהושע) והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן אמר לו יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל (סנה' מג:). כסות נפלת לשארו, שהיא נאה לפי השאר: הרי שיצא חייב לחבירו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה ותן לי מנה לכך נאמר כי היא כסותה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהיא נופלת לשארו (ר' נתן, מכי' משפט' יט). שארה [כסותה] כסות שהיא נופל לשארה אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה זקנה לא יתן לה של ילדה (ר' יונתן, שם ג).—נפלת דלקה, וכיוצא בזה, קרה הדבר: מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסף בן סימאי משיחין (תוספת' שבת יג [יד] ט). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות (משנה שם טז ב). מעשה שנפלה דליקה בתנורי כפר סגנה (כלים ה ד).—נפלה קטטה וכיוצא בזה: לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח:). מיד נפל מחלוקת בישראל ועמדו שבט יהודה במריבה והרגו מישראל כתות כתות (מד"ר במדי' כג).—נפלה הברה, התחילו פתאם לדבר על ענין מהענינים: מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (יבמ' דמאי א ג). ועי' עוד הברה.—נפל דבור לתוך פיו, ובדומ', עלה פתאם על דעתו דבור זה: השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה (ר' יוחנן, ברכ' נז:).—נפלה התקופה ביום פלוני, חלה: אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום וכו' ואין תקופת טבת נופלת אלא או בארבע ומחצה או בעשר ומחצה בין ביום ובין בלילה (שמואל, ערובי' נו.). אם אתה עומד בסוף המחזור ואתה מבקש לדעת תקופת ניסן אשר בראש המחזור הוי יודע כי התקופה היא נופלת לפני מולד ניסן בט' שעות תרמ"ב חלקים ואתה גורע השעות והחלקים האלו ממולד ניסן ותמצא התקופה נופלת אחר כ"ט יום ג' שעות קנ"א חלקים ממולד אדר (ראב"ח הנשיא העבור ג ד). שלא יפול פסח אלא אחר תקופת ניסן (ר"י א"ה, כוזרי ד כט).—לשון נפל על לשון, מלה אחת דומה לאחרת, כמו איש ואשה, נחש ונחשת, וכיוצא בזה: כשם שניתנה תורה בלשון הקודש כך נברא העולם בלשון הקודש שמעת מימיך אומר גיני גיניא איתא איתתא אנתרופי אנתרופייא גברא גברתא אלא איש ואשה למה שהלשון הזה נופל על הלשון הזה (ר' סימון, מד"ר בראש' יח). אמר (משה) אם אני עושה אותו (את הנחש) של זהב אין הלשון הזה נופל על לשון זה של כסף אין הלשון הזה נופל על לשון זה אלא הרי אני עושה אותו של נחשת לשון נופל על הלשון וכו' מיכן שניתנה תורה בלשון הקודש (ר' אסי, שם לא). — ומצוי בסהמ"א במשמ' העקרית, ונפל על האויב: ופסיליאוס נגיד בירושלם נפל עליו באלף איש (יוסיפון, רכה).— ובמשמ' התחבר לפלוני: וכל עם יהודה החלו להיות ביראה ופחד כי יתר יושבי הערים נופלים עליו לעזרתו (שם רכב).—ונפלה לו יבמה: שנפלה לו יבמה ועמד וקידש את אחותה (והזהיר, אחרי). — נפלה אשה ליבום: מת אחד מן האחין ונפלה אשתו לייבום ואח"כ מת שני ונפלה אשתו לייבום (רמב"ם, יבום וחליצה ז ג).—ומשל: נפל שור רבו שוחטיו (מדל' פנים אחרים על אסת' נוסחה ב, ויאמר חרבונא).—נפל במקום פלוני, בא שמה במקרה: ראובן כהן נפל אצלינו היום שנים רבות ונתארח במקומינו (תשו' גאו' מו"מ קעא, בי"ם ה 127). ששמעתי כי נפלו במקום אדוני המלך שני אנשים מאנשי ארצנו (מכתב ב"ם, אגר' ר' חסדאי להכוזרי). ובימי אבותינו נפל אצלינו איש ישראל נבון דבר היה מתיחס בשבט דן (שם).—ובלשון המחקר, במשמ' התהוה, קרה: כי כל דבר מאלו הדברים אי אפשר לו מבלתי סבה ועלה ואינו ענין נפל כאשר הזדמן (ר"ש א"ת, מו"נ ב יט). שאתה כבר ידעת שגידי איש הכלב והחמור ועצביהם לא נפלו כאשר הזדמן (שם). שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ (רלב"ג, הקד' לפי' משלי). ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס וסיעתו החושבים שהעולם נפל במקרה (ר"י אלבו, העקר' א ט). והכלל אמרנו שאם יעשה מעשה שיש בו חפץ יקרא בשם מלאכה בין שנפל בכונה בין שנפל שלא בכונה אך לא יתחייב אלא אם נפל ממש בכונה (ר"א הקראי ג"ע, ענין שבת א). כי לא נפל הענין כן דרך מקרה רק לרצון מכוון מאתו יתברך (סו"ת רסב"א, א ט). וזה יאות לדת אמת מכוונת וכו' ושלא נפלו מצותיה ועניניה בדרך מקרה (הוא, מאמר על (ישמעאל יע).—מחלה נופלת: והשקוי הנופל בסבת

קשי הטחול יותר בטות מאותו שיפול בסבת קשי הכבד (קאנון ג יד ד ג).— וְנָפַל סָפֵק, נָפְלָה קִנְאָה, מַחֲלֹקֶת, מְבוּכָה, וכיוצא בזה: ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה עד שלא יפול בלב אדם ספק כי יש בו צד דמיון או צד כשפים (ר״י א״ת כוזרי א ח). ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין (שם ב יד). המפורסמות והם המצות הגלויות וכו' שנתפשטו ברוב האומות ונפלה הסכמת העולם עליהם (הוא, רוח חן ו). לדחות המבוכה הגדולה הנופלת בלבות על אורך הגלות (ר״י בר אבעולי, מלמ' התלמיד', תולדות). ואתחיל בעיון השכל האפשרי לדעת אם הוא נפש או חלק מנפש כי בזה נפלה חלוקה גדולה בין המחברים (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ' א ז). וביצירת אדם לא מאדם נפלה מחלוקת בין החכמים (סעה״ם לאבי הרלב״ג ד א). וזכרנו הספקות הנופלות בו מצד העיון (רלב״ג, מלחמ' ה' ו יז). ובזה נפלה הטעות בין חכמי התבונה (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוה״ש ג). הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אבן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (שם, ענין פסח ח). כי אפי' בענין המציאות לא השיגו ולא באו עד תכליתו וזה כי נפלה מחלוקת גדולה בין הפילוסופים (ר״י מפיסא, מנח' קנא' 19). אפס כי נפלה מחלוקת במהות זה השכל הפועל אם הוא נבדל כדעת ן' סינא או אם הוא מעצם שכלו של אדם (ר״י מוסקטו, נפוצ' יהודה יג). ישאלוני משפטי צדק על אדות דין ודברים שנפלו בין החכם הנעלה וכו' עם הכבודה והצנועה וכו' (סו״ת תורת חסד עו). — וקצת במשמ' אֶפְשָׁר, שַׁיָּךְ, וכיוצא בזה: וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בו מחשבה, (מנחם גילכי הגולה, מכת' לקהל' קהיר, לקו״ק נספח' 50). והענין הנרצה באלהים לא יכחיש אותו מי שיש לו דעת אך תפול ההכחשה בה' מפני שהנבואה מופלאה נבריה ביחידים כל שכן בהמון (ר״י א״ת, כוזרי ד טו). הטענה התשיעית אשר טען הפלוסוף וכו' שאי אפשר שיהיו כל הדברים נופלים תחת ההויה (רלב״ג, מלחמ' ה' ו א כח). וכן שמנו שורש אחד שהוא יתברך מסולק מן החסרונות לבאר שמחויב המציאות לא יפול עליו השינה והשכחה והליאות ודומיהן (ר״י אלבו, העקר' א טו). שאין לומר שלא יפול תחת היכולת לברוא יש מאין אלא יש מיש (שם א כג). אבל השכל הפועל שהוא שר העולם יתואר בנערות וזקנה כי להיותו נברא יפול תחת הזמן ויפול עליו נערות וזקנה מצד הזמן (שם ב יט). כי בכל פעל יפול בו הנעימות מב' פנים (שם, הקד'). כי הפועל יורה על ענין יפול בזמן כאמרנו עשה ויעשה (רש״ע פלקירא, ראש' חכמ' ב ג). כי דרך החקירה היא דרך יגיעיית ויפול בה הלאות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה מט.). אע״פ שאין היסח הדעת נופל בענין זה (הריטב״א ר״ה כג:). אבל הזהב והכסף ושאר החפצים הם כלים שההפסד נופל בהם מהרבה טעמים (ר״ז הלוי, פי' משלי ג יד). ואנחנו נודה על דבריו בזה כי חלוקתו אמתית והכרחית ולא תפול תשובה עליה כי האמת מעצמו נכר (ר״י מפיסא, מנח' קנא' 114). כי אף אם תפול האהבה מהאדם אל השם ית' בסבת התועלת המקובל ממנו וכו' (רפאל מנורלי, מרפא לנפש כג.). — נִפַּל תחת החושים, שהחושים משיגים אותו: עניני הנשמה אינם ענין מחשבה לבד אלא כח א' מעשית אמנם שהוא דק שאינו נופל תחת החושים (רמח״ל, סוקר ומקובל 10). — ובהנדסה, קַו נופל, וכיוצא בזה: כל קו ישר הנופל על קו ישר א' יעשו על ידי פגישתן או ב' זויות ניצבות משני צידי קו הנופל או צדה ומרווחת שהן כדי שתי זויות נצבות (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם א ב), ובחכמת הלשון, הַמִּלָּה נֹפֶלֶת על דבר פלוני, היא משמשת בענין פלוני, ישתמשו בה לקרא בה דבר פלוני: וזו המלה לא תפול על דבר הנודע בלשון עברי (תשו' דונש על רסע״ג, סי' 47). ובלשון הערב נופלת החתימה על הענין הזה (ר״י א״ת הפרס' לריב״ג חתם).—והלשון נִפַּל: וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש (רש״י, במד' כא ד). וכל שאי אפשר לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות (הוא, שמות טו א). כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל (הוא, דבר' טו ו). לשון בקיקה נופל על גפן (הוא, נחום ב ג). ואין נִופל כאן לומר לא רוככו בשמן (הוא, ישע' א ו). ודע שלשון עצם נופל על דבר גשמי כמו שאמרנו ועל דבר שאינו גשמי כמו השכלים הנפרדים (ר״י א״ת, רוח חן י). מלת רצון כולל דברים רבים ונופל על דברים רבים (ר״ש א״ת יקוו המים 119). שם חכמה נופל בלשון עברי על ד' דברים הוא נופל על חשגת האמתות אשר תכלית כוונתם השגתו ית' שמו וכו' ונופל על ידיעת המלאכות אי זו מלאכה שתהיה וכו' ונופל על קנות מעלות המדות וכו' ונופל על הערמה והתחבולה (הוא

מו"כ ג כד). תמונה שם מוסכם לצורת הדבר המתואר פסל וכל תמונה ו נ ו פ ל על תכונת אי זה דבר שיהיה אע"פ שאינו חמרי (ר"א הקראי, עץ חיים כג). השמיעה נ ו פ ל ת על שני פנים ממה שענינה הכנה והשתכלות בדבר וכו' (ר"ז הלוי, פי' משלי א ה). כי לא י פ ו ל לשון אמת על הנחת המשפטים וכו' אבל על הגמולים נ ו פ ל לשון אמת (ר"י אלבו, העקר' א ח). וזה הלשון לא י פ ו ל על הנולדים מזכר ונקבה שיבראון אחר ששבו אל עפרם אלא על הנולדים מן העפוש (שם ב א). — טעם הלשון נופל וכו': ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נ ו פ ל על השם (רש"י, ברא' ה כט). — ולשון נפל על לשון: נחש נחשת וכו' לשון נ ו פ ל על לשון (רש"י, במד' כא ט). לא שיהיה לשון זה נ ו פ ל על זה (רד"ק, מכלול, שדש"פ מ:). מעדה בגד וכו' לשון נ ו פ ל על הלשון (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה כ). ועי' עוד לשון.—נפל על דבר, הרגיש בו, עלה הדבר על דעתו: ואולי שמשה רבינו קיים הדעת הזה מעצמו מפני ש נ פ ל עליו מתוך עיונו וכו' שעיונו של משה רבינו ע"ה הביאו לדעת הזה כמו שנ פ ל ו עליו קצת מקדמוני הפילוסופים (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א א). שסדר הבריאה שנזכר בתורה לא י פ ו ל בו שום אדם מתוך סברתו (שם ב).—נפלה עינו על דבר, ראתהו: הזהרו במחשבותיכם ורעיוניכם שלא תמשילו לבורא יתעלה תבנית ולא תדמוהו בדמות ולא דמיון מפני שלא נ פ ל ו עיניכם על דמות ולא על צורה בעת שדבר עמכם (ר"י א"ם, מו"ה, סימוד י). — נפל ראותו על דבר, במשמ' זו: כמו גבהי ההרים ועמקי הנחלים והנהרות אחר ש י פ ו ל הראות על תכליותיהם (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ' ב ו ג).—ובדקדוק, נפלה אות מהמלה וכדומ': לפי שהמים שבמגן נ ו פ ל ת בצירוף ובמעשה בדכתיב וגנותי על העיר הזאת (תסו' דונש על רסע"ג, סי' 54). ואני חושב כי היוד בבלתי גם כן נוספת כאשר היא בזולתי הלא תראה אותה נ ו פ ל ת גם כן באמרו אין קדוש כיי' כי אין בלתך ו נ פ ל ה יוד זולתי ויוד בלתי מן ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי בעבור התקבץ שני נחים נסתרים ואלה השני יודין הם למדבר והוא האלהים (ר"י א"ת, הקדמה ד).—ונפל, במשמ' מה שכבר היה: כי הפועל ה נ ו פ ל ר"ל הוא החולף הוא ראוי ר"ל כבר יצא אל ההויה ואשר לא נ פ ל עדין ר"ל העתיד הוא באפשר לא נודע היהיה אם לא וכו' ומה שהוא קודם עתה הוא חולף כבר נ פ ל וחלף ומה שיהיה ממנו אחר עתה הוא העתיד לא נ פ ל ולא חלף (שם, א).

—הפע', הפיל, הפל, הפילו, הפילה, הפלתם, הפלתי, הפלתיו, הפלתים, הפילו, הפלהו, הפלנו, מפיל, מפילים, להפיל, לנפיל, הפילכם, הפילה, הפילו, אפיל, תפיל, תפל, יפיל, ויפל, יפלם, נפילה, תפילו, תפלו יפילו, יפילון, — א) עשה שיפל, בכל המשמ' של הקל: ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן (ברא' ב כא). ואם שן עבדו או שן אמתו יפיל לחפשי ישלחנו תחת שנו (שמות כא כז). או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות (הכהו) ויפל עליו וימת (במד' לה כג). והיה אם בן הכות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו (דבר' כה ב). ושאול חשב להפיל את דוד ביד פלשתים (ש"א יח כה). וכל העם אשר את יואב משחיתם להפיל החומה (ש"ב כ יה). וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו (מ"ב ג כה; גם ו ה; יט ז) הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות (ירמ' יה ח). והפלתים בחרב לפני איביהם (שם יט ז). וכרתו מבחר ארזיך והפילו על האש (שם כב ז). והפלתי חלליכם לפני גלוליכם (יחזק' ו ד). בחרבות גבורים אפיל המונך (שם לב יב). ודרכו קשתם להפיל עני ואביון (תהל' לז יד; גם עג יח; קו כו-כז; קמ יא). כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כו). עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעל (שם יט יה). ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני' יא יב).—הפיל החרב וכדומ' מידו: ושברתי את זרעתיו וכו' והפלתי את החרב מידו (יחזק' ל כב). והכיתי קשתך מיד שמאולך וחציך מיד ימינך אפיל (שם לט ג). — הפיל מדבריו, לא עשה ככל הדברים: ויגדל שמואל ויי' היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה (ש"א ג יט). מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת (אסת' ו י).—לא הפיל ממעשיו, לא החסיר, עשה הכל: והשחיתו מאבותם וכו' לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הקשה (שפט' ב יט).—והפיל תחנתו לפני פלוני: ואמרת אליהם מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם (ירמי' לח כו; גם מב ט). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני' ט יח).—הפיל פניו בפלוני, רגז עליו: שובה משבה ישראל נאם יי' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם יי' לא אטור לעולם (ירמ' ג יב).—הפיל אור פני פלוני, הלעיבו, הרגיזו: אשחק אלהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון

(איוב כט כד).—הִפִּיל הארץ בנחלה לפלוני: כל ישבי ההר וכו' אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הַפִּלֶהָ (את הארץ) לישראל בנחלה (יהוש' יג ו). וּבְהַפִּילְכֶם את הארץ בנחלה תרימו תרומה ליי' (יחזק' מה א).—ואת הגוים: ראו הִפַּלְתִּי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה (יהוש' כג ד). ויגרש מפניהם גוים וַיַּפִּילֵם בחבל נחלה וישכן באהליהם שבטי ישראל (תהל' עח נה). — הִפִּיל גּוֹרָל: והוא הִפִּיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו (ישע' לד יז). יחלקו בגדי להם ועל לבושי יַפִּילוּ גורל (תהל' כב יט). והגורלות הִפַּלְנוּ על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יי' אלהינו (נחמ' י לה; גם יא א). וַיַּפִּילוּ גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין עם תלמיד (דהי"א כה ח). בחדש הראשון וכו' הִפִּיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש (אסת' ג ז גם ט כד). ויאמרו איש אל רעהו לכו וְנַפִּילָה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו. וַיַּפִּלוּ גורלות ויפל הגורל על יונה (יונ' א ז). — הִפִּיל גּוֹרָלוֹ בתוכם, התחבר אליהם, השתתף אתם: גורלך תַּפִּיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד). — הִנְפִּיל, לַנְפִּיל, במקום לְהַנְפִּיל: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן וְלַנְפִּיל ירך (במד' ה כב).*—ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס, גני' ז ז). — ובתו"מ: אמר לו עבדו הפלת את שיני וסמית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סמיתי (שבוע' ה ה). נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (רשב"י, ברכ' מג:). הפיל שתי עיניו באחת (מכי' משפט', נזיק' ט). — הִפִּיל עצמו על הצבור, דָרַשׁ מהצבור לפרנסו: לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב' סח.). — הִפִּיל נחלה ביום אתה מפיל נחלות ואי אתה מפיל נחלות בלילה (רבה בר חנינא, סנה' לד:).—וגורל: בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא אמר לו וכי דילטור אני לך הפל גורלות הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן (סנה' מג:). — הִפִּיל לִבּוֹ של פלוני: ולמה נענש אלימלך על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהן (מד"ר רות א). — ובפרט הִפִּילָה הָאִשָּׁה הַמְעֻבֶּרֶת, יצא מכריסה כעין וָלָד או ולד מת: היתה בחזקת מעוברת וראתה והפילה אחר כן דבר שאינו ולד

(תוספת' כר' א ז). המפלת אור לשמונים ואחד ב"ש פוטרין מן הקרבן וב"ה מחייבין אמרו ב"ה לב"ש מאי שנא אור לשמונים ואחד מיום שמונים ואחד אמרו להם ב"ש לא אם אמרתם במפלת יום שמונים ואחד שכן יצא בשעה שהיא ראויה להביא בה קרבן תאמרו במפלת אור לשמונים ואחד שלא יצא בשעה שהיא ראויה להביא בה קרבן (כריתו' א ו). גירשה מותרת לינשא לאחר ורשאי השני לשהות עמה עשר שנים ואם הפילה מונה משעה שהפילה (יבמ' ו ו). איזהו בכור לנחלה ואינו לכהן הבא אחר הנפלים שיצא ראשו חי ובן תשעה שיצא ראשו מת והמפלת כמין בהמה חיה ועוף (ר"מ, בכורו' ח א). המפלת סנדל או שליא או שפיר מרוקם (שם). המפלת ואין ידוע מה היא תשב לזכר ולנקבה (נדה ג ז). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכו' (אבות ה ה). שנכנסה בה עין רעה והפילה עוברה (ר' הושעיא, מד"ר בראשי' מה). — ב) *בחכמת הלָשון, הִפִּיל לשון כך וכך על דָּבָר, השתמש בו: ואפשר שיהיה משפטה (של ה"א הממנו, מ"א כ לג) דבקה בויתלטו ותהיה כנוי ללשון ר"ל להפיל לשון הנקבה על אמרתו אחי הוא (ר"י א"ת, הרקמה. ו 43). ומפילים הלשון דרך שאלה על ראש העם באמרו אבן מאסו הבונים (ר"י א"ת, השרשים לריב"ג, שרש אבן). והִפִּיל מִלָּה עַל דָּבָר, במשמ' זו: כי העברים מפילים לב על הלב ועל החכמה ועל הדעת (שם, שרש ביב). והערב גם כן מפילים בלשון הזה על הרקות (שם, שרש מסר). ואפשר שיהיה דומה* ללשון הערב שמפילין הטפיחה על ההפלטה (שם, שרש טפח). וכבר הפילו הלשון הזה לדיבור ואמרו יביע אומר הנה יביעון בפיהם (שם, שרש נבע). אבל הערב מפילים הלשון הזה על רנעי קטני הצאן (שם, שרש נקד). והוא דומה ללשון הערב שמפילים הלשון על המתנה המועטת (שם, שרש שכל). שדוד לא הפיל שם מעשים רק על השפל (ר"ש א"ת, יקוו המים יב). כי בעל דיננו המאמין קדמות העולם יפיל שם האפשר באמרו העולם אפשר המציאות על בלתי הענין אשר יפילהו עליו המדבר (הוא, מו"נ א עד). כי לשון הגדה וספור לא יפילום העברים יחד אלא על בעל שכל (שם ב ה). והפילו הלשון הזה על האשה עצמה רחם רחמתים לראש גבר פירוש עלמה ושתי עלמות (רד"ק, שרש רחם). והשם מלאכה אצל הקודמים

שם משותף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (מלות הגיון יד). כי השמות אשר יחשבו בלשון העברי שמות לאל ית' לבד הנה כבר אפשר אצלם להפילם על נמצאים זולתו וכו' וכבר יפילוהו על האנשים הנכבדים וכו' וכבר יפילוהו על הצלמים (כלא"ד, אמו"ר 83). והפיל בכאן מלת כל הכוללת כל נמצא אשר יכסוף וישתוקק אל טובו ית' (יוסף ס"ע, כבוד אלהים יג.).— ובדקדוק, הפיל אות מהמלה וכדומ': ויש שיפילו הרבה עיני הפעלים העלולי העין באשר יאמרו מהם פעלתי ופעלתם כמו וגלתי וששתי (ר"י א"ת, הרקמה כס 158). וברוב הפילו גם הדגש להקל (כד"ק, מכלול, סדה"פ ע:).

—התפ', התנפל, התנפלתי, מתנפל, ואתנפל, — התנפל על פלוני: על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים (בראש' מג יח). — והתנפל לפני פלוני, השתטח על הארץ לפניו כדי להתחנן לפניו: ואתנפל לפני יי' כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה (דבר' ט יח). ואתנפל לפני יי' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי (סס כה). וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים (עזר' י א).

— פלע', נפלל, כמו קל: ושלחתי בה דבר ודם בחוצותיה ונפלל[1]) חלל בתוכה בחרב עליה מסביב (יחזק' כח כג).

— נפע', *ינפל, תנפל,—תנפל הפת, תהיה פת נפולים: המצוות לתנור בשביל שלא תינפל הפת (תוספת' סבת ו (ז) יד).

נפל,[2]) ס"ז, נפל, נפל, מ"ר נפלים,—עבר שיצא מרחם אמו, מת קדם זמנו, Fehlgeburt; avorton; abortion:

נפל אשת בל חזו שמש (תהל' נח ט). או כנפל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איוב ג יו). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה וכו' ונפשו לא תשבע מן הטובה וכו' אמרתי טוב ממנו הנפל (קהל' ו ג).

—ובתו"מ: נתכוון (השור) להרוג את הבהמה והרג את האדם וכו' לנפלים והרג את בן קיימא (תוספת' ב"ק ד ו). נפלים אינן קונין את הקבר ואין להן תפיסה (רסב"ג, סס אהיל' טז יג). בור שמטילין נפלים לתוכו טהור וכו' מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטילה נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה (ר' יהודה, סס יג). איזהו בכור לנחלה ואינו בכור לכהן הבא אחר הנפלים שיצא ראשו חי (בכור' ח ח). משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל (ברכ' ס.). בעון שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת נפלים (ר' נחמיה, סבת לב:). מתוך שהנשים קוברות שם נפליהן ומוכי שחין זרועותיהם (ר' חנינא, כתוב' כ:). לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין (ר' יוחנן, חול' ק:). אין הראש פוטר בנפלים (סמואל, בכור' מו:). הפילה וחזרה והפילה וחזרה והפילה הוחזקה לנפלים (יבמ' סה:). בעצב זה צער הנפלים תלדי זה צער הלידה (מד"ר בראש' כ).—ומצוי בסהמ"א: מבן חדש ומעלה משיצא מכלל נפלים הוא נמנה (רס"י, במד' ג יח).—ואמר המליץ: אשר עלה במחשבת להפיל נפיליהם באפו כנפלים, והשועים כתולעים חשבם בקצפו וחילים כנמלים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). נפלים שפלים נדמו, נודדים הבל יהמו, נצחם וכחם יתמו (רסב"ג, יי' מה אדם).

*__נפנף__, פ"י, ביכו' מנפנף, מנפנפת, הניע ונדנד דבר, כמו הרוח, הטל, וכדו', עי' א.נוף: כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאיליו (ירוש' ברכ' א א). טל שיוצא ומנפנף[1]) את הדגנים וברכה ניתנת ומשמחת כל הארץ (ילק' סמעו', תהל' סי' תסנה). — ובסהמ"א: טלית תלויה ברוח והרוח מנשב בה ומנפנף אותה (ר"ש, אהל' ח ה).

—התפ', ביכ' מנפנפת, שנפנפו אותה: אלו לא מביאין (את הטומאה) ולא חוצצין הזרעים וכו' וטלית המנפפת (אהל' ח ה).

---

1) [אמר ריב"ג: ומנ הד'א אלאצל והד'א אלמעני ונפלל חלל בתוכם [אללאם פיה מצ'אעפ ואלמד'הב פיה כאלמד'הב פי ונפלל חלל בתוכם] ואיצ'א בנפל חלל. וקד שככת עלי אבי זכריא פי אלמסתלחק קולה פיה אנה מנ מעני ונתן בפלילים. ובעברית: ומהשרש הזה ומהענין הזה אצלי ונפלל חלל בתוכה [הלמד בו כפולה והדרך בו כמו בונפל חלל בתוככם] ועוד בנפל חלל במצרים. וכבר הקשינו על ר' יהודה בספר התוספת מה שאמר שהוא מענין ונתן בפלילים, ע"כ. וכן פרש רד"ק. ורש"י מפרש כמו ר"י חיוג. וי"ת כד יתרמון קטילין, כאילו היה כתוב בנפל חלל. והחדשים גורסים ונפל, וסוברים שנכפלה הלמ"ד בטעות ע"י השפעת הלמד הכפולה בתיבת חלל. וכן נמצא גם בשני כ"י, ועי' Kö. I, 307].

2) גם בערב' ממשג נפילה: שקט.—ועי' נציר.

1) בפסיקתא רבתי מא, הגרסה ומנפץ.

***נפס**, כמו נפט, וכמו נפץ. קל לא נמצא.
—פִּעֵי, *נִפֵּס [1]), נִקָּה צמר מפסלת וכדו׳: אבות מלאכות וכו׳ המנפסו (שבת ז ב). המלבן והמנפס (שם יג ד). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא חלוק ללבוש גזז וליבן וניפס וצבע וטווה וארג כבס ותפר (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). הדש והמנפץ והמנפס כולן מלאכה אחת הן (שבת עג:).

***נָפַע**, פ״י, כמו נפח: שפרה (יוכבד) שהיתה משפרת את התינוק כשהוא יוצא מלא דם פועה (מרים) שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמה (מד״ר שמות א).
—*הִפְעִי, בִּנוי לנקי׳ מַפִּיעָה: פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת (שם).

נפץ[2]), ממנו נֶפֶץ, נָפַץ, מַפָּץ, מַפֵּץ.

נֶפֶץ, ש״ז,—נִפּוּץ ושִׁבּוּר של עננים להוריד גשם שוטף Wolkenbruch; averse. cloudburst: והשמיע יי׳ את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף ולהב אש אוכלה נפץ וזרם ואבן ברד (ישעי׳ ל ל).—ובספה״א: ענין נפל והרס הם וכו׳ על חומת נפץ והרס ופריץ (מכחס, מחב׳, ערך אכך). — ואמר הפיטן: ובחסדך הטוב המטר לי חפץ ובישעך אל תתן אותי נפץ (כהנה אברהם לא יז).—ובמשמ׳ פזור: בר בבד פרע שאונם ונפץ מול נפץ רגם ובטלה עצתם בפלג לשונם (מסה בר׳ קלוכי׳, מה מועיל, יולי אחרון פסח).

א.**נָפַץ**, פ״ע, נפצה, נפצו, נפוץ, נָפוֹץ—א) נָפַץ הָעָם, כמו פָּצוּ, נִתְפַּזְּרוּ על פני כל המקום, sich zerstreuen; se disperser; to be scattered: שלשה אלה בני נח ומאלה נָפְצָה כל הארץ (בראשי׳ ט יט). — נפץ העם מעליו עזבוהו ונתפזרו, כי ראיתי כי נָפַץ העם מעלי (ש״א יג יא). מקול המון נדדו עמים מרוממתך נָפְצוּ גוים (ישעי׳ לג ג). — ב) *פ״י, נָפַץ דָּבָר, פזר אותו: נטמאו (הבכורים) בעזרה נופץ ואינו קורא (ביכור׳ א ח). נופץ עפרורית מן האוכל (ר׳ חננאל שבת עד.). — ובמשמ׳ הריק: חמור וכיליו אני מוכר לך וכו׳ היה עליו שליף מלא נופצו[3]) ונותנין לו (ר״ש, תוספת׳ ב״ב ד ב). זו ממלאה ונופצת היא וכל הממלאה ונופצת אין לה תקנה (שמואל, נדה סו.). (המדיר את אשתו) שתמלא ונופצת (הוא, כתוב׳ עב.). — ובספה״א: אין מסלקין את פי הנר וכו׳ ואינו חותך את ראש הפתילה בכלי אבל נופץ את ראשה בידו (רמב״ם, הל׳ יו״ט ד ג). ועור שחוגר נופץ הפשתן עליו בעת שנופץ (הוא, כלים כד א). אמרו חכמים אין עושין פתילה לנר של שבת וכו׳ אלא מדבר שהאור נאחז ונתלה בו כגון פשתן נפוצה ובגד שש וצמר גפן (הלבוש, חלק אורח חיים, שבת רסד).
—* פִּעֵי נִפֵּץ, יְנַפֵּץ, מְנַפֵּץ, פִּזֵּר וְנִעֵר והריק דבר: הזורע וסיערתו הרוח (את הזרע לתוך הכרם) וכו׳ אם עשבים יופך ואם אביב ינפץ ואם הביאה דגן תדלק (ר״ע, כלאי׳ ה ז). בעצם הזה של מות שמשם נפצו אין בו מאומה (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקר׳ י). — ובפרט נִפֵּץ ונִקָּה צמר מפסלת ואכל מעפרורית: והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו [1]) והצובע (שבת ז ב). שיעור המלבן והמנפץ[2]) והצובע והטוה שיעורו כמלוא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ[3]) וטוה וארג (בן זומא, ברכ׳ נח.). פעם אחת נשכר עני בן טובים אצל בעה״ב שלא היה מכירו ונתן לו צמר לנפצו ונעצב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעה״ב ואמר לו הניחהו והשיב לו מאחר שנשכר הנח לנפץ הצמר (ר״ח, יומ׳ כ:).— ובספה״א: ונמתה השם להכעיסם ונתירא מהן אבן ובלל שפתם וינפצם משכן (רס״ג על מוי הבלכי, 32, הוצ׳ דוידסון). — וצמר ופשתן: וזה השוע אסור והוא שמנפצין הצמר והפשתן ביחד וילבוד אותם כעין מלבדין ויעשה מהן בגד אחד (סו״ת הרי״ף סעז). — ושער: ואותה חולה עמדה בפניה והיתה מנפצת שערה ורצתה לפרוח (ספ׳ חסידים תתרכה). המנפץ את האוכל מן עפרוריתו חייב משום דש (ערוך, ערך דש).—ובשר מִמֶּלַח: רב דימי מנהרדעא מולחו (את הבשר) במלח עבה ומנפצו[4]) (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי ר״י גאון, סתיע׳ 144). — ומשל: וכשהגיע זמנו (של האדם) ליפטר מן העולם הקב״ה נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מונח

[1]) [כך גרסת הירו׳ והערוך ובבלי בצד״י. עי׳ נפט, נפץ פִּע׳. וגם קרוים ארכיאו׳ I 446, 540.]
[2]) בערב׳ נפצ׳ a)
[3]) כך בב״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובנוס׳ הדפו׳ גיפצו.

a) نفض

[1]) [בירוש׳ הגרסה ומנפסו.] [2]) [במדב״מ ובירוש׳ והמנפס.] [3]) [יש גורסין וניפס, עי׳ נפס.]
[4]) בגמ׳ (חול׳ קיג.) בארמ׳: רב דימי מנהרדעא מלח ליה במילחא גללניתא ומנפיץ ליה.

לפניהם והוא שהמשל אומר נפצוהו ממולתו והשליכו לכלבים (והזהיר, תזריע). וצריכין לנפצו (את החרוסת) מעל המרור שלא יבטל טעם המרור (הלבוש, חלק אורח חיים תעח ב). — ושכבת זרע: כשתשמשי מתוך תהפכי יפה כדי שלא תתעברי אלא תנפצי שכבת זרע (ערוך, ערך פך). לאחר שתשמש וימלא רחמה שכבת זרע תרוץ ברגליה ותנפצנו שלא יקלוט ותתעבר (רש"י, כתובי עב.). המודד לעכו"ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק חבור ויאסור עליו מה שישאר בכלי העליון (רמב"ם, מאכ׳ אסורי יב יב).

—°פע׳ נִפֵּץ.—ואמר הפיטן: על פני פרת נִפְּצוּ חסידיה פלגי סוף וכרה בערו יסודיה (ר"א קליר, קנות לט"ב, שבת סורו מני). ציף מחצל וצמר המנופץ שבורכות אותו הנשים בעין אגודה (מלון למח דוד, נכריות, קל:).

—°התפע׳ יתנפץ: כי יתנפץ ויכלה כח ישראל (ר"י הדסי, אשה"כ, סי׳ סעט, ד"ה וזכעו קנה). הרחק מעליו פן יציק לך ולא יטנפך כאשר יתנפץ (צ"ז, צ"ם, כב יב).

ב. **נָפַץ**, מקור נְפוֹץ, פעו׳ נָפוּץ, — נָפַץ כלי חרס וכדומ׳, שברו פתאם, zerschlagen; fracasser; to shatter: ויתקעו בשופרות ונָפוֹץ הכדים אשר בידם וכו׳ וישברו הכדים (שפטי ז יט-כ). העצב נבזה נָפוּץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו (ירמי׳ כב כח).—ובסהמ"א, ואמר המשורר: פזר נקבצים ונצמתו ובכלי נפוץ כתתו נבהלו מפניו ונבעתו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד מקים כסל). העצב הנבזה הנפוץ הקטן המתהלל בשירים ובמליצות ובמשפטן (עמכ׳, מחב׳ ו).

—פע׳, נִפֵּץ, נִפַּצְתִּי, נִפַּצְתִּים, נַפֵּץ, תְּנַפְּצֵם, יְנַפֵּצוּ, — נִפֵּץ דבר מחֻבר ופרדו לחלקיו, חלק אותו: עבדי ירדו מן הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי וְנִפַּצְתִּים שם ואתה תשא (מ"א ה כג).— וְנִפֵּץ כלי חרס, שברו לרסיסים: וכליו יריקו ונבליהם יְנַפֵּצוּ (ירמי׳ מח יב). — ובהשאלה, נִפֵּץ אנשים, שברם במכה חזקה כדי פיזור אבריהם: וְנִפַּצְתִּים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יי׳ לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם (שם, יג יד). מפץ אתה לי כלי מלחמה וְנִפַּצְתִּי בך גוים והשחתי בך ממלכות וְנִפַּצְתִּי בך סוס ורוכבו וכו׳ וְנִפַּצְתִּי בך איש ואשה וְנִפַּצְתִּי בך זקן ונער וְנִפַּצְתִּי בך בחור ובתולה וכו׳ (שם, נא כ-כג).—נִפֵּץ ילד וכדומ׳, זרקו בכח ונשבר לחתיכות, או הכה באבן על ראשו וכו׳: אשרי שיאחז וְנִפֵּץ את עלליך אל הסלע (תהלי׳ קלז ט).—והעם: וככלות[1] נַפֵּץ יד עם קדש תכלינה כל אלה (דני׳ יב ז).—ובתו"מ: גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת אף על פי שניפצן בגת והיין מנתז על גבי ענבים מותר שאין דרכן לנסך כן (תוספת׳, ע"ז ז [ח] ה). ובעוף כיון שאתה מנפץ לצומת הגידים הרי ששה עשר חוטין (והזהיר, שמיני). עת הוא שיעלה אדרינוס שחיק עצמות וינפץ אבני בית המקדש (ר׳ תנחומ׳, מד"ר דברי׳ ג). — ובסהמ"א, ואמר הפיטן: חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (ר"א קליר, יוצ׳ ליום ב׳ פסח, עשר מכות). אמץ אדירי כל חפץ בהתבקרם בדין חויבו לנפץ כלא נמצא בהם חפץ (הוא, אמץ אדירי, מוסף לרס"ם, א).—ואמר המשורר: דומה חזיז קלות בהרעמו בעב לנפץ את נבליה (ר"ם הנגיד, הנה יחידתי). נפצו עון ועזבוהו ושטר חרות תקחוהו ולכם ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ר"י הלוי, אחיו אמונים). בך יגדעון לצים בך כלם מקוצצים בך לוחמיך מנופצים ואני אשמח בך (ראב"ע, בך אומן).

—פע׳, נֻפַּץ, נֻפַּץ האבן וכדומ׳ שנִפְּצוּהו ושברוהו חתיכות חתיכות: בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מְנֻפָּצוֹת (ישעי׳ כז ט).

נְפֻצָה, ש"נ, מ"ר, נְפֻצוֹת, עם שנתפזר בגלות: ונפצות יהודה יקבץ (ישעי׳ יא יב). ובתו"ם: ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ (שמואל, תפלת הביננו, ברכ׳ כט.).—ובסהמ"א: נפוצת מורחה מספרת יונית ושפת פרס ומצרים (ספר האגרון לרס"ג, הקדמ׳).—ואמר המשורר: הזנחת קהלות לחוצות אשר שמת נפוצות לורותם בארצות (דיואן ר"י הלוי, אמיץ פודה וגואל). וגדרו פרצותיה וקבצו נפוצותיה והשיבו פזוריה (ר"י א"ת, הקדמת הקדי׳ המתרגם). — ובהשאלה, הדברים הפזורים: ובתוכם איש זקן יקבץ מן התעודות נפוצותיהם וישבץ מן המליצות חליצותיהם (תחכמ׳ ח).—ובמשמ׳ התפזרות: והיתה נפוצתם (של אנשי אבשלום) כל כך שביראתם ומורך לבבם נכנסו ביער (אברבנאל, ש"ב יח ח).

***נפק**[2], ממנו *נָפַק, °נַפְקָה, °נַפְקָנִית.

***נָפַק**, פ"ע, — כמו יצא: פלצות בעתתני על ידי שנפקו לדבר לצות (מד"ר שה"ש מלאוכי השומרים).

---

[1] [החרשים גורסים עפ׳ השבע׳: ככלות יד נופץ.]
[2] בארמית.

שנה עלתה שנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים (ר' נחמן, מד"ר איכ' פתיח' מט).

נַפְקָה [1], ש"נ,—זונה, יצאנית, שמתהלכת בחוץ למשוך אנשים: וראיתי את הנפקה המרשעת פריידה ר' אייזיקס עם השר על המטה (מגלה עמירין טו).

***נַפְקָנִית**, ש"נ,—יצאנית, אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה: ולא (ברא את האשה) מן הרגל שלא תהא וכו' נפקנית (ערוך, ערך פרק, בשם ילמדנו).

נִפְרָד, א) בִּנְפ' מן פרד, עי"ש,—ב) *ש"ז, במספרים א, ג, ה, ועוד בהבדל מן הזוג, כמו ב, ד, ו, ועוד: וראיה אחרת שהא' אננו מספר מפני שכל מספר לא ימלט מהיותו זוג או נפרד (דונש בן תמים, פירו' ספ' יצירה כה). ומסגלת כל מספר נפרד שיחלק אל חלקים בלתי דומים (שם). ומהם (מההפכים) מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד כי כל מספר אם זוג ואם נפרד (מלות הגיון שער יח). ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים (ראב"ע, שמות ג טו). כל חשבון שהוא מזווג נחלק לזוגות נדמין אלו לאלו כגון ד, ו, ח, י, ואם הוא נפרד לשני חלקים שאין נדמין כגון ג, ה, ז, ט, (ר"י ברצלוני, פי' יצירה 144). כי כל אשר נקרא אחד בלתך לא באמת הוא אחד ולא מאמונה מיוחד כי הוא מחבר מאחדים ובנוי מנפרדים (בקשה לר' בחיי בהובל' הד"ר יהודה, בסוף ספ' חו"ה בערבית). ואם ערכנו מספר חצי השם על חצי השם יהיה העולה כמספר מרובעי הנפרדים שאינן זוגות שהם במעלה הראשונה שהם האחדים (ראב"ע, ספ' השם שער ה). והמספר נחלק לב' חלקים ראשונים והם הזוג והנפרד והזוג הוא המספר הנחלק בינתים והנפרד הוא המספר שאינו יכול להתחלק בינתים וכו' ומסימני הנפרד שכל חלקיו לעולם אינם שוים (ראב"ח הנשיא, קטע מס' יסודי התבונה ומגדל האמונה, בראש ספר המשיחה והתשברת, הוצ' מק"נ [2]). מיני המספר הם הזוג והנפרד (כלב"ג, מעשה חושב 2). נקבץ הנפרדים הנמשכים בדרך המספר והאחד עמהם שוה למרובע המספר האמצעי בין הנפרד האחרון והאחד (שם 16). ומספרי א, ג, ה, ז, ט, הם נפרדים ואומר שנקבץ נפרדי א, ג, ה, ז, ט, שוה למרובע האמצעי (שם). מיני הנגדיים כמו הראות והעורון והאור והחשך והזוג והנפרד במנין (ר' זרחיה הלוי, פי' משלי ה יז). כי החשבון זוג ונפרד והזוגות יש מהם ראשונים ושניים וכן הנפרדים כי השניים ראשון הזוגים וארבעה זוג שני והשלשה ראשון הנפרדים והחמשה נפרד שני או נפרד ראשון לזוג שני יהיו שבעה (ר"ש פלקירא, המבקש, עו). דמיון הראשון להמציא מספר שיהיה זוג ונפרד יחד (יס"ר מקנדיה, מלרף לחכמה יז [1]) חלוק המספר אל הזוג והנפרד (ר"א מזרחי, חכמי' המספר ב, תחלי' הפרק). —ג) *בדקדוק, הצורה המחלטת של השם או הפעל בלי חבור הכנויים, או של הכנויים בלי חבור עם השם או הפעל, ההפך מן דָבֵק מְחֻבָּר ונצמד: ומן הכנוים מהם דבקים ומהם נפרדים (ר"י ח"ת, הקדמה יז). ודע כי כנוי הפעול בו אם לאחד אם לרבים וכו' יתכן בו שיהיה דבק ושיהיה נפרד (שם). וכן יבואו אלה הכנוים וכו' על שני דרכים גם כן או שיהיו נפרדים או שיהיה מחברים (שם). והנפרדים כמו יד והנצמדים כמו ידי וידו וכן שמר נפרד ושמרני בדרך הזה נצמד (ראב"ע, מאזנים ג.). ויש שמות שמצאנו המחובר מהן ולא מצאנו הנפרד מהם ונגזור עליהם אל הקרוב והישר למשקלם חדשים לבקרים וכו' נאמר כי הנפרד ממנו בֹּקֶר (רד"ק, מכלול, שדה"ש פעל). צריך שנאמר כי מלחמתו משמרתו ודומיהם הנפרד מהם מלחמת משמרת (ר"א בחור, ספ' דקדוק ג יח). ולפי שמצאנו אריתי מורי עם בשמי שפטנו כי הנפרד ממנו בֹּשֶׂם על משקל זהב (ר"ד ימיא, לשון למודים, פרי' בחלוקת השמות).—ושם נפרד ההפך מן סמוך ונסמך: ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד בסגול כי הוא נפרד ומקנה הבהמה אל אדני בצרי כי הוא סמוך (ר"י ח"ת, הפרס' לריב"ג, ברא). בן כשהוא נפרד בצירי וסמוך בסגול (ר"י ח"ת כוזרי ב ס). כל שם הבא בפני עצמו בלי הצטרפות על שם אחר נקרא שם נפרד או שם מכרת לפי שבא על יסודו המכרת במשקלו בלי שנוי וחלוף תנועות בו (צ"ז, תל"ע ב ב קיח). —וצורת המלה בהפסק: שער ב' במחבר ובנפרד וכו' נדע כי רוב הנפרד יהיה באתנח ובסוף פסוק ויש שיהיה קצתו בזקף (ר"י ח"ת, הקדמה כ). אבל בְּעָיו (בקמצות העין) צריך להיות נפרד כמו ויאמר שלחו אע"פ שאין בעיו באתנח כמו ויאמר שלחו (הוא, הפרס' לריב"ג, נעה).

[1]) [בארמ' נפקא, נפקת ברא, הכוונה יעשה את אחותנו, ת"א הכנפקת ברא יעבד את אחתנא. וכן ת"י השם קדשה (דבר' כג יח). ועי' יוצאת החוץ]

[2]) כך ציין המחבר, ובדפוס לא נמצא.

[1]) כך צין המחבר, ובדפוס לא נמצא.

נפש, ממנו נִפֵּשׁ, נֻפַּשׁ, נָפַשׁ, הִתְנַפֵּשׁ, *נִפּוּשׁ, *נְפִישָׁה, *נַפְשִׁי, *נַפְשִׁיּוּת.

נֶפֶשׁ [1], ש״נ, נֶפֶשׁ, כנוי נַפְשִׁי, נַפְשְׁךָ, נַפְשֵׁךְ, נַפְשׁוֹ, נַפְשָׁהּ, נַפְשֵׁנוּ, נַפְשְׁכֶם, נַפְשָׁם, מ״ר נְפָשׁוֹת, נְפָשִׁים, סמי׳ נַפְשׁוֹת, כנוי נַפְשׁתֵינוּ, נַפְשׁוֹתֵינוּ, נַפְשֹׁתֵיכֶם, נַפְשׁוֹתֵיכֶם, נַפְשׁוֹתָם,—היסוד החיוני המחיה את הגוף, Seele; âme; soul: ומסתעף לכמה משמעות:—א) היסוד הנושם של בעל חי, האדם היה לנפש חיה ע״י נשמת חיים שנפח בו יי׳: וייצר יי׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (בראש׳ ב ז).—ואם נופחים את הנפש מן הגוף ימות הגוף: אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם (ירמי׳ יה ט).—ובהשאלה: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי [2] (איוב לא לח-לט).—ונוסח של קללה, תִּפַּח נַפְשׁוֹ [3] של פלוני: תיפח נפשם של מקבלי שוחד (ר׳ ישמעאל ברי יוסי, כתוב׳ קה:).—ובהשאלה *פָּח את נֶפֶשׁ פלוני, גרם לו צער ואכזבה: [4]) כיון שאמר לו (הקב״ה לבלעם) שוב אל בלק וברכם אמר מה אני הולך אצלו לפוח את נפשו (מד״ר במדי׳ כ).—מקום הנפש הוא בתוך הדם של הגוף: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (בראש׳ ט ד). ואך את דמכם לנפשתיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו (שם ט ה). כי נפש הבשר בדם הוא (ויקר׳ יז יא). כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא (שם יד). רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר (דבר׳ יב כג). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים (ירמ׳ ב לד). אדם עשק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו (משלי כח יז). —ובמדרש: חמשה שמות נקראו לה נפש נשמה חיה רוח יחידה נפש זה הדם וכו׳ רוח שהיא עולה ויורדת וכו׳ נשמה זה האופה (הנשימה) [5] וכו׳ חיה שכל האיברים מתים והיא חיה בגוף יחידה שכל האיברים משנים שנים והיא יחידה בגוף (מד״ר בראש׳

[1]) משותף לכל הלשונות השמיות, ובאשור׳ עם סיום הנקבה: נַפְשַׁת.

[2]) ועי׳ גם השם פַּחִי נפש להלן.

[3]) וכן גם תִּפַּח רוחו, עי׳ רוח.

[4]) עי׳ פחי נפש להלן.

[5]) עי׳ בהערה של טיאודור.

יד, הוצ׳ טיאודור).—ובספהמ״א: מצאתי כתוב מה בין רוח לנשמה אלא נשמה דומה כמין חגב בעל כנפים והנפש כמו קנה דם קשור בשלשלת תלויה בחוט השדרה (ס׳ חכמת הנפש קבלה לר״א מגירמייזא, בריטי מוז׳).—ולכן אפשר לשפוך או לערות את הנפש כמו הדם, ולגרום מות ע״י כך, ערה נֶפֶשׁ: כי אליך יי׳ אדני עיני בכה חסיתי אל תער נפשי (תהל׳ קמא ח).—ובהשאלה: אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה (ישעי׳ נג יב).—ועם שפך: בהתעטפם כחלל ברחובות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ׳ ב יב).—השתפכה הנפש על האדם, כאלו היתה מחוצה לו: ואתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני (איוב ל יז).—ובהשאלה, שפך את נפשו בתפלה או בעריגה וכמיהה: אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך את נפשי לפני יי׳ (ש״א א יה). אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי (תהל׳ מב ה).—ובספהמ״א נמצא שמושב הנפש הוא בכבד: נפש משכנה בכבד (אסף הרופא, ויםי). נפש הבהמית הטהורה שורה בכבד ובכחה נשלח הדם על ידי הורידים אל הכלים החיצונים שבאברי האדם (מסני חסידים, מסי׳ ההרכבה ב).—כשיוצאה הנפש מן הגוף ימות הגוף: ותלד רחל ותקש בלדתה וכו׳ ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני (בראש׳ לה יז-יח).—ואמר בן סירא: כשבות מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (ב״ס גני׳ לח כג).—ובתו״מ: מעשה בסומא שירד לטבול במערה ויורד מושבו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם (ר׳ יוסי, יבמ׳ קכא ז). ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות אינן שומעין ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שיוצאת (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ ו).—ובהשאלה: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו (שה״ש ה ו).—ובמדרש: אם אין לך ליתן לו (לעני) נחמו בדברים אמור לו תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך (כ״ל, מד״ר ויקר׳ לד).—וכן *שִׁלֵּם נַפְשׁוֹ: ויהי כדברו הדברים האלה שלם נפשו ויאסף אל עמיו (יוסיפון, הוצ׳ גינצבו׳ קסה). —*נִשְׁמְטָה נַפְשׁוֹ ממנו, מפרוד וכדומ׳: למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו (מד״ר שה״ש, הכו ממתקים).—וכששבה הנפש אל הגוף ישוב הגוף לחיות: ויקרא אל יי׳ ויאמר יי׳ אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו וישמע יי׳

בקול אליהו ותשב נֶפֶשׁ הילד על קרבו ויחי (מ"א יז כא-כב).— ובמדרש: למלך שהיה לו פרדס וכו' וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבת נ פ ש ו עליו (ר' סימון, מד"ר שה"ש, כשושנה).—ובהפע' הֵשִׁיב נֶפֶשׁ, או בפוּעַ' שׁוֹבֵב נֶפֶשׁ, החיה או חִזֵּק את את פלוני ע"י מזון, או שמחו ועודדו: תורת יי' תמימה משיבת נָפֶשׁ (תהל' יט ח). בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני נַפְשִׁי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו (שם כג ג-ג). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו וְנֶפֶשׁ אדניו ישיב (משלי כה יג). כל עמה נאנחים מבקשים לחם נתנו מחמודיהם באכל להשיב נָפֶשׁ (איכ' א יא). כהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נַפְשָׁם (שם א יט). עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נַפְשִׁי (שם יו). והיה לך למשיב נֶפֶשׁ ולכלכל את שיבתך (רות ד יה).—ובתו"מ: חומץ משיב את ה נ פ ש (רבי, יומי פ"א:). וכל נ פ ש משיב את ה נ פ ש וכל קרוב ל נ פ ש [1]) משיב את ה נ פ ש (ברכי מד:).—ב) במשמ' נשימה [2]) רוח וריח: מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן נַפְשׁוֹ גחלים תלהט ולהב מפיו יצא (איוב מא יב-יג).—ובהשאלה קצרה הַנֶּפֶשׁ, קצרה הנשימה מעמל וצער וכדומ' [3]): ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום ותקצר נֶפֶשׁ העם בדרך (במד' כא ד). ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר [4]) נַפְשׁוֹ למות (שפט' יו יו).—וגם ביחס לאלהים: ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יי' ותקצר נַפְשׁוֹ בעמל ישראל (שם י יו). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד ותקצר נַפְשִׁי בהם (זכרי' יא ח).— וההפך האריך נֶפֶשׁ, סבל במתינות: מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נַפְשִׁי (איוב ו יא).—בתי הַנֶּפֶשׁ, כלים המחזיקים בשמים להריח בהם: הפארים והצעדות והקשרים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ [5]) והלחשים (ישעי ג כ).—ובמשמ' תכשיט [1]): והבעל תובע מן האלמנה ז' טבעות של זהב שהיו של זוגתו והוא טוען שלקחתן האלמנה חמותו אחרי מות בתה לקחה ג' וממקום אחר לקחה ד' טבעות וב' בתי ה נ פ ש של כסף וכו' (מהר"ם מלובלי', שערי תשובה ג לג).— ג) ובכלל במשמ' חַיִּים [2]): לא יחבל רחים ורכב כי נֶפֶשׁ הוא חבל (דבר' כד ו). כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נֶפֶשׁ [3]) (ש"ב יד יד). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נֶפֶשׁ איביך (מ"א ג יא). כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אחד מהם (שם יט ב). חי יי' אשר עשה לנו את הַנֶּפֶשׁ הזאת אם אמיתך (ירמי' לח יו). מי זה האיש ירא יי' יורנו בדרך יבחר נַפְשׁוֹ בטוב תלין וזרעו יירש ארץ (תהל' כה יב-יג). אל תתן לחית נֶפֶשׁ תורך חית ענייך אל תשכח לנצח (שם עד יט). למה יי' תזנח נַפְשִׁי תסתיר פניך ממני (שם פח יה). יגודו על נֶפֶשׁ צדיק ודם נקי ירשיעו (שם צד כא). וכל אשר לאיש יתן בעד נַפְשׁוֹ (איוב ב ד). אשר בידו נֶפֶשׁ כל חי ורוח כל בשר איש (שם יב י). שאי אליו כפיך על נֶפֶשׁ עולליך העטופים ברעב בראש חוצות (איכ' ב יט). רבת אדני ריבי נַפְשִׁי גאלת חיי (שם ג נח).— נַפְשׁוֹ בו, שהוא חי: עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוד נַפְשִׁי בי (ש"ב א ט).— נֶפֶשׁ תחת נֶפֶשׁ: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וכו' ואם אסון יהיה ונתתה נֶפֶשׁ תחת נָפֶשׁ (שמות כא כב-כג). שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נַפְשְׁךָ תחת נַפְשׁוֹ (מ"א כ לט). ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נַפְשׁוֹ תחת נַפְשׁוֹ (מ"ב י כד).— וְנֶפֶשׁ תחת פלוני:

---

[1]) [האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה, רש"י.]

[2]) [באשור' נפש באותה המשמ'.]

[3]) [וכן קצר רוח, ועם אַפַּיִם (-אבר הנשימה), ארך אפים, קצר אַפַּיִם (משלי יד יז-כט).]

[4]) [ועי' עוד קצר.]

[5]) [וכן הירוני' Olfactioriola, וכן דעת כל החדשים. אולם י"ת קדישיא, טבעות ונזמים, וכן הפשי', לדעת ריב"ג בשרש בית הוא מין עדי שהנשים תולות על לבן. וכן רד"ק. וכן הביאו בירוש' (שבת ו ז): תירגם עקילם אסטומכריא דבר שניתן על בת הנפש, ע"כ. מן אסטומכא —στόμαχος. ובלקו"ק, רח' נאמר: בָּתֵּי הַנֶּפֶשׁ (ישעי ג כ). בדנה רדב"א, נ"ל שהוא משתמש בתמונת בדנה ת' אבדאן לרבוי מן בדן שהוראתו חגורה מקושטת בזהב וכסף שחוגרות אותה הנשים בארץ הקדם, ועב"ם מוסיף וי"א מעשה צורף בצורת שדים המושם על החזה (וקיל ציאגה בצורה אלנהוד תגעל עלי צדר).]

[1]) [עי' הערה הקודמת, וגם ערך בית 535 b.]

[2]) [בכמה מקומות המובאים תחת משמ' זו אפשר לפרש נ פ ש גם במשמ' ד) או במקום כנוי הגוף וכנוי חוזר, ה).]

[3]) [עי' ע' נשא בהערה.]

ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה (יהוש׳ ב יד). — וכן נפש בנפש, במחיר נפש: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דברי׳ יט כא) — וכמו״כ בנפש פלוני, במחיר נפשו: תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג (ש״ב יד ז). ויאמר (דוד) חלילה לי יי׳ מעשתי זאת (לשתות את המים) הדם האנשים ההלכים בנפשתם (שם כג יז). וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). אנא יי׳ אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נקיא (יונ׳ א יד). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר (איכ׳ ה׳ ט). כמהר צפור אל פח ולא ידע כי בנפשו הוא (משלי ז כג). — ובתו״מ: ואלו הן שמצילין אותן בנפשם הרודף אחר חבירו להרגו ואחר הזכר וכו׳ (סנה׳ ח-ז). מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (שם עג.).—הכהו נפש, המיתו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש (בראשי׳ לז כא). וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת (דברי׳ יט יא). הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נפש (ירמי׳ מ יד). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש (שם יה).—הרג, רצח נפש: כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי (במדי׳ לא יט). כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה (דברי׳ כב כו).—וכן אסף נפש: פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש ואספתה נפשך ונפש ביתך (שפטי׳ יח כה) אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהל׳ כו ט).—טרף נפש: הושיעני מכל רדפי והצילני פן יטרף כאריה נפשי פרק ואין מציל (שם ז ב-ג). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ (איוב יח ד). קשר נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (יחזק׳ כב כה). — לקח נפש, המית: רב עתה יי׳ קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי (מ״א יט ד). ואתה יי׳ קח נא את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי (יונ׳ ד ג). בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל׳ לא יד). כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א יט). — שאל את נפשו למות: והוא הלך במדבר דרך יום ויבא וישב תחת רתם אחת וישאל את נפשו למות (מ״א יט ד). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף

וישאל את נפשו למות (יונ׳ ד ח).—בקש נפש פלוני, השתדל להמיתו: לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט). מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי (ש״א כ א). אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך (שם כב כג). וירא דוד כי יצא שאול לבקש את נפשו (שם כג יה). ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך (שם כה כט). ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול אויבך אשר בקש את נפשך (ש״ב ד ח). הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי (שם יו יא). את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (מ״א יט י). לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמי׳ ד ל). אנשי ענתות המבקשים את נפשך לאמר לא תנבא בשם יי׳ ולא תמות בידנו (שם יא כא). ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יגור מפניהם (שם כב כה). הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נפשו (שם מד ל). יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל׳ לה ד). כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי (שם כד ה). — צדה, ארב, צפן, קוה נפש, או לנפש: דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צדה את נפשי לקחתה (ש״א כד יב). כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים (תהל׳ נט ד). והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם (משלי א יח). המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי (תהל׳ נו ז). כי יי׳ יריב ריבם (של העני והדל) וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג). — רדף נפש פלוני: ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל׳ ז ו). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (שם קמג ג).—התנקש בנפש פלוני, התאמץ להמיתו בערמה: ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני (ש״א כח ט).—איבו בנפש: מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי (תהל׳ יז ט).—פדה נפש: חי יי׳ אשר פדה את נפשי מכל צרה (ש״ב ד ט). פדה יי׳ נפש עבדיו ולא יאשמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג)—שמר, נצר, סמך נפש: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך (שם כה כ). כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל (שם עא יא). שמרה נפשי כי חסיד אני הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך (שם פו ב). שמר נפשות

חסידיו מיד רשעים יצילם (סס לז י). יי׳ ישמרך מכל רע ישמר את נַפְשֶׁךָ (סס קכא ז). ויאמר יי׳ אל השטן הנו בידך אך את נַפְשׁוֹ שמר (איוב ב ו). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נַפְשׁוֹ (משלי כא כג). הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נַפְשְׁךָ הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (סס כד יב). הנה אלהים עזר לי אדני בסמכי נַפְשִׁי (תהל׳ נד ו). — חִלֵּץ, חָשַׂךְ, הוֹצִיא, הוֹשִׁיעַ, מִלֵּט, הִצִּיל את נַפְשׁוֹ ממות: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נַפְשִׁי (ברא׳ לב לא). והחיתם את אבי ואת אמי וכו׳ והצלתם את נַפְשֹׁתֵינוּ ממות (יהוש׳ ב יג). הנה היו כקש אש שרפתם לא יצילו את נַפְשָׁם מיד להבה (ישעי׳ מז יד). שירו ליי׳ הללו את יי׳ כי הציל את נֶפֶשׁ אביון מיד מרעים (ירמ׳ כ יג). ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נַפְשְׁךָ הצלת (יחזק׳ ג יט). הצילה מחרב נַפְשִׁי מיד כלב יחידתי (תהל׳ כב כא). הנה עין יי׳ אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נַפְשָׁם ולחיותם ברעב (סס לג יח-יט). כי הצלת נַפְשִׁי ממות הלא רגלי מדחי (סס נו יד). אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות אתה בשבט תכנו וְנַפְשׁוֹ משאול תציל (משלי כג יג-יד). יי׳ העלית מן שאול נַפְשִׁי חייתני מיורדי בור (תהל׳ ל ד). הוציאה ממסגר נַפְשִׁי להודות את שמך (סס קמב ח). למען שמך יי׳ תחייני בצדקתך תוציא מצרה נַפְשִׁי (סס קמג יא). ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נַפְשְׁךָ הלילה מחר אתה מומת (ש״א יט יא). הבשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נַפְשְׁךָ היום ואת נֶפֶשׁ בניך ובנתיך וְנֶפֶשׁ נשיך וְנֶפֶשׁ פלגשיך (ש״ב יט ו). ואתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נַפְשֵׁךְ ואת נֶפֶשׁ בנך שלמה (מ״א א יב). נסו מלטו נַפְשְׁכֶם ותהיינה כערוער במדבר (ירמ׳ מח ו). נסו מתוך בבל ומלטו איש נַפְשׁוֹ אל תדמו בעונה (סס נא ו). וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נַפְשׁוֹ (עמו׳ ב יד). ובשם יי׳ אקרא אנא יי׳ מלטה נַפְשִׁי (תהל׳ קטז ד). מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נַפְשׁוֹ מיד שאול (סס פט מט). קומה יי׳ קדמה פניו הכריעהו פלטה נַפְשִׁי מרשע חרבך (סס יז יג). שובה יי׳ חלצה נַפְשִׁי הושיעני למען חסדך (סס ו ה). כי חלצת נַפְשִׁי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (סס קטז ח). לא חשך ממות נַפְשָׁם וחיתם לדבר הסגיר (סס עח נ). יחס על דל ואביון וְנַפְשׁוֹת אביונים יושיע (סס עב יג). — נמלט על נַפְשׁוֹ, להציל את חייו: ויאמר המלט על נַפְשֶׁךָ אל תביט אחריך ואל תעמד בכל הככר (ברא׳ יט יז). — וכן הלך אל נַפְשׁוֹ, כמו על נַפְשׁוֹ: וירא ויקם וילך אל [1]) נַפְשׁוֹ ויבא באר שבע (מ״א יט ג). ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו אל נַפְשָׁם (מ״ב ז ז). — עמד על נַפְשׁוֹ, הגן על חייו: אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נַפְשָׁם (אסת׳ ח יא). ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נַפְשָׁם ונוח מאיביהם (סס ט יו). — ובסהמ״א: מי שעמד על נ פ ש ו ולא יכלו בית דין לאוסרו עד שימיתוהו במיתה שהוא חייב בה (רמב״ם, הלכ׳ סנה׳ יד ח). — ירא וחרד לְנַפְשׁוֹ: הגד הגד לעבדיך את אשר צוה יי׳ וכו׳ ונירא מאד לְנַפְשֹׁתֵינוּ מפניכם (יהוש׳ ט כד). וחרדו לרגעים איש לְנַפְשׁוֹ ביום מפלתך (יחזק׳ לב י). — בקש על נַפְשׁוֹ: והמן עמד לבקש על נַפְשׁוֹ מאסתר המלכה כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת׳ ז ז). — היתה לו נַפְשׁוֹ לשלל: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נַפְשְׁךָ לשלל (ירמ׳ לט יח). והיוצא ונפל על הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה לו נַפְשׁוֹ לשלל (סס כא ט). — וכן עם נתן: כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יי׳ ונתתי לך את נַפְשְׁךָ לשלל על כל המקומות אשר תלך שם (סס מה ה). — נתן לו נַפְשׁוֹ, הניחו בחיים: אם מצאתי חן בעיניך המלך ואם על המלך טוב תנתן לי נַפְשִׁי בשאלתי ועמי בבקשתי (אסת׳ ז ג). — ובתו״מ: מה אם העובר עבירה אחת נוטל נ פ ש ו עליה העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה שתינתן לו נ פ ש ו (ר״ש בן גמליאל, מכות כג.). והיו (המילדות) עומדות בתפלה ואומרות להקב״ה רבש״ע תלה להם עכשיו ותן להם נפשותיהם שלא יאמרו ישראל הן הרגו אותן (ר׳ לוי, מד״ר שמות א). — חרף נַפְשׁוֹ, בזה את חייו והעמיד את עצמו בסכנה: זבלון עם חרף נַפְשׁוֹ למות (שפטי׳ ה יח). — וכמו״כ השליך את נַפְשׁוֹ מנגד: אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נַפְשׁוֹ מנגד ויצל אתכם מיד מדין (סס ט יז). — ובמשמ׳ זו, שם נַפְשׁוֹ בכפו באופן שנקל לאבדה: ואראה כי אינך מושיע ואשימה [2]) נַפְשִׁי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יי׳ בידי (סס יב ג). וישם את נַפְשׁוֹ בכפו ויך את הפלשתי (ש״א יט ה). ותאמר אליו

[1]) כך למערבאי. למדנחאי עַל.
[2]) כך הקרי, והכתיב ואשימה.

(בעלת האוב לשאול שבקש ממנה להעלות לו את שמואל מקברו) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נַפְשִׁי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי (ש"א כח כא). נַפְשִׁי בכפי תמיד ותורתך לא שכחתי (תהל' קיט קט). על מה אשא בשרי בשני וְנַפְשִׁי אשים בכפו (איוב יג יד). — ובתו"ם, מָסַר את נַפְשׁוֹ על דבר, נתן נַפְשׁוֹ על דבר: כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד נוהגים אותה בפרהסיא וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (רשב"ג, ספרי דברי עו). וכי למה עלה זה (שכיר יום) בכבש ומסר לך את נפשו לא שתתן לו שכרו בו ביום (שם רעט). למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקב"ה (מד"ר קהל', ואמרתי אני). — וכן השלים נֶפֶשׁ [1]: דעו כי יי' הוא האלהים ולו אנו משלימים את נפשותינו (ר' אמא, מד"ר בראשי ק). מה התור משלים נפשו על מזונותיו כך אליהו זכור לטוב השלים נפשו על ישראל (ספי אגדה, כ"י מינכי 346 מובא אצל צונץ בספרו .Literaturgesch 642). סגפה האם ופרחה רוחה ונפשה השלימה לטבח ארוחה בארחתה אם הבנים שמחה (ר' קלוני', אמרתי סעו, קני'). שלם נמצא בכל פעלו נפשו לטבח השלים מפחד חילו (שם). אם כפעלם בריב ידקדק לפני שופט מי יצטדק זך המשלים בעקד נפש בוקן לא מצא נפש (אומן, למוסף ר"ה א). ואבית תהלה מבשר ודם מהבל ותוהו וכו' ומציץ גובל ממשלימי נפש ממפריחי רות וכו' (אבר אימתך, מוסי יוה"כ). מאהב ויחיד לאמו נפשו לטבח בהשלימו שרפים צעקו ממרומו (מנחי יוה"כ). השלים נפשו מיד למיתת נשיקה בראותו כי אין הצלה בתפלה (ר' משה בר' שמואל, אז בקשוב ענו, יוצ' לש"ח). ועל אדירי קהל מגנצה ההדורה מנשרים קלו מאריות להתגברה השלימו נפשם על יחוד שם הנורא (ר' קלוני' בן ר' יהודה, מי יתן, קיני לט"ב). קהל וורמייזא בחונה ובחורה גאוני ארץ ונקיי טהרה וכו' ובחדש השלישי בקריאת הלל לשוררה השלימו נפשם באהבה קשורה (שם). — נתן נַפְשׁוֹ, ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב"ס גני' ז כ). קרובה היא למבקשיה ונותן נפשו מוצא אתה (שם נא כו). — ובתו"ם: שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (ר' לוי, ירוש' שביעי' א ז). מכיון שנתנו ב"ד נפשן לעשות כמי שעשוי (שם תעני' ג א). שאין לך חביב לפני הקב"ה כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחותו ואין לך בני אדם שנשתלחו לעשות מצוה ונותנין נפשם להצליח בשליחותן כאותן שנים ששלח יהושע בן נון וכו' והלכו ונתנו נפשם והצליחו בשליחותן (מד"ר במדי טז). מה ראה משה ליתן נפשו על ערי מקלט (שם ואתחנן ב). אמר להם משה לישראל שמא אין אתם יודעים כמה צער נצטערתי על התורה וכמה עמל עמלתי בה וכו' נפשי נתתי עליה דמי נתתי עליה (ספרי האזינו שו קלא:). לא היו בני קהת מניחין את הארון ורצין לשלחן ולמנורה אלא אע"פ שמתמעטין היו נותנין נפשם על הארון (ר"ש בר נחמן, מד"ר במדי ה). — *התחיב בְּנַפְשׁוֹ: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). חמשה דברים הן שהעושה אותן מתחיב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף וכו' וביצה קלופה וכו' (רשב"י, נדה יז.). ועי' עוד ערך חיב, התחיב.—באו מים עד נפש: הושיעני אלהים כי באו מים עד נָפֶשׁ (תהל' סט ב). אפפוני מים עד נֶפֶשׁ תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ' ב ו). — נגעה חרב עד הַנָּפֶשׁ: אהה אדני יי' אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה חרב עד הַנָּפֶשׁ (ירמי' ד י). — כִּפֵּר על הַנֶּפֶשׁ: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את תרומת יי' לכפר על נַפְשֹׁתֵיכֶם (שמות ל יח). ונקרב את קרבן יי' וכו' לכפר על נַפְשֹׁתֵינוּ לפני יי' (במדי לא נ). — ד) אישיות, בעל חי, Person, בהיות הנפש היסוד העקרי של כל בעל חי. — בעל חי בהבדל מן האדם, עם התאר חיה: ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נֶפֶשׁ חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל נֶפֶשׁ החיה הרמשת אשר שרצו המים למיניהם (בראשי' א כ-כא). ויאמר אלהים תוצא הארץ נֶפֶשׁ חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה (שם כד). מכל שרץ המים ומכל נֶפֶשׁ החיה אשר במים (ויקרי' יא י). — וגם בלי תאר זה: ולכל נֶפֶשׁ השרצת על הארץ (ויקרי' יא מו). — ובתלמוד: וכל נפש משיב את הנפש [1] (ברכי' מז:).

[1] [עי' ר"מ שטראשון, קריה נאמנה לפין עמ' XVI וכו'; צונץ, .Literaturgesch 641, וכו'.]

[1] [דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן, רש"י.]

— ובמשמ׳ בן אדם סתמי, מי שהוא: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד וכו׳ או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו׳ והוא ידע ואשם או נפש כי תשבע לבטא בשפתים (ויקר׳ ה א-ד; גם ד ב; ה יז; ז כז; כ ו; כג כט-ל). איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי׳ ואשמה הנפש ההוא (במד׳ ה ו; גם יה כז-כח; יט כב; לה ל). והצפה כי יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הצפה אדרש (יחזק׳ לג ו). — ובתו״מ: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כולם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל (תוספת׳ תרומ׳ ז כ). לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאלו קיים עולם מלא (סנה׳ ד ה). — ועם מלת הסתמיות כל: כל נפש מכם לא תאכל דם (ויקר׳ יז יב). אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב יו).—ובמשמ׳ הקבוץ: ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך (בראש׳ יד כא). — ועם כל: כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו (שם מו כו). ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא ויכה לפי חרב ואת מלכה החרם אותם ואת כל הנפש אשר בה (יהוש׳ י כח; גם לט; יא יא). אנכי סבתי בכל נפש בית אביך (ש״א כב כב). את הגברים ואת הנשים ואת הטף ואת בנות המלך ואת כל הנפש אשר הניח נבוזראדן רב טבחים (ירמ׳ מג ו). — ובחבור עם שמות המספר, כך וכך נפש: אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (בראש׳ מו יה גם יח; כז). ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש (שמות א ה). והרמת מכס ליי׳ מאת אנשי המלחמה היוצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות (במד׳ לא כח). ונפש אדם ששה עשר אלף (שם מו). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יי׳ אלהיך ככוכבי השמים לרב (דבר׳ י כב). בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר (הגלה) מירושלם נפש שמנה מאות שלשים ושנים בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה נבוזראדן רב טבחים יהודים נפש שבע מאות ארבעים וחמשה כל נפש ארבעת אלפים ושש מאות (ירמ׳ נב כט-ל). וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף וכו׳ וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף (דה״א ה כא). — ובמשמ׳ עבדים:[1] ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען (בראש׳ יב ה). — ומ״ר: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו (שם לו ו). כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו (דבר׳ כד ז). וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו (ויקר׳ כב יא). יון תובל ומשך המה רוכליך בנפש אדם (יחזק׳ כז יג). — ובמ״ר באותה המשמ׳ של אישיות, בני אדם: ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה (שמות יב ד). לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו (שם יו יו). כי כל אשר יעשה מכל התועבת האלה ונכרתו הנפשות העשת מקרב עמם (ויקר׳ יח כט). איש כי יפלא נדר בערכך נפשת ליי׳ (שם כז ב). והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם (במד׳ יט יח). כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי׳ כסף עובר איש כסף נפשות ערכו (מ״ב יב ה). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצודד נפשות (יחזק׳ יג יח; גם יט; יג יז; יח ד; כב כז). פרי צדיק עץ חיים ולקח נפשות חכם (משלי יא ל). — ובתו״מ: השותה מים לצמאו וכו׳ אומר בורא נפשות רבות (ר׳ טרפון, ברכ׳ ו ח). בשעה שאמר לו הקב״ה לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה (בשביל) נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה (יומ׳ כב:). —*רפוי נפשות של בני אדם בנגוד לרפוי ממון, כלו׳ של בהמות: מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא רפוי נפשות (תוספת׳ ע״ז ג ד). — *דיני נפשות, השייכים לעניני הריגת אדם, בנגוד לדיני ממונות: מוציא שם רע בעשרים ושלשה משום שיש בו דיני נפשות (סנה׳ א א). אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה (שם ד א). הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם (שם ה). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו

[1] [עי׳ חשמוני׳ א׳ י לג. ובאשו׳ נפשאת.]

ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד).—*ועדות נפשות: המודר הנאה מחבירו ומת מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת' נדרי' ב ז). כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהם (סנה' ד ה). — ומ"ר נפשים: אשר אתם מצדדות את נפשים (יחזק' יג כ). — והשתמשו המשוררים בצורה זו הרבה: שחרתיך מחולל כל נפשים בזמרתי מקום קרבן ואשים (ר"ש הנגיד, שחרתיך). קדשי נפשים אז יאירו רוחותם כשתר יזהירו (רמב"ע, אנשי אמונה). כל הנפשים נגהים אחרי יסודם כי נר אלהים נשמת אדם (הנ"ל, דיואן רלו, בודלי). מצור כבודו נפשים נחצבו ולבוא בסודו ישאפו ירהבו (שם). ומה טוב נפשם במצער אנשים במתנות קדושים ואל על קרואים (שם). זהר נפשים יהלו מהלו מוקדי רשפים יחצבו מקולו (ר"י הלוי, יה נפי קדשים). מתבונתך חכמו נפשים אף אמונתך בקהל קדושים (רמב"ע, אל תבונתך). לכו אל רב מנחם המנחם נפשים עד ישיבם לפגרים (הנ"ל, חדשים מעשי אל). ושפתם דברותם ודברותם נפשותם ונפשותם סוד הנפשים (הנ"ל, אלילים מהודך). הנפשים אל יסודם לעלות יהים כבודם אחלי אנשי אמונות לאחוז דרכי תבונות כי לכל נמצא תכונות (הנ"ל, הכספים). ובהלכד בחבלי שנה הנפשים ובנפול תרדמה על אנשים (ר"י חריזי, תחכמוני ד). אם נכספו הנפשים אל נוה אוהבים נפשי מאד כלתה לנוה מגוריך (שם לה). מאל אשאל עזר כי בו מסעד ועזר לנפשים (ר"י א"ת, פתיחי חרוזות לפי הסדרים של ריב"ג).—ה) ובאה נפש במקום כנויי הגוף, אני, אתה וכו'; לי לך וכו'; בי, בך וכו', ביחוד בלשון השירה והמליצה: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בסדם אל תבוא נפשי בקהלם אל תחד כבודי (בראש' מט ה-ו). ויאמר יהונתן אל דוד מה תאמר נפשך ואעשה לך (ש"א כ ד). או לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעי' ג ט). נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך (שם כו ט). קרסו כרעו יחדו ולא יכלו מלט משא ונפשם בשבי הלכה (שם מו ב). ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים (שם נא כג). כי קול כשופר שמעתי [1]) נפשי תרועת מלחמה (ירמי' ד יט). אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק' ד יד). רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל' ג ג; שם לד ג; לה ג; ז ו). נפשי בתוך לבאם אשכבה (שם נז ה; שם קיט קכט; קמז; קכ ו). ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו (שם קה יח). ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישימון ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם (שם קו יד-יה). מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי (איוב ו ז; שם ז יה). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (שם טז ד). ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכ' ג יז). — ואמר בן סירא: אל תאמר מאל נסתרתי ובמרום מי יזכרני בעם כבד לא אודע ומה נפשי בקצות רוחות (ב"ס גני' טז יז). — ועם הפעל חיה, מות: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך (בראש' יב יג). הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי וכו' אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי (שם יט יט-כ). נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך (מ"א כ לא). עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי (שם לב). אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש (ירמ' לח יז). שמע נא בקול יי' לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך (שם כ). הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם (ישעי' נה ג). תחי נפשי ותהללך ומשפטך יעזרני (תהל' קיט קעה). תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו (במד' כג י). ויאמר שמשון תמות נפשי עם פלשתים (שפטי' טז ל), תמת בנער נפשם וחיתם בקדשים (איוב לו יד).—גדלה, יקרה נפשו: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צרה (ש"א כו כד). ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה (שם כא). תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ"ב א יג). — — ובשבועה, חי נפשך, חי אתה: בי אדני חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל יי' (ש"א א כו; שם יז נה). חי יי' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות (שם כ ג). ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות וכו' ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה (ש"ב יא יא). ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אעזבך (מ"ב ב ב). — ובתלמוד,

[1]) כך הכתיב, והקרי שמעת.

*שלום עליך נַפְשִׁי, במשמ' שלום יהיה לי: בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נ פ ש י (תעני' יא.). — ובמשמ' כנוי חוזר (כמו עצמי, עצמך וכו') selbst;[1] se; self.: אל תשקצו את נַפְשֹׁתֵיכֶם בכל השרץ השרץ וכו' ולא תטמאו את נַפְשֹׁתֵיכֶם בכל השרץ הרמש על הארץ (ויקר' יא מג-מד). איש כי ידר נדר ליי' או השבע שבעה לאסר אסר על נַפְשׁוֹ לא יחל דברו (במד' ל ג; גם ד-ה וכו'). רק השמר לך ושמר[2] נַפְשְׁךָ מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך (דבר' ד ט). ונשמרתם מאד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם (שם יה). כי יסיתך אחיך וכו' או רעך אשר כְּנַפְשְׁךָ (שם יג ז). ויאהבו יהונתן (את דוד) כְּנַפְשׁוֹ (ש"א יח א). ויאמר יי' אלי צדקה נַפְשָׁהּ משבה ישראל מבגדה יהודה (ירמ' ג יא). עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עולם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לְנַפְשְׁכֶם (שם ו יו). השמרו בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם ואל תשאו משא ביום השבת (שם יז כא). ואנחנו עשים רעה גדולה על נַפְשׁוֹתֵינוּ (שם כו יט). כה אמר יי' אל תשאו נַפְשֹׁתֵיכֶם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (שם לז ט). למה אתם עשים רעה גדולה אל נַפְשֹׁתֵיכֶם להכרית לכם איש ואישה עולל ויונק מתוך יהודה (שם מד ז). עד אנה אשית עצות בְּנַפְשִׁי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). ביום קראתי ותענני תרהבני בְנַפְשִׁי עז (שם קלח ג). נאף אשה חסר לב משחית נַפְשׁוֹ הוא יעשנה (משלי ו לב) גם אני לא אדע נַפְשִׁי אמאס חיי (איוב ט כא). ויחר אף אליהוא וכו' באיוב חרה אפו על צדקו נַפְשׁוֹ מאלהים (שם לב ב). עיני עוללה לְנַפְשִׁי מכל בנות עירי (איכ' ג נא). אין טוב באדם שיאכל ושתה והראה את נַפְשׁוֹ טוב בעמלו (קהל' ב כד). ולמי אני עמל ומחסר את נַפְשִׁי מטובה (שם ד ח; גם ו ב). ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בְנַפְשֵׁךְ להמלט בית המלך מכל היהודים (אסת' ד יג). וכאשר קימו על נַפְשָׁם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם (שם ט לא).— ואמר בן סירא: מעט נ פ ש ך בכל גדולה ולפני אל תמצא רחמים (ב"ס גני' ג יח). אל תתן לזונה נ פ ש ך פן תסיב את נחלתך (שם ט ו). בני בענוה כבד נ פ ש ך ותן לה טעם כיוצא בה מרשיע נ פ ש ו מי יצדיקנו ומי יכבד מקלה נ פ ש ו (שם י כח-כט). מונע מ נ פ ש ו יקבץ לאחר ובטובתו יתכבעב זר (שם יד ד).— *פתח נַפְשׁוֹ: פת נ פ ש ך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך (שם ל כג). בכל מעשיך שמור נ פ ש ך כי עושה זה שומר מצוה נוצר תורה שומר נ פ ש ו ובוטח ביי' לא יבוש (שם לה כג כד). יש חכם לרבים נחכם ו ל נ פ ש ו הוא נואל (שם לז יט).—ובתו"מ: אמר הקב"ה חייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נ פ ש ך שלא היית מעכב על שמי (פסב"ר, מד"ר במד' יז). דייך שאת ממלט את נ פ ש ך (ר' אלעזר, ירוש' סנה' י ט). והלא דברים קל וחומר ומה המצער נפשו מן היין צריך כפרה קל וחומר המצער נ פ ש ו על כל דבר (הנ"ל, מד"ר נשא י). העלים הקב"ה מן בלעם הרשע עד שהלך ואיבד את נפשו (שם כ).—ובספהמ"א: דעו אחינו בני ישראל כי כל אחד ממנו תלוי לנ פ ש ו[1] ולא ישמע אלהינו את דברי המצטדק ואומר כך נהגוני רבותי (סהל בן מצליח הכהן, לקו"ק, נספ' 33). אם כן מצאתי נ פ ש י מחויבת להפיק משאלך (ר' בדרשי, הפרדס אולה"ם ג). יהי בשתך מ נ פ ש ך יותר מבשתך מזולתך (אגרת המוסר לרש"ע פלקיירא, שער ב JQR. NS. I ,481). וידיעת האדם ל נ פ ש ו היא החכמה הגדולה כי כ"א מבני אדם לרבוי אהבתו ל נ פ ש ו בטבע יטעה בענין נ פ ש ו ויראה אותה יותר נאה ממה שהיא (שם 483). — ובאותה המשמ', נשבע בְּנַפְשׁוֹ[2]: נשבע אדני יי' בְּנַפְשׁוֹ נאם יי' אלהי צבאות מתאב אנכי את גאון יעקב (עמו' ו ח). נשבע יי' צבאות בְּנַפְשׁוֹ כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד (ירמ' נא יד).—וכן *על נַפְשׁוֹ כמה אתה כותב לאשה זו על נ פ ש ך (שו"ת הרי"ף יד). והנה על נ פ ש י ועל יהדותי כי כמו ב' או ג' ימים קודם שחלה והוגף הר' מצליח הנזכר פגעתי אותו בשוק (שו"ת מהרשד"ם ב קלו). והעידו עדות גמורה על נ פ ש ם ועל יהדותם (שו"ת, פרי הארץ, אה"ע ג).—ו) הַנֶּפֶשׁ היא מושב ההרגשות של האדם, כמו הרצון, החשק, התאבון השמחה והיגון, האהבה והשנאה וכדומ'; — במשמ' הרצון, יש, או אין, את הַנֶּפֶשׁ, הרצון: אם יש את נַפְשְׁכֶם לקבר את מתי מלפני (בראש' כג ח). ויאמר יהוא אם יש נַפְשְׁכֶם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט טו). גם

[1] [וכן ברוב הלשונות האחיות.]
[2] [עם פעל זה וגם במקומות אחרים בסוג זה אפשר לפרש גם בשמ' חיים, ג.]

[1] [ר"ל כל אחד אחראי בעד עצמו.]
[2] [ואפשר גם לפרש כמו חיים.]

יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם חוה שלח מעל פני ויצאו (ירמי׳ יה ח). מפרי פי איש יאכל טוב ונפש בגדים חמס (משלי יג ב).—לנפש פלוני, לרצונו: והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף (דברי׳ כא יד). ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות (ירמי׳ לד יו).—כנפש פלוני, כחפצו: כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דברי׳ כג כה).—כאשר בנפשו: והקימתי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה (ש״א ב לה). שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם (תהל׳ קה כא-כב).—בכל הנפש, ברצון שלם: ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דברי׳ ד כט; גם ו ה; יא יג). ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם (מ״א ח מח). ללכת אחר יי׳ ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקותיו בכל לב ובכל נפש (מ״ב כג ג). וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו (שם כה). ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי (ירמי׳ לב מא). — הפק הנפש לפלוני, הראה לו רצון: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע (ישעי׳ נח י).—נתן פלוני בנפש אויב, מסרו ביד האויב לעשות בו כחפצו: והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך ואתנך בנפש שנאותיך בנות פלשתים (יחזקי׳ יו כז). אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהל׳ כז יב). יי׳ ישמרהו ויחיהו יאשר בארץ ואל תתנהו בנפש איביו (שם מא ג).—ובתו״מ, במשא ומתן של הלכה, אם נפשך לומר כך וכך, אם תרצה לומר: אם נפשך לומר אותו ואת בנו את שבנו כרוך אחריו יצא וזכר שאין בנו כרוך אחריו (ספרא, אמור ח). ואם נפשך לומר נאמר בגד ועור בשרץ וכו׳ (שם מצורע, זבים ג ו). ואם נפשך לומר הרי הוא אומר לא תקחו כופר לנפש רוצח וכו׳ אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין (ב״ק פג:). ואם נפשך לומר הרי הוא אומר בית אהרן ברכו את יי׳ וכו׳ (שבועי׳ יג).—ומצוי מאד בסהמ״א: ואם נפשך לומר יאמרו צידוק הדין ולא יספידוהו וכו׳ (מעשה הגאונים נט). ואם נפשך לומר יקרא בשל ראש חדש ויפטור בשל ר״ח (תשו׳ ר׳ משולם בר׳ משה ממגנצה כז, שם). ואם נפש אדם לומר דברי הצומות וזעקתם בתוב אין זה פירושו אלא כך פירושו (שבלי הלקט, פורים קלד).

ואם נפש אדם לומר מניין אתה אומר שאותה שנה שמלכו שמואל ושאול שהיתה בתחלת מלכותו של שאול (רש״י, נזיר ה.). ואם נפש אדם להשיבני ממעשה השנוי׳ בה״ג וכו׳ (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשו׳ ג רכח) ואם נפשך להשיביני אסור חמור יש כאן (הרוקח, סי׳ ל).—*מה נפשך, ממה נפשך, במשמ׳ באיזה אופן שתרצה, בכל אופן: מה נפשך אי חלב אכל חייב אי נותר אכל חייב (ר׳ אליעזר, כריתות יט.). ראה שני כוכבים בערב שבת והתרו בו ועשה מלאכה ראה שני כוכבים במוצאי שבת והתרו בו ועשה מלאכה מה נפשך אם הראשונים יום הן אף האחרונים יום הן ויהא חייב על האחרונים אם האחרונים לילה אף הראשונים לילה ויהא חייב על הראשונים (ר״י בר׳ בון, ירוש׳ ברכ׳ א א). מה נפשך יברך על היום המזון קודם יברך על המזון היין קודם יברך על היין היום קודם (שם, ח א). מה נפשך אם מלמעלן הרי מלמעלן אי מן הצד הרי מן הצד (שם כלאי׳ ד׳ ד). מה נפשך כרם גדול הוא אסור בשמונה כרם קטן הוא אסור בשמונה (שם ה). מה נפשך (אם) כרם גדול הוא למה לי חרבנו אפילו מטעתו (ואם) כרם קטן הוא אין לו מחול (שם ז ג). מולין אותו ממה נפשך אם חי הוא שפיר קא מהיל ואם לאו מחתך בבשר הוא (ר׳ אדא בר אהבה, שבת קלו.). כך עשו הגבעונים אמרו וכו׳ הרי אנו הולכין ומרמין בהם והם כורתים אתנו ברית מה נפשך יהרגו אותנו יעברו על השבועה יקיימו אותנו עוברים על הגזרה בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמנו (מד״ר, במדי׳ ח). — ומצוי בסהמ״א: מה נפשך אם חוקת שליח עושה שליחותו וכו׳ (וסזהיר ויקר׳ ה). וכן כשהם שותפים לא יוכל לגבות החצי ממה נפשך לפי שאין נכסי בעל חוב משועבדים אלא מטעם ערב וכו׳ (טו״ע חו״מ הלכ׳ הלוואה מט י). ואם תאמר שאין דיבורו עובר ולא יועיל ברכתו ולא יזיק קללתו למה מנעו הקב״ה מלקלל וזאת הקושיא היא על דרך מה נפשך (רי״ץ קארו, תולדות יצחק קי:). כי טען עליו ב׳ טענות בדרך ממה נפשך (פענח רזא, נח ו.). — בעל נפש, בעל תיאבון: כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה (משלי כג א-ב). — ובתו״מ אדון על נפשו ומושל בתאותו, ירא שמים: בעל נפש לא ילתות (רבה, פסחי׳ מ.). בעל נפש

לא יבעול וישנה (ר' זירא, נדה טז:). בעל נפש לא יגמור ביאתו (ר' אבא, שם סה:). — ובסהמ"א, במשמ' בעל שכל: ואם בעל נפש אתה תבין מעצמך סדר הבריא' של מעש' בראש' (נפתלי בר' יעקב אלחנן, עמק המלך ג:). — בתור נושא לפעלים המביעים פעולות שונות של הרגשות האדם;—אבלה, התאבלה הנפש: אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל (איוב יד כב). —ובתלמוד: נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה (רב חסדא, שבת קנב.). — אהבה הנפש: הגידה לי שאהבה נפשי [1]) איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים (שה"ש א ז). על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו (שם ג א). — הנפש אותה: ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר (דברי' יד כו). קטן יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך (ש"א ב טז), אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א). נפש רשע אותה רע לא יחן בעיניו רעהו (משלי כא י). והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יג). — ובתלמוד: גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן (ר"ש בן רבי, מכות כג:). — נבהלה הנפש: רפאני יי' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד (תהלי' ו ג-ד).—בחלה הנפש, ועי' בחל: ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי (זכרי' יא ח). — בכתה הנפש, התרגשה מצער ויגון: במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמי' יג יז).—ברכה הנפש: ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (בראשי' כז ד; שם יט). ברכי נפשי את יי' וכל קרבי את שם קדשו (תהלי' קג א). — תגיל הנפש: שוש אשיש ביי' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע (ישעי' סא י). ונפשי תגיל ביי' תשיש בישועתו (תהלי' לה ט). —געלה הנפש את פלוני, את הדבר או בדבר: ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם (ויקרי' כו יא; שם טו; ל; מג). המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא (ירמי' יד יט).— גרסה הנפש: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת (תהלי' קיט כ).—דבקה הנפש בפלוני או אחרי פלוני, אהבה מאד: ותדבק נפשו (של שכם בן חמור) בדינה בת יעקב ויאהב את הנער (בראשי' לד ג). דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך (תהלי' סג ט). — דבקה הנפש לעפר, השפלה עד לעפר: דבקה לעפר נפשי חיני כדברך (שם קיט כה).—דלפה הנפש, ולגה דמעות, בכתה: דלפה נפשי מתוגה קימני כדברך (שם כח).— דומיה הנפש, מקוה ומיחלת לישועה: אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי (שם סב ב). אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי (שם ו).—דרכה הנפש עז, התחזקה ולבשה עז: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון תדרכי נפשי עז (שפטי' ה כא).—הללה הנפש: הללי נפשי את יי' (תהלי' קמו א). — חכתה הנפש: נפשנו חכתה ליי' עזרנו ומגננו הוא (שם לג כ).—חסיה הנפש: חנני אלהים חנני כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם נז ב).—חפצה הנפש: גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (ישעי' סו ג).— חשקה הנפש: שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה (בראשי' לד ח). — ובתלמוד: נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש' נדרי' יא יג).—*חשקה הנפש בתורה: מה אעשה חשקה נפשי בתורה (בן עזאי, תוספת' יבמ' ח ד). —ובסהמ"א, *נתישבה הנפש, נחה הדעת: והיו בטענות החבר מה שנתישבה נפשי עליהם והסכימו לדעתי (כוזרי א א). — ישרה הנפש: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבק' ב ד).—ובסהמ"א *כאבה עליו נפשו: לפי שאין לך [אדם] שאין נפשו כאבה עליו בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום (סדור רש"י, דיני סעודה תכז). —כלתה הנפש, נכספה והשתוקקה עד שכמעט באה לידי כליון ואפיסות: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי' (תהלי' פד ג). כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (שם קיט פא). ועי' כלה.—התמוגגה הנפש, נמסה מפחד: ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג (שם קז כה-כו).—מרה הנפש, היתה מלאה צער ויגון: ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בנו (ש"א ל ו). ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד כז). — נחמה הנפש, קבלה תנחומים: לילה נגרה ולא תפוג מאנה הנחם נפשי (תהלי' עז ג).—נקטה הנפש, מאסה: נקטה נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי (איוב י א).—ובתו"מ: מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיטה עליו ממנה (ר"ש בן נזירה, פסיק' דר"כ, דברי ירמיה יג). למלך שהיה לו בן והוא נוטלו על כתפו וטנפו הושיבו

1) [בהרבה מאלו הציונים אפשר לפרש גם כמו כנויי הגוף, במקום אני אתה וכו'.]

על ארכבותיו וטנפו כיון שנקטה נ פ ש ו ממנו השליכו לארץ (מד״ר סה״ש, שמאלו, הולי ד״ר גרינה׳). — התנקמה הנפש: העל אלה לוא אפקד נאם יי׳ ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי (ירמי׳ ה ט). — נקעה הנפש, נתרחקה: הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (סס ו ח). ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקח נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה (יחזקי׳ כג יח). הנני נתנך ביד אשר שנאת ביד אשר נקעה נפשך מהם (סס כח). — עגמה הנפש: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). — התעטפה הנפש, נחלשה מצער: בהתעטף עלי נפשי את יי׳ זכרתי ותבוא אליך תפלתי (יונ׳ ב ח). — ומפני רעב וצמא: רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהלי׳ קז ה). — עיפה הנפש: אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמי׳ ד לא). — עמלה הנפש: נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי׳ יו כו). — התענגה הנפש: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעי׳ נה ב). — ערגה הנפש: כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים (תהלי׳ מב ב). — צמאה הנפש: צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים (סס ג). אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (סס סג ב). — קותה הנפש: קויתי יי קותה נפשי ולדברו הוחלתי (סס קל ה). — קצה הנפש: אין לחם אין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במד׳ כא ה). — ואמר בן סירא: בשני גויים קצה נ פ ש י והשלישי איננו עם יושבי שעיר ופלשת וגוי נבל הדר בשכם (ב״ס, גני׳ נ כה-כו). — ובתלמוד: ואלו הן דברים ש ה נ פ ש קצה בהן נבילות וטריפות שקצים ורמשים (ר״ס בן אלעזר בכורי׳ לז.). הדם ש נ פ ש ו של אדם קצה ממנו (ר״ס בן רבי, מכות כג:). — קשורה הנפש בנפש פלוני: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת (ברא׳ מד ל-לא). ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד (ש״א יח א). — רצתה הנפש: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי (ישעי׳ מב א). — שבה למנוחה: שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גמל עליכי (תהלי׳ קיו ז). — שחה לעפר, כמו דבקה לעפר: למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (סס מד כה-כו). — השתוחחה על האדם (כאלו חיתה מחוץ לאדם): מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים (סס מב ו; גם ז). וזכור תזכור ותשיח[1]) עלי נפשי (איכ׳ ג כ). — שועה, זעקה לעזרה: מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע (איוב כד יב). — שנאה הנפש: חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (ישעי׳ א יד). יי׳ צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו (תהלי׳ יא ה). — תעבה הנפש: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות (סס קז יח). — וכמו״כ באה הנפש בתור מפועל להביע פעולות שונות על הרגשות בן אדם: האדיב או הדיב את הנפש, גרם לה דאבון וצער: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי לכלות את עיניך ולאדיב את נפשך (ש״א ב לג). והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש (ויקר׳ כו טז). — החיה את הנפשות: — ואמר המשורר: אצילים אנשי תושיות אהבו ה נ פ ש ו ת להחיות (רא״ע, אליליס). — חשכו נפשות: לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נ פ ש ו ת פתאות (סס, אותות אל). — הוגו את הנפש: עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב). — המר הנפש: חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי (סס כז ב). — נשא את הנפש, קוה ויחל לדבר בכל כחו: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו (דבר׳ כד טו). חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו[2]) (הושע ד ח). הארץ אשר הם מנשאים את נפשם לשוב שם (ירמ׳ כב כז). אליך יי׳ נפשי אשא[2]) (תהלי׳ כה א; גם קמג ח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משלי׳ יט יח). ועי׳ נשא. — רפא את הנפש: אני אמרתי יי׳ חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלי׳ מא ה). — שמח הנפש: שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא (סס פו ד). — ובמדרש: אין לי מחמד עיני ומשמח נ פ ש י אלא אתה (פסיק׳ רבתי ל, נחמו). — שעשע את הנפש: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלי׳ צד יט). — נתן את הנפש, שם לבו לדבר: עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליי׳ אלהיכם (דהי״א כב יט). — ידע את נפש פלוני, הכיר את הרגשותיו: וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כג ט). יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי (משלי׳ יב י). — ז) במשמ׳ תיאבון לאכילה ושתיה: צוף דבש אמרי נעם

---

[1]) כך הכתיב, והקרי ותשוח.

[2]) בקצת ספרים נפשם, וכך תרגמו התרגומים הקדמונים.

מתוק לַנֶּפֶשׁ ומרפא לעצם (שם יו כד). לא יסכו לי״י יין וכו׳ כי לחמם לְנַפְשָׁם לא יבוא בית יי׳ (הושׁ׳ ט ד). וינסו אל בלבבם לשאל אכל לְנַפְשָׁם (תהל׳ עח יח). מתאוה ואין נַפְשׁוֹ עצל וְנֶפֶשׁ חרצים תדשן (משלי יג ד). — נֶפֶשׁ חסרה, שאין לה כל צרכה, — ואמר בן סירא: נפש חסירה אל תפיח ואל תחמיר מעי דך (ב״ס, גני׳ ד ב). — נֶפֶשׁ יבשה בלי הליח הנצרך לה: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכו׳ ועתה נַפְשֵׁנוּ יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (במד׳ יא ה-ו). — ואמר המשורר: היצטדקו לפניך מלאי מחתה ובושה גרושים מלפניך והיו לאויבים ירושה שבעים בזיונך ו נ פ ש ם יבשה (ר״י הלוי, כלה רכת). — נֶפֶשׁ יפה, שאין לה רגש של מאוס ותעוב לדבר, ובתלמוד: ביצים מוזרות נפש היפה תאכל (תוספת׳, תרומ׳ ט ה). השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נ פ ש היפה תאכלנה (חול׳ ד ז). — ובפהמ״א: מי שאכל הרבה ואין נ פ ש ו יפה לאכול שלש סעודות אם יכול לאכול כביצה ואין מצטער יאכל ויקיים שלש סעודות (אבודרהם, הלכ׳ שבת בשם ר׳ נחשון). — נֶפֶשׁ עיפה, מצמא: כי הרויתי נֶפֶשׁ עיפה וכל נֶפֶשׁ דאבה מלאתי (ירמי׳ לא כד). מים קרים על נֶפֶשׁ עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה). — נֶפֶשׁ נענה, מחֹסר מזון: ותפק לרעב נפשך וְנֶפֶשׁ נענה תשביע (ישעי׳ נח י). — ובתו״מ, — *נֶפֶשׁ רחבה: עין רעה ורוח גבוהה ו נ פ ש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (אבות ה יט). התחיל בלעם חורק שיניו עליו שהיה נ פ ש ו רחבה (מד״ר במד׳ כ). — נֶפֶשׁ רעבה: וְנֶפֶשׁ רעבה מלא טוב (תהל׳ קז ט). וְנֶפֶשׁ רעבה כל מר מתוק (משלי כז ז). — נֶפֶשׁ ריקה: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נַפְשׁוֹ (ישעי׳ כט ח). — נֶפֶשׁ שוקקה: וכאשר חלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונַפְשׁוֹ שוקקה (שם). כי השביע נֶפֶשׁ שוקקה (תהל׳ קז ט). — נֶפֶשׁ שבעה: נֶפֶשׁ שבעה תבוס נפת (משלי כז ז). — ובתלמוד: שאין אומרים הלל אלא על נ פ ש שבעה וכרס מלאה (תוי׳ ורב״ה, תענ׳ כו.). — עַז נֶפֶשׁ, בעל תיאבון גדול: והכלבים עזי נֶפֶשׁ לא ידעו שבעה (ישעי׳ נו יא). — ואמר בן סירא: אל תפול ב י ד נ פ ש ך ותבער כשור חילך עליך תאכל ופריך תשרש והניחותך בעץ יבש כי נ פ ש עזה תחת בעליה (ב״ס גני׳ ו ב-ד). — וכן רחב נֶפֶשׁ: רחב נֶפֶשׁ יגרה מדון ובוטח על יי׳ ידשן (משלי כח כה). — מלא נַפְשׁוֹ, אכל לשבע: לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נַפְשׁוֹ כי ירעב [1] (שם ו ל). וְנֶפֶשׁ רעבה מלא טוב (תהל׳ קז ט). כל עמל האדם לפיהו וגם הַנֶּפֶשׁ לא תמלא (קהל׳ ו ז). — ובהשאלה: אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נַפְשִׁי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות טו ט). — עִנָּה את הַנֶּפֶשׁ, גרם לה צער, בפרט ע״י מניעת המזון: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נֶפֶשׁ [2] אישה יקימנו ואישה יפרנו (במד׳ ל יד). בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נַפְשֹׁתֵיכֶם [3] (ויקר׳ טז כט). למה צמנו ולא ראית ענינו נַפְשֵׁנוּ ולא תדע (ישעי׳ נח ג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נַפְשׁוֹ (שם ה). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נַפְשִׁי (תהל׳ לה יג). — רִוָּה, הרוה את הַנֶּפֶשׁ: ורויתי נֶפֶשׁ הכהנים דשן (ירמ׳ לא יד). כי הרויתי נֶפֶשׁ עיפה (שם כה). — הריק, הרעיב הַנֶּפֶשׁ: להריק נֶפֶשׁ רעב ומשקה צמא יחסיר (ישעי׳ לב ו). לא ירעיב יי׳ נֶפֶשׁ צדיק (משלי י ג). — שבעה הַנֶּפֶשׁ: ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נַפְשׁוֹ (ירמ׳ נ יט). כמו חלב ודשן תשבע נַפְשִׁי (תהל׳ סג ו). כי שבעה ברעות נַפְשִׁי וחיי לשאול הגיעו (שם פח ד). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו וְנַפְשׁוֹ לא תשבע מן הטובה (קהל׳ ו ג). — השביע, שִׂבַּע הַנֶּפֶשׁ: ונחך יי׳ תמיד והשביע בצחצחות נַפְשֶׁךָ ועצמתיך יחליץ (ישעי׳ נח יא). נַפְשָׁם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק׳ ז יט). — הרחיב נַפְשׁוֹ לאכילה יתרה: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישעי׳ ה יד). גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נַפְשׁוֹ והוא כמות ולא ישבע (חבקו׳ ב ה). — ובמדרש: עשרה דברים משמשין את הנפש הושט למזון והקנה לקול והכבד לחימה והריאה לשתיה המסס לטחון והטחול לשחוק והקיבה לשינה והמרה לקנאה והכליות מחשבות והלב גומר והנפש למעלה מכלם (מד״ר ויקר׳ ד). — ובפהמ״א: ה נ פ ש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר (רמב״ם יסוה״ת, ד ח). — ה נ פ ש של אדם היא הרוח הטהורה הנקראת נשמת חיים נר יי׳ כי היא מעולה ומשובחת והיא יודעת הכל וכל עצות ומזמות והיא שומעת ורואה וטועמת ומריחה והיא משמשת כל הגוף (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה, כ״י פדואה

1) ועי׳ גם חסר נַפְשׁוֹ, קהל׳ ד ח; ו ב. ולמעלה ה.)

2) עי׳ ראב״ע, ובמשנה נדר׳ יא א-ב.

3) ואפשר גם במשמ׳ כנוי חוזר, עי׳ ה).

הניחו ד. קוסמן בספרו Die Sinne 44). — *בית נפש, כנוי לקיבה: תענו את נפשותיכם עינוי שיהא בבית נפשותיכם[1]) ואיזו זו אכילה ושתייה (ספרא, אחרי ז). בבית נפש היא מטמאה לא תוך המעיים ולא תוך הפה (שם יג).—ח) ובמשמ' תאר של תכונות האדם ואפיו, בזה נפש: כה אמר יי' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים (ישעי' מט ז).—ובסהמ"א: ותבז המלכה במות כאשר עשו כל בני משפחתה בני החשמנאים גדולי הנפשות (יוסיפון כד).—°גדול נפש: גדול הנפש הוא אשר יכין נפשו אל הענינים הגדולים וימצא נפשו מוכן לזה ויפעל זה על הצד הראוי וכו' (יוסף כספי, קלור פי המוסר, כ"י ותיקן). אולם מה שהוא מוכן לענינים הקטנים לבד והוא יכין עצמו להם הנה זה אינו גדול הנפש אבל נקרא זה בריא הנפש (שם). גדול הנפש אינו נוקם ונוטר כי אין מדרכו זכרון הרעה (שם). — מר נפש: אל תשמע קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים מרי נפש (שפטי' יח כה). והיא מרת נפש ותתפלל על יי' ובכה תבכה (ש"א א י). ויתקבצו אליו כל איש מצוק וכו' וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר (שם כב ב). אתה ידעת את אביך ואת אנשיו כי גברים המה ומרי נפש המה כדב שכול בשדה (ש"ב יז ח). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (משלי לא ו). למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ).—*עלובת נפש: נחם יי' אלהינו ציון עירך כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו (מס' סופרי' יג יב).—°קל הנפש: וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה (רש"ט פלקירא, ראשי חכמי' 17). — נפש חפצה: ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט).—נפש יקרה, נכבד, חשוב: ואשת איש נפש יקרה תצוד (משלי ו כו).—ובסהמ"א: ומי שהוא מאנשי הנפשות היקרות והמזימות הנכבדות יבין מרמז דברינו מה שיורה על מה שיש בלבנו (ר"י א"ת, תקי' מדה"ג לרסב"ג יח).—°נפש לבנה, זכה, טהורה: היתאפק אשר נפשו לבנה וכלבנה להתנשא יגעה (ר"ש הנגיד, נשמה).—נפש מרה: וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה (איוב כא כה). —°נפש נכאה, עצובה, נשברה: אמת מקרה אנוש עשיר כמקרה אחי עוני אשר נפשו נכאה והאוכל חציר שדה כאוכל רקיק סלת ומאכלו בריאה (רמב"ע,

[1]) [ועי' גם בפירוש הראב"ד ובמסרת התלמוד שם.]

אמת מקרה אנוש). אשר נתן לשכוי בין ודע ושת חכמה והשכל בטוחות ילמד הנפשות הנכאות ביום צרה היותם בו בטוחות (הנ"ל, תרשים ע לז-לח). — °נפש נמוכה: הראשון מהם אשר רוחו שפלה ונפשו נמוכה ואין לה תאות כל העולם הזה (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב).—°נפש נקיה: עדיו שובו בנפש נקיה ופנו אליו בתפלה פנויה (רמב"ע, אנשי אמונה נקדשו). — נפש רמיה: עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב (משלי יט יה).—*נפש רעה: שאינו (מי שפוסל מטבע מפני שחסרה מעט) אלא נפש רעה (ב"מ ד ו). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעה ולא נתן מצוה מוסיו (פסיק' רבתי כה). — *נפש שפלה: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ונפש שפלה ורוח נמוכה (ירוש' ברכ' ד ב). — ט) ובסמיכות לשם מפשט, כסומך או נסמך. — אות נפש: בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דבר' יב יה). ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד (ש"א כג כ). פרא למד מדבר באות נפשו[1]) שאפה רוח (ירמי' ב כד). — *אוכל נפש: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד (מגי' א ה). — °גבה הנפש: הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש והסבל והצניעות (אלגזלי, מאזני צדק 104). — °גדל הנפש: ויתמה המלך וכל שריו על גודל הנפש אשר הראה הבחור הזה (יוסיפון יט). ואחרי כן הרים (שמשון) את ימינו ויהרוג את נפשו בגודל נפש ובגבורה (שם קד). — געל נפש: ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הלדת אתך (יחזק' יו ה). — דאבון נפש: ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה). — °דכאות הנפש: יזכר אלהים דכאות נפשי יגנוז אצלי נשמתי (סו"ת מות יחיד סוף קי' רלח). והנה על הרוב איש התם ומיתמם עם תמימים ימי חייו הם בצער ודכאות נפש (פענח רזא, שופטים). — *דכדוך הנפש, בפרט לפני המות: תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש (הרשעים) מתקבלין (ר"מ, ירוש' חגי' ב א). ולא כמו שעושים המוניים שממתינין בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת ואינו מהרהר בתשובה גמורה (דרך ישרה, הלכה קט). — הות נפש: והגדול

[1]) כך הכתיב, והקרי נפשה, ובקצת ספרים גם הכתיב נפשה.

דבר הות נפשו הוא ויעבתוה (מיכ׳ ז ג). — °השארת הנפש, עי׳ השארה, השארות. — °השתפכות הנפש: השתפכות הנפש בחגיגת שנת הששים (בה״ע הקס״ע 183). — °התהפכות הנפש: ואם יתעורר ממנו (מרכיבת אניה) התהפכות הנפש להקיא (קאנון א ג כב). ועי׳ עוד התהפכות. — חטאת נפש: האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז). — *חיי נפש, ממאכלים שהחיים תלוים בהם: אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות פירות אבל דברים שאין בהם חיי נפש כגון כמון ותבלין הרי זה מותר (תוספת׳ ע״ז ד [ה] א). — *חמודות הנפש, מה שהנפש חומדת, — ואמר בן סירא: אל תלך אחר לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב״ס, גני׳ ה א). — ידידות נפש: עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכל אויביה (ירמי׳ יב ז). — °יקר נפש: לא אהיה מוכר יקר נפשי לעד בפת לחם ומי אשכול (רמב״ע, התרסים ט ה). — *כאב הנפש, — ואמר בן סירא: צועק מר רוח בכאב נפשו ובקול צעקתו ישמע צורו (ב״ס, גני׳ ד ו). — כפר נפש: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם (שמות ל יב). כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה (משלי יג ח). — *מדכדך הנפש — ואמר בן סירא: אל תבזה שאילות דל ואל תתעלם ממדכדך נפש (ב״ס, גני׳ ד ד). — מחמל נפש: הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם (יחזק׳ כד כא). — מפח נפש: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש (איוב יא כ). — מר נפש, מרירותה וצערה: אדדה כל שנותי על מר נפשי (ישע׳ לח טו). ובכו אליך במר נפש מספד מר (יחזק׳ כז לא). אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — °מרפא הנפשות: הביאו צרי אדום מכות לב אנושות ויחי עוד והיה גואל מרפא הנפשות (ראב״ע, אי ישן). — משא נפש: ביום קחתי מהם את מעזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם (יחזק׳ כד כה). — *סכנת נפשות: לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספת׳ ע״ז ו ו). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנת נפשות (שם, כתו׳ ב ה). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנת נפשות (שם, מקואו׳ ז ו). אכלה סם המות או שהכישה נחש מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חול׳ ג ה). — *עגמת נפש: מקרעין לקטן מפני עגמת נפש (מו״ק יד:). — *ענוי נפש: נדרים שיש בהן עינוי נפש (ירוש׳ נדר׳ יא א). — פדיון נפש: אם כפר יושת עליו ונתן פדיון נפשו בכל אשר יושת עליו (שמות כא ל). — °פזור הנפש, מעמד אדם שנפשו מבלבלה, שהוא נבוך במחשבותיו: וחסיד אחד היה מתפלל המקום יצילני מפזור הנפש ושאלו ממנו מהו פזור הנפש אמר להם שיהיו לו נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה וצריך לפזר נפשו לחשוב לכאן ולכאן (ר״ע מבט׳, אבו׳ ב ז). ואיככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי שהוסיפו פיזור הנפש על פיזור הגוף ונעשו אגודות אגודות כצאן אשר אין להם רועה וכו׳ (סו״ת שמש לדקה א מז). ויגיעת הדרכים ופיזור הנפש (ר״א פאפו, פלא יועץ ים). משמש אתה פעמים במלת פזור הנפש בהוראת עצבת לב ורוח נכאה וזה ללא אמת כי משמעו כפשוטו פזור הרעיונות ע״י מניעים מבחוץ המטרידים את המחשבה (יל״ג לד׳ פרישמן, אגרות כרך ב קלו). מדות ההתלבטות ופזור הנפש של בנימין דבורו והילוכו וכל מנהגיו כל אלו מוכיחים עליו עד בלי די מי הוא ומה טיבו של זה (מנדלי מו״ס, בנימין השלישי 39 הוצ׳ הפרדס, ג׳). — *פחי נפש [1]: כיצד בודקין את העדים זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון וכו׳ ושאר כל הזוגות שואלין אותן ראשי דברים לא שהיו צריכין להם אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש בשביל שיהו רגילין לבא (ר״ה ב ו). הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש (שבת קכז:). מיד יצאו מלפניו בפחי נפש (ע״ז ג:). שסופכם לילך בפחי נפש כראשונים (מד״ר במד׳ כ). ודבר זה תקנת חכמים הוא כדי שלא ילך השכיר בפחי נפש (רמב״ם, שכירות יא ז). — *פקוח נפש: מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת (מכי׳ כי תשא א). אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש (כתוב׳ יט.). — צרות הנפש: אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (בראש׳ מב כא). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהל׳ לא ח). — *קורת נפש: ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה (ר׳ אלעזר, ברכ׳ טז:). — *קיום הנפש: (מי שנשבה בין העכו״ם ואינו יודע מתי יום השבת) חושש לכל הימים ועושה (מלאכה בכל יום) כדי קיום הנפש (ירוש׳ שבת ז א). מה אם דברים שאין בהן קיום נפש

[1] ועי׳ עוד ע׳ פוח.

אינו רשאי לימנע ממנה דברים שהן קיום נפש לא כל שכן (שם, כתובי ה ח).—°קצור נפש: וכל דבר הקשה על האדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער (רש״י, במדי׳ כא ד).—שאט נפש: אשר נתנו את ארצי להם למורשה בשמחת כל לבב בשאט [1]) נפש (יחזקי׳ לו ה). — שבע נפש: צדיק אכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר (משלי יג כה). — °שפלות הנפש: שפלות נפשי ודכאות לבי הושיבוני תחתיהם (אורחות צדיקי, הגאוה א). — תאות נפש: אף ארח משפטיך יי׳ קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעי׳ כו ח). — תועבת נפש: שש הנה שנא יי׳ ושבע תועבות נפשו (משלי ו יו). — *תענוג נפש: כל המחיה עצמו בדברי תורה וכו׳ בתענוג נפש (מס׳ כלה רבתי ד).—י) היסוד הרוחני של האדם הקים אחרי מות הגוף: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי׳ אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש״א כה כט). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהלי׳ יו י). אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני (שם מט יו). לולי יי׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם לד יז). — *והנפשות האצורות במרומים היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: בנפשותן של צדיקים נמלך (הקב״ה כשברא את האדם) וכו׳ עם מלך מלכי המלכים הקב״ה ישבו נפשותן של צדיקים שבהן נמלך הקב״ה וברא העולם (ר׳ לוי, מד״ר בראשי׳ ח). אין מלך המשיח בא עד שיכלו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראות (שם, ויקרא טו). עשרים ושתים אותיות חקקן חצבן שקלן והמירן צרפן וצר בהם נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור (ספ׳ יצירה ב ב). שכל הנפשות העתידות ליכנס בגופות בראן הבורא בתחלת בריתו של עולם (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה 208). — °ונפש האדם אחרי המות בעולם הבא: העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת (רמב״ם, תשו׳ ח ב). הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה (שם ו). כי אין מותך כי אם כלות הגוף אבל הנפש שהגיעה אל המעלה ההיא אין לה ירידה ממנה (ר״י ה״ת, כוזרי ג כג). ויקבר (הרשע) בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וגיהנם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה (ר״י אבטולי, מלמד התלמידי, בהעלותך). תחלת החקירה על זה הוא שנאמר אחר העלות הנפש מה הוא הגמול הניתן אליה אם הוא חומרי או צורי ואם תענש ביסורין וכו׳ שמהם תכאב הנפש אז ותתפעל כמו שתכאב ותתפעל בזה העולם מאש חומרי ומיסורים חמרים או לא יהיה כן (ר׳ הלל מוירונא, תגמו׳ הנפש ב א). קבלה היא ביד חכמי התורה ונתפרסם בכל האומות כי נפש הרשע כדי רשעתה נדונית ונענשת ע״פ מעשיה (רס״ט פלקירא, האמונות ו ח). הנפש החוטאת נדונת עם הגוף בקבר וכו׳ ואחר ז׳ ימים הגוף נרקב והנפש יורדת לגיהנם או למקום הראוי לה ונדונת בו ג״פ בכל יום (רמ״ע מפאנו, מאמ׳ הנפש ב יב). -- °גלגול הנפשות: בטול מה שהאמינוהו קצת הקדמונים כפי מה שנזכר בספרי הנפש בגלגול הנפשות והוא דעת אמרו בו שהנפש תתגלגל מגוף אל גוף קצתם חשבו אפילו מגוף מין אחד אל גוף מן אחר (ידעיה הבדרשי, כתב התנצלות). מימים ראשונים היו סבורים מבני אדם כי יש גלגול לנפשות וכו׳ אפילו מגוף אדם לגוף בהמה וחיה (רס״ט פלקירא, האמונות ז א). הדעת הקודם המקובל אצלם שנפשות בני ישראל יועתקו או תאצלנה מגוף אל גוף וכו׳ שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים הוא בחסד האל על ברואיו וכו׳ וזה דעת האומרים שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב ושאר הבע״ח הבלתי מדברים (ר״י אברבנאל, כי תצא, פי׳: דשו׳ העבוריא). ואם הרוחות לא תתקיימנה בלי הגויות איך הנפשות תתגלגלנה בכלבים ובנמלים בדגים ובעופות ובחיות (ר״י מקנדיה, אגר׳ אחוז, בספר מלא חפנים). —°עולם הנפשים, העולם שאחרי המות: יעלו לעולם הנפשים מבלי מעלות ונחלי היקר יצלחו (רמב״ע, אם קדמו אוריו). ונודע בעולם הפגרים אשר זרע ויאסף בעולם הנפשים תבואותיו (ראב״ע, בשם אל). — ובהרחבה גם במשמ׳ גוף מת: את ראשו לא יפרע (הכהן הגדול) ובגדיו לא יפרם ועל כל נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא (ויקרי׳ כא י-יא). כל ימי הזירו ליי׳ על נפש מת לא יבא (במדי׳ ו ו).—ובלי התאר מת: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם (ויקרי׳ יט כח). אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו (שם כא א). ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח וכו׳ ויאמרי

[1]) וע׳ עוד ע׳ שאט.

האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לְנֶפֶשׁ אדם למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במעדו (במד' ט ו-ז; גם יט יא; יג). — טְמֵא נֶפֶשׁ, מי שנגע במת: והנגע בכל טמא-נֶפֶשׁ או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע (ויקר' כב ד). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לָנָפֶשׁ (במד' ה ב; גם ט י). אם יגע טמא-נֶפֶשׁ בכל אלה היטמא (חגי ב יג). — *נוֹחַ נֶפֶשׁ, דבור של כבוד וברכה כשמזכירים אדם שכבר מת: אע"פ שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ר' יוסי, ירוש' עירוב' ג סוף). מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש (ר' חנינא, שם פסחי' ד א).—*ומליצה רגילה תהי נפשו צרורה בצרור החיים, תנוּת נַפְשׁוֹ: תהי נפשה צרורה בצרור החיים (על קיבר אשה מלכה בלאוילה משנת שבע מאות וארבועים ושנים שנה לחרבן בית המקדש (Ascoli, Jnscriz N. 99). וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו, בצרור החיים (סדור רש"י, ברלא סי' שמד).—*ובמשמ' ציון למת מצבת וזכרון על הקבר [1]: נפש שהוא ארבע אמות על ארבע אמות (תוספת' עירוב' ו ד). נפש שנפרצה משתי רוחותיה אילך ואילך (שם ד). היתה (הארון) בנוייה בכותלה של נפש אם היתה נראית כל שהיא לתוך הנפש הנכנס לתוכה טמא וכו' בנה נפש על גבה הרי הוא כקבר סתום ומטמא מכל סביביה (שם אהילי' יז). מותר המת בונין לו נפש על קברו (ר' נתן, שקלי' ב ה). נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדין טהור (אהלי' ז א). נפש שבנאו לשם חי מותר בהנאה הוסיף בו דימוס אחד לשם מת אסור בהנאה (סנהד' מח.).—ומ"ר: חלון שבין שני דיורין וגשרים ונפשות ורשות הרבים המקורה מטלטלין תחתיהן בשבת (ר' יהודה, תוספת' עירוב' י יג). חזקת נפשות שבארץ ישראל טהורות חוץ מן המצויינות בלבד (שם, אהל' יז ד). וגשרים ונפשות שיש בהן בית דירה (עירוב' ה א). אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן זכרונן (רשב"ג, ירוש' שקלי' ב ז). לשנה אחרת הלך (אותו חסיד) ולן בבית הקברות בין שתי נפשות ושמע שתי רוחות מספרות זו עם זו (מדה"ג תימני, ויקרבו ימי ישראל למות, סכטר).—יא) ובלשון המחקרית, הכחות והסגולות הטבעיות שבצמחים ובעלי חיים שגורמות הפעולות החיוניות: והנפש החכמה לא תראה מות אך תקבל על עונה עונש מר ממות (רשב"ג, כתר מלכות). ולא תחשוב שהם ממידות הנפש המשכלת ואל יעלה בלבך כי השגתם היא השגת הטובה השלימה (הנ"ל, תקו' מדה"נ יג). וכמו שאתה רואה מקצת הנערים נראה בהם מדת הבושת ומקצתם העזות וכו' והדומה להם ממדות הנפש הבהמית וכאשר יגיעו לימי הבחרות תגבר ותראה חזקת הנפש הדברנית וכחה בפעולה ותשיב כל פעליה אל העצה הנכונה והמחשבה הטובה בתיקון המדות מפני שאין ממנה הנפש הבהמית לתקנם (שם כא). וזו המדה (האכזריות) מגונה עד מאוד מעוטה ורובה ותהיה כשתתחזק הנפש הכעסנית על האדם (שם לט). וכמו שהוא ידוע כי קצת הילדים רכים הקטנים לא תתנקה הליחה המופסדת שבהם לא בבכי וזאת היא הנפש הטבעית לבכי (שם לט). ונאמר כי שמנו לנפש הכועסת ארבע מעלות (שם מ). כי הקב"ה נתן באדם שלשה כחות ויש שקוראין כחות ויש שקורין להן שלש נפשות האחת הוא הכח אשר בו הוא גדל ורבה כצמח השדה והשנית אשר הוא מתגלגל בו וממיר את מקומו וכו' והשלישית שהוא מבין בין טוב לרע (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש ב). מה שחשבו על אפלטון שבאדם נפש צומחת ואחרת חיונית ושלישית מדברת כל אחת מהן לבדה ובמקום לבדו (הראב"ד, אמו"ר 33). ולא נשתוו הטבעים במאומה מן החי הבהמי ואיננו נכסף לקבול צורה יתירה על הנפש החיונית אבל נשתוו באדם ונכספו לצורה יתירה (ר"י א"ה, כוזרי ה י). ויתרונות הנפש החיונית על הנפש הצומחת (מקור חיים לרשב"ג ג). וכן תאמר בב"ח שצורתם היא הנפש החיונית שבהם אשר בה נבדל עצם שלהם מעצם האילנות (הנ"ל, רוח חן ה). וכח יתן הנפש הצומחת לכל צמח וכח יתן הנפש החיה לכל חי (ר"ש א"ת, מו"נ א עב). הנה התבאר שהנפש החיונית אין מציאות לה אלא בהיולי (אבוכלר אלפרבי, במהות הנפש).—*מֵרוּק הַנֶּפֶשׁ אחרי המות ע"י ענש ויסורים: וגם הנפש החיונית יורדת שחת להשלמת המירוק (רמ"ע מפאנו, מאמ' הנפ', עולם קטן יב). אבל אמרו ורוח אחד לכל רמז בו אל רוח החיים שמשתתף בו האדם עם שאר בעלי חיים כי הרוח הזה אובד באבוד החי אבל הנפש הדברנית אשר יתיחד בה האדם משאר בעלי חיים היא עומדת לעולם אחר אבוד האדם וכו' אמר כי אנשי החכמה והדעת יודעים שהנפש האדם הדברנית היא העולה

[1]) כך בכל הדיאלקטים הארמיים ובדיאלקטים של ערב הדרומית. ועי' גם קרויס, ארכי' II, 80, 491.

למעלה (ר"י א"ת, הפרפ' לריב"ג, נרא). המין השני הוא הצומח כאילנות ועשבי האדמה והם גם כן מעורבים מארבעה היסודות כדומם אלא שנמצא בהם כח הצמיחה מוסף על הדומם והיא צורתם העצמית ר"ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם ונקר' זה הכח הנפש הצומחת אשר ממנו שלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה (הוא, כוח חן א). המין הרביעי הוא המדבר והוא מין האדם ואין ספק שנמצא בו עירוב הארבעה היסודות ונפש הצומחת ונפש המרגשת אלא שנמצא בו כח הדברי מוסף על יתר בעלי חיים וכו' ונקרא זה הכח נפש המדברת או נפש המשכלת על כן אמרו הראשונים כי האדם יש לו שלש נפשות הצומחת והמשכלת והמרגשת (שם). וזה החום ימצא בזרע הצמחים ובזרע כל ב"ח והוא זן כל אחד מאלו הב' מינים ומגדל אותן וזוהי הנפש הצומחת וכו' וקוראים אותה הרופא' הרוח הטבעי והפילסופים הנפש הזן ומשכנה בכבד ג"כ ימצא בהויות כח אחרות הנקראת חיונית (ראב"ע, ספי העצמים כב). דע שנפש האדם אחת ויש לה פעולות רבות חלוקות יקראום קצת הפעולות ההם נפשות ויחשב בעבור זה שיש לאדם נפשות רבות כמו שחשבו הרופאים עד ששם ראש הרופאים פתיחת ספרו שהנפשות ג' טבעית חיונית ונפשית ופעמים שיקראו כחות וחלקים וכו' ומפני זה אומר שחלקי הנפש הם חמשה הזן והוא נקרא צומח והמרגיש והמדמה והמתעורר והשכלי (ר"ש א"ת, ח' פרקים להרמב"ם א). ויש נפש אחרת באדם נקראת כח החמה והנפש היודעת היא העיקר ולא נבראו באדם כחות הנפשות האחרות אלא לשמשה וכו' הנפש היודעת מכוונת עם הנפש בעלת החמה בעזרתה לצוד הנפש המתאווה וכו' ותהיה הנפש בעלת החמה חזקה בגופה נוחה לקבל מהנפש היודעת ותהיה הנפש המתאווה דלת כח וחלושה (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ד א). וכן הוא ידוע אצל הפלוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב (ר"ש א"ת, פי' אבות להרמב"ם ב ט). יש באדם שלש נפשות אחת חכמה והשניה חיה והשלישית צומחת (ר"י חריזי, אגרי לשון הזהב). דע כי פעולות הנפש נחלקים לחמשה כחות והם נפש הצומחת ונפש המרגשת והמדברת ונפש המתאווה והיא הצומחת או המתעוררת ונפש השכלית נפש הצומחת נחלקת גם כן לשלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה וכו' וכח המושב והמחוק והמעכל וכו' (אלדבי, ש"א נתיב שני). דע כי אין לנפש הצומחת בכל צמח ובכל חי מעמד כי אם במאכל (שם, נתיב חמשי). שנמצא בב"ח שלשה כחות נבדלים קצתם מקצת והם הנפש הזונה אשר בכבד והנפש החיונית אשר בלב והנפש המרגשת אשר במוח ואלו הג' כחות או נפשות הם נבדלות זו מזו בפעולותיהם (ר"י אלבו, העקרים ג לא). כי בהחל האדם לחשוב בעניני הנפש המדברת והיא המשכלת רציאנעל בלע"ז מחשבות רעות ונפסדות יגיע מהם אל מחשבה אחרת יותר רעה (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפ' א). והנפש האחרת אשר יקראו אותה הראשונים הכעסנית אמנם חוברה אליך מפני שתתגבר עמה על הנפש המתאוה (רש"ט פלקירא, המעלות ב 36). והמוסר מקנה לנפש הכעסנית הרגל קלות השעבוד ויועיל לנפש הצומחת (הוא, אגרי המלוס שער ב', JQR, N S, I 482). ותתענג הנפש התיכונה במחשבה והנצוח ותתענג הנפש העליונ' בחכמות וידיעת האמת (הוא, שם 484). הנפשות שלשה מובדלות בנושא הטבעית בכבד החיונית בלב המשכלת במוח (ר"י מסיסא, מנחי קנאי 68). כחות הנפש הכללית חמשה על דעת הפילוסופים והם הנפש הצומחת והחיה והמדברת והפלוסופית והנבואית (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ה ג.). כי הפילוסופים הרחיבו בזכרון כחות הנפש הכללית הנקראים נפשות ואמרו כי הם חמשה (הוא, הקד' ספר השמים, השחר שנה ב' 82). — ואמר המליץ: והוא (היין) מחשיך את העינים ומקדיר לבנת השינים ומוליד השכחה ומסכל הנפש החכמה ומסיר שפה לנאמנים (ר"י זבארה, שעשועי א). — *תורת הנֶּפֶשׁ: ואחרים אשר נטו אחר תורת הנפש (רמא"ג, דביר, ליל שמורים א). — *נֶפֶשׁ כללית, כנוי לשמש: ולכן קראו הפלוסופים הקדומים לשמש נפש כללית (ר"מ נרבוני, פי' מאמר' אבן רשד בכח שבזרעים, כ"י ברלין). הנפש אור הגוף וההכמה אור הנפש והשמש אור היום והירח אור הלילה (ר"י לטיף, רב פעלים מג יד:). — יב) *בהשאלה, בדברים לא בע"ח, במשמ' תוך, פנים הדבר, נֶפֶשׁ המסכת, חוטי הערב שבתוך המסכת שבין חוטי השתי[1]: (הניגע) בנפש המסכת ובשתי העומד (כלים כח א). (נראה נגע) בנפש המסכת

[1] [כך פרשו רמב"ם ור"ש בנגעים יא ט. אולם עי' קרויס, ארכי' I, 151-2, ובהערה שם.]

ובשתי העומד (נגעי' יא ט). — ובסהמ"א: אותו מקום שהבוכיאן נזרק בו והוא נ פ ש המסכת (ר"ח, שבת לז:). הכלי שמשליך האורג ב נ פ ש המסכת ועליו הערב נקרא בוכיא (הוא, סוכ' כב.). ונפתחת נ פ ש המסכת לירות בתוכה חוט הערב (ערוך ערך ככרכ). — *נֶפֶשׁ מאזנים, הלשון התלויה באמצע המאזנים להורות את המשקל מכֻוָּן: נ פ ש מאזנים תלויה באויר ג' טפחים וגבוהה מן הארץ שלשה טפחים (ב"ב פט.[1]).

נָפַשׁ, קל לא נמצא במקרא.

—נפעי, נִפַּשׁ, יִנָּפֵשׁ, יִנָּפֵשׁ,—נִפַּשׁ האדם, נח ונשם אחרי עיפו מעבודתו Atem schöpfen, respirer, reposer; to take breath, be refreshed: ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך וְיִנָּפֵשׁ בן אמתך והגר (שמות כג יב). כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וַיִּנָּפַשׁ (שם לא יז). ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וַיִּנָּפֵשׁ שם (ש"ב טז יד).

—קל, פעול *נָפוּשׁ, נְפוּשִׁים: שהיה להם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלינו אמר להם פרעה אל ישעו בדברי שקר וכו' ואל יהו משתעשעין ואל יהו נ פ ו ש י ם [2] (תנחומ' וארא ד לב, בובר).—ובסהמ"א: אם בעלו התועבות האלה ובאלה מקודשים סיסרא והמן וזולתם בגן עדן נ פ ו ש י ם (סלמון בן ירוחם הקראי, לקו"ק, נספח' 19).

—הפע', *הִנְפִּישׁ, הִנְפִּישׁוֹ,—עשה שינפש, ובמליצה הניח לו מאויב, מצרה וכדומ': אנא טוב נא והנפישני וממימי מצולה המשני (הושע' יום ב, אנא יוצרי). טס על עב קל ל ה נ פ י ש י חמל עלי ושע רחשי זכר חסדו ואמונתו להחפישי (מסה ב"ר קלוני', אליליס מסרך, יוצ' אחרון פסח). ושית ספור מקום כפור ותרצה ברנתן ו ת נ פ י ש ם ותחפישם ותטיבה לאחריתן (ר' שלוס, שמך לעד, יוצ' להפסקה ג).

—התפע', *הִתְנַפֵּשׁ [3]),—התנשם, שאף אויר דרך נחיריו: גוף האיש יתנפש נפישה טובה והוא נקי מהאצטומכא תמנע מהמותרים ומהלחיצה (פרקי משה ג). והנה הנחנק או מי שסתמו את פיו עד שלא יוכל ל ה ת נ פ ש מה קרה לדם הלב עד שלא ינפש ולא יעלה ממנו הבל (ראב"ד, פרוש יצירה א ט). — *מין מִתְנַפֵּשׁ, גוף מִתְנַפֵּשׁ, שיש בו נֶפֶשׁ, בעל חי, בנגוד לדומם: אבל הנפש לא תעבור לעולם ממין ה מ ת נ פ ש אל מין בלתי מ ת נ פ ש כלומר למין האבנים והמקורות (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש ב:). כשנראה גופים מתנפשים ומרגישים וכל דבר מ ת נ פ ש יש בו הכנה אפשרית בכח ש י ת נ פ ש טרם ש י ת נ פ ש בפועל ואם לאו לא יוכל ל ה ת נ פ ש וכו' אמנם בעבור שזה הוא שם כח מצורף במה שנקרא נפש בעבור שנפש הוא במה שמתנפש וכל מתנפש הוא מתנפש מנפש ראוי בעבור כך שאותו הדבר שהגופים מ ת נ פ ש י ם בעבורו יקרא נפש (שם ג.). חום הב"ח והחום המיוחס אל השמש הנה יראה מעניינם שהוא מעמיד הגופות ה מ ת נ פ ש ו ת ומהוה אותם (אגרהם שלום בן ר' יצחק אסר, נוה שלום ז ב ב, קט.). ואין די בזה הכח (שבורע) ל ה ת נ פ ש ר"ל לברא הנפש (ר"מ ברבוני, פרוש למאמר אבן רשד על כח הזורעים, כ"י ברלין).

נֹפֶשׁ, נופש, ש"ז,—מנוחה, מרגוע: מיחליך בענוי וכופש תחיים בטללי נ ו פ ש (ר"א קליר, יום מיומים, שחרי יוה"כ, מחזו' איטלי'). נשמת מלומדי מורשה נקראים בני חפש נצח נוטע לחיי עולם ו נ ו פ ש (מנחם בר מכיר, יוצ' ש"ח, נשמת מלומדי). והם שעשועים לכל שאננים וצדה לדרך לעוברי ארחות ואוזן לחרשים גלויה לשמעם ורואות לעורים לשורם פקוחות ו נ ו פ ש לנפש מבינים וקרב כסילים כמו אש קרב ואנחות (רמב"ע, הקד' התרשים). אותה נפשי אל מקום נ פ ש ה ובלתה אל מקור שרשה (הוא, נפשי אויתיך בלילה). ישרים דורשי נ פ ש אשר עברו חרוניך עליהם ובטיט ורפש טבעו בים מוניך ממך מיחלים חפש עדים באור פניך (ר"י הלוי, יסרים). תן רוב ימותיך להגות בחכמה ומעט מזער מהם לצרכי הגוף ו ל נ ו פ ש (ר"י אבן עקנין, ספר מוסר ב כ). עמק הכחות עמק הנפש להמציא הגוף מרגוע ו נ ו פ ש (ר"י זבארה, שעשועים א, 8) ועתה אל תשמע קולך אתנו ותמצא נ פ ש פן יפגעו בך האנשים מרי נפש (עמני' מחב' יד).

נַפְשִׁי, ת"ז, לנקי' נַפְשִׁית, מ"ר נַפְשִׁיִּים, נַפְשִׁיּוֹת, — מטבע הנפש, השייך לנפש: אמנם ההתפעלויות הם רשומים נ פ ש י י ם, כמו הרחמנות והבושת והכעס מדבר שיראה (ראב"ד, אמו"ר א א). כשיפנה לבו

---

1) [עי' קרוים שם II, 400.]
2) כך גם בילקוט (שמות, רמז קעו) ובמד"ר (שמות ה) נפיש].
3) בערב' תנפש a)

a) تنفس

מן העולם הזה ומקביל את העולם השכל איפשר שינצל מן החלאים הנפשיים (ר״י א״ח, תק׳ מדה״ג לרסב״ג לז). החסיד הוא מי שהוא מושל נשמע בחושיו וכחותיו הנפשיים והגופיים ומנהיגם ההנהגה הגופיית (הוא, כוזרי ג ה) והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והזמם וההכרה (הוא, חו״ה, היחוד י) מאמר האיכות הוא בתארך הגוף באחת מתכונותיו הגשמיות או הנפשיות (הוא, רוח חן כז.). ודומות אמנם לבהמות במדות רבות נפשיות כמו התאוה והכעס והפחד (רמב״ע, ערוגי הבשם, ליון II 119). ולזה יאהב איש אחר בהדמותו בכחותיו הנפשיים הפרטיים (ראב״ע ספי הנסיונות, כ״י פריז, מאמ׳ א). והרוח הנפשיי אשר בין קרומי המוח הוא הנותן הדמיון והמחשבה (ראב״ד, פי׳ יצירה א ד). שהאילנות והצמחים אף על פי שלא יחושו חוש נפשיי יחושו חוש טבעיי [1] (אבי הראב״ג, שער השמים ג א). שאם היא מתחלפת באיכות בהניעה הגוף יתחייב מזה שבכל שתניע תתנועע היא לפי התכונות הנפשיות ר״ל אל שמחה או אל עצבון (תגמ׳ הנפש ד.). ואף המכחישים השכר והעונש הנפשיי יודו על היות הבחירה מוחלטת ביד האדם (ר״י אלבו, העקרים א ט). והשכר והעונש שני מינים אם גופיי ואם נפשיי ועקר השכר והעונש יכלול שניהם כאחד (שם, א טו). אבל בעשיית הדבר כולם חברים והם החומר והמקום והזמן והתנועה והפועל הנפשיי מצטרך לשנים מהם והם החומר והתנועה (רש״ט פלקירא, המבקש ל). כמו כן הודיע הפעלים ההווים מהנפש והמקרים העצמים הנפשיים מצד שהם נפשיים (הוא, ראשית חכמה 86). ואחר זה האצילות הובהקו שני מאורים נקודה רוחנית ונקודה נפשיית (הוא, ספר האמונות ד יד מ:). האהבה האמיתית אשר איננה תלויה בדבר מהדברים הגשמיים ומקריהם אבל היא נסבבת ונדבקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים (ר״י מפיסא, מנחת קנאות ו). בחר לו יה בחירה שכלית ונפשית (אברהם ביבאגו, דרך אמונה הקדמ׳). להעיר האדם להיות מדותיו והנהגותיו על תכלית השלימות כדי שיגיע מהן לשלמות אחרון ר״ל שלמות הנפשיי (המאירי, בית הבחירה, פירוש על פרקי אבות פתיח׳). שכל הקניינים הם הכל בערך קנינה ולמודה הנפשיי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יג, ד״ה אדם ערום). הטובות נחלקו לג׳ מינים מהם חצוניים

[1]) בדפוס ואלקווא נמצא נפשיהם, טבעי.

ומהם פנימיים והפנימיים מהם גשמיים ומהם נפשיים (ר״י אבוהב, נהר פישון לה.). הארה הוא מה שהמאור נוצץ ומשלח ממנו כך נקרא האר׳ מה שהאדון היחיד רוצה אך ודאי שהוא הארה נפשית נבדל מכל מיני גשמי (רמח״ל, חוקר ומקבל 11). רוח הנפשי טבעו קר (מטבע כסף הי) ונעשה במוח ועובר דרך מעברי הגידים לפעול פעולות נפשיות (ר׳ טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, ארץ החדשה פג.).

נַפְשָׁנִי, ת״ז, — כמו נַפְשִׁי: הזכות והפרעון הוא נפשני וגופני או נפשני ולא גופני או גופני ולא נפשני או אינו לא גופני ולא נפשני (ר״י ברליליני, פי׳ יצירה 153). ועם היות הנפש חלק מהחיוני והנפשני שבעבורה הוא כך בפועל והחיוני והנפשני מתנועע יאמר בה שהיא מתנענעת עמו בהתנועעו (ר׳ הלל מוירונא, תגמולי הנפש ד:).

נֹפֶת[1], ס״ז,—דבש שבצוף הַכַּוֶּרֶת, Honig der Zellen; miel de rayon; honey from the comb: אכול בני דבש כי טוב ונֹפֶת מתוק על חכך (משלי כד יג). נפש שבעה תבוס נֹפֶת ונפש רעבה כל מר מתוק (שם כז ז). — ובהשאלה לדברים נעימים וכדומ׳: נֹפֶת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך (שה״ש ד יא). הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונֹפֶת צופים (תהל׳ יט יא). כי נֹפֶת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה (משלי ה ג). — ובתו״מ: נופת עצמו לא שלי היא (מד״ר ברא׳ עא). — ומצוי בסהמ״א: ואמר שכל התורות חוץ מתורתנו הקדושה יש בהם תערובת וסיג כנפת הזה שכולל הדבש והשעוה (הרי״ל קארו, תולד׳ יצחק הקד׳). — ואמר המשורר: הקצפת ידידי באהבים ונפש שבעה נפת תבוסו ואלי ניב שפתים ינובון מאמרי אמרו עגור וסיסו (רסב״ג, נחר מהמלי). נופת וצוף בפיך ממולחים מעשה אלהים לא מרוקחים (ראב״ע, איך תמסה).—*נופת צופים: משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים[2] ופסקו אנשי אמונה (סוט׳ ט יב).

נֶפֶת, ס״ז, בהפסק נָפֶת, כמו ב. נפה, במשמ׳ מחוז, גליל של ארץ: ויהי למנשה בישׂשכר ובאשר בית

[1]) וכן אולי בפונית עי׳ Lidz. 322.

[2]) [ודרשו בגמר׳ שם (דף מח:) ואמרו מאי נופת צופים אמר רב סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן ולוי אמר שתי ככרות הנדבקות בתנור ותופחות ובאות עד שמגיעות זו לזו ר׳ יהושע בן

שאן ובנותיה וכו' וישבי מגדו ובנותיה שלשת הנָּפֶת [1]) (יהוש' יז יא). — ואמר המליץ: יפה נוף הר ציון אשד בהר עליון לנֹפֶת שם דמיון ופלך וכפרים (דונש, לדורש החכמות).

°נֹפֶת, ש"ז, שם לחלי נגעים בעור הראש המוציא ליחה tinea favosa; favus [2]): שער ז בחולי הנק' נפת ובלעז ברשק ובערבי אלסינדא פעמים יקרה וכו' בעור הראש נגעים שיהיה בהם נקבים קטנים יצא מהם לחה עם דבק דומה לדבש ולכן תקרא החומר הזה נפת וחתילדו מליחה לבנה וכו' (לדת הדרכים, פרגי א"ת, כ"י ביהמ"ד סכטר).

נַפְתּוּלִים [3])׳ — ש"ז במ"ר, התאבקות במאמצי כח נגד חברו להשיג דבר: Ringkämpfe; luttes; wrestlings: ותאמר רחל נַפְתּוּלֵי אלהים [4]) נפתלתי עם אחתי וגם יכלתי (בראש' ל ח).

נִפְתָּל, ש"ז, מ"ר נִפְתָּלִים, עי' ע' פתל. hinterlistig, tortueux; tortuous — דבר לא ישר: בצדק כל אמרי פי אין בהם נִפְתָּל ועקש (משלי ח ח). — אדם עקש וערום: לכד חכמים בערמם ועצת נִפְתָּלִים נמהרה (איוב ה יג).

א. נֵץ [5]), ש"ז, — עוף ממיני העופות הטרפים, Habicht, Falke; faucon, falcon: ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הַנֵּץ למינהו (ויקר' יא טז). —

לוי אמר זה דבש הבא מן הציפיא (גרסת רש"י מן הליפיס).]

[1]) [י"ת תלתא פילכין. וכן סומכ' αἱ τρεῖς παρα-λίαι — שלשת הַנָּפֶת, והשבע' העתיקוה כצורתה כאלו היתה שם פרטי ובמקום שְׁלֹשֶׁת קראו שָׁלִשִׁית: τὸ τρίτον τῆς Μαφετά]

[2]) תרגום ד"ר מזיא.

[3]) [שהפי' נפעל מן פתל, עי' ערכו. ועי' בארט NB, 102 d. ולדעת אחרים באה נון במקום מם מפתולים, מפני קשי המבטא של שתי אותיות השפתים תכופות, מ פ, עי' Brock, Grundriss, I, 382]

[4]) [פירש ריב"ג: מריבה גדולה ובעבור גדלה יחס אותה אל האלהים, ע"כ. וכן רד"ק בשרש פתל: וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה, שלהבת יה, עיר גדולה לאלהים, כהררי אל, ע"כ. ואונק' תרגם מלשון תפלה, וכעין זה גם רש"י.]

[5]) [השוה בכנע' שם האי אי-נצם—אי נִצִּים, Lidz. 325. 213, וכן בארמית נצא, נָצָא. ואולי מהערב' נצ', נדנד כנפים: נצ' אלטאר ג' נאחיה חרכהמא, —ובערב' נצ', העיף כנפיו, הניד אותן.]

עוף נודד: המבינתך יַאֲבֶר נֵץ יפרש כנפו לתימן (איוב לט כו). — ובתו"מ: דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (ר' יהודה, חולי' ג א). דרוסת הנץ לבית החלל פסולה (תוספתי חולי' ג ג). באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכילי בשלח ב ב). משל לקורא דגר שהיה מזמר בביתו של אדוניו וכו' אחר זמן הביא אדוניו לבן הנץ כיון שראה אותו הקורא ברח תחת המטה וכו' מפני שהכנסת עליו בן נץ והוא רואה אותו ומתירא ואינו מזמר אלא הוצא את הנץ והוא מזמר (מדרי אגדת בראש' כז). — ובסהמ"א: הנץ וכיוצא בו שהמלכים צדין בהן עופות (ר"ח, שבת לה.). לצוד חיות ועופות ברשת ונץ (ערוך, ע' סכר בזאי). והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו (רמב"ם, שחיטה ה ה). הנץ שיש לו נוצה הרבה לעופף ולצוד שאר העופות ויציץ ויריב עמם (פענח רזא, שמיני מ:). — ואמר הפיטן: כעץ מחצצים לחצץ כנץ על צפור לנצץ (ר"א קליר, אז קולך). — ואמר המשורר: ועת תעוף ותתנשא שנה אותה באחרת למען אם פגשה נץ ואם תפל במכמרת ותתאחר ולא תחיש תהי שנית ממהרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה). וזכרתיהו ומורשי לבבי כיונים מפני הנץ רדופות (ר"י הלוי, יפי קול). חי גואלי אנא קרב לה גאולה אחר יונתך שור כי נץ דלק (ר' ישראל נאג'ארה, עולת תמיד א, ידידי). — ומ"ר: והנשרים והנצים יצדו הצפרים והסנוניות (ר' קלוני', אגרי בע"ח ג יג). — *בן נץ, כנוי לאחד המלאכים בדמות נֵץ: ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ מעמידה מחרבת כל העולם כולו מפניה (רב, גיטי לא:).

ב. נֵץ, ש"ז, ככוי נִצָּה, — כמו נִצָּה; Blüte; fleur; blossom: ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עלתה נִצָּהּ הבשילו אשכלתיה ענבים (בראש' מ י). — ואמר בן סירא: כנץ בענפי [1]) בימי מועד וכשושן על יבלי מים (ב"ס, גני' נ ח). — ובתו"מ: כשות של קישות והנץ שלה טהורה (עוקצ' ב א). הפטמא של רימון מצטרפת

[1]) [בכ"י כנצפענפי. שכטר מתקן כנץ בענפים ואפשר שבא נסמך לפני ב' היחס, כמו הרי בגלבע, (ש"ב א כא).]

והנין שלו אינו מצטרף (שם ג). משהכניסו (הזיתים) רובע מה רובע נ ין או רובע זיתים וכו' נ ין שהוא עושה רובע זיתים (ר' יונה, ירוש' שבי' ד י). איזוב אימתי כשר להזות בו משישיר את ג יצו הזה בו עד שלא ישיר את נ יצו רבי פוסל (תוספת' פרה יב (יא) ח). הלוז הזה משהוא מוציא את נ י צ ו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ר' חנוכה, ירוש' תעני' ד ח). לא שנו אלא שאין נ י צ ן ניפר אבל נ י צ ן ניכר יוצאין עליהן (ר' יוחנן, מו"ק ו.). התפוח הזה משעה שמוציא נ י צ ו ועד שגומר פירותיו חמשים יום (ר' עזריה, מד"ר שה"ש, כתפוח). — ובסהמ"א: וקפריסין הן נ ין שעל ראשן של אבינות כ נ ין של רימון הנקרא ורד (תפו' הגלו', הרכבי, סי' מעח). כגון נ ין של רמון ושל תמר עלין דקין שעל הפרי בראשו (ר' גרשון, חול' קיח.). — ואמר המשורר: הרי בשמיה מרעה עפרים נ צ י כרמיה נרד עם כפרים (ר"י הלוי, נודע בכל המון).

*נִין חָלָב[1]), — שם צמח, מין ירק טוב הריח ישתמשו בו לתבלים ולרפואה, :Petersilie; persile; parsley, העולשין והכרישין והרגילה ו נ ין ה ח ל ב[2]) (שביעי' ז ח). את שדרכו לאגוד אותו בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרישין ו נ ין ה ח ל ב[2]) (שם ח ג). ושאר כל ירקות שדה חוץ משמרקעים ופטריות ר' יהודה אומר חוץ מכרישי שדה והרגילה ו נ ין ה ח ל ב ר' שמעון אומר חוץ מן העכביות (עוקצ' ג ג).

*נִין (ניין) שורה, — חוליה קטנה שבסוף י"ח חוליות שבשדרה: אפילו נ י ין[1]) שורה שממנו הקב"ה מ י נ ין את האדם לעתיד לבוא נמחה מאיכן הקב"ה מ י נ ין את האדם לעתיד לבוא אמר ליה (ר' יהושע לאדריינוס) מ נ י ין[1]) שורה (מד"ר ברא' כח, הול' טיאודו').

נצא, ממנו נָצָא.

נָצָא, פ"ע, נָצֹא, תֵּצֵא, עָף, ובהשאלה נדד בחפזון, והוא אחד עם א.נצה עי' ערכו. fliegen; s'envoler; to fly: תנו ציץ למואב כי נָצֹא תֵּצֵא[2]) ועריה לשמה תהיינה (ירמי' מח ט).

---

[1]) בערב' בקדונש, מקדונש a), ועי' הערה לקמן.

[2]) פרש הערוך: פרחים לבנים ויש אומרים עשב בשתחתכו יוציא חלב, ע"כ. אך הרמב"ם פרש: הכרישין כראת' (בערב') וכו' ונין החלב מ ק ד ו נ ס עשב ידוע אצל הרופאין, ע"כ. וכך גם בפרושו למשנה עוקצ' בגוף הערבי תרגם נין החלב אלמקדונס, וז"ל: ואסתת'ני ר' יהודה מן בקול אלפחץ באל כראת' אלפחצי ואלרגלה ו א ל מ ק ד ו נ ש, — ובעבר': והוציא רבי יהודה מכלל הירקות המדבריים כרישי שדה והרגילה ו נ ין ה ח ל ב. — ומה שכתוב בתרגום העברי של פרוש המשנה של הרמב"ם בדפוסים: ונין החלב הנקרא בערב מחל"ב אינה אלא טעות סופרים במקום „ מ ק ד ו נ ס " וכן הגיה ר' שמואל לירמא בהגהותיו לכ"י. ובתרגום העברי של פרוש הרמב"ם למשנה שביע' פרק ח: וכרישין הוא הכרתי ונין החלב נקרא בלשון ערב מ ח ל ב ו כ ב ר פ ר ש ת י ש מ ו ת ם (בפרק ז ח), וצ"ל: מ ק ד ו נ ס, בהתאם לפרק ז, וכן הגיה ר' שמואל לירמא ע"פ כ"י. וכך גם בערוך תלמודי ערבי למחבר בלתי ידוע, כ"י בריט' מוז': נין החלב א ל מ ק ד ו נ ס והו נבאת משהור ג'דא ענד אלאטבא, ע"כ. ובעבר': נין החלב הוא המקדונס והוא עשב מפורסם מאד אצל הרופאים. וכבר דחה ר' תנחום הירושלמי את פרוש נין החלב במשמ' מחלב, אמר וז"ל: נין החלב הו א ל מ ק ד ו נ ס וקאל בעצ' אלשארחין הנה מחלב וליס הו צחיח לאן לם יד'כר נין החלב אבדא פי סאיר אלפקה אלא מע אלבקול ואלנבאתאת אלתי תוכל ואלמחלב ליס הו בקל ולא יוכל פאנדצ'ר קולהם שמרקיעין ופטריות וכרישי שדה והרגילה ונין החלב ושרה שמרקעין בצל ברי ורגילה אלרג'לה וליס לאלמחלב מעהא ולא מדכל פאד'ן נין החלב אלמקדונס, ע"כ. — ובעברי: נין החלב הוא מקדונס ואמרו קצת המפרשים שהוא מחלב ואין זה נכון כי לא יזכר נין החלב לעולם בשאר המקומות במשנה אלא עם הירקות והעשבים הנאכלים והמחלב אינו ירק ואינו נאכל וראה אומרם שמרקעין ופטריות וכרישי שדה והרגילה ונין החלב ופרוש שמרקעין בצל מדברי ורגילה הוא רג'לה (בערבית) ואין למחלב שום שייכות עמהם ואם כן נין החלב הוא מקדונס. ולזה הסכים עמנו' לו Flora 3,426. ובמכתב פרטי העיר הרה"ת לו וז"ל: "בלי ספק היתה להרמב"ם בשביעית ח ג, גירסא אחרת אשר פירש אותה מחלב, האמת עם ר' תנחום שמחלב אין לו שעור בין העשבים ע"כ הגהתי ב .Zeitschr. f.) Sahlep (b כלומר סחלב a) מחלב Farb. Pfln. Semitistik I.119, Flora 2,297; השדה ח"ח חוב'ו לה וח"ב כט).

[1]) [בדפוס הגרסה לוז. ובילק' אפילו לוז של שדרה אפילו נין שדרה. ועי' ערוך ערך נין ובהערה של טיאודור.]

[2]) [רש"י מפרש: כי במעופה וחפזון תצא בגולה ויהיה נ צ א בגזרת נוצה כן חברו מנחם, וכן כי נצו גם נעו, ע"כ. ורד"ק בפירושו: ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הנוצה כי בכות הנוצה יעוף העוף לפיכך ממשל ההליכה המהרה בנוצה. ו נ צ א מקור והאל"ף תמור' ה"א, וכן ת צ א והיה משפטו תִּצֶּא בדגש

---

a) بقدونس, مقدونس

a) محلب b) سحلب

נצב[1], ממנו נִצָּב, מַצֵּבָה, מַצֶּבֶת, א.נְצִב, ב.נִצָּב, ג.נִצָּב, ד.*נִצָּב, נְצִיב, *נְצִיבוּת.

נָצַב, קל לא נמצא.

— כפעל׳ נִצַּב, — עי׳ יצב.

א. **נְצִב**, ש״ז, — ממונה על העובדים Vorsteher; gouverneur; prefect : ויען דואג האדומי והוא נִצָּב על עבדי שאול (ש״א כב ט). ולשלמה שנים עשר נִצָּבִים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו (מ״א ד ז). ועזריהו בן נתן על הַנִּצָּבִים (שם ה; גם ה ז; ל; ט כג). — נִצָּב מלך, העֹמד במקומו ושלט במקומו : ומלך אין באדום נִצָּב מלך (שם כב מח).

ב. **נִצָּב**, — א) יד של חרב, חנית, סכין וכדומ׳[2] Griff; poignée; hilt : וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו : ויבא גם הַנִּצָּב אחר הלהב (ספטי׳ ג כא-כב). — ובמהמ״א : סכין שנשמט מן ה נ צ ב או שנפגם אין מחזירין אותו (רמב״ם, כלי המקדש א טו). ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו ה נ צ ב של עץ וכן כל כיוצא בזה (הוא, שאלה ופקדון א ז). — ואמר המשורר : צואר עופר ולחי שושן על עמוד משיש נצב ובכפו כום חמר ידמה ללהב וזרועו נ צ ב (רמב״ע, תרשיש ג פ). ומי הוא זה אשר יעמוד לפני ומי הוא אשר יסבול להבי והשטן אשר יעמוד ירופף ל נ צ ב י ויגיע אליו להבי (רס״ע אבן דנאן, סיר, חמדי גנוזי, מאמר בקורת xx). — ב) *חלק מחלקי המטה, כל אחת מארבע הלשונות שהמטה מחוברת מהן : יעשה ארבע נ צ ב י ם מרובעים וכו׳ ואלו הד׳ נ צ ב י ם הם אשר יתחברו המטה עד

בפלס ת ט ה אלא שבא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים, ע״כ. וכך ריב״ג בשרשיו. וי״ת ארי מגלא תגלי, גרס כנראה : יָצֹא תֵצֵא מלשון יציאה. וכן סומכ׳ ἐξόδῳ ἐξελεύσεται ועקי׳ תרגם נָצֹא מלשון נץ ופרח, ותצא מלשון יצא : ἀνθοῦσα ἐξελεύσεται, וכך הירונ׳ florens egredietur, והפש׳ : מטול דמחרב חרבא, כנראה גרס נָצֹה תֵצֶה מן ב.נצה, מקביל ל-„ועריה לשמה תהיינה" הבא. וכן גם מהחדשים, עי׳ Schwally, ZAW 1888, 197.]

[1]) גם בכנע׳, בארמי׳ ובערב׳ נצב a)

[2]) עי׳ רדב״א, אגרון, לקו״ק קמו : בשער נץ ויבא גם הנצב דכלהם א ל נ צ א ב כלף אלתאד אסם ערבי כמא דכרנא, ע״כ. ובערב׳ עֻצָּאב b) יד הסכין.

a) نصب b) عصاب

שיעמידו לה צורת הרבוע וישימו נ צ ב אחד קים בכל זוית וזוית מזויות המטה וכו׳ ואלו ה נ צ ב י ם הן אשר יקראו לשונות (הרמב״ם כל׳ יח ה).

ג. **נִצָּב**, ת״ז, לנקי׳ נִצָּבָה, — מי שהבריא ממחלה קשה והתחיל לעמוד על רגליו : כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער (הנעדרות) לא יבקש והנשברת לא ירפא הַנִּצָּבָה[1] לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל (זכרי׳ יא יו).

ד. ***נִצָּב**, ת״ז, לנקי׳ נִצָּבָה נִצֶּבֶת, מ״ר נִצָּבִים, נִצָּבוֹת, — א) בהנדסה ותשבֹּרת קו נִצָּב, קו ישר מְאֻנָּךְ Vertical : תדע לך שכל עמוד או קו העומד בקומה זקופה בלתי שום נטיי׳ לצדדין יקרא עמוד ה נ צ ב וכו׳ וגם יש לך לדעת שקו העומד הזקוף כיושר שהוא קו א״ב שבצורה יקרא קו ה נ י צ ב (דוד גנז, נחמד ונעים, רעח). — ובפרט זוית נִצָּבָה, נִצֶּבֶת, זוית המתהוה על ידי העמדת קו מאנך על גבי קו מאזן, בהבדל מן זוית חדה, וזוית מרווחת או פתוחה rechter Winkel; angle droit; right angle : שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה, החדה, הפתוחה, איזו היא נצבה שני צדיה הקצורים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון (משנת המדות ד א). והזוית שהיא עומדת בין הקצורים היא הנצבה והיא חצייה של מרובעת שהיא משונה בצלעים וישרה בזויות (שם ג). והזוית שלש מהם זוית נצבה והיא המדה הישרה אשר כל הזויות מוקשות אליה וכל אחת מהם שוה לאחותה (ראב״ח הגסיה, המשיחה והתשבורת א 10). והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות שכל אחת מהן זוית נ צ ב ה (שם 11). מרובע רבוע והוא אשר כל צלעיתיו הארבע שוות זו לזו וכל זויותיו הארבע נ צ ב ו ת (שם 19). כשיעמוד קו ישר על קו ישר והי׳ השתי זויות שמשתי צדדי הקו העומד שוות כל אחת מהן היא זוית נ צ ב ת (אקלידי ליהודה הכהן). כשיקום קו ישר והיו השתי זויות שמצידי הקו העומד שוות כל אחת מהם היא זוית נצבת הקו הקם על הקו יאמר לו העמוד הזוית שהיא גדולה

[1]) רש״י : הנצבה שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט. [ואולי הנצבה פירושה הנחלה, כמו בערב׳ נַצִבַ a) היה חולה ועיף, ומקביל ל„הנשברת"]

a) نصب

מנצבת יאמר לה המרווחת ושהיא קטנה מנצבת יאמר לה החדה (הקדי' איקלודוס כ"י כזכתנזי, רומא). ראה בעין שכלך אתה הקורא ספרי זה איך יצא לך מן הסדר הנפלא בצורת שני משולשין מקבילין נצבים חזויות ושניהם מרובע (דונש בן תמים, פרנ' ספ' יצירה כג). כאשר נאמר לנו בזה המשלש רמוז אליו למה היו זויותיו שוות לשתי נצבות לא נאמר בתשובת זה מפני שהוא מעץ או מנחשת אלא מפני שהוא משולש (כל מלאכת ההגיון, תמופת לד:). וכן יאמרו הפילוסופים שהמציא מרובע שאלכסונו בצלעו או זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וביוצא בהם (ר"ס א"ת, מו"נ ג טו). עצם שיש לו התפשטות בשלשה צדדים ואפשר שינוחו בו שלשה קוים נכרתים על זויות נצבות (הרלב"ד, אמו"ר א א). שאין דרך שיגיעו ימים יאמן בהם אמונה אמתית שכל משולש זויותיו חשלשה ודולות או קטנות יותר משתי נצבות (סס ד ג). יש שיהיו שני הקוים הנפגשים ההם ניצבים זה ע"ז כמו עמוד וכו' תקרא זוית ניצבת (ר' יצחק היסראלי, יסו"ע א ב). שלא יתפאר לעולם שזויות המשולש אינן שוות לשתי נצבות ושפלפל לא יחמם לפי שסבתם ידועה ומושכלות (ר"י אלבו, העקרים א יז). — ב) °בדקדוק כמו הוה, בינוני: ואין שם בעולם פעל נצב כי הזמן נחלק לשני חלקים עבר או עתיד ואין בו נצב (דרכנבורג, הורית הקורא 13). ויבדיל בו עבר מן הנצב ומן העתיד כי הזמן על שלשה דרכים עבר ונצב ועתיד וכאשר תבנה אלו הזמנים על שֵם וכו' ותאמר על זמן הנצב דֹבֵר דֹברת דֹבְרים (מקורה לוסוט קאלי במסורת גינזבורג ג רפא). עבר נצב ועתיד (סס). —°מִלָּה נִצֶּבֶת, [1]) מלה המסמנת את הפעול: ותבא (האות ל) על המלות הנצבות כמו אם תהיה לטוב לעם הזה (דרכנבורג, הורי' הקורא 20). —ג) °בנעימת הקול, המדרגה הבינונית בשלש מדרגות הרמת הקול [2]): והיו על פה כותבין תיבות הפיסוק בלא מלכים ולא טעמים וקורין אותו כתקון כמו ששמעו ממשה בדרך הרום ובדרך שחיה ובדרך נצב ומוציאין אותו על הענין (סס

[1]) בערב' מנצוב a). עי' הרקמה שער ו דף 15.

[2]) [כך בערב' נצב b); אלוקע אלחפ'צ' אלנצב. c) ויש מיחסים משמעה זו לנצב סלה, תהל' לט ו, (הקבל פ' יג) נגינה במדרגת הנצב, עי' E. Hommel, Heb. Lautlehre, 152]

a) منصوب b) نصب c) النصب

54). ודע כי יש לאלה המלכים דרכים נסוכים אחת באחת נסמכים ועיקר תולדותם על שלשה דרכים דרך הרום ודרך נצב ודרך שחיה (סס 56). כבר אמרנו שהטעמים נחלקים לשלשה חלקים חלק ראשון נעימתו דרך גובה והם פזר תלשא וטרס וכו' החלק השני והוא דרך נצב והם שלשה יתיב וזקף ואתנחה (סס 90-93).

נצ"ב,—ר"ת: נכסי צאן ברזל.

∞נְצָבָה, במשמ' עמידה על דעתו; Entschiedenheit; fermeté; resoluteness: נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו כבר בעתונים ובספרים.

א. נצה[1]), ממנו א. נָצָה, נוצה.

א. נָצָה[2]), נָצו,—כמו נָצָא, עוף, ובהשאלה נדד בחפזון: fliegen; s'envoler; to fly. סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו כי נָצו[3]) גם נעו (איכ' ד יה). —ובסחמ"א, ואמר המקונן: ומפעט קט תמנו ואבדנו ורודפינו נעים וגם נָצִים[4]) (קינה על גז' טולכיה, סכת ת"ז לקורות העי'. מהב' ו). עדי נצו גם נעו (אדם לבנאון, אוי"א מתים פ 131). שפתי היער נצו נעו (מיכ"ל, אהובה שונה). ועת אנוה שם נשאת על כנפי רוח על כתף חסים נצתה גם נעה (סס, חיי האכר). הרוח סואן נצו נעו עבים (סס, האניה). אך אתה ענק על חלקת מצחך אך נשרי שמים נצו גם נעו (סס, עוז הגבורה מיפי). —*פעי, יְנַצֶּה, נתן נוצה, עשה שיעוף — ואמר בן סירא: כי גדול יי' עושהו ודברו יְנַצֶּה[5]) אבירו (ב"ס גני' מג ה).

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) [ואולי כך באשור' במובן נס. עי', Del. 477 HWB. בארט Wurzeluntersuch. 31. משוה עם הערב' נצ'א a), מהר, התקדם.]

[3]) [מלרע, כך ריב"ג בשרשיו וראב"ע בפירושו, ורד"ק בשרשיו. ורש"י פרש ע"פ מנחם לשון סרחון ולכלוך כמו מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכלי'; ע"כ. וי"ת ארום אתקוטטו, מן ג.נצה. והשבע' ἀνήφθησαν — נִצְּתוּ, כאילו נצה-נצת. ובכ"י אחד נמצא נאצו. ויש מהחדשים מנסחים נָדו.]

[4]) [בהשפעת הזווג עם נעים כאילו מן נוץ.]

[5]) [כך בגליון במקום ינצח שבגוף הכ"י. ואולי זה הפעיל: יְנַצֶּה.]

a) نصو

ב.נצה, ממנו ב.נצה.

ב.נצה, פ"ע, תצינה, wüste werden; désoler; to fall in ruins, נצתה העיר, חרבה, שממה: עלה אריה מסבכו ומשחית גוים יצא ממקומו לשום ארצה לשמה עריך תצינה מאין יושב (ירמי' ד ז).

—נפעי נצה, נצתה, — נצתה הארץ, היתה שממה וחרבה: ותהי להשאות גלים נצים ערים בצרות (ישעי' לז כו). על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עבר (ירמי' ט יא). וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה[1]) מבלי ישב (שם ב יה). כי נוף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב (שם מו יט).

ג.נצה[2]), ממנו ג.נצה, מצה.

ג.נצה, קל לא נמצא.

—נפעי, נצים, ינצו, — נצו שני אנשים, נתקוטטו, רבו, התכתשו, הכו זה את זה: והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב יג). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה (שם כא כב). ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי (ויקר' כד י). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו (דבר' כה יא). ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם ויכו האחד את האחד וימת אתו (ש"ב יד ו).— ועתיד מקצר *תנץ,—ואמר בן סירא: אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש עץ (ב"ס גני' ח ג). — ובסהמ"א: אע"פ שהגלוי נראה כי נקרתה האשה בדרך מקרה אך לא צדו הנצים לחרגה נתחייבו בעבור כי נצו בדרך רשות הרבים (ר' אהרן הקרחי, ספי' ג"ע דיני מומים). במשתה היין אל תוכח רעך ולא תפריענו בשמחתו לא תגלה מומיו ואל תנצה באיש והוא לבוש אדום (צ"ז, ב"ס לא לח-לט).

—הפעי', הצה, הצו, הצות, הצתם,—הצו על, כמו נפעי: הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יי (במדי' כו ט).— ובמשמ' והצת את, עשה מלחמה עם אויב: מכתם לדוד ללמד בהצותו[3]) את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגי מלח שנים עשר אלף

---

[1]) [כך הכתיב, והקרי: נצתו מן יצת.]

[2]) [כך בארמ' נצא.]

[3]) [ויש מחדשים המנסחים ב ה כ ו ת ו, עי' ש"ב ח ג-ה.]

(תהל' ס א-ב).—ואמר הפיטן: והצו דברי ריבות אצו פתח חרבות והמציאו צרות רבות והשכו הרואות בארבות (מכתם בר מכיר, יוצ' אין מושיע, שבת חנכה).

—פעי', *נצה, מנצה,—כמו הצה: טורפיהם (של היהודים) שלו מקצה אל קצה יום יום לוחמם מנצה יד פורשים מלחץ ליצא (חזון חזן, סליח' ה עי"ח). לרע רצים ולאיד דצים מדנים בין אחים מנצים נותני מחלוקת וגדר פורצים (יוצ' א שבועי, אטוס ספתיך).

— התפ', *התנצה, מתנצין, *מנצין, — כמו נפע': ומעשה באחד שהיה הולך מארץ ישראל לבבל כשהיה אוכל לחם ראה שני צפרים מ ת נ צ י ן זה עם זה הרג אחד מהם את חבירו הלך והביא עשב והניחו על פיו והחייתו (מד"ר במדב' יח). — ובסהמ"א: מעשה בספינה אחד שהיו מ נ צ י ן[1]) בו שנים זה אומר שלי וזה אומר שלי היא (תלמידי ר' יהודאי, הל' פסוק', ממוכות 69). מעשה במצודה שהיו מ נ צ י ן[2]) עליה שנים הלך אחד מהם ומסרה לסרדיוט של מלך (שם 65).—ואמר הפיטן: מה אעירך מאומה מלהרצה נתונה ביד מריב ומתנצה (ר"א קליר, קנות איכה אספתו).

נצה[3]), ש"ז, נצתו, — כמו ב.נץ. נצת הגפן, Blüte; fleur; blossom: כי לפני קציר כתם פרח ובסר גמל יהיה נצה וכרת הזלזלים במזמרות ואת הנטישות הסיר התז (ישעי' יח ה). — ובזית: יחמס כגפן בסרו וישלך כזית נצתו (איוב טו לג). — ואמר המליץ: במחבא רוחו יודעת כי כחתף תגוע טרם תיישש כ נ צ ת הזית המושלכת באיביה (קטע כ"י מספ' הגלוי לרס"ג מאגנ"י).

נצה, נוצה, נוצתה,—מה שמכסה את עור בעלי הכנף: והסיר את מראתו בנצתה והשליך אותה אצל המזבח (ויקר' א טז).—ועי' נוצה[4]).

---

[1]) בהבלעת ת' התפע' בנון. גוף המעשה בגמ' (ב"ב לד:) בארמ': ההוא ארבא דהוו מ י נ צ ו עלה בי תרי האי אמר דידי היא והאי אמר דידי היא.

[2]) גוף המעשה בגמ' (ב"ק קיז.) בארמ': ההוא שיתא דהוו מ נ צ י עלה בי תרי וכו'.

[3]) ואולי הוא שם היחידה של נץ, כמו: אני—אניה, שער — שערה. עי' Stade, Heb. Gram., 185.

[4]) [כך הכתיב והנקוד בנסחה המסורה, ובנסחה השמרונית בנצתו. ונחלקו הקדמונים במשמ' מלה זו. השבעי' תרגמוה במשמ' נוצות העוף, וכך חכמי התלמוד: והסיר את מראתו בנוצתה זה הזפק יכול יעקור (או י ק ד י ר) בסכין ויטלנו ת"ל בנוצתה יטלנה עם הנוצה (ספרא ויקר' ז ח; זבח' סה.), והוסיפו בגמ' זבח' שם: דבי

*נָצוֹחַ[1], ש"ז, ומ"ר נְצוֹחוֹת[2],—מְנַצֵּחַ, ובהשאלה: אדם גדול, מפורסם: הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ איזה זה משה ואהרן[3] (מד"ר שה"ש, הכלכים).

*נִצּוּחַ, ניצוח, ש"ז, מה"פ מן נִצֵּחַ, נצחון, Triumph; triomphe: בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים בניצוח[4] בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (ריב"ל, פסח' קיז. ירוש' סוכ' ג יב: מגי' א יח). ניצוח וניגון לעתיד לבא (שם). (כתוב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף אל תהי קורא כן אלא לניצוח אריב (פסיק' רבתי ט). למי שניצחו לנצח נצחים (מדרש תהל' ד ו, הוצ' בובר).—ואמר הפיטן: ידעו כת נצות נהילי רחצו והוכו כל קהלי (ר"א קליר, אגילי עם, יוצ' לשבת פרה). קמתי נצות קרוצתי מספרת פתחתי סגוב תהלתו מוסרת (במעין בר יצחק, שני שדין, יוצ' לשבת מוהת"ש). מאורי זקות חלצון מראה בוק כידודיך נגידי פנים וחיצין נצות עוז ידידיך (מנחם בר מכיר, יוצ' לשבת הפסקה א, מאלכי לגאות). פהקת אור שהריך זרוע לאם משחריך באי בנצוח לשחריך (משולם בר' קלונימ', אפיק רכן, יוצ' ליום ב פסח).— ומצוי הרבה בסהמ"א: הלא ידעת כי הנצוח אינו מרוב חיל (יוסיפון פז). תנני מאשרך אדני בסתר הנצוח ותגבורה .אשר נתן לי אלהים בראשית מלחמתי (שם פג). שנותן ניצוח לבריותיו שינצחוהו (רסב"ס, פסח' קיט.). גם פעמים רבות יבחר לו האדם לעזוב מזון יום או יומים בשביל שיגיע בו אל ענג הנצוח לנצח חברו בשחוק הקוביא (ר"א בר חסדאי הלוי, מאזני צדק לאלגזלי, 13). התבונן כי זה העולם בנוי על הנצוח וכל דאלים גבר ואל ההויה והנצוח יכסוף כל דבר ודבר (רס"ט פלקירא, המבקש כו). ואמר יש גבורה וחיא המצרכת האדם לכעום ולבקש הנצוח ולהחזיק כבהמה וכחיה (שם כה). וכמו הניצוח הפלגת הזריזות כן החישק הפלגת האהבה (מ. אלדבי, ש"א, שבילי אמונה, שביל השמיני).—וגם בדברים מפשטים: לא היה נראה הלובן מפני נצות השחרות (מקור חיים לרשב"ג ד).—ובפרט נצוח בוכוח דברים, בטענות ותשובות ארות ענין מחענינים, ארות שאלה עיונית וכדומ': שאין ראוי למעיין בדברינו שירדפנו תחת אהבתנו אותו וכוונתנו להועילו לטעון על דברינו בסבות הנצוח (רלב"ג, הקד' מלחמ' ה). איש חכם מתוכח עם האויל וזה האויל כיון שאינו יודע כל כך עושה צורות מעצמו לרמות החכם ששם וזחו ורגו ושחק האויל ואין לו נחת והם מרדפי הניצוח (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כט ט). אם תכיר צדק מלי ותכחישני דרך ניצוח לומר כי שקר הם (רסב"ן דוראן, אוהב משפט לאיוב לו ד קפח:). הטענות האלה כלנה עם היות בהן קצת מדרכי הנצוח אינן מופתיות ולא יתנו האמת מכל צד (ר"י אברבנאל, ספר מפעלות אלהים מאמר ט ח). שלא יהיה חלוק בדעתו בקדוש החדש מדעת הקראים לפי אחת מן הדעות וכו' או שמבקש להשתרר במעלת הנצוח (ר' אהרן הקראי, ג"ע, קדוש החדש י). לא לכונת נצוח (המאירי, פי' על משלי י). ולהיות כל הדברים הנאמרים בזה הספר בנויים על יסודות מושכליים כתוביים ומקובליים הנעלים הניצוח והראיות אולם חוקים בעז"ה כמופתי הלמוריים (ריב"ל, תעודה בישראל, הקדמה XVIII. וילנא).— אוהב הַנִּצּוּחַ, אהבת הַנִּצּוּחַ, התשוקה לנצח את זולתו בטענות ותשובות: וחבר החכמה צריך שלא יהיה מקנא ולא אוהב הנצוח ולא רוע הטבע וכו' וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה והנצוח ועוזר את חברו (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה 17). מי שם מגמת עיונו לתאוות הענינים החמריים ואהב הנצוח ולא יביט במחקרי החכמות (ר"י פרובינצאלי, פו"ת בלמוד החכמות ד"ח 10). אמר המלך הלואי שתדעו

ר' ישמעאל תנא בנוצתה בנוצה שלה קודרה בסכין כמין ארובה. ע"כ. ובמשמ' זו תרגמו השבע' וסומכ' ותיאוד' והולג', וכך רוב המפרשים הקדמונ' (ריב"ג, ראב"ע, רד"ק ורמב"ן) והחדשים. אך אונק' תרגם: ית זפקיה באוכליה, ר"ל צואת העוף הנמצאת במראה, ובמלה זו ת"א גם המלה פֶּרֶשׁ (ויקר' ח יז), וכך הפשי': קורקבנה באוכלה. וכך אבא יוסי בן חנן: נוטל את הקרקבנין עמה (ס"כ שם, זבח' שם). וכך תרגם רסע"ג בערב': קאנצתה, והוא הקרקבן. וכן רש"י אמר וז"ל: בנוצתה עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העורף, ע"כ. והסכימו לפרוש זה קצת החדשים ואמרו שהוא נגזר מן שרש יצא ונצטמצם מן נוצאה (ע"י ד"ר הופמן במסכת ויקרא, תרגום עברי, דף 10). אבל זו גזרה דחוקה, וראשוני המדקדקים שלנו הביאו שם זה בשרש נצה.]

[1]) בארמ' נְצוֹחָא, ובסורית נְצִיחָא.

[2]) משק' לָקוֹחַ, לְקוּחוֹת, וכדומ'.

[3]) [ויש רמז בזה למשמ' נצח בסורית, גידול הצמח ופריחתו.]

[4]) [דרש מן „למנצח".]

להשיב כי לא לאהבת נצוח באתי (ר״ש אבן ורגה, שבט יהודה מ). אמנם הנצוח לא בלבד יערב לאוהבי הנצוח לבד אמנם יערב לכל בני אדם בכלל וזה כי הנצוח הוא תשוקה אל ההתנשאות אשר הוא הנכסף מכל בני אדם (יהודה מסיר ליאון, נפת צופים, ב ה 67). כי אני ירא לנפשי פן תעירו ותעוררו בנפשי מדת הנצוח או האיבה (ר״י סטנוב, דברי ריבות ח״ב ה ג.).—ומלאכת הַנִּצּוּחַ, בחכמת ההגיון: ואנית הלשון העמוק והמלות הנכריות והמופתים ההולכים על דרך מלאכת הנצוח שקורין אותו אנשי חכמת הדבר בלשון ערב אלגדאל (ר״י א״ת, הקד׳ חו״ה לר׳ בחיי). ובאשר תהיינה הקדמות ההקש או אחת מהן מהמפורסמות נקראוהו הקש הנצוח ועשית אלו ההקשים וידיעת תנאיהם היא מלאכת הנצוח (מלות הגיון ח). ישתמשו בהם עד שתשלם מלאכת הנצוח (רש״ט אבן פלקירה, ראשית חכמה 30). כל סדרי הדברים אשר בהם תשלם מלאכת הנצוח ובלשון יון טוביקי (שם 38).—ספר הנצוח: וזכרם ארסטו בספר הנצוח (הרלב״ג, אמו״ר 65). ובספר הנצוח ביאר ההקש אשר שתי הקדמותיו או אחת מהן לקוחה על צד הפרסום (רמב״ם, דרכי נעם ז:).

*נִצּוּחִי, ת״ז, לנקב׳ נִצּוּחִית, ונ״ר נִצּוּחִיִּים, נִצּוּחִיּוֹת,—של נִצּוּחַ, טענה המנצחת בוכות: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעאיות או שיריות (ר״י א״ת, כוזרי ה יב). המלאכות החמשה שהם המופתית והנצוחית וההטעאה וההלצה והשיר (כל מלאכת ההגיון ב.). ואולם הסדרים אשר בהם ישתמשו ההקשים הנצוחיים וההלציים הנה אינם הכרחיים בשלמות (שם כה). והכח הנצוחי בכאן תועלת גדולה (שם נט). לא נהיה בטוחים כשנבקש האמת שלא נשמש הדברים הנצוחיים ואנחנו לא נרגיש שהם נצוחיים וידחו אותנו מאמת אל המחשבות החזקות שאפשר שאינן אמתיות (רש״ט אבן פלקירה, ראשית חכמה 39). ויקרא ההיקש המחובר ממנה נצוחי מפני שהוא טוב להתוכח עמו ולנצח האדם את חבירו (שם 41). מיני הויכוח הן ד׳ ואלה שמותם נסיוני נצוחי ומתוחבל ותלמודי (ר׳ יצחק לטיף, אגר׳ התשו׳ 49). והנצוחי הוא שמכיר בו שהוא חכם ויתוכח עמו כדי לנצחו ולהחליש דבריו (שם). אני אין מדרכי להעמיד ולקיים הפתיות בערמומיות הנצוחיות וכו׳ לי גבורה אמתית לא כמלאכת הניצוח שהוא תחבולה (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח יב). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור ההגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר״י דון יחייא, פי׳ ה׳ מגלות, שה״ש א). וטענה זו מיוסדת על אדני הקדמה נצוחיית מורגלת אצל הפילוסוף (כוזרי, קול יהודה א כח:). ועל פי הפילוסוף עצמו בספר הנצוח היתה שומה כי ההקדמות הנצוחיות תשקלנה בפלס הרים גבוהים של ימי החכמה (שם כב). המבקשים למצא תכלית וסוף לעיונים העליונים בדרכים נצוחיים (כסאי לבית דוד א א ה:)

*נִצּוּל, ש״ז, — שה״פ מן נִצֵּל: הקשרתי יפי כתרים חמדת נצול מצרים הקימותי ברית בתרים נאו לחייך בתורים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ לשבת חוהמ״פ). ותנני חן מוצהב בנצול צול והב וכביר הצביר יהב תורי זהב (רשב״י הבבלי, אור ישע, יוצ׳ ב׳ פסח). — והשתמשו בו בזמן האחרון במשמ׳ השתמשות באיש יותר מהראוי בלי צדק וכדומ׳: Ausbeutung; exploitation.

*נְצוּלָה, ש״נ, — אוצר של תבואה שֶׁנִּצְלוּהוּ ונשאר רֵק: עשאוה (את מצרים) כנצולה[1] שאין בה דגן (ברכ׳ ט: פסח׳ קיט.).

*נִצּוּץ, ניצוץ ש״ז, — שה״פ מן נִצֵּץ: אך על הניצוץ אמר כעין נחשת קלל (רד״ק, פי׳ המרכבה בסוף פרושו ליחזק׳).

*נִצּוֹק,[2] ניצוק, ש״ז, — קלות של נוזלים, Strahl einer Flüsigkeit; jet de liquide; jet of liquid: הניצוק והקטפרס ומשקה טופח אינן חבור (טהר׳ ח ט). אומרים צדוקין קובלים אנו עליכם שאתם מטהרין את הניצוק (ידים ד ז). קורע אדם עור שעל פי חבית של יין ושל מוריים ובלבד שלא יתכוין לעשות נצוק[3] (תוספת׳ שבת טז [יז] יג). נתן הזפת והשעוה בין במקום הנקב בין במקום הניצוק הרי אלו אינן חוצצין (שם, מקואות ו [ז] יט). יש נצוק לאוכלין או אין נצוק

---

[1]) [כך גרסת רסע״ג בגוף פרושו הערבי למס׳ ברכ׳ כ״י גני׳ (הוצ׳ רס״א ורטהימר), וכך גרסת רה״ג בתשו׳ הגאו׳ (הוצ׳ הרכבי, סי׳ שלח), וכך גם בתשו׳ הגאו׳ כ״י גני׳ (הוצ׳ גינזבי׳ דף 323), וכך גם בערוך. ובנוסח׳ הש״ס כמצולה, ובקצת כ״י כמצודה שאין בה דגים, עי׳ ר״ס. ופרש רסע״ג מנספ אלבר, ר״ל מקום מורה התבואה ובעין זה רה״ג חצר של גרן שניטל כל מה שיש בה נקראת בלשונם נצולה.]

[2]) נפעל בינוני מן צוק-יצק.

[3]) כך בתוספת׳ כ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובספרי הדפוס זנוק, וכך גם בכ״י וינה.

לאוכלין (רמי בר חמא, גזיר ב:). — יבבהמ״א: המודד לעכו״ם לתוך כלי שבידו ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהיה נצוק חבור ויאסור עליו מה (רמב״ם, מאכ׳ אסו׳ יב יב). גוי נגע ביין שבחבית ע״י ניצוק ובאותו העיר רגילים למכור היינות לגוים מעט בזול (סו״ת תרומת הדשן כד). פסקו הקלוה של יין שיורד מכלי העליון לתחתון כלומר שיפסיק מי הקלוח העליון עד שתגיע לתחתון שלא יחובר התחתון לעליון בניצוק הקלוח (ספר האורה, סי׳ קח 214).

א׳ **נָצוֹר**, ס״ז, מ״ר נְצוּרִים,—מקום שמור וטמון באדמה, מערה: הישבים בקברים ובַנְּצוּרִים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגולים כליהם (ישעי׳ סה ד).

ב׳ **נָצוֹר**, ס״ז, מ״ר סמי׳ נְצוּרֵי,—שריד ופליט שנשתמר מכליה: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצורי [1]) ישראל להשיב (שם מט ו). והנשאר והַנָּצוּר ברעב ימות (יחזק׳ ו יב).

ג׳ **נָצוֹר**[2]) (נאצור), ס״ז, מ״ר נָצוּרִים (נאצורים), — מין ממיני המרסות, fistule: אם שיהיה כבר נתקשה הכשר המקיף בו (את השחין) יקרא נאצור הוא פשטולא והוא כאבוב ושפופרת נקוב (קאנון ד ד ג א). בשחיני התנכים ואכולם ונאצורים שבהם (שם ג ה ג). בנאצורים בטבעת הם פשטולאש הנאצור הזה יולד מהמורסות הנקראות יציאות (שם ג י ז יו). נאצור היא פישטולה וכו׳ יבריא מן הנאצורים הרעים הנושבים וביחוד אשר סביב הטבעת (פרקי משה כג נז). ולא יהיו הנאצורים האלה רעים ומתעברים (שם ג י, ד א).

נצח[3])**,** ממנו *נָצוֹחַ, *נִצּוּחַ, **נִצּוּחִי, א.נֵצַח, ב.נֵצַח, ג.נֵצַח, ד.נֵצַח, א.*נָצַח, ב.*נִצַּח, מְנַצֵּחַ, *נִצָּחוֹן, **נִצְחוּת, **נִצְחִי, **נִצְחִיּוּת, **נַצְחָן, **נַצְחָנוּת, **נְצִיחָה.

א׳ **נֵצַח**, ס״ז, נִצְחָם, — מיץ הענבים, ובהשאלה: דם האדם: Saft, Blut; jus, sang; juice, blood: פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נִצְחָם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישעי׳ סג ג). ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נִצְחָם (שם ו). — ואמר הפיטן: דרוש עלבונם מצר כוזה דרוך פורה ונצח יזה (אזון הקן, סליחי׳ ליום ה׳ עי״ת)—ואמר המשורר: נפלים שפלים נטמו נודדים הבל יהמו נצחם וכחם יתמו נמשל כבהמית נדמו (רסב״ג, אדני מה אדם). סותו ארם בדמעיו כי מעפעפיו יזה נצחו (רמב״ע, אל נא). יורה נקי לבב בעיניו גם יזה עלי הוד תארו נצחו (הוא, תרשים ד כז). אני באוני אצעקה לדוד יבוזה לקול שאוני יחריש ואיך יחזה עיני בעיני תגר והוא כצר יזה נצחי ואוני יענה בפני זה (ראב״ע, אני באוני). היך מחרף שמך נצח יזה ויגש אל מקום כבודך ואתה תחזה (הוא, איך אוכל). נשקי אשו צדקי ובו אחלש צרי ונצחם על בגדי אז (ר״י חריזי, הענק א כג). למען הוא שאר הדם ונצחו ועל רב תחלואיו הוא שלוחו (כי זנארה, סעסועים 164 הוצ׳ דודזון).

ב׳ **נֵצַח**[1])**,** ס״ז, נִצְחִי,—תקוה, תוחלת, Hoffnung; espoir; hope: וגם נֵצַח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם (ש״א יה כט). ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיי׳ (איכ׳ ג יח).—ואמר המשורר: כל איש אשר יפול במכמרתו שברו יהי אובד וגם נצחו (רמב״ע, תרשים ד כו). התקשי עוד רוחך עדי אבד נצחך ותם לריק כחך (ר״י הלוי, יונה פותה). אם מנכהי רגע סר הודך אבד נצחי (ראב״ע, אתה גומי). כצל אל חסה ותוקיו עשה כי הוא ויישר ארחך הוא נצחך הוא נכחך הוא בקרבך הוא סביבך (ראב״ע, אביר יאוה).

ג׳ **נֶצַח**, נֵצַח ס״ז, מ״ר נְצָחִים,—זמן רב, זמן בלי גבול, בלי הפסק, Dauer, Ewigkeit; perpétuité; éternité: —לָנֶצַח: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הֲלָנֶצַח תאכל חרב (ש״ב ב כו). נשבע יי׳ בגאון יעקב אם אשכח לָנֶצַח כל מעשיהם (עמו׳ ח ז). על כן תפוג תורה

---

[1]) [כך הקרי והכתיב נְצִירֵי. ובקצת ספרים גם הכתיב נְצוּרֵי. ויש מפרש כמו נִצְרֵי, ריבוי מן נֵצֶר, ענף, ומקביל ל„שִׁבְטֵי". עי׳ למברט REDJ. 45, 289.]

[2]) בערב׳ נאשׂור a), ואמרו המלוגים הערבים שהיא מלה זרה שנכנסה ללשון הערבית.

[3]) בערב׳ נצ׳ח׳, נצ׳ח b), הַזָּה, וכן בחבשית.

a) ناسور b) نضخ نضح

[1]) [כך ריב״ג בשרשיו: וליש ימתנע אן תפסר פי אבד נצחי רג׳אי מת׳ל ותוחלתי מיי׳ ולא פי וגם נצח ישראל מת׳ל ד׳לכ איצ׳א עלי מעני מקוה ישראל. ובעבר׳ ואינו נמנע לפרש באבד נצחי תקותי כמו ותוחלתי מיי׳. ולא גם בנצח ישראל על ענין מקוה ישראל, ע״כ. וי״ת אבד נצחי, הובד תוקפי, וכעין זה ראב״ע. ורש״י: אבד עולמי, מלשון ג.נצח. ונצח ישראל ת״י מרי נצחני דישראל. וכן רש״י. ועי׳ סגל, בפירושו לשמואל.]

ולא יצא לָנֶצַח משפט (חבקי א ד). בלע המות לָנֶצַח ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל פנִים (ישעי כה ח; גם כח כח; לג כ; כז יו). הינטור לעולם אם ישמר לָנֶצַח הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל (ירמי ג ה; גם נ לט). למה לָנֶצַח תשכחני תעזבני לארך ימים (איכי ה כ). כי לא לָנֶצַח ישכח אביון (תהלי ט יט). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לָנֶצַח (שם י יא; גם מד כד; מט י; נב ז; סח יז; עד י; עז ט; עט ה; קג ט). עד כזבים יאבד ואיש שמע לָנֶצַח ידבר (משלי כא כח). — וָנֶצַח כמו לָנֶצַח: וַיטרף לעד אפו ועברתו שמרה נֶצַח (עמוי א יא). למה היה כאבי נֶצַח ומכתי אנושה (ירמי טו יח). עד אנה יי׳ תשכחני נֶצַח עד אנה תסתיר את פניך ממני (תהלי יג ב). נעמות בימינך נֶצַח (שם טז יא).— עַד נֵצַח, עד עולם: תבא עד דור אבותיו עַד-נֵצַח, לא יראו אור (תהלי מט כ). — לְנֵצַח נְצָחִים, לעולמי עד: מדור לדור תחרב לְנֵצַח נְצָחִים אין עבר בה (ישעי לד י).—ואמר בן סירא: חשקה נפשי בה ופני לא אהפך ממנה... ולנצח נצחים לא אטה ממנה (ב״ס גני׳ נא יט).—ואמר המשורר: את מי זנחת נצח כי זנחתני לנצחים במי אנפת לעולם כי תאנף בנו לעולמים (ר׳ יוסף אבן אביתור, את מי זנחת). עשה מה שתמצא ידך בעולם הזה כאלו לנצח חיתך ועשה מה שתמצא לעולם הבא כאלו הגיע זמן מותך (ר״י בן זבארה, ס׳ שעשועים העבר׳ 78,2, דודסון).—°חיי נֶצַח: חיי רגע אגרשה וחיי נצח אדרשה (ראב״ע, אוכיחה בפי לומי). °נֵצַח נְצָחִים, כנוי לאלהים: יגעו כל הדברים מדלק אחר שבחיו מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו כשחקים מעפרים גבהו מנו ארחיו (ר״י הלוי, אמרות האל). ובכן הוא ידע גם את סוד הנצח (אד״ם לבנסון, הדעת וסמות ב). הנצח האיום מי ידענו מסתתר באל הוא מי ישיגנו מי יבין מה אתה מה אעידך אין ראשית אין קץ אין רחב אין ארך (יל״ג, בית מועד לכל חי, 28). — °משכן הַנֵּצַח, כנוי להקבר: פה על אדמת קדש תדרוך רגלך פה בית העולמים משכן הנצח (שם 26). עמד גבר יהיר אדם עז מצח פה שער שמים משכן הנצח (שם 28).

ד׳·נֶצַח[1]),—כמו נִצָּחוֹן: הרימה פעמיך למשאות נֶצַח[2]) כל הרע אויב בקדש (תהלי עד ג). לךָ יי׳ הגדלה והגבורה והתפארת וְהַנֵּצַח[1]) וההוד (דהי״א כט יא).— ומצוי בסהמ״א: ויִנס ויאולוס מפניו ויקח אלכסנדר את כל ארצו מידו וישב ויבא ירושלם בגבורה ובנצח (יוסיפון קמ). וגם פומפיוס חברך עשה נצח וגבורה במזרח ויכבש שנים ועשרים מלכים (שם רלג). שמעתי את כל התלאה אשר מצאתך ואת הגבורה והנצח אשר עשית במצרים (שם רלה). כי פעמים רבות שרפו את הסוללות באש ויעשו נצח וגבורה מחוץ לחומה (שם רסז). ועתה אחינו אם תמית את נפשך טוב לך מאשר תצא אליהם ולא יהיה להם נצח וגבורה ולא יתהללו (שם תו). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (ראב״ע, אעירה שחר).— ובלשון המקֻבלים, אחת מעשר הספירות: ואלו הן (עשר הספירות) הראשון נקרא כתר וכו׳ הז׳ נצח (בריית׳ מס׳ אצילות). חמש כנגד חמש כתר א׳ חכמה ב׳ חסד ג׳ ת״ת ד׳ נצח ה׳ כנגד חמש וכו׳ שהם תפארת נצח הוד יסוד מלכות (ראב״ד, פי׳ יצירה א ג). כתר חכמה בינה חסד ת״ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח״ל, חוקר ומקובל 66).

א·נָצַח, קל לא נמצא במקרא.

—פִּעֵל, נִצֵּחַ, לְנַצֵּחַ,—א) נִצַּח על פלוני, שקד עליו שיעשה כראוי, beaufsichtigen; surveiller; to superintend: ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לְנַצֵּחַ על מלאכת בית יי׳ (עזרי ג ח). לְנַצֵּחַ על עושי המלאכה בבית האלהים (שם ט). — ב) ולנצח בכלי נגינה: מאלה לְנַצֵּחַ על מלאכת בית יי׳ עשרים וארבעה אלף (דהי״א כג ד). ומתתיהו ואליפלהו וכו׳ בכנרות על השמינית לְנַצֵּחַ (שם יה כא). מן בני הקהתים לְנַצֵּחַ (דהי״ב לד יב). —ובסהמ״א: — ואמר המשורר: יבכו בני לוי עלי כנור אשר בו נצחו שירות וגם שררו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—ג) ובתו״מ במשמ׳ התרומם על פלוני, ובפרט גבר על אויבו והכריע אותו siegen; vaincre; to conquer: מלמד שכנס כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעונו על ישראל וכו׳ אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו באו וסייעוני (ר״י בן אלעזר, מכי׳ בשלח, עמלק א). מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.
[2]) עי׳ הערה לערך משואה.

[1]) [כך המפרשים הקדמונ׳, והחדשים פרשוהו במשמ׳ זהר הדר וכדומ׳.]

ושואלין צרכיכם מלפניו (מכי' בשלח, שירה ד). מידת בשר ודם מנצחין אותו ועצב (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, פסקי' קיט.). בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו [1]) וזה מבקש לנצח זרזירו (ר' חייא בר בא, ירוש' ר"ה א ג). דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי (יומי סט.). שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח (שם עג:). —ובספה"א: בתחלת המלחמת נצחו [2]) הכשדים ויפלו חללים רבים מגדודי מדי ופרס (יוסיפון יד). ויאחוז בידו כפות תמרים ויתענה בהם לדעת היִנצח את הקמי' עליו או אם ינצחוהו (שם סז). וילחמו מהבקר עד הצהרים וינצחו היהודים (שם קפט).— *וּלְנַצֵּחַ בכלי זיין: ויצו אספסיינוס ויבן על העיר מצור ויגש אליה את האיל הוא איל הברזל משחית את החומות ויחל לנצח באיל בקיר החומה (שם סלט). ותנצחהו קליאופטרה בזנותה ובכשפיה (שם רלח). ועל כן לא יתכן שינצח החלש את החזק (ר"י א"ת, כוזרי ה כ). אמר אני לא אבא בקרב אשר המנצח בו מנוצח (ר"י זבארה, שעשועים ז, 66, דודזון). כי גופך על תכונת השלמות נצב ומגזע המזג הממוצע נחצב ינצחו בך הכוחות הפועלים על הנפעלים (רש"ע פלקירא, המבקש כד). — וגם בְּוִכּוּחַ דברים בדבר עיוני וכיוצא בזה: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם (ר' יהושע, ב"מ נט:). אמר גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה נצחתכם (סנה' צא.). כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה וזה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים (ר' מאיר, סוטה לו:). אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד וכו' רצוני הוא שתנצחוני (פסיק' רבתי מ).— ואמר הפיטן: ואשף וחרטום לא ילחצוך וכל שם ולהט לא ינצחוך לא ינצחוך בל החכמים בל הקוסמים והחרטומים (שיר היחוד יום ה).— *וּבְוִכּוּחַ דברים: ואני לא אנצח לעצמי כי כבוד נפשי ומעלת מדותי אצלי יותר ככבוד משאנצח הכסילים בלשוני ובדבורי (ר"ש א"ת, מכת' הרמב"ם לר"י אבן עקנין). מי שרוצה לטעון בדברי החכמה אל תהיה מכוין לחלוק ולנצח כמו שעושין בעלי ההגיון שרוצים לנצח על כל פנים

1) עי' ב. זרזיר.

2) בדפו' פרנקפורט פרק ג נוצחו.

(ר"ז הלוי, פי' משלי ג). והטעם לך התרפס ע"י שתכניע לפניו תרהב רעך שתנצחהו בדברי פיוסים ותחנונים (ר"י בן כספי, פי' משלי ו ג). אמנם תדע לך כי הנצחון הגדול המנצח כל אלו הטענות ואלו העניינים הוא בהיות תורתו הקדוש' נתונה לישראל (ר"י גיקטיליא, גנת אגוז ב כב:). שיבקש השואל עם הדברים המפורסמים אשר יודו בהם כל בני אדם לנצח המשיב באותו הדבר אשר התערב המשיב וכו' ונקראת זו המלאכה מלאכת הנצוח מפני שכונת בעליה לנצח חברו באלו המאמרות (רש"ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 66). —*וְנִצַּח את חברו במשחק: וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך (רמב"ם, גזלה ואבדה ו י). שהוא (המשחק בקוביה) נסמך על דעתו שהוא ינצחנו (את חברו) (רש"י, ערובי' פב.). כגון שחק בקוביא וכיוצא בו שאינו יודע אם ינצח אם לאו (טור חו"מ, מכירה ר ז). ד)—*וְנִצַּח את האלהות, רומם והִלֵּל ושבח אותו, או הבריז עליו שהוא נִצְחִי: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל לנצח [1]) למי שעשה לנו את כל הניסים האלו (פסחי' י ה). — ובמשמ' זו השתמשו בו הרבה הפיטנים והמשוררים: נשמת נותרת אמוני שארית המוני מנצחת נוטה מעוני ויוסד אדני (ר"י אבן אביתור, נשמת ישראל). המיחדים שמך לילות וימים ולנצחך תמיד מעריבים ומשכימים (אשר מי יעשה, יוצ' ב ר"ה). בהלל אנצחך בחילה אסלדך בעוז שיר אגדלך (אומץ קלות דרכיך, יוצ' ב סכות, מחזו' איטלי'). בעודי אזבירה פלאי כחך בגילה וברעדה סלה אנצחך (ראב"ע, אעירה שחר). מנהגותם לא תחלוף ולא תשתנה וצבאותם לא תספר ולא תמנה וכלם מנצחים וכרן יחד משבחים (הוא, אגרי' חי בן מקיץ). ה) נצח, גרם לפלוני שינצח, חזק: כי גדול יי' עֹשֵׂהוּ ודבריו [2]) ינצח אביריו (ב"ס גני' מג ה). גבורתו [3]) תתוה ברק ותצנח זיקות במ[שפט] (שם מג יג).

1) כך במדב"מ וכך במשנ' שבגמ' ירוש' וכך גם בקצת כ"י וכמו"כ במשנ' דפוס פיזרו, ובנוסח' הדפו' אין מלה זו ועי' שנויי הנוסחאות בד"ס.

2) [קרא: ודברו ינצח אבירו, כלו' דבר יי' יתן כח ונצחון לשמש הגבור. השוה: והוא כגבור יצא מחפתו (תהלי' יט ו); כצאת השמש בגבורתו (שפטי' ה לא). ועי' ישראל לוי L'Ecclesiastique 66, 71. היוני והסורי תרגמו ינצח כמו ינחץ-יאיץ, ואולי כונת הפעל: יזהיר ויבריק, כמו לה ו. ועי' ע' נצה.]

3) [בגליון גערתו, אבל גבורתו מתאים יותר

—קל, א.*נִצַּח,—כמו נִצֵּחַ, במשמ' גבר על האויב והכניעו: וכשגברו עליהם (על היונים) ונצחום התקינו [שיהו] שוקלים שקליהם ומניחים אותם בלשכה (מגי' תעני' ח). דיוקנו של זה אני רואה כשאני יורד במלחמה ונוצח (סס ט). דרך ארץ היא גוליירים מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים (ר' נהורי, ספרי דברי סו). שגזרה מלכות יון גזרה שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מוכירין שם שמים אפילו בשטרות (ר"ה יח:). אם יהיה הגבור שבגבורים למטן והחלש שבחלשין למעלה נ:צח הוא (ר"ש בן חלפתא, מד"ר בשלח כד). טלו מקליכם ומגליכם וצאו עליו בשעת הצהרים ואמרו שלנו נצח שלנו נוצח והוא בורח (ר' ברכיה בר סימון, תנחומ' קדושים ט). בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב"ד של מעלה יושבין עליהם אם לנצוח אם להינצח (ר' חייא בר בא, ירוש' שבת ב ג). אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי (ר' נחמיה, מד"ר שמות כז). משל לב' אתליטים אחד חלוש ואחד גבור נצח הגבור לחלוש ונטל עטרה בראשו (ר"ש בן לקיש, מד"ר שמות כח). שבטו של זבולן בין מתכוין בין שאינו מתכוין יוצאין למלחמה ונוצחין (ר' תנחומא, מד"ר ויקר' כה). אמר (טיטוס) אלהיהם של אלו אין גבורתו אלא בים אם הוא רוצה יעלה ליבשה ונראה מי נוצח (מד"ר, במד' יח). שהיו רואין את ישראל נ:צחין שלא כדרך הארץ ואמרו מנהיג שלהן במדין נתגדל וכו' (מד"ר, במד' כ). דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו והיו יוצאין למלחמה ונוצחין (ר"ש בר נחמן, מד"ר דברי ה). — ובסהמ"א: וירבו לנפול מחללי מדי ופרס כי נצחום שרי בלשצר (יוסיפון טו). ויהרוג את כל אנשי ביתו ויאסוף את כל פגריהם כאיש נוצח במלחמה (סס סעע). ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב (רס"י, ברלשי' מט כז). שהי: עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיאה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות (הוא, שמות יז יג). אם עשית משפט צדק מובטח אתה שאם תצא למלחמה אתה נוצח (הוא, דבר' כ א). כן דרך המתאבקים והמתלחמים זה עם זה שהנוצח ישאל לשם המנוצח (פענח רזא, ברלשי' יח). אם נצחת חבירך אל תשמח (ספר חסידים, תתתח סעד).—ונִצַּח אותו בדין, או במלחמה דברים וטענות ותשובות וכדומ': מלמד שהיו (ישראל) טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות (ספרי, דברי יב). מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה תינוק ותינוקת (ר' יהושע בן חנניה, ערובי' נג:). זמרו למי שנוצחין אותו ושמח וכו' הקב"ה נוצחין אותו ושמח (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, פסחי' קיט.). נצחוני בני נצחוני בני (ב"מ נט:). רבי יהודה בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו היו שואלים אותו ומשיב וכו' אמרו לו תלמידיו רבי סייעוך מן השמים ונצחת (מד"ר, קהל' כל הדברים). אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד אם נצחתם אותי אני משתכר נצחתי לדור המבול אני הפסדתי וכו' במעשה העגל נצחני משה ואני נשכרתי (פסיק' רבתי, בחדש השביעי מ). הכתוב מדבר בישראל ובאומות העולם שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים אלו ואלו נכנסין לדין ואין אנו יודעין מי נוצח (תנחומ' אמור כז, הוצ' בובר). אמר משה לפני הקב"ה רבון כל העולמים אם שרפה הם חייבין זכור להם ברית אברהם וכו' מיד אמר לו הקב"ה למשה משה בדבר זה נצחת (מד"ר שה"ש א יח, הוצ' גרינהוט).—ובסהמ"א: שיש ספרים עוד היום מדברי חכמה מויכוחים שהיו לחכמים עם פקחי הבבליים באשטודיש והיהודים היו נוצחים והם כתבו בספריהם בדבר פלוני נצחו היהודים אותנו (ר"י פרוביניללו, סו"ת בלמוד החכמי' ד"ח עא). והשמעוני נצח לאפלטון[1]) בכמה דברים (ר' שלמה אבן ויגא, שבט יהודה 116).—ואמר המליץ: לא ערכתי מלחמה עם איש רוב חכמות ונצחני אבן בעל הכמה אחת יום נלחם בי הבריחני (עמנו' מחב' יא).—*תשובה נִצַּחַת, חזקה, מכריעה: ושהיו תשובותיו של הלל נוצחות וחזר בו שמאי אל דברי הלל (תשו' הגאו', הרכבי סי' כג). כי היא התשובה האמיתית והנוצחת בכיוצא באלה הנושאים (פרופי"ט מפירפיניאנו, מכתב לרב חסדאי, בראש ספ' כלימת הגוים, הלוצ' אוצר הגנ' ג 120).—הלכה נִצַּחַת, קבועה: ועכשו הלכה נוצחת גר צריך שלשה (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 2).—*ונִצַּח את יצרו: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו' אם

לפעל ותנצח והכונה תחזק את זיקות הברק להוציא משפט יי' על הרשעים. והשוה גם פי"ה (לפי סמנד): גבורתו תחזק ענן.]

[1]) נראה שצ"ל לארסטו.

נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה (ר"ש בן לקיש, ברכ׳ ה.). והקדוש ברוך הוא מחויק לו טובה ושכר גדול שיצרו נלחם עמו והוא נוצחו ואינו מחניף (ספר חסידים תתית ספז). — *ונִצַּח את חברו במשחק: ואותם המשחקים באמנה וכו׳ היאך יקנה בדברים בלא קנין בשביל שנוצח חבירו (תוספ, שם). — *ונִצַּח את חברו במדה מן המדות, במשמ׳ עלה עליו: כי היא (מרים החשמונאית) עלתה על כל הנשים ביופי ובמראה ובקרושה וביראת יי׳ נצחה כל הנשים אשר היו בימיה (יוסיפון רלו). — *ובהשאלה בדברים לא בע"ח: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו׳ ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (אבות ה ה). —ובסהמ"א: האש נוצח כח התנור (תוספות, פסחי׳ עה.). וצריך שיהי׳ קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה (רשב"ם, שמות יט יט). וחסם הבחות הכעסנים המבקשים לנצות אחר אשר נתן להם חלקם בנצחון (ר"י א"ת, כוזרי ג ה). שכל ההפך מתקן את הפכו והוא כנגדו שההפך אלו היה נוצת את הפכו לגמרי והיה משנה אותו לעצמו ומבטל אותו ואין מן הדין שיתבטל שום דבר מן החכמה (כמוס, R.E.J. ,127 1884). ויסיר הכאב עם האכילה מפני שמחרש באיברי הכואב אשר נצח עליו הקרירות חמום שוה ויעלה מעט מעט מאין קטור רב (רס"ט פלקירא, המבקש לז). שבא לידי ספר ישן דורש פרשיות של תורה על דרך הנסתר ובענין הד׳ מלכים כתב וז"ל אמר המחבר ד׳ מלכים אלו רמז לד׳ היסודות העושים מלחמה תמיד עם ה׳ חושים והיסודות נוצחים באחרונה ולוקחים לוט ורכושו בן אחי אברהם הרומז לשכל החמרי (ר"י מפיסא, מנחת קנאות 18). — ופעול נִצּוּחַ: אמר הקב"ה בשעה שאני נוצח אני מפסיד ובשעה שאני נצוח אני משתכר (ריש לקיש, פסיק׳ רבתי נחמו הסביעי מ). —ובסהמ"א: אבל גברת אחת בחילך ונצחת בעזרת גבורי רומיים אפל ביותר הוא נצוח בחוסר דעתו (יוסיפון רלא). שכל מניע הוא נוצח למתנועע וכל מתנועע הוא נצוח למניע (אלב"ד, אמו"ר 17). לא ידעתי ממשקל נפשי ומחבור מניניה ומשקל הנלחם עמי אם אני נוצח או נצוח (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופי׳ א יט). א"כ עפ"פ יש להודות בהם בפעם הזאת בדבריהם שתהא האמת נעדרת והרי זה כאלו בעל האמת נצוח (ס׳ החנוך, מלות חלו). וכן היה כתוב בספר את והב בסופה כלומר נתן מלך מואב בסופה

ובסערה שהיה נצוח (חזקוני, חקת כא יד). והריני עומד וצווח שאני נצוח ואין לי אלא להודות על האמת שיצא בזה דבר שאינו מתוקן מתחת ידי (אהלת יעבץ ב קמב, מב::). —ואמר המליץ: חי יוצר הרים ובורא רוח כי אתה בין הכשוררים ברוח ולא אסור מהנה או אהיה רוצח או רצוח עד תשיבני ואז תודה כי אתה נצות (עמנו׳ מחב׳ יג). ולא רציתי עמו להתוכח ואולי כי לא התוכח היה נצוח ולא נוצח (הנ"ל מחב׳ יח).

— נפעי, *נִצַּח, נִצּוֹחַ, תִּנָּצַח, (להינצח), — היה מנצח, נכנע לפני האויב: בשעה שישראל יוצאין למלחמה ב"ד של מעלה יושבין עליהם אם לנצוח אם להינצח (ר׳ חייא בר בא, ירוש׳ סנה ב ג). בגבעת בנימין מפני מה לא השלימו (האורים ותומים) הם שלא ביחנו אם לנצח אם להנצח ובאחרונה שביחנו הסכימו (יומ׳ עג:). אתה הכנסת עצמך לזירה ומי שהוא מכניס עצמו לזירה או ניצוח או נוצח (ר׳ נחמיה, מד"ר שמות כז).

— פעי, *נִצֵּחַ, מְנַצֵּחַ, (מנוצח), —שנצחוהו: אמר הקב"ה כשאני נוצח אני מפסיד וכו׳ אבל בימי משה שנוצחתי עשיתי שכר שלא כליתי את ישראל (פסיק׳ רבתי ט). למי שהוא מנוצח מבריותיו (מד"ר תהל׳ ד ו). — ובסהמ"א: אם שיסדרם וינהגם סדור טוב ושלם ותמים אז יהיה מנוצח ולואה לסדרם אין יכולת לו עליהם (ר"ס א"ת, מו"כ ג טז). שלא יתראה עליו ביתרון שלמותו או ביתרון כחו אבל יראה שהוא מנוצח לו ולואה כמותו (סלאב"ד, אמו"ר 85). כי להיות יהושע מת הנה אם ילחם ישראל ויהיה מנוצח מהאויבים יאמרו כלם שסר צלם מעליהם ויתחזקו להלחם בישראל (ר"י אברבנאל, שפט׳ א א). מוטב שתהיה מנוצח מלהיות מנצח כי המנצח את חבירו בעולם הזה מוסרין אותו ביד המנוצח לעתיד לבא (ס׳ חסידים, תתתה סעד). תדעו כי תשוקת הנצחון ישים בעליו מנוצח מקפרו אשר כרהו (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 56).

— התפעי, *הִתְנַצֵּחַ, — התחזק והתגבר: ותסתכל בלמודך וגם תועיל לזולתך יהיה יותר טוב לך ממה שתעמוד להתגבר ולהתנצח כנגד אלו (ר"ס א"ת, מכת׳ הרמב"ם כר"י אבן עקנין). איש לזרועו להתנצח לשפוך דם (ד"א אבלנבלי, פי׳ יחזק׳ כב ו). והנה עריץ אחד בא עלינו התנצחתי ואלך לקראתו (רמח"ג, דביר א, מפתי׳ ב). ובאמת שמענו ברגע ההוא קול בני אדם מדרך פרסת גמלים וצלצל כלי זין עד כי נמס כל לב מפחד ורק

אני התנצחתי ואצו את משרתי להביא את סוסי אלי (שם ג). בכל אלה החזיק ראשטאפטשין בתקותו כי יתנצח קוטוזאוו עוד הפעם להלחם בעד עמו ובעד עיר קדשו (הוא, הלרפסיס ברוסי' 57).—ובהשאלה לדברים לא בע"ח: מתגברים בהם הטבעים ומתנצחים בהם המדות (ר"י א"ח, כוזרי ג יז). ונתחיל בעניני הכיחות המתנצחות ובפרט במשקלים הקפואים בתוך הלחים (אגרות חכמה ד, יח:). אש לא נופת המתלהב במעמקי אדמתה ומתנצח לבקוע ולעלות אל אויר הרקיע (רמא"ג, דביר, רעם אכן ישראל). — ובמשמ' פעל יוצא: כי אהבו אותו (את אריסתובלום) היהודים כי היה רחב ידים ויתנצח גוי גדול הנקרא איטריאס וימל את בשר ערלתם ויכניעם תחת יד יהודה (יוסיפון קפה).

ב. *נָצַח[1]), פ"ע, עתי' יִנְצַח,—נָצַח הברק וכדומ', הבריק: לפני ברד ינצח ברק ולפני דבא ינצח חן, לפני ברד ינצה ברק ולפני בושי חן [2]) (ב"ס, גני' לה י).

נֶצַח, ת"ז, לנקבי נִצַּחַת, — משבה נִצַּחַת חזקה, עזה, שאין להכריע אותה, : מדוע שובבה העם הזה משבה נִצַּחַת החזיקו בתרמית מאנו לשוב (ירמי' ח ה). — ואמר המשורר: חלץ אומה משחת וטהר משבה נצחת (ר"י הלוי, אדיר הסוכן מרומים). — *תשובה נִצַּחַת: unüberwindlich; invincible; irrefutable: אמר להם אלכסנדרוס תשובה נצחת השיב אתכם (מגי' תענית ג). תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא וכו' (רז, סנה' קה.). תשובה ניצחת השיבו עורב לנח אמר לו רבך שונאני ואתה שנאתני (ר"ל, סנה' קח:).—ובסהמ"א: ענה אענך על שאלתך תשובה נצחת (הסג' רסע"ג על חוי הבלכי 40, הוצ' דודזון). דיקדקתם אחרי והשבתוני תשובה נצחת (רנמ"ה, כריתי' יט:). — ומ"ר *נִצָּחוֹת: כי כל תשובותי על הרב ר' זרחיהו הלוי ז"ל כולן בעיני תשובות נצחות (רמב"ן, הקד' מלחמ' יי'). והשיב (רסע"ג) על המינים ועל הקראים תשיבות נצחות (ר' סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות). לא יתכן ליראי השם לפסול דבר ולאסור לאחרים זולת בראיות גמורות ותשובות נצחות וברורות

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) [כך בכ"י. וברור שיש כאן כפל. וסיבר כבר JQR. XII,281 שהפסוק השני הוא תקון של הראשון ושהיו"ד בבושי היא קצור מן ינצח. ורצה הסופר לתקן בוש במקום דבא. הנקוד של הפעל אינו ברור אבל כנראה הוא קל.]

(סו"ת הרא"ש סימן כ, גנזי ירושלם). ועלינו להרבות עוד בתשובות נצחות (שם כז). המבינתך הסוחר שתשובתיך הם כל כך נצחות ואמתגיות שאין להם מרחה (רי"מ מזן, סחרים הכמלה רים). — *טַעֲנָה נִצַּחַת: לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (ר"י א"ח, מו"ה, עבודי ה' ח). וכשרא' שאמר לו טענה נצחת קבלה וזהו ויפצר בו בטענותיו ונצחו (ר' אברהם סבע, צרור המור, וישלח, מה).

***נִצָּחוֹן**, ש"ז, מ"ר נִצְחוֹנוֹת, — מעשה לח, ישועה, התגברות על האויב, Sieg; victoire; victory: הן באין בנצחונו [1]) של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו לסוף נפל בחרב והם נפלו עמו בני עמון באו בנצחונו של שובך מה היה סופו לסוף נפל בחרב והם נפלו עמי אבל אתם אי אתם כן (סוטי ח א). — ומצוי הרבה בסהמ"א: אי אפשר שלא להטריח עליך שתשמיעני דברים קרובים ומבוארים בשרשי האמונות על דרך המדברים בדרך הנצחון (ר"י א"ח, כוזרי ה א). כי הקב"ה שהוא נצחונן של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן (רש"י, ש"א טו כט). אין קנאה כקנאת המלכים ואין שנאה כשנאתם וכו' ואין שמחה כמו הנצחין (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 28). תדעו כי תשוקת הנצחון ישים בעליו מנוצת מקברו אשר ברהו (שם 55). והמועד בא לצאת מחיק השעשועים אל בית הספר תחת נצחון מלמד המורה קריאה ומשנה למתחילים כגילי (רמא"ג, דביר אביעזר ה').

***נִצְחוּת**, ש"ז, סגולית דבר שהיא קים לנצח, לעד: ואחרון על עפר יקום מורה על הנצחות והקיום (רלב"ג, איוב יט). ובפרט למכוין (בהמשגל) בתכלית האמיתי והוא מהולד בנים לבקשת הנצחות המיני (ברביני, אגרת הייס בסלוי האמה, כ"י ביהמ"ד שכתר). כי מעולם לא חשב ישו לחלוק על התורה האלהית אבל רצה בקיומה ונצחותה מאוד (ספ' כלימת הגיים הקדמ', הלוסה מאורן הגר, ג 103).

א. ***נִצְחִי**, ת"ז, לנקי נצחית, מ"ר נצחיים, נִצְחִיּוֹת, — של נצח, א) שהוא קים לעולם, ewig; éternel; eternal: האלהים נצחי לא יחלוף כי מה שנתקיים לו הקדמות התרחק ממנו ההעדר (ר"י א"ח, כוזרי ה יח ה).

[1]) במשנ' שבירוש' בנצחת בשר ודם.

והמלאך יש שיהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים ויש שיהיה מן המלאכים הנצחיים (שם ד ג). כשתשתדל למצוא התכלית ולדעת הצורה הנצחית והשכלית (מנחם גינלי, מכתי לקהלי קהיר, לקו״ק נספחי 53). כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר (מגי׳ סתרים, מיוחסי להרמב״ם, חמדה גנוזה מג:). יושב בשמים הנצחי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאפני השנוי (ר״ש א״ת, מו״נ א יא). אמנם ידעו שטו המורה על הויתו הנצחית בלבד (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳ ואתחנן קסא:). ועד בשחק נאמן סלה בלומר קיים תמיד ונצחי (פרשי רד״ק, עוד). ולזה ימצא לבעלי חיים החמלה הגדולה על הבנים להשאילה בו מין מהגעת המציאות לזולתו ומציאותו נצחי (הראב״ד, אמו״ר 26). אבן אם היו מצות התורה ובפרט השמעיות מהם בלתי נזכרות לא נקבע להם זמן ולא זכר ג״כ בהם שהם נצחיות (שם 76). שאיננו מוגבל לא במקום ולא בזמן אבל היה והוא שכל גמור ונצחי (ר״מ אלדבי, ש״א הנתיב הראשון מ:). וכן אם יהיה לו התלות בזמן שיהיה נמצא בזמן זולת זמן יהיה הזמן קודם לו או מתאחר לו כמו שיבא ולא יהיה גם כן קדמון ולא נצחי (ר״י אלבו, העיקרים א. טו). האמונה בש״י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית (שם א כא). ובאיזה דבר ממנה אפשר שיבא השינוי אם יתבאר שאינה נצחית (שם כז). והמופת הראשון מהן שעשה הרב ז״ל הוא בנוי על מציאות תנועה תדירה נצחית (שם ב ה). מה שא״א להכחישו שעל ידי הקשר ההוא תשיג האומה ההצלחה הנצחית (שם יא). הרביעי העיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו יולדו מהם (רש״ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 55). אבל כל נצחי באישו יותר נכבד ממנו (ר״י בדרשי, בחינת עולם יח). לפי שיצטרך היות נצחי להשיג המושכלות הנצחיות כיההוה לא יקבל הנצחי (ר׳ אברהם בינאגו, דרך אמונה ב ג, נגג:). אך היא נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן חרכי ידיעת ההשכלות האמיתיות (ר״י מפיסא, מנחת קנאות 1). ובמה יוודעו איפה סימני טהרה האהבה האמתית הנצחיית אשר כרתי אתך (שם 2). ולהיות התנועה נצחית כאשר נתבאר לארסטו׳ בס׳ השמע ובס׳ שמים (שם 18). הנה קצתם בנויים על מציאות התנועה סבובית נצחית וקצתם על הקדמות אשר לא נתבאר אמתותם (שם 19). ווה לבדו הוא נצחי ובלתי נפסד (שם 56). שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית מה היתה הסבה בבאה בחמר העכור הזה (שם 84). ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות (ספורנו, בראשי׳ א א). אמנם הנצחי הוא הדבר אשר יהיה לעולם נמצא (הואל, אור עמים מד:). ומוסף על זה יאבד עולמו הנצחי כי בקנאתו בהבלי העולם ירדוף אחריהם (ר״י אבוהב, מנוה״מ, הקדי׳ לנר א׳). מנין לכם בטעם שכלי שתורתכם נצחית ואחריה לא נתחדש דת (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 109). בהיות הנפש המשכלת מתולדות העליונים הנצחיים (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יג). כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באושר הנצחי כי אם גם מארין החיים (ר״ש בלוך, הקדי׳ שבי״ע). —חיים נִצְחִיִּים, חיי עד: ולולי החטא הקדמון וכו׳ היה האדם שם חי קיים נצחי בגוף ונפש שם סוד עץ הדעת והחיים אשר ממנו תוצאות חיים הנצחיים (ר״י מפיסא, מנחי קנאו׳ 10). כי איך יתכן שיהיה העץ ההוא נותן לאוכליו חיים נצחיים וכו׳ (אברבנאל, בראשי׳ אלה תולדי׳ השמים, יג). — ובמשמ׳ חיים הרוחניים שיש להם חשיבות לעולם, להפך מחיי שעה, העסק בענינים חמריים: כדי שיקנה חיים נצחיים ולא יאבדם למען חיי שעה (ר״י אבוהב, מנוה״מ יז). כי היא סבה שאחיה החיים הנצחיים (רש״ט אבן פלקירא, המעלות 5). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 72). להשיג אל שלמות החיים הנצחיים (ר״א הקראי, ס׳ גן עדן, הקדי׳). להאמין יחוד אמתי יחוד השם יתברך אשר הוא חיי הנפש הנצחיים (שם, הקדי׳ ב:). מה אעשה כדי שאשיג החיים הנצחיים (ס׳ כלימת הגוים, הפלוסף מארץ הגר, ג 106) ותהיה נפשו צרורה בצרור החיים הנצחיים בגן עדן (סדר זכרון נשמות, מחזור איטלי׳ א). — עולם הַנִּצְחִי, עולם הבא: ואם לא ישוב שיהא מוחרם חרם עולם בעולם הזה ובעולם הנצחי (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 51) — ב) כמו נצחן: כדי שלא להחזיק במחלוקת דאיבא למיחש פן מרה תהיה באחרונה כי אחינו שמואל נצחי בטבע (כתב שלוח מפרוביצליה לר׳ יצחק לאטס, שו״ת ר״י לאטש, בימי הר״י קארו).

נִצְחִיּוּת, ש״נ, —סגולת מה שהוא נִצְחִי: כ״ש החמר שאין בו נגדיות איך לא יהיה בו נצחיות ותמידיות בלתי התפעליות (מנחם גינלי, חבוי לר״ד הבבלי,

לקו"ק 49). וזה הנצחיות יורה על שהוא אמנם הוא תואר לעולם האחר ושהם בענינם לעולם הבא יראו רוע מחיצת הכופרים (רא"ד, אמו"ר 76). וכן יתבאר גם כן כשהוא היותר ראוי שיקרא נצחי וקיים כי הוא אשר יתן לשאר הדברים כלם נצחיותם וקיומם ואולם נצחיותו וקיומו הוא מעצמותו (רלב"ג, מלחמ' ', ה ג יב). ולזה מנינו זה השורש שאין לו התלות בזמן ולא מנינו הקדמות כמו שמנה הרמב"ם ז"ל כדי שיהיה נכלל בשורש הזה הקדמות והנצחיות (ר"י אלבו, העקרים א טו). ואיננו רחוק לפי זה הדרך שיונחו נבואת משה ונצחיות התורה עקרים גם כן (שם ג). ואתה ירא אני פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם ואז יהיה נצחי וידמה לאחד ממנו בידיעתו ונצחיותו (ר"י אברבנאל, ברא' ג כב). הנה מכל זה יראה נצחיות זה העצם השכלי (ר"י מפיסא, מכת' קנא' 68). ולזה ייחס החיות אל הנשמה כלומר הנצחיות (שם 73). להאציל ממנו נאצלים בעלי תכלית ומוגבלים הוא במיצוע שכלו ורצונו במה שיכיר וירצה את עצמו לא בערך נצחיותו הבלתי משתתף לזולתו (ר"א איריר', שער השמים ה יב). ובהיותך נצחי איך יושר אליך שיר נאות לנצחיותך (ר"י מוסקטו, פי' כסולות יהודה, דרוש ג).

°נַצְּחָן, ש"ז, — מי שמנצח תמיד במלחמה וגובר על אויביו, ובכלל אדם תקיף, אַלָּם: שהקב"ה בשר אותנו על ידי ישעיהו שכל אנס או נצחן שיתכון לסתור תורתנו ולבטל דתנו בכלי זיין ושבר הבורא כלי מלחמתו ולא יצליחו (רמב"ם, אגרי תימן, ב).— ואמר הפיטן: אלה בנצחנימו ואלה ברצחנימו הבטחות ואנחנו בשם נצח ישראל כפינו שטוחות (רשב"י הבבלי, מכני יי' סליח' ליום ז'). — ובמשמ' מי שמתעקש להעמיד על דעתו גם נגד האמת: והזהר מעתה בני חביבי לבלי ליכנס בויכוחים ונצחונות עם שאר בני הנעורים שגם הם נצחנים כדרך בני הנעורים וכו' כי הנצחון הוא מדמים עכורים שעדיין לא עבד בהם את הש"י (מכתב נחמן מברסלב, עלים לתרופה כב).

°נַצְּחָנוּת, ש"נ, — טבע וסגולת הַנַּצְּחָן: אתה בא למשול בי על ידי דבר שאין בו ממש ואני בא למשול בך בשם שהנצחנות שלו (רש"י, סוט' מב:).— ובמשמ' התעקשות להעמיד על דעתו גם נגד האמת, נהוג בדבור העברי ותשתמשו בו בספרות החדשה.

נָצִיב, ש"ז, סמי' נְצִיב, מ"ר נְצִיבִים, נְצִבִים, סמי' נְצִבֵי, —א) כמו עמוד, Säule; colonne; column: ותבט אשתו מאחריו ותהי נְצִיב מלח (ברא' יט כו). — ובספה"א: נציב הפרח, הקנה, הקלח שלו: נמצא בשדה תבואה ונפלא בזה אשר נציב פרחיו דק מתחת כפתיל וממעל עבה כעט סופר (ריננהאק, תולדות הלמחיס ב' מערכה יח). — ב) כמו נִצָּב, שליט על מדינה וכדומ': ויך יונתן את נְצִיב פלשתים אשר בגבע (ש"א יג ג). תבוא אל גבעת האלהים אשר שם נְצִבֵי [1]) פלשתים (שם, י ה). וישם דוד נְצִיבִים בארם דמשק (ש"ב ח ו). וישם באדום נְצִבִים בכל אדום שם נְצִבִים (שם יד). וּנְצִיב אחד אשר בארץ (מ"א ד יט). וישם באדום נְצִיבִים (דה"א יח יג). ויתן נְצִיבִים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו (דה"ב יז ב). — ואמר בן סירא: ויכנע נציבי[2]) צר ויא[בד את] כל סרני פלשתים (ב"ס גני' מו יח). — ואמר המליץ: ומשכימים ומעריבים ומעמידים להם נציבים לחרחר מסות וריבים (ר"י זבארה, ספ' שעשועים יג). — ג) כמו מֻצָּב: ודוד אז במצודה וּנְצִיב פלשתים אז בבית לחם (דה"א יא יו). — ובהשאלה, כנוי לחדש העִבּור: ועמוסי ירוכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו להם [3]) נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן (סנה' יב.). — °וכנוי לאלהים: מגר באף מעציבי נחלנו חמדת צבי מדמה לעופר נציבי דומה דודי לצבי (מסלס בר' קלונ', אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

°נְצִיבוּת, ש"נ,—א) חלק אחד מוגבל ממדינה העומד תחת פקודת הנציב: וזה המעשה אשר אירע לא ראינו מעשה מעולם כזה לרוע שמכנף הארץ שמענו שנתחברו יחד כתרנגולים של בית בוקיא כל רועי ישראל האזינו גדולי ארץ גודרי פרץ פרשו מצודתם בנציבותינו על אחד ונלכה בחרמם ובמצודתם וכדגי הים יאסוף במצותם (שו"ת רמ"א סי' יח).—ב)משרת הנציב, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו בעתונים.

---

[1]) [רוב התרגומ' העתיקים גורסים נְצִיב, ביחיד].

[2]) [שליטי צר, מקביל ל„סרני פלשתים". אולם אפשר לפרשו כמו מֻצָּב, וכן כמה מהציונים שלמעלה כמו (ש"א יג ג; שם י ה).]

[3]) [כך בכ"י, ובספרי הדפו' לו. ושאלו בגמ' שם: מאי משמע דהאי נציב לישנא דירחא הוא דכתיב ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת אנשיו חדש בשנה.]

נציחה, ש"נ, — שה"פ מן נצח, — א) במשמ' נצחון על אויב: תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונציחת גוג בתשרי (רב האי גאון, תורתם של ראשונים, הורוויץ, מחב' ב' תשוב' יז). סוקראטו אמר נציחת התאוה קשה מנציחת האויב (ר' יהודה אריה מודינו, מאה לדיק לג). כשאדם מנצח את חבירו וזה יודע שהוא מנצח אותו דהיינו שיודע שמזה האדם היה לו הנציחה אזי רע לו ויש לו עגמת נפש גדול (קדושת לוי עה"ת כד:). — ב) כמו נצחיות, נציחת התורה, שלא תשתנה לעולם: ד' עיקרים והם המציאות והאחדות והעבודה לו לא לזולתו ושלילת נציחת התורה וכו' אמנם באמונת שלילת הנציחה יש בה עיקר והוא שהתורה לא תשתנה ולא תחלף בכללה לעולם (רשב"ל דוראן, אוהב משפט לאיוב י).

נציצה, ש"נ — שה"פ מן נצץ: לפניה תכרע ותפול כל פרת המליצה תשבע כל לשון כי אין נציצה (ר"י עמדין, מגדל עז, עליית הכתיבה קטז.).

נצירה, ש"נ, שה"פ מן נצר: ועל כן אנכי מצוך לאמר נצור לבך ולא שמור כי תואר נצירה היא גדולה ומתמדת בלי הסח הדעת כלל (אלשיך, רב פנינים משלי ד כג).

נציר, ש"ז מ"ר סמי' נצירי, — חלק מחלקי העם, כמו שבט: נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב ונצירי [1]) ישראל להשיב (ישעי' מט ו).

נצל,
ממנו נצל, *נצול, *נצולה, *נצלת, הצלה, *התנצלות.

נצל קל לא נמצא.

— הפעי', הציל, הצילני, הצילני, הצילנו, הצילו, הצילם, הצלת, הצלתי, הצלתיך, הצלתים, הצילו, הצלתם, הצלנו, מציל, הצל, הציל, הצילני, להצילני, להצילך, להצילו, להצילם, הצל, הצילה, הצילני, הצילנו, הצילו, אציל, אצילך, תציל, תצל, תצילני, תצילנו, תצילם, יציל, יצל, יצילני, יצילנו, יצילך, יצילך, יצילנו, יצילהו, יצילה, יצילם, תציל, תצילם, יצילו, יצילנה, — הציל את פלוני מידי אויבו; חטף, והוציא דבר בחזקה, חלץ ומלט: befreien, retten; delivrer; to deliver. — והציל מפי פלוני, כמו צאן מפי חיה טורפת וכדומ': רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו (ש"א יז לד-לה). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן (עמו' ג יב). הנני אל הרועים ודרשתי את צאני מידם וגו' והצלתי צאני מפיהם ולא תהיין להם לאכלה (יחזק' לד י). — ובהשאלה: ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד (תהל' קיט מג). — א) הציל מיד או מכף פלוני: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבא והכני אם על בנים (בראש' לב יב; גם לז כא-כב). איש מצרי הצילנו מיד הרעים (שמות ב יט). וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה (שם, ג ח; גם יח ט-י). ושפטו העדה בין המכה (בלא צדיה) ובין גואל הדם על המשפטים האלה והצילו העדה את הרצח מיד גואל הדם (במד' לה כד-כה). כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו (דבר' כה יא). אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל (שם לב לט). ויעש להם (יהושע להגבעונים) כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום (יהוש' ט כו; גם כב לא; כד י). ואוציא אתכם מבית עבדים ואציל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם (שפט' ו ח-ט; גם ח לד; ט יז). אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה (ש"א ד ח; גם ז ג; יד; י יח; יב י-יא; יד מח; יז לז). אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול (ש"ב יב ז; גם יד יו; יט י; כב א). כי אם את יי' אלהיכם תיראו והוא יציל אתכם מיד כל איביכם (מ"ב יז לט גם יח כט; לג-לה; כ ו). ועתה אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי (הוש' ב יב). והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ' טו כא; גם כ יג; כא יב; מב יא). גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה (ישעי' מג יג). וקרעתי את מספחתיכם והצלתי את עמי מידכן (יחזק' יג כא). וידעו כי אני יי' בשברי את מטת עלם והצלתים מיד העבדים בהם (שם לד כז). והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו וכתתו את הארץ ולא אציל מידם (זכר' יא ו). בידך עתתי הצילני מיד אויבי ומרדפי (תהל' לא טז; גם פב ד; לו י; קמד יא). על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל (איוב י ז). ויד אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך (עזר' ח לא). ראיתי את האיל

[1]) כך הכתיב ברב הספרים, והקרי ונצורי ועי' ע' נצור. ובגמ' ירוש' (שבי' סוף ד) דרשוהו וגזרוהו מן שרש יצר, נוצר, ופרשוהו במשמ' נפלים, אמרו וז"ל: אפילו נפלים (חיים בתחית המתים) מה טעמא ונצורי ישראל להשיב ונצירי ישראל להשיב. ועי' ע' נצר.

מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל (דני׳ ח ד). למה דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך (דהי״ב כה טו; גם לב יג; יד; יז).—הציל דבר או בן אדם וכדומ׳ מן פלוני, ביחוד מאויב, וכדומ׳: כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו (בראש׳ לא טז). מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו (תהל׳ לה י). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (שם נט ג). ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני (ש״ב כב יז-יח). ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני (שם כב מט). הצילני מרדפי כי אמצו ממני (תהל׳ קמב ז). הצילני מאיבי יי׳ (שם קמג ט). להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה (משלי ב טז). הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים (דהי״א טז לה). — והצילו מדבר, כמו מחרב, מרעה, מצרה, ממות, משאול, וביוצא בזה; הביא לו ישועה, הצלה: והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם (שמות ו ו). כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה (שם יח ד). והחיתם את אבי ואת אמי וכו׳ והצלתם את נפשתינו ממות (יהוש׳ ב יג). תגדל נפשי בעיני יי׳ ויצלני מכל צרה (ש״א כו כד). וימן יי׳ אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונה ד ו). הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי (תהל׳ כב כא). הנה עין יי׳ אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב (שם לג יח-יט). דרשתי את יי׳ וענני ומכל מגורותי הצילני (שם לד ה). צעקו ויי׳ שמע ומכל צרותם הצילם (שם יח). רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי׳ (שם כ). מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני (שם לט ט). הצילני מדמים[1] אלהים (שם נא טז). כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני (שם נד ט). כי הצלת נפשי ממות (שם נו יד). הצילני מטיט ואל אטבעה (שם סט טו). כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה (שם פו יג). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות (שם צא ג). ויצעקו אל יי׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). יי׳ הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה (שם קכ ב). שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים (שם קמד ז). מזמה תשמר עליך

1) [חטא דמים. ואולי מסכנת מות.]

תבונה תנצרכה להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות (משלי ב יא-יב). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (שם י ב). אל תמנע מנער מוסר וכו׳ אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל (שם כג יד).—ואמר בן סירא: את וש[ותף גם בע]ת צרה ומשניהם צדקה מצלת (ב״ס, גני׳ מ כד). — והצילו, סתם, בלי סימן היחס מן, כמו״כ במשמ׳ לקח בחזקה, חלץ: ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי (בראש׳ לא ט). ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את ערותה (הוש׳ ב יא). בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא (שפט׳ יא כו). וישאל דוד ביי׳ לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג והצל תציל (ש״א ל ח; גם יח; כב). ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויך את פלשתים (ש״ב כג יב). — ובמשמ׳ פלט, הושיע: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך (שמות ה כג; גם יב כז). כי יי׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש (דבר׳ כג טו). ויאמרו בני ישראל אל יי׳ חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה (שפט׳ י טו). ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה (ש״א יב כא). ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר יי׳ יצילנו (מ״ב יח לב). ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי׳ לאמר הצל יצילנו יי׳ ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור (מ״ב יח ל; ישע׳ לו טו). אל תירא מפניהם כי אתך אני להצלך נאם יי׳ (ירמ׳ א ח; גם יט; לט יז). כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישע׳ יט כ; גם מד יז; כ; נז יג). כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ (יחזק׳ ז יט). צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו (שם לג יב). גל אל יי׳ יפלטהו יצילהו כי חפץ בו (תהל׳ כב ט; גם כה כ; עא ב; עב יב; עט ט; קו מג). צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (משלי יא ו). דברי רשעים ארב דם ופי ישרים יצילם (שם יב ו; גם יד כה; כד יא). בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע (איוב ה יט). ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך (נחמ׳ ט כח).—אין מציל, אין מושיע: ולשפחתך שני בנים וינצו שניהם בשדה ואין מציל

ביניהם [1]) ויכו האחד את האחד וימת אתו (ש"ב יד ו). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מַצִּיל (הוש' ה יד). ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מַצִּיל (ישעי' ה כט). היו לבז ואין מַצִּיל משסה ואין אמר השב (שם מב כב). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מַצִּיל (מיכ' ה ז). פן יטרף כאריה נפשי פרק ואין מַצִּיל (תהל' ז ג). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מַצִּיל (שם נ כב). אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מַצִּיל (שם עא יא).—וְהִצִּיל את עצמו: רעה אפר לב הותל הטהו ולא יַצִּיל את נפשו (ישעי' מד כ; גם מז יד) ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הִצַּלְתָּ (יחזק' ג יט). המה בצדקתם יַצִּילוּ נפשם (שם יד כ). ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום עתה קח את עבדי אדניך ורדף אחריו פן מצא לו ערים בצרות וְהִצִּיל [2]) עינינו (ש"ב כ ו). — ובתו"מ, במשמ' פִּלֵּט, הוֹשִׁיעַ: והעובד עבודה זרה אחד העובד ואחד המזבח וכו' ואחד המשתחוה והמקבלו עליו כאלוה והאומר לו אלי אתה הצילהו [3]) כולן בסקילה (תוספת' סנה' י ג). ואלו הן שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חבירו להורגו ואחר הזכור ואחר הנערה המאורסה אבל הרודף אחר בהמה וכו' אין מצילין אותן בנפשן (סנה' ח ז). כיון שהודה (יהודה) ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור (ר"ש החסיד, סוט' י:). אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל (ר' אלעזר, ברכ' לב.). כשבקש טוריינוס להרוג את לוליגוס ופפוס אחיו בלודקיא אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר (תענ' יח:). און בן פלת אשתו הצילתו (רב, סנה' קט:). מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (שם עג.). שתי צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה של גהינם (ר' יוחנן, ב"ב י.). אמר אדם מי מציל את בני מאש לוהטת זו (מד"ר, ברא"ש' כח). שהיו (קרח ועדתו) צווחין בקולם משה רבינו הצילנו (שם במד' יח). — וְהִצִּילוֹ מן החטא: דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא (ר' חייא, יבמ' סג.).— וממחלה וכדומ': י"ג דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין וכו' (ב"מ קז:).— הִצִּיל מן הדלֵקה, מן הנהר, מן הלסטים וכדומ': כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה וכו' ולהיכן מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז א). לעולם מצילין מזון שלש סעודות (ר' יוסי, שם ב). מצילין סל מלא ככרות וכו' ועיגול של דבלה וחבית של יין ואומר לאחרים בואו והצילו לכם (שם ג). (ההולך) להציל מן הגיים ומן הנהר ומן הדליקה ומן המפולת (פסח' ג ז). המציל מן הנהר או מן הגיים או מן הלסטים אם נתיאשו הבעלים הרי אלו שלו (ב"ק י ב).—והִצִּיל דבר מהפסד וקלקול: חבית שנשברה בגת וכו' מודה ר"א ורבי יהושע שאם יכול להציל ממנה רביעית בטהרה יציל וכו' וכן חבית של שמן שנשפכה מודה ר"א ור' יהושע שאם יכול להציל ממנה רביעית בטהרה יציל (תרומ' ח ט-י).— וְהִצִּיל חוב מיד פלוני: כל מלוה שבשטר אין נפרעין הימנו ושאינה בשטר נפרעין הימנו מפני שהוא כמציל מידם (ר' יהושע בן קרחה, תוספת' ע"ז א א). — ובמשמ' הפריש: היה מציל (ממעשר עני לתתו לקרוביו) נוטל מחצה ונותן מחצה (פאה ח ו). — ובהשאלה, הִצִּיל דבר מן החיוב המוטל עליו, הִצִּילוֹ מידי טומאה וכדומ', במשמ' פטר אותו, הגן עליו: הקמה מצלת את העומר (ששכחו שלא יהא נחשב כשכחה) ואת הקמה העומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה איזו היא קמה שהיא מצלת את העומר כל שאינה שכחה אפילו קלח אחד (פאה ו ח). כורת פתוחה ופקוקה בקש וכו' אם הצילה במת התמור לא תציל בכלי חרס הקל (ר' אליעזר, ספרא שמיני ז ח). אמרתי לו לר' אליעזר אם הצילו אהלים מיד אהלים במת התמור מקום שמחיצה מצלת

---

1) [אפשר במובן ממשי: אין מי שיפריד ביניהם.]

2) [קשה לעמוד על פירושו. י"ת: ויעיק לנא- והציק, או והצר, לנו. השבע' מתרגמים καὶ σκιάσει, וְהֵצֵל עינינו, מלשון צל, כלומ' יחשיך ויעיב את עינינו, יביא עלינו צרה. ועי' בפרושו של סגל.]

3) כך בכ"י א"פ הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה ובנדפס: הצילנו.

יצילו אהלים מיד אהלים בשרץ הקל מקום שאין מחיצה מצלת (ר"י בן נורי, שם). שאין הכלים מצילין עם דפנות אהלים עד שיהא להן דפנות (אהל' ה ו). ארובה שבין הבית לעליה וקדרה נתונה עליה וכו' היתה שלמה בה"א מצלת על הכל בש"א אינה מצלת אלא על האוכלים ועל המשקים ועל כלי חרס (שם, ב ג). כלי חרס מציל על הכל כדברי בית הלל ובש"א אינו מציל אלא על האוכלין ועל המשקין (עדי' א יד). מוכני שלה (של השדה) בזמן שהיא נשמטת אינה חיבור לה ואינה נמדדת עמה ואינה מצלת עמה באהל המת (כלים יח ב). ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים לקבל טומאה אינו דין שיצילו צמיד פתיל באהל המת (ספרי במדי' קכו). כל העור כלו מציל בגלודה חוץ מעור בית הפרסות (רב, חול' כה:). עור בית הפרסות מהו שיציל בגלודה (ר' אסי, שם). גדר (זרוע) מהו שיציל את הזרעים גריד זרוע מהו שיציל את הירק (ירוש' כלא' ב ט). מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפיתה כוחו להציל בשמונה נחבש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא יחבש אלא בשמונה (שם ג ד).—וכמו שלמים.˚הִנְצִיל: צרים אכלוני הממוני ומעדיו הנצילוני ולא השאירו מחיה (הכל אכמו, יולי לשבת איכה, מחזור איטליי א קסד:).

— נפעל, נִצַּל, נִצַּלְנוּ, הִנָּצֵל, אִנָּצְלָה, תִּנָּצֵל, תִּנָּצְלִי, יִנָּצֵל, תִּנָּצֵל, יִנָּצְלוּ, יִנָּצֵלוּ — נִצַּל מִיָּדוֹ, וכדומ', נמלט ממנו והוא לא יכול להרע לו יותר, gerettet werden; être delivré; to be delivered: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים וַתִּנָּצֵל נפשי (בראשי' לב לא). — וְהִצִּיל את עצמו: לא תסגיר עבד אל אדניו אשר יִנָּצֵל אליך מעם אדניו (דבר' כג יו). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן יִנָּצְלוּ בני ישראל הישבים בשמרון (עמו' ג יב). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לעזרה לְהִנָּצֵל מפני מלך אשור (ישעי' כ ו). הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תִּנָּצֵל (שם לז יא). כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ובאת עד בבל שם תִּנָּצֵלִי שם יגאלך יי' מכף איביך (מיכ' ד י). לשום במרום קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מכף רע (חבק' ב ט). ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נִצַּלְנוּ למען עשות את כל התועבת האלה (ירמי' ז י). המה לבדם יִנָּצֵלוּ והארץ תהיה שממה (יחזק' יד יו). אין המלך נושע ברב חיל גבור לא יִנָּצֵל ברב כח (תהל' לג יו). הצילני מטיט ואל אטבעה אִנָּצְלָה משנאי וממעמקי מים (שם סט יד). עשה זאת איפוא בני וְהִנָּצֵל כי באת בכף רעך (משלי ו ג). הִנָּצֵל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש (שם ה).—ובתו"מ: לאחר שפגע בו זאב וניצל מידו והיה מספר מעשה הזאב חזר פגע בו ארי וניצל הימנו שכח מעשה הזאב והיה מספר מעשה ארי חזר ופגע בו נחש וניצ/ מידו שכח מעשה שניהם והיה מספר מעשה נחש (תוספת', ברכ' א יג) כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושנייה וניצל הימנה (רב יהודה, יומ' פו:). שמא דבר ערוה בא לידך וניצלת הימנו (קדוש' מ.). אמר להן משה לישראל בשבילי נצלתם כולכם (ר' חמא בר"ח, סוט' יב:). שפרש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותיי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים (רבא, שם לד:). שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח (סנה' צח:). אמר מרדכי אפשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה (מכי' בשלח, עמלק ב). יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן אמור לו כדי להנצל[1]) אנו בהן מדינה של גיהנם (ר' מאיר, ב"ב י.). כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (רב, תעני' יא.). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצין ומן הפחתין ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן ה וצ וכו' ועדיין מתירא מחיה רעה וכו' כיון שעלה עם ה השחר ניצול מחיה רעה וכו' הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם (ר' מנחם ברי יוסי, סוט' כא.). כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג (בר קפרא, שבת קיח.). כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין (ר' תנחום בר חנילאי, ברכ' סב.). שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול (שבת לב.). כל המבקר את ההולה ניצול מדינה של גהינם (רב, נדרים מ.) שלש

[1]) כך בכ"י. ובנוסח' הדפו' שניצול.

עברות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (רב, ב"ב קסד:). מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות (ברכ' נג:). אפילו ספינות שהיו מפרשות בים היו ניצולות בזכותו של אברהם (ר' חנינא, מד"ר ברא' לט). — ובהשאלה: החטאת אינה ניצולת (מטומאת מת) בצמיד פתיל ומים שאינן מקודשין ניצולין בצמיד פתיל (פרה יא א). היתה (השבלת) יכולה להקצר עם הקמה ואין הקמה יכולה להיקצר עמה ניצולת (ע"י הקמה ואינה שכחה) היו שתים הפנימית יכולה להיקצר עם הקמה וכו' הפנימית ניצולת ומצלת (ירוש' פאה ה ב). מה אם זרעים בזרעים שהן ניצולין (מאסור כלאים) בעשר אמות ומחצה אינן ניצולין בראש הגובל מוקשה שהוא ניצול בשמנה אמות לא כל שכן (שם כלא' ג א). — ומצוי בסהמ"א במשמ' הצטדק, הסיר האשם ממנו: וכי ינצל אליך או יבקש מחילה עבור על פשעו וקח התנצלותו (ר"ם אלעמי, אגרי מוסר).

— פע', נצל נצלתם ינצלו. — א) נצל את פלוני, לקח ממנו כל מה שהיה לו: ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנתיכם ונצלתם את מצרים (שמות ג כב). ויי' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים (שם יב לו). — ב) נצל את פלוני, הצילו: המה בצדקתם ינצלו נפשם (יחזק' יד יד). — ג) נצל לעצמו, לקח מה שנמצא לעצמו: ויבא יהושפט ועמו לבז את שללם וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות וינצלו להם לאין משא (דהי"ב כ כה). — ובמדרש: כשירדו (בני ישראל) למצרים קבלם (פרעה) בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וכו' והשאילום כספם וזהבם וכל הבגדים הטובים שלהם וטענו כל אחד כמה חמורים שלהם לאין מספר עד שנצלו את מצרים (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב). — ואמר הפיטן: טרח עול סובלת ולא נבזבה תוחלת טמון וספון מנצלת[1] אני חבצלת (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שמוהמ"ש). — ואמר המשורר: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו (ראב"ע, אח ועבד). — נצל עדיו, הסירו, הפשיטו מעליו: נצלי עדי העני ותני לבושך שני (ציון ידידות, קנות לת"ב). — ובהשאלה: שים אמריו בלבבך ועולו אל תפצל עזוב הכלי חלדך ועדי מאוייו נצל (מדרש הגדול לספר' ספטים, Monatsch. 1894, 546).—ובהשאלה, *נצל את פלוני, הסיר האשם ממנו, מצא לו צד זכות והתנצלות: ואני אנצלנו ההתנצלות אמתי לפי מחשבתי שהוא לא הגיד על שבועתו אך ברוב סכלותו לא ידע ולא הבין (ר"ם א"ת, פי' המלים הזרות שבמו"נ). ואחרי כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שנצל השם ית' על ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך וכו' הנה לא תוכל לנצל השם יתברך על זה בשום פנים (רלב"ג, איוב כד). כי הנימוס ינצל הבלתי יודע (יוסף כספי, קלור ספ' המוס' ה כ"י ותיקן). —והשתמשו בו בזמן האחרון במש' השתמש בחלשתו להעבידו יותר מהראוי וכדומ', וכמו"כ נצל דבר, הוציא מהדבר כל מה שאפשר להוציא ממנו, ausbeuten; exploiter ; to exploit.

— פעו', *נצל, מנצל, — כמו נפע', נצל: אמרה נפלו עלינו עכו"ם או לסטים הוא נהרג ואני נצלתי נאמנת שאין דרכן להרוג את הנשים כדי שנאמר כשם שנוצלה היא כך נוצל הוא (רמב"ם, גרוש' יג). — ואמר הפיטן: מה יקחך לבך תואנים בהשיבך מות קראתכם ככלות כל תנובך נוצלתם בחכמתה ופיך ענה בך נדרת ברצונך להורישה כל טובך (ר' יוסף טוב עלם, אז כארבעה, זולת לשבה"ג). וישימם וישימם בלב ימים נטבעים ונוצלו ונגאלו פלטי המון נושעים (ר' יעקב, ידועי שם, יוצ' ז פסח). — ובמשמ' שנצלו אותו, שלקחו ממנו כל מה שהיה לו: טוב ערה מנוצלת עגלה גוי מפצלת טלאיו סך כבתוצלת אני חבצלת (משולי ב"ר קלוני', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ובמשמ' הצטדקות והתנצלות: ודברים הם בספוק למטה מספר יצירה ובכלן יש ספקות ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו אבל ינוצלו על כל פנים ונתן להם שבת על מה שטענו ממופשט הקשיהם וכוונו הטוב (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). והן עתה קבלתי ממנו כתב התנצלות מה שלפי דעתו הוא מנוצל ותף מכל פשע (חתם סופר, יו"ד סכט).

—הפע', הצל, מצל, —שהטפו והצילו אותו: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה (עמו' ד יא). הלא זה אוד מצל מאש (זכרי' ג ב).—ובתו"ם: לרגל זו שהיא מונחת בנעל ומוצלת מכל צער ויגון (סדר אליהו רבא יז). שאם תפילו (את מרדכי) לכבשן האש כבר הוצלו חנניה וחבריו (מד"ר

[1]) הכונה שנצלה את כל האוצרות הטמונים וספונים במצרים.

חספ׳, ויאמר לה המלך). — הִצֵּל פלוני מעון, הוא חף ונקי מחטא: מוצל אותו צדיק (ראובן) מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו (רשב״א, שבת נה:). מוצלין היו ישראל מאותו מעשה שאלו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה אלהינו (ר״ש בר נחמן, מד״ר ויקרא כז). משיבה אותו רוח הקודש ואמרה לו משה מוצל את אין בידך עון (אדר״נ נוס׳ ב, כח). — ובהשאלה הִצֵּל הדבר מאסור, הִתִּר: היו ג׳ (טפחים זרועים בגריד) בתוך ששה ואחד חוץ לששה מאחר שהוצלו (מאסור כלאים) אלו אף זה הוצל היו שנים בתוך ששה ואחד חוץ לששה מאחר שלא הוצלו אלו אף זה לא הוצל (ירוש׳ כלא׳ ג ט). — ובסהמ״א; במשמ׳ הרגילה: ואשר ראית אשר דברת עם שלשה אנשים אשר כמוך ונמלטת זה אשר תוצל לבדך עם שלשה מלכים ממלכי ארץ אשר יהיו עמך במלחמה (ספר היסר, כח יג.).

— התפעל, הִתְנַצֵּל, יִתְנַצְּלוּ, — הִתְנַצֵּל את עֶדְיוֹ וכדומ׳, התפשט, הסירו מעליו: אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך וַיִּתְנַצְּלוּ בני ישראל את עדים מהר חורב (שמות לג ה-ו). — ואמר המשורר: ואם לא עתה תתנצלי עדיך מתי תוכלי לשלם את נשיך (ר״י הלוי, יונה פותה). עדי נעורים הורידו וחליו התנצלו ועול רצונך הכבידו ואמנם בו נגאלו (הוא, רלה רנת מתיחדים). האם אמת נגנז ארון עדות והן לוחות ברית נשתברו פעמים התנצלו חקים חלי עדים וגם התפשטה תורה כסות עינים (ר׳ יקותיאל, קול יללת רעים). — ובהשאלה במליצה גם לדברים מפשטים: כי תחלת מה שתתקיים בו העבודה לאלהים מן האדם הוא שיתנצל לו ממדות האדנות (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה ח). — ורב שמושו בסהמ״א במשמ׳ התאמץ להסיר מעליו אשם, הצטדק: וטרם זה יש לי שאתנצל מעט התנצלות לפני אדוני החכם המופלא (מנחם גינלי, מכת׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק נספח׳ 47). שלמה החכם ע״ה אמר כמתנצל הפסוק הזה בחתימת ספר קהלת לפי שדברי הספר ההוא נראים כסותרים זה את זה וכו׳ (ר״י נרי אנטולי, הקד׳ מלמד התלמיד׳). וכאלו התנצל משה רבנו על מקרה המות אשר קרהו (הוא, נרלאס׳ ו.). וכבר התנצלתי בזה שאיני כמזהיר אבל כמזכיר וכמעיר (שם ט.). והנער גיטפורש דבק לשונו לחכו ולא ידע לדבר דבר חכמה וכו׳ ורפו ידי אפלטון והתנצל אל הקהל כי לא ידע ערך תבונתו (ר״י חריזי, מוסרי הפלוסופ׳ א ט). השמר מעשות מה שתתנצל ממנו (שם, ב כא). וזה הוא ענין התנצלנו ממנו (ראב״ד, אמו״ר 53). כי אעפ״י שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא (רמב״ן, שמות לב כה). ושאין אנחנו רשאין להתנצל בידיעתה ולהתרשל בלמודה (הוא, הקדמ׳ למלחמ׳ יי׳). טוב רש מאיש כזב טוב המתנצל לו שהוא רש ואינו יכול לעשות עמו החסד ההוא מאיש כזב המבטיחו למלאות תאותו לעשות עמו חסד ושוב מכזב בו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי יט כב). לעולם יהא אדם שוקד על דלתות התורה וחפץ בלימודה ולא יורה היתר לעצמו להתנצל בהתרשלותו מתוך עושר ורוב עסקים ולא מתוך עוני (המאירי, פי׳ על יומ׳ לה:). לפקוד האויבים בהיזק והמתנבלים בצחות נבליהם והמתנצלים במחילה (רש״ע פלקירא, כאס׳ חכמה א). השאלה הרביעית בענין האטד והוא למה לא התנצלו מלמלוך כאשר עשו שאר העצים (ר״י אברבנאל, שופט׳ ט). הנה בזה התנצל אליהו מכל אשר עשה להורות שכפי הדין עשאו ועל קדושת השם (הוא, מ״א יט). בהיותו (ר״י הפניני) מתנצל לפני גדול הדור הרשב״א ז״ל על עשותם מאברהם ושרה משל לחומר וצורה (ר״י מסיקא, מנח׳ קנא׳ 14). והתנצל מאד בענין האורים והתומים וכו׳ והאריך בהתנצלות (שם 17). התנצל שם מאד לבלתי יחשב לו החקירה הזאת לעוות (שם 104). כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויתקבל התנצלותו וישלם עמו (ס׳ החינוך, מצוה רלט). והדבר ברור כי לשוא הם מתנצלים שהרי הם אינם מתיחדים בענין אחד בדרכי התנצלותם רק הם חולקים בתחבולותיהם לזכותם (ר״א הקרא׳, ג״ע קדוה״ח ד). אם נתעצל השומר מלחוש בהצלתו יש עליו חיוב ואם נתנצל מכל אלו העלילות גם לא נמצא עליו עדות לחיובו יתחייב בשבועה כי לא לקחהו (שם, דין שומר חנם).

*נֶצֶל[1], נֶצֶל, ש״ז, — שנרקב ונמק ונתהפך לנוזל: על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת ועל כזית נצל[2]) ועל מלא תרווד רקב (נזיר

[1]) כמו נֶזֶל, בחלוף ז-צ. בסור׳ נִצְלָא.

[2]) ואמרו בגמ׳ ירוש׳ שם: איזהו נֶצֶל בשר המת שנתוק והמוחל שקרש. ע״כ. וכגמ׳ בבלי (דף נ.) ואיזהו נצל בשר המת שקרש ומוהל שהרתיח. [ובערוך הגרסה שנצל.]

ז ג). אלו מטמאין באהל המת וכזית מן המת וכזית נצל וכו' (אהל' ב א). כחצי זית בשר וחצי זית נצל מצטרפין זה עם זה (תוספת' שם ג ו). יש נצל לבהמה או אין נצל לבהמה (אבי', נזיר נ.).—ובסהמ"א: מלא חפנים ועוד מעפר הנמצא תחת המת או מעפר הנמצא בקבר ואין ידוע מה טיבו אם הוא רקב שמטמא באהל או אינו אלא עפר שנתלכלך בנצל המת ודמו (רמב"ם, טומאי מת ג א).

*נְצֹלֶת, ניצולת, ש"נ,—חלק גרוע מדבר שמשליכים אותו. Abgeworfenes ; rebut ; refuse: התחיל (עשו) מחכך בגרונו וכו' ויאמר הכי ויעקבני את ברכתי לקח ושתקתי לו והנה עתה לקח ברכתי ושתקתי לו הלא אצלת לי ברכה מן הניצולת [1]) (ר"ל, מד"ר ברא' סז). ויצל אלהים מקנה אביכם ויתן לי כזה שהוא מציל מן הנצולת (מד"ר ברא' עד).—*ומ"ר: הנצולות [2]) והרקבניות של תרומה אסורות ואם העלו אבק מותרות (רמב"ם, תרומ' יא יג).

נִצָּן, ש"ז, מ"ר נִצָּנִים,—כמו נץ [3]): הַנִּצָּנִים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (שה"ש ב יב).—ובסהמ"א: ופעמים שכרמים נזמרים קודם הפסח וכו' וכשחורשין אותן הנצנים נשמטים ונופלין מפני כלי המחרישה (רב נטרונאי גאון, תשו' הגאו' מו"מ סו). למטה עוז הפורח נטע נעמן הצומח אשר נצניו נתנו ריח רוקח מרקחת מעשה רוקח (הרמב"ם, אגרי לתלמידו ר' יוסף אבן עקנין).—ואמר המשורר: להציץ נצנים שחרים ולבנים וציצים כשנים בראשי האמירים (דונש, דעה לבי). איך אחיה דואג ואשמע קול מים וקול עגור ותור אשור ובצל הדס אשב ונצני גן לי ביציע ובר אשור (רמב"ע, תרשיש ג א). נרמס: נצנים נחשבו בקנים (ר"י הלוי, יהמו סוסנים). בנות ערוגות שבימי ניסן עת יעלה נצן ורם נסן (ר"י חריזי, תחכמ' ה). ויקם אחריהם דור המשוררים הנעמנים ונקרא ומנם ומן הנצנים כי היה הדור כמו קוצים והם כשושנים (שם יח).

---

[1]) כך בנוסח' הספרים, ובערוך הנצולות.

[2]) מקור הלכה זו בתוספת' תרומ' י ג, ושם הגרסה חמצילות, כך גם בכ"י א"פ הוצאי צוק"מ וגם בנוסח' הדפ', ובכ"י וינה: הניצולית.

[3]) [ואפשר שזה הריבוי של נץ (שלא נמצא ברבים) עם הוספת הסיום ד נ, כמו קמשונים מן קמוש, סממנים מן סם. השוה ברוקלמאן 451, Grundriss, I]

*נִצְנֵץ, פ"ע,—כמו נצץ, ובהשאלה, נצנצה בו רוח הקדש, הופיעה פתאם, התחילה להתגלות בו: ויכירה ויאמר כתונת בני וכו' ניצנצה בו רוח הקדש (רב הונא, מד"ר ברא' פד). עד שיעקב אבינו מסב במטתו נצנצה בו רוח הקדש ואמר לבניו והיה אלהים עמכם אמר להם עתיד הוא להשרות שכינתו ביניכם (ר' טביומי, מד"ר שה"ש, עד שהמלך).—וכסהמ"א: ומצינו לחכמים שלמים שהית' רוח הנבואה מנצנצת בהם והיו מדברים העתידות (רסב"ל דוראן, תפארת ישראל, דרוש ה כד.).—ואמר הפיטן: שכינה בו מנצנצת ותורתו משבצת (דויד בן ישע[יה], בִּלְאַךְ ליר, פזמון תימן).—ובמשמ' פריחה וצמיחה: בתחלה היא (גאולתם של ישראל) באה קמעא קמעא ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה (ר' חייא רבה, מד"ר שה"ש, מי זאת).—ובסהמ"א: כי במחוזות אלה התחילה (הקבלה) לנצנץ ומשם שלחה פארותיה ויונקותיה אל ארץ ספרד (הקדי פירסט לאחרי נוהס).

*נִצְפָה[1]), ש"נ — הוא צלף, Kapern ; caprier ; caper bush: הקלים שבדמאי השיתין והרמין וכו' והגופנין והנצפה (דמאי א א). על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה (ברכ' לו.). מה פעל לו הקב"ה (לאותו החסיד) זימן לו סוכה אחת של נצפה וכו' ממנה היה ניזון וממנה היה מתפרנס כל ימיו (ירוש' שבת טו ג). מעשה בחסיד אחד שיצא לתוך כרמו לידע מה היא צריכה ומצא שם פרצה אחת וחישב עליה לגודרה בשבת אמר איני גודרה על שחשבתי עליה בשבת מה עשה הקב"ה זימן אילן של נצפה [2]) ועמד וגדרה והיה מתפרנס ממנו כל ימיו (מד"ר ויקר' לד).

א.נצץ, ממנו א.נָצַץ, נִיצוֹץ, *נִצּוּץ, *נְצִיצָה.

א.נָצַץ, נֹצְצִים, — נצצה אבן יקרה, שלחה ניצוצות funkeln; étinceler; to sparkle: וְנֹצְצִים כעין נחשת קלל (יחזק' א ז).—ומצוי בסהמ"א: והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצץ ואשכלותיה זהב ירקרק (יוסיפון סו). וירא פומפיוס את גובה חומת העיר ואת רום מגדליה וכאשר נצצו אבניה ואת בהק

---

[1]) בסור' נצפא. בערב' אצף a)

[2]) בגמ' שבת (קנ:) צלף.

---

a) أصف

שמשותיה ואת הדר יפיה (שם ריח). כמו העין כאשר תראה אור השמש הנוצץ (ראב״ד, אמו״ר א ז). כמו מאמר האומר הכוכבים הנבוכים אינם נוצצים ואותם שאינם נוצצים הם קרובים אלינו יותר (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש א א). והמלך יושב על כסא מלכותו בלבוש מלכות אפוד באפוד זהב והפז אשר עליו נציץ והברקת והאודם והנופך מתלהטים (ס׳ הישר, ווקן מט). אשרי עין ראתה כהן בהוד ועטרת מלא מאור נוצץ והוד עטה באדרת (ר״י הלוי, אשרי עין).

—*נוֹצְצִים, כנוי למלאכים [1]: דלתיו דפקת כחם היום בפסח הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח ואל הבקר רץ זכר לשור ערך פסח (ר״א קליר, אמן גבורותיך, יוצ׳ ב פסח). כלך ברה כנוצצים בעין קלל אתי יפתי קשוריך להתבלל (משולש בר׳ קלוניי, נאינה ורדאינה, שם).

—הפעי׳, *הֵנֵץ, — הנצה החמה, התחילה לצאת ולהתגלות על האופק: ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא (ברכ׳ ג ה). משיאור המזרח עד שתנץ החמה ארבעת מיל (ירוש׳ ברכ׳ א א). המלאך היה מקדד לפניהם את הדרך ומנין משהאיר את המזרח עד שתנץ החמה אדם מהלך ארבע מילין (ר׳ זעירא, מד״ר בראש׳ נ).— ובסהמ״א: והחמה מהלכת בעביו של רקיע וכשתגיע לסוף עביו של רקיע לצד הנראה לבני אדם מיד מנצת על הארץ ומהלכת ביום כולו ממזרח למערב (ר״ח, פסח׳ לד.).

—פוע׳, יְנוֹצַץ, — כמו קל: קנינך גלגל ירוצץ וברק ינצץ באונך ורוח מפצץ סלעים ירצץ בגאונך (ר׳ ילחק אבן גיאת, קנינך).— ואמר המשורר: ואור ירוצץ בברק ינוצץ (רמב״ע, לגביר דעות).

—התפעי׳, *הִתְנוֹצֵץ, — כמו נֵצֵץ, שלח ניצוצות: לך יחד גוי אחד תהלתך יעריצון מתנותם ארבעתם למול כסאך יתחצצון נוראים ונשאים בעין קלל יתנוצצון (ר׳ יוסף, אראלים, שבת א אמה״ם). ובאלו החקיקות שבהם ר״ל הנתיבות מתוכן יתנוצץ אורות אשר צבען שונות זו מזו (ראב״ד, פי׳ יצירה א ב). מי שאמר הכוכבים הנבוכים קרובים אצלינו יותר מן הקימים מפני שנגהם לא יראה מתנוצץ הולך ושוב (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש א א). כמו אור השמש שהוא כולו מגוף אחד

[1]) עפ״י הכתוב וְנוֹצְצִים כעין נחשת קלל.

ר״ל מין השמש ואע״פ שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (שם ד). ומהם מי שהיה האור הנערב מתאצל ומתפוצץ ומתנוצץ (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקודש, חלק סתרי התורה עז). ובאותו רצון נחלקה אותה הנקודה והתנוצץ ממנה ניצוץ אור אחד ונעשה כעין מסך מבדיל בין הקודש והחול (ר׳ נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער הקליפות קעט:). התנוצץ ממנו כח מאוריו (של״ה א, בית ישראל כא.). כי החמה היא גדולה מן הארץ ומתנוצץ אורה סביב כל הארץ (הלבוש, חלק אורח חיים תכז). האור הבהיר הנדלק והמתנוצץ לכל צד (הרקנטי, בראש׳ ד:). וערך נר המתנוצץ כפנס נגד אור שבעת ימים הבאים (הקד׳ מקור חיים, בסוף שו״ת חות יאיר). ומלבושיו מזהירות מוהר המתנוצץ מהאבני׳ היקרות הנמצאות בהיכלי המלך (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עולם קטן יג). ויציץ באור הבהיר המתנוצץ אל פנימית דברים הנכבדים (ר׳ עודרוס הלוי, אוצר הכבוד א, ד״ה בא ורא״ה).— ובמשמ׳, קבל ניצוצות: הנתיב הי׳ נקרא שכל מתנוצץ וכו׳ ונקרא מתנוצץ על שמקבל נצוצי הזהר מן הבינה (הראב״ד, הקד׳ יצירי׳ נתיב י׳ פי׳). ולכך הנשמה דבקה במאציל ואינה משתנית ולא מתרחק׳ ממנו אלא דבקה כניצוץ השמש בשמש עצמו המתנוצץ מעצם השמש ומאיר כך הנשמה מתנוצצת מן המאציל (רמ״ק, אילמה רבתי, עין כל תמר ד ד). שקבל וזהר מן השפע ההוא ונתנוצץ אור ממנו (הרקנטי, בראש׳ ג:).

ב. נצץ, ממנו ב. נָצַץ, נֵץ, נִצָּה, נִצָּן.

ב. נָצַץ, קל לא נמצא במקרא.

—הפעי׳, הֵנֵץ, — הֵנֵץ הצמח, האלן, העלה נִצָּה: אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הֵנֵצוּ הרמנים (שה״ש ו יא). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הֵנֵצוּ [1]) הרמונים (שם ז יג).— והשקד: וְיָנֵאץ [2]) השקד ויסתבל החגב (קהל׳ יב ה). — ובתו״ם: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על הגמור לשעבר ועל שלא הנץ לעתיד לבוא ועל מה נחלקו על התורמל (רשב״ג, תוספת׳ שביעי׳ ב ו). אלו הן

[1]) [ובאה הצד״י רפה כמו זי״ן ב„הָעֻזָּה פניה" (משלי ז יג). ר׳ יהודה חיוג גוזר אותו מן ניץ וריב״ג ורד״ק מן נוץ. ועי׳ מכלול קח:]

[2]) כך הכתיב והנקוד המסור. אך אולי הוא מן נאץ באותה חמשמ׳, עי׳ רד״ק, שרש נוץ.

היונקות גבועלין שלא גמרו תמרות שלא הניצו כל עקר (ר׳ מאיר, תוספתי פרה יא ז). מאימתי אין קוצצין את האילן וכו׳ החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו [1] (שביע׳ ד י). רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בשעה שיניצו [2] ורוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בשעה שיניצו [2] (ב״ב קמז.). השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו כ״א יום (מד״ר קהלי, וישב העפר, סדרא תליתאה). — ובסהם״א: ראשו של רמון שממנו מינץ יש בו שינים ודומה למסרק (ערוך, ע׳ מסרק). וכלאים שהנצו אין ממתינים להן אלא יוצאין עליהם מיד ומפקירין את כל השדה (רמב״ם, כלאי ב יז). והשם גֶרֶש ירחים בשש נקודות והם הפירות שמניצים ופורחים בכח הירח כאלו הירח מגרש אותם לחוץ (רד״ק, השרשים ע׳ גרש). —ואמר המשורר: מצא שושן בין דרדר והצמית פרי עץ הדר והנצה גנת סמדר (ראב״ע, אספרה בעד). בנחליה הנצו הרמונים ובערוגותיה הזהירו השושנים (הוא, אגרי מי בן מקין). אל נא תחשוב מלבוש נער עמך יהיה לעד שקד גור מימים אין חפץ בם יחושו גם ינאץ שקד (רמב״ע, התרשיש ה קמה).— ובמשמ׳ פ״י, עשה שֵׁנֵץ, מפרית ומצמיח: אפילו לוז של שדרה שממנו הקב״ה מניץ [3] את האדם לעתיד לבא נמחה (ר״ש בן יהולדק, מד״ר בראש׳ כח). אדריינוס שחיק עצמות שאל את ר׳ יהושע בן חנניה א״ל מהיכן הקב״ה מניץ [3] את האדם לעתיד לבא (שם).—ובסהם״א: נטע זה הניצותה אל יהי קמל (גוף ספי הגלוי לרסע״ג, 6 הולי סכטר).

—קל, ב.*נָצֵץ, נֹצצים, ז״ע,—כמו הֵנֵץ: בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (רב, ערובי נד.). מה הגפן והתאנה נובל עלה מהם והם עומדים עץ יבש וחוזרות ופורחות ונוצצות וצומחות ומוציאים עלים חדשים (פרקי דר״א כא).

א.**נצר** [4]), ממנו א.נֵצֶר.

[1]) כך במדב״ם, וכך גם בגמ׳ ברכ׳ לו: ופסח׳ נב: ובנוסח׳ הספרים משינצו.

[2]) בכ״י שהניצו.

[3]) כך בדפוס ויניציאה ודפוס שלוניקי וכך ברוב כ״י. ובכ״י בריט״ם הוצ׳ ד״ר תיאודור מינין, ובקצת כ״י ודפו׳ מציין, מקיין.

[4]) רק בעבר׳.

א.**נֵצֶר**, ס״ז, מ״ר *נְצָרִים,—שבט רטב מעץ, שתיל, Sprössling; scion; sprout: ויצא חטר מגזע ישי ונֵצֶר משרשיו יפרה (ישעי יא א). נֵצֶר מטעו מעשי ידי להתפאר (שם ס כא). ועמד מִנֵּצֶר שרשיה [1]) כנו (דני׳ יא ז).—ונצר נתעב: ואתה השלכת מקברך כְּנֵצֶר [2]) נתעב לבש הרגים מטעני חרב (ישעי יד יט). — ואמר בן סירא: נצר [3]) חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן סלע (ב״ס, גני׳ מ טו).—ובמדרש: אתה מוצא רוב האילנות אעפ״י שהן נקצצין אם נוטלין נצר מהן ושותלין במקום אחר ומיד הן עולין (תנחומי לך לך ט, בובר).— ובסהם״א: נצרים הפרים משרשי אילנות והן קשקושי אילנות (ר״ח, פסחי נו:). והאלון והחרוב והשקמה וכו׳ שצומחין ומגדלין אמירין ונצרים וכשחותכין אותן אותו מקום החתך מפקי מיא (שם עד.). ואטע מנצריו (של הצמח) כל ערוגות גנך עד שובו כאשר היה (מעשה בוסתנאי, ד״ה וימלוס המלך). — ובהשאלה, במליצה: כי מנצר כנם עמדו הורינו אבינו אברהם אשר אהבו יצחק בחירו יעקב סגלתו וכל שבטי יה (רסע״ג, הקדי עבריח לספי האגרון).—ומצוי הרבה בתו״מ במשמ׳ ענפי ערבה רכים שקולעים מהם כלים: העשירים מביאין בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים [4]) של ערבה קלופה (בכורי ג ח). סגניות של עלין טהורות של

[1]) השבע׳ גרסו, כנראה, נצר משרשיה׳ כמו בישע׳.

[2]) [פירש ריב״ג: השתיל אשר לא יצלח לנטוע בעבור פחיתותו ומשליכין אותו. ע״כ. ורש״י: כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שתופר ומשרש ומוציא כך הושלכת מקברך, ע״כ. וכן רד״ק בפירושו ובשרשיו. וכן תיאוד׳ ὡς βλαστός. והפש׳: נורבא, והוולג׳: stirps, וי״ת כיחט-כנפל, ובן סומכ׳ ὡς ἔκτρωμα אולי גזרוהו מן יצר-נוצר, עי׳ הערה לערך נציר. או מן נָצַל, עי׳ ערכו. והשבע׳ ὡς νεκρός, כפגר מת. ועק׳ ὡς ἰχώρ, דם ומוגלא. ופרש הירוני׳ sanies, tabes et paedor, רקב ולכלוך, כמו נֵצֶל, ע׳ ערכו. ועי׳ Reider, JQR (N. S.) IV, 612; Nestlé, ZAW, XXIV, 127 f.]

[3]) כך הובא פסוק זה, כמו שכתוב בפנים, בנסחת סמגד. והנה בגוף הגני׳ כתוב נוצר מחמס, אך בהגהה על הגליון נצר חמס והיא מכונה להנסח הסורי ששם כתוב חלפא לאנשא רשיעה וכן בתרג׳ היוני של בן סירא ἔκγονα ἀσεβῶν, והוא מקביל לחציו השני של הפסוק ושרש חנף.

[4]) בכ״י נסרים.

נצרין טמאות (כלים עז ה). וחומר בשירי כלי נצרים מבתחלתן שמתחלתן אינן מקבלין טומאה עד שיתחסמו (שם כ ב). העקלין של נצרין [1]) ושל בצבוץ צריך לנגד (תוספת׳ ע״ז ה ג). כל [2]) נצרין שלא קינבן ומשתמש בהן עראי טמאין (תוספת׳ כלים ב״מ ה יד). בראשונה היו מוליכין (מאכלים) בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים (מו״ק כז.). שלשה חבלים הם של מגג ושל נצר ושל פשתן של מגג לפרה וכו׳ של נצרים לסוטה (רב יוסף, ערובי כח.).—וכמו נסר, לוח של עץ: ומעשה בבעל הבית אחד שהיו לו נצרים בתוך ביתו והיו שואלין אותן לבית האבל ולבית המשתה וכו׳ (תוספת׳ כלים, ב״מ ה ג). — ובמשמ׳ יצור: מה תלך בגדולות נצר קצרה דעתו השלך על אל יהבך כי הכל מאתו (כלב״ע, תקכון עמך).—ואמר המליץ בתארו את מלחמת האלף בית: והחושים עשיתמו (ע״י הוספת האות ב) הבושים והאלים אבלים וחלשים ונבצרים בך כל הנצרים ונשברים תהפך הנשרים (ר״ם סרביט הזהב, חותיות מריבות).

ב.*נֶצֶר, ש״ז, מ״ר נצרים,—הוא הצרצור: אלו סמני חגבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו ר׳ יהודה אומר ושמו חגב ולא כנצרין שיש בהם סמנין הללו (תוספת׳ [3]) חולין ג כה).

ב.**נצר**, ממנו נָצַר, א.נָצוּר, ב.נָצוּר, נוֹצֵר, נְצֻרָה, מְצוּרָה.

נָצַר, פ״י, נצרתם, נצרתי, נצרו, נֹצֵר, נֹצְרָה, נֹצְרִים, נֹצְרֵי, נצור, נצורה, נצרת, נָצוֹר, לִנְצֹר, נְצֹר, נִצְּרָה, נִצְרָה, אצר, אצרה, אצרה, אצרך, אצרנה, תצר, תנצרני, תצרנו, יצר, יצרנהו, תצור, תנצרכה, תצרך, ינצרו, יצרו, יצרוני, ינצרהו, תצרנה,—נצר אותו, שמרו, בפרט מדבר רע מאויב וכדו׳ hüten, beobachten; surveiller, guarder; to watch, guard: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו (דבר׳ לב י). יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח (ישע׳ כו ג). אני יי׳ קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך

[1]) בסוף טהר׳ נוצרין. [2]) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובנדפס סלי נצרין, והגיה הגר״א כלי נצרים.
[3]) [השוה חולי׳ סה:]

ואתנך לברית עם לאור גוים (שם מב ו). אתה יי׳ תשמרם תצרנו [1]) מן הדור זו לעולם (תהל׳ יב ח). אמונים נצר יי׳ ומשלם על יתר עשה גאוה (שם לא כד). אתה סתר לי מצר תצרני (שם לב ז). חלצני יי׳ מאדם רע מאיש חמסים תנצרני (שם קמ ב). — נָצַר חייו: שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תצר חיי (שם סד ב). —ונצר לבו: מכל משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד כג).—נצר נפשו: הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו (שם כד יב). —נֹצֵר האדם, כנוי לאלהים: חטאתי מה אפעל לך נצר האדם (איוב ז כ).—וגם בדברים מפשטים, רוחניים, בתור נושא: תם וישר יצרוני כי קויתיך (תהל׳ כה כא). אתה יי׳ לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני (שם מ יב). חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו (משלי כ כח). ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו (תהל׳ סא ח). מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה (משלי ב יא). אל תעזבה (את החכמה) ותשמרך אהבה ותצרך (שם ד ו). צדקה תצר תם דרך ורשעה תסלף חטאת (שם יג ו). — ונָצַר כרם, תאנה וכדומ׳, טפל בהם ושמר אותם מחיה, מגנב וביוצא בזה: ביום ההוא כרם חמר ענו לה אני יי׳ נֹצְרָהּ לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה [2]) (ישע׳ כז ב-ג). נצר תאנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד (משלי כז יח). ועי׳ ע׳ נֹצֵר. — נָצַר מְצוּרָה, שמר את מגדל המצור שעומדים שם הצופים: עלה מפיץ על פניך נצור מצורה צפה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחום ב ב).—ודברים מוסריים, נָצַר ברית, חק, מצוה, משפט, עדות, תורה, וביוצא בהם, שמרם, קִיֵם אותם: כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו (דבר׳ לג ט). וישימו באלהים כסלם ולא ישכחו מעללי אל ומצותיו ינצרו (תהל׳ עח ז). כל ארחות יי׳ חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו (שם כה י). ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו (שם קה מה). אשרי נצרי עדתיו בכל לב ידרשוהו (שם קיט ב). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (שם כב). הורני יי׳ דרך חקיך ואצרנה עקב הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (שם לג-לד). זאת היתה לי כי פקדיך נצרתי (שם נו). טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך (שם סט). סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (שם קטו). פלאות עדותיך על כן נצרתם

[1]) בקצת ספרים תצרנו.
[2]) בקצת ספרים אצרנה.

נפשי (שם קכט). קראתי בכל לב ענני יי' חקיך אצרה (שם קמה). לנצר ארחות משפט ודרך חסידיו ישמר (משלי ב ח). בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך (שם ג א). בני אל ילזו מעיניך נצר תושיה ומזמה (שם כא). החזק במוסר אל תרף נצרה [1]) כי היא חייך (שם ד יג). נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך (שם ו כ). שמר נפשו נצר דרכו (שם יו יז). תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה [2]) (שם כג כו). נוצר תורה בן מבין ורעה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). — ונצר דעת: לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו (שם ה ב). עיני יי' נצרו דעת ויסלף דברי בגד (שם כב יב). — נצר חסד לפלוני: אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה (שמות לד ו-ז). — נצר פיו, נצר לשונו, לבלי דבר: נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו (שם יג ג). נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה (תהל' לד יד). — נצר על דל שפתיו, שמר על שפתיו והשגיח שלא ידבר דברים שאינם לפי רצונו: שיתה יי' שמרה לפי נצרה [3]) על דל שפתי (שם קמא ג). — ופעול נצור, שמור במבצר: הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם (יחזק' ו יב). — עיר נצורה, שהיא במצור, שצר עליה האויב ולא יתן לצאת ולבא: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה [4]) (ישע' א ח). — נצרת לב: והנה אשה לקראתו שית זונה ונצרת [5]) לב המיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז י-יא). — ואמר בן סירא: בנות לך נצור שארם ואל תאיר אלהים פנים (ב"ס, גני' ז כד). — ומצוי בתו"מ: גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי (ר"מ, ברכ' יז.). אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה (מר בריה דרבינא, שם). אלו בני יונדב בן

[1]) [צ דגושה, לצחצח האות שלא תדמה לסמך, וכן נצרה (תהל' קמא ג). עצבותם (שם יו ד). נצרנה (משלי ד יג). עי' הרקמה שער כב; ראב"ע תהל' קמא ג; ורד"ק מכלול שדה"פ.]

[2]) כך הקרי, והכתיב תרצנה. ובקצת ספרים תרצנה כתיב וקרי.

[3]) עי' הערה שלפני הקודמת.

[4]) יש מפרשים במשמ' חרבה, כמו ובנצורים ילינו.

[5]) [שמורה וטמונה בנוגע ללבה ומחשבותיה, כלומ' מסתירה ערמתה בלבה. ע' נצור.]

רכב שנצרו שבועת אביהם (ב"ב לא:). אשרי האזנים ששמעו עד היכן חבבן עד היכן שומרן עד היכן נצרן כביכול עד כאישון עינו (מד"ר במדב' ב). ויהי מהיום ההוא ומעלה וינצור מרדכי את החלום אשר חלם (מד"ר אסת', ויגד לו). — ובספהמ"א: ורבנא יעקב אלוף ינצרהו משגבינו ויגוננהו (קטע אגרי של רה"ג, JQR,NS,I, 101). ואמר הפיטן: דרוש ביצר די מעצר דל ינצר דעה מהתקצר (אל כשא, יוצ' לשבת ברא"ש'). [לי]ק[י]רנו וידידינו כב' ג' ק' מור' סהלאן ראש כלא ישמרהו צור ומכל רע יהי נצור (מן, ד"ה יהודי מצרים וא"י, II, 152). — ואמר המשורר: ופדה עם וקראו בנו וכרת ברית בינו ובינו נצרהו כאישון עינו ופרש למסך עננו (ראב"ע, אל חי).

— נפע', *נִנְצַר, נִנְצֶרֶת, הִנָּצֵר, — נשמר: ואם ישאל שאלת תלמיד ללמוד חייב לענותו וכו' ולהגיד לו שיבין במחשבה ובשכל ולא להנצר ממנו: כהנצר מן הנצים והמריבים (כס' בר נח, פי' י, הדבר', לקו"ק נספח' 12). למלא ידו שבעה נעצר להתחטא בדמים טבול ננצר (משול' בר' קלונ', סדר עבודה). אום כאישון ננצרת חשוך אותה מבצורת בשם השמיני עצרת (אוס נאיסון, יוצ' לשמע"צ).

— פעי', *נִצֵּר, מְנֻצָּר, — שנצרוהו, ששמרוהו: יוצר אתה לכל יציר נוצר כוננת מאז תרף לחלצם ממעצר לחוננם חנם מאוצר המנצר (במולאי מנוחה, סליח' א).

— הפעי', *הִנְצִיר, מַנְצִיר, — כמו פע': הראשון אדם בו נוצר וצוה חוק ולא נצר זה מליץ כהרחיב בצר חקקו למשפט ולדורות מנצר (אסד מאז, מוס' א ר"ה). אתה אמרת דרשוני והוסרו התרחצו הזכו ותתענגו ותונצרו ומאורי ישעכם באור בקר יגהרו (ישראל עמך, סליח' לאשמורי יוה"כ, סמא"ל).

ב. *נָצַר [1]), קל לא נהוג.

— התפע', *הִתְנַצֵּר, — עשה את עצמו נוצרי: יהיה אדם חסיד ולא ירגיש באיזו דת שיתקרב אם בהתיהד או בהתנצר או בזולת זה (ר"י א"ה, כוזרי ג מט). כי כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים לא נמשכו אחר הנראה מענין המציאות תחילה בהקדמותיהם (ר"מ א"ת, מו"נ א עא). ובעלי הדתות מהמתנצרים והישמעאלים קבלו ממנו עונשי גיהנם (רשב"ל דוראן, מגן אבות ג, סט.). והיו ממתינים שם עד

[1]) נגזר מן נצרת, נוצרי.

שיבאו היהודים להתנצר (כ"ס אבן ויכגא, סבט יהודה 65). הדליקו אבוקה של שעוה ושמו אותה ברחוב העיר והכריזו ואמרו כל יהודי שיבא ויתנצר קודם גמר האבוקה יקבלו אותו וכל מי שיבא אחר כך ישרף באש וכו' אמר לי האיש היהודי אין לבי להתנצר (סס לה). — וכמשמ' הִצְטַלֵּב, עשה תבנית צלב, שתי וערב: שספר לי בחור אחד יהודי על אודות אנשי מקומו שהם אדונים לעצמם ואינם ברשות אחרים וסביבותיהם אומה גדולה נקראים חוב"ש ומתנצרים בשתי וערב על פניהם (אגרי הרב ר' אליהו, דברי חכמים סב).

°נַצְרוּת, ש"נ, — דת הנוצרים, מצוי בספרות החדשה.

°נַצְרָנִי, ת"ז, — כמו נוֹצְרִי: מה תאמר דין נצרני ודין ישראל איזה מהם מכובד (מנחם ב"ש, מכתב ר' חסדאי למלך הכוזרים).

נֹצֵר, נוֹצֵר, ש"ז, מ"ר נֹצְרִים, נוֹצְרִים, — שומר, מי שנֹצֵר שדה וכדומ': עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו כי יש יום קראו נֹצְרִים בהר אפרים קומו ונעלה ציון (ירמי' לא ד-ה). בנה כעש ביתו וכסכה עשה נֹצֵר (איוב כז יח). — מגדל נֹצְרִים: ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוֹצְרִים עד עיר מבצר (מ"ב יז ט). — וכמשמ' אויב הצָר והשומר על העיר במלחמה ולא יתן לצאת ולבא: השמיעו על ירושלם נֹצְרִים באים מארץ המרחק ויתנו על הרי יהודה קולם (ירמי' ד טז).

נְצֻרָה, ש"נ, מ"ר נְצֻרוֹת, — דבר שמור וטמון, נסתר: השמעתיך חדשות מעתה ונצֻרות ולא ידעתם (ישעי' מח ו).

נקב[1], ממנו נֶקֶב, נָקַב, מַקֶּבֶת, נְקֵבָה, נִקְפָּה, נַקְבוּת, נַקְבוּתִי, נְקָבִי, *נָקוּב, °נִקּוּב, *נְקוּבָה.

נֶקֶב, ש"ז, מ"ר נְקָבִים, בכנ' נְקָבֶיךָ, — א) במלאכת כסף וזהב, אולי חקיקה למלואת אבן טובה: כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה וכו' וזהב מלאכת תפיך ונְקָבֶיךָ[2]) בך ביום הבראך כוננו (יחזק' כח יג). — ב) נֶקֶב, — חֹר Loch; trou; hole: זפת וגפרית כדי לעשות נקב שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן (שבת ח ד). כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב (סס, קח.). נקבים שיש בהן חסרון מצטרפים לכאיסר (רב, חולי' מה.). ובגולגולת שיש בה נקב אחד ארוך אפילו יש בה נקבים הרבה מצטרפים למלא מקדח (רב ירמיה, סס). נקב יש בו (בגט) בצד אות פלונית (רב אשי, גיטי' כז:). — ומצוי מאד בסהמ"א: עניות טופלין אותן בסיד וכו' טח את העור בשרה בסיד ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים (ר"ח שבת ס:). נקב שעושין בחבית שיצא הרוח שלא תבקע החבית (ערוך ע' סך). כיצד הטחול ראשו האחד עבה והשני דק כבריית הלשון אם ניקב בראש העבה נקב מפולש טרפה וכו' (רמב"ם, שחיטה ו יע). — ומשל: אין נקב המחט צר לשני אוהבים (מבחר הפניני' לרשב"ג 34). °נקבי המשכיות, עי' ג.מַשְׂכִּית. — ובהשאלה להחללים שבגוף בע"ח: מאתים וארבעים ושמונה איברים באדם שלשים בפסת הרגל וכו' תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח של לב וחמשה בנקביו (אהל' א ח). אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים[1]) (ברכ' ס:). שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום (בכור' מד:). והאדם הזה עשוי מחולים מחולים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר ברא' ח). סגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם שהן כמו דלת הפותח והסוגר (סס ויקר' יח). — בֵּית הַנֶּקֶב, עי' בַּיִת. — נְקָבִים, צרכי הרקת הגוף: לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו (תוספת' ברכ' ב כא). הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה (ברכ' כג.). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו (שבת פב.). קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף (ר"א בן עזריה, פסחי' קיח.). סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה ואל תשהה עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (ר' חייא, גיטי' ע.).

---

[1]) משתף לכל הלשונות השמיות.

[2]) [עקילס תרגם τρήσεών ר"ל חורים. וכן הוולג'. וכן ת"י במשמ' נקבי הגוף, עפ"י דרשת חכמי התלמוד: מאי מלאכת תופיך ונקביך בך אמר רב יהודה אמר רב אמר לו הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם (ב"ב עה.). ובמשמ' זו פרשו רש"י וריב"ג בשרש תפף ורד"ק באותו שרש. ובפירושו פרש רד"ק במשמ' כלי נגינה ממין החליל: כלי הנגון העשוי נקבים נקבים. וכן ר"א מבלגנצי: לשיר ולזמרה כגון סמפוניא המוציאה קול ע"י נקבים, ע"כ. (הולי מק"כ). לשבע' והפש' היתה גרסה אחרת. עי' בפירושו של קורניל. והחדשים מפרש' כמו שפרשנו בפנים הערך. ועי' Weil, REJ ,42,7 seqq. ואולי הכונה לנקבים במרגליות, כמו בתז"ם להלן בפנים הערך.]

[1]) בקצת נוסח' חלולים, וכן ברוב נוסח' ברכות השחר.

שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני (רב אסי, ברכ׳ כג.). שהיו (דניאל וחבריו) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהן מפני אימת מלכות (ר׳ חמא ברי חנינא, סנה׳ צג:). ג׳ מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש וכו׳ תשמיש נקבים (ברכ׳ נז:). (כתוב) ותתחלחל המלכה וכו׳ שהוצרכה לנקביה (ר׳ ירמיה, מגי׳ טו.). המשהה את נקביו עובר משום לא תשקצו (רב אחא, מכות טז:). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו (מד״ר שמות ט). באו למדבר והאכלתי להם מן מ׳ שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ׳ שנה אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר (שם, במדי׳ טז).—ובספהמ״א: היה רגיל שמשהה את נקביו וזה שחש בהדרוקין שהיה משהה את נקביו (גאוניקה הולי׳ גינצבי׳, 323). התלמידים הקבועים להם עת לפניו אונסין אותו להשהות נקביו (רמ״י, שבת לג.). ונכלל במאמר מאין באת פחיתות מצד מלאכת תופיו ונקביו (המאירי, בית הבחירה על אבות ג א). בבא איש מבית מקדש מעט ומצא שלחן ערוך ומטות מוצעות ונרות דולקות ולא בדק תופיו (עטוש שלמטה) ונקביו יפרוש המפה וכו׳ ואם יבדוק מלאכת תופיו ונקביו לפני הקדוש צריך ליטול (אבן ירחי, המנהיג, הלכי פסח סג.).

נָקַב, פ״י, נָקַבְתָּ, נֹקֵב, נְקָבֵי, נָקוּב, נְקֻבוֹ, קֹב, תִּקָּבֶנּוּ, נְקָבָהּ, אֶקֹּב, אֶקּוֹב, תִּקֹּב, יִנָּקֵב, יִקֹּב, יִקָּבֶנּוּ יִקְּבֻהוּ, —א) נָקַב נֶקֶב בדבר, עשה נֶקֶב, חר; bohren; trouer; bore: הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה (ישעי׳ לו ו). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו (מ״ב יב י). והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (חגי א ו). בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף (איוב מ כד). התשים אגמון באפו ובחוח תקב לחיו (שם כו). — ומצוי מאד כמשמ׳ זו בתו״מ ובספהמ״א: שרויין בעלית בית ניתזה בלוד והיו נוקבין שפופרת של ביצה וממלאין אותה שמן ונותנין אותה על פי הנר ערב שבת עם חשיכה כדי שיהא שוהא ומדליק בלילי שבת (ר׳ יהודה, תוספתי שבת ב ה). ואין נוקבין מגופה של חבית (ר׳ יהודה, שבת כב ג). היה מודד והגיעה מידתו לכותל אין אומרין יקוב את הכותל אלא ימוד את הכותל (תוספתי ערובי׳ ו יג). לא ימכרנה (את המטבע החסרה) לא לתגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים אבל נוקבה ותולה בצואר בנו (שם ב״מ ג יא). ואילו הן עורות לבובין כל שנקוב כנגד לבו ועשוי כמין ארובה (שם ע״ז ד ז). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש (כלאי׳ ז ח). עציץ נקוב הרי זה כארץ (דמאי׳ ה י). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת (שבת ב ד). לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו׳ ולא במחט שאינה נקובה (שם ו א). שובר אדם את החבית וכו׳ ולא יקבנה מצדה ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שם כב ג). נטמא (כלי חרס) חוץ לקלעים נוקבו ונכנס ושוברו במקום קדוש (זבחי׳ יא ה). לא היה שובר בו את הרגל אלא נוקבו מתוך ערכובו ותולה בו (תמיד ד ב). אלו טרפות בבהמה נקובת הושט ופסוקת הגרגרת (חולי׳ ג א). כסוי הלפס בזמן שהוא נקוב ויש לו חדוד טהור אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא (כלים ב ה). אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקובה[1] בארץ (ר׳ חזקיה, ירוש׳ כלאי׳ ט ד). מעשה באדם אחד שהפקיד דיסקיא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקאה ונקבוה עכברים והיה חמץ מבצבץ ויוצא (רבין בר ר׳ אדא, פסחי׳ י.). מיד נקבום (את הכותים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם (יומא סט.). בעבד נוקב מרגליות וכו׳ שאין רבו רוצה לשנותו למלאכה אחרת (ר׳ יוחנן, ב״מ יב:). יאמרו (שור שהמית) עבד נוקב מרגלית (משלם בעל השור) שלשים עבד שעושה מעשה מחט שלשים (אביי, ערכ׳ יד:). ח׳ מיני טרפות נאמרו לו למשה בסיני נקובה ופסוקת נטולה וחסורה וכו׳ (עולא, חולי׳ מג.).—ובספהמ״א: וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת לפיכך אסר לנו בהמה נקובת קרום של מוח (גאוניקה הולי׳ גינצבי׳, 33). הפטיש שראשו האחד חד לנקוב ולפסול בו ובראשו האחר מכין בו והולמים בו (פרשי רד״ק, נקב).—ובהשאלה: מקרא זה נוקב ויורד עד תהום (ר׳ נתן, סנה׳ לז:). יקוב הדין את ההר (תוספתי סנה׳ א ב). — ואמר הפיטן: הישר לפניך לב עקוב דינך ההר יקוב ומשפט לאלהי יעקב (ר׳ אלעזר, אל אמונה, סליח׳ עי״ה). חילים מזיעים בחלם חלוצים חושים מלעקוב מחשים וממללים בקולם מבקיעים רקיעים לקב (מנחם בר מכיר, מלאכי צבאות, יוצ׳ של שבת הפסקי׳ א). — ובחכמת הטבע, °אור נקב, שניצוציו חודרים לתוך גוף מלטש וכדומ׳: ואשר

[1]) במדר׳ בראש׳ ק נקופה.

יקבל אורה קבול שלם יותר מכלם הם הפנינים והשוהם והאויר הצח והמים ויקרא בהם אור נוקב (ס׳ התורה לר׳ עמנו׳ מרומא, Merx Archiv 372).—*נוֹקֵב הגפנים, שם למין ממיני הארבה: נוקב הגפנים (רעבנשטיכלער) הוא ילק קטן אדום ונוצץ כזהב (סייגאלך, תולדות החיים רסב).—נוֹקֵב העץ: נוקב העץ וכו׳ (האלץ באהרער, טראצקאפף) עגולי ומראהו אמוץ (שם, רכז). — ב) נָקַב דבר, אמר בפרוש בפיו, קבע[1], bestimmen, ausdrücken; designer, indiquer; designate: ויאמר נָקְבָה שכרך עלי ואתנה (בראשי׳ ל כח).—נָקוּב, נקרא: הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון נְקֻבֵי ראשית הגוים ובאו להם בית ישראל (עמוי ו א). וקרא לך שם חדש אשר פי׳ יי יִקֳּבֶנּוּ (ישעי׳ סב ב).—ואמר הפיטן: זמן כפור בעד נפש נקובת חמשה נפש רוח חיה יחידה מחומשה (ר״א קליר, אז על כל מיתו יער, יוה׳ ב׳ פסקא). לטוב צפון שמו תקוב יום אבד הולכי עקוב לא כאלה חלק יעקב (ר״י הלוי, יבשר עם). — והמשורר: הודות עלי נבל ומשוך ביובלים לקרוא בשם נקוב שרים כחוללים (ראב״ע, הודות עלי נבל). והאבות היו אברהם יצחק ויעקב מדוע יצחק לבדו ינקוב ויאמר כי הוא לבדו בשמים יושב (עמ״י מחב׳ כב). — ג) נָקַב את פלוני, קלל אותו, fluchen; maudire; to curse: וְנֹקֵב שם יי׳ מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בְּנָקְבוֹ שם יומת (ויקרי כד יו). וַיִּקֹּב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם יא). מה אֶקֹּב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יי׳ (במדב׳ כג ח). גם קב לא תִקֳּבֶנּוּ גם ברך לא תברכנו (שם כה). מנע בר יִקְּבֻהוּ לאום וברכה לראש משביר (משלי יא כו). אמר לרשע צדיק אתה יִקְּבֻהוּ עמים (שם כד כד). הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו יִקְּבֻהוּ אררי יום (איוב ג ז-ח). אני ראיתי אויל משריש וָאֶקּוֹב נוהו פתאם ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (שם ה ג-ד). — ואמר בן סירא: אב רשע יקוב ילד (ב״ס, גני׳ מא ז). — ובמדרש: שכשבא ליטע אהלו במחנה דן דחוהו אמרו לו בן מצרי אתה וכו׳, מיד התחיל לנקוב את השם ולקללו (ר׳ חייא בר אבא, תנחומ׳ אמור כד). — ואמר הפיטן: אי כה פץ לקוב עם וברך עם קדושיך בשוב וכה תדבר הומר לקדושיך (ר״א קליר, קינוי לט״ב, אי כה אומר). ואלה ברכו וזר

[1]) עקרו לסמן ולצַיֵּן דבר ע״י נקב ומזה לפרש ולקבֹע.

עמו יקוב בהתחננו ביד תופשיו הקול קול יעקב והידים ידי עשו (ראב״ע, בראשית אדר). — והשתמש המשורר בשלש המשמ׳: אורו אשר מריב ביום פרוד חושק עלי בכיו וגם נוקב כי אם מעט יכול להתאפק דמעו צפוניו יהיה נוקב עין נדוד לא תבך אותה חיש עורב נחלים יהיה נוקב (רמב״ע, תרשיש ז נג-נס).

—נפע׳, נִקַּב, נִקְּבוּ, — נִקַּב האדם בְּשְׁמוֹ, נאמר שמו בפרוש: אלה (הכתובים למעלה איש בשמו) קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נִקְּבוּ בשמות (במדי׳ א יו-יז). ומן הנתינים שנתן דויד וכו׳ כלם נִקְּבוּ בשמות (עזרי ח כ). ומחצי מטה מנשה שמונה עשר אלף אשר נִקְּבוּ בשמות (דהי״א יב לא; גם יו מא). ויקומו האנשים אשר נִקְּבוּ בשמות ויחזיקו בשביה (דהי״ב כח יה; גם לא יט).—ואמר המשורר: קומי עניה סוערה קומי וגם התיצבי קומי וגורי באשר תֻודעי תנקבי קומי ושכחי אב ואם צורך לבכי אהבי (רסב״ג, מה לך יחידה). בשמות נקבו וכעבדים נצבו וכאדונים נחשבו על ראש המצבה (ראב״ע, אלוליס מהודך). בך רוח בשם נקבה חיה בשגל נצבה ממקבת אור נקבה מצור החיים חצבה (שם, אל מתנשא). — ב) *ובמשמ׳ היה בו נֶקֶב: ניטלה פטמתו (של האתרוג) נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא (סוכי ג ו). ניקב קרום של מוח ניקב הלב לבית חללו וכו׳ הריאה שניקבה או שחסרה ר׳ שמעון אומר עד שתנקב לבית הסמפונות ניקבה הקיבה ניקבה המרה ניקבו הדקין הכרס הפנימית שניקבה וכו׳ המסס ובית הכוסות שניקבו לחוץ (חולי ג א). ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו׳ (שם ב). איזהו כרות שפכה כל שנכרת הגיד או העטרה ולפנים וכו׳ ניקב מלמטה פסול (תוספת׳ יבמ׳ י ד). שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע ואין בין זה לזה אלא כקליפת השום בשעה שאדם נצרך אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר (בכור׳ מד:).

—פע׳, *נִקֵּב, מְנַקֵּב,—א) כמו קל משמ׳ א), עשה נֶקֶב: סכין את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית וכו׳ לא סכין ולא מנקבין אותן (שביע׳ ב ס). צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה (מקוא׳ י א). כל המונע הלכה מפי תלמיד וכו׳ מנקבין אותו ככברה (עולא ב״ר ישמעאל, סנה׳ לב.). אם שמעת דבר מר׳ ליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי נקב אזנך כאפרכס הוו ושמע

(ר' יוחנן, ירוש' קדוש' א י).—ב) נִקֵּב את המלה, השתמש בה בלשון נקבה: כל אשר אין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו [1] (ר"ש ארקוולטיגלו, ערוגי הבשם ז כח). בשביל החרוז לא דקדקו מעולם גם מבחרי המשוררים וזכרו את הנקבות ונקבו את הזכרים ואף כי בדברים שאין בהם רוח חיים (ר' שניאור זקש, שירי ברכה, הול' מק"ר 26).

—פעו', *נֻקַּב, מְנֻקָּב מנוקב, מְנֻקֶּבֶת, מנוקבת,—שנקבוהו, —א) שעשו בו נֶקֶב: לך ואמור לו חבית מנוקבת הייתה כדברי בית הילל אלא שסתמוה שמרים (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' עדיו' ב ג). אבוב של קליות היה שם והיה מנוקב ככברה כדי שתהא האור שולטת בכולו (מנח' סו:). והחזירן כשמנוקבין מהו חוששין אנו (והזהיר, ויקר' יא). — ב) *בדקדוק פעל מְנֻקָּב, שבא בלשון נקבה: ולא היה לו לומר כ"א כמו בזה לך לענה לך שהוא פעל עבר מנוקב (משה הכהן הספרדי, לקו"ק נספח' 70).

הפעי', *הֻנְקַב, הונקב, — כמו נפע' משמ' א): וּמן והנקב לראש ראשית גוים לרע לדרוש היות לכל בוגדים ראש (ר"א קליר, אן קונן, שבת זכור). דרש יום זה ליחסו ראשון הוא חמשה עשר והונקב ראשון וכדי לבשרנו כי מחל ראשון (הוא, אתנס ונלוה, יומ' ב סכות).

נְקֵבָה, ש"נ, מ"ר נְקֵבוֹת,—הַנְּקֵבָה בבעלי חיים, הַיּוֹלֶדֶת את הילדים, femelle ; femme ; Weib, — chen ; female--בבני אדם: ויברא אלהים את האדם וכו' זכר וּנְקֵבָה ברא אתם (ברא' א כז). ואם נְקֵבָה תלד (האשה) וטמאה שבעים כנדתה (ויקר' יב ה; גם ז; כז ה). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו' מזכר ועד נקבה תשלחו (במדי' ה ב-ג). פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נְקֵבָה (דבר' ד יו). כי ברא יי' חדשה בארץ נְקֵבָה תסובב גבר (ירמי' לא כא). — ובבהמות וחיות: ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התבה להחית אתך זכר וּנְקֵבָה יהיו (ברא' ו יט; גם ז ג). אם מן הבקר הוא מקריב אם זכר אם נְקֵבָה תמים יקריבנו (ויקר' ג א). ואם מן הצאן קרבנו וכו' זכר או נְקֵבָה (שם ו). — ובתו"מ: המסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור (ר' יהודה, תוספת' יבמו' ח ד). אמו ואשה אחרת ולהן שני זכרים וחזרו וילדו שתי נקבות

[1]) עי' הערה לערך ג. זכר, זִכֵּר.

במחבא (שם יב ד). עמוני ומואבי אסורין ואסורן אסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד (יבמו' ח ג). אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים ואוי לו למי שבניו נקיבות (רבי, קדוש' פב:). חבלי נקבה מרובין משל זכר (נדה לא.). אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה (שם). תפתח ארץ כנקיבה זו שהיא פותחת לפני הזכר (ירוש' תעני' א ג). וברכך בבנים וישמרך בבנות שהנקיבות צריכות שמירה (תנחומ' נשא יח, הוצ' בובר).—ובבהמות וחיות: מעשר בהמה נוהג בגדולים ובקטנים בזכרים ובנקבות בתמימים ובבעלי מומים (תוספת' בכור' ז א). מכר לו שחופות אבל לא לבנות זכרים אבל לא נקבות (חול' יא ב). מה עשה הקב"ה סירס את הזכר (של לויתן) והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא (רב, ב"ב עד:). עור שקושרין תחת זכרותן כדי שלא יעלו על הנקבות (רב נחמן בר יצחק, שבת נג:) (אמר הקב"ה לנח) אם ראית זכר רץ אחר נקבה קבלהו (אל תוך התבה) נקבה רץ אחר זכר אל תקבלהו (מד"ר בראש' לא).— ובספהמ"א: פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול (אלפא ביתא דבן סירה כו). — *ובהשאלה לדברים לא בע"ח שיש להם קצת דמיון בתכונתן לנקבות אם מצד חולשתן אם מצד שהם מושפעים מאחרים: המים העליונים זכרים והתחתונים נקבות (ר' לוי, ירוש' תעני' א ג).—ואמר המליץ: זכרים הם ודעותם נקבות (רמב"ע, דיואן כ"י בודלאי). כי שירות בני ספרד חזקות וערבות כאלו מלהב אש חצובות ומשורריהם כזכרים וכל משוררי עולם כנקבות (ר"י חריזי, תחכמ' ג).— ובהשאלה לכל דבר שהוא נקוב: סככה בחיצין [1]) זכרים כשרה בנקבות פסולה (רב, סוכ' יב:). ושני הסינין [2]) יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה (ר' נחמיה, ברייתא דמלאכ' המשכן א). — ובספהמ"א: שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הוצין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה וכן בקשר האחר (רמב"ן, שמות כו יז). –ובמורסות: הוא חולי קשה כמו ארסוני' יש ממנו זכר והוא כמו אבעבוע שחור והנקבה לבן (נרבוני, אלח חיים במורסות, כ"י ביהמ"ד בכתר). —*לשון נְקֵבָה, בדקדוק,—צורת המלים שקבעה הלשון

[1]) בכ"י הוצין.
[2]) בביהמ"ד יעלינק: הגיפין.

לנקבה טבעית או הסכמית: ודרך לשון נקבה הוא (קדוש׳ ב:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע (ר׳ יצחק בר אבדימי, זבח׳ מג:). כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבות (מד״ר שמות כג). פעמים משיח בלשון זכר ופעמים משיח בלשון נקבה (מד״ר קהל׳ לאה זה). — ובדקדוק, *כנוי לאותיות בגד כפת, הרפויות אחרי אהוי, שהן הזכרים: עוד ארבע מהם כמנהג חיות זכרים עם נקבות חנויות כנוים אוי״ה הקנויות אצל בג״ד כפ״ת שרויות (ב״א, דה״ט, סי׳ 4).—וכנוי לאותיות השרשיות הבאות רק בשרש המלה, בנגוד לזכרים שהן גם שרשיות וגם שמושיות: אחת עשרה אותיות נקראים שרשים והן ח״ט ספ״ר גז״ע צד״ק נדרשים והן הנקראים נקיבות כי הם הולכי נתיבות ובראש הקרואים נצבות (דרכנברג, הורי׳ הקורא 8).—ב) *כמו נַקְבוּת: צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו[1]) של זה (ירוש׳ יבמ׳ ח ו). — ובסהמ״א: (נשים) המסוללות דרך תשמיש זכר ונקבה משפשפות נקבתן זו לזו (רש״י, יבמ׳ עו.).

נִקְבָּה[2]), ש״נ, — מחלה תחת האדמה למעבר דרך או מים ,Tunnel: וזה היה דבר הנקבה[3]) וכו׳ (כתב׳ השלח, שורה א).—ובהשאלה: שבע נקבות הן בראשו של אדם שתי עינים שתי אזנים ושתי נקבות של חוטם והפה (מדרש תדשא ו, הוצ׳ אפשטין).—ובמשמ׳ נקב עגול ובפרט פי הטבעת: קורקבן לטחינה קיבה לשינה ניקבה לצואה אבר קטן להשתין ולהוציא זרע (מדרש אלפא ביתא של ר״ע ביהמ״ד ילינק ג אות פ׳ 43).

***נַקְבוּת**, נְקֵבוּת, ש״נ,—מקום הרחם של האשה: הרי הוא אומר וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו מקום שניכר בין זכרות לנקבות (ר׳ נתן, שבת קח.). שביוון (פנחס) בזכרותו של איש ובנקבותה של אשה (ר׳ יוחנן, סנה׳ פב:). אנדרוגינוס חייבין עליו סקילה כבזכר בר״א בזכרות שלו אבל בנקבות שלו פטור (יבמ׳ פג:). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד אבל בהמה מטיל מים במקום זכרות וזכר במקום נקבות נקיבה (ריש לקיש, בכור׳ מב:).—ובסהמ״א: אנדרוגינוס שנבעל לפסול מן התרומה בין דרך זכרותו בין דרך נקבותו (רמב״ם, תרומ׳ ז טז). שהטומטום אינו ניכר בין זכר לנקבה וזה ניכר שאין לו זכרות רק נקבות בלבד וכו׳ אפשר שאבר הנקבות יצא לחוץ (שאילת יעבץ א קעא). — ובהשאלה, הקצה הרחב של הקרדם, הקופיץ וכדומ׳: לא שנו (שאסור לבקע עצים בקרדום) אלא בנקבות שלו אבל בזכרות שלו מותר (רב, ביצ׳ לא:). —ובסהמ״א: זוג שעשוי לכסימת שער ונקרא בל׳ ישמעאל אל גלם והוא שני שוקים של פרקים באחד נקבות באחד זכרות מכניסין זה בזה ונוטלין את השיער (ערוך, ערך נגסטר). היו עושין לקופיץ זכרות ונקבות (רש״י, ביצ׳ לא:).

***נַקְבוּתִי**, ת״ז, מ״ר נַקְבוּתִיִּים, — מטבע הנקבה, מצורת הנקבה: ואמנם התועלת מפני קניית שלמות התכונה והמזג הזכריי והנקבותיי אשר הם מן המקרים המתחייבים למיני ב״ח (קאנון א א ה, במהות האבר). היות הנבואה והבשורה אשר היה כלו שכלי ולא בדמיון הנקבותיי נתקיים הייעוד בשלמות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב ב לט:). כי כבר נמצא שמות נקבותיים לזכרים וזכרותיים לנקבות (ר״ד יחיא, לשון למודים ב ד).

***נְקָבִי**, ת״ז, לנק׳ נְקָבִית, מ״ר נְקָבִיִּים, — של נקבה, מטבע הנקבה: הי״ב מנהיגים הם הלשון והשנים הוושט האצטומכא הריאה חמרה הטחול הכליות הבצים האבר הזכרי הרחם הנקבי ידים ורגלים (ספר בן תמים, תרגו׳ ש״י ילידי׳ עו). כמו שנמצא זכר נקביי או נקבה זכריית במדותיהם ובתכונתם (רשב״ל דאלאן, מג״א ח״י ד). כי בהיות השכל שהוא הזכריי נמצא בשלמותו הנה הכח הנקביי שהוא החמר הוא מסתתר ובלתי נמצא (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה לח). שלא שינה הטבע מדתו בכאן ולא חידש בריאה זרה רק בזאת בלבד שהוציא ופלט בית התורף לחוץ וכו׳ וחלק ב׳ שלמטה יצא פגום על כן הוא חרוץ מגבו כחצי קנה חלול והעטרה הנקבית יצאה עמו דבוקה בראש גויה וכו׳ ואין כאן אלא נקבה ודאית (שאילת יעבץ א קעא).—ובדקדוק, פעל נְקָבִי: כי לא יבוא פעל נקביי בלי סימן המין (אדם הכהן, יתרון לאדם, תל״ע א 7).

נִקְבָּץ, מ״ר נִקְבָּצִים, — א) נפע׳ מן קבץ, עי״ש. —ב) *ש״ז, בחכמת החשבון, נִקְבַּץ-המספרים, סך-

---

1) כך בדפוס קרטשין ובדפוס ויניציאה נקיבותו.

2) מן נקב.

3) [שם נזכר בכתבת השלח שלש פעמים. ואולי צריך לנקד הַנִּקְבָּה או הַנִּקְפָּה. ויש סובר שצריך לנקד הַנְּקָבָה, כמו שם הפעל, והכנוי שב לאיזה שם נקבה כמו תעלה וכדומ׳, שהיה נזכר בשורות הקודמות של הכתבת שנאבדו. עי׳ Fischer, ZDMG. 56,802 seqq.].

הכל שלהם, Summe; total: נ ק ב ץ הנפרדים הנמשכים בדרך המספר מתחילים מן האחד הוא כשיחובר אחד עם שלשה ועם חמשה וכו' חבור נ ק ב צ י הנמשכים בדרך המספר נמשכים בראשותם ומתחילים מן האחד הם נ ק ב צ י הנמשכים אשר תכליתם אחת והראשון מן ה נ ק ב צ י ם מתחיל מן האחד וכו' (רלב"ג, מעשה חושב 2). החלק או נ ק ב ץ החלקים יהיה יותר גדול מחלק או מ נ ק ב ץ החלקים אם יהיה החלק ההוא וכו' ממספר מה יותר גדול מהחלק האחר וכו' מהמספר ההוא בעינו (שם 3). כאשר חובר נ ק ב ץ הנמשכים בדרך המספר מתחילין מן המספר האחד וכו' (שם 17). שני דמיוני נ ק ב ץ הנמשכים בדרך המספר מן האחד עד מספר מונח שוים אל המספר המונח מחובר עם מרובעו וכו' (שם 18).

נקד[1]), ממנו נָקֹד, א.*נִקֵּד, ב.*נָקַד, נְקֻדָּה, *נָקוּד, **נִקּוּד, **נַקְּדָן.

נָקֹד, ת"ז, מ"ר נְקֻדִּים, לנק' נְקֻדּוֹת, שיש עליו נְקֻדּוֹת, כבש וכדומ', שיש בצמרו נקודות נקודות, punktiert; tacheté; speckled: אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נָקֹד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא וְנָקֹד בעזים והיה שכרי וכו' כל אשר איננו נָקֹד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי (בראשי' ל לב-לג). ואת כל העזים הַנְּקֻדּוֹת והטלאות (שם לה). ותלדן הצאן עקדים נְקֻדִּים וטלאים (שם לט). אם כה יאמר נְקֻדִּים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נְקֻדִּים (שם לא ח). —ומצוי בספה"א: ויעש את הפרוכות מעשיהן מעשה אורג תכלת וארגמן ותולעת שני ואבני יקרה נקודות זהב (יוסיפון מו).

נֹקֵד, עי' ערך נוקד.

נִקֻּד, ש"ז, מ"ר נִקֻּדִים, — מין מעשה מאפה בצורת כעכים יבשים וכדומ', Zwieback; biscuit; rusk: וכל לחם צידם יבש היה נִקֻּדִים[2]) (יהוש' ט ה). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נִקֻּדִים (שם יב). ולקחת בידך עשרה לחם וְנִקֻּדִים ובקבק דבש (מ"א יד ג). —ובמשנה: ואם טמאין היו אותן החולין יאכלו נקודים[2]) או קליות או ילושו במי פירות (תרומ' ה א). סאה תרומה טהורה שנפלה למאה חולין טמאין תעלה ותאכל נ ק ד י ם או קליות (שם ג). —ובספה"א: שאז כלה להם הלחם אשר הוציאו ממצרים שלא יכלו לשמרו מן העיפוש יותר מאותם שלשים יום לפי שלא עשו נ ק ו ד י ם (אברבנאל, בשלח, ויבאו אלימה). —והשתמשו בו קצת הסופרים גם בלשון יחיד במשמ' עפוש העולה על מינו מאכל ופֵרות שנשחתו ונרקבו: נ ק ו ד גדל בגבינה או בלחם נושן או בפירות נרקבים או בשאר מיני מזונות נרקבות ונושנות מראהו ירקרק שחרחורת (ב' ליכדא, ראשית למודים א ז, 98. 3).

א.***נִקֵּד**, פ"י, — א) נִקֵּד על האות, שָׂם עליה נקודה, punktieren; pointer; to point: כך אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נ ק ד ת י עליהן ואם אומר לי יפה כתבת אעביר נקודה מעליהן (אדר"נ לד ד). — וּפָעוּל נָקוּד: לפיכך נ ק ו ד על ה' (של המלה רחוקה) לומר לא מפני שרחוקה ודאי אלא מאסקופת העזרה ולחוץ (ר' יוסי, פסחי' ט ב). למה נ ק ו ד וי"ו שבאמצע עשרון

[1]) בערב' נקד, נקט, a) ובארמ' נקו.

[2]) [נחלקו המפרשים בפירוש מלה זו. יש מפרשים מאכל מנוקד וטלוא ע"י יבש ועפוש. עי' רד"ק בשרשיו וביהוש' שם בשם „ועוד מפרשין". וכן נמצא גם בשבע' ביהוש' שם εὐρωτιῶν. אולם פירוש זה מתאים רק למשמ' הכתוב ביהוש' ולא לכתוב במ"א (יד ג) ובמשנ' תרומ'. ואחרים מפרשים מאכל מפורר לפרורים קטנים כמו נקודות. וכן מביא רגמ"ה בכור' כג.: „ואית דאמר פירורין פירורין פחות מכביצה". וכן רלב"ג ביהוש' שם: הוא היבש המתפורר מצד יובשו לפירורין דקים". וכן תרגם עקילס ביהוש' ἐψαθυρωμένος. והוולג' שם in frusta comminuti. וי"ת גם ביהוש' גם במ"א כִּסְנִין, והוא כמו פת הבאה בכסנין (ברכ' מב.) שפירש רב האי „פת בין מתובלת ובין שאינה מתובלת שעושין אותה כעכין יבשין וכוססין אותה בבית המשתה" (רד"ק בשרשיו). וע"פ זה פירש רלב"ג במ"א שם „הוא פת יבש מתובל בתבלין". ובעין זה בתרגום יוני אחר τραγήματα (-פרפראות-תרגימא) ובוולג' crustulam. ורש"י מפרש ביהוש' נקדים מלשון יקד, מוקד, כלו' שנתיבש ע"י האש. ובמ"א הוא אומר „מין קליות מיבשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון גמרא". וכן פירש „קליא" השני בש"ב (יז כח). וזה מקביל ל„קליות" שבמשנ' תרום'. אולם בבכור' כב: פירש סתם ב„יובש", וכן רגמ"ה שם, והר"ש בתרום' שם. ושני הפירוש' מובאים במלון צמח דוד. וע"פ זה יש להכריע שנקדים פירושו לחם יבש המתפורר מפני יבשו, ובמשמ' מיוחדת בעכים יבשים, כמו שפירש ריב"ג בשרשיו.]

a) نقد نقط

של עשרון ראשון של יו"ט הראשון של חג (הוח, מנח' סז:). הנסתרות לי"י אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עין שבעד מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן (ר' יהודה, סנה' מג:). למה נקוד על אהרן שבחומש הפקודים שלא היה באותו מנין (בכור' ד.). עשר נקודות בתורה אלו הן ישפוט יי' ביני וביניך על י' שביניך נקוד וכו' בשכבה ובקומה נקוד על וי"ו שבקומה הראשון וכו' כיוצא בו וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם נקוד על את וכו' כיוצא בו ונשים עד נופח אשר עד מידבא נקוד על רי"ש שבאשר (אדר"נ לד). (כתוב) וירץ עשו לקראתו וישקהו נקוד עליו וכו' אם כן למה נקוד עליו מלמד שלא בא לנשקו אלא לנשכו (ר' ינאי, מד"ר ברא' עח). — ובמשמ' הנחת נקודות בין הפסוקים לסמן הפסקה: ספר שנפסק או שנקד[1]) ראשי פסוקים אל יקרא בו (מס' ס"ת ג ז, הול' קירכהיס).—ב) *נַקֵּד סֵפֶר, מִלָּה, אוֹת, צַיֵּן את הַנְּקֻדּוֹת: וששאלתם אם אסור לנקוד ס"ת ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד וכו' לפיכך אין נוקדין ספר תורה (תשו' הגא', מחז' ויטרי, סי' קכ). וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום (את התנועות) וחקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה (דרנבורג, הול' הקורא 54). דע כי יש לווים הנוספים בשמות ובפעלים ענינים יש אשר תהיה הויו קמוצה ויש אשר תהיה נקודה בשתי נקודות הנקרא שבא וכו' אבל המלים אשר הם מלרע לא יקרה להם כמקרה זה כי לא נמצאו וויה"ם נקודים כי אם שבא (תשו' תלמידי מנחם על דונש 50-51). דע כי כל נפעל הפא שלו נחה נקודה בשוא כמו נשמע נכרת וכו' וכשיהגו בנפעל שאין בו אחהע עם ארבע האותיות הנוספות לעתיד הבליעו נון נפעל בפא ודגשוה ונקדו תחתיה בקמץ גדול (ר"מ גיקטיליה, תרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 21). שמואל בן יעקב כתב ונקד ומסר את המחזור הזה שלמק' מן הספרים המוגהים המבוארים אשר עשה המלמד אהרן בן משה בן אשר נוחו בגן עדן (בנמזור כ"י פטרבורג, משנת 1009, דה"ע IX). ואם יטעון טוען ויאמר שיש בין המם והריש במלת אמר שמר שוכן נח והנה הוא נקוד בפתח (ראב"ע, ספ' הנקוד לר"י חיוג). ויש ספרים מדויקים שהגימל נקודה בקמץ חטף

[1]) במס' סופרים ג ז שנוקד.

(רד"ק, מכלול, שער השוא). כי לעולם נוקדים אותה בשוא (רשב"ל דוראן, מגן אבות ג כה.). אך קשה לי מאוד מה שנמצא נקוד בפרקי אבות הוא היה סונה שבחן חשי"ן בשוא והבי"ת בקמץ והיה ראוי להיות שבחן השי"ן בחירק והבי"ת בשוא (ר"א בחור, במוקים בספ' השרשים לרד"ק, שרש שבח). ורבים ישאלו איך היה אפשר קודם שנמצאו הנקודות ללמד לנער הקריאה הנכונה מתוך ספר שאינו נקוד (רא"ב, הקד' ג לספ' מסרת המסרת).—ואמר המשורר: וכף עופר בעט מאין דיו על פני כנור בכף כותב ונוקד (ר"ש הנגיד, ידידי קוס).—ב) *גרם לו כאב, בעין כאב מנעיצַת דבר חד, ובהשאלה לרגש צער רוחני, לִבּוֹ נְקָדוֹ, כמו נְקָפוֹ לבו: לא תדמינה לחלבים שכן אפילו אמר לבי נוקדיני[1]) מביא אשם תלוי (ר' יוסי, ירוש' כתוב' ג ג). —ג) *נָקְדָה[2]) החמה, שָׁבָה להאיר אחרי שטהרו השמים: נקדימון בן גוריון שנקדה[3]) לו חמה בעבורו (גיט' נו.). שלשה נקדה[4]) לחם חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תעני' כ.).

—נפע', *נִקַּד, נִנְקַד, עתי' יִנָּקֵד, יִנָּקְדוּ,—א) נִקְדוּ החרובים וכדומ', נתהוו בהם נקֻדות, כתמים: החרובין (חייבים במעשר) משינקדו[5]) וכל השחורים משינקדו (מעשר' א ג). — ב) *במשמ' הנחת הנקדות והטעמים באות מן האותיות: כי בהיות ראש המלה הבא עליה וי"ו יו"ד תנקד (הויו) נקודה אחת (כמו) וִיפת תאר וִירא מצוה (תשו' תלמידי מנחם על דונש 51). וכבר נמצאו מהם שבעה שיוצאת האלף בהם בדבור הלשון וננקדת בשוא ופתח (ר"מ גיקטיליה, תרג' ספר דקדוק לר"י חיוג 19). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו וכאן ננקד למשיחו בזרקא ולכורש ננקד במאריך להפרישו ולנתקו מעם למשיחו (רמ"י, מגי' יב.). ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא וכו' וכן אחותיו ולא ארפנו שלא

[1]) בירוש' יבמ', י ד נוקרינו.

[2]) בארמ' וסור' נקד במשמ' נקיון וטהרה. [ואפשר במשמ' נקב, כמו קדר בנוסחה האחרת, כלומר פרצה לה דרך בין העננים.]

[3]) כך בנוסח' הספרים, וגרסת הערוך (ע' כלב) שנקדמה. ובגמ' (תעני' כ.) שנקדרה, ובדפוס פיזרו וויניציאה ועוד שנקדמה. אך בכ"י שנקדה.

[4]) כך בכ"י, ובנוסח' הדפו' נקדמה, נקדרה.

[5]) במדב"ם משינקידו ואמרו בגמ' ירוש' שם בשם ר"ח בר פפא: משיעשו נקודות שחורות.

ננקד ארפנו (הוא, דברי ד לא). נטע שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו״ן וננקד בולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק (הוא, איוב יד ט). ולשון פעל הוא (הפעל לאט) ולא שם דבר ולכן הוא ננקד חציו קמץ וחציו פתח (הוא, שם טו יא). גול שם דבר הוא וטעמו למטה וכשהוא דבוק ננקד כולו בפת״ח קט״ן וטעמו למעלה (רשב״ם, קהלי ה ז, הוצי ילינק). וההא כשתנקד בשוא ופתח תורה על שאלת הדבר או לתמה (רד״ק, מכלול, שדה״פ מו:).

—הפעי, *הִנְקִיד, — כמו הקל: עשרה נקודות בתורה ישפוט יי׳ ביני ו'ב'י'נ'י'ך הנקיד עליה שלא אמרה לו אלא בנגד הגר, א'י'ה שרה אשתך יכול שלא היו יודעים בה הנקיד עליו שהיו יודעים בה וכו׳ ועשרון ע'ש'ר'ו'ן יכול שהוא טעון שני עשרונים על כל כבש וכבש הנקיד עליו שאינו טעון אלא אחד על כל כבש (אדר״נ, נוסחי ב לז). כתב את האזכרה פעמים מנקיד את הראשון ומקיים את השני (ר״י אלברגילוני, הלכי ס״ת 29, גנזי מצרים הוצי אדלר).

—פעי, *נִקֵּד, מְנַקֵּד,—כמו קל בנחץ הפעולה: דיש מן הגאונים ז״ל מנקד על הפסוקים ויש שאינו מנקד כלל (רב נחשון גאון, שערי תשובי לט). ומצאנו איגרותיהן של גאונים וכתביהן בזמן שכתובין בהן פסוק או פיסוקין מנקדין עליו נקודות מלמעלה (ר״י אלברגילוני, הלכי ס״ת 19, הוצי אדלר). ואסור לנקד את ספר תורה וספר שהוא מנוקד פסול (שם 38). המנקדים יש להם מנהג לנקד שו״א תחת תי״ו עָשִׂית שהוא לשון נקבה שלא יתערב עם לשון זכר (ראב״ע, צחות ד.). והאות שבסוף המלה שאין תחתיה אחת מהתנועות שאינה מאותיות אהו״י תקרא בשוא והוא נח נראה ולא נהגו לנקד תחת האות שוא כי אין דרך לטעות (רד״ק, מכלול, שער השוא).

—פעי, *נֻקַּד, מְנֻקָּד,—שנקדוהו: ספר שפסקו ושנוקד [1] ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו (סופרי ג ז). ואסור לנקד את ספר תורה וספר שהוא מנוקד פסול (ר״י אלברגילוני, הלכי ס״ת 38, הוצי אדלר). ספר תורה המנוקד אין קורין בו בציבור (שם). ואותן המשניות נכתבו זה תת״פ שנה מנוקדים (שמשון בק, 40, 1898 .Monats.).

ב.*נָקַד, — עי׳ *נָקַר.

נְקֻדָּה, ש״נ, — סימן עָגֹל, דק מאד. Punkt, point, : נקדת בסף, מין חלי של כסף עשוי בצורת נְקֻדּוֹת נְקֻדּוֹת: תורי זהב נעשה לך עם נְקֻדּוֹת הכסף (שה״ש א יא). —ובתו״מ: וכל השחורין כגון עינבי הדס ועינבי סנה וכו׳ משיעשו נקודות נקודות שחורות (ר״ח בר ספא, ירוש׳ מעשרי א ג). יש שהוא כותב נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק יש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עליה משום כותב ומשום מוחק (שם, שבת ז ג). אומרין לבית מי בראך והוא מראה להן בנקודה ואומר זה שלמעלן ומה שמו והיא מראה להן בנקודה שלאחריו ואומר יי׳ שמו אדון שמו (ר׳ לוי, ירוש׳ חגי׳ ב א). כתב וכו׳ שלא עירב את הנקודות וכו׳ אפילו עירב את הנקודות (שם, גיט׳ ב ג). — ונְקֻדּוֹת שעל קצת אותיות כתובות לסימן מיוחד: בשעה שהכתב רבה על הנקודות את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב א״ר אע״פ שאין שם אלא נקודה אחת מלמעלן את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב (שם, פסחי׳ ט ב). עשר נקודות בתורה אלו הן ישפוט יי׳ ביני וביניך על י׳ שביניך נקוד מלמד שלא אמרה לו אלא על הגר וכו׳ אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן ואם אומר לי יפה כתבת אעביר נקודה מעליהן (אדר״נ לד).—ב) כל אחת משבע התנועות הקוליות המורות אופן קריאת האות: שבע נקדות למאד כבדות מקרא מלמדות וחכמות מגידות וכו׳ שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (בן אשר, דה״ט, 10). ובאר מה אודות טעמים ונקודות והודיע סודות וגלה מסתרים (תשוי תלמידי מנחם על דונש, הכיבותי כיבך). ספר תורה המנוקד אין קורין בו בצבור ואע״פ שגרד נקודות שבו (ר״י ברללוני, הלכי ס״ת 38, הוצי אדלר). כבר ביארנו שהאותיות לבדם בלא מלכים והם הנקודות לא יעלה מהם ענין שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבה בלא נקודות אינו יודע מה ענינה כגון שכתב שלש אותיות שמר אין הקורא יודע ענינה אם היא שְׁמֹר לשון צואה או שמר לשון הגדה וספור וכו׳ (דרכנבורג, הורי״הקורא 53). ואתם תאמרו אנהנו מהירים ורגילים בשפת הקודש ומורים בנקודות ובנגינות (מַן, ד״ה יהודי מצרים וא״י ב׳ 49). ובמדרש הזה חידשו עדת היהודים נקודות לספרי התורה והנביאים (תולדת שומרונית R E J. 45. 85). בעלי המסורות לא קראו שמות לנקודות רק

[1]) אולי צ״ל שניקד בפעל, או שנקד, בקל, עי׳ בנין הקל.

 נקדה

לקמץ ולפתח ובכללם גם הצרי והסגול דהיינו שקראו לצרי ג"כ קמץ ולסגול ג"כ פתח וכו' אבל שאר הנקודות לא נזכרו בשמם בכל המסורה הגדולה וקטנה רק קראו לחירק אִי ולחולם אוֹ ולשורק אוּ ולקבוץ אֻו (רא"ז, מסורת המסורת, הקד' ג). — ובחכמת השעור והתכונה, סימן המציין מקום, ושאין לו ארך ורֹחב ועֹבי: ועתה לא יתחלק כי הוא כנקודה במלאכת חכמת השעורים הנקראת הנדסה אשר לא תתחלק כי היא במחשבה עולה (ר"י א"ת, הקדמה א). נקודה אחת יש בגלגל השמש וכן בשאר גלגלי השבעה כוכבים בעת שיהיה הכוכב בה יהיה גבוה מעל הארץ כל מאורו וכו' ונקודה זו היא הנקראת גובה השמש (הרמב"ם, קדוה"ח יב ב). הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום השמש היא הנקראת זנב (שם טז ב). וידיעת הד' יסודות הנודעים בהקדמות ותולדות והמזגים וההרכבות והקוים והנקודות (ר"י אפיקא, מנמ' קנא' 12). ובאור דרך ההרכבה הוא כמו שאומר אקלידס כי התחיל מהנקודה ואומר הנקודה היא דבר שאין לו חלק כלומר אורך (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה 43). השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ההפוכין שהן ראש מזל טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ר' אהרן הקראי, ס' ג"ע הבדל שבה משנה א יד). — והנקודות שמהן מורכב הקו או המסמנות את גבולות הקו: מלת הנקודה אני אומר אותה על דבר שאין לו ערך כלל לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא שום שיעור ונדבק הוא אל השיעור מפני שהוא סוף הקו והוא תכליתו והוא במו כן ראשיתו והיא חוצצת בינו ובין קו אחר ותהיה הנקודה בגדר הזה תכלית הקו או המחיצה אשר בין שני קוים נדבקים זה אל זה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת א ג). והקו הוא ערך שיש לו שיעור באורך בלבד ואין לו רוחב ואין לו עומק ותכליותיו על שני ראשיו הם נקודות (שם ד). כמו גוף אלי שטח ושטח אלי קוו וקו אל נקודותים (רשב"ג לכבוד ר"ש הנגיד, בסוף שירי ר"ש הנגיד 110). דיאסקרנו אמר שהגוף (מורכב) מן השטחים והשטחים מורכבים מן הקוים והקוים מן הנקודות וכו' שהנקודה אין לה חלק (ר"י הישראלי, ספר היסודי' ב', כ"י כזנהנזי). והקו לו שני תכליות גודרות מהם וכל אחת מהם היא הנקודה ואין לה לא אורך ולא רוחב ולא עומק וכו' והקו אורך בלי רוחב ושתי קצוות הקו שתי נקודות (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ' ב ו ב). כי הנקודה והקו אינם רק לסימני הגבולים (ר"ד גנז, נחמ' ונעים קז). — והנקודה המרכזית בעגול, שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה, centre: כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח ומשם יצאו ושם ישובו (ר"י א"ת, רוח חן ב ה:). הדרך האחת ארוכה ורחבה ומנפשות אנשי דורנו נשגבה ואם האמת כנקודה בתוך עגולה זאת הדרך כקו חרחב הוא החוט הסובב בתחלה (ראב"ע, הקד' לפעה"ת). שיסד הארץ כנקודה בתוך החוגה ויבונן שמים בתכונה שוה מכל צד מסבבים הארץ (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג כ). — ובגרמי השמים, הנקודה המרכזית שעליה סובב הגלגל: הגלגלים מתגלגלים על כמין שני מסמרים אחד בצפון ואחד בדרום וכו' והם נקראים בלשון ערב קוטבים ובלשוננו: נקראים נקודות (ר"מ אלדבי, ש"א, הנתיב השני כא:). והגלגלים נסמכים ומתגלגלים על הנקודות האלה וסובבין על הארץ (שם). גלגל תבונות רום ברוב דעה והולך וסובב על נקודתו (עמנו' מרומא, מכוז על י"ג עקרים JQR, NS, V, 534). — ובחכמת הפיזיקה, נְקֻדות אוהבות, נְקֻדות שונאות, הצירים המֹשכים והצירים הדֹחפים שבאבן השואבת: ועוד סגולה אחרת מופלאה להאבן הזאת (אבן השואבת) כי כאשר תקרב שני אבנים ממין הזה או ימשוך תמיד ציר הצפוני האחד את ציר הדרומי השני אליו וכן להיפך אולם כאשר יתקרבו שני הצירים יחד הדומים בשמותם כמו הצפוני לצפוני או הדרומי לדרומי אז תהיה פעולתם להיפך כי לא לבד שלא יתדבקו הצירים יחד כי אם ידיח האחד את האחד לבל קרוב אליו לכן יקראו הנקודות האלה המתקרבות ומתדבקות נקודות אוהבות והנקודות המתרחקות ודומות בשמותם יקראו נקודות השונאות (ברוך לינדו, ראשי למודים א ה). — ובהרחבה, לכל דבר שהוא ממש בתוך: בכל מקומות הישוב מתחלת קו המשוה הנוטה לצפון עד בואה תחום כ"ד מעלה בפאת צפון שהם מרחק ראש סרטן מאופן המישור תהיה החמה עוברת על

נקודת נוכח הראש במקומות ההם שתי פעמים בשנה מפני שנקודת הנכח ההיא רחוקה מאופן המישור מרחק (רא"ח הנשיא, צורת הארץ פתח ח). הוי יודע כי חקו הישר הנמשך במחשבה בין מרכז האופק ובין הנקודה מהרקיע שנוכח הקדקד תקראהו הקומה והוא נצב לפי כן על שטח האופק כמו עמוד והנקודה מהרקיע שכנגד נקודת נוכח הקדקד הקבועה באמצע הרקיע שמתחת תקרא נקודת נוכח הרגל וידוע הוא וברור ששתי נקודות הנגדיות האלו הם קוטבי האופק (ר"י ישראלי, יסו"ע ג ד). — וביחס לזמן: כי הזמנים שלשה חולף עומד עתיד ואע"פ שעומד פחות מכל עתה שמתי העתה כנקודה ואמרתי אם יהיה האדם משתדל במחשבתו לעלות מהנקודה הזאת למעלה לא יתכן לו זה בעבור שהזמן אין לו תכלית (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג א א).—ובהשאלה: זאת הספינה מלחיה מסעיה משפת הים אשר היא נקודת הלידה אל המות (ר' קלוני', אבן בחן עט:).

*נַקְדוּד, ש"ז, — מי שעוסק בגדול צאן, ובהרחבה במשמ' ראש הרועים[1]: אין גנאי למלך לדבר עם נקדודו (מד"ר ויקר' א).

*נַקְדָן, נַקְדָן, נוקדן, ש"ז, מ"ר נַקְדָנִים, נַקְדָנִים, נוקדנין, —א) מי שמדקדק, מי שמקפיד על כל דבר ודבר: אין מדקדקין בקטן בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך והנוקדנין[2] תופשין אותו על כך (תוספת' ברכ' ה יט). ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עוסקן ולא גרגרן (דא"ז ו).—ומי שמדקדק ומבין בעניני מאכלים ומוקיר אותם, נקדני הוצל[3] היו מפורסמים בנקדנותם.—ב) °מי שמלאכתו לְנַקֵּד ספרים, וכנוי להסופרים שתקנו וקבעו את הנקדות בתנ"ך: ובדבר הזה טעו הנקדנים שנקדו וְנִסְּתֶּם וכו' וטעו שהוא וְנִסְתַּם (הכרעי ר"ת נגד דונש 11). ואשר אמרו הנוקדנים וינהגהו בכבדות כל וִיְנַ משקל כבד וחזק הוא וכו' כי הנוקדנים לא באו להוציא ויתאונן אם היה נכתב רק להוציא ויקונן (שם 41). ואני הנקדן אומר שראיתי אחרים שאין עושין כי אם זיון אחד כזה וכו' (התרומה, הלכי ס"ת סי' רא). מה שכותבים מקצת נקדנים שתי פרשיות בתורה דלית פיסקא ברישייהו ויצא ויחי לא כיוונו (הגהות מיימוניות, רמב"ם ס"ת ח). וכן מצאתי שוב בתיקון ספר תורה אשר עשה הה"ר יוסף נקדן המוטחה (שם). בכל ס"ס ובהללי כתוב ויהי כל ימי נח ומסור עליו ג' דסמיכי חנוך למך נח חל"ן סימן ובספרי אשכנז וערביא ויהיו כל ימי נח וכתוב בגליון אחד מהם בכאן מטעין הנקדנין ומוסרין חל"ן סימן וטעות בידיהם (ר"מ אלונזנו, אור תורה, פרשי נח). רואה אני שבעל ההגהות חולק על דעת עצמו שכאן הוא אומר שאין לחוש לדברי אותו הנקדן ולעיל בסמוך הביא ראיה ממנו (שם יד). ואנחנו האשכנזים קוראין לנקודת או מלאפום ולא ידעתי מאין הוציאנוהו כי אין בכל ספרי המדקדקים והנקדנים שקראו לו כן אך קראו לו שורק (רא"ב, הקד' ג לספי' מסרת המסרת). מצאתי במה שנדפס פה סביב המסרה הגדולה ואומרים שהוא ספר השמשוני ואני אומר שהוא של ר' משה הנקרן (שם).

נקה[1], ממנו נָקָה, *נִקּוּי, נָקִי, נִקָּיוֹן, מְנַקִּית, נְקִיּוּת.

נָקָה, פ"ע, נָקָה,—נָקָה דבר, עשהו נָקִי, היה נקי וטהור, ובהשאלה חפשי, משוחרר, rein sein; être pur; to be clean, pure.: ואתה הוא נָקֹה[2] תנקה (ירמי' מט יב).

—נפעי', נִקָּה, נִקְּתָה, נִקָּתָה, נִקֵּיתָ, נִקֵּיתִי, הִנָּקֵה, הִנָּקִי, תִּנָּקֶה, יִנָּקֶה, תִּנָּקוּ,—א) הורקה עיר מיושביה החטאים: ואנו ואבלו פתחיה וְנִקָּתָה[3] לארץ תשב (ישע' ג כו).—יורק ויבֹער, יכרת: זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ כי כל הגנב מזה כמוה נִקָּה[4] וכל

---

[1]) עי' נוקר.

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' וכפו"ב בכ"י וינה הנקדנין, וכך גם בגמ' שם (ברכו' כ.) ובנוסח' הערוך נקרנין, עי' ע' נקרן.

[3]) בגמ' (נדרי מט:) בסגנון ארמי: א"ר חסדא דמשאיל להון להלין נקדני להוצל הדין דייסא היכין מעלי למיכלה.

[1]) [כך גם בכנענ', ובערב' (נקי) ובארמ' ובאשור' הריק, יצק, נסך נסכים; וכן גם בסורית. ובשאר לשונות ארמיות המשמ' המקורית היתה, כנראה, הריק, ומזה נשתלשל מצד אחד המובן יצק משקה, נסך נסכים באשורית וסורית; ומצד שני הריק שופכין, נקה וטהר מלכלוך וטמאה, מחטא ומענש, כמו בעברית ושאר השפות. ועי' מנקית.]

[2]) [ואולי צריך לגרוס הִנָּקֵה בנפע', במקום הוא נקה, כמו (שם כה כט).]

[3]) [ת"י ותרוקין ארעא ותחרוב (-ונקתה ארץ תשאה?) וכן רש"י וז"ל: תתרוקן מכל וכו' ובלשון משנה יצא פלוני נקי מנכסיו, ע"כ. וכן ריב"ג בשרשיו.]

[4]) עי' ריב"ג שם. וי"ת לקי, אולי פירש כמו נלקה. ואולי יש לגרוס זה כַּמָּה נִקָּה, והכונה זה זמן רב

הנשבע מות כמוה נקה (זכרי׳ ה ג). — ב) נקה פלוני משבועה, מאלה, וכדומ׳, היה נקי ממנה, אינו חיב יותר לקימה, אין עליו יותר שום אשמה אם לא יקים אותה: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת (בראשי׳ כד ח). אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך (שם מא). — מחטא ופשע: ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה (במדי׳ ה לא). נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רעה (שפט׳ טו ג). ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמי׳ ב לה). גם מזדים חשך עבדך וכו׳ ונקיתי מפשע רב (תהל׳ יט יד). — מענש: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו וכו׳ אם יקום (המכה) והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יח-יט). ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה (במדי׳ ה יט). כי מי שלח ידו במשיח יי׳ ונקה (ש״א כו ט). הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ (ירמי׳ כה כט). כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנגע בה (משלי ו כט). יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (שם יא כא). לעג לרש חרף עשהו ושמח לאיד לא ינקה (שם יז ה). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (שם יט ה). איש אמונות רב ברכות ואץ להעשיר לא ינקה (שם כח כ). — — ואמר בן סירא: ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה (ב״ס, גני׳ טז יא). רודף הרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם כו [כז] ה). נצר הטם לא ינקה [1] בו ושרש הנף על שן סלע (שם מ טו). — מהכרח לעשות דבר, נשתחרר: כי כה אמר יי׳ הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמי׳ מט יב).

— פעי׳, נקה, נקיתי, נקה, ינקה, נקני, אנקך, תנקני, תנקהו, — נקה את פלוני מעון, לא חשב לו זה יותר לעון, לא העגישו: לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא כי לא ינקה יי׳ את אשר ישא את שמו לשוא (שמות כ ז). נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים (שם לד ז). והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחרים והוא קללני קללה נמרצת ביום לכתי מחנים וכו׳ ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מ״א ב ח-ט). ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (ירמי׳ ל יא). אל קנוא ונקם יי׳ וכו׳ ונקה לא ינקה (נחו׳ א ב-ג). שגיאות מי יבין מנסתרות נקני (תהל׳ יט יג). ידעתי כי לא תנקני אנכי ארשע למה זה הבל איגע (איוב ט כח-כט). ומעוני לא תנקני (שם י יד). — נקה את הדם, סלח את הדם שנשפך: ונקיתי [1] דמם לא נקיתי (יואל ד כא). — ובתו״מ, במשמ׳ הפשוטה, עשהו נקי: גזל צמר וליבנו וכו׳ פשתן וניקהו אבנים ושיפן משלם כשעת הגזילה (תוספת׳ ב״ק י ג). וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו׳ והקב״ה שולח משמי מרום ומנקה [2] אותם ומשפר אותם כחיה זו שמשפרת את הולד (מד״ר שמות א). בורית קימוניא ואשלג ושאר כל המנקין כדי לכבס בהן בגד קטן (רמב״ם, שבת יח ה). — נקה מחטא ועון: בית דין של מעלה אין מנקין אותו (את מי שנשא את שם יי׳ לשוא) אבל בית דין של מטה מלקין אותו ומנקין אותו (ר״מ, תמורי׳ ג:) מנקה הוא לשבין ואינו מנקה לשאינן שבין (ר׳ אלעזר, יומ׳ פו.). האריך הקב״ה אפו עם ישראל שלא טרדם וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם שלא יתחלל שמו בהם (מד״ר במדי׳ ה). סתם הקב״ה את את המעינות שלהם (של בית אבימלך) אפי׳ מהם לא הטיל מים ולא נפנה וכו׳ וכל כך למה על דבר שרי אשת אברהם כדי לנקות את שרה (פסיק׳ רבתי מג). עד שיודה חבירו שנשתלם ממנו חלקו ונטל ממונו וכל מה שנשתכר ומנקהו מכל משא ומתן שהיה ביניהם (תשו׳ הגא׳ י, קורונל). — °ונקה את עצמו, הצטדק, הסיר האשם ממנו: אימתי צריך אדם לנקות את עצמו בפני החושדו כשהחושד הוא צדיק ובא מעשה

שנקו הגנבים והנשבעים לשקר ולא נענשו כפי האלה, אבל עכשיו „הוצאתיה נאם יי׳״ וכו׳, וכמו שמפרש רש״י שם, וז״ל: כי כל הגונב עד עכשיו וכו׳ נקה ולא נשתלם פורענות וכו׳ וכל הנשבע לשקר עד הנה וכו׳ נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר, מעכשיו ובאה אל בית הגנב, ע״כ.]

[1] בגליון: יכה בו.

[1] [ואולי במשמ׳ של שפשוף ונקוי, כמו בלשון המשנה, והכונה אטהר את הארץ מהדם שלא טהרתי עד עכשיו. וי״ת „ודאתפרעית״, כמו ונקמתי. וכן השבע׳: ἐκζητήσω.]

[2] בגמ׳ סוטי׳ (יא:) מנקיר וכך גם בילקוט.

לפניו שבעל כרחו יש לו להושידו מגוז עלי הכהן שאחר עת אכילה נכנסה חנה להתפלל וכו' ואז הוצרכה היא ל נ ק ו ת את עצמה (ספ' חסידים, כ"י פפתת פעה').

— פע', *נֻקָּה, מְנֻקֶּה, מְנֻקִּים,—היה נקי מעון, משבועה וכדומ': אמר (משה) יוסף הגיע עת שנשבע הקב"ה שאני גואל אתכם והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מ נ ו ק י ן משבועתך (ר' נתן, סוט' יג.). בזמן שהאיש מ נ ו ק ה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו (שם מז:). מה מדבר מ נ ו ק ה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות (רב, קדוש' מט.).—ומְנֻקֶּה ממומי הגוף: כשם שבית דין מ נ ו ק י ם בצדק כך בית דין (צריכים להיות) מ נ ו ק י ם מכל מום (רב יוסף, יבמ' קא.). — ובספה"א, מְנֻקֶּה מלכלוך, מזוהמה וכדומ': כי בהיות האדם מ נ ו ק ה מכל שער אז ינקה יפה מכל לכלוך (ספ' הסיכוך מלות קעד). ויהיה (הגוף) זך ומ נ ו ק ה ואזי הנשמה שכבר נתעבר וזהמתה וכו' תמצא הגוף נקי מזוהמתו (חנקת רוכל ג כט).

—התפ', *הִתְנַקָּה, מִתְנַקֶּת, מִתְנַקּוֹת, — הִתְנַקָּה מלכלוך, נעשה נקי וטהור: לכלה שהיתה עומדת בתוך חופתה ונתפחמו ידיה אם מקנחת היא אותן בכותל הכותל מתפחם וידיה אין מ ת נ ק ו ת וכו' ואם מקנחת היא בשערה שערה היא מתנאה וידיה מ ת נ ק ו ת (ר' הושעיה, מד"ר דבר' ח). — ובספה"א: ובמים לא רחצת למשעי היוד בו נוספת ופרושו להתנקות וכן אמר התרגום לאתנקרא כלומר להתנקות (ר"י ח"ת, הפרש' לריב"ג, מסע). וכבר זכרו גם כן עלים אמר שאם יטבילו בו בגד נכתם י ת נ ק ה מכתמיו (ר"ש ח"ת, אותות השמים, כ"י ביה"ס כזכתנכי. רומא).—ובמשמ' *הֵרָקֵת הַלֵחוֹת מן הגוף: הנה ראוי תחלה שיקדים הרקת כל הגוף בשלשול והקזה וכאשר י ת נ ק ה הגוף ויראה ראיה מבוארת כי החולי הוא באבר לבדו וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ד, פז:). וכשתלד נקבה שהיא גם כן קרה ולחה היא ראיה על תגבור' הקור והלחו' ברחמה ולכן צריכה ל ה ת נ ק ו ת זמן יותר ארוך שידוע אצל הרופאים שהלחות הקרות העבות זמן הרקתם ונקיותם הוא יותר ארוך (ר' אברהם סבע, צרור המור, תזריע לו:).—*ובהשאלה, התנקה מעון, מדפה וכדומ': מה עשה לו הקב"ה (לאבימלך) יבש כל המעיינות שלו ושל ביתו וכו' כדי לנקות את שרה וכו' היאך היתה שרה מ ת נ ק ת שהיו חוזרים ואומרים ומה שהיתה חוץ ממנו כך הגיענו אותו שהיתה ישנה אצלו צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו (פסיקי רבתי מג). — ואמר המשורר: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ותמיד התנקי מעונים כי אין ברית את מות ולא עם שאול חוזה ולא תדעי יום מותך אי זה (ודוי לר"י הלוי, מובא באגרי פד"ל ריט).

ב. *נָקָה, ש"נ,—כמו נאקה, נקבת הגמל: טפיטו של סוס טמא מושב מפני שעומדים עליו בקומפון אבל איכוף של נ ק ה טמא (ר' יוסי, ספרא, מצורע, זבי' ג ג). ישיבת ה נ ק ה והסוס והאיכוף אלו שלשה מושב (ר' שמעון, תוספת' כלי' ב"ב ג ז). יוצא הגמל באפסר ו ה נ ק ה [1]) בחטם (שבת ה א).

*נָקוּב,—א) פָּעוּל מן נָקַב, עי"ש.—ב) ש"ז, מ"ר נְקוּבִים, בכנ' נְקוּבָיו, כמו נֶקֶב, במשמ' נקבי הגוף: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו' תשעה בראש שמונה בצואר ששה במפתח של לב וחמשה ב נ ק ו ב י ו [2]) (אהלי א ח). וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך וכו' אעשה אדם בצלם ובדמות זכר ו נ ק ו ב י ו בראם (מכי' בא, פסח' יד). — וצריך לנקוביו: לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך ל נ ק ו ב י ו (ר' יוחנן, ירוש' מגי' א יא).—ומצוי בספה"א: ונמצא שהחזה כמו מפתח ללב שפותח לו דרך להכנים לו האויר ולהוציא ההבל ב נ ק ו ב י ו (אבודרהם, סדר שחרית של חול).

*נִקּוּב, ש"ז,—שה"פ מן נִקֵּב, — מצוי בספה"א: אבן נ י ק ו ב הגרון או הקנה ותקיעת שפופרת בגרון דרך הפה יצילו ממות רק מתי מספר (ספר הדפתיריה 25).

*נְקוּבָה, ש"נ,—א) בית נקובה, פי הטבעת בבהמות: כיצד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוך פיו עד בית נ ק ו ב ת ו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו (ר"י הגלילי, פסח' ז א).—ב) *ת"נ, שיש בו מטבע וסגולת הנקבה: ודומה לשער הזה מה שמביאין אותו העברים בלשון זכר במה שאין לו דעת מן הנקבה ובלבד מה שאין נ ק ו ב ת ו

---

[1]) כך במדב"מ, וכך בקצת כ"י ובמו"ב במשנ' דפוס נפולי ובערוך ע' זה. בכ"י מינכ' ו א נ ק ה, ובנוסח' הדפוס ו נ א ק ה, ובמשנ' דפו' פיזרו ו ה נ ק ת.

[2]) כך במדב"מ, וכך גם בהלכות פסוקות המיוח' לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' אבל. ובנוסח' הדפוס: ב נ ק ב י ו.

אמיתית, ר"ל מה שאין לו רחם מזה אמרו השמש יצא (ר"י א"ת, הרקמה לט).

*__נְקוּד__, ניקוד, ס"ז, מ"ר נְקוּדִים, ניקודין, — א) כמו נְקֻדָּה: הכותב שני ניקודין ובא אחד וגמרן ועשאן שתי אותיות (תוספתי שבת יא [יב] יג).—ובסהם"א: והכל ברמז באותיותיה נקודיה וטעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תגיה וקוציה (ר"י מפיסא, מנמי קנאי 12).—ב) *סה"פ מן נִקֵּד: והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצץ ואשכלותיה זהב ירקרק וענביה וחרצניה וזגיה אבני יקרה וכלם מעשה נקוד (יוסיפון סו). — ובפרט *נִקּוּד האותיות, הנחת הנקדות, וגם כללות של דרכי קביעת הנקדות: ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד ולא ניתן ניקוד בסיני כי החכמים ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו (תשוי הגאוי, מחזור ויטרי, סי' קכ). והמקש לכתב הקדש והנקוד והטעמים העליונים והתחתונים (בן אשר, דה"ט, סי' 3). שכר פיסוק טעמים וכו' שמלמדו ניקוד וטעמים (רש"י, נדרי לז.). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה (הוא, מגי' יב.). מבלי ספק שהיה ספר פשוט מאין נקוד וטעמים כאשר אנחנו רואים ספרי התורה היום (ר"י א"ה, כוזרי ג ל). כי נראה מקביעת הנקוד והטעמים סדר שלו יהיה אלא מחכמה נעזרת (שם, לג). אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות ושמו רוב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד והם בעלי הנקוד והמסורת (ר"י א"ה, מו"ה עבודי ה' ד). כן מנהג חכמי טבריא והם העקר כי מהם היו אנשי המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד (ראב"ע, לחות ד.). משקל בעלי הדקדוק שישקלו לעולם תנועה כנגד תנועה והיא התנועה בעצמה והניקוד שוה (הוא, שם ה:). ואני נכה רוח בנתי בנקודו ואמצאה כתוב סודו ומוסדו (הוא, הקדי יסוד מורא). ולפי הפירוש הזה יהיה מעשה סמוך לאלהים אבל לפי הפירוש האחר יהיה מוכרת והוא שבא הנקוד עליו בוקף רוצה לומר כל מעשה האדם האלהים יביאנו במשפט (ר' יעקב בר' אנטולי, מלמד התלמידי, הקדי ד:). וידיעת סדרי הקריאה תבאר מקומות הנקוד והסימנים (רס"ט אבן פלקירא, ראשי חכמ' 28). תוקף כל אלה וכאלה תמצאם בנקודי משכילינו ירחמם האל (ר"י הזקי, אסה"כ קסה). גם המציאו (אנשי טבריה) דת הנקוד מהם היא לנו נמסרת (רא"ב, הקדי מכוונת לספי מסרת המסרת).—*נקוד האשורי או הבבלי, הוא הנקוד העליון שמוצאו מבבל והנקוד הטבריני הוא הנקוד הרגיל שלנו, שמוצאו מטבריה: תרגום זה נעתק מספר אשר הובא מארץ בבל והיה מנוקד למעלה בנקוד ארץ אשור והפכו ר' נתן בר' מכיר וכו' והגיהו ונסחו לנקוד טבריני (חומש כ"י פרמה, הביאו שד"ל בספרו הליכי קדם 24). שקצת כ"י הרכיבו ב' השיטות של הנקוד האשורי והטבראני יחד (ר"ש פינסקר, מבוא לנקוד האשורי 2). מר' רב אחא (צ"ל מוחה) ובנו משה מתקני הנקוד הטבראני ירחמם האל (רסב"י, מקדמה על י הדברות, לקו"ק, נספחי 61). אבל סימני הנגינות סופרים הוא שתקנום ולפיכך אין ניקוד טבריני דומה לניקוד שלנו ולא שניהם דומים לניקוד ארץ ישראל (סי' פרקי אבות מסכת תתקס"ה, מחזו' ויטרי 462).

*__נְקוּי__, ס"ז, סה"פ מן נִקָּה: לא ינקה זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר שאין לו נקוי עולמים (מד"ר בראשי סב).

*__נְקוּף__, ניקוף, ס"ז,—סה"פ מן ב.נָקַף, במשמ' הכאה וחבטה; זיתי נִקּוּף, כמו נֹקֶף, עי"ש: נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לומר של זיתי נקוף הוא (פאה ח ג). נתערב דבר שחייב בתרומה בדבר שאינו חייב כגון זיתי ניקוף שנתערבו בזיתי מסיק וענבי עוללות בענבי בציר אם יש לו פירות אחרות מוציא על החייב לפי חשבון (רמב"ם, תרומ' ג יג). זיתי מסיק שנתערבו עם זיתי ניקוף ענבי בציר עם ענבי עוללות אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי חשבון (הלה ג ח). מקום שנהגו להיות מוסקין זיתי ניקוף יהא העני נאמן לומר שמן זה של זיתי ניקוף הוא (ר' יודן, ירוש' פאה ח ג). חנשאר באילן אחר שנמסקו הזיתים אותם הזיתים נקראין זיתי ניקוף והן של עניים (ערוך ע' נקף). ובמשמ' פצע ומכה מאבן וכדומ', דם נִקּוּף, הזב ממכה טריה: דם ניקוף מרצה כדם עולה (ר' אלעזר, חולי ז:). בגודל ימין ובניקוף שני (רנא, שם).—ובסהם"א: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה לשון ניקוף כשמכה אדם רגלו באבן ויוצא ממנו דם זהו ניקוף (רגמ"ה, חולי ז:).—ובהשאלה, *נקוף הַלֵּב: כך מצאתי בכמה ספרים כ"י ישנים וכו' ולמען לא ישאר לשום אדם מקום ספק בזה ונקוף הלב כלל אומר כי כן מוכרע מהמסורת (מנחת שי, קהלי ז ו).

א.***נִקּוּר**, ניקור, ש״ז, מ״ר נִקּוּרִים, — שם״פ מן נִקֵּר, נִקּוּר עינים: זה (צדקיה) מת בנקור עינים וכו׳ וזה (שמשון) מת בנקור עינים (מד״ר ויקר׳ כ). — נִקּוּר אבני הָרֵיחַיִם: סריקת פשתן וניקור אבנים שאינן בגופה של קרקע (סוט׳ מו:). — ונִקּוּר התרנגולים בעִסָּה: עיסה בתוך הבית ותרנגולים ומשקים טמאים שם ונמצאו נקורים נקורים בעיסה (קדוש׳ פ.). —ועצם הדבר שנקרו בו עופות או נחשים: ניקורי תבשיל וקלת של כרוב וכל דבר שיש בו לחה אסור ר׳ שמעון בן מנסיא אומר זורק את הניקור ואוכל את השאר (תוספת׳ תרומ׳ ז יו). נקורי תאנים וענבים וקשואין והדלועין וכו׳ (תרומ׳ ח ו). דג ניקור אסור וכו׳ דג ניקור חי אסור (רב, ירוש׳ תרומ׳ ח ז). שאל יונתן בן חרשא איש גינוסר את ר״ג וחכמים ביבנה ניקורי רטב באביהן מה הן אמרו לו כל אותו הדקל אסור (שם, מעשר׳ א ג). — ומצוי בסהמ״א: משהרגיל היתוש ולמד בקול הקורנס הכיר בו ולא הניח ניקורו (רש״י גיט׳ נו:).—°נִקּוּר הבשר, הסרת החֵלב והגידים האסורים מהבשר ע״י חתוך ודקירה בסכין: היכי דפרעי טבחי שמנקרין ניקורין (רגמ״ה, חול׳ עו:). וצריך העצם של בוקא דאטמא ניקור כמו של בהמה (תשו׳ ר״י ברי יהודה לרש״י, מובא בהמרדכי, חול׳, סי׳ תרנט). טוב לקיים ולחוק תיקון הנקור שסדרו לעשות בבשר וכו׳ (שו״ת דבר שמואל סי׳ רל). ומב״ש שיש לחכמי ישראל להחמיר ולקיים אופן נקור ירכי הבהמה וכו׳ ואבותינו רבותינו בעלי ההוראה ספרו לנו שבנקור הירכים צריך השגחה פרטית (לקט הקמח יד:). מי שניקר והלך לו ואין אנו יודעים אם הוא בקי בניקור ואין כאן מי שהוא בקי בניקור להראות לו (שו״ע יו״ד סה יג). אם הנשים נאמנות בניקור ה: ח רים (רמ״א יס״ש א).—ובמשמ׳ נִקּוּי וטהרה, °נִקּוּר הקֵבה, הרקתה: ורפואתו שתיית המשקי׳ הקרים אחר ניקור האצטומכא (ר״מ אלדבי ש״א, נתיב ד׳ כו:).

ב.°**נִקּוּר**, ש״ז,—שה״פ מן ב.*נִקֵּר, במשמ׳ נקוי: ומזה (מענין נקיון) נאמר לנקור[1]) הבשר מן החלב נקור כשר וכו׳ וממה שמחזק מאמרי למשעי שהוא נקור[2]) אמרו וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך וזהו הנקוי אשר חסרה תחלה (ר״י א״ח, הפרש׳ לריב״ג, מסע).

[1]) בגוף הערבי תנקיה.
[2]) בגוף הערבי תנט׳יף.

***נַקּוֹר**, ש״ז, מ״ר נַקּוֹרוֹת — מי שאומנותו לְנַקֵּר אבני הרחים: כל שעסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו׳ והרוכלין והנקורות והחייטי והספרין והכובסין (תוספת׳ קדוש׳ ה יד). הצורפים והסריקים והנקורות[1]) והרוכלין והגרדיים (קידוש׳ פב.).

נִקּוּשׁ[2]), ש״ז, — צִיּוּר: ואל נא תעיין לצירה ודקה וניקוש אשר רק כתיבה דבקה (תרגו׳ אבן תיבון [אלרגוזה] תרגום שלמה רופא, כ״י ברלין).

***נקז**[3])**, ממנו *נָקֵז, °הַקָּזָה.

—הִפע׳, *הִקִּיז, מַקִּיז, — הִקִּיז דם, הוציא דם מעֹרק לרפואה ע״י שריטה באזמל: zur Ader lassen; saigner; to let blood: מחמיר אני בחלב מבדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (ר״ע, מכשי׳ ו ח). מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (תוספת׳ מו״ק ב יא). בכור שאחזו דם אין מקיזין לו את הדם במקום שעושה בו מום אבל מקיזין לו את הדם במקום שאין עושה בו מום (ר׳ מאיר, שם בכורו׳ ג יז). בכור שאחזו דם אפילו הוא מת אין מקיזין לו דם (ר׳ יהודה, בכורו׳ ה ג). אנו אומרים יקיז לו דם משני אברים וימות (מכי׳ משפט׳, נזיקי׳ ו). ה׳ דברים הן שהעושה אותן מתחייב בנפשו ודמו בראשו האוכל שום קלוף וביצה קלופה וכו׳ והמקיז דם ומשמש מטתו (רשב״י, נדה יז.). הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה (רב, שבת קכט). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפילו בתקופת תמוז (שמואל, שם). המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו (רב הונא בשם ר׳ זעירא, ברכו׳ לא.). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני (ר׳ אחא, ברכ׳ ס.). ה׳ דברים קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד שתה ועמד ישן ועמד הקיז דם ועמד שימש מטתו ועמד (שבת קכט:). מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי

[1]) ופרש״י: מנקרי ריחים של יד שנשים טוחנות בהן.
[2]) בערב׳ נַקְשׁ, נִקּוּשׁ a).
[3]) בסור׳ משמעתו דקירה ונקירה. בערב׳ משמש שרש נקז b) במשמ׳ קפיצה ונתור, אך משמ׳ זו רחוקה מהמשמ׳ שמשמש בה שרש זה בעברית וסורית.

a) نقش, نقوش b) نمز

(שם). הקיז דם ושימש מטתו הויין לו בנים ויתקין הקיזו שניהם ושימשו הוויין להן בנים בעלי ראתן (גיטי ע.). הקיז דם לא יאכל לא חלב ולא גבינה ולא ביצים ולא שחליים ולא עופות ולא בשר מליח (נדר׳ נד:). אדם הבא מן הדרך נכנס למרחץ הקיז דם ונשתכר ושמש מטתו ע״ג קרקע דמו בראשו (מק׳ ד״א יא).—ובסהמ״א: מסמר הגרע והוא הכלי שמקיזין מקבל טומאה (רמב״ם, כלים י ג). ואם בא (החולי) מצד ימין נקיזהו מצד שמאל (דברי אלגרוס על ההקזות, כ״י ברלין). כשמקיז אותה בדרבן ומוציא ממנה דם (נסר פיסון כו:). ואין להקיזה (את המעוברת) כלל לפי שהדם ההוא צריך למזון העוב׳ ולכן אין ראוי לתת לה לאכל מאכלי׳ חריפים (ר״מ אלדבי, ש״א, נתיב ה׳, עד:). —ואמר המליץ: רב קנמון תאכל (בחדש כסלו) חום מרחץ לא תוכל תקיז דם בצפרים וגם תרוה ממרומים (ראב״ע, שמעו נא). ולא יבעיל בעת מרחץ לעולם ולא יום בא מבית מרחץ וישלם ולא ביום אשר יקיז ויום בו יהי יוצא לדרך או ביום בוא (ר״י חריזי, רפואות הגוויה).

—הפעי, *הֻקַּז, יֻקַּז, מֻקָּז,—שהקיזוהו: מסמר הגרע וכו׳ שתוקעין אותו בקרקע ותולין בו הכלי שמקבל דם הקזה ויש אומרים מסמר ארוך הוא שהמוקז סומך בו את זרועו בשעת הקזה (ראב״ד, רמב״ם, כלים י ג). לא יוקז הנער קודם י״ד שנה ולא הזקן אחר פ׳ שנה (פרקי משה יב). ואמנם ראוי שיוקז אחד משני אנשים וראוי שיוקז המוקז והוא שוכב על גבו (קאנון א ד י ז).

נקט[1], ממנו א. נָקֹט, נָקִיט.

א. **נָקַט**[2], פ״ע, נקטה, — נקט בדבר, היה לו הדבר למשא כבד, מאס בו sich ekeln; abhorrer; to loathe: נָקְטָה [3] נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי (איוב י א). — ובמדרש: אמר אני אוכל סיריות לא הספיק לאכול סיריות עד שנקטה נפשו עליו (ר׳ ישמעאל, פסיק׳ דרכ׳, בשלח). למלך שהיה לו בן והוא

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) אין הקדמונים והחדשים מודים בפעל זה ועי׳ לקמן.

[3]) כך הנקוד המסור. ואמרו הקדמונים וכמו״כ החדש׳ כי היא במקום נָקוֹטָה, מן קוט, עי׳ ערכו. אך יותר נאות לקבע גם פעל נקט לזה מפני שנתקבל הבטוי בספרות.

נוטלו על כתיפו וטנפו הושיבו על ארכבותיו וטנפו כיון שנקטה נפשו ממנו השליכו לארץ (מד״ר שה״ש, שמאלו, הוצ׳ גרינהוט). — ומצוי בסהמ״א: וקצת בני קהלנו הולכים בלא כסות וקצתן אומרים נבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים וכו׳ וכיון שראינו בן קצה רוחינו ונקטה עלינו ונתחברנו עם כל בני קהלינו ונשאנו ונתננו וראינו שדבר זה גנאי הוא לנו (ר״י ברצלוני, ספר השטרות ג). וכל המקבל אין רוח חכמה נוחה ממנו וכמו כן לחזיק ידו אם מטה ולשמה נפשו אם נקטה לבלתי השאיר לו תאנה ותלונה (ר׳ שלמה בן יהודה, ד״ה יהודי מצרים וא״י ב׳ 135, ינן).—ואמר המשורר: איך הוללים שלו ונפשות כל מתי שכל בחייהם מאד נקטו אמרו הנעקשו שבילי רום ואם דרכי צבאים מהלוך עבטו (רמב״ע, דיואן סב, ברודי). אם נקטה נפשי אשר מעול צר לא ישקטה בך גואלי אבטח ולא אפחד ואם בך אבעטה (ראב״ע, אם נקטה). — ואמר הפיטן: מרוב פקודת ובהלה מחלחלת נקטה נפשי לעפר בוחלת סמכה בטן לארץ נשחלת (רשב״י הבבלי, אם עונינו, סליחי א). הביטה וראה כי כלתה רוחנו הביטה וראה כי נקטה נפשנו (זכור יי׳, סדר רע״ג, ב׳ קנה). נפשי נקטה מעול ומוטה כי בי נטה אל אל ידו (ר׳ שמואל, שכנו לשונם, יוצ׳ פרש׳ ויחי). מה אספר ואנחותי עצומות נקטה נפשי ומקהלותי עגומות (אבלה נפשי, סליחי׳ ללו״ג, מחז׳ ספרדי).

ב. ***נְקַט**[1], פ״ע, — כמו לָקַח, אחז nehmen; prendre; to take: אלא נקוט (זה הכלל) בידך כל שזמנו קבוע דוחה את השבת ואת הטומאה אפילו ביחיד וכל שאין זמנו קבוע אינו דוחה לא את השבת ולא את הטומאה ואפילו בציבור (יומי נ.). — ומצוי הרבה בסהמ״א: הלוכו ומנהגו וסדורו נקט (ערוך, ערך דווש). נקט לשון מליגה שמחממין אותם כדי מליגת שיער (ר״ש, טהר׳ י א). דוקא תשמיש חול נקט אבל תשמיש קדושה מותר (שבלי הלקט, חנוכה, קפה). לפיכך מברכין עוטר ישראל בתפארה כלומר שגם זה השלימו׳ יש לנו ונקט לשון עיטור כלו׳ דרך מעלה רצונו בכך (הלבוש, חלק אורח חיים מו ג). וכל מעלות טובות בהרגל לאיש נקטת וצדקו באמרם כי בטבע רגילתו (רמ״ע פלקירא, שיר בראש ספ׳ ראש׳ חכמה). ואל תדין את

[1]) בארמית.

חבירך על מעשיו עד שתגיע למקומו ותראה בבירור שדינך דין אמת ו נ ק ט לה כנגד ששנה יהושע בן פרחיה והוי דן כל אדם לכף זכות (ר' נפתלי הירץ וייזל, יין לבנון, פי' על אבות ג ו). מה שאין כן בעופות שאין אברי הזכרות ונקבות גלוים ומוחשים בגוף לכן נ ק ט שם לשון עצם האברים לומר שצריך לבדוק אחריהם (פענח רזא, כה ה.) בלחוך השור נ קט שור שאין לו שינים למעלה כסוס וחמור לקוץ ולגזוז העשבים וכחו גדול ועוקר הכל עם השורש (שם, בלק כג.). והרבה ממנו לקטתי וכלליו בידי נ ק ט ת י (רמ"ג, הקד' תרוזית למסורת המסורת). ג"כ צריך ל נ ק ו ט בלשונו מלת תחלה דוקא אף כשיהיה צריך להזכירנה פעמים רבות ולא יהי' שוב רשאי לשמש ג"כ במלת ראשית לשרת שם לפעמים (רמ"פ, יריעת שלמה א, הקד', יב.). ו נ ק ו ט כלל בידך שבכל מקום שהשרפות מצויות והאויר מתחמם בחוזק כמו ירית חצים וכדומה מצויות רוחות נושבות וסערות במקומות שסביב להם (א' לויפל, לדקי' ה, המליץ א מז, 890). ‑פעי, *נִקֵּט, מְנֻקָּט,—כמו לקט, מלקט: וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' והקב"ה שולח משמי מרום ומנקה אותם וכו' ומ נ ק ט[1]) להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש (מד"ר שמות א).

נָקִי, סמי' נְקִי, מ"ר נְקִיִּם, נְקִיִּם,—א) ת"ז, נָקִי, שאינו מלֻכלך, rein; pur; clean, ובהשאלה, נָקִי משבועה, מעון וכדומ', שאינו חיב בהפשע, בהשבועה frei; libéré, quitte; free, exempt: כי תבוא אל משפחתי ולא יתנו לך (את בתם לאשה) והיית נָקִי מאלתי (בראשי' כד מא). אשר ימצא אתו (הגנבה) יהיה לי עבד ואתם תהיו נְקִיִּם (שם מד י). ואחר תשבו והייתם נְקִיִּם מיי' ומישראל (במדי' לב כב). ואמרו אליה האנשים נְקִיִּם אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו וכו' והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נְקִיִּם וכו' ואם תגידי את דברנו זה והיינו נְקִיִּם משבעתך אשר השבעתנו (יהוש' ב יז-כ).— ונקי מדם פלוני, שאין עליו אשמת דם של פלוני שנשפך: ויאמר (דוד) נָקִי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מדמי אבנר בן נר יחלו על ראש יואב (ש"ב ג כח-כט). עלי אדני המלך העון וכו' והמלך וכסאו נָקִי (שם יד ט). — נְקִי כַּפַּיִם, שידיו נקיות, לא לקח שחד וכדומ': גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נְקִיִּים (ירמי' ב לד). נְקִי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה (תהלי' כד ד).—דם נָקִי, שאין בו שום עון: ולא ישפך דָם[1]) נָקִי בקרב ארצך (דבר' יט י). ובערת דם הַנָּקִי[2]) מישראל (שם יג). ידינו לא שפכה הדם הזה וכו' ואל תתן דם נָקִי בקרב עמך ישראל וכו' ואתה תבער הדם הַנָּקִי מקרבך (שם כא ז-ט). ארור לקח שחד להכות נפש דם[1]) נָקִי (שם כז כה). ולמה תחטא בדם נָקִי להמית את דוד חנם (ש"א יט ה). וגם דם נָקִי שפך מנשה (מ"ב כא טז). וגם דם הַנָּקִי[2]) אשר שפך וימלא את ירושלם דם נָקִי (שם כד ד). גר יתום ואלמנה לא תעשקו ודם נָקִי אל תשפכו במקום הזה (ירמי' ז ו). כי אין עיניך ולבך כי אם אל בצעך ועל דם הַנָּקִי[2]) לשפך ועל העשק והמרוצה לעשות (שם כב יז). אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נָקִי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני יי' עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה (שם כו טו). מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נָקִיא בארצם (יואל ד יט). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נָקִי (ישעי' נט ז). אנא יי' אל נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל תתן עלינו דם נָקִיא (יונ' א יד). וישפכו דם נָקִי דם בניהם ובנותיהם (תהלי' קו לח). וידים שפכות דם נָקִי (משלי ו יז).—ונָקִי מענש: סקל יסקל השור וכו' ובעל השור נָקִי (שמות כא כח).—ב) נָקִי מחובה, שאין עליו החובה לעשות דבר: כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נָקִי יהיה לביתו שנה אחת (דבר' כד ה). והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נָקִי וישאו את אבני הרמה (מ"א טו כב).—ג) ס"ז, אדם שהוא נקי מעון, שלא חטא בדבר, unschuldig; innocent: מדבר שקר תרחק וְנָקִי וצדיק אל תהרג (שמות כג ז). ומלאו את המקום הזה דם נְקִיִּם[3]) (ירמי' יט ד). ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נָקִי (תהלי' י ח). זכר נא מי הוא נָקִי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז; גם ט כג; יז ח; כב יט; כז יז).—ובתו"מ במשמ' העקרית, שאינו מלֻכלך: במה דברים אמורים שהניחתו (את התינוק) מלוכלך אבל הניחתו נקי טמא (ר' יהודה, תוספת' טהר' ג ח). תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (ר'

[1]) כך בקצת דפוסים, וברוב ספרים ומלקט, וכך בגמ' סוט' (יא:) ובילקוט.

[1]) [ס"א דַם בסמיכות.]

[2]) [הַנָּקִי משמש פה בתור שם עי' משמ' ג) ובשומרונ' ה ד ם ה נ ק י, וכמו בדבר' כא ט.]

[3]) בקצת ספרים נ ק י י ם.

יאי, שבת קל.). בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים (רשב״ג, מד״ר ברא׳ סה). שמור עצמך כשתהא נקרא אל בית האלהים שתהא טהור ונקי (ר׳ אחא, ירוש׳ מגי׳ א יח).—פת נקיה, עשויה מסלת נקיה: בדברים הללו מזכירין אותן (את בית גרמו) לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקיה מעולם שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (ירוש׳ שקל׳ ה ב). היה לה מקום היכן ללוש וכו׳ נקי וקיבר מקפדת היא (ירוש׳ חלה ד א). — וְנָקִי מעֲברות: שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל וכו׳ דור שלא היה נקי מלטתו בתפלתך (תעני׳ כג.). אשרי אדם ששעת מיתתו כשעת לידתו מה שעת לידתו נקי אף בשעת מיתתו יהא נקי (ר׳ ברכיה, ירוש׳ מגי׳ א יח). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך על ידי אלו המים (מד״ר במד׳ ט).—וְנָקִי מתשלומים: ובעל השור וכו׳ נקי מחצי כופר (ר׳ אליעזר, ב״ק מא:). — יצא פלוני נָקִי מנכסיו, שלא נשאר לו מהם כלום: כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (שמעון בן זומא, פסחי׳ כב:). ובהשאלה לדברים מפשטים: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי (שמעון בן עזאי, בשם מגלי׳ יוחסין, יבמ׳ מט:). שהן יושבים וסודרים דברי תורה בשינים עד שהן מוציאין אותן נקיים כחלב (מד״ר, ברא׳ לח). — אומנות נְקִיָּה: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה (ר״מ, קדוש׳ ד יד). — דעתו נְקִיָּה, ברורה, צלולה: ג׳ הרצו תורתן לפני רבן ר׳ יהושע לפני ריב״ז ר׳ עקיבא לפני ר׳ יהושע חנניה בן חכיניי לפני ר״ע מיכן והילך אין דעתן נקייה (ר׳ יוסי בר״י, ירוש׳ חגי׳ ב א). ר׳ יהושע דעתו נקייה (ר׳ זעירא, ירוש׳ מעשרי׳ ב ג). — נְקִיֵּי הדעת, בעלי תבונות ומדות נאות: (כתב) איש פלוני בן איש פלוני ולא כתב עד כשר וכך היו נקיי הדעת שבירושלם עושין (גיטי׳ ט ה). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו (מכי׳ מספטי׳ כ). כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלים מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן ומכניסין את העדים ושומעין דבריהם ומוציאין אותן לחוץ ונושאין ונותנין בדבר (ר׳ נחמיה, סנה׳ ל.). מקום שנקיי הדעת צובעין (ר׳ יוחנן, חגי׳ כב:). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן (סנה׳ כג.). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כשהיו מוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה (מס׳ סופרי׳ יד יג). — נקי נדר, חפשי מחובת נדר: נקי נדר נקי שבועה בין הוא ובין יורשין אין משביעין אותה (ר׳ חייא, כתוב׳ פז.). — לָשׁוֹן נְקִיָּה, שאין בה דבור מגֻנה: לעולם יספר אדם בלשון נקיה (פסחי׳ ג.). אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת בלשון נקיה (רב, ירוש׳ כתוב׳ ה ח). ראוה מדברת עם אחד וכו׳ מהו מדברת נבעלת ולמה תנינן מדברת לשון נקי (סוט׳ א ח). (כתוב) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי (ר׳ אבהו, מד״ר ברא׳ ע). אל תתן את פיך לחטוא את בשרך בלשון נקי דברה תורה אם אמרה לך אשתך שהיא נדה אל תחטיא את גופך ותגע בה (תנחומ׳ מצורע א). — ומצוי הרבה בסהס״א, ובהשאלה, נָקִי מקנאה וכדומ׳: וחבר המנוחה צריך שיהיה קל הנפש והתנועה ובעל סוד ונקי מקנאה והנצוח (רס״ע פלקירא, ראש׳ חכמ׳ 17). — ״ובספרות החדשה, העתיק כְּתָב אל הַנָּקִי, כתבו שנית אחרי שתקן את הסגנון והגיה את הטעיות שבגוף הכתב הראשון: ומאשר הגהתי בו הרבה ומחיתי מחה והפוך על פניו העתקתיו בכתב ידי אל הנקי למען לא תיגע את עיניך הכהות (יל״ג, אגרו׳ א׳ קלו). לתכלית זאת תקנתי וקצרתי את מכתבך והנה הוא מושב לך בזה למען תעתיקהו בכתב ידך אל הנקי ותשוב תשלחהו אלינו (שם, קמב).

״נְקִיבָה, ש״נ, — שה״פ מן נָקַב, — א) במשמ׳ עשיית נֶקֶב: ואע״פ שחישב עליה לנוקבה אין טמאה במשא דהתם סתמא אינה עומדת לנקיבה (תוספ׳ שבת פד: ד״ה שטהורין). הכה אותו קוץ או נזרק בה חץ או רומח וכיוצא בהן ונכנס לחללה חוששין לה וצריכה בדיקה כנגד כל החלל שמא ניקב אחד מן האיברין שתטרף בנקיבתן (רמב״ם, הלכ׳ שחיט׳ יא ד). — ב) נקיבת שם: שנה זו מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה (רש״י, ויקר׳ כה י). ויש בשער מינים אם הייתי מזכירם כלם תחת נקיבת השם ההוא הייתי משקר כי אינם נכנסים כלם תחתיה וכו׳ ועל כן בחרתי הנקיבה הזאת יותר ממה שנקב בו וזולתי מאשר היו לפני וכו׳ ודע כי פעמים רבות יקרה שלא יהיה תחת נקיבה

השם כי אם מין אחד וראיתי לנהוג כל שערי הספר מנהג אחד רצוני לומר שתהיה הנקיבה הולכת על דרך אחת כדי שלא תשתנה הנקיבה (ר״י א״ת, הקד׳ ריב״ג לספ׳ השרש׳).

*נְקִידָה, ש״נ, — שה״פ מן נָקַד ספר: ואע״פ שניתנו פסוקי טעמים ונגינות הקרייה סמיני במסורת וכו׳ על פה נאמרו ולא בסימני נקידה בספר (תשו׳ הגא׳, מחז׳ ויטרי, קכ). ואת אשר דברנו על מלה שהיא רבת פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מחוותה ובהן אשר הכרתה בנקידתה תורה על גזרתה (מנחם, מחברי, פתי׳, 8). עוד יש עזר בנקידת המלה ויורה עליה וירתיקנה מתמיהא וכו׳ אבל נשאר עוד להעמיד פתרון הפסוק היטב ולהקריב ענינו ודקדוקי מליו ונקידותיו ללב (הוא, אדס). וגם לדעת הדברים אשר הם במכתב שוים ובנקידתה ובפתרון שונים (תוכו על מנחם, הקד׳). ואמרת כי גל עיני ואביטה וגל נעול מעין חתום שונים בנקידה ובפתרון ואין בניהם בנקידה שינוי ולא פרידה (הוא, גל עיני). וגם אמרת אלה מן השונים בנקידתם ובפתרונם מר דרור ודרור קן לה וקראתם דרור ולא בצדק שניתם וחילקתם כי שוים הם בנקידה שלשתם (הוא, מר דרור). אך ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה הוא פועל קל וכו׳ ויורה עליו שהוא מפועל הקל נקידת היוד בחרק וכו׳ ויש עוד כשיפילו הנון ממנו ויאמרו ויז מדמה אל הקיר גם זה נקידת היוד בחרק תוכיח עליו שהוא מן הקל (ר״מ גיקטיליה, תרגו׳ ספר דקדוק לר״י חיוג 67). ולפי שהרגילו בנקידת זאת הכף נקדו ג״כ הכף השרשית באחרית המלה לעולם כמו שפך חשך דרך (רד״ק, מכלול, שער השוא).

נִקָּיוֹן, נִקָּיֹן, ש״ז, סמי׳ נִקְיוֹן, — א) סגולת דבר נקי, Reinheit; pureté; cleanness. ; נִקְיוֹן כפו, בהשאלה, שכפיו נקיות, שלא נתלכלכו ידיו במעשה שעשה, שלא היה לו שום מחשבה רעה: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובְנִקְיֹן כפי עשיתי זאת (ברא׳ כ ה). — נִקְיוֹן שנים, ששניו נקיות מכל אכל מפני שלא אכל שום דבר: וגם אני נתתי לכם נִקְיוֹן[1]) שִׁנַּיִם בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומתיכם (עמו׳ ד ו). — ב) כמו מקור, נַקָּה, נַקּוֹת, במשמ׳ העקרית, נַקֵּה לכלוך, ובהשאלה, התנקה מעון: זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נִקָּיֹן כי[2]) מישראל (הושע ח ה-ו). — ג) שם דבר שמנקים בו: ארחץ בְּנִקָּיוֹן כפי ואסבבה את מזבחך יי׳ (תהל׳ כו ו). — ובהשאלה לרחיצת העון: אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בְּנִקָּיוֹן כפי (שם עג יג). — ובמדרש: שהיו סודרין את ההלכה בשנים עד שהיו מוציאין אותה בנקיון כחלב (מד״ר, רות ה). — ובספה״מ״א: והטהרה הוא תנאי זה השלמות ואמר החכם נבנתה הדת על הנקיון (ר״א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי 48). יבנם תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה וכו׳ והסדר במעשים ונקיון הגוף והספוק (שם 106). — ואמר חמליץ: וכאשר הכה הקערות באבני נגף וכליון והיו כלם לשניו נקיון והשקיט באכילתו כליון העינים ומחלון הרעיון (ר״י חריזי, תחכמו׳ ג). — ד) *נִקָּיוֹן המחלה, הוא גבול החלי, שנוי מחלט במעמד המחלה לטובה או לרעה[3]), crise; crisis : והנקיון באמת אמנם היא מערכה מתנגדת הכחות עם החולש והתלחמם עמו ואם גבר הכח יהיה הנקיון משובח ויהיה הבריאות והחיים ואם ינצח החולי תהיה המיתה (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). כי הנה פעמים יהיה בנקיונים הרעים הליחה המורקת בלתי הפועלת לחולי ויהיה הנקיון יוסיף לחולי רע (שם). והנקיונים אשר יבואו בקביעות מתחלת החולי והשביעיות הם נקיונים טובים (פרוזי אבן סינא על המחלות, כ״י ברלין). ודע שהגדר בנקיון שנוי במהירות בעת יתחדש מקושי המקרים ובמלחמת הנפש עם החולי ישפוט אל המות או אל החיים (שם 192).

*נְקִיּוּת, ש״נ, — כמו נִקָּיוֹן, במשמ׳ הטבעית ובמשמ׳ הרוחנית: זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה (ר׳ פנחס בן יאיר, סוט׳ ט טו). הקיש

---

1) [י״ת אקהיות שינין-קְהִיוֹן, וכן הפש׳ קהיות שנא. והשבע׳: γομφιασμὸν ὀδόντων.]

2) כי לכלוך של צואה וכדומ׳, וכך כי תחת יפי (ישע׳ ג כד). וכבר ערער ראב״ע בשפה ברורה על הפרוש כי במשמ׳ כויה. והכונה בזנת עגלך, קלקל, התריז ובזה יתפרש הכתוב לנכון.

3) כנראה כמו גבול בערב׳, בחראן a) [יותר נכון שהוא כמשמעו, נקוי וטהרת הגוף מהמחלה, כמו בערב׳ נקה, נקהת, b) convalescence, מהפעל נקי c).

a) بحران b) نقة ,نقهة c) نقي

רחיצתה לרחיצתו מה רחיצתו בנקיות אף רחיצתה בנקיות (ספרא, מצורע, זבים ג ו). הקיש כבוס בגדיו לרחיצת בשרו מה רחיצת גופו בנקיות אף כיבוס בגדיו בנקיות (שם ה). וכי צואה טומאה והלא אינה אלא משום נקיות (ר' יוסי, ירושי פסחי ז יא). אלו הלוים שזכו לעבודת הקדש על זאת שכל מעשיהם בנקיות (מד"ר במדי ט).—ובהשאלה, התפרנס בנקיות, בכבוד, שלא מן הצדקה: לא תשא פני דל שלא תאמר עני הוא זה הואיל ואני והעשיר הזה חייבים לפרנסו אזכנו (בדין) ונמצא מתפרנס בנקיות לכך נאמר לא תשא פני דל (ספרא, קדושי ב ד). מה עשה הקב"ה האכילו (את שבט לוי) פרנסתו בנקיות ונתקיימה גזירת יעקב (מד"ר בראשי לט). — ובסהמ"א: הנקיות הוא שלא יהיה האדם מלוכלך ולא מזדיין ביותר בנשים בין בצורתו בין במלבושיו (ר' אברהם בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 108). וגם זאת הפלנית קיבלה עליה להנשא לזה פלו' לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרה ובנקיות כשם שמכבדות ומשרתות בנות ישראל הכשירות והצנועות וכו' (שטר מעיר, קנץ על יד תרנ"ג).—ונקיות האויר, זכותו: כשהיה (משה) נפרד מהם ללכת אל מקום הנבואה היו עומדים ומביטים באויר והוא צח בלי ענן וכו' וכאשר ישוב אליהם ויגיע שליחותו היו אומרים אמת אנו ראינו נקיות האויר קודם הגיעך (ר"י א"ס, או"ד לרסע"ג ג ה). — נקיות ידים: יש בני אדם שמברכין שחרית נקיות ידים על שם ארחץ בנקיון כפי אך אנו רגילים לברך ענ"י (לנדא, האגור, הלכי נטילת ידים). —ואמר המשורר: אשרי עין ראתה והוא בסוד המון רבה מלא מאור נוצץ כלפיד או כמו לבה עולה לבית מקדשו באם נקיות מרבה לבוש כתנת לכפר לדם אשר שפך בה (ר"י הלוי, אשרי עין). רויחתו תמציא ותפיק קביעת צרכיו תספיק צמצמו תרוית בנקיות פדהו מדקדוקי עניות (ר' מאיר בר יצחק, תמור עבודת, סליחי מנחי יוה"כ).

*נָקִיט, ת"ז, לנקי' נְקִיטָה, — מי שמואס ובוחל בדבר: מנהג שבעולם אדם אוכל צחנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיטה[1] עליו ממנה ואתם כמה שנים עובדין אותה וכו' ואין נפשותיכם נקיטה [1] הימנה (ר"ב בן כזיבה, פסיקי דר"כ יג).

1) [בילקוט משלי תתקלב נמצא נקוטה, בינוני פעול; ושם איכה תתקצה, הגירסה קניטא.]

*נְקִיטָה, ש"נ, — שה"פ מן ב.*נקט, נקיטת חפץ, אחיזת דבר קדוש בידו, כמו ספר תורה וכדומ' בעת השבועה: מי שהיה כופר בכל והשביעוהו היסת בלא נקיטת חפץ ואח"כ בא עד אחד חוזרין ומשביעין אותו בנקיטת חפץ (תשוי הרי"ף, הביאו הר"נ בריש שבועת הדיינין). התקינו (הגאונים הראשונים) שמשביעין את הלוה שבועה חמורה כעין של תורה בנקיטת חפץ שאין לו כלום יתר על דברים שמסדרין לו (רמב"ם, מלוה ולוה ב ב). אין בין שבועת הסת לשבועת הדיינין אלא נקיטת חפץ שאין הנשבע שבועת הסת אוחז ספר תורה אלא משביעין אותו בשם או בכנוי בשבועה או באלה (הוא, שבועי יא יג). בעל הבית נשבע בנקיטת חפץ ודבר זה תקנת חכמים הוא כדי שלא ילך השכיר בפחי נפש (הוא, שכירות יא ז). ואם טען שהזיקה לו בדי דמיה או שהוא חייב לו כך וכך ישבע בנקיטת חפץ (שו"ע חו"מ, מזקת קלה א).

*נְקִימָה, ש"נ, — שה"פ מן נָקַם: עד היכן היא כוחה של נקימה (ספרא, קדושי ב ד). נאמר כאן נקימה ונאמר להלן והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית מה נקימה האמורה להלן חרב אף נקימה האמורה כאן חרב (ירושי סנה' ז א). איזו היא נקימה וכו' אמר לי השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה (יומי כג.). (כתוב) נקם ינקם נקימה זו איני יודע מה הוא כשהוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית הוי אומר נקימה זו סייף (סנה' נב:).—ומ"ר *נְקִימוֹת: (כתוב) כי דם עבדיו יקום ונקם הרי כאן שתי נקימות[1]) נקם על הדם ונקם על החמס (מדרי תנאים, דברי לב מג). — ובסהמ"א: ועשה כנגד אלו הכ"ב אותיות רצון וחפץ בגוף אחד והם כ"ב הפצים אכילה שתיה שכיבה דבור נקימה התרצות זכירה וכו' (אבו סהל בן תמים, תרגי פי' יצירה נג.). אלה לאהבה ואלה לשנאה אלה לנקימה ואלה למחילה (ראב"ד, פי' יצירי ה ג). — ואמר הפיטן: שמינת לב ונקימת קץ נדחים לאסוף בו בקץ (ר"א מוירמייזא, אך אדה, מוסי א ר"ה). שבעתים יוקם לפי פשוטו קין ינקם שבע נקימות מאותו שיהרגנו (חזקוני, בראשי ד טו).

1) בספרי דבר' סי' שלג נקמות.

***נָקִיעַ**, ש״ז, — כמו פְּקִיעַ, עי״ש: נברכת אמר רב יהודה זו נ ק י ע [1]) (מו״ק ח:). — ובסהמ״א: אחד המוציא שלשה מתים כדרכן בתחלה או שמצא שלשה כוכין או כוך ו נ ק י ע ומערה הרי זו שכונת קברות (רמב״ם, טומאת מת ט ה).

***נְקִיעָה**, — שה״פ מן נָקַע: ובכן נעשה ההשמטה והנקיעה או בכונת מכוין או במקרה (ר׳ זרחי׳ הלוי, מו״נ ג קכח).

נָקִיק, ש״ז, מ״ר סמי׳ נְקִיקֵי, — סדק רחב בתוך סלע, Felsspalt ; crevasse; cleft: ובאו ונחו (הזבובים והדבורים) כלם בנחלי הבתות ובִנְקִיקֵי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים (ישעי׳ ז יט). קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בִּנְקִיק הסלע (ירמי׳ יג ד). ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומִנְּקִיקֵי הסלעים (שם יו יו). — ובתו״מ: הנקבר במים ובאפילה ו ב נקיקי סלעים (תוספת׳ זבים ג ט). באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה (מכי׳ בשלח ג ג). מצאו טמון בתבן וכו׳ במים באפלה ב נ ק י ק י הסלעים אין זה טומאת התהום (פסחי׳ פא:). ומודה ר׳ יהודה בשקיפין ו ב נ ק י ק י הסלעים (סוכ׳ כא.). — ואמר המשורר: שפתיו ספירים אמריו יקירים ומפחדו שרים יבואון ב נ ק י ק י ם (רלב״ג, נדוד הסיר). — ומצוי בסהמ״א: מכנף הארץ הלזו הנשמה באתי להטמן ב נ ק י ק י ה זמירות צבי לצדיק שמעתי (מכתי׳ יוחנן טריויס לר״י מסיסה בספ׳ מנחי׳ קנאו׳ 3). שיש נחלים שהן בין שני הרים ובאותן הרים יש נקיקין ומערות ולא יוכל אדם ליכנס שם אלא בטורח גדול וסכנה (ר״ש מסכות, מעין גנים לאיוב כ ו). והיא מתהלכת סביבות אהל משכנה הבנוי ב נ ק י ק סלע (מ. ונחפו, אה״ל ה).

***נְקִירָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָקַר: בצק שיש בו נ קירת [2]) תרנגולים ומשקין טמאין בתוך הבית (טהרי׳ ג ח). — ונקירת הבשר, כמו נקור: וכל מנקר שישמור לעשות על האופן האמור ודאי יכול לאכול ולהאכיל לאחרים בשר מ נקירתו בכל אות נפשם (פחד יצחק, עי׳ ערך נקור).

---

[1]) כך בכ״י מינכ׳ וכך בקצת ספרי הדפו׳, וברוב הספרים בקיע.

[2]) כך בנוסח׳ הדפו׳, וכך במשנ׳ שעם גוף פרוש הערבי להרמב״ם. במדב״מ נ ק י ר ו ת וכך גם בר״ש, וגרסת הערוך נ ק ר ת, וכך גם בקצת כ״י.

א. ***נְקִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן א. נָקַשׁ, במשמ׳ לכידה: שאין נ קי ש ה בכל מקום אלא לכידה שנ׳ ינקש נושה וכו׳ ואומר ונוקשו ונלבדו (קטע כ״י מכילה, דרשב״י על דברי׳ JQR, XV, 451).

ב. ***נְקִישָׁה**, ש״נ, — א) שה״פ מן ב. *נָקַשׁ, נגיעה חזקה והכאה זה בזה: אגף קרי כל מקום הגפת הדלת שהוא חופף ונוקש שם כשסוגרו דהיינו משפת הפנימית של עובי הפתח עד מקום ה נ ק י ש ה שקורין רב״ין (רש״י, פסחי׳ פה:). — ב) *פעמונים קטנים יתלום בין עיני הסוס וכדומ׳: ה נ ק י ש ו ת שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם (פוח, זכרי׳ יד כ).

נָקֵל, נְקַלָּה, — עי׳ קלל.

נִקְלֶה, — עי׳ קלה.

***נַקְלִיט**[1]), ש״ז, מ״ר נַקְלִיטִים, סמי׳ נַקְלִיטֵי, — נַקְלִיטֵי הַמִּטָּה, שני מוטות ארוכים מחברים לשני צדי המטה יפרשו עליהם את הַכִּלָּה, Stangen des Bettes; perches d'un lit; poles of bedstead: מלבן של מטה ושל עריסה ו נ ק ל י ט י המיטה (תוספתי׳ שבת יג יח). פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר או שפורס על גבי הקינוף פסולה אבל פורס הוא על גבי נקליטי [2]) המטה (סוכ׳ א ג). אונקלי של דרגש טמאה ושל נקליטין [3]) טהורה (כלים יט ג). נקליטי המטה ותמור וחפוי טהורים (שם יח ג). פירס על גבי קינופות פסולה ע״ג נ ק ל י ט י ן כשרה ובלבד שלא יהיו נ ק ל י ט י ן גבוהין מן המטה עשרה (סוכ׳ י:). — ובכני׳: מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו (ר׳ אסי, מו״ק כז.). מיטה ש נ ק ל י ט י ה עולין ויורדין עמה שומטן ודיו (ר׳ יוחנ׳, ירוש׳ שם ג ה).

נקם, ממנו נָקָם, נָקַם, נְקָמָה, נוֹקֵם, *נַקְמָן.

נָקָם, ש״ז, — כמו נְקָמָה: לי נָקָם ושלם לעת תמוט רגלם (דברי׳ לב לה). וְנָקָם ישיב לצריו (שם מג). זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלהים ואנקמה נְקַם [4])

---

[1]) מלשון יונית, דברים הנשענים τὰ ἀνάκλιτα, ולדעת יסטרוב הוא משרש קלט, כמו נזיד מן זוד.

[2]) במדב״מ נ י ק ל י ט י. ואמרו בגמ׳ (שם י:) נ ק ל י ט י ן שנים וקינופות ארבעה.

[3]) במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה נִקְלֵיטִין.

[4]) [נָקָם של אחת משתי עיני, עי׳ רש״י ורד״ק. אבל למה דוקא בשביל אחת משתי עיניו ולא בשביל

אחת משתי עיני מפלשתים (שפטי יו כח). ועשית באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מיכ׳ ה יד). הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם (ישעי׳ לה ד). נקם אקח ולא אפגע אדם (שם מז ג). וילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה (שם נט יז). לקרא שנת רצון לײ׳ ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים (שם סא ב; גם סג ד). להעלות חמה לנקם נקם (יחזק׳ כד ח). — וראה נקם: ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהל׳ נח יא). כי קנאה חמת גבר ולא יחמל ביום נקם (משלי ו לד). — נקם ברית, הנקם בעד הפרת הברית: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית (ויקר׳ כו כה).—ואמר בן סירא: כי גם אל שונא רעים ולרשעים ישיב נ ק ם (ב״ס גני׳ יב ו). עד ימחץ מתני אכזרי ולגוים ישיב נקם (שם לב כב). השומע בסיני תוכחות ובחורב משפטי נקם[1]) (שם מח ז).—ובספרי רבים: להנקם נקמי אויב ולהנחיל את ישראל (ב״ס, גני׳ מו א).— ובמדרש: שתי נקמות נקם על הדם ו נקם על החמס (ספרי דבר׳ שלג).— ואמר המליץ: ולכדנו מדינותם וארצם וקרקרנו ב נ ק ם קיר וטירה וירשנו פרוזים עם כפרים וכבשנו בכח עיר ובירה (ר׳ שמואל הנגיד, אלוה עז).

נָקַם, פ״ע, נְקָמַנִי, נָקַם, נֹקֶמֶת, נָקֹם, בִּנְקֹם, לִנְקֹם, נְקֹם, תִּקֹּם, יִקֹּם, — נקם את פלוני ובפלוני, עשה בפלוני נקמה, :rächen, Rache nehmen; venger; to avenge לא תִקֹּם ולא תטר את בני עמך (ויקר׳ יט יח). נְקֹם נקמת בני ישראל מאת המדינים (במד׳ לא ב). — נָקַם את דמו של פלוני: הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יִקּוֹם (דבר׳ לב מג). וידם השמש והירח עמד עד יִקֹּם גוי איביו (יהוש׳ י יג). — וְנָקַמוּ מפלוני, עשה נקמה בפלוני בעד הרעה שעשה להאיש: ישפט ײ׳ ביני ובינך וּנְקָמַנִי ײ׳ ממך (ש״א כד יב). אל קנוא ונֹקם ײ׳ נֹקם ײ׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו (נחו׳ א ב). להעלות חמה לִנְקֹם נקם (יחזק׳ כד ח). יען עשות אדום בִּנְקֹם נקם לבית יהודה (שם כה יב). אל נשא היית להם ונֹקם על עלילותם (תהל׳ צט ח).—וחרב נֹקֶמֶת: והבאתי עליכם חרב נֹקֶמֶת נקם ברית (ויקר׳ כו כה).—ובתו״מ: נ ו ק ם אתה ונוטר לאחרים (ספרא, קדוש׳ ב ד). כל תלמיד חכם שאינו נ ו ק ם ונוטר כנחש אינו תלמיד (ר״ש בן יהוצדק, יומא כב.). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון העולמים כתבת בתורתך לא תקום ולא תטור ואת נ ו ק ם ונוטר וכו׳ נ ו ק ם ונוטר אני לאומות העולם (ר׳ אבון, מד״ר ברא׳ נה). אמר הקב״ה איני מתנחם עד ש א נ ק ו ם נקמתן של בני אפרים (שם, שמות כ).—ובספה״מ: ויקומו ויסעו כורש ודריוש מלך מדי בחיל כבד מאד וישחיתו את כל ארץ כשדים וכו׳ וכל עולליה נפצו אל הסלע וינקום מבבל את דם עבדיו השפוך ואת נקמת היכלו ועירו ועמו (יוסיפון יח). ויט פיליפוס מן הדרך ויבא בבית אחד אשר היה קרוב ויצו יהודה ויפילו הבית עליו וישרפו אותו באש במקום ההוא ו י ק ו ם את נקמת אלעזר ואת דמי החסידים אשר שפך פיליפוס (שם קמ). נגף אח ושאלו אלוה למען יודה ויתהולל בתשובתו כמסבב וצודה על כן נ ק מ ו אל באף רודה כי דם עבדיו י ק ו ם ונפשו פודה (הסגי רסע״ג על חוי הבלכי 40, הולי דוידסון). הנוקם מחבירו עובר בלא תעשה וכו׳ אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל ותבאי ואינן כדי לנקום עליהם (רמב״ם, דעות ז ז).—ואמר המליץ: אם ת ק ו ם תדאג ותרתח אם תסלח תשמח (מבחר המוסר ז:).

—נפע׳, נִקַּם, נִקַּמְתִּי, נִקְּמוּ, לְהִנָּקֵם, הִנָּקֵם, הִנָּקְמוּ, אִנָּקְמָה, יִנָּקֵם, יִנָּקְמוּ,—הִנָּקֵם בפלוני, כמו נָקַם: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקם יִנָּקֵם (שמות כא כ). אם תעשון כזאת כי אם נִקַּמְתִּי בכם ואחר אחדל (שפטי טו ז). וְאִנָּקְמָה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שם טז כח). ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב וְנִקַּמְתִּי מאיבי (ש״א יד כד). אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים לְהִנָּקֵם באיבי המלך (שם יח כה). הוי אנחם מצרי וְאִנָּקְמָה מאויבי (ישעי׳ א כד). זכרי ופקדני וְהִנָּקֶם לי מרדפי (ירמי׳ טו טו). והיום ההוא לאדני ײ׳ צבאות יום נקמה לְהִנָּקֵם מצריו (שם מו י). הִנָּקְמוּ בה כאשר עשתה עשו לה (שם נ טו). ויאשמו אשום וְנִקְּמוּ בהם (יחזק׳ כה יב). וַיִּנָּקְמוּ נקם בשאט בנפש (שם טו). ולהיות

שתיהן? וי״ת פורעניתא חדא. וכן השבע׳ ἀνταπόδοσιν (נ״א ἐκδίκησιν) μίαν, והוולג׳ unam ultionem-נקמה אחת. ואולי יש לגרוס כך. ויש נוסחה נקם אחד-נקם אחד, עי׳ אפטוביצר, Das Schriftwort ,V.61. ובפש׳ חסר „אחת״, ועי׳ גם ריב״ג, הרקמה, שער יט, פעל, 123. ואיהרליך (Randglossen, III ,142) מנקד נָקם, מקור לחזק הפעל, ואחת, פירושו בפעם אחת.]

[1]) חלק מהקו״ף והמ״ם חסר.

היהודים עתודים [1]) להנקם מאויביהם (אסתי ח יג). —ואמר המליץ: תפשתיו והביאותיו בחבלי לבית סהר ושמתיו במגורה וראיתי באיבי תאותי ונקמתי בנפשו הארורה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).—ובסהמ"א: רוצה לצערו בשבועה זו להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו (רמב"ס, אמלוה ולוה ב ד).—וכמו שלמים, *נִנְקַם, נִנְקָמִים: זה מבקש נקמה על זה וזה מבקש נקמה הוא חוטא באחרים ומבקשים נקמה עליו ואין ננקמים וגזרה מבלתן (ספי חסידים, תתחת רסח).

—פעי, נִקֵּם, נִקַּמְתִּי,—נִקֵּם דמי פלוני, כמו נָקַם קל, וְנִקֵּם נפעי: והכיתה את בית אחאב אדניך וְנִקַּמְתִּי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יי' מיד איזבל (מ"ב ט ז). הנני רב את ריבך וְנִקַּמְתִּי את נקמתך (ירמי נא לו).

—הפעי, יֻקַּם, יֻקָּם, יֻקַּם פלוני, שתעשה נקמה בפלוני: כל הרג קין שבעתים יֻקָּם (בראשי ד יה). אך אם יום או יומים יעמד (העבד שהכה ומת) לא יֻקַּם [1]) כי כספו הוא (שמות כא כ).—תֵּעָשֶׂה נקמה בשביל פלוני: כי שבעתים יֻקַּם קין ולמך שבעים ושבעה (בראשי ד כד).

—התפי, הִתְנַקֵּם, מִתְנַקֵּם, הִתְנַקֵּם,—הִתְנַקֵּם בפלוני, נָקַם, נִקֵּם בו: העל אלה לא אפקד נאם יי' ואם בגוי אשר כזה לא תִתְנַקֵּם נפשי (ירמי ה ט). להשבית אויב וּמִתְנַקֵּם (תהלי ח ג). מקול מחרף ומגדף מפני אויב וּמִתְנַקֵּם (שם מד יז).—ובסהמ"א: ושאלו לסוקראט החכם במה יתנקם האדם מאויביו אמר שירבה יד ושם על נפשו (ר"י זבארה, ספ' שעשועי ז). שהבריות פירשו ממנו וממשפחתו ושנאה נטורה לו בלבבו על רוב הבריות וחושב תמיד להתנקם מהם (הלבוש, סריה ורביה ב ב).

נְקָמָה, ש"נ, סמי' נִקְמַת, כנוי נִקְמָתִי, נִקְמָתֵנוּ, נִקְמָתְךָ, נִקְמָתֵךְ, נִקְמָתָם, מ"ר נְקָמוֹת,—מה שמשלמים רעה לאחד בעד הרעה שהוא עשה; נָקַם את נִקְמָתוֹ מפלוני, שלם לפלוני רעה בעד הרעה שעשה לו פלוני: נקם נִקְמַת בני ישראל מאת המדינים (במדי לא ב). — נָתַן לו נְקָמוֹת מפלוני: ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך ויתן יי' לאדני המלך נְקָמוֹת היום הזה משאול ומזרעו (ש"ב ד ח). האל הנתן נְקָמוֹת לי ומריד עמים תחתני (שם כב מח). — ראה נִקְמָתוֹ מפלוני, הנקמה שהוא עשה בפלוני: ויי' צבאות שפט צדק בחן כליות ולב אראה נִקְמָתְךָ מהם כי אליך גליתי את ריבי (ירמי יא כ). — לקח נקמתו מפלוני, עשה בפלוני נקמה: אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (שם כ י). והיום ההוא לאדני יי' צבאות יום נְקָמָה להנקם מצריו (שם מו י; גם כ יב; כט; נא ו; לו). ראיתה כל נִקְמָתָם כל מחשבתם עלי (איכ' ג ס). ונתתי את נִקְמָתִי באדם ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נִקְמָתִי נאם אדני יי' (יחזקי כה יד). ועשיתי בם נְקָמוֹת גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יי' בתתי את נִקְמָתִי בם (שם יז). יודע בגוים לעינינו נִקְמַת דם עבדיך השפוך (תהלי עט י). אל נְקָמוֹת יי' אל נְקָמוֹת הופיע הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם צד א-ב). —ואמר בן סירא: חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים (ב"ס, גני' לט ל).—ובתו"מ: כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב שתי נקמות נקם על הדם ונקם על החמס (ספרי, דברי שלג). אמר הקב"ה איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים (מד"ר שמות כ). למלך שנשבה בנו ולבשה נקמה למלך והלך ופדה את בנו (ריב"ל, פסיקי דר"כ, החודש נב:). — ובסהמ"א: ואלכסנדרה אם הבחור בקשה להמית את נפשה ובחרה בחיים למען תמצא עלילה לעשות נקמה באורודוס (יוסיפון כט). ותהרג (מרימי) ותאסף אל עמה וכו' ולא אחר יי' את נקמתה ויך את בית המלך במכת דבר (שם רלו). ושאלו לחכם מה המדות הטובות אמר סבל והמדות הרעות אמר נקמה (ר"י א"ת, מבחי הפניני' לרשב"ג, שער הענוה).—ואמר המשורר: בגדי נקמה לבש באף וחמה עורה למה תישן יי' (ראב"ע, אל אל אקרא).

*__נַקְמָן__, ש"ז, — מי שטבעו לנקם, מי שרודף נקמה: כשם שנחש נקמן כך היה שמשון שנאמר ואנקמה נקם אחת (מד"ר בראשי לט).

∞**נַקְנִיק**[1]), ש"ז, מ"ר נַקְנִיקִים, — מעי ממלא בבשר וכדומי, sausage; saucisson; Wurst: נהוג בדבור העברי בא"י.

נקע[2]) ממנו נָקַע, נֶקַע.

---

[1]) כך הכתיב. והקרי: היהודים עתידים.

[1]) [ואולי הכונה לא יקם האדון, אינו חיב ענש.]

[1]) [השוה גוקניקה אשתכח בכנישתא דבולי (ירושי שקלי ז ג). (בבלי ז ב). מיונית ורומית λουκάνικον, Lucanica ויש שנוי נוסח' בשם זה. ועי' גם פלישר בהוספות ללוי, III, 718.]

[2]) [נרדף ליקע עי' ערכו. והם שני שרשים

נָקַע, פ"ע, נָקְעָה, — נקעה נפשו מפלוני, מעל פלוני, התרחקה, מאסה בו, ;sich abtrennen ,entfremdet sein s'éloigner ; to be alienated: ותגל תזנותיה ותגל את ערותה ותקע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל אחותה (יחזק' כג יח). הנני מעיר את מאהביך עליך את אשר נקעה נפשך מהם (שם כב). הנני נתנך וכו' ביד אשר נקעה נפשך מהם (שם כח). אמרו הנפש: בחלה בהם ואם הם מאסו אותו ובו נקעו (רמב"ע, נטעי דמעות, בודל'). מי האמין כי ממשלי יקרו לב הנדיבים יהיה נוקע (עמנו' מחבר' ח).—*נקעה ירכו, כמו יקעה, נשמטה ויצאה ממקומה: זה האויר שאמרת שהיה מקיף את יעקב בתנועות הולמות עד שנקעה [1] ירכו (ר' זרחיי הלוי, או"ג ב קלח).

***נֶקַע**[2], ש"ז, מ"ר נְקָעִים, — חפירה עמֻקה, מעשרה טפחים ומעלה: גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה עבודתה וזורע את המותר (כלא' ה ד). מי שבא בדרך והיו בידו תאנים וענבים ומלפפונית שאין יכולין להגיע לעיר משליכן לתוך הנקע או לתוך הסנאין (ר' אליעזר, תוספ' תרומ' א יד). גפן שנטועה בנקע עמוק עשרה ורוחב ארבע ר' אליעזר או' זורעין לתוכה שלשה מינין אחד מיכן ואחד מיכן ואחד מבאמצע (שם, כלא' ג י). ממלין נקעים שתחתיהן (שתחת הזיתים) עפר (שם, שביעי' ג ז). שיירא ששרתה בתל גבוה עשרה ובנקע עמוק עשרה טפחים (שם, עירוב' ג ג). היו שם נקעים עמוקין עשרה טפחים או סלעים גבוהין עשרה טפחים (שם, ערכי' ד יג). האומר לחברו בית כור עפר אני מוכר לך היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים אינן נמדדין עמה (ב"ב ז א). הממלא את הנקעים שתחת הזיתים (ירוש' שבת ז י). שבת בתל שהוא גבוה עשרה וכו' ומן בנקע שהוא עמוק עשרה (ערוב' טו.). ולא ימלא נקעים מים (מ"ק ג.). בנקעים מלאים מים (רב עוקבא בר חמא, ב"ב קג.). — ובסהמ"א: חופרין להן נקעין בעקריהן שיתקבצו בהן המים (ר"ח, ע"ז כ:). אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל (לארץ) לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות שבהרים וכו' והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות (רש"י, במדב' כא יח). מכר נקעים מלאים מים או סלעים שאינם ראויין לזריעה (רמב"ם, שמיטה ויובל יא יג). וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו ועושין עוגיות לגפנים ועושין את אמת המים כתחלה וממלאין את הנקעים מים (הוא, שם א ח-ט). גפן יחידית שהיתה נטועה בתוך הנקע או בתוך החריץ (הוא, כלא' ז כד).

נקף[1], ממנו *נִקּוּף, נֹקֶף, נֶקֶף, א.נָקַף, ב.נָקַף, ג.נָקַף, ד.נָקַף.

נֹקֶף, ש"ז, — שה"פ מן נקף, — הַשָּׁרַת הזיתים מן האילן ע"י חביטה במחבט וכדומ': ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעי' יז ו). כי כה יהיה בקרב הארץ בתוך העמים כנקף זית כעללות אם כלה קציר (שם כד יג).—ואמר הפיטן: בחורים מחטאת כנוקף נשלו מה יתרון כי דלו וממעון נחשלו (ר"א קליר, זכור איכה אנו ספתינו, קינ' לת"ב, מחז' איטלי' א' קע.).

***נֶקֶף**, ש"ז, מ"ר נְקָפִים, —מכה, חבורה ;Verwundungen blessures ; bruises: ותחת חגורה נקפה מקום שהיו חגורות (בנות ישראל) בצילצול נעשה נקפים נקפים (רבה בר עולא, שבת סב:). — ובהשאלה הכאת הלב, פקפוק: אודה ה' בכל לבי ביצר טוב וביצר הרע שלא יהיו בלבי נקפים [2] (מדר' תהל' ט ב).

א.נָקַף[3], פ"ע, יִנְקְפוּ,—נקפו חגים וכדומ', באו זה אחר זה וחזרו חלילה: ספו שנה על שנה חגים ינקפו [4] (ישעי' כט א).

נבדלים, עי' .Nö. ,Neue Beiträge ,198 המובן העקרי הוא, כנראה, נפרד, ומזה נֶקַע-נקיק וחפירה. ואולי נָקְעָה הוא כמו נִקְעָה-נוֹקְעָה משרש יקע. ורד"ק בשרשיו משער שתֵּקַע הוא משרש נָקַע, ובא נח תחת הדגש.]

[1]) בספר נדפס נקטה, אבל ברור שזה שבוש תחת נקעה מן ותקע כף ירך יעקב (בראשי' לב כו). כאלו היתה הנון מן השרש.

[2]) בסור' נקעא, סדק רחב באדמה, נקיק. בערב' נקע, מנקע a), מקום עמוק שיקוו המים לתוכו.

a) نقع منقع

[1]) גם בערב' נקב a).

[2]) [בהוצ' בובר: שלא יהא לבי נוקף, וכן בילק'.]

[3]) [נרדף לשרש קוף בשם תקופה. עי' ערכו.]

[4]) [רסע"ג תרגם יחדר במשמ' הקפה. וכן הוולגי: evolutae sunt, וכן החדשים. וריב"ג בשרשיו ואחריו

a) نقب

— הִפעי, הִקִּיף, הִקִּיפָה, הִקִּיפוּ, הִקִּיפוּנִי, הִקַּפְתֶּם, מַקִּיפִים, מַקִּפִים, הַקִּיף, הַקֵּף, הַקִּיפוּהָ, וַיַּקֵּף, תַּקִּפוּ, יַקִּיפוּ, וַיַּקִּיפוּ.
—א) פ״י הִקִּיף את המקום, סַב סביב סביב um etw. herumgehen; tourner autour de; to go around, surround: וסבתם את העיר כל אנשי המלחמה הַקֵּיף את העיר פעם אחת (יהוש׳ ו ג). ויסב ארון יי׳ את העיר הַקֵּף פעם אחת (שם יא). סבו ציון וְהַקִּיפוּהָ ספרו מגדליה (תהל׳ מח יג). — וְהִקִּיף אותו, סב מסביב לו: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הִקִּיפוּנִי (שם כב יז). וְהִקִּיפוּ הלוים את המלך סביב איש וכליו בידו (דה״ב כג ז). — וְהִקִּיפוּ על העיר, סבו ועמדו מסביב לה: ויבאו לילה וַיַּקִּפוּ על העיר (מ״ב ו יד). — וְהִקִּיף עליו: איבי בנפש יַקִּיפוּ עלי (תהל׳ יז ט). סבוני כמים כל היום הִקִּיפוּ עלי יחד (שם פח יח). — וְהִקִּיף על פלוני, כמו את פלוני: וְהִקַּפְתֶּם על המלך סביב איש וכליו בידו (מ״ב יא ח). — דבר מפשט: בנה עלה וַיַּקֵּף ראש ותלאה (איכה ג ה). — הזעקה הִקִּיפָה את המקום, נשמעה זעקה בכל המקום סביב: כי הִקִּיפָה הזעקה את גבול מואב (ישעי׳ יה ח). — וְהִקִּיף דבר עליו, מצודה וכדומ׳, עשה מצודה סביב לו: דעו אפו כי אלוה עותני ומצודו עלי הִקִּיף (איוב יט ו). — הִקִּיף את פאת הראש, התך שערות הראש בקו עבר מעל לשרש העליון של האזן סביב סביב: לא תַקִּפוּ פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך (ויקר׳ יט כז). — הִקִּיף דָּבָר את דָּבָר, הדָּבָר עֹמֵד או מתפשט סביב להדבר השני: ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו עשר באמה מַקִּיפִים את הים סביב (מ״א ז כד).
—ב) פ״ע, הִקִּיפוּ ימי המשתה וכדומ׳, נשלמו כלם, היו אצל באו״א זה אחר זה: והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו ושלחו וקראו לשלשת אחיתיהם לאכל ולשתות עמהם ויהי כי הִקִּיפוּ ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם (איוב א ד-ה). — ואמר בן סירא: חוג [1]) הקיפה בכבודה ויד אל [2]) נטתה (ב״ס, גני׳ מג יב). ויקפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (שם מה ט). — ומצוי בתו״מ בכל המשמ׳ שבמקרא: תינוק הייתי והייתי רכוב על כתיפו של אבא וראיתי בת כהן שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה (ר׳ אלעזר בר צדוק, תוספתי סנה׳ ט יא). הביאוהו (את ר״ח בן תרדיון) וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור (ע״ז יח.). כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין חזרתי לאחורי (ר׳ יהוש׳ בן חנניה, ערובי׳ נג:). סתירה כדי טומאה כדי להקיף דקל (ר׳ ישמעאל, ספרי במד׳ ז). שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בכלי בהמה מטלטלין בתוכה (ערובי׳ א ח). מקיפין (סביב לשיירה) שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים (שם ט). הכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים (סוטי׳ ז ה). המקיף את חבירו משלש רוחותיו (ב״ב א ג). — והִקִּיף את המזבח: כל העולין למזבח עולין דרך ימין ומקיפין (אותו) ויורדין דרך שמאל (זבחי׳ ו ג). בא לו להקיף את המזבח מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). שני כהנים גדולים נשתיירו במקדש ראשון זה אומר בידי הקפתי (את המזבח) וזה אומר ברגלי הקפתי זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו (ר׳ ישמעאל, יומא נט.).
—המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכי׳ ה א). והוא שתהא רשות הרבים מקפתו מכל צד (רשב״ל, שם שבת יא ב). שהקיפוה (את השדה) ארבעה בני אדם מארבע רוחותיה (כב, כתוב׳ קט:). השוחט בשאר טבעות אעפ״י שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיטתו כשרה (ר׳ יוסי בר״י, חולי׳ יח:). לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה (שם יח.). הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו וכו׳ ואח״כ טוחנין אותן ואח״כ מקיפין אותן בחבלים ומביאין אבנים ואח״כ נותנין את שומנן (מד״ר שמות לו). כשהיו ישראל במדבר מ׳ שנה היה המן יורד והבאר עולה להן והשליו מצוי להן וענני כבוד מקיפות אותן (ר׳ לוי, שם ויקר׳ כה). חצר המשכן שהיה מקיף את המשכן כשם שהים מקיף את העולם (שם, במד׳ יג). ובזכות אהרן הקפתי אתכם בענני כבוד (שם א). למדינה שמרדה במלך מה עשה המלך הביא לגיון אחד קשה והקיפה כדי שיהו בני המדינה רואין אותו ומתיראין מלפניו (שם דבר׳ י).

רד״ק בפירושו ובשרשיו מפרשים מלשון כריתה וחבטה, והושאל לשחיטת החגים כלו׳ הכבשים, קרבנות החגים. ורש״י: חגים שלכם ינקפו יִכָּרֵתוּ, לשון נוקף זית, ע״כ. ולפי ת״י יבטלון. ובתרגום יוני (הובא אצל פילד) συγκρουσθήσονται, ג״כ מלשון נקיפה וחבטה, עי׳ ג.*נָקַף.]

[1]) בגליון: הוד הקיפה בכבודו.
[2]) בגליון: לא.

מה עשה עשו רדף אחריו ומצא אותו במערה מקום דומה למרחץ שבטבריא וכו' בא עשו הרשע והקיף את המרחץ כדי שימות בו (תנחומי וילח ג, הוצ' בובר).— והִקִּיף את פאת הראש: הקורח קרחה בראשו והמקיף פאת ראשו והמשחית פאת זקנו (מכות ג ה). המקיף את הקטן (פאת הראש) הרי הוא חייב (רב אחא, נזיר נז:). אחד המקיף ואחד הניקף במשמע (שם).— הִקִּיפוּ השערות אבר מן האברים, צמחו סביב סביב: מאימתי נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון ולא העליון (סנה' ח א).— והשחין וכדומ': הקיף השחין לשתיהן (לשתי השערות) או לאחת מהן או חלקן (נגעי' א ה). בהרת כגרים ומחיה כעדשה מקפתה וחוץ למחיה בחוּת (שם ו ה).— ודבר מפשט: הקיפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש (ר' אלעזר בר"ש, ב"מ פד:).— הִקִּיפוֹ במקום פלוני, עשה שיקיף את המקום, שילך סביב: אמר הקב"ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והן בטלים מן התורה אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן וכו' הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו (מכי' בשלח, פתיח').— ומצוי הרבה בסהמ"א: כדי שיתבונן להיות הקיפו של ספר כארכו שאם הקפנו על הקיפו חוט הוה מדתו ששה טפחים (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 20). והוא הגוף התקיף וכל המקיפים מקיף (ראב"ע, הקד' ב לפירושו על התורה). והאבנט שחוגר במתניו ארכו שתים ושלשי' אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כרך על כרך (ס' חינוך, הלוה מלוה לט). עוד אחשוב שאחר שאי איפשר מקיף בלא מרכז כמו שנתבאר במקומו ראוי לתת כבוד למרכז (הרי"ץ קארו, תולדות יצחק ו:).— ואמר הפיטן: דגלים סבות סביבותינו הקיף והתקיע דמיון קרת הנורא האיר והרקיע (ר"מ נהוראי, את השם הנכבד, יוצ' שבת בין יוה"כ לסכות).—ומהזמן: וציום עיבור השנה לצורך כי הכתוב תלה את המועדים בזמני השנה כדי שלא יקיפו המועדים מזמן לזמן בדרך שמקיפים אותם אשר חדשיהם חדשי הלבנה ואין להם עיבור (רה"ג, תשו' גאונ' ליק א). ימי רצון הקיפו ורצונך דרשו ושלמת שוא החליפו ורחצו והתקדשו ולקרא לך הוסיפו ואחרי בן נגשו (ר"י הלוי, רלה רנח).— ובענין הקפת הראש: והאשה שהקיפה או שנקפה פטורה וכו' אע"פ שקטן אינו בן חיוב אפילו שכן מי שמקיפו חייב (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 105). אתה אומר המקיף את הקטן חייב אלא מעתה בנין שיוצאין כשהן מגולחין מי מגלחן אמן מקפת' להן (שם).— ובתכונה: והוא (הרקיע) מקיף את כל הארץ מלמעלה ומלמטה וכו' והוא סובב על הארץ ממזרח למערב ומקיף אותה (ראב"ח הנשיא, העבור א ג). נקרה לאשר קרב מהגלגל מאד שיהיה אש ומה שרחק שיהיה ארץ ומה שיתמצע היה כפי הקורב מן הגלגל המקיף או מן המרכז אויר ומים (ר"י א"ת, הכוזרי ה ג). כל הגלגלים האלו המקיפין את העולם הן עגולין ככדור והארץ תלויה באמצע ויש למקצת מן הכוכבים גלגלים קטנים שהן קבועים בהן ואין אותם הגלגלים מקיפין את הארץ אלא גלגל קטן שאינו מקיף קבוע בגלגל הגדול המקיף (רמב"ם, יסוה"ת ג ד). ומהגלגלים יוצאי מרכז האלה יש שהכוכב הוא תקוע בו כדי לנסוע בו סביב מרכז היוצא ההוא ולהקיף בו את העולם (ר"י ישראלי, יסו"ע ב א). הגלגל השמיני מתשעת הגלגלים שביארתי הוא המקיף לגלגל שבתי וסמוך לו ונקרא גלגל המזלות (ר"מ אלדבי, ש"א ב ג). כשיתנועע הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה (ר"ש א"ת, מו"נ א עג).—ובהשאלה, השכל מַקִּיף את הדבר, מבין אותו בכל פרטיו: שידיעת השם מקפת בדברים האישיים ובדברים הכלליים (ר"י אלבו, העקר' א יא). גם כשהיה גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו (שם, ב כה). ובעבור זה ראוי שיזהר המעיין בפרק מפרקי ספר אי זה מחבר שלא יקפוץ להשיב על דבריו עד שידע דרכי הלמוד הנעשים בספר ההוא וכן עד שיקיף בכל מה שבא בספר מהענין ההוא במקומות אחרים (שם נט.).—ג) *הִקִּיף, נתן בהקפה [1], מכר חפץ על מנת לא לשלם מעות בעין מיד, אלא לאחר זמן קבוע: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה (ר' עקיבא, אבו' ג טז). חנוני (נאמן) על פינקסו לא במקיף אמרו שהוא אומר לו כתבת בזה מחוק

1) [כנראה מלשון הקף הזמן, תקופה, והכונה שבכסף התשלומים יקיף איזה זמן ויחזור אל המוכר אחרי תקופה קבועה.]

בזה (ירוש׳ שבוע׳ ז ה). גנב והקדיש גנב ו ה ק י ף גנב והחליף (ב״ק עט.).—ובהשאלה: אין מ ק י פ י ן בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד (קדוש׳ מ.).—"וגם מהלוקח שהוא מַקִּיף את המוכר, כלו׳, דוחה את התשלומים לאחר זמן: ויש דברים אחדים שהן בכלל חילול השם וכו׳ כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מ ק י פ ן (רמב״ם, יסוה״ת ה יא).—"ובפרט הִקִּיף מִן פלוני, לקח ממנו בהקפה: ומותר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות ולשפחות כדי להרגילן לבא אצלו ופוחת משער שבשוק כדי להרבות ב מ ק י פ י ן ממנו ואין בני השוק יכולין לעכב עליו (טוח, מכירה יח ד). ואדם שהקיף מן הגוי אי חייב עבור בגד ותבואה (מהר״מ מרוט׳, שערי תשוב׳ קלג). בראובן שאמר לשמעון ה ק ף לי בגדים מן העובד כוכבים (מרדכי, ב״ק סי׳ קסח).

—נפעי, *נִקַּף, ניקף,—היה מֻקָּף מסביב: המקיף חבירו משלש רוחותיו וכו׳ אם עָמד נ י ק ף וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל (ר׳ יוסי, ב״ק כ:). ל״ש עמד נ י ק ף (וגדר את השדה) ל״ש עמד מקיף (ב״ב ד:).—ובסהמ״א: הואיל שלא גדר שדה רביעית אין מחייבין ה נ י ק ף ליתן חלקו וכו׳ (רגמ״ה, ב״ב ד:). וכן אם הניקף עצמו הוא שגדר רוח רביעית הרי גלה דעתו ונותן חצי ההוצאה של שלש רוחות (רמב״ם, הלכי שכנים ג ד). אבל אם במקום שנהגו לגדור אף אם גדר המקיף הרביעי אין מחייבין לניקף שיוכל לומר היום או למחר תזקיקני לגדור ביני לבינך (טור, הלכי שכנים קנח). מתחלה אמר לו הניקף לא אתן לך כלום (בו״ע, חו״מ, שותפי׳ קנח).—ובענין הקפת הראש: אחד המקיף (את פאת הראש) ואחד ה נ י ק ף (ספרא, קדוש׳ ט ו; נזיר נז:).

—הפעי, *הֻקַּף, מוּקָף, שהקיפוהו מסביב: כרכין ה מ ו ק פ י ן חומה מימות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר (תוספת׳ מגי׳ א א). היכן מצינו בשושן הבירה ש מ ו ק פ ת חומה (ר׳ יוסי בר״י, שם). חצר גדולה ש מ ו ק פ ת עמודים הרי עמודים כדפנות (שם, סוכ׳ א ח). עיר שגגותיה חומתה ושאינה מ ו ק פ ת חומה וכו שלש חצרות של שני בתים מ ו ק פ ו ת חומה מימות יהושע בן נון (ערכ׳ ט ו). כרך שישב ולבסוף הוקף (חומה) נידון בכפר (ריב״ל, מגי׳ ג:).—ובמשמ׳ עומד בהֶקֵּף, במעגל: לשבת הגזית כמין בסיליקי גדולה היתה פיים במזרחה וזקן יושב במערבה והכהנים מ ו ק פ י ן ועומדין כמין בוכליאר (יומ׳ כה.). חירות חללו לא היו משופעות אלא גדודיות ולא היו חרוטות אלא מ ו ק פ ו ת ולא היו עגולות אלא מרובעות (מכי׳ בשלח ב ח).—ובסהמ״א: כיצד מלמדים הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו בעטרה כדי שיהו כלם רואים הרב ושומעים דבריו (רמב״ס, ת״ת ד ב). ושמו המשל בגלגל בעבור שאין לו זויות והוא מקיף כל מ ו ק ף על דרך אחד (ספי הסס לרלב״ע, ג). כל אחד משניהם (הגלגלים) המקיף והמוקף לא יתנועע ב ‧וּעת חברו לא על מרכזו ולא על קטביו אבל לכל אחד תנועה מיוחדת לו (ר״ם ח״ת, מו״נ ב כד).

ב׳ נָקַף[1], קל לא נמצא.

—נפעי, נִקְּפוּ,—נִקַּף האיש, נִקַּף הבָּשָׂר וכדומ׳, בלה, רזה, כחש, mager werden; devenir amaigri; to become lean: בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני וכו׳ ואחר עורי נִקְּפוּ[2] זאת ומבשרי אחזה אלוה (איוב יט כ-כו).

---

[1] עי׳ הערה לקמן.

[2] כן בנסחה המסורה. מתרגום השבע׳ אין להעזר בכלום, כי הוא משנה וכנראה אינו אלא עפ״י הסברה, סעקילס לא נשאר לנו כלום. במד״ר בראשי תחלת מ״ח הובא פסוק זה בנסחה המסורה, וגם מהדרש נראה כי הנסחה היתה כמו בנסחה המסורה שלנו, ונראה שדרשו נקפו במשמ׳ נוספו, נתחברו על, וז״ל: אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להידבק בזאת הברית, ע״כ. וכן הגרסה בילקוט. ת״י: ומן בתר דאתפח משכו תהי דא, ע״כ. ואין זה מאיר שום אור על הכתוב. רסע״ג במשמ׳ הקיף: ובעד בלו ג׳לדו יחאט בקצ׳תי הדא, ע״כ. ובעבר׳: ואחר בלות עורי יקיפו ספורי זה. ריב״ג: ישיר בקולה וזאת אלי אל עט׳ם אלמד׳כור פי הד׳א אעני בקולה בעורי ובבשרי דבקה עצמי יעני אנהם קד אצטלמוה באלשנתהם ופי כלאם אלערב נקפת ראשה ען דמאע׳ה אי כשרתה. ע״כ. ובעבר׳: רומז באמרו זאת אל העצם הנזכרת למעלה ר״ל אמרו בעורי ובבשרי דבקה עצמי ר״ל שכלוהו בלשונותם. ובדברי הערב (יאמרו) נקפת ראשה ענדמאע׳ה ר״ל שברתיהו. רש״י: אחר מכת עורי נקפו ונגפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כנוקף וחותך בעורי כמו ונקף סבכי היער, ע״כ. וכך ראב״ע: ואחר עורי נקפו זאת כמו ונקף סבכי היער וענין זאת עצמי ועורי ובשרי. רד״ק: פיר׳ שברו ונקרו התולעים זאת ואמר זאת על העצם, ע״כ. וכך רֹב שאר המפרשים, ואין כל זה מרפא את קושי מליצת הכתוב. וכבר התלבטו בפסוק זה גם החדשים מחכמי אה״ע ופרשו רִכֵּם המלה ונקפו במשמ׳

ג.**נָקַף**, קל לא נמצא במקרא.

—פִּעֵל, נִקֵּף [1]),—נקף עצי יער וכדומ', שבר, כרת, קטע, abhacken ; trancher ; to strike off.: הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו: וְנִקַּף [2]) סבכי היער בברזל והלבנון באדיר יפול (ישעי' י לג-לד). — ובתו"מ, נִקֵּף הקוצים וכדומ': מסותתי אבנים מפסקי גפנים מנקפי היגין מנקשי זרעים בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם אסורין משום גזל (תוספתי, ב"ק יא יח). השוכר את הפועל לנקף עמו בהיגין ולזמר עמו בזמורות (שם). מפסגי אילנות מפסגי גפנות מנקפי היגי (ב"ק קיט:).—ונִקֵּף זיתים, תלש בידו או חבט במקל להשירם מהאילן: עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום (גיטי' ה ח). — ואמר המקונן: בלע בית לרום מוזקף ובברזל סבכי נקף בנה עליו ויקף (ר"א קליר, איכה אספתו קינ' לת"ב). — ואמר המשורר: בוז לך בת כפתור העיר תתהוללי נצחך אבד וכבוד יערך נקפו חגרי נא שק כאבל אם התאבלי בניך כי יצאו שוב לא יספו (יל"ג, אדו"מ ד). —*וכמו נִגֵּף: מהלך בשפלות עקב בצד גודל ואינו מרים רגליו מן הארץ ומתוך כך מנקף אצבעותיו באבנים (רש"י, סוטי' כב:).

כריתה, ובמשמ' קלפת העור מעל הבשר, עפ"י לשון אתיופ' וקצתם הגיהו בו הגהות מתחלפות, נקף כזאת, וזקף זה אתי, וכיוצא בזה, אך הכל מודים כי אין רפואה לכתוב זה ובאמת קשה לפרשו, אך הדבר האחד בודאי הנכון הוא כדעת הקדמונ' שלנו שהוא המשך פסוק כ' בעורי ובבשרי, וזה מליצה כמו דבקה עצמי לבשרי, (תהל' קב ו). ורגלים לדבר כי מקומו של פסוק ואחר עורי הוא מיד אחר פסוק בעורי ובבשרי, והכונה בו כי גם הבשר תחת העור כלה, ודרש זה אמת בהפעל נקף, שמשמש בערב' גם במשמ' זו: קאל אבנ פארש אלמנקופ אלרג'ל אלדקיק אלקליל אללחם או הו אלצ'אמר אלוג'ה וכי' קאל (אבנ ערבאד) אד'א אצבח אלרג'ל מצפרה אלוג'ה קיל אצבח מנקופה, וכי' אלמנקופ אלצ'עפ ע"כ. ובעב', אמר אבן פארש אלמנקוף הוא האדם דק קל הבשר או הוא כחוש הפנים, וכי אמר אבן עראד אם השכים אדם ופניו ירוקות יאמרו השכים מנקוף, ובכלל מנקוף הוא חלש, חולני. וצריך עוד עיון.

[1]) ויש מפרש' אותו כמו נפעל.

[2]) בערב' נקף a). שבר העצמות וכדומ'.

a) نَقَفَ

ג.*נָקַף, קל, — חבט והכה, נקף אצבעו וכדומ', פָּצַע אותה ע"י מַכָּה עזה: אין אדם נוקף אצבעו [1]) מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה (ר' חנינא, חול' ז:).—ונָקַף ביצה, שבר הקלפה: ביצין שנקפו בקערה הרי זה חבור התחיל לטרוף אינו חבור (תוספת' טבול יום ב יא). ביעין שנקפן בתוך השפית הרי אלו אינן חיבור (שם). אין מוכרין ביצים של נבלות ושל טרפות לגוי. אלא אם כן היו נקופות לקערה לפיכך אמרו אין לוקחין מן הגוי ביצים נקופות לקערה (שם, חול' ג כד).—ובסהמ"א: כאדם המהפך בכף בצים נקופות לערבן עם המים (רש"י, שמות ל לה).—ובהשאלה נָקְפוֹ לִבּוֹ, כמו לבו הכהו: מי שלבו נוקפו אומר כן (ר' זוטרא, ברכ' ז:). לבו נוקפו ופורש (נדה ג:). ביון שהרג אבינו אברהם את כל אותן האוכלוסין נקפו לבו אמר אפשר שלא היה בהם צדיק (ר"י בן זמרא, מד"ר תהל' קי). — ואמר הפיטן: למי שלבו נוקפו וגדול בעיניו אוסף עמוסי מעים להוציא מלבו ידרוש ויתור לפני קבוץ נוחלי שלולת מים (ר' יהודה בר מנחם, את יום פדותכם, יוצ' לשבת נחמו, מחז' איטלי' א, קנא:). —ומצוי הרבה בסהמ"א: כך פירשו רבותי ולבי נוקפי (רש"י, ר"ה כה.). המחבק אחת מן העריות שאין לבו של אדם נוקפו עליהן וכו' הרי זה מגונה (רמב"ם, אסורי ביאה כא ו). שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי ומי שלבו נוקפו בדבר זה אינו אלא שמין מינות (סמ"ג א', רמא). מנהג חסידות היא שאחרו הברכה יגלה ערות הקטן ואם לבו נוקפו ובהול מוטב שיגלה מיד ויברך (מרדכי, בשם ראבי"ה, שבת, הכא). אמנם מיום בואי לארץ הזאת תמהתי על כי ראיתי שכותבין בשטרות שיעבוד מטלטלי אגב מקרקעי וכו' ורציתי לבטלו ואמרו אע"פ שכותבין כן בשטרות כבר נהגו בכל הארץ הזאת שאין מגבין לב"ח ממטלטלין שמכר או נתן הלוה מפני תקנת השוק על כן לבי נוקפי (תשו' הר"ש, טוש"מ ס). ומי שרואה לשונו זה לבו נוקפו שהרי הקדמות הזה יאמינוהו הכופרים בחדוש העולם (רשב"ל דורלן, אוהב משפט לאיוב ט). מי שרואה דברים הללו לבו נוקפו שמה נטה דעת הרב ז"ל לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת (רמב"ם, תשו' ח א, הגהות מימוניות). והיה לבי נוקף (מיוחס לרש"י, ספ' האורה ב, סח). שאם אתה

[1]) בקצת ב"י נוקף רגליו.

אומר כן לבו של אדם נוקפו תמיד בשעת ביאה ופירש מאשתו ונמצאת מבטל בנות ישראל מפריה ורביה (רעמב״ן, עדי׳ א א). יהיה לב הנודר נוקפו משום חומר הנדוי שקבל עליו (סו״ת הר״י מינץ והר״מ פאדווה ע, פא:). ויפג לבו נוקפו על שיצא מא״י למצרים (פענח רזא, ויגש). ואל יהא לבך נוקפך על מה שיחסנו לפילוסוף הלז דעת השפעת כל הצורות ע״י שכל הפועל (קול יהודה לכוזרי א יג). — *נוֹקְפִים, כנוי לחבורה אחת מהכהנים במקדש: יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר אף הוא בטל את המעוררין ואת הנוקפים[1]) (מע״ש ה טו; סוט׳ ט י).—ובמו נֶקֶב, ארון נְקוּפָה, נְקוּבָה: אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקופה לארין אל תרבו עלי תכריכין מפני רמה ותהא ארוני נקופה [2]) לארין מפני המבול (ר׳ חזקיה, מד״ר בראש׳ ק).

—הפע׳, *הִנְקִיף, — הִנְקִיף רגלו באבן ובדום׳, עשה שתנקף, שתנגף: פרוש נקפי זה המנקיף את רגליו (סוט׳ כב:).

ד. *נָקַף, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הִקִּיף,—הקריב שני דברים זה אל זה, עד שהם נוקפים וחובטים זה את זה: אין מקיפין הרדל חריע אלא לחרסות בלבד דברי ר״מ ר׳ יהודה אומר לכל מקיפין חריע וחרדל ר׳ שמעון או׳ לכל מקיפין חרדל חריע חוץ מן התבואה רשב״ג אומר ערוגות קטנות מקיפין אותן הרדל חריע (תוספת׳ כלאי׳ ב ה). שתי אבנים שהקיפן זו לזו ועשאן שוקת (שם פרה ה י). אין מקיפין שתי חביות לשפות עליהן את הקדרה (ביצ׳ ד ה). שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני וכו׳ הקיף ראשו של זה בצד ראשו של זה והעדים באמצע (גיט׳ ט ז). ביצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו (פסח׳ ו ד). נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח (זבח׳ ו ה). איזהו עיקל כל

[1]) ואמרו בתוספת׳ (סוט׳ יג י) נוקפין אלו שמושכין (כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ, ובכ״י וינה ובספרי הדפו׳ שמכין וכך גם בגמ׳ ירוש׳ שם) את העגל בין קרניו כדרך שעושין לע״ז, ע״כ. ובגמ׳ בבלי (סוט׳ מח.) אמרו: מאי נוקפים אמר רב יהודה אמר שמואל שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו. והוסיפו: במתניתא תנא שהיו חובטין אותו במקלות כדרך שעושין אותו לפני ע״ז.

[2]) בירוש׳ (כלא׳ ט ד; כתוב׳ יב ג) נקובה.

שמקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נושקות זו לזו (בכור׳ ז ו). אוכלת במעשר וקוצה לה חלה ומקפת וקוראה לה שם (נדה י ז). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכרכן בשירי הלשון והקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של (צפור) שניה (נגעי׳ יד א). אמר הקב״ה למשה משה השקף עיניך זה על גב זה וכו׳ הקף רגליך זה על גב זה הקיף רגליו זה על גב זה באותה שעה קרא הקב״ה לנשמה מתוך גופו (מד״ר דבר׳ יא).—והקיף שני דברים זה לזה לבדוק אם הם דומים זה לזה: אין מקיפין [1]) בבועי (רבא, חול׳ מו:). מקיפין בקנה (הוא, שם נ.). מקיפין בריאה (ר׳ יוחנן, שם). מקיפין בבני מעיים (רב שימי בר חייא, שם).—ובמשמ׳ חִבֵּר והדביק: אין מקיפין את פי הכלים בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (תוספ׳ כלים ב״ק ז ג). במה מקיפים בסיד ובגפסים בזפת ובשעוה וכו׳ ובכל דבר המתמרח אין מקיפין לא בבעץ ולא בעופרת וכו׳ אין מקיפין לא בדבילה שמינה ולא בבצק שנילוש במי פירות וכו׳ ואם הקיף הציל (כלים י ב).

הפע׳, *הֻקַּף, בינו׳ מֻקָּף, — שהוא קרוב, סמוך, מחבר ודבוק יחד: עיסה טהורה ועיסה טמאה נוטל כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן פחות מכביצה באמצע כדי שיטול מן המוקף (ר׳ אליעזר, חלה ב ח). תוספת תרומה ניטלת מן הטהור על הטמא שלא מן המוקף ואינה מדמעת (ר׳ יהודה, תוספת׳ תרומ׳ ה ו). לא יאכל עד שיעשר שלא נחשדו חברים תורמין שלא מן המוקף (רשב״ג, תוספת׳ מעשר׳ ב ה). ספינות קשורות זו בזה מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אעפ״י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שבת יא ה). שהתרומה אינה ניטלת אלא מן המוקף ואין ניטלת אלא מן הגמור (תוספת׳ בכור׳ א ו). בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור (כלים ח ו). שתי חביות ובהן כשני חציי זיתים מוקפות צמיד פתיל ומונחות בתוך הבית (אהל׳ ח ו). כלי חרס המוקף צמיד פתיל שאינו מציל על טומאה שבתוכו מלטמא (חול׳ עא.). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף (ר׳ ברכיה, מד״ר בראש׳ לט).

[1]) ופרש״י: בועה שניקבה בריאה וכו׳ אין מביאין בועה אחרת להקיף ולקרב אצלה ולנוקבה ולראות אם מראה הנקבים שוים, ע״כ. והרמב״ם ביד החזקה משתמש בכל מקום בהפעל מדמים במקום מקיפים, וכן גם בטור ורוב הפוסקים.

נִקְפָּה[1], ש"נ, כמו נקף: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נִקְפָּה [2] ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יפי (ישעי׳ ג כד).

°נָקַק[3], פ"י, — עשה נקיק, נָקַק קבר וכדומ׳, חָפַר: נקוק קברך כי קלות ונבזית הנער הבער המבקש כבוד וכל הוד זקנים (רסע"ג, קטע כ"י גני׳ וספר הגלוי). —ופָעוּל נָקוּק, נְקוּקָה, נְקוּקִים,—סלע נָקוּק, שיש בו נקיקים; — ובמשמ׳ חבוי וטָמון בנקיקים: הסתכל בתבנית אשר בכסא חקוקה ובתיבה אשר תחתיו פקוקה ונפשות צירים בתוכה נקוקה (ר"א קליר, ארץ ודריס, א ר"ה). שדי שוכן שחקים שור שנים שחוקים לך לבד להקים להוקים בהוקים נקוקים (רשב"י הבבלי, לך יי׳ הצדקה, סליחי׳). תרגל ותלקה לשלשה חלקים כל משמרות מנה מחלקים תכונה למשמרת עד נקוקים יקים (ר"א קליר, אמרה סגונה, שבת פרה). טל זכרו גבורות מוסיפים חקוק בגישת מוספים טל להחיות בו נקוקי סעיפים (ר"א קליר, בדעתו אביעה, תפי׳ טל). מסובים מכום מריות תמלטם ממקומם בשופר נקוקים נקוקי נשיה תנהל נבלתם בשופר (אקופים אקופי אספתות, מוסף א ר"ה, מחזור איטלי׳ ב, מט:).

נקר[4], ממנו נָקַר, *נֶקֶר, נִקְרָה, *נִקּוּר, *נַקְרָן.

נָקַר, פ"י, בִּנְקֹר, יִקְרוּהָ,—א) נָקַר את עֵינוֹ, פצע אותה בדבר חד, בברזל וכדומ׳. ausstechen; percer; to bore. בזאת אכרת לכם בִּנְקוֹר לכם כל עין ימין ושמתיה הרפה על כל ישראל (ש"א יא ב). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יִקְּרוּהָ ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).—ובתו"מ: שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נ ק ר ו [1] פלשתים את עיניו (סוטי׳ א ח).—ונקר את מֹחו: שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו י ק ר ו [2] את מוחו (שבת קל.). טיטוס הרשע כשנכנס בבית קודש הקודשים וגירר הפרוכת וחירף וגידף בחזירתו נכנס לו יתוש אחד בחוטמו והיה נ ו ק ר מוחו (מד"ר בראשי׳ י).—ב) *נקר רֵחַיִם, עשה בהם חריצים שיהיו ראויים למלאכה: נ ו ק ר י ן ריחים במועד (כב ממח, מו"ק י.).—ג) *נָקַר העוף, לקט במַקּוֹר שלו, וכן העכבר וכדומ׳: ראה ציפור ש נ ק ר בתאינה ועכבר ש נ ק ר באבטיח (תוספת׳ תרומ׳ ז יז). ראה ציפור נ ו ק ר ת בתאינה ועכבר מנקר באבטיח אסור (ירוש׳ שם ח ה). כשראו אותו (את הנחש) נ ו ק ר (שם ג א). — ופָעוּל *נָקוּר, נְקוּרָה, נְקוּרִים, — שנקרוהו: התורם חבית ונמצאת מגולה אבטיח ונמצא נקור תרומה ויחזור ויתרום (תוספת׳, שם ד ו). האוכל תרומה נקורה והשותה יין מגולה (ר׳ שמעון, שם ז א). ראה ציפור שנקר בתאינה ועכבר שנקר באבטיח הרי אלו אסורין שאני אומר שמא נקורין היו (שם יז). מלפפון נקור (ירוש׳, שם ח ז).—ובספה"א: עינו נ ק ו ר ה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח (רש"י, במדי׳ כד ג). —פִעֵל, נִקֵּר, תְּנַקֵּר, יְנַקְּרוּ,—א) נִקֵּר את עֵינֵי פלוני, כמו א) נָקַר: העיני האנשים ההם תְּנַקֵּר לא נעלה (במדי׳ טז יד). ואחזוהו פלשתים וַיְנַקְּרוּ את עיניו (שפט׳ טז כא). — ב) נִקֵּר העצמות וכדומ׳, דקר אותם בדבר חד, ובהשאלה הכאיב כמו ע"י דקירה: לילה עצמי נִקַּר מעלי וערקי לא ישכבון (איוב ל יז).—ובתו"מ: שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מ נ ק ר י ן את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו (ר׳ יהודה, מד"ר איכי׳, על אלה).—ואת מֹחו: שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו [3] את מוחו (שבת מט.). וזימן לו הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו והיה אוכל והולך עד שהגיע למוחו התחיל מ נ ק ר את מוחו וכו׳ (מד"ר ויקרי׳ כב).—ג) *נִקֵּר אבנים, כרת ותתך אותן בכלי חד, סִתֵּת אותן: יכול יהא אסור מלהדוק שם (בנחל איתן) פשתן ומלנקר שם את האבנים (ספרי דברי׳ רז). ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים (סוטי׳ ט ה).

---

[1]) עי׳ הערה להלן.

[2]) תרגמו השבע׳ σχοίνιον, שהוא חבל גם, כנראה מפני שהוא מקיף את גוף האסיר. מעקילס לא נשמר תרגום למלה זו. ת"י: רושמין דמחא, ר"ל רשמי חבורות. רסע"ג: ח׳לקאת ר"ל בלויי סחבות. ריב"ג כמו ת"י: ג׳ראחה, והוא חבורה ופצע; וכך רש"י: מקום שחוגרת שם יהיה ניקף כחתך בחבורות ורושמי מכות, ע"כ. וכך ראב"ע: מגזרת ונקף סבכי היער וטעמו כריתות. וכן רד"ק: יהיה הבשר נגוע ומוכה שלא יוכלו לחגור עליו כמו ואחר עורי נקפו זאת, ע"כ. וכך שאר המפרשים. והחדשים, רבם קבלו תרגומו של השבע׳.

[3]) °פעל נגזור מן השם נ ק י ק.

[4]) גם בערבי נקר a).

a) نقر

---

[1]) במדב"מ נ י ק ר ו.

[2]) בקצת כ"י י ד ק ר ו.

[3]) בכ"י א"פ י ק ר ו, וכך גם בדפוס שונצינו, ובכ"י מינכ׳ י ד ק ר ו.

— ובסהמ"א: לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע ואם התחיל מקודם שביעית וכו' מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה (רמב"ם, שמיטה ויובל ב ו). — ד) *נִקְּרוּ התרנגולים וכדומ', כמו נָקַר: השרץ בפי החולדה והנבלה בפי הכלב וכו' היו מנקרין בהן על הארץ (טהר' ד ג). תרנגולין שהידסו את העיסה ואת הפירות או שניקרו משלמין חצי נזק (תוספת' ב"ק ב א). ראה ציפור נוקרת בתאינה ועכבר מנקר באבטיח (ירוש' תרומ' ח ה). שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרה באשפה ואין חולדה מזיקתה (איסי בן יהודה, פסח' ח:). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (ר' אחא בן יעקב, יומ' עה:). —ובסהמ"א: האפרות שהוא בתוך הביצה וכו' המציא לו הש"י שם מזונו מהחלבון ובכלות המזון נתן לו טבע לנקר הקליפה ולצאת ממנה ולהתפרנס חוץ מהקליפה (רשב"ל דולאן, אוהב משפט לאיוב עו). — ה) *נִקֵּר [1]) הבשר, הסיר ממנו החֵלב והגידים האסורים ע"י חתוך בסכין: מה שנוהגים במקומינו לנקר הבשר בתוך שלשה ימים (סו"ת לר' יצחק, מעשה הגאונים הוצ' א. עפשטיין). ממתינים מלכת ביום טוב לבית הכנסת כדי שישחט כבש וינקרנו ויתן לאשתו להדיח ולמלוח (ספר חסידים תתתת יח). נוהגין לנקר בשר ביום טוב אפילו נשחט מערב יום טוב (סו"ע יו"ד תק ו). —מְנַקֵּר [2]), ר"ר מְנַקְּרִים, מי שאומנותו לנקר הבשר: ולכן יש לקדש עצמו המנקר כדי שלא יכשיל את הרבים וכו' וכל מנקר שישמור לעשות על האופן האמור ודאי יכול לאכול ולהאכיל לאחרים בשר מנקירתו בכל אות נפשם ואין להרהר אחריו (פחד יצחק, ערך נקור). שירעו הלמדים והמנקרים איזה מקום חנייתן (של הקנוקנות) כדי להשריש אחריהן ולעקר אותן (שם).

—פעל, נֻקַּר, נֻקַּרְתֶּם, — נֻקַּר מֵאֶבֶן וכדומ', הוצא מתוכה ע"י חתוך באבן בדבר חד, ausgegraben w.; extrait; to be dug out; ובהשאלה, לענין מוצא אדם מארץ ומולדו ממשפחה מהמשפחות: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נֻקַּרְתֶּם הביטו אל אברהם אביכם ואל

[1]) [לדעת ריב"ג בשרשיו, שרש משע, פירושו כמו נקה, עי' ב.נקר, נקור, הערה.]

[2]) נשמט ממקומו באות מם.

שרה תחוללכם (ישעי נא א-ב). —ומצוי בסהמ"א במשמ' העקרית, מקום מנֻקר בסלע וכדומ': נקרות הצורים והוא המקום המנוקר בצור (פרשי רד"ק, נקר). —*בשר מנֻקר, שנקרו אותו: שאינו מחותך שאינו מנוקר מן החלב ומן הגידין האסורים (רס"י, חגיי ה.).

—נפעל, *נִנַּקֵּר, ניקר, —נִקְּרוּ הפֵּרות, שנקרו אותם העופות וכדומ': אבטיח שניקר ואכלו הימנו עשרה בני אדם (תוספת', תרומ' ז יז). רימון שניקרה בו אפילו פרידה אחת כולה חיבור למעשר (ירוש' מעשרי א ב). תאנים וענבים שניקרו אסור לשהותן (שם, תרומ' ח ה).

ב.*נָקַר[1]), פ"י, —כמו נִקָּה: שלא תנקור[2]) ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי שפה (ר"י בן בתירה, ספרא, אחרי ע יג).

—פעל, *נִקֵּר, מְנַקֵּר, —נִקֵּר את הבית וכדומ', עשהו נקי: מגדלין כלבים כופריים וחולדת סנאין וחתולין והקופות דברים שמנקרין[3]) את הבית (רשב"א, תוספת' ב"ק ח יז). מגדלין כלבים כופרין וחתולין וקופין וחולדות סנאים מפני שעשויין לנקר את הבית (הוא, בבלי שם פ:). אין שוחטין לגומא כל עיקר והרוצה לנקר חצרו כיצד הוא עושה מקום חוץ לגומא ושוחט ודם שותת ויורד לגומא (רבא, חול' מא:).

—הפעי, *הִנְקִיר, מַנְקִיר, — כמו נִקֵּר: וכיון שמגיע זמן מולדיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר[4]) ומשפיר אותן כחיה זו שמשפרת את הולד (ר' עוירא, סוטי יא.).

[1]) [עי' ריב"ג שרש משע: היוד בו (במשעי) נוספת ופירושו להתנקות וכן אמר בו התרגום לאיתנקרא. כלו' להתנקות. ומדברי רבותינו ז"ל וכו' לנקר חצרו הוא צריך כלו' לנקות חצרו ולכבדו. ומזה נאמר לנקוי הבשר מן החלב נקור בשר, ע"כ. (כך במקור הערבי תנקיה ור"י א"ת תרגם לנקור). אולם בכ"י נמצא בתרגום לאתנקדא בדלת. וכן לנקר חצרו גורס הערוך לנקד. ובגמ' (ב"מ קג:) בעינא דתינקר ארעי, גורס הערוך דתינקד. ולפי זה אפשר שאין במציאות שרש נקר במובן נקד, נקה וטהר. ובכל מקום שנמצא פעל נקר במשמ' נקה צריך לגרוס נקד, או פירושו נקה ע"י נקירה וחטיטה.]

[2]) כך הנוסח' בפרוש הראב"ד שם, ובגוף הספרא תנחור. ופרש הראב"ד: פי' לא תנקור אדם שרואה עצמו במראה אלא לנאות את עצמו והוא דרך הגויים שמקשטין את עצמן לזנות כדי שיתנו הנשים עיניהם בהם.

[3]) בכ"י א"פ הוצ' צוק"מ. ובכ"י וינה וכמו"כ בספרי הדפוס: המנקין.

[4]) במד"ר (שמות א) מנקה.

*נָקָר, ש"ז, מ"ר נְקָרִים, — א) מה שנקר העוף, הנחש וכדומ': נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה הרי אילו מותרין (תוספת' תרומ' ז יו). ראה ציפור נוקרת בתאינה ועכבר באבטיח הרי זה אסור אני אומר מקום הנקר אכלו (ירוש', שם ח ז). דג ניקור חי אסור וכו' מת נוטל מקום הנקר (שם). — ב) *החריצים והבליטות החדות שברחים: כיון שיעמדו הריחים מלטחון מנקרין בהם נקרים קטנים כמין חידודין כדי לטחון במהרה (ר"ח, מו"ק י.).

נְקָרָה, ש"נ, מ"ר סמי' נִקְרוֹת, — נקרה בסלע וכדומ', מקום פחות או יותר עמוק בתוך סלע, כעין מערה קטנה וכדומ', : Aushöhlung; crevasse; crevice והיה בעבר כבודי ושמתיך בְּנִקְרַת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי (שמות לג כב). לבוא בְּנִקְרוֹת הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ (ישעי' ב כא). — ואמר המשורר: ורוכבי הסוסים הלא גם הם נסים נמוגים ונמסים נפוצים ופזורים וכלם נחבאים מפחדים ויראים ומפניו באים בנקרת הצורים (תלמידי מנחם למחברת הכסיה, לגגור בתעודה). אדם לאיי יולד וגם נקרא כי הוא לקורות הזמן נקרה מחר ידי מות יביאוהו בנקיק סלע וגם נקרה (ר"י חריזי, ספ' הענק קלח). — ובהשאלה, *נִקְרַת הקול, סדק צר בחלל הגרגרת המתהוה ע"י התקרבות נימי הקול זה לזה בשעת הדבור, Stimmritze; glotte; glottis: —ב) *כמו נקירה: בצק שיש בו נקרת[1] תרנגולים (טהרו' ג ח). — ג) *הדק הנופל מהאבן כשמנקרים אותה: השחור והכחול ונקרת פיסולין (חול' פח:). —ובסהמ"א: מכסין בשיחור והוא פיח הכבשן ובכוחל ובנקרת פסילים ובאפר בין אפר עצים בין אפר בגדים וכו' (רמב"ם, שחיטה יד יג).

*נַקְרָן[2], נִקְרָן, נוקרן, ש"ז, מ"ר נַקְרָנִים, נוקרנין, —כמו נַקְדָּן, מי שמנקר ומחטט אחרי כל דבר ודבר ומשתדל למצוא בו דפי, Krittler; censeur; caviller: כיוון את הרומח כנגד הקיבה שלה כדי שתהא זכרותו נראית מתוך קיבה שלה מפני הנוקרנין[3] שלא יהוא אומר' אף הוא בין כתפיו נכנס עמהן (ירוש' סנהד' י ב). בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך והנוקרנין[1] תופסין אותו על כך (ברכ' נ.). הכל מודים שלא נבראו ביום ראשון שלא יאמרו הנוקרנין ידיהם (לומר) מיכאל היה עומד (ומותח) בצפון וגבריאל בדרום (מדר', ילמדנו בראשי' ח). ואין דור שאין בו ליצנים והיו הנוקרנים אומרים אין אתם יודעים שבן עמרם רועה של יתרו היה (שם, חקת עז).—ובסהמ"א: נקרנין המדקדקין על דברי תוהו (חשוי הגלי, הרכבי, שם).

*נִקְרָס[2], ש"ז, מחלת הפודגרא, כאב הפרקים, Gicht; goutte; gout: אם יתלה האלמוג על הנקרס יועילהו בול ארמיני אם יחזיקני אדם מועיל מנקרס הידים (כלב"ע, ספ' הנקיונות ז ג). בראשי הפרקים ומה שיכלול הנקרס וגיד הנשה (קלנון ג כב ג ג). ורוב מה שיקרה להם כאבי הפרקים שיקרה לו תחלה נקרס (שם). ברפואות הנקרס וכאבי הפרקים בהרקת הכימום המזיק (פרקי משה ע). העלה אשר נהיתה בפרקים כלם נקראת כאב הפרקים הוא בעצמו כשתהיה בפרק הירך נקרא גיד הנשה וכשיהיה בכף הרגל נקרס והנקרס כשיארך ותתישן ומגו תתפשט העלה בפרקים כלם (שם כג). פעמים יקרה כאב מיוחד ברגלים חזק ומזיק יתחבר עמו בעצבים משיכה ודפיקה ונקרא בלשון ערב נקרס (ר"מ אלדבי, ש"ח ד ג). וההפלגה במשגל יזיק בעצבים ויפסידם והרגלים הם אברים עצביים ולזאת הסבה לא יקרה לסריסים כאב הנקרס בעבור שהם לא יעשו המשגל (שם). וכתב גאלינוס כי הנקרס כשיתחיל בסתו או בקיץ יתרפא בארבעים יום (שם).

נקש, ממנו א.נָקַשׁ.

---

[1] כך בערוך, ובנוסח' הספרים נקירת. במדב"מ נקירות, וכן בר"ש.

[2] בערב' מנאקר a) (Dozy II, 710), ועי' הערה לקמן.

[3] כך הנוסחה גם במד"ר במדב' סוף פרש' ב. ובספרי במדב' קלא, החקרנים, וגרסת בעל ו"א התיקרנים.

[1] כך גרסת הערוך, וכך הנוסח' בירוש' (שם ז ג) כ"י סורי ליואו, עי' בירוש' של רמ"ל, ובנוסח' הספרים והנקדנין, עי' ערך נקדן. ופרש הערוך: פי' המדקדק שלא בדבר צורך ובלשון ערב קורין אותו אלמאנקר. ועי' Fleischer אצל לוי, III 718, וקוהוט ערך נקר, הערה 8.

[2] כך בערב' נקרס a) והוא ברומית necrosa, מהיונ' νεκρώς.

a) مناقر

a) نقرس

א.**נָקַשׁ** פ"י, כמו יקש [1]),—לכד והשמיד, nachstellen; attraper; to lay snares: נודע יי' משפט עשה בפעל כפיו נוֹקֵשׁ [2]) רשע (תהלי ט יז).

—נִפעי, תִּנָּקֵשׁ,—נִקַּשׁ אחרי פלוני, נלכד ונמשך אחריו על כרחו, שלא בידיעתו: השמר לך פן תִּנָּקֵשׁ אחריהם (אחרי הגוים בא"י) אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם (דברי יב ל). — ובסהמ"א: בערך מלי ממך משגב אבקשה חקי חיים בם לא אנקשה (ר"א הזקן, אנוש יסגה חכי, אזהרי). לא תענה את עמיתך לנקש בצוקה וצרה לענות בו סרה (ר"י הלוי, וירד איש אלהים). ויען וינקש באמרו איש אשר המלך חפץ ביקרו ילבישוהו לבוש אשר לבש בו המלך (חמדת הימים, ג, פורים, ספורי הנס עט.).

—פִּעי, יְנַקֵּשׁ, יְנַקְּשׁוּ,—א) נִקֵּשׁ לנכסי פלוני, לכד ותפש: יְנַקֵּשׁ נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהלי קט יא). — ואמר המשורר: עלילות לבקש סלילות לעקש וחנם לנקש לחיל בנושים (רמב"ע דיואן, אליכם אמונים, בודלי). אם אל מצעות בלות וטלואות אשר על יצועי תשימו מבטיכם אהה עוד מעט ינקשם נושה בעד ככר לחם השאילני אמש להחיות חצי בשרנו (רש"פ, די כוסות, כוס התרעלה ג). — ב) נִקֵּשׁ סתם, שם מוקש, ארב: וַיְנַקְּשׁוּ מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהלי לח יג). — °נִקֵּשׁ נפש פלוני, כמו התנקש בנפש: ונפש לא תנקש אשר דמה אבקש ולא תתן מוקש להכשיל העורים (רסב"ג, בלל שדי, אזהרי). צר מנקש לנפשי אל יסיתך בהבלו (ר"י גיאת, בעלת אוב, M. Sachs, Rel. Poesie ,13). ויירא איש בעין שכלו כי אל למענו פעלו למה לנפשו ינקש ואת בלעדיו יבקש (ראב"ע, תוכיחה בפי). ואל ישיאך הון גנבות וענות שקר כגוים ואנוש אל ינקש נפשו לחמוד בית רעו והונו (ר"י הלוי, יחיד כמלא).

—הִתפי, הִתְנַקֵּשׁ, מִתְנַקֵּשׁ,—הִתְנַקֵּשׁ בנפש פלוני, עשה מעשה להמיתו: ותאמר האשה אליו (אל שאול שבא לבקש ממנה להעלות לו את שמואל באוב) הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידענים מן הארץ ולמה אתה מִתְנַקֵּשׁ בנפשי להמיתני (ש"א כח ט).

[1]) [רש"י (תהלי קט יא) מחבר שרש זה עם ב.נקש, וכן כמה מהחדשים (עי' סגל, ש"א כח ט). אולם כבר הוכיח ריב"ג בשרש נקש שהם שני שרשים וכן ראב"ע, עי' הערה ב. וכן דעת נלדיקה, Neue Beiträge 191-2.]

[2]) [כך נקוד המסורה. ות"י: בעובדי אידוי אתקל רשיעה. וכן פרש ריב"ג בשרש נקש, וז"ל: פירושו מאבד הרשע והפועל ליי' הנזכר בראש הפסוק וכו' ונוקש שב אל יי' הנזכר ולא יתכן להיות נוקש נפעל לרשע כמו נוקשת באמרי פיך כי אם היה מזה השרש היה על דמיון נולד ונוסף, ע"כ. כלו' בפתח תחת הקוף: נוקַשׁ. וכך גם רד"ק בשרשיו שרש נקש. וראב"ע מפרש, וז"ל נוקש, פועל ושרשו עם נו"ן. והנכון להיות הקמץ הקטן (צירה) תחת פתח כי כל התנועות מתחלפות. ולהיותו מגזרת תרגום (נקש-דפק) אין טעם לו. והלא מצאנו וינקשו מבקשי נפשי. והנה שנים שרשים, ע"כ. וכן מסיק גם ריב"ג שהם שני שרשים. והשבע' מתרגמים כמו נפעל, נוקַשׁ מן יקש: συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός וכעין זה עקילס: σκωλωθήσεται ὁ ἀσεβής והוולג': comprehensus est peccator.]

ב.*__נקש__[1]), ממנו ב.*נָקַשׁ, *הֶקֵּשׁ, *הַקָּשָׁה, °נְקִישָׁה.

ב.***נָקַשׁ**, קל, פ"י,—נָקְשׁוּ ארכובותיו זו לזו, התנגשו יחד, נגעו זו בזו, schlagen, anklopfen; battre, frapper; to knock, strike: — ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס, גני' יג ב). איש כושל ונוקש [2]) בכל סרב ואבד תקוה (שם מח ב). — ובתו"מ: איזהו העיקל כל שהוא מקיף פרסותיו ואין ארכבותיו נוקשות [3]) זו לזו (משנה בכורו' מה.). — ומפני חלשה וכדומ', רעדו והקישו זו על זו: אדם שבוחו רע וכו' כל שרוכבו וארכבותיו נוקשות (ר"ל, ב"מ קה:). — ובסהמ"א: אם הלך על גבי אדם שבחו רע עד שתהיינה ארכובותיו נוקשות זו לזו ושוקיו מרעידות כשהוא נושאו (רמב"ם, טומא' מת י יח).—°ונקש על דבר, נגע בו נגיעה חזקה, חבט והכה: פי' (טפוחאי) שנוקשין בטפח שלהן ומרגישין אם יש בבותל כספים או זולתם (ערוך, ערך טפח). ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה (רש"י, שמות כח כה). שלא יהא התחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כרסו (שם כז). ונבדל מחשב האפוד

[1]) גם בארמ' וסורית. בערב' נקשׁ a). וגם נקש בהוראה מיוחדת שאולה מהארמית. עי' Frä. ,Aram. Fremdw. im Arab. 194

[2]) כך פעמים בצד הגליון, ובפנים: ינקש.

[3]) כך במשנ' שבש"ס, ובמשנה שבמשניות נושקות.

a) نقش

ונוקש על לוח לבו של כהן (ס' הסנוך, תלוה ק). על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו (רס"י, שמות כא כה). ואם הוא (הנר) קבוע בכותל שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול הדלת כדרכו שמא תהא הדלת נוקשת עליו ותכבנו (הלבוש או"ח רעז א). וכן האיסקופה הנקראת מפתן חרוצה שנוקש שם סוף הדלת (ר"ת, ס' הישר שו"ת, סי' לו, 202). — *נָקַשׁ בדלת, דפק על הדלת בגוף קשה להשמיע קול למען יפתחוה: ודפקום כמו קול דודי דופק נוקש בדלת (רס"י, בראשי' לז יג). ולמדה תורה דרך ארץ לרוצה ליכנס לפני המלך שיהיה נוקש בפתח ההיכל (הרי"ץ קארו, תולדות יצחק עד.).—ואמר הפיטן: בנקשי על דלתיך שעה נא ממעונך (יערב אין ערכנו, סליחי שחרי יוה"כ, ומחז' איטלי, ב' לד:). — ובהשאלה: בעקשי פילוסופיא יצא על דלתי חכמה נקש וקשה בעיניכם שדחה איביו בקש (רמב"ן, אגרת לרבני צרפת, טו). — *וְנָקַשׁ העינבל בפעמון, צלצל: וכשתכרת אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש העינבול בזוג (ערוך, ערך שלשל). — ובהשאלה: וכל אברי הגוף לא ישקטו מאימתו ובפרט הלב שנוקש בקרבו כפעמון (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יז).—והשבלים וכדומ' התנועעו מפני הרוח ונקשו זו על זו והשמיעו קול: בניסן כשיגיע זמן הקציר והתבואה בקשין שלה והרוח מנשבת והן נוקשים זו על זו נשמע הקול ונראות כמשוררות (רס"י, ר"ה ח.). והן (החרולים) נוקשין זו על זו ומשמיעין קול (הוא, לפני ג ט). — והשפתים, צללו מפני פחד ובהלה: לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולי נשמע (הוא, חבק' ג טז).

—פעי, *נִקֵּשׁ, מְנַקֵּשׁ, חבט והכה: פי' טפוחאי שמנקשין בטפח שלהן ומרגישין אם יש בכותל כספין או זולתן (ר"ח, ב"מ מג.). כשמזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשים התינוקות באבנים או בלוחות (ס' אורה ושמחה על פורים כ:). — ואמר הפיטן: כרו לי שוחות למוקש כלתה ונכספה נפשי עזרתך לבקש לישועתה לי על פתחי לנקש את אחי אנכי מבקש (ר' שלמה, אנא עורכה, סליחי' ער"ה).

—התפ', *הִתְנַקֵּשׁ, — מִתְנַקֵּשׁ על הדלת, מתדפק עליה שיפתחו לו: איש פלאי בא מתנקש על הדלת לא קרוא אל משתה רוזני הממשלת (לטרים, נסיא בישראל, ומאמרים של פרנקל 10).—ובהשאלה, התנַקֵּשׁ אחר גבסי פלוני, התחבט, נתלבש ואמץ את כחו להשיג אותם: מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשים[1]) אחר ממונו (רס"י, דבר' יב ל).

—הפע', *הִקִּישׁ, א) כמו קל, במשמ' נגיעה חזקה והכאה זה בזה: המקיש בקרסוליו ובארכובותיו ובעל פיקה והעיקל (בכור' ז ו). הגזבר יושב והקנה בידו זרק את הגיד והקיש בקנה (מנח' ח ז). זב שהקיש על כצוצרא ונפל ככר של תרומה וכו' הקיש על המריש על המלבן (זבים ד א-ג). באותה שעה זמן לו הקב"ה שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ר' לוי, ירוש' ברכ' ח ו). הקיש עליה בקורנס ויצאת אש ושרפתו (ר' הושעיא, ירוש' שקל' ו א). מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבדקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו (ר' פנחס, מד"ר איכ', זכו נזיריה). שנעשה להם (יוסף לאחיו) בנכרי נטל את הגביע והקיש בו אמר להם אני רואה בגביע מרגלים אתם (מד"ר בראש' לא). האילה הזו איבריה תשים והיא מבקשת מים והיא יראה מחיה רעה מה הקב"ה עושה מכנים בה רוח תזזית ומקשת ברגליה ומקשת בקרניה וחיה רעה שומעו ובורחת (מדר' שמואל ט). — הִקִּישׁ בְּכִנּוֹר וכדומ', הכה בנימים, נִגֵּן: שחה לנסך והניף הסגן בסודרים והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (תמיד ז ג). בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו (ר"א בן מנחם, פסיקי רבתי, ויהי בחצי הלילה, תוספה ב). והוא (נבוכדנצר) קורא לשבטו של לוי ואמר להם הכינו עצמכם עד שאנו אוכלים ושותים אני מבקש שתעמדו ותקישו לפניי בכינורות שלכם כדרך שהייתם מקישים בבית המקדש וכו' ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה (שם לא). שלא היו יכולים להקיש בכינורות שהיו אצבעותיהם מקוטעות (שם). שהיו מקישין בתוף לעבודה זרה (מדר' תהלי' לב). המולך שהי' של נחושת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות וניסקו' ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרי' מקישין בתופי' שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו (רס"י, ירמי' ז לא).—והִקִּישׁ על הקנקן לבדקו אם הוא שלם:

[1]) [לפי פרושו להפעל יְנַקֵּשׁ נושה (תהל' קט יא), שפרש במשמ' התלבטות וטרוף.]

ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאן קנקנין של מימי רגלים (מד"ר בראש' יט). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים למה שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומה הוא בודק בקנקנים ברורים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים אינו שוברו (ר' יוחנן, שם כה).—הקיש על הפשתן, חבט אותו כדי להשיר ממנו הנעֹרת: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה אינו מספיק לקיש[1]) עליה אחת עד שהיא פוקעת (ר' יוסי בן חנינה, שם לג).—והִקִּיש על הדלת, דפק על הדלת שיפתחו לו; ובהשאלה: בן קיש שהקיש[2]) על שערי רחמים ונפתחו לו (מגי' יב:).—הקיש בידיו, מחא, הכה כף בכף לאות שמחה וששון: מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו (מד"ר במד' ד).—והִקִּיש הפעמון: עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג (מכי' בשלח ב א). הואיל וראוי להקישו (את הזוג) על גב חרס (שבת כט.). זאת (חוה) היא שעתידה להקיש[3]) עלי כזוג (מד"ר בראש' יח). בשעה שהיתה רוח הקודש שורה עליו (על שמשון) שערותיו עומדו' והיו מקישות זו לזו כזוג (ר' נחמן, שם ויקר' ח). הברזל שבתוך הזוג המקיש בדופני הזוג ומשמיע הקול (ר"ח, שבת נח:). — ובסהמ"א: הוא עשב וכשמזריע מקיש הזרע כמין זוג (ערוך, ערך אכום). וכיון שהאומות רואין כל השבח וכל הכבוד הזה מיד עיניהם בולטות ופניהם מוריקות וארכובותיהם מקישות זו לזו וכו' (ס' אליהו ופרקי משיח, בית המ"ד ילינק 69 חדר ג). מי שמקיש בארכובותיו בעת שמהלך (רמב"ם, ביאת המקדש ח יג). — והִקִּיש על הדלת: אסור להקיש בשבת על הדלת בטבעת הקבוע בדלת (הלבוש או"ח, שבת שלח א). — ואמר הפיטן: טוב חנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח כהקיש רש שואל חסד לו קח טוב תען (רשב"י הבבלי, אך בך לדל מעוז, סליחי' ער"ה).— *בהשאלה, במו"מ של ההלכות, הִקִּיש דבר לדבר, דמה והשוה שני ענינים זה לזה מפני שיש בהם צד דמיון והוכיח דבר מהאחד אל השני vergleichen; comparer; to compare: אף השמלה היתה בכלל כל אלה למה יצאה להקיש אליה לומר לך מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנין ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנין וכו' (ב"מ ב ה). הרי הוא אומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו מקיש נשיקה לכריעה מה כריעה חייבין עליה אף נשיקה חייבין עליה (ר' יהודה, תוספת' סנה' י ג). אתה מקישו לבעל מום ואני מקישו חוץ לזמנו נראה למי דומה (ר' אליעזר, שם מנחות א יט). אתה מקישו לבעל מום ואני מקישו לבן גרושה וחלוצה נראה למי דומה (ר' טרפון, שם מקואו' א יח). כתיב השמש יצא על הארץ וכו' וכתיב ובא השמש וטהר מקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף יציאתו כשיתודע לבריות (ר' אבא, ירוש' ברכו' א א). הקיש קטן שבעזים לגדול שבתיישים מה זה בשלשת לוגין אף זה בשלשת לוגין (שם, שקל' ה ד). הבערה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה לומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה אף כל שהוא אב מלאכה וכו' (שבת ע.). מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (רבי, פסחי' כה:). זריעה בכלל היתה ולמה יצאה להקיש אליה ולומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם (מו"ק ג.). מקיש פשיטה ללבישה מה לבישה לובֹש ואח"כ מקדש אף פשיטה פושט ואח"כ מקדש (רב ספא, יומ' לא:). אמר קרא לא יחלל זרעו בעמיוי מקיש זרעוֹ לו מה הוא פוסל אף זרעו נמי פוסל (יבמ' סט.). אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדוש' ה.). (כתוב) איש כי יפליא לנדור נדר נזיר שהזיר ליי' מקיש נזירות לנדרים ונדרים לנזירות וכו' (נדרי' ג.). וזביחה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש אליה ולומר מה זביחה מיוחדת שהיא עבודת פנים וחייבין עליה מיתה אף כל שהיא עבודת פנים וכו' (סנה' ס:). (כתוב) בכל קדש לא תגע ואל המקדש וגו' מקיש קדש למקדש מה מקדש דבר שיש בו נטילת נשמה אף כל דבר שיש בו נטילת נשמה (מכות יד:). וזאת התורה וגו' הקישו הכתוב לשלמים מה שלמים שהן קדשים ושחטן שלא לשמן כשרים ואין מרצין אף אני אביא אשם שהוא קֹדש וכו' (רבא, זבחי' ה:). נאמר ונגשו

[1]) [כך אצל תיאודור, ובדפו' לקוש.]

[2]) בכ"י שנקש.

[3]) כך בספר' הדפו' ובכ"י הוצ' ד"ר תיאודור לקיש.

הכהנים בני לוי (לשרתו) ולברך בשם יי' מקיש ברכה לשירות מה שירות בעמידה אף ברכה בעמידה (ר' נתן, ספרי במדי' לט). כך אני דורש ובשרם יהיה לך כחזה התנופה בא הכתוב והקיש בכור לחזה ושוק של שלמים מה חזה ושוק של שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד אף בכור וכו' (ר"ע, שם קיח). אתה מקישו לחזה ושוק של שלמים ואני מקישו לחזה ושוק של תודה כשם שאלו נאכלים ליום ולילה כך הבכור נאכל ליום ולילה (ריה"ג, שם). אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף נאמר כאן מות יומת ונאמר במגדף מות יומת מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה (מכי' משפטי, נזיק' ד). הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה מה עֶגלה ערופה בהתות הראש אף כל שופכי דמים בהתות הראש (שם). מקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע מה בימי יהושע נתחייבו במעשרות וכו' אף ביאתן בימי עזרא נתחייבו במעשרות (ספו"ר ל). אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש להם ולומר מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה (ר' יהודה, יבמ' ד.).— ובדברים לא של הלכה: למה לא נתפרשה שמותן של זקנים שלא יהא כל אחד ואחד אומ' הריני בא להקיש פלוני לאלדד ומידד הריני בא להקיש ר' פלוני לנדב ואביהוא (תוספת' ר"ה ב [א] ג). (כתוב) וישבו מתור הארץ וילכו ויבאו וכו' מקיש הליכה לביאה מה ביאה בעצה רעה אף הליכה בעצה רעה (רשב"י, סוט' לה.). מקיש עמידתו (של השמש בגבעון) לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים (ע"ז כה.). כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וכו' הקיש מעשה מצרים למעשה כנעניים ומעשה כנעניים למעשה מצרים (ספרא, אחרי ט יג). או אינו מקישה אלא למגונה ולמשובח שבו (שם דבר' לח). הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה וכו' מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום (ר' אלעזר, מד"ר בראש' כ). העומד להתפלל אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות (שם במות ט). שעשה להם הקב"ה אותות ונסים בנחלי ארנון כנסים שעשה להם בים סוף וכו' לכך הקיש את והב בסופה לנחלי ארנון (שם במד' יט). הואיל ואת מקישו (את שלמה לדוד) מכל צד מה אביו נמחל לו על כל עונותיו וכו' אף זה כיוצא בו (ריב"ל, שם שה"ש א). אמר הקב"ה את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני יי' ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש וכו' כשם ששמירת שבת לעולם כך מוראת מקדש לעולם (תנחומ' ויקר' ס, הוצ' בובר).— ובספהמ"א: ולא תוכל לתקן החשבונות האלה ולהקיש מנין דמי השדה ותבואתה או דמי השכירות אל השנים הנותרות ולהוציא קצב מנין זה ממנין זה אם לא תהיה בקי בחכמת החשבון ורגיל בה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקדמ' 2). שהגופות הממירות את צורתן ואין כחן להוסיף על מדתן הן הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ ואם אתה מקיש אותם אל גוף הרקיע תמצא ההפרש ביניהן (הוא, הגיון הנפש א:).

—הפעי', *הֻקַּשׁ, הוקש, מֻקָּשׁ, מוקש, הֻקְּשָׁה, הֻקְּשׁוּ, — הֻקַּשׁ לדבר, שהקישוהו להדבר, הֻחלט שהוא שוה ודומה לו: בגדי קדש הם הוקשו כל הבגדים כולן זה לזה (יומ' לג.). (כתוב) מות יומת דמיו בו יהיה הוקשו מלוי ריבית לשופכי דמים מה שופכי דמים לא ניתנו להשבון אף מלוי ריבית לא ניתנו להשבון (רבא, ב"מ סא:). אמר קרא אלה תעשו ליי' במועדיכם הוקשו כל המועדים כולן זה לזה (ר' יונה, סנהד' י.). הוקשו כל העריות כולן לאחותו מה אחותו חייבין עליה בפני עצמה אף כל חייבין עליה בפני עצמה (הוא, כריתות ב:). הוקשה כל התורה כולה (לענין קרבן) לעבודת כוכבים וכו' מה עבודת כוכבים שב ואל תעשה אף כל שב ואל תעשה (שם ג.). מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן (ר"א, ל"ב מדות, מדה כא). את קשתי נתתי בענן קישותי דבר שהוא מוקש לי (מד"ר בראש' לה). לפי שהחוסם והנחסם מוקשין זה לזה לפיכך למידין זה מזה (מדרי תנאים, דבר' כה ד).

נִקְשֶׁה, ת"ז, —אדם אֻמלל, קשה יום, שיד הזמן כבדה עליו: ועבר בה נִקְשֶׁה ורעב והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (ישעי' ח כא).— ואמר המשורר: ואם נכאב לנקשה יום כאלו נתון חילו למכאיבו תרופה ועת ישיש לבבו סים יעופף כמו עת יאנף תבל אנפה (רשב"ג, זרועי על בכות ימים חשופה). —ובספהמ"א: וימהרו ויכרתו את ידו ויפשיטו מעליו כבודו והנקשה נדחף את ביתו אבל וחפוי ראש שבע לענה ורוש (ריב"ש בן זבארה, שעשוע' 3, 25, הוצ' דודזון). חלפו האנשים והלכו קצתם אחרי קצתם מצליח ונקשה וטוב ורע (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופים ג ג).

*נִקְשָׁה, נוקשה, נוקשא, ש״ז, — עִסָּה שלא נגמרה חומצתה: מאן תנא דחמץ דגן גמור ע״י תערובת ונוקשה בעיניה בלאו (פסחי מג.). נהי דחמץ גמור לא הוי נוקשה[1]) מיהא הוי (מנחי נד.).

נ״ך,—ר״ת, נביאים ראשונים.

נֵר, ש״ז, כנ׳ נֵרִי, נֵרוֹ, נֵרָהּ, ונ״ר נֵרוֹת נֵרֹת, סמי׳, נֵרֹת, כנ׳ נֵרֹתֶיהָ, נֵרֹתֵיהֶם, — א) כל דבר שידליקו להאיר, Leuchte: lumiere; light: אל מול פני המנורה יאירו שבעת הַנֵּרוֹת (במדי ח ב). והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נֵר (ירמי כה י). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בַּנֵּרוֹת (צפני א יב). טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נֵרָהּ (משלי לא יח). ויכבו את הַנֵּרוֹת (דהי״ב כט ז). — הֶעֱלָה נֵר, הדליקו: ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נֵר תמיד (שמות כז כ). והעלה את נֵרֹתֶיהָ והאיר על עבר פניה (שם כה לז). ויעל הַנֵּרֹת לפני יי׳ (שם מ כה).—הֵיטִיב הַנֵּרוֹת, תקן אותם שידלקו היטב: בהיטיבו א׳ הַנֵּ־ת יקטירנה (שם ל ז).—וערך הַנֵּרוֹת: על המנורה ה.. רה יַרך את הַנֵּרוֹת (ויקר׳ כד ד). — נֵר אלהים, הדלק בבית המקדש וכדומ׳: וְנֵר אלהים טרם יכבה (ש״א, ג ג).—ובתו״מ: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא וכו׳ (שבת ב ה). עשרתם ערבתם הדליקו את הנר (שם ז). מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את את המזרחי ומניח את המערבי דולק (תמיד ו א). משל לנר שהוא מטפטף כיון שנגע בו אדם מכבהו (ר״מ, שמחי א ד). פעם אחת קראתי לאור הנר ובקשתי להטותו אמרתי גדולים דברי חכמים שהיו אומרים אין קורין לילי שבתות לאור הנר (ר״י בן אלישע, תוספתי שבת א יג). היה לו נר טמון בחיקו או בתוך הפנס רואה את השלהבת ואינו משתמש לאורה (שם, ברכי ו ט). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך (ר׳ יוסי בר״י, שבת קיט:). למה משה דומה באותה שעה לנר שמונה על גבי מנורה ודלקו ממנו נרות הרבה ולא חסר אורו כלום כך לא היתה חכמתו של משה חסרה כלום (ספרי בהעלותך לג).

[1]) [לשון רעוע כלומר חמץ שפל, רש״י. ורגמ״ה פרש עיסה שהוקשתה ואינה לא חמץ גמור ולא מצה, ע״כ. וכן ר״ח בפסח׳. והערוך גורס נוקשא, ומפרש כגון עמילן של טבחין וכו׳ שנתחמץ מאליו בלי שאור, ע״כ.].

הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו טוב לו וטוב לפתילה ובזמן שאין כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (ר׳ יהודה, מד״ר קהל׳, מתוקה שנת).—ומשל: נר לאחד נר למאה (רבא, שבת קכב.).—ואמר המליץ: שלשה דברים ילאו את האדם והם נר שחשך אורו ושליח מתמהמה ושלחן מיחל למי שיבוא (ריב״ס בן זבארה, ס׳ שעשועי ז 76, הוצ׳ דודזון). וכאשר לא יאור הנר בתוך המים כך לא תאור החכמה בפריצים ועזי נפש (שם ה 93).—ומשל: האם לא יצא שכר השחוק בהפסד הנרות[1]) (יל״ג, אגר׳ כרך ב רפג). — וכמליצה, משל לשמחה ואשר וכדומ׳: כי אתה תאיר נֵרִי יי׳ אלהי יגיה חשכי (תהל׳ יח כט). שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נֵר למשיחי (שם קלב יז). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני בהלו נֵרוֹ עלי ראשי לאורו אלך חשך (איוב כט ב ג).—דעך נֵרוֹ של פלוני, כלה אשרו, באה עליו צרה: אור צדיקים ישמח וְנֵר רשעים ידעך (משלי יג ט). מקלל אביו ואמו ידעך נֵרוֹ באישון חשך (שם כ כ). אור חשך באהלו (של הרשע) וְנֵרוֹ עליו ידעך (איוב יח ו). כמה נֵר רשעים ידעך ויבא עלימו אידם (שם כא יז). —נֵר לרגליו, ללכת לאורו: נֵר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהל׳ קיט כה).—ובהשאלה, נֵר העם, מנהיגו, שהוא הלך אחריו וכבה את נֵר העם, המיתו: אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נֵר ישראל (ש״ב כא יז). — נֵר של מצוה: כי נֵר מצוה ותורה אור (משלי ו כג).— וכנוי לדבר שע״י יוכל לראות דבר נעלם: נֵר[2]) יי׳ נשמת אדם חפש כל חדרי בטן (שם כ כז). — ובתו״מ באותן המשמ׳: ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה (ר׳ תנחום, שבת ל:). אמר הקב״ה יהי נרי בידך ונרך בידי ואי זו נרו של הקב״ה זו תורה וכו׳ כל מי שעושה מצוה כאלו מדליק נר לפני הקב״ה ומחיה נפשו שנקראת נר (מד״ר שמות לו).—ובהשאלה, נֵר ישראל: וכשחלה רבן יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכ׳ כח:). (ישב רבי והיה מתקשה) חצי לוג למה נמשח וכו׳ א״ל ר׳ שמעון ברבי שבו היה מחלק חצי

[1]) [השוה המשל האנגלי: The game is not worth the candle.]

[2]) ורצ״פ חיות מגיה נוֹצֵר.

לוג שמן לכל נר ונר אמר לו נר ישראל כך היה (רבי, מנחי' פט:). אדם הראשון נרו של עולם היה וכו' וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות הנר לאשה (ירוש' שבת ב ד). והלא אביאל היה שמו אלא על ידי שהיה זקינו מדליק נרו לרבים נקרו שמו נר (ר"ש בן לקיש, שם שביע' ג ו). אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח (ר' חנין, מד"ר ויקר' לא).—ואמר המליץ: תפארת שמך רבה צורך יצרך נר מערב אשר לא יכבה בנך אחריך בברית עמך שחק בא ארץ תעורך (כאב"ע, אי ישן). ולו הדור יהי דור הנבואה משחו אל בישראל לנביא ולו קדם יהי נמצא בציון נתנהו כמו נר מערבי (ר"י חריזי, תחכמי' מו).—ומליצה יש לפלוני שמן בנרו, ר"ל עוד יחיה מחליו ולא ימות: ופעמים שהיה הרופא מאבד לחולה ואומר עליו לא יוסיף עוד לקום וכו' וכיון שהיתה אשת החולה שומעת כך היתה מטפחת על פניה וכו' הוא אומר לה בתי למה את צועקת בפניו כי עד עכשיו יש בנר שלו שמן (ר"ש מקנות, מעין גניס לאיוב כט יג).—°ובנוי למאורות השמים: דלקו ברוח פיך נרות רקיע להפקד בם תקופות ועתים (אתה כוננת לר' יוי 111, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים 3). — °נֵר השמים, הוא העגול החלבי: המאמר בנר השמים נתחיל עתה בזכרון נר השמים מפני שהוא מחלקי הגלגל וכו' אמרו קצת האנשים שהשמש הולך במקום ההוא מן הגלגל ושורפו ורשם בו זה הראשון אשר הוא נר השמים ואומר בזה שזה המאמר טעות שנר השמים אילו היה מרושם מהלך השמש היה ראוי שיהיה הרושם בגלגל המזלות שעבר בו השמש ואמרו סיעת איקאגורים ודימוקראטים שנר השמים אור קצה הכוכבים וכו' שנר השמים יהיה בכל עת במקום אחד מן הכוכבים הידועים בלתי סר ממקומו וכו' ואמרו אחרים שנר השמים יהיה מחזרת האור אל האויר וכו' ואנחנו נראה נר השמים במקום אחד ביום ובלילה בכל זמן שנוכל לראותו וכו' ואנחנו נאמר שהוית נר השמים היא בזה הצד והוא שהאש הזכה הקרובה לגלגל מתלהבת מאירה ובמקום אשר יראה בו נר השמים מן הגלגל כוכבים רבים קטנים מכוסים וגדולים קרובים זה אל זה ומאירים (ר"ש א"ת, ספר אותות השמים, כ"י ביה"ס כזכתכסי ברומא). השער הרביעי בנר השמים והכוכבים בעלי השרשרת וכו' ובמקום אשר יראה נר השמים מן הגלגל כוכבים רבים קטנים מכוסים וגדולים קרובים זה לזה מאירים וכשיזהיר אורם במקום ההוא מן האיד המוכן להתלהב יראה בו אור ארוך כי הכוכבים הרבים ההם קיימים כאלו קצתם נוגע בקצתם והם מקבלים האור מן השמש וידבק האור קצתו בקצתו מפני זה יראה נר השמים (אבי הרלב"ג, מעה"ש א ד). — ב) כלי ישימו בו שמן ופתילה וידליקו להאיר, Lampe; lampe; : ועשית את נֵרֹתֶיהָ (של המנורה) שבעה (שמות כה לז). את המנרה הטהרה את נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת המערכה (שם לט לז). וכסו את מנרת המאור ואת נֵרֹתֶיהָ ואת מלקחיה (במד' ד ט) והפרח וְהַנֵּרֹת והמלקחים זהב (מ"א ז מט). והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נֵרֹתֶיהָ עליה שבעה ושבעה מוצקות לַנֵּרוֹת אשר על ראשה (זכרי ד ב).—ובתו"מ: מטלטלין נר חדש אבל לא ישן (שבת ג ו). כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת (ר' שמעון, שם ה). נתן לו פרוטה אמר לו הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות הלך והביא לו בכולה נרות או בכולה פתילות או שאמר לו הבא לי בכולה נרות או בכולה פתילות הלך והביא לו בחציה נרות ובחציה פתילות שניהם לא מעלו (מעיל' ו ג). נר שיש לה שתי פיות עולה לב' בני אדם (רב הונא, שבת כג:). הוציאה לפניהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה (מד"ר ברא' כ). אפילו נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה (כ"י בר אלעאי, שם שה"ש, סמכוני). — *נֵר חנֻכָּה, שמדליקים היהודים בחג החנֻכָּה לזכר נצחון החשמונאים על היונים: נר חנכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ (שבת כא:). נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה (ר' תנחום, שם, כב.). — בית הנֵר, מקום להעמיד הנר על הכירה: בית הפך ובית התבלין ובית הנר שבכירה (כלים ה ג).

*אֲבוּקָה.—דָּלַק, הִדְלִיק. דָּעַךְ. דָּשֵׁן, *דִּשֵּׁן את הנר, סלק את הדשן מעל הפתילה.—*טִפְטֵף, נר מטפטף, קופץ מתרומם ודועך.—יָטַב, הֵיטִיב את הנר, תקן הפתילה שתדלק יפה.—כבה.—לפיד.—מנורה.—*נברשת.—*נפט.—*סֶבֶק, נר של חֵלֶב.—עָלָה, העלה את הנר, הדליקו.—ערך הנרות.—*עששית.—*פָּמוֹט.—פַּנָּס. *פתילה.—שמן.—*שעוה.

נֵרְגַל, ש"ז,—שם אלהי כותה [1]: ואנשי בבל (שהושיב מלך אשור בערי שמרון) עשו את סכות בנות ואנשי

---

[1]) בשנערית נ-אֻן-גל-אדון המשכן הגדול,

כות עשו את נֵרְגַל ואנשי חמת עשו את אשימא (מ"ב יז ל).—והשתמשו בו בסהמ"א במשמ' תרנגול [1]: אז אולי אוכל בחצות או בחצות הליל בקרוא לי הנרגל לתורה ויעירני (אדם לכהן, אמת ואמונה, מערכה ג מחזה ג).

נִרְגָּן[2], ש"ז,—אדם רכיל ומסית, מגרה מדון בין איש לרעהו: Verleumder; calomniateur; backbiter. דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי בטן (משלי יח ח; גם כו כב). איש תהפכות ישלח מדון ונרגן[3] מפריד אלוף (שם טז כח). באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון (שם כו כ).—ואמר בן סירא: טוב לרע יהפך נרגן ובמחמדיך יתן קשר (ב"ס, גני' יא לא).—ואמר הפיטן: לשון חכמים מרפא מגישים מפרי פיהם ישבעו אנשים נרגן דבריו כמתלהמים חשים שפת אמת יכון בישישים (שמעון בר יצחק, אמרי כזב, יוצ' ב שבועו'). צמח צדקה הצמת לנאמנים צוה להעביר עוונות ראשונים קול הקורא ישבית מדינים קטגור יהס וישתיק נרגנים (רס"י, אלהי הלבאות, סליחו' לעי"ה).—ואמר המשורר: מנתי וכוסי גביעי וכוסי בלילי משושי וביום לרוחו וחיי באגן עלי כד בתוך גן והרחק לנרגן לשחת ורוחו (רמב"ע, תרשיש, א' סב). הפרצה סכת גן נחמד מקדם כי בתוכו נרגן רב לקול אל רודם גם ליגון אגן שב והועם אדם (ר"י הלוי, יהמו סוסנים). לא תקשיב קול מוסר תקשיב לנרגנים תשחק אל יום אחרון גם תבוז לומנים (עמנו' מחב' ח). אולם דבר עצב ירבה כעס ורעם נרגן גם כי יצדק פיו יכשילהו (שלום הכהן, ניר דוד, שיר ט, 167). ומרוח כל נרגן חפיץ מדנים (אדם לכהן, מנחת תודה וברכה). אקחה חמדת נפשי ואשאנה לאחרית ים מקום אין בו נרגן ומלשין (א, מפו, אה"ל כו).

***נִרְגָּנוּת**, ש"נ, פעולת הנרגן, שלוח מדנים ומחלקת, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

נֵרְדְּ, ש"ז, כנ' נִרְדִּי, מ"ר, נְרָדִים,—שם צמח טוב הריח[1]: Narde; nard. עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). שלחיך פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נְרָדִים נֵרְדְּ וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שם ד יג-יד).—ואמר המשורר: הריח מור ואם ריח ורדים ואם רוח מנופפת נרדים ואם רקחי עסים רמון ועם יין ענבים בין עצי מבחר מגדים (משה דרעי, הריח מורי, לקו"ק כג). בבת כרם ידידי על בנות ימים ימי עד נרד אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נרד (רמב"ע, תרשיש ג עה). ולכל דוה לבב לבו התענגו בצבי כפרים ונרדינו (הוא, בודלי'). וריח גן ישאף וישא אל כל אף כפרים והדסים ומחמדי נרדים יעירון כל נרדם ולב חושקים שוסים (שם, זמן יקרא). יערי ודבשי בין שפתיך במו נרדי ומורי בין שני שדיך (ר"י הלוי, מה לך לביה). שמניו טובים כריח נרדים חכו ממתקים וכלו מחמדים (ראב"ע, אגרי חי בן מקיץ). — ובהשאלה, במליצה: וישמח האיש בבנו ובשלותו ונרד אהבתו נתן עליו ריחו ויאמר לו בני שב עמי חדש ימים ואשמח בך ובדבריך הנעימים (ר"י זבארה, שעשוע ו). וכמאמר המליץ בשם הנפש השכלית על שאר הכחות לכלם חלקתי מכבודי איש לפי אכלו ובנרדי הודי התבשמו וגם שמו בבליהם (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה טו).—שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ[2], אחד מסממני הקטרת spica nardi: מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום (ירוש' יומי ד ה; בבלי, כריתי ו.). — ובסהמ"א: וחילפי דימא הוא שיבולת נרד שקורין אישפי"ג (הלבוש או"ח ריו, ז).

***נַרְדִּינוֹן**[3], ש"ז,—שמן עשוי מנרד: נרד וכרכם, נרד נרדינון כרכם כמשמעו קנה זה קנה בשם (מד"ר שה"ש, כרד).

נִרְדָּף, — עי' רדף.

*נָרוֹד,—עי' *נָדוֹד.

והכונה לשאול. ואצל עיר כות בבבל היה בית הקברות הקדוש לבבליים. עי' יסטרוב Relig. Bab. u. Ass. I, 63 ff. ועוד. ובגמ' בבלי (סנה' סג:) אמרו: ומאי ניהו תרנגול. ובירוש' (ע"ז ג ב) גזרוהו מן רגל, אמרו וז"ל: ואנשי כות עשו את נרגל ריגליה דיעקב וריגלי דיוסף נחשתי ויברכני יי' בגללך ויברך יי' את בית המצרי בגלל יוסף, ע"כ. ולא נתברר מה היתה כונתם במדרש מלים זה, וכבר העיר יסטרוב במלונו ואמר כי הכונה למזל. ויש שאחדוהו עם המזל צדק: ונרגל אשר עשו אנשי כות הוא צורת צדק אשר ממנו ההרגלים והמדות ולזה נקרא נרגל (אברהם ביבאגו, דרך אמונה, ב, מ::).

[1]) עפ"י פרוש חכמי התלמוד (סנה' סג:).

[2]) מן רגן.

[3]) [במסורה: חדא מן ג' נונין ארובין זעירי. ומדנחאי גרסו גם ונרגז.]

[1]) גזרוהו מהסנסקריטית נַלַד והפרס' נַארדין. עי' עמנ' לו, Pflanzn. 316.

[2]) שבולת נרד בלע"ז שפיק' (רגמ"ה, כריתי ו.) ועי' עמנ' לו, שם עמ' 370.

[3]) מלשון יונית νάρδινον (ἔλαιον).

***נַרְתִּיק**[1], נַרְתֵּק, ש"ז,—תיק, לבוש לכלי וכדו': ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפלין ומזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק[2]) של תפלין ורצועותיהן (מגי' כו:). אמר לאומן עשה לי תיק של ספר או נרתיק של תפלין עַד שלא נשתמש בהן קדש מותר להשתמש בהן חול (סנה' מח:). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (רב, יומ' כד.). בכל יום לא היה בה (במחתה) נרתיק[3]) והיום היה בה נרתיק[3]) כדי שלא תכבה (ירוש' סס, ד ד).—נַרְתִּיק החרב: נִדְנָהּ, תער החרב: אם אני אוציא חרבי מנרתיקה אמלא כל מצרים הרוגים (תנחומ', ויגש ה).—וכל דבר חלול יכנס בו דבר מהדברים, נַרְתִּיק הַקֶּרֶן, השופר החלול שהעצם תחובה בו: כתבו (את הגט) על קרן הצבי וכו' והוא שכתב על זכרותו של קרן אבל אם כתב על נרתיקו כפרוש הוא וכשר (ר' מייסא, ירוש' גיט' ב ג). — *נַרְתִּיק החלזון, הצדף שלו, כעין בית מקלפה קשה שיש לקצת מיני הרכיכות: צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו[4]) גדל עמו (מד"ר שה"ש, גפת תעופנה ספחותיך).—*נַרְתִּיק של רפואות, תיק שהרופא נותן בו מיני סממנים: לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרו לו (ירוש' ר"ה א ג). לאחר שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך (ר"י בן פזי, ירוש' ברכ' ה ב).—ומ"כ *נַרְתִּיקוֹת: שתי שרשרות גבלות של זהב שיוצאות מבין החשן והיו נראין מתוכו כמין שתים נרתיקות (מד"ר שה"ש כמגדל). — ובהשאלה: אין גיהנם לעולם הבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה צדיקים מתרפאין בה והרשעים נידונין בה (ר"ש בן לקיש, נדרי' ח:). (האומר לאשתו בלילה הרי זה גיטך) לכשתצא חמה מנרתיקה וכו' על מנת שתצא חמה מנרתיקה מעכשיו (אביי, גיט' עו:). גלגל חמה יש לו נרתיק שנאמר לשמש שם אהל בהם ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם אבל לעתיד לבוא הקב"ה מערטלו מנרתיקו ומלהט בו את הרשעים (מד"ר ברא' ו).—ובסהמ"א: שבלול הוא שרץ שכשיצא מנרתיקו והולך ריריו נופלין הימנו ונמס ומס (ערוך, ערך אשת).—ומ"ר *נַרְתִּיקִים: הלוים שבמדבר אע"פ שהיו נושאין כלי הקודש בכתף לא היו רשאין ליכנס בשעת סילוק מסעות שהיו מפרקין את הארון והמזבח להסיעו ממקומו עד שהיו אהרן ובניו מכסין אותו בנרתיקיהן (רש"י, יומ' כד.).— *וְנַרְתֵּק: אות בית תוספ בתחלת השמות כמו הנרתק והכלי והבית כמו בבית אחד (דקדוקג, הוריה הקורא 26). והכינו לה (להנפש) נרתק של רפואות (ר"י עמדין, בירה מגדל עוז לח.).—ואמר הפיטן: בהם ארובות נתק וימח המוגם ומהמיהם הצפין תמים בנרתק כי נמצא בן מנהם (רשע"ג, עבודה, באדני ילדקו). רופא אמן לו נתכנו עלילות אשר בידו נרתק רב תעלות (רשב"י הבבלי, אהבה לדעת, שבת ברא"ש). עלתה לה (התורה) למרום למקום מדורה עם תיקה ונרתיקה להדורשה וחוקרה (קלונ"י בן יהודה, מי יתן ראשי, קינות לט"ב). גרש כלה חטא ומרי גלה נרתק מרפא וצרי וענתה בי צדקתי ליוצרי (יצחק הלוי, סליחו' ער"ה, אל אלוה). סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית עקרי כוסך יפין וקלורי מטלנית פתוח בידך ביון נרתק האספלנית צרי להתעיל מחץ הכת חולנית (ר' מאיר בר יצחק, אמץ יוסיף, סליחו' ה' עי"ת). ותפקידני על האוצרות ונרתק של רפואות (ר"י ידידיה, כנף רננים כו: פזמונים).—ומ"ר *נַרְתֵּקִים: אשנבי שחקים נראים כנרתקים וכראי מוצקים טעמי שיר ממתקים (ר' אמתי, אסכני שחקים).

א.נשא[1], ממנו א.נָשָׁא, מַשָּׁאוֹן, מַשָּׁאָה.

א.נָשָׁא, קל לא נמצא.

—הפעי', הִשִּׁיאַנִי, הִשִּׁיאֶךָ, הִשֵּׁאתָ, הִשִּׁיאוּךָ, הַשֵּׁא, יַשִּׁיא, יַשִּׁאֲךָ, תַּשִּׁאוּ, יַשִּׁיאוּ,—הִשִּׁיא את פלוני ולפלוני, פתה אותו בשוא, בדברי הַטעאה, täuschen ; tromper ; to deceive : ויאמר יי' אלהים לאשה (חַוָּה) מה זאת עשית (שאכלת מעץ הדעת) ותאמר האשה הנחש הִשִּׁיאַנִי (באמרו לה לא מות תמותי וכו') ואכל (ברא' ג יג). כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל יַשִּׁאֲךָ אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור (ישעי' לז י). כה אמר המלך (מלך אשור) אל יַשִּׁא לכם חזקיה (בתקוות שוא) כי לא יוכל להציל אתכם ואל יבטח אתכם חזקיהו אל

[1]) בסור' נרתקא, מלשון יונית ναρθήκιον, νάρθηξ
[2]) ופרש"י: תיק ונרתיק חדא היא אלא שלשון תיק נופל על דבר ארוך ולשון נרתיק נופל על דבר קצר.
[3]) בתוספת' יומ' ג ג (כ"י א"ס, הוצ' צוק"מ) נשתיק.
[4]) שם דבר' ז, מלבושו.

[1]) רק בעבר' קרוב לשָׁוא.

יי' לאמר הצל יצילנו יי' (שם לו יד). אהה אדני יי' אכן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם (ירמ' ד י). אל יַשִּׁיאוּ לכם נביאכם אשר בקרבכם וקסמיכם וכו' כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם יי' (שם כט ח-ט). כה אמר יי' אל תַּשִּׁאוּ נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו (שם לז ט). תפלצתך הִשִּׁיא אתך זדון לבך (שם מט יז). זדון לבך הִשִּׁיאֶךָ שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד' א ג). עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך הִשִּׁיאוּךָ יכלו לך אנשי שלומך (שם ז). ישימות [1]) עלימו ירדו שאול חיים (תהל' נה יו).—ובתו"מ: מפני שהשיא (חזקיהו) את ישראל לעשות פסח שני (ר"ש, סנה' יב:). זה עתיד להשיאם לבעלים ועתה לכו ונהרגהו (ר' לוי, מד"ר בראש' פד). רחצתי את רגלי מטינוף ע"ז יודעת הייתי שאבק של אותו המקום משיאני לע"ז (ר' יודן, מד"ר שה"ש, פסטתי). — ובספה"א: איך השיאוך יועצי הרשע אשר לך לעורך לשפוך דם בניך (יוסיפון פכד). ורבים השתכשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צווה שלא ישיא האשה (ראב"ע, בראש' ג א). מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב אשר לא העלה עליו עול זקן וכסיל ולא שחת תחתיו ולא השיאוהו משיאיו ולא היה ממפותיו (ר"י חריזי, פתיחת הרמב"ם להקדי סדר זרעים). לא מהיותי חכם בעיני השאני לבבי לבא במשעול ההעתקה הצר הלוה (ר"ש א"ת, פתי' למו"נ). אשת חיקי השיאה אותי ולא הודעתני מה יהיה לי או מה יבא עלי (רש"ע פלקירא, ספי האמונות ו יח). והנפש הטהורה התמימה והכרה יצר התאוה לא טמאוה והבלי הזמן לא השיאוה (הנ"ל, אגרי הויכוח 4). הלא שמעת מה

[1]) [הכתיב בתיבה אחת, ובנראה צריך לנקד יְשִׁימוֹת. אולם הקרי מחלק לשתי תיבות יַשִּׁי מָוֶת, וכן חלקו התרגומים העתיקים. ויַשִּׁי כמו יַשִּׁיא. ריב"ג שרש נשא מפרש וז"ל: ונשה בם המות והענין שימשכנם בנשיו וימותו. ורש"י: יסכסך ויסית כמו הנחש השיאני ואוכל. וראב"ע: אמר ר' משה וכו' וטעם ישי שיהיה המות נושה להם שיקח את נפשם. ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול וכו' ויש אומרים שהוא חסר אלף מן השיאני והוא קרוב, והטעם, ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול, ע"כ. אולם החבור עם עלימו קשה. ויש מתקנים יַשִּׁיא מָוֶת יְבַלְּעֵמוֹ.]

עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם וממצות יוצרם הניאם (ריב"ס בן זבארה, שעשוע' ב, הוצ' דודזון). ואל ישיאך לבך טוב שאהרהר מדברי תורה שאותו טעם שאני זוכר אם לא אהרהר אחריו אשכחנו וכן בתוך תפילתך (ספר חסידים, תחלת סעד). לפי שהיצר מתקוטט עם האדם ומקטרג אותו להשיאו ולהסיתו וכן הוא דרכו משיאו להשביע את נפשו ולמלא כל תאותו בכל המותר לו (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, האהבה, יא, עז.).—ואמר הפיטן: ופן תתור אחרי יצר משיאך כי לפתותך בא ולדעת את מוצאך ואת מובאך (ר"י ברצלוני, אספרה אל חק, אזהר'). שנתקשטה לו אדונתו (של יוסף) וחלוף בגדים להראותו להשיאו ולפתותו (ארעידה ואפחדה, סליחי שחרי יוה"כ, מחזי איטלי ב, קח.). — ואמר המשורר: חנם אדמה תעדה עדיה אולי פתיים יחמדו יפיה הבוערים תשיא במשכיות חילה ותסיתם בטיב מֶשִׁיָּה [1]) (רמב"ע, דיואן פה, ברודי). והשיא נפשך בקר בטובו (של הזמן) ויחל תהפוכותיו בערבו (שם כו). השמר פן ישיא אותך הכוס העת ממך לחש כי כנחש ישך ובצפעוני יפריש מאין לחש (הנ"ל, תרשיש ב סה). האשה ערום השיאה ועון אשמה השיאה בחלק שפתיו הדיחה וקראה להטותה הדרך (ר"י הלוי, את נתיבי). דבריך תקר ואזן וקול משיאיך אל תאזן כי איך יתפאר הגרזן על החוצב בו (הנ"ל, אפתחה שערי). ואיך השיאך זדונך להעביר בני אדוניך הלא עתה תלבישם עדניך וצפית אותם זהב (הנ"ל, אלהים בקדש). ואוי לאשר הניאהו יצרו והשיאהו ולבשת הביאהו ויאמר הן עוד היום גדול (ראב"ע, האספו משכילים).

—כִּפְעִי, נִשְּׁאוּ, — נִשָּׁא פלוני, נמשך אחרי דברי מי שהשיאו, האמין בהם: נואלו שרי צוען נִשְּׁאוּ שרי נוף התעו את מצרים פנת שבטיה (ישעי' יט יג). כי אל אל האמר נשאתי [2]) לא אחבול (איוב לד לא).—ואמר המשורר: כל דוברי צחות לפניו נואלו ומכתבי ספר ובין נִשָּׂאוּ [3]) מסתופפים בצל שלומיו יישנו במתלעות ימים ולא ייראו (רמב"ע, עד מה בגרון, כ"י בודלי).

ב.נשא, ממנו ב.נָשָׁא.

ב.נָשָׁא, פ"ע, קל, רק בינ' נֹשֵׁא, נֹשָׁא, מ"ר נֹשְׁאִים,—כמו נָשָׁה, נשא בפלו', תבע ממנו חובו: ויתקבצו אליו כל

[1]) כך נקוד מֶשִׁיָּה, ולא מַשִּׁיָּה כמו בשיר אחר, והנקוד קדום.

[2]) בנוסחה המסורה מנוקד נָשָׂאתִי.

[3]) הנקוד קדום. ועל הגליון: נשאו שרי נוף.

איש מצוק וכל איש אשר לו נֹשֶׁא וכל איש מר נפש (ש"א כב ב). בקונה כמוכר כמלוה כלוה כנשה כאשר נֹשֶׁא[1] בו (ישעי' כד ב). משא איש באחיו אתם נ ש א י ם[2] (נחמי' ה ז).
—הפעי', יַשִּׁיא,—השיא בו אויב, נגש אותו לשלם חובו. הצר לו, הציק לו: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו לא יַשִּׁיא אויב בו ובן עולה לא יענגו (תהל' פט כא-כג).

נשב[3], ממנו נָשַׁב, *נְשִׁיבָה, *א.נֶשֶׁב, *נִשֶּׁבֶת.

נָשַׁב, פ"ע, קל, נָשְׁבָה,—נשבה הרוח, הפיחה weben; souffler; to blow: יבש חציר נבל ציץ כי רוח יי' נָשְׁבָה בו (ישעי' מ ז).—ובתו"מ: לאלן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (אבות ג יז). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת[4] בו ומנגן מאליו (ר' שמעון חסיד, ברכ' ג:). קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן דממו הרוחות עמד הקנה במקומו וכו' ארז זה אינו עומד במקום מים וכו' כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו (ר' יונתן, תעני' כ.). וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין ביהמ"ק והיו יורדין גשמים בלילה למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן (שם כג.). כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היה יום שלא נשבה בו רוח צפונית בחצי הלילה (יבמ' עב.). מעשה באחד שבצר כרמו ולן בתוכו ונשבה[5] הרוח ופגעתו (מד"ר בראש' יג). — ואמר המשורר: מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות מהם מאש וממים מורכבות (רשב"ג, כ"מ, יי' מי יעמיק). וארץ תלויה על בלימה באמרתו קשורה לבל תוח בחבלי אמונותיו בכדור והרוחות מפיחות והן ארבע ונושבות בכל רגע בעולם לרוחותיו (ראב"ע, בשם אל). —*ופעול, נָשׁוּב: רודף בחייו רוח נשוב רודה במותו חמת עכשוב ראוי כאפס ואין חשוב רוח הולך ולא ישוב (רשב"ג, יי' מה אדם). ואין לנו בגלות אנוש נהדר וחשוב להתפלל ושיחו יהי נשמע וקשוב וזרע יעקב שב בקש סעור ונשוב ולכן נתנה קול לכל הולך וישוב מי יודע ישוב ונחם האלהים (ר"י הלוי, ילוד יעקב).
—הפעי', יַשֵּׁב,—א) הֵשִׁיב את העוף, עשה רוח וגרם ע"י זה שהעוף יסג לאחור: וירד העיט על הפגרים וַיַּשֵּׁב אתם אברהם (בראש' טו יא).—ב) הֵשִׁיב רוח, עשה שרוח יִנָּשֵׁב: משליך קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד ישלח דברו וימסם יַשֵּׁב רוחו יזלו מים (תהל' קמז יז-יח). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וברקב יקפיא מקורו[1] (ב"ס, גני' מג כ). — ובתו"מ: בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע וכמה צער הוא מצער עד שבישלה וכו' והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים ומדשן את הפירות ואין נותנין לו אלא שכר העומר (ר' ינאי, מד"ר ויקר' כח). אם רוצה (הקב"ה) שיהיו ישראל מכבדים את השבת מפני מה הוא עושה מלאכה בשבת וכו' משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזיל טללים ומזריח חמה (פסיק' רבתי כג).—ובתפלת י"ח: מחיה מתים אתה רב להושיע משיב[2] הרוח ומוריד הגשם (תפי' י"ח, אתה גבור). — *וכמו שלמים, הנשיב: נשיאים מעלה טל מוריד רוח מניץ להנשיבה (ר' אליעזר בר' אהרן, אקפרה שמו, מחז' ויטרי תלג).
—פעי', *נִשֵּׁב, מְנַשֵּׁב, מְנַשֶּׁבֶת, — א) פ"ע, הרוח מְנַשֶּׁבֶת, כמו קל בנחין הפעולה: קצרוהו (את העמר) וכו' ושטחוהו בעזרה והרוח מנשבת בו (תוספתי מנחי' י כד). כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן

1) ס"א נֹשֵׁא בצרי, וגם נֹשֶׁה.
2) כך הכתיב, והקרי: נֹשִׁים.
3) בערב' נשב a), נפיחת רוח בחזקה, כמו נשף.
4) בכ"י מנשבת.
5) כך בכ"י הוצ' ד"ר תיאודור, ובספרי הדפוס: ובאת.
a) نسب

1) בגליון: מקוה.
2) [כבר העיר ריב"ג (הרקמה יד 88, למטה) על נקוד השין, אמר וז"ל: ואדרכת שיוכא מנ אצחאב אל דקדוק ינכרון עלי אלאזנין קולהם מַשֵּׁב הרוח בצרי וילגינהם אלי קולהם מַשִּׁיב ביא ומא פי חמל אלפאעל מחמל אלאסתקר ענדי ג'נאח לא סימא אנהם קד קאלוא מוצא רוח בצירי מקאן מוציא ביא. ובעבר' (תרגום ר"י א"ת) וראיתי זקנים מחכמי הדקדוק תופשים על החזנים באמרם משב הרוח בצירי ומצריכים אותם לאמר משיב הרוח ביוד[1]) ואין בנהיגת הפועל מנהג העתיד אצלי חטא, כל שכן שכבר אמרו מוצא בצירי במקום מוציא ביוד.]
1) [תרגומו של ר"י א"ת כאן משובש.]

יורד עליהם (מכי' בשלח ד ג). כנור היה תלוי כנגד חלונותיו של דוד והיתה רוח צפונית מנשבת בלילה ומנפנפת בו והיה מנגן מאליו (ר' לוי, ירוש' ברכ' א א). בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרין (רב הושעיא, יומ' כא:). ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת (רב, גיט' לא:). אפילו (יום) בלול ורוח צפונית מנשבתו[1]) זה הוא ברור (ר' יעקב, ב"ב קמז.). וזימן הקב"ה לאותו צדיק (ליוסף) באותה שעה שקים מלאים בשמים כדי שתהא הרוח מנשבת בהם מפני ריחן של ערביים (ר"א בר כהנא, מד"ר בראש' פד). מי הוא זה שתפלתו עולה לשמים והיא מורידה את הגשמים ובזכותו רוחות טובות מנשבות לגדל את העשבים (שם במד' יב). לפי שבעולם הזה כשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת וכשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת (ר' יהושע בר' בנימין, שם, שה"ש, עורי צפון).

—ב) פ"י, *נִשֵּׁב רוח, כמו הפע', עשה שרוח יִנְשֹׁב: עתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש הרים ושמא תאמר יש צער לקוצרה וכו' הקב"ה מביא רוח מבית גנזיו ומנשבה עליה ומשרה את סלתה וכו' (כתוב' קיא:). — ובסהמ"א: כי הריאה היא המקור לרוח העשני וכו' ויצטרך הטבע להוציאו מקנה הריאה להכנים רוח קר מחוץ לנשב בו על כלי הבשול כדי שלא יכבה החום הטבעי אשר בלב (שהל בן תמים, תרגו' פי' יצירה כא.). הרוח מנשבתן (את השבלים) זו בזו (רש"י, יבמ' סג.).

א. *נֶשֶׁב, ש"ז, בכנ' נִשְׁבּוֹ, —כמו נשיבה: היו המלאכים של אש מסלקין עצמן והחיות מסלקין עצמן כדי שלא ישרפו מנשבו של דיבור ומפני שהיה אשו של דיבור קשה מאשם של מלאכים (ר' ברכיה הכהן, פסיק' רבתי, אנכי אנכי). — ואמר הפיטן: נתברך ממגד ומטל כבאחים מנשא ומנטל טל נשב אגלים תטל מוליד אגלי טל (ר"א קליר, אליס ביום מחסן, תפי' טל).

ב. *נֶשֶׁב[2]), ש"ז, מ"ר נְשָׁבִים, נישבין, פַּח, כלי לצוד בו עופות, Netz, Schlinge; piège; trap, snare:—

[1]) בכ"י מינכ' מנשבת בו, ועי' ד"ס בהערה.

[2]) בארמ' וסור' נשבא. בערב' משמש הפעל נשב a)

a) نشب

אין פורסין נישבין ליונים אלא אם כן היה רחוק מן הישוב שלשים רים (תוספת' ב"ק ח ט; משנה, שם ז ז). המוציא שתי נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב מפני שמתקינן לנישבין[1]) (תוספת' שבת ט [י] א). כל שהוא מחוסר נשבים מחוסר צידה ושאינו מחוסר נשבים אינו מחוסר צידה (ר' שמואל, ירוש' שבת יג ה).

*נְשֹׁבֶת[2]), נישובת, ש"נ, —המֹץ וכדומ' שבתוך הבר הַנִּשָּׁב ומתפזר ברוח בשעת הזְרִיָּה: המוכר פירות לחברו חטין מקבל עליו (הלוקח) רובע קטנית לסאה שעורים מקבל עליו רובע נישובת[3]) לסאה עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה (ב"ב צד.).

א. נשה, ממנו נָשֶׁה.

נָשֶׁה[4]), ש"ז, —מקום בבע"ח שאצל כף הירך, ובפרט גיד הַנָּשֶׁה, הגיד המתחיל במקום הַנָּשֶׁה והולך ומתפשט עד להעקב, nervus ischiadicus: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הַנָּשֶׁה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הַנָּשֶׁה (בראש' לב לג). —ובתו"מ: השולח ירך מחותכת לחברו צריך להפריש ממנה גיד הנשה (תוספת' חול' ז ג). גיד הנשה מחטט אחריו כל מקום שהוא ונוטלו (שם ד). אין הטבחים נאמנין על גיד הנשה (ר"מ, חול' ז א). שולח אדם לנכרי ירך שגיד הנשה בתוכה מפני שמקומו ניכר (שם ב). —ובסהמ"א: כי המדה הזאת (העצלות) גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח בגיד הנשה וחולי הפודגרא (תק' מדה"נ לרשב"ג מז). וכאשר תרד הליחה הבלויה אל מקום הארכובה נקרא גיד הנשה וכאשר תרד אל שאר הפרקים תקרא ע"ש הפרק ההוא (נרבוני, אורח חיים, כ"י ביהמ"ד שכטר). הקזת אלבסליק הוא גיד הנשה (שם במליי המזה ב).

בבנין ב' וד' גם במשמ' לכד ברשת.

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, וכך גם בגמ' שם (דף ל:), ובספרי הדפו' לכשפים.

[2]) עי' מ"צ סגל, הזעירות בעברית, מדעי-היהדות, I. 142.

[3]) בקצת כ"י נישובות, ובקצתם נשופות, וכך גירסת הערוך.

[4]) בערב' נשא a) בסורית גנשיא. [ועי' קצנלסון, רמ"ח איברים, 77 בהערה. והעיר הד"ר מזיא, גיד הנשה יוצא מחוט השדרה מהעצה ומתפצל ויורד לארך הירך, הארכובה, השוק עד פיסת הרגל למטה בשנוי שם לפי חלקי הרגל.]

a) نسا

ב.נשה¹), ממנו א.נָשָׁה, א.נְשִׁי, מַשֶּׁה, נֹשֶׁה.

א.נָשָׁה, נָשִׁיתִי, נָשׁוּ, נֹשֶׁה, נוֹשֶׁה, נֹשִׁים,—נָשָׁה בַחֲבֵרוֹ, תבע חוב מחברו, הלוהו כסף וכדומ', ותבעו ממנו: ב.ויין תעמד והאיש אשר אתה נֹשֶׁה בו יוציא אליך את העבוט החוצה (דבר' כד יא). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ לא נָשִׁיתִי ולא נָשׁוּ בי כלה מקללוני (ירמ' יה י). וגם אני אחי ונערי נֹשִׁים בהם כסף ודגן וכו' השיבו נא להם כהיום שדתיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נֹשִׁים בהם (נחמי' ה י-יא).—ובתו"מ: לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא פרעו (ר' יוסי הכהן, כ"ה יז:). הרי שהיו נושין בו אלף זוז ופרע מהן ה' מאות זוז עדים מקרעין את השטר וכותבין לו שטר אחר מזמן ראשון (ר' יהודה, ב"ב קעא.). הרי שהיו נושין בו אלף מנה ולבוש אצטלא בת מאה מנה מפשיטין אותו ומלבישין אותו אצטלא הראויה לו (שבת קכח.). מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנין לזה (ר' נתן, ב"ק מ:). הרי שהיה נושה בחבירו מנה ועשה לו שדהו מכר בזמן שהמוכר אוכל פירות מותר (ב"מ סג.). מני, לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום (ר"ש בן יוחי, סם עה:). אני פלוני בן פלוני מכרתי שדה פלונית לפלוני באלף זוז ונתן לי מהם מאתים זוז. והריני נושה בו ח' מאות זוז (סם עז:). שמדד לי שמן במאה ריבוא והרי נושה בי בשמונה עשרה ריבוא (מנח' פה:). — ובספהמ"א: מעשה באחד שהיו נושין בו אלף זוז והיו לו שתי חצירות ומכרן כל אחת בחמש מאות זוז וכו' (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 43). ראובן שנושה מנה בשמעון ושמעון בלוי מוציאין מלוי ונותנין לראובן (טור, טוען ונטען ו). אם אתה נושה בו תשוב בדעתך אם היה להפך מה הייתה רוצה שיעשה עמך ותשוה אליו גם אתה (ר"א די וידאש, ראשי חכמ', ענוה קפב:).—*נָשָׁה מִן חברו, לוה ממנו: לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת (ר' אבהו, ע"ז ד.).

¹) [כמו נשא. ובארמ' בר' תחת נ': רשא. וכן באשור': רַאשׁוּ-נֹשֶׁה, רַאשׁוּת-מִלְוֶה. ועי' גם בארט, Wurzeluntersuchungen 31.]

—ספעי', יַשֶּׁה, תַּשֶּׁה,—כמו נָשָׁה: שמוט כל בעל משה ידו אשר יַשֶּׁה ברעהו (דבר' יה ב). כי תַשֶּׁה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (סם כד י).—ובספהמ"א, הַשֶּׁה ברעך-הַלְוֵה לרעך: השה ברעך לעת מחסור והוא ביומו ישיב כספו (ב"ז, ב"ס, כט ב).

נֹשֶׁה, נושה, ס"ז, מ"ר כנ' נוֹשַׁי,—מי שנשה בחברו: אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כְּנֹשֶׁה לא תשימון עליו נשך (שמות כב כד). ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את יי' וְהַנֹּשֶׁה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ"ב ד א). כמלוה כלוה כַּנֹּשֶׁה כאשר נשא בו (ישעי' כד ב). מי מִנּוֹשַׁי אשר מכרתי אתכם לו (סם נ א). ינקש נוֹשֶׁה לכל אשר לו (תהל' קט יא).—ואמר המשורר: ולא תהיה כנושה לאיש עני נקשה ולא תתן אשה בעורים ושבורים (רשב"ג, בלל סדי, מזהרי'). והנשים עלי עמם כנושים וגם חורשות עלי ערפו וגבו כאלו בא זמן בו האלהים לעם נאם ונשים משלו בו (ר' משה דרעי, זמן נהפך, לקו"ק סח). חמסי על מאור שמש אשר הוא מעלות נושה וליל אפל אסרהו ברתוקות כמו נושה (רמב"ע, תרשיש ז ס). והמות מרדף אחריהם ונפש כל אנוש יקח כנושו כמו מגל אשר שלח בשדה ואת זרעו יהי קוצר בְּלִקְשׁוֹ (רמב"ע, הניאי זמן, כ"י בודלי'). רדפונו אריות וסבונו כנושה ואמרו עורם סר ואין דולה ומושה (כ"י הלוי, יכוד יעקב). אל תתן לנשים נפשך פן תאבד ירושת נכסיך ויצר לך ברחובות העיר כי רבים נושיך (ב"ז, ב"ס, ט ז).

ג.נשה¹), ממנו ב.נָשָׁה, ב.נְשִׁי, נְשִׁי, נְשִׁיָּה.

ב.נָשָׁה, קל, נָשִׁיתִי, — נָשָׁה דָבָר, שָׁכַח, אינו זכרו יותר: vergessen; oublier; to forget. ותזנח משלום נפשי נָשִׁיתִי טובה (איכ' ג יז).— נָשָׁה את פלוני, שכחו, הזניחו מלבו: לכן הנני וְנָשִׁיתִי אתכם נשא ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני (ירמ' כג לט²). — ובתלמוד: מנשה שנשה יה (ר' לוי, סנה' קב:). אבותינו אמרו נשינו טובה אנו אפילו בעינינו לא ראינו (רבי, נדר' נ:).—ובספהמ"א:

¹) בערב' נשי a) ובארמ' נשי.

²) צור ילדך תֶּשִׁי (דבר' לב יח). עי' ע' שיה.

a) نَسِيَ

אבל אהבתי ערוכה ושמורה ולכתנו יחד במדברים וביערות אחרי יי' לא אנשה ולא אחשוב לך עון ופשע ועל כל פשעים תכסה אהבה (אגרי הרמב"ם ליפת הדין, בספ' ד"ח סח).—ואמר המשורר: ואם תאמרו עלי מה זה ולמה ואיכה אחרי אהב נשיתו חמסי על לבבי כי ביום בוז כחול יכבד ולא אוכל שאתו (ר"ש הנגיד, הכרפת הזמן). ונושה את ברעה או בטובה כמו עושה מלאכת אל רמיה (הוא, הכל היום נסיעה). ידידי אם אני נושה ידידים אהי נושה הכתובים ואם אלמד עשה עון לחבר עוני ילמדו עלי כרובים (הוא, אנא חסאן). ואל תנשי פרידת... ידידך ותשובי ותבכי על פרידה למען אחרי נשכח זכרתיו ושכחתך אהובך עין מרידה (הוא, ואל תנסי). הלכות מוכר עצמו ומכרוהו בית דין ונמכר לגוי דתו אל תנשה היוצא בשן ועין ונגף בראשי אברים שלותו בעיניך אל יקשה (ר"י ברצלוני, אזכרה ויכוח לי, אזהר'). ואל תנשה בבא מות כנושה ובו תמיד היה חושב ושוער (רמב"ע, קמו, ירא מיוס). חמסי על מאור שמש אשר הוא מעלות נושה וליל אפל אסרהו ברתוקות כמו נושה (הוא, תרשיש ז ס). יונה פותה יקושת כל מעבר תראי הבר ותנשי המכבר חלדך עבר והפח לא נשבר (ר"י הלוי, יונה פותה). יורע לעינך נפשי מה בצע ברמך כי חיבת היום ראשי למלך בשומך נפשך מעבודה חפשי ותנשי מקומך (הוא, נפשי אס). לאברהם זכור נא ואל תשכח ותנשה זכור יצחק ויעקב וגם אהרן ומשה (הוא, יכוד יעקב). וגבה לבי בעיניו בעת נמס כדונג כעבד לפני אדוניו מפחדו יתמוגג ובי יזכור מחמלו ינשה את כל עמלו (הוא, יעירוני רעיוני). דורשי מצרה ברחוב עניתיך שיחך אזכרה לי ואיך נשיתיך וביום בו קצרה ידך קראתיך (הוא, כמה גדרת). יום תתשני זקנה וכחי ינשני אל תטשני צורי ואל תעזבני (הוא, מי יתנני). הן שומרי לא ינום ואני לא אנשנו אך בחטאי העצום כדוב שכול אפגשנו (הוא, יה למתי). ובו העיפים ימצאו מנות ושם ינוחו יגיעי כח ובו ינשה כל דואג יגוניו ועבד חפשי מאדוניו (ר"י חריזי, תחכמ' לט). לו זכתה עדה במקדם אזי נתן תהום קולו והרים משו תמצא מחוסרים דבריו מדבר חכמה ואם דבר ספריו נשו אנכי מעוטר מדבריו בעבור מתעטרים בהם פאר חבישו (שיר בשבח מו"נ, בספר ד"ח עט). את מהלליו אזכור ולא אנשה עם רוב פעליו בים והוא מושה עמו (מחרך לפסח, הגדה מלוירה ומנקדה, כ"י בריט' מוז').

אל תרפי נחמתי פן אשכחנה אעצרה אשך כי לבלי אשנה (אדם הכהן, מספד מר). התשי לילה לי אהבה נשבעת (מיכ"ל, אהובה עזובה).—ולווי, נְשֵׁה, נְשִׁי: דרך הר ציון אורך שכחי אורך שביך ונשי אורך כי בא אורך (רמב"ע, אמות נגע תורך). ציון יגונך נשי טהרי והתקדשי עדי יקר לבשי (ר' יוסף הכהן, ציון במשפט, קינ' לת"ב). נשה אנשי זמן בנים ואבות שנא מדון ואיבות ומה לך בין עדת דורשים באבות (ר' ידעיה הפניני, שירי ברכה, קובץ על יד ט, תרכ"ג). אל בית המדתך קומי הושי אל תתמהמי ואם עד כה היית בשפל עתה תגבהי שירה וזמרה פצחי ונשי קינה ונהי (ר"י נגיארה, יתאו המלך יוסיף). — ופעול, נָשׁוּי: לאדם שהולך בשבי נשוי מכל טובה (ר"י קרא, פי' איכ' ג יז, בספ' ד"ח כ).

—נפעי, תִּנָּשֵׁנִי, — נִשָּׁה את פלוני, נְשָׁהוּ, שכחו: אתה ישראל לא תִנָּשֵׁנִי [1] (ישעי מד כא).

—פעי, נַשֵּׁנִי,—נִשָּׁה את פלוני דבר, השכיחו, עשה שלא יזכר ואת, vergessen machen; faire oublier; to cause to forget: כי נַשַּׁנִי [2] אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (בראשי מא נא).—ואמר המשורר: המציא לי תעלה חולה וזכרון הנני נשני יום אתמול ראשונות השכיחני (יל"ג, מחלת הזכרון, הס' החמשי, ככך א).

—הפעי יַשֶּׁה, הִשָּׁה,—א) פ"י, הִשָּׁה את פלוני דבר, עשה שינשה: כי הִשָּׁהּ אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה (איוב לט יז).—ואמר המליץ: בא שמשו וירחו קדר לא תואר לו ולא הדר השהו אל דבר נכונה ולא חלק לא בבינה (עמני מחב' ז). — ב) הִשָּׁה לפלוני מדבר, השכיח לו את הדבר, שלא יזכר עוד, הניח לו, מחל לו: ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלמות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי יַשֶּׁה לך אלוה מעונך (איוב יא ה-ו). — ואמר המשורר: על כן מצא עבדך את לבו לזכור לפני אלוהיו מעט

---

[1] [נפעל במובן אקטיבי, כמו שתרגם יונתן: לא תתנשי דחלתי, ורש"י: לא תהיה שכוח יראתי. ורד"ק פירש: לא תנשה ממני, כמו בני יצאני (ירמ' י כ). ויש מהחדשים שמציעים לנקד כמו בקל תִּנְשֵׁנִי. אבל נון השרש היתה צריכה להיות מובלעת—תִּשֵּׁנִי. ויש מתקנים תטשני, עי' דבר' לב יח.]

[2] [תחת נִשַּׁנִי, ע"י השפעת השם מְנַשֶּׁה. ועי' ראב"ע: ואומר ר' יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ואומר ר' משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק, ע"כ.]

מזעיר מראשי תהלותיו אולי כם מעונו ישה ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי (רסב"ג, כתי מלכי, מי יודע).

ג.* **נָשָׁה**, פ"ע,—נָשָׁה הגיד ממקומו, נִתַּק ונפסק: למה נקרא שמו גיד הנשה שנשה[1]) ממקומו ועלה (ריב"ל, חולי לח.). רצה יעקב להתגבר עם המלאך והפילו לארץ מה עשה המלאך אחז בגיד הנשה שעל כף הירך ונשה גיד הנשה שלו (פרקי דר"א לז).

* **נִשּׁוּם**, ס"ז,—שה"פ מן נִשֵּׁם: רוע הנשום יבלל הענינים היוצאים מן הטבע בנשום אשר לא ימשך אחר מקרים בריאים אבל ימשך אחר מקרים חליים קדמו והם כמו כבד הנשימה וכו' (קאנון, ג א כ). במקומות לכלל הפסד האמונה כענין וירח יי' את ריח הנחוה שיגזור להיות לו לשי"ת כלי הנשום או יעמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וכיוצא בזה (רסב"א, פירושי אגדות, חולי פרלס). והנישום שלה באוש בריח הפה (כ"י קאנו, תולדי יצחק קא:). והנשמה הזאת היא המתקיימ' בגוף בכח הנישום וכזמן שאין מגיע לנשמ' הזאת אויר אז נאבדת (כ"י גייקעטיליה, גנת אגוז ב מא:).

* **נְשׁוּפָה**, ס"נ, — כמו ב.*נֶשֶׁף, עי"ש: ויחדל כה הגידים והאיברים וגם נשופה ועמומה ישכנו בעיניים עד הכהות (אסף הרופא, כ"י מנכי 18).

* **נִשּׁוּק**, נישוק, ס"ז, שה"פ מן נִשֵּׁק: גיפוף ונישוק (ר' פפא, סנהי' כו:).—ובסהמ"א: העובד כל עבודה אף גפוף ונשוק אף דרך בזיון (רש"י, סנה' ס:). על אדות האיש ראובן אשר קם על בת רעהו וקרובו בהיותה יחידה וכו' ובא אליה לאונסה בחיבוק ובנישוק ומרוב קלונה ובושתה נפלה במטה ומתה וכו' שהיה לה בושת גדול להתקרב אצלו בחבוקיו ונשוקיו (ר' בנימין זאב, שו"ת, קלב). — ובקצת השאלה בסגנון המקובלים: והנה נתבאר בענין כוונת אמן של הקדיש שיש בו הג' בחינות והם חיבוק ונישוק וזווג וכו' ששניהם קדמו זו בחיבוק וזה בנישוק או שניהן שוין בזווג תחתון (מהרח"ו, עץ חיים, היכל נוקבי דז"א ט). ואחר שביארנו דרך החיבוק והנישוק נבאר דרך הזיווג העצמי (עסיס רמונים ה כג). וזיוג זה נקרא נישוק שאבא ואימא נושקים זה את זה (עונכי חי, מסכת חסידים זיווג או"א ב). שהצדיק הזה הוא בא למדרגות חיבוק ונישוק ותענוג העליון (נועם אלימי, לקוטי שושנה, מלך אסור ברהטים).

א.* **נְשִׁי**[1]), ס"ז, ככוי נִשְׁיֵךְ, נְשְׁיֵכִי,—נְשְׁיוֹ של פלוני, מה שאדם נֹשֶׁה בו, מלוה, חוב, debt; dette; Schulden: לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי[2]) ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז).—ואמר הפיטן: איכה את אשר כבר עשוהו תבע מני לגבות נשיהו אשר עד לא שחקים נמתחו בשלי רמז היות ארץ תוהו (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ'). צור עבור לגבות שטר נשיהו פלג לבו והשגהו (משה ברי קלוני', אלוליס מפרך, יוצ' אמרון של פסח). — ואמר המשורר: רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו רגבים יבלו שרשיו ופריו רואיו יאמרו איו (רסב"ג, יי' מה אדם). ואם לא עתה תתנצלי עדיך מתי תוכלי לשלם את נשיך מדמי מריך ומחובות קשיך עונך חליך ותעניתך צריך (ר"י הלוי, יונה פותה). והיופי הלבישך משיו ישלם לך נשיו ועץ ילדותך נתן פריו (ר"י חריזי, תחכמו' ו).

ב.* **נְשִׁי**, ס"ז,—כמו נְשִׁיָּה, — א) במשמ' שכחה: ראה רגז מכת אנושי ואומר בהנטשי בנשי רבת יי' ריבי נפשי (ר"א קליר, איכה אספתו, קינ').—ב) במליצה, כנוי להעולם, תֵּבֵל: הטביע אדני נשי הדום וכם המנוטל הוליד בתולדותם תולדות אגלי טל (הוא, אאגרה, תפי' טל). כי מי נח זאת לי לעולם בלי לבטל כרת לו ולנשי עוד לא יובטל כל ימי הארץ להקוות בקווי מטר וטל (הוא, שם). יטריח לפלג מפלג גשם למוגג פני נשי בצחות לשם (הוא, אף ברי, תפי' גשם). לראשי הנשי לה הדשיא להרבות ולהפשיא למוריע ולמדשיא (רסב"י הבבלי, אל כשא, יוצ' שבת בראשי).

* **נָשָׁי**, כמו נָשָׁה, קל לא נמצא.

—הפעי, *הִנְשִׁי, — כמו הִשָּׁה, עשה שינשה: מנשה שהנשיו[3]) ישראל לאביהם שבשמים (סנה' קב:).

* **נְשִׁיבָה**, ס"נ, — שה"פ מן נָשַׁב, נשיבת הרוח: וששאלתם מהו שיחת דקלים אמרו כי יום שאין

---

[1]) [נגזר מהשם גיד הנשה. ורד"ק בשרשיו שרש נשה מחבר עם ב.נשה, שכח מקומו וסר לו ממנו.]

[1]) בערב' נשיה, כנראה הלואה ברבית, או מכירה, עי' ערך נשא בהמלונים הערבים.

[2]) [כך הכתיב, הקרי נִשְׁיֵךְ. וי"ת ושלמי למרי חובתיך וכן סומכ': τῷ δανειστῇ σου וסורי הכמ' למוזפנכי. וולג': creditori tuo. כלם נקדו כמו בינוני: נֹשַׁיְכִי-נֹשַׁיִךְ. והשבע' תרגמו מלשון נשך, τοὺς τόκους σου.]

[3]) בילקוט (מ"ב, רמז רמה) שהנשיא.

בו נשיבת הרוח וכשאתה פורס סדין אינה מתנענעת עומדים בין שני דקלים שהם קרובים זה לזה ורואין איך ינועו זה לזה (רה"ג, תשו' הגאו' ליק לג). והסתרו (של האדם) מן המטר והשלג ונשיבת הרוחות צריך לזמון הכנות רבות (ר"ס א"ת, מו"כ א עב). ומניע הרוח ההוא ומוליך נשיבתה היא תנועת הגלגל (שם ב א). אחר הובישו אותו (את הפרי) פני חמה ונשיבות רוח יעש סביבותיו שריון תלבשת (רמח"ל, ליטריס תהלה ב, מחקר).

נְשִׁיָּה, ש"נ,—שה"פ מן ג.נשה, שכחה ;Vergessenheit oubli ; oblivion, ובהשאלה ארץ נְשִׁיָּה, הקבר: היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נְשִׁיָּה (תהל' פח יג). ואמר המשורר: כי הגופים ירוטשו ונקברו בבור תחתיות וכבלי יוצר ינוטשו נשווים בארץ נשיות והנשמות יתחדשו לעלות למרום עליות (ר"י הלוי, ימינך נשא עוני). הבל ושוא יקר הגויה מה אחמדה בארץ נשיה (ראב"ע, אודה לשם). — *ובמליצה, כנוי להארץ: מרו בירמיה וטמאו הר המוריה נלאתי נשוא געיה עולה לי מנשיה ואיך אתאפק על הריגת זכריה (ר"א קליר, קינ' אז בהלוך). תרגלת ידיד להעמיד נשיה תכנת עמודיה מהתמגג תושיה תומכו אשוריו במעגלותיך יה (משול' ב"ר קלונ"י, אסופת נפלאותיך, Elbogen 126). וגפן בעלת כנף וסורחת ופוריה קצירים לה אלי מים ובתהומות ובנשיה אשר נותרה ימי חרף וזרע מפרי עריה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). ומינו טפחה עליה בתבונה יסד ממדי נשיה גדול העצה ורב העליליה (ר"י הלוי, אדני מלכנו). צדיק יסוד נשיה יושב אהלי תושיה אש תבונה בלבו והיה אור ישראל לאש (הוא, אל נעלה). יחיד מרומם שוכן עליה מלא-כבודו קצוי נשיה נפשי לישעו צפי ודומי כי מחסדיו כוסי רויה (ראב"ע, יחיד מרומם). בבכי ותאניה נשמע קול צביה מכתה טריה לא מצאה רטיה על חמדת נשיה אבן השתיה (הוא, קול ענות).

*__נְשִׁיּוֹן__, ש"ז,—כמו א.נְשִׁי, במשמ' חוב: אבל דבר אחד ראינו לפרשו שהוא סתום בשאלה שאם ביד שמעון ליטול את שאר הנישיון לעצמו אינו רשאי שכבר פטר אותו ראובן אחיו מכל נכסיו (רסע"ג, תשו' הגאו' הרכבי, תקג).—ואמר הפיטן: להעביב ולהענין להריק ולהמטר מים אבים בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר"א קליר, אף ברי, תפי' גשם). כלכלני בציה מסובבת ונפרע נשיון מגבת כנסני לארץ נושבת הביאני אל בית (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' לשבת חוהמ"פ).—ומצוי הרבה בספרות הקראית: ואיך דל ואביון בעול צר ונשיון יתחבר כדמיון נגידים ושרים (משה דרעי, לקו"ק עז). אין זכות לנושה לתבוע מן היתומים וממך נשיון וחוב אישך (ר"י הדסי, אשה"כ סי' רכד). ואפילו במותו הם חייבים לפרוע חובו ונשיונו ואם אין נכסים חייבים הם להמכר בחובת אביהם וכו' ושאר יורשיו אינם חייבים להמכר ולפרוע נשיון אביהם המת שלא פירש בהם המקרא (שם שסח). כי היא היתה בבית בעלה והיו בעלי החוב מפצירים אותה בנשיונותיהם (שם). מי שיאמר אסורה עלי האכילה והשתייה והמקח והמתן וכו' יתחייב עליהם דבורם זה שיהיה שלום הנשיון והשבת והפקדון (ישועה הקראי, ספ' העריות יח).

*__נְשִׁיכָה__, ש"נ, — שה"פ מן נשך, — א) עצם שה"פ, Beissen; morsure; biting.: והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף (ר' אליעזר, אבות ב י). על נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם (רשב"א, תוספתי ב"ק א ט). בכלל נגיפה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (ר' יאשיה, מכי' משפט', נזיקי' יב). תולדות הקרן נגיחה נגיפה נשיכה וכו' (ירוש' ב"ק א א). כל הנשוך אפילו נשיכת כלב אפילו נשיכת נחש (ר' חמא בר"ח, ירוש' ר"ה ג ט). הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (מד"ר במדי' ג).—ובסהמ"א: אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית (רש"י, במדי' כא ח). היו עושים תשובה ומתרפאים משתי הנשיכות (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידי' נצבים קנז).—ואמר המשורר: ואתה תארח לב טוב לרע ועל שונאך ידך חזקה ואם תשך נשיכתך נשיכה ואם תשק נשיקתך נשיקה (ר"ש הנגיד, ידידותיך).—ובהרחבה, *המקום הנשוך בבשר האדם: וירחץ הנשיכה במי רגלים או ישים עליה עלוקות (מי אלדבי, ש"א ד ג). ואם צולין אותו (את הפתן) באש ומכסין אותו באפר ומשימין אותו על הנשיכה יתרפא הנשוך (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יח). — ובהשאלה, *נְשִׁיכַת עִסָּה בעסה, חבור ודבוק שני חלקי עסה יחד: אשה לשה שתי עיסות באחת עירבה כרכום ובאחת לא עירבה בה ואין כזו ולא בזו שיעור חלה יש לצרפם ע"י

נשיכה כדי ליטול מהן חלה (סו"ת תרומות הדשן קפט). — ב) בהשאלה, *נְשִׁיכָה בעור הגוף, חִפּוּף, אִכּוּל: כשור פקח שעלתה לו נשיכה בגבו (רב חויא, ב"ק לה.). — ״ונְשִׁיכָה במעים וכדומ׳, עקיצה בעין כאב מנשיכה: לפעמים יטחנו אותו בריחים ויבשלו קמחו כמו קמח חטים ואז יועיל לסובלים נשיכות במעים (ספי המסעדים[1]). — ״ונשיכת הלשון ע"י אכילת דבר חריף: והחריפות הוא טעם ינשוך הלשון נשיכה חזקה (יוסף וידל, גרס המעלות, כ"י פריז).

*נְשִׁילָה, ש"נ,—שה"פ מן נָשַׁל: נאמר כאן נשילה ונאמר להלן כי ישל זיתיך מה נשילה שנאמר להלן נשירה אף כאן נשירה (ירוש׳ מכות ב ב).—ונְשִׁילַת אברים[2]): יפתח מת בנשילת איברים בכל מקום שהיה הולך בו היה איבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם (מד"ר ברחשי׳ ס). מוציאי דבת הארץ רעה וכו׳ בנשילת איברים מתו (רסב"י, מד"ר קהל׳, כי גם). נאמר כאן מגפה ונאמר להלן מגפה וכו׳ מה מגפה האמורה להלן בנשילת איברים אף מגפה האמורה כאן בנשילת איברים (ר׳ ברכיה, שם).

נָשִׁים[3]), ש"נ, מ"ר מן אִשָּׁה עי׳ ערכו. סמי׳ נְשֵׁי, ככי נָשַׁי, נְשֶׁיךָ, נָשֵׁינוּ, נְשֵׁיכֶם, נְשֵׁיהֶם. — א) הנקבות מהאדם: ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח כַּנָּשִׁים (ברחשי׳ יח יא). וכל הטף בַּנָּשִׁים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במדי׳ לא יח). תברך מִנָּשִׁים יעל אשת חבר הקיני מִנָּשִׁים באהל תברך (שפטי׳ ה כד). ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבן את הַנָּשִׁים פתח אהל מועד (ש"א ב כב). והחזיקו שבע נָשִׁים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק שמך יקרא עלינו אסף חרפתנו (ישעי׳ ד א). וכי הפקיד אתו אנשים וְנָשִׁים וטף ומדלת הארץ אשר לא הגלו בבלה (ירמי׳ מ ז).—ב) הנשואות לאנשים: ויאמר למך לְנָשָׁיו עדה וצלה שמען קולי נְשֵׁי למך האזנה אמרתי (ברחשי׳ ד כג). את בנתם נקח לנו לְנָשִׁים ואת בנתנו נתן להם (שם לד כא). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם וּנְשֵׁיהֶם ובניהם וטפם (במד׳ יו כז). והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לְנָשִׁים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם (שם לו ג). ויאמר שמואל כאשר שכלה נָשִׁים חרבך כן תשכל מִנָּשִׁים אמך (ש"א יה לג). וישאו להם נָשִׁים מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות (רות א ד). ואשה אחת מִנְּשֵׁי הנביאים צעקה אל אלישע לאמר (מ"ב ד א). נְשֵׁי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכ׳ ב ט). — קנין האנשים: ונסבו בתיהם לאחרים שדות וְנָשִׁים יחדו (ירמ׳ ו יב).—וסמל למֹרֶךְ הלֵב: ביום ההוא יהיה מצרים כַּנָּשִׁים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי׳ צבאות (ישע׳ יט טז). הנה עמך נָשִׁים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך (נחום ג יג) — ועם תֹּאַר: ותענינה הַנָּשִׁים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפו ודוד ברבבותיו (ש"א יח ז). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו ויעזב המלך את עשר נָשִׁים פלגשים לשמר הבית (ש"ב טו טז). אז תבאנה שתים נָשִׁים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו (מ"א ג טז). והמלך שלמה אהב נָשִׁים נכריות רבות ואת בת פרעה (שם יא א). ויהי לו נָשִׁים שרות שבע מאות ופלגשים שלש מאות ויטו נָשָׁיו את לבו (שם ג). וכן עשה לכל נָשָׁיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן (שם ח). ויקם עזרא הכהן ויאמר אליהם אתם מעלתם ותשיבו נָשִׁים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזרי׳ י י). גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נָשִׁים אשדודיות עמוניות מואביות (נחמי׳ יג כג). נָשִׁים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי (ישעי׳ לב ט). לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב ותהינה נְשֵׁיהֶם שכלות ואלמנות (ירמי׳ יח כא). יְדֵי נָשִׁים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת עמי (איכ׳ ד י). — ובסמי׳ אהבת נָשִׁים: צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נָשִׁים (ש"ב א כו).—חמדת נָשִׁים: ועל אלהי אבתיו לא יבין ועל חמדת נָשִׁים ועל כל אלוה לא יבין כי על כל יתגדל (דני׳ יא לז). — חכמות נָשִׁים: חכמות נָשִׁים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו (משלי יד א).—היפה בַּנָּשִׁים: אם לא תדעי לך היפה בַּנָּשִׁים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א ח). — משתה נָשִׁים: גם ושתי המלכה עשתה משתה נָשִׁים בית המלכות אשר למלך אחשורוש (אסתי׳ א ט).— ובית הַנָּשִׁים, שומר הַנָּשִׁים: ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל

---

1) [מראה מקום חסר בכ"י המחבר.]

2) תרגם ד"ר מזיא mutilatio, lepra mutilans.

3) [משרש אנש, עי׳ ע׳ אֱנוֹשׁ. בסור׳ נֶשֵׁא, בארמ׳ נְשַׁיָּא בערב׳ נִשְׁוַן a).]

a) نسون

בית הנשים על יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתן תמרקיהן (אסתי ב ג). — דת הנשים: ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש (שם יב).—בת הנשים: ובת הנשים יתן לו להשחיתה ולא תעמד ולא לו תהיה (דני' יא יז).—המון נשים: ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים[1] (דהי"ב יא כג).—ואמר בן סירא: לכל זכר אל תתן תאר ובית נשים אל תסתייד (ב"ס, גני' מב יב). ותתן לנשים כסלך ותמשילם בגויתך (שם מז יט).—ובתלמוד: מרבה נשים מרבה כשפים (הלל, אבות ב ז). גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנא' נשים שאננות קומנה וכו' (ברכי יז.). על שלש עבירות נשים מתות יולדות ר' אלעזר אומר נשים מתות ילדות (שבת לב.). הקהל את העם האנשים והנשים והטף אם אנשים באים ללמוד נשים באות לשמוע (חגי' ג.). סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים (ר' יוסי, שם יו:). שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים (רבי יוחנן, סוטי יא:). וכי מפני מה ר' עקיבא מטמא וחכמים מטהרים אלא שהנשים גרגרניות הן (רבי אליעזר בן פילא, טהרי ז ט). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות (מו"ק א ז). מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך (רב, שם ח:). מאי נשים ומאי פלגשים נשים בכתובה ובקידושין פלגשים בלא כתובה ובלא קידושין (רב, סנהי כא.). שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן (ר"פ, שם נג.). כשם שהדעות במאכל כך דעות בנשים יש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזה היא מדת פפוס בן יהודה וכו'[2] (ר"מ, גיטי צ.).

נְשִׁימָה, ש"נ, — שה"פ מן נשם: על כל נשימה ונשימה[3] שאדם נושם צריך לקלס להקב"ה (ר' חנינא, מד"ר ברא' יד).—בנשימה אחת, בפעם אחת,

1) [לבניו, רד"ק. והחדשים גורסים וישא להם נשים, פרלים, Analek. 47.]
2) ועי' עוד ערך אשה.
3) בכ"י הוצ' ד"ר תיאודור: נשמה.

בלי הפסק, Atemzug; haleine; breath.: עשרת בני המן ועשרת (המלה עשרת הסמוכה) צריך (לאומרם) בנשימה אחת (ר' אבא, מגי' טז:). — ובספהמ"א: שבשעת תשמיש יש לה נחירה ואינה יכולה לבלוא את נשימתה מהשמע וכו' לפי שלא ברצון האשה נשימתה נשמעת (תשו' הגא' הרכבי רנב). ופנה אויר של עולם להיות חלל כדי שיהיו הבריות בנשימת הרוח (ש' דונולו, חכמוני ד). שלא נפח ממש אלא בנשימה כדרך המחמם בנשימתו את ידו (רש"י, ב"ק ס.). והריח יכנס שם דרך נשימת הנחירים אשר שואפים הרוח והנשימה ההיא תעורר ותניע הנחירים לקבל הריח (אבי הרלב"ג, מעה"ש ט סו.). אחר כך חקר הנשימה ואבריה מה היא (רש"ט פלקירא, ראש' חכמה 87).—וברפואה, "נשימת ההתיצבות, נשימת ההעמדה, ציקות וקושי הנשימה, Orthpnoe[1]): התיצבות הנשימה כלומר הנשימה המתיצבת היא הנשימה אשר לא יאות לבעליה שיתנשם אלא אם יתיצב וישוה עצמו (קאנון ג י א כו). שזה החולה אין בו נשימת ההתיצבות ורצינו שנבאר בזה שאין בו מורסא בריאתו (כל מלאכי ההגיון, מלילה). ויקרא נשימת ההעמדה כלומ' שירצה לעמוד כשיתנשם (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי מוז'). ועי' ערך התיצבות.—לבד הנשימה: ימשך אחר הסתימה כובד הנשימה (קאנון, ג יד ב ג). כי אתה חושב שלך יש צמח בריאה ואין הדבר כמו שחשבת וכו' וזה לך האות כי הנשימה כבדה והרוח נכאה (רש"ט פלקירא, המבקש לג).—סתימת הנשימה: אמנם אותו מלוי חלל החזה מהמוגלא הוא כבד ושיעול יבש עם סתימת הנשימה הנקרא בהר (קאנון ג יד ט ו). — צרות הנשימה Asthma: החולאים הנושנים כמו צרות הנשימה והצין והטחורים וכו' (פרקי משה ג).— קצר הנשימה: אז התעולל בי מיתוש של קוצר הנשימה ולחיצה (ריעב"ץ, מגלת ספר 59). ואומר שמהויות שאיפשר ללחלח אותם וללושם הם שבתי נשימותיהם רחבות והם הנקראות בלשון היוני (?) וכשיתערב בהם המים יחוברו בכל חלקיו מכתי הנשימות ההם ומתעלותיהם וכו' אך המלה אע"פ שהוא נימוח כתי נשימותיו ותעלותיו הטבעיים דבוקים עבים וכו' (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י פריז).

***נְשִׁיפָה**, ש"נ,—שה"פ מן נשף: ראה כמה אוכלוסין הוציא פרעה אחרי ישראל וכו' וכולם מתו

1) תרגום ד"ר מויא.

בנשיפה[1]) אחת שנאמר נשפת ברוחך (תנחי׳ בלק ג, הוצ׳ בובר).—ונשיפת הנחש: כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב לשון נשיפה בשניהם (רש״י, ברלשי׳ ג יה).—ונשיפת האויר מן הרֵאה החוצה, Ausatmen; expiration: בערב תום טבעי מתקבץ בפנים ע״י השינה ולכן הדפק של ישן יותר חזק וכן הנשימה ונשיפה גדולה (ר״י להלון, אולה״ה, א ג).

*__נְשִׁיק__, ס״ז, מ״ר נְשִׁיקִים, נשיקין[2]),—בסגנון המקובלים, כמו נִשּׁוּק, נשיקה: שאין לך שום זווג גופני תחתון שלא יקדמו לו ב׳ זווגין רוחניים דנשיקין והוא שקודם שיזדווגו בבחי׳ זווג תחתון מקדימין הנשיקין כדי לפיים הזכר לנקבה ולעורר ביניהן תאוה (מהרש״ו ע״ח, היכ׳ נוקב׳ דז״א ו ד). ונבאר תחלה מה הוא ענין הנשיקין והוא שהזווג תחתון נקרא זווג גופני ויש בו ממשות שהוא טפת הזרע וכו׳ אבל זווג העליון דנשיקין הוא מהג׳ העליונים וכו׳ בתחלה היא קודמת לחבק את הזכר ואח״כ הזכר מחבק את הנקבה ואח״כ באו הנשיקין וכו׳ הוא יתחיל הנשיקין תחלה ואח״כ תישק היא אותו (שם ט). בסוד הרכבת הראש המבוארת יפה במקומה אצל הנשיקין מאבא לאמא דאינון רוח ברוח (עמק המלך, שער כיסא דז״א סו). ועקר זיווג זה של נשיקין הוא בסוד כף פשוטה (עמנואל חי ריקי, משנת חסידי׳, זיווג אבא ואימא ב). וצריך שתדע שיש ב׳ זיווגים זיווג הנשיקין וזיווג היסודות והענין כי צריכין שניהם להתחבר חיבור גדול בעבור ההסכמה וע״כ הנה יתחיל החיבור בראש הפרצופים וזה מזיווג הנשיקין וכו׳ והנה זיווג הנשיקין הוא זיווג של הפיות פה אל פה ואז הפנימית שבהם מתחבר ומתפשט חיבורם בכל הפרצוף ואח״כ נעשה הזיווג ביסודות להוציא ההשפעה בדרכה כראוי והנה בנשיקין הזיווג הוא כפול כי רוח פי הזכר נכנס בפי הנקבה ורוח פי הנקבה נכנס בפי הזכר והרי הם מתחברים זה בזה חיבור גדול וכיון שנתחברו אז נעשה הזיווג ביסודות וכו׳ הנשיקין האלה הם שני פעמים פעם א׳ קודם הזיווג ופעם א׳ בעת הזיווג עצמו ונקרא נשיקין ראשונים ונשיקין שניים (רמח״ל, פתחי חכמה ב, בנין המרכבה עו:). ב׳ חיבורים לזיווג נשיקין ויסודות נשיקין בראש וזיווגם כפול רוחו של זכר בפיה של נקבה ורוחה של נקבה בפיו של זכר (הוא, חוקר ומקבל ו ו).

[1]) כך בכ״י, הוצ׳ בובר ובספרי הדפוס בנשימה.

[2]) [כנראה הוא מ״ר של נשיקה, כמו קליפה-קליפין, טיפה-טיפין. אבל הוא משמש בלשון זכר כאילו מן נָשִׁיק.]

__נְשִׁיקָה__, ס״נ, מ״ר נְשִׁיקוֹת,—סה״פ מן נשק, Kuss; baiser; kiss: ישקני מִנְּשִׁיקוֹת פיהו כי טובים דדיך מיין (שה״ש א ב). נאמנים פצעי אהב ונעתרות נְשִׁיקוֹת שונא (משלי כז ו).—ובתו״מ: הוא עזב פה המדבר שבו נתנה הנשיקה ונשק הסתום לכך נסתם פי זרעו (רבה, כלה רבתי א). אמרו רבותינו ז״ל כל נשיקות של תפלות הן חוץ מג׳ נשיקה של גדולה נשיקה של פרישות נשיקה של פרקים וכו׳ ויש אומרים אף נשיקה של קריבות אין בה גנאי (מד״ר שמות ה). באותה שעה נשקו הקב״ה ונטל נשמתו בנשיקת פה (שם דבר׳ יא). יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו וכו׳ יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו (שם שה״ש, ישקני).—ואמר המשורר: ואתה תארת לב טוב לרע ועל שונאך ידך חוקה ואם תשוך נשיכתך נשיכה ואם תשק נשיקתך נשיקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר״י הלוי, אוי לך לביה). וכן עין תאו מנה ראיה וכל פה יאהב מנה נשיקה (הוא, ויש בת סיר). ויפריש כצפעוני ויקשור ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (לאב״ע, נשם אל).—ובהשאלה, *מיתת נשיקה, מיתה קלה: תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם וכו׳ קשה שבכולן אסכרה ניחא שבכולן נשיקה[1]) (ברכ׳ ח.). אף מרים בנשיקה מתה (ר׳ אלעזר, מו״ק כח.). הגיע לגבורות (ומת) זו היא מיתת נשיקה (שם).—*ונגיעת האבר באותו מקום: הערואה זו נשיקה משל לאדם שמניח אצבעו על פיו אי אפשר שלא ידחוק הבשר (שמואל, יבמ׳ נה:). פרט לשקינא לה בנשיקה (אביי, שם). הערואה זו הכנסת עטרה אבל נשיקה ולא כלום היא (סוט׳ כו:). — ובסהמ״א: ומהו כדי ביאה כדי הערואה דהיינו נשיקת אבר באותו מקום (רש״י, סוט׳ ד.).

*__נְשִׁירָה__, ס״נ,—סה״פ מן נשר: פרט בנשירתו קדש (ירוש׳ פאה ז ג). לקט בנשירתו מהו שיקדש (שם). מה נשילה שנאמר להלן (כי ישל זיתך) נשירה אף כאן נשירה (שם, מכות ב ב). אמר על הלקט עם נשירת רובו יהא הפקר (תמור׳ כה.).—ובסהמ״א: השיבלין ללקט בשעת נשירתן רובן

[1]) ואמרו שם: נשיקה דמיה כמשחל בניתא מחלבא.

לארץ (רנמ"ה, שם). וכן יחשבו שיש להם פעולות ימנעו נפילת עלי האילן ונשירת הפרי (ר"ם א"ח, מו"נ, ג לז). כי העלה הנופלת כשתיבש יאמר עליה לשון נשירה (ר"י אברבנאל, נחלי אבות ה, ד"ה הוי עז כנמר).

נשך[1]), ממנו נָשַׁךְ, נֶשֶׁךְ, נְשִׁיכָה, *נַשְׁכָן.

נָשַׁךְ, פ"ע, נְשָׁכוֹ, נְשָׁכָם, נֹשֵׁךְ, נֹשְׁכִים, נֹשְׁכֶיךָ, נָשׁוּךְ, יִשֹּׁךְ, יִשְּׁכֵנוּ, א) נָשַׁךְ בְּשִׁנָּיו, תחב שִׁנָּיו למעלה ולמטה בדבר ודחפם יחד ועשה בדבר חֶתֶךְ, beissen; mordre; to bite: יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הַנֹּשֵׁךְ עקבי סוס (ברא' מט יז). והיה אם נָשַׁךְ הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי (במד' כא ט). והיה כל הַנָּשׁוּךְ וראה אותו וחי (שם ח). ובא הבית וסמך ידו אל הקיר וּנְשָׁכוֹ הנחש (עמו' ה יט). אצוה את הנחש וּנְשָׁכָם (שם ט ג). ופרץ גדר יִשְּׁכֶנּוּ נחש (קהל' י ח). אם יִשֹּׁךְ הנחש בלא לחש (שם יא).— נָשַׁךְ בשניו: הנביאים המתעים את עמי הַנֹּשְׁכִים בשיניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכ' ג ה).—ובמליצה, נָשַׁךְ את פלוני, הרע לו: הלא פתע יקומו נֹשְׁכֶיךָ ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק' ב ז).—ובהשאלה נְשָׁכוֹ הַיַּיִן, עשה פעולתו עליו, שִׁכְּרוֹ: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים אחריתו כנחש יִשָּׁךְ וכצפעוני יפרש (משלי כג לא-לב).—ואמר בן סירא: מי יחון חובר נשוך וכל הקרב אל חית שן כן חובר אל איש[2]) זדון (ב"ס, גני' יב יג-יד).—ובתו"מ: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (תוספת' ב"ק א ה). נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות נגחו שורו של בעל הבית או שנשכו כלבו של בעל הבית (שם ה יג). היה נשוך מקום שאין יכול לישוך את עצמו נוטל שלא בשבועה (שם ט כח). מעשה בר' אלעזר בן דמא שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו (שם חול' ב כב). נשוכת נחש נשוכת כלב שוטה משום טרפה מותרת ואסורה משום סכנת נפשות (שם ג יח). כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה וכו' ועל עקרב שלא תישך (שבת טז ז). מעשה בריבה אחת וכו' שהניחה ידה על הכותל יצא אליה נחש ונשכה ומתה (אדר"נ, יז). משל לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש בדרך ראה אנקה אחת התחיל מבקש מקל להורגה אמרו זו אי אתה יכול ליטול היאך באת לרפאות בלשונך נשוך נחש (מד"ר במדי' כ). לכלבה נושכת שאחוזה בעליה בשלשלת אעפ"י שהיא קשורה אוחזה באדם בשוק בבגדיו (ר' אלעזר, מד"ר קהל', ומוצא אני). אומרין לנחש מפני מה לשונך נושך באבר אחד וכולן מרגישין ומרתתין (ר"ש בר נחמני, שם, אם ישך). מי גרם לו שלא יקרב לה (לכלתו כשפרסה נדה) איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם אי זה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה (ר' לוי, שם, שה"ש, סרכך). למלך שהיה לו כרם והקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן אמר המלך כל מי שיבא ויפרוץ את הגדר ישכנו הכלב לימים בא בנו של מלך ופרץ את הגדר נשכו הכלב כל זמן שהיה המלך מבקש להזכיר חטא של בנו שפרץ הגדר אומר לו זכור אתה היאך שנשכך הכלב (הוא, תנחומי חלק יב).—נָשַׁךְ את הלחם וכדומ', קטע בשניו חלק ממנו: לא יישך אדם מן הפרוסה ויחזירנה לקערה מפני סכנה (תוספת' ברכ' ה ט). אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין (רשב"ג, מד"ר בראשי' עד). ואין נושכין בפת אלא חותכין בסכין (הוא, פסיק' דר"כ, פרה ד). מצא חתיכות דגים ודג נשוך חייב להכריז (ב"מ כג:). לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחבירו לפי שאין דעת הבריות שוות (מס' דא"ר ט). לעבד שהיה משמש את רבו ופרנסתו[1]) בידו והיה נושך ממנה (מד"ר במדי' טו).—ובספהמ"א: וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו (רמב"ן, במדי' כא ט, ד"ה ויעש ממנו שני). כי נשוך הכלב השוטה יראה בשתן שלו דמעות גורים קטנים (ר' בחיי, ויקרא, ד"ה אל תביט אחריך). ברח לך מעון כמפני נחש אם תקרב אליו ישכך (ב"ז, ב"ם, כא ב).—ואמר המשורר: ישק וישך יחליא גם יחלים ובתהפכותיו אנוש ישמחו (רמב"ע, אם קדמו אוריו). בתוך

[1]) [וקרוב לזה בערב' לשע a) באשור' נַשָׁאַב וכוש' נַסַב, ואולי מזה בשנוי מקום האותיות נכש (עי' ערכו) וארמ' נְכֵת.]

[2]) בכ"י אשת.

a) لسع

[1]) ואולי צ"ל ופרוסתו, עי' שם בפרוש מ"כ.

עם לא ידעוני וכן לא אני מהם והם לא מהמוני בעת אומר נשקתימו לשלום ישיחון כי נשכתימו בשני (הוא, הקילותי). ולמה כל ימינו לא נדע סוד שעטנו ולמה נתלה על נס הנחש לנשוכים (ראב"ע, סחלות קא-קב). פיך צרי גלעד לחולנו ונחש נחשת אל נשוכינו (אליעזר בן יעקב הבבלי, [בזמן רס"י], Babyl. Geonim. 69, פוזננסקי).— וכמו נע"ו: ישוך כשך שפיפון חבלו טמן לספון (מנח' בר מכיר, אין מושיע, שבת ב חנוכה). העמידו יון ותרשישים עקרבים כשך נחשים (הוא, שם). מדת לילה תסובבני אז ישופני חשך נגוהות לך האפלות כאור יהל ומושך סמר בשרי מפחדך כשוך נחש נושך (ר' יצחק בן שמואל, יחביאנו, סליח' יוה ה). — ובהשאלה, בעִסָּה, נִשְּׁכוּ הככרות זו בזו, נדבקו יחד: המכנים חלות בין להפרישן ובין שלא להפרישן נשכן נפסלו במניין (תוספת' טבול יום, א א). העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו (חלה ב ד). קב חדש וקב ישן שנשכו זה בזה (שם ד ד). מקרצות נושכות זו בזו וככרים נושכין זה בזה (טהרי א ז). ביכרות של בבל שנושכות זו מזו (פסחי מח:). לפי שבכל מקום נשוך חיבור מעוך אינו חיבור (ר' ירמיה, ירוש' דמאי ו ו). אין לך אסור אלא נשׁוּך בלבד (שם, סוף כלאי).—ובסהמ"א: שמבקע מקל אחד בראשו ונושך בו דפי הקונטרס (רש"י, שבת לח:).—ובמליצה *נשכהו היגון וכדומ': וילך אל בית השופט אדוניו ויבט עליו השופט והנה היגון נשכהו בשניו עד אשר שנה רמותו ומראה פניו (ר"י בן זבארה, ספי שעשוע' ה 50). במטה עט יבקע ים תעודות ויתן בו ברוח פיו דרכים ומרח על נשובי הכסילות צרי מליו והיו הנשוכים (רש"ע אבן דנאן, שיר בשבח מו"כ, לאמה חסרי כב).—הלְי נֹשֵׁךְ: כמו הסמים החדים שממיתים לבריאים ומבריאים את החולים מהחולאים הנושכים (ר"י אברבנאל, בשלח). — ב) ובהשאלה, נָשַׁךְ את פלוני, לקח ממנו נֶשֶׁךְ כסף וכדומ': נֶשֶׁךְ כל דבר אשר יִשָּׁךְ[1]) (דברי כג כ).

—פעי, נִשְּׁכוּ, יְנַשְּׁכוּ,—נִשֵּׁךְ הַנָּחָשׁ וכדומ', כמו נָשַׁךְ, בנחץ הפעולה: וישלח יי' בעם את הנחשים השרפים וַיְנַשְּׁכוּ את העם וימת עם רב מישראל (במדי כא ו). כי הנני משלח בכם נחשים צפעונים אשר אין להם לחש וְנִשְּׁכוּ אתכם (ירמי' ח יז).— ובתו"מ: כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור (ר"ע, פסחי מט:). שלא בא (עשו) לנשקו (את יעקב)

[1]) במשמ' זו נגזר הפעל, כנראה, מהשם נֶשֶׁךְ.]

אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וקהו שיניו של אותו רשע (ר' ינאי, מד"ר ברא"ש' עח). לשואלת חומץ שנכנסה אצל אשת חבר אמרה לה מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה וכו' הושיטה ידה לתוכה התחילו מנשכות אותה (ר' לוי, מד"ר ברא"ש' יט). עשו בוכה על שנעשה צואר יעקב כשיש ויעקב בוכה שמא יחזור עשו וינשכנו (תנחומי' וישלח ד).—והדבורה: מרחיקין את הדבורים מן העיר המשים אמה כדי שלא ינשכו[1]) בני אדם (ר' יוסי, תוספת' ב"ב א ט).

—הפעי, תַּשִּׁיךְ,—בהשאלה, הִשִּׁיךְ לפלוני, לקח ממנו נֶשֶׁךְ: לא תַשִּׁיךְ[2]) לאחיך נשך כסף נשך אכל וכו' לנכרי תַשִּׁיךְ ולאחיך לא תַשִּׁיךְ למען יברכך יי' אלהיך (דברי כג כ-כא). — ובסהמ"א: ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה וזהו דין תורה (רמב"ם, מלוה ולוה ה א). — ובתו"מ במשמ' העקרית, הִשִּׁיךְ בו את הנחש, עשה שהנחש ישכנו: שיסה בו את הכלב וכו' השיך בו את הנחש (סנה', ט א). — ובעִסָּה: מקרצת שהיתה שלישית והשיך לה אחרות (תוספת' טהר' א ג). מביא ד' רובעין ומשיך (ירוש' חלה ג ז). השיכו בידו היא המחלוקת (שם).— וכמו שלמים, *הֻנְשִׁיךְ: שעשה עיסה מכל מין לבדו ועירב העיסות והנשיכן זו בזו או אין מצטרפין (סמ"ג, מ"ע, בכורים קמא). בכרות הנושכו' שעשה עיסה מכל מין לבדו ואח"כ עירב את העיסה והנשיכן זו בזו אין מצטרפות עם הכל אלא עם הכוסמין (ספי ירא"ים, קפג).

—פעי, *נִשֵּׁךְ, מְנֻשָּׁךְ, מנושך,—שנשכוהו: שור שהיה רועה ויצא שור אחר אחריו נמצא הרועה זה שמת אפילו זה מנוגח וזה מועד לנגיחה או מנושך וזה מועד לנשיכה פטור (תוספת' ב"ק ג ו).

*נוֹשֵׁךְ החרצן. — שם עוף; Kernbeisser; gros-bec; hawfinch: נושך החרצן הוא שם עוף ידוע וכו' ואולם חוקרי הטבע יתארו בשם זה כמאה מינים חרטומם גבוה ועב וכו' ולחייהם כוננו באופן אשר יוכלו לפצל הזרועים וחרצנים למאכל פיהם והם לא יאכלו בשר (שינהק, תוה"א א, מערכת העוף קלט).

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספר' הדפוס ינטשו.

[2]) [הפעל נגזר מהשם נֶשֶׁךְ.]

נֶשֶׁךְ, ש״ז, — מה שאדם שהשאיל או הלוה לחברו לקח ממנו יותר על מה שנתן לו בשכר מה שהשאילו או הלוה לו, Zins; intérêt; interest; : אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך (שמות כב כד). וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך וכו׳ אל תקח מאתו נשך ותרבית וכו׳ את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקר׳ כה לה-לז). לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך (דבר׳ כג כ). בנשך לא יתן ותרבית לא יקח (יחזק׳ יח ח). מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח (שם יז). שחד לקחו בך למען שפך דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק (שם כב יב). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח (תהל׳ יה ה). מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו (משל׳ כח ח). — ובתלמוד: איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין סאתים חטין בשלש מפני שהוא נושך (ב״מ ה א). הקיש נשך לתרבית ותרבית לנשך מה נשך כסף אף תרבית כסף מה תרבית אוכל אף נשך אוכל (ירוש׳ שם ה א). — ואמר המליץ: במקבצים עושר היה בוחר ועזוב קריאה אל וזמן אחר לאסוף לך ממון בחר להיות עובד אדמה או היה סוחר אך אם בנשך כספך תוכל לתת אחוז בזה ואל תותר (רש״ט פלקיירא, המבקש טו).

*__נַשְׁכָּן__, ת״ז, נקב׳ נַשְׁכָּנִית, — שטבעו ודרכו לנשך: למלך שהיה לו כרם והיקיפו גדר והושיב בו המלך כלב נשכן אמר המלך כל מי שיבא ויפרץ את הגדר ינשכו הכלב (ר׳ לוי, תנחומ׳ תלא יב, בובר). — ולנקי: המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא (תוספת׳ ב״ב ד ו). פרה זו נגחנית היא נשכנית היא (ב״מ פ.). — ואמר הפיטן: נטל נשכנית נגחנית עשר שלטנית נגוע ייגע רודינית חנם וחולטנית (רבנ״י הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליח׳ ד עשי״ת).

נִשְׁכָּה, ש״נ, כנ׳ נִשְׁכָּתוֹ, — כמו לִשְׁכָּה, ומ״ר נְשָׁכוֹת: ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים וירע לי מאד ואשליכה את כל כלי טוביה החוץ מן הלשכה ואמרה ויטהרו הלשכות (נחמ׳ יג ז-ט). אחריו החזיק משלם בן ברכיה נגד נשכתו (שם ג ל). ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים (שם יב מד).

נשל[1], ממנו נָשַׁל, נְשִׁילָה, נֶשֶׁל.

נָשַׁל, שַׁל, יִשַּׁל, — א) פ״י, נָשַׁל הנעל מעל רגליו, השליכו מעל רגלו, abwerfen, ausziehen (den Schuh); ôter (le soulier); to pull off (a shoe): שַׁל נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג ה). שַׁל נעלך מעל רגלך (יהוש׳ ה יה). — ובהשאלה, נָשַׁל גוים מארץ, גרשם: כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך (דבר׳ ז א). ונשל יי׳ אלהים את הגוים האל מפניך מעט מעט (שם כב). — ב) פ״ע, נשל הגרזן מעל העץ, נפל: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת (שם יט ה). — ונשלו הזיתים מן העץ, נתקו מעל העץ ונפלו: זיתים יהיו לך בכל גבוליך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך (שם כח מ). — ומצוי בתו״מ: היה מכה את העץ והכה את האדם והרגו וכו׳ נשל הברזל מן העץ המתבקע הרי זה גולה (ר׳ יהודה, תוספת׳ מכות ב ו). נשלו האברים מן הגוף, נתפרקו ונפלו: מיד (כשקרב אל הנחש) נשלו איבריו (ר׳ חנין, מד״ר ויקר׳ כב). — והשערות נשרו: הלכתי ומצאתי אותה אשה שנשל שערה ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה היא (ר׳ אליעזר בר צדוק, מד״ר איכה, חסך מסחור). — ופ״י, אמר המליץ: ומחזק (היין) הלב הנחשל ומעורקים ובליות ליחות ישל (ר״י זבארה, ספ׳ שעשועי א, 68).

— פע׳, נִשֵּׁל, יְנַשֵּׁל, — נִשֵּׁל גוי מארץ, גרשו: בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם וינשל את היהודים מאילות (מ״ב יו ו). — ומצוי בסהמ״א: כי בא מלאכים ויגידו לו כי הרוסים מתעתדים לנשל את בני צבאו מן המקום ההוא ולסגור עליו את הדרך לקאלוגה (רמח״ג, הצרפתים ברוסיה 70).

— נפע׳, *נִשַּׁל, נישל, נִשַּׁל, נישול, — נשל אבר מן הגוף, נמק ונפל: יפתח מת בנישלת איברים בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נישול הימנו והיו קוברים אותו שם (מד״ר בראש׳ ס). מלמד שהיה נישול ממנו אבר אבר ונקבר במקומות הרבה (שם ויקר׳ לז). שהיו עושים

[1]) בערב׳ נשל a) כמו נשר בעבר׳ בענין השערות והנוצות.

a) نسل

בה (המים המרים בסוטה) מיני פורעניות משונים וכו' וסרח פיה ותפח צוארה תהא בשרה נישל תהא זבה (סס במדי ט).—ובמשמ' הָשלך, גֹרש: כל מי שהיה הענן פולטו היה נישול (ר' נחמיה, פסיקי דר"כ, זכור). כל מי שהיה נינוח היה נישול (ר' יהודה, סס).—ואמר הפיטן: אגדע ואנשל כנקף זית אגרה כל בני בית (ר"א קליר, קיני לת"ב, אאדס). פעמי הכן פצותי מרשל צור תמוך אשורי מהנשל (ר' משולס בר' קלונימ', אימך כסאסי, יוצ' ליוה"כ). — ואמר המליץ: בשש שעות יהי (המזון) שמה מבושל ואחר שש יהי נדח ונשל (ר"י זבארה, בתי הנפש 50).

—הִפעי, *הִשִּׁיל, מַשִּׁיל,—השליך, הפיל: מתחילין באוצר תחילה ומשילין פירות דרך ארובה ביום טוב (תוספת' יו"ט ד ג). משילין[1] פירות דרך ארובה ביום טוב אבל לא בשבת (ביצ' ה א).

°נֶשֶׁל, ס"ז, כמו נְשִׁילָה, נפילת פרי מן העץ: זית (הושע נא) מנשל חטה מחגב טרף מגובי יקב מילק כרם מתולעת (ר"א קליר, הושעי' אדמה מארר).

נשם[2], ממנו נָשַׁם, נְשָׁמָה, °נְשׁוּם, נְשִׁימָה, א.נֶשֶׁם, ואולי גם תִּנְשֶׁמֶת.

נָשַׁם, פ"ע, אֶשֹּׁם,—נָשַׁם האדם, שאף אויר דרך נחיריו ונשם בחוזקה בשעת רֹגֶז וכדומ', heftig atmen; respirer; to breathe hard, pant: כיולדה אפעה אֶשֹּׁם ואשאף יחד (ישעי' מב יד). — ובמד': ועל כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא (ר' חנינא, מד"ר ברא' יד). מיתת חנק וכל הדומות לה שאין האדם מת ממנה אלא על ידי הרוח שאין לו מאי זה מקום ינשום (סס במדי' יד). ומצוי הרבה בסהמ"א.

—הִפעי', °הִנְשִׁים, מַנְשִׁים,—א) נָשַׁם בחוקה, השמיע קול נחרה: ושמע קול נשימתן כדרך המנאפים שמנשימים בשעת תשמיש (מהר"ס מרוטנברג, שערי תשובה ג סג). — ב) הִנְשִׁימוֹ, נפח באפיו נשמת חיים: צווי כל פועל כגמר ושכלל נעשה אדם בצלמנו מלל רקמו והנשימו ועזר לו כלל (בנימין בר זרח, אלהים אלהינו, יוצ' שבת ברא'').

—פעי', נִשֵּׁם, — כמו קל והפעי': ואם תשים שן סוס א: אחת ממתלעותיו תחת מראשות המנשם נשימות גדולות תוך שנתו לא יעשה כן יותר (מי אלדבי, ש"א ה ו).

—התפ', °הִתְנַשֵּׁם, — כמו קל פעי' והפעי': ועשה לו ב' נחירים של אף להריח בהם ולהתנשם בהם וכאשר יסתמו איננו מריח ואיננו מתנשם בהם (ס' דונולו, חכמוני א). והחלק הנתק אל דמות האויר היה איד או קיטור לא אויר ראוי להתנשם בו (ר"י א"ת, כוזרי ה יד). הכותל בלתי מתנשם מפני שהוא איננו חי (מלאכת הגיון, מוסף). ואם היה מחוייב והכרתי ג"כ שיעשה אותם האדם על כל פנים כמו שיתנשם למשוך האויר הקר אל לבו (ראב"ד, אמו"ר 96). ובאותו החוטם מתנשם ומוציאו חוץ למים ומקבל רב אויר (אבי הרלב"ג, שעה"ש 7). ואם היתה (תנועת הנשימה) רצונית לגמרי לא היה מתנשם בעת השינה (סס ט). עשה לו נקבי הנחיריים להריח בהם ולהתנשם בהם (פרי' שחרי' של חול ופירושה, אבודרהם יד:). מפני שהיה האדם מוצרך בהכרח להתנשם לא הסתפק באחת מהן לבדה וכו' שנוכל להמנע מהתנשם רגע או שנים (ריב"ל, עולס הקטן ג ג). ויש מהבע"ח שאין להם דם ואינם מתנשמים וכו' הב"ח המתנשם לא יריח כשהוא במים לפי שאינו יכול להתנשם מפני שלא יכנסו בו מים (רשב"ל דורלון, מג"א, ח"י ד). כי אנו מתנשמים בעת השינה (נתן פלקירה, לרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). כשנצטרך יותר אל הנשימה לא נוכל להתנשם כמו שיקרה בשעול (סס). והראיה על זה שהרי נוכל להמנע מלהתנשם רגע או שנים או ג' בחפצינו (מי אלדבי, ש"א ד, כה:). כלי הריח הוא האף ואמרו כי הריח הוא בשבילים הנראי' באף כשהוא מתנשם ויש לאף תועלת גדולה לדחות מותרות הראש פסולת המזון הזן המוח (מנחי' בר זרח, צידה לדרך א יד) עד כי התנשמתי גם אני ואפתח עיני מעט מעט (רמח"ג, דביר, ליל שמורים ח).

א.°**נֶשֶׁם**, ס"ז, מ"ר נְשָׁמִים, — א) כמו נְשָׁמָה: ומשם צר חומר גולם מוטל ונפח בו נשם חיות בחיי טל (ר"א קליר, אאגרה, תפי' טל). בכם יה חק לזרע בה יהיה בקמים כל נשם לא תחיה (הוא, ויאהב, קרוב' לפורים). תמונתה (של התבונה) בנשם כבוק אור

[1]) [כמדב"מ: משלין. היו בזה גרסות שונות כמו שאמרו בבבלי (ביצ' לה) אמר מר זוטרא מאן דתני משילין לא משתבש ומאן דתני משחילין לא משתבש וכו' אמר ר' נחמן בר יצחק מאן דתני משירין לא משתבש ומאן דתני משחירין לא משתבש ומאן דתני מנשירין לא משתבש. ובירוש' ביצ' א א: היה שם חלון משחילין דרך חלון.]

[2]) גם בארמ' ובערב' נשם a).

a) نسم

ברוח יום זך שומה בנפש מלהבת בגהלת (רקע"ג, הקדמי' העברי' לספר הגלוי). בטרם נוצר אדם בגן עדן ובטרם הפקד הנשם בנדן יסוד לארץ היה עיקר ואדן (קטע מזונן הגלוי, סעדיאנה, שכטר 69). הקרצת גולם מחומר בתבנית חותמך הפחת בחלדו טוהר נשם מזבולך (מסולס בר' קלוני', אמיץ כח, סדר עבודה). כי לא יסובב אותך גשם אף לא תדמה אל כל נשם כל היצורים גבול סבבתם אל ראשיתם ולאחריתם (שיר היחוד ליום ג).—ומ"ר: חשר טללים וגשמים טיעות מגדל וצמחי תלמים יוצר ובורא כל הנשמים כל רוחותם בידי שמים (ר"א קליר, אתו מלות, א' שבועי').—ב) כמו נְשִׁימָה: כהושעת יגיעי נֹשֶׁם מכי גו וגשם (ר"י אבן אביתר, הושענות יום ג). הרוח היא גוף רך מתהלך מהלב בורידין אל כל הגוף לתת לו החיים והנשם בריאה והדפק בורידין (נסים בר שלמה רי"ת, תרגי' הצוי' ילחק הרופא הישראלי, בספי' המג לשטינשני' 138). ידוע שם בבור נשם[1]) ובנקיון רעיונים עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים (ר' יעקב, ידועי שם, יולי ז' פסח).

ב.* **נֶשֶׁם**[2]), ש"ז,—מין צמח ארסי המשיר את השער: איזו היא קרחת אכל נשם סך נשם[3]) (או) מכה שאינה ראויה לגדל שער (נגעי' י י).

[1]) [דפוס: בכור, אבל אצל פרוש מטה לוי, בבור, והוא מפרש נשם במשמ' נשימה. ואולי באמת הכונה היא בבֹר-נשמה, טהרת הנשמה, והוא מתאים „הנקיון רעיונים".]

[2]) לא נתברר מקורו ועי' הערה לקמן.

[3]) כך הנסחה גם במרב"ם, וכך בספרא תוריע, נגע' ה י, ובגמר' באה מלה זו בתוך דבור ארמי בצורה נשא: הכא במאי עסקינן כגון שסכו נשא דלא הדר (ב"ק פו.) מ"ד משום עבורי שער הוא ואפי' סך נשא קמ"ל (נזיר מ.). לא צריכה דסך חמש אצבעותיו נשא ואותבינהו בבת אחת (מכות כ:). ופרש הערוך: פי' נשא הוא נשם וסם הוא והאוכל והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו. ע"כ. וכן רש"י בכל מקום: סם שמשיר את השיער והסך ממנו אינו צומח שיער בגופו, ע"כ. וכן הר"ש. והרמב"ם פרש וז"ל: ונשם אסם נבאת ולעלה נוע מן אנואע אליתוע הלדי' הד'א פעלה, ע"כ, — ובעבר': ונשם שם צמח ואולי הוא מין מהמינים (הנקראים בערב') אליתוע אשר זה פעולתו, והנה לא נתברר מקור השם נשם או נשא. בערב' נשם a) מין אילן גדול יעשו ממנו הקשתות. והשם מַנְשִׁם b) מין ממיני הבשמים.

a) نشم b) منشم

נְשָׁמָה, ש"נ, סמי' נִשְׁמַת, כני' נִשְׁמָתִי, נִשְׁמָתוֹ, ומ"ר נְשָׁמוֹת, — פעולת הכנסת והוצאת האויר דרך הנחירים, ובפרט רוח החיים לבעלי חיים-Lebens atem; haleine, souffle de la vie; breath: וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נִשְׁמַת חיים ויהי האדם לנפש חיה (ברא' ב ז). כל אשר נִשְׁמַת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (שם ז כב). חדלו לכם מן האדם אשר נְשָׁמָה באפו (ישע' ב כב). יי' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נתן נְשָׁמָה לעם עליה ורוח להלכים בה (שם מב ה). אכן רוח היא באנוש וְנִשְׁמַת שדי תבינם (איוב לב ח). רוחו וְנִשְׁמָתוֹ אליו יאסף יגוע כל בשר יחד (שם לד יד-יה). —לא נותרה בו נְשָׁמָה, מחלשה וכדומ', כח ממחלה: חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נְשָׁמָה (מ"א יז יז).—ומפחד וכדומ': ואני מעתה לא יעמד בי כח וּנְשָׁמָה לא נשארה בי (דני' י יז). — נשמת אל, כנ' להרוח: ויראו אפיקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יי' מִנִּשְׁמַת רוח אפו (ש"ב כב יו). כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדרתה אש ועצים הרבה נִשְׁמַת יי' כנחל גפרית בערה בה (ישע' ל לג). מִנִּשְׁמַת אל יתן קרח ורחב מים במוצק (איוב לז י). — וכנ' לכעסו: מִנִּשְׁמַת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (שם ד ט).— נשמתו בו, שהוא חי: כי כל עוד נִשְׁמָתִי בי ורוח אלוה באפי (שם כז ג).—וכנ' לבעל חי בכלל, כמו נפש: רק מערי העמים האלה אשר יי' נתן לך נחלה לא תחיה כל נְשָׁמָה (דבר' כ יו). ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר בה כל נְשָׁמָה (יהוש' יא יא). רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמדם אותם לא השאירו כל נְשָׁמָה (שם יד). ויהי במלכו הכה את כל בית ירבעם לא השאיר כל נְשָׁמָה לירבעם (מ"א יה כט). כל הַנְּשָׁמָה תהלל יה (תהל' קנ ו). — נִשְׁמַת[1]) פלוני יצאה ממנו, הוא מדבר דברי פלוני: את מי הגדת מלין וְנִשְׁמַת מי יצאה ממך (איוב כו ד). — ואמר בן סירא: ואם קרבת (לאיש שליט) אל תאשם פן יקח (א)ת נשמתך (ב"ס, גני' ט יג). ומצוי הרבה בתו"מ במשמ' היסוד הרוחני המחיה את הגוף: פושעי ישראל בגופן ופושעי עכו"ם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן

[1]) [נשמה, רוח בתור חמר של הדבור. ואולי הכונה רוח בתור מקור החכמה, כמו משלי (כ כז).]

כלה ונשמתן נשרפת[1]) ורוח מפורתן תחת כפות רגלי צדיקים (ר"ה יז.). נשמתם (של נדב ואביהו) נשרפה ולא בגדיהם (ספרא שמיני, מכילי דמילואים לד). שרפת נשמה וגוף קים (שם מא). אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן קשה להם בגיהנם (ר' מנחם בר' יוסף, סנה' קח.). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי ואתה נפחתה בי וכו' כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך וכו' (ברכ' ס:). והקב"ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העיין ושמיעת האוזן ודיבור פה והלוך רגלים וכו' (נדה לא.). בשעה שאדם יָשֵן נשמה מחממת את הגוף שלא יצטנן וימות (ר' יהושע בר נחמיה, מד"ר בראש' יד). שאל אנטונינוס את רבינו אמר לו מאימתי נשמה ניתנת באדם וכו' אמר לו משיצא ממעי אמו (שם לד). ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברוא את האדם) בשניה נתיעץ עם מלאכי השרת וכו' בו' עשאו גולם בז' נפח בו נשמה בח' הכניסו לגן (שם ויקר' כט). את יחידך זו נפשך שהנשמה קרויה יחידה (שם במדב' יז). שבוע שבן דוד בא בה מביאים קורות של ברזל ונותנין לו על צוארו עד שנכפפה קומתו והוא צועק ובוכה וכו' כמה יהא כוחי וכמה יהא רוחי וכמה יהא נשמתי וכמה יהיו איבריי לא בשר ודם אני (פסיק' רבתי לו). — יצאה נשמתו, מֵת: לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תעני' כא). אשריך בן דמא שגופך טהור ויצתה נשמתך בטהרה (ר' ישמעאל, ע"ז כז:). טל והולך עד שתצא נשמתו (ר' יוסי, שם כז.). לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו (שקל' ו ב). שלש קולות הולכים מסוף העולם ועד סופו וכו' וקול נשמה בשעה שיוצא מן הגוף (יומא כ:). — ובספה"מ"א: ובצאת הנשמה מן העולם הזה שהוא עולם הגופות הנראה לעין הבשר הולכת לבית עולמה הוא הנקרא עולם הנפשות שהוא דומה לעולם הגופות ולכך הנשמות זוכרות ומזכירות ומספרות ומגידות דברים שהם מצרכי הגופות (ר' יעקב הכהן, מדעי היהדות ב, 237, הוצ' שלום). — ונסתלקה נשמתו: מעשה בר' אליעזר שהיה גוסס וכו' ובאחרונה אמר טהור ונסתלקה נשמתו (ירוש' שבת ב ו). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמר כתובו גט לאשתו כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספת' גיט' ז [ה] א). ידי נזירה ורגלי נזירה אין זה נזיר ראשי נזיר וכבדי נזיר הרי זה נזיר זה הכלל דבר שהנשמה תלויה בו הרי זה נזיר ודבר שאין הנשמה תלויה בו אין זה נזיר (שם נזיר ג ג). —נטל נשמתו, המיתו: כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו (ר' מאיר, מס' שמחות א ד). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (ההוא גלילי, שבת לב.). שוחט (בשבת) משום מאי חייב וכו' משום נטילת נשמה (שמואל, שבת עה.).—לאדם שמסר צפור דרור לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה נשמתך אני נוטל ממך (מנח' לט:).—וכנוי לבעל חי עצמו: המפקיד אצל חבירו אינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם (ר"ע, ספרא ויקר' יב כב). — והנשמות האצורות במרומים, היעודות להנתן בגופות בני האדם בהולדם: אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף (רב אסי, יבמ' סב.). ערבות שבו צדק ומשפט וכו' ורוחות ונשמות שעתיד להיבראות (חגי' יב:). אלו הנשמות העתידות להבראות שאין בהם ממש (ר' יצחק, מד"ר שמות כח). — והנשמות אחרי המות: נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד (ר"א, שבת קנב:). כל שנים עשר חדש (לאחר המות) גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר שנים עשר חדש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת (שם). אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים נשמתן (של דור המבול) קשה להם בגיהנם (ר' מנחם בר"י, סנה' קח.). אמר לו אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולים לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאת שמיום שפירשה ממני הריני מוטל כאבן דומם בקבר ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור אמר לו וכו' הקב"ה מביא נשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד (סנה' צא.). — ובהשאלה: נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו (ר"ש בן לקיש, ביצ' טז.). — ובתפלה: ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל לבד הנשמה. הטהורה שהיא עתידה ליתן דין וחשבון לפני כסא כבודך (ברכת השחר, לעולם יהא אדם). נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך (מודים, תפי' י"ח). נשמת כל חי תברך את שמך יי'

[1]) בתוספת' (סנה' יג ד), הגרסה: נפשותן כלה וגופן נישרף.

אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכנו תמיד (תפי' נשמה).—ואמר המליץ: להגיד אמתך בעוד נשמתי בי ורוח חיים באפי (ר' נחיי, בקשה בסוף סו"ה). מי יכיל עצמתך בבראך מזיו כבודך יפעת טהורה מצור הצור נגורה וממקבת בור נוקרה ואצלת עליה רוח חכמה וקראת אותה נשמה (כתר מלכות). אתה חי ולא בנפש ונשמה כי אתה נשמה לנשמה (שם). נשמה מאשר תתאו גדועה ונפש מאשר תשאל מנועה (ר"ש הנגיד, נשמה מאשר תתאו). ואיך יקום אשר נמק בשרו ועצמותיו כמו עצים יבשים והוא חבוש באדמתו ורוחו ונשמתו בשמים חבושים (הוא, כנר שלמו). אך הוא רחום יכפר לאשר נשמה באפו ולא יעיר כל חמתו והרבה להשיב אפו (ר"י הלוי, מה יתכון לאדם). היי אחרי מלכך מרדפת בסוד נשמות אשר אל טוב אדני נהרו (הוא, ישנה בחק ילדות). דרשה נשמה דבק בכסאך כי דמתה אל כרוב ומלאך ואענה נא בפחדי ו:ך הטהרי בבכי ואיטים שבע פעמים (הוא, מודים לך). ומה לנשמתי על אדמתי אך כלמתי כפי אשמתי וכן מהללי לפי מעללי (הוא, יד מעללי). ואמנם נשמותינו ביד אל מחוללנו ולפר משאול לא ימצא לנו (הוא, אין זרענו). בעבור כבודך בראת גויות ונשמות הן לעדים נאמנים לך שחקים ואדמות (ראב"ע, אמלי לבי). זרוע תפארת ולשון מדברת בעוד יש בו נשמה רד אל בור עמק ולשונו תמך כשובו אל האדמה (הוא, אסרי החים). ראש ליל קומו צאו מאדמתי אולי תרפאו מחץ מכתי ובקשו רחמים על נשמתי אם מצאתי חן בעיני המלך (הוא, מי כמוך). אם רצונכם לנצח לחיות רחצו הנשמות במימי תושיות ועזבו משכיות והבלי גויות (הוא, אותות אל). גבר אשר תבא להתפלל לבית קדש וצפצופך כמו צפור דרור איך מפשעך תטהר לבך או תמצא בזה לנשמתך דרור (רמב"ה, דרכי נעם, בסוף). ואתה אדונינו בגופותינו ומלכנו בממוננו אבל הנשמות אשר שלחם אלינו ועתיד להשיבם אליו הוא המלך אשר ישפט אותם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 8). — ומשל: משל אומר בגוף טהור תשכון נשמה טהורה (בית ועד לחכמים, אות מ).—*פרחה נִשְׁמָתוֹ, מפחד ובהלה: ותקם האשה בעוד לילה ופרחה נשמתה ונתעלפה מריב פחדה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 34). ובשמעי את דבריהם פרחה נשמתי (ר' יצחק עקרים, קובץ ויכוחים 3.).—נְוֵה הַנְּשָׁמוֹת היכל הנשמות, מקום דמיוני במרומים שבו אצורות נשמות הצדיקים: מי יעשה כמעשיך בעשותך תחת כסא כבודך מעמד לנפשות הסידיך ושם נוה הנשמות הטהורות אשר בצרור החיים צרורות (רשב"ג, כתר מלכות). דע שעמי הארצות שמקטנותם אהבו ת"ח הוא מסבת שהיו שכנים בהיכל הנשמות (ר' אליהו, שבי מוסר יח). ואז יורדים אל היכל לבנת הספיר הנקראת קטפא הוא סל הנשמות אשר נופלים מלמעלה לתורה וכל קדושה צריכה הזומנה לכן אומר אזדמנת (ר"כ בר"י אשכנז, עמק המלך, שער תקוני התשובה יט:). — וגלגול הנשמות אחרי המות מבע"ח לבע"ח: שאין שום נשמה נמלטת מגלגול פעמים או שלש (ר"מ אלדבי, ש"א ע). והקדוש הזה היה מכיר בפני אדם אם נולד מן הנשמות החדשות או מן הישנות הבאים לאדם דרך הגלגול (דברי יוסף סמברי, לקוטים 18, הוצ' ד"ר ברלינר) — *עולם הנשמות, עולם הבא: ותדע ותשכיל כי הכרתות הנזכרים בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות (רמב"ן, ויקר' יז כט). ויהיה נידון ביסוריו של איוב כל ימיו טוב לו משיענש בנפשו להיות נדון בעולם הנשמות ביסורי גיהנם (ר"מ אלדבי, ש"א ע). ועי' עוד ערך עולם.—ודבור של כבוד וברכה למֵת בשמזכירים אותו, נשמתו לחיי עולם, תהי נשמתו צרורה בצרור החיים, וכדומ': והמלך היה חכם תהא נשמתו צרורה בצרור החיים (אגרי יוסף מלך הכוזרים, כ"י פטרבורג). נשמתה לחיי עולם (מצבת עורטעזה,[1] דף 168, Chwols. CIH). — ואמר המקונן: בכור אבי ובן אמי שלומים לך באחריתך ורוח אל תהי נחה עלי רוחך ונשמתך (ר"ש הנגיד, היש ביני וביניך).—נשמה יתרה: מה זה תתמהו על זנבות האודים כי נועדו יחד להמר שבת היהודים הן בנפשם יודעים אלה המורים כי בכל יום נשמה יתרה לחמורים (הללה נגד רבני הרפורם שנועדו בבריסלוי, Jew. Chr. 1846, 29).—*נִשְׁמַת, שֵם לפיוטים שאומרים אחרי תפלת נשמת כל חי.

נשף[2]**)**, ממנו נָשַׁף, *נְשׁוּפָה, *נְשִׁיפָה, ולפי דעת קצת גם נֶשֶׁף יַנְשׁוּף.

---

[1]) לפי דעת רנן מהמאה הששית.

[2]) [כמו נשב; וכן בארמ'. באשו' נַשָׁאפּ וגם נַשָׁאבְּ. בערב' נשפ a) עי' Wetzstein, ZDPV. 14, 7, וגם

a) نسف

נָשַׁף, פ״ע, נָשְׁפָה,—נָשַׁף בְּרוּחַ, הפיח, עשה שישב הרוח :blasen; souffler; to blow. נָשַׁפְתָּ ברוחך כסמו ים (שמות יה י). וגם נָשַׁף בהם ויבשו וסערה בקש תשאם (ישעי מ כד).—ובתו״מ: ויש אומרים בחוטמן נ ש ף בהם (גבריאל בחיל סנחריב) ומתו (סנה׳ לה:). וכי לא היה יכול המלאך ל נ ש ו ף בו (בבלעם) ויוצא רוחו אלא א״כ שלף חרבו (מד״ר במד׳ כ).—ובסהמ״א: שלא נ ש ף בשפתיו אלא פער פיו ו נ ש ף מן הגרון דהיינו רוח חם (ערוך, ערך למר). — ואמר המליץ: ואל שמע תפלתי בקראי כמו חולה כמבכירה מצרה ו נ ש ף בם כיום ים סוף וספו בסופתו והראם הגבורה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז). חושו להסתופף בצל אמיר ועל שושן ידי רוח בגן שטחו ויתנו ריח ערוגות נ שׁ פ ו רוחות נשפים בם עדי נפחו (רמב״ע, אם קדמו). נשא לאפי מרקחי רוח בעוד נ ש ף עלי גן ההדס נ ו ש פ ת (הוא, שמש לדקה, כ״י בודלי׳). ואראה רוחות וסופות נ ו ש פ ו ת ומרחפות סערות וזועות (ראב״ע, אגרי חי בן מקיץ). — וּפָעוּל °נָשׁוּף: נפשי אמרי לגופך ה נ ש ו ף מה לך תפרח כינשוף (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר ט כג:).—°ובמשמי שָׁאַף, נָשַׁף אבקת תבק בחטמו: ומכאן יש להתיר ל נ ש ו ף בחוטמו עשב הטוטון בשבת (באה״ט טו״ע או״ח, סי׳ שכח סעיק״ל). מי שרגיל לנשוף תמיד בחוטמו עשב הטוטון אם יהיה אסור ל נ ש ו ף בו ביום ש״ק משום שחיקת סמנים (ר״י האגיז, הלכות קטנות קח). — *נָשַׁף הנחש, השמיע קול שריקה המיוחד לו: ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נ ו ש ף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי׳ בשלח ב ב). המן שהיה נ ו ש ף וכו׳ כנחש (מד״ר אסת׳, ויהי בימי אחשורוש).—ובסהמ״א: כשהנחש בא לנשוף הוא נ ו ש ף כמין שריקה (רש״י, ברא׳ ג יה). שפיפון הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף (הוא, שם מט יז). כך דרך הנחש נ ו ש ף כעין שריקה כשרואה שונאו וכועס (ר״כ על הריף, שבת מה:).—ואמר הפיטן: עקלתון נ ו ש ף קלע ופיתום מכשף נצלע (רסב״י הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).

—פִּעֵ׳, °נִשֵּׁף, מְנַשֵּׁף, בנחץ הפעולה: כסופה המנשפת פתאם כהרף עין (שבתי דונולו, פי׳ ילירי׳ א ו). זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב. רואי מ נ ש ף בעגב (ר״א קליר, שבת זכור, זכור אים).

· מנשיבת הרוח, Dozy, II 667].

—הִפְעִ׳, °הִנְשִׁיף: לך יהלך עצם ואישון ינשיף כי מאז גבולם רוהך הנשיף (כך אדר נאה, יוצ׳ יוה״כ).

נֶשֶׁף, ש״ז נֶשֶׁף, כנ׳ נִשְׁפּוֹ, — א) הזמן שאין בו אור השמש [1] :Dämmerung; crépuscule; twilight: ויכם דוד מֵהַנֶּשֶׁף [2] ועד הערב למחרתם (ש״א ל יז). היו משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בַנֶּשֶׁף יין ידליקם (ישעי ה יא). כשלנו בצהרים כַּנֶּשֶׁף באשמנים כמתים (שם נט י).—נֶשֶׁף חִשְׁקוֹ, הלילה שהכין עצמו לתענוגי בשרים: תעה לבבי פלצות בעתתני את נֶשֶׁף חשקי שם לי לחרדה (שם כא ד). בְּנֶשֶׁף בערב יום באישון לילה ואפלה (משלי ז ט). ועין נאף שמרה נֶשֶׁף לאמר לא תשורני עין (איוב כד יה). ויקומו בַנֶּשֶׁף [3] לבוא אל מחנה ארם (מ״ב ז ה). ויקומו וינוסו בַנֶּשֶׁף [3] ויעזבו את אהליהם (שם ז). — ב) בֹּקֶר לפני עלות השחר: קדמתי בַנֶּשֶׁף ואשועה לדבריך יחלתי קדמו עיני אשמרות לשיח באמרתך (תהל׳ קיט קמז-קמח). אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד ערב ושבעתי נדדים עדי נָשֶׁף (איוב ז ד). — כוכבי נֶשֶׁף, הנראים בבקר, לפני עלות השחר: יחשכו כוכבי נִשְׁפּוֹ יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר (שם, ג ט).—ובהשאלה, הרי נֶשֶׁף, הרי חשך: תנו לי״י אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נָשֶׁף וקויתם לאור ושמה לצלמות (ירמ׳ יג יו). — ומצוי בתו״מ ובסהמ״א בשתי המשמ׳: מלוד לאונו שלשה מילין פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאינים (ר״י בן דוסתאי, כתוב׳ קיא:). והנואף הזה יושב ומשמר אימתי נשף בא וכו׳ (מד״ר ויקר׳ כג).—ובסהמ״א: ויצו לאשר היו לפנים להשמר פן יכשל אחד העם באחד הבורות

---

[1] [ונקרא כך ע״ש הרוח הנושב בזמן שקיעת החמה. וכן לרוח היום בראש׳ ג ח. ועי׳ גם ברכ׳ ג: תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. פרשו נֶשֶׁף מלשון קפיץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה, רש״י שם.]

[2] [בבבלי ברכ׳ ג: פרשו נשף זה צפרא; וכן בפש׳: מן צפרא. ובשבע׳ ἀπὸ ἑωσφόρου. וי״ת מקבלה-מהחשך, כלו׳ הערב. וכן עקילס ἀπὸ σκοτομήνης, וסומ׳ ἀφ’ οὗ συνεσκότασεν וולג׳ a vespere. וכן פרש ריב״ג בשרשיו וברקמה שער ו, 16-17, ורד״ק. ועי׳ בפירושו של סגל.]

[3] [בלילה, כמו שמוכח מפס׳ ט: וחכינו עד אור הבקר ופס׳ יב: ויקם המלך לילה. וכן בוולג׳ vesper. וי״ת קבלא, וכן בשבע׳ ורלב״ג. והפש׳ בשפרא-, נשף הבקר.]

או באחד השיחים אשר בדרך כי היה נשף (יוסיפון סמ). ואון עולין לשם בלילה אלה בנשף קודם עלות השמש (רמב״ם, קדוה״ח ג ז). בית דין שישבו כל יום שלשים ולא באו עדים והשכימו בנשף ועברו את החדש (שם טו). השער התשעה עשר בידיעת שני הנשפים נשף היום ונשף הלילה ופי׳ הנשף הוא שתראה אור השמש בעבים ולא תראה גוף השמש וכו׳ ואם רצית לדעת נשף הלילה והוא שתראה אור השמש אחרי הסתתר גוף השמש (ראב״ע, כלי נחשת יע). ותוכל לחשוב הזמן ששייך לנשף כשהשמש נשפל תחת האופק (יש״ר מקנדיאה, אילם, מעין חתום סג). שהנשף הגדול הוא בהיות השמש בראש סרטן לרוחבים הצפוניים (שם סד).—ואמר הפיטן: הם העבידום בחֹם ונשף לכן סגר מקניהם לברד וגם רשף (ר״א קליר, בעשר מכות, יוצ׳ ב פסח). הוגי מלחמות ספר נשף וצפר אויה לי חיך אמרי שפר מלא חצין ואפר ואיה שוקל וסופר אללי לי (מנחם בר מכיר, אבֹל אעורר, קינ׳ לת״ב).—ואמר המשורר: והתעדן בקומת חן כתמר אבל תנע כבדי ההדסים ואל תפחד לקול חליה בצואר לפת נשף ורגשת השביסים (רמב״ע, הרים מר). קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה וישא אל אפי רוח רית מחלים נפש חולה (הוא, תרשים ג עז). הולך ואור נשף אסיר אל קץ ישעו יפית תבונן עיר מקדש ודביר כדבר חוזה מבטית (ר״י הלוי, יום אור). דרשתיך במחשבי מצאתיך בשעפי ושחרתיך ערבי לולי ושחרי ונשפי (הוא, רחמיך סלאתי). ישן מתי תקיץ מחשך נשפך הלא תדע כי נוגשים מאד אצים להדפק (הוא, ישן מתי). בשבי נאלמתי דומם ולא אפתחה פי מראות נעלמתי נסתר דמותי בנשפו (ראב״ע, איחרה עת פדותי). עורה חצות ליל עמוד מול אל עד לבך נגדו יהי נשפך ובעת מאורים יחשכו יחד האר בטיב המעשים נשפך (ר״י חריזי, הענק קלד). אם איד כמו סלע כמו פטיש אני ואני כמים אם התלאה רשף לבי בבואה יחזק כי היא כמו סהר מאורה יחזק בנשף (רש״ע פלקיירא, המבקש כז).—ומ״ר נְשָׁפִים: לדורש החכמות בעצות ומזמות ונוער בתנומות נשפים ושחרים (דונש, לדורש החכמות). וגם האזרחים בצלו הם נחים וחכמותיו שתים נשפים ושחרים (תשו׳ תלמ״י דונש, את מי תרשת). החשכו נשפיהם ודועכו רשפיהם ירפו כנפיהם וקלו רודפיהם (ר״י הלוי, יונ׳ גאיות). הלא אם תרדפי הבלי זמנך ותאמרי כי אמת הם כל כשפיו ותולי אחריו לילך ויומך ותערב לך תנומה מנשפיו דעי כי אין בידיך מאומה אבל עץ יבשו מחר ענפיו (הוא, יחידה שחרי). ראו שמש אשר יפרוש כנפיו עלי ארץ להאיר את נשפיו (ר״י חריזי, תחכמוני לב). טוטפי ישיר לו להשיר בשחרים ובנשפים ירהטון ילהטון לכן נקראו שרפים (ארוגי עוז, שבת אי אמה״פ). והראיה שמלת מחרת נופלת על היום זולתי הלילה מטה שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם שטעמו מהנשף ועד הערב כלו ועד בוא הנשף למחרתם ר״ל מחרת שני נשפים (ר״א הקראי, ספי ג״ע, ענין חג השבועות נח:). בהיות השמש בראש גדי שלהם היום היותר קצר לא יהיה הקטן שבנשפים שהוא גדול מההווה בשוויים וכו׳ שתראה שעור הנשפים הולך וחסר מראש סרטן וכו׳ וסבת התחלפות הנשפים אינה לבד עקמימות האופקים (יש״ר מקנדיאה, אילם, מעין חתום סד). אך ירחי שוא מנית לי למספר הדשיך אך לילות עמל למספר נשפיך (מזו, אהבת ציון טו). — כוכבי נשף: גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (מנחם ב״ס, מכת׳ לחסדאי הנשיא, תשו׳ תלמ״י מנחם XXV). הלצבי חן גבורת און ועצמה להתעטף רדיד אפל כשלמה ולרעות כוכבי נשף ולתעות בעי מדבר מעון פחד ואימה (ר״ש הנגיד, הלצבי חן). כוכב אשר דרך במשקופנו החשיך באורו כוכבי נשפנו עבר כברק בחלום ויאחז הלב ולא נאחז לעפעפינו (רשב״ג, כוכב אשר דלך). — ואמר המליץ: וחטאי נעורים היו כתולע אדומים והפכו בצמר צחר והלבינו הכתמים וחשבו כוכבי נשף השחרות ויחצו הימים (רש״ע פלקירא, המבקש ע). — הרי נֶשֶׁף: עד כי הידים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעיטתונות מטרפות (ר׳ זכריה אלצ׳הרי, מספר המספר, מעשוני ומחברים כב). — ב) °שה״פ מן נָשַׁף: נשפו רוחות נשפים בם עדי נפחו (רמב״ע, את קדמו). —ג) °נֶשֶׁף בעין, חלי בעין, שיש בה כתם שחור או קרום שחור: אז (אם ירבה לדאג) יתגרה בו השדפון ונשף בעינים (אסף הרופא, כ״י מינכ׳ 25). כמון חם וטוב וכו׳ מעביר את הנשף שבעין (שם 31). ויתן מהם (מהמים הנזכרים שם) בתוך העין ימירו הלובן ואת הנשף והעמום (שם 48).

ב. °נָשַׁף, פעל נגזר מן השם נֶשֶׁף.

—פעול, °נָשׁוּף, נְשׁוּפָה, —עין נְשׁוּפָה, שיש בה נֶשֶׁף: לעינים הנשופות והעמומות וללובן שיהיה בעין לבלתי ראות (אסף הרופא, כ״י מינכ׳ 111).

—הִפעִי, *הִנְשִׁיף,—נהיה נֶשֶׁף, חשך: ידעך נרו באישון חשך בהנשיף ובהשחיר החשך (רס"י, משלי כ כ). לך יחלק עצם ואישון ינשיף כי מאז גבולם רוחך הנשיף (לך אדר נאה, יוצ׳ יוה"כ).

—נִפעִי, נִשַּׁף, תִּנָּשֵׁף,—תִּנָּשַׁפְנָה העינים, תהיינה נשופות: אם יקרה המכאוב ממעל לראשו דע כי נכון הוא להכאיב ראשו מאד ויסתמו שני נחיריו ואפו ואף עינים תנשפנה בעלטה ועמומה (חסק הרופא, כ"י מינכי 22).

—פִּעֵי, *נִשֵּׁף,—נִשֵּׁף את העינים, עשאן מנֻשפות: ולהזיל הדמעה מן העינים ולנשף את העינים ולעורר את הסנורים בעינים (שם 42).

—פֻּעַי, *נֻשַּׁף, מְנֻשָּׁף, מְנֻשֶּׁפֶת,— עינים מנשפות, שיש בהן נשף: כי יהיו גבות עיניו (של הילד) עבות וגם עיניו כבדות ומצחו רך ורף (?) ועיניו מנושפות ונפשו הדה (שם 5:). ויתנו המים ההמה בתוך העין המאופלת והמנושפת (שם 48:). אם יטיף מן מימיהם (של הבצלים) בתוך העינים המנושפות והמלובנות (שם 48:).

—הִתפַּ׳, *הִתְנַשֵּׁף: ואם מצד הראש יתגרה המכאוב ותיתנשפנה העינים ותתאדמנה מכאב הראש (שם 40:).

*נִשְׁפִּי, ת"ז, של הַנֶּשֶׁף: אפילו שתחשוב שעור הנשפים יותר ממה שהוא וכו׳ תוסיפם על מאה ושמונים ויהיו מאתים ימי אור לבד כל הקבוץ ההווה מהנשפי והשמשי (יב"ר מקנדיאה, אילם, מעין התוס נט). שבהיות האור מתמיד שם הצי שנה ויותר עם האור הנשפי בלי הפסק יהיה החום שבקיץ גדול ממה שהוא במשוה (שם).

*נִשְׁפֶּת, — עי׳ *נִשְׁבֶּת.

נשק[1]), ממנו נְשִׁיקָה, נֶשֶׁק, *נִשּׁוּק.

א·נָשַׁק, פ"י, נָשְׁקָה, נָשְׁקוּ, לִנְשֹׁק, וּשְׁקָה, אֶשְּׁקָה, אֶשָּׁקְךָ, יִשַּׁק, יִשָּׁקֵנִי, יִשָּׁקֵהוּ, תִּשַּׁק, יִשְּׁקוּ, יִשָּׁקוּן, —נָשַׁק את פלוני ולפלוני, נגע בשפתיו בגופו ולחצן אליו ודבקן יחד בקצת שאון, Küssen; baiser; to kiss: גשה נא וּשְׁקָה[2]) לי בני ויגש וַיִּשַּׁק לו (ברא׳ כז כו-כז). וַיִּשַּׁק יעקב לרחל (שם כט יא). ויחבקהו ויפל על צוארו וַיִּשָּׁקֵהוּ ויבכו (שם לג ד). וַיִּשַּׁק להם ויחבק להם (שם מח י). ויבך עליו וַיִּשַּׁק לו (שם נ א). ויפגשהו בהר האלהים וַיִּשַּׁק לו (שמות ד כז). וישתחו וַיִּשַּׁק לו וישאלו איש לרעהו לשלום (שם יח ז). ויצק על ראשו וַיִּשָּׁקֵהוּ (ש"א י א). וישתחו שלש פעמים וַיִּשְּׁקוּ איש את רעהו (שם כ מא). וַיִּשַּׁק המלך לאבשלום (ש"ב יד לג). ושלח את ידו והחזיק לו וְנָשַׁק לו (שם טו ה). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לִנְשָׁק לו (שם כ ט). כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נָשַׁק לו (מ"א יט יח). ויאמר אֶשְּׁקָה[1]) נא לאבי ולאמי (שם כ). יִשָּׁקֵנִי מנשיקות פיהו (שה"ש א ב). מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אֶשָּׁקְךָ גם לא יבוזו לי (שם ח א). וַתִּשַּׁק להן ותשאנה קולן ותבכינה (רות א ט). וַתִּשַּׁק ערפה לחמותה (שם יד). והחזיקה בו וְנָשְׁקָה לו (משלי ז יג).—ובהשאלה, ידו נָשְׁקָה לפיו, שם ידו על פיו לסימן שתיקה: ויפת בסתר לבי וַתִּשַּׁק[2]) ידי לפי (איוב לא כז). להם: הם אמרים זבחי אדם עגלים יִשָּׁקוּן (הושי יג ב). — נָשַׁק על פה: אתה תהיה על ביתי ועל פיך יִשַּׁק[3]) כל עמי (ברא׳ מא מ). — ובהשאלה, בדברים לא בע"ח, נשקו יחד, נדבקו יחד: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נָשָׁקוּ (תהלי פה יא). — ובתו"מ: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכים את הבשר אין חותכין אלא על גבי השלחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (ר׳ עקיבא, ברכ׳ ח:). עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו (לר"א בן ערך) על ראשו ואמר ברוך ה׳ אלקי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה (חגי׳ יד:). מעשה בר׳ חנינא שהדירו אביו

---

1) [וכן בארמ׳, ובאשו׳ נַשָּׁקֻ.]

2) [ובא חטף להדגיש את השין אחרי ו, וכן באותיות שריקה אחרות, כמו וּזֲהַב (ברא׳ ב יב), וּשֲׂדֵה (ויקר׳ כה לד), וּשֲׁמָה (במד׳ כג יח), וּשֲׁבָה (שפט׳ ה יב), וּסֲחַר (ישעי מה יד).]

1) [ובא חטף להדגיש את השין לפני אות החך (קוף) וכן גם לפני אות גרונית אֶפְשֳׂעָה (ישעי כז ד). ולדעת ריב"ג (רקמה שער ל, 198) אפשר שהוא מצורת יפעול-יִשֹּׁק וכן גם רד"ק בשרשיו. ועי׳ Kö. Lehrgebäude, I 301 f.]

2) [ואולי נשיקה זו היא מעבודת האלים, וכן „עגלים ישקון". עי׳ Wellhausen, Reste arab. Heidentums, 109; Skizzen, III, 105.]

3) [אונק׳ תרגם על מימרך יתזון כל עמי, וכעין זה ת"י. כל צרכי עמי יהו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי, רש"י. וריב"ג פרש על פיך ישאו כלי מלחמה, וכן ראב"ע ורשב"ם. השבע׳ ὑπακούσεται-יַקְשֵׁב, וכן הוולג׳, אבל לא נמצא הקשיב עם על פה. הפש׳ נסב דינא-יִשְׁפֹּט.]

בנזיר והביאו לפני ר"ג וכו' עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו אמר מובטח אני בזה שמורה הלכה בישראל (נזיר כט:). למה בכה (יעקב אחרי נשקו את רחל) שראה האנשים מלחשים אלו לאלו מפני שנשקה מה בא זה לחדש עלינו דבר ערוה (מד"ר ברא"ש ע). אתה תהיה על ביתי וגומר שלא יהא אדם נושקיני חוץ ממך (שם נ). הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון או שאני נושקה ואין לי עון (שם שמות יו). יצאה אחותה שזינתה לקראתה חבקו ונשקו זו לזו כיון שנשקו זו לזו הריחה במים המרים מיד מתה (שם במד' ע). באותה שעה נשקו הקב"ה (למשה) ונטל נשמתו בנשיקת פה (שם דבר' יא). באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת כלן ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של אבותיהם של אלו (ר' יוחנן, שם שה"ש, ותכך). — ואמר המשורר: תבער חמתו בו ואפו יחרה וברך לשון מים לאט יסחו ישק וישך יחליא גם יחלים ובתהפוכותיו אנוש ישמחו (רמב"ע, אם קדמו). יום שעשעתיהו עלי ברכי וירא תמונתו באישוני נשק שתי עיני מתעתע את תארו נשק ולא עיני (ר"י הלוי, יום שעשעתיהו). ריחי בריח מר דרורך אמהרה אולי בריחי אשקה אפיך (הוא, מה לך לניה). ויפרש בצפעוני ויקשר ולא יניא וישך ואם ישק פצעים נשיקותיו (ראב"ע, בשם אל). — וגוי, *נשוק: והאותות אשר דבר כבר באו וכן המה חבוק ונשוק ושוק על שוק ואורע עלי שכמה (ראב"ע, הלחקת כליל חכמה). — ופעול, *נָשׁוּק, נְשׁוּקָה: אמר הקב"ה יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה (רב ילקו, קוט' מב:). — ובסהמ"א: שמתו ע"פ שכינה ואין ראויה רימה לשלוט במי שנשוק משכינה (רש"י, ב"ב יז.). — ואמר המליץ: לחיו לחי חשוק ופיהו בכל פה נשוק (ר"י חריזי, תחכמוני כז). ולא כשירי בן ברוך בפי הלבבות נשוקים ולא כשירי ר' אדונים ביד החן חבוקים (שם לה). — ובהשאלה: איזהו עיקל כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נושקות[1]) זו לזו (בכור' ז ו). בשעת פטירתו (של ר"א) נשק שתי אצבעותיו[2]) זו בזו

[1]) כך במשנה שבמשנ', וכך במדב"מ. ובמשנ' שבש"ס נוקשות.

[2]) בגמ' (סנה' סח.): נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו.

ואמר אוי לי על שני ספרי תורות אלו (כלה רבתי ו). (כתוב) סכותה לראשי ביום נשק ביום שהקיץ נושק את החורף (ר' יוסי בר' בון, ירוש' יבמ' טו ב). ביום ששני עולמות נושקין זה את זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (שם). — ובסהמ"א: אבר נושק במקום תשמיש (רש"י, יבמ' כה:). כיפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו (הוא, מו"ק כה:). אמר מהר"י סגל שאביו למדהו בינקותו על הגלוסקאות הנושקות זו את זו ונתחברו הרבה יותר בעת אפייתן הבוצע מאחד מהן אל יבצע במקום שנשקה בחברתה (ספר מהרי"ל הלכי סעודה).

— פִּעֵל, נִשֵּׁק, לְנַשֵּׁק, נַשְּׁקוּ, יְנַשֵּׁק, יְנַשֶּׁק, — כמו קל בנחין הפעולה: וירץ לקראתו ויחבק לו וַיְנַשֶּׁק-לו (בראשי כט יג). ולא נטשתני לְנַשֵּׁק לבני ולבנותי (שם לא כח). וישכם לבן בבקר וַיְנַשֵּׁק לבניו ולבנותיו (שם לב א). וַיְנַשֵּׁק לכל אחיו ויבך עליהם (שם מה יה). נַשְּׁקוּ בר[1]) פן יאנף ותאבדו דרך (תהלי ב יב). — ובתו"מ: המגפף (את הע"ז) והמנשק והמכבד (לפניה) והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל (סנה' ז ו). מלמד שלא בא (עשו) לנשקו אלא לנשכו ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש (מד"ר בראשי עח). היתה בת פרעה מנשקת ומחבקת ומחבבת אותו כאלו הוא בנה וכו' והיה פרעה מנשקו ומחבקו והוא נוטל כתרו של פרעה ומשימו על ראשו (שם, שמות א). לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (ר' אבנו, שם ויקרי יד). אם עסקת בדברי תורה וכו' סוף שהכל מנשקין לך על פיך (שם שה"ש יסקני). מעשה בשני אחים שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו (ר' פנחס, שם שה"ש, מי יתנך). למלך שהיה יוצא מפלטין שלו בכעס משהיה יוצא היה הוזר ומגפף ומנשק בכותלי פלטין ובעמודי פלטין ובוכה ואומר הוי שלום וכו' כך משהיתה שכינה יוצאת מביהמ"ק היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי בית המקדש (ר' אחא, שם איכי, פתיח'). אמרה לו אמו בחיי ראשך קיסר תנה את בני ואחבקהו ואנשקהו וכו' נפלה אמו עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו וכו' עד שהיתה מנשקתו

[1]) [עי' ערך ב. בר בהערה ובמפרשים הקדמונים והחדשים. ואולי זה בהשאלה: אהבו, חמדו.]

ומחבקתו גזר עליו והרגוהו עליה (שם, על אלה). ובכל מדינה ומדינה שהיו מגיעי' כתביו של מלך היו מחבקים ומנשקים אותם ועומדים על רגליהם ופורעים ראשיהם וקורין אותם באימה (שם, אסת' א, ויהי בימי). ויקם המלך בבהלה מכסאו וירץ אל אסתר ויחבקה וינשקה וישלך זרועו על צוארה (שם, ויהי ביום השלשי).

—פעי', *נֻשַּׁק, מְנֻשָּׁק,—שנשקוהו: הנשיקה היא פגישת שפתי המנשק והמנושק (ר״י א״ת, השרשים לריב״ג, נשק).

—התפ', *הִתְנַשֵּׁק: אם עמלת בתורה בעולם הזה סוף להיות שפתותיך מתנשקות לעתיד לבוא (אדר״נ, נוסחי' ב יג).

—הפעי', מַשִּׁיקוֹת,— הִשִּׁיקוּ זה לזה, נגעו נגיעה קרובה זה לזה, גם דברים לא בע״ח: וקול כנפי החיות מַשִּׁיקוֹת אשה אל אחותה (יחזק' ג יג). — ומצוי הרבה בתו״מ, בפרט בענין חבור שני נוזלים: מקל שהיא מלאה משקין טמאין כיון שהשיקה למקוה טהורה (ר' יהושע, טהר' ח ט). שתי מטהרות זו על גבי זו נוטל את הפקק מבינתיים ומשיקן ומחזיר את הפקק למקומו (תוספת' עירובי' יא ט). אין מטבילין את המים ביו״ט ואין משיקין את המים בכלי אבן לטהרן בשבת דברי ר' וחכמים אומרים מטבילין את המים ביום טוב ומשיקין את המים בכלי אבן לטהרן אבל לא להטבילן (שם יו״ט ב ט). עריבה שהיא מלאה כלים והשיקה למקוה (שם מקוא' ה ב). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון וכו' כיצד מביא סלון של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו אפילו כשערה דיו (מקוא' ו ח). מי החג שנטמאו השיקן ואח״כ הקדישן טהורין הקדישן ואח״כ השיקן טמאין (ר' הושעיא, פסח' לד:). התמד עד שלא החמיץ משיקו במים משהחמיץ אין משיקו במים (חול' כו.). כאדם שהוא משיק שני גבין זה על זה והוא מדביקן (מד״ר שה״ש, ישקני). — והִשִּׁיק את פיו, הדביק את שפתיו זו בזו, שתק: יש דברים שמשיקין עליהן את הפה (ר' לוי, ירוש' ע״ז ב ח).—ובסהמ״א: וקול החרבות משיקות קולם כי ידבקו חרב אל חרב (יוסיפון תקה). משיק השמש באותו מקום (רש״י, סוט' כו:). השיק שפתותיך זו לזו (בלשון הגר״א, תוספת' פרה י ב).

ב. נשק, ממנו ב.נָשַׁק, נֶשֶׁק.

ב. נָשַׁק, נשקי, — נָשַׁק קֶשֶׁת, הזדיין בה sich rüsten; s'armer; to be equipped (arms): והמה בגבורים עזרי המלחמה נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי״א יב א-ב). ועמו נשקי קשת ומגן מאתים אלף (דהי״ב יז יז). בני אפרים נשקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט).

— פעי', *מְנֻשָּׁק, מְנֻשֶּׁקֶת, מְנֻשָּׁקוֹת, — מזוין, ובהשאלה: אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנושקות[1] סוף שהכל מנשקין לך על פיך (מד״ר שה״ש, ישקני). — ובסהמ״א: גיבור בתורה איתן בחכמה חלוץ צבא בחוקותיה נושק קשת רומח במדותיה (אגרי' לרב יעקב רא״ש כלה, כ״י גנזי' קהיר, בהעתקי' א. שפירא). — ופָעוּל, *נָשׁוּק, חמוש מזוין בנשק: זהיר כבר נשוק הלא תצא לשוק (ר' יסי' בן מרדכי, איש חסיד, זמירות למוצ״ש). נפלאות מעללי צעיר ימים אחל אספרה לקראת ענק נשוק ערך רועה רך ונער לא במגן וקשת לא בחנית ורמח כי אם בשם אלהי צבאות ורוחו כי חזקה (שלום הכהן, ניר דוד ג).

נֶשֶׁק, ס״ז, נֶשֶׁק, נִשְׁקָ, — כלי זין Waffen; armes; weapons: והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות ונשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה (מ״א י כה). ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק (מ״ב י ב). ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעי' כב ח). ויצא ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה וכו' ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים כי בנשק יבערו אש (יחזק' לט ט-י). יי' אלהים עז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק (תהל' קמ ח). יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה (איוב כ כד). יחפרו בעמק וישיש (הסוס) בכח יצא לקראת נשק (שם לט כא). — ובתו״מ: ביום נשק זה נשקו של גוג (ירוש' יבמ' טו א). — ומ״ר נְשָׁקִים: החשקים מחשבים וכלי הנשקים שקים הפנינים צנונים והששנים קמשונים (ר״י הפניני, בחינת עולם ז). יתהלל בגבורתו וצדיק באמונתו נצב ימינו יתעל בשריונו לא יברח מנשקים לא השיב ידו מפני פחת אחד מיוחד (ספר בר ששת, תשובי' שס״ז). — ועי' מלחמה, השייכים.

ב. נֶשֶׁק, ס״ז — כמו נְשִׁיקָה: ובקומו הארור מן המטה שמע שנשקה נשק כל כך חזק ששמע מבחוץ (רמד״ס, אה״ע טו״ח קסא).

---

[1] [כך פרש מ״כ: לשון נשק, כלו' ששפתותיו מזוינות לדבר בדברי תורה. אולם עץ יוסף מפרש שנושקות שפה לשפה בשעה שתדבר בד״ת.]

נשר[1]), ממנו א. נֶשֶׁר.

א. נֶשֶׁר, ש"ז, מ"ר נְשָׁרִים, סמי' נִשְׁרֵי, — עוף דֹרֵס, חזק ומהיר המעוף ומגביה עוף Adler; aigle; eagle[2]): את הַנֶּשֶׁר ואת הפרס ואת העזניה (ויקרי יא יג). ופני נֶשֶׁר לארבעתן (יחזקי א י). אם על פיך יגביה נָשֶׁר וכי ירום קנו (איוב לט כז). כי עשה יעשה לו כנפים כַּנֶּשֶׁר ועיף[3]) השמים (משלי כג ה). דרך הַנֶּשֶׁר בשמים (שם ל יט). כְּנֶשֶׁר יטוש אלי אכל (איוב ט כו). — בעל קרחה: קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כַּנֶּשֶׁר (מיכי א יו). — דאה כַּנֶּשֶׁר, מהר לבא: ישא יי' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הַנָּשֶׁר (דברי כח מט). הנה כַּנֶּשֶׁר ידאה יפרש כנפיו אל מואב (ירמי' מח מ). הנה כַּנֶּשֶׁר יעלה וידאה ויפרש כנפיו על בצרה (שם מט כב). — נשאהו על כנפי נשרים, משל לגבה המעוף וכח השמירה: ואשא אתכם על כנפי נְשָׁרִים ואביא אתכם אלי (שמות יט ד). כְּנֶשֶׁר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברי לב יא). — קַל מִנֶּשֶׁר, מהיר מאד בהליכתו, במרוצתו: שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מִנְּשָׁרִים קלו מאריות גברו (ש"ב א כג). קלו מִנְּשָׁרִים סוסיו (ירמי' ד יג). קלים היו רדפינו מִנִּשְׁרֵי שמים (איכי ד יט). ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כְּנֶשֶׁר חש לאכול (חבקי א ח). — הגביה כַּנֶּשֶׁר קנו, התבצר במקום גבוה: כי תגביה כַּנֶּשֶׁר קנך משם אורידך נאם יי' (ירמי' מט טז). אם תגביה כַּנֶּשֶׁר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יי' (עובדי א ד). — ומשל לכח ועז בכלל: חוד חידה ומשל משל אל בית ישראל ואמרת וכו' הַנֶּשֶׁר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה אשר לו הרקמה בא אל הלבנון וכו' ויהי נֶשֶׁר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה וכו' הלא ידעתם מה אלה הנה בא מלך בבל ירושלם וכו' (יחזקי יז ג-יג). — ומשל להחלפת כח והתחדשות הנעורים: וקוי יי' יחליפו כח יעלו אבר כַּנְּשָׁרִים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישעי' מ לא). תתחדש כַּנֶּשֶׁר נעוריכי (תהלי' קג ה). — בני נֶשֶׁר, הגוזלים: עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נָשֶׁר (משלי ל יז). — ובתו"מ: הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבות ה כ). מה נשתנה נשר זה מכל העופות כלם שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ (מכי' יתרו, בחדש ב). נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא [מטרף על] בניו בכנפיו בין אילן לחבירו וכו' כדי שיעירו בניו (ספרי, דברי שיד). הנשר מפורש אין לו זפק ואין אצבע יתירה ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל (ספרא, שמיני ג ה). עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו' יבוא נשר שהוא רחמן ויאכלנה (רשב"י, ירוש' פאה א א). מלך שבחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נשר ואדם מתגאה עליהן (חגי' יג:). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור וכו' אימת סממית על העקרב אימת סנונית על הנשר (שבת עז:). יעלה זו אכזרית על בניה בשעה שכורעת ללדת עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות ואני מזמן לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניה (ב"ב עז:). אותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו וכו' צדיקים מה הן עושין הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על המים (סנהי' צב:). נשר גדול היה לו לשלמה והיה רוכב עליו והולך לתדמור במדבר ובא בו ביום אחד (ר' שמואל בר"י, מד"ר קהלי, כי מי יאכל). — ובמליצה, בנוי לחיל הרומאים: שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר (סנהי' יב.). — ואמר המשורר: לרדוף העושר קלו נשריו וישכח המות והוא אחריו (רשב"ג, כתר מלכות). אבל משפט הזמן יאכיל נשריו בשר רמה וצופו אל זבוביו וכל עבד מקום אדון ירימו על כסא וישפיל כל נדביו (משה דרעי, היחמוס הזמן, לקו"ק סג). — ואמר המליץ: דע כי הצפרים לא ישובו בארצנו נשרים וההבדל בין הכסף והמבדיל נקל להבדיל (ר"י חריזי, איתיאל ו). — ב) *אחת מצורות המזלות: צורת הפרס והוא הנשר המעופף ובערבי אלנסר אלטאר וכו' הנשר הנופל והוא אלנסר אלואקע (ראב"ח הנשיא, חשבון מהלך הכוכבים). הנשר המעופף וכוכביו ט' (ראב"ע, ראשי' חכמה). ותשקיף ותופיע על מסלות הרקיע

---

[1]) [גם בערב' נשר a) וכן בארמ' נשרא, ובאשור' נַשְׁרוּ.]

[2]) [וגם ביחוד העוף הדורס gyps fulvus; Geier; vautour; vulture, שהוא קרח בראשו, עי' מיכ' א יו. ועי' Tristram, Natur. Hist. Bible, 5th ed. 172 ff.]

[3]) [כך הכתיב והקרי יעוף.]

---

a) نسر

וכי נכספה נפשך להבין שביליו ולמנות חייליו ומוצאם ומובאם וסדור צבאם ועקרבו ושורו ודליו ואריו ו נ ש ר ו וחקו בארץ ומשטרו וגבהו ורומו (רמב"ס, אגרי לר"י עקנין). עוד ה נ ש ר המעופף צורה אחת ו נ ש ר עומד על הסהר (תרגוס אלפרגוי, יעקב אנטולי, Rivisto degli Studi, Orientali, vol. III. 241). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן הדוב הקטן הדוב הגדול וכו' ה נ ש ר הנופל התרנגולת וכו' ה נ ש ר המעופף דג הים (דוד גנז, נחמד ונעים שס). שכוכב אחד יש ששמו כוכב נ ש ר וגם במגלת רות אשר הורגלנו היום בקריאתה יש רמז לזה (ר"י מוסקאטו, נפולת יהודה יג). ה נ ש ר נדמה כאלו יעוף בשמים בתוכו נאסף צ"ת כוכבים (יאוועל, למודי הטבע אאא.). — °עֵץ נֶשֶׁר, שם אילן גדל בהודו, עצו טוב הריח ומשתמשים בו גם לרפואה: עץ ה נ ש ר שחוק להריח גם לחזק את האצטומכא ויקר הוא כזהב (ר"ם זכלוק, שבילי עולס ג, הודו). עצי נ ש ר הנותן ריח ניחוח ושאר פירות הודו יגדלו בזיאם לרוב (שס).

ב. נשר, ממנו ב. נֶשֶׁר, נָשַׁר, מַשּׁוֹר.

ב. נֶשֶׁר[1]) ש"ז, כָּרוֹז, מי שמכריז דבר בשופר בפיו להודיעו בקהל, Herold; héraut; herald: אל חכך שופר כַּנֶּשֶׁר[2]) על בית יי' יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הושע ח א).

---

[1]) משק' מֶלֶךְ, עֶבֶד, ועי' הערה לקמן.

[2]) כך בנוסחה המסורה הכתיב והנקוד. והנה אין ספק בדבר כי בנסחת השבעי' כבר היתה מלה זו כהויתה, הואיל והם תרגמו ἀετός שהוא השם היוני להעוף המפרסם. ומעדותו של הירונ' אנו ראים כי גם בנסחתו של עקילס היתה מלה זו כתובה, אמר וז"ל: interpretati sumus in gutture tuo sit tula... Aq. et Sym. et Theod. similiter transtulerunt וכן ת"י: כנישריא. אבל מה כונת הדברים כנשר על בית יי'? כבר נתלבטו בזה כל המפרש' הקדמונ' והחדש' ולא מצאו דבר מניח הדעת. רבם ראים בהמלה נ ש ר רמז על האויב. כך ת"י: הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי', ע"כ. וכך רש"י: עופו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר, ע"כ. וכעין זה שאר המפרשים, וגם מהחדשים מי שמקים הנסחה המסורה. אבל המליצה קשה מאד, כי לפי פרוש זה העקר, הפעל יעלה או ידאה וכדומ', חסר מן הספר. וכמו"כ אי אפשר לאמר כי הדמיון כנשר מסב להשופר, כי מה דמיון יש בין תקיעת שופר והעוף נשר? ובהיות שגם תחלת הפסוק, אל חכך שופר, קשה, לא ישימו את השופר להחך אלא להפה, לכן החליטו רב החדשים כי חצי הראשון של הפסוק כלו משבש והגיהו הגהות מתחלפות (בארץ מצרים ילחכו עפר באשור מעל בית יי', הרם קול בלח כשופר על בית יי', אל תחשך כשופר הרם קולך על בית יי') והצד השוה שבהן הוא שכלם מוחקים את השם נֶשֶׁר מהכתוב. אבל, כבר נאמר בתחלת הערה זו, כי על מציאות השם נשר בכתוב זה מעיד גם תרגום השבע' ועל המלה שופר, אעפ"י שמתרגום השבע' שבמקום הכתוב בו חֵיק, נראה שהם קראו עפר, מעידים תרגומיהם של עקילס וסומכוס ותאודוטיון, כמו שנזכר בתחלת הערה זו בשם הירונ'. ולא עוד אלא שלהשם עפר אין שום מקום בכתוב זה, אם לא נחדש במקומו כתוב אחר לגמרה, כמעשה המגיהים החדשים, ולכן רגלים לדבר כי שתי אלה המלים, שופר ונשר, הן מעצם נסחת הכתוב כמו שיצאה מפי הושע. ובהיות שבאמת אי אפשר למצא שום דמיון בין תקיעת שופר להעוף נֶשֶׁר, על כרחנו אנו צריכים להחליט כי בהמלה נשר שבכתוב זה לא היתה כלל כונה להעוף נֶשֶׁר אלא לאיזה דבר אחר שאפשר לדמות לו תקיעת שופר. והנה בערב' שימש הפעל נשר[a]), מלבד שמושו כמו בעבר', בענין נשירת עין במשור ובענין נשירת עלים וכדומ', עוד במשמ' פרסום דבר להעם, אמר אלג'והרי וז"ל: ונשרת אלח'בר אתשרה ואנשכה אד'א אד'עתא וכו' ואנתשר אלח'בר אד'אד'אע, ע"כ. ובעבר': נשרת החדוש אם הודיעהו ופרסמו ברבים ואנתשר החדוש, אם נתפרסם. ומזה השם בערב' מנשור[b]), הוא כ ר ו ז מהשולטן וכדומ' להעם, Manifest בלע"ז. פעולה זו של הכרזה ופרסום דבר ברבים היא היותר נאותה בדברי הנביא כאן לפי הענין. ורגלים לדבר כי המלה נשר כאן היא שם להאיש שהוא מכריז ומפרסם דבר ברבים, וכמו שהוא המנהג בכל העמים מעולם פעולה זו נעשית בתקיעת שופר בפה המכריז, וזהו המכון בכתיב זה בשתי המלים שופר כ נשר, כלו' כמו המכריז, הכרוז. ואפשר שהקריאה האמתית של השם הזה הוא נָשָׁר במשק' רַכָּב וכדומ', רק מפני שהמנקדים ראו בו את השם של העוף נקדוהו נֶשֶׁר. ואפשר שגם הכרוז הזה נקרא נֶשֶׁר, ע"ם מֶלֶךְ, עֶבֶד וביוצא בהם. אבל, עוד נשאר הדחק בתחלת הכתיב אל חכך, שאפי' אם נניח שאפשר להשתמש בהשם חך כאן במקום פה, עכ"פ חסר פעל שים או כיוצא בו. ועל כרחנו צריך להניח כי שתי המלים אל חכך הן שבוש מאיזו מלה אחרת שהיתה כתובה בתחלת כתוב זה. ורגלים לדבר שהתחיל הכתוב בפעל בענין פרסום והודעה בקהל, ובהיות שמהתרגום הסורי, שתרגם איך קרנא נראה כי קרא כשופר, אפשר

---

a) نشر b) منشور

ג.*נֶשֶׁר[1], ש"ז, מ"ר נְשָׁרִים, — מה שֶּׁנָּשַׁר מהאילן, עלים או פֵּרות: פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר (סוכ' א ג). מתירין גמויות של הקדש ואוכלין נשרים בשבת ונותנין פיאה לירק (תוספת' פסח' ב [ג] יט). היו פותחין גינותיהם ופרדסותיהם לעניים שהיו בשני בצרות והיו עניי ישראל אוכלין נשרים בשבת (שם כא). ופורצין פרצות בגנותיהן ובפרדסותיהן להאכיל נשר לעניים בשני בצורת בשבתות וימים טובים (פסח' נו.). נשרין ספק מהיום נשרו ספק מאתמול נשרו (ירוש' ביצ' א א).

ב.*נשר[2]), ממנו *נָשַׁר, *נְשִׁירָה, ג.*נֶשֶׁר, *חֲשָׁרָה.

*נָשַׁר, פ"ע,—נָשְׁרוּ העלים או הפרות מן העץ, נתקו מעל העץ ונפלו: נשרו (הפרות) ואחר כך הפרישן איני חייב משום פאה (תוספת' פאה ב יג). לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שביעי' ז ה). עלי קנים ועלי גפנים עד שישורו[3]) מאביהן (שם טו). אף לא ירקות (זורעין תחת האשרה) בימות הגשמים מפני שהנמיה נושרת עליהן והווה להן לזבל (ר' יוסי, ע"ז ג ח). ערבה גזולה ויבשה וכו' כמושה ושנשרו מקצת עליה (סוכ' ג ג). פירות הנושרין וכו' (מן האילן בשבת אסורים) גזרה שמא יעלה ויתלוש (אביי, ביצ' ג:). עצים שנשרו מן הדקל בשבת אסור להסיקן ביו"ט (ר' יוחנן, ביצ' ד:). בשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרין (ר' הושעיא, יומ' כא:). זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ריב"ל, מנח' נג:). ראה נובלות שנשרו אומר ברוך דיין האמת (ירוש' ברכ' ו ג). נשרין ספק מהיום נשרו ספק מאתמל נשרו (שם ביצ' א א).—והתבואהו הענבים בשעת הקציר והבציר: איזהו לקט הנושר בשעת קצירה ובשעת תלישה ר' יוסי אומר אין לקט אלא נושר בשעת הקצירה לבד (תוספת' פאה ב יד; ומשנה שם ד י). איזהו פרט הנושר בשעת הבצירה (פאה ז ג). — והשערות, נמרטו ונפלו: היו בו שתי שערות תלש אחת ונשרה אחת וכו' היו שלש תלש אחת ונשרו שתים (תוספת' נגעי' ג ג). שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון ואחר כך שחטו (בכורו' ג ד). סבי שמש זוגדם והצירן ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (שם ז ג). והיתה לאה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה (רב, ב"ב קכג.). מעשה באשה אחת שכנתו של ר"ג שמת בנה והיתה בוכה עליו בלילה שמע ר"ג קולה ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו (סנה' קד:). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן וכו' ומרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו והיו קורין אותו מרוטה (ר' אבא, מד"ר שמות כד). מעשה במרים בתו של נקדימון שהיתה שומרת יבם וכו' וכשבא הרעב נשר שערה מן הרעב (פסיק' רבתי כט-ל).—והדמעות, נגלו מעיניו: והיו הם יושבים ואוכלים ושותין והוא היה עומד ומשקה עליהן והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסיהן (רב, גיטי נח.). שבשעה שעקד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח בכו מלאכי השרת וכו' ונשרו דמעות מעיניהם לתוך עיניו (מד"ר בראש' סה). בשעה שנכנסו שונאים לביהמ"ק תפשו את הבחורים וכפתו ידיהן לאחוריהן והיו בוכין והיו הדמעות יורדות על לחייהן ולא היו יכולין לקנחן ונושרות על לחייהם כצרבת (שם איכ', ודמעתה) — והשִׁנַּיִם: חמקנת בדבר שהאור שולטת בו שיניו התחתונות נושרות (שבת פב.). שני כפירים נתעו אלו גבוריו של יוסף שכיון שבעס יהודה נשרו שיניהם של כולם (ר' יוחנן, מד"ר בראש' לג).—והצפרנים: וכן מצינו בסוטה שבמדה שמדדה בה מדדו לה וכו' היא הראתה לו באצבע לפיכך ציפורניה נושרות (סוט' ט.).—והבתולים: משפחה אחת היתה בירושלים שהיו פסיעותיהן גסות והיו בתולותיהן נושרות עשו להן כבלים והטילו שלשלת ביניהן שלא יהיו פסיעותיהן גסות ולא היו בתולותיהן נושרות (ר' יוחנן, שבת סג:).—ואבנים, מסמרים, וכיוצא בהם: בית המוסגר

שהכף הסופית של חכך נשתרבבה מתחלת המלה כשופר. ואולי הלמד של אל נפרדה מן המלה שלאחריה, שחיהה לחך. ואולי זה היה פעל מיוחד ששמש, אולי בלשון אפרים בענין פרסום והכרזה, שאין למושג זה פעל אחר מיוחד באוצר המלים של המקרא.

[1]) כך הנקוד במשנ' מנקד' דפוס ליוורנ', וכך נקד יסטרוב. בקטע כ"י משנ' מנק' ביה"ס שכטר נֵשֵׁר (בכ"י זה אין סגול). לוי ואחריו קוהוט נקדו נָשָׁר.

[2]) בערב' נת'ר a). בארמ' וסור' נתר, וקרוב לו בעברית נשל.

[3]) במדב"מ שישרו.

---

a) نثر

שנשרו ממנו אבנים (תוספת' נגע' ו יב). נשרו רב מסמרותיו (של הסנדל) ונשתיירו בו ארבע וחמש (שם שבת ז [ה] ח). אבנים שנשרו מן המרקוליס (ע"ז נ.). — ובבגדים, כלים, וכדומ': מי שנשרו[1] כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש (שבת כב ז). כלי נצרים וכו' אעפ"י שנשרו שפתותיהן (כלים כ ב). אין נותנין את המוכין לא לתוך הכר ולא לתוך הכסת ביו"ט וכו' נשרו מחזירין אותן (שבה מח.). אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו (חגי' טו:). קנקנים של עכו"ם שהחזירן לכבשן האש כיון שנשרה זיפתן מהן מותרין (ר' יוחנן, ע"ז לג:).—ובסהמ"א: ויש מי שאומר עיכבן המטר הנושר מן השמים (ר"ח, סנה' יב.).— וסמן בחלום, חטם שנשר, לחיים שנשרו: שאל בן אחותו של ר ישמעאל את ר' ישמעאל ראיתי (בחלום) שני לחיי שנשרו אמר שני גדולי רומי יעצו עליך רעה ומתו (ברכ' נו:). א"ל בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי שנשר א"ל חרון אף נסתלק ממך (שם).

—הפעי, *השיר, משיר, משרת, — הפיל, השליך מעליו: איזוב אימתי כשר להזות בו משישיר את ניצו (תוספתי פרה יב ח). יורה שמשיר הפירות ושוטף הזרעים ואת הגרנות (ספרי דברי מג). הנח תבואה בקשה תלתן בעמיר תמרים במכבדות יכול אפילו השירה אותן הרוח תלמוד לומר אותן הפרישם ואחר כך השירה אותן הרוח כשם שזכו בהם כך זכו בעיציהם (ספרא, קדושי א ג). המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין וכו' להשיר ממנו משקין (מכשי' א ב). אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא וטוענו באבנים (שבת סז.). יש לו (סנפיר וקשקשת) עכשיו ועתיד להשירן בשעה שעולה מן המים (חולי סו.). פרצה דחוקה מותר ליכנס בה בשבת ואע"פ שמשיר צרורות (שמואל, נדה סד:). פירצה דחוקה נכנסים

[1]) כך הנקוד במשנ' מנקד' רגילות, וכך פרש"י כאן: שנפלו למים בשבת, ע"כ. ובקצת משנ' מנקד (עי' שטרק) שנשרו, נ חרוקה, והוא נפע' מן שרה, וכך הרמב"ם בפרושו להמשנ': נשרו מגזירת משרה ושורין, ע"כ. אבל כבר השיגו התוספו' ע"ז והוכיחו שהנון היא שרשית ממה שאמרו בגמ' ביצ' לה: מאן דתני מנשירין (במקום משילין שבנסחת המשנ': משילין פירות דרך ארובה) לא משתבש דתנן מי שנשרו כליו במים וכו' אי נמי מהא דתנן איזהו לקט הנושר בשעת קצירה.

בה בשבת אפילו משרת צרורות (הוא, ירוש' ברכ' ב ו). מעשה באשה אחת שהיתה משרת כמין שערות אדומות ובא מעשה לפני חכמים ושלחו וקראו לרופאין ואמרו להן שומא יש לה מבפנים (ירוש' נדה ג ב). שכשבנה שלמה ביהמ"ק צר בו כל מיני אילנות בשעה שאילנות שבשדה עושים פירות אלו שבבית עושים פירות והיו משירים פירותם ומלקטין אותם ומניחין אותן לבדק הבית (מד"ר שה"ש, עמודיו). — והשיר את השער: לא יחוף הנזיר את ראשו באדמה מפני שמשרת את השער (ר' ישמעאל, נזיר ו ג). אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר (ר' יהודה, מו"ק ט:). מפני מה אמרו מראה של מתכת אסורה מפני שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלין (רבה בר אבוה, שבת קמט.). —ובסהמ"א: העביר על ראשו סם שמשיר את השער והשיר את השער אינו לוקה (רמב"ם, נזירות ה יב).

—פעי, נשר, מנשר,—א) נשר אבר מן הגוף, קרע אותו, נתקו ממקום חבורו: ואיזהו עיקור שאין בה טריפה המנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה (ע"ז יא.). מלך שמת עוקרין סוס שהיה רוכב עליו ועגלה שהיתה מושכת בקרון שהיה יושב בו מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה מקום שאין עושה אותה טרפה (רמב"ם, אבל יד כה).—ונשר בשערו, תלש אותן: כנזיר הזה שמנשרים בשערו ואומרים לו למה שערו של זה גדול [והוא אומר להם] שהוא נזיר (פסיק' רבתי לא). ובהשאלה, *נשר את הטמאה וכדומ': טהרה תזרוק ותחשר טמאה תשליך ותנשר (רסב"י הבבלי, לך ה' אלדק ג, סליח' מנח' יוה"כ). — ב) בהשאלה, *נשר את פלוני: (כתוב) ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר וגו' נבול תבול ר' יהושע אומר יחללו[1]) אותך וינשרו אותך (מכי' יתרו, עמלק ב).

נשת[2]), ממנו נשת.

נשת[3]), פ"ע, נשתה, נשתה,—א) נשתה לשונו בצמא, וכדומ', יבשה ונחלשה שאינה יכולה לנוע, vertrocknen

[1]) כך בכ"י, והגיה בעל אות אמת ילאו, לפי נוסח' הילקוט.

[2]) רק בעבר', אולי כמו תשש. קבעו שרש זה ריב"ג ורד"ק. אך מנחם עשהו שת, וחברו עם בשתי (קהל' י יז). רש"י משרש נשה, גיד הנשה, מלשון קפיצה, ונשתו מלשון השאת והשבר.

[3]) עי' הערה להשרש.

העניים והאביונים מבקשים :dessécher; to be parched. מים ואין לשונם בצמא נשתה[1]) אני יי' אענם אלהי ישראל לא אעזבם אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישעי' מא יז-יח).—ב) נשת כחו, נחלש, רפה, :erlahmen; se débiliter; to be enfeebled; חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדת נשתה[2]) גבורתם היו לנשים (ירמי' נא ל).—ואמר המליץ: היגון והאנחה שוברים כחו הצרות והמצוקות נ ו ש ת ו ת גבורתו (רסע"ג, בקשה, יי' שפתי). יהודי בן ששת אשר הכמתו שת לכל לשון נ ש ת כמו מים זרים (תשוי תלמידי דונש, אח מי הרפת). ישב בראש צחיחו וי נ ש ת לשונו מציחו ירד לארץ נצחו והצרעת תורת במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר ה כג:).

—נפע', נִשַּׁת, נִשְּׁתוּ,—נשתו מים מים, נהר וכדומ', נעלמו, כלו', נתיבשו: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש ישעי' יט ה).

—הפע', *הנשת, הונשת, — הנשת גרונו, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד, נחר: גרוני הו נ ש ת קרוא ארוכה קוה נחת והנה פרוכה (ר' קלוני' בן יהודה, אזכרה תחנונים, יול' יוה"כ).

***נֶשֶׁת**, ש"נ, מ"ר, נְשָׁתוֹת, — כמו עֶשֶׁת, חתיכת ברזל פחות או יותר עבה וארוכה: אפילו (יש בתוך הדירה) נ ש ת ו ת[3]) אפילו טבלא (ר' נא בר חנינא, ירוש' עירוב' ח ד).

נִשְׁתְּוָן[4]), ש"ז,—א) מכתב, אגרת, Brief; épître, lettre; :letter וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם ארמית (עזרי ד ז). וזה פרשגן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר (שם ז יא). הן ה נ ש ת ו ו ן הזה יוודע לאחותך כי זה כמה שמעתי עליך טובות גדולות ונפלאות (ר' הלל מוירונא, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה יח.). — ואמר הפיטן: צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאוף עיניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו סגל לאבד חרת ב נ ש ת ו נ י ו (ר' משולם, במחי ומספר, סלים' לתענ' אסתר).—ב) *ש"נ,—מדת הנשתון, תבונת אדם חסיד, שהשבח והגנות, הכבוד והקלון שוים בעיניו; :gleichgültig; indifférent. והנה לא חשתי בזה כלל כי כבר הגעתי ת"ל למדת ה נ ש ת ו ו ן שזכר בעל חובות הלבבות[1]) (הקד' שו"ת חות יאיר). וכבר השמיענו הרב החסיר בחובות הלבבות שתכלית מדת הענוה הוא להגיע למדת ה נ ש ת ו ו ן (לסורן שמיר, סי' ג מג). שישוה בעיניו הכבוד והקלון זהו מדת ה נ ש ת ו ו ן (ר' אליעזר פאפו, פלא יועץ כה). קנה בנפשו מדת ה נ ש ת ו ו ן עד שלא הקפיד כלל (שם כט). שאם לא הגעתי למדת ה נ ש ת ו ו ן לפחות ודוממתי (שם). מעולם לא הגעתי למדת ה נ ש ת ו ו ן כאשר הגענו הזמן הזה בהתוכחנו עמך (רי"מ הזן, ספ' אחרית הנחלה כח).

נשא[2])׳ ממנו נשא, נשואה, נשיא, משא, משאה, משאת, שיא, שיאון, א.שאת, ב.שאת, נשיאות:

נָשָׂא, פ"י, וגם פ"ע, נשאך, נשאו, נשאה, נשאתני, נשאת, נשאתני, נשאתים, נשאתי, נשאו, נשאו, נשוא, נשוי, נשאום, נשאתם, נשא, נשאים, נשאי, נושאי, נשאת, נשאת, נשאות,-את, נשוי, נשוא, נשא, נשאים, נשאתיכם, נשא, נשוא, נשא, שוא, מנשוא, שאת, לשאת, שאתי, שאתו, נשאי, שא, נשא, שאהו, שאי, שאו, שאוני, אשא, אשאנו, תשא, תשאי, ישא, ישאך, ישאהו, ישאה, ישאנה, ישאני, ישאם, תשא, תשאני, תשאהו, תשאם, נשא, תשאו, תשאו, תשאינה, תשאון, ישאו, ישאו, ישאהו, ישאום, ישאוני, ישאונך, ישאהו, תשאנה, תשנה,—נשא דבר, א) הרים דבר או פלוני ממקומו למעלה, או להוליכו למקום אחר, :aufheben; lever; lift up, וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ (בראש' ז יז). קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו (בראש' כא יח; גם לא יז;

---

[1]) אמר ריב"ג: שדה אלתא מנאג'ל אלוקפ וכת'ירא מא ישדדונ פי אלוקפ. ובעבר' דגשות התיו מפני ההפסקה כי הרבה פעמים הם מדגישין בהפסק, ע"ב. וכן רד"ק. והדגשות מפני ההפסק לתפארת, ורש"י אמר שהוא במקום ונששתו, עי"ש.

[2]) השכע' נסחה אחרת כלה. ת"י אתכרת, נשברה ופרש ריב"ג: ומעני הד'א אללע'ה בטלאנ אלשי וד'האבה ע"ב. וכן רד"ק: הפסק הדבר ואבדו.

[3]) [בגמ' בבלי (שם פו.). עששית וברש"י שם ע ש ש י ו ת.]

[4]) [גזר' אותו מהפעל הפרסי נושתן-כתב.]

---

[1]) [וכבר אמרו על אחד מן החסידים שאמר לחברו, הנשתוית? אמר לו באיזה ענין, אמר לו נשתוה בעיניך השבח והגנות? אמר לו, לא, אמר לו אם כן עדיין לא הגעת וכו' אל המדרגה הזאת. (חו"ה, שער יחוד המעשה).]

[2]) [וכן בכנע', ובאשו' נשוא, במשמ' הגבהה והבאה. וכן בארמ'. בערב' נשא a) במשמ' התרומם.]

a) نشأ

מג כו). וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות (שם מג לד). שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם (יהוש' ד ג). ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו (שפט' ט מח). בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס (ש"ב ד ד). ויעזבו שם את עצביהם וישאם[1] דוד ואנשיו (שם ה כא). וישא הנביא את נבלת איש האלהים וינחהו אל החמור (מ"א יג כט). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם וכו' ויאמר אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי (מ"ב ט כד-כה). ויאמר אליהם שאוני והטילני אל הים (יונ' א יב). מפני זעמך וקצפך כי נשאתני ותשליכני (תהל' קב יא). כוס ישועות אשא ובשם יי' אקרא (שם קטז יג). תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני תשאני אל רוח תרכיבני (איוב ל כא-כב). אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה כי לא ידעתי אכנה כמעט ישאני[2] עשני (שם לב כא-כב).—וחיה טרפת: רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד). אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש' ה יד).—והרוח הרים והסיע דבר ממקומו והוליכו למרחוק: הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג; גם יט). והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יב). ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוח יי' וישלכהו באחד ההרים (מ"ב ב טז). אף בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (ישע' מ כד; גם מא טז). בזעקך יצילך קבוציך

1) [וי"ת ואוקידינון, וזה ע"פ הנוסח בדהי"א יד יב: ויאמר דוד וישרפו באש. וכן כל המפרשים העברים. וכן בבלי ר"ה כב: ובע"ז מד. אמרו וישאם דוד לישנא דזרויי הוא, כמו תזרם ורוח תשאם. וכעין זה בתרגומים העתיקים, השבע' καὶ ἐλάβοσαν αὐτούς, והפש' „ושקלי אינון", והוולג' quae tulit David. וכן פרש ר"י כספי (אדני כסף, הוצ' לאקסט. I 33): כמשמעו ואין חובה שנפרש לאיזה מקום נשאם כי מובן מן הענין שלא נשאום לאוצר בית יי' רק לאשפות ולדומן או למאכלת אש והדומה לזה שיהיה לאבוד. ואולי הכונה שנשאום בתהלוכה לאות נצחון. עי' בפירושו של סגל.]

2) [רוב החדשים פרשו: יטול אותי ויוליכני, בלו' לעליה, וכן ריב"ג בשרשיו: יעקרני בוראי בקרוב. וכן כי נשאתני ותשליכני (תהל' קב יא). וראב"ע ורלב"ג פרשו ישרפני. וי"ת יסבר לי אפין=ישא פני.]

ואת כלם ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ (שם נז יג; גם סד ה). ורוח נשאתני ותבאני כשדימה אל הגולה (יחזק' יא כד; גם ג יב; ח ג; מג ה). ישאהו קדים וילך וישערהו ממקומו (איוב כז כא).—נשא חרב, מטה, להכות בם: לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ישע' ב ד). אל תירא עמי ישב ציון מאשור בשבט יככה ומטהו ישא עליך בדרך מצרים (שם י כד). — ונס וכדומ', הרים למעלה לאות: ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (שם ה כו; גם יג ב; יח ג). שאו נס ציונה העיזו אל תעמדו (ירמ' ד ו). העזו בני בנימין מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל בית הכרם שאו משאת כי רעה נשקפה מצפון (שם ו א).—וכן נשא יד לאות: כה אמר אדני יי' הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה (ישע' מט כב). — או לסמן של גבורה: קומה יי' אל נשא ידך אל תשכח עניים (תהל' י יב). — ולתפלה: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי[1] אל דביר קדשך (שם כח ב). שאו ידכם קדש וברכו את יי' (שם קלד ב). —וכמו כן נשא כפיו, לתחנה: שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכ' ב יט). כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי (תהל' סג ה). — ונשא כפיו אל דבר, מפני תשוקה להדבר ורצון להשיגו: ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחקיך (שם קיט מח). — נשא ידיו, לברך העם: וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם (ויקר' ט כב). — ובפרט נשא ידו, לשבועה: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח). אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה (במד' יד ל). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשיב נקם לצרי (דבר' לב מ מא). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם (יחזק' כ ו; גם כ כג; לו ז; מד יב; מז יד). וירגנו באהליהם לא שמעו בקול יי' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר (תהל' קו כה-כו). ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם (נחמ' ט טו).

1) וכן באשו' נַאשוּ קַאתַא-התפלל, וניש קַאתִי-תפלה. וכן בעברית משאת כפי היא תפלה: תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהל' קמא ב).

—ונשא בלבד בלי השם יד, במשמ' זו: כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לך קצין תהיה לנו וכו' ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חבש ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימני קצין (ישע' ג ו-ז).—ונשא ידו בפלוני, בפרט במלך וכדומ', פשע בו, מרד בו: ברוך יי' אלהיך אשר סגר את האנשים אשר נשאו את ידם באדני המלך (ש"ב יח כח; גם כ כא). — ונשא רגליו, להליכה: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (בראש' כט א).— ובנפים: ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (יחזק' י יז; גם יט). אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהל' קלט ח-י). — ואת עיניו, להביט מרחוק: וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (בראש' יג י; גם יד; כד סג-סד; לג א; לז כה). ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד (שמות יד י). וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). עלי ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה (דבר' ג כז; גם ד יט). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישע' מ כו; גם מט יח). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת (ירמ' ג ב). ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק' ח ה). ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה (זכרי' ב ה). אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי (תהל' קכא א). ואראה בחזון ואני הייתי על אובל אולי ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל (דני' ח ב-ג). — ובמליצה, בתקוה, בתשוקה, וכדומ', נשא עיניו אל פלוני, התאוה לו, חשק בו[1]: ויהי אחרי הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי (בראש' לט ז). והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים ולא תשאי עיניך אליהם ומצרים לא תזכרי עוד (יחזק' כג כז).—ולתקוה ויחול: אליך נשאתי את עיני הישבי בשמים (תהל' קכג א). אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי

[1]) וכן באשור' נַשׁוּ עֵינָא אַנָ-נשא עינים אל-חביט באהבה אל וכו', עי' דליטש 48. Prolegomena.

בית ישראל (יחזק' יח ו). עני ואביון הונה גזלות גזל חבל לא ישיב ואל הגלולים נשא עיניו תועבה עשה (שם יב).—ובמשמ' זו גם הנפש: ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נשא את נפשו (דבר' כד טו). חטאת עמי יאכלו (הכהנים) ואל עונם ישאו נפשו (הוש' ד ח). נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו[1]) ולא נשבע למרמה (תהל' כד ד). שמח נפש עבדך כי אליך אדני נפשי אשא (תהל' פו ד; גם קמג ח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משל' יט יח). — וכמו"כ הלב: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (איכ' ג מא). — נשאו לבו לעשות דבר, התעורר בקרבו רצון לעשות: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי' (שמות לה כא; גם כו; לו ב). — ובמשמ' התגאה: הכה הכית את אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה (מ"ב יד י). — ונשא ראשו במשמ' זו: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שפט' ח כח). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (תהל' פג ג-ד). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י טו). — ודבר לא בעל חי, במשמ' התרומם, הגביה את עצמו: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד (תהל' כד ז).—נשא את ראש פלוני, השיב אותו לגדולה[2]): בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (בראש' מ יג; גם כ). נשא אויל מרדך וכו' את ראש יהויכין מלך יהודה (מ"ב כה כז).—נשא ראש פלוני מעליו, הסיר את הראש מעל הגוף, המיתו: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותו על עץ (בראש' מ יט). — והפנים, נשא פניו למעלה להביט: ותשקף (איזבל) בעד החלון ויהוא בא בשער וכו' וישא פניו אל החלון ויאמר מי אתי (מ"ב ט לא-לב). —ונשא פניו להביט בפני זולתו מבלי בושה: ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך (ש"ב ב כב).

[1]) [לא היה לו חשק לשוא. כך הכתיב. והקרי נפשי, ובקצת ספרים נפשי כתיב וקרי, והכונה לא נשא את שמי להשבע לשוא. וכן פרשו המפרשים העברים. וי"ת גם את הכתיב בלשון שבועה: דלא אומיה על שקרא לחייבא נפשיה, וכן הפש': ולא ימא בנפשה בדגלותא.]

[2]) [וכן באשור' נַשׁוּ רֵישׁ.]

אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה כי אז תשא פניך ממום [1]) והיית מצק ולא תירא (איוב יא יד-יה). — ונשא פניו אל יי' לתפלה וכדומ': כי אז על שדי תתענג ותשא אל אלוה פניך תעתיר אליו וישמעך (איוב כב כו-כז). — ובהשאלה, נשא פניו אל פלוני, השגיח בו לטובה: ישא יי' פניו אליך וישם לך שלום (במד' ו כו). רבים אומרים מי יראנו טוב נסה [2]) עלינו אור פניך יי' (תהל' ד ז). — ובפרט נשא פני פלוני, הטה לו חסדו ורצונו, בנגוד ל-השיב פנים [3]): ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את העיר אשר דברת (בראש' יט כא; גם לב כא). עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך ואשא פניך (ש"א כה לה). פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו (איכ' ד יו). ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה וכו' ויעשו כאשר דבר אליהם יי' וישא יי' את פני איוב (איוב מב ח-ט). — ונשא פני פלוני במשפט וכדומ', הטה הכף לטובתו שלא כדין (כמו הכר פנים): לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר' יט יה). האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד עשה משפט יתום ואלמנה (דבר' י יז-יח). אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה (מלא' ב ט). עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה (תהל' פב ב). כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לד-לה; גם יח ה). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה הפניו תשאון אם לאל תריבון הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג ז-י; גם לב כא). — ובמשמ' נהג בו מנהג כבוד: ויאמר אלישע חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג יד). אשר לא נשא פני שרים ולא נכר שוע לפני דל (איוב לד יט) — ופעול סמי' נשוא פנים, מכבד, שנשאים פניו: ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן יי' תשועה לארם (מ"ב ה א). שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישעי' ג ג; גם ט יד). ואיש זרוע לו הארץ ונשוא פנים ישב בה (איוב כב ח). — נשא נפש: כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש [1]) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד). — והקול, נשא קולו: ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך (בראש' כא יו; גם כז לח; כט יא). ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (במד' יד א). וילך (יותם) ויעמד בראש הר גרזים וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם (שפט' ט ז). ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול וכו' וישא שאול קלו ויבך (ש"א כד יז; גם ל ד). ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קבר אבנר (ש"ב ג לב). ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה (רות א ט). המה ישאו קולם ירנו (ישע' כד יד; גם נב ח). — ונשא בלבד, בלי השם קול, במשמ' זו: לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו (שם מב ב). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם יא). — ובהשאלה במליצה: נשאו נהרות יי' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים (תהל' צג ג). — ונשא קינה, רנה, תפלה, וכדומ': ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה (מ"ב יט ד). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך (ירמי' ז יו). גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קינה כי מאס יי' ויטש את דור עברתו (שם כט). על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עובר (שם ט ט). ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל ואמרת מה אמך לביא בין אריות רבצה וכו' (יחזק' יט א-ב; גם כו יז; לב ב). שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (עמו' ה א-ב). — וזמרה: הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי

---

[1]) [י"ת דלא מום, כלו' בצדיק תמים. והשבע' גרסו כמים, כמו בפסוק הבא. ולפי זה משמיטים החדשים את המלה בעין כפל טעות מהפסוק הבא. ואולי יש לגרוס מרום.]

[2]) תחת נשא.

[3]) ואולי שייך למשמ' ג)-לקח, עי' Ges.-Buhl.

---

[1]) [כמו פני נפש אדם, כך פרשו ת"י, רש"י ויתר המפרש' העברים. אולם העיקר פני חסר מן הספר. והחדשים פרשו ולא יטול את נפש החוטא להמיתו ביד עונו. אבל זה סותר לקודם (כי מות נמות וכו') וגם למציאות. ואולי צריך להגיה ישב-ישיב, לא ישיב את הנפש אל הגוף להחיותו, ולכן אין תקוה להחיות את אמנון ע"י מיתתו של אבשלום. עי' פרושו של סגל.]

יעקב שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל (תהל' פא ב-ג). ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוגב (איוב כא יב).—ומשל: וַיִּשָּׂא (בלעם) משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל (במד' כג ז; גם יח; כד ג). וירא את הקיני וַיִּשָּׂא (בלעם) משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך (במד' שם כא). וְנָשָׂאתָ המשל הזה על מלך בבל ואמרת איך שבת נגש שבתה מדהבה (ישעי' יד ד). ביום ההוא יִשָּׂא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו (מיכ' ב ד). הלוא אלה כלם עליו משל יִשָּׂאוּ ומליצה חידות לו ויאמר הוי המרבה לא לו (חבק' ב ו). — ויסף איוב שְׂאֵת משלו ויאמר מי יתנני כירחי קדם וכו' (איוב כט א-ב). — ובכלל במשמ' בִּטֵּא, הזכיר דבר: לא תִשָּׂא את שם יי' אלהיך לשוא כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא (שמות כ ז). לא תִשָּׂא שמע שוא (שם כג א). בל אסיך נסכיהם מדם ובל אֶשָּׂא את שמותם על שפתי (תהל' יו ד). ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וַתִּשָּׂא בריתי עלי פיך (תהל' נ יו). אשר ימרוך למזמה נָשׂוּא [1]) לשוא עריך [2]) (תהל' קלט כ). אֶשָּׂא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איוב לו ג).—נָשָׂא אלה בפלוני: אשר יחטא איש לרעהו ונָשָׂא [3]) בו אלה להאלתו (מ"א ח לא).—נָשָׂא על פלוני מַשָּׂא, אמר עליו מה שיקרה לו: ויי' נָשָׂא עליו את המשא הזה אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וכו' (מ"ב ט כה-כו).—נָשָׂא חרפה על פלוני, חרף אותו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נָשָׂא על קרבו (תהל' יה ג). — ובמשמ' פ"ע, הגביה את עצמו, התרומם: אתה מושל בגאות הים בְּשׂוֹא [4]) גליו אתה תשבחם (שם פט י). הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו וַתִּשָּׂא [5]) הארץ מפניו ותבל וכל יושבי בה (נחום א ה). — ובהשאלה, היה חשוב מאד, היה במעלה גבוהה: כדבר אפרים רתת נָשָׂא [1]) הוא בישראל ויאשם בבעל וימת (הוש' יג א). — ובהשאלה, המדון: למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון יִשָּׂא [2]) (חבק' א ג). —נָשָׂא ידיו, ואמר בן סירא: אז ירד ו נ ש א ידיו על כל קהל ישראל (ב"ס, גני' נ כ).—נָשָׂא פנים: אל ת ש א פניך אל נפשך ואל תבוש למכשוליך (שם ד כב). אך על אלה אל תבוש ואל ת ש א פנים לחטא (שם מב א).—נָשָׂא ראש: חכמת דל ת ש א ראשו ובין נדיבים תשיבנו (שם יא א). נ ש א בראשו וירממהו ויתמהו עליו רבים (שם יג).—נָשָׂא משל: חוקרי מזמור על חוק ו נ ש א י משל בכתב (שם מד ה).—ובתו"מ, נָשָׂא כפיו, לברך העם: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש"ץ) לא י ש א את כפיו ואם הבטחתו שהוא נ ו ש א את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ' ה ד). בשלשה פרקים בשנה כהנים נ ו ש א י ן את כפיהן ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים (תעני' ד א). כהן שיש בידיו מומין לא י ש א את כפיו (מגי' ד ז). ולא פסעתי על ראשי עם קודש ולא נ ש א ת י כפי בלא ברכה (ר"א בן שמוע, סוט' לט.). כל כהן שלא נטל ידיו לא י ש א את כפיו (ריב"ל, שם). כל כהן שהרג את הנפש לא י ש א את כפיו (ר'

[1]) במקום נְשָׂאוּ.

[2]) [רש"י: נשאו לשוא אויביך את שמך. וכן ראב"ע: ותחסר מלת אותך או שמך. והוא מביא גם פרושו של ר' משה ש-ע ר י ך הוא כנוי לשמך, כמו כי נאץ נאצת את אויבי יי' (ש"ב יב יד). והחדשים גורסים בפרוש שְׁמֶךָ במקום עריך.]

[3]) בקצת ספרים ונשא, שין ימנית, עי' ערבו, וכן דהי"ב ו כב.

[4]) [במקום בִּנְשׂוֹא.]

[5]) [רש"י מפרש: ותשא הארץ משאת עשן, וכעין זה רד"ק: ותשרף, כמו וישאם דוד, אלא שזה פעל עמד והענין חרבן הארץ, ע"כ. אולם המשמ' שרף של הפעל נ ש א מוטלת בספק גדול. השבע' תרגמו: καὶ ἀνεστάλη, התרוממה, כלו' רעדה מפחד, עקי' ἔφριξεν, וסומ' ἐκινήθη. והפש' זעת, והוולג' contremuit, כלם: רעדה. וי"ת וחרובת. וע"פ זה מגיהים החדשים וַתִּשָּׂא, נפע', או וַתֵּשֶׁא, קל, מן ש א ה.]

[1]) [ת"י מתרבבין הוו בישראל. ורש"י: זכה להנשא להיות מלך על ישראל, ורד"ק: נשא ראשו בישראל. וכעין זה הפש': והוא רבא. והתרגומים היונים מתרגמים נשא-לקח, ומחברים אותו עם ר ת ת בתור מפועל של נ ש א. השבע' (? דתות-) δικαιώματα αὐτός ἔλαβεν, ועקי' φρίκην ἔλαβεν αὐτός, וכן סומ' ותיאוד' τρόμον ἔλαβεν αὐτός. והחדשים מציעים לנקד נְשִׂא-נְשִׂיא, והירונ' מחבר ר ת ת בתור נושא: horror invasit Israel.]

[2]) [רש"י פרש: הרשע הנושא ריב ומדון. ורד"ק: ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון. ויש מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבול ישראל. והפרושים האלו וגם הפרושים של החדשים אינם מתקבלים על הלב. ואפשר ש י ש א הוא פעל עומד: המדון מתנשא. וכן ת"י, אלא שהוא מפרש שהנושא הוא האויב, שעדיין לא נזכר בענין: דבתחרותא ובזדונא אינון מתגברין.]

יוסנן, ברכ׳ לב:). — ולווי שָׂא: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תעני׳ ד ח). — ונָשָׂא פנים לפלוני: לא היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק״ו לשאר בני אדם (ספרי דברי׳ א). זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא (חגי׳ יד.). ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה (סנה׳ יג:). לא טוב להם לרשעים שנושאין להם פנים בעה״ז וכו׳ טוב לו למשה שלא נשאו לו פנים בעולם הזה (יומ׳ פז.). בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב״ה שמי שמים ומשרה שכינתו בצדו וכו׳ וכיון שרואה אותו שהוא נושא פנים כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים ועמדתי לי משם (מד״ר שמות ל). הרי דברים קל וחומר אם ללוט נשאתי פנים מפני אברהם אוהבי לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך (מד״ר במד׳ יא). אמר הקב״ה כשם שהם נושאים לי פנים כך אני נושא להם פנים כיצד כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת ואדם מישראל יושב הוא ובניו ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה ונושאין לי פנים ומברכין (מד״ר במד׳ יא). אתה תעמוד ותבקש רחמים על הגזירו׳ לבטלה והקב״ה נושא לך פנים והוא מבטלה בזכותך (שם יד). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע לפי שלא נצטוו גוים על השבת תאמר אם הם עושים אותה אתה נושא להם פנים (שם דברי׳ א). — ואמר המשורר: ויום רצון הוחלתי אולי ישא פני הנה נא הואלתי לדבר אל אדני (ר״י הלוי, לחמיך פחלתי). — ובלי חשם פנים: ויודיע דברים בהוויתן ממה שאירע לו מתחלה ועד סוף ולא ישא ולא יגור מפני איש להגעת שליחתו בשלמות (ר׳ קלונ״י, בעלי חיים ב ה). — *נְשָׂאוֹ לבו: מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים (רמב״ם ת״ת ג ו). — ב) נָשָׂא דָבָר, על הידים או על הכתף וכדומ׳ כדי להעביר ממקום למקום, tragen; porter; to bear, carry: ושכבתי עם אבתי וּנְשָׂאתַנִי ממצרים וקברתני בקברתם (בראש׳ מז ל). וַיִּשָּׂא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צררת בשמלתם על שכמם (שמות יב לד). והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בִּשְׂאֵת אתו (שם כז ז; גם כח יב). ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וכו׳ ויאמר אלהם קרבו שְׂאוּ את אחיכם מאת פני הקדש אל מחוץ למחנה ויקרבו וַיִּשָּׂאֻם בכתנתם אל מחוץ למחנה (ויקר׳ י ד-ה). וכל הַנֹּשֵׂא מנבלתם יכבס בגדיו (שם יא כה). זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא וְנָשְׂאוּ את יריעת המשכן ואת אהל מועד (במד׳ ד כד-כה). ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת וכו׳ המה יִשְׂאוּ את המשכן ואת כל כליו (שם א נ; גם י יז; כא; יג כג). רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תִּשָּׂא ובאת אל המקום אשר יבחר יי׳ (דברי׳ יב כו). וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שְׂאֵתוֹ (את המעשר) כי ירחק ממך המקום וכו׳ ונתתה בכסף (שם יד כד-כה). הכהנים בני לוי הַנֹּשְׂאִים את ארון ברית יי׳ (שם לא ט). ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שְׂאוּ את ארון הברית ועברו לפני העם וַיִּשְׂאוּ את ארון הברית וילכו לפני העם (יהוש׳ ג ו; גם ו ז). ויהי כאשר כלה להקריב את המנחה וישלח את העם נֹשְׂאֵי המנחה (שפט׳ ג יח). ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל אחד נֹשֵׂא שלשה גדיים ואחד נֹשֵׂא שלשת ככרות לחם ואחד נֹשֵׂא נבל יין (ש״א י ג). וילך הפלשתי הלך וקרב אל דוד והאיש נֹשֵׂא הצנה לפניו (שם יז מא). ותהי מואב לדוד לעבדים נֹשְׂאֵי מנחה (ש״ב ח ב). וביום הזה לא אמיתך כי נָשָׂאתָ את ארון אדני יי׳ לפני דוד אבי (מ״א ב כו). ויהי לשלמה שבעים אלף נֹשֵׂא סבל [1]) ושמנים אלף חצב בהר (שם ה כט). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שָׂאֵהוּ אל אמו וַיִּשָּׂאֵהוּ ויביאהו אל אמו (מ״ב ד יח-כ; גם יד כ; כג ד). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו יִשָּׂא עלות ינהל (ישעי׳ מ יא; גם מה כ; מו ו). כתמר מקשה המה (הפסילים) ולא ידברו נָשׂוֹא ינשוא [2]) כי לא יצעדו (ירמי׳ י ה). השמרו בנפשותיכם ואל תִּשְׂאוּ משא ביום השבת (שם יז כא; גם כז). כלי הוצאתי ככלי גולה יומם וכו׳ על כתף נָשָׂאתִי לעיניהם (יחזק׳ יב ז). וּבִשְׂאֵת מתנתיכם בהעביר בניכם באש (שם כ לא). ולא יִשְׂאוּ עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים (שם לט י). וּנְשָׂאתֶם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם והגליתי אתכם מהלאה לדמשק (עמו׳ ה כו-כז). הן יִשָּׂא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד וכו׳ היקדש (חגי ב יב). ואשא עיני וארא והנה שתים נשים

---

[1]) עי׳ סַבָּל.

[2]) בקצת ספרים ינשאו.

יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשנה[1] את האיפה בין הארץ ובין השמים (זכרי׳ ה ט). בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ׳ ה יג). הבו לי״י כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו (תהל׳ צו ח). הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע בא יבא ברנה נשא אלמתיו (שם קכו ו). לו שקול ישקל כעשי והיתי במאזנים ישאו יחד כי עתה מחול ימים יכבד (איוב ו ב-ג; גם כד י; לא לו). ותלקט בשדה עד הערב וכו׳ ותשא ותבוא העיר (רות ב יז-יח). הבונים בחומה והנשאים בסבל (נחמ׳ ד יא). ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה (דה״א י יב). ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת וכו׳ ויהי מדי בוא המלך בית יי׳ באו הרצים ונשאום והשבום אל תא הרצים (דה״ב יב יא).—נשא כלים, הנער שהיה נשא את כלי מלחמתו של שר הצבא: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני (שפטי ט נד). ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים (ש״א יד א; גם יז כא; לא ד). ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום (ש״ב יח טו).— נשא אפוד, כהן הנשא אפוד לפני יי׳: ואחיה בן אחטוב וכו׳ כהן יי׳ בשלו נשא אפוד (ש״א יד ג; גם כב יח).—ונשאה הבהמה: והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט (בראש׳ לז כה; מה כג). ותבא (מלכת שבא) ירושלימה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד (מ״א י ב). שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו (ישעי׳ ס ו). — והנשר נשא על אברתו: כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דבר׳ לב יא).—והאניה: וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים וכו׳ (מ״א י יא). אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים (דה״ב ט כא).—והעץ נשא פרי, ענפים, נתן פרי והצמיח ענפים: אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק׳ יז ח; גם כג; לו ח-ט). אל תראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזה אברך (חגי ב יט).—ובהשאלה במליצה, ההרים נשאו שלום: ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה (תהל׳ עב ג).—נשאו על הבהמה, הרכיבו, הטעינו עליה: ישאו על כתף עורים חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישעי׳ ל ו).— ובעגלה: וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו (בראש׳ מו ה).—ופעול, נשוא, נשאים, שנשאים אותו: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי׳ מו ג). — ומליצה, נשאו על כנפי נשרים, הביאו למקומו במהרה, בבטחה, תחת מחסה נאמן: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי (שמות יט ד).—נשאהו בחיקו ובדומ׳, כמו שנשאים את הילד, מליצה במשמ׳ טפל בו, שמר עליו: האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבתיו (במדב׳ יא יב). ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יי׳ אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה (דבר׳ א לא). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך פן תגף באבן רגליך (תהל׳ צא יא-יב).—וקצת במשמ׳ הכיל: וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (בראש׳ יג ה-ו; גם לו ז).— ובהשאלה במוסריות במשמ׳ סבל דבר שקשה לאדם לסבלו: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים וכו׳ והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך (שמות יח כא-כב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני (במדב׳ יא יד; גם יז). לא אוכל לבדי שאת אתכם וכו׳ איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר׳ א ט-יב). וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב (מ״ב יח יד). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאיתי נשא (ישעי׳ א יד). ולא יוכל יי׳ עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבת אשר עשיתם (ירמי׳ מד כב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם וכו׳ (שם ל כא-כב).

[1] בקצת ספרים ותשאנה.

כי אמרתי תנחמני ערשי ישא בשיחי משכבי (איוב ז יג). שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנחומתיכם שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג (שם כא ב ג). — נשא על, נכנע, סבל מה שהוטל עליו: טוב לגבר כי ישא על בנעוריו (איכ׳ ג כז).—והכעס וכדומ׳: זעף יי׳ אשא כי חטאתי לו (מיכ׳ ז ט)׳ עני אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (תהל׳ פח יו). — ונשא חלי וכדומ׳, חלה, הצטער: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישעי׳ נג ד). אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו (ירמ׳ י יט). — ונשא חרפה, כלמה: אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה; גם לח יח). למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי [1]) תשאו (מיכ׳ ו יו). גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך (יחזק׳ יו נב). ולא יהיה עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים (שם לד כט; גם לו ו-ז; יה). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל׳ נה יג). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (שם סט ח). זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל [2]) רבים עמים (שם פט נא). — נשא עון, נשא חטא, חל עליו העון, עשה דבר שיחשב לו לחטא ויענש בגלל זה: ועשה להם מכנסי בד וכו׳ בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו (שמות כח מב-מג). ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקר׳ ה א; גם ז יח; יט יז; כ כ; כב ט; כב יח). כי קרבן יי׳ לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא (במד׳ ט יג; גם יד לד; יח כב; לב). והנביא כי יפתה ודבר דבר וכו׳ והשמדתיו מתוך עמי ישראל ונשאו עונם כעון הדרש כעון הנביא יהיה (יחזק׳ יד ט-י). ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה [3]) וידעתם כי אני אדני יי׳ (יחזק׳ כג מט).—ונשא עון פלוני, סבל וקבל ענש בשביל עון פלוני: אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם (במד׳ יח א). אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע (ישעי׳ נג יב).

[1]) יש מגיהים עמים, עפ״י תרגום השבעים.

[2]) [כל חסר בשבע׳ ובוולג׳. וי״ת „סוברית בעטפי כל גידופיהון דסגיעין עממין". ולכן יש מגיהים כלמת במקום כל].

[3]) בקצת ספרים תשאינה.

ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב והבן משפט וצדקה עשה וכו׳ הנפש החטאה היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן (יחז׳ יח יט-כ). ונשא ענש: גדל [1]) חמה נשא ענש (משל׳ יט יט).—וכן נשא זנות, זמה, תועבה, כלו׳ עון הזנות וכדומ׳: ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר (במד׳ יד לג). את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים נאם יי׳ (יחזק׳ יו נח). יען שכחת אותי ותשלכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך (יחזק׳ כג לה). — ובלי פעול: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (משל׳ ט יב).—נשא בשרו בשיניו, העמיד עצמו בסכנה: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי (איוב יג יג-יד).—ואמר בן סירא: צואריכם בעלה הביאו ומשאה תשא נפשכם (ב״ס, גני׳ נא כו). אל תמשילהו בנעוריו ואל תשא לשחיתותיו (שם ל יא)— ומצוי בתו״מ: נושאי המטה וחלופיהן וכו׳ פטורין מן התפילה (ברכ׳ ג א). בכל יום היו הלוים נושאין את הארון והיום נשאוהו כהנים (תוספת׳ סוט׳ ח ב). לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא (פ׳ אידי, מד״ר שה״ש,נגילה).—נשא בעל: מתרחק מן הכבוד ולא מגים לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חברו (בריית׳ אבות ו ו).—והאילן, נשא פרות: הקדיש בור מלא מים אשפות מלאות זבל וכו׳ אילן נשוי [2]) פירות וכו׳ הקדיש בור ואחר כך נתמלא מים וכו׳ אלן ואחר כך נשא [3]) פירות (ב״ב עט.).—ובספהמ״א: וכה עשו תמיד בכל יום בתוך ירושלים נושאי הסכינים בתוך העם ויאנח העם אנחת חללים (יוסיפון סט). — ובהשאלה, נשא פחד ואימה: הביאם בעול המלך ושמם בכלל שאר נושאי אמיו והשיבם מן הכת והעוות אל הנחת והענוה (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפש ב ב כג:).—ובמשמ׳ הכיל, ואמר המשורר: כל דם נאסר לאצילים בלתי דם ענבים לא יוכלון שאתך כלים בוא ושכון קרבים (ראב״ע, אי יסן).—ג) כמו נטל, לקח, קבל, nehmen; prendre; to take: ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה

[1]) כך הקרי, והכתיב גרל.

[2]) ברגמ״ה וברשב״ם הגרסה מלא, וכן במשנ׳ מעי׳ ג ו.

[3]) במשנ׳ מעי׳ שם נתמלא, אולם במדב״מ נשא.

(ברא׳ כז ג; גם מה יט). — לקח באלמות: אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נָשָׂאתִי [1]) ולא הרעתי את אחד מהם (במד׳ יו יה). וחמדו שדות וגזלו ובתים וְנָשָׂאוּ ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ׳ ב ב).—קבל: נקי כפים ובר לבב וכו׳ יִשָּׂא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישעו (תהל׳ כד ד-ה). כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא יִשָּׂא בעמלו שילך בידו (קהל׳ ה יד). כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו וְלָשֵׂאת את חלקו ולשמח בעמלו (שם ה יח). קנה אקנה בכסף מלא כי לא אֶשָּׂא אשר לך ליי׳ והעלות עולה חנם (דהי״א כא כד). — ואמר בן סירא: אל תהי ידך מושטת לשאת ובעת השב קפוצה (ב״ס, גני׳ ד לא).—ובתלמוד: שא מנה זה לפלוני טול מנה זה לפלוני (תוספת׳ גיט׳ א ט). ארבעה שומרין הן שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר (ב״מ ז ח).— נָשָׂא חן וחסד בעיני פלוני, השיג חן, כמו מצא חן: ותהי אסתר נֹשֵׂאת חן בעיני כל ראיה (אסת׳ ב יה; גם יז; ה ב). ותיטב הנערה בעיניו וַתִּשָּׂא חסד לפניו (שם ב ט).—ונָשָׂא הוד: והוא יבנה את היכל יי׳ והוא יִשָּׂא הוד וישב ומשל על כסאו (זכרי׳ ו יג).—נָשָׂא עון ופשע לפלוני, לקח והסיר את העון, סלח וכִפֵּר: ויאמר קין אל יי׳ גדול עוני מִנְּשֹׂא [2]) (ברא׳ ד יג; גם יח כד; כו; נ יז). חטאתי ליי׳ אלהיכם ולכם ועתה שָׂא נא חטאתי אך הפעם (שמות י יו-יז; גם כג כא; לב לב; לד ז). מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לָשֵׂאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יי׳ (ויקר׳ י יז). יי׳ ארך אפים ורב חסד נֹשֵׂא עון ופשע וכו׳ סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נָשָׂאתָה לעם הזה ממצרים ועד הנה (במד׳ יד יח-יט). אל קנוא הוא לא יִשָּׂא לפשעכם ולחטואתיכם (יהוש׳ כד יט). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יי׳ ואת דבריך וכו׳ ועתה שָׂא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליי׳ (ש״א יה כד-כה; גם כה כח). מי אל כמוך נֹשֵׂא עון ועבר על פשע (מיכ׳ ז יח). ראה עניי ועמלי וְשָׂא לכל חטאותי (תהל׳ כה יח; גם לב ה; פה ג; לט ח). ומה לא תִשָּׂא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (איוב ז כא).—ופעול: העם הישב בה נְשֻׂא עון (ישעי׳ לג כד).—וכמו גל״ה: אשרי נְשׂוּי פשע כסוי חטאה (תהל׳ לב א). כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נָשֹׂא אֶשָּׂא [1]) להם (הוש׳ א ו).—ד) נָשָׂא מספר דבר פלוני, מנה וספר וראה כמה מספרו: פקד כל בכר זכר לבני ישראל מבן חדש ומעלה וְשָׂא את מספר שמתם (במד׳ ג מ). ולא נָשָׂא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה (דהי״א כז כג). — ורֹב שמושו בצרוף השם ראש אחריו, נָשָׂא את ראש האנשים, הקהל וכדומ׳: כי תִשָּׂא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליי׳ בפקד אתם (שמות ל יב). שְׂאוּ את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד׳ א ב; גם מט; ד ב; כב; לא כו; מט). — וביחוד נָשָׂא אִשָּׁה, לְקָחָהּ לאשה, עשה, בה מעשה נשואים: ויעשו כן בני בנימן וַיִּשְׂאוּ נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (שפט׳ כא כג). וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה וַיִּשְׂאוּ להם נשים מאביות (רות א ג-ד). לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות וכו׳ כי נָשְׂאוּ מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות (עזר׳ ט א-ב; גם יב). ואשביעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם ואם תִּשְׂאוּ מבנתיהם לבניכם ולכם (נחמ׳ יג כה). וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וַיִּשָּׂאוּם בני קיש אחיהם (דהי״א כג כב). כי נשים שמונה עשרה נָשָׂא (רחבעם) ופילגשים ששים (דהי״ב יא כא; גם יג כא; כד ג). — ואמר בן סירא: בנים לך יסר אותם ושא להם נשים בנעוריהם (ב״ס, גני׳ ז כג). — ומצוי מאד בתו״מ במשמ׳ זו: יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (ר׳ אליעזר, סוט׳ ד ג). נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו (ר׳ יהושע, יבמ׳ סב:). אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול וכו׳ בת חורין אינו יכול (גיט׳ ד ה). לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת (ר״א בן יעקב, יבמ׳ לז:).

---

[1]) קצת הקדמונים פרשוהו במשמ׳ העמים עליו משא.

[2]) [ת״א מלמשבק. וכן רוב המפרשים הקדמונים והחדשים. ובמד״ר (כב) פרשו מלשון טען וסבל: לעליונים ותחתונים אתה סובל ולפשעי אין אתה סובל. וכן פרש רש״י ומפרשים אחרים.]

[1]) [קשה. י״ת במובן סליחה: ברם אם יתובון משבק אשבוק להון. ורד״ק הביא גם פירוש במובן נטל: אשא להם את האויב, או אשא אותם לארץ אויביהם. וכן ריב״ג בשרש נשא: אעתיקם ואעקרם. וכך בפש׳ משקל שקילנא להון.]

והנושא את חלוצתו והנושא את קרובת אשתו אין לו בה קידושין (תוספתי שם ו ה). האיש אינו רשאי לישא עקרה וזקנה איילונית וקטנה (שם ח ד). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות (מו"ק א ז). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש (יבמ' א ד). נושאין על האנוסה ועל המפותה (שם יא א). האשה שנתארמלה או שנתגרשה היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך (כתוב' ב א). היו מסרבין בו לישא בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם (נדרי ט ז). מי שלא היו לו בנים ונשא אשה שכבר ילדה (בכור' ח א). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, ברכ' לב:). מעשה באדם אחד שנשא אשה גידמת ולא הכיר בה עד יום מותה (שבת נג:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור וכו' ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ (פסחי מט:). האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר אז תקרא וה' יענה (יבמ' סב:). כיון שנשא אדם אשה עונותיו מתפקקין (ר' המא בר חנינא, שם סג:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (שם קיג.). יתום שבא לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מיטה (כתוב' סז:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים עד שבא שמעון בן שטח ותקן כל נכסיו אחראין לכתובתה (רב יהודה, כתוב' פב:). כל הנושא אשה לשום ממון הוויין לו בנים שאינם מהוגנים (רב, קידוש' ע.). כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו (רב המנונא, שם). עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו (רבא, שם כט:). הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה (הוא, ב"ב קי.). כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה (ר' יוחנן, סוטי יב.). ישא אדם דומה ואל ישא בת דומה שזו באה מטיפה כשירה וזו באה מטיפה פסולה (שמואל, שם כז.). לימדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה (שם מד.). כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (סנה' קז.).—ופָעול, נָשׂוּי, נשאוי, נְשׂוּאָה, נְשׂוּאִים, נשׂוּאוֹת: ארבעה אחים שנים מהם נשואין שתי אחיות ומתו הנשואין את האחיות הרי אילו חולצות ולא מתייבמות (תוספתי יבמ' ה א). מי שהיה נשאוי[1] שתי נשים ומת (שם ו ה). מי שהיה נשאוי[1]) שתי יתומות (שם יג ז). נכרי הנשוי כותית וכותית הנשוי נכרית (שם אהיל' יח ו). היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולא אשה אחרת ומת (יבמ' א ב). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (שם). שלשה אחין שנים מהן נשואין שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומת (שם ג ו). עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות (ר' ילמק, ברכ' מד.). מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה וכו' (מד"ר ברא' יז). למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה וכו' (ר' חמא בר"ח, מד"ר שם נו). משל לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אעפ"י שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (ר' לוי, שם ויקר' ד). אלעזר בנך למי הוא נשוי לא לבתו של פוטיאל (ר' חייא בר אבא, שם לג). הרי אנו מוצאים שהיה (אלעזר) נשוי אשה עד שהוא במצרים (ר' תנחומא, שם במד' ג).—נָשָׂא וְנָתַן, לקח, בלו' קנה ומכר, התעסק במסחר: מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול (מעשר עני וכו') (פאה ח ט). לפני אידיהן של עכו"ם שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע"ז א א). שלשה ימים אסור לישא ולתת עמהם (תוספתי שם א א). הבן שנושא ונותן בשל אביו אף על פי שהשטרות והאונות יוצאות על שמו הרי הן של אביו (שם ב"ב ט ב). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (שם ע"ז א ב). והנושא ונותן בדברים אין לו עליו אונאה (שם ב"מ ג יד). ואלו נשבעין שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופסין והאשה הנושאת ונותנת בתוך הבית וכו' (שבוע' ז ח). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה (רבא, שבת לא.). — ובהשאלה נשא ונתן, עסק בדבר, נכנס עם חברו בשיחה, בוכוח, וכדומ': עיבור שנה בשלשה מתחילין בחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה (תוספתי, סנה' ב א). ואחר כך

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפו' נשוי.

מכניסין את (העד) השני ובודקין אותו אם נמצאו דבריהן מכוונים נושאין ונותנים בדבר (סנה' ג ו). אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר היו מזדוגין זוגות זוגות וממעטין במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (סס ה ה). ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה (חגי' יד.). ויאמר יי' אלהים אל הנחש וגו' עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע בעל תשובות (מד"ר ברלסי' כ). כשהיו רבותינו נכנסים לעבר את השנה נכנסים י' זקנים בקיאים לבית המדרש ואב ב"ד עמהם ונועלין את הלוחות ונושאין ונותנין בדבר כל הלילה (סס סמות טו). שהיו נושאין ונותנין בדבר אם הוא חייב מיתה אם לאו (סס במדי כ). — וכל שיחה עם בני אדם: מי שקנא לאשתו ונסתרה וכו' עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה (ר' יהושע, סוטי ו א).—ובסהמ"א: והיה הלל צריך בדברים שהיה נושא ונותן עמו להראות כאילו הוא תובע ללמוד (תסוי הגלי, הרכבי רן). עמדנו על תשובת החכם הנזכר ומעשה בית דין וכו' הכתוב לעיל ונשאנו ונתננו ודקדקנו בו הרבה כפי מה שהורונו מן השמים (רלב"ה, סו"ת כו). לא הייתי כותב כלל פסק דין הן לסבת הרב המורה שעדיין לא נשאתי ונתתי עמו בדבר הלכה למעשה וכו' וראיתי לשאת ולתת עם כ"ת על הדין בחשאי (סס כז). ואחר שנשאנו ונתננו בדברי הגאוני' ז"ל (מהרי"ט, סו"ת ב, ע יג::). — והלוי: ושא ותן בהם משא ומתן זך ובהיר (ר' אברהם אבולעפיה, הלכי' אלפים מה).

—נפעל, נִשָּׂא, נִשָּׂאִים, נִשָּׂאָה, נִשֵּׂאת, נִשָּׂאוֹת, הִנָּשֵׂא, הִנָּשְׂאָם, הִנָּשֵׂא, הִנָּשְׂאוּ, אֶנָּשֵׂא, יִנָּשֵׂא, תִּנָּשְׂאוּ, יִנָּשְׂאוּ, יִנָּשׂוּא, תִּנָּשֶׂאנָה, — א) הגביה את עצמו, התרומם, sich erheben; s'élever; to rise up: עתה אקום יאמר יי' עתה ארומם עתה אֶנָּשֵׂא (ישעי' לג י). קומה יי' באפך הִנָּשֵׂא בעברות צוררי (תהל' ז ז; גס לד ב). דור מה רמו עיניו ועפעפיו יִנָּשֵׂאוּ (משלי ל יג). ובהִנָּשֵׂא החיות מעל הארץ יִנָּשְׂאוּ האופנים (יחזק' א יט). — ודבר לא בעל חי: שאו שערים ראשיכם והִנָּשְׂאוּ פתחי עולם (תהל' כד ז). והנה ככר עפרת נִשֵּׂאת (זכרי' ה ז). — והמשפט: נגע אל השמים משפטה וְנִשָּׂא עד שחקים (ירמי' נא ט). — והמלכות: כי נִשֵּׂאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל (דהי"א יד ב). — ב) נִשָּׂא האדם, היה גבוה, ובהשאלה, היה חשוב מאד, היה במעלה גבוהה: כי יום ליי' צבאות על כל גבוה ורם ועל כל נִשָּׂא ושפל (ישעי' ב יב). הנה ישכיל עבדי ירום וְנִשָּׂא וגבה מאד (סס נב יג).—ושכן במקום גבוה: כי כה אמר רם וְנִשָּׂא שכן עד (ישעי' נז יה).—ובית, הר, אילן וכיוצא בהם היה גבוה: נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים וְנִשָּׂא מגבעות (סס ב ב). ועל כל ארזי הלבנון הרמים וְהַנִּשָּׂאִים וכו' ועל כל ההרים הרמים ועל כל הגבעות הַנִּשָּׂאוֹת (סס יג-יד). כל גיא יִנָּשֵׂא וכל הר וגבעה ישפלו (סס מ ד). על הר גבוה וְנִשָּׂא שמת משכבך (סס נז ז).—כִּסֵּא נִשָּׂא: ואראה את יי' יושב על כסא רם וְנִשָּׂא (סס ו א).—ואמר בן סירא: רבים נשאים נקלו מאד והשפלו יהד וגם נכבדים נתנו ביד (ב"ס, גני' יא ו). — ובסהמ"א: זהו אשר צריך שיאמינוהו המאמתים לא שיש גשם שינשא הבורא עליו ית' עלוי רב כי הנה יתבאר לך במופתים שהוא ית' אינו גוף ואין יהיה לו מקום או משכן על גוף (ר"ם א"ת, מו"נ א ע). והכללים שני מינים מין יודע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי (כל מלאכת ההגיון ו י). וכל אלה הם נשאים על הדבור (ר' יהודה מסיר ליאון, נופי לופי א ו). — ואמר המליץ: בטוריו נשאתי וחכמה מלאתי וגם ראש נשאתי להתיר נקשרם (ר"ם הנגיד, באממרת ערב).—ג) נִשָּׂא דָּבָר, שֶׁנְּשָׂאוּהוּ אותו ממקום למקום על הידים וכדומ', getragen werden; être porté; to be borne ,carried.: ועשית את הבדים עצי שטים וצפית אותם זהב וְנִשָּׂא בם את השלחן (שמות כה כח). הנה ימים באים וְנִשָּׂא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך עד היום הזה בבל לא יותר דבר (ישעי' לט ו). — וְנִשָּׂא הילד על כתף וכדומ': והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תִּנָּשֶׂאנָה (סס מט כב; גס סו יב). כתמר מקשה המה (האלילים) ולא ידברו נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא[1]) כי לא יצעדו (ירמי' י ה).—ד) נִשָּׂא לפלוני, נִתַּן לו לְמַשְׂאֵת, לְמָנָה: ויען כל איש יהודה על איש ישראל (שטענו למה הקדימו להביא את דוד בלעדם) כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה האכול אכלנו מן המלך אם נשאת[2]) נִשָּׂא לנו (ש"ב יט מג).—ה) *נִשֵּׂאת האשה, היתה לאיש, התקשרה אתו בקשר הנשואים: כל הנשים יתארשו חוץ מן האלמנה שתמתין שלשים יום מפני האיבול וכולן לא

[1]) יש כ"י הגורסים יִנָּשְׂאוּ.
[2]) עי' נִשֵּׂאת, הערה.

ינשאו עד שיהו להן שלשה חדשים (ר' יוסי, תוספת' יבמ' ו ו). המחזיר את גרושתו משנישאת (שם ה). גירשה תלך ותינשא לאחר שמא לא זכת ליבנות הימנו עד כמה מותרת לינשא עד שלש פעמים מכאן ואילך לא תינשא (שם ח ד). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והורוה בית דין להינשא והלכה ונישאת (שם יא ד). גרשה ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר באחותה (יבמ' ד יג). והלא מספר כתובתה גלמוד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי (שם טו ג). בתולה נשאת ליום ד' ואלמנה ביום ה' (כתוב' א א). נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכו' ולאלמנה שלשים יום הגיע זמן ולא נשאו אוכלות משלו (שם ה ב). בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת וכהנת שנשאת לישראל מנחתה נאכלת (סוט' ג ז). כל זמן שהיתה בדעתו להינשא לה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג דעתו ממנה היא היתה הולכת ונישאת לאחר (ירוש' ברכ' ט א). מעשה באישה אחת שנשאת לחבר והיתה קושרת לו תפילין על ידו נישאת למוכס והיתה קושרת לו קשרי מוכס על ידו (רשב"א, ע"ז לט.). לא הוזהרו כשרות להנשא לפסולין (רב, יבמ' פד:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (יבמו' קיג.). תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה שתשב שבעה נקיים (רבא, נדה סו.). למלך שנשא אשה והיתה אצלו שנים הרבה ולא היה לו בנים ממנה אמר לה בתי לכי הנשאי לאדם אחר שמא יהו לך בנים ממנו (פסיק' רבתי ב).

—פעי', נִשֵּׂא, נִשָּׂא, נִשְּׂאוּ, מְנַשְּׂאִים, נִשְּׂאָם, יְנַשְּׂאֵהוּ, יְנַשְּׂאֵם, יְנַשְּׂאוּהוּ, — א) נִשָּׂא את פלוני, הרימהו, ובהשאלה הגביהו למעלה גדולה: וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל כי נִשֵּׂא ממלכתו בעבור עמו ישראל (ש"ב ה יב). גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסת' ג א). ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נִשְּׂאוֹ על השרים ועבדי המלך (שם ה יא). וכל שרי המדינות וכו' מְנַשְּׂאִים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם (שם ט ג). — נִשָּׂא את נפשו לעשות כך וכך, נתן תקוה לעצמו לזה: ועל הארץ אשר הם מְנַשְּׂאִים את נפשם לשוב שם שמה לא ישובו (ירמ' כב כז). אשר המה מְנַשְּׂאִים את נפשם לשוב לשבת שם (שם מד יד). — ב) כמו נָשָׂא ממקום למקום: כי הנה ימים באים עליכם וְנִשָּׂא אתכם בצנות (עמו' ד ב). ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וַיְנַשְּׂאֵם כל ימי עולם (ישע' סג ט). הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם וְנַשְּׂאֵם עד העולם (תהל' כח ט). — ג) נִשָּׂא את פלוני בדבר, נתן לו מתנה: חירם מלך צור נִשָּׂא[1]) את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו (מ"א ט יא). וכל הנשאר מכל המקמות אשר הוא גר שם יְנַשְּׂאוּהוּ[2]) אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה עם הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם (עזר' א ד). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עבר הנהר וְנִשְּׂאוּ[3]) את העם ואת בית האלהים (שם ח לו).

—פעו', נֻשָּׂא, מְנֻשָּׂא, — א) שנשאוהו ממקום למקום על הידים וכדומ': באהבתך ובחמלתך מנשא ומנטל עתה בעונותינו חרב המקדש וקרבן בטל (ר' יצחק בר מאיר, ישראל עמך, סליחו' לפני קדמאה). — ב) במשמ' גבה ורוממות: חצריו המנושאים אשר היו מאד נאים בדם הזיר מטומאים בשקוצים מסולאים (מנוחם בן נתן, לבית בנוי, קינ', לקו"ק סז).

—הפעי', הִשִּׂיא, — א) הִשִּׂיא את פלוני דבר, עשה שישאהו, וְהִשִּׂיאוֹ עָוֹן, עשה שישא עון, שיחול עליו העון: וְהִשִּׂיאוּ אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקר' כב יו). — ואמר המשורר: האשה ערום השיאה ועון אשמה השיאה בחלק שפתיו הדיחה וקראה להטותה הדרך (ר"י הלוי, את נתיבי). — ב) ובמשמ' העקרית, הִשִּׂיא דבר, עשה שינשא הדבר ממקום למקום: ואם אל עיר יאסף וְהִשִּׂיאוּ[4]) כל ישראל אל העיר ההיא חבלים (ש"ב יז יג). — ובתו"מ, הִשִּׂיאוֹ שם רע במשמ' זו: ענייה אינו רשאי למשכנה עשירה נוטל ואינו מחזיר שלא יהא הולך ובא אצלה שלא להשיאה שם רע (ר"ש, תוספת' ב"מ י י). המדיר את אשתו שלא תשאל ושלא תשאיל

[1]) [י"ת: סובר. רש"י: עמס בלכל את משאו בדבר זה. רד"ק: נשא וסייע. רלב"ג: מענין ארוחה ומשאת וכו' או שהוא רומם ונשא בזה את שלמה.]

[2]) [רש"י: יעניקוהו. ראב"ע: יתנו לו משאת ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון.]

[3]) [רש"י: שהיו מנשאין ומסיעין.]

[4]) [אולי כמו בקל ונשאו. ורד"ק מפרש וירימו וריב"ג בשרשיו פירש ישליכו. וכן הפש' וגרמון. ובשבע' λήμψεται .א וְנָשְׂאוּ, במובן לקח. ואולי צריך לגרום וְהֵבִיאוּ ע"פ השבע' נוסח לוקיאן.]

נפה וכברה וריחים ותנור יוציא ויתן כתובה מפני שמשיאה שם רע בשכינותיה וכן היא שנדרה שלא תשאל ושלא תשאיל נפה וכו' תצא שלא בכתובה מפני שמשיאתו שם רע בשכיניו (כתוב' עב.).— ב) הִשִּׂיא את פלוני ממקום למקום, כמו נִשֵּׂא: משיאין [1]) את העד ממקום למקום בשביל שתיטרף דעתו (רמב"ם, תוספת', סנה' ט ח). — ובהשאלה, *הִשִּׂיאוֹ לדבר אחר, עשה שיסיח דעתו מדבר והפליגו בדברים לענין אחר: מעשה בר' ישמעאל שהיה מהלך בדרך אחר ר' יהושע אמר לו הטהור לחטאת שהסיט את המפתח שהוא טהור של תרומה מהו וכו' השיאו (ר' יהושע) לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי היאך את קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דדיך מיין (שם, פרה י [ט] ג). שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינת ע"א אמר לו מפני שמעמידין אותה בקיבה של נבלה אמר לו והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבלה וכו' למה לא אסרוה בהנאה השיאו לדבר אחר אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע"ז ב ה). — *הִשִּׂיא את הכתב מעל האבן וכדומ', העתיקו משם, כתב כְּתָב שני ממש לפי הכתיב, בגוף הכתב הראשון: היאך למדו אומות העולם תורה וכו' נתן הקב"ה בלבם ושלחו נוטירין והשיאו את הכתב מעל האבנים בשבעים לשון (ר' יהודה, תוספת' סוט' ח ו). על גבי אבנים כתבוה (ישראל את התורה) וכו' ואח"כ סדו אותן בסיד וכו' ושיגרו (אוה"ע) נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת שהיה להם ללמוד ולא למדו (הנ"ל, סוט' לה:).—ואת הסכין, הִשִּׂיאָהּ באחרת, שפשפה ע"ג חברתה שתהיה חדה: אין משחיזין את הסכין ביום טוב אבל משיאה על גבי חבירתה (ביצ' ג ז).—ג) במשמ' הרמה והגבהה, הִשִּׂיא אבוקה של אש על מקום גבוה לסימן למרחוק: בראשונה היו משיאין [2]) משואות משקלקלו המינים התקינו שיהו שלוחין יוצאין כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנדפס מסיעין, וכך גם בגמר' שם לג:.

[2]) בתוספת' הוצ' צוק"מ שם ב (א) ב כ"י א"פ, מסיעין מסעות.

ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי ומאין היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבה וכו' (ר"ה ב ב-ד). אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור עיבורו (ברייתי בגמ' ר"ה כב:). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו לילי זמנו אין משיאין מפני יום טוב אבל משיאין ליל עיבורו אין משיאין אלא על החדשים המיושבין בזמנן מפני יו"ט שחל להיות בערב שבת (ירוש' ר"ה ב א). — ואמר המשורר: וישואל על מקום אשה נדודים השיבותיו בלבי היא יקדה בהשיאה רתיחת דם לבבי אלי ראשי עלי עיני ירדה (ר"ש הנגיד, וחל תכסי).— ד) הִשִּׂיא לפלוני עֵצָה [1]), נתן לו עצה, הִצִּיעַ לו: מצות חליצה בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת (יבמ' יב ו). ודברו אליו מלמד שמשיאין לו עצה ההוגנת לו שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה אומרין לו מה לך אצל ילדה מה לך אצל זקנה בלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך (שם בבלי קא:). מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר (רב, או ריב"ל, ב"ב ד.). עצה טובה השיאן הכתוב (לבנות צלפחד) שלא ינשאו אלא להגון להן (שמואל, ב"ב קכ.). איזהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור בנכסין (אביי, ב"ב קלז.). אלהיהם של אלו שונא זמה הוא והם מתאוים לכלי פשתן בא ואשיאך עצה עשה להן קלעים והושיב בהן זונות וכו' (סנה' קו.). למה לא יכלו (החרטומים) לעמוד בפני משה לפי שהם השיאו עצה לפרעה להשליך ליאור כל הבן הילוד כדי שימות משה (מד"ר שמות יח).—ובסהמ"א: שהשיא (בלעם) עצה לבלק שנכשלו בה ישראל (רש"י, סנה' קו.).— *והִשִּׂיא לו ברכה, נתן לו, שלח לו ברכה: והשיאנו [2]) יי' אלהינו את ברכת מועדיך לחיים ולשלום (מוס'

[1]) [נשא במשמ' לקח, גרם לפלוני שיקח עצה.]

[2]) כבר העיר ר"ד אבודרהם על הפרושים המתחלפים במשמ' מלה זו, אמר וז"ל: והשיאנו יי' אלהינו את ברכת מועדיך. רבו הפיר' בלשון והשיאנו י"מ שהוא מלשון ונשיא בעמך כלו' רוממתנו וגדלתנו אבל הנכון לפרש שהוא מלשון וישא משאות מאת בלם.

לסלום רגלים, והסילנו).—ה) *הִשִּׂיא את בנו, עשה שיקח לו אשה: איזו היא מצות האב על הבן חייב למולו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ו ל ה ש י א ו אשה (תוספתי קדושי א יח). מעשה בבית חורון באחד שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה מ ש י א את בנו ואמר לחברו חצר וסעודה נתונים לך במתנה (נדרי ה ו). יתום מבקש ל י ש א שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואחר כך מ ש י א י ן לו אשה (תוספתי כתובי ו ח). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה מ ש י א את בנו ועשה סעודה גדולה לחכמים (תנחומי, שמיני ג, בובר). —וכן *הִשִּׂיא את בתו לאיש, נתנה לו לאשה: אל תחלל את בתך להזנותה וכו' זה ה מ ש י א את בתו לזקן (רי אליעזר, סנהי עו.). כל ה מ ש י א בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני ארי (ר"מ, פסחי מט:). יתומה ש ה ש י א ת ה אמה או אחיה (תוספתי כתובי ו ה). איזו היא קטנה שצריכה למאן כל ש ה ש י א ו ה אמה ואחיה לדעתה ה ש י א ו ה שלא לדעתה אינה צריכה למאן (יבמי יג ב). קטנה ש ה ש י א ה אביה ונתגרשה (סס ו). העיד רבי יוחנן בן גדגדה על החרשת ש ה ש י א ה אביה שהיא יוצאה בגט (גיטי ה ה). הכל כשרין לדון דיני ממונות ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות אלא כהנים לוים וישראלים ה מ ש י א י ן (בנותיהם) לכהונה (סנהי ד ב). כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא ל מ ש י א בתו לתלמיד חכם (רי יוחנן, ברכי לד:). לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח ו י ש י א בתו לת"ח (פסחי מט.). והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה ו ה מ ש י א ן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמי סב:). כל ה מ ש י א בתו לתלמיד חכם וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה (כתובי קיא:). למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה ולא נפנה ל ה ש י א ן והניחן המלך שנים הרבה והלך למדינות הים ועמדו הבנות מיחו על עצמן ו ה ש י א ו עצמן לאנשים (ריב"ל, מד"ר סה"ש, גן נעול).—וְהִשִּׂיא את האשה במשמ' התיר לה שתנשא לאיש: אין משיאין את האשה על פי עד אחד (ר"א ורי יהושע, יבמי טז ז). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושבו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם ו ה ש י א ו נשותיהם (רי יוסי, סס ד). מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה ו ה ש י א רבי נשותיהם ע"פ נשים (סס קטו.).—ולווי: בא לבי"ד ואמר איש פלוני מת ה ש י א ו את אשתו זהו נתכוון להתיר (רי יוסף, סס, קכח:).

—התפי, הִתְנַשֵּׂא, מִתְנַשֵּׂא, יִתְנַשֵּׂא, תִּתְנַשֵּׂא, תִּנַּשֵּׂא, תִּתְנַשְּׂאוּ, יִנַּשְּׂאוּ,—הִתְנַשֵּׂא הארי וכדומ', כמו נִשָּׂא, התקומם, קם ועמד נִשָּׂא: הן עם כלביא יקום וכארי יִתְנַשָּׂא לא ישכב עד יאכל טרף (במד' כג כד).—ותִנַּשֵּׂא מלכותו, תהיה נִשָּׂאָה: וירם מאגג מלכו ותִנַּשֵּׂא מלכתו (סס כד ז).—הִתְנַשֵּׂא על פלוני, אמר על עצמו שהוא יותר נִשָּׂא מפלוני, יותר רם המעלה: רב לכם כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם יי' ומדוע תִּתְנַשְּׂאוּ על קהל יי' (במד' יז ג). להיות ממלכה שפלה לבלתי הִתְנַשֵּׂא לשמר את בריתי לעמדה (יחזקי יז יד). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תִתְנַשֵּׂא עוד על הגוים (סס כט יה).—הִתְנַשֵּׂא לעשות, מתרומם, אומר על עצמו שהוא נִשָּׂא וראוי לעשות הדבר: ואדניה בן חגית מִתְנַשֵּׂא לאמר אני אמלך (מ"א א ה). ובני פריצי עמך יִנַּשְּׂאוּ להעמיד חזון ונכשלו (דני יא יד). לך יי' הממלכה וְהַמִּתְנַשֵּׂא[1] לכל לראש (דהי"א כט יא). אם נבלת בְהִתְנַשֵּׂא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב). ורבים מביאים מנחה ליי' לירושלם ומגדנות ליחזקיהו מלך יהודה וַיִּנַּשֵּׂא[2] לעיני כל הגוים מאחרי כן (דהי"ב לב כג).—ובתלמ': כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו ל ה ת נ ש א (ר"ש בר נחמני, ברכ' סג:).—ובסהמ"א: ומשנפלה מצרים ביד נבוכדנצר לא נ ת נ ש א ת עוד על הגוים עד היום (סדי עולם רבה כ).

נְשֻׂאָה, ס"נ, מ"ר נְשֻׂאוֹת, כנ' נְשֻׂאֹתֵיכֶם,—בהמה נֹשֵׂאת משא, Lasttier; bête de somme; beast of burden: כרע בל קרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה נְשֻׂאֹתֵיכֶם[3] עמוסות משא לעיפה קרסו כרעו יחדו (ישע' מו א-ב).

נְשֵׂאת[4], ס"נ,—כמו מַשְׂאֵת: האכול אכלנו מן המלך אם נִשֵּׂאת[5] נשא לנו (ש"ב יט מג).

---

[1]) [רד"ק: אתה הוא המתנשא לכל הראשים והמלכים. ויש מפרשים שהוא מקור בצורה ארמית, וכמו שם הפעל ה ת נ ש א ו ת.]

[2]) בקצת ספרים וַיִּנָּשֵׂא בנפע'.

[3]) [עי' רד"ק במקומנו: ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות. ובא בהוראת פועל כמו לקוחות בתו"ם, ע"כ. והמפרשים האחרים פירשו שהוא תאר לפסילי האלילים, כלו' הפסילים שהיו נשואים בידים בכבוד ובפאר בתהלוכות חגיגיות הם עכשיו עמוסות על הבהמות, והן משא כבד לבהמה העיפה.]

[4]) עי' הערה לקמן.

[5]) כך בנסחה המסורה, ואין לדעת אם כך היתה

נשג[1], ממנו נשג, *השג, *השגה "משג.

נשג, קל לא נמצא.

—הפע', השיג, השיגה, השיגנו, השיגו, השגתם, השיגו, השיגוני, השיגוך, השיגך, השיגוה, משיג, משיגהו, משגת, השג, אשיג, תשיג, ישיג, ישג, אשיגנו, אשיגם ישיגם, תשיג, תשיגנו, תשיגהו, תשיגם, תשיגום, ישיגו ישיגון,—א) השיג את פלוני, הדביקו הגיע אליו על ידי רדיפה, erreichen, einholen; atteindre; to reach, overtake: ויגד ללבן ביום השלשי כי ברח יעקב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו וכו' וישג לבן את יעקב (בראשי' לא כב כה). קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' וישגם וידבר אליהם את הדברים האלה (שם מד ד-ו). וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים (שמות יד ט). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל (שם יה ט). פן ירדף גאל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש (דברי יט ו). וישאל דוד ביי' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג והצל תציל (ש"א ל ח). קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה (ש"ב יה יד). ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הושי ב ט). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכי א ג). ירדף אויב נפשי וישג וירמוס לארץ חיי (תהלי ז ו). — והשיג דבר: כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים (משלי

צורת מלה זו אם אין. עכ"פ, לפי נסחה זו ראו רוב הקדמונים במלה זו תאר או שם במשמ' מתנה. ת"י: אם מתנא מני לנא, ע"כ. השבע' הפש' δόμα: מהובתא, [ריב"ג בשרש נשא הביא שלשה פירושים: 1 נשאת הוא שם למנחה עם נון נוספת — שאת; 2 שם למנחה עם תיו נוספת; 3 מקור פע' בחירק בפ"א הפעל כמו נאץ נאצת (ש"ב יב יד) ותי"ו נוספת. ועי' גם פירושו של סגל.] וכן רש"י וז"ל: נשאת כמו משאת פרס מבית המלך, וכן רלב"ג. ורד"ק אמר: נשאת תאר לתשורה הנשאת וכו' ואפשר שיהי' ג"כ נשאת שם מן הכבד בפלם ישבות על מלאת, ע"כ. ומהחדשים, אותם הנוטים לקים הנסחה המסורה רואים בהמלה נשאת מקור נפע', אך רבם אומרים כי התיו של נשאת יתרה והעקר נשא נשא, וכדומ'.

[1]) רק בעברית.

ב יט). — והשיג הזמן וכיוצא בזה, הגיע: מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי (בראשי' מז ט). ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרי' כו ד-ה). — והחרב השיגה אותו, הגיעה עדיו, שלא יוכל להמלט ממנה: והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים (ירמי' מב יו). לבו (של הלויתן) יצוק כמו אבן וכו' משיגהו[1]) חרב בלי תקום חנית מסע ושריה (איוב מא יו-יח). שלש אני נטה עליך בחר לך אחת מהנה וכו' אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויביך למשגת[2]) ואם שלשת ימים חרב יי' ודבר בארץ (דהי"א כא י-יב) — ודברים מפשטים, ברכה, קללה, שמחה, חרון, וכיוצא בזה, במשמ' הגיע עדיו וחל עליו: ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול יי אלהיך (דברי כח ב; גם מה). ופדויי יי ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו[3]) ונסו יגון ואנחה (ישעי' לה י). על כן רחק משפט ממנו ולא תשיגנו צדקה (שם נט ט). אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם (זכרי' א ו). כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות (תהלי' מ יג). שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (שם סט כה). עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה (איוב כז יט-כ). — ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות (ב"ס, גני' ג ח). אל תעש רעה ואל ישיגך רעה רחק מעון ויט ממך (שם ז א). פי שנים רעה תשיג (בעת צורך) בכל טובה תגיע אליו (שם יב ה). דורש אל יקח מוסר ומשחרהו ישיג מענה (שם לב יב). — ובהשאלה, השיגה ידו לדבר, מצאה ידו את האמצעים הדרושים לדבר: ואם לא

[1]) המליצה קשה, ואמרו הקדמונ' כי הכונה אם ישיגהו אדם בחרב. ובכ"י אחד נמצא: תשיגהו. וכן בתרגומים, כמו ת"י ידביקנה חרבא.

[2]) [שתהא משגת אותך. אבל זה קשה. והחדשים מגיהים היות ומעמידים אותו אחרי ו א ם, ובמקום נספה הם גורסים נספה (=נוסף), כמו בש"ב כד יג, עי' א.ספה נפע' בהערה. ויהיה המאמר: נספה מפני צריך והרב אויביך ואם היות שלשת ימים וכו'.]

[3]) [ימצאו, כמו בת"י ישכחון, כלו' יגיעו עד, ותשיג ידם, שמחה וששון. או אולי ששון ושמחה ישיגו

תַשִּׂיג ידו לשתי תרים (ויקר׳ ה יא; גס יד כא-כב; כה כו; כז ח). ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תַשִּׂיג ידו (יחזק׳ מו ז). — וידו בתור פעול, עשה שיגיע: ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין מַשִּׂיג [1]) ידו אל פיו כי ירא העם את השבעה (ש״א יד כו). — הִשִּׂיג גבול, כמו הִסִּיג: גבולות יַשִּׂיגוּ עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). — ומצוי הרבה בסהמ״א, ואמר המליץ: ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחונו ברעף רביביהם (מנחם ב״ס, מכת׳ לר׳ חסדאי). מרצע כמו עבד להשיג רצון קונו ואליו להתרצות בפחדו ואימותיו (ראב״ע, בשם אל). — ובפרט השִׂיגָהוּ דבר, במשמ׳ קרה לו, חל עליו הדבר: אתה אחד ולא כאחד הקנוי והמנוי כי לא ישיגך רבוי ושנוי ולא תאר ולא כנוי (רשב״ג, כתר מלכות). שהוא (הבורא) נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאות העם אשר ישכון כבודו ביניהם (ר״י א״ת, כוזרי ד ג). החלק השלישי בראו חומר וצורה בשנוי ותמורה וישיגנו השנוי בארבעה מאמרות הנודעות לחכמי הדורות (מנחם גילני, תשו׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק 49). שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף (הרמב״ם, יג עקרים ג). לפי שהשכל האנושי ישיגהו ליאות כשאר כחות האנושיות (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, ברא׳ ב:). כי המקרים אמנם ישיגו הנמצא השלם המציאות (ראב״ד, אמו״ר א ב). כל הגופים הנפסדים לא ישיגם ההפסד אלא מצד החמר אשר להם (ר״י חריזי, מו״נ ג ח). עולם האמת אשר לא ישיגהו אפיסה (ר״ד בן בילא, י״ג יסודות המשכיל ז, בספ׳ ד״מ). וזה ההזק ישיגנו בשלא נדע חכמת ההגיון (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמה ב ה ב). מה שתשיגהו מהבושה שיכלים אותו רעהו (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח). להרגיל נפשך עודנו באבו ואיתנו למה שישיגך באחרית הימים מצד חחכרח הטבעי (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ביד פי ס). — ב) הִשִּׂיג, הבין בשכל, ואמר בן סירא: ולאחור תשיג אמרי ולאנחתי תתאנה (ב״ס, גני׳ יב יב). שמע בני ולא תבוז לי ובאחרית תשיג אמרי (שם לד כב). — בלשון המחקר: הִשִּׂיג האדם מושגים בשכלו או באחד מחושיו, תפש והבין אותם בכח השכל ע״י הרשם שעשו על אחד מהחושים: מי יבין סודות נוראותיך בהרימך על גלגל התשיעי גלגל השכל וכו׳ והוא הגלגל הנעלה על כל עליון אשר לא ישיגהו רעיון (רשב״ג, כתר מלכות). וממעלות השכל שבו ישיג האדם כל מושגיו המוחשים והמושכלים (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה ה). והוא השכל הנותן להם כח להשגת הענינים ולכל חוש מהם ענין מיוחד להשיג מוחשו לא יושג בזולתו כמראים והצורות אשר לא נשיגם כי אם בחוש הראות בלבד וכקולות והנגונים אשר לא נשיגם כי אם בחוש השמע בלבד (שם היחוד י). שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ וכו׳ ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש ועגולי אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (הוא, כוזרי 87). חוש הטעם וחוש המשוש שהם חושים גסים ולא ישיגו מושגיהם עד הדבקם בהם ופגעם אותם (הוא, כוה מן ב). והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם וכו׳ היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם כמוֹ המלאכים (רמב״ם, יסוה״ת ד ח). ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם (שם ז א). ואמרו שההשגה אשר השיגה יחזקאל היא ההשגה בעצמה אשר השיגה ישעיה (ר״ש א״ת, מו״נ ג ו). שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו (ר״י ב״ר אנטולי, מלמ׳ התלמידי ואתחנן קסא:). ונמצאת בה הדעת המבחנת בין טוב לרע והמשגת בשכלה המדעות והחכמות והמלאכות (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב עז). ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר (רד״ק, ירמיה י יב). שאנחנו נמצא השכל ההיולאני עם היות מדרכו להשיג הצורות הנה הוא ישיג זאת ההכנה רקה מן הצורות (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שכבר יראה בכחות המשיגות ההיולאניות שלא ישיגו רבוי הבלתי בעל תכלית וכו׳ והמשל שהכח הרואה כבר ישיג זה הצבע אשר בזה הנראה אשר הוא בזה השטח ובזה התמונה וכו׳ שכבר נרשמה בראותו זאת ההשגה רושם מה (שם). וכן האדים העולים

את הפדויים, כמו שם נא יא: ישיגון נסו וכו׳, ועי׳ רד״ק במקומנו. ואולי באה שם הנון במקום הוי״ו. ויש מהחדשים מגיהים יַשִּׂיגוּם, או יַשְׂגוּן, עי׳ Perles, Analekten, 64.]

[1]) [אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו, רד״ק. וי״ת: ולית דמתיב ידיה. וכן בשבע׳ ἐπιστρέφων, משיב ידו. וכן צריך להגיה, כמו שמוכח מהפס׳ הבא: וישב ידו. וכן נמצא בארחות חיים לר׳ אהרן מלוניל, עי׳ אפטוביצר Das Schriftwort, II, 22.]

מהאצטומכה יבלבלו כחות המח מהשיג מושגיהם כמו שיקרה זה לשכורים (ר"י אלבו, העקרים ג כד). אין ספק שכל מה שיראה אותו הענין ישיגוהו בשוה כל אחד מאישי המין המביטים בכח אותו העין (ר"ע ספורנו, אור עמים מג:). כאשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרים וכו' יצייר אותם השכל על אמתותם וכשהשכל ישיג אלו הצורות נפרדות אז נקרא בשם שכל פועל (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 64). כי החוש אחר שהשיג המוחש החזק לא ישיג הנקל ממנו כאשר יקרה במביט השמש ואחר ירצה להביט בנר (שם 67). השגת הש"י ורצונו ענין אחד לגמרי וכשישיג ירצה וכשירצה ישיג ואינה כהשגת שאר הנמצאים שישיגו מה שלא ירצו וירצו מה שלא ישיגו (מטה הציג, פרוש בחיי עולם בשם חכם קדמון). — ואמר המשורר: דבריך במור עובר רקוחים ומצור הררי המור לקוחים ולך ולבית אבותיך חמודות אשר ילאו להשיגם שבחים (ר"י הלוי, דבריך במור עובר). — ואמר הפיטן: לא משיגים לו איך וכמה לא מוצאים לו דבר דומה (שיר היחוד ליום החמשי). — ג) *הִשִּׂיג עַל, או את, פלוני, תפס והקשה על דבריו, חלק עליו: והרמב"ם חילק בחמור זה בין שכרו למשא ובין שכרו לרכיבה וכו' ואיני מבין מה חילוק בין שכרו למשא או לרכיבה וכן השיג עליו הראב"ד (טור חו"מ סי ג). ועל זה הוא (הרמב"ם) מסכים לדעת האומר (כי איוב) משל היה לפי שעל פי דרכו זאת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו (רבנ"ל דורלאן, אוהב משפט, פי' לאיוב א א). והדורות הבאים אחריו (אחרי הרמב"ם) קצרה ידם מלהבין דבריו וכו' ומה גם באשר השיג עליו הרב רבי אברהם בן דוד וכו' (ר"י קארו, הקד' כ"מ ליד החזקה). — ד) בדקדוק, *הִשִּׂיג מַשִּׂיג, מצורה העוברת מבנין אחד לבנין אחר ע"י הוספת אות לשרש; הרבה והאריך את הצורה ע"י הוספת אותיות השמוש: ויחלקו השלשיים עוד מחלוקת ביעית למשיג ולבלתי משיג ואשר הוא בלתי משיג הוא מה שבא על הבנין השלשי ולא יצא אל בנין אחר בתוספת שתוסף בו כמו אמר שמר ובחר והמשיג הוא מה שהוסיפו בו מן הפעלים השלשים אות מאותיות הסתר או זולתם מן האותיות והוצא בתוספת ההא אל הבנין הרביעי כהוספת ההא על שפר באמרו ברוחו שמים שפרה כי שרש המלה שפר וכו' אך ההא נוספת בו להשיג הבנין הרביעי וכו' ובתוספת הלמד בואמלל להשיג רטפש בשרו כי הוא מן מה אמלה לבתך (ר"י א"ת, הרקמה יד). משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג' אותיות היוד לסמיכה והכף לנוכח והמם לרבים וכו' כפי בחינת אלו הכללים תבאנה התוספות המשיגות לשרשים (קהל בן תמים, תרג' פי' יצירה קג).

—הִפְעִ', *הֻשַּׂג, הוּשַׂג, יֻשַּׂג, יוּשַׂג, מֻשָּׂג, מוּשָׂג, —א) שהשיגוהו, שהגיעו אליו: מה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען והשכינה נעדרת מהם והקורבה אל האלהים מושגת בכל מקום בלב הטהור והכוסף החזק (ר"י א"ת, כוזרי ה כב). ואמר סקראט בהתמדת המחשבה תושג העצה ובארך אפים תנות הנפש (ר"י זבארה, ספר שעשועים ז פד, הוצ' דודזון). שהשכר המושג באמצעות המצות הוא עקב רב יותר מועיל מזהב ומפז רב (ר"י אלבו, העקרי' א ה). האמונה בשהשלמות האנושי יושג במצוה אחת ממצות תורת משה שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות האנושי (שם א כג). שהפועל המכון אל שיושג איזה תכלית בפעולתו הוא בהכרח יודע אותה הפעולה (ר"ע ספורנו, אור עמים לד:). כי כן דרך האוהב שהמועט המושג אליו מהדבר' הנאהב הוא יותר ערב אצלו מהרבה מזולתו (רפא"ל מנורלי, ומרפא לנפש כח:). אמור מעתה כי התועלת המושג מן התורה הוא גדול ועצום מאד (ר"י מוסקטו, נפוצת יהודה יג). — ב) שהשיגוהו בכח השכל או באחד מהחושים: הלא תראה שלא הזכיר בכלל ענין מן הענינים אשר יושגו מצד השכל (ר"י א"ת, הקדמי ר' בחיי לחו"ה). הענין הנעלה אשר בו סדר הכל והשלמתו ואיננו מושג בחושים הגשמיים (שם הבחינה ה). אם היתה השמש בלתי מושגת וימצאו הניצוצות ולא תושג סבתם אלא בדרך הראיה (הוא, כוזרי ד ג). החלק השכלי הוא שאינו מושג בלתי בכח השכל ואין ההרגשות משיגות בו (קהל בן תמים, תרג' פי' יצירה, נמצא בוומבי' א של ס"ם לדוקס VI). כי נפש האדם היא הויה דקה עד מאד אינה מוחשת כלל ומושגת באחד מן ההרגשות (רס"ט פלקירא, ספר המעלות ו ג). שהאישים לא יושגו זולתי בחושים (ר"ע ספורנו, אור עמים מג.). מה' מענה לשון כי ירא יראתי בהם מקוצר המשיג ועומק המושג פן יסמוך איש באחת מהנה עלי בחיוב ופטור היתר ואיסור (הקד' ספר מקור חיים בבוך, קפ' שו"ת חות יאיר).

—כפעי, *נִשֹּׂג, נִשֶּׂגֶת, — כמו הִשֹּׂג, משמ' ב): ואינו נישג בשום צד (ר"מ ן' גבאי, ס' עבודי הקדש, סתרי תורה יח). בענין זוהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותו (שם יט). מכאן סוד המרכבה העליונה אספקלריא המאירה וזהר נשללת אשר אינה נשגת למראית עין השכל (שם).

נִשְׂגָּב, — עי' שגב.

*נְשׂוֹא, נישיא, ב"ז, —כמו מַשָּׂא, מַשּׂוֹא: וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל וכו' הוי לא נשא נישואן[1]) של ישראל אלא י' שנים (ר"ש בר זעירא, ומד"ר במדי ג).

*נָשׂוּא, ת"ז, —בהגיון ומחקר, החלק השני של משפט הגיוני המתיחס אל נושא המאמר, Prädikat; attribut; predicate.: ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא וכו' דמיון זה אמרנו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון הרג בנו לבן הארמי הנה אנחנו נאמר זה המשפט נושאו ראובן העברי אשר היה עומד בבית שמעון ונשואו הרג בנו לבן הארמי (מלות הגיון ח). וכלל הדבור המורכב מהספור והמסופר ממנו היה היוב או שלילה ר"ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט או גורה ויקרא ג"כ המאמר הפוסק והמשפט ג"כ יש לו שני חלקים הנושא והנשוא (שם). כל משפט שיהיה נשואו פעולה או הפעלה ומה שיתחבר עמה נקראהו משפט שניי (שם ג). כאשר היה ענין מהכללי יתואר ביותר מדבר אחד הנה התאר כאשר תסירהו יסור זה הענין וכאשר תמציאהו ימצא זה הענין הוא הנשוא המיוחד העצמי (כל מלאכת ההגיון ה). אמרו חכמי ההגיון שההקדמה היא מה שמחייב מציאת הנשוא אל הנושא או מה שישלול הנשוא מן הנושא והמשל בחיוב באמרך כל אדם חי כל חי מרגיש שבזה האומר הוא מחייב החיות לאדם וההוש לחי (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפש, פי' כ"ה הקדמי). שכל גורה מורכבת משני גבולים נושא ונשוא וכו' והתולדה ג"כ תהא מורכבת משני גבולים נושא ונשוא והנושא בתולדה יהיה גבול קטן והנשוא בתולדה יהיה גבול גדול (ר"א הקרקי, עץ חיים יב).— ובדקדוק: שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים וכו' כל שכן כאשר ישנו המלות ויסלפו התיבות ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים כי הם הנושאים והמה הנשואים (ר"י א"ת, הקד' לספ' הרקמה). וכבר נודע כי העצם הוא העומד בעצמו הנושא את המקרים ושהמקרה הוא הנשוא בעצם בלתי עומד בעצמו (הרקמה א). דע כי שם אדם שהוא פרט נבדל מן הכלל שהוא מקרה נשוא בנשמת האדם (ראב"ע, ספ' השם א, קנולא קונטרסים). והשם ורֹחַב לב כחול פירוש בכל הדברים שצריך התבוננות היה לו לב רחב בהם כי אין (השם) כחול נשוא לרחב לב אלא דבר מדה היו נשואו לא דבר מספר כמו ורחבה מני ים אלא כחול נשוא הוא לכל הדברים שצריך מהם התבוננות שהם כחול אשר על שפת הים ולכולם היה לשלמה רחב לב (רד"ק, השרשים ע' רחב). מהו שם העצם? תיבה מורה בהסכמה על כל דבר עומד בעצמו ואיננו נשוא בזולתו בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים (ר"מ בן חביב, מרפא לשון, מהו שם העצם).

*נְשׂוּאָה, ש"נ, מ"ר נְשׂוּאוֹת, —א) אשה שנִשאה לבעל: ארוסה ונשואה ושומרת יבם וכנוסה (סוטי ב ה). ב"ש אומרים אין ממאנין אלא ארוסות וב"ה אומרים ארוסות ונשואות (יבמ' יג א). נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה (סנה' סו:). אין בודקין את הנשואות שלא יתגנו על בעליהן (רב ספרא, יבמ' מג.). וכל שאר כל הנשים (שנתארמלו או שנתגרשו) לא יתארסו ולא ינשאו עד שיהיו להן שלשה חדשים אחד בתולות ואחד בעולות וכו' אחד נשואות ואחד ארוסות ר' יהודה אומר הנשואות יתארסו והארוסות ינשאו (שם ד י). שהיו מיבמים את הארוסות ופוטרים את הנשואות (קדוש' עה:).

*נִשּׂוּאִים, נישואין, —שה"פ מן נשא במשמ' לקח, והוא ש"ז במ"ר למעשה הַלִּקּוּחִים בין איש ואשה עפ"י החק והמנהגים הקבועים, Hochzeit, Ehe; mariage; wedlock: כהן גדול לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין (יבמ' ו ד). בתולה אלמנה גרושה וחלוצה מן הנשואין כתובתן מנה (כתוב' א ד). לעולם היא ברשות האב עד שתיכנס לרשות הבעל לנישואין (שם ד ה). נתארמלה או נתגרשה בין מן הארוסין בין מן הנישואין גובה את הכל (שם ה א). ממעטין

---

[1]) כך בדפוס ויניציאה, ובדפוס ורשה נשואן, ובדפו' ליפציג נשואין.

(בשעת בצרת) במשא ומתן בבנין ובנטיעה באירוסין ובנשואין ובשאילת שלום בין אדם לחבירו (תענ׳ א ז). אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב״ב י ד). אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספת׳ יבמ׳ ח ד). קטנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נישואיה נישואין (שם יג ב). וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום אלא אהובה אהובה בנישואיה שנואה שנואה בנישואיה (רב פפא, יבמ׳ כג.).

*נָשׂוּי, ת״ז,—בעל אשה: (האוחז באמתו ומשתין) אם היה נשוי מותר (רב נחמן, נדה יג.). — ובסהמ״א: ואסור לאדם שאינו נשוי לשלוח ידו במבושיו וכו׳ ובין נשוי ובין שאינו נשוי לא יושיט ידו לאמה כלל (רמב״ם, איסורי ביאה כא כג).

א׳ נָשִׂיא, ש״ז, סמי׳ נְשִׂיא, מ״ר נְשִׂיאִים, נְשִׂאִים, סמי׳ נְשִׂיאֵי, כנ׳ נְשִׂיאַי, נְשִׂיאֶיהָ, נְשִׂיאֵיהֶם,—א) אדם רם המעלה ונכבד, Fürst; prince: ויענו בני חת את אברהם לאמר לו שמענו אדני נְשִׂיא אלהים אתה בתוכנו (ברא׳ כג ה-ו).—ב) נָשִׂיא על עם, על ארץ, השליט עליה: וירא אתה שכם בן חמור החוי נְשִׂיא הארץ (שם לד ב). כזבי בת נְשִׂיא מדין (במד׳ כה יח). ואת נְשִׂיאֵי מדין (יהוש׳ יג כא). ולא אקח את כל הממלכה מידו (של בן דוד) כי נָשִׂיא אשתנו כל ימי חייו (מ״א יא לד). וירדו מעל כסאותם כל נְשִׂיאֵי הים (יחזק׳ כו טז). ערב וכל נְשִׂיאֵי קדר המה סחרי ידך (שם כז כא). שמה אדום מלכיה וכל נְשִׂיאֶיהָ אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב (שם לב כט). בשר גבורים תאכלו ודם נְשִׂיאֵי הארץ תשתו (שם לט יח). ויוציאם כורש מלך פרס על ידי מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הַנָּשִׂיא ליהודה (עזר׳ א ח).—ג) נְשִׂיא השבט, בית אב, העדה וכדומ׳: אלהים לא תקלל וְנָשִׂיא בעמך לא תאר (שמות כב כז; גם יו כב). וישבו אליו אהרן וכל הַנְּשִׂאִים בעדה (שם לד לא; גם לה כז). אשר נָשִׂיא יחטא (ויקר׳ ד כב). איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נָשִׂיא בהם (במד׳ יג ב). נָשִׂיא אחד ליום נָשִׂיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח (שם ז יא). זמרי בן סלוא נְשִׂיא בית אב לשמעוני (שם כה יד). ועשרה נְשִׂאִים עמו נָשִׂיא אחד נָשִׂיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל (יהוש׳ כב יד). ומצוי ביחוד אצל יחזקאל בשמושים שונים: מלך יהודה (יב י; יב; יט א [1]; כא ל), ראשי יהודה (כא יז; כב ו; מה ח-ט), המלך המשיח (לד כד; לז כה; מד ג; מה טז-יז; מו ב; ד, ועוד), וגם למושלים נכרים, (ל יג; לח ב-ג; לט א, ובפסוקים המובאים למעלה).—ובתו״מ: כהן המשיח שחטא ואח״כ עבר ממשיחותו וכן נשיא שחטא ואח״כ עבר מגדולתו (הורי׳ ג א). לנשיא שנכנס למדינה וראו אותו בני המדינה וברחו נכנס לשניה וברחו מלפניו נכנס לעיר חריבה וקדמו אותו והיו מקלסין אותו אמר הנשיא זו העיר טובה היא מכל המדינות (מד״ר במד׳ א). אתה מוצא שלא מנה נשיא לשבט לוי בשעה שמנה נשיאי השבטים (שם).—ד) תאר כבוד לראש: וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן (במד׳ ג לב).—ובתו״מ: בו ביום מינו את הילל נשיא והיה מורה להן הילכות הפסח (תוספת׳ פסח׳ ד ב). שמעון בן שטח היה נשיא ויהודה בן טבאי אב בית דין (שם חגי׳ ב ח). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו (שם סנה׳ ז ח). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה הנשיא יושב באמצע וזקנים יושבין מימינו ומשמאלו (שם, ח א). הראשונים (שנזכרו בכל הזוגות שמנו שם) היו נשיאים ושניים להם אבות בתי דין (חגי׳ ב ב). סדר תעניות כיצד מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין (תענ׳ ב א). מיד הושיבוהו (את הלל הבבלי) בראש ומינוהו נשיא עליהן וכו׳ התחיל מקנטרן בדברים אמר להן מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (פסח׳ סו.). נשיא שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדוש׳ לב:). רבן שמעון בן גמליאל נשיא רבי מאיר חכם רבי נתן אב בית דין (הורי׳ יג:). אמר להן (רבי לחכמי ישראל בשעת פטירתו) אל תספידוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלושים יום שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב ראש (כתוב׳ קג.). ר׳ יהודה הנשיא (ברכ׳ יג: סנה׳ לב:).—ובסהמ״א: סנהדרי גדולה ומניינם שבעים ואחד וכו׳ הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו ומושיבין

[1]) נְשִׂיא ישראל במקום נְשִׂיאֵי ישראל.

הגדול בשבעים משנה לראש ויושב מימינו והוא הנקרא אב בית דין (רמב"ם, סנה' א ג).

ב. **נָשִׂיא**[1], ש"ז, מ"ר נְשִׂיאִים, — ענן המתנשא מהארץ, cloud; nuage; Wolke: לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נְשִׂאִים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (ירמי' י יג; גם נא יו). מעלה נְשִׂאִים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (תהל' קלה ז). נְשִׂיאִים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). — ובתלמ': הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה (ר' לדוק, קדוש' לב:). מי שאמר והיה העולם משיב רוחות ומעלה נשיאים ועננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים (ר' ילחק, ספרי דברי' למ). — ובסהמ"א: וכמו שעולים בעשן הנשיאים מן הארץ ומעלים המים מן התהומות אל אויר הרקיע להמטיר על הארץ (ש, דונולו, חכמוני, פי' ילירה א סד::). — ואמר המשורר בשתי המשמ': במלים עצרו שרים לנגדו וכף שמו לנגדו הנשיאים ומאור והרו האיר מאורים ומטל שעלו רוה נשיאים (מכוז' מסותפי, הקדש ב ב, הול' ברודי). — ואמר המליץ: וידעו כי אחרי ברקיו נשיאים בגשמי שכל מלאים (תחכמוני ג).

***נְשִׂיאָה**, ש"נ, — שה"פ מן נָשָׂא, — א) במשמ' הרמה, נְשִׂיאַת כַּפַּיִם, מעשה הכהנים שנושאים כפיהם בתפלה לברך העם: שחרית ומוסף מנחה ונעילה כולן יש בהן נשיאת כפים (ר' מאיר, תעני' כו:). שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים מנחה ונעילה אין בהן נשיאת כפים (ר' יהודה, שם). נעילה יש בה נשיאת כפים מנחה אין בה נשיאת כפים (ר' יוסי, שם). שכור אסור בנשיאת כפים (שם). — ב) במשמ' טעינה ועמיסה: ואין נשיאה אלא לשון עמיסה (מד"ר שמות ד). — והדבר שנושאים: נשאו הרים נשיאתן[2] שלום לעם (ר' אחא, שם ברכשי' פט). — ובסהמ"א: וכל העניגים הנכנסים בשרש זה כלם נכנסים בענין אחד הנשיאה והנטילה (שרשי רד"ק, נשא). ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה (הוא, יחזק' ג יד). — ג) ונשיאת ראש, במשמ' מנין ומספר: והלא גרשון היה בכור למה הקדים הכתוב לקהת לנשיאת ראש ואחר מנה לגרשון (מד"ר במד' ו). — ד) *במשמ' לקיחה: וכן נשתמשו בנטילה שהיא הנשיאה בענין הלקיחה טול חפץ זה (רד"ק, שרש נשא). — ונשיאת אשה: דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה וישיבת בית ונשיאת אשה (רמב"ם, דעות ג ב). אין להם מצוה גדולה אשר על ידה יפיק אדם רצון יוצרו וברכה למכביר כנשיאת אשה (שבילי עולם ג, הודו מה.). — *נשיאה ונתינה, כמו משא ומתן: בענין השמטת האדמה מלזרוע בידוע תתחזק האדמה להוסיף התבואה גם האדם העובד אותה ינוח וכו' גם להשמטת כספים כיון שאין נשיאה ונתינה (ר' אהרן הקראי, ספ' ג"ע, שמטה ויובל ד).

***נְשִׂיאוּת**, ש"נ, — א) שה"פ, נְשִׂיאוּת כפים, כמו נשיאת כפים: שתי חזקות לכהונה בארץ ישראל נשיאות כפים וחילוק גרנות (תוספתי פאה ד ו). השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת מצורע ונשיאות כפים בפנים ובחוץ (שם דמאי ב ז). כה תברכו בנשיאות כפים (סוט' לח.). — ונשיאות ידים, את הנטילה שבידים: והקב"ה יתברך שמו ויתרומם זכרו נותן בו (בולד) עשרה דברים ואלו הן רוח ונשמה וקלסתר פנים ומראית עינים ושמיעת אזנים ודבור שפתים ונשיאות ידים והילוך רגלים (מד"ר קהל', ברכות הטובה). — ונְשִׂיאוּת יד לשבועה ונשיאות קול לבכי: ויאמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם לפני אני אקבע לכם בכיה לדורות וכו' שכן הוא אומר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר וכו' נשיאות יד כנגד נשיאות קול (שם במד' טז). — נְשִׂיאוּת עָוֹן: הרי הוא אומר אם לא יגיד ונשא עונו תלה הכתוב נשיאות עון במגידין (ר' ישמעאל, תוספתי שבועי' ג ד). (כתוב) ולא תשאו עליו חטא את שהוא בנשיאות עון תורם ואת שאינו בנשיאות עון אינו תורם (ר' הילא, ירוש' תרומ' א ג). הרי גוי אינו בנשיאות עון ותורם (שם). — נְשִׂיאוּת ראש: בבני קהת ובני גרשון נאמר בהן נשיאות ראש שחלק להם הקב"ה כבוד וכו' לפי שנשיאות ראש של בני גרשון באה מבית אב שלהם אבל נשיאות ראש של בני קהת אינה תלויה בבית אבות שלהם (מד"ר במד' ו). — *נשיאות לב: כל איש אשר נשאו לבו על החכמה העושים במלאכה ואמר כן כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות (רמב"ן, שמות לה כא). — *נְשִׂיאוּת פנים: רב חנינא בר שילא שיש לו נשיאות פנים ואינו חושש מן המוכס מותר לו לצאת בטלית שיש לה חותם (ערוך, ערך סרבל). — נְשִׂיאוּת

---

1) בערב' נשא a). נשׁ b).

2) [כלו' הפירות שנושאים ההרים מביאין שלום לעם, עי' מתנות כהונה.]

a) نشا b) نشّ

ונתינות, כמו נשיאה ונתינה, במשמ' משא ומתן של הלכה: תמצא נשיאות ונתינות שבדבר זה ומה שנאמ' עליו בפרק כירה (רב' נסים, מפתח, שבת קלד:).—ובמחקר יהגיון, הפעולה של הנשוא במשפט הגיוני, Prädikation; affirmation: אבל המקרים כלם אמנם הם נשואים נשיאות ראשונית על העצם בשוה (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). והכללים שני מינים מין יודע מכל נושא אשר ינשא עליהם נשיאות טבעי עצמותו ומהותו (כל מלאכת ההגיון ו.). רמז לנו שחיות האדם וחיות הבלתי מדברים אינם נאמרים בהסכמה במציאות עם היותם מסכימים בנשיאות לפי דרך הגיוני (ר"ד מרוקא, זכות אדם 17). גם אין לה נשיאות על אותו הנושא שאנו אומרים עליו שהוא מוקדש (רש"פ, ידיעות שלמה א ג ז). — *ובהשאלה, במשמ' רם המעלה, גדלות, גאוה: ולא נכר שוע לפני דל ולכילי לא יאמר שוע ענין נשיאות המה (מנחם, מחב' ערך שע). ראה חלום על רב שתלאוהו בדקל והוא סימן נשיאות ראש וגדולה (רש"י, יומי פז:). סמכתי על אהבתך וענותך ואמרתי כי לא יקש דבר איש יהודה כי הענוה עם הנשיאות לבודה (רד"ק, מכתי לרי יהודה הרופא, בספי אגרי הרמב"ם יט.).—ב) משרת הנשיא: הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה (שבת טו.). אמר לו ר' חייא לרבי וכו' לא תולזל בנשיאותך (חגי' ה:). כשחלה רבי וכו' נכנס רבן גמליאל אצלו ומסר לו סדרי נשיאות אמר לו בני נהוג נשיאותך ברמים זרוק מרה בתלמידיך (כתוב' קג:). עבר מנשיאותו ואחר כך חטא (הורי' י.). אינו אומר פקוד אלא נשא את ראש לשון נשיאות כשנמנו לתהמנות על מלאכת הקודש קבלו נשיאות (מד"ר במדי ד). — ובסהמ"א: ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (רש"י, במדי יו א). היה כפוף ויושב לפני רבו מפני כבוד הנשיאות (הוא שבת נא.). ביום שמינו את ר"א בן עזריה לנשיאות (הוא, פסחי יה.). מטיל עליהם אימה להודיע נשיאותו (הוא, כתוב' שם קג:). וכעס רבי יוחנן בן נורי והעלה את רבן שמעון ב"ג לראש בנשיאות (ראב"ד, ספר הקבלה כח:). והלל לא נהג נשיאותו עד שלש שנים לאחר מלכות הורדוס (תוספו' כתוב' ז:). נמצא הסגן תחת נשיאות כ"ג והקתילוקין תחת נשיאות הסגן (רמב"ם, סקלי ה). אחר כך היתה מריבה גדולה ומחלוקת בינו ובין דוד בן זכאי הנשיא כי ראשי גליות אלו לא היו בעלי אמת והיו קונים נשיאותם מן המלכים כמו מוכסים (שם לג.). ונסמך ברבנות ונשיאות שנת דתתכ"ט (ר' סעדיה אבן דנאן, המדה גנוזה כט:).

נָשַׂק, כמו נסק [1]), קל לא נמצא.

—הפע', הִשִּׂיק, הִשִּׂיקוּ, יַשִּׂיק,—הִשִּׂיק עצים וכדומ', הדליק שיבערו לחמם או לבשל ולאפות בהם: והיה (העץ) לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף יַשִּׂיק ואפה לחם (ישעי מד יה). ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו וְהִשִּׂיקוּ בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים (יחזק' לט ט).—ואמר בן סירא: הלא די אנוש נבון מוער ואל יצועיו לא ישיק [2]) (ב"ס, גני' לא יט). יבול הרים כחרב ישיק ונוה צמחים כלהבה (שם מג כא).—ואמר המליץ: אסרו רגלי בכבלי חרון והשיקו קרבי במוקדי עולם (מנחם בן סרוק, אגר' לרי חסדאי). השיק לבבי ושרף לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (רמב"ע, התרשיש ד נח-נט). יום אשר בו יד בכל ורהב בהיכל השיק להב (ראב"ע, אוי כי).

—נִפע', נִשְּׂקָה האש,—שהשיקוה והתלקחה: לכן שמע יי' ויתעבר ואש נִשְּׂקָה ביעקב וגם אף עלה בישראל (תהל' עח כא).—ובסהמ"א בהשאלה במליצה: צבי פניו פנינים קודחים אש וגביע בידו זיק מאור באור זה נשקו רשפי להבי ואור זה את לבבי גיל מאזר (רמב"ע, תרשיש ג ע-עא). ובנימין צעיר קנאות בי העיר ובאש שהבעיר קרבי נשקים (ראב"ע, כדוד הסיר אוני).

נשר, ממנו מַשּׂוֹר, נָשַׂר, עי' נסר.

נתב, ממנו נָתִיב, נְתִיבָה.

***נִתּוּחַ**, ניתוח, ש"ז, שה"פ מן נִתַּח: וטעינה (העולה) הפשט ונתוח וכליל לאישים (זבחי ה ד). בקרבנות יחיד וכו' הפשטן וניתוחן של אלו ואלו שוין (יומי ב ז). שלימין בגופן בלא הפשט ובלא ניתוח (ירוש' מגי' א יג). דרך ניתוחו היה (התמיד) קרב כיצד דרך ניתוחו הראש והרגל ושתי ידים החזה והגרה ושתי דפנות והעוקץ והרגל (ר"ע, יומי כה:). נאמר כאן עור ובשר ופרש ונאמר להלן עור ובשר ופרש מה להלן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט אף כאן על ידי ניתוח ולא על ידי הפשט (רבי, שם סח.). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר

---

[1]) עי' ערכו, וגם סלק.

[2]) [קשה. כנראה הכונה שלא יסבול יסורים מחב.]

קודם הפשט ונתוח (כמי נר אנא, צ"ל כה.).—ובסחמ"א: ועשה וירד העיט ויורד העיט הוא תר וגוזל ששחט עם האיל והעז והעגלה ואמר כי אחר שחיטתה וניתוחה הָחיה (תפוי דונם על רקע"ג 7). ההפשט והניתות והולכת עצים למזבח כשירה בזרים (רמב"ם, ביאת המקדש ט ו). — ובחכמת הרפואה, חכמת הנתוח, חלוק גוף האדם לאבריו, Anatomie: שאין הפרש בין יצירת הזכר והנקבה אלא מה שיש בין הראות איבריהם והסתרם וככר מבואר זה בניתוח שאיברי הנקבה כאיברי הזכר אלא שהם מהופכים אל פנים (ר"י א"ח, כוזרי ד כה). ומה שיש במשנה כתוב מהלכות טרפות ומומי בכורות וכו' וזכרון נתוח העצמות בקצרה מאד ובדברים מבוארים ביותר (שם ד לא). בנתוח מה שוולת הגלגלת וכו' בנתוח הלחיים והאף (קאנון א א ה א ג-ד). הקשורים המתוחים והמתרים יחשוב לו מי שאין לו ידיעה בנתוח שהוא עצב וגם אנחנו לא היינו יודעים אחד מהם לולי עסק הנתוחים שהתעסקנו בו (פרקי משה א). כשיהיה לו ידיעה בנתוח ישיג כל כלי גופו (ראב"ד, אמו"ר א ז). והנה מלאכת הרפואה היא צריכה יותר אל החוש ובפרט במה שיודע בה בנסיון ובמה שיודע בה מהנתוח ולזה היה השלמות בה יותר מאוחר (רלב"ג, מלחמת ה' ו א טו). אבל כפי הנתוח האמתי התאומים הם בשתי שליות (ר"י אברבנאל, תולדות א, פאלה ה). אמרו חכמי הנתוח כי במראה אשר חידשו הנקרא טילאיסקופיוו נראים ורדים דקים מאד (פתח עינים על עין יעקב, ברכי' סא.). היה רופא אחד מחודד וכו' בחכמת הנתוח והוא מצא דרך אמיתי שכל רופאי זמננו הודו לו (ר' טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ב ג). בכמה חולאים רופא הזר בידיעת הנתוח תועה מדרך השכל לתלותם בכבד או בקיבה וכו' כי לא השיגו הרופאים הקדמונים עד אחר העיון הגדול לבעלי הנתוח יגעו ומצאו מה שהראשונים לא השיגו (שם ג ו). הדברים האלה נאמנו גם כן על ידי נתוח גוית הילד המת ועל ידי בדיקת כל איבריו הפנימים (ד"ר י' טוביס, ספר הדיפתיריה 60). — ובדקדוק, נִתּוּחַ המלים Analyse(is): ובסופו פרק אחד לחנך את התלמיד בנתות המלות ומה שנלוה אליו (ב"ז, הקדי הל"ע).

*נִתּוּץ, ש"ז,—שה"פ מן נִתֵּץ: אז לראשי דורות נתוצו נודע עד שלא עשוי קרנותיו גדע (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ' לט"ב).

*נִתּוּק, ש"ז,—שה"פ מן נִתֵּק: ולא יזח לשון ניתוק ולשון ערבי הוא בדברי דונש בן לברט (רש"י, שמות כח כח). — ובחכמת הרפואה, הסרת עצם ממקומו, dislocatio[1]: וכאשר יהיה זה (השבר) בעצם סר ממקומו יקרא נתוק (קאנון א ב, א ד).

נָתוֹן, — עי' נָתִין.

*נתז[2], ממנו *נָתַז, *הִתַּזָּה.

*נָתַז, קל לא נהוג.

—פעי', *נִתֵּז, מְנַתֵּז,—א) פ"ע, נִתֵּז היין, הדם וכדומ' על דבר, נזרק מעצמו בכח עז טפות טפות, herausspritzen; jaillir; to spurt, splash: גוי שהיה מעלה ענבים בסלין ובדרדורין בגת אף על פי שניפצן בגת והיין מנתז על גבי ענבים מותר שאין דרכן לנסך כן (תוספתי ע"ז ז ה). המרביץ את ביתו במים טמאים והיו שם טהרות ספק נתזו[3] (המים עליהן) ספק לא נתזו (שם טהר' ה טו). מי שהיה מזה ונתזה הזאה על פיו (קדוש' כה.). — והצרורות נתזו מתחת הרגלים, נזרקו בכח למרחוק: הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבור היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים (ב"ק ב א). שהיה מהלך על גבי הארץ ונתזו צרורות מתחת רגליו ונפלו על גבי עשבים יתלשן (תוספתי שבת ט [י] יד). — ונצוצות האש, האור: והליבון צריך שיהו נצוצות מנתזין ממנה (כנ יהודה, ירוש' ע"ז ה טו). אף היא (הלני המלכה) עשתה טבלה של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה שבשעה שהיתה החמה זורחת היו הניצוצות מנתזין ממנה והיו יודעין שזרחה החמה (שם יומי ג ח). — ובסהמ"א: ומנתזין ניצוצות טיפות של מים על הכותל (ערוך, ערך נקע). וכן הנוטל מן הסלים ומן המשטיח של אדמה ואכל והותיר כסאה וכסאתים וזרקן לגת ואע"פ שהיין מנתז על הענבים לא הוכשרו (רמב"ם, טומאת אוכלין יא ג). כל תולדה כאב שלה חוץ

[1]) תרגום ד"ר מזיא.

[2]) [מן תו, תוז, בהוספת נון כעין נפע'; או מן נזה, נז, בהוספת ת' התפעל, עי' הציון מקדוש' כה. בגוף הערך].

[3]) [משמע' אחת לפִע' ולנפע'. וקשה לפעמים להבדיל בין שניהם חוץ מבצורות של הבינוני. בצורות של העבר והעתיד המובאות תחת פִע' אפשר שיש מהן שייכות לנפע'. ובצורות של העבר והעתיד המובאות תחת נפע' אפשר שיש מהן שייכות לפִע'.]

מצרורורו' **המנתזין** מתחת רגלי הבהמה בשע' הילוכה (סו"ע חו"מ, נזקי ממון סל ג). — **ב)** פ"י, נִתֵּז בקרדֹם, בקע בו בכח עד שׁיִתְּזוּ צרורות וכדומ': מעשה במערה של שיחין שהיו מחזיקין בה טומאה ובדקו עד שהגיעו לקרקע שהיתה חלקה כצפורן ולא מצאו לימים נכנסו בה פועלים מפני הגשמים **ונתזו** בקרדומותיהן ומצאו מכתשת מליאה עצמות (ר' יוסי, נ"ה סח.). — והבהמה נִתְּזָה צרורות ברגליה: היתה מהלכת במקום (מלא צרורות) שאי אפשר לה אלא אם כן **מנתזת** (ר"ח בר מנוח, ב"ק יט.).

–נִפע', *נִתַּז, ניתז, — נִתַּז שֶׁבר מכלי, נִתְּזָה, בקעת מן העץ וכדומ', נתר ממקומו וקפץ למרחוק: היתה מהלכת כדרכה ברשות הרבים ודרסה על הכלי ושברתו **וניתז** הימנו חרס ושבר כלי אחר (תוספת' ב"ק ח ה). **ניתזה** בקעת מן העץ המתבקע הרי זה אינו גולה (ר' יהודה, שם מכות ב ח). הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות **ונתזה** בקעת וטפחה על פניו ומת (ב"ק לב:). —ונצואות: הנכנס לחנותו של נפח **ונתזו**[1]) ניצוצות וטפחו[1]) לו על פניו (שם). —והחרב: ולא עוד אלא **שנתזה** החרב מעל צוארו של קוסנתירו והרגתהו (ר' אביהו, ירוש' ברכ' ט א). —ודם, משקה, וכל דבר נוזל, במשמ' נזרק בכח עז טפות טפות: דם **הניתז** ושעל הסכין חייב לכסות (חול' ו ו). דם חטאת **שניתז** על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח' יא א). מעשה בישמעאל בן קמחית שיצא לדבר עם המלך ערבי **וניתזה** צינורא מפיו ונפלו לו על בגדיו ונכנס אחיו ושימש בכהונה גדולה תחתיו (תוספת' יוה"כ ד כ). עריבה שירד דלף לתוכה **הנתזין** והצפין בכי יותן (שם מכשי' ב ו). העושה צפור במים **הניתזין** (מהצפור) ואת שבה אינן בכי יותן (ר' מאיר, שם ב יג). היתה טבולת יום מנערת את הקדרה בידים מסואבות ראתה משקין על ידיה ספק מן הקדרה נתזו ספק שהקלת נגע בידיה (טהר' ב א). מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור **ונתזה** צינורא מפיו ספק הגיעה לבור ספק לא הגיעה (שם י ו). עברה בשוק של טבחים ספק **ניתז** עליה (דם) ספק לא **ניתז** עליה (נדה נח:). ר"א אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם אמרו לו לר"א והלא נצוצות **נתזין** על רגליו ונראה ככרות שפכה (שם יג.). מעשה בצדוקי אחד שספר עם כהן גדול בשוק **ונתזה** צנורא מפיו ונפלה לכהן גדול על בגדיו (שם לג:). אמר לה בשלי אותו ונאכל יחד בישלה אותו וכשמרקה אותו כף **נתזה** טפה אחת מן הקדרה וכו' (מד"ז איכ' ו נוסח' ב). —ובספהמ"א: אם היו ניצוצות של מימי רגלים **ניתזים** על רגליו חייב לרחוץ ולשפשף אותם בידו (תסו' מעשה הגאונ' כא, הול' אפשטיין). שהקילות ארוך **וניתז** למרחוק (רש"י, שבת קב:). לא ימלא אדם כלי הרש מים ויצטנן בו שהמים נוחלים מדפניו אפילו כל מתכות אסור שמא **ינתזו** מים על בשרו (רמב"ם, שביתת עשור ג ד). וכן כ"מ שאפשר **שינתז** עליו דם נדתה כשתהלך ונמצא שם דם טמאה וכו' (הוא, אסורי ביאה ט ח). אבל אם נמצא הדם על שוקה ועל פרסותיה מבחוץ או מן הצדדין ואין צריך לומר אם נמצא מן הירכים ולמעלה הרי זו טהורה שאין זה אלא דם **שניתז** עליה ממקום אחר (שם). אבן שהכובס מכה עליה בגדים עד שיתלבנו: צריך להרחיק אותה ארבע אמות מכותל של חבירו שבעת שהכובס מכה עליה המים **נתזין** ומזיקין לכותל (הוא, שכנים ט ה). במה דברים אמורים בבית הכסא הקבוע שאין ניצוצות **ניתזות** עליו (הוא, תפלין ד יח). לכך כשהיה אוכל לא היה נותן בנר חלב **שניתז** נצוצות על המאכל (ספר חסיד' תתרעה). ונשברה כד של חלב **וניתז** מן החלב על הקדרה על בשר (מרדכי, חולין תרע"ט).

—הִפע' *הִתִּיז, יַתִּיז, — **א)** הִתִּיז הראש בחרב וכדומ', כרת אותו בכח עז והקפיצו ממקומו: מצות הנהרגים היו **מתיזין** את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה (סנה' ז ג). **התיז** את הראש בבת אחת וכו' היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת (חול' ב ג). השוחט בהמה טמאה לנכרי והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות עד שתמות או עד **שיתיז** את ראשה (טהר' א ד). בשעה שתפס פרעה את משה חייבו **להתיז** את ראשו וקהתו החרב מעל צוארו של משה ונשברה (ר' ינאי, ירוש' ברכ' ט א). מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון **והתיז** את ראשו וי"א אף התיז את ראשה (מד"ר בראשי' נד). בשעה שתפסו את משה ותייבוהו **להתיז** את ראשו ירד מלאך מן השמים ונדמה להם בדמות משה (שם שמות א). לאחר שרגם אוהבו של המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה כך בי (ר' אבין, שם). למלך שהיה לו בן בית נאמן מצאו עומד על פתח חניות **והתיז** את ראשו בשתיקה ומינה בן בית אחר תחתיו ואין אנו יודעים מפני מה הרג

[1]) כך בכ"י, ובנוסח' הדפו' **ונתזה**, **וטפחה**.

את הראשון (ר' לוי, שם ויקר' יג). לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון הרב חדה אמר המלך התיזו את ראשו בה אמר לו אותו האיש אדוני המלך במה שכיבדתיך בה אתה מתיז את ראשי (שם דבר' ע). אם יאמר לך אדם תן נפשך על קידוש השם אמור לו אני נותנה ובלבד שיתיז ראשי מיד לא כדורות של שמד שהיו נותנים כדוריות של אש תחת בית שיחיהם (ר' חייא בר אבא, פסיק' דר"כ ויהי בשלח י). התיז את ראש רשב"ג ונתלכלך לשונו בעפר (מד"ר שה"ש ד, הוצ' גרינהוט). —והתיז ראש החבית: מביא אדם את החבית של יין ומתיז ראשה בסייף ומניחה לפני האורחים בשבת ואינו חושש (רשב"ג, שבת קמו.). — ובסהמ"א: ויברח תמתיאוס ויתחבא באחת הבורות ולא נמצא וימצאו את אחיו וכו' ויצו יהודה ויתיזו את ראשם (יוסיפון, קמה). ויתיזו את ראש ניקנור ואת זרועו אשר נטה אל ההיכל (שם קסג). שתי דרוסות הן אחת שהתיז אותה כדרך שהוא מתיז בסייף (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 142). הוליך והביא (את הסכין) עד שחתך הראש והתיזו שחיטתו כשרה (רמב"ם, שחיטה ג ט). שכל מי שיבא לפניו בעלילה כזו יתיזו ראשו בחרב (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 40). —התיז דבר בקנה וכדומ', עשה שינתז הדבר ממקומו ע"י הכאה חזקה במקל וכדומ': היתיז (העכו"ם) את הצירעה (מיינו של ישראל) בקנה או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת (ע"ז ד י). קן שבראש האילן של הקדש לא נהנין ולא מועלין שבאשרה יתיז בקנה (מעיל' ג ח). כשתי מקלות המתיזות זו את זו (ר' חנין, סנה' קב.). —התיזה הבהמה צרורות וכדומ', עשתה שינתזו מתחת הרגל ע"י בעיטה בארץ וכדומ': היתה מהלכת ברה"ר ובעטה והתיזה והזיקה (ר' ירמי', ב"ק יט.). וחזיר שהיה נובר באשפה והתיז והזיק משלם נזק שלם (שם יז:). —ובסהמ"א: בעטה בארץ ברשות הניזק והתיזה צרורות מחמת הבעיטה והזיקו וכו' ואפילו היתה מהלכת במקום שאי אפשר לה שלא תתיז ובעטה והתיזה (רמב"ם, נזקי ממון ב ו). —*והתיז דם וכדומ', על דבר, עשה שיזדרק בכח: השוחט והתיז דם על הדלעת (חול' לו.). שמטילות (בנות ציון) מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות בשוקי ירושלם וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהן יצר הרע (שבת סב:). —ב) בהברת האותיות, *התיז האות, הגה אותה בהברה ברורה, חזקה, באופן שנשמע היטב צלצול האות: צריך להתיז (הזין שבמלת) למען תזכרו (ר' לוי בר סיסי, ירוש' ברכ' ב ד). צריך להתיז[1]) כי לעולם חסדו (שם). —ובסהמ"א: ויתיז הה"א של הארץ (דרך ישרה, שער המזון סג:). — ואמר המליץ: ומן הצבועים הדומים לפרושים המחפים ראשיהם ומראים טליתיהם וציציותיהם ומאריכין בד' של אחד וצ' מציצית ומתיזים ז' (ר"י זבארה, שעשוע' הוצ' דודזון, ו 63).

—הפעו', התז הותז, יתז, יותז, — התז ראשו, שהתיזוהו בחרב וכדומ': לראש שכבר הותז בשחיטה (ספרא, ויקר' ד ז). וכן בהמה וחיה אינן מטמאין עד שתצא נפשם הותזו ראשיהם אף על פי שמפרכסים טמאין (אהל' א ו). וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר יצחק, מד"ר ברא' ט). — ובסהמ"א: נשברה מפרקתו (של המת) ורוב בשרה עמה או שנקרע כדג מגבו או שהותז ראשו או שנחלק לשני חלקים בבטנו הרי זה מטמא (רמב"ם, טומאת מת א טו).

נתח[2]), ממנו נתוח, נתח, נתח, נתיחה.

נתח, ש"ז, מ"ר נתחים, כנ' נתחיו, נתחיה, —א) נתח בשר וכיוצא בזה, חלק חתוך מהשאר, Stück; morceau; piece: ורחצת קרבו וכרעיו (של האיל) ונתת על נתחיו ועל ראשו (שמות כט יז). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים (של העולה) את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש (ויקר' א ח). ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר (שם ח כ). ואת העולה המציאו אליו לנתחיה ואת הראש (שם ט יג). ויקח את המאכלת ויחזק בפלגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים וישלחה בכל גבול ישראל (שפט' יט כט). אסף נתחיה (של הסיר) אליה כל נתח טוב ירך וכתף (יחזק' כד ד). סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה (שם ו). — ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות (ב"ס גני' נ יג). ובתלמ': יכול ינתח נתחיה לנתחיהם תלמוד לומר אותה אותה לנתחיה ולא נתחיה לנתחיהם (ספרא, ויקר' נדבה ד ה). נתחים שהיו בכלל הפשטה (שם ו). — ואמר הפיטן: ואם כל

---

[1]) [את הסמך בחסדו שלא ישמע כמו שין-תשדו.]

[2]) רק בעבר', ואולי קרוב לחתך בחלוף ב"ף בנו"ן, ומסרס.

בהמות וחיות קרוצים נתחים ערוכים על העצים (שיר היחוד ליום ה).—ב) *כל אחד מאברי הגוף: עצמי יבכיון אלה על אלה ונתחי יהמיון קצתם על קצתם ואף אני כמו פי אקונן על כלם (מחזס ב"ס, אגרי לספלאי הנסיא). נעמו בראות הדרת פניו עונים יום אותו רואות עד כי אוו נתחי כל איש אלו יהיו כלם רואות (רמב"ע, תרשיסא שמג). אחזה שדי מנתחי אשר בידו נפש כל חי (ר"י הלוי, שם אלהים). אני ישן ולבי ער והנה נתחי נצבו לריב כצרים וקם עין אלי אזן ולשון והרחיב פה ונשא קול והרים (ראב"ע, חדשים מעשי אל). ונעשה כים לביצים עם גידים מתוחים למשוך בהם תמצית כל הנתחים להיות זרע המוליד (ספר הכמלא, מיוחס לרמב"ם, יט). ינצחו בך הכוחות הפועלים על הנפעלים ותכונת כל נתחיך תכונה שלמה המשרתים והמושלים (רס"ע פלקירא, המבקש כד). כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר"י זבארה, שעשועי הוצ' דודזון ס 84). עיניה כיונים ולחייה כשושנים ושפתותיה כחוט השנים ושניה כפנינים ושני שדיה כשני רמונים ולא אוכל להלל כל נתחיה כי קצרה לשוני משבחיה (שם יב 134). והוא (זרע האדם) דם תאות איש תמשכהו ומכל הנתחים תקבצהו (הוא, בתי הנפש לה). ושמו אל (את הלב) גביר על כל נתחיו ועורקים דופקים המה שלוחיו (שם קה). — ובהשאלה, פֶּרֶק או חֵלֶק מחלקי הספר וכדומ': וכל חלק וחלק מן החמשה הנזכרים ינתח לשני חלקים והנתח הראשון מהחלק הראשון לבד יפרד והיה לששה פרקים ומעתה נתחיל חחלק הראשון מנותח לשני נתחים כנזכר בנתח הראשון נניח בו הספיקות הנופלות על צד המחייב וכו' בנתח השני נניח הדמויים הנופלים על צד השולל (כ"ד מרוקא, זכות אדם פתיחה). — חלק וחלוקה: והנה התבאר בהפך מזה וכו' לכן כל אלה הנתחים[1]) הם שוא ונשאר שכל הנפשות הם אחת בעצם ובמספר הרבה במקרה הנושאים (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש מ:). א"כ כהבטל זה הנתח מן ההבדלים ונשאר בהכרת הנתח האחר כלומר שיש לבחירה שום שורש ראשון וכו' (הוא, שם, ג' ענינים נוספים מה:).

נָתַח, קל לא נמצא.

— פעי', נִתַּח, אֲנַתְּחֶהָ, תְּנַתֵּחַ, וַיְנַתַּח, יְנַתְּחֵהוּ, יְנַתְּחֶהָ, יְנַתְּחֵהוּ, — נִתַּח את הבשר וכדומ', חתך אותו נְתָחִים, נְתָחִים, in Stücke schneiden; couper en morceaux; to cut in pieces: ואת האיל תְּנַתֵּחַ לנתחיו (שמות כט יז). ואת האיל נִתַּח לנתחיו (ויקרא ח כ). והפשיט את העולה ונִתַּח אתה לנתחיה (שם א ו). ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וַיְנַתְּחֶהָ לעצמיה לשנים עשר נתחים (שפטים יט כט). ואחז בפילגשי וָאֲנַתְּחֶהָ ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל (שם כ ו). ויקח צמד בקר וַיְנַתְּחֵהוּ וישלח בכל גבול ישראל (ש"א יא ז). ויבחרו לנו הפר האחד וִינַתְּחֻהוּ וישימו על העצים ואש לא ישימו (מ"א יח כג). — ובתלמ': עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד שחטה בראש המזבח יפשיט ומנתח במקומה (זבחים פ ד). יכול יהא מפשיט אבר אבר וינתח תלמוד לומר העולה מפשיט כלה ואחר כך מנתחה (ספרא, ויקרא, נדבה ד ה). יכול ינתח נתחיה לנתחיהם תלמוד לומר אותה (שם). — ובהשאלה נִתַּח את פלוני, נִתֵּק דבר מפלוני, טרף ותפס דבר מידו: שנים שנתעצמו זה בזה ואמר אחד מהן לחבירו אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני יהא לך בידי כך וכך הגיע זמן יתקיים תנאו דברי ר' יוסי אמר ר' יהודה היאך זוכה זה כדבר שלא בא לתוך ידו אלא ינתחנו[1]) (תוספתא ב"מ א יז). מישכן לו בית ומישכן לו שדה ואמר לו אם לא נתתי לך מיכן ועד יום פלוני אין לי בידך כלום היגיע זמן ולא נתן יתקיים תנאו דברי ר' יוסי אמר ר' יהודה היאך זוכה זה בדבר שאינו שלא אלא ינתתנו[1]) (שם יז). — תפס דבר מיד פלוני בשוק בשביל חוב, בהבדל מן למשכן שהוא תפיסת חפץ בשביל חוב מתוך הבית: (המלוה את חבירו והגיע זמן ולא פרע לו) לא ינתחנו אלא בבי"ד (שמואל, ב"מ קיג.). — ובסהמ"א: אם מותר למלוה לנתח כלי הלוה מידו אם מצאו בחוץ וכו' אם היו בידו של לוה כלים והוא עומד בחוץ שומטן (שליח בי"ד) ומנתחן מידו ונותנן ביד המלוה (התרומות א ג). — *מְנַתֵּחַ[2]), במלאכת הרפואה, מי שעוסק בנִתּוּחַ גופות בע"ח, או מי שאומנותו בכך Chirurg(ien); surgeon: מפני שהספרים ההם היו יודעים אותם היחידים מבני אדם יקרא זה

[1]) עי' שטינשניידר, שם עמ' 23.

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, וכך כרוב ספרי הדפו', ובקטע כ"י גני' וכמו"כ בקצת דפוסים יתננו. [והכונה: יתפוס ויוציאנו מידו. ועי' כסף משנה, הלכ' מכירה יא ד; מנחת ביכורים על התוספת' במקומנו.]

[2]) נשמט ממקומו בברך הששי.

חוזה וזה רופא וְזה מנתח על דרך הדמיון (ר״י א״ח, כוזרי ד ג). הרופא המנתח על גב המזבח כשה לעולה עקדני (יל״ג, כל שירי ה, גם זו לטובה). גם עליך תרדמה עזה הפילו ומאכלת המנתח הורמה גם עליך (שם, מעשרי אהוה).

— פִעֵל, *נִתַּח, מְנַתֵּחַ, — שנתחוהו, שחתכו אותו נתחים נתחים: אם תועדנה זו לזו תני את בנך והוא חבוי מנותח נתחים (ר״א קליר, אם אאכלנה, קינ׳ לת״ב). והכלות לבושות שנים מעולפות בזרועות חתנים מנותחות בחרב וכידונים (הפריטו ממני, שם). שריד מהפיל שים מעקה ופדה פטר רחם בהפתח ושגר בְּהֵמָה יקדישון ויפדה הרכש או ינותח (רסע״ג, את יי׳ אלהיך, פרי״ג מצות). ואילו היו אותן העופות השחוטות המנותחות לא היה אומר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזורים האלה (תשוב׳ דונש על רסע״ג 7). — ובהשאלה, מחלקי הספר: ומעתה נתחיל החלק הראשון מנותח לשני נתחים כנזכר (ר״ד מרוק׳, זכות אדם, פתי׳).

—הִפְעִ׳, *הִנְתִּיחַ, — סדר וערך את הנתחים: סדרו לפני נתחי הבהמה לנתחיה וכו׳ הנתיחו כלומר ערכו הנתחים (רש״י, גיט׳ סז:).

—הִתְפַ׳, *הִתְנַתֵּחַ,—כמו נֻתַּח במשמ׳ העקרית: ואחרי כן ימות מית׳ משונ׳ גם יומ׳ במית׳ אכזרי ויפגעו בו וינתחוהו ועודנו חי ומדי התנתחו יראו עיניו גלות ביתו ובניו וכו׳ (יוסיפון פנ, פרנקפ׳).

נָתִיב, ש״ז סמי׳ נְתִיב, ונ״ר נְתִיבִים, — דרך צר, Pfad; chemin, sentier; path.: טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נָתִיב (איוב יח י). נָתִיב לא ידעהו עיט ולא שזפתו עין איה (שם כח ז). — ובהשאלה, כעין רצועה של אור בים: אחריו (של הלויתן) יאיר נָתִיב יחשב תהום לשיבה (שם מא כד). — ובמליצה, עשה נָתִיב להכעס וכדומ׳, שילך למקום הרצוי: יפלס נָתִיב לאפו (תהל׳ עח נ). — הדריכו בִּנְתִיב המצוות וכדומ׳: הדריכני בִּנְתִיב מצותיך כי בו חפצתי (שם קיט לה). — נְתִיב הצדקה: בארח צדקה חיים ודרך נְתִיבָה[1]) אל מות (משלי יב כח). — ובתו״מ: התורה אומרת באי זה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכן של עושה צדקה (מד״ר שמות ל). — ובמשמ׳ דרך העולם, מנהגו, חק הקבוע בטבע שאינו משתנה: אחינו המיוגעין המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). — ובספהמ״א: ואני עתיד לבאר לך דמיונות בשער השני מן הספר הזה כשתתנהג בהם ותלך בנתיביהם יקל עליך הדבר בעזרת האל יתברך (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד י). — ואמר המשורר: וארץ משבצות זהב לבושה ומשי כתנותיה ופסים וישרו כל נתיביה לצועד ושבו כבקעות הרכסים (רמב״ע, הרים גג). ראו עוברי נתיבי היש כאב כבאבי הדפני אבי טרפני לביא (ראב״ע, איך אזלת). היאמר לבית תְהִלָה תהלה ונתיב לא ידעו איש מסלה ובית בו מצורעים ונכפים היקרא כמו זה בית תפלה (ר״י זבארה, שעשוע׳ יג, 144 הוצ׳ דודזון). — ואמר הפיטן: מארבים על דרכים יושבים לגזול לכל עוברי נתיבים (תוכחה מתבורכת גנבים, יוצ׳ א שבוע׳). — *נְתִיב היראה: דרש נא בן אמתך אלהים וחון פעליך ובנתיב יראתך נחני (ר״י הלוי, אלהים שחרתיך). — נְתִיב ערמה: כי אעבור נתיבי ערמה שלום באהלי יהיה ולי יצוה עצמה צורי וגואל (ראב״ע, אמרו בני). — נתיב שוא: יעמיד עלי חסדו מתניו הוא יאזרם יעזוב נתיב שוא ועוניו הוא יכפרם (הוא, אל אמה). — נְתִיב החלבי, כמו מסלת החלב, שם לקבוצת כוכבים: היותר נפלא ביניהם הוא ציור הכוכב הנקרא נתיב החלבי בתוכו נראה ע״י קני הבטה המון כוכבים קטנים אין מספר במראה חלב (יאוועל, למודי הטבע א א, ע:).

נְתִיבָה, ש״נ, כנ׳, נְתִיבָתִי, נְתִיבָתָם, ונ״ר נְתִיבוֹת, כנ׳ נְתִיבוֹתַי, נְתִיבוֹתָם, נְתִיבוֹתֶיהָ, נְתִיבוֹתֵיהֶם, — כמו נָתִיב, דרך ללכת בו ממקום למקום: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נְתִיבוֹת ילכו ארחות עקלקלות (שפט׳ ה ו). והולכתי עורים בדרך לא ידעו בִּנְתִיבוֹת לא ידעו אדריכם (ישע׳ מב יו). וקרא לך גדר פרץ משובב נְתִיבוֹת לשבת (שם נח יב). לכן הנני שך

---

[1]) [„ההא רפה והיתה ראויה במפיק", רד״ק בשרשיו וכן במכלול. וריב״ג בשרשיו מפרש נתיבה כמו תאר: ר״ל הדרך הנהוג. וכן ר״ש פרחן בשרשיו: כלו׳ הדרך הסלולה אינה מסוכנת. אולם לא מצינו שמוש זה בשום מקום. והתרגומים תרגמו נתיבה במשמ׳ רשע, עָוֶל, ובדומ׳. השבע׳: ὁδοὶ δὲ μνησικάκων εἰς θάνατον וכן הוולג׳: iter autem devium ducit ad mortem והפש׳: ואורחא דאכתנא למותא. וכן בתרגום תחת „דאכהתנא" או „דעותנא" של הדפוסים. אפשר שגרסו ודרך נתעב (או נתעבים) אל מות. עי׳ שד״ל אצל י׳ לוי במלונו על התרגומים, 28; פרלים Analekten, 87.]

דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הושע ב ח). גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה (איכ׳ ג ט). —ובהשאלה, נתיב בים: הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה (ישעי מג יו).—נתיבות האור: איזה הדרך ישכן אור וחשך אי זה מקומו כי תקחנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו (איוב לח יט-כ).—ובהשאלה במוסריות, הדרך שאדם הולך בה, אופן מעשיו ומנהגיו של אדם בחייו ועם הבריות: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבותיהם עקשו להם (ישעי נט ח). ויכשלום בדרכיהם שבילי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמי יח יה). נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי (תהל׳ קיט קה). ואתה ידעת נתיבתי בארח זו אהלך טמנו פח לי (סס קמב ד). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א יה; גם ג יז; ז כה; ח כ; יב כח). ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבתי חשך ישים (איוב יט ח). המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו (סס כד יג). — נתיבות עולם, דרכי החיים המקובלים מאז: כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי-זה דרך הטוב ולכו בה (ירמ׳ ו יו).—בית נתיבות: בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה (משלי ח ב). — ובספר יצירה, ל״ב נתיבות החכמה שבהן יצר היוצר את העולם: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי׳ צבאות אלהי ישראל וכו׳ עשר ספירות בלי מה ועשרים ושתים אותיות (ספ׳ יצירה א א-ב). — ואמר המשורר: לאלהינו נאמר בסבר לבבות נודע בשלשים ושתים נתיבות על כלם אותות כתובות כי זה אלהים אלהינו (רא״ע, הוא יי׳ אלהינו). — בית נתיבות, פרשת דרכים, המקום שמשם מתפצלים נתיבות רבות;—והשתמשו בו בספרות החדשה במשמ׳ תחנה, בית שבו נחים הנוסעים ברכבת מסלת הברזל.

***נתיחה**, ש״נ, — שה״פ מן נתח: דמי שירים יסוד הדרום וטעון הפשט וכליל למרום גלל הנתיחה מרפה בדבור שתיקה יפה ואימת צבור (ר׳ אליעזר ברבי יצחק, תפלה תקה, סליח׳ ער״ה).

נתין, ש״ז, ר״ר נתינים,—א) אדם נתון לעבד עבודת מה במקום קבוע, בפרט עבדי בית המקדש בזמן שלאחרי גלות בבל[1]: וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשוררים והשוערים והנתינים בעריהם (עזרי ב ע). ומן הנתינים שנתן דויד והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים (סס ח כ). והנתינים היו יושבים בעפל (נחמ׳ ג כו). — ונתונים: הנתונים[1] בכספיא המקום (עזרי ח יז). — ובתו״ש: מכירין ישראל נתינין וממזרים שביניהם ואין מכירין חללין שביניהם (ר׳ מאיר, תוספת׳ קדוש׳ ה ב). נתינין וממזרים טהורים הם לעתיד לבוא (ר׳ יוסי, סס ד). אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט וכו׳ ובת ישראל לנתין וממזר (יבמ׳ ב ד). ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות (ר׳ שמעון, סס ה ג). על מנת שאני כהן ונמצא לוי לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר ממזר ונמצא נתין (קדוש׳ ב ג). נתינים דוד גזר עליהם (שלא יבואו בקהל) (רב מנא בר אדא, יבמ׳ עח:). בימי רבי בקשו להתיר נתינים אמר להם רבי חלקנו נתיר חלק מזבח מי יתיר (סס עט:). — ולנקי׳ *נתינה: אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית (כתוב׳ ג א). גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל (קדוש׳ ג יב). הבא על הנתינה יש לה קנס (ירוש׳ כתוב׳ ג א). — ב) אדם שהוא נחשב בדרך חקי לאזרח אחת המדינות Staatsangehöriger; sujet; subject: נהוג בדבור העברי וכבר השתמשו בו הרבה בספרות החדשה.

***נתינה**, ש״נ, — שה״פ מן נתן, — א) במשמ׳ מסירה: כתבו (את הגט) על קרן של צבי חתכו חתמו ונתנו לה פסול שנאמר וכתב ונתן מה נתינה בתלוש אף כתיבה בתלוש (תוספת׳ גיט׳ ב ד). יושבין היינו וחוזרין בדברי תורה מן התורה לנביאים ומן הנביאים לכתובים והיו חדברים שמיחים כנתינתן מסיני (ירוש׳ חגי׳ ב א). יש לבעל פירות עד שעת נתינה (ב״מ יט.). — ב) במשמ׳ הנחה, שימת דבר במקום מן המקומות, נתינת תפלים: הלכה כר׳ אליעזר בנתינה וכר׳ יהושע בחליצה (רב, ירוש׳ ברכ׳ ג א). — ג) כמו מתן, מתנה: (כתוב) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וגו׳ אין לי אלא לגר בנתינה ולנכרי במכירה וכו׳ לנכרי בנתינה מניין ת״ל תתננה ואכלה או מכור לנכרי נמצאת אומר אחד גר ואחד נכרי בין במכירה בין בנתינה (ר׳ מאיר, פסח׳ כא:). דברים ככתבן לגר

---

[1]) [לפי מסרת רז״ל היו מצאצאי הגבעונים שנתגיירו בערמה ושנתנם יהושע לחוטבי עצים ושואבי מים למקדש יי׳ (יהוש׳ ט כו). וכעין זה נאמר על הלויים: נתונים נתונים המה לו (במדב׳ ג ט; גם ח יו; יט).

[1]) כך הכתיב, והקרי נתינים.

בנתינה ולנכרי במכירה (כ׳ יהודה, שם). — ד) *מַס שצריך לתת לשלטון וכמו״כ הטלות שהקהל מטיל על כל אחד מהיחידים: שהנתינות אשר נתנו ליטא לעסק הנ״ל וכו׳ עולה יותר מסך חלק י״ד (פנקס ליטא מסנה תמח, הוצאת תרכ״ד 159). ואנשי הכת הזאת יהיו פטורים מכל המסים והנתינות אף כי קצתם יעמדו לפני המלך לקבל פרס (דברי ריבות, כב מז: כ״י קעננוב). גודל הכבדות מהנתינות אשר הושמו על הבתים (אוצה״מ ד׳ 626, פנקס קראקא, קסג). סעד לעמוד הדין לשפוט יתום וריב אלמנה בצעקתה הבאה אלינו להקל מעליה׳ עול משא הנתינות אשר הועמס עליהם עד היום הזה ונדרשנו לאשר שאלונו ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומים לא יתנו כי אם משני שלישי׳ מערך ויכולת שלהם ולא יתנו לשום נתינה הן תוך הקהלה וכו׳ או נתינות המדינה (פנקי ק״ק במברג ד). בתחלה נתינות רבות למלך צרפת וכו׳ צותה הקסרית יר״ה לתת לה כפי שנתנו למלך צרפת ועוד נתינות אחרות (כ׳ זכרם איכדלין, אור לישרים, הוצא בפתח דבר לאגרת מחלת, מק״כ, ח). —*נשיאה ונתינה, — עי׳ נשיאה.

***נְתִינוּת**, ש״נ, — א) סגולת הנתין, העבד: איזו היא (אלמנת) עיסה כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרות (תוספת׳ קדוש׳ ה ג). שאין תלמוד לומר אטהר אתכם אלא אפילו מן הנתינות ואפילו מן הממזרות (כ׳ יוסי, שם ד). כל שאין בה לא שתוק ממזרות ולא שתוק נתינות ולא שתוק עבדי מלכים ולא שתוק חלל (קדוש׳ יד:). — ב) סגולת מי שהוא נְתִין מדינה מהמדינות, שקבל עליו נְתִינוּת פלונית.

***נְתִיצָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָתַץ: הרי הן (הנגעים) באין על ביתו חוזר בו טעון חליצה ואם לאו טעון נתיצה (תוספת׳ נגעים ו ז). חומר בחליצה מבנתיצה ובנתיצה מבחליצה וכו׳ בנתיצה נותץ את האבנים שיש בהן נגע ואת האבנים שאין בהן נגע (שם י). את שיש לו נתיצה יש לו טומאה את שאין לו נתיצה אין לו טומאה פרט לתנור של אבן ושל מתכת (ספרא, שמיני ח י). האבן שבזוית בזמן שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ את שלו ומניח את של חברו נמצא חומר בחליצה מבנתיצה (נגעי׳ יג ג). ונתץ את הבית אפילו בשעת נתיצה קרוי בית (יבמות קג:). — ובסהמ״א: וההריסה היא הנתיצה כמו הרס בעברתו (תשו׳ תלמידי מנחם על דונש, ערך סגר). אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה (רש״י, ויקר׳ יד מה). כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה (רד״ק, השרש׳, פרץ).

***נְתִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן נָתַק: אתקנך בתשובה ממקום שנתיקתך שם תהיה תקנתך (כ״ח בר יצחק, מד״ר שה״ש, סימני׳). ממקום נתיקתו תהא תקנתו (פסיק דר״כ, שובה, קסג.).

***נְתִישָׁה**, ש״נ, —שה״פ מן נָתַשׁ: אם טוב לנתש ולאבד מקור מים חיים המיועדים לתרופה וכו׳ הטוב להיותם לאבוד ולנתישה (דונש על מנחם, היעזב). כל נתישה ונטישה הוא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ (רש״י, יחזק׳ יט יב). הנתישה הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף (רד״ק, שם). — ואמר המשורר: אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה ומשה אשר שם תוצאותיה והעמיד גבוליה עמד מאין נתישה (רסב״ג, הלבור או דרור).

נתך[1], ממנו נָתַךְ, *מַתֶּכֶת.

נָתַךְ, פ״ע, תִּתַּךְ, יִתְּכוּ, — כמו שָׁפַךְ, בפרט דבר חם מאד, רֹתח, כמו עֹפרת שנהיה כמו מים בכח האש; ובהשאלה, נִתַּךְ הכעס, על מקום פלוני, נשפך, sich ergies-sen; se deverser: to be poured out. כן תִּתַּךְ חמתי עליכם בבאכם מצרים (ירמ׳ מב יח). וַתִּתַּךְ חמתי ואפי ותבער בערי יהודה ובחוצות ירושלם (שם מד ו). ולא תִתַּךְ חמתי בירושלם (דהי״ב יב ז). וְתִתַּךְ חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם לד כה). — וצעקותיו של פלוני: כי לפני לחמי אנחתי תבא וַיִּתְּכוּ כמים שאגותי (איוב ג כד). — והאלה והשבועה: וַתִּתַּךְ עלינו האלה והשבועה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים (דני׳ ט יא). — והחלטה וכרום׳: ונחרצה תִּתַּךְ על שומם (שם כז).

—נפעי, נִתַּךְ, נִתְּכָה, נִתְּכתֶּם, נִתֶּכֶת, — א) נִתַּךְ מטר על הארץ וכדומ׳, נשפך: ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נִתַּךְ ארצה (שמות ט לג). עד נִתַּךְ מים עליהם מן השמים (ש״ב כא י). — ובהשאלה, הַכַּעַס וכדומ׳, ובפרט דבר חם, רֹתח, שנמס ונהיה כמים ונשפך: הנה אפי וחמתי נִתֶּכֶת אל המקום הזה וכו׳ ובערה ולא תכבה (ירמ׳ ז כ). כאשר נִתַּךְ אפי וחמתי על ישבי ירושלם כן תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים (שם מב יח). חמתו נִתְּכָה

---

[1]) רק עבר׳. וי״א כי דומה לו באשור׳ נתכ, במשמ׳ נזילה. והוא דומה לעבר׳ שפך נ״ש, ת״פ. בפרט דבר חם מאד, רתח, כמו עפרת שנהיה כמו מים בכח האש.

באש והצרים נתצו ממנו (נחו׳ א ו). — ב) נתך זהב או כסף באש, נמס ונהיה כמים מחם האש zerschmelzen; être fondu: to melt. ; ובמליצה לאנשים: וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה (יחזק׳ כב כא; גם כד יא). — ובמשנה, נתך הבשר, נמק ונמס בכח האש: נ י ת ך הבשר (של הפרים הנשרפים) אין השורף מטמא בגדים (זבחי׳ יב ו). — ובספהמ״א: על כן הגליתנו ובגוים זריתנו ובשאון מי המלכויות צוללנו וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו וכמוץ הרים כן רודפנו (רסע״ג, תפי׳ ה׳ ששתי). כהתוך כסף בתוך כור נ ת כ ת לוהטים סבוה עובדי חמן ומסכת (ר״י אבן אביתור, אבלים אמן). שמה הברקים יופיעו והרעמים ירעיו והעננים סוככים והגשמים נ ת כ י ם רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ושעירים ונוזלים (ראב״ע, אגרי חי בן מקיץ).

—הפעי׳, התכתי, התיכו, להנתיך, תתיכני, יתיכני, —התיך כסף או זהב וכיוצא בזה באש, חממו באש עד שנמס ונהיה כמים schmelzen; fondre; to melt, : התיכו עבדיך את הכסף הנמצא בבית יי׳ (מ״ב כב ט). קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך[1] כן אקבץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם (יחזק׳ כב כ). ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יי׳ (דה״ב לד יז). — וחלב: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (איוב י י). — ובתו״מ: הזה עליהן (על כלי מתכות) ונשברו בו ביום ה ת י כ ן וחזר והזה עליהן שנית (ר׳ אליעזר, כלים יד ז). כלי מתכת שנטמא ונשבר והתיכו ושנה עליו בו ביום (ר׳ אליעזר, תוספתי אהל׳ ד יד). צורף נחשת זה מ ת י ך נחשת (תוספתי כתוב׳ ז יא). ה מ ת י ך אבר חייב משום מבשל (ר״י בר חנינה, ירוש׳ שבת ז ב). ה מ ת י ך כוס לע״ז נאסר מיד (שם ע״ז ג י). — והתיך בשר: המת ש ה ת י כ ו הרי זה טמא חתכו ו ה ת י כ ו הרי זה טהור (ר׳ אלעזר, שם נזיר ז ב). מה עשה הקב״ה הכה את אלהיהם עמהם וכו׳ של כסף ושל זהב ושל נחשת ה ת י כ ן כשם שהיו מתחילתן (מד״ר שמות טו). — ובספהמ״א: מצות הנשרפים היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו וכו׳ ומתיכין את הבדיל ואת העופרת וכיוצא בהן והוא זורק לתוך פיו והיא יורדת ושורפת את בני מעיו (רמב״ם, הלכ׳ סנה׳ טו ג). כלי זכוכית שנטמאו ונשברו טהרו ככל הכלים ואפילו ה ת י כ ן ועשה מהן כלים אחרים אינם חוזרים לטומאה (הוא, כלים יב י). — ואמר המשורר: ועשה כנגדו מצלעיו לעזר לו להשאיר כתבניתו ודמיון הויותיו כחלב להתיכו בשליא להקפיאו (ראב״ע, בפס אל).

—הפע׳, תתכו, —התך הכסף וכדומ׳, שהתיכוהו: כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזק׳ כב כב). — ובתו״מ: ומועלין בהן בבית הדשן עד שיותך הבשר (מעי׳ ב ג). —וביגוני מהתך במקום מתך: חלב מ ה ו ת ך וקרבי דגים שנמוחו אדם נותן לתוכו שמן כל שהוא ומדליק (שבת כא). —ובספהמ״א: כי כל מורכב מהפכיים יתחייב שיופסד ויותך אל יסודותיו אשר מהם הורכב (ר׳ דוד מכוקא, זכות אדם 4). שומן מ ה ו ת ך ש ה ו ת ך לפני הפסח במחבת של חמץ (הלבוש, או״ח תמז ה). אבל שומן מ ה ו ת ך אסור לטגן ממנו בפסח משום הכלי מחבת וכו׳ שהיה בלוע מחמץ (לנדא, האגור תסים). —ואמר המשורר: ועוד ה ת כ ו בשאול בארץ המון מיני פנינים וכל אבן יצוקה משובותיו (ראב״ע, בפס אל).

נתן[1], ממנו נתן, נתין, מתן, מתנה, מתת, *נתינה, *נתינות.

נתן פ״י, נתן, נתנה, נתת, נתתה, תתה (בהשמטת הנון), נתת, נתתי, נתנו, נתנו, נתתם, נתנו, נתנך, נתנני, נתתיו, נתתיהו, נתן, נותן, נתנך, נתון, נתונים, נתנים, נתנות, נתון, נתן, נתן, נתן־, תת, לתת, לתת־, לתתן, תתי, תן, תן־, תנה, תני, תני, תנו, תנהו, תננה, תנם, יתן, יתן־ ויתן, תתן, יתננו, יתנך, אתן, נתן, נתן, נתנה, נתנה, תתנו, תתנו, תתנהו, תתנום, יתנו, יתנו, יתנהו, יתנוהו, יתנום, — א) מסר דבר מידו ליד פלוני: geben, donner; to give: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה וישלחה (בראש׳ כא יד). ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו (שם, לח יח). וביום השמיני יקח לו שני תרים או שני בני יונה ובא לפני יי׳ אל פתח אהל מועד ונתנם אל הכהן (ויקר׳ טו יד). ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישתו עליו ונתן לכהן את הקדש (שם כב יד). ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם (ש״א י ד). וישאל לו ביי׳ וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן

---

[1]) [השבע׳ והפש׳ גרסו להנתך, עי׳ פכ״א.]

[1]) [בכנע׳ יתן (י׳ במקום נ׳); בארמית הקדומה נתן, ובעתיד: ינתן, יתן, וכעין זה בנבטית ובתרגומים. בסור׳ נתל; באשור׳ נדאנ, וגם בעתיד אתן.]

לו (שם כב י). ויגד שפן הספר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיה הכהן (מ״ב כב י). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — וספר כריתות: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דבר׳ כד א). וארא כי על כל אדות אשר נאפה משבה ישראל שלחתיה ואתן את ספר כריתתיה אליה (ירמ׳ ג ח). — מסר דבר לפלוני במתנה ובתור קנין של המקבל: ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ (בראש׳ א כט). ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה (שם, כד נג). — **ולחם:** וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש (שם כח כ). ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יי׳ לכם לאכלה (שמות יו יה). ולחם משמים נתת להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ׳ ט יה). — **נתן ארץ:** ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ טו יח). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל (שם כו ד). והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה (שמות ו ח). ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יי׳ אלהיכם נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה (דבר׳ ג יח). — **גשם ומטר:** ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקר׳ כו ד). ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש (דבר׳ יא יד). ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה (מ״א ח לו). — ודברים מופשטים ורוחניים, **ברכה:** רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יי׳ אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך (דבר׳ יב יה). — **רחמים:** ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש (בראש׳ מג יד). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך (דבר׳ יג יח). ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמי׳ מב יב). — **חנינה:** ועבדתם שם את אלהים אחרים יומם ולילה אשר לא אתן לכם חנינה (שם יו יג). — **כח:** וזכרת את יי׳ אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר׳ ח יח). — **עז:** נורא אלהים ממקדשיך אל ישראל הוא נתן עז ותעצומות לעם (תהל׳ סח לו). — **חיל:** אל תתן לנשים חילך (משלי לא ג). — **תשועה:** ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת (שפט׳ יה יח). — **נקמות:** ויתן יי׳ לאדני המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו (ש״ב ד ח). האל הנתן נקמת לי (שם כב מח). — **שארית:** וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך בבל שארית ליהודה (ירמי׳ מ יא). — **נפש לשלל:** כי הנני מביא רעה על כל בשר נאם יי׳ ונתתי לך את נפשך לשלל על כל המקומות אשר תלך שם (שם מה ה). — **רוח:** והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל׳ יב ז). ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם (נחמ׳ ט כ). — **שבת:** ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שמות יו כט). וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יי׳ מקדשם (יחזק׳ כ יב). — **הריון:** ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה ויבא אליה ויתן יי׳ לה הריון ותלד בן (רות ד יג). — **נתן את פלוני לעבד, לאשה:** ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים (בראש׳ כז לז). ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה (שם כט כח). וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (שם לד ח-ט). ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה (שמות ב כא). ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה (יהוש׳ יה יו). ויאמר אביה אמר אמרתי כי שנא שנאתה ואתננה למרעך (שפט׳ יה ב). — **נתן שאלת פלוני, מלא את בקשתו:** ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך [1] אשר שאלת מעמו (ש״א א יז). והתענג על יי׳ ויתן לך משאלת לבך (תהל׳ לז ד). ויתן להם שאלתם וישלח רזון בנפשם (שם קו יה). הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יי׳ אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יי׳ אלהיו עליו כל בקשתו (עזרא ז ו). — **ומאויים ותאוה:** אל תתן יי׳ מאויי רשע (תהל׳ קמ ט). מגורת רשע היא תבואנו ותאות צדיקים יתן [2].

1) [כך הכתיב, והקרי שאלתך.]

2) [כלו׳ הנותן, והוא יי׳, ע׳ רש״י וראב״ע. ויש מנקדים יתן.]

— והבטוי מִי יִתֵּן, להביע חפץ, בקשה או תקוה שיהיה איזה דבר או שיארע איזה מאורע: ויאמרו אלהם בני ישראל מי יִתֵּן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות יו ג). ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יִתֵּן כל עם יי' נביאים כי יתן יי' את רוחו עליהם (במד' יא כט). ומי יִתֵּן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים (דבר' ה כו). בבקר תאמר מי יִתֵּן ערב ובערב תאמר מי יִתֵּן בקר (שם כח סז). ומי יִתֵּן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפט' ט כט). בני אבשלום מי יִתֵּן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני (ש"ב יט א). חמה אין לי מי יִתְּנֵנִי שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישעי' כז ד). מי יִתֵּן ראשי מים ועיני מקור דמעה (ירמ' ח כג). מי יִתֵּן מציון ישועת ישראל בשוב יי' שבות עמו (תהל' יד ז). ואמר מי יִתֵּן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ז). מי יִתֶּנְךָ כאח לי יונק שדי אמי (שה"ש ח א). ומצוי באיוב: מי יִתֵּן תבוא שאלתי ותקותי יתן אלוה (איוב ו ח). ואולם מי יִתֵּן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך (שם יא ה; גם יג ה; יד ד; יג; יט כג; כג ג; כט ב; לא לה). — ובמשמ' הרשה, נתן רשות לפלוני, עם יחס הפעול ומקור: על כן לא נְתַתִּיךָ לנגע אליה (בראש' כ ו). ולא נְתָנוֹ אלהים להרע עמדי (שם לא ז). ואני ידעתי כי לא יִתֵּן אתכם מלך מצרים להלך (שמות ג יט). ופסח יי' על הפתח ולא יִתֵּן המשחית לבא אל בתיכם לנגף (שם יב כג). וימאן אדום נְתֹן את ישראל עבר בגבלו (במד' כ כא). וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נְתָנוֹ לרדת לעמק (שפט' א לד). ויאמר אבאה אל אשתי החדרה ולא נְתָנוֹ אביה לבוא (שם יה א). ויקחהו שאול ביום ההוא ולא נְתָנוֹ לשוב בית אביו (ש"א יח ב). כי לא תעזב נפשי לשאול לא תִתֵּן חסידיך לראות שחת (תהל' יו י). השם נפשנו בחיים ולא נָתַן למוט רגלנו (שם סו ט). אל יִתֵּן למוט רגלך (שם קכא ג). ולא נָתַתִּי לחטא חכי (איוב לא ל). אל תִּתֵּן את פיך לחטיא את בשרך (קהל' ה ה). — ובלי ל' של המקור: לא יִתְּנֵנִי השב רוחי כי ישבעני ממררים (איוב ט יח). — ובלי הפעול: לא יִתְּנוּ מעלליהם לשוב אל אלהיהם (הוש' ה ד). — ועם למ"ד תחת יחס הפעול: השלך על יי' יהבך והוא יכלכלך לא יִתֵּן לעולם מוט לצדיק (תהל' נה כג). אשר נָתַן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם (אסת' ח יא). ועתה הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נָתַתָּה לישראל לבוא בהם בבאם מארץ מצרים (דה"ב כ י).—נָתַן שֵׁנָה, פוגת, דמי: אם אֶתֵּן שנת לעיני לעפעפי תנומה (תהל' קלב ד). אל תִּתֵּן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (משלי ו ד). אל תִּתְּנִי פוגת לך אל תדם בת עינך (איכ' ב יח), ואל תִּתְּנוּ דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ (ישעי' סב ז).—נָתַן כבוד, צדק, עֹז לאלהים (כמו: יהב): ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם המשחיתים את הארץ וּנְתַתֶּם לאלהי ישראל כבוד (ש"א ו ה). תְּנוּ ליי' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ' יג טז). לא לנו יי' לא לנו כי לשמך תֵּן כבוד על חסדך על אמתך (תהל' קיה א). תְּנוּ עז לאלהים על ישראל גאותו (שם סח לה). אשא דעי למרחוק ולפעלי אֶתֵּן צדק (איוב לו ג).—ואמר בן סירא: כי קרא (דוד) אל אל עליון ויתן בימינו עֹז (ב"ס גני' מז ה).—ותִפִלָּה: בכל זאת לא חטא איוב ולא נָתַן תפלה לאלהים (איוב א כב).—נָתַן קרבן, תרומה וכדומ': שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תִּתְּנוֹ לו (שמות כב כט). כל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יִתֵּן תרומת יי' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לָתֵת את תרומת יי' לכפר על נפשתיכם (שם ל יד-יה). ותדר נדר ותאמר יי' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים וּנְתַתִּיו ליי' כל ימי חייו (ש"א א יא). — וְזֶרַע לַמֹּלֶךְ: ומזרעך לא תִתֵּן להעביר למלך (ויקר' יח כא). ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יִתֵּן מזרעו למלך מות יומת (שם כ ב).—וְנָתַן בתשלומים, שכר, פעלה, כסף וכדומ': ותאמר לאה נָתַן אלהים שכרי אשר נָתַתִּי שפחתי לאישי (בראש' ל יח). ותאמר לה בת פרעה הליכי את הילד הזה והניקהו לי ואני אֶתֵּן את שכרך (שמות ב ט). ביומו תִתֵּן שכרו ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא (דבר' כד טו). וירד יפו וימצא אניה באה תרשיש וַיִּתֵּן שכרה וירד בה לבוא עמהם תרשישה מלפני יי' (יונה א ג). — ואמר בן סירא: נתן יי' לי שכר שפתותי ובלשוני אהודנו (ב"ס, גני' נא כב).—כי אני יי' אהב משפט שנא גזל בעולה וְנָתַתִּי פעלתם באמת וברית עולם אכרות להם (ישעי' סא ח). ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יִתֵּן לו (ירמ' כב יג).—ואמר בן סירא: תן את פעלת קוויך ונביאיך יאמינו (ב"ס, גני' לג כא).—ואם מימיך נשתה אני ומקני וְנָתַתִּי מכרם (במד' כ יט).

אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני (ברא׳ כג יג). ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך (דבר׳ יד כו). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה״ש ח ז). רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יט). כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לי״י (שם ל יב). ונתן את הערכך ביום ההוא קדש לי״י (ויקר׳ כז כג).—נתן בכסף, מכר: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי (דבר׳ ב כח). ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר י״י אלהיך בו (שם יד כה). ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח לי״י בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם (דהי״א כא כב). בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזק׳ כז יב). בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך (שם יג).—נתן תחת, החליף: ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש (שמות כא כג). וידבר אחאב אל נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה (מ״א כא ב). ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישעי׳ מג ד). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (שם סא ג).—נתן בעד: עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד).—נתן ב־, הלוה: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקר׳ כה לז). בנשך לא יתן ותרבית לא יקח (יחזק׳ יח ח). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח (תהל׳ יח ה).— ובמשמ׳ מסר והפקיד, נתן לפלוני, או אל פלוני: כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש (שמות כב ו). — וביד פלוני: כל אשר לבן בו וחום בכשבים ויתן ביד בניו (ברא׳ ל לה). ויפקדהו על ביתו וכל אשר יש לו נתן בידו (שם לט ד). ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערך לקראת בני עמון (ש״ב י י). — ואמר בן סירא: אלהים מבראשית ברא האדם ויתנהו ביד יצרו (ב״ס, גני׳ יה יד).—ובהשאלה נתן גמול, שלם: ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ״א ח לט). אני י״י חקר לב בחן כליות ולתת לאיש בדרכו כפרי מעלליו (ירמ׳ יז י). גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (שם לב יט). ונתתי עליך את כל תועבתיך (יחזק׳ ז ג). ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך עליך אתן (שם ד). ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה (שם כג מט). תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשי ידיהם תן להם (תהל׳ כח ד). — נתן פרי, יבול, ענף, שרש, הוציאו הארץ והעצים את פרים וכדומ׳: כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (ברא׳ ד יב). ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע (ויקר׳ כה יט). ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (שם כו ד). וחרה אף י״י בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (דבר׳ יא יז). ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישעי׳ נה י). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (יחזק׳ לו ח). כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר׳ ח יב). והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול (תהל׳ א ג). ארץ נתנה יבולה (שם סז ז). חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (משלי יב יב).—וריח: עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה״ש א יב). התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח (שם ב יג). הדודאים נתנו ריח (שם ז יד). אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם (יחזק׳ ו יג).—ונתן הדר, חן, חכמה, וצבע וכדומ׳: מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (שם כז י). שכל טוב יתן חן (משלי יג טו). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים[1] עינו (שם כג לא). שבט ותוכחת יתן חכמה (שם כט טו). חרדת אדם יתן מוקש (שם כה).—ונתן מופת ואות: כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן (שמות ז ט). ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר י״י (מ״א יג ג). ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת (יהוש׳ ב יב).—ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם חזון דבר בשמך (ב״ס, גני׳ לג כ).—ומספר: ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך (ש״ב כד ט).—וזמן: וייטב לפני המלך ואתנה לו זמן (נחמ׳ ב ו).—ונתן יד, במשמ׳ שלח ופשט יד: ויהי בלדתה ויתן יד (ברא׳ לח כח).—וכן צמרת: לכן כה אמר אדני י״י יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (יחזק׳ לא י). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבותים ולא יעמדו עליהם

[1] [כך הכתיב בספרים מדויקים, והקרי ב כ ו ס; ו ע י נ ו, פרשו צבעו ומראהו.]

בנגבהם כל שתי מים כי כלם נִתְּנוּ למות אל ארץ תחתית (שם יד).—וְנָתַן יד, לברית אהבה: ויאמר יהונדב יש ויש תְּנָה את ידך וַיִּתֵּן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה (מ"ב י יה). — ולבקש עֵזֶר: מצרים נָתַנּוּ יד אשור לשבע לחם (איכה ה ו).—ומסר את עצמו: הריעו עליה סביב נָתְנָה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה (ירמ' נ יה). וכל השרים והגברים וגם כל בני המלך דויד נָתְנוּ יד תחת שלמה המלך (דהי"א כט כד). תְּנוּ יד ליי' ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם (דהי"ב ל ח). — ובסהמ"א במשמ' נשא יד, שָׂם יד: ובסחורה אם יתן יד באלה וכחש ו י ת ן יד לפה כי כל יגיעו עמל ואון ואון יחשוב ויבוש מעצות ואתה חי לבדך (אתה מנין סרטעפי לב, מוסף יוה"כ). נָתַן גֵּו, לֶחִי: גוי נָתַתִּי למכים ולחיי למרטים (ישעי' נ ו). יִתֵּן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג ל). — וְכָתֵף וְעֹרֶף: וימאנו להקשיב וַיִּתְּנוּ כתף סררת (זכרי' ז יא). וַיִּתְּנוּ כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמי' ט כט). ויסבו פניהם ממשכן יי' וַיִּתְּנוּ ערף (דהי"ב כט ו).—ומקום: ויראו בני בנימין כי נגפו וַיִּתְּנוּ איש ישראל מקום לבנימן (שפטי' כ לו).—ואמר בן סירא בהשאלה: אל תבזה שאילות דל וכו' ולא תתן לו מקום לקללך (ב"ס, גני' ד ד).—וּשְׁכָבְת באשה או בבהמה: ואל אשת עמיתך לא תִתֵּן שכבתך לזרע לטמאה בה (ויקר' יח כ). ובכל בהמה לא תִתֵּן שכבתך בה (שם כג). וַיִּתֵּן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך (במדי' ה כ).—נָתַן קול בצעקה: נצרים באים מארץ המרחק וַיִּתְּנוּ על הרי יהודה קולם (ירמ' ד טז). עלי הלבנון וצעקי ובבשן תְּנִי קולך (שם כב כ). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נָתְנוּ קולם (שם מח לד). קול נָתְנוּ בבית יי' כיום מועד (איכה ב ז). — ובבכי: וַיִּתֵּן את קולו בבכי (בראשי' מה ב). ותשא כל העדה וַיִּתְּנוּ את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (במדי' יד א).—ויי' נָתַן את קולו ברעם: ירעם משמים יי' ועליון יִתֵּן קולו (ש"ב כב יד). יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יִתֵּן קולו (ירמ' כה ל). ויי' נָתַן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עשה דברו (יואל ב יא). ויאמר יי' מציון ישאג ומירושלם יִתֵּן קולו (עמוס א ב).—והעבים והתהום: זרמו מים עבות קול נָתְנוּ שחקים (תהל' עז יח). נָתַן תהום קולו (חבקו' ג י). — וְהַחָכְמָה: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תִּתֵּן קולה (משלי א כ). הלא חכמה תקרא ותבונה תִּתֵּן קולה (שם ח א).—וּכְפִיר: הישאג אריה ביער וטרף אין לו הֲיִתֵּן כפיר קולו ממעונתו בלתי אם לכד (עמוס ג ד). עליו ישאגו כפירים נָתְנוּ קולם (ירמ' ב יה).—ועוף השמים: עליהם עוף השמים ישכון מבין עפאים יִתְּנוּ קול (תהל' קד יב).—ובהשמעת קול: ביום ההוא אז נָתַן דויד בראש להדות ליי' (דהי"א יו ז). —נָתַן בקול באותה המשמ': היתה לי נחלתי כאריה ביער נָתְנָה עלי בקולה על כן שנאתיה (ירמ' יב ח). המו גוים מטו ממלכות נָתַן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). לרכב בשמי שמי קדם הן יִתֵּן בקולו קול עֹז (שם סח לד).—נָתַן אֹמֶר: אדני יִתֶּן אמר (שם יב).—נָתַן תודה: שים נא כבוד ליי' אלהי ישראל וְתֶן לו תודה (יהוש' ז יט). ועתה תְּנוּ תודה ליי' אלהי אבתיכם ועשו רצונו (עזרא י יא).—ואמר בן סירא: בכל מעשהו נ ת ן הודות לאל עליון (ב"ס, גני' מז ח). ולמלמדי אתן הודאה (שם נא יז).—ובתו"מ, נתן מה שהוא חיב, שִׁלֵּם: מפני הרמאין כיצד שלא יהו אומרין כבר נ ת נ נ ו (תוספת' פאה א ו). במה דברים אמורים בזמן שאמר לו נ ת ת י לך שכרך והוא אומר לא נתתה לי אבל אם אמר לו שכרתני והוא אומר לא שכרתיך וכו' המוציא מחברו עליו הראיה (שם, ב"מ י ו). אנשי יהודה היו כותבין עד שירצו היורשין ל ת ן [1] ליך כתובתיך לפיכך אם רצו יורשין נ ו ת נ י ן לה כתובתה ופוטרין אותה (כתוב' ד יב). והלא בין היום ובין מחר סופו ל י ת ן לה כתובתה (מכות א א). על מנת ל י ת נ ן לו מכאן ועד ל' יום והוא אומר מכאן ועד עשר שנים (שם). הרי שהיה חייב לחבירו מנה ובא בבי"ד ולא הספיק ל ת נ נ ו עד שבא בעל חוב של נגזל (ספרי, במד' ג). אומדין במה אדם רוצה ל י ת ן בבכור זה ליתנו לבן בתו או לבן אחותו (ערכי' ח ז).—ובמשמ' נתן במתנה: האומ' נתתי שדה פל' לפל' נ ת ת י ה לו נ ת ו נ ה לו תהא שלו (תוספת' ב"ב ט יב). הרי זה גיטיך על מנת ש ת ת נ י לי מאתים זוז (ירוש', גיטי' ג א). נעשה כאומר לו שדה זו נ ת ו נ ה לך כל זמן שהשטר בידך (רב אסי, ב"ב קסט:). נ ת נ ת ן לכהן ואינה יודעת מה נ ת נ ה (זבחי' סח.). משל הדיוט אומר נ ת ת פת לתינוק הודיע לאמו (מד"ר במד' יט). משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו (שמח' א א).—וְנָתַן את נפשו, מסר עצמו על דבר, ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נ ו ת ן נפשו (ב"ס, גני' ז כ). אל תתן לזונה נפשך פן תסיב את נחלתך (שם, ט ו). — ובתו"מ: שכל דבר

[1]) [צורה זו של המקור בתו"מ נגזרה מצורת העתיד יִתֵּן וכו', עי' סגל, Gram. Mishn. heb. § 169].

שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם (ר' לוי, ירוש' שביעית א ז).—ונתן שלום לפלו': אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום (אבו' ו ט). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה (רב, ברכ' יד.). בא שר אחד ונתן לו שלום (שם לב:). כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי (שם).—ופתחון פה: כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות (ספרי דבר' מג). למה לא באלף שלא ליתן פתחון פה למינין (מד"ר בראש' א). — ואת הדין: אמר לו שמעון בן שטח עמוד על רגליך ותן את הדין (תנחומ' שופט' ו, בובר.). — ונתן אות בתבה: סוכותה לפי שצריך למד מתחלתו נותן לו הא בסופו (ר' נחמיה, מכי' בא יד). — ונתן על פלו' בקול: ונתנה עליהם בת קול מן השמים (סנה' יא.).—נשא ונתן, עסק: ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה (חגי' יד.). — ובסהמ"א: וכיון שראינו כך נשאננו ונתננו בדבר וראינו תקנה לכל הקהל (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 137). עי' ע' נשא.—ודבר לא בע"ח: ירדן שנטל מזה ונתן לזה מה שנטל נטל ומה שנתן נתן (הוספתי כתו' ח ג). — נתן טעם: ירק שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם הרי זה אסורה (חול' ז ד). חתיכה של נבלה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה ובחתיכות (כהנ בר בר חנה, חול' ק.). אחד נותן טעם לפגם ואחד נותן טעם לשבח אסור (ר"מ, ע"ז סז:). — ובמשמ' הרשה: ולא גלה להם שהרשעים עומדים הימנו שאלו גלה להם שהרשעים עומדים הימנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא (מד"ר בראש' ח). — ונתן ענין: ושמרתם את חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים (ספרא, קדוש' פרק יא). — ודבור תנהו ענין: אם אינו ענין לאכילה תניהו ענין לזביחה וכו' אם אינו ענין לחוץ לזמנו תניהו ענין חוץ למקומו (שם, פרק א). אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לכפרה וכו' אם אינו ענין לירושה תניהו ענין לקבורה (ספרי במדי' עמ). —ובסהמ"א: אם מת הנותן קודם שיאמ' חזרתי בו הרי המתנה למקבל (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 79). וכל מה שיש תחת ארבע המצרנין הללו הנזכרים לעיל נתננו לפלוני בר' פלוני (שם 22). אם יאמר

אני אקח חקטן ואתה תקח הגדול ותן לי הדמים מה ששוה יותר על הקטן בזה ודאי אין שומעין לו (טוחו"מ שותפין קעא). זה הכהן לקח דירום מלך פרס את בנו לאיש לבתו כי ראתה תארו בחלום הלילה ויתננו ה' ממנה שלשה בנים (תולידה שומרונית, REJ Juil-Sept. 1902 ,70).—ואמר המליץ: ולא תוציא לחוץ בשר פסח נחוץ וזר וערל מחוץ ותושב ושכירים וזבחי לא תשמץ בזבחו על חמץ ולבך לא תאמץ לתתן מחסורם (רסב"ג, בלל סדי, אזהרות). וזה וזה ישוה עת נתן את המון הונו ופזר את סגורו (רמב"ע, התרשיש א כלד)— *ובהשאלה הדבר נותן, מוכיח ומכריח למסקנה ידועה, והדין נותן: ויהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה יו"ט כל אוכל נפש דוחה יו"ט וכו' (מכי' בא ט). היא הנותנת (נכוי' כט:).—ובסהמ"א: אחר שפירשתי בשער הזה דרך המהלך השוה לחמה ומדתו בכל יום ויום והיה סדר המדה השוה הזאת ומשמעה נותן להיות כל הימים ולילותיהן עמהן שווין לעולם (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, שער יג). והוא הנותן כי הענין אחד (ר"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמידים, קעו.). ואם יתן החשבון שלא יראה בארץ ישראל אפשר שיראה במדינות אחרות (רמב"ם, קדה"ח יח יג).—ב) שם, שת, הניח, עם ב' היחס: ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש' א יז). את קשתי נתתי בענן (שם ט יג). ויתן איש בתרו לקראת רעהו (שם יה י). בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג). ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה (שם מא מח). ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתבת קעקע לא תתנו בכם (ויקר' יט כח). איש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו (שם כד יט). — ואמר בן סירא בהשאלה: אברהם אב המון גוים לא נתן בכבודו מום (ב"ס, מ"ד יט).—וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך (דברי' ז יה). ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם (שם יה יז). ויתן שופרות ביד כלם (שפטי' ז יו). ונתנו את אלהיהם באש (מ"ב יט יח). ונתתי מופתים בשמים ובארץ (יואל ג ג). — ובהשאלה: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל

(ירמי' כז ח). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (איכה ג כט). –ואמר בן סירא: ויתן (דוד) בפלשתים ערים (ב"ק, גני' מז ז). — ועם על: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (בראשי' מא מב); ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף (שמות יב ז). ויצקת לו ארבע טבעת זהב ונתתה על ארבע פעמתיו (שם כה יב). ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך (שם כא). ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (שם כו). ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (שם ל). ונתן אהרן על שני השעירם גרלות (ויקר' יו ח). וילבש שאול את דוד ונתן כובע נחשת על ראשו (ש"א יז לח). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ"א יב ד). ונתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים (שם יח כג). כה אמר יי' אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך (ירמי' כז ב).—ובהשאלה: על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבוכדנאצר מלך בבל ועבדהו (שם כח יד). ואעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק' יו יא). — ועם אל, במשמ' אל תוך: ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך (שמות כה יו). ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבאו לפני יי' (שם כח ל). ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ונתן עליו מים חיים אל כלי (במדי' יט יז). ולקחתם את ארון יי' ונתתם אתו אל העגלה (ש"א ו ח). יי' נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקדים בית יי' לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הצינק (ירמי' כט כו). ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו וכו' כי נתתם אותי אל בית הכלא (שם לז יח). וישמע עבד מלך הכושי איש סרים והוא בבית המלך כי נתנו את ירמיהו אל הבור (שם לח ז). — ובמשמ' נכח: והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן (בראשי' ל מ). — ועם ל' היחס: כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית (מ"א ו ו).—ועם לפני: ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארן העדת (שמות ל ו). ונתתה את מזבח הזהב לקטרת לפני ארון העדת (שם מ ה). ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו ויתן לפניהם ויאכלו (מ"ב ד מג-מד). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות (יחזק' ג כ). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים (זכר' ג ט). — ועם בין: ונתתה את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שם מים (שמות מ ז). — ועם עם, את: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראשי' ג יב). ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן (שמות לא ו). — ועם לקראת: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו (בראשי' יה י). — ועם מן: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה (מ"א ז לט).— ועם תחת: ונתתה את הפרכת תחת הקרסים (שמות כו לג). — ועם שמה: ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת שמה מים (שם ל יח). ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י).—ובלי סמן היחס של המקום: וירמיהו בא ויצא בתוך העם ולא נתנו אתו בית הכליא (ירמי' לז ד). ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור (שם יה).—ובהשמטת המקום: ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער החצר (שמות מ ח). נתנו רשעים פח לי ומפקודיך לא תעיתי (תהל' קיט קי).— ובהשאלה, הנחת דברים מפשטים ורוחניים, וכדומ', נתן על, רוח: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא (ישעי' מב א). — ברכה וקללה: ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל (דברי' יא כט). ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה (שם ל ז).—חרפה: ונתתי עליכם חרפת עולם (ירמי' כג מ).—הוד: ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במדי' כז כ). יי' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה [1]) הודך על השמים (תהל' ח ב). ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות (דני' יא כא). ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דה"א כט כה).—ענש ומכס: ויתן ענש על הארץ מאה ככר

[1]) [רש"י פירש כמו צווי: ראוי שתתנהו. וראב"ע אומר: ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מצרימה כאלו אמר תת הודך. ע"כ. וי"ת יהבתא, נתת. וכן רוב התרגומים והחדשים.]

 נתן

כסף וככר זהב (מ״ב כג לג). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה (נחמי׳ י לג).—מצור: ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק ושפכת עליה סללה ונתתה עליה מחנות ושים עליה כרים סביב (יחזק׳ ד ב).—ועל הפה לסתום אותו: ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה (מיכה ג ה). — ואת הפנים בתפלה אל: ואתנה את פני אל יי׳ האלהים לבקש תפלה ותחנונים (דני׳ ט ג). — ועם בי״ת היחס, נתן דבר בפה: ונתתי דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו (דברי׳ יח יח). ויאמר יי׳ אלי הנה נתתי דברי בפיך (ירמי׳ א ט). — ורוח שקר: ועתה הנה נתן יי׳ רוח שקר בפי כל נביאיך אלה (מ״א כב כג).—וחכמה בלב: ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (שמות לא ו). ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב אשר נתן יי׳ חכמה ותבונה בהמה (שם לו א). וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבו (מ״א י כד).—ושמחה: נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהל׳ ד ח).—והעולם: גם את העלם נתן בלבם (קהל׳ ג יא).—ושלום: ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד (ויקר׳ כו ו).—נתן חן פלוני בעיני פלוני: ויתן חנו בעיני שר בית הסהר (בראש׳ לט כא). ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים (שמות ג כא). — ויד להכות: ולא ישמע אלכם פרעה ונתתי את ידי במצרים (שם ז ד).—ונקמה: ויהיו על מדין לתת נקמת יי׳ במדין (במדי׳ לא ג). — ודם: כפר לעמך ישראל אשר פדית יי׳ ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל (דברי׳ כא ח).—נתן פנים בפלוני לענשו: ונתתי פני בנפש האכלת את הדם (ויקר׳ יז י). ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו (שם כ ו). ונתתי פני באיש ההוא והשמותיהו לאות ולמשלים והכרתיו מתוך עמי (יחזק׳ יד ח). ונתתי את פני בהם (שם טו ז). — נתן בין: ואתנה בריתי ביני ובינך (בראש׳ יז ב). אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יי׳ בינו ובין בני ישראל (ויקר׳ כו מו). — ולפני, ארץ: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו וכו׳ (דברי׳ א ח). ראה נתן יי׳ אלהיך לפניך את הארץ (שם כא). את הכל נתן יי׳ אלהינו לפנינו (שם ב לו). — ברכות וקללות וכדומ׳: והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך (שם ל א). ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם טו). — תורה ומצוות וכדומ׳: אם שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם (מ״א ט ו). אם לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם (ירמי׳ כו ד). ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם (שם מד י). ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דני׳ ט י). — נתן בראש פלוני, הביא עליו ענש: לכן כה אמר אדני יי׳ חי אני אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפיר ונתתיו בראשו (יחזק׳ יז יט).—וכן נתן דרך בראש פלוני: ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו (מ״א ח לב). דרכם בראשם נתתי (יחזק׳ ט י). דרכם בראשם נתתי נאם אדני יי׳ (שם יא כא). וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם אדני יי׳ (שם יו מג). —נתן לב, שם והפנה את מחשבתו לאיזה דבר: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו (קהל׳ א יג). ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות (שם א יז). גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך (שם ז כא). ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני׳ י יב).—וכן נתן אל לב: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו (קהל׳ ז ב). את כל זה ראיתי ונתון אל לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח ט). כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים (שם ט א). ולא הגדתי לאדם מה אלהי נתן אל לבי לעשות לירושלם (נחמי׳ ב יב). ויתן אלהי אל לבי ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (שם ז ה).—וכן נתן על לב, ואמר בן סירא: אשרי איש באלה יהגה ו נ ו ת ן על לבו יחכם (ב״ס, גני׳ נ כח). — ובמשמ׳ מנה והפקיד את פלוני, עם על: ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים (בראש׳ מא מא). והנה נתן יי׳ עליכם מלך (ש״א יב יג). ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום ישב על כסאי ועיני ראות (מ״א א מח).—ועם בי״ת היחס: ולפני מזה אלישיב הכהן נתון בלשכת בית אלהינו (נחמי׳ יג ד). ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד (דה״א יב יט). — ועם למ״ד היחס: נביא לגוים נתתיך (ירמי׳ א ה).—ובלי סמן היחס: ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדי׳ יד ד). ואת צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר (מ״א ב לה). והשבית

את הכמרים אשר נתנו מלכי יהודה ויקטר בבמות בערי יהודה ומסבי ירושלם (מ״ב כג ה). — שם, עשה שיהיה, עם פעול כפול: והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך (בראשי׳ יז ה). ויאמר יי׳ אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שמות ז א). ונתתי נערים שריהם ותעלולים ימשלו בם (ישעי׳ ג ד). וגבול נתן יי׳ בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הירדן (יהוש׳ כב כה). האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי (תהל׳ יח לג). הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (שם לט ו). ואתנה לבושי שק ואהי להם למשל (שם סט יב). ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו (שם קלה יב). ונתתי את כל אויביך אליך ערף (שמות כג כז). ואויבי נתתה לי ערף ומשנאי אצמיתם (תהל׳ יח מא). — עם פעול אחד ולמ״ד היחס: והפרתי אתך במאד מאד ונתתיך לגוים ומלכים ממך יצאו (בראשי׳ יז ו). שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (שם כ). הנני מפרך ונתתיך לקהל עמים (שם מח ד). יתן יי׳ אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך (במדי׳ ה כא). ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס (יהוש׳ יז יג). — ועם לפני: אל תתן את אמתך לפני[1]) בת בליעל (ש״א א יו). — נתן פלוני לרחמים לפני: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ״א ח נ). ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם (תהל׳ קו מו). ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים (דני׳ א ט). והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (נחמי׳ א יא). — לזועה: ונתתים לזועה[2]) לכל ממלכות הארץ (ירמי׳ טו ד). ונתתים לזועה[2]) לרעה לכל ממלכות הארץ (שם כד ט). — עם פעול וכף הדמיון: דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים

[1]) [י״ת לא תכלים את אמתך קדם בת רישעא, ע״כ. וכן רש״י שלא יתגנה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל, ע״כ. וכך גם רד״ק. אולם העקר חרפה חסר מן הספר, ורלב״ג מפרש שלא יתגנה כבת בליעל, ע״כ. ובכן כונת לפני, כמו. ואולי כן כנפל לפני בני עולה, (ש״ב ג לד), לפני לחמי, מקביל ל־כמים, (איוב ג כד). והכונה אל תשם אותי לפני בת בליעל כדי לערוך אותי לה ולחבר אותי אליה במדרגה אחת. והשבע׳ גורס׳ לבת. והחדשים מגיהים באופנים שונים. ועי׳ אהרליך ובפרושו של סגל.]

[2]) [כך הכתיב, לזועה, והקרי לזעוה. ועי׳ ערכי זועה, זעוה.]

את הארץ (בראשי׳ מב ל). ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה (ויקרי׳ כו יט). ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (מ״א י כז). הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט (שם יו ג). לכן כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים (יחזקי׳ כח ו). — ובלי אות היחס: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד (מ״א ט כב). — חק: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר (תהל׳ קמח ו). וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים וכו׳ ואתן עליהם קהלה גדולה (נחמי׳ ה ז). — אות: ותתן אתת[1]) ומפתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו (שם ט י). — ובתו״מ: קופה שהיא מליאה פירות ונתנה על איסקופה החיצונה (שבת י ב). נוטל ונותן אין חיבור לא לטומאה ולא לטהרה (תוספתי כלים ב״ק ב ז). הא מה אני מקיים כל הלילה שיהא נותנן מבוא השמש והם מתעכלים והולכים כל הלילה על גבי המזבח (ספרא, לו א). אבל ביום הראשון אינו נותן תפילין (ירוש׳ ברכי׳ ג א). תיבה שהיא מליאה ספרים נותנה מראשותי המיטה (ר׳ זעירא, שם ה). כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף (שבת לג:). עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות (מד״ר בראשי׳ מז). למח׳ אני נגלה ונותן התורה לישראל ואני נותנך הראשון של דברות ובך אפתח תחלה שנ׳ אנכי יי׳ אלהיך (שם, שה״ש, ראשו כתס). כיצד מכבד אדם את רבו בזמן ששניהן מהלכין בדרך נותנו לימין ואין נותנו לשמאל (ד״א ד). בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים נגד עיניו שוב אינו חוטא (כלה רבתי ו). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת אפילו היא של חרס (שבת ב ד). שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן (שם ה ד). — ופעו׳, נתון, נתונה, נתונים, נתונות, במשמ׳ מנח: וכן היה ר׳ אליעזר אומר כזית מן המת וכו׳ נתון על ארבע כלים אפילו כלי גללים וכו׳ (תוספתי אהילי ז א). נתון על ארבע כוסיות הנתונות על ארבע אבנים (שם). נסר שראשו אחד נתון על גבי האבן וראשו אחד נתון על גבי הספסל רואין את הנסר שאם ינטל הספסל ויכול עמוד בפני עצמו מציל (שם, ז ב). חבית שהיא יושבת על שוליה באויר וכזית מן

[1]) [עי׳ שמות י ב; תהל׳ עח מג.]

המת נתון תחתיה (שם י ט). כזית מן המת מקצתו נתון תחת דופנה (שם). ככר תרומה שהוא נתון על גבי הדף מדרס נתון תחתיו ואי אפשר לו לטול אלא אם כן נוגע במדרס (שם טהר׳ ד ז). ספסל שהוא נתון ברשות הרבים (ר׳ יוסה, ירוש׳ סוכ׳ ג ד). סרידה שהיא נתונה על פי התנור ושוקעת לתוכו ואין לה גפים השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח ג). כיצד הבור והדות שבבית וכפישה נתונה עליו טהור (אהל׳ ה ו). כותל שמקצתו משמש לבית ומקצתו משמש לגינה היתה נתונה בצד המשמש לבית מצלת בית (תוספת׳ אהיל׳ ו ה). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל (שם). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה (שם מקואות ו יג). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו ונגע טבול יום בביצה כל הסדר העליון חבור (ר׳ יוסי, שם, טבול יום ג ט). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ א א). היו נתונות על גבי הגדר רואין אותן כאילו אבנים כבושות עליהן (תוספת׳ אהיל ט ג). אם היו נתונין ערב נותנו שתי שתי נותנו ערב (רבא, ערוב׳ טו:). — ומבעל חי במשמ׳ מנח ונמצא: אדם שהוא נתון תחת הסדק בש״א אינו מביא את הטמאה ובה״א אדם חלול הוא והצד העליון מביא את הטמאה (עדיו׳ ד יג). שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו (ספרי, במדי׳ קלט). רבי חנינא בר פפא אמר משל למלך שהיה נתון הוא ואוהבו בטרקלין וכו׳ (מד״ר בראש׳ כג). בחצי הלילה נינער משנתו אמר להן היכן אני נתון (פסיק׳ דרב כהני סוף אחים קמז.). כצפור שהוא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכילת׳ בשלח ו). ואם ראי׳ אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר ונתת לאי׳ ככל דרכיו אשר תדע את לבבו לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוה והשקט (מד״ר שמות לא).— וכן דבר לא חי: משל למה הדבר דומה למערה שהיא נתונה על שפת הים רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום (שם במדי׳ יב).—ובהשאלה, נתן עין, חמד ורצה: וכן מצינו בנחש שנתן עינו להרוג את אדם ולישא את חוה (תוספת׳ סוט׳ ד יז). כיון שנתן עינו לגרשה (את אשתו) שוב אין לו פירות (רבא, גיט׳ ים.).— ועם בי״ת היחס: היורד לנכסי אשתו ונתן בה עיניו לגרשה (תוספת׳ כתוב׳ ה ג).—נתן עין בפלוני או בדבר, חמד והתאוה לו: שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי׳ יא יב). כשם שאסורה (הסוטה) לבעל כך אסורה לבועל מפני שנתנה עיניה במי שאין ראוי לה מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נוטל ממנה (תוספת׳ סוט׳ ד יז). וכן מצינו בקין וקרח וכו׳ שנתנו עיניהם במה שאין ראוי להם מה שביקשו לא ניתן להם ומה שבידן נוטל מהן (שם יט). אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר (נדרי׳ כ:). —ודבור לִתֵּן את האמור: ומנין ליתן את האמור בכולן בכל אחד ואחד תלמוד לומר אשה אשה לגזרה שוה (ספרא, ויקר׳ פרש׳ יד). ומנין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת ת״ל נגע צרעת (שם תזריע ד). מה תלמוד לומר צרעת צרעת צרעת שלש פעמים צרעת כגרים צרעת ליתן את האמור בשאת בבהרת וכו׳ צרעת ליתן את האמור בשחין במכוה (שם פרק ז). — ובסהמ״א: אלו עורות מתטמאין במדרס עור שחשב עליו לשחיטה ועור שמניחין על המטות מלמעלה לישן עליו וכו׳ ועור שעשאהו לנותנו על לבו בשעת הקציר מפני השרב (רמב״ם, כלים כד א). והעגלה הנתונה מצד צפון לתלי קרובה לתלי (חכמוני, ספר יצירה ו). ואתה בא ומנה את הקשת הנתונה והיא ה׳ וחצי במספר פ״ח אשר הוא אורך הקו הסובב את עגולת הלוח (ראב״ע הכמיא, המשיחה והתשבורת, 118). והעולה בידך מן החשבון הזה חלק אותו על הקו הסובב את עגולת הקשת הנתונה והוצא מן החלוקה ההיא הקשת מעגול הלוח אשר כערך הקשת הנתונה (שם). — ואמר המשורר: אלהי הרוחות לכל בשר אתה וחכמה בטוחות בטובתך שתה וגם דבר צחות ביד לשון תתה (ראב״ע, אלהי הרוחות). חלצני מתאות יצרי אשר בקרבי לנסותי תתה אשר חשבו יום משפט רחוק וקץ ביד נביא לולי שתה (הוא, יי׳ חקרתני ותדע).

—נִפְע׳, נִתַּן, נִתָּן, נִתְּנָה, נִתָּנָה, נִתְּנוּ, נִתָּנוּ, נִתַּתֶּם, נִתַּנּוּ, נִתָּן, הִנָּתֵן, הִנָּתֹן, יִנָּתֵן, יִנָּתֶן־, תִּנָּתֵן, תִּנָּתֶן־, יִנָּתְנוּ. —א) עשה שֶׁיִּנָּתֵן, שֶׁיִּמָּסֵר: כי ראתה כי גדל שלה והיא לא נִתְּנָה לו לאשה (בראש׳ לח יד). ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נִתְּנָה לעדריאל המחלתי לאשה (ש״א יח יט). תבן אין נִתָּן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו (שמות ה טז). ועתה לכו עבדו ותבן לא יִנָּתֵן לכם (שם יח). כי חקך וחק בניך נִתְּנוּ מזבחי שלמי בני ישראל (ויקר׳ י יד). והוא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נִתַּן לה (שם יט כ). כי לא נִתַּן

להם נחלה בתוך בני ישראל (במד' כו סב). ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים (יהוש' כד לג). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני (ש"א כה כז). וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו (מ"ב כה ל). כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו (ישע' ט ה). הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (שם לג יו). כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל והשרון (שם לה ב). שאו עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן לך צאן תפארתך (ירמ' יג כ). אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יי' לנו היא נתנה הארץ למורשה (יחזק' יא יה). ויהי בך הפך מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי להפך (שם יו לד). ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה (שם לג כד). בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו (שם מז יא). להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם (איוב יה יט). דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד (קהל' יב יא). ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל (דה"א ה א).— נתן על יד, ביד פלוני: אך לא יחשב אתם הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עשים (מ"ב כב ז). ויבא שפן את הספר אל המלך וישב עוד את המלך דבר לאמר כל אשר נתן ביד עבדיך הם עשים (דה"ב לד יו).— ובמשמ' נמסר ברשותו ושלטונו: בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו (בראש' ט ב). ואל יבטח אתכם חזקיהו אל יי' לאמר הצל יצילנו יי' ולא תנתן את העיר הזאת ביד מלך אשור (מ"ב יח ל). כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה נאם יי' ביד מלך בבל תנתן ושרפה באש (ירמ' כא י). ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא (איוב ט כד). הנה לאש נתן לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה (יחזק' יה ד). ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור (יחזק' לא יד). שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת על הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה (שם לה יב). — ונתנה בקשה, שאלה, נמלאה: ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך (אסת' ב יג). ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך (שם ה ג). ותען אסתר המלכה וכו' ואם על המלך טוב תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי (שם ז ג). ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש (שם ט יב).— ובמשמ' הרשה: ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום (שם יג).— נתנה דת ותורה: פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים וכו' הרצים יצאו דחופים והדת נתנה בשושן הבירה (שם ג יד-יה). ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה (שם ד ח). פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים וכו' הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה (שם ח יג-יד). ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן (שם ט יד). מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים (נחמי' י ל).— ונתן קול: כי שדד יי' את בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם (ירמ' נא נה).— ובתו"מ: מדד הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה ל י נ ת ן לישראל אלא ארץ ישראל (מד"ר ויקר' יג). אם אינו ענין לירושה תנהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בארץ ישראל (ספרי במדי' עח). שביעית נ ת נ ה לאכילה ולשתיה ולסיכה (שביעי' ח ב). תבואה שנ ת נ ה לשתת או לאלומה וכו' אין להן שכחה (פאה ו י). אין סומכין את הקדרה בבקעת וכן הדלת לפי שלא נ ת נ ו עצים אלא להסקה (ביצ' לג.). — ובמשמ' הרשה: משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכילת' בא יא). מ ש נ י ת נ ו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (רב הונה, ירוש' ברכ' א ח). א"ל רבינא לרב אשי דברים הללו נ י ת נ ו ליכתב או לא ניתנו ליכתב (כתוב' קב:). מניין לרודף אחר חבירו להרגו שנ י ת ן להצילו בנפשו (סנה' עג.). המלוה נ י ת נ ה ליתבע (לבוש, חו"מ הלואה עד).—ב) הנה וחושם, נעשה: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקר' כד כ). מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישע' נא יב). אשר נתנו קברתיה בירכתי בור ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב (יחזק' לב כג). כלם ערלים חללי חרב כי נתן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם

את יורדי בור בתוך חללים נתן (שם כה). שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב (שם כט). יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו (אסתי ו ח). — ואמר בן סירא: אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן (ב"ס, גני' כו ג). — ובתו"מ: (דמי הקרבנות על המזבח) הנתנין מתנה אחת שנתערבו בנתנין מתנה אחת ינתנו מתנה אחת (זבחי ח י). כל הניטל בחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים (ספרא, ויקר' פרק לג).

—הפעי, יתן[1], ויתן, כמו נפע' א): לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (במד' כו נד). ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה ואל תעברנו את הירדן (שם לב ה). ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם ליי' (מ"ב ה יז). לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה (איוב כח טו).—יתן לאשה: ותאמר יתן את אבישג השנמית לאדניהו אחיך לאשה (מ"א ב כא). – ובמשמ' נמסר: ינתן[2] לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום ליי' בגבעת שאול בחיר יי' (ש"ב כא ו).– ובמשמ' השם: וכי יתן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם (ויקר' יא לח). ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן[3] בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר (ש"ב יח ט). – ובתו"מ: המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין או את הטומאה אינן בכי יותן להשיר ממנו משקין בש"א היוצאין ואת שבו בכי יותן בה"א היוצאין בכי יותן ואת שבו אינן בכי יותן מפני שהוא מתכוון שיצאו מכולו (מכשיר' א ג).

נתס[4]), ממנו נתס.

---

[1]) [לדעת קדמונינו הוא בנין פעול של הקל, עי' ראב"ע צחות צח:, וכן דעת רוב החדשים. ועי' הערה לערך לקח, פע'.]

[2]) קרי יתן, והכתיב ינתן.

[3]) [י"ת ואתלי־ויתל, וכן כל התרגומים העתיקים ורוב החדשים, ועי' סוטה ח: ,אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו, ע"כ.]

[4]) עי' הערה להערך.

נתס[1]), פ"י, נתסו,—נתס דרך, נתס נתיב, מלא אותו, סתם אותו עד בלי יכלת ללכת: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם נתסו[2]) נתיבתי להיתי יעילו לא עזר למו כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו (איוב ל יב-יד).—ובסהמ"א: הם נראים כחסים והם נתיבות נותסים ורשתות פורשים (ר' שלמה בן יהודה, ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, מן 160).

נתע, נתעו,—עי' לתע [3]).

נתץ[4]), ממנו נתץ.

נתץ, פ"י, נתץ, נתץ, נתצו, נתצו, נתצים, לנתוץ, נתוץ, אתץ, יתץ, יתצני, יתצה, תתצו, תתצון, יתצו, יתצו, יתצהו, — נתץ בית, חומה, מגדל וכדומ', שבר אותו לחתיכות קטנות, zerbrechen; casser; to break down: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון (שמות לד יג). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר (ויקר' יד מה).

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) כך הנסחה המסורה, ותרגמו השבע' -ἐξετρί-βησαν במשמ' הרס וחרבן, ואין לברר אם היה כתוב בנסחה שלהם עצם מלה זו ותרגמוה במשמ' זו או היתה שם מלה אחרת. ת"י צדיאו, מלשון שממה. רסע"ג ושעת'ו סכתי, ר"ל בלבלו. ריב"ג: הו מתיל נתצו באלצד, ע"כ. ובעבר': הוא כמו נתץ בצדי. וכך גם רש"י, ורד"ק: ענין הריסה. וכן רב החדשים, מי שמקימים הנסחה המסורה, כריב"ג ורש"י, כמו נתץ. אך אין פעל נתץ נאות לדרך, כי אם לבנין וכדומ', וגם אין לפעולה זו מקום לפי הענין, ולכן יש מהחדשי' שגזרו שהכתיב משבש. ואולם, לפי הנסחה המסורה יש להחליט כי הכונה בפעל זה דומה למה שנאמר בהפעלים שלפניו ושלאחריו בשלשה הפסוקים האלה, ובהם איוב מתאונן על הפרחח שהם נדחקים סביב לו ומרהיבים ובאים בהמון, ולכן נראה כי גם בפעל נתסו הכונה שהם נדחקו ומלאו את נתיבתי מבלי מעצור למו. אך אין חבר לפעל זה במשמ' זו בלשונות האחיות. דוד ילין, בספרו חקרי מקרא, גזרו מן השם נתש a) בערב' ההמונית במשמ' קוץ, בפרט מין קוץ שמשתמשים בו להסקה במשרפות סיד, ואמר כי הכונה כאן: שמו קוצים על דרכי.

[3]) [כבר אמר ראב"ע בפירושו לאיוב על פירושו של ריב"ג המובא בע' לתע שהוא רחוק. והנכון כדעת החדשים שהוא כמו נתץ בחלוף צדי לעין ע"ד חארס', והכונה כמו מלתעות כפירים נתוץ (תהל' נח ז).]

[4]) רק בעבר'.

---

a) نتش

מזבחותיהם תִּתֹּצוּ ומצבתם תשברו (דבר' ז ה). ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך וימת כי נָתַץ את מזבח הבעל (שפט' ו ל; גם ח ט יז; ט מה). ואת בתי ירושלם ספרתם וַתִּתְּצוּ[1] הבתים לבצר החומה (ישע' כב י). וַיִּתְּצוּ את מצבת הבעל וַיִּתְּצוּ את בית הבעל (מ"ב י כז; גם יא יח; כג ז ח יב). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש וְלִנְתוֹץ ולהאביד ולהרוס (ירמ' א י; גם לא כח). על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הַנְּתֻצִים אל הסוללות ואל החרב (שם לג ד; גם נב יד). ומתי קבלו יתן בחמתיך ומגדלתיך יִתֹּץ בחרבותיו (יחזק' כו ט; גם יב). — ונתץ השִּׁנַּיִם: אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נְתֹץ יי' (תהל' נח ז).—ונתץ אָדָם, שברו, הפילו: גם אל יִתָּצְךָ לנצח יחתך ויסחך מאהל (שם נב ז). יִתְּצֵנִי סביב ואלך (איוב יט י).—ובתו"מ: הנותץ אבן אחת מן האולם מן ההיכל מבין האולם למזבח ומן המזבח עובר בלא תעשה (תוספ' מכות ה ח). בית הנתוץ מציל על העצים ועל האבנים ועל העפר שהביא לו משבנאו (שם נגעי ז ב). האבן (המנֻגעת) שבזויות שהוא חולץ חולץ את כולה ובזמן שהוא נותץ נותץ את שלו ומניח את של חברו (נגעי יג ב). נתצתה את המזבח הנח לו שברתה את המזבח הנח לה (ספרי דבר' סא). ונתצתם את מזבחותם שומע אני יתצם ויניחם (קטע כ"י מכילתא דרשב"י על דבר' JQR, 1903, 449.).—ואמר המקונן: תתן להבהב נותצי פניניך תקרא לשברם כום כמום בפנך (ר"א קליר, שבת סוכו, קינ' לת"ב). השב גרושה לנחלה ירושה ופקוד אנושה ביד צר ענושה אכולה בכל פה נתוצה ורטושה (ר' שלמה, סלודיס, שבת ג' אחה"ס).

—נפעי, נִתַּץ,—נִתַּץ בית וכדומ', שנתצוהו: ראיתי והנה הכרמל המדבר וכל עריו נִתְּצוּ מפני יי' מפני חרון אפו (ירמ' ד כו).—וצורים: חמתו נתכה כאש והצורים נִתְּצוּ ממנו (נחו' א ו).—ובתו"מ: בית שנראה בו נגע וכו' אבניו ועציו ועפרו ניתצין עמו (נגעי יג ג). מלבן הבנוי על גביו ניתץ עמו (ר' יהודה, שם). חזר (הנגע) על האבנים הבית הראשון ינתץ והאבנים ישמשו את הבית השני בסימנין (שם ה). העצים והאבנים והעפר מטמאין בנגעים וכו' וכשהן נותצין את הבית ניתצין עמו (תוספ' נגעי ו ו). אם בנאו ואחר כך נראה נגע

[1] [התיו רפה ומשפטו להרגש, רד"ק. והשוה לנתוץ. ובקצת ספרים: וַתִּתְּצוּ.]

יראה כתחלה אין הבית ניתץ (שם ז א). מזבח שנפגם אסור עד שינתץ רובו (ע"ז נג:).—וכהשאלה במליצה: לשון קדש הברית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות נגדרים (תלמידי מנחם לחסדאי הנשיא, לנגזור בתשובה).

—פעי, נִתַּץ, נִתְּצוּ, נִתַּצְתֶּם, יְנַתֵּץ, יְנַתְּצוּ, נִתַּץ בית וכדומ', כמו קל בנתיץ הפעולה: וְנִתַּצְתֶּם את מזבחתם ושברתם את מצבתם (דבר' יב ג). ונתתי אתך בידם והרסו גבך וְנִתְּצוּ רמתיך (יחזק' טז לט). וישברו המצבות ויגדעו האשרים וַיְנַתְּצוּ את הבמות ואת המזבחות (דהי"ב לא א). וישב ויבן את הבמות אשר נִתַּץ יחזקיהו אביו (שם לג ג). וַיְנַתֵּץ את המזבחות ואת האשרים ואת הפסילים כתת להדק (שם לד ז).

— פֻּע', נֻתַּץ, — נֻתַּץ הבית וכדומ', שנִתְּצוּהוּ: וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נֻתַּץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה (שפט' ו כח). — ואמר המקונן: צור הראה לו מה שהיה נתץ קיר נטוי וגדר הדחויה (ר"א קליר, איכה את אשר, קינ').

—הָפע', יֻתַּץ[1], — הֻתַּץ המזבח וכדומ', כמו פֻּע', נֻתַּץ: תנור וכירים יֻתַּץ טמאים הם (ויקר' יא לה).—ובתו"מ: תנור שהיסיקו בקליפי עורלה אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (תוספ' ערלה א ז). הסיק בהן (בעצי האשרה) את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). — ובסהמ"א: אם עמד ברשעו עד שהותץ הבית משתנין בלי העור שבביתו שהוא יושב ושוכב עליהן (רמב"ם, טומאת צרעת טז י).

נתק, ממנו א.נֶתֶק, נָתַק.

א.נֶתֶק[2], ש"ז, נֶתֶק, מ"ר *נְתָקִים,—אחד מנגעי העור, בראש ובזקן, והוא צרעת הראש: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אותו הכהן נֶתֶק הוא צרעת הראש או הזקן הוא וכי יראה הכהן את נגע הַנֶּתֶק והנה אין מראהו עמק מן העור

[1] [ואולי זה קל פעול, עי' נתץ, הפע', הערה.]

[2] רק בעבר'. ולא נתברר מקורו, ולאיזה נגע מנגעי הראש המצוים עתה כונתו. הד"ר מזיא מתרגם tinea tonsurans או herpes tonsurans, ועי' Preuss, Bibl-Talm. Medizin. 380 וכו' [ואולי מהפעל נתק הבא, ע"ש שהחולה מתאמץ לנתק את הצרעת ע"י התגרדות וכדומ'.]

וכו' והנה לא פשה הנתק ולא היה בו שער צהב וכו' והתגלח ואת הנתק לא יגלח וכו' ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחור צמח בו נרפא הנתק טהור הוא (ויקרי יג כט-לז). זאת התורה לכל נגע צרעת ולנתק (שם יד נד). — ובתו"מ: כהן שהוא בקי בנגעים ולא בנתקין ולא בקרחות וכו' לא יראה את הנגעים עד שיהא בקי בהן ובשמותיהן (ר"ע, תוספתי נגעי א 3). נתק וחוט יוצא היסנה שני נתקין וחוט יוצא מזו לזו (שם ד 3). נתק בתוך נתק מסגיר את הפנימי (שם ג). שני נתקים זה בצד זה ושטה של שער מפסקת ביניהם (ספרא, תזריע, נגעי ה ה). הנתקים מטמאין בשני שבועות ובשני סימנין (נגעי י א). כל נתק שטהר שעה אחת אין לו טומאה לעולם (ר' שמעון, שם ה). שמונה ממעטים את הזרע ואלו הן המלח והרעב והנתק וכו' והקזת דם למטה (גיטי ע.). — ובסהמ"א: יתחדש בעור הראש עלה ממין מורסא יהי' בה נקבים דקים קטנים מלאים ליחות דקה ודבקה נקרא סעפ"א והיא הנתק (פרקי משה כג). כמו בעלי הנתק שמוסיף המאכל באבריהם ואינו משתנה אל עינם מפני הכה המשנה שהוא חליש (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ג יג). ומה שנוסה פעמים רבות כי הוא הנתק עד שהיה עמו ביטול החוש (גרשוני, אלה חיים בגלעת, כ"י ביהמ"ד בבתר).

ב."נֶתֶק, ש"ז, — בסגנון הקראים, כמו נתוק: ויש מבעלי הקבלה שאומרים עקור פסיקת הגרגרת ולא כן הוא אלא הוא נקרא נתק ולא עקיר (ר"א הקראי, ספי ג"ע, ענין שחיטה יח).

נָתַק[1]) פ"י, נִתְּקֻנוּהוּ, נָתוּק, אֶתְּקֶנְךָּ, — נָתַק את פלוני ממקום, הרחיקו משם על כרחו: herausziehen, abreissen: arracher, entrainer; to draw, tear away: ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו[2]) (את צבא בנימין) מן העיר אל המסלות (שפטי כ לב). — נָתַק את החותם מעל היד: כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך (ירמי כב כד). — ובתו"מ, נָתַק את העור מעל הבשר: הנוגע בעור של צואר טהור

1) [וכן בארמ' של התרגומים. בארמ' הנוצרית הא"ינֵעַר. בערבי' נתק a)־תלש ועקר ונֵעַר. עי' ריב"ג בשרשיו.]

2) [„דגשות הקוף לביאור להשמר שלא תתרפה בכף", ריב"ג בשרש נתק.]

a) نتق

שאינו אלא נותקו (ר"י בן נורי, תוספתי חולי ח יח). — ונָתַק אבר: אם על כורת חייב על נותק לא כל שכן אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב (ר' יוחנן, בכורי לג:). — וקנים: הקוצץ בקנים וכו' מקום שנהגו לקוץ יתוק לתוק יקוץ (ר' יהודה, ירוש' שבי' ד ו). — ובהשאלה, נָתַק את המלוכה מידו, קרעה מידו: נשבע הקב"ה שבועה שהוא נותק מלכות בית דוד מידו (ר' מאיר, מד"ר שה"ש, סימני). — נִתְּקוּ הענבים את יינם וכדומ', הפרישוהו מתוכם ונזול התירוש מהם: לא דומה זיתים לענבים ענבים רכות ונותקות את יינן זיתים קשים ואינן נותקין את שמנן (תוספתי תרומי ג יג). ענבים דיהות ונותקות את היין וזיתין קשין ואינן נותקין את השמן (ירוש' שם ג ד). — ופָעוּל, נָתוּק, בעל חי נָתוּק, שנתק אחד מאבריו: ומעוך וכתות ונתוק[1]) וכרות לא תקריבו ליי' ובארצכם לא תעשו (ויקרי כב כד). — ובסהמ"א: וכן סומכין העולם להכשיר בני אדם הנתוקין שכורתין מהם ביצה אחת (סמ"ג מ"ע, נג). — משל הדיוט: כל הנתוק כמשל הדיוט מתאוה שיהיו כולם נתוקים*) — ב) נָתַק את פלוני, נגעו בנתק: למה נאמר מראהו עמק יכול אם נתקו אדם יהא טמא ת"ל מראהו עמוק מה מראהו עמוק בידי שמים אף אין לי אלא בידי שמים (ספרא, תזריע, נגעי ה). — ובסהמ"א: הבא בתחלה וכל ראשו נתוק או כל זקנו נתוק יסגיר שבוע אחד (רמב"ם, טומאת צרעת ה יג).

— נפעי, נִתְּקוּ, נִתָּקוּ, יִנָּתֵק, יִנָּתֵקוּ, יִנָּתֵקוּ, — א) נִתַּק ממקום למקום, נִתְּקוּ רגלים ממקום למקום, נסתלקו משם והגיעו למקום אחר, sich losreissen; se détacher; to be removed: ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יי' מתוך הירדן נִתְּקוּ כפות רגלי הכהנים אל החרבה (יהושי ד יח). — ואמר המשורר: קרסולי נתקו לחרבה ומצולה לאיתנה שבה ושמש צרי בעוד יום ערבה וקדר עליהם היום (ר"י הלוי, מי כמוך). — ואדם ממקומו,

1) ואמרו בתלמוד: כולן בביצים דברי ר' יהודה ר"א בן יעקב אומר כולן בגיד ר' יוסי אומר מעוך וכתות בביצים נתוק וכרות בגיד (תוספתי יבמי י ה). [ורש"י על התורה פירש כר' יהודה: (ביציו) תלושין ביד עד שנפסקו חוטין שתלויין בהן אבל נתונין הם בתוך הכיס, ע"כ. וריב"ג בשרש נתק מביא כדעת התנאים האחרים: פרשו בו קצת הגאונים שהוא שאמתו כרותה מעקרה ואמר בכרות שהוא שמקצת אמתו כרותה, ע"כ.]

*) [בכ"י המחבר חסר מראה המקום.]

נתרחק: וירדפו (אנשי החיל) אחרי יהושע וינתקו מן העיר (יהוש׳ ח יו). — ודבר מפשט: ינתק מאהלו מבטחו [1] (איוב יח יד). — ובתו״מ: נתק העור מעל הבשר, נפרש ונבדל: בשומר העשוי לנתק מאליו (אב״י, חול׳ קכג:). — והשנים מהפה, נעקרו, נשרו: כיון שנתקו שיניו של אדם נתמעטו מזונותיו (רב, נדה סה.). — נתק לדבר פלוני, יצא ממעמדו הקודם והובא לדבר פלוני: אשם שניתק [2] לרעיה וישחטו (רב, זבח׳ ה:). על מה תשובה מכפרת על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה (יומ׳ פו.). לאו שניתק לעשה לוקין עליו (חול׳ קמא.). — נתק החולה מחלי לחלי: שכיב מרע שניתק מחולי לחולי מתנתו מתנה (רב, גיט׳ עג.). — וכמו״כ נתק בדבר, נמשך אחרי הדבר: גלוי היה לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהן בגזרה אני יי׳ אלהיכם דעו מי הגוזר עליכם ובן מצינו שניתקו בעריות (רבי, ספרא, אחרי ט יג). — ב) נתק חוט, פתיל, חבל, נפסק והיה לשנים, zerreissen, abgerissen werden (Faden etc.); se rompre; to be broken, snapped: כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שפט׳ יו ט). אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע׳ לג כ). אהלי שודד וכל מיתרי נתקו (ירמ׳ י כ). והחוט המשלש לא במהרה ינתק (קהל׳ ד יב). — ובהשאלה, הזמות, מורשי הלב וכדומ׳: ימי עברו זמותי נתקו מורשי לבבי (איוב יז יא). — ואמר המליץ: חוט שערה בינך ובינו שמר נא פן יהי נתק ואינו (רה״ג, ירא האל, שירי מוסר השכל). וכל אשר יחובר נתק וכל אשר בנוי נעתק (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה). וכן אשה שאין בה כח לאחז הבהמה פן תינתק הימנה (רש״י, ב״מ ט:). — ג) *נגע בנתק: מי שהיה בו נתק כגרים וניתק כל ראשו (נגעי׳ י ט). איש להביא את שניתק נתק בתוך נתק (ר״ע, ספרא תזריע, נגעי׳ ה). נרפא הנתק וכו׳ לא שנתק נתק בתוך נתק (הלל, שם ט). היה בו נתק כגרים ונתק כל ראשו (שם י). בהרת וכו׳ בזקן עד שלא העלה שער והעלה שער ומשעלה שער ניתק (תוספתי נגעי׳ ג יד).

—פעי, נתקתי, נתקו, אנתק, תנתקי, ינתק, ינתקם, נתקה, תנתקו, — נתק יתרים, מוסרות, וכיוצא בהם, הפסיק ועשם לשנים וכדומ׳: וינתק את היתרים (שהיה אסור בהם) כאשר ינתק הפתיל בהריחו אש (שפטי יו ט). וינתקם (את העבותים) מעל זרעתיו כחוט (שם יב). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמ׳ ב כ; גם ה ה; ל ח). ננתקה את מוסרותימו (תהל׳ ב ג; גם קז יד). — ומוטה: וכל מוטה תנתקו [1] (ישע׳ נח ו). — ונתק השרשים ממקומם, עקרם: הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס (יחזק׳ יז ט). — והשדים ממקומם: ושדיך תנתקי [2] (שם כג לד). — ובתו״מ, נתק מצוה, קורע ומבטל: וכל אחד מנתק מצותו והולך לו שנאמר ננתקה וכו׳ (ע״ז ג:). — ב) *פ״ע, מתקצף, מתנהג כאיש הקורע ותולש מכעס: למלך שנשבה בן אוהבו וכשפדאו לא פדאו לשום בן אלא לשום עבד שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו א״ל עבדי אתה כיון שנכנס למדינה א״ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ התחיל הבן ההוא מנתק הוציא עליו שטר ואמר לו עבדי אתה כך כשפדה הקב״ה את זרע אברהם אוהבו וכו׳ התחילו ישראל מנתקים אמר להם עבדיי אתם על מנת כן פדיתי אתכם (ספרי במד׳ קטו).

— הפעי, התיקם, התיקני, — התיק את פלוני מן העיר, כמו קל ופע׳, הרחיקו: ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו (יהוש׳ ח ו). — והתיק את פלוני, עקרו ממקומו על כרחו, כמו צאן מהעדר: התיקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (ירמ׳ יב ג).

— הפעי, הנתקו, — הנתק פלוני ממקום, שהתיקוהו: ויצאו בני בנימין לקראת העם הנתקו מן העיר (שפטי כ לא).

— התפי *התנתק, כמו נפע׳ משמ׳ ב): קול הרביעי כל המאזין לו מיד משתברת גולגלת ראשו ומתנתקין רוב ראשי צלעותיו (היכלות רבתי ד, ביהמ״ד ילינק ג). סוף שהסירכה מתנתקת מן הדופן (מעשה הגאו׳ לג, ואמר לן המורה). פתילה ארוכה מכנים קצת הפתילה בפי הנר וקצתה בפי הנר האחר ומדליקה באמצע ומתנתקת ונמצאו שתי נרות דולקות (ערוך, ערך פתך). כעין שעושין לדרדור יין שיש בהן טבעות של חבל לכל אחד ואחד ומכנים טבעת בטבעת ונוטל עץ כפוף

---

[1]) ואולי מבטחו כאן דבר ממשי [ורוב המפרשים פרשו מאהלו שהוא מבטחו, והנושא של ינתק הוא הרשע.]

[2]) ופרש״י: שמתו בעליו או שנתכפרו באחר וניתק מדין אשם לרעייה שאמרו לו ב״ד הוציאו וירעה, ע״ב.

[1]) אולי צ״ל מוסרה [מפני שכבר נזכר מוטה בפסוק. ורוב התרגומים קראו ביחיד תנתק, כמו בפסוק ה׳ ובפסוקים הבאים.]

[2]) [ירושלם, משברון ויגון.]

קטן ומכניסו בפנימי ושוב אינו יוצא מחבר: וכשבא לסלקו מושך העץ אליו והן מ ת נ ת ק י ן זה מזה ונופלין (רש"י, שבת קכד:). ושופו עצמותיו מ ת נ ת ק י ן ממקומם (הוא, איוב לג כא). להכשיר ע"י נפיחה הסרכות הפוסלות ומתנתקות בנפי' כמנהג בני קנדיה (פאיכא יענק ג קמו). – ואמר הפיטן: רוגז בל תעיר פני מתנתק כרגע ואתה חי לבדך (אתה מבין סרעפי לב, מוסף יוה"כ). – ובמשמ' השתמט הנה והנה והתאמץ לנתק המוסרות מעליו: בא מערב יו"ט למקום שהיו (המכמרים) פרוסים והן באורך מיל או חצי מיל וכשחיה נופלת בראשו אחד מתוך שמתפרקת ומ ת נ ת ק ת לצאת המצודות מתקלקלות כולן וראשו השני נתק ממקום שנתקו וסימן הוא לו שיש חיה בראש האחר (רש"י, ביצ' כד:). יוצאה (עז) באפסר אם תחבו בחקיקת קרן אבל בקשירה בעלמה לא וכו' מתוך שראשה דק והיא מ ת נ ת ק ת לכאן ולכאן כשמושכין אותה וכו' מתנתקת וקופצת אנה ואנה לברוח מידו (הוא, שבת נב.).

א׳ נתר[1], ממנו א. נתר.

א׳ נָתַר, — קל, יתר, — בהשאלה נתר הלב ממקומו, נע הלב מפני בהלה וכדומ', כאלו קפץ ממקומו, aufspringen; tressaillir; to start up. : אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע ברגז קלו והגה מפיו יצא (איוב לז א-ב). — ואמר המשורר: גלות ציון אשר בספרד בערב מפוזר ובאדום מפורד לפאת מקדש י ת ר ויחרד לבבו כגמל עלי אמו (ר"י הלוי, היכל אדני).

—פעי', נתר,—נתר העוף, הארבה וכדומ' בשתי כרעיו, ממקום עמדו מעט וירד, קפץ וירד, hüpfen; sauter; to leap. : מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא כרעים לנתר בהן על הארץ (ויקר' יא כא).

—הפע', יתר,—התיר את פלוני, עשה שיתר ממקומו: עמד וימדד ארץ ראה ויתר גוים (ברעש) ויתפצצו הררי עד (חבקי ג ו).

—נפע', *נתרים, ניתרין, מים נ י ת ר י ן ממקום למקום (מד"ר ברא' לא).

—התפ', יהתנתר: ירדו (גבריאל מיכאל ושרפיאל) אל אדם ומצאו אותו כי נשתנה דמותו ונתנתרו אבריו (מדרש רבתי, הובא באלדד הדני, אפשטיין 68).

[1]) רק בעבר', יש מדמים לערב' נתל a) [עי' בארט ZDMG, 43. 188].

a) نتل

ב׳ נתר[1], ממנו ב. נתר.

ב׳ נָתַר, קל לא נמצא במקרא.

—הפע', מתיר, התר, יתר, יתירהו, א) התיר אגודה, קשר וכדומ', פתח אותו, שלא יהיה קשור, שיהי' אפשר לפתחו, losmachen; délier; to loose. : פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה (ישע' נח ו).—והתיר אסורים בכבלי ברזל, פתח את הכבלים: ענו בכבל רגליו וכו' שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו (תהל' קה יח-כ). יי' מתיר אסורים (שם קמו ז). — והתיר יד, פתחה: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני (איוב ו ט). — ובמליצה, התיר דרך, פתח אותה שתהיה ישרה ובלי מכשול: ויתר[2] תמים דרכו (ש"ב כב לג). — ובתו"מ: הסלין של גמלים ה ת י ר ן טהורין קשרן טמאין (תוספת' כלים ב"מ ה יד). הקושר ו ה מ ת י ר התופר שתי תפירות (שבת ז ב). כל קשר שהוא יכול ל ה ת י ר ו באחת מידיו אין חיבין עליו (ר' אליע, שם יח א). נוטל את הכלים הניטלין בשבת ושאינן ניטלין בשבת מ ת י ר את החבלים והשקים נופלין מאליהן (שם כד א). מ ת י ר י ן פקיעי עמיר לפני בהמה (שם ב). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן וכולן שהתירן כשרות (סוכ' א ה). דרגש מתיר את קרטיביו והוא נופל מאיליו (רשב"ג, מו"ק כז.). אין מ ת י ר י ן ציצית מבגד לבגד (רב, שבת כב.). ה ת י ר מנעלו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח (כלה רבתי י). משל לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומן מה הוא עושה להן מתירן ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת (מד"ר ברא' ה). אמר הקב"ה למשה אבל תשברו מאתם בכסף אמר להם משה ה ת י ר ו להם כיסכם כדי שלא יאמרו עבדים היו עניים הם הראו להם עושרכם (מד"ר במד' יט). אמרו לו ה ת ר עצמך מן הקולר ונדע שאמת אתה אומר (תנחומ' קדוש' טו).—והתיר אסורים: בנוהג שבעולם אדם חבוש בבית האסורים ואין כל בריה משגחת עליו בא אחד והתירו והוציאו משם אינו מחזיק לו טובה (ר"ל, מד"ר ויקר' יד). כיון שהסיקו את הכבשן השליכו אותן (את חנניה,

[1]) רק בעבר'. [ואולי שייך לכאן הערב' נתר a], נתק מיתר של הקשת].

[2]) בתהל' (יח לג) ויתן.

a) نتر

מישאל ועזריה) אסורין וכו' מיד בקשו המלאכים לירד ולהתירן אמר להם הקב"ה וכי על שמכם ירדו על שמי ירדו ואני ארד ואתירן וכו' מיד התירן הקב"ה והצין את הכבשן והעלה אותן והשווהו לארץ שהיה עמוק וכיון שראה המלאך כך אמר להם צאו לכם מיכן שהרי התיר לכם הקב"ה ועשה לכם נסים והשוה את הכבשן לארץ (תנחומי כח טו). — וּמָשָׁל: אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (ברכ' ה:). — וּבִתְפִלָּה: סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר (אחס גנוב, תפל' יח). — ובהרחבה, במשמ' פֵּרֵק כלים בעלי אברים: מכבש של בעלי בתים שהתירוהו להיות נוטל ממנו מים (תוספת' שבת טז [יז] ה). מכבש של כובס שהתירו מערב יום טוב (שם מו"ק ב יב). מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין (שבת כ ה). — ובהשאלה, *הִתִּיר הבטן, שִׁלְשֵׁל, גרם שִׁלְשׁוּל: וגם משלשל הוא (הכרוב) ומימיו מתירין את הבטן (תשו' הגא', הרכבי שלד). מימיהן (של התרדים) מתירין את הבטן ויש בהן מירוק (שם). ובלשון ערבי חנטל וכששותין אותו מתיר בריסו (ערוך, ערך כנגר). ואם תהיה הסתימה בצד המקוער יעשה מה שיתיר הבטן (קאנון ג יד ב ד). תשלשל במשקה פירות המתירים ואם תתעב נפשו בשני הדברים האלה המתירים תתירהו במי מיני הרמונים (שם ג א ב כא). — וְהִתִּיר את השתן: גם הוא (קנה בשם) יתיר את השתן (אסף הרופא, 66). — ב) *הִתִּיר דבר, נתן רשות לעשות הדבר, אמר שהוא מֻתָּר לעשותו עפ"י הדין: כל דבר שאין אדם רשאי למוכרו דמאי לא ישלח לחבירו דמאי רבי יוסי מתיר בודאי ובלבד שיודיענו (דמאי ג ג). מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו י"ו על י"ו אמה והיה הופך וכו' ובא מעשה לפני חכמים והתירו (ר' יהודה, כלאי' ד ט). ב"ש אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום ובית הלל מתירין (שבת א ה). ב"ש מתירין הצרות לאחין וב"ה אוסרין (יבמ' א ג). אמרו להן ב"ש התרתם ערוה חמורה לא תתירו את הממון הקל (שם טו ג). אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות רבי אליעזר מתיר (ב"ב ג ט). הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להן את האילן (ר' שמעון, ע"ז ג ז). סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה ור' שמעון מתיר (תוספת' תרומ' ו ה). חכם שדן את הדין טימא וטיהר אסר והיתיר וכו' (שם יבמ' ד ז). אמרה נשביתי וטהורה אני יש לי עדים שאני טהורה אין אומרים יבואו עדים ויתירוה אלא מתירין אותה מיד (שם כתוב' ב ב). לא שנו אלא בקדשים שיש להן מתירין אבל בקדשים שאין להן מתירין אפי' כל שהוא צריך להחזיר (ר' הושע', ירוש' תרומ' יא ה). א"ל (אותה האשה שבאה לקבול על בעלה לפני רבי) רבי ערכתי לו שלחן והפכו אמר לה בתי תורה התירתך ואני מה אעשה ליך (רבי, נדרים כ:). דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהן (פסח' נ:). וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל (יבמ' פב.). באת לבית דין ואמרה מת בעלי התירוני להנשא מתירין אותה להנשא ונותנין לה כתובתה (ר' נחמן, שם קיז.). מאחר שנולדו בה סימני טרפה התרת מה לי בריאה מה לי בבני מעים (ר' זירא, חול' לב:). מה שאסרתי לך התרתי לך אסרתי לך חלב בהמה והתרתי לך בחיה אסרתי לך גיד הנשה בחיה והתרתי לך בעוף אסרתי לך שחיטה בעופות והתרתי לך בדגים (מד"ר ויקר' כב). — ובמשמ' גרם היתר: המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הן חייב לעשר (אם אמר) מעושרין הן נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו יא). האשה שאמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה איני אשת איש נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר (תוספת' כתוב' ב ב). — הִתִּיר את הנדר, הפרו, בטל אותו: מעשה ברבן גמליאל ור' אילעאי שהיו מהלכין מעכו לכזיב וכו' ובא אחד ושאל לו את נדרו וכו'. ירד מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו (שם פסח' ב כז-כח). ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה וכו' והתירו רבי ישמעאל (נדר' ט י). אמר לו הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים (ירוש' ברכ' ה ב). — ואת הַשְּׁבוּעָה: למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חבירו לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר שכן אתה מוצא שמשה נשבע ליתרו והלך למדין והתיר שבועתו בפניו וכו' אמר לו הקב"ה במדין נשבעת לך והתר שבועתך במדין (ר' יוחנן, מד"ר שמות ה). — *וְהִתִּיר הַכְּשָׁפִים: יוחני בדרך כשפנות היתה אוסרת הנשים המעוברות שלא תלדנה ובהגעת לידתן היו מצטערות והיא מראה עצמה צדקת והיו באין אצלה ואומרין לה אולי תבקשי רחמים על פלונית שתלד והיא מתרת הכשפנות ומיד יולדת (ערוך, ערך

יומני). אחד צדיק היה נוטה למות ובא אחר שנעשה לו ולאשתו כשפים שלא היתה הרה וביקש כשילך לפני הקב"ה תחילה שיבקש לו שתהר ונדר לו ומת באותה שנה התירו הכשפים לה והרתה (ספ' חסידים תתת ססו). ואם מעשה כשפים הוא רבונו של עולם תן בלבי שאעשה להתירני (שם תתסלו). – ובהשאלה, הִתִּיר עצמו למיתה וכדומ', הפקיר עצמו, מסר את עצמו למיתה: התריתם בו קיבל עליו התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דבור (סנה' מ:). אמר קרא יומת המת עד שיתיר עצמו למיתה (רבא או חזקיה, שם מא.). – וכמו"כ התִּיר דמו של פלוני: עילא היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת (ר' יסא, ירוש' פאה א א). – ג) "במחקר, התִּיר שאלה קשה, פרק ותרץ אותה כראוי: פרק ששי נתיר בו קצת ספקות יקרו בענין זאת ההודעה (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ו). ואחר שבארנו ענין זאת ההויה הכללית והתרנו הספקות אשר זכרנו הנופלות בה וכו' הנה ראוי שנחקור באופן שלם (שם ו א כ). שיהיה זה הספר החוקר בהתרת זה הספק לאנשים חלוקי הדעות זה אומר בכה וזה אומר בכה זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני שכלי (רשב"ל דורלן, אוהב משפט ב). הרב המורה פרק פ"ב מספרו כתב שהוקשה לו בענין אדם וכו' ולהתיר הקושיא עשה הרב הבדל עצום בין ידיעת הטוב והרע ובין ידיעת האמת והשקר (ר"י אברבנאל, בראש'). אם כן להתיר ספק החקירה הנ"ז שמן ההכרח הוא שיהיה הבורא נמצא בלתי גשמי (ספורנו, אור עמים כט:). ואיך התירו את השאלות העמוקות בהשבון הרבית ובחשבון התכת הכסף במופת חותך (המאסף, שנת התקמד קב).

– הפעו', *הֻתַּר, הוּתַר, הֻתְּרָה, בינ' מֻתָּר, מוּתָר, מֻתֶּרֶת, מֻתָּרִים, מֻתָּרוֹת, – א) הֻתַּר הקשר וכדומ', כמו נִתַּר: הותרו[1]) לו רצועות מנעל וסנדל או ששמט את רוב הרגל חליצתה פסולה (תוספת' יבמ' יב יב). – וביח': שתי רבקות וכו' של ארבע ארבע (פרות) קשורות ולא מותרות (רבקה) אחת נכנסת ואחת יוצאת (ר' יהודה, ערוב' ב א). המפקיד מעות אצל שולחני אם צרורין לא ישתמש בהן לפיכך אם אבדו אינו חיב באחריותן (אם) מותרין ישתמש בהן לפיכך אם אבדו חיב באחריותן (המפקיד) אצל בעל הבית בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן (ב"מ ג יא). כל הכלים מטמאין ומטהרין שלא באומן אבל אלו אעפ"י שהן מותרין טמאין (ר' יוסי, כלים כו א). שור ובור שמסרן לחרש שוטה וקטן והזיקו וכו' בשור מותר ובור מגולה (ב"ק ט:). – וכלים בעלי אברים: אם היה (המכבש) מותר מערב שבת מתיר את כולו ושומטו (ר' יהודה, שבת כ ה). – *הֻתְּרָה הרצועה, עי' רצועה. — "ובהשאלה, הֻתַּר הַבֶּטֶן, נהיו המעים רפים: ואם יותר בטנו יתר על מה שישתה ימנע ממנו יום או יערב בו מה שיש בו קביצות (קאנון ג יד ד יב). — ב) ובהשאלה בענין אִסּוּר וְהֶתֵּר: משקרב העומר הותר החדש מיד (מנח' י ה). כל שהותר למקצת שבת הותר לכל השבת (ערוב' ע:). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (רב הונא, יומ' פו:). בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת וכו' נשחטה הותרה (חול' ט.). שבתחלה הותר להן בשר נחירה משנכנסו לארץ נאסר להן בשר נחירה (ר"ע, שם יז.). — וביח': הנוטע את כרמו שש עשרה אמה מותר להביא זרע לשם (כלא' ד ט). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת וכו' אבל אם חברה היוצר מתחילה מותר מפני שהוא כלי אחד (שבת ב ד). כל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה לחיה ולעופות (פסח' ב א). הפסח שהוא מותר לשמו כששינה את שמו חייב (ר' אליעזר, שם ו ה). אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות אבל לא בימים (תענ' ב ז). שש עריות חמורות מאלו מפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות (יבמ' א ג). המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני וכו' יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט' ט א). בשר הנכנס לע"א מותר והיוצא אסור מפני שהוא זבחי מתים (ר"ע, ע"ז ב ג). המערה מכלי אל כלי את שעירה ממנו מותר ואת שעירה לתוכו אסור (שם ה ז). נולד לו (להבכור) מום בתוך שנתו מותר לקימו כל י"ב חדש (בכור' ד ב). המוכר את שדהו בשעת היובל אינו מותר לגאול פחות משתי שנים (ערכ' ט א). מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלם להיות נוטע קישואין ודילועין וכו' (תוספת' כלא' ב י). סאה ערלה שנפלה למאתיים ירע בה ואחר כך נפלה

[1]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובספרי הדפו' נשמטו, וכך גם בכ"י וינה.

אחרות הרי זו מותרת לפחות מכן הרי זו אסורה (סם סכות' ו ע). בשבתות ובימים טובים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם מפני מה אילו אסורות ואילו מותרות אילו דברי תורה ואין דברי תורה צריכין חיזוק ואילו מדברי סופרים (סם תענ' ב ו). (אשה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה) עד כמה מותרת לינשא עד שלשה פעמים (סם יבמ' ח ד). מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו (ירוש' סניע' ג א). מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד (ר' יוחנן, תענ' כט:). הסועד בערב ט' באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין (תענ' ל.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (ר' אילעי, יבמ' מח:). הרי חיה דחלבה מותר ודמה אסור (כריתות כא:). דם דגים דם חגבים מותר ואפילו לכתחלה (סם). — ועם שם אחריו, עם ב לפני השם, מותר ב־, בנוגע ל־: המקבל שדה לקצור וכו' אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (ר' יהודה פאה ה ה). מאכיל לבהמה לחיה ולעופות ומוכרו לנכרי ומותר בהנאתו (פסח' ב א). אוכלים ושותים משחשיכה ומותרין במלאכה וברחיצה (תענ' א ד). החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (יבמ' ד ד). הנודר מיורדי הים מותר ביושבי היבשה (נדר' ג ו). — הֻתַּר הנדר, הופר, בֻּטַּל: (כשמת ר' אליעזר) נכנס רבי יהושע וחלץ את תפיליו והיה מגפפו ומנשקו ובוכה ואומר רבי רבי הותר הנדר (ירוש' שבת ב ו). נדר שהותר מקצתו הותר כולו (ר"ע, נדר' כו.). בשעה שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר דומה אני שהותרו לי נדרי (ספרי במד' קלד). — ג) "והֻתְּרָה השאלה וכדו': הנה כבר הותרה ג"כ הקושיא הזאת (ר"ס א"ת, מו"כ ב יח). והנה כבר התאמתה זאת ההקדמה והותרו הספקות הנופלות בה (רלב"ג, מלחמ' ס' א ו). ובכאן הותר זה הספק אשר יקרה מצד הגדרים (סם). וראוי לפרש פסוקי הפרשה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כולם (ר"י אברבנאל, בראשי' א א). — נִפְעַ', *נִתַּר, נִתַּר, ניתור, — שֶׁהִתִּירוּ אותו, — א) במשמ' העקרית: כל אותו היום היה אברהם רואה את האיל נאחז באילן זה וניתור ויוצא נאחז בחורש זה וניתור ויוצא נאחז בסבך זה וניתור ויוצא אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכויות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום (ר"א בר ילמק, ירוש' תענ' ב ד). — ובספהמ"א: והנוגע בחבל מן הקשר ולפנים טמא וכו' וחוץ לשלש אצבעות טהור שאינו לצורך הכלי שאפילו פסקו אין הקשר ניתר (רמב"ם, כלים כא ו). — ב) בהשאלה, בענין אסור והֻתַּר: אמר תלמיד אחד לפני ר' עקיבא לא נחלקו ב"ש וב"ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות שהוא ניתר או בלחי או בקורה (עירוב' א ב). חצר ניתרת בפס אחד (סם בבלי י.). חצר שרובה פתחים וחלונות אינה ניתרת בצורת הפתח (רב יוסף, סם יא.). אם לקטן להביאן (את הבכורים) הוא לא ישלחם ביד אחר שכל הביכורים שנראו ליתור בקרייה אינן ניתורין אלא בקרייה (ר' הושעיה, ירוש' בכור' א ו). כתיב ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל בית שהוא ניתר בחליצה אחת (ר' בא בר זבדא, סם יבמ' ד יב). — ובספהמ"א: דעו כי מי שטבע במים שאין להם סוף אין אשתו נתרת עד שיבא מי שיאמר אני ראיתיו בשעה שהשליכו הים ליבשה (הרי"ף, סו"ת כד). בבהמה המקשה עובר ניתר בשחיטת אמו (רש"י, חול' לג:). ואח"כ חדשה התורה לישראל שיהיה נתר אחר שנשחט ברוב סימנין בדינו (רשב"א, מאמר על ישמעאל כג, הול' פרלס).

נֶתֶר[1]), ממנו נִתֵּר.

נֶתֶר[2]), ש"ז, נִתְרָ,—א) מין עפר, בעין מלח חריף אכל, Natron,—והשתמשו בו לכבוס ובדומ', לטהר מהלכלוך ולהסיר הכתמים: כי אם תכבסי בַּנֶּתֶר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). חֹמֶץ על נָתֶר (משלי כה כ). —ובתו"מ: נתר ובורית קמוליא ואשלג כדי לכבס בהן בגד קטן בסבכה (שבת ט ה). שבעה סממנין מעבירין על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר ובורית קמוניא ואשלג (נדה ט ו). הנכנס למרחץ וכו' חופף את ראשו בנתר ובמימי רגלים אף על פי שעושה תקלה להבאים אחריו (תוספת' ב"מ יא לב). (ר' זירא הלך אצל רב יהודה בבית המרחץ ושמע שהיה אומר לשמשיו) הביאו לי נתר הביאו לי מסרק (שבת מא.). תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) [כן בארמ', ובאשורי' נִתְרֻ, כנראה מהמצרית נ ט ר.]

כמותו וכו' ולא בנתר ולא באהל (רב חסדא, מו"ק יז:). נתגעלו (בגדי כהונה) אין מכבסין לא בנתר ולא באהל (זבחי' פה.).—נֶתֶר אלכסנדרית, נתר שהיו מביאים מאלכסנדריה: נ ת ר זו נ ת ר אלכסנדרית (תוספת' נדה ח י).—ונֶתֶר אנטפטרית, כנראה ע"ש עיר אנטיפטרס: נתר אלכסנדרית ולא נתר אנטיפטרית[1]) (נדה סב.).—ובסהמ"א: והנה כאשר יחבר החומץ עם הנתר להסיר כתמי הבגדים הנה בלי ספק הבגד ינקה כי סר ממנו הנגע אמנם שרוף ישרף מחוזק הנתר (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, כה, ד"ה מעדה).—ואמר המליץ: היין נ ת ר היגון (משלי חכמים בספ' לקח טוב).—ב) *מין מלח שסגולתו לכוֵץ, Alaun; alun; alum; וכלִי נֶתֶר, כלי עשוי מנתר: כלי חרס וכלי נ ת ר טומאתן שוה (כלים ב א). כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה כלי חרס וכלי נ ת ר (שם י א). אין לי אלא כלי חרס מנין לרבות כלי נתר ת"ל וכלי חרס (ספרא, שמיני ח ז). כלי נ ת ר[2]) אין לו טהרה עולמית (ר' אמי, ע"ז לג:).—ג) °מין גיר לבן, יחצבוהו מהאדמה וישתמשו בו לכתיבה על הלוח ולסמן דבר: וגם אבני נ ת ר נמצאו בלחם שר האופים (ספ' היֹשר מו:). כמו הנתר אשר הוא עפר לבן כאבן רך מחובר מחלקים דקים כקמח וכאבק ואינו מתקשה באש יותר ותועלתו הוא לכתוב בו ולסמן דבר (ליכלה, לאסיא למודים, ה, 101 לג.). — °ונֶתֶר שחור: נ ת ר שחור הוא שחור רך ומתפרד ויצבע שחור והציירים יסמנו בו (שם לג:). על ידי הרתחה מרובה במים רותחים או במי אפר או נ ת ר (ספ' דיפתיריה 62).

נתש[3]), ממנו נָתַשׁ.

נָתַשׁ פ"י, נָתַשְׁתָּ, נְתַשְׁתִּי נְתַשְׁתִּים, נֹתֵשׁ, נֹתְשֵׁם, נָתוֹשׁ, לִנְתוֹשׁ, נְתָשִׁי, אֶתּוֹשׁ, יִתְּשֵׁם,—נתש דבר מהאדמה עֲקָרוֹ, תְּלָשׁוֹ, ausreissen; extirper; to root out: ואת אשר נטעתי אני נֹתֵשׁ (ירמ' מה ד).—ובהשאלה, ואמר

[1]) [ובשכת צ. הגרסה אנפנטרין. ובכ"י מינ' אנטיפטרית, ועי' הערה בד"ס שם. על כל ענין נתר עי' קרויס Talm. Arch. I. 575.]

[2]) [פירש שם ר' יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף. אולם עי' גם בערוך ובפירוש הרמב"ם לכלים ב א. והספרות אצל קרויס שם.]

[3]) רק עבר', בערב' נתש a) לפי דעת פרנקל שאול מארמ' — דמה לתלש.

a) نتش

בן סירא: ברכת אב תיסד שרש וקללת אם תנתש נטע (ב"ס, גני' ג ט).—ונָתַשׁ אשרה ממקומה: וְנָתַשְׁתִּי אשיריך מקרבך (מיכה ה יג). — ובהשאלה, נָתַשׁ גוי מארצו, עקרו משם, הגלה, vertreiben; chasser; to exile: וַיִּתְּשֵׁם יי' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת (דבר' כט כז). ונָתַשׁ את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מעבר לנהר (מ"א יד טו). ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לִנְתוֹשׁ ולנתוץ ולהאביד ולהרוס (ירמ' א י). ואם לא ישמעו וְנָתַשְׁתִּי את הגוי ההוא נָתוֹשׁ ואבד נאם יי' (שם יב יז; גם יד-יח; כד ו). ונְתַשְׁתִּים מעל אדמתי אשר נתתי להם (דהי"ב ז כ).—ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ נסחם מארץ ויתשם וישבת מארץ זכרם (ב"ס, גני' י יו-יז).—ונָתַשׁ בָּתִּים, החריב אותם ממקומם: וערים נָתַשְׁתָּ אבד זכרם המה (תהל' ט ז).—ובהשאלה, ואמר המליץ: היגון והאנחה שוברים כחו והצרות והמצוקות נותשות[1]) גבורתו (רסע"ג, תפל', ה' ספתי תפתח). ואשאג כליש ואתושך תיש ואחצוב שיש שיר שמירים (הסו' תלמידי דונש, את מי הרפת). — ואמר המשורר: שארית יוסף ואויביהם פלילים נותשים את שרשם ואת פרים אוכלים עד נשארו שדמות כמו לקט שבלים (ר"י הלוי, שארית יוסף). אשר בערים קם ונתש ערים ובחמתו נוהלה נחלתו (ראב"ע, אלוף נעורים).

—נפע', יִנָּתֵשׁ, תִּנָּתֵשׁ, יִנָּתְשׁוּ,—נִתַּשׁ עֵמֶק, שדה וכדומ', נעקרו ממנו הצמחים: וכל העמק וכו' לא יִנָּתֵשׁ ולא יהרס עוד לעולם (ירמ' לא לט).—ובהשאלה, נִתַּשׁ עַם מארצו, נעקר, הֻגְלָה: ונטעתים על אדמתם ולא יִנָּתְשׁוּ עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר יי' אלהים (עמו' ט יה).—והמלכות תִּנָּתֵשׁ: וכעמדו תשבר מלכותו וכו' כי תִנָּתֵשׁ מלכותו (דני' יא ד).—ובמדרש: מלמד שהראה הקב"ה לאברהם את האיל ניתש[2]) מחורש זה ונסבך בחורש זה (ר"מ בר יצחק, מד"ר ויקר' כט).

—פע, *מְנַתֶּשֶׁת: שהיא (הצרעת) מנתשת[3]) את הגוף שהיא נכנסת בו (מד"ר במד' ז).

[1]) אולי צ"ל נושתות, כמו ירמ' (נא ל).

[2]) כך ניתוש, גם שם בראש' נו. ובירוש' תענ' ב ד: ניתור, עי' ערך זה.

[3]) [מתנת כהונה פירש מלשון תשות, ובעל עין יוסף אומר צ"ל מתשת, מן תשש.]

—הִפע׳, *הִתִּישׁ, הִתִּישׁוּ מן העולם, עקרו, אבדו מן העולם: מתושאל מ ת י ש ן אני מן העולם (ריב״ל, שם ברלם׳ כג).

—הָפעַ׳, הֻתַּשׁ, —הֻתְּשָׁה הגפן וכדומ׳, נתלשה: וַתֻּתַּשׁ (הגפן) בחמה לארץ השלכה הקדים הוביש פריה (יחזק׳ יט יב).

ב. נָתַשׁ, כמו נָטַשׁ, קל לא נמצא.

—נִפעַ׳, יִנָּתְשׁוּ, —כמו ינטשו: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם יִנָּתְשׁוּ[1]) מים זרים קרים נוזלים (ירמ׳ יח יד).

---

[1]) [כך פירש רד״ק בפירושו ובשרשיו. והחדשים מגיהים יִנָּשְׁתוּ מן נ ש ת, עי׳ ערכו.]

שער הסמך

ס ‎ ‎ ‎ ‎ 𐤎

ס, אות החמש עשרה באלף בית העברי ושמה סָמֶךְ. עי' זה הערך.

אות הסמך היא אחת מאותיות זסר"ץ שאמרו הקדמונים כי מוצאן הוא בין שנים ובלשון [1] (ספ' יצי', נסחת רסע"ג ג ג).

והיא אחת משלש אותיות השריקה: אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי (ר"י ח"ח, הקדמה, שער האותיות [2]). ודרך יציאתה בפרט בנגיעת חדה של הלשון בהחנכים: שהם בהכפל הלשון יגע ראש הלשון בסוף החך סמוך לחנכים וכו' ואם יוציא האויר בחנכים אז הוא ס שהוא מוצא הסמך (אברהם בלמשי, מקנה אברהם, שער מולד האותיות). וכמעט כל היהודים במזרח ובמערב שוים בהכרתה, רק אצל הקראים היא קצת יותר חדה (א"כ לידיבזון, על הברת האותיות, הסלת כו). והם קוראים אותה קצת דומה ל ס ט: והקראים קורין לסמך אסטמך וכו' כגון יוסף קורין יסטף (תשו' מהרמני"ט, ג י ח). זו הברת הסמך הנהוגה אצל כל ישראל בקבלה מדור לדור, אין ספק כי היתה כך כבר בכמו חמש מאות שנה לפני החרבן [1]), אבל רגלים לדבר כי בזמן קדום של הלשון

[1]) ונסחת שבתי דונולו: בין השנים ובלשון שכובה ושטוחה. ופרש רסע"ג וז"ל: מנבינ אלאשנאנ בלשאנ שאב'נ.

[2]) בגוף הערבי: חרוף אלצפיר אלתי הי אלזאי ואלסין ואלצאד. ועי' דברי ר"י דוראן מעשה אפוד פרק ה, וז"ל: ואולי יאמר אומר כי בעל [הלשון] הניח שתי צורות לקול אחד והם הצדי והסמך והקוף והכף וכו' והאמת כן הוא אצל קריאתנו הלשון העברית היום. ואולי היו אלה הצורות אצלו לקולות מתחלפים כי אין אנחנו היום בקיאים בקריאתה.

[1]) העדות הראשונה לקול הברת הסמך יש לנו בהעתקת השמות והמלים בכתב יוני שבתרגום השבע' שבכל מקום העתיקו האות ס העברית בכתב יוני באות σ בתחלת התבה כמו סין σιν, ובאמצע התבה כמו יוסף Ἰωσήφ וכיוצא בזה, והכל מודים כי לזו האות היונית σ היתה בלשון היונית העתיקה ההברה הרגילה (Blass, Aussprache des alten Griech. § 24) ושכך היתה הברת הסמך גם בירושלם בזמן החרבן מעידה העתקת מלים יוניות שיש בהן אות σ בכתב עברי באות סמך, כמו המלה דימוסנאי δημωσιῶναι, איתנטילו דימוסנאי, מג' תענ' ג; סנהדר' צא. וע"י יוסף בן מתתיה בספריו, וע"י עקילס הגר בתרגומו, וכמו"כ אוריגנים בהעתקת המלים של המקרא בכתב היוני. ודברים מפרשים העיד על הברה זו של הסמך הירונימוס, אמר וז"ל: Apud Hebraeos tres sunt litterae. Una quae dicitur samech et simpliciter legitur quasi per s nostram (Onom. Sacra) ובעברית: אצל היהודים יש שלש אותיות s אחת ששמה סמך ונהגית פשוט כמו s שלנו (שתים האחרות הן ש וצ). ומזמן הגאונים יש לנו כמו"כ עדות שאת האות הערבית שִׂין [a]) היו מעתיקים בכתב עברי באות סמך, וכמו"כ האות סמך העתיקו בכתב ערבי באות שִׂין [a]) וכך למשל ריב"ג בהשרשים כל שרשי הס' כתב אלשין וכו'. הברת האות הערבית שִׂין [a]) ידועה לנו שהיא היא ההברה שהזכיר הירונומוס בדבריו, והיא היא הברת האות סמך המקֻבלה אצלנו במסורה.

[a]) س

אנו רואים איפא כי למן זמן הגאונים ומעלה עד לפני כשלש מאות שנה לפני החרבן השני יש לנו עדות מפֹרשת כי הברת הסמך היתה כמו הברתה בפיות רֹב היהודים בימינו, ובכל מה שנשאר לנו מזמן חיי הלשון מלפני הזמן ההוא אין לנו שום רמז כי נתחלפה הברתה במשך הדורות שקדמו לזמן הנזכר. מימי השופטים נשמרה לנו מסורה מפֹרשת, כי האפרתים לא ידעו לאמר שׁ ב ל ת והברתם הם של מלה זו כתובה בסמך: ס ב ל ת. אך אין אנו ידעים אם באמת אמרו בהברת הסמך בזמן ההוא או שנמסרה הברתם בסמך מפני שבזמן ההוא לא היה אפשר להעתיק הברתם באות אחרת, מפני שעוד לא נעשה בכתב ההבדל בין שין ימין לשין שמאל. וכבר הסכימו כמעט כל חכמי הלשון כי הברת הסמך היתה מעולם ההברה הפשוטה של s שברֹב לשונות לעז, לאמר שמבתחלה הונחה אות זו בצורתה הקדומה להברת הקול של s. אלא שנחלקו במהותה של אות שׂ, שקצתם כמו אולסהזן ואחרים סברו שבתחלה לא היו בעברית אלא שין וסמך, ובזמן מאחר נקבעה אות שׂ להבדיל על ידיה אותן המלים שנתחלפה בהן הברת השין לקול הסמך לבלתי נגע בהכתיב המקבל באות שׂ, וקצתם, כמו נלדקה (Nö., Orient u. Occident, 1, 763). ורֹב החדשים, סֹברים כי מלבד הקול s שלהברתו שמשה האות סמך, היתה בעבריה כמו בהשמית הקדומה עוד קול אחר דומה לו, בין s ובין š (אנג' sh, גרמני' sch), שבתחלה לא היתה לו אות מיוחדת ואח"כ סמנוהו בנקודה על הראש השמאלית של השין. אך רגלים לדבר, כי בתחלה הונחה האות סמך לא להברת הקול s ממש כי אם לקול קצת משֻׁנה מזה. ושתי ראיות להנחה זו, האחת היא האות Ξ שבאלף בית היונית, שהכל מודים שהיא היא הסמך*) שבאלף בית הכנענית, שהיא דומה לה בצורתה ואף גם עֹמדת בא"ב היונית ממש במקום שעֹמדת הסמך הכנענית בא"ב הכנענית, והוא בין נ ובין ע, ביונית בין ν ובין ο. גם בשמה של האות היונית הזאת, σιγμα, סגמא, רואים קצת החכמים סרוס מהשם הכנעני סמך, ובצורה ארמית סמכא. והנה הברת הסגמא היונית היתה בלי ספק בזמן קדום ks, או xs, כמו שנראה ברור מאותן האלפביתות היוניות שלא השתמשו באות הסגמא וכתבו במקומה ks, xs, ודבר תמוה הוא שעלה על דעת היונים להעתיק קול מרכב זה באות סמך הכנענית אם לא היתה לה קול לפחות קצת דומה להקול המרכב של הסגמא. רֹב החכמים שחקרו בדברי הימים של האלף בית היונית (A. Kirchoff בספרו המפֻרסם, ומהיותר חדשים A. Gercke, בהקבץ Hermes, כרך 41. וכמו"כ F. Praetorius, בהקבץ ZDMG, 62,283), אמרו כי כך עלה ברצון הפשוט של אותם היונים שלקחו להם הא"ב הכנענית להגות בה את קולות

*) ǂ

הלשון היונית. אך אין זו תשובה מספקת, וכמו"כ דחוק תרוצו של יוסף הלוי (J. Halevy, Jour. Asiat, 1902, XX, p. 352) עפ"י הצורה העתיקה של הסגמא ביונית ⊞, שהוא רואה בה הרכבה משתי אותיות, ǂ+H, KS. והראיה השניה להנחה שקול הסמך לא היתה בראשיתה קול s פשוטה היא הא"ב של הלשון הערבית של הערבים הצפוניים, לאמר הלשון הערבית הידועה. כי דבר ידוע הוא שבא"ב של לשון זו אין האות סמך, והקול s מעתק בה בהאות שׂ. a) אך בא"ב של הערביים הדרומיים (הסביים וכו') יש גם אות שׂ וגם אות ס (כמו שהוכיח Fr. Hommel, בהקבץ ZDMG, 46, 528, ובספרו Süd-arab. Chrest.) והנה אלמלא בזמן שקבלו הערביים הדרומיים את הא"ב הכנענית, (אם מהכנענים או באמצעות הארמיים, הכל אחד), היה להערבים קול שוה להקול שהיה אז להאות ס בודאי היו הערבים מקבלים אות זו להברת קול זה, על כרחנו אנו צריכים להניח, כי בזמן ההוא לא היה להערבים בלשונם קול כקול הברת הסמך הכנענית. והנה, הקול s יש להם להערבים בלשונם והוא הגוי אצלם ע"י האות שׂין a) שהיא ש הכנענית, א"כ, לא היה להסמך בזמן ההוא קול s. ואין לאמר כי הואיל והם קבלו את האות ש הסתפקו באות זו לשני הקולות גם לקול sh, sch וגם לקול s בהדבק להנקודות ולא היה להם יותר צרך באות הסמך, כי זה לא בטבע הלשונות להסתפק בצורה אחת לשני קולות כשיש להן שתי צורות לזו, כמו שלא הסתפקו הערבים בצורה אחת לשתי הקולות של ט־ת. כ־ק. וכבר הוכיח זאת ד. ה. מילר (D. H. Müller) במחקרו על אותיות השריקה בלשון שמית הקדומה בקבץ של המו"מ של הכנסיה הבין לאומית השביעית של המזרחניים, Zur Geschichte der semit. Zischlaute, Verhandl. des VII. internat. Oriental. Congresses, והסכים כי הערבים לא לקחו להם את האות סמך מהא"ב הכנעני' מפני שלא היה להם קול דומה לקול אות הסמך בזמן ההוא. ובהיות שהקול s יש להם להערבים והיה להם מעולם, אין ספק כי להסמך היה אז קול אחר, קצת משֻׁנה מהקול s. וכבר סבר החכם האנגלי E. Hinks., במחקרו על אותיות לשון האשור' (בהקבץ האנגלי Journ. of the Royal Asiat. Society, NS. Vol. 2, 1866) כי קולה של הסמך היה בתחלה sx או sk. ואחריו Lagarde (Sym. 114 ואח"כ במחקר מיוחד Mittheil., 4, 376), החליט כי הברת הסמך היתה בראשיתה ks. אך לזה יש פרכה מגוף דקדוק הלשון, כי רואים אנו שבבנין התפע' נהגה הלשון מנהג אחד בפעלי פ"ס ופ"ש, שהקדימה את פה"פ לתו הבנין: הסתתר, השתכר, מפני שהיה קשה עליהם לאמר התסתר, התשכר, ולהפך אנו רואים כי לא

a) س

הברת קול זה ונתקרבה יותר לקול הברת השׂין [1]) עד ששותה לה שויון גמור ולכן התחילו לכתב בסמך גם מלים שהיו כתובים לפנים בשׂין, כמו שׂריון־סריון, עד שבזמן מאחר תפסה הסמך מקום השׂין בכל המלים שלא נקבע הכתיב שלהן בשׂין מזמן קדום בספרים המקבלים באמה[2]). בני אפרים אמרו בסמך גם בקצת מלים שאמרו בני שאר השבטים שׁין ימין, כמו סִבֹּלת [3]) במקום ש ב ל ת, יסַּרתי במקום י ש ר ת י.

בתוך הלשון בעצמה נחלפת באותיות זסשׂצ, וכמו״כ בחלוף שבינה ובין שאר הלשונות השמיות.

ס בעבר׳, צ בערב׳: סְאָה, בערב׳ צאע, עי׳ ערכו.

ויש שבלשון ערבית תבוא במקומה גם שׁ, כמו סְתָר־שׁתא׳, עריס־עריש. בעבר׳ תבוא גם במקום שׁ בערב׳, ע׳שׁי־כסה. וגם במקום ת׳ ערבי, פסלת־תפלא.

ס היא שרשית בלבד ולא שמושית, ובשרשי הלשון העברית לא תבוא בצרופים אלה: גס, דס, זס, סז, סט, סץ, סשׂ, צס, תס, וצרופים אלה רק במקרה: וס, טס, יס, סי, [4]).

היה קשה עליהם לאמר התכסיתי, משמע כי קול הסמך היה דומה לקול השׂין ולא היה דומה לקול כס. וגם קול ts ממש אי אפשר שהיה להסמך, כי בקול זה, שהוא קול הצדי (עי׳ הערה לערך צ) נהגה הלשון כבנין התפע׳ מנהג אחר זולת מנהגה באות סמך, כי אמרה הצטדק בטית ולא הצתדק בתו, אלא ודאי שהיה להסמך בזמן ההוא קול קרוב לקול ts. ר״ל בין s ובין ts, וקול זה נשמע להיונים כמו ts, ובהיות שקול t בלשון נכריה לאדם נשמעת לו תדיר כמו קול k, שמעו היונים את הקול הקרוב ל ts כאלו היה קרוב ל ks, ויקבעו את אות זו להברת קול ks שבלשונם. זה הקול של הברת הסמך בזמן ההוא היה דומה להברת הצדי הערב׳[a]) שהיא יותר דחוקה לבין השנים מהברת קול s, ורגלים לדבר כי לפנים היתה הברת אות זו בערב׳ יותר קרובה להברת הצדי העברית. ועי׳ עוד בהערה להאות שין ימין ושין שמאל.

[1]) עי׳ אדות הברת קול זה בהערה לאות שׂין.

[2]) אולם עי׳ דברי האפדי פרק לב וז״ל: כי על דרך זה היה אצל הראשונים הבדל מה בין קול הסמך והשין והסין והיה אצלם הבדל בקול בין דרכי סורר לכל איש שורר בביתו וכו׳.

[3]) עי׳ הערה לערך זה.

[4]) כל זה מנחם בן סרוק. וכן ראב״ע: ס עם ז, ט, צ לא נמצא (צחות קכח:). והנה הצרופים גס, סט לא נמצאו אמנם במקרא, אבל בתלמוד נמצאו: גס,

[a]) ص

האות סמך משמשת לְצַיֵּן מספר שִׁשִּׁים: י״צ הר ק׳ כ״פ הרי ק׳ ל״ע הרי ק׳ מ״ס הרי ק׳ (מד״ר שמות טו). קכ״ה קנטרין של זהב היה בעגל מנין מסכ״ה מ׳ ארבעים ס׳ ששים כ׳ עשרים ה׳ חמשה (שם מג). מהו סוד שנותיו של אדם ס׳ ששים ו׳ ששה ד׳ ארבעה הרי שבעים שנה (תנחומ׳ לך לך זוכר, כג). לחם שהיה נטור ברמ״ה אברים כמנין אותיות מחספס מ׳ ארבעים ח׳ שמונה ס׳ ששים פ׳ שמונים ס׳ ששים הרי רמ״ח כנגד רמ״ח אברים שבאדם (שם בשלח כג).

***סאב**[1]), ממנו *סָאַב, *סאַב, *סֵאוּב.

***סָאַב**, פ״י, פָעוּ׳, סָאוּב, סְאוּבוֹת, – ידים סְאוּבוֹת, מטנפות, טמאות: סימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות באזוב המוטבל ובצלוחית שפיה צר ופוצעין אגוזים של תרומה בידים סאובות[2]) ולא חששו להן משום טומאה (ר״ש בר כהנא, תוספת׳ פרה יב [יא] ו).

—פע׳, *סאַב, בינ׳ מְסֹאָב, מְסֹאָבוֹת, – ידים מסואבות, כמו סאובות: עיסה שנילושה במי פירות חייבת בחלה ונאכלת בידים מסואבות (חלה ב ב). אוכלין אוכלים נגובין בידים מסואבות בתרומה אבל לא בקדש (חגי׳ ג ג). השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשרים ונאכלים בידים מסואבות לפי שלא הוכשרו בדם (חול׳ ב ה). היה אוכל דבילה בידים מסואבות (כלים ח י). מנערת את הקדרה בידים מסואבות (טהר׳ ב ח). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר (שבת קמה.).

—התפ׳, *הִסְתָּאֵב, נִסְתָּאֵב,—נִסְתָּאֵב הקרבן, נטמא, נולד בו מום ונפסל להקרבה: שור זה עולה ונסתאב לא יביא בדמיו איל (תוספת׳ מנח׳ יג ס). כבש זה עולה ונסתאב אם רוצה יביא בדמיו איל (שם י). שני שוורים אלו עולה ונסתאבו אם רצה יביא בדמיהם אחד (מנח׳ יג ט). – ומצוי מאד הדבור ירעה עד שֶׁיִּסְתָּאֵב, עד שיפול בו מום וְיִפָּסֵל: הפסח שנמצא קודם שחיטת

סטר, שהן אולי מלים זרות, אך עכ״פ קנו להן זכות אזרחים עברים גמורים. [והצרוף תס נמצא פעם אחת במקרא, נתס. וכן בתלמוד, תסס.]

[1]) [כן בארמ׳. ובסורית רק בבנין הכבד וביוד: סַיֵּב, אִסְתַּיַּב, וא״כ היה הקל סוב. השוה הערבי שַׁאִבַ [a]), טמע, וערבב. ומזה שַׁאִיבַה [b]), דבר טמא.]

[2]) כך בכ״י, ובספרי הדפו׳ מסואבות.

[a]) شاب [b]) شائبة

הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר ויקח בדמיו שלמים (ר"ע, פסח' ט ו). בגוזל את הגר ונשבע לו והיה עולה לירושלים ומעותיו ואשמו בידו ומת בדרך הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר ויפלו דמיו לנדבה (ר"ע, תוספת' ב"ק י יז). יוצא דופן והבא אחריו וכו' שניהן ירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעלים (ר' טרפון, בכור' ב ט). קפץ אחד מן המנויים לתוכן הרי אלו פטורים (קפץ אחד) מן המעושרים לתוכן כולן ירעו עד שיסתאבו ויאכלו במומן לבעלים (שם ט ז). הפסח שנתערב בזבחים כלן ירעו עד שיסתאבו (פסח' ט ח). המפריש נקבה לאשם תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמיה אשם (תמור' ג ג). —ובפהמ"א: דכיון דמצריך ליה רעייה ומסתאב ודאי דינו שיהא חייב במתנות וכו' ומשום הכי אפילו לא נסתאב חייב במתנות (רגמ"ה, בכור' יח.).

סַאַב, ש"ז, —טֻמאה: סַאַב לובן (טמאת קרי): סמך ביאת שמש צידו ימעיטו סַאַב[1]) לובן פן ברדם יקרהו (מסולס בר קלוני', תמיך כח, עבוד' ליוה"כ). מלך מלכים זכור רחמיך הישנים נוצרי יחודיך מלט מאודים העשנים סאב צחנתם לבן המתולע כשנים (בנימין בר זרחי, חיה קנחתך, סליחי יום ב).

סְאָה[2]), ש"נ, וסְאָה, מ"ר סְאִים, *סְאוֹת, מ"ז סָאתַיִם[3])— כלי מדה לדגן, חטים, קמח וכיוצא בזה, ein Getreide-mass; mesure de grains; measure of corn: מהרי שלש סְאִים קמח סלת (בראש' יח ו). ותמהר אביגיל ותקח מאתים

[1]) [כך מנקד בדפוס. ואולי צריך לנקד סאֵב, כמו בציון הבא. וכך הניקוד בשמות סגוליים אחרים שהאות השנית היא אלף, כמו באר, זאב.]

[2]) בערבי צאע a). בארמ' סאתא. בכתבת, סאת (Hilprecht, Babyl. Exped. 9, N 71). ולא נתברר מקורה [ואולי צריך להשוות האשור' שֶׁא, שו־תבואה. וכן אולי בכתבת הארמ' של פנמו שאה, עי' Lidz. 371.] וכמו"כ לא נתברר בודאות משקלו. אמר רד"ק בשרשים וז"ל: הה"א לסימן נקבה ולמד הפעל נפלה ונהפכה תיו במלה סאתים והיא משנה סאה כמו ממאה מאתים. והקבוץ סאים ונעלמה ממנו ההא כמו שנעלמה ההא מן שנה בשנים. ויתכן לומר כי ההא בסאת שורש והיא למד הפעל כמו ההא בשנה ואין בה סימן נקבה ואעפ"י שהמלה בנקבה, ע"כ.

[3]) במקום סָאתַיִם.

a) صاع

לחם וכו' וחמש סְאִים קלי (ש"א כה יח). ויעש תעלה כבית סָאתַיִם זרע (מ"א יח לב). כעת מחר סְאָה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל (מ"ב ז א). סאתים שערים בשקל וּסְאָה[1]) סלת בשקל (שם יח). — ובתו"מ: סאה תרומה שנפלה לתוך המגורה (תוספת' תרומ' ה יב). לא יצא אדם בחוצה לארץ אלא אם כן הולכין חיטין סאתים בסלע (שם ע"ז ד [ה] ד). העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה (פאה ו ו). קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים וכו' (שם ז). סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם (שם ט). מוכר לו פירות (אפילו) בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן (שביע' ה ח). איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרין סאתים חיטין בשלש (ב"מ ה א). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות שהן שש מדבריות שתי איפות והאיפה שלש סאין (מנח' ז א). לשני אחים כהנים שהיו בעיר לזה בן אחד ולזה שלושה בנים יצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאים [והוליכו אצל] אבותיהם וחזרו וחלקו בשוה (רבי, ספרי במד' קלב). כור בשלשים אני מוכר לך יכול לחזור בו אפילו בסאה האחרונה (רב ושמואל, ב"ב סו:). היו לפניו שתי סאין וכרי אחד ואמר אחד מן הסאו' הללו עשויה תרומה על הכרי הזה (ר' הושעיה בר' שמאי, ירוש' תרומ' ג ו). פוטר הוא אדם את טבלו בסאה אחת של טבל כיצד הוא עושה מביא סאה אחת של טבל ועושה אותה (מעשר) שני ופודה אותה וחוזר ועושה אותה תרומת מעשר למקום אחר (ר' יוחנן, ירוש' דמאי א ד). השאיל לו סאתו ובא ומצאו מודד בה אינו זקוק לו (הוא, שם שביע' ה ח). ת"ל כי כל סאון סואן ברעש ריבה כאן סאות הרבה (בשם ר' אליר, שם סוט' א ז). — בית סאה, סאתים וכו' שדה כדי לזרוע בו סאה, שתי סאים: שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אילו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן (ר"מ, תוספת' שביע' א א). וכמה

[1]) ס בק"ח, כך העיד רד"ק בשרשים: וסאה סלת בשקל בקמץ חטף הסמך, ע"כ. וכך מנחת שי: במקצת ספרים כתוב וסאה הסמך בשוא לבדו ובספרים כ"י מדויקים וגם בדפוסים ישנים הסמך בחטף קמץ והוא במאריך, ע"כ,—וסברו קצת החדשים כי זו תולדת פעולת הוו השרוקה שלפני הסמך (Kö., II, 186).

יחיו (האילנות) רחוקים זה מזה ממטע עשרה לבית סאה (שם ב"ב ד יח). עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ו). המדייר שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעת סאין רשב"ג אומר שמונת סאין היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין (שם ג ד). שמין בית סאה באותה שדה כמה היתה יפה וכמה היא יפה (ב"ק ו ב). קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה (שמואל, עירוב' כד.). אמר לו ההוא צדוקי לרבי חנינא וכו' בית סאה אחת הניח לי אבא (בא"י) ממנה משח ממנה חמר ממנה עיבור ממנה קיטניות (כתוב' קיב.). — וגם לדברים לחים: עוקה שבחצר מחזקת סאתים אעפ"י שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים בשבת (תוספת' עירוב' ט [ו] יח). הדקין שבכלי חרס וכו' שעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג מלוג ועד סאה ברביעית מסאה ועד סאתים בחצי לוג מסאתים ועד שלש ועד חמש סאין בלוג (ר' ישמעאל, כלים ב ב). בארבעים סאה הוא טובל בארבעים סאה חסר קורטוב אינו יכול לטבול בהן (ר"ש, מנח' יב ד). מקוה שיש בו ארבעים סאה (מקוא' א ז). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדרה מערב שבת לערב שבת (רבי' יוחנן, כתוב' סה.). — ובכלל במשמ' מדה מיחדת וקצובה, משקל ידוע: אבא חלפתא ור' אלעזר בן מתיא וחנינה בן חכינאי עמדו על אותן האבנים ושיערום כל אחת ואחת משוי ארבעים סאה (ר"י בר אלעאי, ירוש' סוט' ז ה). הלוחות משקל ארבעים סאה היו (ר' יהודה, תנחומ' כי תשא כו). — ובהשאלה: אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו (רב המנונא, סוט' ט.). משל לסאה שהיא מלא' עונות מי מקטרג בה גזל (ר' יוחנן, מד"ר ויקר' לג). —ואמר המליץ: הה כי סאת עזות מאד נתמלאה (עמנ' פרכס', לבי מודם, קבץ על יד I 108). —*גדש את הסאה, ר"ל עבר הגבול, החמיר יותר מן הראוי: בו ביום (שגזרו ב"ש יח גזרות) גדשו סאה (ר' אליעזר, תוספת' שבת א יז). —וההפך, מחק את הסאה: בו ביום מחקו סאה (ר' יהושע, שם). —*המדד לפלוני בסאה שמדד, שלם לו כמעשהו, ואמר המליץ: ובגומץ אשר חפר נשדד ובסאה אשר מדד המדד (רשב"י בר אבון, אמרו לאלהים, יוצר ז פסח). אחזתי בסאתי אשר הייתי מודד זה עשר ידות מיד צר מצודד (אמזהי בקאתי, יוה"כ, סדור תימ'). — וכמו"כ דן את פלוני סאה בסאה: גם מעבידיהם בקשה עבודה גזרו ביאור זכוריהם לאבדה דנתם סאה בסאה מדה במדה (רגמ"ה, איה כל נפלאותיך, סלים' יום ד).

°סֵאוּב, ש"ז, — שה"פ מן סאב: והשם ולא תאכלי כל טמאה וטמאתו עליו הכל ענין סיאוב (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, שרש טמא).

סְאוֹן[1]) כלי זין, נשק וביוצא בזה מצרכי מלחמה, Ausrüstung; equipement ,equipment: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין כי כל סְאוֹן[2]) סאן ברעש ושמלה מגוללה בדמים והיתה

---

[1]) משק' טְחוֹן, שְׁאוֹר,—ועי' הערה לקמן.

[2]) אין לברר אם זו היא הנסחה האמתית או אין. רק בזמן ר' מאיר נראה כי היתה כאן מלה לפחות קרובה ודומה למלה זו כיון שהוא באר אותה במשמ' סאה. השבע' תרגמוה בהמלה היונית ἡ στολή, שמשמשת במשמ' חיל צבא וגם זיון במדי החיל ונשק וכדומ'. מעקילס לא נשמר לנו כלום למלה זו. ת"י אחז כאן בדרך הדרוש ותרגם סאון מיסבהון ומתניהון, ר"ל משאם ומתנם, ולא נתברר על מה סמך בתרגום זה, אם ראה גם הוא במלה זו משמ' של סאה כמו ר' מאיר, או לפי הענין מפני שהיתה לפניו נסחה ברשע במקום ברעש. וכבר נזכר למעלה כי ר' מאיר, לפחות בדרך דרוש, פרש מלה שהיתה כתובה כאן בנסחתו במשמ' סאה, אמר וז"ל: מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנ' בסאסאה וכו' אין לי אלא שמדד בסאה מנין לרבות תרקב וכו' ת"ל כי כל סאון סואן ברעש (תוספת' סוט' ג א; בבלי שם ח:). [ופרש ר"מ סאון כצורה זערית מן סאה, כלו' סאה קטנה, תרקב וכו'. עי' סגל „הזעירות בעברית", מדעי היהדות I, עמ' 149 הערה 53] ובמשמ' זו פרש מלה זו רסע"ג ותרגם: ואד' כל כול מכיול בזלזאל, ע"כ. ובעבר': כי כל מדה מדודה ברעש. וכך מנחם: סאה סלת כי כל סאון סאן וכו' ענין מדה הם. אבל כבר דחה זה ריב"ג אמר וז"ל: כל מנ אנתהי אלינא תפשירה מנ אלמפשרינ ראינאה יג'על התין אללפט'תינ מנ לע'ה סאה וד'לכ ענדנא בעיד ג'דא אד' אלנונ פיהמא אצל לא מחאלה לאנ סאון עלי זנה טחון נשאו וסואן עלי זנה ויהי טוחן ואמא תפשירהמא מע תמאם אל פסוק פאנא נקול פיה עלי אלאמכאנ אנ כל שאנ שאונ בהול ודוי וכו' אי אנ כל ח'בר שו וכל ח'בר פאצ'ח כאנ ירדנא מנ אלאעדאי' וכל אפה תלחק בנא מנהם וכו' והאתאנ אללפט'תאן אעני סאון וסואן מג'אנשתאנ ללפט' אלערבי כמא תרי, ע"כ. ובעבר': כל מי שהגיענו פרושו מהמפרשים ראינוהו ששם שתי אלה המלות מלשון סאה וזה אצלינו רחוק מאד מפני שהנון בהן שרש אין ספק בדבר כי סאון

לשרפה מאכלת אש (ישעי' ט ג-7).—ופשט השמוש בבטוי זה בספה"א במשמ' קול שאון והמיה גדולה, וגם מהומת מלחמה וכדומ': צפי גאון קונך יונת אלם כי שת לאון אנשי חיל צלם והמון שאון זרים בשעף חולם ולחיק סאון רומם פתע שלם (ר"י אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25). הורד כל גאון נזר פארם וברעש סאון סואן לעוררם נא הקשב שאון קולם בשברם (ר"י הלוי, ידך אל, קונט' הפיוט' לח). ובראותם הזמן והפוך ידו וסואן סאונו להצביא בתשואות נוגש רכבו וכל המונו (ר"א בדרשי, Monats. 1898, 513.). להקשיב למסטיננו מאן תמאן סאונו ברעש אל נא תהי סואן (ר' אליעזר בר' יצחק הלוי, אלהי בשר, סליח מנח' יוה"כ). וירימני איש בסאון נגד עם רב ומנצת כי אכרת הן עוד אחליף מגועי נצר צומת (רלב"ג, חרוז על המקל, דברי חפץ 7). ואל תתרעם על מדותיו כי כל סאון סואן בשולחו דיניו (ר"א מגרמיזא, ספר הרוקח, הקדמ'). שמעתי ותרגז בטני בהתאסף ראשי עם נגדך סאון סואן ברעש להטות משפט גבר (ר"י אברבנאל, מכת' לר"י מפיסא. או"כ 3 66). בין קול סאון קושרים יללה נשמעת כי ארון מת במרמה יובל לקבר מחוץ לשער נשא בילל ושבר אך חי בארון בן זכאי רב דעת (לטרים, תרגום רבי יוחנן בן זכאי של פרנקל, בראש ספר ירושלימה).

*סאֹור, עי' שאֹור.

*סְאוֹר, סיאור, ש"ז, ובכ"י סֵאוּרוֹ,—כמו סור, במשמ' הנטיה הטבעית של נפש האדם ותאותו לחטא, יצר הרע[1]), מנהג רע: בגר שחזר לסיאורו[2]) היה (ר' חמא בר"ח, ירוש' ע"ז 3 3). ובסוף נתפללו עליו וחזר לסיאורו (שם). טובה היא האריכה שהאריך רבי יהושע עם עקילס הגר מהקפדה שהקפיד בו רבי אליעזר שאילולי כן חזר לסיאורו (מד"ר קהל' טוב אחרית דבר). טובה היא האריכה שהאריך שמואל עם הפרסי מהקפדה שהקפיד עליה רב אילולי כן חזר הפרסי לסיאורו (שם). מפני מה תתולים מושלים בעכבר אמר לה מפני שסיאורו[3]) רע (הור' יג.).

סאן[4]), ממנו סְאוֹן, סָאַן.

סָאַן סֹאֵן,—סָאַן הַסְּאוֹן, היה לבוש (?)—עי' ערך סאון. —ופשט השמוש בפעל זה בספה"א במשמ' מתחלפות לפי הפרושים הרבים. במשמ' מָדַד: מי סואן כסאתך מי עץ כעלילותיך מי פועל כפלאיך (מי אדיר, יוצ' יוה"כ). — ובמשמ' הָמָה וְרָעַשׁ: לשובב יעקב אליו ולאסוף פזורי דת לאל נוטה מעונים ולבנות נגדעי הנהלאה ולסאון שופטי הרג סאונים (רסב"ג, עטה הוד). בדרכך סואן להלוך מאן אדוני לתתי (ראב"ע, את תספרתי). אך הוא סואן ידו יקפיץ (אד"ם לבנסון, דל מבין עו). הרוח אך סואן יהום הסער (מיכ"ל, התפלה). פיהו סאן בחימה (הוא, הכיסות ערויה). קול סאן ברעש

ע"ם טחון וסואן ע"ם טוחן אבל פרושם עם סוף הפסוק אומר על האפשר שפרושו הוא כמו בערב' כל שאג שאוג, ר"ל כל חדוש רע וכל ענין רע וכו' כלומר כל שמועה וכל צרה שהיה מגיע לנו מאויבינו וכו'. רש"י: יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הו"ו והנו"ן מעקר התבה אלא כמו שאון מן שאה והמון מן המה ותרון מן תרה לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן. ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון צהלת נצחון במלחמה כי כל סאון סואן ברעש קול נצחון שום נוצח במלחמה, ע"כ. ראב"ע: יש אומרין סאון מגזרת סאה שהשם מדד לאשור כפי מעשיו ויש אומר שהוא הפוך מן אסון כמו כשב וכבש. והנכון שאין למלה הזאת דומה והעד סואן שהוא פועל והנון שורש וטעמו כמו נאקה ברעש גדול, ע"כ. רד"ק: ענינו לפי מקומו צער וצרה וכו' ואדוני אבי ז"ל פרשו מתרגום של נעלים שרי סינך ומלשון רבותינו ז"ל מסאני אוכמי אומר כי כל נעל גועל ברעש, ע"כ. בפרוש זה של הרי"ק אחזו רֹב החדשים והוסיפו כי כך גם בסורית סאונה. וכמו"כ באתיופ', ואמרו כי הכונה בזה להנעל המסמר של אנשי המלחמה. רק Fürst פרש מלה זו כמו השבע' ואמר כי הוא סון והוא כמו זון זין, שממנו זַיִן, כלי זין. והנה גזרה זו בודאי רחוקה ואולם דוקא מפני שאין למצא גזרה קרובה ונראית לעין שאפשר יהיה לאמר כי לפיה פרשו השבע' מלה זו, רגלים לדבר כי היה להם הפרוש בקבלה, והוא יותר כללי מפרושו של הרי"ק שקבלוהו רֹב החדשים.

[1]) [לדעת הערוך הוא כמו שאֹור שנכתב גם סאור, גם שיאור וסיאור. והוא כנוי ליצר הרע חמחמיץ את האדם ומקלקלו. וכן אמר ר' אלכסנדרי בתפלתו, ומי מעכב (בנו לעשות רצון הקב"ה) שאור שבעיסה, ופירשו: יצר הרע שבלבנו המחמיצנו, ע"כ. ואפשר שצריך לנקד סֵיאוֹר, סוֹר.]

[2]) כך הנסחה כאן, ובגיט' (ד ו) שחזר לסורו.

[3]) כך גרסת הערוך בערך גגמי, ובנסחת הגמ' שסורן רע.

[4]) קבעו שרש זה ריב"ג, רש"י וראב"ע. עי' הערה לערך סאון, ואין לו חבר בלשונות האחיות.

(נ"ס). וכרעם אדיר סאן משמי זהר משק המונו מערוץ כפים יער (יל"ג, דוד ומיכל ח 18). וסערה סאנה כים רותח ורעמים המו וברקים יעברו (הוא, שם ו 61).

סְאָסָא[1], ש"ז, מ"ר קמי' סְאסֵי, — בעין שערות ארוכות שבראשי השבלים: ומה היה קלותו (של עשהאל) שהיה רץ על סאסי שיבולין ואינן משתברין (מד"ר קהל', סבתי ורלאיתי). — ובסהמ"א: מעשה ונמצאה מחט בבשר העב של קורקבן וכו' התחיל רבי לבדוק בבשר וראה אותו כמין סאסא (ספ' האורה, נח). ומלעין של שבלין הוא סאסאה החד העולה בשבלים (הר"ב, עוקי' א ג).

סַאסְּאָה[2], ב"נ: הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג בְּסַאסְּאָה[3] בשלחה תריבנה הגה ברוחו הקשה ביום קדים. (ישע' כז ז-ח). — ופשט שמושו בסהמ"א במשמ' מדה במדה: חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמי נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת ועל ההרים קפצת (ר"א קליר, בעשר מכות, יוצ' ב פסח). ואם טוב ואם רע אשר בו יארע וסתו יפרע בסאסאה מלזכור (הוא, זכר תחלת, מוסף א ר"ה). הנים ים וקרעו וצר בסאסאה פרעו הקדים פניו והכריעו (משולם בר' קלונימ', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). יהירים אשר זדו בזדון נמדדו בסאסאה בפעלם לדון והורד גאונם שאול ואבדון (רשב"י בר אבון, אמרו לאלהים, יוצ' ז' פסח). גברו עונותי ותריבני לפיהם

---

[1]) כך בארמ': סאסא דשיבלתא (סוט' ה.), ועוד.

[2]) עי' הערה לקמן. [ויש ספרים גם בְּסַסְּאָה.]

[3]) ואין לברר אם כך יצאה המלה בראשיתה מפי אומרה, או היתה כאן מלה אחרת ונשתבשה אח"כ וקבלה צורתה המסורה. ואפילו בזמן תרגום השבע' יש לפקפק אם כבר היתה כאן מלה זו או לפחות דומה לזו, כיון שהם תרגמוה במלה שאין להוכיח ממנה שבעבר' היתה לפניהם מלה כעין זו. אבל בימי ר' אליעזר ור' יהושע ור"ע כבר היתה בודאי נסחה זו, כיון שעקילס תרגם אותה במלה שהיא התרגום היוני של סאה, וכן הביאה ר' מאיר בצורה זו. והנה בתרגום השבע' במקום המלה בסאסאה כתוב ביונית μαχόμενος, ר"ל נלחם במלחמה. ואין לברר אם פרשו כך עפ"י הסברה לפי הפעל תריבנה שאח"כ, או אולי ראו בהמלה סאסא דמיון להמלה שסה. עקילס תרגם 'εν σάτῳ σάτον, במשמ' סאה, וכן סומכ'. וכעין זה תיאוד': 'εν μέτρῳ μέτρον, כלו' מדה במדה. וכך ת"י: בסאתא דהוית כאל בה יכולון לך. וכך ר"מ: היה ר"מ אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (תוספת' סוט' ג א). וכך רסע"ג: ואנמא בכיאלה תכאצמהא, ע"כ, ר"ל במדת מריבתה. וכן מנחם: בסאסאה וכו' ענין מדה הם. ואמר ריב"ג: ואמא בסאסאה פאחשבהא סאה סאה מתכררה ואלמעני פיה אנה באלכיל אלד'י תכיל בה יכאל לכ וכו' ואמא תעליל אללפט'ה פהו ענדי כמא אצף אקול אנ' אצלהא כמא קלת בסאה סאה אי אנב תקארצ' צאעא בצאעא וכילא בכיל פנקלת הרכה אלאלף אלי אלשין כמא נקלת חרכה אלף סאתים תת'ניה סאה אלי אלשין פי סאתים וכו' וכמא קיל פי שאן בית שן ופי מדינים מדנים פשכנת אלאלף ובקית פי אלח'ט ואדע'מוא אלהא פי אלשין אלתי מן אלכלמה אלת'אניה וקד כאנת אלאלף פי סאה קמוצה לוקועהא עלי שאכנ לין הו אלהא אללינה פצארת [אלקמצות פי שין] בסאסאה אלמנקולה אליהא מנ אלף סאה פתוחה לוקועהא עלי שאכנ ט'אהר והוא אלדגשות, ע"כ. ובעבר': אך בסאסאה אחשבהו שהוא סאה סאה כפול והענין במדה שמודדת בה ימדו לך וכו' אבל באור עלילת מלה זו הוא אצלי כמו שאתאר ואומר כי עקרה כמו שאמרתי בסאה סאה ר"ל תפרעו סאה בסאה ונעתקה תנועת האלף להסמך כמו שנעתקה תנועת אלף סאתים שהוא ש"ז של סאה אל הסמך בסאתים זרע וכמו שאמרו בשאן בית שן ובמדינים מדנים והונחה האלף ונשארה בכתב והבליעו ההא בסמך מהמלה השניה וכבר היתה האלף בסאה קמוצה בעבור נפלה על נח רפה הוא ההא הרפה ונהיתה הקמצות במלת סאסאה הנעתקה אליה מאלף סאה פתוחה בעבור נפלה על נח נראה והוא הדגש. — ודמיון לזה הביא אבן ברון במואזנה שלו (אלמואזנה, הוצ' קוקובצוב בערבי), וז"ל: הדבור שואשיה (בערב') שהוא מ"ר מן שוא' ויאמרו שואשיה כאשנאנ אלחמאר (ר"ל שוים כשני חמור) והוא בלי הקש וזה מן המלים הזרות שלא יאות בהן הקש. — רש"י: בסאסאה באותה מדה, ע"כ. ראב"ע: בסאסאה רובי המפרשים אמרו שהיא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה, וכך רד"ק בשרשיו: ואפשר שהוא שם במקום סאה ונכפל בו הפ"א והעי"ן והה"א בסוף למ"ד הפעל כמו יפיפית מבני אדם שהוא פעל מגזרה יפה ונכפל בו הפ"א והעי"ן והיו"ד שבין הפ"א והתי"ו למ"ד הפעל. ועוד יש לומר שהוא מקור מבנין הדגוש ר"ל במדדה ונכפל בו הפ"א בלבד כמו שנכפלה במלת זרזיף שהוא משרש זרף כאשר כתבתיו במקומו. והאל"ף הראשונה עי"ן הפעל והאחרונה מתחלפת בה"א למ"ד הפעל ומשקל המלה כפעלה, ע"כ. והחדשים שונים מה שאמרו קדמונינו: בפרוש מלה זו אך כלם מודים שמליצת הכתוב דחוקה מאד ורובם ההליטו כי הכתיב משבש. [ולדעת ש. דיכס (JQR. NS. VI, 399 ff.) הוא כמו סאסא ראש השבלת, וכן לדעתו גם סס באשור'. וכונת הנביא להשחתת שבלי התבואה ע"י רוח קדים.]

בסאסאה גמלתי רעה ושלמתי סאה בסאה (ר' משה בר שמואל, אל ימעט, סליח' יום ז). בחדש הרביעי מעותי מדד זר בסאסאה ובה כל בשבעה עשר בו גוי השם זר ואת יעקב אכל (ואלך ספל, סליח' יז בתמוז, ספרדים). עתה נקום יאמרו בסאסאה נשלמה למו (שלום הכהן, ניר דוד 53).

*סָאר,סוֹאר,—עי' סוּר.

*סָב, ש"ז, – בארמית, כמו שָׂב, במשמ' איש זקן, והשתמשו בו קצת הפיטנים: וזכר ברית סבו ומפלשת עם הסבו ונבח סין סבבו עד שהמלך במסבו (משו' בר' קלוני', אפיק רנן, יוצ' ב פסח). העת בעדי תלבשי הדר סביך במסביך שרות כהניך באביביך נעימות לוייך באבוביך (ר' מאיר נהוראי, אור יום הנץ, מעריב ב פסח). סאב לבן פן ברדם יקרהו סבי שבטו ללמד חפן יוליכוהו (קלונימוס, אמיץ כח, מוסף יו"כ).

סֻבּ[1], סוב, ש"ז, בכנ' סֻבּם, סובן, מ"ר סֻבִּים, סובין, —הפסלת של קמח חטים הנפרש ממנו ונופל כשמנפים אותו וכדומ', dünne Kleie; son; fine bran. : המוציא אוכלים כגרוגרת וכו' חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובין[2] ומורסנן (שבת ז ד). חמשת רבעים קמח חייבין בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן (חלה ב ו). – ובסהמ"א: עיסה בלישה פירו' שאינה נקייה ואין מנפין אותה יפה וסובה ומורסנה מעורב בה (ערוך, ערך בלס). – ואמר המליץ: ישב כמולך במסיבו ויערוך הגביעים סביבו כחמור יאכל את סובו ומשברות ישתה מי נסיובו (עזר' הבבלי, חוכמ' מוסר ו). —ומ"ר: הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו (בבס ב"ס, ב"ב כח:). המוליך חיטים לטחון ולא לתתן ועשאן מורסן וסובין (תוספת' ב"ק י ט). לחם הפנים (היה מנפהו) באחת עשרה (נפה) ברקה ובגסה ברקה שתהא קולטת את הסולת ובגסה שתהא קולטת את הסובין (שם מנח' ה יד). סובין כדי ליתן על פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). נפה זו מוציאה קמח בפני עצמו סובין בפני עצמם קיבר בפני עצמה (ספרי דבר' מח). בראשונה היתה סאה ארבלית מוציאה סאה סולת סאה קמח סאה קיבר סאה סובין סאה מורסן (ר"מ בר בא, ירוש' סוט' א ח). סאה ביהודה היתה עושה חמש סאין סאה קמח סאה סלת סאה סובין סאה מורסין[1] וסאה קיבוריא (ר' יוסי, כתוב' קיב.). — ושל שעורים: בורכין אותו (את השמיר) מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין של שעורים (ירוש' סוט' ט יד). – ובהשאלה, °הדק שנופל מתחת להמשור או המגרדת וכרומ' בשעת הנסירה: הסובין היוצאין מן המגרר שגוררין בכלי חד בגון רוקני את העץ ופצירה את חנחשת (שלמה בר' שמואל, ספ' המלילה בכר, 27).—°סֻבִּים שבראש, בלקוי עור הראש שנפרשות ממנו קלפות דקות כעין סֻבִּים, pityrasis capitis[2] : השער הראשון מסובין שבראש הנלעזות פורפוריא הסובין יוסרו כשתמיד תעבור תער בראש ובכל לילה למשוח בשמן וכו' (ספ' אלמנצור ה א).

ב.°**סֹב**, ש"ז, בכנ' סֹבּוֹ, — שה"פ, חזרה למקום שהיה שם קודם: ילדי ימים חשו לצבוא על לב הכתיד יגון רבו כמעט מוער מנהו נשאר שלף עליו פרוד חרבו אך בו ישוב יהפוך ידו ישוט אבן אליו סבו (רמב"ע, ילדי ימים).

סבא[3], ממנו סֹבֶא, סָבָא, סֹבֵא, °סְבִיאָה, °סֹבְאוּת, ∞מְסֻבָּאָה.

סֹבֶא, ש"ז, סָבְאֵךְ, סָבְאָם, – מַשְׁקֶה שאדם שתה, בפרט לשכרה בו, Getränk; boisson; drink, liquor : סר סָבְאָם הזנה הזנו (הוש' ד יח). כספך היה לסיגים סָבְאֵךְ מהול במים (ישע' א כב). – ואמר הפיטן: מסדר אם ירבה כרם סבאו לא ישפיע יקב (תכפו עלינו, מוסף יו"כ). ותריו מהרו אליו במלים כמו סיגים וכסבאים מהולים ופתוהו בפחזותם ושקרם כאלו הם עלי נפשו רכילים (ר"ש הנגיד, הלי תעם). קראו מתי אהב ואל יתמהמהו לבוא ויחד נסבאה סבאנו סֹבא כמו להב בכום מים ולו נוגה במראיו נחזה מראינו (רמב"ע, אל אף מסכאיכו). יום אגוע יאנהו אוהבי גם ישמחו לי

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) ופרש הרמב"ם : הוא הקמח הבינוני ומורסן היא הקליפה החיצונה העליונה העבה היוצאת בנפה תחלה. ע"כ. רש"י: קליפת חטין הנושרת מחמת כתישה ומורסן הנשאר בנפה. [ועי' גם רש"י כתוב' קיב.]

[1]) [צ"ל מורסָן. היוד באה ע"י השפעת סובין, כאלו היה צורת הרבים. וכן בכ"י מינכ' בלי יו"ד.]

[2]) תרגום דר' מזיא.

[3]) [בארמ' סְבָא, באשור' שַׁבוּ, יין שמשמין. בערב' סִבָּא, a) יין; סַבָּא, a) הביא יין מחוץ לארץ, שאולים מהארמ' עי' Främ., Fremdw. 157 ff.].

---

a) سبأ

. איבי אלה מיגון ימלאו יאבלו ואלה סבאים מיין יתהללו (ריב"ל, בחר יצחק 181).

סֹבֵא, ס"ז, סמי' סֹבְאֵי, — מי שמרבה לשתות משקה משכר וכדומ', Säufer; buveur; wine-bibber, drunkard: זולל וְסֹבֵא (דבר' כא כ). אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו כי סֹבֵא וזולל יורש (משלי כג כ-כא).

סָבָא, פ"ע, סֹבְאֵי, נסבאה, סבאם, — סבא יין וכדומ', saufen, zechen; gorger de liqueur; שתה הרבה to quaff: אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישע' נו יב) אל תהי בְּסֹבְאֵי יין בזללי בשר (משלי כג כ). וכסבאם סבואים (נחו' א י) — ואמר בן סירא: אל תהי זולל וסובא ומאומה אין בכיס (ב"ס, גני' יח לג). — ובסהמ"א: יוציא מכל אשר תשיג ידו וכו' מזון הראוי לו וכסות הראוי לו לא אכילת הזוללים והסובאין או בני מלכים ולא מלבושי הפחות והסגנים אלא בדרכו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ג). כי הסובאים לא תשבע נפשם לעולם ביין אבל יתאוו אליו תאוה גדולה (ס' החנוך, שסז). וארח לחברה עם פועלי און וכו' עם הזונים והזוללים והסובאים (רמ"ע פלקירא, המבקש כ). — ואמר המשורר: דעה כי כל אנוש נמצא בעולם לבד מסובאים הם הנבלים אשר לקחו מעט כסף וצוו במי זהב למלאות הנבלים (רמב"ע, [1] תרשיש ג כו-כז). חושו תנו כל הון ואם יקר בבת כרם ועוד תהיו לסובאים מונים (שם, ג ל). וכאשר נשמעה בכל הארץ זאת המהברת נתנוה הסובאים על ראשם לעטרת ועל לבם למשמרת (ר"י חריזי, תחכמוני ה). — ולנקב' סֹבְאָה: אשה סובאה רבת בוז כי הסתר קלונה בל תוכל (צ"ז, ב"ס כו ט).

—ביני פעוי, ובתלמ', בהשאלה לעצמות, במשמ' רוויות, דשנות: השותה יין חי עצמותיו שרופין מזוג עצמותיו סבואין[2] כראוי עצמותיו משוהין (תנח סקות, כדה כד:). — וכמו סֹבֵא, ואמר המליץ: ונותרה בעניה שכורה ומשכר לא סבואה טורפיה השיגוה וממקדש הקדש הוציאוה (מנחם ב"ס, מכתי' ר' חסדאי למלך הכוזרים). נשמת סבואיו (של היין) קנמן בשם וכפיהם באבקת רכלים רקחו שתו והיותר בשמן טוב עלי ראשם להתעדן ביד משחו (רמב"ע, אם קדמו אוריו).

1) [רא"ב בנימוקים לס' השרשים לרד"ק מיחס החרוז הזה לרבי חיים בן רבי יעקב לרבינו תם ולה"ה.]

2) כך גרסת הערוך, וכך בתוספ' הרא"ש שם, ובנוסח' הגמ' סבויין. ופרש הערוך מלוחלחין הרבה.

—ִנפעי, נִסְבָּאוּ: ולמחלפות ראשי אשר בם דגרו ערבי בהורי אך כרגע דאו שולי ששונים נסחבו שמה ימי נער ועיני אהבה נסבאו (הול, עד מה בגרון, Monatssch, 34, 1896).

סָבָא, ס"ז, מ"ר סְבָאִים, — כמו סֹבֵא: וקול המון שלו בה ואל אנשים מרב אדם מובאים סְבָאִים [1]) ממדבר (יחזקי כג מב).

°סֹבְאוּת, ס"נ, — מדת הסֹבֵא: כי תחפש למצא זכות להוללות וסכלות ולזוללות וסבאות (ר' יצחק עובדיה, אגרי דופי הזמן). הזוללות וסובאות משחית הזכרון מאבד השכל עוכר הדם מעור העינים (ר"י מודינה, למח לדיק לו).

סבב[2]), ממנו סָבַב, סָבִיב, סְבִיב, °סְבִיבָה, °מֵסַב, מְסִבָּה, נְסִבָּה, סִבָּה, הַסִּבָּה, *הֵסֵב, °סֹבֵב, °סֹבְבִי, °סִבְבִיּוּת, *סִבּוּב, °סִבּוּבִי.

סָבַב, סַבּוֹתִי, סְבָבוּ, סְבָבוּנִי, סְבָבֻנִי, סַבּוּנִי, סְבָבוּנוּ, סְבָבֻהוּ, סְבָבוּם, סַבֻּתֶם, סֹבֵב, סֹבְבִים, סֹב, לָסֹב, סֹב, סֹבִּי, סֹבּוּ, יָסֹב, וַיָּסָב, יְסוֹבְבֵנִי, יְסֻבֻּנוּ, נָסֹב, וְנָסֹב, תְּסֹבּוּ, יִסֹּבּוּ, יְסֻבֶּהוּ, תְּסֻבֶּינָה, יִסֹּב, יָסוֹב, וַיִּסֹּב, תִּסֹּב, וַתִּסֹּב. — א) פ"ע, פנה האדם הנה או הנה, ביחוד לעשות דבר מה, החליף את מעמדו בפרט בתנועה סבובית, הפנה פניו וגופו מהצד שהיו מכונים לצד אחר, sich wenden; tourner; to turn: ויגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד וַיִּסֹּב ויעבר וירד הגלגל (ש"א יה יב; גם כז). ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סֹבּוּ והמיתו כהני יי' וכו' ויאמר המלך לדויג סֹב אתה ופגע בכהנים וַיִּסֹּב דויג האדומי ויפגע הוא בכהנים (שם כב יז-יח). ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלם ירושלם ויאמר המלך יִסֹּב אל ביתו ופני לא יראה וַיִּסֹּב אבשלום אל ביתו (ש"ב יד כג-כד). וַיָּסֹבּוּ עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו (שם יח יה; גם ל). וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר חרשת וַיָּסֹבּוּ הקלעים ויכוה

1) כך הקרי, והכתיב סובאים, אבל גם לפי הכתיב וגם לפי הקרי אין מליצת הכתוב מתישבת בדרך טבעי, ורגלים לדבר כי המלה סובאים היא כפולה של המלה מובאים. אך לפי הנוסחה המסורה החליטו הקדמוני' וגם רוב החדשים כי הוא שם.

2) בערב' שבב a)

a) سبب

(מ״ב ג כה). וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סב אל אחרי (שם ט יח). ויסבו כל העם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (ירמ׳ מא יד). את רוח הדרום מדד חמש מאות קנים בקנה המדה סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה (יחזק׳ מב יח-יט). הרב גדלתי ותסב [1]) תנחמני (תהל׳ עא כא). עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי (שה״ש ב יז). וילכו כל העם איש לביתו ויסב [2]) דויד לברך את ביתו (דהי״א יו מג).—וסב מעל פלוני, מאצלו, מפניו וכדומ׳: ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם (בראשי מב כד). ויסב (דוד) מאצלו אל מול אחר (ש״א יז ל). ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים (שם יח יא).—וגם דברים לא בע״ח, הירדן סב לאחור, נסגו מימיו לאחור: הים ראה וינס הירדן יסב לאחור וכו׳ מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לאחור (תהל׳ קיד ג-ה). — והדלת על צירה: הדלת תסב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד).—והרוח: הולך אל דרום וסובב אל צפון (קהל׳ א ו).—וכוס הפרענות: תסוב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון על כבודך (חבק׳ ב יו).—ואמר המשורר: בת בבל הנה מהרה תסוב הכוס עליך אשרי שיאחז ונפץ את עולליך (ראב״ע, אלהי אודה על מעלי).—ובמשמ׳ פנה לעשות דבר בענין אחר: וסבותי אני ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ; גם ז כה). — ובמשמ׳ יהפך: יסוב [3]) כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגד ירושלם וראמה וישבה תחתיה (זכרי׳ יד י). —ב) סבב במקום, הלך וחזר הנה והנה בכל המקום: והלך (שמואל) מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל (ש״א ז יו). וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה (מ״ב ג ט). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישעי׳ כג יו). מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני (שה״ש ה ז). כי הלך האדם אל בית עלמו וסבבו בשוק הסופדים (קהל׳ יב ה). וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי״ב יז ט). —והרוח: סובב סבב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח (קהל׳ א ו). — ובמדרש: וכשהייתי חוזר ועושה דיניהם וצרכיהם והולך וסובב כל עיירות ישראל וכו׳ דרך העולם בעלי דינין הולכין אצל הדיין ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר וממקום למקום (מד״ר במדי׳ יח).—ואמר המקונן: כנשר אאריך קרחה ואתנודד כמו דיה ואסוב עיר בקינותי ובבי רב ותאניה (ר״ש הנגיד, הנמות פליליה). — ומצוי בסהמ״א בענין סבוב והקפת גרמי השמים: מי יחוה גדלתך בהקיפך על גלגל האש גלגל הרקיע ובו הירח ומזיו השמש שואף וזורח ובשעה ועשרים יום יסוב גלגלו ויעלה דרך גבולו (רשב״ג, כתר מלכות). והחמה סובבת ברקיע כנגד גלגל המזלות (ראב״ה הנשיא, העבור א ב). וכל עיגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל (שם). חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון אשר יסוב פעם בכל עשרים וארבע שעות (ר״י ה״ת, כוזרי ה ב). אם החדש עד סב הלבנה גלגל המזלות שהם שבעה ועשרים יום ושעות מגבלות (ראב״ע, הקדמי א לפרושו על התורה). העגולה שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד (רמב״ם, קדוה״ח יו א). הסכימו כולם שיש לעולם מנהיג והוא מסבב הגלגל ואין הגלגל סובב מאליו (הוא, אגרי לקהל׳ מרסיליא). הכוכבים המיושבים גם הם סובבים בכל יום וזורחים ומתגלגלים על גלילי מסיבתם רצים עליהם בכל יום ושבים (ר״י הישראלי, יסו״ע ב ז). — ובהשאלה: ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים (ר״י אלבו, הקדמי העקרים). וזה כי כמו שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהן תסוב החכמה ההיא והם שרשים לאמת כל הדברים שיבאו בה כן נכתבו בפרשת בראשית ג׳ ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם תסוב היא וכל עניניה וכו׳ ועל זה העקר סובב כל הספור אשר מבראשית עד אלה תולדות השמים (שם א יח). — ג) עמד בעגול, התפשט בהקף מסביב: והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (בראש׳ לז ז). ליעזתים לאמר בא שמשון הנה ויסבו ויארבו לו כל

---

[1]) יש מגיהים, ע״פ התרגומים הלועזים, ותשב.

[2]) בש״ב ו כ: וישב.

[3]) [רש״י: יהפך כל הארץ להיות כערבה ישפלו ההרים ויהי׳ כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוהה על הכל, ע״כ. וכן רד״ק והחדשים.]

הלילה בשער העיר (שפטי' טז ג). — ובפרט בסעודה, במשתה וכדומ', ישב מסביב לשלחן בקצת נטיה על הצד, לפי המנהג לפנים [1]): ויקדש (שמואל) את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח ויהי בבואם וכו' ויאמר אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסֹב עד באו פה (ש"א טז ה-יא). — ואמר בן סירא: עם בעלה (של אשת איש) אל תטעם ואל (ת) ס ב עמו שכור (ב"ס, גנזי' ט ט). [ראש שמוך א]ל [התנשא][2]) היה להם כאחד מהם דאג להם ואחר ת ס ו ב הכין צרכם ואחר[3]) תרבין (שם לה א). — ובתשברת, הקו הסֹּבֵב, הקו המקיף מסביב להמרכז, שכל נקודותיו במרחק שוה ממנו: הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו ה ס ו ב ב בעגול (ר"י א"ת, כוס חן ג). מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת העגול כי בטלמיוס אומר כי הקו הסובב הוא מן האלכסון שלשה כמהו וח' חלקים וכו' והנה אם היה האלכסון ט"ו יהיה הקו ה ס ו ב ב מ"ז וחכמי המדות אומרים אם האלכסון ז' יהיה הקו ה ס ו ב ב כ"ב (ראב"ע, ספר השם ו). וכשנכ' ששה וששים מיל ושני שלישית מיל בשלש מאות וששים מספר חלקי הגלגל יתקבץ מזה ארבע' ועשרים אלף מיל וזהו הקו הסובב בכדור הארץ (רש"ט פלקירא, המבקש עט) שיום השבת הוא נקודת המרכז שעליה תסוב עגולה הששת ימים (ר' משה די וידאש, ראשית חכמה, הקדושה קו.). — ד) פ"י, סַב את המקום, הלך סביב סביב לו: ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לִסְבֹּב [4]) את ארץ אדום (במדב' כא ד). ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יי' אלי ונָּסָב את הר שעיר ימים רבים ויאמר יי' אלי לאמר רב לכם סֹב את ההר הזה פנו לכם צפונה (דברי' ב א-ג). וְסַבֹּתֶם את העיר כל אנשי המלחמה הקיף את העיר פעם אחת וכו' וביום השביעי תָּסֹבּוּ את העיר שבע פעמים (יהוש' ו ג-ד; שם ז; יד-טו). וילך במדבר וַיָּסָב את

[1]) כבר העיר רד"ק בשרשיו ואמר: כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה, ע"כ. ועי' עוד הֵסֵב.

[2]) [המוסגר הוא ע"פ התרגום הסורי והיוני, ובגוף הגני' נמחק.]

[3]) כך בגוף הגני', ובהגהה על הגליון: ובכין.

[4]) בקצת ספרים לִסֹב, ב רפויה.

ארץ אדום ואת ארץ מואב (שפטי' יא יח). סֹבּוּ ציון והקיפוה ספרו מגדליה (תהל' מח יג). — והנהר שמימיו הולכים: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסֹּבֵב את כל ארץ החוילה וכו' ושם הנהר השני גיחון הוא הַסּוֹבֵב את כל ארץ כוש (בראש' ב יא-יג). — סבב האויב את העיר, הִקִּיף אותה וחנה מסביב לה: וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סוֹבֵב את העיר וסוס ורכב (מ"ב ו טו). עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וְסָבַב אתה ובנה עליה מצודים גדולים (קהל' ט יד). — לסבב אותו, הקיפו מכל צד: סְבָבוּנִי פרים רבים אבירי בשן כתרוני (תהל' כב יג; גם יז; קט ג; קיח י-יא-יב). — ובהשאלה במליצה: סְבָבֻנִי בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע' יב א). — וסַב עליו: ויקמו עלי בעלי הגבעה וַיָּסֹבּוּ עלי את הבית לילה אותי דמו להרג ואת פלגשי ענו ותמת (שפטי' כ ה). יָסֹבּוּ עלי רביו יפלח כליותי ולא יחמל (איוב טז יג). ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו מלך ישראל הוא וַיָּסֹבּוּ עליו להלחם (דהי"ב יח לא). — וסב אליו, כמו אותו: ויעבר יהורם עם שריו וכל הרכב עמו וכו' ויך את אדום הַסּוֹבֵב אליו ואת שרי הרכב (שם כא ט). — ודברים מפשטים: חבלי שאול סַבּוּנִי [1]) קדמוני מקשי מות (ש"ב כב ו). כל רעתם זכרתי עתה סְבָבוּם מעלליהם נגד פני היו (הושע' ז ב). למה אירא בימי רע עון עקבי יְסוּבֵּנִי (תהל' מט ו; גם פח יח). — ומִלְחָמוֹת: אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סְבָבֻהוּ עד תת יי' אתם תחת כפות רגלו (מ"א ה יז). — סַב דָּבָר את דָּבָר, הדבר עומד או מתפשט סביב להדבר השני: ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סֹבְבִים אתו עשר באמה מקפים את הים סביב (שם ז כד). יסכהו צאלים צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כב). ודמות בקרים תחת לו (להים) סביב סביב סוֹבְבִים אתו עשר באמה (דהי"ב ד ג). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וְסָבַב לעפל ויגביהה מאד (שם לג יד). — וחוט או קו סַב את הדבר, הקיף אותו סביב סביב: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט שתים עשרה אמה יָסֹב את העמוד השני (מ"א ז טו). ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וחמש באמה קומתו וקוה [2]) שלשים באמה

[1]) בתהל' יח ו סְבָבוּנִי.

[2]) כך הכתיב. והקרי קָו.

יסֹב אתו סביב (שם כג). והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו (ירמ׳ נב כא).—ומצוי במדרש: לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו (מד״ר ברא׳ נח). רועה שהיה רועה צאנו וראה זאבים באין על הצאן והיה סובב את הצאן שלא ינזקו (שם שמות כ). וכן אמרו שהאש סובבת כל העולם כולו למעלה עד הרקיע (שם במד׳ יד). — ואמר המשורר: לראות שמואל הרואה אני עולה להיות לביתו סובבת ומקיפה (רשב״ג, מי זאת). -- ופעו׳, סָבוּב, סבובים, כמו סוֹבֵב, סוֹבְבִים: פגע בו (במשה כשעלה למרום) גדוד של מלאכי חבלה שהם סבובים[1]) לכסא הכבוד שהם גיבורים ועצומים (פסיק׳ רבתי כ). — "ובמשמ׳ שָׁב, כמו מוּסָב: ויביע סבוב לשמן ולא לזבוב (לאמר שהפעל יביע הולך להמלה שמן ולא לזבובי) (תשובות דונש, 52). — ה) סַב בְּדָבָר, גרם, היה סבה לדבר: ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי שם דויג האדמי כי הגד יגיד לשאול אנכי סַבֹּתִי[2]) בכל נפש בית אביך (ש״א כב כב). — ומצוי בסהמ״א: זה הדואג סובב לנפשו דבר רע והנה הוא מחסרי הדעת (רס״ט פלקירא, ספר המבקש 15). — ואמר המליץ: ועוד כי חולשתי אתה סבות ומדוע אלי רבות כי עד דק פסלתני ובעצי עולה בקעתני (ר׳ שם טוב אלדוטיל, אגרת מגילה, בספר ד״ה מט).

—נפעי, נָסַב, נָסַבָּה, נְסַבָּה, נָסַבּוּ, יִסַּבּוּ, — א) נתחלף מעמדו, נפנה לצד מן הצדדים, כמו קל א): חברת אשה אל אחתה כנפיהם לא יִסַּבּוּ בלכתן איש אל עבר פניו ילכו (יחזק׳ א ט: גם יב; י יז). — והגבול: והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה וְנָסַב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים וכו׳ ועבר עצמנה וְנָסַב הגבול מעצמון נחלה מצרים (במד׳ לד ג-ה). ועלה (הגבול) מנגב לקדש ברנע ועבר חצרון ועלה אדרה ונסב הקרקעה (יהוש׳ טו ג; גם י; יז ו; יח יד). ונבנתה העיר לי״י ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עוד קוה המדה נגדו על גבעת גרב וְנָסַב געתה (ירמ׳ לא לח-לט). — ובמלאכת הבנין, עשוי בסבוב, במדרגות הולכות וסובבות: ורחבה וְנָסְבָה[3]) למעלה למעלה לצלעות כי

[1]) בילקוט ראובני סוף פ׳ משפ׳: סובבים.
[2]) [בישבע׳ ἐγώ εἰμι αἴτιος, וכן הרולג׳ ego sum reus, אני חַיָּב. וע״פ זה מגיהים רוב החדשים חִבְתִּי, ועי׳ בפירושו של סגל.] — [3]) הסכימו רוב המדקדקים כי

מוסב הבית למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב לבית למעלה וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה (יחזק׳ מא ז). — ובהשאלה, נָסַבָּה נחלה משבט לשבט, עברה ע״י נשואים וכיוצא בזה: ולא תִסֹּב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל וכו׳ למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו ולא תִסֹּב נחלה ממטה למטה אחר (במד׳ לו ו-ט).—ונָסַב רכוש פלוני לפלוני, במשמ׳ זו: וְנָסַבּוּ בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו (ירמ׳ ו יב). יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נָסַבָּה[1]) אלי אמלאה החרבה (יחזק׳ כו ב). — ומלוכה: ויאמר (אדניה) את ידעת כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך וַתִּסֹּב המלוכה ותהי לאחי כי מיי׳ היתה לו (מ״א ב טו).—ואמר בן סירא: מלכות מגוי אל גוי תסוב בגלל חמס גאוה (ב״ס, גני׳ י ח).—ב) נָסַבּוּ האנשים את הבית, על הבית, כמו קל ד), במשמ׳ הקיפוהו מכל צד: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נָסַבּוּ על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (ברא׳ יט ד). המה מטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נָסַבּוּ את הבית מתדפקים על הדלת (שפט׳ יט כב). — ועל פלוני: וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ וְנָסַבּוּ עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ (יהוש׳ ז ט). — ובמדרש: אבל אמצעות של חלה תחתונה נוגעת בשלחן לפי שחלה עשויה כמין ספינה רוקדת חדה מלמטה ונסבה ורחבה למעלה[2]) (מד״ר במד׳ ד).

—פעי׳, סִבֵּב, מקו׳ סַבֵּב,—א) סִבֵּב את פני הדברים, שִׁנָּה אותם, עשה שתהיה להם צורה אחרת: כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה לבעבור סַבֵּב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש״ב יד יט-כ).—ומצוי בסהמ״א במשמ׳ זו: והדברים ההם עם קצר הלשון קשים להעשות כי אם על ידי תחבולה גדולה ומחשבה ארוכה לבעבור

זו הקלה במקום ונִסְבָּה, וכן וְנִבְקָה (ישע׳ יט ג). [ויש מהחדשים מגיהים ונוספה.]

[1]) [רש״י: מעתה הוסבה סחורות העמים אלי, ע״כ, וכן רד״ק. ור״א מבלגנצי אומר: ולשון נסיבה נופל בדלת, הדלת תסב על צירה וכו׳, נמצאת ירושלים כדלת סוגרת בפני העמים מלבא אלי וכו׳, ולכך אומר דלתות דלת הסוגרת נשברה, ודלת הפותחת נסבה על צירה להיפתח ולבוא אלי, ע״כ. וכן מפרשים רוב החדשים.]
[2]) [ע״פ מליצת הכתוב (יחזק׳ מא ז)].

סבב את פני הדבר (ר״י א״ת, הרקמה, הקדמה II).—ב) *סִבֵּב במקום, את המקום, חִזֵּר, כמו קל משמ׳ ב): עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכן המצורעים ומסבבין לתוכן[1]) מת עד שירצו (כלים א ז). אמר משה לפני הקב״ה אתה אומר לי שאמנה אותן מכן חדש יכול אני להיות מחזר ומסבב בהצרותיהם ובתוך בתיהם ולספור כל אחד ואחד (מד״ר במד׳ ג). ומשה היה מסבב את העיר ויגע ג׳ ימים וג׳ לילות למצוא ארונו של יוסף וכו׳ משנתיגע הרבה פגעה בו סגולה וראתה משה שהיה עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה ג׳ ימים וג׳ לילות סבבתי את העיר למצוא ארונו של יוסף ואין אני מוצא אותו (שם דבר׳ יא). מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם היים וכו׳ (תנחומ׳ מצורע ה). — ואמר הפיטן: זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב (ר״א קליר, זכור אים, קרוב׳ לפורים). — *סִבֵּב על הפתחים, הלך וחזר מפתח לפתח לקבץ נדבות: המסבב על הפתחים אין נזקקין לו לכל דבר (תוספת׳ פאה ד ח). בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבד את אביך ואת אמך ואפילו את מסבב על הפתחים (ירוש׳ שם א א). אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור וכשבאו שני רעבון אמר עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי זה בקופתו וזה בקופתו עמד וברח לו מפניהם (מד״ר רות א א). וכל מי שמסבב על הפתחים הוא משבט שמעון (תנחומ׳ ויחי י).—ג) *הקיף סביב סביב: פתח ר״א בן ערך במעשה המרכבה ודוש וירדה אש מן השמים וסיבבה[2]) כל האילנות שבשדה (חגי׳ יד:). מעשה בגוי אחד שרדף אחר ישראל להורגו ולא הגיעו עד שבא נחש וסיבבו והפילו (פסיק׳ רבתי ל).—ואמר הפיטן: כל היצורים גבול סבבתם אל ראשיתם ולאהריתם (שיר היחוד ג). — ובמשמ׳ פ״י, גרם, עשה שֶׁיִּסֹּב, שיעמד או יתפשט מסביב לדבר: וכשם שברא הקב״ה ארבע רוחות העולם כך סיבב לכסא ארבע חיות (מד״ר במד׳ ב).—*סִבֵּב את הגלגל, הניעו באופן שיסב סביב לעצמו: ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו כשרה (רמב״ם, שחיטה ב יג). שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף (הנ״ל, יסוה״ת א ה). — ואת הראש, גרם לו בלבול וכאב ראש: חוזק היין מסבב ראשי במחוש ראש (ערוך, ערך הגרגי).—ובהשאלה, *סִבֵּב את פלוני, עסק בו וטִפֵּל בו: הרבה סיבב עשו את הורו זה זה אביו שהיה זקוק לו להאכילו (ר׳ תנינא, מד״ר דבר׳ א).—*סִבֵּב אותו בדברים, הפליגו בדברים מענין לענין: הלכו (חכמי ישראל אצל ר׳ דוסא בן הרכינס) וכו׳ התחילו מסבבים אותו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת (יבמ׳ טז.). — וכמו״כ *סִבֵּב עמו בדברים: ואל יאמר לו (המחזיר חוב שעברה עליו שביעית) בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותן לך החזיר לו חובו ולא אמר לו כן מסבב עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך (רמב״ם, שמיטה ויובל ט כח-כט).—ד) *גָּרַם, היה סבה: גגף אח ושאלו אלוה למען יודה ויתהולל בתשובתו במסבב וצודה על כן נקמו אל באף רודה (רסע״ג, תשו׳ על חוי הבלכי 6). שלא יהיה הדבר לפוקה ולמכשול ויאמר הריני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר (רמב״ם, רוצח ושמירת נפש ב ה). והרי הוא (אחאב) הרשע לא הרג בידו (את נבות) אלא סיבב קל והומר להורג בידו (הנ״ל, שם ד ט). ומהם מי שיגיע (הממון) אליו בדרך הירושה והדומה לזה ויחשוב כי הסיבות חייבו לו את זה ולולי הם לא היה מגיע אליו ממנו ומשבח הסיבה מבלעדי המסבב (ר״י א״ת, חו״ה הבטחון ז). שהמצות הנסתרות והם הכונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי (ר״י ב״ר אנטולי, מלמד התלמידים, קעז:). ואל תשים את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים השבעה במקומותם במזלות באותה שעה היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טז). לבל יעלה על לב כי גלגל מזלו סבב רעתו (ר״מ אלשיך, איוב א יד). הגדולה לאדם בעולם הזה מסבבה שמקנאים בו בני אדם ומוציאתו מן העולם בלא זמנו (ר״י אבוהב, מנוה״מ א א ג א). — — מְסַבֵּב הַסִּבּוֹת, כנוי לאלהים: אני אריסטוטלים בן פלינגוס הייתי משרת ניטפוריש בן המלך הגדול דיפסטיאנים למרתי והבינותי שבת ותהילה למורה הצדק ומסבב הסבות (ר״י הריזי, מוסרי הפלסופים א י). —פוע׳, תְּסוֹבֵב, אֲסוֹבְבָה, תְּסוֹבְבֵנִי, יְסוֹבְבֵנִי, יְסוֹבְבֵנְהוּ,

---

[1]) בתוספתי (כלים ב״ק א יד) בתוכם.

[2]) בקצת ספרים וסיכסכה, ובכ״י ואכלה, ועל הגליון וסבכה.

יסובבנו, תסובבך, יסובבו, יסובבה,—א) סובב במקום, חזר בכל המקום: אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי (שה"ש ג ב). ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהל' נט ז). — נקבה תסובב גבר: שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יי' חדשה בארץ נקבה תסובב [1]) גבר (ירמ' לא כ-כא).—ב) הקיף, הלך סביב סביב: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). — ג) הקיפו מכל צד: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י). ועדת לאמים תסובבך (תהל' ז ח). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה (שם לב ז). — ומי הים וכדומ': ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עברו (יונ' ב ד). — אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני סוף חבוש לראשי (שם ו). — ודברים מפשטים: רבים מכאובים לרשע והבוטח ביי' חסד יסובבנו (תהל' לב י). כי ראיתי חמס וריב בעיר יומם ולילה יסובבה על חומתיה ואון ועמל בקרבה (שם נה י-יא). — ואמר המשורר: אישבם אסובבם אחובבם ואוהבם נדבות (ראב"ע, אני אני). מה יתפשו לכות חפים הוא יסובבם על שמו ינוסון נרדפים הוא ישובבם (הוא, אל אמת). — ובחכמת הדקדוק: הנה תשים באות השנית אחת מן התנועות שהן ז' מלכים ותסובב התנועה עם כל התנועות וכו' והנה אם שמת תנועה באות הראשון תסובבנו עם כל התנועות גם פעם מלעיל גם פעם מלרע (הוא, ספר השם ז).

—פעי', *סבב, בינ' נק' מסבבת, מ"ר מסבים [2]), מסובין,—א) שסבבוהו, שהקיפוהו מסביב: ר"א אומר עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית אינה מסובבת (במחיצה) וכיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע ורבי יהושע אומר עולם לקובה הוא דומה ורוח צפונית מסובבת וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כפה (ב"ב כה:). עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסובין [1]) לו ליום הדין (דסב"ל, ע"ז יח.). — ב) במ"ר, הרבוי של מסב, במשמ' יושב במסבה אל השלחן: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין ביריחו הביאו לפניהם כותבות וכו' (תוספת' ברכ' ד טו). מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום וכו' (שם ברכ' ה ב). אורחין שהיו מסובין אצל בעה"ב וקידש עליהם היום עקרו עם חשכה לבית המדרש חזרו ומזגו להם את הכוס (ר' יהודה, שם ג). פועלים שהיו מסובין ואוכלין והותירו פרוסות או שהיו אורחין מסובין ואוכלין והותירו פרוסות ונתנום לשמש (שם דמאי ה ז). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בביתו של בייתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהילכות הפסח כל אותו הלילה (שם פסח' י יב). כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד רבן גמליאל ושמשן (מכי' שמות, עמלק א). ובשמברין אותו (את הכה"ג) כל העם מסובין על הארץ (סנה' ב ה). ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד וכאן להיות אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות (ר' לוי, ירוש' פסח' י א). בני חבורה שהיו מסובים לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה (פסח' קא:). והיו האומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין מקלסין להקב"ה וכו' וכו' (מד"ר שמות כה). לעתיד לבא הוא עושה שלום להם והם מסובין ואוכלין בגן עדן (שם). זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובין בהיכלי עונג (שם במד' י). שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין והלילה הזה כלנו מסובין (מה נשתנה, הגדה של פסח). — ומצוי בסהמ"א: לפי שבישבני אדם מסובין בתחילה כשממתינין לצורכי הסעודה שיתעכבו על השלחן (תוס' ר' שלמה, מעשה הגאונים סב). שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (רש"י, שמות יח יב). — וגם לא בסעודה, במשמ' היה יושב במסבת אנשים, בחבורת בני אדם, נשען על צדו: וכבר היה רבי טרפון ור' יוסי הגלילי ורבי עקיבא מסובים בבית ערוד נשאלו מי גדול תלמוד

---

[1]) [רש"י: הנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון ואסובבה בעיר אבקשה וכו' ע"כ. וזוהי מליצה שישראל יבקשו את יי', עי' רד"ק. והחדשים פירשוהו באופנים שונים.]

[2]) בצורה זו כבר התפלפל ר"י קמחי בספ' זכרון, הוצ' באכר 66, והחליט שזה שבוש במקום מוסבין. [אבל קשה לשבש את כל המקומות המרבים שנמצא בהם צורה זו. והנכון שהוא במקום מסבבים, מסובבין, והוא משמש מ"ר לבינ' הפע' מסב (עי' להלן) במקום מסבים, כלו' פסיבי במקום אקטיבי, כמו זכור, רכוב וכדומה. ואינו מ"ר של מסבה, כמו שבא בה"ו 3109].

[1]) כך בנוסח' הדפו'. ובכ"י מסובבין אותו, עי' ד"ס.

גדול או מעשה (ספרי דברי מח). ומעשה ברבי ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה שהיו מסובין[1]) במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה וראב"ע זקוף (ברכ' יא.). אני ואתם בחלומי מסובין היינו[2]) על הר סיני ונתנה עלינו בת קול מן השמים עלו לכאן וכו' (ריב"ז, חגי' יד:). פעם אחת היו (חכמי ישראל) מסובין בעליית בית גוריא ביריחו נתנה עליהם בת קול מן השמים וכו' שוב פעם אחת היו מסובין בעליה ביבנה ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה (סנה' יא.). — ג) *בלשון המחקר והפלוסופיה, מה שנולד מהסבה, תוצאה: והכל שב אל הסבה הראשונה לא בעבור כונה ממנה אבל הוא אצילות נאצלת ממנה סבה שנית ואח"כ שלישית ורביעית והתדבקו הסבות והמסובבות והשתלשו כאשר אתה רואה אותם (ר"י א"ת, כוזרי א א). ואלו היה אפשר העדר הבורא היה נעדר המציאות כולו ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו והמסובבות האחרונות ומה שביניהם (ר"ש א"ת, מו"נ א סט). סבה ומסובב כענין עלה ועלול שמות נרדפים (הוא, פרוש מלים הזרות שבמו"נ). ואין בזה שום סבה שתוליד מסובב שיש חפץ בו (רמב"א, מאמר על ישמעאל, הוצ' פרלש 7). כי ההפסד הוא מסובב מהתנגדות הפכים נמצאים בנושא אחד בהיותם מתקוממים זה על זה ומפסידים זה את זה (ר"ע ספורנו, אור עמים, מה.). כי בסור הסבה יסור המסובב בודאי (ר"י מפיסא, מנחת קנאת ו). כי אין הסבה התלויה במסובב ולא קודם במתאחר (שם 9). הכריע הענין מטבעה הבריא שהסבה ראוי שתוקדם למסובב (ר"י אברבנאל, מפעל' ה' ג ז). כי יתחייב מציאות הסבה במציאות המסובב ולא יחויב מציאות המסובב במציאות הסבה אלא בצורה (ר' נסים הגרבוני, המאמר בבחירה, בספר ד"ח, לח). — ואמר המליץ: מה יפיה ומה טובה שכלה מסובב והיא סבה היא לענוים ולנזירות צורה (עמנו', מחב' ג).

— התפ', *הסתבב, הסתבב הדבר, נתהוה ע"י סבות והסתעפות הדברים זה בזה: ואולי יסתבב שיצאו מקי יהדותם (ר' יצחק אבן לטיף, אגר' התשובה I, 65 קבץ על יד, הוצ' מק"כ). איך היו מסתבבים אלו הפליאות מצד רבוי הבריאות זה דבר עמוק (רמב"ל דורחן, תפארת

1) בכ"י מינכ' אין מלה זו, ובתוספת' (שם א ו) שהיו שרויין.

2) בקצת כ"י אין המלים מסובין היינו.

ישראל, סוף דרוש ב). כי אין מצב לירידת האור שכל עוד שיתרחק מהפנים עליונים יתגלה (הנאצל) ויסתבב ממסובבו העליון ממנה והיינו עילה ועלול (עק"ס רמונים, ב ו, ח:).

— התפוע', *הסתובב, — התנועע בתנועת הגלגל סביב לעצמו, sich umdrehen; se rouler; to turn about, מצוי בספרות העברית החדשה ובדבור.

— הפע', הסב, הסבת, הסבתי, הסבו, מסב, הסב, הסבי, להסב, ויסב, ויסבני, נסב, נסבה, ויסבו, — א) פ"י, עשה שיסב, שיפנה לצד אחר: ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא וכו' ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף (שמות יג יז-יח). וישאל דוד ביי' (אם יעלה אל הפלשתים למלחמה) ויאמר לא תעלה הסב[1]) (את אנשי המלחמה) אל[2]) אחריהם ובאת להם ממול בכאים (ש"ב ה כג). ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ אל שער החוץ (יחזק' מז ב). וירבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם (דהי"ב יג יג). כה אמר יי' אלהי ישראל הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל (ירמ' כא 7). — הסב את פניו, החזיר את פניו לאחור, לצד אחור: המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם בית מיכה נזעקו וידביקו את בני דן ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת (שפט' יח כב-כג). ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל (מ"א ח יד; גם כא 7). בימים ההם חלה חזקיהו למות וכו' ויסב את פניו אל הקיר ויתפלל אל יי' (מ"ב כ א-ב). — ובמליצה הסב פניו מפלוני, מדבר פלוני, פנה והתרחק ממנו: והסבתי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה (יחזק' ז כב). כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני יי' אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יי' ויתנו ערף (דהי"ב כט ו). — והסב עיניו מנגד פלוני: הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני (שה"ש ו ה). — ואת לבו, הטהו: ענני יי' ענני וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים ואתה הסבת את לבם אחרנית (מ"א יח לז). — והסב לב פלוני על פלוני, הטה לבו לטובה: ויעשו חג מצות

1) [ואולי צריך לגרוס סב, והה"א היא כפל של ה"א בתיבה הקודמת, עי' פירושו של סגל.]

2) בקצת ספרים הסב מאחריהם, ובדהי"א (יד יד) הסב מעליהם.

שבעת ימים בשמחה כי שמחם יי׳ וְהֵסֵב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים (עזרי ו כב). — וְהֵסֵב את פלוני, או דבר פלוני, העתיקו ממקום למקום: ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל וַיַּסֵּבּוּ את ארון אלהי ישראל ויהי אחרי הֵסַבּוּ אתו ותהי יד יי׳ בעיר וכו׳ ויזעקו העקרנים לאמר הֵסַבּוּ אלי את ארון אלהי ישראל להמיתני (ש״א ה ח-י). ועמשא מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם וַיַּסֵּב אתו מן המסלה השדה (ש״ב כ יב). ואת מיסך השבת אשר בנו בבית ואת מבוא המלך החיצונה הֵסֵב בית יי׳ מפני מלך אשור (מ״ב יו יח). נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל וכו׳ ויקבצו אלינו וְנָסֵבָּה את ארון אלהינו אלינו (דהי״א יג ב-ג).—הֵסֵב אליו את העם, עשה שיבֹא אליו: וישלח אבנר מלאכים אל דוד וכו׳ כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך לְהָסֵב אליך את כל ישראל (ש״ב ג יב).—ואת המלוכה: ולא דרש (שאול) ביי׳ וימיתהו וַיַּסֵּב את המלוכה לדויד בן ישי (דהי״א י יד; גם יב כד).—*הֵסֵב את נחלתו, גרם שתסב לאחר, ואמר בן סירא: אל תתן לזונה נפשך פן תסיב [1]) את נחלתך (ב״ס, גני׳ ט ו). — ב) הִקִּיף מסביב, עשה שיקיף וילך סביב סביב: וַיַּסֵּב [2]) ארון יי׳ את העיר הקף פעם אחת (יהוש׳ ו יא). נבנה את הערים האלה וְנָסֵב חומה ומגדלים דלתים ובריחים (דהי״ב יד ו). — וכמו שלמים, *הֵסֵיב, ואמר הפיטן: וישכך כעס וחמה ועמך מסבבים אותך כחומה ואתה מן השמים תשגיח אותם לרחמה (חו״א היה עם פיפיות, מוסף ר״ה). ובכל פעם שיאמר אותם הפסוקים יסביב התרנגול סביב ראשו (מחזו׳ ויטרי, סדר יוה״כ, שלט). — ג) הֵסֵב את שמו, שִׁנָּה אותו, קרא לו בשם אחר: וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו וַיַּסֵּב את שמו יהויקים (מ״ב כג לד). וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו וַיַּסֵּב את שמו צדקיהו (שם כד יז). — ובדקדוק, *הֵסֵב את פני המלה, שִׁנָּה את צורתה, הוסיף בה אות: אשר אמר דונש כי טית ודלית במשרתים יען כי שתיהם במתפעלים וכו׳ אך זה לא שירות ולא מלאכה אחרי

[1]) בכ״י תסוב.

[2]) [הנושא הוא סתמי, כלו׳ הסבו אותו. ורד״ק מפרש יהושע הסב. וי״ת ואסחר ארונא, וְיַסֵּב, וכן שאר התרגומים העתיקים. ויש מפרשים כמו קל, הלך סביב סביב, ומהחדשים מנקדים וַיִּסֹּב-וַיִּסֹּבּוּ.]

כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתיבה אנה ואנה כי כן פתרון בלא הן כבהן וכו׳ כי באמרו נצטדק הזדמינתון איננו מסב את המלה ולא יקרא משרת בלא סבת פני המלה (תשו׳ ר״ת על דונש 9). — ובמשמ׳ הטה את המלה בנטיות שונות: היכל יוכלו אנשי הלשון להסב מן תרומה תרמתי ומן תנופה תנפתי ומן תאוה תאותי ומן תחנה תחנתי (מנחם, מחברת, תנה). —ובמדרש, בהשמטת הפעו׳, כמו לֵב: אמר הקב״ה לנח נח נתחייב דורך כלייה ואני עתיד להחריב את העולם ואעפי״כ עתיד אני להסיב על עולמי ברחמים (פסיק׳ רבתי׳ יד).—ד) *כמו סַב קל, במשמ׳ ישב בְּהֵסֵב אל שלחן האכילה: בעל הבית שהיה מיסב ואוכל קראו חברו לדבר עמו אין צריך לברך למפרע (תוספת׳ ברכ׳ ד יח). כי זה צד סדר היסב בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה ושני לו למטה הימנו וכו׳ (שם ה ה). חבר שהיה מיסב במשתה וסעודת עם הארץ (שם דמאי ג ז). פעם אחת נכנס אבא להסב בבית רבן גמליאל והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין שחוקות ומשך אבא את ידיו (ר״ח ברי לוק, שם יו״ט ב יו). אימתי מסיבין [1]) על החודש לאור עיבורו הא כיצד חל להיות ערב שבת ושבת מסיבין [1]) עליו למוצאי שבת (שם מגיל׳ ד טו). היו יושבין לאכול כל אחד ואחד מברך לעצמו הסיבו [2]) אחד מברך לכלם (ברכ׳ ו ו). ואפילו עני שבישראל לא יאכל (בליל פסח) עד שיסב ולא יפחתו מארבע כוסות של יין (פסחי׳ י א). וכשמברין אותו (את הכה״ג) כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב על הספסל (סנה׳ ב א). מי שנכנס לבית המנוגע וכו׳ עד שישהה כדי אכילת פרס פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלן בלפתן (נגעי׳ יג ט). משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב (ר׳ יהוש׳, ברכ׳ ב:). אבל (אם הפועלים) עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין כתיקונה (שם יו.). ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם לשוק וכו׳ ואל יסב בחבורה של עמי הארץ (שם מג:). השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא (ריב״ל, פסחי׳ קח.). שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה

[1]) כך בכ״י א״פ, הוצ׳ צוק״מ. ובכ״י וינה, וכמו״כ בספרי הדפו׳, מסיעין.

[2]) כך במשנה שבמשניות, ובמשנ׳ שבש״ס הסבו. ובמדב מ היסבו, וכך גם במשנ׳ מנקד׳ כ״י פרמה: הֵיסֵבּוּ.

וכו' ויש אומרים אף מי שאין מיסב בחבורה של מצוה (סס קיג:). מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר וכו' ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר (מו"ק כג:). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן וכו' ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין (ר"י בן תימא, [1]) סס כט:). וכי יש בעל הבית שיעשה סעודה לאורחים ולא יהיה מיסב עמהם (מד"ר במד' יג). לא דומה צערו של זה שהוא עומד לצערו של זה שהוא מיסב זה שהוא עומד לא אוכל ולא שותה דומה למשמש זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו מוריקות (סס קהל' בכל עת). ומעשה באדם אחד שעשה משתה לבנו כיון שבאו בני חבורה והסבו נכנס להביא יין ראה את החבית שמליאה שמן וחנק את עצמו ומת (דא"ר ס). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד ואצל מי הוא מיסב (דא"ז ה). הוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו נעולות בשעה שאתה מיסב באכילה ובשתיה (סס ט).—ובסהס"א: ראוהו מיסב עם עמי הארץ אין הסעודה בחזקת מעושרת (רמב"ס, מעשר י ו). לפיכך בן חבר שהיה מיסב במשתה ע"ה אין הסעודה בחזקת מעושרת שמא אביו התנה עליו (סס ז). ישראל וגוים שהסיבו יחד והדליק גוי הנר אם הרוב גוים מותר להשתמש לאורו (טוא"ס, סבת רעו).—ואמר הפיטן: ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו לכנות ולשבת ואין מסב בסעודתו (אדיר ונאה, יוצ' לסבת אחר סבועות).—ואמר המליץ: והיה בתוך הקרואים איש זקן נודד כצפור מקן והוא מסב על השלחן הערוך בנחש ברוך (ר"י חריזי, תחכמ' ג).—והֵסב על המטה, ישב עליה ונשען על הצד: המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו וכו' ומסב עמו על המטה ואוכל עמו על השלחן (נדרי ד ד). מציעין עשר מיטות שאם ירצה יסב על אחת (תוספת' סבת יג יז). אכל ושתה המלך ונשתכר והיא צותה לעבדיה בחצי הלילה ועמדו והוציאוהו במיטה לבית אביה כיון שניער המלך משנתו אמר באיזה מקום אני מיסב אמרה לו בבית אבי (פסיק' רבתי ל).—ולווי הֵסב: אמר לו לאדם הסב שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה (ר' יוסי, סדר אליהו רבה טו).—

[1]) בכ"י ר' יהודה, סתם, ובאדר"נ א' ר"י בן בתירא.

ובסהס"א: ומעמדו באותו המקום כאלו תאמר עומד או יושב שוכב או מיסב או נפול על פניו וכיוצא בהם (ר"י א"ת, רוח חן י).—ובמשמ' פ"י, עשה שיסב: מה עשה הקב"ה הסיבן תחת ענני כבוד וכו' והאכילם מן (מד"ר שמות כה).—ודבר לא בע"ח, בנין וכדומ', במשמ' נטוי: בית שהוא מיסב [1]) על גבי בית המנוגע (תוספת' נגעי ז ד).—ה) *הסב בדבר מן הדברים, גרם, היה סבה להדבר: מעשה בר' אליעזר שנתפס על דברי מינות והעלו אותו לבמה לדון אמר לו אותו הגמון זקן כמותך יעסוק בדברים הללו אמר לו נאמן דיין עלי כסבור אותו הגמון שלא אמר אלא לו ולא נתכוין אלא נגד אביו שבשמים אמר לו הואיל והאמנתי עליך אף אני כך אמרתי אפשר שהסיבו[2]) הללו טועים בדברים הללו (תוספת' חול' ב כד).—ומצוי במשמ' זו הרבה בספרות העברית החדשה.

—הָפעַ', יוּסַב, מְסַבַּת, מוּסַבַּת מוּסַבּוֹת,— שהסבו אותו, בכל משמ' ההפע',—א) במשמ' הֻקַּף מסביב: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת ישראל מֻסַבֹּת משבצות זהב תעשה אתם (שמות כח יא).—ב) במשמ' סִבּוּב וְגִלְגּוּל: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוּסַב [3]) כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישעי' כח כז). ושתים דלתות לדלתות שתים מוּסַבּוֹת דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת (יחזק' מא כד).—ג) במשמ' שנוי השם: ובני ראובן בנו את חשבון וכו' ואת נבו ואת בעל מעון מוּסַבֹּת שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו (במד' לב לז-לח).—ובתלמ', בענין הֻסַּבַּת נחלה משבט לשבט: שאני התם שכבר הוסבה (רב פפא, ב"ב קיב.).—ובסהס"א, הוּסַב הדבר אל צד פלוני, הסב אותו שיהיה פונה ונוטה לעומת הצד ההוא: עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי

[1]) כך בכ"י וינה הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' מיסך.

[2]) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"מ, ובנוסח' הדפו' הסיבות.

[3]) כך בכל הספרים, סמך דגושה ומלא ו, כמו יוּשַׁד (הוש' י יד), ואמר רד"ק: והוא כתוב בוו ודגש ופליגי עליה יוסב רפה, ע"כ. ונראה כי בספרים שהיו לפני ר"י חיוג היה כתוב יִסֹּב חסר ו, עי' ג' ספרי דקדוק, הוצ' נוט, 113, ערך סבב. [אולם שם בדפוס נמצא יוסב, המתנגד לדבריו, וכבר חלק עליו ריב"ג, (הרקמה שער כב, 147).]

שהוא גוף המנורה (רש"י, שמות כה לז). — ובהשאלה, °מאמר זה מ ו ס ב על המאמר הקודם, במשמ' שייך לזה: ולא יראו פני ריקם לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מ ו ס ב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים (הוא, שמות לד כ). הקצות לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מ ו ס ב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבד (הוא, ויקר' יד מג). אז תבין יראת ה' מ ו ס ב על ענין של מעלה שאמר אם לבינה תקרא (הוא, משלי ב ה). וישבעו עצי יי' ארזי ל ב נ ו ן אשר נטע יוכיח כי הכל מ ו ס ב על משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ (הכרי כ"ח, דונש על מנחם 57). וגם אני אכה כפי מ ו ס ב על ואתה בן אדם הך כף אל כף (ר' אליעזר מבלגנצי, יחזק' כא כב). וארא כי נטמאה גם היא מ ו ס ב וארא על ותקע נפשי (שם כג יג). הנה כל זה מ ו ס ב אל מה שאמר ברכות לראש צדיק (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י יא). ולענין הנמשל הנה כל זה מ ו ס ב אל הרשעים שוכר (שם יב). וי"ל ש מ ו ס ב על שלפניו ובאלו כתיב כי יראו אותך המצרים ואמרו אשתו זאת ויחיו אותך ועל ידי בן יהרגוני (פענח רזא, לך לך, ס.). כי מה שאמר אריסטו לא נגלה עדיין אין זה הדבור מ ו ס ב על גדרו בנפש אבל זה הדיבור הוא מ ו ס ב על מאמרי אפלטון בנפש (ר' הלל מוירונא, תגמי הנפש טו:).

*סֹבֵב, סובב, ש"ז,—דבר הסובב, ביחוד סֹובֵב של גלגל, העגול העליון החיצון של האופן, חִשּׁוּק; Reifen; jante (d.l.roue); rim of a wheel. : העושה כלים מן העשת וכו' ומן ה ס ו ב ב של גלגל וכו' טהורין (כלים יא ג).—ובפרט הבליטה האמצעית שמסביב למזבח בין היסוד ובין ראש המזבח[1]): עלה בכבש ופנה ל ס ו ב ב ובא לו לקרן דרומית מזרחית (זבחי ה ג). עולת העוף כיצד היתה נעשית עלה בכבש ופנה ל ס ו ב ב וכו' (שם ו ה). אם אין הצדדין מחזיקין (את האיברים והפרדים) סודרין איתם ב ס ו ב ב על הכבש (תמיד ג א). עלה (המזבח) חמש ונכנס אמה זה ה ס ו ב ב נמצא עשרים ושמנה על עשרים ושמונה (מדות ג א). שכל מִזבח שאין בו לא קרן ולא כבש ולא יסוד[2]) פסול ר' יוסי בר' יהודה אומר אף ה ס ו ב ב (תוספתי

[1]) [לדעת ת"א זהו הכרכב, וכן דעת ר' יוסי בר' יהודה (זבח סב.), ועי' כרכב הערה 2].

[2]) [בגמ' (זבחי סב.) הגרסה: י ס ו ד ו ר י ב ו ע.]

סוכ' ג יז). — ובסהמ"א: במשמ' סבוב ועגול: אין לך ס ו ב ב ואין לך פאה על בן אותך חי לא ראה (שיר היחוד ג).

°סְבִבִי, סובביי, ש"ז,—מה שיש לו תכונת ההסתובבות וההתפשטות: פרק ז' יבאר הישות ה ס ו ב ב י י הצוריי והמשותף וכו' כי בכללות כל הנמצאים יבחן שלשה מיני ישות אשר הראשון הוא ה ס ו ב ב י י והמתנשא וכו' ויהיה המשל האש ימצא בו הישות ה ס ו ב ב י י והמתנשא בשמים (ר"י אבוהב, שעה"ש לר"א אירירי ד ז).

°סְבִבִיּוּת, סובביות ש"נ, תכונת ההסתובבות וההתפשטות: הנה בא"ס ב"ה בעצם אותה מעלה והרוממות אשר בהם לאין תכלית על הכל יתנשא ואותה ס ו ב ב י ו ת והתפשטות אשר להיותו בורא ומעמיד מניע ומשלים לכלם יתפשט (שם ו). כי בכל התארים והפעולות ו ס ו ב ב י ו ת והבלתי בעל תכלית וראשית הכל יתכן ענין הצמצום אשר על ידו בעצמו עומד ופועל (שם ה יג). ותדע ותשכיל מה שאמרנו בענין השלמיות הצוריות שהם הספירות האלהיות המשתלשלות מהעליונות וה ס ו ב ב י ו ת ספירות של אין סוף הבלתי מסובב וסבות המשתתפות שהם הנמצאו' בכל הג' עולמו' (שם ז ח).

סִבָּה, ש"נ, מ"ר סִבּוֹת, — א) הסתעפות הדברים זה בזה, Wendung, Schickung; tour des affaires; turn of events: ולא שמע המלך אל העם כי היתה סִבָּה[1]) מעם יי' למען הקים את דברו אשר דבר ביד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (מ"א יב טו). — ובסהמ"א: פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי ס ב ת ם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם (רש"י, בראש' לז א). — ואמר המשורר: תם וישר נצרוהו ובגשן הרבוהו והפרוהו כי ס ב ו ת יוסף הורידוהו (ר"י הלוי, אפתחה שערי). חיתה מיי' ס ב ה ולבכור רחל הרבה מלבוש באהבה רבה כי בן זקנים הוא (ראב"ע, מי כמוך אל). ס ב ו ת היו עליון יסדם ואיש תם ברח משפוך דם ושנים עשר בנים הולידם (הוא, אותות אל). — ואמר המליץ: ואחרי כל זאת ה ס י ב ו ת התגלגלו והגבעות התקלקלו וההצלחות התדלדלו (עמנואל, מחב' א).—ב) °בכלל כל דבר ומפעל שגורם ומְסַבֵּב דבר אחר ופעולה אחרת, עִלָּה, שנולדה

[1]) בדהי"ב (י טו) נ ס ב ה.

מעצמה או מפעולה אחרת, Ursache; cause.[1]): ואפשר שיהיה הממון סיבת רעתו ואבדן נפשו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון, פתיחי). אופני הבטחון על האלהים בו שיתעסק בסיבות המגיעות אותו אל מדרגות החסידים הראויים לזה מאת האלהים יתברך בחסדו (הוא, שם 7). סימן החכמה הנראה בחכמות ובמלאכות ופעולות אשר הכינם הבורא יתברך לאדם להשלמת תקנתו וסיבות טרף חקו ושאר תועלותיו (הוא, שם הבחינה 7). כי לא תגונה סבה טבעית ולא מקרית (הוא, כוזרי ה כ). ולבחירה סבות משתלשלות אל הסבה הראשונה השתלשלות מבלי דוחק (שם). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע ממך השגתם ואפשר שתמצא סבותם סבותם עד שתגיע אל הפלכים וכו' (שם). אם תקח כלי חרש חלול וסתום מכל צד שהוא מלא מן האויר ותשקיענו בהכרח תחת המים שהוא יעלה למעלה מאליו בסור המכריח מעליו וזה אשר בסבת האויר אשר בתוכו והוא יכריח הכלי אשר הוא מיסוד העפר לעלות עמו (הוא, כוס הן ז). כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים (ראב"ע, שה"ש א ו, פעם ג). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית (מלות הגיון ט). וכן משערין המכה עצמה ומשערין כח ההורג וכו' שנאמר אשר ימות בה מיתתו של זה משערין כל סבותיה (רמב"ם, רוצח ג ג). הזורק אבן לתמר להפיל תמרים ונפלו מן התמרים על תינוק והרגוהו פטור מפני שנפלו מכח כחו וכן כל כיוצא בזה משאר הסיבות (שם ו טו). ומפני כל אלו הסבות ראוי לחפש בדברי ולבדוק אחרי (רמב"ם, אגרי לרי יהונתן הכהן). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות הסבה הראשונה הוא שיהיה המחבר ממי שקבץ דברי אנשים ולהם דעות מתחלפות וכו' והסבה השביעית צורך הדברים בענינים עמוקים מאד יצטרך להעלים קצת עניניהם ולגלות קצתם (ר"ם א"ת, פתיח' מו"נ). כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא וזהו הדבר המבואר הראוי לכל מה שלמציאותו סבה שמציאותו ענין נוסף על

[1]) בערב' סבב a) וגם עלה b)

a) سبب b) علّة

מהותו אמנם מי שאין סבה למציאותו והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו (שם א נז). כבר התבאר בחכמה הטבעית המצא הסבות לכל מה שיש לו סבה (לכל הנמצאים) ושהם ארבעה החומר והצורה והפועל והתכלית (שם סט). והשכל לבד יעמוד אשר היא לכל המעשים סבה ותכלית (רש"ט פלקירא, המבקש יד). העיון באמיתת הדברים סבה שימאס האדם באמיתותיהם (הוא, שם כז). והיא תחקור סבת יצורים והם חומר וצורה והפועל ולמה מציאותו (הוא, שיר בראש ספר ראשית חכמה). כל מחלוקת הבא בסבת קנאה כל כך היא קשה שאפילו שהיתה התחלתה על דברי תורה לבסוף יבא לידי שנאה וקטרוג (ר"י אבוהב, מנורת המאור קב). כי לא על צד העונש נפלו (היהודים מגדולתם) אלא בסבה טבעית (ר"ש אבן ורגא, שבט יהודה 8). וכל מה שהוא מורכב אינו מחוייב המציאות לפי שההרכבה היא סבת מציאותו (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 20). ואם נמצא איזה מהם (מאומות העולם) שנתנבאו לא היה אלא לפי שעה ולצורך ישראל כענין אבימלך ולבן ובלעם והסבה היא כי זה הדבוק האמתי אינו תלוי בהתאחדות השכל ההיולי עם השכל הפועל רק בקיום התורה (הוא, שם 38). ואמנם הנפש היא סבת הווית הגוף הנפשיי (שם 54).—ואמר הפיטן: היום כמאז בלי סבה הננו לפניך באשמה רבה (רשב"י הבבלי, תבוא לפניך, סליחי יום א).—ואמר המשורר: יד אלוה כל רם ונעלה ראש לכל סבה ועלילה לחזותו עין כלה ומבשרי ללבי נגלה (ר"י הלוי, שם אלהים). — ונחלקת לשלשה מינים, סבה ראשונה או גורמת, סבה פעלת וסבה תכליתית[1]): ויש פועל יוצא לשנים פעולים כמו ראובן האכיל את שמעון לחם והנה ראובן הוא הסיבה הראשונה לאכילת הלחם רק שמעון הוא האוכל והלחם הוא האכול (ראב"ע, ספר לשון, ל:). ומזה הוא שמניח הפילוסוף בשני מהשמע הזרע בסוג הסבה הפועלת (רשב"ג, מאמר על הנפש, ממדה גנוזה, א.). ובעודה (הנפש) בגו היא מן הסבות הפועלת והצוריית ובהעלותה ממנו ושובה היות שכל בפועל עומדת בעצמה תהי' על צד התכלית לבד (ר' הלל מוירונא, תגמול הנפש, ז.). כי הנה הסבה התכליתית תשתרר על כל יתר הסבות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי א כב). — הַסִּבָּה הראשונה, כנוי לאלהים: תחלת

[1]) כך בערב': עלה אוליה או כ'ליה, עלה פאעלה, עלה ע'איה.

החקדמות אשר בהם קיום העצה הזאת ההודאה בסבה הראשונה ושהוא עושה חכם ושאין במעשיו שוא אך כלם בחכמה וסדור אין בהם קלקול (ר״י ה״ל, הכוזרי ה כ). הפילוסופים אשר דק עיונם וזכה מחשבתם והודו בסבה ראשונית אינה דומה לשאר הדברים (שם ג כד). וכל שכן הסבה הראשונה והוא הבורא יתברך אי אפשר לשכל האנושי להשיג מהם כלל ר״ל ממהותם (הוא, רוח חן ג). הסבה הראשונה איננה גוף ולא כח בגוף (ראב״ע, ספר העצמים). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ א קע). ונקרא סבה ראשונה לא קדומה יען כי עלול היצירה עלול ממנה ובאמצעותה (רס״ט אלקילה, האמונות ד ט). הסבה ראשונה היא המושלת ונותנת חיים והיא היא מקור הכל (ר״י מפיקה, מנה׳ קנא׳ 24). אבל סבה ראשונה לא מצאנו לו שם אלא מפני רוב שלימות הייחוד קראתי לו שם חד״א (ברית מנוחה, דרך ג).—וכמו״כ סִבַּת הַסִּבּוֹת: שהם (המורכבות) כלים משמשים במצוע סבות אחרות משתלשלים אליו יתברך שהוא סבת הסבות (ר״י ה״ל, הכוזרי ד ג). דע כי הבורא יתברך ויתעלה הוא סבת הסבות ועלת העלות כי הוא למעלה מן השכל (ר״מ אלדבי, ש״א, הנתיב הראשון ה:). ידוע הוא כי השי״ת מחויב המציאות הוא סבת הסבות וזה כי אפילו שיעלה על הלב בטול הנמצאים מציאותו ית׳ לא יתבטל (י״ג יסודות המשכיל, בספר ד״מ, נו).—ג) *סה״פ מן סִבֵּב, כמו הֲסִבָּה, בענין העברת נחלה משבט לשבט וכדומ׳: וכל בת יורשת נחלה וכו׳ בסיבת [1]) הבעל הכתוב מדבר (ב״ב קיח:). נאמרה סיבה בבן ונאמרה סיבה בבעל מה סיבה האמורה בבעל אין הבעל יורש את אשתו בקבר אף סיבה האמורה בבן אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחין מן האב (אב״י, שם קנט:).—ובמשמ׳ סִבּוּב והקפה, ואמר המשורר: צבית חן הלבי ועוז יעלות דרכי והמים שפכי דמי יעלה תרהב וסובבי סבות והשקיטי ריבות וכבי מלבות צבאים חן הלהב (עמנו׳, מחב׳ ז).

*סִבּוּב, ש״ז, מ״ר סִבּוּבִים,—סה״פ מן סִבֵּב,—א) סִבּוּב העגול, הֶקֵּפוֹ, הקו המקיף במרחק שוה מן המרכז, Peripherie; circonférence (d'un cercle); circumference (of a circle): ואם אתה חפץ לידע את הסיבוב חלילה חלילה הוא מצרף את החוט בתוך ג׳ ושביע ועולה כ״ב (משנת המדות ה). ואם באנו לכוין החשבון דמרובע יתר על העיגול נוכל להוכיח בענין זה שתעשה נקודה של משהו ותקיפנה בחוטין הרבה סביב זה סיבוב אחר סיבוב עד שירחיבו ויגדל רוחב בעוגל טפח על טפח (תוספ׳ סוכ׳, ד״ה כמה דמרובע ה.).—ב) הליכה וחזרה במקום או סביב דבר מה: ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטה בו בעניני תורתו ועולמו וכו׳ יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ג). ויש חלוק בין הקפה לסבוב כי ההקפה היא השלמת הסבוב עד סופו והסבוב יכול יהיה סובב את מקצת העיר ולא יהיה משלים את כלה (אבודרהם, סדר התקופות). יום א׳ כ״ה בו רכבתי עם הודי אחד לעשות סיבוב לראות כל הגליל העליון והצדיקי׳ אשר בו (מסעי ירושלם יח:).—סִבּוּב בבתי תפלה לאסף נדבות: שיקחו חלק שישית מכל ביה״כ וביה״מ וממנינים מהכנסות הסבובים שנעשה בהם יום ב׳ ויום ה׳ בכל שבוע (פנקס קראקא מסנת ש״ח, אוצה״ס ד 581).—ובפרט במהלך גרמי השמים והקפתם מסביב: וכל עיגול אשר ברקיע סובב ומתגלגל אנו קורין אותו גלגל וכל עגול שאנו זוכרין אותו מדרך הקפתו וסבובו אנו קוראין אותו אופן (ראב״ח הנשיא, העבור ב). גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם (ראב״ד, אמו״ר ב ד ג). וסדר זריחת השמש ובואה להעמיד עתי היום והלילה וכו׳ וסבוב הגלגלים אשר תנועתם מתחלפות (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד ו). וזה בסבובי הגלגל והזריחה והשקיעה וכו׳ בן נצטרך לחקור מאין נתרבו הדברים קודם סבוב הגלגל (הוא, כוזרי ד כה). ואחרי כן חייב חפץ האלהים וחכמתו סבוב הגלגל העליון אשר יסוב פעם בכל עשרים וארבע שעות ויסבב עמו כל הגלגלים (שם ה ב). ולסבובי הגלגל מספר מגיע אל תכלית וכו׳ ואנחנו נדע כי סבובי גלגל השמש חלק משנים עשר מסבובי הירח (שם ה יח). והשנית השמש כי כאשר תסבב סבובה השלם המיוחד לה תקרא שנה והג׳ הלבנה כי כאשר תסבב סבובה תקרא חדש (אבו סהל בן תמים, תרג׳ פי׳ ספר יצירה כט). וכיוצא בזה יעשו בסבובי הגלגל ג״כ ויחייבו ממנו במחשבתם שסבובים אין תכלית להם וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ א עד). גלגל הקף סובב על גלגל אחר ולא יהיה סבובו סביב מרכז הגלגל ההוא הנושא אותו (הוא, שם ב כד). מספר הסבובים שהתנועע בהם

[1]) כך בקצת כ״י, וכך בפירוש רשב״ם שם, ובנוסח׳ הדפו׳ הסבת, עי׳ ערך הסבה.

הגלגל מהיר התנועה בזה הזמן (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו יח). שאם לא היה מספר סבובי האחד בזמן אחד יותר גדול ממספר סבובי האחר לא תהיה תנועת האחד יותר מהירה מתנועת חשני (שם). יסבלו העבדות עד שתכלה סבוב המחברת ויגיעו ימי האחרית וכו׳ משפטי הדביקים וסבובי הכוכבים בכל אלף שנה פעם (ר׳ קלונ״י, אגר׳ בע״ח ג ג). שק״פ מעלות הסבוב הנכחי למשוה היום הנמשך ממזרח למערב מיושבים (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה ד).—ובזמרה ונגינה, סִבּוּב הנעימות בגרון, הגברת הקול והשפלתו חליפות, סלסול: ואמר לבעל המוסיקא מדוע תנועות הקולות ושבירת הנעימות וסיבובן בגרון יערב ויגעם ולא יערב כן דבר המסופר (ר״י פרייזי, מוסרי הפלסופי׳ א יח).— ג) בהשאלה, סִבּוּב הראש, חֹלִי, מֵחוּש ראש המביא לידי בלבול הדעת, scotodinia [1]: Schwindel; vertige; dizziness; סבוב הראש הוא שידמה בעליו שהדברים סובבים עליו ושמוהו וגופו יסוב ולא יתאפק לעמד אבל יפול (קאנון ג א ה א). אלדואר[2] הוא סבוב הראש כאלו מוחו וגופו יסובב ולא יוכל לעמוד (כלבוני, אורח חיים ג ד, כ״י ביהמ״ד פכתר). מועיל מכאב הראש וסבובו (שם, שער בחליי הראש א). ולפי שבאותו יום קרה לעלי אותו חולי (של כאב עינים) חשב שמואל בלילה כאשר שמע הקול שעלי היה קורא אותו ושבאתהו סבוב הראש או חולי אחר (ר״י אברבנאל, ש״א ג, והנער שמואל משרת). מאמר הראשון מדבר מהחולי סיבוב הראש שנקרא בלשון לטין וירטיגו (vertigo), ובלשון אשכנז שווינטיל שהחולים בו דומין כשמסבב עמם הכל מה שלפניהם ומאחריהם (דמיון הרפואות שנת תס). ירטיגיני הוא חולי סבוב הראש והיא דמיון שקר שכל המוחש ממנו סובב ונולד מעשנים העולים לראש (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, בית הנדים א ג).—ד) התחרות חליפות של פרשים או מְשַׂחֲקִים באיזה משחק, Tournier; tournoi; tournament: ויהי היום ויצו המלך אוטיר פנדרגן לעשות סיבוב גדול מאוד מכל פרשי לוגריש לפני עיר קמלוט וכל פרש ורוזן יביא את אשתו אל הסיבוב למען יתגבר לבב הפרשים ולבב הגבירות יעלז (הרגום מלך ארטוש, אוצר טוב 1885). והמלכה חלתה פניו מאד שיביאה עמו אל הסבוב מתאותה לראות הקבוץ הגדול מן הפרשות (שם). והמלך עלה אל המגדל הוא גלוון וגדריאש ושאר פרשים כדי לראות הסיבוב והסיבוב מתחיל להזדמן וכו׳ (שם).— ה) בדקדוק, כמו מקור: וכבר ראיתי לחכם ר׳ יונה שקרא המקורות הסבובים וזה בספר ההשגה בשרש סבב ובזולתו אמר שם ותוספת הנון על הסבובים שהם מקור הפעלים כמו באבדן מולדתי ונוספה עוד נון על הסבובים בלתתן שם את ארון ברית ה׳ (ריב״ס דוראן הלוי, מעשה אפוד י). ואמנם קרא אותו סבוב כי כמו שהתנועה הסבובית קודמת על שאר התנועות וכו׳ (שם).

*סִבּוּבִי, ת״ז, נקבי סִבּוּבִית, ר״ר סִבּוּבִיִּים, סִבּוּבִיּוֹת,— של סִבּוּב, שמתנועע בסִבּוּב: כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (מנחם גילני, מכתי׳ לר״ד הבבלי, לקו״ק, כספת׳ 49). קצת הגשמים מתנועעים תנועה סבובית וכל מתנועע תנועה סבובית אין לו הפך התולדה (כל מלאכת הגיון, הספק כט). והם כדורים רבים אחד תוך שני וכו׳ כולם מתנועעים תנועה סבובית שוה אין מהירות בדבר מהם ולא איחור (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). כדבר הסבובי שחלקיו רודפים זה את זה (ר״י ב״ר אנטולי, מלמד התלמידים יא). וכל זה מורה על פעל התנועה הסבובית הנתונה לסבת המורכבים (שם יא:). על סדר זה מתגלגלות האותיות כבדור שנחקקו בו התנועות תנועות סבוביות (ראב״ד, פי׳ יצירה א יא). כי כאשר נראה שתנועת ארבעתן (ארבעה היסודות) תנועה ישרה ולא סבובית ולא מעוקמת ידוע כי חומר אחד להם (אבי הרלב״ג, שעה״ש א א). ותפול בין שתיהן תנועה סבובית (כלבוני, אורח חיים ג ד, כ״י ביהמ״ד פכתר). אם היה הגשם כב״ת נמצא הנה אם שיתנועע תנועה סבובית או ישרה ואם סבובית הנה בהכרח יש לו אמצע כי הסבובי הוא אשר יסוב סביב האמצע (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א). ולהנחת גלגל יוצא מרכז יתחייב גם כן שתמצא תנועה סבובית (ר״י אלבו, העקרים ד ג). והשכלים אף אם לא יניעו בתנועה יומיית יניעו תנועה סבובית (ר״י מפיסא, מנח׳ קנאו׳ 32). כי אין לגשם ראשון שום הפכי כי אין שום הפכי לתנועה הסבובית (ספורנו, אור עמים יז). שתנועת הגשמים הטבעיים נחלקת לשני סוגים אם ישרה ואם סבובית והתנועה הישרה שני מינים אם מהמרכז אל המקיף ואם מן המקיף אל המרכז והתנועה

[1] תרגום ד״ר מזיא.—[2] בערב׳ אַלְדְוָאר [a]

[a] الدوار

הסבובית היא אשר סביב המרכז (ר״ד חבן יחיא, לשון למודים). כי אין עצמים למטה מהיסודות במדרגה אבל משם ישובו העצמים לחזור ולעלות על דרך התכלית באופן סבובי ועגולי למול ההתחלה הראשונה אשר ממנה השתלשלו על דרך הפועל (ר״י אברבנאל, מפעי ה׳ ז ד). וידוע שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית (ר״א הקראי, כפי ג״ע, קדוה״ה א, יג.). וכבר ידענו סברת אפלטון שנפשנו היא מתנועעת תנועה סבובית מתמדת מטבע שכלי לחמרי ומחמרי לשכלי בתזרת הלילה (ר״י מוסקטו, כפולי יהודה יב). — קו סִבּוּבִי, הקו הסובב במרחק שוה מן הנקודה המרכזית: שהוא (הפלוסוף) יאמר שהעתה יותר דומה מכל דבר אל הנקודה בקו הסבובי (רלב״ג, מלחמי׳ ה׳ ו כא). ועי׳ סִבּוּב.—הֶקֵּשׁ סִבּוּבִי: אמנם מצד הקדמת התורה לא יוכל זה לעשות שאם יעשהו לא יהיה כ״א בהקש סבובי המשל אמרנו מנין לנו מה שבתוב בתורה כי ששת ימים וכו׳ נשיב שכך היה כמו שמצינו בפר׳ בראש׳ סדר בריאת כל הימים ונשנה עוד ונשאל ומנין שכך היה סדר בריאת כל הימים ונשיב שכך העידה התורה א״כ יתאר הדבר לספק הראשון וזה יקרא הקש סבובי ר״ל ידיעת הדבר בעצמו (רס״ט ספרוט, עין כל [פרוש קאנון א״ס] סו, כ״י ביהמ״ד בכתר).—מאמר סִבּוּבִי: הסבובי הוא מאמר מורכב מהפכיים באופן שהקדום במאמר הראשון ישוב אחרון בשני וכן להפך והמשל ולאהבה את שונאיך לשנא את אוהביך (ר״י מסיר ליאון, נופי לופי ד ל).

סִבּוּךְ, סיבוך, ש״ז, — שה״פ מן סִבֵּךְ: ומפרשין אותו (את הפעל נוז) לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תשו׳ הגאו׳ הרכבי, מט). שכל הסיבוך (של הריאה) יהיה בבשר שבין הצלעות וכו׳ משא״כ בשקצת הסיבוך הוא בעצם (ר״י קארו, כ״מ על הרמב״ם הלכי שחיטה יא י). — ובהשאלה: כי אין תוכחת מי שנסתבך סבוך מעט במרי כתוכחת מי ששקד בו (רלב״ג, מלחמי׳ ה׳ ד ו). וכן לפעמים אין החולי מסובך ויש לו רפואה וכו׳ ועכ״ז יקרא מסובך לפי שהחולי נסתבך בגוף סבוך חזק (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, מצורע). והוא בונה הייץ פי׳ קיר אבנים בלא סיבוך עפר (ר״י בן מלכי צדק, שביעית ג ח).

סָבוֹרָא[1], ת״ז, מ״ר סְבוֹרָאִים, (סְבוֹרָאֵי),—לפנים תאר לתלמיד חכם חריף, מבין וסבָר, ואחרי כן תאר של

[1]) מן סבר. בארמ׳: מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש (ירוש׳ שבת ג ו.), ועוד.

כבוד לחכמי ישראל בבבל אחרי האמוראים עד תקופת הגאונים: הדור הראשון רב יוסי הוא ראש רבנן סבוראי היה לראש אחר רבינא (ראב״ד, ספ׳ הקבלה). ובימי רבנן סבוראי הם הגאונים שעמדו אחר חיבור התלמוד ראו שרבו הרמאין וננעלו דלת בפני לווין וכו׳ (סמ״ג, מ״ע לג). וכיון שכן אין לזוז ממנהגן של גאונים שראו מרבנן סבוראי כי ישבו על כסאו של רב אשי ונתפללו בביהכ״נ שלו (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה ד, כא:). למען רחמיך והסדיך הרבים וכו׳ ולמען משה ואהרן ודוד ושלמה ופנחס ושבעים זקנים וכו׳ וכל התנאים והאמוראים והסבוראים והגאונים (תפלה על הפרנסה, ערב ליל כפור, מחז׳ איטלי׳ ב׳ טו:). עד שקם אחד ממלכי פרס והרס בתי מדרשות וכו׳ נחתם התלמוד ונשלמה ההוראה כלומר שלא היה עוד רשות לחכמי ישראל להורות ולדון וההכמים ההם נקראו סְבוֹרָאֵי[1]) כלומר תלמידים (שד״ל, מבוא למחז׳ איטלי׳ א). רבנן סבוראי מעשיהם והרגל לשונם בתלמוד והתרת השאלה היאך הרשו הסבוראים עצמם להכנים דברים חדשים בש״ס אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע (ליון, שנה ב 83).

סַבַּטְיוֹן, סמבטיון, סנבטיון,—שם נהר אגדי[2]): לשלש גליות גלו ישראל אחת לפנים מנהר סנבטיון ואחד לדפני של אנטיוכיא ואחד שירד עליהם הענן וכיסה אותם כשם שגלו לשלש גליות כך גלו וכו׳ מה טעמא לאמר לאסורי׳ צאו אילו שגלו לפנים מנהר סנבטיון (ירוש׳ סנה׳ י ו). לא למקום שגלו עשרת השבטים גלה שבט יהודה ובנימין עשרת השבטים גלו לפנים מן נהר סמבטיון שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות (רבי יהודה ברי סימון, מד״ר ברא׳ עג). א״ל ר׳ עקיבא לטורנוסרופוס הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת היא נח (שם יא).—ובסהמ״א: ועוד מבני משה ע״ה תוגי׳ אצל הנהל ששמו שבטיון ונקרא כן על שם שנסו מא״י והנחל יסוב אותם והגוים קוראים לנחל ההוא סבטיון והקף הנהר מהלך ג׳ חדשים מרובע (ספי אלדד הדני, ביהמ״ד ילינק ב). ויש מקום שרואין אלו לאלו ומדברים מצעקת אדם ומנהר סבטיון ביניהם ואומרים כזה אירע לנו במלחמה

[1]) כך מנקד שד״ל.

[2]) [עי׳ על הספרות אצל קרויס, Lehnw., II 369 seqq., וגם Jew. Enc., X 681]

וכו׳ וכשהם רוצים לדבר או לעסק גדול יש להם מין יונים ידועים ביניהם וכותבים אגרותיהם וקושרים בכנפיהם או ברגלי היונה והולכין ועוברין על נהר ס ב ט י ו ן ובאות היונות למלכיהם ושריהם וכו׳ ורוחב אותו מקום הנהר מאתים אמה כמטחוי קשת והנהר מלא מאבנים גדולים וקטנים וקולם ירעם כרעש גדול כרוח שערה ביום ובלילה ישמע קולו מהלך יום (הוא, נוסח׳ ב, שם ג). אינם רואים בני אדם ואין בני אדם רואי׳ אותם אלא ארבע שבטים הללו שהם יושבים מעבר לנהרי כוש ורואין אותם אלו את אלו ומדברים עמהם ונהר ס ב ט י ו ן ביניהם שכתוב בהם לאסורים צאו וכו׳ ורוחב הנהר ס ב ט י ו ן ק״ק אמה כמטחוי קשת והנהר מלא חול ואבנים בלי מים והאבנים קולם ירעים כרעם קול גדול או כגלי הים וכמו רוח סערה ובלילה ישמע קולו עד מהלך חצי יום (הוא, נוסח׳ ג, שם ה). כיון שבא הלילה ירד הענן וכסה עליהם ועל נשיהם ובנותיהם ובניהם והאיר להם הקב״ה בעמוד אש והוליכם כל הלילה עד אור הבקר והניחם על שפת הים כיון שזרח השמש נסתלק הענן ועמוד האש והמשיך הקב״ה לפניהם נחל אחד שמו ס מ ב ט י ו ן וסגר בפניהם כדי שלא יוכל אדם לעבור עליהם וכו׳ (אגדת׳ דבני משה, שם ו).

°**סְבִיאָה**, ש״נ, — מדת הַסֹּבֵא: כל עסקיהם אל הזוללות והסביאה ושוגים בדרכי השכל והמשפט (רנה״ו, יין לבנון, פי׳ על אבות ג ד). יסורו גם המה למשמעת הפעליות נפשותם החיות וביותר להזמה השביעה והסביאה חמדת הון ושטף חמה (ר״ם בלון, סבי״ע ב, ארך הזהב לא:). הם שלא מדעתם מואסים בזוללה בסביאה ומשטיפה בזימה וזנות (ר״א לויפיל, סע״י ג, הסקפה לטובה יא:). ומה יקרה לו מרבוי הזוללות והסביאה והזימה (רנה״ו, רב טוב לב״י, מכתב ב׳, לז:).

סָבִיב, סמ׳ סְבִיב, מ״ר סמ׳ סְבִיבֵי, וגם סְבִיבוֹת,־בֹת, בכנ׳ סְבִיבֶיךָ, סְבִיבָיִךְ, סְבִיבָיו, סְבִיבֶיהָ, וגם סְבִיבוֹתַי,־בֹתַי, סְבִיבוֹתֵינוּ,־בֹתֵינוּ, סְבִיבוֹתֶיךָ, סְבִיבוֹתַיִךְ, סְבִיבוֹתֵיכֶם,־בֹתֵיכֶם, סְבִיבוֹתָיו,־בֹתָיו, סְבִיבוֹתֶיהָ,־בֹתֶיהָ, סְבִיבֹתָם, סְבִיבוֹתֵיהֶם,־בֹתֵיהֶם, — א) ש״ז, הקף שמקיף דבר, Umkreis; circuit: ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הַסָּבִיב (דהי״א יא ח). — ב) מלת התאר, פָּעַל סָבִיב, היה סָבִיב, בִּסְבוּב, ringsum; autour; round about: ויקם שדה עפרון וכו׳ וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סָבִיב לאברהם למקנה (ברא׳ כג יז-יח). והגבלת את העם סָבִיב לאמר השמרו לכם עלות בהר (שמות יט יב). ועשית שלחן עצי שטים וכו׳ וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סָבִיב ועשית לו מסגרת טפח סָבִיב ועשית זר זהב למסגרתו סָבִיב (שמות כה כג-כה; גם כז יז; כח לא-לג; כט יו; לח יו; כ). ואת הבית יקצע מבית סָבִיב ושפכו את העפר אשר הקצו (ויקר׳ יד מא). ובתי החצרים אשר אין להם חמה סָבִיב על שדה הארץ יחשב (שם כה לא). זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סָבִיב (במד׳ לד יב; גם לה ד). וישם ישראל ארבים אל הגבעה סָבִיב (שפט׳ כ כט). והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום אשר עלו עמם במחנה סָבִיב [1]) וגם המה להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן (ש״א יד כא). ושאול לכד המלוכה על ישראל וילחם סָבִיב בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום וכו׳ (שם מז; גם לא ט). ויבאו דנה יען וסביב [2]) אל צידון (ש״ב כד ו). עד כלתו לבנות את ביתו ואת בית יי׳ ואת חומת ירושלם סָבִיב (מ״א ג א). ויהי שמו (של שלמה) בכל הגוים סָבִיב (שם ה יא). והרמונים מאתים טרים סָבִיב על הכתרת השנית (שם ז כ; גם כג כד; לה). והקפתם על המלך סָבִיב איש וכליו בידו (מ״ב יא ח; גם כה א; י; דהי״ב כג ז). שאי סָבִיב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך (ישעי׳ מט יח). ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה סָבִיב ועל כל ערי יהודה (ירמ׳ א יה). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סָבִיב (שם ו ג; גם כ יד-יה; כט). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סָבִיב (יחזק׳ א ד). בני ארוד וחילך על חומותיך סָבִיב וגמדים במגדלותיך היו שלטיהם תלו על חומותיך סָבִיב (שם כז יא). ואסף חיל כל הגוים סָבִיב זהב וכסף ובגדים (זכר׳ יד יד) לא אירא מרבבות עם אשר סָבִיב שתו עלי (תהל׳ ג ז; גם יב ט; לז ג). ידיך עצבוני ויעשוני יחד סָבִיב [3]) ותבלעני (איוב י ח; גם יט יא; יע י).

---

[1]) [השבע׳ ἀνεστράφησαν καὶ αὐτοί, וכן בוולג׳ reversi sunt ut essent. ועפ״י זה גורסים החדשים סָבְבוּ גם המה. ועי׳ בפרושו של סגל.]

[2]) [קשה, בשבעי׳ καὶ ἐκύκλωσαν, וע״פ זה גורסים רֹב החדשים: ויבאו דנה ומִדָּן סבבו אל צידון. ואחרים גורסים: דנה ועִיּוֹן וַיָּסֹבּוּ אל צ׳. עי׳ מ״א (יה כ.) ובפרושו של סגל לשמואל.]

[3]) [בשבע׳ μετὰ ταῦτα μεταβαλών, וע״פ זה גורסים החדשים אַחַר סָבוֹב, או תְּסוֹב, תָּשׁוּב וכדומ׳.]

ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב (איכ׳ ב ג).—ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (ב״ס, גני׳ מה ט). ותגע למות נפשי וחיתי לשאול תחתיות ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם נא ו-ז).—סביב סביב: וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב (יחזק׳ ח י). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות והעבירני עליהם סביב סביב והנה רבות מאד על פני הבקעה (שם לז א-ב, ורגיל ביחזק׳ מ-מג, כמו מ ה; יד; יז ועוד רבים). ודמות בקרים [1]) תחת לו סביב סביב [2]) סובבים אתו עשר באמה מקיפים את הים סביב (דהי״ב ד ג). — וכן מסביב, מכל צד, בכל צד, והניח מסביב: והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח (דבר׳ יב י; גם כה יט). וינח יי׳ להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם (יהוש׳ כא מב; גם כג א). ויהי כי ישב המלך בביתו ויי׳ הניח לו מסביב מכל איביו (ש״ב ז א).—ואמר בן סירא: שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח לו מסביב (ב״ס, גני׳ מז יג).—וימכרם ביד אויביהם מסביב ולא יכלו עוד לעמד לפני אויביהם (שפט׳ ב יד). ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח (ש״א יב יא). ושלום היה לו מכל עבריו מסביב (מ״א ה ד). וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע (ישע׳ מב כה). כשמרי שדי היו עליה מסביב (ירמ׳ ד יז). ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו את ארצה כי היו עליה מסביב ביום רעה (שם נא ב). ואת נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך (יחזק׳ יו לג; גם לו ז; לז כא; לט יז). עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו (יואל ד יא). הלא את שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב (איוב א י).—מגור מסביב: כי חרב לאיב מגור מסביב (ירמ׳ ו כה, ורגיל בירמ׳ כ ג; י; מו ה; מט כט). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (תהל׳ לא יד). — ג) ובמשמ׳ מלת היחס, סמ׳ סביב: לכן כה אמר אדני יי׳ צר וסביב [3]) הארץ והוריד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו׳ ג יא).—סביב לפלוני, לדבר פלוני: ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה (שמות יז יג). ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח (שם מ לג). והלוים יחנו סביב למשכן העדת (במד׳ א נג). מנגד סביב לאהל מועד יחנו (שם ב ב). ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח וכו׳ וילכו המים סביב למזבח (מ״א יח לב-לה). התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה (נחו׳ ג ח). חנה מלאך יי׳ סביב ליראיו ויחלצם (תהל׳ לד ח; גם עח כח; קכה ב; קכח ג). הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל (שה״ש ג ז). יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב).—ואמר בן סירא: בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (ב״ס, גני׳ נ יב).—סביב על: העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה (ירמ׳ יב ט). ויבן על קיר הבית יצוע סביב את [1]) קירות הבית סביב להיכל ולדביר (מ״א ו ה). והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב (יחזק׳ מג יז).—מסביב לדבר: העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם (במד׳ יז כד). — ומצוי מאד בסהמ״א, וכמו״כ להורות הזמן בקרוב: לפי שאנחנו נמצא הרבה מהאנשים שיגיע להם פחד חזק בהיותם סביב העת הנכון לבא עליהם פגע רע (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב ז). הלא ידעת מקדם איך סביב כ״ה שנים בהיותך עמנו (כתב שלוח לר׳ ילחק מלאטאס, שו״ת הר״י לאטאש א, 1). ואחר סביב טו ימים הכניסה בונדיאן לחפה (שם 4). —ובמספרים, במשמ׳ קרוב לזה המספר: היו לישראל צרות עצומות ע״י איש בליעל אשר עשה עצמו משיח וכו׳ והיה שם קהל גדול סביב לאלף בתים עשירים מלאים ותשובים ומוצלחים (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה לא).—מ״ר זכר עם כנ׳, סביבי העיר וכדומ׳, המקומות והמגרשים המקיפים אותה, environs; Umgebung: והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה (ירמ׳ כא יד). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימין ובסביבי ירושלם (שם לב מד; גם לג יג; מו יד; מט ה).—ובמשמ׳ בני אדם הנמצאים מסביב, או הנמצאים בסביבת פלוני, והקרובים אליו: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה (שם מח יו-יז). והיה מואב לשחוק ולמחתה לכל סביביו (שם לט) נדרו ושלמו לייי׳ אלהיכם כל

---

1) [במ״א ז כד: פקעים.]

2) [במ״א שם רק פעם אחת.]

3) [הוו יתרה. ופרש רד״ק: הנה הצר יבא וסביב הארץ יתנה, ע״כ. ורוב החדשים גורסים: יְסֹבֵב.]

1) [השבע׳ משמיטים את קירות הבית סביב.]

סביביו יבילו שי למורא (תהל' עו יב). אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (שם פט ח).—ובתלמ': מלמד שהקב"ה מדקדק עם ס ב י ב י ו אפילו כחוט השערה (ר' חחח, ב"ק נ.). — ובמשמ' מלת היחס: יבא אלהינו ואל יחרש אש לפניו תאכל וסביביו נשערה מאד (תהל' נ ג). ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו (שם צז ב). צוה יי' ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכ' א יז).—מ"ר נקי, הקף ועגול: סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). — ובמשמ' המקומות הנמצאים מסביב: ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). והצתי אש בעריו ואכלה כל סביבתיו (ירמ' נ לב).—ובמשמ' בני אדם הנמצאים מסביב, שכנים: ולא יהיה עוד לבית ישראל סלון ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם השאטים (יחזק' כח כד; גם יו כו). תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל' מד יד; גם עט ד). כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתנו (דני' ט טז). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן וכו' לבנות את בית יי' אשר בירושלם וכל סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה (עזר' א ה-ו).—ובמשמ' מלת היחס, כמו סביב: ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות (שמות ז כד). ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל (במד' יא כד; גם לא-לב). ותקעתם בשופרות גם אתם סביבות כל המחנה (שפט' ז יח). והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע (מ"ב ו יז). ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם ומארץ בנימן (ירמ' יז כו). וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם (יחזק' ו ה; גם לא ד; לב כג). ונתתי אותם וסביבות[1]) גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו (שם לד כו). שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קובר (תהל' עט ג). דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). ויאספו בני המשררים ומן הככר סביבות ירושלם וכו' כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם (נחמ' יב כח-כט). וסביבות בית האלהים ילינו כי עליהם משמרת (דהי"א ט כז). ויכו את כל הערים סביבות גרר (דהי"ב יד יג; גם יז י).—ואמר בן סירא: החונה ס ב י ב ו ת ביתה (של החכמה) והביא יתדיו בקירה (ב"ס, גני' יד כד).—*סביבות הסל, דפנותיו: הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותנו לתוך הסל רבי יהודה אומר ס ב י ב ו ת הסל (מנחו' ח ד). — ועם כנ': צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים (במד' לה ב). עיר עיר ומגרשיה סביבתיה (יהוש' כא מ). ויתנו להם את חברון בארץ יהודה ואת מגרשיה סביבתיה (דהי"א ו מ). ושאול שכב במעגל והעם חנים סביבתו (ש"א כו ה; ז). וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עבי שחקים (ש"ב כב יב). שלשתיך בדבר ימותו וברעב יכלו בתוכך והשלישית בחרב יפלו סביבותיך (יחזק' ה יב). וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני יי' בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה (שם לו לו). בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב (זכרי ז ז). ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה (תהל' כז ו). בעוד שדי עמדי סביבתי נערי (איוב כט ה). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פתאם (שם כב ט-י).—ובכנ', ועם אשר: ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (ברא' לה ה). ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה (שם מא מח). מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו עבד ואמה (ויקר' כה מד). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקולם כי אמרו פן תבלענו הארץ (במד' יו לב-לד). לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם (דבר' ו יד; גם יג ח; יז יד; כא ב). וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה עד בעלת באר וכו' (יהוש' יט ח). וילכו אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיהם וישתחוו להם (שפט' ב יב). וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יי' אתם לבלתי עשות כהם (מ"ב יז יח). זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים ואת חקותי מן הארצות אשר סביבותיה (יחזק' ה ה-ו). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עובר (שם יד). ויראו כל הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם (נחמ' ו יו). — מסביבות: וישבו עליה לבטח וכו' בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבתם (יחזק' כח כו).—ובתו"מ: עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת וכל ס ב י ב ו ת י ה

[1]) [וו החבור חסרה בת"י ובשאר התרגומים העתיקים.]

מתענות ולא מתריעות (תעני׳ ג ד). אש יצאה מבית קודש הקדשים וליהטה סביבותיהם (ירוש׳ סנה׳ י ג). בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו לו שמא בדברי מרכבה אתה עוסק אמר להן לאו (מד״ר ויקר׳ טז). בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני (שם שה״ש, בוּאלך בחרוזים). כיון שראו (דתן ואבירם) שנסתלקו ישראל מסביבותיהם יצאו מחרפין ומגדפין (שם במדי׳ יח).

°סְבִיבָה, ש״נ, — שה״פ מן סבב, — א) כמו סִבּוּב, במשמ׳ תנועה בהקף: ובכל עשרים וארבע שעות היה (הגלגל) סובב סביבה אחת (תקוני הגלי הככבי, סעד). ושינוי זה יהיה בסביבת הגלגל ומסביבתו יתחברו ארבעתן (רמב״ם, יסוה״ת ד ו). ואם פטר אדם את המים עד שבאו וסבבו את הגלגל ושחט בסביבתו הרי זו כשרה שהרי מכה אדם בא במה דברים אמורים בסביבה ראשונה שהיא מכת האדם אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכת האדם אלא מכח המים (שם, שחיטה ב יג). — וסְבִיבַת הכוכבים והמזלות: וממהלך הכוכבים וידיעת שיעור סביבתן בכל יום ובכל שעה (הוא, יסוה״ת ג ה). ואלו היה (סבוב הגלגל) בטבע היה קץ לסביבתו שהטבע יש לו קץ ותכלה לכחו והואיל והגלגל סובב תמיד בלי הפסק ואין לסביבתו קץ בידוע שכחו מחמת אלוה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ לר׳ מפדאי הלוי). — ב) סְבִיבַת העגול, כמו סִבּוּב, במשמ׳ הקו המקיף: העגול בג׳ פנים בסביבה בחוט ובגג איזו היא סביבה הוא הקו המקיף את העגול (משנת המדות א ד). ואם אתה חפץ לשער את המשיחה אחוז חצי סביבה שהיא י״א וצרף אותה בחצי החוט וכו׳ שהסביבה מחזקת שלש פעמים ושביע כחוט (שם ה ג). — ג) סְבִיבַת העיר, מה שסביב לה, השכונות הקרובות אליה מסביב: לצוות ולגזור לאיש איש בקהלתו וליושבי הסביבה (תקנות ליטא, האסיף תרכד, 166). על ג׳ ראשי ב״ד לצוות ולגזור להשיא בכל שנה שלשים בתולות עניות היינו בריסק עם הסביבה שתים עשרה בתולות הוראדנא עם הסביבה עשר בתולות פינסק עם הסביבה שמונה בתולות וכו׳ והסביבות עם ראשי הקהלות יעשו סדר וכו׳ (שם 167). — ד) השתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ׳ חברת האנשים שהאדם נמצא בתוכה וחי בה.

°סְבִיכָה, ש״נ, — שה״פ מן סָבַךְ: כחבטחת סביכת איל כפרו הנצור לחיל בן תעצים חיל כורעיך בעצם וליל (ר״א קליר, יוס מימים, מוסף יוה״כ). קרני סביכת איל הנאחז בחורשים רצה להנתן כפר לעם קדושים שעת ניחוחו ונשבעת לו תולדותיו להרבות ושער אויביו להנחילו (בנימין בר זרח, אמוכים, סליח׳ מנח׳ יוה״כ). מצינו בריאה שניקבה ודופן סותמו דכשרה אע״ג דקודם הסביכה טריפה (בה״ט יו״ד מד ז).

*סְבִים, — עי׳ *סב.

סבך[1], ממנו סְבָךְ, סְבַךְ, סֹבֶךְ, סָבַךְ, *סֻבַּךְ, *מְסֻבָּךְ, *סִבֵּךְ, *סְבָכָה, °סִבּוּךְ, °סְבִיכָה, °הִסְתַּבְּכוּת, ∞תִּסְבֹּכֶת.

סְבָךְ[2], ש״ז, — ענפי אילן אחוזים זה בזה, וחרשה של עצים קטנים, Dickicht, verflochtene Zweige; taillis; thicket: וירא והנה איל אחר נאחז בַּסְּבַךְ[3] בקרניו (ברא׳ כב יג).

סְבֶךְ, ש״ז, סמי׳ רבים סִבְכֵי, — כמו סְבַךְ: ונקף סִבְכֵי היער בברזל והלבנון באדיר יפול (ישעי׳ י לד). — ואמר המקונן: בלע בית לרום מוזקף ובברזל סבכי נקף בנה עלי ויקף (איכה אספסו, קינ׳). כי נקף כברזל סבכי בכו העם הרבה בכה (אדברה תחנונים, יולי יוה״כ). — ובהשאלה במליצה: כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב״ם, אגר׳ תימן).

סֹבֶךְ[4], סֹבֶךְ[5], ש״ז, בכנ׳ סֻבְּכוֹ, — כמו הקודמים: עלה

---

[1]) כמו שׂבך, עי״ש. — בערב׳ בלי ספק שבב a) ממש.

[2]) [או יותר נכון סְבַךְ, ועי׳ הערה הבאה.]

[3]) מנחת שי: גם הבית שניה בפתח במדוייקים וכן כתוב במכלול קצט, וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו זה חד מן ה׳ זוגים מן ב׳ ב׳ מילין סמוכין ופתחין, ע״כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מצא נאחז בסבך לית וקמץ. [ובספרים אחרים בַּסְּבַךְ וגם בִּסְבָךְ.]

[4]) כך ריב״ג (עי׳ בהערה לקמן) וכך גם דעת רד״ק במכלול, משקל פֹּעֶל: וכן מזה המשקל עלה אריה מִסֻּבְּכוֹ והנפרד ממנו סֹבֶךְ, ע״כ. אך הניח האפשרות שיהיה הנפרד סֹבֶךְ, עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך רד״ק במכלול, אמר וז״ל: ואפשר שיהיה הנפרד מן סֻבְּכוֹ תחת

---

a) شبك

אריה מִסֻּבְּכוֹ [1]) ומשחית גוים יצא ממקומו (ירמי' ד ז). —ואמר הפיטן: ככוכב הנוגה בזריחתו כלביא שואג מסובכו כן כהן גדול בצאתו מן הקודש (סדר עבודה, Elbogen, Stud. 115). — ואמר המשורר: ישבעו ינוחו ישובו לסבכם להרגיע ולממציא מחיה למו ברית שלומם ישמורו (שלום הכהן, כיר דוד 136).

*סֹבֶךְ [2]), סובך, ש"ז, — סובך הרגל, פרק החבור בין עצם העקב והשוק, אצל צומת הגידים: הכהנים מקדשין במקדש ביד עד הפרק וברגל עד הסובך [3]) (תוספת' ידים ב ח). — ובבהמה, מקום חבור הכרעים והשוק: שוק (שבצאן) מן הפרק של ארכובה עד סובך [4]) של רגל (ר' יהודה, חול' י ז). — ובספהם"א: בל' ישמעאל קורין לסובך של רגל ערקוב: הוא למעלה מן העקב (ערוך, ערך ערקב). שוק (בצאן הוא) מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש (הוא הכרע) עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל (רש"י, ויקרי ז לב). סובך זהו הפרק שמחובר בו העצם שראשו העליון מחובר בקוליות והוא פרק שני אחר ארכובה (התרומה הלכי תפלין, ריח, ד"ה הילכך בעלם העליון). —*סֹבֶךְ הצמר, ערבוב השערות והסתבכותן זו בזו: ואם הקרה יום ארבעה עשר בשבת מוליכין פסחיהן בשבת והמאכלת בין קרניו או בין סובך הצמר (ר"ח הקרלי, ג"ע, ענין פסח ו).

סָבַךְ, פ"י, סֻבְּכִים, —סַבֵּךְ סירים זה בזה, סירים סבוכים, verflechten; entrelacer; intertwine: כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש (נחום א י). — ואמר המקונן: צפה עלבון תורתך אשר שרפוה זרים קלאוה פרעוה קרעוה לגזרים כסירים סבוכים הגדילו המדורים העל אלה תתאפק אדון כל יצורים (הסרכיסו ממני, קני לת"ב). — ובספהם"א: שהיה רץ (האיל) אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות (רש"י, ברא' כב יג). —ובהשאלה, *סַבֵּךְ את הגדר בעפר, מלא אותו בעפר בין האבנים שלא יוכלו מים לעבור דרך בו: אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית אבל בונה הוא

שׁוֹבֶךְ האלה כמו מן גודל גָּדְלוֹ ומן קומץ קָמְצוֹ ודגש הבית לתפארת, ע"כ. וכן בשרשיו: והנפרד ממנו ואעפ"י שנכתב בשין תחת שׁוֹבֶךְ האלה.

[1]) בית בשוא לבדו, כך ברב הספרים, וכך ריב"ג בפרוש אמר וז"ל: מסבכו אלוג'ה פיה קמצות אלבא' מת'ל בא' כי את עול סבלו אלד'י הו חטף לאנה קבל אלאצ'אפה סבול לא מחאלה וכו' פחד'פת אלחטפות אשתח'פאפא כמא חד'פת מנ שבלי הזיתים, ע"כ. — ובעבר': היה משפט הבית בחטף קמץ כמו את עול סבלו אשר הוא חטף מפני שהוא קודם הסמיכה סבול בלי ספק וכו' והחסירו החטפות להקל כמו שחסרוה משבלי הזיתים. וכך רד"ק במכלול. אך יש ספרים מסֻבְּכוֹ בחטף קמץ, והעיד רד"ק בשרשיו: הבית בשוא ופתח ויש ספרים בשוא לבדו ודגש הבית לתפארת, ע"כ. ומ"ש: ויש ספרים כ"י שהבית בחטף קמץ כמשפטו. ואמר ברט (Barth, NB, 74 0): כנראה לא יכלה הלשון להניח לגמרה בית אחרי שורק, שהוא קרוב לה במוצא, ולכן נדגש ונחטף, ע"כ. [והנכון שהוא על משקל סְבֹךְ, ומזה בסמיכות סְבָךְ: יודע כמביא למעלה בִּסְבָךְ עץ קרדמות (תהל' עד ה). ויש ספרים המנקדים בִּסֲבָךְ, בִּסְבַךְ. עי' גינצבורג בהערה (תהל' שם). ולדעת ריב"ג (רקמה סער ל, 198) הוא כמו סְבַךְ, ובא בקמץ לתפארת.]

[2]) מן שרש סבך, אולי על שם הסתבכות הגידים והמיתרים שאצל הפרק הזה.

[3]) sura, תרג' ד"ר מויא, ועי' הערה לקמן.

[4]) ז"ל המשנה שם: איזהו הזרוע (הנִתן לכהן מכל בהמה שנשחטה) מן הפרק של ארכובה עד כף של יד (עד הראש הכפוף של עצם הזרוע המתחבר אל הכתף) והוא של נזיר (שנותן הנזיר משלמיו לכהן) וכנגדו ברגל שוק (האמור בשלמים שנותן לכהן מן הארכובה ולמעלה) ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה (ולמטה) עד סובך של רגל, ע"כ. ופרש הערוך וז"ל: ועד סובך של רגל פירוש עד ראש השופי (שהוא) בשר שקורין פולפ"א, ע"כ. ר"ל עד ראש העצל, והוא חלק הבשר העבה הפתילי המתחיל למעלה מן הקרסל מאחורי השוק והולך ומתפשט עד החבק. וכעין זה הרמב"ם בפרוש המשנה: וסובך של רגל שכבת הרגל רצה לומר ענפי המיתרים, ע"כ. אך רש"י פרש וז"ל: סובך של רגל היינו פרק שבין הקולית ועצם אמצעי, ע"כ, ר"ל הֶבֶרֶךְ, הארכובה העליונה. וכך בפרושו עה"ת (ויקרי ז לב, מובא בפנים הערך). וכבר הרגישו בעלי התוספ' (מנחי לז. בד"ה קיבורת) בדחק פרוש זה ואמרו: ויש מפרשים דסובך של רגל דקאמר ר' יהודה היינו פרק הסמוך לרגל דהיינו איסתוירא (היא עצם עקב העליונה שמשחקים בה הילדים) קביליא בלע"ז (cavila) וכן משמע בתוספת' דמסכת ידים דקתני שיעור שבקידוש ידים עד הפרק וברגלים עד הסובך וכו' משמע דקרי סובך לפרק הסמוך לרגל, ע"כ. וכן בספר התרומה (הלכי תפלין סי' ריח, מובא בפנים הערך), וכן הגר"א בבאורו לתוספת' ידים (ב ח): וברגל עד הסובך פי' היינו כמו הפרק ביד והוא פרסת הרגל עד הקרסול נקרא סובך.

בשביעית וכו' ולא יסבוך[1]) בעפר אבל עושה הוא חייץ (סבי' ג ס).

— פעי', סִבֵּךְ, יְסַבְּכוּ, — סבכו הענפים או השרשים זה בזה, שנערבבו ונאחזו זה בזה: על גל שרשיו יְסֻבָּכוּ בית אבנים יחזה (איוב ח יז).—ובתלמ', אילנות מסוּבָּכים, מערבבים יחד בלי סדר: ואילנות וכו' במסובכין (מו"ק ו.). – צמר מסֻבָּךְ, שהשערות סבוכות יחד, אחוזות זו בזו: צמר המסובך באוזן תולשו ומראה את מומו (ר"י בן המשולם, בכור' כה.) .(החליד את הסכין) תחת צמר מסובך מהו (חול' ל:).—ובסהמ"א: עצים מסובכין שתי וערב ועשויין כחלונות חלונות (ר"ח, סנה' סז.).—ובענין דבוק אונות הריאה בבשר: ריאה שנקבה בקרום ונדבק ברופן ומסובך בבשר כשרה (והזהיר, ויקר' מד.). — *ובהשאלה, ענין מסֻבָּךְ, מבולבל, לא ברור: וזה שהוצרכתי לפרש דבר זה לפי שראיתיו מסובך אצל כל התלמידים (ר"ג, שבת קלג.).

—נִפע', *נִסְבַּךְ, — נאחז, שסבכו אותו בדבר: מלמד (הכתוב) שהראה הקב"ה לאברהם אבינו את האיל ניתש מחורש זה ונסבך בחורש אחר (מד"ר ויקר' כט).—ובהשאלה, נִסְבַּךְ בצרות, במלכיות, ששלטו בו, וקשה לו להחלץ מהם: אמר הקב"ה לאבינו אברהם אבר' .אחר כל הדורות עתידין בניך נאחזים בעוונות ונסבכין[2]) בצרות וסופן ליגאל בקרניו שלאיל הזה (ירוש' גני' תענ' ג 176). א"ל הקב"ה אברהם כך עתידין בניך להיות נאחזין באומות ונסבכין במלכויות ונמשכין ממלכות למלכות מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום (ר' חנינא, פסיק' דר"כ, בחדש השביעי). — ובסהמ"א: אוכלין (התמרים שנפלו) על של בין הכיפים פי' הנסבכין בין האמירין שאיפשר לאדם ללקטן ואין אוכלין על של בין השיצין כגון שנסבכו על קוצין (ר"ח, פסח' נג:).—ובהשאלה: גם איוב הצדיק עם היותו תם וישר ונלוו אליו כל המעלות מדותיות ושכליות נתאבק ונסבך בקרני האמונה לא ירד לעומק מי התבונה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 18).

—פע', *סִבֵּךְ, סִבְּכָה,—כמו הקל: (גפן) ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות (ר' יוחנן, נדרי' נז:). ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה (ר' אבהו, סוט' מג:).

—התפ', *הִסְתַּבֵּךְ,—כמו נִסְבַּךְ: נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ר' יונה, ירוש' שבת ז ב). לפי שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתוש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (ר' לוי, מד"ר בראשי' נו). משל לקווץ וקרח שהיו עומדין על שפת הגורן ועלה המוץ בקווץ ונסתבך בשערו עלה המוץ בקרח ונתן ידו על ראשו והעבירו (הוא, שם שם).—ובהשאלה: אחר כל הדורות עתידין בניך ליאחז בעונות ולהסתבך בצרות (ר"י בר' סימון, ירוש' תענ' ב ד). אמר לו הקב"ה אברהם כך עתידין בניך נאחזים בעונות ומסתבכין במלכיות מבבל למדי ממדי ליון ומיון לאדום[1]) (ר"ח בר יצחק, שם). משה על ידי שצפה ברוח הקדש שישראל עתידים להיסתבך[2]) במלכיות וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים (ר' לוי, שם, סוף הורי').— ומצוי מאד בסהמ"א: ומפרשין אותו לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תשו' הגא' הרכבי, מע). כמו צמר שנסתבך בקוץ ובא לשלפו מגבי הקוץ שאינו יכול לשלפו אלא בשבירת צמחי הקוץ (הערוך, ערך גב). ופירוש בית אבנים יחזה תוך האבנים יסתבך וכו' ר"ל הסעפים המסתבכים שיוצאים ממנו (ר"י א"ת, הפרסי' לריב"ג, פרס חזה). תחת שובך האלה הגדולה רוצה לומר תחת מה שהסתבך מסעיפיה (שם, שורש סבך). לא יזרע שורה אחת של קשואין ושורה אחת של דלועין וכו' מפני שמינין אלו עלים שלהן ארוכין ונמשכין ומסתבכין ואם זרען שורה בצד שורה יתערב הכל (רמב"ם, כלא' ד א). שנמצא בין כל שתי שורות של דלועין שתים עשרה אמה וכו' מפני העלין שמסתבכין מיכן ומיכן בירק שביניהם ונראה הכל כאלו נזרע בערבוביא (שם ב). סכין חדה שהושחזה והרי אינה חלקה אלא מגעתה במגע ראש השיבולת שהוא מסתבך באצבע (הוא, שחיטה א יח). צריך שתהא הסרכה אחוזה ומסתבכת בבשר (מהרי"ט"ע, סו"ת א ז, יג:). כמו השערות המסתבכים זו בזו שצריכה האשה להפרידם היטב קודם טהרת טבילתה (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, עולם

[1]) כך בכ"י, וכך בפסקה שבגמ' ירושי' שם, וכך גרסת הערוך, ר"ש והרא"ש, ובנוסח' הדפו' יסמוך, וכך גם במדב"ם.

[2]) כך בשרידי הירוש' גני', חוצ' גינצבורג, ובנדפס: ולהסתבך בצרות.

[1]) גם במד"ר בראש' נו בשנוי לשון.

[2]) כך בשרידי הירוש' גני', הוצ' גינצב', ובספרי הדפו' להיסתכר, והעיר בעל הפירוש בדפוס קראטאשין: וויש גורסי' להסתבך.

הפוהו, כה::). — ואמר המליץ: הביאתני לגנה דשנה ורעננה הסתבכו שיחיה והתלכדו צמחיה (ר"י חריזי, תחכמי מט). — ובהשאלה: שכנו אלה המושכלות הכוללות משכן מתהלך והסתבכו והתפשטו בו (רחב"ד, חמו"כ ח ז). כן אירע לנו עם אלו שהם משיאים אותנו ומפתים להחזירנו לדתותיהם ואולי נאחז ונסתבך בסבכי פחזותם ובענפי שקריהם (רמב"ם, חגר' תימן). כשהמבקש נפרד מדבר לדבר והוא בכל תושיה יתגלע כלומר שהוא מתערב בכל ומסתבך אין בקשתו רק לתאוה ערומה (ר"י בר' חנטולי, מלמד התלמידים, ג.). איך יסתבך זה הרוח ביסודות ובאיזה אופן יתכן בו זה (רלב"ג, מסלי ל ד). שכבר יקרה שיביא השם יתברך הרעות לטובים על צד ההשגחה להצילם מהמרי המעטיי אשר החלו להסתבך בו (הוח, מלחמי הי ד ו). ולזה כשיסתבכו קצת פרטי האומה בפעולות המגונות ישתדל השי"ת להוכיח על צד ההשגחה בכלל האומה כדי שלא יתפשט בכלן המרי (סס). כי אנחנו נראה האנשים שהם שלמי היצירה וחזקי הטבע משיגים שלמות הבריאות בלי שום עמל ולא שום פעל אבל הבריאות הוא נמצא מסתבך בהם בפעל תמיד ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבכות חזק (ר"י אלבו, העקרי' ג ד). כי כשתסתבך הקדחת באברים השרשיים הסתבכות ראשון כמו שתסתבך השרפה וכו' (קאנון ד א א). וכן לפעמים אין החולי מסוכן ויש לו רפואה והרפואה אינה נמאסת ואין הרפואה רחוקה ועכ"ז יקרא מסוכן לפי שהחולי נסתבך בגוף סבוך חזק (צרור המור, ויקר' לח.). לפי שאין כח בשכל האנושי עם היותו מסתבך בחמר להשיג הדברי' העליונים האלו על ברים אם לא יבא עליו השפע האלהי (ר"י מפיסא, מכהי קנאי 104). לפי שהמלכים אשר באו עם בן הדד היו שותים עמו בסכו' ואולי הם עשו את בן הדד מסתבך בתענוגים ההם ונמשך אחריהם (ר"י אברבנאל, מ"א כ כד). — והִסְתַּבֵּךְ בשאלה עיונית וכדומ': ועתה אשוב לבארו ולסלק קושיא אפשר לזה ולשאר בעלי המחלוקת להסתבך בה ולקטרג (רשב"א, מאמר על ישמעאל ז, הוצ' פרלם). וכתב אבוחמד בשאלה השנית מההפלה שנסתבך גלינוס מאד בטענה הזאת והוא משיב עליה שם תשובה מספקת (ר"י אברבנאל, מפעי הי ח ב).

—הפעי, *הֻסְבַּךְ, הוסבך, —כמו נִפְעָ': היה בוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל (מידו) לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית (פאה ז ג; ספרא קדוש' א ג).

*סַבָּךְ, ס"ז, — מי שגודל סבכות, מי שאומנותו לסבך ולקלע סבכות: א"ר יהודה הסבך[1]) פי' גדיל סבכה (ר"ה, ערוכי עב:).

*סְבָכָה[2]), ש"נ, ובצורה ארמית סבכא, מ"ר סְבָכוֹת, כמו שְׂבָכָה, — א) אריג דק עשוי נקבים נקבים כעין רשת, Netz; rets; net : חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (כלים כח ט). ג' אירסין הן ארס שוקע ואירס צף ואירס עומד כסבכה מלמעלה (ירוש' תרומ' ח ה). — וביחוד כעין מכסה להראש לנשים עשוי מעשה רשת: יוצאה היא (האשה) בסבכא[3]) המוזהבת בטסין ובציפויין ובחליות שלה (תוספת' סבת ד [ה] יא). סבכה של זקנה שנקרע או נתנתה על הכסא (סס, כלים ב"ב ה טז). קליפי אגוזים קליפי רמונים איסטיס ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן כסבכה[4]) מי רגלים נתר ובורית וכו' כדי לכבס בהן בגד קטן כסבכה[4]) (סבת ט ה). קושרת אשה מפתחי חלוק וחוטי סבכה (סס טו ב). סבכה של זקנה טמאה משום מושב (כלים כח ט). סבכה שהתחיל בה מפיה טהורה עד שיגמור את קורקורתה וכו' סבכה שנקרעה אם אינה מקבלת את רוב השער טהורה (סס י). קלע של ספינה ווילון ושבים של סבכה ומטפחות של ספרים (נגעי יא יא). למטה מן הסבכה[5]) יוצאה בו למעלה מן הסבכה אינה יוצאה בו (רשב"א, סבת סה.). — ומ"ר: שלש סבכות הן של ילדה טמאה טומאת מדרס של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת לחוץ טהורה מכלום (כלים כד טז). שלש סבכות הן של זקנה טמאה מדרס ושל ילדה טמאה טמא מת נקרעה ואינה מקבלת את רוב השער טהורה מכלום (תוספת' סס ב"ב ב י). — ב) *מחיצה עשויה בדים משלבים שתי וערב מרוחים זה מזה: כל

---

[1]) [כן באלפס. ובערוך גדיל סבכות. ובתוספות שם גדיל לסבכה, בכפל טעות של הלמ"ד. ויש גרסה גדל סבכה וגם גודל, עי' ד"ס הערה כ. ובגמ' שלנו הגרסה א"ר יהודה הסבר, עי' ר' יונתן לאלפס. ועי' ערך סבר.]

[2]) בערב' שבכה a)

[3]) בנדפס בסבכה, ובגמ' שם נז: שבכה.

[4]) כך בכ"י א"פ, וכך במשנ' דפוס נפולי ופיזרו (עי' ד"ס), ובמדב"מ בסבכה, ובמשנ' שבש"ס: פי סבכה.

[5]) בקצת כ"י השבכה, וכך בגמ' שם נז:

a) شبكة

האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ (רמב"ם, עבו"ס ו י).— ג) *בכלים, טס של ברזל מְנֻקב לצלות עליו בשר וכדומ': כלי שבראשו כף אחד כסבכה לצלות עליו ובקצה השני שינים להוציא מהן הבשר מן הקדירה או מעל האש (הוא, כלים יא כ).— ד) *בגוף בעל חי, הקרום בתחתית המֹחַ, כעין רשת קלועה מעורקים וגידים, circulus arteriosus willisii[1]): בין עצם עליוני החיך ובין קרום המוח הקשה יש סבכה ארוגה מעורקים דופקים והיא מחפה תחת המוח כלו לבד המעט ממנו ולסבכה הזאת יש עורות רכים כמו שאלו חשבת בלבבך סבכות רבות מסבכות הציידים שטוחות קצתם על קצתם שיעמוד מקום הדם עד שיתבשל וידוקדק ויצא לבטני המוח (צרקי משה א). דע כי החלק הראשון מהגיד היוצא מהלב אל הקצה העליון מהגוף כשמגיעין בדיו שמתחלק בהן אל עצם הראש תאסף שם ותערב ותארג אריגות כמות הסבכה ונקראת סבכת המוח (ר"י אבן עקנון, ספר מוסר ה כא).

סבל[2]), ממנו סֹבֶל, סֵבֶל, סַבָּל, א.סָבַל, ב.סִבֵּל, סִבְלָה, *סִבְלוֹן, *סַבְלָן, *סַבְלָנוּת.

סֻבֳּל[3]), ש"ז, סֻבֳּלוֹ,—כמו סֵבֶל[4]): כי את על סֻבֳּלוֹ ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתות כיום מדין (ישעי ט ג). ביום ההוא יסור סֻבֳּלוֹ מעל שכמך ועלו מעל צוארך (שם י כז). וסר מעליהם עלו וסֻבֳּלוֹ[5]) מעל שכמו יסור (שם יד כה).— ואמר המשורר: והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים (תפו' תלמידי מנחם, לנגזר בתעודה).

[1]) תרגום ד"ר מזיא.

[2]) בארמ' וסור' סבל. בערב' זבלa), וכן באשור'.

[3]) כך ריב"ג, עי' הערה לע' סְפַח, וכן רד"ק: פֹּעַל את על סֻבלו.

[4]) עי' הערה 3 לע' סְפַח בדברי ברט.

[5]) רד"ק: הבית בקמץ חטף, ע"כ. ועי' פינסקר מבוא לנה"א, וז"ל: ונקוד מלת סבלו מצאתי בלתי מוסכם בהכ"י כי אם בכל מקום מן הג' מקומות באה מנוקדת באופן משונה מחבירותיה דהיינו בישעיה (ט ג) סבלו, הבית בקמץ חטוף דגושי חמורה על דגשות הלמ"ד אעפ"י שהוא רפה וכו' ובסימן יו"ד כ"ז סבלו, הבית בשורק חטוף וכו' ובסימן י"ד כ"ה וסבלו, הבית בחטף פשוט והלמד רפה, ע"כ.

a) زبل

סֵבֶל, ש"ז,—א) עבודת הכרח להמלכות וכדומ', Fron-arbeit; corvée: וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סֵבֶל בית יוסף (מ"א יא כח).—ואמר המשורר: נחלים עבר (יעקב) וגבר ומיי' יצא הדבר וציען ירדו לשבר בר באכל להשיב נפש סבלם אויב הכביד ובפרך אותם העביד ושריד מהם האביד ונגעה חרב עד הנפש (ראב"ע, אקסדה בעד). — ב) המשא הטעון על שכמו של העֶבד עבודת סֵבֶל: הסירותי מִסֵּבֶל שכמו כפיו מדוד תעברנה (תהל' פא ז). הבונים בחומה והנשאים בַּסֵּבֶל[1]) עמשים (נחמי ד יא).— ובסהמ"א: הרואה שור כשהוא בסבל או בלי סבל הולך בדרך עם עגלתו או בלי עגלה דבר ישמע וישמח עליו (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות ג א, מ:). —ואמר הפיטן: זכר הסרת שכם מסבל עבר כהוחפש מענוי כבל (ר"א קליר, אף ארם, מוסף ר"ה א).— ואמר המשורר: ושת בהם תבל תלויה בחבל ושת תלה סבל במאזני מישרים (רסב"ג, תהלת החכמה). בית האסור הן אחריו רוחב חלדי והעולם כמו כבל סובל כבוד כל היקר איכה עפר לגבו יהיה סבל (רמב"ע, דיואן כג, כ"י בודל').—ובהשאלה, *דבר שקשה לאדם לסבלו, צרות, יסורים וכדומ': איך תנחמוני הבל וכנורי נהפך לאבל בנחלת חבל כבד עלי עול סבל ואיך אנחם (ר"א קליר, איך תנחמוני, קינה לט"ב).— ג) *המדה של מי שמתאפק וסובל צרות ויסורים גופניים או נפשיים, סבלנות, אֹרך רוח, Geduld, Duldung: patience, long-animité; longsuffernig.: שהאל יתב' ויתעלה כאשר רצה להראות לברואים סבל אברהם ע"ה ולגמלו על סבלו דבר אליו בדבור משתתף לשני ענינים אחד מהם מה שיבינוהו ההמון והשני מה שיבינוהו היחידים הוא מה שאמר לו והעלהו שם לעולה (ר"י א"ת, הרקמה ו). הסבל שני מינים סבל הצרות והסבל במה שאסר הבורא עליך (הוא, מבחר הפנינ' לרשב"ג, שער הסבל). מי שמגביר בסבל בעת צרתו יגיע אל חפצו מרום לבבו (שם). מי ששם הסבל תכליתו יגיעהו הסבל אל חפצו (שם). ויחיה חיים ערבים תמיד ותקל עליו הצרות וכו' וישמח במה שהוא מלמד לבני אדם מהסבל והצדקת דין הבורא (ר"י א"ת, הכוזרי ג יא). ומסימני אנשי המעלה הגדולה הזאת שיורו עברי הבורא אל עבודת הבורא והסבל בעת הנסיון והצרה

[1]) בקצת ספרים סֶבֶל.

(הוא, חו"ה, הבטחון ד). כשיפגעהו פגע בממונו או יקרהו מקרה בקרוביו אם יגביר הסבל על החרדה וירצה בגזרת הבורא ויצדיק את דינו יודה על כניעתו הטובה ושפלותו לאלהים (שם הכניעה ז). אתן עֹז סוף דבר לרופא לשבורי לב השׂם ליעפי כח רב סבל פן תרפה רוח איש וברגע יספה (ראב"ע, אל אחד). התפארו בסבל כי היא הגבורה הישרה והנצחון האמיתי (רמב"ם לבנו, דרך טובים). ואחר זה למד מדת הסבל בעת הכעס והוא אמרו והחריש יעקב עד בואם (ר"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמידים, בראשי' לא.). ומי שקשה עליו דרכי העבודה והתמיד אותם בהתחלה לא יפחידהו זה כי כל מעשה היותר קשה שיהיה בו הוא בהתחלה אחר כן לא יסור ההרגל והחנוך מלהקנותו הסבל עד שיהיה לו מעשהו קנין (ראב"ד, אמו"ר ג). הסבל חיזוק הזריזות ופרי ההצלחה (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופי' א י). החרדה והדאגה בעת מפקד האחים טוב מן הסבל והניחומים (שם). אשה אחת מבנות ערב מת בנה וכאשר קברתהו אמרה בני בני וכו' האל יתן לי תמורתך סבל טוב ויגמלני על אשר לקח ממני שכר טוב (הוא, תחכמוני מה). הגבורה יכנס תחת טוב מדתה הנדיבות והזריזות וגובה הנפש והסבל והצניעות וכו' ואולם הסבל הוא אמצעי בין הגבורה ומורך הלב והוא הכרח הנפש לסבול הדברים הקשים (ראב"ח הלוי, מאזני צדק לאגזלי 104). אמרו לאחד למה לא תכה את עבדך והוא מתרשל במלאכתך ועבדתך ויפסידה בארך אפך וגודל סבלך ענה ואמר יותר טוב הוא בעיני שיפסד עבדי בתקון נפשי משתפסד נפשי בתקון עבדי קרא הסבל תקון הנפש והנקמה תקון העבד (שם 141). ובשפלות תעמוד הטובה ובסבל תהיה ההצלחה ובענוה ירבה העזר אליו (ר"י זאבארה, ספר שעשועי' ז, הוצ' דודזון כד). ודע כי הסבל מעלה גדולה והיא תחבולת מי שאין לו תחבולה וממעלת הסבל כי בו תקציף השונא והסבל על הדאגה דאגת המקנא (עמנו' מחב' יט). הסבל טוב שביועצים והענוה טוב שבחברים החרוצים (רש"ט פלקירא, אגרת הויכוח[1] ה.). ולכן היה מהכרת אחד משני דברים אם שישימו יד לפה ויסבלו קלונם או שיהרגו כל זכר כ"א יהרגו את חמור ואת שכם בלבד יעמדו עליהם כל אנשי העיר ולכן הוצרך להיות הדבר כולל אם הסבל ואם הנקמה כדי שלא תשאר דינה כזונה מופקרת

[1]) [דפוס ורשה תרל"ו].

(ר"י אברבנאל, בראשי', ד"ה ויצא חמור אבי שכם). צריך שידע (האדם) להתחזק מאד ולסבול סבל גדול להמנע מן הרע אשר הרגיל בו (ספ' אורחות צדיקים, התשובה פ:). בני אם תתגבר עליכם תאותכם הכניעוה בסבל כי הסבל ממדות החסידים וכו' וממדת הסבל אם יהדפוהו בני אדם ויגדפו אותו שלא יענה אותם דבר (ספ' בית מדות, מעלת האמונה לד.). — ומ"ר: והסבל הטוב מדה טובה והסבל שבעליו מוכרח בו אין לבעליו שכר עליו ולא מחילה בו הסתכל אחי מה בין שני הסבלים והתבונן ההפרש שיש בין הענינים (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון הכפס ג). — ד) בלשון חכמי הקראים, סֵבֶל[1]) היורשים, הירושה, מה שנמסר להם מחכמים הראשונים במנהגים וכיוצא בזה, קבלה, מסרת: ודע והבן כי חשבון העבור לא היה נעתק מן הנביאים ולא בסבל היורשים (סהל בן מצליח, אגר' תוכחה, לקו"ק נספחי' 42). מקויימת ומוחזקת עלינו סבל הירושה וכו' מורשה היא נצבת לעולם (ר"י הדסי, אשה"כ הקדמ'). וכשאין פסח נפל חיוב אכילתו (של המרור) מן התורה אבל מסבל היורשים חייבו אכילתו (ר"י הקראי, ג"ע, ענין חג המצות ג, מז::). אכן מה שנשאר ידיעת קצת שמות מן הכתוב ומה שנודע מסבל הירושה כגון היונים והתורים והשלו וכו' שכך קבלנו איש מאיש שהם מתגדלים בבתיהם והם בהיתר (שם, ענין שחיטה ג, פג::). ונסמך במה שהאמה מסכמת כמו שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים כי לא נשמעה בו מחלוקת (שם, טמאה וטהרה ד, קי:). ומסבל יורשים הוא לברך על היין (שם, סדר נשים יו, קנא.). סבל הירושה הם המנהגים אשר נתנהגנו בהם מזמן אבות הקדושים כגון המילה באיזה אבר וכו' (ר' שלמה טרוקי, אפריון עשה לו א, הוצ' ניבואר). — חֹלי בעין, דלקת הלחמית של גלגל העין, chemosis[2]): הסבל הוא מכסה יקרה לעין מנפיחת העורקים הנראים בשטת המתלחמה והקרניית (קאנון ג ג 3 י).

סֵבֶל, ש"ז, מ"ר סְבָלִים—א) כמו סֵבֶל א): ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סַבָּל[3]) ושמנים אלף חצב בהר (מ"א

[1]) עפ"י הלשון הערב' שבה משמש השרש חמל בכל המשמ' שמשמש השרש סבל בעבר' וגם במשמ' ידיעה על פה, והכונה בסבל הירושה היא המנהגים הקבועים שנמסרו בעל פה.

[2]) פרוש ותרגום של ד"ר מזיא.

[3]) רד"ק: שם בפלס שַׁבָּת. וקצת החדשים אמרים

ה כט).—ב) מי שמלאכתו לשָׂא הסַבָּל: כשל כח הסַבָּל והעפר הרבה (נחמי׳ ד ד). ויספר שלמה שבעים אלף איש סַבָּל ושמנים אלף איש חצב בהר (דהי״ב ב א). ויעש מהם שבעים אלף סַבָּל ושמנים אלף חצב בהר (שם יז). ועל הסַבָּלים ומנצחים[1]) לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה (שם לד יג).—ובתו״מ: מסרן (את האבנים לגמל והוזק בהן אחר) הגמל חייב וכו׳ סתת לסבל הסבל חייב (תוספת׳ ב״מ יא ה). ראית מימיך ארי סבל ארי קייץ שועל חנווני זאב מוכר קדירות והן מתפרנסין בלא צער [2]) (רשב״א בשם ר׳ מאיר, ירוש׳ קדוש׳ ד יא). — ומ״ר: כסת הסבלין טמאה מדרס (כלים כה ט). —סַבָּלֵי המטה, הכַּתָּפִים הנושאים מטת המת: הוציאו (את המת) סבלי המטה את שלפני המטה וכו׳ פטורין מן ק״ש (מס׳ שמחות י). — ובהשאלה: שהם (הרשעים) בריאים בסבלו[3] של עולם (תנחומי׳ מצורע יא). — ובסהמ״א: אילו הסבלים ששמן בטיית חמאלין והן סובלין על כתפיהן ופעמים בראשיהן ויש להן כמין כסת שנותנין על כתפיהן ומקצתו על ראשיהן כדי שיהא נוח לסבול (ערוך, ערך כסת). כשירוץ הסבל כשנושא הסחורה ומוליך הסחורה בכל מדינה לסחור (שם, ערך דכ). הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם (רמב״ם, שכירות ג ג). מכאן אתה למד שהאחד שהעביר חבית גדולה שאין דרך כל הסבלים להעבירה (יחידי) שהוא פושע ואם נשברה בידו משלם הכל (שם ג).

א־סבל, ממנו א.סַבָּל.

א־סָבַל, פ״י, סבלם, סבלנו, לסבֹּל, אסבֹּל, יסבֹּל, יסבלהו. —א) סבל פלוני, עבד עבודת סֵבֶל, Frondienst leisten; faire la corvée; to perform forced labour: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לִסבֹּל ויהי למס עבד (בראשי׳ מט טו). — ב) נשא משא כבד, eine Last tragen; porter le poids; to bear a burden: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמסים מני בטן הנשאים מני רחם וכו׳ ועד שיבה אני אסבֹּל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבֹּל ואמלט (ישעי׳ מו ג-ד). ישאהו על כתף יסבלהו ויניחהו תחתיו (שם ז).—ובתו״מ במשמ׳ העקרית, נשא דבר: היו סובלין אותן (את הפרים הנשרפים) במוטות (זבחי׳ יב ו). הלוחות היו משאוי ארבעים סאה והכתב היה סובלן כיון שפרח הכתב כבדו על ידיו של משה ונפלו ונשתברו (ר״י בר׳ סימון, ירוש׳ תעני׳ ד ה). פעם אחת זימנתי אדם אחד בלודקיא והביאו לפניו תמחוי וכו׳ ועשרים וארבע בני אדם סובלים בו (ר׳ אחא בר אבא, פסיקי׳ רבתי כג). ובן היה מנהג טוב בירושלים להתענות בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [יא] שנה עד עצם היום בן שתים עשר׳ להשלים ואח״כ סבלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לברכו (סופרי׳ יח ה). בנוהג שבעולם אדם יש לו קורה שופעת[1]) היכן הוא נותנה לא באמצע טרקלין כדי שתסבול[2]) קורות שלפניה וקורות שלאחריה (ר״א בר כהנא, מד״ר בראשי׳ יד; שם קהל׳, את הכל). ולמה עשה (מנשה) צלם של ארבע פנים בנגד ארבע חיות שהן סובלות כסאו של הקב״ה (ר׳ אחא, שם דברי׳ ב). לקח אותו (משה את ארונו של יוסף) על כתפו והיה סובל אותו וכל ישראל אחריו וישראל היו סובלים את הכסף ואת הזהב שנטלו ממצרים ומשה סובל ארונו של יוסף (שם, יא). וכיון שנתעסק (ר״א בר׳ שמעון, שהיה חזק וגבור) בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול (שם, שה״ש ידיו גלילי). בן בית אחד היה לו לרבן גמליאל והיה למוד להיות נוטל קופה של מ׳ סאה ומוליכה אצל הנחתום וכו׳ כיון דגמר ספרא אפילו קופה של סאה לא היה יכול לסבול (שם). — ובסהמ״א: מסייע בברגא ולא הזכיר קצבה אלא כל שהוא יכול לסבול (ערוך, ערך אנדיסקי). שמא סבלת כלום דבר כבד (שם, ערך הרהר). ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה (רגמ״ה, בכור׳ ז:). גבול יש לו לאותו שער כיון שגדל יותר ממה שאדם יכול לסובלו נושר מאליו (מיוחס לרש״י, נזיר כט.). ועור שחוגר החמר עליו ועור שמניח הסבל על כתיפו בעת שסובל (רמב״ם, כלים כד א). — *ובהשאלה סבל את פלוני או דבר פלוני, נשא את משאו ואחריותו, כלכל אותו,

כי צריך לנקד סַבָּל. ואולי באמת היה כתוב איש במקום נשא, כמו בדהי״ב (ב א).

1) צ״ל מנצחים [או צריך לגרוס עַל במקום וְעַל, ולחבר אותו להפסוק הקודם.]

2) כך גם בתוספת׳ (שם ה יג) בספרי הדפו׳, אך בכ״י אין מאמר זה.

3) כך בכ״י הוצ׳ בובר, ובספרי הדפו׳ אין מאמר זה.

1) בהוצ׳ תיאוד׳ שפעת קוריים, וכך שם קהל׳ גם בספרי הדפו׳.

2) שם קהל׳: שתהיה סובלת.

הכיל אותו: כתיב אלופינו מסובלים וגו' ר' יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר אלפים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהגדולים סובלין את הקטנים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו רשב"ל מסרס הדין קרייא אלופים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהקטנים סובלים את הגדולים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו (ירוש' ב"ה ג ט). הנפש הזאת סובלת את הגוף והקב"ה סובל את עולמו[1] (מד"ר ויקר' ד).— ובספר יצירה: והיכל הקדש מכוון באמצע והוא סובל את כל העולם (ספ' יצירה ד).—ואמר הפיטן: סובל הכל סב ומבלה כל סוקר הכל לעדי עד ימלך מלך עליון (מוסף לר"ה א). — ואמר המשורר: גשמת סגלת חילי קהלת דגלי מסלסלת סבל זבלי וגם חדלי (ר"י אבן אביתור, שער השיר 10). ועולם מלאת אתה תסבלהו והוא לא יסבלך (ר"י אבן גיאת, שם 24). וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר' שמואל הנגיד, הכימים). אתה סובל הכל ובורא הכל מאין כל אתה מחיה הכל ומאתך כל ופעלך הכל (בקשה לר' בחיי, בסוף ס' חוה"ל בערבי', הוצ' ד"ר יהודה). ושמי מרמים היסבלוך או הארצות יכלכלוך או כל יצורים יהללוך (ר"י הלוי, ואלו פינו, שער השיר 103). הוא החי באין עפרות תבל והוא העשה והוא הסבל ואדם נחשב כציצת נבל (הוא, שם, מי כמוך). דלים משליו ונרפים סבליו ובערים חבליו ועורים צפיו (הוא, יה שוער). רעדנו היום מאימיך מי יסבל זעמך (ראב"ע, אנחנו בני גלות). ונעלה בלי מעון ונשא בלי מכון אבל הוא מקום חלדו וסובל יצירותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). והוא אל גדל כח אשר הוא לכל סובל ובו נחשלו זמות אחי בין וחכמותיו (שם). — ופעוי, *סַבּוֹל: זכור זה זבול אשר בבצעי חבול זדונות סבול עוד בל יזכור (ר"א קליר, זכר תחלת, מוסף א' ר"ה). נראות נושאות והם נשואות עד כסא סבולות מתחת זרועות עולם לכסא (הוא, וחיות אשר הנה, שם). שערי זבול שבו מזבח סבול והשר מקטיר עליו כמכהן בכרבול (שמעון בר יצחק, שערי שמים, סליח' ג עשי"ת).—ובהשאלה, סָבַל עונות פלוני, חיבוהו ונפרעו ממנו בשביל עונות פלוני: ועונתם הוא יִסְבֹּל (ישעי' נג יא). אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו (איכ' ה ז).—וְסָבַל מַכְאוֹב וכדומ', כְּאֵב, הצטער: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סְבָלָם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישעי' נג ד).—ובמדרש: ואומרים (אבות העולם למשיח) אפרים משיח צדקנו אעפ"י שאנו אבותיך אתה גדול ממנו מפני שסבלת עונות בנינו (פסיק' רבתי לז). *סָבַל לפלוני, לעונו, כמו נָשָׂא, סלח ומחל: גדול עוני מנשוא לעיליונים ותחתונים אתה סובל לפשעי לא תסבול[2] (מד"ר בראשי' כב).— סָבַל עֹל, נכנע, נשא מה שהוטל עליו: הפורק עול זה שהוא אומר יש תורה ואיני סובלה[3] (ירוש' פאה א א). שהם עניים ביניהם ומהלכים בענוה בתוכם וסובלים עולם (של אוה"ע) עליהם כדי לקדש שמו של הקב"ה (מד"ר במד' יא). — סָבַל מַכּוֹת, לָקָה: מכאן אתה למד שהיו (שוטרי בני ישראל) כשרים ומסרו עצמם על ישראל וסבלו מכות כדי להקל מעליהם (שם שמות ה).—*וְסָבַל חֶרְפָּה וכדומ': שמא האחת עומדת על בורייה ואינה מודה לומר טמאה אני וחברתה שהיא טמאה רואה את זו שאינה מודה וסובלת את בשתה ולבה מתגבה עליה לעשות כמו זו ואינה מודה (רש"י, סוט' ח:). כי מדרך הגבור או המלך לצאת לקראת נשק ולהלחם באויביו ולהושיע את עמו ולסכן נפשו בעדם וכשישב במנוחות שאננות למקצועות המשכן הוא גנאי גדול אליו עד שנבחר לו המות משיסבול הגנות ההוא (ר"י אלבו, ספ' העקרי' א א).— ובכלל במשמ' נָשָׂא דבר שקשה לאדם לשאת ולסבול, עמל, טֹרח, צער, יסורים, כעס, וכדומ': אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול (מכילת' שמות ב ב). רוח קשה גוף סובלו גוף קשה פחד שוברו (ר' יהודה, ב"ב י.). שמור עצמך מן הטיפים היוצאות מבין רגליך וכו' בדקים (בנקבים דקים) אבל בגסים אם יכול לסבול יסבול (ר' אלכסנדרי, ירוש' ברכ' ב ג). למלך בשר ודם שנתן בתו לאחד מגדולי המלך והתנה עמו ואמר לו אתה יודע שאני מלך ובתי בת מלך ויודע אתה שבתי רכה וענוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול אל תוציאנה בלילה (פסיק' רבתי כ). קשה היא מכת הרעב איני יכולה לסבול (שם כו). וכי בתי אינה בצער ואיך יכולה אני לסבול צעקתה (ר' יודן, מדרש תהלים כ). נתקבצו כל הגבורים ועמדו כלם פה אחד

[1]) [עי' צונץ, Synagogale Poesie, עמ' 483].

[2]) כך בכ"י הוצ' ד"ר תיאודר, ובספרי הדפו': אין אתה סובל.

[3]) בדפוס אמשטרדם סופנה, וכך שם סנה' (י א) בכל הדפוסים, עי' ערך ספן.

על יואב ואמרו לא נוכל לסבול כל זאת להקיף החומה הרי כמה ימים שהנחנו כפרים שלמים ובנינו ובנותינו (ספי אגדה, מובא ילקוט המכירי, תהלים, יח קמ). בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו וכו' באותה שעה אמר האלהים למשה איני יכול לסבול ולכבוש עד אנה ינאצוני (מד"ר במדי ז). למלך שכעס על מטרונא ודחפה והוציאה מפלטין בחוץ מה עשתה הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד חוץ לפלטין לכשעבר המלך אמר המלך העבירוה מנגד פני שאיני יכול לסבול כך בשעה שבי"ד יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב"ה אומר איני יכול לסבול שהם הרהיבוני גרמו לי לפשט ידי בעולמי (ר"י ברי סימון, שם, שה"ש הספי עיניך). משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך הקניטוהו וסבלן הקניטוהו וסבלן (רי יהושי ברי נחמיה, שם איכי ב א). אמר הקב"ה אומות העולם מכבדים אותי ותולקים לי כבוד ואתם מכעיסים אותי ואני טוען אתכם עד מתי אני סובל (תנחומי שלח ט, הוספי מכ"י רומא, הוצי בובר). באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה רבונו של עולם גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה וכו' ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה ולערב חלפי אחותי לבעלי בשבילי (מד"ר איכי, פתיחי). — ובסהמ"א: אם ישנה אדם אכסניא שלו יאמרו מכוער בעל הבית שלא היה יכול לסובלו וגם את האכסנאי יפגמו ויאמרו מכוער היה שלא סבל את בעל הבית (ערוך, ערך אכסניא). שנמאסת עליו והוא סובל (רש"י, כתובי סה:). לא היה יכול (יוסף) לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם (הוא, בראשי מה א). וסובל טורח הצבור ומשאן כמשה רבינו (רמב"ם, סנהי כה ב). טוב לסבול שוטה מחצי שוטה (ר"י א"ת, מבחי הפנינים לרשב"ג, שער המוסר). לא תצעק ולא תצוח אבל האנק וסבל אבלך בינך ובין עצמך (הוא, הסרטי לריב"ג, שרש אנק). ואיננו סובל מרירות הרפואה אלא מי שהוא נכסף לבריאות אבל מי שאינו נכסף לבריאות לא יסבול קושי הרפואה (הוא, חו"ה, עבודי הי ה). ומי שמוצא במדותיו ובטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות ויהיה גופו ראוי לה ויוכל לסבול את טורחה יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו (שם, הבטחון ג). ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו יכנס מן הפתח הצר שנכנסו ממנו החסידים הסובלים (שם, התשובי י). עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (שם הפרישות ב). ובאמת סבל אברהם אור כשדים וגרות והמלה והרחקת ישמעאל ועקידת יצחק (הוא, כוזרי ד יז). הדין עמך שתחרפני בזה מפני שאנחנו סובלים הגלות מבלי תולדה (שם כג). מי יקום יעקב כי קטן הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו (רמב"ן, בראשי לב יח). וכל הסובל עמל ועלבון נפש כדי שלא ינזק בממונו חייב לסבול כפליים כדי שלא יחטא (אבודרהם, שמרית של חול, לט:). מעונג ביותר ואינו סובל כמה דברים ששאר בני אדם סובלים אותם ומתוך כך אינו סובל קרירות המים לטבילת שחרית (המאירי, יומי ג, לב:). — ואמר הפיטן: סבל (אברהם) כגבור כבד נסיונות וביחידו לטבח בחנתו ועמד (רי יוסי בן אביתר, אתה כוננת, סדר עבודי). — ואמר המליץ: בכל כחך סבל חסרך ותהיה נשוא פנים (ר"ש הנגיד, בן משלי 52). — *סַבֵּל האמת המרה: אמר החכם סבול האמת ואם יימר (ר"י א"ת, מבחי הפנינים לרשב"ג 17). — ושמועה רָעָה: שמועה אין ללב אְריה יכלת סבל אתה ואיך נפש עגומה (רמב"ע, הרדה לבשה). הסובלים צרות עלי דת אל יקר בעיניו עד מאדם דמם (ר"י הריזי, ספי הענק סד). הלא יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לבל ילדי זמנך ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך (רש"ט פלקירא, ברי היגון 4). — *הדעת סֹבֶלֶת: ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס מתגאה על הציבור בחנם (פסחי קיג:). — ורגיל בסהמ"א במשמ' שהדעת יכולה להבין, שהדבר קרוב אל השכל: איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים (ראב"ע, שמות יט כה). וזה תימה גדול ודבר שאין הדעת סובלת אותו ואין זה אצלי אלא כמו דברי החלום (רמב"ס, אלוהין ו ה). וזה כפי מה שסובל הדעת כל אחד ואחד מבני אדם כי על החכמים להרחיק השניות הרחקה אמיתית (ר"י ברי אבטולי, מלמד התלמידי, שמות סז:). ואין לפרש כפירוש אונקלוס שתרגם זובח לאלהים יחרם דרבח לטעוות עממיא כי זה נמשך אחר מה שסובלת דעת ההמון ולא יוכלו להבין הענין כראוי (ר"מ גיקטיליה, גנת אגוז א, ו::). לאחר שירד ושרף העגל והרג את עובדיו (התפלל משה בעד ישראל) כי אין הדעת סובלת שיתפלל בעדם עד הסירם את העובדי

כוכבים שבתוכם (חזקוני, שמות לג יח). והירא את דבר יי' יאמין כל דבריהם ואף אם לא יסבלם דעתו ולא יבינם יתלה הדבר בחסרון דעתו (ר"מ אלדבי, ש"א ע). לפי שלא סבלה דעתו ולבו (של בן זומא) אותן המראות הגדולות שראה בצפיית המרכבה ונפגע (ר"י ברללוני, פי' ספר יצירה לו). — ופעו', דעת סבולה, כמו סבלת: חקה חקק הקב"ה ואין אתה יכול להרהר וכו' אלא מדרשות תוכל לדרוש בה כפי שהדעת סבולה (פענח רזא, חקת, נב:). — וחוש הראות: ובכבוד ההוא מה שיוכל לסבלו ראות הנביאים ויש בעקבותיו מה שראותנו סובלת אותו כמו הענן ואש אוכלת ממה שהוא רגיל אצלנו (ר"י א"ח, כוזרי ד ג). — °סבל דבר, פעולה הנעשית בו: כי הכסף המזוייף הנעש' במלאכ' האלקימיא יש ממנו שאם יותך פעם אחת לא תגלה רעתו אבל אם יותך שנית תגלה רעתו ויש שיסבול ב' התכות ויש שיסבול ג' או ד' או ה' ובסוף תגלה רעתו (ר"י אלבו, העקרי' א ח). — °סבל, היה לו כח לעשות איזה פעולה: וירבו החושים כפי סברת זה בעל הדעת ולא יהיו חמשה ואין ספרנו סובל לשפוט בכמו אלה הענינים לאורך הטענות בהם (ראב"ד, אמו"ר א ו 27). — °סבל דבר תשובה, ענין, פרוש וכדומ', אפשר להשיב עליו, לפרשו או לבארו באופן ידוע: הענין הזה סובל שתי תשובות (ר"י א"ח, הרקמה, שער א 3). ואמרתי בגלוי לפי שהלשון הזה סובל הענין הזה (הוא, פי' הפרפי' לריב"ג, שרש דרש; וגם נקט). ודע כי נצב ימינו בצר סובל אצלי שיהיה כמו ושבר את המצבות פועל חולף ככבד (שם, שרש נלב). ותרגיל עצמך לפרשם ולבארם (את כה"ק) ולהתבונן במלותם ובלשונם מה שסובלות מן הענינים ומה שיש מהם כפשוטו וכו' (הוא, מו"ה, מפתח הכפש ג). והייתי רוצה שיתן לי גבול אל יצא איש ממקומו ביום השבת אם הוא ביתו או חצרו או רשותו וכו' אחר שתיבת מקום סובלת זה ויותר מזה (הוא, הכוזרי ג לה). מלת ראשית תסבול שתי פעמים מן הביאור וכו' (ר' זרחיה הלוי, פי' משלי א ז, השחר שנה ב, 72). וזה הענין סובל פירוש מאמר הנביא (ר"י צ"ר אנטולי, מלמד התלמידים בראשי, יז:). ראוי שנשתדל לחקור בזה בכל מאמצי כחנו כפי האפשרית והיכולת וכפי מה שיסבול טבע הענין (ר"י אלבו, העקרים יב, הקדמ'). ויש במשמעותם לשון שסובל זה התיקון (עוס"מ, טוען ונטען פ א). כגון שהדברים סתומים וסובלים ביאור אחד משני עניינים משמעות אחד קרוב ואחר רחוק (סו"ע חו"מ, עדים כע א). יסבול שיכלול הכתוב ההוא אשר זכרנו ראשונה שבחו של שלמה (ר"י ערמאה, פתיחה' יד אבשלום על משלי). ואם נפל הרב בזה מפאת לשון ברא שמורה על המצאת יש מאין הנה הוא באמת לפי דעת רוב המפרשים משענת קנה רצוץ כי הנה הלשון ההוא יסבול הפירושים לפי שגם כן מצאנו לשון בריאה על המצאת יש מיש כמו שתראה בהוית התניני' שנתהוו מהמים ובאדם שנברא מן העפר (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ג). עם היות שלשון הוה כבר יסבול שיאמר על המחודש (הוא, שמים חדשים, עיון ג, כז.). ואין הדברים הללו סובלים התנצלות העם (קול יהודה לכוזרי א סז:). כי קודם הכל היה אור פשוט אחד בלי גבול אמנם אח"כ היו רבים מוגבלים מהראשון והאחד ובלי תכלית מתאצלים מתרבים ומוגבלים כפי רבוי שנוי ושיעור הכלים והעצמים או נושאים אשר יקבלום שהם כלים מכלים שונים ומוגבלים יען ירדו ונפלו משלמות האור האחד והראשון הולכים אחריו כצל אחרי האור ובלתי מקבלים ממנו כי אם מה שיסבול הבנתם (ר"י אבוהב, שער השמים לאירירי ה יב, מה.). ואין להפלא על שאני הולך בזה הענין הגדול על דרך ספק עם שמטבע הענין להיות סובל כל מה שכתבתי כי אין בידי קבלה על פרטי זה הענין (ר"מ ן' גבאי, ספי עבודת הקדש, סתרי התורה כז). והוא סובל ז' מאות ועשרים עניינים על תש"ך הפוכי מלת בראשית (פענח רזא, בראשי' א.). וראיתי לחלק השער הזה הכללי לארבע שערים פרטיים לפי שכל שער ושער סובל עניין בפני עצמו וכוונה בפני עצמה (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים, השחר שנה ב, 97). — ובספרות הקראים: אבל מה שבארו חכמים שזה סובל שני אופנים האחד שהבי"ת ימצא בעצם וימצא בטעם אחר (ר"א הקראי, ס' ג"ע ענין חג השבועות, כו::). בשביל שלא נכתב (גיד הנשה) בסדר המדות יסבול להיותו הגדה ויסבול להיותו צווי (שם לז::). מה שאמרה התורה וכי יטהר הזב מזובו יסבול זה המאמר שני פנים (שם קי.). — ובמשמ' קבל בירושה: לו אמרו חכמי המשנה בכללם מאבותינו סבלנו חקי המצות כלם מהם לבדם לא היינו מקבלים ורוצים במלולם (ספר בן מלכים הקראי, לקו"ק, נספחי 26). — התפ', יסתבל, היה לסבל ולמשא כבד: וינאץ השקד ויסתבל [1]) החגב ותפר האביונה (קהלת יב ה).

[1]) בהרבה כ"י נמצא ויסתבל, בב"ף. ועי' הערה לערך חגב.]

—*נִפְעַ', שסבלו ונשאו אותו: על ע"א שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אני הסובל אחרים ואת משאי אמלט (רס"י, ישעי' מו ז). וכמו שסובל האלהים את העולם תחת ומעלה עם כל אשר בו ונראה בדעת הסכלים וההדיוטים כי הוא נ ס ב ל בן סובל רוח החיים את כל הגוף (חכמוני, ספ' יצירה סה.). — ואמר המשורר: במוט תנשא אשכלותיה ובכתף ת ס ב ל עוללותיה (ראב"ע, חי בן מקיץ). ביעסתי אותו בתוהו והבלים הקניתיהו בפסילים על כתף נ ס ב ל י ם (אפסו בעונו, יוה"כ, סימנים). עם היותו בלתי נ ס ב ל בלשון (תמת ישרים, שו"ת כז, לב). וגם אחר יגיעה נ ס ב ל ת כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה לא ימנענו מסך חולש רעיון ועצלות ידים (בחינת עולם, ד"ה אך אוגנס, דפוי מנטובי).

—פִּעֵ', *מְסַבֵּל, עמוס משא כבד: גם אמשוך העגלות שהמה מְ ס ֻ ב ל ו ת (ראב"ע, אל בורא).

—פִּעֵ', *סִבֵּל,—שלח החתן מתנות לארוסתו[1]: הוא מאנשי המקום שנהגו ל ס ב ל אחר האירוסין (ר"י קולון, שו"ת קסט). שנהגו ל ס ב ל תחילה ואחר כן לקדש (שם).

ב׳סבל[2])

ממנו ב.סֵבֶל.

ב׳סָבַל

קל לא נמצא.

—פִּעֵ', מְסַבֵּל, מְסֻבָּלִים,—סִבְּלָה הבהמה וכיוצא בזה, היו ולדותיה הולכים עמה, טִפְּלָה בהם ושמרה עליהם[3]), umgeben sein von Kindern und sie pflegen; être entourée des petits et s'en occuper; to be surrounded by little ones, and rear them: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מְסֻבָּלִים[4]) אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל' קמד יג-יד).

---

[1]) [נגזר מהשם ס ב ל ו נ ו ת. ועי' קדוש' נ: א"ר פפא באתרא דמקדשי והדר מ ס ב ל י חיישינן, מ ס ב ל י והדר מקדשי לא חיישינן, ע"כ.]

[2]) בערב' שבל a). ולא ראו הקודמים שרש זה בעבר', ועי' הערה להערך.

[3]) עי' הערה לקמן.

[4]) כך בנוסחה המסורה, ואין לברר בוודאות אם זו היא המלה כמו שיצאה מפי אומרה. השבע' תרגמו παχεῖς, והוא גרולים, עבים, שמנים, אך לא ידוע אם

a) شبل

סְבָלָה[1])

ס"נ, מ"ר סמי' סִבְלַת, סְבָלוֹת, סִבְלוֹת, כנ' סִבְלוֹתֵיכֶם, סִבְלֹתָם,—עבודת מַס קשה מֻטֶּלֶת על אדם לעשותה, Frondieust; corvée; forced labour.: וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה (שמות א יא; גם ב יא; ה ד-ה; ו ו-ז). — ובמדרש: ראה (משה) משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול משוי איש על אשה ומשוי אשה על איש משוי זקן על בחור ומשוי בחור על זקן והיה מניח דרגון שלו והולך ומיישב להן (לישראל) ס ב ל ו ת י ה ם ועושה כאילו מסייע לפרעה (ר"א בנו של ריה"ג, מד"ר שמות א). ויישב (משה) להם (לישראל) ס ב ל ו ת ם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן א"ל הקב"ה (למשה) אתה ישבת לבני ס ב ל ו ת ם חייך שאת עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור

כך היה אצלם פרוש המלה מְסֻבָּלִים או היתה להם מלה אחרת דומה לזו. עקילס σιτευτοί, ר"ל מפטמים. בזמן של רב ושמואל בודאי כבר היתה מלה זו כתובה כאן, כי דרשוה במשמ' משא וצער: מסובלים (השרים) במצוות, מסובלים ביסורים (ברכ' יז.). וכך ר"י ור"ל במשמ' סובלים זא"ז (מדרש, הובא בילקוט). ת"י: תורינא מארי מטיל, ע"כ. ר"ל בעלי משאות. וכענין זה גם ריב"ג: אלופינו מסבלים יעני קויה מטלעה בח'דמתהא וחמלהא ונקלהא ומנ אחשנ מא תתרג'ם בה הד'א אללפט'ה' אנ יקאל פיה סוג'דה יעני קויה אלט'הר ללנקלאנ ואלח'דמה, ע"כ. ובעבר': מסבלים ר"ל שהם חזקים ויכולים על משאם ועבודתם וסבלם והטיב לפרש במלה זו שהיא ר"ל חזקי הגב כלומר שיש להם כח לסבלה, ע"כ. רש"י בדרך דרוש כמו ר"י ור"ל. ראב"ע: כי הם סובלים העגלות המלאות. רד"ק: ופירוש אלופינו מסובלים ר"ל שורינו החזקים ויכולים לסבול משאם ועבודתם או ענין מסובלים מרוב הבשר והשומן שהיו... [המחבר ז"ל לא גמר הערה זו. ונראה שהיה בדעתו לגזור את הפעל מהערב' שַׁבַל a), גדל והיה לבחור; אַשְׁבַּלַת, גדלה האשה הפנויה (או האלמנה) וטִפחה את בניה בלי להנשא עוד; וכן אַשְׁבַּל עַלֶיהָ, נטה אליו באהבה וכדו'. עי'. Lane, Arab. Dict. I, 1499].

[1]) משרש סבל, עי"ש. [וצורת הנק' של סֵבֶל.] והנה איש ממדקדקינו לא קבע צורת הנפרד משם זה, גם לא הרד"ק, ולפי הסמי' וכנויי הרבים ממנו שבאו במקרא אפשר נפרד סְבָלָה וגם סִבְלָה. רק בוקסטורף ב- .Lex. Heb, קבע סִבְלָה, והחדשים מחכמי אע"ה מניחים שתי הצורות.

a) شبل, أشبلة, أشبل عليه

לזקן (מד"ר ויקר' לז). רב הונא כשבעלי דינין באו לפניו היה מקבץ עשרה תלמידים ומושיבם עמו אמר יתיה סבלות הקורה על עשרה (וחזהיר, שמות כג.). — ואמר הפיטן: והעונה במצרים לעמו והוציאם לחירות מסבלות (רה"ג, שמע קולי, ספ' שירים בית-הבחירה, הול' סיליב). אני חומה ושדי כמגדלות אותם סרסר נורא תחלות בעת פקדני להוציאי מסבלות (אני חומה, יול' לסה"ג, מחז' איטלי' א', ל:). — *וכמ"ז, סַבְלוּתִים: חכמה ושכל לו ומדע וחבר הכרו אם הם לפניו לסבלותיים הוא הלא זכה לבן עבדו וחבר הלכות חולין קצרותיים (חרוז מובא במאמר, קבלה על מלאכת השיר, ממחבר בלתי ידוע,[1]) הול' ניבויער).

*סָבְלוֹן, סיבלון, ש"ז, — משא: אף כלים שהן עשויין לנות אדם לבדו יהא הזב מטמא אותו ברובו וכו' יצא המרכב שהוא עשוי לסיבלון אחר (ר' ישמעאל, ספרא א). — ובהסמ"א: אמר המלך איך תעשו על זה ומה סבלותכם על היוצאת הזאת אמר סבלוני' הנבוך פעם נטירה וכעס פעם נשכח ונעביר ופעם בהפך (ר' קלונימוס, בע"ח ל"ח:). — ובפרט מ"ר סִבְלוֹנוֹת, מתנות שהחתן שולח לארוסתו[2]: המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת (קידוש' ב ו). השולח סבלונות לבית חמיו שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין וכו' שלח סבלונות מרובים וכו' הרי אלו נגבין סבלונות מועטין וכו' אינן נגבין (ב"ב ט ח). המקדש בטעות ובפחות משוה פרוטה וכן קטן שקידש אע"פ ששילח סיבלונות לאחר מיכן אינה מקודשת (תוספת' קידוש' ד ד). גנב ושילח סיבלונות לבית חמיו משלם תשלומי ארבעה וחמשה (שם ב"ק ז יד). גזל ושילח סיבלונות לבית חמיו הרי זה חייב והמקבל ממנו פטור (שם י כ). אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין אבל לא סבלונות (ר' יהודה, פסח' מט.). זו הלכה העלה רבי אחא שר הבירה לפני חכמים לאושא ואמרו סבלונות העשוין ליבלות אינן נגבין ושאין עשוין ליבלות נגבין (ב"ב קמו.). הכי קאמר וסבלונות וראן מקום שנהגו להחזיר מחזירין (שם קמה.). — ואמר

1) [עי' דברי המו"ל בהקד', IV הערה 1].

2) [לשון הרמב"ם קידושי' ב ו: ונגזר זה השם מסבל והוא נושא המשא, ע"כ. וכמו מַשְׂאֵת, עי' ערכו, ועי' פלישר אצל לוי III, 720].

הפיטן: המלך הקדוש כמו קדשה בחתונה הרבה סבלונות שגר לה במתנה (זולת לשבת סג'). נהגו לשלוח סבלונות הבעל לאשה והאשה לבעל (ר"א הקראי, ספי ג"ע קמג.). — גם סִבְלוֹנִים: היכא שטוען שהסבלונים היו לשם קדושין (מהרש"ל, שו"ת כא, ד"ה נשאל נשאלתי).

*סַבְלָן, ש"ז — מי ששולט ברוחו וכובש את יצרו ממהר להפרע ולנקם: ענו שפל וסבלן (רס"י, במד' יב ג). ואמר מי מבני אדם יותר סבלן אמר מי שמשיב תאותו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 18). הואיל אין לו חכמה שיהיה סובל כעסו וצועק עד שישמעו שכניו אבל הערום הוא סבלן אינו מראה את כעסו אבל הוא מכסה אותו ע"כ נקרא ערום (ר' זכרי' מברצלונה, פי' משלי יב טז, הסחר שנה ג, 235). מי שהוא כעסן גדול ולא יוציאנו לפועל ולא יגלנו כלל והוא סבלן ובעל מעצור (שם יט, 287). יהיו כל דבריך ככוד גדול ופיוס לבורא וגם לברואיו מיראתו לקטנים ולגדולים לרעים ולטובים בלב נקי בר ושפל וסבלן בכתף תשא תדמה כי אתה מן הפועלים אשר בכתף ישאו (ספי חרדים ט:). שמדרך הסבלן שיהיה מעביר על מדותיו בלתי נקשר לכעס וכו' (יוסף כספי, קלור ספ' המדות אלמ' ד, כ"י ותיקן). ועוד הגאוה גורמת שלא יהא סבלן לסבול עול הבריות ואין צורך להאריך בפתיחת מי שאינו סבלן כי ידוע הוא לכל (ספ' אורחות צדיקים, שער הגאוה, ב.). הרבה ענפי' טובי' צומחי' משורש הענוה העניו הוא סבלן (שם הענוה ט:). כל עניו הוא רחמן וסבלן ולומד מן כל אדם ודן את כל אדם לב"ז (ר' אליהו, שב' מוסר יז). והסבל הזה אם הוא על תלאה נקרא סבל ואם הוא בעת מלחמה יקרא גבורה ואם הוא בעת הכעס יקרא סבלן (רא"ם, מאזני צדק לאלגזלי, 144). — ומ"ר סַבְלָנִים: אלו המידות הטובות שלמדו ישראל ע"י הצרות והשמדות חדשים גם ישנים ישנים שהיו מעולם רחמנים בשנים[1]) גומלי חסדים חדשים שנעשו סבלנים מתונים צייתנים (מדרש שה"ש, הול' גרינהוט מו.). האנשים שהם טובי הנפשות נעימי המדות וסבלנים או לא יכעוס האדם עליהם או ישקוט הכעס במהרה (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופים גג). כל הנזהרים לכתוב במשקל המה סבלנים גדולים טאלעראנט (יל"ג, אגרות א ג). — ונ"כ סַבְלָנִית:

1) כך בדפוס, וצ"ל בישנים.

אבל יעקב ועשו היה הפלא הגדול כי יצירת שניהם היתה בשליא אחת ומטעם זה היה הרצוץ בבטן כענין שכתוב (בראש' כה כא) ויתרוצצו הבנים בקרבה ומפני זה הוצרך לומר אחי רבקה אם יעקב ועשו לומר סבלנית זו מי היתה (בחיי, תולדות, ד"ה אם יעקב ועשו). לכן תהיה האשה סבלנית ולא כעסנית דמסבת רגע של כעס שכועסת על בעלה גורמת כל הרעות הנז' עליה (ר' אליהו, שב' מוסר כד).

*סַבְלָנוּת, ש"נ, מדת הסבלן, Geduld; patience; forbearance: ענותנותו סבלנותו שסבל את זה ולא הרגז (כש"י, גיט' נו.). מי שרצונו מן העולם במה שמספיק לו יהיה המעט שלו די לו והסבלנות ממין המדה הזאת ואחד מן החכמים היה מצוה את בנו ואמר מי שאינו סובל דבר אחד ישמע דברים רבים (תקמה"נ לרשב"ג א ב). עם טוב ההבנה וההנהגה והסבלנות (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 85). ואמר (סוקרט) הסבלנות שער הרחמים (אריה מודינו, למח לדיק, מהגבורה כה). הנוטים בטבעם אל המאכל או אל המשגל או הגאוה או קנאה או כעס ודומיהם ועם כל זה הם עוצרים אותם וזה היא סבלנות וגדולה ומשובחת מאד מן הראשונה (שם, מכניסת התאוות לב). וכדי להשלים חוקי הוצרכתי לסבות סבלנות ויסורים אלו (אלשיך, איוב כג יד). הענו הוא סבלן ומהסבלנות יבא שלוה ובענוה ישקיט כעס של אדם הכועס עליו (ספ' אורחת לדיקים, הענוה ט:). כנגד הכעס הסבלנות והעדר הרגשת החרפה (Lehr. f. d. Wiss. d. Iudenth. in Berlin, 12. Bericht,). המדות הטובות כרחמים וענוה בשת וסבלנות (בן זאב, הקדמ' בן סירא). כי רק ארך רוח וסבלנות הוא המפתח אל החכמה ואל שמחת החיים (גוטלובר, ממלרים שב' פרנקל 65). ואין רוח הסבלנות נוססה בם להטות אזנם לדברים ארוכים (יל"ג, אגרות א ד). ומעט מעט תבקיע הסבלנות בלבות העקשים הקשים כגידים (שם מז).—ורגיל בדבור ובספרות החדשה במשמ' נשיאות פנים לדעות מתנגדות, Toleranz; tolérance.

א. סִבֹּלֶת[1], ש"נ,—בלשון אפרים במקום שִׁבֹּלֶת, ועי' זה הערך: ויכו אנשי גלעד את אפרים וכו' וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר לא ויאמרו לו אמר נא שִׁבֹּלֶת ויאמר סִבֹּלֶת[1]) ולא יכין לדבר כן ויאחזו אותו וישחטוהו אל מעברות הירדן (שפטי' יב ז-ו)—*ובהשאלה, חלוף שין ימין בשין שמאל: ורבותינו דרשו ישיתנו כאלו היא בסבלת (המאירי, על משלי יב, ד"ה דאגה בלב איש ישחנה). שיש שקורין זאת המלה (בן תשעים לשוח) בסבלת מלשון לשוח בשדה (הוא, על אבות ה כא).

ב. *סִבֹּלֶת, סיבולת, סיבולית,—השתתפות במזון של סעודה בחבורה[2]): אף בני חבורה שעשו סיבולת והיה בהן אחד שהיה ידיו רפות רשאין לאמר לו טול חלק שלך (תוספת' פסח' ז י). בני חבורה שהיו

---

[1]) עי' הערה לקמן.

[1]) זו עדות יחידה אך מפֹרשת, כי בזמן המאורע הזה היה הבדל בהברת אחד מקולות הלשון בין אפרים ושאר שבטי ישראל, שאנשי אפרים לא יכלו להוציא הברת שׁ בכלל. כי אלמלא היתה הברת קול זה בכח כלי הדבור שלהם אלא שבמקום שִׁבֹּלֶת היו הם אומרים סִבֹּלֶת מפני שכך היה מנהג לשונם, כי אז היו בודאי אומרים ברגע זה גם הם שִׁבלת כדי להמלט ממות. ומכל מקום יש לפקפק אם באמת אמרו אפרים כל שׁ ס, כי אפשר שבני אפרים אמרו במקום שׁ שׂ, ומה שהכתוב אמר כי אמרו במקום שבלת סבלת הוא מפני שבזמן כתיבת המעשה הזה לא היה להכותב דרך אחר לפרש איך הוציאו אנשי אפרים את הקול שׁ מפיהם, יען בזמן ההוא לא היה באלף בית העברית לשני הקולות שׁ ושׂ אלא אות אחת ש, כמו שיתבאר בערך שׁ. וסמן להנחה זו הוא שבדברי הנביא הושע, שאין ספק בדבר שהוא יליד אפרים וחי כל ימיו באפרים, אותן המלים שבאו בהן שהן כתובות בכתיב הכללי של הלשון העברית באות שׂ, כתובות גם כאן באות זו ולא באות ס, משמע כי הושע אמר אותן בקול זולתי הקול ס. כי קשה להניח שהברת בני אפרים נשתנתה אחר קבלת האלף בית. וכתיבת המלים היתה כבר קבועה בזמנו של הושע, כי הלא בזמן ההוא עוד לא היו הרבה דברים שבכתב, ורחוק הוא שהמעט שהיה במציאות כבר קבע את צורת כתיבת המלים כ"כ שכל מי שכתב כתב אותן גם באותיות שלא היה להן קול בלשונו. הסברה נותנת איפוא כי לבני אפרים, כמו להכנענים שכניהם, היו שני קולות קול ס, וקול שׁ. והשתמשו בכתיבת שני הקולות בשתי האותיות ס—שׁ ואח"כ כשהמציאו המנקדים הנקודה להבדיל בין שין ימין לשין שמאל, נקדו כך בדברי בני אפרים, אעפ"י שהם לא הבדילו בין שני אלה הקולות. ואין הבדל לאיזו מלה התכונו בני גלעד לשבלת הנהר או לשבלת החטה.- ועי' Littmann, Neuarab. Volkslieder, ועי' עוד Marquart ZAW, 8, 154.

[2]) [ר"ב מוספיא גזר אותו מהיוני συμβολή, וכן רוב החוקרים. ויסטר' מחברו עם סבל, סבלון, ועי' סנבול.]

ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר טול חלקך וצא ולא עוד אלא אפילו חמשה ועשו סיבולת רשאין לומר לו טול חלקך וצא (פסח' פט:). מעשר עיר פרקון לשם יוסי לשם שמעון לעלות לאוכלן בירושלם חולין אני אומר סיבולית עשו ביניהון (ירוש' מעשר שני ד ע).

*סבר[1]), ממנו *סֵבֶר, א.*סֵבֶר, ב.*סֵבֶר *סַבָּר, *סְבָרָה, *סברא, *סברון, *הִסְפָּרָה, *סִבְרִיִי, *סַבְּרָן, *סִבְרָתִי.

א.*סֵבֶר, סְבַר (במשקל ארמי), ש״ז, כמו שֵׂבֶר, תקוה, Hoffnung; espoir; hope: מנדיכם אלו עמי הארץ שמא תאמר פסק סברם ובטל סכויים ת״ל ונראה בשמחתכם (ר׳ יהודה בר׳ אלעאי, ב״מ לג:). תאנים הטובות אלו צדיקים גמורים תאנים הרעות אלו רשעים גמורים ושמא תאמר אבד סברם ובטל סכוים ת״ל הדודאים נתנו ריח אילו ואילו עתידים שיתנו ריח (מרי בר מר, עירוב׳ כא:). שמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין ת״ל עומדים שעומדין לעולם ולעולמים (רב חמא ברבי חנינא, יומא עב.). ושמא תאמר אבד סִברי ואבד סכויי ת״ל אני ה׳ אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך (ספרא, אחרי מות ט יג). אלא אל תהי קורא יש שבר אלא יש סבר שראה באספקלרי׳ שסברו במצרים ואיזה זה יוסף (מד״ר ברא׳ לא) — ובסהמ״א, בתפלה: העתר לנו רוב רחמך ואל תבישנו מסברנו והושיענו למ״ש (סדר ר״ע השלם א, שני וחמישי וקריאת התורה, קנא:). — ואמר הפיטן: הנני כיונה בלי אבר במתים חפשי ומה לי עוד סבר כמו חללים שוכבי קבר (אברהם, אמנם כי, מנחי יוה״כ, שם ב כה: ורשה). סבר תוחלתנו הראנו את פניך נעימות (יי׳ אלהים, יוצ׳ לשבת הפסקה ב). ענה דודי ואמר לי נם תתי סבר ורק אין דבר גוסו נודו כבר (אור׳, יוצ׳ א פסח). אלהי סברי בך שתי ומתי מתאות נפשי (יוצ׳ לשבת א אחהפ״ם). סגלתך דוחק צורר סברה להמיר כבודך בצר עד אנה יי׳ אקרא ממצר ענני במרחב ידך לא תקצר (גרשם בר׳ יהודה, אית כל, סליח׳ יום ד). סמלוני רשע לקצף נקם תלבוש סבר קויך וסכוים תעמיד מליבוש (סליח׳ לצום גדליה, מחז׳ איטלי׳ ב, ס.)׳ טוב מבטן גוחי יוצרי וסברי ומבטחי בידך אפקיד רוחי (אזעק, סליח׳ ליום ג עי״ת). סלח לשבי פשע סליחה תבריע רשע. סדור תשובה תשע סבר פדות לישע (שחר׳ לום כפור, מחז׳ איטל׳ ב, פא.).

[2]) [כמו שְׂבַר, עי׳ ערכו. ורגיל בארמית.]

סבר הגיגו ברסן מתגו מבקש להרגו (אזהרת מוסף לצום כפור, שם קלג.). ברוגז רחם תזכור יחלתנו סברך במשפט אל תבא ותאחז דבריך (תוכה לדקה, סליח׳ למנחה יו״כ). סלח סוד העריסוך מגר חשבו התימוך סברם בסלסולם וריסוך (יוצ׳ לפ״ת, שם קפט:). סוגב כהן במזרת ועיגיו למערב היפרח נוכה ארון מאורה נתלה סיברו בצרת (Elbog., Stud. 173). תוכל לבדך לעשות את כל תוחלתי וסברי ותקותי תאות נפשי ותשוקתי תהלתי ותפארתי ועזי (שיר היחוד ד). — ואמר המשורר: התנחומים תדבר על לבבי ואנה אחריו נחם וסבר ואיך לי אחרי יצחק תבונה וחיים אחרי שמתיו בקבר (ר״ש הנגיד, התנחומים). מה תקוה וסבר לשוכן תבל יעוף בלי אבר וישוב הבל (רמב״ע, כל מעשי, דיואן, כ״י בודל׳). יחייהו אלוינו[1]) וכל סברו ומהרה יהי חבלו במנעמו וחלקו לו משפרה (גילוניקה, 278). שלמו להרבות וברכתו להגבר למלאות לו כל חפץ וכל סבר (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 120). סבר בנים וירא מעונים (יוסף בן ישראל, ילו האל, פזמוני תימני׳). ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות וכו׳ והם מבטח וכו׳ וסמיכה וסבר ומסעד וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ז). וכאשר יאבד סברו (של היצר) ממך בפנים האלה ועשית מה שהסכמת עליו ממעשי העבודה ישתדל להכניס הדאגות בלבך (שם, יחוד המעשה ה). אותו חולה שאבדו הרופא נחתך סברו ממנו (ר׳ שמואל בן ר׳ נסים מסנות, מעין גנים לאיוב כט, 92).

ב.*סֵבֶר, ש״ז, — א) אופן התנהגותו של אדם המשתקף בתוי פניו, Benehmen, Betragen; conduite, air; bearing, demeanour: יהי רצון וכו׳ שתתן לי לב טוב חלק טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב עין טובה (דבית ר׳ ינאי, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). — ובסהמ״א: שיהא סברך ודעתך טוב להם (מחז׳ ויטרי 475). והמשלש המיתר המשנה אל הדם ואל המרה השחורה והוא כמו זמן הסתיו וזמן החום והוא כמו השמחה ויגון כי הם תועלת משתנות כמו האצבעות והיתרות אשר ישתנו בכל מיתרי הכינור מחלק הגבורה המלכות והנדיבות וסבר ומחלק המורך הזילות והכילות ותחושך (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים א כ). — ואמר המשורר: וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים (ר״ש הנגיד, הכימים). קדמתי לטול בסבר רשות מרב

[1]) קרי: אלוהינו.

וחבר (יול׳ לפה״ג). — ־וסֵבֶר לבבות: לאלהינו נאמר בסבר לבבות נודע בשלשים ושתים נתיבות על כלם אותות כתובות כי זה אלהים אלהינו (כאז״ע, הוא ייי אלהינו). — ־סֵבֶר הפנים, הבעת מראה פניו של אדם המעידה על רגשותיו, תכונותיו ואפיו, Miene; mine; demeanour: והיה מנהג אחד מן הפילוסופים בשבתו בבית משתה היין אמר לקראת בעל המוסיקא עורר הנפש לקראת כחתיה הנכבדות מן הענוה והיושר וסבר הפנים והגבורה והחנינה והצדק והנדיבות (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופים א יח). ועל שכמו ישאנה ועתרות יענדנה ובסבר פנים יקבלנה ובחסד וברחמים יכלכלנה (ר״י זבארה, שעשועים, הוצ׳ דודזון 27). אמרו חכמי המוסר שלשה אין לבטוח בסבר פניהם המלך והים והעושר (המאירי, על משלי ג). ממקום הייתי עובר למצוא מזוני בפנים סבר (סליחו׳ לשחרי׳ לוס כפור, מחזי׳ איטלי׳ ב, קז:). — ב) *סֵבֶר פנים יפות, הבעת פנים של רצון, נחת ונעימות: אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל אדם בְּסֵבֶר [1]) פנים יפות (שמאי, אבות א יה). מכיון שקבלו עליהן בסבר פנים יפות העלה עליהן הכתוב כאילו מאליהן קיבלו עליהן (ספיעי׳ ו א). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות (תוספת׳ סנה׳ ע ג). אמר לפניו רבון העולמים אתה מאריך אף ועבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא שומע לרבו ויה׳ רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה (מד״ר במדב׳ טז). על ידי שקבלה (השונמית) אותו בסבר פנים יפות ושמשתו זכתה להחיות את בנה (ר׳ יהודה ברי סימון, שם, שה״ש, סמכוני׳). כיון ששנה להן משה את התורה וקבלה בסבר פנים יפות העלה להן הכתוב כאלו קבלו היום מהר סיני וכו׳ ואתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותי׳ בסבר פנים יפות על אחת כמה וכמה (ר׳ אלעזר בן יעקב, שם). באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ (שם אסתי׳, אם על המלך טוב). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם ואמר לאותם המסובין קבלו את אלו שונאי בסבר פנים יפות (ר׳ לוי, פסיקתי׳ דר״כ, זכור). ולחנה יתן מנה אחת אפים בסבר פנים יפות (פסיקת׳ רבתי׳ מג). — ובסהמ״א: ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות (רמב״ם, דעות א ז). או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס (שם, יסו״ה ה יא). סובלים בסבר פנים יפות תהפוכות הימים (רמ״ע פלקירא, המבקש כז). בא להזהירנו שנתרחק ממדת הגאוה והיגון לקבל המקרים בסבר פנים יפות (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי יה יד). כי האם המעט ממך תנחומות אל שלא תקבלם בסבר פנים יפות (אלשיך, פי׳ איוב טו יא). — ־וכסֵבֶר פנים רעות: כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה (רמב״ם, מתנות עניים י ד). והוי מקבל את כל האדם בשמחה פי׳ ציוה להתענג עם הבריות ואל יקבילם בסבר פנים רעות וכבושות בקרקע אלא מביט פניהם בשמחה ובהדוה כל בני אדם ואפי׳ עבדים וקטנים וגוים (ר״י בן עקנין, ספי׳ מוסר ג טז). — ג) כמו *סְבָרָה, סברו של דבר, הפרוש הנראה לעינים ומתקבל על הלב: חייך כך הוא סברו של דבר אלא כך הוא עקרו של דבר (ילק׳ שמע׳, שמואל קנח). מה שאין שליח צבור מקדש וכו׳ זהו סברו של דבר אם יאמר קדיש על המגדל (רש״י, סדור תלח). ואם היה מאמרו ומחשבת דעתי וסברי (מנחם הקרלי, לקו״ק נספח׳ 48).

*סַבָּר, ש״ז, בעל סברה, חכם חד השכל: אמר רבי יהודה הסבר [1]) לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מחיצות המגיעות לתקרה וכו׳ (ערוב׳ עב:). שהיה חכם במקרא ובקי במשנה וותיק בהתלמוד וסבר בהגדה (מסכ׳ סופר׳ טז ז). — ובסהמ״א: כי נפלו במקום אדוני המלך שני אנשים מאנשי ארצנו שם האחד ר׳ יודא בר מזויר בר נתן איש נבון וסבר וגרסן ושם השני ר׳ יוסף הגרים גם הוא חכם (מכתב ר׳ חסדאי למלך הכוזרי). איש חכם בתורה פייט וסבר בדת אל גבר וכו׳ חכמים ונבונים דעתנים ופייטנים מלמדים ומשננים (יוחסין של אחימעץ, סדר החכמים ב׳, הוצ׳ ניבויאר, 112). ושם נקרה שור אחד מבין וסבר ופרא למוד מדבר (משל קדמוני א).

*סָבַר, פ״י, — א) חשב, דעתו היתה כך וכך: ר׳ זעיר׳ סבר לקרוב׳ כדי לשוה עמו תחלה וסוף (ירוש׳ ברכי׳ א ח). — עת׳: ואפילו יסבור רבי לעזר כרבי יוחנן רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל (שם דמאי׳ ב א).

[1]) כך בנקוד עליון, נמצא בסדור תימני כ״י בריטי׳ מוז׳ Or. 2227.

[1]) [עי׳ הערה לערך סַבָּר]

לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו והזרו ונתקשרו מר סבר בטלה מחשבתו ומ"ס לא בטלה מחשבתו (שבת עז:). מעיקרא סבר (רבי) מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצ' היום ככולו (מו"ק עז:). ר"י סבר נשואה מותרת ליארס ורבי יוסי סבר נשואה אסורה ליארס (יבמ' סג:). וסבר ר' יוסי על המזיק להרחיק את עצמו (ב"ב יח:). מכלל דרב הונא סבר בעל נוטל בראוי כבמוחזק (שם קכה:). בילדותו מאי קסבר ובזקנותו מאי קסבר בילדותו סבר ישראל אדעתא דעכו"ם פלה כיון דעכו"ם מבטל דנפשיה דישראל נמי מבטלה ובזקנותו סבר ישראל אדעתא דנפשא פלה וכו' (ע"ז כב:). ביום נחלה ביום שסברתי לעשותכם נחלה לשמי לא קיימתם מלכותי עליכם (מד"ר במדב' ז). וידבר יי' אל משה לאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו מה ראה לומ' אחר פרשת נחלות אלא ששמע משה רבינו נתן תתן להם סבר שנתרצה לו הקב"ה (שם, כא). א"ר ברכיה השבתי לרבי חלבו והא כתיב (בראש' לב) ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לי תנוקה סברת לחנוקיני גבריאל ומיכאל הן הן שרים של מעלה (מד"ר איכ', הקדי' יי' כי לא תמנו). וסבר הקב"ה להשליטו (להאדם) בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו (פסיקי רבתי, שור או כשב). — ועם כי׳: מפני השב אבידה לבעלים אמרו פועלים אוכלים בהליכתן מאומן לאומן ובחזירתן מן הגת סברוה מהלך כעושה מעשה דמי (ב"מ לא:). — ובסהמ"א: אבל פירושין שיש באגדות ובקטנות מה ענינם אצל תרגום הסבור סברת כי אסרנו לדרוש מקראות חס ושלום לא כן הדבר אלא כן אנו אומרין כי המדרשות יפין הן ונאין מן האגדות ומן הקטנות (תשו' הגאו', הרכבי כמש). מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכ' ג לח) נפתר בלשון תמיהה ולא היה בו כח להבין פתרונו היטב ולא יוכל לדעת היטב חקר מוצאו כי סבר ועלה במחשבתו כי ענין בהרעות והטוב מעשה בני אדם (ספ' תשו' תלמיד' מנחם ודונש 31). ואמר מי אשר חטא לי (שמות לב לג) כי אשר חטא לי וזו המלה לא תפול על דבר הנודע בלשון עברי ולא יתכן זה החוק כי אם בלשון ההגרי בלבד לא יפול כי אם על הנודע בלשון והוא סבר כך ואינו כך (תשו' דונש על רסע"ג 47). ויראה הכפל בהם בקצת המקומות ושנסבור בהם שהם מבעלי הכפל במוהם (ר"י א"ת, השרשים לריב"ג, הקדי' 5). ומהם מי שראה להאמין בשתי הדעות ההכרח והצדק ואמרו כי המעמיק בהם אינו נצול מחטא ומכשול על איזה דרך שיסבור אותם (סוח, סו"ה, עבודת האלהים ס). ואמרו כי בטלמיום לא הרגיש בזה ומפני כן נשתבש במדת זמן השנה וגם מפני שסבר שמקום רום החמה ומתניהו במזלות אינו זז לעולם (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מ.). אמנם חיוב המדות הטובות לא יחשבו ולא יסברו שהוא מן הדת והדין (רמב"ם, אגר' יג.). לפיכך צריך אתה להיזהר מיכן ואילך שלא תסבור כי הקלף שאמרו רבותינו הוא רק הנקרא מצה היא טעות גדולה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת, גנזי מצרים 14). על זה הדעת תתמנו כי סברנו כי כך שנים היו למלך או סברנו כי כך שנים היו בשמטה כמו שכתבנו (ר"י בן מלכי צדק, שביע' י ג). אבל מדרבנן אין הוכחה שיסברו כך אלא מתוך הסברא (סמ"ג, מ"ע קידוש' מח). שלא יסבור הלוקח שנמכרת לפרוע ממנה כתובת אשה (טוש"מ קט א). ובכה סברו כל החכמים המפורסמים ז"ל (מ' בשיילי, ספ' עריות, הקדמ' שנה ג, 60). וככה סבר המאור הגדול ז"ל כאשר נבאר (שם 64). ואסבר שהוא גדר חסר וכו' (ר' דוד אבן יחיא, לשון למודים 3 3). שאם תסבור אתה בעצמך שצדקת עדיין לא פעלת כלום (נועם אלימלך נח, יג:). שיאמרו פירש ממנה בשביל שהיא כעורה הלא היתה כן כשנשאה ולמה לא הניחה מתחלה סבר וקבל זהו כי אשה כושית לקח (פענח רזא, בהעלותך מע.). או אמר הוא שוה כך מוכרהו לי בחצי אם תרצה שאין דעתי לקנותו אלא בכך וכו' דברו קיים ואין בו אונאה שכבר סבר וקבל (ר"י אבוהב, מנו"ה ד א א א ה[1]). וגם הרב המורה סבר כן (ר"י אברבנאל, שמים חדשים עיון ב, יג:). —ואמר הפיטן: קול אומר קרא קולי אל יי' אקרא רישע לא יחזובר רשות קחת סבר ראויה בכל סבר רחש לבי דבר שלוך לים עקשותי שיננתי חיצי קשתי (Elbogen, Stud. 120). חפצו למלאת סברו חקי אלהים ברו (אור ישראל, יוצ' יום א שבועו', מחזו' איטלי' א, קמז:). ומלאכת חרוזים חשבו כי למדוה וסברו כי סבלוה (ר"י חריזי, תחכמו' יח). —ובמקור: אין נמנע לחבר אליו לאו אחר מבלתי שיהיה תוספת במצות אבל יהיה פנים אחרים נכונים אין היזק בסבור אותם באשר לא הזיק סבור שבעה פנים בלא תאכלו על הדם והוא גם כן לאו אחד (ר"י א"ת,

[1]) [בדפו' שלפנינו אין מאמר זה].

הקדמה לד, 215). ואם כל זה אין דבריהם מקובלות עליך בסובבך שגבה קומתך ורבוי בשרך מכרעת את החכמ' (ר' אליהו, סבי מוסר כה). ואם הם ישבחוני ויכבדוני בסוברם שעשיתי דבר גדול (פלא יועץ קכט). ובויישה עלי כהניך חרפה עד מתי תשתכרין שבסברו שתנה טעמה ואכלה בצהרים והיא שכורה ועל כן נופה בדברו (ר"י הדסי, האשכול, פתיחי י:). ואין לסבור כי הענין היה תלוי בב"ד ומה שרצו עשו (ר"א הקראי, ג"ע ז::). אמנם מה שראוי לסבור כי לא רצה הכתוב לבאר אלא איך תהיה זבה בתחלתה (שם קיג:). ומומחה הוא מי שלמד בתורה שבכתב ושבע"פ ויודע לסבור להקיש ולהבין דבר מתוך דבר (ר"ע מבני, סנה' ג א). והידיעה היא הבנת הצפציף והיערמתה לסבור הענין בפרישת הכנפים (הרקלאטי, בותעים כ.). — וביני: אמר להן הקב"ה לנביאים מה אתם סוברי' אם אין אתם הולכי' בשליחותי וכי אין לי שליח ויתרון ארץ בכל היא (מד"ר שמות י). אמר איוב לחבריו מה אתם סוברי' שכל מה שאמרתם הוא כל שבחו מי יוכל לספר כל שבחיו וגבורותיו של הב"ה (שם לד). — ובסהמ"א: ואני סובר בבין השמשות כדעתו של ר' יוסי וכו' ואל תשיבני אתה מדרך הדעת שלך כי איני סובר כדבריך (רב נסים גאון, ברכי ג:). והיינו סוברים שאתם עומדים על האמת עד אשר באו האיגרות האחרונות (קטע בן מאיר, JQR, NS, V, 1915 ,553). אילו עמדו הדברים הללו היה לדבריך ולשאילתך שבזמן שהעת דחק אל יתפלל הציבור מנחה בלחש אלא ירד שליח ציבור ויכוונו דעתן ויעקרו את רגליהן ויפסעו לאחוריהן וכן היינו סוברין (תשו' גאו' הרכבי, רכז). ושאמר ר' אליעזר עם הארץ מותר לנחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת אטו אדם שיש מח בקדקדו סובר שכל עם הארץ מותר לעשות בו כן (שם שם). והיה הענין אשר נשאלתי עליו ויקבר אתו בגי (דבר' לד ו) והייתי סובר בו בעת ההיא מה שאני עתיד לזכרו לך באות האלף והתו מספר השרשים והיה המאמר ההוא מה שלא התעורר אדם לפני (ר"י א"ת, הקדמה, כח 185). ואני סובר שזה שאמרו שמבן ארבע אותיות חכמים מוסרים אותו לבניהם ולתלמידיהם פעם אחת בשבוע אין זה איך יהיה הדבור בו לבד אלא ללמד גם הענין אשר בעבורו ייוחד זה השם ויהיה בו סוד אלהי (ר"ם א"ת, מו"נ א סב). וכל אילו הדברים הסובר אותם מכחש ביי' ובתורתו (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ג עז). והייתי סובר כי הגיעו אגרותיהם אליכם והנה אגרות באות זו אחר זו כי האיש הנודבם תובע אותם (ד"ס של יהודי אנגליס וא"י ב, מן 142). ומקבלי דתנו הבין הם סוברים שהחפץ היה בשעת הבריאה בששת הימים ו(ה)מצואים כלם מהנבראים מהלכים על פי טבעם ומנהגם אשר ברא בהן בוראם מיום הבראם ועד עתה (שם). ואפילו לדברי הירושלמי שסובר כי בשתיהן הובקעה העיר בי"ז בתמוז (ריטב"א, על מסכי ר"ה א כח::). פסקו הגאונים הלכה כשמואל דאמר (פסח' קא) אין קידוש אלא במקום סעודה וכן סוברין רב הונא ורבה (סמ"ג, מ"ע, קידוש והבדלה כט). כן הראיה השכלית אפשר שתטעה וזהו שהמשיל הענין לרואה איש העומד רחוק ממנו וכפי ראות עינו סובר שהוא ראובן לפי שכל סימני האיש יעידו על זה וכשיגיע למקומו קרוב אצלו יראה שטעה (רכה"ו, יין לבנון, פי' על אבות ג ו). וביישן היינו שמתבייש על כל דבר ודבר אפילו במקום שהחכמים ואנשי השם אינן מתביישין בו וזה סימן לרוב חוששו לכבודו וסובר תמיד שמגיע לו כלימה ובושת (שם ז). — ואמר הפיטן: והדם שנקטם הוא כשר אכן יהיה עבות נצבר בן הערבה מינה רבה על הנחל או במדבר סימניה פי עלה חלק אודם עצה יגבר אלה החקים נתנו אל עם ישע נותנם סובר (פזמוני לסכות, סמא"ל תשלה:). — ורגיל ביחוד בתמונת בינ' פעו' סבור[1]), היה סבור, במשמ' פועל: יודע אני שהנזיר אסור ביין אבל סבור הייתי שחכמים מתירין לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין (נזיר ג ד). סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל (ר' יהודה בן בתירה, מכילתי בא ח). שאם נדרה בתו ואמר סבור הייתי שאשתי הרי זה יחזור ויפר (ספרי, במדי קנג). עמדתי והתפללתי עליהם ושמעתי תפלתי וסלחתי לעוונם הייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי (שם, דברי כז). למלך שצד צפור ונותנו ביד עבדו א"ל הוי זהיר בצפור זה לבני אם אתה אבדתו ולא תהיה סבור צפור כאיסר אבדת אלא באילו אובדת את נפשך (שם, מח). התיורתי על כל חביריו ולא מצאתי לי חבר הייתי סבור שמא טעות היא ביד רבי (ר' איסי הבבלי, תוספתי זבחי ב יז). אילי ציבור שהיה סבור שהן כבשים ושחטן

---

[1]) [וכן בארמית סביר. ועי' Segal, Gram. Mishn. Heb. § 336].

לשם אלים כבר עלו לציבור לשם חובה (ירוש' פסח' ו ו). ויאמר שמואל אל שאול וכו' עשיתני ע"ז שלך אין אתה יודע כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד ולא עוד אלא שהייתי סבור שהוא יום הדין ונתייראתי (ר' יודה בן פזי, שם חגי' ב א). בגאוה ובוז זה שהוא מתגאה לומר אני דורש במעשה בראשית סבור שהוא כמגעה ואינו אלא כמבזה (רב, שם). מה את סבור חליצה קניין אינה אלא פטור אין האחין חייבין עליה משום אשתו של חולץ (ר' יוסי, שם יבמ' א א). את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא נוסר בעץ (ר' יהודה, מד"ר בראש' ו). אף אני כשהייתי בתוך ביתו וברשותו לא היה יכול לעמוד בי ועכשיו לכאן קדמני סבור הוא שיהרגני במים (שם י). כך אמר אחז אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם כך היה סבור בדעתו אם אין קטנים אין גדולים אם אין גדולים אין תלמידים (שם מא [מב], הוצ' תיאודור). שמא בתך באנו ליקח או אתה סבור לישא את אחותינו (שם לג). לפי שהיה אבינו יעקב רואה אותו וסבור בו שהוא מלך המשיח כיון שראה אותו שמת אף זה מת (שם לח). אמר הקב"ה לא כשם שאתה סבור כך אני סבור אלא ב' קרש בצפון וב' בדרום וח' במערב (ר' יהודה בר סימון, שם שמות לד). למלך שהיה לו אוהב ובקש למנות קתליקום ומנהו על כל בית גנזיו לאחר ימים בקש לעשות אסטרטיגים והיה אותו אוהבו סבור שמא יעשהו ולא עשאו (שם לז). שכתב לו לא תהא סבור שלי לבדי את עושה ואני מכבדך לבדי אם תעקרם מכל האומות אתה מכובד (שם במדב' כ). אמר לו הקב"ה לישעיה לא תהא סבור שמא לא הזהרתי אותם על ע"ז תחלה עד שלא באו לסיני לקבל את התורה הזהרתי אותן על ע"ז (שם דבר' ב). ואמר לו יחזקאל מה אתה סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם בודאי (שם שה"ש, זאת קומתך). א"ל הקב"ה (למשה) מה אתה סבור שתהיה כהן גדול קרא לאחיך שישמש כהן גדול (תנחומ' שמיני ה, הוצ' בובר). פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל את ידיו היה סבור שהוא עובד כוכבים נתן לפניו בשר חזיר (שם כד). שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו (פסיק' רבתי, ותאמר). שהייתי סבור שאני מתנבא דברים טובים וניחומים (שם, ויהי בעת שסרחה). כיון שעשו אותו המעשה כעס עליהם (על ישראל) הקב"ה ואמר להם סבור הייתי שתהיו לפני כמלאכי השרת (פדר"א מז).—ובסהמ"א: למדנו שסבור רבא כשיש לו מעות ללוקח יכול לסלקו לבעל חוב והלכה כרבא (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוקי, 43). השב אשת האיש ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך (רש"י, בראש' כ ז). אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך (הוא, ויקר' י ג). כלום באתה לישאול על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פיקוח נפש וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פיקות נפשך אין זו דומה לשאר עבירות (הוא, פסח' כה:). שלח לחמך על פני המים לאותו אדם שתהיה סבור שלא תיהנה ממנו לעולם עשה לו טובה שהרי לרב הימים גם הוא יעשה לך טובה (רשב"ם, קהל' יא א-ב). ואני סבור שאין לך מנוס מחקור בשאלת הגזרה והבחירה (ר"י א"ת, הכוזרי ה יט ה). והאיך אתה סבור שהיה בזמן ההצלחה ההוא (שם ג כא כ). ואינני סבור שאומה מן האומות תקבל בעבודה הזאת לאלהיה זולתי הסגולה הזאת (שם סג). שמא אתה סבור שמכות ופצעים היו שם לא היו שם אלא דברי פיוסים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג ל). לכן אמור תחלה למי שאתה סבור שיהו נשמעים דבריך (ספר חסידים תתתסעא). אלו נשבעין בטענת שמא אע"פ שאינו טוען ודאי אלא אומר סבור אני שאתה תפשת משלי (טוח"מ, שבועה לג).—ובחבור עם כנוי השם, סבורני, סבורך: ושמעתי ממורי אבי הר"ב שקבל מרבותיו משום רבינו תם וסבורני שהוא כתוב בספר הישר (מרדכי, שבת תכא). ובדקתי בכל הספרים הטובים שמצאתי ומצאתי שתיהן פתוחות וסבורני שטעות סופר יש כאן (אור תורה יג:). כלומר וכי סבורך אתם שבדרך טיול ושחוק נלכה אני והנער באופן שנשובה (פענח רזא, ויקרא יב.).—ונקי: ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחשת והבורסי בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו ועל כלן א"ר מאיר אף על פי שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל (כתובו' ז י). יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאבא נותן לי עכשיו שאין אבא נותן לי מה אני יכולה לעשות או

כנוס או פטור (תוספתי׳ שם יג ח). סבורה הייתי שאתה כהן ואי אתה אלא לוי וכו׳ (שם קידוש׳ ב ה). והאשה סבורה לאיש שהוא אשה ונמצא באין לידי עבירה (מדרש תהלים כב ה, הוצ׳ הופמן). סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחת (ירוש׳ עירוב׳ ג). היא אומרת על מיטתו מת ואני או׳ למלחמה הלך היא אומרת על מיטתו מת סבורה להתיר את עצמה (שם יבמ׳ טו ח). מאן דאמר שלא תהא יושבת עגונה סבורה שביטלה והוא לא ביטל ונמצאת יושבת עגונה (שם גיט׳ ד ב). אלף נשים היו לשלמה כל אחת ואחת עשתה לו בביתה כך מ״ט זו סבורה שמא אצלי סועד וזו סבורה [שמא] אצלה סועד היום (ב״מ פו:). לא כשאת סבורה להנחיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (מד״ר במדי׳ ט). היתה סבורה שהכיר בו מנות שהוא מלאך ואע״פ כן היה מזמנו לו לאכול (שם י). ומה את סבורה שהקב״ה מניח את ישראל מכל מקום מעמיד להם גואל (שם אסתר, כי אם הפרש תמריסי). והיא סבורה שהוא בא בסל מלא זהובים (תנחומי׳ קדושים ח). ורות התחילה מתננת לפניה בת מלכים אני בת גדולים אני ומדבקת בשפחתך סבורה אני שאני קונה שמך בעולם (מד״ז, רות, הוצ׳ בובר 49). —ובסהמ״א: שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו (רש״י, בראשי׳ כט יז). הגם הלם לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחיו של מקום (שם, טז יג). אלא שחכמים גזרו שלא לטבול ביום אלא משום סרך בתה שתהא סבורה שהוא בשביעי ותלמד ממנה (המאירי, פי׳ למסכ׳ יומא ח ו, ג:). נמצא סדורן כך הוא או המפוארה גם אָ הגבירה גם אַ הגדורה גם אֶ הקשורה גם אֵ הסבורה גם אִ העצורה וסופם אֻ החמורה (דרכנבורג, הורית הקורא ב, 56). —וברבים, סְבוּרִים, סְבוּרוֹת: משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים והיו סבורין שכל מי שיש לו ד׳ או ה׳ בנים אין מת אלא הבכור שבהם (מכילתי בא יג). בבקשה מכם הודיעו סורתני שלא יהיו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה (ספרי, במד׳ קלז). לפני ה׳ שהם סבורים לפני בשר ודם הם עומדים ואין עומדים אלא לפני המקום (שם, דבר׳ קל). א״ל משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל בנפי השכינה או לזוז מעל הארץ (שם, סו). והיו סבורין שנמלכו בית דין לעברו (ירוש׳ ר״ה ב ח). ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אמר ריש לקיש היינו סבורין שנתבלעה משפחתו של פוט בא יחזקאל ופירש כוש ופוט ולוד וכל הערב (מד״ר בראש׳ לז, הוצ׳ תיאודור). מה סבורים בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד (ר׳ יודן משם ר׳ שמואל, שם לד). מלאכי רחמים היו והיו ממתינים סבורים שמא אברהם מוצא להם זכות (שם נ, תיאודור). אמר הקב״ה לישראל לא ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלהות הרבה יש בשמים אלא תהיו יודעי׳ שאני הוא יי׳ אלהיך (שם, שמות כט). בלא דעת סבורים מה שהוא אומר ואנכי לא אהיה לכם שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה (שם במדי׳ ב). הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלוק עם בניו בנכסים שיהיו סבורים שהוא בנו (שם י). יושב בסתר עליון מי אמר המזמור הזה היינו סבורים שבא שלמה ואמרו ולא אמרו אלא משה (ר׳ הונא בשם רב אידי, שם יב). היה סבורין כל ישראל שדוד צוהו להורגו שהיה אבנר בן דודו של שאול (שם כג). אמר הקב״ה לישראל בני לא תהיו סבורין שאני עושה את״כ בעבד שארונו מבקש למכור אותו קוריסין בכל מה שמוצא אלא כך אני מביא עליכם יסורין עד שתכינו את לבבכם אצלי (שם דבר׳ ג). אמר הקב״ה מה אתם סבורין שאתם יורשין את הארץ וישבתם לבדכם בקרב הארץ (שם, איכ׳ פתיח׳). ד״א [נבהל להון וגו׳] אלו סוחרי שביעית שהם שמתבהלים להעשיר ואינן משמרין את השביעית וסבורין שהן מתעשרין (תנחומי׳ בהר א). ומה שכר נתן להם כשהם מולידים את בניהם רואים אותן לבנים ובורחים מפניה׳ וסבורים שהם בני נחש והקדוש ברוך הוא נותן להם מזונם (סדר״א כא). —ובסהמ״א: אמר לו רב יוסף בנו כמי כאיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 59). לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם (רש״י, במד׳ כו ה). מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות (רעות) וחושב עליכם מחשבות (הוא, דבר׳

א יג). ואל תחשוב עלי כי אני מביא דברי הערב ודעותם בלשונותם בספרי זה ובזולתו להתחזק בהם על דעות העברים אך להראות הפתאים וזולתם מן המתחכמים אשר הם סבורים בעצמם כי הם יודעים והם ערומים מן הדעת כי זה אשר אומר שיתכן בלשון העברית יתכן גם בזולתה מן הלשונות (ר״י א״ם, הרקמה יט, 129). מפני שאנחנו סבורים שהוא מקובל מכח אלהי והוא אמת (הוא, הכוזרי ד ט). אבל המון העם היו טועין שהיו סבורין שיש חילוק ביניהן ושלא יצאו אלו או אלו (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה ד, מח:). אחר שלותיה אלמלא מקרא זה לא היינו יודעים ששלחה משה אך היינו סבורים שהיתה עמו (חזקוני, יתרו יח ב).— ונקי׳: ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו׳ שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול (מד״ר ברא׳ כא). היו בנות לוט סבורות שמא שחרב את העולם כדור המבול (פסיק׳ רבתי מב).— ובסהם״א: אבל על בדיקת חמץ סבורות שאין חמץ בחורין ונמנעות לבדוק מפני עצלותם (סמ״ג, מ״ע לט).—ובפרט עם אות היחס כ: המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי הוא לויה לויה והרי היא כהנת עניה והרי היא עשירה עשירה והרי היא עניה הרי זו מקודשת (קידוש׳ ג ה). עכשיו אומרים ישראל לא נתגייר יתרו מחיבה כסבור היה יתרו שיש חלק לגרים בארץ ישראל (ספרי, במד׳ פ). כסבור אתה שמא כדרכי בשר ודם דרכי המקום (שם קיב). בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני אמרנו כסבור רבי לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה (שבת קכז:). עתיד מצרים שתביא דורון למשיח כסבור אינו מקבל מהם אמר לו הקב״ה למשיח קבל מהם אכסנייא עשו לבניי במצרים (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, פסחי׳ קיח:). שכל המוציא מעות הקדש לחולין כסבור של חולין הוא מועל אף זה מועל (נדר׳ לה.). ועלתה בידו של חיטין וכסבור שעורים היא ואכלה דשבועתיה (שבוע׳ כו.). היתה סבורה שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואע״פ כן היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (מד״ר במד׳ י).—ובסהם״א: מעשה בצבי שהביא לבית ראש גולה ביום טוב מחוץ לתחום רב נחמן ורב הסדא אכלו ממנו רב ששת לא אכל ממנו מי שאכל כסבור בשביל ישראל זה מותר לאכל ישראל אחר מי שלא אכל כסבור היה דבר הבא לבית ראש הגולה לכל החכמים הוא בא ואסור (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 7). כיון שלא חתך דבריו כסבור נזכר הוא (שם 42). כסבור ראמי בר חמא לומר שבועה משל תורה היא והשיב רבא וכו׳ ששבועה משל חכמים (שם 90). וכסבור אני כי לא כתבתם אלינו מבלעדי בלתי כי דימיתם כי עד עתה עודני בא״י (קטע מזמן רסע״ג, סעדיאנה 25). לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה (רש״י, ברא׳ כט ז). צריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה (הוא, שמות לג יט). הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפני׳ וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחד (הוא, ויקר׳ ה יז). גלה אזן החוקר שלא יטרד אחר העיון הפלסופי כסבור שיועיל שישיב אמרים אמת לשולחיו (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה נשיאים ורוח).— ונקי׳: דאמר׳ כסבורה אני שאני יכולה לקבל עכשיו אין אני יכולה לקבל (כתוב׳ ע:). כגון שהיתה פרה רבוצה לפניו ואמר כסבורת פרה זו אינה עומדת הריני נזיר מבשרה אם עמדה מאליה (נזיר י.). וכן בכל יום ויום וכן כל אשה ואשה עושה לו סעודה כסבורה שהוא סועד אצלה (מד״ר קהל׳, שבתי ולאה).— ורבים: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורין העם לאמר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת (ברכ׳ כז:). כל ימיו של יהודה בן טבאי היה משתטח על קברו של אותו הרוג והיה קולו נשמע כסבורין העם לומר שקולו של הרוג הוא אמר להם קולי הוא תדעו של מחר הוא מת ואין קולו נשמע (חגי׳ טז:). שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה כסבורין העם לומר שבחו של צבור הוא אמר להם אמשול לכם משל למה״ד לעבד שבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו (תעני׳ כה:). הניח להם אביהם פרה שאולה וכו׳ כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (רבא, ב״ק קיב.). מעצמן הן גולין כסבורין הן אחד שוגג ואחד מזיד קולטות והם אינן יודעין שבשוגג קולטות במזיד אינן קולטות (רבי, מכות י:). אמרו רבותינו שני דברים היו קדושים וגדולים וכסבורין בני אדם שהם קשים וכדי שלא להוציא לעז עליהם כתב בהן דבר גדול של שבח וברכה ואלו הן קטורת וארון

(מד"ר במדי' ד). נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן שלא ביקש לצערו ויצא לחוץ ריקם כיון שלא הוציאה כסבורין שמבקש מהן יותר והעלהו דמיה י' אלפים זהובים וכו' (שם דברי' א). עמד על רגליו והיה מתואר (אדם) בדמות אלהים ראו אותו הבריות ונתיראו כסבורין שהוא בוראן ובאו כולם להשתחוות לו (פדר"א יא ח). —ובסהמ"א: אמרו חכמים כיצד אם גזל ממנו קרקע מקום סוכה וסיכך בעצים מן שלו כסבורין חכמים קרקע אינה נגזלת (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 27). כשמת רב ספרא לא קרעו עליו חכמים אמרו לא למדנו ממנו אמר להם אביי מי תנייא הרב שמת חכם [שמת] תנייא ועוד שמועותיו בפינו בבית המדרש כסבורין מה שהיה כבר היה אמר להם אביי תנייא חכם כל זמן שעסוקין בהספד כסבורין לקרוע לאלתר אמר להם אביי תנייא חכם כבודו בהספידו (שם 127). כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתח אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד (רש"י, במדי' טז יט). הלא הוא כמס עמדי כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני (הוא, דברי' לב לג). כגון שנקבע החודש בשני בשבת וכסבורין תעדים שנקבע בא' בשבת (ריטב"א, על מסכ' ר"ה א, א::). כסבורות היו שהמבול בא לכלות דור שביעי לקין שהן בניו של למך (חזקוני, ברא"ש ד כד). —ואמר המשורר: ומחוסרי מות נבוכי מחשב ממעיני שכל מבוכות משו שביש בנפשותם וכסבורים אשר מלעבוד את יוצרי חופשו (המחבר לא ידוע, יהגו מזמורי, שירים מקובצים, ספי' ד"מ עט). —ב) *הבין דבר ע"פ השכל והסברה: אלא כך אמר והדבר אשר יקשה מכם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו לאלהי' (מד"ר קהל', ורא"תי את כל). —ובסהמ"א: שיהיה מליץ כונתו לכל מבין וסובר (ר"א הקראי, ספי' ג"ע ב. הקדי'). מי שלמד בתורה ויודע לסבור ולהקיש (רעב"ע, בכו' ד ד). —סוֹבֵר תורה: כך עד שלא עמד שלמה לא הי' אדם יכול להשכיל דברי תורה וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה (ר' נחמן, מד"ר שה"ש). לשנים שהיו יושבין בבית הספר אחד סופג דברי תורה ואחר סוברן מה יעשה זה אזנו גלויה וסופג ואינו יודע לסבר וזה עינו גלויה וסובר ואינו סופג (מדה"ג שבתה, מקץ, וירא יעקב כי יש שבר). —סוֹבֵר תלמודו: הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח (רבי חנהוס, ירוש' ברכי' ה א). כשגלו ישראל לבבל לא היה אחד יכול לסבור את תלמודו (מד"ר קהל', ויסב העפר). טוב מראה עינים טוב מי שהוא סובר תלמודו ממי שהוא שונה והולך כדאמר כל זה קולע באבן אל השערה ולא יחטא (מד"ז קהל', הול' בובר 107). —*וסַבַּר חכמה: בעם האל גבר וחכמה סבר וכפאות הדבר לשבתו נסדרים (תפוי תלמידי דונש 3). וכמוהו יראה סובר בחכמה (רש"ע אבן פלקירא, ראשית חכמה 27). —*וסַבַּר סברה: יורה בתורה ויקרא במקרא ויסבור בנביאים כמה סברא (ר"י חריזי, תחכמו' כד). לדעתנו הסברא האמתית סוברים שהאויר הוא ספוגי ולכן יוכל להתנועע בו הגשם ואם הכל מלא ממנו וא"כ אלה האנשים אחר שהם סוברים סברת העצם הפרדי יתוייב להם שיניחו הריקות כי אילו היה העולם מלא מאותם עצמים לא תצוייר התנועה ולא תהיה שום הויה (אפודי, מו"נ א עג). ואתה לא כן לא תסבור בו סברות קח הענין כפשוטו רק שתוסיף לאדם עונש נפשי על מריו אין תקומה למפלתו (קונן ויכוחים טו.). כלום' בעת שאתה למד קושיות המינין להשיב עליהם השמר (פן) תנקש אחריהם ויפתוך בהבליהם ותסבור סברותיהם ותאמר לא למדתי אותם אלא להשיב עליהם ובוחן לבות הנסתרות יודע מצפונות (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב יח). חזרתי על כל בתי מדרשות ובכל הישיבות המקודשות וכל תנא ואמורא נלאו לסבור בה סברה (זכריה בן סעדיה, ספ' המוסר, מחב' א, כ"י תימני). בכל הדברים האלה נשמרתי מאד כי החכמה הזאת כשמה כן היא אמת ואמונה ואינו ראוי לאדם לסבור בה סברות מראשו שמא מתוכם ילמוד לשקר בה (עמנואל חי ריקי, מסכת חסידי' הקדמ' ב).—ג) *ובפרט בצווי, כברכה שעל היין בסעודה, סברו (סברי) מרנן רבותי, כלו' הבינו את הברכה ותנו דעתכם עליה: אבל צריך לומר סברי מרנן ומברך על היין (מחז' ויטרי פ). לכך הוא אומר סברי רבותי כדי שיניחו את אכילתן ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן (שבלי הלקט, ברכות קמ). נותן אבי התינוק (את התינוק) בידי בעל בריתו הגדול הנותן נותן בימין והמקבל מקבל בימין ויושב בעל הברית והתינוק בחיקו והמוהל עומד ואומר סבר: מוריי או סברו רבותיי והן עונין לחיים ומברך על המילה וחותך הערלה ונותן אותה בכלי שיש בו עפר וכו' (שם מילה ח). מה שנהגו העם לומר ברשות רבותי להמוציא וסברו מורי לכוס מצאתי בשם רבינו

קלונימוס הזקן ז"ל (תניא ענין ברכת המוציא, ברכת היין לג:). אבל בברכת המזון וקידוש והבדלה שהן חובה אין צריך ליטול רשות אלא סברו מרנן או סברו רבותי כלומר תנו דעתכם אל הברכה כדי לצאת ידי חובה והן עונין לחיים (שם לז.). וכן הוא הפירוש סברי מרנן כלומר ברשותכם ובדעתכם רבותי שאברך בורא פרי הגפן ואשתה תחלה והן עוני' לחיי כלומר הן שתה תחלה (אבודרהם נג:). ורז"ל שמשו בזה הרבה בשם התאר כמו סבור הייתי סבורים היו וכו' והשם סברה והוא ענין מחשבה ודעת נכונה ויש מפרשים מזה סברי מורי שאומרים על היין (צמח דוד, ככריות קמד.).—ד) קוה והוחיל, בטח: לבוליטין שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינ' סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון כיון שבאה שנת בצורת וכו' והיו בני המדינה אומרים זה שהיינו בטוחים עליו וכו' (מד"ר רות א).—ואמר המליץ: הבינותי כי הזמן עומד ובא ועובר נראה אמת למבין אשר לבבו הבר יוחל אם יוכח ואל התוכחות סובר ופעל אל פעמים שלוש עם גבר (ראב"ע, אל נקרא).—ה) *סָבַר פנים[1], האיר את הפנים לפלוני, הראה לו פנים של רצון וחבה: ויהי ברדת דניאל אל בור האריות ויסברו[2] אליו פנים וילחכוהו ויגועו אליו את זנבותם (יוסיפון כל). ראוי לאדם שיהא בוחר בארבעה שידבר הטוב שבדברים ושיאזין הטוב כשידברו עמו ושיסבור פנים למי שיפגע וילמד לשונו לדבר טוב (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג 27). וכבר יסברו פנים לדעת הזה (אברבנאל, ברא' א, יהי רקיע). ואחרי הזכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו לבדו ואז יציל אתכם מיד פלשתים ר"ל שלא יחשבו שלפי שהפלשתים כבדו את הארון יסבור השם יתברך אליהם פנים כי הנה בהיות ישראל דבקים בו הוא יצילם מידם (הוא, ש"א ז, אם בכל לבבכם).

—*הִסְבִּיר, א) כמו קל, הבין ע"י סברה: מצות דברים שאינם ברורים וגלוים ולא מפורשים ומבוארים בתורה ואין במותם להקיש עליהם ולהסבירה (כסף בן נח הקראי, פי' עשרת הדברות, לקו"ק 11). בשיר שתי מלות בהסבירך תמצא שמו כתוב ואל יורך (ראב"ע, מידות דס, הוצ' כהנא).—*בֵּאֵר ופרש ע"י סברה: אמר לו רב ששת לרב יוסף בר אבא ויש אומרים לרב יוסף בר אבא אסביר לך טעם ר' יוחנן מקרא כתוב והועד בבעליו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 63). — הִסְבִּיר סברות: אבל האדם שהוא זך במעשיו ולא יתגאה ולא יתהלל עצמו כשיודע שיש עבירה בדבר אז יבא היצה"ר ויערוך עד מות להפילו ללכדו ברשותו ויורה היתר ומסביר לו סברות שיש לו מצוה ושכר על מה שמתהלל ומתפאר (ספ' אורחות צדיקים, הגאוה ז.).—הִסְבִּיר שמועות: מי שמקפיד וכועס על בני אדם יותר מדאי אינו ראוי להיות מלמד תורה ברבים ולקרב הבריות לתורה כי מתוך קפדנותו אין דעתו צלולה להסביר השמועות לתלמידים (רבה"ו, יין לבנון, פי' על אבות ב ז).—*הִסְבִּיר לבו, ברר לעצמו ע"י סברה: והכא להרגיל את דעתו תמיד פן ישגה בכוונתו יסביר את לבו בבנוי תיבותיה ובפירוש המטבע שלה (סדור רש"י ל, הוצ' מק"נ).—ב) *הזמין את הנוכחים לשמוע את הברכה על היין: זה הכלל אין מרשין[1] על היין ואין מסבירין[2] על הפת (מחז' ויטרי ב).—ג) *וכמו פִּע', קוה: ואתה יי משמח אבול עליך נסביר להתיר כבול (כרם דודי, יוצ' לשבת חוהמ"ס).—ד) הִסְבִּיר פנים, כמו קל, סָבַר פנים: אמר לו הקב"ה למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה (ר' יצחק, ברכ' סג:). א"ל הקב"ה למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל (שם). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים (רבא, תעני' ח.). ונצבת לקראתו על שפת היאור ואמר ר"ל מלך הוא והסביר לו פנים (זבחי' קב.). הקטיגור הזה כל זמן שהסניגור מלמד והדיין מסביר לו פנים ממתין עמד לו הדיין נשתתק הסניגור והמקטרג הולך לעשות שליחותו (מד"ר ברא' מט). רבי אלעזר אמר אם היית יודע שהדין עמו אל תסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לזכותו ורבי שמואל בר נחמן אמר אם תדע שאין הדין עמו הסבר לו פנים שלא יהא אומר מתחלה היה רוצה לחייבני (שם דבר' ה). אם קהה הברזל אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל והוא לא פנים ואין הרב מסביר לתלמיד קלקל קילקול מעשים יש בתלמיד וכו' ד"א אם קהה הברזל אם נתקהה התלמיד על הרב שנ' ברזל בברזל יחד ואין

1) [אולי כמו נשא פנים. וכן ישא ה' פניו (במד' ו כו) ת"י יסבר יי' סבר אפוי. וכן בארמי בבנין פועל סובר, ובסור' סַיבַר, נשא וסבל. ויסטר' מחבר משמ' זו עם ברר].—2) בדפוס פרג, ויסבירו.

1) לומר ברשות מרנן.—2) לומר סברי מרנן.

הרב מסביר לתלמיד קלקל קלקול מעשים יש בתלמיד וכו׳ דבר אחר אם קהה הברזל אם נקהה תלמודך עליך כברזל והוא לא פנים קלקל אינו בא לידך להסבירו בפניך קלקל עליך בחילך וכו׳ ואין הקב״ה מסביר פנים לדור קלקל מעשים רעים יש בדור (שם קהל׳ פד׳ ג, אם קהה הברזל). אלהיהם של אלו רחמן וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם (פסיקתי רבתי כח). — פָּנִים מַסְבִּירוֹת, פנים המביעים רצון וחבה ושעל ידם יקל על התלמיד להבין את תלמודו: פנים בינוניות למשנה פנים מסבירות לתלמוד פנים שוחקות לאגדה (ר׳ חנינא בר פפא, פסיקי דר״כ, בחדש השלישי). לעיל היה מראה להם בפנים שמחות בפנים משחקות בפנים מסבירות (פסיקי רבתי, י׳ הדברות קמייתא). פנים שוחקות לתלמוד חכמיהם פנים מסבירות לאגדות טעמיהן (אלה העדות, יוצ׳ א שבועי).—ובסהמ״א: כתבנו לו זה הכתב מלפנינו אל כבודכם אחינו ישראל שתעזורוהו ותרחיבו לנדבתכם ותפתחו ידכם ותסבירו לו פנים כדי שתקבלו ברכותינו (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, ען 71). ויאמרו נקרא לנערה וגו׳ כלומר בעצמנו נקראנה וחשבו אנחנו נדע להסביר לה פנים שתמאן (סעודת רזא חיי שרה, יג:). כי בשביל זה הסביר לו ונתפתה להיות לו ערב (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כז, ד״ה מברך רעהו).—ואמר הפיטן: ישוב ירחם כובש ונושא ופנים מסביר כך היא המדה ראשון ראשון מעביר (אמץ יוסף, סליחי עי״ת ה). ושדלם בדברים והסביר למו פנים (אמץ, יוצ׳ אחרון פסח). — ובלי פנים: הננו אתאנו לך לקדם נוכחך ואתה רחום מסביר קבל בורהיך (אורח לדקה, סליחי מנחה יוה״כ).

—*התפ׳, בינ׳ מִסְתַּבֵּר [1]),—מה שמובן ע״י סברה, מה שמתקבל על הלב: מסתברא בבצלים אפילו פחות מיכן מותר דאינון שפין (רבי יוסה, ירוש׳ שביעי׳ ה ב).—ובסהמ״א: נומר אפכא מסתבר שנייה בשומר שכר וכו׳ (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 58). וזה הדבר מסתבר הוא ונודע וגלוי הוא מלהצטרך להביא עליו ראיה (רב נסים גאון, הקד׳ למפ׳ ברכי). סוסים מזויינים תרגום סוסון אגירייסין מסתב׳ סוסים שאינן בני תרבות (ערוך, ערך אגירייסין). אבל יהיה מסתבר לך ומוחזק בידך כי אין חשבון מועדינו ביום הזה שום ספק ולא תמורה מהענין אשר היו מתוקנים בו בימי משה רבנו ע״ה

[1]) רגיל בארמ׳ של התלמוד.

(ראב״ע הנשיא, ספר העבור ה, 94). אם כן מסתבר דאם השלים ג׳ סעודות לא יצא (ר״ת, ספר הישר, חלק שו״ת סט ד). ולא מסתבר כלל להורות כן שיבטל אדם מפריה ורביה בסברא רעועה כזו (מרדכי, יבמי סד.). ולא מסתבר כלל שבעל החצר יבנים וזז פחות מטפח בכותל בגג בעל כרחו (טור, שכנים קנג). אבל רב אלפס כתב שיכול אדם להתפלל תפלת נדבה ואתם שאתם נוהגין כמותו מסתבר כיון שהגיעו שש שעות ומחצה שהוא זמן מנחה הראשונה חובה והשניי׳ נדבה (טאו״ח רלד). שאף בקפיצה הוא (החרש) מוכר ולא מסתבר לי (שם, חו״מ, אונאה ומקח טעות רלה יט). וכן מסתבר לא״א הרא״ש (שם קכד). ואולם המסתבר לן בטעם המספר הזה באמת הוא מה שכבר זכו בו רבים בהגהתנו אל ההקדמות הקצרות מהחכם ז״ל בהקדמה השנית כי מחשבתן של ישראל קדמה לכל בטעם רבו עשית אתה ה׳ אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (פלא הרמון ב א, ו.). והמסתבר לי בזה שבדורות הראשונים וכו׳ (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ד, אל תעשם עטרה). והמשמעות אשר חכמי הפילוסופים האמתיים מסתברים עליו בהסכמה אמיתית ולא בהסכמה נופלת תחת המקרה (ר״י גיקטיליא, גנת אגוז ב, מז.).

—נפע׳, *נִסְבֶּרֶת, כמו התפ׳: ושכיב מרע שכתב כל נכסיו לאחד וחזר וכתב מהן לאחר אחרון קונה ראשון אינו קונה דתני כולן לראשון ומקצתן לשני שני קונה ראשון לא קנה ואמרנו לא בשמת לא בשעמד כך הוא נסברת (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 91).

—פעי׳, *סִבֵּר,—א) כמו קל, חשב וזמם: עלות פעמימו ממצולות סוף סבר לקמלם כקנה וסוף (תמיתים, יוצ׳ לשבת זכור). סברו כי ישעם יירץ ועל ידם יתכונן משוש כל הארץ (איכה את אשר, קינ׳). — ב) כמו שבר, קוה והוחיל: קנין כי שברתי וטוב לא סברתי קדשו לולא חברתי (אור ישע, יוצ׳ א פסח). בקר סברתי רחמיך אלהי קדם מעוני אפרו יראה לפניך כאשר נשבעת לאיתני (בקר אערוך לך, סליחי שחרי יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קא.). צעיר אני ונבאה חסדך אזי אראה כמו זקן נאה ישר דרך תמים חסדך אז אסבר בלבב מתגבר ולא אדע דבר צעיר אני לימים (שחר אעירה, סליחי לו״ג, סמא״ל, תקל.).—ג) סִבֵּר את האזן [1]), הסביר לאזן באופן שתוכל לשמע ולהבין: דברה תורה כלשון בני אדם לסבר את האזן בדרך שהיא יכולה לשמע

[1]) [כמו שבר את האוזן. עי׳ אזן a 130.]

(ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, אוצר הטוב כד. בדיעס'). מ"מ יועילו (הדברים) לסבר האזן הערלה ולרכך לב האבן (הוא, שם קיג.).—ד) *סִבֵּר פנים,—כמו קל והפע': ענן לפנים וערפל לפני ולפנים וחשך בחוצות וסבר לו פנים להתרצות וקבלו על ידו שש מאות ושלש עשרה מצות קבוצות (וכל העם רואים, יוצ' א שבועות).

—פעו', *מְסֻבָּרוֹת, תֹאר לפנים המוארים ע"י רצון וחבה, פנים מסבירות: ופי' להלן ה' צלך על יד ימינך כשם שאתה הוו' עמו כך הוא הוו' עמך כשם שפניך ועומו' או מסוברות כך הוא נותן לך (פלא הרמון ו ז, יח::).

*סְבָרָה[1], סברא, ש"נ, טעם לדבר הנלמד מהשכל, בנגוד לטעם הנלמד מהכתוב או מהקבלה (גמרא)[2]; דעה, השערה, כונה, דברים של שכל, Grund, Ansicht; argument, théorie; reasoning, speculation: אלא סברא היא אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה (ברכ' לה.).—ומצוי מאד בסהמ"א: ולא ידעתי אם לפי שכלך גזרת ואחרי סברתך איכה למדת ממלמדיך ונואלו ולא הבינו וכו' ואם תאמר כי הסברא נוטה אחרי דברי אין קורין בסברא (תשו' תלמידי מנחם 47). תלמודא זה סברה שהתלמידים האחרונים לומדים בדברי הראשונים הסתומים כדי לפרשם וליתן בהן טעם ואותו דקדוק נקרא תלמוד (סדר תנאים ואמוראים, ספ' היובל של ישראל לוי 156). ור' אמיתא ענה לו בסברה יש לך עד שני כציוותה התורה (יוסקין של אסימען, סדר חכמים ב', הוצ' ניבויאר 125). ולולי שאין אנו רוצים להאריך הייתי מביא על אלה הרמזים ראיות גלוייות מן הסברא השכלית וחכמת הקבלה עד שתהיה הבנתם קלה והשגתם קרובה (הקמה"כ לרסב"ג יא). וטעה בסברתו זאת טעות מפורסם (ראב"ח הגניזה, מגלת המגלה, ברלין ספ' העבור x). ויביא הבטולים בצורות האמתיות והוא מוצא הסברות הכוזבות והדעות הנפסדות (ראב"ד, אמו"ר 30). והיה היותר נאות שיקחו אותם הלבבות מאותם שדעתם מיושבת עליהם וסברותיהם מובחרות (שם 56). כבר זכרנו סברת הפילוסופים וכאשר בחננו אותה לא נמצא בה דבר סותר לדת אבל נמצא הדת מעידה על רוב סברותיהם (שם 62). עם אשר מופת ר' יהודה על סברתיו נגלה ואותו נראה ובעבור דעתנו שסברתו היא האמת יצאנו בעקבותיו והלכנו אחריו ולא אצלנו לבא עד תכלית (ר"י א"ת, הרקמה, הקדמ' XIII). כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו (הוא, מו"ה, היחוד ג). והחלק הרביעי הוא יחוד האלהים בלב ובלשון אחר אשר ידע להביא הראיות עליו ולעמוד על אמתת אחדותו מדרך העיון והסברות הנכונות השכליות (שם ב). על כן הזהר שלא תטה אשורך מדרך האבות ונתיב הראשונים אל הבריות ותסמוך על שכלך ותתיחד בעצתך ותתבודד בסברתך (שם יחוד המעשה ה). אל תנות דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (שם חשבון הנפש ג). ואם לא הנה כלו סברות וגורלות בשמים יותר אמתיים מהם הגורלות בעפר (הוא, הכוזרי ד ט). ומנחם בעל הלכות וסברה מתוך דוחק המסרת והמקרא תפש דרך הישרה (הכרי ר"ת נגד מנחם 8). ולכך אל ימהר לתרץ בסברות שאינן צריכות שהשמועות מרווחות וא"צ לתרץ רוחות (הוא, ספ' הישר, שו"ת כו ב). ועוד לא היינו יודעים זה מכח הלשון ודרך הסברה לולי הקבלה מה טעם היו"ד (ראב"ע, צחות ד.). דע כי המסורת שהיא בידם לכתוב והנהו חמש אותיות כאשר הם הוא האמת רק הם חשבו דרך סברה שהוא חסר (שם יג.). ויש דרש בסברא ידועה ויש שהוא כהלכה שאיננה קבועה (הוא, הקד' לפרושו על התורה). והראיתי פנים והרביתי תשובות על סברתם שמעשה בראשית חיוב (אגרות הרמב"ם, תשו' להר' חסדאי הלוי, ה.). ויפול החילוק והחילוף בין המעיינים במאמר ההוא ויסברהו אדם אחר סברה אחת וכו' ויסברהו אדם אחר סברה אחרת (תרג' הקד' הרמב"ם לאבות ZDMG. 48, 224) ולא ידחה אותו ויט מעליו ולא מי שלא יבינהו או מי שקדמו לו סברות וירצה להגן בעדם (ר"י חריזי, מו"נ ב כג). ומסברתו הנקיה אשר סבר (משל קדמוני א ע.). הסברה היא גזרה נושאה ענינים כלליים לא חלקיים וכו' שהגזרה הכללית לא ימלט שתהיה אם התחלת סמן ואם תולדת סמן או מה שיקבץ שני הענינים וזאת היא אשר קראנוה סברה (ר' יהודה מסיר ליאון, נופ' צופ' ג יט). מהו הסברא מאמר יציעו בו דברים יותר מאחד ויתחייב בעבורם בעצם לא במקרה דבר אחד זולתן בהכרח וכו' מפני מה התנו בגבול הסברא מאמר הציעו בו דברים יותר

---

[1] [מהארמ'.]

[2] [עי' ע"ז לד: איבעית אימא סברא ואיבעית אימא קרא, ע"כ. ה"מ סברא אבל גמרא מרב אחד עדיף, ע"כ, (שם יט).]

מאחר לפי (שהוא) מחובר משתי הקדמות לא פחות ולא יותר (מדרש החכמה לר"י הכהן א יד 1247, כ"י ברלין). וסברת דברי נדמי' לבורא (ר"ל מה שאמרתי קוד' כי הפילוסופיה נדמית לבורא הכונה היא) נדמית לפעולות הבורא וסברת דברי נדמית לפעולות הבורא הוא שעומדת על אמתות הענינים וכו' וסברת דברי שעומדת על אמתות הענינים היא שעומדת עליהם מארבע העלות הטבעיות (נסים בר שלמה רי"ת, תרגו' תבו' יצחק ישראלי, ספ' החג לשטיינשנ' 132). כי אין השכל האנושי עולה למרום הרי הדעות והסברות אם לא היה אור התורה אשר זרח על עבדו נאמן ביתו (ר"י משיקא, מנחי קנאי 11). ומי שירצה לעמוד על כל אלו הדעות והסברות ומה שבא לקדמונים ולאחרונים ולחכמי הנצרים וראייותיהם וטענותיהם ועיין בספרי המפרשים (שם 71). זאת היא סברתם ימחול ה' ויכפר לפי שנפתה אחר הדעת המזוייף הזה (שם 96). ואמנם החכם ר' שבתאי אשר אמרת עליו שהיה גדי מחלב אמו ונעשה תיש ביומו האמת אמרת וכן דברת כי מיד שקרא דבריך ועמד על דעותיך נעשה תיש בעל קרנים לנגח אותך בהם ולהפיל בהם ארצה כל טענותיך ולרמוס בין רגלי חכמתו כל סברותיך וכל גאותיך ישפיל (ר' זרחיה הלוי, או"נ ג. 141). כי מבראשית עד אלה תולדות השמים הוא ענין אחד ונכתב להורות על העקר האחד שהוא מציאות הש"י הפועל ברצון לכל הנמצאות כדי להכחיש סברת כת אפיקורס שהיו חושבים שהעולם נפל במקרה (ר"י אלבו, העקרים א יא). מה שאזכור עוד בזה הספר מהמלות שהמעתיקים הורגלו לזכרם כמו היקש שהוא כמו סברא ולא שמתי במקומו סברא מפני שמלת סברא בלשון חכמינו ז"ל פעם נאמרת על ההיקש וכו' ופעם נאמרת על המחשבה (רש"ט אבן פלקירא, ראשית חכמה 27). אלא רואה התלמוד כי סברתו לא עמדה ומש"ה לא הקשה לו (ר' ישעי' מטרני, המכריע, יו"ד, קכ.). ואלו הדעות הם סברות (ר"א הקראי, גפ' ג"ע, ענין פסח מא:) וכסברתו שהשחית את כלם (שם, ענין חג השבועות נג.). וישו לפי סברתם ככתוב באוואנגילייאו (לוקאש בפרק הראשון כח) המלאך גבריאל קראו עמנואל לא אמו באומרו אל מרים שלום לך מחן מלאה אלהים עמך (מאיסטרו פ. דורן, ספ' כלימת הגויים, הלוסה מארץ הגר ג 110). זה קרוב לד' חדשים עלה בדעתי להתראות עמך פא"פ יען יגיעו מפיך לאזני הסברות והדעות המניעות אותך לצאת מהגבול אשר גבלו ראשונים אבותיך ואבות אבותיך הקדושים (ר' יהושע אלורקי, נוסח כתב ששלח לדון שלמון הלוי, בקבץ ד"ח מג). להצילה מיד עושקיה מבעלי העיונים הזרות והסברות הנפסדות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, הקד'). ועשרה הדברות שבפרשת יתרו הם דברי הקב"ה בלי תוספת ומגרעת לבד למען ייטב לך כמו שפירש"י והם לבדם הכתובות על לוחות הברית ואותם שפרשה זו הם הם דברי משה וכאן סדרם משה אחר סברת דעת הבהורים (חזקוני, ואתחנן ה יח).—היסוד התשיעי הוא שתורתנו הקדושה היא למעלה מן הסברות הפילוסופיות (דוד בר יום טוב בן בילא, יסודות המשכיל, בקבץ ד"ח נט). סברתם שנאה נפשי מאז עמדתי על דעתי (אבן בומן, מט: ויניציה). ואם מת המרשה קודם שהגיע הממון ליד המורשה היה נראה לפי סברת אדוני אבי הרא"ש ז"ל שאינו יכול לבטל השליחות (טור, עושה שליח לגבות חוב או פקדון קכב). ועל פי הנס היא (המשנה) סדורה שהרי בדבור אחד נכללין כמה עיקרין וכמה קבלות סברות בקוצר לשון וכן כמה בריתות תלויין על משנה אחת (ר"מ אלדבי, ש"א, הנתיב השמיני, קד::). ושאר מתי המדבר היה עובדים עבודה זרה והולכים במחשבי הסברות אשר לא יועילו (ר"י אבן לטיף, הקד' שער השמים, השחר שנה ג, 90). והרמב"ם ז"ל זכר כללות סברותיהן ואמונותיהן הידועות בתקות השכר ויראת העונש בפי' המשנה ואמר שהן חולקין בסברותיהן לחמש כתות (שם 103). וכן הש"ס הוצרך לפרוש אחר ורבו עליו הפרושים וחלוקי הסברות וכן על הפרושים (רפאל מנורלי, מרפא לנפש יח.). הזה פרשתי לכם כמה נחלקו הסברות והלכה למעשה ראוי לסמוך על הסכמות האחרונים (ר"כ גירונדי, סו"ת, שאלי' יג, ד"ה הנה). ואע"פ שיש מי שחלק על דבר זה ואמר שמלאכת משקלות הסברות צריכה לגופה וחכמה בפני עצמה היא אין לחוש לדבריו שמודה הוא שבה מבינין את ההכמות (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ד ז). — ואמר הפיטן: מאחריו הביאו את רבי עקיבה עוקר הרים וטוחנן זו בזו בסברה וסרקו את בשרו במסרק של ברזל להשתברה (ארזי הלבנון, קנות לת"ב).—ואמר המליץ: כל משכבך שושנים נתפזרו תולע ורמה בשרך יקרקרו תענה לי בטעם ובסברה (ר"י זבארה, ספ' שעשועי' Appendix D, CXXI). דת אמרה אש לא תבערו יום שבת והם רדפו סברותם ויבערו האש להדליק נר וילכו חשך לנרותם (ר"י חריזי, תחכמוני יז). והגמרא והסברה בלשוני סדורה (שם לו). וחכמתך בדרך אות ומופת וחכמת בלתך

דרך סברה ומהלולך אמתי ומהלל נדיבי עם בדרך העברה (עמנ' מחני ח). — °סברה קלה: ומה שנאמר ועבדתם את אדני אלהיכם ואמרו חכמים עבודה זו תפלה אמר זה החבר כי היא סברא קלה (ר"י חריזי, תחכמו' כד). — סברת נפשם: וגם לא מצאתי שום פוסק לא מן הראשונים ולא מן האחרונים שאוסר בזה 'הגם שיש מן המון העם שמסברת נפשם אומרים שאין לנגן בכלי הנ"ל (REJ. IV. 116.). — סברת הראש: ומיום זה ואילך לא נשאר לנו ולשום אחד ממנו על נשטורג שלם הנזכר ועל נכסיו שום תביעה בעולם וכו' ולא שום שבועה קלה וחמורה בעולם וגלגולה ואפילו חרם סתם מסברת הראש ולא שום תרעומת וכו' (שם XLVII, 58). — °בעל סברה: לפנים מת אגג על יד שמואל והמן על ידי בעל סברה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז). הרביעית שיהיה בעל סברה יפה ולשון צחה (סוד הסודות, מיוח' לאריסטו, תרג' אולי ר"י חריזי, הוצ' גסטר, 7, 46).

°**סברון**[1], ש"ז—א) תקוה כמו א.סבר: ושמו אהרן סבר בסברון עוצר חרון (יוחסין של אחימעץ, סדר חכמים ב', הוצ' ניבויאור 112). — סברון פנים, כמו סבר פנים: אכול ושתה די מחייתך בסברון פנים ללחמך ללחם ביתך וחיים (בנימין בר אברהם הרופא, שערי ע"ח 72).

°**סבריי**, ת"ז, לנק', סבריית, מ"ר סבריים, סברייות, — של סברה, מה שיש לו מתכונת הסברה: וזה היה עצת מי שהיה ביניהם מן פעולותם החוזים והאצטגנינים חשבו שיהיה הסברייות קרובות מן המעשים האמתיים (ר"י א"ת, כוזרי א לז). כי הנטיות האלה שתיהן הרדיפה אחר התאוה ואחרי ההקשים הסבריים עבירה גוררת עבירה כי הרודף אחרי הזונה יאמר בלבו והלא איני עובר על לאו הכתוב בתורה (ר"י יעבץ, אוה"ח ח יז). והטענה תחלק אל ג' חלקים ר"ל סבריית ראויה ומשפטית (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' 33). מהטענה הסבריית ראוי שנאמר מה שראוי בזאת הטענה (שם 70). שבהרבה דברים אמתיים מובחנים במופת לפעמים יתערב בהם אי זה שקר שלא יבחן אלא נאמר באיזה טענה סבריית (תרג' קילור תומ' דאקינה, יוסי' ביאנתים א 7, ביה"ס דומינוקנים). ולבארם ביאור ודאי לא ביאור מסופק ביאור מדעיי ולא ביאור סבריי ודמיוני כי הביאורים הסבריים כלם חשודים ורובם שקר (עכוך, הקד' ספר המעריך).

1) עי' פסיק' דר"כ פג: א"ר מרינוס ב"ר הושעיה באיניש דאמר ברוני סברוני סביוני.

°**סברן**, ש"ז, — כמו סבר: פריו לא יתוה וצמחו לא יבול הוא חמודו מר ורב הישרן הצרבן הסברן החקרן (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, ינן 130). חכם ואיש ישרן נבון ובר סברן (סו"ת למ"א כה).

°**סברתי**, מ"ר לנק' סברתיות, — ש"ת, כמו סבריי: וזה היפוי גדול הסכנה לעורר השומעים אל הכעס והקצף הגדול והוא טוב בבל סוגי הדבור ובחלקי המאמר וביחוד בראיות הסברתיות ויבוקש ענינו בנשא ובבינוני יותר (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ' ד נג).

°**סגב**, פ"ע, כמו שגב, — היה חזק: — ואמר הפיטן: סוגב כהן במזרח ועיניו למערב היפרח (Elbogen, Stud. 173). שמחו למשכו לבית טבילה חוץ סוגב כאלוף מכובל ויץ בלב גחוץ (שם 175).

—פע', עשה שיהיה חזק ותקיף: סגב חדש אשר נהפך מיגון לשמחה (ר' יחיאל אבי בעל הערוך). אמונת ברית הנכרתה סגב בעוז כנחרתה להשיב מבשן ומפרתה הבה לנו עזרתה (מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יוצ' לשבת הפסק' א). סגבתם חוק מרגוע ונפש ערוך תחלה למשיבת נפש (ממסגר אסיר, יוצ' לשה"ג).

סגד[1], ממנו סגד, °מסגד, °סגידה.

סגד, פ"ע, אסגוד יסגוד, יסגדו, — סגד פלוני לפני פסלו וכדומ', השתחוה ונפל לפניו לכבודו ולהתפלל לפניו, sich zum Gebet niderwerfen; se prosterner en prière; to prostrate oneself in prayer: אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגד למו (ישעי' מד יה). חציו שרף במו אש וכו' ושאירתו לאל עשה לפסלו יסגוד[2] לו וישתחו ויתפלל אליו (שם יו-יז). חציו שרפתי במו אש וכו' ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד (שם יט). הזלים זהב מכים וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (שם מו ו). — ובמדרש: אמרו לו רבינו דניאל נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא וכו' (מד"ר שה"ש, זאת קומתך). — ובסהמ"א: גם יש גוים

1) בארמ' סגד, בערב' שג'ד a) וכן בכושית, כמו בעבר'.

2) [כתיב יסגוד וקרי יסגד.]

a) سجد

סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו (רלב"ע, דבר׳ ד טז). העובדים לבעלים הסגודים לגלולים אשר עשו בידיהם (תולדה שומרונית — REJ. Juil.-Sept. 1902, 88). — ואמר הפיטן: נאין שמך מתגאים לבול עץ סוגדים למה תביט בוגדים (אליות הדימו, יוצ׳ שבת ג׳ אמה"פ). בורע לתלוי במגוד יעצני בך לבגוד לבול עץ לסגוד (אפרים בר יצחק, אלהי בך, יוצ׳ שבת ד אחה"פ). פלשי עב ותבנית מזלים עצבים בתבונם מעשה כשילים סוגדים להם ואליהם מתפללים (תעתועים המה, יוצ׳ א׳ שבועות). רני ואני בחברתך נשיר את שיר ישועתך השלימי נא פעולתך טרם בא יום הפרידה אל שמיו שאי כפים וסגדי לו אפים טרם עופף בכנפים כמו כנפי החסידה (אלעזר עלאקי הכהן, ספ׳ הפזמונים נח:). אשתחוה ארץ ארוממך אלי אולמך אל אסגדה אכריע אשיר ארנן אשמורות אהגה אדר אבירותיך אני אשמיע (אהיה אשר אהיה, שם לה.). — ואמר המשורר: ואם קומות אמירי עץ כרות סתו נעים ועת עומדים וסוגדים ואם כנור ואם מחול ועוגב בקול נוסדו והיו לאחדים (דרעי, לקו"ק נג.). תלך נשואת ראש אבל בראותך תפול לאט על רגלך סוגדת (רמב"ע, דיואן מה, כ"י בודל׳). ובתוך נביאים לו אלפים היתה אל פסלך לוי תהי סוגדת (יהודה בן אבון לריה"ל, שער השיר 129). גם האל שם לפניהם צדדים שהם כרעים תמיד גם סוגדים (ראב"ע, אל בורא׳). ופרע בכל רגע לענפי עץ פרי וסגוד לציץ הגן והשתחוה לבול (כ"י חריזי תחכמו׳ ה). ואת מהללת ומשחקת וזאת עוברה חומקת ואת לבובי חובקת וזאת ידיה מנשקת וזאת לרגלה סוגדת וזאת מעלוז רוקדת וזאת ערשה רובדת (מנח׳ יהודה, טעם זקנים ח:).

— °פעי׳, סִגֵּד, פ"י, עבד ע"י סגידה: כי סכוכי סך בסלודם יסגדוך כי עוסמי עלך בעז יעידוך (כי אדוקי אם, יוצ׳ יו"כ).

°**סָגָה**, פ"ע, — כמו שגא, שגה, היה גדול, היה רב: ברבות השנים אנו נמעטים ובסגות הזמנים אנו נצערים (יהי רצון, סליחי ער"ה). ושלומם יסגה[1] (ספי המוסי׳ מסני כה, כ"י תימני). בעון בצעם סגו[2] רהב (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשי ידי גאונים ג, 15). — בינ׳ פעו׳, סְגוּיָה מ"כ, סְגוּים, סְגוּיִים, — גדול, מרובה במספר:

1) [עי׳ דני׳ ג לא; ו כו.]

2) ובפרוש שם: סגו רהב הרבו להזיד

פסח עתיד לפדיון סגויים ויצא ה׳ ונלחם בגויים (מחז׳ ויטרי תנא). וקנים ונינים לרוב סגוים אבלום והשיתום משל בגוים (איכה אספתו, קנות לת"ב). כרם חסר צמח שילוש סריגים כארזים סגויים[1] בשושנים סוגים כלי שרת לטעון יובחרו (Elbogen, Stud. 174). מלכו דגוים נטלו סגוים[2] מלך הגוים עת אתא למלוך (אנסיכה מלכי, מוסף א ר"ה). אשר פאר כלל ארצות כנען בהדרתו עצומה הסגויה (ד"ה יהודי מלכים וא"י, ב׳, מן 12).

°**סְגוֹב**, ש"ז, סה"פ מן סִגֵּב, חוק ותקף: — ואמר הפיטן: הנוי והנצח לחי עולמים הסגל והסיגוב לחי עולמים (האדרת והאמונה, פיוט מובא בספ׳ הקנה, ענין מילה). קמתי נצות קדשתו מספרת פתחתי סגוב תהלתו מזמרת (שני שדיך, יוצ׳ לשבת חוהמ"פ). דודי סגובו בקרח הנורא ראשו עטור תג עטרה (גן נעול, מחז׳ איטלי א, קד:).

°**סְגּוֹל**, סיגול, — סה"פ מן סִגֵּל, אסף וקבוץ, אֹסֶף של סחורה: שבעלי חזקת החנות מבקשים להשבירה עם כל הסיגול שבתוכה וכו׳ לא הספיק ראובן לבא לקבל את הסיגול והחזקה עד שיצא נשמתו (באר עשק פה).

°**סֶגּוֹל**, סֶגוֹל, סֶגֹל[3]), ש"ז, — א) אחת התנועות הקוליות בלשון העברית שצורתה בנקוד הטבריני הוא שלש נקודות מתחת לאות שתים מונחות זו אצל זו והשלישית מתחת לשתים ברוח שביניהן כזה אֶ. הברתו אצל כל היהודים כמו ê ä ברוב לשונות לועז. בנקוד הבבלי העליוני נבלע בתנועת פתח, כמו בערב׳, ולכן נקרא אצל הקדמונים גם פתחה קטנה (דה"ע סי׳ 10). או פתח קטן. וגם שלש נקודות (שם סי׳ 36): ובזה המקום לעולם תהא דגש סמוך לסגול (תשובות דונש על רסע"ג 108). ובצרי חלק לפאר (התנועה העליונה של הקמץ) כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול חלק לפתחות כי הוא פתח קטן (ר"י א"ת, הקדמה 1 41). האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות וכו׳ והם וכו׳ ואי ושמו סגול (ר"מ גקטילה, תרגי׳ ג׳ ספרי דקדוק

1) [עי׳ תהלי׳ צב יב: כארז בלבנון ישגה.]

2) תאר לישראל, וזקש פרש: ישראל אשר נמשלו לדגת הים ברבוי וכפי ברכת האב וידגו לרב (בראשי׳ מח יו) המה ימלכו, וא"ה אשר עליהם נאמר משגיא לגוים ויאבדם (איוב יב כג) המה יגטלו יעברו ממלוך.

3) [נקרא כך ע"ש צורתו שדומה לאשכול ענבים, ששמו בארמית סגולא.]

לסיוג 4). ומה שיש לנו מהדיוק ומהדקדוק והתועלות היוצאות מההפרש אשר בין הקמ"ץ והפת"ח ובין הציר"י והסגו"ל (ר"י ה"ת, הכוזרי ב פ). צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר וכו' ופתיחה גדולה והוא פת"ח וקטנה והוא סגו"ל (שם). וראוי להעתיק אעשה אל סגול מפני שהוא המעט שבתנועות (שם). ובתחלה היו שניהם (שתי התנועות של נַעַר שַׁעַר) סגול שהוא פתח קטן ובעבור אות הגרון שב מקטן לגדול (מסגול לפתח) (ראב"ע, מאזנים, פתח גדול, ז:). הרביעי והוא הסגול יוצא בצדי הפה ומניף צד הלשון וקצתה למטה (דרנבורג, תורת הקורא 56). ויבא הפתח במקום סגול כמו ותתנה לזרע אברהם אהַבך בורַאך יעקב גאלכם אל תלַן הלילה (שם 59). אֶי ושמה סגו"ל והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלה ממנה ונקראת גם בן פתח קטן לפי שעילתה בעלת הפתח ובמקומות רבים תבוא זו תמורת זו (רד"ק, מכלול, שער הנקוד, קלו.). מן שאל ירש בצירי כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (שם, שרשים ז.). ומפני פגישת שני ההי"ן בתנועה אחת החליפו ה"א הבנין באלף כי החירק והסגול הרי הם כתנועה אחת ותכבד קריאתם כאחת אבל הסגול עם הקמץ קריאתה נכונה כי הסגול קריאתה למטה והקמץ למעלה לפיכך תכן קריאתם כאחת וזה אנחנו זוכרם תמיד בזה הספר שיבוא סגול קודם הקמץ לתקן הקריאה (שם, סד:). אחריהן יֵהוא לא ינגש ונרצה לו סגול הן אגלה חוק או שוא נח אותן פוגש (בסס קדמון על דקדוק ג:). ותנועת הסגול היא תנועת הנטייה אצל הערב, וגדר הנטיה אצלם היא להטות הפתיחה לצד השבירה והאלף לצד היוד כמו שקורין מוסִי עיסִי בלשונם המדוקדקת וע"כ הסגול נקראת בלשונם פתח קטן (סעדי אבן דנאן, מספי הסרסים, מלאכת השיר, הוצ' כיבויאר). והנקוד על הרוב מורה על הנבלעות מהאותיות ועל ההנחות כמו הצרי והסגול וכו' (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה 28). אמנם או בשתי או בערב נקוד צירי סגול (פי' החורה של ר' עמני מרומא Merx, Archiv, 377). והארץ זאת המלה היא זרה בעבור קמצות האל"ף עם ההא ומשפטה להיות בסיגול כמו האל"ף לך שלמה והאבן הזאת אשר שמתי מצבה (שם 371). והתנועה החלקית אשר יש לגלגלי ההקפה שאינם סובבים סביב המרכז ולכן הניח עוד בעל הלשון תנועה תורה עליה במבטא והיא תנועת הסגול ונקראת גם בן פתח קטן וכו' נתן סימנו שלש נקודות כדמות משולש לרמוז על פשיטות התנועה הסבובית כמו שהמשולש היא התמונה היותר פשוטה שבכל מיני התנועות זולתי העגולה (ר"ד אבן יחיא, לשון למודים ה). ופתח קטן והוא הסֶגול נקרא כי גם בו יפתח פנות פיהו המבטא בו ונקרא סֶגול כי נעשה כמין סגולה בשלש אבנים (בלמס, מקנה אברהם, שער ג). וכן יש לך להתבונן העיקר הגדול הזה כי (סגול) מלשון עגול בלשון חכמי' כי הגלגל סגלגל וכן תמצא סגלגל בעיגול ואמנם כי אין זה מקום ביאור אמתת (סגו"ל) כי בכולן בחלק הניקוד יתבאר כל זה (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, עג::). בכל בפתח רחב וכן כל סגול אצלנו בסוף המלה כשהוא מוטעם יהיה אחריו נח נראה או נח נסתר תמורת פתח גדול (מבוא אל הנקוד האשורי 54). ממה שהבאתי כאן רואים אנו שכבר היתה בימיו (של הרדב"א) שטת הנקוד הטברני שלימה שכן הוא מזכיר את הסגול בפירוש ותמונתו אצלו שלש נקודות אע"פ שמעתיק האגרון לא ידע מן הסגול ומנקד בכל פעם עפ"י הנקוד האשורי (לקו"ק קסה). התפשטות הסגול במקום פתח במלות הדומים לאלה ב' הדוגמאות כגון במלת אֲשֶׁר גְּרוֹן בֶּבֶל וְיִתְנַחֵם ודומיהם לא היתה עוד בימיו (של הרדב"א) (שם, נספחי 141). ועי' גם חולם חָטֵף, ב. חִרֶק, פתח.—ב) שם לאחד הטעמים המפסיקים, בן זוגו של הזרקא: אלין שמות שנים עשר הטעמים ומשרתיהם וכו' זרקא סֶגוֹל קבלא (דה"ט סי' 16). לגרמין פסקן סגול סמיך מאריך (בן בלעם, ג' ספרי דקדוק הוצ' כוטי 127). שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו (רש"י, מגלי יב.). וזולת אלה הסגל (אֽ) והזרקא (ב"ז, תל"ע א ג מה).—ג) חבור של ביצים וכדומ', בצורת אשכול: וגם עיינתה שהיו בה אשכול בצים דקות כעדשה וכחרדל וכו' לפי שסגול זה של בצים נדמה שנהיה לאחר שנתרפאת שהרי דקין הן (א. אפשטין, מעשה הגאונים לה).

*סְגוֹלָה, סגלה, ש"נ,—כמו סגול.—א) שם התנועה הקולית: שם הרביעי סגלה ונקרא פתח קטן והוא שתי נקודות מלמטה ונקודה אחת תחתיה כמו אֶרֶץ גֶּבֶר וקראו לו פתח קטן לפי שאינו פותח הפה כולו אלא הצדדין בלבד ונקרא סגולה שהוא כמו אשכול בכרם והכרם נקרא סגלה והוא שלש נקודות משלשין (דרנבורג, תורת הקורא 55). — חטף הסגולה, כמו חטף סגול: הבן עוד לחטף הסגולה בסגול

הסגולית בראשיתו ואין שוא שוה עין פעולה (צפס קדמון יז.). — ב) שם הטעם המפסיק: השביעי נקרא זרקה ונקרא צנורי ולפניה סֶגֹּלְתָּא כגל צרורי מנגחת כשור וכארי (דרנבורג, הוריה הקורא 72). ועוד יש לנו טעם שר ולא נזכר שמו וצורתו אלא בכלל חביריו והוא הסגולה והוא שלש נקודות בראש התיבה משמאל (שם 77). המקל השלישי לזרקא שהוא במקום סגולה (רד"ק, מכלול, פדה"פ ג:). כי אתם לא תדעו עלילות הניקוד והטעמי ולא חילוף עשרים וארבעה ספרים סבו אל טרחה ואזלה ואל דרגה ומארכה וסגולה (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, מן 49). סגולה נקראת כן יען כי היא בטעמים כדמות סגולת מלכים וצורתה תעיד על זה כי היא בעלת שלש נקודות כדמות הסגולה הנעשית משלושה אבנים טובות וכו' והוא הפך הסגול שהוא נקודה מהנקודות וכו' ונוכל לומר גם כן שנקראת כן כי היא כדמות שלשה גרעיני ענבים וכו' (קלונימוס, מקנה אברהם, שער בטעמי המקרא).

*סָגוֹם[1], סגים, סגום, ש"ז, — בגד עבה שהשתמשו בו לכלי לילה לישון בו: יוצאין בסגום ובירעה ובמילא ובסקורטיא ובקיטבליא מפני הגשמים אבל לא בתיבה ולא בקופה ולא במחצלת מפני הגשמים (תוספתי שבת ה [ו] יז). הסגום והרדיד שהיו נותנין על פי התנור משוקעין לתוכו שרץ בתוכו התנור טמא (שם כלים ב"ק ו ו). היה בראשון שלשת לוגין וירד וטבל במקוה שיש בו ארבעים סאה כשר סחטו בתוכו פסול הטביל בו את הסגים וזבו הימנו שלשת לוגין למקוה כשר עקרו מתוכו פסול (שם, מקוא' ג ב). נימי סגום והרדיד והחלוק והטלית שלש אצבעות (כלים כט א). סגום עבה וכופת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהו גבוהין מן הארץ פותח טפח (אהלי יא ג; טו א). הרי אלו מטמאין בנגעים סגום שנראה בו נגע ר' אליעזר בן יעקב אומר עד שיראה באריג ובמוכין וכו' (נגעי יא יא). מלמד שמחזיר לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה סגום בלילה ומחרישה ביום אבל לא סגום ביום ומחרישה בלילה (ספרי, תלא רעז). בגד שמוכין יוצאין על פניו מן האריג כגון סגום של צמר ונראה בו נגע אינו מתטמא עד שיראה הנגע במוכין ובאריג עצמו (רמב"ם, הלכי טומי לרעת יב ט). — מ"ר סגסין: הסדינין והסגסין שנתנן בארץ

---

[1] [מן יונית σάγος ,sagum, ובן תרגם תיאודי' שמיכה (שופטי ד יח), עי' קרויס Arch. I, 138, 170, 535.]

להיות מהלך עליהן טהורין קבעו במסמר טמאין (תוספתי כלים ב"מ יא י). נימי הכרסין והברתסין והפמליאות והחמילות והלבדין והסגסגין[1]) והכרים והכסתות שלש אצבעות (שם ב"ב ז א).

*סִגּוּף, סיגוף, ש"ז, מ"ר סִגּוּפִים, סיגופים, — שה"פ מן סִגֵּף, ענוי: Qual, Kasteiung; affliction; mortification. שהצדיקים מדברים בעולם הזה בסיגוף ובתעניות וביסורין (מד"ר קהל', אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם). — ובסהמ"א, ואמר הפיטן: על עסק בעורים עובני אליף נעורים סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (לך הי הלדקה, סליחי מנחה יוה"כ). סגוף עונשין בני הזהר (ר"י בן לאונב, אזהרי יב.). סגוף מיתה לאוכל טבל וכהן טמא אוכל תרומה טהורה קדש יי' בחללו (שם יט:). כמו שעושים המסגפים עצמם בכל מִינֵי סִגּוּף כאלו השם שונא הגוף (ר"י ברי אכעולי, מלמד התלמידים לז:). לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל ר"ל שאין ראוי למשול בה בדרך סגוף נפש אבל ראוי להשביעה (שם קכז:). סגוף הגוף והמית החומר (המאירי, משלי יה, זבח רשעים). גם התעניות והסיגופים הַכל המה מעשה תעתועים (ר"א אזכרי, חרדים, מלות התשובה ב). והזכיר שהוא אדם חלש מאוד לא יסבול קושי התעניתים וסיגופים גם הזכיר נפלאות מהתמדת לימודו יומם ולילה ואינו שח שיחה בטילה כלל (נוב"י, או"ח לה). ודרא זיקא דחלא ונחת רמז לתוקף הסגופים אשר על ידם יגבר איש על יצרו להכניעו ולהחלישו (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג, לח.). לזה צריך מלחמה ועבודה רבה לשבר כח תאות היצה"ר וזה עינוי וסיגוף גדול (נועם אלימ', ויחי). והנה מה שמחשב אהו' דודי שמרוב הסיגופים נחליתי האמת יורה דרכו וסהדי בשחק שאיני כך שמעולם לא עשיתי סיגופים כאלו כלל ומקואות לפעמי' היה בעת הצורך (שם, אגרי הקודש עא::). ובעשרו נתן יבל אל לבו לראות חיים כמלך במסבו כי לא לאמונה ולסגופים בארץ גבר ולמה יאציל מנפשו דבר (יל"ג, חתן למולות ו 106).

א*סְגוֹר, ש"ז — דבר הסוגר, כסוי, סמ' סגור לב: אפגשם כדב שכול ואקרע סְגוֹר[2]) לבם ואכלם שם

---

[1]) שבוש. ת' סגוסין.

[2]) [ריב"ג בשרשיו פרש הקרום שעל הלב. ורש"י ורד"ק פרשו כמו לבם הסגור, ומהחדשים יש מגיהים סִגּוּר, מקביל ל־ כלביא.]

כלביא חית השדה תבקעם (הוש' יג ח). — ובסהמ"א, במליצה ושיר: ישא בחין ידיו למול קדשו בוכה בתמרורים עלי כחשו יקרע סגור לבו ומורשו רפוד אפירים לו לכפושו (סוכה יי' את שבותנו, סליחי' לשבת שובה, ספמ"ל תקמז). סגור לבי קרעתיו אחריך (אבל המר מאד, סס תפס:). אהה נקרע סגור לבי לבניו וסות שברי למעניהם פרמה (רמב"ע, מרדה לבשה תבל, שער השיר 67). ומי נקרע סגור לבו בחצי נדוד פיהו יהי תופר קרעיו הכי רכו כשמן דברותיו ויום אומר יפוצץ בם סלעיו (הוא, ברכני הגביר, דיואן קמה, בודלי'). ידו אבנים בי בבור גלות ולא חטאו סגור לבי בעת קלעו אסרו להשמיד את בני אבי אבל לשמיד בני עיש הלא נשבעו (הוא, כעפי דמעות מערוף נגרעו, ספי ד"ה סג). אקרע סגור לבי עלי מורה ועל מה זה קרעיו יודעים תפרו לילה מליצים על לבבי דברו ומכפרים פניו ולא כופרו (ר' משולם ברי שלמה, יהגו מזמוסי, סס עז). בתולה בגשתה תמאן לדעתה ואקרע סגור לב ותשמור בתולים ואקרב ותרחק ואאבבה ותצחק ותחשב זמירי ושירי התולים (ר' סעדי' אבן דנאן, מלאכי השיר 12). וחשקו תוך סגור לבי סגרתיו ולו גלה לאיש סודו קרעתיו (ר"י זבארה, ספ' שעשועים, הקדי, הוצ' דודסון 2). — ובלי הנסמך לב: ואם לא יקשור כל איש מכם את חברו אקרע (בחצי) את סגורו ואתן לעוף השמים את בשרו (ר"י חריזי, תחכמוני לא).

ב-**סָגוּר**, ש"ז, — זהב יקר, כמו זהב סָגור: לא יתן סְגוֹר תחתיה ולא ישקול כסף מחירה (איוב כח יה). —ואמר המליץ: ולא יתן הסגור וכסף במחירים (ר"ת, שיר בספ' דונש על מנחס 43). — ומ"ר סְגוֹרִים, כמו הון ואוצרות: וירום כל אויל וחסר לב וכל יונק חלב איש מאחוריו וכל נטה לבבו אחרי הון ועבר בלעדי שדי סגיריו[1]) ולאל יום יהי כל סר וחנף במוקש מפני רוח סעריו ויעזו ויעלצו ישריו ויגלו וימלו יהיריו (רסב"ג, בסורס עץ).

ג-**סָגוּר**, סְגֹר, ש"ז,—שם לכלי זין: החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסְגֹר [2]) לקראת רדפי (תהל' לה ב-ג). — ובסהמ"א: מכל פתנים ראש וכום קבעת מכל חנית וסגור וכל בן קשת משחית לבחל חשק (רמח"ל, מגדל עוז, ענין ז, ערי הקוסס). חרב יונית חגרו לבשו שריונם חנית לנו וסגור (מיכ"ל, הריסות טרויא 22).— ובשלש המשמ' יחד: לבב רעים ישמח באמרו ויקרע מלבב עוין סגורו וזה וזה ישוה עת נתן את המון הונו ופזר את סגורו וימרוק את חנית ישע בקרב קרב צריו וירק את סגורו (רמב"ע, תרשיש א לגג).

סָגוּר, ש"ז, — בינ' סעו' מן סָגַר, רק בקשר עם זהב טוב, טהור ויקר: ויצפהו זהב סָגור [1]) ויצף מזבח ארז ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סָגור (מ"א ו כ-כא; גס ז מט-נ). וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סָגור (סס י כא). ואת המנרות ונרתיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סָגור וכו' והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סָגור (דה"ב ד כ-כב; גס ט כ). — ובסהמ"א, מ"ר סְגוּרִים, דברים סגורים, אוצרות, ואמר המשורר: נדיבתו אשר כים וישרו וחכמתו בדת אל קדושה אשר נקרא שמו על התכונה וכמעט אבדה מאין דרישה אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה ערי פתח סגוריה וחפש טמוניה והוציא כל רכושה (רסב"ג, הלגור או דרור). — ואנשים סְגוּרִים, אסירים: העלה נרי מערפל אשר שם כבודו ויקרו סגורי שלח מאפל עשן הר המור במאמרו (ר"י הלוי, יחיד כמלא). חטאתי אל תזכור עוד הן בזקונים הן בנעורים וכו' אוסיף לקח טוב בסגורים [2]) (זכרי בן סעדי, ספי המוסר, מחב' יו, כ"י תימני).—נקי סְגוּרָה, Exanthema [3]) מ"ר סְגוּרוֹת, —נגעים וצרעת: בו (בחדש ניסן) ירבו הסגורות [4]) והשחינים (כאב"ע, שמעו כא אל דברי הכופא).

---

[1]) [צ"ל סגוריו לחרוז עם אחוריו. ואולי הוא מן סָגוּר. והעיר דוקס שבכ"י וינה הגרסה: יש די ספורו.]

[2]) [י"ת ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן לאורעות רודפי, ע"כ. וכן פרש ריב"ג בשרשיו: כלי מלחמה. אולם רש"י וראב"ע פרשו כמו צווי מן סָגַר, וגם כל שאר התרגומים העתיקים תרגמו כמו פעל. ויש מהחדשים מנקדים סַגֵּר וגוזרים אותו מן σάγαρις כעין גרזן מלחמה של הסקוטים, עי' הירודוט', I. 715; או מהמצרית סְגֶרֶת. ועוד יש מגיהים חֲגֹר או עֲזָרָה.]

[1]) [ר' חסדא (יומי מה.) דרש בשעה שנפתח כל החנויות נסגרות, ע"כ; שאין מכר לזהב אחר מפני זה, רש"י. ואולי הכונה סגור וטמון מפני יקרו וערכו הגדול. ויש סוברים שהוא תרגום של האשור' חֻרָאצ סַכַר, חרוץ סכור, או סגור, עי' דליטש, Handw. 499.]

[2]) ושם הגהה על הגליון: ר"ל העניינים הקשים, בן פי' המחבר בכ"י.— [3]) תרגום ד"ר מויא.

[4]) [כמו בארמ' סגירו, סגירותא, והכטוי מצרע מוסגר, ועי' ערך סגר.]

°סַגִּיא, ת״ז,—כמו שַׂגִּיא, גדול: שלום ממגדל בנוי לתלפיות קטן בשנים וסגיא בסגיות (הוא, מכתב לר' שמואל אבן נגדלה ב א ב, כהנא 42).

°סַגִּיאֵל, שם מלאך: נגד סגיאל פקיד שבוטי רבך נקשב פנה תלוי סובך (קונט. הפיוטים י).

°סַגִּיב, כמו שַׂגִּיב, עי' סָגַב, ת״ז, — גדול ורם, חזק ונשגב: נורא הוא סגיב הוא (אדיר הוא, פיוט בהגדה לפסח).

°סְגִידָה, ש״נ,—שה״פ מן סָגַד: אף ישתהוו השתחואה יותר מהסגידה (רד״ק, ישעי' מו ו). תחלת רפואתו (של הגרב בעין) התמדת ההרקה וכו' והרחקת האבק וכו' וארך הסגידה וכל מה שיעלה הליחה למעלה (קאנון ג ג ג יו).—ומ״ר: רובי השתחואות וסגידות עד אין חקר וכריעות עד אין מספר (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 341).

°סְגִירָה, ש״נ, שה״פ מן סָגַר: שנאמר סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה (מכילי בשלח א). שהם היו משלימים לסגירת האהל מצדדיו וסגירת החצר מכל צדדיה (מד״ר במדי יג). — ובסהם״א: ענין הכל ענין סגירה במנעול וכו' וכן נקרא במקום אחר הכבל בלשון סגירה (רד״ק, השרש' ערך נעל). — ואמר המשורר: אזי הריק חנית רמח וחרב וגם סגר להלחם סגירה[1] (ר״ש הנגיד, אלוה עוז).

סגל, ממנו *סגל, °סִגּוּל, א°סגל, ב.*סגל סְגֻלָּה, °מְסֻגָּל, °הִסְגַּלָּה °סְגֻלּוּתִי, °סְגֻלִּיּוּת.

—*פעי, סִגֵּל, פ״י,—עשה סְגֻלָּה, אסף וקבץ על יד כמו אל תוך אוצר: בן שנראה חלוק בחיי אביו מה שסיגל סיגל לעצמו (ר' אמי, ירוש' ב״ב ט ה). לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם אחד מצרף דינר ואוכל אחד מצרף דינר ומניחו (ספרי, דברי מח). לאחד שהיה לו מקל וצנית עמר וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו זאבי' ובקעום אמר אותו הרועה אחזור לאותו מקל ולאותה צנית (רבי יהודה בר' סימון, מד״ר איכי, פרשה ליון). לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם (שם, שה״ש, הדודאים נתנו ריח). יעקב כל זהב שסיגל מימיו וכל ממון שהיה לו [הכרה] כדי ליתן לפני עשו בקבורתו שלא יכנס עשו בקבורה לתוכה (פסיקי רבתי, והיה מדי חדש). [כמו] שהעבד מסגל מאחר רבו והבן מאחר אביו והאשה מאחר בעלה כן אתם מסוגלים לי (שם, יהודה וישראל).—ובהשאלה, סִגֵּל מצוות ומע״ט: ושלא יהו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהן מסגלין מצות ומעשים טובים אף אנו נסגל מצות ומעשים טובים (ר' יונתן, מד״ר בראשי ט). כך כל מי שהוא מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גן עדן וכל מי שאינו מסגל מצוות ומעשים טובים הרי גיהנם (שם). אברהם הרהר אמר לפני הקב״ה רבון העולמים כרתה ברית עם נח שאינך מכלה את בניו עמדתי וסיגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצוות ומעשים טובים יתר ממני (שם מד, סולי תיאודי). וקוץ זה כלב שקצץ מרגלים הוליד את ענוב סיגל מעשים טובים בעת שהביאו אשכול ענבים שאלולי כלב לא הביאו (שם, שמות א). מה שסִיגל אדם מצוות ומעשים טובים לפיו ולא לפי בנו ולא לפי בתו וכו' (ר' שמואל בר יצחק, שם, ויקרי ד). מה שסיגל אדם מצוות ומע״ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו (הוא, שם). וכדי שלא יאמר (הגר) אוי לי שאין לי זכות אבות כל מעשים טובים שאסגל אין לי שכר אלא בעולם הזה (שם במדי ח). מה הדבורה הזאת כל מה שהיא מסגלת מסגלת לבעלי' כך כל מה שישרא' מסגלין מצות ומעשים טובים הם מסגלים לאביהם שבשמים (ר' יהודה בר' סימון, בשם ר' לוי, שם, דברי א). מה הנאה יש לבריות אשר מסגלות במצוה ובמעשים טובים דיין שאני מזרית עליה' אורה (שם, קהלי א, מה יתרון). — ובסהם״א: תדע שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוה קבועה לדורות (ערוך, ערך כמה).—ועונות: שהן (ישראל) מסגלין עונות של כל השנה כלה (תנחומי אמור ל, סולי בובר).—ובסהם״א, אָסַף כסף ובדומ', לאיזו מטרה: מאתים זהו' פו' שמזומנים לסגל אותם על רווחים (פנקס קראקא, שנת ת, אוצה״ם ד 611). לסגל בהן בסחורות וכו' לסגלם על סחורות אחרים (שם, כתב ה, ספ' תהלה לדוד קויפמן 76). ולכן אני אומר בבירור ששמעון ולוי לא פרעו לראובן את הכ״א סקודי לשנה בעד שכירות הבית וסיגלם בידו לפורעם לגוי בעד ריוח המעות ההם (מורפורגו, שמש צדקה, יו״ד א מט, לו.).—ובמשמ' בחר לסגלה, ואמר הפיטן: ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (אדני, יוצ' אחר' פסח). יושיע

---

[1]) [עי' הערה של ר״ח ברודי.]

נין צעיר ועל מי מנוחות ינהלינו ישיביהו לקדמותו וכמאז יסגלנו (לפרסי' מכורע, Monats. 1894, 538). זרדי לולב בימין ופרי עץ הדר בשמאל גם את זה לעמת זה תקח לסגלה (ר"י ברצלוני, אזהרי, י:). גזר מי בחזיר יפגל גם משך ערלה מלעגל גויתו להשאיר והממאן מלסגל (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבי א חנכה).

—*קל, בינ' נק': ולך יחידתי בחן סוגלת (שלם בן יוסף שבזי, מי נשקני, פזמוני תימני').—ובינ' פעו', סֻגול, מובחר: וחה"א והוי"ו חשבון סגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיו' הנזכרי' (רא"ע, קהל' ז יט). ונתן לחוק גבול וכו' למשה שהוא סגול[1]) (שבזי, איומה לדוד, פזמוני תימני' לחתן). ואמר כי האדם סגול בענין בו זר מאוד אינו בדבר מהנמצאים שתחת גלגל הירח (רש"ע פלקירא, מורה המורה א ב, ד"ה והנה ענין).—*ובמ"ר סְגוּלִים. מובחרים, תאר לישראל: הוא כמו רעך כדכתיב וכל אשר לרעך ואפתרנו מה יקרו סגוליך כאשר נאמר בנים אתם לה' אלהיכם ולא בנים ממש בלתי סגולים ממש שהן כבנים (דונש על רסע"ג 55). ונהי בגורלך אנחנו ותפול עלינו בגורל אשר השלכת ונהי סגולים ועתה אלהינו (יוסיפון כו). הלא אחריו אספרם מחול ירביון ואיך ידבר כן על סגולי ה' ומה טעם הקיצותי יעוד עמך (רא"ע, ספת יתר כב). הקב"ה הוא אדון ומלך ומתגאה על הכל ישראל אדונים וסגולים מכל העמים ומלכים השבת הוא יום מנוחה ויום חירות כאדון ומלך על כל הימים ואילו שלשה האדונים ומלכים חוזרים שלשתן ומעידין זה על זה (תכ"א, מנחת שבת, כט.). — ואמר הפיטן: פסח סגולים למטע שירים כי יי' נלחם להם במצרים (פסח אמונים, מעריב ליל שביעי של פסח). תמום והרגום תלי תלים תודות והלל סיגו סגולים תקף הנס קבעו משבילים (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שב' א חנכה). ולעתיד סְגָלִם[2]) בהגאל כימי עולם קומי אורי ישמיעם גואלם (אאמיר, יוצ' סה"ג). תקבץ סגולים עוזר דלים (אזמרך עליון, יוה"כ תימני'). הבוחר בעמו להיותם לשמו סגולים ויבדילם מן התועים ומעובדי פסילים (לפרסת במדבר, Monats. 1894, 540).—ותאר לאותיות: שבעה עומדים בדגשון והם שבעה כפולים אשר מכולם סגולים בגד כפרת בלולים (דרכנורנ, הורית

1) [לחרוז עם גבול. ואולי הוא קצור מן סגלה.] — 2) כך מנוקד בדפוס.

הקורא 7).— ובמשמ' סגלה לרפואה: ומרקחת העולשין עם הסבנגבין סגולים בצביות הכבד (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב 7, הכבד).—ובמשמ' ידועים ומיוחדים: השמירה באנשים סגולין אנו מוזהרין שלא לקנות מהם דברים סגולים[1]) (רה"ג, מו"מ ח).

—*פעי', סֻגַּל, סוגל, נבחר להיות סגלה,—ואמר הפיטן: גיזעו לא יפוגל ביגלו יסוגל דביר דפוק במעגל (Kahle, Masor. d. West., יג). סוגל לטבול ברחיצה ונסתפג בעת יצא (Elbogen, Stud. 173). אלה שלש עשרה שרשי אמונת עם קדוש אשר סוגל ביקר אמונתו (JQR. NS. V, 539). לפניך יהו מסגלים כל גזעי דגלים (מסורדים ומהללים, יוצ' שבי החדש). ובאן נשלם המשקל המסוגל הנשקל בזהב (ר"י חריזי, איתיאל ט). לכן באו הטעמים תחת האותיות להורות על הקולות הכבדים אשר בשפל ישבו ועל האותיו' להורות על הקולות החזקי' אשר יעלו אבר כנשרים ונגוני אלה ואלה נשכחו מאמתנו כי מעת חרבן ראשון היו הלוך וחסור הענינים המסגלים (ר' שמואל ארקוולטי, ערוגת הבושם כז, לג:). — ובינ', במשמ' בעל סגלה או תכונה ידועה, מיוחדת: והחכמים מסכימים שאין לשכל צורה מסוגלת (מקור חיים לרשב"ג ה 16). ועל כן עמדה הסגולה (של הצחוק) במסוגל בו (האדם) (ר"א חסדאי, תרג' ספ' היסודי' לר"י הישראלי, כ"י כזנתבזי). ועל כן כשירצה האדם לתאר דבר בעניין מהעניינים שהוא מיוחד לו יאמר שזה הדבר מסוגל לו (רש"ע אבן פלקירא, ראשית חכמה 26). כי הדקדוק נותן סדרי מלות מסוגלות באומה מיוחדת בלבד וההגיון נותן סדרים משותפים כוללים למלות כל אומה (שם 34). השביעי העיון במה שישתתפו בו מיני הצמחים וכמה שהוא מסוגל לכל אחד מהם (שם 51). ואמר החכם הטובות שמטיב הבורא י"ת ויתברך לנבראיו רבות והמסוגלות באדם שני מינים (הוא, המבקש כד). מפני שהוא מסוגל במעשיו (ה)טובים יותר מחכמתו הכנת המעשה עומדת לקיים חכמתו (ר"י אבן עקנין, ספי' מוסר ג יא). — ובמשמ' בעל סגלה לרפואה: ואני שמעתי כי יסוגל (לאמר ירפא בסגולה) בזה העצם אשר בין גלגלת הראש והערף (כרבוני, ארח חיים ג יא, כ"י ביהמ"ד שכתר).

—*נפעי',—א) נִסְגַּל, כמו קל, נבחר: אודה אוקיר השם השביעי הנדגל ושם רב אבאר בתוך עם הנסגל (סדר רע"ג, תיקון ליל שבת בין ר"ה ויוה"כ, ב, ורשה לג:). והודה

1) [ואולי הוא מן סגול, אוצר וקנין מיוחד.]

היצר לבבות הנצר נפשות הבצר לרותות כבירים בשירים נשקלים חדשים נסגלים במבטא נגבלים וקוקים נחקקים (דונש, ספר השיר 4). אזי נסגל [1]) וגם נדגל בשנים עשר דגלים והעריכם והדריכם בתום יושר מפעלים (ערבית ליל לום כפור, מחז' איטלי ב, עד.). יחדו עלי שלהן וכוס דודי קרא זמן שרידנו וכלה נסגלים (שלם בן יוסף שבזי, אהב' הדסה, פזמוני תימני'). שמרה אדון עולם ידידים נסגלו הדורם עדת האל אחריך נמשכו (הוא, Poesie d. Iuden Iemens, הוצ' בכר 37). קומו עלו עם נסגלו (הוא, שם 72). עשה גם אתה עמנו וכרת לנו ברית להיות ידך עמנו ולהסגל בנו להיות מגדולי אוהבינו ומחשובי ידידינו (אגר' של בן מר' ורב' סעדיה זכרו לברכה למר' ורבנא שלמה, כ"י גני', העתק' אגל שפירא). — ובמשמ' מיוחד: ואינו נסגל [2]) למי שמכרוהו בית דין כדעת בעלי הקבלה וכו' ואינו נסגל לגר צדק כדעת בעלי המקרא כי מהטעם אחיך (ר"א הקרא', ספ' ג"ע, קמט.). — ב) נִקד בסגול: עדה שהיא לשון עדות הע' ננקדת בצירי שהיא קמוצה קטנה כגון תהיה לי לעדה ועדה המצבה אבל עדה של עשרה הע' נסגלה כגון לעדה הרעה הזאת (מדרש שכל טוב, בראש' כא ל).

—*הפע', הִסְגִיל, — עשה שפלוני יהיה סְגֻלה, שיהיה מובחר, ואמר הפיטן: זכרתי חסדך ואהבתך עלי כהדגילו חובות העבירו ואותי לך הסגילו טלאיך עתה בתחן ופלל ירגילו (ר' אליה ב' שמעיה, אריה ביער, סליח' יום ז). טהור לרצון מיתליך טפת לנאמן היליך טף עב להסגילך (יוצ' א שבועות, מחז' איטלי א, קמז:). — ובמשמ' עשה לדבר סְגֻלה, עשה לו תבונה מיוחדת: וכאשר יכביד באויר הרקיע מורידו הקב"ה מטר וטל על הארץ בין רב היה בין מעט היה וברר הקב"ה הויית המטר מאיזה מקום ירבה עלייתו וירידתו שמסגילה לו הקב"ה כדכתיב הקורא למי הים וגו' (דונש על רקע"ג 52). הסגילו מלכו סגלה מאד יקרה בבגדי שש הוזהבו מזהב אופירה (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 262). והנה הקווי אל השמחה יקרא שחוק על דרך האמור באברהם כשנפל על פניו בבשורת הזרע אלא שבא אצל הלויתן בפועל יוצא כי יוצרו ממציא ומסגיל בו השחוק בכל יום להטיב לטובי' (כמ"ע משלנו, אמרי' שהור', מקור דין א ב). — ומצוי ביחוד בספרות הקראים במשמ' יִחֵד והגביל והפריד: כי שם מעשים בעת שיעשם האדם יאמר יוחש בעדו כי היא יסגיל עצמו מן אשתו (ישועה בן יהודה הקרא', ספ' העריות 43). ובאמרו לכם הסגילם באחת מן הדתות אשר היו מתנהגים קודם (ר"א הקרא', ספ' ג"ע, ה.). הלא תראה בענין האביב שהוא מצוה מחודשת הסגילה בארץ ישראל כאשר יתבאר (שם ז.). ועוד אמר שאלמלא היה הרצון במאמר ושנים על התקופה מהטעם להסגיל לתקופת טלה מארבע התקופות (שם עז:). אך החכם הקרקסאני נ"ע הסגיל שם מלאכה על אומנות ושאר המעשים אסרם מן תעשה מעשיך (שם כג:). ועוד שזה המאמר אינו מסגיל על מי שלא הכין מבעוד יום רק כולל (שם מח::). כי אין טעם להסגיל איש מאיש ממאמר מאישה בין שיהיה כהן עצמו בין שיהיה זולתו (שם קכ:). הם הסגילו זמן הבוקר לבד בו (בטטפות) יקשרו (פירקוניץ, מסה ומליצה, דבור א). — וכן שה"פ הֻסְגַל: אלא מנהג קדום היה כפי שהעיר במאמר והיו לאותות ולמועדים ונותן התורה העמידנו בו ע"פ אותו המנהג שלא היה בהסגל מקום (ר"א הקרא', ספ' ג"ע קדוה"ח י.) ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר ובמלת לכם רבה ולא נראה שהוא הסגל על האב (שם קפא:). — ועי' עוד ערך הַסְגָּלָה.

—*הפע', הֻסְגַל, הוסגל, — נעשה מיוחד לדבר בתור סְגֻלה ותכונה מיוחדת: כבר ידעת למעלה ענין המהלך האמצעי ושהוא מהלך השמש בגלגל המוסגל והוא גלגל היוצא (פירוש קדוה"ח לרמב"ם, יב). ודע שהשמש יש לה שנוי אחד מוסגל בה והוא קשת השווי שלה שבין מקומה האמצעי והאמתי (הוא, שם). מוסגל בסגולת אדון כל הבריות והושת עין לדור (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 91). — ומצוי ביחוד בספרות הקראים: ואע"פ שהמורגשים והמושכלים מוסגלים ומוגבלים ומיוחדים ושוים בענין אחד בלתי היותם נפרשים ונבדלים עוד (לקו"ק, נספחי 50). והוא בוא ערות האיש במקום המוסגל מן האשה וכו' והוא שם למעשה המוסגל והוא נלקח ממקצת הפיוטין (שם 92). וכי ימציאו על איזה מהם ירצה ויגמה לשום אותו הקול המוסגל שם לגוף המוסגל או הגדה עליו (ישועה בן יהודה הקרא', ספ' העריות 76). עם היותו אותיות כרותות הכריתה המוסגלה אשר הולך

[1]) [כך גם במחזור תימנ' כ"י בריט' מוז' מנקד בנִקוד העליון נִסְגַל, ובסמא"צ נמצא בסליח' לר"ה.]

[2]) הפסוק כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה.

אחר התקון (שם IV). זה המאמר מוסגל לאנשי ארץ ישראל (ר"א הקרחי, ספ' ג"ע קכז::). ואמרו שזה תלוי בב"ד לבד לקדש איך בדבר שתלוי ביכולת כל אדם שלם ההרגש יהיה מוסגל לב"ד (שם י::). כי לא הוסגל מאמר והיו לאותות בבחינת מקום אחד רק לכל העולם כאחד (שם טז.).

—התפ', כתפ', — א) *נִסְתַּגֵּל, נתיחד בתור סגלה מיוחדת: ולכן נסתגלו ג"כ התגין דוקא על אות החי"ת מלבד שהיא בעצמה הוראה על החיות מצד לשון המבטא (פענח רזא, ברא"ש' ב:). — ובמשמ' קבל ורכש לו תכונות מיוחדות של סביבה חדשה, התרגל לתנאים של חיים חדשים, רגיל בספרות העברית החדשה ובדבור. — ב) נִקד בסגול: וכן וּלְבֶן שנים מן לָבָן ונסתגל הבית לסבת המקף וכנ"ל (רייכרסון, חלקת השם לט). ובכנוי יתחלף הצירא בסגל עָוֹרֶף־כֶם, ע"ד חוֹתֶנְךָ מן חוֹתֵן וכנ"ל וכן להלן מַקֵּל מַקֶּלְךָ מַקֶּלְכֶם וכן יסתגל במקף כמשפט כמו עֶקֶשׁ־לב (שם מג).

א.*סֶגֶל, ש"ז, —כמו סגֻלָּה, — א) אוצר, ואמר הפיטן: סידר הלוגות אטומות תפרש סיגלנו פן אורש (Kahle, Masor. d. West., יג). — ב) המובחר והטוב, ואמר הפיטן: הנוי והנצח לחי עולמים הסגל והסיגוב לחי עולמים (האדרת והאמונה, פיוט מובא בספ' הקנה, ענין מילה). שוש שגב סגן סגל סאי סרוה סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יעריך אליך, יוצ' לשמ' נוס כפור, מחז' איטלי' ב, פז:). — ג) תאר לישראל: שלחתי במלאכות סגל חבורה (שמעון בר יצחק, יוצ' ב ר"ה). בחרתני סגל להעמית שפר נחלתך עולמית (אודך, יוצ' ב פסח). יוקשים כהתעו זו במעשה העגל רבים עלצו ופצו אין ישועתה לסגל (אז, שם). צר ואויב הלטיש עיניו פיהו פער לשאוף עניו עשת בשלו להשמיד קהל המוניו סגל לאבד חרת בנשתוניו (במתי מספר, סליח' לתענ' אסת'). סלסול להתקדש נצר עמרם סולת וכמעשר ממעשר הורם סגל לברך בשמך צורם שים באפך קטורת תמורם (Elbogen, Stud. 128). הל תהלו בנרקעו המון סגל תודעו הצפון וזרוע תשועשעו (אור ישראל, יוצ' א שבוע', מחז' איטל' א, קמז:). — עם סֶגֶל, כמו עם סגלה: וברביעית חחדש להתחבר עם סגל בזרוז קדשה וטהרה לרגל (יוצ' שבת הפסק' א). לנחלת צבי לא הגרלו עם סגל למו אדון להלק והם לו לדגל (Eelbogen, Stud. 174). — ד) משמעה מיוחדת, מובן מיוחד: וכשהיה ידוע בין אנשי הלשון הסגל הזה השם אם יהיה הדבור בו משולה לא מוסמך וכו' (ישועה בן יהודה הקרחי, ספ' העריות XXVI).

ב.*סֶגֶל, ש"ז, כמו סגול משמ' ג), אשכול הביצים באדם, testes, עי' א.אשכל: ועוד ז' בקרביו של אדם ונקראין סגל כבד (וששׁ)[1] ולב וריאה וטחול וכו' (מדרש תדשא, הוצ' אפשטין).

סְגֻלָּה[2], ש"נ, סמ' סגֻלַּת, כנ' סגֻלָּתוֹ, — א) דבר משבח ויקר מאד, שאדם מבקש לשמרו לו, אוצר, wertvolles Eigentum, Schatz; possession précieuse, trésor; valued possession, treasure. וביחוד תאר לישראל ולצדיקים שהם קנינו ההביב של אלהים: ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים (שמות יט ה). בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה (דבר' ז ו). ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך (שם כו יח). והיו (יראי יי') לי אמר יי' צבאות ליום אשר אני עשה (אותם) סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש את בנו העבד אתו (מלאכ' ג יז). כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגֻלָּתוֹ (תהל' קלה ד). — ומצוי בסהמ"א, ואמר הפיטן: כבשים כובשים עונות מכבסים כתנוק בן שנתו סגולה עושים (תפלה תקח, סליח' ער"ה). חמוקי ירכי בם לפסלה זרע להרביע ולהתעיב סגלה (עז, יוצ' שבת זכור). סגלתך ונחלתך לך תמיד ישוררו (יוצ' שבת א אחה"פ). אום קדוש מכל אום נעלה זה היום היה לסגולות כי ההרשים שמעו מלה העורים רואים הקולות וכו' (רשות לנשמת של שבוע', מחז' איטל' א, קמז:). רנני קולך תני בת סגולה שב גביר אל הדביר בית תפלה (ראב"ע, אשמהה). למי יי' מבני איש ומיקומם אשר לקח צור סגולה ונחלת הבל שמם (הוא, למי יי'). ואם חג המצות היה יום גאולה בהפזון בדרך הלכו סגולה (הוא, בין שבת ומועד). גם אלה מהם סגילה בהרת ושמך עלינו נקרא (הוא, כי שם ה' אקרא) סגלתו

---

[1]) [אצל ילינק בהמ"ד ח"ג הגרסה: ככה וששׁ ולב, ועי' בהערה של ר"א אפשטין שם.]

[2]) [באשור' סגל, מ"ר סגלאת, מקנה. בערב' שׂג'ל a), חלק, מנה. בארמ' סגולא, סגולה, ענב, אשכול.]

---

a) سجل

תהי נא בידו עטרת וצניף מלוכה צבי תפארת (אנעים זמירות, פיוט לשבת). הכין ופעל זהרי חכמה שפע נבואות עם סגלתו (עמנוא' הרומי, חרוז על יג עקר' JQR. NS, V, 535). — ובמשמ' היקר והמובחר: הסגולה מאנשי היחוד שהעמיקו בחכמה והבינו ענין הבורא והנברא (ר"י אה"ת, חו"ה, היחוד ב). והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם ואיננו מובטח מן האלהים לכל הברואים אלא לסגולה מהם בתנאים מיוחדים (שם, הבטחון ד). והתחברות כבודו אלינו מפני שאנחנו נקראים הסגולה מבני אדם (הוא, הכוזרי א כז). ואחר כך יתפלל לבער הסיגים בברכת המינים וסומך לה שמירת הסגולה הזכה (שם ג יט ה). והחכמה שהיא ירושה מאדם והיא חכמה המוחזקת בכת אלהי איננה כי אם בזרע שם שהיא סגולת נח לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא מאדם (שם א סג). ושולת אליו סגולת שריו ועושה עמו מה שלא היה עושה עם זולתו (שם ג כא). וראה איך שב הענין האלהי הדבק באברהם ואחר כן בהמון סגולתו ובארץ הקדושה וכו' עד שהעתיק אותם ונטעם באדמה הראויה לסגולה ונקרא אלהי אברהם ואלהי יצחק (שם ב ג). אכתוב עלי ספר דבר שפר אשר לי שעשועים הוא עדי אין תכלה פן יהיה מני כרגע נעלם פן יאבדו כל דרשים הסגלה (ראב"ע, אביר בקולי שיר). כי הרחקת הגשמות ממנו ית' וכו' ראוי שישתתפו בה ההמון והסגולות וראוי לדרוש לקטנים ולנשים ולעמי הארץ וכו' (שם טוב, פתיח' מו"נ, ג:). ואנשי המדינות יש מהם שהם המון העם ויש מהם שהם סגולה (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 69). והסגולה הם האנשים המאמינים מה שיאמינוהו ויעשו מה שיעשוהו (שם). ומה שאומרים בברייתא ופניהם דומים כשולי קדירה כוונו שההמון יבינהו כפשוטו ותגדל פחדתם מחטוא והסגלות יבינוהו על דרך חכמה כלומר שהם מתביישים ונכלמים על מה שחטאו (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפש, לא.). — ועם יחיד, יחידים, החכמים המובחרים שהם המעטים בבני אדם: נאמר שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפלוסופיא האמת בעבור שלא יקשה הבנתם על העם והם המון האנשים אך יורמז אליו ויתעורר להבין היחיד סגולה פנימיות אותן הרמיזות וידע שהחכמה נכללית בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (ראב"ד, אמו"ר 12). ואם ידובר עמהם בדבורים הנאותים ליחידים סגולות נחשלו שכליהם ונכבו רעיוניהם (שם 39). אמנם המובן שהראתה לסגולת היחידים וכו' (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפ' ל:). וימצא כתוב יחידי סגולה הנקובים בשמות היושבים ראשונה במלכות (רש"פ, ד' כוסות, כוס ביד ה', ז). — ובאותה המשמ', סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה: ואל תפקוד סודך אלא אצל סגולת הסגולה מהם בלבד (ר"י אה"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). נמצא כי האומה הישראלית היא הסגולה והצדיקים מהם הם סגולת הסגולה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 86). כבר קם מבני אל שר ונגיד צבי עדה וגהלתה ונרה גאון הדור סגלת כל סגלה משוש ארץ המונה והדרה (עמנוא', מחב' ח). — ואוצר של כסף וזהב וכדומ' בזה: יש לי סְגֻלָּה זהב וכסף נתתי לבות אלהי (דהי"א כט ג). כנסתי לי גם כסף וזהב וּסְגֻלַּת מלכים והמדינות (קהל' ב ח). — ובתו"מ: מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי (מכילת' יתרו, בחדש ב). כאדם שיש לו סגולה חביבה עליו ביותר והוא מונה וחוזר ומונה עד כמה פעמים כדי שידע חשבונה (מד"ר במד' ב). — ועשה סְגֻלָּה: קטן שאמר לאחד בשוק האבילני מעשר מחלקי מאכילו מפני תקון העולם אם חייב לו מזונות או שהיה עושה עמו כדי מזונותיו מאכילו משלו ועושה לו בחלקו סגולה (תוספת' תרומ' א יג). החובל וכו' בעבדו ושפחתו העברים של אחרים מוציאין מידו ושל בתו נותנין לה מיד ושל בנו עושה לו בהן סגולה בבניו ובבנותיו קטנים של עצמו פטור מן הכל (שם ב"ק ט ח). אין מקבלין פיקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים ולא מן הקטנים קיבל מן האשה יחזיר לאשה וכו' קיבל מן הקטן עושה לו בהם סגולה מת יחזיר לאביו (שם יא א). — ובסהמ"א: לא ידעת כי בלשונות אשר בני האדם מחבבין בם בלשונות ירומם אלוה כל אהובים כמו חבל האיש ונחלתו וחלקו עליו נאהבים מסגולה ההיא ויותר ממנה יראי אלהים חשובים (סעדי' על חוי הבלכי ב, הוצ' דודזון 38). אח"ז בא הקטן וערער עליו הגדול לאמר כי הממון שהיה בידך בחיי אבינו ולאחר מיתתו הי' סגולתי ולא היה לאבינו אלא פחות מאלף כספים וכו' ואתה מאין סגלת לא היית מרוית הוצאותיך וכו' (שאלה מרה"ג, תורתם של ראשונים, מחב' ב ע, הורוויץ). ויאסף המלך המולך עליה סגולות כסף וזהב ונכבדות וקהלת חיילים אשר לא אסף כמוהו מלך אשר היה

לפניו (מכחס, מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים, הכוזרי כט). ושל אוצרות לסגולת המלך בונין בנין חזק (רס"י, ע"ז עז:). שעשאתו סגולה מן מעשה ידיה (ספי התרומו' ו ג). מי מלל לאב בחכמה כמוך מאד נעלה על כל מגיני ארץ ואוצרות סגולה מקבלים האסיפה נפרדי החבילה (ר"י מפיסא, מכס' קכא' 4). — ואמר המליץ: צרות שיר מסוגר השערים ונלאו מעבור בו רוב יצורים אשר בו אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גזרי שמירים ומחמד כל מליצות גם נכות החרוזים החשוקים הבחורים ובחדריו סגולות עניני כל נאום חזק בכוכבים מאירים (ר"מ דרעי, לקו"ק פט). —תאר לאלהים: אתה סגולת כל סגולה ובלעדיך אין סגולה מוצאת (רס"ס, ד' כוסות, כוס ישוע' ה).— ובמשמ' קנין איכותי מיוחד, תכונה מיוחדת לדבר: והוא בודאי לפי שהוא סגולה ללשון העברי בלבד ולא אלא לשון הערבי עליו צרופה (חסו' דונש 104). וכאשר תאמר לימין שמעון לשמאל לוי הוא צירוף במצב וכן בשאר ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר (ראב"ד, אמו"ר 7). וכאשר רצה אבן גבירול לרשום אותו אמר במאמר הראשון ממקור החיים אם יהיה לדברים כולם יסוד כולל חוייב לו מהסגולות שיהיה נמצא עומד בעצמו אחד בעצמות נושא החלופים נותן על הכל עצמיתו ושמו (שם 11). והחכמים גבלו הפילוסופיא בג' גבולים ידועים הא' נגזר משמה והב' נלקח מסגולת בחותיה והג' מאותות פעולותיה וחכמותיה (רמב"ע, ערוגי הבושם, ליון ב 120). והקו ע"ד כלל הוא ג' מינים יש קו ישר וסגולתו הוא שכל הנקודות הרצופות עליו המחשבה כולן הן במראית עין מקבילות זו לזו וכו' (ר"י הישראלי, יסו"ע ו.). וכבר יצליח הכח הדברי בקצת האנשים מהתדבקו בשכל הכללי במה שירוממהו מהשתמש בהקשה והעיון ויסור מעליו הטורח בלמוד ובנבואה ותקרא סגולתו זאת קדושה ותקרא רוח הקדש (ר"י א"ס, הכוזרי, ה יב א). סוף דבר כי לפי ההקדמה הראשונה יבטלו כל מופתי ההנדסה ויחלק הענין בהם אל שני חלקים אם קצתם יהיה בטל לגמרי כסגולות ההבדל וההשתתפות בקוים ובשטחים וכו' וקצתם יהיו מופתיהם בלתי מוחלטים (ר"ם א"ס, מו"נ א עג). ולהרחיק מכל מעשה הכשוף הזהיר מעשות דבר מחקותיהם ואפי' במה שנתלה במעשה העבודה וכיוצא בהן ר"ל כל מה שיאמר שהוא מועיל ממה שלא יגזור אותו העיון הטבעי אבל נוהג לפי דעתם כמנהג הסגולות וכחות המיוחדות (שם, ג לז). וכל מה שימצא לכל אישי המין תמיד ולא יהיה מעמיד למין ההוא נקראהו סגלה (מלות הגיון י). ונקרא השחוק סגלה לאדם בעבור שהוא ימצא לכל אישיו תמיד ולא ימצא למין אחר זולת מין האדם (שם). והסגולה הוא הכללי הנפרד יבדל בו כל אחד מהמינים הנחלקים מהמין המשותף לו (כל מלאכת ההגיון, מבוא). וכאשר היה זה כן הנה העצם בכלל כללי היה או פרטי בסגולתו שלא יודיע מנושא כלל דבר יוצא ממהותו והמקר' גם כן בכלל כללי היה או פרטי בסגולתו שהוא יודיע תמיד דבר יוצא ממהות נושאו ומינו (שם ו.). ואולם לקיחת סגולתו כמו אמרנו בסוס שהו' חי צוהל (שם מג:). ויודע שסגולות האדם מתפשטות אחת אחת בשאר מיני בעלי חיים (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים קטו:). וכן הענין בכל הסגולות הבלתי נפרדות אבל בנפש אי אפשר המצא זה בעבור כי הוא מן הנמנע המצא אדם בלתי מתנפש וכו' (ר' הלל מויירונא, תגמו' הנפ' ב:). פי' ידוע כי העצם אין לו גדר אמתי בעבור שהגדר מורכב מסוג ומהבדל והעצם הוא סוג הסוגים אם כן הוא חלק מהגדר וחלקי הגדר הם קודמין לגדר אמנם יש לו שש סגלות הם אליו כמו חוק למען הבדילו מן המקרה (שם לט:). לפי שאין הסגולות נודעות לנו ואין לנו לדון עליהם מדרכי הטבע המפורסם שהרי יש סגולות שלא נודע עיקרן לכל בעלי הטבע (רשב"א, שו"ת א, קסז). כי מצד חקירותינו לא נוכל להשיג לעולם בדבר אלהים כלום כי גם בענייני העולם השפל לא יכלו כל חכמי הטבע לבוא עד תכליתם כי מי יגלה בחכמת המחקר סגולת העשבים והפירות (הקד' ספ' חינוך, ד"ה ועתה). כאשר ישאב האבן השואבת הברזל בסגולתה (הרקנטי, ברא' ג:). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והזריזות על ידיעת סבות הדברים ועלותיהם ולקיחת הראיה בנראה מהעניניים על הנסתר מהם ולדעת מדריגת הנמצאות במציאות ואיך נשתלשלו מאת הבורא יתבר' וכו' (העתקו' ממאזני העיונים לאבו חמד אלגזאלי [כ"י פריז] פרק י בסגולת נפש החכמה, או"צ ב 169). ואחר כך הדברים אשר הם סגולה לכל מלאכה ומלאכה מהמלאכות מהכלים וזולתם עד אשר ישלם לכל מה שתצטרך אליו האומה מהלשון (רס"ט פלקירה,

ראב״ע חכמ׳ 23). ודוגמת זה ממה שאנו עתיד לזוכרו בזה הספר כי אנו נמצא בלשונינו סגולה ולא נמצא ממנו פעל (שם 26). וענין סגולה דבר מיוחד שלא נמצא אלא לאותו הדבר שאמרו שהוא סגולתו כמו השחוק שהוא סגולה לאדם (שם). ולמקומות סגולות מהטבע (הוא, אגר׳ המלוס א, JQR. NS. I, 475). ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצא בו מצד היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו (ר״י מפיסא, מכמ׳ קנא׳ 1). ואם לא היה זה המדינות והיה יתידי לא תמצא בו זאת הסגולה הנפלאה אשר עליה יעלה האדם על שאר מיני הב״ח (שם). ואמנם ענין הנבואה הוא מכלל הנפלאות והסגולות אשר ייחד ה׳ ית׳ באומה ישראלית אשר תורה על עוצם השגחתו עליהם (שם 40). לפי שהתורה בסגולתה תשיב הנפש אל שרשה העליון (שם 74). שיהיה תועלת עשייתו מפורסמת בפועל עשב הפיאוניא״ה לנכפה וזולתו מהסגולות אשר בחנם הנסיון פעמים (שם 110). הסגולה היא הכרת מין ממין מהמינים הנחלקים לא בעצמו ויחזור במשא ויאמר בחשיבות המקרה איזה דור הוא כגון הצחוק לאנוש והצהילות לסוס (מדה״מ לר״י הכהן א ג, 1247, כ״י ברלין). אבל האיש המומחה יגזור שכלו שיבקש הסגולות (ר׳ יוסף שם טוב, כבוד אלהים, כ:). ואומרים שהוא ע״ז של נילוס שהיה מתרבה ומתגדל בסגולתה ויהרסו את הבמה ושרפו את הארגז (יוסף סמברי, לקוטים הוצ׳ ברלינר, 39). ויש שפרשו שם שם לו חק ומשפט שלמדו הקב״ה חכמת הצמחים וכחות שבהם בסגולתם ובטבעם לפי שיש מהם עשבים מחיים וממיתים ויש מהם מרפאים ויש מהם מחליאים ויש ממתיקים את המר ויש שממררים את המתוק וכל זה בין בטבע בין בסגולה ווהו לשון חק ומשפט (רבינו בחיי, בשלח מח:). ואחר אלו האיכיות השניות הם קונים איכיות אחרות נקראים סגולות לפי שלא קנו אלו האיכיות מכח הקור והחום והלחות והיובש וכו׳ ואלו הסגולות הם כמו הסמים המשלשלים והמגירים והמשמחים והמושכים הברזל (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, ג א). הנה עוד בסגולת טבעו התועבה הזאת (של החולד) שהנקבה תהר מאזנה ותלד מפיה (ר׳ עזריה מן האדומים, מאור עינים כג.). וכן המזג המתהוה מהרכבתם במיני הנמצאים השפלים כבר גדרו היותו התיחסות נגזניי בין ארבעת האיכיות הראשונים מתוך ערוב היסודות הארבעה ונעמוד על אמתת זה מפרסום יושר הפעולות הנמשכות בסגולותיהם (ר״י מוסקטו, נפוצ׳ יהודה דרוש א, א.).—ואמר המליץ: הטוב כי תערופנה על שנינו בטוב המעשים פועה ושפרה הבסגלות וכחות בהמיות לנפש איש תהי מעלה ויתרה (עמנוי׳ ממבר׳ א).—ובפרט תכונה וכח מיוחד לרפא מחלה: (ביצת חרגול) וזה יועיל לחולשת עצבי הירכים בסגולה וכו׳ וכמו כן יזמו בעלי סגולות כי כשיוקח מסמר מעץ הצלוב ויתלה אותו על גרגרת מי שיש לו קדחת שלישית יועיל לו (רמב״ם, פרוש המשנה, שבת סז.). ומה שהתירו קמיע מומחה אולי הוא דבר שיש לו מן הענין ההוא בסגולה כמסמר הצלוב (אגא מארי לרשב״א, מנח׳ קנא׳, מכתי א). השקדים הם המשובחים שבפירות מחזקים האצטו׳ והכבד בסגולה (כרבוני, או״ח ג בחליי האצטו׳). אף על פי שמרפא מצד סגולתו אין מתירין לו (המאירי, יומא פ, פד.). אל תשען בריפוייך בסמים הפועלים על דרך הסגולה כי רובם שטות ושטי כזב (ר״י הישראלי, מוסר הרופאים עד). ובסגלה לבעל קרי אמר והיה לפנות ערב ירחץ במים (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע קי:). וכן שמענו כמה מיני חולאי׳ שנמצא להם רפואות מעולים בדמים קלים בדרך סגולה והנה מצאנו לרז״ל שאמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כחו אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו והחמירו בזה בזוהר ואמרו וכו׳ הרי סגולה אחת (ר׳ אליהו, שבט מוסר יט). והוא סגולה גם כן לבטל הרהורים רעים שיחשוב בלבו (האדם) (שם כ). ויש רפואות כתובים בתלמוד בדברים טבעיים ויש אחרות בדברים שהיו יודעים ומכירים בהם שהם סגולות לרפאות חולים ידועים (ר״י אבוהב, מנוה״מ ו ז א א). ובצד קצתם כתוב בדוק ומנוסה והקורא המאמין שהסגולה אמיתית בעבור הכותב הדבר כי אמר שנבחן ונתנסה אבל לא כתב אם נמצא אמיתית או לא (ר״י אריה די מודינא, ארי נוהם ג כד). וינסה סגולות כל הסמים הפשוטים וכחותיהם אחד לאחד (ר״י אלבו, עקרים א יח, מז:). דע כי בשני דברים אלו יש סגולה גדולה לעשות מהם רפואות תעלה (ר״י בן זבארי, ספ׳ שעשוע׳ ו, הוצ׳ דודסון 58).

*סְגֻלּוֹתִי, סגולותי, ס״ז,—החכם בעל סגלות מובחרות, בנגוד להמון: ואמר בפרק ל״ה מן החלק הראשון כי הרחקת ההגשמה ראוי שישותף בה ההמון והסגולותי (כרבוני, מו״נ, פתיחה).

סְגֻלִּיִּי, סגוליי, סגולי, ת״ז, לנקי סְגֻלִּיִּית, סגוליית, סגולית, מ״ר סְגֻלִּיִּים, סגוליים, סְגֻלִּיּוֹת, סגוליות, — של סְגֻלָּה; במשמ׳ מובחר: מה שיפעלו קצתם בקצת פעולות מיוחדות סגוליות משובחות (רלב״ע, ספ׳ הנסיונות א, כ״י פריז). ולזכור זה המין היתה כונתי בזה הספר וזכרתי בו הדברים אשר יש להם סגולה שיעשו רושם פעולה מיוחדת סגולית נכבדת (שם). אמר הרופא הר׳ משה מריאיטי וזה בכלל מה שנסתפקנו מנעורינו ולא השגנו בו טעם מספיק ולא נקל הוא להשיגו והוא הקפו העונות האלה המיוחדים לעפוש כל ליחה וכו׳ וידענו אחרי שקידת המחשבה כי אין זה כולו מטבע הליחה אם לא יתחבר עמה פועל סגולי מה (הוצא׳ באפוריסמי אבוקרט, כ״י ברלין). ודוגמת זה כתב הראב״ע כי בהיות ישראל עם סגלה וארצם ארץ סגוליית נראה בהם פעולת הניצוץ האלהי כי באמרו עם סגולה נכללו ג״כ העבודות התוריות (קול יהודה לכוזרי ב יב, יג.). הנה כדי שיוכל האדם לבא בניצות עם יצרו ידמה אדם עצמו לאחת מן האבנים היקרות הסגוליות דמצד הגוף החומרי שלו הוא כאבן עצמה דסוף סוף אבן דומה היא אין בה לא טעם ולא ריח ומצד הנשמה הטהורה שבו הוא כסגולת האבן היקרה (ר׳ אליהו, שבט מוסר כב). וישאר עדיין הבחירה ביכולת האדם להיות ידיעתו ידיעה סגוליית אלהית (ר׳ אברהם ביגאגו, דרך אמונה ז.). והכמות הג׳ שהוא הסגוליי הנמדד עם השכל ע״י המשל סגולה או שלמות עם זולתו פחות השלמות עם רב השלמות כזהב עם המופז שהוא המזוקק שבעתים אשר עמו נבחין ונדע שיעור שלמות הזהב הזה או. זולתו וראוי שתדע כי פעמים המדה הסגוליית הזאת יסודה במעלת ושלמות הדבר לבדו (ר״י אבוהב, שער השמים לר״א אירירי, ז ז סג:). כי אין ספק שאתם יותר מכל עם ועדה זולתכם תהיו לי להנאתי דבר סגוליי נאדרי בכח להוסיף כח בגבורתי (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה ט כב.). והקדמונים שלקחו כל הבקע מתחיל ממספר הששה רצוני 60 או 600 או 6000 או 60000 גם שמספר זה סגוליי ויפה יותר ממספרים אחרים (יש״ר מקנדיה, ספ׳ מעין גנים מספ׳ סוד היסוד, פנה ראשונה). ומהתכונות הנשגבות והמעלות הסגוליות אשר לו (לאדם) המה השכל והדבור (ריב״ל, תעודה בישראל, ב ח). —הכרעה סְגֻלִּיִּית: והשם היה ממתין ומצפה איזה זה עם ידבק בו ובו יבחר כי מחשבת ה׳ אינה מכרחת לשום דבר בעתיד וזה בהכרעה סגוליית נפלאה משאיר כל הדברים על מציאותם (ר׳ אברהם קנע, לכור המור, ברא׳ ה::). בראיות מופתיות וכו׳ וגלות עליות בהכרעות סגוליות מרגליות ואבנים טובות מפולמות (ר״י מפיקא, מנח׳ קנאות 4). והצודק משני קצוות האפשר בעתיד בהכרעה סגוליית נפלאה משארת טבע אפשרותם (ר׳ אברהם הבדרסי, בחינ׳ עולם יג). —של החכמים יחידי סגולה, בנגוד להמון: ואם יובדל הלמוד ההמוניי מן הלמוד הסגוליי (כרבוני, מו״נ פתיחה). — ובמשמ׳, של תכונה מיוחדת: בעבור שמה שהתאמת לו ממציאותו הוא הויתו הסגוליית העצמית אליו והוא עצמו כאשר הוא בה נמצא במציאות (ר׳ הלל מוירונא, תגמ׳ הנפ׳ כז:). —ובמשמ׳, של סְגֻלָּה וכח מיוחד לרפא מחלה: שאינם מועילים אלא לאותו חולי בלבד שהם סגוליים לו (מורפורגו, שמש צדקה א פא:). ההבדל השני סגוליי לדברי האומר שהוא מעשה כשופים ולבטל הכשוף כתבו הראשונים כמה סגולות (ר׳ טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א ח לט:). כפי מה שכתבו הרופאים הקדמונים שיש במגפה כח צומח סגוליי באופן שיאהב לאחד וישנא לשני וכו׳ איך באותה המגפה לא נפלו כלל לא נשים ולא בתולות אלא אנשים גבורי כח ובוודאי התנגדות כזאת תהיה סגוליית (שם, מסמרת הבית ב קטו:). (האדמה) מגדלת הרבה צמחים ועניינים שהם טובות למאכל ושהם סגוליים לרפואות וביוצא בזה מגדלת גם מגדלת דברים רעים מיני סמני המות ודברים מרים וקוצים ודרדרים (של״ה א, מאמ׳ ג, דפו׳ ורשה לז:). —דברים סְגֻלִּיִּים: ושמנים פילגשים הם עשרה דברים סגוליים ויש בהם קצת מהטבע ועלמות אין מספר ר״ל דברים נעלמים (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 64). חכמת הטבע והדברים הסגוליים והכשופים שסבותם נעלמות (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ה, בן בג בג). ואכתוב לך קצת רפואות ודברים סגוליים ומענין בריות משונות (ר׳ אליהו, שבט מוסר יח). או יסייעו אותו מן השמים להצילו בראותם לו להם עמו בדברים סגוליים להכניע (שם יב). —תרופות סְגֻלִּיּוֹת: מספר בתרופות סגוליות הנהוגות בארצות האלו ובשאר ארצות (ר׳ טוביה כץ, מעש׳ טובי׳, מסמרת הבית ו, קיד:).

***סְגַלְגַּל**[1], ש״ת, מ״ר סְגַלְגַּלִּים, סְגַלְגַּלּוֹת, — עגל, round ; rond ; rund: ההוא דאמר לה לדביתהו

---

[1] [כנראה הוא מן גלגל עם סמך הבנין. ואולי הוא במקום סעגלגל.]

קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום יפה שביך לר' ישמעאל בר יוסי אמר להם שמא ראשה נאה אמרו לו ס ג ל ג ל שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן (נדר' סו:). מפני מה ראשיהן של בבליים ס ג ל ג ל ו ת[1]) א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להן חיות פקחות (שבת לא.). אבל כאן שיש חיות פקחות כשנולד הולד מגדלות אותו בעריסה ומשפשפות את ראשו לפיכך ראשיהם ס ג ל ג ל י ן (אדר"נ טו). — ובספהמ"א: והן (העשבים הנקראים קובלי) ס ג ל ג ל י ן ודומין לסיסין (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סלד). ומוכני זה לשון יון והוא כגון סולם ששליבותיו עולות בנין ס ג ל ג ל[2]) סביבותיו כמין כבש ומשתפע ועולה בעיגולא (ערוך, ערך מכנה). בית עיגול דיגון פי' ס ג ל ג ל ככבשין שאין לו פינות (שם, ערך ענל). מתחתיה כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא ס ג ל ג ל י ן ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות (רש"י, במד' ד ט). ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום ו ס ג ל ג ל (הוא, שה"ש ד ג). המסס הוא הסמוך לבית הכוסות עשוי ס ג ל ג ל כמין כדור ובתוכו קליפות קליפות הרבה כגלגל של ריחים (הוא, שבת לו.). וכן פי' רבי' שרירא פתוי הראש פרש"י ששערו דבוק זה בזה כנמטי וי"מ רחב הראש והוא משונה משאר בני אדם שהוא ס ג ל ג ל וזהו רחב מלמעלה (אבודרהם, ברכות קיט.). — ואמר הפיטן: צר צורת מראה מעגל אבל מכל צדדיו ס ג ל ג ל עלי כל חי יעלה ויגל ויראה כל עמוק וכל גל (יה אור, קרובץ שבת החדש). — וס"ז: תודה לך מלאך וגם גלגל בם קשר אופן אשר נדגל מנהירות באש ו ב ס ג ל ג ל (שבזי, פזמוני כהתן, תימני). יפת חן מקשרת למלאך וגולגלים ותצין באשמורת ותאיר ס ג ל ג ל י ם (שם). לבושה בבגדי שש ורקמה ומכללי ותנחיל שבטים יש לעיל מ ס ג ל ג ל י (שם, בריק אלימן).

סָגָן[3]), סְגַן, סֶגֶן ס"ז, סמי' סְגַן, מ"ר סְגָנִים, כנ' סְגָנֶיהָ, —א) כנוי של שורה לשרים משרי בבל ומדי, שניים לפחות: ונפצתי בך פחות וּסְגָנִים (ירמי' נא כג). קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סְגָנֶיהָ ואת כל ארץ ממשלתו (שם כח). והשכרתי שריה (של בבל) וחכמיה פחותיה וּסְגָנֶיהָ וגבוריה (שם נז). ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים לבושי תכלת פחות וּסְגָנִים בחורי חמד כלם (יחזק' כג ה-ו; גם יב; כג). העירותי מצפון ויאת וכו' ויבא[1]) סְגָנִים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישעי' מא כה). — ב) כנוי של שורה אצל היהודים שבי הגולה מבבל, שניים לשרים ולחֹרים: והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים וְהַסְּגָנִים היתה במעל הזה ראשונה (עזר' ט ב). וְהַסְּגָנִים לא ידעו אנה הלכתי וליהודים ולכהנים ולחרים וְלַסְּגָנִים וליתר עשה מלאכה עד כן לא הגדתי (נחמי' ב יו; גם ד ה; יג; ה ז; יז; ז ס; יב מ). ובמדרש: למה שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעל' שכול' ירידי' היא היום הוא אפרכוס למחר ס ג ן למחר קומוס למחר פרדיוט (מד"ר במדי' טו). כשהיו ישראל במצרי' משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין ובזויין בעיני המצריים וכשנעשו בני חורין ונגאלו ונעשו ס ג נ י ם על כל באי עולם והיו אומות העולם תמהות ואומרי' אתמול הייתם עובדי' בטיט ולבני' והיום נעשיתם בני חורין וס ג נ י' על כל העולם והיו ישראל אומרי' להם כשם שאתם תמהים עלינו כך אנו תמהי' על עצמנו (ר' חייא, שם שה"ש, לא ידעתי נפשי). — ובספהמ"א: ויקח עמו אלכסנדר ס ג ן אחד שמו איאומיליאון איש גבור חיל (יוסיפון ל). והמשל שאומרין מסוגני ושליטי הואי איואן לגברי ניגדי כך פירושו מיד ס ג נ י ם ושלטונים יצאה איואן והיתה לאנשים מושכין בספינה ובטיית אלמדאדין איואן שם אשה פרסית ודברי מוסר בן סירא וכיוצא בו (תשו' הגאו' הרכבי, שם). — ואמר הפיטן: ס ג ן חופה ישיש סלסל סוד שוש אשיש (Kahle, Masor. d. West., ז). שים כפך עלינו ורחץ ס ג נ י ם לבל ילכו יחף (שם ח). סלסל ס י ג נ י שרי סיומי סודרי סודר שושנים סוגה (שם יד). — ואמר המשורר: אשר כל רוזנים אליו מיחלים ולדברו מקוים כל ס ג נ י ם (רסב"ג, ולא יוכה). בפתחם היום באמרי תורתך אחרי מות שני

---

[1]) [עי' רש"י. בכ"י מינכ' הגרסה מפני מה ראשן של עניים סגלגל. ועי' ד"ס בהערה, והערת שכטר לאדר"נ בציון הבא.]

[2]) כך בדפוס ויניצ'. ובספר' אחרים שגלגל.

[3]) [וכן בארמ'. ובאשור' שַׁכְנ, שַׁכְן, ממנה ושליט. והפעל שַׁכָאנ, מנה לשליט, (Del., Handw. 659). והצורה העברית הקדומה היא סְכֶן. במקרא רק במ"ר. והיחיד מנקד בפיוטים בכ"י ובדפוס סֶגֶן. ועי' מלון צמח דוד, נכריות קמד: וז"ל המשנה: לכהן גדול נקרא סֶגֶן ובסמיכות סְגַן וכו' ע"כ. ועי' גם בהערה של שד"ל המובאה להלן.]

[1]) צ"ל וְיָבֹס.

סגני סגלתך בקרבתם לפני הדרת שכינתך צדקתך לישרי לב (רמב"ע, אזהרה רענן).—ג) כנוי לכהן המשנה בימי הבית השני: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכו' (יומא ז א). ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות (אבות ג ב). מלמד שנעשה משה סגן הכהנים לאהרן וכו' וכשם שנעשה לו סגן בחייו כך נעשה לו סגן במותו (ספרא, לו, מסכ' מלוא' א). בא הכתוב ולימד על הפרה שנעשית בסגן (ספרי, במדי' קכג). לכך הסגן ממונה שאם יארע בו פסול ישמש תחתיו (ר' חנניה בן גמליאל, תוספת' יוה"כ א ד). עומד כהן גדול בשורה הסגן בימינו וראש בית אב בשמאלו וכל העם אומ' לו אנו כפרתך והוא אומ' להם תתברכו מן השמים (סס, סנה' ד א). ומשוח מלחמה קדם לסגן וסגן קדם לראש המשמר (סס הור' ב י). שרפת פרה והזאותיה בכהן גדול ושאר כל מעשיה בכהן הדיוט שנ' ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה באלעזר שהוא סגן ושאר כל הפרות בכהן הדיוט (ר' מאיר, סס, פרה ג ו). חמשה דברים היה הסגן משמש הסגן אומר לו אישי כהן גדול הגבה ימינך סגן מימינו וראש בית אב משמאלו הניף הסגן בסודרין אחז הסגן בימינו והעלהו לא היה כהן גדול מתמנה להיות כהן גדול עד שהו' נעשה סגן (ירוש' יומא ג ח). דברי רשב"ג שאמר משום הסגן (כריתו' ו:). בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על ישראל ארבע שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כהן גדול אחיה נשיא ובניה סגני כהונה ואבלה בשני בניה נדב ואביהו (סדר עולם רבה ז יח, הוצ' רטנר).—ומצוי בלשון הפיטנים: למען והוא לך כסגן באראלי אש (למען איתן, הושענו'). פאר בקוריה באגד משור פעלתה בסגן בעדי משור (ממרה חקה, יוצ' פרש' פרה). נעו זבחי הכרים המשנים ניחוחי ריח קטרת סממנים שר חמשים יועץ ונשוא פנים סגן משוח לוים ואהרונים עמידתנו ראה דלים וריקנים (שלמה בר יצחק, ייי אלהי, סליחו' ערי"ה). זמן הגדול לחלקו כובש סגן מימינו עלות בכבש ואז בשיתים נסכים כסדר וסגן עומד ומניף בסודר (ר' מאיר בר' יצחק החזן, תפלה תקה, סס). זורז אצל שעיר עם כפור חלשו עלה בימין הגבה אמר סגן לאישו חטאת ליי' צרח ככתבו ופרושו (ראב"ן, אכפרה, סליחו' מוס' יוה"כ). סגן ישאל אם ברק נוגה שה לקרוץ בשחר ולא באישון (סדר עבוד' ליום כפור, מחז' איטלי' ב, קל.). יקיפוהו[1] סגן וראש בית אב ובא לשער התוך למורה העזרה ימצא שם שני שעירי עם וגורלות זהב נתונים בקלפי וכו' סגן ישמיע לו בגיל הגבה ימינך בעלותו ביד השמאלית ראש בית אב ישיח הגבה שמאלך (אתה כוננת, סס רעו:). פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו פליאות שם ועזאזל לראות סוד יי' ליראיו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). סגני כהונה ישביעוהו וערב יום כפור לאכל סעודה רבה ימנעוהו ודורשי יי' לא יחסרו כל (סס). סגן יעטהו כלי פז חליפות שמלות (Elbogen, Stud. 149). לאדירים ורוזנים גם סגנים עדת יושר קהלת הנבונים (ד"ה יהודי' מצרים וא"י ב, מן 75). לסגני ישישים נכחנים (סבזי, Poesie d. Juden Iemens, בכר 72). — וגם סֵגֶן: כל סוגני חכמה ותושיה (סס).

*סִגְנוֹן[2], סיגנון, סגנום סגנין, ס"ז,—א) דבור, בטוי אופן הבעת הרעיון: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים[3] ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד[4] (רב יצחק, סנה' פט.). ג' סימנים נתן להם (יוסף לאחיו) הזקן הבא בסיגנון שלו אנכי והממנה מכם וזקנים ואומר לכם פקוד זה הוא הגואל (מד"ר ברא' צז). — ובסהמ"א: כי כל הסיגנון הזה וסגנון של ירמיהו דומין (ר"ס, ידים ד ד). אלא דאיהו בעי לאשמעינן שאותן ד' שהן נראין מסגנון א' לא ראי זה כראי זה לגמרי וצריכי למכתב להלכותיהן (ריטב"א, ר"ה א, א). שהרי התורה אמרה סתם תרועה קול נשבר כדרך שאדם עושה בשברו וסגנון א' אמרה תורה לכולם ואין הדורות שווין בדבר (סס ד מה.). כאשר יעויין הבדלם כ"א בסגנון שלו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). כמו שביאר זה בסגנון אחר בפסוק מדינים ישבית הגורל (סס, כז, ד"ה מברך רעהו). ומצינו סגנון זה שהרועים דרכם לדחוק עצמם עד שימצאו

1) זה לשון שד"ל (בהערה כב): צרפת (ר"ל הכ"י הצרפתי) סָגָן, אפ"מ (ר"ל אסטי פוסנו מונקלאו) סַגַן, הראשון ע"ד להה"ק והשני על דרך לשון ארמי כמו גְבַר גבר וא' מן הפיטנים אמר זכור סָגָן אשר נִגַן.

2) [מיונית σίγνον, ורומית Signum, אות וסימן. עי' יססר', וקרוים Lehnw., 372. בריל, Jahrb. I, 213, גזרו מצנדית.]

3) פרש רש"י: דבר מליצות של רוח הקדש נכנס בלבם לזה בלשון זה ולזה בלשון זה והכל אחד.

4) פרש"י בלשון אחד.

מעט מן הטרפה להביא לפני הבעלים ופטורים (תוספ׳, משפטי כב יב). הנה סגנון הפרשה ודבריה יוכיחו בהכרח (ר״י אברבנאל, ראש אמנה טו). וזה על שלא היה לו ספרים מוכנים ועל שהם ישרים בסיגנון לנבונים וכולם בקנה אחד עולים (ר״י אבוהב, מנוה״מ ח, הקדמ׳). והוא כי היה צדיק ראוי יאמר בו איוב שמו שהוא הוראת היותו בגדר הצדיקים ממה שלא אמר ושמו איוב שהוא סגנון הנאמר בבלתי צדיקים (אלשיך, איוב א א).—ואמר המליץ: ויאמר לי ומי יודע אם מולי יגבר ויעלה על רעיוניך סגנון כבר[1] (ר׳ זכריה אלצהרי, ספ׳ המוסר, מובא בקובץ על יד ט, 24). — ובמשמ׳ צורה ותאר ומראה: והנה תמר הצדקת שיצאה בסגנון מופקרת לקראת יהודה חלילה לה דמשום פעל ריק יצאה לחלל כבודה (ר׳ שם טוב, ספ׳ האמונות ז א). וסדרו עניינים בסגנון דתות ונימוסים אלהיים ומאלה נפרדו כתות בעלי הדתות המדומות שהיו בעולם עם ועם כלשונו ודתו (ר״י ערמאה, חזות קשה ז). והרב ע״ה תמיד היה מזהיר אותם על האחוה והאהבה שיהיה ביניהם תמיד שלום אהבה ואחוה ובאותו היום עברו על דבריו בעונות ולעת ערב יצא עם החברים לקבל שבת וחזר לב״ה מר וזעף וישב כל זמן התפיל׳ באנינות ומארר״ח כשראה אותו באותו סגנון נבהל מאד כי לא היה כן מנהגו לעשות (ר״נ בר״י אלחנן, עמק המלך, הקדמ׳ המחבר יב:).—והשתמשו בו הרבה בספרות העברית החדשה במשמ׳ התכונות המיוחדות של הלשון או של האמנות, Stil, style.—ב) אות וסימן שעל הדגל, דגל: לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגלו מתוך סגנון שלו (מד״ר תהלים כ ו, הוצ׳ בובר). ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע (רסב״י, מד״ר ברא׳ ו). למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו מה עשה שר צבא שלו נטל סגנום[2] של מלך וברח (שם, שמות מה).—ואמר המשורר: ראש הלבנון אתה לי אל עליון השב סיגנון משא גיא חזיון (רסב״ג, שוכן מרום, מחז׳ ויטרי רכא).—מ״ר סַגְנִיּוֹת[3]: ויהם את מחנה מצרים המסן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין (מכילת׳ בשלח ב ה).—ואמר הפיטן: מרכבת יקש מוטות ומשתמטות מלהב מרוץ סגניות ערבב בשרבב טעונות לרוץ (יוצ׳ שבת אי אחה״ס).

1) כ״ה בכת״י, ואולי צ״ל: נבר.

2) נ״א סגנס.

3) כמו מן סגנין, סגנית.

*סְגָנוּת, ש״נ, משרת הסגן, שלטון וממשלה: ממצות האדון החשמן ארמיניאק כמוסגן בסגנות אויגניאון ומחוז ויניסי ולבקשת הנו׳ קרישקאש ובנשטרוגה אשטרוגה אמה ונלוה עמהן האדון המורשה פישקאל כללי במקומות וסגנות הנו׳ מכח אלו האותיות ע״י הרץ הראשון מאבינו הקדוש או ציר על זה מבוקש׳ יעשה צווי ומניעה על היהודים אשר בערי קארפינטראץ (REJ. 1885. Jan. 84).

*סגנסגאל, שם מלאך: סח לי סגנסגאל ואמר לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל (ר׳ ישמעאל, ברייתא מפרקי מרכבה, אגדת בראש׳ עט:).

*סִגְסֵג, פ״י, כמו שִׂגְשֵׂג,—א) עשה שיצמח ויגדל: והוא גזעו לא החליף לא סגסג עליו לא הסיר פריו אזן שמעה אשרתהו (רס״י, הסוב׳, קבול׳ קונטרסים, א:). סגסג בעדן מגידי נצנים סורקי ענב הידד לשונים (קונט׳ הפיוטים הנלוה למחז׳ ויטרי, הוצ׳ מק״נ 4).—ב) ערבב הסיגים בכסף[1]: כי הנה כבסף ביד הצורף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף (כי הנה כחומר, ערבית ליוה״כ). טיפים אם רר בשרו וירוה משמן בשרו כי מולידיו סגסגו בשרו לכן מנוער רוטפש בשרו (מחז׳ יני׳, הוצ׳ דודזון 17).

*סִגְסוּג, ש״ז,—שה״פ מן סִגְסֵג: לכן קדם צור אלפים רחבה לנחילה לו ולסגסוגיו ולחולת אהבה (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, שכטר 70). סגסוג סריגיה ומטע ערוגיה שאת על שכם עוגיה התאנה חנטה פגיה (פיוט לפסח, כ״י כזכזכזי, רומא).

סגף[2], ממנו סָגַף, סִגּוּף.

*סִגֵּף, פ״י, ענה, גרם צער ויסורים, quälen, peinigen; affliger, tourmenter; to ill-treat, afflict, קל, רק ביב׳: יכול יהיו דווים וסגופים[3] ת״ל תשיתמו שרים בכל הארץ (מכילת׳ יתרו, בחדש ב). אי לכם דווים אי לכם סגופים למחר יהיו הורגים מהם ושובין מהם ומעמידים אותם בקלון (ספרי דבר׳ כד). ונוטלין את בנותיהן ואומרין להם אוי לכם דוויות אוי לכן

1) [עי׳ הדרש במד״ר ויקר׳ יח: ביום נטעך תשגשגי וכו׳ ביום שנטעתי אתכם לי לעם עשיתם פסולת כמ״ד סיגים כסף היו, ע״ב.]

2) [כמו סכף, קרוב לסחף. ויש גוזרים אותו מן נגף עם סמך של בנין ספעל.]

3) [נ״א וכפופים, או וסחופים. עי׳ הערת מא״ש ועי׳ סחף, סכף.]

סגופות למחר יהיו הורגין מכם וכו' (ילק' שמעוני, דברי תתה). דוים וסגופים[1]) היה (לבן ואחיו) בעל כרחם ולא היו מפרינים אלא בפה (ר' אליבו, מד"ר ברחס' עד). הרוצה להתגייר וכו' אומרים לו מה לך להתגייר והלא אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וסגופה מכל האומות (מסכ' גרים א א, הול' קירכהיים). —ובסהמ"א: כשהיו מוליכין ישראל בגולה וכו' היו (עמון ומואב) מונין אותן ואומרין מה לכם סגופים מה תבכו (רש"י, לפני ב ח).—ואמר הפיטן: ואל יפתוך יצרי הגוף הנגוף והסגוף עזביהו טרם יעזבך והכלימיהו טרם יכלימך (רמב"ע, תוכחה, הול' דוקעס). יוסף סוגף נפשו בגלותו תוך מוני סליחה שואף על בניו העבר זדוני (סליח' לשחרי לוס כפור, מחזי איטלי ב קב.).

—*פע', כמו קל, סִגֵּף וענה בחזקה, סִגֵּף את הפרה: רשאי בעל הבית לרעב ולסגף את פרתו כדי שתאכל הרבה בשעה שדשה (תוספת' ב"מ ח ז). מתה כדרכה הרי זה אונס סגפה[2]) ומתה אינו אונס (ב"מ ז י).—ובסהמ"א: מתה כדרכה פטור סגפה ומתה כגון שהעמידה בחמה או בצינה אפילו לא מתה מיד חייב דכיון דסגפה תלינן שמאותה שעה התחילה להתקלקל (לבוש, חו"מ, שומר שכר סג יב).—וסִגֵּף עצמו: עיר שהקיפוה גיים או נהר וכן ספינה המיטרפת בים וכן היחיד שהיה נרדף מפני גוים ומפני ליסטין ומפני רוח רעה אין רשאין לסגף עצמן בתענית שלא לשבור את כחן (תוספת' תעני' ב יב[3]). לא ירעיב עצמו (הפועל) ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעל הבית (ירוש' דמאי ז ד). כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין (רבי עזריה בשם רבי יהודה, מד"ר שה"ש, לרור המור). —ובסהמ"א: ויש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול (רמב"ם, דעות א א). ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט בצער שלא יספיק לו וזו רעה חולה כדכת' איש אשר יתן לו האלהים עשר וכו' (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב ה). יש אדם בוחר במדה ענוה ומלביש עצמו בלויי סחבות ופורש עצמו מכל הנאת העולם מסגף עצמו בתעניות יותר מה שיש לו כח לסבול (ר' אליהו, שבי' מוסר יז).

[1]) [שם פרק ס' נמצא ושפופין.]

[2]) [במדב"מ הכתיב סיגפה, וכן בנוסחות אחרות. ומזה מוכח שהוא פִּע' ולא קל, כמו אצל יסטרו.]

[3]) עי' גם תענ' כב:

המתנגדים (להחסידים) שמתענים ומסגפים נפשם (ר"א לויפל, סע"י א, 46).—סִגֵּף את הגוף: למה לא יחוס הוא יתברך על החומר שמסגפו לתועלת הנפש שאז תתענג על ה' (אלשיך, איוב לד לג).

—*פעי, סֻגַּף, — שסגפו אותו: אי בנים יכול דווים ומסוגפים ת"ל תשיתמו לשרים בכל הארץ (והזהיר, שמות לו.).—ובסהמ"א: נעימות ישיבו ו....חיו ושיבו נפשות סוגפו (קטע מזמן הגאוי סעדיאנה, שכטר, 68).— ואמר הפיטן: סגפה האם ופרחה רוחה ונפשה השליטה לטבח ארוחה כארחה (אמרתי שעו, קינ'). סגפנו ביום זה ענותנו לא תשקץ ולא תבזה (אזעק, סליחי ער"ה). מפני מה מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל ימותיהם ומסוגפים בתעניות ואינם אוכלים ולא שותים וכו' (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב ה).

—*הפעי, הִסְגִּיף, בינ' מַסְגִּיף: ולא יהא (הפועל) מרעיב ומסגיף[1]) את עצמו ומאכיל מזונותיו לבניו מפני גזל מלאכתו של בעל הבית (תוספת' ב"מ ח ב).

—*התפ', הִסְתַּגֵּף, מִסְתַּגֵּף,—סגף את עצמו, התענה: המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא (מכילת' בשלח, ויסע מסה). שאם יוצא אדם לדרך ואין אצטרכיא[2]) עמו מסתגף הוא וכו' שאם יצא אדם לדרך ואין כסותו עמו מסתגף (מד"ר ברחס' ם).—ובסהמ"א: יסתגפו היום בפת ובמי באר מחר כריסיהם חזיר יוספקו (יעקב ועמנואל פרנסים, לבי מודם, קובץ על יד א, 109).

סגר[3]), ממנו סָגַר, *סָגֶר, *סֹגֵר סְגוֹר, מַסְגֵּר, מִסְגֶּרֶת, *הֶסְגֵּר, *הַסְגָּרָה, א.*סַגְרוֹן, ב.*סַגְרוֹן.

סָגַר, פ"י, קל, סגרת, סגרו, סגרו, סֹגֵר, סֹגֶרֶת, סָגוּר, לִסְגּוֹר, סְגֹר, יִסְגֹּר, תִּסְגֹּר, נִסְגְּרָה, יִסָּגְרוּ,—סָגַר הדלת, השער אחריו, בעדו, ההפך מן פתח, הדביק את שפת הדלת למזוזת הפתח ונסתם הפתח ע"י הדלת, zuschliessen;

[1]) ברי"ף ב"מ נב: הגרסה וממסגף.

[2]) עי' ערוך ערך איצטרכיא.

[3]) [גם בכנעני' ובארמ'. באשור' שַׁגַר מנעול, סוגַר, במצרי' סגַר, סֶכֶר. (עי' Müller, Asien u. Eur. 101). בערב' שַׁגַ'ר, ומזה שַׁג'ר[a]), אילן. (עי' פרינקל, Fremdw. 114) והוא קרוב לסֶכֶר, עי' ערכו. וכן בערב' ההמונית סַכַּר[b]), סגר בבריח.]

a) سجر b) سكر

fermer; to shut, close: וַיֵּצֵא אליהם הפתחה והדלת סָגַר אחריו (ברא' יט ו). ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סָגָרוּ (שם י). ויהי השער לִסְגּוֹר בחשך והאנשים יצאו (יהוש' ב ה). והשער סָגָרוּ אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם (שם ז). וַיִּסְגֹּר דלתות העליה בעדו ונעל (שפט' ג כג). ובאת וְסָגַרְתְּ הדלת בעדך ובעד בניך וכו' ותלך מאתו וַתִּסְגֹּר הדלת בעדה ובעד בניה (מ"ב ד ד-ה; גם לג). לך עמי בא בחדריך וּסְגֹר דלתיך בעדך (ישע' כו כ). השער הזה סָגוּר יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישראל בא בו והיה סָגוּר (יחזק' מד ב; גם א; מו א; יב). מי גם בכם וְיִסְגֹּר דלתים (מלא' א י). וַיִּסְגֹּר דלתות בית יי' (דה"ב כח כד). גם סָגְרוּ דלתות האולם ויכבו את הנרות (שם ז).— וסָגַר בעדו סתם, במשמ' סָגַר הדלת, השער וכדומ': וַיִּסְגֹּר יי' בעדו (ברא' ז יו). ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר וַיִּסְגְּרוּ בעדם ויעלו על המגדל (שפט' ט נא). ותשכבהו על מטת איש אלהים וַתִּסְגֹּר בעדו ותצא (מ"ב ד כא). נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל וְנִסְגְּרָה דלתות ההיכל (נחמ' ו י).— וסָגַר במפתח: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סֹגֵר וְסָגַר ואין פתח (ישע' כב כב).— ועיר סֹגֶרֶת, שסגרו שערי חומתה: ויריחו סֹגֶרֶת [1]) ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא (יהוש' ו א).— וְסָגַר פרץ בחומה: שלמה בנה את המלוא סָגַר את פרץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז).— ובהשאלה, סָגַר המדבר על פלוני, היה לו כמו דלת סגורה ומנעהו מצאת מהמקום: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סָגַר עליהם המדבר (שמות יד ג).— וְסָגַר על פלוני, במשמ' כלאו בכלא וכדומ': יִסְגֹּר על איש ולא יפתח (איוב יב יד).— וְסָגַר דלתי הבטן: כי לא סָגַר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני (שם ג י).— ובמליצה, סָגַר בעד רחמה של האשה, לא נתן לה ילדים: וכעסתה צרתה (את חנה שלא היו לה ילדים) גם כעס בעבור הרעמה כי סָגַר יי' בעד רחמה (ש"א א ו).— וְסָגַר בעד הדבר, כִּסָּהוּ: ויבא גם הנצב אחר הלהב וַיִּסְגֹּר החלב בעד הלהב כי לא שלף החרב מבטנו (שפט' ג כב).— סָגַר דבר תחת דבר, מלא החלל שנשאר במקום הדבר: ויקח אחת מצלעתיו וַיִּסְגֹּר בשר תחתנה (ברא' ב כא). חלבמו סָגְרוּ [2]) פימו דברו בגאות (תהל' יז י).— ובתו"מ: משה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה (מכילת' בשלח ג). (החרש) והמסגר הכל יושבים לפניו ולמדים הימנו אחר שפותח אין סוגר (ספרי, דבר' שכא). מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין (סנה' לח.). זהב סגור שהיה סוגר כל הזהבים שהיו שם (מד"ר שמות לה). סגרו דלתים בשוק אלו נקביו של אדם שהן כמו דלת הפותח והסוגר (שם ויקר' יח).— ואמר המליץ: ושם שריתיך כמו השארתיך והוא פתחתיך אסור הסוגרים (דונש, לדורש המכמות). קבל בפה סגור לימות עצב וכעס כפה מלב יום תעצב (ר"י אבן גיאת, את מחזה, סער הסיר 25). באו במהשכים ואונם פתחו תחת צריחים בעדם סגרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ירדתי לקצוי ארץ נגזרת מבלי בא ויוצא ומאין מעברת והארץ בעדי סגרת ומסגרת (רמב"ע, אכה אדון, סער הסיר 85). ושם רבי צדקה ירא שמים אבל הוא סגור ידים (ר"י חריזי, תחכמו' מו). כלם חסידים ויראי שמים אלו היו פורשי כנפים אבל כלם סגורי ידים (שם).— *וְסָגַר את יומו, בא עד קץ חייו: ויצו יי' על יהודה לסגור את יומו ולאסוף אותו על עמיו החסידים (יוסיפון קסג). ויהי כדברה הדברים האלה סגרה יומה ותמת ותאסף אל עמה (שם כג). וימת אנטיפט' איש גדול וגבור עד כה סגר יומו ומצא גבול חייו איש אשר בחרבו מגן את עם יהודה ואת עיר הקדש (שם רמו). וישימו התוגרמים את הכשם המבעיר בבית הסוהר ויחלה ויסגור יומו שם (ר"י בן יהושע הכהן, דברי הימים למלכי צרפת ותוגרמה ב, מו.).

— נפעי', נִסְגַּר, הִסָּגְרִי, יִסָּגֵר, תִּסָּגֵר, יִסָּגְרוּ, יִסָּגֵרוּ, — נִסְגַּר פלוני בבית, שֶׁסָּגְרוּ הדלתות ולא יוכל לצאת: תִּסָּגֵר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף וַתִּסָּגֵר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים (במדי יב יד-טו). נכר אתו אלהים בידי כי נִסְגַּר לבוא בעיר דלתים ובריח

---

[1]) [חסר המפעל, כלומ' את השער או את אנשיה. ועי' רד"ק: סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה וכו' או כפל סוגרת ומסוגרת לרֹב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא הות בדשין וכו' ע"כ. ויש מהחדשים המוהקים סגרת ו־, אבל אין צרך.]

[2]) [חסר המפעל, כלומ' סגרו את לבם. ועי' רש"י: בחלבם ושמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך, ע"כ ורד"ק פרש: חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגיאות או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה, ע"כ.]

(ש"א כג ז). בא הסגר בתוך ביתך (יחזק' ג כד).—והשער, הדלתות וכדומ': והשער לא יסגר עד הערב (שם מו ב). לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (ישעי' מה א; גם ס יא). ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת (נחמי' יג יט).—ובתלמוד: זהב סגור בשעה שנפתח כל החנויות נסגרות (ר' חסדא, יומא מה.).—ובספהמ"א: ואחת ביום ג' ונסגר ביתו של איצק מכת הטומאה ההיא (ספר מנהגי וירמיזה, הוצ' אפשטיין XXIX).

—פעי', סגר, סגרו, מסגרת,—סגרה עיר, סגר בית, סגרו דלתות: ויריחו סגרת ומסגרת מפני בני ישראל אין יוצא ואין בא (יהוש' ו א). ערי הנגב סגרו ואין פתח (ירמ' יג יט). נשברה קרית תהו סגר כל בית מבוא (ישע' כד י). וסגרו דלתים בשוק (קהל' יב ד).—והאיש: ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר (ישע' כד כב). — ובספהמ"א: ומשלו (הרומאים) בכל הגוים וירדו בכל הארץ רק מקום אשר סוגר בשלג או בחום אשר אין להם דרך לעבור אליו (יוסיפון סכח). באל רתקא היא הסגרת הרחם והיא שיהיה וכו' ולפעמים יארע שתתעבר המסוגרת וכו' רפואת המסוגרת.... הנה הראוי שיקרע שפתי הערוה מהסגירה [1].

—הפעי', הסגיר, הסגירו, הסגרתי יסגרנו, — הסגיר בית וכדומ', כמו קל: ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית והסגיר (הכהן) את הבית שבעת ימים (ויקר' יד לח; גם מו). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי[2] עיר ומלאה (עמוס ו ח).—והסגיר דבר במקום: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים (ויקר' יג ד; גם לא; לג; כ; כד).—ואת פלוני: לא יסגירנו כי טמא הוא (שם יא; גם כא; כו). — והסגיר סתם: אם יחלוף ויסגיר ויקהיל ומי ישיבנו (איוב יא י).—ובתלמ', הסגיר את הנגע וכדומ': ארבעה מראות האלו מצטרפין זה עם זה לפטור ולהחליט ולהסגיר להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון לפטור את העומד בסוף שבוע שני וכו' (נגע' א ג). אין רואין שני נגעים באחד בין באיש אחד ובין בשני אנשים אלא רואה את הראשון ומסגירו ומחליטו ופוטרו וחוזר לשני אין מסגירין את המוסגר וכו' אין מסגירים את המוחלט וכו' המסגיר מסגיר והמחליט מחליט מסגיר ופוטר מחליט ופוטר (שם ג א). הבא כולו נגע יסגיר (תוספת' שם ז א).—ובספהמ"א: מי יפתח בעד אשר יסגור הלא הוא המסגיר והפותח כי הוא אלהים חיים (יוסיפון סט).—ואמר הפיטן: זילת דמעה עינם נגרה זה בחושך ואלה מהיסגירה ויעוררוהו משררים מכי צרדה (Elbogen, Stud. 128). והמלחמה פנים ואחור אין יוצא ואין בא ואני פה בטונטו נתון בקלפי וחסרון כים קשה מכלן שלשה המה הסגרוני בחורי וכפי רחוק מארץ מולדתי ומבית אבי דודי ומספרי (ר"מ אבן חביב, דרכי נעם ג.).

—*הפעי', הסגר, ביני' מסגר, מוסגר,—שסגרו אותו, בית מוסגר: אין בין בית מוסגר לבית מוחלט אלא שבית מוסגר מטמא מתוכו ומוחלט מתוכו ומאחריו (תוספת' מגילה א טז). בית המוסגר שנשרו ממנו אבנים טהורות שנים בתים מוסגרין שנטל אבן מזה ובנה בזה ונראה נגע באחת מהן היא טמאה בלבד (שם נגע' ו יב). אין בין מוסגר ומוחלט אלא פריעה ופרימה (סנה' קו:). ומנין שאם הלך לתוך ביתו והסגיר או שעמד בתוך והסגיר שהסגרו מוסגר (סוכ' י:).—ובספהמ"א, במליצה: ויאמר להם אם אתם רוצים להחליט המוסגר עם רעיו מהרו קחו את הלבוש ואת הסוס ולבו לויניציא (עמנואל חי ריקי, אדרת אליהו, סו"ת, יב).—וסנדל המוסגר: סנדל המוסגר לא תחלוץ בו (כנ פסק תסמיה דרבא, יבמ' קג:). (והמינים המוסגרים בתוך המכתב) יהי נא לטובו להחיש לידי בעליהם (רמח"ג, מכתב' המקמור והמדינה לו, דביר ב). — והסגרו ימיו, באו עד קצם: כי גם שאול משיח יי' ימיו הוסגרו במלחמה וימיו קצבו בה וגם יאשיהו הצדיק מצא גבול חייו במלחמה (יוסיפון ג יב [1]).

ב. **סגר**, ממנו ב.סגר[2].

ב. **סָגַר**, קל לא נמצא.

—פעי', סגר, סגרני, יסגרך,—סגר את פלוני בידי פלוני, לפלוני, נתנו בידו, המציאהו לידו, הפילו בידו, überliefern, preisgeben; livrer; to deliver up: ויבא דוד ואבישי אל העם לילה והנה שאול שכב ישן במעגל וכו' ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים היום

---

1) [atresia vaginalis, תרג' ד"ר מזיא. מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]
2) [ואולי זה מן ב.סגר.]

---

1) בדפו' שלפנינו אין מאמר זה.
2) [לדעת כל המלונים האחרים ערך זה שיך לערך הקודם, ומשמ' סגר והסגיר היא גרם לפלוני להיות סגור שלא יוכל לברח מהאויב.]

את איבך בידך ועתה אכנו נא בחנית (ש״א כו ח; גם יז מו; כד יט). ברוך יי׳ אלהים אשר סִגַּר את האנשים אשר נשאו ידם באדוני המלך (ש״ב יח כח). — ואמר המקונן: איכה שחת בסערך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכה אלה באסך, קיני).

— הפע׳, הִסְגִּיר, הִסְגִּירָם, הִסְגַּרְתַּנִי, הַסְגִּיר, הַסְגִּירוּ, הַסְגִּירָם, תַּסְגִּיר, תַּסְגֵּר, תַּסְגִּרֵנִי, יַסְגֵּר, יַסְגִּירֵנִי, יַסְגִּירֶנּוּ, יַסְגִּרוּ, יַסְגִּירוּ, יַסְגִּרֻנִי, — הִסְגִּירוֹ בידי פלוני, כמו סִגְּרוֹ: אם לא כי צורם מכרם ויי׳ הִסְגִּירָם (דבר׳ לב ל). לא תַסְגִּיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדניו עמך ישב בקרבך (שם כג יו). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יַסְגִּרוּ את הרצח בידו (יהוש׳ כ ה). הֲיַסְגִּרֻנִי בעלי קעילה בידו וכו׳ הֲיַסְגִּרוּ בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול ויאמר יי׳ יַסְגִּירוּ (ש״א כג יא-יב; גם כ; ל יה). על הַסְגִּירָם גלות שלמה לאדום (עמו׳ א ו). ואל תַּסְגֵּר שרידיו ביום צרה (עובד׳ א יד). הִסְגִּיר ביד אויב חומת ארמנותיה (איכ׳ ב ז). וַיַּסְגֵּר לברד בעירם ומקניהם לרשפים וכו׳ וחיתם לדבר הִסְגִּיר (תהל׳ עח מח-נ; סג). יַסְגִּירֵנִי אל אל עויל (איוב יו יא). — ואמר בן סירא: אם יסור ונטשתיהו ואסגירנו לשדדים (ב״ס, גני׳ ד יט).—ובמדרש: איני מסגיר אתכם ע״י עצמי אלא ע״י אחרים (ספרי, דבר׳ שכג). לאחד שאמר לחבירו עבד קירי אני מוכר לך אבל אני איני בן מוכרני מיד ומסגירני מיד אתכם בטמאים ביד טהורים (ר׳ יהודה אים טיבעים, שם). כיון שגרמו העוונות ונכנסו שונאים לירושלים וגזרו שבכל מקום שיהיו ישראל בורחים יהיו מסגירין אותם בקשו לברות לדרום ולא הניחו להן (פסיק׳ דר״כ, אנכי אנכי, בוצר). — ובספהם״א: וירא המלך כי נועדו כלם להתקשר עליו בגלל דניאל וירף ידו ממנו ויסגירהו בידם (יוסיפון כד).—ואמר המליץ: [ד]ע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידעו כאב המוסרים ותמרורם ויחדלו מעשות רע אשר לזה יסגירם ולא היו מכירים אילו העדירם (סעדי על חוי הבלכי 11). היה מצר לצור מבצר במצר ואל תסגר יחידה שגדלתה (כשב״ג, בקשה, שער הסיל 40). זכור צג בפרק להסגיר שרידי קם בראש דרכים לסעוד את רודי (זכור אים, יולי לשבת זכור).

—*פעי, סֻגַּר, — שסגרו ומסרו אותו ביד האויב: הם השיתום כמו חללי קבר לכן חיתם סגרה לדבר (בעסר, יולי ב פסח). פרשה פוצצה אוי כי סגרה תמור עוז מתניה בשק חגרה (איכה אספתו, קיני).

—התפע׳, יִסְתַּגֵּר, ימסר, — ואמר בן סירא: אשר חוטא לפני עושהו יסתוגר[1]) על ידי רופא (ב״ס, גני׳ לח יה).

*סֶגֶר, ש״ז, סגירה ומנעול: סגרו של פתח ראו (מדה״ג, ברא׳ יה א, סכטר). מה לכם להלחם עם הרומיים והם מושלי הגויים אשר פתחו סגר[2]) מעברות הודו וכל איי הים (יוסיפון פד, דפו׳ פרנקפ׳). — ואמר הפיטן: ובינו שברי ענשי ואזהרתי ערך שלחני וסגר מסגרתי תקון אצבעותי ורב פעלתי (מתפלרם, יולי ב שבועות).

*סֹגֵר, סוֹגֵר, במלאכת השיר חציו השני של הבית, הסוגר את התרוז, ועי׳ דלת: ויקראו דלת לחצי הראשון משטת החרוז וסוגר לחצי השני ולדלת וסוגר יחד יקראו בית (ר״מ אבן הביב, דרכי נעם י.). האם בשירים שוררים ישירו האם בזמרה יעמוד הסער אם סוגרי שיר בעדי יסגורו (ר״ע פרנסי, מחק ספחים 83). אבל כר מעיינת שפיר בכיון הקדים כספינו לורעינו מפני שסוגר של הפיוט הזה מסיים בתיבת לילה (חתם סופר, או״ח סז).

א.*סְגָרוֹן, סיגרון, ש״ז סה״פ, מן ב.סִגֵּר[3]) ; Auslieferung; résignation; surrender: בנימוסות שלנו כל מי שמכתיב[4]) את עצמו סיגרון[5]) למלך הוא כופר באבותיו (מד״ר במד׳ ח).

ב.*סְגָרוֹן, סיגרון, סִגְרוֹן, ש״ז, כנוי למלאך גבריאל: שלש שמות יש לו (לגבריאל) פיסקון איטמון סיגרון וכו׳ סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח (סנה׳ מד:).—ואמר הפיטן: ואתם מטטרון פסקון אטמון וסגרון ואני חבצלת השרון (יול׳ שבת ג אמה״ם).— וכנגד הוכחת דבריו וקיומם עם סתירת דברי המנגד נקרה אטמון להיותו אוטם עונותיהן של ישראל בסתירת דברי הקטגורים ודחיית ראיותיהם וכנגד החתימה נקרא סגרון כי בהיותו חותם וסוגר המאמר בחכמה ודעת אין פותח כי כבר העלה בידו השגת המבוקש (ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה ה). ובפתח הזה

---

1) כך בגליון ובפנים: יתגבר לפני רופא.
2) [בהוצ׳ כהנא תנט, נמצא סוד].
3) [יש גוזרים אותו מטלה לועזית. ועי׳ הספרות אצל קרוים, Lehnw. II, 381].
4) בדפו׳ ליפסי: שכתוב. ונ״א שכותב, שכתב.
5) בפסיק׳ רבתי קכא: שרגיון. ועי״ש הערה של מא״ש וגם של גידמאן, רה:.

מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו ס ג ר ו ן והממונה עליהם הוא טהריאל המלאך (ר"כ בר"י אלחנן, עה"ת, ס"ל עולם הבריאה ט).

***סִגְרִית**, מ"ר סִגְרִיּוֹת, — מין ירק, portulaca [1]): כל ירק אחד לבעור אוכלין ברגילה עד שיכלו ס ג ר י ו ת מבקעת בית נטופה (ר' שמעון, שביע' ט ה).

סַגְרִיר[2]), ש"ז, — גשם טוֹרֵד, חזק, heftiger Regen; pluie battante; pelting rain: דלף טורד ביום סַגְרִיר ואשת מדונים נשתוה (משלי כז טו). — ובתו"מ: מיד עמד שמעון בן שטח ביום ס ג ר י ר (ירוש' חגי' ב ב). קשה אשה ביום ס ג ר י ר (בבל, יבמ' סג:). מעשה היה ביום ס ג ר י ר ולא נכנסו חכמים לבית הועד (מד"ר בראשי' א).— ואמר המשורר: יום אור בהיר או עת זמיר יד עמל לא יניח לא ירח יקר מזהיר יגון מלב מקשיח דלף טורד ביום סגריר את שש בלתי יטריח (ר"י הלוי, יום אור). גם דע גודל צער העני על קיום מצותיו יתברך הנה בימי החורף שהימים קצרים וביום ששי ביום סגריר וקרת וצינה ומנעליו קרועים ואין פרוטה בכיסו להוצאת שבת מה צער יש בנפשו אין כמוהו בכל צער שבעולם (ר' אליהו, שבי מוסר ט).— ובמליצה, נולד ביום סגריר, משֻׁגָּע: ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו (קין את הבל) ואין חרב (ראב"ע, בראשי' ד ח). ואם אולי זה המשוגע נולד ביום ס ג ר י ר פגע בו שר של צנה וסרסו והפכו על פניו (פחד יצחק, נזקי שכנים נח).—ובלי יום: הסתו יסית צנה ו ס ג ר י ר לבלעני חינם (בחי' עולם יב).—כדור הַסַּגְרִיר, הכדור המוריד גשמים על הארץ: ד"א חק חג על פני מים ר"ל כל אלו עננים שהם כלי המים חג

1) [לדעת שֶׁנֶרץ תוספת' (זרע' קטו.) ע"ש שעליו סגורים. ובמדב"מ הגרסה ס נ ר י ו ת, וכן בערוך. ובכ"י מינכ' הגידיות. ובספרא (צהר ג) ס נ ד ר י ו ת, ובראב"ד שם ס נ ד י ו ת. וכן בדפ' ויניציא בגמ'. עי' ד"ס הערה ז; גם לו פפלנצג' עמ' 321.]

2) [וכן בתרג'. ובסור' סַגְרָא, סגרא גשם חזק, ובשומרונ' אַסְגַר, עי' גיגר Nachgelass. Schrift. IV, 186. וריב"ג בשרשיו מפרש חזק הקור. וגזרוהו קדמונינו מן א.סגר בכפל ל' הפעל, ריב"ג שם: מפני שבני אדם נסגרים מלכת בעת כזאת. וכן רד"ק בשרשיו ורלב"ג ור"י נחמיאש בפירושיהם למשלי שם. וראב"ע שם מוסיף: או המטר נקרא סגריר, ע"כ. וזה כמו בסור'. והחדשים גזרוהו מהערב' שַׂגִ'ר, מָלֵא מים. עי' פלישר במלונו של לוי, ח"ג 721.]

במחוגה חקם לעלות עד כדור ה ס ג ר י ר והוא מקום הגעת העננים (ר"ש בן ר"כ ווסנות, מעין גנים לאיוב כו 10). וזה שמדת כדור ה ס ג ר י ר יוסיף על מדת הים והיבשה יותר מעשרת כפלים (קלונימוס, בע"ח ה', כט:).—*מ"ר סַגְרִירִים, סמי' סַגְרִירֵי, ואמר הפיטן: אמונים סרסורים ולא אבו לשלחה וסוגרה ב ס ג ר י ר י ם (מחז' ויטרי סס). בלימה בגבורה שת ממדים בקרב ס ג ר י ר י סערה בהקצותו פינות וצדים נאזר בגבורה, (Elbogen, Stud. 143).

סַד, ש"ז,—כלי מענים ישימוהו על רגלי התפוש לבלי יברח, Block; bloc, ceps; stocks: ותשם בַּסַּד רגלי ותשמר כל ארחתי (איוב יג כז). ישם בַּסַּד רגלי ישמר כל ארחתי (שם לג יא). — ובתלמו': אין מוכרין להם (לעכו"ם) לא ס ד י ן [1]) ולא כבלין (תוספת' ע"ז ב א).— ואמר המליץ: ורגליו שם ב ס ד ו (יעקב ועמני פרנס', לבי מודה, קובץ על יד א, 105). בעזרם משברי תוגה אשבר ורגלי הזמן אשים ב ס ד י ם (שלמה דפיירו, שיר בפתיחת ספרו אמרי נועם, כ"י בריטי' מוז'). הכמה לסכל סוגר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה לזרועו (ב"ז, ב"ם כא כא).

*ס"ד, כ"ת, סלקא דעתך.

*סד"א, כ"ת, סלקא דעתך אמינא.

***סְדָא**[2]), סדה, גם אסדא, אסדה, ש"נ, — רפסודות הנהר: היה יושב בספינה או ב ס ד א יכון את לבו כנגד בית קדשי הקדשים (ברכ' ד ו).

סְדוֹם,—שם עיר בככר הירדן שאנשיה היו רעים וחטאים (בראשי' יג יג).—*מִדַּת סְדוֹם, מנהג אנשי סדום: ויש אומרים זו מדת ס ד ו ם (האומר שלי שלי ושלך שלך) (אבו' ה י). כגון זה כופין על מדת ס ד ו ם (רבה וכ' יוסף, ב"ב יב:). — ובסהמ"א: שכל מי שעינו צרה בהנאת אורחים מדת סדום בו ופסקו הדין ואמרו כגון זה כופין אותו על מדת ס ד ו ם (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, ויקרא יח:).

***סְדוֹמִי**, סדומית, סדומיים, ש"ת,—מעיר סדום: כל אותו הלילה היה לוט מבקש רחמים על ה ס ד ו מ י י ם

1) בכ"י א"פ ס ד ן.

2) [כך הגרסה והנקוד בכ"י פרמה. והערוך גורס סדה, ובמדב"מ ובדפו' א ס ד ה, א ס ד א. ובירוש' שם אמרו: היא אסדא היא אסכדיא היא רפסודות, ע"כ. והיא מהיוני' σχεδία עם א' תחלית ובהשמטת χ. עי' פרינקל [Aram. Fremdw. 9,

והיו מקבלין מידו (ריב"ל בשם ר' פדייה, מד"ר ברא"ש' כו). נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדומיים (שם כח). מלח סדומית רובע (כריתי ו.). עי' מלח. — *ובהשאלה אדם רע ביותר: אין לך בכרכים רע כסדום כשאדם רע קורין אותו סדומי (רבי [1]), מד"ר ברא"ש' מח).

*סִדּוּק, סידוק, ש"ז, שה"פ מן סִדֵּק, — פָּצֵק שנסדק מרוב חמוץ: שיאור ישרף והאוכלו פטור סידוק ישרף והאוכלו חיב כרת איזהו וכו' סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה (ר' יהודה, פסחי' ג ה). סידוק כקרני חגבים (ר' מאיר, שם מח:) — ואמר הפיטן: חקה אחת ושיאור כקרני חגבים ולסידוק בהכרת לאכלם (ר' זרחיי הלוי, אזהר' לפסח, הגדה מאוירה ומנוקדה, כ"י בריטי' מוז').

*סִדּוּר, סידור, ש"ז, מ"ר סִדּוּרִים, סידורים, — שה"פ מן סִדֵּר, סִדּוּר לחם הפנים: לא סידור קנים ולא נטילתם דוחה את השבת (מנחי' יא ו). באו ישראל ושאלו את דוד לחם הפנים מהו שידחה את השבת אמר להם סידורו דוחה את השבת וכו' (ירוש' סנה' י ג). נס גדול נעשה בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו (ריב"ל, חגי' כו:). מלמד שמגביהין אותו לעולי רגלים ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו שנאמר וכו' (ריש לקיש, יומ' כח:). — ושל התמיד וכדומ': כסידורו[2]) בחול וכו' כך סידורו בשבת (ר' ישמעאל, פסח' נח.). מערכה שניה של קטורת קודמת לסידור שני גזירי עצים וסידור שני גזירי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי (אביי, יומ' לג.). הוא (ר' יוחנן בן נורי) היה אומר סידור של שלחן גדול ועשיית ב"ד וקיומיהן מביאין טובה לעולם (אדר"נ כז). — וסִדּוּר של עולם: מלמד ששינה עליהם הקב"ה סידורו של עולם והיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח שמא יבינו ויתיראו ויעשו תשובה (שם לג). הם קלקלו סילונות שלהם אף המקום שינה להם סידורו של עולם דרך ארץ המטר יורד והתהום עולה וכו' ברם הכא נבקעו כל מעינות תהום רבה ואח"ב וארובות השמים נפתחו (רבי לוי, מד"ר ברא"ש' לג). — וסִדּוּר של מזון, מנה: למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד ואמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא אמר להן טלו סדורו בא אחד וכבדו ואמר מי הוא זה אמרו לו בן ביתך הוא טלו סדורו (שם ויקר' ט). לשושטה של דוב שהיה אוכל סדורים של דוב אמר המלך הואיל והוא אוכל סדורים של דוב תאכלנו הדוב (שם ה). — וסִדּוּר הקריאה בתורה ובנביאים: שהיא סדורה של יום (ר' יונה, ירוש' מגל' ד ג). — ובנדרי ערכים, הערכת הנודר, כמה תשיג ידו לשלם: אמר לאדם עילויין עלי סידורו עלי שומו עלי ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש' נזיר ב א). עיקר סידור בערכין כתיב (ב"מ קיג:). — ובסהמ"א: תכנת שבת רצית קרבנותיה צוית פרושיה עם סדורי נסכיה (תכנת שבת, מוסף לשבת). יודוך יי' אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה וכו' (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 24). באווירא דלבני סדור של אבנים בלא טיט (רש"י, ביל' לא:). ועוד אם יתלה מציאותו בזולתו יהיה קודם אליו בסדור דבר אחר כי המתבר יותר קודם בסידור מן היבור (ראב"ד, אמו"ר 49). ומי שמתחשב בבריאת האיברים ותועלותיהם וערכם מן הכחות יראה בזה מהצדק והסדור החכמי מה שלא ישאיר בלבו ספק בצדק הבורא (ר"י א"ת, הכוזרי ג יא). הדרך הראשון הסדור וההרכבה הנראים בחי ובצמח ובגלגלים (שם ה כ). ועם הענינים ההם אשר נתלו בהם ממצות וחקים נראו בסדורם כל מאוי לב (שם). כי כשיתאמת שליחות השליח הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד הן שלא יהיה באותה מדרגה יהיה אפשר שינתן על ידו סדור אלהי כולל ומספיק להרגיע האנשים אל ההצלחה הנצחית (ר"י אלבו, העקרים א א). והפליג לספר בשבחו (של ספ' משלי) ורוב תועלותיו בכמה פרשיות עם שיראה שהפליג סדורו על חלקים נפרדים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). והנה נתקיים הסדור אשר נתן יהוידע ויעשו שרי המאות כדברו ויקחו איש את אנשיו שהיה ממונה עליהם (ר"י אברבנאל, מ"ב יא). — *סִדּוּר האותיות באלפא ביתא: וכבר סדרנו אותות אלף בית בחלק זה סדור שוה וישר וכו' אבל הנהגנו סדור האותיות האל על סדרן בכל השרשים (ר"י אבן גנאח, השרש' ז). — *וסִדּוּר האותיות בדפוס: והיתה השלמת הספר המפואר הזה (ר"ל הדפסתו) ביום ג' יא לחדש ניסן שנת השב וכו' וסדור האותיות נהיה על ידי המסדר

[1]) [בתוספת' שבת (ז כג) מיוחס לר' יוסי, ושם הגרסה סודמי.]

[2]) [ברש"י הגרסה כסידרו, וכן להלן בגמ'.]

גשה בר"ל מימון מחבוב זצ"ל *).—°סִדּוּר תפלות, חבור התפלות לפי סדרן, ספר הכולל את התפלות בסדר: כ"ך הו"א סימ"ן ש"ל פרשיו"ת וסדוריה"ם ומסור"ת שלה"ן (סדר ר"ע השלם ב לה.). ומי שאין לו כוס יין במקום שרגילין לשתות יין אל יבדיל על הפת ודי לו בהבדלת תפלה בסידור רב עמרם (רשב"ם, פסח' קו:). וראש חודש שחל להיות בשבת לאחר שקראו את ההלל מקדישין קדיש גמור ומוציאין ב' ספרי תורות ומנהג הפשוט בידנו לפי סידורו של רב עמרם גאון זצ"ל (שבלי הלקט, ראש חדש קעט). ואחר קריאת ההפטרה מזכירין נשמות כסדר שאר שבתות ואומר תהלה ומתפללים תפלת מוסף אבות וגבורות וקדושת השם אתה יצרת עולמך מקדם וכו' כסדר הכתוב בסדורים (שם קפ). בחתימת הוידוי כתב רב עמרם האומר בא"י הסלחן טועה יכול לחתו' ובכל סדורי אשכנז יש בהם חתימה ובספרד אין חותמין (ר"י לנדא, האגור, תתקכט). והמון העם אינם אומרים כי אל מלך גדול וקדוש אתה ובסדורי הגאונים ישנו ונכון לאמרו מהטעם שאפרש לקמן (אבודרהם לה:). ואני הנקדן ראיתי בסידור קדמוני שכהן ולוי קורין לעולם עיקר היום ויקראו רוב בראשון וכן ביום השמיני כהן ולוי (סמ"ג מ"ע הגהה יט). רגילין אנו לומר בשיני ובחמישי ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך וכו' כמו שכתוב בסדורין שלנו (תניא, ענין ברכת כהנים ה). יצא אותו קרוב לבית הכנסת וסידור תפלות בידו והלך לבית האלמנה ועדים עמו ונתן אותו סידור תפלות בפני עדים (רשב"א, שו"ת א, תקנא). אך בסדור אבו סלימאן דוד בן חסון ירה"א הוא הכנים בתפלותיו דרשות ופתרונות וראיות על הדרכים ר"ל על הדתות (לקו"ק, נספח' 89). —°סִדּוּר זמירות: ומעשים בכל יום במלכותנו בארץ כנען בע"ש בחופות מזמרים על השלחן בסידורי זמירות (אור זרוע, ב, הלכי ערב שבת לב). — °וסִדּוּר בעל חוב, הערכת רכושו של הלוה וסדור חפציו, מה לקחת בשביל תשלום החוב ומה להשאיר לו: אבל לאחר ל' אם בא לב"ד להגבות לו חובו אין מחזירין אלא מדין סדור כדמוכח שמעתא לעיל (ספ' התרומות א ו, ב.). וביצד הוא הסידור שליח ב"ד נכנס לביתו ומכריזנו לפרוע וכו' (טור חו"מ, גביית מלוה לז). אין חילוק בענין סידור בין מקרקעי למטלטלי וכו' התנה עמו שלא יסדרו לו בחוב זה תנאו קיים אבל במה ששעבד לו כל נכסיו אין בזה תנאי לבטל הסידור שלא היה בדעתו אלא על הנכסים הראויים לו על פי התורה עד שיזכור בהדיא תנאי הסידור (שו"ע חו"מ, גביית מלוה ולוה לז כז).—°שר הַסִּדּוּר, המסדר שורות אנשי הצבא, Feldwebel; sergent; sergeant: ולשמוש המערכה הזאת כלה יהיה שם עמהם שר הסדור המעמיד השורות של אנשי המלחמה על מקומם ונקרא בלשונם סרגינטי כמו שתאמר סינייור ריגינטי (שלטי הגבורים מג).

*) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

סָדִין[1], ש"ז, מ"ר סְדִינִים, — א) כעין מעטפה של בד וכדומ', להתעטף בה, Hülle, Unterkleid; couverture, chemise; wrapper, undergarment: אם הגד תגידו אותה (את החידה) לי וכו' ונתתי לכם שלשים סְדִינִים ושלשים חליפות בגדים (שפט' יד יב). הגלינים וְהַסְּדִינִים והצניפות והרדידים (ישעי' ג כג). — ובתו"מ מעטפה לאדם ששמש למלבוש של יום וגם למלבוש של לילה: סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין[2] (עדי' ד י). ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורים לי בסדיני[3] (ר"ה כב:). ורוחץ (ר' יהודה בר אלעאי) פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך יי' צבאות (רב יהודה בשם רב, שבת כה:). חוץ מתנוקת שלא הגיע זמנה לראות שאפילו סדינין שלה מלובלבין בדם אין חוששין לה (משום רבי חנינא בן אנטיגנוס, נדה ה.). נטל רבן גמליאל חוט מסדינו של תלמיד שהוא יושב לפניו ומתחו עליה ונמצאת תקוקה כל שהוא וטמאה לו וכולן אם לא נתכוון לחוקקן טהורין (תוספתי כלים ב"ב ג ז).—עטופי סְדִינִים, כנוי לתלמידי חכמים: (וגוס) (וגות) למלוך על כל אדם מלדבר על פי שנים עדים ועל פי שלשה עדים עטופי סדינים (בן עזאי, אדר"נ נוסח׳ ב לג). ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמי רבי אמר ליה מהו דין דכתיב כי ליושבים לפני יי' יהיה סחרה אמר ליה כגון את וחברך ושני עטופי סדינים כיוצא בך שאין אתם חשובים בעצמכם כלום (מד"ר קהל' א ב. כל הנחלים).—

1) [בארמ' היהוד' סדינא. ואולי זהו האשור' סִדִּנֻּ, בגד (Del., Handw. 490), ובאגרות עמרנה סִתִּנֻּ. על יחס שם זה ליוני' σινδών וסורי סדונא עי' פרינקל Fremdw. 48.]

2) עי' הטעם במפרשים.

3) בתוספתי (שם א טו) הגרסה בפונדתו.

ותכריכין למת: בסדין אחד נקבר רבי (ירוש' כלא' ט ד). אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו (שם תרומ' ח י). — ושמש לתשמישים שונים לשטיח על הארץ, לוילון, לאהל, למצע על המטה וכדומ': פרסו סדין של בוץ בינו (כהן גדול) ובין העם (יומ' ג ד). סדין שהוא טמא מדרס ועשהו וילון טהור מן המדרס (כלים כ ו). שלשה סדינין הן העשוי לשכיבה טמא מדרס לוילון טמא מת ושל צורות טהור מכלום (שם כד יג). אלו מביאין (את הטומאה) וחוצצין השידה והתיבה וכו' וקטבליא וסדין ומפץ ומתצלת וכו' (אהל' ח א). עשה לי שני סדינין אחד לצורות ואחד לאוהלין (תוספת' כלים ב"מ א טו). נחיל של דבורין פורסין עליה סדין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמי' (ר' הושיעי, ירוש' שבת ד א). פעמי' רבות אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכבדין בין המטות אלא סדינים היו פורשין על גבי הארץ (ר' לעזר ב' ר' לדוק, שם ביל' ב ז). דר' יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו חמש תרישו' חרש וחמש נטיעות נטע ודרך סדין בעל (שם יבמ' א א). עשה לו שני סדינין אחד לשכיבה ואחד לעורות[1]) וכו' ר"ש מטהר עד שיפרישם בטומאה (ירוש' גיט' ג א). קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב על שלחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו (ברכ' י:). אמר להן (ר' יהושע בן חנניא) הביאו לי סדינים הביאו לו סדיים ושראן במים ופרסן עליהם (נדה סא.). — ובפהס"א: כשמנית סדינו על ראשו מברך באי"ה מ"ה עוטר ישראל בתפארה (רמב"ם, תפל' ז ד). ותבאש ערשו על לובן סדינו מטתו בהרות ככתמי הנדה מדם הסרחון הנובע ממנו (ר' אליהו, שבי מוסי ג, ד"ה יבין).— ואמר המשורר: אשר התום והיושר לבושו יעטה בחסדים כסדינים (רשב"ג, עטה הוד). הט לבך מעל נתיב חכמה תפרוש לך תבל סדיניה (הוא, כפם אסר). ישיש תלמוד שארית הנבונים והנבר בעטי הגדלים והנכבד בעטי הסדינים (ר"ש הנגיד, ידידיך). פשטי מעילך והשליכי לארץ וחגרי שק וגם תהמי תחת סדיניך (ליון הקונני, קינ'). כיון שהגיע זמן שחיטה בא לו לבית הטבילה פרסו לו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג (Elbogen, Stud. 104). אמרו עליו על ר' אלעור בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון

[1]) בגניזת מצרים הגרסה לצורות.

בציפורי ועוסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון שבציפורי (ר"י בן כמויאל, פי' משלי ה כ). סדין הוא כסות הלילה הסמוך לבשר עשוי מפשתים (שם לא לא). פרשו סדין ובא לעשות סדר טבילה כבראשונה פארי בגדי לבן לכסות עדות יי' נאמנה (רא"ע, אזכירה סדר עבודה). כוכבים שהם בשני הסדינים (הוא, ספת יתר 39). — ורגיל בדבור העברי ובספרות החדשה בפרט במשמ' בד לבן יציעו על הכר לשכב עליו, Laken; drap de lit; bed sheet.

°סְדִינָה, ש"נ,—כמו סְדִין, ואמר הפיטן: חק סדינה כרב קטינה[1]) בדת ציצית לא נקבע (יולי פרפי שלח). נפוצים בסדינות סחובים מנוי עוז עטויים בסדינות פקוד דמעת עשוקים (אסר לו כל תפלה, סליחי נעילה, סמא"ל תריע.).

*סְדִיקָה, ש"נ,—א) כמו סְדוּקָה: ואלו כשרות בבהמה נקובת הגרגרת וסדיקת[2]) הגרגרת לארכה הרי זו כשרה (תוספת' חולין ג י).— °ב) שה"פ מן סָדַק, כמו סֶדֶק: והסדיקה היא ריוח מתחדש בין קצת החלקים וכשיתפרק הדבר באורך וברחב ועומק יאמר בו שנסדק והחתיכה תהיה בגוף הרך והסדיקה בגוף היבש ופעמים שיהיה הסדיקה והחיתוך בקצות הגופים כעצים הלחים (ר"ש א"ת, אותות השמים ד, כ"י כזנתנזי). נקובת הגרגרת וסדיקתו בעוף כנקובת הגרגרת וסדיקתה בבהמה (ר"ע מברטני, חול' ג ד). ולסדיקת הצפורן יחבוש אותם בזרע פשתן וחולבה כתושים שנילושו במי ענבים (ר"מ אלדבי, ש"א, הנתיב הרביעי סד:). ויתילדו ברגלים ובידים סדיקות ממרה שחורה עבה או מרה כרכומית (שם סה:). ובחכמת הרפואה, סדיקה בעור הגוף, fissura[3]): והמלוחים (המים) ישלשלו הבטן תחלה ואחרי כן מחזקין אותו אם יתמיד האדם לשתותם ומיבשין הגוף ויולידו בו הגרב והסדיקות (שם נתיב ה, ד"ה מים).—ובהשאלה: ואלו האורות הם מהאורות פנימיות של ז' כלים הנשברים שעלו קודם הסדיקה למעלה ואחר יציאת האורות האלו תכף חברו סדיקתם וסגרו אותם כמו החטה ושעורה רק בקיעה דחוקה ונעלמת נשארה (ר"נ בר"י אלחנן, עמ"ה, שער עולם התהו ס, לד:). ודי לנו בגילוי סוד החלישות כח והסדיקות שאמרנו שהיא דוגמת

[1]) [עי' מנח' מא.]

[2]) [אולי יש לגרוס סדוקת.]

[3]) תרג' ד"ר מזיא.

שבירה (שם כז.). והחכמה לא יכלה להכילם ונעשה בה מעט סדיקה וכו' ומאותה סדיקה ירדו כל האורות הנז' (יש"ר מקנדיא, ספר תעלומות חכמה, קלור עולם התקון כד.).

סְדִירָה, ת"נ, — מסודר באופן נאה, ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדירה[1].

סדן, ממנו סַדִּין.

***סַדָּן**[2]) ש"ז, מ"ר סַדָּנִים, סדנין, — עץ עב וכבד, — א) הגזע העב של העץ, ביחוד אחרי שנחתכו ענפיו והורכב מחדש, Baumstamm; tronc; trunk: עמק השדים וכו' שהיה מגדל סדנין[3] (מד"ר ברחשי' מא [מב,] תיחודי'). איזה עץ הסדן[4] העושה שש מאות שנה (פסיקתי רבתי א, והיה מדי חדש). — סַדָּן של שקמה, בהבדל מן בתולת שקמה, שעדיין לא נחתכו ענפיה: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה (כלאי' א ח; גם ו ד). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצרכה וכו' ואת בתולת השקמה בין כך ובין כך לא מכר את מחיצת הקנים וכו' ולא את סדן השקמה וכו' ר"ש אומר המקדיש שדה לא הקדיש אלא את החרוב המורכב ואת סדן השקמה (ב"ב ד ח-ט). המשרש עיקר חרוב וסדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (תוספתי שביעי ג יז). מכר לו כל האילנות חוץ מחצי חרוב מורכב שבמקום פלוני ומחצי סדן שיקמה שבמקום פלוני שאר כל החרובים אינן מכורין ושאר הסדנין אינן מכורין (תוספתי ב"ב ג ו; גם ד; ז). הלוקת אילן מחבירו לקוץ מגביה מן הקרקע טפח וקוצץ בתולת השיקמה ג' טפחים סדן השיקמה ב' טפחים (ת"כ, ב"ב פ:). — ב) גוש של עץ, או של מתכת, עבה וקשה שקוצצין עליו דבר בגרון, או שמכין עליו דבר בפטיש, כמו הנפח את הברזל וכדומ', Block, Amboss; enclume; anvil.: מצות הנהרגין וכו' ר' יהודה אומר מניח את ראשו על הסדן וקוצץ בקפיץ (סנה' ז ג). אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה חיב (שבת יב א). הסדור והסדן של מתכת טמאים (תוספתי כלים ב"מ ג יה). כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשך (רי שמואל ברי יוסי, מד"ר ברחשי י, תיהודי). נתנו (לגץ שורה) על הסדן נחלק הסדן ונבקע הפטיש והוא לא חסר (שם כח). — ג) עץ עבה ועגֹל שעליו רוכב יוצר כלי חרס בשעת עבודתו, גליל, Achse; axe; axis: וראיתם על האבנים וכו' אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה דכתיב וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים (רבי פנחס הכהן בשם ר' יונה, שם שמות א). סימן גדול מסר להם מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן ולד באמצע (ר' חנין [1]), שם). ובסהמ"א: כמו הסדן הזה אע"פ שסובב הגלגל הקבוע בו עולה ויורד שני קצות הסדן במקומן נראין לעולם (ר"ח, פסחי' לד:). — ד) *בחכמת התכונה, הקצוות של הגליל, הנקודות הקבועות שהגלגל מסתובב עליהן, ציר, קֹטב, Pol; pole: וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל (ראב"ע, שמות יב ו). דע כי שני' מקומות יש בגלגל והם הסדנים ועש שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני וכו' ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום וכו' (הוא, עמוס ה ח). שהשנים עשר המשרתים נמשלים אל סדני גלגל המולות והשמש לבדה שומרת קו המולות לא תטה ימין ושמאל (הוא, אגרת השבת, קבוצ' קונטרס'). כי יש לכל גוף מן הנבראים סגולות לא נודעו להם סבותם כמשיכת אבן השואבת את הברזל בלי שידבק גוף לגוף ואחר כך ישוטט הברזל אחר מקום הסדן הקבוע בשמים ויפנה אליו (רסב"א, שו"ת א ט). ועתה הבט בעין שכלך וראה איך הוא הגלגל נסמך בתנועתו על שתי נקודות משטה תבליתו נחות ושוקטות קבועים קבועים בשתי קצותיו שהם מקבילות זו לזו ומכוונות זו כנגד זו וכל אחת מהן תקרא בלשון התלמוד סדן ובלשון ישמעאל קוטב ובלשון ערבי קוטר (ר"י הישראלי, יסוד עולם יג:). ונתן לכל גלגל שני סדנים וזולתי סדני העליון ברחוק שוה לא יתקרב ולא יתרחק אל סדן העליון וכו' וע"ב יתאחר מן העליון באיחור סדניו וכו' (ר"א הקרלסי, ספר ג"ע עז::). וככה השמים שהוא מרמיז לשני סדני הגלגל (שם לט.).

סדק, ממנו *סֶדֶק, *סָדַק, *סִדּוּק, *סְדִיקָה, *סְדָקוֹת, *סִדְקִי, *סְדָקִית.

---

[1]) [כך בכ"י. ואולי צריך לגרוס סדורה.]

[2]) [אולי מן סד בהוספת נון סופית. וכן בארמית. בפרסית סִינְדָאן, סַנְדָה a), אופן וגלגל. ומצוי גם בערב'.]

[3]) עי' JQR. NS, 1914, 614.

[4]) עי' בהערת רמא"ש.

a) سندان

---

[1]) [בסוטה יא: הגרסה חנן. ועי' שם ברש"י.]

*סֶדֶק, ש״ז, מ״ר, סְדָקִים, סדקין, סמ׳ סִדְקֵי — קֶרַע, בֶּדֶק, Spalt; fente; split: הסדק כל שהוא הפגימה בין בידי אדם בין בידי שמים (בכורי לז:). אין לך סדק מלמעלן שאין תחתיו כמה סדקין (בר קפרא, ירוש׳ פסחי׳ ג ה). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל (מו״ק א י). כדי שתקנח פי הבית מבחוץ אבל לא מה שבחדרין ולא מה שבסדקין (רב הונא, ירוש׳ נדה ב ג). — חורים וּסְדָקִים: אין מחייבין אותו להכנים ידו לחורין ולסדקין מפני הסכנה (פסחי׳ ח.). כשם שהנביא היה מגיד לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין (יומי עה.). — תנור של סְדָקִים: תנור של סדקין שנתן הסדק כלפי הזוית ומירחו בטיט מן הצדדין ר׳ נתן מטמא מפני שזוית מחברתו וחכמין מטהרין (תוספת׳ כלים ב״ק ד ט; גם י; יא). — סִדְקֵי עֲרֵבָה: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חיב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו (פסח׳ ג ג). בצק שבסידקי עריבה עשאו לחיזוק אינו חוצץ ואם לאו חוצץ (תוספת׳, שם ב א). — סִדְקֵי כלים: ור׳ יוסי מטמא בשל מריקה מפני ששפין בו סידקי כלים (שם, מקואו׳ ו יג). — סִדְקֵי רגלים: נכנסו צרורות וקיסמין בסידקי רגליו מלמטה ר׳ עקיבא אומר אינו חוצץ מפני שהוא כבית הסתרים (שם ז ט). — סֶדֶק של פתח: כיצד ראו (הנביאים) ר׳ ברכיה אמר כמבין סדקו של פתח (מד״ר קהל׳, כל הדברים יגעים). — סֶדֶק של צמר, עי׳ סרק. — ובסהמ״א: פי׳ צריא כגון סדק באמצעה של חטה אבל השעורים שייעו אין בהן סדק (ר״ח, פסחי׳ מ.). בקרש היה קובע כמין שתי פיפיות [פיות] של זהב כמין שני סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות (רש״י, שמות כז כט). שהרי בסדק השעורה אין עיכוב לארכה (תוס, נדה כה:). אבל תיקון הגלגלים שקורין צירקל״ש וסידקי החבית האלו ודאי דבר האבד הוא ושרי (מרדכי, מו״ק תתנג). — ואמר הפיטן: נוראות בצדק ענני אל והצדק אותי יום בדק הבית אחזק לחפש חור וסדק להשבית שאור והסק אור לבית הבודק וברכה שם תריק (ימינך אל, פזמון שבת הגדול, קרוננ ק״ק אלגני׳ ל). רעים הרבה אשר יחדיו ימתיקו סוד חזקו בדק עד אין סדק התזיקו יסוד (Monats. 86, 1894). לחכם דורינו המחזיק בדקינו המסיר סדקינו הגודר פרצותינו (ד״ס יהודי מלכים ול״י ב, מן 325). — ובהשאלה, כאב חצי הראש הסדק הוא שקיקה בערב׳ והיא כאב חצי הראש (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא).

*סָדַק, פ״י שסע, בקע וקרע, spalten; fendre; to cleave, split רק בינ׳ פעו׳, סְדוּקָה, מ״ר סְדוּקוֹת: והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדיינית לעיני משה מהו לעיני משה כאינש דמר הא גו עינך משה אמר לו אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות זו טהורה וזו טמאה (ירוש׳ סנה׳ ו ב). בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות (רבא, ב״ב טז.). היה מהלך בדרך ומצא בהמה שפיה גמום בודק בפרסותיה אם פרסותיה סדוקות בידוע שהיא טהורה (ר׳ חסדא, חול׳ נט.). אם היתה נקבה נדונה כשעורה סדוקה (נדה כה:). ואם היתה נקבה סדוקה בשעורה לארכה נתות ידים ורגלים אין בה (מד״ר ויקר׳ יד). מה חטה זו סדוקה כך ישראל סדוקה מילתן (שם, שה״ש, שרך). — ובסהמ״א: ושסעת חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה (רש״י, דבר׳ יד ט). והאיך בגרעינו שהיא סדוקה כעין אשה וכנגדה כח הלבנה למעלה (הרקנטי א, ויצב לו.).

— נפעי, *נִסְדַק, — שסדקו אותו: שנים שהיו במדבר וביד זה חבית של מים וביד זה חבית של דבש ניסדקה חבית של מים תנאי בית דין הוא שיהא זה שופך את דובשו ומציל מימיו של חבירו (תוספת׳ ב״ק י כח). גסטרא שנסדקה בכבשן כיצד משערין אותה אם היו שבריה שוין ותוכה מאדים בידוע משנגמרה מלאכתה נסדקה אין שבריה שוין ותוכה מאדים בידוע שעד שלא נגמרה מלאכתה נסדקה (שם כלים ב״ק ג ו). איזו הוא גסטרא כל שנסדקין אזניה (שם ג י). ערבה שהיא פחותה משני לוגין וכו׳ נסדקה ואינה מעמדת את הרגלים אלא המים כדי להדית בה אחת מרגליה הרי היא כטמא (שם, ב״מ יא א). תמחוי והקערה שנקבו מלמעלה טמאין מלמטה טהורין נסדקו אם יכולין לקבל את החמין כצונן טמאין ואם לאו טהורין (שם ב״ב ז י). נקלף נסדק נקב וחסר כל שהוא פסול (סכה ג ו). גזל מטבע ונסדק פירות והרקיבו (ב״ק ט ב). על אלו מומין שוחטין את הבכור וכו׳ נסדקה (אזנו) אף על פי שלא חסרה וכו׳ (בכורי ו א). עריבה משני לוגים ועד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס הגיחה בגשמים ונתפחה

טמאה טמא מת בקדים ו נ ס ד ק ה מקבלת מדרס (כלים כ ג). הבית שנסדק טומאה בחוץ וכו' אכסדרה ש נ ס ד ק ה טומאה בצד זה (אהלי יא א-ג). חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ו ש נ ס ד ק שפתו שניקבה ושנפגמה ו ש נ ס ד ק ה (ספרא, אמור פרש' ז).—ובסהמ"א: צבא בקרבו אלי מלחמת יאמץ לב העם מ ל ה ס ד ק ישוב בונה ונוטע ומארש ורך הלבב במערכת לא יבדק (רסע"ג, אזהרות, קובץ מעש' גאונ' 42).

—פעי, *סִדֵּק,—סדק בחזקה: אמרו פעם אחת ראה (ר' חנינא) אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת יצא וסידקה[1]) וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים וכו' (מד"ר שה"ש א). ותקע כף ירך יעקב ר"א ורבי ברכיה ר"א אומר שייעא רבי ברכיה בשם רבסא סידקה כדג (שם, מי זאת עולה).—ואמר הפיטן: לא תחמוד אשת רעך תרקו ברקו ארקו סדקו עזקו תרוקו חקו עושקו לתשוקו קדוש (אלהים בהנחילך, יוצ' ב' שבועי, מחז' איטלי' א. קנה.).

—הִפעי, *הִסְדִּיק, מַסְדִּיק, כמו קל: בשר ודם כשעושה כפה באבן העליון הוא המפתח ו מ ס ד י ק כל הכפה (רסע"ג, ספי יצירה ד ג).

—הָפעי, *הֻסְדַּק, מֻסְדֶּקֶת, מוסדקת,—כמו נפע': וכ"ש בעוף שמוסדקת בין הצלעות (רבי יונה, מספטי בדיקי הריאה, הול' קורוכל).

*סַדְקוּת, ש"נ,—סגלת הסדקית, דקות: אך אם אולי אקדר באחד הדין בחרירת[2]) ס ד ק ו ת יוסיף הוא לחצוב לסתת בהן (רש"י, תפו' א, קנול' קונטרסי).

*סַדְקִי, סידקי[3]), ש"ז,—א) רוכל המוכר מיני סדקית, דברים קטנים ובמדה קטנה, Höker; colporteur ; hawker: ופהדת יומם ולילה זה שהו' לוקח מן ה ס ד ק י[4]) ולא תאמין בחייך זה שהוא לוקח מן הפלטר (רי חנין, ירוש' שקלי ח א).—ב) שוק של תבואה[5]):

[1]) [במד"ר קהל' א, הגרסה ומירקה. ובילק' משלי תתקס, ו מ ר ק ה או ו ס ר ק ה.]

[2]) [מחט. עי' א.הריר.]

[3]) [ואפשר שהוא שבוש תחת סַרְקִי, סירקי, Saracenus, שהיה עם של רוכלים וסוחרים, ועי' קרויס Lehnw. II 381.]

[4]) [אולי זה אחד עם משמ' ב).]

[5]) [מהיונ' σιτοδόκη, או כמו ס ר ק י, עי' הערה 3.]

אמרה קונם פירות העולם עלי והיו שם צבורים בסידקי יקח לה מהן (שמואל, שם נדרי יא ג). לבוליטון שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינ' סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יבול לספק את המדינה עשר שנים מזון כיון שבאה שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידקי וקופתה בידה וכו' (מד"ר רות א). לברי שהיה עומד ב ס ד ק י והיו הכל באין לשערו ולא יכלו היה שם פקח אחד אמר להם אתם מבקשין לשערו מתרומותיו אתם עומדים עליו (מד"ר איכה א).

*סִדְקִית, — א) ש"נ, דבר דק ופעוט, מיני סִדְקִית: ששני בני אדם שנכנסו לעיר א' מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני ס י ד ק י ת[1]) על מי קופצים לא על זה שמוכר מיני ס י ד ק י ת (כי אבהו, סוטי מ.).—ובסהמ"א: ההוא גברא דהוה מזבין חומרי פתרייתא פירוש מיני סדקית (ערוך, ערך חמר).—ב) ת"נ, דקה מאד, מחט סִדְקִית: לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט ס ד ק י ת[2]) (רי יוחנן, עירובי נג.).—ובסהמ"א: כי לבם כמחט ס ד ק י ת לא ידעו דרכיו (רמב"ן, אגרי ע"א המו"נ, אגר' הרמב"ם כז.).

סדר[3]), ממנו סֵדֶר, *סֵדֶר, *סדּוּר, *סַדָּר, *סִדְרָה, *סִדְרָן, *מְסַדֵּר, *מְסֻדָּר, מִסְדְּרוֹן (?), *הִסְתַּדְּרוּת, *הַסְדָּרָה.

סֵדֶר, ש"ז, ת"ר סְדָרִים, — א) ההפך מן בלבול, מה שהוא בערך נָאֶה, Ordnung ; arrangement ; order: ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סְדָרִים ותפע כמו אפל (איוב י כב).—ובתו"מ: חברייא בשם רבי יוחנן רבי סימון בשם רבי יושוע בן לוי בנקלף כולו כאחת עד כדון לח יבש מאחר שאילו היה לח היה נקלף כולו כאחת ואפילו יבש כסדר הזה (ירוש' פסח' ג ג).

[1]) [הערוך גורס סתקית, גם סדקית. ופרש"י: כלי מלאכות נשים ועניים כגון פלכים מחקין וצינורות.]

[2]) [מחט שתופרין בה ס ד ק י בגדים והוא דק ביותר, רש"י.]

[3]) [וכן בארמ' ובאשור' סַדַּר, ערך מלחמה; סִדְרָה, סדרת, מערכה. משרש זה בא גם שְׂדֵרָה, עי' ערכו. ולפי זה שייך לכאן הערב' שדר a). ולדעת ברט הצורה הערב' היא שרד b) בסרום האותיות (Etym. Stud. 56).]

a) شذر b) سرد

דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר (יומי עג:). — ואמר המליץ: ברא הגבוהים סדרים והוציא במספר מחניהם בהם המשיל האורים יי' עשה גם שניהם (רלב"ע, אזכירה סלך עבודה). וקנים ענו (נעו) מסדר אגנתם נחנו כרים שוחים לגנותם (קיר' סה' ס"ב, מחז' איטלי' א, קע:). — ומצוי מאד בתו"מ במשמ' העקרית, מערכת ושורה, Reihe; rang; row, מערכת לחם הפנים[1]: היה מקריב שני סדרים ונטמאו בידו אומרים לו הוה פקח ושתוק (תוספתי מנחי ג ד). כיצד מסדירין לחם פנים נותן שש חלות לסדר זה ושש חלות לסדר זה ואם נתן שמונה חלות לסדר זה וארבע חלות לסדר זה או שלשה סדרים של ארבע לא עשה כלום (שם יא יד). כיצד מסדרין את הבזיכין נותן בזך אחד על גבי סדר זה ובזך אחד על גבי סדר זה (שם טו). שחט שני כבשים לאכל אחת מן החלות למחר חקטיר שני בזיכין לאכול אחד מן הסדרים למחר (מנחי ב ג). ארבעה סניפים של זהב היו שם מפצלין מראשיהן שהיו סומכים בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (שם יא ו). ארבעה כהנים נכנסין שנים בידם שני סדרים ושנים בידם שני בזיכין (שם ז). אפילו עשאן שני סדרין של ארבעה עשר רואין את העליונות באילו אינן והתחתונות כשירות (רבי, ירוש' פסחי' ז א). — ובסהמ"א: ועורכין אותו שני סדרים שש חלות בכל סדר (רמב"ם, תמידין ומוספין ה ב). — *ושל טבעות: וטבעות היו לצפונו של מזבח ששה סדרים של ארבע ארבע (מדות ג ה). — *ושל קלחים: ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו ונגע טבול יום בביצה לא פסל אלא חקלח שכנגדו ר' יוסי אומר כל הסדר העליון אם היתה כמין כובע אינה חבור (טבול יום ג ב). — *וטור אבני החשן: הראשוני' אינן נכתבין על סדר שיהודה מלך האחרונים נכתבין על סדר (ר' זבידא, ירוש' סוט' ז ד). — *וסֵדֶר של קרשים: בריוח שבין שורות הסדר שהיה סודר קרש על קרש סדר אחד ומניחו ריוח וסודר סדר אחר ומניחו ריוח (רש"י, שבת לח.). — *וסדר המזלות: הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכבבי' במסילותי' ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית (ברכי נט:). — ובסהמ"א: יודוך ה' אלהינו מאורות רקיע זיו חמה בהליכתו ולבנה בתחלת חדושה כוכבים ממסילותם

1) עי' ויקר' כד ו.

מזלות עם סדורן מאדים עם כוכב חמה צדק ושבתי עם כוכב הנוגה עש וכסיל עם סדר כימה (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 24). — *סֵדֶר הספרים שבמקרא: ת"ר סדרן של נביאים יהושע ושופטים שמואל ומלכים וכו' (ב"ב יד:). סדרן של כתובים רות וספר תהלים ואיוב ומשלי (שם). — *ושל המשנה: כנגד ג' פסוקים של התורה שבהם ששה סדרי משנה וכו' כיון שראה הקב"ה שהקריב על סדרי תורה התחיל משבח את קרבנו זה קרבן נתנאל בן צוער (מד"ר במד' יג). שר חמשים כ"ד ספרים הוסיף עליהם י"א מן תרי עשר חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו וששה סדרים וט' פרקים דתורת כהנים (שם יח). — ואמר הפיטן: קריאת דת שבעל פה ששה סדרים סדורים על אוזן שומעת (רי"ל בר לאונן, אמוה דעי, אזהרי). הומשל רקתך בתאב הדורים ששים המה בששה סדרים נתגו מרועה אחד למסדרים (מחז' איטלי' א קד:). — טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם (רבי ילמק, מד"ר ויקר' ג). אדם הולך ללמוד תורה תחלה והיא קשה עליו כשעיר מה יעשה קורא שני ספרים ושונה שני סדרים והיא נמשכת אחריו כרביב (מדרש תהלים דברי לב ב, הול' הוסמן). — ובסהמ"א: ודע בי מזמן הנביאים ואילך נפסקה רוח הקדש וננעלו שערי החכמה ונתמעטו חמסכתות והסדרים שהרי בימיהם היו כמה סדרים יותר (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ה, קד::). — *סֵדֶר תפלה: מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין ועשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם (ר"ה יז:). שכל ימות השבת אנו נידונים ובשבת אנו נינוחים ובמוצאי שבת עד שהסדרים שולמים וכשהסדרים שולמים מלאך אחד יש ושמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמות של אותם האנשים [ומקלען] לארץ (פסיק' רבי כג). — ובסהמ"א: וסדר תפלות[1]) וברכות של שנה כלה ששאלת שהראנו מן השמים ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידינו כתקון תנאים ואמוראים (סדר ר"ע הפלס, א כה.). חורו לגיהנם (למות) שכבר השלימו ישראל סדריהם ולכך [מאחרין] ישראל בסדר מוצאי שבת (שם ב כה.). השלימו סדריהם מביאין את החתן ואת הכלה (מחז' ויטרי

1) [עי' צונץ Synag. Poesie, עמ' 367.]

תלו). גם במעמד הצומות הראה נוראות עצומות וחבר סדר ליום הכפורים (ר״י חריזי, תחכמוני ג).—*סֵדֶר וידוי: אין אומר דבר (בקשה) אחר אמת ויציב אבל אחר התפלה אפילו כסדר וידוי של יוה״כ אומר (ברכ׳ לא.).—*סֵדֶר ברכת המזון: סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה וכו׳ (שם מח:).—*סֵדֶר הבדלות: סדר הבדלות היאך אומר המבדיל בין קדש לחול וכו׳ (פסח׳ קד.).—*וסֵדֶר הקריאה בצבור: ר״ח אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים וכו׳ בחמישית חוזרין לכסדרן וכו׳ בשני וחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן (מגי׳ ג ד-ו).—*סֵדֶר פרשיות וְסֵדֶר הפטרות: ר׳ אמי אמר לסדר פרשיות הוא חוזר ר׳ ירמיה אמר לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי׳ ל:).—*ובמשמ׳ פרשה או פרק של ספר: נחזור על תחלת הסדר מה ראה הקב״ה לייחס פינחס אחר מעשה זה וכו׳ (תנחומא׳ פנח, ג, בובר). ומן הדין הוא לתרגם לעם לנשים ותינוקות כל סדר ונביא של שבת לאחר קריאת התורה וכו׳ (מסכ׳ סופרי׳ יח ד).—ובספהמ״א: סכום פסוקי דספר בראשית וכו׳ וסדריו מ״ג (מסורה בסוף ספ׳ בראש׳ ועוד).—*סֵדֶר חדשים: אלא שהוא מונה לסדר חדשים ואני מונה לסדר פורעניות (ר״ס, ר״ה יח:).—*וסֵדֶר הזמנים: עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה אם היתה שנה חסירה נותנין לה חיסרונה ואם לאו הולכין אחר סידרן (רב, תוספתא׳ תעני׳ א ג).—ובספהמ״א: וזה אמרם ז״ל מלמד שהיו סדר זמנים לפניו (עסיס רמונים יח ג כא).—*וסדרי מועדות: אעפ״י שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש (ירוש׳ עירוב׳ ז כא:).—*סִדְרֵי חכמה: נכנס ר״ש אצלו (אצל רבי) מסר לו סידרי חכמה (כתוב׳ קג:).—*סִדְרֵי מרכבה: בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו אמרו ליה שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (מד״ר ויקר׳ טז).—*סִדְרָן של רפואות: לתלמידו של רופא שעלת מלכיא לראותו הביא אותה אצל רבו אמר אותו תלמיד לרבו מרי כבר לימדי׳ אותי כל סדרן של רפואות אם אתה מרפא אותה הרי יפה ואם לאו הריני מרפא אותה (רבי חנא בר כהנא, שם, דבר׳ ו).— ובהשאלה, *סֵדֶר המעשים בעבודת המקדש: מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום (יומ׳ א ג). כל מעשה יוה״כ האמור על הסדר אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה כלום (שם ס.).—ובספהמ״א: מלמדים בכל יום סידר עבודת היום זורק ומקטיר ליום ומקריב ומטיב בצביון (Elbogen, Stud. 172). — השב שכינתך לציון עירך וסדר העבודה לירושלים (וחערב עליך, תפלת יח).—אמר להם כסדר הזה היו שוחטין ואוכלים ואימתי פרעו לו הקב״ה במלחמת פלשתים (מד״ר שה״ש, שוקיו עמודי שש). —*וסֵדֶר המעשים בסעודה: תני סדר סעודה אורחין נכנסין ויושבין על הספסלין ועל הקתדראות עד שכולן מתכנסין (ירוש׳ ברכ׳ ו ו).—*וסֵדֶר המעשים בלילה הראשון של פסח: ובפסח אם אין לו יין מקדש על הפת ואינו אוכל עד שיסדור הסדר ואחר כך אוכל (רס״י, האורה נג, בובר). ודלה כהר״ר יוסף שעשה בסדרו ויטבול בחרוסת וכן רבינו שלמה בסדרו והר״ר שמעיה (תוספ׳, פסח׳ קיד.). והרוצה לקדש בפסח ולעשות כל הסדר בבית חבירו שאינו בקי הרי הוא רשאי בכך (תכ״א, ענין ההגדה מח). ויש נוהגי׳ שלא לאכול שום טיבול בלילה זה רק אותן הב׳ טיבולים שעושין תוך הסדר להיכרא בעלמא (הלבוש או״ח תעו).—*סֵדֶר משנה, סדר הלמוד: כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו וכו׳ (עירוב׳ נד:).—*וסֵדֶר הלמוד: אמר החכם סדר הלימוד הוא חצי למוד (ר״י קטנוב, דברי ריבות ב ז י:).—*סֵדֶר בראשית, סדר הטבע שנקבע בבריאת העולם: וחותם בסדר בראשית (פסח׳ קד.).—*סִדְרֵי בראשית: כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית (חגי׳, שבת נג:). בא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (רב יהודה, שם).—*וסִדְרוֹ של עולם, סדר הטבע של העולם: אם על סדרו של רעם אי את יכול לעמוד על סדר העולם על אחת כמה וכמה אתמהא (ר׳ הונא, מד״ר ברא׳ יב תיאודי). אמר הקב״ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם (שם במד׳ ד).—*סֵדֶר עולם, סֵדֶר הזמנים של מאורעות העולם, שם ספר תולדות העולם המיוחס לר׳ יוסי [1]: דתניא בסדר עולם וכו׳ (שבת פח.).—*ובמשמ׳ עריכה נאה בהנהגתו של אדם: שאלת החכם חצי חכמה ופיוס בני אדם חצי השכל וסדר ההוצאה חצי הספוק (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג 1). הסדר עם הסיפוק וכו׳ (ר״י חריזי, מוסרי הפלסופ׳ ב יה). השחתת הסדר מפתח העניות (שם יט). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפיזור והקמצנות

1) [ובספהמ״א נקרא סדר עולם רבה להבדילו מספר מאוחר בשם סדר עולם זוטא.]

(ראב"ח, מאזני לדק לאבנזרי, 108). כי הסדר בזה הוא יותר מחצי הספוק (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי לא, ד"ה היתה כאניות). — *ראש הסֵּדֶר, ראש הישיבה [1]: ראש הסדר אהובנו ר' אהרן החזן תבורך ויחי חמודך ויפרח וירבה לעד (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, מן 42). אב יצחק הדר וקנה ודעה וחחכמה וכל חפץ וחמדה והוא הראש כמו ראש הסדרים בראש טורים כמו אדם ופטדה (שם 84). ור' אלעזר בן צמח ראש הסדר והוא מיוחס עד שמואל הנביא (מסעות רבי בנימין 55, הול' גריגהוט). — ב) *שם מחלה המביאה לידי התחלשות והחשכת מאור העינים: ואמנם המבוכה הנקרא סדר ובלשונם ורטיג'יא הוא שהאדם אם יעמד על רגליו יחשכו עיניו וכו' (קאנון ג א ה א).

*סָדַר, פ"י, ערך דבר בשורה או בסדר נאה, aneinander reihen, ordnen; mettre en ordre; to arrange: מצות לולב כיצד יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת (כל העם) מוליכין לולביהן להר הבית מערב שבת והחזנים מקבלין מהן וסודרין אותן על גבי אצטבא וכו' (סכה ד ד). — ואת המערכה: פורקה וחוזר וסודרה וכו' פורקה זר וסודרה כהן (ר' אסי בשם ר' יוחנן, יומ' כז:). מניין לאיברים ופרדים שלא נתעכלו מבערב שסודרן על גבי מזבח ואם אין מחזיקן שסודרן על הכבש או ע"ג סובב עד שיעשה מערכה גדולה וסודרן ת"ל אשר תאכל האש את העולה על המזבח (שם מה:). וערך הכהן אותם עומד בקרוב וסודרו על גבי מערכה (ספרי דבר' עח). — *וסֵדֶר שבח: נסתכל דוד במילה והתחיל (עליה) סודר שבח [עליה] (שם לו). — *ותפִלָּה: בבקשה ממך סודר אני תפלתי לפניך אל תשיבנו בית יונתן (פסיקי רבתי, כו). — *וברָכוֹת: וכיון שרואה (את האור במוצאי שבת) מברך מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכום (פסח' כז.). אעפ"י שרבי מפורן חוזר וסודרן על הכום (ר' ילחק בר אבדימי, שם). — *והלכה: מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא סודר הלכה לפניו (ר' יהודה, מד"ר ויקר' כב). מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא ע"י אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות גרים (שם רות ב). חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדור כל לעיניך (שם דבר' א). —

1) [עי' חולי' קלו: מאן ריש סדרא בבבל, ע"ב, וברש"י. ועי' גם פוזננסקי, Babylon. Geonim 18].

*ודברי תורה: יכונו יחד שאתה סודרן ומוציאן בפה ולא בגימגום ובלחישה (רש"י, עירוב' כד.). — *סודרי עתים: לומר בא"י אמ"ה בפ"ה בא"י אמ"ה אשר [בעגולה] גידל דורשיו הורם ולמדם זמנים חדשים טובים וכו' מינה נבונים סודרי עתים פילם צורינו (מסכ' סופר' יט ט). — *ומעשה בראשית: ברוך סודר בראשית שבמוצאי שבת התחיל הקב"ה לסדר מעשה בראשית (רשב"ס, פסחי' קד.). — *סֵדֶר דין וכדומ': תלמיד חכם ועם הארץ שיש להם דין לא יקדום תלמיד חכם וישב שנראה כמו שהוא סודר דינו (רבא בר רב הונא א"ר יוחנן, הלכ' פסוק' לתלמידי יהודאי גאון 93). ועומד שליח בית דין בפני הנשבע וסודר הטענה והכפירה (ערוך, ערך הפס). — הַסּוֹדֵר: ועל זו שלח לי אני הסודר הרב ר' ברוך בר יצחק מרעגנשפורג כך והאיר עיני בזה וכו' ואני הסודר כתבתי לרב מה שכתב אדוני נראה לפענ"ד (יחוס תנאים ואמוראים 454 Monats. 1895). — ואמר הפיטן: סודרים כראוי בלי כזבים עיטרתם לך בכתמי זהבים (מחז' יניי, הול' דודסון 19). — ואמר המשורר: נגדו בחבריה סדרת דבריה אף היא תשיב אמריה (ילחק בן ראובן, אחדתי מילרי, סער הפיל 58). סודרים ספרי פליליה יודו ליי' חסדו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). ראה אין מכפר בעדי ואין סודר לי סדר ובגדי לבן אין ואין לובש האדר (ילחק בר אבינדור, ירלה לוס, סלית' עיוה"כ). נגליתי יום נקם לסדור ולא קדשו פריצי הדור (איכה את אבר, קינ'). ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אתרי הדלת קמו לסדור (מיוחס לרש"י, דהי"ב לה כ). — *בינ' פעו': פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתי שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות [1] לו תלתלים (שמעון הלדיק, נדר' ט:). אבנים הסדורות לגדר (עולא, ב"ב סט.). — ובהשאלה, עונות: המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו והתניא עונותיו סדורין לו מאי סדורין סדורין לימחל (ברכ' נז.). — והתורה: מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו וכו' ומנין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם (עירוב' נד:) — *והמקראות וכדומ': אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה

1) [בתוספתי (נזיר ד ז) חסר סדורות.]

במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה (רש"י, שה"ש, הקד'). אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק (ו' ההלכה) ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה (הוא, שמות כא א). ממתנייתא דרב ששת שהיו משניות סדורות לו ויורא רב חסדא שלא יקשה לו ממשנה על משנה (הוא, עירוב' סז.). — ואמר הפיטן: סדורים לקיץ שלחן לחבורת רבנים שש בעל המלאכה בצאת הכל בענינים (אגודה באהליך, יוצ' שבת ה אחה"פ). — ואמר המשורר: ויעגני במלים ממולאים באבני מרגלים ובדברים סדורים כתומים ואורים (ראב"ע, חי בן מקיץ). ופתח במאה ברכות אשר על לשונו סדורות וערוכות (ר"י חריזי, תחכמוני כד). —°שנה סְדוּרָה: מהלך אמצע השמש לתשעה ועשרים יום ולשלש מאות וארבעה וחמשים יום שהם ימי שנת הלבנה בזמן שחדשיה כסדרן והיא הנקראת שנה סדורה (רמב"ם, קדוה"ח יב ב). ודבר ידוע שהשנה שחדשיה שלמים היא יתרה על הסדורה יום אחד (שם ח). והשנה שחדשיה אחד מלא ואחד חסר תקרא סדורה (אדה לדרך ד ב ד). —פע', *סִדֵּר, כמו קל, סדר המערכה, ואמר בן סירא: עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב"ס, גני' נ יד). — ובתלמוד: המסדר את המערכה והמצית את האור באליתא אין מטמא בגדים (תוספת' יוה"כ ד יז). והיה אש של מערכה תדיר כיון שהיו מסדרין אותה שחרית היתה מתגברת כל היום כולו (שם סוט' יג ז). זר שסידר שני גזירי עצים חייב (ר' אסי א"ר יוחנן, יומ' כד:). — *והשלחן: המניף המגיש והמסדר את השלחן וכו' (סנה' סג:). לעולם יסדר אדם שלחנו בע"ש אע"פ שאינו צריך אלא לכזית (ר' אלעזר, שבת קיט:). — *וקנקנים וכדומ': המסדר קנקנים בתוך הבור ונתמלאו מים (מקוא' ג ט). המסדר קנקנים בכיפה אף על פי שאמרו יתר מלוג אינו בכי יותן (תוספת' מכשיר' א ו). — *והלכות: כשהיה ר' עקיבא מסדר הלכות לתלמידים אמר כל מי ששמע טעם על חברו יבוא ויאמר (שם זבים א ה). מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר (ירוש' פסח' ד א). — *תפלה, שבח, ברכות וכדומ'[1]: אם סדרתה תפילה לא יהא לך צרי עין מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (ר' יוחנן, שם תעני' ג ו). לעולם יסדר אדם שבחו של

[1]) [עיי' צונץ, Synag. Poesie, עמ' 367.]

הקב"ה ואחכ' יתפלל (ר' שמלאי, ברכ' לב.). באמת אמרו החזן וכו' והאמרת רישא רואה מאי לאו לקרות לא לסדר ראשי פרשיות (שבת יב:). — ובסהמ"א: וכן נראה לי שלוה כיון החכם המסדר ברכת חתני' באמרו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ר"י א"ת, כות מן י:). ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר' מאיר בר יצחק שמסדרן הנהגתי אני במקומי (סדור רש"י קעד, בוכר). לא נמנעתי מלעלות אלא לפי שלא סדרתי הפרשה שנים ושלשה פעמים שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיסדר אותו שנים ושלשה פעמים (ספר שמרי של חול ופירושה, אבודרהם מו:). — *סִדֵּר הדין: בזמן שבעלי דינין באין לדין לפני דוד המלך אומר האחד זה נתחייב לי מנה אמר להם סדרוני דיניכם וסדרו דינם (אדר"נ לג). — ובסהמ"א: אם אסדר דברי בפני בעל דיני יכזיבני (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יח יז). — *ודת: ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת זאת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד"ר אסתר, ויהי ביום השלישי). — ובסהמ"א: עוד הדת הנימוסית תקצר מן האלהית להיות מסדרה בן אדם א"א לו שישער הנאה והמגונה בכל הזמנים (ר"י אלבו, העקרים א ח, כז:). — *ואות: אמר לו הקב"ה (למשה) כשסדרת אות לישראל נתתי לך שכרך זיו הפנים ועכשיו שברת את הלוחות (מד"ר דבר' ג). האומר ערכי עלי על מנת שלא לסדר מה שעל אשתי ובניי וכו' על מנת שלא לסדר מחפץ פלוני אין מסדרין לו מאותו החפץ (ירוש' ב"ק ט ו). — *וסִדֵּר בערכין ובבעל חוב, עי' סִדּוּר: תני תנא קמיה דרב נחמן כדרך שמסדרין[1]) בערכין כך מסדרין בבע"ח (ב"מ קיג:). ואם אין לו יסדר לו לתתו לפי ידו (רס"ג, שערי תשוב' קסט). אבל זה שנשבע לגרש את אשתו ואינה נזקקת לסדר עליו אין כאן ממון (תשו' הגאו', הרכבי שיט). אם נמצאו ללוה נכסים מסדרין לו ונותנין לבעל חובו את השאר (רמב"ם, מלוה ולוה ג א). מסדרין לב"ח כיצד אומרים ללוה הבא כל המטלטלים שיש לך ולא תניח אפילו מחט אחת ונותנין לו מהכל מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש (שו"ע חו"מ, גביית מלוה לז כג). — ועל שורת הבנין: מסרה הבנאי למסדר המסדרו על שורת הבנין המסדר חייב (שם נזיקין ספד ד). ואם

[1]) [לישנא אחרינא שמשרדין, לשון שריד, ושתיהן שמעתי, רש"י. וכן בערוך.]

אחר שסדרו על שורת הבנין נפל והזיק אם הם קבלנים וכלם שותפים במלאכה כלם חייבים (שם). ראובן הדר בליוורנו שלח לשמעון העומד באזמיר בתורת פאטוריאה סך אלף ריאלים ויסידר לו להלבישם בב"ב שעוה ולהגיע' לידו במעבר ראשון (דברי יוסף איכנס מז).—וסִדֵּר הערכת המסים: ולפעמים כדי להקל הועד כללי המשא מעליהם היו בוררים אנשים מיוחדים נקראים מסדרי ההערכ' והיו נותנים להם כח לעשות הסדרים הנהוגים (שאילת יעבץ עח, ג.). —ואמר המשורר: לך סלעי ומשגבי לך נפשי מזמרת לך היתה בצרה תחנוניה מסדרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה). סדרת גם לנרצע לסוף חמשים יבצע וביובל יצא (יוצ' שבת איכה, מחז' איטליי א קסד:).

— פע', *סֻדַּר, רק בינ', מְסֻדָּר, מסודר, — שסדרו אותו: הדגין והגבינין המסודרין על גבי עלין ועל גבי קנים מפריק ואוכל ובלבד שלא יחזיר (תוספת' שבת יג (יג) יח). פעם אחד עלה אלי אדם אחד מדרו' וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות[1]) תילי תילים[2]) וכו' (שמעון הצדיק, ירוש' נדרי א א). ושננתם לבניך שיהו מסודרים בתוך פיך (ספרי דברי לד). במסודר דכ"ע לא פליגי אלא כי פליגי במסולק (מנח' לה.).—ובסהמ"א: פי' הר"ר יהודה בר' י"ט דכן דרך התנא לאחר שפי' הלכ' המסכת חוזר ושונה אותם בלשון קצר כדי שיהיו מסודרים בידך ושמורים בפה ובלב (תוספ', יבמ' פד.). כי אבישג השונמית היתה המסודרת לפניו לשרתו ולחממו (ר"י אברבנאל, מ"א א א). ואם תנשא לאיש אחר או יהיו פטורים הבנים בני הנ"ל ממסודר הכפולה הנ"ל לכל חדש (מורפורגו, שמש לדקה, ב יח:). — ואמר המשורר: משרה עלי שכמו כשירתי תגח בחוג שחק כסיליה תורת אמת על פיו מסדרת יורה ולא יפיל חלליה (ר"ש הנגיד, הנה יחידתי גליליה). — אבל הצליעה סודרה ונכתבה לקיום ההתאבקות ואיסור אכילת גיד הנשה היה להעמיד זכרון ההתאבקות עם הצליעה (ר' זרחיה לוי מרומי, או"ב ג, 132).

—הפע', *הִסְדִּיר, כמו פִעֵ',—ערך וְסִדֵּר: ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקנן[1]) (ר"ש, ר"ה יח:). אמרו לו לרבן גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (שם לד:). ויעש משה את כל אשר צוה ה' אותו כשם שהסדיר משה עבודת מקדש כך הסדיר עבודת כהונה ולויה (ספרא לו, מכילת' דמילואים). ביצד מסדירין את הבזיכין נותן בזיך אחד על גבי סדר זה ובזיך אחד על גבי סדר זה (מד"ר במד' ד). כיצד מסדירין אחר שבת היה נכנס מגביה ראשה ונותן קנה תחתיה ואחד באמצע (שם). לעולם יסדיר אדם שולחנו במוצאי שבת אעפ"י שאינו צריך אלא לכזית (ר' אלעזר, והזהיר, שמות קכו:). — ובסהמ"א: וצריך אדם להסדיר שולחנו בערב שבת (ר' יצחק מוינה, אור זרוע ב, ער"ש יח ד).—*הִסְדִּיר על הסדר: שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה (ת"ר, ברכ' כח:). ובו ביום עמדו אהרן ובניו ורחצו את ידיהם ואת רגליהם מן הכיור ועברו את כל העבודות והסדירום על הסדר (סדעו"ר, ז הול' רטנר). אמרו ישראל ברכות וקללות והסדירום על הסדר כמו שצוה אותם לאמר שאו לכם מזה וכו' (שם יח).— ובסהמ"א: בעת הסדיר לעמו את שפטיו צדיק צדק כלליו גם פרטיו (רה"ג, שער דיני ממונות). ובאבטית משיסדיר אותו במקצה אבטיח בצד אבטיח (רמב"ם, מעשר' ג ח). וראוי לכל אחד ואחד מישראל להסדיר פרשיותיו שנים ושלשה פעמים שאם יעלה לקרוא בתורה תהא קריאתו סדורה בפיו (שבלי הלקט, תפלה מב). - ואמר הפיטן: חזק ואדיר שבחו אסדיר ואגדיל ואדיר בנשמת כל חי (קונט' הפיוטים, מק"כ 41). ואם יבא כבוד מועד בשבת תהי מתחיל בויכלו תחלה ואחר כן תהי קורא ומגיד שבת האל ומופת רב עלילה וכך תשלים ותסדירה כתקון חכמינו וסנהדרי גדולה (פזמונים של פסח, סמא"ל תסיד:).

— נפעי, *נִסְדַּר, כמו פעי: ומן הגותרים בישר נפתרים במאה גם עשרים בלא שיר נסדרים (דונש בן לברט, לקו"ק 84).

— התפ', *הִסְתַּדֵּר, כמו נפע', — נעשה מסודר: אמר חכוורי כן מפני גודל מעשיה מפני שהיא אחר הבורא הסבה בהויה ובה מסתדר הלילה והיום ופרקי השנה וההוים המוצאים והצמח והחי (ר"י א"ת, הכוזרי ג כג). וכן מסתדרת לנביא גדולת האלהים ויכלתו

---

[1]) [בתוספתי (נזיר ד ז) ובספרי (במד' כב) חסר מסודרות.]

[2]) [בתוספת' ובספרי שם הגרסה תלתלים, וכך בבבלי (נדר' ט; נזיר ד:); ובמד"ר (במד' י): תלים תלים. ועי' גם ירוש' (הורי' ג ז).]

[1]) [בתוספת' (סוט' ו יא) הגרסה: להחזיר חדשים לסידרן.]

ורחמנותו וחכמתו וכו' (שם ד ה). ורצונו בגלגל גלגל השמש הנוטה שבו יסתדרו חלקי השנה (שם כה).

°הִסְתַּדְּרוּת[1], ש"נ, שה"פ מן °הִסְתַּדֵּר, :Organisation מקובל בספרות העברית החדשה ובדבור.

***סִדֵּר**, עי' סָדַר.

°סִדְרָה[2], מ"ר סְדָרוֹת, סִדְרוֹת, ש"נ,—כמו סֵדֶר, פֶּרֶק או פָּרָשָׁה של ספר, Kapitel, Abteilung; chapitre, division; chapter, section: כל ימות השנה אנו נידונין ובשבת אנו נינוחין עד מוצאי שבת עד שישלמו ישראל סדרותן וחוזרין אנו אצל דומה שר שלנו נוטל נשמתן ומקלען לאויר (והזהיר, שמות קכב:). לעמוד עלי סדרות משנה וגם תלמוד בינה שנות דורות וזכור ימות עולם (ספי הכריתות ד הקד' יע). והשלים איזה סדרות בספר חתן דמים (מוה ילי"ר, שו"ת הקד').— וביחוד הפרשה של התורה שגומרים בכל שבת ושבת: ששה סדרות בתורה מתחילין באלו"ף אלה תולדות נח אלה פקודי אם בחקותי אלה מסעי אלה הדברים אתם נצבים (פענח רזא, דברי נו.).

***סַדְרָן**, סַדְּרָן, סודרן, ש"ז, — מי שמסדר הלכות: הסודרן קדם לפלפלן (יחוסי הורי' ג ז).

סָהַד[3], כמו שָׂהַד.

—פעי', *סִהֵד, סיהד, העיד בעדים, Zeugnis ablegen; attester; to testify: הנותן גט לאשתו ולא סיהדו[4] בש"א פסלה מן הכהונה (תוספת' גיטי ח [ו] ח).—ובסהמ"א, במשמ' העיד עדות: אבל כח מעשיו יגידוהו עלילותיו יודיעוהו ונפלאותיו ישיגוהו נוראותיו יסהדוהו גוד' מפעליו יעידוהו (הקד' הטור לאה"ע). — ואמר הפיטן: טכוסי הוד לך סהוד יסהדון כי אתה צורם (ר"י זנאכה, יוצ' שבת א' אחה"פ). כי שביבי שלהבות בשכל יסהדוך כי תומכי תום בתהלה יתמידוך (כי אזוקי אש, יוצ' יו"כ).

—קַל, °סָהֵד, רק מקור סְהוֹד, עי' הציון הקדם.

—הִפְעִ', °הִסְהִיד, כמו פִּעֵ': גם ינוסם לפרסם כמו אז פלאו מסהידים בעת הוצאת רוח והצלה יעמוד ליהודים (אדם נקוס, סליחי תעני אסת'). שמות יקרך יענו ויעידו בתוקף יקרך בך יסהידו (שיר היחוד ליום ג).

1) [הערך הזה נשמט ממקומו.]

2) [בארמ' סידרא, סידרה.]

3) [מהארמ'.]

4) [בכ"י א"פ שהדו.]

והנה חכמתם תסהיד עליהם וענתה שירה בפיהם (ר"י מפיסקא, מכמ' קהלי 9).

°סָהֵד, ש"ז, מ"ר סָהֲדִים, כמו שָׂהֵד, עֵד, Zeuge; témoin; witness, ואמר הפיטן: איכה שחת בסערך לסגר ביד סעפים סהדיך ולא זכרת עדי עדיים אשר עטרת לעבדיך (איכה אלת, קינ' לת"ב). מעידים אנחנו ה"מ איך היום וכו' שנת ש"ד בא לפנינו בחור שמואל וכו' ואמר הוו עלי עדים וסהדים איך באתי בפשרה עם מרת וכו' (שטר בב"ד משנת ש"ד, קנקן על יד ט, שריד מעיר 5, הולי מק"נ). באו לפנינו ח"מ שני החלקים וכו' וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל הוו עלינו עדים וסהדים (שם). וכך אמרו אלינו עדים ח"מ הוו עלינו עדים וסהדים (שם 7). זכרון עדות איך כמר וכו' בא לפנינו ואמר לנו הוו עלי עדים וסהדים (כתב בב"ד משנת ש"א, שם).

°סַהֲדִיאֵל, שם מלאך: וברקיע הזה דבוק יש מלאך אחד הנקרא סהדיאל והוא מעיד על תפילותיהם של ישראל אם היא זכה [1]) (כ"ג בר"י אלחנן, עה"מ, שער עולם הבריאה יא, קעא).

°סָהִיל[2], — שם כוכב: הקוטב הימיני תחת ראש גדי אצל הכוכב סהיל הראוי והקוטב השמאלי תחת ראש סרטן (פי' ספי יצירה לאבו סהל בן תמים, סו).

סהר[3], ממנו א.סַהַר, ב.סַהַר סֹהַר[4]).

א·סַהַר, ש"ז, יָרֵחַ, אגן הַסַּהַר, כלי עגול כדמות הירח: שררך אגן הסהר *) אל יחסר המזג (שה"ש ז ג). — ומצוי מאד בלשון המליצה והשירה, במשמ' ירח: קנינך חרס וסהר ואפל וצהר באונך (ר"י אבן גיאת, ובכן מלאה הארץ קנינך). שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הנכפא הזמן).

1) [עי' זהר פקודי רמה:]

2) [בערב' שָׂהִיל a)]

3) [כמו סחר, סבב, הלך בעגול. וכמו שהר (שהרונים), סהרא בארמ', שהר b) בערב' ירח; אולי ע"ש עגולו. ובאשור' סַאר, כנראה צמיד ואצעדה של הזרוע, סִיר, כתל (Del. Handw. 489), ומזה כלי עגול. אגן הסהר, וחומה עגולה—בית הסהר, וגדר עגולה—סהר לבהמות.]—4) [שהוא עגול כדמות הסהר, רד"ק בשרשיו.]

*) [המחבר ז"ל פירש מֶעָיִן, וציֵן עי' הערה, אבל לא הספיק לכתוב את ההערה ולבאר את דעתו.]

a) سهيل b) سهر

ולמאד נעמה תבל כאלו יקותיאל עטרת פז לראשה עטרת הידידות הוא ונזרה ותפארתה ואור סהרה ושמשה (רשב"ג, הלפור אז דרור). הלא תראה מידעי שחקים כערוגת גן וכוכבים כשושנים והסהר כמו אגן (הוא, שער השיר 39). זרוח שלחה בי מפרשי עב ופרש על פני סהר אפרו (הוא, אני האיש) ושתק העטה קדרות וסהר כאלו מת והענן קברו (שם). ואקוה לאור סהר אשר אישון חשך המירו ואשקיף עת יגל פניו כגיל עבד אשר אדון זכרו (שם). ועלי ספדו כוכבי שחקים ולי התגודדו סהר וחמה (רמב"ע, הרדה לנשה חנל). עופר אשר הציץ לפנינו כמו שחר וגביע בידו העלה ונחזה סהר חצות ליל ואת כוסו כאלו נר בידו העלה (הוא, התרשים ב לב). רעית סהר פתחה לי כד יינו שחוט מימי קדם העת תמזוג אותו בפאת מערב ישוב ריחו קדם (שם קי). אמאס בלילי עדי סהר בעיני דמות נגע ופשה בעור כושי כבהרת (ר"י הלוי, עין כדיבה). חרס וסהר עש וכימה קנאו להיות כאחיך ואחיותיך (הוא, לאהובתי). ונגה וחוג כוכב וסהר אש יזהיר ברחקו ואם יקרב ילבש באפלותיו (ראב"ע, בשם אל). דודי הוד פניו לסהר אדמהו (ר"מ דרעי, לקו"ק נח). ובעלות סהרי שמשך נוטה ואורחת כספחת בורחת ותקרב לשחת ותדמה ליונה תתקן בעברי פי פחת (ר"י חריזי, תחכמי לט). לבי בבואה יחזק כי היא כמו סהר מאורה יחזק בנשף (רש"ט פלקירא, המבקש כז). ואתה לומן נר מערבי ולעדה הלא שמשה וסהרה (עמנוי, מחב׳ מ). אמת אתה תתננו כמו סהר בתוכנו במלך את לפנינו יברכך אלהינו (אלעזר ערלקי כהן, ספי הזמ׳ פה:). גם הלוך ואור כסהר (אד"ם לבנסון, הדעת והמות). כן יחשך סהר כוכבי אור יקדרו עת יפעת שמש עלימו נגלתה (יל"ג, דו"מ ח). — ואמר הפיטן: רבות עשית וחשבת וספרת מפעלותיך פעול בסהר ספרת לאותות ולמועדים חבלו שפרת (יולי פרסי הקדם). ילדות חרס וסהר בו ביום חשבון מצאו ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו (שם). ויתהלך כמו מלך ממחנה אל מחנה ואור סהר לטהר במרכבת המשנה (יול׳ שבת בין יוה"כ וסוכ׳). יסר הסהר ונתמעט לשעתו כי הטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו (ר׳ בנימין, מחזי איטלי א סג:). והוקטן סהר במול אילים וריבית צבאו עש וכסילים (ר׳ משולם בן קלונ׳, אשומה נסלחות (Elbogen, Stud. 126).—ובמשמ׳ חדש: ארץ מטה ורעשה בסהר שלישי התגעשה גויה חיתם נרעשה דוד בשורה ותתרעשה (אכן, יול׳ א שבוע׳).—ובמשמ׳ עגול: סובב בהקפתו סדר תקופתו סהר תכפתו סתר כפתו (אילת השחר, יול׳ שבת ר"ח).—אגן הסהר: חכמי ישראל הדרבונים עם מקום אגן הסהר[1]) הקדמונים המעברים ימים ושנים (סעדיאנה שכטר, 16).—חכמוני סהר: חקר מניינם שנים ושבעים חכמוני סהר נגדם קבועים (Elbogen, Stud. 129).

ב.* **סַהַר**, שז"נ, מ"ר סְהָרִים, סהרין, — רחבה מוקפת גדר שבעיר המשמשת כעין גדרה לצאן [2]): המדייר שדהו עושה סהר לבית סאתים וכו׳ היתה כל שדהו בית ארבע סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין (שביע׳ ג ד). אבל אם היה דיר או סהר [3]) או מוקצה וכו׳ מותר (עירוב׳ ב ג). הזורק מן האסטרא לדיר או לסהר ולמוקצה וכו׳ הרי זה חייב (תוספת׳ שבת י יא). ואחד עושה סהר אחת [4]) וכו׳ עוקר מתוך סהר זו [5]) ונותן לתוך סהר אחרת [4]) (שם שביע׳ ב יח-יט). ובלבד שלא יהא בין סהר לסהר כמלוא סהר (ירוש׳ שם ג ג). מה בין סהר ומה בין ספינה (שם עירוב׳ ד).—ומ"ר: תוקע יתד באמצע ומקיף לה ארבע סהרים מארבע רוחותיה בכל עושין סהרים באבנים ובמחצלות ובקנים ובקולחות (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ שביע׳ ב יח-יט). אם רצה תוקע את היתד בארץ ועושה סהרין ארבעה בארבע רוחותיה של שמונת סאין (הוא, ירוש׳ שם ג ג).—ובסהמ"א: מותר להכנים שני מינין לסהר אחד (רמב"ם, הלכ׳ כלאים ט ב). וכן חצר ודיר וסהר שהוקפו לדירה (הוא, שבת יד א). יעשו סהר מרבע מעץ יניפו בו הקמח יקרא ים נפה (פרוש הרמב"ם, כלים טו ג). סהר שעושין אחורי העיר להכנים בתוכו עצים ופירות עראי (ר"י ברצלוני, הלכ׳ עירוב׳ אכרות, ספי העתים, הוצ׳ מק"נ 151).

סֹהַר, ש"ז—בית הַסֹּהַר, כמו בית האסורים: ויקח אדני יוסף אתו ויתנו אל בית הַסֹּהַר מקום אשר אסירי המלך אסורים (בראשי׳ לט כ; שם כב; מ ג-ה).—ובסהמ"א:

---

1) [עי׳ סנה׳ לז.]

2) [עי׳ רש"י, (עירוב׳ יח.): סהר לבהמות של עיר, ע"כ. ור"ח (שם כב.): סהר כגון רחבה שעושין אחורי העיירות ומקיפין אותה להכנים פירות וכיוצא בהן עראי, ע"כ.]

3) [בכ"י מינכ׳ ובאילו דפו׳ של המשנה סחר.]

4) [בדפ׳ אחר.] — 5) [בדפ׳ זה.]

וכי יש לו לאסור את העדים בבית הסוהר כל ימיהם שלא ילכו (רמב"ם, מלוה ולוה טו ג). — וגם בלי בית: ועשית עמדי חסד והוצאתני מן הסוהר הזה כי גונב גונבתי מארץ כנען (ספ' הישר מז.). שאין לוקחים ממונו של ישראל ומעמידין אותו עד שיטלוהו עכו"ם משום שיכניסוהו לבית הסוהר שאין על התובע זה מן ישראל כלום שיפדנו מן הסוהר בממונו (סו"ת הרי"ף רט). וכל היום לא היו פותחים הסוהר כי אם לעשות צרכיהם בלבד (סו"ת תמת ישרים ח). — ואמר המשורר: רין לבי אליך נהר ועיני יגר כנהר כי מאז אסור תוך סוהר צוהר עינו חשוך חושך ימש (ר"י נגארה, פזמוני מה, סרידלנדר). יפה ברה אשר אורה תדמה כמו סהר בעת עמדה במילואה לא עת תחסר זהר העת תביט למאור עינה תפתח כמו צהר תשים לבב כל רואיה אסור בתוך סוהר (שם פ). — ומ"ר סהרים: ותוך משמר בפת יוקשים ומכמר נתנו אל וצינוק וסהרים [1] (נתי הכנסת והלמסים כ"י פריז).

א.*סַהֲרוֹן, ש"ז, מ"ר סַהֲרוֹנִים, סמ' סַהֲרוֹנֵי, כמו שַׂהֲרוֹנִים: אילו הן הופות תתני' סדינים מצויירין וסהרוני זהב תלויין בהם (ירוש' סוט' ט טו). — ובסהמ"א: כי סהר יהיה מחר חד מסהרוניה ולך תהיה למנורה תאיר משכניה (JQR. 87, 1913). וערבת מאורי רום באורך ואור להם מאור אור סהרונך (ד"ה יהודי מצרים וח"י ג, מן 265).

ב.*סַהֲרוֹן, נק' סהרונית, ש"ת, — שיש בו מסגלת הַסַּהַר: ובעת שיאמרו פלונית היא גרגרנית ובניה פניהם אחורנית יאמרו פלונית היא אהרנית סהרונית ערנית (עמני מחני ח).

*סֹוָאר[2], סֹוָר, סוור, צוואר, גם צֶבֶר, ש"ז, — צבור של קורות, קנים או אבנים מסדרות זו על גבי זו: וכן מרבך של אבנים וכן סואר[3] של קורות (חהל' ג ז). סואר[4] של קולר שנשבר אין מסתפקין מהן ביום טוב לפי שאינן מן המוכן (תוספת' יו"ט ג יח). ונאבל

1) כך מנקד בכ"י.
2) [משרש צבר, בחלוף צדי לסמך ובית לוו.]
3) [עי' תשו' הגאו' הרכבי תיח. במרב"ם הגרסה צבר ועי' בפירוש הרמב"ם הוצ' דירינבורג: וצוור של קורות אכדאס אלכ'שב וקד יקרי צבר של קורות, ובעבר' וצוור של קורות מערכות הקורות ויש קוראים צבר של קורות, ע"כ. ועי' גם בפיר' הר"ש.]
4) [כך בכ"י א"פ, ובדפו' קורות.]

גדיש הכל במשמע וכן סואר של קנים ושל קורות וכן מרבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי' מספ' יד). סואר של קורות[1] היה (ר' יוסי בן שחול, שבת קכה:). אין מבקעין עצים מן הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה בי"ט (ביצ' לא:). אפי' נסכא אבל סואר לא (ר"כ בר יצחק, נזיר כו:). — ובסהמ"א: ופירוש אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהן מונחין כמו סור של קורות על העגלה למען לא יפלו (תשו' הגא', הרכבי, שכד). תודיענו ההפרש שבין ההליכה בספינה וההליכה על גבי סואר של קורות (סו"ת הרמב"ם לח.). ואין הפרש בין ההליכה בספינה ובין ההליכה על גבי סואר של קורות והדומה להם (שם). — סוור של נחתומין: מפני מה סוור[2] של נחתומין הפרוס טמא מפני שהוא קורץ ומוליך עליו מקרצות לתנור (ר' שמעון, תוספת' כלים ב"מ ה ז). — ואמר הפיטן: שואל חסד בהוסד הנני תאמר מרות יצר הבצר קבוע כבמסמר ולצואר כמו סואר הוטל למשמר (יסמיענו סלחתי, סליחי יום ג עי"ה).

*סוּבִית, ש"ז, מ"ר, סוביתין, — עורקי הצואר, העורקים המישנים, corotides[3]): אמנם החלק העולה מחלק אוריטי יחלק לשני חלקים היותר גדול שבהם אוחז למעלה כנגד אמצע החזה ואח"כ הולך באלכסון אל הצד הימני עד כשיגיע הבשר הרך אשר שם ויחלק לשלשה חלקים השנים מהם שני גידים דופקים הנקראים סוביתין[4]) ועולים אל הימין והשמאל עם שני גידים הדופקים הנקר' אורג השוקעים וכו' (קהכון ח ח ד ג).

א.סוג[5]), ממנו א.סוג, ב.סוג, א.סִיג, סִיגָה.

א.סוּג, פ"ע, סָג, נָסוֹג, — כמו נָסַג, סָג פלוני, סָג מפלוני, נרתע לאחוריו, zurückweichen; détourner, reculer; to move away, backslide: אלחים משמים השקיף על

1) [פרש"י: סדר של קורות חדשות שמסדרין אותן לבנין כדי שלא יתעקמו, ע"כ.]
2) [כך גם בדפ'. והגר"א גורס סרוד.]
3) תרגום ד"ר מזיא.
4) מן סְבָאת בערב' a), ובארמ' שבתא.
5) בערבי שָׂאגַ' b) הלך ובא. שׂוּג'אן c) הולך ובא. ובאשור' לַב אסוג, נסוג לבו במשמ' לבו היה רך.]

a) سبات b) ساج c) سوجن

בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים כלו סָג[1]) יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד (תהלי' נג ג-ד). ולא נָסוֹג ממך תחיינו ובשמך נקרא (שם פ יט). — ואמר המשורר: המונם סג וישר אין בם (רסב"ג, יי' מה אדם). הנה אם נחפשו נבדק הושת כלו סג ונחדק (שם). דור כלו סג עלילה התעיבו הרעו במפעל ומשחית הציבו (רמב"ע, אזכיר רענן). ובשמעם כי יושבי ארץ הגליל עוד לא סגו יחדו אך רבים וכן שלמים הם ונאמנים עוד עם הרומאים (קלמן שולמן, תולדות יוסף 6).

—נִפעְ', נָסוֹג, נְסוּגֹתִי, נָסֹגוּ, נְסוֹגִים, יִסֹּגוּ,—נָסוֹג פלוני אחור, נָסוֹג מאחרי פלוני, למשל צבא מפני אויב, — כמו סָג: מדוע ראיתי המה חתים נְסוֹגִים אָחוֹר וגבוריהם יכתו ומנום נסו (ירמ' מו ה). — וְנָסוֹג אחור, חָדַל מרדף אחריו בפעל ממש ובמוסר': יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יִסֹּגוּ אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהלי' לה ד; גם מ יה; קכט ה). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבוץ רגלך נָסֹגוּ אחור (ירמ' לח כב). ואת הַנְּסוֹגִים מאחרי יי' ואשר לא בקשו את יי' ולא דרשוהו (צפני' א ו). אדני אלהים פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נְסוּגֹתִי גוי נתתי למכים ולחיי למרטים (ישעי' נ ה). — וְהַלֵּב: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך לא נָסוֹג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחך (תהלי' מד יח-יט). וַיִּסֹּגוּ ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה (שם עח נז). — וְנָסוֹג אחור יען בוש מתקותו לפלוני: נָסֹגוּ אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה אתם אלהינו (ישעי' מב יז). — ובסהמ"א: ולא נסוג אחור לבם מלשוע אליו (רסע"ג, השגי' על חוי הבלכי, הוצ' דוידזון 66). — ואמר הפיטן: וצאן ידך נמוגה ואחור לא נסוגה (אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ' שבת ד אחה"פ). החוסים יעלוזו והנסוג בפועל כפיו נוקש ושם דרך אראנו בארתי לא ינקש (שולמית שמכסכת, א שבועי' קרונן אהגוי'). ולא נטה לבבי ואחור לא נסוגתי השגו נעורים בארח לה סללה הליכותי (ר"י אבן גיאת, מבין עסאים, שער השיר 124). ולא יעיד עדותו אחר שעדותו אינה נשמעת והיא נפוגה ונסוגה (ר"י הדסי, אשה"כ שנו). — ובדקדוק: לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע ויסוג אחור טעמן שמו הסופרים בה שני טעמים (מקנה אברם, במלעיל ומלרע). בשתי מלות אשר נגינת המלה הראשונה היא משרת ומושבה בתנועה האחרונה ונגינת המלה השנית היא מפסיק ומושבה בתנועה הראשונה אז הנגינה הראשונה נסוג אחור מפני קרוב הטעמים (ב"ז, תל"ע ג ג). כאשר תהיה המלה הראשונה מועמדת באחד מן הטעמים המפסיקים אז אינו נוהג בה משפט נסוג אחור (מקלול, מקלח הנקוד יב סע).

[1]) ואולי הוא מן סיגים, כפל מן נאלחו.

ב.סוּג, ת"ז, סוּג לֵב, מי שנסוג לבו מאחרי פלוני, שבגד בו: מדרכיו ישבע סוג[1]) לב ומעליו איש טוב (משלי יד יד). — ואמר המליץ: ואל תבטח בסוגי לב ורקים ושואלים על שלומך בשוקים (רב האי, מוס' השכל, לקו"ק, הוצ' אמיאסף). — ולנק', סוּגָה: ונפשו הענוגה נוגה ונשמות הנסוכה סוגה ושרידיו עיפים ונרפים (ר"י חריזי, תחכמ' יד). נפש נקיה מהדר תבל לא נטמאה מחטא ולא סוגה (הוא, הענק כה). חפץ אמור סורה ואמר סוגה חשתי אלי סוגה כמו שושנה (עטרת צבי, לכבוד גרץ 116). — סוג לשון: טוב לב פנים מאירות וסוג לשון חורש און (ב"ז, ב"ם יג כט).

ב.סוּג[2]), ממנו ג.סוּג, ב.*סִיג, *סִיגְנִית, *סַיָּג, *סִיֵּג.

ג.סוּג, פ"י סָג, בינ' פעו' סוּג, לנק' סוּגָה, — סוּג בְּסִיג, מוקף סביב לו, umzäunen; enclore; to fence in: בטנך ערמת חטים סוּגָה בשושנים (שה"ש ז ג). — ובתו"מ: בפירצה שהיא סגה את העפר אבל בפרצה שאינה סגה את העפר מותר לגודרה בשביעית (ירוש' שביעי' ג י). איזו היא מרקולים כל שהוא סג את הים ואת הדרכים (שם ע"ז ד א). — ובהשאלה: ומכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אין יכול לעמוד בדבריו (אדר"נ א). — ואמר המשורר: תוכה ותנעם בערוגת גן האל בשושני יקר סוגה (ר"י חריזי, הענק כה). משחית דבריו כל דובר על אזן סוגה באולתה (רמח"ל, לישרים תהלה א, ד"ה ריעי כאח לי). — סוּגָה בשושנים, תאר לישראל: רכה וענוגה בשושנים סוגה ועתה היא נוגה מסורה ביד קמים (אבן הראשה, סליח' יי' צבא).

[1]) [ראב"ע מפרש סוג פעול ע"מ מול ועניגו סור, ע"כ. וכן רד"ק מי שלבו נסוג מהדרך הישרה, ע"כ. ור"י נחמיאש מפרש כמו פעול אבל מלשון סיג, מעורב עם סיגים כסף. ולדעת בארט (Nominalb. 124 c) הוא בינ' פועל.]

[2]) [וכן בארמ' ובערב' שַׁיַּג'a) עשה סִיָּג, שִׁיאג'b), ואולי הוא שאול בערבי מארמ'.]

a) شَيَّج b) سِيَاج

בראשה סים זר אשר הופלא סגת שושן עלות משפלה (קרונץ לפוריס). השב ידידך למטתך וללון בצלך ולטיל בסגת גן ורדיך (ליון לפירה, קיכי).— וכן סוגה לבדה, ואמר הפיטן: כתר סוגה כושרות הפוגה להסיר לעוגה למאמר אבליגה (Kahle, Masor. d. West., יב). הנצנים נראו בארץ סוגה עועו מוגיה מול כרנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה (אסיק ככן, יולי 3 פסח). הנצנים נראו בארץ סוגה סכסך מפיגיה יסד בית חוגגיה סחור באתנו מוגיה (מחזי איטל' א קד.).

ד·**סוּג**,—כמו סִיג: בן אדם היו בית ישראל לְסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור (יחזק' כב יח). עי' ערך סִיג.

ה·***סוֹג**, ש״ז, מ״ר סוגים, סוּגין,—א) סַל, קֻפָּה, Korb; panier; basket: הלוקח מן הסיטון וחזר ולקח ממנו שניה לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המין (דמאי ה ו). והסוגין[1]) הגדולים (מקבלין טמאה) משיעשה שני דורים לרחב שלהם (כלים יו ג). קופות הגדולות וסוגין הגדולי' מטלטלין אותן בשב' (ר' יהודה בשם שמואל, ירוש' שבת יז א). סוג שנתון בפתח החנות חציו מבפנים וחציו מבחוץ ופשטה פרה את פיה ואכלה ממני משלם נזק שלם (שם ב״ק ג ד).—ב) *בחכמת ההגיון, חלוקה מקיפה של הנמצאים או של הענינים הכוללת יותר ממין אחד [2]), Genus; genre: ואמר ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא סוג כולל עשב ועץ סוג שפל (לקו״ק נספחי ד). אמנם סוגי המקרים אצל הפילוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי (כאב״ד, אמו״ר 5). ונחלקו בחלוקה ראשונה (כוחות הנפש) לשלשה סוגים והם סוג הכחות הצמחִיִּות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות (שם 23). בנקבי שם האלף והבית והלמד לא יורה מן האותות האל רצוני לומר שאינני מורה על ענין מיוחד ואם כן הן כסוג ומה שתחתיהן מן הענינים מינים להם (ר״י א״ס, הסרפ׳ לריב״ג הקד׳ 4). וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם יהיה מספר הסוגים פחות ממספרם כי תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים (הוא, מו״ה, היסוד ז). ואין אחר מדריגה ההיא אלא מדרגה שהיא קרובה מן הסוג האלהי המלאכי (הוא, הכוזרי ד ג יה). וענין הסוג הוא כלל גבוה המקבץ תחתיו שני מיני' לפחו' (הוא, כוס חן י כו.). והענין הכולל אשר יכלול שני מינים או יותר ויהיה מעמיד להם נקראהו סוג (מלות ההגיון י). נקרא הגשם המחלט הסוג העליון (שם). וכאשר נבאר כונת מין מאלו המינים הנה כשנזכירה בסוגו והבדלו נקראהו גדר ואם נבראהו בסוגו וסגלה מסגלותיו נקראהו רשם או חק (שם). באר לך בפסוק זה הבדל הבינה מן החכמה ושהבינה היא עיקר החכמה והיא המובחרת שבקניגים מפני שהבינה היא דבר כולל החכמות כלם והיא הסוג להם (ר' זרחיי וברצלונה, פי' משלי ד ז, הסהר 3 111). כי אף אם המינים אשר תחת הסוגים אין כלם הולכים מהלך השלמות קצתם בקצת וכו' (ר״י אלבו, העקרים א ו). והסוג הדבר הנמדד עצמו א״כ הוא המדה הצודקת המודיע הכמות המתחלק (ר״י אבוהב, סעה״ש לר״א איירי ז ז). האחד סוג והיא כל מלה מורה על רבים אשר צורותיהם משונות (רש״ט פלקירא, המבקש סט). ואמרנו: הוא כח מתפעל הוא מקום הסוג הכולל לחוש ולשכל (ר״י מפיסא, מנחי קנאי 55). הם נכללות תחת סוגים שלשה סוג המצוות הנפשיות וסוג המצוות החיוניות וסוג המצוות הטבעיות (משה בן יצחק וקאר, אמרי נועם ונר ישראל, קבן על יד א, מק״נ 42). וכאשר נערוך המינים אל סוגיהם הכוללים אותם נמצא שיהיה מספרם פחות ממספר המינים כי הסוג כולל מינים הרבה (ר' טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ג א, ד.). — סוּגֵי הדברים: וידיעת המלות הנפרדות היא כוללת ידיעת מה שתורה עליו מלה ומלה מהמלות הנפרדות המורות על סוגי הדברים ומיניהם וכו' (רש״ט פלקירא, ראשי' חכמה 27). וזה לשון הפילוסוף בראשון מההלצה וכבר ימצאו סוגי הדבורים אשר תעיין בהם ההלצה מהענינים הרצוניים שלשה (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים ג). — סוּג הַסּוּגִים: וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך וכו' (ר״י א״ס, מו״ה היסוד ז). ואם ימצא בהם כללי אין יותר כולל ממנו הנה הוא סוג ואינו מין והוא סוג הסוגים ואם ימצא בהם כללי אין יותר פורט ממנו הנה הוא מין (כל מלאכת ההגיון ד.). דרך חלוק הסוג אל המינים וכו' כי עשרה סוגים הם ראשונים וכו' נקרא שם העליון סוג הסוגים ומין המינים וכו' בצירוף למקיף מין שמותם וב ירוף למוקף סוג נקראים וזה מטבע הצטרפות: (ר״מ בר״י די ליאטי, מקדש מעט ד).

1) [רה״ג גורס והסואין בהשמטת הגימל. עי' פרינקל, Fremdw. 107].

2) [כמו סִיָג, גדר.]

***סוּגָא**, סוגה, ש״נ,—מין עוף: שמונה ספקות הן חובא חוגא סוגא והרנוג׳ תושלמי וכו׳ מאי ספיקיהו עופות טהורים קורקבנ׳ נקלף וטמאי׳ אין קורקבנן נקלף והני קורקבנן נקלף בסכינא [1] (רב חסי, חולי סב:). ובשביל עופות ששאלתם וכו׳ אם סוגה היא או לא וכו׳ שסוגא מצוייה אצלינו הרבה ואין שורה אלא באגמים ובין ביצעי המים (גיאוניקה, חולי גינצבורג 118).

***סוּגָה**, ש״נ, גדר, סְיָג: סוגה בשושנים שאפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות (סנה׳ לז.).—ואמר המשורר: כשושני סוגה נפוצים בערוגה ירצון במחוגה עלי קו בכירם (ר״ש הנגיד, באשמרת ערב). ושרי קדשים באדם המסכו ובני אלהים לאדם שותפו עירי חוגה בסוגה ישבו וצניף מלוכה בראשם צנפו (קטע מזמן הגאוני, סעדיאנה, סכטר 68).

***סוּגִי**, סוגיי, נקי סוגית, סוגיית, מ״ר סוגיות, ש״ת, של סוג, מתכונת הסוג: והגדר ג״כ אמנם יקום מסוג והבדל ואין מדברים כמוהו ית׳ שיקבצם גדר ויבדלו בהבדל ואין סוגי לו ואין הבדל לו ולא גדר לו ולא רושם לו (ראב״ד, אמו״ר 52). דע כי אינני רוצה בזה כי אם האלף הסוגית והב׳ הסוגית (ר״י א״ס, הסכסי לריב״ג, הקד׳ 4). ראיתי לנקוב שם השערים באותות הסוגיות וכו׳ כי אינם נכנסים כלם תחתיה אבל הם נכנסים תחת אותות הסוגיות (שם). ויתבאר ענין הנפש הכללית הסוגית [2] בבחינת הפעולות שהם מחמת הצורות המגיעות בחמר לא מחמת החומר מצד שהוא חומר (הוא, הכוזרי ה יב ס). ואולי היא מדריגת הנפש עצמה כלומר כאשר היא נפש סוגיית אחת בעצם שהיא למטה ממדריגת שכל הפועל (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש לו:). וד׳ צורות סוגיות בעולם המושכל וד׳ מיניות הקרובות אל הסוגיות והמשל צדיק גבור חסיד ומפואר (ר״י אבוהב, פעה״ם לר״א איריכי, סא:). שהתואר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (הוא, נהר פישון לג:).

1) והעיר י׳ אהרני במכתב פרטי: זהו בערבית ציאח [a] (Pterocles alchata) שיש לו אצבע יתרה וגם זפק (ingluvies) ואינו דורס, והעקר: אין קרקבנו נקלף אלא בסכינא. כל קטואת [b] הנם המתוכים בין התרנגלות והיונים. — 2) [בהוצ׳ הירשפלד הסוגיית.]

a) صياح b) قطوات

***סוּגְיָה**, סוגיא [1]), ש״נ, מ״ר סוגיות, סוגיאות, הליכה, —א) הלכה ומנהג, סוגיית העולם [2]): ודן זה הדיין כדברי אותו הגאון שאין סוגיית העולם כמותו (רעמצ״ע, סנה׳ ג א).—סוגית המבטא: וקודם שאשים קנצי למלין ידוע להוי לך עוד אתה הקורא כי הלשון יוני הוא מתענג ומתעדן על הרוב בהרחבת סוגית המבטא גם בלמוד החכמות וגם בדברים הפשוטים (שלטי הגבורים, לסוכות העמים ע:).—ב) ובפרט מהלך המשא ומתן של התלמוד על ענין אחד, ואמר המשורר: ועל תלמוד ועניניו ועל קושיא ועל סוגיא ועל הרב אשר למד ורבץ דת יהודיה (ר״ש הנגיד, הנמוס פליליה).—וסוגיא היא קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו (הוא, מבוא התלמוד). והפירוש הזה הולך על סדר הסוגיא (ראב״ח הנסיא, הגיון הנפש כז.). אבל הדבר הגדול היום בעיני חכמינו בעלי הגמרא הוא העסק בסוגיות התלמוד ולא העסק בפסק הנברר ממנו אבל העסק בקושיות ובתירוצים (ר״י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידים, הקד׳ ו.). זהו שרש המסכתא דרך כלל אלא שיתגלגלו בה לפעמים דברים שלא מן הכונה בעניין סוגיית התלמוד על הדרך שקדם (המאירי, יומא הקדמ׳). והנראה מן הסוגיות במשנה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת (רמב״ן, במד׳ יט ט). אמנם סוגיית התלמוד מוכחת דלא כרב נדמן בר יצחק (סמ״ג, מ״ע, מ״ח). וכבר עלתה בידינו שטת הגאון מפורשת יפה ומוסכמת בכל הלקיה עם סוגיית הגמרא מיוסדת על סברא נאמנה בלא קושי׳ ובלא ספק (רמ״ע מפאנו, אמרי טהור׳, מקור דין א ט). נראה לי לפרש סוגי׳ הגמרא בענין שיסכים עם מציאו׳ הספרי׳ (מנחם די לונזאנו, אור תורה יג.). אמרתי עת לעשות לה׳ לחבר ולשום בספר ויוחקו קצת שאלות ותשובות וסוגיאות אשר הן כתובות אצלי (ר׳ אהרן ששון, שו״ת תורת אמת, הקד׳). לא מתשובות הרא״ש ומוח שנתבשלו כל צרכם ולא מתשובות הבן ל״ב טהור ומסוגיותיהם ולא מתשובות בר שש״ת יראת ה׳ נגד פניו (כסא׳ לבית דוד, א ג). חתך לחלקים קטנים הסוגיא הארוכה (ר׳ אברהם בן דוד הרופא, שלטי הגבורים, לסוכות העמים מ:). שבעיון למוד תורתינו הקדושה שאני משתדל בו כעת אין צורך בי בביאור סוגיותיו שהמה כבר בכתובים אצל רבים חקקי לב

1) [מהארמ׳.]
2) [סוגיין דעלמא, (סנה׳ ו.) שם ברש״י.]

וכו' מה שלא נמצא בספרי הסוגיות שקדמוני (ר' ישראל זאמושץ, נצח ישראל על התלמוד, הקד'). ילכו נהרותיו אל ים התלמוד להסיר המכשלה אשר כשלו בה רבים מתלמידי בני עמנו להיותם זרים בסוגיותיו ומימיהם לא שקדו על שערי החכמה (המאסף, התקמ"ד, א ב הקדמי). הנה הוא בשנת השמונה התחיל ללמוד בזה הקיץ משניות וכו' ועתה מתחיל ללמוד סוגיה וכו' כי עד ז' בערך למד מקרא ואח"כ משנה ואח"כ סוגית התלמוד (ר"ש בלוך הלוי, שבי"ע ב י:).

סוּגַר, ש"ז, — כְּלוּב לסגור בו חיה[1]), Käfig; cage: ויתנהו בַסּוּגַר בחחים ויבאהו אל מלך בבל יבאהו במצדות (יחזק' יט ט). — ובתלמוד במשמ' קולר: כלב יוצא בסוגר שלו (רבי לייא רב יהודה בשם שמעון בר חייא, ירוש' שבת ה ב). אילמא בחיה גדולה מי סגי לה סוגר ואלא בחיה קטנה (שבת כא:).—ובספהמ"א: שיר לסוס ואפסר לגמל וחטם לנאקה וסוגר לכלב (רמב"ס, שבת כ ח).—ואמר הפיטן: הלוחות יצאוני וגם השמיד התמיד ומעצתו כלאני ולכד צר עיר מבצר ובסוגר הביאוני (סליחי י"ז תמוז, סדר רב עמרם השלם ב, רטז:). ירצה בריח ניחוחים ירודים בסוגר בחחים כשושנה בין החוחים (אנעים חדושי שירים, יוצ' א' פסח, מחזו' איטלי' א קג:).—ואמר המליץ: והבאים לעבדהו בסוגר עלי צואר חשבוהו ענקים (רמב"ע, תרשיש א רסב). חכמה לסכל סוגר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה לזרועו (ב"ז, ב"ם כא כא).

סוֹד, ממנו סוֹד, א.סוד, °סודיי, עי' ב.יסוד.

סוֹד, ש"ז סוֹדִי סוֹדוֹ, סוֹדָם, °מ"ר סודות סודים, — א) סוד אנשים יחד, פחות או יותר במסתרים, קבוץ אנשים יחד להתיעץ ולהחליט אדות ענין מהענינים או לשחק יחד, Beratschlagung; conseil; council: שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם בְּסֹדָם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי (בראשי' מט ה-ו). ואת

1) [כך דעת כל החדשים. וכן בוולג' in caveam והפש' בנמרתא. וכן באשור' שִׁגַּר. וי"ת בקולרין, צוארון של ברזל עם שלשלת תלויה בו. וכן המפרשים העברים וזה במשמ' השם בתלמוד. ואמר ריב"ג בשרשיו: ופירש רבנו האיי ז"ל סאגור a) בלשון ערבי, ע"כ. אולם כבר הראה פרינקל (Fremdw. 114) שהשם הערבי הוא שאול מהסור' סוּגְּרָא, שפירושו כמו התלמודי סוגר.]

a) ساجور

חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ' ו יא). לא ישבתי בְסוד משחקים ואעלז (שם יה יז). כי מי עמד בְּסוד יי' וירא וישמע את דברו (שם כג יח; גם כב). והיתה ידי אל הנביאים החוזים שוא והקסמים כזב בְּסוֹד עמי לא יהיו (יחזק' יג ט). ואתה איש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד (תהל' נה יד-יה). תסתירני מִסּוֹד מרעים מרגשת פעלי און (שם סד ג). על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך (שם פג ד). אודה יי' בכל לבב בְּסוֹד ישרים ועדה (שם קיא א). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (משלי יה כב). תעבוני כל מתי סודי (איוב יט יט).—ואמר המשורר: בחכמה תעלה אל סוד נסיכים ותלך בין גבירים קוממיות (ר"ש הנגיד, בן משלי 59, הול' הרכבי 132). תוך סוד שרים הוא שעשועים ובסוד שרים בלבד חרש (רמב"ע, תרשיש י כט). היי אחרי מלכך מרדפת בסוד נשמות אשר אל טוב אדני נהרו (ר"י הלוי, ישנה בחיק ילדות). גם כן עבדיך התנבאו כולם עמדו בסודך קץ מועדי נשלם (ראב"ע, איפה בני). העומדים בסודך לעשות דברך תשים בכחך מתאזרים וראשם בשמך מעטרים (הוא, אלוליס מהודך). גם סוד משחקים אל תפר פן תסכן בם (ב"ז, ב"ם לא מ).— ב) דבר שאדם מעלים מזולתו, שאינו רוצה שיודע לזולתו, Geheimniss; secret: כי לא יעשה אדני יי' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז). סוד יי' ליראיו ובריתו להודיעם (תהל' כה יד). אל נערץ בְּסוֹד קדושים (שם פט ח). כי תועבת יי' נלוז ואת ישרים סודו (משלי ג לב). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). גולה סוד הולך רכיל ולפתח שפתיו לא תתערב (שם כ יט). ריבך ריב את רעך וְסוֹד אחר אל תגל (שם כה ט). הַבְסוֹד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה (איוב יה ח). כאשר הייתי בימי חרפי בְּסוֹד[1]) אלוה עלי אהלי (שם כט ד).—ואמר בן סירא: כי רבים רחמי אלהים ולענוים יגלה סודו (ב"ס, גני' ג כ-יט). עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם (שם כו יה). אל תועץ עם חמיך וממקנא תעלים סוד (שם לז י).—בַּעַל סוֹד: אנשי שלומך יהיו רבים ובעל סודך[2]) אחד מאלף (שם ו ו).—ובתו"מ: ואין מגלים להם[3]) סוד (פסחי מט:). מאי סודנא אמר רב

1) [גרץ ופרלס מגיהים בְּסוּךְ, מן סכך.]
2) [עי' יבמ' סג:]
3) לעמי הארץ.

חסדא סוד נאה וגמילות חסדים (שם קיג.). היין עולה חשבונו ע' והסוד ע' הוא גור עצמו מן היין העולה מנינו ע' וזוכה לסוד החכמה שהוא עולה ע' נכנס יין יצא סוד יצא יין נכנס סוד (מד"ר במד' יח). וכל זרעם של עמלק אומרים בלבם ואין מגלין את הסוד בפיהם (פדר"א כ). — ובסהמ"א: וזה ספור אלכסנדר אשר חברוהו חרטומי מצרים וחכמיה חכמים הם בחכמת הרקיע ובטבעי היצורים והכוכבים וסודות הכונות (יוסיפון סה). אם לבי לא יסתיר סודי איך יסתיר אותו זולתי (ר"מ דרעי, לקו"ק לד). תנה סודך בשדה ועצתך על ההרים כדי שתראה סביבך (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 42). העלמת הסוד חובה על המשכיל ומגלה סוד אין לו שכל (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב א). ומעשה בתלמיד אחד שהוציא דברים שנאמרו בבית המדרש לאחר שתים ועשרים שנה והוציאוהו בית דין מבית המדרש והכריזו עליו זה מגלה סוד הוא (רמב"ם, הלכי סנה' כב ז). אל יעלה על דעתך ששמשון המושיע את ישראל וכו' נשאו נשים נכריות בגיותן אלא סוד הדבר כך הוא (הוא, אסורי ביאה יג יד). ובענין הסוד אמרו (חכמי המוסר) יהי סוד נגדך סתום ובאוצר שכלך חתום (המאירי, פי' משלי יא יג). לא גלה אדם מעולם סודי והאשמתיו (ר"י בן נחמיאש, שם). סודך אסירך בעודנו מכוסה בלבך ואם תגלהו ימשול בך (שם). אם סודך לא תספר יהי אסירך ימי עד אם תחשפהו לאחר תהיה אסירו ותמעד (ספי מקל הקדש, ליון ב 100). אם תתחרט על הדבור פעמים רבות תתחרט על השתיקה פעם אחת תנה סודך ועצתך על ההרים כי תראה סביבותיך (ר' אליהו, שני מוסר כט). ועוד אמרו לא תגלה סודך לא למשכיל ולא לכסיל כי לפעמים יסכיל המשכיל כל שכן הכסיל (ר"י אבוהב, מנוה"מ מט). ועוד אמרו סודו של אדם הוא מסור בידו כעבד אבל אם יגלהו יהיה הוא עבד לסוד (שם). — ואמר המליץ: ושנאת רעך רבה תהי אם יהי נד ממך אל סוד משנאים (רה"ג, מוסר השכל 60). ואל תבטח בנשים ועבדים וגם אל תאמין בהם בסודים (שם 61). וכל הגיב אסף ואת סודו חסף ושכל טוב יסף עלי כל המורים (תפוי תלמידי דונש 6). לפני מבנות עופר צביה עברה תוך סוד נתתגבר וטוב ריתה ברכיל בה לגלות סוד (רמב"ע, הסרשים ז סט-ע). הן נשמת אפי מידך ומאור עפעפי מהודך ועצת שרעפי מסודך (ר"י הלוי, כל עצמותי). לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מרע וישקיף בעין שכל באשנבו (ראב"א, חדות, גבר אשר דם, כהנא 96). בחכמה כוננה ידו יסודות ונפלאות בארבעתם וסודות (ר"י זכאדה, בתי הנפש, הולי דודזון 156). — העריס סוד: ויען המלך את השרים לאמר הערמתם לשוא הסוד הזה על דניאל (יוסיפון כג). ויתפשו את השרים אשר הלשינו את דניאל ואשר העריסו עליו הסוד יחדו כלם כאחד (שם ג, דפוי פרנקפי). — ואמר המשורר: העריסו סוד יחד עליו גם לב לו עמם נלוה (רמב"ע, דיואן כה, בודלי). — המתיק סוד: והוא אחד ומיוחד מלא כל הארץ כבודו בכן בלי כחד בפחד נמתיק סודו (הוא, מתי מכל צלי תכל, הולי דוקס). ואחר כך לפקוד הנאמנים ולהמתיק סוד עמם בסתר כי חלקם ממך ותועלתך מהם הוא (כס"ט פלקירא, ראשי חכמה 19). — ובפרט סודות התורה והחכמה הנסתרים מבני אדם פשוטים: אלו תלמידי חכמים שמקמטין עצמן על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מגלה להם סוד לעולם הבא (ר' נחמן בר יצחק, חגי' יד.). — ובסהמ"א: שלש אמות אמש סוד גדול מופלא ומכוסה (ספי יצירה ג ב). לך הסודות אשר לא יכילם שבת רעיון והחיים אשר לא ישלוט עליהם כליון (רשב"ג, כתר מלכות). וסודיה מהם פשוטים ומהם עמוקים (שם). ולחשוף סודיהם יחישון סודיהם וכוסינו כוסים (רמב"ע, זמן יקרא, בודלי). וגולת עם אביון בביתך מסתורם וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך כמתנשא כמך כרבם בצעירם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ותבן בה (בתורה) יחידים השרידים פשטיה וסודות העמוקים גאון הדור סעדיה בן יהוסף (ר"ז אלאהאדי, מעמוני מסחרים 18, קבץ על יד ט, מק"כ). וראה דרך סוד הנפש וחקר אתה ובה תנפש (ר"י הלוי, מי כמוך). בהתבונני כי סוד ברואים תהלתך לבבי בך יהגה לשוני תספרך (ראב"ע, אלהי תהלתי). צויתמו לדרוש סוד האדם בראש שמת לשונות לפרוש להם על פי יוי' (הוא, אמונתך נודעת). והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות (ראב"ע, הקדמי א לפירושו על התורה). ויש דרש הפך דרש ויש לו סוד גדול ואינו מפרש כדרש שהתורה קדמה באלפים שנה קודם העולם וזה אמת רק על דרך הסוד הנעלם (שם). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה וכו' או יתברר לך כי כל תנועותיך נקשרות בחפץ הבורא

יתעלה (ר"י א"ח, מו"ה, הפתיחה ה). בעל הכימיא"ה אינו מאמין על סודו זולתו מיראתו על נפשו (שם הנעתקו, פתיח'). אמר הכוזרי כבר חשבתי בענינכם וראיתי שיש לאלהים סוד בהשאירכם (הנ"ל, הכוזרי ג י א). והסוד עמוק למאד והפירוש אסור וכבר נאמר אין דורשין בספר יצירה אלא בתנאים (שם ד כה ז). אמור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וגו' וסוד זה הוא שתתדמו בפעולתי (רמב"ם, אגר' לבנו ב.). נאמר לי עליו שהוא (הראב"ע) חבר בפירוש התורה וגלה בו סודות עמוקות ועצומות (שם ב:). הייתי מעירך על סודותיו שרמז בחבוריו ובספריו (שם ג.). ואל יעלה על דעתך שאותם הסודות הגדולים יש בעולם או היה מי שידע אותם על אמתתם (שם ה:). ולא תחשוב שהסודות העצומות ההם ידועות עד תכליתם ואחריתם לאחר ממנו (ר"ש א"ח, מו"נ פתיח' ה.). והנה בפרשה הראשונה כה תמצא נאמנה אופן התהוות כל הנבראים וסוד האור הראשון (ר"י מפיקא, מכתי קנאו' 10).—סוד הלבנה: ולכך מסר הקב"ה סוד הלבנה לישראל שיהיו מונים בה והעכו"ם מונין לחמה (מד"ר שמות יה).—סוד העִבּוּר: בסוד עמי לא יהיו זה סוד העיבור (ירוש' ר"ה ב ו). ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העבור נולד קודם חצות או נולד אחר חצות (אגא אבוה דר' פמלאי, ר"ה כ:). —ובסהמ"א: וטעמו של סוד שאם יעבור המולד ממאתים נ"ו חלק' משעה ראשונה מיום ד' בחלק אחר ימצא מולד שנייה לחבר' קמ"ו חלק' משעה י בלילי ג' ימצא מולד שלישית ב' ו' שעות במר"ת ביום שבת (רסע"ג, ספר הגלוי). והחשבון הזה שבידנו שהוא סוד העבור היה בידיהן של ישראל מימות משה רבינו (תשו' הגאו' ליק א). שאלו הדרכים דרכים רחוקים ועמוקים והוא סוד העבור שהיו החכמים הגדולים יודעים אותו (רמב"ם, קדוה"ח יא ד). סוד זה (של העיבור) בני א"י סומכים עליו מימות עולם (קטעי בן מאיר, JQR. NS. V 555 ,1915).— בעלי הסודות; והקו והישר הנמשך במחשבה בקרב חללו מקטב אל קטב ועובר על מרכז יקרא בריח העולם ובעלי הסודות יאמרו עליו כי הוא לויתן נחש בריח (ר"י הישראלי, יסוד עולם יט:).

א. *סוּד ס"ע, תָּסוּד, דַּבֵּר סוֹדוֹת: אל תסודו[1] בעדת שרים ואל תישן דבר בתפלה (ב"ס, גני' ז יד).

[1] [אפשר שצריך לנקד בפע' תְּסוֹדֵד.]

— התפ', הִסְתַּיֵּד, תִּסְתַּיֵּד, דבר סודות, התחבר, כמו עם בעל סוד: עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (שם ח יז). [ע]ם מנגינת אל תסתייד פן תלכד בלקותיה (שם ט ד). ככחך ענה רעך ועם חכמים הסתייד (שם יד). לכל זכר אל תתן תאר ובית נשים אל תסתייד (שם מב יב).

ב. *סוּד, כמו שׂוּד, מן סִיד, שִׂיד, ס"י,—משח בסיד, ausweissen, kalken; plâtrer; to plaster, whitewash סָד בית, בור, אבנים, קבר ובדומ': סד אדם כל ביתו בסייד משייר בה דבר מועט זכר לירושלם (תוספת' ב"ב ב יז). לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם עירב בו חול או תבן מותר (ת"כ, ב"ב ס:). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו ולא שיח ולא מערה ולא נברכת כובסין אלא אם כן הרחיק מכתל חברו שלשה טפחים וסד בסיד (ב"ב ב א). ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה בשבעים לשון (סוט' ז ה). אי זהו חינוך קברות וכו' סדו בסיד (ר' יוסי בר נהוראי, ירוש' מעש' א ו).— ואת עור הגוף, schminken; mettre du fard; to paint the skin: סיד כדי לסוד קטנה שבבנות (שבת פ ד). כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות[1] (שם פ:). אשה לא תסוד מפני שניוול הוא לה (ר' יהודאי, מו"ק ט:). — בינ' פעו', סוּד: חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן וכו' הוא היה מונה שבחן רבי אליעזר (בן הורקנוס) בור סוד[2] שאינו מאבד טפה וכו' (אבו' ב ח). — ואמר הפיטן: מתיר מאסרות מתרות נותן מטמאות טהורות וכו' מכלאי בגדים תכלת בסדים מאשת אח יבום האח (אין לשוער, יוצ' שבת פרה).

—פעל, *סִיֵּד, כמו קל: אין מפייחין ואין מסיידין ואין מכיירין[3] (תוספת' ב"ב ב יז). חפר בור עשרה טפחים ובא אחר וסיידו וכיירו שניהן חייבין מפני שסיידו וכיירו יהא חייב (ירוש' ב"ק א ב). ועי' עוד סִיֵּד.

— *פֻּעַל, רק בינ' מְסֻיָּד, מְסֻיֶּדֶת: נתנו בטרקלין אפילו מפויה[4] מסוייד הרי זה אסור (תוספת' תרומ' ז יז).

[1] [רש"י: דרכן לסוד את כל הגוף להאדים, ע"ב.]

[2] והגירסא המדוקדקת היא בור סוד לא בור סיד וכו' אבל בור סוד הוא שסדוהו יפה, רשב"ץ דוראן ב ח.

[3] [בגמ' שם ס: מוסיף בזמן הזה.]

[4] כך בכ"י.

לקח בית מפוייחת ומסויידת ומכויירת[1]) הרי הוא בחזקתו (פס ב"ב ג יז). — ובספהמ"א: אמר רבא ספל על פי קנקן מסוידת ותתומה ופיה למטה חותם בתוך חותם[2]) (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 147).—ואמר הפיטן: מוסרותי תנתק ויהיו למשסה כי למקט בזוו בלום אוצר מקדש מעט סִיד וְכִיר[3]) שקדו לקצר (ר' בנימין, ברית כרותה, סליחי מוס' יוה"כ). ועי' עוד כִּיר.

— הפעי', *הוּסַד, רק בינ' מוּסָד: שבת ר"א בזכרונות טוב בהדמות לבור מוסד שלא יאבד מימיו (רמב"ם, אבו' ב ח).

ג.*סוֹד, סָד, פ"י כמו יסד: בחוקו מוסדי ארץ סד במוסדי מוסדי ארץ המה היוצרים היצורים אשר בארץ (בחוקו, יוצ' א שבועו').

*סוֹדִיִּי, סודיית, מ"ר סוֹדִיִּים, ש"ת,—של סוד, מסגלת הסוד: ואלו דברים סודיים נכבדים מאד ליודעי חן (המאירי, פי' על משלי יח כג). ענינים סודיים: העל אדונך ואליך שלחני אדוני וגו' ר"ל אין הענינים האלו סודיים לבין המלכים כי אני לא באתי לכבוד אדונך חזקיה כי אם להזהיר ולגלות האמת לאנשים היושבים על החומה (אברבנאל, מ"ב יח כז). המעיים יורו על אוהבים עצמיים או על עושר כי כל זה סודיי ונסתר כמו המעיים והכבד והדם יורו אוצר (ר"ש אלמולי, פתרו' חלומו' מד.). קדרתי שמה החזיקתני על כמה מיני קבלות אשר אינם מקבילות בלולאות קבלת תוריית סודיית מעשיית (ספר אילים ליש"ר מקנדיה, כתב זרם א).

א.*סוּדְנִי, ש"ת, מ"ר, סוּדְנִיִּים, כמו צידוני[4]): הכוסות הקיצין הסודניים התתוכין טהורין מפני שסורחין את הפה (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' כלים ב"ב ז י).

ב.*סוּדְנִי, ש"ז, מ"ר, סוּדְנִים,—חכם וצדיק היודע את סוד האלהים: אמר ליה (רבא לר' פפא) סודני[5]) בשדה כתיב (מנח' עא.). — ואמר הפיטן: ימים על ימים אחכה כסוד סודני רנו שמים כי עשה יי' (אור זרוע, יוצ' שבת הפסק' א). טיעת אדר וסודני[1]) נזבת לך יה בחור ובתולה מזבח מאת זובחי הזבח (ר' בנימין, ברית כרותה, סלי' מוס' יוה"כ). אבל אנחנו שאין לנו מלך ושרים לשרת אותם ולעמוד לפניהם בחצריהם ובטירותיה' ליועצים מליצים ודיינים וסודנים (כסא' לבית דוד מב, עמ:).

*סוּדָר[2]), סודרים, סוּדָרִין, ש"ז,—מטפחת לכסות את הצואר או את הראש: נימי הסדין והסודרין והטדיטין וכו' שש אצבעות (כלים כט א). היא פרסה לו סודרין נאין על ראשה לפיכך כהן נוטל כפה משל ראשה ומניחו תחת רגליה (סוט' ח:).—ובספהמ"א: והוא (דוד אלראי) לקח סודרו ופרש על פני המים ועבר עליו באותה שעה ראו עבדי המלך שהיה עובר במים על סודרו ודלקו אחריו בדוגיות קטנות ולא השיגוהו (מסעות רבי בנימין, הוצ' גרינהוט 73). ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (לקוטים מדברי יוסף סמברי, הוצ' ברלינר 1). ואלו הם שמנה עשר כלים מקטורן וכו' וכובע שבראשו וסודר שבצוארו[3]) (שבת קכ.).—ובמיתת בית דין: מצות הנשרפין היו משקעין אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנים סודר[4]) קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו וכו' (סנה' ז ב). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספת' שם ט ח). — ואמר הפיטן: סדור חנך עתה אודיעכם קשה סודר לרכה תכריכם משכו וקחו לכם (ר' אליה הזקן, אזהר').— והשתמשו בו כמו בדגל לתת סימן לעומדים מרחוק: בית הסקילה היה חוץ לבית דין שנאמר הוצא את המקלל אחד עומד על פתח בית דין והסודרין בידו וכו' (סנה' ו א). נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו וכו' הניף הסגן בסודרים (תמיד ז ג).—ובספהמ"א: וכנס אף הוא כלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה

---

1) [כך הכתיב והנקוד בכ"י א"ב.]

2) עי' בגמר' ע"ז לא. אמר רבא אגנא דפומא דחביתא שריקא וחתימא הוי חותם בתוך חותם, ע"כ.

3) בדפו' וְכִיד.

4) [עי' פירוש הר"ש, כלים ל ג].

5) [סודני ת"ת, כלומר סוד ה' ליראיו, רגמ"ה, וכן רש"י (בלשון ראשון) וערוך. ובלשון אחר פרש רש"י מטיל שכר, וכן ברכ' מד: ורה"ג פרש וז"ל: וכך שמענו מן הראשונים סודני תקלאה, כלומר שאתה מבני השדה ולא מבני המדינה, וסודני לשון שדה (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי תד).

1) [ואפשר שזהו במשמ' סדן ועץ.]

2) [מהיוני σουδάριον, והרומ' sudarium, מטפחת לזיעה. ובנוסח' הירוש' בא ע"פ רוב סודרין במקום סודר בבבלי. ויסטר' גוזר אותו מן הפעל סדר.]

3) [ובירוש' (שבת יו) הגרסה וסידרין שעל זרועותיו.]

4) [במרב"מ ועוד נוסח', הגרסה סודרין. ובמכי' משפט' סודרין קשין ברכין.]

הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שינוסו או יתקבצו (רמ"י, ישעי' ל יז). — ולתשמישים אחרים: אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרים וכו' ור' יוסי מתיר (שבת ג ג). ומצננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית (שם כ ג). — ובספה"א: או שהבעיתו ונפלה הסכין מידו או שנפלה סודר על פניו או שבאת צירעה וישבה על פניו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 135). — ולסימן הקנין: הורגלו לעשות הקנין בסודר של העדים (עוה"מ, קנין סודר, קנה).

סוה, ממנו מַסְוֶה, סות.

סוח[1], ממנו סוּחָה.

סוּחָה, ש"נ, כמו סְחִי, אשפה, רפש שעוקרים וזורקים לחוץ, Kehricht; immondices; dirt, refuse: על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים ותהי נבלתם כסוּחָה בקרב חוצות (ישע' ה כה).

סוֹחֵר, — עי' סחר.

א.**סוט**, כמו שוט, ממנו סֵט, א"סוט.

א."**סוּט**, — סר מן הדרך: סטו בשיטים וצחנתם בפרתו (מחז' ינאי, הולי דודקון 43). שקרנו בך וסטנו ממך לסור שבחנוך מרוב כל בלי חסור תעינו אחר יצר ותוע רוע וסור (שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, ד עי"ת). — בינ' סָטוּם, סאטין: הפקחין כשרואין אותו מכירים אותו ומתגברים עליו עד ששולטין עליו וסאטין מזה הדרך ולוקחין דרך אחרת להנצל ממנו (מדרש הנעלם, זהר וירא קיב:).

ב.*__סוט__, ממנו ב.סוּט, *הֵסֵט, *הֲסָטָה, *סִיט.

ב.*__סוּט__, פ"י, — טלטל ונדנד, קל לא נמצא. — הפע', *הֵסִיט, bewegen; remuer; to move, stir: אחד הנוגע אהילות אחד המאהיל ואחד המסיט כולן מונין במת (תוספת' אהיל' א א). מרובה טומאת האהל מטומאת המשא שהמאהיל על גבי המת בסוכה טמא ומסיטו טהור והעושה סוכתו על פתחו של קבר המאהיל עליה טמא והמסיטה טהור (ר' יהושע, שם ג ז). בית הפרס שעשה בו אשפה גבוהה עשרה טפחים ויכול להסיטו טהור וכו' בית הפרס שריצפו ברבידים ובאבנים שאין יכול להסיטן טהור (שם יז ח). מעשה באחד שחרש וניער את המחרישה

1) [קרוב ל־סחה]

ונמצאת גלגלת שלמה דבוקה במחרישה וטמאוהו משום שהסיט את המת והשומע שמע וטעה (ר' יהודה, שם טו יג). מעשה בר' ישמעאל שהיה מהלך אחר ר' יהשע אמר לו הטהור לחטאת שהסיט את המפתח שהוא טהור של תרומה מהו וכו' שמא ישכח ויסיט את הדבר הטמא אמר לו וכי אינו אלא שהסיטו ודיי (שם פרה י ג). פשתן שטוואתו נדה המסיטו טהור ואם היה לח המסיטו טמא מפני משקה פיה (שם טהרות ד יח). המסיט את הראייה ב"ש אומרים תלוי ובית הלל אומרים טהור (שם זבים א ג). הרוצף בית הפרס באבנים שאינו יכול להסיטן טהור (אהל' יח ה). הנוגע בזב או שהזב נוגע בו המסיט את הזב או שהזב מסיטו (זבים ה א). נפש אשר תגע בו ולא המסיטה (ספרא, אמור פרק ד). בשלמא אחרים שהסיטו אותה משכחת לה אלא היא שהסיטה את אחרים היכי משכחת לה (שבת פג.). המהלך בבית הפרס על גבי אבנים שיכול להסיט על האדם ועל הבהמה שכוחן רע טמא (נ"מ קה:). מיד הסיטן הקב"ה והביאן מבין גלגלי המרכבה והסיטן[1] על הים (מד"ר שמות כג).

— נפע', *נִסּוֹט, ניסט, שהֵסיטו אותו: ובלבד שיהיו ניסוטין מחמת המחיצה (תוספת' טהר' י ח). ואם היו ניסוטין[2] טמאין זה הכלל כל שהוא מכח הסטה טמאין (שם זבים ד ו). אהל וניסט טמא בלי ואינו ניסט טהור (עירוב' לה.). — ובספה"א: סלקין אחרים בכף מאזנים אחרת ונמצאת כנושא אותן וניסוטין מכחה (ר"ח, שבת פג:).

סוֹטָה, — עי' סֹטָה.

*__סוּי__, ש"ז, מ"ר סוּאִים, — כמו ה.*סוּג א): תני ר' חיא סוּי[3]) מקצתו בפנים ומקצתו בחוץ אכלה (הבהמה) בפנים חייבת אכלה בחוץ פטורה (ב"ק כ.). — ומ"ר, עי' ה.סוג.

סוך[4], ממנו סוּךְ, *סִיכָה.

סוּךְ, פיו"ע, סַכְתָּ, סַכְתִּי, סוּךְ, אָסֻכֵךְ, תָּסוּךְ, תְּסוּכִי, יְסֻכוּם, וַיָּסֶךְ, — סָךְ פלוני את גופו בשמן וכדומ',

1) [במדר"ר שה"ש א נמצא הטיסן, ועי' טוס.]
2) [בבב"י מינכ' (עירוב' לה.) ובר"ח שם, הגרסה הנסטין.]
3) [כך הגרסה אצל רה"ג, (כלים יז ג), ובגמ' משוי, ופרש"י: קס"ד אמתחת מלאה שעורין.]
4) [כך בארמ', ובאשורי סאב, נסך.]

שפשף בשמן על בשרו לרכך הבשר וכדומ׳, salben; oindre, to anoint: זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תָסוּךְ כי ישל זיתך (דבר׳ כח מ). ויקם דוד מהארץ וירחץ וַיָּסֶךְ[1]) ויחלף שמלתו[2]) (ש״ב יב כ). התאבלי נא ולבשי בגדי אבל ואל תָּסוּכִי שמן (שם יד ב). אתה תדרך זית ולא תָסוּךְ שמן (מיכ׳ ו יה). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך וָאֲסֻכֵךְ בשמן (יחזק׳ יו ט). ורחצת וָסַכְתְּ ושמת שמלתך[3]) עליך (רות ג ג). ויאכלום וישקום וַיְסֻכוּם וינהלום בחמורים (דהי״ב כח יח). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וְסוֹךְ לא סָכְתִּי עד מלאת שלשה שבעים ימים (דני׳ י ג). — ובתו״מ: מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהיא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין (ר׳ יהודה, שביעי׳ ג ה). כיצד לסוך שדרכו לסוך סך אדם שמן על גבי מכתו אבל לא יטיל במוך ובמטלית ויתן על גבי מכתו (תוספתי שם ו ד). כלים שֶׁסָּכַן שמן טמא וחזר וסכן שמן טהור או שסכן שמן טהור וחזר וסכן שמן טמא ר׳ אליעזר אומר אחר הראשון אני בא וחכמים אומרים אחר האחרון (שם תרומ׳ ח טו). אין מגרדין לא מנעלים חדשים ולא מנעלים ישנים אבל סכין אותן (שם שבת ג [ד] טו). ידו סך בשמן ומשקיע לתוכה (לתוך סולת של המזבח) כדי שיהא אבק עולה מתוכה (שם מנח׳ ע ג). החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן בני מלכים סכין על גבי מכותיהן שמן ורד שכן דרכן לסוך בחול (שבת יד ד). אין מבשלין את הפסח לא במשקין ולא במי פירות אבל סכין ומטבילין אותו בהן (פסח׳ ב ח). סכו בשמן תרומה עם חבורת כהנים יאכלו וכו׳ סכו בשמן של מעשר שני לא יעשנו דמים על בני חבורה (שם ז ג). המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ הסך המלביש והמנעיל (סנה׳ ז ו). ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה ורקדו לפניה עד שתלך לבית בעלה (אדר״נ מא). אין מגרדין מנעלים וסנדלים אבל סכין ומדיחין אותן (ירוש׳ שבת ו א). תנור וכיריים חדשים אין סכים אותם בשמן ואין טולים אותם במטלית (ירוש׳ משקין א ט). אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות לו דברים של יחיד מהו דברים של יחיד סכת לו

[1]) [ולדעת אחרים הוא הִפע׳.]

[2]) כך הכתיב, והקרי שמלותיו.

[3]) כך הכתיב, והקרי שִׂמְלֹתַיִךְ.

את גופו וכו׳ (רב הונא, ירוש׳ כתוב׳ ה ו). לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, ברכ׳ לב.). ומצאו עליו (על הלל) רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת (יומי לה:). כיצד בחזקה נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו סכו גרדו והלבישו והנעילו והגביהו קנאו (ב״ב נג:). אף חזקיה מלך יהודה בקש אבא לעשות לו כן אלא שסכתו אמו סלמנדרא (רב, סנה׳ סג:). חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (ר׳ חנינא, חול׳ כד:). כשהוא סך סך של ימין ואח״כ של שמאל והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל אבריו (שבת סא.). ושופתות הם שתי קדרות א׳ של חמין ואחד של דגים ומאכילות אותן ומרחיצות אותן וסכות אותן ומשקות אותן ונזקקות להם בין שפתים (מד״ר שמות א). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו (שם כ). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים אמר להם לכו ורחצו וגהצו וסכו[1]) ורתצו בגדיכם והתקינו עצמיכם לסעודה (ר׳ יהודה הנשיא, שם קהל׳, בכל עת). היהודים הללו שומרי שבתות הן וכל מה שהם יגעין כל ימות השבת אוכלים בשבת ואין להם עצים לבשל בהם והם שוברי׳ מטותיה׳ ומבשלי׳ בהם וחם ישינין בארץ ומתעפרי׳ בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר (שם איכה, הביא בכל״ותי). הכותב את השם על בשרו לא ירחוץ ולא יסוך ר׳ יוסי מתיר ובלבד שלא ישפשף (סופר׳ ה יב). ולא יסמוך לו את מתניו ולא ישיפנו ולא יסיכנו אוכל מה שהוא אוכל ושותה ממה שהוא שותה (עבד׳ ב). סך לו מאה שמנים יפים (סדר אליהו רבא יח). — סך מפך ריקן, ר״ל אמר הרבה ועשה מעט: בוא וראה מה הרשעים עושין אומרין הרבה ואפילו מעט אין עושין אלא סכין מפך ריקן (מדה״ג שכטר, חיי שרה יח). — ובסהמ״א: ולא יסוך את רגלו והוא בתוך הסנדל אבל סכה ומניחה בתוך המנעול או בתוך הסנדל (תלמיד׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי 5). אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג (רמב״ם, שביתת

[1]) [כמו וסוכו.]

נזיר ג ט). לא יאמר לו סך שמן מסך זה והוא ריקן (שו״ע חו״מ הונאה רכח).

—נפע', *נִסּוֹךְ, בינ' נסוך, ניסוך, מ״ר ניסוכין: ומתעגל ע״ג קטובלייא חדשה ואע״פ שהן ניסוכין אינו חושש (רמב״ם, תרומ' יא ו). ואם סך עצמו בשמן ונכנס למרחץ מותר לזר למושחו במרחץ אע״פ שהוא נסוך ממנו (שם ח).

*סוֹךְ, ש״ז, כמו שׂוֹךְ, — ענף של עץ: אבל לא יקוץ את סוכו[1]) על מנת ליתן את הדמים (ב״ק י ג). תנאי בית דין הוא שיהא זה קוצץ את סוכו ומציל נחילו (תוספת' שם י כז).—סוכי תאנה: סוכי תאינים ובהן תאינים מכבדות ובהם תמרים הכניסן לעצים אין אוכל מהן ביום טוב (שם יו״ט ד ג). סוכי תאינים ובהן תאינים פרכולין ובהן ענבים וכו' אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכה יג:).—סוכי קוצים: סוכי קוצים וחבילין שהתקינן לפירצה שבחצר בזמן שקשורין ותלויין נועלין בהן בשבת (ת״כ, עירוב' קא).—ובסהמ״א: המביא לבית סוכי תאנה ובהם תאנים מכבדי תמרה ובהם תמרים (רמב״ם, מעשר ג ה).—ואמר הפיטן: עובים וצלעות כלולי וסוכי נשתדלה להצילי (יוצ' ש״ת, מחז' איטל' ב קסט:).

*סוֹכָה, ש״נ, כמו שׂוֹכָה, סוך: המרעיד את האילן ונפל על חברו או סוכה ונפלה על חברתה וכו' (מכשיר' א ג). פועל ועני שעלו באילן ושברו את הסוכה אם עלו במקום שדרך בני אדם רגילין לעלות פטורין (תוספת' ב״ק י כט). למה הצדיקים דומים בעולם הזה לאילן שעומד במקום טהרה וסוכה יוצא ממנו למקום טמא מה הם אומרים קוצו סוכה זו מן האילן ויהיה כולו טהור כדרכו למה רשעים דומים בעוה״ז לאילן שעומד במקום טמא וסוכה יוצא ממנו למקום טהור מה הן אומרים קוצו סוכה זו מן האילן ויהא האילן כולו כדרכו טמא (ר״א בר צדוק, אדר״נ לט). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בכרמו בשבת וראה שם פירצה אחת וחשב לגדרו במוצאי שבת וכו' מה פעל לו הקב״ה זימן לו סוכה אחת של נצפה ועלת לתוכה וגדרתא (ירוש' שבת יה ג). עלו באילן שכוחו רע ובסוכה שבוחה רע (ת״כ, ב״מ קה:). מה הצבי הזה מדלג ומקפץ מאילן לאילן ומסוכה לסוכה ומגדר לגדר כך הקב״ה (פסיק' רבת', החודש).—ובסהמ״א: עריץ וכל הבא בווז ושולל עובר ושב וזיז שדי יעולל סבאים שבעים שאר דשים למולל סוכת יתר הבז לזלזל להתעולל (ר' שלמה בר יהודה הבבלי, סליחו' ב עי״ם).—ומ״ר: סוכות תאינים ובהן תאנים ומכבדות ובהן תמרים שהכניסן לאוכלין אוכל מהן ביום טוב (ירוש' ביצ' ד ב). ותניי תמן תאנים סוכות[1]) מנוקבות ענבים מאונקות ומעושנות אין מביאין (ר' זעירא, שם, בכור' א ג).

1) במדב״ם ובירוש' הסוכה, וכן גרסת הערוך. — ורש״י. ובר״ע מברט' השוכה.

*סוּכִיל, מ״ר סוכילים, — כמו סַכָּל, סכלים בעברית של השומרונים: וילכו נערים סוכילים מן הקהל ויהרגו את בן חנניה (תולדות שומרונים REJ. Juil-Sept. 1902, 70).

*סוּכְפָּא, סכפה, מן סכף, ש״נ, — סגוף: כיון שראו אנשי ירושלם שנפל אביקה נתפחדו א״ל אביקה אל תיראו סוכפא[2]) היא (פסיק' רבתי, נחמו נחמו עמי).

סוּל, — עי' סל.

*סוּלְחָן, — עי' סַלְחָן.

*סוּלְתָּנִית, — עי' סֻלְתָּנִית.

*סוּמָא[3]), ש״ז, נק' סוּמָה, סוּמָא, מ״ר סוּמִים, לנק' סומות,—עִוֵּר, blind; aveugle: הרואה את הכושי ואת הגיחור וכו' ואת הקיטע ואת הסומא ומוכי שחין אומר ברוך דיין האמת (ברכ' ז ו). ומפני מה אמרו סומא לא יתרום מפני שאין יכול לבור את היפה מתוך הרעה (תרומ' ג ו). הקוצר בלילה והמעמר והסומא יש להם שכחה (פאה ו י). וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם (שם ח ט). מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו את נשותיהם (יבמ' יו ד). חרש ונתפקח סומא ונתפתח שוטה ונשתפה נכרי ונתגייר פסול (גיט' ב ו). היה אחת מהם גדם או חגר או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סורר ומורה

1) ואולי זה בינ' פעו' מן סוך, ור״ב מוספיא גוזר אותו מן היוני συκέα, אבל זה נגד משמ' המאמר.

2) עי' בהערה של מא״ש.

3) [כך הנקוד הרגיל. ויש מנקדים סוּמָא בצורת בינ' פועל מן סמא. וכן מנֻקד בהגד' כ״י, ובספ' עלוי נשמות לר' נתן עמרם ליבורנו, תרכח. וכן כנראה הנקוד אצל הראב״ע עי' בפנים. וגם בארמ' בצורת בינ' סָמֵי סַמְיָא.]

(סנה' ח ד). השוחט בלילה וכן הסומא ששחט שחיטתו כשרה (חול' א א). כהן הסומא באחד מעיניו או שכהה מאור עיניו לא יראה את הפגעים שנאמר לכל מראה עיני הכהן (נגעי' ב ג). מה מקיימין רבנן לעיני הזקנים פרט לב"ד הסומה (ירוש' יבמ' יב ב). וסומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים (ת"ר, ברכ' ל.). אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו גידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו (תענ' כא.). אילימא בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי' ו.). למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים א' חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם וכו' (סנה' צא:). גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו (שם קד:). לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך (מד"ר שמות לו). ולא נשתייר לו אלא זוג אחד של בני אדם אחד חגר וסומא ואחד שוטה ורשע (שם במד' ד). אלא כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח (פסיקת' רבתי, וה' פקד את שרה). — ובסהמ"א: הסומא או הפסח או הגדם או החושש בראשו וכו' הרי הוא כבריא לכל דבריו (טו"ע, חו"מ מתנה כב).—ואמר המשורר: אור כל סומא בו כל צמא נפת מימי מתקו שתה (ראב"ע, כוכב דרך). וכל מזה דומה הוא בעור וסומה לבורים ידמה (הורית הקורא, הוצ' דרנבורג 67).—ונקי': החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב א). אפילו רגלו קטועה ועינו סומא לא ישחט אלא על פי מומחה (ר' יוסי, תוספת' קנס' א ב). אמרו להן ב"ש לב"ה הרי שהיתה חיגרת או סומא אמרי' לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק (כתוב' יז.). שבן אשה סומה באחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצא' לשוק (רבנן דקיסרין בשם ר' בון בר חייה, ירוש' שבת ח ג). מעשה היה וברח' משם סומא אחת (ר' יסא בשם רב חמא בר אסי, שם כתוב' ב י). ונעלם מעיני אישה פרט לסומא הוא סומא היא סומה (שם סוט' ב ה).—ובסהמ"א: ואפילו סומה ואע"פ שאינה רואה את הנר מותר להדליק לה (בשבת) מה טעם לפי שדעתה מתישבת ואומרת חברותי רואות ועושות כל צרכי (והזהיר, שמות קכח:). גנב קיטעת או סומה או טרפה (טוח"מ, גניבה סב ז).

—ומ"ר: ואמרו ולא אילמים בננו זה ולא סומים איננו שומע בקולינו ולא חרשים (ספרי, דברי' ריט). בשעה שברח משה מפני פרעה נעשו כל אוכלוסין שלו [מהן] אילמין ומהן חרשין ומהן סומין אמר לאילמין היכן הוא משה ולא היו מדברים וכו' אמר לסומין ולא היו רואין (רבי יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ט א). מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין (ר' יוסף, יומ' עד:). ותפקחנת עיני שניהם וכי סומים היו (מד"ר בראש' יט). באותה שעה לא היה בהן זב ומצורע ולא חיגרין ולא חרשים ולא שוטים ולא סומים ולא אילמים על אותה שעה הוא אומר כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שם ויקר' יח). נוח לרשעים שיהיו סומין שעיניהם מביאין רעה[1]) לעולם (שם במד' כ). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשין נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (ר' לוי, פסיקת' דר"כ, סוס אסים, נוכר). — ובסהמ"א: הסומים אע"פ שמכירין הקול וידעו האנשים הרי אלו פסולין מן התורה (רמב"ם, הלכ' עדות ט יב). ושלש עשרה בריתות הנזכרים במילה ראוי לשאול אלו הסומים שרוצים להידמות לבעלי עינים (הוא, תשוי' א, טעם זקנים, הוצ' אשכנזי עד.).—ומ"ר נק': בא וראה מה סומות[2]) עיניהן שמלוין ברי' אדם קורא לחבירו וע' ע"ז ומגלה ער' ושופך דמ' והוא מבקש ליריד עמו לחייה (ר' יוסה, ירוש' גבי' ב"מ ה 306).—נמשך אחרי פלוני כְּסוּמָא: בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא (מד"ר במדי' כ).—כְּסוּמָא בארובה, ע"פ מקרה: ודלמא כסומין בארובה[3]) (ב"ב יב:). בקמה אמץ חרמש וכסוּמֵא בארובה (האורב חסך ימם, גאולי לפסח, הנד' מלוירי ומכק', כ"י בריט' מוז').—ובהשאלה, סוּמָא בדבר, שאינו מכיר את הדבר: ולפני עור לא תתן מכשול לפני סומא בדבר (ספרא קדוש' פרש' ב).—בחכמ' הרפואה, מְעִי עור, intestinum caecum[4]): ואחריו המעי הנקרא סומא והוא מעי רחב ויש לו מבוא כאשר יכנס לתוכו המזון לפעמים ואין לו מוצא והוא דומה לשק או לכים (אבי הרלב"ג, שעה"ש ט).

א. סוּם, סִים, ש"ז, שם עוף: כְּסוּם[5]) עגור בן אצפצף

---

[1]) בתנחו' (בלק ב) הגרסה מאירה.

[2]) בדפו' סמיות.

[3]) [כסומא שמכוון לירד בארובה במקרה בעלמא, רש"י.] — [4]) תרגום ד"ר מויא.

[5]) [כן למערבאי כת' וק'. למדנחאי כסיס כת'

אהגה כיונה (ישעי' לח יד). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותור וסוס[1]) ועגור שמרו את עת באנה (ירמי' ח ז).—ובסהמ"א: הסוס (קראניק) דומה ממש לחסידה אך הוא קצת קטן ממנה וצועק בקול גדול מר צורת הנשמע למרחוק (ליכדא, רלאשית למודים א ו יח.). ועי' סיס.

ב׳סוס[2]), ממנו ב.סוס, סוסה, °סוסוס, °סוסי, *סוסיא, °סוסיות.

ב.סוס, ש"ז, סוסו, ונ"ר סוסים, ססים סמ' סוסי, ככ' סוסי, סוסיך סוסיכם, סוסיו, סוסו, סוסיהם,—הבהמה המפרסמה חזקת הכח ומהירת המרוצה המשמשת לרכיבה ולמשך בעגלה ובפרט למלחמה, Pferd; cheval; horse: ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמורים (ברלאש' מז יז). שפיפון עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (שם מט יז). הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט ג). אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שם יה א). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו (דבר' יא ד). רק לא ירבה לו סוסים (שם יז יו). את סוסיהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף באש (יהוש' יא ו). ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו (ש"ב יה א). ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו וכו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש (מ"א ה ו-ח; גם י כה; כח-כט). ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כעמי כעמך כסוסי כסוסיך (שם כב ד). ויהי המה הלכים הלך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מ"ב ב יא; גם ו יד; יז; ז ז; יד; ט יח; לג; יא יו; יד כ; יח כג). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמו' ב יה; גם ד י; ו יב). ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים (הוש' א ז). ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו (ישעי' ב ז). פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (שם ה כח; גם לא א). ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח (שם ג). סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח; גם ו כג). כלו שב במרצותם כסוס שוטף במלחמה (שם ח ו). מדן נשמע נחרת סוסיו (שם יו; גם יב ה; יז כה; נו ד; ט). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב (יחזק' יז יה; גם כג ו). אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (שם כ). משפעת סוסיו יכסך אבקם וכו' בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך (שם כו י-יא; גם כז יד). מוליכם בתהמות כסוס במדבר (ישעי' סג יג). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות (שם סו כ). כמראה סוסים מראהו (של הארבה) וכפרשים כן ירוצון (יואל' ב ד). והיה ביום ההוא נאם יי' והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך (מיכ' ה ט). קול שוט וקול רעש אופן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב (חבק' א ח). והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם (חגי ב כב). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם וכו' ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים (זכר' א ח). ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמצים (שם ו ג). ושם אותם כסוס הודו במלחמה (שם י ג; גם ה; יב ד; יד יה). ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש ליי' (שם כ). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל' לב ט; גם כ ח; לג יז). סוס מוכן ליום מלחמה וליי' התשועה (משלי' כא לא). שוט לסוס ומתג לחמור ושבט לגו כסילים (שם כו ג). התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה וכו' (איוב לט יט). ראיתי עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ (קהל' י ז). יביאו

כסום קר'. ס"א כסום כת' כסים קר', גינצבורג. ועי' גם רד"ק (ירמ' ח ז), ומנח' שי. וריב"ג בשרשיו: וכבר נהפכה הואו הזאת יוד במלת ותור וסים, ע"כ.]

[1]) [וסוס כתי' וסיס קר'. בס"א וסיס כת' וקר'. ועי' פנסק', (הנקוד האשורי 125). השבע' תרגמו בשני המקומות χελιδών, וכך סומכ' בישע'. וכך הירונ' בישע' pullus hirundinis, ובירמ' hirundo; וכך הפש' בישע' איך סנוניתא. והוא העוף הנקרא Schwalbe; hirondelle; swallow. בירמ' תרגם סומכ' τέττιξ,— עוף הזמיר. ועק' תרגם בישע' ἵππος—סוס, בשמש' הערך הבא. וכן ת"י בישע' כסוסיא. בירמ' לא נשאר מעק' שום תרגום. וי"ת בירמ' כורכיא. וכן הפש' שם; ועגור תרגמו סנוניתא hirundo. ורש"י בירמ' לועז גרואה—grue—Kranich, crane, grus. ועלי בן סולימאן אומר: סום כסום עגור שם עוף, אומרים שהוא הסנונית (Schwalbe) ודוגמתו ותור וסיס, וסום וסיס אחד ולו שם אחד והוא שממית (לקו"ק כיא) ע"כ. ואפשר שהשם סוס הוא חקוי טבעי של שריקת העוף. והצורה סוס הוא העקר וסיס בא להבדיל מן הבהמה סוס. ועי' Tristram, Flora and Fauna of Pal. 82 ff.]

[2]) [באשור' ססו (Del. 506) ובמצר' ס(מ)סם. בארמ' סוסיא. ולדעת נלדיקי (Mand. Gram. 147) היוד עקר. ולפי זה סובר ברוק', (Grundriss I 265, 288) שמ"ר סוסים הוא במקום סוסיים, ומן הרבים נגזר היחיד סוס.]

לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וְסוּס אשר רכב עליו המלך וכו' והרכבוהו על הַסּוּס ברחוב העיר (אסתי ו ח-ט; גם ח י).—ובהשאלה במרכבת יי: הבנהרים חרה יי' וכו' כי תרכב על סוּסֶיךָ מרכבתיך ישועה (חבקי ג ח). דרכת בים סוּסֶיךָ חמר מים רבים (שם יה). —ובמרכבת השמש: וישבת את הַסּוּסִים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וכו' ואת מרכבות השמש שרף באש (מ״ב כג יא).—ויחיד במשמ' רבים: וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו (שמות יד ט; גם כג). ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס (דברי יז יו; גם כא). עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וְסוּס ורכב רב מאד (יהוש' יא ד). אז הלמו עקבי סוס (שפטי ה כב). לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד (מ״א יח ה; גם כ-כא; כה). והנה חיל סובב את העיר וְסוּס ורכב (מ״ב ו יה). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על בן תנוסון (ישע' ל יו). אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב (הוש' יד ד). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים (יחזקי כו ז). המוציא רכב וְסוּס חיל ועזוז (ישע' מג יז). שאו נס בארץ וכו' העלו סוס כילק סמר (ירמי נא כז).—ובתו״מ: אין רוכבין על סוסו (של המלך) ואין יושבין על כסאו (סנה' ב ה). מעשה בהילל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו (תוספת' פאה ד י). בן בתירה מתיר בסוס לא אמר ר' יודה אלא בסוס זכר שהוא הורג בעליו במלחמה יש אומרים שהוא רץ אחר נקיבה (ירוש' פסח' ד ג). הרואה סוס לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו (ברכ' נו:). ששה דברים נאמרים בסוס אוהב את הזונות ואוהב את המלחמה ורוחו גסה ומואס את השינה ואוכל הרבה ומוציא קימעה (פסח' קיג:). סוס שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים משלם חצי נזק (ר' יוסף, ב״ק יח:). הא מה אני מקיים סוסים סוסים הכטלנין מניין שאפילו סוס אחד והוא בטל שהוא בלא ירבה (סנה' כא:).—מתו הסוסים והשלכנו בחוץ מנגדנו והכלבים אכלום וקלפו את עורם (מד״ר בראש' לה). דרש פנחס בעצמו ומה אם הסוס שהוא נותן נפשו ליום מלחמה אפילו הוא מת נותן נפשו על בעליו אני על קדושת שמו של הקב״ה עאכ״ו (ר' יוסי, שם שמות לג). אמרו לה שכנותיה (לאשה שהיתה מתקשטת בהיות בעלה במרחקים) בעליך אינו כאן למי את מתקשטת ומיתקנת אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסי ונמצא עומד על ראשי מוטב ויראה אותי בקישוטי ואל יראה אותי בניוולי (מדה״ג שכטר, בראש' מא ד).—סוס זכר: מה עשה צבעון[1]) וענה זימן חמורה והעלה עליה סוס זכר ויצא מהן פרדה (ירוש' ברכ' ט ו).—וגם נקי כמו סוּסָה: כל שאזניו קטנות אמו סוס ואביו חמור (ר' יהודה, שם ח ו). רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב״ה על סוס זכר וכו' רכב פרעה על סוס נקבה כביכול נגלה הקב״ה על סוס נקבה (ספוס [2]), מכי' בשלח ו). — זנב הַסּוּס, — חרישה גסה, עי' זנב.—שינת הַסּוּס: אסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס וכמה שינת הסוס שיתין נשמי (רב, סוכ' כו:).—ובסהמ״א: כשהעשב לח דרך להשליך שם הסוסים (ערוך, ערך רעב). מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה בזה (רמב״ם, כלא' ט ה). הטוב שבסוסים צריך לרסן הכשרה שבנשים צריכה לבעל והפקח שבאנשים צריך לעצה (המאירי, בית הבחירה, פי' אבות א ז). ולכה נא אל ארוות סוסים אשר לו וקח משם סוס המלך העומד בראש השורה (ספור נס פורים, חמדת הימים ב עט:). להתגדל ולהתפאר ברחובות קריה ולהתקדש במותר לו כמשל הקדמוני הסוס אסור והחמור אסור מקילי' על עצמם ומחמירים על אחרים (מורפורגו, שמש לדקה א לז.). כמו שאומר על חיה אחת שנקראת ביפ״ר אשר מביציה יוצא הסוס הנקרא קשטור״ן ואומר עליו שהיא גדלה על שפת הנהר וזנבה עומד תמיד בתוך הנהר ויש לה קשקשים בזנב כמו דגים ואוכלים אותה הערלים בימי תעניתם (אבי הרלב״ג, שעה״ש ד א).—ואמר המקונן: אם תגוזנה פאת ראשם ותקשרנה לסוסים פורחים (אס האכלנה, קינ').—ואמר המשורר: ותרוץ כצבי על הר מזמות כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב״ג, בחר מהחלי'). והסוס בקרב יגאה לבבו ואם יוכל חמור לרוץ בשוקיו (הוא, כאין נשאו). ומברקים יוצאים נחלים וגחלים זקופים נצבים על סוסי להבים (ראב״ע, אלוליס מהודך). ויתן חינו מלפניהם שני פרשים נבונים סוסים מזוינים (הוא, מעדני מלך). והשתקשקו הסוסים בחוצותיהם וצרו מרחבי ארץ לרגליהם (ר״י חריזי, תחכמ', שנויי נוסח' 482). — סוס

[1]) [במד״ר בראש' פב, הגרסה מה עשה ענה.]
[2]) [במד״ר שה״ש הגרסה ר' פפוס.]

הים: עור סוס הים שרוף יועיל מן המורסות הקשות (גרבוני, אכת חיים באליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד שכטר). סוס הים דומה לכלב הים בתוארו בצבעו ומשכנו אך הוא גדול ממנו (ליכדא, ראשית למודים א עו:). סוסי הים (זעע פפערדע) מעטים (ר"ש בלוך, שביעי ג, רוסיא באזיא). —סוס היאור, או סוס נילום: כי מעט התרבו מהלכי שתים בארץ נתמעטו הולכי על ארבע וכן סוסי היאור אשר שניהם יקרים משני השנהבים כי כולם הרחיקו נדוד לטבור הארץ (הוא, שם ב מח:). הסוס נילום (דאס ניל פפערד) גם הוא עב וגדול מאד משכנו באפריקה אצל נהר נילום (ליכדא, ראשי למודים א ו עו.). אם יקח ערך (שרש) סוס גרוד ושקדים מתוקים ושקדים מרים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, הריאה). —וכנוי לאחד המזלות: י"ח (הצורה הי"ח מהמזלות) הסוס הראשון י"ט הסוס השני (ראב"ע הנשיא, חשבון המהלכות יז, כ"י בריטי מוזי). סוס עורב עש (במזלות) והתשיעית הסוס וכוכביו והי"ט הסוס בעל הכנפים וכוכביו וכו' (ראב"ע, ראשי חכמה א, כ"י פריז). הסוס הקטן יצויר בראש וצואר מהופך ברקיע מתוכו נאסף שלשים כוכבים אשר ארבעה מהם יחשבו לגודל הרביעי (ליאווען, למודי הטבע ד ע). — ובהשאלה: ואין צורך להזכיר הסוס של הכלי נחשת ורוכבו והם המסמרים המחברים הכלי כי כל אחד עושה אותם כרצונו (ראב"ע, כלי נחשת א). — ובמשחק האשקקי: סוסים בעת יראו גדודים יעלו הנה אוי נשמע שאון במסלה (הוא, אשיר בקולי שיר). והפילים הליכתם בשלוש והסוסים לארבע רבעיהם (שם). ושם סוסים ברודים ואמוצים לנחרם יחררו איום ורועשים ופילים בענקים הגדולים במגדלים לגבר וחלשים (ר' שלמה מזל טוב, שמעוני נחי שכל, דברי חפץ, הוצ' עדלמן 6).

סוּסָה, ש"נ,—הנקבה של הסוס, Stute; jument; mare: לססתי [1]) ברכבי פרעה דמיתי רעיתי (שה"ש א ט). — ובתו"מ: כל שאזניו קטנות אמו סוסה ואביו חמור גדולות אמו חמורה ואביו סוס [2]) (ר' יונה, ירוש' כלאי' ח ג). אמר פרעה מה הסוס זכר הזה הורג בעליו במלחמה אלא הריני רוכב על סוסה נקבה (מד"ר שה"ש א, לססתי ברכבי פרעה).

°**סוּסוּס**[3]), ש"ז, מ"ר סמ' סוסוסי,—שם שרץ העוף:

1) [יש ספרים לסוסתי, ופרש ראב"ע היוד נוסף. ורש"י מפרש קבוצת סוסים].
2) [עי' שם (ברכי' ח ו).]—3) [שם זעירי מן סוס].

מפרות אדומות וסוסוסי משה אלה (מגדלי מו"ס, לוח אסיאסף י).

°**סוּסִי**, נק' סוסִית, ש"ת,—של הסוס: ר"ל כאן בסוסיא דבר גיגיתא שם האיש אשר הי"ל זאת התמונה הסוסיית (מים-טהורים, כלים יח ו). ואמר גאלינוס השתן הסוסי (?) הוא אשר גוונו כגוון האתרוגי (נתן פלקירא, צרי הגוף ג ה, כ"י בריט' מוזי).

*°**סוּסְיָא**[1]), סוסיה, ש"נ, מ"ר, סוסיות,—כמו סוסה: בן סוסיא ובן חמורה כאחד אסורין זה עם זה וחכ' אומ' כל הפרדות כולן מין אחד הן (תוספת' כלא' ה ה). וירכב על כרוב ויעף ונדמה להן הכרוב בדמות סוסיה נקבה (מד"ר שה"ש א ט, הוצ' גרינהוט). מהו דמיתיך רעיתי שנדמו גלי הים לסוסיות נקבות ומצרים הרשעים לסוסים זכרים ומזוהמים והיו רצים אחריהם עד שנשתקעו בים (מד"ר שמות כג).— ובסהמ"א: הרמכים הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש (ראב"ע, אסת' ח י). וצורתה (של המזל אשה) צורת סוסיה (הוא, ראש' חכמ'). היו לו לענה שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות (רמב"ן, בראש' לו כה). ורוב הסוסיות מתעברות לב' שנים (אבי הרלב"ג, שעה"ש ד א). פרד בעל חי שנולד מסוסיה ומחמור (מלון למה דוד, עבריות, קמז:). לשר אחד היה סוסיה אשר ימלט בה מפני אויביו ג' ימים וג' לילות רצופים בלי אכילה ושתיה (ש' בלוך, שבי"ע ג, ערב).

°**סוּסִיּוּת**, ש"נ,—סגלת הסוס וטבעו: ואין בצורות העצמיות רב ומעט כי אין סוס פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר כי גדרי הסוסיות והאנושיות לכל אישיהם מגיעים (ר"י א"ת, הכוזרי, ה 7).

סוף[2]), ממנו א.סוף, *סֵיף, *סַיִף, ב.סוף, סוף, °סופי, סָף.

א.**סוּף**, פ"ע, סָפוּ, יָסוּף, יָספוּ, סָף הדבר, כָּלָה, נעקר מן העולם. ein Ende nehmen; être fini, périr: to come to an end, cease: והכיתי בית החרף על בית

1) [צורה ארמית. עי' הערה לראש ערך סוס.]
2) [כך בארמ'. ובערב' שאפ a), (עי' ברט, 32 Wurzelunters.) ובמצר' ספ. והוא קרוב לאסף, ספה.]

a) ساف

הקיץ ואבדו בתי השן וְסָפוּ בתים רבים נאם יי׳ (עמו׳ ג יה). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יָסֻפוּ נאם יי׳ (ישעי׳ סו יז). איך היו לשמה כרגע סָפוּ תמו מן [1]) בלהות (תהל׳ עג יט). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יָסוּף מזרעם (אסתי׳ ט כח).—ואמר בן סירא: עוד כאלה ולא נסוף וקץ דבר הוא הכל (ב״ס, גני׳ מג כז). — ובסהמ״א: שטית לאמר כי להלחם בנו מגדל ודברך זה שקר יסוף וידל (רסע״ג, הסג׳ על חוי הבלכי, הוצ׳ דודזון 54).—ואמר הפיטן: קרב הדרך ולא נסוף ואויביך שית כקנה וסוף כשענית לאבותינו על ים סוף עננו ושובבנו ולא נסוף (מחז׳ איטלי׳ ב, ר:). ובן פורת ונצר חן אשר הוא כליל יופי וכולו מחמדים יחייהו ולא יסוף עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (ר״מ דרעי, לקו״ק פג). —ואמר המשורר: ידידי צמקו דדי תנובה וספו יונקי השיר ובלו ונהרסו שתות בוניו ואבן עדניו נושנו היום וב[לו] (רשב״ג, JQR. 1913, 67). והם קר וחם וזמן קיץ וחרף לא יסופון יישתנה זמן בחליפותיו (ראב״ע, נשם אל אשר אמר). והעז כצור מצחו והקשה כצור מוחו עדי ספ זמן כחו וסר צל בחורתיו (שם). לע טעמו ספ נעמו סר טעמו ויהי כמו לידה בציריה (הוא, איפה בני). וחיתי ספה בעס עמקי שפה ונפשי נכספה לרבי אליקים (הוא, כדוד הסיר אוני). ואויבים שמך גדפו ולא ספו אבל יספו (הוא, איך מגר כסאך). והאוכל והנאכל יסופון וישתוו עלי עפר במותם (ר״י חריזי, תחכמ׳ כה). הה כי ספו בעלי אמון גם החסיר כל יום גמר (הוא, הענק כח). וימי בחורים כחלום עפו ומן בלהות תמו ספו (רמ״ע פלקירא, המבקש ע.).—*ובמשמע׳ פ״י: שנו רבותינו בעון זימה אנדרלמוסיא באה לעולם וספה הטובים והרעים (תנח׳ בראש׳ יב).

—הפע׳, אָסֵף, אֲסִיפֵם,—הֵסֵף דָּבָר, עשה שיָסוּף, שיכלה, שיעקר מן העולם, השמיד: אָסֹף [2]) אָסֵף כל מעל פני האדמה נאם יי׳ אָסֵף אדם ובהמה אָסֵף עוף השמים ודגי הים והמכשלות את הרשעים והכרתי את האדם מעל פני האדמה (צפנ׳ א ב-ג). אָסֹף אֲסִיפֵם נאם יי׳ אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל (ירמ׳ ח יג).

—*התפעלל, הִסְתּוֹפֵף, תִּסְתּוֹפֵף: לעוף שקינן על שפת הים ועלה הים והציף את קנו מה עשה עמד והתחיל ממלא פיו מים ונותנו בחול וממלא פיו חול ונותנו בים בא חבירו ואמר לו מה אתה עושה ותתיגע אמר לו אין זז מכאן עד דאנא עביד הדין ימא חול א״ל שוטה שבעולם כמה תסתופף [1]) (מדר׳ אבא גוריון, אסתר ג).

ב·סוּף[2]), ש״ז, קבוץ, — קנה יגדל בתוך המים בקרבת היאור, הים וכדומ׳ Schilf; roseaux; reeds: ותשם בַּסּוּף על שפת היאור (שמות ב ג). ותרא את התבה בתוך הַסּוּף ותשלח את אמתה ותקחה (שם ה). והאזניחו נהרות דללו וחרבו יאורי מצור קנה וָסוּף קמלו (ישעי׳ יט ו). אפפוני מים עד נפש תהם יסבבני סוף חבוש לראשי (יונ׳ ב ו).—ומזה השם יַם סוּף הידוע.—ובסהמ״א: וקנה וסוף אשר קמלו לעולם לא יכשלו כי הגביר פישון מימיו והפיל גלי זרמיו (ר׳ יוסף בן תנחום הירושלמי, ונטמוני מסתריס ב, קובץ על יד ט, ווק״נ). סוף (ראהרשילף) גדל במים ביאורים ומקוה מים באחו ובצה קצתם ארוכים מאד ותוכם ספוגי רך (ליכלא, רפאי למודיי א ז ל.). —ואמר הפיטן: המש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נתצת (נעסר, יוצ׳ ב פסח).—עוף הַסּוּף: עוף הסוף (ראהר דאאממעל) משכנו באזיא ואפריקה והוא העצל מכל העופות שוכן כל היום בקנה וסוף בלי לפנות אנה ואנה (ליכלא, רפאי למודים א ו יח.).—סוף הנהר,—שם כוכב: הכוכב הנקרא סוף הנהר והוא בזמן הזה במעלת שש עשרה ממזל טלה (ראב״ע, ראשי חכמה, כ״י פריז).

סוֹף, ש״ז, כנ׳ סֹפוֹ,—סוף הדבר, קצהו, שאין יותר ממנו, ההפך מן תחלה, ראשית, Ende; fin; end: והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וְסֹפוֹ אל

---

[1]) צ״ל כמו בלהות.

[2]) [ואמר ר״י חיוג אסוף איננו מעקר זה כי אם מן אסף אספתי ופתרונם בקבוצם וכל קהלם אשמידם יחד, ויש מי שאומרים כי גם אסוף מעקר אסיפם כלומר השמד אשמידם אך נוספה האלף בתחלתו כמו שנוספה באדוש ידושנו שהוא מן דש חטים, ע״כ (ג׳ ספרי דקדוק 50). וריב״ג בשרשיו אומר הוא מהפעלים עלולי האלף ואסף ואסיפם מעלולי העין ושמשו בהם יחד אע״פ שאינם מלשון אחד בעבור הדמותם במלות והשתוותם בענין וכו׳, ע״כ. וכן פרש רד״ק. ולדעת רש״י אָסֵף הוא במקום אאסף. ומהחדשים הכריע ברט כדעת יש אומרים אצל חיוג. ואחרים סוברים כדעת רש״י. ויש גם מתקנים באופנים שונים.]

[1]) [בנ״א אם סוף סוף במה את יכול; סוף כמה תוסיף, ועוד; עי׳ בהערה של בובר.]

[2]) [כעין זה גם במצר׳ טופ, ובקופט׳ סוף, אבל לא במצר׳ הקדומה, עי׳ Müller, As. u. Eur. 101]

הים האחרון (יואי׳ ב כ). מחר רדו עליהם הנם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בְּסוף הנחל (דהי״ב כ יו). —סוֹף המעשה: מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף (קהלי ג יא).—סוֹף הזמן: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוֹף כל האדם (שם ז ב). — סוֹף דבר, במשמ׳ אחרי הכל הנאמר קדם: סוֹף דבר הכל נשמע (שם יב יג). — ואמר בן סירא: עת רעה תשכח תענוג וסוף אדם יגיד עליו (ב״ס, גני׳ יא כז). — ובכתיב חסר, סֹפוֹ, כמו סופו: לפני זר אל תעש רז כי לא תדע מה ילד ספו (שם ח יח). — ומצוי מאד בתו״מ: ר׳ יוחנן כי הוא מסיים סיפרא דאיוב אמ׳ הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה (ברכי יז.). ותרבה גבולינו בתלמידים ותצליח סופינו אחרית ותקוה (ר׳ אלעזר, תפלי, שם יז:). — ואמר הפיטן: אדם יסודו מעפר וסופו לעפר (ונתנה תקף, מוסף יוה״כ). זה וזה (האונס והמפתה) אין נותנין את הצער מפני שסופן לכך (ר׳ שמעון, תוספתי כתובי ג ו). כתיב ושם דרך אראנו בישע אלהים שנייא היא הכא שהוא תיקון וסופו לקילקול (ירוש׳ שביעי׳ ג י).—סוֹף העולם: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמי׳ א א).— והבעילה בזמן שהיא בתחלה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום (שם ה ו). כל המנחות תחלתן וסופן בכלי שרת וזו תחלתה בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת (סוטי׳ ב א). זה הכלל כל שתחילתו או סופו בפסלות פסול (ב״ב קכח.). כל דבר שהוא צריך למ״ד מתחילתו ולא ניתן לו ניתן לו ה״א בסופו (בשם ר׳ נחמיה, ירוש׳ יבמי׳ א ו). זנב הסוס היתה נקראת כדי שיהא סוף עפרה של זו נוגע בזו (רשב״ג, שם כלאי׳ ב ג). כיי דמר ר׳ יעקב בר אחה בשם ר׳ יוחנן הגיעוך סוף מלאכת מים שאינן מחוורין מדבר תורה (שם גני׳ ברכי׳ ב 10). סוף רגע יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך (משה) (מד״ר דבר׳ יא).—לא סוֹף דבר, לא המסקנה של הדבר, לא דוקה: בנה בית וקנה כלים חדשים וכו׳ לא סוף דבר חדשים אלא אפילו שחקים כאילו הם חדשים לו (ר׳ חייא בר בא, ירוש׳ ברכ׳ ט ד). ולא סוף דבר עד שיהלך ד׳ אמות אלא אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (רבי אבא, שם ד ו). ולא סוף דבר שבילה את שדהו אלא אפילו בשקצר (שם פאה ב ז). לא סוף דבר הקלים שבדמאי אלא אפילו דמאי עצמו (ר׳ זעירא, שם דמאי א א). לא סוף דבר בשויעזעתן המחרישה אלא אפילו מחרישה עתידה לזעזען (שם שבי׳ ג ז). ולא סוף דבר פישפש אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (שם תרומ׳ ח ג). לא סוף דבר שולחנו אלא אפילו כדי שולחנו (שם סוכ׳ ב ח). לא סוף דבר שתסרח אלא אפי׳ כדי שתסרח לא סוף דבר מקפת גריסין אלא אפילו מקפת כל דבר (שם י). הולכין ליריד ולוקחין משם עבדים ושפחות ובהמה ר״ל אמר לא סוף דבר עבדים ישראל אלא אפילו גוים מפני שמקרבן תחת כנפי השכינה (שם ע״ז א א). [לא] סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפילו מלאך עצמו חציו אש וחציו מים והוא עושה שלום בם (ר׳ אבין, פסיק׳ דר״כ א). לא סוף דבר משיב רעה תחת טובה אלא אפי׳ משיב רעה תחת רעה לא תמוש רעה מביתו (ר׳ שמעון, מד״ר בראשי׳ לח). לא סוף דבר נופו אלא אפילו קורתו מהלך חמש מאות שנה (ר׳ יהודה ברי אלעאי, שם שה״ש, אחת היא יונתי). לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפילו אלמן לאַלמנה עד שתהיה בעשרה (ר׳ יודן בן פזי, שם רות ז).—ובסהמ״א: הזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וכל שכן נשיא וסוף דבר עיילו בקהל הנך בנים (קטע תשוי הגאי, סעדיאנה שכטר 78). וכל לא סוף דבר אם נכנס בעזרה לעבוד אלא אף נכנס בה שלא לעבוד (המאירי, יומי ג לא.). לא סוף דבר רחיצה בלבד אלא אף ישיבה (שם עמ.).— *סוֹף סוֹף, כמו על כל פנים: סוף סוף כל העומד לגזוז כגזוז דמי (כתוב׳ כא.).—ואמר המשורר: מה אעריך אלה לסיעת קרת המה בני עמרם לבד מאסו ולשרתך סוף סוף ירוצון ארח (ר״ע פרכסים, מנוא לספ׳ מתק שפתים, הול׳ מק״כ 9). אבל בפורים אין אנו אומרין הלל ואע״פ שמפני שאין אומרין הלל על נס שבחוצה לארץ הוא סוף סוף הרי אנו אין אומרין אותו ויום נס הוא ונגאלו ישראל מלהשמיד מלאבד (שבלי הלקט, תפלה ל). ואין ספק שחטאה בזה שרה עם כל חסידותה ונבואתה מפני שסוף סוף דעתן של נשים קלה (ר״י אברבנאל, וירא, ד״ה ויאמרו אליו איה שרה).—°סוֹף כָּל סוֹף: השיב האפיפיור ואמר סוף כל סוף אין בנשים דעת (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 88). — °סוֹף הפסוק: וכן אם בשתי התיבות טעם לסוף הפסוק כנאמו ותיבה קטנה עמו וכו׳ על זה הסימן יצא כל סוף הפסוק (דה״ט 25)—*ומ״ר סוֹפִים, סופין,—פירות מאוחרים הנשארים על האילנות בסוף הבציר: קירש

(אשה) בגופו[1]) של סופין (ר' בא, ירוש' יבמ' יג).—*סופי תאנים, סופי ענבים, — התאנים והענבים האחרונים: סופי תאנים[2]) ומשמר שדהו מפני ענבים סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות (פסח' ו:). — ובסהמ"א: כאספי קיץ וכו' כמו אוסף החסיל והם סופי תאנים שהן רעות (רש"י, מיכ' ז א). ספי ענבים והם ענבים שאינן מתבשלין לעולם מברך עליהם ועל המשקין היוצא מהן שהכל שאינן בכלל פירות (הלבוש, או"ח רב ט).—סופי הפסוקים: כי בסופי הפסוקים אם יהיה הטעם בראש התיבה יונעם וכו' ושאר סופי פסוקים טעמיהם למטה במארכה נמשכים (דס"ט 25).—ובמשמ' סלוק, הנגינה הבאה בסוף הפסוק: ומיני העלוי ששה והם זרקא וכו' וסליק שהוא סוף פסוק (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוט 128). אמר יקמין בקמ"ץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח (רא"ע, צחות ג.). אחד במקום שהוא מוכרת בטעם הענין או במוכרת שהוא על דרך מקרה שהוא אתנח או סוף פסוק יאמר אחד בשלש נקודות תחת האלף (הוא, יסוד מספר, נספח למבוא הנקוד האשורי 133-4). בשאר הספרים יש לו משפט אתנח וסוף פסוק (רד"ק, מכלול סדה"פ ג:). — ובמשמ' מלת הזמן, באחרונה: למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל והוא לא בשל לו תבשיל מימיו סוף מקדיח את התבשיל ומקניט את רבו (תוספת' ברכ' ז יח). הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (שם סוט' ה י). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (ת"ר, פסח' מט.). כל שהוא משמש את רבו כראוי סופו הוא יוצא לחירות (ר' פנחס בשם ר' שמואל בר אבא, מד"ר שה"ש א). היה ר' יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו סוף נפטר ממנו לשלום וא"ל רבי מי מלויני א"ל אני סוף הלך ר' יהושע לשלום (כלה רבתי ט). — וכן סוף ש-: כל מי שלהוט אחר בולמוס של עריות סוף שמאכילין אותו מבשרו (ר' נתן בר נתן, מד"ר ברא' כא). הה"ד אל תרא יין כי

1) [כנראה צ"ל בגופו, עי' קרבן העדה ופני משה].

2) [ר"ח והערוך פרשו שכבר אספו התאנה ונשתיירו בסופה שתים שלש תאנים והסיח דעתו מהן ואינו שומר אלא הענבים, ע"כ. ורש"י פרש תאנים שאינן מתבשלות כל צרכן עולמית וכו' סופי ענבים שלא יתבשלו עולמית ע"כ.]

יתאדם מהו כי יתאדם כי יתאוה לדם נדה ולדם זבה וכו' סוף שאשתו אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ואינו פורש (שם ויקר' יב). אלא סוף שהמקום פורע לה תחת ניוולה שאם היתה עקרה שהיא נפקדת (משום רבי אליעזר, שם במדב' ט). בנוהג שבעולם מלך ב"ו גוזר גזירה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף שמקיימה על ידי אחרים (רבי אלעזר, שם ויקר' לה). מה היין הז' כל מי ששותה ממנו פניו מאירות וכל מי שאינו שותה ממנו שניו קהות כך ישראל כל מי שבא ומזדווג להם סוף שנוטל את שלו מתחת ידיהן (שם לו).—ועם אותיות היחס: כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר הוה למד תורה ומשכחה ובסוף נתנה לו במתנה כל כך למה בשביל להחזיר את הטיפשים (ר' יוחנן, ירוש' הורי' ג ז). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (ר' יצחק, פסח' מט.). אבימי בר נאזי חמוה דרבינא היה מסיק בההוא גברא ארבע זוזי גנב גלימא אתיא ניהליה אוזפיה ארבע זוזי אחריני לסוף הוכר הגנב (ב"ק קטו.). מסיע אבנים יעצב בהן מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מצטער (מד"ר קהל', מסיע אבנים). הבחור שבאבות זה יעקב וכו' ואמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך ובסוף נתיירא שנא' ויירא יעקב הבחור שבנביאים זה משה וכו' ואמר לו הקב"ה כי אהיה עמך ולבסוף נתיירא (ר' פנחס בשם ר' ראובן, שם ברא' עו). יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי (ברכ' כט.). כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש שנאמר ואשת איש נפש יקרה תצוד (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, סוט' ד:). צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה קבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקוה (ב"ב סה:).—ובסהמ"א: אמרו לו אחרים נראה לנו שלא כדין עשית ואמר כדין עשיתי לבסוף זה הדיין בא באותו עניין ואותם שמתחילה אמרו לו שלא כדין עשית נעשו דיינים על אותו דבר (ספ' חסידים תתתקעד).—ועם הכנויים הסופיים והמקור להביע שהפעולה של המקור מוכרחת לבא בעתיד[1]): לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר הא אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך להשבע בשמי לשקר (ספרא קדוש' ג 3). שמור מה שבידך וסופך ללמוד לעתיד (קטע מכי' רשב"י על דבר' JQR. 1903, 450). אם שמעת מעט סופך

1) [עי' Segal, Gram. of Mishn. Heb. § 350.]

לשמע הרבה אם שמרת מעט סופך לשמור הרבה (שם). תנא לעולם אל תהי רגיל בנדרים שסופך למעול בשבועות (נדר' כ.). ויאמר לו (למנוח) מלאך יי' למה זה תשאל לשמי אמר לו המלאך אין אתה צריך לידע שמי שאין סופך שתראני עוד לעולם (מד"ר במד' י). מעידין אנו באיש פלוני שגירש את אשתו ולא נתן לה כתבתה והלא בין היום ובין מחר סופו ליתן לה כתבתה (מכות א ח). ואל תאמר דבר שאי אפשר (נ"א שאפשר) לשמוע שסופו להשמע (אבו' ב ד). כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני (רבי יוחנן, שם ד ט). אי אפשר לעמוד על התפל סופו לדון אחריך (רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, תוספתי סוטי ו ח). וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה (רבן גמליאל, אבו' ב ב). כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים (ר' יוחנן הסנדלר, שם ד יא). כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים (שם ה יז). האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק שכל אשה היוצאה לשוק סופה להיכשל (מד"ר בראש' ח, הול' תיאודי). אני אבריע אם היתה טהורה סופה למות כדרך בני אדם ואם טמאה סופה למות וצבתה בטנה ונפלה ירכה (רבי, שם במד' ט). אם המשביע משביע לשקר סופה לצאת עליו (פסיק' רבתי, י' הדברות תניינותא). כיצד מאימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאימין עליהם וכו' או שמא שאין אתם יודעין שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה (סנה' ד ה). נשים בכלל הנזק אף על פי שלא דיבר הכת' אלא באיש סופינו לרבות את האשה הניזק והמזיק בתשלומין לשלם חצי נזק (תוספתי ב"ק א ג). או כי ימות האיש האחרון אם סופינו לרבות אלמנה מה ת"ל גרושה (ספרי דבר' רע). ועתה שבו נא בזה גם אתם מהו גם אתם שסופכם לילך בפתי נפש כראשונים (מד"ר במד' כ). וישאו בני ישראל את עיניהם כיון שהכו ישראל האיקטורן יודעין שסופן לרדוף אחריהם (מכיי בשלח ב).—ובסהמ"א: אפי' אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לרנן אחריך השיבהו רוה"ק עתה תראה היקרך דברי אם לא (ערוך, ערך ארבע). אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' (רש"י, שמות כב כב). סופכם לקים דבר מלכות ולא לעבור על דעתם (הקדו, יוס' ז פסח). אפי' אתה מכנס להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לדון אחריך (ריטב"א, פי' על ר"ה א כו).

—אין סוף, עי' *אין־סוף.

— *סוּפְגָן, — עי' סֻפְגָן.

— *סוּפְדָן, — עי' סֻפְדָן.

סוּפָה, ש"נ, כנו' סופתה, מ"ר סופות,—רוח עז ומהיר מאד. Sturmwind; tempête; storm: בסער ביום סופה (עמו' א יד). פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה (ישע' ה כח). ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (שם יז יג; גם כט ו; סו יה). כסופות בנגב לחלף (שם כא א). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (ירמי' ד יג). יי' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו (נחו' א ג). כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם (תהל' פג יו). בבא כשואה פחדכם ואידכם כסופה יאתה (משל' א כז; גם י כה). מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה (איוב לז ט). — ובהשאלה, גנבה הסופה דבר, הסיעתו פתאם במהירות: יהיו כתבן לפני רוח וכמץ גנבתו סופה (שם כא יח). תשיגהו כמים בלהות לילה גנבתו סופה ישאהו קדים וילך (שם כז כ-כא). — סופתה [1], כמו סופה, במליצה: כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו (הושי ח ז). — ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תחרף תימן עלעול צפון סופה וסערה (ב"ס, גני' מג יו). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה וסופו לאנחה ושית וצוחה ושאון ושברים ולכן אל תתרע אשר מוסר יפרע והרוחות יזרע וסופות לו פרים (דונש, דעה לבי חכמה). ועזם יי' יפול שם ואוצרות סופות וסערות וקפאון ויקרות (רשב"ג, כתר מלכות). הרוח אשר תראה בקיץ סובבת במדברות הנושאות האבק והעפר וזולתם מן הארץ נקראת סופה ובלעז בלומינה או קשר של רוח (ר"ש א"ת, אותות השמים, כ"י בזנתנזי רומא). ומה שאמר בבוא כשואה פחדכם בא לבאר איכות פחדם העתיד לבא עליהם פתאום כמו הסופה שהיא סערה שתצא מן הרוח בפעם אחרת כשתפגוש בו רוח אחרת יוצאה כנגדו (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משל' א כז, הסמר ב 76).

סוֹפֵר, — עי' סֹפֵר.

***סוֹפִי**, ה"ז לנק' סופית [2].

---

[1]) כמו ישועתה וכיוצא בזה, ועי' הערה שם.
[2]) [חסר החמר של ערך זה.]

א.סור[1], ממנו א.סור, סור, סורה, סורר, סרה.

א.סור, פ"ע, סר, סרה, סרתי, סרו, סרתם, סר, סרה, סור, סור, (מקור), סור, (לווי), סורה, סורו, סרו, אסור, אסרה, תסור, יסור, יסר, ויסר, נסור, נסורה, תסרו, יסורו, יסרו, — א) סר פלוני אל מקום, נטה מהמקום שעמד שם והלך אל המקום הנזכר; abweichen; détourner; to turn aside: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם וכו' ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו (בראשי' יט ב-ג). ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה (שפט' ד יח; גם יט יא; יב; יה; כ ח). ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל להם (מ"ב ד ח). ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה (שם יא). שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת מי פתי יסר הנה (משלי ט ג-ד).—וסתם סר, או סר לראות וכדומ': ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה וכו' וירא יי' כי סר לראות ויקרא אליו (שמות ג ג-ד). וישב מימים לקחתה ויסר לראות את מפלת האריה (שפטי יד ח). ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני ויסר וישב (רות ד א-ב). והנה איש סר ויבא אלי איש (מ"א כ לט). כי מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלום לך (ירמי' יה ה). — וסר מן האיש, מעל המקום: וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במדי' יו כו).—ומתוך: ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו וכו' ויסר קיני מתוך עמלק (ש"א יה ו).—וסר מאחרי פלוני: ויאמר לו אבנר (לעשהאל) נטה לך על ימינך או על שמאלך וכו' ולא אבה עשהאל לסור מאחריו ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי (ש"ב ב כא-כב). — ומן הדרך: סורו מני דרך הטו מני ארח (ישעי' ל יא). — ומן פלוני: סורו ממני כל פעלי און (תהל' ו ט). סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (שם קיט קטו). ואנשי דמים סורו ממני (שם קלט יט).—וסתם במשמ' מן, בענין התרחק: סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ' ד יה). סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה (ישעי' נב יא).—ודבר, לא סר הדבר ממקומו, לא נלקח משם, לא העתק משם למקום אחר: בטבעות הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו (שמות כה יה).—ומעל: והענן סר מעל האהל (במדי' יב י).—הלך לו הצדה: את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך (נחמ' ט יט). — ובהשאלה, סר מעל פלוני, עזבו, התרחק ממנו, סר אפרים מעל יהודה, נקרע מעליו ויהי לעם לבדו: יביא יי' עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה (ישעי' ז יז).—והאלהים מעל פלוני, עזבו, איננו עזר לו יותר: והוא לא ידע כי יי' סר מעליו (שפטי' יו כ). כי היה יי' עמו ומעם שאול סר (ש"א יח יב; גם כח יה; יו).—ומפלוני במשמ' זו: ויאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו (איוב כא יד).—והאדם מאחרי אלהים, לא שמר תורתו וכיוצא בזה: אך אל תסורו מאחרי יי' ועבדתם את יי' בכל לבבכם (ש"א יב כ). וידבק ביי' לא סר מאחריו וישמר מצותיו (מ"ב יח ו). אשר על כן סרו מאחריו וכל דרכיו לא השכילו (איוב לד כז). ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמי' לב מ).—ומן הדרך, עזבו הדרך הטוב, במשמ' רוחנית, ממצות האלהים ותורתו, מהישר והצדק וכדומ': סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה (שמות לב ח). כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מהר מן הדרך אשר צויתי אתכם (דברי' לא כט). כי זנו אחרי אלהים אחרים סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמע מצות יי' לא עשו כן (שפטי' ב יז). כל משפטו לנגדי וחקתיו לא אסור ממנה (ש"ב כב כג). ולא סר מכל אשר צוהו (מ"א יה ה). וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו (שם כב מג). ואתם סרתם מן הדרך וכו' (מלאכ' ב ח). למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם (שם ג ז). חנך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב ו).—לא סר מהחטאים וכדומ', שמרם, עשה אתם: רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה (מ"ב ג ג). רק חטאי ירבעם בן נבט וכו' לא סר יהוא מאחריהם (שם י כט).—לא סר ימין ושמאל, לא נטה הנה או הנה, דקדק לעשות הדבר לכל פרטיו: בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דברי' ב כז; גם ה כט; יז יא, כ; כח יד). לשמור ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו ימין ושמאל (יהושע' כג ו). וישרנה הפרות בדרך וכו' ולא סרו ימין ושמאול (ש"א ו יב). וילך בכל דרך דוד אביו לא סר ימין

[1]) [גם שׂור, והוא קרוב ל־א.זור. ובערבי' זול זאל, בחלוף ס־ר בז־ל.]

ושמאול (מ״ב כב ב).—וסר מרע: ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל (ישעי׳ נט יה). סור מרע ועשה טוב (תהל׳ לד יה). אל תהי חכם בעיניך ירא את יי׳ וסור מרע (משלי ג ז). איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (איוב א א).—ולבבו סר: ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו (דבר׳ יז יז). ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יי׳ יסור לבו (ירמי׳ יז ה). אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי (יחזק׳ ו ט). לבב עקש יסור ממני (תהל׳ קא ד). — ולהפך, סר הדבר מלבו, נשכח, נעזב: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (דבר׳ ד ט).—סר אל משמעתו של פלוני, עשה מצותו: ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונכבד בביתך (ש״א כב יד).—וסתם, סר פלוני: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ׳ ה כג).—ב) סר דבר, חדל, פסק, עבר וחלף, לא היה יותר, to depart; se retirer; verschwinden: לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה (בראש׳ מט י). והעתרתי אל יי׳ וסר הערב מפרעה ומעבדיו מחר (שמות ח כה; גם כז). והבגד או השתי או הערב או כל כלי העור אשר תכבס וסר מהם הנגע (ויקר׳ יג נח). אם גלחתי וסר ממני כחי (שפטי׳ יז יז; גם יט). ורוח יי׳ סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה (ש״א יו יד; גם כג). — סרה ידו מפלוני, איננו מכהו יותר: אז תרפאו ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג).—וסר החסד, החרב, הבמות וכו׳: וחסדי לא יסור ממנו (ש״ב ז יה). ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם (שם יב י). אך הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מ״א כב מד). לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (עמו׳ ו ז). וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישע׳ יא יג). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יסור (שם יד כה). וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד (יחזק׳ יו מב). והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור (זכר׳ י יא). אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). לא יסור מני חשך (איוב יה ל).—ואמר בן סירא: אם יסור ונטשתיהו ואסגירנו לשדדים (ב״ס, גני׳ ד יט).—ובמדרש: בשעה שברא הקב״ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור מלפני מפני שאני מבקש את העולם לבראות באורה וכו׳ ואם אין אתה סר אני גוער בך (פסיק׳ רבתי, מתן תורה).—ובסהמ״א: ולא סרה האומה מזה המנהג מימות משה ועד אחר חורבן בית שני (ר״ס גאון, ברכ׳ הקד׳). והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאילו הם עצמיות להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם (ר״י א״ת, חו״ה הבחינה, פתיח׳).—ואמר הפיטן: צפה בעין נפלאות צורך ודע כי מאין בואך וסורך מה מבטח בחיים ותאמין שורך וכסור מי עין לעפר סורך (יחיד מקדס, יוצ׳ פסח, הגדה מלויר׳ ומנק׳ כ״י בריט׳ מוז׳).—ומצוי בלשון הפילוסופים במשמ׳ חדל: וכבר ידעת שענין התנועה אצלנו הוא ההשתנות מענין אל ענין ותארנו אותו בשהוא אמת ויותר אמת מכל אמת בענין האמת אמנם ישוב אל שהוא לא סר מהיותו מצוי ולא יסור מצוי מציאות לא יקנהו מזולתו (רא״ד, אמו״ר 55). ולא סר לעשות כן עד שנגמרה עבודת אדמתו כהוגן (ר״י א״ת, חו״ה הבחינה ג). ולא יראה שהיה העולם כלל נעדר עד שנברא אבל לא סר ולא יסור וכו׳ ולא סר העלול עם העלה (הוא, הכוזרי ד יג). אם כן לא סר האדם הווה משכבת זרע ודם (שם ה יד). וכן הבטיחונו הבורא על ידי נביאיו שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה וכמו שאי אפשר שיתבטל מציאותו של הקב״ה כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם (רמב״ם, אגר׳ תימן). אבל כונת מאמר הזה להעיר איש בעל דת שהורגלה בנפשו וכו׳ ומה שלא סר היותו מבין מדעתו וכו׳ (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיח׳). וחי האמת לא סרנו מלירוא מחבר בספר כמו אלו הדברים (רלב״ג, מלחמות השם, הקד׳ המחב׳). ולא יסורו יעשו כן מנהיגיהם עד אשר יחדשו המלות לכל מה שיצטרכו להם לצורך חייהם (רש״ע פלקירא, ראשי׳ חכמ׳ 23). והמליציות הם המוקדמות בתחלה ובארך הזמן יתחדשו בהן חדושין יצריכום אל מליצות ולא יסורו תתחדשנה מעט מעט (שם 29).—סרו פניו, נשתנה מראהו: ויאמרו איש אל רעהו אין זה כי אם אוכל ושותה הוא כי לא יוכל האדם להתיות מן הרעב ימים רבים כאשר חי׳ זה ופניו לא סרו וכו׳ ויראו שלשה האנשים את הדבר אשר עשתה פלטת לאיש העני ההוא ויאמרו אך עתה הנה היא כלכלתהו ועל כן לא הרעיב ופניו לא סרו ולא מת כראשונים (ספ׳ הישר יח:).

—הפעי, הסיר, הסירה, הסירה, הסירותי, הסרתי, הסירת, הסירו, מסיר, הסר, להסיר, הסירך, הסירכם, הסר, הסיר, הסירי, הסירו, הסרו, אסיר, אסירה, תסיר, יסיר, יסר, ויסר, יסירנה, ויסרהו, ויסרה, ויסרם, ותסר, ותסר, יסירו, — הסיר דבר, עשה שיסור, בכל המשמ' של קל, — א) בפעל ממש: ויסר נח את מכסה התבה (בראשי ח יג). אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקוד וטלוא (שם ל לב; גם לה; לה ב; לח יד; יט; מח מב; מח יז). והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי (שמות לג כב-כג; גם יד כה; לד לד). והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח (ויקרי א יו; גם ג ד; ד לא). והסירה את שמלת שביה מעליה (דברי כא יג). חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם (יהושי ז יג). היום הזה יסגרך יי' בידי והכתיך והסרתי את ראשך מעליך (ש"א יז מו גם לט). לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש"ב ה ו). ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון יי' (שם ו י). אעברה נא ואסירה את ראשו (ש"ב יו ט). וימהר ויסר את האפר מעל עיניו (מ"א כ מא). ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו (מ"ב ג ב; גם ו לב; יו יז). ואצרף כבר סגיך ואסירה כל בדיליך (ישעי א כה; גם ג יח; ה ה; יח ה). הסירו נטישותיה כי לא ליי' המה (ירמי ה י). הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזקי כא לא). אפך ואזניך יסירו (שם כג כה; גם כו יו). הסירו הבגדים הצאים מעליו (זכרי ג ד). ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן (אסתי ג י; גם ד ד). כבודי מעלי הפשיט ויסר את עטרת ראשי (איוב יט ט).—ב) בהשאלה, עשה שיחדל, שיפסק: העתירו אל יי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי (שמות ח ד; גם י יז; כג כה). התפלל אל יי' ויסר מעלינו את הנחש (במדי כא ז). —הסירו מאחרי פלוני, עשה שיעזבו, שיעזב תורתו וכדומ': כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים (דברי ז ד).—והסיר מן: והסיר יי' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים (שם יה).—ובמשמ' החסיר, בטל: כאשר צוה יי' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה יי' את משה (יהושי יא יה).—במשמ' החדיל: ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך (ש"א א יד). וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול (ש"ב ז יה). —בטל, התדיל: ושאול הסיר את האבות והידענים

מהארץ (ש"א כח ג). הוא (חזקיה) הסיר את הבמות (מ"ב יח ד; גם כב). — הסיר דם מעל, מחה, קנח, ובהשאלה העון: ופגע בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי (מ"א ב לא).— הסירו מעל פניו, דחהו, גרשהו: ויתאנף יי' מאד בישראל ויסרם מעל פניו (מ"ב יז יח; גם כג; כג כז; כד ג). הסיר מעשים מנגד עיניו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע (ישעי א יו).— הסיר ממנו משען: כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה כל משען לחם וכל משען מים (ישעי ג א; גם ה כג; כה ח; כז ט; לא ב). ואם תסיר שקוציך מפני (ירמ' ד א; גם ד). — הסיר את פלוני, הדפו ממצבו, ממשרתו: ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך (שפטי ט כט). אשר הסרתי (את שאול) מלפניך (ש"ב ז יה). — הסירו ממלך, הסירה מגבירה, מכסא המלכות: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה (מ"א יה יג).—ובאו שמה והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבותיה ממנה ונתתי להם לב אחד וכו' והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר (יחזק' יא יח-יט). חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו (שם, מה ט). ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה (הושע ב ד). והסירתי את שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם (שם יט). אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפני ג יא). הסיר יי' משפטיך פנה איבך (שם יה). והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו (זכר' ט ז). ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי (תהלי סו כ). הסר מעלי נגעך (שם לט יא). הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה (שם פא ז). דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני (שם קיט כט). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). הסר רגלך מרע (שם כז). מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה (שם כח ט). יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני (איוב ט לד). מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח (שם יב כ). מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתהו לא דרך (שם כד). חי אל הסיר משפטי ושדי המר נפשי (שם כז ב). לא אסיר תמתי ממני (שם ה). להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה (שם לג יז). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (קהלי יא י). — ואמר בן סירא: בנעוריו הכה גבור ויסר חרפה מעל עם (ב"ס, גני' מז ד).—ובמשנה: ר' יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות

את לבו רבי שמעון אומר אפילו אחת ומסירה את לבו לא ישאנה (סנה׳ ב ד). אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (ר׳ דוסתאי ברי ינאי, אבו׳ ג ח).
—הפעי, הוּסַר, מוּסָר, מוּסָרִים יוּסָר,—הוּסַר דבר, שהסירוהו, בפעל ממש, שלקחוהו ממקומו: ואת כל חלבה יסיר כאשר הוּסַר חלב מעל זבח השלמים (ויקרי ד לא). כאשר יוּסַר חלב הכשב מזבח השלמים (שם לה).—ובמשמ׳ חדל, נפסק: ומעת הוּסַר התמיד (דני׳ יב יא). —ובתלמוד: תנא לענות בו סרה עד שתוסר[1]) גופה של עדות (מכות ה.).—ובסהמ״א: עדה היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו עדה תרגום של סורה (רס״י, בהאמ׳ ד יט).
—פִּעְלֵל, סוֹרֵר,—כמו הפעי, סוֹרֵר דרך, הסיר את הדרך, עִוֵּת אותה: דרכי סוֹרֵר[2]) ויפשחני שמני שומם (איכי ג יא).—ואמר הפיטן: שעו מני בבכי אמרר דרכי סורר (איכי אספתו, קינ׳). כי אם דרכי בזמיר סוררתי היום כבני ישי וכבני קרח איישיר פעמי כאשר גזרתי (ר״ע פרנס׳, מתק ספתים, הוצ׳ ווק״נ 81).
—פֻּעְלַל, סוֹרַר,—שסוררו אותו: וקלו מנשרים מהלכיו וגברו מאריות בין חמושים דרכיו סוררו לשני עבריו והאחד במישור בם יקושים (ר׳ שלמה מזל טוב, שיר על פסוק האיסקלק, דברי חפץ, הוצ׳ עדלמן 6).

ב.סור[3]), ממנו ב.סור.

ב.סוּר, פ״ע, סָר, — סָר דבר, הבאיש, ובכלל נשחת ונתקלקל, במשמ׳ רוחנית ומוסרית: חבור עצבים אפרים הנח לו סָר[4]) סבאם הזנה הזנו (הוש׳ ד יז-יח). יי׳ משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים הכל סָר[5]) יחדו נאלחו אין עשה טוב

[1]) [כך גרסת הערוך. ובדפו׳ שתסרה, וברש״י: סרה עדות המוסרת שהוסרו משם.]
[2]) [רש״י פרש לשון סירים קוצים סורר קווץ אותם מפזר קוצים בדרכי, ע״כ. וכן מנחם במחברת. וראב״ע מוסיף: והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררת, ע״כ. אולם רד״ק בשרשיו פרש לנכון שהוא בנין מְרֻבָּע מן סור, וכן כל החדשים.]
[3]) בארמ׳ סרי.
[4]) [כך פרש רד״ק: תרגום ויבאש וסר כל כך הם שותי׳ ומשתכר׳ עד שבאש סובאם בפיהם, ע״כ. ורש״י מפרש: סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלו׳ סר ממקומו ונהפך לאחר, ע״כ. וי״ת סר כמו שר: שלטוניהון וכו׳, עי׳ רד״ק. ויש מהחדשים מגיהים סוד סבאם.]
[5]) [ואפשר מן א.סור.]

אין גם אחד (תהל׳ יד ב-ג). — ובסהמ״א: סר היין בלהקת שכורים חכם לב בקהל בודאים (אסף ב, כד ד).
—וביני פעו׳ סוּרוֹת: (ואם הביא שלא מן המובחר) כגון תמרים שבהרים ותאנים סורות[1]) ומרוקבות (רמב״ם, בכורים ב ג).

ג.סור, ממנו ג.סור.

ג.סוּר, סָר,—סָר בפלוני, מרד בו: ולא זעקו אלי בלבם כי ייליל על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יָסוּרוּ[2]) בי ואני יסרתי חזקתי זרועתם (הוש׳ ז יד-טו).

ד.סוּר, ש״ז, מ״ר סמ׳ סוּרֵי, כנ׳ סוּרַי, נקי סוּרָה, — א) מי שסר: מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו וסורי[3]) בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יי׳ (ירמ׳ יז יג).—ובמדרש: כך בישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפי׳ סוריהן גומלי חסד אינון (מד״ר במד׳ ג).—ונרדף לגֹלֶה: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וְסוּרָה ואלה מי גדל (ישע׳ מט כא).—ואמר המשורר: ואשמיע שבחיו ואספר לעם נברא בני סורים וגלים (ר״ש הנגיד, הלי תעם).—ואמר המקונן: גולה בנוית וסורה גנוית בשמעי והשלחתי בכם את חית (איכה תפלכתי, קינ׳). אני גולה וסורה בינות לבאים פזורה והם שוקטים ונחים במשכנות מבטחים (ראב״ע, אני גולה). כבר חלפו ימי ילדות ושחרות ונפשנו עדן אחור וסורה והדלה מחלת השק כהיום ואין מזור לרפאות את מזורה (עמני מחב׳ ח).—ובמשמ׳ שם מפשט: זכור עם כל טובה סורה ועם כל צרה התקוה לאלהים שיעבירנה כי בזה התמיד הטובה ותנצל מן החטא (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 63). — ב) דליה של גפן רעת המין: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סוּרֵי[4]) הגפן נכריה (ירמ׳ ב כא). — וגם סוּרֵי בנפרד: תרפא גפן נהפכה לסורי תוציא ממסגר אסורי (Kahle,

[1]) [עי׳ פרוש כ״מ ותניא תו תמן (ירוש׳ בכור׳ א ג) תאנים סורות ומרוקבות וכו׳. ובירוש׳ שלפנינו נמצא תאנים סוכות מנוקבות.]
[2]) [עי׳ רד״ק: והוא בענין שני שרשים סור וסרר, ע״כ. ואולי צריך לנקד יָסוֹרוּ=יָסֹרוּ מן סרר.]
[3]) [כך הקרי והכת׳ יסורי, ועי׳ יסור. ופרש רש״י אותם שסרים מדברי ע״כ, ועי׳ גם ברד״ק.]
[4]) [פרש רד״ק: הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך, ע״כ. ובשרשים אמר הנטישות הסירים מן הגפן, ע״כ.]

Masor. d. West., ח).—וגם מ"ר סורות, ואמר המשורר: כהיות אלהים עמך כל עץ יער יהי עושה לך פרות ובאין אלהים עמך גפנך הנעבד יוציא לך סורות (ר"ש הנגיד, בן משלי 88, הוצ' הרכבי 141). אם תראה איש יולדו חנף מאהבתו לנצח סור כי איך גפן נכרית לעד מבניה יצלח לה סור (רמב"ע, תרשיש ו כו-כז).

ד.**סור**, ממנו *ב.סִירָה, °סִיר, °סִירָה.

ה.**סוּר**, ש"ז, מ"ר סוּרִים, כמו אֵסוּר, אֲסוּרִים: טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל וכו' כי מבית הַסּוּרִים[1]) יצא למלך כי גם במלכותו נולד רש (קהל' ד יג-יד).

ו.***סוּר**, סוֹר, ש"ז,—כמו סאור, סיאור: כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים והסריקים וכו' (קידוש' פב.). מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות בגר מפני שסורו רע (ר' אליעזר הגדול, ב"מ נט:). לפי שסורו (של הגר) רע הזהיר עליו במקומות הרבה (רא"ש, גרים ד ג). שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע (הורי' יג.).—חזר לְסוּרוֹ: בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר (ר' אליעזר, מכי' משפ' כ). כיון שראה דוד שהממון חביב עליו[2]) עמד ומינה אותו קומסין תסברין אמרו כיון שמת דוד חזר לסורו (רב שמואל בר נחמן, מד"ר שה"ש, קמכוני). אמרו אילולי אריכות פנים שהאריך רב' יהושע עם עקילס היה חוזר לסורו[3]) וקרא עליו טוב ארך אפים מגבור (שם ברא' ע). וילך וישב לבן למקומו לסורו[4]) (שם עד).— ובסהמ"א: וממנה בני איש לא תשנה לבל תהיה בעיניהם מגוגה לבד אם יחלפו חק דת ותורה וסורם רע ודרכם לא ישרה (רש"ט פלקירא, בתי הנהגת הגוף והנפש, כ"י פלורנצה). ראו הדופי דבוק בתכונת רוחם וסורם של עם ישראל רע מאד אוהבי הבטלה וכל עסקם רק במסחר רוכלים המחזירים בעירות ובכפרים (רלה"ח, עטרת לצי ב:). אפס כי עוד מעט היו חוזרים לסורם ובהתלכלכם בחטא היו משיבים את האבן על פי הבאר בשובם אל בור הגלות כמאז (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה ג, ז::).

[1]) [נתה האלף וחסרה מהמכתב והוא בית הסהר שנותנין שם האסורים, רד"ק בשרשיו; וכן ראב"ע. ורש"י פרש ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי, ע"כ. ויש כ"י שגורסין האסורים.]

[2]) על יהונתן בן גרשם בן משה.

[3]) [עי' סאור.] — [4]) [דרשו למקומו לאלהיו.]

ז.***סוּר**[1]), פ"י, פקד, בִּקֵּר: מניין שהקב"ה סר[2]) את החולה שנא' ה' יסעדנו קרי ביה יסערנו (רב ענן אמר רב שמה, שבת יב:).

***סָוַר**[3]), פ"י, כמו צבר, רק בינ' פעוי, מ"ר נקי' סוורות: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים ואת זמורות שקמה שבתוכו אבל לא מכר לא את העצים ולא את אבנים סוורות[4]) בין לגירו ובין לגדירו וכו' (תוספת' ב"ב ג ו).

***סוּרָה**, מ"ר סמי' סוּרֵי, — כמו שְׂעוֹרָה, שְׂעוֹרֵי: אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה ועירובי תרומה וכו' ותורמסין וסורי[5]) אדומיות ותִרומת עציין ותרומת אפטרפין (תוספת' תרומ' ה ז).

*סוּרְחָן, — עי' סרחן.

***סוּרִיאֵל**, שם מַלְאָךְ: שלשה דברים סח לי סוריאל[6]) שר הפנים אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש וכו' (ר' ישמעאל בן אלישע, ברכ' נא.). וכיון שראה ר' נחוניא בן הקנה גזירה זו עמד והורידני למרכבה ובקשתי מסוריאל שר הפנים ואמר לי עשרה נכתבו ונתנו לסמאל הרשע שר של רומי (בריתא מפרקי מרכבה).—וכן סוּרְיָה, סוריא: כשאתה בא ועומד על פתח היכל הראשון טול שתי הותמות בשתי ידיך אחד של טוטהסנאי ואחד של סוריה[7]) שר הפנים (פרקי היכלות יח). וכן ג"ב קראוהו ז"ל סוריא שר הפנים שהכוונה לומר שהוא ית' נראה אליו בראשונה לקבל ממנו השפע בתחלה שהמלאכים נקרא להם שמות כפי פעולותיהם (רשב"ץ דוראן, תפארת ישראל ב, כח.).

סוֹרֶם, — עי' סֹרֶם.

[1]) [כמו סער בארמ', עי' הערה הבאה.]

[2]) [כך גרסת הערוך, והוא מוסיף: פי' סר סער בהבלעת העין תרג' פוקד מסער, ע"כ. ובדפ' הגרסה סועד. ורש"י מביא גרסה זו בשם רבנו יעקב: סוער, וכן בכ"י מינכ', ועי' גם נדר' (מ.) ובפרוש המיוחס לרש"י שם.]

[3]) [עי' סואר וההערה הבאה.]

[4]) [בדפו' סוירות. ובעל מנחת בכורים גורס סדורות בין לנוח. ועי' גמ' (סט.): עולא אמר אבנים הסדורות לגדר. והא תני ר' חייא אבנים צבורות לגדר תני סדורות, ע"כ. ועי' שם ברש"י.]

[5]) [כך בכ"י א"פ. ובדפו' ושעורין.]

[6]) [חסר בכ"י מינכ'. ועי' ד"ס, הערוך.]

[7]) [נ"א סוריא. וכן בהיכלות רבתי, ילינק ביה"מ ג, 95].

***סוּרְסִי**[1], ש"ת של סוריא, —א) לשון סורסי: בא"י לשון סורסי למה (רבי, סוט' מט:). ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי לקרב סורסי לאילייא עברי לדיבור (ר' יוחנן, ירוש' מגיל' א יא). שלא יהא לשון סורסי קל בעיניך (הוא, שם סוט' ז ב). תכוסו על השה לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה (רבי יאשיה, מכי' בא ג). —ובספהמ"א: ולשון סורסי וכתב סורסי שהוא עכשיו ביד נצרים בבבל וקוראין אותו סוריאני על שם אותו מקום (סוריא) הוא נקרא (גיאוניקה, הול' גינצבורג 174). —ב) מין לחם: לחם עוני פרט לסורסין[2] ולחלת המסרת ולאישישה (ירוש' פסח' ב ד).

***סוֹרֵר**, ת"ז, מ"ר סוררים, — עקום, לא ישר: הכונה בזה כי הלב שמזגו רע והסר עתיד להשתבע ממדות פחותות ודרכים סוררים ומעוותים כי יכבד מאד על האדם לתקן אשר עוותו הטבע בשרשי יצירתו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש ט, כד:).

סוֹרֵר, — עי' סָרַר.

סוּת, ש"ז, בכנ' סוּתֹה, סוּתוֹ, — בגד: כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה[3] (בראש' מט יא). —ובמשנה: וסמוכות המטה וטפוס של תפלה ואמום של עושה סותות[4] הרי אלו טהורין (כלים יו ז). — ובספהמ"א: לא סות בן ושל אשה ושל בת וסות של יום (אם חול) יהי נלקח בשבת (רה"ג, ס"ס, קבולת קונטרסים). —ומצוי בלשון המליצה והשיר: היה קרוב במאכלך וסותך ולוה דל ולא תחמד עמיתך (הוא, מוסר השכל 68). עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי כבגד עש ועדים ולמה תעלו חמר עלי סות ומורשי כמו בארות בשידים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה). סותה היא לשארו ביום שובו לשארו הוא שמלתו לערו (יצחק בן כלפון, פסדתי מילדי, שער השיר 58). סותו אדם בדמעיו כי מעפעפיו יזה נצחו (רמב"ע, דיואן סה, ברודי'). עת החלי אראה לבוש אדם כמו דרך בגת בדמי איש צבוע ואחזה אך הסתם תוך מחנה בדד בסות פרום וראש פרוע (ר"י הלוי, גבר הזמן). וקול ארים בתמרורים עלי סבתה ומכנאסה וסות אקרעה על דרעה אשר לפנים נתפשה (ראב"ע, אהה ירד). הוא מחולל הכל במלתו הוד והדר סותו ומלבושו אך ברחמים נמצא לכל דורשו (יחדו כא, קונט' הפיוטי' עו). נאמנים סבבוהו בנסעם ולשער המים קרבוהו סות פרשו בינו לבין עם אשר סבבוהו (Elbogen, Stud. 149). רצון ברכה אשיתכם ומשנה תחת בשתכם רזו אדום סותכם (מחז' איטל' א קד.). לא יאכלו עוד קצירך צוררים רק קציניך עטי מור קציעות סות הדריך (יונה ואיך תרבלי, ספ' פזמו' תימנ', לד:). גלה דשן מאדמה ועין פרי לתנובת טל דשן ללחום רעב וסות למכסה מעורטל דשאים ברביבי זרזיף ובקיץ באגלי טל (רשות לטל, הגד' אלוירה ומנקד', כ"י בריט' מוז'). ועלי יבלו נחלים ההדם הניץ יגמל חלצו סות אלמנותם כל עצי עדן וצצו מהדר זיו מחלצותם וכו' וערוגת הורדים תעטה סות הוד מאדם על צעיף רמון רדודים (שם). נפש תוקיר נבזה לפי פניו או הוד סותו דומה למכבד מת יען קברו אותו בתכריכי רקמה (רס"ע פלקירא, המבקש כו). אם מחר טיט יהי סותו וגוש עפר חתולתו (ר"י נגיארה, יברח כצל, עולת חדש כד). ומלביש סות לערומי איומה חליפות הבגדים היא כסויה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 12). ענוה עד מאד יקרה ומעלתה מהודרת לבבי בה דבוק תמיד הכי האות עלי טובה והוד יפיה היותה סות וחלק לגביר דויד (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, קובץ על יד ט, מטמוני מסתרים, הול' מק"נ 17). — ונסמך לכמה שמות: סות הישועה רבנו עטף להושיע האנשים והנשים והטף (קטע מפיוט לכבוד כלת הישיבה, סעדיאנה, שכטר 66). יום תאוה יגלה יחישה וסות גאוה יה אותי הלבישה (ר"י אבן גיאת, יום תאוה, על אורות לסד"ל 30). רעו שתו כי הסתו עבר גם מחלצות זקן זמן פשט אכן בחול שמש בטלא סות נוער עלי עמק והר פשט (רמב"ע, תרשיש ב ל). וישחר את שערי עשיר. ראשו מסות חסד פרע (שם ט ע). אהה

---

[1]) [מן היווני σύρος.] — [2]) [יסטר' פרש לחם הבא מסוריא. ואחרים מפרשים שנאפה במשרת (מסרת).]

[3]) [פרש ראב"ע: וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף (כך דונש בתשובותיו על רסע"ג 152) והנכון בעיני שהו' מגזר' מסוה, ע"כ; וכן שפת יתר קמד; וכן בארוהו החדשים. ובפונית סוית, אולי במשמ' מסך ווילון (Lidzb. 328). וקדמונינו פרשו מן פעל סות, עי' תנחום' (ויחי י): אין סותה אלא טעות שנאמר כי יסיתך ע"כ. ועי' גם פירוש רש"י לתרגום כאן.]

[4]) [וסות הוא הבגד וכדם ענבים סותה וכו' ירצה בו הדפוס אשר יארגו עליו האזורים והאבנטים, רמב"ם (דרנבורג). אולם הגרסה מְסֻפקת מאד. במדב"ם גרס סוות, וזה אפשר להיות מ"ר של סות בהשמטת התו ויש גרסות אחרות, עי' בפרוש רה"ג, ר"ש ור"ע מברטנ'. ובקטע כ"י מנקד (בודלי MS. Heb. d. 603) נמצא עושי סְכוֹת.]

קרע סגור לבי לבניו וסות שברי למעניהם פרמה (הוא, חרדה לבשה תבל). הימצא חן בעין בוחן כליות איש מלא מרמה אשר חולל והתגולל בדם עון ומי אשמה וסוף שברו בבית קברו יצוע גוש וסות רמה (ר״י הלוי, ילו האל). סות אהביו עטות טובו מכל מדים ועליו איך תלוני ולחשוק בך הקדים חכו ממתקים וכולו מחמדים (ראב״ע, איה עופר). נטר דת קדוש בפשטו וסדר טבילה תהלתו נאור סות זהב יעטו כהנת יי׳ נחלתו (הוא, אזכירה סדר עבודה). אשמחה אני כי יעטני סות חדרו (הוא, אל אמת). עלי אל והוד הלבישם מסות נעמך (הוא, אי ישן). אל יואל ויפעל ויעצבם יעט סות קנאות ויתובבם מלאכיו בחכמה לו הללו (הוא, אותות אל). ולא יקרא כי אם ספרו ולא ילבש כי אם סות יראתו (ר״י א״ת, תו״ה עבודי האלהים ה). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בר אשר אפדו (יעקב בן אלעזר, לא אמתהה על רלמים, שער הפיל 163). ואמרו לנזיר אחד למה תלבש סות שחורים אמר הוא יותר ראוי לבעלי עונות (ר״י אבן זבארה, ספר שעשוע׳ ז, הול׳ דודקון 76). לכן פשוט סות אד והשמחה לבש וחלוץ מעיל יגון והשלוה תעט (ר״י חריזי, תחכמי ה). ואתפור מחלצות סות המליצות בחוט משרשרות ניבי מרקע (שם יו). ופשטתי סות המרגע ולבשתי כסות היגיעה (שם ג). ושמתיה בבית הכלא לובשת סות עניות עד יום מותה אלמנות חיות (שם מו). ומעל היצר שטי ומדרכיו נטי וסות רשע פשטי ועל עיר האמונה פשטי (שם יד). ערום בלי צדק הלא תבוש למול האל קחה סות תם אבל אתו עדה (שם לג). וקשרה על הזמן קשר ולבשה סות הענוה והיושר (עמנו׳, מחבר׳ ג). מה לך לעדי הנסתרות אם את מסות תלמוד עריה (ר״י פרנסים, מתק שפתים, הול׳ מק״נ 73). אוי אוי וימס עוד לבב כל יושבי ציון ויחדיו לב וסות יקרעו (הוא, שיר קינה על גדול הדור 98). לא לאדמה עוד יהי אדרת מרבד יהי הטבע מרבד גדל גוי שבע על כל מלאכת יד אנוש גברת לא עת לסות תפארת (שם 100). אומר שירה לפני יוצרי באימה בכובד ראש ואלביש סות חרדה (ר״א אזקרי, ספ׳ חרדים, שירי אהבה). שערך סות הדר לבש זיו אור פניך עוטה (ר״י נגארה, ירחך, עולם תמיד י). רפו ידיך יפה מתגרת אדנים קשה הפשיט סות תפארתך (שם, יתעפו עט). אל יגבהו אנשי בליעל כי עוד עליהם יחזור גלגל ישא נדיבי עם וילבישם סות הוד ורעת הכסיל תגל (מנחת יהודה שונא הנשים, טעם זקנים, הול׳ אשכנזי ב.). ירום ונשא מאד חשקי להפיק רצון אלי וצורי ובו רוחי מחזקת על כן אטהר המון מעי וידי וסות ותהי עתידה בכור דעה מזקקת (ר״ש ארקוולטינדו, ערוגי הבשם לב, קיח:). — סות אימה, סות אימים: וסות אימה לבשי ויצר רע כבשי (רסב״ג, שה״ש ה, הול׳ זקש). מפני פחד יי׳ לבשתי סות אימים הקיצוני רעיוני ואישוני נרדמים ולקול קורא פני נפלו והם נכלמים (רמב״ע, מפני פחד יי׳, הול׳ דוקס 74). הררי עולמים כבדו הר קדשו משפחות כל עמים בקרו מקדשו לבשי סות אימים פחדו מאשו (ר״י הלוי, ישען). לבשו אימים סותם ופהדים בשאונם (הוא, ישרים דרכי נשם). לובשי סות אימים ועוטי פחד בליל זה משכימים בלבד אחד (סדר רע״ג, תקון ליל שבת בין ר״ה ליוה״כ).— סות אור: שמש כחתן יעטה סות אור מהודך נאצל ולא נעדר (רסב״ג, שמש כחתן). הפייט שאמר יה אור מסות אור בראו (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמידים נג:). —סות אבל, סות אבלים: ופשטו יתומי זמן סות אבלים והנם במדי חתנים הדורים (רמב״ע, התרשיש ב כב). איך היתה לראשה אך עתה חרבה סות אבל לבושה כמו אשה עזובה (ראב״ע, איך קול). אנושה ענושה גרושה מירושה כבושה כתושה וסות אבל לבושה (הוא, אנושה ענושה). מאד רגזה תבל לציץ יקר נבל ולבשו סות אבל מאורים כשהק (ר׳ אבא מארי אבן כספי, לקוטים מספר דברי יוסף סמברי, ברלינר 27). — ומ״ר סת׳: ופשטתי בגדי גאוה ולבשתי סותי ענוה (בקשה לר׳ בחיי, בסוף ס׳ חו״ה בערב׳, הול׳ ד״ר יהודה). סותי מעל יעטה כמעיל בגדי בגד לי כשלמה (רמב״ע, דיואן קכא, בודל׳). ורועים כסילים באפל בעת כל בני איש בסותי שחרים עטופים (הוא, התרשיש ז סד). שכל לכל חיל ולא יכול פשוט סותי אמתנו ומלבושנו קנאה לבוש בזאת גזור נפש ומקשר בלבו רוץ להפרישנו (הוא, לבני זמן). ואשה אזכור לכתך אחרי משוכה ואז אלבישך סותי מלוכה (שכולה עכורה, יול׳ יוה״כ, סדור תימני, כ״י בריט׳ מוז׳). ראיתיו איש נבל אשר סותי חבל בברכת הר עיבל יברך (ר״י זבארה, ספ׳ שעשוע׳ יג, הול׳ דודקון 132).

סות[1], ממנו סִית, *מֵסִית, *הֵסֵת, *הֶסְתָּה.

סוּת, קל לא נמצא.

—הפע׳, הֵסִית, הֵסִיתָה, הֵסִיתוּ, הֵסַתָּה, הִסִּיתוּךָ, מַסִּית,

---

[1]) רק בעבר׳.

תסיתני, יסית, ויסת, יסיתך, יסיתהו, יסיתך, תסיתהו, —א) הסית האדם את פלוני לעשות דבר, דבר לפלוני ופתה אותו לעשות כך: כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים וכו' לא תאבה לו ולא תשמע אליו (דבר' יג ז-ט). ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך ותאמר תנה לי ברכה (יהוש' יה יח-יט). רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני יי' אשר הסתה אתו איזבל אשתו (מ"א כא כה). ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד (דה"ב יח ב).—ובמשמ' פתהו, השלה את נפשו בשוא: פן יסית אתכם יחזקיהו לאמר יי' יצילנו ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו (ישעי' לו יח-יט). והנה אמרת הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור (ירמי' לח כב). —ב) הסיתו בפלוני, דבר לו ופתהו להרע לפלוני, verlocken; inciter; to instigate: ועתה ישמע נא אדוני המלך את דברי עבדו אם יי' הסיתך בי ירח מנחה ואם בני אדם ארורים הם לפני יי' (ש"א כו יט). ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל (ש"ב כד א). כי ברוך בן נריה מסית אתך בנו למען תת אתנו ביד הכשדים להמית אתנו ולהגלות אתנו בבל (ירמי' מג ג). השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו איש תם וישר וכו' ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג). — ג) הסיתו מן דבר, הצילו: ואף הסיתך מפי צר (איוב לו טז). ויסיתם[1]) אלהים ממנו (דה"ב יח לא).—ובתו"מ: שלא ילך ויסית עצמו ויסית אחרים עמו (ירוש' סנה' ז יח). ויהס כלב את העם אל משה אמר רבה שהסיתן בדברים (סוט' לה.). אי אפשר לאומרו כאדם שמסיתין אותו וניסת (ב"ב טז.). מה הנחש על ידי שהסית לחוה לשתות יין נתקללה האדמה בעבורך (מד"ר במדי' י). כי הנה הסתו עבר זה מלכות כותים שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה היך מה דאת אמר כי יסיתך אחיך בן אמך (ר' עזריה, שם שה"ש, התלנה). — ובסהמ"א: ואמר אבוקרט החסיד אל יסיתך דבר שאינו דבר טבעי כמו רעבון (ר"י זבארה, ספ' שעשוע' ח, הול' דודזון 60).

—נפע', נסת, ניסת,—שהסיתו אותו: עבד שרבו מסיתין לו[1]) וניסת תקנה יש לו (ר' יוחנן, חגי' ה.).—וביני': מצוה ביד הניסת שימית ואח"כ ביד כל אדם (ספרי דבר' פט). אחד יחיד הניסת ואחד רבים הניסתים (סנה' סא.).—ובסהמ"א: כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו (רש"י, במדי' יג כב). שהענין שהאדם ניסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד וכו' בידוע שלא ימנע ממנו אלא על יראת דבר גדול (ר"ש אי"ט, מו"נ ג מח). וניסתים בה (באמונת השדים) (שם מו). ובתחלתה (של התורה) על האנשים הבוערים הנתפתים אל דבריה (של הפלסופיה) ונסתים בטענותיה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ח יב).

—הפעי', *הוסת, כמו נפע', רק בינ' מוסת: והשתדל בכחך זה הגבר המוסת ועבוד העולם ועבוד אנשיו (ר"י א"ח, חו"ה, יחוד המעשה ה). בין שהיה המסית הדיוט בין שהיה נביא בין שהיה המוסת יחיד איש או אשה או יחידים מיתתו בסקילה (רמב"ם, עכו"ם ה א). כיצד מכמינין לו המוסת מביא שנים ומעמידן במקום אפל כדי שיראו המסית וישמעו דבריו ולא יראה אותם והוא אומר למסית אמור מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והמוסת משיבו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד את העצים ואת האבנים (שם ג). שנמנע המוסת שלא להציל המסית כשיראהו בסכנת מות ואבוד ועל זה נאמר ולא תחוס עיניך עליו (ספ' החנוך, מלוה תכט). כי המסית לא יאמר הדברים כפי אמיתתם כי אם בדרך היותר ראוי להכניע את לב המוסת (ר"י אברבנאל, ש"ב כד א).

סחב[2]), ממנו סחב. סחבה, *סחבים, *סחיבה, *מסחב.

סחב, פ"י, סחבנו, סחוב, לסחב, יסחבום,—סחב האדם דבר, משך והעתיק הדבר ממקום למקום במאמצי כחו בגרירת הדבר על פני האדמה, schleppen; trainer; to drag: ואם אל עיר יאסף והשיאו על כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד הנחל (ש"ב יז יג). — והכלב את הפגר: ופקדתי עליהם ארבע

---

[1]) [ככ"י מינכ' שמסיתין עליו רבו.]

[2]) [במואב' ואסחב, ואסחבה (כתבת מישע יח יג), בכנע' סחב, בערב' שחב a), וכן בכושית.]

a) سحب

---

[1]) הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו, רד"ק. השבע', καὶ ἀπέστρεψεν αὐτούς, גרסו ויסרם, וכך פרש רלב"ג, (אולה"ס ב 73).

משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לִסְחֹב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (ירמ' יה ג).—קבורת חמור יקבר סָחוֹב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (שם כב יט). אם לוא יִסְחָבוּם צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נויהם (שם נט כ).—ואמר המשורר: בנים אהובים בחוצות סחובים ואבות כאבים במותם רואים (ר"י הלוי, לקונן, לגר' שד"ל רט). הנה לנכח האלהים הלכה נפשי ועל רום סחבה שולים (יקותיאל, קול יללת רעים, סער הסיר 123). מה לך יחדי תשבי דומם כמלך בשבי כנפי רננים האסוף וכנף יגונים תסחבי (רלב"ע, לחות ז.). ותכסהו בשמיכה והוא יסחב על הארץ גדיליה (ר"י חריזי, תחכמ' כד).—ומקור לִסְחָבָה, כמו לסחוב: מבית עולל דמה לסחבה[1]) קומי לך רעיתי ארץ טובה ורחבה יפתי ולכי לך (פיוט לפסח, דברי חפץ, הול' עדלמן 18). אמר נא אולי לא הקיש בך אצבע אלהים לפעמך ממתק שנתך לפעמים מאין היית יודע כי עין ה' נבחך לנשב ממך עיטו הטבע העוטרים על פגרך לבתר אותו בתוך ולסחבו (רס"פ, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב). ואם מששת עת הערב וישתנה הדפק ויהיה הגיד בסוחב מן הגוף לגוף כאשר תסחוב העקרב[2]) את זנבו (אסף 140.).

—נפע', ״נִסְחַב, בינ' נִסְחָבִין,—שסחבו אותו: שאין דרך הפועלים לחוס על הכרם ועל השוורים ומנהיגים אותם על הגפנים ועל הנטיעות והם מתקלקלין והשוורין נסחבין ונשברים (רש"י, ב"מ לֹ.). והנכון בתחלת מה שישב (הילוד) ויסחב על הארץ שיושם תחת מושבו ששת עור חלק שלא יתגורר בנחירות הארץ (קאנון א ג ב, בהנהגת היונק).

— הפע', ״הִסְחִיב, — כמו קל: קדשך החריבו ואתי הסחיבו לרגלי הציבו מצודים וחרמים (ילחק בן קסרון, יגרתי מפני סמים, סער הסיר 7).

סְחָבָה, מ"ר סְחָבוֹת,—בגד בלה וקרוע: ויבא אל בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הַסְּחָבוֹת ובלוי מלחים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים ויאמר עבד המלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הַסְּחָבוֹת והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת לחבלים (ירמ' לח יא-יב).--ובסהמ"א: ויצו את עבדו אשר לא יותן לערוך ולשום השולחן ויערוך אותו ויפרוש עליו מפות מבלויי הסחבות תאמר בראותם מצאם באשפות

(ר"י בן זבארה, שעשועי, חוצרי יין לבנון, הול' בריל 25).—וגם ״סְחָבִים: נצב עלינו זקן אחד עליו בלויי סחבים (ר"י חריזי, אתיאל ג).

סחה[1]), ממנו סחה, סחי.

סָחָה, קל לא נמצא במקרא.

—פע', סִחָה, סִחֵיתִי, — סִחֵה העפר ממקום, טאטאהו וסלקהו הצדה למקום אחר, wegfegen; balayer; to sweep away: ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וְסִחֵיתִי עפרה ממנה ונתתי אתה לצחיח סלע (יחזק' כו ד).—ובהשאלה, ואמר בן סירא: עטרת גאים טמטם אלהים ושרשם עד ארץ קעקע וסחם מארץ ויתשם וישבת מארץ זכרם (ב"ס, גני' י יו-יז).

—קל, ״סָחָה, פ"ע, — כמו נסח, נעתק ממקומו, ואמר הפיטן: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים סוחים כבן סעורים סגוף עני וצעורים (לך ה' הצדקה, סליחי ווגח' יוהכ'). תשכח ימינם אם חסדיו ישכחו אם יסחו הרים ועד יוסרו (רסב"ג, בימי יקותיאל). אולי תאחז מעץ חיים יום תסחה אל מות סרעף (רמב"ע, התרשים ח קיז).

—נפע', ״נִסְחָה, נִסְחוּ, כמו קל: אפגוש מיודעי באנחתי אשר לו פגשו הרים אזי נסחו (רסב"ג, אולי דמעות).

— הפע', *הִסְחָה, בינ' נק' מַסְחָה, — כמו הפע' מן נָסַח, מסחה דעתה, כמו מסיחה דעתה: כל אחת ואחת אומרת חברתי אשת עם הארץ ומסחה דעתה (חגי' כ.).

***סִחוּי**, סיחוי, ש"ז, שה"פ מן סחה, שחה,—שיטה במים בידים ורגלים, schwimmen; nage; swimming: יכול יעבירנו בסיחוי ת"ל כי גאו המים מי שחו (יומ' עז:).

***סְחוּם**, סחוס, ש"ז, מ"ר סְחוּסִים, סְחוּסִים, כמו חסחוס: כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי הכנפים והסחוסים[2]) (ספח' ז יח). על אלו מומין שוחטין את הבכור נפגמה אזנו מן הסחוס[3]) אבל לא מן העור וכו' (בכורי ו א). אזנו מן המלה דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר אף מן הסחוס שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע (מכיי משפט' ב). אית לך מימר במחוסרות למצמין

---

[1]) [בערב' שׂחא a), טאטא, ובארמ' סחותא. סחיתא, סחי וצואה.]

[2]) [במשנה שבירוש' והסחוסין.]

[3]) [במשנה שבגמ' החסחוס, ופרש רגמ"ה שלועזים טגדרוס.]

a) سحا

[1]) [מפני החרוז עם רחבה.]—[2]) לפי הענין צ"ל העכבר, ותרגם ד"ר מזיא: Pulsus myurus.

לא בראשי כנפים הסחוסין (ירוש׳, תרומ׳ יד ד). מן הסחוס היה נרצע (העבד) וכו׳ וירצע הסחוס (של כהן) פחות מן הכרשינה וכו׳ (שם, קדוש׳ א ג). —ובסהמ״א: והרי ראשי כנפים והסחוסים שאינן נאכלין בשור הגדול שהן כעצמות ובגדי הרך נאכלין (ר״ח, פסח׳ פד.). והלבתא משפוי כבע ולמטה כשרה פירוש כמין כובע בפי הקנה ואינו בשר אלא הוא לבן כגון הסחוסין ומונח עליהם כגון עלה של הדס (ערוך, ערך שפוי). הסחוסים שהם כמו עצמים רכים הרי אלו מותרין לאכלן (רמב״ם, קרבן פסח י ח). מי שהיתה אזנו כפולה לשתים אפילו הגדי שדרך אזניו להיותן נוטות וכפולות ובלבד שיהיו לו שני סחוסין אבל אם אין לה אלא סחוס אחד והרי הוא כגוף אחד שנכפל כשר (הוא, ביאת המקדש ז ג). כל האיברים הורכבו מהם עשר במספר יפ״ב ואלה שמותם העצמות א׳ והסחוס ב׳ והעצבים ג׳ וכו׳ (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה כא.). ולבש צורת הסחוס אשר הוא רך מן העצמות וקשה מן הבשר והוא ממוצע בין העצמות והעצבים (הוא, שם כא:).

סְחוֹרָה, — עי׳ סְחֹרָה.

***סָחַט**, פ״י כמו שׂחט, auspressen; pressurer; to squeeze out: גותן אדם דבילה או גרוגרת לתוך המוריים כדרך שנותן תבלין לא יסחטם להוציא מהן משקין (תוספת׳ תרומ׳ ט ז). מפררין רימונין לעשותן פרר וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (שם שביעי׳ ו כט). הסוחט ענבים לתוך ידו הרי זה פטור לתוך הכוס הרי זה חייב (שם מעשר ראשון א ט). המכבס והסוחט מלאכה אחת היא (שם שבת ט [י] יח). עד מתי מטמאין טומאת אוכלין משיטחנו ור׳ שמעון משיסחטו (שם טהר׳ יא ד). אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין (שבת כב א). טמא מת שסחט זתים וענבים כביצה מכוון טהור ובלבד שלא יגע במקום המשקה (טהר׳ ג ג). הסוחט את כסותו ומטיל ממקומות הרבה והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה ר׳ עקיבא מכשיר וחכמים פוסלין (מקוא׳ ג ג). הממחק את הברישה והסוחט שערו בכסותו רבי יוסי אומר היוצאין בכי יותן ואת שבו אינם בכי יותן (מכש׳ א ה). ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן תאנים וענבים שניטמאו סוחטן ועושה אותן תרום׳ ואם היו תרומה מעיקרן כבר נדחו ר׳ זעירא ר׳ יסא בשם ר׳ לעזר סוחטן עד פחות מכזיתים ויינו כשר אפי׳ לנסכים (ירוש׳ תרומ׳ ט ח). דגים שסחטן אם לגופן פטור ואם להוציא ציר חייב (רבי חייה, שם שבת ז). כבשים שסחטן אם לגופן מותר ואם למימיהן אסור (רבה, שם). דג שסחטו אם לגופו פטור אם להוציא ציר הרי זה חייב ואפילו תימר דר״ש היא כרם כרבנן מכל מקום הרי סחט ומכל מקום הרי הוציא ציר (שם ביל׳ א ג). פעמים שאדם הולך לכרמו לידע אם הגיעו ענבים לבצירה או לא ונוטל אשכול ענבים לסוחטו ומולף על גבי ענבים (ר׳ נחמן בשם רבה בר אבוה, שבת יז.). סוחטין בפגעין ובפרישין ובעוזרדין אבל לא ברימונים ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברימונים (שם קמד:). סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא לתוך הקערה (ר׳ יהודה אמר שמואל, שם). סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (רבא, ב״ב לז:). ותקח מפיריו ותאכל אמר ר׳ איבו סחטה ענבים ונתנה לו (מד״ר בראש׳ יט, הוצ׳ תיאודו׳). —ובסהמ״א: אמנם מן התאר כשתעיין אם הוא דומה לכדור הסחוט משני הצדדין אם לא כי זה הרמות מופת טוב תמיד (ר״מ אלדבי, ש״א, ד, א, הראש). כאלו תחשוב כדור שעוה עגולה היטב ותסחוט שני צדדיה מעט (שם).

סְחִי, ש״ז, —מה שיסחה אדם, עפר, זבל וכיוצא בהם, Kehricht; boue; dirt: סְחִי ומאוס תשימני בקרב העמים (איכ׳ ג מה). —ואמר הפיטן: סחי ומאוס אם נתחייב (מחז׳ יני׳, הוצ׳ דודקון 16). נארת ברית שלשת החשוקים סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גזם ואכולי ילקים (אליה בר שמעיה, אויתיך קויתיך, סליח׳ יוס ג). סחי שמו תורת משה ותלמוד רבינא ורב אשי (יוצ׳ שבת א אהה״ם). סחי ים השריין שבע מאות מיני טהורים (ר׳ בנימין, מחז׳ איטל׳ א סג:). משלי סחי עליהם משלה כי כם משלה רד יום צבי ארצות עד שמה היתה ובת אדום שכנה שמה (ראב״ע, עבר עלי). אז אמרה נפשי אני עניתי קצתי ביופיה אז ושמתים סחי היא שנתה גם כן אני שניתי לו קוממיות הולכה לכה אומר שחי (עמנ׳ מחב׳ ז). — ובהשאלה מפלה לארץ: סוס יהי לתשועה כזב ושקר כי ברוב חילו לא ינוס מסחי לא ימלט את הרוכב מדחי (כהנת אברהם א לג יז).

***סְחִיבָה**, ש״נ, —שה״פ מן סָחַב: נתקם ממצבם בהשלך וסחיבה וליהט אותם היום הבא (ר׳ קלונימוס בר׳ יהודה, אדברה תחנונים, יוצ׳ יוה״כ).

***סְחִיטָה**, ש"נ, — שם"פ מן סָחַט, שָׁחַט: הצבעים שבירושלם היו עושין סחיטה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה, ירוש' שבת ז ג). רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין סחיטה בשיער (בבלי, שם קכח:). מיתיבי אין נותנין שמן וחמין על גבי מוך ליתן על גבי מכה בשבת התם משום סחיטה (שם קלד:). גזירה משום סחיטה (רב יוסף, ביל' יח.). —ובסהמ"א: ויסחט בעבור זה סחיטה חזקה וירדו טפות גדולות כשיעורו ותמהר ירידתו (אבי הרלב"ג, שעה"ש א ב ד.).—ובמשמ' מה שסוחטין, תמצית: והחלק הנתק אל דמות המים אינו מים אבל הוא סחיטה או לחות ארסי או מזוניי (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). —ומ"ר סחִיטוֹת: ויושם על ראשו השמנים הקרים כמו שמן ורדים ואל חלף והסחיטות הקרות כמו סחיטת ערבה (קאנון, א ג ה ג). וסחיטת ענבי השועל ביחוד נחות מכל סחיטות (גרבוני, ארח חיים במליי הפרקים, כ"י ביהמ"ד שכטר).

***סָחִיף**, ש"ז, מ"ר סחִיפִים,—כמו סְחִיפָה: רומם בהוד צעיפי סחיפי והשב צניפי לראש מניפי (רסב"ג, ארוממך, הפלוס אגודרהם, מק"נ 36). כמו שתשטוף כל אחד מסחיפי המים עפר ארץ (רלב"ג, איוב יד יט).

***סְחִיפָה**[1], ש"נ, — שם"פ מן סָחַף: ולכן נאמר כי הסחיפה כשביבה וכדליפה וכרעיפה וכעריפה (דונש, קומץ). וענין סחיפה הפלה או הטיה (ר"א בדרשי, חותם תכנית, סחף).

סָחִישׁ, —כמו שָׁחִיס, עי"ש.

סחף[2], ממנו סָחַף, *סַחַף, *סָחִיף, *סְחִיפָה.

א·סָחַף, פ"ע, קל, נרחף והשלך בחזקה, niederstürzen; se prosterner; to be prostrate: גבר רש ועשק דלים מטר סֹחֵף[3]) ואין לחם (משלי כח ג).—ובסהמ"א: ופתרת מטר סוחף ואין לחם לשון כליון הוא ואין סוחף כי אם כרועף וכו' והמשיל החכם העושר אשר לא יצלח ביד העושק הארור הרש למטר סוחף עלי ארץ ארורה אשר לא תפרה פרי ולא תוציא לחם (תשוי דונש, הכרעי ר"ת 77). ופגש קדקדי בענן תלאות ועלי סחפו גשמי מטריו ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רסב"ג, בשרש ענ).—*ופ"י: ואם נדמה שתי המלות האל ללשון הערב סחפה הרוח את העבים כלומר העבירתם סחפתי השער מן העור כלומר גרדתיו וסחפתי האיש כלומר דחיתיו יהיה נכון (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, סחף).—ואמר הפיטן: היית יפה נוף וראש עפרות תבל ברושך לנס חטאך סחפך הלא קצר קצירך (ליון קחי, קינ' ת"ב). סחף מתר הקריה כאגהיל סיפי בראש זה אתחיל סנגרון משנאי תמור השחיל (אודך כי אנפת, שבת א חנכה). צפו עלי ראשי תהומות הבכי צפו וגן חשקי הלא סחפו (ר"ע פרנסים, קינה על אשתו א, ממזרח וממערב א). כם גאים יסחף יי' ויושב ענוים תחתם (ב"ז, ב"ס י יט). — *בינ' פעו', סחוּפִים: גר שבא להתגייר בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים דחופים סחופים[1]) ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ' מז.). — ובסהמ"א: נסחף אבירים סחופים סחובים ונשלכים (ר"ת על דונש, קוחף 77). ופעמים נפשו של אדם סחופה ודאובה עליו מרוב טורח ועמל שעמל כל היום וכשהנפש עולה לרקיע בלילה והוא ישן מוצאה שם מרגוע ומנוחה ומקום קדושה וטהרה (תניא, ענין תפלת ערבית ט). כי למה ישבו בגלות דחיפים סחופים ממושכים וממורטים כי אם לנקום דם ישו (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 41). וישראל שחופים וסחופים באורך הגלות הנבהר הזה ואין איש שם על לב (רמח"ל, חוקר ומקבל 52). אחינו בני ישראל סחופים ומדולדלים מבלי מצוא מקום מניח דירת מנוחה אשר ייטיב להם ולנשיהם (מהם סופר, או"ח ס). והם (יחידי סגולה) היו דווים וסחופים ואומללים מדלת עם הארץ (רפ"ש, ד' כוסות,

---

[1]) [כן בערב', ואמר ריב"ג (ספ' השרש' ערך סחף), וז"ל: ויהיה ענין מטר סוחף גורף ומוליך כל זרע וכל צמח והערב קורין למטר הגורף כל אשר תעביר עליו סחיפה[a]) ע"כ.]

[2]) [כך בארמ'. ובאשור' סַחָאפֻּ, השליך לארץ (Del., Handwb. 493) ובערב' שחפ[b]). עי' דברי ריב"ג בהערה הקדמת ובפנים הערך. ועי' גם ג.ספח.]

[3]) [המפרשים העברים פרשוהו לפי הענין מטר שוטף וגורף. וכבר נחלקו בזה דונש ותלמידי מנחם. ור"ת בהכרעותיו סובר שהוא כמו סחב, וכן ר' תנחום הירושלמי (עי' בכר, לקוטים מספ' המספיק ח), וכן ר"א בחור (נימוקים לספ' השרשים לרד"ק).]

[1]) [בספרי (דבר' כז) סגופים, וכן במד"ר (ברא' עד) ועי' סגף, סכף.]

---

a) سحيفة b) سحف

כוס ציד ה׳ ז). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלס וחרוף דחופים סחופים נתונים לטרוף (תבא לפניך, סליחי יוס א). ואביוני עמך דווים וסחופים ומדלדלים ומבקשים פניך ומפילים תחנתם מול ארון בריתך (ר׳ יהודה המסי"ד, יהי רצון, סליחי ער״ה).

—נפע׳, נסחף,—שסחפו אותו: מדוע נסחף[1]) אביריך לא עמד כי יי׳ הדפו (ירמ׳ מו יה).—ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתי נוצד מלשני נסחף נצמד ונרצד (אתה האל, סליחי תענ׳ אסתי). נפשי ובטני מאתי נסחפו רוחי ונשמתי בענן ספו (כהנה אנרהם א לא י).

—נתפ׳, *נסתחף, נסתחפה שדה של פלוני, נתקלקלה ע״י מטר סוחף, ובהשאלה, מזלו הרע גרם לו להפסיד: הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתפחה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות רבן גמליאל ור׳ אליעזר אומרים נאמנת (כתוב׳ א ו). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו ונסתפחה שדהו נכנסה לרשות הבעל הבעל צריך להביא ראיה שלא נתארסה (שם ז ח).

—פע׳, ״סחף,—גרם שיהיה סוחף: לסחף מלוכה (יוסי בן יוסי, מלכיות).

—פעי, ״סחף,—רק בינ׳: אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דווים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן (רמב״ס, אסורי ביאה יד א).

—הפע׳, ״הסחיף, יסחיף כמו פע׳: פוקד עון יסחיף אבירה וינגע חלדו (עתק דוברת, יולי כחמו).

ב. *סחף, כמו סחב, קל: וקצץ רגליו של נחש וארור מכל החיה ומכל הבהמה ופקד עליו שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים בעצבון גדול ויהא סוחף במעיו על הארץ ומאכלו מתהפך במעיו לעפר ומרורת פתנים ומות בפיו (פדר״א יד). ולקח (אברהם) את הדרדור וקשר במתניה כדי שיהא סוחף אחריה לידע שהיא שפחה (שם ל). ושיהא (הנחש) סוחף

[1]) [רש״י: נשטח והחליקו גבוריך כמו מטר סוחף, נסתחפה שדהו בלשון משנה וכו׳, ע״כ. ורד״ק: כאילו סחפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו. ואמר נסחף לשון יחיד אביריך לשון רבים רוצה לומר כל אחד ואחד מאביריך, ע״כ. והשבעי׳ תרגמו ἔφυγεν ἀπὸ σοῦ ὁ Ἆπις; ὁ μόσχος ὁ ἐκλεκτός σου οὐκ ἔμεινεν, גרסו נס חף (ממך) אבירך (נ״א בחירך) לא עמד. וחף הוא אפיס אלהי המצרים. וכן גורסים החדשים.]

על מעיו על הארץ (ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש, מדרש הגדול שכטר 96).

״סחף, ש״ז, אולי כמו סחיפה: וסוחף עם נסחף כסותב או נדחף וזך אני וחף כסחף המנורים (הכרע׳ ר״ת על דוכס, סומק).

סחק, — עי׳ שחק.

סחר[1])

, ממנו סחר, סחר, סוחר, סחורה, א.סחרת, מסחר, ״מסחרי, ״מסחרת, ״סחרות, *סחרן.

סחר, ש״ז, סמי סחר, כנ׳ סחרה, — א) מקום מסחרי המתוך בין המוכר והקונה ומקום למסחר, שוק של **מסחר**, market; étape; Handelsplatz: סחר צידון עבר ים מלאוך וכו׳ ותהי סחר גוים (ישעי כג ב-ג).—ב) כמו סחורה, הדברים שיסחרו בהם: והיה סחרה ואתננה קדש ליי׳ לא יאצר ולא יחסן כי לישבים לפני יי׳ יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק (שם יח). יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליהם יעברו ולך יהיו (שם מה יד). — ג) והעסק במסחר, commerce; Handel: אשר אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה (משלי ג יד-יה). טעמה כי טוב סחרה (שם לא יח). — ובסהמ״א, מ״ר: לריח שמניך בני ביתך וחוריך הנם חור סחריך בית מדין צחריך (מחז׳ איטלי׳ א קיא:). אחרי אשר קניתי מרבדי השכל ועל גרגרותי עדנתים סחרתי סחרי החכמה ולא יניתוני ואורם ואמתם המה ינחוני (עמנו׳ מחב׳ א).

סחר, פעו״י, סחרו, סחרוה, תסחרו, יסחרו,—סחר פלוני את הארץ, הלך ממקום למקום בארץ לשם מסחר וקנין, to traffic; faire du commerce; handeln: ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה (ברא׳ לד י; גם כא). ואדעה כי לא מרגלים אתם וכו׳ ואת הארץ תסחרו (שם מב לד). ובכלל סבב בארץ: כי גם נביא גם כהן סחרו אל ארץ ולא ידעו (ירמ׳ יד יח).—ובסהמ״א במשמ׳ עשה מסחר: אם נתן האב רשות לסחור אין בדבר ספק שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין (תשו׳ הגא׳ הרכבי, קעח). ראובן נתן ממונו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעי שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה

[1]) [באשור׳ סחאר, הסתובב, התהלך, וכן בארמ׳, ובארמ׳ הנוצרית של א״י סחר בבנין פע׳, חזר על הפתחים. ובסורית סחורא, עני המחזר על הפתחים.]

(רי"ף, סו"ת עח). – ואמר המשורר: שימו לבבכם תדעו כי הזמן יבין לעם שיחות ולא נוצרו יקחו ימותיו עם ועל עם יתגו עד אחשב כי עם אנוש יסחרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). ודי לה כי המירותם בבודכם בקלון ותדמו כי סחרתם עובתם מי באר חיים מקורה ובורות נשברי קירות חצבתם (רמב"ע, הללמוד מזמן הסך במרתס).—ובמשמ׳ סבב: יום יחלה חרד לזמן סחר יעל עלי לב כי סוף ליל שחר (ר"י אבן גיאת, אם מחזה, שער השיר 25). מפאת אפלתה לא נבקע שחר וליום גלותה לא היה סחר וכוכב אור פדותה עדי ארץ סחר (רמב"ע, דוח כפס). בראש דבר אל נבקע שחר אמר יהי אור ולא אחר קל מהרה בגלגל סחר (ר"י הלוי, מי כמוך). יום הגו סיגים מכסף נבחר יום פקודתו אלי תסחר וגם למחר אני קרוא לה (הוא, אלהי מעשיו). סררים איך לא יישירו את מעבדם סחרים בזבול [1]) יעירו איה כבודם (רמב"ע, כל אשר יוכל). ואל תדמה כי הרוח מגו אל גו הוא סוחר ויצאה מביתו והיתה לאיש אחר (ר׳ יעקב בן אלעזר, הובא במכתי קנא׳ לר"י מפיסא 90).— ובשתי המשמ׳ יחד: דמה לבבי כי בהמיר את שחור בלבן יהיה סוחר אך נוגשים המה מאיצים בי עד יתנוני אל שאול סוחר (רמב"ע, התרשים ה סד).

—נפעי, *נִסְחֶרֶת, רק בינ׳ נקי׳: שחורה אני ונאוה, גם כדבור בחרת קרנות עשר נסחרת גודל וחבל נבהרת (אנעים הדושי סירים, מחזי איטלי א קג:).

– פעי, *סִחֵר, כמו קל: על בתי הזונות תסחר ודגלי מרכבותיך בעניות תסחר בעבור גלוי העריות תשחית נפשך וקורות הזמן בעפר ואפר תכפישך (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר קו.). רצים ושבים ומסחרים בכל מיני מסחר (רנה"ו, מכתב רחובות לט).

—התפעי, *הִסְתַּחֵר,—א) סבב את עצמו: אלה במגנתם ואלה בצנתם מסתחרים ואנחנו באמרתך מהם תרים [2]) מרות עריצים היות נסתרים (שלמה הקטן, חכוו, סליחי יוס ז). — ב) עסק בסחורה: אינך צריך לעבר ארחות להסתחר ולהיות תגר כדי לבקש צרך מזונותי בהשתדלות וחריצות (עזריה סיגו, בינה לעתים, דרוש מו). שהיו חברים מקשיבים עומדים נצבים הולכים ושבים מסתחרים בחנותם בנאמנותם להוציא טרף לביתם (רי יצחק עובדיה, אגרי דופי הזמן ע.). ומקדמת דנא היו חיים עדנה עם הנאמנות שהיו הסוחרים כם מאמינים היו מסתחרים ופניהם משחרים (שם). והנה יחזקאל ע"ה המשיל צור לאניה יפה מלאה סחורות ואבן יקרה ארז לבנון תרנה משוטיה אלוני בשן בה אנשי חיל ותופשי מגן וצנה וזה מפני שצור עיר גדולה מלאה כל טוב לחוף ימים תשכון והיו באים לה מכל הארצות סוחרים להסתחר שם (ר"ע פרנסים, מתק שפתים 37). — ומצוי ביחוד בשו"ת: אם אינו מסתחר מן הממון של שותפות אלא הניחו בעיניו כך ועומד אף על פי שאם מסתחר בו היה מרויח הרבה אין לו עליו כלום (חשוי הגאי׳ מכתובה קמו). ראובן נתעצם בדין עם שמעון ושמעון זה מתעסק במלאכת הבשמים ומסתחר עם הישמעאלים (מהר"י חבן מיגאש, סו"ת קה). ראובן מתושבי תוגרמה הלך להסתחר באנקונה שהוא ממלכות פרנקיאה וכהמשך זמן הפסיד ממון הרבה (מהרשד"ס, סו"ת חו"מ כט). ולקחו נכסיהם וסחורותיהם בין מהסוחרים העשירים בין מאותם שהיו מסתחרים בשל אחרים (שם ע). וגם הם עצמם הולכים שם תמיד ומסתחרים בכל אות נפשם ואין דובר להם דבר (שם יו"ד קכב). זה לדרכו פנה אל ארץ אחרת להסתחר באשר ימצא וכו׳ אחד מהאחים הוא לוי הרחיק נדוד לפראנקיאה להסתחר שם כדרכו (מהרש"ך, סו"ת ב פח). ילמדנו רבנו על מעשה שהיה שראובן ושמעון ולוי היו שותפים והלך ראובן בפרקמטיא מהשותפו׳ להסתחר והרגו אותו ושני משרתיו עמו (ר"א ששון, תורת אמת סו"ת, קמ קנב.). והולכים מהם לעיר אחרת מהמלכות עצמו להוליך סחורה ולהסתחר ושוהין שם למכור סחורותיהם י"ב חדש או יותר (אלשי"ך סו"ת סה). ראובן תושב עיר אחת הלך להסתחר במדינה אחרת וחלה שם את חליו אשר מת בו (שם קיב). ראה ראיתי שערוריה אנשים מבני ישראל מסתחרים בגבינה ושולחים אותה בידי גוי (תורת חסד סו"ת יז). ראובן שצוה לפני מותו לבניו שיתנו לפרנסי הקהל מאה זהובים שיתנום לסוחרי העיר להסתחר בהם (בנימין זאב, סו"ת ססו). כי ראובן הוא היה הולך ונוסע למדינה הנ"ל להסתחר שם (חכם לבי, סו"ת ד). כל מי שיוציא מנכסיו למדינ׳ אחרת להסתחר ולהרויח ולהעמידם שמה ידיע להוי במודעא רבתי שלא יגרע שום דבר מערכו (שאילת יעב"ץ א עח). ראובן תושב עיר מולדתו שלח בנו שמעון עם קצת נכסיו וכו׳ להלות לגוי ברבית

[1]) [סובבים בשמים, תאר למלאכים.]

[2]) [מחפשים מחסה.]

ולהסתחר בעניינים אחרים (מורפורגו, שמש לדקה ב עו::). דמה שיש להבנות זכות בקרקעות שגו"נ ומסתחר בהם היינו שדרכו לקנות ולמכור אותם (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה נחלות רפא ז). — וביחי' במשמע' נעשתה בו סחורה: נלע"ד שראובן זה פטור לגמרי מליתן בחובת אנשי עירו בעד הממון המסתחר בעיר אחרת על שמעון בנו (שם יו:). עתה קמו בני ק"ק עיר מולדתם וטוענים מהם שכל ממונם ורכושם משאם ומתנם הן המסתחר בעיר עצמה הן חוצה לה הכל כאשר לכל ישועבד לקהל (שם יו:). והיחידים השיבו כי הנמצא אתם והמסתחר במחוז מושבותיהם ככר נשתעבד ונערך (שם). על זה שאל השואל אם יש מקום להסכמה זו אחרי שמכחה יתחייב ראובן לפרוע בעירו כל המגיע לנכסיו המסתחרים בעירו ועוד מנכסי שמעון בנו (שם טו:).

סֹחֵר, סוֹחֵר, ש"ז, מ"ר סֹחֲרִים, סוֹחֲרִים, סֹחֲרֵי, סוֹחֲרֵי, סֹחֲרַיִךְ,-רָיִךְ, סֹחַרְיָהּ, — מי שעֹשה מסחר וקנין, משא ומתן, Händler; commerçant; merchant: ארבע מאות שקל כסף עבר לַסֹּחֵר (ברא' כג יו). ויעברו אנשים מדינים סֹחֲרִים (שם לז כח). סֹחֲרֵי המלך יקחו (סוסים) מקוה במחיר (מ"א י כח). דמי ישבי אי סֹחֵר צידון עבר ים מלאוך (ישע' כג ב). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סֹחֲרֶיהָ שרים כנעניה נכבדי ארץ (שם ח). ערב וכל נשיאי קדר המה סֹחֲרֵי ידך בכרים ואילם ועתודים בם סֹחֲרָיִךְ (יחזק' כז כא). סֹחֲרִים בעמים שרקו עליך (שם לו). שבא ודדן וְסֹחֲרֵי תרשיש (שם לח יג). היתה כאניות סוֹחֵר ממרחק תביא לחמה (משלי לא יד). לבד מאנשי התרים וְהַסֹּחֲרִים מביאים (דהי"ב ט יד). — ואמר בן סירא: עם סוחר אל תתגר וממקנה על ממכר (ב"ס, גני' לז יא). — ובתו"מ: דרש ר' דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי[1]) וכו' (סנה' קז.). לסוחר מבקש ללכת בדרך שמע שלסטים בדרך מה עשה לקח פרקמטיא שלו ועשאה אבנים טובות ומרגליות ויצא לדרך (מד"ר שמות ל). למה הדבר דומה לסוחר גדול המהלך במקום הסכנה וכו' (תנחומ' האזינו ג). ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרים ובתגרין וספנין (כלה רבתי ט). — סוֹחֲרֵי בְהֵמָה: מעות שנמצאו לפני סוחרי בהמה לעולת מעשר (שקלי ז ב). — סוֹחֲרֵי כְסוּת: סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על

[1]) [דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט להעמידה על דמים מועטים, רש"י.]

כתיפן בשבת חייבין חטאת ולא סוחרי כסות בלבד אמרו אלא כל אדם (שבת קמז.). — סוחר שביעית, סוחרי שביעית: היה יודע לו עדות וכו' עד שלא נעשה סוחר שביעית ומשנעשה סוחר שביעית חזר בו וכו' כשר (תוספת' סנה' ה ד). ואלו הן הפסולין המשחק בקוביא והמלוה בריבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית (משנ' שם ג ג). — ובספה"א: וגם כתבו רבים [מבני בגדאד] אל הסוחרים הנאמנים ושאלום [אודות אבותם ו]ישיבו אותם בכתבי ידיהם [וחתימותם ויעידו] הכל כי מבני הגרים [הוא ואבותיו שמ]לו וטבלו (רסע"ג, מקפי' הגלוי רכט). אחאנא תגרי אזבוזגי פירוש אחינו סוחרים שעל קיניהן נבדקין כלומר במקום סחורתם נבדקין הנאמנין הן אם לא (ערוך, ערך זבזגי). א"ר פפא בצררויי דיהיב ארבעה למאה והן הסוחרים בבגדים שהבגד נקרא צררא (רי"ף, ב"מ לח.). מכתבי איש כמוני יכבדו על רעים ואהובים כי אינם דומים למכתבי הסוחרים (ד"ס יהודי מלכיס וא"י ב, ינן 164). ורבינו האי גאון זצוק"ל כתב והאדנא נהוג כ"ע התגרים והסוחרים לשלח זה אל זה בכתבים וע"י שליה (טרכי, המכריע, יו"ד קלס). ואם רשם המקח כמו שעושים הסוחרים (טוש"מ, מכירה סד ד). ומין המחיצה הראשונה לשניה היו יושבים כל לומדי ספר והסוחרים כי החכמים צריכים לסוחרים יותר ממה שהסוחרים צריכים אליהם (ר"ש אבן ויכגא, שבט יהודה 13). היינו דאמרי אינשי ללועזים בלעז מי שהוא חכם וסוחר הוא שמחת לבב למי שבחברתו בוחר (סחרית הכחלה 59). — ואמר המשורר: ונבכה על ימי נער כסוחר אשר יבכה עלי רע שוקיו (רשב"ג, כאין נשאו).

סְחֹרָה, ש"נ, סמ' סְחֹרַת, סחורת, מ"ר סחורות, — הדבר במה שאדם עשה מסחר, צרכי אכל או כלים וכיוצא בהם, Ware; marchandise; merchandise: בני דדן רכליך איים רבים סְחֹרַת ידך[1]) קרנות שן והובנים השיבו אשכרך (יחזק' כז יה). — ובתו"מ: השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ומתה כדרכה וכו' והשואל ישלם לשוכר א"ר יוסי כיצד הלא עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא תחזור פרה לבעלים (ב"מ ג ב). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה הנחתומים והקפילאות אין ממלאין לסחורה

[1]) [רש"י פרש ידך מקומך. ורד"ק: היו סוחרים על ידך. והשבע': סְחֹרָתֵךְ והחדשים מגיהים סְחֹרָתַיִךְ.]

(תוספתי ב"מ יח ל). יזיר שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת"ל מיין ושכר יזיר [וגו' לא ישתה בשתיה הוא אסור אבל] מותר בסחורתו וברפואתו (ספרי במדי כג). מנורה קטנה מותר לטלטלה ולא כלי הוא ולא כל מה שבבי' מן המוכן הוא א"ר יוסי בי ר' בון תיפתר שלקחה עמו לסחורה (ירושי שבת ג ד). לאדם שעשה סחורה בילדותו והפסיד ובזקנותו ונשתכר הוי טוב אחרית דבר בראשיתו (שם חגי' ב א). על כל המתים אסור לילך בסחורה עד שלשי' יום (שם מו"ק ג ח). לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד לישובה אין את חוזר חוזר את לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש את הארץ (ר' יוסי ור' יהושע בן קרחה, שם סנהי י ט). למלך שעשה לו סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי להתרעם לא על הסרסור (רב יאסי, מד"ר ברא' מ, תילודי). ושים עצמך בתורה יותר מעל סחורה (דא"ז ג).—ובסהמ"א: כגון שנתן לו אלף זוז בסחורה וכתב עליו שני שטרות כל אחד ואחד בהמש מאות זוז (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 50). שהבגד נקרא צררא כדאמרי' במועד קטן והאידנא נהוג עלמא בצררא בר זווא והסוחרין בבגדים נקראין צרוויי על שם סחורתן (רי"ף, ב"מ לא.). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כלה ריוח (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ג יד). המשתתף עם חבירו בסתם לא ישנה ממנהג המדינה באותה סחורה ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף בה עם אחרים ולא יתעסק בסחורה אחרת וכו' (שו"ע חו"מ, שותפים קעו). וכן אם לא תבעו כסף אלא מיני סחורות והודה לו מקצת ממין הכפירה וההודאה (שם הלואות פח). והלא צועק כברוביא שעכשיו שעבר היריד א"א לו למכור סחורתו וא"א לו לטלטלן ממקום למקום במשא כבידה (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה, פקדון רכב ז).—ואמר הפיטן: התאנה חנטה פגיה עלך שבר לגלע גררו וקלעו בקלע עלומה בסחורת סלע (אנעים חדושי שירים, יולי אי פסח, מחזי איטלי א קד.).—לו יהיו נרות סחורתי לא יאסף שמש עדי מותי (רא"ב"ע, גלגל ומזלות). ולא נחרד לדעה סוד נביאיו ותקותיו ותורתו ושברה והלילות והימים נצפה אלי עתות אצור בם הסחורה (עמנו' מחבי ח).

סֹחֵרָה[1], ש"נ, — מין צנה, מגן, ;Schild; bouclier shield, ובהשאלה מחסה: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וְסֹחֵרָה אמתו (תהל' צא ד).—ובמדרש: מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב"ה הוא לו צנה וסוחרה של אמת (מד"ר במדי יב).—ואמר המליץ: נחפזתי מאנשי הבינים נצבים נגדי במחנים צרור סוחרה למגינים סבאת זכי יונים (רסע"ג, מבין חרי"ג מלות ספרי, קובץ מעשה הגאוני' ב, 29). חוק דתו נתן לך ואם תשמור משמרתו תחת כנפיו תחסה צנה וסוחרה אמתו (ראב"ע, אסכון עמך). ובמלחמות יצרך תני יראת צור יצרך צנה וסוחרת (ר"י חריזי, הענק רז). ושמתיך כמגדל עוז לנוסי ולפני צר כסוחרה וצנה וכסכה ביום שמש ושרב וגם כאת ביום שלג וצנה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 20). מלובשים בשריונות ותחרה וסוחרה וברמחים לטושים (ר' שלמה מזל טוב, שיר על שמוק האיסקאק, דברי חפץ, הוצ' עדלמן 6).

"סְחֵרוּת, ש"נ, — כמו מסחר ועסק: ואתם אחינו בעשרכם ובסחורותכם עסקין נאין עליכם (קטע מזמן הגאוני, סעדיאנה, שכתר 123).

סְחַרְחַר, ת"ז[1], — לִבּוֹ סְחַרְחַר, סובב סובב בדפיקתו החזקה, מתרגש מאד, ;heftig bewegt; palpitant palpitating: אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה לבי סְחַרְחַר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל' לח י-יא)—ואמר המשורר: נחר בקראי גרוני דבק לחכי לשוני היה לבי סחרחר מרוב באבי ואוני (רסע"ג, נחר בקראי). אצתי לקום בעוד לילה להודות לך אל נעלה ולבבי סחרחר (ר"י נגארה, עולת תמיד נג). אל אורך כל גוים ינהרו הילל בן שחר אפים ארץ לך יסגדו בלב סחרחר יביאון בניך מרחוק בכסף נבחר יהיו שרים אומנים ושרותיהם יניקום (שם קפ). לבה סחרחר וגרונה נחר חדש צורי

---

[1]) [לא נתברר מקורו. רש"י פרש: צנה המקפת האדם וכו' ליצון סחור סחור, ע"כ. וכן ריב"ג: הי אלדרקה a) והוא מוסיף ואפשר שקראוה סוחרה בעבור סבובה ועגולה וכו'. ובסור' סכרא, מגן. אבל הכ"ף מוכיחה שהוא משרש אחר ובאשור' סִחַרְתּ חומת המבצר (Del., Handwb. 495)

[1]) [כך רוב שמושו בסהמ"א, כמו תאר. וכעין זה רש"י: מוקף יגון. אבל ריב"ג בשרשיו אומר בפרוש שהוא פעל עבר, ולא תאר כמו הפכפך. וכך רד"ק בשרשיו: כלומר הלך סביב סביב ואינו מיושב מרוב הצרות, ע"כ. וכן כל החדשים מבארים אותו כמו עבר של פעלעל. וגם בסהמ"א נמצא בתור פעל עבר, עי' להלן בפנים.]

a) الدرقة

אל תאחר (פס קנח). — ונק׳ סחרחרה, סחרחרת: ונמתקה לפי כדבש ונמלצה ושגרה ועם עסקי ורב שיחי וכי ליבי ס ח ר ח ר ה (גיאוגיקה, הול׳ גינצבורג 278). גחל כי מחרחרת קרב רגז ס ח ר ח ר ת[1]) גחן קדורנית בחרת אל תראוני שאני שהרחרת (אול, יול׳ א פסח). — ומ״כ סחרחרים, סחרחרי, סובבים, ואמר הפיטן: דועכו מפגיעי מעתירי ס ח ר ח ר י דברתי מבאיבי באסיפת חורי (גנזי שכע׳ ג, דודסון 270).

°סחרחר, אולי פ״ז: א״ל קרחה מצוי פי׳ א״ל קרחה מריבה ס ח ר ח ר כדכתיב הן לריב ומצה וגו׳ השיבו ר׳ יהושע תיש נתוק תוכחה אינם דברי ריב אלא דברי תוכחה (ר״ח, שבת קנג.).

°סחרחר, פ״ע, סחרחרו, יסחרחר, היה סחרחר, התרגש מאד: בעשן כלו עיניהם ועצמותם במוקד נחרו אור חשך בעדם כח נעזב והלבות ס ח ר ח ר ו (אליה הקטן, תפלות רוגז, סליח׳ ג עי״ח). אשיחה עם לבבי ושרעפי ס ח ר ח ר ו בהתעטף רוחי עשתונותי יהרהרו (גנזי שכט׳ ג, דודסון 197). גם בו יודיע איך י ס ח ר ח ר לב האדם בעת צרותיו בלתי יכיר רעיו וקרוביו (הירש דרנבורג, מוקדות תבל [יושבי תבל], דיבור כט).

°סחרחור, סחרחור, הפ״ס, — סביב סביב: וברות חזקה סערתם ס ח ר ח ו ר חומה ומסלה לעמך תבחור הירדן תסוב לאחור (ויוסע, יול׳ ז פסח).

***סַחְרָן**, ש״ז, מ״ר סחרנים, — כמו סוחר: ולא מעבר לים היא לא תמצא לא ב ס ח ר נ י ם ולא בתגרים (ר׳ יוחנן, עירובי נה.).

א·סוֹחֶרֶת, סוֹחֶרֶת, כנ׳ סֹחַרְתֵּךְ, — אשה עֹשה מסחר, קונה, מוכרת, Händlerin; marchande; female trader: תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך וכו׳ ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן וכו׳ דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון (יחזק׳ כז יב-יח). — ואמר המליץ: בבל עבר וכל דרך משוטטת כ ס ו ח ר ת והיא לא למדה מוסר ולבני איש מיסרת (ר״י חריזי, תחכמי ז).

ב·סֹחֶרֶת, סֹחֶרֶת, ש״נ, — מין ממיני השיש[2]): מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת (אסת׳

---

[1]) [במחז׳ איטלי׳ (א קיא:) מנקד סחרחרת.]

[2]) [באשור׳ סחר שם אבן טובה (Del., Handwb. 495). ובמצר׳ המאחרת רצפה מוצקה מחמר גפסום וכדומ׳.]

א ו). — ואמר הפיטן: יקודי איש כידודי אש יצורי ציר כרובים דר עיניהם ומראיהם כעין ס ו ח ר ת וכעין דר (יול׳ שבת ה אחה״פ). רפא משובתי רם ונאדר השב אלי ביתי ס ו ח ר ת ודר ואסוף קהלתי איש לא נעדר (ראב״ע, אס אזכרה). מה לכם אל ים או מדבר הא לכם ס ו ח ר ת עם דר דרשו מעל ספר וקרא אחד מהם לא נעדר (רד״ק, השכל וידוע, שיר בסוף ספ׳ מכלול). — ובקבלה: מלמד שהאור ההוא היה גדול מאד ואין כל בריה יכולה להסתכל בו גנזו הקב״ה לצדיקים לעתיד לבוא והיא מדת כל סחורה שבעולם והיא כת אבן יקרה שקורין ס ו ח ר ת ודר (הרקנטי, ברא׳ ד.).

ס״ט, — ר״ת, סימן טוב.

סֵט, ש״ז, מ״ר, סֵטִים[1]), כמו שֵׂטִים, — דבר הסר מהדרך הטובה, מעשה רע: לא אשית לנגד עיני דבר בליעל עשה[2]) סטים[3]) שנאתי לא ידבק בי (תהל׳ קא ג). — ובסהמ״א: ושניהם המלכים עושים ס ט י ם להרוג סטים מלך אסור ברהטים (ראב״ע, מעדני מלך). מוסרך לכל עמקי ס ט י ם להכות אותם בשוטים ולהחביר עליהם במילים (אגא מארי להרשב״א, מנמ׳ קנא׳ מכתב א).

°סטא, כמו סטה, שטה, — קל לא נמצא. — הפע׳, °הסטיא, יסטיא, עשה שישטה מהדרך הטובה: אויל המתעה מרגיז ומחטיא בלעהו קלעהו ועוד בל י ס ט י א גיעול המגאל ומטנף טהורים דחיהו מתיהו מלבות והרהורים (שמעון בר יצחק, אויל המתעה, סליח׳ ער״ה).

***סָטָה**, פ״ע, כמו שָׂטָה: אמן שלא סטיתי[4]) ארוסה ונשואה (סוט׳ ב ה). הלב סוטה[5]) שנא׳ אל יסט[5]) אל דרכיה לבך (מד״ר קהל׳, דברתי אני עם לבי). — ואמר הפיטן: קידש שמינית כנטה כדת ולא ס ט ה תהלוכו לקודש שתה להוציא כף ומחתה (Elbogen, Stud. 154).

***סוֹטָה**, סוטה, ש״נ, מ״ר סוטות, — אשה ששטתה וזנתה על בעלה: שלשה דברים מעכבים ב ס ו ט ה וכו׳ ואין מגילתה כשירה להשקות בה ס ו ט ה אחרת (ספרי במד׳ יז). ס ו ט ה גידמת שני כהנים מניפין על ידיה (ירוש׳ סוט׳ ג א). טיפח ריקד סיחק היה נבדק כ ס ו ט ה

---

[1]) [בינ׳ פועל מן סוט, שוט, במשקל עֵד. וקדמונינו גזרוהו מן סטה, שטה. עי׳ ריב״ג ורד״ק שרש שוט, וראב״ע בפרושו לתהלים.] — [2]) [התרגומים נקדו עשׂה — עשׂי.] — [3]) [ס״א ש ט י ם.] — [4]) [כך במדב״ם ובירוש׳ (קדוש׳ א ה), ובדפו׳ ש ט י ת י.]

[5]) [ס״א ש ו ט ה, י ש ט.]

שמחה בליבו היה מת במגפה (שם, גני' מצרי 209).—
ובמ"ר: מעלין אותה לשער המזרח שעל פתח שער
נקנור ששם משקין את הסוטות ומטהרין את
היולדות (שם, נבלי א ה). נחשדו ישראל על הסוטות
ולא נחשדו על הנדות (ספרי במדי ח).—מנחת סוֹטָה:
והקרבת לרבות מנחת סוטה להגשה (ירוש' סוטי ג א).
הסמיכות והתנופות וההגשות וכו' נוהגין באנשים ולא
בנשים חוץ ממנחת סוטה וגזירה שהן מניפות (קדוש'
א ח).—פרשת סוֹטָה: אלו נאמרין בכל לשון פרשת
סוטה וידוי מעשר וכו' (סוטי ז א). למה נסמכה פרשת
נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה
בקלקולה יזיר עצמו מן היין (גמ' שם ב.).—ספק סוֹטָה:
מחזיר ספק סוטתו איכא בינייהו וכו' אמר מר בר
רב אשי סוטה ודאי איכא בינייהו (יבמו' פה:).—ואמר
הפיטן: דמיתי לסוטה פרועה מנאפת וחללה הייתי
בעדים והושמתי כשמלה מגוללה (סליח' שחרי צום כפור,
ומחז' איטלי ב קנ.).

*סָטִיף, ת"ז, נקי' סְטִיפָה,—אדם עם בקעים בפניו: שכן
אשה סטיפה מושחת ממנה (מן צפרת כרמים)
והיא מתרפאה (ר' אחא, ירוש' שבת ט ז).

*סְטִירָה, ש"נ, שה"פ מן סָטַר,—הכאה: לפי שנאמר
ואיש כי יכה כל נפש אדם (מות יומת) שומעני
אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת (מכי' ומשפט'
ד). לגבור שהוא נוגע באדם מן סטירה אחת ומן
מרתיק א' מיד הורגו ונכנס לביתו ומכה לאשתו
מסטירא אחת והיא עומדת (מדר' אגדת בראשי ח).—
ובסהמ"א: ורי"ת וכן רבינו יצחק פירשו לא שסטרו
ממש אלא שהרים ידו והראה לו שראו לסטירה
(פענח רזא, בא כח:).

סָטַם,—עי' שָׂטַם.

*סָטָן, ש"ז, מ"ר סְטָנִים,—כמו שָׂטָן: אלא מיכן שאין
הסטן מקטריג (ירוש' שבת ב, גניי מצרי 74). ומה תלמוד
לומר בעשרים ושבעה בעשרים וחמשה מת סטנו[1]
נבוכדנצר ונקבר ובכ"ו הוציאו אויל מרודך מקברו
וגררו (סדעו"ר כח). בכל הסטנים כולם אין לך רשע
כסמאל (ילקו' וילך, בשם מדר' פטירת משה).—ובסהמ"א:
ויבאו ימי שלמה בן דוד ויחזק האל מלכותו ויגדל
ממשלתו ויכנעו לו השדים והסטני' ויגבר שלמה
על מלכי הארץ (ר' קלונימ', בע"ח ב ב).

[1]) כך בכ"י ובנוסח' הדפו' שטנו.

*סָטַן, פ"ע, כמו שָׂטַן,—היה אויב ושטן: ולא זזו
מלאכי ארם להיות סוטנים לישראל עד מות
אלישע (סדעו"ר טז).—ובסהמ"א: על כן יבורך יי'
אדונינו ויאמן ויגדל שמו על כל שפת רננים וזמרת
נוגנים משכולו רחמים ותינוגים יפצמם מכף סוטנים
(רסע"ג, ספר הגלוי כיד). כי ממיטב מיחיו הוביל למלך
השלטון נמבזה וגמס הביא הרב לקטן והודיעו כי
הומאס ולא שב ויסטון (הוא, על היוי הבבלי 5, הוצ'
דודקון 40). חבא משוד שטן פמוהיך בלי לסטן (חנא,
תפלי טל). מתכיפים אחריה מחית סוטן להשמיעה
(יוצ' שבת הפסק' ב). סבורי כור ברזל מתוכם הוצאת
סוטנימו נערת ולתהום דהית (אתה, יוצ' אחרי פסח).
צדקה ממסכר צמיתה ובבא סוטן לנקוב ולחשוף
סרעף עקוב ובל ירשה לקוב (סליח' שחרי יו"כ, מחז'
איטלי ב פא.). מיחל טובך אל נא תבישנו נוה הקדש
כמאז תחרשנו סוטני עמך יהגו עת תתפשנו (סליח'
תענ' צבור, שם רג:).—עולים למעלה ורואים חיה רביעית
שבכסא הכבוד ששמה כמוהו דהיינו ישראל ויורדין
למטה ומוציאים אותו ישן ולכך היו סוטנים בו
(מדר' שכל טוב, בראש' ל יג).

—הפעי', *הִסְטִין,—קִטְרֵג והאשים: בואו ונסטין על דורו
של משיח שלא יבראו לעולם אמר להם הקב"ה איך
אתם מסטינים על הדור ההוא שהוא חמוד ונאה
ואני שמח בו (פסיק' רבתי, קוממי אורי).—ואמר הפיטן:
חסם מנול מלהרשיע קצוף במסטין מלהסטין
(אדון בפקדך, סליחי ער"ה). ועת תנקני כבעליל מסטיני
אז ייליל כי לבי לך כליל (יוסף בתכה, סליח' ד עי"ח).
וכל צורר וכל עוין הלא סר וכל מסטין וכל דובר
רמיה (שיר לעדיה בן מנשה, בראש ספר ד"ה יהודי מצרים וא"י
ב, מן 12). אולם שנות שחרותו שגות ראה רעה תמה
יד מסטין נגעה בם נהפך מלבו לאויבהו (שלום
הכהן, כיר דוד 73).

—הפע', *הֻסְטַן, יֻסְטַן,—שהסטינו אותו: טרדו פעמי
בעל הלשון ונהפך אבלו לבל ירפא נצה יסטן באיבה
להרצץ ראש והוא ישוף עקב למלשני בסתר (אתה
כוננת, מחז' איטלי ב ריג.).

*סטף[1]), ממנו *סָטַף, *סָטִיף.

[1]) [בערב' שַׁטַּף a), בָּקַע, וכן בסור' סַטֵּף, ועי' פלישר
אצל לוי ג 722.]

a) سطف

*סָטַף, קל לא נמצא.

— פִעֵ', *סִטֵּף, רק בינ' מ"ר נקי' מְסֻטָּפוֹת: כל בנות שקמה פטורות חוץ מן המסוטפות[1]) (דמאי א א).

א. ·סטר[2]), ממנו א.*סָטַר, *סְטִירָה, *מִסְטָר, ·סִטְרָה.

א.*סָטַר, פ"י, —הכה, בפרט ביד על הלחי, ohrfeigen; souffleter; to slap in the face: סטרו נותן לו מאתים זוז לאחר ידו נותן לו ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). כיצד מבטלה ר' מאיר אומ' עד שיכה בקורנס ויאבל ר' שמעון אומ' אפילו דחאה וסטרה ונפלה הרי זו בטילה (תוספתי ע"ז ה ז). ולא תשנא את אחיך יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תסטרנו ת"ל בלבבך לא אמרתי כי אם בשנאה שבלב (ספרא קדושי פרק ד). פעם אחת סטרתו אמו (של דמה בן נתינה) לפני כל בולי העיר[3]) ונפל קורדקון שלה מידה והושיט לה (ירוש' פאה א, גנזי' מלכ' 325). לאחד שיקלקל בעיר מסרו לבע' האגמון וחבשו והיה קשה מבעל האגמון וכו' מסרו לבעל הרצועה וסטרו וכו' (שם, סוט' ע יח). פעם אחת הייתי מהלך אחר ר' אלעזר הקפר בריבי ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון ומצא עובד כוכבים קטן ולא אמר לו כלום מצא עובד כוכבים גדול ואמר לו בטלה ולא בטלה סטרו ובטלה (רבה בר בר חנה אמר ר' יהושע בן לוי, ע"ז מג.). —סָטַר סטירה: שימעני אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת (מכי' משפ' ד). — סָטַר לועַ של פלוני: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה (ר' חנינא, סנה' נח:). — סָטַר על פי פלוני: יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאילמלא (לא) בא מלאך וסטרו על פיו ביקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהילים (שם נג:). — סָטַר מִסְטָר: כגון עבד בשר ודם שאמר לו אדונו המתן לי בשוק ולא אמר לו היכן ימתין התחיל העבד אומר שמא אצל בסיליקי וכו' עלה ומצאו סטרו מסטר אמר לו על שער פלטרין של אפרכות שלחתיך (מד"ר שמות טו). —ובסהמ"א: וכן כל הקנסות שקנסו חכמים בתוקע לחבירו ובסוטר את חבירו וכיוצא בהן אין גובין אותו דייני חוצה לארץ (רמב"ם, סנה' ה ט). בא אותו שהוא מלמד על הדיבור שהוא יפה וסטרו א"ל למה סטרת אותו א"ל מורי אני למדתי משלי על שלי כי למדתי מן הדיבור על הדיבור וזה בא ללמד משלי על שלו לבן סטרתי אותו (ספ' אורחת צדיקים, השתיקה ס.). ור"י פירש ודאי מי שמבייש לערום או למי שהוא בבית המרחץ בשאר דברים כגון שסטרו או רקק בו חייב בבושת (טוש"מ, נזיקין ת כ). השוטר סטר לי על הלחי ואני את ידו לא נשקתי (יל"ג, ואלה המונות, כל שירי ה 44).

—פִעֵ', *סִטֵּר, סיטר, בינ' מְסַטֵּר, מְסַטֶּרֶת, —סָטַר בחזקה: סנדל צריך צורת פנים ואפילו מאחוריו משל לאדם שסיטר[1]) את חבירו והחזיר פניו לאחוריו (נדה כה:). שאלו תלמידיו את ר' אליעזר הגדול אי זהו כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה דמה בן נתינה באשקלון והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא דייך אמי (כ' אבהו, מד"ר דבר' א). מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחלה וכו' ר' יוחנן אמר תלתא אמוראין חד אמר ע"י שהיתה מסטרתו[2]) בקורדקין שלה על פניו לכאן ולכאן (שם אסתי, ויאמר ממוכן). אבל ארז זה אינו כן הוא עומד (בשגיאו) ומתגאה יצאה רוח צפונית ומניעתו דרומית מצד אחר ומניעתו מזרחית מצד אחר ומניעתו הסער מסטר אותו עוקרו והופכו על פניו נמצא ארז מוטל על שרשו (פרקי רבינו הקדוש יא, הולי גרינהוט). —ואמר הפיטן: ואם בצאת מרחם אמי צוית לסטרני על פי ובאשר הייתי אינני כי תושיה נדחה ממני (ר' יוסף ידידיה, כנף רננים, פזמוני ליוה"כ קז:).

—נִפְעַ', ·נִסְטַר, שסטרו אותו: יעקב וכל זרעו נמרט ונסטר לועו הסתיר פניו צור ישעו מרוב עונו (מאיר בן יעקב דלויש, נוגש עלה דינכו, רני ושמחי עז:).

ב. ·סטר[1]), ממנו ב.*סָטַר, ·סְטֵר.

---

[1]) [כך במדב"מ ובירושי וכ"י מינכ' בפִעְ', וכן משמע מהסור' שבא בבנין פִּעֵל. ובדפו' טוסטפות. ופרש רמב"ם מבוקעות. ור"ש: שנתכשלו באילן עד שנבקעו מאליהן, ע"כ. ובערוך תלמודי ערבי כ"י בריט' מוז', נאטר מסוטפות משקקה, ע"כ.]

[2]) [רק בעבר'. ואולי הוא אחד עם ב.סטר.]

[3]) [בדפו' היתה אמו מסטרתו לפני כל בולו שלו.]

[1]) [כך גרסת הערוך. ובדפו' שסטר.]

[2]) [במד"ר (ויקר' יב) הגרסה מסרסתו, מסורסתו, ועי' הערת רד"ל בעץ יוסף שם.]

[3]) [כך בארמ', ובערבי שַׁטַר a)]

a) شطر

ב.***סָטַר**, פ"י,—הפנה אל הצד: מלמד שהיתה מחווה כלפי אחשורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן (ר' אלעזר, מגי' טז.).

—פע', *סִטֵּר, פ"ע,—פנה אל הצד: אמרינן בירושלמי אפי' בנחש אם מרתיע נגדו מסטר[1]) מלפניו (ר"א בר יצחק, האשכול, תפלה וק"ש יב).

***סְטַר**[2]), ש"ז, מ"ר סְטָרִים, סטרין,—צלע, צד, Seite; côté; side: אלו בנות כשהיו באותו העולם היו פורעות את ראשיהן ופורמות סטריהן ויושבות בשוק ובדרכים ומניקות ומחטאות את בני האדם (גנזי שכטי' א, גינצבורג 198). מצלעותיו מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו שאמרו שני פרצופים נבראו (רש"י, ברא' ב כא).— עמוד או טור של כתב או של לוח, Spalte; colonne; column: וכך אמר מה טעם דשירת האזינו נכתבת שני סטרים כעדת הלויים שהן עומדין לכן ולכן בשיר (ר"י ברצלוני, הלכ' ספ' תורה, הולי אדלר 36). וחלקתי הלוח הזה ברוחב לד' סטרין וכתבתי בסטר הראשון מן הרוחב לפי ארכו כ"ח חלקים ובג' הסטרין מן הרוחב הנשארים לפי ארכן כתבתי הקשת הרבויה לכל מיתר מן א' עד כ"ח (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת 69). אם יהיה קוטב העגולה אשר לקחת ממנה הקשת כ"ח אין אתה צריך לטרות בה אבל תבא במספר הקשת אל סטרי הקשת בלוח הקשתות והמיתרים ואשר תמצא כנגדו בסטר המיתרות הוא אורך המיתר (שם 72). ולהקל מעליך שרטטתי לך לוח אחד וחוקתי עליו המעלות והשברים על סדריהם באורך הלוח וברחבו וכתבתי על סטר הארך א' ועל סטר הרוחב ב' וכו' שום המין הא' בשטר (כך בשין) א' והשני בשטר הב' והעבר אצבעך על אחד מהם כ"א בשטרו ובנכחו (הוא. חשבון המהלכות שער א, כ"י בריטי' מוזי'). חלקתי הלוח הראשון ברוחב לט"ו סטרין וכו' וחלקתי כל הסטרים מהם וכו' וחז"י בסטרים האלה התיכונים ערך המספר וכו' וכותב את החלקה בסטר הראשון (שם שער ב).

***סְטָרָה**, ש"נ, — כמו סְטִירָה: וראיתי נפשכם שוקקה להדליק את גרה בשמן לא יחסר אשר כבה בצאתה עם גופה לאויר העולם בסטרת המלאך הפקיד על זה (ר' שמריה מניגריפונטו, אוה"נ ב 13).

1) [כך מובא גם אצל ר' יונה בפרושו לרי"ף (ברכ' כג.). ובירוש' (שם ה א) הגרסה וממסתיר.]
2) [כך בארמ' סטר, סטרא.]

***סְטְרִיָּה**, שם של מלאך ממלאכי חבלה: תחת הרוח העליון הזה[1]) עוד רוח טמא ושמו סטרי"ה וכמה אלף ורבואות מלאכי חבלה תחתיו והם מוזמנים בשעה שיורד החלום מצד הקדושה הרוח הזה וכל מלאכי חבלה שעמו יורדים עם החלום ההוא ומתערבים עמו ומודיעים לאיש ההוא דברי היתול עם חלום הצודק (ר' משה די וידאש, ראשי' חכמה יג ב).

***סִיא**, ש"ז,—כמו א.סִיאָה: ואם יגבה לבבך על כסאיך שמת בחלקך ואכול לחמך בסיאך ומלא את אמתחות העניים בסיאיך ובימיך לא תראה דוחק סאיך (ר' עזרא הבבלי, תוכחי' מוסי' ח כ:).

א.***סִיאָה**, ש"נ, — מין אזוב[2]): בעל הבית שקיים ירקות שדה בכרם אסור לו ומותר לכל אדם הלשישית והלבוצין וכו' והכרכום והסיאה והאזוב וכו' (תוספת' כלאי' ג יב). חבילי סיאה והקורנים שהכניסן לעצים אין מסיק בהן למאכל בהמה מסיק בה (ר' אליעזר, שם שביעי' ח יד). חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית (שם מעשר' ה ו). הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר אם היו נשמרים חייבין (מעשר' ג ט).

ב.***סִיאָה**, ש"נ,—כמו סִיעָה, חֲבוּרָה: ראה סיאה של בני אדם עומדין ועידיו ביניהן ואמר משביעני עליכם אם יודעים אתם לי עדות שתבואו ותעידוני (ערכי' יח.).

***סִיב**, ש"ז, מ"ר, סִיבִים, כמו צִיב,—החוטים של הקרום הפנימי של עץ התמרה וכדומ' שמתחת לקלפה Bast; fibre; tille, ובהשאלה דברים הנעשים מסִּיב כמו חבלים, אריג וכלים שנעשו מהאריג של סִיב: הוצין כדי לעשות אוזן לכפיפה מצרית סיב אחרים אומר כדי ליתן על פי משפך לסנן בו את היין (תוספת' שבת ח [ט] י). כף של סיב שהתקינה לחגור בה את מתניו טהורה (שם כלים ב"ב ה ה). הקורע נגע מן הבית והקולף נגע מן הבית הרי זה לוקה את הארבעים וכו' אבל נושא הוא במומו על כתפו ובסיב ברגלו ואם הלכה לה הלכה (שם נגעי' ג ב). עריבה שהיא טמאה טמא מת ככר תרומה כרוך בסיב או בנייר כרוך בתוכה וירדו גשמים ונתמלאת ונותר הרי הוא צף על פני המים ספק נגע בצדי עריבה ספק לא

1) סנגדיאל.
2) [עי' לו, שמות הצמחים, עמ' 135.]

נגע ספקו טהור (שם טהרו׳ ה ו). כרכו בחזרת ובלעה טמא בסיב ובלעה טהור (שם זבים ה ט). כיצד בוצרים בית הפרס וכו׳ בש״א אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור ונותן לתוך הכפישה ומוליך לגת (אהל׳ יח א). המנפסו ההן דנפום סיב הוצין גומא חייב משום מנפס (ירוש׳ שבת ז ג). השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות לעשות אי אתה עושה אבל עושה אתה בסיב שע״ג רגלו ובמוט שע״ג כתיפו (שבת קלג.). כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה נמי לא יצא (בבל, פסח׳ קטו:). חלצה במנעל הנפרם וכו׳ בסנדל של שעם ושל סיב בקב הקיטע וכו׳ חליצתה כשרה (יבמ׳ קג:). השקה בסיב מהו בשפופרת מהו דרך שתייה בכך או אין דרך שתייה בכך (בבל, סוט׳ יט.). מה תמרה זו יש בה לולבין להלל חריות לסוכה אפילו הסיב שלה הולך לחיזוק ועצה להדליק (מד״ר במד׳ ג).—ומ״כ: מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (שם, בראש׳ מא).—סיב של צנון, החוטים הצומחים בראש הצנון: שרש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף (ר׳ יהודה, עקצ׳ א ג). הנוגע בעמוד טמא בסיב ובשער טהור (הוא, תוספתי שם א א).—ובסהמ״א: ויש שפרשוהו נבארא שהוא ליף בלשון ישמעאל ולא דמי כי נבארא סיב נקרא (ר״ח, שבת לו:). מביאין סיב של דקל נרגילה ותופרין את הספינה בו ובשמכניסין אותו בנקב של ספינה שדומה לושט נכנס וקולו הולך וקשה מאד (ערוך ערך ליפורי). הניח סיב בתוך המזרק וקיבל כשר מפני שהסיב חלול והרי הדם יורד לתוך המזרק (רמב״ם, פסולי המוקדשין א כח).

א. **סִיג**, ש״ז, מ״ר סִיגִים, סִגִים, סִגַיִךְ,—סיג של מתכת, הפסֹלת שבה הנפשר ממנה כשמתיכין אותה בכור כשצורפין אותה, סִיג של כסף וזהב וכיוצא בהם, Schlacke; scorie; dross: כספך היה לְסִיגִים סבאך מהול במים (ישעי׳ א כב). ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבר סִיגַיִךְ ואסירה כל בדיליך (שם כה). הגו סִיגִים מכסף ויצא לצרף כלי הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (משלי כה ד-ה).—כסף סִיגִים, כסף מעורב בסִיגִים, או רק סיגי כסף: כסף סיגִים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (שם כו כג).—ובהשאלה, כנוי לרשעים: סִיגִים השבת כל רשעי ארץ (תהל׳ קיט קיט). — היה לסִיג: בן אדם היו לי בית ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועפרת בתוך כור סיגים כסף היו לכן כה אמר אדני יי׳ יען היות כלכם לְסִגִים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל ועפרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש (יחזק׳ כב יח-כ).—ובמדר׳: סוגה בשושנים אף הסיגים שביך נדמו כשושנים (מדר׳ שה״ש, גרינהוט ונד:).—*וכנוי לבעלי סומים, ואמר הפיטן: פרִים[1]) אם היה לסיגים כי פרצו מעיינות סיגים... כי גבול עולם מסיגים (מהז׳ יניי, הוצ׳ דודקון 16). — ובמשמ׳ מוסרית, המצרים הרשעים: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה סוף להשבית סיגיה התאנה חנטה פגיה (אהוביך, יוצ׳ שבת מוהמ״פ). — *ובהשאלה פסֹלת מוסרית, מחשבות רעות שבלב: אותו הלב שהוא מלא סיגים מדרכיו עתיד להשתבע (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר במד׳ יד).—ואמר הפיטן: ואתה יי׳ חשבת לצרף את סגנו ולהסיר את בדילנו ולשבור את לבנו הזונה ולהתם את טמאותינו ממנו על כן הגליתנו ובגוויים זריתנו (סליחי׳ לתענ׳ צבור, מחז׳ איטל׳ ב כו.). ולבי גם בו ידע סיג סִבו וסר באוכל עשבו עד שהמלך במסבו (אור, יוצ׳ א פסח).— ואמר המשורר: קדשו עצרה ורחצו והתקדשו הברו סיג לבבות והתאששו (רמב״ע, כפשי אויתך בלילה). כל זה לצרף סגיך ולהשיבך אל נעוריך (ר״י הלוי, ירושלם למוגיך, שער השיר 117). וגליתי בדילו אל לבבי וסיגיו הצפונים תוך קרביו (ר״מ דרעי, לקו״ק פד). וסיג פעלו בכור יצרף ויסיר כל בדיליו ולב ישים לישר נתיבתו (רמ״ע פלקירא, ראשי חכמה 2). וסיגי הבצע ממחשבותיך תהגה ובתורתו יומם ולילה תהגה (הוא, המבקש טו).—ובמשמ׳ העקרית, סיג של מתכת: דלר׳ אחא צהצות הסיג מן המראה הוא מותק (ר״ח, שבת קמט.). והכסף הצרוף במעבה האדמה המזוקק פעמים הרבה הוא נקי מכל זיוף וסיג וחלאה (ר״י אלבו, העקר׳ א ח). ויש לך זהב רביעי שהוא רע מאוד עד שלא נראה בו הזהב לרוע מפני שהוא מלא סיג ונחושת (רמח״ל, חוקר ומקובל 89). הנה ע״כ אתה צריך להודות כי בזה הזהב הרביעי הגם שנראה כולה סיג עכ״ז יש בו גם בן זהב צרוף מזוקק כמו הזהב הראשון וזה הזהב הצרוף נתפשט בכל חלק מחלקי הסיג (שם). — ובמשמ׳ חלודה: דשתיך טפי עלה בהן סיג הרבה כלומר משנים רבות נתונים בזה המקום לפיכך עלה [בהן סיג] (ר״ח, ב״מ

[1]) [בניהם, עי׳ בהערת המו״ל.]

כו.)—ובהשאלה תערֹבת גרועה, פסלת המקלקלת את איכות הדבר: והשירה ארוכה והסיגים חרכה ורק לא נערכה לאחד מעשרים (דוגס, לדורכם הסכמות). זהב סלים באש בין העברתיו לבלתי יהיה בו סיג צרפתיו (ר"י אבן זבארה, הקד' מליץ לספ' שעשוע', הוצ' דודסון 1). כי כמה פעמים בחנתי אותו ולא מצאתי סיגים בכסף אהבתו (שם, הוצ' צריל 6). לבבי שיר כבר נטש לפנים וסיגו מזהב שכלו הסירו (כס"ט פלקירא, הקד' המבקש). הבקר אור שחרתיהו לראות אם ירד לטמיון ומצאתיהו וכידו שיר מלא סיגים עם שגיון (עמנו', מחב' כג). — וכמו שׂיג: דברי פתי שית סיג בלא דעת ובפלס משקל ידבר נבון (ב"ז, ב"ק כא כו).

ב.*סִיג, ש"ז, — עפרורית של הצמחים: אף הסיג[1] של רצפות הרי אלו מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (רבי אליעזר, עקצ' א 3). הסיג של אשבלות של רצפות מיטמאין ומצטרפין מפני שהוא משמר את האוכל (תוספת' שם).

ג.*סִיג, ש"ז, מ"ר סִיגִים, כמו ה.סוג, — סַל: קופות הגדולות וסיגים[2] גדולים יש להם שוליים והם מחזיקים ארבעים לת וכו' (ר' נחמיה, ספרא שמיני פרש' ו).

*סְיָג[3], סייג, ש"ז, מ"ר, *סְיָגוֹת, סייגות,—גדר, Zaun; haie; fence: הנוטע לסייג לקורות ולעצים פטור מן הערלה ר' אסי אומר אפילו אמר הפנימי למאכל והחיצון לסייג הפנימי חייב והחיצון פטור (ערלה א א). מותר לאדם ליטע אילן סרק כדי לעשות סייג בשביעית (תוספת' שביע' ג יט). לסייג מקום הסייג מוכיח עליו (ר' זעירא, ירוש' ערלה א א). — ובהשאלה חזוק ושמירה מְעולה: מסרת סיג לתורה מעשרות סיג לעשר נדרים סיג לפרישות סיג לחכמה שתיקה (ר' עקיבא, אבו' ג יג). — עשה סְיָג, עשה חזוק ע"י הוספת גזרה וחֻמרה: הם (אנשי כנסת הגדולה) אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה (שם א א). המכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סייג לדבריו (שם ו ו). הוי זהיר בדבריך מבטלה ועשו סייג לתורה ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו (בן עזאי, אדר"נ א). חכמים עשו סייג לדבריהם (ברכ' ד:). שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה (ר"א בן יעקב, יבמ' צ:). עשה סייג לדבריך (נדה ג:). וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו (שם ד:). עשתה תורה סייג לדבריה שלא יאכל ולא ישתה מכל דבר הנעשה מגפן היין (מד"ר במד' י).—סָג סְיָג: סג אדם סיג שאין יכול לעמוד בו גוזר אדם גזרה על עצמו שאין יכול לעמוד בה מכאן אמרו אל יוסף אדם על דברים ששומע (הוספ' ב לאדר"נ נוסח' א, הוצ' שכטר עו.). — ובספהמ"א: כל דבר שהוא לסייג הארץ בעל הקרקע חייב בו (רמב"ם, שכירות ח ב).—ובהשאלה: מצאתי סייג לדברי (רשב"ם, ב"ב קל.). בד"א בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה אבל דברים שראו בית דין לגזור ולאסרן לעשות סייג אם פשט איסורן בכל [ישראל] אין בית דין גדול אחר יכול לעקרן (רמב"ם, ממרים ב ג). שכל מה שאסרנו זה מפני שהוא סייג ואם יהיה צריך לסייג אחר יהיה הדבר הולך ללא תכלית (הוא, סו"מ לא.). — ומ"כ: וכן מה שאצלנו מהרחקת האכילה עמה ולהשמר מקורבתה אין זה כי אם מניעות וסייגות שלא יתגלגל הענין לשכב עמה (ר"י א"ת, הכוזרי, ג מט). אך הם מזרזים ואומרים עשו סייג לתורה ומן הסייגות שאסרו ההוצאה וההכנסה מרשות היחיד לרשות הרבים (שם נא). וכינה תורה שבע"פ בתורת אמך להזהיר שלא יסתפק בָה כמו שאין אדם מסתפק באמו שילדתו ואפי' על התקנות ועל הגזירות ועל הסייגות שעושים חכמי ישראל הוא אומר (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ח). ושומר הסייגות בא למדריגת הזריזות (שם כב כט).

סָיַג, קל לא נמצא.

—פעי, *סִיֵּג, רק בינ': מְסַיֵּג, מסוייג, מְסֻיֶּגֶת, מסוייגת,

[1]) [במדב"מ הסוג של רצפית. ופרש הערוך העפר שעל שרשי הירק, ע"כ. והרמב"ם (הוצ' דרנבורג): גֹרס הסג של רצפית ומפרש: הוא האבק המסתבך על קצת הצמחים וזו היא רצפית דומה לקורי עכביש, ע"כ. והר"ש מביא: וי"מ שהוא עלה כרוך על הרצפות. והגר"א בתוספת' פריש סיג הוא ארוגה משרשים דקים שסביב השרש העב, ע"כ.]

[2]) [הערוך גורס הסוגים הגדולים, וכן בדפו' ויניציא. ועי' הערת מסרת התלמוד.]

[3]) כך בארמ'. ובערב' שִׁיאַג.[a]

[a]) سياج

—שעשה לו סְיָג וגדר: לשועל שמצא כרם והיה מסוייג מכל פנותיו והיה שם נקב אחד ובקש להכנס בו (מד״ר קהלי ה. כאשר יצא).—ובסהמ״א: בקעה וכו׳ מסוייגת בגדר סביב (רגמ״ה ורשב״ם, ב״ב קנג:).
—פעי, *סַיֵּג, סייג, פ״י,—עשה גדר, ובהשאלה עשה מסגרת: כל התורה כולה מיוחדת לנבואת משה חוץ מאילו שני פסוקין שהן מנבואת אלדד ומידד לפיכך סייגן בנון כפוף ונטפל בתורה (הלכי ספי תורה, גנזי מלכים, הוצ׳ אדלר לז).—ובמשמ׳ עשה חזוק וגזרה: מה טעם גזרו כך ולמה סייגו כל גזירה וגזירה (רש״י, משלי כה כז).—ואמר הפייטן: תמום והרגום תלי תלים תודות והלל סיגו סגולים תקף הנס קבעו משבילים (באו אכן, יוצ׳ שבת א חנכה). כחשו בחדו מאבתם למדו בניהם סוררים פרצו פרעו נוצרים סייגו המה היוצרים להם לבדם הארץ מהצמת קוצים ודרדרים (JQR. IV 1913, 58).

*סִיגָה, ש״נ, כמו א.סִיג: והראיון תני ר׳ יוסף שלא יביא סיגה[1]) לעזרה (בכור׳ כח.).

*סִיגְנִית, סוּגְנִית, ש״נ, מ״ר סְגְנִיּוֹת, סִיגְנִיּוֹת[2]),—סלים קטנים בשביל פירות קלועים מעלים או נצרים, Körbe; paniers; baskets: סיגניות של עלין טהורות של נצרין טמאות (כלים יז ה).

*סִיד, ש״ז, כמו שִׂיד, Kalk; glu, plâtre; lime, plaster: מגלגלין בצי׳ על גבי סיד[3]) רותח אבל אין מגלגלין את הביצים על גבי עפר הרותח (ר׳ שמעון בן גמליאל, תוספת׳ שבת ג יג). ומודה ר׳ יהודה בסיד שיבול לגומרו שסדין אותו במועד (שם מו״ק א ט). פוסק עמו וכו׳ ועל הסיד משקעו בכבשן (ב״מ ה ז). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים מכתלו של חבירו שלשה טפחים וסד בסיד (ב״ב ב א). ונאכל גריש הכל במשמע וכו׳ וכן מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי׳ משפטי יד). הכל מודין שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים או גיפסום מותר (ירוש׳ שביע׳ ג ב). בינה יתרה נתן בהם הקב״ה (לאומות) ושיגרו נוטירין שלהן וקילפו את הסיד והשיאוה ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת[1]) (ר׳ יהודה, סוט׳ לה:). מה סיד אין לו תקנה אלא שרפה אף אותם האומות אין להם תקנה אלא שרפה (כנא בר סילא, שם). איבעיא להו הן וסידן או דילמא הן בלא סידן (ב״ב ג:). סלע הבא בידים זה חופר בורו מכאן וזה חופר בורו מכאן זה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד וזה מרחיק שלשה טפחים וסד בסיד (שם יז:).—וסמן לצבע לבן: מראות נגעים שתים שהן ארבע בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל וכו׳ (נגעי א א). הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב דברי ר׳ ישמעאל רבי עקיבא אומר וכו׳ ושל סיד דיהה ממנה (שם ב).—ולמשח את עור הגוף: ר׳ יודה אומר אשה לא תסוד מפני שניבול הוא לה ר׳ חנינה ור׳ מנא חד אמר בסיד שהיא מתירתו במועד נחלקו וכו׳ (ירוש׳ ע״ז א א). בנות עניים טופלות אותן בסיד (שבת פ:).—ובסהמ״א: ומן הרפואות המהדקות הנה היא מופלאת בחבישה וכו׳ וחרסית וסיד המת (קאנון ד ד ב ה).

*סִיד, ת״ז,—עי׳ סוד, בינ׳ פעו׳.

סֵיד, סַיֵּד,—עי׳ סוד פע׳, פִּע׳.

*סַיָּד, סייד, ש״ז, מ״ר סַיָּדִים, סיידין,—אדם שאומנותו עשית הסיד והסִיּוּד, Kalkstreicher; plâtrier; plasterer: הסייד ששכח עציץ (הכלי שעושה בו הסיד) בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר (ר׳ אליעזר, מקו׳ ב ח). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו (ר״י הנשיא, מד״ר קהל׳ בכל עת). הוט המשקולת וכו׳ של סיידין ושל ציירין כל שהן (כלים כט ג).—כף סַיָּד, כף הַסַּיָּדִים, הכלי שמסיִדים בו: חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד (שבת ח ה). תנא כדי ליתן על פי כף של סיידין (שם פ:).—כבשן של סַיָּדִים: כבשן של סידים ושל זגגים ושל יוצרים טהורה (כלים ח ט).—סנדל של סַיָּדִים: שלשה דברים אמר ר׳ עקיבא על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו על סנדל של סיידים שהוא טמא מדרס וכו׳ (עדי׳ ב ח).—ובסהמ״א: משקולות של סיידין ושל ציירין אפילו ארוכין כל שהן טמאין (רמב״ם, כלים כא ד).

---

1) [הערוך גורס סיג.]

2) [כך מנקד בקטע כ״י בודלי׳ MS. Heb. d 63. רה״ג גזרו מן סוגה בשושנים. וכן יתר המפרשים. ור״ש גורס סוגניות. ונראה שהיחיד הוא סיגנית, סוגנית זעירי מן סיג, סוג, עי׳ ערכו. ולדעת פרינקל (Fremdw. 107) היא מלה נכרית.]

3) [בירוש׳ (שבת ג ג): על גבי גג של סיד רותח. ובבלי (לט.): על גבי גג רותח.]

1) [עי׳ גם תוספת׳ (שם ח ו-ז).]

*__סִידִיִּי__, ת"ז, שיש לו מסגולת הסיד: ומזה המין הוא גם שריפת המתכיות (פערקאלקונג קאלצינירונג) ע"י חום האש וכו' ולא נשאר מהם כי אם אבק עפרותיו סידיי כמו העופרת אשר יותך בכור (ליכלה, רלא"ב' למודים ג 33).

*__סִיּוּד__, ש"ז,—שה"פ מן סוד: המוצא פלטרין בנכסי הגר וסד בהן סיוד אחד או כיור אחד קנאן (רב דימי בר יוסף בשם ר' אלעזר, ב"ב נג:). — ובסהמ"א: כיצד המוצא פלטרים גדולים בנויין בנכסי הגר או בנכסי הפקר וסייד בהן סיוד אחד או כייר בהן כיור אחד (רמב"ם, הלכ' זכיה ומתנה ב ג).

*__סִיוּטָא__[1]), ש"ז, נדנוד, פחד: מרוב חולשתך תראה בחלומך סיוטא כאילו שתיתה מי המרים כסוטה כל ריעך יקוצו בהייך ודמעותיך יזלו על להייך (עזרא הבבלי, תוכ' ומוסר מז.).

*__סִיּוּם__, ש"ז, שה"פ מן סִיֵּם,—סוף וגמר, Schluss; fin; conclusion: הה"א רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה וכו' כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו (תנחומי האזינו ה).—ובסהמ"א: ויכל אלהים ביום השביעי וגו' א[מר ביום השביעי ולא ביום הששי שכן לשון] תורה שכל מעשה ומלאכה שנגמר [בזה היום נזכר סיומו וגומרו ביום של מחר ונגמר בזה החדש יזכר סיומו וגומרו בחדש שלאחריו ונגמר בזה השנה נזכר סיומו וגומרו בש[נה שלאחריה] (גנזי שכט' ה, גינזבורג, 14). כשהיה מגיע לסיום הנעימה היה האחד מן החלילים מאריך לאחר שתיקת האחר וכו' חילוק היינו סיום שמחלק בין נעימה לנעימה (רס"י, ערכ' ו.). — ואמר הפיטן: בגשתי צקוני יעל כשכבת טל גל בינו לביני סיום אות טל (החגרה, תפל' טל).—*ומ"כ, גמר השקלא

[1]) [כנראה מן סֵיֵט, סוט, ועי' יומ' (כב:) אחזיאו לר' נחמן סיוטא בחלמא, ע"כ. פרש הערוך פחד, וכן רש"י (ב"ק לז:) ביעותא. וביומ' פרש"י: מלאכי פחד מבהילים אותו, ע"כ. וזהו כעין Alp(drücken); cauchemare; nightmare. וכן נמצא בצרי היגון לנתן פלקירא, כ"י בריט' מוז': בחולי הנקרא כאבוס ובלשון התלמוד הסתה ובלע"ז פרימקא האלכאבוס, (תרג' ד"ר מויא Incubus.) הוא חלי ירגיש בו האדם בעת השינה כאלו דבר יפול עליו ויקרר נשימתו ויפסק קולו ותנועתו ויכבד עליו ראשו כאלו רוצה להחנק לסתום הנקבים וכשיכלה זה יעור משנתו פתאום כמבוהל.]

וטריא של ההלכה: ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין[1]) והסיעות (JQR, XVIII, 404). מסיימים דבריהם בכמה סיומים (רלב"ד, קבלה, הול' ניבויאר, 53).

__סִיוָן__, ש"ז,—שם החדש השלישי[2]): ויקראו ספרי המלך בחדש השלישי בעת ההיא הוא חדש סיון בשלשה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים (אסת' ח ט). — ובתו"מ: שלש גרנות למעשר בהמה וכו' ר' אלעזר ור' שמעון אומרים באחד בניסן באחד בסיון בכ"ט באלול (בכורי' נז:). ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום עד מתי חמשים ומאת יום עד אחד בסיון (סדעו"ר ד י). חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר חצי סיון ותמוז וחצי אב קציר (רבב"ג: משום ר' מאיר ור' דוסא, מד"ר ברא"ש' לד). — ובספ' יצירה: ואלו הן שנים עשר חדשים בשנה ניסן אייר סיון תמוז אב וכו' (ספ' יצירה ה ב). — ובסהמ"א: סיון בו גם תולדות הענבים גם מדוים חדים המכאיבים (רלב"ע, שמעו נא אל דברי הרופא). מעל פני כוסות מכוסות אור הסר לאט מסוה בבוא סיון (ר"י חריזי, תחכמוני ה). חדש סיון ימיו חמש עשרה שעות וכו' ונזהיר עוד מלרחוץ במרחץ ומליקרב אל הנשים לשכיבה (אסף הרופא, כ"י פריז 44).

*__סִיּוּעַ__, ש"ז, שה"פ מן סִיֵּעַ, — עזר, Hilfe; aide; assistance: אי זהו הסיוע מביא יין ונופח לתוך חוטמו ונותן ידו למטה ומקבל ושומט דדיה ונותן לתוך פיו (ירוש' שבת יח א). מה יחידו של עולם אינו צריך סיוע כך שמשון בן מנות אינו צריך לסיוע (מד"ר ברא"ש' לח). ביחודו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה שנ' פורה דרכתי לבדי (שם לט). אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה (שם ויקר' כד). ומה אם דבר שלא נברא לשום סיוע צריך סיוע וסעד בני אדם על אחת כמה וכמה (ר' ברכיה, תנחומ' קדוש' ט). מה הארי הזה שחוץ כך היו סיחון ועוג שהוצים וגבורים שלא היה בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון). — ובסהמ"א, סִיּוּעַ השמועה: עומד אחד

[1]) [עין אפשטין, Gesch. u. Liter. 14].
[2]) [מהאשור' סִימַנְ (סִוַנְ).]

מדרא קמא ודורשה ברבים וכו' וכל מי שרואה אותו עומד יודע שאינו עומד אלא לברר הבריתא שממנה סיוע השמועה (ספ' יוחסין 124). — *ומ"ר, סִיּוּעִים, במשמ' הוכחות: וע"כ צריך שיהיה האביב בראש החדש כל שכן שיש לנו סיועים להיות האביב נמצא מראש החדש כפי שקדם לנו הבאור (כ"א הקראי, ספ' ג"ע, הבדל שנה משנה י).

*סִיּוּעָה, ש"נ, —כמו סִיּוּעַ: אשר יריתי פי' על שם הסיועה שסייע לבן להעמיד גל ומצבה (פענח רזא, תולדות יז.).

*סִיחַ, פ"י, כמו שִׂיחַ, —דִּבֵּר, סִפֵּר, sprechen, erzählen; parler, raconter; to talk, relate: שבועה שאיני יודע מה אתה סח על זה נאמר חולק עם גנב שונא נפשו אלא ישמע ולא יגיד (תוספתי ב"ק ז יג). היכן שורי אמר לו איני יודע מה אתה סח (שבוע' ח ג). רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו (חגי' ה:). סנחריב וכו' שסח וניחר דברים כלפי מעלה (סנה' לד.). סח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך (רב חסדא, מנח' לו.)—וגם מבהמה: אל תקרי ושחט אלא וסחט ממקום שסח חטהו (חולי כז.). — סָח לפלוני: אמ' ר' עקיבא סח לי שמעון בן לוגא וכו' (תוספתי יוה"כ ב ז). סח לי זעירא משום אנשי ירושלם ג' הן שאם בקשו למחול מוחלין להן וכו' (ר' יאשיה, ירוש' סוטי ד ג). אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף סח לה כל הדברים הללו (ברכ' יח:). דאמר רבה בר בר חנה סח לי ר' יוחנן בן אלעזר וכו' (פסח' כח.). סח לי זקן אחד פעם אחת הלכתי לשילה והרחתי ריח קטורת מבין כותליה (רב חייא בר אבין בשם ר' יהושע בן קרחה, יומ' לט:). סח לי אלעזר בני וכו' (ר' יוסי, שם מז.). סח לי יאשיא דמן אושא דק שחור משוקע הרי זה מום (רשב"ג, בכור' לח:). —ובר"ע: ד' דברים סחו לי מלאכי השרת (ר' יוחנן בן דהבאי, נדר' כ.). — ובסהמ"א: ראובן שערער על שמעון ושמעון אמר איני יודע מה אתה סח אלא שדה זו מלוי לקחתיה (רמב"ם, טוען ונטען עז ד). —ואמר המשורר: כלם כאחד לאלומים נצבו באלמים לחרשים סוד סחו (רשב"ג, אולי דמעות). ישקני מנשיקות ולא כל נשיקות סחו אל ירד אותם מיין הרקה להשקות (אז, יול' א' שבועי). סח ילד בתלף דמעות כתנין וולף עוללי אשר טפחתי בעלף איך גוז מני בחלף (אז בהלוך ירמיהו, קינ').

—הפע', *הֵסִיחַ, — כמו קל: ר' אבא הסיח לפני רבינו פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה (מד"ר שמות כד). בלשון אנכי הסיח עם זקני אנכי מגן לך ובלשון אנכי הסיח עם אבי [אנכי אלהי אברהם אביך ובלשון אנכי הסיח עמי] (פסיקי רבתי, יי הדברות קמייתא). הסיחה לו כל הדברים (כלה רבתי ט). ואל תסיח אחורי הכותל מפני ששנו חכמים עינים להרים ואזנים לכותלים (פרקי רבינו הקדוש ג, ספ' הלקוט', הול' גריכהוט לד).—ואמר המליץ: כל עת לשון הנבואה היא תסיחך בהקיץ וגם במראות ואם תישן תעירך (ר"י חריזי, תחכמו' לה).—ובינ': עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה על ידי תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה (מד"ר ויקר' כו). מסיח עם אשה בשוק מנבל פיו דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש (שם במד' י). ובא עשו ונכנס אצל אביו אמר לו מי אתה מסיח עמי בלב (נ"א בקול) גדול (שם דבר' א). הנחש הראשון היה מסיח כבני אדם וכו' (ר' יהושע דמסכנין בשם רבי לוי, שם ה). וגם לא לנבונים עושר אתמול היה מסיח בעשיר שוב מחרון אפך סלח נא לעון העם הזה ועכשיו הוא מסיח כרש ואתחנן עשה עמי חנם (שם ט). היתה נפשו של משה מתקשה לצאת והיה משה מסיח עם נפשו וכו' (שם יא). א"ל משה לך ועשה מהרה שמתוך שאתה מסיח הם מתים (תנחומ' לו יב). התחיל מסיח עמו שמא יעשה תשובה (שם תזריע יא, בובר). התחיל מסיח מי הגיד לך (שם). עומד ומסיח במלך המשיח (פסיקי רבתי, לא, ותאמר ציון). לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא יושב ואצל מי הוא עומד ואצל מי הוא מיסב ואצל מי הוא מסיח (דא"ז ה). — ומ"ר: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר' יוחנן, תעני' ה:). בנוהג שבעולם מלך ומטרונ' יושבין ומסיחין זה עם זה (הוא, מד"ר דבר' א). [למי שיח] ועל מי הן מסיחין (תנחו' שמיני ז, בובר). — ומֵסִיחַ לפי תומו, כלומר, סתם, בלי כונה מיוחדת: מעשה באדם אחד שהיה מסיח לפי תומו ואמר זכורני כשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא וכו' (רב יהודה אמר שמואל, כתוב' כו.). כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם ואשה וקטן מסיחים לפי תומם (ב"ק קיד:). פונדקית נכרית

היתה ומסיחה לפי תומה היתה (רב כהנא, יבמ' קכב:). כי תניא ההיא במסיחה לפי תומה (כתוב' כז:).— ובסהמ"א: שהישמעאלים מעצמם הסיחו לפי תומם ואמרו להם הדברים הללו (מהרי"ע, שו"ת אה"ע לו).

*סִיחַ, ש"ז, שה"פ מן סיח, — כמו שִׂיחַ, דבור: סיח שבת וינפש השבית והנפיש פתרונו ויעל וירד העלה והוריד פשרונו (רב סעדי על פיוי הבלכי 21, הולי דודזון). ויך כל בכור פטר רחם וחל איש לבחור באהלי חם ומקיר קרקר ומשות סיחם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (יוצאת ליסע, שבת החדש, קרובץ ארגוי כ). רחשם יערב וסיח פלולם מגדיל ישועות מלכו לנשאם ולנטלם (גנזי שכעי ג, דודסון, 127).

*סְיָח[1]), סייח, ש"ז, מ"ר סְיָחִים, סייחין, — בן החמור Füllen; poulain; foal: מדרין עגלין וסייחין (ברשות הרבים) (שבת יח ב). אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו (ב"מ ה ד). המוכר את החמור מכר את הסייח מכר את הפרה לא מכר את בנה וכו' (ב"ב ה ג). ובכל מקום אין מוכרין להם (לגוים) בהמה גסה עגלים וסייחים שלמים ושבורין (ע"ז א ו). וכל דבר שאין עושה ואוכל כגון אווזין ותרנגולין מיטפל בהם שלשה ימים בעגלים ובסייחין שלשים יום יותר על כן מוכרן בבית דין (תוספתי ב"מ ב כ). שמין עגל עם עמו וסייח עם אמו ואף על פי שמעלה שכר כתף למעות ואינו חושש משום ריבית (שם ה ו). תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה מה עשו ר' חונה בשם ר"ש בן חלפות' העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ (ירוש' תעני ב א). עגלים וסייחין המקפצין אין להן חזקה (ר' ינאי, שם קדוש' ד ב). תני שלא יאכל עגל לעגלים וסייח לסייחין ותרנגול לתרנגולין (שם ב"מ ב ט). לא יצא הזב בכים שלו וכו' ולא סייחים בטרסקלין שבפיהם (שבת נג.). תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה לסייח במדבר כנען על שם מלכותו (ר"ה ג.). עגלים וסייחין מטפל בהן ג' חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב"מ כח:). מעשה באשה אחת שביבדה לדיין מנורה אחת של כסף והלך אנטיריקום[2]) שלה וכיבדו סייח של זהב

[1]) [אולי צריך לנקד סַיָּח.]

[2]) [צ"ל אנטידיקום, הבעל דין שלה.]

למחר אתת אתתא ואשתכח דינא הפיך א"ל מרי ינהור דינא קדמיך כההיא מנרתא דכספא[1]) אמר לה ומאי אעביד לך כפה סיח את המנורה (ר' לוי, פסיק' דר"כ, איכה). מעשה באחד ששלח ביד בנו שתי מדות של כסף מלאות כסף ומחוקיהם זהב שוב מעשה באחד וכו' שתי מדות של זהב וכו' אמרו כפה סייח את המנורה (ספרי, במד' קלא). הרבה סייחין מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהון[2]) (פסיקי דר"כ, אחרי מות).—ובסהמ"א: לבנים של חמור קרי להו סייחין (רגמ"ה, ב"ב עח:). וכן השם עגלים וסייחים על הרועה להיות מתעסק בהם (רמב"ם, שלוחין ח א). חמורה מניקה אני מוכר לך מכר לו את הסייח[3]) שאין אדם קונה חמורה לחלבה (שו"ע חו"מ, מקח רכ). מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים ושל פטם שלשים יום (שם אבידה רסז). — ונקי סְיָחָה, סייחה: וישם את כסאו למה"ד שהי' לו חמורה וסייחה וחזירה והי' נותן לחזירה שלא במידה ולחמורה ולסייחה במידה וכו' (מדרי אבא גריון ג, ביהמ"ד ילינק א).

*סִיחָה, ש"נ, סמי סִיחַת, מ"ר סִיחוֹת, כמו שִׂיחָה, סִיחַ: התיב ר' זעירא קומי ר' יסא והא תנינן יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורש' הרי זו מגורשת אית לן מימר נירות דולקין לא סיחת בני אדם מסיחין והכא סיחוי בני אדם משיחין (ירוש' גיטי ט יא). כל שסיחתו בבבל משיאין לו אשה (ר' יוסף, קידוש' עא:). ואמאי קרי ליה סיח שמהלך אחרי סיחה נאה (ב"ב, עח:). סנחריב שסיחתו ריב (סנה' לז.). — ובסהמ"א: סיחת חולין: בדבר סיחת חולין וכו' והעמדנוה בדבר סיחת חולין (קטע חשו' ר' דוסא בן רסע"ג, סעדיאנה, שכטר 59). — ואמר הפיטן: ניגש להשתעשע בחוקים ולא כבער סיחות יפיגוהו עד בוא ברורים סחבו דשן בפיים ול' במרחפת (Elbogen, Stud. 163).

*סִיט, ש"ז, — שם מִדַּת הָאֹרֶךְ[4]), בא תמיד בה"א הידיעה, מלא הַסִּיט: הצובע מלא הסיט בקליפי

[1]) [באה האשה ונמצא הדין הפוך אמרה לו אדוני יאיר הדין לפניך כאותה מנורת הכסף.]

[2]) [הרבה צעירים מתו לפני הזקנים.]

[3]) פי' חמור קטן, הגהה.

[4]) [כן בסורי. ועל גדלה עי' קרויס, ארכיאול' II, 390.]

ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא וכו' (ערלי ג ג). והאורג שני חוטין שיעורו כמלא הסיט (שבת יג ד). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד (ירוש' כתוב' ו ז). מגרה שנטלו שניה אחת מבנתים טהורה נשתיר בה מלא הסיט[1]) במקום אחד טמאה (כלים יג ד). מגריפה שניטל פיה ונשתייר בה מלא הסיט על פני כולה טמאה (תוספתי כלים ב"מ ג ח). הרי פרצוף שברא הקב"ה בבני אדם מלא הסיט יש בו כמה מעיינות ואינן מתערבין זה בזה (תנחי חוקת ח). — מלא הֶסִּיט כפול: הגוזז מן הבהמה מן החיה ומן העופות אפילו מן השלח מלא הסיט כפול הרי זה חייב (תוספתי שבת ח [ט] ח).—מלא רחב הסיט כפול: שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שבת יג ד). כל אלין שיעוריא אם לאוכלין כגרוגרת וכו' אם לארוג כמלוא רוחב הסיט כפול (ירוש' שבת ז). — ובסהמ"א: והזרת מותחת עד שנים בסיט וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (ר"א קליר, אז כאית, יוצ' שבת שקל'). עור נקוב באמצע כשיעור סיט הן חסר הן יתר ויושב עליו אדם ותחתיו גרף כדי לקבל בו הרעי (ערוך, ערך אסלא).

*סִיטוֹן[2]), ש"ז, מ"ר סִיטוֹנוֹת, סִיטוֹנִים,—סוחר תבואה במדה גסה, מוכר מכלת לחנונים, Getreide- und Ess-warengrosshändler; marchand de blé ou de comestibles en gros; wholesale corn or provision dealer: לא התירו למכור את הדמיי אלא לסיטון בלבד (תוספתי דמאי ג יג). הלוקח מן הסיטון ונמלך להחזיר לא יחזיר (שם ה יא). אלו הן המשפיעין במדה גסה כגון הסטונות ומוכרי תבואה (דמאי ב ד). הסיטון מקנח את מדותיו אחת לשלשים יום (ב"ב ה י). שלשלת של סיטונות טמאה של בעלי בתים טהורה (כלים יב א). הגבינים שלהם מותרות רשב"א אומר אם של בעלי בתים מותרות ואם של סיטונים אסורות (כותים ב). — ובסהמ"א: הסיטון שקונה הרבה ביחד ומוכר לחנונים מקנח המדות שמודד בהן דבר לח אחת לשלושים יום (טור הלכ' מכירה רלא).

*סִיכָה, ש"נ, מ"ר סִיכוֹת, — שה"פ מן סוך: מנין לסיכה שהיא כשתיה ביום הכפורים (שבת ט ד). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (יומ' ח א). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג וכו' (ר' ישמעאל, כלים ב ב). סך את השמן ואינו סך יין וחומץ שהשמן דרכו לסיכה ואין יין וחומץ דירכה לסיכה (תוספתי שביעי ו ח). סכין כל מיני סיכות אבל אין מושחין את המעיים ואין חונקין בשבת (שם שבת ג [ד] ו). הסך שמן טהור ונטמא ירד וטבל בית שמאי אומ' אף על פי ששותת ויורד טהור ובית הילל אומ' כדי סיכת אבר קטן טמא פחות מיכן טהור (שם עדיות ב ב). בתשעה באב ובתענית ציבור בסיכה שהוא של תענוג אסור ושאינה של תענוג מותר ביום הכיפורים בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג אסור (ירוש' מעשר שני ב א). שוות סיכה לשתייה לאיסור ולתשלומין אבל לא לעונש (שם). איזהו דבר שהוא מותר לחי ואסו' למת הוי אומר זו סיכה (ר' לעזר בשם סימיי, שם ה ז). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו (ר"ג, ברכי מג:). כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל (ת"ר, תעני ל.). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהם רחיצה וסיכה ותשמיש (כלה רבתי ח).— ובסהמ"א: אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג (רמב"ם, שביתת עשור ג ט). במשיחות וסיכות סלסול וסריקות שער (ר"א לויטל, שע"י ג, השקפה לטובה יד.).

*סִילוֹן[1]), סלון ש"ז, מ"ר סילונות, — צנור, מרזב, Rinne; gouttière; gutter: הטהורין שבכלי חרס וכו' ואבוב של קלאין וסילונות אע"פ כפופין אף על פי מקבלין (כלים ב ג). סילון[2]) שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה (מקוא' ד ג). כיצד מביא סילון[2]) של חרס או של אבר ומניח ידו תחתיו עד שהוא מתמלא מים ומושכו ומשיקו אפילו כשערה דיו (שם ו ח). סילונות שבכרכין מחזיקין סאתים אף על פי נקובין שופכין

[1]) [בכ"י פרמה מְנֻקד הַסֵּט. קרויס (שם 311) מפרש כאן ובציון הבא שהכונה ללוח שהשנים יוצאות ממנו, וזה נגד כל המפרשים הקדמונים.]

[2]) [מהיונית σιτωνής, מוכר תבואה.]

[1]) [בערב' שַׂאל a) נזל; שַׁיל b), זֶרֶם. ובסורי סילא, תעלה.]

[2]) [כך לנכון במדב"מ. ובדפו' בטעות סלון.]

a) سال b) سَيل

לתיבן מים בשבת (תוספתי עירובי ט יח). אמרו לא יניח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספת׳ ע״ז ו ו). הסילונות והקרמודין שעשה בהן בית קבול מים או צרורות טמאין (שם כלים ב״ק ב ג). מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב כיצד מביא סילון של עץ ושל עצם ושל כלי זכוכית ומניח ידיו התחתון עד שתתמלא מים ומושכן והשיקן אפילו כבשעורה ידיו ואם נכפף הסלון כל שהוא פסול (שם, מקואי ה ה). סדין ששטחו על סילון של יוצר להטיח בו את חטיו אם מחמת המים בבי יותן (שם מכשירי ב ב). אפילו הבריכה בדלעת או בסילון הדא דתימר בסילון של חרס אבל בסילון של אבר אינו צריך עד שיהא שם שלשה טפחים עפר מלמעלן (ירושי כלאי ז א). ונוטל טליתו וכסותו וסודרו וכובע של זהב ועטרת מרגליות ומבחנן ומצרפן ומזקקן ומסדרן לפניו על סילון של זהב (מדר׳ פטירת משה, ביהמ״ד ילינק א). — וקלוח של מים וכדומ׳ הבא דרך הסִילון: מעשה שעשו אנשי טבריה הביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין (שבת ג ד). פעם אחת בכל חודש וחודש סלונות עולין מן התהומות ומשקין את כל פני האדמה (ר׳ יהודה, פדר״א ה). מגיד הכתוב שהיה נכנס משה ועומד באהל וקול יורד מן השמים כמין סילון של אש לבין שני הכרובים (מד״ר במד׳ יד). והיה הדבור בא לתוך אזנו של משה כמין סילון (פסיקת׳ רבתי, ויהי ביום כלות משה). — וכנוי למי רגלים: עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (רשב״ג, ברכ׳ כה.). — ולשכבת זרע: הם קילקלו סילונות שלהן אף הקב״ה שינה להם סדר עולם (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ לג, הוצ׳ טיאודי). — ובספה״א: ואמה שם שוקת המים שמושכים ממנו בסלונות והיו אותן הסילונות במימי המרחצאות ומתחממות והיו המים הנמשכין דרך אותן הסלונות חמים (פי׳ הרמב״ם, שבת ג ד). לכן אין ראוי לאדם להביא פיו אל הסילון לשתות רק בידיו כי יכול אחד מהם להתגלגל בו (ר״כ בר״י אלחכן, עמ״ס, ספר ריסאל דזעיר אכסין סה). באותה ששנינו: במנחות דף כ״ז זרק הגיר של שמרים שפירושו סלון היין היוצא מן החבית (מנחם די לונזאנו, אור תורה עז.). שחטא בסלון שלו שהוא אבר קטן שנקרא אמה מלשון אמות המים (שם). — וגם סִילוֹנִים, סמ׳ סִילוֹנֵי: אליפורני בלכתו סביב ההר מצא סילוני המים

אשר חוץ לעיר ויצו לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס אותם (חמדת הימים ב׳, חנוכה, מעשה היהודים כו:).

*סִילוֹנָה, ש״ז, — שפופרת כעין סילון: בעון קומי רבי יונתן מהו מיתניתיה בההן סילונה א״ל ובלבד שלא יתננו לא בשיר ולא בטבעת (ירוש׳ שבת ו).

*סִילוֹנִי, *סילונית, ש״נ, — כמו סירונית, מין בריאה אגדית היושבת בים [1]: חיה זה חית הים נפש להביא את הסילונית (ילק׳ ויקר׳ תקלז). מכה רביעית הביא עליהם ערוב אריות וזאבים ודובים ונמרים ונכנסים בבתיהם והמצרים סוגרים דלתותיהם והקב״ה שלח להם חיה מן הים ושמה סילוני והיתה נכנסת בחלונות ופותחת הדלתות (מדרש ויושע, ביהמ״ד ילינק א). — ובספה״א: ויצו האלהים את הסילונית אשר בים ותעל ותבא מצרימה וכו׳ ולה ידים ארוכות עשר אמות (ספר הישר, עד:).

*סים, — כמו שִׂים, — ממנו א. *סִים, ב. *סִים, *סֵיֵם, *סִיּוּם, *סִימָה.

*סֵיֵם, סיים, פ״י, — א) שָׂם ונתן דבר כדי להבדיל ולהכיר אותו, צִיֵּן וסִמֵּן, bestimmen, kennzeichnen; marquer, noter; to mark, distinguish: מעשה ברבן גמליאל שחלה בנו ושלח שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא בעירו אמר לון המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד אמר להן בטוח אני שנינוח בנו של ר״ג מחלייו וסיימו באותה שעה תבע מזון (ירוש׳ ברכ׳ ה ה). היה עומד בצד הדקל מסיימו היו שניהן נטופה זה מסיים את זה וזה מסיים את זה (רבי ירמיה, שם פאה ז א). עשו דברי שכיב מרע כבריא שכתב ונתן וכו׳ ובמסיים ואומר תנו שדה פלוני לפלוני וכו׳ כמי שסיים (שם כתוב׳ יא א). והיו שם תינוקות ואמרו בואו ונעשה בית הועד וכו׳ וסיימו אותן ועמדו חכמים גדולים בישראל (מד״ר בראש׳ א). אמר הקב״ה לישראל אימתי אתם נקראים בני כשתקחו אמרי למה הדבר דומה למלך שאמר לו בנו סיימני בתוך המדינה שאני בנך וכו׳ (רבי יהודה בר שלום, שם דבר׳ ז). התחילה מסיימת לפניה הדרכים (רבי יהודה ברב סימון, שם רות, ותאמר רות). — ובספה״א: היה מסויים בדעתו הרי זה

---

1) [מהיוני Σερήν, בתולה שבים המושכת בני אדם ע״י קול זמירותיה וממיתה אותם.]

כמפורסם וידוע היה עומד בצד הדקל מסיימו היו שניהן זית נטופה זה מסיים את זה (רמב"ם, הלכ' מתנ' עניים ה כד). כל שדה ששמין אותה להקדש למכור אותה בדמיה מכריזין עליה ששים יום רצופין בבקר בשעת הכנסת פועלים ובערב בשעת הוצאת פועלים ומסיימין מצריה ואומר כך היא יפה וככך היא שומה (הוא, ערכין וחרמין ד כז). סיים לו את הזויות בלבד ולא סיים לו את המצר של כל רוח וכו' הרי זה לא קנה כלום (הוא, מכירה כא עז). שיעבד לו כל נכסיו וסיים לו קרקע אחד במצריו להיותם תחלה לפרעון אם ירצה (טור הלכ' מלוה ולוה קז). ואם אינה משכנת' אלא שסיים לו שדה בהלואתו אינו משמט (שו"ע חו"מ, הלוואות סז ג). אבל אם אמר לו חלק כך וכך בשדה פלוני הואיל וסיים השדה אף על פי שלא סיים החלק נוטל אותו חלק מהפחות שבאותה שדה (שם, מתנה רמח). ויש מי שאומר שכשם שהמוכר צריך לסיים הממכר ואם לא סיימו לא קנה כך הוא הדין בנותן וכו' או שכתב לו כל נכסי נתונים לך חוץ ממקצתם הואיל ולא סיים הדבר שנתן לו ואיזה דבר שלא נתן לו לא חל הקניין על שום דבר (לבוש, חו"מ מתנה רמח ד). דהא דאמרינן בין עיניך שיהיו על בין העינים ממש בלא חציצה אינו מוכרח כל כך שיהיה כן פירוש הכתוב שאפשר לומר שלא בא הכתוב אלא לסיים להם מקום ואפילו בחציצה (שם, או"ח כז ה). ב) גמר וכלה, בהפך מן פתח[1], schliessen; terminer, to conclude: ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסים בשבח (פסח' י ד). אין עומדין להתפלל מתוך שיחה ולא מתוך שחוק וכו' אלא מתוך דברים של חכמה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו את דבריהם בדברי שבח ותחנונים (תוספת' ברכ' ג כא). ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ומורי (ר' יוסי, ברכ' ג.). המתין לו עד שסיים תפלתו (שם לב:). המתן לי עד שאסיים מלאכתי (מנחו' סה:). שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא (ברכ' יב.). פתח בכד וסיים בחבית (ב"ק כז.). פתח בבור ומסיים בכותל (ב"ב יז:). הואיל ופתח הכתוב בלשון נקבה וסיים בלשון נקבה ולשון זכר באמצע בטומאת הגוף הכתוב מדבר (זבחי' מג:). וזאת אשר דבר להם אביהם במה שסיים להם יעקב אביהם פתח להם משה (מד"ר ברכ' ק). אף בברכת כהנים סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אלא אם כן שלום (שם במדב' יא). השולמית אומה שמסיימים לה שלום בכל יום (שם שה"ש, סוב'). — ובסהמ"א: והנה פה אסימה ואחתמה ואצרה (גיאוגיקה II, גינצבורג 279). והקימותי אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את [אות] הקשת כמו שמסיים והולך (רש"י, ברא' ט יא). ולגאון אחר מצאתי ששאלתם יש אצלינו שמתפללין בצבור תפלת המנחה ויש בני אדם שמתאחרין ובאין ומוצאין שכבר סיימו הצבור תפלת המנחה וכו' (שבלי הלקט, תפל' כה). מה שנהגו בצרפת ופרובנצא שכל הקוראים בתורה כשמסיימין שאומר להם החזן בקול רם חזק וכו' (אבן ירחי, המנהיג, שבת כז). הטפש כשנכנס לבית המדרש ורואה נושאים ונותנים בתלמוד אומר אימתי אקרא אני כל זה והפקח אומר אשנה פרק אחד בכל יום עד שאסיים את כל התורה כולה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי כד ז). ונסיים הענין לפי דרכנו (אלשיך, פי' איוב טו יט).—ואמר הפיטן: זה סדר לאו וענש סימתיו לאפנהו רצפתיו תוך עמי לצור יעבדנהו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, מובא בקובץ מעשה ידי גאונ' ב 72). וזעמת מקדשך ונות לרצות מדתך סימתה לרחמו שובה ומתריביו הום כמו המותה (גנזי שכט' ג, דודקון 88).— *סיֵם בדעתו, גמר והחליט: כיון שאני שותה הכוס אני מסיים בדעתי שלא לשתות כוס אחר (ר"ח, פסח' קג:).

— *פעו', סֻיַּם, סויים, בינ' מְסֻיָּם, מסויים, מְסֻיֶּמֶת, מסויימת, מְסֻיָּמָה, מְסֻיָּמִים, מסויימין,—שסימו וסמנו אותו: רבי ירמיה בעי היה מסויים בדעתו כמי שהוא מסויים (ירוש' פאה ז א). רבי יונה בעי ההן זית נטופה הואיל והוא מסויים על דעתיה דר' יוסי אפילו התחיל בו כמי שלא התחיל בו (שם). היה לו סלע של מעשר והיא מסויימת לו מהו שישקול כנגד הסלע של מעשר שני אחרת ותהא מסויימת לו (שם מעשר שני א א). מה מחשבה במסויים אף התורם במסויים (שם תרומ' ג ה). — דבר מְסֻיָּם: וקשיא על דבית שמאי בגפה ובגדיש דבר שהוא מסויים וקשיא על דבית הלל בבקר ובכלים דבר שאינו מסויים (שם פאה ו א). מה נן קימין אם משום דבר מסויים אין כאן ותים אם משום שורה הוא עצמו נידון כשורה (שם ז ג). אפלו כמאן דאמ' חובה

[1] [כמו חתם, עי' ערכו.]

שנייה היא שהדבר מסוים שלא יקבע הדבר לחובה חוץ מבל תקיף (שם גני' קידוש' א, 226). מה נעלו דבר המסויים אף כל דבר המסויים (ב"מ ינו.).— שדה מסימת: איתמר שדה המסוימת בבצריה (ב"ב כד.).—אדם מסים, מצין ומפרסם: עיר שמעיינה רחוק הרי זה קורא את שמע ויורד וטובל ועולה ומתפלל [ו]אם הוא אד' מסויי' עשו אותו כמעיין רחוק (ר' זבדיה בשם ר' יונה, ירוש' ברכ' ג ה). מהו שיברך אדם על נסי אביו ועל נסי רבו ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנגייה מישאל ועזריה (שם ט א). מה איים הללו מסויימים בים כך היו אברהם ושם מסויימין בעולם (מד"ר ברחשי' מד). כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם שתהיו מסוימין שאתם בני עסקו בתורה ובמצות והכל רואים שאתם בני (שם דבר' ו). בת גלים מה גלים הללו מסויימין בים כך אבותיהם מסוימין בעולם (שם איכה פתיחי). ראשי העם תלה על שלא מיחו בבני אדם המסויימין בהם כשמש (ר' יודן, תנחומ' בלק כח, בובר).—ובסהם"א: ושם טוב המנגן בנגינות טעמים [וכש]בנה ושכלל בית עולמים כשבעה רועים הקדומים וכשמנה המסוימים ובארבעה השמים והעליונים יותקו הברכות כלם בראש קוראיהם בשלומים (רסע"ג, ספר הגלוי ריד). על גמרא דידן סמכינן ועל מה שפירשו בעלי תלמודינו כי הוא נכון ומסויים יתר מגמרא דבני מערבא (הלכ' ספי תורה כו, גנזי מצרים הול' אדלר). היה מעמיד בהמה במקום מסויים מחצר חבירו או שהיה מגדל שם תרנגולין (רמב"ם, טוען ונטען יב יג). וחלקנו בינינו אותם בתים ותצירות מסויימות בכך וכך מצרנין שהיו משותפין בינינו עד היום (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 51). ומשכנתי לו בהם כל אותו שדה שיש לו במקום פלוני כמו שהוא מסויים במצרניו ואלו הן המצרנין מצד אחד שדה פלוני ופלוני (שם 63). וכמה שיעור רוחב הדרך שיקנה בהלוכו אם היה מסוים במהיצות קנה כדי שיגביה רגל וישים רגל בצדה (טו"ע חו"מ, מקח קצב). המקנה לחבירו דבר שאינו מסויים אם היה מינו ידוע אף על פי שאין מדתו ומשקלו ידוע הרי זה קנה (שם רט). ואמרו שאם שייר לעצמו חלק מסויים כגון חצי הבית או יוכל למכרו לאחר שהרי יכול לחלק אבל אם שייר לעצמו חלק שאינו מסויים אינו יכול למכור או להשכיר (הלבוש, שוכר שטז). רק ראו כי הבן מוצלת ואין האב רוצה לשלחו חוץ למדינה בלתי אם יתנו לו סך מסויים הנ"ל (טו"ע חו"מ, פתחי תשובה, מתנה רמו ד). והיו שוכרים כותבי ספרים ומעתיקים ועשיר א' השאיל ספרים לכל בני הקהלה והיה דבר יקר ומסויים והיה נקרא שמו של בעליו עליו יותר משארי מטלטלים והיה שייך ביה עג"נ טפי מקרקע אבל בספרים הנדפסים בזמנינו מטבע א' יוצא לאלף ספרים כיוצא אדרבא כל המטלטלים מסוימים טפי מספרים (שם, נחלות רפא יב). אריכות ימים ושנות קיומים בטוב ובנעימים יהיו נא מסויימים לנחם עגומים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 82). זה קרוב לד' חדשים עלה בדעתי להתראות עמך פא"פ יען יגיעו מפיך לאזני הסברות והדעות המניעות אותך לצאת מהגבול אשר גבלו ראשונים אבותיך ואבות אבותיך הקדושים ומסויימים באומתינו (ר' יהושע אלורקי, ד"ח מג).—ואמר הפיטן: יקבים וקמה כרמים ושקמה לתבל המסימה מטרות עוז לסממה (אדם ובהמה, הושענ'). יקרה והרבה תמימה ומכל מום שלימה בנקיות ובטהרה מסימה (אום אשר בך דבוקה, יול' שבת פרה, מחז' איטל' א פח:).—ובעבר, סִים: שה המסבך לעקד צור סים זכרו בפקד נצור (מריעני עול, יול' שבת החדש). בראשה סים זר אשר הופלא סגת שושן עלות משפלה (קרובץ לפורים, סדר רב עמרם השלם ב, רכד.). צבי קדש שבת שאננים פדת מדין יציר מלפנים ענתה שירה וכיפרה פנים סימה לאות ולעד בין אב לבנים (תכלית, יול' א שבועי). שושן עמק אימה שבת שבתון לקימה שורש וענף סימה שוים יחד לצימה (מתני אחזו חלחלה, יול' יוה"כ, מחז' איטל' ב עט:).

—נִתְסֵי, נִסְתַּיֵּם, נסתיים, א) כמו פְּעִ', — שסימו וצינו אותו: תמן מחתיכה הראשונה נסתיימ' שליחותו של בעל הבית ברם הכא על כל תיטה וחיטה נסתיימה שליחותו של בעל הבית (רבי אסי, ירוש' תרומ' ד ד). מקום שנסתיימה תרומתו של ראשון שם נסתיימה תרומתו של שיני (ר' יוחנן, שם ג ה). תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר חייב (ב"ק כט:).— ואמר הפיטן: וכודה לששה ולעולם קדמה זרוים מקבצת מקצוי אדמה חמה משיבה מגינה כהומה חסד נושאה ולדורות נסתימה (ר' ברוך בן שמואל, אתה הרואה, סליח' ה עי"ת).— והמבין יבין שם מאירה יסוד אמא ושם מסתיימת ההארה הגדולה העליונה של הטל הזה וביסוד הזה יש בו החסדים והגבורות (ר"ב בר"י אלהנן, עמ"ה, שער

רישא דזעיר אנפין יג).—ב) שגמרו אותו: דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (רי אלעזר, ב״ב קכה:).

א. **°סִים**, יָסִימוּ, — כמו יָשִׂימוּ: ונתייעצו ויאמרו לשוב לתורתם או להשמידם מעולל ועד יונק ויסימו (נושאי הצלב) סימן על בגדיהם שתי וערב השרים וגם עמי הארץ וכובעים על ראשיהם (הגזרות היסכות [אחנו], אול״ע, 1878, 087).

ב. **°סִים**[1]), קל לא נמצא.

—הִפעִ׳, הֵסִים,—שִׁתֵּק: סנגורים אמץ אותם מבלי להחסים שטן וקטיגור לשתק ולהסים עונות ופשעים אם פשה פושים (יי׳ אלהי הלבאות, סליחי סח׳ יוה״כ).

א. ***סִימָה**, ס״נ,—א) סה״פ מן סים: ואמר ר׳ אילא בשם... בר נחמן אפילו סימה[2]) מעכבת (ירוש׳ סקל׳ גני׳ 131).

*ב. **סִימָה**, סימא, ס״נ — אוצר[3]), Schatz ; trésor ; treasure: מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לך רשו׳ לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני בני אדם כשירין (ר״ש בן יוחי, סס ע״ז ב ח). עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה ירד להעלותה והאיר הב״ה עיניו ומצא סימא וכו׳ (סס הורי׳ ג ז). לאחד שנפלה לו ירושה במדינת הים והיה יורש עצל עמד ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה סימא ובנה בה פלטין (ר״ש בן יוחאי, פסיק׳ דר״כ, ויהי בשלח, בובר). — ובסהמ״א: ואם תחפץ לעמד על סימא להעלות כסף וזהב הטמונים בארץ (ספ׳ רזיאל המלאך מ.).—ואמר בן סירא: חיי יותר ושכר ימתקו ומשניהם מוצא סימה[4]) (ב״ס, גני׳ מ יח). חכמה טמונה וסימה[5]) מסותרת מה תועלה בשניהם (סס מא יד).—מ״ר סִימוֹת, סומות: פחד על שם כי הוא ילוך מאלפי סומות[6]) חמדה (סס יב).

*סימן,—עי׳ *סִמָּן.

*סימני, — עי׳ °סִמָּנִי.

*סימנית,—עי׳ °סִמָּנִית.

---

1) [נבנה משרש הס בצורת הִפע׳ של פִיעֵל ע״ו.]

2) [בדפו׳ (סס 7 ג) שימה.]

3) [מהארמי.]

4) [כך בגליון. ובפנים אוצר.]

5) [כך בגליון. ובפנים אוצר מוסתר.]

6) [כך בגליון. ובפנים אוצרות.]

°סִין, כמו שִׂין, ס״נ—שין שמאלית: ואמר לי שהקב״ה הודיע לישראל שהבינה פעמים ברחמים ופעמים בכעס כשהיא שׂ כעס בעולם כשהיא שׁ רחמים בעולם וכל זה לישר דרכיו שלא ימסרו בסין הוא הדין הקשה (הקנה הקד׳ ה:). הלא תראה באני הגבר שלשת הפסוקים שאחר הריש הראשון והשלישי מתחילין בשין (שמעת שבתם) והאמצעי מתחיל בסין (שפתי קמי) וכן במזמור קי״ט מצינו ג׳ פסוקים בסי״ן (שרים רדפוני שש אנכי שברתי לישועתך) וכו׳ והנה בפיוט אל אדון הסי״ן משמשת במקום סמך (סד״ל, מבוא למחזור כמנהג בני רומא, ד״ס כי הכה).

סִינַי, ס״ז,—א) שם ההר שנתנה עליו התורה לישראל —ב) *בהשאלה, חכם בקי בתורה בנתינתה מסיני, בהבדל מן עוקר הרים, חריף ומפולפל: פליגי בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף וחד אמר עוקר הרים עדיף רב יוסף סיני רבה עוקר הרים (רבי יוחנן, הורי׳ יד.). סיני אמר הלכה כרבי יוסי (רב נחמן בר יצחק, מו״ק יב.). — ג) °שם מאכל שאוכלין בשבועות חג מתן תורה מסיני: בחג השבועות היו אופין פשטידה או פלאדין גבוהה שקראו סיני (מנהגי מהרי״ל יב: ורשה; אוצר ישראל ערך אוכל 179). — ובמשמ׳ זו, הר סִינַי: חרוז זה עשיתי ערב שבועות ר״ב ליק׳ בנימין בר״ב מרדכי מהעשירילע שנמול בחיקי שנת ואביו קרא ל״ו בנימי״ן והדרנתי לו אז כמנהג המדינה חלת דבש ובשמים נקראת הר סיני (יוסף בן יהודי זאלק, כיב ספתים, כ״י Jews' Coll., לונדון).

°סִינוּנִית, ס״נ, — מן ממיני הנחשים: ויש ממנו (מהנחש) כמו המין הנקרא הסינונית ומראהו דומה למראה הסנונית וארכו קרוב לאמה (קאנון ד ו ג כא).

°סִינַיּוּת, ס״נ, — סגולת דבר שהוא מִסִּינַי: לאשר ולקיים ולחזק כל דבור ודבור שבתלמוד לא לבד להראות שחכמה גדולה יש בו אלא גם לברר קדושתו סיניותו ואלהיותו (ר״א לויפל, סע״י ד 55).

סִינָר[1]), ס״ז, — א) מלבוש בצורת · מכנסים קטנים שהאשה חוגרת ממתניה ולמטה תחת בגדיה: האשה

---

1) [מקורו אינו ידוע. החוקרים השווהו עם הערב׳ שׂנור a) והיוני ζωνάριον חגורה, ועי׳ יוסף הלוי REJ, XI, 66]

a) سنور

החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חיבת (שבת י ד). הוא (עזרא) התקין שתהא אשה חוגרת בסינר בין מלפני' בין מלאחריה (ירוש' מגל' ד א). •ראו אותה חוגרה בסינר רוכל יוצאה מתוך ביתה כאור הדבר תצא (ר' חנינה, שם כתוב' ז ז). סינר מפסיק בינו לבינה (רב יצחק בר יוסף, שבת יג:). רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר אמר רבי הואיל ומכוער הדבר תצא (יבמ' כד:). כמה היא טומאה כדי ביאה וכו' כמה היא הערוה ר"א אומר כדי חזרת דקל ברוח ר' יהושע אומר כדי מזיגת הכוס וכו' אמר רבי יוסי כל אלו שיעורים לאחר התרת סינר (מד"ר במדי' ט). —ובסהמ"א: אותו הסינר היה דרך מלבוש (התרומ', הלכי שבת ריז, סוף). ואז יעשו חגורות כלומר שמכסים בהם ערותם בלבד ובלבד בסינר של עלי תאנה והוא שמבקשים תואנות ועלות ללכת אחר תאותם (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים קלד.).—ב) *מלבוש עליון של נשים: ואפוד וכו' ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים (רש"י, שמות כח ד). והחריטים הוא סינר שהשרות חוגרות כשרוכבות על הסוסים (ר"י קרא, ישעי' ג כב).— והשתמשו בו בדבור העברי ובספרות החדשה למלבוש כעין טלית שחוגרין מעל לבגדים בשעת העבודה, Schürze; tablier; apron.

א. **סִיס**, ש"ז, מ"ר, סִיסִים,—כמו א.סוס, עי' ערכו; ורגיל בלשון השיר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו בן לעגורים (דונש, דעה לבי). ושתו עלי ציצים וקול סיסים לשיר עלי טוב הזמן חברו (ר"ש הנגיד, הנה ימי הקור). וקם התור והעגור והסיס להתפאר עלי יופי אפיקים (רשב"ג, ישלים הקתו). ועת ישיש לבבו סיס יעופף כמו עת יאנף תבל אנפה (הוא, זכוני על). ועל הלילה אשית חמסי אשר שת אהלי חשך פרושים ואהגה בם כיונים ואצפצף בשיחי כעגורים או כסיסים (הוא, רביבי דמעך). יתנה סיס עלי אמיר למותו והעגור יקונן בין עפאים (רמב"ע, לשמש בא, דיואן ברודי). וגנים קננו שם סיס ועגור לקונן נקבצו דיות ואיות (הוא, שם). והרים יפצחו רנה בלי פה ואם תרים עלי בדים וסיסים (הוא, הריח מר). וקול סיס ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (הוא, התרשים ג עו). ואם כנור בעד מסך מנגן ואם תורים בעד סעיף וסיסים ואם שם הגביר משה וזכרו אשר מלא בוכר מור אפסים וכו' (ר"מ דרעי לקו"ק כב). ואל תורים ואל יונים וסיסים עלי נהר יהו עולים ויורדים (הוא, שם פב). ונטפי רסיסים ותורים וסיסים וכוסות עסיסים (ר"י חריזי, תחכמ', הקדי). ובו יצפצפו הסיסים ויטפו הרסיסים (הוא, שם ה). ושושנים והדסים ותורים וסיסים אילים וצבאים ויעלים ועפרים ופראים (ר"י בן זבארה, שעשוע' ב, דודקון 21). דרור הלילה או הסיס (נאכט-שוואלבע, נאכטראבע) (שנהאק, תולדות החיים קנא).

ב. ***סִיס**, ש"ז, מ"ר סִיסִים, סיסין, כמו ציץ, ציצית,— החוטים היוצאים מכנף האריג, Franse; frange; tassel: עשאן מן הקוצים ומן הנימין ומן הגרדין פסולה מן הסיסין[1]) כשרה (רב יהודה בשם רב, מנחי מב:).—ובסהמ"א: נימין שיש בצמר אסור לעשותן לבדן ציצית סיסין פקיעיות של שתי ושל ערב חלוקין רב ושמואל (גאונים, הול' גדולות 331). ואית דמפרשי כפיקה כאבן שהנשים מתחילות לכרוך עליה את הסיסין (רגמ"ה, בכורי' כב.).

***סִיסְיָא**[2]), ש"נ, — כעס וחרון: גדי בן סוסי שהטיח דברים כלפי מעלה והעלה סיסיא (תנחי האזינו ז).

***סִיסִין**[3]), ש"ז, גם נ"ר,–שם עשב לרפואה, liquiritia[4]): ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשין[5]) וקיבה והרת ויותרת הכבד (ברכי נז:).—ובסהמ"א: שם בֹשם הנקרא בלשון רבותינו ז"ל סיסין וביונית ולישקוויני (רבנו נסים, פי' ספר יצירה, קונטר' המסורת, דוקס). לכומרה[6]) יחבשנו בחרמל[6]) כתוש שנילוש בחומץ או בסוסין[6]) כתוש (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ד עא:).

---

[1]) [רש"י (סוכ' ט.) פירש פקעיות בדוריות של חוט. וכן ר"ת שם, והרי"ף (הלכ' ציצית סי' רסט). ועי' קרויס, ארכיאולי' I, 567.]

[2]) [מהאר"מ' במקום נְסִיסְיָא, מן נסס, עצב.]

[3]) [מן היוני σίσων ?, עי' לֶו (שמות הצמחים עמ' 207). ובתשו' גאונים קדמונ' (הול' קסל מג.): ומי סיסין עשב הוא וטוב מאד שמילקו במים ורוחין בהן.]

[4]) תרג' ד"ר מזיא.

[5]) [שם מד: ומי סיסין דבש, והוא ט"ס תחת יבש עי' ד"ס. ובע"ז (כט.) הגרסה ומי סיסין יבישה, ופירש"י שם: פוליו"ל יבש שורה במים ושותה, ע"כ. ובברכ' (מד:) פרש תבשיל פוליא"ל. ועי' גיט' (סט:) סיסין רטיבא במיא.]

[6]) [בדפו' ורשה למורסא, בחרדל, בסיסין.]

***סיע[1]**, ממנו סִיַּע, *סִיּוּעַ, *סִיּוּעָה, *סִיָּעָה.

***סִיַּע**, סייע, פ"י, — עזר, תמך בפלוני: שהחייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך (בשם רבי שמלאי, ירוש' ברכ' א ח). שלא יאמר ע"ז שלו סייעה (שם ע"ז א א). מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזרת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים (ר' אלעזר, בכור' ה:). מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה (רבי יוחנן, נדה לא.). רבי יהודה בן נקוסה היו המינין מתעסקין עמו וכו' וכיון דאתא אמרין ליה תלמידוי רבי סייעוך מן השמים ונצחת (מד"ר קהל', כל הדברים). ואעפ"כ לא סייעה אותה שעה (פסיק' רבת', יהודה וישראל). ראשונים היו שואלין שמאל מהו שתסייע לימין בכוס של ברכה (ר' ירמיה בשם ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ז ו). אחד האוחז בקולמוס ואחד אוחז בידו וכותב האוחז בקולמוס חייב והאוחז בידו פטור נתכוון לסייעו האוחז בידו חייב והאחז בקולמוס פטור (תוספת' שבת יא [יב] טז). השיב ר' לסייע לדברי בן בתירה (שם פסח' ג ט). מעשה ברבי יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל רבי יוחנן בן גודגדא א"ל בני חזור לאחוריך שאתה מן המשוררים ולא מן המשוערים (ערכי' יא:). בשע' שעשו ישראל את העגל ביקש הקב"ה לכלות שונאיהן של ישראל אמר לו משה רבש"ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך וכו' (ר' יצחק, מד"ר דבר' א). בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני התירן והלכו וספרו נסיו וגבורותיו של הקב"ה (ר' ישמעאל ברבי יוסי בשם ר' אבא, שם שה"ש, אתי מלבנון). אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו באו וסייעוני על ישראל (מכיל' בשלח, עמלק א).—ורגיל בבינ': מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו' או שהוא מסייע את אחד מהן הרי זה גוזל את העניים (פאה ה ו). הגדול שבדיינין פותח לזכות וחבירו מסייעו מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין אותה (תוספת' סנה' ט א). לא יאמר העליון הריני בונה מכנגדי ועולה אלא מסייע מלמטה ובונה (ב"ב ו:). אחת רבוצה ואחת מהלכת בעטה מהלכת ברבוצה פטורה רבוצה במהלכת חייבת לימא מסייע ליה היה בעל קורה ראשון (ב"ק לג.). איכא רב זביד דקאי כוותך ושני ליה מסייע אין בו ממש (אמימר, ביצ' כג.). אבל מסייע בבצים מלמטה (אבא בריה דרבי בנימין בר חייא, נדה יג.). מכאן אמרו מי שאינו מניח את הענים ללקוט או מניח האחד [ואת אחד אינו מניח] או שמסייע לאחד מהם הרי זה גוזל העניים (ספרי דבר' רפד). הלכה אני אומר ומקרא מסייעיני (ר' אבהו, ירוש' יבמ' ח ג). בעי מיניה מרב חסדא הולכה בזר מהו א"ל כשירה ומקרא מסייעני וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים (יומ' מט.). אמר לו משה זה העגל שעשו ישראל עכשיו הוא מסייעך הוא מוריד גשמים ואתה מפריח טללים (מד"ר במד' ב). לכך כתיב והיה מחניך קדוש וגומר שלא יהיו ביניהם ממזרים ולא נולדים שלא בקדושה לפי שאין הקב"ה מיחד שמו עליהם ואינו מסייעם במלחמה (רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן, שם ט). מהו מואב סיר רחצי אמר האלהים אף כשיבואו הגואלים הללו אני בא ומסייען עד שיבואו המואביות עמהם (שם יד).—ונקי': ואם היתה שמאל מסייעת את הימין הכל מודין שהוא (הילוך) כשר (תוספת' זבח' א ה). בכל יום לא היה בה אמה גמורה והיום היה בה אמה ומחצה כדי שתהא חזרוע מסייעת (ירוש' יומ' ד ד). הכל כשרין להזות חוץ מטומטום ואנדרוגינוס ואשה וקטן (שיש) בו דעת אשה מסייעתו ומזה (יומ' מג.). וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסיעתם וצדקתם עומדת לעד (רבי גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבו' ב ב). להודיע זכותן של צדיקים כמה מסייעתן שאלו ירד ידיד הזה עם הערביים לא היו ממיתים אותו סריח עורות גמלים ועטרן אלא זמן לו הקב"ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים (מכיל' בשלח ה).—ומ"ר: וחכ"א כלם טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין וכו' ותלוי מגל הבלשין מפני שהן מסיעין בשעת המלאכה (כלים יה ד). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון ולא הליבדקוס לגמלין ור' מאיר מתיר אם היו מסייעין בירידה ומעלה הכל מודין שאסור (תוספת' כלא' ה ד). כיצד מסייעין את הבהמה ביום טוב נופח בחוטמו ונותן

1) [בערב' שַׁאעַ a)].

a) شاع

את הדרך לתוך פיו ואוחז בוולד כדי שלא יפול (שם שבת טו [עז] ב). בראשונה היו אומרין אין מסייעין את הנחתום העושה בטומאה ואין מוליכין עמו גריצות לתנור (שם ע״ז ז [ח] ב). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה ואינו רשאי להושיב שומר ולא לנער את הצאן ואם באו מאיליהן אין מסייעין אותן (רבי שמעון בן לעזר, ירוש׳ שביעי׳ ג ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בי״ט ולא בחש״מ ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם (מו״ק יב.). את כל הגוים שומע אני במשמעו תלמוד לומר האלה אין לי אלא אלה הגוים מנין לרבות מסייעיהן תלמוד לומר האלה (ספרי דברי׳ ג). הכל מסייעין את המלך כל שכן הכל מסייעים בשביל כבוד מלך מלכי המלכי׳ הקב״ה ואפילו רוחות ואפילו שדים ואפי׳ מלאכי השרת (מד״ר שה״ש ח). —ואמר הפיטן: נורא לא יתבונן ביד פשעו לשלה סיעו בבא לטהר וטהרו במקוה שלח (אדעה כי אין זולתך, יוצ׳ שבת תשובה). מיד צר אושיעהו וביושר אסיעהו וטובי אשביעהו (גנזי שכטי׳ ג, דודקון 140). ענני ובתשובה קבליני סיעיני עזריני עונה עתירה (אתחנן, בקשה ליוה״כ, סדור תימני). —ואמר רבא הלכה חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור וכו׳ ומי אמר רבא כן והאמר רבא וכו׳ וסייע רבא לטעמו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 14). וסייע שמואל לטעמו דאמר שמואל השותפין וכו׳ (שם 71). סייעי לר״י משנה זו שנינו (והזהיר, ויקרי׳ טז). מטבחי של בית אחאב אינו סייעי שע״פ הדבור היו מביאים עורבים (שם כב.). כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע את חברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני (רי״ף, ב״מ יח.). נעשה אדם אע״פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן (רש״י, בראשי׳ א כו). ומעשה בדיין אחד שהיה עולה בדוגית קטנה לעבור בנהר ופשט אחד ידו וסייעו בעלייתו והיה לו דין ואמר לו הדיין הריני פסול לך לדין (רמב״ם, סנהד׳ כג ב). מקל של זקנים טהור מכלום שאינו אלא לסייע (שם כלים כה יז). ובן הנותן לבעלי מנאפים הרי באילו סייע ושידך ביניהם (ספ׳ חסידים תתתת שכו). חולה אומר איני צריך ורופא אחד מסייעו לומר בן

(המאירי, יומא׳ ח, פג.). שאמר לו (לר״י ב״ר יוסי) אדם אחד בא וסייעני לטען משא של עצים וקנאם ממנו (טוח״מ, פריקה וטעינה רעב י). אבל אם מחל לו זכותו אחר שלקח כגון שבא המצרן וסייע אותו או שכרו ממנו (שו״ע חו״מ, מלרנות קעה כט). כשהאדם עורך בלבו מחשבות טובות אז יסייעהו ה׳ לדבר בם (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי טז ד). אם לא סייעוהו בעולמם איך יושיעוהו בעולם שאינו שלהם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא ה, ד״ה לדקת). ועל כן צריך שישתדל בזמן שהוא יכול להרוית ושלא יתעצל בזה אם יסייעהו המזל (רש״ט פלקירא, ראשי׳ חכמה 17). — °וסיַּע עם: אמר להן רבא לטובלי יין כשתשאו חבית יין לא תקראו לגוי לסייע עמכם שמא על גב שמטריתין תשליכו ונעשה שבא מכוחו ואסור (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 148). ואפילו סייעה עמו בגידול בנים וכביסה וטויה ותיקון תפירות בגדי הבנים אין לומר שזה עבור מזונות רק כן דרך נשים וקינות לעשות בבית שהמה שם אף שאוכלת משל עצמה (שו״ע חו״מ, פתחי תשובה, מהכה כמו יז).

—נתפ׳, °נִסְתַּיַּע, — סִיְּעוּ אותו, סִיַּע לעצמו: ומסתייע זה הפירוש מתלמוד ארץ ישראל (ערוך, ערך בקע). בא הנהר והשקה נותן להן כל שכרן מן השמים נסתייעו (רמב״ם, שכירות ט ו). והאלדים יודע כי לא נעזרתי בחיבור הספר הזה בזולתי רעייוני וכתיבתי ולא נסתייעתי בו בבלתי מחשבתי (תק׳ מדה״כ לרשב״ג, יח). מה שנסתייע מהירושלמי (המכריע פז). הנה נסתייעתי מדברי רז״ל שחזרה פעם בתורה הנקראת חיזוק שהיא תלמוד תורה לשמה (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי ג יח). אך מה שמסתיעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש החדש היתה להם שביתה ממלאכות (ר׳ אהרן הקראי, ספי׳ ג״ע יג::). ובין כך ובין כך יסתייע לי רוח שהות להינצל והימלט עד עברינו מתוכם (פענח רז״א, בראשי׳ ה.). והרוצה להחכים ימשיך מהחכמה דרך הדרום אל הת״ת ששם התורה ואל המלכות חכמה תתאה והרוצה להעשיר ימשיך מהבינה דרך הצפון אל המלכות והרוצה להתגבר ימשיך מבינה דרך גבורה והוד למלכות חרב נוקמת נקם ברית ומסתייעת מהנצח לנצח האויבים וכל בחינות אלה ודומיהם מתחלפות מעין המאורע בספי׳ הבנין (פלח הרמון ח י כח).

*סִיעָה[1], ש"נ, ונ"ר סיעות, — חבורה, אספה, Schar: Partei; compagnie, troupe; party. בשעה שיצא למלחמה עשו לו סיעה פיסטון וירד מלאך והצילו (ר' פינחס, מד"ר ברא' נו, תילודי'). כשהייתי רואה סיעה אחת (תנח', בהעלותך כ, בובר). — בכנ', סִיעָתוֹ, סייעתו, סִיעָתֵנוּ: ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג בר רבי הורה ולא הודו לו כל סיעתו ואמרי לה כל שעתו (ר' יוחנן, גיט עו:). אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל (רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' יז:). כתב שבנא פתקא שדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו (סנה' כו.). וישמע אל תרהקה מלך כוש וגו' שטף שבנא הסוכן וסיעתו והלך לכוש ונטל חמדת כל הארצות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו' (פדעו"ר כג). מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיילותיהן עליך יעבורו זה חזקיהו וסייעתו (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון). ואמר דיעבר פרת עבר דלא יעבור דניאל וסיעתו והבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודה ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל עזרא וסיעתו והבורתו לא עלו באותה שעה (שם, קמתי אני לפתוח). — סִיעָה של בני אדם: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל (תוספת' תרומ' ז כ). והוא שהיתה סיעה של בני אדם כשרין עוברת לשם (ר' אמי, כתוב' עו.). ראה סיעה של בני אדם עוברין ועדיו ביניהם (שבוע' לה.). כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחר' שלא להטריח עליהן שלא יהו' רואין ועומדים מלפני (מד"ר במד' טו). — ומ"ר: הנכנס לעיר ומצא סיעות של בני אדם אמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר (ירוש' דמאי ד ט). — סִיעוֹת חברים, סִיעוֹת עם הארץ: בכן עיר בסיעות חבירים בסיעות עם הארץ (רבי יונה, שם). — של כהנים, של נערים: סיעה של כהנים עוברת ופירש אחד מהן ובעל הרי מציינו שתוקי כהן גדול (ר' יוחנן, ירוש' כתוב' א ט). למלך שהיה עובר וסיעה של נערי' עומדי' וקלל אחד מהן את המלך וכו' (מד"ר במד' כ). — ובספה"מ"א: ראשי הסדרים וראשי המדרשים והפרקים והסיומין והסיעות (ר' שמואל חסני, JQR. XVIII, 404). להקים החבורה ולנהגה כשורה שלא יהו נפרדים החבירים והתלמידים והסיעה קבץ והמדרש ריבץ (אסימען, סדר החכמים ב, ניבויאר 124). ויפארהו במכתביו ואגרותיו אל מקהלותיו ואל סיעותיו השותים בצמאה מדברותיו (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 24). — ואמר הפיטן: וקלל את עצמו וסיעתו עמו וגם ביזה לשמו לשומי לתוצה (גנזי שכטר ג, דודסון 234). תתעב מתי גנבים וסיעתם שוללים וחומסים כל עתם רחק מעשק והיה תם (תתעב, יוצ' ב שבוע'). ראובן משכן ביתו לזמן והתנה שאחר הזמן יהיה רשות לדור בו הוא וסיעתו וכו' ומפני התנאי רשאי להשכיר ולמשכן אפילו למי שיש לו סיעא גדולה מסיעתו (שו"ע חו"מ, שוכר שטז). ועמד הוא וסיעתו שפיתה אותם בדברים (תולדות ישו, כ"י תימני, סוף קלאוס 120). והיה בלבי כאש בוערת לשמוע קול מבשר טוב מבית אדוני וסיעתו אף רוחי בקרבי יתגה אימה אחרי כי עברו הימים ואין קול ואין קשב (קובץ אגרות בוקסטורף א 1). — ובמשמ' כתה, בעלי שטה אחת: אשר ראו דעת אפיקורוס היוני באמרו פי כל הדברים הם נופלים במקרה כי לא תראה בהם כונת מכוון וסיעתו נקראים בעלי ההנאה (ר"י א"ת, הכוזרי ה כ). ואמנם ן' סינא וגדולי הישמעאלים וסיעתם יחשבו כי השכלים הנבדלים המניעים הם עשרה (ר"י מפיסה, מנח' קנא' 29). ולכן תאמר סיעת פיתאגורש שלא ימשך שכל הדברים הנמצאים בגופים השפלים ימצאו בעליונים (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ב, יט:).

*סַיִף[1], סייף, ש"ז, מ"ר סַיָּפִים, — מין חרב, Schwert; épée; sword: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים וכו' ואם יצא חייב חטאת (שבת ו ד). מצות הנהרגין היו מתיזין את ראשו בסייף כדרך שהמלכות עושה (סנה' ז ג). הסיף[2] והסכין

---

[1]) [כך בארמ', ובערב' שיעה a)].

a) شيعة

---

[1]) [מן סוף, וכך בארמ'. ובערב' שַׂיְף a) שאול מארמ', עי' פרינקל Aram. Fremdw. 239].

[2]) במשנ' מנקדות כ"י פרמה מנקד הַסַּיִף.

a) سيف

והפגיון והרמח וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג א). הסייף מאימתי מקבל טומאה משישופנו והסכין משישחיזנה (שם יד ה). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספתי סנה' ט ח). ארבע מיתות נמסרו לבית דין הרשות לא ניתן לה אלא סייף בלבד (שם ט י). הוסיפו עליהן הסייף והעטרה והטבעת הסייף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה טבעת שחותם בה (ירוש' ע"ז ג א). מדבק ישר' עם הגוי נותנו לימינו ואין נותנו לשמאלו ר' ישמע' בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומ' בסייף בימינו במקל בשמאלו (תוספתי ע"ז ג ד). לטיפת של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן זהו בין השמשות (ירוש' ברכ' א א). סייף וסוס ותרים במלחמה אין להן הונאה (ר' יודה בן בתירה, שם ב"מ ד ח). כיצד מאיימין וכו' כיצד מאומ' לא תאמרו ראינוהו רודף אחריו וסייף בידו נכנס לחורבה אחריו נכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג ראינוהו יוצא והסייף מטפטפת דם וכו' (שם סנה' ד יא). אראה בנחמה אם לא ראיתי רודף אחר אחד נכנס לחורב' נכנסתי אחריו ומצאתיו הרוג וזה יוצא וסייף מנטף דם (שם). אחד אומ' בסייף הרגו ואחד אומ' במקל הרגו הכחיש עדות בתוך עדות אוף רב מודה שבטל' העדו' (שם ה ג). ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התור' הכתובה בזה אתם נצולים מזה (ר"א, ספרי דברי מ). למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ' לב:). אחד אומר בסייף הרגו ואחד אומר באריון הרגו אין זה נבון (רב חסדא, סנה' ל:). וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר רב יצחק, מד"ר ברא' ט, תילוד'). מלך כשהוא משביע את לגיונותיו אינו משביען אלא בסייף כלומר שכל העובר על התנאים הללו יהא הסייף הזה עובר על צוארו (ר' יצחק, שם ויקר' ו). מכין אותה ברחבה של סייף ומערערים אותה ומשקים אותה על כרחה (שם במד' ט). למקופוטי של מטרוניא כשהיא עוברת בשוק משמטין סייף וזיין לפניה וסייף וזיין מלאחריה כך היא התורה וכו' (רב סונא, פסיק' דר"כ, בחודש השלישי). באותו הלילה נדדה שנת של מלך מלכי המלכים הקב"ה ונדדה שנת המלך יצבארין ונבהל ועמד משנתו וראה בחלומו להמן שנתן את הסייף להורגו ונבהל ועמד משנתו (פדר"א נ).—ומ"כ: וכולן היו צריכים להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו וכו' רואה שימוט סייפים ומים יורדים בין ברכיו (ספרי, דברי קלב). לפי שהיו מצרים אומרים וכו' אין אנו מניחים אותם ולא עוד אלא [אנו] נוטלים סייפים וחרבות ואנו הורגים בהם (שם סלז).—ובסהמ"א: אם ראו אותו תנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי סיפו[1]) זה הוא שהאביד את עצמו שלא בדעת (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 128). וידע פי סיף וספר כרוכים ביד שבלו ובידו לבחור באיזה פחם שירצה (מנחם מאירי, מסיב כסם). ויהי כנאספו מרי דלי ויתיעצו עצות רעות על עם יי' ויאמרו למה זה הם טרודים להלחם עם ישמעאלים סביבי ירושלים הלא ביניהם עם שאינם חוששין ליראתם ואף פי אבותם תלו אלהיהם למה נחיה אותם ולמה יהיה חנייתם בינינו נתחיל בראשם סייפינו ואחר כך נלך בדרך תעותינו (QGJD. II 4).—ואמר הפיטן: סחף מחר הקריה כאגחיל סיפי בראש זה אתחיל סנגרון משנאי תמור השחיל (אודך כי אנפת, שבת א חנכה).

*סִיֵּף, סייף, פעי מן סוף,—א) כלה ואבד vertilgen; exterminer; to exterminate: א"ל אשכול (לאברהם) מה את הולך ומסייף[2]) עצמך בין שונאיך (מד"ר ברא' מב). נמשלתם בעפר הארץ מה עפר הארץ מי יכול לסייף את עפר הארץ נמשלתם כחית השדה ומי יכול לסייף את חית השדה נמשלתם ככוכבים מי יכול לסייף את הכוכבים (שם ק).—ב) ובמשמ' עשה לבסוף: למלך בו"ד שבנה פלטרין ושיכללה ובשמחתו ששמח בה סייף[3]) בה בית דירתו (אליהו זוטא ג).

—*פע', סֻיַּף, בינ' מ"ר נק' מְסֻיָּפוֹת, מסוייפות,—שהשאירו אותן לבסוף, כמו סִיְפוֹת: הבכרות והמסוייפות הרי אלו פטורות וכו' אילו הן המסוייפות משיקפלו המקצועות (ירוש' דמאי א א). הפגין של שביעית אין שוקלין אותן ובמסוייפות מותר מפני שהיא מלאכתן (שם שביעי ד ו).

—נתפ', *נִסְתַּיֵּף,—שסיפו וגמרו אותו: נסתייפו התאנים והוא משמר שדהו מפני ענבים (שם דמאי א א). בשם

[1]) [בשבלי הלקט, (שמחות יט), מנקד סִיפוֹ.]
[2]) [נ"א ומסיים, ועי' הערת תיאור'.]
[3]) [עי' הערת מא"ש. ואולי זה מן ספף כמו הסתופף, (תהלי פד יא).]

שאין אדם יכול לסייף עפר ארץ כן אין זרעך מסתייפין (מדה"ג סכטר, ושמתי את זרעך).

*סיפה, ש"נ, רק מ"ר סיפות, סייפות, — פירות מאחרים וגרועים, הפך מן בכורות: בשלשה פרקים משערים את הכלכלה בבכורות ובסיפות[1]) ובאמצע הקיץ (תרומ' ד ו). בבכורות וסייפות אסורות באמצע קייץ מותרות (ר' יעקב, תוספת' שם י ג). הבכורות והסייפות בגינה חייבות ובבקעה פטורות ואלו הן הבכורות עד שלא ישימו שומר והסייפות משיקפלו המקצעות (שם דמאי א ג). פגי ערב שביעית אין חולקין אותן בשביעית בסייפות מותר מפני שמלאכתן בקור ובכפניות מותר (שם שביע' ג כח). פגי הסייפות מטמאין טומאת אוכלין (שם עוקצ' ג ו). לארים רע שהיה אוכל את הבכורות ומכבד למלך את הסיפות (מד"ר ברא' כג, תילודי). — ובסהמ"א: הבכורות והסייפות שבבקעה פטורין מן הדמאי (רמב"ם, מעשר' יג ג).

*סיפונית, ש"נ, סיפוונית, מ"ר ספוניות, — הפירות האחרונים, כמו סיפה, סיפן: אוכלין על הרתיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפווניות[2]) (ר' יוסי, תוספת' שביע' ז יח). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוגיות[3]) ושאר מי פירות של תרומה ר' אליעזר מחייב קרן וחומש (ברכ' לח.).

*סיפן, ש"ז, מ"ר סיפנים, — תבואה מאוחרת וגרועה, כמו סיפה: למלך שהיו לו שני אוצרות של אגדן וזרע את הראשונה ועלתה כולה אגדן וזרע את השניה ועלתה כולה גידי סיפי סיפנים[4]) (רבי פינחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון, מדר' שמואל א).

א.סיר[5]), ש"ז, מ"ר סירות, סרות, כנ' סירותיו, סירתיכם, — קדרה של חרס או של נחשת, יבשלו בה, Topf; pot: מי יתן מותנו ביד יי' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (שמות טז ג). ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים ויצא אחד אל השדה ללקט ארות וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעות שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו ויצקו לאנשים לאכל ויהי כאכלם מן הנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר (מ"ב ד לח-מא). ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (מיכ' ג ג). היא הסיר ואנחנו הבשר וכו' המה הבשר והיא הסיר וכו' היא לא תהיה לכם לסיר ואתם תהיו בתוכה לבשר (יחזק' יא ג-יא). שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים וכו' אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה (שם כד ג-ו). והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש ליי' צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם (זכר' יד כא). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה (איוב מא כג). כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל' ז ו). — וסיר נפוח: סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה (ירמ' א יג). — סיר רחץ, ישפכו בו מי הרחיצה, והוא כלי נמאס, ומליצה של בזיון הוא סיר רחצי: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהל' ס י). — ומ"ר: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו (שם נח י). — וכלי המקדש, שמו בו הדשן שהיו גורפים מהמזבח: ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג). ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים (שם לח ג). ואת הסירות ואת היעים ואת המזרקות וכו' אשר עשה חירם למלך שלמה בית יי' נחשת ממרט (מ"א ז מה). ואת הסרות ואת היעים וכו' ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו (ירמ' נב יח; גם יט). — ואמר בן סירא: מה יתחבר פרור אל סיר אשר הוא נוקש בו והוא נשבר (ב"ס, גני' יג ג). — ובסהמ"א: בקול סירי משק תחת סיר אש (רסע"ג, קטע כ"י מספ' הגלוי, מהגניז'). — ואמר המשורר: יעלת חן עצובת רוח קול ישע מחכה ולבבה כסיר נפוח כי נפלה בחכה נשמע על כנף הרוח קול רחל מבכה (ר"י הלוי, קראו מלאכי שמים). — ומשל לים: וסיר ירתיח וקול יצרית ואין משביח להמון קשים (הוא, מערה על הים, שער השיר 97). כחול ים היא כבדה על כבדי ומעי

---

[1]) [נ"א ובסייפות.]

[2]) [כך בכ"י א"פ ובדפו' שיפוניות.]

[3]) [פירש"י סופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ועושים מהן חומץ. ע"כ. ועי' סוף מ"ר. ובכ"י מינכ' הגרסה סתוניות. וכן במשנה (תרומ' יא ג) ובחול' (קכ:) עי"ש ברש"י. ומשנ' (נדרי ו ט). ועי' בהערת ד"ס לברכ' שם.] — [4]) [הגרועים שבסיפנים. וכן פירי פירות, עי' סגל, Gram. Mishn. Heb. §. 393.]

[5]) [בערב' זיר a), כד גדולה. והושאל גם ביונית σιρός, σίριτος.]

a) زير

תארה בסיר ירתח (ר״י זבארה, סס׳ שעשוע׳ יג, הוצ׳ דודזון 141). וישם ככר בצד ימין חנותו לאסטומכא כאש לסיר היותו (הואל, נתי הכנסת 165).—ומ״ר סירות: אך הזמן פתאם ישלח אש בסירותם אזי טרם אשר יבינו (ר״י חריזי, תחכמ׳ קלג). בראותי כמה אנשים תועים ומשכשים בטרם יבינו סירותיה׳ נזיד עדשים (אבן בוסן, דפו׳ ויניציה, קז:).

ב.**סִיר**[1], ש״ז, מ״ר סִירִים, קוצים, Dorn; épine; thorn: לכן הנני שך את דרכך בַּסִּירִים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא (הוש׳ ב ח).—ויגדל במקום שממה, ומליצה עלה השדה סירים, שהיה שמם: ועלתה ארמנתיה סִירִים קמוש וחוח במבצריה (ישע׳ לד יג). — וישמש לשרפה מתחת לכלי הבשול וכדומ׳: כי כקול הַסִּירִים תחת הסיר כן שחק הכסיל (קהל׳ ז ו). כי עד סִירִים[2] סבכים וכו׳ אכלו כקש יבש מלא (נחו׳ א י).—ובתלמוד: ועמוד ענן נוסע לפניהם משפיל הגבוה ומגביה השפל והורג נחשים ועקרבים ושורף סירים ואטד ועושה להם את הדרך מיושר (תוספת׳ סוט׳ ד ג).—ובסהמ״א: שמא כשעברתם אצל הקוצים והסירים נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך (רש״י, סנה׳ מט.). — ואמר המקונן: כסירים סבוכים הגדילו המדורים האל אלה תתאפק אדון כל יצורים (המריסו, קיג׳). אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד בעל סירים ועל סכות (רמב״ע, התרשים ז סא). — °ומ״י: הדר תבל כמו גנה מלאה בשושנים סביבם סיר וגם קוץ (ר״י חריזי, תחכמ׳ רכט). יהי נכשל בפח דרכו וסירו (רש״ע פלקירא, המבקש, הקדמ׳).

ג.*סִיר, — עי׳ סרי.

***סַיָּר**, ש״ז, מ״ר סַיָּרִים, סיירין, — כמו צַיָּר: שלשה עריסות הן העשויה לשכיבה טמאה מדרס ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין ושל ציורות טהורה מכלום (תוספת׳ כלים ב״ב ג ט).

°**סֵיַר**, רק בינ׳ נק׳, מְסֻיֶּרֶת: ובושו מאשר קוו בעיר

[1] [היחיד לא נמצא במקרא. ואמר רד״ק: וסיר יקובץ בלשון זכרים כי עד סירים סבוכים (נחו׳ א י) וסיר אחד יקובץ בלשון נקבות ועשית סירותיו (שמות כז ג), ע״כ. ואולי היחיד הוא בצורת נקבה סִירָה כמו בתו״מ. ועי׳ ערך סִירָה.]

[2] כי הכונה כאן במלה סירים היא לקוצים מעיד החלק האחרון של הכתוב: אכלו כקש יבש, אך מליצת הכתוב קשה להלמה. ועי׳ ערך סבך.

חומה מסירת[1]) והובישו כמו גנב אשר נמצא במחתרת (ר״ש הנגיד, שלח יונה מבסרה).

א.**סִירָה**, ש״נ, מ״ר סִירוֹת,—כמו ב.סיר, ובפרט קוץ וחוח המשמש לחכה בציד הדגים, Haken; hameçon; hook: כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בְּסִירוֹת[2] דוגה (עמו׳ ד ב).—ובתו״מ, ביחיד סִירָה, סירא, במשמ׳ העקרית, קוץ: הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי (תוספת׳ שבת ו [ז] ד). וכך היו מובי שחין שבירושלים עושין הולך לו ערב פסחים אצל רופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה ותותבו בסירה ונמשך ממנו והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (ספרא, ויקר׳, נשא כי ששא א א). מרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות הסול והסירה המחט והמקדח והמכתב ת״ל ולקחת כל דבר שנלקח ביד (ר׳ יוסי ב״ר יהודה, שבוע׳ ד:).—וגדר של קוצים: בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג[3] (ר׳ אבא בר כהנא, סנה׳ מט.). א״ל אבנר מה אתה בעי למגלגל עם דין בסירה הוערה כיון דאתי לגבי מעגל א״ל דוד הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הוערת חנית וצפחת בסירה הוערו (פסיק׳ דר״כ, פרה). — ומ״ר סיראות: למלך שהתקין שני דרכים אחד מליאה קוצי׳ ודרדרים וסיראות והאחת מלאה בושם (מד״ר שמות כ).

ב.***סִירָה**, סירא, ש״נ, מקום מוקף בְּעִגּוּל[4], כמו זירה,—בית הסֹהר: וכל אותו הלילה היתה שרה שטותה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא באבטחה ואני יצאתי באמנה אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה אתמהא (מד״ר ברא׳ מ [מא] תיאודו׳). — ובהשאלה, במאסר: כך עשו ללוט נתנו אותו

[1] [עי׳ ב.סור, ב.סירה. ואולי זה כמו בערב׳ מְשׁוּר a), מוקף חומה.]

[2] [מקביל לצנות, כמו חוח (איוב מ כו). וי״ת בדגוגית ציידין, ופרש״י ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר, ע״כ. ועי׳ גם רד״ק בשרשיו. ומשמ׳ זו נתקבלה בלשון הדבור ובספרות החדשה.]

[3] [עי׳ רש״י, ובערוך ערך בור.]

[4] [מן ב.סור, בערב׳ צירה b), גדרות צאן.]

a) سور b) صيرة

בסירה ונטלו אותו עמהם כ"כ למה והוא יושב בסדום (שם מג).—ומשל, רֹאשו בתוך הסירה, ר"ל הוא אחוז, תפוש, הוא ערב בעד איזה דבר וכדומ': אמר (יהודה) מאי איכפת להון לאחי שראשי בתוך הסירה שאני ערב לפניך אני מתפגש בשבילו (מדה"ג ספער, ויגש פתיח׳).—והחלק של העין המוסגר ע"י הלבן[1]): ואיזהו תבלול לבן הפוסק בסירא[2]) ונכנס בשחור וכו' (בכורו׳ ו ב). — וחלק הפנימי הסגור של האגוז: מה אגוז זה עשוי ד' מגורות והסירה באמצע כך הוא ישראל שרויים במדבר ד' דגלים ואהל מועד באמצע (מד"ר שה"ש, אל גנת אגוז).

*ג. **סִירָה**[3]), ש"נ, מ"ר סירות,—סתי ודברים מטנפים שהנהר או הים פולט אל שפתו: מה הים הזה כל סיר תיו על פיו כך סירותיהם של רשעים על פיה. (מד"ר תהלי׳ ב ח). עלי נהר מה הנהר שוטף את הסירות אף יום הכפורים מכפר עונותיהם (ילק׳ שמע׳, במדב׳ תשעח).—ובסהמ"א: ויצא הראשון למה יצא ראשון כדי שיהא הוא יוצא וסירותיו עמו פי׳ כל טינוף הדמים (חזקוני, בראשי׳ כה כה).

סִירָה, סיירה, ש"נ, בימה, Estrade; daïs: המלך וכל העם ביפיו יבנו סיירה החתן לראותו בנות צעדה עלי שורה המלך בהקהל עולה בבימה וקורא משנה תורה החתן ביום חתונה על מגדל עץ הוגה בתורה (אליעזר ברי נתן, רשות לחתנים Monatsschr. 1895, 34).

***סִירוֹנִית**, ש"נ, כמו סילונית: חיה זו חית הים הנפש להביא את הסירונית[4]) (ספרא, שמיני ד ג).

א. **סָךְ**, ש"ז, קהל גדול וצפוף, Gedränge; foule; throng: אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בַּסָּךְ[5]) אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה המון חוגג (תהלי׳ מב ה).—ואמר הפיטן: תרשישים ינהלום במרפא בנף טל גיל קול רנה לעבור בסך וטל (תפת, תפלי טל). צמאיך צוק להם יחיל לבבם פניך לראות בית מעון חביבם עבור בסך ועמוד אש סביבם וסור טמא בעלי דבבם (שלמה הקטן, מערוג, סליח׳ יוס ג). בנים ובנות תשוקה בשוקיך שוקקו שתקו והשתקשקו בסך עובריך (ליון ידידות, קינ׳). כי הארכתם עד עשור אולי יצאו ממוקשם להתהלך בארץ החיים ולעבר בסך עד מקדשם (ר"י הלוי, אתה כוננת). נפשי תשתוחח לשמום מסלה דדוי סך לנוך סלולה (קלונימוס, אזכרה תחנונים, יולי יו"כ). — שאון תרועת זרים תחת המית נבלים כנור ועוגב מעוברי בסך אל בית אלהים (מלפו, אה"ל כז). ובאמת נרגיש בלכתנו אחרי המחבר הזה לכל אשר יוליכנו כאילו נעבור בסך ונדדה עמו בתוך שאון הקריות קאירה ואלכסנדריאה (גועלונר, הקדמי׳ ממלכים של פרנקל).

ב.* **סָךְ**, ש"ז,—מנין, סכום Zahl, Summe; nombre, total; number, sum: תנא אורך מחנהו ארבע מאות פרס' רחב צואר סוסיו ארבעים פרסה סך מחנהו מאתים וששים רבוא אלפים חסר חד (סנה׳ צה:).—ובסהמ"א: השבע לי בתורה שסך זה נשתייר לך עלי ואפרע לך אמר לו תן לי סך זה ותחרים סתם על מי שיגבה ממך תוספות כלום (ר׳ משה ברי חנוך, תשו׳ גאוני מו"מ כי). ותובע דמי פירות כמו סך ווה טוען נתתים לך בביסך (ר׳ האי, ש"ס 171, קבולי קונטרסי). ואותי הסך שימכר בו הבית באופן זה הוא שיויו עתה והוא הסך שהפסידה ראובן[1]) (ר"י מיגש, תשו׳ יד). כי ידוע הוא הסך שמקריבין ממנו בכל יום (פי׳ הרמב"ם, שקל׳ ד ג). אם יש לו בעין אותו סך שזכה נותן אין לו בעין לא אמר ולא כלום (ר"ן ג׳ירונדי, תשו׳ א). ראובן הלוה לשמעון מעות ונתן שמעון משכנות לראובן ושוות המשכנות יותר מכדי הסך מההלואה ובאו נכרים בביתו של ראובן ושללו כל ביתו (שם יח).

---

[1]) Iris תרג' ד"ר מזיא.

[2]) [פירש רגמ"ה (בכורו׳ לח.) וז"ל: הפוסק בסירא ונכנס בשחור מן הלבן סירה הוא כמו חוט שסובב השחור. וכך פרש"י.]–[3]) [מן הארמ' סרי, באש. עי' סרי.]

[4]) בפרוש ראב"ד הגרסה הסירוני.

[5]) [גזרתה של המלה וכונתה הנכונה הן בספק. מנחם חברה עם סכך. ואמר ריב"ג בשרשיו: ואיננו ישר בעיני מפני חלישות הענין והטוב בעיני שיהיה דומה לדברי רבותינו ז"ל סך סבינתא (ב"ב קסו:). אשר פרושו כלל המקנה וכו' ויהיה פרוש כי אעבר בסך בקהל כלומר בכלל עם ובמלואם אנהגם עד בית אלהים והכנוי אשר באדדם אשר הוא הממ שב אל הסך אשר הוא הקהל, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו. וכעין זה גם רש"י בגדודי בני אדם וכו'. וראב"ע מפרש: וטעם בסך כמו מוסף השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם כלל החוגגים כמו סך חשבון, ע"כ. ומהחדש' יש שגזרוה מן סֹךְ, ענפים מסככים, וכן קהל גדול של בני אדם המתערבים זה בזה. וזה רחוק. וי"ת כד אעבר טללא, נקד סֹךְ, כמו סֻכָּה. וכעין זה כל התרגומים האחרים.]

[1]) כנראה לא לשונו ממש אלא לשון המתרגם מערב׳.

ויקח ממנו הסך שהודה ואח"כ ישביעוהו בי"ד על שאר כספיו (ר"י הדסי, אשה"כ, דבור לא תחמוד ססט, אות כ). וחשבתי בזה מחשבה דקה למה היו שבעים שנה וזה לפי שהשפעת המזלות הוא בסך זה ואחר כך חוזרים חלילה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 24). ואם המנהג לגרוע מכל הכתובה תעשו לפי מנהגכם ומה שטוען הבעל שאין עמו כלום כי הוא עני יש מן הדין שלא יגרשנה עד שיזמין לו המקום כל סך הכתובים (ריי"ף, סו"ת יד). ולא היה אצל ראובן מה שישלם והעלה סך השכירות עם סך המשכונה ועשה מהכל סך אחד וכתבו אותו בסוף השטר כתוכו (סס קיד). וכיון שראה ראובן זה כתב ידו אמר מסך אחר שיש לי אצלו הוא כתב ידי זה הוציא שמעון שטר מחילה כי מחל לו ראובן כל תביעה וכל טענה שהיה לו אצל שמעון חוץ מסך שט"ת זה (סס רסד). — סַךְ מה: וצריך להגזים עליו וליסרו בכסף מלא טבי ותקולי שיתן סך מה לעניים (ר"מ מזרחי, פרי הארץ א, יו"ד יו). — סך כך וכך: לכך כותבין שטר שימוש גם לשמעון היאך היה לראובן שטר עליו מסך כך וכך שיהא הוא קודם זמנו (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 33). — סך פלוני, ידוע: שאחזיר לה או לבאי כחה ממזון הנדונייא סך פלוני (ר"ן גירונדי, תשו' יד). ראובן כתב מתנת בריא לשמעון בסך ידוע ונפטר ראובן והוציא שמעון חשטר ותבעו ליתומי ראובן (ריי"ף, סו"ת עז). — סך החשבון: ואע"פ שבטלו היובלות משגלו שבט ראובן ושבטים שבעבר הירדן מנו יובלות לקדש שמיטין ועל ידיהן עמדו על אמתות סך החשבון (רש"י, תשו' ה, קבוצ' קונטרסי'). ובעבור כי סך חשבון הוא עשרה כי לא נוכל לומר אחד עד השלמת עשרה (ראב"ע, ספר אמות כח:). יש אומרי' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו (הוא, ברא"ש מו כג). — סך הימים, מהלך הימים: ומנהג שלא להזכיר סך הימים והשבועות (שבלי הלקט, ספירי' העומ' סי' רלד). דמסתמא מפני אונסי הדרך קבל עליו נזירות להנצל מסכנת הדרך לסך מהלך הימים עד מקום פלוני (תוספ' נזיר ז.). — סַךְ ימים: ראובן ושמעון חברים במלאכת השחיטה ויהי היום נתקוטט ראובן עם טובי העיר ונמנו וגמרו ליסרו להעבירו מן השחיטה סך ימים (ר"י מא"ר מזרחי, פרי הארץ א, יו"ד יו). — סך ממון, מעות: בד"א שאין ביניהם הכחשה בסך ממון שתחת ידם (טוח"מ

סלווא' כח ב). ראובן בהיותו באנקונה לוה משמעון סך מעות והתנה עמו שיתן לו ריוח כך וכך (מהרשד"ם, סו"ת יו"ד סי' ע). ובכללם התנו להפריש מממונם סך מעות ולהניחם במקום בטוח (עמקי' מי ריקי, אדרי' אליהו סו"ת, שאלה כד). — סך בגדים, ככרים: ראובן שלח ליד שמעון השרוי במדינת הים סך בגדים למכור במעות מדודים או להחליפם בסחורה וכו' (ר' רפאל מילדולה, מים רבים סו"ת חו"מ כ). שכשישבע הערל שהיה חייב לשמעון על סך הככרים שאמר שהוליך למקום המיוחד הנזכר ישלם לו סך הככרים ההם (ר' אהרן ששון, תורת אמת א לס). — סך מליצות: ולעבור בפצירה פים פעמים ושליש בסך מליצותיו להמריטן למען היות להן ברק (ר"ש זכות, שבי"ע סקד' ז). — סך חללים: אדם מסך חללים אלפי גדודיו הפילו (שלמה הכהן, כיר דוד, 4). — סך הכל: ואין צריך לכתוב סך הכל קיבל אלא הכל קיבל עליו כך וכך (מעשה הגאונים, עפסטין 54). זה הרום חשבון הוא מאתים וששים ושש לפי שמאתים וששים ושש הוי כמטחוי קשת ותמנהו ותמצאהו ז' פעמים ר' הרי אלף וארבע מאות וז' פעמים ס' הרי ת"כ סך אלף תת"כ וז' פעמים ו' מ"ב וחצי רום קל"ג סך הכל אלף תתקצ"ה (ערוך, ערך רום). ואתה מגיע אל תשבורת העקמימות הזאת בהוציאך את קוטר העגולה אשר היא נקטמת ממנה ותהיה מרבע את חצי הקוטר בחצי הקשת ותוסיף עליו תשבורת המשלש אשר על המיתר ויהיה סך הכל תשבורת העקמימות (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת 108). חלק פשיטותו ומחצית של חלק לוי וכו' סך הכל ח' מנין (רשב"ם, ב"ב קמג:). נמצא סך הכל בין כתבה ונדוניא וחקר כבודם (ר"י ב"ר ראובן, אזהרי נב:). תכלית וסך הכל עם שלוחיה כך וכך כסף שקלים (ר"י הדסי, אשה"כ יג:). — וסך לבדו במשמ' זו: ואם הנקבצים במדרגת העשרות כתוב גם הסך במדרגת העשרות תחת הקו המבדיל וכו' ואם היה הסך כלל לבד וכו' ואם היה הסך העולה ב' מיני כללים כמו ק"כ על דרך משל וכו' (ר"א מזרחי, מלאכת המספר, מין הקבוץ ג.). — ואמר המשורר: ועת ניבו יככר לרגעים ובלתי סך בעת יפרח ויציץ (ר"י חריזי, תחכמוני יו). — ומ"ר סמי, סְכֵי שטר: ועל זה הסדר פרע לו ראובן כל סכי השטר עד פרוטה אחרונה (ר' אהרן ששון, תורת אמת עד). לא ישאר מנכסיו כדי שתוכל האלמנה לגבות כל סכי שטר כתובתה

(פרחיה, תורת חסד, שו"ת קמו). אני נותן לו במתנה גמורה מהיום ומעתה ומעכשיו סך שלשים גסים מ ס כ י שטר כתובתי ממה שהגביתם לי לפרעון ס כ י שטר כתובתי מנכסי עזבון בעלי (פרח מטה אהרן א מז).—סְכֵי כתובה: ובעלה מרוב שנאתו אותה עמד והזמין לה ס כ י כתובתה עד סוף פרוטה אחרונה (גנת ורדים, שו"ת, יו"ד ג ד). ובאה לבי"ד שיגבו לה כל ס כ י כתובתה (פרח מטה אהרן א כח). והעביר הסך הנ"ז לאשתו מ' רבקה תחת פירעון ס כ י כתובתה (פרי הארץ, שו"ת ב', חו"מ יא). שתגבה מהם כל ס כ י כתובה עיקר ותוספת שהוסיף לה (ר' חסדאי הכהן פרחייה, תורת חסד, שו"ת עט). ק"ק שהסכימו בגזרת חרם שכל הנושא אשה על אשתו יפקיד בראשונה וישלש ביד פקידי העיר ס כ י הכתובה ונדוניא של אשת הא' (ר' רפאל מילדולה, מים רבים שו"ת אה"ע ד).—סְכֵי נדוניא: שיחלוקו בין שניהם כל ס כ י הנדוניא שהיתה לנפטרת מרת אויבואינה (ר' אהרן ששון, תורת אמת יע). אבל בנ"ד שיורשי שמעון טועני' מיורשי ראובן שישיבו להם בחשבון חלוקת נכסי השותפות מחצית העודף ב ס כ י הנדוניות שנתן ראובן לבנותיו יותר ממה שנתן שמעון לבתו יחידית (מורפורגו, שמש לדקה ג, חו"מ ז כ.).

סֵךְ, ש"ז, מ"ר סִכִּים, סיכים,—כמו שִׂכִּים, קוצים: כך יבקש האדם תחבולות כ ס י כ י ם בצדו להנצל עצמו מיד הנחש הוא יצה"ר (ר' אליהו, שבט מוסר כב).

סֹךְ, ש"ז, כנ' סֻכּוֹ, סוּכּוֹ, סֻכֹּה—מקום שמסתתרות בו חיות טרפות לארוב לטרפם, Dickicht; fourré; thicket: עזב ככפיר סֻכּוֹ[1]) כי היתה ארצם לשמה (ירמ' כה לח). יארב במסתר כאריה בְסֻכֹּה[1]) יארב להטף עני (תהל' י ט). — וככלל כמו סֻכָּה: כי יצפנני בְּסֻכֹּה[2]) ביום רעה יסתירני בסתר אהלו (שם כז ה). — ובהשאלה, דירה ומשכן: ויהי בשלם סוכּוֹ ומעונתו בציון (שם עו ג).—ואמר המשורר: ברח דודי אל שלם ס כ ך ואם תעינו מדרכך אנא הציץ מחרכך (ברח דודי, יוצ' ב פסח). ועוד יאיר חשכי ויקים את ס ו כ י וישיב שם מלכי ואויבי ידע כי יש אלהים בישראל (רחב"ע, אמרר נבכי). בחרתי בחיר האל השר הטפסר רבינו שמואל כי הוא לבדו ידע ערכי והאיר חשכי והקים ס כ י ואני אמתו והוא מלכי (ר"י חריזי, אגרי' לשון הזהב, דברי חפץ, הוצ' עדלמן). המות מסך עלי כל חי חסך והיה להם ס ךְ ועברו העברות כאילו הוא מסעד לכל אדם נועד ומי זה חי לעד ועמד לדורות (כלב"ג, ואומר אל תמשה, האסיף תרכ"ו 147).

א·סֻכָּה, ש"נ, סמי סֻכַּת, כנ' סֻכָּתוֹ, מ"ר סֻכּוֹת, סֻכֹּת,—א) כעין גג עשוי בפרט מענפי אילנות וכיוצא בזה לשבת תחתיו למחסה מפני שמש, Hütte; hutte; booth: ויבן לו בית ולמקנהו עשה סֻכֹּת (בראש' לג יז). הארון וישראל ויהודה ישבים בַּסֻּכּוֹת ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים (ש"ב יא יא). ונותרה בת ציון כְּסֻכָּה בכרם כמלונה במקשה (ישע' א ח). וְסֻכָּה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (שם ד ו). ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סֻכָּה וישב תחתיה בצל (יונה ד ה). — ובמליצה, צפן את פלוני בַּסֻּכָּה: תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בְּסֻכָּה מריב לשונות (תהל' לא כא). — וכן הקים סֻכָּתוֹ של פלוני, הקים מה שנהרס אצלו: ביום ההוא אקים את סֻכַּת דויד הנופלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עולם (עמו' ט יא). — ובהשאלה, עננים: אף אם יבין מפרשי עב תשאות סֻכָּתוֹ (איוב לו כט). ישת חשך סתרו סביבותיו סֻכָּתוֹ חשרת מים עבי שחקים (תהל' יח יב). — וכמו סֹךְ, לחיות טרף: התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא כי ישוחו במעונות ישבו בַסֻּכָּה למו ארב (איוב לח לט-מ). — ב) בפרט, הַסֻּכָּה שיעשו לשבת בה שבעת ימי החג אחרי כלות עבודת השדה והכרם בא"י: בחמשה עשר יום לחדש השביעי חג הַסֻּכּוֹת שבעת ימים (ויקר' כג לד). בַּסֻּכֹּת תשבו שבעת ימים וכו' למען ידעו דרתיכם כי בַסֻּכּוֹת הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (שם מג מג). חג הַסֻּכֹּת תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך (דבר' יו יג). וְעלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יי' צבאות ולחג את חג הַסֻּכּוֹת (זכר' יד יו). ויעשו את חג הַסֻּכּוֹת ככתוב (עזר' ג ד). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סֻכֹּת ככתוב ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סֻכּוֹת איש על גגו ובחצרותיהם ובחצרות בית האלהים (נחמ' ח יה-יו). —ובתו"מ: ס ו כ ת גינוסר אף על פי שיש בה ריחים ותרנגולים פטורה ס ו כ ת היוצרים הפנימית חייבת

---

1) [אמר ר' משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה אצל פנה (משלי ז ח) כמו פנתה (רחב"ע לתהל' שם). וכן מביא רד"ק (בירמי' שם), ובמכלול (קפב), ומהחדשים גורסין סֻבְּכוֹ, כמו (ירמ' ד ז).]

2) [כך הכתיב ואפשר לנקדו בְּסֻכָּה. והקרי בְּסֻכֹּו.]

והחיצונה פטורה וכו׳ סוכת החג בחג רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין (מעש׳ ג ז). חבילי של עצים וסוכה[1]) של קוצים שעשאו דלת לפירצה ולחצר אם היו קשורות ותלויות פותחים ונועלין בהם ואם לאו אין פותחין ונועלין בהן (תוספת׳ עירובי׳ יא יא). על כל סוכה וסוכה אומר לו הרי מזון והרי מים לייפות את כוחו (ר׳ יוסי, ירוש׳ יומ׳ ו ד). סוכת רועים סוכת קייצים סוכת בורגנין סוכת שומרי פירות סוכה מכל מקום כשרה (סוכ׳ ח:). ומנקיותיו אשר יוסף בהם שהיו מעמידין הלחם כמין סוכה שכל חלה וחלה נעשית סוכה לזו שהיא תחתיה (מד״ר במד׳ ד). — ומ״כ: שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה ותייבת במזוזה והחיצונה סוכה ופטורה מן המזוזה (סוכ׳ ה:). — והסֻכה של החג: סוכה שהיא גבוה למעלה מעשרים אמה פסולה רבי יהודה מכשיר (שם משנ׳ א א). העושה סוכתו תחת האילן כאלו עשאה בתוך הבית סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה (שם ב). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה (שם ב ב). מעשה בסוכתה של הילני המלכה בלוד שהיתה גבוהה יותר מעשרים אמה (ר׳ יהודה, ירוש׳ סוכ׳ א א). ומיום הכפורים עד החג כל ישראל עסוקין במצות זה עוסק בסוכתו וזה בלולבו (מד״ר ויקר׳ ל). — ובסהמ״א: העושה סוכה לעצמו או׳ ברוך שהחיינו וקימנו לזמן הזה נכנס לישב בה או׳ ברוך אקב״ו לישב בסוכה (הוספ׳ ותקונ׳ לסדר רע״ג 36). — ואמר המשורר: אנחנו נעשה סכות בשמחה והמה מכלמתם אבלים (ר״ש הנגיד, הלי מעם). ברועה אשר ירעה צאנו למקנהו עשה סכות (ראב״ע, אל מי יואל). — ב) שם למסכת של המשנה בסדר מועד.

ב. **סֻכָּה**, ש״נ, מ״ר סֻכּוֹת, – כמו שֻׂכָּה, קוץ, ואמר המשורר בשתי המשמע׳: יש קץ לכל תכלה לבד אופל לילי אשר נפרש כמו סכות אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד כמו על סירים ועל סכות (רמב״ע, התרשיש ז ס).

סכה[2]), ממנו *סָכָה, *סִכּוּי, *סִכְּיוֹן.

***סָכָה**, ש״ע, שׂכה, הביט: וכן הוא אומר אבי מלכה ואבי יסכה אלא שהכל סוכים ביופיה (ספרי במד׳ נט). יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקדש (ר׳ יצחק, מגיל׳ יד.). אבי סוכו שהיה אביהן של נביאים שסוכים ברוח הקדש (מד״ר ויקר׳ א). — וביני׳ שעו׳, מ״כ: השותה יין חי עצמותיו שרופין מזוג עצמותיו סכויין[1]) כראוי עצמותיו משוחין (אבא שאול, נדה כד:). — ובסהמ״א: כעין הסוכה ברוח הקדש (ערוך, ערך אבני שיש טהור). הסוכין ברוח הקדש (רענ״ע, חגי׳ ב א). — ומקור סְכוֹת: ואם תט אלי סכות חין ערבי כבודך לא יחל (מנחם בן סרוק, אגר׳ אל ר׳ חסדאי, ספ׳ תשוב׳ 32). — ואמר הפיטן: זכה בכן גזעו שלול דת נסוכה ברוח הקדש סכות כמו הורם סכה (אליה כהטעין, יוצ׳ ב סוכות). סכותה משכן מסכות דבירי סכות והובלגו גבורי (ספת סורו מני, קינ׳ לת״ב).

***סִכּוּי**, סיכוי, ש״ז, שה״פ מן סכה, — צפיה ותקוה, Aussicht, Hoffnung; expectative, espérance; prospect, hope: ושמא תאמר אבד סברי ואבד סכויי תלמוד לומר אני ה׳ אני סברך ואני סכוייך ועלי בטחונך (ספרא, אחרי יג). — ועי׳ עוד א. סֵבֶר. — ואמר הפיטן: הוגים אבד שברם ובטל סכוים באשונים (אמרר בבכי, סליח׳ יז תמוז). סמלוני רשע לקצץ נקם תלבוש סבר קויך וסכוים תעמיד מליבוש (לוס גדליה, מחז׳ איטלי׳ ב, ס.). אם לא למד בילדותו לא אבד שברו ובטל סיכויו (אליעזר פאפו, פלא יועץ י, ידיעה קכח).

***סִכּוּךְ**, סיכוך, ש״ז, — א) שה״פ מן סִכֵּךְ: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה לסיכוך מסככין בה ואינה מקבלת טומאה (סוכ׳ א יא). חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית אסורה בסיכוך על גבי זרעים עוקצה טפח אוסרת כל שהוא מביאה את הטומאה וחוצצת בפני הטומאה (תוספת׳ כלא׳ א ו). סיכוך שאמרו בנוגע (ירוש׳ כלא׳ ב יא). — ב) והדבר שמסככין בו: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבה פסולה ואם היה סיכוך הרבה מהן או שקצצן כשרה (סוכ׳ א ד). הרחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה (שם ט). בית שנפחת וסיכך על גביו אם יש מן הכותל לסיכוך ד׳ אמות פסולה (שם י). מצינו

---

1) [בכ״י א״פ סיכה.]

2) [כך בארמ׳].

1) [פרש״י שחורין שמעתי ל״א סכויין בלא מוח, ע״כ. ובערוך גורס סבואין. וכן בתוספ׳ הרא״ש.]

סיכוך שהוא כקירוי (ירוש׳ סוכ׳ א א). פעמים שאדם בא מן השדה בערב וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכתו כדי ליבשה ונמלך עליה לסיכוך והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, בבלי שם יב.). מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים (מד״ר ברא׳ מא).—ובספה״א: שהקנים הנתונים בנקבים צדדין והסיכוך הנתון על גבן צידי צדדים (רש״י, שבת קנד:). ולא יסכך על גביהן אלא א״כ הרחיק הסיכוך מן הכותל שיש בו החלון ארבע אמות (רמב״ם, סכה׳ ז ה). אבל בתורה בעבור שלא היה רוצה לאופן הסכוך לא אמר עלי כך וכך אלא אמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (ר׳ אהרן הקראי, ספר ג״ע סה:). התם מיירי כשלקחו בית בנוי ועלייה עליו או שירשוהו שלא זכה העליון מתחלת מקחו אלא בסיכוך קל (לבוש, נזקי שכנים קנג עז).—ואמר הפיטן: זכר סכוך לדורות להם להורות לסכך ולקרות (אכתיר זר תהלה, יוצ׳ א סוכות). סלה אתה אל מסתתר סכוך ענגים שבעה אותי לסתר (י״ז בתמוז, מחזו׳ איטלי׳ א קס:). — ומ״ר סִכּוּכִים: בדפנותיה וכמצבותיה בסכוכיה ובצלותיה בביאותיה וביציאותיה (כי אקח מועד, יוצ׳ ב סוכות).

*סְכוּכִית,—כמו זכוכית.

*סְכוּם, ש״ז, — סך ומנין, Summe, Zahl; montant, nombre; amount, number: הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי חמשים אגווים עשרים בצים עשרים רמונים ובלבד שלא יאמר לו סכום מנין ר׳ שמעון בן אלעזר או׳ ובלבד שלא יאמר לו סכום ממכר (תוספת׳ יו״ט ג ז). ואצל חנוני הרגיל אצלו ואומר לו תן לי עשרים ביצים וכו׳ ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה רשב״א אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח (בבלי כט:). ד׳ גזרות גזר פרעה עליה׳ בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושין הסכום שלהן וכו׳ אמרו להן הנוגשים אם אתם הולכים לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם (מד״ר שמות א). פקודיהם במספר כל זכר פקודיהם זה המנין במספר זה הסכום ודכוותיה (שם שה״ש, אחת היא יונתי). ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך וגומר מספר זה המנין מפקד זה הסכום (שם). ואמר נקבה שברך סכום קבוע פרוש (ילק׳ שמע׳ ברא׳ קל).—ובספה״א: מה שאתה שואל אם יכול לומר לגוי מה שאתה נוטל משאר שהן כיוצא בהן אתן לך מאילו למחר דבר זה אפי׳ מישראל אסור לפי שהוא [כמו] זכירת סכום מקח (מעשה הגאונים מד, עפשטין). מנים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות (רש״י, ברא׳ לא ז). ואת מתכנת הלבנים סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן (מוכן) להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם (הוא, שמות ה ח). חמשה וששים ושלש מאות ואלף כך סכום החשבון (הוא, במדי׳ ג נ). וחכמי הרבנים נתנו סכום כמה ילושו שהוא שעור מ״ג ביצים ושליש ושעור העושים (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, ענין חג המצות מו::). א״ל פרעתיך מנה בסחורה פלונית שהיה השער שלה כך וכך והביא הלה עדים שלא היתה שוה כל כך ותובע ממנו המותר וטוען פרעתיך וכו׳ הוחזק כפרן שכגי אדם נותנים דעתם לזכור סכום השער (טו״ע חו״מ, הלוואה׳ עט יב). כי אמרו בעלי הקבלה האמתית כי סכום מדרגות הטומאה שנשפעו באילן העליון בסבת זוהמת הנחש הם אלף כחות ונקראים נשים נכריות (הקקנעי, ב נ.). וכותב כל הסכום הנז׳ בעמוד הראשון ונוסף עליהן עוד סכום אחרים (ר׳ אהרן ששון, שו״ת תורת אמת סב, קג:).—ועם כנ׳: שסכומה כך וכך (טוחו״מ עט י). וכתב לו המלוה בכת״י לראיה שמקבלו על הש״ח שסכומו כו״כ ולא נשאר חייב לו על הש״ח כלום (פתחי תשובה, הלוואות, טו״ע חו״מ נ). — סְכוּם הכל, כמו סך הכל: ויש מי שאומר שאם למעלה היה פורט והולך ולמטה כתוב סכום הכל כך וכך ופיחת או הוסיף בזה אנו אומרים ודאי טעה בחשבון (טו״ע, חו״מ, הלוואו׳ מב ה). — ומ״ר סְכוּמִים, וגם סְכוּמוֹת: ולכן הוצרכו בני הקהילה (של פראג) יצ״ו ללות ברווחים ובבוא זמן הפרעון רבתה המחלוקת בענין הסכומות ונתפרדו הלבבות ונעשה רחוקים וקשרו קשרים בסתר ואף בגלוי (רי״ט ליפמאן הלר, מגלת איבה ד:). הגבאים בימים האחרונים פושטים עור העם מעליהם ולוקחים סכומים גדולים בעד קבורת המתים (יל״ג, הול׳ דביר לעם 169).

*סִכּוּן, סיכון, ש״ז,—שה״פ מן סִכֵּן, סִכּוּן נפשות, כמו סכנת נפשות: ומה אם דבר שהוא פריעת החוב כתיב בו למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך דבר

שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות לא כל שכן (ירוש' פאה א).

*סכוף, מ"ר סכופים, סמי' סכופי, — שה"פ מן סכף, כמו סגוף: מכאן שהיתה קורת רוח לישראל והיתה תאניה ואניה סכופי סכופים והיתה לי כאריאל בחורבן ראשון חורבן שני כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה (רבי נחמן דקסרין, מד"ר איכ', פתיח'). לשלושה מקומות גלו ישראל אחד לפנים מן נהר סמבטיון דכתיב לאמר לאסורים צאו לאשר בחושך הגלו חוץ מן נהר סמבטיון על דרכים ירעו אלו שירדו עליהם ענן והקיפן ובכל שפיים מרעיתם אלו שגלו לדפני אנטוכיא וירב בבת יהודה תאניה ואניה סכופין סכיפין (רבי ברכיה בשם רבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן, שם).

סכות, ש"ז, — שם אלהים מאלהי הבבליים[1]: ונשאתם את סכות[2] מלככם ואת כיון צלמיכן כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם והגלתי אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כו-כז).

*סכי[3], שמש, — אדם שיש לו מום בעיניו: איזהו חרום הכוהל שתי עיניו כאחד וכו' סכי שמש[4] ווגדם וכו' (בכור' ז ג). איזה הוא סכי שמש שרואה את החדר ואת העליה כאחת לראות אחד רואה שנים (תוספתי שם ה ג).

*סכיון, ש"ז, כנ' סכיונו — ראיה, מראה, Gesicht; vision: עתיד וגנוז פנינים ערוך נגדו מלפנים סכיונו אין לפנים שרפים וחיות ואופנים (קלסו כתם פז, יוצ' א פסח).

*סכין[1], ש"נ[2], מ"ר סכינים, — כמו שכין, כלי של מתכת עם יד יחתכו בו, Messer; couteau; knife: אין משחיזין את הסכין[3] ביום טוב אבל משיאה על גבי חבירתה (ביצ' ג ז). השפוד והאסכלה מלבנו באור והסכין שפה והיא טהורה (ע"ז ה יב). בראשונה היו אומרין שלשה כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה ווזמה ליסטרון של קדירה וסכין קטנה שעל גבי השולחן (תוספתי שבת טו א). ואח"כ בא אביו של תינוק ואמר להן עדיין בני מפרפר ולא נטמאת הסכין מלמד שטומאת הסכין היה קשה להן יותר משפיכות דמים (שם יוה"כ א יב). סכין היתה טורפת וצוו עליה וגונזה (אבא שאול, שם מנח' ט כג). בגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם בשבת תלמוד לומר ויקהל משה [וגו'] בהול ולא בשבת (מכי' ויקהל א). סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסם (ספרי, במד' פה). תיפתר במניח סכין סמוכה לרשות הרבים וכו' (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' ב"ק א א). סכין (שחפץ להכשירה לפסח) תוחבה בארץ ג' פעמים ודייו ר' בא בשם רב יהודה הדא דתימר בסכין קטנה וכו' (שם, ע"ז ה טו). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סכין ושעל בגדו מגררו בציפורן (שבת קמא.). איבעיא להו מהו שנעשה סכין ארוכה וישחוט (יומ' לא.). רבא אמר בסכין מלובנת (יבמ' קב:). הרי שלחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו לאכול (ר' יוחנן, קידוש' מו.). קרבנות צבור סכין מושכתן (רב יהודה בשם שמואל, זבח' ו:). ואם שהט (ישראל מומר) בודק סכינו אחריו נמצאת סכינו יפה מותר לאכול משחיטתו ואם לאו אסור לאכול וכו' (רבא,

1) [באשורי סבת, תאר להאל נב־אב, והוא הכוכב שבתאי. הנקוד העברי הוא, כנראה, נקוד של גנאי מן שקוץ.]

2) [התרגומים העתיקים נקדו סכות, מן סכה. ותיאוד' תרגם ὅρασιν νῆτ, מן סכה. ולדעת ריב"ג בשרשיו הוא מלשון הסכת ושמע. ועי' כיון.]

3) [המלה היא בלשון יחיד, כמו שמוכח מהענין, ועי' בהערה לקמן. ובכן סכי הוא כמו סכה. וכן כותבים הקדמונים רפי במקום רפה, ועוד. ובנפרד סכה. ובפרוש הרמב"ם מפרש בלשון רבים. והוא כנראה מן הפעל סכה, ואולי בלשון סגי נהור. ובתוספות פרשו כמו חסוכי שמש.]

4) [בגמ' (שם מד.). נאמר תני רב יוסף סני שמש, ע"כ. ופרש"י ששונא את השמש, ע"כ. ורגמ"ה: שאינו יכול להסתכל בשמש, ע"כ, וכן בערוך. אולם מהתוספת' ברור שסכי שמש יכול לראות אלא שאינו רואה כראוי מפני שהוא רואה יותר מדבר אחד בבת אחת. וד"ר מזיא סובר שבתוספת' ערבבו מום זה עם מה ששייך להמום המובא במשנה קודם: עינו אחת למעלה ועינו אחת למטה, והוא מתרגם סכי שמש, חולי blepharospasmus. ועי' גם Preuss, Bibl.-Talmud. Medizin 306.]

1) [כך בארמ'. ובערב' שכין, a) שאול מהארמ'. עי' פרינקל Aram. Fremdw. 84.]

2) [בסהמ"א גם בלשון זכר.]

3) [בקטע מהגני' ביה"מ יצכטר מנקד הסכין. וכן כ"י בודלי' משנ' כלים No. 282.]

a) سكين

חולי ג:). סכין של עבודת אלילים מותר לשחוט בה ואסור לחתוך בה בשר (ר' נחמן בשם רבה בר אבוה, שם ח.). איתמר השוחט בסכין ונמצאת פגומה אמר רב הונא אפילו שיבר בה עצמות כל היום פסולה חיישינן שמא בעור נפגמה (שם י.). סכין שיש בה פגימות הרבה תידון כמגירה (ת"ר, שם יז:). לא שנו אלא שפלמתו חיה אבל פלטתו סכין בטיל (ר' יוחנן, שם קכד.). בשלשה דברים אני משבח את בני מזרח אינם נושקים בפה אלא ביד ואין נושכין בפת אלא חותכין בסכין ואין יועצים אלא במקום רחוק (רשב"ג, פסיקי דר"כ, פרה, בוכר). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו אמר לו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך שמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה (רב ילהק, מד"ר בראשי' נו). אין סכין מתחדדה אלא בירך של חבירתה (ר' חמא בר חנינא, שם סט). בלק היה בעל קסמים ובעל נחש יותר מבלעם שהיה נמשך אחריו כסומא למה הדבר דומה לאחד שיש בידו סכין ואינו מכיר את הפרקים וחבירו מכיר את הפרקים ואין בידו סכין (שם במד' כ). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני (שם איכ' פתיח'). —ובסהמ"א: שחזקת הסכין שנפגמה בדבר הקשה ששבר בה (רמב"ם, שחיט' א כה). ומצאתי בשם רבינו אפרים שאם נפגמה הסכין או השפוד שנרצם מערב י"ט דברי הכל דאסור (ר"י בנדא, האגור תריד). ואם בא לשחוט מבחוץ בסכין ארוכה אעפ"כ יש לחוש שמא ימשך ויכנס (המאירי, יומי ג לא.). —סַכִּין מטֹרפת: סכין שנפגם אין משחיזין את פגימתה נשמטה אין מחזירין אותה אבא שאול אומר סכין מטרפת[1]) היתה במקדש ונמנו עליה כהנים וגנזוה (זבחי פח.). —וַסַּכִּין של מילה: והוציא את הלולב לר"ה פטור מפני שהוציאו ברשות אף בסכין של מילה ואף במצה כן (ירוש' שבת יט). —עמדה סַכִּין, קהתה: סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב (ר' יוסף, ביצ' כח:). —ובסהמ"א: או שנפלה סכין מידו ונטלה או שעמדה סכין או שיגע ובא חבירו ושחט וכו' וסכין ששוחט בה כששוחט בה שור צריכה סכין להיות כשיעור שני צוורי בהמה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 135). כי הכותב או המדבר ע"פ הדקדוק יזהר מתת לזכר לשון הנקבה וכו' ולא ישתמש מהפעל עומד במקום היוצא או ההפך וביוצא באלה ממה שיחליש שנון הדבור ויתנהו כסכין שעמדה ושפוד שנרצם (ערוגי הבושם כח, לח.). —ומ"ר: מה יהא על העם שלא הביאו סכיניהם ופסחיהם למקדש (תוספת' פסח' ד ג). הבא בטומאת כלי שרת הב' בטומא' הוא בא בטומאת כלי שרת הבא בטומאת ידים הבא בטומאת סכינין (ר' לעזר, ירוש' שם ז ו). הטבח צריך שלשה סכינין אחת ששוחט בה ואחד שמחתך בה בשר ואחד שמהתך בה חלבים (רב יהודה אמר רב, חולי ח:). —ובסהמ"א, נושאי הַסַּכִּינִים: וכה עשו תמיד בכל יום בתוך ירושלם נושאי הסכינים בתוך העם (יוסיפון ספה). ויבאו שרי המלך אגריפס בהיכל ועמהם גדודי המלך הלוך והכות בפריצי' וידלגו עליהם מאחור נושא הסכינים אשר לפריצים (שם סעד). —בעלי הַסַּכִּינִים: וייראו העם מאד מפני הפריצים בעלי הסכינים כי קלים היו בעלי הסכינים וממהרין במלאכתם (שם ספה). וילכו העם בקרב ירושלם איש איש כלי מלחמה בידו ולבוש שריון מפני בעלי הסכינין (שם). ויכו בסכינים הנה והנה בחיל המלך כי חניתות וחרבות גדולות שלופות ביד גדודי המלך כחוק המלחמה אבל הסכינים כאשר היו קטנים באו תחתיה' וידקרו תחת שריונם (שם סעד). —והשתמשו בו גם בזכר: ויהי איש שונא לרעהו וישכור עליו רוצח מן הפריצים בידו חרב חדה קטנה בעל פיפיות הנקרא סכין (שם ספד). הביאו לו את הסכין קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו (Elbogen, Stud. 105). סכין שנשמט מן הנצב או שנפגם אין מחזירין אותו (רמב"ם, כלי המקדש א טו). סכין זה ידוע לנו בן יומו (רבי יונה, משפטי בדיקת הסכין, חולי קורונל). ואפי' הסכין חדש ולא שמשו בדבר של איסור אלא שפצעו בו את האגוז (שם). עוד ילמדנו אדוני אבי נר"ו אם נאבד הסכין אחר השחיטה קודם בדיקה שכתבת להיתר (הרא"ש, שו"ת כלל כ, טו). —ומשל: הקלף והדיו שלו ולא משל האשה והכוונה אין אדם נותן סכין לשוחטו והאשה טוב לה עם בעלה (הקנה, סוד מלות גיטין). אין אדם נותן סכין לעצמו (שם). סכין מסוכן ביד שוטה (מרלה המוסר

[1]) [פרש"י שהיתה רכה ליפגם פגימות דקות ומטרפת את הקדשים, ע"כ. ובתוספת' (מנח' ט כג) הגרסה: סכין היתה טורפת וצוו עליה וגונזה.]

מג.). וויש לפילוסוף בדמיון זה מאמר בספרו בשם אפלטון שהוא היה אומר אל תניע האש בסכין ולא היתה כוונתו ולא השגת חכמתו למנוע מהניע האש בסכין לפי שאין תועלת ברגילות זה המאמר שאין בתנועת האש בסכין משיכת תועלת ולא השגת נזק אך כוונתו היתה להזהיר שלא לדבר עם הכסיל במה שיכעיסהו והמשיל האש בכסיל והסכין בדבר המכעים ואמר אל תניע האש בסכין כלומר לא תדבר עם הכסיל במה שמכעיסהו (ר׳ יצחק הישראלי, ספ׳ היסודות, כ״י בזכתנסי).—שושן ברא הוא איריון והוא נחלק לשני מינים האחד ניצתו לבנה והשני ניצתו כמו תכלת ועליהו דומה לחרבות ולסיכינים ושרשם דומים לשורש הקנה וטוב ריח (כ״י אסף הרופא, 60).

°סְכִירָה, ש״נ, — פה״פ מן סָכַר: כמו פותח ומתיר הסכירה שהיתה מעכבת המוך (המאירי, משלי יז יד). אמת המים המביאה מים מן הנהר לשדות ורגילין לעשות בורות למלאותן וכו׳ שהרי המים הפקר הם לכל ומן הדין כל הקודם בהן דרך הילוכן בלא סכירה וכה עשו חז״ל תקנה זו מפני דרכי שלום שלא תהא מחלוקת ביניהם לומר אני אסכור תחלה אלא יסכרו כלם על הסדר שהם קרובים לאמה יותר (נמוס, שותפי בקרקע קע ג). פעירה חילוף לסכירה (שלמה בר׳ שמואל, ספ׳ המליצה, ערך פער, הוצ׳ בכר 12).

א.סכך[1], ממנו סָךְ (?), סֻכָּה, א.סָכַךְ, מוּסָךְ, מֵיסַךְ, מְסֻכָּה, מָסָךְ, °מִסְכִּי, סֹכֵךְ, *סִכֵּךְ, *סְכָכָה.

א.סָכַךְ, פעו״י סַכֹּתָ, סַכּוֹתָה, סַכֹּתָה, סֹכֵךְ, סוֹכֵךְ, סֹכְכִים, יְסֹכּוּ, יְסֻכֻּהוּ, — סָכַךְ על דבר, הוא היה להדבר כעין סֻכָּה ממעל להדבר, schirmen, bedecken; mettre à couvert; couvrir; to screen, cover: והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סֹכְכִים בכנפיהם על הכפרת (שמות כה ג). את כרוב ממשח הַסּוֹכֵךְ וכו׳ ואבדך כרוב הַסֹּוכֵךְ מתוך אבני אש (יחזק׳ כח יד יו). ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים וְסֹכְכִים על ארון

[1]) [כְּמוֹ שׂכך, קרוב לנסך, סוך. וכן בארמ׳. ובערב׳ שַׁכַּ a) ובאשור׳ סַכֻּ, חֵרֵשׁ, שאזנו סתומה; סַכֻּ, סֶכֶר של נהר (Del., Handw. 497). אולם אפשר שהעקר בסמך ולא בסין, ומקביל להערב׳ שַׁכַּ b), סָתַם, נתחרש. עי׳ פרינקל Hoffmann, Phön. Insch. 35; Aram. Fremdw. 90.]

a) شك b) سك

ברית יי׳ (דהי״א כח יח).—וסַךְ במשמ׳ זו: כי הכרובים פרשים כנפים אל מקום הארון וַיָּסֹכּוּ הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה. (מ״א ח ז). — וְסַךְ פלוני דבר על דבר, עשה את הדבר כעין מכסה על הדבר: וְסַכֹּתָ על הארון את הפרכת (שמות מ ג). — וענפי האילן וכדומ׳: תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה יְסֻכֻּהוּ צאלים צללו יסבהו ערבי נהל (איוב מ כח). — ובהשאלה, סַךְ לו בענן, עשה שיהיה לו הענן לְמִסְתָּר: סַכּוֹתָה בענן לך מעבר תפלה (איכ׳ ג מד).— וְסַךְ באף: סַכּוֹתָה באף[1]) ותרדפנו הרגת לא חמלת (שם מג).—סַךְ לראשו של פלוני, היה לפלוני למחסה: יי׳ אדני עז ישועתי סַכּוֹתָה לראשי ביום נשק (תהל׳ קמ ח). — ואמר הפיטן: טלאיו סך כבחוצלת אני חבצלת (הפיק רכן, יוצ׳ ב פסח). — ואמר המשורר: יום נחית גאולים לשומם תחת צללים סכתה בענן הושבת באהלים (ר״י הלוי, יום כפיה). כן חסדים תן עליהם סככים בכנפיהם (שם). למי יי׳ סכותה בענן לך מעבור תפלת לאומך ותשמור כל חטאתם (ראב״ע, למי יי׳). — כשרון כח יחליף לשושנה הוגגת ועוצרת וסוככת ברננה (דגול מקולות, יוצ׳ ב סוכות). שבע מחיצות סוככות ולחם מחשרים (אלים כהשעין, שם). לכרובי סככים כפרת סוככים משם רוח סכים (שם). והרעים יריעו והעננים וככים והגשמים נתכים (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ).—גדול כהן של עומלי תורה וגומלי חסדים שאינן חסים בשום אחד מאלו ר״ל שאינם סוככים עצמן בצל כנפי הנזכרים לעופף בהם על הארץ בהתנשאות מעלה ורוממות (ר׳ יהודה מוסקאטו. נפוצות יהודה יג). — וניבי׳ פעו׳ סָכוּךְ, סְכוּכָה, סְכוּכִים, סְכוּכוֹת: הסכוכה בענן צל יומם (אווי סכת דויד, יוצ׳ ב סוכות). ידאו חרבה עדים מקשרים עננים סכוכים כעל כנפי נשרים (אלים כהשעין, שם). נדיבי עמים סודרי ערכות באברתו לעד יחיו סכוכות (דגול מקולות, שם). פרצו ויעברו סכוכים אנחות רוחות מביכים לשוש יהיו נהפכים (גנזי שכעי׳ ג, דודסון 130).
—הפע׳, יָסֵךְ, תָּסֵךְ, הָסֵךְ, מֵסִיךְ,—א) הֵסֵךְ על דָּבָר, כמו סַךְ: ויבא את הארן אל המשכן וישם את פרכת המסך וַיָּסֶךְ על ארון העדות (שמות מ כא).—ובהשאלה, הֵסַךְ ברגליו, במשמ׳ עשה מְחִצָּה בפני דבר: וַיָּסֶךְ

[1]) [רש״י פרש כמו בפסוק הקודם: חצצת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו, ע״כ. ואולי הכונה כסית את עצמך באף כמו בלבוש או כלי זין.]

בדלתים ים בגיחו מרחם יצא (איוב לח ח).—יָסֵךְ בעד פלוני, במשמ' זו: לגבר אשר דרכו נסתרה וַיָּסֶךְ אלוה בעדו (שם ג כג).—יָסֵךְ על פלוני, יהי' לו למחסה: וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותָסֵךְ עלימו (תהל' ה יב). וְיָסֵךְ לפלוני בכנפיו: כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות באברתו יָסֶךְ לך ותחת כנפיו תחסה (שם צא ג-ד).—ובתו"מ: אילן שהוא מיסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלין תחתיו (עירובי י ח). בית שהוא מיסך על גבי בית המנוגע וכן אילן שהוא מיסך על גבי בית המנוגע הנכנס לחיצון טהור (נגעי יג ו). סומך לבור ולניר וכו' ולאילן שהוא מיסך על הארץ ולסלע שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה (ירושי כלאי ב ט). כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז הקב"ה אומר הוא קיים מצות סוכה בעולם הזה אני מסיך עליו מחמתו של יום הבא (ר' לוי, פסיק' דר"כ, אחריתא דסוכות). ומה שאמר הכתוב קשות הנסך שאף הם היו מעמידין ראשי החלות התחתונות למעלה שלא היו נוגעין בשלחן והיו מסיכות על השלחן (מד"ר במד' ד).—ואמר המשורר: הדפוהו תלאות מנעוריו וחציהן בצלעותיו מעוכים ורעיוניו יעירוהו ובנאות מצקים ילכו הלוך ובוכים וייגע לעצור בהם וימי מזמתם בדלתי עף מסיכים ויעפיל לעלות אל הר התבונה ורגליו מנטות אליו השוכים (רסב"ג, זמני הס). כן תסך בגלותו בעדו ובעד ביתו (ר"י הלוי, יום נמית). מה תאלה ותצר צרת מחר סב תחזה צל יסך כלנו יום יחנה צר כמעט כלנו (יצחק אבן גיאת, את מחזה, שער השיר 25).— ב) הֵסֵךְ את רגליו, לשון נקיה, במשמ' נפנה, עשה נקביו: ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מֵסִיךְ הוא את רגליו בחדר המקרה (שפטי ג כד). ושם מערה ויבא שאול לְהָסֵךְ את רגליו (ש"א כד ד). כל המיסך את רגליו טעון טבילה (יומי ג ב). הלכה בסעודה יוצא להסך את רגליו נוטל ידו אחת (תוספת' ברכ' ד יח). המטיל מים הרי זה הופך פניו כלפי צפון המיסך את רגליו הרי זה הופך פניו כלפי דרום (ירוש' שם ט ח). ומסתברא דלשכת פרהדרין בדרום הואי מאי טעמא מקדים קאי ומסיך את רגליו (יומ' יט.). כגון שיצא להסך רגליו ולהטיל מים (ר' פפא, זבחי כ:). ויצא שמה חוץ להטיל מים או להסך רגלים (מדרי תהלים כג יג, הופמן). — ובסהמ"א: הכהנים המסיכים רגליהם בבית הכסא שצריכין טבילה (רש"י, ברכי סב:).

להסך מי רגליו מפחד פן יצמא וכן יירא לבדוק נקביו פן ירעב (ר"י חריזי, תחכמי, שירים נוספים, הוצ' קמינקא 450). ועל כן האנוש יאחז בשוליו ולפני כל יהי מסיך לרגליו (ר"י זבארה, בתי הנפש 85). והלך לו מן הצד להסיך רגליו והניח החמור על אם הדרך (טוחו"מ, פקדון רלא).

—הפעי, *הֻסַּךְ, הוסכך,—שהסכו אותו: אבל צריך הוא לנענע קצת אותם שהוסככו במחובר לאחר קציצתן (רש"י, סוכ' יא.).

—פעי *סִכֵּךְ,—א) כמו הִפע': המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו הרי זה קדש וחיב באחריותו (כלאי ז ד). הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסכך על גבה פסולה וכו' זה הכלל כל דבר שהוא מקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו (סוכ' א ד). חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית אין מסככין אותה על גבי זרעים [ומביאה] את הטומאה וכו' (ירוש' כלאי ב יב). זרע בבית והעביר הסכך וסיכך על גביו על דעת' דר' עקיבה התוספת פטור (שם מעשרי ה ד). כל היוצא מן העץ אין בו משום שלש על שלש ומסככין בו חוץ מן הפשתן (ר' שמעון בן אלעזר, שם שבת ב ג). התורה אמרה בסוכות תשבו מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה היתה למטה מעשר ותולה בה עיטורין שהן ראויין לסכך בהן ממעטין בה לפסול (שם, סוכ' א א). קצר לסכך אין להן ידות קצר לסכך וחושב עליהן למאכל בא במחשבה (חיננא בר שלמיה, שם ו). מעשי באנשי ירושלם שהיו משלשלין מיטותיהן לפני חלונותיהן והיו מסככין על גביהן (שם ב ב). ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מן גדר ומערה לפנים ממערה להסך אר"א מלמד שסכך עצמו כסוכה (ברכ' סב:). ונמצא בה תשעה קבין חרדל ועציו סיכך בהן סוכת יוצרין (מדרי תהלים לב יז. הופמן). ד"א אלה אזכרה לשעבר הייתי עולה ואילנות מסככות על ראשי ועכשיו תלויה לשמש (מד"ר איכ', פרשה ליון). ומה סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים והשאר מסיקין אותו באור (כלה רבתי ז). — ובספר יצירה: הציבן כמין חומה סככם כמין מעויבה (ספ' יצירה א יא).—ואמר הפיטן: סככתני בלילה היא יהודית סודה ברוך וטעמה עדית (יוסף בר שלמה, אודך, יוצ' שבת א חנוכה). בזמן התור השמיע קולות ידו שלת מן החור הקריבני לעם ובחרני בחור וסככני באברתו

בארץ שיחור (ווחזי איטלי א, ל:). אכן מיום הזכרון חמלתך סככה עד העשור תשיב חרון וחמתך שככה (מי כמוך באלים, פזמוי של פסח, במח"ל תסכב.).—ובמשמ' עשה מחיצה: צעק צורי וסכך מעבור ובחללי ערך לשבור צמתו בבור (איכ' אספתו, קינ').

—פע', *סִכֵּךְ, רק בינ': סוכה מבל מקום כשרה ובלבד שתהא מסוככת כהלכתה (סוכ' מ:). בית המסוכך[1]) בארזים עיר הוא (ר' ינאק, קוט' מה.). עמק סוכות שהוא מסוכך באילנות (מד"ר ברא' מג). — ואמר הפיטן: צלליה מסככים כליל צל יומם (אווי סכת דויד, יוצ' ב סוכות). רמז לשלש בכל סכות דפנות מסככות (אליס כהסעין, שם). שכן עליה תיכן לו בית דירה מצפון אינה מסוככת ומרובעת כאכסדרה ומדרום סתומה כחדר ועגולה כבשן ומהודרה (גנזי שכטי ג, דודסון 114). תלבשת נקיה כהיום מתנכת תשוע שבעה בסבה מסככת (יוסף אבן אביתר, אלהים אמן אס, שער השיר 15).

—נפע', *נִסְכַּךְ,—כמו פע': טסים ועפים בקצות יקריה נסכבים בשבע קרוא מקראיה (אווי סכת דויד, יוצ' ב' סוכות).

—פוע', *סוֹכַךְ,—כמו קל, ובהשאלה הֻגן ע"י סִכּוּךְ: שהיו ענני כבוד מקיפים אותם ומסוככות עליהן שנאמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (פסיק' דר"כ, אחריתא דסוכות, בובר).—ובסהמ"א: תרנגולת שמסוככת על בניה (ערוך ערך סק). — ואמר הפיטן: צילך יסוככני בדבירתך צא ליישעינו כגבורתך (Kahle, Masor. d. West. מי). חבוש שברי ומחץ מכתי וסוככני בשלומך הגדול וספק על ידי לשמור מצותיך ולהקים חקיך ללמוד וללמד לשמור ולעשות (תפל' רסע"ג, סדר רב עמרם השלם ג, קס.). בוננת למו בעדן חופות כל יקרה סוככתם לחפות כוננת בריע כבודם ליפות כובדו כשרים אילי כתועפות (Elbogen, Stud. 126). אשר בחנו יסבבהו בענגו ואשר צרפו יסככהו בכנפו (ר"י הלוי, מכתב לאבו סעיד [יהוסף] בן דוסא, שער השיר 100).

—התפוע', *הִסְתּוֹכֵךְ,—סוֹכֵךְ את עצמו: ותסקרו זיו מלך פנים בפנים ותכולכלו ממרעיתו אלף מכמה שנים ולברות בבירת הנתצה בין כנענים ולהתנחל מעינו אשר קרסוליו בנבך וברבלתו עד אופנים ולהסתוכך בעיר עקלתון אשר קשקשיו מפגינים (רסע"ג, ספי הגלוי כטו). ובצל דליותיו הסתוככו וחסו (סעדיאנה שכטר, 69).—ישב בְּסֻכָּה: חסות בצל סכו כחק נסוכה שבעה להסתוככה (ר"א קליר, אכתיר זר תהלה, יוצ' א סוכות). חמתך מהם לשכך ובאברתך סלה להסתוכך (ברח, יוצ' ב פסח). יסתוככו שבי ומגינו בחפתו, ויחדיו על־ידיד נספחו (שיר לכבוד רסב"ע, קבן על יד א, 145).

1) [בדפוס הממובך]

ב.**סכך**, ממנו א.סָךְ (?), ב.סָבַךְ[1]), *מְסוֹכֵךְ.

ב.**סָכַךְ**, פ"י, כמו ב.שָׂכַךְ,—סרג, ארג, weben; tisser; to weave: כי אתה קנית כליותי תְּסֻכֵּנִי[1]) בבטן אמי (תהל' קלט יג).

—פע', *סִכֵּךְ,—כמו קל: ובעצמות וגידים סככתני אינו אומר אלא תסוככני הוי חיים וחסד עשיתי עמדי (מד"ר ויקר' יד).—ואמר הפיטן: חי לכל החי קראת בשר סככת גיד ועצם וארגת עור ובשר (ולכן בידך, יוצ' יו"כ).

—פוע', *סוֹכַךְ, כמו קל: הלא כחלב התכתני וכגבינה הקפאתני ועור ובשר הלבשתני ובעצמות וגידים סוככתני חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי (בקשה לר' בחיי בסוף ספ' חו"ה בערב', הוצ' ד"ר יהודה).

ג.**סכך**, ממנו סֹךְ (?), *סֵךְ, *סִכְסוּךְ, סִכְסֵךְ,—כמו א.שָׂכַךְ.

סֹכֵךְ, ש"ז,—בעין בנין לסכך על אנשי הצבא הנלחמים על החומה, Schutzdach; abri; shelter: יזכר אדיריו יכשלו בהליכותם ימהרו חומתה והכן הַסֹּכֵךְ (נחו' ב ו). — ובסהמ"א: חפצתי לצאת את העיר והשוטרים הגיאוגי הכן הסוכך ונשי ציון עלו לגגות ולחומות (מחפו, אה"ל כז).

*__סְכָךְ__, ש"ז, מ"ר סְכָכִים,—א) ענפי העץ העושים סְכָה וצל: מספרת שנחלקה לשנים ר' יהודה מטמא מפני שהוא כתחילה חותך בה את הסכך ועכשיו חותך בה את הסכך וחכמים מטהרים (תוספתי כלים ב"מ ג ג). בנזיר שהוא יושב על גבי סכך[2]) וברואה

1) [ואולי גם סֹךְ, הסתרגות והסתבכות הענפים שבסבך, וגם סֻכָּה ע"ש הסתבכות הענפים של הסכך. ועי' (תסו' דונש על רסע"ג 80): תסוככני אמר כי הוא תסך עלי ואני אומר תארגני כמו אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת, ע"כ. ויש להעיר שדונש גרס תסוככני במקום תסכני, עי' בהערה של שראטר. ולכאן שייך גם הטווה והמיסך (שבת ז ב; תוספתי שם ח ב). שהובא בערך ב.נסך, הִפע'.] — 2) [בבלי (נדה סח:) הגרסה: שהילך סככות ופרעות.]

קרי בתוך ימי ספירתן (ר' יהושע, שם נדה ט יג). זרע בבית והעביר הסכך וסיכך על גביו על דעתי' דר' עקיבה התוספת פטור (ירוש' מעשר' ה ז).—ב) כסוי של ענפים וכדומ', שמסככים בו את הסכה: רבי בון ורבי בון בעון קומי רבי זעירה וכו' סוף סכך מהו שיציל בסוכה אמר לון אין סוף סכך מציל בסכה (שם, עירוב' ח). סכך פסול אינו פוסל אלא בארבע אמות א"ר יוסה אף אנן תנינן וכו' סכך פסול אינו פוסל אלא בארבע אמות (שם, סוכ' א י). מחלוקת בשאין דפנות מגיעות לסכך אבל דפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה (רב, סוכ' ב:). אויר פוסל בשלשה סכך פסול בארבעה (רבנן דבי רב, שם יז.).—ובספהמ"א: כיון דנעין ארבעה קונדיסין בארבע פינות הגג על שפת הגג כשמגיעות עד סכך כגון שקונדסין אילו הווה גבהן חמש אמות ונעוצין על שפת הגג (גיאוניקה ב, גינצבורג 241).— ואמר הפיטן: בטלול ענניו הרכיבן בין סכך לסכך ויתיצבו תחתיו כבתחתית סכך (תלים כהסעין, יוצ' ב סוכ').—ובמשמ' תקרה: ומן העמודים ועד כותלי העזרה היה סכך על גביהן וכו' ומן העמודים ולחוץ היה בלי סכך (רעב"ע, תמיד א ג). ובט"ו בו מקעקעין סכך בתיהם לעשות סוכה ויוצאים לגנות ועוקרין האילנות לסכך סוכותיהם (חמדת הימים ב' בספור הנס עח.) — ומ"ר במשמ' ב): שני סככין זה על גבי זה העליון חמתו מרובה מצילתו התחתון אין חמתו מרובה מצילתו (ירוש' סוכ' א ג).—ובספהמ"א: והר"ר יחיאל היה נוהג כשהיה עושה סכה תחת הגג היה מסיר הרעפים שהיה זוקף מהסכך עד הגג כדי לערב שתי סככים יחד להיות הכל סכך אחד (ליקוט, האגור התקנים). ולא בסוכה שתחת האילן שכל אלו הוו שני סככים זה על גב זה (הלבוש, או"ח תרכו א).—ואמר הפיטן: בפרכת המסך לכרובי סככים כפורת סוככים משם ריח סכים וצור עמם מסכים (תלים כהסעין, ב סוכות).

***סְכָכָה**, ש"נ, מ"ר סְכָכוֹת, כמו סְכָך—א) ענפי העץ העושים סְכָּה וצל, רק מ"ר: אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל וכו' על אלו הנזיר מגלח (נזיר ז ג). הזיזין והגזריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה ד"ר מאיר וחכ"א מעזיבה בינונית אלו הן הסככות אילן שהוא מיסך על הארץ והפרעות היוצאות מן הגדר (אהלו' ח ב). הן סככות הן פרעות הן רפפות הן רעלות (ירוש' ע"ז ג י). ואילו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס (מו"ק ה:).— ובספהמ"א: שריגי האילנות הסוככים על הארץ והן הנקראים סככות (רמב"ם, טומ' מת יג ג). ואין מציינין על הוודאות שהרי הן ידועין לכל אלא על הספיקות כגון שדה שאבד בה קבר והסככות והפרעות (שם ח ט).—ב) סְכָך הסכה: מר סבר סככה בעיא קרא ומר סבר סככה לא בעיא קרא (סוכ' ו:).

א.סכל[1], ממנו א.סִכֵּל, סָכָל, סֶכֶל, *סִכְלָה, *סַכְלוֹן, סִכְלוּת, *סִכְלִי.

א.סָכַל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי', הִסְכַּלְתָּ, הִסְכַּלְתִּי,—הִסְכִּיל עָשֹׂה, עשה דבר לא בדעת, לא כָּהֹגֶן וכראוי, töricht sein; être sot; to be foolish: למה נחבאת לברח ותגנב אתי וכו' ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי עתה הִסְכַּלְתָּ עשו (בראש' לא כז-כח).—והִסְכִּיל סתם בלי פעל אחר משלים: ויאמר שאול חטאתי שוב בני וכו' הנה הִסְכַּלְתִּי ואשגה הרבה מאד (ש"א כו כא).

—נִפעי', נִסְכַּלְתִּי, נִסְכַּלְתָּ,—נִסְכַּל פלוני, כמו הִסְכִּיל, עשה דבר לא בדעת, שלא כהגן: ויאמר שמואל (לשאול שהעלה העולה עד שלא בא שמואל) מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ מעלי וכו' ואתאפק ואעלה העולה ויאמר שמואל אל שאול נִסְכַּלְתָּ לא שמרת את מצות יי' אלהים (ש"א יג יא-יג). ויאמר דוד אל יי' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (ש"ב כד י).— ובספהמ"א: ורבים נפתו לאהב' האשה ורבים נסכלו ונשגעו למענה (יוסיפון מא). וכאשר הגיע עוד אלינו פירושו לזה הספר ועמדתי על המקומות אשר חטא ונסכל ולא עמד על דבר מסתריהם (דונש בן תמים, פירו' ספ' יצירה יז).—ובינ' נִסְכָּל,—שאינו ידוע: ולהוציא הדבר הנסכל באמצעות הדבר הנודע והבטת הדברים הנסתרים והנעלמים הוא יותר נכבד ומעולה ממה שיעשוהו המשרתים (רלב"ג, מלחמ' ה' לאלגזלי 40). ועם שאפשר לומר כי שושנים היה אולי א' מכלי הנגון או מין ממיני יחסי השיר נסכלים אצלנו מכל מקום רמז בזה גם שידבר בעניני משיח (ר"י מקיר ליאון, נופ' צופ' 60).

—פעי', סִכֵּל, סַכֵּל־, יְסַכֵּל,–סִכֵּל את עצתו של פלוני, עשה

[1] [כך בארמ'. ובאשור' סַכַל, סָכָל.]

 סכל

שעצתו של פלוני תהיה נדמית כמו עצה של שטות, ותופר: ויאמר דוד סַכֶּל־נא את עצת אחיתפל יי' (ש"ב טו לא).—וסִכֵּל דעתו של פלוני, עשה אותה לדבר של שטות וסכלות: מפר אותות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יְסַכֵּל (ישעי' מד כה).—ואמר הפיטן: עצת צורריך תסכל ומחשבותם תבטל רבה מהומה ביניהם הטל (קליר' לשני, סדר כב עומרים השלם כח:). ויש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים, ובקרם מליצים ללחם חלוצים להפיל נפילים ולחלוש רפאים (רמב"ע, כ"י בודלי' דף 130). האל יום שלח במשמני רזון לסכל כל עצה ולחתום כל חזון אף עלה בישראל (ראב"ע, אמרר נבכי). אזי שקר אמונתי וסכל את תבונתי (הוא, לאל חיי). אבל לאהבתך ויראת שמך הלא הן בזויות בעיני ונחשבות כאין ואסכלם בכח וגבורה (יוסיפון יח, דפוי פרנקפו'). אבל כאשר ימצא ספור מה בתורה אשר הסברה האינושית הישרה תחלוק עליו ותספק בו בצדדים ודרכים עיונים אמיתיים ראוי שנעזוב הפשט מהספור ההוא ונתן לו ציור אחר דוגמא מה כי לא תבא התורה להכריחנו להאמין בנמנעות ומהתלות חלילה כי תורת ה' מחכימת פתי לא מסכלת דעת החכמים (ר' דוד מרוקא מרעיקא, ספר זכות אדם, יין לבנון, הוצ' בריל 12).—ובמשמ' לא הבין, טעה בדבר: דע כי לשכל האנושי השגות בכחו וטבעו שישיגם ובמציאות נמצאות וענינים אין בטבעו שישיגם בשום פנים ולא בסבה אבל שערי השגתם נעולים בפניו ובמציאות דברים ישיג מהן ענין ויסכל ענינים ואין בהיותו משיג מתחייב שישיג כל דבר (ר"מ א"ת, מו"נ א לא). ומי שיסכל השחיה יצלול (שם לד). ורצוני לומר בסכלות סכלות מה שאפשר ידיעתו שאין סכלות מי שסכל מדת מחודד האיצטוונה או סכל כדוריות השמש כסכלות מי שסכל אם השם נמצא או אין לעולם אלוה (שם לו). וביאור זה כי המקצר בהשגת אמתת דבר אחד הוא המשיג קצתו ויסכל קצתו (שם ס). שיש דברים שיתבאר לאדם המנע השגתם ולא ימצא נפשו משתוקקת לידיעתם לשערו בהמנע זה ושאין פתח שיכנס ממנו להגיע אל זה כסכלנו מספר כוכבי השמים ואם הם זוג או נפרד וכסכלנו מספר מיני בעלי חיים והמקורים והצמחים ומה שידומה לזה (שם לא). וכאשר נסכל ולא נדע מספר כוכבי שמים וכו' וכאשר נסכל ולא נדע מספר מיני החיות (ר"י חריזי, שם א נ). ולא עמד על דבר מסתריהם והיה חושב בעצמו שהוא לא סכלם ועברם והניח המאמר בפירושם (דונש בן תמים, פירו' ספ' יצירה יז). ואחר כך יבין לנפשו בלי ליסרה בהיותו ידיעה מה שידע מהדברים במעשה ולהביא מה שסכל בלימוד (רס"ע פלקירא, ראשי' חכמה 18). ונעזור עוד הרב באמרו שאנחנו נסכל דרכי חכמתו סכלות גמורה ואיך נבקש אם כן תכלית לבריאתו את העולם (ר"י אברבנאל, מפעלו' אלהים ו ב). כי הזדון אשר בנפשם לאמר שאי אפשר שיסכל דבר מן המציאות (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יח, ד"ה אמנם אכן). וטוב שנדע הקרוב לאמת משנסכל את הכל (יש"ר מקנדיה, מעין גנים מספר סוד היסוד, פנה א). — ובינ' מסַכֵּל, במשמ' סָכָל: אמנם מה שזוכרת מענין ההוברי"ם והחוזים מכם תדע כי לכם שבושים ומחשכים ומבוכות וספקות יעלם המסכלי' והנשים והנערים גם יעלמו הרבה מהמשכילי' (ר' קלונו', בעלי חיים ה ד).
—קל, ״סָכַל,—א) כמו הפע', היה סָכָל: אשר בנו לשבתם משכנות עז וסכלו כי לזולתם בנותם (ר"י חריזי, הענק כט). אראה זמן סכל ומתגלגל על איש לזאת אקרא שמי גלגל (שם קא). ותחכם עת היותך בין חכמים ועם הבוערים תסכל ותבער (רס"ט פלקירא, המבקש יח).—ב) לא ידע: וצוה החכם את בנו היה יושב לפני חכמים שאם תדע ישבחוך ואם תסכל ילמדוך (ר"י א"ת, מבח' הפנינ' לרשב"ג, 2).
—הפעי, ״הֻסְכַּל, הוסכל, כמו נפע',—שלא הבינו אותו, שטעו בו: והשם יתעלה אין רבוי באמתת מציאותו שיובן ממנו דבר ויוּסכל דבר אחר (ר"ש א"ת, מו"נ א ס).—ובינ', במשמ' שאינו ידוע: לבאר המוסכל בידוע והידוע ממנו הם אלו הדברים המונחים בו (כל מלאכת ההגיון יג:). אמנם למכחיש שיכחיש טענתם ויאמר שמציאות אלה העצמים השכליים לא יתבאר עדיין ושתנועת השמים ואם לא תהיה משגיחה בגשמים אולי (יהיה) לתכלית אחרת מוסכלות אצלנו ולא יתקיים מזה מציאות עצמים שכליים (רלב"ג, אמו"ר ב ד 61).
—התפעי, ״הִסְתַּכֵּל,—עשה את עצמו לְסָכָל: ויטה לבו אל דברים אחרים לרנן ולזמר ולרקד ואף להסתכל כי נהפך לבו ליין (יוסיפון לט).—ואמר הפיטן: ושמע שיחת נועצו לב יחדו עליך עלות נסתכלו (הנה, קינ'). יתודע רז לכם נסתכלו ונכסה מהם ולא יוכלו

רעיך מקנאת ביתך נאבלו (אליה את אחר, שם). בשער בת כמלות נצבים מלאכי שלוח נסתכלו קוטפי מלוח באין קומץ וקלות (מי זקים, יולי סבת הגדול).

סָכָל, מ"ר סְכָלִים, —א) ת"ז, ההפך מן חכם, נבון, סָכָל, בֶּן סָכָל, שמתנהג בלא דעת, לא כהֹגן, töricht; sot; foolish: שמעו נא זאת עם סָכָל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו (ירמי' ה כא). כי אויל עמי אותי לא ידעו בנים סְכָלִים המה ולא נבונים חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (שם ד כב). מי יודע החכם יהיה (האיש שיירש אותו) או סָכָל וישלט בכל עמלי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל' ב יט). — ב) ש"ז, אדם סָכָל, Tor; sot; fool: אל תרשע הרבה ואל תהי סָכָל למה תמות בלא עתך (שם ז יז). וגם בדרך כְּשֶׁהַסָּכָל הלך לבו חסר ואמר לכל סָכָל הוא (שם י ג). דברי פי חכם חן וכו' והסָכָל ירבה דברים (שם יב יד).—ובספהמ"א: אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ג). והוא סכל במה שבקש מפני שאין לו תכלית אצלו ולא שיעור (שם ו). איני דורש החכמה לתקוה שאגיע עד קצה, ואגיע עד תכליתה, אבל אדרוש אותה שלא אהיה סכל ואין ראוי למשכיל זולתו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 2). ותכלית האנשים ההם שיהיו כמו זה אשר נראה סכל במקצב מפני שאינו יכול ללמדו להם (הוא, הכוזרי ה טז). ובאמת הוא סכל בכל דבר והרי הוא כקטן בן יומו אצלי (רמב"ם, אגר' יב.). וכן אם יהיה סכל במושכלות ועובד את ה' כפי כחו וכתום לבבו (ר"י מפיסא, מנח' קנאו' 76).—ומשל: הפחד מטריח יותר מן הסכל (ר"י גביסון, עומר השכחה קכ.). — ומ"ר: הלא כל דל ברעתו ימך לכתב הבל ידך תמך סכל על כל סכלים בדבר נסמך אני אשיבך מלין ואת רעך עמך (יהודי אבן ששת, אחד בנולים, שער השיר 8). אמר בזה הפרק יש דבר ממנו אדבר עליו וממנו דבר אתפיש עצמי מלדבר עליו ואל יחשוב חושב היותנו בלתי מדברים עליו מצד היותנו סכלים בו (דונש בן תמים, פי' ספר יציר' לו). גם בהיותי בארץ ישמעאל ראיתי כל פסקי מסכת חולין בשירים שקולים שכחתי שם המשורר והארכתי כל זה להקהות שיני הסכלים ולעור עיני הפתאים אשר ידמו פתיותם שלימות (ר' משה ן' חביב, דרכי נעם ז.). לסכלים אין להראות חצי השחוק (סד"ל, אגר' כו). — ונקבה: אין השתן מראה כי אם על עניני הכבד בלבד ושבילי השתן וזה בהיותו נכון בכל תנאיו ויבקשו רוב סכלי בני דורנו לנביא עליהם על בלתי ראות החולה ולומר אי זה חולי חלה ואם ימות ואם יחיה ויתר סכליות (ר' יצחק הישראלי, מוסר הרופאים עד, ברלין).—ונק' סְכָלָה: ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סכלה (אבי הרלב"ג, סעה"ש ד א יט.).— ומ"ר סְכָלוֹת: דע כי החכמות הרבות אשר היו באומתנו באמתת אלו הענינים אבדו באורך הזמן ובשלוט האומות הסכלות עלינו (ר"ש א"ת, מו"נ א עא).

סֶכֶל, ש"ז, תכונת הסָכָל, סכלות, Torheit; folie; folly: יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט נתן הַסֶּכֶל במרומים רבים ועשירים בשפל ישבו (קהל' י ה-ו). — ואמר המשורר: ואיך ימד אלי חיק אהבתי במדת פחזי שכל ורקיו והוא התם אשר גבר בסכלו ורפה בזמן מזח אפיקיו (רשב"ג, כאין נשאו). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך כי אתה רם ונשא (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). בחבלי באהלי במעלי בפועלי מחוללי וגואלי בסכלי בעקלי נתיבות רעוץ (ראב"ע, אני אני). ואיך זד פני יוצרו יחלה ויתחנן מטנף בדם סכלו ודמי זדונותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). ושכלכם הישירו וסכלכם הסירו (ר"י חריזי, תחכמ' ג). יצרי ביד סכלי מכרני אך צור בחמלתו גאלני (שם ו). ואם כן מיד שנתברר לשמעון שבנו היה גדול ושיקבלו העדים קנין ממנו היה לו לכופו ואם לא עשה כן עבר אלא אם כן היה מוטעה מפני סכלו (ריב"ש, שו"ת כן).

ב׳סכל, ממנו ב׳*סַכָּל, *סַכְלְתָן, *סַכְלְתָנוּת, *הִסְתַּכְּלוּת.

ב׳*סָכַל, כמו שָׂכַל, —קל לא נמצא במקורות הקדומים. —התפ', כתפ', *הִסְתַּכֵּל, פועו"י, —א) ראה, הביט בהתבוננות יתרה, genau ansehen; regarder, observer; to look at, observe: פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם שכבר הייתי מסתכל והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה (עירוב' ד 3). מסתכל הוא (בר שיזורתא) מה שבכום ומה שבקערה ואינו חושש (רבי חייה, ירוש' שבת א ג). וכיון שחטאו בגולורין שלהם לא היה משה יכול להסתכל (מד"ר במד' יא). — ובספהמ"א: מי שעיניו מוזרות והן יוצאות כעיני הנמר וכמי שהוא מסתכל בעת שבועס בעם הרבה (רמב"ם,

ביאת המקדש ח ו). כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה (אבודרהם, ברכות קיט:).—ועם ב' היחס: כשהייתי למד תורה אצל ר' יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות באתי ואמרתי לאבא אמ' לי הולך לו זיתים הולכתי לו זיתים נטלן והסתכל בהן וראה שהן לחין ואמ' לי איני אוכל זיתים וכו' (ר' אלעזר בר' לדוק, תוספת' עדיות ב ב). נסתכל בו (ביהודה בן נחמן) ר' עקיבא וצבהו פניו (ספרי, במד' קמח). נסתכל בהן וראה שפרח כתב מעליהן אמר האיך אני נותן להם לישראל את הלוחות (אדר"נ ב). בנוהג שבעולם מה נות ליוצר הזה לעשו' מאה קנקני' או להסתכל בהן לא להסתכל בהן (ר' לעזר, ירוש' ר"ה א ג). א"ל (ר' בא לר' זעירה) מה את מסתכל בי מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (שם מגיל' ד א). מעשה שהלכתי לקיסרין של קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת זכרים והיו נימולים ומתים ומלת את הראשון ומת וכו' רביעי הביאתו לפני נסתכלתי בו ולא ראיתי בו דם ברית אמרתי להם הניחוהו לאחר זמן (ר' נתן, שם יבמ' ו ו). ר' יסא בשם ר' יוחנן וביוצא מתחת ידו והוה ר' זעירה מסתכל ביה א"ל למה את מסתכל בי ואפי' יוצא מתחת ידי אחר (שם, גיט' ב א). נכנסו עבדיו (של פרעה) ואמרו שני זקנים עומדין על הפתח אמר להן עלו כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו (מד"ר שמות ה). קרושים וגדולים היו ישראל בדגליהם וכל האומות מסתכלין בהם ותמיהין ואומרים מי זאת הנשקפה וגומר (שם במד' ב). אף אתם תלקו ע"י ישראל שנקראו יין בעת שתסתכלו בהם ותשתו ממונם (שם י). אמר לו יוסף הרי חמה א' מכמה שמשין שלו ואין אתה יכול להסתכל בו והאיך תוכל להסתכל בכבודו (שם יד). אמר משה לפני הקב"ה רבוש"ע עבד אם יהיו מעשיו טובים ויהא רבו מסתכל בו בסבר פנים יפות אין מחזיקין לרבו טובה ואימתי הן מחזיקין לו טובה בזמן שהעבד של תרבות רעה ומעשיו רעים ורבו מסתכל בו בסבר פנים יפות (תנחו' הוספ' לבמ"ה יד, בובר). בכל יום ויום היתה מוציאה כתובתה ומסתכלת בה ודעתה מיושבת עליה (נדרי שה"ש ב ה, גרינהוט). סח לי סגנסגאל שר הפנים ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי ובכה והיו הדמעות נופלות מעיניו ונופלות על פני (ר' ישמעאל, פרקי היכלות ו ג).—ובסהמ"א: והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר אוי לי אלו היה יודע אהרן צפון לבי ורוע מפעלי לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי כל שכן שידבר עמי (ר"מ א"ת, פי' אבות לרמב"ם א).— מסתכלים זה בזה, אלו באלו: ראה (ר' עקיבא) תלמידיו מסתכלין זה בזה אמר להם מה הדבר קשה בעיניכם (כדה ח ג). מסתכלים אלו באלו ואמרו לא דיינו שהחרבנו בית מקדשו בעונותינו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש בכינורותינו לפני הננס הזה (פסיקת' רבתי לא).—בקנקן: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו (רבי, אבו' ד כ).—בראשי לפתות: עתידה כל חטה וחטה להיות כשתי כליות של שור גדול משקל י"ד ליטרים בציפורי ואל תתמה בדבר הסתכל בראשי לפתות מעשה ושקלו ראש לפת ל' ליטרו' של ציפורי (ספרי, דבר' שיז).—נסתכל בבבואה, בדמות: רועה הייתי בעירי ובאתי למלאות מן הנהר מים ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי (תוספת' נזיר' ד ז). כי מטא למערתא דאדם הראשון יצתה בת קול ואמרה נסתכלת בדמות דיוקני בִדיוקני עצמה לא תסתכל (ב"ב נח.).—וביפי: וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול (ברכ' מח:).—באברי הגוף: נכנס למרחץ וראה את עצמו ערום אמר אוי לי שאני ערום מן המצות נסתכל דוד במילה והתחיל (עליה) סודר שבח [עליה] (ספרי, דבר' לו). נסתכלתי בשני עקיביו ודומים לשני גלגלי חמה (ר' בנאה, ב"ב נח.). אנטלימוס הוה גזיר א"ל לרבינו חמי בהדא גזרתי א"ל בשלי לא הסתכלתי מימי ובדידך אנא מסתכל (מד"ר קהל', כל אשר תמלא). — *במעיים: בקרבה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב (רש"י, ברא' יח יב). — ובאצבעות: לאחד שהיה לו בן גידם אצבעים מה עשה הוליכו אצל סדקארים ללמדו אומנות התחיל מסתכל באצבעותיו אמר כל עצמה של אומנות זו אינה נקנית אלא באצבעים (ר' יודן, מד"ר שה"ש, ככס היה) — ובצפרנים בהבדלה: כיצד חייב אדם לברך על כוס של יין לאור האש וכו' ואם אין לו יין פושט את ידו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהם לבנות מן הגוף ואומר ברוך מאורי האש (ר' מנא, פדר"א כ). — ובסהמ"א:

וכך ראינו לרבותינו שאמרו נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור כדרך ששנינו אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו (הבדל' למולי"ס, קד' רב עמרם השלם ב, נט.).—בכהנים: אמר רבי יוסה זאת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהן מברכין אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין לא מפני מסיע דעת (ירוש' תעני' ד ח) — בנשים: [וכי] דרכו של רבן גמליאל להסתכל בנשים אלא דרך עקמומיתה היתה כגון ההן פופסדס והביט בה שלא בטובתו (שם ברכ' ט ב). המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (ירוש' חלה ב ד). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב"ב נז:). ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה באשת איש ואפילו מכוערת (ע"ז כ.). מאי כל גמוליו א"ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר רב יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה (ברכ' י.). כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף (רב ששת, שם כד.). סומין מפני מה הויין מפני שמסתכלים באותו מקום (נדר' כ.). והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב אולי יסתכל בהן את יופי תוארן ולא שזפתו עין אדם שנאמר בן פורת יוסף וגו' (פדר"א לט). המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה אפילו גדול כמשה רבינו שקבל תורה מסיני לא ינקה מדינה של גיהנם (כלה רבתי א).—ובסהמ"א: אעפ"י שאני הולך איני מסתכל בה ולא מתחמד יופיה (של הזונה) (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ה ח).—במת: והשותה מאמת המים העוברת בבית הקברות והמסתכל בפני המת (הוריו' יג:). קובר מתים הייתי והייתי מסתכל בעצמות של מתים (אבא שאול, נדה כד:).—בקשת: ומאי היא רבי אבא אמר זה המסתכל בקשת (חגיג' טז.).—בכוכבים: אמר הקב"ה למשה מנה את ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת לאברהם אבינו והיה זרעך בעפר הארץ והרביתי את זרעך ככוכבי השמים הבט נא השמימה וספור הכוכבים שמה ויצא מסתכל בכוכבים (ר' יהושע בר נחמי הכהן, פסיק' דר"כ, שקל').—ומשל: אל תסתכל באומר המאמר אלא במאמר עצמו (ר"י נגיסין, עומר השכחה קכ.).—ב) ראה בעיני השכל, התבונן, betrachten, bedenken; réfléchir, considérer; to reflect, consider: כל המסתכל בארבע דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם מה למעלה ומה למטה ומה היה ומה עתיד להיות (תוספת' חגיגה ב ז). שוב מעשה בי ר' יהושע שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו וכו' אמר לו מאיין ולאיין בן זומא אמר לו מסתכל הייתי במעשה בראשית וכו' (ירוש' שם ב א). א"ל (בן זומא לר' יהושע) מסתכל הייתי במעשה בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות (מד"ר בראש' ב). אשרי נותן לדל אין כתוב כאן אלא אשרי משכיל אל דל זה שהוא מסתכל במצוה האיך לעשותה (ר' יונה, ירוש' שקל' ה ו). כשבקש הקב"ה לבראות את עולמו היה מסתכל במעשה הרשעים ולא היה מבקש לברואת את העולם (פסיק' רבתי מ). והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה (רבי, אבו' ב א). עקביא בן מהללאל אומר הסתכל[1] בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה (שם ג א). ותשמע הארץ אמרי פי הסתכלו בארץ שבראתי לשמשכם שמא שינתה את מדתה (ספרי, דבר' שו). הצור תמים פעלו וכו' פעולתו שלימה על כל באי עולם וכו' ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר אלו היה לי ג' עינים אלו היה לי ג' ידים וכו' כמה היה נאה (שם שז). נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר ברכי נפשי את ה' (ברכ' י.). הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד (נדר' לב.). אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בה מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהן מקולקלים עמד וגנזו (חגי' יב.). ביקש הקב"ה לחחריב את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקים נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (ר' יוחנן משום רשב"י, סנה' קג.). מיד הודה לה הקב"ה ואומר הסתכלתי בכם (פסיק' רבתי ל). בא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה (שם לה). ואם באו ייסורים עליך לך והסתכל בחדרי לבך (שם לח). נסתכלתי בכל קניניך ולא מצאתי כלי חמדה יותר ממך (מד"ז, ספ"ס, בובר 12).—והסתכל סתם: אמר לו וראה בשלל אמר הסתכלתי מה שכתוב בתורה ואכלתי את שלל אויביך (מד"ר במד' כג).—ובסהמ"א: וכל שכן שכל בני אדם מסתכלים ומצפים לדבר שישמע מן הישיבה או ההתפארות בשם לבד (רמב"ם,

[1] [במדב"מ השתכל.]

אגרי יא:). כשתשמרהו בשעת המסכנות ואחר כך לשקול מה ששתית ומה שאכלת ולהסתכל אם יהיה לך מותר בהסיר התסרון (רש"ע פלקירא, רלאש' חכמי' 19).—ומצוי מאד בסהמ"א עם ב: את העני עמך הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני (רש"י, שמות כב כד). אך הבחינה בשאר מיני החיים והנהגתם ומחיתם איננה נעלמת ממי שמסתכל בהן (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה ה). כשיסתכל האדם בענין עצמו ויחשוב בתחלת הויתו ויציאתו מלא מציאה אל מציאה והעתקתו מאין ליש (שם, חשבון הנפש ג). וכמה מתוקנות מלותיה למי שהוא מסתכל בהן בעין האמת (הוא, הכוזרי ג יא א). האחד הוא השכל אשר בו יסתכל האדם בדבר שרוצה לעשותו איך יערים לעשותו כמו הנגרים והמלחים ועובדי האדמה ויתר בעלי המלאכה (הוא, רוח חן ג). כל זמן שהקב"ה מסתכל במעשיהם של רשעים ומתהפך בהם אין להם תקומה (ר"י בן כמאילש, פי' משלי יב ז). המסתכל[1]) במעשיו שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם (תנחום הירושלמי, לקוט' מספ' המספיק, בכר 26). כי כשתסתכל בדברי בעין שכלך ולבך אז תחזה כי אני יועצך העצה ההוגנת לך (רש"ע פלקירא, המבקש מא). הלא יסתכל בחיות ובבהמות אשר יתרון להם עליו בכח ותעצומות (הוא, רלאש' חכמ' 6). אמר אריסטו חייב המשכיל להסתכל בטובות בני אדם ורעותיהם (שם 17).

—הפעי, *הִסְכִּיל,—כמו הִשְׂכִּיל, הֵבִין: ולא יסכל ערך זה החבור אלא מי שהסכיל בדברים האלהיים כל שכן זולתם (רמב"ם, אגרי' יא.). כי מה שהסכיל מן האמתיות יותר גדול מזה הרבה (שם יג.).

—*קל, סָכַל,—כמו הִסְכִּיל, עי' למעלה: מאין אושיעכם המגרני תבואות אשר סכלתי[2]) או המיקבי תבונות אשר שכלתי (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כא, ד"ה הפכפך).

***סִכְלָה**, ש"נ,—כמו סֶכֶל: ריע כל אדם שכלו ואויבו סכלתו (ר"י הריזי, מוסרי הפילוסופים א ה).

***סִכְלוֹן**, ש"ז, מ"ר סִכְלוֹנִים,—כמו סָכָל: ונמו מה זאת עשינו כסכלונים כי שלחנו עבדים שתחת ידינו מבדנים (אמן, יולי אחרון פסח).

[1]) צ"ל הסתכל.

[2]) [ואולי זה פע' ומן א. סָכַל.]

סִכְלוּת, ש"נ,—כמו סֶכֶל, הפך מן חכמה: תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בְּסִכְלוּת עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חייהם (קהל' ב ג). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וְסִכְלוּת וכו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הַסִּכְלוּת כיתרון האור מן החשך (שם יב-יג). ולדעת רשע כסל וְהַסִּכְלוּת הוללות (שם ז כה). יקר מחכמה מכבוד סִכְלוּת מעט (שם י א). דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו תחלת דברי פיהו סִכְלוּת ואחרית פיהו הוללות רעה (שם יב-יג). —ועי' שֶׂכֶל, שִׂכְלוּת.—ובסהמ"א: שמע יוסף מאסף שור אבותיו ומוסיף על שררתם שררה והמשכיל אבי סכלות ומוליד בשכלו אם תבונה העקרה (ר"ש הנגיד, יריבוני). אנחנו עם דלות וקלות עם סכלות בגלות תוך גלות בבל עת מעתיקים (ראב"ע, כדוד הסיר אוני יע). הסכלות ממית בלא עת (הוא, פי' קהל' ז יז). כי הסכלים מבני אדם לא ידעו עצמותו אך הם יחשבו שסכלותם בזה כסכלות בתנועות השמים ועתיות הלקויות וזולת זה ממה שיוסכל ואיננו נמנע שיודע (ראב"ד, אמו"ר פרק ג מן העקר ב' 56). תחלחם אנשים נשא אותם הסכלות גם גובר התאות עליהם למאוס בתורה (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים ז). והמשרתים והשמשי' (של הגוף) הם המדות הנפשיות כשמחה והדאגה וכו' והחכמה והסכלות (שם ט). ומי שהוא בסכלות אשר ספרנו בדבר שהוא בין ידיו תדיר אין מן התימה שלא ידע מהלבי הגוזר והצדק ממשפטי הבורא (שם ח). הקשה במה שאתה עושה למלכך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבחו וספור טובותיו עם סכלותו במצפונך (שם, חשבון הנפש ג). שאנחנו נאמר כי השמים לא קלים ולא כבדים ולא מתפעלים ולזה לא יקבלו פעולה ואינם בעלי טעם ולא בעלי ריח וכיוצא באלו השלילות כל זה לסכלותנו בחומר ההוא (ר"ש א"ת, מו"נ א כח). ואמנם סכלותם במה שהיו מעידים אותנו עליו תמיד הוא בהיותם בוחנים המציאות בעניני אישים מבני אדם (שם ג טז). ואולת תאר על האשה כלומר שהסכלות והאולת תהרסנו (המאירי, משלי יד א). סכלות הבנים רקב לממון האבות (שם כא כ). עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים ובטיט הפתיות שוקעים (ר"י חריזי, תחכמי ג). אשר יאמר רשות היא התפלה וחובה הקרובה לקהלה אמת הכה בהוללות וסכלות ולא נמצא למכתו תעלה (שם כד). אבל חי

נפשי ונפש זקני אשמדי אם לא תאמר לסכלותך די ולקחתיך באצבעי הקטנה והראיתיך כנה (ר״י זבארה, שעשו׳ יא 80). חסרון הסכלות ר״ל שיסכל דבר מהדברים כי הסכלות הוא גדול שבהסרונות (רלב״ג, מלחמ׳ השם ג ג). בעת אשר ישתדלו לבות להקור יסוד הודו ומהותו תשוב ידיעתם אזי סכלות תקצר ידיהם מידיעתו (עמנו׳ ז). הנניח לעולם הנשמות לכל גבן ואיש בעל חטוטרה וירויהו בסכלותם לעדן ונרויה בשכלנו מערה (שם ח). ואמר כשיהיה הנפש בחולי סכלות יהיה המות רפואתה (רש״ע פלקירא, המבקש כו). ועל כן אמר אריסטון כי רוב מה שימות אמנם ימות מפני סכלות הרופאים בטבע (שם לד). אמר המלך ואיה סכלות כזה כי תאמרו שמצד שגליתם מארצכם אבדתם החכמה (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 116). —ומשל: אין חולי יתר מהסכלות (ר״י גביסון, עמר השכחה קיט:). הסכלות והעצלות אחי הדלות (מראה המוסר כב). טוב סכלות תמה מחכמה מדמה (בן זאב, מלון גרמני-עברי, ערך האלב). —ומ״ר סכליות: אשר מזה חוייבו להם ב׳ סכליות וכו׳ (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד״ה לעלוקה). כמו שזריחת השמש תקל כאב החולים על הרוב כן ההסתכלות באלה הגרמים יקל כאב השיבושים והסכליות באלו האמונות (הוא, חזות קשה ח). —ועי׳ עוד סכל מ״ר סמ׳.

סכלי, ת״ז, נקי סכלית, —כמו סכל: ודע שיש הרבה פסוקים מפוזרים בחלק הזה וכו׳ בענין החכמה ופתי האשה הסכלית וזרוז האשה ההכמה (המאירי על משלי י, תחלת החלק השני).

סכלתן, סוכלתן [1]), ש״ת, נקי סכלתנית, — חכמה, בעלת שכל: סכלתנית היתה וחכמה נערה וחנה שמה קרעה לה בגדי רקמה ועמדה לה ערומה (אזכור מעללי יה, יוצ׳ שבת ב׳ חנוכה).

סכלתנות, סוכלתנות, ש״נ, —חכמה והשכל: אמרו כי מלך אחד ממלכי הערב היה חכם ונבון ובעל משפט והיו חכמיו ונבוניו יושבים תמיד לפניו ויום התחילו לספר בשבח הנשים וגדולתן ורוב חכמתן וסוכלתנותן ויאמר להם המלך קצרו דבריכם ועצרו מליכם כי מעולם לא נראתה ולא נשמעה אשה טובה וכשרה בעלת שכל ודעה (ר״י זבארה, שעשועי ג, דודסון 26).

[1]) [מהארמי.]

סכם [1]), ממנו סכום, סכום, סכם, סכם, הסכמה, הסכמי, מסכם.

***סכם**, — א) פ״י, מנה, ספר, zählen; compter; to count: כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת שנאמר במספר ארבעים מנין שהוא סוכם [2]) את הארבעים (מכות ג י). א״ל (המן לאחשורש) אני סוכם לך חשבון ס׳ ריבוא בשיצאו ממצרים נתנו ס׳ ריבוא בקע לגלגלת ובו׳ (מדרי פנים אחרים על אסתר נוסח׳ ב, אס על המלך טוב). — ואמר הפיטן: ופקדת והשבת וסכמת ומנית וספרת (אז כאיש, יוצ׳ שבת שקלי). וטוהר טבילותיו מנית וקדוש רתיצותיו חשבת ואזכרותיו בשכל סימת ותודותיו ווידויו סכמת (מי יתנה, יוצ׳ יוה״כ). ור׳ חננאל בשובו לביתו שיער המולד בספירתו ומצא טעותו שסכם בקצבתו ויפג לבו (אהיימען, סדר חכמים ב, גינבואלר 120). —ב) כמו הפע׳, השוה דעתו לדעת זולתו: שדה מברך כהרית ברכו במתן טל סכם אתו ציר התום בברכת טל שרידיו להתבודד בבטח ערף שמי טל (אלגרה, תפל׳ טל). על אהד שהתנה עם בחור ללמד את בן חברו במה שסכם עמו והתנה לפני אב הילד (תשו׳ ר״ת, ל׳, הוצ׳ מק״נ 51). — הפעי, *הסכים, — התאים, השוה את דעתו לדעת זולתו, היה בדעה אחת עם פלוני, übereinstimmen, zustimmen; s'accorder, consentir; to agree, harmonize: ודרש (הלל) והסכים ועלה וקיבל הלכה (ירוש׳ פסח׳ ו א). לא כן אמר רב אין אדם רשאי לומר דבר כנגד רבו אלא אם כן ראה או שימש כיצד הוא עושה בתחילה רבו פותי לו ראשי פסוקים ומסכים (שם מגי׳ ג א). למה נקרא שמו אלף שהוא מסכים מאלף דבר צוה לאלף דור (מד״ר ברא׳ א, הוצ׳ היהודי). אלו המשחקים בפספסים שהם מחשבין בשמאל ומסכימים בימין (ילק׳ שמעי, תהל׳ כו). — ועם מלת היחס על: כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים הסכימו על דעת הראשונים (ר׳ יוסי בי ר׳

[1]) [בארמ׳ מנה, ספר והוא קרוב לסך.]

[2]) [כך בכ״י מינכ׳. וכך בפרוש בגמ׳ (שם כב:) וכך מביא רש״י בפירושו למשנה. וכך בילקוט זכריה (סימן תקפא) ובדפו׳ וגם בירוש׳. ובמדב״מ סמוך לארבעים. וכך בספרי (דברי רפו) ובילק׳ (דברי תתקלז). ועי׳ הגהת ר״י ברלין בגמ׳ שם, והערה בד״ס. וכונת המאמר שהמנין מונה ארבעים וא״כ המנין בעצמו הוא הסמוך לארבעים, כלו׳ שלושים ותשעה.]

בון בסס ורבי לוי, ירוש׳ פאה א א). אקפח את בניי שלא הטית׳ ימין ושמאל אני שראיתי את המעשה ושכחתי ואתה דורש ו מ ס כ י ם על השמועה [1] (ר׳ טרפון, סס מגל׳ א יב). דבר זה עשה יהושע מדעתו ו ה ס כ י ם הקב״ה על ידו (מד״ר במדי׳ כג). וכל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה׳ אוצר ה׳ יבא ומנין ש ה ס כ י מ ו על ידו שנאמר והיתה חרם לה׳ וכל אשר בה (סס). — ועם עם: ו ה ס כ י ם ב״ד עמהן (ר׳ חלבו, ירוש׳ ר״ה ב ו). ג׳ דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב״ה עמו[2] (סבת פז.).—ועם ל: ה ס כ י מ ה דעתם לדעת העליונה (מד״ר במד׳ יב). ואף על פי שהם בגלות בינינו מלעיגין אותנו ואת אמונת אלהינו ועכשיו הסכמנו כולנו לדעת אחת והפלנו גורלות לאבדן מן העולם (סס אסת׳, אס על המלך טוב). — הִסְכִּימָה דעת של פלוני: תלמיד וותיק היה לו לרבי ודרש פרק אחד במעשה המרכבה ולא ה ס כ י מ ה דעתו של רבי ולקה בשחין (ר׳ יוחנן, ירוש׳ חגי׳ ב א). נכנסו זקינים לעלייה ביבנה ויצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכ׳ שני׳ ראויין לרוח הקודש ושמואל הקטן אחד מהן ונתנו עיניהם בר׳ ליעזר והיו שמיחין שהסכימה דעתן על דעת[3] רוח הקודש (סס ע״ז ג א).—ואמר הפיטן: ובירת השלישי לחפש לצאתם באו לחורב כל מקהלותם ונגד ההר היתה חניתם הסכימו דעתם והשוו עצתם (וביכם, יול׳ ב סבוע׳). חכמים הישכלתה על פיהם היסכמתה בין דם (מחז׳ ינאי, הול׳ דודסון 21). האמן מדעתו הכל בעתו השכיל בדעתו ה ס כ י מ ה חמדתו וטרם קנאו ועולם בנאו ועד תנאו ובחסד בנאו (אילת השחר, יול׳ סבת ר״ח).— ורגיל בסהמ״א: ראובן ה ס כ י ם עם שמעון למכר לו קרקע ידוע בממון ידוע והקבילו מן הדמים וכו׳ לזמן טרת שמעון והזמין השאר ובא לו אצל ראובן כדי להקבילן לו ולא רצה לקבלם וכו׳ ושמעון טוען שאיני מניח מארמתי[4] כלום והקרקע ש ה ס כ מ ת י ממך עליו מכור הוא לי כבר והתקבלתיך מקצת דמים (תשו׳ גאוני מו״מ. גכז). ויראתי שיהיה רצון התאוה להניח המחשבה הזאת ושהוא הטני אל דרך המנוחה והשלוה ולהסכים על ההנחה (ר״י א״ת, תו״ה הקד׳). ואח״כ ה ס כ י מ ה דעתם למנות עליהם איש נכרי נלבב ונבון (הוא, סס עבודת האלהים ט). ומהם שהבוטח באלהים תביאנו הבטחתו עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש וכו׳ ולא יסכים עמהם בבלתי עבודת האלהים (סס הבטחון, פתיח׳). כיצד מפיסין עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף או כל ש י ס כ י מ ו עליו וכו׳ ומונה על אצבעותיהן וחוזר חלילה עד שישלים המניין שהסכימו עליו (רמב״ם, תמידין ומוספין ד ג). שיהיו מעשיו מסכימים לדבריו (ר״מ א״ת, פי׳ אבות לרמב״ם א). בעת שהסכימו עדה או קהל או ישיבה או בני המדרש או בני הכנסת לעשות תקנה בעיר או בישיבתם או בבית הכנסת או במדרש שלהם או ראשי ישיבות שהסכימו לעשות תקנה לישראל וכו׳ ואם הסכימו להחרים בכתב כל הפורץ באותה תקנה ובאותו גדר מחרימין (ר״י ברצלוני, ספר השטרות, הול׳ מק״נ 132). והמקום ברחמיו יסכים על ידינו ויכפול שכר טוב (סס 137). ובן רש״ד קורא המראה השלישי אדום מסכים (אבי הרלב״ג, סעה״ם א ז). ושישימו ראשים עליהם ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (ר׳ שלמה אבן ויגא, שבט יהודה 21). ולזה הסכימו כל המשאיים שכפי מספרי התנועות יהיה מספר השבלי׳ (ר״י מפיסא, מכת׳ קנא׳ 32). ואולם היות כל הסברות האלו בלתי מסכימות עם דעת תורתנו הקדושה אינו מן הצורך לבארו (סס 33). ואמנם הגאוני׳ אשר זכר שמם והספרי׳ אשר חברו קצתם השתדלו להסכים המושבל מצד המחקר עם המקובל מהנבואה (סס 107). שבהרמב״ם של בעל ההגהות לא היה נמנה וידבר דכל חלב מסכים לנוסחת הדפוס (לונזאנו, אור תורה יג:). והנה אם יבוא פתי אחד מן השוק ויראה המסכים יעלה על דעתו שאלות וקושיות עד אין הקר (ר״נ בר״י אלהנן, עה״מ, שער עולם הבריאה ג).

—הִפְעִ׳, *הֻסְכַּם, רק בינ׳, מוּסְכָּם, נקי׳ מוּסְכֶּמֶת, מ״ר מוּסְכָּמִים, מוּסְכָּמוֹת,—שהסכימו עליו: הִנֵּה דבר זה מוסכם עליו מהפילוסופים גם כן (ר״מ א״ת, פי׳ אבות לרמב״ם ג ז). השמות המוסכמים והם השמות אשר יורו על ענין אחד יבלול דברים רבים אם במין ואם באיש כחי והאדם (כל מלאכת ההגיון, מבוא). כי מוצא פי שאר בעלי חיים הוא טבעו שוה בכל מין ומין

[1]) [בספרא (ויקר׳ ז) לשמועה, ובספרי (במדי׳ קנה) להלכה.]

[2]) [בכ״י מינכ׳ על ידו, וכן להלן בגמר׳ שם: ומנלן דהסכים הקב״ה על ידו. ועי׳ ד״ס הערה, גם בכר, ערכי מדרש 90 הערה 7.]

[3]) [שם (קוט׳ ט טו): לדעת המקום].

[4]) אולי מ א ד מ ת י.

מהם ומוצא שפתי האדם הוא כפי ההסכמה והוא שאמר הוא שמו רצה לומר שלא היה זה בטבע כשאר בעלי חיים רק כפי קריאת האדם המוסכמת ממנו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים ע:). ועל כן הוא במעלה השנית מן האמת נרשמת מושמת וגם נחתמת מוסכמת בלתי נעלמת (מנחם גינלי, מכתב לקהל׳ קהיר, לקו״ק נספ׳ 51). וכן בלבישת בגד כלאים הגבילו הכתוב בשם תוריי מוסכם וקראו שעטנז (משה בסיילי, ספ׳ העריות, הקדש ג, 1-2). ואף על פי כן לא קבעו הלכה כדבריו לפי שלא היה מוסכם בנביא (ר״י אלבו, העקרים א ים). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים וכו׳ והמוסכמים הם השמות המורים על עניין אחד יכלול דברים רבים כמו האדם והבהמה (רס״ט פלקירא, ראש׳ הכמ׳ 24). ומוסכם לכל הכתות כי היהודים פקחים וערומים מכל האומות (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 8). ומוסכם לכל כי הדתות אינם מתקיימות כי אם עם הדמיון (שם 16). מה שעלה במוסכם אצל אספה (פנקי קראקא שנת שס״ו אוצה״ס 7 602). — וכמו מַסְכִּימִים, שבאו לידי הסכמה: והשררה אמרה לא נוציא הסחורות מתחת ידינו עד אשר תתפשרו ותהיו מוסכמים באחד (מהרשד״ם, שו״ת חו״מ ע). ואפשר שידמו הבאים אחריהם שאין האמת נמצאת לא בדברי אלו ולא בדברי אלו לפי שאינן מוסכמין על עצה אחת וכונה אחת (ר״י אבן לטיף, שעה״ש הקדמ׳, השער ב, 95). — ועם ה״א הבנין: וחמש בחמש מהוסכמים נתלה עולם בידו כאשכול מבין סודם יבהל ויפחד (רשב״ג, מלכותך מלכות כל העולמים, או״כ 3 78).

—נפעי, °נִסְכַּם, נסכמו.—כמו הִפע׳: עשו שמחות ולדורות קבעום ומקראות שלשום ולא רביעום נסכמו ממעל ולמטה טבעום בספר נחקק על מה קבעום (סליח, תענ׳ אסתי, סדי ר״ע השלם ב, רטו.). ראיה וזכות מלקיחת אזוב נסכמים ראה מעמדה וכמה ברבוע מחכמים (יולי שבת בין יוה״כ וסוכ׳). וכתב מינוי הוא בזמן שכוערין הישיבה כולה להושיב עליהם ראש ישיבה או שנסכמים כולו למנות עליהם ראש או זקן או דיין או נשיא (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 131). נסכמו זקני העיר או זקני הכנסת והמדרש לסמוך לאחד מן התלמידים נסכמים[1] על כך וכותבין כתב מסמיך בלא הנחת ידיהם על ראשו (שם 132). גם אנו ראינו מקצת דבריהם ולא מצינו אותם נסכמים לדעה אחת בכך (רמב״ן, (מלחמי ה׳, אלפסי שבת ג). אמר הכותב איני נסכם לפי׳ הזה דרב שמואל (שם ו). בראותי עצתכם הטהורה נסכמת עדתכם הקדושה חותמת (הנ״ל, אגרי לרבני ארפת, מובא באגרי הרמב״ם 50). לפי שמרדו שניהם אבשלום ואדוניה אמר כי יואב לא היה נסכם במרד אבשלום אבל במרד אדוניה היה נסכם (רד״ק, ספי השרשי נטה). בא אלי אחד מן החכמים שמו ר׳ יעקב מכיר וחלה פני לבלתי השתדל עוד בזה כי הוא לא יהיה נסכם אפילו לקיים דבר אחד מכל דברי האגרת (אבא מרי בר׳ משה הירחי, מנח׳ קנאי, מכתב כא). כי עשית אתה וכל הנסכמים עליו כדין וכהלכה עשיתן (שם מכתב לג). הנה התברר לנו כי הדברים העצמיים האמתיי׳ נמצאים בעצמם חוץ לשכל ונמצאים בשכ׳ וג״כ נמצאי׳ בדבור וכשיהיו שלשתם נסכמים יחד יהיו כלם אמת (ר״י א״ת, רוח חן יח:).

—התפ׳, נתפ׳, °נִסְתַּכֵּם,—כמו הִפע׳: כבר נסתכמו רוב הפילוסופים בענין המציאות בהיות כל דבר שיש לו ראשית תכלית יש לו (ר״י ג׳קטיליא, גנת אגוז ב, נט::). והם אינם יודעים דרך היסוד מהו וכולם מסתכמים הן היות המקריים שני מינים מקרה הצורה בעצם וכו׳ (שם עד.). ובכל בריה נסתכמו ב״ד של מעלה על שעור גופה וחייה ומזונותיה וכו׳ כי ב״ד של מעלה הנקרא אלדים נסתכמו על בריה ובריה ועל כל אבר ואבר שהוא ראוי להיות כך (הנ״ל, שערי אורה סב:). כלם בקו הדין נבראו ועל כל אחד ואחד מהם נסתכם סנהדרי של מעלה הנקראת אלדים (שם סג:).

—פע׳, °סִכֵּם, עשה קצור כולל וסך הכל מאיזה ענין, רגיל בדבור והשתמשו בו בספרות החדשה.

°סֶכֶם, ש״ז,—מנין, סְכוּם: החדש הזה לכם לשמור בסכם אסופי הר מור ואתם אל יגמור שלשת אותות בו ישמור (קרובות לפי׳ החדש). לב אחד ושכם דאים כעב למשכם לאסירים יתפוץ בסכם השבעתי אתכם (אור, יולי א פסח). ליום זה (של ר״ה) נכמס סכם חשבונות תחלה לימים וראש לזכרון (אפחד במעשי, מוסף ב ר״ה).

א.סכן[1], ממנו סֵכֶן. סֹכֶנֶת, א.סַכָּן, מְסֻכֶּנֶת.

---

[1]) בהערות: נסמכים.

[1]) [המשמ׳ העקרית היא כנראה טִפֵּל בדבר, כמו סֹכֵן, סֹכֶנֶת, ומזה קל, הועיל לדבר, והִפע׳ להיות רגיל בדבר].

סֹכֵן, ש"ז, נקי׳ סֹכֶנֶת, — סֹכֵן על הבית, ממֻנה להנהיג עניני הבית [1]), Verwalter ; économe, intendant ; steward: לך בא אל הַסֹּכֵן הזה על שבנא אשר על הבית (ישע׳ כב יה). יבקשו לאדני המלך נערה בתולה ועמדה לפני המלך ותהי לו סֹכֶנֶת [2]) ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכו׳ וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך וכו׳ ותהי למלך סֹכֶנֶת ותשרתהו (מ"א א ב-ד). — ובסהמ"א: וכן בבירותה וגבול שלח להם (הגאון) סוכנים ויבקיעם אליו וכו׳ וישלח אליה (אל צור) נוגש אבירם הסוכן בן דתן (קטע מכתב לאביתר הכהן ונזון הגאוי, סעדיאנה, שכטר 91). וחמשת אלפים ככרי כסף נתן (אלכסנדר מוקדון) לסוכן להוליך בדרך (יוסיפון ט [3]). כי הסוכן השומר הדברים אשר תחת ידו צריך שיהיה קמצן ומצמצם מאד (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה הרביעי). מי שיש לו ריב ושואל מן המלך שיעשה לו דין יבקש ממנו שיצוה ליושב על המשפט שידין לו לא שיצוה זה אל הסוכן הממונה על האוצרות (ר"מ ן׳ גבאי, ס עבודת הקודש, חלק העבודי יג). — ונק׳: בנותם שפחות לרקחות וטבחות תהיינה או למלאות חשקו יקחון לשגל וסכנת (ר׳ שלום הכהן, ניר דוד 15). — ובמשמ׳ בא כח, ממלא מקום, Agent, רגיל בדבור העברי ובספרות החדשה: ושאר סוחרי ים מעמי איראפא אף כי ישלחו לשם סוכנים (קונזולם) כל מגמתם רק לעמוד בברית אתם למען יעברו בטח בים התיכון ולא יהיו למשיסה לשוסי האניות (ר"ש בלוך, שבי"ע ב, אלגיר ט). כפי הנראה עוד לא הגיע הממשלה לליפציג יען כי הסוכן יחריש ולא יודיעהו (יל"ג, אגר׳ א כז).

---

[1]) [וכן בכנענ׳, (לידזב׳ 329). ובאגר׳ עמרנה (אגר׳ 256) זוכנ, תרגום כנעני של השם האשורי רבצ. ובאשור׳ שכנ שנכנס אח"כ לעברית בצורת סגן, עי׳ ערכו.] — [2]) [רש"י פרש מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם, ע"כ. וכן בשבע׳ θάλπουσα, והוסיף רד"ק בפרושו: וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון, ע"כ. ועי׳ ראב"ע (קהל׳ י ט). אבל שרש זה בערב׳ הוא שׂחון המקביל לעברית שחין ולא להעבר׳ סכן. וריב"ג בשרשיו מפרש סכנת, אוצרת, כמו ערי מסכנות. וכן ראב"ע בקהל׳ שם. וכן רלב"ג במקומנו. אבל רד"ק בפרושו חולק על זה, וז"ל: ואין טעם לפי׳ הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרת ובעלת אוצרות והנכון בעיני שפי׳ מועילה כלו׳ שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתו, ע"כ.] [3]) [דפוי פרנקפ׳].

א. סָכַן, עתי׳ יִסְכֹּן, יִסְכּוֹן, יִסְכָּן. — סכן הדבר לפלוני, היתה לפלוני תועלת מהדבר; nützlich sein; être utile; to be of use.: הלאל יִסְכָּן־גבר כי יִסְכֹּן עלימו משכיל (איוב כב ב). כי תאמר מה יִסְכָּן־לך מה אעיל מחטאתי (שם לה ג). — וסתם דבר לא יִסְכֹּן, שאין בו תועלת: הוכח בדבר לא יִסְכּוֹן ומלים לא יועיל בם (שם יה ג). — סָכַן האדם, מצא תועלת: כי אמר לא יִסְכָּן גבר ברצתו עם אלהים (שם לד ט). — ובסהמ"א: וישוב פגרי אל הארץ אשר ממנה לקח ורוחי יהלוך אליך למשפט נתיב לא ידעו עיט ולא שופתו עין איה מקום לא יועיל הון ולא יסכן קנין (בקשה לר׳ בחיי, בסוף ספ׳ חו"ה בערבי, הול׳ ד"ר יהודה). אשתה דמי נטעי עלי דם ימי לא יסכנו בהם אבל יסכנו הם בעדם צהלה ירונו תצר אדמה מנשוא כסלם עדי (רמב"ע, אס אהלי, או"כ ב 185). הוא מעדנים לנפשי הוא מועדי וחסדי בו אדבקה ואסכון איך רע לי יאונה (ראב"ע, איך אבכלה). במסלותיך עמדה רגלי והליכותיך הראיתה לי תסכן ארחי תשת עדך ציץ על מצחי (הוא, אתה גוחי). אסכון עמך אלהי בעודי אולי אשלם מצר אשר יראה וממצוק נעלם (הוא, אסכון עמך). ואשבע ביום ההוא לבל אזיק אדם לעולם ועם כלם אסכן ואשלם (ר"י זבארה, שעשועי יב, דודסון 140). יש מקמץ ומחסר ואסף הון ולא יסכון לו עשרו (ב"ז, ב"ם יא כח).

— הפעי׳, הִסְכִּין, הִסְכַּנְתִּי, הַסְכֵּן־, הִסְכַּנְתָּה, — הִסְכִּין לעשות כך וכך, היה רגיל בכך, עשה תמיד כך gewöhnt sein; être habitué; to be accustomed: הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה ההַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לעשות לך כה (במד׳ כב ל). — הִסְכִּין עם פלוני, התרגל אליו, הלך בדרכיו, במנהגיו, לפי רצונו: הַסְכֶּן־נא עמו ושלם וכו׳ קח נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך (איוב כב כא-כב). הִסְכִּין דרכי פלוני, היה רגיל בהם, ידע אותם: ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הִסְכַּנְתָּה (תהל׳ קלט ג).

ב. סכן[1]), ממנו *סִכּוּן, ב. סָכַן, *סַכָּנָה, *הִסְתַּכְּנוּת, ואולי גם *סַכִּין, שַׂכִּין.

ב. סָכַן, קל לא נמצא.

— נפע׳, יִסָּכֶן־, נִסְכַּן בדבר, בא במעמד של סכנה, in Gefahr geraten; courir un danger; to incur danger.:

---

[1]) [כך בארמ׳]

מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יִסָּכֶן[1] בם (קהלת י ט).—ואמר המשורר: מועד ומוכן לקישור גחל מתקן ונסכן לתגרת שחל (רשב"ג, אנוסים).

—פעל, *סִכֵּן, בא בסכָּנה, הביא בסכנה, gefährden; mettre en danger; to endanger.: אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטין (ר' טרפון, ברכ' יא.). הרי אמרת את הקלה אמור את החמורה יש מהן שראוין למות בשעת יציאתן או אמן לסכן בם ולמות אחר יציאתן (ר' לוי, מד"ר שמות א). ויבן ערי מסכנות לפרעה רב ושמואל חד אמר שמסכנות את בעליהן וח"א שממסכנות את בעליהן (סוט' יא.).—ואמר המשורר: אסכן בעצמי ואשכח אשמי ונפשי ודמי ביד חטא מסורים (ר"י הלוי, היוכלו סגרים). משל בקשת החכמה למוצא הכסף מפני שהוא דבר שבני אדם טורדים עליו מאד ונכנסים בעבורו תחת הקרקע בבורות העמוקים ומסכנים על עצמם בהם עד שימותו מהם הרבה והניצלים יהיו פניהם מוריקות כן מי שרוצה לקנות חכמה לא יוכל לקנות אותה עם רבוי האכילה והשתייה ושאר תענוגי הגוף וכו' (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ב ד, הסהר ג 78). כי מדרך הגבור או המלך לצאת לקראת נשק ולהלחם באויביו ולהושיע את עמו ולסכן נפשו בעדם (ר"י אלבו, העקרי' ה ה). ויהי כאשר רצה המבקש להפרד מהגבור אמר לו צוני ויאמר לו אל תסכן בעצמך ומכל רע שמרהו ומה שתוכל לעשות בתחבולה עשהו (רס"ט פלקירא, המבקש כז). ומהרר' חיים פי' שניתן רשות לרפאותו מתחלה ולא חיישינן פן יהרגו או יסכננו ע"י משקה או סם (פענח רזא, משפטי' לב:). מר לי מאד על אשר סכנתי כל רכושי באהבת רעים (ריא"ג, דביר ב ה 162).

—פעל, *סֻכַּן, רק בינ', מְסֻכָּן, מסוכן, נקי מְסֻכֶּנֶת, מסוכנת,—היה במצב של סכנה, ביחוד סכנת מות: חולים ומשמשיהם פטורין מן הסוכה ולא חולה מסוכן אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (תוספת' סוכ' ב ב). המסכן שחילק נכסיו על פיו בין בחול בין בשבת דברי המת יעשו (שם ב"ב י יב). היה אביו חולה או מסוכן או שהיתו ספינתו במדינת הים ויביא ערך

[1] [רש"י פרש יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת, ע"כ. אבל ריב"ג בשרשיו מפרש ינזק בם, וכן ראב"ע בפרושו. ועי' רד"ק בשרשיו. וכן הפשי' נתכאב. והירונ' affligetur.]

עשיר (ר' יהודה, שם ערכין ב יז). מעשה במסוכן אחד שהיו מוליכין אותו מגיניסר לחמתן וכו' (שם טהר' ו ז). המסוכן הנתון לחנות ונכנס לסטיו טהור (שם ז א). מה בין מסוכן מה בין חולה כדרך כל הארץ ומסוכן כל שקפץ עליו החולה (ירוש' גיטי ו ז).—ונק': מעשה במרים התרמודית שנזרק עליה אחד מן הדמים ובאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת והלכה ומצאה שמתה (נזיר ו יא). השוחט המסוכנת רשב"ג אומר עד שתפרכס ביד וברגל וכו' בהמה דקה שפשטה ידה ולא החזירה פסולה שאינה אלא הוצאת נפש בלבד במה דברים אמורים שהיתה בחזקת מסוכנת אבל אם היתה בחזקת בריאה אפילו אין בה אחד מכל הסימנים הללו כשרה (חולי' ב ו).—ובסהמ"א: המפרש בים והיוצא בשיירה והיוצא בקולר והמסוכן והוא שקפץ עליו החולי והכביד עליו חליו כל אחד מארבעתם במצוה מחמת מיתה (בו"ע חו"מ, מתנת כב א).—ואמר הפיטן: אנוש מה הוא אשר יזכה וכי יצדק ילוד אשה הלא נחשב לפניך בלי חרש מלא בושה התשמור חטא לנפשו המסוכנת והיבשה (שומע לאביונים, סליחי' לוס גדל', סמא"ל תקיו).—*ובמשמ' שיש בו סכנה: ואיך מעצמו הסכים לעשות הפעל המסוכן הזה (ר"י אברבנאל, יהוש' פרפי ג פאל' א).—ובדקדוק, שרש מהשרשים הרפויים, בנגוד לשלמים: והחריב מלה משולשת שלימה ועשאה מסוכנת כמו זבת חלב ודבש (דונש, תשו' על רסע"ג 21). לברר לך אמיתתה שהוא מן יקר והיא מן המעשים[1] המסובנות שמסתבן תחלתה והיא האות הראשון כמות ישר יקר וכו' ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן (שם 36). ומִן רוֹצֵה רוֹצָם ומן קוֹנֶה קוֹנָם כמו אילו מן המעשים המסוכנין הלמד שלהן אבל רודם הוא פעל משולש שלם המם והוא מיסודו (שם 56). ומפארין העברים מדבריהן דברים בתחילתן מסוכנות ואומ' באודנו אהודנו (שם 110).

—התפ', *הִסְתַּכֵּן,—בא בסכנה, העמיד את עצמו בסכנה: אבל חכמים אמרו בזמן הזה הואיל ומסתכנין[2]

[1] [כלומ' הפעלים.]

[2] [כך גרסת רב האי. עי' ר"ח (שם ב:) ורי"ף ורמב"ן במלחמ' ה' (שם). וכן בתוספת' (שם א ג), כ"י וינה. ובדפו' הגרסה ומסתכלין, וכן בתוספת' בדפו'. ובכ"י א"פ ומתכנסין.]

בה אין קורין אותה אלא בזמנה (מגיל' ג.). טובי' חשני' וכו' כי אם יפולו שאם יפול ויסתכן אחד מהן חבירו מעמידו (מד"ר קהלת, טוביה הסכיס). — ובסהמ"א: ועם הנה אנכי הולך למות שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות (רלב"ע, ברלחי' כה לג). ומפני הגשרים שנהרסו ונמצאו הנהרות מפסיקין ומונעין את העם ומסתכנים בעצמן ומתים (רמב"ם, קידוה"ח ד ה). חבר הכסיל מסתכן (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופ' א י). לפי הדורות האלה שאנו מסתכנים בהתגייר בתוכם (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידי' יב.). מי שאחזו בולמוס וכו' ואין משתדלים לאחרו עד שנתקן לו את הטהורים כדרך שאנו עושים לשאר חולים שהרי בשהייה מועטת הוא מסתכן (המאירי, יומ' פג.). ושם אנשי מדינתנו יותר קלים וממהרי תנוע' משאר בני אדם ויותר קלי קפיצ' ויותר אבירי הלב ויותר מסתכנים בעשיית הגבורות (ר"י קלונימוס, בעלי חיים ג 3).—ובדקדוק, שרש רפה: ותמוגגו מן הפעל המסתכן עינו והוא כמו נמוגו ישבי כנען (דונש, תשו' על רסע"ג 46). ופתר זכרו זאת והתאששו מלשון ייאוש וטעה בזו טעות גדולה לפי שלשון ייאוש עברי מן המלה המשולשת המסתכן פה שלפעל ממנה והי היוד (שם 51). ואמר בפתרון שם בנימין צעיר רודם הפחה שלהן והחריב בפירוש מלה זו כל פעל מסתכן הלמד בלווי (שם 56).

ג·**סכן**[1], ממנו ג.סָכַן, א.מִסְכֵּן, ב.*מִסְכֵּן, מִסְכֵּנֶת.

ג·**סָכַן**, קל לא נמצא.

—פעי, סִכֵּן, רק בינ', מְסֻכָּן, הַמְסֻכָּן,—היה עני, נתרושש, arm, bedürftig sein; être pauvre; to be poor: המסכן תרומה עץ לא ירקב חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי' מ יט-כ).—נסך חרש וצרף בזהב ירקענו ורתקות כסף צורף המסכן[2] בידם תמך וחוק תכן בני אהרן לכבדם ירחצו יעטו במסובן ובדם ושמן למלא ידם בימים ההם עבודה היכן בברות לחם ואשי תמיב (רסע"ג, סדר עבודה מובא בקובץ מעשי ידי גאוני קדמונ' 3, 13).

*סַכָּנָה, ש"נ, מ"ר סַכָּנוֹת,—אפשרות של אסון, מיתה וכדומ', Gefahr; danger; peril: העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה נתנה על מצחו או על פס ידו הרי זו דרך המינו' (מגיל' ד ח). חקק בראש המקל (מזוזה) והניחו במקום שאינו ראוי לו סכנה שאין בה מצוה (ירוש' שם ד יב). ר' מאיר אמר כל אילנות סכנה ורבנן אמרי אין סכנה אלא הדלית והדקל בלבד (שם פאה ז א). דבר של סכנה כגון מן צור לציידן מותר (שם גנזי שבת א 69). בד"א בזמן שפירש (היונק) מתוך בריו אבל אם פירש מתוך חולייו מחזירין אותו מיד בשאינו של סכנה אבל אם היה של סכנה אפי' לאחר כמה ימי' מחזירין אותו (שם כתוב' ה ו). חולה שאמרו לא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חולה שאין בו סכנה (ת"כ, סוכ' כו.). ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה ריפוי נפשות דבר שיש בו סכנה (ע"ז כז.). לרופא שהלך לבקר שני חולים ראה אחד מהן שהיה בסכנה אמר לבני ביתו תנו לו לאכול כל מה שהוא מבקש ראה את האחד שהיה חוזר לחיים אמר לבני ביתו כך וכך מאכל יאכל וכו' (תנחו' שמיני ו). ולא היו מ[ביאין אותו (את הקרבן) אלא] לכפר על ישראל כדי שלא יבואו לידי ס[כנה ובזמן] שישראל עומדין בסכנה על אחת כמה וכ[מה שתדחה שבת] על ספק נפשות (גנזי שכטי א, גינלבורג 19). תורה ומצות חיים הם לישראל בעולם הזה ובעולם הבא ואפילו מצוה אחת שיש בה סכנה לא נתן הקב"ה בתורה לישראל (שם 20).—מפני הַסַּכָּנָה: לא ישלח אדם לחבירו חבית של מים ויתן על פיה שמן מפני הסכנה (תוספת' ב"ב ו טו). אבל מסתכל הוא (בר שיורתא) מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש אית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה (רבי חייה, ירוש'

---

1) [מציאות שרש זה מוטלת בספק. אפשר שהעברי והארמי מִסְכֵּן והערבי מִשְׁכִּין a) שאולים מהאשור' מֻשְׁכֵּנֻ עָנָו, דל, שהוא בינ' שפעל מן כון כאן, עי' (Del., Handw. 313). גיזנ'—בוהל (435). והפעל שַׁכַּנ b) בערב' נגזר מהשם השאול הזה.]

2) [רש"י פרש המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים וכו', ע"כ. אבל רד"ק מפרש מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יחבר לו עץ טוב שלא ירקב, ע"כ. ואחריו נמשכו רוב המפרשים. י"ת במשמ' מין עץ, אורן. וכן הירונ' מעתיק את המלה amsuchan ומפרש מין עץ המתקים. ולכן יש מחברים אותו עם האשור' מֻסֻכָּנֻ. עי' (Zimmern. Z. Assyr. III, 9); קרויס, בפרושו לישעיה, שם.]

a) مسكين b) سكن

שבת א ג). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה מאי סכנה רוח רעה (ת״ר, פסחי׳ קיב.). לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת שברירי (שם). כותל הגוהה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא (מו״ק ז.). שכן כותל הגוהה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה (רב פפא, שם יג.). לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה מפני ב׳ דברים א׳ מפני שמתעהו וא׳ מפני הסכנה (חולי׳ לד.).—לידי סַכָּנָה: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה (ר׳ יוחנן, תעני׳ ה:).—מקום סַכָּנָה: ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה (ר׳ יהושע, ברכ׳ כח:). לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס (ר׳ ינאי, שבת לב.).—ובסהמ״א: כי שם הבטחה יש לו ענין מובן בלתי ענין שם הסכנה ואין דעתן בורח אל מקום הסכנה ממקום הבטחה (ר״י א״ת, הכוזרי ה כ).—ובפרט סַכָּנָה מגזרת המלכות: אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים (ר׳ אליעזר, שבת יט א). המוצא תפילין וכו׳ ובסכנה מכסן והולך לו (עירובי׳ י א).—שעת סַכָּנָה: שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה (ירוש׳ שבת ב ג). מעשה בשעת סכנה שהביאו נסרים שהיו בהן ארבעה וסיככנו על גבי מרפסת (ר׳ יהודה, סוכ׳ יד:).—מן הסַכָּנָה: מתני׳ מסייעא לרבי לעזר מן הסכנה והילך נהגו לשאת בשלישי ולא מיחו בידן חכמי׳ (ירוש׳ כתוב׳ א א). בראשונה היו מכריזין שלשה רגלים וכו׳ משחרב בית המקדש התקינו שיהו מכריזין ג׳ ימים מן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע לקרוביו ולשכיניו ודיוו (שם ב״מ ב ז). ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים (כתובי׳ ג:).—מעות של סַכָּנָה: מטבע שמרד כגון בן כוזיבא אינו מחלל (את מעשר שני) היו לו מעות של סכנה וכו׳ (ירוש׳ מעשר שני א ב).—סַכָּנַת נפשות, סַכָּנָה לחיים: אכלה סם המות או שהכישה נחש מותרת משום טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חולי׳ ג ה). אמרו לא יגיח פיו על פי הסילון וישתה מפני סכנת נפשות (תוספת׳ ע״ז ו ו).—ובסהמ״א: ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם (למצרים) גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם (ראב״ע, דברי׳ יז טו). ואם היה תועה במדבר ואין לו מה יאכל אלא דבר איסור הרי זה מותר מפני סכנת נפשות (רמב״ם, מאכ׳ אסורי׳ יד יג).—סַכָּנַת דרכים: ר׳ יסא שמע דאתת אימיה לבוצרה אתא שאל לר׳ יוחנן מהו לצאת א״ל אי משום סכנת דרכים צא אי משום כבוד (אביו ואמו) [אמך] איני יודע (ירוש׳ ברכ׳ ג א).—ובס מ״א: אבל הסכנה בים וביבשה אינה נכנסת באמרו לא תנסו את ה׳ אלהיכם אך סכנה שהוא מסוכן כמו מי שתהיה לו סחורה מקוה שירויח בה (ר״י א״ת, הכוזרי ה כג).—ומ״ר סַכָּנוֹת: התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנות נפשות (תוספת׳ מקוואו׳ ז ו). תינוק המכיר את אמו אין נותנין אותו למיניקת אחרת מפני סכנות נפשות (שם נדה ב ה).—ובסהמ״א: ולמה תכניס עצמך בסכנות המדברות והימים והאומות המתחלפות (ר״י א״ת, הכוזרי, כב ז). וכל מסירה לסכנות אסור (המאירי, יומ׳ ח, עז:).

סִכְסוּךְ, ש״ז, מ״ר סִכְסוּכִים, שה״פ מן סִכְסֵךְ,—א) הסתבכות של ענפים וערבובם זה בזה: ביום נטעך תשגשגי לשון סכסוך נשתגשגו ומורותיך במיני דשאי׳ וערבובי׳ המקלקלין ענבי הגפן (רש״י, ישעי׳ יז יא).— ב) ערבוביה ובלבול בדעות של בני אדם, מחלקת, מריבה: שהיו אז יושבין שלוים ושקטים בלא שום סכסוך עליהם (מדר׳ לקח טוב, בראשי׳ יג ז). כי אפילו אותם החוגגים שהיו מהכנסים כל שנה נמנעו מסכסוך החילות ושבוש הדרכים (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 187). ותרגנו באהליהם הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין התלונה והסכסוך (רד״ק, ספר השרשי׳, רגן). וגם הכוכבים לוחמים ממסילותם ברקיעא אלו באלו והם מראים סכסוכים ומלחמות אלו באלו (ר״ב בר״י אלחנן, עה״מ, שער עולם הבריאה יא). סיכסוך גדול היה בנידרלנד מחמת אמונתם (דוד גנז, צמח דוד ב, שכח לאלף הששי). ועם הארץ לא התרצו ולא שמעו לקולו רק היה סיכסוך תלונה בכל הארץ (שם שמד). בשנת שמ״ח אלף תקפ״ח לנוצרים אחרי מות שטעפן היה סכסוך גדול בארץ פולין (שם שמח). וראשית הסכסוך הזה היה בין תלמידי הלל ושמאי מיד אחר החרבן (טעם זקנים כג:). היא היא שא׳ רת׳ דהלוקח שדה וב״ח טורף מקצת אין שייך חזרה וכו׳ אכל הפירות ונשתמש בקרק׳ ויהי׳ סכסוך לבן הזקת קיים וישלם לו החסרון (ר״י גינץ והר״מ מפדוואה, שו״ת

לע, סג:). יעמוס על נפשו דינים ומשפטים וסכסוכים עם בני אדם (צ"ז, צ"ס כט כ). ורבים שננו כחץ לשונם לשפוך כדי בזיון וקצף על דורשי החכמה ולומדי הלשון ומה עלה מן הסכסוך הזה כי נחלק העם לשנים קרעים (הוא, אולה"ם, הלעה).—ג) אחיזת האש בדבר שאי אפשר לשרוף אותו, לחוך וחכוך של אש באבן וכדומ': שהדליק הגמל הבירה בסכסוך כעין חכוך (ערוך, ערך סכסך). סכסוך (של איש) שייך באבנים לחיכה בשאר דברים (רס"י, ב"ק ס.).

סִכְסֵךְ, סִכְסַכְתִּי, יְסַכְסֵךְ, פ"י,—עשה שיסתבכו זה בזה, גרם בלבול[1]), :verwirren; confondre; to confuse: וישגב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יְסַכְסֵךְ ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (ישע' ט י-יא). וְסִכְסַכְתִּי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה (שם יט ב).—ובמדר': ג' יורדין לגיהנם ואין עולין הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבי' וכו' והמסכסך בין איש לאשתו לחביא מריבה ביניהם (מדר' גיהנם, ביהמ"ד ילינק א).— ובסהמ"א: מגוי אל גוי שאני מסכסכן זה בזה (רס"י, ירמ' כה לב). ונרגן מפריד אלוף ובאין נרגן ישתק מדון הם שדעתם להרע ומסכסכים בין בני אדם (ר"י א"ת, ספי השרש' לריב"ג, רגן).—ואמר הפיטן: סוגה סכסך מפיגיה יסד בית חוגגיה סחור באתנני מוגיה התאנה חנטה פגיה (ממזי איטל' א, קד.). מסכסכת ומבקשת דברי ריבות (ר"י אברבנאל, מ"ב יח כ). איש נרגן יסכסך רעים ובין אחים מדנים ישלח (צ"ז, צ"ס כה ה). וסכסך אל וזעם אש במים ומים ביבשה ונלחמו השמים בארץ (מחבו, מה"ל כו).—*סִכֵּךְ ע"י קשירה בחבלים או רשת וכדומ': כל אותו היום היה עשו צד צבאי' וכופתן ומלאך בא ומתירן ועופו' ומסכסכן ומלאך בא ומפריחן (מד"ר ברשי' סז). — ובסהמ"א: וכשתפול שם (הזבוב בתוך קורי העכביש) יוצא (העכביש) ומסכסכת אותה ביריעה עד שתחלש וכו' וכשתרעב (העכביש) תשוב לצוד אך לא תצוד עד שתתקן מה שנשחת מהיריעה בסכסוך ההוא (יוסי יסרי פורלין, תולדות אדם ג לג, כ"י בריטי' מוז'). ואח"כ יוצא ומסכסך היריעה עד שילכד בפח ההוא ברגליו (אבי הרלב"ג,

1) [כך רד"ק. ורוב החדשים גוזרים מן סֵךְ ומפרשים דקר בסֵךְ, ובהשאלה שִׂסָּה וגֵרָה למלחמה, אבל זה רחוק.]

שעה"ס ו, מין העכבים).—ובמשמ' ערבב ובלבל ע"י נענוע, ואמר הפיטן: יצר שוקט אל שמריו יסכסך להמיר ריחו (ר"י הלוי, ילכה לור). ואם תכה בבטן לא יהיה לו קול אבל אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסובסכים (קאנון ג יד ד א).—ב) *חִכֵּךְ ושפשף: מביא קיסם שראשו חלק ומנענע באותו מקום אם מסכסך[1]) בידוע שזכר הוא ואם לאו בידוע שנקבה היא (נדה כה:).—וסכין פגומה: אין בה (בסכין) אלא פגימה אחת אם היתה מסכסכת ושוחטת כשרה אם חונקת פסולה (תוספתי חול' א ז).— סִכְסְכָה הדליקה, האש, שפשפה ולהכה, אחזה בכל פני הדבר השרוף: מעשה שעיברה הדליקה עד הירדן שהיתה קשה במה דברים אמורים בזמן שקפצה אם היתה מסכסכת והולכת או שהיו עצים מצויין לה אפילו עד מיל הרי זה חייב (שם ב"ק ו כב). מיד ירדה אש וסכסכה ספסלו של רבי (חגי' טו:). ואש להוב יוצא ובוער בשרי אוה"ע ומתישין כחן ומסכסכין רוחם ומכשילין חילם (מדר' ה' בחכמה יסד ארץ ב, ביה"מ ילינק ה). — ואור: פתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת מפני שהאור מסכסכת בהן[2]) (רבא, שבת כא.). וטעם איסור כל אלו הפתילות הוא מפני שאין השלהבת עולה יפה והאור מסכסכת בהן ואין אורה צח (אבודרהם, מעריב של שבת ופירושה כג:). אין עושין פתיל לנר של שבת בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית מכל דבר שהאור מסכסך בו פי' שאינו נאחז אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת ודולגת[3]) (טוא"ח, שבת רסד). ואם הגמל הולך ומסכסך האש בכל הבירה חייב בכולה נזק שלם וכו' ואם לא סכסך בכל הבירה אלא הדליק במקום אחד וכו' (לבוש, נזקי ממון תיז יב). ועי' ספסף.

—פלפי', *סִכְסֵךְ, רק בינ' מְסַכְסָךְ, מסוכסך, נק' מְסֻכְסֶכֶת, מסוכסכת,—א) שסכסכו וסבבו אותו: וכן הן אומרים אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך (ערוך, ערך חמס).—ואמר הפיטן: הדורים בצאתם מעם מסוכסך מחסה מעליהם לא

1) [מסכסך הקיסם שיש דבר המעכב. רש"י.]

2) [אינה נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ כמו סכסכה אבניו, רש"י לישנא אחרינא.]

3) [עי' רש"י שבת שם, בלשון ראשון וז"ל: כמו סכין פגומה מסכסכת בבשר וכו' שאין אורו זקוף ונוזת במקום אחד אלא נדעך וקופץ, ע"כ. אולם פרוש מסכסכת כמו דולגת הוא נגד התוספת' שהבאנו.]

נחשך (אחמיר מקחתר, יול' סה"ג). לא ידי אבי אף לא ידי אמי חורגתי היו בעצם המעל הזה כי אם מקרים מסוכסכים ילידי יום (רמח"ג, דביל, כיב משפחה ג).— ובמשמ' מעורבב: וישתה מן החלב המסוכסך החמוץ (קאנון ג יג א ד). ואם תכה בבטן לא יהיה לו קול אבל אם תסכסכהו ישמע ממנו קול המים המסוכסכים (שם יד ד ח). — ומבלבל: ובלב עוזיקם המו ויחמרו מחשבות מסוכסכות (מאפו, אה"ל עז). דמי בנימין התחילו מרתיחין בו והיה מתנודד מסוכסך ושוקק כתרנגולת זו שאחזה בולמוס של רביצה על ביצים בימי אביב (ר"מ מוכ"ס, מסעות בנימין השלישי, הסרדס ג 68).
—ב) כמו ב) פלפ',—סכין מסוכסכת: ושאין בה אלא פגימה אחת אוגרת פסולה מסוכסכת[1]) כשרה היכי דמיא אוגרת היכי דמיא מסוכסכת (חול' יז:). ואם שחט שחיטתו פסולה מסוכסכת לא ישחוט בה לכתחילה (שם). אם המסוכסכת עומ' אצל הקתא צריך שיביא ולא יוליך אבל אם היא באמצע הסכין פסולה בכל ענין (לנדא, האגור כג::).—ומ"ר: ואין בה חילוק בין אוגרת למסוכסכת שאפי' כולם מסוכסכות פסולה (רש"י, חול' יז:).
—התפלפ', *הִסְתַּכְסֵךְ, רק בינ', מִסְתַּכְסֵךְ, — נסתבך: כפקיעיות של מטוה בזמן שמסתכסך קורין אותו בארמית (סרמוסי) (ערוך, ערך סמס). והגוז על שני פנים או [באריגה] או תכיפה במחט ולא מצינו ללשון הזה עיקו אילא באגדה שלויקרא לבן מלך שנזו לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו ומפרשין אותו לשון סיבוך כדבר שהוא מסתכסך או מסתבך (תוס' הגא', הרכבי מט). האשכים כמו שידעת שני אברים ראשיים יולד בהם הזרע מהליחות הנוזלות אליהם בעורקים כאלו הוא מותר מן המזון הרביעי שבגוף כולו והוא בשול הדם מסתכסך בהם הרוח ובמעברים אשר לביצים מן העורקים (קאנון ג כ א א).

סכף, ממנו *סִכּוּף, *סָכֵף.

*סָכַף, פ"י, כמו סָגַף סָחַף[2]): כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכוף[1]) (מד"ר איכ', בלע ה').—ובינ' פעו': הרשעים אומרים הרבה ועושין מעט שכן את מוצא בבלק שאמר לבלעם אל נא תמנע מהלוך אלי כי כבד אכבדך מאד ואומר ויזבח בלק בקר וצאן מה זבח לשמו (הסנוכה) [הסכופה] שבבקר (והסכוכה) [והסכופה] שבצאן (אדר"נ, נוסח' ב כג). האילת הזאת אינה יכולה ללדת מפני שאיבריה סכופים עליה עד שהיא אוכלת והקב"ה מזמן לה נחש והוא נושכה ואיבריה מתרפאין והיא יולדת (מדר' הלל, ביהמ"ד ילינק ה). — דווי וסָכוּף, כמו דווי וסגוף, דווי וסחוף: האומר אלך ואגמול חסד שכן הוא ידי חובתי כשר שמא יראוני אחרים הרי זה שני לו שמא אשמע דבר ואבוא ואלמדהו הרי זה בינוני שמא אקרא גומל חסד הרי זה דווי וסכוף (אדר"נ, נוסח' ב מו). לא היו ראוין אומות העולם שיהיה דווים וסכופין ולמה יש בהם דווים וסכופין שלא יהיו מונים את ישראל ואומרין להם אומה של דווים וסכופין אתם (מד"ר ברא' סמ).

סכר, כמו ד.סגר, ממנו א.סְכַר[2]), סֶכֶר, סַכָּר.

א.סָכַר, קל לא נמצא במקרא.

—נפע', יִסָּכֵר, יִסָּכְרוּ,—נִסְכַּר המעין וכדומ', נסגר המבוע ואין המים נֹבעים יותר, נִסְכְּרָה הארבה וכדומ', verstopft, gesperrt sein; être fermé; to be stopped, plugged up: ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים ויִּסָּכְרוּ מעינת תהום וארבות השמים ויכלא הגשם מן השמים (ברא' ח א-ב).—ובסהמ"א: דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לקחו שמשמין על נהר מלכא סבא שכרו מלחים וקבלו עליהם כל אונס שהיה לסוף נסכר נהר מלכא אמר להן שכרו חמורים והוליכום (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 57). — ובהשאלה, נִסְכַּר פי פלוני, שאינו יכול לדבר עוד: והמלך ישמח באלהים יתהלל כל הנשבע בו יִסָּכֵר פי דוברי שקר (תהל' סג יב).—ואמר הפיטן: פעלת אורחי לפניך להזכר צדקו

---

[1]) [בערוך הגרסה מסכסכת וכן בכ"י מינכ', ועי' הערה בד"ס.]

[2]) [באשור' סכף (לפעמים רחוקות שכף), כמו סחף, הפיל לארץ (Del., Handw. 498)].

[1]) [בירוש' (תענ' ד ח) הגרסה תכסוף.]

[2]) [כך בארמ', ובערב' שַׂכַר, a) ובאשור' סֵכֵיר, סכר את המים של נהר ותעלה; גם סתם את האזן; סִכּוּר, סֶכֶר, ובפרט בריח, עי' (Del., Handw. 499). ומשמ' אלו גם בארמ', עי' ערוך ערך סכר.]

a) سكر

יליץ כושר ומסטין יסכר (אמרתק, יול' ג ר"ה). שפתים נוטפות גדופים איכה נסכרו לשון דברת נבלה איך עפר לחכה (שלום הכהן, כיר דוד 71).

—קַל, *סָכַר, פ"י, סגר ע"י סֶכֶר: הסוכר אמת המים מעיו"ט ולמחר השכים ומצא בה דגים מותרין (רצה בר רב הונא בשם רב, ביצ' כה.). — ובסהמ"א: בני הנהר משקין על הסדר רצה אחד מהן לסכור כדי שיחזור לו המים וישקה תחלה ואח"כ יפתח ואחר רוצה להשקות תחלה כל המתגבר זכה (רמב"ם, שכנים ג י). נאקת חללים נאקו סכרו[1]) ולבותם נמקו (מחז' יני, דודסון 33). — סכר פה: מה טובו של כלב זה אדם משליך לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל (ערוך, ערך אלס). וככר יצאנו ממה שהיינו בדרכו אלא שנמשך המאמ' הזה לסכור פי הדוברי' על חז"ל עתק נגד דעתם וכונתם (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 78). — ואמר הפיטן: ואומר אם אשכחך עתה לה זכור ותפקוד ותזכור כאב צר לעבור פיהו לסכור לנוע כשכור (בלשון אשר הזכרת, יול' פרשי זכור). — ואמר המשורר: ופיו סכור בבוז נבור עדי שכור (רא" , אני אני). — *ובהשאלה, קבר את המת: פי' מאבולא ועד סיכרא טבית האבל ועד הקבר שסוכרין בו המת (ערוך, ערך אבל).

—פעי, *סֻכַּר, יְסֻכַּר, יסוכר, — כמו נִפְעַ': ופי כל דוברי שקר יסוכר וימותו באין כח ואונים (רסב"ג, עטה הוד).

ב. סכר ממנו ב.סָכַר

—פע', סִכַּרְתִּי, — כִּנֵּר את פלוני בידי אדונו, סִגֵּר אותו לידו, מְסָרוֹ, נְתָנוֹ לו, נתן לפלוני שלטון עליו, übergeben; livrer; to deliver : וְסִכַּרְתִּי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם (ישע' יט ז). — ואמר הפיטן: לנו שלות בחרון אפך מעת נתנו ספינו את ספיך וסכרתנו בשצף קצפך (קינ' לת"ב, ממז' איטל' א' קעא.).

—התפ', *הִסְתַּכֵּר, -- היה מסור, שסגרו אותו: משה על ידי שצפה ברוח הקודש שעתידין יש"ר להיסתכר במלאכיו' וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשם לזקנים (ירוש' הוריות ג ז).

—קל *סָכַר, — כמו פִעֵ', בינ' פָעוּ', סְכוּרִים, מ"ר סמי' סְכוּרֵי: פורע פלשם סוף היות סכורים עצות מרחוק

---

[1]) [אולי זה פִעֵ']

אמן לעם נכרים שית אשר שה לשרש בכורים (תחנונות, יול' אחרון פסח). סכורי כור ברזל לוחציהם דחית סוטנימו נערת ולתהום רמית (יול' ז פסח, ממז' אטל' א, קכ.).

—נִפְעַ', *נִסְכַּר, — כמו הִתְפ': כתר מעט מות וידיך אסף מה תעריץ דלים ביד נסכרו (רסב"ג, בימי יקותיאל). — ועי' עוד שֶׂכֶר.

ג. סָכַר, כמו שָׂכַר, -- שחד את פלוני לעשות רעה, erkaufen; suborner; to hire : ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים[1]) אותם לבנות וְסֹכְרִים עליהם יועצים להפר עצתם (עזר' ד ד-ה). — ואמר הפיטן: צנוח מרפים וסוכרים יועצים קשרי אצבעותי נטפו מור להעצים (גנזי שכט' ג, דודוסון 77).

—הפע', *הִסְכִּיר, — כמו הִשְׂכִּיר: שאל לר' יוחנן א' ליה יבורו ואל תסכירם לגוי וכו' אינו צריך לעשיר על ידיהם מנה את שמע להסכיר כר' יוסה וכו' שדה שהיא נתונה על גב דרך שאסור להסכירה לגוים (ירוש' גני', ע"ז א-ג 270).

—הפע', *הֻסְכַּר, בינ' מֻסְכָּר, מוסכר — כמו הֻשְׂכַּר: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה אמר רבן גמליאל עשור שני שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מסכר לו (קטע' ממשנ' בנקוד הבבלי, הקדס א א).

ד. סָכַר, — הטיל עֹנֶשׁ: ואם יראו אותן מוזידין על דברי תורה שעוברין עליהן יוכיחום ויקללום וימרטום ויתלשום ואף לסוכרן בערכין וטעם כיבושין להחזירם למוטב (מגדל חננאל, XIX).

סֶכֶר, ש"ז, מ"ר סְכָרִים, — סגירה של מי הנהר ע"י עפר או שער של נסרים וכרום'[2]), ועי' ערך שֶׂכֶר, Damm : Wehr; digue, écluse; dam, weir. ויניע האסגייא הישבת חוזק שפך המים ויניע המים אל השפך ההזק סכר המים וסכר המים עשאו יד אומן הסכר וידו הניעתו הרצון (כאנ"ד, אמו"כ א ס 19). וכל זה מכוון לתועלת החיים כאשר ידחה האדם בתחבולותיו וטלאכותיו רב מימי הנהרות בסכרים ווזולתם לקחת המים כפי צרכו לבית הריחים או לתעלה (ר"י א"ת, סכוזרי ה י). נהר שעושים בו סכר לצוד דגים ופועלי' ישראל רגילים לעשותו ולתקנו כשמתקלקל המוצא בו מציאה חייב להכריז (שו"ע חו"מ אבידה רנט ח).

---

[1]) [קרי ומבהלים.]

[2]) [כך בארמ' וגם באשור'.]

***סַכָּר**, מ״ר סַכָּרִים, סכרין, — מי שמלאכתו עשית סכרים: והמדף והפלצור ומצודות הסכרין טמאים (כלי׳ כג ה).

סכת[1], ממנו סָכַת, *סֶכֶת.

סָכַת, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפעי, הִסְכִּת,—הִסכית ושָׁמַע, החריש והקשיב לדברי המדבר, schweigend zuhören; faire silence et écouter; to be silent and hearken: וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הַסְכֵּת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לי׳ אלהיך (דבר׳ כז ט).—ואמר הפיטן: רשם למפרע אותותי מאמריה יהיבה כתיבה נעימים אמריה בשנים הראשונים חיתם עלפה כי הסכיתום מפה אל פה (אז, יוצ׳ א שבוע׳). נשיאים ודכים במשענה כלם ישוו בנתינה בלי עוד להתמתנה סלה יסכית תחנה בכל עת וכל עונה ויתקימו ברננה (אל מתנשא, שבת שקלי׳). רעד כהסכית טעם תחלת משנתה (אלורה ומפרשה, יוצ׳ שבת פרה). זד בהסכיתו נטלה ברכתו ובכורתו הנן בקולו ובכיתו ובדמעות שליש בהרבו נחל מחיתו (גנזי שכט׳ ג, דודסון 40). בעת מסכית אם מצליח חפץ אזר חלץ ואמץ בעלץ ואל שלום פלטו מכל פלץ (שם 46). מרום כהסכית צמצם שכינתו כחז איל אחר הראהו בסבך נאחז (אל הר המורי׳ סליח׳ ב׳ עי״ה). שעה שועת אנונים לקוראיך מדוחק הסכת ממעונים שומע אל אביונים (אזעק אל אלהים, סליח׳ ג׳ עי״ה). ראה ממרום להסכית תחנתו בטוי הגיוני יערב כמנחת קדמתו (אבינו מלך, סליח׳ יו״כ מנח׳).—וסמך לו חוש השמע ביקר מעלתו ואם ההוש הזה פעולתו בנפש קרובה לפעולת העין אין האדם מסכית לה כאשר הוא מסכית אל העין (תקונדס״כ לרסב״ג ב יג). ועל כן צריך האדם שישתדל עד שתסכית נפשו הבהמית לנפשו המדברת ור״ל שינהיג שכלו את טבעו וכשיהיה כן או יהי נמנה עם גדולי בני אדם (שם לו). ואומר החכם כל רוצה עשיר וכל מסכית שליו וכל מימר משתומם (שם מא). ולא מצא הענין האלהי מקבל מסכית לדברו דבק בסדר אשר צוה בו (ר״י א״ה, הכוזרי ג יז). עוד אמר ויותר שאזן וחקר ר״ל ויותר שהאזין והסכית לתורה והוא שהכין לבבו לחקור ולדרוש סתרי תורה תקן משלים הרבה (ר״י ב״ר אכטולי, מלמד התלמיד׳, הקד׳ ג.). ומוכיח בלשונו והכל מסכיתים דבריו כי נפת תטפנה שפתיו (אגר׳ כ״י לרבנא יצחק מבגדד, גני׳ קהיר, כמלא בידי א״ד ספירא).

—נִפע׳, נִסְכַּת,—כמו הִפע׳,—ואמר בן סירא: עשיר דובר הכל נסכתו ואת שכלו עד עב יגיעו (ב״ס, גני׳ יג כג).

—קל *סָכַת, שמע, הקשיב,—מצוי בלשון הפיטנים: כי הנה הסתו עבר סכת שועי וירץ שלח גודרי פרץ סונים חבל במריץ (אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח). והטה אזן וסכת שיח משועים (אדני, יוצ׳ אחרון פסח). סכות באי בתחן למר בכו אראלי מלך (כלה אל תעש, יוצ׳ א ר״ה). אנא סכות צקון לחשון דלותי מטבוע רפשון גאל נצורי כאישון כאז בחדש הראשון (ברח, יוצ׳ ב פסח). חנות בתוכה סכות מהם לחישה (ארץ, יוצ׳ אחרון פסח). סוכת מעמו עתירה נותן תשועה לעם נברא מצליל קמיהם בעברה (תודה שם). סובבני באורך כסוכת מראית (אז ביום כפור, יוצ׳ יו״כ). נקדש בשירות ותשבחות סוכת שפיכות שיחות (ונעשה אלהינו, שם).— ואמר המליץ: שמעי חידיו ששים כמוצא מלקחות וסוכתי משליו רצים [כנ]עצרו בפענוחות (גנזי שכט׳ ג, דודסון 298). כי אם שמע תשמעי לקולי ותסכתי ניבי אז תאמרי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי (עמנו׳ ומחב׳ ג).

***סֶכֶת**, ש״ז, שה״פ מן סָכַת: פצומה להתיר מאוקי מהפכת צעקת ונאקת תעתר בסכת (יוסף אבן אביתר, אלהים אזן, שער השיר 15).

סַל, סָל, ש״ז, מ״ר סַלִּים, סמי סַלֵּי—כלי קלוע מנצרים יחזיקו בו חפצים, פרות וכיוצא בהם יטלטלום בו ממקום למקום[1]: Korb; panier; basket. אף אני בחלומי והנה שלשה סַלֵּי חרי על ראשי וּבַסַּל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הַסַּל (ברא׳ מ יז-יז). לקח פר אחד וכו׳ ולחם מצות

[1] בערב׳ שַׂכַּתַ a) וגם בשומרונ׳. ואולי גם באשור׳ סַבָאת.]

a) سكت

[1] [כך בארמ׳ ובערב׳ שַׁל, שַׁלַּה a). אולם לדעת פרינקל (Frmdw. 75-6) הוא שאול בערב׳ מאת הארמ׳. גם באשור׳ סַל.]

a) سل, سلة

וכו׳ ונתת אתם על סל אחד והקרבת אתם בסל (שמות כט א-ג; גם כג; לב). קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות (ויקר׳ ח ב; גם כו; לא). וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן (במד׳ ו יה; גם יז; יט). הבשר שם בסל והמרק שם בפרור (שפט׳ ו יט).—ובתו״מ: העושה שני בתי נירין בנירין בקירוס בנפה ובכברה ובסל חייב (שבת יג ב). מצילין סל מלא ככרות ואף על פי שיש בו מאה סעודות (שם טז ג). כופין את הסל לפני האפרוחים שיעלו וירדו (שם יח ב). הסל והכלכלה שמילאן תבן או מוכין התקינן לישיבה טהורין (כלים כב ט). אין תורמין בסל ובקופה שהן של מידה (ירוש׳ תרומ׳ א א). ואתה עמוד וטול סל גדול ומילא אותו מיני מגדים מן תפוחים ותאנים ושאר מיני פירות יפים שהוא אוהב אותן הרבה (תנחו׳ קדוש׳ ח, בובר).—ומ״ר: כיצד פודין נטע רבעי מניח את הסל על פי שלשה ואומר וכו׳ כל הנלקט מזה מחולל על המעות בכך וכך סלים בסלע (מעשר׳ ה ד). הסלין של פת שיעורן בכברות של פת (כלי׳ יז :). כל מי שהיה כשר וירא חטא באותו הדור מה היה עושה היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלין על כתיפו ועולה (תוספת׳ תענ׳ ד ז). כיון שעברו מהם עיטרום בסלים והביאון לירושלים (תענ׳ כח.).—ובסמ׳: פירות שנגמרה מלאכתן וכו׳ ושלא נגמרה מלאכתן סלי ענבים לגת וסלי תאנים למוקצה (מעשר שני ג ו). העשירים מביאים ביכורים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה (ספרי, דבר׳ ס). סלי תאינים וסלי ענבים וקופות של ירק כל זמן שהוא מוכרן אכסרא פטור (רבי יוסי, ירוש׳ דמאי ב ה).—מלא אורה, בוצר, וסלו: פחות מכאן אין חורשין להם אלא מלא האורה וסלו חוצה לו (שביעי׳ א ב). גנה קטנה שהיא מוקפת ערים אם יש בה מלא בוצר [ו]סלו מיכן ומלוא בוצר [ו]סלו מיכן תיזרע ואם לאו לא תיזרע (ירוש׳ כלא׳ ו א).—פת בסלו: המאכילך מן במדבר למען ענותך רבי אמי ור׳ אסי חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל (יומ׳ עד:).—סל ומגרפה: היינו דכתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך נטל סל ומגריפה מי היה רואה את פרע׳ נוטל סל ומגריפה ועושה בלבני׳ ולא היה עושה (מד״ר במד׳ טו). התאנה זו בתחילה אורים אותה אחת אחת ואח״כ שתים שתים ואחר כך שלש שלש עד שאורים בסלים ובמגרפות כך בתחלה אחד היה אברהם ואחר כך אברהם ויצחק וכו׳ (שם ברא׳ מו, הוצ׳ תיאוד׳). — ובסהמ״א: הנהו דקולאי שמוכרין סלים (רגמ״ה, ב״ב, כב.). מביאין מגל ארוך ומשימין תובליא שהוא סל בראש עץ ארוך ומגביהין הסל כנגד התמרים (שם נג:). סלי חרי סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת ביסנין שקורין אובלי״ש לתתם באותם סלים (רש״י, ברא׳ מ יז).

***סל**[1], סול, ש״ז, מ״ר סלים, סולין, — קוץ בענפי הדקל, כמו סלון, Dorn; ronce; briar: אין לי אלא במרצע מניין אפילו בסול אפילו בקוץ אפילו בזכוכית (ירוש׳ קידוש׳ א). מרצע אין לי אלא מרצע מנין לרבות הסול והסירה המחט והמקדח והמכתב ת״ל ולקחת וכו׳ (ר׳ יוסי ברי׳ יהודה, סנהד׳ ז:). מה התמר הזה עושה תמרים רטובים ניקלווסין גובלות ועושה סולין כך הם ישראל (מד״ר במד׳ ג).—ואמר הפיטן: אבותינו זכו וחטאם תבלנו זאת העת בכן בסול וקוץ נבלנו (קינ׳ לת״ב, מחז׳ איטל׳ א, קסט.).

סלא, ממנו סלא[2].

סלא, קל לא נמצא.

—פעי, סלא, מסלא, מסלאים,—מסלא בפז: בני ציון היקרים המסלאים[3] בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב). ועי׳ עוד ערך סלה.—ואמר המליץ: ובכתם אופיר לא יסולאו (ראב״ע, שבת יחר 6). דעו כי השיר המעלה אשר הוא בפנינים ממלא ובכתם אופיר לא יסלא מספרד שרד ועל כל אפסי עולם נפרד (ר״י חריזי, תחכמו׳ ג). ויאמר לו אדני העשיר

---

1) [בארמ׳ סול, סולתא, סלוא, בערב׳ שלאא a). עי׳ פלישר אצל לוי ג, 721.]

2) [כמו סלה, ובערב׳ שלא b), שלם תכף; בסבאית, הקריב, הקדיש, עי׳ Hommel, ZDMG. 46. 531.]

3) [המפרשים העברים פרשו הנערכים, וכך פרשו הסלה (איוב כח יז), והחדשים פרשו הנשקלים. וקשה להכריע.]

---

a) سلاء b) سلا

אשר בפז מסולא ועל כל העשירים בעשרו נעלה (רשב"ע פלקירא, המבקש טו).—ואמר הפיטן: (כבודו) אות ברבאות משובחות ומופלאות משוכללות בהיכלות בסלסול הוד ונפלאות (ובם) בסאות מנושאות בכל כבוד מסולאות ומתעלות בנוי מעלות שבעתן אור ממולאות (קונט' הפיוט' כג). וזהי דרך ישרה שיבור לו הזמן זה ישפיל וזה ירי' וירום תולעי' ויוריד המסולאים מלאכי אלים מעשיו זרים מוזרים מושחתם בם (ר"י עובדיה, אגרת דופי הזמן ז:).— ותאר לישראל: קרוב הוא לכל קוראיו וליראיו מסולאיו שיחם יתאו מבין שונאיו יקבוץ פלאיו לבניו קרואים ילבישם רקמה (ר' אלעזר ערלקי הכהן, ספר הפזמוני' סד.).— ובמשמ' משבח: נפש יהונתן המסולאה ורבת ערך (שלום הכהן, כיר דוד 140). דברי אשתך אליה הטובים והמחכמים והמסולאים (יל"ג, אגר' א קיח).

—הפעי', *הסְלִיא,— הגביה[1]): בן סלוא על שהסליא עונות של משפחתו (ר' יוחנן, סנה' פב:).

—פעי', *סִלֵּא,— מקו' סִלֵּאוֹת: בן סלוא שסלא עון משפחתו (מד"ר במד' כא). אין לסלאות התבונה בכל פניני הדר ומי ערוך יערך לה מן כוכבי גיה כי יי' האלהים לעזו אצלה יישת לגאונו את מעונתה (רסע"ג, ספ' הגלוי קפא). הממולאים בפז שהיו מעריבין עצמן בפז ואת זה ואת משפחתו סלו בניאופים (רש"י, סנה' פב:).

סלד[2])، ממנו סָלַד, *סֶלֶד, *סְלוּד, *סְלִידָה.

סָלַד، קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי', אֲסַלְּדָה,—סִלֵּד האדם בחילה: ויאל אלוה וידכאני יתר ידו ויבצעני ותהי עוד נחמתי וַאֲסַלְּדָה[3]) בחילה לא יחמול כי לא כחדתי אמרי קדוש (איוב ו ט-י).— ואמר הפיטן: בחילה צורי אסלד רם על כל יושבי חלד יחד באין אב ואין ילד יוצר אור וחשכה (אמפוך סימ', קונט' הפיוט' לח). בהלל אנצחך בחילה אסלדך בעוז שיר אגדלך (אומץ קלוס דרכיך, יוצ' ב סוכ', מחז' איטל' ב, קעד.). ויסלדו בחילה פניך ויעטרוך נזר תפארה (ויאתיו, מוסף לר"ה ויוה"כ). קורא ממצר ומסלד בחילה (משה הקטן, נשמת, מחז' יוה"כ, סדר רע"ג ב, מג. ורשה). צור אל תעלם מהם עינך שבום שלם בחיל סלדוך ועוד ייחדוך ויהודוך לעולם ועד (סליח' ר"ה, סמא"ל תמד:). שומרים הפקדתי על חומותיך יומם ולילה נעים שירותיך לסלד ברוב חילה סוד תהלותיך (ר' ספון הלוי, ציון גדליך, שם תנח.). עומד באימים מסלד בחילו לדרוש רחמים רוצו למולו כי בנעימים בא גורלו ויקרא לו יי' שלום (שועת עניים, שם תנז:). מקבל שבים ומרבה מחילה חמול על עני מסלד בחילה ונפשי לטובך אל תוחילה לשובי לעירי לשיר בשירי עורי עורי זרוע יי' (סימה אזורה, סליח' שנת סובה, שם תקלו.). מי הקורא באישון לילה ואפלה אמר לי איש תועה מן המסלה ומקצר ידו יסלד בחילה (ר"י חריזי, תחכמ' מ). אבל אני מסלד בחילה ומצטרך לאכילה (הנ"ל, איתיאל טו). גאון נפשי לפני הורי אשפילה אראה שמו בחילה אסלדה (ר' אליעזר אזקרי, ספ' חרדים, שירי אהבה ז). יסלד לב אישים ברב חילה (ר' יעקב ב"ר משה הלוי, קינ' על גזרות פולניה משנת ת"ו, הוצ' גורלאנד, אוצ"ס ד, 430). ויבא בית ארונים (הארי) והנו מסלד בחילה בין ההדסים אשר במצולה (משל הקדמוני א [ז:]).—אסלדה בציר: למה לבוא עמי יפציר כלה קיץ עבר קציר הן מאז אסלד בציר עד ישלח לי ציר נאמן (ר' אלעזר

---

1) [כך פרש הערוך, ועי' גם רש"י.]

2) [רק בעבר', ועי' הערה לקמן.]

3) [פעל זה הוא יחיד ופרושו אינו ברור. כל המפרשים פרשוהו ע"פ שמושו בתו"מ, אבל נחלקו בדעותיהם בנוגע לעצם הכונה של שמוש זה. ריב"ג בשרשיו מפרש כמו כוה ושרף, וז"ל: פרושו ואני קלוי בחילה ובכאב חזק מאמרם במשנה ביצה הסלודה באור, ע"כ. וכנראה כונתו למאמר בגיט' (כז.) שהבאנו בפנים, עי' הערה של בכר. וכן ראב"ע, וז"ל: כמו ביצה סלודה והוא משל לחוזק הכאב וכו' ואני ראיתי רב האי ז"ל שפרש ואסלדה לשון הגבהה, ע"כ. ורד"ק בשרשיו פירושו אני מתחמם ונכוה בחילה, ע"כ. וכן רלב"ג: ר"ל אע"פ שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית', ע"כ. ורש"י בפרושו לאיוב אומר וז"ל: ואני איני מוצא דמיון במקרא זולת בלש' משנ' הוא לשון ירא ודואג שהיד סולדת בהן מליכוו' ברותחין כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו, ע"כ. ובפרושו לשבת (מ:) הוא מפרש ואסלדה בחילה ואדאג ברעדה ואמשך מתלונתי מדאגת יום הדין אם הייתי יודע שמיתתי קרובה ולא לחמול, ע"כ. והחדשים פרשוהו ג"כ ע"פ חמשמ' בתו"מ אקפין בשמחה ביסורי. ומשמוש הפיטנים נראה שפרשוהו גם במשמ' רומם ושבַּח. ווהי כונת רב האי בפרושו המובא אצל ראב"ע למעלה שהוא כמו הגבהה. ויש להעיר שבערב' צַלַד[a]), פרושו עָלָה, אבל כל הפרושים האלו הם קשים ואינם הולמים את המשך הענין שבפסוק.]

---

a) صلد

ערלקי הכהן, ספי הפזמוני ידהיק נדוד, קג). מה תסלדי בציר כי תתבשרי בציר ישוב לב עם לו כלו (ר"י נגארה, יונה נדודים א ל). יאכל אש גדוד קרבי וחם לבי ונמס אסלד בציר כי בלתך הייתי מרמס (יאכל אש, שם קיג). עד אן תסלדי בציר כמו דלת תסוב בציר (סימי דעיה, שם ג, יט).—מיום נוד דוד ממלוני יסלד לב גם כבד (ירחה ופחד, שם א, קלט). — וסתם סִלֵּד: סגר אויבי לקרץ וירם קרני בערץ סלד מכנף הארץ (אנעים הדוסי סירים, יולי אי פסח, נמז' איטלי א, קד.). סלסל סלד שגיא סולח סומך סובל כל ותקדש בשלוש קדש (מי יערוך, מחז' יוה"כ שם ב, פז:). לקול שאגתו התלו אראלים לבכות ולסלד ממתים ידך יי' ממתים מתלד (שם קה:). כי הרשעים כלו ויאבדו כל איבי שדי תרמסם רגל וכמו יקר כרים שור מריא עגל כלו במו עשן כי יסלדו (כהנת אנרהם א נז כ).—ובמשמ' רומם ושבח: תקיף מרבבה מפארים לסלדו תלי תלים עומדים לכבדו תבל וכל דריה מקדישים הודו מלא כל הארץ כבודו (אראלי הוד, מנח' יוה"כ). בשמחת נות בית מסלדים ומחלים וזה אל זה קוראים ושואלים (אלה, יולי א סבוע'). קדישין רון רותשים עם כרובים ושרפים והם עומדים ומסלדים וכסא אל מקיפים (יולי סבת ב אהה"ם). אנקת מסלדיך תעל לפני כסא כבודך (תפל' נעילי יוה"כ). נשמת סדורים המנשפים ביום מנוחה תסלדך המנית לבוטחימו בהשקט ובבטחה ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (נסמי ידידים, קונני הפיוטי סה). יהגה לבבי הוד כבודך ובפי אשו קושט מעבדיך פי ולשוני הם לסלדך (אברך, שם ע). והודו ידידים ושירו וסלדו ביום טבעו מעניכם ואבדו (גנז' סבט' ג, דודסון 70). — *ובמשמ' חכוך ושפשוף מתוך תאוה לתשמיש: המסלדת בבנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין שתי נשים שהיו מסלדות[1]) זו בזו ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (ירוסי גיטי ח י).--*ובמשמ' המום ורתיחה: והי' הטיפה הנעשית ממיטב הדם ובעת שתפול ברחם מיד יולד ממנה מה שיולד כאלפס הרותח כשיסלדו לשם הבצק שיעשה ממנה קליפה תקיף אותה מכל סביבה (ר"מ א"ת, ספי עולם הקטן לרי יוסף אבן לדיק ב ב 26). — *סַלֵּד היד לאחוריה, משך והשיב את היד: אפילו

[1]) בבבלי (סבת סה.) הגרסה המסוללות. ועי' (סנהי סט:) ולהלן ערך סלל. וחלוף זה בין סלד לסלל נמצא גם בקל, עי' להלן הערה 4].

אם היה מגביה וסילד היד לאחוריה והיה פוסק מלערות עוד ההוא טפה (מרדכי, ע"ז פסמ"ו).

—קל, *סָלַד, קפץ ושב לאחור: כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפין והצפחת ב"ש אוסרים אף המקפה של גריסין ושל פול מפני שהיא סולדת לאחורים (מכסירי ה ט). חרום שחוטמו שקוע חוטמו בלום חוטמו סולד[1]) חוטמו נוטף מנין ת"ל או חרום (ספרא, אמור פרבי ג). —ובפרט מחם האש, כמו לבֵּן ביצה: היה שם זקן אחד מתלמידי שמאי הזקן ובבא בן בוטא שמו אמר להן כך מקובלני משמאי הזקן לובן ביצה סולד[2]) מן האור ושכבת זרע דוחה מן האור (גיטי כז.)—ויד: אחד שמן ואחד מים יד סולדת בו אסור אין יד סולדת בו מותר והיכי דמי יד סולדת[3]) בו אמר רחבה כל שכריסו של תינוק נכוית (סבת מ:). —ובסהמ"א: מגלשין מים רותחין ששומטין את השער ויד סולדת בהן (גיאוניקה ב, גינצבי 339). לפתות המכה קח בצלים ותחוך אותם חתיכות קטנות ובשל אותם בחלב עד שנתרכה ויניח אותה על המכה כדי סולדת היד והוא יועיל לכל מכות שבעולם (דרך ישרה, סער הסגולות סע.). — *והנפש סולדת מפחד וכדומ': למה אדם מריח ריח גפרית ונפשו סולדת[4]) לאחריה שהנפש יודעה שהיא נידונית בה (ר' יוחנן, בקודם הסליסי פסיק' דר"כ, ביבר).–ובסהמ"א: צורותם שוקרות ונפשותם סולדות[5]) (רא"ב"ע, אגרי חי בן מקיץ). וזה הציור כבר הוא מוספק בעצמו אין אנו צריכין לנתח אותו יותר ולבוא עד תכלית אלה העצמים כי גם אלו נביא עד תכלית תכליתי' לא נמצא שמה כ"א כמות וזה הוא

[1]) [הראב"ד פירש וז"ל: דומה כמי שהרתיחוהו ברותחין שהוא אדום ונקלף וביוצא בו במס' שבת: יד סגלדת בו, ע"כ. ורגמ"ה (בכו' מג:) פרש שנכווץ ראש חוטמו ולמעלה, ע"כ. ורש"י שם מפרש רטייה שקצר באורכו, ע"כ.]

[2]) [פרש"י דייטרוי"ש מתיבש ומגליד, ע"כ.]

[3]) [רש"י פרש נמשכת לאחוריה מדאגה שלא תכוה וזהו לשון ואסלדה בחילה וכו', ע"כ. ור"ח אומר וז"ל: פי' (ביכוסי) שהיד שולטת בו סולדת היא שולטת, ע"כ. והשוה לשון הירוש' (סבת ג ג): מותר להפשיר במקום שהיד שולט' ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת, ע"כ.]

[4]) [עי' בהערה של בוכר. במד"ר (ברא"ש כח) הגרסה סולדת עליו ונוסח אחר סוללת עליו. ועי' בהערה של תיאודי.]

[5]) בהערה, אבל בפנים חולדות.

יסודם העצמי לא זולתו אלא שבהשקפה ראשונה נפשינו סולדת מלקבל זה הענין שיהיה דבר מצוי שכולו הוא כמות (רס"ס, יריעות שלמה א א ג ז::).—וסֻלַּד בחילה, ואמר הפיטן: שרפים עומדים משתחוים ומודים אומרים קדוש סולדי בחילה לנורא עלילה אומרים ברוך (אמילי שחקים, מוסף יוה"כ). ישע אל חי תוחיל לב סולד בחיל (ר"י נגארה, ישע אל חי א, לג). ד"א שהוא מענין מה שאמרו רז"ל במים רותחים כל שהיד סולדת בהם כלומר נצרבת ונשרפת ויהיה ענינו שאמר איוב מי יתן וימיתיני ותהיה המיתה נחמתי על חליי שאני מוליד[1]) בו בחיל (ר"ש גרי נסים מסנות, מעין גנים לאיוב ו י).—ואמר המשורר: בגדו כמו נחל ולא נחלו עלי שברי ותם שברי ולא סלדו (רמב"ע, דיואן לה).—ובמשמ' נבוה: אואיל שהואל לבלתי ידעו אם סלדו צדי או השלגו (שם ל). יהיה לבבי כי בעת אשמע בכות ועת שחוק אראה אזי אסלוד סלוד (יהודה ויגראל, קינה לת"ב, ספרדי). ואם ליחה סולדת ונקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה הנגעיית וכו' והכאב הסולד הוא מליחה שיש לה איכות חדה (קאנון א ג ג ג כ) לכל מחבר יעוד ידוע והזמנה מיוחדת שדעת הבריו לפעמים נכוה בה וסולדת (ר"א גויבל, סע"י ג, סיר הקדי).—וביני פעו, סָלוּד, ביצה סלודה, עי' בדברי ריב"ג וראב"ע בהערה 3) לערך סלד, פִּע'.

—פִּע', *סִלֵּד, עשו שיהיה סולד: ולעפה אחזתם וסלדו בחילה וידעו כי אלהים נורא עלילה כי הציל קהלה וישר לפניה מסלה ואת אשר לה החיה (תפל עליהם, סנת פורי, קרובץ ארג'). ויש אומרים מסולדות פי' מתחממות (ר"א מלוניל, ארחות חיים ג, הלכי ביאות אסורות, סוף).

—הִפְע', *הִסְלִיד, יַסְלִיד,—כמו קל: אע"פ שהשמים ביני לבינך ברשפי הבתק לבי יסליד אלופי ומיודעי מורי הרב ר' אשר שיחי' אשר מדי דברי בך ברוך לקחתיך ולא אשיב עד אם ברכתיך (מהר"מ מרוטנברג, שערי תשובות ג, רמ).

*סֶלֶד, ס"ז,—א) שֶׁבַח ותהלה: לנקרא ראשון ואחרון מלך אדירירון מביעים סלד ורון בישר וכשרון (לבעל המפארת, יוצ' ח פסח).—ב) רתיחה וקצף: וחסדו ברע יגמול ולא יחמול בסלדו ואיה קם לדם צאני לנקם (ר"י פרנסים, לבי מודה, קובץ על יד א 105).

[1]) [כמו סולד.]

א. סלה, ממנו א. סִלָּה[1]).

—קל, סָלִיתָ,—סִלָּה את האויב: סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד סָלִיתָ[2]) כל שוגים מחקיך כי שקר תרמיתם (תהל' קיט קיז-קיח).—ואמר הפיטן: הסולה שוגים נושאי עץ פסלם הנותן בעזים נתיבה להסלילם (התכן מחמת, יוצ' יוה"כ).

—פִּע', סִלָּה,—סִלָּה את האויב, כמו סָלָה: הכשיל כחי נתנני בידי לא אוכל קום סִלָּה[3]) כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי (איכ' א יד-יה).—ואמר המקונן: ספקו כף ומעדו אברי כסלה כל אבירי (שבת קורו מני, קינ' ת"ב).—ובמשמ' רמס: טסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה (ר' ינאי, אז רוב נסים, יוצ' פס"ג). יהר ליץ והעמיר מסלה טכום בחורי בזמה סלה חמוקי ירכי בם לפסלה (תמימים, יוצ' שבת זכור). מי ים סוף הוצפו נבכיהם לראשם צפו סלית צרים ונשטפו עברה וזעם נאפפו (מי ים סוף, יוצ' ז פסח). הנון צלעו (של אדה"ר) סלה בשר תחתיו מלא הפיר[4]) צורת כלה ויביאה אל האדם (רסנ"ג, אזכיר גפהי, על אורות לסד"ל 25).—ובמשמ' הפיל וכבש: וישליכו מהם יותר מחמש מאות אלף פגרי מתים בעם עמלק כל אלה במלחמת המלך שאול בעם עמלק סלה ושפך נפשות בכל ארץ עמלק (יוסיפון נג). וירדוף אחריהם יהודה ובחוריו וסלה ביום ההוא מאדם גויות עשרים אלף (שם קמג). וילך מדבר ערב ויך את גוי ערב ורבים סלה בקרבה וישם עליהם מס וישב אל ארץ יהודה (שם קנד). ויסע משם אל עפרון העי' הגדולה ויצר עליה ויתנה אלהים בידו וסילה בתוכה אנשים

[1]) [המפרשים העברים גזרוהו מן סלל במשמ' כבש ורמס. והחדשים מחברים אותו עם הארמ' סלא, בזה ומאס. באשור' סַלוּ, השליך (את העֹל) ובערבי שַׁלֵא, שַׁלֵו a), שכח, הזניח. ועי' הערה להלן.]

[2]) [ת"י כבשת, וכן רש"י רמסת, וכ"כ ראב"ע ורד"ק בשרשיו. אולם השבע' מתרגמים ἐξουδένωσας, וכן תיאודי'. והפשט' אסלית, והירונ' sprevisti, כלם בזית, וכן החדשים. ועקילס תרגם ἀπεσκολόπισας, דקרת, כנראה חבר את הפעל עם סל סלון, קוץ; או פרש כמו במד"ר איכ', סרק במסרק (של ברזל). ועי' גם Reider, JQR. NS. IV. 579.]

[3]) [רמס ורפס, רש"י, וכן יתר המפרשים העברים, וכן הפשט' כבש.] — [4]) [אולי הפאיר.]

a) سلا, سلو

אלף איש (שם קנה). וידלג אלעזר אחיו אחד מבחורי חשמנים וירץ למול הפיל וסילה ארצה כל הבא לקראתו (שם קנז).

— פעי, *סֻלָּה, סֻלּוּ, סוּלוּ, — שֻׁפְּלוּ וכבשו אותו: ויסע משם וילך אל איטליאה וילחם ברומיים ויצא רומיים לקראתו ותתגר מלחמה גדולה וסולו בקרב ההוא רומיים לאין מספר (שם קמט). ותהי שם מלחמה גדולה ועצומה מאד וסולו ביום ההוא מגבורי רומיים צ' אלף (שם קנ). ויהי כבא אלכסנדר ומחנהו על מחנה לטירו ויחלק את הגדודי' ותתגר מלחמה וסולו רבים ממחנה לטירו וילחמו מהבקר עד חצהרים וינצחו היהודים וסולו המון רב ממחנה לטירו (שם קסט). ויהי בצהרים ויגש פליסתיפנוס עם מחנהו להלחם עם היהודים ויבאו על אלכסנדר וימצאם עייפים ויך בהם מכה גדולה וסולו ביום ההוא מן היהודים ל' אלף איש ארצה (שם).

ב. סלה, ממנו ב. סֻלָּה.

ב. סָלָה — קל לא נמצא.

— פעי, יְסֻלֶּה, סֻלֶּה דבר בזהב וכיוצא בזה, נקנה, הֻשַּׂג[1]: לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה (של החכמה) לא תְסֻלֶּה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר וכו' לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תְסֻלֶּה (איוב כח יה-יט). — ואמר המשורר: לבד נדף (האדם) בעלה במאזנים לעלי בהבל יסולה ובכלוב מלא עוף כן מרמה מלא (רסב"ג, יי' מה אדם). נטה מעל אחי עשר וכסל לבב משכיל ברב אמרו יסולה ואט מפי אנוש מסכן וחכם לקח לקח בכתם לא יסלה (רמב"ע, התרשיש י עז-עח). הרכבנו את האב והשבענו את בנו ויהללו אתנו במהלל מופלא אשר בפז לא יסולה (ר"י חריזי, מחברי איתיאל יד, הול' טפנרי). אף לא יסלה עפר ארצך בזהב ופז יקר כמו יהלום מחצב הרריך (ליון קמי, קיני ת"ג). אוהב נאמן אין דומה לו לא יסלה בפז (ב"ז, ב"ס ו יז). את הכל תמר אני אשא ואני אסבל אך לא אמרך לעזבני כי אהבתך אהובתי סגלת קדש היא לי לא תסלה בכבוד (ר"א לויסל, המליץ א ג 27).

סֶלָה, — מלה רגילה במזמורי תהלים ומצויה גם במזמור של חבקוק, פירושו הנכון אינו ידוע[2]: אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פרן סֶלָה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג; גם ט; יג). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סֶלָה ואתה יי' מגן וכו' ויענני מהר קדשו סֶלָה אני שכבתי ואישנה וכו' ליי' הישועה על עמך ברכתך סֶלָה (תהל' ג ג; גם ה; ט; ד ג; ה; ז ו; ט יז; כא; כ ד; כא ג; כד ו; י; לב ד; ה; לט ו; יב; מד ט; מו ד; ח; יב; מז ה; מח ט; מט יד; יו; נ ו; נב ה; ז; נד ה; נה ח; כ; נז ד; ז; נט ו; יד; ס ו; סא ה; סב ה; ט; סו ד; טו; סז ב; ה; סח ח; כ; לג; עה ד; עו ד; י; עז ד; י; יו; פא ח; פב ב; פג ט; פד ה; פה ג; פז ג; ו; פח ח; יא; פט ה; לח; מו; מט; קמ ד; ו; ט; קמג ו). — ובתפלות בּמשמ' לעולם: וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך (תפל' אהבה רבה). אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום סלה (תפל' י"ח). וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת (שם). — ובסהמ"א:

---

1) [אולם עי' סלא הערות.]

2) [השבע' מתרגמים διάψαλμα, וכן סומכ' ותיאוד' ומלה זו נמצאה גם בנוסח היוני של תהלות שלמה (יז לא; יח י) אולם פרושה של מלה יונית זו אינו ידוע לנו יותר מפרוש העברי סלה. הנוצרים הקדמונים פרשו את המלה היונית μέλους ἐναλλαγή או μέλους μεταβολή, כלומ' חליפת הנגון. ובהקספלה הסורית עוניתא. כלומ' זמר שמזמרים שני בני אדם חליפות. ולפי זה סלה הוא כּוּן נגוני ואינו שיך לדברי המשורר. עקיל' מתרגם ἀεί, לנצח, וכך גם תיאוד' (תהל' ט יז). וכן ת"י כמו לעולם: לעלמין (תהל' ג ג; ה ועוד). לעלמא (שם לב ד; ז ועוד). נצב סלה, לחיי עלמא (שם לט ו). ירצו סלה, יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי (שם מט יד). בגבורת עלמין (חבק' ג ג). קיים לעלמין (שם ט יג). וכן הוא מחבר סלה עם עולם הקודם: עד עולם סלה, עד עלמי עלמין (תהל' מח ט). ושמך לעולם נודה סלה, ושמך נודי לעלמא עלמין (שם מד ט). ולפי זה סלה הוא קשור תמיד להמשך הענין בתור חלק עצמי של דברי המשורר. וכך התרגומים היונים הנודעים ממקומם בהקספלה בשם החמשי: εἰς τοὺς αἰῶνας, לעולמים, והששי: διαπαντός, תמיד לנצח. וכן הירוני' semper. הפשיט' לפעמים משמיטה (כך גם הוולגטה) ולפעמים היא מתרגמת לעלם, לעלמין (תהל' ג ג ט) ועוד; (חבק' ג יג). התרגומים האלו מסכימים עם המאמר בגמרא (עירובי' נד.) וז"ל: תנא דבי ר"א בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית נצח דכתיב כי לא לנצח אריב ולא לנצח אקצוף סלה דכתיב כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה ועד דכתיב ה' ימלוך לעולם ועד. ע"כ. וכן מנחם במחברת, נצח סלה עולם ועד ענין אחד להם, ע"כ. וריב"ג בשרש סל אומר וז"ל: משמות הזמן, כלומ' עדי עד בצעדך בישימון סלה מקדם, ע"כ. וכן רדב"א ועב"ס: סלה מלת סלה עפ"י הרוב לעתיד

הענין השני הנראה מדבריו שהוא רוצה להראות ואעפ"י שלא אמרו בפירוש הוא שיאמר הואיל והשכל הוא נצחי ונשאר אחרי הגוף וא"כ אינו צורתו וא"כ אינו נמצא עמו אבל קודם לו ואחריו יישאר חי וישאר סלה[1] (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש יז:). כי הנותן סלה יהיה ממין הנותן כמו שכל נותן צורה יהיה צורה נבדלת (שם נג.). ושפתו בקדש ידי כותבת ושפת תורתו ושפת עמו סלה וכו' ושלח נא האל אורך ואמתך על פי שפה זו כימי קדם סלה (אדם הכהן לבנסון, נכון לבי אלהים, שפ"ק).

˙סִלּוּד, ש"ז, מ"ר סִלּוּדִים,—שה"פ מן סִלֵּד,—א) קפיצה וחזרה לאחור מפני חֹם האש: והיכי דמי סלוד יש שסולד מרתיחה מועטת ויש שאינו סולד (רש"י, שבת מ:).—ב) כמו סלידה: אם ימנעו ההתנערויות או ימעטו וימצא עם זה אם כובד ואם עקיצה ואם סלוד ואם מתיחה ואם סבוב ראש (הקאנון ג א א ה).—ג) חיל ופחד: טהר רבי ישמעאל עצמו והזכיר את השם בסלודים ועלה למרום ושאל מאת האיש לבוש הבדים ונם לו קבלו עליכם צדיקים וידידים כי שמעתי מאחורי הפרגוד כי בזאת אתם נלכדים (אלה אזכרה, מוסף, יוה"כ). ואכון בתפלה את לבי לשמים ואזכר בסלודים את שם הקדשה (יל"ג, בירח בלילה א 49). ג) כמו סֶלֶד, שבח ותהלה: נוצצים בנעימה משמיעים סילודו מלא כל הארץ כבודו (רסע"ג, קטע כ"י סעדיאנה, שכתר 46). כי נשואי נשרים בנואמם ינגידוך כי סכוכי סך בסלודם יסגדוך (ר' אלעזר אם, יוצ' יוה"כ). אזי שית סוד סלודך אסלסלה אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר' יוסף אבן אביתור, תחנן ישראל, בעל הסיר 14). טיף נואם שבחך נצח בהתמידי יעל לפניך שועי ושירי סלודי כתר שבחי אפדיני להרבידי (אודיעך העלתי, יוה"כ, סדור תימני). קדושי צבאיך פחד עונים סילודך נרתעים מאימתך (מות יחיד, סו"ס, אלי בורחי, בד.).

˙סָלוּל, ש"ז,—תֹאר לישראל: סלול משמרו ישוב ששון ושמחה בו חשוב (Kahle, Masor. d. West., י). שים לבלגה ששון סלול בל יאסון (שם יג). סלול בפתת יושב שוש ליפת תיה יהשב (שם כג).

˙סִלּוּל, שה"פ מן א.סִלֵּל, — ובמשמע' הליכה, ואמר הפיטן: סלול מסלתנו ישר לצעוד ובן יקירך קרסול לא ימעוד (ירוס לור ישעי, יוצ' ב ר"ה). כליתי תנים ופדיתים מפרך לא זכרו ידי ותפשו סלול סרך (דודסון, גנזי שכט' ג 189).

***סְלוּל**, — עי' סְלִיל.

***סְלוּלָה**, — עי' סְלִילָה.

סִלּוֹן, ש"ז,—מין ממיני הקוצים, Dorn; ronce; briar; ובהשאלה, הוא היה לפלוני לְסִלּוֹן ממאיר, הציק לו: ולא יהיה עוד לבית ישראל סִלּוֹן ממאיר וקוץ מכאב מכל סביבתם (יחזק' כח כד).—ובמדר': וגם הנפש לא תמלא וכו' שמואל אמר כסילון רטוב והפוך היוצא מן הושט (מד"ר ויקר' ד). — ובספהמ"א: המקיז דם לאביו או שהיה רופא והתך לו בשר או אבר פטור אע"פ שהוא פטור לכתחילה לא יעשה או להוציא סלון מבשר אביו או אמו לא יוציא שמא יעשה חבורה (רמב"ם, ממרים ה ז).—ואמר המשורר: כי עמדו בפאת ארץ שני אורים אך נגדם בגן אל כל היקום סלון (ראב"ע, שמש בגבעון דם). וגדודי עוני באורם קלוני וצלוני ואחרי סלוני סילוני וסלוני ובנבליהם נבלוני (ר"י חריזי, תחכמ' יד).

סַלּוֹן, ש"ז, מ"ר סַלּוֹנִים,—כמו סִלּוֹן: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי כרבים

רצוני דבר המתמיד לעולם כמו הסוררים אל ירימו למו סלה, אלהי יעקב סלה, וכבר יפול ג"כ על העבר כמו וקדוש מהר פארן סלה ותאמר מקדם (לקו"ק, לפינסקר כיח). אולם ראב"ע בפרושו (לתהלי ג ג) הכיר שסלה אינו המשך דברי הפסוק וז"ל: והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא, ע"כ. וכן רד"ק מפרש כמו השבע' שהוא בטוי נגיני, וז"ל בשרש סל: והנכון והישר בעיני שזו המלה אין לה ענין דבק בענין אשר היא עליו אך היא מלת ניגון כך שהיו המנגנים משלימים במקומות הניגון כן, והראיה כי לא תמצא זאת המלה במקרא כי אם במזמור וניגון, כי רוב הזכרת המלה הזאת בתהלים ובתפלת חבקוק שהיתה בנגון, ערות יסוד עד צואר סלה (חבק' ג יג) וכן אמר בסוף התפלה למנצח בנגינותי, ולפי דעתי כי שרש המלה סָלַל וההא נוספת כי המלה מלעיל לעולם ויהיה סֶל, על משקל צֵל, קֵן וכשנוספת בו ההא היה ראוי להדגש, והוקל ומשקלה עם תוספת ההא כמו הֶרָה נסו (ברא' יד י) ויענינה הרמה והגבהה מן סלו לרכב (תהלי סח ה) רצה לומר כי באותו המקום היה הגבהת הקול בניגון, ע"כ. וכן דעת כל החדשים אלא שנחלקו בהגדרה המדויקת של הסמן הנגיני ופרשו בו פרושים רבים ושונים. ויש להעיר שבאשורית סלה פרושו התחנן, התפלל, כמו צלא בארמ', עי' Del., Handw. 500; ועי' גם בהערה לערך חלק, החליק.] — [1]) [עי' שטינשנידר שם עמ' 23.]

וְסַלּוֹנִים[1]) אותך ואל עקרבים אתה יושב (יחזק' ב ו).— ואמר המשורר: מרום צדקו לעדתו תאשר היות פתחון פה לסלונה וסרבה (רסב"ג, סולמית, מנח' יוה"כ סדר רע"ג ב, כג. ורסה). עזי פנים וסלונים בתפילים שבין עיניו חנונים עזי מצח ומגיגים (Elbogen, Stud. 178).

*סִלּוּף, ש"ז, מ"ר סִלּוּפִים, סמ' סִלּוּפֵי,—שה"פ מן סִלֵּף, ואמר הפיטן: חשבה כהיום וזכרה להאחות סלוף[2]) דינה ביהוסף להנחות (אבן חוג, יוצ' א ר"ה).—מי שהוא אץ ברגלים יכשל בלכתו ויחטיא הדרך ומי גרם סלוף דרכו אולתו ועל יי' יזעף לבו (ר"י בן נחמיאס, משלי יט ג). ואולי תאמר כי הלא נגד עיניך בוגדים בגדו בסלופי חמס ושוד וכל הון יקר ימצאו וכו' ויפדה נפשו מידם (מיד אויביו) כי ירבה שוחד מהון רב אשר קבץ בסלופיו ובגידותיו (אלשיך, משלי יא ד). — ובמשמ' עקום, דרך עקומה: כי המים האתנים ששב הים לאיתנו סילף שלא ישובו דרך ישרה כי אם בסילוף כי באו בין סוף מחנה ישראל וראש המחנה מצרים (הוא, איוב סב יט).

*סִלּוּק, סילוק, ש"ז, מ"ר סִלּוּקִים,— שה"פ מן סִלֵּק, העלאה, הסרה, Aufheben, Fortnahme; soulèvement déplacement; taking up, removal. — א) סִלּוּק לחם הפנים, בזיכין וכדומ' במקדש: מלמד שמגביהין אותו (את השלחן במקדש) לעולי רגלים ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו (ר"ש לקיש, יומ' כא:). עבודת מתנה ולא עבודת סילוק (שם כד.). נס גדול נעשה בלחם הפנים כסידורו כך סילוקו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו (ריב"ל, חגי' כו:). ואמר רמי בר חמא הפריש ארבעה קמצין לשני בזיכין ואבדו שנים מהם קודם סילוק בזיכין לא הקבעו לאחר סילוק בזיכין הוקבעו (מנח' יא:). — ובסהמ"א: אבל עבודת סלוק אין חייבין עליה מיתה (כמב"ם, ביאת המקדש ט ח).—סִלּוּק מסעות, סלוק המשכן כשנסעו במדבר: דתניא בשעת סילוק מסעות קדשים נפסלין וזבים ומצורעים משתלחים חוץ למחיצה (זבחי' ס:). ש"מ יש סילוק מסעות בלילה (מנחי' לה.).

—סִלּוּק ידים: אמרו לו לר' יהודה אלמלא ידיה (של נדה) מונחות בעיניה כל בין השמשות יפה אתה אומר עכשיו אימר עם סלוק ידיה ראתה (נדה סח:). — סִלּוּק דעת, סִלּוּק שכינה: דבר אחר על אלה אני בוכיה וכו' על סילוק דעת ועל סילוק שכינה אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו אלא גרם לבניו שיהרגו לפניו אלא על אותה שעה נאמר יאבד לב המלך ולב השרים וגומר (רבי יהודה, מד"ר איכ', על אלה אני בוכיה).—סִלּוּק מן העולם, פטירה, מיתה: וכן אתה מוצא בשעת סילוקו מן העולם משביע ליוסף ואומר לו אל נא תקברני במצרים (פסיק' רבתי, והיה מדי חדש). זבדי בן לוי ורבי יוסף בן פטרוס וריב"ל קראו כל אחד מהן בשעת סלוקן מן העולם אחד מהן קרא על זאת יתפלל כל חסיד וכו' והאחד קרא מה רב טובך וכו' והאחד קרא כי בו ישמח לבנו (מד"ר שמות נב).—וכן סִלּוּק סתם: בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרן (שם ברא' סב). מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש (שם איכ', טומאתה בשוליה). מצינו שסילוקן של בחורים קשה כחרבן בהמ"ק (שם, אלה כל אבירי). מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר סילוקה מן המדבר מיתתה מן המדבר (שם, שה"ש, מי זאת).— דברים של סִלּוּקִים, של ענינים שסלקו אותם, עונות שנתכפרו: תאלמנה שפתי שקר הדוברים על צדיק עתק וכו' מהו עתק דברים של סילוקים כענין שנאמר ויעתק משם ההרה (שם, שמות נב). — ובסהמ"א: וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה (רמ"י, במדי ט יז). שיש לעקרים הכוללים עקרים אחרים פרטים יקראו שרשים לפי שהם נכנסים תחת הכוללים ומסתעפים מהם ובסלוק הכוללים יסתלקו הפרטים (ר"י אלבו, ספ' העקר' הקד'). והשרשים שהם תחת עקר מציאות השם יתברך כפי מה שיחייבהו העיון ולפי מה שתגזרהו תורת משה הם האחדות וסלוק הגשמות (שם א כו). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות וסילוק הספקות ביגיעת התלמוד עד שתדע דרך האמת (ר"י בן עקנין, ספ' מוסר ב יח). ועתה ראה היאך נמשך זה המאמר התורני אחר עיון ההכשי

---

[1]) [יש מהחדשים המגיהים ע"פ התרגום' סרבים וסולים, מן א.סלה, עי"ש בהערה, ועי' גם ערך סָרָב.]

[2]) ופרש רבי משה הדרשן מנרבנא וז"ל: והכירה שממשפחתו היא ולקח לו לאשה וזה הוא סלוף דינה מה שילדה ע"י קלקול לקח יוסף, ע"כ.

כי בה דבק זה האיש השלם בשכל תהיה שמירתו הכרחית וכו' והשכל הנמצא בו בפעל חזר להיות בכח תסתלק ההשגחה באותו זמן שהוא נפרד מן השכל או מן העבודות האלהיות וכפי שיעור הפרידה יהיה סילוק ההשגחה (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כד, השחר ג, 102). אבל אם ראה אמת המים באה להזיק הקרקע ונתן צרור ומנעה לא קנה שסילוק ההיזק אינו קונה אלא הבאת התועלת (שו"ע חו"מ, מקח קצג ו).— ובמשמ' הסרה מזכות או מתביעה, פטור, התפטרות: וינתן לשלשת בניי הקטנים השמנה עשר חלקים ואבן הטחנה להם לבדם מבלעדי כל אדם בעולם ומבלעדי אחיהם סעדאן כי פטרתיו מעתה במאה כספים הללו וסילקתיו מכל הנמצא לי בעולם סילוק מוחלט (תשו' הגאו' הרכבי, סע). ולא נמצא בידה אלא מחצית חלק בעלה ונסתלקה סלוק גמור בחלוקה (רש"י, שו"ת, קבול' קונטרי ז). וכך אמרו לנו פלוני בן פלוני זה ופלוני בן פלוני זה מעכשיו נסתלקנו כל אחד ואחד ממנו זה מביתו והצרו סילוק גמור מהיום ולעולם (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 123). ועל ספר תורה אין מועיל סילוק כי אי אפשר להם להסתלק שלא ישמעו קריאת הספר אלא א"כ יש להם ספר אחר וא"א ז"ל כתב בתשוב' על ענין סילוק להכשי' בענין המס איני רואה שיועיל שום סילוק בענין זה (טוחו"מ, דייכים ז).— קנין סלוק, שטר סלוק: ואם נאמר דמ"מ אחר שדרך ונוסח כל שטרי סלוק הכי הוו סתם קנין סלוק לכתיבה כך עומד (מוה יאיר, שו"ת מז). רק בקנין סלוק כשמסלק הבעל מנכסי אשתו עושה החתן ק"ס תכף אחר ברכה הראשונ' ברכת האירוסין וקודם הקדושין וכן כותבים בזה הלשון בשטר סילוק איך אמת הוא לאחר שארסתי וכו' (שם נג).—הפסקה: סוף פסוק נקרא כן כי הוא סוף הענין ותכליתו וצורתו מעידה כי היא קו מונח מתחת התיבה קרוב לסופה בדמות קו זקוף כאלו הוא הפסק וסלוק לגמרי (ר' קלונימוס, מקנה אברהם, שער הטעמים).—ב) °כמו סליק, שם לנגינה המפסקת בסוף פסוק: שנים עשר הוא הסלוק אשר בו ענין מחבירו חלוק מוכיח כנר דלוק שזה סוף הפיסוק (הורי' הקורא, דרנבורג 72). וזה שמותם ותמונתם על סדר מדרגותם מפסיקים א' סלוק ב' אתנח וכו' (צ"ז, תל"ע ג א). הסלוק תמונתו כמו אצלנו וגם מקומו תחת האות ורק הוא לבדו והטפחא שלפניו הם מתחת להאותות בכדי לקמץ הזמן ובהיותם באים בכל פסוק ופסוק בסופו (ונגוח אל הנקוד האשורי לפינסקר 31).—ג) שם של הפיוט האחרון שבקרובות הפיוט המתחיל ובכן לך תעלה קדושה: בסלוק של פרשת פרה יסד ר' אליעזר הקליר מן הדם טחול הדם (תוספ' חול' קט:). וכשגמר כל הסילוק נסתלק ונעלם מן העולם (ר"י מוינה, אור זרוע, ר"ה רעו ג).

סלח[1], ממנו סלח, סלח, סליחה, °סלחן.

סלח, פ"י, סלחתי, סלחת, סלחת, סלח סלח, סלות, סלח, סלחה, אסלח, יסלח,—סלח לפלוני-עונו, וסלח לעונו, לא קצף עליו בגלל העון, לא העגישו בשבילו: verzeihen; pardonner; to forgive: אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות לד ט). סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ויאמר יי' סלחתי כדברך (במד' יד יט-כ). ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום ויי' יסלח לה כי הניא אביה אתה (שם ל ו; גם ט ג). והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וכו' לא יאבה יי' סלח לו (דבר' כט יט). ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ושמעת וסלחת (מ"א ח ל). ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל (שם לד; גם לו; לט; נ). לדבר הזה יסלח יי' לעבדך (מ"ב ה יח). וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי' לסלח (שם כד ד). ואמר אדני יי' סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז ב). יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יי' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעי' נה ז-ח). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה (ירמ' ה א). אי לזאת אסלוח[2] לך בניך עזבוני וישבעו בלא אלהים (שם ז; גם לא לד; לג ח; לו ג; נ כ). למען שמך יי' וסלחת לעוני כי רב הוא (תהל' כה יא). הסלח לכל עוניכי הרפא לכל תחלואיכי (שם קג ג). נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת (איכ' ג מב). אדני

---

[1]) [כן בארמ'. ובאשור' סלאח, סחל, זרק מים על פלוני (Del., Handw. 493, 501). ושאול גם במצרית, עי' Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Ägypt. No. 1155.]

[2]) כך הכתיב, והקרי אסלח.

שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר (דני״ט יט). ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו וכו׳ ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם (דהי״ב ז יד). — ואמר בן סירא: ואמרת רחמיו רבים לרוב עונותי יסלח כי רחמים ואף עמו ועל רשעים ינוח רגזו (ב״ס, גני׳ ה ו). — ובתפל׳: סלח נא אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה ברוך אתה יי׳ חנון המרבה לסלוח (סלח, תפלת י״ח). — ובתו״מ: יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי (כי ברכיה בשם ר׳ בא בר בינה, ירוש׳ יומ׳ ח ט). א״ל הקב״ה (למשה) בשבילך אסלח להם (מד״ר במד׳ טז). — ואמר הפיטן: סלח לגוי קדוש ביום קדוש וכו׳ חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו (ברכו, יול׳ יוה״כ). המתק האור לסליחתי העת תענה ותאמר סלחתי (אז ביום כפור, שם). סלה ברחמיו יציל מחרכיו סלות ירבה לעם מבורכיו (מורה חטאים, שם) — ואמר המשורר: אבל יש בטח במרבה סלח וחיל וכח למוציא אסירים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, שער השיר 97).

— נפע׳, נסלח, — נסלח לפלוני חטאו, שסלחו לו: וכפר עליהם הכהן (להחוטאים) ונסלח להם (ויקר׳ ד כ; גם כו; לא; לה; ה י; יג; יו; יח; כו; יט כב). והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה וכו׳ וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא (במד׳ יה כד-כה). ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (שם כו). — ובמדר׳: אדם עובר עברה ודואג ולבו שת עליו וכו׳ אמר רב נחמן עלה לירושלם והקריב קרבן ונסלח לו ויצא משם שמח (ילקו׳ תהל׳ תשכה). — ובסהמ״א: אלו הייתם עובדים כראוי וצמים לפני כהוגן הייתם נשמעים וכל חפציכם לכם נמצאים וכל חובותיכם נסלחים (ראב״ה הגשיא, הגיון הנפש יד.).

סַלָּח, ש״ז, — מי שטבעו לסלח לזולתו, המרבה לסלח: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך (תהל׳ פו ה). — ואמר הפיטן: דוכבו בתחנון למוחל וסולח דופקי בתשובה ליוצר אור וסלח (אז ביום כפור, יול׳ יוה״כ). טוב וסלח לך היא הצדקה טהרנו במעינך לובש צדקה (שם). היום שמך יאמן אל טוב וסלח (יום בוגדנו, שם).

***סַלְחָן**, סולחן, ש״ז, — כמו סַלָּח: כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון (תפל׳ יוה״כ). ומסיים כי אתה סולחן לישראל וחותם בא״י מלך על כל הארץ וכו׳ (סדר יוה״כ, סד׳ רע״ג ב, קעד.). מצאתי בסדורים קדמונים שנכתבו על שם מר סעדיה גאון ז״ל שמסיימין בתפילת נעילה במה אנו מה חיינו וחותמין בא״י האל הסולחן (רז״ה, המאור הקטן על הרי״ף, יומ׳ ד: ד״ה והא דתנו רבנן). כי אתה הסולחן בכל ומוחל העוון יהיו לרצון (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 22). לשפיכת הנפש חשוב כבבשים צלחן כמעטר ומשביע גואל ורופא וסלחן (תענית צבור, סליח׳ לבה״ב). סלחן ורחמן פדה עם לא אלמן כבלבלתי במן בימי ציר נאמן החיש לו זמן אשר לא זומן (מלא רחמים, סליח׳ שבת שובה, סמח״ל תקמח:). רבה להיטיב רב חסד וסולחן (ללו״ג, מחז׳ איטל׳ ב׳ ס.).

***סְלִידָה**, ש״נ, — שה״פ מן סָלַד, צרבת בקיבה, סלוד, Sodbrennen; brûlure de l'estomac; heartburn, pyrosis[1]): ומי שימצאהו משתיית היין סלידה ימוץ אחריו הרמון והמים הקרים ומשקה האפסנתין בבקר ועשיית המרחץ אחר לקיחת דבר מועט (קאנון א ג ב ח).

***סְלָיו**, — כמו שליו, מין ממיני העוף: כתיב שליו וקרינן סליו א״ר חנינא צדיקים אוכלין אותו בשלוה רשעים אוכלין אותו ודומה להן כסילוין א״ר חנן בר רבא ארבעה מיני סליו הן ואלו הן שיכלי וקיבלי ופסיוני ושליו (יומ׳ עה:). — ובסהמ״א: נתן מן שכרם ענן ואש ומן וסליו ורב טוב אשר צפן ליום תגמוליו (רסע״ג, השג׳ על חוי הבלכי, דודקין 66).

סְלִיחָה, ש״נ מ״ר סליחות סלחות, — א) שה״פ מן סָלַח, Vergebung; pardon; forgiveness: אם עונות תשמר יה אדני מי יעמד כי עמך הסליחה למען תורא (תהל׳ קל ג-ד). ליי׳ אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו (דני׳ ט ט). — אלוה סליחות, שדרכו לסלח: ואתה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמ׳ ט יז). — ואמר בן סירא: ואל סליחה אל תבטח להוסיף עון על עון (ב״ס, גני׳ ה ה). — ובתו״מ: בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות אלא ט״ו באב מאי היא (תענ׳ ל:). חמשה אין להם סליחה המרבה לשוב ומרבה לחטוא והחוטא בדור זכאי וכו׳ (אדר״נ לט). אף אתה לך רד דיו לעבד להיות שוה לקונו כיון שראה משה כן אמר אין סליחה ידע הקב״ה מה בלבי

---

1) תרג׳ ד״ר מזיא.

של משה וקרא אותו לפייסו (ר' אבין, מד"ר שמות מג). אף הקב"ה ויתר לנו סליחה אחת משלו ואיזו זו עשירית האיפה (ר' יהודה בר סימון בשם ר' זעירא, שם ויקר' ג).—ובתפלה: אל מלך יושב על כסא רחמים וכו' ומרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים עושה צדקות עם כל בשר ורוח (אל מלך, סדר סליחות). — ואמר הפיטן: הפותח לנו שערי רחמים ומאיר עיני המחכים לסליחתו (ברכו, יוצ' יוה"כ). קדוש בתשובה שת סליחתו (קדוש אדיר בעליתו, שם). יש כאן מחילה סליחה וכפרה ככתוב בתורתך ונסלח לכל עדת ב"י ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה (סדר רע"ג ב, קעג:). כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים (סלית' לחמישי, שם ריא:).—ואמר המשורר: במימי סליחותיך את כל אשמותי מחה ולפי רוב הסדיך את כל יגונותי דחה (ראב"ע, אלהי הודיעני). בורא למענהו בריאות עמו סליחות נמצאות וישם לקין אות קרנים מידו לו (הוא, מי כמוך אל). מחול לנו מלכנו כי פשענו על שם ולכל פשעיהם אשר פשעו בך וסמך סליחה וחטא לאב ומחילה ופשע למלך (סד' שחר' של חול, אבודרהם לו.). ועם האדון הסליחה (כתר מלכות, ד"ה א"ר גמליאל, קמג.). ועמו הסליחה (שם, ד"ה באספו, קלה). — ב) *שם לתפלות ופיוטים שתכנם בקשה לסליחת עון: ולומר סליחות כך ראוי כשמגיע ש"ץ בחנון המרבה לסלות אינו חותם אלא מתחיל בסליחות ובתחלת סליחות הרבה מנהגות יש יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים ויש שמתחילין בפסוקי רצוי סליחה (סד' תעניות, סדר רע"ג ב, עח.). ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים ופזמונים ממה שתקנו פייטנים אומר (שם קנז:). אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא וכשמגיע לפני ה' תטהרו אומר שבע סליחות (שם קעד.). ולאחר שמסיימין הצבור תפלת וידוי אין שם ירידת שליח צבור לפני התיבה אלא כסדר שבין ראש השנה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחות ודברי תחנה ובקשה (Elbogen, Stud. 36). עניגו אבינו עניגו וכו' עניגו אלהי יצחק וכו' עניגו אלהי יעקב עניגו הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות (רש"י, תענ' יד.). וכן השיב ה"ר אביגדור כהן צדק נר"ו לר' צדקיהו ב"ר בנימין אחי השני וצ"ל שאין לאמרם בפחות מעשרה לא בסליחות ולא בתחנונים שהן דברים של קדושה וכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה (שבלי הלקט כט). ולומר במנחה (של יוה"כ) סליחות הרשות בידו וכו' שבשחרית אומרין חמש סליחות (אבן ירחי, המנהיג, הלכי יוה"כ סד). נוהגין בספרד לומר בשבת תשובה הרבה סליחות ותחנונים ותמה אני על המנהג שהרי אין מריעין בשבת (לבדא, האגור תתקכב). ואמר בדבריו כי יש בפרשת ויחל משה רמז לסליחות מפני שיאמרו ויעבר אדני על פניו בבל סליחה וסליחה (ר"י סריזי, תמכמ' כד). והחזן אשר יאמר סליחות לעם זה אין לחטאתו מחילה (שם).

***סְלִיל**, סְלִיל, ש"ז,—א) גליל חלול כעין קנה שכורכים עליו חוטי המטוה[1], Spule; bobine; spool: המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו מן הכובד העליונה לכובד התחתונה וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור (נגע' יא ט)—ב) קנה מדה: ואלו הן קנה המדה הסלול[2] בטיט[3] שבצדדין עולה למדת ארבעים סאה וכו' (תוספת' מקוא' ג 7).

***סְלִילָה**, סלולה, — קבוץ של סלים[4]: חגבים מן הסלילה[5] אסורין מן האפותק מותרין וכן בתרומה (ע"ז ב ז). חגבים והקופרין מן הפתק ומן האוצר ומן הספינה הרי אילו מותרין ואם היו נמכרין בסלילה לפני חנוני הרי אלו אסורין מפני שמרביצין עליהן יין כדי שיהו יפין למראית העין (תוספת' שם

---

[1]) [הערוך פרש מפני שסולל ומתגלגל. ובערב' שְׁלִילָה[a]), פקעת הצמר שעל הכישור.]

[2]) [גרסת רה"ג (נגעי יא ט) וכן גרסת הערוך הסליל. והם מפרשים שהוא אחד עם משמ' א). וכן בכ"י וינא, ובפרוש הגאונים (הול' אפשטין 98). ויסטר' מפרש כמו צלול, ומחבר אותו עם בטיט הבא, וכן קרוים (ארכיא' I 305), אבל זה טעות.]

[3]) [הגר"א מגיה הטיט.]—[4]) [עי' הערה הבאה.]

[5]) [כך במדב"מ וירוש', וכך גרסת הערוך ערך סל, וכן בגיאוניקה, גינצ' II 45. אבל בערך אפתק הוא גורס סלולה וכן מביא שם בדברי רה"ג, וכן ברי"ף ובדפוס'. לוי ואחרים מפרשים כמו צורה זערית מן סל, כלומ' סל קטן. אולם החנוני אינו מוכר מסל קטן אלא מסל גדול. וברור שהנגוד הוא בין החגבים הנמצאים עדין באוצר ובין חגבים שהוציאו מן האוצר ונמצאים כבר בסלים שלפני החנוני, עי' רש"י. וכן מפרש הר"ן לרי"ף סלים. ועי' גם גרסת הערוך והרא"ש בהערה הבאה. והצורה הדקדוקית היא צורת הקבוץ כמו כנימה ועוד. ועי' סגל, (הזעירות בעברית, מדעי היהדות I, 144).]

---

a) سليلة

ד יג). וכן יין תפוחין של עכו"ם הבאין מן האוצר ומן ההפתק ומן הסלולה[1]) מותרין הנמכר בקטלווא אסור מפני שמערבבין בו יין (ע"ז מ:).— ובסהמ"א: הצלף וראשי הלפתות וביוצא בהן הכבושין הבאים מן האוצר ומן האפותין ומן הספינה מותרין והנמכרין בסלילה לפני החנוני אסורין מפני שמזלף עליהן (ר"מ, שם).

א.סלל[2])׳ ממנו א.סָלַל, מְסִלָּה, מַסְלוּל, **סֹלֶל, סֹלְלָה.

א.סָלַל, סֹלּוּ, סְלוּלָה,— סָלַל מְסִלָּה, שוה פני האדמה והתקינה להליכת בני אדם ובהמות וכדומ׳; דרך סְלוּלָה, כבושה, עשויה ומתוקנה להליכה; דרך לא סְלוּלָה: ללכת נתיבות דרך לא סְלוּלָה (ירמ׳ יח יח). – ובהשאלה: דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סְלֻלָה (משלי יה יט).— וְסֹל מסלה: ואמר סֹלּוּ סֹלּוּ[3]) פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעי׳ כז יד). עברו עברו בשערים פנו דרך העם סֹלּוּ סֹלּוּ המסלה סקלו מאבן (שם סב י).—ובמליצה: יחד יבאו גדודיו וַיָּסֹלּוּ[4]) עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי (איוב יט יב). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו וַיָּסֹלּוּ[4]) עלי ארחות אידם (שם ל יב). — ובסהמ"א: ואמר סלו סלו פנו דרך שנה עליו סלו סלו שני פעמים כנגד שתי מסלות הראויות לסולל האחת דרכי העולם הבא ונתיבותיו הטובים השנית דרכי העולם הזה ותאותיו הרעים (רמב"ה הנסיה, הגיון הנפש ח:).—ובמשמ׳ הלך: דרוך וסלול תמיד במסלול התורה (רלב"ג, משלי ד ח). — דרכים סְלוּלִים: וכן כאשר הניע הנפש מעיר אל עיר כמו שאמרנו וחודש התחלפות בדרכים הסלולים אל זה עם התמדת הרצון מאין שנוי בכונתו ללכת אל העיר (רמב"ד, אמו"ר ב ז, 61). ויודע כי הגוף מצד שהוא גוף אין לו התבוננות בפעולותיו רק מצד הנפש המנהגת אותה ומורה לפניו הדרכים הסלולים לבחור בטוב ולמאום ברע (דוד בר יום טוב בר בילא, יסודות המשכיל, ד"ח כס). — ארחות סְלוּלוֹת: אורחות הסלולות חשבות ואפלות (אלנעותי, קינ׳).—ובלי השם דרך, ארח: תרשישים ינהלום במרפא כנף טל גיל קול רנה לעבור בסך וטל סלולים עלות אל נבון ונשא ונטל (תמת, תפל׳ טל). סודר נתחיו וחיבתיו וניסך וישרו סלולים סלולים ירוץ לפרוה וקדש וטבל כבראשונה סותי בד עט וקידש והתודה בפרו במקום עולים (Elbogen, Stud. 124). דרישות לדרוש בשכנך מקום כפור שלים סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשולים (אור, מעריב ליל ב פסח). סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יערוך אליך, סחרי יוה"כ, מחז׳ איטל׳ ב, פז:). אך בתחלה יוכלו כי אם שני בתים בקו להלוך בתוך הסלולה מכאן ולהבא יוכלו הם להלוך תמיד בבית אחד ולא כבתחלה (רמב"ע, אסיר בקולי סיר). — ובמשמ׳ ישר: כי ישרים הם כלומר פשוטים וסלולים ובלא עקלקלות ולפיכך הם קרובים לדעת אותם המתבונן בהם בדרך שלא יכשל בם (ר"י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידי כז:).—וסה"פ: נאמן לאונה נתאזר נצח עדי כן בגזרה נזר סלול צפוניה חלץ אזר (ממרה, יוצ׳ שבת פרה). סרסור זרוז מרץ ראש פרוז הריץ סלול שלום ותרץ הנצנים נראו בארץ (אור, יוצ׳ א פסח). שלישים פתחו ראשון לקלקל אצו סלול ארח לעקל (ונה מועיל, י׳ :׳ אחרון פסח).

— הפעי, **הִסְלִיל,—א) עשה דרך סְלוּלָה: גוזרים הסליל בענין בשומו מעמקי ים ארח ומסלול מסים (לונצ לדקה, יוצ׳ ז פסח). לשמור צאתך וביאתך להסליל דרכיך לישר ארחותיך בשרתה לתם לך טל ילדותיך (גנזי שכטי ג, דודסון 45).—ובמשמ׳ הדריך והוליך בדרך סְלוּלָה: מאסה עד צץ אב והפריחה כטל מטי הרג הסליל והטלילם בטל (אאגרה, תפל׳ טל). אשל נטע והעוברים הארח ובקצוי ארץ ריהו הרה ותועי דרך הסליל באורח .(לדק, יוצ׳ ב שבוע׳). תרגלת ידיד

[1]) [בראי"ש הגרסה בסלים. וכן בערוך ערך אפתק.]

[2]) [כל החוקרים החדשים פרשו כמו ריב"ג ורד"ק לשון הרמה והגבהה, כמו סֹללה, הגבהת מקום ע"י שפיכה של תל עפר. ומזה מסלה, שביל שהוגבה ע"י עפר, הצץ וכדומ׳. ועי׳ רד"ק לישע׳ (כז יד) וז"ל: וענין סלו ומסלה שמרימים באבנים שמשימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט, ע"כ. ולשרש זה שיכים גם כל הצורות במקרא שחלקם המחבר לארבעה שרשים נפרדים. עי׳ בהערות להלן. וצריך להעיר שבאשור׳ סִלּוּ הוא כביש מרצף ברחוב או בשוק המשמש להליכת בני אדם עי׳ Del., Handw. 500, ואולי השרש העברי נגזר ממנו.]

[3]) [רש"י מפרש כבשו כבשו, וכן להלן (סב י), והנכון כפרוש רד"ק שהבאנו בהערה הקודמת. וכן בשם אביו בשרש סלל, וז"ל: וכן אמר ומסלתי ירמון (שם, מט יא) וכענין זה סלו סלו שירימו המסלה וכו׳, ע"כ.]

[4]) [ראב"ע גוזר מן סלון ממאיר, והנכון כפרוש רלב"ג וז"ל: שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה, ע"כ. וכעין זה ת"י וכבשו. ואולי יש בזה בטוי תכביסי מן סללה.]

להעמיד נשייה תכנת עמודיה מהתמגג תושיה תומכו אשוריו במעגלותיך יה תועים הסלילו בדרך תחייה (משולם בן קלונימוס, Elbogen, Stud. 127). התנה מצולם גוי סלולם בכפותיך להסלילם והמים להם חומה מימינם ומשמ[אל]ם (שם 176).—ומקור הַסְלֵל, כמו הסליל: על כל עם ולשון ראשם להתלל בארח חיים אותם להסלל בלי להחליפם באמה אחרת אותם לחלל (אמן, יוצ׳ אהרון פסח).—ב) הגביה, הרים: חטאת נעורי תצליל וים יהפכו כצליל וצדק זקנים תסליל ושועת נבאים. תכליל (יוסף בכהר, סליחי ד׳ עי״ה). ויושר מע[ש] להצהילה וחיים ארו[כים] להובילה ותעדודי היוקר להסלילה ומנעמי עידון להאהילה (ד״ס יהודי מלכים וא״י ב, מן 78).

—הפעי׳, °הֻסְלַל, הוסלל,—שֶׁהִסְלִילוּ אותו, ואמר הפיטן: מישרים לצדיק הוסללה אורה ממרום הערה לנו רווח (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 41).

—נפעי׳,°נִסְלַל,—נעשה למסלה: וברות אפיך ים נסלל כי דכיתם כחלל (שם 125).

ב׳ סלל, ממנו ב. סָלַל.

ב׳ סָלַל, — כמו שלמים לא נמצא, סָלוֹהָ, — סל את הערמה: באו לה מקץ פתחו מאבסיה סָלוּהָ [1] כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (ירמי׳ נ כו).

ג׳ סלל, ממנו ג. סָלַל, סֶלָה.

ג׳ סָלַל,—כמו שלמים לא נמצא, סלו,—סַל לפלוני, סַל לאלהים, עשה לו מזמור וזמר, על דרך סֶלָה [2]: שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו (תהלי׳ סח ה). — ואמר המשורר: סולו לרוכב בערבות ביה יי׳ צור עולמים הודיע דת לבנים תמימים (ראב״ע, ייי אלהי).

—הפעי׳,° הִסְלִיל,—כמו קל: תפישת שלשה הרסים ושתי ערבות שיר להסליל בם לרוכב בערבות (אמנם מלוה, יוצ׳ ב סוכות).

---

[1] [צווי בקמץ חטף מפני דגשות הלמד, (מנחת ש״י). ויש ספרים סַלּוּהָ. והכונה כמו שמפרש אבי הרד״ק עשו תלים תלים כמו ערמים משללה, ע״כ. ורש״י פרש דושו, וכן רד״ק בעצמו.]

[2] [כן פרש גם ולהוזן. ועי׳ גם רש״י לשון שבח, ע״כ. וראב״ע כמו סלסלה כענין הללו, ע״כ. אולם פרוש זה של סלה מוטל בספק גדול, עי׳ הערה לאותו ערך. והנכון שהוא בהשאלה כמו הגביהו ורוממו, וכן פרש רד״ק בשרשיו.]

—פעי׳, °סִלֵּל, נִסֻלַּל, — כמו קל: גדול פלל גבורותיו נמלל גיה וליל גדלו נסלל (אל נשא, יוצ׳ שבת נראשי׳).

—התפעי׳, °הִסְתּוֹלֵל, הלל, התפלל: היה רץ לא יחרץ אבל יעמוד ויפלל וכן יפעל קרא עד על לבבך להסתולל דין נשמע קריאת שמע בכל לשון להתמלל (שתי פעמים, קונטי׳ הפיוט׳ קד). היה רץ ולא יחרץ אבל יעמוד ויפלל ובה יפעל קרא עד על לבבך מסתולל (שתי פעמים, יוצ׳ שבת נחמו). ויצו (אלהים) אתם את הברכה באמיהם ובכל משלח ידיהם כחפץ המסתולל בעדם השמח בשלותם (רמב״ם, אגרי׳ לחכמי מרסיליה, כ״י ביה״ס כזנתנסי, רומא).

ד׳ סלל, ממנו ד. סָלַל.

ד׳ סָלַל, קל לא נמצא.

—התפעי׳, הִסְתּוֹלֵל,—מסתולל בפלוני: עודך מִסְתּוֹלֵל [1] בעמי לבלתי שלחם (שמות ט יז).—ואמר בן סירא: ארחותיו לתמים יישרו כן לזדים [2] יסתוללו [3] (נ״ס גנזי׳ לט כד).—וכנוי לאיש הסמוך על שלחן אחרים: בני חיי מתן אל תחי טוב נאסף [4] ממסתולל [5] איש משגית על שלחן זר אין חייו למנות חיים (שם מ כח-כט).—ובסהמ״א במשמ׳ התגדל על פלו׳, בזה לו: צריך שיהיה בו (בתלמיד חכם) מעט גאוה שלא יהו קלי הראש מסתוללין בו ויהא דבריו מתקבלין עליהן בעל כרחם (רש״י, סוט׳ ה.).—ואמר המליץ: אסתולל בעמי ובעמים אתבולל (עמנו׳, מחב׳ כו). כי קם זמן

---

[1] [אונקלוס תרגם את כבישת ליה לעמי, ופרש רש״י והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע״ז קלקי״ר, ע״כ. וכן רשב״ם. וי״ת מתרברב, וכן ראב״ע: כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך, ע״כ. וכעין זה חזקוני: משתבח בעצמך שיש לך כח לעכבם לשון סולו לרוכב בערבות, ע״כ. ובעל לקח טוב מפרש כמו מסתורר (=משתורר) בחלוף ריש בלמד, ועי׳ בפרושו של כהנא. ואפשר שהוא נגזר מן סללה והכונה אתה מניח סוללות ומכשולים בדרך שחרורם של העם, עי׳ בהערה למאמ׳ ב״ס להלן.]

[2] [בכ״י לזרים.]

[3] [כרור שפעל זה הוא הפך מן יישרו הקודם. ופרושו הוא שארחות ה׳ אינם ישרים בשביל הרשעים אלא שיש בהם רכסים ותלים של אבנים ושל עפר שקשה לעבור עליהם. וא״כ יהיה יסתוללו מלשון סוללה, כלומ׳ הארחות מתמלאים סוללות סוללות.]

[4] [כלומ׳ נאסף אל עמיו, מת]

[5] [כנראה הכונה כמו מתרפס, נרמס ברגלי העשיר.]

אכזר ויסתולל עלי (ר' עמנו' פרנקים, מחק ספתים, הול' מק"כ 80). וזו הנפש מסתוללת היא לנצח מתנכרה היא במבוא נעלם עם הגויה תתחברה לא אבין ממנה בלתי שהיא נמצאה אכן אנה ומה היא לא אדעה (ליון, תר"ח, חסון 19). כי אכוף כאגמן ראשי ושפתי תכענה מוסר ויראת שדי כי באלה יסתוללו רבים וכן שלמים ובם שמן חלקם (מחסו, חה"ל ג). — °וכן הִסְתַּלֵּל: והנה הגיע מסכלות קצתם שיאמרו כי העיון במקרא דבר בטל ויגנו ויפתיתו מעלת המסתללים בו ועליהם אמר הכתוב היה להם דבר ה' לחרפה (מעשה אפד, הקד' 15). — וכנוי למצרים, ואמר הפיטן: עוזרי רהב מפילים פגריהם הצעו חללים צללו כעופרת מסתוללים קנוים עברו גאולים (מסברים, יול' ז פסח). גאלתני מראש ממסתוללי גדעת שבט משתוללי (מנחם בר מכיר, אחור וקדם לרת, יול' שבת הפסק' ח). שלחה פרוכה בעל כרח מסתולל ותצאנה כל הנשים אחריה בחוץ לחולל (אחי מלבנון, יול' שה"ג). גשו אי כפתור כהפקדו ידידים גם הרצו דברים למסתולל וגדודים (אז כארבת, שם).

ה.*סָלַל, קפץ וחזר לאחוריו, כמו סָלַד: אם יעלה אדם את הבהמה לראש הגג היא סוללת אחריה אבל התינוק הוא רץ לנפול ממנו (אדר"כ נוסח' ב ל). אדם מריח גפרית ונפשו סוללת[1]) עליו למה שיודעת שנדונה בה לעתיד (ר' יודן, מד"ר ברא' נא, הול' תיאודו').

—פוע', *סוֹלֵל, מְסוֹלֶלֶת, מְסוֹלְלוֹת: בשעה שמריח גפרית נפשו מסוללת עליו שהיא יודעת שזה עתיד לידון (הוא, מדרי תהלי יא). —ובמשמ' חִכֵּךְ, —כמו סִלֵּד: נשים המסוללות[2]) זו בזו פסולות לכהונה (ר' הונא, שבת סה.). המסוללת[2]) בבנה קטן והערה בה (סנה' סט:). —ובסהמ"א: ואמרו כי כן אמרו הרבנים נשים המסלסלות זו בזו ומלת המסלסלות טעות היא בכל הספרים כי הם המסללות אמרו (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין עריות, קלג::).

—נפע', *נִסְלַל, —כמו קל: ועורות לבובין וכו' בשעה שקורעה עד שהיא בחיים הוא נסלל[3]) ונעגל (ר' הונא, ירוש' ע"ז ב ג). — ובסהמ"א: דרכיו (של הזמן)

[1]) [עי' סלד קל, בהערה.]

[2]) [בירוש' (גיטי ח י) מסלדות, המסלדת, עי' סִלֵּד, ובהערה.]—[3]) [פרש בעל פני משה: נכוץ שפתו ונשאר נעגל, ע"כ.]

רחקו עתים ועת יפות ונסללות (זכרי בן סעד, ספ' המוסר, מחב' ט, כ"י תימני).

ו.°סָלַל, — סבב הסליל בעגול: המעלה מן הפקעת לחברתה ומן הסליל לחבירו פי' סליל בלעז אנינו שסולל ומתגלגל והוא מסתוריתא בארמית (ערוך, ערך סליל).

ז.סָלַל, —קל לא נמצא.

—הפע', °הִסְלִיל, תַּסְלִיל, תַּסְלִילָה, —עשה סללה, ובהשאלה עִכֵּב כמו ע"י סללה, ואמר הפיטן: תכלית קץ הגאולה שושנת עמקים איכה תראה ותנהלה ושמחת רוחתי עד אן תסלילה (גנזי שכטי' ג, דודסון 60).

°סלל, סולל, —א) ת"ז, כמו סָלוּל, דרך סלולה: מה יפו מעגלותיך וארחך סולל נפת חכך זבד קדשה לכלל (שני, יול' ב פסח). — ב) מורם, שהרימו אותו: באשמרת הבקר קראתיך אל מהלל יערב לך חין ערכי יום לבי לך סולל[1]) ותגיה את חשכי וכאור בוקר יהלל (ר' יצחק, באשמורת, סליחו' יום ד). — ג) ש"ז, כמו סוללה: ומקום מצבך על אי או סולל א' שקורין בל"א דא"ם באופן שלא תוכל לילך אחריך אז תעשה סימנים על הארץ (דוד גנז, נחמד ונעים רפב).

סֹלְלָה[2]), ש"נ, מ"ר סֹלְלוֹת, —במעשי המלחמה, מקום גבוה עשוי מעפר צבור יחד לעמד עליו כדי להכות החומה, שפך סֹלְלָה, שפך הרבה עָפָר במקום מן המקומות ועשה סֹלְלָה, Damm, Wall; remblai; mound: ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה וישפכו סֹלְלָה אל העיר ותעמד בחל (ש"ב כ יה). לכן כה אמר יי' אל מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סֹלְלָה דרך אשר יבא בה ישוב (ישעי' לז לג). כה אמר יי' צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סֹלְלָה היא העיר הפקד כלה (ירמי' ו ו). הנה הַסֹּלְלוֹת באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים (שם לב כד). על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הנתצים אל הַסֹּלְלוֹת ואל החרב

[1]) [כך בדפו'. ואולי צריך לנקד סוֹלֵל קל מן ג.סלל.] — [2]) [אולי בעין זה באשור' סִלְ, סִלְ (Del., Handw. 501) ונמצא גם במצרית (Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Ägypt. No. 1166), ואפשר שהוא כמו מסלה, הגבהת עפר לתל. ורש"י (מ"ב יט לב) פרש וז"ל: ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצי' ומקבו' כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשון סולו סולו המסילי. ע"כ.]

(שם לג ד). ונתתה עליה מצור ובנית עליה דיק ושפכת עליה סללה ונתת עליה מחנות (יחזק׳ ד ב). ולא בחיל גדול ובקהל רב יעשה אותו פרעה במלחמה בשפך סללה ובבנות דיק להכרית נפשות רבות (שם יז יז). לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דיק (שם כא כז). ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה (שם כו ח). ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות (דני׳ יא יה).—ואמר הפיטן: בחדש העשירי מוני שפכו על עירי סוללה (וארץ, סליח׳ י׳ טבת).—וויוסיפו לשפוך סוללה פעם שנית ותך האבן מגבורי יוסף על ראשו ותפלח את ראש האיש ותוליך את פלח ראש האיש עם האבן (יוסיפון תג).—ובהשאלה אם נבצרו ערי תבונות ילכדם כמעט ברוב שכלו וישפוך סוללה (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 334). — ובמשמ׳ קלע, מכונת מלחמה לזרוק בה אבנים [1]: וישרוף את האילים וכל הסוללות ויברח בקירוס וימלט במדבר (יוסיפון קסו). וביום ההוא נלחמו אנשי אלכסנדריה אשר היו עם טיטוס להציל את הסוללות מיד היהודים (שם תנ). וישרוף (שמעון) את האילים וכל הסוללות וכל כלי הדיק אשר בנו מול העיר (שם כו, דפוי פרנקפ׳). וקבץ עם רב כפלים מפני שכבר ידע כח היהודים וגבורתם וגם הכין סוללות אשר לא הכין בראשונה (ר״ש אבן ויגא, שבט יהודה 2). הב׳ כי לא היו להם הסוללות להפיל החומות אשר הביאו [2]) הרומיים והיונים (שם 23). ובמלחמה אחת היה לנו עגלה עם סוללה גדולה ושמו אותה נגד פתח העיר ורצנו עמה וחשבו העניים שהיא חיה וברחו (שם). הסוללות שמשליכים בהם אבנים גדולות בדיק (אברבנאל, מ״ב ג). חשבונות מחשבת חושב לירות באבנים וכו׳ בלשון לעז ארטיליריאי ובלשוננו הקדוש יקראו סללות (אברהם בן דוד הרופא, שלטי הגבורים מא). ועל כי הסללות בעת השפיכה הן על העגלות שלהן (שם מב). והלקם (של אנשי רוסיאה) ישאו כאשכנזים סוללות קטנות ברזל ויתנו בהן אש (יוסף הכהן, עמק הבכא ג ו).— אבני סללה: וילח׳ על בתר ויבן עליה דיק סביב ויחל להכו׳ באיל

[1]) [עי׳ רש״י (ישעי׳ לז לד) וז״ל: ושמעתי שפותרין אותו זריק׳ אבני׳ גדולו׳ שקורין פורייר״א בלע״ז אבל אין באבנים לשון שפיכה ולא לשון סוללה ואין לשון התרגו׳ נופל על פתרון זה, ע״כ. ועי׳ גם רלב״ג (מ״ב יט לב).]

[2]) בדפא״ד המציאו.

הברזל ובאבני סוללה (יוסיפון קמו).—קלע סללה: ויקלעו אנשי אספסיינוס על העיר בקלע סוללה אבן גדולה ותעבור האבן על בטן אשה הרה ותוליך את הילד מבטן (שם תג). — ומ״ר: ויקלעו אנשי אספסיאנוס אל העיר בקלעי הסוללות מכל פאה (שם ע, דפוי פרנקפ׳).

סלם, ממנו סֻלָּם.

סֻלָּם[1]), ש״ז, מ״ר *סֻלָּמוֹת, — כלי עשוי עץ או חבל משתי ארוכות מחברות בשלבים במרחב שוה, ישמש לעלות עליו מהארץ אל מקום רם, Leiter; échelle; ladder: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים ויורדים בו (בראשי׳ כח יב).—ובתו״מ: מרחיקין את הסולם מן השובך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה ואת הכותל מן המזחילה ד׳ אמות כדי שיהא זוקף את הסולם (ב״ב ב ה). מהו אומ׳ בני סלמאי הנתוצי בשעה שהושיבו מלכי יון פרדיסאות על הדרכים שלא לעלות לירושלם כל שהיה כשר וירא חטא שבאותו הדור מה היה עושה היה מביא שני גיזורי עצים ועושה אותן כמין סולם ומניחן על כתיפו ועולה כיון שהגיע לאותו משמר אמ׳ לו להיכן אתה הולך א׳ להן ליטול שני גוזלות הללו משובך הלז שלפני בסולם הזה שבידי כיון שעבר אותו משמר מפרקן וטעלן לירושלם (תוספת׳ תענ׳ ד [ג] ח). בסולם ובקולב אחר השלובים בעדשה אחר המסמר ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משום ר׳ יוסי בסולם אחר העומדין ובקולב אחר השלובין ובמשפך אחר הקערה (שם כלים ב״מ ג יג). מה בין סולם של שובך מה בין סולם של עלייה אמר רבי יעקב בר אחא סולם של שובך אם עשה הוא מלאכתו מאתמול כחישין הן סולם של עלייה יכול הו׳ לעשות מלאכתו מאתמול (ירוש׳ ביצ׳ א ד). סולם ששליבותיו פורחות וכו׳ (ר׳ נחמן אמר רבה בר אבוה, עירובי׳ עז:). סולם זקוף ממעט (רב, שם עח.). במה דברים אמורים בסולם של שובך אבל בסולם של עליה דברי הכל אסור (ר׳ יהודה,

[1]) [כך בארמ׳, ואולי גם בכנעני׳ סלמת (לידזב׳ 329). הערב׳ سُلَّم a) הוא שאול מהארמ׳. עי׳ Schwally, ZDMG, LIII, 197.]

a) سلم

ביל׳ ט:). אין אחד מן המולות הללו שהן מהלכין ברקי׳ רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו (ר׳ לוי, מד״ר דבר׳ ה). לעליית הסולם הגדול קודם לירידת הסולם הקטן קודם (דא״ז ו). — ומ״ר: מעשה בשעת הסכנה והיינו זוקפין סולמות ומסככין על גביהן נסרים והיינו ישינים תחתיהם (ר׳ יהודה, תוספתי סוכ׳ א ז). סולמות שבבבל אינן צריכין קבע מ״ט כבידן קובעתן (רבי יוסף בשם רב אושעיא, עירוב׳ עח.). אם יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו (רבא, סוט׳ לה.). האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא חלונות זה על זה ולא סולמות זה על זה ולא אמת המים זה על זה (ר״נ בשם שמואל, ב״ב ז:). וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה חוץ מעוג מלך הבשן שישב לו על עץ אחד מן הסולמות של התיבה ונשבע לנח ולבניו שיהיה להם עבד עולם (פדר״א כג). — סֻלָּם המצרי (קטן) סֻלָּם הצורי (גדול): המזחילה יש לה חזקה סולם המצרי אין לו חזקה ולצורי יש לו חזקה (ב״ב ג ו). סולם הצורי יש לו ארבע אמות ולמצרי אין לו ארבע אמות (תוספתי ב״מ יא ד יד). היתה (חלון) כולה למעלה מעשרה מיעטה באבנים ובכפיפין ובסולם הצורי (שם עירוב׳ י י). סולם המצרי אינו ממעט והצורי ממעט היכי דמ׳ סולם המצרי אמרי דבי ר׳ ינאי כל שאין לו ד׳ חווקים (עירוב׳ עז:). הניפין (ס״א סניפין וס״א הסנין) יוצאים מן הקרשים כ׳ ב׳ לכל א׳ וא׳ שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנ׳ משולבות אשה אל אחותה דברי ר״נ שר״נ אומר אין ת״ל משולבות מה ת״ל משולבות מלמד שנעשה להם שולפים כסולם המצרי (ברייתא דמלאכת המשכן א, ביהמ״ד ילינק ג). — וקליעה של עצים בצורת סֻלָּם לכסות על המכה של בהמה: אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אף על פי שהוא פקוק ולא בסולם שבצוארו ולא ברצועה שברגל (שבת ה ד). מה בין סולם לקישושות סולם יש בו ממש קישושות אין בהן ממש (ירוש׳ שם ה ב). — תפירה שאינה מאחה, אלא עוזבת רֶוח בין שני חלקי הבגד וצורתה כעין סֻלָּם: הסולם והקפש אין מעכבין (שם מו״ק ג ח). וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כעין סולמות אבל לא לאחותן (ת״ר, בבלי שם כו.). הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא (שם כו:). — ובהשאלה, מדרגה ומעלה: בלשון הזה השיבה ר׳ יוסי בר חלפתא הקדוש ברוך הוא יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה (ר׳ ברכיה, מד״ר ברא׳ סח). אלא עד כאן עשו סולמות לנשיאים מכאן ואילך עשו סולמות[1] למלכים (שם רות פרש׳ ח). — סֻלָּמָה של צור, המדרגות שבסלעים על חוף הים בין חיפה לצור: הגיע לכזיב ובא אחד ושאל לו (לר״ג) את נדרו אמ׳ לאחד שעימו כלום שתינו רביעית יין האיטלקי אמ׳ לו הן אמ׳ לו אם כן יטייל אחרינו עד שנפוג יינינו טייל עמו עד שהגיעו לסולמה של צור ירד מן החמור ונתעטף וישב והיתר לו נדרו (תוספתי פסח׳ א כח). יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (רב יוסף, שבת כו). — ובסהמ״א: המעמיד סולם קטן שאין לו ארבעה חווקין בצד כותלו בתוך חצר של חבירו או בתוך שדהו לא החזיק בנזק זה (רמב״ם, שכנים ח ד). לפיכך אינה ממעטת אא״כ בסולם חזק שזרועותיו ושליבותיו כבדות (הלבוש, או״ח סעב ח). פה אחד הסכימו על הקדוש בו ביום לענותו פערו פיהם בעת תפילת ערבית וימתחוהו על הסולם שלש פעמים משכו אותו פסקו למשחו ביין שרף ובעפר השרפה ובגפרית והדליקום לבלותו (שבתי קופר בר ילחק, סליחה בכ״י מסכת ש״ן, השחר ג, 152). — ומשל: ואם יעלה חמור בסולם כן תמצא דעת בשוטים (מדר׳ מעשה תורה, ביהמ״ד ילינק ג). ועי׳ עוד ערך חמור. — פת הבאה בכסנין רקועי פתים מעשה אבות וסלמות שאינן של עליה (אבן בחן סה:). — ובלשון המחקר: ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא והר׳ שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה (ראב״ע, בראש׳ כח יב). ואלה כסולם לעלות בם לרום שכל אשר היא לאדם מעלתו ותכליתו (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה 3). — ואמר המשורר: אתפש בו חדר חכמה ואעל בלי סלם אל גנת עדני (רמב״ע, הקילותי, שער השיר 70). האחזי בסולם חכמה תרדי ותעלי ממך ובך באר למזמה תדלי באין דלי (ראב״ע, אמרו בני). הוא מעמקים ישכון ונפשו במרומים מתהלכת על סלם המחקר ידלג על המרחק אשר בין האדם ובין האלהים על שלביו תעל בינתו עד מרום וקדוש עד שולי אל מסתתר (יל״ג, נזנוני יהודה א 97). — ומשל: השפלות סולם הכבוד (מבחר הפנינים ח).

[1] [המפרשים פרשו מדרגות והכנות. ואולי פרושו כמו אילן היחס.]

*סִלְסוּל, ש"ז, שה"פ מן סִלְסֵל, — א) התנשאות וחשיבות, מעלה יתרה[1]) Vornehmheit; dignité; distinction: שמעון הצדיק שתי פרות עשה לא ככבש שהוציא את זו הוציא את זו אית לך מימר שמעון הצדיק שיחץ היה מאי כדון על שם מעלה היא בפרה סילסול הוא בפרי׳ (ירוש שקל׳ ד ג). למימר על אותו צדיק שהיה שהץ ר׳ אבין בש"ר אלעזר אמר משום סילסול פרה (פסיק׳ דר"כ, פרש׳ פרה, הוצ׳ בובר).—נהג סִלְסוּל בעצמו, התנהג במעלה יתרה: וכהנים נהגו סִלְסוּל בעצמן כר׳ אלעזר בן יעקב חד כהן נסב בת גרים אתא עובדא קומי ר׳ אבהו וארכעיה על ספסליא א"ל רב ביבי לא כן אלפון רבי הלכה כרבי יוסי א"ל ולא כהנים נהגו סלסול בעצמן (ירוש׳ ביכו׳ א ה). מיום שחרב בית המקדש נהגו כהנים סילסול בעצמן שאין מוסרין את הטהרות לכל אדם (ר׳ יוסי, בכור׳ ל:). — א"ר ישמעאל סח לי סוריאל שר הפנים ידידי אומר לך אל תעצב במדה זו שאתה נפטר בה בבית עולמך שבבר מילא זהריא"ל יו"י אלהי ישרי׳ פיו בשחוק ושחק ואמר הדר גאון היכל נורא שאני שרוי בו בתוכו וכסא כבודי שכלול בו ושסילסולי בו שאיני עוזב משנברא ועד לעד שאני מטעימו טעם אור ואש גחלי כרובים ואופנים וחיות הקודש לאותו רשע בתוך גיהנם ע"י ר׳ חנניא בן תרדיון (היכלות רבתי ו, ביהמ"ד ילינק ג).—ובסהמ"א: ואמר אין אוהב להפכפך ואין אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן ואין סלסול לכילי ולא חבורה לכעסן (ר"י א"ת, מבחה"פ לרשב"ג יח). והסלסול ממוצע בין ההתנשאות ובין הנבלה ופי׳ סלסול הוא מי שמתכבד כראוי ואינו מתנבל בדבר (ר"ש א"ת, שמונה פרקים לרמב"ם ד). המדרגה הרביעית (מהגאוה) היא הראויה לרוב בני אדם היא הנקראת סלסול או נקיות הדעת וענינה הוא להיות דעת האדם נקיה וזכה ולא ימכור עצמו לצמיתות לאמה ושפחה נחרפת לאיש למדות הפחותות לדברים המגונים מן הראוי לרוב בני אדם וכו׳ אבל יקרא לו מסולסל או נקי הדעת (מנחם מאירי, משיב נפש, שער הגאוה). סלסול הוא ישרת הדבר והשתדל בהתנאותו (שם שער הסלסול). ומה שראוי לקצת בני אדם להשתמש בה ומה ענינה עם ענין שרר׳ ויקרת רוח וסלסול ונקיות הדעת הרחבה (המאירי, על משלי יד ג). ראוי לחכם שישיב לו דרך סלסול ונעימות (ספר החנוך, מצוה שלח). ולא תחדל מרוצתו (של הסוס) בכל אלה במקומות הסכנה ובעיר הוא הולך בסלסול וגאוה ולפעמים ידלג עמו (ר׳ קלונימוס, ב"ח א ז, י:). וענין הקלאנדר"י המשור׳ הולך בסלסול וגאו׳ בפרדסי׳ ומשתעשע בין ההדסים המשמח בקר וערב ואומר בקול ערב וכו׳ (שם ב ז, כג.). אם תנהיג (הנפש) סלסול בעשיית המצוות כתקונן אז תהיה כזית רענן (זכריה בן סעדיה, ספ׳ המוסר, מחב׳ ו, כ"י תימני). ונמשך מכל זה היות ראוי ומחויב לנהוג סלסול בקריאת כתבי הקדש בפסוק הטעמים ובשמירת המלעיל ומלרע (ערוגות הבושם כט, לג.). בשת הוא אבי הסלסול והיראה והצניעות והפרישו׳ הסלסול הוא שם הטוב בכשרון המעשים והוא ראש לייחסים כי יחום האדם לכבוד יוצרו מאין יש ראוי לו להתבייש מפניו ולירא מחרוניו (ר׳ בנימין, משא גיא חזיון 36). הדבור בסלסול הסלסול הוא ענין יש לו קצוות ואמצע ג"כ וזה כי מן האנשים מתקשטים במעלות שאינם בם כמו שנאמר מתעשר ואין לו וכו׳ (יוסף כספי, קלור ספ׳ המדות, כ"י ועיקן). שהסלסול בו (במדת השווי) יותר חזק מהסלסול בכוכב נוגה הזורח בבקרים עם השמש והשוקע עמו בערבים ואמנם אמר (אריסטו) זה לפי שמנהגם היה שיאמרו בדבר המסולסל באשר הוא יותר מסולסל מכוכב נוגה וכן אמר שלמה ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום (הוא, קלור ספ׳ המוסר, ה, כ"י ועיקן).—ב) *רוממות, שֶבַח, מצוי בלשון הפיטנים: דודי סלסולו ברבי רבבות ראשו עטור רִכּובו בערבות (גן נעול, יוצ׳ ב פסח). שלחיך קבוצי סלסול מגברת (שני שדיך, יוצ׳ שבת הוהמ"פ). מי מלל נוי בת ספור מלאכתו סלסול תפארתו בעוזים הדריך הליכתו (מי מלל, מעריב אחרון פסח). סלול מסלה בסלסוליה מסקלה כי לכל שומריה לא יארע תקלה (בל הסי, יוצ׳ ב סוכ׳). מזכירים תם בסלסולם מברכים בשמו לנקוב (יוצ׳ שבת הפסקי׳ א). נאזרים ונגזרים מגחל נחצבים סלסולם וצלצולם ענות שירות נקצבים (אדוני עוז, יוצ׳ שבת א אחה"פ). המון קולם בסלסולם לך נאזר בגבורה (שם). בהיכלות משכללות בסלסול

---

[1]) עי׳ מלמד התלמידי׳ לר׳ יעקב בר׳ אנטולי, וז"ל: ואחר כן אמר סלסלה ותרוממך לשון סלסול בה לפי מה שהורו רבותינו ז"ל על השתדלות רבה ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו על לשון סל שהוא נעשה על הדרך הזה (מלמד התלמידים קכח:).

הוד ונפלאות ובם כסאות מנשאות (כבודו אות, יוצ' שבת אחר שבועי). סכות לראשי לך אדרוש תהלות סלסולך להגות בסוד חסידי קהלות (את השם, יוצ' שבת בין יוה"כ וסוכ'). אשריך עקיבא חלקך בטוב ובשפר סלסול קווצות כתרי אותיות לדרוש מספר איה שוקל איה סופר (סליחי שחר' יוה"כ, מחזו' איטל', ב קו.). סלסול קדושתו אעריץ לנשאך טכסת שמך בשמו (חזרת מוסף יוה"כ, שם קכב.). מי יגלה עומק סלסולך מי יפענח נצוח מסלסלך (שם קכה.). סלה סוד העירומך מגר חשבו התימוך סברם בסלסולם וריםוך (יוצ' שמה"ת, שם קפט:). עדות דתך להורות לקהלך עמום בכתף אפיריון כלולך סלסול להתקדש נצר עמרם סולת ובמעשר ממעשר הורם (משולם בן קלונימוס, Elbogen, Stud. 128). נשמת דגולה ליחוד שמך בראתה שגיא כח למצות וחקים יצרתה סלסולך מרחשת להביא ישועה בעתה נחלתך ונלאה אתה כוננתה (ר"י הלוי, נשמת יחידה). המון קולם בסלסולם לך נאזר בגבורה (ר"י זבארה, אראלים, יוצ' שבת אחר הפסח, שכר השיר 168). — ג) התקשטות, בפרט סִלְסוּל השער, עשית השער לתלתלים: וגידול השער הוא ניוול לפי שהוא הפך סילסול השיער כמו שעושים הבחורים והנשים להתנאות בו (ר' כהן הרופא, מבחי המאמרי מסכת הי סז). ההסתכלות במראה סלסול השער יפוי המלבושים וטיול בשדות וביערים שלא לצורך רפואה (ר"א לויפל, שע"י ג', השקפה לטובה, יב.).—ד) ובכלל התעדנות ובקשת תענוגים: או ירמוז עליו שיצום ויענה את נפשו ויצוהו בהרחקת הנשים אלא בשעור שלא יהיה בו כנגד הדת וזה כשיראהו בחור חזק התאוה שטוף בתאות הבטן והנשים אל זולת זה מדרכי הסלסול (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 88). כי חיות הנה חיי הסלסול והשעשוע הלציי (כשאות לבית דוד, הקד', ה.). ויורד מחיר כל דבר והלוקסוס מתרבה וב"א חיים בסלסול כל מי שעיניו פקוחות רואה וכו' (ר"א לויפל, שע"י ג, השקפה לטובה יח.).

סִלְסֵל, פ"י, סִלְסְלָהּ,—א) סִלְסֵל אותו, הגביה, רומם, כִּבֵּד למאד, hochhalten; exalter; to esteem highly: ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה סַלְסְלֶהָ [1]) ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ז-ח). — ובתו"מ: בסיפרא דבן סירה כתיב סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (ירוש' ברכ' ז ב). למלך שעשה חופה לבתו ואמר אדם אחד מגדולי המלך נאה לה לבת המלך להרכיבה על הפיל כשהיא יושבת באפריון ולסלסלה בבל גדולי מלכות (פסיק' רבת' כ). שהמקום מסלסל את ישראל ומגדלן (והזהיר, במדבר קלמ.). נמצא שמסלסל התורה ההולך בדרך ישרה הוא מלך בן חורין (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידי קכה:). משל קדמון לאח אחיו מסלסל וכל פוסל במומו פוסל (ר"ש שרביט הזהב, אותיות הקדושות מריבות, לקו"ק, כהכח). על כן חכמי לב בלבם סלסלוה מאד כבדוה בכל לבב בקשוה כי בלעדה גם כל יקר הבל (אייכענבוים, שיר, ברחש ספי שבי"ע ג', לפני ההקדמ'). על כן התפלאו בו המון העם ויסלסלוהו גאה הבער ביפיו וירם לבבהו (שלום הכהן, ניר דוד 330). — ומצוי מאד בלשון הפיטנים והמליצים במשמ' רומם, הִלֵּל וִשִׁבֵּחַ: ושרים כהללים בעשרת מיני עשור מסלסלים בכנורות ובנבלים (אלהים אל דמי, יוצ' פרש' זכור). מלת פי גדושה נוצר חסד אקדישה סלסל בדת הדשה מרשות עדה הקדושה (אנא בחיל, יוצ' שה"ג). שכן דרך בני מלכים לנהג כבוד ולסלסלה שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה (אין ערוך, שם). צפירה ותפארת לסלסלה חסיד למאד נעלה קול תודה לצלצלה נזר ועטרה לכללה (ר' שמעון בר יצחק, שבת, יוצ' ז פסח). שרפים ואופנים וזיקי חשמלו

[1]) [מנחם פרש מלשון סלו לרוכב בערבות לשון רוממות, ע"כ. וכן ריב"ג, גדלה ורוממה, ע"כ. וכך ראב"ע ורד"ק. ובגמרא (ר"ה כו:) אמרו וז"ל: לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה להוא גברא דהווה קא מהפך בשעריה אמרה ליה עד מתי אתה מסלסל בשערך, ע"כ. ומזה פרש רש"י שם וז"ל: סלסלה חפוש והפך במטמונים של תורה, ע"כ. ועי' גם מגיל' (יח.) וכן בפרושו למשלי במקומנו, וז"ל: חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובגמ' מסלסל בשערו, ע"כ. ועי' גם פרושו לירמ' (ו ט). וכן הביא ר"א בחור בנימוקיו לספ' השרשים של רד"ק בשם מנחם ודונש. ורלב"ג פרש: דרוך וסלול, וכן ר' זרחיה מברצלונה (השחר ג 112) מלשון סלו סלו המסלה. ועי' גם באריכות פרושו של ר"י נחמיאש ומלמד התלמידים לר' יעקב אנטולי (כשא, קכה.). ומהתרגומים ת"י חביביה, וכן הפש'. ועקילס תרגם ἀνάλαβε αὐτήν, וכן הירונ', arripe illam, שְׂאֶהָ, קְחֶהָ. וכעין זה סומכ' βάσταζε αὐτήν. אולם השבע' תרגמו περιχαράκωσον αὐτήν, שפוך עליה סוללה. ואולי הוא מן הַסלל, כמו פוע' במשמ' חבק, ומקביל לתחבקנה].

קדשה ותהלה קדמו לסלסלו (וכל העם רואים, יוצ' ב שבועו'). יחלו בצקון דבקיך יסלסלו בשלום חקיך על משפטי צדקך (אל אמונה, סליחו' ער"ה). סלסל סלד שגיא סולח סומך סובל כל ותקדש בשלוש קדש (מי יערוך אליך, יוצ' יוה"כ, מחז' איטלי' ב, פז:). אלו לאלו שואלים ואלו לאלו ממללים אנא שוכן מעלים להעריצו ולהקדישו בפאר מסלסלים (מוסף ליום כפור, שם קכד:). המסלסלים בסוד ושוחחים יי' אלהינו המעטרים בעוז ועונים יי' אחד (שם קכז.). אזי שיח סוד סלודך אסלסלה אזי פאר פציון פצחך אפעלה (ר' יוסף אבן אביתור, אתנן, שער השיר 14). שמו הללו ותסלסלו וסלו לרוכב ערבות אֲשר לפניו לגיוניו עֹומדים רבי רבבות (רמב"ע, אתי שכל בלי חכל, הול' דוקס). זה יעריץ וזה ימריץ זה יהלל וזה יסלסל ואתה קדוש יושב תהלות ישראל (ר"י זבארה, אראלים וחשמלים, יוצ' שבת א אחה"פ). בטל שגשג שוכן זבולי ספיתי ושתיסי יבולי סלסל שיר לאלי (סדר על, הגדה מצוירה ומנוקדה, כ"י בריטי' מוז'). שמש וירח יצלצלוהו הככבים במסילותם יסלסלוהו תבל ומלואה תהלותיו יהללוהו (הקדי' הגדול לאה"ע). כי יושבי ביתך עוד יהללוך ובנפלאותיך הם יסלסלוך (ר"י נגארה, ירמכו רחמיך, א כט). קולי ארים לך בשירים לסלסלך ולא אחשה ולא אנשה גמולך (יודו רועי, שם רז). אמץ לבבי היום בקומי לסלסלך אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך (שם, יי' גדול אתה, ג לג). נצח זכרו אגדלה שבחו אסלסלה במורא ובהילה (יוחנן בן אלימען, סדר החכמים ב', ניובואור 111). מסלסל בתשע אשריו ואשרי אנשיו יושבי לשמוע מתק דרשיו (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 23). וירבה ויעצים ויסלסל שלום ברכתו סלה שמואל השלישי בחבורה בירבי (שם 24). ובגדי חפש סלסלה ומלמעלה חליפות שמלות (אבן בחן ס:, ויניציא). ב) *סִלְסֵל את השער, קשט אותו, עשה אותו לתלתלים, to curl ; friser ; kräuseln : האומר וכו' הריני כזה הריני מסלסל הריני מכלכל וכו' ר' מאיר אומר נזיר וחכ"א אינו נזיר (נזיר א א). בתפוש בשערו והוא אמר הריני כזה הריני מסלסל הריני מכלכל כאומר הריני מן המסלסלין מן המכלכלין הריני מסלסל ומכלכ' כאו' לא אסלסל ולא אכלכל וכו' (ר' יוסי בר חנינה, ירוש' שם א א). אמרה ליה אמתיה דרבי עד מתי אתה מסלסל בשערך (ר"ה כו:). העמדת להם אליהו בעל קווצות והיו מלעיגים ומשחקים עליו הרי מסלסל קווצותיו (פסיק' רבתי, ויהי בעת שפרסה). — ובסהמ"א: כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל שות' ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ותשא אשת אדוניו (רש"י, ברא' לט ו). שהחמין משירין את השיער ומסלסלין אותו אבל הצוננין מקלקלין ומקבצין את השיער ומתקשר (רמב"ם, מקוו' ב יח). גאה וגאון פי' רב סעדיה ז"ל שהם שתי מדות גאה המתגאה בעצמו לסלסל בשערו וכיוצא בזה מרוב גסות רוחו וגאון המתגאה על אחרים (ר"י בן בלעם, פי' משלי ח יג). תשיש ותגל על צבי עדיך שער תסלסל לך זהב פרוים (שמשון כהן, קול מוסר כח). — "ובמשמ' קִשט: וכל אחד עושה אותו (את הכרס שבכלי הנחשת) ברצונו כדי לסלסל הכלי (ראב"ע, כלי נחשת א). — ג) "החליק וסדר יפה: אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים וה בזה כמטוה מסוכסך אלא מן שמסלסלין אותן ומעמידין דבר על אופניו (ערוך, ערך חמם). — ד) עשה תל וסוללה: אמרו המלכים (שהיו עם נמרוד) אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסילסלה ובשבילו ניצול אברהם (מדר' דאברהם אבינו, ביהמ"ד יליניק ה).

—פעי, *סֻלְסַל, בינ' מְסֻלְסָל, מְסֻלְסֶלֶת, — א) שסִלְסֵל ורומם אותו, ובהשאלה נכבד ונעלה: כך כל חכמתיה דשלמה לא סולת אלא שה"ש לישראל שה"ש המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים (מד"ר שה"ש, שיר). — ובסהמ"א: ושלום כבודכם יפרה וירבה וידגה ויעצם ויושרש ויוענף ויסולסל לעולם שלום (רסע"ג, מספ' הגלוי כב). והשר ההוא איש מתואר בתוארי השרים ומתוכן בתכונת הפרישות נסמן בסימני הגבורה ובעל מדות אנושית הגונות כלומר בנדיבות ובענוה מסולסלת (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש כג:). והמין השלישי א' וב' בגדרם ג' זה כל אדם מסולסל וכל מסולסל צוחק וזה כאשר נרצה שיתהוה מופת בסבה ומציאות ויהיה האמצעי בו סבה לגדול כמו מה שזכרנו במשל (כל מלאכת ההגיון, המופת לח:). אמר הטוו"ס דע אדוני המלך כי יש בקבוצינו תרנגול החזן והיונה המסולסל ואלהרה"ר המרגל (ר' קלונימוס, בע"ח ב ז, כג.). וכבר נהגו המליצים וצחי הלשון לקרא המסולסלים בעלי מוסר (ר' אברהם בדרשי, חותם תכנית מוסר יג יט). ואולם ההשתלמות באמת הנה הממוצע בה הוא הצודק וקצה המוסיף יקרא המסולסל

וקצה החסרון יקרא המתגרית (ר״י כספי, קלור ספר המדות לאריסטו ג, כ״י ועיקן). שאין העקר בכל זה אלא שיהיה האדם מסולסל באמונתו שיבחר באומנות נקייה מהגזל (תפנך יו). ובכן ראינו כמה מסולסלים ומסודרים שביליה של תורה בנגעי אדם בגדים ובתים שהם בלל מדרגות הנמצאות באמור (קול יהודה להכוזרי ג סג, ע:). — ובמשמ׳ מקֻשט: שאם ראית אדם נכרי בעירך ואתה רואהו מסולסל ומתהדר ומתראה במדות חשובות וכו׳ (המאירי, בית הבחירה על אבות ג ז). וכבר הזהירו חז״ל שהתלמיד חכם יהיה מסולסל ומדקדק בעניניו כדי שיהא אהוב ונחמד בעיני הבריות (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבו׳ ד׳, ד״ה אל תעמס עטרה). שבפרוזדור יתקן אדם מלבושיו כדי שיכנס מסולסל נאה ומתקשט (סס, ד״ה העולם הזה דומה). וכשאדם נשמע לו בזה יוסיף לומר לו בכל עֵת יהיו בגדיך לבנ׳ בלומ׳ שיהי׳ מסולסל ונאה ואח׳ ששמע לו גם בזה שאין בזה עון אשר חטא יוסיף עוד לומר לו ראה חיים עם האשה אשר אהבת וגו׳ (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש לד:). — ב) שם של הנגינה, דרגא: כי תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך למה הראשון מסולסל והאחרון מוורז (ר׳ משה בן מוחה, לקו״ק לפינסקר לח). — מסלסל ברתוקה, הנגינה שלשלת: וגם מהשמות שקורא ר׳ משה בן מוחה להטעמים כגון להשלשלת מסולסל ברתוקה ולהדרגא מסולסל ולהמונח מזורז וכו׳ נראה ברור שמקומו בא״י היה בטבריה (סס מג). — התפ׳, הִסְתַּלְסֵל, שסלסל את עצמו, התנשא: חוק זכר קדושתו נעריץ ונספר במעלה ובמטה יסתלסל ליל וצפר (אתי מלבנון, יולי סה״ג). ואז נראה כסא אש בשלם ועליו מלכו של עולם מסתלסל ועומד בין האולם (כפות לסה״ג, ומחזי איטלי א, לא.). השפל מבלי התנבל והסתלסל מבלי התגדל ודע כי הגדולה טעות והגאוה שטות (חק׳ מדה״כ לרסב״ג 3). — ואמר החכם: הסתלסל מבלי התגדל והשתפל מבלי התנבל (מנחס מאירי, מסיב נפש, שער הסלקול). והעצל רע ונטיה אל השמאל והמסתלסל טוב ומזלזל בעצמו רע ונטיה אל הימין (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד׳ כח:). רק מתהלל או מתהולל יסתלסלו בקוצותם וזבובי המות יבאישו רקחי הבין ורכולותם (עמנו׳, מחברי׳ יג). קול רעמך מסתלסל בגלגל המליצות הנמרצות שמעתי וראיתי וארחות הליצותיך היקרות והחמודות לי נודעו (קובץ אגרות בוקסטורף 101).

סַלְסִלָּה, ס״נ, מ״ר סַלְסִלּוֹת, — הענף הקטן של הגפן, עולל יעוללו: Rebe, Ranke; sarment; shoot בגפן שארית ישראל השב ידך כבוצר על סַלְסִלּוֹת [1] (ירמ׳ ו ט). — ובמדרש במשמ׳ סַל: מה עשה אותו זקן נטל סלסלה [2] ומלא אותה בכורי תאנים יפות וקרב לפני אדריאנוס וכו׳ ואלא שבתוך הסלסלה [2] מהן מנתק וכו׳ נטל הזקן הסלסלה [2] מלאה זהובים (תנחו׳ קדושים ח). — ואמר המשורר: והמות יעולל את המונם כסלסלות וילקט הגזרים (ר״י חריזי, הענק קלב).

סֶלַע [3], סַלַע, ס״ז, מ״ר סְלָעִים, כנ׳ סַלְעִי, סַלְעוֹ, — א) החלק האבני של האדמה, ההרים, שממנו חצבים אבנים; אבן קשה וחזקה, Fels; roc; rock: קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם

---

[1]) [מנחם חברו עם סַל, וכן ת״י סלפילין, וכן דעת רד״ק. וכן השבע׳ (ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ, סַלְסִלּוֹ). וכך גם הירונ׳. ובמשמ׳ זו נמצא גם במדרש, ובאשור׳ ססל. אולם משמ׳ זו אינה הולמת את דברי הכתוב. וכבר חלק דונש על דעה זו במחלקתו עם מנחם, (בספרו תשו׳ דונש) וז״ל: וגם שם סלסלות כמו סל החלות ושת לעקלקלות ועקב מישרים וכו׳ ודמית כבוצר על הסלסלות (ירמ׳ ו ט) אלי ובסל העליון (בראש׳ מ יז) ואין ביניהן דמיון, כי הסלים כטנאים וכדודים והסלסלות כענפים וכזלזלים וכאמרו השב ידך כבוצר על הסלסלו׳ תדע כי פעם שנית צוה לשוב ולחפש הענבים והסלסלות לעולל העוללות. וסלי חרי לא נכפלו במקרא כי כאשר לא נכפלו גלי הים (ישעי׳ מח יח) לקוראם גלגלים כן לא נוכל להכפיל סלים לקוראם סלסלות וסלסלים וכאשר לא נסור כפילת סנסנים וזלזלים כן לא נסור כפילת סלסלות כי הם שמות נבנים על הכפילה והתבונן ואל תפק הפלילה, ע״כ. ולזה הסכים ר״ת בהכרעותיו שהוא כמו ולולות. וכן ריב״ג בשרשיו, וכן דעת החדשים. ורש״י פרש מן סִלְסֵל שלפי פרושו הוא כמו חִפֵּשׂ, עי׳ בהערה לסלסל, והוא מוסיף וז״ל: רביקור״ש בלע״ז כמו סלסלה ותרוממך כך פיר׳ דונש וכו׳. כנראה לא ראה את עצם דבריו של דונש.]

[2]) [בכ״י אקספורד כלכלה, עי׳ בהערה של בובר.]

[3]) [כך בארמ׳. ובערב׳ שַׁלַע a), בקע; שַׁלְע a), נקרת הצור. בארט (Etym, Stud 53.) מחבר אותו עם הערב׳ צִלַע b) והכושי צוֹלַע, וכן ברוקל׳ (Grundriss I 169).]

---

a) سلع b) صلع

אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם (במדב' כ ח). וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז (שפטי' ו כ). ויעלוהו מן הסלע (שם יה יג). ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות (ש"א יג ו). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' (מ"א יט יא). הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמו' ו יב). — משמש משכן לשפנים: הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהל' קד יח). שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם (משלי ל כו). — וליעלים: הידעת עת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר (איוב לט א). — ליונים: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שה"ש ב יד). — ולנשר: אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו סלע ישכן ויתלנן על שן סלע ומצודה (איוב לט כז-כח). — ובהשאלה גם לבני אדם: וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך (במד' כד כא). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו (ישעי' מב יא). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמי' מח כח). — ידי סלע: נשמטו בידי סלע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו (תהל' קמא ו). — מצדות סלעים: הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעי' לג טז). — נקיק הסלע: קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע (ירמי' יג ד). — ומ"ר נקיקי הסלעים: ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים (ישעי' ז יט). ואחרי כן אשלח לרבים צידים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ' טז טז). ועי' עוד ערך נקיק. — סעיף סלע: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם (שפטי' טו ח; גם יא). — ומ"ר סעיפי הסלעים: לבוא בנקרות הצרים ובסעיפי הסלעים מפני פחד יי' ומהדר גאונו בקומו לערץ הארץ (ישעי' ב כא; גם נז ה). — צחיח סלע: כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו וכו' נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ז-ח; גם כו ד; יד). — צל סלע: והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה (ישעי' לב ב). — שן סלע: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש"א יד ד). — ואמר בן סירא: נצר חמס לא ינקה בו ושרש חנף על שן ס ל ע (ב"ס גני' מ יט). — וכנוי לחזק וגבה: ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי כונן אשרי (תהל' מ ג). — חזק מסלע: כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב (ירמי' ה ג). — ותאר לאלהים שהוא מחסה ומעוז כמו סלע: יי' סלעי ומצדתי ומפלטי לי (ש"ב כב ב). כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני (תהל' לא ד). אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב (שם מב י). — ומחסה בכלל כמו צבא: ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו ונס לו מפני חרב ובחוריו למס יהיו וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס שריו נאם יי' (ישעי' לא ח-ט). — ובתו"מ: אילן שנעקר ו ה ס ל ע עמו ששטפו נהר ו ה ס ל ע עמו אם יכול לחיות פטור אם לאו חייב נעקר הסלע מצדו או שזעזעתו המחרישה וכו' (ערלי' א ג). וכן בית הבד שהוא בנוי ב ס ל ע וגינה אחת על גביו ונפחת הרי בעל הגינה יורד וזורע למטה עד שיעשה לבית בדו כיפין (ב"מ י ד). מרחיקין את הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת ה ס ל ע י ם מכותלו של חבירו שלשה טפחים (ב"ב ב א). הזורע דבר המצמיח על גבי ביצים ועל גבי חילת חייב על גבי ס ל ע ועל גבי אמת המים פטור (תוספתי כלא' א יד). עולה הייתי במעלה אדומים ראיתיו (את הירח) רובץ בין שני ס ל ע י ם ראשו דומה לעגל אזניו דומות לגדי (שם ר"ה א יה). ב ס ל ע הבא בידים [1] זה יחפור בורו מיכאן וזה יחפור בורו מיכן (ר' יהודה, שם ב"ב א א). מודה ר' יהודה בשקיפין ו ב ס ל ע י ן אף על פי שאינו כאוהל אבל חשובין באוהל (שם אהילי ה ד). אתיב ר' שמי הרי ס ל ע י ם מרחיק אותן מן הכותל מעתה אסור לטמון בהן א"ר יוסי לא ש ה ס ל ע י ם מרתיחין אלא שהן עושין חלודה והן מלקין ארעיתו של כותל (ירוש' שבת ד א). ג' שהטילו לכים ונגנבו כך הן חולקין והתני באילו אבנים ונגנבו מחצה לזה ומחצה לזה א"ר שמי ס ל ע י ם גסות הן ואיפשר לבלול לצא' ידי כולן וכו' (שם ב"ק ד א). מעשה במרוני שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה ומבקש להלקן אמרו לו אין לך תקנה אלא אם כן

[1] [סלע מרופש שאין צריך כלי ברזל וחצוב בו אלא אדם חופר בו, ערוך. ועי' רגמ"ה ורש"י (ב"ב יז:).]

קנית קרקע מה עשה הלך וקנה סלע[1]) אחד סמוך לירושלם וכו' (ר' אלעזר, שם ב"ב ע ע). והאיך היתה הבאר עשויה סלע וכו' וכיון שהיו הדגלים חונים והמשכן עומד היה אותו הסלע בא ויושב לו בחצר אוהל מועד (מד"ר במד' א). כל הילדים שהשליכו ליאור לא מתו אלא היאור הפליט אותם והשליך אותם למדבר מצרים והיה הקב"ה מביא סלע בפי כל אחד ואחד וסלע מצדו והסלע שהיה בפיו מניק אותם דבש והסלע שבצדיהם היה מניק אותם שמן (ר' סילא, סדר"א מג).—ובמשמ' בליטה: וההר מלמעלן עשוי מערות מערות וכנגד המערות הר שכנגדו עשוי סלעים סלעים כמין שדים (תנח' חקת כ).—ובמשמ' חברבורה שבעור: הסלעים שהן על הנחש היא צרעתו (רב הונא בשם ריב"ל, שם מצורע ג).—ובסהמ"א: ואתחפש ולי דבר ומפעל אשר יהיו בדור אחרון שמועים ואתהלך בבקעה עם בני איש ויש לי לב עלי ראשי סלעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי נטועים). — דמיון לחכמה שלא עבר בה איש: אשר היתה (חכמת התכונה) סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה תרושה (רסב"ג, הלפור אל דרור). פטיש מפוצץ סלעי נקיקים (תחכמוני אלך, יולי בי סבועי). — ובמשמ' מחסה: לך סלעי ומשגבי לך נפשי מזמרת לך היתה בצרה תחנוניה מסדרת (ר"ש הנגיד, שלח יונה מנשרה). היה סלעי ביום צלעי קרא ישעי וסר נגעי ומגדיעי (ראב"ע, אכי תמה יפת למה). — ב) *ס"נ, חתיכה קבועה של סֶלַע ששמשה למשקל ידוע, כמו אבן, עי' אבן ב): ומה היא עושה לו (האשה לבעלה) משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן עשר סלעים בגליל או משקל עשר סלעים ערב ביהודה שהן עשרים סלעים בגליל (כתוב' ה ט). חמש רחלות גוזזות כל שהן וכמה הוא נותן לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל (חולי' יא ב).—ג) שם למטבע ידוע שמשקלו סֶלַע[2]): התוקע לחברו נותן לו סלע ר' יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי מנה (ב"ק ח ו). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון ואמר לו סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה פטור (שבועי ו ז). אין בערכין פחות מסלע ולא יתר

על חמשים סלע (ערכי ב א). וכן סלע שנפסלה והתקינה להיות שוקל בה טמאה (כלים יב ז). וכן לא יאמר אדם לעני הולך סלע זה והבא לי לקט היום והבא לי שכחה היום והבא לי פאה היום (תוספתי שביעי ו כד). וכן בן לוי שהיה בידו סלע של שביעית וביקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני ואו' לו תן לי מן הפירות ונותן לו והלה אומר לו הרי פירות הללו נתונין לך במתנה והוא אומ' לו הרי סלע זה נתון לך מתנה (שם כה). סלע כמה תהא חסירה ויהא בה אונאה סלע ארבעה איסרות לדינר איסר (ר' מאיר, שם ב"מ ג יז). שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא תאבד כך יהא אדם צריך להזהר בתלמוד שלא יאבד (ספרי דברי מח). והעבטת גוים רבים יכול תהא אתה לוה בסלע ומלוה בשקל כדרך שאחרים עושים ת"ל ואתה לא תעבוט (שם קטו). וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא אם מצרפם סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות (שם שו). סלעים סבירניות מהגינו' ירושלמיות וכו' (ר' יוחנן, ירושי כתובי א ג). כל שקלים שכתוב בתורה סלעי' ובנביאים ליטרא ובכתובים קינטירין (ר' חנינה, שם קדושי א ג). הדא דאת אמר כשהיתה הסלע חסירה או יתירה וכו' (ר' אלעזר, שם כתובי י ד). במה דברים אמורים בדינרין ובסלעין וכו' (שם ב"מ ד ד). היו לפניו מאה צאן אמר לו הרי הן עשויות עליו במאה של זהב וולדן וחלבן וגיזתן שלך ואם מתו אתה חייב באחריותן ואת מעלה לי סלע של כל אחת ואחת משלך באחרונה אסור (שם ה ז). מודה ר"י בקטנית ששניהם מעלו שהקטנית בסלע וקטנית בפרוטה (כתוב' לט:). סלע צורי תנן או סלע מדינה (ב"ק לו:). משל לשלחני שאמר לתלמידו אם יבואו לך סלעי' לפרוט פרוט ואם תבוא מרגלית הביאה אלי (מד"ר במדי כא). בא אצלו (בר קפרא לאנטפיטא) ושאל בשלומו ונתן לו שתי סלעים מה עשה הכניסו לביתו והאכילו והשקהו (שם קהלי, שלח לחמך). —ומטבע סתם לרפואה: יוצאין בסלע שעל הצינית (שבת ו ו).—ובהשאלה חותם של מטבע: אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי (ר"ל, ע"ז:). — ד) *מִרְסָה קשה בְּרֵאָה וכדומה, scirrhus[1]): וממה שאני רואה שמכשירין ריאה שיש בה סלעים

1) [בבבלי (קדוש' כו:) הגרסה בית סלע, עי' שם. וכן ב"ב (קנו:).]
2) [ועי' שקל.]

1) תרגי ד"ר מזיא.

סלעים[1]) שקורין לה פירושה ואותן סלעים הרי אינן עולין בנפיחה (כאב"ד, תמים דעים, תשו' יא). ואמנם סוג המורסית הלבניות מתחלק לשני מינים המורסה הרכה והסלעים הרכים וויבדלו שהסלעים הרכים נבדלים בכיסים (קאנון א ג א ה). בקשי השד והסלע והגדר בו וכו' ואמנם הסלע היא לופיא והגדר הוא גרנדולא הרפואה היותר טובה להם שיוקת עלי אפרסקים להים וכו' (שם ג ו ג ח).

°סַלְעִי, ת"ז, — של הַסֶּלַע: felsig; rocheux, rocky: ואמנם בשריהם כמו הדגה סלעי והנהרי וזולת האגמי וכמו הצפרים וכו' (שם ג י א לה).

סלעם[2]), ממנו סָלְעָם, °סִלְעֵם.

סָלְעָם, מין ממיני הארבה, הנאכלים בקצת מקומות: את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסָּלְעָם למינהו ואת החרגול למינהו ואת החגב למינהו (ויקרי יא כב). — ובתלמוד: ארבה זה גובאי סלעם זה רשון חרגול זה ניפול חגב זה גדיאן (חולי סה.).

°סִלְעֵם, סִלְעֲמוּ, פ"ע, — נבלע, נשחת, verschlungen werden, verdorben sein; être dévoré, ruiné; to be swallowed up, ruined: מקול מפולת שאון פורכים נרעשו איים ויושבי כרכים סלעמו סוד נמלכים עלפו ונסוגו אחור (מקור, יוצ' אהרון פקח).

סלף, ממנו סֶלֶף, סָלַף, סִלּוּף.

סֶלֶף, ש"ז, — ההפך מן תֹּם, תֻּמָּה, מה שאינו ישר, במשמ' רוחנית ומוסרית, Verkehrtheit, Unehrlichkeit; perversion; crookedness: תמת ישרים תנחם וְסֶלֶף בגדים ושדם[3]) (משלי יא ג). מרפא לשון עץ חיים וְסֶלֶף בה שבר ברוח (שם טו ד). — ובסהמ"א: הלא על חמסי אני בוכה ועל משפטי עיני דמע דולפת ועל סלף דיני תתעלפנה עצמי גם לבבי ימס (מנחם בן סרוק, אגר', ספר תשובי תלמידי מנחם, XXVII). כי מרוב השונאים שיש לו בסבת סלף לשונו ישנאוהו (המאירי, פי' משלי טו ד. ד"ה מרפא לשון). יאות לנלבב לרפאות לשונו מרע ולהתרחק

[1]) [תרג' של טינרא הארמי, שפרושו צור וסלע.]
[2]) [ספעל מן לָעַם, בלע, בערב' שַׁלְעַם a) מן לַעַם, b) עי' פלישר (אצל לוי ג 724). ומזה סָלְעָם המבלע ומשחית, כמו חסיל, וסַלְעֵם בתרגו' ובסהמ"א.]
[3]) הקרי ישדם.

a) سلعم b) لعم

מללמד לשונו סלף ועוות (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי טו ד). יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי (רלב"ג, פי' משלי יא ג, ד"ה מרפא לשון). אולם טוב גבר אך בלי סלף מהמון בוגדים מני כסילים אלף (אייכענבוים, ברי לב (ש"ר) בספ' שבי"ע של בלאך ג, לפני ההקד'). ואני איגע אערים למצוא לי אלף תחבלות שונות תהפוכות וסלף וכמוצא שלל רב אשמה שמח (יל"ג, משלי יהודה ג ג). — ואמר הפיטן: ידיה לא פירשה לאלילי סלף וגן נעלה ומעין חתמה מדלף (מחז' ויטרי, תשב). באין סלף עדי אלף שנים ושבעים שנה ובא יומה ונדעמה וגם היתה באלמנה (כאב"ע, אהה יכד). וכל משוררי דורו היו לפניו ריק וסלף והקטן יהיה לאלף (ר"י חריזי, תחכמ' ג). מזרמי הדמעות גבר הסלף והששון עבר וחלף ולא ימצא אחד מני אלף (ר' זכריה אלאהרי, ספ' המוסר, מעמוני מחברים כד). וכן תמה רגשת מבקשי סלף פתאום כמו מר מדלי ובדלף (כהנת אברהם א ט יו).

סָלַף, קל לא נמצא במקומות הקדמונים. — פעי, יְסַלֵּף, תְּסַלֵּף, מְסַלֵּף, — סִלֵּף דברי פלוני, הפך אותם, נתן להם משמע אחר, לא לפי כונתם האמתי, verdrehen; pervertir; to twist, pervert: ושחד לא תקח כי השחד יעור עיני פקחים וִיסַלֵּף דברי צדיקים (שמות כג ח). — וְסִלֵּף הדרך, עִוֵּת אותה, verderben, ruiner, détruire; to subvert, ruin: אולת אדם תְּסַלֵּף דרכו ועל יי' יזעף לבו (משלי יט ג). עיני יי' נצרו דעת וַיְסַלֵּף דברי בגד (שם כב יב). משכיל צדיק לבית רשע מְסַלֵּף רשעים לרע (שם כא יב). מוליך כהנים שולל ואיתנים יְסַלֵּף (איוב יב יט). — ואמר בן סירא: בטרם תחקר אל תסלף בקר לפנים ואחר תזיף (ב"ס גני' יא ז). לא תדבק לרשע ויסלף דרכך ויהפכך מבריתיך[1]) (שם לד). — ובסהמ"א: ואם חייב בהסת אין לחלף שבועה על אשר נגדו לסלף (רס"ג, ש"ס, קבוצ' קונטרס' 81). וסלף בה מי שסילף לשונו בה (רגמ"ה, ערכ' עו:). ובאמרם בזאת לא תוכל לסלף את דבריהם (דונש על מנחם, יעלנו, 86). כל שכן כאשר ישנו המלות ויסלפו התיבות ואין ספק כי בהשתנות המלות ישתנו הענינים (ר"י א"ת, הקדמה, הקד' III). כי אימת הזיפים ופחד המסלפים נפלה עליו (ר"מ הלוי להרמב"ן, מובא באגרת הרמב"ם, כג:). והאין הנמהר אולתו היא המסלפת דרכו עד שיצא לתרבות

[1]) [כתיב מלא מבְּרִיתֶךָ, ובתרג' היוני τῶν ἰδίων σου, מבני ביתך].

רעה (ר"י צ"ר אנטולי, מלמד התלמידים עו:). והרי א"כ היה הש"י מסלף רשעים לרע (ר"י אברבנאל, שמות, ד"ה ואני אקשה). כי צדקת הצדיק חסד וברכה ורחמים אליו לשכניו ולדורו והמסלף דרכו מפקי' עצמו להתרחק מהטוב הנגזר מאת הבורא יתברך (ר"מ אלדבי, ש"א א, מ:). לאוהביו יזהיר שישמרו מהרעות הבאות עליהם ולשונאיו יסלפם בחכמתו כדי שיחולו עליהם הרעות (יוסף יעבץ, אור החיים, הקדי א.). יסלף בוגד דבר יי' מטמון החכמה נסתר מנגד עיניו (ב"ז, ב"ס א כה). ואם משגת נאמני ביתו מסלפת דרך המו"מ יועף לבו עלי במכתבים קוראים חמס ועול (כמא"ג, קרית ספר לט). — ואמר הפיטן: חזיתו (את האדם) לבד ושחת אעשה לו עזר אם יסלף ארח תהי לו למבשול (אתה כוננת, סדר עבודה, מובא בקובץ מעשה ידי גאוני קדמוני ב 112). נפצתם לכל רוח בסלפך לשונם (שם). קלקלו צעדי ישר לסלף ואוצרו הטוב עליהם חלף והפכם משרש דורות לאלף (מה מועיל, יוצ' אחרון פסח). ואם העוו אורח לסלף הזכר רחמיך חוק מלהלף (תאות נפש, יוצ' יוה"כ). בער שקד לסלף עם דת אלף מעט פרחי תלף גבר מרוב אלף (אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). ויתעב את מסלפי דרך וגנווי מפעל ויאהב את מתי שכל ואת יצוב המשפט ואת דרך הטוב (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, ימן 36).

—פעי, °סֻלַּף, בינ' מְסֻלָּף,—שסִלְּפוּ אותו: והקלו זה על נפשם בעבור שהם לומדים מה שלומדים מן התלמוד מוטעה וגורסים מה שגורסים ממנו מסלף והם אינם מרגישים בעבור שנעדרה מהם הקבלה ולא למדוהו מאנשי ההוראה (ר"י א"ת, הקדי הרקמי V). נהפכה לדרך רעה מסולפה (ר"י הדסי, אשה"כ ספד, אות פ'). מסולפים ומסועפים (שם שע, אות לי).

—קל, °סָלַף פ"ע,—התנהג בְּסֶלֶף ובלי יֹשר: וסלף בה מי שסולף בה וחפץ לסלקה שלא תהא בו עוד ישבור רותו (כש"י, ערכי יה:). אם תחזה תבל תרומם יד אחי סכלות ותשכיני עלי עש מעלה אל תשאלה הוגו ודע כי סלפה צדק בהעלותו ולמאד מעלה (רמז"ע, התרשים ע נט).

סלק¹), ממנו סָלַק, °סִלּוּק, °הִסְתַּלְּקוּת.

***סָלַק**, פ"י, — כמו פִּע': האברים והפדרים שלא נתעכלו מבערב סולקין¹) אותן על צדי המזבח (תמי' ב א).

—פִּעי, *סִלֵּק, פ"י,—העלה, הגביה כדי להסיר, הֵסִיר, emporheben, beseitigen; ôter, déplacer; to lift away, remove: התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק (דבי ר' ישמעאל, שבת לה:).—וסִלֵּק דבר: בש"א אין מסלקין את התריסין ביום טוב וב"ה מתירין אף להחזיר (ביצ' א ה). אבן שחצבה מתחלה לבימוס הרי זו אסורה סיידה וכיירה לשם עבודה זרה וחידש נוטל מה שחידש העמיד עליה עבודה זרה וסילקה הרי זו מותרת (ע"ז ג ז). נטמא וסילק את למודיו טהור (כלים ה ט). בית הילל אומ' מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ובית שמאי אומ' מסלק את הטבלה כולה ומנערה (תוספת' שבת טז (יז) ו). נר שהוא מונח על גבי טבלה מסלק את הטבלה והנר נופל (ירוש' שם ג ד). נראה נגע בין נסר לכותל ובין יריעה לקורות אין ניזקק לו סלקו הרי הוא כקמוט שנפשט וכבית סתרים שנתגלה (תוספת' נגע' ו ט). פעמים שאדם בא מן השדה וחבילתו על ראשו ומסלקן מראשו וקושרן בזרועו (ר' הונא, עירוב' לה:). נשברה כדו ולא סילקו נפלה גמלו ולא העמידה ר"מ מחייב בהזיקן (ב"מ פב:). אמרו אשה טובה היתה לו לינאי המלך ושלמינון שמה וכשמת סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לשר בית האסורים (מגי' תעני' יא). היו עליה כלי זהב קטלאות ונזמים וטבעות מסלקם הימנה כדי לנוולה (ספרי במד' יא). (בגדים) מרושלין שסילקן (מן הארץ) על ידי אבנט כשרין (זבחי' יח:). כיון שראה אותה נעימה ומעשיה נאים התחיל שואל עליה כל הנשים שוחחות ומלקטות וזו יושבת ומלקטת כל הנשים מסלקות כליהם וזו משלשת כליה וכו' (מד"ר רות, ויאמר בועז לנערו). לעשר נודות נפוחות מונחות בטרקלין נצרך המלך למקומו מה הוא עושה להן מתיר' ומוציא את רוחן ומסלקן בזוית אחת כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס (שם בראש' ה). למלך שהיו לו שני (קלגליקין) [קתוליקין] ולא היו עושין בלא דעת המלך היה לאחד מהן חלוק יפה

---

¹) [כך בארמ' ובערב' שַׁלַק a) ומזה לדעת כל החדשים יִסַּק, אֶסַּק, הִסִּיק, הִשִּׂיק, בהבלעת למד בסמך עי' נסק, נשק.]

a) سلق

¹) ברב הספר' סונקין, עי' סנק.

אצל המלך והיה המלך צריך לו אמר המלך אע"פ שאני צריך לו שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו (תנחו' מקץ לח). וקודם שיכנס כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו ומתיר את חגורו ופושט את חלוקו (דא"ר י). פשתנו לעלות מן המשרה צמרו לעלות מן היורה אם יש שם אחרים מסלקין עמו אם לאו מסלקין בצנעה (שמח' ה ג). ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר אין כותבין את השם לא על מחק ולא על מקום גרד ואין תולין אותו אלא מסלק את היריעה כולה וגונזה (כ"י ברצלוני, הלכ' ס"ת 24). כל תשעה חדשים שאין האשה רואה דם בדין הוא שתהא רואה מה הקב"ה עושה מסלקו למעלה לדדיה ועושה חלב כדי שיצא הולד ויהיה לו מזון לאכול (מד"ר ויקר' יד).—ונושא מפשט: אם היתה במחבא והגיע שעת וסתה ולא בדקה הרי זו טהורה מפני שחרדה מסלקת את הדמים אבל ימי הזוב והזבה ושומרת יום כנגד יום הרי אלו בחזקת טומאה (ר"מ, נדה ד ז).—וְסִלֵּק דבר מפשט: לא שנו אלא שקידם וסילק את האיסור אבל לא קדם וסילק את האיסור אסור (אביי, פסחי' כז.). אם על פתיחה חייב על בריה לא כש"כ אלא להביא כורה אחר כורה שסילק מעשה ראשון (ב"ק נא.).— סִלֵּק את השכינה: אף הקב"ה אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מב"ה עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (ר' ינאי, מד"ר שמות ב). כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה (ר' מונא, שם דבר' ה). באותה שעה נכנסו אויבי' להיכל ושרפוהו וכיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ אסלק שכינתי ממנה ואעלי' למכוני הראשון (שם איכ' פתיח'). כך אומות העולם מונין את ישראל ואומרין להם אלהיכם הסתיר פנים מכם וסילק שכינתו מכם (בשם ר' יוחנן, שם, זכור עניי).—ורוח הקדש: לכך נכתב פרשת בלעם להודיע למה סלק הקב"ה רוח הקדש מאומות העולם (שם במד' כ).—ובמשמ' לא שם לב לדבר, לא השגיח בו: בשע' שהכת' רבה על הנקודו' את דורש את הכתב ומסלק את הנקוד' ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב (ירוש' פסח' ט ב).—סִלֵּק דבר לצדדים, לצד, לצד אחד: גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (ר' דוסא, שבת כ ד). ר' יהודה אומר אם היתה דרך (הרבים) מפסיקתן יסלקנה לצדדין וחכ"א אינו צריך (עירוב' ג ד). הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין (ירוש' ברכ' ו א). זבל שבמבוי מסלקו לצד (שם פסחי' ד ח). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין (ברכ' סא.). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין שברפת ושבחצר מוציאין אותו לאשפה (מ"ר, פסחי' נה:). לא מלא לוגמיו ממש אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו (ר' יהודה בשם שמואל, יומא' פ.). המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדין ולא יקשרם במתניו מפני שהוא נוהג בהן מנהג בזיון (ר' חייא, ב"מ קה:).—מְסַלְּקֵי דרכים: ושם דרך אלו מסלקי דרכים [1] (מד"ר ויקר' ט).—וסִלֵּק את פלוני: אותו היום סלקוהו לשומר הפתח וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס (ברכ' כח.). מה עשה הקב"ה לא עשה אלא מסלק אותם ונתן תורה לישראל (פסיק' רבת', עשר תעשר). וכיון שסלקם הקב"ה בתשובה [אמר] הקב"ה למשה עד שהשעה פנויה לך כתב את הדברים האלה (שם). כשרא' פנחס שמבקי' לבלותן חבטן בקרקע ועמד והתפל' וסלקו[2] (מד"ר במד' כ). חס הקב"ה על בכוד של אותו רשע שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם (תנחו' בלק יג, בובר). כי בן הייתי לאבי כשם שבנו של אדם כשהוא תינוק קטן אם יחטא אין אביו מסלק עליו מפני שהוא תינוק קטן אבל אם יגדל ויעמוד על אקמי (פי' דעת) שלו אם יחטא הוא מסלק עליו (מדר' אגדת בראש' ה). היה משקה יין לחמרים אל יאמר להן סלקו את זה ותנו לזה שזה דרך הגזל (ד"א ח).—סִלֵּק עצמו: סלקו עצמיכם מלפני הדבור שלא יצא וישרוף אתכם ומיד היו המלאכים של אש מסלקין עצמן והחיות מסלקין עצמם כדי שלא ישרפו מנשבו של דיבור (פסיק' רבת', אנכי אנכי).—ובמשמ' בִּטֵּל את דבריו: פרה ששתתה מי חטאת ושחטה בתוך מעת לעת זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור' עקיבא מטמא סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי סייע ר' שמעון בן ננס את ר' עקיבא סלק ר' שמעון בן ננס את ר' טרפון וכו' (תוספת' מקואו' ז יא). ממקום שבית שמאי מביאין

1) [מן האבנים וצרורות וברקנים, מ"ב. ואולי צריך לגרום מסקלי דרכים, ועי' ערך סקל.]

2) [סלק דבר או מלאך המשחית, מ"ב.]

טעם לדבריהן משם ב"ה מסלקין לזון (ר' חנינה, ירוש' חגי' ב א). סילקו (אדריינוס לריב"ח) והלך לו (פסיק' רבת', י' הדבר' א).—ובמשמ' סלק את פלוני מן העולם[1], הביא עליו את המות: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו וסילק אלו (רבי שמעון ורבי ישמעאל) מבינותינו (מכילת' משפט' יח). אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין (רבי אליעזר בשם רבי חנינא, ירוש' ברכ' ט ג). לרעות בגנים אילו אומות העולם וללקוט שושנים אילו הצדיקים שמסלקן מביניהן (ר"ל, שם ב ה). אמרו יפה אמר בעל התאנה ואם הוא יודע עונתה של תאנתו והוא לוקטה כך הקב"ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן (מד"ר שה"ש, דודי ירד).—ובסהמ"א, סלק בגדים מן הארץ, הגביה אותם: ישלשל בגדיו כלפי מטה שיראו ארוכים והיא מדת עשירים היושבין בביתם ואינם צריכין לסלק בגדיהם מן הארץ בשביל מלאכה (רמ"י, סנה' קיג.). כיסי בבלייתא שמסלקין בגדיהן מן הארץ כשהן ארוכין וכופלין אותן כלפי מעלה (שם קמז.). — וסלק דבר מפשט: ואין מושחין מלך בן מלך אלא אם כן היתה שם מחלוקת או מלחמה מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת (רמב"ם, מלכי' א יב). שאין חליצה פחותה מסלקת זיקת יבום (הוא, יבום וחליצה ה יב). הצורה המוחשת בחושים בין שתהיה מלאכתית או בלתי מלאכתית רק נבראת כתאר בני אדם אבל נקרא בענינים הטבעים צורה את הענין המעמיד להמין המיוחד בו אשר אלו יכולת לסלקו מן הדבר ההוא לא יהיה הדבר ההוא (מלות הגיון ט). כי אם תרצה לסלק החי תבטל מציאות האדם (שם יב). לחייב לו שלמות אמתית ולסלק ממנו כל חסרון (ר"א הקרא', ספר ג"ע, הקדמ' ב:). וזאת האמונה היא אמונת הקרי ומביאה לסלק השגחת האל יתברך (שם ג.). ואמנם זה על פי יסודנו שהתורה כונה למחות רושם עבודת כוכבים שמסלקת השגחת השם (שם, הבדל שנה ומשנה, יד:). ואם תשימו הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו זו גם אני אמנע מכם אותן ההנאות שכונתכם אליהם ואסלק טובתי מכם ותשארו על אפיסת הטובות שהן הרעות (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כה, הספר ב 104). והשיבו הרועים שאם יקבלו היהודים אשר

מטולושא כתב ישו שיסלקו ידם מעליהם או המירו כלם את דתם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 6). שכאשר בא עליהם מלך ורצו להשלים עמו היו נותנין לו כל כסף וזהב שבהיכל לשיסלק מלחמתו מעליהם (שם, 8). שכיון שעומד לדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך השרת (הלבוש, או"ח לה א). ומי שמסלק מחשבתו מן המדות הרעות המקום יעליהו אל המדות הטובות (תקי' מדה"ב לרשב"ג כא). כי בין האומר שאין בנפרד שום שנוי ויציאה מהכח לפועל ובין האומר שהיציאה מהכח לפועל איננו שנוי בחוק הנפרד הפרש גדול כי האחד מסלק הכח מהנפרד במוהלט והשני אינו מסלקו ממנו (ר' אברהם שלום בן ר' יצחק אשר, נוה שלום א ו).—ואמר הפיטן: סלק מחבואים שחים ודאים סמן לנבראים סור מטמאים (ר' שלמה בר יהודה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראשי'). גם היא במאד מחוקה בתקף ובתני נחקקה מעמו בלי לסלקה (אם אשר, יוצ' שבת פרה). — וסלק את פלו', פטר אותו: כשאדי' רואה ששני' מדברי' דבר סתר יחד שבניה' לא ילך אצל אחד ויבקש ממנו שגילה לו העניין שמא אינו רוצה לגלות ומתוך כך יסלק אותו בדברי' אחרי' (ספר' חורה' לדיקים, שער השקר).—ואפוטרופוס: ואם מפסיד האפטרופ' כמעט הרי בית דין מסלקין אותו מן האפוטרופסות (תשובו' הגאו' הרכבי קעח). אין הושרין אותו לומר שאוכל ושותה מנכסי היתומים אלא א"כ שבאו עדים עליו שמפסיד נכסיהם או מסלקין אותו ומשביעין אותו שלא הפסיד יותר (טוחו"מ, אפוטרופוס כב).—סלק שליח צבור, העביר אותו: השתא כל כך אני צריך אפי' מילדותו מרננין עליו (על שליח צבור) עכשיו לא כש"כ שמסלקין אותו (סדר רע"ג ב, סד' תעני' עא.) — ובפרט בדיני ממונות, סלק את פלו', העביר אותו מתביעה, מזכות וכח וכדומ' שהיה לו[1]: נותנין לו מעות ומסלקין אותו (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי' פסוקי' 48). עכשיו אני עושה לך בדיניהם שעד שמסלקין אותך במעות לא יטלו שכר בית (שם 57). כל זמן שאינה מבקשת תשלומת כתובתה יש לה מזונות ולא נאמר שסילקה במה שהתפיסה וכו' אמר אמימר הלכה מי שיש לו כתובת אשה ובעל חוב ומת והניח קרקע והניח מעות לבעל [חוב] נסלקו במעות לאשה נסלקה בקרקע (שם

[1]) [עי' סלוק.]

[1]) [עי' הסתלקות, סלוק.]

78). כי פטרתיו מעתה במאת בספים הללו וסילקתיו מכל הנמצא לי בעולם סילוק מוחלט (תשו' הגא' הרכבי סע). ואינו יכול לסלקו מירושה זו (רש"י, ב"ב קכו:). מי שיצא לדעת והניח נכסיו ואין ידוע להיכן הלך ולא מה אירע לו אין מורידין קרוב לנכסיו ואם ירד אין מסלקין אותו (רמב"ם, נחלות ז ח). לא ימצאו לוקח שהרי אומר למה אטרח ואקח כדי שיבא זה ויסלק אותי (הוא, שכנים יג י). עמדה האשה מדעתה וסלקה את הלוקח (שם יג יד). המצרן קודם ומסלק את הלוקח (שו"ע חו"מ, מלכות קעה ו). אם מכר אחד מהם חלקו חבירו מסלק הלוקח וכו' הרי בעל הקרקע מסלק אותו (שם כח). כיון שיכול לסלק במעות צריך כתיבה ומסירה (שם הלוואות סו ח). אם רוצה הלוקח לסלק המלוה במעות הרשות בידו וישאר לו הקרקע (שם, גביית חוב קיד ג). מי שהיו לו בני אחיות ובן אח ונתן מתנה לבן אח וכתב שבאותה מתנה סילק כל חלק וזכות מכל ירושתו ומת בן האח יורש הכל (שם נחלות רפח י).—וְסִלֵּק עצמו: וכשראה שהאריך ימים ובנו רב האיי היה ראוי להיות ראש ישיבה סלק עצמו (ראב"ד, ספ' הקבלה, סד' גאונים). סילק עצמו מגוף הקרקע (רמב"ם, אישות כג ב). שלא סילק עצמו אלא מפירות נכסים אלו בלבד (שם ג). ומעכשיו סילקתי עצמי והבאים מכחי ממתנה זו סילוק גמור לעולם (ר"י ברצלוני, ספ' השטרו' 22). ואפילו אם סילק עצמו מכח החוב ההוא לגמרי וריקן כל כחו בשטר לקונה אפ"ה אם מחלו מחול (שו"ע חו"מ, הלוואות סו כג).

—פעו', *סֻלַּק, בינ' מְסֻלָּק, מסולק,–שֶׁסֻּלַּק, הגביה, הסיר אותו: היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו וכו' ר' יהודה אומר אפילו אין מסולק מן הארץ אלא כמלא החוט[1]) גוללו אצלו (עירוב' י ג). היו (בגדי כהנה) מרושלין ומסולקין או שהיו משוחקין ועבד עבודתו כשרה (תוספת' מנח' א ח). האומר ידיי מסולקות מן השדה הזו ורגליי מסולקות מן השדה הזו לא אמר ולא כלום (ר' חייה, ירוש' כתוב' ט א). האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקת הימנה לא אמר כלום (כתוב' פג.). דאמרינן דמיה מסולקין וכיון דרמיה מסולקין דיה שעתה (נדה סח:). — ובסהמ"א: כאן לימדך שיהא כתונת כהנים למדת קומתו לא נגררת ולא מסולקת (רש"י, יומ' כג:). והרי בין השמשות כל הקדרות מסולקות מרותחות מן הכירה (הוא, ביצ' כז.). קורה שפירס עליה מחצלת הרי ביטלה שהרי אינה ניכרת לפיכך אם היתה המחצלת מסולקת מן הארץ לששה טפחים או יתר אינה מחיצה (רמב"ם, שבת יז כג). ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש כי מתנאי המקבל שישאר עם המקובל (ראב"ד, אמו"ר ב, 10). וכן אם היה מחויב שתהיה כל עלה מהוה או מפסדת במקרה ויהיה כל מה שאפשר שיתהוה בחבא ויסולק טבע האפשר וזה חלוף המוחש והאמת בעצמו (ר' משה הנרבוני, המאמ' בבחירה, ד"ח לח). — ואמר הפיטן: זבחים ומנחות מסלקים חטאות ואשמות נפסקים (אספוך סיחי, סליח' מנח' יוה"כ). — ומסלק מן: ושהוא יתברך מסולק מן החסרונות (ר"י אלבו, העקר' א טו). שלשתן קנו כל חלקו של ר' מנחם הנזכר שירש מאביו הנדיב ר' יוסף והוא שלהם לגמרי והוא מסולק ממנו לגמרי (QGJD. I, 77). לומד מאחרים תלמודו עומד בידו ואינו משתכח ומבואר ומסולק מן הספק (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר א ה-ו). (והאפלאטוניים) קראו אותו עצם האחדות או אחד להיותו מסולק מהערך ותבור (ר"א אירירי, שעה"ש ה יב). אם שתהיה תכונת העולם מסולקת מכל מה שימרה את רוחך או שתהיה תכונתך מסולקת ממקבליו (רש"פ, ד כוסות, כוס תנחומי' ב).—מְסֻלָּק דמים, חסר דמים, מצֻנן: ואני יושב בהדר גדול שאינו מקבל חימום הראוי ומסולק דמים אני (אגילת יעבץ ב ענ, כה::).

—התפ', *הִסְתַּלֵּק, נִסְתַּלֵּק,—כמו קל, עלה: מנין אתה אומר שהראה הקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בנוי וקרבנות מוקרבים וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת (ספרי, במד' קיט). מחמ' החלב הדמין מסתלקין (ר' מאיר, ירוש' נדה א ה). אמר ר' [מאיר] מעשה נסים הקב"ה עושה עם התינוק הזה כיצד עד שלא תלד האשה מושכת דמים משילדה הדמים מסתלקין לשדים ונעשה חלב והתינוק יונק מהן (תנחו' תזריע ה בובר).—עלה והוסר: זה מנהג גדול היה בירושלים פורסין מטפחת על גבי פתח כל זמן שהמטפחת פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין ליכנס (תוספת' ברכ' ד ח). התחיל לתקוע תקיעה שנייה נסתלקו התריסין וננעלו החנויות ועדיין חמין מונחין

[1]) [כך במדב"מ ובירוש' ובכ"י מינב' ובדפו' עתיקים. ובמהדורות מחט, עי' הערה בר"ס.]

(דבי ר׳ ישמעאל, שבת לה:). היו יושבין ונסתלקה מחיצה ביניהן (פסחי׳ פו:). ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים (ויישבה סנהדרין של ישראל) עשואוהו יום טוב (מגי׳ תעני׳ י). בברוח דוד מפני אבשלום (כבו היה אביתר עומד) עד שעלה במעלה הזיתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה ונכנס צדוק [הכהן] תחתיו (סדעו״ר יד).—ובמשמ׳ עלה והלך לו: קידש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש נותן גט לכל אחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון וכו׳ גזל אחד מחמשה ואינו יודע מאיזה גזל וכל א׳ אומר אותי גזל מניח גזילה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון (יבמ׳ טו ז). במה דברים אמורים באילו העושין בעפר שחור אבל באילו העושין בעפר לבן כונס את גורנו ומסתלק (תוספתי ב״מ ח כז). חמשה שהביאו זבח אחד בולן סומכין עליו ולא כולן כאחד סומכין עליו אלא כל אחד ואחד סומך ומסתלק (שם מנח׳ י יד). הניחה ויצא היה בה תבואה לקצור וזיתים לבצור וענבים למסוק וכו׳ אוכל שנה אחת ומסתלק (ר׳ אלעזר, שם ערכ׳ ה ח). ר׳ אליעזר אומר מטמאין במשא ומה אם מטמאין במגע הקל לא יטמאו במשא חמור אמר לו ר׳ עקיבא אם מטמאין במגע המרובה יטמאו במשא מועט אמר לו ר׳ אליעזר מה זה עקיבא והלא טומאת אוהל מועט משניהן והרי הן מטמאין בה ואין מטמאין באוהל המועט לא במשא מרובה נסתלק ר׳ עקיבא וקפץ ר׳ יהשע וכו׳ (שם אהיל׳ ג ז). כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו פירקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו (של אהרן) ושנה להן משה פירקן נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן (ת״ר, ערובי׳ נד:). מעשה בחסיד אחד שלקח משני בני אדם ולא היה יודע מאיזה מהן לקח ובא לפני רבי טרפון אמר לו הנח דמי מקחך ביניהם והסתלק (ב״ק קג:). הכל מודים בשנים שהפקידו אצל רועה שמניח רועה ביניהם ומסתלק (רבא ואיתימא רב פפא, בכור׳ יח:). והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו וכי אוכלין היו אלא נראין כאוכלין ראשון ראשון מסתלק (משום ר׳ מאיר, מד״ר ברא׳ מח). אמר (גביעה בן קוסם) מה כתיב ארור כנען עבד עבדים וגומר הרי הארץ שלנו והם עבדים לאדני המלך ונסתלקו משם בבושת פנים (שם סא). אמר לו גביעה בן קוסם אדוני המלך ס׳ ריבוא בני אדם עשו אצלם רד״ו שנים מהם כספים ומהם זהבים שנוטלים בשכרן דינר ליום ישבו פילוסופים וחשבו ולא הגיע לק׳ שנה עד שנמצאת ארץ מצרים לטימון ונסתלקו משם בבשת פנים (שם). כיון שראו שנסתלקו ישר׳ מסביבותיהם יצאו מחרפין ומגדפין שנאמר יצאו ניצבי׳ (שם במד׳ יח). אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני (פסיק׳ רבה׳, ויהי בעת ספרהם). כשראו מלאכי חבלה שהוא מקטרג אותן אמרו לא יהי׳ לנו עסק לקטרג כל ימים שזה מקטרג יפלו ביד זה שלא יעמדו אבותיהם עלינו למה קטרגתם את בנינו נסתלקו מלאכי חבלה (מד״ר שמות מז).—הִסְתַּלֵּק מן הספק: עשה לך רב והסתלק מן הספק (רבן גמליאל, אבות א טז).—וְהִסְתַּלֵּק לצדדין: מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו מהלכין בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכי׳ (ר׳ אבהו, ירוש׳ ברכ׳ ב ט). ומהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה ומסתלקין לצידי הדרכים מפני יתידות הדרכים (ב״ק פא.). — וכן שם דבר בתור נושא: אש שירדה מן השמים בימי משה לא נסתלקה מעל מזבח הנחשת אלא בימי שלמה ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה עד שבא מנשה וסילקה (זבח׳ סא:). אין נזקקין לדין אלא במקום מכריעין ואין מושיבין את האדם אלא כמידותיו נסתלק הדין אין רשאי להשיב (תוספתי סנה׳ ז ו). המן בזכות משה הבאר בזכות מרים בזכות אהרן ענני כבוד וכו׳ מת משה נסתלקו שלשתן ושוב לא חזרו (רבי יוסי, מד״ר שה״ש, סני סדיך). כשיצאו ממצרים העלה להם [הקב״ה] את הבאר והיו נוטעין על מימיה והיו האילנות עושי פירות בני יומן משנסתלקה הבאר [נסתלקה הטובה] (תנחו׳ קדושי׳ ז, בובר).—ושם מפשט, חרון אף: כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (ר׳ עקיבא, סנה׳ י ו). א״ל בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי שנשר א״ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ׳ נו:). כל זמן שע״ז בעולם חרון אף בעולם נסתלקה ע״ז נסתלק החרון (ספרי דבר׳ נו).—ושכינה: והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (רבי אלעזר, ברכי׳ כז:). בעוון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל (שבת לג.). ויעל גילוי עריות

כיצד אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי כל זמן שישראל פרוצין בעריות שכינה מסתלקת מהם שנאמר וכו' (מד"ר במד' ז). מהלך אין כת' כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה עיקר שכינה בתחתונים הייתה כיון שחטא אדם הראשון ניסתלקה לרקיע הראשון חטא קין עלה לרקיע השיני וכו' (ר' אבא בר כהנא, שם ברא̇שי' יט, הוצ' תיאודי'). כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהם לבשו מלאכות (שם כ). — ורוח הקדש: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל (סנה' יא.). ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה בין דין לדין ספת ההיא עלובתא ושניהם נתחייבו בדמיה פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש הדא הוא דכתיב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם (מד"ר ויקר' לז). באותה שעה היה משה מתיירא ואו' תאמר שמא נסתלקה ממני רוח הקדש ושרתה על הנשיאים (רב הונא', שם במד' יב). אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאילו כבר הייתי צריך לסבול בו את עולמי והבאתם לו באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלק' ממני ושר' על הנשיאי' או שמא נבי' אחר עמד וחידש את ההלכ' וכו' (הוא, שם סה"ס, יפה אח). — ונשמה: מעשה בי ר' ליעזר שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה וכו' נכנסו אצלו והיו שואלין אותו והיה אומר להן על הטמא טמא ועל הטהור טהור ובאחרונה אמר טהור ונסתלקה נשמתו (ירוש' שבת ב ו). — ועלה והלך לו מן העולם, מת: בזמן שהרשעים באין לעולם רעה באה לעולם שנ' בבא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה וכשמסתלקין פורענות מסתלקת עמהן (תוספת' סוט' י ג). ששמחה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקין מן העולם (מגי' תענ' יא). שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו צדיקים מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם (ספרי דבר' לח). אמר (משה) לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך דעתן של כל אחד ואחד ואין דעתן של בניך דומין זה לזה וכשאני מסתלק מהן בבקשה ממך מנה עליהם מנהיג שיהא סובלם לאחד ואחד לפי דעתו (מד"ר במד' כא). הלך מלאך המות אצל משה ואמר לו הקב"ה שלחני אצלך שאתה מסתלק ביום הזה אמר לו משה לך מכאן שאני מבקש לקלס להקב"ה (ר' מאיר, שם דבר' יא). לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני (שם, שם"ש, לואלך במרוזים). והיה ר' מאיר שמח ואמר דומה שמתוך תשובה נסתלק ר' וכיון שקברוהו באתה האור לשרוף את קברו (שם רות, ליכי הגלילה). והיו נדב ואביהוא מהרהרין בלבם ואמרו אימתי שני זקנים הללו מסתלקין כדי שניטול שררה ונהיה אנחנו ראשונים לכל דבר (תנחו' אחרי יג, בובר). — ובסהמ"א, הִסְתַּלֵּק בן אדם, הלך לו: בסימטא קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים ובני אדם העושין סחורה זה עם זה בשוק ורוצים לדבר דבריהם בנחת וישוב הדעת מסתלקין לשם (רש"י, כתוב' פד:). ומשם ואילך אינו רשאי ליכנס בשדות שדריסת הרגל קשה להן ומסתלקין לצדי הדרכים מפני היתדות (עוטו"מ, זכיה מהפקר רעד). — ובהשאלה, עזב את דעתו: שתק ונסתלק מטעמו (גיאוניקה ב, גינצבורג 227). — ושם מפשט: וסבר ר' יהודה כי מעת שקיעת החמה ועד שיסתלק זהרה מעל הארץ ויכסיף דמדומה מן הרקיע זהו בין השמשות (ר"נ, ברכ' ג:). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר תסתלק אחת ותחול אחרת (ראב"ד, אמו"ר ב 9). אמנם כפי השכל חומר משותף להם וזה כי צורת הביצה תסתלק ואז יהיה עוף (שם 10). ותחלת מה ששולח שם התנועה הטבעית הוא על תנועת האש והאויר עולים ותנועת המים והארץ יורדים לפי שלכל אחד מאלה הארבעה צד בו ינוח בטבע ואליו יתנועע בטבע כאשר נסתלק מכריח היה מונע אותו ממנה (שם ג 13). הבושת והאמונה נצמדות כשתסתלק האחת תסתלק חברתה (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 21). אבל המעשה שצוהו לעשות בביתו איננו מסתלק מעליו כל ימי עמדו בו ועבדו את אדניו (הוא, חו"ה, הקד' 9). ומי שפקד שכלו מתלקות מעליו המעלות האנושיות כלן (שם הבחינה ה). ואם איננו (הבוטח ביי') בעל ממון יראה כי חסרון הממון טובה מטובות המקום עליו מפני שנסתלקו מעליו החובות שהוא חייב בה לאלהים ולבני אדם בעבורו (שם הבטחון, פתיח'). ואם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וכו' יסתלק מעליו טורח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו (שם ג). ומהם מצות תלויות בדברים כשימצאו מתחייבין בם וכשיפקדו יסתלקו כמצות מילה למי שאין לו בן (שם אהבת יי' ז). וכל המכות האלה היו באות באזהרה ובתתראה

ובמועד ומסתלקות כדי שיתברר כי הם בכונה מאת אלוה (הוה, הכוזרי א סג). ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריך (רמב"ם, יסודי התורה ה ג). וכל אלו השמות המורים על מיני תנועות בעלי חיים כולם יתואר בהם יתעלה על הדרך שאמרנו כמו שיתואר בחיים כי התנועה מקרה דבק לבעלי חיים ואין ספק כי בהסתלק הגשמות יסתלקו כל אלו (ר"ש א"ת, מו"נ א כו). וכאשר הסתלק היחס בינינו ובינו יתברך רצה לומר בינו ובין זולתו יתחייב הסתלק הדמיון גם כן (שם כו). כי כל אפשר אמנם הוא אפשר על האמת בעתיד קודם שיצא מציאות אחד משני האפשרים אבל אחר צאת מציאות מה שיצא הנה הסתלק אותו האפשר (מלות ההגיון ז).—ובדיני ממונות, נִסְתַּלֵּק מתביעה, זכות וכדומ': ואם הביא יתומים ראיה שהם השביחו נסתלקים בדמים (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 45). הגיע זמנו להסתלק מן השדה והיו שם זרעים שעדיין לא הגיעו להמכר (רמב"ם, שכירות ח י). אם תרצה להיות השדה שטרפה שומה לך בכל המאתים שיש לך הרי מוטב ואם לאו הילך מאתים של חובך והסתלק (הוא, מלוה ולוה יח ט). ונתפרשנו עכשיו זה מזה ונסתלקנו כל אחד ואחד ממנו מעל חבירו (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 50). וכך אמרו לנו פלוני בן פלוני זה ופלוני בן פלוני זה מעכשיו נסתלקנו כל אחד ואחד ממנו זה מביתו וחצרו סילוק גמור מהיום ולעולם (שם 123). ועל ס"ת אין מועיל סילוק כי אי איפשר להם להסתלק שלא ישמעו קריאת הספר אלא א"כ יש להם ספר אחר (טוחו"מ, קנה' ז). באו שניהם אדוקי' בטלית ואמרו להם צאו וחלקו את דמיה יצאו וחזרו והרי היא תחת יד אחד מהם זה טוען הודה ונסתלק ממנה וזה טוען שכרתיה לו או נתגבר עלי וחטפה המע"ה (שו"ע חו"מ, קלח ח). שאם אמר בפני עדים הוו עדים שנסתלקתי אין צריך יותר שר"ל נסתלקתי כדין בקנין (שם, מלכות קעה כט). אבל אם לא נסתלקו משמירתו הוא פטו' והם חייבים (שם נזקי, שלו ז).

—נִפְעַ' *נִסְלַק,—כמו פִּעֵ': ואם הביא יתומים ראי' שהם השביחו וכו' שמוה כמה הוא שוה ונסלקים במעות (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 45). ופתר באין אלפים אבוס בר במקום שאין הבקר יסלק הבר וזו טעות גדולה (דונש, תשו' על רסע"ג 53).

*סֶלֶק[1]), ש"ז, מ"ר סְלָקִים—מין ירק, כמו תרדין[2]), Mangold; bette; beet: הסלקין קרים וטובים מרבים את הגוף וטובים לכל סם (אסף הרופא 33). ויעשה לו אלו השמנים עם שומן של בקר או במימות הירקות המתיכות במין סלקא ומין כרפס ומי קמומילא ודומיהם (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כט:)

סלת[3]), ממנו סֹלֶת, *סֹלֶת, *סַלָּת.

סֹלֶת, ש"נ, כנ' סָלְתָּהּ, מ"ר *סְלָתוֹת—הטוב והמֻבחר של קמח חטים טחון דק בעין גריסים דקים מאד, Feinmehl; fleur de farine; finest flour: ועשרן סֹלֶת בלול בשמן כתית רבע ההין (שמות כט מ). ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליי' סלֶת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה (ויקר' ב א). וכי תקריב קרבן מנחה מאפה תנור סלֶת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן (שם ד). אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וְסֹלֶת מרבכת חלת בלולת בשמן (שם ז יב; גם ב ה; ז; ה יא; ו ח; יג; יד י; כא; כג יג; יז; כד ה) וסל מצות סלֶת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם (במדי ו יה; גם ז יג וכו'; ח ח; יה ד; ו; ט; כח ה; ט; יב; יג; כ וכו'). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלֶת וששים כר קמח (מ"א ה ב). כה אמר יי' כעת מחר סאה סלֶת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון (מ"ב ז א; גם יו; יח). ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי[4]) ומשי ורקמה סלֶת ודבש ושמן אכלתי[4]) ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה (יחזק' יו יג; גם יט; מו יד). ומהם ממנים על הכלים ועל כל כלי הקדש ועל הַסֹּלֶת

---

[1]) [בארמי סלקא]. — [2]) [מעירובי' (כח:) מוכח שתרדין חיין הם סילקא חייא, ועי' ברש"י, (ברכ' לט.) ובאור זרוע לר"י מוינא, (הלכ' שבת סי' ס) נאמר וז"ל: וסילקא היינו ירק ששמו תרדין כדאמר פ' מי שאחזו אי מריאה קאתו אית ליה תקנתא מאי תקנתי' ליתי שבעה בוני פירמא דסילקא ופירש"י קציצת תרדין, ע"כ.]

[3]) בארמ' סולתא, ובערב' שֻׁלְת a), שעורים, מין השעורים, או שעורים וחטים נקיות. באשור' סִלְתּ, מין דגן או מן קמח. סַלַּאת, טָחַן. והשאל במצרית מן השמית, עי' Burchardt, Altkanaan. Fremdw. im Agypt. No. 1172]

[4]) [כך הכתיב, והקרי שש, אכלת.]

---

a) سلت

והיין והשמן והלבונה והבשמים (דהי"א ט כט; גם כג כ). — ובתו"מ: נטף מרוטבו (של קרבן פסח) על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח' ז ב). ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (אבות ה יה). הרי עלי מנחה יביא איזו שירצה ר' יהודה אומר יביא מנחת הסלת שהיא מיוחדת במנחות (מנח' יג א). יהי פסת בר בארץ וכו' שיהיו חטים שפות זו בזו ונושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל [ממנה] מלא פיסת זו של יד בדי פרנסתך (ספרי דבר' סטו). פעמים שהשאר יפה והוא תפוה הא אילו סולת היתי צמוקה ועכשיו שהוא שאור יפה והיא תפוח את רואה את התפות כילו צמק ונראית חסירה (ר"מ, ירוש' תרומ' ב ד). וכן הקנובקאות חייבות רבי יהושע בן לוי תאמר הואיל והוא עתיד להחזירה לסולתה תהא פטורה מן החלה (שם חלה א ו). מה המרקיד קמח מלמטן וסולת מלמעלן אף המשמר יין מלמטן ושמרין מלמעלן (ר' זעירה, שם יו"ט גני"א, 302). לאחר שהוליך סאה של חטים אצל הנחתום א"ל הוציא לי ממנה קמח סולת הוצא לו ממנה קלוסקיא קמח וסולת אחת (ר' אלעזר בן עזריה, מד"ר שה"ש, טיל). סולת שהתליעה רובה פסולה וחיטין שהתליעו רובן פסולות (ת"כ, מנח' פה:). — סֹלֶת רותחת, צוננת: אמר שמואל כסולת רותחת וכו' קא סלקא דעתך בסולת צוננת (פסח' עו.). לאחר שבידו סולת רותח בקש ליתנו לבנו ונתנו לעבדו (ר' יודן בשם ר' יהודה בר' סימון, מד"ר ברא' לה, הול' תיאוד'). — סֹלֶת נקיה: לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה (ר' אלעזר, קידוש' סט:). — ומ"כ: כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע ועמדו משלש יספק מארבע (שקל' ד ט). פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות וכל דבר שכיוצא בו קרב על גבי המזבח אסור (ע"ז ד ב). כל הקמחין והסלתות של בית השוקים טמאים (מכש' ו ב). הקמחין והסלתות מעלין זה את זה דברי ר' נחמיה וחכ' או' אין מעלין זה את זה (תוספת' תרומ' ו). אחת לשלשים יום משערין את הלשכה כל מי שמכר להן יינות שמנים וסלתות רצה לחזור בו בתוך שלשים יום אין שומעין לו (שם, שקל' ב יא) אין אוצרין בארץ ישראל דברים שיש בהן חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות פירות (שם ע"ז ד א). במה מכסין ובמה אין מכסין לא בתבן ולא בקש וכו' ולא בקמחין ולא בסלתות וכו' (שם חול' ו יא). כך משיב רבי עקיבה את רבי ליעזר אין את מודי לי בשעה שנכנסו ישראל לארץ ומצאו קמחין וסלתות שהן חייבין בחלה ו"א גידולי פטור הן והוא מקבל מיניה (ירוש', חלה ב א). מאכילין אותו סלתות וביצים כדי למסמסו (יומ' יח.). ותלה בה אגוזין שקדים אפרסקין ורימונים וכו' יינות שמנים וסלתות אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (סוכ' י.). חיטין ועשאן קליות הקמחין והסלתות שלהן מותרין (ע"ז לז:) מרסנא זה היה ממרס את הסלתות ממובן זה היה האיספקסיטין שבכולם (מד"ר אסת', והקרוב אליו). — ואמר הפיטן: סלתות ונסכים מני נחשכים אויה (אלבעות', קינ'). שישי כמוצא מצי את פז ולב אמצי סלתך כאז תקמצי שלמי נדריך (יונה ואיך מרבלי, ספ' הפזמונ' לד: תימנ'). — והמאמר אשר נאמר בו כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב הרובין מערב שבת לערב שבת הוא מאמר בתכלית האמת לא נרצה בכל העולם כולו השמים והארץ אלא עולם ההויה וההפסד לבד ולא נרצה בשביל חנינא בני בשבילו לבד אבל בשבילו ובשביל כל מי שהוא ממינו וזהו סלת זה העולם המכוון התכליתי בו (ראב"ד, אמו"ר א ו, 24). — "ובמשמ' הנקי, המובחר: ומרוב חימום יתעכל המאכל והסלת שבמאכל יכנס בגידין ומהם יתקים הנפש (רזיאל י.). והיא (המרה) מונח' בכבד בעמקו למשוך ממנו המותר ההוא שישאר מפסולת הדם לאחר שיזונו האיברים מהסלת שבו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כו.). והעצם הזה (הלוז) הוא מסולת טיפת הזרע והוא עקר עמידת כל עצמותיו (ר"י גיקאטיליה, שערי אורה ג.).

*סָלַת, קל לא נמצא.

— פע', *סִלֵּת, פ"י, — עשה סלֶת, נִפָּה והוציא את הַסֹּלֶת מן הקמח או החטים: ונוהג בתרומה כדרך שהוא נוהג בחולין המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע (תרומ' יא ה). מסלת בחיטין כל שהוא רוצ' ומנקב בירק כל שהוא רוצה (ירוש' שם יא ד). למלך שנטל סאה של חטים ונתנה לנחתום וא"ל הוצא ממנו כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקא אחת יפה מנופה ומעולה (ראב"ע, תנחומ' תלוה ה). למלך שנתן לנחתום כור חטים ואמר לו הוצא לי משם עשר סאין סולת חזר ואמר לו (הוציא לי) מתוך עשר שש מתוך שש ארבע כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים

ושיר השירים נסלתה מבולן (הוא, מד"ז שה"ש, בובר 9).
—ובסהמ"א: שכך מנהג הערביים שמסלתין הסלת ויש להן באצבעות צרורות מטבעות ומכין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח (ערוך, ערך טרס). — ואמר הפיטן: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה התאנה הנטה פגיה (חור, יוצ׳ ח פסח).— ובהשאלה, נפה ונקה דבר והוציא ממנו את התמצית המובחרת: לשון השלחן ערוך מה שבירר וסילת מדעת הפוסקים ז"ל בדיני חלונות (לבוש, נזקי שכני קנד טז). גדולת הכח היא להפשיט הצורה ולברר ולסלת הפנימי החשוב והמעולה שבה (ר"י מוסקאטו, נפוצ׳ יהוד׳ ג, ט.). ראה לברר ולנפות ולסלת התלמוד כלו (כ׳ יהוס׳ בעז, הקד׳ שלטי הגבורים על הרי"ף ומרדכי).

—פעי *סֻלַּת,—שֶׁסֻּלַּתּוּ אותו, רק בינ׳ מְסֻלָּת, מְסֻלָּתִים: ואקח מכם שנים עשר אנשים מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם (ספרי דבר׳ כח).—ובסהמ"א: ויכרה משם כרה קטנה מהדברים המסולתים שבו (כתב ר׳ משה מינץ, בספר החלים לימ"ר מקנדיה).

—נפע׳, *נִסְלַת, נִסְלְתָה,—כמו פע׳: כך הקב"ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולן (רא"ב"ע, מד"ז, שה"ש, בובר 9).

***סַלָּת**, ש"ז, מ"ר סַלָּתִים,—איש הָעֹשֶׂה סֹלֶת: ים נפה של סלתים[1]) טמא וכו׳ וחכ"א כלם טהורין חוץ מתלוי נפה של סלתין ותלוי כברת גרנות (כלים יח ג-ד). ומפני מה נפה של סלתין[2]) טמא מפני שהוא מחזירו לבלי ושל בעלי בתים טהור עד שיחזירו לבלי ר׳ שמעון בן יהודה אומר משום ר׳ שמעון אף של סלתין[3]) טהור (נפה) עד שיחזירו לבלי (תוספת׳ שם ב"מ ה ה). — ובסהמ"א: כלי עץ שהסלתים מרקדין עליו את הסלת מתטמא ושל בעלי בתים טהור (רמב"ם, כלים ה ח).

סַם, ש"ז מ"ר סַמִּים,—מין בֹּשֶׂם, או צמח, שריחו נאה[4]) spice ; épice ; Spezerei : ויאמר יי׳ אל משה קח לך סַמִּים נטף ושחלת וחלבנה סַמִּים ולבנה זכה בד בבד יהיה (שמות ל לד).—קטרת סַמִּים: שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הַסַּמִּים (שם כה ו; גם ל ז; לא יא; לה ח; טו; כח; לט לח; מ כז). ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הַסַּמִּים לפני יי׳ אשר באהל מועד (ויקר׳ ד ז; גם יו יב). ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הַסַּמִּים ומנחת התמיד ושמן המשחה (במד׳ ד יו). הנה אני בונה בית לשם יי׳ אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סַמִּים וכו׳ (דהי"ב ב ג; גם יג יא).—ואמר בן סירא: שם יאשיהו כקטרת סמים הממלח מעשה רוקח (ב"ס גני׳ מט א). אל מארץ ברא שמים[1]) וגבר מבין אל ימאס בם (שם לח ד). — ובתו"מ במשמ׳ צמח המשמש לכתיבה: כתב בדיו בסם וכו׳ על שני כותלי זוית וכו׳ והן נהגין זה עם זה חיב (שבת יב ד). היתה כתובה (המגלה) בסם ובסקרא ובקומוס ובקנקנתום על הניר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו (מגל׳ ב ב). בכל כותבין בדיו בסם בסקרא ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר של קיימא (גיטי ב ג).—ולרפואה: החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (רבי מתיה בן חרש, יומ׳ ח ו). אבל אומר לו סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (נדרי מא:). שש דמעות הן שלש יפות ושלש רעות של בכי ושל עשן וגו"ל בית הכסא רעות של סם ושל שחוק ושל פירות יפות (אדר"נ מא). וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנוהגים להשקותו השקוני נתנו לו סם בקיתון של זהב (פדר"א ג). בר סירא אמר אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח את מרקחת (מד"ר בראש׳ י). מה סמים הללו מהן ירוקין מהן אדומים מהן שחורים מהן לבנים כך שמים פעמים ירוקין פעמים אדומים פעמים שחורים פעמים לבנים (שם ד, הוג׳ תיאודי׳).—סַם יבש: סם יבש שעל גבי מכה והכוחל שבעין הרי אלו אין חוצצין הדם (תוספת׳ מקוא׳ ו ט). אמר ר׳ ישמעאל בתחלה מודיעה כהן של מים המרים אומר לה בתי אומר לך המים המרים האלה דומים לסם יבש הנתן על גבי בשר חי ואין מזיקין כשהוא מוצא מכה מתחיל לחלחל (מד"ר במד׳ ט).—סַם המות[2]), צמח הממית: אכלה סם המות או שהבישה נחש מותרת משום

[1]) [כך במדב"מ, ויש דפו׳ סילתין.]
[2]) [כך בדפוס, ובכ"י א"פ סולתין].
[3]) [כך בדפוס, ובכ"י סלתון].—[4]) [כך בארמ׳, ואולי הוא כמו האשור׳ שַׁמ, צֶמַח. ובערב׳ שַׁם a), נתן ריח. וכן אולי באשור׳ סַמַּת. השם שַׁם b) שאול בערב׳ במשמ׳ ארס, סם המות, עי׳ פרינקל (Fremdw. 262).]

a) سم b) سم

[1]) [כך בגליון. ובפנים הב"י: מוציא תרופות]
[2]) [עי׳ נלדיקה (Neue Beiträge 95).]

טרפה ואסורה משום סכנת נפשות (חול' ג ס). אחוזת הדם המעושנת והמצוננת הלעיטה תלתית תיאה הרדפני סם המות צואת תרנגולים כשרה (תוספתי סס ג ים). כל זיעה היוצאת מהאדם סם מות הוא חוץ מזיעת הפנים (ירוסי תרומ' ח ה). ניתן לו סם המות בקיתון זהב ושמע מרדכי לשונם ונכנם והגיד לאסתר ואסתר הגידה למלך בשם מרדכי (פדר"א נ).—סם חיים: אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו (ר' יהודה בר' חייא, עירובי' כז.). מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה (ריב"ל, יומ' עב:). ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים משל לאדם וכו' (ת"ר, קידוס' ל:). למלך שהיה לו פרדם מסרו לארים והיו בו שתי אילנות כרוכים זה לזה בברך אחד אחד של סם חיים ואחד של סם המות (רבי חייא, מד"ר בראש' סא). מה הדבור' הזו דובש' לבעל' ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומו' העול' (סס דבר' א). אמרו רבותינו מעשה ברוכל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים וכו' (תנחו' מצורע ה, בובר).—ובסהמ"א: שכל השותה סם או כל דבר רפואה אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו (מחז' ויטרי 29). האדם ישלים חושיו כרופא הבקי בסמיו אבל יהיה כרופא הבקי אשר הוא חושב על הנוסחא ומשים מכל סם שיעור ידוע (תק' מדה"נ לרסב"ג יא). כאשר יעשה הרופא החכם שמשתמש בסמים שדרכם להזיק בתועלת הגופות בסמים הממיתים וזולתם (ר"י א"ת, סו"ה, עבודת האלהים ט). ואם תמרי את עצתו ותטי לדעת היועץ השני שהוא כנגדו בכל עניני' ותשתמשי בהם כאשר ייעצך תשובנה מדותיך המשובחות מגונו' כרופא הכסיל אשר ימית בסמים המועילים מפני סכלותו (סס). ובמעט אומר כי לא הלצת בערם בתחלה אלא להטיל סם זה באחרונה (ר"ש אבן ויכגא, סבט יהודה 19). ובשם שחולי הגוף שסכלו דרך הרפואה ובריאות שואלים את הרופאים ומודיעים אותם היאך רפואתם ובמה מתרפאין ומשערים דרכי רפואתם ואומרים להם התרפא בסם פלוני ואכלו מאכלות כך וכך (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב ה). אלהים יצר סמים למרפא ונפש דעת לא תקוץ בם (ב"ס, ב"ז לח ד).—ואמר הפיטן: זבד סמים שמור צרור המור (יול' א פסח, מחז' איטלי א קג:).

— ואמר המשורר: ורקמת גלמים ורקח וסמים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך, סער הסיר 20). בסם לבך תרפא חלי לבך ועיניך ובלשון מעשה אשר דבר לשונך (ר"ש הנגיד, ב"מ 97). והנה צפון תעיר סמיה ותימן תביא בשמיה (רמב"ע, לנגיר דעות, בודלי). לשור על אנשים ולשאול בהם אנושים להראותם רקחים וסמים ומיני עשבים ובשמים (ר"י בן זבארה, סעסוע' י כא). חיים בטוב טעמה ואור שמש בזיו לחיה והמור מרקחות סמיה (ר"י חריזי, תחכמו' כז).—סם המות: באפרזתא כלומר סם המות דבהמה דלא חזי לבהמה (רגמ"ה, ב"ב כ.). ויהי אחרי הדברים האלה אשר עשה אלכסנדר ואשר ראה אז חשב בלבו אנטיפטרום שר צבאו להמית אלכסנדר במשקה סם המות ויקח אנטיפטור את סם המות בבבל וישימהו בבלי עופרת כי מרוב חוזק הסם לא היה יכול להשימו בבלי נחשת וכו' כי בקש הסם יותר חזק שהיה אפשרי אצלו (יוסיפון קי). ואז בא אנטיגנוס בן אריסתובלס הקטי' לפני קיסר ויבך ויספר לו על אביו אשר השקוהו חבירי פומפיו' אנשי ירושלם סם מות בעצת הורקנוס (סס קלו). ושלחו לו (לאנטיפט') כלי אחד קטן מלא סם המות להשקות את המלך (סס קלא). שתיית סם המות טוב מן הדאגה (ר"י א"ת, מבח' הפנינים לרסב"ג 18). יערה בתבל הלכה בסמי מות מסוכה ואם מתקה ראשונה מרה תהיה באחרונה (ר"י אבן גיאת, מה יתכון לאדם, סער הסיר 22). כי את כמו גנה וסם מות פריך (ר"י חריזי, הענק ו). סמנים מנגדים סמי המות במזג כמו החלתית המנגדת לארס העקרב בסגולה (קאנון ד ו ג א). כסמי מות כי יתערבו במטעמי אכל יחניקו טועמיהם ולמר נהפך המתק (שלוס הכהן, ניר דוד 51). רק פה ושם נשא ראשו צמח כמין הברקנים מצבע צהוב כהה עם נקודות שחורות הידוע בשם צמח סם המות (גוטלובר, ממלכים של פרנקל 47).—סמי התשובה: מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו מידו היה זה החולי ובידו רפואתו אם רצה לחיות מחליו והם סמי התשובה אספם ברעיון ושחקם במדוך הנחמה וכובר אותם בכברות החכמה ומחברם בחכש התבונה ושותה אותם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב עז).—סַם הָעִטּוּשׁ: בקשה אותי בקול נעים לאבול מיני מתיקה מטוגנים אשר יקראו המצריים בשם „מאגוע" הנעשה מתערובות חלב שומשמין וכו' סם העיטוש (ניעסוואורץ) ועשבים נותני ריח (גוטלובר, ממלכים של פרינקל 41).

סמא[1], ממנו *סמא, *סמה, *סומא, *סמוי, *סמיון, *סמיות.

***סמא**, סמה,—פ"ע, היה עור, נעשה עור, blind sein, werden; être, devenir aveugle; to be, become blind; רק בינ' פעו', סמוי, סמויה, סמויות: ר' יוסי אומר אפילו רגלו קטועה ועינו סמויה[2]) לא ישתטו אלא על מומחה (תוספת' ערכי' ד ב). הרי שהיתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בהן לחירות (ר' ששת, קידוש' כד:). —ובהשאלה, עין סמויה, שאינה רואה: בוא וראה כמה סמויות[3]) עיניהם של מלוי רבית (ר' יוסי, תוספת' ב"מ ו יז). בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד (ר' אבהו, כתוב' קה.). — ודבר סמוי מן העין, מכסה, שאינו נראה: שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (תענ' ח:).

—פע', *סמא, סימא, סמה, סמתה, נכנ' סמאה, סמיה, סימייה, סמיתי, סמית, מסמא, סמא, לסמות, יסמא, עשה שיהיה עור, blenden; aveugler; to make blind: אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן סימא את עין חבירו ושבר את הכלים משלם נזק שלם (ב"ק ב ו). שורו שסימא את עין עבדו והפיל את שנו פטור והוא שסימא את עין עבדו והפיל את שנו חיב (שם ג י). האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי חייב (שם ח ז). אמר לו עבדו הפלת את שני וסימית את עיני והוא אומר לא הפלתי ולא סימיתי משביעך אני ואמר אמן פטור (שבוע' ה ה). היה רבו רופא ואמ' לו רפא לי את עיני זו סמאה שן זו ועקרה סיחק בו יצא בן חורין (תוספת' ב"ק ט כה). היתה עינו כיהה וסמאה שינו נדדה ועקרה וכו' (שם כז). האומר סמא את עיני שמזקתני קטע את ידי שמזקתני פטור (שם לב). הפיל שתי שיניו באחת סימא שני עיניו באחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום (מכי' משפטי' ט). טפח בנגד עינו וסימייה בנגד אזנו וחרשה לא יצא לחירו' (ירוש' כלא' ח ב). שאם היה סומא וסימא[4]) את עינו קיטע וקטע את ידו האיך זה מקיים ועשיתם לו כא' זמם (שם ב"ק ח א). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) הריני חובשתך בבית האסורין אמר לה ה' מתיר אסורים וכו' הריני מסמא את עיניך ה' פוקח עורים (יומ' לה:). על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר"ש בן לקיש, סוט' לו.). הרי שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה פטור (ר"א, קידוש' כד:). יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו וכו' ת"ל מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין (ב"ק פג:). מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלח סדומית יש שמסמא את העינים (חול' קה:). — פילוסופוס אחד שאל את רבי הושיעה אמר לו אם חביבה הוא המילה מפני מה לא נתנה לאדם הראשון אמר לו מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו ומניח את פאת זקנו אמר ליה מפני שגדל עמו בשטות א"ל אם כן יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות (מד"ר בראש' יא). לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם הם מבקשים לסמותה (רבי אחא, שם מב).—סמא זרוע של פלוני: אמ' נתמלא רוגזיה לבן כוזיבא יהב ליה חד בעיט' ברגליה וקטליה יצאת בת קול ואמרי הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו אמרה לו אתה סימית זרוען של ישראל סימית עין ימינן (שם איכ', בלע ״׳).—עשה את עצמו כאלו היה סומא: המסמא את עינו והמצבה את כריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיחלה כך (תוספת' פאה ד יז).—ובהשאלה, סמא את עיניו, שלא יראה את האמת: מה עשה (יעקב) עמד ושלח (לעשו) דורון כדי לסמות את עיניו שנא' כי השוחד יעור עיני חכמים (מד"ר בראש' עה). — ובסהם"א: ועוד אכתוב דרך האמת בהלכות קוסם ומנחש לסתום פי הוברי שמים המסמים עינים כי רואים והאמת אינם יודעים (לידה לדרך א לא).

—נפע', *נסמא, נסמת, נסמית.—שסמאו אותו: או הטיט נכנס בעינו והוא נסמא והיו בעלי מומין כיון שבאו למדבר סיני א' האלהים כך היא כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין (ר' תנחומא בר' אבא, מד"ר במד' ז).—ונסמת עינו: ובני יונה שעבר זמנן שיבש

1) [כך בארמ', ובאשו' סמו, עור, סמ, עורון.]

2) [בכ"י א"פ סמויה].

3) [בירוש' (שם ו יג), הגרסה סמיות].

4) [בכ"י גני' הגרסת: סומה וסמה.]

גפה ושנסמית עינה וכו' מטמאה בבית הבליעה (זבח' ז ה). מי שנסמית אחת מעיניו אינו רשאי לדון (תוספת' נגעי א ז). בכור שנסמית עינו ושנקטעה ידו ושנשתברה רגלו הרי זה ישחוט ע"פ ג' (בכור' לו:). למלך שהמלך ובני עמו בדרך ומהלכים בקרוניא עד שהגיע למקום צר ונהפכה קרון שלו על בנו נסמת עינו נקטעה רגלו (ספרי דבר' כו).—ובסהמ"א: ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם (והזהיר, ויקרא סא.). אם הנתבל אומר נחרשתי או נסמית עיני ואיני רואה ואיני שומע אינו נאמן שאין אנו מכירים הדבר ושמא יערים ואינו נוטל הנזק עד שיבדק (טו"ע חו"מ, הובל תכ לג). נסמית בדוק שבעין (רעמב"ע, ב"מ ו ג).

—פעי', *סִמֵּא, סַמֵּה, יְסַמֵּא, יסומו—כמו נפע': הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו (כתוס אים גס זו, תעני כא.).

—התפ', נתפ', *הִסְתַּמֵּא, נִסְתַּמֵּא, מִסְתַּמֵּא,—נעשה סומא ועִוֵּר: פיקח ונתחרש וחזר ונתפקח נסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשטתה וחזר ונשתפה כשר (תוספת' סנה' ה ז). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו פיקח ונתחרש פיתח ונסתמא שפוי ונשתטה פסול (ב"ב קכח.) ומפני מה מי עינים מלוחין שבזמן שאדם בוכה על המת בכל שעה מיד מסתמא אלא על שהן מלוחין פוסק ואינו בוכה (תנח' חקת א). — ובסהמ"א: שמעשה היה בשפחה אחת שהיתה למר שמואל מרדה עינה בשבת צעקה ולא השגיחו בה נסתמא עינה יצא מר שמואל ודרש עין שמרדה מותר לכחלה בשבת (והזהיר שמות יז:).

*סַמָּאֵל[1],—שם מלאך רע, השטן: היא מוצאת היא מיתוצאת מיבעיא ליה א"ר אלעזר לאחר שנמצאו סימניה בא סמאל וריחקן בא גבריאל וקרבן[2] (סוט' י:). בא לו סמאל אצל אבינו אברהם אמר ליה סבא סבא איבדת לבך (מדר' ברא' כו). למה מיכאל וסמאל דומין לסניגור וקטיגור וכו' כך מיכאל וסמאל עומדים לפני השכינה והשטן מקטרג ומיכאל מלמד זכותן של ישראל (שם שמות יח). בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן (ר' חמא ברי חנינא, שם כא). אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמאל לא יירא לבי שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקדש (שם ויקרא כא). מלאך סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא וכו' אין לך רשע בכל השטנים כולן כסמאל ואין לך צדיק בכל הנביאים במשה (שם דבר' יא). ואחר כך אמר לסמאל הרשע צא והבא נשמה של משה (שם). וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל וכיון שראה סמאל את משה אחזתו רעדה וחיל ביולדה ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה וכו' (שם). א"ל הקב"ה לסמאל בא והבא נשמתו של משה מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה מיד קצף עליו משה ונטל את המטה בידו שחקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו וכו' (שם). והיה סמאל השר הגדול שבשמים וחיות ושרפים משש כנפים וסמאל משתים עשרה כנפים לקח את הכת שלו וירדו וכו' והיתה התורה צווחת ואומרת סמאל עכשיו נברא העולם ועת למרוד במקו' (פדר"א יג). והפיל את סמאל ואת הכת שלו ממקום קדושתן מן השמים (שם יד) ולמה נקרא שמו פליט לפי שבשעה שהפיל הקב"ה את סמאל וכת שלו ממקום קדושתם אחז בכנפו של מיכאל להורידו ולהפילו ופלטו הקב"ה מידו לפיכך נקרא שמו פליט (שם כו). אותו האיל שנברא בין השמשות היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק והיה סמאל עומד ומשטה אותו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו (ר' זכריה, שם לא). וכשבא אברהם מהר המוריה חרה אפו של סמאל שראה שלא עלתה בידו תאות לבו לבטל קרבנו של אברהם (שם לב). לא יבריחנו בן קשת זה סמא"ל שמקטרג וזורק חצים לישראל וישתק לרעש בידון זה לילית הרשעה אחריו יאיר נתיב מלמד שסמאל ושבעים שריו אין נהנין מאור של מעלה אלא מאחוריו של מטטרון וכו' הוא מלך על כל בני שחץ הם סמא"ל וגו' שריו שהם שחיצים ויהירים (מסכת אצילות). עשרה נכתבו ונתנו לסמא"ל שר של רומי (בריתא מפרקי מרכבה). אמר לו הקב"ה למיכאל נשתתקתה ואני אלמד סניגוריא על בני וכל מעשיו של סמאל לא יועילו (ספי אליה' ופרקי משיח, ביהמ"ד ליינק ג). וכיון שראה ר' נחוניא בן הקנה גזירה זו של

---

[1] [גזרו אותו מן סַם, ארס וסם המות, בחבור עם אֵל, עי' Schwab, Angélogie 199, אבל זה דרוש. ויש סוברים שהוא כמו שְׂמֹאל, ראש סטרא דסמאלא; או ארץ הצפון מקום מושב של האלים (ישעי' יד יג) ואח"כ של השדים. ובין הארמיים המאוחרים היה אל בשם שמאל, עי' לידזברי (ZAW., 22, 335).]

[2] [דרשו מוצאת מן מצא, עי' רש"י (שם).]

מעלה ונתנו לסמאל שרה של רומי לומר לך והכחד מאבירי ישראל כל נחת טוב (היכלי רבתי שם).—ובסהמ"א: על זה יסדו אמונתם ופרשו בו הפרשה שנאמרה על סנחריב ואמרו שסמאל נקרא הילל בן שחר (ר"י ברי אנטולי, מלמד התלמידים, קסב:). ובדרך זה פשטה האמונה במציאות השדים הם סמאל וכת שלו (שם). ולדברי התועים שהוא (השעיר לעזאזל) שחד לסמאל שר השדים הנה הכתוב אומר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (ר"א הקראי, ספי ג"ע, קח:.) ואז מלאך סמאל ראש כל השטנים באותה השעה היה מצפה למיתתו של משה לחטוף נשמתו בשטנים (ר"י הדסי, אשכה"כ ספד, עלינו). שאלו תלמידוי עובדא היכי הוה אמר להם סמאל הרשע קשר עם כל צבאות מעלה על רבו (המעתי לספי הבהיר, סוף זהר ברא"ש רק"ג:). ומאדים משמש בשעה ראשונה של ליל שבת ומלאך שלו סמאל שמו וזהו מלאך רע (סדי מעריב של שבת ופירושה, אבודרהם יד:). ויהי כאשר נברא האדם ויפח באפיו נשמת רוח חיים וברא ממנו זוגו ויצו המלאכים אשר היו בארץ להאמין לו ויכנעו אליו במצות השם זולתי סמא"ל (ר' קלונימ', בע"מ ב ב, יג:). ויהי ברית ושלום ביניהם זמן ארוך אבל כל מה שיזכרו בני האד' מערמת סמא"ל אובלי"ס המקולל והבגידה אשר עשה אל אביה' ימלאו לבותיה' חמה ושנאה על בני השדים (שם יד:). ובעבור זה נכתב כל הספור ההוא שקרה לאדם עם הנחש וחוה בדי שיהיה לו רמז על מה שיקרה לו בעולם הזה שהנחש הנקרא בלשון רבותינו ז"ל סמאל הוא יצר הרע המטריד את האדם באמצעות האשה מהשיג שלמותו (ר"י אלבו, העקרי' א יא). וראוי לך לבלתי תשכח השנאה הקדמונית מהנחש אשר סבב העדר החיים באמצעות חוה ניזוק האדם ולפי שהוא רע סוגי נחלק למינים רבים אתאר אותם אליך יען תוהר מאד כי סמאל רוכב והוא בדמות גמל כל ימי הגמל האדם והוא ישוף עקב (ברבוני או"ח, בסמי מות, כ"י ביהמ"ד שכתר). כי האשה סבת העדר הקניינים היא מרכב סמאל מלך השטנים (עמנו', מחב' א). כי שבעת ימים קודם ראיית הלבנה מדת תחמים עורכת מלחמ' עם סמאל וחייליו (כמ"ע יופאלנו, אמר' טהורי, אם כל חי, א יט). ששר המדברות והחרבות הוא מאדים ומה שאמר תדע סודו והוא שהיו עושים אותו לשר מאדים שהוא סמאל (ריי"ן, תולדות יצחק, סט:). המלאכים שפגעו בו האחד היה

מיכאל שר שלו והאחד סמאל שרו של עשו ובשביל כך ויירא יעקב שכשם שמיכאל בא לעזרו כך סמאל בא לעזור לעשו (חזקוני, בראשי לב ז). כי כמה מחבלים רוצים לחבל בעין סמאל ותני נעור ולילית הבאים מחוץ (דין עיר הנדחת, ספי הקנה, יא.). מה עשה סמאל הרשע הלך ונגע באילן והיה באילן צוות ואומר אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני רשע אל תגע בי (הרקנטי, בראשי יג.). וכשירד סמאל משמי מרום ראה מעלתו של אדם ומלאכי השרת משמשין לפניו בחופתו וירע לפניו (שם טו.). כך הנחש כל מעשים שעשה וכל דברים שדבר לא דיבר אלא מרעתו סמאל עליו הכתוב אומר ברעתו ידחה רשע (שם טו::). ובפרקי ר"א הגדול ז"ל אמר רבי זכריה אמר סמאל לפני הקב"ה רבונו של עולם על כל אומות העולם נתת לי רשות ועל ישראל אי אתה נותן לי רשות וכו' ושים לבך בשם סמא"ל כי הוא ממונה על פשע והטאת והרהורים רעים והצבע שלו אדם (שם ב, כד::). ולפי הנראה לי מספר הזהר אשר אין כוונת השילות לסמא"ל רק למ"ה אשר משם מקבל שפע סמא"ל (שם כה.). וכן נמצא בשמוש הגאונים והקדמונים כי סמא"ל ולילית הם מזדווגים ונקרא חשך ואפלה (רמ"ע, ספי האמונות ה ב, נב:). וכבר כתבתי איך מוסכם כי סמאל הוא מלאכו של יום שלישי (שם ו י, עא:). סמאל הוא שר גדול בשמים ולו י"ב כנפים רמז לי"ב צורות כוללות (שם). מה עשה סמאל לקח כתו וירד וראה כל הבריות בעולמו ולא מצא בהם חכם להרע (שם). צדקיאל על רקיע צדק סמאל על רקיע מאדים (כ"י מפיסא, ווכמי קנא' 34). וענין העזאזל לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מאדים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו והנה לא נקריב הקרבן אליו רק לה' ית' (שם 50). אמרו ג"כ על הנחש שהיה סמא"ל לרוכב עליו והוא היה המסית (ר' דוד ווכוקא, זכות אדם, הולי בריל 14). וסמאל אשר רוכב בנחש (בתי הנפש והלחשים שער ג', כ"י פריז). וזהו מה שהבין המורה בשני פ' ל"ו ממדרש חז"ל שהנחש היה בשעור גמל ורוכבו שהיה סמאל הוא אשר השיא את חוה שרמזו בזה כי הכח המתעורר המכונה נחש ושיעור קומתו גדול מאד רוכבו הוא הדמיון המכונה סמאל (כ"י ווסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג ה, ס:). וידע גם כן הבי"ת כמה גדול כחן של ישראל ביום זה לעמוד על נפשם ולהשיב אחור מחשבת אויב ועל ידי כן ביום הזה

יאבדו עשתנותיו של סמאל ותקהינה שניו בהיותו מוכרת לענות אמן אחר שלמותן של ישראל (זוה, נפול׳ יהודה כ, כב::). ועל כונה זו בארו ז״ל במדרש רות באורים כבדו ה׳ על יצה״ר שהוא כעין זכר ונקבה כנגד סמאל ולילית בת זוגתו וראוי לאדם שיכבד בהם את קונו (שם לו, לט:). סמאל לא ידעו עיט תר׳ דלא חכימי סמאל דפרח היך עופא וכן אמרו תנו שוחד לסמאל ביום הכפורים (מלון למס דוד, ככריות קכ.). ואז יפיל הקב״ה את סמאל למטה שהוא שרו של אדום (אבקת רוכל, יח:). ומה שאמר באדום אם תגביה כנשר לפי שיש לו שר הנק׳ סמאל והוא נותן הכח לשעירים והנפש לגלגל מאדים (גיקאטיליה, שערי אורה, כג.). וראש כל הכחות הרעות הוא סמאל ואלו כלם בעלי קטטה ומשטמה (שם כב.). וסמאל שהיה בשמים ונתגאה ומרד בבוראו השליכו הקב״ה לארץ (ר׳ אליהו, שבע מוסר ב). ובהיות שלא כל אדם מתעורר לעשות תשובה בראות עצמו בריא אולם רק בבא ימי הזקנה ורוב׳ עד דכדוכה של מות וכיון שנשתרשו כל חייהם בהבלי הזמן בעצת המסית סמאל הרשע הוא יצר הרע. בעת יציאת נשמתו מפתהו שיכפר בקונו וינצל (שם כז). ואתה בני שמע מה עושים בני השחיט׳ לוקחי׳ הסכין ביד רמה ועומדי׳ על הבהמה בקומה זקופה והבהמ׳ מוטה ובוכה ומוסרה עצמה כי אין כח בידה ואותו אכזרי אינו מביט בכפיי׳ הבהמה אבל הוא מביט בנשים ובהדיוטים ראוני שאני הרב הגדול שקול אני כסמאל הלוקח נפשות ואח״כ רואה המנות הנתונות לו ומנענע זנבו ושמח בהם ואשתו מקבלתם בסבר פנים יפות ומתיהרת בשכנות ראו מעלתינו ומעלת הרב הגדול סמאל (שם לו). והמלך השפל הוא סמאל הרשע דמרד ברבו ועליו נאמר לא תשתחוה לאל אחר דא סמאל כדאיתא בזוהר המפתה לאדם למרוד במלך האמת ויתחבר עמו והוא רשע וטוב לו דכיון שפירש מהקדוש ב״ה ומתחבר עם סמאל (שם נב). ותחת מרכבה זאת כנגד עולם היצירה יש לה מרכבה שנית והיא כמין תתיכה מרובעת ושולט עליה כח הקליפה ואשמדאי יוצא ממנו ותחת התתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל שנותן בהם רוח דוגמת הקדוש׳ וצורת הימין יש אסימון רוכב על נעמה (ר״כ בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער תקוני התשובה ו). והתנין העור הזה עושה שושבינות בין סמאל ולילית כי התנין שבים אין לו עינים (שם, שער קרית ארבע יג). וכל התחתונים והעליונים השמאליים כלם תחת ממשלת סמאל מלך מלכוון (שם עז). ס״ר היו מכבים אש של גיהנם והוא היה צועק שסר המרירות מהשוק של הוד שקלקל סמאל שנ׳ ותקע כף ירך יעקב ונמתק השוק (שם לב). ביום רעה ראה שלא יתפים אותך המקטרג אשמדאי שיש לו רשות לקטרג ביום שני וסמאל ביום חמישי (שם קכו). ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח זה סמאל ועל לויתן נחש עקלתן זהו לילית (שם קנא). ומי שהוא בקי בעניינים אלו דבריו יעידון ויגידון שהוא אמת כאשר כתבתי ועל כל פנים יש להם מום אחד ועל זה נאמר נמשל כבהמות נדמו והראיה סמאל נראה כשור למעל׳ או כחזיר (שם, שער רישא דזעיר אנפין יח). ונמ׳ ענבימו ענבי רוש ונאמר חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר שהוא השור שהוא סמאל והם אכלו ושתו מן הענבים ומן היין הזה ונפלו ברשתו ונגזרה עליהם מר המות (שם קה). וכנגדו מבחוץ מצד שמאל סמאל ובידו כל שמות הכישוף של אדם בליעל (שם, שער עולם היצירה ח). ותחת התתיכה כלפי סופה יש עקרב ושתי צורות תחתיה ועליהן סמאל הרשע שנותן בהם רוח דוגמת הקדושה (שם, שער הקלפות). וכללות כל הס״א כולה נקרא אדם בליעל וכללות הפרצופים שבהם נקרא סמא״ל וחו״א שבהם נקרא ג״כ סמא״ל (רמח״ל, פתחי חכמה ב, יז:).

סְמָדַר[1], ש״ז. גרגרי הענבים הצומחים אחרי שפרחה הגפן: התאנה חנטה פגיה והגפנים סְמָדַר נתנו ריח (שה״ש ב יג). אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר (שם טו). נשכימה

---

[1]) [כך בארמ׳. ולא נודע מקורו ופרושו בדיוק. מנחם פרש ענין פרח ונצה הם, ע״כ. וכן ריב״ג, וז״ל: הוא פרח הגפן ותרגום ובוסר גומל יהיה נצה ובוסרא מיניה סמדר ואם כן ענין סמדר ונצה אחד על דעת בעל התרגום והוא תחלת מה שיוציא הכרם וכו׳ והוא קודם לבוסר שתחלת הוצאת הגפן פירותיה תוציא סמדר וסמדר כיון שגדל עשרים יום נעשה בוסר. וזה ראיה גדולה על סמדר שסמדר הוא פרח הכרם ובלשון הערב פקאח a) (וכד׳לכ תשׂמי אלערב נואר אלכרם פקאחא a). וכן ראב״ע (שה״ש ב יג). וכן הרמב״ם (ערל׳ א ז), וז״ל: הוא הפרח שממנו יהיה הפרי, ע״כ. ורש״י

a) فقّاح، فقّاحا

לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שס ז יג).—ובתלמ': העלים והלולבים ומי גפנים והסמדר מותרין בערלה וברבעי ובנזיר ואסורים באשרה רבי יוסי אומר הסמדר אסור מפני שהוא פרי (ערל' א ז). בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר (גיטי' ג ח). פריו פרט לעלים ולולבים ולמי גפנים ולמי סמדר[1]) או יכול שאני מוציא את ענקוקלות והבוסר ת"ל פריו פריו (ריה"ג, ספרא קדוש', פרש' ג). המכביר[2]) כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:). אכלה סמדר רבי יהושע אומר רואין אותן כאילו הן ענבים עומדות ליבצר (שס נט.). אבל אכלה סמדר פגים או בוסר רואין אותן כאילו ענבים עומדות ליבצר (שס). מעשה בא' שזרע כרמו של חבירו סמדר ובא מעשה לפני חכמים ואסרו את הזורעים והתירו את הגפנים (מנח' טו:).—ובסהמ"א: סמדר פתח וריח נתנו גפנים זמיר הגיע לעם לבם מענים (גנזי שכטי' ג, דודסון 28). סמדר לעולם פתח הנראה בציץ המפתח אשר על מצת אהרן (מנחם בן סרוק, אגר', ספי תשו' תלמידי מנחם ודונש XXIV). סמדר בגפנים כפגה בתאנים והמה ראשונים בראשית בכורים (תשו' דונש 88). ואין עמי לבד שותה בלב טוב עלי נצת סמדר לה ושקד (ר"ש הנגיד, ידידי קוס). לקח נא משרוקיו הסמדר ועוד תאכל ענבים מנטעים ועוד תשתה עסים רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (הוא, דבריך בתוך לבי נטועים). והנצה גנת סמדר יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (ראב"ע, אספרה נעד).—ובכב':

רמוניה הנצו וסמדרה פתחה נכונו שדיה ושערה צמחה (אשי מלבנון, יול' סה"ג). פרחי גפני אכלה האש פתוחי סמדרי מהרו להתבאש (אני הכרס, אילת השחר יוס ו, נג.).—ומ"ר: אל נא סמדריה הניצות במרץ (הוש"ר לסדר אל נא יוס זה).—ומ"ר סמי: רבך סעדיה בא מיפיפיה אל ארץ דשא אבזוריה להטעות שוגים ולחבל סמדרי פוריה כזאת עשה בן צרעה (יפת בן רב עלי הלוי, לקו"ק לפינסקר נספחי 23). הן יחתף עצו עץ החיים טרם אחזה בסנסיניו ועד לא הנצו סמדרי שנותיו עודנו באבו יקטף (שלמה אולייכו, אגר' אילת אהבי, ו.).—מיץ סְמָדַר: ולכן אמאטו לוסיטאנו נתן לחולה שהקיא מרה ירוקה מפיו ונתעלף בתחילת הקדחת לחם במיץ סמדר (ר"י כהלון, אולה"ח, חקירה יג, טו::).

*סִמּוּי, סימוי, ש"ז, שה"פ מן סִמֵּא,—עִוּוּר, Blendung; aveuglement; making blind, סִמּוּי עינים: אי זה נקם שאינו בברית רבי עזריה ור' אחא בשם רבי יוחנן אמר זה סימוי עינים שסימו את עיני מלך יהודה (מד"ר ויקר' ו). ונתתיו בראשו ושאר כל הגוף לא לקה רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן זה סימוי עינים שהוא תלוי בראשו (שס). — ובסהמ"א: יש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו [העינים] של צדקיהו (רש"י, ויקר' כו כה). שהרמאי עושה רמאות לחבירו הוא מסמא את עיניו עד שאינו רואה את הרמאות וכו' שאלמלא היה יכול לשמור עצמו מן הרמאות לא היה יכול לרמות אותו ובודאי סימוי עינים יש בדבר (ר"כ בר"י אלחנן, עמק המלך, שער ריסא דזעיר אנפין כא).

*סָמוֹךְ, רק מ"ר סְמוֹכוֹת, ש"ז, — משען ומסעד, כעין עמוד לתמוך דבר, Stütze; appui; support: אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע תתמוטט אלא בואו נעשה לנו סמוכות אחך מצפון ואחד מדרום (ר' יוסי בן זימרא, מד"ר ברא' לה, הול' תיאודי).—ובסהמ"א: וזה אמר איפה היית כלומר האם שם היית וראית לה סמוכות קיימים בטבע כלומר כי תלויה היא במאמר (אלשיך, איוב לח ד).—וגם *סְמוֹכִין: תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו סמוכין שמקבצין אותו להיות כאחד ונתנם עליו והוא טהור ונטמא כשיסיר את הסומכין אותו יטהר (רמב"ם, כלים טז ד).—סְמוֹכוֹת המטה: וסמוכות המטה וטפוס של תפלה ואמום של עושי סותות הרי אלו טהורים (כלים יו ז).—ובפרט סְמוֹכוֹת של קִטֵּעַ בשתי רגליו, כעין דפוס

(ברכ' לו:), מפרש וז"ל: ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר נראה לעצמו קרוי סמדר, ע"כ. וכן (ב"ק נט.) וז"ל: סמדר ענבים דקין בהתחלתן לאחר שפרחו, ע"כ. ועי' גם בפרושו (פסחי' נב:, גיטי' לא., ברכש' מ י). וכך עב"ם, לקו"ק ריא, וז"ל: סמדר סמנדר והוא שם לאשכלות ענבים היוצאים ראשונה מן הגפנים (סמנדר והו אסם אלענאקיד פי אבתדי כרוגהא מן אלכרם), ע"כ. וכך רד"ק בשרשיו, וז"ל: הסמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד שנכרים הענבים אבל אינם גמורים עדיין וכשהם גמורים שהם כפול הלבן קודם בישולם יקראו בוסר ולאחר בישולם יקראו ענבים, ע"כ. ואין ספק שזו היא הכונה בתלמוד.]

1) [ברמב"ם (ערלה א ז) הגרסה וסמדר.]

2) [הערוך (ערך כבד 2). גורס המכבד. וריב"ג ערך סמדר גורס המספיד]

של עור שנותן על שוקיו להגן עליהם כשהוא מתהלך[1]): הקטע יוצא בקב שלו וכו' סמוכות שלו טמאין מדרס וכו' כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס (שבת ו ח). — ובסהמ"א: שאינו יכול ללכת אלא בסמוכות (ר"כ על הרי"ף, ד"ה ת"ר אין הסומא, ביצ' יד.).

*סָמוּךְ[2]), — א) ת"ז וגם תה"פ, נק' סְמוּכָה, ומ"ר סְמוּכִים, סְמוּכוֹת,—קרוב, nahe; proche; near: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר (הואיל) ולא היתה כונתו לכך לא יכנס (ר' גמליאל, עירובי' ד ד). מי שהיה כתלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה את אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו (ב"מ י ה). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חברו (ב"ב ב א). וכל העירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול (מנחי' י ג). והשחור וזוג של ספרים שנחלקו הרי אלו טמאין רבי יוסי אומר הסמוך ליד טמא והסמוך לראש טהור (כלים יג א). הקונה שדה בסוריא סמוכה לארץ ישראל אם יכול להכנס לה בטהרה טהורה וחייבת במעשרות ובשביעית (חלה' יח ז). לזה חצר סמוכה לכן ולזה חצר סמוכה לכאן זה סמוך לחצירו וזה סמוך לחצרו (תוספת' ב"מ יא ט). תמן אמרין כל הקודם למקרא קודם לברכה וכל הסמוך לארץ קודם לכל (ירוש' ברכ' ו ד). כל הניטל בחוץ להנתן בפנים ניטל מן הסמוך לפנים וכל היוצא מבפנים להינתן בחוץ ניתן על הסמוך בפנים (ספרא, אחרי ג). שתי שדות זו על גבי זו העליונה סמוכה לחריץ והתחתונה סמוכת לגדר (ירוש' כלא' ב ט). [תני] גריד מותר ליזרע בו כל מין שירצה אמר ר' יוחנן ובלבד שיעשה שלשה בתוך ששה ושלשה שהן סמוכי' לגדר כגריד (שם). עבר עליו (על בור של שני שותפין) הראשון ולא כיסהו השני ולא כיסהו השני חייב ר' בא בר ביזנא ר' יסא בשם ר' יוחנן נותנין לו שהות לכרות ארזו' מן הלבנון אית בה לחומרא ואית בה לקולא פעמי' שסמוכין ללבנון פעמים שרחוקין ללבנון (שם ב"ק ה ט). ניחא בשדה האילן (שצדין את האישות) בשדה הלבן אלא בשדה הלבן שהיא סמוכה לשדה האילן (שם מו"ק א ד). לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרשות הרבים (ר' יוחנן, שבת ז:). נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות (מו"ק כח:). הכי קתני מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו ברחוק ארבע אמות ונפל לא יסמוך לו כותל אחר (רבא, ב"ב כב:). אילן הסמוך למיצר בתוך שש עשרה אמה גזלן הוא ואין מביאין ממנו בכורים (עולא, שם כו:). מה ידיך סמוכה לפיך כך יהיה נדרך סמוך לפיך (ר' יודן, מד"ר ברא' פא). מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות שהיו סמוכות לציפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים (שם ויקר' טז). גמ"ה לאבלי' מנין אנו למדין מאיזבל שהי' ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מבית' ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה ובהלכי' עשר צעדות וכו' (סדר"א יז). — סָמוּךְ לִסְפָר: עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהן שומר כדי שלא יפוצו גוים ויבוזו פירות שביעית (תוספת' שביעי' ד ז). אין מגדלין כלבים ביישוב אבל מגדלין אותן בעיירות הסמוכות לספר (שם, ב"ק ח יז). אין עושין שלש עיירות נידחות בארץ ישר' כדי שלא יחריבו את ארץ ישראל אבל עושין אחת שתים ר' שמעון אומ' אף שתים לא יעשו אלא אחת ביהודה ואחת בגליל בסמוך לספר (שם סנה' יד א). כלביא שכן מלמד שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות (ספרי דברי שנה). — פרשה סְמוּכָה לחברתה, זו לזו: ר' עקיבא אומר כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה למדה הימנה ר' אומר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (שם במד' קלא). רבי מאיר היה כותבה על דוכסוסטוס כמין דף ועושה ריוח מלמעלה וריוח מלמטה ועושה פרשיותיה פתוחות אמרתי לו רבי מה טעם א"ל הואיל ואין סמוכות מן התורה (רשב"א, מנחי' לב.). — סָמוּךְ לו, להם: אם שייר קלח אחד סמוך לו נותן משום פאה (ר' יהודה, תוספת' פאה א ה). הלוקח מן הנחתום כיצד מעשר נוטל [כדי] תרומת מעשר וחלה ואומר אחד ממאה שיש כאן הרי זה בצד זה מעשר ושאר מעשר סמוך לו (ירוש' דמאי ה א). היו דמאי אומר מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר ושאר מעשר סמוך לו (שם ז ה). מביאין כלים מבית האומן וכו' אבל לא צמר מבית הצבע וכו' ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו (פסח' נה:). ברך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון כברך תנא סמוך אע"פ

[1]) [עי' רש"י, (שבת סו.), ועי' גם מרדכי. (שם סנט), וז"ל: כשנקטעו שני רגליו ועושה דפוס של עץ לשני ראשי שוקיו וסמוכות היינו של עץ שני מקלות שנשען ונסמך בהן.] — [2]) [בינ' פעול מן סָמַךְ ג) עי' שם].

שאינו נראה, נראה אע"פ שאינו סמוך (חגי' ג:). וג' של דרום שהיה בעלי מחלוקת סמוכין אבדו עמהם וכו' ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד היו כולן בעלי מחלוקת (מד"ר במד' ג).—סמוכות זו לזו: שתי כרמליות סמוכות זו לזו מטלטלין מזו לזו (ר' בון בר חייה, ירוש' שבת יא ה). כדאמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שתי כללות הסמוכות זה לזה הטל פרט ביניהן ודונם בכלל ופרט (שבועו' ה.). — ובסהמ"א: ארבע אמות הסמוכים לחריץ מזלזלין במדידתן והסמוכים לשפת הנהר אין מודדין אותם כלל מפני שהם של בני ר"ה (שו"ע חו"מ, הונאה רכח יז).—וקרוב בזמן: לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שם ג). יום טוב הסמוך לשבת בין מלפניה ובין מלאחריה מערב אדם שני עירובין (ר' אליעזר, עירובי' ג ו). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (פסח' י א). אין מביאין אלא מן השדות הגיגירות המיוחדות לכן כיצד הוא עושה נרה שנה ראשונה ושנייה חורשה וזורעה קודם לפסח שבעים יום כדי שתהא סמוכה לחמה והוא עושה סולת מרובה וכו' (תוספתא מנח' ט ג). יום הנף שחל להיות בשבת דוחה את השבת בקצירת העומר כיצד הן עושין שלוחי בית דין יוצאין מערב יום טוב נוטלין את הקופות וכו' ובאין יום טוב סמוך לחשיכה וכו' (שם י כג). ק"ו הוא אם הסמוך לאסור מותר הסמוך למותר אינו דין שיהיה מותר (ספרי במד' כט). — ובסהמ"א: המפקיד אצל חבירו כספים ערב שבת סמוך לבין השמשות אינו חייב לטרוח ולקבור אותו עד מוצאי שבת (שו"ע חו"מ, פקדון רלא יו).—*סמוכה לחברתה: ואם היתה ברכה סמוכה לחבירתה כגון ק"ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך (ירוש' ברכ' א ח). אין נטילת ידים אלא סמוך לברכה (שם ח ב). תני אין מוציאין את המת סמוך לקרית שמע אלא א"כ הקדימו שעה אחת (שם ג ב). בונה ירושלים נמי לא תיבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה (בבלי שם מט.). לא נצרכה אלא סמוך לווסתה (ר' יוסף, יבמ' סב:). ורבי יוחנן הזה דרש שיתין אפין בבלע ה' ולא חמל ור' הוה דריש עשרי' וארבע' אפין ולא דר' יוחנן יתיר על רבי אלא ע"י שהיה סמוך לחורבן הבית היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנחם (מד"ר איכ', בלע יי'). — סָמוּך לְמִיתָה: באר את התורה הזאת לאמר אמר להם כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק אחד ושכחו יבוא וישננו (ספרי דבר' ד). כל העושה מצוה סמוך למיתתו דומה שלא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה והשלימה (מד"ר קהל', אמרתי אני בלבי). — ובסהמ"א: ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה (רש"י, דבר' א ג). — וסְמוּכִים סתם, כמו סמוכים זה לזה, בנגוד למפוזרים: שבעת ימים יכול בין סמוכים בין מפוזרים ת"ל כימי נדתה מה ימי נדתה סמוכים אף ימי לידתה סמוכים (ספרא, תזריע א).—ועם ב' היחס באותה המשמ': דרבי שמעון בן לקיש סבר על בסמוך[1] (פסח' קג:). דתניא רבי אומר ונתת על המערכת לבונה זכה על בסמוך (מנחי' לה.). אין האשה קולטת אלא אחר נדתה ובסמוך וביותר אם היה זכר (ר' חייא בר אבא, מד"ר ויקר יד).—ובמשמ' קרוב בקרבת משפחה: על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בסמוך לו מאביו בסמוך לו מאמו ר' ביבי מעתה אחות אביו אסורה שהיא סמוכה לאביו אחות אמו תהא אסורה מפני שהיא סמוכה לאמו (ירוש', יבמ' יא ד). — ב) ש"ז, ונ"ר סְמוּכִים, — דרשה המיוסדת על סמיכת פרשיות: סמוכין מן התורה מנין שנא' סמוכים לעד לעולם (רבי יוחנן[2], ברכ' י.). אפילו למאן דלא דריש סמוכים בעלמא במשנה תורה דריש (רב יוסף, יבמ' ד.).—ובסהמ"א: מה שיובן מחבור וקשור פסוקים הרבה סדורים ונמשכים ומניה וביה דרשינן סמוכים וסמוכי סמוכים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). זה ראיתי כתוב ולפי שהנאני עשיתי לו סמוכים ורז"ל פירשו בספרי בענין אחר ומה שכתבתי נאות כפי פשטן של כתובים (ר"מ ן' גבאי, ספ' עבודת הקדש כב).—ג) ש"ז, ונ"ר סְמוּכִים, סמי סְמוּכֵי, — חכם שנסמך לרב ולדַיָּן: כך הוא או' לה ביון סמוך[3] אני בישיבה וקרוי רב (גיאוניקה ב', גינצבורג 24). שאו שלום מצור יעקב יתרומם וממנו ומחמודנו ומסמוכי ישיבתינו כי לשלום אנחנו חונים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 119). ואין מוסרין אותו (את סוד העבור) לכל אדם אלא לסמוכים נבונים (רמב"ם, קדוה"ח יא ד). לא שיסמכו ידיהן על ראש

[1] [כל היכא דכתיב על משמע בסמוך, רש"י].
[2] [ביבמ' ד. הגרסה ר' אלעזר].
[3] בהערות שסמוך.

הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות (הול, סנה' ד ג). וטעם שאין מצוה זו (קדוה"ח) אלא בסמוכין לפי שבא בפירוש החדש הזה לכם גדולים וסמוכין במותכם כי למשה ואהרן נאמר (ספי הסיכוך, בול, ד). ויודע כל שער עמך כי איש חיל הוא וקורא לו שם חדש להיות נקרא רב וסמוך והכתירוהו בסתר התורה (סריד מעיר 18, קבץ על יד ט, תרנג).—ד) ובדקדוק, מלה המחברת לכנויים סופיים: מנוס וחלקת לשני חלקים מנוסי ואבד מנוס מקל והם חלק אחד ואשר מנעך להביאם בחלק אחד ראותך אותם מחולקים לשתי אבות מאבות המבטא והם מנוס ומנוסי והדבר הזה לא יחלקם בפתרון כי אם על משקל מנוס כרות ומנוסי סמוך מצור [כרות] ומצורך סמוך וכו' (דונש על מנחם 21). — והמחברת למלה הבאה אחריה: שְׁמר קמו"ץ בקמ"ץ גדול וכן כל מלה בפת"ח גדול בעבור שאחריו נח נראה כמו פר גם חטאת אם יהיה סמוך יעמוד כמשפטו ואם איננו סמוך כטעם הענין יקמץ בקמ"ץ גדול להפריש בין הסמוך ואשר הוא עומד בעצמו (ראב"ע, לחות ג:). — וכמו נִסְמָךְ, שם המחבר לשם אחר ביחס הסמיכות: כל שם ובן שהוא סמוך הוא בשלש נקודות ושוה הוא שיהיה במאריך או במקיף (שם כה.). ובסמוך יחליפו הה"א בתי"ו ושלשת האנשים גם יאמרו כן בעבור הנקבות ושלשת (שם כז.). וכן בכל הפעלים כשיסמוך קבוץ הרבים תסור המ"ם ותשאר היו"ד וכבר בארנו דקדוק היו"ד והמ"ם סימן הרבים בחלק הפעלים בטור הראשון במלת פועלים באר היטב ופעמים יבואו סמוך על סמוך כמו חכמי יועצי פרעה וכו' (רד"ק, מכלול, שדה"ם, קמד:). — ובמסורה סמוכין כמו סמיכין בארמ', תיבות הבאות דבוקות זו לזו: המאמר הששי בסמוכין ויחידין ומורדפין (מסורת המסורת ו)—ה) °במשמ' חלקי ויחסי, בנגוד למחלט verhältnismässig; relative: סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והזריוזות על ידיעת סבות הדברים ועלותיהם וכו' ואם העולם קדמון או מחודש ומה הבדל בין הנצחי והמחודש ומה ההבדל בין הנצחי המוחלט ונצחי הסמוך ומה ההבדל בין יש בין העשוי וכו' (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי י, בסגולות נפש החכמה, כ"י פרים, או"כ ב' 196).

°סְמּוֹר, ס"ז, שה"פ מן כָּמַר,—א) התיצבות השער והנוצה כמו מסמר מפחד או מהתרגשות אחרת, horripilatio[1]): פרש"י ז"ל זה הרוח הוא מלאך שנ' ורוח על פני יחלוף ועושה מלאכיו רוחות ומזה הרוח יבא אלי סמור כשערת בשרי ויש המפרשים תסמר תרעיד כמו סמר מפחדך בשרי וי"מ עמידת השערות בעת הפחד (רסב"ן דורלן, אוהב משפט ופי' משפט לדק כח:). ואולם בסוף זאת העלה (השעמום) הנה יקרה לבעליה פתיחת העינים וסור השחרות וסמור הגבות ויובש המצח (כ"י חריזי, תרג' ספי אסור הקבורה של גלינוס, כ"י ברלין). וכשתתחבר הנקבי' עם הזכר יתנועע הזכר עם סמור הנוצה ופעמי' יתנועע חרטומו בתבן וכו' (חצי הרלב"ג, טעה"ם ה א, ננ:).—התקשות העור ע"י מחלה, rigor[1]) הכמוסים העוקצים מתחדשים בגופותינו בד' פנים כי אותו שיתחדש ממנו החכוך הוא אותו שעוקץ עקיצה חזקה ואותו שמחדש הסמור הוא אותו שמחדש עקיצה יותר מאותו שמחדש החכוך (פרקי משה ו). שהליחה העוקצת בעת הסמור הוא בעור לבדו (שם).—ורעדת הגוף כמו מקור בקדחת: אותתם (של הקדחות) שלא ישתנה עמהם השתן וכו' ויתחילו בלי סמור והעתק בזיעה (כרבוני, אורח חיים בקדחות, כ"י ביה"מ שכחר). ואמר גלינוס קדחת יום תתילד מחום נפרד יחמם הרוחות בלי סמור ולא עפוש (שם). ומאותות זאת הקדחת כי הסמור בה לא יארך אבל יחומם הגוף מהר חום חזק (שם, בקדחת המגפות). כי קדחות העפוש יקרה להם הסמור הנקרא אלקשעריה והקור התמיד (שם, בקדחת הדקה). כמו הסמור הבא מן הזקנה (שם, בחליי המזה ב). וזאת הקדחת לעולם או על הרוב רותח למבלי סמור ומבלי רתת (ספי הקדחת, כ"י ברלין). והחליים הצפונים הם כאבי העצבים ומהם המקוה והרחם וכו' וכאבי הצלעות והחזה והצד והסמור (קאנון א ב ב י). כשלא נטהר יפה הבית ויתחמם הדם עד שהלהב עולה מאליה על פני הבית כולו ומעישון הלז יקרה לבעל הבית סמור ורתת ופצילות וחימום וזיעה (ר' טוביה כץ, מעשה טובי', מסמרת הבית, הקדמי, קיב.). מדוע יקרה סימור וקרירות בשוקי האנשים היושבים נגד האש יען שאש מגרש ודוחה הרבה אויר וזה יקרה ע"י התעשנות ובהעדרם מבקשים אחר תמורתם (שם, יסודי עולם ב כו, עב::). ומדוע מים הק:ים

---

1) תרגום ד"ר מזיא.

גורמים סימור בהשפכם על האדם לפי שמים הקרים מתכווצים העור ובכויצתם מולידים רתת וסימור (שם ה כז, פ:). ויהי' לו סימור ושגעון וכל זה בקדחיות בועריות כמו השלישית והיומית (שם ארץ החדשה ג ג, פד::).—ומ"ר, ליל סִמּוּרִים[1]), לילה של פחד ומורא: בעת רדיפת אויביו אויבי ה' נפלו בפתע פתאם בליל סמורים ידועה אלה הדברים על צרות קדושינו קדוש ישראל (אגרי כ"א היכיני, REJ. XXVI,211).–ב) בהשאלה, חבור וחזוק כמו במסמרים: ואח"כ גור אותם ממקום הסימור (ר"י א"ת, או"ד א ד).

*סְמָטָה, ש"נ, מ"ר סְמָטוֹת, מין חבורה או פצע, Furunculus[2]): אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וראיתי בפרוש לרבנו האיי שהוא ממיני השרץ והכתית והכתית היא סמיטא ואין ספק שהוא רמש רך ולח ראוי לרכך הסמטות וקרוב בעיני שהוא הרמש שקורין לו בערבי הלזון כי הוא כתאר הזה והוא ממה שמשתמשין בו לרכך הסמטות והמורסות (ר"י א"ת, פב' הסרס' לריב"ג, שרש שבל). והמית הדם וקדחת הדם והמורסות והסמטות (הוא, או"ד לרקע"ג י ב).

*סְמִיד, ש"ז, מ"ר סְמִידִים,—קמח סלֶת[3]): נפשי עטופה בעת זכרי לאשך הלא נכבה ולא יכלו לאפות סמידיך (ליון לפירת, קיני).

*סַמְיוֹן, ש"ז,—עִוָּרוֹן: כתמורת ראיה סמיון תמורת ראיה חרשות (כאב"ד, פי' ספר יצירה א ב, כ.) ואין טענה לפי שהסמיון העורון אינו נצרך לפועל וכו' (שם).—וכן סמאון: ותפקחנה ע"ד אומרם ז"ל אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נסתתמו עיני שכלו והוא שמיחס הכתוב הסמאון לרשעים וכו' (אוה"מ, ברא"ש ג ז).

*סַמְיוּת, ש"נ,—כמו סִמּוּי, סַמְיוּת עינים: זו היא השמת עין נהפך הדבר שאמרת לסמיות עינים (מד"ר ברא"ש' לג).—ובהשאלה סַמְיוּת הלב: כי השוחד יעור עיני חכמים אפילו חכם גדול ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב ויסלף דברי צדיקים אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר

[1]) [מליצה מן ליל שימורים].

[2]) תרג' ד"ר מזיא.

[3]) [בארמ' סמידא, וכן בערב' שַׁמִיד a), עי' פרינק' (Fremdw. 32), וגזורהו מהיונ' σεμίδαλις.]

a) سميذ

מן העולם בלא טירוף דעת (כתוב' קה.).—ובסהמ"א: היתה כל התורה כסמיות ועיוורון (סמ"ג הקדמ'). בעד אשה זונה לעבד נמכרת וממסמיות עיניך דרכיך לא הכרת (ר' עזרא הבבלי, הוכחות מוסר לה).

*סָמִיךְ, ת"ז,—עָבֶה, נוזל שאינו דק, כמו הדם, בנגוד ליין, thick; épais; dick: עד כאן לא קאמר ר' נתן הכא דבעי רביעית אלא ביין דקליש אבל בדם דסמיך[1]) כזית לא בעי רביעית (שבת עז.).

א.*סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר, סְמִיכוֹת,—שה"פ מן סָמַךְ א),— א) הנחת הידים על ראש הקרבן: הסמיכות והתנופות וההגשות וכו' נוהגים באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות (קדוש' א ח). כל קרבנות הצבור אין בהן סמיכה חוץ מן הפר הבא על כל המצות וכו' כל קרבנות היחיד טעונין סמיכה חוץ מן הבכור וכו' הכל סומכין וכו' וסמיכה שירי מצוה על הראש בב' ידים וכו' ותכף לסמיכה שחיטה (מנח' ט ז-ח). מימיהם לא נחלקו על הסמיכה חמשה זוגות (תוספת' חגי' ב ח). איזו היא סמיכה שנחלקו עליה ב"ש או' אין סומכין ביו"ט של מים (שם י). מצאו תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי אמ' לו מה זו סמיכה אמ' לו מה זו שתיקה שיתקו בגערה (שם יב). סמיכה נוהגת בכהנים לוים וישראל וגרים ועבדים משוחררין וכו' (שם מנח' י יג). לפני ה' וסמך ידו ואין סמיכה בבמה (ספרא ויק' פרק ד). ותכף לסמיכה שחיטה מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים (שם פרש' ד). שוב מעשה באחד מתלמידי הלל שהביא עולתו לעזרה וסמך עליה וראהו אחד מתלמידי שמאי א"ל מה זו סמיכה א"ל מה זה שתיקה שיתקו בנזיפה והלך לו (ירוש' ביצ' ב ד) בראשונה לא היתה מחלוקת בישראל אלא על הסמיכה בלבד ועמדו שמאי והלל ועשו אותן ד' (שם חגי' ב ב). בית שמאי אומרים הותרה סמיכה שלא כדרכה וכו' איזו היא סמיכה שלא כדרכה מאתמול (שם ג). סח לי אבא אלעזר פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים לא מפני שסמיכה בנשים אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים (ר' יוסי, חגי' טז:). דופי של סמיכה קתני (רב יוסף, תמו' טז.).—סְמִיכַת זקנים, סְמִיכַת זקני העדה על חטאת העדה[2]): סמיכת

[1]) [עי' סכה (מח:) חמרא סמיך מיא קליש. ע"כ. ועי' סמך ד), א.סמיכה ו).]—[2]) ויקר' ד יה.

וקנים ועריפת עגלה בשלשה (ר׳ שמעון, סנה׳ א ג). סמיכה בשלשה סמיכת זקנים בשלשה (תוספתא מנח׳ י טו).—ב) הנחת הידים על ראש הממנה לרב וחכם, מנוי רב וחכם, Ordination: ודלת הננעלת לא במהרה תפתח מאי היא מר זוטרא אמר סמיכה רב אשי אמר כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו (ב״ק פ:). אין סמיכה בחוצה לארץ (ריב״ל, סנה׳ יד.). — ובסהמ״א: ובשנת מותו הלך לחיפה לקדש את השנה ויחדש את הגאונות ואת הסמיכה בחיפה בבית הועד וכו׳ וכתוב בספר התקנה והסמיכה ודברי הברית (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו׳, סעדיאנה שכטר 89). ראש הגולה נותן להם רשות בכל הקהלות האלה לשים על כל קהל וקהל רב וחזן כי הם באים אליו לקחת הסמיכה ורשות (מסעות ר׳ בנימין, הוצ׳ גרינהוט 58). שהרי עמד הלל הזקן הנשיא אחרון שהיה בישראל בנו של ר׳ יהודה נשיאה וכו׳ כשראה הסמיכות מתמעטות ושלא יהא לישראל ב״ד בקדוש החדש (ריטב״א, פי׳ עס׳ ר״ה א, כה.). תחלת כל דבר צריך לבאר מה זו סמיכה שנהגו בצרפת ובאשכנז שהרבנים נסמכים והם סומכים אחרים (ר״י בר ששת, תשו׳ רעא). — סְמִיכַת היד בברכה: וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהם המברכין על המתברכין (רפאל מנורלי, מרפא לנפש ל.). — ג) ובמשמ׳ תמיכה ומשען: ומצאנו ענין הבטחון בלשון הקדש מליצים בעדו בעשר מלות וכו׳ והם מבטח וכו׳ וסמיכה וסבר וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ז). — וּסְמִיכָה בסעודה: ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה (כד״ק, הפרפ׳ ערך קבב). — סְמִיכַת דעת: ולא ידון הדיין בסמיכת דעתו ולא בידיעתו כדי שלא יאמר כל הדיוט לבי מאמין לדברי זה ודעתי סומכת על זה (רמב״ם, סנה׳ כד ב). — ד) ושה״פ מן סמך ג), במשמ׳ חבור וקרבה: וישמר (הסופר שיכתב המקרא) בכל טעם ובמנידה ובסמיכה (ר״ש הנגיד, עטה אחי). ועוד האיך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו׳ לכן אמר לבני ישראל (רש״י, שמות ו ט). קשה עליהם הרבה לסמך במלה אחת שתי אותיות שתהיינה ממוצא אחד וכו׳ אך המנהג הנוהג סמיכת האותיות המתחלפות במוצאיהן (ר״י א״ת, הקדמה ב, 6). והנה מצאנו שלש סמיכות סמיכה אחת ממה שאמר אביב קלוי באש וכו׳ והסמיכה האחרת ממה שאמר והפשתה והשעורה נכתה ואם תהיה השעורה רטובה ביותר לא תפרט (ר״א בן עזרא, ספ׳ ג״ע, יח:). — ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים ישקלו כסף כפורים כפר עון מכפרים לעד יהו משמרים מגין מעות עשרים נתינת עניים ועשירים סמיכת כל הנספרים הנספרים עולצים בכל עברים (אתה אהבת, יוצ׳ פרש׳ שקלים). — ה) ובדקדוק, חבור מלה למלה ביחס הקנין, או חבור מלה לכנויים הסופיים: וגם אמרת כי מ״ם יסוד מים למען כי מצאת מי הים אשר היא יסוד הסמיכה מיסוד מים ואין הדבר כאשר חשבת ואין משפט היוד כאשר דמית מפני כי היוד מי הים לה היא סמוכה כיוד כלי גולה אשר היא ליסוד ולסמיכה (דונש על מנחם 26). וכאשר נאמר בסמיכת כרכב כרכבו (שם 73). וכן הראובני והגדי והזבולוני והסמיכה בשמות החיים מבלי מצויין במקרא (הוא, על רסע״ג 104). וכן נאמר בסמיכתו שילני ושילנו ושילנם ושילנה וכו׳ תמצא הסמיכה בשמות וכמותה בתולדה (שם). דע כי לשון הערב לא תקפיץ [תקבוץ] אות׳ בין שתי תונות במכתב או במבטא וזהו צחצוחם ובו יכון משקלם ואם נמצא כמעט מזעיר יעמדו בבריתה על שתי תונות ויפילו ההנעה מהאות האחרון למען הקל על הלשון ולא יעשו כן בסמיכה וכדבק הדברים (ספ׳ תשובי תלמידי מנחם 21). ולא נמצא בכל המקרא חלוף בארץ ורעיה בסמיכה אם לא שינוי בנקודה כדרך המלים הסמוכים כמו ארץ מצרים וימצא פתח גם בהסמכו למצרים כאשר בתחלה וכמוהו גשם נדבות וכו׳ (שם 52). ויבאו מרתה וכו׳ בתיבה מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקום הלמ״ד תהפך הה״א של שורש לתיו (רש״י, שמות טו כג). אבל ממך הוא מחוסר הנון מהשניה ודגשות הנון אשר במאויבים מנהו לעמד עליה כי אפשר שעושים זה במקומות כדי שתחזיק הסמיכה על האות ההיא הדגושה (ר״י אבן חיבון, ספ׳ הרקמה, ו. 26). הסמיכה תהיה על שני דרכים אחד מהם סמיכה במבטא והשני סמיכה בענין (שם יט, 120). ודעתם בהשתמשם במאת אלף בסמיכה ומאה אלף בלא סמיכה הוא דעתם בהשתמשם בעשרת הכסף בסמיכה ועשרה הכסף בלי סמיכה (שם, מז. 237). משיגי השרשים הם המוספים במלות כדמות בגדיכם ששרשו בגד והשיגוהו ג׳ אותיות היו״ד לסמיכה והכ״ף לנוכח והמ״ם לרבים (אבוהב בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה סג). ולפי שחיי אדון עולם

יח' ויתבר' הוא החיים [ו]החיים הוא לא ספרה הלשון העניין בלשון סמיכה כדי שלא נצטער ונאמר הוא חוץ מכינוייו וכינוייו חוץ ממנו אלא בלשון הכרתה ואמ' חי יי' אלהיך חי אלהי ישראל לומר שהוא החיים והחיים הוא (ר"י אבן עקנין, ספ מוסר 3 עז). ונמצאת מלה אחת מזה השער שהיא משתנה בסמיכה והיא הכל בעבור הכל הכלים (ראב"ע, חרג' ספ' הנקוד לר"י חיוג 124). דע כי סמיכת תאר וחבריו אל שם נראה לא תשנה בנינם (שם 126). —ו) התעבות הנוזל והקפאתו, עי' סמך ד): לפיכך אם שתת מן הרחם לובן או משקה ירוק אעפ"י שסמיכתו כרם הזאיל ואין מראיו מראה דם ה"ז טהור (רמב"ם, איסורי ביאה ה ו).

ב.*סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר סְמִיכוֹת, — משענת של הידים או של הרגלים, כמו סמוכות, עי' ערך סָמוֹךְ: חלצה בסנדל שניפחת ומקבל את רוב הרגל וכו' במוק ובקב של קיטע ובסמיכות הרגלים ובאנפיליא של עור וכו' ניפרס ואין חופה את רוב הרגל בסמיכות ין י ב ובאנפיליא של בגד וכו' חליצתה פסולה (תוספ' יבמ' יב י).—ובסהמ"א: מי שמהלך בידיו וגורר את רגליו עושה להם סמיכה של עץ או של עור ומכנים לתוכו (רש"י, יבמ' קג:).

ג.*סְמִיכָה, ש"נ, מ"ר, סמיכות, — כסוי, מכסה, כמו שְׂמִיכָה: נתתיו לך ונתתו באמפולי שלך בשבועות פרק כל הנשבעין פי' ר' מצליח נתתיו בדמי הסמיכה מלשון ותכסהו בשמיכה ובלע"ז פרגל"א (ערוך, ערך אמפולי).

*סְמִיכוּת, ש"נ, — א) כמו א.*סמיכה ב): סמיכה בשלשה וסמיכות[1]) וקנים בשלשה (תוספת' סנה' א א). הסמיכו' בשלש' לא סמיכה היא סמיכות תמן קריי למנוייה סמיכותא (ירוש' שם א ג).—ובסהמ"א: עד שקבלנו בבית מדרשיהם (בפדווא) בקבוץ כל החכמים הסמיכות כמנהגם (עוזיה כן, ומעשה טוביה, הקד'). — ב) "תמיכה ומשען, כמו א.*סמיכה ג): סמך על זריקת הקוביא שהוא אינו סמיכות בדבר אלא במקרה בעלמא (לבוש חו"מ כז יג). דעיקר פרנסתינו ומחייתנו בחובות ועיקר סמיכות הבע"ח על זה (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, נחלות רעח ה). סגולת זאת

1) [בסנה' (יג:) הגרסה וסמיכת זקנים. ושם נאמר מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים א"ר יוחנן מיסמך סבי. ופרש"י: לקרות להם רבי].

הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון בהם אלא העמידה על אמתתם לבד והזריזות ע' ידיעת סבות הדברים ועלותיהם וכו' ומה הנברא מאין ומה ההפשט בין הפועל על האמת ובין הפועל על דרך העברה והפועל המוחלט והפועל בסמיכות וכו' (העתקות ממאזני העיונים לאבו חמד אלגזלי י, בסגולות הנפש החכמה, כ"י פריז, או"נ 3, 196). — ג) "קרבה אל דבר, כמו א.*סמיכה ד): מפני שסמיכות ענין אל ענין אינה מתקון בעלי הלשון (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, יט.). והדבר הקשה (בהפרושים) היות סמיכות הדברים בו לפי פרושם כסמיכות בני עיר אחת (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי. הקדמ'). — ד) ובדקדוק, כמו א.*סְמִיכָה ה): רק אהל ישתנה בסמיכות בעבור אות הגרון (ראב"ע, ספ' צחות כו.). ובעבור שלא אאריך להזכיר כל הבניינים בסמיכות בחרתי מלת שמר ובחרתי הבניין הקל ואחר שיבין התלמיד סמיכות הבנין הקל וכו' (שם ל:). ונפל החלם מפני הסמיכות כי מבלי הסמיכות יאמר ארמונות (רד"ק, ספר השרש', ארם). וסמן הסמיכות הוא נטית השם ממשקלו הנפרד בשנוי תנועותיו ובחלופן ובסמיכות שם יחיד לא יפלו אותיות מן היסוד (נ"ז, תל"ע 3 קיח). — ומ"ר סְמִיכִיּוֹת: וכן השם הסמוך ואשר הוא נסמך אליו אלה הסמיכיות בדקדוק נקראם גם כן מאמר הרכב הרכבת באור ותנאי (מלות ההגיון יג). שתים סמיכיות דברי פי איש[1]) — ה) "הקפאה והתעבות מן סָמַךְ ד): חרוסת הוא דבר קהוי וקפוי ועב עשוי ממיני ירקו' כתושים ופרחי אילן ותבלין הקהוי (פי' החמוץ) הוא זכר לתפוח כמו שנאמר תחת התפוח עוררתיך הסמיכות (פי' הקפוי שיהא עב) על שם הטיט ויש משימין בה מעט חומר זכר לטיט ועוד התבלין על שם התבן שהיו משימין בלבנים (תניא, סדר הגדה כח.).

סמך[2]), ממנו *סָמוּךְ, *סָמִיךְ, א.*סְמִיכָה, ב.*סְמִיכָה, ג.*סְמִיכָה, *סֶמֶךְ, *סְמֵךְ, *סֹמֵךְ, סַמָּךְ, *סְמִיכוּת, *סַמְכִיאֵל, "הַסְמָכָה, "מְסַמֵּךְ.

1) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

2) [כן בארמ' ובסבא' ובכוש'. בכנענ' נמצא שם אדם מרסמך (לידזבר' 317) שכנראה מרכב מאותו השרש. בערב' שַׁמַכַ a), היה גבוה: שַׁמְכ b), גג; והשם שִׁמָאךְ c), סֶמֶךְ וסעד.]

a) سمك b) سمك c) سماك

*סֶמֶךְ, ש"ז, מִשְׁעָן ותמיכה,—כמו א.*סמיכה ג): אבל מביאין גרוגרות וצימוקין והוצני פשתן מחוצה לארץ בארץ אבל לא מארין לחוצה לארץ ועושין אותם בארץ ורבי התיר מחוצה לארץ לארץ ועושין אותן בארץ ס מ ך הוצה לארץ (תוספתי שביעי' ד יט). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות שחלחלו מן הגשמים פרק למועד ס מ ך לעולי רגלים כדי שיהיו מתוקנין בשלשה רגלים אילו (שס שקלי' א א). וכותבין בדיו שהרי יש לו ס מ ך מן המקרא ואני כותב על הספר בדיו (מסכי' ס"ת א א, הולי' קירכהיים).—ובמשמ' קרוב, כמו סָמוּךְ: התקינו שיהא זה נפדה ס מ ך לחומה (מעשר שני ה ג, כ"י פטרבורג, הקדס א א, 45). לא הי' עומד (הצלם של נבוכדנאצר) עד שהבי' כל כסף וזהב שבירושלם ושפכו לפניו דימוס ס מ ך על רגליו (מד"ר קהלי, ויסב העפר).—ובסהמ"א: מפני שראיתי הערב קורין לקורות ס מ ך ומסעד (כ"י א"ח, ספי' השרשי' לריב"ג, שרש סמך). ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך ובו' הקדים הידיע' מצד הראי' (הוא, מו"ה הקד'). אמרם אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם וכו' שלא ישיג אדם קיום דברי התורה והוא השגת האמתות אלא ביגיעה רבה וכו' וס מ ך הדבר הזה לכתוב מועיל מאד להמון השומעים כדי שיתאמת אצלם (כ"י ב"ר אנטולי, מלמד התלמיד' קיז.). ואין לשנות המנהג מאחר שנמצא ס מ ך וסעד לדבר (תניא ג:). ועל זה ס מ ך רגילות עכשיו שישראלי' לוקחין מן הגוים חובותיהן מן יינם (התרומה, יין נסך קסט). נהגו העולם לעשות מצה של מצוה שלשה ממדה אחת ויש ס מ ך למנהג (סמ"ג, מ"ע מח).—סֶמֶךְ גדול: ויש מכאן ס מ ך גדול למאי שאין מפרישין תרומות ומעשרות באלו הארצות (ר"ש, דמאי א ג).—ואמר הפיטן: ס מ ך ותקף אות ופלא לגדלה שרפת נשמה וגוף לא כלה (אמוני שלמי, סליחי מוסף יוה"כ). ס מ ך אשישי ענב מהול במים ופס מן הרפתים בקר זבחי עבודיך (ליון לשירת, קיב').—ורגיל בלשון החדשה, ביחוד עם מלת היחס על סֶמֶךְ.

*סָמֶךְ[1]), שם אות ס: מאן דא' לרעץ ניתנה התורה ע"ין מעשה ניסים מאן דאמ' אשורי ניתנה התורה ס מ"ך מעשה ניסים (ר' לוי, ירוש' מגי' א יא). תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם ולא מ"ם שלהן סתום הא ס מ ך סתום (רבי ירמיה בשם רבי חייה בר בא ורבי סימון, שם). נו"ן סמ"ך עי"ן נונא סמא לעינים (שמואל, נדר' כד:). אמר לו רבי עקיבא דייך פפים כל מקום שנאמר שישה כתיב בשי"ן וכאן ב ס מ ך (מד"ר שה"ש, לסופסי). אנו קוראין מסמרות ב ס מ ך ואין כתיב אלא משמרות בשין (פסיקי' רבתי, ביום השמיני). ס סמ"ך אל תקרי ס מ ך אלא סומך מך זה הקב"ה שהוא סומך מכים נופלים שני סומך ה' לכל הנופלים (מדר' א"ב דר"ע ס, ביהמ"ד ילניק ג).—ומ"ר סְמֵכִים, סמיכין: כתב לאלפים עיינים וכו' למימים ס מ כ י ם ולס מ כ י ם מימים (ספרי, דבר' לו). וכתבתם שיהא כתיבה תם שלא יכתוב אלפין עינין וכו' מימין ס מ י כ י ן ס מ י כ י ן מימין (ר"י ברגלוני, הלכי' ס"ת, גנזי מלכים, אדלר 32).—ובסהמ"א: אשר יאמר אסה בחסר נון נסה ונון זה במנסה וס מ ך ובשרים (דונש, לדורש החכמות). וכן צריך אדם להזהר ולהבדיל בין ו"ו ובי"ת רפה ובין סמ"ך לצד"י ובין ב"ף לקו"ף וכו' (רד"ק, מכלול שדה"פ עג.). ושכחת ל ס מ ך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמריתים למסריחים השיבן והרבן בפיו יהיה לסרבן ואז ס מ ך לנון ענה ברעד אני אהיה לכל מעד למסעד הלא אם תעשה אתה נמוכים בצאתך הן אני אעשה סמוכים (ר' שלמה שרביט הזהב, כהנא 17).

[1]) [בישבעי', Σάμεχ, וכן אצל הירוני' Samech. מכתיב זה מוכח שהמם אינה דגושה ושהסמך מנקדת בקמץ. ומהכתיב ברבים ס מ י כ י ן מוכח שהמם מנקדת בצירה.]

*סֵמֶךְ, סומך, ש"ז,—א) הטבעת שבאמצע העֹל שלתוכה נכנס ראש המחרשה או ראש העגלה הנמשכת ע"י הבהמה[1]): הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' ה ס ו מ ך[2]) והמחגר והתמחויות וכו' (כלים יד ד).—ב) מ"ר סְמָכוֹת, עמוד וקורה התומך בדבר: ודע כי פרשנו בספר התוספת מסלות לבית ה' ס ו מ כ ו ת ואיננו רחוק אצלי עתה להיותם קורות התקרה מפני שראיתי הערב קורין לקורות סמך ומסעד (ר"י א"ח, ספי' השרשי' לריב"ג, סמך). ולעמוד ברזל העמודים שנים סומך ו ס ו מ כ ו ת ידוע (שם, עמד).—ג) בדקדוק, השם שאליו מחבר שם הנסמך ביחס הסמיכות: וימצא

[1]) [כך פרש רה"ג והערוך, וכן בפרוש הגאונים לסדר' טהרות (הוצ' אפשטין 35). ורמב"ם פרש: יתד מברזל יעשה בקצה העגלה ממה שיסמך לזנבי הבהמות להסמך בו העגלה, ע"כ. וכן הרא"ש].

[2]) [בפרוש הגאונים (שם) הגרסה גם ס מ י ך ע"י"ש בהערות של העורך].

בסמיכות הזה בלשון הקדש כי פעמים ישוב הסומך נסמך והנסמך סומך כמו תולעת שני ואת שני התולעת והוא כשיתכן כל אחד מהם סומך ונסמך והכל לפי הענין והביאור (כד"ק, הסרסים, פשת).

סָמַךְ, פ"י, סמכה, סמכתני, סמכתהו, סמכת, סמכתיו, סמכו, סומך, סמכי, סמוך, סמוכים, סמכני, יסמך, יסמכני, תסמכני, יסמכו,—א) סמך ידו על דבר, הניח את ידו על עצם הדבר, שידו נגעה כדבר והכבידה קצת עליו, die Hand auflegen; poser la main; to lay on the hand: ובפרט על קרבן וכיוצא בזה, בעבודת הקרבנות סמך המקריב או הכהן ידו על ראש בשעת הודוי: והקרבת את הפר לפני אהל מועד וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שמות כט י; גם יה: יט). וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א ד; גם ג ב; ח; יג; ד ד; יה; כד; כט; לג; ח יד; יח; כב). וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר (שם יו כא). והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים (במד' ח יב). ויגישו את שעירי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם וישחטום הכהנים (דהי"ב כט כג-כד). ובתלמ': יוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך יוסי בן יוחנן אומר לסמוך יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך ניתאי הארבלי אומר לסמוך וכו' (חגי' ב ב). הכל סומכין חוץ מחרש שוטה וקטן וכו' (מנח' ט ח). הגיע (הכהן הגדול) למחצית הכבש אחז הסגן בימינו והעלהו הושיט לו הראשון הראש והרגל וסמך עליהן וזרקן וכו' (תמי' ז ג). כיצד סומך זבח עומד בצפון ופניו במערב וכו' (תוספת' מנח' י יב). חמשה שהביאו זבח אחד כולן סומכין עליו ולא כולן כאחד סומכין עליו אלא כל אחד ואחד סומך ומסתלק (שם יד). דבר אל בני ישראל וסמך בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות ר' יוסי ור' שמעון אומרים נשים סומכות רשות (עירוב' לו:). אדם מביא כבשתו לעזרה ומקדישה וסומך עליה ושוחטה (רבי יהודה, נדל' י.).—ועל ראש החוטא: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אותו כל העדה (ויק' כד יד).—ועל ראש אדם לברכו, להשרות עליו רוה"ק: והקרבת את הלוים לפני יי' וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים (במד' ח י). קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אתו לעיניהם ונתת מהודך עליו וכו' ויסמך את ידיו עליו ויצוהו (שם כז יח-כג). ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דבר' לד ט). — ובתלמ', מִנָּה חכם ודיין: ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם וכל אחד ואחד מכיר את מקומו צרכו לסמוך סומכין מן הראשונה (סנה' ד ד). שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג ועיר שסומכין בה תיחרב (סנה' יד.).—ובסהמ"א: אסף את כל ישי' במדינת צור ואת כל הגליל ויסמוך אותו ברשות כל ישי גאון יעקב (קטע ממכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו', סעדיאנה שכטר 88). לסמוך ראש גולה בצוען (שם 92). כי תרחר ריב עם חברינו ל ג ק מרי ורב' אפרים החבר המעולה וכי זלזל בכבודו ובכבוד סומכיו גאוני ישראל המתים והחיים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 119).—וסמך ידו על הקיר וכדומ': ובא הבית וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש (עמו' ה יט).—ובתלמ': מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא מפני שהוא סומך עליו את השפוד (כלים ה ה).—ופ"ע סמך על דבר: בשעה שאמר לו אלישע חגור מתניך וקח משענתי בידך התחיל לסמוך על מקלו ולילך אמרו לו להיכן אתה הולך גחזי אמר להם להחיות מת (מכי' ויבא עמלק א).—ועל פלונ': ותשם יד ימינה על הנערה האחת ותסמך עליה כחוק המלכות והנערה השנית הולכת אחרי גברתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב ארצה אשר עליה (מד"ר אסת', ויהי ביום השלישי).—ובהשאלה: [ולא אמר אברהם אש]תי היא והיה על הקב"ה סומך ובו [בוטח] (גנזי שכטר א, גינצבורג 20). סמך על דבר, קבל מהדבר סעד וכח לאיזה מעשה: והגבאים מחזירין תמיד בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת (ר' עקיבא, אבות ג טז). יש להן על מה שיסמכו נשבעתי ואקיימה פעמי' שאינו מקיים (ירוש' חגי' א ח). הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתא ולא קדשא לעתיד לבא והניחום כדי שיסמכו עליה עניים בשביעית (חול' ז.). ולשם ערוב תבשילין: יום טוב שחל להיות ערב שבת לא יבשל אדם בתחלה מיום טוב לשבת אבל מבשל הוא

ליום טוב ואם הותיר הותיר לשבת ועושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת (ביצ׳ ב א). תני ר׳ חייא עדשים שבשולי קדרה סומך עליהן משום עירובי תבשילין וכו׳ אמר רב יצחק בריה דרב יהודה שמנונית שעל גבי הסכין גוררו וסומך עליו משום ערובי תבשילין (ביצ׳ טז.). אם צלאן עכו״ם סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין (ר׳ יוסף, ע״ז לח.).—ועל פלוני: כדי הוא ר׳ יוחנן לסמוך עליו בפניו ושלא בפניו (רבה בר בר חנה, פסחי׳ נא.). מעשה ועשה רבי כר״א לאחר שנזכר אמר כדי הוא ר״א לסמוך עליו בשעת הדחק (נדה ו.).—ועל דברי פלוני: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן (ר׳ יהודה, תוספת׳ עדו׳ א ד). נסמוך על דברי זקן ונשבור (ר׳ חייא בר אבא, עירובי׳ סה:). סמכו רבותינו על דברי רשב״ג ועל דברי ר״א ברבי צדוק שהיו אומרין אין גוזרין גזירה על הצבור אלא א״כ רוב הצבור יכולין לעמוד בה (הוריו׳ ג:). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לסמוך על צוויך שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים (מד״ר ויקר׳ כה). אמר לו מנות עד כאן שמעתי מן האשה והנשים אינן בנות הוראה ואין לסמוך על דבריהן אבל עתה יבוא דברך מפיך אני רוצה לשמוע (שם במדי׳ י).—וכמשמ׳ נשען על פלוני ובטח בו: ואל תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר (ר׳ חנין, מנחו׳ קג:).—ובסהמ״א: רב כהנא לקח עשרים ומאה הביות של יין בכלל מאה מגוי ואמר לו ראה שעליך אני סומך (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 67). ואשה שקיבלה גיטה בעידי מסירה והלכו עדים למדינת הים או מתו ויצא שמה בעיר שהיא מגורשת ולאחר מכן עבד[1]) הגט ויצא שמה בעיר לא נסמוך שכיון שמוחזקת באשת איש אם יש עידי מסירה או שיצא גט מתחת ידה מותרת ואם לאו אסורה (שם 100). אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות סומך עליהן ומוגה עמהן (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, שם 124). ראוהו מיסב עם עמי הארץ אין הסעודה בחזקת מעושרת שמא החבר על התנאים שבלבו הוא סומך (רמב״ם, מעשר י ו). וכן בעלי המסורת וכו׳ נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם וכו׳ וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים וכו׳ ועליו היו הכל סומכין

לפי שהגיהו בן אשר (הוא, ס״ת ח ד). וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן (הוא, ממרים א א). והמתעלם מחקור הרי זה מגונה נחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה והוא דומה לחולה שהוא בקי בחליו ובדרך רפואתו סמך על רופא שמרפא אותו בכמה מיני רפואות (ר״י א״ה, חו״ה, היחוד ג). ומהם שגמול העוה״ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה (שם, הבטחון ד). חבוטח באלהים ואם יתעסק בסיבות לא יסמך בלבו עליהם ולא יקוה מהם תועלת ולא נזק בלתי רצון האל (שם ה). ואולם הסומכים על הכתובים לקיים הקבוץ ומביאים ראיה ממאמר ולמועדים וכו׳ והסומכים ממלת ידע שיורה על הקבוץ בענין והאדם ידע את חוה אשתו (ר״א הקרקי, ספי׳ ג״ע, ענין קדוה״חג, ד:). שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי [אין] אנו סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו [אלא] על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע (רמב״ם, קדוה״ח יז כד).—וְסָמַךְ עצמו באותה המשמ׳: והמוכר סמך עצמו שבכלות הוריד יתן לו מעותיו ולאחר שחלף ועבר יום השוק הלך זה לתבוע מעותיו והשיב הלוקח משטה הייתי בך ולא היה ברעתי ליקח מקח זה (פתחי תשובה, שו״ע חו״מ, סקדון, כל״ג ז).—*וסמכת דעתו: למה סמכה דעתו של רשב״ג לדבר תורה (מד״ר במד׳ ד).—ובסהמ״א: השגות האדם מהן מושכלות ומהן מוחשות והמוחשות מהם מה שיהיה האדם עצמו הוא המרגיש אותם אכן הרגישם כבר זולתו וספר אותם לו והביאם אליו אם קהל ואם אחד וכבר יהיה דעתו סומך עליהם או עליו מאד עד שלא ישתדל להרחיק מאמרו או לספק בו אבל יהיה אצלו במדרגה כאלו הוא בעצמו ראה זה ולפעמים לא יסמוך דעתו בו (רחב״ד, אמו״ר 69). שכיון שאינו יודע הדבר ששיעבד עצמו בו לא סמכה דעתו ולא שיעבד עצמו (רמב״ם מלוה ולוה כה יג). שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו (הוא, מכירה ז ט). הרי שנתחייב אדם שבועה בבית דין ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שוה האיש חשוד על השבועה (הוא, סנה׳ כד א). ובא מעשה לפני חכמים ואמרו זה השליח לא קנה כלום שהרי לא סמכה דעתו של קרוב זה על

[1]) [כך בדפוסים]

רברי השליח (טו"ע חו"מ, מקח כז ה). אבל תאומר חבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך וכו' ורצה הלוקח ומשך אין כאן קנין שלא סמכה דעתו של לוקח שהרי אינו יודע מה שיש בו אם תבן או זהב (שם רע ג).—וביני סְמוּ׳: והעמידה שלא יעמוד עמה לא עבדיה ולא שפחותיו מפני שלבה סמוך עליהם (ספרי במד' ט). —ב) בהשאלה, סָמַךְ את פלוני, החזיק בו, נתן לו כח ועֹז, סָמכו בדבר, במזון וכיוצא בו ;stützen; appuyer to support, sustain: הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סְמַכְתִּיו ולכה אפוא מה אעשה בני (בראש' כז לז).—וסָמַךְ סתם תָּמַךְ בו, עֲזָרוֹ: וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרעו וצדקתו היא סְמָכָתְהוּ וילבש צדקה כשרין (ישעי' נט טו-יז). ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סוֹמֵךְ ותושע לי זרעי וחמתי היא סְמָכָתְנִי ואבוס עמים באפי (שם סג ה-ו). ונפלו סֹמְכֵי מצרים וירד גאון עזה (יחזק' ל ו). אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי' יִסְמְכֵנִי לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלו (תהל' ג ו-ז). כי זרועות רשעים תשברנה וְסוֹמֵךְ צדיקים יי' (שם לז יז). ורוח נדיבה תִסְמְכֵנִי (שם נא יד). הנה אלהים עזר לי אדני בְּסֹמְכֵי נפשי (שם נד ו). סָמְכֵנִי כאמרתך ואחיה ואל תבישני משברי (שם קיט קיו). — ואמר בן סירא: אם רע קראך נמצא שם כאיש סומך יתפש עקב (ב"ס גני' יב יז). ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (שם נא ז).—לבו סָמוּךְ, בטוח, חָזָק: משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח ביי' סָמוּךְ לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (תהל' קיב ז-ח).—ודבר סָמוּךְ, עמד חזק וּמְתֻקָּם: מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו סְמוּכִים לעד לעולם (שם קיא ז-ח).—ואמר בן סירא: היה סמוך על דעתך ואחד יהי דברך (ב"ס גני' ה י). חוקרי מזמור על חק ונושאי משל בכתב אנשי חיל וסומכי כח ושוקטים על מכונתם (שם מד ו). —סָמַךְ ידו של פלוני, החזיק בה לבלתי יפול: כי יפל לא יוטל כי יי' סוֹמֵךְ ידו (תהל' לז כד). — ובתו"מ: וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום עד שאגיע למקומי לשלום (תוספתי ברכ' ז יז). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתסמכינו מנפילתינו ותזקפנו מכפיפתינו כי אתה הוא סומך נופלים וזוקף כפופים ומלא רחמים (ירוש', ברכ' ח ה). נענה ר"ע ואמר ר' חביבים יסורים וא' להם ר"א לתלמידיו סמכוני ישב לו ר' אליעזר אמר לו אמור עקיבא (ספרי דבר' לב). אמר להם סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין (ר"ח, סנה' קא.). הנכנס לבית הכסא אומר וכו' אלא לימא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי שאכנס ואצא שכן דרכם של בני אדם (ברכ' ס:). א"ר יוחנן מפני מה לא נאמר נון באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל וכו' א"ר נחמן בר יצחק אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקודש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים (שם ד:). לפקח וסומא שהיו מהלכין אמר הפקח לסומא בא ואני סומכך והי' הסומא מהלך (מד"ר שמות לו). — ואמר הפיטן: ששים על אימרתך בכל לב סומכם ודבר להם על לב (Kahle, Masor. d. West., יה). סמוכה במצות כתומה ומצמיתי עצמו עצמוני אבלוני ואת גוי השמו (גנזי שכט' ג, דודסון 90). מוניהם נפלו וכל שונאיהם סמכם בעוזו וכלה מיראיהם (שם 159).—ואמר המשורר: אתה אלוה סומך היצורים באלהותך וסועד הברואים באחדותך (רסג"ג, כ"מ). סמכו באור עליוניו ונשא אליו פניו וערך שלחן לפניו מלא ברכת יי' (ראב"ע, אמונתך נודעה). לויים מדוכנם וכהנים מעבודתם מבטלים ובאים לשמוע בסומכו מבית עמוסים (ר"י בר ראובן, אזהרי').— פניתי למושיע ואין לסומך ולא מצאתי (ב"ז, ב"ס נא ז). —*וסָמַךְ הדבר, כמו קורה שבורה: וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה (שבת כג ה). כופין בני החצר זה את זה לעשות לחצר גג גבוה עשרה טפחים בחזקת שנתן שומעין לו שלא לסמוך את הקורה בחזקת שלא נתן אין שומעין לו לסמוך את הקורה (תוספת' ב"מ יא כג). המשכיר בית לחבירו משכיר חייב להעמיד לו דלתות לפתוח לו חלונות לחזק לו תקרה לסמוך לו קורה (ב"מ קא:).—ולחם הפנים ומנורה: ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן שהיו סומכים בהם שנים לסדר זה ושנים לסדר זה (מנח' יא ו). על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות (ספרא, אמור, פרש' יג). — ומענית: ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בהולות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו בתוך שדה חברו מותר ובלבד שלא יסמוך את המענה (ירוש' שביעי' ד ד).—וקערה: ארבעה דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת וכו' ואין סומכין את הקערה בפת (ברכ' נ:). אמר לו ר' אין לך פרוסה שתאכל אלא פרוסה שאני סומך

בה את הקערה (ד"א ט).— וּמִצְוָה: אף הוסיפה על הציווי סמכה לעשות רצון בוראה (ר' פנחס, מד"ר ברא' ה).— וְסָמַךְ שלא יפול: עוג היה תולש הר וזורק על ישראל ומשה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש וסמכו ישראל אומרים ארורות הידים שכך זורקות ואמוריי' אומרים ברוכות הידי' שכך סומכות (שם דבר' א).— וכמו כן סָמַךְ לו: לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו ולא יטול לו כלים לבית המרחץ ולא יסמוך לו במתניו (מכי' משפטי' א).—ובסהמ"א: ואפילו זקן כותי מהדרין אותו בדברים ונותנים לו יד לסומכו שנאמר מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע (רמב"ם, ת"ת ו ט).— סָמַךְ קניה לאיזה תנאי, עי' אסמכתא: שזו אסמכתא היא שהרי סמך קנייתו לעשות כך וכך וכל אסמכתא אינה קונה (הוא, מכירה יא ב).— *וְסָמַךְ עצמו בזרועו: ויקם מעט ויתחזק ויסמוך בזרועו השמאלית וירם יד יבינו ברחב אשר טהר את התפוח ויבקש להתקיעה בבטנו (יוסיפון ספח).—ג) פע"י, סָמַךְ אֶל דָּבָר, קָרַב עד עצם המקום sich nähern; s'approcher; to come near upon: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סָמַךְ מלך בבל אל ירושלם בעצם היום הזה (יחזק' כד ב).—וגם סָמַךְ על דבר, שָׁכַב, הכביד עליו, ובהשאלה, כעסו של פלוני וכיוצא בזה: עלי סָמְכָה חמתך וכל משבריך ענית (תהל' פח ח).—ובתלמ', פ"י, סָמַךְ דבר לדבר, עשה שיהיה סָמוּךְ לו, קֵרַב אליו, סָמַךְ צמחים, אילן וכדומ': אם שייר קלח אחד סומך לו משום פאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר (ר' יהודה, פאה א ג). שלו חטים ושל חבירו מין אחר מותר לסמוך לו מאותו מין שלו חטים ושל חבירו חטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן ולא תלם של מין אחר וכו' אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע וסומך לבור ולניר ולגפה ולדרך וכו' (כלא' ב ז-ח). ערוגות קטנות מקיפין אותן חרדל חריע סומך שרשי אילן שיבשו שהן גבוה עשרה טפחים (רשב"ג, תוספתי שם ב ה). לא יטע אדם אילן סמוך לשדה חברו וכו' היה גדר בנתים זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן (ב"ב ב יב). תני סומכין עומרין בצד גפנים (ירוש' כלא' ב ד). מאי ביניהון סמיכה על דעתיה דרבי ישמעאל אסור לסמוך (שם ג ו). רבי יונה בעי נטע חמשה דילועין וסמכן לגדר מהו ליתן להן [הלכות] עדים (שם ז).—סָמַךְ סכה וּלְתל וכדומ': העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל ר' אליעזר פוסל מפני שאין לה גג וחכמים מכשירין (סוכ' א יא). סמך לו כותל אחד אף על פי שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין את הכל (ב"ב א ד). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר אא"כ הרחיק ממנו ארבע אמות (שם ב ד). אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום סמך לה סכות טמאות רבי יהודה מטהר (אהל' ז א). הכא לסמוך בצד המצר אביי אמר סומך ורבא אמר אינו סומך (ב"ב יז:).— ותבשיל וכלי: כירה שהסיקוה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין לה עד שתהא גרופה וקטומה (תוספתי שבת ג א). קטמה ונתלבתה סומכין לה ומקיימין עליה ונוטלין ממנה ומחזירין לה (ר' ספרא בשם ר חייא, שבת לז.). א"ר שמעון בי רבי ינאי [1] לא שמעתי מאבא אהותי אמרה לי משמו ביצה שנולדה ביום טוב סומכין לה כלי (ירוש' ביל' ה א).—ואת המאכל, לאכול אחריו מאכל אחר: ואין סומכין אותו (את האספרגוס) אלא במינו (ברכ' נא.).— *וְסָמַךְ בני אדם זה אצל זה בקריאת התורה: ובדידי הוה עובדא שנשאתי אשה בערב החג ועש"ק היה ולמח' באתי לבה"כ עם ג' חתנים אחרים וכו' ושאלו את פי מוהר"ש די פאס ז"ל וכו' והשיב להם שיקראום זה אחר זה בין חמישי לסמוך כדי שיקראו ז' גברי בסדר חובת היום (מים רבים א, או"ח ז, סו"ת).— ופ"ע, *סָמַךְ אצל, היה סמוך וקרוב לפלוני: תומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להן אביהן אפטרופוס חייב לעשר פירותיהן (גיט' ה ד). יתומין שסמכו אצל בעל הבית או שסמכן אביהם או שסמכן בית דין מעשר ומאכילן מפני תקון העולם (ר' שמעון בן מנסיא, תוספתי תרומ' א יב).— ובסהמ"א: כי עשה שסמכו אצלו אחי ושתי אחיותי בין היתומים (יעב"ץ, מגל' ספר 66).— ובינ"י סָעוּ: מעשה ביתומים שהיו סמוכים אצל אלמנה אחת היתה לה פרה ומכרתה (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 44).— *וְסָמַךְ על שלחן פלוני, אכל אצלו, היה תלוי בו לפרנסתו: הבן שהוא סומך על שלחן אביו וכו' אם אכל נכסי אביו שני חזקה וכו' לא עלתה להם חזקה (שו"ע חו"מ,

[1]) [בשבת (שם ד א). הגרסא אמר ר"ש ב"ר אני לא שמעתי].

מזקת קמט ג). ומציאת בתו הנערה אף על פי שאינה סומכ' על שלחנו (שם מציאה רע ב). אבל אם מסרם (את הפקדונות) לבניו ובני ביתו הקטנים וכו' ואין סומכין על שלחנו ואין צ"ל אם מסרם לאחר הרי זה פושע וחייב לשלם (שם פקדון רלא כח).—*וביחי' פָעוּ׳: כאן כשסמוכים על שלחנו כאן כשאין סמוכין על שלחנו (ב"ק פז:).— ובסהמ"א: מציאת בנו ובתו הסמוכים על שלחנו אף על פי שהם גדולים (טו"ע חו"מ, מציאה רע ב).— וסָמַךְ ענין לענין: נאמר מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת סמכו עניין לו מה שוכב עם בהמה בסקילה אף מכשפה בסקילה (בן עזאי, יבמ' ד.). למה סמך הכתוב מיתת מרים לפרשת פרה וכו' למה סמך הכתוב מיתת אהרן לשיבור הלוחות (ירוש' יומי א א). [כי תדור נדר לה'] את שתסמוך דבריה לדבר שאפשר להינדר הרי זה נדר ואם לאו אינו נדר (ספרי במד' קנג).— ותפלה: מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל על שם ואתם הרי ישראל (ר' לוי בשם ר' אחא בר חנינא, ירוש' ברכ' ב ד). אבל אמרו מצוותן עם הנץ החמה כדי שיסמוך לה תפלה ונימצא מתפלל ביום (שם א, גמ' 3).—וגאולה לתפלה: איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה (ר' יוחנן, ברכ' ד:). העיד ר"י בן אליקים משום קהלה קדישה דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו (שם ט:).—סָמַךְ דבר למקרא, נתן לו סֶמֶךְ וסעד מן המקרא, מן התורה: מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר (ירוש' פסח' ד א). מאן דאמר והן שיהו הדיינים יודעים לקרות עד שלא סמכוהו למקרא (שם יבמ' יב א). ומה אעשה והן אמרו לעולם אין האשה אוכל' בתרומ' עד שתיכנס לחופה וסמכו להם מקרא כמה שנאמר כל טהור בביתך יאכלנו (ר"י בן בתירה, שם כתוב' ה ד). מיכן סמכו לפרוזבו' מן התורה וכו' כשהתקין הלל סמכוהו לדבר תורה (שם, שביע' י ג). מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה (חול' קו.). ומנין סמכו תחומין מן התורה שנ' ומדותם מחוץ העיר את פאת קדמה אלפים אמה (מד"ר במדי' ב). — ועם על כמו ל: מיכן סמכו חכמים על הספחים שיהו אסורים בשביעית (רבי עקיבא, ספרא בהר, פרק ד).—ובסהמ"א: שבו איש תחתיו מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום (רש"י, שמות טז כט). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלי' וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים ואח"כ סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז"ל (ר"י א"ת, חו"ה, הקד').—*וביחי' פָעוּ׳: חביבין הדברים הסמוכין לכתב מן הדברים הסמוכין לפה (ר' לעזר, ירוש, חגי' א ח).—ובסהמ"א: וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה עשרה דברים האחד מה היא הכניעה וכו' והשמיני שנבאר אם הכניעה סמוכה למדות הטובות או המדות הטובות סמוכות לה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה, פתיח').— *ובדקדוק, סָמַךְ מלה למלה, חבר שני שמות ביחס הקנין: אבל הסמיכה אשר במבטא בסמכך מלה אל מלה לחבר אותה אליה (הוא, הקדמה יע. 120). השם שהוא בסופו הא שהוא סימן הנקבה כמו עדה וכו' ואם סמכתו תחליף ההא ותשים מקומו תיו (ראב"ע, תרגו' שער הנקוד לר"י חיוג, הולי' נוט 121).—וגם לחבר מלה אל כנויים סופיים: והסמיכה אשר תהיה בענין יאמר לה יחס כי כאשר תיחס אדם אל מלאכה או משפחה או עיר כבר סמכתהו אליה (ר"י א"ת, הקדמה יע. 120). ומצאתי מלת גדל בכל הבניינים גם בבנין התפעל והתגדלתי לולא שהיא בבנין הקל מהעומדים ולא יוכל אדם לסמוך אליה (ראב"ע, צחות ל:). ואחר שיבין התלמוד סמיכות הבנין הקל כן יסמכם בבניינים הכבדים גם בנין נפעל גם בנין התפעל אשר יסמכו עליהם (שם לא).— ד) ובמשמ' צבר, עשה שיהיה עבה [1]: אבל בונה הוא (מדרגות על פי הגיאיות) בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית ולא יסמוך [2]) בעפר אבל עושה הוא חייץ (שביע' ג ח). בונין מדריגות על פי גאיות מערב שביעית בשביעית סומך להן עפר ונותנן על פי גאיות (ר' נחמיה, תוספת' שם ג ד). — ובסהם"א: עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולם גוף אחד (רמב"ם, סו"ח נח:).

—נפעי, נסמכתי, נסמכו, יִסָּמֵךְ, יִסָּמְכוּ,—א) נִסְמַךְ על דבר, נִשְׁעַן עליו, sich stützen; s'appuyer; to support oneself: וילפת שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון

---

1) [כמו סַמֵּךְ בארמי', ועי' סָמִיךְ, ועי' גם הערה להלן.]

2) [כך בדפו' ובמדב"מ. ובכ"י יסבוך, וכן בר"ש ורא"ש ור"י בן מלכי צדק. ופרש הרמב"ם לא יחזור העפר לגאיות ההם כדי שישוה פניהם, ע"כ. ואולי הוא מוסב על המדרגות, כמו בתוספת' במאמר הבא, ויסמוך פרושו יתמך במדרגות ע"י עפר כדי שלא יפלו.]

עליהם וַיִּסְמֹךְ עליהם אחד בימינו ואחד בשמאלו (שפטי׳ יו כט). חקנת הרצוין הזה וכו׳ אשר יִסָּמֵךְ איש עליו ובא בכפו ונקבה (ישעי׳ לו ו).—ובהשאלה, נִסְמַךְ על פלוני, בטח בו: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נִסְמָכוּ יי׳ צבאות שמו (שם מח ב). עליך נִסְמַכְתִּי מבטן ממעי אמי אתה גוזי (תהל׳ עא ו). ויקבצם (חזקיהו את העם) אליו אל רחוב שער העיר וידבר על לבבם לאמר חזקו ואמצו על תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור וכו׳ וַיִּסָּמְכוּ העם על דברי יחזקיהו מלך יהודה (דהי״ב לב ו-ח). — ואמר בן סירא: עשיר נמוט נסמך מרע ודל נמוט נדחה מרע (ב״ס גני׳ יג כח).—ובתו״מ: מעשה בשני בני אדם שהיו מהלכין בדרך אחד פיקח ואחד סומא ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו זה שהיה פקח נסתמא וזה שהיה סומא נתפקח לא זזו משם עד שזה נסמך על זה שהיה סומכו (תנחו׳ חקת ח). מה הגפן הזו נסמכת על קנים כך ישראל נסמכין על התורה הכתובה בקנה (גנזי שכטי ח, גינצבורג 94). — ובהשאלה: מצרים מפני שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכים עליה בשביעית (רבי טרפון, ידים ד ג). מהו ליסמך על שיתופי חצירות רבי יעקב בר אחא ורבי זעירא תריהון חד בשם מר עוקבן וחד בשם רב נחמן בר יהודה נסמכין על שיתופי חצירות בשבת הראשונה מדוחק (ירוש׳ עירוב׳ ו). נִסְמְכָה הדעת: תיפתר בפירות שנסמכה דעתו עליהן מערב שבת אבל בפירות שלא נסמכה דעתו עליהן מערב שבת לא בדא (ר׳ יונה בשם ר׳ זעירא, שם דמאי ד ב). ראויים היו ישראל כליה בימי המן אלולא שנסמכה דעתן על דעת הזקן (משם ר׳ יוחנן, מד״ר בראשי׳ עו). — ואמר המשורר: חדה ושמח ועלין לבדק וקום ורקד עלי רגל ושוב ומחה בכפך והרפד בתפוחים והסמך ביינך (ר״ש הנגיד, לך עפר,). אהלי לבי לפניך ועליך נסמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך (ראב״ע, אחלי לבי). ראה עליך נסמך איש נגוע ומך (הוא, אוכימה נפי). ובזברנו מאורענו כי נסמכנו אל בעלי בתים קוינו לראות נחת ומרגוע ולנוח מיגע הסחורה (ד״ה יהודי מלכים וא״י ג, מן 169). ואם היות שדבריו ז״ל אמתיים בזה מ״מ להיותו דורך דרך חכמי המחקר לא נתבאר לו באור מלת מקום הנאמר בבורא יתב׳ וזה כי נסמך על הקדמות טבעיות (ר״י ונפיקא, ונכח׳ קנא׳ 26). הסמך בתעודתך ויכונו דבריך (ב״ז ב״ס ה יב).—

ב) מנו אותו לחכם ודַיָּן: שפעם אחת גזרה המלכות הרשעה גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג (סנה׳ יד.).—ובהשאלה: הרבה בנים היו לו לכנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל אלא שחובת אביהם גרמה להם (יומ׳ פז.).—ובסהמ״א: אמרו ליה מה שמך אמר להו רב הונא פי׳ נסמכת בישיבה להקרות רב ובזה השם אני ידוע (ר״ח, פסח׳ פו:). כל אוהביה בגדו בה להשמיץ כל נסמך בה (קטע מכתב שלמה [אחי אביתר] מזמן הגא׳, סעדיאנה שכטר 111). הא׳ ר׳ יצחק בר ברוך בר יעקב בר ברוך אבן אל באליה מקהל קורטבה וממארדה היו אבותיו ונולד באייר שנת דתשצ״ה ונסמך ברבנות ונשיאות שנת דתתכ״ט וכו׳ (המדה גנוזה כט:). ונסמך רב שמואל הלוי לנגיד (יוחסי׳ השלם 211). — ג) היה סָמוּךְ וקרוב: ארוכות והקצירו אחת ארוכה ואחת קצרה והקצירו שתיהן נסמך השתין לשתיהן או לאחת מהן הקיף השתין לשתיהן או לאחת מהן או חלקן השתין (נגעי׳ א ה). והקיפו ההרים ראשיהם זה לזה ונעשה דרך כבושה ולא נודע איזה הר נסמך לחבירו (תנחו׳ חקת כ), וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה (ר׳ יוחנן, פסיק דר״כ, החודש ה, בובר).—נִסְמְכָה פרשה לפרשה: למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו (ברכ׳ י.). למה נסמכת מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת וכו׳ (מו״ק כח.). על שנתחברו לרשע הזה לעבור בארצו חסרו אותו צדיק לכך נסמכה פרשת אסיפת אהרן לאחר פרשת מלך אדום (מד״ר במד׳ יט). והיו ישראל האנשים והנשים שהיו רואין באים לתוך בתיהם ואומרים אוי לו לפלוני ולפלונית ששתו יין ונשתכרו ועברו עבירה ומתו נשבע אני שאיני שותה יין לעולם שלא יהא לו כמותו וכן הנשים אומרות לכך נסמכו זו לזו (שם י).—ובסהמ״א: ואם לא היתה כלל כונת הכתוב אל הדבר ההוא הנסמך אליו אבל כונת בעל הדבר ההוא שיקבלו ממנו האמת באי זה דרך שתהיה הקבלה ההיא (ר״י ב״ר אלטולי, מלמד התלמידי׳ קיז.). ויש לדעת כי הזמן יש לו שעור כמו יום חדש ושנה ואלה הזמנים יסמכו למה שיש בהם או לפניהם לפי רצון המדבר בתורה ואולם הנסמכים לפניהם כגון חג הקציר חג השבועות והנסמכים

לָמה שיש בהם אם העדר ואם הוא קיום וכו' (ר"א הקרא', ספ' ג"ע, יע :). — ונִסְמַךְ בסעודה: כי ההסיבה בלשון רבותינו הוא לשון סבוב והקפה כי לפי שהיתה ישיבתם ואכילתם ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסמכים אל צד שמאלם דרך חשיבות (רד"ק, השרש', סבב). — הלא כל דל ברעתו ימך לכתב הכל ידך תמך סכל על כל סכלים בדבר נסמך אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך (יהודי אבן ששת, ספ' תשו' תלמידי דונש על תלמידי מנחם 17). ימיני לבש חן ונסמך על עוטה גאונות (אגגי, סליח' תעני אסתר). — ובדקדוק, נִסְמַךְ מלה אל מלה ביחס הקנין: ובאומרנו כי הלמ"ד בו יסוד נסמך אליו שמן כדת הלשון יהודית ומשפטה (דונש, ספ' תשו' תלמידי מנחם 85). פעל דגוש כמו עור ופסח אטר דור עקש לא ישתנה בהסמכו (ר"י א"ת, הרקמה יע. 127). ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם (ראב"ע צחות כד.). ומתי ראה הוא שני שמות עצם מתחברים או יסמכו אל אחר ואין ראי' מסוד השם הנכבד והנורא (שם כד:). כי בית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו"ד (הוא, תהל' י ה). ואל בגויים סופיים: וההפרש הרביעי שתואר השם יסמך אל אחר כמו חכם לב לא יתכן שיסמך יצחק יצחקי או יצחקי (הוא, ספ' השם ב, קבול' קונערי). — ובינ' נִסְמָךְ, השם המתחבר לשם אחר, הסומך, ביחס הסמיכות: אבל כשבא ביחס ההצטרפות על שם אחר אשר בו הוא מוגבל יותר נקרא שם נסמך (ב"ז, תל"ע קיא). והשם המגביל את הנסמך או שהוא נוכר ומפורש בדבור וכו' (שם, קיג). — ד) נִסְמַךְ התבשיל, נתעבה לגוף אחד: כשמורידין את הקדרה מעל הכירה מבניסין בה עין הפרור וכו' ומערבין אותה ומכין אותה בעין הפרור עם צדדי הקדרה או בתוך הקערה עד שמתערב הבשר והריפות והמים ותסמך ותעשה כולה גוף אחד (רמב"ם, סו"ת 76).

—פע', סִמֵּךְ, סִמְּכוּנִי, — סִמֵּךְ את החולה וכדומ' במאכל, חִזְּקוֹ, erquicken; réconforter; to sustain, refresh: סַמְּכוּנִי באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). — ובתו"מ בינ' מְסַמֵּךְ, — כמו קל ב): המנכש בשום והבצלים והמסמך בגפנים והעודר תחת הזתי' (ירוש' מעשר' ב ו). — לפיקח וסומא שהיו מהלכין בדרך א"ל הפיקח לסומא בא ואני מסמך אותך והיה מסמכו ומהלך כשנכנסו לעיר ונכנסו לבית א"ל פיקח לסומא צא והדליק לי את הנר הזה והאר לי א"ל הסומא כשהייתי בדרך אתה היית מסמכני עד שנכנסתי לבית ואתה היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי צא והדלק לי את הנר הזה והאר לי א"ל הפיקח שלא תהא מחויק לי טובה שהייתי מלווך בדרך לכך אמרתי לך האר לי (תנחו' בהעלותך ה, בובר). אלו בני אדם שהן משחקין בפספסין ומחשבים בשמאל ומסמכין בימין והן חומסין וגוזלין זמ"ז (ר' פנחס הכהן בר חמא, מדרי תהל' כו ז). — ובסהמ"א: ופירוש אטבי עמודים של ברזל שמסמכין בהן את הקרשים שהן מונחין כמו סור של קורות על העגלה למען לא יפלו (תשו' הגא' הרכבי בנד). — ואמר המשורר: וחושו סמכו לבי בתחבשת וברטיה וזרו בו עלי מכה אדמדמת ושגיה (ר"ש הנגיד, הבמות סליליה). רפדוני במגדני הידידות סמכוני במזרקי דם ענבים (רמב"ע, כ"י בודל' כב). רפדוני סוד נביאים סמכוני כל חכמים כי זמני קין פלאים הם סתומים וחתומים (ראב"ע, אי גבורתך).

—פע', *סִמֵּךְ, רק בינ' מְסֻמָּכִים, מסומכים, — שסמכו אותם, יושבין שלא מסומכים[1]: הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג (כלים ג ג). ושולי קוסים הצדונים אף על פי שאינם יכולין לישב שלא מסומכין טמאין (שם ד ג). יושבין שלא מסומכין שיעורן בכדי סיכת קטן ועד לג לג ובלמטה הימנה מלג ועד סאה וכו' (תוספת' שם ב"ק ג ג).

—התפ', *הִסְתַּמֵּךְ, בינ' מִסְתַּמֵּךְ, — סִמֵּךְ את עצמו: ומשך ר' ישמעאל בי ר' יוסי את ידיו שהיה מסתמך על בן הקפר (ירוש' יבמ' ז ב). עמד (פנחס) מתוך סנהדרי שלו ושמט את הרומח והניחו בפונדתו והיה מסתמך במקלו והולך (ספרי במד' קלא). מיד עמד פינחס מתוך סנהדרין שלו ולקח את הרומח בידו ונתן את הברזל תחת פסיקיא שלו התחיל מסתמך על עין שלה עד שהגיע לפתחו (ירוש' סנה' י ב). אוכל ושותה עמו ומסתמך עליו (מדרי תהל' לג, הוסין). אמר רבי ישמעאל למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני עברה לפניו והיתה מסתמכת על שפחתה וצימצמת פניה ראתה שפחתה והיא לא ראתה (מד"ר בראש' מה, תיאודי).

—הפע', *הִסְמִיךְ, — א) כמו התפע': ויקח רומח בידו נטל

[1] [פרש רגמ"ה (חול' כד:) וז"ל: שלא מסומכין כלומר יושבין לבדם שאין סומכין אתם, ע"כ.]

שיני של ברזל בידו והניחו בחיקו והתחיל מסמיך על העץ כמקל שנתיירא מפני שבטו שהקיפו אותו (תנחו' בלק ל, בובר).—ב) °ובדקדוק כמו קל ג), חבר מלה לכנויים סופיים: אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמות שילה שנוסף בו גון ונאמר בתולדתו שילני (תפוי דונש על רסע"ג 104).—והסמיך לפסוק, כמו קל ג); והם דברי נבואה מודיעים במשל העתידות לישראל באחרית הימים ולא כיון הפסוק כלל אל מה שדרשו בו בית שמאי ודבריהם בזה דברי דרשה שקבלום מאבותיהם והסמיכום בצחות לאותו פסוק שדומה בקצת מלותיו למה שדרשו בברייתא (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפ' ג.).—ג) °מסמיך,—כמו קל ד), עי' סמיך: שהחרובת זה צריך שיעשנו עב ומסמיך זכר לטיט (רש"י, פסחים קטז).—ד) שטר מסמיך, תעודה של סמיכה לחכם ורב: והכת' הדי הוא שטר מסמיך והוא כגון שסומכין לאחד מן התלמידים שיקרא ר' או חכם או רב (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 132).

—הפע', °הסמך בינ' מסמך, מוסמך,—שסמכו אותו; ואילו ממשלות שועלים שהיו לו לר' מאיר היה בכל אחד מהן מוסמך על מקרא שדומה לטעמו וכך הן מושלים (תשו' הגא' הרכבי שפג).—ובפרט מוסמך, חכם שנסמך להוראה כמו סמוך ג), רגיל בספרות החדשה של הרבנים.

°סמכיאל,—שם מלאך: נשמתן של רשעים יורדות לשאול על ידי שני מלאכי חבלה ואלו הן זעפיא"ל וסמכיא"ל שהוא על נשמתן של בינונים כדי לסומכן ולטהרן מחטא ברוב רחמיו של מקום (סדר מהגות, ביהמ"ד ילינק ה 186).

סמל[1], ממנו סמל.

סמל, סמל, סמל,—כמו תמונה, צורה של דבר מן הדברים, פסל, statue; image; Abbild. Bildsäule: פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף אשר תעוף בשמים (דבר' ד יו-יז). פתח שער הפנימית הפונה צפונה אשר שם מושב סמל הקנאה המקנה (יחזק' ח ג). והנה מצפון לשער המזבח

[1]) [כך בכנע' סמל, מ"ר סמלם, ונקב' סמלת וגם פנסמלת (לידזברי 329) ואולי גם באשורי בסרוס אותיות, למס, פסל ענקי של שור (Del. 381).]

סמל הקנאה הזה בבאה (שם ה). וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים (דהי"ב לג ז) ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי' (שם יה).—ובמדר': והנה סולם זה צלומו של נבוכדנצר הו' סמל הו' סלם איתוי דדין הן איתוי דדין (מד"ר בראש' סח).—ובספהמ"א: ודרך סלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא וה"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה (ראב"ע, בראש' כח יב). סמל המשטמה כל תגמול שובח (יל"ג, משלי יהודה א, כה). ובתפשי בעט ובעודני עלם אתה היית לי סמל וצלם (הוא, ספ' ג, הנלח נכורים).—ואמר הפיטן: נשאו קל וחמר גם בתנוב לסינה סמל בריה צאת בערבביא לאו כל הימנה (הרכן, יוצ' שבת בי אחה"פ). ולעובדי סמל ביום הר הכרמל בצאתי מפרכי יהי בשלום סוכי לרחבי ולארכי (ראב"ע, רמי יונהי).—°מ"ר סמלים, סמיי סמלי: אך עצבים פסילים ומסכת אלילים וגילולים צלמים וסמלים אינן שמות המיוחדים כדגון וכמוש ובל ותרהק וכו' (דונש על מנחם עם הכרעי ר"ת 58). כנה הפסילים והסמלים בשם בואב וציר ותולי ומדוה (ר"י קמחי, ספ' הגלוי 33, ברלין תרמ"ז).—ואמר הפיטן: ריק ותהו הם האלילים קטב שעירי בעלים צלמי מסכות ופסילים פעלת תבנית כל סמלים עצבי עובדי האמללים (הנוה, יוצ' א שבועי). נשחט האב ויתידו נעקד רגלו וידו נשגב ה' לבדו סעפים שנא לבמו סמלי הקנאה וגלולימו סורו טמא קראו למו (אלהים אל דמי לך, הי ע"ת).—ומ"ר סמלות: ובמות ואשרות ותמונות כל סמלות ודמותות ותבניתות (ר"ג הקרחי, לקו"ק נספחי 5).

ב‑סמל, ב"ז, מ"ר סמלים,—אולי בגד מישן, סמרטוט[1]): הסל והסלים והסמלים דבר של ביזיון הוא (ירושל"ג, ירוש' ע"ז ג ח).

°סמלון, ש"ז, מ"ר סמלונים,—יתד שבעל לחוק את העל בצואר הבהמה[2]): לבעל הבית שהיתה לו פרה

[1]) [בערב' שמל a), ואולי הוא נגזר מן שמלה. עי' דברי הראב"ד המובאים להלן בהערה לסמלון.]

[2]) [כך פרש"י בשבת. עי' הערה להלן. וכך יוצא משמוש הפעל וקצץ. וכך פרש גם הערוך בלשון ראשון. אולם עי' פרוש ר"ח בהערה שם. וגם פרוש

a) سمل

חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחרש וישב לו וזה בא וחרש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה וכו' לא הספיק בדעתו לקבל פיוס מאותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ את הסמלונים[1]) כך ישראל בעולם הזה שלטון א' בא ומשעבד והולך לו זה שולטן אחד בא ומשעבד והולך לו והמענה ארוכה שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם (ספרא, בחוקותי, פרק ג). מיד קפץ ושבר את העול ופסק את הסמלונין[2]) וכו' כשמגיע הקץ אין הקב"ה אומר להם לאומות העולם כך עשיתם לבני אלא מיד משבר את העול ומקצץ את הסמלונין שנאמר ואשבור מוטות עלכם (ילק' בחקתי תרעג). שהיה ר' נחמיה אומר בטבעת הלך אחר חותמה בעול אחר סמלוניו[3]) (שבת נט:).—ואמר הפיטן: נאור הסר והקל סמלון עלנו שובע מלא אסמינו הצליחה מפעלינו יהי חסדך יי' עלינו (ר' חלי' בר שמעיה, חליה ביער, סליחי' יום ז). קצץ סמלונים מצואר עמך ראה עמלנו ושוב מזעמך (חזון חזן, סליחי' תעני' שני אחרון). סמלוני רשע לקצץ נקם תלבוש סבר קויך וסבוים תעמיד מלבוש (שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, סליחי' די עי"ח).

סמם, ממנו סַם, *סֵמֵם, *סמַּמָן, ־סַמְמָנִי, *סַמְמָנִית, *סַמָּן.

סָמַם, קל לא נמצא.

—פע', ־סִמֵּם,—נתן בדבר סַם, ובהשאלה: מטרות עז לסממה[1]) נשיה לקימה שיחים לקוממה עדנים לעצמה (אדם ובהמה, הושענ').

—פע', ־סֻמַּם, רק בינ' מְסֻמָּם, מסומם, — שנתנו בו סם, ובפרט סם המות, vergiftet werden; être empoisonné; to be poisoned: וקצתם (של החצים) יהיה מסומם בארס וכו' ואמנם החצים המסוממים בארס הנה ראוי שתנקר הבשר וכו' כי הבשר המסומם מה שיהיה רע המראה וכהה כאלו הוא בשר מת (קאנון ד ד ב י). ואם ירה אדם בחץ שנון ומסומם בכל סם המות שימות בו השקה ממנו וירפא (אקף 71).

***סְמָמִית**, ש"נ, מ"ר סְמָמִיּוֹת, כמו שְׂמָמִית,—מין שרץ העוף, עכביש ארסית[2]) giftige Spinne; araignée. venimeuse; poisonous spider: וזבוב לצירעה פשפש לעלוקתה נחש לחפפית שבלול לחזוית[3]) סממית לעקרב (ר' נהוראי, ירוש' ברכ' ט ג). א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית ברא זבוב לצירעה יתוש לנחש ונחש לחפפית וסממית[4]) לעקרב וכו' ת"ר חמשה אימות הן אימת חלש על גבור וכו' אימת סממית על העקרב (שבת עז:).—ומ"ר: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום אמרתי לו פרנסתך במה הוא אמר לי מחלזון אמרתי לו וכי מצוי אמר לי השמים מקום [בים] שמוטל בהרים וסמומיות [מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות] מכישות אותו ומת ונימק במקומו (ר' יוסי, ספרי דברי שנד).—ובספה"א: וילקח פתילה מן אריגת סממית הנקראת סראג של עקרב או קורי עכביש (קאנון ג ה א ד). ואסור גמור להרוג הסממית שאף שיש לחוש שיפול לתוך המאכל מ"מ מלתא דלא שכיחא הוא (ממדת הימים א טו, כד).

הראב"ד למאמר מהספרא. ומגרסת הילק' ופסק במקום וקצץ, נראה ג"כ שהכונה לרצועות או כריכות. ואולי יש לחבר עם זה את השם אלמשאבלין בערב' ההמונית וזה לשונו של אלדליל אלי אלעאמי ואלדחיל: אלמשאבלין (ערביה עאמיה) הו ענדהם אלח'שבה אלתי תחיט בענק אלת'ור ופציחהא אלשמיק והוי ח'שב בפי אלניר תחיט בענק אלתור כאלטוק והמא שמיקאן, ובעברית: אלמשאבלין (ערבית המונית) הוא אצלם העץ אשר יקיף צואר השור. והשם הספרותי אלשמיק והוא עץ בניר מקיף בצואר השור כקולר והמה שני שמיקים.]

[1]) [כך הגרסה בפרוש הראב"ד, וכן בילק' בחקתי (תרע"ג) וילקוט תהל' (תתפח). ובפנים הסמיונים ופרש הראב"ד וז"ל: נ"ל על אותם הכריכות שעושים לפרה שהיא חורשת ומשימין תחת העול כדי שלא ישחית העול את צוארה ומה שנקראו סמלונין על שם שהם עשויין מבלויי הסחבות ומשמלות בלות. ויש מפרשים על אותו החבל שקושרים בו עץ הדרבן בעול וגם לפעמי' שנעשית משל בגד לפעמים משל עור, ע"כ.]

[2]) [נכתב בצדו: רצועות העול.]

[3]) [פרש"י וז"ל: העול שלהם לא היה פגום כשלנו אלא חלק ונוקבים בו שני נקבים וכניהם כעובי עורף השור ותוחבין בהם שתי יתדות והם סמלונים, ע"כ. ור"ח פרש רצועות שהן בעול, והוא מביא לראיה את דברי הספרא למעלה, ומוסיף כדכתיב יי' צדיק קצץ עבות רשעים, ע"כ. ובעל הערוך מביא את שני הפרושים האלו.]

[1]) [כנראה הכונה נתן לה ריח טוב].

[2]) [לדעת אחרים מין לטאה, עי' שממית, הערה].

[3]) [כך הגרסה בערוך ערך שבל. ובדפוס שבלין לחזוית]. — [4]) סממית איראניא"ה בלעז, רש"י.

***סַמְמָן,** ש״ז, ונ״ר סַמְמָנִים,[1])—כמו סַמָּן, סַם: ורא דאת מר פיטמא חציים כשירה חצי כל סממן וסממן אחת לשישים לשבעים שנה היא היתה באה חציים מן השיריים הדא היא מותר הקטורת מה היו עושין בה (ירוש׳ יומ׳ ד ה). — ונ״ר: אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום (בית שמאי, שבת א ה). ריחיים לטחון בה סממנין תנור לטמון בה אונין של פשתן (רבי יונת, ירוש׳ שביעי׳ ה ט). בהמה שאחוה דם אין מעמידין אותה במים שתצטנן וכו׳ אמר עולא גזירה משום שחיקת סממנין (שבת נג:).—ולצבע וציור: יש לציירים סממנים שהם צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר׳ עקיבא, נגעי׳ ב א). נתן צמר לצבע רב הונא אמר שהקדיחו סממנין אבל הקריחה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (ירוש׳ ב״ק ט ה). פילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר ליה צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים[2]) טובים שסייעו אותו תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות (מד״ר בראשי׳ א). למלך שהי׳ לו איקונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותי אמר לו אדוני המלך איך יכול אני לעשות כמות׳ אמר לו את׳ בסממניך[3]) ואני בכבודי (ר׳ לוין, שם שמות לה). בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא צר אותה אבל הקב״ה הוא צר צורה מתוך טיפה אחת (תנחו׳ תזריע ג, בובר).- ולקטרת: וכסה ענן הקטורת את הכפור׳ אשר על הארון ולא ימות הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחיס׳ אחת מסממניה חייב מיתה (ירוש׳ יומ׳ א ה). י״א סממנין נאמרו לו למשה בסיני (ר׳ יוחנן, כריתו׳ ו:). כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי הלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת (ר׳ שמעון חסידא, שם).—ולרפואה: המוצא את חברו אבל לאחר י״ב חדש ומדבר עמו תנחומים למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין (מו״ק כא:).—ובסהמ״א: ופרשו חכמים כשהתיר רב לכחול בששחק הסממנין מאתמול (והזהיר שמות יז:). והא דאמ׳ ר׳ יונתן אחד עשר סממנין נאמרו לו למשה בסיני (תנו׳ הגא׳ הרכבי סד). ויהיו הסממנים חלוקים במשקליהם כמו שישים מזה משקל גרה ומשקל מזה באיסר (תק׳ מדה״נ לרשב״ג יא). תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (ר״י א״ת, תו״ה, המגון הנפש ד). וכמו כן הסממנים המורכבים למלאכת הרפואה כמו הטריאק וזולתם כי אלו יפעלו בגופות בכוחות יתחדשו בהם בהרכבה (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמה 49).—ואמר הפיטן: ברוכי מעלמות משמניך מושלי גגזבי מבמניך בשמתם תמרוק סממניך לריח שמניך (חור, יוצ׳ א פסח). ועשן לפניהם קטרת סממנים וינהם אל מחוז חפצם שאננים (חנן, יוצ׳ אחרון פסח). כנוס סממנים וסדר פטומים ושמן ממלח וקטרת הסמים יריעות וללאות קרסים וקרשים ווים ובריחים וכו׳ (תורה לבמור, מוסף א׳ שבועי׳).

[1]) [עי׳ סַמָּן, הערה].
[2]) [אצל תיאוד׳ סמנים.]
[3]) [במד״ר (במד׳ יב) הגרסה בסמנך, ביחיד. ובילק׳ (שמות קפט) בסמניך.]

***סַמְמָנִי,** ת״ז,—של סַמְמָן: בחלק השני משא״ב מעמד השינה שהוא דבר שאין בו ממש ולאו שאין בו מעש׳ כי הוא אמנ׳ העדר התנועה בעלות שכבת הטל הסממני להנות על העפעפי׳ לסגור שערי אורה (רש״פ, ידיעות שלמה א א א, ד::).

***סַמְמָנִית,** סַמָּנִית, ש״ז, רק ונ״ר סַמְמָנִיּוֹת, סַמָּנִיּוֹת,—כמו סַמְמָן, סַמָּן, צבע לכתיבה: הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו וכו׳ בין משתי סממניות[1]) בכל לשון חייב (שבת יב ג).

***סַמָּן,** ש״ז, רק ונ״ר סַמָּנִים[2]),—כמו סַמְמָן: שבעה סמנין[3]) מעבירים על הכתם רוק תפל ומי גריסין ומי רגלים ונתר וכו׳ (נדה ט ו). דבר אחר צבע נותן סמנין ליורה כולן עולין לצבע אחד ואילו הקב״ה צר העובר במעי אשה כל אחת ואחת עולה למינו:

[1]) [בספרים אחרים סמניות, וכן בגמר׳ (קג.); ובמדב״מ סמיונות, וכן בירוש׳ (יג ג), ובערוך ערך סם: ובמשנ׳ שבירוש׳ סימניות. ועי׳ בד״ס בהערה, ולהלן ערך סַמָּן, הערה.]
[2]) [אפשר שאין בכלל צורה סַמָּן, ומ״ר סמנים הוא רבוי שני של סם, כמו סמים בהכנסת נון; וכן בסור׳, עי׳ נלדקה (Syr. Gram. 74); ועי׳ גם ערך נִצָּן הערה. וכן גם סממנים בכפל המ״ם כמו צדדים, טללים, ועוד, עי׳ סגל (Gram. of Mishn. Heb. § 127). והיחיד סַמְמָן הוא יצירה מלאכותית מן מ״ר, וכך פרש הרמב״ם (שבת א ה) וז״ל: וסם הוא איזה עיקר שיהיה ממיני העקרים ובלשון רבים סממנין, ע״כ.]
[3]) [במדב״ם סממנים.]

(ריה"ג, שם לח.). יש שבח סמנין על הצמר או אין שבה סמנין על הצמר (ב"ק קח.).—מגלת סַמָּנִים: מצאני זקן אחד ואמ' לי של בית אבטינס אני כתחילה שהיו בית אבא צנועין היו מוסרין מגילותיהן זה לזה עכשיו אומר לך היזהר בהם שמגילת סמנין[1]) היא (ר' יוחנן בן נורי, תוספתי יוה"כ ב ז).—ובסהמ"א: גזו וגם גנזו מבשלי הסמנים סרו אף הוסרו סורתו האמנים (אחפנה, יולי בנת נראם'). ומן הומת העיר שכלפי מערב עד המחיצה הראשונה היו יושבים כל בעלי מלאכה ובראשם שוחקי הסמנים מפני שהיו צריכים לעבודת המקדש (ר"ב אבן וירגא, שבט יהודה 13). וישקוהו הסמנים אשר למות מועילים (רס"ע פלקירא, המבקש כח). וכשם שאם נטה בעל תולי הגוף מדרך הבינונית אל קצה החמימות מעלה אחת משקין אותו מסמני רפואות דברים קרירים שמשיבים אל קצה הקרירות מעלה (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ג ה).

סמן, ממנו סַמָּן, *סִמֵּן, *סִמָּנִי, *סַמָּנִית.

סָמַן, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—נפע', נִסְמָן,— מצין בסמן; bezeichnet werden; être marqué; to be marked: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושעורה נִסְמָן[2]) וכסמת גבלתו (ישעי' כח כד-כה).

—פעי', *סִמֵּן,—צִיֵּן בסמן, to mark; marquer; bezeichnen: שלשה סימנים סימנתי לך וסימתי לך בקבורתו של משה בגיא בארץ מואב מול בית פעור ואעפ"כ ולא ידע איש את קבורתו (נבס ריב"ל, מד"ר קהל', ויותר בסיה קהלת הכס).—ובסהמ"א: וכיון שראו שהתחילה הגלות ונתבלבלה הלשון עמדו וסימנום וחקקום ונקדו בהן החומשין כדי שילמדום הכל במהרה (הוריה הקורא, דרנברג 54).

—פעו', *סֻמָּן, בינ' ונ"ר מְסֻמָּנִים, מסומנים,—שסמנו אותו:

[1]) [כך בירוש' (שקל' ה ג). ובבבלי (יומא לח.) הגרסה סממנין, ופרש שם רש"י וז"ל: שכתובין בה שמות סמני הקטרת, ע"כ.]

[2]) כך בנסחת המסורה ומליצת הכתוב קשה, ורגלים לדבר שהכתוב קצת משבש ונסמן הוא כפל מן כסמת [המלה חסרה ברוב התרגומים. וכן כל החדשים מוחקים אותה. אולם נראה שנסמן מקביל לגבלתו לשורה. ואולי היה פעל זה במציאות כבר בימי הנביאים, עי' קניג, (Wörterb. 303).]

שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחד יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה ולא אחר יכול להוציא עליהן שטר חוב וכו' כיצד יעשו ישלשו ואם היו משולשים יכתבו סימן ואם היו מסומנין[1]) יכתבו כהן (ב"ב י ז). —ובסהמ"א: קול שופר ההדור קול מהרה יוומן קול יעקב יערב והוד עשו יסומן (קול שופר ההדור, ערבי ר"ה, במח"ל, תנו.). ובאותו היום באו האויבים המסומנים וגם האחרים באו כמו כן לפי שהיה איד יחרם ונקבצו לשם לכפר נושא וקדש מר שמואל בר' אשר את השם לעיני השמש וגם שני בניו אשר עמו (ר' אליעזר בר נתן, QGID. II ,41).

—התפ' *הִסְתַּמֵּן, בינ' נק', מִסְתַּמֶּנֶת,—כמו נפע': הקשת הזאת (קשת הנאחות) היא מסתמנת ונודעת מתוך מהלך החמה אשר היא מקפת את הגלגל וכו' (ראב"ח הנשיא, הבנין ומהלך הכוכבים, כ"י פריז).

***סִמָּן[2])**, סימן, ש"ז, ונ"ר סִמָּנִים, סימנים, סימנין,—אות וציון המבדיל דבר אחד מחבירו, Zeichen, Merkmal; signe, marque; sign, mark: המניח את כליו בחלון וכו' וחכ"א עד שיתן לו מפתח או חותם או עד שיעשה סימן (טהרי ז ז). אין מחללין מעשר שיני על אסימון ר' דוסא מתיר אבל פרוטות קטנות והניתנות סימן במרחץ הכל שוין שמחללין אותו עליהן (תוספתי מעשר שני א ד). מצורע מוחלט הרי זה מגלח אין צריך לומר בתגלחת צרעתו אלא ליתן סימן בנתקו אם פשה או לא פשה (שם נזיר ד ד). — סִמָּן בפירות: המינין הללו ע"י שיש ביוצא בהן בארץ

[1]) [במדב"מ, וכ"י מינכ' הגרסה: ואם היו סמנין, ובירוש' הגרסה: ואם היו בסימניו. וברשב"ם (נגמרא קעג.) הגרסה: ואם היו סימניהן שוין, ועי' ד"ס הערה.]

[2]) [כן בארמ'. רוב החוקרים גזרו אותו מן היוני σημεῖον, אבל אם כן היה צריך להיות סימיון כמו בסורית, עי' Payne Smith, Thes. 2613. ואולי באמת מזה הצורה סימיונית, או סימיוגות, סמניות, סימניות, עי' סממנית בהערה. לוי ויסטרי גוזרים אותו מהפעל סים בהוספת נון. ובערב' שִׁימַא, שִׁימִיא [a]) באותה המשמ'. עי' לוי (III .510). פלישר (שם, 723). והקדמונים שלנו חברו אותו עם הפעל נסמן, עי' ערך סמן, וריב"ג בספ' השרש' ערך סמן. ויהיה שם במשקל אִבָּר, עִקָּר. ולפיכך כותבים בסהמ"א סִמָּן, וקשה להכריע.]

[a]) ܣܝܡܐ, ܣܝܡܝܐ

ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן אבל האלצרין והאפסטקטין וכו' על ידי שאין כיוצא בהן וכו' לא צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש' דמאי ג ח). — סִמְּנֵי מיתה: באבן או באגרוף [מגיד שאבן ואגרוף סימני מיתה הן (מכי' משפטי' ו). — סִמָּנִים של חפץ, ביחוד של אבדה: אף השמלה היתה בכלל כל אלה למה יצאת להקיש אליה לומר לך מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים ויש לו תובעים חייב להכריז (ב"מ ב ה). אמר את האבדה ולא אמר סימניה לא יתן (שם ז). מצא דבר שאין בו סימן בצד דבר שיש בו סימן חייב להכריז בא בעל סימן ונטל את שלו זכה זה בדבר שאין בו סימן (תוספת' שם ב ט). המוצא סלע ואמר לו חבירו חדשה היא וכו' לא אמר כלום שאין סימן למטבע (שם י). בראשונה כל הבא ונותן סימניה היה נוטלה משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימניה ומביא ראיה שאינו רמאי (שם טז). סימן העשוי לידרס לא הוי סימן (שם כב:). — ובגופו של בן אדם: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו (יבמ' טז ג). נמצא לאחד בין שטרותיו שטרו של יוסף בן שמעון פרוע שטרות שניהן פרועין כיצד יעשו ישלשלו ואם היו משולשים יכתבו סימן ואם היו מסומנין יכתבו כהן (ב"ב י ז). איזהו בן שמנה כל שלא יצאו לו חדשיו ר' יוסי אומר סימניו ניכרין בו שערו וציפרניו שלא גמרו (תוספת' שבת טו [טז] ז). נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה כיצד עושין לו שלוחי בית דין יוצאין ומלקטין סימניו והופרין וקוברין אותו ומציינין את מקומו (שם סוט' ט ח). מר סבר שומא סימן מובהק הוא (ב"מ כז:). אי אתם רשאין לנוולו ועוד סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה (ר"ע, ב"ב קנה.). לצייר שהיה צר אקונין של מלך בא לגמור הפרצוף אמרו לו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה באלו הסימנין וכו' כן האיש משמש עם אשתו הקב"ה צר צורת העובר בדמות אביו חזר הנואף ובא עליה חזר ונתערבו הסימנין (ר' אבהו, תנחומי נשא ז). — ואמר הפיטן: איש דורות שנים עשר ראו עיניו איש הנקרא בעל שער בסמניו איש ואזור עור אזור במתניו (זמירי למוצ"ש). — וביחוד בגוף האשה כשהיא מתבגרת: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה את עצמו בשנים וביובל ובגירעון כסף יתירה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין (קידוש' א ב). בא סימן התחתון עד שלא בא סימן העליון או חולצת או מתייבמת (נדה ו א). ואילו הן סימני של בוגרת וכו' וכן היה ר' שמעון אומר כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה (תוספת' נדה ו ד). איזו היא אילונית וכו' אילו הן סימניה כל שאין לה דדין וכו' (שם יבמ' י ז). ויצאה חנם אילו ימי בגרות אין כסף אילו הסימנין (ירוש' קידוש' א ב). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה ובאת לידי סימנין אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפיליון (ר' יהודה בר אלעאי, ויהי ביום כלות משה, פסיקי דר"כ, בובר). — ואמר הפיטן: ותופש האמה בסימן נכתמה (רסג"ג, אמון יום זה, אזהר'). — וגם באיש: ר' יוסי בעי עמדו בו בשעת סימנין למפריעו נעשה איש או מיכן ולבא (ירוש' יבמ' יד). איזה הוא סרים חמה וכו' אילו הן סימנין[1] כל שאין לו זקן ובשרו מחליק (תוספת' יבמ' י ו). — עדי סִמָּנִים: אף בעידי סימנין כן (רבי בא בשם רבי ירמי', שם קדה' ג' י). — חצי סִמָּן: שנים אומרים ראינו שערה אחת בגבו וכו' מאן דמר פסול במעיד על חצי סימן ומאן דמ' כשר אני אומ' שמא נשרו (שם). — ובהשאלה, תכונות נפשיות: אמר (דוד) ג' סימנין יש באומה זו הרחמנים והביישנין וגומלי חסדים (ריש לקיש, יבמ' עט.). — ואמר הפיטן: סימן טוב באדם שהוא בישן ורוחו נשברה שכל מי שהוא ענו עמו שכינה שורה (וכל העם, יוצ' ב שבוע'). — ובבעלי חיים סִמְּנֵי טהרה וכשרות: אלו הן סימני חיה (תוספת' חול' ג [ד] כא). אלו הן סימני חגבים אלו הן סימני דגים (שם כה-כו). בהמה טהורה שילדה מין בהמה טמאה מותר באכילה ואם יש בו מקצת סימנין חייב בבכורה (שם בכור' א ו). אמרו סימן ולד בבהמה דקה טינוף ובגסה שליא ובאשה שפיר ושליא (שם ב יב). חתיכה שיש בה סימן בין בכולה בין במקצתה ואפילו באחד מן מאה הרי זו מותרת ומעשה שהביאו גרבין של חתיכות ממין אחד בעכו מלא ולא נמצא סימן אלא באחת מהן ובא מעשה לפני חכמ' והתירו כולן (שם, ע"ז ד [ה] יא). בסימני ביצים כך סימני דגים

[1] [בגמ' פ: סימניו.]

(חול' קג:). — וּסְמָנִים של שחיטה כשרה בצואר: סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו (חול' ג ו)—ובסהמ"א: נמצא למיעוטי מאי לאו למעוטי מחזיר סימנין אחרי העורף (ספ' כריתות לה:). —*וְסִמְּנֵי שדה: בית כור עפר אני מוכר לך בסימניו ובמצריו אפילו פחת שתות או הותיר שתות פטור הדיינין הגיעו (תוספת' ב"ב ו כו). סִמָּן של הרגל: כיון שנתישבו תקעו בחצוצרותיהם ונסע יהודה ודגלו תחלה נשיא ושבטו אחריו וסימנם על כל נשיא ונשיא מפה וצבע ומהם למדה המלכות להיות עושין להן מפה וצבע (תנחו' במדי' יב). — סִמָּנִים של תקופת השנה: על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה (תוספת' סנה' ב ב). ובסהמ"א: כי בסימן האביב חייב להבדיל שנה משנה (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין הבדל שנה משנה ד, יז:). —*סִמָּן לדבר: מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבתות וכו' סימן לדבר צאת הככבים (תוספת' ברכ' א א). אין פוחתין משבע תעניות על הצבור שבה י"ח התרעות וסימן לדבר יריחו (תעני' יד.). בבלה יבואו ושמה יהיו וגו' אמר לו תן סימן לדבריך א"ל אני מתנבא לרעה ואיני יכול ליתן סימן לדברי שהקב"ה אומר להביא רעה ומתנחם ואתה מתנבא לטובה את הוא שאת הוא צריך ליתן סימן לדבריך אמר לו לאו את הוא שאת הוא צריך ליתן סימן לדבריך (ירוש' סנה' יא ז). — סִמָּן גדול, מובהק: ומניין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר וכו' אמר רבי יהודא והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חדודו וכו' (יומ' ו ה).—סִמָּן בתוך סִמָּן, סִמָּן מובהק ונכר: ויקבר אותו בגיא בארץ מואב וכו' אמר ר' ברכיה סימן בתוך סימן ואפ"ה ולא ידע איש את קבורתו (סוט' יג:). — סִמְּנֵי סִמָּנִין, סִמָּנִים רבים: ג' סימנין סימנתין לך בקברו של משה שנאמר ויקבור אותו בגי וכו' וסוף סוף לא ידע איש את קבורתו בדבר שנתתי לך סימני סימנין אין כל בריה יכולה לעמוד עליו (ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, מדר' תהל' ט ג). — ובהשאלה, אות ומופת, סִמָּן יפה, רע, טוב וכדומ': כל שלקה גופו מפני חכמתו סי' יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו (בן עזאי, תוספת' ברכ' ג ה). עצרת פעמים שחל להיות בחמשה ובששה ובשבעה לא פחות ולא יותר ר' יהודה אומר חל להיות בחמשה סימן רע לעולם בששה סימן בינוני בשבעה סימן יפה (שם, ערכ' א ט). ויהי קול השופר הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל (מכי' יתרו ד). העוטש בתפלתו סימן רע לו (ר' חלפתא בן שאול, ירוש' ברכ' ג ה). סימן טוב לאדם שנפרעים ממנו לאחר מיתתו (ר' נתן, ספרי במדב' קיב). מיכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות (ר' יוסי ב"ר חנינה, מד"ר שמות ט). ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא שמצות הרבות עתידות לבא לו לפיכך אם חטא בשוגג אין זה סימן טוב חטא במזיד על אחת כמה וכמה עליו נאמר ואין ברגלים חוטא (תנחומ' ויקרי' י, בובר). — סִמָּן פורענות, כפרה: וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות מפני שהחרב ראויה לעשות הימנו חרב סימן פורענות ומזבח סימן כפרה מעבירין דבר שסימן פורענות מדבר שהוא סימן כפרה (תוספת' ב"ק ז ו). — סִמָּן ברכה, קללה: ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר יתומים וכו' (ת"ר, פסח' נ:). כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם (רב חסדא, ע"ז יט.). מכאן אמרו כל שאינו רואה סימן במשנתו בתוך ה' שנים שוב אינו רואה (מד"ר במד' ו). והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה (ר' יהושע, תעני' ב:).—ואמר הפיטן: ולא נכשל אחד מהם ולא ארעיהו סמנים לבלתי לנחש לשוב למלונים (חזנך, יוצ' אחרון פסח). —*סִמָּן לבנים: והוא יושב פתח האהל כחום היום ר' ברכיה בשם ר' לוי ישב כת' ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סימן לבניך שאתה יושב ושכינה עומדת על גבן (מד"ר בראש' מח). אמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היו' הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין לפני בדימוס (מד ויקר' כט). —*וְסִמָּן טוב, במשמ' הצלחה ומזל טוב: מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני ביום פלוני (תפל' ר"ח חדש, סדר רע"ג ג, קו.). בבית זה יהא אדיר בעזרנו סימן טוב בביתנו ויברכנו יוצרנו יוצר כל ברוך כל סימן טוב יהי לנו בכל (ליהודים, סדר הבדלה למוצ"ש, סדור רב"י

תקנ"י). רבון העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום (זמירי למוצ"ש, סדר רע"ג ב, סג:). אבי הבן בסימן טוב יגדל יהי כגן רטוב ינצל מקטוב אל יהי בלבו מורך (אב יעזר, רי אהרן ערלנקי, קש' הזמ' כו.). ששמע שאומרים לו בעת נתינתו את הקידושין למואנסה הנז"ל בסימן טוב בסימן טוב ישהלך לו והניחם (אלשיך, שו"ת קד). ובשעה שהיו פותחים הפתח בא שמעון המחזיק בחצר הסמוך לו הנ"ל ואמר להם כבר נכנסתם בחצר יהיה בסימן טוב מקצת חזקת החצר ופתיחת הפתח זאת אבקשה מאתכם שתגדילו ותרחיבו הפתח יותר וכו' (נחס רב, שו"ת קנה). ויאמר סימן טוב וכו' עשה זה סימן טוב לעצמו וכו' (בלטי הגבורים על הרי"ף, קנה', סוף ארבע מיתות). — *וסמני הכתב: שברא הקב"ה באדם כח דעת שיכול לשים לדבריו אותיות וסימנין והוא הכתב (רב שרירא גאון, תשו' הגאו' הרכבי כט). ולפי שרצה בעל הכתב להניח סימנים לאלה התנועות והקולות ויראה כי אם יעשה סימן מאחד לכל תנועה מהן יארך הענין מאד עד שכבר יתחייב להניח קב"ה סימנין להבדיל אלה הקולות אשר מהן הורכב הלשון (פריפוט דוראן, מעשה אפד 33). — ובמשמ' תנועות: עוד דרך הסמנים בחילים הם מזינים בשרפים שירה עונים ובמלאכתם משמאילים ומימינים (בן אבר, דה"ט 3). — *וסמני הדבור: ויהיו האנשים השוכנים במדינות כשיהיו איבריהם על יצירות ומזגם משונים מיצירות איבריהם אלו לשונותיהם משונות מלשונם ואז ישתנו הקולות אשר ישימום סמנים להורות קצתם לקצתם על מה שבלבם וזוהי הסבה הראשונה לשנוי הלשונות באומות (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 22). — *סמנים לעזור לכח הזכרון: ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב (ספרי דברי כא). אין תורה נקנית אלא בסימנין שנאמר שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנה (רב חיסדא, עירובי נד:). שאין אדם מורה בראוי מדברי תורה מפני שהוא סתומה וכולן סימנין (מד"ר במד' י"ד). — ובסהמ"א: כ"ך הו"א סימ"ן ש"ל פרשיו"ת וסדוריה"ם ומסור"ת של"הן (סדי רע"ג ב, לה.). והנה הטעם פעם יהיה אות לבדו והסימן בבלמ"ש ראובן בפית ראובן כשמעון ראובן קרא לשמעון ראובן נפרד משמעון (ראב"ע, ספ' לחות כב:). — *סמני טעמים: לימד דעת את העם דאגמרה בסימני טעמים[1]) (עירובי נד:). — ומ"ר סמָנות, ואמר הפיטן: סדרה בסימנות ובמסורות ובדקדוקות חקורות בדיני ממונות ובדיני נפשות (מוסף א שבועי, מחז' איטלי' א קנד.).

***סמָני׳** נקי' סמָנית, סימניית, ס"ס, — מה שיש לו תכונת הסמן: או שיהי' ענין מלת סלה הפיוטנית מלה סימניית במעשה השיר הנגוני שירצה במלת סלה לשיחזור המנגן פרק השיר עוד הפעם או פעמים רבות (רס"ס, יריעות שלמה א ג ג, מב::).

***סמָנית,** סימנית, ס"נ, רק במ"ר סמָניות, סימניות, —כמו סמן, ובפרט סמנים לפרשה: שני סמניות אמורות בתורה בפרשה קטנה ואיזו פרשה קטנה ויהי בנסוע הארון (אדר"נ לד). ויהי בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לו הקב"ה סמניות[1]) למעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה (שבת קטו:). יורדי הים באניות וכו' ויצעקו אל יי' וכו' עשה להן סמניות כאכין ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר דין נענין צעקו לאחר גזר דין אינן נענין (ר"ה יז:). — ובסהמ"א: יש סמניות בפרשה זו (רש"י, תהל' קז יז). כי בין פסוק לפסוק יש נונין הפוכין לדרוש סימניות אלו למיעוטין (ריטב"א, פיי' ענק' ר"ה א כד:). — וכמו סמן סתם: שנתות היו בהין עד כאן לפר עד כאן לאיל פירוש סימניות כגון שנים שעושין בחתיכות עץ (ערוך ערך שנתות). וראוי שנדע שזאת החלוקה אינה עצמית להקדמת הסימניות במה שהין הקדמות סימן ר"ל חלוקתם אל ההכרחי והאפשרי (כל מלאכת ההגיון, ההלכה קד.).

***סמְסֵם,** בינ' מְסַמְסֵם, — מסמסם בעיניו, כחל את עיניו בסם וצבע: ובשעה שרואה (היצר הרע) אדם מסמסם[2]) בעיניו מתלה בעקיבו אמר הדין דילי הוא (מדה"ג סכטר, הלא חס היטיב). שהיה (יוסף) עושה מעשה נערות מסמסם בעיניו מתקן בשערו מתלה בעקיבו (שם, יוסף בן שבע עשרה).

סמך[3]), ממנו *סָמָק, *סָמֵק.

---

[1]) [קבע לה (שלמה לתורה) מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא בין בגירסא של משנה, רש"י.]

[1]) [בגנזי מצרים הלב' ס"ת, אדלר 37, הגרסה סמאנות, כנראה שבוש מן סמיונות, עי' סמן הערה.]

[2]) [במדר"ר (ברא"ס' כב) הגרסה ממשמש, משמש, ועי' שם בהערה של תיאודור.] — [3]) [מהארמי.]

°סֹמֶק, סוּמק, — א) ת״ז, אָדֹם, red ; rouge ; rot: ב' חוטין מקיפין אותה א' שחור וא' סומק השחור לצד הסומק (רמ״ק, א״לימה, עין שמש, תמר ג, כב). —ב) סֻמָּק[1]), ש״ז, ונ״ר סֻמָּקִים, סומקים, — שם אילן וגרגיריו הנותנים צבע אדם, אוג, Rhus: כל טעם חומץ מרבה את המרירה ואת הדם חוץ מין הרימונים והסומקים וכל דבר מתוק מרבה את הדם (אסף 32). לקחת סומקים הנקראים רוז (שם 46). וויושיבוהו במי בישול הסמים הקובצים כמו עפצים וסומק וקליפת רמון והדם ומה שדומה לו (ר״מ אלדבי, ש״א ז, פז.).

°סָמַק, קל לא נמצא.

—הפעי' °הִסְמִיק, האדים,—נעשה אָדֹם: עופות שטפלן בבצק וצלאן בין שלמים בין מחותכין אם טפלן בסולת גסה אפילו הסמיקה הטפלה אוכל את הטפילה (רמב״ם, מאכלות אסורות ו יט).

סמר[2])׳ ממנו סָמַר, סִמֵּר, מַסְמֵר, °מִסְמְרִי, מִשְׂמֵר, °סִמּוּר.

סָמַר, פ״ע,—סמר הבשר, הגוף, התכווץ והתקשה מפחד, schaudern, starr werden ; frissonner, hérisser ; to shudder, to bristle: סָמַר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהל' קיט קכ).—ואמר הפיטן: נפשו אנוסה בשרו סומר תמיד יהיה בשרו (מחז' ינ״י, הול' דודסון 17).—ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב״ג, בימי יקותיאל). סמר בשרי מפחדך כי כל דרכי נגדך (ראב״ע, אל תבוא את עבדך במשפט). מפחדו כל בשר סמר וכל לב תמרמר (ר״י חריזי, תחכמ' ג). ויבעת הנער ובשרו סמר (הוא, איתיאל ח, ומלאכת השיר, כיצוחר 32). ואני לבכיו בשרי סמר ולבי ת[מ]רמר (ר' זכריה אלצ׳הרי, ספ' המוסר, ומשומני ומקתריס כא, קבץ על יד ט, תרנג). — ובינ' פעו', סָמוּר: וגם כאשר נפתחו המבואות מתו רבים מהם על יד השערים ועל יד הבתים כי סגרו יושבי העיר את בתיהם ולא נתנם לבוא כי היה מראיהם מורה מאד כולם שזופי עשן רכי עינים וסמורי קרח (רמח״ג, הצרפתים ברוסיה 107).

—פעי', תִּסַמֵּר,—א) סִמֵּר שַׂעֲרוֹת הגוף, הזקיף אותן כמו מַסְמְרִים: ורוח על פני יחלף תְּסַמֵּר[1]) שערת בשרי (איוב ד יה).—ובסהמ״א: והחום שמסמר את הבשר כמכה של חלל דמי ומחללין עליו את השבת (רמב״ם, שבת ב ה). דמות שד על פני אשה מפתח נתחי בחוות יופיה תנתח תסמר שערות ראשי לשונה וקולה מוסרות לבי יפתח (ר״י זבארה, שעשועים יב, דודסון 141). מתת רשע רשת מורה ודבריו פח יקוש מרוב אלתו תסמר שער ומגדופיו תצלינה אזנים (ב״ז ב״ס, כז טז-יז).—ב) חִזֵּק בְּמסמרים: מקל שעשה בראשו מסמר כמין חוינא טמא סמרו טמא (כלים יד ג). חקק (מזוזה) בראש המקל והניחו במקום שאינו ראוי לו סכנה שאין בה מצוה וכו' ואפי' לא סמרו והא תני והוא שסמרו (רב יהודה, ירוש' מגל' ד יב).—ובסהמ״א: אין יוצאין בסנדל מסומר שסמרו לחזקו (רמב״ם, שבת יט ב).—ובהשאלה חִבֵּר והִזֵּק: סימר אותם במקום שנפגשו (ר״י א״ת, או״ד א ז).

—פעו', *סֻמַּר, סומר,—שסמרו אותו במסמרים, רק בינ', מְסֻמָּר, מסומר, סנדל מְסֻמָּר: לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה וכו' (שבת ו ב). לא ינעול אדם סנדל המסומר ויטייל בו מתוך הבית אפילו ממטה למטה (תוספת' שם ד [ה] ח).— ומגדל מְסֻמָּר: הכא כמגדל מסומר עסקינן (רב ירמיה, עירובי' לד.).—ובסהמ״א: ובאחור הקור' בקצה אשר מנגד להומה טבעות חזקות מברזל מסומרות בה היטב וחבלים עשוי' מקנבוס וחוטי ברזל קשורים בהם (יוסיפון ע, דפו' פרנקפ'). כדרך שעושין ההוברין הנקראין מנגמן טבלה עגולה לאצטרליב ומעמיד את השפופרת מסומרת באמצעיתה במסמר (תפו' הגלי הרכבי כח). מפני שהיו חושבים בלבם כי אין לכל

---

[1]) [כך בארמ' ובערב'. ועי' ערך אוג ; לֵו, (פטלנלכ' 43).]

[2]) [מוצא השרש אינו ברור. יש מחברים אותו עם האשור' סִמַּר, שלשלת, ויש סוברים שהוא אחד עם הערבי שמר a) התכווץ. אולם השם הערבי מִשְׂמַאר b) מסמר, והפעל הנגזר ממנו שַׂמַּר שׂמר, הם שאולים בערב' מהארמ', עי' פרנקל (Fremdw. 89). הקשר שבין הפעל סמר והשם מסמר ג״כ אינו ברור. רד״ק בשרשיו מפרש וז״ל: כי בהסמר הבשר אז שערות הראש יקומו ויעמדו במסמרות, ע״כ. ומזה יוצא שהפעל סמר נגזר מהשם מסמר. אבל צורת השם במשקל של בינ' מוכיח להפך שהשם נגזר מהפעל. ות״י חברו עם הארמי צמר, ותרגם בכל מקום מצלהב, בער באש. ומזה בדברי הרמב״ם להלן החום שמסמר את הבשר, עי' בכר (ר' תנחום הירושלמי 133).]

a) شمر b) مسمار

---

[1]) ואולי זה פעל עומד, והכונה השערות נזדקפו.

אחד מן הכוכבים המיושבים אשר ברקיע השמיני שום מהלך בעולם אבל הם כמסמרות מסומרין שאין זזים ממקומם (ראב״ע הנביא, ספ׳ העבור 76). מנעלים שלנו המסומרים אינן בכלל סנדל המסומר ומותר לצאת ומכ״מ נהגו בהם איסור ואין לפרוץ גדר (בנדא, האגור תכה). המסמרות שהיה מסומר בידיו ורגליו לשתי וערב (ספר נצחון, קכז Wagenseil 162).

—התפ׳, *הסתמר,— כמו קל, חרד ונזדעזע: כשיהיה בגוף ליחה רעה תחמם בעמל או בזולתו יסתמר האיש ההוא ואע״פ שלא נתחדש קדחת (פרקי משה ז, יז:.). אחכ׳ שישב שעה במרחץ הפנימי אולי יזדמן שישוב גופו יותר חם מאלו המים וכאשר יכריחוהו ביציקת המים הראשונים בעצמם עליו יסתמר בהם על שהם יקררוהו בהם (קאנון א ג ג ג יט). וכאשר יהיו מימיו (של המרחץ חזקי החמום) יסתמר ממנו העור ויסתמו בעבורו נקביו (שם). — יִסְתַּמֵּר השֵׂער: וקודם שיבוא הדם תרגיש בעצמה מפהקת ומתעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה ויסתמר שערת בשרה או ייחם בשרה וכיוצא במאורעות אלו (רמב״ם, איסורי ביאה ה ג). ואות אחר (של חיים) כי שערות הלחות אשר על שטח אצבעותיו יסתמרו ויקומו (ר״י הריזי, תרג׳ ספ׳ אסור הקבורה לגליינוס, כ״י ברלין). בה (בשעה ד׳ של הלילה) ירחפו השדים על הקברים ומזה יקרה מכשול כי אם ימצא שם איש אדם ופחד ושעריו יסתמרו (ספ׳ הלבנה קבלה וכשוף, כ״י בריטי מוזי׳).

—נפעי, *נִסְמַר,—א) כמו קל: ועתה מה אומר וחטאי לי המר בשרי הן נסמר ופני נזעמים (מחר אעירה, קליר׳ לוס גדליה, קמח״ב תקב.).—ב) כמו פע׳: נמושו רגלי הסוסים אשר לא נסמרו כראוי ויפלו בחלקלקות ארצה (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה 77).

סָמָר, ת״ז, — א) מכסה בשער קשה ודוקר כמסמר, borstig; hérissé; bristling, ילק סָמָר: קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סָמָר[1]) (ירמי׳ נא כז).— ואמר הפיטן: המולות מחילות ומחנות כילק סמר מצבם ומושבם משמר לעמת משמר (יקודי אש, יוצ׳ שבת ה׳ אחה״פ). — ב) מ״ר סְמָרִים, רועדים מפחד וקור: ויפלו בידי הקאזאקין אשר ארבו בצדי הדרכים

[1]) [רש״י ורד״ק פרשו לשון פחד ורעדה שגורם הילק. וי״ת כותלא דמצלהב, עי׳ הערה לשרש.]

להכרית את פליטיהם ואשר החזיקו בדרך המלך עמדו כל הלילה כערמות שלג רעבים וסמרים (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה 80).

***סְמַרְטוּט**[1]), ש״ז, מ״ר סְמַרְטוּטִים, סמרטוטין,—חתיכה של בד שנמרט ונקרע מבגד ישן, בְּלוֹא, Fetzen, Lappen; haillon, chiffon; rag, tatter, ומשמש לכריכה על פצע, כמו המילה: ואין פושין לה (למילה) חלוק בתחלה אבל כורך עליה סמרטוט (שבת יט ב). וטורף לה (למילה) יין ושמן ר׳ שמעון בן גמליאל אומ׳ ובלבד שלא יקרע לה סמרטוטין לכתחילה (תוספת׳ יו״ט ב יא). מיד נכנסה לתוך הקיטון והוציאה להן קיפסא שהיתה המילה בתוכה וסמרטוטים מלאים דם נתונים עליה (מד״ר דברי ב).—ולקנח לשלשת: היתה עליו (על הכר) לשלשת מקנחה בסמרטוט (שבת כא ב).—ולפתילה: לפי שאין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין (רנא, שם כט.).—ובכלל בגד בלוי וקרוע: מנין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה שאומרין לו לבוש כמותו או הלבישהו כמותך ת״ל מדבר שקר תרחק (שבועי לא.). כאהלי קדר מה אהלי קדר אף על פי שנראין מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין והם מכפנים אבנים טובות ומרגליות כך ת״ח אף על פי שנראין כעורים ושחורים בעולם הזה אבל בפנים יש בהם תורה מקרא משנה וכו׳ (מד״ר שה״ש, כאהלי קדר).—ובסהמ״א: שאאילו לא היו שואלין בנות מלכים ועשירים היו יוצ׳ בשיראין וכו׳ ועניות בסמרטוטין והיו מתבישות (גיאוניקה ב׳ גינצב׳ 262). שכשהוא מחליק את המטוה של אריגה בסובין או בשום דבר כדי לחוקו כורך משהו בגד על אצבעו ומחליק את הטווי ואותו סמרטוט שעל אצבעו משמר אצבעו שאינו מחתכו החוט (רגמ״ה, מעילי יח.). ומבלאי בגדים שהן סמרטוטין לא תמצא בהן אלא כנים (ערוך ערך הדר).—וכשמקרבו על שלחנו מאחר לשלוח ידו בקערה ובכוסו כי יכלם

[1]) [מן מרט, במשמ׳ תלש וקרע ובהוספת ס׳ ספע׳, בארמ׳ מרטוטא. אולם פלישר (אצל לוי ג, 724) מבדיל בין שני השמות האלו, ולדעתו סמרטוט הוא כמו בערב׳ ההמונית שַׁרְמוּטַה[a]) באותה המשמ׳ ומרטוטא הארמ׳ הוא כמו הערבי מַלּוּטַה[b]).]

a) شرموطة b) ملوطة

מגידול צפורנו כי לא היה בביתו מספרים לקצצו ומסמרטוטי הבלואים אשר סביב בזרועו (כ' חליסו, סנע מוסר ט). — ובהשאלה איש לבוש קרעים: שחט בהמה ונמצא טרפה מדיחה לסכין אפי' בצונן או מקנת בסמרטוט פי' בגד בלוי שכן קוראין לאנשים המלבישן[1]) בגדים בלויין סמרטוטין (רבי יונה, משפטי בדיקת הסכין, תשו' הגאו', הוצ' קורוכל).

ס"נ, — כ"ח סכנת נפשות.

***סֵן**, סין, ס"ז, מ"ר סִנִּים, סינין,—כמו שֵׁן, בליטה חדה היוצאת מנסר אחד ונכנסת בתוך חור מתאים בנסר חברו; Zapfen; tenon: היו (הנסרים) שנים עד שימרת מן הצדדין ובין נסר לחברו עשאן בסינין[2]) או בשוגמין אינו צריך למרח מן האמצע (כלים י ו). ושני הסינין יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבות אשה אל אחותה (כ' כחמיה, ברייתי דמלאכת המשכן א, הוצ' מא"ס).—ובחכמת הנתוח תוספת החליה השניה העולה לתוך החלל של החליה העליונה כעין שן, processus odontoideus[3]): וזה לפי מה שבין הפנים והאחור שני נקבים עוברים לוקחים מהמקום העובר האחר ואמנם שיעור הרחב הוא כפי גדל העברת אחד מהם והתוספת הזאת תקרא סַן בערבית וכבר הגין בעד חוט השדרה בקשרים משוערים אל צד הנקרא אל סן לבלתי ירצף עם עצם הסן חוט השדרה בתנועתו ולא ילחץ אותו ואחר כך התוספת הזאת תעלה מחוליה וכו' ותסובב עליו הגומא אשר בעצם הראש פנים ואחור וזה העצם יקרא סן (קאנון א א ה מ).

***סְנְבּוֹל**, ס"ז,—כמו ב.*סְכֹּלֶת: בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך לא סוף דבר פסח אלא אפי' עשו סינבול רשאין לומר לו טול חלקך ואוכל לעצמך (ירוש' פסח' ח ז).

---

1) [אולי צ"ל המלובשין.]

2) [במדב"מ בסנים, בכ"י פרמה נקוד בְּסַנִּין, ופרש רה"ג וז"ל: יש אומרים עצי הסנה אבל אינו אלא כמין שלב שמשלב את הקרשים ב' מכאן וב' מכאן, ע"כ. וכפרוש הראשון פרש ר"ש וז"ל: ששם בין נסר לנסר קליפות דקות של סנה כעין שאנו עושין בשולי חבית של עץ נעורת של פשתן, ע"כ. וכן פרש הרא"ש. והרמב"ם מפרש כעין הפרוש השני וז"ל: שיקוב בעובי שני העצים שני נקבים נכחיים ויקח עץ דק קטן ויכניס קצתו בזה העין וקצתו השני בעין האחר ויכה בו בקורנס עד שיפגשו שני העצים ויהיו לעין אחד וכו', ע"כ.]

3) תרג' ד"ר מזיא.

***סַנְגְּדִיאֵל**[1]), — שם מלאך: כי תיכף ומיד מוכן ומזומן ממונה אחד של סטרא אחרא בעל דין קשה שאינו מרחם על בני אדם רחמנא ליצלן ושמו סנגדיאל והוא ממונה על השער הראשון היכל חתיצונים והיא השער הא' של גיהנם (ר"כ בר"י אלמכן, עמק המלך, שער עולם הבריאה יח). בפתח ג' יש ממונה אחד ושמו סנגדיאל והוא ממונה על כל אותם המכניסים ומטמאים בריתם בבת אל נכר (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, היראה יג).

***סַנְגְּזָאֵל**[2]), — שם מלאך: גלוי היה לפני הקב"ה מה בלבו של משה מה עשה הקב"ה שיגרו לסנגזאל שר של כל החכמה והתבונה (מדרי א"ב דר"ע ל, נוסח' ה, ביהמ"ד ילניק ג).

***סַנֵּגֵר**[3]), פ"ע,—המליץ טובה על פלוני: אדוני את זקני וחשובי אבי יצחק וראש כל שר ועדה ראה טורי ברב טוב תסנגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ען 85). וכבר שלחנו את מר יוסף החזן בן מ' יפת המלמד ועמו אגרותינו והשאלה ממך יקירנו לסנגר בעדינו ולגמלינו טובה (שם 187). והיה ראוי להתנדב לך ולסנגר בעדך כראוי לכבודך (שם 367).

***סַנְדָּל**[5]), ס"ז, מ"ר סַנְדָּלִים, -- נעל עשויה מסולים, יקשרוה לרגל ע"י רצועות וכדומ': יוצאת אשה בחוטי שער בין משלה בין משל חברתה וכו' במוך שבאזנה ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה לנדתה וכו' (שבת ו ה). יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וכו' (שם טו ב). חלצה במנעל חליצתה כשרה באנפליא חליצתה פסולה בסנדל שיש לו עקב כשר ושאין לו עקב פסול (יבמ' יב א). אלו שהם צריכים שיבאו בהן המים הקשר שבפרקסי' שבכתף וכו' ושניצן של סנדל וכו' (מקוו' י ד). מגבית

---

1) [לדעת שואב (Angélogie 200) הוא כמו סעדיאל, בחלוף ע' ל־נג, ע"י מבטא חטמי.]

2) [עי' שואב, שם.]

3) [נגזר מהשם סניגור, συνήγορος.]

5) [מן היוני σάνδαλον.]

פורים אל יעשה מהן עני רצועה לסנדלו (ר' חלבוזר, תוספת' מגי' ח ה). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה הסנדל משיקמע והמנעל משיגוב על האימום (שם כלים ב"מ ו ח). אמר לו ר' ישמעאל לר' שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכי' משפטי' יח). כיון שנכנס למדינה א"ל נעול לי סנדלי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי במד' קעו). סנדל התפור בפשתן אין חולצין בו (ר' יהודה נבס ר', יבמ' קג:). הלכתא אחד סנדל המוסגר ואחד סנדל שמוחלט ואחד סנדל של ע"א לא תחלוין ואם חלצה חליצתה כשירה (רנח, שם קג:). — סַנְדָּל המסמר, שרצועותיו מסמרות לסולים ע"י מסמרים: לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). משלחין כלים בין תפורין בין שאינן תפורין ואף על פי שיש בהן כלאים והן לצורך המועד אבל לא סנדל המסומר ולא מנעל שאינו תפור (ביצ' ח י). — נעילת הַסַּנְדָּל: יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל וכו' הקטנים מותרין בכולן ואסורין בנעילת הסנדל מפני מראית העין (תוספת' יום הכיפו' ה [ד] ח). — ומ"כ: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקחן לשמן וכו' (ערכי' ו ה). מי שנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידיו הו' והן טמאין מיד היה לבוש בכליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו בידיו הוא טמא מיד והן טהורין עד שישהה כדי אכילת פרס (נגעי' יג ט). אין סכין לא מנעלים חדשים ולא סנדלים חדשים לא יסוך את רגלו והיא בתוך המנעל לא יסוך את רגלו והיא בתוך הסנדל אבל סך רגלו ונתנה במנעל סך רגלו ונותנה בסנדל (תוספתי שבת ג [ד] טז). ראו בידו מי חטאת ואפר חטאת אוכלין על גבו טהורות על גב בגדיו ועל גב סנדליו (שם חגי' ג כג). תני לא ילבש אדם מנעלים וסנדלים חדשים אלא אם כן הילך בהן מבעוד יום (ירוש' סנה' י ח). — סַנְדָּל של סִידִים, של עין או קש שנעלו הסידים כדי שלא תכוינה רגליהם בסיד[1]: שלשה דברים אמר רבי עקיבא על שנים הודו לו ועל אחד לא הודו לו על סנדל של סיידים שהוא טמא מדרס וכו' (עדו' ב ה). — ובסהמ"א: ששף את הקרקע של בין העמודים בסנדל של סיידים (ערוך ערך שף). — *סַנְדָּל של בהמה: סנדלי בהמה של מתכת טמאין של שעם טהורין (כלים יד ה). כל המומים הפוסלים במקדשים פוסלים בפרה רכב עליה נשען עליה וכו' עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק וכו' (פרה ב ג). לא יצא הזב בכיס שלו וכו' ולא בהמה בסנדל שברגליה (שבת נג.). — ושל עריסה, בסיס של מתכת או עור לרגלי העריסה: סנדל של עריסה שפתחו בתוך הבית אם יש בו פותח טפח הכל טמא ואם לאו מונין בו כדרך שמונין במת (אהל' יב ד). — ובהשאלה: עץ כעין סַנְדָּל מאחורי השקוף: עצים כדי ליתן תחת השקוף רבי יהודה אומר כדי לעשות סנדל לאחורי השקוף (נגעי' יג ד). — מין ממיני הדגים שבים, solea: צורת פנים שאמרו אחד מכל צורת הפנים חוין מאוזניים וסנדל שאמרו דומה לסנדל דג שבים (תוספת' נדה ד ז). — ובהשאלה נפל שלא כלו לו חדשיו, שדומה בצורתו לסַנְדָּל של ים: המפלת סנדל או שליא וכו' הבא אחריהן בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכור' ח ח). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה קטנה שמא תתעבר ותמות וכו' (תוספת' נדה ב ו). מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל (ברכ' ס.). בימי ר' ינאי בקשו לטהר את הסנדל שאין לו צורת פנים (נדה כה:). והקב"ה משמרו שלא יעשה שפיר ושלא יעשה שליא ושלא יעשה סנדל ואין זה חיים והסד עשית עמדי (ר"ח, מד"ר ויק' יד). — ובסהמ"א: פעמים יקפה משאר הדמים שנוצר מהם האדם חתיכה כמו לשון השור ותהיה כרוכה על מקצת הולד והיא הנקראת סנדל ולעולם לא יעשה סנדל זה אלא עם ולד (רמב"ם, איסורי ביאה י יג).

[1]) [כך כל המפרשים. ובערוך פרש גם כמו כף של סידים.].

סְנֶה[1], ש"ז, — שם שיח קוצי, Dornbusch; buisson; thorn-bush: וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הַסְּנֶה

[1]) [בארמ' סניא, באשור' סִנוּ, ובערב' שַׁנָא [a]. ואמר אסף 71: הסנה בלשון יון נקרא באטוס ובלשון רומיים רובו, וכן לֹו (ספלכלכי 275) rubus fruticosus. ולדעת אחרים cassia obovata, עי' Post, Flora 297.]

a) سنا

וירא והנה הַסְּנֶה בֹּעֵר באש וְהַסְּנֶה איננו אֻכָּל ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הַסְּנֶה (שמות ג ב-ג). וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סְנֶה תבואתה לראש יוסף (דברי לג יו). — ובתו"מ: ר' אליעזר אומר מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים וכו' ר' יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנ' לתו' הסנה אין יוצא בשלום כך היו שעבוד מצרים קשה לפני המקום וכו' רבי יוחנן אמר מה הסנה הזה עושין אותו גדר לגנו כך ישראל גדר לעולם ד"א מה הסנה הזה גדל על כל מים כך ישראל וכו' ד"א מה הסנה הזה גדל בגינ' ובנהר כך ישראל הם בע"ז ובעה"ה ד"א מה הסנה עושה קוצין ועושה וורדין כך ישראל יש בהן צדיקי' ורשעים א"ר פנחס הכהן בר' חמא מה הסנה הזה כשאדם מכניס ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציא מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרי' לא הכיר בהן בריי כשיצאו יצאו באותו' ובמופתי' ובמלחמה ר' יהודה בר שלום אמר מה הסנה העוף נכנס לתוכו ואינו מרגיש וכשהוא יוצא כנפיו מתמרטות כך כשירד אברהם אבינו למצרי' וכו' (מד"ר שמות ב). ולמה מתוך הסנה ולא מתוך אילן גדול ולא מתוך תמרה אמר הקב"ה כתבתי בתורה עמו אנכי בצרה הם נתונים בשעבוד ואף אני בסנה ממקום צר לפיכך מתוך הסנה שכלו קוצים (תנחו' שמות יד). — ובסהמ"א: והסנה הוא עץ שפל וגבוה (ר"י בר' חננאל, ילמד התלמידים לה.). ועוד עלי הסנה הרענן יבושל בחומץ ובשמן.[1]) — ואמר המשורר: את פני הודו ישרתון מלאכי אש סנה (ר"י הלוי, כלכו קוב, שער הכי' 105). ועד אן גואלי ירומם שוללי ומחריב אהלי וטמא את נוה מעון שוכני סנה (רלב"ע, אם אזכרה). — עִנְּבֵי הַסְּנֶה: חרובין שילשולן הוא חנטן וכל השחורין כגון עינבי הדס ועינבי סנה משינקידו (ר' חיננא בר פפא, ירוש' מעשר' א ג). ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסחי' מט.). — ובסהמ"א: והניח עליה תחלה ענפי[2]) גפן וענפי[2]) הסנה ולשון השה ואחר זה תערב בהם המרטיבות ומעט דבש ברקיקותו וקמה שעורים (פרקי משה ט כג). — ומשל: סניא דאפיק ורדא משל על רשע שהוליד צדיק סנה שילד ורד[3]).

1) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]
2) [ענבי?] — 3) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר]

— *יו"ר סנאים, סנאין, מי שבא בדרך והיו בידו תאנים וענבים ומלפפונית שאין יכולין להגיע לעיר משליכו לתוך הנקע או לתוך הסנאין (ר' חלבזר, תוספתי תרומו' ח יד). מאי תקרה רבי יוסי בר חנינא אמר קינים וסנאין וסטיני[1]) (ב"מ קיז.). — ובסהמ"א: כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא"ש וכיוצא בהן (רש"י, ישע' לד יג). על יד דרך מכמש לדרום הקרת מצוק שן סלע לו סנה יקראו רם הוא ומצל כגפן אדרת ומפלי גוו כסנאים יראו (יל"ג, אדו"ת א). — *תלדת הַסְּנָאִים, עי' תלדה, ואמר המקונן: תאים הנאים לבנים השנואים אויה כפז מסלאים להורדות הסנאים (תחכמוני, קי"ג).

*סָנָה, קל לא נמצא.

— פעי' *סְנָּה, — כמו סנן: יין שסינהו או שכר בין סינהו מחמת שמרים בין סינהו מחמת דבר אחר מותר (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכו' פסוק' פ).

*סִנּוּן, ש"ז, — שה"פ מן סִנֵּן: ורבינו הלוי פירש סינונה של ביצה לתוך תבשיל היא ולא לתוך חרדל (רש"י, שבת קלט:). כרבי נחמיה דאמר ארס נחש צף ועומד במקומו ויש לו תקנה בסינון (תוס', ב"ב לז:). ולא אסרו שתית השכר אלא עבור המרירות שבו איננו נח לשתות ובמקום השתיה צריך שכר הדק או סינון השני של השכר (עוזיה בן, ומעשה טוביה, ומעירת הבית ג, קיג:).

*סַנְוִי[2]), — שם מלאך: וכשראה נבוכדנאצר בקמיע אמר לו מה אלו אמר לו המלאכים הממונים לרפואה סנוי סנסנוי סמנגלף (א"ב דבן סירא, הוצ' שטיינשניידר). מלפני רפאל ושכינת אל על ראשי וסנוי וסנסוני וסמנגלף[3]) ג' פעמים (רש"י, סדור הכט).

*סְנוּנְיָה, סניניה, — שם מלאך: ורהטיאל וסנוניה האמורים מלאכתם לבדוק הנשמות אם הם ראויות לעבור ולעלות למעלה (ר"נ בר"י אלחנן, עמק המלך, שער עולם הבריאה יא). וסניניה ממונה לקחת נשמות כל הנשים דרך כלל (שם).

1) [הערוך ערך מעזב גורס וטינא, ועי' רש"י.]
2) [בחמדת הימים (שבת א, ט:) נקיד סַנְוִי, ועי' שואב (Angélogie 201).]
3) [במחו' ויטרי עה, הגרסה וסנוגלי.]

***סְנוּנִית**[1], ש"נ, מ"ר סְנוּנִיּוֹת,—מין צפור Schwalbe; hirondelle; swallow: אנשי שוק העליון שבירושלים היו אוכלין את סנונית לבנה מפני שקרקבנה נקלף (תוספת' חול' ג כג). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור וכו' אימת סנונית על הנשר וכו' (שבת עז:). אף המסרט כשר לטהרת מצורע וזו היא סנונית לבנה שנחלקו בה רבי אליעזר וחכמים (חול' סב.).— ובסהמ"א: וכן יעשו העופות הדורסים והסנוניות והזמירים וזולתם יאכלו הארבה והדומים להם (ר' קלונימוס, בעלי חיים ג יב). וכמו כן הסנונית והוא יבנה לעצמו ולדיו בית מכון לשבתו נסמך על הקורה בטיט (שם ה ג). וגם סנונית הוא בדחז"ל שם למיני השוואלב"ע וכן כתב רש"י (שייכהלק, תוה"ח קמט).

***סִנּוּק**, סינוק, ש"ז, שה"פ מן סִנֵּק,— א) דחק, עֲיֵפוּת, Ermattung; lassitude; exhaustion: האומר גד גדי וסנוק[2] לא אשכי ובושכי יש בו משום דרכי האמורי (שבת סז:).— ב) "אסיפה וצבור של דבר למקום אחד: פירש בערוך כל דבר מרובה וגדול יותר מן האחר קרי סינוק (רלב"ד, תמי' ג ה).

סַנְוֵר[3], ש"ז, מ"ר סַנְוֵרִים,— עִוָּרוֹן פתאומי, plötzliche Blindheit; cécité soudaine; blindness: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בַּסַּנְוֵרִים וילאו למצא הפתח (ברא' יט יא). ויתפלל אלישע אל יי' ויאמר הך נא את הגוי הזה בַּסַּנְוֵרִים ויכם בַּסַּנְוֵרִים כדבר אלישע (מ"ב ו יח).— ובמדר': ויהי כראות המלך לפי שהיו הסנורים על עיניו כשראה אותה האירו עיניו והושיט לה השרביט שבידו (ילק' אסת' תתרנו).— ובסהמ"א: עיקר לשון שבירורי הן הסנורים ככת' הכו בסנורים ומתרגמינן מחו בשברריא (תשו' הגא' הרכבי לח). וארבעה מומין עוברין יש באדם ובבהמה ואלו הן וכו' סנורים שאינם קבועין (רמב"ם, אסורי המזבח ב ז). איזו היא סנורין קבועים כל ששהה שלשים יום ולא ראה (שם יב). ומי שאינו רואה בעיניו או באחת מהן ראייה ברורה מחמת שהיה בה סנורים קבועים (הוא, ביאת המקדש ז ה).—מֻכֶּה בַּסַּנְוֵרִים: והנה המוכה בסנורים (ראב"ע[1]). מוכים בסנורי הפתיות (בחינ' עולם יז מז.) — ומ"י סַנְוֵר: אם יצלה ככד העז ותטיף בו העין יועיל מהסנויר ר"ל למי שרואה ביום ולא בלילה (ראב"ע, ספ' הנסיונות ג א, כ"י פריז). עקב שחר מצדיקי רשע עיניהם יעור יכם בסנור (תשבץ א).— ומצוי ביחוד בלשון המשוררים: לאש עפעפך לראות מאוה עדי כי מראות סנור תפשו (רשב"ג, בחר מהאלי). שמעוני בני הפך ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם ורואות מראות סנור אחזם ועין לב מחזות יושר סגרתם (רמב"ע, התלמוד מזמן הסך בחרתם, הול' דוקעס 105). איר בו יתחילו הקצירים תוך ארץ הצבי מן השעורים בו הדם עם לחה מתעוררים ככד ראש עם דמעת סנורים (ראב"ע, שמעו כל אל דברי הרופא). ואיך יכל ראות מכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה (ר"י חריזי, תחכמוני כד). ואיש עור בסנור תוחלתו נכזבה האיר לו מאפלו אחרי שמש וערבה (שם, שנויי נוסח', 502). חי אני כי אחרי היות הזמן עור גם אני אהיה מוכה בסנויר (עמנו', מחברו' א). לא נשאת בריעת לולי היות אישה עור ואם אין זה נאמין כי הוכה בסנויר (שם ב).

***סָנַט**[2], פ"ע, — לעג, התלוצץ בפלוני, schmähen, sich lustig machen; railler, se moquer de; to make fun of, scoff at: קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה והיו הכל סונטים בה מפרשי ימים היו סונטין בה מהלכי דרכים היו סונטין בה (רבי הושע, מד"ר ברא' עא).

***סַנְטֵר**[3], ש"ז,—שומר תחומי השדות שמסביב לעיר, נוטר, Wächter, Feldhüter; gardien, garde-champêtre; bailiff, watchman: המוכר את העיר מכר את הסנטר[4] (רשב"ג, ב"ב ז ז). ישראל שנעשה לגוי

---

[1]) [כך בארמ', והשאל גם בערב' שֻׁנוּנוּ a) שֻׁנוּנִיָּה, עי' פרינקל (Fremdw. 118). ובאשור' סִנוּנְת (Del. Hndw. 504).—[2]) [עי' בערוך וברש"י (שם, ופסח' ג:).]

[3]) [כך גם בארמ', וגזרוהו מן נור בהוספת ס, ספע', ופרושו הארה, ובלשון סגי נהור עִוָּרוֹן. ויוסף הלוי (REJ, XI, 66) גוזר אותו מן סנר במשמ' עור, והכונה כסה את העינים בעור, ומזה ג"כ עִוֵּר.]

a) سنونو, سنونية

[1]) [נשמט מראה המקום מכ"י המחבר.]

[2]) [אולי כמו בסור' סנט, הניע את עצמו. ומזה הניע ראשו בלעג.]

[3]) [עי' הערה לקמן. וכך נקוד בתוספת' צוק"מ].

[4]) [נחלקו בגמר' (ב"ב סח.). בפרוש מלה זו. יש מתרגמים אותה בר מתזוניתא, ופרש רשב"ם וז"ל: עבד הממונה להגיד ולאחווי תחומי השדות של מי זה ושל מי זה והוא עבד לשר העיר, ע"כ. וכעין זה רש"י (גיט' פ:) וז"ל: זקן הממונה להיות בקי בנחלת גבול שדה

אפיטרופוס או סנטר מותר להלוות[1]) הימנו בריבית וגוי שנעשה לישראל אפיטרופוס או סנטר אסור ללוות הימנו בריבית (תוספתי ב"מ ה כ). המקבל שדה מחבירו קוצר ומעמר וזורה הביילין והחופורות הסנטר והאונקולומוס (שם ט יד). החופר והבייל והסנטר והאיקונומוס נוטלין שכרן מן האמצע (ירוש׳ שם ט ח). שומרי העיר אבל חכמים אומרים אפילו לא כתב אלא לשם סנטר שבעיר הרי זו מגורשת (גיטי פ:). בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר[2]) דומה כמי שפגע בו ארי (ריש לקיש, סנה׳ לח:). רוח פסקונית יש לה רשות לדבר לפני הקב"ה כסנטר הזה שמדבר לפני המלך (כני הכינה, תנחו׳ ברכה ו).

*__סַנְטֵר__[3]), סַנְטֵר, — הלחי התחתון שתחת השפה התחתונה, מקום הזקן, chin ; menton ; Kinn : וכשהוא מפהק היה מניח ידו על סנטרו[4]) (ר׳ חנינא, ברכ׳ כד:). סנטרו לצדדין וקובעו לאחוריו וירכתו על חבירו ורצועות תפילין בידו וכו׳ ה"ז מגסי הרוח (דא"ר יח). — ובסהמ"א: כשמגביה צואר נראה (הענק) מתחת זקנו ורוב פעמים שסנטרו וזקנו מכסים אותו (רב"י, עירוני נד.). ואפי׳ תחת הסנטר שקורין מונטון אוסר ר"ת לפי שפעמים שמושך אליו שער של פאה (תוס׳ חרדים מ.). ונמשך משם עד אותן השערות התולים מן הסנטר ולמטה ומתחברים (ר"נ בר"י אלחנן, עיון היולך, סער ריצח דוציר אגסין סד). ואם מכל מקום ימצאו מניחי יד תחת הסנטר מבקשים עצות עמוקות איך לערער ולקנטר (ר"א גויבל, בעיי ב, הקדמ׳). — ומ"ר סַנְטְרוֹת, סַנְטָרוֹת: ובשתוף השם נקרא ג"כ השער הצומח על חודן של הלחיים שהוא שטה הסנטרות (רמ"ב, יריעות שלמה א ו, לג:). ובשאמר לא תשחית פאת זקניך יהי׳ אמנם הכונה על השער הצומח על הסנטרות ולא על השער של שפה העליונה הנקרא שפם ולא זקן (שם).

*__סָנִיף__[1]), סניף, ס"ז, ומ"ר סניפים, סניפין, —א) דבר המחבר לדבר אחר ויוצא ממנו בעין תוספת ; Anhang ; appendice ; attachment : הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא בחוט ובמשיחה באמה ובסניפין[2]) במכבש של חרש ובקשטנית טהור (כלים כא ג). דיופי טמא נחלק לשנים טהור המסמרות והסניפין שבו חיבור לטומאה ולהזאה (תוספתי כלים ב"מ ג יג). הוה ליה (לר׳ חנינא בן דוסה) ההיא שיבבתא דקא בניא ביתא ולא מטו כשורי אתיא לקמיא וכו׳ אמר לה מה שמך אמרה ליה איכו אמר איכו נימטו כשוריך תנא הגיעו עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן ויש אומרין סניפין[3]) עשאום (תעני כה.). — ובעין עמודים קטנים המשמשים לסמוכות לאיזה דבר, כמו לחם הפנים, support ; appui ; Stütze : ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין[4]) מראשיהן שהיו סומכים

כל איש ואיש, ע"כ. ולפי זה הוא אולי מהיונית סֵמַנְטֵר, σημάντωρ, סמנטר, בהשמטת המ"ם. ורגמ"ה פרש זה ממונה המדינות שהוא מהוה (מחוה?) ויודע כמה בני אדם פורעין מס למלך ומכמה בתים ומכמה שדות וכמה שייכי לעיר, ע"כ. ועוד מוסיף רשב"ם: ורבינו חננאל פירש סנטר הוא שומר העיר לשון נוטרה את הכרמים, ע"כ. וכן בערוך וברמב"ם (למשנה שם). וא"כ תהיה המלה ספע׳ מן נטר. אולם ר"ב מוספיא גוזר אותה בדרכו מהיונית סוּנְטֵרֵאוֹ, συντηρέω, שמר. אבל אין ביונית שם בזה מאותו הפעל. ועוד אמרו שם בגמרא: שמעון בן אבטולמוס אומר באגי, ופרשו רגמ"ה ורשב"ם: שדות שסביב המדינה, ע"כ. אולם מהמאמרים שבתוספת׳ ובגמרא מוכח שסנטר הוא בן אדם. ומהלשון שבירוש׳: והסנטר שומרי העיר יש להוכיח שסנטר איננו שומר העיר. אבל שומרי העיר הסר בתוספת׳ וגם אין לו ו"ו הקשור, ולכן אפשר ששומרי העיר בירוש׳ היא תוספת של פרוש שנכנסה מהגליון לתוך הפנים. ויש להוסיף עוד את המאמר הארמי (בפסיק דר"כ, העומר): אריב"ל סנטרך אנא ולית את יהיב לי סנטורתי כלום.] —[1]) [בדפוס ללוות.]

[2]) [כשפוגעו אותו סנטר רוצה למדוד שדותיו לקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי, ריש"י.]

[3]) [הערוך גוזר אותו מן סטר בהוספת נון. ולפי זה צריך לנקד את הטית בקמץ. ומהחדשים גוזרים אותו מהיוני ἀνθερεών, בהוספת ס׳. אבל א"כ היה צריך להכתב בתיו ולא בטית וגם בסיום - יון, אנתריון סנתריון; ועי׳ גם פרושו של רה"ג בהערה הבאה.]

[4]) [ואמר ר׳ האי וז"ל: יש גורסין כך ואנו גרסנו סניטרו מנגד מתניו מצדו בין צלעיתא לעגבותיו ונקרא בלשון ישמעאלים אלכצר והמניח ידו על סניטרו אומרין בלשון ישמעאלים מתכצר (תשו׳ הגא׳ הרכבי ת).]

[1]) במדה"ג, שכתר ויצא, נקוד סְנִיף, עי׳ בפרוש הערבי לרמב"ם, (כלים כא ג, הוצ׳ דרנבורג).]

[2]) [בקצות הברזל של (המגרה) שני עצים נמשכים קטנים יקראו סניפין, רמב"ם. וסניף מן הברזל על האמה עובר דרך החוט או המשיחה המחזיק את המגירה, ר"ש.]

[3]) [במעשה נס נדבקו חתיכות קטנות לאורכן, ריש"י.]

[4]) [ברמב"ם הגרסה מופצלים].

בהן שנים לסדר זה ושנים לסדר זה[1] (מנח׳ יט ו). ארבע סניפין של זהב דומין לדקרנין היו שם שבהן היו סומכין את החלה מפני שדומות לספינה כדי שלא תהא רוקדת (תוספת׳ כם יח ו). ואת קשות הנסך אלו סניפין ד׳ סניפין של זהב עושין לו וקרניו היו שם שבהן סומכין את החלה התחתונה (מד״ר במד׳ ד).—ובסהמ״א: אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקין אותו שלא ישבר ומנקיתיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אנקלום שתרגם ומכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות הן סניפין (רש״י, שמות כה כט).—*סְנִיף לכפה, עמוד הסומך את הכפה: מה עשה הקב״ה נטה רגל ימינו וטבעה האבן (ששכב עליה יעקב) עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שעושה סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן השתיה ששם הוא טבור הארץ (פדר״א לה). — ובהשאלה, חבור של קטן לגדולים למנין עשרה או לברכת המזון: בני חכמי׳ ותלמידי חכמ׳ בזמן שיש להם דעת לשמוע הופכין פניהם כלפי אביהן אין בהם דעת לשמוע הופכין פניהן כלפי העם ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומ׳ בבית המשתה עושין אותן סניפין (תוספת׳ סכה׳ ז ע). רבי ברכיה, אמר רבי יעקב בר זבדי בעא קומי רבי יוסי כמה דברים אמורים תמן קטן עושין אותו [סניף] לעשרה ומור אף הכא עושין אותו סניף לשלשה וכו׳ קטן וספר תורה עושין אתו סניף וכו׳ מאימתי עושין אותו סניף וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ז ג). קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה (ריב״ל, ברכ׳ מז:).—ובסהמ״א: אך רבי׳ ישעיה זצ״ל כתב דהא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו בין לשלשה בין לעשרה.וע״י סניף קאמר ומתניתן דקתני אין מזמנין עליהם דמשמע אע״פ שיודעין היינו לעשותן עיקר (שבלי הלקט, ברכ׳ קנג).—וגם צְנִיף באותו המשמ׳: קטן וחומש בידו לא רצה לעשות צניף לעשרה וכו׳ כי לא מצינו בשום מקום שעושין צניף ע״י חומש (שערי תשובה, תשו׳ גא׳ קלד).—ואמר הפיטן: ילכד כצפור בכנפיו ויבוש מפני כנופיו ישליך מראשו צניפיו והזרים יירשו סניפיו (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר

1) [עי׳ בגמרא (לד:) ובמפרשים. וגם בראב״ד לספרא (אמור פרק יח).]

ט, כג.). — ~~חלק מדבר, סעיף, ובפרט סְנִיף של בית מסחר או מוסד שמרכזו במקום אחר, ;Zweiggeschäft succursale; branch: השתמשו בו בדבור העברי בא״י ובספרות החדשה.—ב) כמו צְנִיף: כי כן בני אדם כאשר חוששין בראשיהן קושרין בראשם סודרים וסניפין (ערוך ערך הגרני).

סנן[1], ממנו *מְסַנֶּנֶת, *סִנֵּן, *סִנּוּן, *סְנוּנִית.

***סִנֵּן**, זִקֵּק וטִהֵר נוזלים ע״י שהעביר אותם דרך אריג או אמצעי אחר ;seihen; filtrer; to filter: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית (שבת כ ב). כסוי הלפס וכו׳ אם אינו נקוב ואין לו חדוד טמא מפני שהיא מסננת לתוכו את הירק (כלים ג ה). יבחושין שביין ושבחומץ הרי אלו מותרין סיננן הרי אלו אסורין ר׳ יהודה אומר המסנן את היין ואת החומץ והמברך על החמה הרי זו דרך אחרת (תוספת׳ תרומ׳ ז יח). סיב אחרים אומר כדי ליתן על פי משפך לסנן בו את היין (שם שבת ח [ט] י). ומעשה באשה אחת שסיננה משקין טמאין וטהורין בתוך חבית תרומה ובא מעשה לפני חכמים ולא טימאו מפני שהסיתה דעתה ממנה (שם טהרו׳ ה טו). — ובסהמ״א: מסננין יין מכלי לכלי (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 5). מסננת שמסננין בה קונדיטון (רש״י, סוכ׳ ג.). גורגותני סל גדול מאד שבו מסננין היין בעת הבציר (הוא, חגי׳ כג.). ברוב טנאך פירותיך ד״א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים (הוא, דבר׳ כח ה). ואם לא נתן עליהם מים אלא מסנן היין מעל השמרים בלבד אף השלישי אסור לזרים (רמב״ם, תרומ׳ יא יג). שמרי יין שנתן עליהם מים וסננן אם נתן שלשה ומצא ארבעה מוציא מעשר מזה היתר ממקום אחר (הוא, מעשר ג ז). אין מסננין את החרדל במסננת שלה מפני שנראה כבורר (הוא, יו״ט ג יז). ותבשל ותסנן ותשתה מהמים המסתנים (צ״ל המסתננים) בכל יום ג׳ אוקות (כרבוני ארח חיים, בהליי הרהב, כ״י בהמ״ד סכתר). מסננת שעושין מנחשת לסנן בה הדשן (ר׳ אברהם בדרשי, חותם תכנית, פרור). הילך אם סיגנו

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ שַׁנֵּן, שַׁנַּנ[a]), מרק ושפשף, עי׳ פלישר (אצל לוי ג, 725).]

a) سن، سنن

אותו ואין בו כלום מהבשמים יש אומרים שאין מברכין על ריחו (מוהו"ה ברכ' ריו).

—קַל, *סָנַן, רק בינ' פָּעוּל, סָנוּן, סְנוּנִים, — בהשאלה מזקק, טהור: מהו מפוז וכרכר האיך היה עושה אמרו רבותינו היה לבוש בגדי זהב סנונין הזמין לפז והיה מכה בידיו זו על גב זו ומפח (מד"ר במדי ד). — ואמר הפיטן: אמרה סנונה וצרופה בדילה בדתה מערופה (אמרה סנונה, יוצ' פרשי פרה).

—פִּעֵל, *סִנֵּן, — שסננו אותו, רק בינ' מְסֻנָּן, מסונן, בהשאלה זהב מסנן, מזקק, צרוף: מהו מפוז שהיה הזהב המסונן שהיה עליו קולו פוזז (מד"ר במדי ד). —ובספהמ"א: ולא זו בלבד אלא שהדפק בחולי אחד כמה פעמים ישתנה מסבה קלה אבל השתן שהוא מין הדם המסונן זהדם הסובב על כל איברי הגוף בודאי עדותו ניכר יותר אמיתי (עוניה כן, מעבה עוני' ב ד, ארץ המדשה, סח:). מי חלב מסוננים יפה שהוחמצו ע"י מיץ אתרוג יפים הם לחולי בקדחת תמידית ובבלתי תמידית (שם משמרת הבית ג, קיג:).

—הִתְפַּ', *הִסְתַּנֵּן, נִסְתַּנְּנוּ,—כמו פִּעֵ': כל זמן שהפסולת הזו בכסף אינו מראה יופיו לא עשה אלא נסתננו הפסולת ממנו מיד הוא מראה שבחו (ר' תנחו' בר אבא, מד"ר במדי ז). —ובספהמ"א: נותנין ביצה במסננת שהחרדל נתון בו להסתנן וקולטת את הפסלת ואף הביצה החלמון שלה נוטף ומסתנן עמו וכו' (רש"י, שבת קלט:). כמו שעושין בעלי חנויות שתלוי כמין כברה ובו אבקת רוכל ביין ותחתיה כלי והקונדיטון מסתנן לתוכו (הוא, סוכ' כ.). ונותנין אותו תחת קילות הגת והיין מסתנן בו ויורד לבור (הוא, חגי' כב.). כלי ע"ג כלי ונותנים השמרים בתוך העליון והיין מסתנן מאליו (הוא, ב"ק קטו:). אבל נותנין ביצה במסננת של חרדל והוא מסתנן מאליו (רמב"ס, יו"ט ג יז). והכלי תחת הסל לקבל השמן וכו' והשמן זב דרך הדפנות ונופל לשולי הסל ומשם מסתנן ויוצא ונמצא מזוקק (רעב"ע, מנח' ח ד). וילך חלק ממנה (מן הלחה האדמה) עם הדם ומסתנן חלק ממנה אל המרה (קאנון א א, פרק בנהות הלחה). שמערין מים מרותחין עליהם (על עלה התה) והמים מסתננים דרך בגד וכברה של מתכת (ר' חיים בר' נתן נטע, קונט' אבן הטועים 3).

—הִתְפּוֹ', *הִסְתּוֹנֵן, — רק בינ' מִסְתּוֹנֵן, מִסְתּוֹנֶנֶת, כמו הִתְפַּ', ובהשאלה ממתכת: מהו כסף צרוף אלא כשם שהכסף צרוף נכנס לבור ומצרף ומסתונן עד שהוא עומד ביפיו כך היא התורה מסתוננת ומזוקקת ארבעים ותשע פנים (פסיקי רבת', פרה).

—הִפְעִ', *הִסְנִן, יַסְנִן, יוסנן,—כמו פִּעֵ': שקוחי' ונילושי' במי שושנת הרמונים או יבשות יושחקו ויוסננו[1] וזרה עליו מן הסמים על מקום התפירה פעם אחר פעם (ר"מ אלדבי, ש"א ד, פג.).

*סַנְסוֹן, ש"ז, כמו סַנְסַן,—ואמר הפיטן: ארחץ בנקיון כפות בלי חמס קחת סנסון בפות גמוני פז לאגוד ולכפות (ארמן, יוצ' ב סוכ').

סַנְסַן[2], ש"ז, מ"ר סַנְסִנִּים, כנ' סַנְסִנָּיו, — סעיף וענף של התמר, palm-branch ; palme ; Palmzweig: אמרתי אעלה בתמר אהזה בְּסַנְסִנָּיו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים (שה"ש ז ט). — ובתו"מ: מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה וכו' כך הם ישראל אין בהם פסולת וכו' (מד"ר ברא' מא). — ובספהמ"א, ואמר הפיטן: סגניך שריך סנסניך סביבך תרביין (Kahle. Masor. d. West., כב). וחד גנב קיבורא פי' סנסני תומר (ר"ח, סנה' כו:).—ואמר המשורר: יוצאת אל החרבה מים סיף ומיד מענים היית כתמר נצבה יפת אשכלות וסנסנים (ר"י הלוי, יונת אלם). סנסני ארבעה חרשים הם רוזני עלה בסערה קולי בקול רעש באזני (גנזי שכט' ג, דודסון 67). דלותי שתותי ונגוהי לא הלו התעלה בסנסיני במופתך ובך יצהלו (שם 86). עת רוצה שוקטת בלי פרין סנסיניה בשוגאיה אז יקרצו קרין (שם 81). עליתי בתמר השיר ואחזתי בסנסניו אריתי פרי מגדיו (רש"ע פלקירא, המבקש יב). שיהי לו ארים לבקרים ואשחר פניו בשיר אתחנן ואתלונן בצל סנסיניו (ר"י נגארה, עולת תמיד מד). —*ווי"י: מאי דכתיב אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסיניו אמרתי אעלה בתמר אלו ישראל ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחת של חנניה מישאל ועזריה (רבי שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, סנה' צג.). —ובספהמ"א: סנסן ליאיר האיר וזרח

[1] [אולי צריך להיות יסוננו]

[2] [בארמ' סַנְסְנָא, ובהשמטת הנון הראשונה, סִיסְנָא, מ"ר סיסני, סיסאני, ובאשור' ססנ (Del., Handw. 50). ופרשוהו ריב"ג, רש"י ורד"ק סעיפים וענפים, עי' סלסלים. ולדעת לו (פפלנלפי 119), הוא עלה התמר העשוי בעין משרק Dattelrispe, ועי' גם רש"י (בבא ק'. ב"ע פז.).]

(ר״י הלוי, יולי פוריס, יחזי׳ רומני). בינות ערוגות שב ימי ניסן עת יעלה נצן ורם גסן ועלוז עלי זמיר לקול אמיר גם שיש להוד הציין והסנסן (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). רעיה אבלי שם שבעתך מיין רקחך ישתילי אל ציון אשיב שבותך שם אפריון שתילי בן פורת וסנסן רטוב שם ועשב צומח מר דרור וכל ריח טוב וקנמון פורה (ר׳ אלעזר ערלקי, ספ׳ הפזמוני לט.). יה מהוללי יה מחוללי נאמן מחוללי ישלח מהר לדודו סנסן נאמן חי נאמן ידידי (שם קא:). ידמו לאבל כל סבר וגרסן ולחיימו ברסן דממה הורסן ונושאים קינות על הסנסן (גנזי שכטי׳ג, דודסון 264). — ובחכמת הנתוח: זיזים היוצאים מחליות השדרה, processus spinalis [1]): אבל רוב מה שיצמח בהם מהסנסנים והכנפים (קאנון א א ה ט). הנה על חוליות המתנים סנסנים וכנפים רחבים (שם י).

***סִנְסֵן**, מְסַנְסֵן, פ״י, — גרם שיגדלו סנסנים: מסעף פארה במערצה יתכן להיות מסעף מפריא פארות מסנסן סנסנים ומפריה סעיפות (ווגחס, מחברת, אסתוכלו, 36).

***סַנְסְנָּה**, סנסנא, ש״נ, — כמו סַנְסַן, בחכמת הנתוח: כל התוספות הנזכרים הסנסנא אחת ושתי כנפים וכו׳ (קאנון א א ה ה).

סנף [2]), ממנו *סְנִיף, *סַנֵּף.

***סַנֵּף**, פ״י, — חִבר וכלל, anreihen, einschliessen, insérer, ajouter; to insert, include, סַנֵּף מום עם, או בין המומים: המוכר שפחה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמ׳ לו היה תולה היא שוטה היא נכפית היא שעייא היא והיה בה מום אחר וסנפו עם המומין הרי זה מקח טעות (תוספת׳ ב״ב ד ה). המוכר פרה לחבירו ואמר לו פרה זו נגחנית היא נשכנית היא וכו׳ והיה בה מום אחר וסנפו בין המומין הרי זה מקח טעות (ר׳ יוחנן, ב״מ פ.). — ובסהמ״א: דבר שמאריכין אותו על ידי סניפין כדי לסנוף חקק על החקק (רש״י, סוכ׳ ד :). בסוריא הוא ארם צובה שכבש דוד וסנפה עם ארץ ישראל (הוא, קידוש׳ לח:). סינופי יריכי לבר ראשי ההוצים ישב [3]) לצד שדה חבירו וכשיהיה סונף ההוצים כשיכלה האחד ויתן את חבירו יסנפנו מבחוץ (הוא, ב״ב ד:).

[1]) תרג׳ ד״ר מזיא.
[2]) [קרוב לענף, ואולי הוא ספע׳ מן ענף.]
[3]) צ״ל יסב.

—פע׳, *סֻנַּף, בינ׳ מ״ר מְסֻנָּפִים, מסונפין, — שסנפו אותו: שהיו הקורות מסונפין זה עם זה ונתחברו (ערוך ערך סנף).

סְנַפִּיר [1]), שזו״נ, — כעין ניצות בגוף הדגים ישוטו בהם במים, Flossen; nageoires; fins: **את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סְנַפִּיר וקשקשת במים** וכו׳ **וכל אשר אין לו סְנַפִּיר וקשקשת** וכו׳ **שקץ הם לכם** (ויקר׳ יא ט-י). **כל אשר לו סְנַפִּיר וקשקשת תאכלו וכל אשר אין לו סְנַפִּיר וקשקשת לא תאכלו** (דבר׳ יד ט-י). ובתו״מ: כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת (נדה ו ט). מנין אפילו אין לו אלא סנפיר אחת ואין לו אלא קשקשת אחת (ספרא שמיני פרש׳ ג). — ומ״ר סְנַפִּירִים, סְנַפִּירִין: שני קשקשין וסנפיר אחד ואלו הן קשקשין הקבועין בו וסנפירים הפורח בהן (ר׳ יהודה, חול׳ ג ז). אלו הן קשקשין שמלובש בהן וסנפירין ששט בהן וכמה קשקשין יהו בו אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו (תוספת׳ שם ג כז). אין לי אלא המרבה בקשקשים ובסנפרים כגון קיפונות (ספרא שמיני פרש׳ ג). גאוה אפיקי מגינים אילו קשקשים תחתיו חדודי חרש אילו סנפירים שלו (שם). מבשרם ולא מן העצמות ולא מן הסנפירים שלהם (שם). כיצד הם נשחטי׳ בהמות נותין ללויתן בקרניו וקרעו ולויתן נותין לבהמות בסנפיריו ונוחרו (ר׳ יודן בר׳ שמעון, מד״ר ויקר׳ יג). וביון שהוא (הלויתן) מבקש לשתות אינו יכול לשתות מימי אוקיינוס מפני שהם מלוחים מהו עושה תולה אחת מסנפיריו והתהום עולה והוא שותה (פסיק׳ רבתי, סוף או כשב). — ובסהמ״א: בין שיצא לישא בין ב׳ סנפיריו של דג, הלכה הספינה ג׳ ימים וג׳ לילות (רגמ״ה, ב״ב עג:). ומאכליה יהיו מאכלים דקים ושמני׳ ומרכבי׳ הטבע התרנגולים הקטנים והקרא ודגי סנפיר במרק (ר״מ אלדבי, ש״א ה.עז.). — ואמר המשורר: ובסנפיר כמו חרב לטושה וקשקשת כסוחרה אדומה (ר״ש הנגיד, הלכסל). הסנפירים לטהור וכל יאור קשקשת (Elbogen, Stud. 177). — *ובהשאלה זיז של קורה: טטפראות שבברכין אסור לטלטל תחתיהן מפני שהן סוף תקרה

[1]) [במקום סְנַפִּיר, ולדעת פלישר (אצל לוי ג, 725), הוא כמו הארמי סמפור שפרושו דבר עם עֹקץ חד כמו מסמר. ופ. פרלס סובר שהוא מן סַפִּיר (JQR. XVIII, 385).]

ונראה שהן זוזין שעשויין כסנפירין וכבנפים לקורות אחד מפה ואחד מפה (תפוי הגלוי הרכבי לו). — וסנפיר של חץ: ויש מהם (מהחצים) שיש לו סנפיר ואותו שיש לו סנפיר אולי סנפירו נוטה לאחור כדי שאם ימתח לחוץ יתלה בגוף וקצתם יהיה הסנפיר לפנים להדחות ומהם שיהיה סנפירו יתנועע בדבר דומה לאופן (קלגון דד ב י). — *ומ"כ סנפירות, ובחכמת הרפואה, מין מרסה מהמרסות הצומחות בראש, Ichtyosis pityriosiforme[1]): שער ה בסנפירות המתילדות בעור הראש הנה מצאנו יותר מזיק מכל הדברים אל השער עד שהוא יסירהו ויעבירהו והם קליפות לבנות דומות למורסין וכו' יועיל מן הסנפירות המתחדשות מחום ואם יהיה הסנפירות מתילד בראש ממזג קר יקח תרמוסים וישחקם (ר"מ ת"ת, לידת דרכים, ה, כ"י ביהמ"ד סכתר).

*סנפר, ש"ז, — אולי בריה בעלת סנפיר: האוכל לסנופר משום חפר (Elbog. Stud. 177).

*סנק[2]), ממנו סנק, סנוק.

*סנק, פ"י, — דחק דבר לדבר, צבר ועשה גל וערמה, zusammendrängen, aufhäufen; presser, entasser; to press, heap up, סנק לצדדים, הניח וצבר לצדדים: ועלו לראש המזבח האברין והפדרין שלא נתאכלו מבערב סונקים[3]) אותם לצדדי המזבח (תמי' ב ח). — פעי', *סנק, מסנק, — כמו קל בנחין הפעולה: המסנק[4]) את הטיט לצדדים ומשכו ממנו שלשה לוגים כשר (מקוו' ב ו).

*סנר[5]), — רק התפ', הסתנר, לבש סינר: טהורים נוסדו בהתאסף עם בשנום להסתנר קול רחים ואור נר (ר' מנחם בר"ב מכיר, חודך כי, שבת ב חנכה).

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

[2]) [באשור' סנאק, דחק ולחץ, ומזה קשר וחבר דבר לדבר, וגם הציק וגרם צער ויסורים (Del., Handw. 504). והוא שנק בארמ' ובערב' a) שפרושו ביחוד קשר את הצואר, חנק.]

[3]) [בגמרא סולקין, ועי' סלק.]

[4]) [פרש רה"ג אית דגרסי המסלק פי' כמות המסלק וממלא וכו', ע"כ. וכן בערוך ורמב"ם אומר מסנק ומסלק שווים הם בכוונה, ור"ש ורא"ש פרשו כמו המאסף.] — [5]) [נגזר מהשם סינר.]

a) شنق

ס"ס, — ר"ת, סוף סוף; ספק ספיקא.

סס, ש"ז, — כעין תולע קטן, או זבוב קטן, יאכל הצמר Motte; mite; moth: כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה (ישעי נא ח). — ואמר המשורר: והוא כעין נקסס כבוא אמת בצעו יהי כמו קש מרוסס ויבכה מאשר שש יום ירקב כמו סס (רשב"ג, יי מה אדס). כי סס מבגד יבוא ומלב אשה ערמה ובשת אשה מחברתה (ב"ז ב"ס מב יג).

*ססגנת[1]), ש"נ, — מין מחלה, שנית Scharlach; fièvre scarlatine; scarlet fever: ככה אין כל ספק כי לעת שרור מגפת האסכרה ינגפו בה ביתר שאת הילדים המנוגעים בחלי בהרת (Maserii) בססגונת (Scharlach) ובטיפום (Typhus) (טובים, הדיפתיריה 11).

*ססמגור[2]), ש"ז, ארז שהסס אוכל אותו: מאי ארז אמר עולא ססמגור מאי ססמגור[3]) א"ר אבא בת קול (יומי ט:).

ס"ע, — ר"ת, סדר עולם; סדר עבודה.

סעד[4]), ממנו סעד, *סעד, מסעד, *מסעוד, *סעודה, *סעידה, ∞מסעדה.

סעד, פ"י, סעד, סעד, סעדה, סעדה, סעדני, סעדו, יסעד, יסעדני, יסעדך, יסעדנו, תסעדני, — א) סעד לבו בלחם וכיוצא בזה, חזק את הלב באכילת לחם לבלתי יחליש מרעב, stützen, stärken; appuyer, restaurer; to support, stay: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (ברא' יח ה). וישכימו בבקר ויקם ללכת ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו:

[1]) [בארמ' ססגוניתא (יבמ' סד:), ועי' בערוך, וגם מאמרו של ד"ר מזיא, השקפה שנה ז, גל' כד, והערת העורך.] — [2]) [פרש רש"י לפי הגהת הב"ח וז"ל: שהסס מכתתו ומגררו מבפנים סס שם התולעת, ע"כ. וכעין זה פרוש ר' אליקים שהובא בד"ס (הגהה ק) וז"ל: ססמגור ארז מגור מן הסס ארז שהתולעת אוכל כל מה שבפנים כמו במגירה ולא נשאר אלא הקליפה, ע"כ. ולפי זה מרכב השם מן סס־מגור ומגור הוא כמו מגרה. ובערוך פרש מגור כמו פחד, וז"ל: ארז (יש לו) מגור מן הסס שאין שולט הרקב בכלום עץ כמו בארז, ע"כ.]

[3]) [ולדעת בעל ד"ס (הגהה ר) נשמטה התשובה והוא גורס כך: מאי ססמגור א"ר אבא ארז מגור מן הסס מאי היא אמר רבא בת קול. ועי' גם בלשון הערוך.]

[4]) [גם בארמ'. ובערב' שעד, שאעד a).]

a) سعد ' ساعد

וכו' ויאמר אבי הנערה סְעָד נא לבבך והתמהמהו עד נטות היום (שפט' יט ה-ח). — ובספהמ"א, ואמר המשורר: איחרה עת מועד מועדים וחצי בשבי אין סועד לב לגלות קצי (ראב"ע, איחרה עת מועד). על תוהו לבך תסעדי בנבואת שקר נכתבה (הוא, אילת עב). לחם כזבים כל ימותם לחמו לבם בפת עזות ואון יסעדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על רואים כלמו, שער השיר 164). ואסעוד הלבבות באמרות ממלאות באבני ניב וחידות (ר"י חריזי, תחכמוני יט). סעד לבך באהבתו והודו והתמד נא בזכר שם כבודו (ר"י זבארה, ספ' שעשועי', הוספ' בתי הנפש, דודסון 155). — [1]בן סָעַד את הנפש: ועתה בני שמע בקול אמך וסעדת את נפשי והיה גורלך בגן עדן (יוסיפון תקכ). — סָעַד הלחם את הלב, השיב לו הכח: ויין ישמח לבב אנוש וכו' ולחם לבב אנוש יִסְעָד (תהל' קד יה). — ובמדרי: בשלשה מקומות שמענו שהלחם סועד לבב (ר' ילמק, ונדרי תהל' קד יג, בובר). — סְעָדֵי לחם: בשברי לכם כל מטה לחם לרבות כל סועדי לחם (ילקי ויקר' תרעה). — ובספהמ"א: ודאמר רבה בר בר חנה כי הוא עילינן בתריה דר' יוחנן למיכל פירי דגניסר וכו' מאי לא טעים לי מזונא לומר שאין הפירות סועדין את הלב כדרך שהלב[1] סועד את הלב (תשו' הגא' הרכבי שלא). וכן תורף הדברים שאין סועדין כמיני מאכל אלא עיקר שתייתן כעין רפואה היא (ר"ח, שבת עח.). וכן כשנותנין קמח לתוך פולין או לתוך עדשים וכו' וכן לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך בורא מיני מזונות (תוס' ברכ' לו:). וא"א הרא"ש ז"ל כתב נ"ל שדין דוחן כדין אורז דאיהו נמי מזין ויין וסועד הלב כמו אורז הילכך תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות (טוא"ח, ברכ' רח), ונקראת הפת בפרט לחם כי הוא העיקר הסועד לב האדם (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ו יח). כי ככר לחם סועד לבו ונפשו (שם כו). — וְסָעַד סתם, במשמ' סעד את לבו, אָכַל: וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וּסְעָדָה ואתנה לך מתת ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה (מ"א יג ז-ח). — ובתו"מ: אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום (ר' יהושע בן חנניה, עירוב' נג:). אמרו רבותינו מעשה היה בימי ר"ש בן חלפתא שהלך לברית מילה וסעד שם אביו של תינוק השקה אותן יין ישן בן שבע שנים אמר להן מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני היו סועדין עד חצי הלילה (מד"ר דבר' ט). ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה סועד שלש סעודות בשבת (רמב"ם, שבת ל ט). — ואמר הפיטן: שלש תסעוד פרה ורבה ותבנה בעשרים וארבעה כהן יהנה (ר' אלייה הזקן, אזהר', מעש' ידי גאונים קדמוני' ב, 58). צירים אחזוהו וקדחת בעת סעד בביתו אכסני פעמים (ראב"ע, נאתי ביום גוס). — [1]סָעַד סעודה: בשעה שהיה דוד סועד סעודת מלכים (ירוש' ברכ' א א). הסועד בערב ט' באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין (תענ' ל.). — [*]ובהשאלה, כנוי לתשמיש: אנשי ירושלים אנשי שחין היו אדם אומר לחברו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה וכו' (ר' יהודה בשם רב, שבת סב:). — [*]וסָעַד אצל פלוני: אלף נשים היו לשלמה כל אחת ואחת עשתה לה בביתה כך מ"ט זו סבורה שמא אצלי סועד היום וזו סבורה [שמא] אצלי סועד היום (רבי יצחק, ב"מ פו:). שמע רבי נפק לאפיה (דר"פ בן יאיר) א"ל רצונך סעוד אצלי (חול' ז:). מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו (רבי פנחס בן יאיר, שם). רצונך שתסעוד אצלי (רבי, שם פז.). אמרו אותו היום ע"ש היה הלך וסעד אצל חמיו וכו' אליעזר בני כלום סעדת היום וכו' א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם אמרו לו אמרנו שמא אצל רבי היה סועד אמר להם אף אני אמרתי שמא אצלכם היה סועד ביני וביניכם אבדנו את רבי אליעזר מן האמצע (אדר"נ ו). ומצא שם יום טוב לרבן יוחנן בן זכאי והיו כל גדולי המדינה סועדין אצלו וכו' (פדר"א ב). למלך שהיה לו אוהב אמר לו המלך תדע שאצלך אני סועד (מד"ר במד' טו). אמר (מלאך המות) לו (לר"ש בן חלפתא) משיחתן של בריות שהן אומרים כך וכך אנו עתידין לעשות ואינו יודע אימתי הוא נקרא למות אותו האיש שהיית סועד אצלו ואמר לכם מן היין הזה אני מיישן לשמחת בני והרי הגיע פרקו ליטול אחר ל' יום (שם דבר' ט). — ובספהמ"א: ור' יוחנן לא הוה מסכים תענית בלבו ולא היה אומר אלא להשתמט מבי נשיאה שלא היה רוצה לסעוד אצלם (ר"ח, תענ' יב.). — וְסָעַד עם פלוני: אמר המלך לבנו בני רצונך לסעוד עם

[1]) [נראה דצ"ל שהלחם, הרכבי]

האורחים א"ל לאו ועם מי אתה רוצה לסעוד א"ל עמך (ר' שמעון בן לקיש, קווני חורי, בובר). לבן מלכים שאמר לו אביו לך לבית הספר הלך לו לשוק והיה מתחיל משחק עם הנערים ידע אביו שלא הלך לבית הספר מקללו ומשמיעו דברים רעים אחר כך אמר לו רחוץ ידך ובוא סעוד עמי (מד"ר במד' ג). שלא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד ולא היה חותם עד שהיה יודע עם מי חותם (שם איכ', בני ציון היקרים).—ובספהמ"א: שאם אתם סועדים עם הגוי תדיחו הכוס לפי שנגע בו (ר"ב אבן ויגאל, שבט יהודה 26).—ואמר הפיטן: טיב את זרחים על מתי חלד כל היצור בטובך יחיו יסעדו (גנזי שכטע' ג, דודסון 207).—ב) בהשאלה, סָעַד את הממלכה, את כסא המלכות, נתן לה הכח הרוחני לעמד ולהתקיֵם: למרבה המשרה ולשלום אין קין על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסַעֲדָהּ במשפט ובצדקה (ישע' ט ו). חסד ואמת יצרו מלך וְסָעַד בחסד כסאו (משלי כ כח). — וְסָעַד את פלוני, תמך בו, עזר לו: ותתן לי מגן ישעך וימינך תִּסְעָדֵנִי וענותך תרבני (תהל' יח לו). ישלח עזרך מקדש ומציון יִסְעָדֶךָּ (שם כ ג). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי' יִסְעָדֵנִי (שם לד יח). סְעָדֵנִי ואושעה ואשעה בחקיך תמיד (שם קיט קיז).—ובתו"מ: וכד דהוה נפק לקרב' הוה אמר ריבוני דעלמ' לא תסעוד ולא תסכוף[1]) הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא בצבאותינו (ירושל' תענ' ד ח). — ובספהמ"א: זה שעל הצלצל הוא המעמיד כל המשוררים על פי כלי שיר שסועדין עם הלוים (רמב"ם, כלי המקדש ז ז). מחזיקין ידי עכו"ם בדברים בשביעית וכו' אבל לא יסעדנו ביד (הנ"ל, שמיטה ויובל ח ח). יסעדכם ה' להקים דת וחקה לשמור משפט וצדקה לנצור מצותו ודתו לאחוז בבריתו אמן סלה (סוף, אגרי תימן). להיות לו לאשה ולהיות לו עזר ולסעדו ולמסעדו מפני שהיא נחשבת אליו כא' מאבריו (ראב"ד, בעלי הנפש, הקד'). —ואמר המשורר: ולא יועיל בקנין הון תבונת אנוש אם לא יסעד האלהים (ר"ש הנגיד, בן משלי, פסקה ג, אנשים). אתה אלוה סומך היצורים באלהותך וסועד הברואים באחדותך (רסג"ג, כ"מ). קם בראש דרכים לסעוד את רודי רדף ומסר בידם פרודי רפודי (זכור אים, יוצ' שבת זכור). דודי שלח ידו אז לסעוד הורים מזמן עוד לנמהרים קמתי נצבתי בחמד הים ודצתי אצתי בזהרים (אלחיק, יוצ' א פסח).

1) [עי' ערך סכף.]

לאל אקוה לסעדי קדושי פודי וכבודי אני לדודי (אלה ואלה, יוצ' שבת חוהמ"ס). כי את סועד כל לשמך צועד (ראב"ע, מעשה אלהים). רבד ערסי סועד באהבים טוב נתעלסה בימי מועד ישכן וכל בשר אליו צועד (גנזי שכט' ג, דודסון 91). סעדתי יהב משליך הושעתי שאותי ממליך לבטתי עובדי למולך אימתי אונתי קולך (שם 93). צופה ויודע סתרינו סועד יצוריו באלהותו ארץ ושמים וצבאותם לא יעזוב אותם לגבהותו (עמנו' מחברת ז). אכן רצונו עם גזרתו ימרה רצון קונו ומצותו סועד יצוריו באלהותו (הרוז מיוחד על י"ג עיקרים, JQR. 1915, 525).—ואת החולה במטת חליו וכדומ': יי' יִסְעָדֶנּוּ על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו (תהל' מא ד).—ובתלמ': מנין ששכינה סועד[1]) את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי (רש, שבת יב:). —ובספהמ"א: ואל חולה בפי כתי סמכתיו ועל ערש דוי אתו סעדתיו ואם אכזב בכל אמר אמרתיו (ר"י זבארה, ספ' שעשועי׳ ח, דודסון 4).

—פִּעֵל, *סִעֵד, כמו קל ב), תמך בו, סִיֵּעַ: אין מילדין את הבהמה ביו"ט אבל מסעדין ומילדין את האשה בשבת (שבת יח ג). כיצד מסעדין[2]) אוחזין את הולד שלא יפול לארץ ונופח לו בחטמו ונותן לו דד לתוך פיו כדי שיניק (שם קכח:). ותינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה ואוחזת לו במים והוא טובל ומזה (פרה יב יא).—ובספהמ"א: מפני שמודיעין להם את השער ומסעדין אותם (רמב"ם, מלוה ולוה ט ח). וכהן והמסעדין בשריפתה והפרה יוצאין על הכבש ובאין להר המשחה (הנ"ל, פרה אדומה ג ג).—ואמר הפיטן: מסעדיו[3]) אתו יצאו להר המשחה נתץ טבול שנית עבור בורה שותה סדר מערכת ולא שחה (אמרה קנויה, יוצ' שבת פרה). וברוך יאמץ כל עדי יתחזקו וישמך יסעד כל ויתעודדו (גנזי שכטע' ג, דודסון 207).—השאיל בהמתו או השכירה למשוי ויצא עמה לסעדה עם השואל או השוכר ולטעון עמו במשאו ה"ז שמירה בבעלים (רמב"ם, שאלה ופקדון ג ג). או שראה אותו מצטער להציל עצמו בטענת אמת ומפני התימה והכעס נסתלקה ממנו או נשתבש מפני הסכלות הרי זה מותר לסעדו

1) [פרש"י וז"ל: סומך בתשות כחו ומשום רבינו יעקב סוער תרגומו של פוקד כלומר מבקר וכו' ע"כ. וכן בכ"י מינכ' נמצא סוער. ועי' ד"ס בהערה.]

2) [בתוספת' (טו ג) מסייעין.]

3) [עי' ערך מסעד.]

ולהבינו תחילה הדבר משום פתח פיך לאלם (טוהו״מ, דיינים יז). אסור לקנות דבר הגזול מהגזלן ואסור לסעדו על שינויו כדי שיקנהו (טו״ע הו״מ, גזילה סעיף ח).—ואמר החכם: היין צרי הגוף ומבטל היגונות ומשמח הלב ומסעדו ומטיב מראה הפנים ושומר הבריאות (ר״מ אלדבי, ש״א ה, עז:).

—נפע׳, *נִסְעַד,—סעד וחזק את עצמו, שסעדו אותו: וברא נמי מיים חיים לעולם שהבריות נסעדות מהן (ר״י ברצלוני, ספ׳ יצירה 258). ומתוך כך הוצרכו הדברים להיות נסעדים במעלת ולהודיע שהם דברים מבוררים (המאירי, פי׳ על אבות פתיח׳). ספר המסעדים וגם הוא ויצחק הישראלי הוא המבאר כח כל אוכל אשר יאכל לכל נפש וכל משקה אשר ישתה להתפרנס ולזון ממנו ולהסעד בו (Paris Bibl. 1190). כי עשה שלמה לעלות מביתו אל בית ה׳ מסלה אחד ומעקה מפה ומעק׳ מפה משני עברותיו להסעד בהם העולה (אברבנאל, מ״א ו יב).

—התפע׳, *הִסְתַּעֵד,—כמו נפע׳, סעד ותמך את עצמו ויקשו את ערפם לבלתי שמוע ולבלתי קחת מוסר באמרם כי היושבים ראשונה במלכות התירוה ועל הראשונים אנו מסתעדים ואתה בא להוסיף עליהם (ר׳ רפאל מלדולה, שו״ת מים רבים, או״ח כה).

—הפע׳, *הִסְעִיד,—עשה שיסעד פלוני: ויעש להם משתה כדי להסעידן היטב (מדרי׳ שכל טוב, בראש׳ יט ג). ומרוב שמחתו הסעיד אותם בצפיחית בדבש (יוסף סמברי, לקוטים, ברלינר 83). — ואמר הפיטן: אנא זכור אב ראה מלאכים שלשה וימהר להסעידם קמח סאין שלשה הלכו אתו בעלי בריתו שלשה (אנא אל אחד הנקדש, הושענ׳ יום ג). דלתיו דפקת כחם היום בפסח הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח (אמץ גבורותיך, הגדה לפסח). שער הסגור בסחרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (ר״י אבן אביתר, אהבת ספתי, שער הסיר 13) ששיתו נשאר לועד מדת חמש הידות תשיב לנסיכי להסעד וידו בהדרתך רוממותיך אועד (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 90). —ועל אשר אמר בשיריו וענה הוא יסעיד עמדתי מרעיד אנה נמצא מסעיד (ר״י קמחי, ספ׳ הגלוי מח, ברלין תרמ״ז). לבנות זה הבית מלך צור עזרהו ובחרשים חכמים לרב הסעידהו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ו ח).

—הפע׳, *הָסְעַד, יָסְעַד, יוסעד,—שהסעידו אותו: בסכת שתחתיו יסעדו בסכת צללותיו בחיל יסלדו (כי אקח מועד, ג קוכו׳). וויצל משוד שוטף ומשבר וירום ונשא וחילים יגבר הוא ושני חמודיו יוסעדו יחדו ברבי סהלאן נוחו עדן (ד״ה יהודי מצרים וא״י ג, מן 134).

*סַעַד, ש״ז,—סֶמֶךְ וסיוע, Stützung, Beihilfe; appui; support, סַעַד לשנה, סמך וטעם נוסף לעבר את השנה: אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו וכולן עושין אותן סעד לשנה ואם עיברוה הרי זו מעוברת (תוספת׳ סנה׳ ב ז). – ובסהמ״א: עיקר דבריו כי זמן אביבא לא מטא לפי מה שאמרו על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל התקופה ועל פירות האילן ושם את עסקי הטלאים והגוזלות סעד לו (תשו׳ הגא׳ הרכבי שנה). ביצד עושין אותן סעד לשנה אומרין שנה זו צריכה עיבור מפני התקופה שמשכה או מפני האביב (רמב״ם, קדוה״ח ד ס). והביאו דברים אחרים שקראום סעד לשנה המעוברת מפני התקופה והאביב ופירות האילן (ר״א הקראי, ספ׳ ג״ע, הבדל שנה משנה, טו). — ובמשמ׳ עזר וסיוע: החיים והשלום ליקר הדר כבוד גֿדֿ קֿדֿ מרֿורֿ אפרים החבר בסֿנֿ גֿדֿ ישמרו אלהינו וינצרו ויהי בסעדו בן כבֿ קֿדֿ מרֿ ורֿ שמריה תנצבה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ג, מן 77). כל זה יהא [בידך] כי מתוך הילוך השמועה ופשוטה אני מפרשה והקושיות סעד כי אפילו כשיש בתלמוד חייב במקום אחד ופטור במקום אחר אנו מתרצים יפה (ר״ת, ספ׳ הישר, שו״ת נו). והביא הר״ר אלחנן סעד לדבריו (תוספ׳ חגי׳ כא.). ובודאי שבמס׳ סופרים יש סעד למנהגנו שאמר בענין ט׳ באב (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה, ד, מג.:). ומכאן יש סעד לאותן שאוכלין בשבת אחר תפלת המנחה (סמ״ג, מ״ע כט). כאשר נתתי את לבי לדרוש ולתור מה יוכל להיות משפט הסעד הזה ומעשהו (אריה ממודינו, לב האריה א ד). ויהיו עיניו עמוקים מהירי התנוע׳ בעבור סעד הנפש במחשבה ותשוקתה להשיג מה שישתוקק אליו (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פא:).— ובמשמ׳ סעודה ומזון: והן להם סעד ומזון וחיי העולם הזה (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה 258).—ואמר הפיטן: טוב חנם תושיט לנו ימין סעד פרוסת פתח (אך בך לדל, סליח׳ ערי״ה).—ומ״ר סְעָדִים, סעדין: מגפיים סעדין שעושין אנשי המלחמה על שוקם ונקראים (בל״ע) רענין (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, לקוט׳ מן ספ׳ המצילה, באכער 30).

*מִסְעוֹד[1], ש״ז, — כמו מִסְעָד, סַעַד: גמרו לאבדנו כתל והרוץ בלי מסעוד אמרו לכו ונכחידם

[1]) [נשמט ממקומו באות מ.]

מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד (חדס נקוס עלינו, סליחי תעני חסתר).

סעה[1], ממנו סֹעָה.

סֹעָה, ת"נ,—רוח סֹעָה, עזה, קשה, reissend; impétueux; rushing: אחישה מפלט לי מרות סֹעָה[2] מסער (תהלי נה ט).—ובסהמ"א: חון סוערה וסועה ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה (יוסנ נסתר, סליחי יוס ד עי"ה). פנאי יש לנעה ולסערה סועה ולרב לא שעה ידועה לפניים (ד"ה יהודי גלליס וח"י ג, מן 22).—ומ"ר סֹעִים, עפים במהירות כרוח סער: עלי סוסים כעב סועים ומשים ובמצחות וכובעים עגלים (ר"ס הנגיד, הלי תבס).—ובמשמ' שם, רוח סערה: אתה אל מסתתר מעולם וסביבותיך סעה וסער (חסף ג, לח ד). בית חזקו אשיותיו אמצו מאסריו נכונים עמדיו לא ייראו מסעה וסער לב נכון בעשתנותיו כל חרדה לא תזעזענו (ב"ז נ"ס כב טז). מרעם ורוח מסועה וסער תנוט ארץ והרים ירגזון (שס מד יז).

*__סְעוּדָה__, ש"נ, מ"ר סְעוּדוֹת,—אכילה, ובפרט אכילה קבועה שמזמינים לה אורחים; Mahl, Mahlzeit; repas, banquet; meal, feast: אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (ברכ' ח א). נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות בשחרית מצילין מזון שתי סעודות במנחה מצילין מזון סעודה אחת (שבת טו ב). והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה (אבות ג טז). ועוד מנהג אחר היה בירושלם מוסרין סעודה לטבח נתקלקל דבר בסעודה עונשין את הטבח (תוספת' ברכ' ד ח). כל סעודה שאין בה שריף אינה סעודה (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ברכ' מד.). הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך (רבינא, שם נח.). ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש רבי חידקא אומר ארבע (שבת קיז:). ת"ר כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו (פסח' מט.). סעודתך שהנאתך ממנה משוך ידך הימנה (ר' חיא, גיטי ע.). לאדם שעשה חופה לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד (ובלבל) [ופזר] את חופתו (משום ר' יהושע בן קרחה, סנה' קח.). למלך שיצא לדרך והיו מביאים לפניו סעודה לפי הדרך ולפי הפונדק (מד"ר במדי יג). לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו (ד"א ו).—עשה סְעוּדָה: כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו ועמד רבן גמליאל ושמשן אמרו אין אנו כדאין שישמשנו (מכי, ויסעו יתרו א). יעשו סעוד' והן מתרגלין לבא דרך סעוד' (רב הונא, ירוש' נדרי יא יג). רבנו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילים צונן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילים רותחין (מד"ר ברא' ב, הוני' זיאודור). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות וכו' (תנחו' בהעלותך ג).—ובסהמ"א: דיילא שמש רגיל להיות שכיר לעושה סעודה לתקן תבשילין (רש"י, עז מ:). ובית דין מכניסין אותן כולם למקום אחד ועושין להן סעודות גדולות כדי שיהיו העם רגילין לבא (רמב"ם, קדוה"ח ג ז).—עשה בִּסְעוּדָתוֹ, עבד בעד מזונו: אם היו עושין עמו בסעודן[1] או שהי' בעל הבית אוכל עמהן הרי אילו מברכין ד' (ירוש' ברכ' ב ה). כאן בעושין בשכרן כאן בעושין בסעודתן (ובבלי שס טו.).—טרח בִּסְעוּדָה: שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (רבא, יבמו' קז.).—הלך בִּסְעוּדָה, אל סְעוּדָה: על כל המתים הוא אסור לילך בסעודה עד שלשים יום (ירוש' מו"ק ג ח).—נכנס בִּסְעוּדָה: כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן וכו' ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.).—ישב בִּסְעוּדָה: למלך שהיה יושב בסעודה בא כלב אחד וניזדווג לו (רבי מאיר, מד"ר ברא' כז).—סדר סְעוּדָה: באיזה צד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות עד שנכנסו כלן וכו' (תוספת' ברכ' ד ח).—צרכי סְעוּדָה: א"ל ריש גלותא לרב ששת אע"ג

[1]) [בערב' שַׁעַי a), מהר ורץ בלה, בסורי סעא, תקף את פלוני, ואולי כן באשורי סאו (Del., Handw. 488). ר"י חיוג נטה פעל זה כך: סעה סעיתי אסעה מרות סועה מסער (ג ספרי דקדוק, הוצ' נוט 88).]

[2]) [התרגומים תרגמו לפי הענין כמו סופה, סערה, וכן פרשו הקדמונים. ויש סברו שנשמטה נון, נִסְעָה, עי' ראב"ע, ורד"ק בשרשיו. ויש מהחדשים המגיהים סופה או סערה]

a) سعى

[1]) [כמו בסעודתן]

דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו (ברכ׳ מו:). — סְעוּדַת שלמה בשעתו: מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לי פועלין הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו[1]) לא יצאת ידי חובתך עמהן וכו׳ (ב״מ ז ח). בן סורר ומורה אפילו העלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתה אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיתן לתוך פיו בשיעור (תוספת׳ סנה׳ יא ו). אבל סעודת ט׳ באב משש שעות ולמטן אפילו עולה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו מותר (ירוש׳ תענ׳ ד, גנ׳׳ 182). — סְעוּדַת מלכים: מתנייתא עד שלא למדו סעודת מלכים ובמקום שעושי׳ את המלית עיקר (רבי שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן, שם ברכ׳ ו ז). — סְעוּדַת עם הארץ: תני לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (שם דמאי ג ג). — סְעוּדַת אֵרוּסים: ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו וכו׳ (פסחי׳ ג ז). אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין אבל לא סבלונות (ר׳ יהודה, שם מט.). — סְעוּדַת חתן: כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר קול ששון וכו׳ (רבי חלבו בשם רב הונא, ברכ׳ ו:). השולח סבלונות לבית חמיו שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין (ב״ב קמו.). בשלמא נישואין בלא סעודה איכא שמחה אלא אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה (יבמ׳ מג:). — סְעוּדַת משתה: ר׳ עשה סעודת משתה בנו קרא ר׳ לכל רבנן (מד״ר קהל׳, מה יתרון). — כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה (רבי שמעון, פסחי׳ מט.). — סְעוּדַת הרשות: לא אכל רב מההוא בישרא מ״ט אי משום איעלומי הא לאו איעלם וכו׳ אלא סעודת הרשות הואי ורב לא מתהני מסעודת הרשות (חולי׳ לה:). — סְעוּדַת קֶבַע, סעודה קבועה שאינה ארעית: הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד׳ אמות (ברכ׳ כג:). — סְעוּדַת הקזת דם, אכילה אחרי הקזת דם: כל המקיל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים (רב ושמואל, שבת קכט.). — סְעוּדָה המפסיק בה, סעודה לפני התענית: לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר (רב יהודה, תענ׳ ל.). — וכן ״סעוּדָה המפסקת: ובסעודה המפסקת לא יאכל אדם שני תבשילין (אבן ירחי, המנהיג, ת״ב כ). — מְזֻמָּן לִסְעוּדָה: אלא אדם שיש לו בן למול או נטל אשה מי שמח מי שהוא מזומן לסעודה [ובן יעקב הוא מזומן לסעודת] הקדוש ברוך הוא שהוא עתיד [לעשות] לצדיקים לעתיד לבא וכו׳ לפיכך כשתבוא [סעודת] גאולה הוא שמח שהוא מזומן לסעודה (פסיק׳ רבת׳, תקעו). — ובסהמ״א: גם הסעודה לפגרים להחליפם כח חלף אשר ישאב האויר וכל יגיעת כח (הסג׳ רסע״ג על חוי הבבלי, דודסון 70). והכל מתוקן לסעודה זה כינוי של מיתה מלמד שהכל מתוקן למות וכו׳ ולמה נקראת מיתה סעודה ללמדך כשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד וכו׳ אף בשעת פטירתו מקרה אחד לצדיק ולרשע (ערוך, ערך סעד). סגני כהונה ישביעוהו וערב יום כפור לאכל סעודה רבה ימנעוהו ודורשי יי׳ לא יחסרו כל (רא״צ״ע, אזכירה סדר עבודה). דע מה לפניך ובל שים פניך על כל פנים שמו את פניהם דיללו ממנו סעודת מקראו עדיך ריר טינוף קרי קראו יוכהו חזות בנין דבירו בעוז (Elbogen, Stud. 132.) ויקר חזות יום הסעודה (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 85). — ובבית האבל: עשר׳ כוסות התקינו בבית האבל שלשה לפני סעודה ושלשה תוך הסעודה ארבע לאחר הסעודה (טור״ד שעה).

״סְעוּט, ס״ז, שה״פ מן סָעַט — תכשיר של רפואה שורקים אל תוך האף[1]), sternatorius[2]): וכמו מיני ההטפות הנקראות סעוט והם גשמים רטובים ישפו באף וכו׳ ואחר יוטפו באפו ההטפות הנקראות סעוט וראוי שישאף כל מה שיושם באף (קאנון ג ה א ב). ויש הנה הטפות הנקראות סעוט נכתבות ברקוח מועילות מאד (שם ב). ואחר כך תעשה סעוט[3]) במה שיאות אל הזמן אשר אתה בו כי תועלת הסעוט וזה מפתח אטמי המוח (ספ׳ סוד הסודות יב, 109. מיוחס לאריסטו, תרג׳ אולי ר״י חריזי).

סעט ממני, ״סְעוּט, ״סָעַט.

---

[1]) [במדב״ם כשעתן.]

[1]) [בערב׳ שַׁעוּט(a).] — [2]) תרג׳ ד״ר מויא.

[3]) [אולי כאן במשמ׳ מאום ובזיון, כמו בסורית, עי׳ Payne Smith, Thes. 2684.]

---

a) سعوط

סָעַט[1], קל לא נמצא.

—הפעי׳, *יַסְעִט, יוסעט,—שורקו בו איזה סם נוזל אל תוך האף, einspritzen (in die Nase); injecter (dans le nez) to inject (into the nose): ומן השאיפות באף הנקרא סעוט סחיטות יוסעט בהם כמו סחיטות קשואי החמור (סס ג טו ח ו).

***סְעִידָה**, ש״נ,—שה״פ מן סָעַד: סעידתי בזאת תדע וכו׳ (ר״י הדסי, א״הכ סעד יב).

סְעִיף[2], ש״ז, מ״ר סמי סְעִפֵּי, כנ׳ סְעִפֶּיהָ, — א) סְעִיף סֶלַע, סֶדק ונקרה בתוך הסלע, Felskluft; creux de rocher; cleft of rock, עי׳ סלע: וישב בִּסְעִיף סלע עיטם (שפט׳ יה ח). לבוא בנקרות הצרים וּבִסְעִפֵּי הסלעים מפני פחד יי׳ ומהדר גאונו (ישעי׳ ב כא). שחטי הילדים בנחלים תחת סְעִפֵּי הסלעים (שם נז ה). — ואמר הפיטן: טל זכרו גבורות מוסיפים חקוק בגישת מוספים טל להחיות בו נקוקי סעיפים (תהומות, תפל׳ טל). וגם עליך תעבר כוס אשר עברני ואז בסלעי סעפיך אנפץ את טפיך (מבורת ונא מיין, קינ׳). שבך המתך מעם לך רודפים לבוטים בענים והנם זועפים מנקרות הצורים פדם ומסעיפים עושה חסד לאלפים (אליך יי׳, מחזי איטלי׳ ב, רג:). — ב) סְעִפֵּי הזית וכיוצא בזה, ענף עב וארוך, Zweig; branch(e): ונשאר בו עללות כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בִּסְעִפֶּיהָ פריה[3] (ישעי׳ יז ו). שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה סְעִפֶּיהָ (שם כז י). — ואמר המשורר: כסעיף הדס תטה צביה עת תרקד ופרע שערה תפרע (רמב״ע, התרשיש ב קי). — כשיחתוך ממנו סעיף (חבי הלב״ג, שעה״ש ג, שער הלמחים). — ומ״ר: כשיקיימו השרשים הלבבות יראו הסעיפים על הלשונות ולא תראה לך אהבה ישרה אלא מלב שלם (ר״י א״ת, מבחי הפנינ׳ לרשב״ג 33). ואומר הנה כי מן השרש הזה סלי חרי ובבר פרשו בו לבן בענין שהיו הסעפים שהיו עושים מהם לבנים וזה ענין חלוש (הוא, ספ׳ השרשים לריב״ג, חור). ואמנם הסעיף הוא מה שיסתעף משוק הצמח ואמנם הענפים הם יצמחו אל מעלה מן הסעיפים (קלונימו׳

[1] [בערבי שַׁעַט a).]

[2] [יותר טוב לנקד סָעִיף.]

[3] [החדשים גורסים בִּסְעִפֵּי הַפֹּרִיָּה.]

a) سعط

בן קלונימוס, ספי הלמחים כ״י פריז). — ואמר המשורר: ועופות בן עפאים יתנו קול כשרות אחרי סתרי סעיפים ובלשון עלגים שרו ואכן נגינות לרגעים מחליפים והרוח תנופף ההדסים וראשיהם לקול העוף מניפים ויחוגו בלי יין כשכור וכרוח יניעון נעטפים (רמב״ע, דיואן קסח, בודלי׳). — סְעִפִּים[1]: אהה על עץ אשר גבהו סעפיו היו עצי עדן מקנאים (הוא, לגביר דעות). — ג) *חלק מן דבר, פרט מן כלל: ואילו הסעיפים אינם ממדות החסידים הקדמונים אשר העירו להם מדותם החמודות כי הם כנגד אלה (תק׳ מדה״נ לרשב״ג, כו). היא (הכניעה) מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בבל ותמוד מה שהוא גדול ממנו והדומה לזה מסעיפי הגאוה (ר״י א״ת, חו״ה, הכניעה, פתיח׳). מדת ההודאה לשם וההכרה שהכל מאתו וכו׳ וזה מסעיפי מדת הנדיבות (ר״י בר׳ אכטולי, מלמד התלמידים יז:). שבני בבל כל כך בקיאים בסודות הטבע עד שאיני מגיע לסוד חכמתם ואיני ראוי להיות מרואי הדמים כי זה סעיף מסוד חכמת הטבע ואיני בקי בו (סו״ת בדבר למוד ההכמות, ד״ח, סח). והנה זה הכת כמו שאמרנו יסתעף לשני סעיפים (ר״ד מרוקא, זכות אדם, הול׳ בריל 11). — ה״ד חלול ה׳ א״ר נחמן כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר כלומר שע״כ מגיעין סעיפי עבירה כדפרי׳ בדוכתא (ריטב״א, על מסכ׳ ר״ה א, כב:). — ד) כל אחד מהחלקים הקטנים שפרקי ספר וכיוצא בו מחלקים, Paragraph, ועי׳ עוד סְעִף: דין השכמת הבקר ובו ט׳ סעיפים (שו״ע או״ח א א). ולשלימות המלאכה אף גם זאת עשיתי בסדור הדברים יצאתי בעקבי המשביר ז״ל ר״ל לעשות סעיפין בכל סימן וסימן במניינם ובמספרם (הלבוש, או״ח, הקדמ׳ ד.). וכמו שכתבנו בסעיף הסמוך שקודם זה (הוא, מו״מ מה כא). — ה) ובהכמת הנתוח, כמו רצועה: וכשתשוב ההקעה אל מקומה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הכדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו או סעיף אחר עליו בצליבה אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ה א יא). — ו) *ובמשמ׳ מחשבה, כמו סְעֵף: ואני נרדם הרעיון בתוך הסעיף רב הבהלה (ר׳ לוי בר׳ אברהם, הקד׳ פרדס החכמה, אולה״ם ג 21). — ואמר המשורר: אם אין ביד

[1] [עי׳ סְעֵף, הערה.]

סעיפך אשמה רני וצהלי (ריזב"ע, חמיו בני). והכביד הנדוד עליו ואין לו מעודד בלתי ילדי סעיפו (החלון ע 3 תרלד, 54). ומרכבת סעיפך לעלות על מרום חכמה תהי לעד בתומה (רס"ע פלקירה, המגקש סג).—ומ"ר סְעִפִּים, כמו סְעִפִּים[1]): והמלכים אשר קדמוך מזמנים להם די תקם ומתנותם דבר יום ביומו למען יפתרו ויגידו להם דברי חידות וכל חכמה וסעיפי לילה וחלומותיהם (מעשה בוסתנאי). כי כמו אשה הרה משלחת ילדיה מקרביה כן הנבון משלח סעיפי מחשבותיו מלבו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ח ה). לדרוש ולחקור כפי מעט קט מוער מצער סרעפי לבבי וכו' תרתי בסעיפי לבבי שתי שורות (ר"י הדסי, א"כ, כג, יח.). הסיתוך וגם יכלו לך רעיונים זדונים וסעיפים נרפים יומם יעצוך בליות כלות (בחינת עולם ט).—ואמר המשורר: תמונתו מהגיד באמרת פי נשגבה אך על לוח לב בעט סעיפי נכתבה (ריזב"ע, חיה עופר). כי לבל נמצא תבונות רק סעיפיהם וידם קצרה מבוא בסודם (הוח, הנפשים אל יקודם). לקחו סעיפי מרקחות טוב וברך וימרחו על השחין ויהי (ר"י חריזי, תחכמוני ט). שובו בני תבל ועד מה תהיו בשני סעיפי תאותכם פסחים (הוח, הענק ריח).—ואם נואלתי ולעשות הסכלתי כי העליתי נרות סעיפים תמהים לפני אוריו הנגוהים אדוננו הכם כמלאך האלהים (מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מטמוני מקתרים יע, הוכ' מק"ג, תרכ"ג). ולא מצאו סעיפי מכל שירה הזון במתון ואף כי בחפזון (ר"ע פרנקים, מכתב לר' יוסף פירמו, מחק בפתים, הוכ' מק"נ 80). באי יחידתי סעיפי באו פני לבשתם משחור קדרו בראות קווצותי אשר ילבינו (סם 82). התחזקו חושי סעיפי רהבו (סם 86). — ז) כמו צָעִיף: כסלו כסילים קו הליכותם כמו תעו שנים עשר ושבעתים תעטה כימה מעיל זעף ועל אפי בנות עיש סעיף ערבים (רמב"ע, ענות תהום, דיואן סב, בודלי). יקצץ אל סעיפים מעלימים פני עפרה ויקרע הרדידים (ר"י חריזי, תחכמ' נ).

סְעִיפָה, ש"נ, ומ"ר סְעִיפוֹת,—א) כמו סְעִיף ב): כמו ויפשחני עשה לו גדר בסעיפות בענפי עצי היער סביבות דרכי כדי שלא אצא (רש"י, ב"ל נג:). והבן והבת קראום החכמים פרחים כי הם פרחי האיש

[1]) [עי' דברי ריב"ג (השרש, שרש סעפ), וז"ל: לפי שהמחשבות נקראות סעיפים כמו שנאמר לכן שעפי ישיבוני אע"פ שנכתב בשין, ע"כ.]

ושריגיו וסעיפותיו כי הם נטע נעמניו (הקדש, סנה ה ח 3 74).—כמו סעיף ו), ובפרט מחשבה רעה: מלכלך כל היום בעבירות מטונף כל הלילה בשקוציהם מגולל שנותיו בשכבת זרע ומשקר כל ימיו בסעיפות הנו משים תורתך ללעג ומצותיך לבוזה (רסע"ג, סף' הגלוי רכה). וגאלנו בחסדיו מידם (של מצרים) לזכותינו ללכת בדרכי האמת ורצה בטובו הגדול עלינו לבלתי נשוב עוד להטמע בתוכם כדי שלא נלמד סעיפותיהם ולא נלך בדרכיהם המגונים אצל תורתנו השלימה (ספ' החינוך, מצוה תק).

°סְעִירָה, ש"נ, בה"פ מן סָעַר, — כמו סְעָרָה: וקול המון בקול שדי בקול ים ומשבריו בעת יסער סעירה (ר"ש הנגיד, אלוה עז).

***סַעַל,** ש"ז,—שם מליצי, אולי במשמ' רפואה[1]): ר' יונתן נשר שעריה אזל להדיה מינדלה דצבעי' מיסתאסיי' הוה תמן חד ספר אמר בשביל שערך באתה לכאן לרפאתו א"ל שיטפו מאלל והא סבית שיש בה סעל[2]) לרפאתו ואני הועתקתי לכאן להחי' מחיה (מד"ר קהל', כל הדברים יגעים).

סע"מ, ר"ת, — סעודת מצוה.

סעף[3]), ממנו, סָעַף, סָעִיף, סֵעֵף, סְעֵף, סְעִפָּה, סְעִיפָה, °סַרְעַפָּה.

סָעַף, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי, מְסָעֵף, — סֵעֵף את האילן, כרת את סעיפיו: die Zweige abhauen; ébrancher; to lop off boughs: הנה האדון יי' צבאות מְסָעֵף פארה במערצה (ישעי' י לג). — ובסהמ"א: הוה מפשח איישבררוי"ר בלעז כשמסעף בידו ענפים מעץ גדול (רש"י, ב"ל נג:). וענין וכרם רשע ילקשו ירעו צמחו וזאת מלה קצרה וצחה מאד והשמוש הזה דומה למה שאומרין הערב סעפתי הכרם בלומר כרתי סעיפיו (ר"י א"ת, בס' הברכ'

[1]) [עי' הערה הבאה]

[2]) [פרש מ"כ: כלו' שמעתי שיש בו תעל ורפואה לרפאותו וכו' סעל כמו תעל ואולי שצריך להגיה כן, ע"כ.]—[3]) [כנראה פרושו בקע ופצל, כמו הערב' שַׁעַב, ומזה שַׁעְבָּה[a]), נקרה. אחרים משוים עם הערב' שַׁעַף[b]), נתבקעה היד מסביב לצפרנים; שַׁעַף, ענף התמר עם עליו.]

a) شعب شعبة b) سعف

לריב"ג, לקט). ואראה והנה יונקתו מחוקת שרשי הדת ומסעפת פארותיה מחוקת בדקי יסודותיה (ר' מאיר הלוי להרמב"ן, אגר' הרמב"ם כד.).—ואמר המשורר: ופור משנה עשו לאל אשר קם וסעף בעמלק ציץ ופארה (ר"ש הנגיד, אלוה עז). יי' סעפוני זדים עודוני ולארץ תחתיות הו ידוני (ראב"ע, יי' אלהי הצבאות). השפו זרוע אשר מאד גדלה סעפם על אחת חמש בגדולה (איוס. יוצ' אחרון פסח). ועץ לא ישא פרי יסעפו (אסף יט יט יג). עבדי שאנן ואני יעף עד אן תהיה צור גאוני פארה הדורה מסעף רחם על כנה נטעתה ושלח לה נגיד ומצוה (ר"י נגארה, עולת תמיד קסד).—ובהשאלה: מעולל עוללות תוגה בלי יד ומאין יד סעיף יגון מסעף (רמנ"ע, רלה סחק, גודל' קנה). ועיני עניני רעיוני הלב סעפים[1]) ובאשנבי מסובי ניבי המדע משקיפים ומקיפים (ר"י חריזי, תחכמ' יו).

—הפעי, הִסְעִיף,—עשה שיגדל כמו סָעִיף: ומה ענין הזה והגדול דבר הות נפשו [הוא ויעבתוה הכנוי אשר בויעבתוה שב אל הות נפשו] הוא אמר שהם מסעיפים הוות נפשם כלומר מה שיש בלבם מן הרע מסעיפים אותו ומגדילים אותו (ר"י א"ת, ספ' השרש' לריב"ג, עבת).

התפ', הִסְתָּעֵף מִסְתָּעֵף—יצא כמו סָעִיף וחלק מדבר, כמו הענף מהגזע: מסתעף[2]) מהחרון (תק' מדה"כ לרסב"ג עז). ואני רוצה לומר שאבאר מהות המדות המסתעפים בחוש הראות וכמותם (שם כד). ומן המדה הזאת מסתעפת הסליחה והמחילה והמה ממדות הבורא יתעלה שמו (שם מא). ומן התנועה ההיא יסתעף ואליה ישתלשל כל מניע ומכין בעולם התחתון כולו (ר"ש א"ת, מו"נ ב א). וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב"ח ואופן הסתעפם בהתחלתם (רלב"ג, איוב י, ד"ה באור דברי המענה). כי כל הכופר באחד מן השרשים באלו כופר בעקר שהשרש ההוא מסתעף ממנו (ר"י אלבו, העקרים א יג). וראוי שנבאר עתה דרך ידיעת השרשים המסתעפים מן השלשה עקרים הללו (שם יד). ומן הצד האחד הוא שורש המסתעף מעקר מציאות השם ומן הצד האחר הוא מצוה פרטית שנצטוינו עליה (שם). ואולם נבואת משה ושלא תנוסח התורה כבר יצויור מציאות

תורת משה זולתם ולזה היותר ראוי שנאמר ענפים ואמונות נמשכות לשיחות השליח לא עקרים בפני עצמם כמו שתחיית המתים וביאת המשיח הם ענפים מסתעפים מן השכר והעונש לא עקרים או שרשים בפני עצמם (שם טו). והיא אמונה מסתעפת מתורה מן השמים (שם כג). שכמו שנסתעף המין האנושי מאדם ככה נסתעפו הרעות כלם ממין (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה, ד"ה בעשרה מיני פורעניות). ומכאן נסתעפו דרכי עובדי הכוכבים (ר' אברהם ביבאגו, דרך אמונה ב, מ::). כי אלו הם דברים המסתעפים על ידי התורה טפלים אל העקר (אלשיך, פי' איוב כח כ). וראיתי להעלות על ספרי במקום הזה תוכן השאלה הנזכרת בצרוף שאלות ומבוכות אחרות הנמשכות ומסתעפים ומשלשלים ממנה (לודגנז, נחמד ונעים קסא). ואמר וכמסמרות נטועים להורות על חוזק ההתחלות והשרשים אשר הציבו בעלי אסופות כי אספו אל תוכם בכח כל הידיעות הנמשכות והמסתעפות מהם לדוגמת גרגיר הזרע (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה יד). עוד יושלם החקוי מכל צד בציירנו המות במדרגת השרש והגידים הנמשכים ממנו ומבלבלים ומסתעפים בכל הגוף במדרגת הענפים (שם טו). הרבה ענפים טובים מסתעפים מאילן הענוה וכו' כיון שהזכיר בעל ספר אורך ימים מענין הענוה מהרבה ענפים טובים מסתעפים ממנה הנני להראך שחיים נמשך לאדם על ידי שפלות והענוה (ר' אליהו, שבט מוסר יז). וראוי שנמשיך אל ההשגחה והבחירה הדבור בתפלה לפי שהתפלה היא ענף מסתעף מן ההשגחה והבחירה (ר' רפאל ונגורלי, מרפא לנפש כז.). ובשנת שע"ג הסכימו הועד הכלל ותקנו שלהשגת הקיום והמסתעף יפרעו על נכסי חוץ משלם כשאר נכסי פנים (פרי הארץ ב', שו"ת חו"מ י). הנה אם באנו לכתוב פרטי הדינים והסעיפים המסתעפים בכל א' וא' מאלו הדברים יאריך הענין (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת קח, קט.). ונמשכים ומסתעפים תיכף ממני (יש"ר אקנדיה, ספ' מעין גנים מספ' סוד היסוד מ). וישם דה ודא ודוה ודם ודת ודין מדר מאד ועוד כיוצא בהן שיתבארו בבאור נד ומין זה מן השרשים נקרא אצלנו שרש מסתעף (רש"פ, יריעות שלמה א, הקד' יא:). ונסתעף מזאת ההוראה פעל יתיל להוראת ההצלחה ותמידיות היכולת (שם א א, ג::). ואם לא תסתעף ממנה רעה לאחרים (ילחק איכל, הקד' למשלי). כן רוח קנאה כי תסתעף

[1]) [כנראה הוא כמו מסעפים, ואולי הוא קל כמו סעפים.]

[2]) [בהוצ' פאלאק בסעיף.]

בלב גבר תשרש בו ראש ולענה עד אבדון תשחיתהו (שלום הכהן, ניר דוד 51). המוסר הטוב המסתעף מהספור ההוא (רמח"ל, אביעזר ג, דכ"ל).

—קל, °סָעַף, חשב, דאג — ואמר המשורר: עלי בואת אל תסעפי התנערי קומי ולמה תסעפי (שבזי, בכר, Poesie d. Jud. Jemens 72).

סְעֵף[1], ש"ז, ונ"ר סְעִפִּים, — חלוקה, פלגה, ובהשאלה דעות חלוקות, Spaltungen; divisions. פסח על שתי הַסְּעִפִּים, משל למי שמפקפק הנה והנה ואינו מכריע הכף לאחד מן הצדדים: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הַסְּעִפִּים[2] אם יי' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו (מ"א יח כא). — °ובמשמ' מחשבה[3]: ואתה היודע מחשבות אדם ומבין סעפי לב בשר ודם ידעת כי בכל לבי לעשות רצונך חפצתי (ר' בחיי, בקשה בקוץ ספי קו"ה בערבי, הוצ' ד"ר יהודה). — ואמר המשורר: לאנשי לבבות בני מחשבות בידם נעימות למחיתו בריאים ועיני סעפים עתידות מצפים (רמב"ע, דיואן בודל' 13). אבי עזרי ישיבוהו סעפיו אשר נתן ידידו בין אגפיו (ראב"ע, אבי עזרי). ויליין בעד סודו לשואל ורעיוניו יבאר ויודיע סעפי עלומותיו (הוא, בסס אל אסר אמרו). וקבה להחיותו וכבד להפרותו וקדקד להורותו סעפי תבונותיו (שם). והפך זמן הודו למשחית ועז פניו ישנה וכבה נר סעפיו ורואותיו (שם). הסיתוך וגם יכלו לך רעיונם זדונים וסעיפים נרפים (בחינ' עול' ט יב). איך לאלהי יהיה הולל לא בא לכלל נפש חיה ואת לסעפי רעה חולה ציר אין מזור לו ותרופה (ר"י פרכקיס, בשירו נגד האנקובליס, ונהק בפתים, הוצ' מק"נ 73). ינפש אדם מעט בשנתו סעפים וחזיונות יבהלוהו (ב"ז ב"ם מח ה).

סְעֵף[4], ש"ז, ונ"ר סְעִפִּים, — מחקר ועיון בדברים חיצונים: סְעִפִּים[5] שנאתי ותורתך אהבתי (תהל' קיט קיג). — ובסהמ"א, במשמ' רשעים, ואמר המקונן: איכה שחת בסערך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכה אלה, קיט). נשחט האב ויחידו נעקד נעקד רגלו וידו נשגב ה' לבדו סעפים שנא לבמו סטלי הקנאה וגלולימו סורו טמא קראו למו (ר"י הלוי, אלהים אל דמי, קליר' ה עי"ה, Synag. Poesien, הוצ' צונץ). ובממלכה החמישית אנשים אדומים שופכי הדמים סעפים וחנפים ושודדים ומזידים (ראב"ע, אגרי הי בן מקיץ). — ובמשמ' מחשבה: שעו מני והלאה שרעפי שוא סעפי תהו סורו עזובני חפצי גלמי הבלי חלד (שלום הכהן, ניר דוד 3). אחי אל תשית לדברי לבך עזוב סעפים אלה אבות כל עני (ינ"ה, בית יהודה לכל חי, א ב, 32).

סְעַפָּה, ש"נ, ונ"ר סְעַפּוֹת, סְעַפֹּתָיו, — סְעַפּוֹת הארז, וביוצא בו, ענפים: בִּסְעַפֹּתָיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה וכו' ברושים לא דמו אל סְעַפֹּתָיו וערמנים לא היו כפראתיו (יחזק' לא ו-ח). — ואמר המשורר: נפל ברוש על בין עבתים גבהה קומה סעפותיו אשר נצמרו (רשב"ג בימי יקותיאל). — ובחכמת הרפואה, חלי מחליי העור, כעין ספחת וגרב, porrigo, tinea trichophytica[1]: הסעפה היא מכלל צמחים קטנים שחיניים וכו' והסעפה מתחילה צמחים קטנים נבקעים קלים נשהנים במקומות רבים ואחר יתהוו שחינים צרבתיים וכו' ולפעמים יזולו חלודה ונקראים שריגיים וסעפה לחה ולפעמים יתחילו ספחתיים יבשים (קאנון ד ז ג ג).

סער[2], ממנו סַעַר, סָעַר, סְעָרָה, °סְעִירָה, *מִסְעָר.

סַעַר, סַעַר, ש"ז, כמו סְעָרָה, — רוח חזק מאד מנשב בכח גדול, Sturmwind; tempète, ouragan; tempest: בתרועה ביום מלחמה בְּסַעַר ביום סופה (עמוס א יד). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סַעַר גדול בים והאניה חשבה להשבר (יונה א ד). שאוני והטילני אל הים וישתק

---

[1] [אפשר שהיחיד הוא סְעִפָּה. ולדעת ריב"ג בשרשיו מ"ר הוא מן סעיף בהבלע היוד.]

[2] [י"ת אתון פליגין לתרין פלגוון. וכן הפשיט', והירונ' partes. וכעין זה סומכ' ἀμφιβόλως, והמפרשים העברים פרשו מחשבות, כמו שְׂעִפִּים. והשבע' תרגמו ἰγνύαι, ברכים. ויש מפרשים כמו קַבַּיִם של הפסח.]

[3] [עי' אברבנאל (מ"א ג) וז"ל: קרא סעפים למחשבות האנושיות בעיון.] — [4] [עי' הערה הבאה.]

[5] [י"ת דחשבין מחשבין סריקן, וכן רש"י. וריב"ג וראב"ע ושאר התרגומים העתיקים, כלם פרשו שהוא תאר לאנשים, וכן ר"י מפיסא (בספ' מנח' קנאות) וז"ל: וז"ש דוד ע"ה סעפי' שנאתי קרא סעפי' להולכים אחרי שרירות שכלם בעניני התורה. וילכו ארחות עקלקלות, ע"כ. אולם רד"ק סובר שהוא שם למחשבות. והוא שם בפלם דִּבֵּר, שִׁלֵּם.]

[1] הרג' ד"ר מזיא.

[2] [כמו שׂער, ובאשור' שָׁאֵר, רוח, סַעַר (Del., Handw. 635); ועי' גם ברט (Wurzeluntersuchungen 50).]

הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הַסַּעַר הגדול הזה עליכם (שם יב). — ובהשאלה צרה גדולה, כעס וחרון גדול: וְסַעַר מתחולל על רשעים יחול (ירמ' כג יט). הנה רעה יצאת מגוי אל גוי וְסַעַר גדול יעור מירכתי ארץ (שם כה לב). אחישה מפלט לי מרוח סעה מִסָּעַר (תהל' נה ט). כן תרדפם בְּסַעֲרֶךָ ובסופתך תבהלם (שם פג יו). — ובתלמ': מעשה שהיו באין בספינה ועמד עליהן ס ע ר גדול בים (ירוש' יומ' ג ח). ד"א אדן עו[לה לספינה] ועמו בהמה או סוסין או גמלין או דבר אחר אם עמד סער בים מה הן עושין משליכין את הבהמה לים וממלטין את בני אדן (גנזי שכטי' א, גינצבורג 38). — ובספה"א: ואיך איד חם ורטוב הוא יסודם בהתקבץ למעלה מאוירו וכוכבי אש אשר עולים ויורדים והברק והרעש ו ס ע ר ו (רמ"ע פלקירא, המבקש הקדי). — ואמר המקונן: איכה שחת ב ס ע ר ך לסגר ביד סעפים סהדיך (איכת אלה, קיני). ותנופת ידו עד נפשה נגעה ולכל קול הד לבה ענה כ ס ע ר (יל"ג, אדו"ם ב). — *ונ"ר סְעָרִים: ולאל יום יהי כל סר והנף כמוקש מפני רוח ס ע ר י ו (רסב"ג, בכורים ענן).

***סֵעָר**, ש"ז, — כמו שֵׂעָר: מן מה סער כותש אין הגדר כותש [1]) (ירוש' פאה ב ג). וכוחלת ופוקסת וגוטלת ס ע ר ה וצפורניה (שם מסקי' א, גנזי' 193). אין כותבין ספרים לא על עור בהמה טמאה ולא על עור היה טמאה ואין תופרין בגידן ולא ב ס ע ר ן (ר"י ברצלוני, הלכי ס"ת, אדלר 18).

סָעַר, סָעַר, פעו"י, יִסְעֲרוּ, וְאֶסָּעֲרֵם, heranstürmen; tempêter; to storm. — א) סָעַר הַיָּם, זעף והכה גלים גדולים: מה נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וְסֹעֵר וכו' ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו כי הים הלך וְסֹעֵר עליהם (יונ' א יא-יג). — ב) בהשאלה, סָעַר פלוני להפיץ את אויביו, קצף ורגז ואמץ כחו להפיצם: ראש פרזו יִסְעֲרוּ להפיצני (חבקוק ג יד). — סָעַר את ההמון, הפיץ אותם לכל עבר, כמו סֵעַר: וְאֵסָעֲרֵם [2]) על כל הגוים אשר לא ידעום (זכרי' ז יד). — ובמדר': כיון שאמר לו מה אשיב שולחי דבר היה דוד עומד ו ס ו ע ר ולא היה יודע מה להשיבו (מדר' תהל' יז). — ובספה"א במשמ' פ"ע, סָעַר בלבו: ויצא אנטיפ' מלפני המלך ברעד ופחד וילך אל ביתו ולא ידע הדבר מראש ועד סוף ויסער בלבו מאד (יוסיפון סלו). ס ו ע ר ו ת בחמה ועליהם באימה ואין מלבדך שוכן בקול דממה (אהלה מהוהים, ליוה"כ, מחזו' איטלי' ב, ל.). ס ע ר ו בשמים תודות וסביבות הכס מדות הדין והרחמים עומדות ותדברנה לפני המלך (רלב"ע, מי כמוך אפס יש מבלעדיך). המתו באש תבאר וכעסו כלהב י ס ע ר (הוא, הי בן יקין). ואחר הגבול הזה אש אוכלה אל השמים עולה גחליה בוערים ורשפיה ס ו ע ר י ם (שם). — ובמשמ' פ"י: ובאשר הרוח סוער הים בהיות הים בהשקט וסוערת אותו הרוח כן דברים מסערים את לב בני אדם (יוסיפון סיד). — ואמר הפיטן: מחוללת תנין בגערה נותנת בים מעברה ס ו ע ר ת גלים בסערה עורכת מסלה ישרה וכו' (מחוללת, יוצ' ז פסח). מותחות גבהי מרומים נוטעת אדני אדומים ב ו ע ר ת שאון ימים ערפת המון קמים (וותמתח, יוצ' אחרון פסח). — ס ע ר ה ו בשצף עלך וכל פה יהללך על פלא מפעלך (זכור את, יוצ' שבת זכור). ס ע ר ו השער ובראשכם הגני (אדם לבנקון, אוריה ובת שבע). — ובינ' סֻעוּר, סָעוּר סְעוּרִים: על עסק בעורים עובנו אלוף נעורים סוחים כבן ס ע ו ר י ם סגוף עני וצעורים (לך י' הצדקה, סליח' ונהי יוה"כ). בבית התפלה מקדש מוערים רפויי ידים ומעידי אברים בחולים וסעורים מכל עברים (ר' בינואל הלוי, שחרנוך נקסגון, סליח' כ' עי"ת). תנקום דם הנשפך כמים הנגרים משוד עניים מאנקת סעורים (הקריסו, קינ').

—נפע', יִסָּעֵר, — נִסְעַר לִבּוֹ על דבר, נָע לבו ורגז והרד בשביל דבר, bewegt werden; être troublé; to be troubled: ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ את עבדיו לאמר אל מקום פלוני אלמוני תחנתי וישלח

[1]) [עי' כתש ובהערה.]

[2]) [כן דעת ריב"ג (הרקמה ל, עמ' 201) שהוא קל, ובמקום וְאֶסָּעֲרֵם. והוא סובר שיש כאן סֵרוס של תנועות, כלומ' הסמך והעין החליפו את תנועותיהן, וסרום זה גרם לתנועת האלף להתארך מן סגול לצירה. וכן דעת ר"י ורד"ק שהוא קל. ורד"ק מזכיר דעה שהוא צורה מורכבת מהקל והנפע', עי' מכלול (הוצ' ריטנברג נג:) ופרושו לפסוק זה. וסובר רי"ק שהוא פ"ע ולכן פרשהו ואסער עמם, כמו יששום (ישעי' לה א), ורד"ק מוסיף: ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא, ע"כ. אולם החדשים מפרשים אותו כמו פִּע', והיה צריך לנקד וַאֲסַעֲרֵם, כמו אֶזְרָח (ויקר' כו לג) אלא שנתארכה תנועת האלף לצירה כמו אֵפוֹ במקום אֵפוֹ (בראש' יו כג); ועי' קניג (I 279, II 494).]

איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתים וכו' ונשמר שם לא אחת ולא שתים ויִּסָּעֵר לב מלך ארם על הדבר הזה (שנגלה סודו) (מ"ב ו ח-יח).—ואמר הפיטן: יודוך ה' אלהינו צבאות קדושים וכתות ישרים וקדישי עליונים שרפים והיות וכל הנסערים מהוד זיוך כי אתה מלך רם ונשא מושל בכל מלכותך (הוספ' ותקונ' לסדי רע"ג 24). רוח מנשבת בבעלי יערים רדוף נשמטת נסים ונסערים (אין כמדת, סליח' יוה ה). עורי צפון ובאי תימן יחד לכנם נסערים (סלחיך, יוצ' א פסח). טוב לישרים ונוקם לצרים יחתו ממנו אבירים כלם מפחדו נסערים (את הם, יוצ' א שבועי). יום אשר נפשי נבערה ולתאותך נסערה ראה עניה סוערה ביד אום פיה פערה (יום לעקי, סליח' ר"ה, סנח"ל המנ.).—וברפואה, משגע, lyssicus[1]): אף (יועיל) לנשיכת נחשים ולכלבים הנסערים הנושכים בהמת שיניהם (אסף 71:).

—פעי, יִסָּעֵר,—סֹעַר המוץ, סֹעַר העשן, נִשָּׂא ונהדף בכח חזק, verweht werden; tourbillonner; to be storm-tossed: לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים הלך כמֹץ יְסֹעֵר[2]) מגרן וכעשן מארבה (הוש' יג ג).—ובהשאלה, סֹעַר פלוני, נדחה ממקומו, גלה: עניה סֹעֲרָה[3]) לא נחמה (ישעי' נד יא). — ובסהמ"א: ועוד כי בהתהוות הצורה ישתנה הנושא מטבע היצירה אכן בחלול המקרה עוד הנושא מטבעו לא יצא וממנו לא יסערה (מנחם הגולה, לקו"ק 50). טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים (רלב"ג, משלי כא ט). והוא נמסר לרבבות מזיקין מלאכי חבלה לשמה ולבזיון מבוהל ומטונף מסוער דק לקוי (מורה נאלנע י, סכט). — ואמר המשורר: בני דע כי כבר ברחה עדת קמים מארות ונפוצה עלי הרים כמץ הלקה מסערת ובדברים כמו צאן מבלי רעה מפזרת (ר"ש הנגיד, פלה יונה).—ואמר הפיטן: סרנו וסוערנו ונשמטה הרב היונה (אני יום, סליח' יום ו). סערתי כאניה בלב ימים לקנות פרדסים וכרמים עד שלא נהניתי מטעמים (סליח' שחרי יוה"כ, מחז' איטלי ב, קז:).—ותאר לישראל: סוגה עועו סוגיה מוץ כדונג לסוגגיה סערה מאנחה להפיגה (אפיק, יוצ' ב פסח). חון סוערה וסועה ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה (יושב בסתר, סליח' יום ד', עשי"ת). ובתהום ירה שוגאי סוערה והשירה שירה לאיום ונורא (גנזי שכט' ג, דודסון 137). אתעוררה אתגברה על שורה משתוררה פה פערה על סוערה ואחברה שה פזורה לי שברה לה אזכרה חסד נעוריה (רא"ב"ע איפה נכי).

—פעי, *סֵעֵר, סיער, — נשא הסער והפיץ: זהזורע וסערתו הרות לאחריו מותר (כלא' ה ז). הזורע והרות מסערתה (ספרי דברי לל).—ובמשמ' החריד, נדנד וטלטל בסערה: כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כשעיר (ר' יהודה, ב"ב כה.). פרשו מהלך יום אחד בים סיער הקב"ה עליהם את הים ברוח סערה וכל האניות שבים עוברות ושבות בשלום (מדר' יונה, ביהמ"ד ילינק א 97).—ובסהמ"א: כן דברים מסערים את לב בני אדם (יוסיפון סיד). וכמו שבהרכבת הימים הרות הוא המנהיג המסייע והעוזר או המעכב והמונע המסער בסערתו ככה בעבודת המלכים (ר"י אברבנאל, נחלי אבות ב, ד"ה רבן גמליאל).—ואמר הפיטן: וברוח הזקה סערתם מהרחור תומה ומסלה לעמך תבהור הירדן תסב לאחור (ויוסע, יוצ' ז פסח). מלך קהל מלכי אדמה בסערו משא דומה יפקד על צבא רומה (יוצ' א ר"ה, מחז' איטלי ב, לג:). פרי הדר עיטרתו לצפירה פרצוהו תקקתו בבסאך לסערה (Elbog. Stud. 127).

- הפעי, הִסְעִיר,—הדף והפיץ כמו בסער, ואמר בן סירא: בשיר מ[ש]ל חידה ומליצה עמים הסערתה (ב"ס גני' מז יז).—ובמדר': כשם שגל הים מסעיר ברוח סערה כך לשון של אדם מסעיר ברוח עבירה (א"ב דר"ע, ביהמ"ד ילינק ג). — ואמר הפיטן: שנן בפארן ושעיר ואותם אל הסעיר ואתה מרבבות קדש אדני בם סיני בקדש (קדוש, יוצ' א שבוע'). בשבעה עשר בו הלחלה אחזתני וסער מסעיר (במדם, סליח' יז תמוז). זכור פלטים אשר באף הסעיר צבאי בלכתם אל הר שעיר (זכור אים, יוצ' שבת זכור). להר שעיר אסעיר וערער יתערער (אלהי, יוצ' שבת א אחה"פ). צח ואדם משעיר נסיכה בבליון תסעיר (הם, אין כמוך). חושה להסעיר בשעיר ברכת אב תעיר ורב יעבוד צעיר

---

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

[2]) [לפי צורתו הוא שיך לבנין פֻּעַל, וכן פרשוהו החדשים. אולם משמעת הכתוב דורשת פעל סביל, ולכן צריך לפרש שהוא פֻּעַ', ובא הנקוד יְסֹעֵר במקום יְסֹעַר, עי' רד"ק בשרשיו ומכלול (הוצ' ריטנברג סב:).]

[3]) [אפשר שזה הוא ביני פועל מן קל. וכן כנראה פרש רש"י, וז"ל: שלבה סוער ברובי צרות, ע"כ. ורד"ק, סוערת בסערת הגלות, ע"כ.]

(יול׳ סנת ד לחה״ב). טורח רעב העיר ובמצור אותי הסעיר ומיד הובקעה העיר (לנהים, פליה׳ יז תמוז, מחזו׳ איטל׳ ח, קנט.). אנא חדיש ימים חלפו מה נעמו ומה יפו תוך עיר שעיר תבעיר בני עשו שעיר מסעיר צעיר תתן לשוא (ר״י נגיחרה, יתר לבי, עולת תמיד כפי״. —והסעיר הוֻשט בשחיטה, התבוֵן: עד כדי שישעיר וושט וכו׳ ואם תבקש אמור לעולם עד שיסער וזו שאמר כן בשיר שמסעיר יותר (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 141). עד מקום שישעיר מקום יש בברס שמולגין אותו מפני השער שמגרדין ואיכא דגרסי יסעיר לשון רונזיד בלע״ז דכויין (כגת״ה, חול׳ ינד.).
—הפע׳, ״הֻסְעַר, שהסעירו אותו,—ואמר המקונן: ראה כי הסערתי באניה בתאניה ואניה (איכה יבנה תבללת, קיני).
—התפ׳, ״הִסְתָּעֵר,—כמו קל א): השיבוהו (אנשי הספינה ליונה) בלב סער במה ישתוק מסתער כי הים הולך וסוער (ר״י אבן גיאת, תוכחה). אם ילדי יום אותך ענו בעזוז נפש אותם ענה או לך מני לילות עמל לבב כבד להם מנה אי ים ועפם לך יסתער לו לב רחב כחול פנה ובטח כי יש לאל חסד בכוכבים לא ימנה (ר׳ יוסף בן סהל, איכה יועם זהב סגור). בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשמה מי יחוק בספר מסתער בשעיר ויעפר בעפר (ראב״ע, איה גואלנו). וענין סערה וצפון מן כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה כי בבל צפונית לארץ ישראל היה לענין הנהגת העולם הוא עניין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו (רד״ק, פירוש מעשה המרכבה, בסוף פרושו ליחזקי). — והִסְתָּעֵר החולה [1]), היה נרגש: והמסתער ממעט דבר כמו שיסתער החולה ממעט הזק שירגיש נוסף על חליו (אלות בשאל ר׳ הלל מפירלא מן החכם הזה ר׳ זרחיה לוי, חו״ב ג, 141). ובתחלת החולי אין ראוי שיעלה זה אם לא שיהיה החולי מסתער (מפתח הרפואה, כ״י בריטי׳ מוזי׳).—וסה״ש הִסְתַּעֲרוּת[2]): כמו שיתהוה הקצף בפיות הסוסים כשירצו וכמו שיהיה מהסתערות לגלי הים הקצף (אני הרלב״ג, סה״ש ח).

סְעָרָה, ש״נ, סמי׳ סַעֲרַת, מ״ר סְעָרוֹת, סמ׳ סַעֲרוֹת, — כמו סַעַר, סופה, רוח עזה מאד: ויעל אליהו בסערה השמים (מ״ב ב יא). מעם יי׳ צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישעי׳ כט ו). וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (שם מ כד). תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אתם (שם מא יו). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק׳ א ד). היה גשם שטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה סערות תבקע (שם יג יא). ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה (שם יג). ויי׳ אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכרי׳ ט יד). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג (תהל׳ קז כה-כו). יקם סערה לדממה ויחשו גליהם (שם כט). אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). ויען יי׳ את איוב מן הסערה ויאמר (איוב לח א). — ובהשאלה, במשמ׳ חֵמָה עזה, קצף גדול: הנה סַעֲרַת יי׳ חמה יצאה (ירמי׳ כג יט).—ובתו״ש: והרוח תלויה בסערה וכו׳ וסערה עשאה הקב״ה כמין קמיע ותלייה בזרועו שני ומתחת זרועות עולם וכו׳ (ר׳ יודה בר פזי, ירוש׳ חגי׳ ב א). סערה תלויה בזרועו של הקב״ה שנא׳ ומתחת זרועות עולם (ר׳ יוסי, בבלי שם יב:). איוב בסערה חרף וכו׳ אמר לפניו רבונו של עולם שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב (רבה, ב״ב טז.).
—ובסהמ״א: ויהיה סערת רעמים בשמים ורעש[ים] גדולים בארץ (גנזי שכמ׳ ה, גינצבורג 322). כי כאשר תבא בפלג הים אין להשמר מן הסערה מפלגי הים ומגלי הים (יוסיפון סעג). בים ובינונית טהור איזו היא שונית כל מקום וכו׳ שמגיע לשם הים בעת הסערה (ערוך ערך סנית). כן ימצא רוב עמי הארץ והרבה מחשובי בני אדם על הענין הזה והוא שהם תמהים מדבר שהם רואים אותו ולא הרגילו לראותו בקדרות השמש והירח והברקים והרעמים והזיקות והסערה (ר״י א״ת, קו״ה, מסכון הנפש ג). הזעף הגדול של הרוחות הקשות הוא שהשטן מתחבר ביניהם ובפרט באותם שיוצאים מן הארץ והם רוח סערה (רמח״ל, פתחי חכמה). — ואמר הפיטן: הנשים ההגונות לכם ישיבה הובערו וסערה בם נשבה (קרובץ לפורים, קדר רע״ג ב, רכג.). ליום הדין היה חרד ורגז לשאתו ואל קול סערתו (ר״י חריזי, הענק לח). אזי מסערת השקה אשר לבי מאד הירך עניתיו דוק ותשבת כי בחיק עפרתך שרוך (עמנ׳ מחב׳ ז).—וכמו כן סְעוּרָה, ואמר הפיטן: ברוחך שופרו חזקים בתבונה בוססה תבל על מכונה גיה

[1]) [עי׳ כלה רבתי י, וז״ל: כיון דחזיתיה מסתער א״ל כרו זימנא הדא אייתי לי בעלי חד זמא ואיתבעלית ליה.]

[2]) [עי׳ ערך הִסְתַּעֲרוּת במקומו.]

קראת להעיר עיפה גאה דרכך בסעורה וסופה (Elbog. Stud. 126)–ומ"ר, ואמר המשורר: וארא רוחות וסופות נושפות ומרהפות סערות וזועות וזיעים מפרק הרים ומשבר סלעים (רלב"ע, אגרת חי בן מקיץ). — ובחכמת הרפואה, סְעָרַת החֹלִי: לחקור בכל מיני המאכל הראוי להאכיל את החולים באורך ימי תחלואיהם בהתחזק עליהם סערות החולי (אסף 122:). והזיעה הקרה והפלצית והסערה הבאים מהקדחות יבא משם (מהמתנים) (ר"מ אלרבי, ב"א ד, סו:).

*סְעָרָה, ש"נ, כמו שְׂעָרָה,–שֵׂעָר: בסערה השיבוהו (הקב"ה לאיוב) וכו' אמר הרבה נימין בראתי באדם וכו' (רבה, ב"ב טז.). פעמים שאין העולם ומלואו מחזיקים כבודו פעמים שמדבר עם אדם מבין שערות ראשו הה"ד ויען יי' את איוב מן הסערה מבין סערות ראשו (ר' אגיא בר סוסיי, מד"ר ברא' ד, תיאודור). ר' שאליה לר' ישמעאל בר' יוסי אמר לו שמעתה מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי אתמהא אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן אגבהה מבעוד יום והורידה משתחשך אמר ר' שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא רגעיו ולא עתיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול לקודש אבל הקב"ה שיודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט הסערה[1] (שם י).

ס"פ, — ר"ת, סוף פסוק.

א·סַף[2], סָף, ש"ז, מ"ר סִפִּים, — כלי מתכת וכדומ' להחזיק בו נוזלים, דם וכיוצא בזה, Becken, Schale; bassin; basin: ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בַּסַּף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בַּסָּף[3] (שמות יב כב). ואת הַסִּפִּים ואת המחתות ואת המזרקות וכו' ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים (ירמ' נב יט).—וגם לשתות ממנו: הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל לכל העמים (זכר' יב ב).—ואמר הפיטן: מסוך סף רעל חיימו המרר והרעל (רסג"י הבבלי, אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). יזם צורר הנגעל הרוני סף רעל וישקני מי רוש (יי' אויב גבר. סתרי לו"ג). ולא נבהל מידיד צאתי

[1] [עי' ערך חוט.]

[2] [באשור שַׁפְּ, (סַפְּ) גם שַׁפַּתְ, סַפַּתְ, כלי ליין (Del., Handw 681).]

[3] [נחלקו בפרושו (מכילתי יא), וז"ל: ואין סף אסקופה וכו' דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי וכו'.]

ובואי בהיותי אצלי במוצאי ובואי כי העיר קטנה וסף רעל מכונה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 131). את סף הוקם על תשים סף רעל אל עמים מעלו בו מעל (ר"י נגארה, יורה חן, עולת תמיד קנא).

ב·סַף[1], סָף, ש"ז, כנ' סִפִּי, סִפָּם, מ"ר סִפִּים,–סַף הַבַּיִת, —א) המפתן בפתח הבית, Schwelle; seuil, threshold: ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פלגשו נפלת פתח הבית וידיה על הַסַּף (שפט' יט כז). ראיתי את יי' נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הַסִּפִּים ובצעם בראש כלם (עמו' ט א). וינועו אמות הַסִּפִּים מקול הקורא (ישעי ו ד). הַסִּפִּים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הַסַּף שחיף עץ סביב והארץ עד החלונות (יחזק' מא יו). בתתם סִפָּם את סִפִּי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם (יחזק' מג ח). ויחף את הבית הקרות הַסִּפִּים וקירותיו ודלתותיו זהב (דהי"ב ג ז). — וְסַף הַשַּׁעַר: ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו וימד את סַף השער קנה אחד רחב ואת סַף אחד קנה אחד רחב והתא קנה אחד ארך וקנה אחד רחב ובין התאים חמש אמות וְסַף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד (יחזק' מ ו-ז).—ב) בהרחבה, החדר הראשון שלפני החדרים הפנימיים של הבית, ישבו בו שמרי הבית, Eingangsraum; vestibule: היא באה בְּסַף הבית והנער מת (מ"א יד יז). גם קאת גם קפד בכפתריה עלינו קול ישורר בחלון חרב בַּסַּף כי ארזה ערה (צפנ' ב יד).—שומר הַסַּף, פקיד הממנה על שמירת המקדש: מעשיה בן שלום שמר הַסַּף (ירמ' לה ד).—וכן שֹׁמְרֵי הַסַּף, כהנים: ונתנו שמה הכהנים שמרי הַסַּף את כל הכסף המובא בית יי' (מ"ב יב י; גם כב ד; כג ד; כה יח).—ולויים: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הַסַּף (דהי"ב לד ט).—ופקידים בבית המלך: בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הַסַּף (אסתי ב כא; גם ו ב).—שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים במקדש: הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הַסִּפִּים לאהל ואבתיהם על מחנה יי' שמרי המבוא (דהי"א ט יט).—וכן שֹׁעֲרֵי הַסִּפִּים: לכהנים וללוים לשערי הַסִּפִּים (דהי"ב כג ד).—ושֹׁעֲרִים בַּסִּפִּים: כלם הברורים לשערים בַּסִּפִּים מאתים ושנים עשר (דהי"א ט כב).—ובמדר': שבא זקן אחד מארץ כנען

[1] [כך בכנענ' (לידזבר' 230), ובאשורי סִפּ, (Del., Handw. 509).]

לראותך ואמר שספף הבית שאינה טובה (פדר"א ג:). כך אמר ר' נחוניא בן הקנה בשבעה היכלות יושב טוטורסי"אי יי' אלהי ישראל חדר בתוך חדר ובפתח כל היכל והיכל שומרי הסף שמונה ארבעה מימין המשקוף וארבעה לשמאל המשקוף (היכלות טו, ביהמ"ד ילינק ג).—ומ"ר: היו רואין (הצפרדעים) ועולין לתובן והיו אומרים אנו שלוחן ממי שאמר והיה העולם והיו הספים[1]) נבקעים לפניהם (מדר' תהל' עח יח, בובר). —ובתי הַסְּפִּים: ואם תאמר אצל בתי השיש ובתי הספים[1]) לא היו עולים אתמהא אמר ר' שמעון זה אחד מתשעה דברים שהשליט הקב"ה רך על הקשה וכיון שהיתה הצפרדע באה ואומרת אני שלוחה של הקב"ה מיד השיש נבקע והיתה עולה (שם קה ט).— ובסהמ"א: ומזוזות וסיפין ופצימין ענין אחד הם אלא שמזוזות אינן ממלאין רוחב שערי האבנים וסיפין ממלאין רוחב שערי האבנים (ר"ח, ספי היסר, פו"ת לו). שהיו הספים שוכבים בארץ והיה מצוהו שיקבע שם מזוזה (המאירי, יומא א, יא:). לאדם צנוע בסיפי הבית אע"פ שיום הוא ואור גדול בעולם אין אדם רואה בתוך ביתו אא"כ הכניס בו נר (זוהר ברא"פ' השמטו', רכד.). — ומצוי בלשון הפיטנים והמשוררים: תפיין עמים בקיצפך הפיצין תושב על סיפך ואבל לישׁשון יזהפך (Kahle. Masor. d. West. כח). אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו בפתור אשר הכה וספים רעשו יכין אשר נפל וגלית סרו (רסב"ג, בימי יקותיאל).—לכן ירא קרות זמן טרם ספים יהי מרעיש ויך כפתר (ר"י חריזי, הענק קיח). אבל חפצי נתן כפי לספי מתי מוסר ובינימו מליני (רמב"ע, הקילוחי, סער השיר 71). כי השכינה שכנה לך עדי נתנה ספה בספך והדרה בהדריך (ר"י חריזי, תחכמוני לה). לבני שלות בחרון אפך מעת נתגו ספינו את ספיך וסברתנו בשצף קצפך (כי תם, קינ', ממז' איטלי' א, קעא.). יונים בענפי ההדסים קוננו רעות בפיהם מתקו תמי־ ואש ינהמו כי נפרדו מהם יעל קנאה במורשי לבבם צפנו חורב בספם בחיל יתאוננו מתום ומיושר בהריש יבשו התאבקו יחד בוכביהם ואת משוד ומכסל כפרים שמנו (רמב"ע, אם אהבי, או"ג 3, 185). שאי על שפים קינה

[1]) [ואולי פרושו נדבך של אבנים, מן הארמי שפא (ב"ב ה:) או ספא לפי גרסת הערוך (סף ה:) ועי' פרוש רגמ"ה לב"ב (שם) וגם פרינקל (Fremdw. 12). ונ"א הפספים, פסיפס. עי' הערה של בובר.]

וסבי כל אגפיך וצעקי לפני יי' על חרב ספיך (סכורת וכ"א נייך, קינ'). יחידה שחרי בית אל וספיו וכקטרת תני שירך באפיו (ר"י הלוי, יחידה, סער השיר 101). טרם ראותך בצל קירות לבבי מקום משכנך לא בצל ספי וקורתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 125). ותען ירושלים ותאמר בהיותי בימי חרפי השכינה שכנה בספי והמדו ארצי מלאכי גבוהים (ר"י הריזי, תחכמו' מז). ובנוך ובספך הבאתו ירושלם שפוך את קצפך לרעים משמים (ילין לוי, סליחי סחל' יוה"כ, ממז' איטלי' ג, כח.). אמונים בני מאמינים הנאמנים בבריתך באים ליקד ולכרוע בספי חצרותך (אמונים, סליח' מנח' יוה"כ). נחרב דבירי וסף מקדשי ואבדו חכמי ובית מדרשי (ריוב"ע, נלאה להכיל, שבת איכה, ספרד'). לחרבן מקדשה ושממות ספיה תתיפח תפרש כפיה כאשה עזובה מדודה נפרדה (איך ידידות, קינ'). יום יום ספך אדרשה ופניך אבקשה צורי לעזרתי חושה (ר"י נגארה, לבי ובשרי ועוזי, עולת תמיד קכה). שחרתי כפך בגיל ורנן ומעשה תקפך בשיר אשנן (יחד כוכבי בקר, שם קפג). שחרי ספיו ברוח חן ותחנונים התחנני על כי ארך קץ שברך רב שנים (יחזו המלך, שם קפז). בו נחרב עירי וסיפי נשרפו (חטי פעו יוני, קינ', שם עולת הדש כא). מלא את ספה בביד עד ספה וראה כי שבעה בחרפה (יורה חן פנון, בב עולת תמיד קלא). רצועי ספיך ובובלי קצפיך (זכר' קנד, ספ' המוסי כ"י תימני', ממז' יב).

ספף, ה"ז, נקי ספה, ומ"ר ספים,—מה שהוא סף, עובר וכלה: כי הם יבטחו בכחם הכלה ובגבורתם הספה ואתם תבטחו בכח יי' אלהינו אשר לא יכלה ובעוז גבורתו אשר לא תסוף (יוסיפון ב, דפו' פרנקפ'). — ואמר המשורר: ואל תבאב לדבר סף ונודד ולא תדרך סלול יחיד ובדד (רס"ג, מוסר הסכל, לקו"ק 70). הן כחשו וטיט רפשו הלא נפשו יודעת עת ביתו וחיתי כרוח סף ונוסעת (רמב"ע, מרי בגיון, הול' דוקס 66). אלהים חי וגם קים עדי עד וכל חיים אשר יצר ספים (ר"י ־רעי, לקו"ק נט). עדי עש תהי ספה וחוג צדק ומאדים (הוא, שם סב). ולולא היא יקר תבל יהי סף ובעדה כל יקר נוצר ונברא (ר"י חריזי, תחכמ' מג). — ובכל המשמע' יחד: בכוס שהם יצק יין בעין הדם אשר בסף[1]) אשר יחזיק לבב חלש ויבא בקרב עם סף[2]) ואשתה עד מראשותי בלא בין יהיו בסף[3]) ובליל

[1]) [בלין] — [2]) גבור (ס"ב כא יח).
[3]) [במפתן]

כל יגון לבי בעת הקיץ לרגלו ספף[1] (ריונ"ע, הפרשים ג פח).

ספא[2], ממנו מִסְפּוֹא.

***סָפָא**, לספוא, — כמו ב.ספה, ואמר המקונן: ליל צור פקד קצפו וישלח בי אש רשפו והושת שברי לספוא יחשבו כוכבי נשפו (מדי ענה קינה, מרגי ת"ב, ספרדי).

ספג, ממנו *סָפַג, *סֶפֶג, *סַפְגָן, *סִפּוּג, *ספוג, *סְפוּגִי, *סְפוּגִיִּי, *סְפוּגִית, *סְפוּגִיּוּת, *סְפִיגָה, *מְסַפֵּג.

***סָפַג**[3], פ"י, — א) בלע וקלט נוזלים כמו בִּסְפוֹג, einsaugen; absorber; to absorb: הבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ובלבד שלא יספוג (שבת כב ח). ד' מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג הכל משפך שמכנים בזו ומוציא בזו וכו' (אבות ה טו). תלמיד שכחו יפה דומה לספוג שהוא סופג את הכל שני לו דומה למוך שאינו סופג אלא צרכו (ר' יהודה, ספרי דברי ומח). לא יספוג ביין ולא ישפה בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (שבת קמג:).—ובהשאלה, סָפַג נכסים, בלע אותם: מה חטה זו סופגת כך ישראל סופגין נכסיהם של אומות העולם (ר' יוסי בר' חנינה, מד"ר שה"ש, פרק אגן הסהר).—ובמשמ' קנה ויבש ע"י בליעת הנוזלים כמו בספוג: ראה יום שמיני מוגה בתחלה ומביא שתי קרבנות כמה הוא כדי טבילה וסופג כדי שיראה ויטבול ויעל ויסתפג (תוספתי זבים א ט). — וכן סָפַג במלח, קנח את קרבן העוף ע"י מלח: עולת העוף כיצד היתה נעשית עלה בכבש ופנה לסובב וכו' נטל את הראש והקיף בית מליקתו למזבח וספגו במלח וכו' (זבח' ו ה). מלח ולא ספג ספג ולא מלח כשרה (תוספתי שם ז י). זית שפיצעו בידים מסואבת לא הוכשרו לסופגן[4] במלח הוכשרו (ירוש' מעשרי א ז).— ובסהמ"א, במשמ' קנה ונגב את עצמו, ואמר הפיטן: שש וקידש ופשט בצהלה סע וטבל וספג בבתחילה (Elbogen, Stud. 129). שקד לקדש חמשית ידיו ורגליו

1) [מן סוף, ספף וכלה.]
2) [כמו ג.ספה.] — 3) [נגזור מן השם ספוג.]
4) [בתוספת' טהר' (י יא) הגרסה לסופתו, וכן שבת (קמה.) בדפו', אבל בערוך לסופגם.]

כראשית ופשט וטבל שלישית ועלה וספג היישית (שם 154). — ובהשאלה, קלט חכמה: כי בן דרכו (של ישו"ר מקנדיא) לקבל ולספוג מכל אדם (קפי נובלות חכמה, הקדי). — ב) בהשאלה, קלט מכות, לקה, סָפַג ארבעים, או שמונים מלקות[1]: המנהיג סופג את הארבעים והיושב בקרון סופג את הארבעים (כלאי ח ג). ואם נטמאו (ולד כהנת וולד שפחתה שנתערבו) אין סופגין את הארבעים ואינן אוכלים בתרומה (יבמ' יא ה). האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה ביין ומטמאה למתים הרי זו סופגת את הארבעים הפר לה בעלה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה ביין ומטמאה למתים אינה סופגת את הארבעים רבי יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת מרדות (נזיר ד ג). מעשר שני והביכורים מצטרפין חוץ לחומה לספוג עליהם את הארבעים (ר' מאיר, תוספתי מכו' ד ו). האוכל אבר מן החי ומן העוף טמא הרי זה סופג שמונים דברי ר' יהודה ור' אלעזר וחכמים אומרים אינו סופג אלא ארבעים (שם זבים ה יג). שחטה ואת בת בתה ואח' כך שחט את בתה סופג את הארבעים סומכוס אומר משום ר' מאיר סופג את שמונים (ירוש' קדו' ע א).

—נפ', *נִסְפַּג, יִסָּפֵג, כמו קל,—קנה ונגב: מי חטאת שנתמעטו טובל אפילו ראשי גבעולין ובלבד שלא יספג (פרה יב ג).

—הפע', *הִסְפִּיג, מַסְפִּיג,—כמו פע': טבל ולא מספיג[2] בדם שיהא בדם שיעור טבילה (מנח' ז:). נטל האיל והפשיטו וכו' נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה באלו יצחק מסתפג לפניך (מד"ר במד' יז). — ובמשמ' בלע ורדה כמו בספוג: כשרף הזה שאינו מספיק לצאת עד שמספיגין אותו[3] (שם בראש' לד).

—התפ', נתפ' *הִסְתַּפֵּג, נִסְתַּפֵּג,—קנח ונגב את עצמו: הרוחץ במי מערה ובמי טבריא מסתפג אפילו בעשר אלונטיות לא יביאם בידו אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת פניהם ידיהם ורגליהם (שבת כב ה). פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו (יומא ג ד). מצאו (בית כסא) נעול יודע שיש שם אדם פתוח יודע שאין

1) [הערוך מביא י"מ שהוא כמו סופק.]
2) [ברש"י הגרסה מספג, וכן זבח' (מ:, לג:).]
3) [במד"ר (בתל' ג) הגרסה מספגין.]

שם אדם יורד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה וכו' (תמי' א א). סמכו ידיהם עליו ואמרו לו אישי כהן גדול טבול אחת ירד וטבל ועלה ונסתפג ואחר כך הזיע זיעתו טהורה (מכשי' ב א). ג' דברים התיר ר' חנינא בן עקביא לאנשי טבריא ממלאין מים מגווזטרא בשבת וטומנין בעצה ומסתפגין באלונטית (עירוב' פז:). נטלו והספיגו אמר כך תהא רואה כאילו יצחק מסתפג לפניך שרפו ואמר כך תהא רואה כאלו עפרו של יצחק צבור על גבי המזבח (מד"ר במד' יז). — ובסהמ"א: ואסור לראותו כשהוא ערום ולא כשהוא מסתפר ולא כשהוא בבית המרחץ ולא כשהוא מסתפג ואינו חולץ שנאמר וירקה בפניו וזה בזיון (רמב"ם, מלכ' ב ג). המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים וכו' ואת בית הווילאות שמסתפגין בהן (הוח, מכיר' כה ט). שכיון שכל הרוחצין מסתפגין אם אתה אוסר עליו להסתפג אף אתה אוסרו ברחיצה (ר"נ על הרי"ף, שבת פב:). — ואמר הפיטן: עת קדשו ידיו ורגליו ופשט וירד וטבל לעבוד עלה ונסתפג וזו מעלליו ישימו ליי' כבוד עטרת בגדי זהב עליו חובה נאמרה בסיני (רלב"ע, אזכירה סדר עבודה). סבבוהו שמלות ונחפז לטבול ולהסתפג ולעלות סגן ינטהו כלי פז (Elbogen, Stud. 149). — ובמשמ' התיפש: ספגי והמשל בזה כי כשוב המים אויר בפתיחתם יסתפגו המים ויתגדלו מרחקיהם (כורזוני, נוו' כ קט). שהגשם השמימי הווה ונפסד בחלקיו מתפעל מתקשה ומסתפג ובו ילדו אלה הכוכבים (יב"ר ווקנדיה, אגר', הכרמל, תמוז תרכ"ז, 343).

*ספג[1], ס"ז, שה"פ מן ספג, — קנות ונגוב: מטפחות הידים מטפחות הספרים ומטפחות הספג[2]) אין בהם משום כלאים (כלאי' ט ג).

*ספגן, סופגן, ספגן, ס"ז, מ"ר ספגנים, סופגנין, — חלת לחם שנאפתה מעיסה רכה ותפוחה כמו ספוג: הסופגנין[3]) והדבשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדמע פטורין מן החלה עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין[4]) פטורה מן החלה תחלתה עיסה וסופה סופגנין[4]) תחלתה סופגנין[4]) וסופה עיסה חייבת בחלה (חלה א ד-ה). איזהו גמר מלאכתו (של תנור) משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין[1]) ר' יהודה אומר משיסיק את החדש לאפות בישן סופגנין[1]) (כלים ה א). יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל של נימוח יוצאין בסופגנין הנעשין באור ואין יוצאין בסופגנין הנעשין בחמה (תוספתי פסחי א לא) פתר לה בסופגנין שנעשו באור ואין יוצאין בסופגנין שנעשו בחמה (ירוש' חלה א ה). — ובסהמ"א: וכל דבר שתחילתו סופגנין שמטגנין אותן בשמן שקורין בוניי"ש פטורין מן החלה (תוספ', ברכי לז.).

*ספגן, ס"ז, מ"ר ספגנים, — מי שמנגב את הגוף: ומטפחת הספרים והם שנותנין עליהם כשמסתפרין ומטפחות הספגנין שמסתפגין בהן כשיוצאים מבית המרחץ (הלבוש או"ח תקלד א).

ספד[2]), ממנו ספד, סופד, מספד *ספד, *ספדן, *הספד.

ספד, פ"ע, ספדה, ספדו, ספדים, סופדים, ספוד, לספד, ספדו, ספדנה, אספדה, תספד, תספדו, יספדו, — ספד למת, ספד על מת, עשה לו מספד כמנהג, קונן עליו וספר בשבחו וקרא הוי אחי הוי אדון וכדומ', to lament; se lamenter; klagen: ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה (בראש' כג ב). ויספדו שם (בני יעקב) מספד גדול וכבד מאד ויעש (יוסף) לאביו אבל שבעת ימים (שם נ י). וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברהו (ש"א כה א). ויספדו ויבכו ויצמו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש"ב א יב). ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה (שם יא כו). ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו וינח את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ"א יג כט-ל). בבאה רגליך

1) [לוי מנקד ספג בטעות.]

2) [כשאדם יוצא מבית המרחץ מביאין לו סדין או מטפחת ומסתפג בה, ר"ש. ובתוספתי (שם ה יז) הגרסה ספוג, וכן הגרסה בערוך.] — 3) [במדב"מ ספגנין.]

4) [במדב"מ סיפגנים ובנקוד הבבלי (הקדם

א) ספגנין. ופרש הר"י בן מלכי צדק וז"ל: דרך בני אדם לשין עיסה לעשות חררה בתנור ואחר כך נמלכין לעשות סופגנין ויש דרך בני אדם עוד לשין עיסה לעשות סופגנין ואחר כך נמלכין מאותה עיסה לעשות חררה חייבת בחלה, ע"כ.]

1) [במדב"מ סיפגנים. ובכ"י פרמה מנקד ספגנין.]

2) [כך בארמ'. ובאשור' ספאד, ספד, ספד, ספת, מספד, (Del., Handw. 507). ובאמהרית בסרוס האותיות סדפי, קינה.]

העירה ומת הילד וְסָפְדוּ לו כל ישראל וכו' היא באה בכף הבית והנער מת ויקברו אתו וַיִּסְפְּדוּ לו כל ישראל (שם יד יב-יח). אל תבוא בית מרזח ואל תלך לִסְפּוֹד ואל תנד להם וכו' ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יִסְפְּדוּ להם ולא יתגדד ולא יקרח להם (ירמי' יו ה-ו). לכן כה אמר יי' אל יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לא יִסְפְּדוּ לו הוי אחי והוי אחות לא יִסְפְּדוּ לו הוי אדון והוי הדה (שם כב יח). בשלום תמות וכו' והוי אדון יִסְפְּדוּ לָךְ (שם לד ה). הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תִסְפֹּד ולא תבכה ולא תבא דמעתך (יחזק' כד יו). לא תִסְפְּדוּ ולא תבכו (שם כג). ושמתי שמרון לעי השדה וכו' על זאת אֶסְפְּדָה ואילילה אילכה שולל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה כי אנושה מכותיה (מיכ' א ו-ט). והביטו אלי את אשר דקרו וְסָפְדוּ עליו במספד על היחיד וכו' וְסָפְדָה הארץ משפחות משפחות לבד (זכרי' יב-י יב). עת לבכות ועת לשחוק עת סְפוֹד ועת רקוד (קהל' ג ד).—וְסָפַד לפני המת, בפניו, אצלו: ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר וכו' ויאמר דוד אל יואב ואל כל העם אשר אתו קרעו בגדיכם וחגרו שקים וְסִפְדוּ לפני אבנר והמלך דוד הלך אחרי המטה (ש"ב ג ל-לא).—ובהרחבה, על צער ואבל, צרה בכלל, על חרבן האמה וכיוצא בזה: על שדים סֹפְדִים[1]) על שדי חמד על גפן פריה (ישעי' לב יב). על זאת חגרו שקים סִפְדוּ והילילו כי לא שב חרון אף יי' ממנו (ירמי' ד ח). הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים סְפֹדְנָה והתשוטטנה בגדרות כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (שם מט ג). חגרו וְסִפְדוּ הכהנים וכו' כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך (יואל א יג). אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וְסָפוֹד בחמישי ובשביעי (זכרי' ז ה).—ובתו"מ: גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל אלא אם כן באו ממקום קרוב (שבת כג ד). נחמיה איש שיחין פגע ביה ירושלמי אחד אמר לי זכי עימי חדא תרנגולתא אמר ליה הילך טימיתיה זויל ובון קופד [וזבן קופד] ואכל ומית ואמר בואו וספדו להרוגו של נחמיה (ירוש' שקס ה ט). אל תספדוני בעיירות מפני המחלוקת (רבי, שם כלאי' ט ד). מעשה ומת אלכסא בלוד ונכנסו כל ישראל לסופדו ולא הניחם רבי טרפון מפני שיום טוב של עצרת היה (חגי' יח.). וכשמת אמרה להן סיפדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף (גיט' נז.). באותה שעה בקש משה למות כמיתת אהרן מפני שראה מטתו מוצעת בכבוד גדול וכתות כתות של מלאכי השרת סופדות אותו (אדר"נ יב). והיה הקב"ה סופד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנותו לא הצליח (מד"ר איכ', פתיח').—ובסהמ"א: וישלחו אליו זקני העדה אל מת המצוה עימם להיוועדה ללכת לקוברו לבכות ולספדה ולעשות לו כבוד כצווי התעידה וכו' (חהיימנן, סדר החכמים ב', נויבויאר 124).—ואמר המשורר: עמי ספד כי הכרוב סר מרביר וכלי קרב וכלי יקר נפזרו (רשב"ג, ביתי יקותיאל). ידידי הלבן עיצר וששה ספד ובכות עליהם האסופה (תוח, ואליגתי, שער הכתיר 36). ועלי ספדו כוכבי שחקים ולי התנודדו סהר וחמה (רמב"ע, הורדה לנבה תנבל, שם 66). ספדנו בגלותנו חפוי ראש ואבל על נהרות בבל (ר"י הלוי, וני נתן, שם 114).

—נפעל, נִסְפַּד, יִסָּפְדוּ,—נִסְפַּד פלוני, ספדוהו, עשו לו מספד: ממותי תחלאים ימתו לא יִסָּפְדוּ ולא יקברו (ירמי' יו ד). והיו חללי יי' ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יִסָּפְדוּ ולא יקברו (שם כה לג).—ובתלמ': מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (מכילתי בשלח ג). אל שאול שלא נספד כהלכה (יבמי' עח:). מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מולפין על מטתו זהו סימן יפה למת (רי נתן, סנה' מז.).—ואמר המשורר: וכל איש לא יהי נספד כפי שניו אשר חיה ולא עשרו יהי נזכר ביום יובא במאפליה (ח"ש הנגיד, הבמות פליליה).

—הפעי', *הִסְפִּיד,—עשה מספד, נשא קינה וספר בשבחו של מת: בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו (ר' יהודה, מגל' ג ג). עבדים ושפחות אין מספידין אותן (ברכי' טז:). באותה שעה אמרו לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (רב יהודה בשם רב, מו"ק ח.). ואין מספידין בהן (בבתי כנסיות) הספד של יחיד וכו' ומספידין בהן הספד של רבים (מגל' כח:).—ועי' עוד הספד.

[1]) [על שדים שהיו צומקים מרעב, רד"ק. ורש"י מפרש יטפחו על לבם על שדי חמד, וכן השבע' κόπτεσθε. ורוב החדשים מנקדים שָׂדִים כמו שָׂדוֹת, או שְׂדֵיהֶם.]

סַפָּד, סופד, ש"ז, ונ"ר סַפָּדִים, סוֹפְדִים,—מי שסופד על המת, סַפְּדָן: כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים (קהל' יב ה).

***סְפַד**, סֶפֶד, ש"ז,—כמו הֶסְפֵּד: ירדו לספד הרואים פנים פטורין ושאינן רואין פנים חייבין (ר' יודה, ירוש' ברכ' ג ב). האומר הרי עלי עצים למזבח וגזירין למערכה אסור בספד[1] ובתענית ומלעשות מלאכה בו ביום (סס, פסח' ד, גני' 109).—ובסהמ"א: כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף מחרונך אם לא כחצות לילה רגלי באת אלי לתקן ספד ולהכריז נהי וכו' הלא כה קראני בהאסף אדוני אביך כוננת רב ספד וחקותי דברי קינות אשר קוננו כל ישראל דבר יום ביומו כל ימי האבל (פנחס בן קרוק, הגר', קפי תשו' תלמידי מנחם XXXII). זר' אמיתיי הכין ספד[2]) לקיננהו וכל הקהל בכו אותו ויקוננהו זר' אמיתיי ספדו בקינה שעשה בעבוריהו (אחימעץ, סדר חכמים ב' ניבויאר 124). — ואמר הפיטן: עיניך רואות תהיינה פקיחות עוני ועניי מצרות הפתיחות ספד לרנה לרצוי תוכחות סבות יהפך בדרכיך הנכוחות (תנוה לפניך שועת חנון, סליח' יום א). על יום חרבן היכל מקדש מדי ליל זה ספד יחדש על עיר קדש ועל המקדש (על יום חרבן, קינ' ערב' ת"ב, ספרדי). — ומ"ר סְפָדִים: ונבים על בנו מלבש חרודים ותשירו בבית משפט ושמחה והוא יקרא בבית אבל ספדים (ר"ב הנגיד, תהילים).

***סַפְּדָן**, ש"ז, ונ"ר סַפְּדָנִים,—מי שאומנתו לספוד על המתים: מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו (ר' יהודה בשם רב, מו"ק ח.). בשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהם (ברכ' סב.). — ובסהמ"א: לא יביא ספדן לערער על מתו שמת זה ימים רבים (רע"ב, מו"ק א ה). שמע מהתינוקות שאומרים עכשיו באגו מהספד פלוני כך זכך ספדנים היו שם ופלוני החכם עלה אחר מטתו וכו' הרי זה מעיד מפיהם (הלבוש, אה"ע אישות יז יג).

***סַפְּדָנִית**, ש"נ,—כמו סַפְּדָן: והוא ענין אמרו מפני שהאלית יושבת עליו ירצה בו הספדנית

[1]) [בדפו' (ד א) בהספד.]

[2]) [בנדפס ספר. ועי' קויפמאן Monatsschr.) (1896, 544.]

מלשון אלו בבתולה חגורת שק והוא תשב עליו בעת ההספד (פי' הרמב"ם, כלים טו ו).

סַפָּה, ש"נ, ונ"ר סַפּוֹת,—א) כמו א.סַף: משכב וספות וכלי יוצר וחטים ושעורים וכו' (ש"ב יז כח).—ובתלמ' כלי שעושים בו כלי זכוכית: משינטלו מן הספות[1]) תמהוי שעשאו אספקלריא אף על פי שמשתמש בו טהור (תוספת' כלים ב"מ ז ז).—ב) בעין דרגש, ישבו או ישכבו עליה, Sofa ; couch : נהוג בדבור ובספרות.

סַפָּה, ש"נ, ונ"ר סַפּוֹת,—כמו א.סַפָּה: והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור (מ"א ז נ). אך לא יעשה בית יי' ספות כסף מזמרות מזרקות (מ"ב יב יד). — ואמר הפיטן: הקדשנו צום עוללים וזקני אספות ישרנו רנה ותפלה ושקדנו ספות (סליח' יום ה', סד' ר"ע הפלס ב ריח:).

א.**ספה**[2]), ממנו א.ספה.

א.**סָפָה**, פיו"ע, סָפְתָה, סָפוּ, לִסְפּוֹתָה, תִּסְפֶּה,—א) ס"י, ספה את פלוני, השמידו, אבדו מן העולם wegraffen; anéantir ; to sweep away ,destroy : ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה (בראש' יח כג כד). יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי (תהל' מ יח).—ודבר לא בעל חי, ספה אותו, אבדו, החריבו: ביום ההוא יגלח יי' בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעי ז כ-כא).— ובמדר': בשר ודם האף סופה אותן שמא אף אתה כן תספה צדיק עם רשע (תנחומ' וירא ח).—ואמר הפיטן: דברתי באש קנאתי בית מרי לספות הנני אליה באף ורוח ולעפות (אז בצאת יוס, סליח' יי' טבת). חגרי לבוש שק עלי ההבערה אשר יצתה להלך וספתה את תלוליך (שאלי שרופה, קינ'). ויהי כאשר דמתה הגבירה כן היתה לחם לא אכלה ומים לא שתתה עד אשר רוח ספתה ארור אפה כי עז ועברתה כי קשתה (עמנו', מחב' ג). — ב) פ"ע, ספה

[1]) [ר"ש (כלים ל א) גורס הספית והוא מפרש מקום הספין שלהם. ובעל זר זהב מפרש תנור שעושה שם זכוכית. ולוי מנקד סְפוֹת ביחיד ומחבר אותו עם שרש שָׂפָה.] — [2]) [קרוב לסוף.]

האדם, הדבר, כָּלָה, עבר מן העולם, ;zu Grunde gehen :périr, être ruiné; to be destroyed והכיתי בית החרף על בית הקיץ ואבדו בתי השן וְסָפוּ בתים רבים נאם יי׳ (עמוס ג יה). עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה סָפְתָה בהמות ועוף (ירמ׳ יב ד). איך היו לשמה כרגע סָפוּ תמו מן בלהות (תהל׳ עג יט). — ואמר המשורר: שמש צדקה תורח ומרפא וכאב מצוקה יכלה ויספה ועול מועקה ישבר וירפה (רמב"ע, אין כפי מלה, שער השיר 76).

—נִפעל, נִסְפָּה, נִסְפֶּה, אִסָּפֶה, תִּסָּפֶה, תִּסָּפוּ,—נספה האדם, נספתה העיר, וכיוצא בזה, — כמו קל משמ׳ ב), כָּלָה, אָבַד: קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאות פן תִּסָּפֶה בעון העיר (בראש׳ יט טו). ואל תעמד בכל הככר ההרה המלט פן תִּסָּפֶה (שם יז). סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וכו׳ פן תִּסָּפוּ בכל חטאתם (במד׳ יו כו). אך יראו את יי׳ ועבדתם אתו וכו׳ ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תִּסָּפוּ (ש"א יב כד-כה). חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונִסְפָּה חלילה לי מיי׳ משלח ידי במשיח יי׳ (שם כו י-יא).—נִסְפָּה בידו של פלוני, נפל בידו, אָבַד: ויאמר דוד אל לבו עתה אִסָּפֶה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (שם כז א). ויש נִסְפֶּה בלא משפט (משלי יג כג).—ובמשמ׳ הפה, נִסְפָּה מפני האויב: אם שלש שנים רעב ואם שלשה חדשים נִסְפֶּה[1] מפני צריך וחרב אויביך למשגת (דה"א כא יב).— ואמר בן סירא: כי פתאם יצא זעמו ובעת נקם תספה (ב"ס גני׳ ה ז). עם אכזרי אל תלך [בדרך] פן תכביד את רעתך כי הוא נוכח פניו ילך ובאולתו תספה (שם ח יה).—ובמדר׳: מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טברי׳ ובני ציפורי כשהיה גובה בטבריה ראה אחד מציפורי עמד ותפשו אמר לו מציפורי אני אמר לו יש בידי כתבים מציפורי לגבותה ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאת רווחה לציפורי ונמצא נספה בלא משפט מקומו (מד"ר בראש׳ מט). — ובכסהמ"א: ורבים בקשו לצאת מן ירושלם ולא עזבום הפריצים לצאת כי מי יודע אולי נפקד עונם להספות עם העיר ועם יתר אחיהם (יוסיפון תקיא). — ואמר המשורר: וחי לא כהיי אנוש למחר נספה ומאו נודע בשם מחץ ורפא (ר"י אבן גיאת, יקרו להלל, שער השיר 24). כי מת וגם ירד לשאל ברב חשק כלה באהבתו אתך וגם נספה (רמב"ג, מי זאת, שם 38). אם תפקד עליו חטא אשר בו יוחם יספה כחלש עם גבור נלחם (הוא, יי׳ מה אדם, סדר רע"ג ב, 5). עליו צוה עתדות צפה פה אל תגור עמם פן תספה צא אל ארץ שברך בו ירפא (רמב"ע, אזכיר רענן, שער השיר 83). אתן עז סוף דבר לרופא לשבורי לב השם ליעפי כח רב סבל פן תספה רוח איש וברגע יספה (ראב"ע, אל אחד, שם 141). והמחזיק בהם ואותם לא ירפה לעד יחיה לא יספה כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (הוא, אגר׳ מי בן מקין). רפו זרועי פי היליל ואין מרפא רבו נגעי כמעט קט אני נספה יראה צלעי צר ילעג וירחיב פה (הוא, יעלה יפה). עריץ שלח בני פן תספה בחרוני מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך (הוא, מי כמוך אסף ים מבלעדיך). ולי מרפא לכל איש נרפה ולכל לב נכפה ונספה ולתחלואי הפה (ר"י חריזי, תחכמ׳ ל). ומזור לכל מזור וארוכה לכל מכה ומרפא לכל נספה (שם מח). בעלות יום החקר בלבי כלה ונספה כי מחסי לשקר שתי ועל הר נספה (קלימ׳ סהרי יוה"כ, מחז׳ איטל׳ ב׳ קט:). עצור מגפה לעם לך מצפה כלה דבר ומשחית ולא נספה ותאמר למלאך ידך הרפה (קלימ׳ תענ׳ לגבור, שם כ.).

1) [בשבע׳ φεύγειν σε, וכן הירונ׳ te fugere, נסף, כמו בש"ב (כד יג), וא"כ אפשר שנספה הוא שבוש מן נִסבֹ[ה], עי׳ ערך נשג.]

ב׳ספה, ממנו ב׳סָפָה

ב׳סָפָה[1], סְפוֹת, לִסְפּוֹת, סְפוּ,—כמו יָסַף, הוסיף, ספה דבר על דבר, הוסיף עוד, hinzufügen, vermehren :ajouter, augmenter; to add, increase והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לִסְפּוֹת[2] עוד על חרון אף יי׳ אל ישראל (במד׳ לב יד). הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד סְפוּ שנה על שנה חגים ינקפו (ישעי׳ כט א). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי למען סְפוֹת חטאת על חטאת (שם ל א). עלותיכם סְפוּ על זבחיכם ואכלו בשר (ירמ׳ ז כא).—ודבור, סְפוֹת הָרָוָה את הַצְּמֵאָה:

1) [כן ריב"ג ורד"ק והמפרשים העברים, אך החדשים אינם מודים במציאות שורש זה, והם גוזרים את כל הצורות של ערך זה מן יסף או מן א.ספה, ועי׳ בהערות הבאות.]

2) [וכן בכתבת משע מלך מואב שורה כ"בא: ואשאה. ביהץ. ואחזה. לספת. על. דיבן.]

והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות[1]) הרוה את הצמאה (דבר' כט יח). —ובסהמ"א: ומי יתן ספות השמועה הזאת כח כי בזאת תרבה גדולתנו (ר"ח אבן ספרוט, ומכתב לנולך הכוזרים, בסוף ספר הכוזרי לג). ודע כי ספות מתת על אחת משנה לא חפצתי (ריב"ל, באר יצחק 140).— ואמר המשורר: ודמיתי קרות וספות חבורים הם לאיש תעלה בחביריו ושבתי מזורוע הידידות כקוצר שדפה רוח קציריו (רשב"ג, בשורש ענן). ואלו לא יהי מסוד מאורו אזי יסוף ספות כחי ושני (רמב"ע, הקילותי). ספות חלק בנר דולק ולא יכבה בכל חבריו (אבר יגל, יול' שנת 3 הנוכה). לבעלי אספות חדותיה השפות וכל צרורות כסופות דקדוקיה ספות (יול' שנת פרה). —ספות הצמאה, הרוה: טיב אמת ויושר והצדק והענוה היתה בעיר העליזה הנשמה והדוה למען ספות הצמאה את חטאתי הרוה וצר חרבו השליט וקשתותיו דרכים ויהי וכו' (ספ המחבר אינו ידוע, אנבת נקמה יוס, קינ' מחז' סלוניקי, QGJD. III, 342). כי גר מצוה ותורה ואחוה ובשת וענוה ותעזוב גאוה וספות הרוה (ר"י אבוהב, מנוס"מ, הקדי). ובשתי המשמ' יחד: שם הזמן הרע מגמתו אל מעלת הוני אשר ספתה וגם עשה כוה להוד מעלת נפשי ולא יכל אבל ספתה (רמב"ע, התרשים ט קו).

—נפע', נִסְפֶּה,—שנוסף: כל הנמצא ידקר וכל הַנִּסְפֶּה[2]) יפול בחרב (ישע' יג יה).

—הפע', הִסְפָּה, אַסְפֶּה,—הִסְפָּה רעות על פלוני, הביא עליו הרבה רעות זו אחרי זו: כי איש קדחה באפי ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבלה ותלהט מוסדי הרים אַסְפֶּה[3]) עלימו רעות חצי אכלה בם (דבר' לב כב-כג).—ובסהמ"א: אחרי שדרכך להיות נוקם ונוטר כנחש ושאלתך ובקשתך שאעניש את ישראל ושאספה עלימו רעות לך מכאן ושוב למנהגך ודרכך שהוא להשתדל להעניש את ישראל (ר"י אברבנאל, ימ"א יט טו). —ואמר המשורר: ומשו לפי שעה וחשו ימי רעה להפרות מצוקותיו להספות אנחותיו (ראב"ע, בבב אל אסר אמר).—ובאלף במקום הא, הִסְפֵּא: ריב ריבי צורי אל דעות ובאויבי נא הספא רעות (ר"י נג'ארה, ירו"ש מתעלם, עולת חדש לז). והספא על אויבי רעות וגם משנה שברון (הוא, לך אלי נור, עולת תמיד קפא).

ג.*ספה, ממנו ג.*סָפָה, *סְפִיָּה.

ג.*סָפָה[1]), פ"י,—א) נתן אכל, האכיל: כי סלקת להתם הימא להו ספו[2]) לי מאליה ור' יהודה בן בתירא, פסח' ג:).—ב) אכל, ובהשאלה נהנה: רבים אומרים מי יראנו טוב אלו אומות העולם שאומרים לישראל מי יתן לספות[3]) עמכם באותה שעה טובה של עולם הבא (מדר' תהל' ד י, בובר).—ואמר הפיטן: רוצו לי דודי עם תפים ניב צופים צוף צופים טוב ספים[4]) אל אל נוביל שי (בואו נא עדי, פזמ' לשמח"ת, מחז' איטל' ב, קלה.).

סָפֶה, ת"ז, נק' ספה,—נוספת, ואמר המשורר: יראת אדני היא פאר משכיל כל עת גדלתו תהי ספה (ר"י חריזי, הענק כו).

ספוג[5]), ש"ז, ומ"ר ספוגים,— א) בעל חי צמחי, מלא נקבים הגדל בים, ישמש לבלוע נוזלים ולנגב את הגוף אחרי הרחיצה, ולקנח בו לכלוך, וכדומ', Schwamm; éponge; sponge: ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו (שבת כח ג). ארבע מדות

---

1) [כך ת"א לאוספה, ות"י למוספא, וכן רוב המפרשים העברים. התרגומים הלועזים פרשו מן א.ספה, עי' אצל פילד, הכספלה. וכן גם ר"י הלוי אצל ראב"ע, וכן כל החדשים.]

2) [כן ת"י: וכל דיעול לכרכי. וכן רש"י: וכל הנספה על בני העיר להיות נקלט עמה במצור, ע"כ. וכן השבע' συνηγμένοι, והפש': וכל דנתתוסף. אך ריב"ג מפרשו מן א.ספה, וכן רוב החדשים. ועי' אצל רד"ק המביא את שני הפרושים.]

3) [בספרי (דבר' שכא). פרשו גם מן ב.ספה, גם מן א.ספה, וז"ל: הריני מכנים ומביא עליהם כל הפורענות כולם באחת, ד"א אסוף עלימו רעות אין כתיב כאן אלא אספה שיהו כל הפורעניות כלות והם אינן כלים וכן הוא אומר חצי אכלה בם חצי יכלו אותם אין כתיב כאן אלא חצי אכלה בם שיהו חצי כלים והם אינן כלים, ע"כ. וכן מביא רש"י שני פרושים כאלו; וראב"ע מכריע כלשון השני, וכן ריב"ג ורד"ק. וכן ת"א אסיף, אולם בת"י: אמרית במימרי למכנשא, ותרג' ירוש' למיתיא. וכן התרגומים הלועזים פרשו בלשון ראשון. השבע' συνάξω, והפש' אכנש, והירונ' congregabo. והחדשים מנקדים אַסְפָּה מן אסף או אֹסְפָה—אוסיפה, מן יסף.]—1) [כמו ספא.]—2) [אולי זה ארמית.]—3) [נ"א לספור, ובילק' (תהל' תרכז) לראות; ועי' בהערה של בובר.]—4) [בדפו' סָפִים, אבל צריך לנקד סִפִּים, על פי המאמר ממדר' תהל' המובא למעלה.]

5) [ביונ' σπόγγος, ואולי הוא ממקור שמי, עי' יסטר'.]

ביושבים לפני הכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה (אבות ה יה). ספוג שבלע משקין טמאין ונגוב מבחוץ ונפל לאויר התנור טמא ששוף משקה לצאת (כלים ט ד). המקדש בשוקת והטפי בתוכה אף על פי שפיו צר כל שהוא המים שבתוכו מקודשין אם היה ספוג המים שבתוכו פסולים כיצד יעשה יזלף עד שהוא מגיע לספוג נגע בספוג אע"פ שהמים צפין על גביו כל שהן פסולין (פרה ו ג). יוצאין במוך ובספוג שעל גבי המכה ובלבד שלא יכרוך עליהם חוט או משיחא (תוספת' שבת ו ג). נותן אדם מוך יבש וספוג יבש על גבי מכתו אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבישין על גבי מכתו (שם יג יד). דגוז ספוג גומי קרולין חייב משום קוצר (ירוש' שם ז ג). לפי שארס של נחש דומה לספוג יצף ועומד במקומו (ב"ק קטו:). מר' ב"ו כל זמן שהספוג בידו פותח ידו אין טפה יורד קפץ ידו הוא מוריד מים (מד"ר שמות כה). כשעלה ר' נכשל באצבעו הקטנה וכו' בשעלה לביתו נתן עליה ספוג יבש וכרך עליה גמי מבחוץ אמר ר"י בר' יוסי מדבריו למדנו ג' דברים ספוג לא שהוא מוצץ אלא שהוא משמר את המכה וכו' (שם ויקרי טו).—ומ"ר: מעשה באסיא באחד ששלשלה הים ולא עלת בידם אלא רגלו תני רצו לחתוך ספוגים ובאו ומצאו אותו שולחני בעכו (ירוש' יבמ' טז ח). — ספוגים של צמר, חתיכות של צמר מנפץ: ארשב"ג בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר בנות עניים במוכין (שבת קכט:). הביאוהו (לר"ח בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בו את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו' אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא (ע"ז יח.).—ובסהמ"א: פי' ספוג הוא על ראשו דג אחד גדול שבים ובשעה שמרים ראשו להסתכל בעולם יורד אותו הספוג על עיניו ואינו רואה כלום ובחכמה בראו הקב"ה יתברך ויתרומם לעד כדי שלא לאבד את עולמו שלא היתה ספינה ניצלת מפניו (ערוך ערך ספוג). דמיון זה שיהיה מבוקשנו אם ספוג הים חי הנה נחלק החי אל מה שיש לו חוש אחד והו' חוש המשוש וכו' ויחבר ההקש בתמונה הראשונה ספוג הים מרגיש בחוש המשוש וכל מרגיש בחוש המשוש חי (כל מלאכת ההגיון כח.) — ב) °כמו סְפְגָּן, מין חלה תפוחה מלאה נקבים כמו סְפוֹג: ששאלתם מאן דאשתבע לא אכיל פת וזמן קצוב מהו לאכול ספוג וכעכין כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר בנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואין רגילין בני אדם לקרוא ספוג וכעכין בשם פת שרי או דילמא כיון דקי"ל דהלכתא כר' יוחנן דאמר אפי' הדביק ולבסוף הרתיח חייב בחלה ומברך עליו המוציא וספוג מעשה אלפס הוא (ר' דוסא, תשו' הגא' ליק מג). אבל אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות זהו חלוט גמור שהרי מרתיחן השמן שבתוכה תחילה ואחר כך נותנין את העיסה לתוכה (שבלי הלקט, ברכי קנט).—ואמר הפיטן: ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה התאנה חנטה פגיה (אור, יולי א פסח).

*סְפוּג, ש"ז, מ"ר סְפוּגִים, — שה"פ מן סָפַג, — נִגּוּב וְקִנּוּחַ: ראה (הזב) אחת והפסיק כדי טבילה וסיפוג ואח"כ ראה שתים או אחת מרובה כשתים וכו' והפסיק כדי טבילה וספוג ואחר כך ראה אחת הרי זה זב גמור ראה אחת מרובה כשלש וכו' שהן כדי שתי טבילות וכשני ספוגין הרי זה זב גמור (זבי' א ד-ה). כיצד ראה שלש ראייות אם אין בין ראשונה לשלישית כדי טבילה וסיפוג אין בידו אלא אחת (תוספת' שם א יב).—ובסהמ"א: אם יאדים העור הרבה מן סיפוג וחיכוך (נידה לאורמים, כ"י פלורנלה).

°סְפוֹגִי,—א) ת"ז, נק' סְפוֹגִית,—שיש לו סגולת הספוג, מלא נקבים, תָּפוּחַ, porous ; poreux ; porös : אמר הרמש הזה בעל יציר' דקה ומטבע נפלא וזה שטבעו קר מאד וגופו ספוגי פתוח הנקבים ויכנס בו האויר ויקפ' מחוזק קור טבעו (ר' קלונימוס, בע"ח ה ח) כי ברא השם לכל נפש חיה ריאה ספוגית להוציא מן הגוף הרוח החם וישאפו האויר הקר (ר' בכיומין איש רומי, מבוא הלשון לקפ' מרפא לשון). האדמה פוריה מאד יען בלולה היא בחלקי מלח גם ספוגית היא מאד ולכן לא יחרוש בזעת אף החורש את חרישו (ר"ס בלוך, שבי"ע ב, טונים, ה:).—הכח הַסְּפוֹגִי: החוק הג' הוא שיהיו הגופין משתוקקין לעמוד בגושיותם ושיעור התפשטותם ואילו יתעצר אחד מהן במכבש ויוכרח להתקטן ולהצטמצם אזי ישוב אח"כ להיות חוזר ומתפשט כטבעו וזה נק' בפי החכמים כח הספוגי וכל גשם שיוכל להתצמצם בקלות נק'

גוף ספוגיי (מודע לציכה, אגרות חכמה, אגר׳ ו, הגהה ב, כלל ז). — ב) ש״ז,—מין עץ: הספוגי (קארק אייכע) גדל באזיא ובאירופא הדרומית (שייכסאק, תולדוי הצמח׳ ב, מח).

סְפוֹגִיִּי, ת״ז, נקי ספוגיית, מ״ר ספוגיים,—כמו סְפוּגִי: והיה זה ההרגש בעל קול בכח כמו הנחשת והאבן והגשמים הקשים כי הם בכח בעלי קול וכאשר הכם דבר חודש מהם קול בפועל לא כמו הנוצה והספוג או התבן או מה שדומה להם ממה שחלקיו ספוגיים הרבה (רא״ד, אמו״ר 28). לדעתנו הסברא האמתית סוברים שהאויר הוא ספוגי ולכן יוכל להתנועע בו הגשם ואם הכל מלא ממנו (אפודי, מו״נ א עג). חלקי האויר הספוגיים יתקשו ויוקטנו (נורבוני, שם עג). ומציאותו (של האויר) בהוים כדי שיהיו ספוגיים ודקים וקלים (קאנון א א ב). ולא היה זה באבנים הרפים הספוגיים בלבד כי אם גם החלמיש שהוא האבן המקשי החזק (ר״י אברבנאל, זבח פסח על הגדה, ד״ה הללויה). והנה האיד היבש שהוא שרש לרוח יתהוה בארץ מחום השמש המגיע אליה בשני פנים, אחד מהם קרוב מפני הארץ הספוגיים והוא אשר ימלט ממנה ויגביה לעלות עוד ירד כשיתקרר ויהיה ממנו הרוח והשני זה האיד הווה בבטן הארץ העמוק (ר׳ אברהם שלום, נוה שלום א ז, ז:). וליחת חולי השני שזכרתי יוצאה מגופים ספוגיים המושמי׳ באשה סמוך לכלי הזרע שבצואר (מורפורגו, שמש לדקה א, סח:). שבהיות העב ספוגיי ורפה שלא ישפכו כל מים שבתוכו רק יהיה באבן קשה בלתי נשפך (האלפיך, פי׳ איוב לח ל). שמסבת המקשיות נכונו לקבל האור ולהאיר ובהפרד המקשיות ויהיו ספוגיים האור יעבור (יש״ר מקנדיה, אגרי, הכרמל תרכ״ז תמוז 343). ותמצא עוד שהמים הקרים כשהאדם שותה אותם בצמא נכנסים באצטומכא והיא יבשה מן הצמא וספוגיית ומזקת לאדם שנכנסים בכל הלקיה (ר׳ יצחק אבוהב, נהר פישון כח:).

סְפוֹגִיּוּת, ש״נ,—הסגולה הספוגית של איזה גשם, מציאות נקבים נקבים בגשם, נקבוביות, בנגוד למקשיות ואטימות Porosität; porosité(y), : והמשל בו כאלו אמר אומר מן האיכויות הראשונות התחייבו בו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו אשר לא יסופק אדם שהם ר״ל החום והקור והלחות והיובש הם המחדשים לאלו החלקות והפכו והקושי והרכות והספוגיות והפכו ומה שדומה לזה (ר״ש א״ת, מו״נ ב כח). ושהם יקבלו הגודל והקוטן והספוגיות והמקשיות (נורבוני, שם א עג). וזהו (שנכנס בגוף מהיסודות הקלים) סבת הספגיות וכן הם מתמעטים והוא סבת המקשיות (רשב״ץ דוכן, מגן אבות ב א). אבל בהיות חורב על הגיזה עם רפיונה וספוגיותה איך על הארץ העיפה יהיה טל (ר״א ברדסי, בחינ׳ עול׳ טו). שבהיותו גוף אויריי במקשיותו יתעבה ויראה לעינים ובספוגיותו ובפירוד חלקיו הימנו יתעלם ויתפרד (יש״ר מקנדיה, מלרף לחכמה כט). וממה שהמ״ם מורה על הרבוי נבנה ממנה שם מים בבחינת שאין בכל הגשמים כולם היכר הרבוי כל כך כמו בגשם המים אם בבחינת עצמו שהוא נראה מחולק ביותר לחלקי׳ מרובים מחמת ספוגיותו וזחילתו ואם בבחינת רבויו במציאות על פני תבל ארצה שרוב השטח של כדור הארץ הוא מים (רש״פ, יריעות שלמה א הקד׳, ח:). כמו פתיל הנערת בהריחו אש היינו אע״פ שאיננו עדיין קרוב כל כך אל האש לשישלוט עליו כדרכו מ״מ הוא מתנתק מהרגשה קטנה שיש לו מן האש מחמת עוצם ספוגיותו (שם ב ג נד.).—ועי׳ עוד ערך מקשיות.

סְפוֹגִית, ש״נ,—א) כמו סְפוֹג: ועל כן היתה בריאת הבנרקוש[1]) רפה כספוגית שיכנסו בה המים מהר (אבי הרלב״ג, שעה״ש ז, מיני הדגים). — ב) כמו ספוֹגִיּוּת: וזה שהם חשבו שאם לא יהיה הרקות נמצא לא תהיה תנועת ההעתק אפשרית להמנע הכנס גשם בגשם ונעזרו בזה ג״כ מהצמיחה וההתוך והספוגית והמקשיות ומדמויים אחרים כמו שבא זה כלו בספר השמע (ר׳ חסדאי קרשקש, אור יי׳ א ב א).

*__סְפוֹגָנִי__, ת״ז, נק׳ סְפוֹגָנִית, — כמו ספוגיי: פת ספוגנית[2]) משתערת בכמות שהיא אם יש בה חלל ממעך את חללה (עקלי ב ח).

סָפוּחַ, ש״ז, כמו ספחת: טפלתי כנאד נפוח פלצתי בשאת וספוח עד שיפוח (אמוביק, יולר שבת מוהמ״פ).

סִפּוּן, סִפֻּן, ש״ז,—שה״פ מן ספן,—א) בהשאלה קרוי וכסוי של כֹּתֶל, ביחוד הכתל המכסה את החדר מלמעלה, תקרה, Zimmerdecke; plafond; ceiling: ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים מקרקע הבית עד קירות

---

[1]) בנרקויש או ברנקונש שקורים גביי״ש.

[2]) [כך במדב״ם, אולם בדפו׳ ספגנית, סופגנים.]

הַסַּפָּן צפה עץ מבית (מ״א ו יח). — ואמר המשורר: אשרי אנוש בנה דביר ישר וספון דביריו יעלה גבים (ר״י חריזי, הענק ם). — ב) *כמו ספינה: ראובן הלך בסחורה למדינת הים וכו׳ והניח חצרון בן אחיו שישתדל בעבורו בסחורה וראובן הנזכר היה שולח לחצרון הסחורות דרך ים וחצרון מקבלם ומוכרם פעמי׳ במעו׳ פעמי׳ בהמתנה וכו׳ גם היה לוקח הסחורו׳ ששילה לראובן פעמים במעות פעמים בהקפה וכו׳ ואחר זה שלח לו ספון א׳ עם סחורו׳ ואמר לו בכתבו שישתדל עתה לשלוח לו כנגד כל מה ששלח לו בספון ויותר וכו׳ וחצרון בשמחתו בזה השתדל ולקח בהקפה ושלח לו הכל ויותר בספון עצמו (ריב״ש, שו״ת קכח). והאריך בין קרשקש הנזכר בכתב הנזכר לספר כל מסעותיו במהלך ההוא ובאיזה ספון ומי הוא הספן והאנשים שנתלוו עמהם (שם רסו).

*סְפֻוָנִית, סיפוונית, ש״נ, ר״ר סְפֻוָנִיּוֹת, — סיפווניות, — פֵּרות מאוחרים שלא נתבשלו כל צרכם: דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות[1]) ושאר מי פירות תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע פוטר (ברכ׳ לח.). אוכלין על הדהיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפווניות[2]) (תוספת׳ שביעי׳ יח). — ועי׳ עוד ערכים סוף, סיפה.

*סְפוּף, סיפוף, ש״ז, — כמו סְפְסוּף, ספוף של חרובים, סופי חרובים, חרובים גרועים: אמר דוד אפילו יהו לי פטומות וסיטוסימה בהוצה לארץ ולא יהא לי סיפוף של חרובין בארץ ישראל בחרתי הסתופף בבית אלהי (ערוך ערך סטסימה). — ובמשמ׳ אבוד וכליה, ואמר הפיטן: עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף עועים ימסכו ויהיו לספוף (חזון תחן, סליח׳ יום ה׳ עי״ת). וחשקת להתהלל ממואסי ערבות נאצות להרבות ספופי מריבות עונות רבות (חבר ירלחק, יוה״כ, מחז׳ רומני).

א.*סְפוּק, סיפוק, ש״ז, שה״פ מן א.סָפֵק, — הַכאת הידים זו בזו: ולא מספקין סיפוק שהוא מחמתו כמה דאת אמר ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו (ירוש׳ בילי ה 3). — ובסהמ״א: משמוע ספוק היד על ערפך ירעש: הרואים מקול תוק[עי ב]פס על מוח ראשך ינודון העברים מצרמם (רקע״ג, מקפי הגלוי רל). ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי (רש״י, ישעי׳ כה יח).

ב.*סְפוּק, סיפוק, ש״ז, ר״ר סְפוּקִים, סיפוקין, שה״פ מן ב.סִפֵּק, — די, היכלת להמציא צרכיו ופרנסתו של פלוני; Genüge, Versorgung; suffisance, provision; sufficiency, supply, ואמר בן סירא: בני אם על שלחן גדול ישבתה אל תפתח עליו גרנך אל תאמר ספוק עליו וזכור כי רעה עין רעה (ב״ס גני׳ לא יב-יג). — ובמדר׳: אמר לה (אברהם לשרה) מצרים זו ישיבתה יפה נלך לשם מפני שיש בה סיפוק הרבה לחם ובשר (תנחו׳ לך לך ה). — סִפּוּק ביד פלוני, יכלת וכח לעשות דבר: אמר לו ישמעאל אני חביב ממך למה שהיה סיפוק בידי למחות ולא מחיתי (מד״ר ברלש׳ נה). — ואמר המליץ: אמר אדוני המספא יקר מאד ולא יכולתי לכלכלה אמר התחשוב כי נשאר ספוקה בידך (ר״י זבחרה, שעשוע׳, דודקין 75). — *ומ״ר במשמ׳ שמושים וצרכי הגוף: בכל יום ויום היה (ר״ע) מביא חבילה של עצים חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט בה וכו׳ אמר להם הרבה ספוקים אני מסתפק בהן אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני יכול לישון בהם (אדר״נ ו). [וזיז] היה יוצא ממנו והיו עליו תאנים ענבים ורימונים וכל מיני מגדים כולן וזיז אחד הסמוך לו וכו׳ היה (לו) [עליו] אכילה ושתייה ומזונות וכל מיני סיפוקין כולן (פדא״ר (כג) כ). — ובסהמ״א: ואין לי סיפוק במה לזון ולהתפרנס ומעשה ידי אינן מגיעין לכלום (ר״י ברלכוני, ספ׳ השטרות 62). קרוב אצלי שנקת הרוה במקום המצוה הנסתרה שהיא הכונה והיא הרבה והטעם ולפיכך ראוי שתקרא רוה לפי שיש בה הסיפוק ונקת הצמאה במקום המצוה המעשית לפי שבעצמה אין לה סיפוק (ר״י ברי חנטולי, מלמד התלמידים קעה.). ואמר החכם המצליחים מאד מבני אדם מי שנתן להם הספוק מהדברים ויעשים פעלים הטובים (רש״ט פלקירה, המבקש יח). — ואמר הפיטן: ספוק נפל למשכב לרפאות שברו ואם יתהלך בחוץ לתת שבתו עברת דלקה ושלוח בעירה והרג בערמה ונמצא במחתרת (את שם, מוסף א׳ שבועי׳). אמץ דר הזקים אבאר לפי ספוקים בתוך קהל ועד שומרי חקים (רשב״י הבבלי, אמן דר, יוצ׳ שבת ג אחה״פ). — ובמשמ׳ פרנסה: שבחה שהכין הקב״ה ועיך וסדר

1) [סופי ענבים שאין מתבשלים לעולם ועושים מהם הומץ, רש״י. ובמשנה (תרומ׳ יא 3) סתוניות, וכן חולין קב:].

2) [נ״א שיפוניות, ובמשנה (שביעי׳ ט 7) סתווניות.]

סיפוק לכל יצוריו עד שלא נוצרו (גנזי שכט' א, ינלנירג 82). דאמר רבא נושא אדם כמה נשים על אשתו והוא שיוכל לעמוד בסיפוקן ואם מעכבת עליו לא הכל ממנה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 88). שאלת החכם חצי חכמה ופיום בני אדם חצי השכל וסדר ההוצאה חצי הספוק (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג 1). ואמר ראוי לאדם שלא יבקש מהעולם יותר מספוקו שבו יעבור הנזק והצורך מעצמו (שם 19). וכאשר יוכיחנו מוכיח ויורנו מורה ויאמר עד מתי תתעלם מחשוב בצידתך ועניני בית מועדך יאמר לו עד שיהיה לי די פרנסתי וספוקי (הוא, חו"ה, הבטחון ה), אך מה שרצו הקהל למעט סיפוקו נ"ל שאין בכחם שהרי נשבעו לו שלא ידחוהו (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, שכירות פועלים שפג).—די סְפוּק: עד אם כלו הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן בששתו די ספוקן (רש"י, ברא' כד יט). והמותר מתחלק לג' חלקים די הספוק והרבוי והקצור ודי הספוק הוא מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו וכו' (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ז). והחלק השלשי מן המותר הוא הקצור והוא שלא יגיע האדם אל גדר די הספוק במאכל ובמשתה ובמלבוש וכו' (שם). וכאשר נחקור על די הספוק להגיע מן העולם אל המזון נמצאנו מצווה בו כמ"ש בראש' היצירה וכו' (שם). שכל שמרגיל עצמו באכילה ושתיה די הספוק הרי הוא מבריא את גופו ומחיה את נפשו (דרך ישרה, שער הפרנסה ס:). — וכמשמ' הסתפקות: ספוק ברושים ואלגומים מתוכנים ערעורים כשדים ויניעו ראש שבנים (גנזי שכטר ג, דודסון 63). כי הצדיק מסתפק במעט שיש לו ואין לך ברכת ה' גדולה מהסיפוק (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי י יב). הסיפוק בממון חצי ההוצאה (שם יג כג). הסדר עם הסיפוק טוב לאדם מן הרוב עם הפיזור (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופים ב יה). בענין הספוק אם בעבודת אל תכל ימיך תהיה פאר על ראש בני עמך (הוא, תחכמ' ג). ומצאנו לו ע"ה מדת הספוק באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל (רש"ט פלקירא, המעלות א, 30). הספוק הוא הנהגת המחיה בלי יתרונות (ראצ"ח, מאזני צדק לאלגזלי 108). והסבל הזה אם הוא על תלאה נקרא סבל ואם הוא בעת מלחמה יקרא גבורה וכו' ואם הוא במותרות המחיה יקרא ספוק (שם 144). וכשבא לאויר העולם בא מלאך וכו' ראיה שהימים שאדם בהם מצומצם ומשוער בענייני הספוק או בלי שישית לו שום עסק מעסקים הזמניים (לרי סיגון 29). ולא ישאו להם רק אשה אחת וכל חייתם יכלכלו בספוק האפשרי (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, פרק לג:). —וכמשמ' סבלנות: והמלך הוא מוכיח האומות ומלמדם כמו שאדון הבית מוכיח אנשי ביתו ומלמדם כמו מלמד התינוקות והקטנים וכמו שכל אחד מאלו מוכיח מקצת מה שיוכיחהו במתון ולאט ובספוק (רש"ט פלקירא, ראשי חכמה 69).

ג.* **סִפּוּק**, סיפוק, ש"ז,—שה"פ מן ג.סִפֵּק, ובהשאלה, זמורה של גפן שנמתחה מהגפן שלה ונקשרה לגפן אחרת והרכבה בה: ספקה בחבל או בגמי תחת הסיפוק מותר (כלא' ו ט). סיפוק הגפנים וסיפוק על גבי סיפוק אע"פ שהבריכן [1]) בארץ מותר (ערלה א ה). מספקו בחוט ובכוש פי' האזוב הקצר קושרו עם חוט בכוש כדי שיגיע למים שמו סיפוק (ערוך ערך ספק). שהבריך הסיפוק הזה בארץ וטמנו בעפר (ר"ש, ערלה א ה). ואם זה הסיפוק עשאו כדי שיהלך עליו החדש אף תחת הסיפוק אסור (ר"י בן מלכי צדק, כלא' ו ט). ועל אותו סיפוק החדש סיפק יותר וכו' והסיפוק השני והסיפוק השלישי חי מן הסיפוק הסמוך לזקנה (הוא, ערלה א ה).—ומ"ר סִפּוּקִים, סיפוקין: והכל מותר לא שנא הסיפוק הקרוב לה ולא שנא הסיפוקין הרחוקין ממנה (שם).

ד.* **סִפּוּק**, ש"ז, מ"ר סִפּוּקִים,—כמו סָפֵק: ודברים הם בספיק למטה מספר יצירה (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). ולא תחשוב שהם יאמרו בספוק כי השמות אשר יאמרו בהסתפק הם אשר יאמרו על שני דברים שביניהם דמיון בענין אחד והענין ההוא מקרה בהם ואינו מעמיד עצם כל אחד מהם (ר"ש א"ת, מו"נ א כו). ודקדקו מדבריו שני ספוקים מאמרו על ענין זה ונבון תחבולות יקנה (ר"י ברי אכטולי, מלמד התלמיד' הקד' ב:). איפשר שנשמש מאמרות מליציות ואנחנו לא נרגיש ותדחינה אותנו אל הסיפוק (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה 39). אבל כתבו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם ומהם אמרו שהיה השם בהם בספוק (ר"י אברבנאל, מ"א יע). הנה התבאר מכל זה שהדמויים שזכרו חז"ל שהיו בין משה ואליהו לא היו בהשואה כי אם בפחות ויתר רב על דרך הספוק או השתוף (שם).

---

[1]) [בגמרב"מ שהבריכה, וכן בספרא (קדוש', פרשי ג:).]

***סְפוּקִי**, ת"ז, מן ד.ספוק,—של סָפֵק, שיש בו ספק, zweifelhaft; douteux; doubtful: לקיחת הטענה לנכונות הסברא או לנכונות המעשה לא במאמר ספוקי כי זה בלתי נאות בזאת המלאכה (נאור בס' הסיריס לאריסטו [1]).

***סִפּוּר**[2]), ש"ג, ע"ר ספורים, ספורין,—מה שסופרים ומונים: אבל הסכבות והפרעות וכו' וימי ספורו[3]) וימי גמרו על אילו הנזיר מגלח (נזיר ז ג).—ובפרט הימים שהנדה או הזבה ספרת ומנה לטמאתה: ר"ע היא דאמר בעינין ספורים בפנינו (נדה ל.).—*ונקי' ע"ר ספוּרוֹת, הדברים הנמנים: ודע כי מה שאחרי השנים אל העשרה מן הספורות לא יהיה על הרוב כי אם קבוץ או לשון שהוא מיוחד לקבוץ כאשר אמרו שני אנשים עברים נצים (ר"י א"ח, הרקמה מד, 236).

א.***סִפּוּר**, סיפור, ש"ז,—בה"ש מן א.סִפֵּר, מה שמספרים, הרצאת דברים, בפרט של מעשה שהיה: אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' סיפור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם בחרת בו (מד"ר בראש' עח).—ואמר המשורר: חכמים נועדים בכל יום מגידים כבוד ארץ כשדים בשיח ספורם (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). אמנם אמרו מרחק ההתחלה והתכלית ר"ל התחלת העולם ותכליתו אין ידיעה לאדם בהרגש כי אם בשכל והספור המקובל (פהל בן תמים, פי' ספ' יצירה כז). הספור הוא הגדת הדברים האמתים או כאלו הם אמתיים ר"ל שיש להם פנים מן ההראות (ר"י מסיר ליאון, נופ' צוף ה). אמר טוליאו בהלצה החדשה מיני הספור הם שלשה האחד כשנספר דבר מה לתועלתנו לכוון בו הנצחון וכו' (שם ח). — ובמשמ' דבור: בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה יי' צבאות וכו' שמו וברא את עולמו בשלושה ספרים בספר וספר וספור (ספ' יצירה א א). — ומ"ר ספוּרים, סמ' סִפּוּרֵי: ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים והשדים אשר יזכירום רבותינו והספורים המקווים מן ימות המשיח ותחיית המתים והעולם הבא (ר"י א"ח, הכוזרי ה יד). באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאוחר בקצתה (ר"ע ספורנו, על התורה, הקד'). אבל ראוי שנבינהו על פשוטו כמדריגת ספור עניני האבות כמו נצחון אברהם את המלכים וסיפור הריגת משה את המצרי כי הסיפורים האלה יגידו לנו העניינים אשר קרו בימים ההם (ר' דוד מרוקאל, זכות אדם, הוצ' ברין 11). השורש הששי הסיפורים התורניים או הנביאיים לפי מה שנראה לי ימצאו על אחד מארבעה דרכים (שם 12). — ובלשון המחקר במשמ' תֹאַר של הבורא, Attribut(e): ואחרים אינם בושים בהגשמת (של הבורא) בפירוש אך הם מבקשים לו כמות ואיכות או מקום וזמן והדומה לזה ובקשתם זאת היא בקשתם עצם בעצמה מפני שאלה הספורים לא יהיו כי אם לגשם (ר"י א"ת, חו"ד מאמר ג, פ"ח'). וכיון שעמדו לנו הראיות מצד אותות פעולותיו בברואים ורבו מספריהם רבו ספורי מדותיו יתעלה בעבורם וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה (בוח, חו"ה, היחוד י). — ובחכמת ההגיון מה שמספרים על הנושא, נשוא המשפט, Prädikat; attribut; predicate: ויתבן גם כן שלא יהיה גבלות ספור ויהי השעור שרשרות מעשה גבלות (בוח, השרש' לריב"ג, גבל). בין שיהיה הספור שם או פועל או מלה או כלל כל זה יקרא נשוא (מלות ההגיון ח). וכלל הדבור המרכב מהספור והמספר ממנו היה חיוב או שלילה ר"ל הנושא והנשוא יחד יקרא משפט או גזרה (שם). — ובמשמ' חבור ספרותי המספר קורות מעשה שהיה בפעל או המתאר כאלו היה Erzählung; conte, roman; tale, novel: השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

ב.***סִפּוּר**, סיפור, ש"ז,—בה"ש מן ב.סִפֵּר, גזיזת השער, das Haarschneiden; taille des cheveux; haircutting: דגילוח כל הראש לא מיקרי סיפור (תוספ' יבמ' מג.). הנני מודיעך שלא הוזכרו יב"ח לענין סיפור אחרי אביו ואמו לא בגמ' דידן ולא בתלמוד ירושלמי אלא שהעולם נוהגים מעצמם (רי"ל מוינה, אור זרוע, ב, אבילות תטו).

***סִפּוּרִי**, ספוּריִי, ת"ז, ע"ר ספוריים,—של א.ספור, מטבע הספור: והמובן בחלק הספורי בה הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלי למשכיל (ר"ע ספורנו, על התורה, כוונות התורה). ואמנם חכמי הנוצרים חלקו ספרי הקדש לארבעה חלקים חלק תוריי והם חמשה חומשי תורת משה וחלק ספוריי והם יהושע שופטים ורות ושמואל ומלכים דברי הימים דניאל ועזרא ואסתר (ר"י אברבנאל, פי' נביאים ראשונים,

1) [כך מצין בכ"י המחבר.]—2) ביג' פעו' מן א.סָפַר.
3) [כך במשנ' שבירוש', ובס"א ספרו.]

הקד' לספ' יהוש'). ודע כי כל הדבורים [ר"ל אופני הדבור] הכתובים בספרי הקדש הם שלשה הא' הוא ספוריי והוא לשון ההמון מובן לאנשים ונשים וטף ומזה המין הוא החומש יהושע שופטים שמואל מלכים יונה ד"ה מגלת רות אסתר (ר' עמנואל פרנסיס, מתק שפתים, הול' מק"ג 29). ההארה שהיא אחת תתחלף מעצמה בבחינה שהאחת עומדת בעצמה והאחרת מהספוריי מתקבלת (ר"א אירירי, סעה"ם ה יג). עדות אומרים שהוא חלק הספוריי שבתורה כגון מעשה האבות וירידת מצרים וביוצא ההוא יקרא עֵדות (מכון למח דוד, עבריות נד.).— ומ"כ: כפי שבאה הקבלה מתוך דברי תורה הספוריים (ר"י ברי אבטולי, מלמד התלמיד' לג:). אבל הנביא כותב הספר כתב הענינים הספוריים והדברים שאמרו אחרים אם ברוח הקדש או בנבואה או בדרך שכל או בדרך קללה או באופן אחר כפי מה שיביא סדר הספור וצרכו (ר"י אברבנאל, פי' נביאים ראשונים, הקד' לספ' יהוש'). אבל הסיפוריים התוריים או הנביאיים אשר אין מצוה להם דין אחר (ר' דוד מרוקו, זכות אדם, הול' בריל 11). השירים הספוריים הראשונים (יל"ג, אגרו' א קה).

א. **ספח**[1], ממנו א.סָפַח, *סֶפַח, סְפִיחַ (?), סַפַּחַת, מִסְפַּחַת, *סְפוּת, *מִסְפָּח, מִסְפָּחָה (?).

א. **סָפַח**, פ"י, סְפָחֵנִי,—ספח את פלוני לעבודה וביוצא בזה, חבר אותו, לקח אותו לזה anschliessen, beigesellen; attacher; to attach, join: והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר סְפָחֵנִי נא אל אחת הכהנות לאכל פת לחם (ש"א ב לו).

—נפע', נִסְפַּח, נִסְפְּחוּ—נספח פלוני אל קהל פלוני, התחבר אליו, sich anschliessen; se rallier; to attach oneself: כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם וְנִסְפְּחוּ על בית יעקב (ישע' יד א).—ובסהמ"א: ונספחו אליו הערות וכו' (העטר של ספי הרקמה).

—פעי', סִפַּח, יְסֻפָּחוּ,—ספחו במקום אחד, חברו יחד: בין שיחים ינהקו תחת חרול יְסֻפָּחוּ (איוב ל ז).

—התפ', הִסְתַּפֵּחַ, מִהִסְתַּפֵּחַ, כמו נפע',—הסתפח בנחלה וכדומ', התחבר אליה, גר בה: כי גרשוני היום מֵהִסְתַּפֵּחַ בנחלת יי' לאמר לך עבד אלהים אחרים (ש"א כו יט). ובמדרי: אשר בעלו למואב שנשאו נשים מואביות ושהניחו ישראל ונסתפחו בשדי מואב (עד"ר רות ב). ומפני מה זכה יחזקאל שיחיו מתים על ידו מפני שהיה מסתפח על ישראל בכל שעה ושעה (סדא"ר ה). — ובסהמ"א: וגם אמורי התלמוד רבים בבניהם יוצאים למלאכות אחרות ומסתפחים להשתכר או לעבוד (JQR, 1918, 147). ויבא שמה בחנופה להסתפח מהם[1] (קטע מכתב לאביתר הכהן, ומזמן הגאונ', סעדיאנה, מכתב 90). אחרי צאתי אל חוף הים להסתפח כי היד קצרה ואין במה להעזרה (אגרי' סלומו, ראש ישיבה ארץ אביתר, סס 111). בין גוים יגור על אדמת זר יסתפח בילדי נכרים ישפיק עבר עבדים לבו (סלוס הכהן, ניר דוד 193).

—פעי', *ספח, מספח,—כמו קל: מספח חמתך מה אתה מספח[2] בו דברים בחמתך (רב, ונד"ר אסתי' ג).

ב. **ספח**, ממנו ב.סָפַח.

ב. **סָפַח**, קל לא נמצא.

—פעי', ספח, מְסַפֵּחַ,—ספח חֵמָה, השקה יין: הוי משקה רעהו מְסַפֵּחַ[3] חמתך ואף שכר למען הביט על מעוריהם (חבק' ב טו).

ג. **ספח**[4], ממנו ג.סָפַח.

ג. ***סָפַח**, — קל לא נמצא.

—פעי', *ספח, מְסַפֵּחַ,—ספח הנהר, שטף והביא מים: תמן אמרין על הזול שהוא בא לעולם ועל השבע שהוא בא לעולם, ועל הנהר שמספח למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב (ונד"ר ברכו' יג).—ובסהמ"א במשמ' האביר והרם: בתר ספח ולעיני אפלה שמני מעי מפלה שית תחנונים אפילה עד ישוב שומע תפלה (קליר' יז תמוז, מחז' איטלי' א, קפ:).

—נפע', נִסְפַּח, נספחו,—"נשטף, ובהשאלה אבד: בסדר עולם דורשו בלפי בלשצר שהשקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הב"ה (רש"י, חבקוק ב טו).—ואמר המשורר: אש קדחו אוריו ולא נפחו תוך מזרקי ברד והתלקחו איך עברו דתם

1) [רק בעבר'.]

1) [אולי כמו להם. ואפשר שמשמ' הסתפח כאן היא אסף נדבות.] — 2) [מחבר ומקבץ בו דברים.]

3) [ריב"ג מחבר פעל זה עם א.ספח, וכן רד"ק: ענין דבוק כמו ספחני נא, ע"כ. והתרגומים העתיקים תרגמו באופנים שונים. והחדשים גורסים מִסַּף חמתך, כמו סף רעל.]

4) [אולי כמו ס ח ף, וממנו סְפִה, סְפִיחַ.]

עדי התגודדו איך חלפו חקם עדי נספחו (רמב"ע, שם קדמו לוריה, סער הסיר 63).

—הִתפ', הִסְתַּפֵּחַ,—כמו נפע': והוא כמו עשרים שנה להסתפח כי היה בחלאים רעים (קעדילכה, סכחר 89).

ד׳**סָפַח**¹), — כמו שׂפח,—קל לא נמצא.

—פע', ספח, יספחו, יסופחו, — הכה בספחת: אם יסופחו בשאת לבנה עזה וכשלג מלובנה (ממז' יכיי, הול' דודקון 1).

—נפע', נִסְפַּח,—כמו פע': ושפח ה' כתוב בשי"ן והוא ענין ספחת אמר במקום שהיו מתגאות בו תהיינה נספחות (רד"ק, ישעי' ג יז).

—התפ', הִסְתַּפֵּחַ,—כמו נפע': ואמרנו ביספחו שהוא מן הענין הזה על דעת מי שפירש בחרול שהוא (מין מן מיני הקוצים הנקרא בערבי) חרשף כלומר שהם מסתתרים במדברות במקומות הקוצים והחרול ומסתפח גופם מהם והוא שמספחת היא החזוית (ר"י א"ח, ספי הסרשי לריב"ג, ספח).

*__סֶפַח__, ש"ז, מ"ר סְפָחִים, סמי סִפְחֵי,—כמו ספיח: ר' שמעון אומר כל הספחים²) מותרין חוץ מספחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה והכמי' אומ' כל הספחים²) אסורין (שביעי' ט א). עושין ספחים שבראשי גנות ומקיימן אותן ואין חוששין לא משום שביעית ולא משום עבודת הארץ (תוספת' שם ג ו). ספחין של שביעית אין תולשין אותן ביד אבל חורש הוא כדירכו ובהמה רועה היא בדירכה (שם ה כג). מן העצרת ועד חנוכה איסור רבה על ההיתר מן התנוכה ועד העצרת התר רבה על האיסור ולעניין ספחים מראש השנה ועד חנוכה אסור (כני זעירא, ירוש' דמאי ב א). לא מצאו בסוריא מביאין אותו מספחין שבארין ישראל (שם שקל' ד א). ר' חנינה הורי לציפוראיי בספחי חרדל ובביצה כר' יודה (שם ביצ' א א).

סַפַּחַת, ש"נ,—נגע מנגעי העור, psoriasis³): אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר' יג ב). זאת התורה לכל נגע הצרעת וכו' ולשאת ולספחת ולבהרת (שם יד נד-נו).—ובכהמ"א: וזה כי הנגע השחור הוא הנקרא ספחת המקלפת והוא כשרפה תקרה לעור עם נחירות חזק וסידיות כמו שיקרה לדג (קאנון ד ז ג ע). הספחת אינה רחוקה מן הסעפה ואמנם מתחלפת ממנה בדבר נסתר וכו' וסבת הספחת קרובה מסבת הסעפה וכו' והספחת היותר מהירה להבריא (שם ג ג). —"ומין צמח, Lichen: הספחת (פלעכטע) הצמח ההוא דומה לפתילים הרבה מרובקים ומתלכדים זה בתוך זה על פני הסלעים או על עלי הצמח ומיבשים ומכלים מקום גדולם (ליכדא, כאסית למודים ז א, לב.). — ומ"ר: הספחות (algae) מיניו הרבים הנחלקים לשלשה ראשים (סיינהאק, תולד' הנמחים לב).—"ובהשאלה, בנוי לעלילת שקר: פסקנו בין האלופים הקצינים וכו' ע"ד החילוקים והטענות שהיו ביניהם לפנינו בראש ע"ד ספחת¹) הידוע אשר נפסק מקדם ע"י בירור וכו' (פנקס ליטא, האסיף תרנד, 155).

'**סְפִיָּה**, ספייה, ש"נ, — א) סה"פ מן א.ספה: וכמה פסוקין כזה רבים מאד כגון למע"ן ספו"ת הרו"ה א"ת הצ"מ יש שמפרשין מלשון הוספה למען ספות חטאת על חט' ויש שמפ' מלשון ספייה מן תספה ויש נספה (תמו' הגלו' הרכבי רמח).—ב) סה"פ מן ג.ספה: ועוד דבלשון משנה לא מצינו אכילה בלשון ספייה (תוספ' ע"ז כ:).

סָפִיחַ, ש"ז, סמ' סְפִיחַ, מ"ר סְפִיחִים, כנ' סְפִיחֶיהָ,—ספיח השדה, מה שצומח מהאדמה מבלי זריעה, מהבר שנפל מהשבלים בשנה הקרמת, Nachwuchs (des Getreides); produit spontané; aftergrowth: את ספיח²)

---

¹) [נגזר מן ספחת, ועי' תנחו' (מלרע ט): ומה עשה הקב"ה הלקה אותן בצרעת שנאמר וספח ה' את קדקד בנות ציון ואין ספח אלא צרעת שנאמר שאת או ספחת וגו'.] — ²) [כך במדב"מ ובירוש' (ברכ' א ג), ובדפו' ספיחים.]

³) תרג' ד"ר מזיא. [רו"ל חברוהו עם א.ספה, וז"ל: מה לשון ספחת טפילה (כלומ' לשאת או לבהרת) שנ' ספחיני נא אל אחת הכהונו' (ירוש' שבוע' א א; בבלי שם ו:). ולזה הסכים ריב"ג. וכן ראב"ע, אלא שהוא פרש כמו חלי הנספח ומתחבר למקום אחד. והחדשים יצרו שרש מיחד לשם זה.]

¹) [והעיר ר"א הרכבי בהערה וז"ל: את המלה ספחת מצאתי עוד איזה פעמים בפנקס בבנוי לאיזה עלילת שקר, וכפה"נ היא עלילת דם או אודות לחם פסחם, ע"כ.] — ²) [ריב"ג בשרשיו מפרש, וז"ל: והוא מה שתוציא אותו הארץ אחר הקציר ממה שנופל ונושר בה מן הזורע בעת הקציר, ע"כ. וכן רש"י. וא"כ הוא משרש שׂפח a) בערב' שפרושו שפך, סחף. ומזה גם ספיחיה באיוב (עי' בפנים), פרושו המים הנשפכים אולם עי' הערה הבאה.]

a) سفح

קצירך לא תקצור ואת ענבי נזיריך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ (ויקרי כה ה). יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את סְפִיחֶיהָ ולא תבצרו את נזריה (שם יא). אכול השנה סָפִיחַ ובשנה השנית שחים ובשנה השלישית זרעו וקצרו (ישעי לז ל). —ובהשאלה: אבנים שחקו מים תשטף סְפִיחֶיהָ [1]) עפר ארץ (איוב יד יט).—ובתלמ': ספיחי הרדל מותרין שלא נחשדו עליהן עוברי עבירה (ר' יהודה, שביעי ט א). אף על האילנות מתריעין על הספיחין בשביעית מפני שיש בהם פרנסה לעניים (תעני יט:).—ובסהמ"א: ובשביעית תשמוט ספיחים ונזירים (רשב"ג, אמון יוס זה, אזהר' לא:). ודע כי בזמן אין די להשיג ספיח קצרך אף כי שחיסו (הוא, בחר מהםלי). ואוחיל לאכול מגן אהביו שחיסים אם יצאוני ספיחיו (רמב"ע, דיואן 10, בודלי). ואם חלף ספיח האמונה הלא מידך נאכל סחישו (שם, הכיאני זמן). בטל שגשג שוכן זבולי ספיחי ושחיסי יבולי סלסל שיר לאלי תסעד במזל עקרב נפתלי (סדר טל, הגדה מצוירה ומנוקדה, כ"י בריטי' מוזי'). ירוו גיא וחוצות עם תלמים ויפריחו ספיחים עם גפנים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב', מן 76).

°סְפִיחָה, ש"נ.—כמו תפיחה: והספיחה ההווה מרוה אידיי תסור מהרה ולא תצטרך לרפואה וכו' ואמנם הספיחה המתחדשת מהבלגש הנשפך לאחד מהאבלים הנה הוא ירפא בתחלת הדושו בדברים מחוברים (קנוני גליינוס, מאמ' ג, כ"י פריז).

סְפִינָה[2]), ש"נ, מ"ר סְפִינוֹת.—אֳנִיָּה, Schiff; navire; ship: ויונה ירד אל ירכתי הַסְּפִינָה וישכב וירדם (יונ' א ה).—ורגיל בתו"מ: עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (חלה ב ב). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שבת יא ה). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה גויים או נהר ועל הספינה המטורפת בים (תעני ג ז). המוכר את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת ההוגן ואת כל המנהיגים אותה (ב"ב ה א). מעשה בבייתוס בן זונין שהיה מביא גרוגרות בספינה ונשתברה חבית של יין נסך על גביהן (ע"ז ה ב). המניח יינו בקרון או בספינה והלך לו בקפנדריא נכנס למדינה ורחץ מותר (שם ד). המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי יותן וכו' המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה וכו' הרי זה בכי יותן (מכשירי ה ז). המוכר את הספינה מכר את האיסכלה ואת בית המים שבתוכה (תוספתי ב"ב ד א). לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי דברי שמו). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי (ירוש' ברכ' ט א). רבי יונה בעי ספינה הבאה מרומי כמה מינין יש בה (שם דמאי ב א). מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה וכו' (ר' עקיבא. שם יבמ' טז ג). אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי (ברכ' יז:). אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי אומות העולם בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטא (רב, ב"ב צא.). בשר ודם עושה ספינה בתחילה מביא קורות ואחר כך מביא חבלים ואחר כך מביא הוגנים ואחר כך מעמיד עליה מוטין אבל הקב"ה ברא הן ומנהיגיהן (ר' שמעון בן לקיש, מד"ר בראש' יב, תיאוד'). לימדתך תורה דרך ארץ שאם יעשה אדם ספינה שתהא עומדת בלמן יעשה רחבה אחד משׁשה וגובהה אחד מעשרה (בר חוטה, שם לא). למה היה הקב"ה וישראל דומין למלך שבא עם בניו בים וספינות של פירטון מקיפות אותו (שם, שמות יז). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין (מד"ר קהל', שלח לחמך).—סְפִינָה רוקדת: לחם הפנים כיצד עושין אותו רבי חנינא אמר כמין תיבה פרוצה רבי יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת (מנחי צד:). לפי שחלה עשויה כמין ספינה רוקדת חדה מלמטה ונסכה ורחבה למעלה (מד"ר במדי ד). — ובסהמ"א: כשממלאין את הספינה ומניחין כל דבר במקומו אומרין מסורא אף מלחים ערביים עכשו אומרין קד

---

[1]) [עי' הערה הקודמת. אולם רד"ק בשרשיו אמר וז"ל: ויש לפרש תשטף ספיחיה כמו הפוך מן מטר סחף ופירושו ספיחי המטר תשטף עפר ארץ, ע"כ. וכ' רלב"ג בפרושו, וכן דעת החדשים.]

[2]) [כך בארמ'. ובערב' שַׂפִינָה a). אפשר שאול מן הארמ', עי' פרינקל (Aram. Lehnw. 216). וגזרוהו מן ספן. ויש מחברים אותו עם ספל.]

a) سفينة

סור אלספינה ודומה כי עיקרה לשון ארמי (תסוי הגאו׳ הרכבי תיח).—ומשל: מסוגני ושליטי הואי איואן לגברי ניגדי[1]) כך פירושו מיד סגנים ושלטונים יצאה איואן והיתה לאנשים מושבים בספינה ובטיית אלמדאדין איואן שם אשה פרסית (שם שם). גשוש של ספינה פי׳ עץ ארוך שבו מגשש לפני הספינה (ערוך ערך גשש). ויש לבנאים ספינה קטנה שקורין בלע״ז טנט״ר ומביאין בה אבנים קטנים ליתן בין הנדבכין (שם ערך ערב). מכותא נם שפורשין עליו וילון של ספינה (רש״י, גיטי פז:). מורדיא עץ שרב החובל מנהיג בו הספינה לרחקה מן האבנים ומן המכשולים (הוא, ב״מ פז.).—סְפִינַת האויר: בשנת ה׳ תקמד ט״ז סיון היו התוכנים פילאטרע וראמאני הראשונים אשר נחנקו בספינת האויר ההוא (כילוועל, למודי הטבע מד:). ומכאן תבין ענין הספינה הפורחת באויר שהמציאו חכמי צרפת זה מקרוב (מודע לבינה, אגרות החכמה, אגר׳ ה, הגהה ג).—°ושם לאחד המזלות: והשביעית (הצורה השביעי׳ מהמזלות) הספינה וכוכביה מה (רלב״ע, רלב״ע חכמה ה).—ומ״ר סְפִינִים: והולך בלב ים והוסיף מזוגים ומים ויבחר בטיב הספינים (שלמה רופא, תרגו׳ מכתבי אבן סינא, כ״י ברלין).

—*בּוֹר הַסְּפִינָה,—עי׳ בּוֹר.

—אֵבֶה, אנית אֵבֶה, אניה קלה מקנה נבוב.—*אָגוֹב, עֹגן קטן בארבעה חרטומים לאחז בה חבלים .Schiffshaken ; grappin ; grappling hook.—אֲחוֹר האניה. — אֵילָה, לא נתברר מהו. — *אִלְפָּה, אניה גדולה. — ומשל: אוי לה לאלפה שהלכה בלי מכס. —*אַסְדָּה, דברה. —*אֶסְקָר, בד לערב של התרן יתלו בו המפרשים. — *אַרְבָּה, אניה לא גדולה, ; Barke barque; barge.—*אַזְקָפָה, אֶסְקוּפָה, אניה קטנה, — *בֶּדֶק, בִּדְקֵי האניה, סדק.-מַחֲזִיקֵי הַבְּדָקִים, המתקנים אותם.—*בּוֹר המים, להחזיק בו מים מתוקים.—*בְּצִית, אניה קטנה, כדי לצוד דגים וכדו׳.-*בּוּרְנָה, אניה גדולה. —*גָּשׁוֹשׁ, בד ארוך למדד בו עמק המים אצל האניה,— דוּגָה, *דוּגִית, *דּוּגוּגִית, בצית.-דֹּבְרָה, קורות קשורו׳ יחד שטות על פני המים.--הֶלְנֵי הֵי. הוּלָא, הִילוֹז, הִילוֹף, קולות קריאה לזרוז למושכי האניה.—*וִילוֹן, מפרש, קלעים הפרושים נגד הרוח לדחף את האניה. — חֶבֶל, חֲבָלִים. — חֹבֵל, חֹבְלִים, אנשי האניה, העוסקים בה, המוליכים אותה.—רַב הַחֹבֵל, ראש האניה.—חוֹף הים. *חַרְטוֹם האניה, הראש מקֶדם. — מַטְעַן, שֵׂם הסחורה, המשאות על האניה, — וההפך: — פָּרַק, והשם: —*טְעִינָה וּפְרִיקָה. — טָרַף, אניה מְטֹרֶפֶת בים, שהגלים דוחפים אותה הנה והנה.—יַם, נָהָר, שהאניות הולכות בהם.— יַמִּיָּה.—יַרְכְּתֵי האניה, החלק התחתון,—יוֹרְדֵי הים, כי שהולכים בימים, באניות.—לוּחַ, לוּחוֹתַיִם, התקרה של האניה, הַצֹּהַר.—לְחָיֵי האניה, שני צדיה החיצונים — *לִימֶן, נמל.— מְכַסֶּה, כעין חפה המאהיל על האניה. —מַלָּח. מַלָּחִים, העובדים על האניה.—*מַנְהִיג האניה. —מִפְרָשׂ, הפרוש להרוח למען הניע את האניה.—מָשׁוֹט, לוח ארוך להשיט את האניה. — תֹּפְשֵׂי הַמָּשׁוֹט. — °מְשׁוֹטֶטֶת, אנית מלחמה משוטטת הנה והנה, Kreuzer, croiseur; cruiser. — נוֹד, התנודדה האניה מפני געש הים.—*נָוָט, נָוָטִים, אנשי האניה, העוסקים בה, ההולכים באניות בימים. — *נָמֵל, מקום מחסה לאניות מפני הרוחות, ששם טוענים ופורקים אותה, Hafen ; port.— נֵס, כעין דגל ארוך בראש התרן.—*סַפָּן, בעל ספינה, מי שאומנתו בכך ללכת בספינה.—עֹגֶן, כלי ברזל כבד יקשרוהו בחבל להאניה וישליכוהו הימה למען תעמד האניה במקומה, Anker ; ancre ; anchor.—*עֵסֶק, של האניה, הסחורות והכלים שהיא טעונה.—*עוּקָל, הריוח הפנימי התחתון באניה, Schiffsraum; fond de cale; hull. —*עֶקֶל, חתיכת ברזל וכדומ׳ להכביד האניה.—*עֲרֵבָה, אניה קטנה לנהרות.—*פֶּלֶג, הפליגה האניה, יצאה ממקומה לדרכה.- פָּרַשׁ, מְפָרְשֵׂי הַיָּם, ההולכים בים.- צֹהַר הספינה, התקרה למעלה,—צִי, ספינה גדולה, קבוץ ספינות מסחר או מלחמה, Flotte ; fleet. — *צָרַף את האניה, הוריד אותה למען תתקשה הזפת וכדומ׳. — *קְבַרְנֵט, המישר את האניה בהקרש.—קֶדֶם האניה.— קִיטוֹר,—אנית קיטור, ההולכת בכח הקיטור. — קְלָעִים, וילון,—*קִלְפֵּט, סתם את הסדקים במוך וזפת וכדומ׳.— קֶרֶשׁ, הלוח באחורי האניה שבו יישרו אותה לצד הנרצה, (Steuer-) Ruder ; gouvernail ; rudder. — רוּחַ, סְעָרָה, אנית רוּחַ. — רַפְסוֹד. — שׁוּט, שָׁט, הֵשִׁיט, הניע את הספינה במים.-*שָׁהַן, טען את הספינה בסחור׳.-*שִׁחְנָה, מה שנותנים באנית מסחר, Schiffladung; cargaison; cargo.—שַׁיִט, אניה קלה, מהירה.—שִׁרְיוֹן, ספינת שריון, לבושה ברזל.—תָּא, תָּאֵי האניה, החדרים הקטנים שבה. —תֹּרֶן, הקורה, הזקוף לחבלים, להמפרשים. כַּן התרן, היסוד שלו.—תַּרְשִׁישׁ, אניות תרשיש.

[1]) [ר׳ פפא, סנה׳ קו.]

°**ספינות**, ש"נ, — הישיבות: סע"ד מריבים עם טא"ק ותמ"ד עם שב"ג אלה מזכין ואלו מחייבין אלה מחיים ואלה ממיתים וכו' אלה לנקימה ואלה למחילה אלה לגרות ואלה לספינות (ראב"ד, פי' ספ' יצירה ה ב).

*__ספיף__, ש"ז, — כמו ספוף: אפילו לא יהא לו לאכל בא"י אלא ספיף של חרובים בחרתי הסתופף בבית אלהי (ילקו' מכירי, תהל' פד כ). — ואמר המליץ: ספיף מלכותם (של החשמונאים) צמח מאתים ושש שנים עוד ינובון בשבה דשנים ורעננים (ר"י נגארה, זמיר' שבת חנכה).

°**ספיקה**, ש"נ, בה"פ מן ב.ספק, — כמו ב.ספוק: ספיקת רבוי רביבים אערוך ממים שביבים והלוית גוים רבים (יוצ' שבת חוהמ"ס, אשכל' ב, קטו:).

°**ספיקות**, ש"נ, — כמו א.ספוק: כמו שהוא שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו שאינן דמעות אלא כמו ספיקות כפים (ערוך ערך גהה).

*__ספיר__, ש"ז, בה"פ מן א.ספר, — כמו ספור, ספירה: ר' יהודה אומר ז' ימים יספרו לו ימי ספירו ולא ימי חלוטו ר' יוסי בר' יהודה אומר ז' ימי ספירו[1] ק"ו לימי חלוטו (מו"ק ז:). — ובסהמ"א: ומונה שבעת ימים והם ימי ספירו (המאירי, יומ' ג. ל:).

ספיר[2], ש"ז, מ"ר ספירים, — שם אבן יקרה, תכלת הגון, Saphir; sapphire: והטור השני (של אבני החשן) נפך ספיר ויהלם (שמות כח יט). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישעי' כד יא). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה נפך ספיר וברקת (יחזק' כח יג). מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו (איוב כח ו). לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר (שם יו). ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים שוקיו עמודי שש (שה"ש ה יד-יה). זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (איכ' ד ז). — לבנת הספיר: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י). וע' עוד לבנה. — ואבן ספיר: כמראה אבן ספיר דמות כסא (יחזק' א כו). — ואמר בן סירא: כרביד זהב וכו נפך וספיר כך נאים דברים יפים על משתה היין (ב"ס גניי לב ה). וגם כפור כמלח ישפך ויציין כספיר ציצים (שם מג יט). — ובמדר': יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצוייר עליו שמש וירח (מד"ר במדי' ב). מעשה שהיה באדם א' שהביא ספיר א' ברומי מכרו אמר הלוקח ע"מ לבדוק אותו נבחין אותו לשבו' ממנו חתיכה קטנה נתנו על הסדן התחיל מכה עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ולא חסר (שם שה"ש, ידיו גליל' זהב). וגם לא לנבונים עושר זה משה מהיכן בא לו עושר והעשיר א"ר חנין מחצב של ספיר גלה לו הקב"ה בתוך אהלו ומצא ומשם העשיר משה (שם, קהל' שבתי ורא). — ובסהמ"א: מפני שהגלגלים טהורים וזכים כזכוכית וכספיר לפיכך נראים הככבים שבגלגל השמיני מתחת גלגל הראשון (רמב"ם, יסודי התורה ג א). ויחבר שני ספרים מאירים כספירים ספר בעלי הרפיון וספר בעלי הכפל (רד"ק, המכלול, הקד'). והחמישי ידיעת הדומם והוא ידיעת העצמים האבניי' הנקפאי' מהאדים הנעצרים בבטן הארץ כמיני הספירים (רש"ע פלקירא, המבקש לז). לפי שהספיר בתולדתו לא ימצא בו הזכות והבהירות אלא אחרי שבמלאכה יתוקן במעשה הראוי ואז באמצעו' המעשה והתקון ההוא יהיה הספיר בהיר בשלמותו (ר"י אברבנאל, ישעי', ד"ה אבל הסגת הזקנים). כי הנה כתב רבינו בחיי על אבני האפוד כי השהם היא אבן מסוגלת לחן וכו' וספיר על שם יששכר שהוא חכם גדול בתורה שהיתה חרותה על אבן סנפרינון והיא מסוגלת לרפא כל חולי וכל מכה (אלשיך, פי' איוב כח כ). יש ספיר שחור וזה ספיר כעין לבן והוא כעין תכלת בלו"י בלעז ולפי שאין ספיר ניכר לכל אדם חזר ונתן לך סימן בו שהוא ניכר לכל ומהו עצם השמים לטוהר הוא מראה השמים כשהם זכים וטהורים מעננים (חזקוני, פי' התורה, משפט' כד י). — ואמר המשורר: ואל תתאו חמר זמן ארך נשמר וריחו לא נמר כשקט בשמרים שתות: לרהב בכוסות הזהב ולראות לו להב בכסות ספירים (דונש בן לברט, דעה לבי). שמואל בן יוסף שמע דברי כסף שמואל בן יוסף ועדנה ספירם (ר"ש הנגיד, באשמרת). תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר

---

[1]) [עי' תוספת' (נגעי' ח ו, הוצ' צוק"מ), וישם הגרסה סופרו, ובמקום חלוטו גומרו; ובדפו' ספרו, גמרו; ועי' ספור, ספר.]

[2]) [גזרוהו מסנסקריטית סנפריא; ובמדרשים ובארמ' יהודית סמפירינון, ספירינון; בסור' ספילא, בחלוף ר"יש ללמ"ד; וביונית σάπφειρος. ומהאחרונה נתקבל ללשונות ארופה.]

אבן ספיר מעלפה (רסב״ג, מי זאת כמו שחר). ושכבת טל עלי ציצים כאלו עליהם גרגרי ספיר אסופים (רמב״ע, דיואן קקה, בודלי). מראה דמות אדם עלי ספיר אראה שפתיך עלי שניך (ר״י הלוי, מה לך צביה). אראה דמות אדם עלי ספיר בעת אראה שפתיך עלי שניך שמש בפניך וליל תפרישי על זהרו עבי קוצותיך (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ יב, דודקון 134). יצרם כספירים מאירים ולא זכו בעיני שכינתו וזהר מגורותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). להיות מאורים ועיניה כפירים וטורי שניה ספירים ושני שדיה שני עפרים (ר״י הריזי, תחכמ׳ ו). ותשהרי לבנת ספירין (בחינת עולם י). ופיזר הזמן ספיריו ולשמיו והגביר צריו וקמיו (ר׳ זכריה אלצהרי, מספר המוסר, מעמוני מקהרים, קבץ על יד, מק״נ ט תרנג, 24). ראה פטדה מזורזפת בספירים מעולפת (גנזי שכט׳ ג, דודקון 239). — ב) *מין קְטָנִית: הפול והספיר[1]) הפורקדן והטופח וכו׳ אינם כלאים זה בזה (כלאי׳ א א). — ובפהמ״א: והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וביוצא בהן (רמב״ם, כלא׳ א ה). ובשר שורים גדולים ותישים גדולים והפול והעדשים והספיר ולחם שעורים ולחם מצות וכו׳ כל אלו מאכלים רעים הם (הוא, דעות ד ט).

*סְפִירָא, שם כמו צפירא, צפירה,—שער של עזים: חוצלות של שעם ושל גמי ושל שק ושל ספירא[1]) מטמא טמא מת (כלי׳ כ:).

״סַפִּירָה, ש״נ,—כמו סַפִּיר: לבי לעלמה הדורה תעוף בצפורה תדמה לאבן יקרה שהם וספירה (ישראל, לבי לעלמה, פזמונ׳ תימן).

*סְפִירָה, ש״נ, ונ״ר ספירות, בה״פ מן א.סָפַר,—ספירה של איזה דבר, כמו ימים: יום שמועה כיום קבורה לקרע ולאיבול ולספירת שבעה ולספירת שלשים (ירוש׳ פסח׳ ה ח). מה מצינו ברביעי שראוי לספירה וראוי לזיבה אף אני אביא העשירי שראוי לספירה וראוי לזיבה (נדה עג.). מרבה אני אחד עשר שראוי לספירת או כי תזוב ומוציא אני שנים עשר שאין ראוי לספירת או כי תזוב (שם).—ובפרט סְפִירַת הימים מהבאת העֹמר: יכול יקצור בלילה ויספור בלילה ויביא בלילה תלמוד לומר מיום הביאכם אין הבאה אלא ביום הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום (ספרא אמור פרק יב). ממחרת השבת ממחרת יום טוב יכול ממחרת שבת בראשית כשהוא אומר שבעה שבועות תספור לך ספירה שהיא תלויה בבית דין יצאה שבת בראשית שאין תלויה בבית דין שספירתה בכל אדם (ר׳ יהודה בן בתירא, שם). כשהוא אומר עד ממחרת השבת תספרו חמשים יום כל ספירתם לא יהיה אלא חמשים יום (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שם). הרי הוא אומר תספרו חמשים יום כל ספירות שאתה סופר לא יהו אלא חמשים יום (הוא, מנחו׳ סה:).—ואמר הפיטן: אור יום הנף ספירה הכשרה בנוגהים לציון נדחה קרוא דרושה עלות גהים (אור, מעריב ליל ב פסח).—"וספירת העֹמר: ברוך אתה וכו׳ אשר קדשנו במצותיו וציונו על ספירת העומר היום יום אחד (מחזו׳ ויטרי, הלכ׳ פסח קד). התפלל ערבית ביום ולא רצה לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה וספר עם האחרים ולא בירך והיינו תמיהים ספירה זו למה (שם). ועוד מה טעם אין אנו סופרים שתי ספירות מספק כמו שאנו עושים שני י״ט מספק ובללו של דבר אין לנו להחמיר בספירת העומר שאינו אלא לזכר בעלמא (ר׳ זרח׳ הלוי, המאור הקטן, לפסחי׳, פסח׳ כח.). — וסְפִירָה בכלל, כמו מִנְיָן, ואמר הפיטן: ספירת החשבונות אף לפי כלתה וארכת בת עמי לא עלתה (רסב״י הבבלי, אחשבה, יוצ׳ שבת ברכה׳). קורא דורות וסופר ספירות ותולה מאורות לעיני כל חי (קובצי הפיוטי, מק״נ 41). ובפסוקי זמרה טעה טעיות רבות ואין להם ספירה (ר״י הריזי, תחכמ׳ כג). ועשה תבניותיו וספר ספירותיו ותלה בלי הנחשת באצבעותיו (שם). — וספירות של הלבנה: מחזור הלבנה אותיות מודיעות בשש הראשונות ספירותיה ידועות (ר׳ בנימין, מחזו׳ ויטרי א, סג:).— וחכמי הַסְּפִירוֹת, המומחים בחכמת המספר והתכונה: ובפירוש יהי מאורות הבנים דעות אחרות לדעת המדות הנזכרות על פי חכמי הספירות (ראב״ע, הקד׳ לפס׳ בראש׳). ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירות שכוכב צדק וכל הככבים הוין מכוכב ונוגה גדולים מהלבנה (הוא, בס״א נז).—שַׁעַר הַסְּפִירָה: כי האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם המעיין והיודע ובשער הספירה כי הוא נברא מחלקים מקובצים (ריונ״ג, ערוגי הבשם, ליון תר״ג, א״ר 117). — ב) במשמ׳

[1]) [עי׳ לֶו, פפלנצ׳ עמ׳ 245.]

[1]) [עי׳ תוספת׳ (כלים ב״ב ב יא). ורש״י פריש כמו תספֹרת, וז״ל: מה שמסתפר מצואר הסוס ומזנבו, ע״כ. ועי׳ ד״ס (הערה ז). ובפרוש ר״ה הגרסה תפירה.]

ספור: וזה ספור אלכסנדר אשר חברוהו הרטומי מצרים וחכמיה חכמים הם בחכמת הרקיע ובטבעי היצורי' וכו' וזה פתח הספירה (יוסיפון סה).—ג) בחכמת הקבלה, אחת מעשר סְפִירוֹת שבהן נברא העולם: עשר ספירות בלימה כ"ב אותיות ג' אמות וז' כפולות וי"ב פשוטות יסוד עשר ספירות (ספי יצירה א ב). כף אחת וגומר כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם וכנגד עשר ספירות בלי מה (מד"ר במד' ד). ובגין דא אבן שלימה וצדק יהיה לך איהי מדה בין כל ספירה וספירה דכל ספירה וכו' (זוהר ברא"ש' כד:). ואם אמר לנו אומר מפני אמרו י' ספירות והט' הם סוף המספר אצל חכמי הודו (אבו סהל בן תמים, פירוש ספ' יצירה כד). אלו י' ספירות בלימה שם בה ית' שהוא המתפשט בכל המחזיק והמנענע (שם מו). שמלת בראשית תרמז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה (רמב"ן, פי' התורה, ברא"ש' א א). הנה באומרם אֲמָרָה שבת לשון נקבה יורה שירמוז על מדה שהיא מושפעת ולא משפעת והוא השכל העשירי וקראוהו שבת לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות (ר"י אלבו, העקרי' ב יא). חכמי הרזים קראו שמותם ספירות כמו מרגליות מגזרת לבנת הספיר (רב"ע, ספ' האמונות ח טו). אבל יש מקום עיון כי השכלים הנבדלים הם נבראים כי הם המלאכים והספירות אינן נבראות אבל נגלות (רב"ץ דוראן, מגן אבות ב, טו.). הסבה הראשונה היא המושלת ונותנת חיים והיא היא מקור הכל וממנו יקבלו הספירות הכח לפעול פעולותיהם (ר"י מסקאטו, נוכחי קנא' 24). כי מלת ראשית רומזת לחכמה העליונה הנקראת חכמת אלהים ונקראת בספר הזוהר נקודה חדה סתימא עילאה היא הספירה השנייה הנאצלת מן הספירה הראשונה (הרקנטי, ברא"ש' א.). וכשעלה הרצון מלפניו במחשבתו הקדומה הנצחית להמציא פעליו המשיך תוצאות התעלומ' והאמונה בהשואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עקרן ונאצלו הספירות הקשורים בו כשלהבת הקשורה בגחלת (שם ג:). ובוונת' היא כבר ידעת כי הספירה הראשונה נקראת האויר הקדמון ומלת אויר ר"ל אור יו"ד (שם ג::). כי כל ספירה וספירה מעשר ספירות יש לה תיקון וחבור עם הספירה הסמוכה לה עד שיתחברו כלן ויעשות צורה אחת (שם

כג:). וכן אמר ר' נחוניה בן הקנה ע"ה אהדרך בספירה הראשונה שהיא כתר עליון (שם כג::). והוא מה שאמר בזוהר על עתיקא קדישא כי כאשר לא יאיר אורו בספירות ובפרצופים חשך הדין והגבורה יכסם (ר"א אזכרי, שעה"ש ה יב, מד:). כל המקובלים הסכימו לקרוא אל הספירות מלבושי א"ס ב"ה (שם ז ט, סה.). והשיב דע שהספי' הם כלי האומן שפועל בכליו פעולתו להבדיל כמה פעמים והספי' הם שוים לכל דבר ותמורתו ולקרב הדבר אל השכל דמו החכמים אותם אל רצון הנפש אשר הוא שוה לכל החפצים ולכל המחשבות המתפשטות ממנו אף על פי שהם רבים אין עיקרם אלא א' (עסיס רמונים ד א). ולהיות הספירות כח שוה לכל הדברים והפוכים לפי' יקראו ספירות מלשון אבן ספיר המקבל הגווני' (ואין לו גוון מיוחד ואם יש לכל אחד גוון ידוע כנודע מ"מ בבחינה זו אין להם גוון מיוחד בספי') וי"א שיקראו ספירות מלשון השמים מספרים כבוד אל שהם המגלו' המחשבות הנעלמות והצורות הנבדלות והעמוקות וי"א שיקראו ספירות' מלשון ספור מפני שהספור והדבור בהן מותר מה שאין כן בא"ס וי"א שיקראו ספירות מלשון מספר לומר שנכנסו תחת המספר והגבול ואע"פ שהם בלתי בעלי גבול בערך המאציל ידמו שהם בגבול וי"א שיקראו ספי' מלשון עיר סמוך לספר שענינו גבול לומר שהן מביאין בגבול מה שאין לו גבול והכל בערך המאציל כנזכר לעיל (שם ח ב). כתב רב האי גאון בתשובה לרב פלטוי שלש עשרה מדות האמורות בתורה הן ענפי תולדות יוצאות מעשר מעלות נקראו ספירות אלו כנגד אלו עם שלש גנוזות ראשי ראשים (שם, פלח הרמון יא א). ונאמר שהספירה היא כאשר נכלול ונזכור בקצור מה שבארנו וראוי שנספרם על צד מהודש לא שנשנה הד' בעצמ' (ר' יהודה מסיר ליאון, כוס' כוס' ב יא). וספירה מלשון מספר בעבור היות שורש כל נגדר בגדר עשר (ר' מאיר ן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד ג). בסוד יחוד עשר ספירות שנתחייבו ליחד את כלן ולחבר הכל כאחד אם ממטה למעלה אם ממעלה למטה (שם ד). ולדעתו הספירות הם השכלים הנפרדים שהם דבר אחד זולת האל ית' (שם ז). כי הנבראים יש להם סדר על סדר הם מתקיימים ועל סדר הם מתחדשים ועל סדר מתבטלים והסדר הזה שבו הם מתקיימים ומתבטלים הוא הנקרא

ספירה שהם כח לכל מצוי הנגדר בגדר מספר (שם ח). וכל המקיים ג' סעודות בשבת כאילו מיחד עשר הספירות ביחוד שלם (ר"י ג'יקאטילייה, שערי אורה יח:). ולפי סוד זה תמצא כי טו"ב הוא שרש תחתון של וא"ו שהוא קו האמצעי והוא שלישי כיצד ו' היא סוד שש ספירות שלש למעלה ושלש למטה וכו' ולפיכך תמצא ענין טוב שהוא שוכן על גבי אדנ"י שהיא הספירה האחרונה מעשרת הספירות (שם כא.). כי אלה חשבו שהספירות הם השכלים הנבדלים והוא טעות מבואר בחק הקבלה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ג ד). היות הספירות כלן ראשים לנבראים הנה ספירת החכמה היא ראשית אותם הראשים (שם). אמנם כפי דרך הכמי הקבלה אפשר לומר שהלבוש אשר יחס הקדושי' האלה להש"י הם הספירות העליונות הנאצלות מאתו (שם י). צאל"ד שסדר עמידת הספירות של אריך אינם כמו הפרצופים האחרים כי בכל הפרצופים יצאו חכמה ובינה שלהם בשוה זו בצד זו בסדר המתקלא (ר"נ בר"י אלחנן, עמק המלך יב ו, סט:). התקוששו וקושו והם פתנים חרשים מקוששים קש ותבן אלה בחכמת הספירות ואלה בקליפות ובנזק צרורות וכלו ימיהם בעצה נבערה כל היום רק רע בעסקם בספר גנת אגוז ושערי צדק ואורה (יש"ר מקנדיאה, אחוז, מלא הסניי לגיגר א). מהות הספירות ואיכותן הוא מציאות רוחני ונעלם לא יושג מהותם כאשר לא יושג מהות מאצילם (רמח"ל, פתחי חכמה ב, א.). אבל הענין בקיצור כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא"ס ב"ה (שם כ.). שמעתי שאתם אומרים שהספירות ישתלשלו מדריגה אחר מדריגה עד שנתהוה עולם הגשמות הזה (הואה, חוקר ומקבל 4). והשמות ששמו המקובלים לאלה הב' בחינות שזכרנו הם אין סוף המורה על הרצון שהוא ביכלתו והוא בלתי סוף ותכלית בכל ספירותיו (שם 9). דע שכל מי שרוצה להבין עניני הספירות צריך ליקח לו לעינים עניני הנשמה של אדם (שם 10). א"כ כללות דבריך הספירות הם כוחות הרצון העליון המוגבל' ועל פיה' כל הפעול' אך בבקש' ממך להשלים דבריך על ענין בי"ע (שם 11). וכל גלוי נכלל מעשרה מדריגות והן הן העשר ספירות דבריאה יצירה ועשיה (שם 13). ודע שכל עניני ההנהגה והסדר הן כל ענין הספירו' נכללים בכל תנאיהם ועניניהם בעשר ספירות ובחמשה פרצופים (שם 16). וכמו שנכללו כל עניני הכוחות של הרצון בעשר ספירות כן נכללו גם כן כל עניני הנפרדים בעשר ספירות וכל שאר חלקיהם (שם 17). עד מכאן ראיה שמי שלא יבין במנין הספירות לא יקרא מפני זה כופר (יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם א). האדם מוכרח להאמין בספירות כדי שיצדק בעיקרי אמונה ובפנותיה שאי אפשר להעמיד פנות התורה אלא בהם (שם). וברור הוא ההדמות בין הספירות לאידיען ששם אפלטון והגלגול שהיה מסתייע שהיה דעת פיטאגארס (שם טו). וזה גילה (הא"ס) ע"י הספירות שהם עצם כבודו ומדותיו אשר בהם פעל ועשה (של"ה, בית ישראל כ:). וקראו ספירות על שם הזכות והבהירות מלשון לבנת הספיר וכמו שהדבר הספיריי יתראו בו הצורות כך הספירות הם דפוס וצורת כל הנמצאים וכו' והחכם ר' עזריאל אמר כי הספירות הם כח שוה לכל דבר ותמורתו (שם).—ואמר המשורר: לעצת אמון נכסף בסוף טכס בה כסאו וצבא מרומו להקת עשר ספירות יום לחשוף לאותות ולמועדים ולימים (רשב"ג, מלכותך מלכות, אוי"ג 3 78). הוא ראש לכל ראש והוא רם על רמים בה כבוד מלכותו מאז ישכון הכי עשר ספירות הם אחוזים במצור בכן מושלה בכל ותיכון המשכיל בהם ידע ויצור היא רוח אלהים חי העולמים (שם). ונגזר עלי כפות ספירות והם תשעה ובהם שבע עשרה אלפים מדינותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). נתיבות שתים גם שלשים פלאותיו בחכמה ביה חקק למבין עלומותיו לספר ולספר ולספור ואותיות שהים ועשרים הם ועשר ספירותיו (שם).

*סְפִירוּת, ש"נ,—א) שה"פ מן א.סָפַר,—כמו ב) סְפִירָה, ספּוּר: מי כתיב בספר ספר כתיב לספירות דברים בעלמא הוא דאתא (עירוב' טו:).

*סַפִּירוּת, ש"נ, — טבע הַסַּפִּיר, סְגֻלַּת גשם דק וזך המשמש אמצעי לקרני האור לעבור בו Durch-sichtigkeit; transparence(y): אמנם אני איני אומר מעט אבל מתחלף מאד מאד שאני לא אלמד הראיה מן הספירות אבל מן התנועות ויתבאר לי שאלו ג' המרים ושלשה צורות גשמים נחים לעולם מעצמם והם גרמי הכוכבים (ר"ש א"ת, מו"נ ב' יט). ומי שמוחו רך ופשוט וספירי יורה על טוב ההבנה והלמוד כי מפני זכותו וספירותו נכנס הרוח הנפשי בכל חלקיו ומתפשט בכל המוח (אבי הרלב"ג, שעה"ש ע, ד"ה ומוח). וכלי לקיחת השתן הוא הגשם הספיריי נקי העצם

כזכוכית הזך 'השוהם הוא קרישטאלי' וכו' ערוב החלקים זרי המראה חשוכים וכו' מונעים הספירות (קאנון א ב ג ב א).

***ספירי**, ספיריי, ת״ז, נק׳ ספירית, ספיריית, מ״ר ספירים, ספיריים, ספיריות,—א) של ספיר, המאיר כספיר, וך, שאפשר לקרני האור לעבור בו, durchsichtig; transparent: וענין נראין שיהיה זאת המחיצה אשר על הטומאה ספיריים כמו הזכוכית והשוהם (פי׳ מסכ׳ להרמב״ם, אהלי ו ה). וכבר זכר אבונצ״ר בתוספותיו על ספר השמע דבר ז״ל אמר בין הגלגל והכוכבים הפרש כי הגלגל ספירי והכוכבים אינם ספירים והסבה בזה כי בין שני החמרים ושתי הצורות הפרש אבל מעט (ר״ש א״ת, מו״נ ב יט). ואמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח אמנם נקרא האש תיסודי בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספיריית שאילו היתה האש היסודית מאירה היינו רואים האויר כולו בלילה מתלהב אש (שם ל). רמז לגלגל התשיעי שהוא פשוט וך ספירי מאין כוכב בו (ר״י צרי אצטולי, מלמד התלמידי נג:). כי האור ישיב המראים נראים בפועל אחר שהיו נראים בכח במקרה וזה יהיה בשיכין האמצעי הספיריי אל שיהיו בו המראים בפועל באופן מה ואז יוכל להגיע חוש הראות אל שיקבל המראים (רלב״ג, מלח׳ השם א, ו.). כראי מוצק במראה הנתך והוא במראה של זכוכית שהיא ספיריית והנה אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים בראי מוצק (הוא, פי׳ איוב לז יח). כוכבים שהם מאירים ואינם ספיריים וגחים עם הגלגלים שהם ספיריים ואינם מאירים (ר׳ חסדאי קרשקש, אור ה׳, ג א ב). ואמנם באה האש היסודית בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית (עמנואל מרומא, פי׳ התורה, Merx, Archiv 374). ודע אדוני המלך שאלו הצורת והתמונות והתארי׳ והתכונו׳ אשר תרא׳ בעולם הגשמים ונגלה הגופים הם כצלמים ודוגמות ודמיונות לאותן הצורות שימצאו בעולם הרוחני שאותן מאיריות ספיריות ואלו חשובין ארציות והתיחסו׳ אלו אל אותן כהתיחסות הציורי׳ והפתוחי׳ אשר על הלוחות (ר׳ קלונימוס, צ״מ ג א, ל:). יש מהם (מהגופים) נעדרי המראה במוחלט והם הדברים הספיריים כמו השהם והזכוכית הזך והמי׳ והאויר והגלגלים שכל אלה הם ספיריים נעדרי המראה ולזה יקבלו כל המראים ויש מהם בעלי גוונים ומהם הוא מתפעל חוש הראות ומקבל אותה הלחות הספיריי באמצעות הגשמים הספיריים שהם האויר והמים וכו' (רשב״ץ דורא, מגן אבות ג נב.). שחקים הם השמים ועם היותם חוקים הם ספיריים שהאור נראה מתוכם כמו המראה המותכת מזכוכית או מנחשת שניצוץ הראות עובר בה (הוא, אוהב משפט ומשפט לדק, בחורים על איוב, ד״ה תרקיע, קעז.). ויש מהקדמונים שאמרו שאין שם מיסוד האש אבל על כל מה שיש מן הארץ עד הגלגל הוא אויר וחלקיו מתחלפים באיכיות וכו' לא שיתחלפו בצורה וכלם הם ספיריים לא מאירים ולא חשובים (ר״י אברבנאל, פי׳ ברא׳ א, שאלה ד). וכשיתפשטו לרדת בעולם אז יקבלו בעין גוף דק ספיריי לפי שעה אשר בו יתלבשו ויראו אותם זכי הנפשות (ר״י מפיסא, מנח׳ קנאות 34). השני הוא כמו המאור אשר הוא שלמות הגוף הספיריי והוא חלק מהנפש הדברית אשר ממנו יקבל השכל אפשרי והמושכלו׳ יפעלו בו וזה השכל הוא מדרגת שלמות לשכל אנושי כמו שהמאור הוא מדרגת שלמות לגוף ספיריי וזה רצה ן׳ רשד באמרו וכו' וראוי שתדע שהתיחסות זה השכל הפועל אל השכל אפשרי הוא כהתיחסות המאור אל הגשם ספיריי (שם 65). כשהככבי׳ הם מאירי׳ ואינם ספיריי׳ ונחי׳ והגלגלי׳ הם ספיריי׳ ואינם מאירי׳ ומתנועעי׳ והם מחמר א׳ (שם 95). כי אמנם השבילו מביני מדע הנתות והרפואה כי עין רואה לא בכללה הרך על ידי החלק הספיריי ממנה שמה משכן חוש הראות והוא לבדו סבה עצמית בכל האבר ההוא לפעולת הראיה (ר״י מוסקטו, נפולות יהודה יח). כן הספירות הנאצלות להיותם קרובות ובלי אמצעות לא״ס ב״ה תקבלנה אורו יותר בקירוב וביתר השאת משאר העלולים וזולתן חובקות אותו בעצמותם כאשר יעשה האויר או גשם זולתו ספיריי אל האור השמימיי (ר״א איריכי, סעה״ש ז ע, סה.). עומד (האור) בלי שיתנועע בספיריי והבהירוי ומצייר בלי שיתפעל על העב והקדור הוא המסובב המראה המורגש ושהגוונים והעינים בפועל יהיו נראים ורואים וכו' (שם ז י, סו.). כי צורת הירח כדורי מקשה ויצירתה איננו ספירי כגוף השמים אלא שחור ומעובה ומזומן והזהיר ולקבץ את האו׳ מן השמש (ר״מ אלדבי, ש״א ב, כט:). ואף על פי שאין בה כח הראות כלל אלא שהוא גוף ספירי כל שכן גוף העין שהוא זך ובהיר וספירי ויש בו כח הראות שיוכל לקבל צורה גדולה ונוראה (שם ד, מח:). ונקרא׳ חשך להיותה בלתי מאיר

אבל ספירית שאם היתה מאירה או היתה מאירה לנו האויר בלילה מלהב האש (סס ב, יע:). ולפי שכלי זה של בינה הוא מעולה ובהיר מצבע ספיריי ובהיר קרו' מאוד לצבע החכמה (ר"נ בר"י אלהנן, עה"מ, שער עולם התוהו יא, יו:). ואח"כ נתן אותם באוצ"ר אח"ד הוא היכל אל אלהי ישראל שנקרא שמו גוף בג"ע העליון דבריאה כי שם יש להם גוף ספיריי המאיר מאיר וזהר הקרח הנורא (סס עב, מא:). דע כי הספר הכולל שכל מעשיו של אדם נכתבים בו מיד בשעת מעשה הוא האויר הספיריי הוא המקיף ובו יותקו כל פרטי תנועת האדם (רמ"ע ומפאנו, אמר' טהור', חקור דין ב יב).— ב) מצבע הַסַּפִּיר: גופו ממעל ירקרק חרוץ נוצץ לעין האודם ושחרחר כנפיו הם שחרחר ספירי (פיאלעט ברוין) וכו' (שיינהאק, תולדי החיים קכז). ויקבל תמונה ספירית (ליגדא, ראשית למודים ב' ב 24).— ג) ש"נ, בחכמת הרפואה כנוי לעדשת העין, lens crystallina[1]: ואלו הם השלש ליחות הזכוכית והספירית וריר החלמות ומהספירית הוא בא הראות ונקראת ספירית לפי שהא מאירה כספיר (ר"ש אלדבי, ש"א ד, מח::).

*סַפִּירִיּוּת, ש"נ, — כמו סַפִּירוּת: ואע"פ שהיה חותן כפול ששה מכל מקום מתוך צהיבותו וספיריותו היה נראה מתחתיו כיין צלול הנראה מתוך כלי זכוכית אע"פ שהכלי עבה (המאירי, יומ' ג לה:). כי כל מה שיתרחק מהארץ ויתקרב אל הגלגל יוסיף בהירות וספיריות (ר"י אברבנאל, פי' ברא' א, שאל' ד). ואם היות שאבונצ"ר לא שער ביניהם חלוף כ"א מעט מפני שלמדו מהספיריות הנה הרב עשה אותו חלוף עצום מפאת התנועה (הוא, פי' מו"נ ב יט). ואמנם השתן הלבן הנה יובן ממנו שני ענינים אחד מהם שיהיה רקיק ספיריי כי האנשים יקראו הספיריי לבן כמו שיקרא הזכוכית הזכה והשוהם הזך הלבן והשני לבן באמת אשר מראהו מראה מפזר לראות כמו החלב והנייר וזה איננו ספיריי שיעבור בו הראות כי הספיריות באמת הוא העדר המראים כלם (קאנון א ב ג ב ב). אעפי"י שהגרמים שמימיים יסכימו בגדרם שהוא החמר המשותף להם הנה יתחלפו בעקרים שהם התנועות והספיריות (ר"י מסיסא, מכמ' קנא' 96). והדבר ידוע מהגשמים הזכי' שבהקפל חלקיהם ובהתקבצ' זה אל יתעבו וימעי' ספיריותם כדברי הרמב"ם בפ"ד מיסודי

[1]) תרג' ד"ר מויא.

התורה (רמ"ע ומפאנו, אמר' טהור', חס כל חי א כד). בניצוין אור השמש היורד ומכה על גופים שונים מתחלפי הספיריות (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יב). ואור ספיריותו לא ישבות מתפקידו ופעולתו (פלא הרמון ד א, ב::). ושם נקרא איתי"ר לדקותו וספיריותו (יש"ר מקנדיה, אלים, כתב משה מין). כי יש הסלעים ויש אבני השיש ויש הספיריות והם האבנים הטובות (רמח"ל, פתחי חכמה).

*סָפִית[1], ש"נ, מ"ר סְפִיּוֹת, — כמו שפה, מסגרת סביב לפיו של כלי כעין כרכב, Rand; bord; rim: כלי חרס שיש לו שלש ספיות[2] הפנימית עודפת הכל טהור (כלים ד ד). פורנה אם יש לה לזבו טמאה ר' יהודה אומ' אם יש לה אסטגיות רבן גמליאל אומ' אם יש לה ספיות[3] (שם ה ט). ר' מאיר אומר משם רבן גמליאל אם יש לה הליזבו (לבירה) טמאה ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל אם יש לה סטאנאות ר' יוסי אומר משם רבן גמליאל אם יש לה ספיות[4] וכולן שם אחד הן (תוספת' כלים ב"ק ו יז). הן רפפות הן רעלות הן אסטיות הן ספיות הן כוסות הן גומות (ירוש' ע"ז ב י).

*סְפִיתָה, ספיתא, ש"נ, — שה"פ מן סְפַת: וכיון דאכילה ע"י קציצה ליתא בשתים אלא באחת לא קבע בהם ספיתא[5] משום הכי קתני תופת במלח ואוכל (רש"י, ב"מ, פט:). ולא יאכל ענבים וכו' עד שירצה א"א דוקא אחת אחת בספיתת מלח עראי אבל לא מליחה גמורה (ראב"ד, השגה על הרמב"ם, שכירות יב י).

סֵפֶל[6], ש"ז, — כלי מה להחזקת מים, חָלָב וכדומ' מים: Schale, Becken; bassin, écuelle; bowl, basin

[1]) [נקוד זה יוצא מנקוד הרבים שבכ"י סְפָיוֹת. וא"כ תהיה הצורה הקטנה מן ספה-שפה. אולם אפשר שהנקוד של מ"ר הוא סְפָיוֹת—ספאות, וא"כ היחיד הוא סָפָה—שָׂפָה, עי' סגל (Gram. Mishn. Heb. 28, 290).]

[2]) [כך במדב"מ, ובערוך ערך סף ספאיות. וברוב הדפו' שפיות.]—[3]) [כך במדב"מ, וכך בכ"י פרמה ושם מנקד סְפָיוֹת. וכן גם בר"ש. ובס"א שפיות.]

[4]) [כך בכ"י א"פ, ובדפו' שפיות.]

[5]) [לקוח מלשון הארמ' שבגמרא שם.]

[6]) [כך בארמ'. ובאשור' סַפְּלֻ (Del., Handw. 508). ובערב' שִׂפְל a) אולי שאול מהארמ', עי' פרינקל (Aram. Lehnw. 67).]

a) سفل

שאל חלב נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה (ספטי׳ ה כה). ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלא הספל מים (סס ו לח). — ובתו״מ: במוצאי יום טוב הראשון של חג היו יורדין לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול ומנורות של זהב היו שם וכו׳ וארבעה ילדים מפרחי כהנה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל (סכה ה ג). ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל (תוספתי׳ שבת ג [ד] ה). לא סוף דבר צלוחית אלא אפילו ספל (ר׳ אבהו משום ר׳ יוחנן, ירוש׳ ערלי׳ ב ח). אמי׳ להן ר׳ שמע׳ אין אתם מודים לי במוציא את הספל מבית הפנימי להיצון שהוא טהור א׳ לו מפני שהוא בטרוף (ירוש׳ נדרי׳ ג, גנזי׳ 290). סבר רב יוסף למימר ספל הרי הוא כאמבטי (שבת מג.). א״ר אבא ביושבת על שפת הספל ומזנקת בתוך הספל וכו׳ איש ואישה שעשו צרכיהן לתוך הספל ונמצא דם על המים ר״מ ור׳ יוסי מטהרין (נדה נט:). יקא שהקיא ד״ת כספל הזה שהוא מתמלא בין שעתו ומתפנה בין שעתו (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר במד׳ י). — ספל של זהב: הוציאה לו ספל של זהב וטבל בו ידיו ורגליו (מנחי׳ מה:). — ספל של מים: פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותן לפניה ספל של מים וקושרין לה תרנגולת שתהא לה לצות ולא מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ו[ז] ד). התלתן משתצמח כיני מתניתא כדי שתזרע ותצמח כיצד הוא בודק רבי שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן נוטל מלא קומצו ונותן לתוך הספל של מים אם שקע רובה חייבת (ירוש׳ מעשרי׳ א ג). נותן אדם קיתון של מים לתוך ספל של מים בין חמין לתוך צונן ובין צונן לתוך חמין (ר׳ חייא. שבת מג.). מעשה באחד שהיה כותב בצידן באו והודיעו את ר׳ ישמעאל והלך ר׳ ישמעאל לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים ובלשון הזה אמר לו ר׳ ישמעאל גדול עונש האחרון מן הראשון (סס קטו:). למה ולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים אדם נותן אצבעו עליו שוקע לבאן ולכאן (נדה לא.). — ספל של שמן: קושרין את הטיבור ור׳ יוסי אומר אף חותכין וטומנין את השיליא כדי שלא ייצן הולד כגון בסופלי[1]) של שמן ובבשות ובקופה של תבן (תוספת׳ שבת טו ג). — ומ״ר ספלים, ספלין: הטיגנין והקוקמסין והספלין והסדינין והמטבע הרי אילו מותרין (סס ע״ז

[1]) [בדפו׳ ספל.]

ה א). המתנדב יין כדברי ר׳ טרפון נותנין לספלים שמן כדברי ר׳ טרפון קרוב על גבי האישים (סס מנח׳ יג י). המביא ארונות ותנורין וספלין וכלי חרש מחוצה לארץ לארץ עד שלא הוסקו טמאין (סס אהיל׳ יז ז). אשה ריח ניחח לה׳ על גבי ספלים אתה אומר על גבי ספלים או אינו אלא על גבי האשים אם אמרת כן נמצאת מכבה את המנורה (ספרי במד׳ קז). — ספלים של כסף: ניסוך המים (שבעה) כיצד צלוחית של זהב מחזקת של שה לוגים היה ממלא מן השילוח הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו עלה בכבש ופנה לשמאלו שני ספלים של כסף היו שם וכו׳ (סוכ׳ ד ט). — ספלים של שמן: בנות מלכים טומנין (את השליא) בספלים של שמן בנות עשירים בספוגים של צמר (רשב״ג, שבת קכט:). — בית הספלים, מקום בבית המרחץ שמחזיקים בו ספלים: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין וכו׳ ואת בית הספלין וכו׳ אבל לא את נסרין עצמן ולא יקמין עצמן ולא ספלים[1]) עצמן ולא וילאות עצמן (ב״ב סז:). — ובסהמ״א: שמואל לקח ספל של כסף בכלל של נחושת מגוי אחד בארבעה כספים וחבליע לו זוז (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 67). ומעשה בקטן אחד ששתה חלב בספל אחד ונשתייר ציחצוחי חלב בו בספל (סדור רס״י תכו). המביא תנורים וספלין וכלי חרש מחו״ל עד שלא הוסקו טמאים משום ארץ העכו״ם (רמב״ם, טומאת מת יא ד). כיצד הוא בודק ר׳ שמואל בשם ר׳ יונתן נותן מלא קומצו לתוך ספל מים שקע רובו חייבת ואם לאו פטורה (ריטב״א. פי׳ מסכ׳ ר״ה א, עז.) והקאווע ישתי בלי חלב וצוקר בספלים קטנים אבל במעט בכל שעה (ר״ש בלוך, שבי״ע ב, מלרים). אני כמעט לא נשאר בו כח ועצמה לאחוז באצבעותי ספל הקאפפע אשר הקריבו לי (גוטלובר, ממלרים של פרינקל 3). ועבד שני לבוש כאדוניו רק רגליו יחפות הביא אחר זה בספל בדולח יפה מרקחת ומים שנצטננו בקרח (סס 94). — ואמר הפיטן:

[1]) [נ״א ספסלים. ועי׳ ברשב״ם וז״ל: ואית דגרסי ספסלין שיושבין עליהן בבית המרחץ וראשון עקר, דהא במתניתין נמי ספלים גרסינן, ע״כ; וכן הר״ן לרי״ף. אולם באמת גם במשנה (סס ד ו) גרסת מדב״מ והירוש׳ וכמה דפוס׳ היא ספסלים. ועי׳ ד״ס (הערה י) וכן בפרוש הרמב״ם למשנה: וספסלים כסאות. ובלבול זה בין ספל לספסל יש גם בתוספת׳ (ע״ז ו ג, לוק״מ, כלים ב״מ ד א, ה ג), ועי׳ ספסל.]

מובאים אחריך לרגליך רחוץ רגלם בספליך מורשיך מבוי לסגליך ברזל ונחשת מנעליך (יוצ׳ שמח״ת, מחז׳ איטלי׳ ב, קסט). נוהלים לכסותו משובצים ויקדש בתפוגת צנה נוהג טלה התמיד שחטו וקבל דם אלי ספלים ספלים תמך וזרק והקטיר והטיב ברנה (Elbogen, Stud. 124).—״מ״ר סְפְלָאוֹת: ויקמים הם ספלאות של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונותנין בהן מים לפני כל אחד ואחד (ר״י אבן מיגש, הובא במ״מ לרמב״ם, הלכ׳ מכירה כה ע).

ספן[1], ממנו א.סָפַן, סְפִינָה, סִפּוּן, ״סֶפֶן, ״סַפָּנוּת.

א.**סָפַן**, פ״י, סָפוּן, יִסְפֹּן — א) כמו שָׁפַן, צָפַן ואָצַר, verbergen, aufbewahren; cacher, préserver; to hide: וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק סָפוּן[2] ויתא ראשי עם (דבר׳ לג כא).— ובמשמ׳ טָמוּן: העת לכם אתם לשבת בבתיכם סְפוּנִים[3] והבית הזה חרב (חגי א ד).—ובסהמ״א: דברי חכמה הן שיש ספוניהם טעמים גדולים גבוהים מכל הרי הררים (תשו׳ גאו׳ ליק כט). לא יועם רקיע אשר שמש שכונו לא יחרב ים אשר מרגלית ספונו (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה שכטר 73). כי המתן במקום הראוי לו מטמון ספון אינו אובד עם אריכות הזמן אך הוא עומד כל הימים (הק׳ מדה״ב לרסב״ג מד). ואתם יושבים בבתיכם ספונים לובשי

[1]) [כך בארמ׳ ובכנענ׳ מספנתה, הספון שלה (לידזב׳ 330). ובאשור׳ סַפָאנֻ, שַׁפָאנֻ, כַּפָּה, וגם נִצַּח והתגבר; והשם סַפְנֻ, סֵתֶר, אפלה, עֹמֶק (Del., Handw. 508) ובכושית סַפִּין, נִצַּח והתגבר, ועי׳ שׁפן, הערה.]

[2]) [תאר ל־מחקק ולא ל־חלקת, ולפיכך בא בלשון זכר. התרגומים הארמיים פרשו שהכונה לקברו של משה. וכן בילק׳ (התתקסג), וז״ל: זו קבורתו של משה שנתנה בחלקו של גד, ע״כ. וכן פרש רש״י ורוב המפרשים שלנו. וכן בפשיט׳ טמירא, והירונ׳ quod in parte sua doctor esset repositus. וראב״ע פרש כמו משמ׳ ב), וז״ל: והטעם כי ראה ארמונים ספוני׳ שהיו בחלק גדולי האמורי, ע״כ. וכן רד״ק בשרשיו, וז״ל: פירושו מקורה, כלומ׳ שהיה חלקם של בני גד חלקת מחוקק ומשל שהיה הכל בנוי ומקורה כהוגן, רמז בו לערים שכבשום מעבר לירדן, ע״כ. והשבע׳ תרגמו συνηγμένων, נאספים. ועי״פ זה מציעים כמה מן החדשים לחבר ספון עם ויתא הבא ולסרס ולקרא ויתאספון.]

[3]) [י״ת בבתיא די מטללין בכיורי ארזיא, ע״כ. וכן פרשו המפרשים, ועי׳ גם ראב״ע (דבר׳ לג כא), וא״כ ספונים הוא תאר ל־בתיכם, כמו הספונים, והוא שייך למשמ׳ ב).]

שני עם עדנים (רד״ק, אגר׳ הרמב״ם, כ.).—אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו (רש״י, דבר׳ לג כא).— ואמר הפיטן: ספנת בתוך עשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות חוק מועדיך (רסע״ג, אזהר׳, קבץ מעשי ידי גאוני קדמ׳ ב, 53). קרות בתינו ארזים טרח עול סובלת ולא נכזבה תוחלת טמון וספון מנצלת (אהוביך, יוצ׳ שבת חוהמ״פ). נהפך לבו כלו אבו חוזר ספוני גנזיו פנה להילותיו לבזור עבור בבל אותו לעזור (אימת נוראותיך, יוצ׳ אחרי פסח). מרום יראה לו השה והוא ישיב נפש אם עקרת שמחה להשיב סוקר ספונות בני שועיך יקשיב ישלך עורך מקדש (אז נהר, סליח׳ ער״ה). והספינה בנבכי המים ספונה ולשון הים יכחש בה והיא אתו גנובה (ר״י חריזי, תחכמ׳ לח).—ב) סָפַן קיר בקרשים ובדומ׳, יצפה אותו: וַיִּסְפֹּן בארז ממעל על הצלעות על העמודים (מ״א ז ג). ואולם הכסא אשר ישפט שם אלם המשפט עשה וְסָפוּן בארז מהקרקע עד הקרקע (שם ז). ויבן את הבית ויכלהו וַיִּסְפֹּן את הבית גבים ושדרת בארזים (שם ו ט). האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וכו׳ וְסָפוּן[1] בארז ומשוח בששר (ירמ׳ כב יד).—ואמר המשורר: ונמיר היכלי עונג ובתים ספונים בארונים בחפירה וחלף צפרים לנו עשוים אזי נהיה לתולעת לברה (עמנו׳ ממחבר׳ ח).— ובשתי המשמ׳ יחד: אליכם אקראה ישבי דבירים מרוחים ובארזים ספונים ומחר תצאו מהיכלי עז ותהיו תוך שאול יחד ספונים (ר״י חריזי, תחכמ׳ כט, ספי היובל להרכבי).

ב *סָפַן[2], פ״י,—כִּבֵּד, הוקיר והשיב ehren, achten; honorer, respecter; to honour, respect: הידירה שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה שלמחר תהא מוטלת ואין כל בריא סופנה[3] (תוספת׳ כתוב׳ ז ה). מן השמים נלחמו וגו׳ עם סיסרא לא זז[4] משם ולא ספנוהו מפני שהוא גולייר (שם

[1]) [החדשים מנקדים וְסָפוּן, מקור, כמו וּמָשׁוֹחַ הבא.]—[2]) [רק בעבר׳ ובארמ׳ היהודית. ואפשר שהוא הרחבה מן א.ספן משמ׳ א), כי דבר שטומנים ומשמרים כמו אוצר הוא גם יקר וחשוב.]

[3]) [בבבלי (כתוב׳ עב.) נאמר למחר היא מתה ואין כל בריה סופדה ואיכא דאמרי אין כל בריה סופנה, ע״כ. ופרש רש״י סופנה קוברה, וזה מן א.ספן, אולם בתוספ׳ (מו״ק כח. ד״ה סופן) פרשו מלשון חשיבות.]

[4]) [בדפוס זזו, וכן במד״ר (במד׳ ט).]

סוטי ג יד). בשמעו את תלונותיכם (ונחנו מה כי תלינו עלינו) אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו (מכילת׳ בשלח ד ג). הפורק עול זה שהוא אומר יש תורה ואיני סופנה[1]) (ירוש׳ קדוש׳ י א). כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרת לי והיה זקוק לי והייתי ספון בפניו[2]) וכו׳ כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב״ה זקוק לי והייתי ספון בפניו[2]) והיה משלח לי אגרת בכל שעה (מד״ר שמות כ). גם את הארי גם את הדוב וכו׳ אמר דוד וכי מה אנא ספון שהכיתי חיות רעות אלו (שם אספי, ויהי אומן). שהשוה אותן לזבובין לפי שלגיונים אלו אינן ספונים לכלום (תנחומ׳ וישב ג). אם חפין אתה להתרחק מן החטא צא וחשב ודע ועיין בסופו אם הטיבותה הרבה יהי בעיניך מועט ואל תאמר משלי הטיבותי אלא ממה שהטיבו לך צריך אתה ליתן הודאה שספנוך והטיבו לך (ר׳ אדקא, מדה״ג שכטר, תולדות, ויאמר אבימלך). כאדם שיש לו בת בוגרת והוא רוצה (לסופנה) [להשיאה] לאחד (ילק׳ משלי תתקלד). כשיש לו (לב״ו) אוהב עשיר הוא מדבק עמו ונכפף לו וכשרואה שמטה ידו והעני אינו סופנו (פי׳ מחשיבו עוד) אלא נותן עליו אבן (מדר׳ אגד׳ בראש׳ מה).—ובסהמ״א: אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים [הגונים] וחשובים לפרש האיך נתישבו וסדר מלחמותיהם (רמ״י, בראש׳ לו א). אשר אנכי מצוך היום לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה[3]) אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה (הוא, דבר׳ ו ו). ועמדתי מרעיד פן יחשדני מר א׳ משתים או שאיננו ספון בעיני ח״ו או דבריו אינם כדאים להשיב עליהם (תום יאיר, שו״ת קנח).—ואמר הפיטן: הם פשעו בם ובהם לא סופנים אף כי אנחנו חורי ארץ וקצינים (אמץ, יוצ׳ אחכון פסח). והדרת אופנים אשר הם מרבעי פנים לפני שיר זה לא סופנים[4]) (הוא נקרא יוצ׳ פרשי החדש).

***סַפָּן**, ש״ז, מ״ר סַפָּנִים, ספנין,—מי שעובד בספינה, מַלָּח, :Seemann, Matrose; marin, matelot; skipper, sailor אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות ולכולן הוא נותן מתנת חנם (שביעי׳ ח ה). אלו קשרין שחייבין עליהן קשר הגמלין וקשר הספנין (שבת טו א). העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחד לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים (ר׳ אליעזר, כתוב׳ ה ו). אבא גוריין איש צידן אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות לסטים רבי יהודה אומר משמו החמרין רובן רשעים הגמלים רובן כשרין הספנין רובן חסידים וכו׳ (קידוש׳ ד יד). החמרין והגמלין והספנין ושהיו עושין בשביעית שכרן שביעית (תוספת׳ שביעי׳ ו כו). ספינה שהיתה באה בים ועמד עליה נחשול והיקלו ממשאה מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי נפשות ואין משנין ממנהג הספנין (שם ב״מ ז יד). רשאין הספנים לומר כל מי שאבדה לו ספינתו נעמיד לו ספינה אחרת (שם יא כו). אריסיו והביריו וקבליו הרי אילו עושין איבריו וספניו וגמליו אינן עושין (ירוש׳ מו״ק ג ס). החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו (בבלי שם יא:). ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרים ובתגרין וספנין (כלה רבתי ח).—ובסהמ״א: פירוש יש לספנים לוחות שקושרין אותן בטבעות (ערוך ערך כף). רשאים הספנים להתנות ביניהם כל מי שתאבד לו ספינה מעמידים לו ספינה אחרת (טו״ע חו״מ, פריקה רעב יח). בשנה תקל״ח עבר הספן המהולל קאק הבריטאני בין איי השועלים לים הקרת (ר״ס בלוך, שבי״ע ג, רוסיא באזיא ז).

***סֶפֶן**, ז״ז,—מה שֶׁסָּפוּן ונעלם, סֵתֶר, Verborgenheit; :cachette, secret; concealment אין לפנת עמק פלאות׳ך אין לעמוד על ספן סדתיך אין לחקור סוד חד׳תיך (אין כמוהו, יוצ׳ פרש׳ שרה).

***סַפָּנוּת**, ש״נ,—מלאכת הַסַּפָּן, :Schiffahrt; navigation והיו (אנשי קריטה) מתלמדים בכל כחם במלאכת הספנות וכו׳ כל עת שיאמר איזה אומן במלאכה אחת אינו יודעה ישיבו לו אנשי קנדיאה אינם יודעים מלאכת הספנות (יוסף הכהן, עמק הבכא גבולות ג ד).

***סָפַס**, קל, פ״י,—הִצִּיב: באר לשר צבאו פולפוס ברית להעבירי ופסלו לספוס[1]) (ר״י ב״ר שלמה, אודך כי, יוצ׳ שבת א חנוכ׳).

---

[1]) [בירוש׳ (סוטה א א) הגרסה סובלה.]

[2]) [נ״א בעיניו.]

[3]) [בספרי (דבר׳ לג) הגרסה סופרה, ועי״ש בהערת מא״ש.] — [4]) [כמו ספונים.]

---

[1]) [כנראה נגזר מן השם מסיפס, עי׳ עירוב׳ (עג.).]

*סְפְסוּף, ש"ז,—סופי פירות, פירות גרועים, כמו ספוף: יפה סיפסוף שאכלנו בנערותינו מפנקריסין שאכלנו בזקנותינו (ר' יוחנן, ירוש' סוטי ח׳ ח).

*סַפְסָל, סַפְסֵל [1]), ש"ז, מ"ר סַפְסָלִים, סַפְסְלִים, ספסלין, —דף רחב וארך עֹמד על רגלים, ישבו עליו, אצטבא, Bank. Schemel; banc, escabeau; bench, stool: וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המיטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף (שבת כג ה). וכשהוא (כהן גדול) מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להן תתברכו מן השמים וכשמברין אותו כל העם מסבין על הארץ והוא מסב על הספסל (סנה' ב ח). ספסל שנטל אחד מראשיו טהור (כל"י כב ג). חמשה שישבו על גבי ספסל ונשבר כולן חייבין (תוספת' ב"ק ב ט). נתן לחרש לעשות לו כסא ועשה לו ספסל ספסל ועשה לו כסא יד הבעלים על העליונה (ר' מא"ר, שם יח). ואין רוכבין על סוסו (של מלך) ואין יושבין על ניסלו ספסלו ואין משמשין בכתרו ובשרביטו ולא באחד מכל משמשין (שם סנה' ד ב). לא יגרר אדם את המיט' ואת הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה (ירוש' שבת ג ד). ספסל שהוא נתון ברשות הרבים גבוה עשרה ורחב ארבעה (ר' יוסה, שם סוכ' ב ד). מעשה ברבן גמליאל שישב לו על ספסילו של גוי בעכו ואמרו לו לא נהגו כאן להיות יושבין על ספסילו של גוי בשבת (שם, פסחי' נכ"י 111). אמר (האבל) איני כופה את המיטה הרי אני ישן על גבי הספסל אין שומעין לו וכו' (שם, מו"ק ג ה). נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר"ע אמר להן הוציאו לי ספסל לבית הקברות ישב ודרש (שמחי' ח). מיד עמד כלב ושתק כל אותן אוכלוסין וכו' עמד לו על הספסל והיה משתקן ואומר הם והם שותקין לשמוע ממנו (מד"ר במדי' טז). ואעשה אותך לגוי גדול כיון ששמע משה מפי הגבורה כך אמר לפניו רבון כה"ע ספסל של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך וספסל של רגל אחת האיך עומד (מדר' שה"ש, גרינהוט טו.). אדם יש לו בן בית פעם ראשונה הוא נכנס אצלו ומושיבו על המטה שניה על הכסא שלישית על הספסל רביעית הוא אומר כמה ספסל דחוק עלי פלוני מטריחני (מד"ר

1) כך מנֻקד בכ"י פרמה. [מהרום' subsellium. ולדעת יסטר' הוא מן ספל. ויש מקומות שבא במקום ספל, עי' ספל הערה.]

תהל' ח). היה הפלשתי יושב על הספסל [1]) של נחושת וביון שהיה עולה נבקע הספסל [1]) מעצמו (שם עח יח, בובר). מיד כשבאתי העמדתי מיד והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה וכו' וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי (ר' ישמעאל, בברייתא מפרקי מרכבה).—ומ"ר: המוכר את המרחץ לא מכר את הנסרים ואת הספסלים [2]) ואת הוילאות (ב"ב ד ו). ספסלין שבמרחץ ושתי רגליו של עץ טמא (כלי' כב י). הספסלין שבפונדקאות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים טהורים קבעו במסמר טמאין הספסלין של מלמדי תינוקות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן טהורין קבען במסמר טמאין (תוספתי שם ב"ב ח יח). וכמה ספסלין היו שם רבי יעקב בן סיסי אומר שמונים ספסלים היו שם (ירוש' ברכ' ד ח). ביצד סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע"ג קתדראות עד שיכנסו כולם (בבלי שם מג.). באת אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם ולא השגיחו עליה (ר' יהודה בשם רב, סנה' קד:). יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכי' ומעריב בבית הועד שלך הוא היה מסדר את הספסלי' והוא פורס את המחצלאו' (מד"ר במד' כא).—ובסהמ"א: שלא הייתי אני בכסא והם על הספסלים או על האצטבה או יושב ואין מימיני ומשמאלי אדם באותה שורה והם בשורות (אלפסיק, פי' איוב כט כה).—וסמוכות של קִטע: יש קטע שיבשו וכווצו גידי שוקיו ואפי' על ארכובותיו אינו יכול לילך ועושין כמין כסא נמוך ויושב עליו וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו (רש"י, שבת סו.).—ומ"ר ספסלאות: ומנהגנו שהאבל יושב במקומו על מטה כפויה והמנחמין יושבין על גבי ספסלאות (הגיה, לה:).

*סִפְסֵף [3]), פ"י,—א) סִפְסֵף את השער, מרט ותלש את השער עד סופו ושרשו: נזיר שגלח בין בזוג בין בתער או שספסף [4]) כל שהוא חייב (נזיר ו ג).

1) [בדפו' ויניציא: הספל.]

2) [כך בכמה ספר' ובמדב"מ ובירוש' וברי"ף. ובספר' אחרים: הספלים, ועי' רש"י ור"ן לרי"ף.]

3) [פלפל מן סוף, וכמו שפרשו התוספ', עי' הערה הבאה.]

4) [שעוקר השיער מעיקרו ומשחית מן השורש כעין תער (תוספ' נזיר, לט. ד"ה נזיר); ורש"י פרש שתלש

נזיר שמירט או שסיפסף או שתלש בזוג כל שהוא הרי זה חייב (תוספת׳ סס ד ג). תער לא יעבר על ראשו אין לי אלא תער מנין לרבות את המספסף ואת המספרים כבתער ת״ל לא יעבור על ראשו (ירוש׳ סס וג).—ב) סִפְסֵף[1]) באור, חרך והבהב דבר באש, כמו ב.סִכְסֵךְ: צמר שבראשי כבשים ושבזקן תישים אע״פ שסיפספן באור חיבור עד שיתחיל לתלוש (תוספת׳ עוקל׳ ג טז). ג׳ דברים נאמרו בפתילה להחמיר וג׳ להקל אילו שלשה שאמרו להחמיר אין עושין אותה בתחילי ביום טוב וכו׳ ואין מספספין אותה באור (ירוש׳ ביל׳ ד ג).—סִפְסְפָה הדלקה, האור: השולח את הבעירה ואכלה עצים וכו׳ מה קוצים מיוחדין שדרכן לידלק אף אין לי אלא דברים שדרכן לידלק וכו׳ ליחכה נירו סיפספה[2]) אבניו מניין תלמוד לומר או השדה (סס ב״ק ו ה). אם היו עצים מצויין לפניו (לפני האור) או שהיה מספסף והולך אפילו עד מיל חייב (סס ו).

ספף, ממנו א.סַף, ב.סַף, א.סָפַף, ב.סָפַף, ״סֵפֶף, ״הִסְתּוֹפְפוּת.

א׳סָפַף,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפוע׳, הִסְתּוֹפֵף,—ישב ושקד על הסף: בחרתי הִסְתּוֹפֵף בבית אלהי מדור באהלי רשע (תהל׳ פד יא).—ומצוי בסהמ״א, בפרט במשמ׳ ישב בשקידה,—ואמר המשורר: וצוו להטי חרב סביבם (החתן והכלה) ויסורו וירומו כרובים ויסתופף בגן נעול בעליו ויכבו מקרביו הלהבים (ר״י הלוי, שלו כנפי שחרים). ובעלי השכל צרופים יאמרו כי מלוה עלי שיח קוטפים חשבו כי בהתרחקם מהבט אל דבר חכמה ירצו וכאילו בהסתופפם בפתחי שעריו הגדר יפרוצו (עמנו׳, מחב׳ כח).—ואמר הפיטן: יום זה אשר מקדם הכינותי יום חקר להלבין כשלג אודם ושורש חטא יעקר ושבטי צעיר רודם מסתופפי דביר לבקר (מחז׳ איטל׳ ב, קג.). נוטלים להוליך משרת לשער המים תימנה ניסתופף וטובל שמה ואז המלבישים נוהלים (Elbogen, Stud. 124). כבוד מעט מאלהים חיסר תם כהיסתופפו באהלי דת ול׳ ברשע כיחש לפניו גדור ורודף לקטל כמו הבטיחו אל ולא נטשו (סס 162). הטה אליו אזנך ושמע ועיניך פקח וראה כי טוב מסתופף בשערי רחמיך (משלת כפי, סליחי׳ מנחי׳ יוה״כ). מקצת כסיפתי אל הדרתו וחזנתי על פרידתו ודוות ללבי על איחור עניני מלבוא ולהסתופף בבית אח ולהתועד עם רבותי (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 323). ומי לאורחים אכול ושתה והסתופף בעיתותי לחצים (גנזי סכטי׳ ג, זודקון 248). בתחלתו עופף עובר כצל (החשק הערום) אחר ישוב בבית מסתופף שמה יגור כדמות אדם עצל יורה זקים בסתר וינופף (רוח חדשה יג). בחרתי הסתופף בביתו בית התורה היא אילת נעורי אשר שגיתי באהבתה (כ״י מפיסא, מנחי׳ קנא׳ 6).—ובהשאלה, הִסְתּוֹפֵף בפלוני, מצא בו מחסה: רוכב שמי על שעה נגעל בך יסתופף פנה דל ודך וכנף תסדך עליו יחופף יעף בציון הר בת ציון (ר״א ערלקי, יוזו סמך, פזמונים תימני׳ קס). בורא נשגב מעת יצר הגבר הבין מאת צלעו עמתו עזר בה יסתופף תמיד בה ישגיא חיל (רוח חדשה ס).—וְהִסְתּוֹפֵף בצל, חסה בצל: והירא שלא תבוא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ויריח את המת ויחמטנו (רש״י, עירובי׳ מג:). ויעש לו שם סוכה וישב תחתיה בצל כלומר עשה לו דמות סוכה מבטחונו ומקוה לאלהיו וישב תחתיה בצל כלומר מסתופף בצל תקותו עד אשר יראה מה יהיה בעיר להשלמת מ׳ יום (ראב״ע הנסים, הגיון הנפש ג, כט.). מה תגידו לו שחולת אהבה אני ליתגנות מזיו שלו ולהסתופף בצלו (זוהר, עלכי הנפלס, סיי ארא, קכב.). להשפיע ממקור אמתותך וממעייני ישועתך על עבדך התאב להסתופף בצל קורת ביתך בית האמונה הנכונה (ר״י מפיסא, מנחי׳ קנא׳ 3). הנה מנעורי גדלני הטבע להסתופף בצל החכמה ולאתנו בסנסני המזימה (סס 4). ותלמידי חכמים שבשת כי תורה תתרת לאכסניא שלה ותמיד נסתופפת בצלה ושוקד על דלתותיה יום יום ראיתיך ולכן לזה הדבר בחרתיך (ר״מ אלדבי, ש״א, הקד׳ ג:). בשפה ברורה ובשירה הדורה בשיחה נכוחה אפתחה במשל פי אביעה חידות נכבדות והמצאות נפלאות במופי למבין משל ונמשל ומליצה נמרצה מנופת צופי משכיל שיר ידידות בינה שמעה זאת והסתופף בצל קורתי ומשקופי (ר״מ ן סב״ג, דרכי נעם א:). ויסתופף בצל הוד התבונה באיש יושב בתוך סכה צלולה (סס עו.).— ואמר הפיטן: לנים מסתופפים בצל אל משוכים אחרי אל ובצורריהם

קצת בראש השיער: והערוך מפרש סיפסף, תלש מקצת השיער והניח מקצת, ע״כ. ואולי פרושו כמו משמ׳ ב) חרך באור.]

[1]) [וכן בסור׳ סף ספף, בער ושרף]

[2]) [בבבלי שם (ס.) וסכסכה.]

נלחם האל (אלוליס, יול׳ אחר׳ פסח). — ואמר המשורר: מדי ימי ושני לבי יהגה בחילו ולאל אשא עיני כשביר יקוה פעלו ויזורוני רעיוני להסתופף בצל אהלו לחזות בנעם יי׳ ולבקר בהיכלו (ראב״ע, מדי ימי ושני, הול׳ דוקעס). אלהי את.ה יאבתי להסתופף בצלך ובאמת לפניך אתהלך בנדבה אזבחה לך אודה שמך (ר״י הלוי, אלהי אתה). והתעלל במעלליך או בעצם תאותי ללכת אליך להסתופף בצלך כי שם ה׳ נקרא עליך (ראב״ע, מכתב לר׳ שמואל אבן גאמע). אני בצללי היכלי מסתופפת בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפת (עמנו׳ מחב׳ ג). יפה הגיע עת זמיר המתופפי בצל אמיר (ר״י נגארה, הול׳ פרידלנדר). — ובן הִסְתּוֹפֵף תחת כנף, בכנף: ואתאוה להשיב רגלי אל עדותיך להסתופף תחת כנפי כבודך ולהסתפח אל עבודתך כי ידעתי כי יהיה טוב ליראיך (ר׳ בחיי, יי׳ שפתי תפתח, בקשה, בסוף ספ׳ חו״ה בערב׳, הול׳ ד״ר יהודה). וכן לדורות כשירצו העכו״ם להכנס לברית ולהסתופף תחת כ.פי השכינה וכו׳ צריך מילה וטבילה (רמב״ם, איסורי ביאה יג ד). ולא הנחתי דבר גדול וקטן שלא כללתי בתוכו למוסר האדם המכניע נפש החוטא להביא לשוב לבוראו להסתופף תחת כנפי התשובה (ר׳ אליהו, שבט מוסר, הקדמה). — ואמר המשורר: מסתופפים בכנף שלומיו יישנו במתלעות ימים ולא ייראו (ראב״ע, עד מה בגרון, דיואן גולד׳). — ואמר הפיטן: דבקתי מאד בעדותיך הסתופף בכנף מדותיך קציעות כל בגדותיך (אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, יול׳ שבת ד אחה״פ). — הִסְתּוֹפֵף אל בית, חשק והתאוה לחסות בבית: עת נכספתי לראותך הסתופפתי אל ביתך (ר״י הלוי, יפו בעיני). אל אהלי ארמונך אסתופפה אל אהלי אפדנך אציע (ר״א ערלאקי, אהיה אשר אהיה, ספ׳ פזמ׳ אימנ׳ קז). — הִסְתּוֹפֵף על דלת, שקד על סף הדלת: ואנכי הצעיר אשר מאז על דלתי התורה הסתופפתי ומפי חכמים וסופרים לקחם הטוב הקשבתי וזה קרוב לחמשה שנים אשר בעזרת האל יתברך הוצאתי לאור פרי תנובתי בספרי אשר נקרא תורת נביאים ובשם אלה המצות אשר יבונה (כלה״ם, עטרת לבי, הלעה). שדבנים רבים מסתופפים על דלתותי יום יום (רמח״ג, קרית ספר, אגר׳ כב).

ב.*סָפַף, פ״י, — א) כמו ג.ספה, סָפָה: מגרגר באשכול פורט ברמון וסופף[1] באבטיח (ר״ע, מעשר׳ ג ט).

[1] [כך בכ״י פרמה, וכן גרסת הערוך ערך ספ.

— ב) ״כמו א.סָפָה: וחשקת להתהולל ממואסי ערבות נאצות להרבות ספופי מריבות עונות רבות (מוקף יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קכה.). — ג) ״ומגזרת א.סף, הכיל דבר בתוכו, כסה הכלי את הנתון בו: כלי בעצמו מל׳ יכו׳ ויכולת שהוא מכיל כל מה שבתוכו והוא ג״כ טעם שם ספונה מגזרת סף שהיא סופפת על הטעינה שבתוכה דוגמת הסף על המשקה (רס״ג, יריעות שלמה א ב, ה:).

״סֶפֶף, ס״ז, — כמו ב.סף: חכמי צרוף אותיות שם עלומך פוקדים שקוד ספף אולמך (חכמי תוס, יול׳ יוה״כ).

סָפַק[1], ממנו א.סֶפֶק, א.ספוק, ״ספיקות.

א.סָפַק, פ״י, סָפַקְתִּי, סָפְקוּ, סְפֹק, יִסְפֹּק, — סָפַק את כפיו, הכה כף על כף יחד, לאות אבל וצער ובעס ותמהון ובדומ׳, schlagen, klatschen; frapper; to clap, slap: ויחר אף בלק אל בלעם וַיִּסְפֹּק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים (במד׳ כד י). — וְסָפַק כפיו על פלוני לצער או לצחוק: סָפְקוּ עליך כפים כל עברי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכ׳ ב יה). — וְסָפַק עַל יָרֵךְ, הכה בכפו על ירכו, כמו״כ לצער ולחרטה: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי סָפַקְתִּי על ירך בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי (ירמ׳ לא יט). זעק והילל בן אדם וכו׳ מגורי אל חרב היו את עמי לכן סְפֹק אל ירך (יחזק׳ כא יז). וְסָפַק סתם, הִכָּה וְעָנַשׁ: תחת רשעים ספקם במקום ראים (איוב לד כו). — וְסָפַק בקיאו, נפל והכה בגופו על הארץ: השכירהו כי על יי׳ הגדיל וְסָפַק[2] מואב בקיאו והיה לשחק גם הוא (ירמ׳ מח כו). — ובמדרי׳: מנין שלא יעלה באילן ושלא ירכב ע״ג בהמה ושלא ישוט על המים ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד ת״ל שבתון;

והוא מפרש ענין שואב. במדב״מ ישופית. בנ״א ובדפו׳ וסופת.]

[1] [בערב׳ שפק a), גם צפק b).]

[2] [ריב״ג מפרש יתגולל בו ויתהפך, ורד״ק בפרושו מוסיף וספק בגופו על הארץ. ויש מהחדשים המפרשים אותו עפ״י הסורי סְפַק, הריק, כלומ׳ הקיא, אבל אין זה הולם את הבי״ת של בקיאו.]

a) سفق b) صفق

(ספרא אחרי פרק ז). — ובסהמ"א: כיון שידע (למך) שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם (רש"י, בראש' ד כג). ויחר למך מאוד בעשותו הדבר הזה ויכה כף אל כף ויספוק את בנו בכפיו וימיתהו (ספר הישר ג.). כי חמה וגו' אין דין שיסיח אותך לדברים אלו שאתה סופק בינגו ונכונים דברי על פר"ח שפירש כי חמה תהיה ורעש גדולה אם יסירך מן העולם בקול לפרסם עונך מן ויספוק כפיו (ליונים מפירוש על איוב ממחבר קדמון לא נודע שמו, ליון תרכ, 101).—ואמר המשורר: אתמוך באבלי עוד ואשתומם ימים וכף אל כף אהי סופק (ר"ש הנגיד, האחרי מדם). ספקו שוטני כף ואשתונן ואזעק חמס ואתאונן סבותה בענן (איכה אספתו, קינ׳). נדיבי עם עושו ואל נא תחרישו פנו פן תענשו ותהיו כף סופקים (רא"ע, כדוד הסיר). לבך ירך עוד על ירך יספוק אם דר דרך בין דרדרך במלאת פסת ברך תשאי ברך אשלחך מבורך לברות בורך (הוא, אחות נגע). חץ מרקו בי וגם זרקו כף ספקו שן חרקו וגם שרקו וישחקו (הוא, איפה בני). כל מי ישמח ביקר תבל על כפיו באחרית ספק (ר"י חריזי, הענק רי).—ובינ׳ פָעוּ׳: וויש אהב אשר כפו ספוקה בצרתך וצר שנו חרוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך בתוך לבי).

—פִעֵ׳, *סִפֵּק, בינ׳ מְסַפֵּק, מְסַפְּקִים, — כמו קל בנחין הפעולה: ואלו הן משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה וכו׳ ולא מטפחין ולא מספקין ולא מרקדין (ביצ׳ ה ב). המספק והמטפח והמרקד לשלהבת הרי זה מדרכי האמרי (תוספתי שבת ז ב).— ובסהמ"א: ולא מספקין דהיינו להכות כף אל ירך ולא מטפחין להכות כף על כף לא בחמתו ולא דרך שמחה (הלבוש או"ח תקכד א).

—נִפעַ׳, *נִסְפַּק,—שספקו אותו: שהקב"ה בורא כמין שתי כפים ברקיע ונספקין זה בזה ויוצא מביניהון קול גוהא (תשוב׳ גאו׳ ליק לח).—ועי׳ שָׂפַק.

ב. **ספק**, ממנו ב.סָפַק, *הַסְפָּקָה, סֶפֶק, א.סִפְקָה, ב.*סִפּוּק, *הִסְתַּפְּקוּת, *סֶפֶק, *סִפְקָה.

ג. **סָפַק**, פ"ע, — כמו שָׂפַק, היה די, genügend sein; suffire; to suffice, be sufficient, ואמר בן סירא: לפני אדם חיים ומוות אשר יחפץ ינתן לו ספקה חכמת יי׳ אמיץ גבורות וחוזה כל (ב"ס גני׳ יה יז-יח). —ובתו"מ: אלו נפרט שמה של ע"ז לא ספקו להם כל עורות שבעולם (ר׳ ילחק, ספרי דבר׳ מג). אלא לא ספקו אע"פ שלא רצו מוסיפין עליהן (כתוב׳ קה.). ת"ר שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקים בו את העקרים דברי רבי יהודה ר׳ יוסי אומר והלא לסוך את העקרים אינו סופק[1]) אלא שורין את העקרים במים ומציף (הוריו׳ יא:). ובסהמ"א: אל תאמר לא יספק לי כי רע עין שנא יי׳ (ב"ז ב"ס לא יט).

—פִעֵ׳, *סִפֵּק, פ"י,—עשה שיהיה די, המציא את הַצֹּרֶךְ, verschaffen, besorgen; fournir, approvisionner; to provide, supply: כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע ועמדו משלש יספק מארבע (שקל׳ ד ט). המספק את הקינין מסַפֵּק את הפסולות (שם ז ז). כל אלו שומעים דברי כהן מערכי המלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים (סוט׳ ח ב). מקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק הכל כמנהג המדינה (ב"מ ז א). אף משוח מלחמה מחזיר את הרוצח לפיכך אמותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות (רבי יהודה, מכות ב ו). בין כך ובין כך לא מכר לו את הבריכות המספקות לו מים בין בימות החמה ובימות הגשמים (ב"ב קז:). לא יצא בצבא יכול בצבא הוא בלא יצא אבל יתקן כלי זיין ויספק מים ומזון ת"ל ולא יעבור עליו לכל דבר (מדר׳ תנאים כד ה, הוצ׳ הופמן). שירושלים ושמרון מספקות טפסים לכל באי העולם (שם לב יז). כל שנברא אחר חבירו שליט בחבירו שמים בראשון ורקיע בשני אינו סובלן אתמהא רקיע בשני ודשאים בשלישי אינן מספקין את מימיו (ר׳ יהודה בר׳ סימון, ונד"ר בראש׳ יע). לבן מלכים שהיה לו דין עם אחד וכלו מזונותיו בא אחד וסיפק לו מזונות אמר המלך אין לי עסק אלא עם זה שסיפק לו מזונות (ר׳ אבהו, שם סג). ד"א מי אנכי ר׳ נהוראי אומר אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל היכן אני משכים בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה מנין לי לספק במאכל ובמשתה כמה חיות יש בהן כמה מעוברות יש בהן (שם, שמות ג). והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שני בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מזון (שם רות, ויהי בימי).—ובסהמ"א: הצאן והבקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם

[1]) [ברש"י הגרסה מספיק, ובכריתו׳ (ה.) הגרסה סיפק.]

וכי שבחך הוא זה אומרים לחמור טול כור שעורים ונהתוך ראשך (רש"י, במדי' יח כג). שקבלו מעות הקדש לספק סלתות כל ימות השנה (הול, כתוב' קו:). המש גנות המספקות מים ממעיין אחד ונתקלקל המעיין כולן מתקנות עם העליונה (רמב"ם, שכנים ג ט). בין כך ובין כך לא מכר הבריכות המספקות לו מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים (הול, מכירה כה ט). —ואמר הפיטן: חבוש שברי ומחץ מכתי וסובבני בשלומך הגדול וספק על ידי לשמור מצותיך ולהקים ללמוד וללמד לשמור ולעשות (רסע"ג, תפל', סדר ר"ע הסלס ג, קס.). הנצנים נראו בארץ ספק עתיק מפיגיה הפק ממתיק פגיה סלת סלת ספוגיה (חור, יול' ח פסח). קרובך עם דבקני וסת שבחך ספקני (סמורה ונלוה, סס). חושב מאויו לספק קול דודי דופק וממו אל תפק (תפרים בר ילהק, חלהים יי' מילי, סלית' יוס ד, עי"ת). שתוק אסוף הפרץ ומה ספק ארץ (חין לנר, יולי סנת ח חנוכ'). בטל דשן ציה ספק דלי ומרודו בעשר ספק (סדר טל, הגדי' מלוירה ומנוקדה, כ"י בריט' מוז').

—פע', *סִפֵּק, מְסַפֵּק, מְסֻפָּק, — שספקו אותו: ד"א ימצאהו בארץ מדבר הכל מצוי ומסופק להם במדבר (ספרי, דברי' שיג).—ובסהמ"א: מותר לכהן להדליק בשמן שריפה וכו' ואין חוששין שמא יסופקו ממנה בבית המשתה (רמב"ם, תרומ' יח יט).

—הפע', הִסְפִּיק,—א) כמו פִּע', ואמר בן סירא: מעשי אל כלם טובים לכל צורך בעתו יספיק[1] (ב"ס גני' לט יו). — ובתו"א: ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו וכו' אינן מספיקין[2]) מים ומזון ואינן מתקנין את הדרכים (סוט' ח ז). שם היה בור הגולה קבוע והגלגל נתון עליו ומשם מספיקין מים לכל העזרה (מדות ה ד). תני תמן ראה זול בא לעולם ושובע בא לעולם נהר מספיק למדינה אומר ברוך הטוב והמטיב (ר' זעירה, ירוש' ברכ' ט ג). מעשה נסים נעשי' וכו' שמתחילה לא היה בו אלא שני' עשר לוג שנאמ' ושמן זית הין אם לסוך בו את העצים לא היה מספיק וכו' (ר' יהודה, סס קוט' ח ג). הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויספיק מהן צרכי סעודה (ר' יהודה בסס רב, סבת קכט.). אותה שעה אני מספיק לכם מעדני גן עדן (מד"ר סמות כה). אמר להם אחר שבחו למעין שמספיק לזה כך היו משבחים ליהושע שהי' משקה כל ישראל מחכמתו (סס לח). וכן בשעה שאמר לו הקב"ה צו את בני ישראל את קרבני לחמי לאשי א' משה מי יוכל להספיק לו קרבנות אם אנו מקריבין לפניו כל חיתו שדי ועורכין כל עצי לבנון אינו מספיק לו שנאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (סס, במדי' יב). מבלי לא היה יכול להספיק להם מזונות לפיכך שחטן מבלתי יכולת יי' (גנזי שכט' ח, גינלברג 98).— ובסהמ"א: עד שיהיה ספרנו מספיק בכל ותמעט יגיעת המבקש (ר"י ח"ת, הרקמ' הקד' XII). והשמיני שיספיק לו מסבות המזון מה שיזדמן ומה שימצא מאשר תהיה נפשו נמבזה ונקלה בעיניו (הול, חו"ה, הכניעה ו). ולא הספיק לי זה אלא הבנות הוסיפו יגון על יגוני (רמב"ם, אגר' לבנו). שטר הקנאה העשוי בגופן של כנעניי' אם כתוב בו לשונות המספיקים לנתינת גוף הנייר והשעבוד הרי הם כשטרות שלנו (טו"ע חו"מ, הלוואות סו ז). ורבים מבני עמנו חכמי פולין המספיקים עצמם מחיבורים אלו כגון הגאון הגדול החכם השלם מורי ורבי מהר"ר שמואל זלה"ה וכו' כמעט מסר נפשו על החיבורים האלו להעתיקם (ר"נ בר"י אלחנן, עמק המלך, הקד').—ב) ובמישמ' פ"ע, היה לו די כה, די זמן, יכלת, עם מלת השלילה לא, אין ועם מקור,—ואמר בן סירא: לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (ב"ס גני' מג יז).—ובתו"מ: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו בייחוד ששם הארון נגנז (שקל' ו ב). ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג א). נערה שנתפתתה בשתה ופגמה וקנסה של אביה והצער בתפוסה עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (כתוב' ד א). המפריש מעות לחטאתו ונאבדו והפריש מעות אחרים תחתיהן לא הספיק ליקח בהן חטאת עד שנמצאו המעות הראשונות (תמור' ד ג). מטה שהיתה טמאה מדרס נשברה ארכה ותקנה טמאה מדרס נשברה שנייה ותקנה טהורה מן המדרס אבל טמאה מגע מדרס לא הספיק לתקן את הראשונה עד שנשברה שנייה טהורה (כלים יח ו). פדה הימנו מעשר בסלע לא

[1] [בגליון יספיקו.]—[2] [כך במדב"מ, ובנ"א מספקין.]

הספיק למושבו עד שיעמיד בשתים מה שפדה פדה מדת הדין ביניהם (תוספת' מעשי שני ד יד). הפריש מעות לפסחו ואבדו והפריש אחרים תחתיהם לא הספיק ליקח בהם פסח עד שנמצאו המעות הראשונות וכו' (שם פסחי ט יג). שחטו ולא הפשיטו ולא הספיק לזרוק את הדם עד שנטמא הדם או ששחטו והפשיטו ולא הספיק לזרוק את הדם עד שנטמא הדם הדם יזרק ועור ובשר אסורין (תוספת' זבחי יח ט). לא הספיק (ר"ע) לומר עד שפרחה נשמתו (ירוש' ברכ' ט ז). בימי רבי הושעיה ביקשו להימנות על הר המלך לפוטרו מן המעשרות אמרו יבא רבי הושיעיה לא הספיק לבוא עד שנטרפה השעה (ר' אחא, שם דמאי ה ט). זרק את הראשונה למעלה מאויר עשרה לא הספיקה לירד למטה מאוי' עשרה עד שליקט את השנייה נטבלו שתיהן (ר' ירמיה, שם מעשר' ג ה). כיון שנסעו ישראל לא הספיקו להלוך עד ששמעו שנצטרעה מרים (ספרי במדב' קו). ויי' נתן [את חן העם] כמשמעו דברי (ר' ישמעאל) לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו (מכילת' בא יג). המתן עד שאפרק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (נחום איש גם זו, תעני' כא.). בואו ונתקן להם לצרות שיהו חולצות ולא מתייבמות לא הספיקו לגמור הדבר עד שנטרפה השעה (ר' יוחנן בן נורי, יבמ' טו.). בת ישראל פקחית שנתארסה לכהן פקח ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש אינה אוכלת (בתרומה) (שם נו.). לא הספיקה אשתו (של ר' חנינא) לראותו עד שיצאתה נשמתה (מד"ר ויקר' כח). וירד יצחק אחריו ולא הספיקו לרדת עד חצי הנהר עד שגבהו המים והגביהו עד צואריהם (נדרי ויושע, ד"ה 3).—וכן בינ' עם אין: אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות (סוטי ג ד). אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין (רשב"ג, שבת יג:). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם (ר' יונתן, מד"ר ברא שי לב). כאישות זו שאינה מספקת לראות שמש עד שחוזרת לעפרה (שם כח, הול' היהודי). מתחלה לא היה אלא שנים עשר לוג שנאמר שמן משחת קדש יהיה ז"ה לי אם לשרות בו את העצים לא היה מספיק כמה האור שורף כמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת (ר' יהודה בר' אלעי, שם ויקר' י).—ובפהמ"א: אין אנו מספיקים להודות לך (נשמת, שחר' שבת). אינו מספיק לפסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה (רש"י, במדי' יא לג).—ג) ובמשמ' פ"י, נתן יכלת: לא הספיק הקב"ה לרשע לעסוק עם הצדקת (תנחו' לך לך ח, בובר). — ואמר המשורר: בבית לוי תושב וכערל נחשב ומי ידע אם שב ואם אין מספיקים (ראב"ע, נדוד הסיר). — ובפרט הספיק ביד פלוני באותה המשמ': הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד וכו' (ר' ישמעאל, אבו' ד ה). וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (שם ה יח). כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם והוא יורד לשאול (תוספת' יוה"כ ה י). אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנים לו שכר אמירה (ספרי דברי קיז). אמר אקרב אבלו של אבא קודם ואח"ב ואהרגה את יעקב אחי ולא הספיק הקב"ה בידו (מד"ר בראש' עה).

—התפעי, *הִסְתַּפֵּק, נסתפק, סִפֵּק לעצמו, השתמש בדבר די צרכו, בפרט באוכלין ומשקין וכדומ' nützen, verwenden; s'approvisionner; to use, supply one's self: עביט של ענבים ומעוטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (תוספת' שבת ג (ד) ט). סואר של קולר שנשבר אין מסתפקין מהן ביום טוב (שם יו"ט ג יח). מקום שמסתפקין בשמן שומשמין אסור אף בשמן שומשמין (שם נדרי ג ג). ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביאה בעגלה וזוקפה כזוית ומסתפק והולך כשותה מן הפיטום (ספרי דברי שיז). מפני מה כתוב עליהן אל"ף בי"ת גימ"ל לומר אין מסתפק מן הראשונה קודם לשנייה ולא משנייה קודם לשלישית (ירוש' שקל' ג ב). רבי לעזר חש למעוט כהרא (כורביא) [סירקי] שהיא מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכית לכל הימים (שם דמאי ב א). כותייא דקיסרי בעו מר' אבהו אבותיב' היו מסתפקין בשלנו אתם מפני מה אינכם מסתפקין ממנו (שם ע"ז ה ד). בעו מיניה מר' יהושע בן לוי מהו להסתפק מנויי סוכה כל שבעה (שבת כב.). מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף (ר' אליעזר בר' שמעון, שם מד.). תבואה צבורה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר להסתפק ממנה בשבת (שם קכז.). כיכבה כהלכתה ועיטרה בקרמין ובסדינין וכו' ותלה בה אגוזין שקדים וכו' אסור

להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג (סוכ׳ י.). ה׳ גנות המסתפקות מים ממעין אחד ונתקלקל המעין כולם מתקנות עם העליונה (ב״מ קח.). אמרו דור המבול וכו׳ יש לנו מעיין ונחלים שאנו מסתפקין מהם מים בין בימות החמה בין בימות הגשמים שנא׳ ואד יעלה מן הארץ (מד״ר במד׳ ט). ומעשה בר״ע שעשה סעודה לתלמידיו וכו׳ בתחילה הביאו לפניהם גא וכו׳ ואחר כן הביא לפניהם מבושל אכלו ונסתפקו אחר כך אמר להם וכו׳ (ד״א ז). — ובסהמ״א: ואסור להסתפק מעצי סוכה כל שבעה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 25). — °ובמשמ׳ היה די לו, מצא ספוקו בדבר, zufrieden sein, genug haben; :se contenter, être satisfait; to be satisfied, contented הסתפק במה שחלק לך הבורא (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרסב״ג 19). העבד הוא חפשי כשיסתפק בחלקו (ר״י חריזי, תחכמו׳ מז). — וביני: אמר לו מפני שאני מסתפק במעט שבידי יותר ממה שאתה מסתפק ברוב שלך (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינ׳ לרסב״ג 19). והאוחז ממנו (מהעולם) די ספקו נקרא עצל והמתאחר מחרבות בו מקצר והמסתפק במספיק ממנו חלש (הוא, חו״ה, הפרישות ג). התובע שאינו מסתפק בעניות זה אלא רוצה לצערו בשבועה וכו׳ יראה לי שאסור (רמב״ם, מלוה ולוה ב ד). וראה גם ראה כי במזון הזכיר הלחם והיין בלבד שהם המספיקים למסתפק והם צריך לכל (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי קנב:). אמרו כי נמר אחד ישב שאנן ושלו במקומו הוא ובניו ואשתו עמו והיה ברצונו מסתפק וכל יום על טרפו מתאפק (ר״י בן זבארה, שעשוע׳ ב, דודסון 20). ויהי היום ויאמר אלי השר השמת לבך הדוד הנאמן על מעלת האל הרחמן אשר הגביר חסדו על ברואיו והכין זבח הקדיש קרואיו וחלק ברכות על כל נמצאיו עד אשר כל אחד עם חסרונו מתאפק ובמה שגזר עליו מסתפק (עמנ׳ מחבר׳ טו). ויש לו לאדם היודע דעת ללמוד ממה שהיו נוהגים חסידים הראשונים שהיו מסתפקים בלחם צר ומים לחץ (ר׳ יצחק אבוהב, מנורת המאור, הקדמי לנר א).

— נפע׳, °נִסְפַּק, — כמו התפע׳: ענה מעטריה בסדינים ומגדים ומיניהם נספקים מהם אם התנו עליהם עוע (ענה אומני, הושענ׳ יום א, סמח״ג, תרכ״ג.).

ג·**סָפַק**, ממנו ג.סָפֵק, ג.סִפּוּק.

ג·*****סָפַק**, — קל לא נמצא.

— פִעֵ׳, *סִפֵּק, פ״י, — הגיע וחִבֵּר דבר לדבר, קשר, ביחוד זמורה וכדומ׳: המותח זמורה מאילן לאילן תחתיה אסור ספקה בחבל או בגמי תחת הספוק מותר (כלא׳ ו ט). האזוב הקצר מספקו בחוט ובכוש וטובל ומעלה ואוחז באזוב ומזה (פרה יב א). שירשין אין בהן ממש בהשרישו מחוץ לארץ לארץ אבל משתשרישו מהארץ לחוצ׳ לארץ שרשים יש בהן ממש סִפֵּק׳ לזקינה פטור לחוץ לארץ פטור (ר׳ זעירא, ירוש׳ ערלי א א). ילדה שספקה לזקנה טהרה הילדה (שם ד). לככר תלוי באוירו של בית מי שטיפש אומר מי יכול להוריד את זה שפיקח אומר ולא אחד תלאו אלא מביא שני קנים ומספקן זה לזה ומורידו (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ יט). — ובסהמ״א: וכי מתרמי להו תרי קיטרי קושרין האחד ונותקין החוט השני מלמטה ולמעלה ומספקן בחוט ארוך וקושרין למעלה ולמטה ואין שם שנים קשרים סמוכין (רש״י, שבת עד:). — *וספק חבל על חבל, בחבל: היא צדדי בהמה היא צדדי אילן א״ר מנא קיימתיה במספק חבל על חבל (ירוש׳ שבת ה א). לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננים ומתוקים וטובי׳ ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה בא אדם אחד וספק לה חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה (ר׳ חנינא, מד״ר שה״ש, פ״א). — ובסהמ״א: מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע וכבר קדם לנו שענין פסוקים אלה בא על סתרי תורה כי החכם מספק חבל לחבל משיחה במשיחה ודולה ושותה והכסיל לא ידע התחבולה הזאת ולפיכך המעין נרפש (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד׳ ג.).

ד·**סָפַק**, ממנו ד.°סִפּוּק, ד.*סָפֵק, *סָפֵק, ב.°סִפְקָה.

ד·°**סָפַק**, — קל לא נמצא.

— פִעֵ׳, °סִפֵּק, פ״ע, — היה לפלוני סָפֵק בדבר, לא ידע אל נכון, zweifeln; douter; to doubt: כבר נזכר בספר אותות הרפיון וספקנו אנחנו עליו בספר התוספת (ר״י א״ח, ספ׳ הפרפ׳ לריב״ג, לזה). כבר נזכר הענין הזה בספר אותות הרפיון וספקנו אנחנו על רבי יהודה בתוספת ממנו היות ויישם בארון כמו ויושם לפניו (שם שוא). ולמה לא תספק בטענותם ביסודות הארבעה ראשונה ותתבע אותם בעולם האש אשר יטענו ששם האש העליונה אין גוון לה (הוא, הכוזרי ה יד). וזה ההתר יותר בו גם כן מה שזכרנו שספקו האחרונים בחלוקת המתדבק מפני ידיעת השם יתברך

אותה (רלב"ג, מלחמי השם ג ד). וממה שאין לספק בו הוא שראוי שיהיו לדת האלהית עקרים כוללים (ר"י אלבו, העקרים, הקדמה). אך אמנם לפי המשך דבריו יש לספק בזה ג' ספקות (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א, ה). אריסטו הניח שהוא (העולם) קדמון ספקו עליו אנשי כת אפלטון בכמו זה הספק (שם, עיון ג, כח:). אמנם המאמינים אשר האמינו באל ושלוחיו ואחרי כן לא ספקו ונלחמו בכל מאדם ובכל נפשם ליראת האלהים המה הצדיקים (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזאלי 63). —סִפֵּק מְסַפֵּק: וכבר יספק מספק במה שהונה מציאות השכל הפועל מפני מה שימצא לשכל ההיולאני מהיציאה מהכח אל הפועל בקנין המושכלות (רלב"ג, מלחמי השם א ו). בספק הראשון על השרש הא' וכבר יספק המספק אם היו כל הנמצאים זולת הראשון ית' נבראים כמו שבא בביאור הפנה הזאת כפי התורה (ר"י אברבנאל, מפעל' אלהים ג א).—ובמשמ' ס"י, עשה שיהיה ספק, הטיל ספק: ומן החזק שבשלוחיו אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך שישתדל לספק עליך אמתותך (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ותהלת מה שיספק אותך בו היצר וישתדל לברר אותו אצלך הוא שנפשך אין לה קיימא מבלי הגוף ושהיא נפסדת בהפסד גופך וכו' ואם תתיעץ עם שכלך בזה ירחיק ממך הדעת הזאת בראיות אשר זכרו אותן הקדמונים ובדברי הנביאים ע"ה וכאשר יתיאש מספק אותך בזה ישתדל לספק אותך בבורא יתברך וכו' וכאשר יתיאש מספק הענין הזה עליך יפילך במיני השתוף כמו דעת מניחי הרבוי ודעת אנשי התולדות וכו' (שם). והרמב"ן ז"ל פי' אותו לשון ספק חשיבה כלומר כי תוספת הפשע הוא שמספק עלינו אמונתינו (רשב"ץ דוראן, אוהב משפט ומשפט צדק, קסה:).

—פע' סֻפַּק, יְסֻפַּק, יסופק,—שהיה בו ספק: ועיין בו תדיר והוא יבאר לך הגדולות שבספקות אשר יסופקו על כל משכיל (ר"ש א"ת, מו"נ פתיח'). וזה ממה שלא יסופק באחד מן החוקרים בזה (רלב"ג, מלח' השם ה ח). אמ' ן רשד והספק היותר חזק שיסופק בו על זה הוא שיאמר כי ההכנה אחת בעינה אין בטבעה שתקבל שני דברים מתחלפי' (ר"י מוסקאט, מנח' קנא' 62). —ובפרט ז"כ מְסֻפָּק, מסופק,—שיש בו ספק zweifelhaft; douteux; doubtful: וכבר גמרתי הדין בהבור הזה בפעלים המסופקים אשר יחלתי לגזור אמר בהם בספר התוספת והצגתים הנה במקום אשר ראיתי הצגתם שמה נכונה (ר"י א"ת, השרשי לריב"ג, הקדמ'). וזה דומה לפקח שהוא הולך בדרך והוא רוצה ללכת אל ארץ רחוקה והדרך מתחלקת לדרכים רבים מסופקים (הנ"ל, חו"ה, היחוד ב). אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (שם, השער הנ"שם ג). המאמר הזה ענינו הראשון לבאר עניני שמות באו בספרי הנבואה מהשמות ההם שמות משתתפים וכו' ומהם מסופקים פעם יחשב שהשם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (ר"ש א"ת, מו"נ פתיח'). ואלו המינים לבד המינים הראשונים יודעו בשמות המסופקים יכונו הנה באשר כוננו אל ציור מה שיורה עליו השם המשותף או המסופק (כל מלאכת ההגיון ג.). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים ויש מהם מסופקים (רש"ט פלקירא, ראשי חכמה 24). והמסופקים הם שמות המיוחסים אל דבר אחד כמו הדברים החמים המיוחסים אל החמימות והדומה לזה (שם). מה שזכרתי שמע זה המאמר המועיל שזכרוהו חז"ל שראויים להקרא חכמים באמת אשר ביאר כל מסופק וגלה כל מכוסה והראה רוב סתרי התורה (רלה"ה, תשלום למסה א).

—התפ', הִסְתַּפֵּק, נסתפק,—א) כמו פע', פ"ע, היה לפלוני ספק: יש להסתפק אם יכול האב לקבל גט לבתו הקטנה משנשאת (תוספ' קידושי' י. ד"ה ומקבל). זה שאמר איני יודע הרי הוא כמי שאינו שהרי אינו חוזר ומלמד חובה ונמצאו אחר התוספת עשרים וארבעה חוץ מזה המסתפק (רמב"ם, סנה' ט ג). על זה נסתפק ה"ר יהודה אלברצלוני ז"ל (התרומות נג ג ו). ונסתפקתי בשביל שכתב בשטר מעכשיו ולעולם (טוח"מ, מתנה ומחילה רמה יד). עד שארון הנביאים נסתפק בתחלת נבואתו אם יקבלו העם אמונת מציאת ה' (ר"י מוסקאט, מנח' קנא' 16). וחלילה לזקני ישראל המקובלים איש מפי איש עד האבות ע"ה ובפרט השבט המיוחד בני לוי שיסתפקו אם ה' נמצא כי א"כ איך ישאלו שמו ממשה ע"ה אבל מה שיסתפקו זקני ישראל הוא באיזה מדה ממדותיו הוא שלוח להם לגאלם (שם). וזה אם אקוה כמסתפק כלומר מי יודע אם מה שאני מקוה הוא שיהיה שאול ביתי בקבע (אלשיך, פי' איוב יז יג). — ועם ב' היחס, הִסְתַּפֵּק בדבר: וכן תעשה בכל מלה שתסתפק בה ממה שאינו נמצא בספר

(ר"י א"ת, הפרפי' לריב"ג, הקד'). וכל מה שהוא עושה ממעשי העבודה כונתו בו לזולת האלהים מפני שהוא כמסתפק באמתת חיובו בהם (הוא, חו"ה, יחוד המעשה ד). ומה שתסתפק בבירורו תחקור עליו מחכמי דורך שלא בדרך החקירה הראשונה (שם חשבון הנפש ג). אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו וכו' הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מריעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך (שם, הבטחון ו). וכל שני דברים המסתפקים בחיוב המציאות ולא יהיה אחד מהם סבה לאחר הנה נאמר בהם שהם יחד בטבע (מלות ההגיון יב). ובזה הפירוש שפרשנו יסיר מלבך ספק גדול שמסתפקים בו בני אדם ושואלין עליו (ר"ן, שבת קלג.). כיון שהיה אברהם אבינו ירא למה הלך למצרים לפי שהיה רעב ואמר אם לא אלך למצרים אם לא אלך לגרר שמא ימותו ברעב כל ילידי ביתו הרי טוב לו שילך ויסתפק בשרה אם יקחוה אם לאו כדי שלא ימותו ברעב (ספר חסידים תתתתשכט). וכינה תורה שבע"פ בתורת אמך להזהיר שלא יסתפק בה כמו שאין אדם מסתפק באמו שילדתו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי א ח). ומה שנסתפקת בשאלתך מי אמרינן כל זמן ששמעון חייב לראובן כלום עבדו הוא וכו' (בשם הרא"ש, טוח"מ, טוען ונטען סו ז). כי משה ע"ה לא נסתפק אלא בשישראל ישאלו שמו ית' (ר"י מפיסא, מנחי' קנא' 16). שאם היה הדבר כן והוא מה שלא יסתפק בו שום מודה על האמת (שם 89). אמנם בזה ישוו כל המתנבאים שיהי' להם דביקות ניכר להם בו ית"ש וגילוי ממנו ית' אליהם ניכר אליהם בבירור שלא יסתפקו בו (רמח"ל, דרך ה' ג ד). — ב) וביני' מִסְתַּפֵּק, מִסְתַּפֶּקֶת, כמו פּע', מְסֻפָּק: ואלו היו סימניה (של החכמה) על דרך אחת הברואים כלם לא היה ענינה מסתפקת על א' מהם והיה המשכיל והכסיל שוה בהכרתם (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה א). עד שעמד רבנו הקדוש וכו' וראה כי החכמה הולכת ומתדלדלת והתורה מתמעטת והקבלה מסתפקת והחכמים הולכים ודלים (ר' מנחם בן ר"א בן זרח, לידה לדרך, הקד'). — וכן עם ל' היחס, הִסְתַּפֵּק, נסתפק לפלוני, הדבר היה מְסֻפָּק בעיני פלוני: זה שקורין בכל יום שני ענינין לפי [שפסק] הוא לנו אי יום שני אי יום שלישי כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין אם היום צריך לקרות או למחר לפיכך קורין בשני ענינין (סד' של סוכ', סדר ר"ע השלם ב, קלא.). אלא שאתה צריך לעיין בכל דבר שיסתפק לך כיצד עיקרו (רה"ג, תשו' גאו' קדמו', הול' קסל עח). וכיון שנסתפק לו בעל השמועה מי הוא וכו' היה גורסה בשם שניהם (ר"ח, פסחי' כב:). אם מסתפק לך מתי נקבע החדש אתה תופס מספק שני ימים יום כפור (שם כד:). אלא אם בן היה חכם ומבין מדעתו שלא יצטרך לשאול לרב כשיסתפק לו דלאו אורח ארעא לפרושא בהדיא (רש"י, חגי' יא:). ובאשר יפתה (היצר) שבלך יטה מעליך ויעזר בו עליך מפני שאתה סומך עליו במה שמסתפק לך ובוטח בו במה שלא תבין ענינו (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). בן שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט כגון שנתערב עם אחר (רמב"ם, בכלות ב ו). ואם נסתפק לו אם עשה או לא עשה אותו החוטא מביא אשם. והוא הנקרא אשם תלוי (הוא, מעשה הקרבנות א ו).

*סָפֵק, ש"ז, מ"ר סְפֵקוֹת, ספיקות, —מה שאינו ידוע, מה שאינו ברור, הפך מן ודאי, Zweifel; doute; doubt: עשה לך רב והסתלק מן הספק (רבן גמליאל, אבות א טז). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן בין שהביאו כפרתן ובין שלא הביאו כפרתן והלך ועשה על פיהן רבי שמעון פוטר ור' אליעזר אומר ספק איזהו ספק ישב לו בתוך ביתו חיב הלך לו למדינת הים פטור (הוריו' א ב). המעון הזה אילו היו מניחים לי הייתי מביא (אשם תלוי) אלא אומרים לי המתן עד שתכנס לספק (בבא בן בוטא, כריתו' ו ג). חטאת העוף הבאה על ספק אם משנמלקה נודע לה הרי זו תקבר (שם ג). כל ספק בשחיטה פסולה (תוספתא חול' ב ד). אם במקום שעשה ספק כוודאי לא עשה אונס כרצון כאן כשלא עשה ספק כוודאי וכו' (ספרי במד' כח). אין תימר אין אין ריכון בעיקור אין כולו לעניים מספק יעשה חשבון עם העניים (ר' יוסה, ירוש' שביעי' ה ג). צריך לקרותה (את המגלה) לפני נשים ולפני קטנים שאף אותם היו בספק (בר קפרא, שם מגילה ב ד). אין ספק מוציא מידי ודאי (פסח' ט.). אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק (רבה, יבמ' לו:). ראשון ראוי להיות כהן גדול ושני ממזר מספק (שם לז.). ממון המוטל בספק חולקין (שם לז:). ראשונים ודאי יין אחרונים ודאי חומץ אמצעיים ספק (משמיה

דריב"ל, ב"ב לו.).—ובכפילת השם להציע שני הענינים המתנגדים שבא עליהם הספק, סַפֵּק... סָפֵק: ס פ ק חשכה ס פ ק אין חשכה אין מעשרין את הודאי וכו' (שבת ב ז). הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה וכו' ספק בין תשעה לראשון ספק בין שבעה לאחרון יוציא והולד כשר ותייבין באשם תלוי (יבמ' ד ג). העובר והיבם והארוסין והחרש ובן תשע שנים ויום אחד פוסלין ולא מאכילין ספק שהוא בן תשע שנים ויום אחד ספק שאינו ספק הביא שתי שערות וס פ ק שלא הביא וכו' (שם ז ד). אם העיר קדמה קוצץ ואינו נותן דמים ואם האילן קדם קוצץ ונותן דמים ספק זה קדם וספק זה קדם קוצץ ואינו נותן דמים (ב"ב ב ז). שתי חביות אחת טמאה ואחת טהורה ונשתברו ובאו להן לטהרות ספק טמאה ספק טהורה (תוספת' טהר' ה יג). אבל ספק נבעלה ספק לא נבעלה לא שמענו מה יעשה לה (ספרי במד' ו). ס פ ק בירך על מזונו ס פ ק לא בירך צריך לברך וכו' ס פ ק התפלל ס פ ק לא התפלל אל יתפלל (רבי זעירא בשם רב ירמיה, ירוש' ברכ' א א). ס פ ק הזכיר של ראש חדש ספק לא הזכיר מחזירין אותו (בשם רבי אלעזר, שם ה ג). נכנס לעיר שרובה גוים ספק רוב משמרין ס פ ק אין רוב משמרין דברי הכל חייבין (שם דמאי א א). מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו (רבה בר מרי, יומא פו:). אדם חש בעיניו נותן מעות לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר' אבהו, כתוב' קה.). האשה שהיו עליה ס פ ק חמש לידות ס פ ק חמש זיבות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים (ב"ב קסו.). כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאילו נותנה לפני ארי מה ארי ס פ ק דורס ואוכל ס פ ק אינו דורס ואוכל אף כהן עם הארץ ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה (ר' אחא בר אדא בשם ר' יהודה, סנה' צ:). אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני אתה ס פ ק עושה ס פ ק אי אתה עושה אני ודאי עושה (ר' פנחס בן יאיר, חול' ז.). מדת ב"ו נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה ספק משתמר ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העובר וכו' (נדה לא.). פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת (מד"ר שמות א).—וסמ' סְפַק [1]), סְפָק: הכל לעניים שספק לקט לקט (ר'

[1]) כך מנֻקד בכ"י בודליאנה.

מאיר, פאה ד יא). ס פ ק גירושין כתב בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין (יבמ' ג ח). כל ספק נגעים טהור (נגע' ה א). על ששה ספקות שורפין את התרומה על ספק בית הפרס וכו' על ספק בגדי עם הארץ (טהר' ד ה). ספק משקין לידים טהור (תוספת' ברכ' ו ג). כוכב אחד ודאי יום שנים ספק לילה שלשה ודאי לילה (ר' פנחס בשם רבי אבא בר פפא, ירוש' ברכ' א א). ספק דימוע [זה] כספק תרומת מעשר של דמאי [ו]פטור מן הודאי (שם דמאי ה יא). ר' חנניה ור' יונתן תריהון אמרין ספק[1]) הבן אסור ר' יוחנן א' ספיק הבן מותר (שם שבת א, גנז' 69). נעשה כספק נפשו' וכל ספק נפשו' דוחה את השבת (ר' אבהו, שם יומ' ח ד). כיון ששמע משה כן אמר מעתה מי שבאת לידו ספק עבירה צריך. להביא כל קרבנות הללו (ר' שמעון, שם שבוע' א ח). חיישינן שמא ספק מלוה ישנה יש לו עליו (ב"מ ו.). בישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים בתוך ביתו (בכור' יא.).—ועם כנ': משנערפה (עגלה ערופה) תקבר במקומה שעל ספק באה מתחלתה כפרה ספיקה והלכה לה (כרית' ו ב). תינוקת שטמנו תאינים לשבת שחורות ומצאו לבנות לבנות ומצאו שחורות הרי אילו אסורות מפני ש ס פ י ק ן אסור (תוספת' מעשר ראשון ג ב). כרם שנטע ירק וירק נמכר חוצה לו ספיקו בארץ ישראל אסור בסוריא ובחוצה לארץ מותר (שם ערל' א ח). יש בו דעת לשאול ס פ י ק ו ברשות היחיד טמא ברשות הרבים טהור (שם חגי' א ב). שרץ בפי נחש מהלך על גבי ככרות של תרומה ספק נגע ספק לא נגע ספיקו טהור (שם טהר' ד ו). צבור שניטמא אחד מהן ואין ידוע אי זהו רבי זעירה אמר יעשו בטומאה תני רבי הושעיה יעשו כספיקן (ירוש' פסח' ז ו). ידיעת ספיקו קובעתו לחטאו (ר"ש בן לקיש, שם הורי' ג ג). אין בין תשעה באב ליום הכיפורים אלא שזה ספיקו אסור וזה ספיקו מותר (פסח' כד:). כל שודאי מטמא חולין גזרו על ספיקו משום חולין הטבולין לחלה (אביי, נדה ז.).—ומ"ר סְפֵקוֹת [2]): ארבע ס פ י ק ו ת ר' יהושע מטמא וחכמ' מטהרין (תוספת' עדיות א יח). ארבע ס פ י ק ו ת אמרו חכמים בתינוק וכו' (שם, טהר' ג ח). אין לי אלא ודאיהם ספקותיהם ואנסיהם ושגגותיהם מנין ת"ל עונות וכו' (ספרא אחרי פרש' ד). ככר שנטמא בספק רשות היחיד ומגעו

[1]) [בכ"י מנֻקד סְפַק.] — [2]) [גם במו ש"נ.]

ברשות הרבים טמא והכא טהור שהן שני ספיקות (ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ג א). אפילו תחוש לה משום אנוסה שתי ספיקות ספק אנוס' ספק פתוחה ספק משנתארסה ספק עד שלא תארס שתי ספיקות להקל (ר' יוסי, שם כתוב' א א). המחליף פרה וכו' א"ר יוחנן זו להוציא מידי סומכוס שאומ' כל הספיקות יחלוקו (שם ב"מ ח ה). ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סככות ופרעות (מו"ק ה:). שישו בני מעי שישו ומה ספיקות שלכם כך ודאות שלכם על אחת כמה וכמה (ר' אלעזר בר' שמעון, ב"מ סג:). בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר לו ליהושע שאל ממני כל ספיקות שיש לך (תמור' יו.).—ובהשאלה בן אדם או בהמה שיש עליהם סָפֵק: ספק ואנדריגינוס אין מחללין עליו את השבת (שבת יט ג). מת הזקן הרי יש באים בנים בוודאי ובין בן בספק מת הספק הרי יש בן אחי אב בוודאי ואם בספק (ירוש' יבמ' ד ב).—ומ"ר באותה המשמ': ואלו הן הספיקות שתוקי ואסופי וכותי (קדוש' ד ג). פליגא בין ר' מאיר לבין ר"ש בשיור אילו התינוקות ספיקות מה את עביד לה כדבר שיש קיצבה או כדבר שאין לו קצבה (ירוש' שבת יט). הספיקות חולצות ולא מתייבמות (יבמ' מא:). הספיקות נכנסין לדיר להתעשר (ב"מ ו:).—ובסהמ"א: והגידו לנו ספיקותיכם למען תראון את התשיבות והתנובבו בם (קטע מכתב רב שרירא גאון, סעדיאנה שכטר 120). אין בו אמונה אם אהי עשה זאת ואני בוגד בלי ספק (ר"ש הנגיד, האחרי חדש). ובכלן יש ספקות ואין הסכמה בין פילוסוף וחבריו (ר"י א"ת, הכוזרי ה יד). מפני כן מראים הדברים כי אם יעברו ארבעת שני הספק שבעים ותשע שנה יחיה הילד (ראב"ע, משפטי הנולד, כהנא, ב, 121). התרומה ודאה אסור במאה וספיקה אוסר בחמשים (רמב"ם, תרומ' יד ח). ואין מציינין על הוודאות שהרי בן ידועין לכל אלא על הספיקות כגון שדה שאבד בה קבר (הוא, טומא' מת ח ט). ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספקות ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון (הוא, קדוש"ח יא ב). ואנשים הכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (שם). יבמה שלא שהתה שלשה הדשים ונתיבמה בתוך שלשה הדשים וילדה בן ואין ידוע אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון זה הספק אומר שמא בן המת

אני ואירש את נכסי אבי כולן (הוא נחלות ה ד). הנה כבר נדחה מעלינו זה הספק הגדול אשר ספק עלינו האומר וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ב יח). ויש הנה הכרת אחר ללמוד ולדעת ההצעות וזה כי האדם יתהדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהירה (שם א לד). ונאמר שהספק הראשון אין היתרו ממה שיקשה (רלב"ג, מלח' השם א יג). וכאשר הרגישו פקחיהם באלה הספיקות הניחו הקדמה אחת כוזבת להעזר בה בכל דבריהם (ספר כלימת הגוים, הלוטה אחרן הגר ג 110). ועליך בנסתרות ובהתרפות ובנגלות בהתאמין לעשותם ובספיקות בדרישה (רש"ע פלקירא, ראשי חכמי 19). אמר תחלה על ספקו במציאות ה' ואמרו לי מה שמו (ר"י מפיסא, מנחי קנאי 16). ואין ספק שכל אלו הכחות נמצאים באילנות ובעשבי האדמה ואין ספק ג"כ שאף על פי שהם מעורבי' מארבע יסודו' שיסוד האויר הוא גובר עליהם יותר מיסוד העפר (ר"י א"ת, רוח חן א). לא טעם שמחה מי שלא טעם שמחת הספיקות והתרתם (ר"י אסקולים, סו"ת ה). שאמר החכם אין ודאי שאין בו ספק הנראה ספק שאין בו ודאי כמו המות (מלון למח דוד, נכריו' מע).

*סֶפֶק, סיפק, ש"ז,—כמו שֶׁפֶק, כח ויכלת, Macht, Möglichkeit; pouvoir, autorité; power, ability;

ובפרט סֶפֶק ביד: ואם היתה צריכה לשמן חבירתה מביאה לה שמן ביד ואם אינו ספק ביד מביאה בשערה ואם אינו ספק בשערה מביאה בכלי (שבת קכח:). מה טמא שספק בידו לעשות ואינו עושה אף דרך רחוקה נמי שספק בידו לעשות ואינו עושה (רבי עקיבא, פסח' צג.). מפני שסיפק ביד מלכים לשתות ולעשות כל רצונן בעבירה ואין שימחה בידם (מד"ר במדי' י). נעש' אותו אבא יודן עני ראי' רבי אליעזר ור' יהוש' שהלכו לגבו' שם והטמין עצמו מפניה' ועלה לביתו ועשה יום ושני' ולא ירד לשוק אמר' לו אשתו מפני מה לא ירדת לשוק הרי שני ימים אמ' לה רבותינו באו לגבו' לעסק מצו' עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם ואני מתבייש לירד לשוק (שם דברי ד).—סֶפֶק ביד פלוני למחות: מפני ארבעה דברים בעלי בתים ישר' נמסרין למלכות על ששוהין שטרות פרועין ועל שמלוין בריבית ועל שפוסקין ואין נותנין ומי שספק בידו למחות ואינו מוחה (תוספת' סוכ' ב ה). מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין ספק בידו ליתנו לנו אלא הריני

נותנה לכם ולבסוף אפרע מכם (מכילת' בשלח ד ג). אמר ליה (דוד לאבנר) מה את בעי מן גלגוי דידך בסירה הועדה כדאתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו ויש אומרים על ידי שהיה ספק בידו למחות בשאול על נוב ולא מיחה (מד"ר ויקר' כו).—ובספה"א במשמ' ספוק והסתפקות: ואח"כ יברור לו מגשמי העולם הזה מה שיש בו הנאת גופו ותקון ענינו בעולם כפי הצורך והספק (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישה ג). הבוטח באלהים הוא מתעסק בסיבות העולם להכין מהם צידה לאחריתו וספק לבית מועדו (שם הבטחון ה). וכן ישאל החסיד מאלהיו לתת לו מן המזון די ספקו ולהרחיק ממנו העושר המביא אל המותרים (שם, חשבון הנפש ג). ראש הפרישות תקון המחשבה על תקון הספק (שם הפרישות ה). ולא ימלא ספק המעין בחלק השני הזה רצוני לומר ספר השרשים עד שיעמד על כל מה שנכתב בחלק ראשון (הוא, השרש' לריב"ג, הקד' 2). אמר מי המשיג מן העולם ספקו אמרתי השמח בחלקו (ר"י חריזי, תחכמ' לו). ויש מין שלישי מכחות נתלות מנפש ומגוף והם הכחות הבאות מקשר הנפש עם הגוף כמו הענוה והנחת והספק והכבישות והנדיבות ודומיהם (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש מב.). המחברת הזאת אשר אמנם קטנה היא אלי וגדולה לילדי בני עמנו אשר מלאה ספקם במקרא ובדקדוק ונפשם חסרה את השלמות לסדר את מכתביהם על טהרת לשון הקודש (רמח"ל, קרית ספר, הקדמ').—ואמר הפיטן: גאון שבעת לחם היה יסודם ועני ואביון לא החזיקה ידם יה בראות בנתמלא ספקם פחים ורוח זלעפות השיקם (אמרו, יוצ' ז פסח). ספק לגוזלי תזמן לי בטוב (סלם בן יוסף שבזי, עי' נשקני, שירים תימניים, אבן ספיר, סו:).

א.*סְפֵקָה, ספיקה, ספיקא, ש"נ,—כמו סֵפֶק, ספקה בידו: אומרין כל מי שספיקה בידו לעבר את השנה ואינו מעברה כאילו עובד עבודה זרה (ירוש' חגי' ג ח). לא למד ולא לימד ולא שמר ולא עשה ולא היתה ספיקה בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך (ר' חיי' בר בא, שם סוט' ז ד). כל כך למה שהיה ספיקא בידך לשוב ואילו שבתה היה טוב לך (מד"ר קהל', מעוות לא יוכל לתקן).— לעשות: ואתה היית בידך ספיקה לעשות תשובה ולא עשית (שם רות ג). בשר ודם אומר דבר ואינו עושה למה שאין ספיקה בידו לעשות (פסיק' כהני' פרה יד).— ולמחות: ללמדך שכל מי שיש ספיקה בידו למחות ואינו ממחה קלקלה תלויה בו (ר' קירים דאירמה, ירוש' ביצ' ב ח). משבא אלעזר בן פחורה ויהודה בן פכורה היו נוטלין אותן בזרוע והיתה ספיקה בידו למחות ולא מיחה (שם סוט' ט יח). כל מי שאינו כגון אלו שהיתה ספיקה בידן למחות אל ימחה (ר' יוחנן, שם ח, גנזי 213).

ב.*סְפֵקָה, ספיקה, ש"נ—כמו סָפֵק: ועם כל זה ראיתי לבאר בענין הזה מה שהיה בו מעט הספקה (ר"י א"ת, חו"ה הבטחון ג). ויכול שתהיה ספקה בחוש האחרים אך בזה אין ספקה (רי"ק, ספ' הגלוי, הקדמ'). ואמר החכם כבוד אלהים הסתר דבר לבן טוב לדעת אותו בספיקה כמו שאמר חכם אחד איזה חכם בידיעת הבורא כל המסתפק בו וכו' וראוי להסיר הספיקה מלבות האנשים המסתפקים בזה הענין וכו' ראוי לנו להוציא הספיקה מלבותינו ושלא לחשוב עלינו שיש לו בעצמו שום דבר גרמי כשאר הגרמים (קהל בן חמיס, פיי ספ' יצירה, מובא בשחב' א', ש"ש לדוקס, סוף). אזי (אם יהיו הסימנים המבוארים שם) תדע מאין ספקה בגוף התגברה מרה ירוקה (רפ"ט פלקירא, בתי הנהגת הגוף, כ"י פלורנצא). ודין עליך שבלך גם כן ללכת בדרך הבטוח ולהרחיק כמו זאת הסכנה הסוערת והספקה הגוברת (רמב"ם, מאמר לדק לאלגזלי 17).—ורגיל בספרות הקראים: אבל המקובל כשלא יובא באי מאלה הדרכים ובהם לא יובל ולא יוגבל תכנס בו החליקה בהיות הדבר על ידי ספקה (מנחם קראי, לקו"ק, נספחי 51). ואם תפצבם בזכרון רשותו שיודיענו בלא דבורו נאמר כבר עשה ועוד נאמר להם טעותם בלא ספקה בשחשבתם כי היות הדבר קנין לאחד וכו' (ישועה בן יהודה הקראי, הקד' לספ' העריות, LWJB, 1900, XI). ספקה אחת אמרו שהשי"ת פזר את ישראל באמות וכו' ספקה שנית אומרים כי האביב פעם יתקדם ופעם יתאחר וכו' (כ"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין הבדל פנה מפנה, יז:). הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אכן בקצתם נפלה הספיקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (שם ענין פסח, מג::).—ומ"ר: הספקות המתחיבות מדעת הרבנים ספקה אחת וכו' ספקה שנית וכו' (שם ענין חג השבועות נו:).

***סְפֵקוֹת**, ש"נ,—כמו סָפֵק: כי הספקות אינה מעשה יאמר בעבורו כי הוא טוב או רע כי הוא ואם אינה מעשה ולא מעני על דת אנשים מן החכמים הוא כמו מעשה ולכן יאמר חוב על האיש שישאר

תחת הספקות בכל מה שאין עליו ראיה לא על קיומו ולא על בטולו וכו' ועוד יאמר כי הספקות אסורה בכל עת שתהא הדעה חובה (ישועה בן יהודה הקרלי, ספ' העריות LWJB. 1900, XVIII).

°ספקי, ת"ז, מ"ר נק' ספקיות—כמו מספק: ורבי יונה הביאו בזה השרש כמשפטו באלו המלות הספקיות (רד"ק, השרש', מז). וההצדקות הספקיות הם במעלה תחת המחשבה החזקה (כס"ע פלקירה, כלשי חכמה 36).

ספר, ממנו ספר, ספר, ספר, מספר, °מספרי, *ספור, °ספורי, *ספיר, *ספירה, *ספירות, א.ספר, ספרה, °ספרות, °ספרות, °ספרותי, *ספרי, °ספריה, °ספרן.

ספר[1], ש"ז, כנ' ספרי, ספרך, מ"ר ספרים, סמ' *ספרי, —א) לוח או מגלה יכתבו שם דברים, ;Tafel, Rolle table, rouleau; tablet, scroll: כתב זאת זכרון בספר (שמות יז יד). וכתב את האלות האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים (במדי ה כג). וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים (דברי יז יח). ויהי ככלת משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם ויצו משה וכו' (שם לא כד-כה). וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על ספר ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה (יהוש' יח ט). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יי' (ש"א י כה). עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר[2]) חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם (ישע' ל ח). ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים (שם לד ד). כתב לך את כל הדברים אשר דברתי אליך אל ספר כי הנה ימים באים וכו' (ירמ' ל ב-ג). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (שם לב י). מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו (שם לו יח). בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו (שם מה א). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר[1]) ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד). — ב) דברים כתובים, ישמשו לאות ולעדות ולראיה בין אדם לחברו, שטר, Urkunde; document, ספר כריתות מאיש לאשתו, ואיננה עוד אשתו: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו (דברי כד א). שלחתיה ואתן ספר כריתתיה אליה (ירמ' ג ח). — ספר מקנה, שטר קנית קרקע: ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי וכו' ואקח את ספר המקנה וכו' ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל היהודים (שם לב ט יב). לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם יד). — ספר היחש: ואמצא את ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה העלים משבי הגולה (נחמ' ז ה-ו). — ובתלמ', ספר כתבה: והלא מ ס פ ר כתובתה נלמד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליך (עידו' א יב). — ג) מכתב שלוח מאדם לחברו בענין מהענינים, Brief; lettre; letter: ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא יד-טו). ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הספרים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו הישבים את נבות ותכתב בספרים לאמר קראו צום וכו' ויעשו אנשי עירו וכו' כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם (מ"א כא ח-יא). ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וכו' ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי לך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו (מ"ב ה ה-ז; גם י א; ו). ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יי' (ישע' לז יד; גם לט א). ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה וכו' לאמר כה אמר יי' צבאות לכל הגולה וכו' בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את

---

[1]) [כך בארמ' ובפונית (לידזברי 330). ובערב' שפר a). באשור' שפאר, שלח, וממנו שפר, שליחות בעל פה וגם שליחות בכתב, אגרת; שאפר, סופר (Del., Handw. 682-3). לדעת רוב החדשים השם ספר הוא שאול מהאשור' שפר, והפעל ספר וכו' נגזר מהשם ספר. אולם אפשר גם שהפעל שפאר באשור' נגזר מהשם שפר.]

[2]) [יש גוזרים זה מן האשור' ספר, נחשת (Del., Handw. 509), ועי' גם JQR. XV, 102.]

a) سفر

[1]) [עי' הערה הקודמת.]

פרין וכו' (ירמ' כט א-ה). יען אשר אתה שלחת בשמכה סְפָרִים וכו' לאמר יי' נתנך כהן וכו' ואתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי וכו' ויקרא צפניה הכהן את הַסֵּפֶר הזה באזני ירמיהו הנביא (סס כה כט). וּסְפָרִים כתב (מלך בבל) לחרף ליי' אלהי ישראל (דהי"ב לב יז). —ובפרט פקדה וגזרה של המלכות: וישלח סְפָרִים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו (אסתי א כב; גס ג יג; ח ה; ט כ).—ד) בכלל, קבוץ הרבה דברים כתובים יחד, מאיש אחד וביוצא בזה, באיזה דבר מהדברים, Buch; livre; book: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מִסִּפְרְךָ אשר כתבת ויאמר יי' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מִסִּפְרִי (שמות לב לב-לג). אם לא תשמר לעשות כל דברי התורה הזאת הכתובים בַּסֵּפֶר הזה (דבר' כח נח; גס כט כ). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי סֵפֶר (ישע' כט יח). את כל הכתוב בַּסֵּפֶר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים (ירמ' כה יג; גס לו לב; נא סג). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וְסֵפֶר כתב איש ריבי (איוב לא לה). ויותר מהמה בני הזהר עשות סְפָרִים הרבה אין קץ (קהל' ב יב).—וביחוד סִפְרֵי הַמִּקְרָא: בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי בַּסְּפָרִים מספר השנים אשר היה דבר יי' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה (דניא' ט ב).—סֵפֶר תּוֹלְדוֹת: זה סֵפֶר תולדות אדם (ברא' ה א).—סֵפֶר מִלְחֲמוֹת יי': על כן יאמר בְּסֵפֶר מלחמות יי' וכו' (במד' כא יד).—סֵפֶר הַיָּשָׁר: וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על סֵפֶר הישר (יהוש' י יג). ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על סֵפֶר הישר (ש"ב א יח).—סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה: ויתר דברי שלמה וכל אשר עשה וחכמתו הלוא הם כתבים על סֵפֶר דברי שלמה (מ"א יא מא).—סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים: ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על סֵפֶר דברי הימים למלכי ישראל (סס יד יט). ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם על עץ ויכתב בְּסֵפֶר דברי הימים לפני המלך (אסת' ב כג).—סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהו בן חנני אשר העלה על סֵפֶר מלכי ישראל (דהי"ב כ לד).—סֵפֶר חָזוֹן: סֵפֶר חזון נחום האלקשי (נחו' א א).—סֵפֶר זִכָּרוֹן: ויקשב יי' וישמע ויכתב סֵפֶר זכרון לפניו (מלאכי ג יו).—סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת: בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את סֵפֶר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך (אסת' ו א).—סֵפֶר הַבְּרִית: ויקח סֵפֶר הברית ויקרא באזני העם (שמות כד ז). וישלח המלך ויאספו אליו כל זקני יהודה וירושלם ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וכל ישבי ירושלם אתו והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול ויקרא באזניהם את כל דברי סֵפֶר הברית הנמצא בבית יי' (מ"ב כג א-ב). ויצו המלך את כל העם לאמר עשו פסח ליי' אלהיכם ככתוב על סֵפֶר הברית הזה (סס כא). ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה וישבי ירושלם וכו' ויקרא באזניהם את כל דברי סֵפֶר הברית הנמצא בית יי' (דהי"ב לד ל).—סֵפֶר הַתּוֹרָה: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בְּסֵפֶר התורה הזאת יעלם יי' עליך (דבר' כח סא; גס כט כ; ל י; לא כ). לא ימוש סֵפֶר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח; גס ח לד). ויאמר חלקיהו הכהן הגדול אל שפן הספר סֵפֶר התורה מצאתי בבית יי' (מ"ב כב ח; גס יא). ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה (נחמ' ח ג). ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר סֵפֶר התורה מצאתי בבית יי' (דהי"ב לד טו).—סֵפֶר תּוֹרַת יי': ויקומו על עמדם ויקראו בְּסֵפֶר תורת יי' אלהיהם רביעית היום (נחמ' ט ג). וילמדו ביהודה ועמהם סֵפֶר תורת יי' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם (דהי"ב יז ט; גס לד יד). —סֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים: ויכתב יהושע את הדברים האלה בְּסֵפֶר תורת אלהים (יהוש' כד כו). ויקרא בְּסֵפֶר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון (נחמ' ח יח).—סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה: אז יבנה יהושע מזבח ליי' אלהי ישראל בהר עיבל כאשר צוה משה עבד יי' את בני ישראל ככתוב בְּסֵפֶר תורת משה (יהוש' ח ל-לא; גס כג ו). ואת בני המכים לא המית ככתוב בְּסֵפֶר תורת משה אשר צוה יי' (מ"ב יד ו). ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמר לעזרא הספר להביא את סֵפֶר תורת משה אשר צוה יי' את ישראל (נחמ' ח א).—סֵפֶר מֹשֶׁה: ביום ההוא נקרא בְּסֵפֶר משה באזני העם (סס יג א). ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בְּסֵפֶר משה אשר צוה יי' (דהי"ב כה ד; גס לה יב).—סֵפֶר יי': דרשו מעל סֵפֶר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד יו).—סֵפֶר חַיִּים: ימחו מִסֵּפֶר חיים

ועם צדיקים אל יכתבו (תהל' סט כט).—מגלת ספר: קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים (ירמ' לו ב ד). ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחזק' ב ט). אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהל' מ ח).— ה) במשמ' כתב, Schrift écriture; writing: ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר (ישע' כט יא-יב). ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה וידעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמדם ספר ולשון כשדים (דניא' א ד יז).—וכן עם הספר, בכתב: ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסת' ט כה). —ובתו"מ: על ספר ולא על לוח ולא על גייר אלא יכתבנה על המגילה שנאמר על ספר (ספרי דבר' קמ). המוכר וכו' ספר של צבאים ונמצא של גויל או יש בו טעות בין דף לדף הרי זה אין מכור (תוספת' ב"ב ד ז). אילולי כתבתי לך רובי תורתי לא כמו זר נחשבו מה בינן לאומות אלו מוציאין ספריהן ואלו מוציאין ספריהן אילו מוציאין דפתריהן ואילו מוציאין דפתריהן (רבי אבין, ירוש' פאה ב ו). ונתן בידה עד שיהא כולו בידה ומה טעמא דרבי יוסי הגלילי ספר מה ספר מיוחד שאין בו רוח חיים אף כל דבר שאין בו רוח חיים (שם גיט' ב ג). המכיר כליו או ספריו וכו' והוא שיצא לו שם שנגנבו ספריו (ריב"ל, שם ב"ק י ג). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה (מד"ר ויקר' טו).— ובפרט ספרי המקרא: אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה[1] (מו"ק ג ד). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום אם אינו יודע לקרות גוללן (ב"מ ב ח). ספר שבלה אם יכול ללקט הימנו שמונים וחמשה אותיות וכו' מטמא את הידים (תוספת' ידים ב י). ספרי בן סירא וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאין את הידים (שם יג). ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים אמר להם אם עשיתם את התורה הכתובה בזה אתם נצולים מזה (ר"א, ספרי דבר' מ).

[1] [נ"א עזרא, עי' בלוי (Einleitung 107).]

כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו [עליו] אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך [עליך] קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו (שם שז). ג' ספרים נמצאו בעזרה אחד של מעונים ואחד של היא היא ואחד שנקרא ספר זעטוטים (שם שנו). לא יכנס אדם לבית המים וספריו ותפיליו בידיו (ר' זעירא, ירוש' ברכ' ב ג). ספר שיש בו שתים ושלוש טעיות בכל דף ודף מתקנו וקורי בו וכו' ספר שיש בו שמונים וחמש טעיות בפרשת ויהי בנסוע הארון מתקנו וקורא בו א"ר שמי כאן בספר גדול וכאן בספר קטון (שם מגיל' א יא). משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקין שבתורה וכו' (ב"ב יד:).—ספר מגה: וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה (פסח' קיב.).— ובסהמ"א: ספר מוגה היה בעזרה שממנו היה מגיהים כל ספרי גולה (רש"י, מו"ק יח:).—ספר תורה: רחובה של עיר יש לה קדושה שכן מוציאין ספר תורה וקורין בו ברבים (ר' מנחם בר' יוסה, ירוש' מגל' ג א). —ומ"כ ספרי תורה: נטל (ר' אליעזר) שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותיי שהן כב' ספרי תורה שנגללין הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי וכו' (סנה' סח.).—ובסהמ"א: אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת, אלבר 20). ועוד אומרות הנשים שהרואה ספר תורה מכובד בן זכר יגיד (ר"ש אלמולי, פתרי חלומ' מז.).—*ספר החכמה: משמת רבי אליעזר נגנז ספר החכמה (ירוש' סוט' ט יז).—ספר רפואות: ו' דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו ועל שלש לא הודו לו גנז ספר רפואות והודו לו כתת נחש הנחש' והודו לו וכו' (ברכ' י:).—ספרים חיצונים: אף הקורא בספרין החיצונין (כגון) ספרי בן סירא וספרי בן לענה[1]) אבל ספרי הומירס[2]) וכל ספרין ש(נכתבו) מיכן והלך הקורא בהן כקורא באיגרת (ירוש' סנה' י, גנ' 262).— ספרי מינים, כותים, קוסמים: הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותן אלא נשרפין הן במקומן (תוספת' שבת יד ד). מכאן זייפתי ספרי כותיי' שהיו אומרים אין מתים חיים (ר' שמעון בן אלעזר, ספרי במד' קיב). שחיטת מין לע"א פיתו פת כותי יינו יין נסך ספריו

[1] [בדפוס לענה.]
[2] [בדפוס המירם.]

ספרי קוסמין פירותיו טבלין (חול׳ יג.).—*וּבֵית סֵפֶר: ארבע מאות ושמונים בתי כניסיות היו בירושלם וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה (ר׳ הושעיה, ירוש׳ מגל׳ ג א). — *וּבֵית סְפָרִים: וישרפו בתי ספרים שהיו ברומי והיו בהם חכמות לאין חקר ואין מספר (זכרון דברי רומי). בע״ה את הספר הזה נתתי לזכרון עבודת אל לואים בורגיט מעיר ניססה בארץ צרפת הנורבנית לבית ספרים כבוד מהר״ר לחכמים וגדולים וכו׳ שנת אתקרד (REJ. XXIV. 156). ועי׳ עוד ערך בית. — כִּתְבֵי סְפָרִים: כל הספרים נגללין מתחילתן לסופן וס״ת נגלל לאמצעיתו ועושה לו עמוד אילך ואילך א״ר אליעזר בר׳ צדוק כך היו כותבי ספרים שבירושלים עושין ספריהם (ב״ב יד.). — ובסהמ״א: בכל עונה יהי ספרך בחיקך והשכל יהי תמיד דבקך (רה״ג, ירא אלהי בני, לקו״ק 72). ויורדהי אל כפיו ומתרגמי׳ ונסחיה ומשום הכי קורין לספר שכותבין ממנו לספר אחר נוסחא (ערוך ערך כד). הה כי בתוכם נאנח משמים אשב כמו ספר בבית הסין (ר״י זבארה, שעשוע׳ יג, הול׳ דודסון 144). ספר ראשון והוא ספר בריאת העולם והיחס ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה (Ginzburg, Introduction. 461). הספרים הן כמו עדים והחכמים כענין הדיינים חוקרין עדותן (ר״י אבן לטיף, רב פעלים כח). אבל אם באו בני אדם ולנו בתוך ביתו ועמד וזעק בלילה נגנבו כלי וספרי ובאו בני אדם ומצאו מחתרת חתורה וכו׳ (שו״ע חו״מ גניבה שנז א). ובספר ארמנות המלכים כתוב אם האדון נדיב לא יהיה העבד בילי כי עליו לעשות רצוי אדוניו (שלמה חייס הבר טוב, למה לדיק יד). בספרי הרומים כתוב כי במלחמות אנשי קארטאגייני עם רומא נתפס מארקו ריגולו וישלחוהו לרומה למען ישתדל להחליף השבוים אשר היו לבני רומא מקרטגייני אלה באלה (שם כב). קנין ומשפטים ויתר מכתבי הרב עליהם רחמי נכמרו ספרי קדושה הם ועל דרך אמת הם באמת נסדרו (ר׳ משולם בר׳ שלמה, יהגו מזמותי, שירים מקובלים, ד״ח עז). אשרי יגע לקנות ספרים ולא ידע בפתרון הדברים כמו אופה אשר אפה לחמו ולא אכל רק מאחרים (מרפא המוסר ח:). — ובמשמ׳ כְּתָב, כמו משמ׳ ה): כך היינו מפרשין כתב עיקר הכתיבה וכו׳ והוא אחד משלושה עיקרים שהוזכרו בהילכות יצירה ספר ספר וסיפור עיקר הספר הוא הכתב (חשו׳ הגאו׳ הרכבי כט). וביאר זה עוד כי בעל הספר ומחברו רצה להודיעני שיתי׳ כלל נבראיו בג׳ דברים אם בספר ר״ל הכתיבה או בספר ר״ל ההגדה או בספר ר״ל המספר (אבוסהל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה יט). ומתקבצים השלשה ספרים ספר וספור וספר בדבר אחד ויהיה הדבר ההוא המשוער כאשר שער אותו בעל הנפש הברה (ר״י הל״ם, הכוזרי ד כה). נתיבות שתים גם שלשים פלאותיו בחכמה ביה חקק למבין עלומותיו לספר ולספר ולספור ואותיות שתים ועשרים הם ועשר ספירותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר). כדרך המספר יאמר על הלבלר ועל החכם סופר לפי שהם מונים האותיות אחת אחת והוא כולל ספר ספר וסיפור לפי שספר יאמר על כלל האותיות הנמצאות בכתב ההוא (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמידים יט:). באשר לא יוכל איש להבדיל בין אות לאות אשר האחת היא האחרת הדומה לה מכל צד ושמה כשמה וספרה כספרה (ר״א אבולעפיה, ספ׳ האות, בקובץ עטרת לבי לגרן 81).

סֹפֵר, סופר, ש״ז, מ״ר סֹפְרִים, סוֹפְרִים, סמ׳ סֹפְרֵי,—א) מי שמלאכתו או משרתו לכתב בְּסֵפֶר, Schreiber, Schriftkundiger; scribe: מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט סֹפֵר ושרי בישׂשכר עם דבורה (שפט׳ ה יד-יה). הנה לשקר עשה עט שקר סֹפְרִים הבשו חכמים חתו וילכדו (ירמי׳ ח ח-ט). ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הַסֹּפֵר[1]) והשלך אל האש (שם לו כג; גם כו; לב). ואיש אחד בתוכם לבוש בדים וקסת הַסֹּפֵר במתניו (יחזק׳ ט ב). לשוני עט סוֹפֵר מהיר (תהל׳ מה ב). ויהונתן דוד דויד יועץ איש מבין וְסוֹפֵר הוא (דהי״א כז לב). ומהלוים סוֹפְרִים ושטרים ושוערים (דהי״ב לד יג). — משפחות סוֹפְרִים: ומשפחות סוֹפְרִים ישבו יעבץ (דהי״א ב נה).—ב) סוֹפֵר, סֹפֵר הַמֶּלֶךְ, אחד משרי מלכי ישראל שהיה תפקידו לכתב בספר כל עניני המלכות, דברי הימים של המלך וכיוצא בזה: וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סוֹפֵר (ש״ב ח יז). ואלה השרים אשר לו (לשלמה) עזריהו בן צדוק הכהן אליחרף ואחיה בני שישא סֹפְרִים יהושפט בן אחילוד המזכיר (מ״א ד א-ג). ויעל סֹפֵר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (מ״ב יב יא). וירד בית

1) [פ. פרלס מציע לנקד הַסַּפָּר.]

המלך על לשכת הסֹפֵר והנה שם כל השרים יושבים אלישמע הסֹפֵר ודליהו בן שמעיהו וכו' (ירמי' לו יב). ויקראו סֹפְרֵי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן (אסת' ג יב). וכראותם כי רב הכסף ובא סוֹפֵר המלך ופקיד כהן הראש ויערו את הארון (דהי"ב כד יא). — סֹפֵר שַׂר הַצָּבָא: ומן העיר לקח סרים אחד אשר היה פקיד על אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני המלך אשר נמצא בעיר ואת ספר שר הצבא המצביא את עם הארץ (ירמי' נב כה). — שבנא הַסּוֹפֵר, שפן הַסּוֹפֵר, אלישמע הַסּוֹפֵר וכו'. — ובתו"מ: היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואומר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו (גיטי' ג א). כתב הסופר וכו' וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש ונתנו זה לזה לאחר זמן הרי הגט יוצא מיד האיש ושוב' מיד האשה תצא מזה ומזה (שם ח ח). מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית ויוחנן סופר הלה לפניהם וכו' (תוספת' סנה' ב ו). והם (בני שמואל הנביא) לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהן ולסופריהן (שבת נו.). מי שיש לו בית בחצר השותפין ה"ז לא ישכירנו לא לרופא ולא לאומן לא לגרדי ולא לסופר יהודי ולא לסופר ארמאי (ב"מ כא.). — סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִים: סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהו רואין זה את זה ושני סופרי הדיינין עומדין לפניהם אחד מימין ואחד משמאל וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין (סנה' ד ג). ומחוקק מבין רגליו אלו שני סופרי הדיינים שהם עומדים לפניהם (מד"ר ברא' צח). וחמשה אנשים מרואי פני המלך הרי אחד עשר וכשהוא אומר שבעה להוסיף עליו שני סופרי דיינין שיושבין לפניהם (שם שה"ש, הנה מטתו). — סוֹפְרֵי כוּתִים: נומיתי לסופרי כותים מי גרם לכם לטעות דלית אתון דרשון כרבי נחמיה (ר"ש בן אלעזר, ירוש' יבמ' א ו). — אֲבַק סוֹפְרִים: כתב במשקין במי פירות באבק דרכים באבק סופרים ובכל דבר שאינו מתקיים פטור (שבת יב ה). — קוּלָן שֶׁל סוֹפְרִים: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' וקולן של סופרים[1] (פסח' ג א). — טָעוּת סוֹפֵר: אחריות טעות סופר הוא (כתוב' נא.). — ובסהמ"א: אמר להן רב לסופריו וכן אמר להן רב הונא לסופריו כשתכ ב בשילו כתבו בשילו וכו' ואע"פ שמסרו לכם דברים בשילו (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוקי 55). והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים ונתן לך מן העבדים והשמשים בצרכך בעולם הזה (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). לא ישכירנו (את הבית) לא לרופא ולא לאומן ולא לגרדי ולא לסופר יהודי שכותב השטרות (רמב"ם, שכנים ו יא). — סוֹפֵר הַיְשִׁיבָה: ומן ישי' סופר היש' בחורגנו המהיר בתו' ה' (JQR. XVIII. 404). תשובה למכתב רבי נתן בר שמואל סופר הישיבה בעיר מצרים (ר"י הלוי, דיואן, ברודי 214). — סוֹפֵר הָעִיר: הכא במאי עסקינן בסופר מתא שהוא סופר העיר שכותב שטרות וספרים (רגמ"ה, ב"ב כא.). ואחר אשר הגיעו עורות ראובן באנקונה ונמכרו ונכתב המכר בספר סופר העיר כמשפט המקום ההוא (מהרשד"ם, חו"מ כד). — סוֹפֵר סת"ם: סופר ספרי תורה תפלין מזוזות. — ג) בפרט סוֹפֵר בתורת האלהים, בצבור היהודי בגלות בבל, סוֹפֵר וחכם בתורה ושופט ודין וראש הצבור: הוא עזרא עלה מבבל והוא סֹפֵר מהיר בתורת משה (עזר' ז ו). לעזרא הכהן הַסֹּפֵר סֹפֵר דברי מצות יי' וחקיו על ישראל (שם יא). — ואמר בן סירא: חכמת סופר תרבה חכמה וחסר עסק הוא יתחכם (ב"ס גני' לח כד). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני וכו' (רבי יוסי בן קסמה, אבות ו ט). שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא (ברכ' מה:). בא אלי חבר אחד ואמר לי סופר אתה אמרתי לו מה שהוא (סדא"ר א). — ובפרט הַסּוֹפְרִים חכמי התורה בדורות שאחרי עזרא: שער חדש ששם חודשו סופרים את ההלכה (ירוש' עירובי' ה א). רב חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי בי רבי חנינ' ולוי תריהון אמרין נעשה במי שחבשוהו סופרים (שם כתובי' ה ג). הניחו סופרים לי ואומר כמין חומר אבל נראה הוא כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מעשה בהמה (מד"ר במד' ט). — מִקְרָא, עִטּוּר, תִּקּוּן סוֹפְרִים: מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה

[1] [פרש ר"ח וז"ל: ויש מי ששונה קולה והדבר אחד הוא והוא אל נשי שמדבקין בו הסופרים ניירותיהם.]

מסיני (נדר' לז:). וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני יי' אמר ר' סימון תיקון סופרים זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם (מד"ר ברלשי' מט).—ובסהמ"א: גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים ואמרו כי כתבו הנביאים אם כן למה נקראו תקון סופרים (רלב"ע, למות, סוף). בנדרים בפ' אין בין המודר קראום עטור סופרים פירוש הסרת הסופרים תרגום הבמות לא סרו לא עטרו (רסב"ל, מאמר על ישמעאל לד. הול' פרלם).—דברי סופרים: איסור מצוה שניות מדברי סופרים (יבמ' ב ד). חומר בדברי סופרים מבדברי תורה האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב (סנה' יא ג). וזקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת דברי ר"מ רבי יהודה אומר על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ר"ש אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים (סס בבלי פז.). — ד) *מלמד את הספר, מלמד מקרא לתינוקות: ר' מאיר אומ' בזמן שהמאורות לוקין סימן רע לשונאי ישרא' מפני שהן לימודי מכות מושלו משל למה הדבר דומה לסופר שנכנס לבית הספר וא' הביאו לי רצועה וכו' (תוספתי סוכ' ב ו). שבעה אין להם חלק לעולם הבא ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וכו' (אדר"נ לו). אף מי שיש לו אשה ובנים ואינן עמו באותו מקום לא ילמד סופרים (ירוש' קדוש' ד יא). ואל בית הדמי' על אשר המית את הגבעונים שלח דוד וקראן אמר להם מה לכם ולבית שאול אמרו לו על ידי שהמית ממנו שבעה אנשים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים וסופר וחזן ושמש (ר' לעזר, סס סנה' ו ט). שוב מעשה בעכו"ם אחד שהיה עובר אחורי בי"ה ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד (שבת לא.). עזרא תיקן להן לישראל שיהיו מושיבין סופר בצד סופר (ב"ב כא:). מלך בשר ודם אינו יכול להיות עושה מלחמה ולהיות סופר ומלמד תינוקות והקב"ה אינו כן אתמול בים וכו' והיום במתן תורה (מד"ר שמות כח). ד"א ושם דרך אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה (רבי ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא, סס ויקר' ט). תני רבי שמעון בן יוחאי אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים (סס, איכי פתיחי). ב"ו שמוליך את בנו לבית הספר והסופר עומד ומבקש להכות את בנו מפני שברח וכל זמן שאביו עומד שם אינו מכה אותו בפניו (אגד' ברלשי' ל). בו ביום דרש ר' עקיבא בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה וכיצד אמרו שירה כקטן שהוא קורא את ההלל בבית הספר שהסופר פותח והן עונין אחריו על כל ענין וענין (Elbogen, Stud. 7).—בית הסופר כמו בית הספר: דרש ר' עקיבא בשעה שעלו ישר' מן הים שרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה כקטן שהוא קורא את ההלל בבית הסופר וכו' (תוספת' סוט' ו ב). חמש מאות בתי סופרים היו בביתר וקטן שבהם לא היה פחות משלש מאות תינוקות (רבן גמליאל, מד"ר איכ', בלע ה'). ועל פליטת בית סופריהם ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי' אלהינו (על הלדיקים, תפל' יח). — ה) מחבר ספר, מי שאמנותו חבור ספרים, Schriftsteller; auteur; author, רגיל בדבור ובספרות העברית החדשה. — סופר אהבים, מחבר ספורי אהבה: ערוכים בטעם מבחר סופרי אהבים (רמח"ג, דביר, הקד'). — וכמו כן סופיר: עד שיהיה סופיר ראש בין ידיו השני יצובו (תולדו סוונרוכית, REJ. XLV. 90). — ו) ובחכמת החשבון מספר הכפל או המחלק מספר אחר, Vervielfältigungs-zahl; facteur; factor: המספר יקרא סופר לאי זה מספר כשיוכפל באי זה מספר ויוליד כמותו (יס"ר ווקנדילה, ונעין מחוס כח).

א) סָפַר, פ"י, ספרם, ספרה, ספרתה, ספרת, ספרתם, ספר, לספר, ספר, ספרו, אספרם, תספור, תספר, תספרי, יספור, יספר, יספרם, תספרו, יספרו, — ספר דברים, מנה לראות כמה יש בהם שנים או שלשה או ארבעה וכו' zählen; compter; to count: הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם (ברלשי' יס ה). ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר (סס מא מט). וכי יטהר הזב מזובו וספר לו שבעה ימים לטהרתו (ויקר' יה יג). וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר (סס כח). וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (סס כג טו יו). וספרת לך שבע שבתת שנים (סס כה ח). שבעה שבעת תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספר שבעה שבעות

(דבר' יז ט). אחרי כן ספר את העם (ש"ב כד י). ואת בתי ירושלם ספרתם (ישעי כב י). איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים (שם לג יח). ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו (יחזק' מד כו). סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה (תהל' מח יג-יד). נדי ספרתה אתה (שם נו ט). יי' יספר בכתוב עמים זה ילד שם (שם פז ו). אספרם מחול ירבון (שם קלט יז). כי עתה צעדי תספור (איוב יד יח). הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור (שם לא ד). ויוציאם כרש מלך פרס (את הכלים) על יד מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה (עזרי א ח). לכו ספרו את ישראל מבאר שבע ועד דן (דהי"א כא ב). ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל (דהי"ב ב א). ויספר שלמה כל האנשים הגירים בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו (שם יו).—ובתלמ': וסתמו לאו כפירושו הוא אני אומר נפח לספור בה מעות כברה לכבור בה חול (רבי מנח, ירוש' שביעי ה ט). כתיב לעזרא הכהן הסופר מה ת"ל סופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה כך היה סופר בדברי חכמים (ר' אחא, ירוש' שקל' ה א). לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וכו' (קידוש' ל.). ומספר את רובע ישראל מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נוצר הימנה (רבי אבהו, נדה לא.). דבר אחר יום שפוסקת בו סופרתו למנין שבעה (שם לג.). ספרתי ואיני יודעת כמה ספרתי אם בימי נדה ספרתי ואם בימי זיבה ספרתי (שם סט:).

—נפע', יספר, יספרו, — נספר הדבר, הקהל, שאפשר לספרו, לראות כמה מספרו: הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (בראש' יו י). עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב (מ"א ג ח). מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב (שם ח ה). והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר (הוש' ב א). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים (ירמ' לג כב). — ובמשמ' שמנו אותם: ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמנה אלף (דהי"א כג ג).—ובתלמ': היתה בו יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול ואם לאו כשר אמר רבה בר בר חנה והוא שנספרת ע"ג היד (בכור' מה.).—ובסהמ"א: ואם כמה פעמים היו קצותם נחשבים אבל כלם לא נספרו משלם ולא נכתבים (רסע"ג על חוי הבבלי, ב, 43). אא"כ היתה אצבע שיש בה צפורן או שהיתה נספרת ע"ג היד שהיא עולה למניין (רמב"ם, עומאת מת ב ח) דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר (רד"ק, ירמ' כא כט). ויהיה הזמן לפי זה שני מינים ממנו נספר ומשוער בתנועת הגלגל ויפול בו הקודם והמתאחר ותשוה (ר"י אלבו, העקרי ב יח). והעיונית (חכמת החשבון) חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר בהם (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 41). שהשכל האנושי הנספר הוא בלתי נבדל ומזה יתחייב שהוא בלתי נצחי (ר"ע ספורנו, אור עמים מד:).—ואמר הפיטן: כימה מהם אינה נספרת והיא לטלה זנב ולשור עטרת (ר"א הקליר, במנוח למחזי איעל' א, יב). סמיכת כל הנספרים עולצים בכל עברים (אזה אהבת, יוצ' שבת שקל').

—פִּע', ספר, ספרתי, ספרו, מספר, מספרים, ספר, ספרה, ספרו, ספרו, אספר, אספרה, אספרה, אספרנה, תספר, יספר,־ ויספר,־ יספרה, ותספר,־ נספר, ונספ ־ ונספרה, תספרו, יספרו, יספרו, ויספרום,—א) ספר לפלוני, אל פלוני, מה שקרה לו מה שנעשה במקום מן המקומות, בזמן מן הזמנים, הגיד את כל הנעשה אחד אחד כמו מונה, erzählen; raconter; to recount, narrate: ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה (בראש' כד סו; גם כט יג; לז ט-י; מ ט). ויאמר אלהם יוסף הלא לאלהים פתרונים ספרו נא לי (שם מ ח). ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו (שם מא יב). ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם (שמות י ב; גם יח ח). ויספרו לו (המרגלים למשה) ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וכו' (במד' יג כז). ויבאו (המרגלים) אל יהושע בן נון ויספרו לו את כל המצאות אתם (יהוש' ב כג). ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו הלא ממצרים העלנו יי' (שפט' ו יג). והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צלול לחם שעורים מתהפך במחנה וכו' (שפט' ז יג). ויאמר שאול מה לעם כי יבכו ויספרו את דברי אנשי יביש (ש"א יא ה). ויבוא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים וכו' ויספרום לאביהם (מ"א יג יא). והמלך מדבר אל גחזי נער איש האלהים לאמר ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את

המת וכו׳ וישאל המלך לאשה ותספר לו (מ״ב ח ד-ו). הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישע׳ מג כו). החשבים להשכיח את עמי שמי בחלומתם אשר יספרו איש לרעהו וכו׳ הנביא אשר אתו חלום יספר חלום (ירמ׳ כג כז-כח). הנני על נבאי חלמות שקר נאם יי׳ ויספרום ויתעו את עמי (שם לב). באו ונספרה בציון את מעשה יי׳ אלהינו (שם נא י). למען יספרו את כל תועבותיהם בגוים אשר באו שם (יחזק׳ יב יו). עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר (יואל א ג). אספרה אל חק יי׳ אמר אלי בני אתה (תהל׳ ב ז). אודה יי׳ בכל לבי אספרה כל נפלאותיך (שם ט ב). לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך (שם כו ז). רבות עשית וכו׳ אגידה ואדברה עצמו מספר (שם מ ו). אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימי קדם (שם מד ב). שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון (שם מח יד). ולרשעים אמר אלהים מה לך לספר חקי (שם נ יו). חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו[1] (שם נט יג). לכו שמעו ואספרה יראי אלהים אשר עשה לנפשי (שם סו יו). כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו[2] (שם סט כז). פי יספר צדקתך (שם עא יה). אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי (שם עג יה). שתי ביי׳ אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך (שם כח). ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה (שם קז כב). בשפתי ספרתי כל משפטי פיך (שם קיט יג). או שיח לארץ ותורך ויספרו דגי הים (איוב יב ח). אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם (שם יז-יח). — ואמר בן סירא: אזכר נא מעשי אל וזה חזיתי ואספרה (ב״ס גני׳ מב יה). — ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך (אסתי ה יא). ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו (שם ו יג). — ספר שמו של פלוני, כבודו, תהלתו וכיוצא בזה, הגיד והכריז גדולת שמו, כבודו של פלוני: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט יו). עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישע׳ מג כא). השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע (תהל׳ יט ב) אספרה שמך

[1]) אולי צ״ל יספרו.

[2]) [בשבע׳ προσέθηκαν, והפשי׳ ואוספו, גרסו יוסיפו.]

לאחי בתוך קהל אהללך (שם כב כג). לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יי׳ ועזוזו ונפלאתיו אשר עשה (שם עח ד). ספרו בגוים כבודו בכל העמים נפלאותיו (שם צו ג). ועזוז נוראתיך יאמרו וגדלותיך אספרנה (שם קמה ו). — ואמר בן סירא: לא הספיקו קדושי אל לספר נפלאות גבורותיו (ב״ס גני׳ מב יז). אספרה שמך מעוז חיי כי פדית ממות נפשי (שם נא ח). — ובתלמ׳: אם בא אדם לספר גבורותיו של הקב״ה מתבלע מן העולם (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ט א). — ובסהמ״א: וכל שכן חכמת האל ית׳ וית׳ אשר אין כמוה דבר ולא יקיפו בה השכלים ולא יספרוהו הלשונות (רלב״ד, אמו״ר 8). וכאשר שוטטו רעיוני לחשוב במה שאנו חייבים לאחד מספר רוממותו וגדלו ומפני שאין כמוהו הוצרכנו לחבר אל זה שנכנע לו כפי יכלתנו (ר״י א״ת, חו״ה, הקד׳ 25). — ב) ספר דבר בהכמה, בדעת, כמו סדר, ערך, ordnen; arranger; to arrange: מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי יספר[1] שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לה לו-לז). ואמר המשורר: מי אשש בלתך אדמה מי עטה אור כשלמה מי ספר שחקים בחכמה מה רבו מעשיך אדני (ר״י הלוי, מי כמוך אין כמוך). — יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל׳ סד ו). אז ראה (את החכמה) ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה (איוב כח כז-כח). — ג) ספר דבר, כמו קל א.ספר: כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי (תהל׳ כב יז יח). — ובתו״מ, במשמ׳ א): לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו התחיל מספר מעשה הזאב ואחר כך פגע בו ארי וניצל מידו שכח מעשה הזאב התחיל מספר מעשה הארי (ירוש׳ ברכ׳ א ט). סיפור הוא מספר ואומר (מד״ר ברא׳ עח). — ובסהמ״א: שזה המספר שהמריץ בו דברו היה להעיר אותנו על כונת התורה כלה (ר״י ברי אכטולי, מלמד

[1]) [לדעת ריב״ג בשרשיו הוא נגזר מן א.ספר, וז״ל: מי חקקם וציירם, ע״כ. וראב״ע מפרש מלשון ספיר, אמר וז״ל: מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק, ע״כ; וכן ר״י קמחי (הוצא בשרשי רד״ק). ועי׳ פרושים אחרים אצל ראב״ע. והנכון כפרוש ת״י: ימני, וכן סומכו׳ ἀριθμήσει, ורלב״ג ואחרים. ועקילס תרגם כפשוטו, יספר ספור, ἐξηγήσεται. ואולי צריך לנקד כמו קל יספר. ויש מהחדשים מגיהים הגהות שונות ורחוקות.]

התלמיד׳ קיז:).—*ספֵּר בגנות, בטובה של פלוני: כשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ עקיבא זלגו עיניו דמעות אמ׳ לי מעתה אין אנו רשאין לספר בגנותן של אילו (של בית אבטינס) (ר׳ יוחנן בן נורי, תוספת׳ יוה״כ ב ז). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב״ב קסד:). — ובסהם״א: מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם (ספ׳ חסידים תתתתססקע). — *ואחר המת: כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר האבן (ר׳ יצחק, ברכ׳ יט.). — ספֵּר לשון הרע: לעתיד לבא הקב״ה נוטל את אומות העולם ומורידם לגיהנם אומר להם למה הייתם קונסים את בני ואומרים לו מהם ובהם היו מספרים לשון הרע (מד״ר ברא׳ כ, הול׳ תיהוד׳). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם במד׳ טז). גסי הרוח ומספרי לשון הרע ומדברי נבלה (ד״א ב). —ובסהם״א: לא תלך רכיל אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע (רש״י, ויקר׳ יט טז).—*ובמשמ׳ דִּבֵּר, שוחח: ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו (ברכ׳ יח:). חרשים מפני מה הוויין שמספרים בשעת תשמיש (ר׳ יוחנן בן דהבאי, נדר׳ כ.). כמין שני טפי מרגליות היו תלויות לאהרן בזקנו וכו׳ כשהוא מספר עולות וויושבות לו בעיקר זקנו (הוריו׳ יב.).—סַפֵּר עם פלוני: לא יספר עם האשה בשוק ואפילו עם אשתו (אדר״נ ב). שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר׳ אליעזר, ברכ׳ ג.). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים וכו׳ תספר עמו מאחורי הגדר (ר׳ יהודה בשם רב, סנה׳ עה.). עד שהכיר בה שהיא יהודית היה מסיח עמה על ידי תורגמן ומשהכיר בה התחיל הוא מספר עמה (רבי, מד״ר ויקר׳ כו).—ובן סַפֵּר מן פלוני, דבר ושוחח עמו: כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו (ר׳ יצחק, ברכ׳ מד:). למה ת״ח דומה לפני עם הארץ בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר הימנו דומה לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לקיתון של חרש (ר׳ אליעזר [אלעזר], סנה׳ נב:). — ובסהם״א: מי שיפסוק עליך דבריך אל תספר עמו כי אין לו מוסר (ר״י א״ח, מבחר הפנינים לרסב״ג 26). אוי לי אילו היה יודע אהרן במעשי הרעים ולבי הזונה לא היה נותן לי שלום ומספר עמי ורוצה בחברתי (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר א יב). — סַפֵּר בלשון פלונית, דבר בה: ששה דברים נאמרו בבני אדם שלשה כמלאכי השרת שלשה כבהמה יש להם דעת כמה״ש ומהלכין בקומה זקופה כמה״ש ומספרים בלשון הקודש כמלאכי השרת (חגי׳ טז.). שנו רבותינו בזכות ד׳ דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו שמם ולא שינו לשונם ולא גילו מסתורין שלהם ולא נפרצו בעריות וכו׳ ולא שינו לשונם שנאמר כי פי המדבר אליכם שהיו מספרים בלשון הקודש וכו׳ (תנחומ׳ בלק כה). אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר וכו׳ (רב יהודה בשם רב, סנה׳ לח:).—ובסהם״א: החילוני לטוש לשון הקדש ולספר בלשונות עמי נכר הארץ (רסע״ג, האגרון, הקד׳ עברית כד). נפוצת מזרחה מספרת יונית ושפת פרס (שם).—*וכנוי לתשמיש: אמרה להן אינו מספר עמי לה בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה (נדר׳ כ:).—ובסהם״א: בני כשתיעור משנתיך בחצות הלילה אז תספר עם אשתך בקדושה וכו׳ (ר׳ אליהו, שבט מוסר טז).—ובמשמ׳ תאר תכונת פלוני או תכונת דבר, beschreiben; décrire; to describe: ועי׳ עוד ערך א.סִפּוּר: כי אין רשאי לספר על הבורא בלשון הודאה מפני שהיו מתיראין מתת משל או תמונה לו (ליקוטי מר׳ דוד הנבלי, מוצא בהליכו׳ קדם, הול׳ פאלק 76). העלה הראשונה היא למעלה מן הכנוי אבל קצרו הלשונות לספר אותה מפני אחדותה (רמב״ע, ערוג׳ הבושם, ליון תר״ב, 122). ומן הענין הזה עוד אצלי כנמר על דרך אשור על דרך דרוכה הוא מצפה את ההלכים לטרף אותם וספר על הדרך שהוא דרוך (לרוב הזק החיות בו) (ר״י א״ח, הפרש׳ לריב״ג, אסר). שרשרות גבלות שם על דמיון עבודות ספרו בו השרשרות כאלו אמר שרשרות מגבלות (שם, גבל). וכשיתברר כי הוא האחד נחקור על ענין האחד העובר והאחד האמת ומה שצריך לספר בו על הבורא מענינו (הול, חו״ה היחוד ז). רבו ספורי מדותיו יתעלה בעבורם וספרוהו הנביאים והחסידים בספורים שאין דומים זה לזה (שם י). והטעם שאנו מספרים אותו באלה המדות להורות על ענינו ואמתת מציאותו וכו׳ והוצרכנו לספר אותו בנמצא מפני שהראיות הורו על מציאותו בעדות סימני מעשיו בעולם וכו׳ על כן נתחייבנו לספר אותו בנמצא מפני שהתקיים בשכלנו וכו׳ אך מה שאנו מספרים אותו בו מן הקדמות מפני שהראיות הורו כי לעולם הזה ראשון אין ראשון

לפניו ותחלה שאין תחלה לפניה (שם). והתרנו לספר אותו בהם מפני הדחק המצריך אותנו להודיענו ולעמוד על מציאותו (שם). כי הדחק הביאנו להגשים הבורא יתברך ולספר אותו במדות הברואים וכו' ואילו היו מספרים אותו (את יי') בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין (שם). ספר על האדם בעיר קטנה מפני שהוא העולם הקטן וספר על כלי גופו ומדות נפשו באנשים מעט ומעטו אצלו כנגד גודל לב האדם ואורך מאייו בעולם הזה וחסרון כחו והשגתו אותם וספר על היצר המלך הגדול לרוב חיילותיו ואנשיו וצבאותיו (שם, יחוד המעשה ה). ויתן אל לבו מהברכה הזאת כל אשר ספרוהו בו הפילוסופים מהקדושה והרוממות אחר שיקיים אלהותו ומלכותו באבות וגבורות כי בהם נתברר אצלנו שיש לנו מושל ומצוה (הלוי, הכוזרי ג יז). כי בעל התורה מבקש האלהים לתועלות גדולות זולתי תועלת ידיעתו אותו והפילוסוף אינו מבקש אלא שיספרהו על אמתתו כאשר הוא מבקש שיספר הארץ על הדמיון שהיא במרכז הגלגל הגדול (שם ד יג). ההקדמה החמישית שהעצם הפרדי תשלם מציאותו ועמידתו במקרים אשר אני מספרם ולא ימלט מהם (ר"מ א"ת, מו"נ א עג). אדם בליעל איש און הולך עקשות פה הפרשה הזאת מספרת מדות הרשע שיתרחק האדם מהם (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יב). וספרה להם דמותו (של ההרוג) (ר' בנימין זאב, שו"ת א). ולפי שחיי אדון עולם ית' ויתבר' הוא החיים (ו)החיים הוא לא ספרה הלשון העניין בלשון סמיכה כדי שלא נצטער ונאמר הוא חוץ מכינוייו וכינוייו חוץ ממנו אלא בלשון הכרתה ואמ' חי יי' אלהיך חי אלהי ישראל לומר שהוא החיים והחיים הוא (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ב עז).

—פע', ספֵּר, יְסַפֵּר,—סַפֵּר דבר, שֶׁסִּפְּרוּ אותו: כי אשר לא סֻפַּר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו (ישעי' נב יה). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יְסֻפָּר (חבק' א ה). זרע יעבדנו יְסֻפַּר לאדני לדור (תהל' כב לא). הַיְסֻפַּר בקבר חסדך אמונתך באבדון (שם פח יב). הַיְסֻפַּר לו כי אדבר (איוב לז כ). — ואמר המשורר: בים אשא לך טובה תהי בדור מספרה ותפית בהזכר פעלתי באזכרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).—ובמשמ' שתארו אותו:

אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות שמסופר בהן הבורא ית' הכוונות בהם רבות מאד (ר"י א"ת, מו"ס היחוד י). צריך עכ"פ שיהיה נמצא קדמון מפני שהתברר כי הנעדר לא יסופר באחד ולא ברב (שם). האפס לא יסופר לא בקדמון ולא בחדש (שם). והעצם האלוהי איננו גוף על כן לא יסופר באור אלא על דרך דמיון (הלוי, הכוזרי ב ב). אמר החבר הלא האדם השלם יותר ראוי שיסופר בהרגשת ההנאה במה שיאכל וישתה מהתינוק והבהמה כאשר הבהמה יותר ראויה להנאה מהצמח אף על פי שהצמח נזון תמיד (שם ג טו). והמסופר הצודק המקובל כבר כבר אמת אצלנו היעודים (שם ה יד).

ב. סִפֵּר, ממנו ב.*סִפּוּר, ב.*סַפָּר, *מִסְפָּרַיִם, *מִסְפֶּרֶת, *סִפֵּר, *תִּסְפֹּרֶת.

ב.*סָפַר,—קל לא נמצא.

—פעי', *סִפֵּר[1]), גזז את השער של הראש או הזקן, קצר אותו, גלח scheren, rasieren; tondre; raser; to shear, shave,: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (תענ' ד ז). אלו דברים שאבל אסור בהן כל שבעה ברחיצה בסיכה וכו' מלספר ומלכבס וכו' (ירוש' מו"ק ג ה). שכן הבאים ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד (מו"ק יג.). אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת (שם יז.). מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס (שם טו.). מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד על ר' אליעזר וסיפר על ר' יהושע ורחץ (תוספת' תענ' ב ה). כל אלו שאמרו מספרין במועד מותר לספר בתוך שלשים יום של אבל אף על פי שהתירו לו לספר לא יספר ברש' הרבים אלא בצינעא (שם מו"ק ב ב). ישר' המספר את הגוי כיון שהגיע לבלורית שומט את ידיו (שם ע"ז ג ו). מה עשה אותו הבן עמד (ופירסם) [ופירכס] את עצמו וסיפר את שערו (ספרי דבר' שי ג). ומוסר את בנו שילמדנו כותי אומנות ומתייהדין ומספרין[2]) עמהם בכל מקום מה שאין כן בגוים (מסכ' כותים א).—וְסִפֵּר קומי: אלו דברים מדרכי האמרי המספר קומי והעושה בלורית והמגבח לגודגדין

1) [כך בארמ'.]
2) [עי' בהערת קירכהיים.]

(תוספת' שבת ז ח). ג' דברים התירו לבית רבי שיהיו רואין במראה ושיהיו מספרין קומי ושיהיו מלמדין את בניהן יוונית שהיו זקוקין למלכות (ירוש' שבת ו ח). הלך רבי ראובן בן איסטרובלי וסיפר קומי והלך וישב עמהם (מעיל' יז.). — ובספהמ"א: על כל המתים כולן מספר לאחר שלשים יום על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגערו בו חביריו (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 124). אבל אמרו חכמים מספר (העבד העברי) לו את שערו ומכבס לו את כסותו (והזהיר, ויקר' קיג.). אלא מספר (הכהן הגדול) מערב שבת לע"ש ואינו מספר בתער אלא בזוג ראש (רמב"ם, כלי המקדש ה ו). מנודה אסור לספר ולכבס כאבל כל ימי נידויו (טוש, תלמוד תורה ז ד). אמר רבי אבין לית ספר דמספר לגרמיה כלומר האדם המספר זקנו אינו כלום עד שיבא אחר ומספרו לו (אבודרהם, סדר שחרי' של חול, עו.). — ובהשאלה, סִפֵּר ירק, תבואה, קצר אותם: אין מספרין את הראש ואת הכרעים ואין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונרס ואת העכביות (תוספת' יו"ט ג יט). [תבואה שהיא נוטה וכו'] וכבן עזאי יספר אישבת תני רבי עקיבה אמר יחזיר בן עזאי אמר יספר (ירוש' כלאי' ז ז).

—התפ', *הִסְתַּפֵּר, מִסְתַּפֵּר,—שֶׁסִּפְּרוּ אותו: אין משתמשין בשרביטו (של המלך) ואין רואין אותו כשהוא מסתפר ולא כשהוא ערום ולא כשהוא בבית המרחץ (סנה' ב ה). ביצד שוה (אדרוגינוס) לאנשים וכו' ומתעטף ומסתפר באנשים (בכור' ד ב). מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות ואין מסתפרין מהן בכל מקום (ר' מאיר, ע"ז ב ב). ואין רואין אותו (את הכהן הגדול) ערום ולא כשהוא מסתפר ולא בבית המרחץ (תוספת' סנה' ד א). ישראל המסתפר מן הגוי רואה במראה מן הכותי אין רואה במראה (שם ע"ז ג ה). מלך מסתפר בכל יום כהן גדול מערב שבת לערב שבת הדיוט אחד לשלשים יום (סנה' כב:).

א.**סְפָר**, ש"ז,—שה"פ מן א.סָפַר, מִסְפָּר, מִנְיָן, בפרט בענין ספירת העם לדעת מה מִסְפָּרוֹ, Zählung; denombrement; enumeration, census: ויספר שלמה כל האנשים הגירים אשר בארץ ישראל אחרי הַסְּפָר אשר ספרם דויד אביו (דה"ב ב יו). — ובמדר' הלכה: וכי במה החמירה תורה בימי גמר או בימי ספר חמורים ימי גמר מימי ספר שבימי ספר אינו מטמא משכב ומושב ואינו מטמא בביאה ימי גמרו מטמא משכב ומושב ומטמא בביאה (ר"ע, ספרא, מצורע פרש' א). ימי חלוטו שאין שערו ראוי לגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו מן המנין הוא הדין לימי ספרו (ספרי במד' לא). — ובספהמ"א: ובעל ספר יצירה אמר כי נתיבות החכמה הם בספר וספר וספור והנה הספר תשעה מספרים כי תשעה סוף כל חשבון (ראב"ע, ספ' המספר ו.). בניני עולם כמנין הספר יוסדו עניני עשר אחדים מלבד נפרדו חם בני אלים יקוראו והתאחדו (הוא, אחזו אלים). וספר יאמר על מנין האותיות וחבורם בנקוד עד שתתחבר מהם תיבה וימנו חלקיה כפי נקודה (ר"י ברי אבעולי, מלמד התלמיד' יט:).

ב.***סְפָר**[1], ש"ז, מ"ר סמ' סְפָרֵי—גְּבוּל, תְּחוּם, Grenze; frontière, limite; border, frontier: ואין עושין עיר הנדחת בספר ולא שלש אבל עושין אחת או שתים (סנה' א ה). בני בליעל בני אדם שפרקו עולו של מקום מקרבך ולא מן הספר (ספרי דבר' לג). כיון שמגיעין לספר כהן מתנה עליהם כל התנאים הללו (שם קלא). פעמיים מדבר עמם (כהן משוח מלחמה עם צבא ישראל) אחת בספר ואחת במלחמה בספר מה הוא אומר שמעו דברי מערכי המלחמה (סוט' מג.). כך היה עמלק רצועה רעה לישראל ומה ראה לישב לו על הספר על דרך כניסתן של ישראל לארץ (מד"ר במד' טז). אין מושיבין אותו בספר ולא בנוה רע אלא בנוה יפה (מסכ' גרים ג, הוצ' קירכהיים).

—סְמוּךְ לַסְּפָר: נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה גוים או לעיר שאין בה בית דין לא היו עורפין (סוט' ט ב). עיירות ארץ ישראל סמוכות לספר מוסיפין עליהם שומר כדי שלא יפוצו גוים ויבוזו פירות שביעית (תוספת' שביעי' ד ז). באו (גוים) על עיירות הסמוכות לספר אפילו ליטול את התבן אפילו ליטול את הקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת (שם עירוב' ג ה). היתה (חומת העיר) סמוכה לספר סותרו ובונה כדרכו (שם מו"ק א ז). אין מגדלין כלבים ביישוב אבל מגדלים אותן בעיירות הסמוכות לספר (שם ב"ק ח יז). כלביא שכן שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות (ספרי דבר' שנה). לא כל העיירות ראויות לחומה אלא עיר הסמוכה לספר ראויה לחומה

1) [כך בארמי; ובאשור' סִפּוּר, חומה וגדר (Del., Handw. 509).]

ושאינה סמוכה לספר אינה ראויה לחומה (ב"ב ז:). הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול מגלגל עמו עד שנים עשר חדש לא מל חוזר ומוכרו לנכרים רשב"א אומר אין משהין אותו בארץ ישראל מפני הפסד טהרות ובעיר הסמוכה לספר אין משהין אותו כל עיקר שמא ישמע דבר וילך ויאמר לחבירו נכרי (יבמי מח:). אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין במדבר שביהודה ובמדבר שבספר עכו (ב"ק עט:) — ומ"ר סְפָרֵי ארץ ישראל, סְפָרֵי חוץ לארץ: בראשונה היה הירק אסור בספרי ארץ ישראל התקינו שיהי' הירק מותר בספרי ארץ ישראל (ירוש' שביע' ו ד). מתיבין לרבי יודה אם בספרי ארץ ישראל והכתיב מהמדבר והלבנון הזה וכו' אלא אם אינו עניין לספרי ארץ ישראל תניהו עניין לספרי חוץ לארץ וכו' שנייא היא שהי' דוד מניח ספרי ארץ ישראל ומכבשן ספרי חוץ לארץ (שם חלה ב ג).—ובסהמ"א: העולם באים אל ארצו (של זבולון) והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד לירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו (רש"י, דברי לג יט).

*סַפָּר, ש"ז, מ"ר סַפָּרִים, ספרין,— מי שמלאכתו לְסַפֵּר שער בני אדם, גַּלָּב, Friseur, Barbier; coiffeur; barber, hairdresser: אין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות (שביעי ח ה). וחכ"א שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטים הספרים והכובסים (פסח' ד ו). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן וכו' שאומנותן אומנות לסטים (אבא גוריין איש צידן משום אבא גוריא, קידוש' ד יד). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין וכו' והחייטין והספרין והכובסין (תוספת' שם ה יד). מי שהיה בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים ואין שם אחר אלא הוא והיגיע שעת הרגל ומבקש לילך לתוך ביתו יבולין לעכב על ידו עד שיעמוד אחר תחתיו (שם ב"מ יא כז). נטל פרוטה של הקדש ואמר הרי היא שלו לא אמר כלום עד שיוציאנה לחולין נתנו לספר אף על פי שלא ספר מעל (שם, מעילי ב ה). התחלת הספר איזו היא משיתחיל לגלח (ירוש' שבת א א). והרי שהיה ספר או בלן לרבים והגיע זמן הרגל עושה בצנעה מפני כבוד העם (ר' שמעון בן יוחי, שמח' ה ז). — ומשל: אין ספר מספר עצמו [1]).— ישב לפני הַסַּפָּר, להסתפר: לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל (שבת א ב). ישב לו לפני הספר כמי שלא מיחה (ירוש' נזיר ד ו).— זוג של סַפָּרִים, מִסְפָּרַיִם: חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספתי ב"מ י יא). — מטפחת הַסַּפָּר, המטפחת שנותן הַסַּפָּר על כתפי המסתפר: מטפחות הידים מטפחות הספרים ומטפחות הספג אין בהם משום כלאים (כלאי ט ג).— וכן מעפרת של סַפָּרִים: מאימתי התחלת תספורת אמר רב אבין משינית מעפורת של ספרין על ברכיו (שבת ט:).

*סִפְרָא[2]), ש"ז,— שם מדרש הלכה לספר ויקרא: סתם סיפרא מני ר' יהודה (בכורי סא.).— ובסהמ"א: והגמרא והסברא בלשוני סדורה ובספרא וספרי מי כמוני מורה (ר"י חריזי, תחכמוני לו).

סְפָרַד, ש"נ, — שם מקום או ארץ, לפי הקבלה ארץ אספמיא [1]), Spanien; Espagne; Spain: וגלת ירושלם אשר בִּסְפָרַד ירשו את ערי הנגב (עובד' כ). ורגיל בסהמ"א: ושנת ג' אלפים וה' מאות חמשים ושמנה שנים לבריאת עולם בָּא אספסיאנוס והחריב הבית והגלה את ישראל ובתים הרבה מבית דוד ויהודה לאספמיא היא ספרד (סד' עולם זוטא). ומנהג כל ישראל בספרד היא אספמיא כך הוא (סדור רע"ג שחרי' בתחיל'). ותשם חכמי ספרד ונבוניה חסירי דעת גרועי בינה ותחשבם לאין ולא שמת על לבך מאומה וכו' לאמר כי בהורגי מנחם נשברים נסים שאר מביני ספרד ובורחים בהחבא לכן מלאתי מלים הציקתני רוח בטני עד הפירי מהשבתך למען תדע כי יש בספרד משיגי חכמה ובעלי שכל (תשו' תלמידי מנחם 29). יודע לאדוני המלך כי שם ארצנו שאנו גרים בתוכה בלשון הקודש ספרד ובלשון ישמעאלים יושבי הארץ אל אנדלס ושם מדינת הממלכה קרטבה (מנחם בן סרוק, מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). כי לכל סעודה ג' זוז קמח דאינון חמשה ושבעים במשקל ספרד (אלפסי,

---

1) [המשל נמצא בארמ': לית ספר דמספר גרמיה (רי אבון, ונד"כ ויקרא יד), ועי' פע' ב.ספר הציון מן אבודרהם.] — 2) [בארמ' הַסְּפֶר.]

3) [כך בת"י ובפשיט'. וכן פרשו המפרשים העברים, והתרגומים האחרים העתיקו באופנים שונים. וגם החוקרים החדשים נחלקו בזהותו של שם זה, אבל כלם מסכימים שהיה מקום באסיה.]

עירונ' כז:). אבל מצאנו בכל קריות ספרד בספרים המוגהים וכו' פן יפקוד עליה ובקריות טבריה פן אפקוד עליה ואין מי יתבונן הנכוחה זולתי אלהים (מנחם בן סרוק, מחברת, חזר, 20). כבר שאלני עליה תלמיד מבני ס פ ר ד היש לֹה טעם (רב' נסים, מפתח על ברכי, הול' גולדנתל, כה). ורבני ס פ ר ד וגאוניה וכו' ורבני צרפת וסופריה (חבן ירחי, המנהיג הקדי). אני הדל במשפחתי והצעיר בבית אבי נער מבני גלות ירושלם אשר בספרד הכותב ידו לה' ובשם אלהי ישראל יכנה (ר' יצחק חבן לטיף, סעה"ס הקדמי, השחר ב', 96). שלש כתות היו בנדלש ואלאכוש ואלשאוש ועל שם בנדלש קראו לספרד אנדלוס' והם לקחו כל ארץ ספרד מיד גוי הנקרא אשפאן ועל שמם נקראת ארץ אשפאנייא (זכרון דברי רומי). שבספרד מקום ריבוץ תורה היה מזמן ראשון מגלות ירושלים עד עכשיו (REJ. V. 203). — ואמר המשורר: שימי ס פ ר ד אחרי גיוך ואל תתעכבי (רשב"ג, מה לך יחידה). גאון מגאון נפרד ויעטה צדקה כשרד ומיום אשר נולד ירד לא דאבה גלות ס פ ר ד (ר"י הלוי, שיר חדש). ומארצו נפרד אשר ב ס פ ר ד (רחב"ע, פי' קהל', הקדי). שמו נודע יהודה בן שלמה ושם ארצו ומולדתו ס פ ר ד (ר"י חריזי, תחכמ' הקד' 2).

סְפָרַדִּי, ש"ז, ות"ז, נק' סְפָרַדִּית, מ"ר סְפָרַדִּים, סְפָרַדִּיּוֹת, — של סְפָרַד, יליד ארץ ס פ ר ד או אספמיא, מצאצאי יהודי סְפָרַד: ואתם בסבלותכם אמרתם אמר מנחם ותהיו שחוק לכל ה ס פ ר ד י ם באמרכם לשד השמן כמו על שדים סופדים (תשו' תלמיד דונש 19). מה ראיה מפני קהלתך אחרי כי הם ספרדים גמורים ורובם מתוך כולם שורשם מאנשי האסיא והאפריקה אשר נתגדלו על ברכי התורה ולומדיה (שארית הנחלה ח). וביותר יגדל המצוה הזאת על אשכנזי ההולך בין הספרדים או ספרדי בין האשכנים וכו' לא כאשר יש רבים מעמי הארץ אומרים ש ה ס פ ר ד י ילך אצל ס פ ר ד י ם ואשכנזי אצל אשכנזים וכו' (ר' אליעזר פאפו, פלא יועץ, אות ג מה). ובנוסחא ס פ ר ד י ת דגרסי גזירה שמא יאמרו אשה נקנית בחליפין (עיטור, מאמ' ג).

סְפֹרָה, ש"נ, כנ' סְפֹרָתֶךָ, — כמו ספר: נדי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בְּסִפְרָתֶךָ[1] (תהלי' נו ט). — ואמר המשורר: לו יש לאל ידי לשפטי את צבי לפני ה' את צבי אוקיע פסו אמונים מבני אדם ואין מבלעדי ס פ ר ת ך מושיע (ר"י פרחנסים, מתק שפתים, הול' ווק"ג 70). ותוכח גם אתה זה ס פ ר ת ך (אדם לבנסון, פי' המירות).

סְפֹרָה, ספורה, ש"נ, מ"ר סְפֹרוֹת—כמו א.סְפָר, מִסְפָּר, מנין: פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי סְפֹרוֹת[1] (תהלי' עא יה).—ובתלמ': כתיב משפחות סופרים יושבי יעבץ מה ת"ל סופרי' אלא שעשו את התורה ס פ ו ר ו ת המשה לא יתרומו וכו' (ר' אבהו, ירוש' שקל' ה א).—ואמר הפיטן: ס פ ו ר ו ת פלאיו לספרה עצמו וגבהו על שחקי שפרה (גנזי שכטי' ג, דודקון 84).—ואמר המשורר: ואחד ואך לא הוא כאחד אשר נתן יסוד האנוש לחשב ולכלול ס פ ו ר ו ת י ו (רחב"ע, בסס אל אשר אמר). ויוצר תולדות שחק וארץ והחל כל פעולותיו וכלה ס פ ו ר ו ת לא ידעום כל מתי בין לאותותיו (ר"י קמחי, הפליט ללונץ 36). — ומ"י: וראיתי לטוב לתת ס פ ו ר ה וכו' (אסף, בסוף חלק א).

סַפְרוּת, סַפְרוּת[2]), ש"נ, מ"ר סַפְרֻיּוֹת, -- א) מלאכת הַסֹּפֵר, כתיבה, das Schreiben; écriture; writing: אין כל אדם חייב לחזור על כל סיבה וכו' כי הסיבות רבות מהם נקלות שטרחם מעט כסחורה בחנות או מלאכת יד שטורחה מעט כתפירה וכאחוי והספרות ואצור המסחרים ושכיר האריסים והפועלים והשמשים בעבודת האדמה וכו' (ר"י א"ת חו"ה, הבטחון). ופירוש החלק השני הוא בעניני קניני האדם וסיבות טרפו ואופני עסקיו מסחורה ומלאכה והליכת דרכים וכו' ואמנה וספרות וכו' (שם). ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ס פ ר ו ת ו (שם). וכאשר יראה דמות נושא כלים או נושא כלי ס פ ר ו ת או חגור לעבוד עבודה ידע שהיא צורה

---

[1]) [כך פרש מנחם, וכן ריב"ג ורד"ק ובפשיט', וכן דעת רֹב החדשים. וי"ת תרגם: בחושבנך! וכן רש"י: במניינך, וכעין זה תרגם סומכ' ὅταν ἐξαριθμῇς.]

[1]) [כך ת"י מינייניהון, וכן ריב"ג וראב"ע. והאחרון מוסיף וז"ל: וחולם ספורו' תחת שורק על משקל גבורו', ע"כ. ורד"ק בשרשיו מפרש בראשונה שהוא ת"נ ואח"כ הוא מוסיף וז"ל: או יהיה שם יחידה סְפוֹרָה, במשקל בְּשׂוֹרָה, כלומר לא ידעתי להם מספרים, ע"כ. וסומכ' תרגם כמו פעל, כמו סַפְּרָה למעלה, ἐξαριθμῆσαι; והירונ' תרגם literaturam, כְּתָב.]

[2]) [בארמ' משרת הַסֹּפֵר, עי' ירוש' מגילי' (ד ה).]

ראויה לעובד (הול, הכוזרי ד ג). — מלאכת הספרות: יועתקו אל העניני' המלאכותיים מהענינים המפורסמים כמו אל זמאם בלשון ערב אשר ישתמשו בו במלאכת הספרות וזאמם הבהמות (כל מלאכת ההגיון ג.). כי מי שירצה שתהיה לו מלאכת הספרות תאר נפשי קים הדבר הראוי לו שיעשה הוא מה שיעשהו הסופר המהיר והוא שיכתוב תמיד כתיבה בדמיון הכתיבה המובחרת היפה ויכריח בזה נפשו הכרת גמור (רמב"ם, מאזני לדק לאלגזלי 79). — ובמשמ' משרת הספר: ראיתי קונדרס ההסכמו' הנעשו' בנתינת הקהל הספרות לב' הסופרי' ובהעברתם וטענות הטועני' בעד הקהל וטענות הסופר ר' חיים בן מטר ומדעתי הדין עם הסופר וזה כי אע"פ שמתנת הקהל הספרות לפני הסופרים היתה לבקשת ולדרישת רבי אברהם בן בקא (ריב"ש, שו"ת, קלה). — ומ"ר: וגם שברור לשנים עשר אנשים ולכל הקהל שרבי אברהם ורבי חיים הנזכרים יש זמן רב שהם סופרים בספריות הנזכרות (שם). — ב) קבצת הספרים, ביחוד בלשון אחת או במקצע ידוע, Litteratur: כי עם ישראל מאז חדל להיות גוי בארץ אבותיו החל להיות עם בארץ ספרותו והבועטים בספרותנו הם הם העוזבים את עמם (ר"מ פלונגיאן, אור בקר, הקד'). הלשון מתרחב הספרות מתפשטת (ר"א לויסל, סע"י ג', השקפה לטובה, יז:). שלפי שהספרות העברית ר"ל הספרות התלמודית הישנה עשירה בדבורים ובלשונות כאלה שמתפרשים לכמה פנים (שם ג ב 4). ויוליכו את מימיו על שדה ספרות העברית (קלמן שולמן, מוסדי ארץ, הקד'). שפתנו העברית וספרותה (שם). הספר הזה נודע ומפואר בקורות הספרות (געשיכטע דער ליטעראטור) בשם כוזרי (גועלוזר, ממארים של פרנקל 91).

ספרות, סופרות, ש"נ, — כמו ספרות א): שכר סופרות ולסופר מדינה משטרות וכו' (ספ' תקנות, מוצא ב שי למורה לכבוד הילדסהימר 80).

ספרי[1], ש"ז, — שם מדרש התנאים לספרי במדבר ודברים: סתם סיפרא ר' יהודה סתם ספרי ר' שמעון (סנה' פו.).

ספריה, ש"נ, מ"ר ספריות, — בית ספרים, Bibliothek; bibliothèque; library, רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

---

1) [בארמ' מ"ר של ספר, ספרא.]

ספרן, ספרן, מ"ר ספרנים, ספרנים, ש"ז — א) ספר (בלשון בוז): גבורי ההריסה כגרשון ישעיה יעקב חיים זבדי ועוד עומדים עוד עתה במאוייהם ובשאיפותיהם יותר קרוב למחיצת חיים מכל הגבורים הפעוטים גבורי התחיה של ספרני זמננו (ש"ל ליטרין, הספרה והחיים, המגיד א' אד"ב, תר"ס). — ב) מנהל בית ספרים Bibliothekar; bibliothécaire; librarian: רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

ספפת, ממנו *ספת, "ספיתה.

*ספת, פ"י, חתך, הסיר חלק מדבר ע"י חתיכה ושבירה, abschneiden, abbrechen; couper, trancher; to cut off, slice: חבית שנשברה היא ושבריה ניטלין בשבת לא יספות הימנה לסמוך בה כרעי המטה ולכסות בה את הכלים (תוספת' שבת טו ב). פסלין שהוא כותב עליו את הקמיע טהור ספת הימנו ועשה תוליא לתכשיט טמאה (שם כלים ב"מ א יב). מגופה שנכתתה היא ושבריה מותר לטלטלה בשבת ולא יספות[1] ממנה שבר לכסות בה את הכלי ולסמוך בה כרעי המטה (שבת קכד:). — ובפרט ספת את האבטיח, חתך אותו כדי לאכל ממנו: מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (ר"ע, מעשר' ג ט). האומר לחברו הילך איסר זה בעשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל וכו' באבטיח שאבור לי סופת[2] ואוכל (שם ב ו). תני בשם רבי יוסי אבטיח שספת בו אפילו כל שהוא קנייו (ירוש' שם ב ה). — ובכלל הכין והכשיר דבר לאכילה, ספת צואה[3]: ספת[4] לה צואה או שנסך לפניה עביט של מימי רגלים חייב (ע"ז כ:). — ובכלל ספת במלח, טבל אותו כדי שיהיה נאה לאכילה: הזית שפצעו בידים טמאות לא הוכשר

---

1) [פי' ר"ת וז"ל: פי' לא יחתוך הוא כדתנן סופת באבטיח, ע"כ. וכן פרש הערוך ועוד הוסיף: פ"א לא יחבר שני שברים לכסות, ע"כ. ורש"י פרש לפי הגהת הב"ח וז"ל: לא יתקן.]

2) [ס"א כופף, וכן בר"ש. ובמדב"מ: סופף.]

3) [ואולי זה שרש אחר, כמו ספא, ספי, עי' קרוים (ארכיאולוג' I 489).]

4) [פי' רש"י האכילה. ובתוספ' אמרו וז"ל: לשון מי ספו לך מאליה בריש פסחי' (ג:) ולשון ספת קשה שהיה לומר ספה, ועוד דבלשון משנה לא מצינו אכילה בלשון ספייה לכך נראה לפרש ליבלבה בצואה לשון טיבול כמו לא יספות במלח ויאכל דפרק הפועלים (ב"מ סט:), ע"כ.]

לסופתו במלח ולא הוכשר לידע אם יש בו שמן לא הוכשר (תוספת' טהר' י יח). המפצע בזיתים בידים מסואבות הוכשר לסופתן במלח לא הוכשר (שבת קמה.). פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ובוצרין בענבים ומוסקין בזיתים הרי אלו אוכלים ופטורים וכו' ולא יספות במלח ויאכל (ב"מ פט:). שכרו למסוק וכו' הרי זה אוכל ופטור שהתורה זיכתה להן קציץ אחת אחת יאכל שתים שתים לא יאכל וסופת במלח[1]) ויאכל (שם). קציץ בין ספת ובין לא ספת אחת אחת אוכל שתים שתים לא יאכל (רבה, שם). — ובסהמ"א: לא קציץ אלא היה אוכל (זיתים) כדין תורה מצרף ואוכל כמה שירצה והוא שלא יספות במלח אבל אם ספת במלח אחת אחת מותר (רמב"ם, מעשר' ה יח).

—הפעי', °הַסְפִּית, תַּסְפִּית,—תקן והכשיר, הַסְפִּית תחנון שיתקבל ברצון, ואמר הפיטן: הוריני יי' דרך הוקיך ותספית תחנוני למען שמך יי' (Elbogen, Stud. 156).

*סָק, ש"ז, מ"ר נק' סָקוֹת[2]), אדמות ונכמרות: היו נעשים פניהם (של האמרי ע"י נשיכת הצרעה) כמו סקות מכבשן האש והיו מתרפין לפני ישראל והורגין אותם (תנחומ' משפט' יח).

א.*סַק, ש"ז מ"ר סַקִּים—כמו שַׂק: סקי תבואה ועיגולי דבילה וכו' כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספת' תרומ' ג י). הרועים יוצאין בסקים ולא הרועים בלבד אלא כל אדם (שם שבת ה [ו] יג).

ב.°סַק, ש"ז, — מחט של סַקָּאִים, מחט גסה, עי' הערך הבא.

ג.°סַק, — כמו ב.סַקִּי: צרור הכסף ישים בשקו ועל מתניו יחגור שקו את בגדיו יתפור בסקו ואת כרמו יאכל סקו (עזרי הבבלי, תוכחי מוס' ה, כב:).

סקב, ממנו °סָקַב, °סִקּוּב.

°סָקַב, קל לא נמצא.

—פעי' °סִקֵּב, מְסַקֵּב[3]) פ"י, — עשה פצע בפלוני, הכאיב: verwunden, verletzen; blesser; to wound, hurt: איכוף לא מושלי אנשי למה כי פעמי' שתהיה בהמת בעל האיכוף רזה ובהמת השואל שמנה וכשנותנין עליה זה האיכוף מתפתח ושמחזיר על בהמתו של המשאיל מסקבה פי' עושה בה חבורה (ר"ח, ב"מ כז:).

[1]) [בערוך פרש מטבל ומחבר במלח, ע"כ.]
[2]) [כמו מַסְּקוֹת, מן נסק, נשק.]—[3]) [מן הארמ'.]

—פעי', °סֻקַּב, מְסֻקָּב,—שפצעו אותו, חולה וכואב: לכתישא דגמלא לכתישא שעל הגמל שגבו כתוש ומסוקב מחמת משאו (רש"י, ב"מ לח:).

סקד, ממנו °סָקַד, °סִקּוּד.

°סָקַד[1]), —חתך ופצע, ובהשאלה: אבן בלתי סְקוּדָה, אבן שלמה, שלא סתתו אותה: אלהים קידש מזבח אדמה ואבן מסע מבלתי סקודה מוצא שפתיך הקימה בפצותך נדנה שקודה (כסע"ג, אזהר', קובץ מעשה ידי גאוני קדמו' 3, 40).

—נפע', °נִסְקַד, נִסְקָד,— שסקדו אותו, שפצעו והמיתו אותו: טלאיך הזהרת שקליהם להקדים ידעת העתידות ודרשת נסקדים[2]) בבוי ללהב יוקדים לקותים למות לתחי נפקדים (ר' שמעון בר יצחק, אתה האל, סליחי תענ' אסת'). טף ונשים השלימו יחד לעקד טלאים המבוקרים בלשכת בית המוקד יחיד ונשא עליו נהרג ונסקד יתודו ניחד לו לבד ראש ליקד (אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

°סִקּוּב, סיקוב,—שה"פ מן סִקֵּב: ועושין בה חבורות וזהו פי' מסתקבא כי סיקוב זה לשון חבורה הוא וכו' אבידת גופא ליבא דהא רועים מעט מעט והילוכם בניחותא ואין סיקוב (ר"ח, ב"מ לח.).

°סִקּוּד,—שה"פ מן סִקֵּד: מפעלות עוקר ועקוד מאז בידם פקוד מופת הכמוס בפקוד מוקש להבעית בסקוד (מחז' אטלי צ', ב.).

°סִקּוּל, סיקול,—שה"פ מן סִקֵּל: וכן לענין סיקול תניא מסקלין רשות הרבים ד"ר יהושע ר"ע אומר בדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל (ר"י בן מלכי צדק, שביע' ג.י).

°סְקוֹף, ש"ז, מ"ר סְקוֹפִים,— עלילה, כמו תסקוף: ויתכן שהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות (רמב"ן, דבר' לג ח).

*סְקוּפָּה, ש"נ,—כמו אִסְקוּפָּה, משקוף, סְקוּפָּה תחתונה, Schwelle; seuil (de la porte); threshold: ח' שמות נקראו לעני עני אביון וכו' מך וכו' מך שהוא מך לפני כל עשוי כמין סקופה התחתונה (מד"ר ויקרא לד).

[1]) [בסור' סְקַד, מרר, גרם צער. ובערב' שָׂקַד a), כהֵשׁ, עשה רזה (את הסוס).] — [2]) [ס"א נשקדים.]

a) سقد

א.*סַקָּי, ש"ז, מ"ר סַקָּיִם, סַקָּאִים, סקאין,—מי שמלאכתו לעשות שקים, Sackarbeiter; fabricant de sacs; sack maker: נוטל אדם וכו' מחט של יד ליטול בו את הקוץ ושל סקאים[1]) לפתוח בו את הדלת (שבת יז ב). מחט שניטל חרירה וכו' של סקיים[2]) שניטל חרירה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ה). גוש מארץ טהרה וכו' וגוש מארץ העמים שיעורן כפיקה גדולה של סקאין (תוספת' שם ב"מ ז ח).

ב.*סַקָּי, סקאי, ש"ז, מ"ר סַקָּאִים, סקאין,—מן שרץ העוף, צלצל[3]) Grille; grillon; cricket: או מה מלקוש מפיל בתים עוקר אילנות ומעלה סקי[4]) ת"ל יורה ומלקוש מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה (ספרי דבר' מב). או אינו מלקוש אלא שמפיל את הבתים ומשבר את האילנות ומעלה את הסקאין ת"ל יורה מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה (תענ' ו.).

*סְקִילָה, ש"נ, שה"פ מן סָקַל,—ובפרט מיתת בית דין ע"י סְקִילָה, Steinigung; lapidation; death by stoning: ארבע מיתות נמסרו לבית דין סקילה שריפה הרג וחנק (סנה' ז א). אילו לא היתה סקילה חמורה לא ניתנה למגדף ולעובד ע"א (שם ט ג).—בֵּית הַסְּקִילָה, המקום שהיו סוקלים היבי מיתת סְקִילָה: נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו בית הסקילה היה חוץ לבית דין (שם ו א). היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה (שם ב).

א.*סְקִירָה, ש"נ, שה"פ מן א.סָקַר, — הבטה, ראיה Blick; regard, coup d'oeil; glance: וכולן נסקרין בסקירה אחת (רבה בר בר חנה בשם ר' יוחנן, ר"ה יח.). תהלה וגדולה זה אור מאירת עינים שהם מסתכלין בהם מסוף העולם ועד סופו בסקירה אחת (מד"ר א"ב דר"ע י, ביה"מ ילינק ג').

ב.*סְקִירָה, ש"נ, שה"פ מן ב.סָקַר,—צביעה בסקרא: הנה התבאר שסקירה בסקרא וכל מי שדומה לזה ממה שלא יגזרהו ההיקש הטבעי אסור לעשותו משום דרכי האמורי (ר"מ א"ת, מו"נ ג לב).

סקל[5]), ממנו סָקַל, *סִקּוּל, *סְקִילָה.

[1]) [במדב"מ: סקיין.]—[2]) [ס"א: סקאים.]
[3]) [עי' תרג' אונק' (דבר' כח מב).]
[4]) [בילק' דבר' (תתסג) הגרסה סקאי.]
[5]) [רק בעבר'.]

סָקַל, פ"י, סָקַלְתּוֹ, סְקַלְתֶּם, סְקָלֻנִי, סְקָלוּהָ, סְקַלְתֶּם, סָקוֹל, לְסָקְלוֹ, סְקָלֻהוּ, יִסְקְלוּ, יִסְקְלֻנוּ, יִסְקְלֻהוּ,—סָקַל את פלוני, רגם בו אבנים והמיתו, steinigen; lapider, to stone to death: הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יִסְקְלֻנִי (שמות ח כב). ויצעק משה אל יי' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וּסְקָלֻנִי (שם יז ד). לא יגע בו יד כי סָקוֹל יסקל (שם יט יג). סָקוֹל יסקל השור (שם כא כח). כי הרג תהרגנו וכו' וּסְקַלְתּוֹ באבנים ומת (דבר' יג יא). והוצאת את האיש ההוא או את האשה וכו' וּסְקַלְתָּם באבנים ומתו (שם יז ה). והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וּסְקָלוּהָ אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה (שם כב כא). והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וּסְקַלְתֶּם אתם באבנים ומתו (שם כד). וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש וַיִּסְקְלוּ אתם באבנים (יהוש' ז כה). ותצר לדוד מאד כי אמרו כל העם לְסָקְלוֹ כי מרה נפש כל העם איש על בנו ועל בנותיו (ש"א ל ו). והוציאוהו וְסִקְלֻהוּ וימת (מ"א כא י). ויציאהו מחוץ לעיר וַיִּסְקְלֻהוּ באבנים וימת (שם יג).—ובתו"מ: נגמר הדין מוציאין אותו לסקלו[1]) (סנה' ו א). אמר לשנים והם עדיו מביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו (שם ז י). שכל המתנדה ומת בנידויו סוקלין את ארונו (רבי יהודה, עדו' ה ו). האומר סקלו תרנגולת זה שקרא בערב תרנגולת זו שקראה כזכר וכו' הרי זה מדר' הא' (תוספת' שבת ו (ז) ה). ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך (ר"א בן יעקב, סנה' מו.).—ובהשאלה: פְּנֵה וּבַעֵר: אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אתה יודע כחו של יצר הרע שהוא קשה אמר להם הקב"ה סיקלו אותו קימעא בעולם הזה ואני מעבירו מכם (מד"ר במד' טו). — ובסהמ"א: לא מפני שראוי לסוקלו אלא לעשות סייג (ר"מ, סנה' מו.). ומפני שהתורה אומרת פעמים סקל ופעמים רגם נתנו של זה בזה ושל זה בזה ואמרו כי שליח ב"ד סוקלו ואם לא מת עם הארץ ירגמוהו (סד"ל, בית האוצר ב, 198).—ופעו' סָקוּל, סְקוּלִים, ואמר המשורר: בארצותם בני עולה באבני לשנותם סקולים (ר"ש הנגיד, הלי תעם).

—נפע', יִסָּקֵל,—נִסְקַל פלוני, סקלוהו באבנים ומת: לא

[1]) [ס"א לסוקלו.]

תגע בו יד כי סקול יִסָּקֵל או ירה יירה אם בהמה או איש לא יחיה (שמות יט יג). השור יִסָּקֵל וגם בעליו יומת (שם כא כט). — ובתו"מ: האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה (סוט' ג ח). אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו יוצא ליסקל וכרוז יוצא לפניו איש פלוני בן איש פלוני יוצא ליסקל על שעבר עברה פלונית ופלוני ופלוני עדיו (סנה' ו ח). כל הנסקלין נתלין דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אינו נתלה אלא המגדף והעובד עבודה זרה (שם ד). ולא היה קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שני בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (שם ה). סייף שנהרג בו סודר שנחנק בו אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו כולן טעונין טבילה (תוספת' שם ט ח). האשה שיוצאה ליהרג הוציא עובר את ידה ממתינין לה עד שתלד שאלו ילדה היה ולדותיה נסקלין (שם ערכי' א ד). בשוגג חייב חטאת במזיד עניש כרת ונסקל (שבת ו.). אם אדם חטא בהמה מה חטאת אלא מפני שבא' תקלה על ידה לאדם אמרה תורה תסקל שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויהיו אומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה (מד"ר ויק' כז). — שׁוֹר הַנִּסְקָל, שור שנידון לסקילה: שור הנסקל בעשרים ושלשה (סנה' א ד). שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה (מכי' משפט' י). — ובסהמ"א: זה היין והלבונה והאבן שיסקל בה הנסקל והסייף שיהרג בו הנהרג וכו' הכל באין משל צבור (רמב"ם, סנה' יג ג).

—פע', סִקְּלוּ, וַיְסַקֵּל, וַיְסַקְּלֵהוּ, — א) סִקֵּל את פלוני באבנים, סִקֵּל באבנים לעמת פלוני, זרק עליו אבנים: והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרה יצא יצוא ומקלל וַיְסַקֵּל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך דוד (ש"ב טז ה-ו). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל וַיְסַקֵּל באבנים לעמתו ועפר בעפר (שם יג). — ב) סִקֵּל את הגן, הסיר מאדמתו את האבנים, נקה את אדמתו: ויעזקהו וַיְסַקְּלֵהוּ ויטעהו שרק (ישע' ה ב). — סִקֵּל הדרך מֵאֶבֶן, נקה אותה מאבנים: סלו סלו המסלה סַקְּלוּ מאבן (שם סב י). — ובתו"מ: מסקלין עד ראש השנה (שביעי' ב ג). מסקלין דרך רשות הרבים (ר' יהושע, תוספת' שם ג ה). המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביעי' ג ז). כדרך שאין לו רשות לקלקל כך לא יסקל ואם סיקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים (ר"ע, תוספת' ב"ק ב י). והשביעית תשמטנה ונטשתה תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל (מו"ק ג.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה"ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:). לאחר שסיים מלאכתו הפשיל כליו לאחוריו והיה מסקל ובא בדרך (מנח' פה:). — ואמר המשורר: גזעיך יציל מאסון גביעיך ימלא ששון גפניך יסקל מקמשון (קטע מזמן הגא', סעדיאנה, שכטר 71). יסקל אורחותם ויפלס מעגלותם (ראב"ע, חי בן מקיץ). פסיעות עמי לסקל ולעזק צר לבי להנזק (גנז' שכטי' ג, דודסון 188). היה תמול דורך עלי ראש עש ויסקלו אורים מסלתו (ר"י חריזי, תחכמוני כג).

—פע', סֻקַּל, — א) סֻקַּל פלוני, שֶׁסִּקְּלוּהוּ בהרבה אבנים: וישלחו אל איזבל לאמר סֻקַּל נבות וימות (מ"א כא יד). — ב) שפנו ונקו אותו מאבנים, ואמר הפיטן: גלומה עלומה ונקוקה דבורה על אפן חקוקה המסקלה והמעזקה ודשונה דשון למשמר חקה (אלולת אמן, יוצ' שבת פרה). כרמיה שורקים מסוקלים ומעוזקים שרשיה על יובל תשלח ויונקותיה על פלגי מים תפריח (ראב"ע, חי בן מקיץ). אחוז אורח סוקל ולדעת משקל לכל כבד או קל קרא ספר צחות (הוא, בראש ספ' צחות).

סקף[1], ממנו: *סַקָּף, "סְקוּף, *סְקוּפָה, *אַסְקוּפָּה, *תַּסְקוּף.

סָקַף, קל לא נמצא.

—התפ', *הִסְתַּקֵּף, נִסְתַּקֵּף, — א) הכה וחבט את עצמו על פלוני, התנפל[2]: ומצאה איש בעיר אלו לא יצאת בעיר לא היה מסתקף לה (ספרי דבר' רמב). אברהם גלה ויצחק גלה אברהם[3] נסתקפו על אשתו ויצחק[3] נסתקפו על אשתו (מדה"ג שכטר, בראשי' כו ח). — ב) עולל עלילה, האשים באשמת שוא: תריבהו על מי מריבה סקינפנטי' נסתקפה[4] לו אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו (ספרי דבר' שמט). — ובסהמ"א: על מי מריבה נסתקפת לו לבוא בעלילה (רש"י, דבר' לג ח).

—פע', "סִקֵּף, סיקף, — עִקֵּם דברים, דִּבֵּר בעקיפים: עמוד

1) [בארמ', כמו שקף בעבר'.]

2) [עי' בראש' (מג יח) בתרג' אונק'.]

3) [כמו לאברהם, ליצחק.]

4) [בילק' דבר' (תתקנה) הגרסה תסקופים נסתקפת.]

והתכונן נפלאות אל כל התסקופי מילין[1]) סיקפו כדי לרמוז הסוד (ר' טודרוס הלוי, אוצ' הכבוד, פרוש בדרך קבלה על ההגדות במסכ' פסח', פרק האשה). וראה כמה תסקופי מילין סקפו ובכמה לשונות שינו המאמרים וכולן הן להורות שיורדין בגבורה (הוא, ומסכ' תענ', פרק מא׳ימתי).
— הפעי', ״הִסְקִיף, תַּסְקִיף, — הכה והבט: מאשנבי חרכיך עלי תשקיפי ובלבניך על ראשי תסקיפי בחרונך על קומתי תקיפי ועצמותי בברזל הכבד תקיפי (עזרא הבבלי, תוכ' מוסף פ:).

א. סקר, ממנו א.*סָקַר, ״סֵקֶר, א.*סְקִירָה, *סַקְרָן.

א.*סָקַר, פ"י, — כמו שָׂקַר, ראה והביט, blicken, sehen: regarder, voir; to look, see (אם לא ידוע מהו הנלוד תשב לזכר ולנקיבה דברי ר' מאיר) ר' יסא בשם ר' יוחנן מפני שסוקרין לפניהן כאדם (ירוש' נדה ג 3). — ובסהמ"א: ותסקרו זיו מלך פנים בפנים ותכולכלו ממרעיתו אלף מכמה שנים (רסע"ג, ספ' הגלוי כיד). — ורגיל מאד בלשון הפיטנים: עונה פנים בפנים סקו[ר] כך לא יחורו פנינו (ר' ינאי, תן עטרת בראשך, גנזי שכט' ג, דודזון 9). אנהגך אל עירי כמו לנביאי החלמתה סקור בחדר הורתי שבינתך ההעלמתה (שם 88). מיום כסא בשבתך על כסא כבודך מביט לסקור יחד לב מורדיך ועובדיך (אנא עורכה, סליח' ער"ה). חוקר הכל וסוקר ומבין אל מפעלי אם פעלתי שקר ומהתלות בעמלי את עוני לא תבקר (חוקר הכל, סליח' יוה"כ). מרום יראה לו השה והוא ישיב נפש אם עקרת שמחה להשיב סוקר ספונות בני שועך יקשיב (אז בהר, סליח' ער"ה). בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר בדבור מפרק הרים ועוקר (ארנן, יוצ' שבת ב אחה"פ). טסו קדושים מנשיהם להבדיל טרחם סקרת גם להגדיל (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א' חנוכ'). גמצו שיחות בר שלוש עשרה כרכר ראות ברכות סקר בעגוי חשך נקר (אין לור, שם). סלול צפוניה חלץ אזר סקר באביה ונחשב למוזר (ממרה, יוצ' שבת פרה). קצבו חקרת נולו הקרת פלאו סקרת מועדו יקרת ובו יקרת ונתיקרת (רבות עשית, יוצ' פרשי' החדש). שריג זר שעיר טרם עמד סקרת כי למוקש ולצנין יעמד (מעתיק פלוסים, יוצ' פרשי' שקלים). ממדבר נתנה מקום הפקר נגד השמש לעין כל סוקר (ארח חיים, יוצ' ב' שבועו'). חשב חורשי לקרקר יקרים ומר יבכיון מכתי סוקרים חדשים לבקרים (איכה אספתו, קינ'). לנגן להלל ולזמר לאל ישרון שומר לסוקר נמוכים תכבים עם שמו מברכים (יוצ' אחרון פסח, מחז' איטלי' א, קכז.). סוד יי' ליראי שמו וזכרהו סוקר מראשית אחרית ושומר תורה אשרהו (יוצ' שבת נחמו, שם קנ״ח.). סדר ברכות נמשה ספה עוד שרשי סקור הם ומורשי ויעל משה (יוצ' שמח' תורה, שם ב', קפט:). מביט שפל רוח ודל סוקר היפך אפלתו לאור בקר (קונטי הפיוטים, הול' מק"כ 44). סוף לכל תכלית חקר סקר ארוחת כל יקר (מחז' ויטרי העה). — וביני' פעו': שחורה סקורה אני בתוכחת כי זרק ענוגה ונאוה בנחמות לי פירק (גנזי שכט' ג, דודזון 60). סבול בנשרי סודך סקור לזו יסודך (שם 98).
— נפע', *נִסְקַר, בינ' נִסְקָר, - שסקרו וראו אותו, נִסְקָרִים בסקירה אחת: וכולן נסקרין בסקירה אחת (רבה ב"ה בשם ר' יוחנן, ר"ה יח.). — ובסהמ"א: ובארוהו רבותינו ז"ל ואמרו שכלם נסקרין בסקירה אחת והוא משום דיוצר יחד לבם מבין אל כל מעשיהם (ר"י בר' אבטולי, מלמד' התלמיד' קעט:). ועתה כהגיע תור המשך הספור על ההבדל שבין אנשי התורות מצא הלוי אשר בשערינו מקום נאות להתעוררות הבוזרי על ספק נתחדש לו בענינים כי כלם נסקרים אצלו בסקירה אחת (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א קי, עד:).
— פעי', ״סִקֵּר, סִקֵּר עינים, סִקרו העינים, הביט בחצפה, בפחד וכדו': ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד לבושת (תק' מדה"כ לרסב"ג יד). כי יכאב (החולה) במחלתו וידבר בלי דעת ויצום וישקוד בפחד מידי תעורתו ועיניו מסקרות סביב (אסף 124.).
— הפעי', ״הִסְקִיר, לְהַסְקִיר, — כמו קל: להסקיר כל חכמי ישראל האסיים והאפריקיים בסקירה אחת רב לך (שארית הנחלה כג).

ב. סקר[1]), ממנו ב.*סָקַר, ב.״סְקִירָה, *סִקְרָה.

ב.*סָקַר, פ"י, סָקַר בסקרה, צבע בצבע הסקרה: כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להן פתח קטן כדי

[1]) [עי' דבר' (כב יד יז) בתרג' אונק', במקום עלילות דברים.]

[1]) [כך גם בסור'; ובערב' שַׂקַר a), היה אדם; ועי' פרינקל (Aram. Fremdw., 7, הערה); לָו אצל קרויס (Lehnw. II, 392).]

a) شقر

שלא יהיו שנים יכולין לצאת כאחת ומונה בשבט אחד וכו' והיוצא עשירי סוקרו בסיקרא (בכורי ט ז). סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אתו באבנים ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי (תוספתי שביעי ה י). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרה ומטעינין אותו אבנים (ירושי שביעי ד ד). תני רבי חייא סוקרין עליו בסיקרא הקדש (שם מעשר שני ה ח).

—פִעֵ', *סִקֵּר, סיקר, בינ' נק' מ"ר מְסַקְּרוֹת: מסקרות עינים רבי מני דקיסרי אמר שהיו מסקרות עיניהם בסיקרא (מד"ר ויקר' טז). למה הדבר דומה למלך שהיה לו צאן והפריש מהם לחיים והפריש מהם למיתה מה עשה נטל את הסיקרא וסיקר אותם שהפריש לחיים ושהפריש למיתה לא סיקר אותם (מדר' ויסע, ביהמ"ד ילינק ח).

ג·סקר, ממנו ג.*סָקַר.

ג.*סָקַר,—כמו זָקַר, קל לא נמצא.

—נפעי, *נִסְקַר, בינ' מ"ר נִסְקָרִים: אמרו עליו על הוגר' בן לוי בשע' שפותח פיו בשיר היה נועץ אגודלו בתוך פיו וכו' והיה מוציא כל מיני זמר עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בבת ראש לאחוריה' (מד"ר שה"ש, מי זאת).

סֶקֶר, ש"ז,—שם מפשט מן א.סָקַר,—ראיה, מבט עין: טורים מפורשים בזיו סקר עיני אנוש מפלשים בטבעית אפוד מות אשר לעד מינו לא יזח (Elbogen, Stud. 134).

***סִקְרָה**[1], סקרא, סיקרא, ש"נ,—מין צבע אדם בהיר: ולא יהא מערב מים ביין מי כגלקיא בשמן וכו' סקרא בציר ובוסברת בפילפלין (תוספת' ב"ב ה ו).—והשתמשו בו לכתיבה כמו דיו: כתב בדיו בסם בסיקרא[2]) בקומוס וכו' על שתי כותלי זויות וכו' והן נהגין זה עם זה חיב (שבת יב ד). היתה כתובה (המגלה) בסם ובסיקרא[2]) ובקומוס ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית

[1]) [כך בארמ' ובסור' סִקְרְתָא (גיטי יט.), ובערבי' שִׁקְרָה a); ומצורות אלו מוכח שהצורה המקורית בעברית היא סקרה, ושהשם הוא נקי.]

[2]) [במדב"ם בסיקרה.]

a) شقرة

על הספר ובדיו (מגל' ב ב). בכל כותבין בדיו בסם בסיקרא[1]) ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא של קיימא (גיטי ב ג). וכתב אין לי אלא בדיו מני בסם בסקרא בקומוס בקלקונתום ת"ל וכתב לה מכל מקום (מדר' תנאים, דברי כד א, הוצ' הופמן). עדים שאינן יודעין לחתום ר"ל אמר רושם לפניהן בדיו והן חותמין בסיקרא בסיקר' והן חותמין בדיו (ירוש' גיטי ב ג). והוא שכתב דיו על דיו וסקרה על גבי סקרה אבל אם כתב דיו על גבי סקרה וסקרה על גבי דיו חייב (ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, שם גבי' 223).—ולִכְמַן סמן: בנוהג שבעולם כשם שהטבח מכניס צאנו וכל שה או כבש שהוא רוצה לשחוט נוטל הסיקרא ורושם עליה להכיר אי זה ישחוט ואיזה לא ישחוט וכו' (מד"ר שמות יח).—חוט של סִקְרָה: וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדילה בין דמים העליונים לדמים התחתונים (מדות ג א). חוט של סיקרא היה באמצע המזבח ממנו ולמטה חמש אמות ממנו ולמעלה חמש אמות שכל הניתנין למטן כשירין (תוספתי זבח' ו יא).—ובסהמ"א: אם נותן (את הדם) מחוט הסקרא ולמטה פסולין (והזהיר, שמות לז:).

***סַקְרָן**, סַקְרָן, נק' סַקְרָנִית, סְקְרָנִית, סוקרנית, ש"ת,—מי שאוהב לראות כל דבר, המביט לכל צד בתאָבוֹן, הקורץ ורומז בעיניו: לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקר' ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית[2]) ולא מן האוזן שלא תהא צייתנית וכו' אעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מיקרת ראשה וכו' ולא מן העין והרי היא סקרנית[2]) שנאמר ומסקרות עינים (מד"ר ברא"ש יח). אברא אותה מן העין תהיה סקרנית עמדה חוה והיתה סקרנית שנאמר ותרא האשה (רד"ק, השרש', סקר).

סַר[3]), ת"ז, נק' סָרָה,—עָצֵב וכועס, לא מרֻצֶּה, verdriesslich, ärgerlich; de mauvaise humeur, sombre; sulky, sullen: ויאמר אליו (הנביא למלך ישראל) כה אמר יי' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו וילך מלך ישראל אל ביתו סַר וזעף (מ"א כ מב-מג). ויבא אחאב אל ביתו סַר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות וכו' וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם (שם

[1]) [עי' הערה הקודמת.]

[2]) [בהוצ' תיאור': סוקרנית.]—[3]) [לדעת ריב"ג הוא מן סרר, ורד"ק סובר שהוא מן סור, עי' בשרשיו.]

כא ד). — ובמדר': מהו כי סר לראות אמר הקב"ה סר וזעף הוא זה לראות בצערן של ישראל במצרים (מד"ר שמות ג).—ואמר המשורר: ראה שחק כלבי סר וזעף וטל עביו בדמעי זב ורועף (רמב"ע, דיואן קכד, בודל'). ואני מיסר באכזריות מוסר גלה ונאסר וזעף וסר באין מנזר וטפסר ואין מלך ואין שר (ר"י הלוי, יונה נשלחה). — ורוּחוֹ סָרָה, במשמ' זו: ותבא אליו (לאחאב) איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סָרָה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה).—ואמר המשורר: הביגני עלי מה זה ומה זה רוחך סרה ואיך ירך לבבך ותתרפה ביום צרה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). מה לך ים תבהיל מך גר אנבי עמך לנֹה אפך חרה מה זה רוחך סרה (ראב"ע, אפרוח כף). — אשה סָרַת טעם, שהיא מגנה בטעמה ובהנהגתה: נזם זהב באף חזיר אשה יפה וְסָרַת[1]) טעם (משלי יא כב).—"וְעַיִן סָרָה[1]): ומאנת לאדם ראש נביא שמרון בחבורה וישרת שנא דודים בעין סרה וסוררה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר).— "וְסִבָּה סָרָה[1]), מוזרה ורחוקה: וסברת אבן גבירול במאמר השני מספרו מקור החיים שהעצם הנושא למאמרות הוא מושכל בלתי מוחש וסובר ג"כ שהוא מתנועע בלתי מניע ונתן בזה סבה סרה מאד והיא שהכמות אשר תשיגה יעצרהו מהתנועה ותמנעהו מעבור ושם לעצם המושכל הבלתי מוחש כמות ווה מין מן השגעון (ראב"ד, אמו"ר א א).

סרב[2]), ממנו סָרַב, *סֵרֵב, "סָרֵב, *סַרְבָן, *סַרְבָנוּת, "סַרְבָנִיּוּת, *סֵרוּב.

סָרָב[3]), ש"ז, נ"ר סָרָבִים,–מְמָאֵן, מַמְרֶה; widerspenstig; récalcitrant; stubborn, rebellious: ואתה בן אדם אל תירא מהם ומדבריהם אל תירא כי סָרָבִים[4]) וסלונים

1) [ואפשר שזה הוא נק' מן סָר, בינ' מן סור.]

2) (אולי ספע' מן רב, ריב. וְיֵשׁ סוברין שהוא קצור מן סרהב ספע' מן רהב. ופלישר (אצל לוי, ח"ג, 726). מחלקו לשני שרשים, במשמ' א) וב) של הפֹּעל להלן הוא קרוב לשרש סרר, ובמשמ' ג) הוא קצור מן סרהב. אבל אפשר להפך שרהב, סרהב הוא הרחבה מין ריב, סרב, כמו הארמי בהת מן העברי בוש, רהט מן רוץ.]—[3]) [עי' הערה לקמן.]—[4]) אולי כמו צבר, cactus [פרש רד"ק וז"ל: ממאנים וממרים תרגום וימאן וסירב ותרגום ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חרשים גנבים, ע"כ. וכן פרש ריב"ג בשרשיו, וכן מנחם. והשיג עליו דונש, אמר וז"ל: ולא הם כי אם כמו קוצים וחוחים וסלונים וחרולי וברקני' וכו'.

אותך ואל עקרבים אתה יושב (יחזק' ב ו).—ואמר בן סירא: איש כושל ונוקש בכל סרב ואבד תקוה (ב"ס גני' מא ב). — ואמר המשורר: וחזי כוכבים להודות סרבים ואינם קשבים וממוסר סרים וכחדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים (רסב"ג, תחלת החכמה). — ומ"ר סָרָבוֹת, במשמ' קוצים מכאיבים, ובהשאלה עֹנש ופרענות: וחקיך לנגזלים שלומים ודיניך לכל גוזל סרבות[1]) (ר"ש הנגיד, דבריך). —וכתב סָרָבוֹת: הר"ם ז"ל מטוליטולה חשב להשיגו בין המצרים על זה בכתב סרבות לפני ר' אהרן הכהן הגדול מלוניל (Brülls Jahrbüch. IV, 8).

סָרַב, קל לא נמצא.

—פִּע', *סֵרֵב, בינ' מְסָרֵב, פ"ע,–א) מָרָה, מָרַד, widerspenstig sein; se montrer recalcitrant; to be rebellious, stubborn, ואמר בן סירא: אל תסרב עם אל ואל אלהים היכנע (ב"ס גני' ד כה). — ובתו"מ: יהוריב יה הוריב עם בניו על שמרו וסרבו בו (ר' ברכיה, ירוש' תענ' ד ח). הלב מתעצב וכו' הלב מתפחד וכו' הלב משתבר הלב מסרב שנא' ולעם הזה היה לב סורר ומורה (מד"ר קהל', דברתי אני עם לבי). והיו מסרבין בדברי ירמיה (פסיק' רבת', ויהי בעת שקרתה). כי מרו בך שסרבו[2]) כנגדך (מד"ר תהל', ה י, בובר). — ובפהמ"א: סרבים ופתרת כי סרבים וסלונים מלשון ארם מגזרת מסרבין ומרגיזין וכו' ולא הם כי אם כמו קוצים וחוחים וסלונים וחרולים וברקנים (תשו' דונש 77). מי שנתחייב בב"ד וסירב ושמתוהו ב"ד (ערוך ערך שמת). ואם תסרב תצא בלא כתובה כדין התורה (רמב"ס, סו"ח לד.). ואלו הג' דינין לאדם בעל כרחו בד"א כשהנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו (טוח"מ קכ"ד ג). אשה שנתחיבה שבועה וכו' והיא מסרבת מה דינה (שם, שבועת ב"ד לו כב). אשה שנתחייבה לישבע בהקנת הגאונים שתקנו ללוה וכו' והיא מסרבת מנדין אותה עד דצייתא דינא (ש"ע חו"מ, הלוואות פא ג). המסרב שלא לירד לדין או ירד לדין ונתחייב ואינו רוצה לעשות צווי בית דין ועכבו בית דין ממונו שביד אחר ועבר על מצותן והחזירו למסרב אם לא ימצא ממה לגבות

ועי' גם רש"י. וי"ת מסרבין ומקשין לקיבלך, וכן שאר התרגומים מעתיקים ע"י בינ' או ש"ת. ורֹב החדשים מנקדים סְרָבִים. ועי' ערך סַלּוֹן.]—[1]) המשקל דורש שם נקוד סָרְבוֹת.] — [2]) [בדפוס שרבו.]

חייב הנפקד ליתן למלוה הממון שההזיר למסרב (סס פו ה). אשת איש שנתחייבה שבועה משביעין אותה ואם מסרבת מלישבע כופין אותה כמו שכופין לאיש (סכ סבועה לו ו). רשאי להכריז איסור על המסרב ושלא להוציא מן האסור עד יתן להרב חצי רט אבל לא להחרים כ"א בהסכמ' שני פרנסי' (פנקס ק"ק במבורג 13).—ואמר המשורר: בערתי שררות לב סרב בשרתי צדק בקהל רב (רסב"ג, אלהים אלי, סער הסיר, הול' ברודי 45).—ואמר הפיטן: מרד וסרב למולי וחל להקשות אמרים נאם מי הוא אלהי העברים (מחז' איטלי' א', לא.).—מְסָרְבֵי מרון, מסרבים במרי: ונעו ממשמרותם כהנים בני אהרן כנמסר הבית במסרבי מרון (איכה ישבה חבללת, קינ'). גבר חרון ונגנז ארון במשנה שברון במסרבי מרון ואיך אנחם (איך תנחמוני, סס).—דברי אמת בל תסרב ומן משגך הדל (ב"ז ב"ס ד כה). אנכי מעולם עמו לא רבתי לא בדיני אדם ולא בדיני שמים רק פעם אחת אליו סרבתי עת תפר ויקלקל לי מכנסים (יל"ג, אדם כדגי הים, ספ' ה).—ב) מֵאֵן, לא רצה עד שיפצירו בו, sich weigern, ablehnen; décliner, se refuser; to decline, to hesitate in accepting an honour: בתחלה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא (רבי יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג). העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח (ברכ' לד.). מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (רב הונא, פסח' פו:). כמה סרב משה שלא לילך בשליחותו של הקב"ה (מד"ר שמות ד). —ובסהמ"א: שכן במלאכים שאמרו לאברהם כן תעשה ולא סירבו בו וללוט אמרו כי ברחוב נלין עד ויפצר בם מאד (רס"י, פסח' פו:). מסרב מללמוד יגלגל עמו בנחת ובדברים רבים (הוא, כתוב' נ.). ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שיגזרו הברורים (סריד מעיר, הול' מק"נ 5, ט, תרנג). א"ל ראובן אדרבא לסבת האיש אשר אתה אומר אני מסרב כ"כ שתוליכהו כי מעולם לא הזיק לשום ישראל (ויהרסד"ס, סו"ת חו"מ מח). מעשה היה בבהמה שהיו מוליכין ומושכין אותה בחבל קשור בקרניה כדי שתטהר הליכתה שהיתה מסרבת להלוך כהלוך שאר בהמות (תורת חסד, סו"ת ו).—ג) *הפציר בפלוני, דחק וכפה אותו, drängen; presser, importuner; to press, urge: היו מסרבין בו לישא בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם וכן המגרש את אשתו ואמר קונם אשתי נהנית לי לעולם הרי אלו מותרות ליהנות לו שלא נתכון זה אלא לשום אישות (נדרי' ח ז). היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו ברגל אמר קונם ביתך שאני נכנס תוך הרגל אסור לאחר הרגל מותר היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו במשתה וכו' (ר' יהודה, תוספתי' סס ד ח-ט). היה ר' מאיר אומר לא יסרב[1]) אדם בחבירו שיאכל אצלו ויודע בו שאינו אוכל (סס ב"ב ו יד). שנים ישלם נמצא אתה אומר שבעה גנבין הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לחבירו לארחו ואין בלבו לקרותו וכו' (מכילת' משפט' נזיק' יג). לא קשיא כאן במסרבין בו לאכול כאן בשאין מסרבין בו לאכול (חני', כבוע' יט:). ולא יסרב אדם בחבירו לסעוד ויודע בו שאינו סועד (ד"א ח). — ובסהמ"א: נרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית והגיע יובל והיה רבו מסרב בו לצאת ואינו רוצה לצאת והבל בו פטור (רמב"ס, עבד' ג ה). מאשר כי מצותו עלי מצות מלך מסרב ומהבהב בסופה את והב הודיתי למצותו להפיק שאלתו (ר"י זבארה, ספ' שעשוע', דודקין, Appendix CXIII). ועי' עוד ערך סְרֵהֵב.

סֶרֶב, ס"ז, —מְרִי וּמֶרֶד, Widerspenstigkeit; opiniâtreté, mutinerie; rebelliousness, obstinacy: אך קרב בלי סרב לבד תחפוץ (ר"י אבן גיאת, יד תסיר, סער הסיר, הול' ברודי 21). סלח הובי ואל תפן לסרבי ענני אל כדל שואל בבואי (סליח' שחרי יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קט.). אדרבה מי שצריך אות ואינו תובעו הוא מכלל החוטאים המלאים את אלהיהם ומסרבים בכונתו כמו שהשיב אחז כשאמר לא אשאל ולא אנסה את ה' על ידי ישעיהו באמרו המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי לומר שמלאים אותו יתבוך בסרב מה שהוא נאות וצריך אליהם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כז, מח.).

סַרְבָּל[2]), ס"ז, נ"ר סַרְבָּלִים, סַרְבָּלוֹת, —א) מין בגד עליון, מעיל, Mantel; manteau; mantle: חוט

---

[1]) [בחולין (לז.) יסרהב.]

[2]) [כך בארמ' (דני' ג כא כז), ובערב' שִׂרְבַּאל a), עי' פרינקל (Aram. Fremdw. 47), וביונית. וסוברים החוקרים שהיא מלה פרסית, אבל לא נתבררה גזרתה.]

a) سربال

הסַּרְבָּל, חוט של צמר שבבית הצואר של סַרְבָּל: אבל לענין שבת כיון דיכול להעמידה אפילו בחוט הסרבל (שמואל, שבת קח:). צומת הגידים אפילו לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה (רבנאי בשם שמואל, חול' עו:). –ובסהמ"א: ומרחיצין את הקטן בחמין ומלבישין אותו בגדים נאים כתנת בד וסרבל וכובע תפארת בראשו ביום הכנסתו לחופה (מחז' ויטרי תקה). וכן שני קרנות טליתו התלויין למטה לפניו אסור להניחם על כתיפיו ואם נפסקו רצועות סרבלו או לולאות שמכנים בהן ראשו מותר ללכת בכך לפי שהלולאות בטילות לסרבל (שבלי הלקט, שבת קז). מהר"י סג"ל לא הסיר המפות מעל השלחן כל השבת וכו' וגם בקיץ במנחה בבאו לפניו לחזור ההלכה לא הסירם אך פירס עליהם סרבל דלא יתלכלכו עם ספרי הבחורים (מהרי"ל, הלכ' שבת). שבת שאחר פורים בכניסתו הבחורים הולכין לבית אחד רחוק מב"ה ולובשין שבת סרבל שקורין זייטי' מנטי"ל ומטרון בראש כל אחד (ספ' מנהגי וורמייזה, הול' עפשטין XXVII). ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו והיה נראה מתחת סרבלו (QGID, II, 33). —ומ"ר סַרְבָּלִים: אשרתא הקפה שנתן סרבלים[1] באשראי לתת לו המעות לזמן קבוע (רש"י, גיט' יד.). ובשבת מותר ללבוש שני סרבלים מפני הצנה (מרדכי, שבת שכו). אותם המלבושים שהם סתומים למעלה ופרודות למטה ויש להן ד' כנפות כגון אלו הסרבלים של שבת שפותחין אותם למטה משני צדדיהם חייבים בציצית דד' כנפות כסותך מעליא הוא (הלבוש או"ח י ז). — וגם סַרְבָּלוֹת: מהר ולך לבית גנזי המלך וקח משם אחד מן סרבלותי של ארגמן טוב (סמדת הימים ב', בספור הכס, עט:). —ב) מין מכנסים, או נעלים, של עור, ;lederne Beinkleider oder Schuhe pantalons ou souliers de cuir; leather trousers or shoes: כפיתו בסרבליהון אלו הסרבלין שברגליהון אין לך דבר נוח לישרף מן העור כיון שמריח מן האש מיד כווץ ואלו נכנסו לכבשן והעור עמהם ולא ניזוקו (רים ילמדנו, הובא בערוך ערך סרבל).

*סֻרְבָּל, בינ' מְסֻרְבָּל, מסורבל, —מכסה כמו בְּסַרְבָּל, מסֻרבָּל בבשר, מכֻסה בבשר, שָׁמֵן: אם היה מסורבל בבשר רואין אותו בשעה שמתקשה אם נראה ערל מולין אותו (ר"ש בן גמליאל, תוספתי שבת טז ט). אלו פרסיים שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלין (בשר) כדוב ומגדלין שער כדוב (רב יוסף, ע"ז ב:). —ובסהמ"א: ההקזה טובה לאנשים בריאים ודמיים ולבחורים ולמסורבלים בבשר לגבורים ובמזגים חם ולח ולמורגלים בה (טוביה כץ, מעשה טוביה ג, ארץ המדשה י ב, סט:).

*סַרְבָּן, סַרְבָּן, סורבן, ש"ז ות"ז, מ"ר סַרְבָּנִים, סרבנין, –מי שדרכו לסרב, –א) מֹרֵד וּמַמְרֶה: א"ל היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת כן שתקבלו עליכם שיהיו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי במדי לח). א"ל הקב"ה ישעיה בני סרבנין הן טרחנין הן מקבל את עליך ללקות ולהתבזות מהן א"ל על מנת כן (ר' יודן בר' סימון, פסיק' דר"כ, הול' בובר קכה:). המורים שיטין הרבה יש בו המורים סרבנין המורים שוטים שכן בכרכי הים קורין לשוטים מורים (מד"ר ויקר' יט). באותה שעה אמר הקב"ה בני סרבנין הן לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת איני יכול אלא מה אעשה להם הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון בימי שפוט השופטי' (מד"ר רות א). —ובסהמ"א: ונשאו אתך התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים (רש"י, במדי יח יז). וצויתה אתו על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך (שם כז יט). הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחות ביד שבור ומי ששוכר הכסיל בעבור משליו ונותן שכר לעוברים והם הסרבנים עוברי המצות שאין יכולת בו להכריחם אחד הוא כלומר זה כזה (רד"ק, השרש', שכר). מהם אשר ללמוד יגש ויקרב כדי שישב ראש על מנת שיקרא רב לזרוק מרה בסרבנים דלא מקימי בהימנותא לדינא (אבן בחן, כו:). והנה נמצאו אנשים סרבנים לקבל הסכמה וסדר הי"ב ממונים הנבררים (מהרשד"ם, שו"ת יו"ד עח). —ואמר הפיטן: יי' אלהי הצבאות נורא בעליונים אמרת שובו בנים סרבנים באו עדי בתודה וברננים (ר' שלמה בר יצחק, יי' אלהי הצבאות, סליח' ער"ה). ספו תמו תמידי כפרה ובטל הקרבן עבדיך בקצר רוח ובשלוה יהיר וסרבן (ר' אליה בר שמעיה, ה' אלהי ישראל, סליח' ד' עי"ת). פקרנו באמון כבן הפכן וסרבן פדיון לחזוק יסורים חלפת קרבן צרות רעות ונחש ועקרב (ר' שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, שם). רצוי עבודתם בהם מתלבנים רשע ועון וחטא סרבנים (איך אשא, סליח' מוס' יוה"כ). וריבת תפתה הכנת משני דינים חדשים שנים עשר

[1] [ס"א סרבלות.]

הכוות כל סרבנים (אביהה, יול' סבת ד' אחה"פ). גלה כבודי מיום ההרבן ברדת חומותי ובנפל הדרבן ואין לי כהן להקריב הקרבן לכפר על שוגה ופתי וסרבן (אפשו בעוכי, יוה"כ, סדור תימני). ושבחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמריחים למסריחים השיבן והרבן בפיו יהיה לסרבן (ר' שלמה שרביט הזהב, לקו"ק 17).—ב) מי שדרכו למאן עד שיפצירו בו: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן[1]) באותה שעה (ברכ' ה ג).—ובסהמ"א: מודה על האמת פי' שלא יהא סרבן בדברים וירבה בהגיון ויעמוד על דבריו ולא יחזור לדרך האמת כדי שלא יראה עלוב (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ה ט). ואולם אם אמת נכון הוא שהנסיון הוכיח על ככה לא יוכל ההקש להיות סרבן באותה שעה (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי, א, יג:.). ומי ישא עיניו השמימה וראה את השמש ואת הירח ואת הככבים כל צבא השמים סדורים וישרם וכו' ויהא סרבן באותה שעה לענות אמן בעל כרחו (הוא, ספ' נפוצות יהודה א א:.).—ג) מי שמפציר ועֹמד על בקשתו: דבר אחר רב לך שלא יאמרו הרב כמה קשה ותלמיד כמה סרבן (סוע' יג:)—ד) כמו סַרְבָנוּת: יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה ויאמר לפניהם קטטה הייתה ביני ובין פלוני וביקשתי ממנו לפייסו ולא רצה לקבל אלא הרי [הוא] בסרבנו נעניתי לו (רבי שמואל בר נחמן, פסיקי רבת', הרביעי).

*סַרְבָנוּת, ש"נ, מִדַּת הַסַּרְבָן, - כמו סֵרוּב: ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות (ברכ' לד.).—ובסהמ"א: אין חטא גדול עם ההודאה ולא קטן עם הסרבנות (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כח יג). ויתמרמר נעשה אדון ורב אליו ונצחו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הפשר כי כן כתוב ויך (פי' דניאל ח ז, מיוחס לרסע"ג).—ובדיני ממונות, מֵאוּן לקים הבטחה והתקשרות: ואין זו סרבנות וחרטה אלא דחייה בעלמא (רש"י, ב"מ יז.). שכבר ראית סרבנותי כנגד הגוי מלהכנס ערב בשבילו (התרומ' לה א, מג:). בד"א דציית דינא אבל אם יוצא מלפני ב"ד בסרבנות ושמתוהו אינו נאמן לומר פרעתי (טוחו"מ עט יח).—ובמשמ' עֹנש של ממון שהסרבן מְחֻיב לשלם, כתב

1) [במדב"מ ובכ"י פרמה סורבן ובאחרון מנֻקד על הגליון סָרְבָן.]

של התחיבות לשלם ענש אם יסרב: וכל שוחד ושכירות שיתן על סרבנותי או על סרבנות הבא מכחי יוציא ממני ומן הבא מכחי (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 83). על אודות לאה שתבעה בעלה לדין עבור מזונותיה ופסקו ב"ד לתת לאשתו ד' דינר הלייש וכתבו סרבנות עליו ואחר ה' שנים היא תובעת כל שבוע ד' דינר ואומרת שלותה ואכלה על סמך הפסק והוא אמר לא ידעתי מן הסרבנות כלל (מרדכי כתוב' רסח). וששאלת מאימתי חייב המסרב לתת יציאותיו שכנגדו משעה שנכתב עליו סרבנות או שלשים לאחר מכאן נראה לי משעה שנעשה סרבן אפילו קודם שנכתב הסרבנות (רא"ש, שו"ת עג ב). והנה הרופא הזה אחר שלא שמע לקולי החלטתי עליו דין סרבנות ונדוי (רמ"א, שו"ת כא). יכריזו עליו סרבנות (פנקס קראקא שנת שכה, אוצה"ס ד', 587). — ובלשון הקראים במשמ' מַחְלֹקֶת: ואפי' אנישיניפיקון הראשון עם הב' כראית האסור או במקצתם ויתרבה הסרבנות בזה הכלל (ישועה בן יהודה הקראי, ספ' העריות II). ויהיה השווי באסור והסרבנות תהיה על הראיה שזה מביא אסורו מתוך ראיה אחת וזה מביא אסורו מתוך ראיה אחרת (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, קלב:).

°סַרְבָנִיּוּת, ש"נ,—כמו סַרְבָנוּת, מְרִי וּמֶרֶד: מרורות סרבניות אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי (רש"י, איוב יג כו).

סרג[1]), ממנו *סָרַג, *סֹרֶג, *סָרָג, °סֶרֶג, *סֵרוּג, *סְרִיגָה.

סָרַג, פ"י,—כמו שָׂרַג, ארג וקלע, בעין מעשה שבכה flechten, umflechten; tresser, entrelacer; to plait, interlace: מודים חכמים לר' מאיר ולר' שמעון שאין חבלים חיבור למטה עד שיסרוג[2]) בה שלשה בתים לכל רוח (תוספת' כלים ב"מ ה יח). המטה משיסרוג[3]) בה שלשה בתים (ר' אליר, מו"ק י.).—ובסהמ"א: כפי' סריגי המטה כן פי' סריגי החלונות פי' כמו עמודי

1) [וכן בארמ', ובערב' שַׂרַג' a), ועי' פרינקל (Aram. Fremdw. 102, 173).]

2) [בר"ש (כלים א א) הגרסה שיסרג.]

3) [במשנה (כלים א א) הגרסה משיסרג.]

a) شرج سرج

ברזל דקין מורכבין זה על זה שתי וערב כדי שיהא החלון סרוג וסגור (ערוך ערך סרג).

—פע', *סֵרֵג, סירג,—א) כמו קל, קשר וחבר דבר לדבר ע"י סריגה וקליעה של חבל: ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב ומסרגין את המטות רב יוסי אומר אף ממתחין (מו"ק א ח). החבל מאימתי הוא חבור למטה משיסרג[1]) בה[2]) שלשה בתים (כלים יט א). החבל שהוא מסרג את המטה אפילו מאה אמה כולן חיבור (תוספתי שם ב"מ ט ז). ספסל שנתפרק טהור סירגו במשיחות או בחבלים טמא (שם ב"ב א יב). מגל שנשברה ידה מסטה ולפנים אינה חוצצת וכו' סירגה בגמי או במשהו הרי זו חוצצת (שם מקואות ו כח). איזו היא מיטה ואיזה הוא דרגש אמר ר' ירמיה כל שמסרגין על גופה זו היא מיטה וכל שאין מסרגין על גופה זהו דרגש (ירוש' ברכ' ג א). אית לך מימר שתי ולא ערב או ערב ולא שתי מהו להעריב ולסרג (שם מו"ק א ח). מאי מסרגין ומאי ממתחין וכו' פליגי בה ר' חייא בר אבא ורב אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן חד אמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמר מסרגין שתי בלא ערב וממתחין שאם היה רפוי ממתחו (מו"ק י.).—ובסהמ"א: העושה נפה או כברה או סל או סבכה או שסרג מטה בחבלים הרי זה תולדת עושה נירין (רמב"ם, שבת ט טז). אם קשר חבל שני להבל ראשון שסירג בו אין חבל השני חיבור מן הקשר ולחוץ (ר"ש, כלים יט א)—*ובמשמ' קשט דבר במעשה קליעה: הביא חרשים והיו מסרגין אותה בכלי העץ (ר' יהודה בר סיונא, פסיקי דר"כ, בחדש השלישי). והאיר הקב"ה את עיניו וראה מלאכי השרת מפתחין בו מגלפין בו מסרגין בו א"ל למי הוא זה א"ל שער מזרחי של ביהמ"ק (שם עניה סוערה). — וחִבר שבלי התבואה זו לזו: יום הנף שחל להיות בשבת דוחה את השבת בקצירת העומר כיצד הן עושין שלוחי בית דין יוצאין מערב יום טוב נוטלין את הקופות ואת המגלות וממסרגין[3]) שם כנגד שליש סאין (תוספתי מנח' י כג).—ובהשאלה, חִבר יחד שני ענינים:

1) [בירוש' (גני' מסקין א, 194) הגרסה משיסרג.]
2) [במדב"מ: ב ו.]
3) [הכונה כנראה כמו משנה מנח' (י ג): ועושין אותן כריכות במחובר לקרקע כדי שיהא נוח לקצור, ע"כ, ולא כמו שפרש יסטר', עשה סֶרֶג וחיץ.]

רב הונא אמר שלא יאמרו דברי פיוטין הם כדי שידעו הכל שאמרו ברוח הקודש רבנן אמרו כדי לסרג[1]) על הספר כולו שאמרו ברוח הקדש (מד"ר בראשי' פה).—ב) דלג ופסח, עשה דבר בסרוגים, ושלא כסדר, to skip over ;passer, omettre ;überspringen: היתה למודת להיות רואה עשרים ואחד עשרים ושנים עשרים ושלשה הרי זו ווסת סירגה לה ארבעה ימים אינה ווסת (תוספתי נדה ט ג). פוקד עון אבות על בנים בזמן שהם אינן מסרגין[2]) ולא בזמן שהן מסרגין[2]) (מכי' יתרו ו).—וכן סֵרֵג את הכתיבה: גמר כל הספר ושייר בו פחות מדף מסרגו ועושה אותו דף קטן ואינו נמנע (מסכ' ס"ת א, הוצ' קירכהיים).—ובסהמ"א: בערב שבת ככוסות שבזמן שחל להיות בערב שבת מסרגין את השבתות ומפסיקין שתי פעמים שמקדימין משבת שעברה וקורין פרשת שקלים ומפסיקין לשבת הבאה ובשנייה של הפסק: קורין זכור (הוספ' ותקו' לסד' רע"ג 21). וזה נקרא וסת הסרוג מפני שהיא מסרגת ומפסקת בין ראיות (ראב"ד, בעלי הנפש, שער תקון הוסתות).—ואמר הפיטן: רוב חשב בסוף מצעי לסרג גם להשמיד ולאבד וקפדתי חיי כאורג בכיתי ואתנפל כאיל עורג אז הצלתי לקוחים למות ומטים להרג (תלאותי, סליה' לוס אקת', סנמח"ל, תרפט:).

—פעי, *סֹרַג, סורג, בינ' מְסֹרָג, מסורג, שסרגו אותו, —א) שארגו, שחברו אותו ע"י מעשה קליעה: מלבין שהוא מלביש בפיקות תינוק טמא טומאת שבעה מסורג בחבלים תינוק טמא טומאת ערב (תוספתי אהיל' יג ה). מיטה ועריס' משישופם כעור הדג ומסורג על גופה לאיזה דבר הוא שפה (ירוש' נדרי' ז ה).—ובסהמ"א: ערסא דצלא פי' מטה של עור כי פי' צלא עור הוא עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות ומסורגות מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכן (ר"ח, מו"ק כז.). פי' עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא מסורגת כמעשה מצודה ושבכה (ערוך ערך עקל). רוב מטות של עניים כך הן עשויות [קצרה] לקצה האחד כמו שפרש"י וכן לקצה השני ושתי ארוכות מן הקצה אל הקצה האחד מזה והאחד מזה ולא היו מסורגות רוכן אלא החבלים היו מסורגות בין היתידות (ר"ת, ספר הישר, סו"ת לח). כגון שנתן לו שעורים במקום דחוק

1) [בילק' דני' (תתרסג) הגרסה: לסרוג.]
2) [אולי הוא פֻּע': מסורגין.]

מסורג בקוצים וכיון שאכל נחלק שפתו (רמב"ם, הלכ' בכור' ג ו). כפיפה שעוצרין הזיתין והיא עשויה כמין קופה ואינה גדולה אלא מסורגם[1]) כמעשה סבכה (ר"י בן מלכי צדק, מעשר' א ז). כוס כסף היה לו זר עולה למעלה מן השוליים ואותו הזר היה מסורג חורין וסדקין לנוי הכלי (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).—ב) שדלגו ופסחו עליו, שעשוהו שלא כסדר: תינוקת שלא הגיעה זמנה לראות ונשאת בית שמאי אומרים נותנין לה ארבעה לילות מסורגין אפילו ארבעה חדשים ובית הלל או' כל זמן שניגפת (תוספתי נדה ט ז). אמר לו ר' אליעזר לר' יהשע האיך אתה אומר יום הראשון ויום השביעי טהורין והאמצעים טמאין אמר לו אף אתה מודה למונה מסורגין בנזיר שהוא יושב על גבי סכך וברואה קרי בתוך ימי ספירתן שהן מונין מסורגין (שם יג). הגע עצמך שעלו כולם זקן א"ל מעשה ניסין היה ומסורגין עלו (רבי יודה ורבי נחמי', ירוש' סנה' א ג).—ובמשמ' שכתבו אותו בסרוּגים, כמו אריח על גבי לבנה: רצוף שעשאה מסורג מסורג שעשה רצוף (סופר' א י). האזינו שעשו רצוף או שעשו את המסורג שלא כהלכתו אל יקרא בו (מסכ' ס"ת א יא, הול' קירכהיים).—ובסהמ"א: רצוף שעשה מסורג מסורג שעשאו רצוף לא יקרא בו ואי זה רצוף זה שכתוב בהילכתו מסורג כגון האזינו וספר תילין איוב וממשלות ושמעינן מינה תיקון שירת האזינו (שתהא) שצריכה להיות מסורגת לשני סטרים (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת, אדלר 35).

—התפ', *הִסְתָּרֵג, ביג' נקי מִסְתָּרֶגֶת,—כמו פְּע': כלי עץ מאימתי מקבלין טומאה המטה והעריסה משישפם בעור הדג ואי מטה מסתרגת על גבה למה לי שיפת עור הדג (נדרי' נו:).

—נפע', *נִסְרַג, לְהִסָּרֵג, ליסרג,—כמו פְּע': נטמאת המטה נטמא החבל והנוגע בחבל טמא וכולו חיבור הואיל וסופו ליסרג (ר"ם, כלים יט א).

*סֶרֶג, סורג, ש"ז,—א) מחיצה וגדר בהר הבית שהיה עשוי כמעשה קליעה וסריגה: לפנים ממנו (הר הבית) סורג גבוה עשרה טפחים (מדות ב ג).—ואמר הפיטן: חיל סרג היה גבהו עשרה במשער פרצו ויעברו שער (אודך כי, יול' שבת ב' חנוכ'). חיל והסורג לחרב ולהרג אויה (אלבעותי, קינ').—ב) בלשון המסורה, עגול לסימן על האותיות: ובזה הם (בעלי המסורה) שומרים ההפסד אשר יפול ממקרי הזמן בהם (במקראי קדש) בקריאתם אדני בכתבם ומבדילים בסורג והוא בינוי להעיגולים אשר רשמו על האותיות (ספ' מבין חידות [על המסורה] פתיח').

*סַדָּר, ס"ז, מ"ר סַדָּגִים, סרגין,—מי שעוסק במלאכת הסריגה, מי שעושה סרגים: שלש מטות הן וכו' של זגגין טמאה טמא מת ושל סרגין[1]) טהורה מכלום (כלים כד ח).

*סֶרֶג[2]), או סֶרַג, ס"ז, מ"ר סְרָגִים, סְרָגוֹת,—כר סרוג שנותנים על הבהמה לרכב עליה, Sattel; selle; saddle: פי' האיכוף העץ שאחורי הסרג והתפוס העץ שלפניו שאותו בידו בעת שהוא עולה לרכוב (ר"ח, עירובי' כז.). שקבעה בראש רצועה ועשתה כעין בוקלא שעושין לסרגין של סוסים (רש"י, שבת נב:). סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות שקורין איישי"ש ויש שעשוי כעין כלי האומן שקוראין בירגוא"ה שראשו הקצר דומה לקרדומות שלנו וראשו השני דומה לכלי אומני אוכפות וסרגות הסוסים (תוס, ביצ' לא.). ועוד אסרו הסוסים קשרו אותם בסרגותם ויהיו לאגדה אחת היו קשר אחד כלומר חבורה אחת (ר"י א"ת, ספ' השרש' לריב"ג, אגד). סתם קרדום עשוי כעין כלי אומנות שעושין בו אוכפיות וסרגות שקורין אש"א (ר"נ על הרי"ף, ביצ' יז:). וירכב (אלכסנדר) על הסוס ולא שם עליו סרג ולא רסן ולא אסרו ויצא בתוך העיר ויתמהו הרואים אותן מאד (תולדי אלכסנדר, הול' מק"נ, קונץ על יד א, 5).

*סִרְגּוּל, ס"ז, שה"פ מן סִרְגֵּל,—שרטוט שורות הכתיבה, Liniierung; réglage; ruling, drawing of lines: כל אומניות אדם הראשון לימדם מה טעם וחרשים המה מאדם מאדם הראשון וכו' אפילו סירגול הספר אדם הראשון לימד זה ספר וסירגולו (רב, מד"ר ברא' כד, תיאור'). קווצותיו תלתלים זה הסירגול

1) [כנראה צ"ל מסורגת.]

1) [כך לפי פרוש הערוך, עושה מרכבות. וא"כ הוא במשקל חָרָשִׁים, כמו זגגין הקודם. אולם מפרוש רה"ג יוצא שהכונה כר ואוכף. וא"כ הנקוד הוא סְרָגִין, והמלה שיכת לערך הבא. ועי' גם י"נ אפשטין, (פירוש הגאונים לטהרות, 65).]

2) [בערב' שַׁרְג' a), עי' פרינקל (Aram. Fremdw., 101) וכן בסורית סַרְגָּא.]

a) سرج

שחורות בעורב אלו קוצי האותיות (ר׳ אליעזר, שם, ויקר׳ יע). — ובסהמ״א: פי׳ סרגול מגלה צריכה שרטוט באמתה של תורה (ערוך ערך סרטע). ורוב התכה בתוך הדף פי׳ לתוך הסרגול שהלכה למשה מסיני לסרגל בקנה (ר״ת, הלכ׳ ספ׳ תורה, גנזי ירוסלם, הול׳ ורטהימר, עז). ובגמ׳ דאר׳ יש׳ במסכתא דמגלה גרסי הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות ומסרגלין בקנה פיר׳ סירגול הינו שרטוט (ר״י ברללוני, הלכ׳ ס״ת, הול׳ אדלר 19).

***סִרְגֵּל**[1], ביכ׳ מְסַרְגֵּל, — שִׂרְטֵט, עשה קוים ישרים לשורות הכתיבה, liniieren; régler; to rule (paper): הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בעורות וכותבין בדיו ומסרגלין בקנה (ירוש׳ מגל׳ א יא).— ובסהמ״א: אמ׳ ר׳ אסי מגלה צריכה שירטוט באמיתה שלתורה ובבריתא דספרין תניא ואינו רשאי לכתוב אלא אם כן מסרגל (ר״י ברללוני, הלכ׳ ס״ת, הול׳ אדלר 19). ואנא בעניותי לא סבירא לי הכי אלא כמה שאמרו בבריתא דספרים וכמה יהא מסרגל ארבעים ושנים (שם 20). מכאן יש לי למנהג צרפת לסרגל כל עמודי ספר תורה שיטה ראשונה בקנה (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ גיט׳, קה:). אבל מיהו צריך לסרגל מארבע רוחות ולא יותר בין בס״ת בין בתפילין (ר״י מטרני, המכריע, עו:). כן והכן והכנא האמה שמסרגלין בה הספרים והלוח שתחתיה (מלון לצמח דוד, נכריות, לו::).

—פעי׳, ״סֻרְגַּל, ביכ׳ נק׳ מְסֻרְגֶּלֶת, מסורגלת, — שסרגלו אותו: כתב את היריעה שאינה מסורגלת פסולה (ר״י ברללוני, גנזי מלרים, הלכ׳ ס״ת, הול׳ אדלר 19). והא דאמר במסכת סופרים אינו רשאי לכתוב אא״כ סירגל ויריעה שאינה מסורגלת פסולה היינו ד׳ שירטוטין מלמעלה ולמטה ומצדדין (תוספ׳ גיט׳ ו:).

***סַרְגֵּל**, סַרְגֵּל, ס״ז, — א) כמו סִרְגּוּל: ד״א תורי זהב נעשה לך זה הכתב עם נקודות הכסף זה הסרגל (מד״ר סה״ש, תורי זהב). תלתלים זה הסרגל שחורות בעורב אלו האותיות (של תורה) (מדר׳ סה״ש, הול׳ גרינהוט, לט:). — ב) מֶרְכָּב, כמו סַרְגָּלָה: וששאלתם מהו ליטול אוכף מעל החמור או סרגל שהוא מורכב בשביל שלא תסתכן כן הלכה מותר להתיר קשרו של

[1]) [כנראה ספע׳ מן רגל. ויש שגזרוהו מן הרומי regula. ועי׳ לֵו אצל קרוים (Lehnw. II, 124). פ. פרלס גוזרו מן strigil (Schwarz, Festschrift 303).]

אוכף ושל סרגל לכתחילה וכו׳ אבל ליטול אוכף ומרכב לכתחילה וכו׳ (תשו׳ גאו׳, ליק סט). — ג) כעין לוח צר ישתמשו בו לעשות שרטוט ישר על הניר וכדומ׳, רגיל בדבור העברי וכבר השתמשו בו בספרות החדשה.

***סַרְגָּלָה**, סרגלא, ס״נ, מ״ר סַרְגָּלִים, סרגלין, מרכבה של משא [1]), Lastwagen; charrette, fourgon; cart, van: מלך ב״ו עושה סרגלא שלו חזקה שתשא כל משאו ועושה אותה ברזל בנחשת ובכסף ובזהב והאלהים יהי שמו מבורך הענן אין בו ממש ועושה סרגלין [2]) שלו עבים שנא׳ השם עבים רכובי (מד״ר שמות טו).

״סָרַד, כמו א.שָׂרַד, —קל לא נמצא.

—הפעי׳, ״הִסְרִיד, השאיר רק שָׂרִיד, ואמר הפיטן: סליחה המציאני להפליטי ולא להסרידי הקשיבה לקול שועי מלכי ודודי (אוליעך מעלתי, יוה״כ, סדור תימני).

סרד[3]), ממנו *סָרָד, *סֵרוּד, *סָרִיד, *סְרִידָה, ∞סֶרֶד.

***סָרָד**, ס״ז, מ״ר סָרָדִים, סרדין, — מי שעוסק בעשית שְׂבָכוֹת, רְשָׁתוֹת וכדומ׳ — Netzmacher; fabricant de rets; net-maker: וכבר היה ר׳ ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסרד[4]) ורבו ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן (יומ׳ סט.). — ומ״ר: כל שעיסקן עם הנשים כגון הסרדין[5]) והסרוקות והגרדיים והרוכלין וכו׳ (תוספת׳ קידוש׳ ה יד).

∞סֶרֶד, ס״ז, — הלוח שמסדרים עליו בבית הדפוס את השורות פְּזֻר סביב, נהוג בדבור העברי בא״י.

א.סָרָה[6]), ס״נ, — דבר רע, מכוער, מִגְנֶה, Unziemliches, Hässliches; inconvenance, indécence; unseemly,

[1]) [כן בכוש׳ סַרְגֵּל, רֶכֶב, גלגל. יסטר׳ גוזרה מן רגל ע״ש מרוצתה, וזה רחוק. אחרים גוזרים אותה מן σαράγαρον, sarraculum, עי׳ קוהוט עה״ש; לֵו אצל קרוים (שם 413); פרלס (שם 304).]

[2]) [כתנחו׳ (חיי שרה ג) הגרסא סרגלא.]

[3]) [כמו ב.שׂרד.]

[4]) [כך גרסת הערוך, והוסיף וז״ל: פי׳ גאון יש אומרים שהיה עושה בגדי סרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי שרד כגון המצודות, ע״כ. ובדפוס הסדר, ואמר רש״י וז״ל: לא פורש לי מהו, ע״כ. ועי׳ גם ד״ס (הערה ט).]

[5]) [כהוצ׳ צוק״מ הסדרין, וס״א הסרידין, הסדידין.] — [6]) אולי מן סור הבאיש, דברים

odious thing: והנביא ההוא (שהסית ללכת אחרי אלהים אחרים) או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על יי׳ אלהים המוציא אתכם מארץ מצרים (דבר׳ יג ו). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה ועמדו שני האנשים וכו׳ והנה שקר ענה באחיו (שם יט יז-יח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי (ישע׳ א ה). שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל (שם לא ו). פשע וכחש ביי׳ וכו׳ דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר (שם נט יג). השנה אתה מת כי סרה דברת אל יי׳ (ירמ׳ כח יז; גם כט לב).— ובסהמ״א: ולפי שענין הרצון אצלינו יאמר על התחדש ענין בפועל מביא אותו לפעול מה שלא פעל קודם תתחדש הרצון דברו הפלוסופים סרה גדולה על השם ואמרו שאי אפשר שתהיה פעולתו ברצון (ר״י אלבו, העקרים ב ג).

ב.*סָרָה, כמו סור,—קל לא נמצא.

—הפע׳, *הסרה, תסרה, — הסיר: דבי ר׳ ישמעאל תנא לענות בו סרה עד שתסרה[1]) גופה של עדות (מכו׳ ה.).

סרה, ממנו *סרי, *סריות.

*סִרְהֵב[2]), פ״ע, — כמו סרב ג): היה ר׳ מאיר אומר אל יסרהב אדם לחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד (חול׳ צד.). שוליא דנפחי למקטלא קאי כשרבו מסרהב בו לצאת ואינו יוצא (ב״ק לב:). במסרהב בו חבירו עסקינן (שבוע׳ כג:).— ובסהמ״א: היה חבירו מסרהב בו לאכול אצלו ואמר לו בוא ושתה עמי יין וחלב ודבש (רמב״ם, שבוע׳ ד ח). כגון שלא יסרהב בחברו שיסעוד עמו (טוש״מ, חונאה ומקח טעות רכח ז).— ב) *וכמו סרב ב): האריך בו לדעת אם יסרהב אחד מהם לשתות ובכך יבין דבורא פרי הגפן רגילין לומ׳ ותו לא (רשב״ם, פסח׳ קו.).

—פע׳, *סרהב, בינ׳ מסרהבים, מסורהבים, — שסרהבו בהם, שהיו דחוקים: אבל לא היו מסורהבים בקיום מזונותם ומתעסקים בכלכולם כבר אין עליהם

מבאישים. [והנכון שהוא מן סור, סורר, והכונה כמו פשע ומרד.]

[1]) [פרש״י עדות המוסרת שהוסרו משם, ע״כ. ולא כמו יסטר׳ שגזר מן סרי, סרח והבאיש, ועי׳ א.סור הפע׳.]

[2]) [כך בארמ׳.]

תרעומות (ר׳ נרכי׳ הנקדן, ספ׳ הקיבור וספר המלכה מד, הוצ׳ גאלאנץ 42).

*סֵרוּב, סירוב, ש״ז,—שה״פ מן סרב: שלושה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה השאור והמלח והסירוב בתחילה מסרב שנייה מעמעם והשלישית רץ ובא (ר׳ יהושע דרומיה, ירוש׳ ברכ׳ ה ג).

*סֵרוּג, סירוג, ש״ז, שה״פ מן סרג,—א) אריגה וקליעה של חבלים: סירוג שתי וערב מיתות או שתי או ערב (מזקיה, שם מו״ק א ח). דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה (בבלי, שם כז.).—ובסהמ״א: וערסא דצלא היא כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת יש לה שתי ארוכות ושתי רחבות ונקליטין וסירוג באמצעיתה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שנז). מטה שנפחתה מעין שלה וכו׳ פירוש מעין חבלים שלה של סירוג (ר״ש, כלים כ ב). והיא היתה מחיצה בגובה יו״ד טפחים עשויה בדפים של עץ ארוכים וקצרים ועשויה דרך שבכה כסירוגי מטה והוא נקרא סורג (המאירי, יומ׳ א, טז.)— ב) מ״ר כמו תה״פ, מעשה שנעשה חליפות בהפסק בין זה לזה, שלא כסדר: קראה (את המגלה) סרוגין[1]) ומתנמנם יצא (מגל׳ ב א). סדר תקיעות שלש של שלש וכו׳ שש תקיעות ושלש התרעות אפילו בסירוגין ואפילו כל היום כולו (תוספת׳ ר״ה ד ט). סירוגים יצא סירוסים לא יצא סירוגים קיטועין סירוסים חד פרה חד (ירוש׳ מגל׳ ב ב). לא הוו ידעי רבנן מאי סירוגין[1]) שמעוה לאמתא דבי רבי דחזתנהו רבנן דהוו עיילי פסקי פסקי אמרה להו עד מתי אתם נכנסין סירוגין סירוגין (ר״ה כו:). כשהוא כותב (פרשת סוטה) רואה וכותב מה שכתוב בטבלא ומה כתוב בטבלא אם שכב איש אותך [אם לא שכב] אם שטית אם לא שטית התם בסירוגין[2]) (יומ׳ לז:). ראה שור נגח שור לא נגח שור נגח שור לא נגח שור נגח שור לא נגח נעשה מועד לסירוגין לשוורים ת״ר ראה שור נגח חמור לא נגח סוס נגח גמל לא נגח פרד נגח ערוד לא נגח נעשה מועד לסירוגין לכל (ב״ק לז.). איבעיא להו סיים לו (המוכר ללוקח) את

[1]) בתשוב׳ הגאונ׳ (גאוניקה ב, 342) הגרסה: סירגון.

[2]) [פרש״י וז״ל: אם לא שכב אחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא ואת כי שטית ואחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא יתן ה׳ אותך ואחריו ראשי תיבות עד סוף המקרא, ע״כ.]

הקרנות (של השדה) מהו כמין גאם מהו בסירוגין מהו תיקו (ב"ב קב.). אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע לדבריך אתה מונה בסירוגין והתורה אמרה אחר תטהר (נדה סח:).—ובסהמ"א: אפילו שהה בין סירוג לסירוג כדי לגמר את כולה יצא (רמב"ם, קריאת שמע ב יב). ארבעה לילות שנותנין לנערה שלא ראתה דם אע"פ שהן בסירוגין בועל לילה הראשון (טור, אסורי ביאה ה כ). וזה נקרא וסת הסרוג מפני שהיא מסרגת ומפסקת בין ראיות (ראב"ד, בעלי הנפש, שער תקון הוסתות). הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה והג' הקבוע בדלוג והד' הקבוע בסרוג (שם). רצועה אחת כפי שני המצרים ובסירוגין בקרנזול (תוס"מ מכילי ריש ב).—ואמר הפיטן: גישות צרות סרוג שתים שתים רוח אין בינתים מעקות בנחשתים דובקות דולקות בלי עצלתים קץ המצר סור שתוק ומצלתים (ר' שלמה הקטן, אם אמרי, סליחי' יום ה).

*סָרוּד[1], סְרִיד, ש"ז,—מין כלי מהכלים שבעלי מלאכה ידועים משתמשים בו, כמו סרידה: סרוד[2] של נחתומים טמא (כלים יה ב). סרוד של צפורה[3] אם יש לו גפים טמא אין לו גפים טהור (תוספתא שם ב"מ ה ה). סרוד[4] של חייטין יש לו גפים טמא אין לו גפיים טהור (שם י ה). או יכול שאני מרבה הסרוד[5] והדף של נחתומים ועריבה גדולה שהנדות שוכבות בתוכה תלמוד לומר וכו' (ספרא מצורע זבים ב).

א. סָרוּחַ, ש"ז, מ"ר סמ' סְרוּחֵי,—א) מי שלובש צניף וכדומ' שהוא ארוך ונסרח עליו: חגורי אזור במתניהם סְרוּחֵי[1]) טבולים בראשיהם (יחזק' כג יה).—ב) *בעל מום, שאחד מאבריו יתר ונסרח: והבאים זכר ונקבה א"ר אסי פרט לסרוחין[2]) ולמחוסרי אברים שפסולים לקרבן בני נח (מד"ר בראשי' לב). — *סמ"ת, אזנים סְרוּחוֹת: חמשה דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות[3]) וזנבו מונח לו על ירכותיו (יומי פג:). — ואמר המשורר: מלא (הכה"ג) מאור נצץ כאור שמש זורח עולה לבית מקדשו ועליו הוד סרוח (ר"י הלוי, אשרי עין).

ב. *סָרוּחַ, ת"ז, נק' סְרוּחָה, מ"ר סְרוּחִים,—מה שנתקלקל והבאיש, שריחו רע, מאוס, übelriechend, stinkend; puant, fétide; stinking, malodorous: התורם קישות ונמצאת מרה אבטיח ונמצא סרוח תורם ויחזור ויתרום (תרומ' ג א).—מַשְׁקֶה, אֹכֶל סָרוּחַ: משקה סרוח הרי טהור (ר' אלעזר, תוספתא טהרו' ט יב). מה דאית לכון אשר יאכל פרט לאוכל סרוח כן אית לי אשר ישתה פרט למשקה סרוח (ירוש' תרומ' יא ב). משקין המיוחדין לאדם צריכין מחשבה ומפני שצריין מחשבה יהא משקין סרוח מעיקרו טמ' (שם). לעולם בטלו במעיה לגמרי משום דהו"ל משקה סרוח (רב אשי, פסח' יח.). כל הראויה לגר קרויה נבילה שאין ראויה לגר אינה קרויה נבילה ור"מ ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא (ע"ז סח.).—מַיִם סְרוּחִים: את מה הם בודקים את הביבים העמוקים ואת המים הסרוחים (אהלי' יח ח). מודה רבי ליעזר לחכמים במי ים הגדול שאפילו הן סרוחין התורה קרא אותן מים (רבי אילא בשם רבי ליעזר, ירוש' תרומ' יא ב). שבתחלה היו טובלין במי

---

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [הערוך גורס סריד. ופרש רה"ג וז"ל: כמין עריבה שהיא לתשמיש הנחתום ללוש בו כדכתיב את בגדי השרד ומתרגם לבושי שמושא, ע"כ. וכן הערוך והמפרשים. אולם זה רחוק, וברור שסרוד וסרידה שניהם מין כלי אחד הם. וסרידה (כלים ה ג) פרש רה"ג תרגום מכבר מעשה רשת, ע"כ. וביותר באור הרמב"ם שם, וז"ל: סבכה תרגום מעשה רשת נחשת עובד סרדא דנחשא, ע"כ. ובכן שני הכלים האלו נקראו כך מפני שהיו עשויים כמעשה סבכה וסריגה, אלא שהיו נבדלים זה מזה באיזה אופן שהוא. ורש"י וראו"ש פרשו גם סרידה מלשון שמוש.]

3) [נ"א צפירה.] — 4) [כך בהוצ' צוק"מ, ובדפו' סריד.]

5) [בפרוש הראב"ד הגרסה: סדור.]

1) [שב אל אנשי בפסוק הקדם, והוא מקביל לחגורי, וכמו שפרש רד"ק בלשון שני, וז"ל: או כי הם סרוחים מצד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך באלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם, ע"כ. וכן משמע מפרוש רש"י שפרש יתירי כובעים גדולים, ע"כ. ור"א מבלגנצי: קושרים בעין רדידים בראשם ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם והוא הסרח, ע"כ. וזו גם כונת ת"י: מחתין קולסין ברישיהון, ע"כ.]

2) [בפרוש המיחס לרש"י מפרש מיותרי אבר. ומבאר בעל עץ יוסף שיש להם אבר יתר או אבר גדול מחבירו, ע"כ. ובעל מ"כ מפרש שנסרחר בזכרות או בנקבות. ויש מפרשים כמו קטועים וחתוכים, מן ג.סרח. וכן באמת בס"א לסרוסים.] — 3) [פרש"י: גדולות וכפולות למטן.]

מערות מכונסין וסרוחין והיו נותנין עליהן מים שאובין (רב אשי, שבת יז.). מי הוטם סרוחין (תנחומ' חקת א).-- טִפָּה סְרוּחָה, טפת שכבת זרע: מאין באת מטפה סרוחה (עקביא בן מהללאל, אבות ג א). — וכן לֵחָה סְרוּחָה: וזכור את בוראך בארך זו ליחה סרוחה בורך זו רימה ותולעה (בשם ר' פפי ור' לוי, מד"ר ויקר' יח). מאין הוא בא מליחה סרוחה וממקום שאין אדם יכול לראות (ד"א ג). הן אתם מאין מן לא כלום מליחה סרוחה (פסיק' דר"כ, שור או כשב).—ואמר הפיטן: זרוי יחומו מלחה סרוחה חבוי ארבו בקרבו מעת הולדו (אדון בפקדך, סליחי ער"ה). — וכנוי של בוז לבן אדם: הרי הוא אומר ויבא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק אמ' לפני ליחה סרוחה כן על אחת כמה וכמה לפני שער המקום (ר' יוסי בר יהודה, ירוש' ברכ' ט א). אתה מוצא נבוכדנצר אמר ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין מה עשה לו הקב"ה מסרו למלאך השטן והתחיל מנגדו ואומר לו רשע ליחה סרוחה אמור מה ראית (רבי ברכיה, מד"ר שמות כ). — ובסהמ"א: אבל הליחה הסרוחה והזיעה והרעי שהוא צואה טהורין (ערוך ערך דרס).— וְדִירָה סְרוּחָה: א"ל רבא הא דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה (קוהי ז.). —פֶּה סָרוּחַ: ויפול על פניו ארצה אמר רבי כדי שיטמן אותו פה סרוח שחירף וגידף (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד).—וְלָשׁוֹן סְרוּחָה: אף על פי שמדבר בלשון הקדש גוי לשונו סרוח (שם במדי כ).—ובהשאלה: רוּחַ סְרוּחָה: ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם ולא רמה ותולע' לכן אני אוהב' אותו ואיני רוצה לצאת ממנו וכו' (שם דברי יא).—וְדֵעָה סְרוּחָה: דיעה סרוחה של אחשורוש אמר ששה חרשים בשמן המור (שם שה"ש, אתי מלבנון). אחשורוש דעה סרוחה היתה לו מנהג שבעולם אדם מבקש לאכול עדשים ואשתו מבקשת לאכול אפונים יכול הוא לכופה לא מאי דהיא בעי היא עבדה (רב הונא, שם אסתי, ויסלח ספרים).—ובסהמ"א: תנו רבנן אתרוג תפוח סרוח שלוק לשילבין או מנומר פסול (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 29). אז נתפשו שבעה אחים עם אמם ושלחו למלך ובדיל בשר חזיר מתועב סרוח נבאש (יוסיפון קכז). וכן תבן סרוח ושאינו סרוח אינו חוצץ מפני שדעתו לפנותו (רמב"ם, טומאת מת טו א).—ומשל: החתול אומרת על בשר הניתן בשמי קורה כי סרוח[1]) הוא (ר' אהרן וורמיזא, ק טהור, יא.).

ג·**סָרוּחַ**, ש"ז, מ"ר סְרוּחִים, סרוחין, — חוטא, Sünder; pécheur; sinner: מה עשה ויקח את העגל אשר עשו וגו' מיד דן את הסרוחין והושיב סנהדראות מבני לוי שלא נשתתפו במעשה העגל (תנחומ' תשא כו). מיד שבר את הלוחות וירדה את הסרוחין ובקש עליהם רחמים (שם כח).

***סֵרוּחַ**, סירוח, ש"ז, מ"ר סֵרוּחִים, סירוחין, — כמו סִרְחוֹן, ריח רע: לפי שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סירוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (רבי איבו, מד"ר ויקי' יד).

***סֵרוּךְ**, סירוך, ש"ז,—סה"ש מן א.סֵרַךְ: דרב נחמן לא בעי לא סירוך ולא סיבוך (מרימ"ט, שו"ת ב, ז, יב:).

***סֵרוֹן**, ש"ז,—כמו סֶרֶן, שר ואדון, ואמר המשורר: אקוץ בחיי ואמאס להיות בשרי סרוני כי אם ששוני וביום אסוני ששוני (רשב"ג, נחר בקראי גרוני).

***סֵרוּס**, סירוס, ש"ז, מ"ר סֵרוּסִים,—א) שה"ש מן סֵרֵס: Kastrierung; castration: מניין לסירוס באדם שהוא אסור ת"ל ובארצכם לא תעשו בכם לא תעשו (ר' חנינא, שבת קי:). בכולם עבד יוצא בהם לחירות רבי אומר אף הסירוס בן עזאי אומר אף הלשון (קידוש' כה.). סירוס דגיד היינו גוייה אלא לאו סירוס דבצים (שם). שבע מצוות נצטוו בני נח דינין וברכת השם וכו' רבי חידקא אומר אף על הסירוס (סנה' נו.). רומש מלא פרט לכלאים למשפחותיהם פרט לסירוס (ר' אייבו, מד"ר ברא' לד).—ובסהמ"א: סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ (רש"י, ויקר' כב כד). — ב) בהשאלה, מה"ש, בדלוג, abwechselnd; alternant, tour à tour; alternately: קראה (את מגלת אסתר) סרוגין יצא סרוסין[2]) לא יצא (מגיל' יח). נוטל שלשה נחילין בסירוס[3]) (ב"ב ב.).

[1]) [מקורו בארמ': דלא מטא ביסרא אמר סריא הוא, עי' בריל (Jahrbüch. VII, 25).]

[2]) [פרש ר"ח וז"ל: כגון שקורא פסוק ומניח פסוק וקורא פסוק שלישי וחוזר וקורא הפסוק השני שהניח, ע"כ.]—[3]) [הערוך גורס בסרסם, ופרש רגמ"ה וז"ל: שלוקח המוכר נחיל ראשון והלוקח השני והמוכר שלישי והלוקח רביעי והמוכר חמישי, ע"כ.]

***סֵרוּף**, סירוף, ש"ז — שה"פ מן סֵרֵף, שׂרף: מה נפיק מביניהון לסירוף הכרי נפק מביניהון (ירוש' תרומ' ג ז).

***סָרוֹק**, ש"ז, מ"ר סָרוֹקוֹת, סָרוֹקִים, סרוקין—מי שאומנתו סריקת צמר ובגדים וכדומ' ;Hechler, Wollkämmer: cardeur, peigneur; carder, woolcomber: שמן שהגרדי סך באצבעותיו חייב בדמיו מה שהסדוקי[1]) נותן בצמר פטור מן הדמיי (דמאי א ד, מדב"מ). י"א מוכים שהכובס מוציא הרי אלו שלו מה שהסרוק[2]) מוציא הרי אלו של בעל הבית (ב"ק י י). עור הכר עור הכסת מדרס עור הסרוק[3]) עור הסורק רבי אליעזר אומר מדרס וחכמים אומרים טמא מת (כלים כו ה). — ומ"ר: קנה מאזנים של סרוקות[4]) טמא מפני אנקליות (שם יג ג). כל שעיסקן עם הנשים לא יתייחדו עם הנשים כגון הסדרין והסרוקת[5]) וכו' (תוספת' קידוש' ה יד). כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצרובים והסרוקין[6]) והנקורות וכו' (גמר' שם פב.).

א׳סרח, ממנו א.סֶרַח, א.סָרַח, א.סָרוּחַ.

א׳סֶרַח, ש"ז,—מה שהוא עֹדֵף על דבר אחר ובֹלֵט ממנו: Überhängendes ; trainant ; overhanging: וְסֶרַח העדף ביריעת האהל חצי היריעה העדפת (שמות כו יב). — ובספה"א: ומנהג הסופרים לעשות האות הרבתי שוה מלמעלה לשאר אותיות התיבה וסרח העודף באות הרבתי יהיה סרוח על פני אורך השיטה (מנחם די לונזנו, אור תורה ג.).

ב׳*סֶרַח, ש"ז, מ"ר סְרָחִים, חטא ועון, — כמו סרחון, ואמר הפיטן: סרח אשר עדף בשמך תחשב סרח ואז תשב לך בודדת (יהודה בן אבון, סיגה, סער הסיר, ברודי 129). החיש גאולה לשאר ישוב וכימי קדם תשיב ותשוב ולבית זבולך מלכי תשוב לקבץ נדוחי ולמחול סרחי נפשנו חכתה לייי (סליחי׳ שבת סוכה, ממא"ל, תקלו:).

1) [כך בכ"י במקום שהסרוק, וכן גרסת הערוך ועוד ספרים; ובס"א ושהסורק.]
2) [כך לפי גרסת מדב"ם. וכן בירוש' (גנ"י 254). ובס"א ושהסורק.] — 3) [פרש ר"ע ב"ט וז"ל: עור שחוגרים אומני המסרקות על מתניהם, ע"כ. ורמב"ם פרש העור שמוכרי הצמר כורכין בו הצמר הסרוק, ע"כ.]
4) [בכ"י פרמה מנקד שֶׁלְּסָרוֹקוֹת.]
5) [בדפו' והסריקות, וצ"ל והסרוקות.]
6) [כך גרסת הערוך, ובדפו' תצורפים הסריקים.]

א׳סָרַח, פ"ע, סֹרַחַת, סָרוּחַ, סְרֻחִים, סְרוּחִים, תִּסְרַח,— סִרְחָה היריעה על הכלי, היתה ארוכה ועֹדפת מהכלי ותלויה למטה: חצי היריעה העדפת תִּסְרַח על אחורי המשכן והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סָרוּחַ על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שמות כו יב-יג). — ובספה"א: גידים המחוברין באוזן וכסורחין[1]) למטה ומשתנין ממקומן הוא מצטער מהם (ר' נחשון גאון, תשו' גאוני קדמוני, הוצ' קאססעל, מא:). וסרח העודף באות הרבתי יהיה סרוח על פני אורך חשיטה ומלמטה (מנחם די לונזנו, אור תורה ג.).—סָרוּחַ על מִטָּה וכדומ', מתפשט ושוכב לכל ארך המטה: השכבים על מטות שן וּסְרֻחִים על ערשתם וכו' לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מזרח סְרוּחִים (עמו' ו ד-ז). —ובתלמ': אמר ר' אבהו מניין לאבל שמיסב בראש וכו' מר זוטרא אמר מהכא מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים (מו"ק כח:).—ואמר המליץ: ואם יטעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם (רש"פ, די כוסות, כוס ישוע' א).—גֶּפֶן סֹרַחַת, מתפשטת על הארץ: ויצמח ויהי לגפן סֹרַחַת שפלת קומה (יחזקי יז ו).—ואמר המשורר: וגפן בע/ת כנף וסרחת ופריה קצירים לה אלי מים ובתהמות ובנשיה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה).

—הפע', *הִסְרִיחַ, בינ' נק' מַסְרַחַת,—סחב וגרר בארץ: אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואיכא דאמרי שמסרחת[2]) ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו (עירובי כד.).— עשה שיהיה סָרוּחַ, ואמר המליץ: תעמוד על ראש הצריח ובקולך המר עלי תצריח יריעותי על פניך אסריח ובתוך עפרי לקומתך אסריח (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר פה:).

—התפ', °הִסְתָּרַח,—כמו קל, נעשה סָרוּחַ: מהשתרע כמו מהסתרח מהותיר (מנחס, מחברת, שרע).

ב׳סרח, ממנו ב.°סֶרַח, ב.סָרַח, ב.*סָרוּחַ, *סֵרוּחַ, *סִרְחָה, *סִרְחוֹן, סִרְחוּת, *סַרְחָן, °סְרִיחָה.

ב׳סָרַח,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

1) [צ"ל וכשסורחין, כמו בערוך ערך מעל.]
2) [רש"י פרש שמסרחת בטיט, ועוד פרש: ל"א וכו' מנבל עצמו על דברי תורה לשון זה נראה בעיני וכו', ע"כ. כלומ'; מן ב.סרח. ויסטר' גוזר אותה מן ג.סרח, וזה רחוק.]

—נפע', נסרחה, — נסרח הדבר, הבאיש, נתקלקל טעמו וריחו, ובהשאלה, נסרחה דעתו, חכמתו, נתקלקלה: האין עוד חכמה בתימן אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם (ירמי' מט ז). — ובתלמ': כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה הכמתן של אומות העולם (ריב"ח, חגי' ה:). — ובמשמ' העקרית, הבאיש, נתקלקל: הקילור והאיספלנית והרטייה שנתן לתוכן קמה אינו צריך לבאר מלוגמא שניסרחה אין צריך לבער וכו' (תוספת' פסח' ג ג). בלע כזית מן המת ונכנס לבית הבית טהור שכל הבלועין באדם ובהמה ובחיה ובעוף טהורין נסרח או שיצא מלמטה טהור (שם מקוואו' ז ח). נבילה שנסרחה צריך להרחיק ממנה ארבע אמות (ירוש' ברכ' ג ה). ר' יודי בעי שמן של מעשר שני שנסרח א"ר מנא מכיון שנסרי' פקעה ממנו קדושתו מה צריכה ליה שביעית אע"פ שנסרח בקדושתו הוא (שם מעשר שני ג ח). מהו עד שתסרח מאוכל אדם או עד שתפסול מאוכל הכלב נישמעינ' מן הדא נסרח' מאוכל אדם מטמא טומ' אוכלין ושורפין אותה בטומאה (שם חלה ד ו). וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלת' א"ר יוחנן זו דברי רבי אלעזר בן עזריה ורבי ישמעאל ורבי עקיבה אבל דברי חכמים עד ג' ימים מיכן והילך היא נסרחת (שם שבת ט ח). מן דמר זקוק לבער בשניחמצה ואחר כך ניסרחה (שם פסח' ג, גנז' 105). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב הטוב שלא נסרחו והמטיב שניתנו לקבורה (רב הונא, שם תעני' ד ח). עד שלא נסרח הזרע האשה מעוברת משני בני אדם כאחת משנסרח הזרע אין האשה מעוברת משני בני אדם באחת (ר' מתנייה, שם יבמ' ד ח). אי מה הנבילה אם נסרחה טהורה אף המת אם נסרח יהא טהור (שם נזיר ז ב). מה בינו (בין שפיר שנתקלקלה צורתו) לבין המת שנסרח ואין שלדו קיימת (ר"ש בן לקיש, שם נדה ג ג). והלא המים יפים שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס (מכי' ויסע מסה). — ובספהמ"א ואמר המשורר: כי הוא חנך הדעת ויתנך עין רואה ואזן שומעת והטוב והרע יודעת ומה לך אחרי הגוף הנבאש והנסרח בתולעת (רמב"ע, ארבך את יי', הוצ' זוקעס). שר המלכים בו יקרם יעלון לרוב ומלבותם מאד שמחה כי מחלצותם בעזו העטיר ויעדם נזרו ובו נסרחה (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 267).

—קל, *סרח, א) הבאיש, נתקלקל: חלת דמאי עד שתסרח שחלת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף (חלה ד ו). אין מלקטים עשבים מגבי הזבל אבל מלקטין הימנו קישושות נותנין עליו קשרי תבן כדי שירבה נותן עליו מים כדי שיסרח[1]) ועודרין אותו כדי שיתפח (תוספת' שביעי' ב יד). היתה מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרחה פיה ותפח צוארה (ומד"ר במדי' ט). אין משקה סורה יותר ממשקה זה שתחת הלשון (רבי ברכיה, שם שה"ש, כפת תפוחה). — ובהשאלה, סרחה החכמה: ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו (סוטי' מט:). — ב) בהשאלה, הבאיש ונתקלקל במובן המוסרי, חטא: לאחר שסרח מן העיר וכו' (תוספת' שם טו ז). משרבו מקבלני טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה וסרחה כל המלכות כולה ואזלה ונולה וכו' (שם יד ז). אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל (ספרי דבר' כז). אף דברים שתגרי עכו"ם מוכרין להן מן מפיגן אלא מה אני מקיים ויתר תהיה לך על אזניך לאחר שסרחו (רבי אלעזר בן פרטא, יומי' עה:). באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך (ר' הונא, מו"ק יז.). אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו (ר' אלעזר, חגי' יב.). מה כלי זהב וכלי זכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה אף ת"ח אע"פ שסרח יש לו תקנה (ר"ע, שם טו.). סרחה ולבסוף בגרה תידון בחנק (כתוב' מה.). תשיעית נצטוה שלא לאכול מן האילן עשירית סרח אחת עשרה נידון (ר' יוחנן בר חנינא, סנה' לח:). לפי שראה אדם הראשון יום שמתמעט והולך אמר אוי לי שמא בשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי וחוזר לתוהו ובוהו (ע"ז ח.). יום שנברא בו אדם הראשון כיון ששקעה עליו חמה אמר אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (שם). לא אמר (אהרן) לאיש שסרחת ולא לאשה שסרחת לכך נאמר ויבכו אותו כל בית ישראל (אדר"נ יב). לבן מלכים שהיה לו פדגוג כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה ולבן מלכים שהיה לו מניקה

[1]) [בדפו' שיפרח, כלומ' יתפזר ברוח, עי' מנח' בכורים.]

כל זמן שהוא סורת היתה מניקתו נרדת (נשס רב כהנא, מד"ר ברחשי׳ לח). בא וראה דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים (ר׳ לוי בר חייח, שם שמות מג). כך אמר להם הקב"ה הלא היה לכם לסרוח לא בשני ולא בשלישי אלא מן הראשון (ר"ש בן חלפתא, שם יחב). מה דרכו של אב שמרחם על בניו אע"פ שסרחו כך אתה צריך לרחם עליהם הוי ואתה ה׳ אבינו אתה (שם וו). שאלולי לא סרח ראובן במעשה בלהה היה ראוי ליטול כהונה ומלכות (שם ב"מד׳ ו). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן כשסרח הביאו כבלים וכבלו וכו׳ לפי שהייתי יודע שאתה רע מעללים לכך התקנתי כ"ב לאסריך ולהלקותך שאם תסרח תלקה בהם (שם יג). לתינוק שסרח ולקה ברצועה וכשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה (שם טז). וכל אותן מ׳ שנה לא סרחו במדבר עד שבאו לשטים (שם כ). ומה אם צפור שאין לה לא זכות אבות ולא בריתות ולא שבועות בניה מכפרים עליה בני אברהם יצחק ויעקב שיש להם זכות אבות עאכו"ב שאם סרח א׳ מהם שהוא מכפר עליה לעתיד לבא (ר׳ חייא, שם דבר׳ ו). ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה (פסיק׳ רבתי כו). עמלק יושב מה ראו לפתוח בעמלק משל למה הדבר דומה לתינוק שסרח ולקה ברצועה כשמבקשין להפחידו מזכירין לו הרצועה כך היה עמלק רצועה רעה לישראל (תנחומ׳ שלח יח, בובר).—סָרַח לפלוני, סָרַח נגדו: אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (רב, ירוש׳ ב"ק ח י). ומנין שאם סרח אדם לחבירו ואמר לו חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטוא לה׳ מחדול להתפלל בעדכם (מד"ר במד׳ יט).—וכן סָרַח על פלוני: וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין זה אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי א"ל משה לבקר משפט אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו נמצא עומרה בבית אביה בידוע שהוא סרח עליה (ר׳ יוסי, יומי עה.). למלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם מיעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת אם רובה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת (תנא דבי רבי ישמעאל, זבחי׳ מח:). וכן איש שהיה צהוב עם אשתו ומשלחה מביתו והיה

אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת עם אשתך אומר לו על שסרחה עלי א"ל הרי אני עורבה שאינה סורחת עוד עליך מעתה (אדר"נ ב כד). לבת מלכים שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה (מד"ר שמות ל). אדם רוכב על החמור פעמים שסורח עליו ומכהו פעמים שיצחק עליו ומכהו (שם ויקר׳ טו). לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם שתים ושלשה בשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח על המלך (שם במד׳ יח). למלך שהיו לו בנים הרבה ממטרונה סרחה עליו מטרונה ביקש להוציאה וכו׳ (שם דבר׳ ג). למטרוניתא שסרחה על המלך וגרשה מביתו והיו בני אדם קוראין לה זאת גרושת המלך (מדר׳ פס"ם, הוצ׳ גריבהוט, יוב:). והוא אומר לו פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי (כלה רבת׳ ג).—ובסהמ"א: לרוח היום לאותו רוח שהשמש באה משם (לשם) וזה היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (רש"י, ברחש׳ ג ח). האלהים מצא יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת הקב"ה נהיתה להביא לנו זאת (שם מד יו).—ואמר הפיטן: כי תסרח בטומאותיה לא תפלף היא טעניתיה (מחז׳ ינאי, הוצ׳ דודסון 22). מצוה בבין העינים משום לסרחה על כל ראש קרחה (ר׳ אליה הזקן, אזהר׳ קוצן מעש׳ ידי גאוני קדמוני׳ ב, 70).—ואמר המשורר: קצרו מדי ששוניהם ולא סרחו (רמב"ע, דיואן סז). ונאצתי ונאפתי וסררתי וסרחתי (ראב"ע, לך אלי תשוקתי). יען סרחנו נדחנו ומשמן רזה כי רבה הטומאה ואין מזה (אב לרחם, סליח׳ יוה"כ). טעינו מדרך חיים טפשנו וסרחנו לבן אבדנו ופמת מלב נשכחנו (אנא זכור, סליח׳ שם). סרח גור אריה בקדשה היא בעינים עונו הודה והכריעתו לצדק במאזנים (בקר אערוך לך, מחז׳ איטלי׳ ב, קא:) החשתי מעולם לראשון אשר סרח עת בא אתיי נהרים אשר זרח ממזרח (אימתי, יוצ׳ שבת ב אחה"פ האל שלחך ציר לחליי נאמן לחבוש מזור מכה אשר סרחה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ונן 266). ואחריו יצא אחיו יפיו רב עד יסף ויסרח אז פי עת ראה זרחו רחב ויקרא שמו זרח (דרעי, לקו"ק עג). כי נודע הדבר גם בתרת כי יצחק הוא תלמיד חכם שסרח (יל"ג, נהרה, ספ׳ ו, 72).—*וְסָרַת סִרְחוֹן: אמר לי׳ אדונו סרחת כל הסרחון הזה ואתה צוות בייא (בבס רב׳

לוי בן פרטה, מד״ר שמות מג).—ובסהמ״א: כמו שמצינו במשה ואהרן כי כאשר סרחו סרחון אחד קל נטלו העונש בעולם הזה (ר״מ אלדבי, ש״א ט, קיד.). —ושני השרשים יחד: אמת עשיר אשר ישמח בחלקו ויגעל הון אשר יעדף ויסרח ולא יקנה עלי תבל לבד תם אשר לא יהיה חובל ויסרת (רמב״ע, הפרסים ע סד).—ג) פ״י, השחית וקלקל: לא היה ארדבלי׳ בירושלם מפני שהוא סורח[1]) את הנעימה (רסב״ג, ירוש׳ סוכ׳ ה ו).

—הפע׳, *הִסְרִיחַ,—א) פ״ע, כמו קל א), הבאיש, נתקלקל: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם וכו׳ (אבות ה ה). היה עובר בין הגוים ובין הכותים והיו בידו דברים שאין יכולין לגיע לעיר מניחן על גב הסלע ר׳ יוסי אומר נותן בפונדתו עד שיסריחו (תוספת׳ תרומ׳ א יד). אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד אמר רבי שמואל בר סיסרטאי מפני שהן מסריחות בינתים (ירוש׳ מעשר׳ א ז). אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה (רב מתנה, ברכ׳ מח:). שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח (הזרע שממנו נוצר הולד) משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר (שם ס.). שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב וכו׳ (פסח׳ נד:). כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת (קנה׳ לט:). אם תניה בשר ג׳ ימים בלא מלח מיד הוא מסריח (אנטונינוס, מד״ר ברא״ש׳ לד). אמר (ר׳ יהושע) להם אדם נברא מאדמה והאדמה אינה מסרחת לעולם אבל חוה נבראת מעצם (שם יז, הול׳ תילוד׳). קודם ימות המשיח עניות ירבה ויוקר הווה והגפן תתן פריה והיין יסריח והמלכות כלה תהפך למינות (כבי נחמיה, כס שה״ש, התחלה תנטה).—ובסהמ״א: ברית מלח בברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם (רש״י, במד׳ יח יט). אבל אם נפל (עכבר) ליין או לשמן או לדבש מותר ואפילו נתן טעם מפני שטעמו פוגם שכל אלו צריכין להיותן מבושמים וזה מסריחן ומפסיד טעמן (רמב״ם, מאכל׳ אסור׳ טו כח). ובשחטאו ישראל בעגל הסריחו גופם וטנפו שבלם (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג ד ה ח).—ואמר הפיטן: הוא סיגים לכן יסריח הוא עפר לכן יעפוש (מחז׳ יכיי, הול׳ דודסון 17).— ב) פ״י, עשה שיבאיש, שיעלה סרחון: אפונין חיין מערבין בהן מזון שתי סעודות למי נצרכה לרבי מאיר שלא תאמר הואיל והן מסריחין את הפה אין מערבין בהן (ר׳ ילמק עטוש״א, ירוש׳ פאה ז ה). כופה לעשות בצמר אבל לא בפשתן מפני שהיא מסרחת את הפה וכו׳ (שם כתוב׳ ה ו). אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ומדביקין מטותיהם זו בזו ומחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותם בשכבת זרע שאינו שלהב (קידוש׳ עא:). וסרוחין על ערסותם שהן מסריחין מטותיהם בעבירות (מד״ר ויקר׳ ה).

—הפע׳, *הֻסְרַח, ביני׳ מֻסְרָח, מוסרח,—שנתקלקל ומסריח, נמאס: ויקח העבד קערה אחת שחורה בעורב מכל צד ופנה ואומר אנא ה׳ הושיעה נא ויבא אותה על השולחן והיא מלאה חורת אשר בזכרה שמחת לבי מתפשרת ובכנף המעיל נקתה וחומץ בקערה שנית מוסרח ונתעב מאד (ר״י זבארה, שעשועים, מוכרת יין לבנון, הול׳ בריל). מה תועלת עולה לך באשפתו של גיהנם אשר אתה מושלך בו ככלב מוסרח (ר׳ אליהו, סב׳ מוקר א, ד:). שם (בגהינם) יחולו כל אותם הדינים והעונשים ומתהוה מהם מדרגות צואה רותחת כי הם טמאים ומוסרחים יותר מהאחרים (מעבר יבק, שפתי רננות מא).

—פע׳, *סֵרַח, סורח,—נמאס כדבר המסריח, ואמר הפיטן: גזו וגם גנזו מבשלי הסימנים סרו אף הוסרו סורחו האמנים (רסב״י הבבלי, אהסבה לדעת, יוצ׳ שבת בראש׳).

ג. *סָרַח[1]),—חתך ופצע, schneiden, verletzen; déchirer, lacérer; to cut, lacerate: (צלוחית) של פלייטון שנטל פיה טהורה מפני שהיא סורחת[2]) את היד (כלים ל ד). ניטל המקבל שלו (של מכחול) אם היה הזכר שלו מלא חלודה טהור מפני שהוא סורח[3]) את העין (תוספת׳ כלים ב״מ ג ה). הכוסות הקיצין הסודיינים החתוכין טהורין מפני שסורחין את הפה (ר׳ אלעזר, שם ב״ב ז י). ועי׳ עוד ב.סָרַךְ.

*סַרְחַדּוֹן,—שם שֵׁד: ויאמר אלי ואיה שכלך ותבונתך והלא אמרתי לך כי שמי עינן הנטש בן ארנון

1) [בבלי (ערכי׳ י:) הגרסה: מערבב.]

1) [כך בסור׳. ולדעת רה״ג הוא כמו סרך, עי׳ הערה לקמן.] — 2) [פרש רה״ג: הת׳ במקום כ׳ כאשר נאמר סירכא, ע״כ. וכן בערוך, וכן פרש הרמב״ם והראש. ועי׳ י״נ אפשטין (פרוש הגאונים לטהרות 79) בהערות.]

3) [בערוך ערך סרח, הגרסא: סורך.]

הרש הפוך שמי ושם אבי ויהיה שמי ארנון השטן בן עינן השר וכו׳ בן סרחדון בן אבדין (ר״י זבארה, שעשועים יין לבנון, הוצ׳ ברי״ל).

*סְרָחָה, סרחא, ש״נ[1]), — ריח רע, כמו סִרְחוֹן: ואין עושין בה (בירושלם) גנות ופרדסין משום סרחא[2]) (ב״ק פב:).—ובסהמ״א: רבא התיר לו לרב אחא בר אדא לישון בכילה בסוכה משום סרחה דגודגסא[3]) (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 125). ואפי׳ אינו מצטער אלא משום בקי או משום סרחא וכיוצא בה פטור (ר״ח, סוכ׳ כו.).

*סִרְחוֹן, סירחון, ש״ז, מ״ר סִרְחוֹנוֹת—א) ריח רע, הפסד ובליה, übler Geruch, Verwesung; odeur fetide, dépérissment; stench, decay: יצאו האירז והדוחן והפרגון והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון (מכי׳ בא ח). דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון (דבי ר׳ אליעזר בן יעקב, פסח׳ לה.).—ובסהמ״א: לסרחון השחי ימשחנו במרתך שחוק מעור׳ במי׳ או במי ורדי׳ (ר״מ אלדבי, ש״א, נתיב ד, עב:).—ובהשאלה: אבל מי שהוא מלא מסרחון צואת עוניתיו אין תורתו נחת לבוראו (ר״מ דיוידאס, ראש׳ חכמ׳, התשובה ב).—ומ״ר סִרְחוֹנוֹת: גם תראה פחיתות הרשע שהליאי יהיה כשממית שהנה שממית בידים תתפש במקום האשפות משום ששם מצויין הזבובים לרוב לריח הסרחונות המושלכים שם וכונתה לתופשם כנודע ועכ״ז לפעמים תתפש בהיכלי מלך אע״פ שהוא מקום נקי בהעדר הזבובים (ר׳ אליהו, שבי מוסר ט).—ב) במובן המוסרי, חטא ואשם Sünde, Schuld; péché, faute; sin, offence: מאחר שהודיעם סרחונם אח״כ גזר עליהם נדוי והרי דברים ק״ו ומה אם מי שאמר והיה העולם לא כעס על בשר ודם עד שהודיעם סרחונם ק״ו על בשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיעו סרחונו (ספרי במד׳ קד). ר״א המודעי אומר בוא וראה כמה צדיקים חביבים לפני הקב״ה שבכל מקום שמזכיר מיתתם שם מזכיר סרחונם וכל כך למה שלא יהיה להם פתחון פה לבאי עולם וכו׳ (שם קלז). ויקצוף משה על פקודי החיל מגיד שאין הסרחון תלוי

[1]) [או ש״ז בצורה ארמית.]

[2]) [בר״ש הגרסא: סרחון.]

[3]) [עי׳ סוכה (כו.) ושם הגרסא בארמית סירחא דגרגישתא.]

אלא בגדולים (שם קנז). כיון שראה אותו סרחון שסרחו במעשה העגל אמר האיך אני נותן להם את הלוחות (אדר״נ ב). למלך בשר ודם שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני היבתו (תנא דבי רבי ישמעאל, זבחי׳ מא:). עד שלא תלד האשה הסירחון ניתלה בה לאחר שתלד תלוי בבנה (ר׳ לוי בר זכריה, מד״ר בראש׳ עג). אמר ראובן אני בכור ואין הסירחון תלוי אלא בי (ר׳ נחמיה, שם פד). דבר אחר וירא אהרן מה ראה אמר אהרן אם בונין הן אותו הסירחון נתלה בהן מוטב שיתלה הסירחון בי ולא בישראל (שם ויקר׳ י).—ובסהמ״א: לכן אמר לו כאשר ייטב לך פי׳ כשתחזור לכבודך לגמרי ויהא נשכח כל סרחונך אז תזבני ויעשה פרי (שנאת רזא, ויבא, כא.).—ואמר הפיטן: סרחוני נמצא ביותר סער ותר ונלכדה בתר (סליח׳ יז תמוז, מחז׳ איטלי א, קפ:). למלך שעבדו סרח עליו ומבקש מחילי׳ מאת המלך אם העבד אינו מתהרט בלבו והוזר ועוש׳ הסירחון בכל יום יכעוס עליו המלך יותר (ספר ארחות צדיקים, התרעה לז:).—ומ״ר סִרְחוֹנוֹת, ואמר הפיטן: משוגותינו אתנו תלין באפס תמיד מנחת ערב גיחוחי שחר גם הם פסו המצדיקים שגגת ערב סרחונות יום יום נוסיף ולא נגרע מקרב עונות רבו וגברו הרב (אלפסי אישים, סליח׳ מנחי׳ יוה״כ).

*סַרְחוּת, ש״נ,—תכונת הַסַרְחָן, סרוּחַ: משל לתרבא[1]) של המור שנפל לשמן ורד אע״פ שנעשה ריחו יפה משמן הורד אלא סופו חוזר לסרחותו כמות שהיה (מדר׳ אגדי׳ בראשית לז).

*סַרְחָן, סורחן, — א) כמו סִרְחוֹן משמ׳ ב): שני פרנסים עמדו להם לישראל אחד אמר אל יכתב סורחני ואחד אומר יכתב סורחני וכו׳ בבקשה מכם הודיעו סורחני שלא יהיו העומדים סבורים לאמר כשם שזו קלקלה אף זו קלקלה (ספרי במד׳ קלז). למה דוד דומה לסוחר כותי אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע וכו׳ ונקיתי מפשע רב שלא יכתוב סורחני אמר לו א״א (ר׳ דוסתאי דמן ביריי, סנהד׳ קז.). בד׳ מקומות הוא מזכיר מיתתן של בני אהרן ומזכיר סורחנן וכל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא אותו עון בלבד (פסיק׳ דר״כ, אחרי מות). מיד נזדעזע משה מפני המחלוקת מפני שכבר היה בידן סורחן רביעי

[1]) תרג׳ חֵלֶב תרבא.

(מד"ר במד' יח). המנדין בצדק וחשבין בצדק והמקבלין את השבין ומלמדין אותן שלא ישובו לסורחנן עליה' הכתוב אומר אז יבקע כשחר אורך (דא"ר ב). —ובסהמ"א: על שנרצית למחול סורחני (רס"י, ברכות׳ לג י). לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (הוא, במד׳ כז יג). אע"פ שהיה בלבו (של משה) לשברם (את הלוחות) הורידם בידו שלא יסתכל בהם הקב"ה ויזכור סרחונם (חזקוני, שמות לב טו).—ואמר הפיטן: קובלים הסתר פניך עם טרחן קנוי והרוג אכול ומכור ומורחן רגלנו בעבד רב פשע וסורחן (שלמה הקטן, אוורנו נגזרנו, סליח׳ ד׳ עי"ח). קנין הרג וחרב אכול ומרחן רגלנו בעבר רב פשע וסרחן (סליח׳ נו"ג, מחז׳ איטל׳ ב, ס.).—ב) *מין חיה המוציאה סִרְחוֹן, Stinktier; putois; skunk, הסרחן (דאס שטינקטיהר) משכנו באמעריקא גדלו כחתול גדול ושמו יעיד על מעשיו כי בראותו מרחוק איזה אדם או אחד מאויביו מתקומם עליו ישתין ויזביל ומשניהם יעלה סרחון גדול עד כי לא יכול שום חימא דם עד בהמה להתקרב אליו (לינדא, ראשית למודים א ו כה). מקנה רב להם ובקצת מקומות הוא רוב עשרם קופים ממינים שונים וכו׳ הסרחן (שטינקטהיער) זאבים וכו׳ (ר"ם גלאק, שבי"ע ב, מה:).

סרט[1], ממנו *סֵרַט, *סְרָטָה, *סִרְטוּט, *סַרְטָן, *סִרְטֵן, *סַרְטָנִי, *סְרִיטָה.

סָרַט, — חָרַת, רשם על ידי חֲקִיקָה, einschneiden, einritzen; inciser; to incise, mark: הסורט סריטה אחת על גבי שני נסרים כאחת הרי זה חייב (תוספת׳ שבת יא יב ו). מעשה בעזים בית אנטוכיא שהיו דדיהן גסין ועשו להן כיסין כדי שלא יסרטו[2] דדיהן (ר׳ יהודה, שבת נג:). כל מי שהוא רוצה לידע שימות החמה יתירים על ימות הלבנה י"א יום יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז ולשנה הבאה באותו הזמן אין השמש מגעת לשם עד י"א יום (רסב"ג, מד"ר ברא׳ לג). סרט לו סריטה על הכותל אמר לו כשתגיע השמש לכאן ירד מתר הברד (זבדי בן לוי, שם שמות יב).—ובסהמ"א: ואיש כי יכה כל נפש אדם

1) [כמו שׂרט.]

2) [אפשר שזה הוא פִּע׳ או נִפְע׳.]

שמעני אפילו סרט סרטה ת"ל מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא כל נפש (והזהיר שמות סה:). כמו סריטה שסורט האומן בצואר למצין דמו (ערוך ערך כסל).

—פִּעֵ׳, *סֵרֵט, בינ׳ מְסָרֵט, — כמו קל בחוק הפעולה: המסרט על בשרו ר׳ אליעזר מחייב חטאת ורבי יהושע פוטר (סנה׳ יב ד). אין משרבטין ומסרטין[1] את הבהמה ואין נופחין בקרבים (תוספת׳ ב"מ ג כט). מאי נוקפים אמר רבי יהודה אמר שמואל שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו (סוט׳ מח.). אבנים הללו אין כותבין אותם בדיו משום שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל משום שנאמר במלואותם (שם סח:). דבר זה שאלתי לחכמים ולרופאים ואמרו מסרטו בעצם ומעלה ארוכה (רב יהודה בשם רב, חול׳ עז.).—ובסהמ"א: אדם שיודע לקרות ואינו יודע לחתום על הגט מסרטין לו אות אות על מגלה וחותם (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 99). ועיקר פיתוח שמסרטין בברזל והאבן מיתחסרת מה שנפסל ממנה בפיתות (קטע תשו׳ תלמיד רסע"ג, סעדיאנה סמכתר 61). ודוקא בעצם שמסרטו אבל ברזל שורף ואינו מעלה ארוכה (ערוך ערך קד). מקרעין להם נייר חלק מסרטין ורושמין בסכין על הנייר את שמות העדים ובאין העדים וממלאין את הקרעים דיו (רש"י, גיט׳ ט:).

—הִתְפַּ׳, *הִסְתָּרֵט, בינ׳ נק׳ מִסְתָּרֶטֶת, — שסרטו אותו, שנעשו בו סְרִיטוֹת: מה הסנה הזה כשאדם מכנים ידו לתוכו אינו מרגיש וכשהוא מוציא מסתרטת כך כשירדו ישראל למצרים וכו׳ (מד"ר שמות ב).

*סֶרֶט[2], ס"ז,—א) פתיל, חבל, חגורה, Schnur, Strick, Gürtel; corde, ceinture; cord, girdle: לא יקשור סרט[3] של צמר בשל[4] פשתן לחגור בו את מתניו אף על פי שהרצועה באמצע (כלא׳ ט ט). מנין שלא

1) [כך בדפו׳ ובהוצ׳ צוק"מ חסר.]

2) [בערב׳ שַׁרִיט[a]), עי׳ קוהוט עה"ש. ויש גוזרים אותו מהיוני σύϱτης, חבל, אבל זה רחוק.]

3) [בכ"י מינכ׳ הגרסה: סרק, וכן בתוספת׳ בדפו׳ (שם ה יג) ובהוצ׳ צוק"מ (שם ה כב) הגרסה: סדק. ועי׳ ד"ם (הערה כ).]

4) [בירוש׳ (גנ׳ 46), הגרסה: ושל, כמו בספר להלן.]

a) شريط

(יסרוק סרק) [יקשור סרט] של צמר ושל פשתן לקשור בו את מתניו אע"פ שהרצועה באמצע ת"ל יחדו מ"מ (ספרי דברי רלג). שלא יקשור סרט של פשתן (ונדר׳ תהלים כב יח, הוצ׳ הופמן).—ב) רצועה צרה של אריג וכדומ׳ לקשורים, Band; ruban; ribbon: השתמשו בו בא"י בדבור ובספרות העברית החדשה.

***סרטה**, סירטא, ס"נ[1]),—כמו שרט, סריטה, סדק צר בעור הבשר Einschnitt, Ritz; incision, égratignure; cut, scratch: מים מגולין לא ישפכם ברה"ר וכו׳ ולא ירחוץ מהם פניו וידיו ורגליו אחרים אומרים לא אמרו אלא בזמן שיש בו סירטא (תוספת׳ תרומ׳ ז יד). אחרים אומרים לא אסרו אלא מקום סירטא פניו כסירט׳ הם ראש אצבעות ידיו ורגליו כסירטא הן (ירוש׳ שם ח ה). אחרים אומרים מקום שיש סירטא אסור אין סירטא מותר (ע"ז ל:). — וסרט סרטה: יסרוט לו סרטה בכותל באחד בתקופת תמוז (מד"ר ברא׳ נג, הוצ׳ תיאוד׳).—ובסהמ"א: שסרט לו סרטה בכותל (והזהיר, שמות ג.).—וגם סרטה, סורטה: תבוי וקן לא יגלחו משרשם סורטה בגיוום לא יורשם (מחז׳ יניי, הוצ׳ דוידזון 23).

***סרטוט**, סירטוט, ס"ז,—כמו שרטוט, סרגול, Liniiren, réglage; drawing lines: הרי היא כאמיתה של תורה מה זו צריכה סירטוט אף זו (מגלת אסתר) צריכה סירטוט (רבי חלבו רבי יסא בשם ר׳ לעזר, ירוש׳ מגיל׳ א א).

***סרטן**, ס"ז,—א) מין חיה סרטת השכנת במים Krebs; écrevisse; crab: ואחריו מה אתה בורא סרטן מפני שאדם מקמיץ מן החורין ומן הסדקים [כסרטן (פסיק׳ רבת׳ מתן תורה). אמר (מרע"ה) רבון העולמים הסרטן הזה אינו חי אלא מן המים ואני נמלטתי מן המים (שם ויגלך). אדם נמשל לשנים עשר מזלות וכו׳ ותחלתו הל״ש כסרטן ואח"כ כשנתגדל נתגבר כאריה (תנחו׳ האזינו א).—ובסהמ"א: כדמות הסרטן המימי שסגולתו לחזור אחורנית וכן השמש בעלותו אלינו יבוא בנקודה הראשונה של סרטן ומשלים מהלכו על גדי אחורנית מאשר בא או נאמר סרטן מאדמימות שהוא מזל החום (יוסי יסר׳ פורלין, תולד׳ אד׳ ג נג, כ"י בריט׳ מוז׳). שורטה השד בסרטן ימיי שחוק וסרטן נהריי שרוף (קלון ג יג ג). ילמד אדם דרך ארץ מסרטן של ים שאינו אוכל כי אם בשתי אצבעות (ר׳ אליהו, סב׳ מוסר כב).—"ומ"כ סמ׳ סרטני: שיאכל הדגים הנקראים סרטני הנהר המבושלים עם השעורים (נרבוני אדם הייס, בקדמת הדקה, כ"י ביה"מ סכתר). קרא סרטן לסרטני יאורים ואל נגע בשם סרטן מקרא וכן הוא שם למזל בין תאומים ובין אריה ישכון ויירא (עמנו׳ מחב׳ כ).—ב) *בחכמת התכונה, אחד משנים עשר המזלות, עי׳ ערך מזל: וכולם (הכוכבים) משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים ואלו הן שור תאומים סרטן אריה וכו׳ (פדר"א ו).—ובספר יצירה: המליך אות ח׳ וקשר לו כתר וצר בו סרטן בעולם ותמוז בשנה ורגל שמאל בנפש (ספ׳ יצירה ה ג). — ובסהמ"א: חקק מן הי"ב מזלות ג׳ אשיים ג׳ אורים ג׳ ארציים ג׳ רוחניים טלה אריה וקשת אשיים סרטן עקרב דגים מימים תאומים מאזנים דלי אורים וכו׳ (ק"ל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה עג). סרטן ממזלות המים נקבה ממזלות הלילה וכו׳ (ראב"ע, ראש׳ חכמה ג, כ"י פריז). וג׳ ממים והם סרטן עקרב דגים (הוא, ספ׳ למשתלם בקדרות ז). והם המזלות ששמותם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה (רמב"ס, יסוה"ת ג ו). במה דברים אמורים כשהיה מקום הירח האמתי מתחלת מזל גדי עד סוף מזל תאומים אבל אם היה מקום הירח מתחלת מזל סרטן עד סוף מזל קשת ויהיה אורך הראשון עשר מעלות או פחות (הוא, קדוה"ח יז ד). התבונן וראה הירח באיזה מזל הוא אם יהיה במזל טלה תגרע מן האורך הראשון תשעה וחמשים חלקים וכו׳ ואם יהיה המזל סרטן תגרע מן האורך שלשה וארבעים חלקים וכו׳ (שם ה). וגבה סרטן למעלתי יקטן (ר"י הריזי, תחכמ׳ כג). סרטן לתמוז אריה לאב בתולה לאלול (אסף 9.). ראש סרטן, ראש מזל סרטן: והנה השמש ומגן ה׳ צבאות יחול בראש טלה בתקופת ניסן ובראש סרטן בתקופת תמוז ובראש מאזנים בתקופת תשרי ובראש גדי בתקופת טבת (ראב"ד, ספ׳ יצירה יט:). ומראש מזל טלה יתחילו המזלות לנטות מעט מעט ולהתרחק מעל הקו השוה כנגד הצפון עד ראש סרטן ויהיה ראש סרטן רחוק מעל הקו השוה לרוח הצפון שלש ועשרים מעלות וחצי מעלה בקירוב (רמב"ס, קדוה"ח יט ד). והנקודה אשר נחלק עליה אופן המזלות בפאת צפון היא ראש סרטן וסמנית ראשית ימי החום והנקוד׳ אשר נחלק עליה בפאת דרום היא ראש גדי ומסמנת ראשית ימי הקור (ראב"ח הנשיא,

[1]) [או ש"ז בצורה ארמית.]

לנוח הארץ א ד). והשלישית הנקודה אשר בה היא סוף מלאות היום וחסרון הלילה והיא ראש סרטן (הנ"ל, ספ' העבור א, 77). התקופה השנית כשהחמה חלה בראש סרטן יהיה היום בסוף ארכו והלילה בסוף קצורה (שם ג, 79). ובהגיע מרכז החמה ע"פ המסיבה האמורה לחנות נוכח ראש מזל סרטן מהמזלות הקבועים האלה אז יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדלם (כ"י הישראלי, יסוד עולם כה:). ולפיכך נקודת ל מהמזלות היא ראש מזל גדי ונקודת פ מהם ראש מזל סרטן (שם לא). ואף על פי שאין אורה (של ירח) חזק כמו אור השמש הנה היא יותר קרובה אל הארץ והיתה לפעמים קרובה מנוכח הראש מהשמש ברב הישוב והוא בהיותה בראש הסרטן בתכלית נטייתה לצפון (רלב"ג, מלחמ' השם ה ו). ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ר"א הקראי, ספ' ג"ע יד.). מראש טלה עד ראש סרטן צ"ד יום וחצי (שם יז:). סרטן ראשו מוליד אויר חם ורע וחושך וסופו מוליד מחות [1] (יוס' ישרא' פורלין, תולד' אד' ג לט, כ"י בריט' מוז'). — ואמר הפיטן: חבא משוד שטן פסוחיך בלי לסטן טל חיים ירטן להפסח כגון סרטן (חבא, תפל' טל). כוכב תאמים חלה מכעס כי דם אחים נשפך כמים לארץ בקש לנפול סרטן כי התעלפנו צחה צמא (אז בהטאינו, קינ' ספרד'). נסוגים לדת שקר נטו באבן נגב ישפטו במזל סרטן ילבטו כל עוססיה שרוט ישרטו (אל חי, שמע"ל, קרובץ ארגו'). זך לקח תעודה תונק במזל סרטן יהודה (קד' טל, הגדת מלוירה ומנקדה, כ"י בריט' מוז'). —ואמר המשורר: ולרביעי והוא סרטן גם לאריה נתת מהודך עליו ולאחותו הבתולה הקרובה אליו (רשב"ג, כתר מלכות). וצורת סרטן זה לכוכבים גבהותם ושפלותם תתהפך כחומר חותם (ראב"ע, חי בן מקיץ). —ג) שם מחלה, carcinoma [2]: אמר ההכר היתכן שתתעכב בו ליחה שתעשה בו מורסא או סרטן או תבלול או חבורה (ר"א א"ת, הכוזרי ג מ). המום הנקרא סרטן (ראב"ע, ראש חכמה, כ"י פריז). אותם שיעשה להם סרטן במקום נעלם יותר טוב שלא יתרפאו כי אם יתרפאו ימותו (פרקי אבוקרט ו לז, כ"י ברלין). המורסה הקשה והסרטן ורבם חרפיות (קאנון א ג א ה). הסרטן הוא מורסא שחוריי' מן השחור' השרופיית מליחה אדומיית וכו' המורסא הזאת נקראת סרטן לאחד משני ענינים רוצה לומר אם להסתבכו באברים בהסתבכות הסרטן במה

1) [אולי צ"ל לַחוּת.] — 2) תרג' ד"ר מויא.

שיסובב בו ואם לצורתו בעגולו ברוב מראהו (שם ד ג טו). הסרטן מורסה שחורית תולד מהשחורה הנשרפת וכו' ונקרא בן מפני שדומה לסרטן הים (נרבוני אורח חיים במורסות, כ"י בית"מ שכטר). והסרטן הוא מן האבעבועות המתחדשות מן השחורה (כ"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג מ, נג.). לסרטן נקרא כן לפי שההיה הנקרא' סרטן יש לו רגלים הרבה וזו היציאה יש לה סביבה גידים מלאים מן התערובות המילדות אותה (ר"מ אלדבי, ש"א, נתיב ד, עא::). לחולי המעיים כל העשוי מעשב אבשינטי"ו וגרגרי מאסטיצ"י לפצעים וחבורות שברגלים מסובנים פן יתהפכו לסרטן (טוביה כן, מעשה טוביה, בית חדש י, קז.).

***סִרְטֵן**,—קל לא נמצא.

—התפ', *הִסְתַּרְטֵן, נִסְתַּרְטֵן,—הכה במחלת הסַּרְטָן: והנה סברו קצת הקדמונים כי רופא אחד החך שד אשה שהיה בו סרטן משרשו ונסתרטן האחר אומר אני אפשר שהאחר שנסתרטן היה מוכן לאותו חולי ונזדמן הענין שהיה האחר ג"כ בדרך ההסתרטן (קאנון ד ג ג טו).

***סַרְטָנִי**, סרטניי, נק' סרטנית, מ"ר סרטנים, סרטניים, — של הסרטן, מתכונת מחלת הסרטן יועיל מן השחינים הסרטנים וישקיט הכאב (נרבוני, אורח חיים במורסות הסרטן, כ"י בית"מ שכטר). הצרעת הגדמיה והמורסה הסרטנית בהתחלתם אפשר רפואתם (שם בגרעת). ואמנם השחין אשר יחדש כויצה והשחין המתעפש והסרטניי והחזיריי והכדרוניי והמתאכל ומה שהולך במשפטם לא יולד מהם מוגלא (קאנון ד ג א ח). וכבר נאמר שורע לוף מרפא טחורי האף ואם יהיו סרטניים תרפאו בסחיטת האשכל וכו' (שם ג ה ג ו). ואם יהיה מטחוריים ודברים סרטנייב בעליוני המעיים יהיה מעופש (שם ג יו א ג).

***סְרִי**[1], ש"ז,—סִרְחוֹן, ריח רע: דעתיה דרבי מאיר למימר סיריי נתן ריחו (מד"ר שה"ש, עד שהמלך). דעתיה דרבי אבהו למימר סיריי נתן ריחו מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשומי ג"ע (שם).

***סְרִיאֵל**,—שם מלאך: איהא מיהא קיסתא פיסנא איסור איסתוור סריאל משביע אני עליכם שתסייעו לי בקולי (ר' משה הדרשן בנרבונא, סידו' לפיוטים).

1) [בארמ' סרח, הבאיש.]

***סריג**, ס"ז, מ"ר סריגים, סריגין, סמ' סריגי,— כמו שריג, סריגה, מחיצה או כסוי של מעשה שבכה :Geflecht, Gatter; grille, treillis; grate, lattice מלבן של ספקלריא וסריגין של חלונות פותחין ונועלין בהן ואם היו נשמטין אסור (תוספת' עירוב' יא יז). חבילי המטה וסריגי חלונות חוצצין את הבית ואת העליה עד שתעבר הטומאה לצד השני וכו' מפני שהטומאה יורדה באיזו דרך שנכנסה (שם אהיל' ט ד). הסריגים ממעטין בה לעניין שבת (ירוש' עירוב' ז). — ואמר הפיטן: ובדם שנים סריגים את זה לעמת זה וכרם שלחו למקנה להתעדן בפרי סחרם (Elbogen, Stud. 146).—"ובמשמ' אריג של מעשה רשת: ואנשי הארץ ההיא אינם קוברים את מתיהם אלא חונטים אותם במיני בשמים ומשימים אותם בספסלים ומכסין אותם בסריגים כל משפחה ומשפחה לבד (מסעות ר' בנימין, הוצ' ד"ר גרינהוט 84).

***סריגה**, ס"נ, מ"ר סריגות, סה"פ מן סרג,—כמו סריג: אלו חוצצין ולא מביאין מסכת פרוסה וחבילי המטה והמשפלות והסריגות[1]) (אהל' ח ד). הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדח כדברי ב"ש ב"ה עד שיה' במקום אחד מלא מקדח (שם יג א). חלון שהוא ארבע טפחים על ארבעה טפחים אם עשה לו סריגות ביטלה כיוצא בו (תוספת' עירוב' י יג). רפפות אלו הן סריגות אלו של אוצרות אלו של איקלטאות (שם אהיל' יד ג). ביבין היוצאין מארץ העמים לארץ ישראל עושה להן סריגות וממעטן עד פחות מטפח (שם יח ט). ישתרגו עשאן עלי סריגות סריגות הביא אותן עלי מכופלות בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון אדום וישמעאל (מד"ר איכה, נשקד על פשעי).—ובמשמ' סרוגים, שלא בסדר: עשאן עלי סריגות בבל קשה ומדי מתונה יון קשה ואדום מתונה כשדים קשה ופרס מתונה מקדון קשה וישמעאל מתונה (שם).—ובסהמ"א: והבית הזה העליון מסורג בסריגות כדי שישלוט בו האויר הצח העובר על פני בעל הבית (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש, הקדמה').

***סרידה**, סרידה, ס"נ, מ"ר סרידות, סרידות,—כסוי של מעשה רשת ושבכה, ובפרט לכסות פי התנור: סרידה[2]) שהיא נתונה על פי התנור ושוקעת לתוכו

[1]) [בדפו' ליוורנ' (הוצ' ר' דוד אלטאראס) הגרסה: והמסריג.]—[2]) [בכ"י פרמה מנקד: סרידה, וכן במדב"מ. ועי' סרוד, (הערה 2).]

ואין לה גפיים השרץ בתוכה התנור טמא (כלים ח ג). סרידה שהיא נתונה על פי התנור מוקף צמיד פתיל נסדק מן התנור לסרידה שעורו כמלא פי מרדע שלא נכנס (שם ט ז). תנור ישן בתוך החדש וסרידה על פי הישן נוטל הישן וסרידה נופלת הכל טמא (שם י ז). אם היה נסר חלק או סרידה שאין לה גפיים טהור (הבור או הדוד) (אהל' ה ו).—ומ"ר סרידות של תבן: מעשה בשבור המלך שהיה עובר שם ועברה קרובים שלו ובלעה נחש עברה שניה בלעה שלישית בלעה היה שבור המלך מיצר וכו' אמרו לו חכמיו הבא י' גבורין וימלאו סרידות תבן הביא ועשו כך ונתנו לפניו ובלע ונתנו לפניו ובלע עד שנפחה כריסו (תנחומ' בשלח יח).

***סריות**, סיריות, ס"נ.—סרחון וטנוף, כמו סרי, übler :Geruch, Unrat; puanteur, ordure; stench, filth למלך שבנה פלטין במקום ביבים במקום אשפות במקום סריות מי שהוא בא ואמר הפלטין הזו במקום ביבים הוא במקום אשפות הוא במקום סריות הוא אינו פוגם (רבי לעזר, ירוש' חגי' ב א). אין ממזרין טהורין לעתיד לבוא שנאמר וישב ממזר באשדוד מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות (ר' מאיר, שם קידוש' ג טו). למלך שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק והלך והביא לו דג מבאיש א"ל חייך חדא מן תלת לא פלטה לך או סיריות אתה אוכל או מאה בורדלין אתה לוקה או ממון אתה נותן אמר אני אוכל סיריות לא הספיק לאכול סיריות עד שנקטה נפשו עליו וכו' נמצא אוכל סיריות ולוקה ומשלם ממון (פסיק' דר"כ, ויהי בשלח י, בובר). למלך שהיו לו אוצרות בלוסים והיו בני המדינה מליזים אחרי המלך לאמר מזגו של מלך רעה מה עשה המלך פתח להם המאושרין שבהם ומלאו את כל המדינה סריות התחילו גורפים ומשליכים ליאור (ר' אלעזר, מד"ר ברא"ש' כח). כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחיץ בנו של מלך כך למה יצא עשו תחלה כדי שיצא הוא ותצא סריותו עמו (ר' אבהו, שם סג). סרו מהר מן הדרך כשהיו בסיני היו שושנים וורדין עכשיו נעשו סריות נעשו כזבים לא עשו לא שעה ולא שתים אלא מיד סרו[1]) (שם שמות מג). — ובסהמ"א: ומה הים רפשו

[1]) [דרשו סרו מלעיל כמו סרו מלרע מן סרה סרי, ועי' גם הדרש על סורו טמא (מד"ר איכה ד).]

וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם (רש"י, ישעיה כז כ).

***סְרִיחָה**, ש"נ, מ"ר סְרִיחוֹת,—שה"פ מן ב.סָרַח, במשמ' ריח רע: מפני שרוח מערבי שהיא תדירא מנשבת בו ודוחה הסריחה שאינה באה לעיר (רגמ"ה, ב"ב כה.). זכור טומאתך כמה טומאה יוצאה ממך וסריחה וכזה כל אדם יתפש בענוה (ספ' חסידים תתתתכעד).— ואמר הפיטן: סופו רקב ורמה ואחריתו סריחה ותולעה עודנו בושת וקלון וחייו צלמה וחרפה (סליח' שחר' יוה"כ, מחז' איטל' ב, קט.).—ומ"ר במשמ' חטאים: לא השיבות פניהם ריקם מרוב עוונות וסריחות נאספו מנו בעלי שיחות (אבשי אמת, משירי ציה"כ 21, הוצ' ברלינר).

***סְרִיטָה**, ש"נ, מ"ר סְרִיטוֹת, שה"פ מן סָרַט,—כמו סְרָטָה: הסורט סריטה אחת על גבי שני נסרים באחת הרי זה חייב (תוספת' שבת יב ו). מהו כעת חיה א"ר זבדי בן לוי סריטה סרטו לו על כותל כשתבוא השמש לכאן וכו' (פסיקי רבתי, ותפלה כל הנלחכה). יסרוט לו סריטה בכותל בתקופת תמוז (רסב"ג, מד"ר ברא"ש לג).—"ומ"ר: החטטין והסריטות שהגלידו מעט על פני סענדעריל התחילו מפעפעים ומתמסמסים מזיעה וחום השמש והיו קשין לו כמחט בבשרו (ר' מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרדס III, 26).

***סְרִיכָה**[1], ש"נ,—שה"פ מן סָרַךְ: כמין ירידה הוא וסריכה כמו תפיסה כדכתיב שממית בידים תתפש (ר"ח, ב"ק יח.). בד"א דאמרינן ממעלה למטה דחייב נ"ש כשקפצו כדרכם אבל אם שינו כגון שהכלב קפץ ברקיד' והגדי בסריכ' אינו משלם אלא ח"נ (לבוש נזקי ממון של יב).

סִרְיֹן, ש"ז, מ"ר, סִרְיֹנוֹת, — מָגֵן שלבשים במלחמה, כמו שִׁרְיוֹן: Panzer; cuirasse; breastplate, armour: אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הרמחים לבשו הסריֹנֹת (ירמ' מו ד). אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסריֹנו ואל תחמלו על בחריה (שם נא ג).

סָרִיס[2], ש"ז, סמ' סְרִיס, מ"ר סָרִיסִים, סמ' סְרִיסֵי סָרִיסֵי, כנ' סָרִיסָיו, סָרִיסֶהָ,— אדם שֶׁסֹּרַס, והיה לפנים ממנה בחצרות מלכי המזרח על הנשים, Eunuch; eunuque: ובהרחבה, אחד משמשי בית המלכות לפנים בכלל: והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סְרִיס פרעה שר הטבחים (בראשי לז לו; גם לט א). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ושר האופים (שם מ ב; גם ז). וזרעיכם וכרמיכם יקח (המלך) ונתן לסריסיו ולעבדיו (ש"א ח יה). ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיה בן ימלה (מ"א כב ט). ויתן לה המלך (להאשה שהתאוננה לפניו שגזלו ממנה שדה) סריס אחד לאמר השיב את כל אשר לה (מ"ב ח ו; גם ט לב; כד יב; יה). ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה (שם כה יט). ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישע' לט ז). אחרי צאת יכניה המלך והגבירה והסריסים שרי יהודה וירושלם (ירמ' כט ב; גם לד יט; מא יז; נב כה).— איש סריס: וישמע עבד מלך הכושי איש סריס והוא בבית המלך (שם לח ז).— ובמשמ' העקרית: ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר יי' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכו' ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות (ישע' נו ג-ה).—אמר למהומן וכו' שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש להביא את ושתי המלכה לפני המלך (אסת' א י-יא; גם יב; טו). הגא סריס המלך שמר הנשים (שם ב ג). שעשגז סריס המלך שומר הפילגשים (שם יד; גם טו). בגתן ותרש שני סריסי המלך משמרי הסף (שם כא; גם ו ב; יד). ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה וכו' ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה (שם ד ד-ה). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו' עם הסריסים והגבורים (דהי"א כח א).— וְרַב, שַׂר הַסָּרִיסִים[1]: ויאמר המלך

---

[1]) [בארמ' סריכא (ב"ק כב), ושם ברש"י: סריכא שנועץ צפרניו בכותל.]

[2]) כך בארמ' הקדומה (לידזבר' 331), ובארמ' המאוחרת סריסא, והושאל גם בערב' שִׁרִּישׁ a). ומזה שִׁרִשׁ b) מי שאין לו כח הגבר (פליישר אצל לוי, ג, 727). יש גוזרים אותו מן האשור' שַׁרֵישׁ, של הראש, כלומ' פקיד ושר, אבל משמושו בלשון מוכח שהמשמ' פקיד בבית המלך היא רק הרחבה מהמשמ' גבר מסרס. צורתו של השם היא במשקל קַטִיל, כמו צַדִּיק ובא הקמץ במקום הדגש (מכלול שדה"פ קנה:). והסמ' סְרִיס, סְרִיסֵי, היא שלא כדין.]

[1]) [וכן בארמ' בכתבת: רבסרס (לידזבר' 366).]

a) سريس b) سرس

לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל וכו' ילדים וכו' (דני"א ג-ד). וישם להם שר הסריסים שמות (שם ז). — ואמר בן סירא: כאשר סירים[1]) יחבק נערה ומתאנח כן עושה באונס[2]) משפט (ב"ס גני' ל כ).— ובתו"מ: אבלט שאל ללוי סריס' מות' לשתות ואסור לרחוץ א"ל אם תראה סריס מחבק עם אשתך שמא אינו רע לך (ירוש' שבת ג ח). ולא ימחה שמו בישראל פרט לסריס ששמו מחוי (ספרי דבר' רפט). נעשה סריס למפרע (רב, יבמ' פ.). סימני סריס ואילונית ובן שמנה אין עושין בהן מעשה עד שיהו בן עשרים (רבי חנינא, שם). וכשעמד המלך ממשכב הצהרים אמר לשני סריסיו הנהוגים להשקותו השקוני (פדר"א ג).—ובסהמ"א: סרים שנשלפו ונתקו ביציו (ערוך ערך שלף). ואל תגלי הסוד כי אם לסריסיך הנאמנים לך (יוסיפון קלו). שאנחנו רואים הסריסים יותר חלושי השכל מהנשים (ר"י א"ת, הכוזרי ד כה). ואלו הן סימני סרים כל שאין לו זקן (רמב"ם, אישות ב).—ואמר המשורר: ואם שניו ימי משנה לפרעה בעת נמכר לעבד מסריסו (רשב"ג, בחר מהסלי'). ולמה לסריסים יוסר שער זקנם (ראב"ע, שאלות, כהנא, ג, 23).—*סרים חמה, סרים מטבעו[3]): סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר (יבמ' ח ד). איזה הוא סרים חמה כל ששהא עשרים שנה ולא הביא שתי שערות (תוספת' יבמ' י ו). מי שאין לו אלא ביצה אחת הרי הוא כסרים חמה (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, ספרי דבר' רמז). טומטום לא יהלוץ שמא יקרע ונמצא סרים חמה (ר' יוסי בר"א, יבמ' פג:). — ובסהמ"א: וסרים זה הוא הנקרא סרים חמה בכל מקום (שם). למה נקרא בדברי רז"ל הסרים בתולדתו סרים חמה (ריב"ש, שו"ת תיט). — *סרים אדם, שנסתרס ע"י בן אדם: סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר (ר"ע, יבמ' ח ד). העיד ר' יהושע בן בתירא על בן מגוסת שהיה בירושלים סרים אדם ויבמו את אשתו לקיים דברי ר"ע (שם). הכל חייבין בברכת המזון כהנים לויים וכו' נתינים וממזרים סרים אדם סרים חמה וכו' (תוספת' ברכ' ה טו). פצוע דכא וכרות

1) [כך בכ"י וצ"ל סרים.]—2) [בגליון בגזל.]
3) פרשו בירוש' (יבמ' ח ד) וז"ל ר' חייה בשם ר"י: כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת, ע"כ. בערוך פרש שנסתרס ע"י קדחת, חמה מלשון חם.]

שפכה סרים אדם והזקן או חולצין או מייבמין (יבמ' כ:).—ובהשאלה, במשמ' מסרס: ומן העיר לקח סרים אחד הרי שבעים ואחד ולמה קוריהו סרים שמסרס את ההלכה (ירוש' סנה' א ב).—*בצלים סריסים, בצלים שאין להם זרע: הבצלים הסריסים[1]) ופול המצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית (שביע' ב ט).—ובסהמ"א, שם צמח: יוקח שרשי שומר ושרשי כרפס ושרשי סרים ומזרע השומר ומזרע אל סרים מכל אחד ג' אוקיאות (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כז:).

סָרִיסוּת, ש"נ,—תכונת הסרים: כי אתו לקמיה דרבא בן כ' שלא הביא למבדק אי משום קטנות אי משום סריסות (רש"י, יבמ' לז.). ועל זה יש גם לאותיות האלה תמורות בדברים שנולדו בהן כיצד תמורת ראיה עורון תמורת שמיעה חרשות וכו' תמורת משגל סריסות תמורת מעשה מלאכה גדמות תמורת הלוך חגרות וכו' (חכמוני, ס' ספר יצירה, עג.).

א.***סְרִיק**[2]), ש"ז נ"ר, סריקים, סריקין, מין מצה, עוגה דקה: שאל ביתו' בן זונין את רבן גמליאל וחכמים ביבנה מהו לעשות סריקין המצויירין בפסח אמרו לו אסור מפני שהאשה משתהא בהן והן באין לידי חמץ וכו' יהו אומרין כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס בן זונין מותרין (ר' יודה, ירוש' פסח' ב ד). עושין סריקין כמין רקיקין ואין עושין סריקין כמין גלוסקאות (רבי יוסי, שם בבלי לז.).

ב.***סְרִיק**[3]), ש"ז מ"ר סריקים, סריקין, איש ריק, פחז: אינו חייב (בן סורר ומורה) עד שיאכל בחבורה שכולה סריקין[4]) (ר' חנינא, סנה' ע:).

א.***סְרִיקָה**, ש"נ, סמ' סריקת,—א) שה"פ מן א.סרק: מה זריעה מיוחדת שהיא בגופה של קרקע אף כל שהיא בגופה של קרקע יצא סריקת פשתן וניקור אבנים שאינן בגופה של קרקע (סוט' מו:).—ובסהמ"א: ועוד ביום הכפורים לא שרי רחיצת כל הגוף כמו

1) פרשו בירוש' (שביע' ב ו) וז"ל: מהו בצלין הסריסין אילין בוצלייא בופריא דלא עבדין זרע, ע"כ.]
2) [בערב' צריק a), ובכושית צריקת, עי' פרינקל (186, Aram. Fremdw., הערה 2).]
3) [מהארמ'.]—4) [בערוך הגרסה סרוקין.]

a) صريق

בשבת ויום טוב ואף לא הסריקה דהוי פסיק רישיה (ר' לדקיה בר' אברהם הרופא, שבלי הלקט, סמא' כט).

ב. **°סְרִיקָה**, ש"נ, שה"פ מן ב.סָרַק, — צביעה בסרק: וכלם נסרקין בסריקה כדי שהפוסלי' יפסלו באותו גבול שימצאו מוגבל ומצויין מהם (אברבנאל, מ"א ה).

סרך[1], ממנו *סֶרֶךְ, א°סָרַךְ, °סְרִיכָה°סִרְכָה, *מִסְרָךְ.

***סֶרֶךְ**, ש"ז.—א) חִבּוּר והדבקות, גרירה, מעשה אגב גררה, מנהג של חקוי, Anhänglichkeit, Nachahmung; attachement, imitation; clinging to, נטילת סֶרֶךְ, נטילה הבאה כטפלה לנטילה אחרת: לא הוא רוצה לוכל הוא רוצה ליגע אלא משום נטילת סרך והתנינן תרומה וכי יש תרומה משום נטילת סרך אלא בחולין שנעשו על גב הקודש (ירוש' ביכו' א א). —וכן טְבִילַת סֶרֶךְ: אין תימר חלוק רבי יודה על טבילת סרך דבר תורה הוא (שם יומי ג ג).—סֶרֶךְ תרומה, חבור וגררה לתרומה: נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה (רב ילחק בר אשיאן, חול' קו.).—סֶרֶךְ טבילה, טבילה הבאה אגב גררה של טבילה עקרית: סרך טבילה היא זו כדי שיזכור טומאה ישנה שבידו ויפרוש (ר' יהודה, יומי ל.).—סֶרֶךְ בתה, גרירת הבת אחרי מנהג האם: (נדה) בין בזמנה בין שלא בזמנה אינה טובלת אלא בלילה משום סרך בתה (רב, נדה סז:).—ובסהמ"א: ואפילו כשטובלת בשמיני לא תטבול אלא בלילה משום סרך בתה (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 103). אלא שחכמים גזרו שלא לטבול ביום משום סרך בתה שתהא סבורה שהוא בשביעי ותלמד ממנה (המאירי, פי' יומי א ו, ג:). חשש זה שהיו חוששין בכ"ג סרך הדברים על הרוב היתה מחמת חשש דעות הצדוקים (שם יט:). ואעפ"כ נענשו בו על שהיה בהם סרך התכבדות על הענין (שם ג, לא.). וכן שיש שם סרך נקיות (שם א עז:). שמא יש סרך איסור בדבר וכו' ואין צריך ליטול רשות מבית דין אף במקום שיש עמה סרך למלאכה אחרת (שם א, פד:). וכן פורק מעליו עונש שבועת שוא ר"ל סרך שבועת שוא שמא הוא משביעו שלא כדין ונשבע לשקר

[1] [כמו שרך, וקרוב לסרג, שרג. וכן בארמ'; ובערב' שַׁרִבַ a), חָבֵר, התחבר וכדומ'.]

a) شَرِكَ

(הוא, אבות ד ז). ובכל ספר שיש בו סרך קדושה (ר"נ על הרי"ף, שבת, מג:). שלא נחשדו ישראל על כך על השבתות ואין כאן סרך כדי שיטעו בדבר (רמב"ן, מלחמ' ה', אלפסי שבת שכט). ודבר שאי איפשר לאמרו שנגזור עליה' משום חשש סרך[1]) כי בודאי ת"ח זריזים ולא ירגילו עצמן בדבר האסור (ספי' המרומ' מו ג). והני מלי בישראל דווקא אחרי שנתנ' תורה ונתחדש' הלכה ובעברות חלוקות ושאין בהן סרך עבודת גבריה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקור דין א ד). אפי' שיצטרף עמה צד וסרך דאיסורא אחריתי (מים רבים, שו"ת או"ח לא). שכל המקבל הנאה מחברו שלא בלב שלם וכו' יש בו סרך גזל (פלא יועץ כ).—ב) הרגל, מנהג ודין[2]): ואם מחנות ישבו כסרך[3]) הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה וכמשפט היסורים כסרך[3]) התורה (Schechter, Jew. Sectaries I, 7). סרך מושב ערי ישראל (שם 12). וזה סרך המבקר למחנה ישכיל את הרבים במעשי אל (שם 13).—ג) °הסתרגות והסתבכות, עקום ועוות: לשוני בקשת דרך כי היא ארח סלולה בלי סרך חקרתיה ברחב וארך (דה"ע 2).—ד) °וכמו סִרְכָה: אם סרך רך כמים ואינו קשה ונפקע אחר מאחר וכו' (אלדד הדני, טרפות ב ז).

א. **°סָרַךְ**, רק בינ' פָּעוּ', סָרוּךְ, נק' סְרוּכָה, מ"ר סְרוּכִים, סְרוּכוֹת,—היה נגרר ודבוק ע"י סִרְכָה, כמו נפע', anhängend; attaché; adhering: ורבינו ישעיה זצ"ל כתב וכו' ונראה לי דאם סרוכה בכיסה כשרה שאין לך מקום רבותא גדול מזה עכ"ד (שבלי הלקט, טרפות ח). וכן כתב הטור בסימן ט"ל וז"ל ורב שר שלום התיר אפי' אינו מסובך הרבה אלא סרוך בו מעט וכו' (מהרי"ט, שו"ת יו"ד ז). אונה הסרוכה לאונא (רמ"א, שו"ע יו"ד לט ב). ואולי לא ראה פסקי הרא"ש שהרי בסרוכות יחד האונות והאומה כתב הרא"ש בשם העיטור שאם רוב הסירכא מהאונה ומיעוט מן האומה תלינן שעיקר הנקב היה באונה (מהרי"ט, שו"ת ב, יו"ד ט). אעפ"י שגם בה (בדעה שעוב) טובה מעוטה או

[1] להלוות לבניו הקטנים ברבית דילמא אתי למיסרך.

[2] [כמו בארמ' סירכא דגברא (ע"ז ל.).]

[3] [עי' גם סגל (ספי' ברית דמשק, השלח, כרך כ"ו 491, הערה 13). ואולי הוא שייך להארמי סרכא, שוטר, ופרושו כמו מִשְׁטָר, ומזה חק.]

מרובה שרובה סרוכה ומדובקת (ר"א גויפג, בס מסס טוב, ז:).—ובהשאלה נגרר אחרי דבר, היה רגיל בו: הלא אין חינוך קטן אלא כדי להנהיגו שיהא סרוך אחרי מנהגו לכשיגדיל וכיון שזה פטור לכשיגדיל למה לי חינוך (רס"י, חגי' ו.).

—נִפעי, °נִסְרַךְ, נדבק אבר אחד של הגוף לחברו ע"י סרכה, ביחוד האברים הפנימיים, כמו הראה וכדומ': שאע"פ שניסרך כחוט השערה ומפרקו ואינו מבצבין טרפה דאמרי' לא ניסרכה אלא אם כן ניקבה הריאה (גיאוניקה ג, גינצבורג 30). סירכא ממש שנסרך כחוט אני מתיר (שס 31). שבישלו ח' תרנגולין בקדירה אחת ומצאו באחת מהנה כבד נסרך בה ואסרו כולם (רי יצחק, מעשה הגאונים 4). לבד אותו האבר שהלב נסרך בו השליכו ולא יותר (שס). מרוב דוחק נסרכה לדופן (רגמ"ה, חולי מח.). ראיתי בבית רבי לב שנתבשל בקדירה בגופו של אפרוח נסרך בו בברייתו וכו' אבל אם נמצא הלב בקדירה שאינו נסרך כלל (רס"י, סדור תקצמ). כל מקום שנסרכה הריאה אומות ואונות ועינוניתא בין לדופן בין לשמנונית בין לטרפשין בין זו לזו טריפה (מחזי ויטרי תקלח). אבל אותן (האזנים) הנסרכות עומדות בסדרן רבותן הוא שרבות וכשרה (והזהיר, ויקר' מג.). כבר הדבר מרופה בידם שהן באין לישאל עליו ומלמדין אותן כל עיקר הדברים שלא יסרכו ולא יסתבכו בהן (רמב"ן, מלחמי ה', אלפסי, פסח' ד', יז.). ורבינו ישועה וצ"ל פי' שאם נסרכה לחברתה שאצלה בין על ידי סירכה בין אם נדבקה ממש רק שיהיה כמין סדין ניכר ביניהן כשרה (שבלי הלקט טרפות ח). ואמר לי אני אומר לך העיקר שמצאו סירכא גדולה בצלעות ומכרה בחזקת כשרה וכששאנו[1]) אותו אמר שהוא נסרך לחצר הכבד וכו' ואחד הטרפתי שהיה נסרך מכל צד (מהרס"ל, שו"ת כ, ד"ה המעשה). מפני שהיה יוצא מן הדקין כמין יתרת נפוח ועב מהם סתום למטה ונסרך הרבה מאד משם לדופן האווזא (מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת ח, סג.). — וכן נדבק בעל חי בבעל חי אחר: לפי שהתולעת הזאת נסרכת בבעל חיים אחר ומוצצת את דמו בלא שבעה עד שהיא נפוחה מאד ונופלת ומקיאה הדם ההיא מעט מעט (ר"י ברי אכטולי, מלמד התלמידי ה.).—נִסְרַךְ הכלב, נדבק ונאחז בדבר: אבל נסרך הכלב ודלג הגדי בין מלמעלה למטה בין

[1]) כך כתוב שם, וצ"ל וכששאלנו.

מלמטה למעלה חייבי' נ"ש (שו"ע חו"מ נזקי' שכנים סל' יב). אבל אם הכלב נסרך והגדי דלג וקפין הכי אורחיה (לבוש נזקי ממון סל' יב).—וְנִסְרַךְ הָאוֹר, סִכְסֵךְ: אין עושין פתיל לנר של שבת וכו' מכל דבר שהאור מסכסך בו פי' שאינו נאחז אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת ודולגת (טור או"ח, שבת רסד).—ובהשאלה, נדבק ונגרר בדבר: והנה היבם כאשר ישים בלבו לתקן הנפש ההיא לבל תסרך באשפה כי יש טרפים שטורפים מיד המלאך השומר ומטריפים נפש הרשע באשפה (הקנה, סודות כשלאים במלות יבום). הרי בזה מסלק כל חיצוני שלא תסרך באותה המצוה וכן נראה מדבריו (ר' אליהו די וידאש, ראשי' חכמה ט). ומכאן אתה למד מהיכן היה נסרך קין אצל תאומתו של הבל (ר"נ בר"י אשכנז, עמק המלך, שער אבא ואמא מה, עמ::).

—הִפעי, °הִסְרִיךְ, - עשה שֶׁיִּסָּרֵךְ ויסתבך, הדביק: אמר מרימר בשם רבא אשה לא תחוף אלא בחמים ואפילו בחמי חמה לאו מפני שהן צנונין מסריך שיער ואין עולין בהם מים ולא תטבול אלא במים חיים (תלמידי ר' יהודאי גאון, הלכי פסוקי 103). השוחט תרנגולת יגביה רגליו מן הקרקע שמא מסריך ועוקר סימנין (שס 142). שלא יסריך ויעקר את הסימנים (והזהיר, ויקר' יד.). והנקב הסריך הבועית זו לזו (ראב"ד, תמים דעות קנ).

—הָפעי, °הָסְרַךְ,—שהסריכו אותו, רק בינ' מֻסְרָךְ, מוסרך: והנה מתחלה שהראו לי הסירכא נבהלתי מאד כאשר יעידו עלי עדים ואמרתי בודאי הוא מוסרך לחצר הכבד (מהרס"ל, שו"ת כ', ד"ה המעשה).

—פִּעי, °סֵרֵךְ,—עשה שיהיה סָרוּךְ, גֵּרֵר והוסיף: סרך טבילה היא זו אין כאן חובה מן התורה אלא לסרך ולתפוש בשם טבילה כדי לעלות על לב שאין טבילה אלא לטמאין (רס"י, יומי ל.).

—הִתפ', °הִסְתָּרֵךְ, בינ' מִסְתָּרֵךְ, נק' מִסְתָּרֶכֶת,—נדבק ונאחז, כמו נפע': פי' מטפס מסתרך מלשון שממית בידיה תתפש והיא בהיכלי המלך[1]) (ר"ח, עירובי כא.). וחזר החנוני ומסתרך בפירות ומבקש לשמטם מבעה"ב וכו' לעולם הפירות בחזקת החנוני שמסתרך בהן (הוא, שבוע' מח.). היתה אשרה זו גוזלת את הרבים פירוש היתה נוטה ברשות הרבים וכו' והיתה מסתרכת בבגדי בני אדם ומושכת אותם שנמצאת כאלו גוזלת (הוא, ע"ז מח:). דבר מזוהם כל שהוא לח שמסתרך

[1]) [וכן בערוך ערך טפס.]

בידים אבל דבר יבש אין כאן זיהום (רשב"א, תורת הבית ו ה, בסוף).—וכן הִסְתָּרֵךְ אבר לאבר ע"י סרכה: שוהרי נסרכת (האונה) מחמת ליחה בדופן שהיא קלה ורכה להסתרך לה אבל שאר מקומות שהם נוחים להסתרך לריאה כשם שהריאה נוחה להסתרך אליהם וכו' שהדופן קשה הוא להסתרך מחמת ליחה שבריאה (ר' יונה, משפטי בדיקת הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורונל).—ובהשאלה נגרר אחרי דבר, היה רגיל בדבר: כדי שלא יסתרך בזה לכשיגדל (ר"א מלוניל, ארחות חיים ב, מילה).— וכמו הִסְתַּבֵּךְ וְנִתְעַקֵּם, ואמר הפיטן: הנני אל רחמים קדושי מצטרך הרבה לי חסדים ואפך לי הארך כי בכיתי ונחמתי על דרכי המסתרך (אחזתי בקאתי, יוה"כ, סדור תימני עם נקוד עליון).

ב.°סָרַךְ, — כמו ג.סָרַח: הכוסות החתוכין אע"פ ששפתותיהם סורכין את הפה מקבלים טומאה (רמב"ם, כלים יב טו).

—נִפע', °נִסְרַךְ, — נִסְרַח, כמו ב.סרח: לפי שנתמעט בארצותינו וזמנינו מפני (חלק בכ"י) אשר כמעט נסרכה[1]) חכמתו ואבד ענינו (קטע מתרגום ספ' הכויה של אבו אלקסם, כלל ב, עבאס, כ"י גני' בהעתקי אלי ספירא).

°סְרָכָה, סירכא, ס"נ, מ"ר סְרָכוֹת, סירכות,—א) חוט של קרום רירי המדביק אבר פנימי אחד לחברו: שסירכא זו מחמת נקב היא באה (רש"י, בשם הבו' הגאו', חולי מו:). סרכה זו מחמת מכה היתה וכו' אין זו סירכי קיימת (שם, מח.). ולא איכפת לן בההיא סירכא (תוספ', ד"ה אבל כקדקן, שם מו:). או גוררים הבשר עם הסירכא ומנפחין לה אם עולה בנפיחה כשרה דכיון שהסירכא קיימת וסותמת כל הנקב לא יתפרק עוד (הלכות טרפות של ר' גרשום, ד"ה אמר רבינא, שם מח.). בסרוכה לדופן דמוכחא מלתא שהסירכא מחמת נקב (שם). סרכה היוצאה ממקום למקום בריאה עצמה (ר' יונה, משפטי בדיקת הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורוניל). וסרכה תלויה באונה או באומה יש מן הגאונים שאוסרין אותה וכו' וקורין לה סרכה בת יומא אבל הראב"ד התיר אותה כי סרכה כשמה כן היא דמשמע שנסרכת משני ראשיה (שם). אפילו כשבאה הסרכה באלכסון וכו' וכל סרכה יוצאת מאומה (ר"א בר יצחק [חותן הראב"ד], האשכול, סדר י"ח טרפות בקצרה). מזה יש להוכיח כפי' מו' רבינו דאם סרכה באה בלא נקב אם לא יבצבץ כשרה אפילו הסרכה היא מן הריאה כיון שלא נקבה מעולם והיא מבצבצא בתוך המים א"כ הסרכה שהיא קרום הריאה נקבה ופסולה (התרומה טרפות ח). ששאלתם על ענין סירכת הריאה לדופן (רא"ש, שו"ת כ כח). אין צריך לבדוק אחר שום טרפות מן הסתם חוץ מן הריאה שצריך לבדוק בהמה וחיה אם יש בה סירכא (שו"ע יו"ד לט א). ואנשי בבל משתכלין בריאה בחוטין שנדבקין מן הריאה עם הדפנות וקוראין אותן סירכא (ר"י הדסי, אשה"כ שנט). ונ"ל דדוקא נקט במקום סרכת האונות וכו' כי בנקיב' שיראה הנקב בעין צריך שתהא הסרכא אחווה ומסתבכת בבשר וכו' אמנם בנסרכה לבד כפי דעתי כשר כשהוא כנגד הבשר (מהרי"ט, שו"ת, אה"ע ז). נ"ל דלא מצינו שיהיה הסרכה שלא כסדרן מקרי בכלל ספק טריפות דשמא היה עובר במיעוך דדוקא אם חזינן דעברה במיעוך מוכח דהוא ריר בעלמא וגם זה קולא גדולה (ר"ע איגר, שו"ת עט, ד"ה כ"ל דלא). — ומ"ר: לפיכך ריאה שהעלתה צמחין או שנמצאו סירכות כמו חוטין תלויין ממנה ולדופן או ללב או לטרפש הכבד חוששין לה שמא ניקבה וצריכה בדיקה (רמב"ם, שחיט' יא ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה אע"פ שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר אוסרין אותה (שם טו). כי הסירכות ספקות הן שמא אינה נקב (ראב"ד, תמים דעים יב). וכבר כתבנו מנהגנו בכל אלו הסרכות וכו' שבשביל שהריאה עלולה באלו הסרכות חשו חכמים לבדיקתה (רבי יונה, משפטי בדיקי הריאה, תשו' הגאו', הוצ' קורונל). כלל הדבר אין לך סרכא שיש לה תקנה בלתי סרכות האונות בבשר שבין הצלעות או בצלעות או האונות זו לזו כסדרן (שבלי הלקט, טרפות ח, בסוף). בענין משמוש בסירכות למעך בם שנוהגים העולם ונתפשטה הנגע בהרבה מדינות וקהילות (ר' אליהו, שב' מוסר לו).—וגם סמי' סְרָכֵי: ומביאין ראיה מיכן כי סירכי הריאה שנאסרו באומא משום דעבידא למינתק (מעשה הגאונים לב, הוצ' אפשטין 88). — ובהשאלה, פגם, פסול, כמו סרכה המטריפה את הבשר: יש הרבה סרכות הנסרכים ומקטרגים כענין כל גוים סבבוני (הקנה, מילה, ס::). אמנם בהיות פגם בה' מוצאות הבל התפלה והתורה היוצא מפיו יוצא ע"י פגם וסירכא א"א שיתייחד למעלה כי כל אשר בו מום לא יקרב וכן אמר בר"מ (דכ"ו) בסופו ז"ל וכגוונא דאינון חמשה כנפי ריאה כלהו פתיחן

[1]) [אולי שבוש במקום נסרחה, ע"פ מליצת הכתוב (ירמ' מט ז.).]

בלא סירכא לקבלא האי קול הכי נמי צריכין למהוי ח' תקונים דפומא כלחו פתיחן בלא סירכא בחמש תיקונין דאינון אהח"ע בגרון וכו' (ר"א די וידאש, ראשית חכמה, הקדושה י).—ב) *עֶצֶב, Nerve: ויוצאים מפני המוח שבע זוגי סרכות ונקראות בלשון ערבי אעצאב וכו' ואין בסרכות מי שהוא חלול אלא הוא ובו יצא האור אל העינים וממנו ה[מ]אור ונברא חלול בשביל שיהיה המוח הרבה מאוסף זך ונקי לא יתערב עם אחר זולתו מפני שהמאור צריך לכך וכו' והזוג השלישי מהסירכות יוצא אל הלשון לתת לו הרגשת הטעם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ה כח). וכן אם בטלה או נפסדה סירכא מהסירכות המגיעות אל האוזן בטלה הרגשת השמע (שם). ושאר האיברים שנשארו סרכותיהן שלימות יהיו איבריהן שלימים עד שמרפאין אותן אם אפשר להן לקבל הרפואה (שם).— ג) *בהשאלה, חבור לאיזה ענין, תקוה לזכות בכסף וכדומ' במקרה ידוע, Aussicht, möglicher Fall; chance, hasard; expectation, opportunity: אומדין כמה אדם רוצה ליתן לאשה שאם נתארמלה או תתגרש יגבנה הלוקח ויותר דבר יתן הלוקח מן האשה מהלוקח מן הבעל שיש לו ב' סירכות רב פפא הוסיף ודאי יתן לה יותר שיש לו ב' סירכות אלמנות וגרושין (ערוך ערך שמין).

*סִרְמוּט, ש"ז, שה"פ מן סִרְמֵט, — כמו סִרְטוּט: [סרמוטין] לשון סירמוט[1]) הוא וכתב מקולקל נקרא סרמוטי (שם ערך חינם).

*סִרְמֵט, כמו סִרְטֵט.

—פע', *סִרְמֵט, בינ' מְסַרְמֵט, מסורמט,— כמו מסרטט: אל תסמכו לנו מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך וכו' ולא מן שאין טעמיהן ברורין בכתב מסורמט[2]) (שם).

א.סרן ממנו א.סֶרֶן.

א.סֶרֶן[3]), ש"ז, מ"ר סְרָנִים, סמ' סַרְנֵי,—גליל של עין שהאופן סבב עליו Achse; essieu; axle: וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וְסַרְנֵי[4]) נחשת וארבעה פעמתיו כתפות להם (מ"א ז ל).—ובסהמ"א: שני סרני הגלגל שעליהם משענת תנועת הגלגל (ר' עמנואל מרומא, ס' התורה, Merx Archiv 365). — ובמשמ' מֶתֶג וָרֶסֶן: אלו תרא' אותנו אדוננו בידי בני אד' ועבותי' ברגלינו וסרנים בפינו ובריחי ברזל על חיכנו ומנעולי' על עגבותינו (ר"י קלונימוס, בע"ח א ו). — ובהשאלה שם כלי שמשתמש בו המוהל (?): שמושך המוהל את הערלה ומפסיק הקליפה התחתונה בידו בדרך שהם יודעים עד שהיא נפסקת ומחבר אותה עם הערלה וחות' אותה בבת אחת ואם אינה נסדקת ונפסקת באצבע או בצפרנו יהיה לו סרן הנקרא בלשון ערבי מדור ופוסק בו וחותך הכל בבת אחת (רב האי גאון, תשו' גאוי, שערי לדק, מילה ו, מעתק).

ב.סֶרֶן[1]), ש"ז, מ"ר סְרָנִים, סמ' סַרְנֵי, ·כנ' סַרְנֵיכֶם,—א) גליל, מדינה אצל הפלשתים: זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סַרְנֵי פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים (יהוש' יג ב-ג).—ב) שַׂר אצל הפלשתים וגם שבט, מַטֶּה, חלק אחד מחלקי העם אצל הפלשתים: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל וכו' חמשת סַרְנֵי פלשתים וכל הכנעני והצדוני והחוי (שפט' ג א-ג). ויעלו אליה סַרְנֵי פלשתים ויאמרו לה וכו' (שם יו ה; גם ח; יח; כג; כז; ל). וישלחו ויאספו את כל סַרְנֵי פלשתים אליהם ויאמרו וכו' (ש"א ה ח; גם יא). ויאמרו מה האשם אשר נשיב לו ויאמרו מספר סַרְנֵי פלשתים (שם ו ד; יב; ז ז; כט ב; ו-ז). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחוהו סַרְנֵי פלשתים לאמר בראשינו יפול אל אדוניו שאול (דהי"א יב כ).—ואמר בן סירא: ויכנע נציבי צר ויא[בד את] כל סרני

---

1) [בס"א סירטוט, עי' קוהוט עה"ש בהערה.]

2) [בס"א מסורטט, ועי' שם קוהוט הערה.]

3) [בארמ' סרנא, ולא נתברר מקורו.]

4) [י"ת וניסרין, ופרש רד"ק כמו הפוך וכו' ועניננו כמו לוחות, ע"כ. וכן רש"י ורלב"ג. וריב"ג אומר וז"ל: הם כמו יתדות והם אשר אמר עליהם וידות האופנים אך התרגום אמר בו וניסרין דנחש כלומר לוחות והוא יותר ראוי בענין, ע"כ. אולם בפשיט' סרנא, וכן הירונימ' axes, וכן החדשים. ופ. פרלס (JQR. 18, 386) גוזרו מן האשור' שַׁרְנֻ, עַמּוּד.]

1) [רבו ההשערות על מקור שם זה. יש אומרים שהוא כמו שַׂר במבטא הפלשתים. ויש אומרים שהוא הצורה העברית של האשורי שַׂהַאנִי, מ"ר של שַׂהּ מלך. ועוד יש אומרים שהוא הצורה הפלשתית של היוני τύραννος. ועכ"פ ברור שהוא שם פלשתי.]

פלשתים (ב״ק גנזי׳ מו יח).—ובספהמ״א במשמ׳ שר סתם, ואמר המקונן: ציון בשופר תקע על הר וגבע ראי צרחי במר ובכי על מות סרניך (ליון תקונכי, קינ׳). וכמו תנים ירדפם סער כמו סרני[1]) בקרני יובלים תקעו (רסב״ג, עני סהקים). שחה קרנם ונבהל סרנם ונלאה תרנם לפרש כנפיו (ר״י הלוי, יעץ ומקים, סער הסיר 97). נאצת בן לפנים אמצת אין קרן ואין סרן אין שר ואין טפסר (הוה, סס 115). מגת ומעזה ומיתר סרנימו מבחר הבחורים לשדי קטל הוציאו גם צבאות הכפתרים הישבים בינימו לצאת למלחמה על ישראל השיאו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ה, ספ׳ סס׳). ממשלת סרנים פירשטענטהימר וכו׳ (ליגדה, רהסית למודים ה י, 132).

סרם, ממנו *סֵרוּם סָרִיס, *סָרַם.

*סָרַם, קל לא נמצא.

—פִעֵ׳, *סֵרֵם, פ״ע,—א) עשה אותו לְסָרִיס, כרת את האבר המוליד, kastrieren, entmannen; châtrer; to castrate: והמסרם את האדם ואת הבהמה ואת החיה ואת העופות בין גדולים בין קטנים בין זכרים בין נקיבות הרי זה חייב (תוספת׳ מכות ה ו). כל שלא ראתו החמה בכושר אפילו שעה אחת הושיט ידו וסירסו מבפני׳ דברי הכל אסור לבוא בקהל וכו׳ (ר״י, ירוס׳ יבמ׳ ח ג). הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרם מאליו (סבת קי:). הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב וכו׳ במסרם אחר מסרם שהוא חייב שנאמר ומעוך וכתות וכו׳ (ר׳ יוחנן, סס קיח.). על שפת ירדן עמדה (הצרעה) וזרקה בהן מרה וסימתה עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה (ר׳ סמעון בן לקיס, סוטי לו.). בעו מיניה עבד שסרסו רבו בבצים מהו (קדוס׳ כה.). ואלמלא נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו מה עשה הקב״ה סירס הזכר וצינן הנקבה ושמרו לצדיקים לעתיד לבא (רב יהודה בסס רב, ב״ב עד:). ויקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן רב ושמואל חד אמר סרסו וח״א רבעו (סנה׳ ע.). רמזו מה הם סרסו וכנען לקה אף כאן ישראל חוטאין והארץ היא מתקללת (מד״ר ויקר׳ יז). שתה (נח) ממנו יין ונתגל בתוך האהל ונכנס כנען וראה את ערות אביו וקשר חוט בבריתו וסרסו ויצא והגיד לאחיו נכנס חם ומצא לערות אביו ולא שם על לבו מצות כבוד אב (פדר״א כג). מלמד שלא לקחו (פוטיפר את יוסף) אלא לתשמיש וסרסו הקב״ה בגופו (מד״ר ברהס׳ פו). בל יתיצב לפני חשוכים זה פוטיפר שהחשיך הקב״ה את עיניו וסרסו (סס סה״ם ה). מלמד שהיה הצפרדע עולה מן התהום ואומר לשיש עשה לי מקום שאעלה ואעשה רצון בוראי והי׳ נבקע השיש ועולה ונוטל׳ בית הסתרים שלהם ומסרסן שנאמ׳ וצפרדע ותשחיתם (מזקיה בכ׳, סס סמות י). סירסו וכו׳ אמר לו (שמואל לאגג) כשם שעשית לישראל במצרים כך עשיתי לך [שהיית] מסרס אותם ומושיב את נשיהם עגונות (כ׳ ילמק, פסיקת׳ דר״כ, זכור). שיהיו קרוביהן של מלכים שהרגת באין עליך ומסרסין אותך (הגדי ברהסית יט).—סֵרֵם את הדבורים: הלוקח וכו׳ פירות כוורות נוטל שלשה נחילין ומסרס (ב״ב ה ג). מכר דבורים מכר כוורות חלות דבש אינו רשאי לסרס את כולן כאחד (תוספת׳ סס ד ז). במה מסרסן אמר רב יהודה אמר שמואל בחרדל אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר חנינא לא חרדל מסרסן אלא מתוך שפיהן חד חוזרות ואוכלות את דובשנן (בבלי סס פ.).—ובספהמ״א: מה הוא שיאמר ישראל לגוי שיש לו עבדים סרסם ואני אקנה אותם ממך (תשו׳ גאו׳, חברון עח); יסרס עצמו מזווג (תקון סובבים, ויכיליה).—ואמר הפיטן: סע משעיר והכמין פרוסה עיף ויגע מבושיו לסרסה (אזכיר סלה, יול׳ פרס׳ זכור).—ובהשאלה סֵרֵם את ההלכה, חתך והבריע אותה: ומן העיר לקח סריס אחד זה מופלא בית דין ולמה קורא אותו סריס שמסרס את ההלכה (ר׳ יוחנן, מד״ר סה״ס, הכה מטתו).—ב) שנה את הסדר של האותיות שבתבה או של התבות שבפסוק, umstellen; transposer; to transpose: פחז סרסהו וע״ת חרדת פר״ת חטא מעליך (ר׳ לוי, סס ברהס׳ לט). ד״א מי ה׳ סרם אותו מי ים הים הודיעך ה׳ (סס, סמות ה).—וְסֵרֵם את המקרא: לפני משה ולפני אלעזר הכהן אם משה לא היה יודע וכו׳ אלא סרס המקרא ודרשהו (ר׳ יאסיה, ספרי במד׳ קלג). רשב״ל מסרס הדין קרייא אלופים מסובלים אין כתיב כאן אלא אלופינו מסובלים בשעה שהקטנים סובלים את הגדולים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו (ירוס׳ ר״ה ב ט). צדקתך כהררי אל סרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה (מד״ר

---

[1]) והעיר המו״ל דוקס: אולי יחסר מלת עַם. [ועי׳ ביאליק־רבניצקי, שירי ר״ש בן גבירול, ח״א בהערות, עמ׳ 122.]

ויקרי כז).—ובסהמ"א: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו' סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם (רס"י, ברא׳ ב יט). ויחלק עליהם לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה (שם יד טו). סרס המקרא ודרשהו כמו עת לעשות לה' הפרו תורתך עת לעשות (ספי כריתות, ה א י).

—פע', *סֵרֵס, בינ' מְסָרֵס, מסורס,—א) שסרסו אותו, שעשוהו סריס: המסרס את המסורס הרי זה לוקה ארבעים (תוספת' בכור' ו כד). והלך לו אצל אשכול ואמר לו כך אף הוא אין אתה יודע מסורס הוא מבקש לעשותך בעולם (אגד' ברא׳ יט)—ואמר הפיטן: זכור מעשה אגג מעדנות נשים בשכלה חרבו לענות סורס שארו לשסוף יענות (זכור אים, יוצ' שבת זכור).—ב) מהפך, שלא בסדר: יצא מחותך או מסורס[1] משיצא רובו הרי הוא כילוד (נדה ג ה).—מקרא מְסֹרָס פסוק שתבותיו אינן בסדר: וירם תולעים ויבאש הרי מקרא זה מסורס וכי מרחיש ואחר כך מבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש (מכי' ויסע מסה). וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא וכו' (ספרא שמיני פרש' א). ר' אבהו ור' יונתן חד אמר מסורסת היא הפרשה ואחרינא אמר על הסדר נאמרה (מד"ר ברא׳ ע).—ובסהמ"א: אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצא דמו כבר (רס"י, ויקר׳ א טו). והמסורסים כמו שיאמרו במקצת מקומות סרס המקרא הזה (הורי הקורא, דרנבורג 51).

—הפע', *הִסְרִיס, נעשה סָרִיס: בן עשרים שלא הביא שתי שערות יביאו ראיה שהוא בן עשרים והוא הסריס[2] לא חולץ ולא מיבם (ב"ב קנה:).

—התפ', נתפ', *הִסְתָּרֵס נִסְתָּרֵס, שנעשה סָרִיס: הרוצה שיסרס תרנגול יטול כברלתו ומסתרס מאליו (ר' יוחנן, שבת קי:). כיון שירד הפר לשם נעשה פויטנון סרים פרעה שנסתרס בגופו מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר ברא׳ פו). והיית כשוכב בלב ים זה נח ששכב בתיבה י"ב חדש בתוך מי המבול ועל ששתה ונשתכר אירע בו פסול שנסתרס (שם במד' י).—ובסהמ"א: משום הכי מותר ליטול כרבלתו שממנו אינו מסתרס אלא משום הכי אינו נזקק שוב לזווג שרמות רותא נטלה ממנו אבל לעולם אם היה מסתרס אפי' ממילא הוא אסיר (ערוך ערך רס). אשת סרים כגון שנסתרס לאחר שנשאה דקדמה שכיבת בעל לבועל (רס"י, סוטי כז.). הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי [שלקח] את יוסף למשכב זכר (הוא, ברא׳ מא מה).—ודבורים: מכאן ואילך יגרום להם המוכר שיסתרסו מאליהן ולא יעשו עוד פירות (הוא, ב"ב פ.). —ובצלים: יש בבצלים שמסתרסים ולא יהיו גסים לעולם (הוא, ב"מ פט.).—ובהשאלה, נִסְתָּרְסָה עבודת אלילים, נעקרה: והיו סריסים בהיכל מלך בבל מאי סריסים רב אמר סריסים ממש ורבי חנינא אמר שנסתרסה עבו"ם בימיהם (סנה' לג:).—ושבת ושלשה רגלים: ששת ימים תעשה מעשיך נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית שלא תסתרס[1] ענין שבת בראשית ממקומה (מכי' משפ' כ). נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרסו שלשה רגלים ממקומן (שם).

סרסר[2], ממנו *סַרְסוּר, *סִרְסֵר, *סַרְסָרוּת.

***סַרְסוּר**, סִרְסוּר, סירסור, ש"ז מ"ר סַרְסוּרִים, סרסורין,—מְתַוֵּךְ, אמצעי באיזה ענין בין שני בני אדם כמו בין מוכר ולוקח וכדומ', Vermittler, Makler; intermédiaire, agent; middleman, broker: המוכר יין ושמן לחבירו וכו' ואם היה סרסור ביניהן נשברה החבית נשברה לסרסור (ב"ב ה ח). אם בשמכרו לטבח דברי הכל לשחיטה מכר אלא כי נן קיימין בשמכרו לסרסור רב אמר מקח טעות הוא [ו]שמואל אמר יכול מימר [ליה] לשחיטה מכרתיו לך (ירוש' שביעי ה ח). שמח זבולון בצאתך מלמד שהיה זבולון סרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לגוים ומן הגוים ומוכר לאחיו (ספרי דברי שנד). למלך שעשה סחורה ע"י סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור

1) [דרך מרגלותיו, רש"י.]

2) [כך יבמ' (פ. לז.), אולם במשנה (נדה ה ט) הגרסה: סריס.]

1) [עי' רש"י (שמות כג יב) וז"ל: לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהג בה שבת בראשית, ע"כ. ושם (סי"ז).]

2) [ונמצא גם בכנענ', עי' ברוקלמן (Grundriss I, 13), וגם בארמ'. והשאל גם בערב' שִׂרְשׂוּר[a]. ויש גוזרים אותו מהפרס' סמסאר, סבסאר ספסיר. ועי' פרינקל (Aram. Fremdw. 186).]

a) سرسور

(ר' יוסי, מד"ר ברא' כז). שנעשה סרסור בינו לבין המקום שיטול יעקב את הברכות (שם סז). משל למלך ב"ו שהי' משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סירסור ביניהן התחיל מדבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגים את לבך לא אני הוא שעשיתיך סירסור (ר"מ, שם שמות ו). יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל משכר הסרסור נתוודע מה לקח (שם ויקר' לג). למלך ששלח לקדש אשה עם הסרסור הלך וקלקלה עם אחר הסירסור שהיה נקי מה עשה לקח את כתובתה מה שנתן לו המלך לקדשה וקרעה אמר מוטב שתדון כפנויה ולא כאשת איש (שם מג). סדר הדין כך הוא הדיין יושב והנידונין עומדין והסרסור מכריע ביניהם (בשם ר' חייא בר אבא ובשם רבי פדה, שם קהל' אי לך ארץ).—וכנוי למשה רבנו: אסור לך כשם שניתנה (התורה) על ידי סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה על ידי סרסור[1] (ירוש' מגי' ד א). אף הסרסור הרגיש בעבורה שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' (בשם רבי חנין, פסיק' דר"כ ה, בוכר). אמר משה עתיד אני להעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם את התורה (ר' שמעון לודייא בשם ר' סימון בשם ר"ל, מד"ר שמות ג). שבעה מחיצות של אש היו כוססות זו בזו והיו ישראל רואים ולא מתיראים ולא מתפחדי' וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להסתכל (ר' אבא בר כהנא, שם במדי' יא). אמר לו הקב"ה (למשה) נזדרזת במלאכתך לפני פרעה בא ועשה סרסור ביני ובין בניי (פסיק' רבת', ותשלס).—וכנוי למטה[2]: איקונין אחת טובה היה לי בתוך ביתך וגרמתני לכופפה אף אתה כפה מיטתך ואית דמפקין לישנא ויכפה (כפה) הסרסור (ירוש' ברכ' ג א).—ובסהמ"א: סורסיא הוא כסרסור שבו עושין סחורה (ערוך ערך אסתירא). ראובן נתן פרקמטיא למכור ושמעון זה סרסור חור בה בשוק והלך לראובן ואמר לו כך וכך הגיעה ויאמר לו מכור אותה (רי"ף, שו"ת עו). הסרסור שלית הוא אלא שהוא נוטל שכר שליחותו וכו' ראובן שנתן חפץ לשמעון הסרסור ואמר לו מכור לי זה ואל תמכור בפחות ממאה וכו' (רמב"ם, שלוחין ב ו). וכן המוכר יין או שמן לחבירו בסימטא או בחצר של שניהם או ברשות לוקח והיתה המדה של סרסור עד שלא נתמלאה המדה המוכר יכול לחזור בו (סמ"ג, מ"ע פב). סוחר שאמר לסרסור שיקבל בשבילו מעות מן השולחני והעמידו אצל שולחני ואחר כך עיכב השולחני המעות מחמת חוב שהיה לו על הסרסור אם הסרסור היה חייב מעות לשולחני הרי עכבם בדין (טוחו"מ מלוה ולוה קכו). שהמשלח אינו תובע אלא חפצו ואינו יודע שנמכר אלא מפי הסרסור (שם, שלוחין קפה). וכל סרסור שאבד החפץ מידו או נגנב או נאבד חייב לשלם מפני שהוא שומר שכר (שם). אמרו עליהם (על ח' פסוקים שבתורה) בפ' הקומץ רבה יחיד קורא אותן בבית הכנסת ואנו מפרשים שמותר לקרותן בלא סרסור[1] (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חק' דין ב יג). כסרסור בין אל לעם לעשות רצונו הפקד (רסע"ג, תוכחה JQR. NS. III. 93). ואמר הפיטן: כי הנה הסתו עבר סרסור זרוז מרץ ראש פרוז הרץ סלול שלום ותרץ (אור, יוצ' א פסח). תעינו אחר יצר ותוע רוע וסור תרנו אחר הזוג לעברה סרסור (שלמה הקטן, אמרנו נגזרנו, סליח' ד עי"ה). נאוין נאצה אולתו קשורה על לוח סרסור בעד רבים איך יהי שלות (אנא העא, סליח' שחרי' יוה"כ). הורד הסרסור במדוחות ובטלו כל שמחות ומיד נשתברו הלחות (סליח' י"ז תמוז, מחז' איטל' א, קנט.). הוחרד לב דל וחדל ההוקם סרסור ומה יפיער נבער מדעת ובין חסור (איככה, סליח' שחר' יוה"כ). בן עמרם היה לה סרסור מזיוה קרן עור פניו ממאמר יוצרו לא יסור שומר את מצות אדניו (אלעזר ערואקי הכהן, יהללו, ספ' פזמוני תימני, לט:).—*ומ"ר: ולא תתורו אחרי לבבכם הלב והעינים הם סרסורין לגוף שהם מזנין את הגוף (מד"ר במד' יז).—ובסהמ"א: ופעם אחת הלך (ר' שלמה אלשקאר) בשוק של מוכרי בגדים לקנות צנייה של נחשת אחת ומצא שם הסרסורים שהיו מוכרים עזבון של סרים אחד מסריסי המלך (יוסף סמברי, לקוטים, הוצ' ברליינר 82). א"כ הלב והאזן שני סרסורים נכבדים להשיג מעלת החכמה והתבונה (ר"י בן נחמיאס, משלי ב ב).—וגם סַרְסָרִים: כי התיקון שתיקנו שרי המדינה להיות סרסרים נבררים אינו נגד ד"ת אלא כתורה עשו ואילו באו לפנינו היינו גם כן מתקנים כן דלא יתרבו הסרסרים יותר מהראוי לפי העיר והמסחור כדי שיוכלו להתפרנס ולא יפסקו חיותא זה לזה (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, אונאה רלא כח).

[מתרגמן.]

2) [סרסור לפריה ורביה.]

1) [מתרגמן.]

***סִרְסֵר**, נִיִ׳ מְסַרְסֵר,—הָיָה סַרְסוּר, תָּוֶךְ בֵּין שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם, vermitteln, Makler sein; être intermédiaire; to act as agent: זה אחאב בן קוליא וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלים ולא דיים אלא משגלו לבבל היו מוסיפים חטא ומה היו עושין בירושלים היו נביאי השקר ולא הניחו אומנותן בבבל והיו מסרסרין זה לזה וכו׳ (תנחומ׳ ויקר׳ י, בובר). וכן צדקיה היה מסרסר לאחאב וזה היה אומנותן כמה שנים (שם). עשו להם קלעים והושיבו בהן זונות ובידיהן כל כלי חמדה והיתה זקינה מסרסרת לילדה שהיתה זקינה בפנים מן החנות (שם בלק כז). — ובסהמ״א: ולא תתורו אחרי לבבכם כמו מתיר הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה (רש״י, במדי׳ טו לט). מעשים בכל יום שיש במקח אחד כמה סרסורים זה מסרסר ללוי וזה ליהודה (רא״ש, שו״ת קה א). ראובן תבע משמעון שיפרע לו דמי טרחו שסרסר וטרח בעדו בעסק מה (באר עשק פד). — ואמר המשורר: שפיפון לך במחו הלך כאיש עני וגוע ושית יצר כמו בצר מסרסר הוא להרע (רמב״ע, מרי שגיון, הולי דוקעס 65). — ואמר הפיטן: אני חומה ושדי כמגדלות אותם סרסר נורא תהלות (מחז׳ איטל׳ א, לג:). שגיא כח עניים רואה סרסרני לך להניח הנלאה (שם). ירד סרסר אל מעביד יונה בחר מכל לאום חפש אותה פן אאביד מצרים מכל גוי ואום (שם קב:). יקיר ידידו נאמן לשולחיו בלל בהודו וסרסרו למפליחיו לאמר שלחו וחקל טרחיו כי יי׳ דבר שלום (שם קכה.).

***סַרְסָרוּת**, סרסרות, סַרְסְרוּת, סרסירות, ש״נ,—שה״פ מן סִרְסֵר, מלאכת הַסַּרְסוּר, Vermittelung; médiation; brokerage: בא וראה מה יפה היתה סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם שעל ידי הדודאים עמדו שני שבטים גדולים בישראל יששכר וזבולן (מד״ר ברא׳ עב). — ובסהם״א: אשה אחת אשת ישראל רגילה להתייחד בבתי גוים לפעמים בלילי כמו ביום ע״י סרסרות ומשא ומתן שיש לה עם גוים וכו׳ (תרומ׳ הדשן, רמב, עב:). — ובהשאלה: הלב והעינים שני סרסורי החטא וכתיב לא תתו׳ אחרי לבבכם ואחרי עיניכם לכן בזאת יכופר עון הסרסורים עון סרסרות הלב במרירות וצער ועון סרסרות העינים יתכפר בדמעות (ספ׳ ארחות צדיקים, התשובה, סא:). גם זאת היה פקודתם שיהיו להסרסורים פראטאקאל לכתוב בתוכו כמה חביות נמכרו והשכר סרסרות יחלקו שוה בשוה חלק כחלק (פתחי תשובה, טו״ע חו״מ, הונאה רלא כח). — °ובמשמ׳ שכר הסרסור: וגם הסרסור לא בקש לזכות בחפץ אלא ליטול סרסרותו ואם כן כל זמן שלא נמכר עדין הוא ברשות המוכר (לבוש, הלואים קסה א). מעשה שהיה כך היה ראובן הלך ומצא את שמעון וא״ל לך וסרסר לי עם לוי שישכיר לי הנהגת חנות הלואתו וימכור לי ג״כ מולוה המשכונות שכבר נעשו ואני כס״ד אפרע לך סרסירותך משלם וכו׳ שמעון טוען ליורשי ראובן שיפרעו לו מותר סרסירותו וכל ההוצאות שעשה (באר עשק מח). תתצו״ל אלטונא אחד תבע סרסרות אחר שלש שנים שעברו מזמן שסרסר לפי דבריו אצל אדם אחד מוחזק בעירו לכשר ואמוד וכל אותן הימים שתק ולא ביקש ממנו כלום וכו׳ (שאילת יעב״ץ, ב׳ לז, יח:). זה המשא ומתן של הפרנקי״ן אי אפשר לראובן ושמעון לקבל סרסרות מבני הישוב רק שהפרנקין קונים שוורין פטומים ונותנים להם סרסרות מי ימחה בידם (פתחי תשובה, טו״ע חו״מ, נזקי קנו ה).

א. ***סַרְעַף**, ש״ז, מ״ר סַרְעַפִּים,—כמו שַׂרְעַף, מחשבה, Gedanke; pensée; thought: היוצר יחד שני לבביהם צופה ומביט סרעף קרביהם (אף אדם, מוסף א כ״ה). ויריק רוב ברכות מארבות לאום מהללו מסרעף ומקרבות ובענף עץ עבות (לגול מקולות, יוצ׳ ב סוכ׳). סרעפי נבהלו ומזמתי בשומעי מחרפיך לעמתי (לין תמוז, ממזי איטל׳ א, קנט.). בסרעפי בקרבי אגידה נצחך בעשתונות לבי גודל שבחך (תחנונים, שם ב, יב.). רצית אדון לבחנו בו ראות סרעפו וצירוף לבו (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 127). — ואמר המשורר: לו הזמן יבא ותבל אחריו עד היקום תעו בסרעפנו אבעים בנות ימים ונגדן אצחקה כי צעקות מי זה אשר יכפנו (רשב״ג, כוכב אשר דרך). כל יצר וסרעף הן יעציטוך (ר״י הלוי, כל יכר). ויאמר לי של נעלך מעל רגליך והתנצל ביחידתך מחומר גויתך וזנח סרעפיך (ראב״ע, אגר׳ חי בן מקיץ). אמנם סרעפי בקרבי יעצוני ובליותי בלילי יסרוני כי אין מי שיבא אחרי לספר בשבחי (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצאהרי, מספ׳ המוסר, מחבר׳ מה, קבץ על יד ט, 20). — ובספרות הקראים: ואם נשיב סרעף את בת בנה שהוא שב אל בתה ילך מזה ששאר שאר השאר ואם כן בת הדוד תקרא שאר לו (כ״א הקרקסי, ספי ג״ע הלנ:).

ב.*סרעף, ס״ז, — כמו סרעפה, ואמר המשורר בשתי המשמ׳ יחד: עיני שכל פקחה נרדם ולטוש לראות אמנה סרעף[1]) אולי תאחוז מעץ חיים יום תסחה אל מות סרעף[2]) (רמב״ע, התרשיש ח קטז). ולתור לו (להאדם) מנוחה הלא חכינו סרעף[1]) ותשכחו כי פתע ימל שרש וסרעף[2]) (ר״י כלג׳ארה, רה כ).

סרעפה, ס״נ, מ״ר סרעפות כּי׳ סרעפתיו, רק במ״ר, כמו סעפה[3]), — הענפים של הארז: הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צמרתו מים גדלוהו וכו׳ על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו ממים רבים בשלחו בסעפתיו קננו כל עוף השמים (יחזק׳ לא ג-ו).

סרף, ממנו מסרף, *סרוף.

מסרף[4]), ס״ז, — כמו משרף: והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו ונשאו דודו ומסרפו[5]) להוציא עצמים מן הבית (עמו׳ ו ט-י).

***סרף**, ס״ז,—כמו ב.שרף, Saft, Harz; résine; resin: ר׳ ליעזר אומר המעמיד בסרף[6]) הערלה אסור אמר ר׳ יהושע שמעתי בפירוש שהמעמיד בסרף[6]) העלים ובסרף[6]) העיקרים מותר בסרף[6]) הפנים[7]) אסור מפני שהוא פירי (ערל׳ א ט, מדב״מ). וסרף[8]) היבש וגלדי צואה שעל בשרו (מקוא׳ ט ב, סס).

סרפד[9]), ס״ז, מ״ר סרפדים—שם קוץ מהקוצים: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס (ישעי׳ נה יג).—ואמר המשורר: ותחת ההדס סרפד וחוח ובמקום הארזים קמשונים (רסב״ג, עטה הוד).—ומ״ר: וקוצים סרפדים לרגלי תלמידים אשר בספרדים תמימים וישרים (דונש, לדורש החכמות).

א.*סרק, ממנו *סרוק, א.*סריקה, א.*סרק, *סורק, א.*סרק, ב.*סרק, *מסרק, *מסרקת.

א.*סרק, פ״י,—כמו א.שרק, גרד במסרק את הצמר, הפשתן, או שער הגוף, kämmen, hecheln; peigner, carder; to comb, card: נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק (נזיר ו ג). ומקומה (של עגלה ערופה) אסור מלזרוע ומלעבוד ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים (סוט׳ ט ה). החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן ואפילו סרוק (בכור׳ ד ח). לוקחין מן הכובסין מוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (תוספת׳ ב״ק יא יג). נדה חופפת וסורקת כהנת אינה חופפת וסורקת נדה כהנת חופפת וסורקת (ירוש׳ פסח׳ ג ז). הוא התקין שתהא אשה חופפת וסורקת קודם לטהרתה ג׳ ימים (סס מגיל׳ ד א).—סרק את בשר פלוני: בשעה שהוציאו את ר״ע להריגה זמן ק״ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים (ברכ׳ סא:). — ואמר הפיטן: הביאו את רבי עקיבה עוקר הרים וטוחנן זה בזו בסברה וסרקו את בשרו במסרק של ברזל להשתברה (ארזי הלבנון, קינ׳).

—נפע׳, *נסרק,—שסרקו אותו: שגלשו מהר גלעד וכו׳ וכן פירשו אדוני אבי ז״ל שנמרטו ונסרקו בינות עצי יער ונתייפו כאלו נסרקו במסרק (רד״ק, השרש׳, גלש).

—הפע׳, *הסריק,—כמו קל: רבא שרא לסרוקי סוסיא פירוש להסריק את הסוס במסרק של ברזל (ערוך ערך סרק). הנה מסרק הזהב אשר בבית קח נא לך והסרק את שער ראשך (ספ׳ הישר מד:).

—הפע׳, *הסרק, בינ׳ מסרק, מוסרק,—כמו נפע׳: ויהי בעמדו לפניהם בלבוש ארגמן וראשו מוסרק והוא עם גדודיו וחגור חרב ויתבהלו השופטים ואנשי הסנהדרין ויחרישו ולא ענו דבר (יוסיפון כמ). תתעטף בציצית בעלותך על הדוכן או על הכסא לדורשים מוכן וקודם

---

1) [מן א.סרעף.] — 2) [מן ב.סרעף.]

3) [עם ריש נוספת.]

4) [נשמט ממקומו בכרך ו.]

5) [בהרבה כ״י ומשרפו. ופרוש השם מוטל בספק. רש״י פרש קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה, ע״כ. ורד״ק מביא בשם אביו: אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמות מן הבית, ע״כ, כלומ׳ קרוב השורף את המת בזמן המגפה כשבני אדם אחרים מפחדים לטפל במת, וכן דעת רב החדשים. וריב״ג אומר: פרשו בו אוהבו ונאמר אחי אבי, וכן מביא רד״ק בפרושו ובשרשיו. ומזה בא השמוש בלשון הקראים משרף אחי האם, משרפת אחות האם, עי׳ משרף.]

6) [כך גם בערוך ערך סרף. וברב הספרים שרף.] — 7) [כך במדב״ם, וצ״ל הפגים.]

8) [כך גם בערוך שם. וברב הספרים שרף. וכן גם במדב״מ שם ה.] — 9) [לא נתברר מקורו. יש מחברים אותו עם המצרי סרפד, מין גמא, וכן סרפת, Lotus; עי׳ Expository Times, XIII 190.]

שמתחיל הדרש תירק והחוטם מזוהמא יורק וקנת פיך כאלו שתית מרק וזקנך באצבעותיך יוסרק אחר זה דרוש דרושך בלי בושה בעזות פנים ומצח נחושה (ר' עמנו' פרלנסים, וכוח רכב ובעגה, מנוח למתק ספתים 18).

—פעי', *סֹרֵק, בינ' מְסֹרָק,— נסדק בסדקים, כמו הרֶוח שבין השנים של המסרק: צרצור לגין כמו קיתון הוא שמכוסה בחרש מנוקב או מסורק וכו' וגם עושין כלי עץ או חרש מסורק או מנוקב, ומניחין אותו על פי הביב כדי שירדו אליו המים ולא תרד בו אבן או צרור ותסתים אותו וגם זה יקרא מסרק (ר' שלמה בר' שמואל, ספי המלילה, ערך מסרק, בכר 31).

*סֹרֵק, סורק, ש"ז, — כמו סָרוֹק: שמן שביעית נותנין אותו לגרדי ואין נותנין אותו לסורק (רסב"ג, תוספת' דמאי א כט). לא יצא החייט במחטו ערב שבת סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא וכו' ולא הסורק במשיחא שבצוארו ואם יצאו כולן פטורין (ר' מאיר, שם שבת א ח). ואין לוקחין מן הסורק מוכין מפני שאינן שלו (שם ב"ק יא יג). מלאכה שאין עושה בנפשו כגון גרדי וסורק מנין ת"ל לא תעשוק מ"מ (ספרי, דבר' רעח). — ובסהמ"א: שמן שלקח הסורק לתתו בצמר פטור מן הדמאי (רמב"ם, מעשר יג טז).

א.*סֶרֶק, ש"ז,—פְּסֹלֶת שמוציאים ע"י סריקה, כמו של פשתן ובדומ': איוב אמר מנהגו של עולם מי שהיה לו מכה ונתרפאה לו מעט והעלת גלד נותן בה דברים רכים כמו צמר גפן או סרק של פשתן בריכוך השמן (רה"ג, מקוואו' ע 3).

ב.*סֶרֶק, ש"ז, מ"ר סְרָקִים,—סֶרֶק, כמו הרֶוח שבין השנים של המסרק: ואותו הכסוי שיש בו נקבים או סרקים נקרא מסרק (ר' שלמה בר' שמואל, ספי המלילה, ערך מסרק, בכר 31).

ב.סרק, ממנו *סָרָק, ב.*סָרֵק ב.*סְרִיקָה.

*סָרָק[1]), ש"ז,—מין צבע צָהֹב: אשה לא תעביר סרק[2]) על פניה מפני שצובעת (רבי אליעזר, שבת נה.). אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה סרק על פניה (מו"ק ט:). כי סמכוהו לר' זירא שרו ליה

הכי לא כחל ולא סרק[1]) ולא פירכוס ויעלת חן (כתו' יז.).

ב.סָרַק,—כמו ב.שׂרק, קל לא נמצא.

—פִעֵ', *סֵרֵק, סירק, צבע בסָרָק: ארובות של נחתומין טמאות ושל בעלי בתים טהורות סרקן או כרכמן טמאות (כלים יה ג). כופת שסירקו וכרכמו ועשהו פנים ר' עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיחוק בו (שם כב ט). — ובסהמ"א: וכן בול של עץ אע"פ שסרקו וכרכמו ועשאהו פנים לשער וכיוצא בו (רמב"ם, כלים כה י).

—נִפעַ', *נִסְרַק, — שסמנו אותו בסָרָק: או שיקראו גבלים לפי שהיו עושים באבנים ובעצם הגבולים הראויים אליהם וכלם נסרקין בסריקה כדי שהפוסליי יפסלו באותו גבול שימצאו מוגבל ומצויין מהם ומפני אפן פעולתם קראו כן (ר"י אברבנאל, מ"א ה יח).

—הִפעִ', *הִסְרִיק,—כמו פִעֵ': שבימי שלמה היו פוסלים האבנים עם דם תולע א' שכל מה שהיו רושמין ומסריקין באותו דם היה נחתך ביושר (הוא, נחלי אבות ה, ד"ה עשרה דברים נבראו).

ג.סרק[2]), ממנו *סְרָק, ב.*סָרִיק.

*סְרָק, ש"ז,—ריקנות, Leerheit, Unfruchtbarkeit; vide stérilité; emptiness, barrenness; ובפרט אילן סְרָק, אילן ריק שאינו עושה פֵרוֹת: איזהו אילן סרק כל שאינו עושה פירות רבי מאיר אומר הכל אילן סרק חוץ מן הזית ומן התאינה ר' יוסי אומר כל שאין כמוהו נוטעין שדות שלימות הרי זה אילן סרק (כלאי' ה ו). ואלו שאינן חוזרין הבונה בית שער אכסדרה וכו' וחמשה אילני סרק (סוט' ח ג). מרחיקין את האילן מן העיר חמשה ועשרים אמה וכו' אבא שאול אומר כל אילן סרק חמשים אמה (ב"ב ב ז). כל אילן סרק כנגד המשקולת (אבא שאול, שם יג). המדלה את הגפן על מקצת אפיפיירות וכו' וכן המדלה על מקצת אילן סרק (ירוש' כלאי' ו ח). גוי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק אע"פ שאין ישר' רשאי לעשות כן חייב בערלה (שם ערלי' א 3). כשהרכיב פירות עביר' וכו' ואם בשהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק מין במינו נוטע כבתחילה הן וכו' (שם סוט' ח ה). כי לא

---

1) ספרדי ירושלם מנקדים אותו סֶרֶק. [כך בערב' שׂרק a).]

2) [בערוך ערך שרק הגרסה שרק.]

a) شرق

1) [כך גרסת הערוך ערך כחל, ובדפו' שרק.]

2) [כך גם בארמ'. ובאשור' סַרַאק, הריק, נָסך נסכים (Del., Handw. 512); ואפשר שהוא ספע' מן ריק.]

עץ מאכל הוא וזה אילן סרק וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר מה תלמוד לומר כי לא עץ מאכל להקדים סרק למאכל (ב״ק נח:). עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות (ר׳ פנחס, מד״ר ברחשי׳ ה, הול׳ תיאוד׳). אמרו לאילני סרק למה קולכם הולך אמרו להם הלווי נשמיע קולינו ונראה לא משם הטעם הזה אלא אילני מאכל על ידי שהן כבידים בפירותיהם לפיכך אין קולן הולך אבל אילני סרק על ידי שהן קלין בפירותיהם לפיכך קולן הולך (רב הונא, שם טז). למלך שנתן אסייא לאוהבו לאחר זמן ביקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סרק (ר׳ יהושע בן לוי, שם מט). למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו (רבי לוי, שם שמות ז).—ואמר הפיטן: מהירים אין כמו סרק בלי מום וטובי מראה (רסע״ג, סדר עבודה, קובץ מעש׳ ידי גאוני קדמ׳ ג, 14). וכמו עץ פרי עלי סרק מחפים כן ישרים עלי רשעים מחופפים (אקחה בראשון, יוצ׳ א׳ סוכ׳). באילן סרק לא טעם ולא ריח כי מלפני יי׳ הוא בורח (ר״י חריזי, תחכמו׳ 46). אילן פרי ואילן סרק ואילן מורכב והוא בקצה הארץ וכו׳ (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 63).

ד׳ סרק, ממנו א.׳סריק, ד.׳סרק.

ד.׳סרק, פ״י,—סרק חלות, עשה סריקים: דבייתוס היה יכול לסרוק חלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס (רש״י, מו״ק יד.).

סרר[1]), ממנו סרר, סרר, ׳סרר, ׳סררות.

סרר, פ״ע, סרר, סורר, סררה, סררת, סוררת, סרר, סוררים—סרר פלוני, מאן לעשות מה שצוו לו אלא על פי דעתו ורצונו, widerspenstig sein; désobéir; to be stubborn, disobey: כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם וכו׳ ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו (דבר׳ כא יח-כ). הוי בנים סוררים נאם יי׳ לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (ישע׳ ל א). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם (שם סה ב). כלם סרי סוררים הולכי רכיל (ירמ׳ ו כח). ולא יהיו כאבותם דור סורר ומרה דור לא הכין לבו ולא נאמנה את רוחו (תהל׳ עח ח). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה (משלי ז יא).—סררה הפרה, מאנה להניח לחלבה, ללכת להמרעה וכיוצא בזה: כי כפרה סררה סרר ישראל (הוש׳ ד טז).—לב סורר: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו (ירמ׳ ה כג).—כתף סוררת, שממאנת לשאת העל, שמשלכת העל מעליה: וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמע (זכרי׳ ז יא). ותעד בם להשיבם אל תורתך והמה הזידו ולא שמעו למצותיך וכו׳ ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא שמעו (נחמ׳ ט כט).—ובתו״מ: ד״א סורר על דברי אביו ומורה על דברי אמו סורר על דברי תורה ומורה על דברי הנביאים סורר על דברי עדים ומורה על דברי דיינים (ספרי דבר׳ ריח). סורר שסרר שני פעמים (מדר׳ תהלים יח, הול׳ הופמן). אפילו סוררים הן איני מניח אותם ועמהם אני דר שנ׳ אף סוררים לשכון יה אלהים (מד״ר שמות לג).—בן סורר ומורה: בן סורר ומורה מאימתי הוא נעשה בן סורר ומורה משיביא שתי שערות עד שיקיף זקן (סנה׳ ח א). כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ששה חדשים בלבד (ר׳ שבתי, ירוש׳ שם ח א). כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה (תנח׳ שם קז.). — ובתפלה: מרדנו נאצנו סררנו עוינו פשענו (ודוי ליוה״כ). — ובפהמ״א: מה נאמר לפניך סומך נופלים ומה נספר לפניך כי סררנו בעונינו (הוספ׳ ותקו׳ לסדר רע״ג, 29). סרר בגאותו נצר נתעב ונאלח (מחז׳ ויטרי תסג). ונאצתי ונאפתי וסררתי וסרחתי (ראב״ע, לך אלי תשוקתי). ותבא אלכסנדר׳ אמה (של מרים החשמונאית) ותצעק ותקרא צאי צאי סוררת אשר סררת לאישך ותחרף ותקלל אותה בקול (יוסיפון כלה). ובכל דור ודור בסררם ובשובם אל יי׳ אלהי אבותיהם יקים להם מושיעים (ד״ה יהודי ונלרים וא״י ג, מן 35). אמרתי לו אדוני אראה הנער עבדך סורר ומורה או אולי קרהו מקרה (ר״י זבארה, שעשוע׳, הול׳ דודקון 94). הנה המוסר אשר יאות לסורר אביו ומורה (משלי ערב, דרך טובים). השליכהו חוצה בן הסוררת המזנה (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 34). דע כי במקל עז לפרה סוררה תישיר תלמיה והיא חורשת (ר״מ אבן חביב, דרכי נעם, יז:). והנה כשם שאסור להכות בנו הגדול כדי שלא יהא מכשילו לנגוע בכבודו כן אב לבנים שיודע בהם שהם סוררים ומורים אינם שומעים בקול אביהם ואמם חדול יחדלו

[1]) [באשורי סראר (Del., Handw. 512)].

מלצוות להם שיעשו דבר שנמצא מכשילם וגורם להם שיעשו פגם ויגרמו צער וכעס למעלה (פלא יועץ רעז). אם סורר הוא הרבה מוסרו אך בלי משפט בל תענישנו (כ"ז נ"ם נג כז). חלילה לנו להיות מן הסוררים ומן החוצבים להם בורות בורות נשברים (גיגר, מכת' אל ר"י בלומנפלד, או"נ ג, 91).—וסרי סוררים, ואמר המשורר: כי המנגנים נרגנים והמשוררים סרי סוררים והחוזים לא יבינו מה ידברו (ר"י חריזי, תחכמו' כד).

א·**סֹרֵר**, סוֹרֵר, ש"ז, מ"ר סוֹרְרִים, — מי שהוא סֹרֵר: שריך סוֹרְרִים וחברי גנבים (ישעי' א כג). לא אוסף אהבתם כל שריהם סוֹרְרִים (הוש' ט יה). משל בגבורתו עולם עיניו בגויים תצפינה הַסּוֹרְרִים אל ירימו למו (תהל' סו ז). אך סוֹרְרִים שכנו צחיחה (שם סח ז). ואף סוֹרְרִים לשכן (שם יט).—ובסהמ"א: ויען הכהן ויאמר להם סוררים מה תחשב עזרת' להיכל יי' אשר שפכתם בו דם נקי לרוב (יוסיפון תפד). — ואמר הפיטן: כי הנה הסתו עבר שרי מופת נבראו מליצי ישר נקראו סוררים תמהו בראו (אחוניך, יוצ' שבת חוהמ"ס).— ואמר המשורר: דברי לך נאמן ולא ישנה אשר סוררים הרסו אני אבנה (ר"י הלוי, ירחם נך). סררים איך לא יישירו את מעבדם סחרים בזבול יעירו איה כבודם (ראב"ע, כל אשר יוכל).— ונקי סֹרְרָה, סֹרֶרֶת: יד גבוה על צוררת לא קצרה היא ניערה בם סוררה בי גערה (הוא, איפה בגי). סוררת המחוקת במבושין ומעשר שני בלי לאכול באבלו (ר"י בר ראובן, אזהרי' כו:). ותכלית הכתוב בשם ותולדות הסוררה הזאת שבא להבדיל בין זרעה ובין זרע רבקה הכשרה (פענח רזא, ויצא יג.).

ב·**סֶרֶר**, ש"ז, מ"ר סְרָרִים,—מֶרֶד וחטא, כמו סֹרְרוּת: מה טעם בלא ברכה אכילת מרורים ויכר למקדש החרב בחטא וסררים (פיוט לפה"ג, סדור מנוקד, כ"י צ"ה"מ כזנטנסי ברומא).

*__סְרָרָה__, ש"נ,—כמו שְׂרָרָה, ויעקב לא נתן לא תא' סררה אלא מן הצאן (גינזי שכטר א, גינצבורג 47). איש שאין סר[רה בטלה מזרעו ואלו הן רא]ש גולה שבבבל ונשיא שבארץ יש' (שם 220).—ואמר הפיטן: המחירה להסרר הסררה לשוערה (Kahle, Masor. d. West., יד). שוש שגב סגן סגל סאי סררה סבובי סער סלולי ספיר שפת שרפים (מי יערוך אליך, סחר' יוה"כ, מחזי איטלי ב, פז:).

ג·**סֹרְרוּת**, סוררות, ש"נ,—מדת הַסּוֹרֵר, מֶרֶד Widerspenstigkeit; désobéissance; stubbornness, rebelliousness: וכפרה סוררה אשר לא עלה עליה עול כי הוא סבת סוררותה וכן תרגמו יונתן ארי כתורא דאתפטים ובעט וגו' (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמיד', סט:). לפי שהוא זמן בעיטה וסוררות בעבור ימי הקיץ על האדם שהם ימי שלוה בני אדם בשדות וכרמים וגנות (שם קפג.). ולכן צריך האדם להתעורר מסוררותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהיא רדיפת התאות (שם).

*__סְרָרוּת__, ש"נ, כמו שְׂרָרוּת,—גְּדֻלָּה, מִשְׂרָה: ואחרי מות הכהן הגדול ישוב (הרוצח אל ארץ אחוזתו) ולא לסררותו דברי ר"י ר"מ אומר ישוב לסררותו (ספרי במד' קס). הם אבדו אבל לא סררותם[1]) אבל נעשו תחתיהם שרים אחרים (תנחומי' קרח כג, בובר). — ובסהמ"א: וניטק סורו וכו' יש מפרשים רבות וגבהות של אש ושלהביות בעין סררות של אדם נימוקו ודועכו (ערוך ערך סר).

ס"ת, — ר"ת: ספר תורה, סתרי תורה.

סְתָו, סְתָיו [2]), ש"ז, — ימות הגשמים בא"י, Winter, Regenzeit; hiver, saison des pluies; winter, rainy season: כי הנה הַסְּתָו [3]) עבר הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב יא).—ובמדר': דבר אחר כי הנה הסתיו עבר אילו מאתים ועשר שנים הגשם חלף הלך לו זה השיעבוד לא הוא הגשם לא הוא הסתיו (פסיק' רבת' טו). וכן את מוצא באנשי ירושלם שהיו עושין להם ד' טכסים של בתים בכל שנה ניסן אייר וסיון עושין להם של שיש תמוז אב ואלול היו עושין להם בתים של זכוכית תשרי מרחשון וכסליו עושין להם של עצי ארזים טבת שבט ואדר היו עושין של שנדלפן וכל כך למה מפני טרחותיו של סתיו (מדר' שה"ש, גרינהוט כד:). הסתיו ששה חדשים ואין טרחות בו אלא

---

[1]) [ס"א שררותן.]—[2]) בארמ' הקדומה שְׁתָוָא, (Lidzb. 383), ובארמ' המאחרת סִתְוָא. הכתיב בשין הוא מקורי כמו שמוכח מהצורה הערב' שִׁתָאא'a), והאלף של הערב' נתחלפה בעבר' ובארמ' לוו. ואולי הוו הוא סיום יחס הישר הקדום, במקום שְׁתָיו.]

[3]) [קרי הַסְּתָיו, כתיב מלא, כמו בָּנָיו, עכשיו וכדומ'. ואולי היוד היא שרשית, עי' הערה הקודמת.]

a) شتا.

כשהגשם יורד (ילקו׳ שה״ש תתקפו). — ואמר המשורר: ישלם הסתו נדרו זיקים דברו לחבצלת עמקים (רסב״ג, ישלם הסתו). עבי שחקים כשורים געו כי הסתיו זעף ופניו רעו (הוא, בימי יקותיאל, דוקעס). אקוה לסתו כי הוא יכלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב״ע, למי אנוס, כהנא, א, יג). וסתיו ימי חיו ועת החורף ישבית בגן עדני פרי ופרח ובשערי ימטיר כפור וקרח (ר״ע פרנסים, מתק שפתים 87). ענבים שמתבשלים בסתיו יינן חומץ (ר״ם, תרומ׳ יא ג). ותקופת טבת היא קרה ולחה ונקראת בלשון הקדש סתו כי הנה הסתו עבר ובלשון לעז אינבייארנו וזמנה מט״ו לדיצימברו עד ט״ו למרצו (ר״מ בן חביב, פרוס בתיבי עולם יג).—ובספרות החדשה במשמ׳ העונה שאחרי הקיץ Herbst; automne; autumn,: והעת אשר במשך שלו יכלה החום מעט מעט והקור ימלא מקומו יכנה בשם סתיו (יאוועל, למודי הטבע, כז:). קיץ וחרף בידך כל אלה תקצף ובאלול הסתיו יקדמנו (יל״ג, שלהי קיטא, א, 121).

*סְתָוִי, סתווי, ת״ז,—של הסתיו: וכאשר תחול השמש בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר כן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (ר״י א״ח, ספ׳ הסרס׳ לרי״ג, רוח). וכשהשמש מגעת לנקודת סרטן בקיץ נקרא עמידה קייצית וכו׳ ובסתיו כשמגעת לנקודת גדי בראשיתו אינה יכולה להתרחק עוד ממנו יותר ומתקרבת מידי יום ביום ונקרא עמידה סתוית (ר׳ שלמה בן אברהם אבינדור, אספירא הקלר, קא.). הלכך תמצא מקום השמש האמצעי בהיפוך הקייצי צ״ג מעלות ט׳ חלקי׳ ובשיווי הסתווי צ״א מעלות י״א חלקים (ר״י הישראלי, יסו״ע, מב:). ויקרה למאדים חלוף מפני התנועה המתאחרת שיהיה תמיד בהיותו שם יותר רחוק מתכלית הצפונית רצוני שהוא יותר רחוק תמיד מההפוך הקייצי עד שיהיה לב מקום האריה בהפוך הסתוי (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ 3 ע). והנה ירבה השעול בסתו ובאביב הסתוי (קאנון ג י ג א). ובעלת הצד רוב היותה בחורף ובסתו וכל שכן אחר אביב סתויי ותרבה באביב הסתויי (שם ג י ד א).

*סְתוּם¹), ת״ז,—כמו סְתִימָה: ארשב״ג לחכמים והלא סתומו²) ניכר בין מלמעלה ובין מלמטה (ע״ז, סט:).

*סִתּוּם, סיתום, ש״ז, מ״ר סמ׳ סִתּוּמֵי,—סה״פ מן סָתַם, כמו סתימה: ולא ידענו מה סיתום בדברי הגאונים שהזכרת זכר קדושים לברכה כי הדבר ברור הוא (תשו׳ הגא׳ הרכבי רמד). ופי׳ כי יגיע גיא הרים אצל העמק שנעש׳ בין שני חציי ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר (רד״ק, זכרי׳ יד ה). ויאמר אל האחד זה השתן מורה על חולי עצום הכבד ועל חולשת האצטומכא וסיתום הכבד (רס״ע פלקירא, המבקש לא). ויסיר (היין) הכאב עם האכילה מפני שמחדש באיברי הכואב אשר נצח עליו הקרירות חמום שוה ויעלה מעט מעט מאין קטור רב ויפתח סתומי המקומות (שם לז). וכת׳ גאליגוס כאב הכבד יקרה מאחד מג׳ פנים או בשביל סתום הבא מחום או בשביל סתום הבא מקור או מיובש (ר״מ אלדבי, ש״א ד, נו.). אבל יניקה שבה מתחזקת ומתחזקים מדריגותיה בנגדם וגורמת סיתום למאורות עצמן ומושלת על ישראל (רמח״ל, פתחי חכמה ג). הבחנה ה׳ או פתיחה היינו הארת האורות המתפשטים והנה היא לפעמים הסיתום באמצע והפתיחה בימין או בשמאל (שם כ).

*סְתוּמִי, סתומיי, ת״ז, נק׳ סְתוּמִיִּת,—כמו סָתוּם: ובבחינת תלדות הוויתו ותבורו הוא (ספ׳ איוב) היותר סתומי והיותר חתומי ביניהם (הקיר׳ על ספ׳ איוב, ליון סכב 22). קדחת יום סתומיית הסתום יהיה לפעמים בנקבי העור (קאנון ד א א לג).

*סִתְוָנִית, ש״נ, מ״ר סִתְוָנִיּוֹת, סיתווניות,—פרות של הסתיו: אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא אבל לא על הסתווניות¹) (שביעי׳ ט ז).—חֹמֶץ סִתְוָנִיּוֹת, חמץ שנעשה מענבים של הסתיו: הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים מסתוניות מותר בחמץ סתוניות (נדר׳ ו ח). דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ סתווניות מברכין עליהם כדרך שמברכין על המוריים (תוספת׳ ברכ׳ ד ג).

*סִתּוּת, סיתות, ש״ז,—סה״פ מן סָתַת: צא חצי טפח לסיתות מיכן וחצי טפח לסיתות מכאן (ר׳ יוסי, ירוש׳ שביע׳ ג ה). סיתותן של אבנים היא גמר מלאכתן (רב, שם שבת ע א). החוצב צלם לע״ז אע״ג דאת אמר

¹) [כך נראה לנקד מפני שנכתב בלי יוד, ועי׳ בהערה הבאה; ואולי סְתּוּם, כמו הערך הבא.]

²) [ברש״י הגרסה שתומו, והוא מפרש אם היה נוקב חור הרי הוא ניכר, ע״כ. ובכ״י מינכ׳ שתמו, ועי׳ שתום, שתם.]

¹) [בתוספת׳ (שביעי׳ ז יח) הגרסה סיפווניות, ועי׳ ספונית.]

אין קרקע נאסר מתרין בו על כל סיתות וסיתות לכשיתלש לוקה (רמב"ם, שם ע"ז ז ז).—ובסהמ"א: ענין הכל סתות וכריתה וחפירה ובקוע וחריתה (ר"י א"ח, הסרסי לריב"ג, חלב).—*ובמשמ' חתיכה של אבן הנפלת מן הַסִּתּוּת: מסרה הסתת (את האבן) לסבל והוזק בין בסיתות[1]) בין באבן הסתת חייב הסתת לסבל והוזק בסיתות הסתת חייב (ירוש' ב"מ י ז).

*סְתִימָה, ש"נ, סה"פ מן סָתַם,—מלוי של נקב וכדומ', סגירה: אבילות מאימתי קא מתחלת מסתימת הגולל (כב אסי, סנה' מז:).—ובמשמ' המקום שסֹתמין אותו, פי הקדרה: מקום ישיבה של שולקי זיתים טהור אין טמא אלא מן הסתימה[2]) ולפנים (כלים ה ה).—ובסהמ"א: כי בסתימ' העין בהתגלגלו בגלגול נראה זוהר סתום לפי שעה (ר"מ ן גבאי, עבודת הקודש, חלק סתרי תורה יט).

°סְתִימוּת, ש"נ,—כמו סתימה: מכאן סוד המרכבה העליונה אספקלריא המאירה וזהר נשללת אשר אינה נשגת למראית עין השכל כי אם בענין סתום בעומק נסתר בענין וזהר ונוגה העין אשר נישג בסתימותו בגלגלותו (שם).

א.*סְתִירָה, ש"נ,—סה"פ מן א.סָתַר: איזו היא עדות ראשונה זו עדות סתירה (תוספת' סוט' א א). כיצד הוא מקנא לה וכו' סוף דבר עד שתדבר עמו הא אם נסתרה עמו ולא דיברה אין סתירתה כלום (ירוש' שם א ב). ונסתרה לא שמענו שיעור סתירה ת"ל ונסתרה והיא נטמאה סתירה כדי טומאה (ספרי במד' ז). אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עיסקי קינוי וסתירה וכמעשה שהיה (רבי אלעזר, כתוב' ט.). כי מצא בה ערות דבר ערות זו הסתירה דבר זה הקינוי (מד"ר במד' ט).—ואמר הפיטן: נכסה מני פורה בסתירה רשע אשר במחבא יחתר (אמן אדירי, מוסף א ר"ה). מחטאת סתירת מזוזות חזון ענתותי החלו לבזות (איכי אלי, קינ').—וסְתִירַת הלבנה: וחכמי התכונה אומרים כי בשתי נקודות ההפוכין שהן ראש סרטן וראש גדי יקרה ותהיה הסתירה יום אחד אך בשתי נקודות השווי וכו' יקרה ותהיה הסתירה כמו ג' ימים (ר"א הקראי, ספי ג"ע יא.).

---

[1]) [בתוספת' צוק"מ (ב"מ יא ה) הגרסה: בסיתית, ובדפו': בסיתת.]

[2]) [במדב"מ הגרסה: הסתומה, וכן בתוספת' צוק"מ (כלים ב"ק ו יח).]

ב.*סְתִירָה, ש"נ, סה"פ מן ב.סָתַר,—הֲרִיסָה: ואם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן מפני שבינין ילדים סתירה וסתירת זקנים בינין (תוספת' ע"ז א יט). ר' אלעזר מוסיף חמשה עצים פסולין אף של שקמה ושל חרוב ושל דקל ושל מייש ושל אלן ושל סתירה[1]) מכל מקום הרי אלו פסולין (שם מנח' ט יד).—ובהשאלה, סְתִירַת נְזִירוּת: סבר ר' יוחנן סתירת תער כסתירת ממש (ירוש' נזיר ב י). למלקות אחת לעיכוב שתים לסתירה שלש (שם ו ג).—°ובהשאלה, הריסת ענין שכלי, פרכה, Widerlegung, Widerspruch; réfutation; contradiction: סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (ר"מ א"ת, מו"נ פתיי י.). וזה כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה ויבין ג"כ הקושיות במהרה ר"ל סתירת מאמר מן המאמרים (שם לד, כד.). ואם חבר באחד משניהם הקף כללי ובאחד הקף חלקיי הנה נקראים משפטים סתרים וזה הענין נקרא הסתירה (מלות ההגיון ד). ואילו הארבעה מינים (החיוב והשלילה והעדר והקנין) מהם מה שהם תמימי הסתירה ומהם מה שהם בלתי תמימי הסתירה (כל מלאכת ההגיון, כב.). ומפני שא"א לעבור סתירה בדברי השם נאמר שמאמר כל מלאכת עבודה יצוק ביצוקת כל מלאכה אך (ר"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין חג המצות, מח.). האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק (עד שלא) תשער הנפש בסתירתו בשום פנים אף אם לא יודע דרך האמות בו (ר"י אלבו, העקר' א, יט). ההקדמה הב' וכו' מבוארת מסתירת סותרה וכו' כי היה אמרנו במה שאינו מפעולת פועל שהוא בזה התואר בעבור זה התכלית הוא מאמר סותר את נפשו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג', כה:).—ואמר המשורר: לך ישתחוו הם ממקומם וישימו באפך קטורה יחיבו נבוני עם ותמצא בחכמתך בחיובם סתירה (עמנו', מחב' ח).

°סְתִירִירוֹן, — שם מלאך: סתירירון הוא שר יסוד עולם הגנוז והנסתר בקו האמצעי הנקרא סתר עליון (עסיס רמונים עז ג, מז:).

סתם,

ממנו *סְתוּם, °סִתּוּם, °סְתוּמִי, *סְתִימָה, °סְתִימוּת, סָתַם, *סֶתֶם, °סְתָמִי, °סְתָמִיּוּת, °מִסְתַּמָּה.

---

[1]) [עי' לחם משנ' (הלכ' איסורי המזבח ו א): דהיינו שסתרו בנין ונטלו מהם העצים, ע"כ.]

סָתַם[1], פ״י, סָתַם, סָתוּם, סְתָמִים, לִסְתֹּם, סְתֹם, תִּסְתְּמוּ, יִסְתְּמוּ, יְסַתְּמוּ, — סָתַם מעין וכדומ׳, שם בתוך פיו עפר וכדומ׳ לבלתי יצאו המים ממנו ; verstopfen ; boucher; to stop up: והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תִּסְתֹּמוּ וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים (מ״ב ג יט). וכל מעין מים יִסְתְּמוּ (שם כה). ויועץ עם שריו וגבריו לִסְתּוֹם את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו ויקבצו עם רב וַיִּסְתְּמוּ את כל המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ לאמר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים (דה״ב לב ג-ד). והוא יחזקיהו סָתַם את מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד (שם ל). — ואמר בן סירא: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת לפני גלול (ב״ס גני׳ ל יח). — ובתו״מ: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו וכו׳ קצץ דלתות של היכל ושגרן למלך אשור לא הודו לו סתם מי גחון העליון ולא הודו לו וכו׳ (פסחי׳ ד ט). — ואת החלון: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכ׳ ה ח). מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וכו׳ וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה (שם גמר׳ נו:). — ואמר הפיטן: פתות תפתח מלונה פקוד כי סתום חלונה (Kahle, Masor. d. West., יג). — ואת הפתח: לא יאכל פועל יתר על שכרו וחכמים מתירין אבל מלמדין את האדם שלא יהא רעבתן ויהי סותם את הפתח בפניו (ב״מ ז ה). — חבית שנקבה וסתמוה שמרים חצילוה (כליס י ו). מרחץ שסתמו נקבים שלו מערב שבת למוצאי שבת רוחץ בה מיד ושסתמו נקבים שלו מערב יום טוב נכנס ביום טוב ומזיע ויוצא ורוחץ בצונן (שבת ג [ד] ג). אבא שאול היה אומרה בלשון אחרת משום בית הילל ומה במקום שבירתך סתומה בירת רבך פתוחה מקום שבירתך פתוחה אינו דין שבירת רבך פתוחה (תוספת׳ חגי׳ ב י). רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו היה סתום ונמלך לפותחו יכולין לעכב על ידו דברי ר׳ שמעון בן אלעזר (שם ב״מ יא יט). הדקין שניקבו והלחה סותמתן כשרה (רשב״ג, שם חול׳ ג יח). ושאר כל הרימונין על ידי שאין חביבין אין דרכן לחימנות רבי יונה בעי הא שקידי פרך לא מתניתא בסתומה בין הסתומות (ירוש׳ ערל׳ ג ו). מעשה שהלך רבי יהושע בן קרחה אצל רבי יוחנן בן נורי לנגניגר הראו שדה אחת ובית חבירתה היתה נקראת והיו שם פרצות יותר מעשר והיה נוטל אעין וסותם דוקרנין וסותם עד שמיעטן פחות מעשר (רבי יוחנן, שם כלא׳ ד ז). בראשונה היו סותמין את הקמין מערב שבת ונכנסים ורוחצין בשבת (שם שבת ג ח). אין חורבה למים היה שם תקרה רואה אתה כילו יורדת וסותמת (ר׳ טבלאי בשם רב, שם עירוב׳ ח ח). לפסים סתומות עשאן מערב יום טוב לא יפתחם ביום טוב (שם ביצ׳ ד ג). כיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה אחת (יבמ׳ עח:). אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו בני מבוי מעכבין עליו שמרבה עליהן את הדרך (רב הונא, ב״ב יח:). צינור המקלח מים לחצר חברו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מעכב עליו (רב יהודה בשם שמואל, שם נט.). ולסתום לאלתר הוי חזקה שאין אדם עשוי שסותמים אורו בפניו ושותק (רב נחמן, שם ס.). כאן בפתוחות כאן בסתומות (ע״ז מ.). מרה שניקבה וכבד סותמתה כשרה (ר׳ יוחנן, חול׳ מג.). חלב טהור סותם טמא אינו סותם (רב, שם מט:). למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציין עליו בעד החלון אמר אם הורגו אני עכשיו מכריע את אוהבו אלא גוזרני שיסתמו חלונותיו (מד״ר בראשי׳ סה). באותה שעה עמדו מלאכי השרת וסתמו כל החלונות של מעלה ואמרו לפניו רבון העולם אדם שהעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה הריני נועל פתח בפני כל בעלי תשובה (שם רות, ויאמר לה בועז). למה הדבר דומה לחבית סתומה ואין אדם יודע מה בתוכה (מדר׳ כת״ש, גריכהוט מט). — ואמר המשורר: כי את קנית כליותי תעלמות וסתום חביוני לא עממוך (ר״י הלוי, כל עצמותי). — *אותיות סְתוּמוֹת: כתב לאלפים עיינים וכו׳ למימים סמכים לסתומים פתוחים ולפתוחים סתומים וכו׳ (ספרי, דברי׳ לו). תורת הראשונים לא היה לא ה״א שלהם ולא מ״ם שלהם סתום (רבי ירמיה, ירוש׳ מגיל׳

1) [כמו שתם. בארמ׳ סתם, ובסור׳ גם סטם, וכן בערב׳ שַׂתַם, שַׂטַם, וגם שַׂדַם a); עי׳ פרינקל (Aram. Fremdw. 231). באשור׳ שַׁתַּם, אוצר של מזון, (Del., Handw. 696).]

a) ستم ، سطم ، سدم

א יח). מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו׳ ואתו צופים ותקינו פתוחין באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה (שם בבלי ג.). למה נברא העולם בב׳ מה זה סתום מצדדין ופתות מלפניו כך אין לך רשות לדרוש מה למעלה ומה למטה (מד״ר בראש׳ א׳, הול׳ היאוד׳). — פרשה סְתוּמָה, שאין רֶוַח מפסיק בינה ובין חברתה: כתב לאלפים עיינים וכו׳ פרשה סתומה פתוחה פתוחה סתומה וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). מזוזה אית תניי פתוחה אית תני סתומה (ירוש׳ מגיל׳ א יח). ויחי יעקב למה פרשה זו סתומה מכל הפרשיות של תורה (מד״ר בראש׳ לו).—ובסהמ״א: אבל אם טעה בריות הפרשיות וכתב פתוחה סתומה או סתומה פתוחה (רמב״ם, ס״ת ח ג). והכל ברמז באותיותיה נקודותיה וטעמיה פרשיותיה סתומותיה ופתוחותיה תגיה וקוציה (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 12). ויחי ירד שתים סתומה ויחי מתושלח שבע סתומה (מנחם די לונזנו, אור תורה ב:). — ובהשאלה, דבר סָתוּם, שאינו יוצא לחוץ שאינו נראה ונגלה, שקשה להבינו, secret ; Geheimnis : הנה חכם אתה מדנאל כל סָתוּם לא עממוך (יחזק׳ כח ג). הן אמת חפצת בטחות ובסָתֻם[1]) חכמה תודיעני (תהל׳ נא ח). — סְתֹם הֶחָזוֹן ובדומ׳, עשה שלא יובן היטב: ואתה סְתֹם החזון (דני׳ ח כו). ואתה דניאל סְתֹם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (שם יב ד). ויאמר לך דניאל כי סְתֻמִים וחתמים הדברים עד עת קץ (שם ט). — ובתו״מ: רבי גופיה היכי סתם לן הכא הכי והכא הכי אלא מעיקרא סבר לאו שאין בו מעשה לוקין עליו וסתמה והדר סבר אין לוקין עליו וסתמה ומשנה לא זזה ממקומה (שבוע׳ ד.). אף על פי שסתמן הכתוב בא ונתן סימניהן ואתה יודע מי הם (מד״ר במד׳ יח). — ובסהמ״א: ויתרוצצו על ברחך המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי (רש״י, בראש׳ כה כב).—*ובן בינ׳ פעו׳ סָתוּם, מה שאינו מפֹרש: האומר ערך סתום עלי נותן כפחות שבערכין (ערכ׳ ד:). היו לה מעות סתומים יפלו לנדבה (נזיר ד ד). בהמה אין עליה הילכות סתומין בתחילה יש עליה הילכות סתומין בסוף מעות יש עליהן הילכות סתומין בתחילה ואין עליהן הילכו׳ סתומין בסוף (ירוש׳ שם ד ד).

[1]) [פרש״י בלב שהוא סתום, ע״כ, מקביל ל־בטחות.]

ויברכם זו ברכה סתומה שאין אתה יודע וחזר הכתוב ופירש להלן (ספרא שמיני מכי׳ דמילואים). שכל מי שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מייחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק (ספרי במד׳ קלג). הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופרשם (מד״ר שמות טו). נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש (מכי׳ שירה ב). הואיל והותר במפורש והותר בסתום מה לא הותר במפורש אלא בבלים אף לא נתיר בסתום אלא בבלים (ספרא שמיני פרש׳ ג). כל מיתה הסתומה בתורה אין את רשאי למושכה להחמיר עליה אלא להקל עליה (ר׳ יאשיה, שם, קדוש׳, פרק ט). אתה מקישו לתרומת גורן סתומ׳ אני אקישנו[1]) לתרומת מעשר המפורשת (ספרי במד׳ קי). מיד הלך רבי יהושע ונשטתח על קברי ב״ש אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי ומה סתומות שלכם כך מפורשות על אחת כמה וכמה (חגי׳ כב:). הדברים הללו סתומים כאן ומפורשין במקום אחר (ר״י בר׳ סימון, מד״ר רות ב). אומות העולם נבואתן סתומה ואינן יודעים אם ליהרג ואם להרוג וכו׳ אבל ישראל נבואתן מפורשת (שם שתסגן).—ולָמֵד סָתוּם מן המפֹרש: לרבות כל הטמאים שבתורה או נפש למה נאמ׳ לפי ששלש מצות האמורות בפרשה שתים מפורשות ואחת סתומה תלמד סתומה ממפורשה מה מפורשה שבע אף סתומה שבע (תוספת׳ שבוע׳ א ה). שלש מצוות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשת (מכי׳ יתרו, בחדש ח). ולמדו סתומות ממפורשות (ספרא ויקרא פרשה ב׳). נמצאנו למדים קן סתומה מקן מפורשה (ספרי במד׳ ל). רבי זעירא שאל לרבי יאשיה כמה שיעורן של כוסות א״ל נלמוד סתום מן המפורש (ירוש׳ שבת פח). ילמדו סתומין מן המפורשין מה המפורשין ששים אף הסתומין ששים (מדר׳, שמואל כ).—ולמד פתוח על הסָתום: הואיל ונאמר שני דיברות זה בצד זה אחד פתוח ואחד סתום ילמד פתוח על הסתום (ספרא אחרי מות, פתי׳). — ובסהמ״א: הז׳ אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו מבלי פרוק קושיותיו ופתח סתומותיו (ר״י א״ת, מו״ה, עבוד׳ האלהים ד). קחו אותי ידידי ועשו בי כצווי אל בבן מורה וסורר בעזבי שר שלחו אל לבאר סתומי דת וסוד הדין

[1]) [כך בהוצ׳ מא״ש.]

לברר (דה״י יהודי מלכים וא״י ב, צד 16). — ואמר המשורר: ואתה בטובך תעורר רחמיך וסלח לאיש חסידך פנה למזרח העזרה לגלות הסתום וקשטו פלאי סוד קלפי נקרא ומיי׳ כל משפטו (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). בך מלכי אתפאר בך נרי יאר בך סתומים אבאר כל מעיני בך (הוא, בך אומץ תהלים).

—פע׳, סִתֵּם, סִתְּמוּם, יְסַתְּמוּם, — סִתֵּם את הבאר, כמו סָתַם: וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סִתְּמוּם פלשתים וימלאום עפר (בראש׳ כו טו). וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו וַיְסַתְּמוּם פלשתים (שם יח). — ובתלמ׳: והיה מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקב״ה וכו׳ (רבי לוי, ירוש׳ סנה׳ י ב). — ואמר הפיטן: האמת אתם לשתק חולק ולסתם מועדי יי׳ אשר תקראו אתם אתם (אור זרוע, יוצ׳ שבת הפסק׳ א).

—נפע׳ נִסְתַּם, הִסָּתֵם, לְהִסָּתֵם — נִסְתַּם הפרץ בחומה, מלאוהו אבן וטיט: ויהי כאשר שמע סנבלט וכו׳ כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים לְהִסָּתֵם ויחר להם מאד (נחמ׳ ד א). — ובתו״מ: איזהו ברות שפכה כל שנכרת הגיד מן העטרה ולפנים וכו׳ ניקב מלמטה פסול מפני ששופך נסתם כשר וכו׳ (תוספת׳ יבמ׳ י ד). מאימתי כופין את המיטות משיצא המת מפתח החצר דברי רבי אליעזר ורבי יהושע אומר משיסתם הגולל (ירוש׳ ברכ׳ ג א). מעשה שמת רבן גמליאל הזקן כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם ר׳ אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל אמרו לו כבר כפינו על פי זקן (מו״ק כז.). בא אחד באחרונה אמר תיסתם חביתו ומי גרם לו הרי שבא באחרונה (מד״ר איכ׳, גדר בעדי). — ובתפלה: גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת (אשר יצר, תפל׳). — ואמר הפיטן: קומי וקראי תחת רותם ראה צור שערי כי נסתמו סתם (גנזי שכטר ג, דודסון 156). תחת אשר לא שמעתי לתוכחות ננאמו שערי תפלה מלהקשיב נסתמו (שם 161).

—פע׳, *סֻתַּם, — שסתמו אותו, בינ׳ נקי׳ מ״ר מְסֻתָּמוֹת: מעשה בשלטון אחד שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים וכו׳ הביא חולדות ונתן לפניהם מנות וסתם את החורים והיו החולדות נוטלות את המנות ומוליכות אותן לחורים ומוצאות אותן מסותמות ומחזירות את המנות למקומן לומר שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד״ר ויקר׳ ו).

—התפ׳, נתפ׳ *נִסְתַּתֵּם, — כמו נפע׳: ושל גם (מפתח) שנשבר מתוך גומו טהור היו בו חפין ונקבים טמא וכו׳ נסתתמו נקבים טמא מפני חפין ניטלו חפין ונסתתמו נקבין או שפרצו זה לתוך זה טהור (כלים יד ח). — ובהשאלה: מלמד שנסתתמו ממנו (מן משה) שערי חכמה (ר׳ שמואל בר נחמני, סוט׳ יג:). משמת ר״ע בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה (שם מט:). לעולם מביא ראיה וסותר עד שיסתתם טענותיו (ר׳ יוחנן, סנה׳ לא:). — ובמשמ׳ נִסְתַּתֵּם פיו של פלוני, נשתתק: בשעה שהיה נכנס (אלישע בן אבויה) לבתי כנסיות ומדרשות ורואה תינוקות שמצליחין בתורה היה אומר עליהון מילא ומסתתמין (מד״ר שה״ש, הביאני המלך). — ובספה״א: גדר דרכי בגוית שנתקלקלו דרכי ירוש׳ ונסתתמו הנתיבות והיו לעווה (גנזי שכטר א, גינצבורג 264).

—הפע׳, *הִסְתִּים, — כמו קל: ומניחין (את המסרק) על פי הביב כדי שירדו אליו המים ולא תרד בו אבן או צרור ותסתים אותו (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המליצה, ערך מסרק, הוצ׳ בכר 31).

*סְתָם, ש״ז, — מה שאינו ברור, מה שאינו מפֹרש או מפֹרט, Unbekanntes, Unbestimmtes; inconnu, indéfini; unknown, undefined: אם של שמים נדר אסור אם של עבודת אלילים מותר ואם סתם אסור (נדרי׳ ב ד). ולא שמע דא״ר הילא ר׳ יסא בשם ר׳ יוחנן בסתם חלוקין (ר׳ ירמיה, ירוש׳ כתוב׳ יג ו). פרט לבית התבן ובית הבקר וכו׳ שפטורין מן המזוזה אפילו מתקשטות ויש מחייבין במתקשטות אבל סתם דברי הכל פטור (יומ׳ יא.). והמוכר לחבירו יין סתם לא מכר לו יין קוסס (ירוש׳ קוט׳ ס ה). דנין ימים סתם מימים סתם ואין דנין ימים סתם מימים שנאמר בהן חדש (כתוב׳ נז:). אמר רבא מסתברא מילתא דרב בשדה סתם אבל בשדה זו לא (ב״מ עז:). — ובספה״א: כי מנהג כל ישראל בבתי משתאות סתם וכל שכֵּן בית חתן וכלה שמשמחין בקולות של שמחה ואומ׳ דברי שירות ותושבחות לפני הקב״ה (תשו׳ גאו׳ הרכבי ס). כי הבריאה היא הנקראת פעולה סתם (עמנו׳ הרומי, פי׳ התורה, Merx Archiv. 363). כשמצוה לכתוב שטר מתנה סתם דעתו שיכתבו כמנהג הסופרים (שו״ע חו״מ, מתנה רמג).

–ועם כנ׳: מותר למכור לו תרנגול לבן בין התרנגולים ובזמן שהוא בפני עצמו קוטע את אצבעו ומוכרו לו לפי שאין מקריבין חסר לעבודה זרה ושאר כל הדברים סתמן מותר ופירושן אסור (ר׳ יהודה, ע"ז א ה). רבי זעירא בעא קומי רבי מנא מתניתא בסתם הא במפרש לא אמר ליה וסתמו לא כפירושו הוא (ירוש׳ שביעי׳ ה ט). המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו בכל דבר ר׳ ישמעאל אומר קורין עליו הוי נטלה הוי נטלה א"ל ר"ע הנח לו בסתמו אל תכברהו ואל תקללהו (שמח׳ ב א).—ובסהמ"א: אם היא חצר המשמרת פירותיה הרי אלו חייבין שסתמן לאדם (רמב"ם, תרומ׳ ב ב). כל שרות הבריות נוחה ממנו סתמו רוח המקום נוחה הימנו (המאירי, בית הבחירה על אבות, ג י). מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים או בנות גדולות וקטנות וכו׳ ודוקא בשמיתו אבל בסתם ניזונים ומתפרנסי׳ אלו עם אלו דסתמן שותפי׳ נינהו ומוחלים זה לזה (שו"ע חו"מ, הלכ׳ רפו א). — ובמשמ׳ הלכה שלא נזכר שם אומרה: מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם (יבמ׳ מב:). — ובסמ׳: סתם נזירות שלשים יום (נזיר א ג). סתם נדרים להחמיר מה ראיתה לידור אמ׳ איני יודע אלא שראיתי את חבריי שהיו נודרין אסור (תוספת׳ נדרי׳ א ו). סתם חרמים בגליל מותרים (ר׳ אלעזר, שם). ומת בסתם מיתה האמורה בתורה זו חנק (ספרי דבר׳ קעח). סתם כלכלה ארבעת קבין וגדולה סאה וקטנה שלשת קבין (ר׳ שמואל בר נחמן בשם ר׳ יונתן, ירוש׳ מעשר׳ ג ג). אמר ליה (רבא לאביי) סתם קדרות רותחות הן (שבת לד.). סתם תינוק מסובן אצל חלב (יבמ׳ קיד.). דת"ק סבר סתם חמור לרכיבה קאי ונחום המדי סבר סתם חמור למשאוי (עולא, ב"ב עח.). סתם רועה פסול (לדין ולעדות) סתם גבאי כשר (ר׳ יהודה, סנה׳ כה:). שלשה יינות הן יין נסך אסור בהנאה ומטמא טומאה חמורה בכזית סתם יינם אסור בהנאה ומטמא טומאת משקין ברביעית (רבי אסי בשם ר׳ יוחנן משום ר׳ יהודה, ע"ז ל.).—וסְתַם משנה וכדומ׳, שלא נזכר שם אומרה: הלכה כסתם משנה (ר׳ יוחנן, יבמ׳ מב:). סתם מתנית׳ ר׳ מאיר סתם תוספתא ר׳ נחמיה סתם ספרא ר׳ יהודה סתם ספרי ר"ש (ר׳ יוחנן, סנה׳ פו.). —ובסהמ"א: סתם סוסים אדומים הם (רש"י, זכרי׳ ו.). אבל בימות הגשמים שופך ושונה ואינו נמנע

שסתם צנורות מקלחין הן ואדם רוצה שיבלעו המים במקומן (רמב"ם, שבת טו יט). סתם מקום שנעשה בו וכו׳ (התרומות כד א ב). סתם גוים מקבלי שוחד הם (טוחו"מ, שטרות סח ג).—ואחרי פֹעל במשמ׳ תה"פ: וחב"א גובין סתם ומחלקין סתם והרוצה לתקן יתקן (דמאי ג א). לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית (שביע׳ ט ד). המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמשים זוז (כתוב׳ ו ה). המשיא את בתו סתם ופסק עם חתנו שיעמד ערום וילבשנו אין אומ׳ יעמד ערום וילבישנו אלא מכסה את הראוי לה (תוספת׳ שם ו ז). המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תֵצא שלא בכתובה (כתוב׳ ז ז). כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה (קידוש׳ ב ה). אין בין המודר הנאה סתם מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל (תוספת׳ נדרי׳ ב ז). תפלת הערב לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סתם (ירוש׳ ברכ׳ ד א). בא לזויקת המעשרות ואיסור אח׳ גרם לו שכרו סתם אינו אוכל (שם ב"מ ז ח). יהושע יושב ודורש סתם והכל יודעין שתורתו של משה היא (יבמ׳ לו:). באומר בלבו היום ומוציא בשפתו סתם (נדרי׳ כח.). למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס וכו׳ (מד"ר דבר׳ ו). מתניתין אמרה בן שהנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן מה אנן קיימין אם באומר פת סתם מעתה אף האומר הבואות סתם יהא אסור בכל דכתיב ותבואת הכרם וכו׳ (ר׳ יוחנן, ירוש׳ נדרי׳ ז ד). הואיל ונאמרו לקיחות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן וכו׳ (מכי׳ בא יח). לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנאמר׳ סתם אינה אלא חנק (ספרא קדוש׳ פרק ט). היה ר׳ ישמעאל אומר הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהם וכו׳ (ספרי במדי׳ א). הואיל ונאמרו שבועות בתורה סתם ופרט באחת מהם שאינו אלא באלה ובשבועה אף פורטני בכל השבועות שבתורה (שם יד). הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך באחת מהם שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה אף כל לאחר ירושה וישיבה (שם קז). כל מקום שנאמ׳ במגלה זו במלך שלמה במלך שלמה הכתוב מדבר במלך סתם בהקב"ה הכתוב מדבר (ר׳ יודן ור׳

לוי בשם ר׳ יוחנן, מד״ר שה״ש ח). כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר קציר חטים בשתי הלחם הכתוב מדבר קציר סתם משמש לכאן ולכאן (רמב״ן, שם רות, והשב נעמי). — ובסהמ״א: מי שנושה בחבירו שני חובות ופרע לו הלוה סתם הרשות ביד המלוה לומר מחוב פלוני לקחתי (שו״ע חו״מ, הלואות כה ד). נשתתפו סתם ולא קבעו לחם זמן הרי אלו חולקים כל זמן שירצה אחד מהם (שם שותפים קעו יו). יש מי שאומר שכל זמן שלא יברר המשלח שעשאו שליח לקנות לו סתם יכול המוכר לומר שהתנה עמו בין לתקן בין לעוות (שם שלוחין קפב ד). אבל אם אמר לו הנח לפניך או הנח סתם אפילו שומר חנם לא הוי ואינו חייב שבועה כלל (שם פקדון רצא ג). — ״וכן בִּסְתָם: אם הקהל חכרו לשמעון בסתם כל מס הגלגולת ומס הקרקעות ולא הוציאו בשטר החכירות שום אדם אין שום עסק וטענה לראובן על שמעון (רא״ש, שו״ת ו כ). — ״ומ״ר סְתָמִים, סְתָמָיו, ואמר המשורר: ואם תוכל לגלות את סתמיו בלא משנה ותלמוד והלכה (ר״י חריזי, תחכמוני יז). — ״ומ״ר סְתָמוֹת, סְתָמוֹתָיו: והוא הרגיש בהם שהם רמיזות בסתרי מעשה בראשית ובסתמותיו שלא מצאתי אחד מן המפרשים שאמר בהם ר״ל בעיתים רק הבלים (ר״ש ח״ת, יקוו המים ג).

״סְתָמִי, ת״ז, נקי סְתָמִית, ת״ר סְתָמִיִּים, — של סתם, שאינו מפֹרש, unbestimmt; indéterminé, vague; indefinite: ואם לא יחבר בנושא המשפט הקף כלל באמרנו האדם כותב קראנו זה המשפט סתמי (מלות ההגיון ב). והנה מתחלה יאהב אותו אהבה סתמית ויוכיחנו אף יתוסף עתה שכאב את בנו ירצה אותו (אלשיך, פי׳ משלי ג יב). הגם כי מדרך החקירה לדעת תחילה מהדבר אם הוא ואח״כ מה הוא הפעם נהפוך כי מחקירותינו מה היא ידיעה זו יתברר לנו שאי אפשר שתמצא אתה ידעת דבר החכם שהשמות הם גדרים סתמיים (ר״י די מודינה, ארי נוהם 7 9).

״סְתָמִיּוּת, ש״נ, — א) כמו סְתוּם, סתימה: איך תראה כפיפות בראשך סמיות בעיניך חרישות באזניך שחרות בפניך סתמיות בחוטמך אלמות בפיך כריתות בלשונך וכו׳ אשר אין מידם פדיון ואז תזעק אוי ואין עונה צועק ואין פונה (ר׳ אליהו, שבט מוסר ס). — ב) תכונת הסְּתָם, חסר פֵרוש, Unbeschtimmtheit; vague; indefiniteness: ואולם הבלתי בעלת חומה שני מינים אם סתמיות והם אשר נושאיהם ענין כללי ולא יתחבר בהם חומה כלל (כל מלאכת ההגיון י:). ודי בזה בספק הא׳ ואמנם הב׳ והג׳ הנתלים ביישוב המאמרים לרז״ל אין התרם ממה שיקשה וזה שהקדמות הכוללות בתלמוד כחן כח הסתמיות וזה אמנם שרש גדול בתלמוד (ר׳ הסדאי קרשקש, אור ה׳ ג ג ג).

א·סתר[1], ממנו סֵתֶר, א.סֵתֶר, סִתְרָה, מִסְתָּר, מִסְתּוֹר, *הֶסְתֵּר, ״הַסְתָּרָה, א.*סְתִירָה.

סֵתֶר, ש״ז, סֵתֶר, סִתְרִי, סִתְרוֹ, מ״ר סְתָרִים, — א) מה שאין אדם רואה, שאינו נגלה לַכֹּל, דבר סֵתֶר, מה שצריך שלא יוָּדע לאדם, Geheimnis; secret; secrecy: ויאמר דבר סֵתֶר לי אליך המלך ויאמר (המלך) הס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שפטי׳ ג יט). — לְשוֹן סֵתֶר המדברת רעה בסוד: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סֵתֶר (משלי כה כג). — ומ״ר סְתָרִים, דבר סְתָרִים, שעֹשים בַּסֵּתֶר, לֶחֶם סְתָרִים, שאדם אֹכל בַּסֵּתֶר, מפני יראה וביוצא בה: מים גנובים ימתקו ולחם סְתָרִים ינעם (משלי ט יז). — בַּסֵּתֶר, עשה דבר בַּסֵּתֶר, בדרך שלא יוָּדע הדבר, שלא יִגָּלֶה לאיש, im Geheimen; secrètement; secretly: כי יסיתך אחיך וכו׳ או רעך אשר כנפשך בַּסֵּתֶר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דבר׳ יג ז). ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכו׳ ושם בַּסָּתֶר וענו כל העם ואמרו אמן (שם כז יה). ארור מכה רעהו בַּסָּתֶר ואמר כל העם אמן (שם כד). כי תאכלם בחסר כל בַּסָּתֶר במצור ובמצוק (שם כח נז). כי אתה עשית בַסָּתֶר ואני אעשה את הדבר הזה (הענש) נגד כל ישראל ונגד השמש (ש״ב יב יב). לא בַּסֵּתֶר דברתי במקום ארץ חשך (ישעי׳ מה יט). קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בַּסֵּתֶר דברתי מעת היותה שם אני (שם מח יו). וישלח המלך צדקיהו ויקחהו (את ירמיה) מהכלא וישאלהו בביתו בַּסֵּתֶר ויאמר היש דבר מאת יי׳ (ירמ׳ לז יז). וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בַּסֵּתֶר לאמר חי יי׳ וכו׳ אם אמיתך (שם לח יו). ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בַּסֵּתֶר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה (שם מ יה). מלושני בַּסֵּתֶר רעהו אותו אצמית (תהלי קא ה). מתן בַּסֵּתֶר יכפה אף ושחד בחק חמה עזה (משלי כא

[1]) כך בארמית ובכושית. ובערבית שַׁתַר a), פסה בצעיף, הסתיר, הגן על פלוני.]

a) سـتر

יד). הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג י). אם אראה אור כי יהל וכו' ויפת בסתר לבי (שם לא כו-כז).—ואמר בן סירא: אם חטאתי לא תראני עין או אם אכזב בכל סתר מי יודע (ב"ס גני' יו כא). —ובתו"מ: והיתה חגר אומרת להן שרי גברתי אין סתרה בגלויה נראת צדקת ואינה (מד"ר ברא' מה, הול' תיאודי).—ובסהמ"א: ומי שמתקן סתרו יתקן הקדוש ברוך הוא גלויו (ר"י א"ה, מבח' הפנינים לרסב"ג 60). והודעתיך שהפסוק הצריך ביאור הוא אותו שיעיד השכל על סתרו (ראב"ד, אמו"ר 2). ואנוח ביגע לבבי עד אמצא עומק דעת וסתרו (רש"ע פלקירא, המבקש, הקד').—*בסתר: כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה (רבי יצחק, חגי' יו.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (ר' מאיר, סוט' ג.). היא (הסוטה) עשתה בסתר המקום פירסמה בגלוי (שם ע.). גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (ר' אליעזר, ב"ב ט:). — אותיות הסתר, שאינן נראות, שאינן מבטאות בדבור: אותיות הסתר והמשך שלש והם אוי"י (ספ' דקדוק מר"י חיוג, הוצ' דוקעס 20). —*ומ"ר סתרים, סתרין: דבר אחר שהוציא סתרין שלה בגלוי שנ' תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (תוספתי סוט' ג ס). מכאן אמרו יקנה אדם חבר לעצמו להיות קורא עמו ושונה עמו ואוכל עמו וגולה לו סתריו וכן הוא אומר טובים השנים מן האחד (ספרי דבר' שם). תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה יצתה בת קול ואמרה מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר אני הוא שגליתי סתריך לבני אדם (מגי' ג.).—ובסהמ"א: ועניני החכמה וסתריה לא נתפשטו עדיין לרבים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד"ה גם אלה). — ואמר המשורר: חקר תבונת שכל סוד סתריה גלה (רסב"ג, מי זאת). אני מליץ בצדק בין לבבות ואודיע בחכמתי סתרים (ראב"ע, הדסים מעשי אל). הממך הזמן יפליא סתריו והשכל הביאך תוך חדריו (יצחק בן הראב"ע, הממך הזמן, מובא בספ' שירי הראב"ע ב, כהנא 123). — ואמר הפיטן: תפילתך ישמע שוכן סתרים כי תשא אליו כפיך ועיניך תרים (גנזי שכט' ג, דודסון 815). תוחלת יסחבום צעירים פשטתי את כתנתי רבתי ושני כתרים האורים ותמי סתרים דודי שלח ידו אז לסעד הורים

מומן עוד לנמהרים (אליהו ורבאיהו, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי' א, קיב:). ולא תרוץ רגלך מלשני בסתרים (רי"ל בר לאוזן, אזהר' לט:) — *סתרי תורה, סודות התורה: מלמד שיקנה האדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו ויישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתר דרך ארץ (אדר"נ ח). מוחזק הייתי בך שאת' בקי בסיתרי תורה וכו' (ר' יהודה בן בתירה, ירוש' כתוב' ה ז). — ובסהמ"א: ואחר שכן הוא שהם מחויבים ההעלם וההסתר כמו שמעיד עליהם שמם הנקראים סתרי תורה (פסק הגאון דלאטס, ברא' ספ' הזהר). ובדבר גדול כזה היו מדברים בו ברמז וחכם מבין מדעתו וזהו שנקרא סתרי תורה (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד').—*וסתרי עריות, עריות שאינן מפרשות בתורה: אין דורשין בסתרי עריות בשלשה (חגי' יא:).—*סתרי לבב: לא אשמע קולך אבל אשמע עלי סתרי לבבי קול צעדותיך (ר"י הלוי, מה לך צביה).—*סתרי הדבר: זה שנאמר בתורה ופרשו השמלה לשון כבוד שנושאין ונותנין בסתרי הדבר (רמב"ם, נערי בתולה ג יב). — ב) מקום סתר, מחבא, Versteck; retraite; hiding place: ויגד יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול אבי להמיתך ועתה השמר נא בבקר וישבת בסתר ונחבאת (ש"א יט ב). לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהל' קלט יה). תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה (איוב מ כא).—וסתר ההר: והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ).—סתר אהל: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני (תהל' כז ה). סתר המדרגה: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך (שה"ש ב יד).—ובתו"מ: נכנסה עמו לסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה (יבמ' יא.). לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה (מד"ר במד' יב). — מגלת סתרים, שהחזיקו אותו במקום סתר: מצאתי מגלת סתרים בי רבי חייא (שבת ו:).—ובסהמ"א: אז (אחרי מעשה מתתיה באיש שרצה להקריב החזיר על המזבח) ירדו רבים המבקשים צדק ומשפט אל המדברות בצריחים ובסתרים וישבו שם (ספ' חשמונים, הוצ' פוילר 5, ביה"מ ניויורק, גוף העברי של ספ' מכבים א). ולא ענו להם ולא יצאו ממקום הסתרים (שם).—*בית הסתר, מקום סתר: כיצד מקנא לה (לאשתו) אמר לה בפני שנים

אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדיין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה נכנסה עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה (סוט׳ א ב). — *ומ״כ בית הסתרים, המקומות הפנימיים שבגוף, כמו תוך הפה וכדומ׳: האוחז באדם ובכלים ומטבילן טמאין ואם הדיח את ידו במים טהורים רבי שמעון אומר ירפה כדי שיבאו בהם מים בית ה ס ת ר י ם בית הקמטים אינן צריכין שיבאו בהם מים (מקוא׳ ח ה). בית ה ס ת ר י ם באשה חוצץ ופיגיע אינו חוצץ (ר׳ שמעון שזורי, תוספת׳ שם ו ח). ורחצו במים וטמאו עד הערב היקיש רחיצתה לרחיצתו וכו׳ מה רחיצתה פרט לבית הסתרים אף רחיצתו פרט לבית הסתרים (ספרא מצורע, זבים פרק ו). — ג) ובהשאלה, מחסה ומגן, Schirm, Schutz; abri, refuge; shelter, protection: יגורו בך נדחי מואב הוי סֵתֶר למו מפני שודד (ישע׳ יו ד). ויעה ברד מחסה כזב וְסֵתֶר מים ישטפו (שם כח יז). והיה איש כמחבא רוח וְסֵתֶר זרם כפלגי מים בציון (שם לב ב). אתה סֵתֶר לי מצר תצרני (תהל׳ לב ז). סִתְרִי ומגני אתה (שם קיט קיד). — סֵתֶר פנים: תסתירם בְּסֵתֶר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשונות (שם לא כא). — סֵתֶר כנפים: אגורה באהלך עולמים אחסה בְּסֵתֶר כנפיך סלה (תהל׳ סא ה). — סֵתֶר עליון: ישב בְּסֵתֶר עליון בצל שדי יתלונן (שם צא א). — ד) כִּסּוּי ומחיצה: ישת חשך סִתְרוֹ סביבותיו סכתו (שם יח יב). עבים סֵתֶר לו ולא יראה (איוב כב יד). — וְסֵתֶר רַעַם: בצרה קראת ואחלצך אענך בְּסֵתֶר רעם (תהל׳ פא ח). — סֵתֶר פָּנִים, מַסְוֶה: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וְסֵתֶר פנים ישים (איוב כד יה). — ובסהמ״א: ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך לא תרדה בו בפרך בכבדות הפרכת (בלשון ערבי) סגף (והוא סתר ומסך) (ר״י א״ת, הערס׳ לריב״ג, פרך).

א·**סָתַר**, —קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפעי, נִסְתַּר, נִסְתְּרָה, נִסְתָּרָה, נִסְתַּרְתְּ, נִסְתַּרְתִּי, נִסְתְּרוּ, נִסְתָּרְנוּ, נִסְתָּר, נִסְתָּרִים, נִסְתָּרוֹת, לְהִסָּתֵר, הִסָּתֵר, אֶסָּתֵר, תִּסָּתֵר, יִסָּתֵר, נִסָּתֵר, תִּסָּתְרוּ, יִסָּתְרוּ, — א) נִסְתַּר מפני פלוני, מפלוני, מעיני פלוני, לא היה נראה לפלוני, :verborgen sein; être caché; to be hidden, concealed הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אֶסָּתֵר והייתי נע ונד בארץ (בראש׳ ד יד). יצף יי׳ ביני וביניך כי נִסָּתֵר איש מרעהו (שם לא מט). הַנִּסְתָּרוֹת ליי׳ והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דבר׳ כט כח). למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נִסְתְּרָה דרכי מיי׳ (ישע׳ מ כז). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נִסְתְּרוּ מעיני (שם סה יו). כי עיני על כל דרכיהם לא נִסְתְּרוּ מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמ׳ יו יז). אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יִסָּתֵר מעיני (הוש׳ יג יד). שגיאות מי יבין מִנִּסְתָּרוֹת נקני (תהל׳ יט יג). אדני נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נִסְתָּרָה (שם לח י). לגבר אשר דרכו נִסְתָּרָה ויסך אלה בעדו (איוב ג כג). ונעלמה (החכמה) מעיני כל חי ומעוף השמים נִסְתָּרָה (שם כח כא). — ב) נִסְתַּר האדם, שם את עצמו במקום סֵתֶר שלא יראהו אדם, שלא ימצאהו, sich verbergen; se cacher; to hide oneself: ושכב איש אתה וכו׳ וְנִסְתְּרָה והיא נטמאה ועד אין בה והיא לא נתפשה (במד׳ ה יג). וגם את הצרעה ישלח יי׳ אלהיך בך עד אבד הנשארים וְהַנִּסְתָּרִים מפניך (דבר׳ ז כ). ושלחתני וְנִסְתַּרְתִּי בשדה עד הערב השלישית (ש״א כ ה). ובאת אל המקום אשר נִסְתַּרְתָּ שם ביום המעשה (שם יט). וַיִּסָּתֵר דוד בשדה (שם כד). כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נִסְתָּרְנוּ (ישע׳ כח יה). ויאמרו השרים אל ברוך לך הִסָּתֵר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם (ירמ׳ לו יט). אם יִסָּתֵר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יי׳ הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי׳ (שם כג כד). ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם יִסָּתְרוּ מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם (עמו׳ ט ג). מקצה השמים מוצאו (של השמש) ותקופתו על קצותם ואין נִסְתָּר מחמתו (תהל׳ יט ז). לא משנאי עלי הגדיל וְאֶסָּתֵר ממנו (שם נה יג). עד מה יי׳ תִּסָּתֵר לנצח (שם פט מז). ערום ראה רעה וַיִּסָּתֵר[1] ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג). אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אֶסָּתֵר כפך מעלי הרחק ואמתך אל תבעתני (איוב יג כ-כא). אין חשך ואין צלמות לְהִסָּתֵר שם פעלי און (איוב לד כב). — ובמשמ׳ נמלט: בקשו צדק בקשו ענוה אולי תִּסָּתְרוּ ביום אף ה׳ (צפנ׳ ב ג). — ואמר בן סירא: אל תאמר מאל נ ס ת ר ת י ובמרום מי יזכרני (ב״ס גני׳ יו יז). — במה שהורשית התבונן ואין לך עסק ב נ ס ת ר ו ת (שם ג כב). עד עולם הגיד נהיות ו נ ס ת ר ו ת לפני בואן (שם מה כה). — ובתלמ׳: השיבו על דברי ר׳ יוסי בן יודה וכו׳ הכל ממנו לקנאו׳ לה בשנים ולהביא

[1]) כך הכתיב, והקרי וְנִסְתָּר כמו (כז יב).

עדים שנסתר' ולפוסלה מכתובה א"ר יוסי מה טיבה להיסתר (ירוש' סוטי א א). אל תדברי ודברה אל תדברי ונסתרה אל תסתרי ודברה עמו עדיין מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה (תנ"י, סוט' ה:). ונזרעה זרע שאם היתה עקרה נפקדת ד"ר עקיבא א"ל ר' ישמעאל אם כן יסתרו[1]) כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה (שם כו.). — ואמר המשורר: הוכן בקרבה לתלאות מארב וכמפני הבערים נסתרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). — "ובפרט בינ' נסתר, ענין הנסתר ומכסה מבינת האדם הפשוט, בנגוד לנגלה: הן ההעתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום וכאלו נעדרו ממנו ולא יגיע אל ידיעתם רק בידיעת הלשון אשר בו חובר הספר ובמצוא חקריו ובהבנת עניני הספר נגליו ונסתריו (ר"ש א"ת, מו"נ, פתי'). וגם בשאר המקומות אשר לא יהיה בהם מזה הענין אנהיג אותם על דרך הפשט עד שיעמוד על נגלהו ועל נסתרו איש כפי שכלו (ר' זרחיה מברצלוני, פי' משלי, הקדי, השחר ג, 65). — ובחכמת הקבלה, נסתר, תאר לסתרי תורה שאין מגלים לכל אדם, בהפך מן נגלה, חכמה נסתרה, רגיל בספרות המקובלים: אקשה עליו קושיא אחת והיא אם היתה כונת המאמר לאסור ההתעסקות בנסתרות וההתבוננות בם וכו' יקשה מאד הלשון איך יאמר במה שהורשית (פסק הגאון דלאטס, בראש ספ' הזהר). שניתנה להם (התורה) נעלמת ונסתרת באו אח"כ מקובלים ונביאים וחכמים וגלו קצת מסתריה (ר"י אבוהב, מנוה"מ, נר ד, הקד' רי). — ובדקדוק, הגוף השלישי שאינו נוכח בזמן הדבור: להורות על יחיד נסתר או נמצא או מדבר בעדו (רד"ק, מכלול, סדה"פ ט.). להורות על רבים זכרים נסתרים או נמצאים או מדברים בעדם (שם י.). להורות על יחידה נסתרת או נמצאת או מדברת בעדה (שם יב.). להורות על רבות נסתרות או מדברות בעדן (שם יב:). הגוף גם בן שלשה וכו' נסתר כאשר הפעל מסופר מגוף שלישי זולת המדבר וזולת השומע (ב"ז, תל"ע ריט).

הפעי, הסתיר, הסתירני, הסתרת, הסתרתי, הסתירו, מסתיר, מסתר, הסתר, לסתר, אסתיר, אסתירה, תסתיר, תסתירני, תסתירהו, תסתירם, יסתיר, יסתר, יסתרני, יסתרם, יסתרו, — החביא, הצפין, הסתיר את פלוני, החביאהו שלא ימצאהו אדם, verbergen; cacher; to hide, conceal: ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו את יואש בן אחזיה ותגנב אתו מתוך בני המלך הממותתים אתו ואת מנקתו בחדר המטות ויסתרו אתו מפני עתליהו ולא הומת (מ"ב יא ב). ותקח יהושבעת בת המלך את יואש בן אחזיהו ותגנב אתו ואת מינקתו בחדר המטות ותסתירהו (דהי"ב כב יא). ויצוה המלך וכו' לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יי' (ירמ' לו כו). תסתירני מסוד מרעים מרגשת פעלי און (תהל' סד ג). — ובהשאלה, הצפינו מרעה, הגן עליו: וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח; גם כז ה; לא כא). מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). — ובהשאלה, הסתיר דבר מפלוני, לא גלה אותו לו, לא אמר, לא ספר לו: ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה[1]) אבי דבר גדול או דבר קטן ולא יגלה את אזני ומדוע יסתיר אבי ממנו את הדבר הזה (ש"א כ ב). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישע' כט טו). גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך (תהל' קיט יט). כבוד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר (משלי כה ב). — הסתיר עמל: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני (איוב ג י). — הסתיר פנים, כסה פניו בכפו וכדומ' לבלתי ראות דבר: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו). — והסתיר פניו מפני דבר שלא יפל על פניו הדבר: פני לא הסתרתי מכלמות ורק (ישע' נ ו). — והסתיר את פני פלוני, עשה שפלוני יסתיר פניו: כי עונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע (שם נט ב). — והסתיר את פני עצמו, שאינו רוצה לראות: אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תהל' י יא). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (שם נא יא) — ובמליצה, הסתיר פניו מפלוני, פנה ממנו, אינו חפץ לראותו, לעזור לו: וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות וכו' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה (דבר' לא יז-יח). וירא יי' וינאץ מכעס בניו ובנתיו ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם (שם לב יט-כ). והכיתי ליי' המסתיר

[1]) [בברכ' (לא:) הגרסה: ויסתתרו.]

[1]) [כך הכתיב, והקרי לא יעשה.]

פניו מבית יעקב וקויתי לו (ישעי׳ ח יז). בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ח). כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו ביד עוננו (שם סד ו). ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם (ירמי׳ לג ה). וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ואסתיר פני מהם ואתנם ביד צריהם (יחזק׳ לט כג). ולא אסתיר עוד פני מהם (שם כט). אז יזעקו אל יי׳ ולא יענם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ׳ ג ד). עד אנה יי׳ תשכחני נצח תסתיר את פניך ממני (תהל׳ יג ב). יי׳ ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל (שם ל ח; גם כב כה; כז ט; מד כה; סט יח; פח יה; קב ג; קד כט; קמג ז). למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כד). ויסתר פנים ומי ישורנו (שם לד כט). — ובהשמטת פנים: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף וילך שובב בדרך לבו (ישעי׳ נז יז). — והדבור כמסתר פנים מפלוני, מי שמסתיר פניו שלא לראות בפלוני דבר הגורם לעצב או לבחילה: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר[1]) פנים ממנו (שם נג ג). — ובתלמ׳: אמר הקב״ה אף על פי שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו (רבה, חגי׳ ה:). הדסה שמה ולמה נקראת שמה אסתר על שם שהיתה מסתרת דבריה (ר׳ יהודה, מגיל׳ יג.).

—פעי׳, סתר, סתרי,—סתר את פלוני, כמו הסתיר, במשמ׳ העקרית, החביאהו לבלתי ימצאהו אדם: שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי (ישעי׳ יו ג).

—פעי׳, סתר, בינ׳ מסתרת,—סתר הדבר, לא נגלה לאדם, אין אדם ראה אתו: טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת (משלי כז ה). —ובתו״מ: דברים המסותרים מבני אדם הוציאם ר׳ עקיבא לאורה (אדר״נ ו א). — ובסהמ״א: לפיכך כל שטר מתנת קרקע שאין כתוב בו ואמר

1) [עי׳ רד״ק בפרושו: היינו כמסתירי פנים ממנו שלא היינו רוצי׳ להביט בו מרוב מיאוס וכדומ׳. וגם רש״י פרש כמו בינ׳ מסתיר, אבל הוא מפרש שהוא שב אל האיש המנגע, וז״ל: מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני׳ ממנו הבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו ויירא מהביט, ע״כ. ולדעת ריב״ג בשרשיו הוא מקור הפע׳. וכעין זה פרש רד״ק בשרשיו שהוא שם. וכן פרשוהו החדשים כמו הסתרת הפנים. ויש גורסים ובהסתר עי׳ פרושו של קרוים.]

לנו פלוני הנותן שבו בשווקים וברחובות וכתבו לו מתנה גלויה ומפורסמת וכיוצא בענינים אלו חוששין לה שמא מתנה מסותרת היא ולא זכה המקבל (רמב״ם, זכיה ומתנה ה ב). שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינן רוצים לגלותם (הוא, סנהד׳ כד ג).—ואמר הפיטן: לפניו טבע הוד אברך טבוע היה ומוכן להארך טמנה ופתרה מפרוע ירך טמא כהוגרל גפנה להברך (קרובץ לפורים, סד׳ רב עמרם השלם ב, רכג:).

—התפ׳, הסתתר, בינ׳ מסתתר, תסתתר,—הסתתר פלוני במקום מן המקומות, התחבא במקום סתר לבלתי ימצא, כמו נפע׳ ב): ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה (ש״א כג יט).—ובהשאלה, הסתתר פלוני, לא התגלה: אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע (ישע׳ מה יה). — והסתתרה בינתו של פלוני, הלכה לה ונעלמה: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר (שם כט יד).—ובתלמ׳: אמרה חנה לפני הקב״ה רבש״ע אם ראה מוטב ואם לא תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי (ר׳ אלעזר, ברכ׳ לא:).

—הפע׳, הסתר, בינ׳ מסתר, מוסתר, — שהסתירו אותו, ואמר בן סירא: חכמה טמונה ואוצר מוסתר[1]) מה תועלה בשתיהם (ב״ס גני׳ מא יד).

—קל, *סתר,—כמו הפע׳, בינ׳ פעו׳ סתור, מ״ר סתורים, סתורין, כמו נסתר: על הגלויין לא על הסתורין (קטע כ״י מכי׳ דרסב״י על דברי JQR. 1903 449). וחביא לפני כל גבורי חבורה וכל אדירי ישיבה ואומר לפניהם הרזים הסתורין הכבושין נפלאות ועריגת המסכת ששכלול העולם וסלסולו עומד עליה (היכל׳ רבתי יד, ביהמ״ד ילינק ג, 93). — ובסהמ״א: ואם תשמע קלון איש מחברו סתור עליו כאלו לא אמרו (רה״ג, ירא הא׳ בכי, לקו״ק, הוצ׳ אחיאסף).—ובינ׳ פעו׳: ולו נמצאה עמי יכולת להערה סתורי לבבי נתפשו לך להוראה (הוא, JQR. NS. 2, 233). אבל זה שנשבע לגרש את אשתו ואינה נזקקת לסדר עליו אין כאן ממון אילא כך הראוי להקהיל עליו קהילה בבית דין ולומר לו אין אנו יודעין סתורות הרי דינך מסור לשמים ואם יש לך ואתה דוחה למען תקום עם אשתך ותעבור על השבועה יי׳ ידרוש מעמך והוא העד והוא בעל דין והוא הדיין (תשו׳ גאו׳ הרכבי שיט). והיא הודיעה את כל חביון סתורות והיא קצבה כל מדות ספורות

1) [בגליון וסימה מסותרת, עי׳ ערך סימה.]

(אז כלית, יוצ' סבת סקלי). למה יונת וכה ברה בחגוי סלע סתורה ביד חיה רעה מרה (ר"א ערלאקי, ספ' פזמוני תימני מג.).

ב. סתר[1], ממנו ב.*סָתַר, ב.*סְתִירָה.

ב.*סָתַר, פ"י, הרס, נתץ, niederreissen, zerstören; détruire; to destroy, pull down: הבונה והסותר המכבה והמבעיר והמכה בפטיש (שבת ז ב). הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל ושבר את האבנים או שהזיק חייב לשלם היה סותר מצד זה ונפל מצד אחר פטור ואם מחמת המכה חייב (ב"ק ט ג). הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו פטור· מלשלם נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו בתוך הזמן פטור לאחר הזמן חייב (ב"מ י ד). חומת העיר שנפרצה גודרין אותה גדרה ונפרצה אין גודרין אותה היתה סמוכה לספר סותרו ובונה בדרכו (תוספת' מו"ק א ז). המצניע קוצים וזכוכיות בתוך כותל של חבירו ובא בעל הכותל וסתרו ובא אחר והוזק בהן הרי זה חייב (שם ב"ק ב ו). אם יאמרו לך ילדים בנה בית המקדש אל תשמע להן ואם יאמרו לך זקנים סתור בית המקדש שמע להן (ר' שמע' בן אלעי, שם ע"ז א יט). שני זיזין זה על גב זה והפתח תחתיהן התחתון כל שהוא והעליון אפילו תוך שלשה נדבכות שהם שנים עשר טפחים שיעורו בפותת טפח סתר את התחתון או שהעדיף עליו שיעורו כל שהוא (שם אהיל' יד ח). מיכן היה ר' יוחנן בן זכאי אומר אל תבהל לסתור במות גוים שלא תבנה בידך שלא תסתור של לבינים ויאמרו לך עשה של אבנים (קטע כ"י מכי' דרשב"י, JQR, 1903, 447). היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן (ר"ש בן אלעזר, אדר"נ ו). אם היה כותלו גוה' סותרו ובונהו ויסתור ולא יבנהו וכו' שאם אומר את לו שלא יבנה אף הוא אינו סותרו ונמצא בא לידי סכנה (ירוש' מו"ק א ד). המצניע את הקוץ ואת הזכוכית לתוך כותלו של חבירו ובא בעל הכותל וסתרו והוזק בהן אחר חייב (שם ב"ק ג ג). גזירת מלך הוא שיפלו בונין ביד סותרין[2] (יומ' י).—סָתַר את הַשֵּׂעָר, התיר ופרע אותו: וכהן אוחז בבגדיה (של סוטה) אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה וסותר את שערה (סוט' א ה). ואם היה שערה נאה לא היה סותרו מפני פרחי כהונה (רבי יהודה, תוספת' שם א ז). היא קילעה לו שערה לפיכך כהן סותר את שערה (מד"ר במד' ט). אמר ירמיהו כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר [לבושיה] שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמנה (פסיק' רבת', ויהי בעת שפרחה). אני היא שהיו לי שבעה בנים יצא אביהם למדינת הים עד שאני עולה ובוכה עליו הרי שניבא ואומר לי נפל הבית על שבעה בנייך והרגם איני יודע על מי אבכה ועל מי אסתור שערי (שם). סותרים שערות של כלות ומגלים פניהן של חתנים וכו' ואין חוששין משום דרכי האמורי (שמח' ח).—ובהשאלה, סָתַר את ספירת ימי נזירות, הרס אותה: מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את הכל רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה (נזיר ג ג). זה הכלל שאמר ר' יהודה משום ר' אליעז' כל שניטמא ביום שראוי להביא קרבן יש לו לסתור סותר שלשים יום כל שניטמא ביום שאין ראוי להביא קרבן ואין לו לסתור לא סותר אלא שבעה חוץ מימי טומאתו (תוספת' שם ב יג). ומה היין שאינו סותר עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שבתוך נזירות עד הבאת קרבן טומאה שסותרת את הכל דין הוא שנעשה בו ימים וכו' (ספרי במד' לא).—ואת ספירת ימי זוב: הרואה קרי ביום השלישי לספירת זובו בש"א סותר שני ימים שלפניו ובה"א לא סתר אלא יומו (זבי' א ב). כל קרי מטמא בכהנים מותר בזב זב מותר בתשמיש המטה בימי גומרו ולא סותר אלא יומו (תוספת' שם, א ט). לא לסותרו אמרתי אלא שלא יביא קרבן לא אמרתי שאינו זב לסתור זב הואיל לסתור לא אמרתי אלא שלא יביא קרבן (ירוש' מגיל' א י).—וכן סָתַר את הדין: כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין (סנה' ג ח). מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו בית דין אין סותרין את דינו (מכות א י).—סָתַר ענין, הרס אותו, התנגד לו: א' בן דמא לפני ר' ישמע' משמע מוציא עדות ממון יהא מביא עדות נפשות א' לו ר' ישמעאל בן דמא סתרתו בני הרי הוא אומ' ואם לא יגיד ונשא עונו (תוספת' שבוע' ג ד). זו מדה בתורה

1) [כך בארמ' ובערב' שַׁתַר a), חתך והפריד.]

2) [הפרסים שבנו את בית המקדש ביד הרומאים שהחריבוהו.]

a) شتر

שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן (ר' עקיבא, מכי' בא ז). מעשה לסתור חסורי מחסרי והכי קתני (ב"מ קב:).—וסתר דברי פלוני: איזו היא מורא לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש' א). ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה (בב, שבת יג:). לא דייך שדבריך סותרין דברי דוד אביך אלא שדבריך סותרין זה את זה (שבת ל.). כזה שהוא נותן חומץ על נתר וסותרו כך היו סותרים דברי תורה (רבי יהושע בר נחמיה, מד"ר איכ', פתי'). — ובספהמ"א: ואין אתה יכול למחות בידינו ולא לסתור את מעשינו (ראב"ח הגבילה, המשיחה והמסבורת, הקד' 4). אבל תולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזירת המלך (תוספ' ב"ק פה.). ויש לו כמה ראיות לסתור אותה הדרך שתפסו (רמב"ם, טוען ונטען ג ג).—ובפרט בלשון המחקר, סתר ענין: ואם חבר באחד משניהם הקף כללי ובאחד הקף חלקיי הנה נקראים משפטים סתרים וזה הענין נקרא הסתירה (מלות ההגיון ד). והגזרות המקבילות חמשה מינים וכו' ומהם הסותרים והם אשר יתחבר באחת מהם חומה כללית ובאחרת חומה חלקיית (כל מלאכת ההגיון י:). הנה נקח סותרה ונחבר אליה הקדמה צודקת לא יסופ' באמתתה (שם כב:). וראיתי מי שפירש כי לפי שנמצא בתורה הדבר הא' אסור ומותר כאשת אח שהיא אסורה והיבמה מותרת וכו' וכיוצא בזה ממה שיביא האדם לחשוב שאי אפשר שיהיו שני חלקי הסותר צודקים אמר שמשפטיה' אמת והם צודקים יחד ההתר והאיסור (ר"י אלבו, העקרי' א ט). והנה יתחייבו לשני חלקי הסותר הרחקות עצומות (שם כד). ולא יאמין כל מה שלא בא המופת על סותרו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה לב יודע). והוכיח זה מצד סותרו כי ידיעת ההפכים אחת (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה יד). יד).—וסתר אותיות המסדרות בשביל הדפסה: דרך המדפיסים אחר גומרם כל דף ודף סותרים סידור האותיות לסדר מהם דף אחר (פתחי תשובה, שו"ע חו"מ, שותפים קנח).

—נפעי, *נסתר,—שסתרו אותו: על מנת שלא תעלי באילן זה ועל מנת שלא תעלי בכותל זה נקצץ האילן ונסתר הכותל הרי זה גט (תוספתי גיטי ז ז).—נסתרה המכה, נבקעה ונחתכה: עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפאותו (ב"ק פה.).

—התפ', *הסתתר, בינ' מסתתר, כמו נפע',—נהרס: תמן על ידי שלישי מלאכתו מתקיימת ברם הכא פחות מיכן מיסתתר הוא (ירוש' שבת יג א).

סִתְרָה, ש"נ,—כמו סֵתֶר, במשמ' מחסה: יקומו ויעזרכם יהי עליכם סִתְרָה (דבר' לב לח).—ובספהמ"א: ויסך עלינו מחום צרים באברתו ויצפנינו בסכו ויסתירנו בסתרתו (לפרשי תבוא, Monatsschr. 1894, 547). — ומ"ר סְתָרוֹת, ואמר המשורר: ומי זה אשר יצרו מאחז יקר צורו ומי זה אשר יעמד בסודו וסתרותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר).

°סְתְרִיאֵל,—שם מלאך: ואלה המלאכים המשרתים במחנה רביעית את בלמי"א אברי"ה דמני"א וכו' סתריא"ל וכו' (ספ' רזיאל המלאך לט:).

סתת[1], ממנו *סַתָּת, *סִתּוּת, *סַתָּת.

***סַתָּת**, ש"ז, מ"ר סַתָּתִים, סתתין,— מי שחצב ומסתת את האבנים, Steinmetz ; tailleur de pierres ; stonecutter: ישיבת הסתת טמאה מדרס (כלים כב ח). יד מקבת של סתתין ששה (שם כט ז). אמרו עליו על פנחס איש הבתא שעלה גורלו להיות כהן גדול והלכו עליו גזברין ואמרכלין ומצאוהו כשהוא חוצב ומלאו עליו את המחצב דנרי זהב אמ' ר' חנניא בן גמליאל לא הסתת[2] היה והלא חתנינו היה אלא מצאוהו כשהוא חורש (תוספתי יוה"כ א ו). מעשה בפנחס הסתת שמינוהו כ"ג ויצאו אחיו הכהנים וראוהו חוצב באבנים (מד"ר ויקר' כו). כל כלי הסתת[3] טמאין והערעין[4] עמהן (תוספתי כלים ב"מ ד ו). לסתת שהיה מסתת בהרים (ר"ש בן אלעזר, אדר"נ ו). נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין[5] ולסתתין עד שלא תינתן האבן על גבי הדימוס (ירוש' שקל' ד א). החצב שמסר לסתת הסתת חייב הסתת שמסר

---

1) [לא נתברר מקורו. ואולי יש להשוות עם האשורי שַׁתּ, חור (Del., Handw. 696).]

2) [נ"א סתת.]

3) [כך בדפו' ובפרוש רה"ג (כלים כא ג), ובערוך ערך ער, ובהוצ' צוק"מ: השתת.]

4) [אצל רה"ג ובערוך שם והערערין, ועי' קוהוט; קרוים (ארכיאולי I, 283).]

5) [בגני' מצרים 128 הגרסה: לקצבים, שהוא כנראה טעות במקום החצבים.]

לחמר החמר חייב (ב״מ קיח:). ומה סופו של ארז זה באין עליו סתתין ומסתתין בו ומסככין בו בתים (כלה רבתי ז).

*סָתַת,—קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פִע׳, *סִתֵּת, חצב אבן, רִבֵּעַ, לִטֵּש והחליק אותה, behauen, meisseln; tailler, ciseler; to hew, chisel, polish: הבונה כמה יבנה ויהא חייב הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד הקודח כל שהוא חייב (שבת יב א). מקווצין ומקפצין ומקשפין ומסתתין עד ראש השנה (תוספת׳ שביעי׳ א יא). מסתתי[1] אבנים מפסקי גפנים וכו׳ בזמן שבעל הבית מקפיד עליהם אסורין משום גזל (שם ב״ק יא יח). היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול נכנס תחתיו סתרו ועקרו והטילו אל הירדן (ר״א בן אלעזר, אדר״נ ו). הממרח רטייה בשבת חייב משום ממחק והמסתת את האבן בשבת חייב משום מכה בפטיש (רב אסי משמיה דריב״ל, שבת עה:). גזל עצים ושיפן אבנים וסיתתן צמר וליבנן פשתן ונקהו משלם כשעת הגזלה (ב״ק לג:). מעשה בחסיד אחד וכו׳ מיד נעשה לו נס ונבקע לפניו הים וראה מלאכי השרת מסתתין בו מגלפין בו מסרגין בו (פסיק׳ דר״כ, עניה סוערה). לצור גבוה שהיה עומד בפרשת דרכים והיו בני אדם נכשלין בו אמר להם המלך סתתו קימעה קימעה עד שתהא תבא השעה ואני מעבירו מן העולם (ר׳ סימאי, שם, שובה). אמרו פעם אחת ראה (ר׳ חנינא) אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים

[1]) [כך בדפו׳ ובגמרא (ב״ק קיט:), ובהוצ׳ צוק״מ: מסותתי.]

לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת יצא וסידקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים וכו׳ (מד״ר שה״ש א).—ובמהמ״א: קצת הקורה שמתקן המסתת את האבן לישב עליו הרי מקום ישיבתו מתטמא במדרס (רמב״ם, כלים כה ט). —ואמר הפיטן: הנה כאבן ביד המסתת ברצותו בודל וברצותו כותת כן אנו בידך מחיה וממותת (הנה כחומר, מחז׳ איטלי׳ ב, רג.). צור מכשול סתתו בו לכבשו מלהמעילכם (אסמר, יולי׳ שבת תשובה). סתתו אבן נגף לעמק שוה סורו טמא קראו בסיל המתבא כי הצר בנזק שוה הבה נתחכמה לו פן ירבת (ילמק סלוי, אל אלוה, סליחי׳ ער״ה). מי יקצה בגבעות ומי יסתת בהרים ומי יפרק הויות ומי יתרץ שברים (סמליסו, קיכי).

—קל, *סָתַת,—כמו פִע׳: מה סופו של ארז זה באים וסותתין[1]) ומכתתין אותו ומסככין בו בתים (מחז׳ ויטרי תקלא). סתתני[2]) כאולת סמל לעבור ותרץ שם קדשך מחללת היא באש תשרף (מחז׳ איטל׳ ב, קד:).

—פֻע׳ *סֻתַּת, בינ׳ נקי׳ מ״ר מְסֻתָּתוֹת, מסותתות,—שֶׁסֻּתְּתוּ אותן: אבני גזית נפסלות ומסותתות (רש״י, מ״א ה לא).

—נפעי, *נִסְתַּת,—כמו פֻע׳: מקום שנהגו לבנות הכתלים המבדילין בחצרות או בגנות באבנים שאינם גזית לפי שלא נסתתו[3]) נקראו גויל (סמ״ג, מ״ע פב).

[1]) [בפרקי רבינו הקדוש יא, (הוצ׳ גרינהוט, הלקוטי׳ ג פט) הגרסה: ומסתתין.]

[2]) [בדפו׳ מנקד כמו קל. ואולי צריך לנקד סִתְּתֵנִי.]

[3]) [ואולי זה נתפ׳ נִסְתַּתּוּ.]

הערה מאת העורך

בכרך זה שנערך על ידי אני אחראי בעד סדורו של כל החמר שלאחרי המקרא שאסף והניח המחבר, ובעד הגדרתם ותרגומם של כל הערכים שלאחרי המקרא. בכמה ערכים הוספתי גם חמר חדש, ביחוד מספרים שהופיעו אחרי מותו של המחבר. ואלו הערכים שנשמטו בכ״י של המחבר ושנתחברו על ידי:

גְעוֹר, גֶעְגֶּרֶת, גֶעְלָם, נִפּוּחַ, ב.נֹפֶךְ, נִפְלָל, נִפְנֵף, נִפַּס, נְפַע, נֶפֶשׁ, נְצוּלָה, נִקְדּוּד, נִקְדָן, נִקְשָׁה, נָשִׁים (רב הערך), נָתַן (רב הערך), א.סֶבֶר, ב.סֶבֶר, סְגוֹל, סוּגַר, ה.סוּר, ז.סוּר, סֹנֶר, סִילוֹנָה, סִילוֹנִי, א.סִירָה, ב.סִירָה, ב.סָכַךְ, סִכְסֵךְ, ג.סָכַר, סַפָּה, סְפוּנִית, ב.סָפַן, סֵפֶר (רב הערך), סִפְרָא, סִפְרֵי, סִפְרִיָּה, סָק, סִקּוּף, סְקוּפָּה, סֵרוּךְ, סִרְמֵט.

ההערות שלי במדרש מלים שמתחת לקו מסֻמנות בסוגרים [ ], כדי להבדילן מהערותיו של המחבר.

בהתחלת עבודת העריכה של כרך זה נפטר בלא עתו משה בר־נסים שבמשך כמה שנים שרת את המחבר בתור מזכירו הראשי בעבודת המלון, ושהמשיך את עבודתו הנאמנה במערכת עד יומו האחרון. יזכר בזה שמו לשבח ולברכה בעד נאמנותו ומסירות נפשו לעבודה זו שהקדיש לה גם הוא את כל חייו.

יהי זכרו ברוך!

משה צבי סגל

ירושלם, י״ב אייר, תרפ״ט.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער העין

ע ○

ע, אות השש עשרה באלף בית העברית ושמה עַיִן, עי' זה הערך.

אות עין היא סִמן לקול גרוני יותר חיצוני מקול האלף. והבדל זה בין האלף וקול העין היה חי בפי היהודים גם בזמן מאוחר, בפרט ביהודה; רק אנשי בית שאן וחיפה וטבעון היו מפרסמים בהברתן המקולקלה שקוראים עיינין אלפין, ולכן אסרו עליהם לעבור לפני התבה (ירוש׳ ברכ׳ ב ד). וכן גם בני גליל לא הבדילו בין הברת עין לאלף [1]). ויהודי המזרח הברים אותה כתקונה גם כעת, אך יהודי המערב הברים אותה בהברת האלף בלי הבדל ביניהם כמו אנשי בית שאן והגליל בכלל. העין סמנה מעקרה שני קולות גרוניים נפרדים זה מזה, האחד הקול שהזכרנו והשני קול שהיה יוצא מהגרון בסיוע קצת נשימה וחכוך בהחיך, הוא הקול שבלשון הערבית הוא עודנו איתן ומצֻין באות ע'. ושרשי קצת מלים, גם של הלשון העברית, היו מרכבים מזה הקול הגרוני, והיה חי הקול הזה בדבור אצל היהודים עוד גם אחרי גלות בבל. וראיה לדבר כי בתרגום השבעים הָעתקה האות ע שבמקרא לא בכל מקום באותה האות היונית [1]).

בלשון העברית בעצמה רפתה הברת האות עין בקצת מלים ונהפכה לאלף כבר בזמן המקרא, ואמרו במקום ג ע ל ג א ל, במקום ת ע ב ת א ב, ופעמים במקום ע ל א ל. וכמו״כ כתבו פעמים ע במקום א, ע ל במקום א ל.

עם הלשונות האחיות מתחלפת ע ברֹב אותיות הגרון, ופעמים באות ג, ק, צ.

---

[1]) עי' עירובי' (נג:) גם שבת (עז:), גם סגל Gram. of Mishn. Heb. 41 §; הוא, יסודי הפונטיקה העברית (עמ' 18-16).

[1]) ברוב המקומות העתקה האות ע באות היונית Ἀ או Ἐ וכדומי: עפרון Ἐφρών, ענה Ἀνά, אך בקצת שמות האות ע מֻעתקה באות γ Γ, כן למשל עמורה Γομόρρα, רעואל Ῥαγουήλ, עזה Γάζα, צוער Ζήγωρ ועוד. וראיה לדבר שבהעתקה משֻנה זו של העין באלה השמות מבשמות זולתם התכונו המעתיקים להברת האות ע' a) שבערב' היא שקצת אלה השמות הגויים בלשון הערב' החיה כיום הזה באמת באות ע' a) ולא באות ע b) כמו ע'זה c). ומקצת מאלה השמות שאינם נהוגים בהלשון הערבית החיה יש בערב' שרש דומה לשרש השם העברי שאות הגרונית שלו היא ע' a) ולא ע b)

a) غ b) ع c) غزة

ע נבלעת באותיות אחרות כמו נשקה—נשקעה (עמוס ח ח); בכו—בעכו (מיכ׳ א י); למו—לעמו (תהל׳ כח ח).

האות ע היא מאותיות השרשיות בלבד ואינה מצטרפת בשרשי הלשון העברית עם א, ה, ח (מנחם).

האות ע משמשת במקום המספר שבעים: ויעקב על שמו נקרא יו"ד מול העשירי חשוב מבנימן עד לוי הוא עשירי ע׳ בשבעים נפש ק׳ כנגד אותיות הברכה ויתן לך נשתיירו ב׳ כנגד שני מלאכי׳ עולים (מד"ר במד׳ יח). ד"א ק"ל של קערה וע׳ של מזרק וי׳ של כף הרי ר"י כנגד רד"ו שנים שעשו ישראל במצרים מיום שירד יעקב למצרים עד שיצאו משם (שם יג).

ע"א,— ר"ת, עֹבֵד אלילים, עבודת אלילים.

עאכו"כ,— ר"ת, על אחת כמה וכמה.

*__ע"ב__, שבעים ושנים, מ"ר עבי"ן: והחשבון הזה כשתחזור אותו לשברי השעה תמצא כי ע"ב חלקים הוא חומש שליש שעה כי ט"ו עבי"ן יש בשעה (לדה לדרך ד ג ו).

כמו עמורה Γομόρρα, בערבי ע׳מר a); צוער Ζηγώρ, בערבי צע׳ר b).

כל טענותיו של Rud. Ruzicka- Zeitschr. für) Assyr. XXI, 293-340) מפני שלא בכל מקום שבהשרש הערבי יש ע׳ c) השם מעתק בתרגום השבעים באות γ, ולהפך בקצת שמות מעתקת האות ע באות γ אע"פ שבלשון הערב׳ אין שרש כזה באות ע׳, אינן מכריעות, יען בודאי שתי הלשונות האחיות, העברית והערבית, לא היו מסכימות בכל השרשים בענין שני הקולות ע וע׳ כמו שאינן מסכימות בשאר הקולות מעין זה, כמו ח וח׳, ובודאי קצת שרשים היו בעברית באות ע׳ מה שבערב׳ באות ע וכן להפך. ובקצת שמות אפשר כי כבר נתמעך הקול ע׳ גם בדבור החי בעברית, ובקצת שמות נשתבשה ההברה בפי המתרגמים ביונית, ובקצתם כתבו על פי הסברה שלהם, אך עכ"פ זו ראיה שהברת הקול ע׳ היתה ידועה להם. והשערתו של רוזיקא, כי בהאות γ התכונו המתרגמים היונים להברת הקול ע d) הפשוטה, ומה שלא העתיקו בשאר השמות האות ע באות γ הוא מפני שכבר נתמעך בפי המתרגמים גם הקול ע d) ברוב המקומות והגוהו כמו א, אינה מתקבלת, יען הברת האות γ אינה דומה כלל להברת האות ע d), ולמה נשמרה הברה זו דוקא בשמות לא מצויים אלה? [illegible], שהלא בזמן התרגום היוני היתה הברת העין בכל

a) غمر b) صغر c) غ d) ع

א.**עָב**[1]), עֹב, ס"ז. מ"ר, עֻבִּים,— במלאכת הבנין, כעין ספסל מקרה בעין או באבן לפני הבית, ישבו עליו אנשים לנוה ולהשתעות ולחסות מֵחֹרֶב, Bank vor dem Hause; banquette devant une maison; bench in front of a house: ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו ואולם על פניהם ועמדים וְעָב[2]) על פניהם (מ"א ז ו). ועשויה

תקפה ביהודה, ואין לנו שום יסוד לחשב כי הברת היהודים במצרים היתה משֻנה בענין זה, ולו כך היו מזכירים גם אותם במקום שהזכירו את אנשי בית שאן. וכבר דחה Flashar, במאמרו (ZAW, XXVIII, 217), את כל דברי רוזיקא.

ומלבד כל זה מהלשון בעצמה נראה מציאות שני קולות של ע בעבר׳ לפנים. בקצת מלים בעבר׳ שצרוף האותיות בהשרש שלהן דומות, משמעותיהן מתחלפות, ואין אפשרות שנסתעפו כלן משרש אחד בעצמו מפני שאין ביניהן שום קרבה. ועל כרחנו אנו צריכים להניח כי נסתעפו משני שרשים מתחלפים, וההבדל ביניהם היה בהקול ע וע׳. כך למשל שרש עלם שממנו נעלם, העלם, ושרש עלם שממנו עֶלֶם, שהוא בערב׳ ע׳לם a), במשמ׳ כח ורתיחת הדם. אך מפני שבלשון הכנענית, לפחות בזמן שהמציאו הכנענים את האלף בית שלהם, כבר נתמזגו שני הקולות בקול אחד ולא הניחו אלא אות אחת ע, הסתפקו היהודים באות זו האחת לשני הקולות, כמו שהסתפקו באות ח אחת לשני הקולות ובאות ש אחת לשני הקולות. ובזמן המסורה כבר היו שני הקולות ממוזגים גם בפי היהודים, ולכן לא עשו עין ימין ועין שמאל כמו שעשו באות שין. עד אימתי היה קול ע׳ עוד חי בפי היהודים אין לברר, אך בימי הירונימוס כבר כנראה פסקה הברה זו כליל, והעתק העתיק כבר את האות עין בכל מקום באות a הרומית, רק השם עמורה העתיק Gomora, והעיר ע"ז: sciendum quod g litteram in hebraico non habet sed scribitur per vocalem ע (de nom. hebr.. Lag. Onom. I, 6).

[1]) אמר רד"ק וז"ל: מפני דגשות הבית ידמה ששרשו עבב או יהיו מנחי העין ושרשו עוב ויהיה משקל עֻבִּים כמו ללים כי ימירו הנח בדגש בהרבה מקומות (השרשים ערך עב). כך מפקפקים גם החדשים, ובתוכם Kö סֹבר כי הקמץ הוא תולדת פעולת האות ב. ואולי היו שני משקלים עָב, עֹב, ואין לו חבר בלשונות האחיות במשמ׳ נאותה לכאן, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) השבע׳ תרגמו כאן πάχος, ר"ל עָבֶה, ובחזק׳ σπουδαῖα ξύλα, עץ חזק. אך לפי הענין נראה כי הכונה במלה זו לחלק מיוחד בבנין ולא לעץ בכלל.

a) غلم

אליהן אל דלתות ההיכל כרובים ותמרים כאשר עשוים לקירות וְעָב עץ אל פני האולם מהחוץ וחלונים אטמות ותמרים מפו ומפו אל כתפות האולם וצלעות הבית וְהָעֻבִּים (יחזק' מא כה-כו).—ובתלמ' במשמ' קורה:

המוכר את הספינה מכר את האסכלה וכור המים שבתוכו אבל לא מכר היציעין והעובין [1]) והאיסקופה והבוצית (ירוש' ב"ב ה א).

ב·עָב, סזו"כ, סמ' עַב, עָב, מ"ר עָבִים, עָבוֹת, סמ' עָבֵי, כנ' עָבָיו,—א) מַה שמצמצם ומקבץ יחד Dichtigkeit; épaisseur; thickness; עַב הענן: הנה אנכי בא אליך בְּעַב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שמות יט ט). — ובתלמ', אריג גס כמו לבד וכדום': עב [2]) כסות ותכריך כסות מדרס עב ארגמן ותכריך ארגמן בית שמאי אומרים מדרס (כלים כו ו). העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש (שם כח ח). אלו הן העבין ואלו הן הדקין כגון הבורסין וכו' הן העבין (תוספתי שם ב"ב ה יא). — °עַב הָראֹשׁ, שם דג: עב הראש (דיקקאפף, הארדער) מראה גבו שחרחר ובטנו לבן ככסף בקוים שחורים לארכו משכנו בימי איראפא הדרומי (סייכהלק, תוה"ח רמג).—ב) בכלל, קבוץ האדים המתנשאים מהמים שעל פני האדמה ומתקבצים בחלל האויר ומכסים פני הרקיע וכשמתקררים יורדות ארצה טפות טפות שהוא המטר [3]), cloud; nuage; Wolke: ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עָבִים נטפו מים (שפט' ה ד). וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עָבֵי שחקים (ש"ב כב יב). ויאמר הנה עָב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו

ת"י כאן סקופתא, וביחזק' סקפתא, שהוא גם תרגומו של מפתן בעבר'. והנה, אם הכונה באמת למפתן קשה למה עזב כאן את השם הרגיל מפתן, והשתמש בשם זה. בעלי התלמוד פרשו עָב, עֻבִּים, מריש וז"ל: דתניא צלעות הבית אלו המלטסין והעובים אלו המרישין (ב"ק סז.). ומריש היא קורה גדולה שנושאת עליה את הגג, וזה קצת סיוע לתרגום השבע' ביחזק'. אך כבר נדחה פרוש זה למעלה. ריב"ג: פשר פיה שקאיף וקיל רואשן, ע"כ, ותרגם ר"י א"ת: פרשו בו תקרות, ע"כ. (והפרוש השני קיל רואשן, שהיא כעין חלונות, לא תרגם ר"י א"ת). ורש"י אמר כי הכונה בהעב והעבים האלה היא הכלונסות של ארז הנזכרים במשנה מדות שהיו קבועות מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ע"כ. והנה כבר העירו החדשים כי כל אלה הפרושים של עב אינם מבארים היטב מהותו של הדבר המְכֻוָּן במלה זו. Smend בפרושו ליחזק' שער כי העב היה כעין מאהילה בולטת מהכותל להגן על הדקה שלפני הבית מגשם וכדום'. ואחרים ראו בעב כעין מעלה של מדרגות בשער האולם. אך כל זה דחוק ואינו נראה לפי סגנון הלשון: ועב על פניהם ועב עץ על פני האולם מהחוץ, שנראה מזה שהיה שם דבר בנוי על פני כל העמודים ופני כל האולם. ודבר כזה יש למצא בפרוש הראשון שהביא ריב"ג בשם מפרשים סתם, פשר פיה, ר"ל הפרוש המקבל. וזה הפרוש מסר ריב"ג בהמלה הערבי שַׂקָאִיף a), ותרגמו ר"י א"ת: תקרות, אך השם המשמש בלשון ערבי במשמ' תקרה או גג גבנוני, הוא שַׂקְף b), הנה המ"ר שלו אינו שקאיף אלא שֻׂקֻף c) שֻׂקוּף d), ושַׂקָאִיף a) הוא הרבים מהשם שַׂקִיפָה e), ופרוש זה השם אינו גג או תקרה, אלא לוח בכלל, ובפרט ספסל ארוך בולט מכותל הבית ועפי"ר כשהוא מקֹרה מלמעלה: ואלשקיפה אלצפה ומנהו שקיפה בני שאעדה ופי (אל) חדית' אג'תמאע אלמהאג'רין ואלאנצאר פי שקיפה בני שאעדה היא צפה להא שקף, ובעבר': והשקיפה היא הצפה וממנו שקיפת בני שאעדה. ובחדית' היא ספות המהגרים והעֹזרים באכסדרת בני שאעדה היא אכסדרה אשר לה תקרה, ע"כ. וצפה f) בערב' הוא מקום מקֹרה במסגד שהיו גרים בו העניים. ואפשר שלזה כִּוֵּן ג"כ ר"י א"ת בתרגומו תקרות. וקצת דומה לזה במקדש בירושלם: לא קידשו תחת האגוף שבירושלם וכו' כדי שיהיו מצורעין מגינין תחתיהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ודכוותה לא קידשו תחת האגוף של הר הבית כדי שיהו זבין מגינין תחתיהן בחמ' מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ירוש' פסח' ז יא).

[1]) [בתוספת' (ב"ב ד ח) הגרסה: הישיוין.]

[2]) [פרש הערוך וזה לשונו: לבד שעושין ממנו כסות והוא עב כסות פי' עב ארגמן לבד חשוב צבוע ארגמן תכריך כסות בגד עב ואין ראוי לעשותו מלבוש ועושה ממנו בגד שלא כמנהג העולם, ע"כ. וכן פרש הר"ש. ולדעת הרמב"ם פרושו תיק של עור, וז"ל: ג'לאף ג'לד יעמל לתצאן פיה אלת'יאב ואסמה אלמשהור עיבה, ובעבר': תיק מעור הנעשה לשמור בו הבגדים ושמו ידוע בערב' עיבה a), ע"כ. ועי' פרינקל (Aram. Fremdw. 81).]

[3]) בערב' עַ'בו b), אד, ענן קל.

a) سقائف b) سقف c) سقف d) سقوف e) سقيفة f) صفة

a) عيبة b) غبو

עָבִים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מד-מה). ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וכו' ועל הֶעָבִים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעי' ה ו). הנה יי' רכב על עָב קל ובא מצרים (סס יט א). אעלה על במתי עָב אדמה לאל עליון (סס יד יד). כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עָב זמיר עריצים יענה (סס כה ה). מי אלה כְּעָב תעופינה (סס ס ח). המקרה במים עליותיו השם עָבִים רכובו המהלך על כנפי רוח (תהל' קד ג). המכסה שמים בְּעָבִים המכין לארץ מטר (סס קמז ח). אם יעלה לשמים שיאו וראשו לָעָב יגיע כגללו לנצח יאבד (איוב כ ו ז). עָבִים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך (סס כב יד). צרר מים בְּעָבָיו ולא נבקע ענן תחתם (סס כו ח). אף אם יבין מפרשי עָב תשאות סכתו (סס לו כט). אף ברי יטריח עָב יפיץ ענן אורו (סס לז יא). התדע על מפלשי עָב מפלאות תמים דעים (סס יו). התרים לָעָב קולך ושפעת מים תכסך (סס לח לד). אם ימלאו הֶעָבִים גשם על הארץ יריקו (קהל' יא ג). שמר רוח לא יזרע וראה בְעָבִים לא יקצור (סס ד). ושבו הֶעָבִים אחר הגשם (סס יב ב). — ומ"ר עָבוֹת: וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עָבוֹת מנגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כג ד). זרמו מים עָבוֹת קול נתנו שחקים אף חציך יתהלכו (תהל' עז יח). — ואמר המשורר: מאורך ביומך ולילך יאירך אבל לא כשמש תכוסה בעבות שמח כי בשלת תאושר תבורך בכל הברכות אשר בה כתובות (כאב"ע, אלולה לפנים). — עָב טַל, משל לדבר נעים: כחם צח עלי אור כְּעָב טל בחם קציר (ישעי' יח ד). — עָב מַלְקוֹשׁ, כמו"כ נעים: באור פני מלך חיים ורצונו כְּעָב מלקוש (משלי טז טו). — ומשל לדבר מתפזר על נקלה ולא נשאר ממנו כלום: מחיתי כָעָב פשעיך וכענן חטאותיך (ישעי' מד כב). — ודבר עֹבר במהרה: תרדוף כרוח נדבתי וכְעָב עברה ישעתי (איוב ל טו). — ואמר בן סירא: עשיר דובר הכל נסכתו ואת שכלו עד עב יגיעו (ב"ס גניי יג כג). שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (סס לב כא). [נאה ר]צ[ונ]ו ב[ז]מן מצוקה כעב חזיזים בעת בצורת (סס כו). — ובתו"מ: חמשה שמות נקראו לו איד עב ענן נשיא חזיז וכו' עב שהוא מעב' את הרקיע[1] (ירוש' תעני' ג ג). ועצר השמים מן העבים ומן הרוחות (ר' יוסף, בבלי סס ג:). תנא

[1]) [במדר"ר (בראש' יג) הגרסה: שהוא מעבב את פני הקרקע, עי' עבב, פע'.]

העבים והרוחות שניות[1]) למטר (סס). מים קשים עבים סובלים אותו עבים קשים רוח מפורתן (ר"י, ב"ב י.). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה (סס טז.). חיטין שירדו בעבים[2]) מהו (ר' זירא, מנח' סט:). העבים משמיעים את קול צינורותיהם לימים והימים משמיעין את קול צינורותיהן לתהומות וכו' והעבים שואבים מים מן התהומות (פרד"א ה). — נתקשרו, נתפזרו העבים: הכא בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר' ילחק, עירובי' מה:). בימי הורדוס המלך היו גשמים יורדים בלילות בשחרית נשבה הרוח נתפזרו העבים זרחה החמה נתנגבה הארץ (מד"ר ויקר' לה). — נתקשרו השמים בעבים: מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים והותירו (אדר"נ ו). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים וכו' ונתפזרו העבים וזרחה החמה (ברכ' כז:). ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כעין קשת בענן (חגי' יד:). — ובסה"מ"א: נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי יורד גשם רב (רס"י, ברכי' נט.). קיטרי עבים מתקשרין וגשמים יורדין והוי בימות הגשמים (פוח, ר"ה ז:). — *וקשור, פזור עָבִים: הכל מודים כשהניחם (את הכלים תחת הצנור לקבל מי גשמים) בשעת קישור עבים טמאים בשעת פיזור עבים ד"ה טהורין לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (סנח עז:). — ואמר הפיטן: צורר מים פלאך במים עביך מים סובל מים (גנזי סכט' ג, דודסון 22). שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי עדות עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (סס 164). — ואמר המשורר: קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים באונך ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (ר"י אבן גיאת, קנינך אדבע יסודות, סעד הסיר 19). ובהדבקו בסוף החדש עם החמה אם יהיה תלי ביניהם ועל קו אחד יעמדו שניהם או יעמד הירח לפני השמש כעב שחורה ויסתיר מעין כל ראית מאורה (רשב"ג, כתר מלכות). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (פוח, כאין כסאו). קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה וישא אל אפי רוח ריח מחלים

[1]) [כמעט שמועילות כמטר עצמו (רש"י).]

[2]) [פרש"י עם המטר כששתו העבים באוקיינוס בלעו ספינה מלאה חטין, ע"כ.]

בפש חולה (רמב"ע, הגביר ככפלו בחורך, סער השיר 73). ילד העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (שם 74). משכיל מפיו עב החכמה על כל צמא אם עופרת (הוא, מאל עילוס, דיואן קנז, בולל'). כבר נהפך זמן לרע נאמן וטל עביו במן (ר"י הלוי, פני אדם ולב, סער השיר 91). שמש בפניך וליל תפרשי על זהרו עבי קצותיך משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (הוא, מה לך לביה, שם 92). עב תערף או יזלו עינים וברק שחקים או יקוד מעים (שלמה אבן אל מועלם, עב תערף, שם 130). אתמה לעבי טובך איך נבלאו (ר"י הריזי, תחכמוני 514). שגיה היתה כי לא... דיו בקראי לי ענן חסדו ועבו וכו' (עדרוס הלוי, קטע כ"י גניי בידי ספירא). וגם ידו כמו עבים מריקים לרוות גיא וגם מדבר וציה (ד"ה יסודי מלכים וא"י ב, מן 18). אלי קצין נדיב הלב אשר שם בני עמי לעם אחר קציניו אשר עביו בדולחים יריקיון וממרון והב אופיר ענגיו (שם 19).

ג. **עָב**[1]), מ"ר, עָבִים,—יער, Wald; forêt; forest: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר באו בֶּעָבִים ובכפים עלו כל העיר עזובה (ירמ' ד כט).—ובספהמ"א: עבים סתר לחיתו יער חרי עפר מחסה לחלד ועבבר (אסף ג טו כה).

ד. *__עָב__[2]), ת"ז, נק' עָבָה, מ"ר עָבִים, עָבוֹת,—מה שהוא עָב, מְעֻבֶּה, גַּס, קשה, הפך מן דק ורך, dicht, hart; épais, dur; thick, hard: נתערב קומצה בקומץ חברתה וכו' רבי יהודה אומר במנחת כהן משית במנחת נסכים פסולה שזו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה והן בולעות זו מזו (מנח' ג 3). אין אופין פת עבה בפסח דברי בית שמאי ובית הלל מתירין וכמה פת עבה א"ר הונא טפח (פסח' לו:).—ובספהמ"א: שאני מיא דקלישי ויוצאת מכל עבריו ונכנסות בינו לבין הכלי אבל דם עב הוא (רש"י, יומ' נח.). ואין לחלק ולומר דשאני הכא לחומרא כלומר דקמחא שהוא מן שלקות שבלילתו רכה אסור אבל בעלמא שהוא עב והוי מעשה תנור אף שהיתה עיקר לא אולינן לקולא (תוספ' ביצ' טז:). כשנשפך התבשיל של מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (הוא, נזיר נ:). מן המשובח שבחומר והעב שבו (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, ערך ענה). ומקצתם אפלים עבים כחתיכת העופרת המותכת באש (רש"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ב 27). הגופים העבים מונעים הגופים הדקים הזכים מלפגוש בהם האור השמשי (ר"י אבן לטיף, רב פעלים א.). ור' שמעון ברבי היה קולו עב שכן אמר לו רבי חייא בפרק הקורא את המגלה (יוחסי הסלם א 52). שהוא עץ עב וגדול ונקרא בדברי חז"ל מריש (ר"י אברבנאל, מ"א ז ו). ואם יזוב מהם דם עב בלא כאב זה ירפא מחלאי' רבי' ואין ראוי שיפסקנו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ד, סו::).—ובדקדוק, אות, תנועה עָבָה: ודע כי תנועת החולם היא תנועת הקביצה באות העבה בלשון הערב וכו' וע"כ נקראת הצירי בלשונינו קמץ קטן כי תנועתה עבת כתנועת הקמץ (ר' סעדיה אבן דנן, ספ' השרש', מלאכת השיר 3).

1) [משמ' מיחדת מהערך הקודם, וכמו שפרש רד"ק בשרשיו היערים העבים והמסובכים.]

2) [צורת מ"י נמצאת רק בספהמ"א. צורות הנק' ומ"ר אפשר שהן מן עָבָה, עי' ערכו.]

עבב, סמנו א.עָב, עֹב (?), *עָבָה.

*__עָבַב__, קל לא נמצא.

—*פעי', עִבֵּב, ביני מְעַבֵּב,—עשה שיהיה עָב, עָבֶה, verdicken; épaissir; to thicken: הי' שמות נקראו לו עב אד ענן ונשיאים חזיז עב שהוא מעבב את הקרקע איד שהוא שובר אידן של בעלי שערים (מדר' ברא"ש' יג).

—*הפעי', הֶעֱבִיב,—עשה עב וענן, כִּסָּה בענן, ואמר הפיטן: אף ברי אתת שם שר מטר להעביב ולהענין להריק להמטר (קליר, אף ברי, תפלי גשם). שעירים להרביב חזיזים להעביב (אפיק מען, שם). שערי רקיע בו מאורות התקיע וממנו זורחים במקומם להשקיע הפתחו לחנון ים למו הבקיע ותעל תפלתם פני מעביב רקיע (שערי שמים, סליחו' ב, עי"א).

—נפעי', *עתי' יֵעָב, ייעב,—נעשה עב ושמן[1]): דרך השושנים הרגיל לאוכלן מצמתין גופו ולא ייעב לעולם וכו' המצמתין גופן ושדיהן ולא ייעבו ולא יהיו גסות (פרוש שה"ש למחבר בלתי ידוע, בספ' החג לשטיינשנידר 173).

*__עֲבָבִית__, עֲבַעֲבִית,—עי' אֲבָבִית.

1) [ואולי זה מן פעל יעב, כמו עבה.]

עבד[1], ממנו עָבַד, עֹבֵד, עֶבֶד, עֲבַד, עֲבֹדָה, עֲבֻדָּה, *עֲבָדָה, *עַבְדוֹן, עַבְדוּת, *עַבְדָן, *עַבְדָנוּת, *עִבּוּד, מַעְבָּד, *מַעְבָּדָה, *שִׁעְבֵּד, *שִׁעְבּוּד.

עָבַד, פעו״י, עָבַדְךָ, עֲבָדוֹ, עֲבָדָהּ, עָבַדְתָּ, עֲבַדְתֶּם, עֲבַדְתַּנִי, עָבַדְתִּי, עֲבַדְתִּיךָ, עָבְדוּ, עֲבָדוּ, עֲבָדוּךָ, עֲבָדוּהוּ, עֲבָדָהוּ, עֲבָדוּם, עֲבַדְתֶּם, עֹבֵד, עֹבְדִים, עוֹבְדִים, עֲבֹד, עֲבַד־, לַעֲבֹד, לַעֲבוֹד, מֵעֲבוֹד, עָבְדָךְ, עָבְדוֹ, עָבְדָהּ, עָבְדָם, עָבְדֵנוּ, עֲבֹד, עִבְדוּהוּ, עִבְדוּ, עִבְדוּ, עִבְדָהוּ, אֶעֱבֹד,־בוֹד, אֶעֱבָדְךָ, תַּעֲבֹד, תַּעַבְדֵם, יַעֲבֹד, יַעַבְדֵנִי, יַעַבְדֶנּוּ, יַעַבְדֵם, נַעֲבֹד, נַעַבְדָה, נַעַבְדֶךָּ, נַעַבְדֶנּוּ, נַעַבְדֵם, תַּעַבְדוּ, תַּעַבְדוּ, תַּעַבְדוּן, תַּעַבְדוּן, תַּעַבְדוּם, יַעַבְדוּ, יַעַבְדוּ, יַעַבְדֻנִי, יַעַבְדוּנִי, יַעַבְדוּךָ, יַעַבְדוּהוּ, יַעַבְדֻהוּ, יַעַבְדוּם, — א) עָבַד פלוני, עשה מלאכה בבית, בשדה, וכיוצא בזה, arbeiten; travailler; to work: ועתה לכו עִבְדוּ ותבן לא ינתן לכם (שמות ה יח). ששת ימים תַּעֲבֹד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). כי כהר פרצים יקום יי' כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו וְלַעֲבֹד עבדתו נכריה עבדתו (ישעי' כח כא). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אֶעֱבוֹד (ירמ' ב כ). ושכר לא היה לו ולחילו מצר על העבדה אשר עָבַד עליה (יחזק' כט יח). פעלתו אשר עָבַד בה נתתי לו (שם כ).—ובמשמ' עשה מלאכה בתמידות, זמן פחות או יותר ארוך, שֵׁרֵת, שִׁמֵּשׁ, dienen; servir; to serve: וַיַּעֲבֹד יעקב ברחל שבע שנים (ברא' כט כ). וַיַּעֲבֹד עמו עוד שבע שנים אחרות (שם ל). הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו ושמרו את משמרתו וכו' לַעֲבֹד את עבדת המשכן (במד' ג ו-ז). ונשאו את יריעות המשכן וכו' ואת כל אשר יעשה להם וְעָבָדוּ (שם ד כה-כו). אלה פקודי משפחת הקהתי כל הָעֹבֵד באהל מועד (שם לז). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יַעֲבֹד עוד (שם ח כה). וְעָבַד הלוי הוא את עבדת אהל מועד (שם יח כג). ויברח יעקב שדה ארם וַיַּעֲבֹד ישראל באשה ובאשה שמר (הוש' יב יג).—וְעָבַד את פלוני במשמ' זו, עשה מלאכתו: היאבה רים עָבְדֶךָ אם ילין על אבוסך (איוב לט ט). — עָבַד את האדמה, עשה כל המלאכות הדרושות להמציא פרי תבואה מהאדמה, חרש וזרע וקצר וכיוצא במלאכות האלה, das Land bearbeiten; travailler la terre; to work the soil: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יי' אלהים על הארץ ואדם אין לַעֲבֹד את האדמה (ברא' ב ה). וינחהו בגן עדן לְעָבְדָהּ ולשמרה (שם יה). כי תַעֲבֹד את האדמה לא תסף תת כחה לך (שם ד יב). וְעָבַדְתָּ לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך לחם ואכלו (ש״ב ט י). והנחתיו (את הגוי) על אדמתו נאם יי' וַעֲבָדָהּ וישב בה (ירמ' כז יא). עֹבֵד אדמתו ישבע לחם (משלי יב יא). — וְעָבַד כֶּרֶם: כרמים תטע וְעָבָדְתָּ ויין לא תשתה (דבר' כח לט). — עָבַד את פלוני, עשה מלאכתו בבית או בשדה, וכיוצא בזה: ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה וַעֲבַדְתַּנִי חנם (ברא' כט יה). ויאמר (יעקב) אֶעֱבָדְךָ שבע שנים ברחל בתך הקטנה (שם יח). הלא ברחל עָבַדְתִּי עמך (שם כה). אתה ידעת את אשר עֲבַדְתִּיךָ ואת אשר היה מקנך אתי (שם ל כט). מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מֵעָבְדֵנוּ (שמות יד ה). חדל ממנו וְנַעַבְדָה את מצרים כי טוב לנו עֲבֹד את מצרים ממתנו במדבר (שם יב). — עָבַד בפלוני, הכריח את פלוני שיעבד לו, שיעשה לו מלאכה מן המלאכות: את כל עבדתם אשר עָבְדוּ בהם (מצרים בישראל) בפרך (שמות א יד). לא תַעֲבֹד בבכר שורך (דבר' יה יט). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יַעֲבֹד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ' כב יג). — ואמר בן סירא: אל תרע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב״ס גני' ז כ). טוב עובד ויותר הון מ(מת)תכבד ו(ח)ס(ר) מזון (שם י כז). — ובתו״מ: נודות הגויים גרורין מותרין חרשין וזפותין אסורין גוי עובדו וזופתו ישר' עומד על גביו כונס לתוכו יין ושמן ואינו חושש (תוספת' ע״ז ד י). נתן כליו לכובס נכרי ובא ומצא: עובד בו בשבת אסור (ירוש' שבת א ד). — ובפרט עשה עבודת המקדש: מאימתי (כהן קטן) כשר לעבודה משיביא שתי שערות אבל אחיו הכהנים אין מניחין אותו לעבוד עד שיהא בן כ' (חול' כד:). — ובינ' פעו' שעבדו והכשירו אותו לאיזה תשמיש שהוא: עורות בין עבודין ובין שאין עבודין מותר לטלטלן בשבת (שבת מט:). — *וקרקע עֲבוּדָה: כיצד בודק תעשרים אמה שאמרנו חופר עד שהוא מגיע לסלע או לבתולה והיא הקרקע שנראית שאינה עבודה

[1]) שרש משתף בלשונות השמיות, בערב' עבד a).

a) عبد

(רמב"ם, טומא' מת ט ו). — ב) היה עֶבֶד לפלוני, קנין כספו או שבוי, Sklave sein; être esclave; to be a slave: כי תקנה עבד עברי שש שנים יַעֲבֹד ובשביעית יצא לחפשי חנם (שמות כא ב). ורצע אדוניו את אזנו במרצע וַעֲבָדוֹ לעולם (שם ו). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וכו' עד שנת היבל יַעֲבֹד עמך (ויקר' כה לט-מ). כי משנה שכר שכיר עֲבָדְךָ שש שנים (דבר' יה יח). — עָבַד בפלוני, הכריחו לַעֲבֹד עבודת עֶבֶד: וכי ימוך אחיך וכו' לא תַעֲבֹד בו עבדת עבד (ויקר' כה לט). וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו וכו' בהם תַּעֲבֹדוּ (שם מה-מו). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עֲבָד בם ביהודי אחיהו (ירמי' לד ט). — ובתלמ': מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (בית הלל, גיטי' ד ה). שהרי כמה שנים שלא עבדתונו (גביהא בן פסיסא, סנה' לא.). — ג) עָבַד את פלוני, לפלוני, היה נכנע לו, היה פלוני אדון לו, מושל עליו: ורב יַעֲבֹד צעיר (ברא' כה כג). יַעַבְדוּךָ עמים וישתחוו לך לאמים (שם כז כט). ועל חרבך תחיה ואת אחיך תַּעֲבֹד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (שם מ). שתים עשרה שנה עָבְדוּ את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו (שם יד ד). וגם את הגוי אשר יַעֲבֹדוּ (זרעך) דן אנכי (שם טו יד). כי תקרב אל עיר להלחם וכו' והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס וַעֲבָדוּךָ (דבר' כ י-יא). וְעָבַדְתָּ את איבך אשר ישלחנו יי' בך (שם כח מח). וַיַּעַבְדוּ בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים (שפט' ג ח). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תַּעַבְדוּ לעברים כאשר עָבְדוּ לכם (ש"א ד ט). ויעל נחש העמוני ויחן על יביש גלעד ויאמרו אנשי יביש אל נחש כרת לנו ברית וְנַעַבְדֶךָּ (שם יא א). והייתם לנו (ישראל להפלשתים) לעבדים וַעֲבַדְתֶּם אתנו (שם יז ט). וישלמו (בני עמון) את ישראל וַיַּעַבְדוּם (ש"ב י יט). עם לא ידעתי יַעַבְדֻנִי (שם כב מד). מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגשים מנחה וְעֹבְדִים את שלמה כל ימי חייו (מ"א ה א). וימרד במלך אשור ולא עֲבָדוֹ (מ"ב יח ז). ובא אשור במצרים ומצרים באשור וְעָבְדוּ מצרים את אשור (ישע' יט כג). כן תַּעַבְדוּ זרים בארץ לא לכם (ירמי' ה יט). וְעָבְדוּ הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה (שם כה יא). והיה הגוי והממלכה אשר לא יַעַבְדוּ אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא (שם כז ח). והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל וַעֲבָדוֹ והנחתיו על אדמתו (שם יא). הביאו את צואריכם בעל מלך בבל וְעִבְדוּ אתו ועמו וחיו (שם יב). על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לַעֲבֹד את נבוכדנצר מלך בבל וַעֲבָדֻהוּ (שם כח יד). — ובהשאלה, חַיַּת השדה: ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לְעָבְדוֹ (שם כז ו). — ובני המדינה את מלכם: ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נַעַבְדֶנּוּ הלא בן ירבעל וזבל פקידו עִבְדוּ את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נַעַבְדֶנּוּ אנחנו (שפט' ט כח). הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו וְנַעַבְדֶךָּ (מ"א יב ד). — ושר המלכות למלכו: והשנית למי אני אֶעֱבֹד הלא לפני בנו כאשר עָבַדְתִּי לפני אביך בן אהיה לפניך (ש"ב טז יט). — עָבַד בפלוני בענין זה, הכריחו להיות נכנע לו: והיה כמלאות שבעים שנה אפקוד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם וכו' כי עָבְדוּ[1]) בם גם המה גוים רבים (ירמ' כה יב-יד). והצלתים מיד הָעֹבְדִים בהם (יחזק' לד כז). — ובהשאלה, במשמ' בִּטֵּל רצונו לפני פלוני, נתן לו מה שהוא מבקש: וידבר אליו (הזקנים לרחבעם) לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה וַעֲבַדְתָּם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים (מ"א יב ז). — ד) עָבַד אלהים, האמין בו ושמר תורתו ועשה מצוותיו, הביא לו קרבן: בהוציאך את העם ממצרים תַּעַבְדוּן את האלהים על ההר הזה (שמות ג יב; גם ד כג; ז יו). וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לַעֲבֹד את יי' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נַּעֲבֹד את יי' עד באנו שמה (שם י כו). והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני וכו' ארץ זבת חלב ודבש וְעָבַדְתָּ את העבדה הזאת בחדש הזה (שם יג ה). לא תשתחוה להם ולא תָעָבְדֵם[2]) כי אנכי יי' אלהיך וכו' (שם כ ה; גם כג כד; כה; לג). ופן תשא עיניך

---

[1]) כי יַעַבְדוּ, יוד נשמטה מפני יוד שבמלה שלפניה.

[2]) [במקום תַעַבְדֵם, וכך גם (כג כד; דבר' ה ט). וכן וַעֲבָדֻם (דבר' יג ג) במקום וְנַעַבְדֵם; ועי' ריב"ג (הרקמה שער ל, עמ' 198), ורד"ק (מכלול סדה"פ, לז.). ויש מהחדשים סוברים שהוא הָפְע' (Kö, I, 259), אבל זה נגד משמעת הכתוב ונגד שמוש הלשון.]

השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' ונדחת והשתחוית להם וַעֲבַדְתָּם (דבר' ד יט; גס ח ט; י יב; כ; יח יג; יו). ובא האות והמופת אשר דבר אליך (הנביא) לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם וְנָעָבְדֵם[1] (סס יג ג; גס יז ג). לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תַעַבְדוּם ולא תשתחוו להם (יהוש' כג ז; גס כב כז; כד ב; יד; טו; יט; לח). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי' וַיַּעַבְדוּ את הבעלים (שפט' ב יא; גס יג; י ו; יג; יו). ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל יי' וכו' והכינו לבבכם אל יי' וְעִבְדֻהוּ לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים (ש"א ז ג; גס כו יט). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב ישבני יי' ירושלם וְעָבַדְתִּי את יי' (ש"ב טו ח). ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עָבַד את הבעל מעט יהוא יַעַבְדֶנּוּ הרבה (מ"ב י יח; גס יז לג; לה; מא). ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עֲבָדוּם ואשר הלכו אחריהם וכו' לא יאספו ולא יקברו (ירמ' ח ב; גס יו יח). ואתם בית ישראל כה אמר אדני יי' איש גלוליו לכו עִבְדוּ ואחר אם אינכם שמעים אלי וכו' כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יי' שם יַעַבְדֻנִי כל בית ישראל (יחזק' כ לט-מ). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יי' לְעָבְדוֹ שכם אחד (צפנ' ג ט). זרע יַעַבְדֶנּוּ יספר לאדני לדור (תהל' כב לא). מה שדי כי נַעַבְדֶנּוּ ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא יה). ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך וְעָבְדֵהוּ בלב שלם ובנפש חפצה (דהי"א כח ט). — ובתלמ': העובד עבודת כוכבים אחד העובד ואחד המזבח וכו' (סנה' ז ו). האיך נניח את אלהינו שבשמים ונלך ונעבוד עצים ואבנים (סס י). הגוים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהם אסורין (ע"ז ג ה). אלו לדבר שאין צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים (סס ד ז). האומר בואו ועבדוני רבי מאיר מחייב (סנה' סא.). אילן שנטעו ולבסוף עבדו מותר (ע"ז מה:). דמות יונה מצאו להן בראש הר גריזים שהיו עובדין אותה (רב נחמן בר יצחק, חול' ו.). — ובספהמ"א: ובא רב אשי ופורק שני התקפות האלה ואמ' כי העבודה תלויה בדעת הכהן העובדה (גנזי שכט' ב, גינצבורג 136). וענין זה הוא שהזהירה תורה עליו ואמרה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וכו' כלומר שמא תשוט בעין לבך וכו' ותאמר שראוי להשתחוות להם ולעובדן (רמב"ם, עכו"ם ב ח).

—הפע', הֶעֱבִיד, הֶעֱבַדְתַּנִי, הֶעֱבַדְתִּיךָ, וְהַעֲבַדְתִּיךָ, מַעֲבִדִים הַעֲבֵד, וַיַּעֲבֵד, יַעֲבִדוּ, —הֶעֱבִיד את פלוני, עשה שֶׁיַּעֲבֹד עבודת עֶבֶד וכדומ': וַיַּעֲבִדוּ מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א יג). וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מַעֲבִדִים אותם (סס ו ה). ושש מאות מנצחים לְהַעֲבִיד את העם (דהי"ב ב יז). —ואת החַיִל וכדומ': בן אדם נבוכדראצר מלך בבל הֶעֱבִיד את חילו עבדה גדולה אל צר (יחזק' כט יח). —וְהֶעֱבִיד את פלוני במשמ' הטיל עליו משא כבד: לא הֶעֱבַדְתִּיךָ במנחה ולא הוגעתיך בלבונה וכו' אך הֶעֱבַדְתַּנִי בחטאותיך הוגעתני בעונותיך (ישע' מג כג-כד). —הֶעֱבִיד את העם, את אויבו, שיהי' נכנע לו: וְהַעֲבַדְתִּיךָ את איביך בארץ לא ידעת (ירמ' יז ד). —וְלַעֲבֹד את יי': ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל וַיַּעֲבֵד את כל הנמצא בישראל (דהי"ב לד לג). —ואמר המשורר: ומתי אוכלה אצא לחפשי וחסדך יעבידני לדורות (ר"י הלוי, השמיר בזקונים). ואמר בדונים הפלוסוף אבדת הדעת מן היצר והתאוה כי הדעת ימליכך על הזמן והתאוה תעבידך לזמן (ר"י זבארה, שעשוע', דודסון 92). — ואמר הפיטן: גוי מעבידים נעצב גוי קדוש לא נעצב גברו גאולים על מצב גואל וקדוש בם נצב (גנזי שכט' ג, דודסון 32). גדע קרני ועול מעבידי איכה אשא לבדי (סס 155).

—פעי', עֻבַּד, עֻבַּד בבהמה, שהכרחה הבהמה לעבד בשדה וכדומ': ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עֻבַּד בה אשר לא משכה בעל (דבר' כא ג). —והאדם, עֻבַּד בו עבודה: ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן העבודה הקשה אשר עֻבַּד בך (ישע' יד ג). —ואמר המליץ: זרעך יעונה ויעובד ארבע מאות (רקע"ג, הספי על מוי הגלכי, דודסון 66). — והקב"ה אינו מקפח את שכר הכלבים לפסול את הספר המעובד בצואתם לא יפה הם עושים ולא יתכן כלל ליראי שמים (רלב"ן הירחי, שו"ת, כה, ורטהימר).

—נפעי, נֶעֱבַד, -בַד, נֶעֱבַדְתֶּם, יֵעָבֵד, תֵּעָבֵד, — נֶעֱבַד בהאדמה שחרשוה וזרעו בה וכיוצא בזה: נחל איתן

[1]) [עי' הערה הקודמת.]

אשר לא יעבד בו ולא יזרע (דבר' כא ד). — ונעבדה האדמה, שתרשוה ותזרעוה וכו': ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וכו' ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם (יחזקי לו ח-ט). והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר (שם לד). — ונעבד האדם, השדה, בהיות עבד לו, היה אנוס לעבדו כמו עבד: מלך לשדה נעבד (קהל׳ ה ח). — ובתלמ׳, במשמ׳ נעשה: רובע ונרבע שנעבדה בהן עבירה אינו דין שאסורין לגבי מזבח (תמור׳ כח.). נעבדה בהן עבירה על פי עד אחד או על פי הבעלים מנין (שם). — ועורות: חיכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאין נעבדין ובטומטום של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (תוספת׳ ב״ק ט לא). חמר בתמורת שהקדושה חלה על בעלת מום קבוע ואינה יוצאה לחולין להגזז ולהעבד (תמור׳ ג ג). — וביחי׳, שעבדו אותו בתור אלהות: כל הצלמים אסורין מפני שהן נעבדין אחת בשנה (ר׳ מאיר, ע״ז ג א). הנרבע והמוקצה והנעבד אתנן ומחיר וטומטום ואנדרוגינוס אין נכנסין לדיר להתעשר (תוספת׳ בכור׳ ז ז). יש נעבד במחובר אצל גבוה או אין נעבד במחובר אצל גבוה (רמי בר חמא, ע״ז מו:). — ואמר המשורר: כי תעביד אנשי אמונה רק לכל נוכל נלוז דרך נעבדת (רמב״ע, דיואן מה בולל׳). השחיר לבבי יד זמן שמו נעבד לכל מצחק ולפידים אך שערות ראשי מאד שנו מיקוד נרוד נוער ולפידים (הוא, התרשים ה כג). השלכו ביאר כל הילודים וכל האבות בפרך נעבדים (ראב״ע, אותות אב). — ובמשמ׳ עבד: אמרתי הקשיבו נכבדים כי פשעו בנו הנעבדים החיות עם עופות נצמדים ועמהם הדגים נאחדים וילכו אל מלך השדים (הוא, אל בורא, כהנא). והיה בתוכם נשיא ונכבד וכל איש לאהבתו נעבד (ר״י זבארה, שעשועי, דודסון ז). שהיו חושבים כי בקבלתם עבודת המלך המוצלח או החכם ההוא, עליהם כבר עשו בזה נחת רוח למזל המטיב בהשפעתו לנעבד ההוא (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב כד, סג.).

— פעי׳, *עבד, עבד את העור, השיר את השער ויבש אותו עד שיהא ראוי לכתיבה או לעשות ממנו כלים וכדום׳, gerben; tanner; to dress (hides): הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו וכו׳ הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שבת ז ב). ס״ת שכתבתי לפלוני גוילין שלו לא עיבדתין לשמן (גיט׳ כד:). — ובסהמ״א: חמשה איסורין אחד שלא עיבדן בעפצי ואחד שלא עיבדן לשם ספר תורה (גנזי שכטי ב, גינצבורג 140). ולא היו להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה באיזה צד מעבדין את עורות ובאיזה צד כותבין ספרי תורות וכו׳ (שם 143). ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו ומסייעו מסייע זה יש בו ממש (רבנו תם, הלכי ס״ת יב, גנזי ירושלם). וישיר את השער שלהן במה שירצה ולעבדן במלח וקמח ועפצא (שם יג). אם המעבד עיבדן לשם ספרים אחרים ונמלך עליהן אחר כך וכתב עליהן ספר תורה או מכרן לכתוב בהן ספר תורה פסולין (שבלי הלקט, ענין תפלה לא). — *ובמשמ׳ סדר ונתן צורה לחמר ספרותי, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

— התפ׳, *התעבד, נתעבד, — כמו נפע׳, נעשה: בעל מום שלא נתעבדה בו עבירה פסול לגבי מזבח (תמור׳ כח.). חורש בשור וחמור יוכיח שנתעבדה בהם עבירה ומותר לגבי מזבח (שם). — וביחי׳ במשמ׳ שעבדו בו לאלהות: ואעשה כן גם אני יש כן לעבודה ויש כן למתעביד מכאן אמרו בדבר שמקריב אותו לגבי מזבח ואין מקריבים אותו לע״ז אם הקריב אותו לע״ז חייב (ספרי דבר׳ סא). — ובסהמ״א, נתעבד העור, שעבדו אותו: לא ישטחנו (את העור) במקום דריסת הרגלים שזהו צורך עבוד שמתעבד ע״י דריסה (רש״י, ביצ׳ י.). היה (העור) עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב״ם, שבת יח יד). — *וכמו קל, הכריח את פלוני לעבוד: בזה הוזהרנו שלא יתעבד אדם בחבירו עבודה קשה (ספ׳ אורחות צדיקים, שער האכזריות כז.).

— הפע׳, *העבד, שעשו אותו לעבד, ואמר המשורר: הנה העבד הבן שנתתו תמול גביר ונותו ביד כל צרר והיתה לך דביר (ר״י הלוי, יה לאיתנים, שער השיר 108).

עבד, עובד, ש״ז, מ״ר סמ׳ עבדי, כנ׳ עבדיו, עבדיהם, — א) מי שעסק בעבודה, פעל, Arbeiter; ouvrier; workman: מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל (קהל׳ ה יא). — עבדי העיר: והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר והעבד[1]) העיר יעבדוהו[2]) מכל

---

[1]) [בשבע׳ οἱ δε ’εϱγαζόμενοι, ועבדי, כמו בפסוק הקדם.]

[2]) [בשבע׳ ’εϱγῶνται αὐτὴν, יעבדוה.]

שבטי ישראל (יחזק' מח יח-יט). — עֹבֵד אדמה, אדם שעסקו הוא לעבד האדמה, אִכָּר, Landarbeiter; paysan; husbandman: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עֹבֵד אדמה (בראש' ד ב). ואמר לא נביא אנכי איש עֹבֵד אדמה אנכי (זכרי' יג ה). — וגם בהמה עֹבֶדֶת האדמה, חורשת וכו': והאלפים והעירים עֹבְדֵי האדמה בליל חמיץ יאכלו (ישע' ל כד). — עֹבֵד פשתים וכיוצא בזה, עשה המלאכות הנצרכות להתקין הפשתן לטויה וכדומ': ובשו עֹבְדֵי פשתים שריקות וארגים חורי (שם יט ט). — מַס עֹבֵד, כמו עֹבֵד במס: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול ויהי למס עֹבֵד (בראש' מט טו). וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עֹבֵד (יהוש' יו י). בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עֹבֵד עד היום הזה (מ"א ט כא). — ב) עֹבֵד אלהות, מביא קרבן לאלהות, Verehrer, Anbeter; adorateur; worshipper: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עֹבֵד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג יח). — עֹבְדֵי הבעל: ועתה כל נביאי הבעל כל עֹבְדָיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עֹבְדֵי הבעל (מ"ב י יט; גם כא; כב; כג). — עֹבְדֵי פֶסֶל: יבשו כל עֹבְדֵי פסל המתהללים באלילים השתחוו לו כל אלהים (תהל' צז ז). — ובתו"מ: הגוים העובדין את ההרים ואת הגבעות אף על פי שהן מותרין עובדיהן בסקילה אדם שנעבד אף על פי שהוא מותר עובדיו בסקילה (תוספת' ע"ז ו-ח). כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין (מד"ר ויקר' כו). — ובספה"א: מנהג העובד אצלנו איננו נגזר מן העולם שלא יהיה למשא עלינו ויהיה למשא עליו (ר"י ה"ח, הכוזרי ג א). — ועֹבֵד כוכבים, עֹבֵד כוכבים ומזלות: בשנה ראשונה עלו ישראל לרגל אמר להם דוד צאו וראו שמא יש בכם בני אדם עובדי כוכבים ומזלות (פרד"א יז יט). — ונקי: וכן אשה שאין שם חששא שמא תחליף שופתת קדירה ע"ג כירה ועובדת כוכבים מגיסה בה עד שתצא מן המרחץ (ר"ח, ע"ז לח:). אין מילדין את העובדת כוכבים ומזלות בשבת ואפי' בשכר (רמב"ם, שבת ב יב). ונהגו ליתן (מתנות בפורים) אף לשפחות ולמיניקות עובדות כוכבים שלא לצורך התינוקת (שבלי הלקט, פורים רג). כמדומה לי כיון שנתיחדה העובדת כוכבים וכו' שאינה נתפשת כגנב על כניסתה וכו' ואפילו משכה העובדת כוכבים וכו' ואפילו הברוא יוצאה חוץ לקנה אם אין העובדת כוכבים יודעת ה"ל כחה של עובדת כוכבים שלא בכוונה (מרדכי, ע"ז תתמז). — וְעֹבְדֵי פסילים: ויהיה (הקב"ה) אחד לבדו וימלוך על כל העולם ויבושו כל עובדי פסילים וישתחוו לו כל בריות (גנזי שכט' ב, גינצבורג 165).

עֶבֶד, ש"ז, עָבֶד, עַבְדִּי, עַבְדְּךָ, עַבְדֵּךְ, עַבְדּוֹ, מ"ר עֲבָדִים, עֲבָדָם, סמ' עַבְדֵי, כנ' עֲבָדַי, עֲבָדֶיךָ, עֲבָדָיו, עֲבָדֶיהָ, עַבְדֵיכֶם, עַבְדֵיהֶם, — א) גבר שהוא קנינו של איזה אדם ועשה את עבודתו, מקביל לְאָמָה, שפחה, Sklave, Knecht, Diener; esclave, serviteur; slave, servant: ולאברם היטיב בעבורה (בעבור שרה) ויהי וגמלים לו צאן ובקר וחמורים וַעֲבָדִים ושפחות ואתנת (בראש' יב יו). ויאמר אברהם אל עַבְדּוֹ זקן ביתו המשל בכל אשר לו (שם כד ב; גם לב ו; מא יב). למה נמות לעיניך וכו' קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עֲבָדִים לפרעה (שם מז יט). הירא את דבר יי' מעבדי פרעה הניס את עֲבָדָיו ואת מקנהו אל הבתים (שמות ט כ). וכל עֶבֶד איש מקנת כסף ומלתה אתו או יאכל בו (בפסח) (שם יב מד; גם כ י; כא ב). כי עֲבָדַי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עָבֶד (ויקרא כה מב; מד; נה). וזכרת כי עֶבֶד היית בארץ מצרים (דברי' ה יה; גם ו כא; יט יח; כג יו; כח סח). ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עֲבָדִים המתפרצים איש מפני אדניו (ש"א כה י). ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עֲבָדִים למפיבשת (ש"ב ט יב). ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה אל אכיש לבקש את עֲבָדָיו וילך שמעי ויבא את עֲבָדָיו מגת (מ"א ב מ). והיה כעם ככהן כַּעֶבֶד כאדניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר (ישע' כד ב). הַעֶבֶד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמי' ב יד). בן יכבד אב וְעֶבֶד אדניו (מלא' א ו). הנה כעיני עֲבָדִים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יי' אלהינו (תהל' קכג ב). עכר ביתו ינחל רוח וְעֶבֶד אויל לחכם לב (משלי יא כט). טוב נקלה וְעֶבֶד לו ממתכבד וחסר לחם (שם יב ט; גם יד לה; יז ב; כב ז; כט יט; כא; ל י; כב). אם אמאס משפט עַבְדִּי ואמתי ברבם עמדי (איוב לא יג). עֲבָדִים משלו בנו פרק אין

מידם (איכ׳ ה ח). ראיתי עבדים על סוסים ושרים הלכים כעבדים על הארץ (קהל׳ י ז). הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתתה לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמ׳ ט לו). ולששן עבד מצרי ושמו ירחע (דהי״א ב לד).—עבד עבדים, היותר שפל שבעבדים: ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו (בראש׳ ט כה). — עבד עולם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן (דבר׳ יה יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם (ש״א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כח).—בית עבדים, כנוי למצרים: אנכי יי׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (שמות כ ב; גם יג ג; יד). השמר לך פן תשכח את יי׳ אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים (דבר׳ ו יב; גם ז ח; ח יד; יג ו; יא). וישלח יי׳ איש נביא אל בני ישראל ויאמר להם וכו׳ אנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואוציא אתכם מבית עבדים (שפט׳ ו ח). כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך (מיכ׳ ו ד).—ב) עבד למלך, שר וכדומ׳, נתין המשעבד לו: והוכח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך (בראש׳ כא כה). ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם אתם ראיתם את כל אשר עשה יי׳ לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו (דבר׳ כט א). ויעמד (גלית) ויקרא אל מערכות ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו והכתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו (ש״א יז ח-ט). ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה (ש״ב ח ב).—ובפרט שרים העמדים לפני המלך ומשרתים אותו: ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים (בראש׳ נ ז). ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (שמות י ז). ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך (ש״א טז טו). ויבאו עבדי דוד ארץ בני עמון (ש״ב י ב). וגם באו עבדי המלך לברך את אדנינו המלך דוד (מ״א א מז). ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו (מ״ב ה ו). ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי (אסת׳ ג ג). — ובמשמ׳ אנשי חילו: ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול ממחנים גבעונה ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדו (ש״ב ב יב-יג; גם ח ז; יט ז; כ ו). ויאמר המלך להם קחו את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון (מ״א א לג).—ג) עבד יי׳, העבד אותו ושמר את מצותיו: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמולך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו (בראש׳ נ יז). כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים (ויקר׳ כה מב). הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו (דבר׳ לב מג). ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם (מ״א ח כג). והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יי׳ מיד איזבל (מ״ב ט ז). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יי׳ וצדקתם מאתי נאם יי׳ (ישעי׳ נד יז; גם סג יז; סה ח; טו; סו יד). פדה יי׳ נפש עבדיו ולא יאשמו כל החסים בו (תהל׳ לד כג). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (שם עט ב).—ותאר למלאכים: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח).—ותאר לצדיקים ידועים, כמו האבות: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך (שמות לב יג). —ואברהם: וירא אליו יי׳ בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי (בראש׳ כו כד). — יצחק: והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (שם כד יד).—יעקב: כה אמר אדני יי׳ בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב (יחזק׳ כח כה). זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו (דהי״א טז יג).—ורגיל למשה: וירא העם את יי׳ ויאמינו ביי׳ ובמשה עבדו (שמות יד לא). לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (במד׳ יב ז). וימת שם משה עבד יי׳ בארץ מואב על פי יי׳ (דבר׳ לד ה). כאשר צוה יי׳ את משה עבדו כן צוה משה

את יהושע (יהוש' יא יח). זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא' ג כב). — גם יהושע: ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד יי' בן מאה ועשר שנים (יהוש' כד כט). — כלב: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה (במד' יד כד). — ואיוב: ויאמר יי' אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע (איוב א ח). ויאמר יי' אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (סס מב ז). — דוד: ועתה עשו כי יי' אמר אל דוד לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל איביהם (ש"ב ג יח). ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ"א ג ו). בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל' קלב י). — אליקים: והיה ביום ההוא וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו (ישעי' כב כ). — חזקיהו: ועוד דברו עבדיו על יי' האלהים ועל יחזקיהו עבדו (דה"ב לב טז). — זרבבל: ביום ההוא נאם יי' צבאות אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי נאם יי' ושמתיך כחותם (חגי ב כג). — צמח: שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עבדי צמח (זכר' ג ח). — ותאר לנביאים: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי את דמי עבדי הנביאים (מ"ב ט ז). עד אשר הסיר יי' את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים (סס יז כג). מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעי' מד כו). מי בכם ירא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (סס נ י). למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלח (ירמ' ז כה). ושלח יי' אליכם את כל עבדיו הנביאים השכם ושלח ולא שמעתם (סס כה ד). כה אמר אדני יי' האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם (יחזק' לח יז). כי לא יעשה אדני יי' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמו' ג ז). אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם (זכר' א ו). ולא שמענו בקול יי' אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (דני' ט י). — וכן אחיהו: ויקברו אתו ויספדו לו כל ישראל כדבר יי' אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא (מ"א יד יח). — אליהו: ויאמר דבר יי' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר (מ"ב ט לו). — יונה: הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יי' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר (סס יד כה). — ישעיהו: ויאמר יי' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש (ישעי' כ ג). — וגם נבוכדנאצר המוציא לפעל פקודת יי': הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והביאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב (ירמ' כה ט; גס כז ו; מג י). — ותאר לעם ישראל: ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך (ישעי' מא ח-ט). מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם ועור כעבד יי' (סס מב יט; גס מג י; מד א-ב; כא; מה ד; מח כ; מט ג; נב יג; נג יא [1]). ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם יי' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ' ל י). — ד) עבדך, דבור של כבוד לפני גדול: כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי (ברא' לב ה). ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (סס מד כז). ויקרא לכל בני המלך וכו' ולשלמה עבדך לא קרא (מ"א א יט). — ובפרט דבור של הכנעה למדבר בעדו במשמ' אני: ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך (ברא' יח ג). ויאמר דוד אל שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה (ש"א יז לב; גס כ ז-ח; כז ה). ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עבדך (מ"א ב לח). — וכן עבדו: ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו (ש"א כו יח-יט). ויפל יואב על פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עבדו[2] (ש"ב יד כב).

---

1) [ויש מפרשים את המקומות האלו על המלך המשיח, או על הנביא וכדומ'.]— 2) [כך הכתיב, והקרי עבדך.]

ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עַבְדּוֹ ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן (שם כד כא). ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע לי כיום המלך שלמה אם ימית את עַבְדּוֹ בחרב (מ״א א נא).—ומ״ר: ויאמרו אליו לא אדני וַעֲבָדֶיךָ באו לשבר אכל כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו לא היו עֲבָדֶיךָ מרגלים (בראשי׳ מב י-יא). אדני שאל את עֲבָדָיו לאמר היש לכם אב או אח (שם מד יט). ויאמר אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עֲבָדֶיךָ ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר יהודית באזני העם אשר על החומה (ישעי׳ לו יא).—ובפרט בתפלה לפני יי׳: ויאמר משה אל יי׳ בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עַבְדֶּךָ כי כבד פה וכבד לשון אנכי (שמות ד י). ויאמר משה אל יי׳ למה הרעת לְעַבְדֶּךָ ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי (במד׳ יא יא). ויצמא מאד ויקרא אל יי׳ ויאמר אתה נתת ביד עַבְדְּךָ את התשועה הגדולה הזאת (שפטי׳ טו יח). ויאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר יי׳ כי שמע עַבְדֶּךָ (ש״א ג ט). ותקטן עוד זאת בעיניך אדני יי׳ ותדבר גם אל בית עַבְדְּךָ למרחוק (ש״ב ז יט). ועתה יי׳ אלהי אתה המלכת את עַבְדְּךָ תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא (מ״א ג ז). גם עַבְדְּךָ נזהר בהם בשמרם עקב רב (תהל׳ יט יב). ועתה שמע אלהינו אל תפלת עַבְדְּךָ ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם (דני׳ ט יז). — ואמר בן סירא: עבד משכיל חורים יעבדו ...ס...א יתאונן (ב״ס גני׳ י כה).—ובתו״מ: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וכו׳ עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידוש׳ א ב-ג). ממזר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין רבי אליעזר אומר הרי זה עבד ממזר (שם ג יג). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא (על מנת) לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו׳ א ג). האו׳ תנו נכסיי לפלוני ופלוני עֲבָדַי לא זכו בנכסים ולא קנו עצמן בני חורין (תוספת׳ ב״ב ט י). משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך (ספרי דבר׳ ו). יוצא העבד בחותם שבצאורו אבל לא בחותם שבכסותו (שמואל, שבת נח.). כלום יש עבד שנותן שלום לרבו (ריב״ל, שם סט.). כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים (ריב״ז, קידוש׳ כב:). אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם (ר״א, סנה׳ נח:). לאחד שבא ליקח עבד אמר לאדוניו העבד הזה שאת׳ מוכר קאקריסין הוא או קאלוחסין הוא א״ל קאקריסין הוא ועל זה אני מוכרו וכו׳ א״ל מרי היאך לקחת אותי בעבד טוב או בעבד רע א״ל בעבד רע א״ל בעבד רע אתה לקחתני ותבקשני עבד טוב (ר׳ יהודה בר שלום בשם ר׳ יהודה בר סימון בשם ר׳ לוי בן פרטא, מד״ר שמות מג).—ומשל: רוב עבדים גאים (אבא שאול, ירוש׳ קידוש׳ ד יא). אל תאמין בעבד עד ששה עשר דור (ר׳ יוחנן, שם הוריות ג ז).—ובספהמ״א: ואומר הערב כי העבד מחוסר אדוניו קורץ וישמעני אדוניו ולשונו עלי חרץ (ר״י זבארה, שעשוע׳ יא, דודסון 128). נתתי אל עבדי זרת בקש אמה (עמנ׳ מחב׳ כ). אין המלכים מלכים ברצון בלבד אלא בטבע וכמו כן העבדים עבדים בטבע בתחלה (רש״ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ 68). — ובהשאלה, ואמר המשורר: איך תהי נראה כאישים אשר המה בבור יגון שקועים ומה תירא ומה ירך לבבך והימים עבדים לך ידעים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). אוילים עבדי בטנם ואחרי עיניהם הלכים (קטע כ״י גני׳ JQR., XVI, 1904, 439). אמרו עבד תבל וחלילה להיות ארוניה עבדיה מה נעמה תבל והיא עץ טוב לו נתנה לנו מגדיה (קטע כ״י גני׳, העתקי׳ שפירא). ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם (ראב״ע, במד׳ ו ז). עבד התאוה יותר מדוכא ומעונה מעבד בני אדם (ר״י חריזי, מוסרי הפילוסופי׳ ב יא, 42). עבד התאוות יותר שפל מהעבד הנעבד (משלי חכמים פו). והפושע בו (במוסר) נטרד ואבד מן העולם הבא והם הנקראים עבדים אסירי יצרם ועבדי תאוותם (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ב טו). — *ובמשקל השיר, שוא וחטף, בהבדל מן התנועות[1]: אמנם המשוררים יש להם דרך אחרת כי התנועות אצלם ג׳ מינים המין האחד הוא ז׳ תנועות וקורין אותן מלכים והן החולם וכו׳ והמין הב׳ הוא ב׳ תנועות שלפעמים יקראו מלכים ולפעמים יקראו עבדים והן השורק וכו׳ והשורק אשר תקרא עבד היא השורק הבאה לפני האותיות השפתיות (ר׳ סעד׳ אבן דנאן, מלאכ׳ השיר, ליבויאר 4). ולא זה בלבד כי גם במלכים ובעבדים יזהרו מאד המשוררים ולא ישימו כי אם עבד תחה

[1]) [עי׳ מלך ג].

עבד ומלך תחת מלך (ר"מ אבן חביב, מרפא לשון, ו.). וכל שיר שאיננו שקול במלכים ו ע ב ד י ם בו יבוזו לו להקת המשוררים (שם ו:).

עֲבָד ש"ז, מ"ר כנ׳ עֲבָדֵיהֶם, — מעשה, פעלה, כמו עֲבֹדָה: כי את כל זה נתתי אל לבי ולבור את כל זה אשר הצדיקים והחכמים וַעֲבָדֵיהֶם [1]) ביד האלהים (קהל׳ ט א).

עֻבְדָא [2]), עובדא, עובדה,—שזו"נ, מעשה, עבודה, Tat; action; deed: מה שאתה רואה אותם הצדיקים ע ו ב ד א שלהם הנגלה היא כטפה מן הים נגד הפנימיות שלהם (נועם אלימלך, אגרי הקודש, עא:). אל תהי רשע בפני עצמך והטעם הוא כי אם ח"ו יחזיק עצמו ברשע אזי אין לבו בקרבו לעשות איזו מצוה או תורה ותפלה ואיזו ע ו ב ד א כשרה וישרה כי מתייאש עצמו (שם פרש׳ סופט׳).—ומ"ר עֻבְדוֹת, עובדות: וכל ה ע ו ב ד ו ת האלה מלמדות אותנו שאין ראוי שישתמש אדם בכתרה של תורה (ר"י אברבנאל, נחלי אבו׳ ד, ד"ה אל תעשה עטרה). ולכן אמרו ז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר"א אומר שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא כדין ושלא מן התורה לא לעבור על דברי תורה כי אם לעשות סייג לתורה וכו׳ והביאו שם מעשים ו ע ו ב ד ו ת מורות על זה (הוא, הקדמ׳ ספט׳). אם שתעבוד אותו בכל ה ע ו ב ד ו ת המנויים והמפורשים בפסוק ואז תהי׳ כלי יפה ונאה ומוכשר לקבל (נועם אלימלך, פרש׳ עקב). יש כמה ע ו ב ד ו ת אחרות שצריך לעשות כגון ציצית ותפילין ושאר מצות (ר׳ נחמן מברסלב, שיחות נג).—ובמשמ׳ מעשה בנגוד לדעה והשערה, Tatsache; fait; fact, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

עֲבֹדָה, עבודה [3]), ש"נ, סמ׳ עֲבֹדַת, עבודת, כנ׳ עֲבֹדָתִי, עבודתי, עֲבֹדָתוֹ, עבודתו, עֲבֹדָתֵנוּ, עֲבֹדַתְכֶם, עֲבֹדָתָם, עבודתם,—א) מעשה, פעלה, מלאכה, Arbeit, Werk; travail, ouvrage; labour, work: וימררו את חייהם בַּעֲבֹדָה קשה בחמר ובלבנים ובכל עֲבֹדָה בשדה את כל עֲבֹדָתָם אשר עבדו בהם בפרך (שמות א יד). ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי הָעֲבֹדָה למלאכה אשר צוה יי׳ לעשת אתה (שם לו ה). את קלעי החצר את עמדיה וכו׳ ואת כל כלי עֲבֹדַת המשכן לאהל מועד (שם לט מ). כי כהר פרצים יקום יי׳ כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עֲבֹדָתוֹ נכריה עֲבֹדָתוֹ (ישעי׳ כח כא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לַעֲבֹדַת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל׳ קד יד). יצא אדם לפעלו וְלַעֲבֹדָתוֹ עדי ערב (שם כג). והם הלוים המעשרים בכל ערי עֲבֹדָתֵנוּ (נחמי׳ י לח). ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לַעֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים (דהי"ב לד יג).—עֲבֹדַת האדמה: ועל עשי מלאכת השדה לַעֲבֹדַת האדמה עזרי בן כלוב (דהי"א כז כו).—עֲבֹדַת הַבּוּץ: בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עֲבֹדַת הבץ לבית אשבע (שם ד כא).—עֲבֹדַת הצדקה: והיה מעשה הצדקה שלום וַעֲבֹדַת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישעי׳ לב יז).—מְלֶאכֶת עֲבֹדָה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (ויקר׳ כג ז). ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עֲבֹדָה לא תעשו (במד׳ כח יח; שם כט א).—מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ: ועשה בצלאל ואהליאב וכו׳ את כל מלאכת עֲבֹדַת הקדש (שמות לו א).—כְּלֵי עֲבוֹדָה: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר וכו׳ ואת כל כלי עֲבֹדָתָם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו (במד׳ ד כו). ומהם (מהלוים) על כל כלי הָעֲבֹדָה כי במספר יביאום ובמספר יוציאום (דהי"א ט כח). ולמחלקות הכהנים והלוים ולכל מלאכת עֲבוֹדַת בית יי׳ ולכל כלי עֲבוֹדַת בית יי׳ לזהב במשקל לזהב לכל כלי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה (שם כח יג-יד).—ואמר בן סירא: כי ב ע ב ו ד ת ה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב"ס גנז׳ ו יט). אל תקוץ בצבא מלאכה ו ע ב ד ה כי מאל נחלקה (שם ז יה). על ע ב ד ת עץ יהי פרי כן חשבון על יצר אחד (שם כז ו).—ובתלמו׳ במשמ׳ שֶׁטַח של קרקע הנצרך לַעֲבֹדַת הצמח: היתה שדהו זרועה תבואה וביקש ליטע לתוכה שורה של דלועין נותנין לה ל ע ב ו ד ת ה ששה טפחים (כלא׳ ג ז). כרם שחרב מאמצעו אם אין שם שש עשרה אמה לא יביא זרע לשם היו שם שש עשרה אמה נותנין לה ע ב ו ד ת ה וזורע את המותר (שם ד א). גפן שהיא נטועה בגת או בנקע נותנין לה ע ב ו ד ת ה וזורע את המותר

1) [כן פרש ראב"ע מעשיהם. וכן תרגמו כל התרגומים חוץ מהארמי. וכן בסור׳ עבד. ולדעת רד"ק בשרשיו הוא השם מעבד בהשמטת המם. ורש"י פרש ע"פ התרגום הארמי כמו עֲבָדֵיהֶם, כלומ׳ תלמידיהם, משמשיהם.]

2) [מן הארמ׳ עוֹבָד, עוֹבְדָא.]

3) [הכתיב המלא נמצא רק בדה"י.]

(סס ס ז). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח (סס ו ח). עבודת ירק בירק אהר ששה טפחים בין מן האמצע בין מן הצדדים וכו׳ אפילו אין שם אלא קלח אחד נותן לו עבדתו ששה טפחים (תוספתי סס ב ז). גפן שנטוע במדריגה נותנין לה עבודתה הזרעים והירקות הנטועים במדריגה נותנין להן עבודתן (סס ג ז). מהו להקריח בתחילת ששה להיות מיצר והולך מה אם בשעה (שאין) [ש] עבודה פוגעת בעבודה את אמר מותר כאן שאין עבודה פוגעת בעבודה לא כל שכן (ירוש׳ סס ג ח). ד׳ אמות שאמרו כדי עבודת הכרם (ב״ב סג.).— ב) עבדה ושרות קבועה של עבד, של משעבד, וכדומ׳, Dienst ; service : מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות (בראש׳ כט כז; גם ל כו). ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבדה (שמות ב כג; גם ה ט; יח; ו ו). וכי ימוך אחיך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד (ויקר׳ כה לט). גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח (איכ׳ א ג). ועל ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת ארניהם (נחמ׳ ג ה). ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבדה על העם הזה (סס ה יח). לחברוני חשביהו ואחיו בני חיל אלף ושבע מאות על פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יי׳ ולעבדת המלך (סס כו ל). כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות (דהי״ב יב ח).— עבדה קשה: ולא שמעו (בני ישראל) אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה (שמות ו ט). וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה (דבר׳ כו ו). אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ״א יב ד). והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע׳ יד ג).—ובתלמ׳: ואם אמור יאמר העבד שתי אמורות אחת בסוף שש ואחת בתחילת שבע אחת בסוף שש עד שהוא בעבודתו ואחת בתחלת שבע (ירוש׳ קידוש׳ א ב). בר״ה בטלה עבודה מאבותינו במצרי׳ (ר״ה יא:).— ג) עבדת יי׳, עבדת המקדש: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי׳ לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא ליי׳ (שמות יב כה-כז). והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה (סס יג ה; גם ל יו; לה כא; לט לב; מב). זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים (במד׳ ד ד). מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד (סס מז; גם ז ה; ח יט; יח ד). ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו (סס ז ט). ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד (סס ח כה). כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו לעבד את עבדת יי׳ לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר אין לכם חלק ביי׳ (יהוש׳ כב כז). ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עבדתו ולכל אשר יעשה בו (יחזק׳ מד יד). והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו (נחמ׳ י לג). ויהיו משרתים לפני משכן אהל מועד עד בנות שלמה את בית יי׳ בירושלם ויעמדו כמשפטם על עבודתם (דהי״א ו יז; גם כג כד; ט יג; כד ג; כה ו; כח יג; כט ג). ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על משמרותם (דהי״ב ח יד; גם כד יב; כט לה; לא ב; לה ב; לה י).—ובתו״מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו׳ א ב). ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה (תענ׳ ב.). תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זה שירה (רב מתנה, ערכ׳ יא.). לעבוד עבודת עבודה איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה (ר׳ יוחנן, סס).—ובפרט העבדה שבבית המקדש: אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול חמש טבילות (יומ׳ ג ג). ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין [עבודה] באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת (מכי׳ ויקהל א). להזהיר את הכהנים שתהא העבודה נעשית כתקנה שכשעבודה נעשית כתקנה הם כלים את הפורעניות מלבא לעולם (ספרי, במד׳ קטז). גביני כרוז שהיה מכריז בבי׳ המקדש מה היה או׳ הכהנים לעבודה והלוי׳ לדוכן וישראל למעמד (ירוש׳ שקל׳ ה ב). א״ר הכהן נרצע שמא יעשי בעל

מום וייפסל מן העבודה (ר"מ, שם קידוש' א ב), הא למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה שטעון טבילה (רבי, יומ' לב:). וחמש עבודות הן תמיד של שחר בבגדי זהב בבגדי לבן (שם). בקש הקב"ה ליתן להם ד' דברים תורה וייסורין ועבודת הקרבנות ותפלה ולא בקשו (ר' אחא, מד"ר שמות ל).— ובתפלה: ושעירי עזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו (תפלת חדשים, מוסף לר"ח). — *ובפרט, עֲבֹדַת כה"ג ביום הכפורים: והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה במנחה של יום הכפורים אין אומר ש"ץ אתה כוננת וסדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמזכיר סדר עבודה והזיות והודאות בשעת עבודת כהן גדול (סדר ר' עמרם השלם ב, קנז.).—ושכר הָעֲבֹדָה של הכהן: אם היה בעל מום נותנה לכהן שבאותו משמר ועבודתה[1] ועורה שלו ואם היה זקן או חולה נותנה לכל כהן שירצה ועבודתה ועורה לאנשי משמר (ב"ק קט:).—וברכת רצה שבתפלת י"ח שהיא תפלה על עֲבוֹדַת ביהמ"ק: ומברך עליה שמונה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה (יומ' ז א). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה (ירוש' ברכ' ד ג). טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה (ריב"ל, ברכ' כט:). וכיון שבאת תפלה באת עבודה וכו' וכיון שבאת עבודה באתה תודה (מגיל' יח.).—הָעֲבוֹדָה, קריאה של שבועה: אמר שמעון הצנוע לפני ר' אליעזר אני נכנסתי לבין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו מי חביב אתה או כהן גדול היה שותק אמר לו בוש אתה לומר שכלבו של כהן גדול חביב הימך אמר לו רבי אמרת אמר לו העבודה אפילו כהן גדול פוצעין את מוחו בגזירין מה תעשה לא מצאך בעל הפול (תוספת' כלים ב"ק א ו). אמר לו (ר"ט לר"ע) העבודה שלא בידתה אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך עקיבא (ספרי במד' עה). אמר לה העבודה לא ראיתי כך טום שאין כיפיך בכל העולם (שם קטו). העבודה אם יש בדור הזה יכול להוכיח (ר' טרפון, ספרא קדוש' פרק ד). מעשה בבנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה ובאתה אשה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום

1) [פרש"י שכר עבודתה דהיינו בשרה, ע"ב.]

(אדר"נ ג). וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה (ברכ' לז:). קפץ ר' חייא ונשבע העבודה כך שמעתי מרבי (יבמ' לב:). אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים (שמעון הצדיק, נדרי' ט:). העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך (ר' יוסי בן דורמסקית, מד"ר שה"ש, צוארך כמגדל השן). — ובסהמ"א: תשובתכם הטובה מאד ערבה לי כי ממנה הבנתי כוונתכם הרצויה והעבדה כי לא היתה חידוש אצלי (אגרת הרב נתנאל טרבוט, משנת תיג Magaz. XIV, ברלינר, אוצר טוב 18). — העבודה לשמים באותה המשמ': אמר הזאב אם תניחני לשמור אותם (את הצאן) לא אזיק אחת מהן העבודה לשמים שלא אוכל מהן כלום (מעשה משה, JQR, 1911-12, 361).— וַעֲבֹדָה זרה, עֲבֹדַת כוכבים, עֲבֹדַת כוכבים ומזלות: המדיח זה האומר נלך ונעבוד עבודה זרה (סנה' ז י). על אלו דברים נפרעין מן האדם בעוה"ז וכו' על עבודה זרה ועל גלוי עריות (תוספת' פאה א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין (שם מ"ש ה יג). מתלש בשערו מקרע את כסותו משבר את כליו מפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעבד עבודה זרה שאילו אמר לו יצרו לך ועבוד עבודה זרה היה עובד שכך הוא עבודתו של יצר הרע (שם ב"ק ט לא). כך אני (יהונתן בן גרשום בן משה) מקובל מבית אבי אבא מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ר' שמעון בר נחמן, ירוש' ברכ' ט ג). — ובסהמ"א: כהן שהמיר דתו לעבודת כוכבים וחזר בו לא ישא את כפיו (בשם ר' נטרונאי גאון, שבלי הלקט, תפל' לג). אשה שהמירה דתה לעבודת כוכבים ובנה קטן עמה או שנגנב ונאנס להמיר דתו לעבודת כוכבים ומת אין משמרין עליו אבלות (בשם ר"ת, שם, שמחות יט).— ובמשמ' פסל: מניין לעבודת כוכבים שהיא מטמאה במשא כנידה (ר' עקיבא, שבת ט א). עיר שיש בה עבודה זרה חוצה לה מותר (ע"ז א ד). הרואה עבודה זרה אומר ברוך ארך אפים (תוספת' ברכ' ז ב). לא יאמר אדם לחבירו המתן לי בצד עבודה זרה פלונית ואני אמתין לך בצד עבודה זרה פלונית שנ' ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם ע"ז ו יא). גר וגוי שירשו את אביהם גוי יכול הוא לומר טול אתה עבודת כוכבים ואני מעות אתה יין ואני פירות (דמאי ו י).

כל ישיבה שישבו ישראל במדבר עשו להם עבודת כוכבים ומזלו' (רלי, פדר"א מז).—ובסהמ"א: מה בין עבודת כוכבים של עובד כוכבים לעבודת כוכבים של ישראל עבודת כוכבים של עובד כוכבים אסורה בהנאה מיד וכו' ושל ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתעבד וכו' (רמב"ם, עכו"ם ז ד). — וספר עבדה זרה: ולא היה להם סופרים שהיה בידם הלכה למעשה כאיזה צד מעבדין את עורות וכאיזה צד כותבין ספרי תורות והיו לוקחין ריק מידי גוים שעושין לכתוב בהן ספר עבודה זרה והיו כותבין בהן ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ב, גינצבורג 143).

עֲבֻדָּה, ש"נ,—שם הקבוץ להעבדים והשפחות, Dienerschaft; personnel, gens; household, servants: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה (בראש' כו יד). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן וכו' וחמש מאות אתנות ועבדה רבה מאד (איוב א ג).

***עֲבָדָה**, ש"נ,—עִבּוּד עורות: צריך עבדה לשמו (ר' חנחום הירושלמי, ספ' המספיק, בכר 133). אינו צריך עבדה כלל (שם).

***עֲבְדוֹן**, ש"ז,—כמו עֲבֹדָה: באיזו פורני אמרו בפורני של ישראל או אפ[ילו] בפורני של גוים נמי כך ראינו שמשנה זו לא משום גוים נגעו אלא משום עבדון חול נגעו בה וכו' ואין גוזין אותן במספרים ולמה שהוא נראה כעבדון חול ואין גוזזין את הירק בתספורת כולן שהוא גיראה כעבדון חול וכו' (גאוניקה II, גינצבורג 222).

עַבְדוּת, עַבְדֻת, ש"נ, כנ' עַבְדֻתֵנוּ, עַבְדֻתָם,—מעמד אדם שהוא עֶבֶד, Knechtschaft; esclavage; servitude: ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו וכו' ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו (עזר' ט ח-ט). ויתנו (יוצאי מצרים) ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמי' ט יז). — ובתו"מ: הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה (פסחי' י ה). ולמה אל הדלת שעל ידי דלת יצאו מעבדות לחירות (כתב"י, יכוס' קידוש' א ב). א"ל כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם (ר"ג, הורי' י:). כי גר יהיה זרעך וגו' גירות עבדות עינוי בארץ לא להם לארבע מאות שנה לאספטיה שלהם (ר' יודן, מד"ר בראש' מד, תילודי). — ובסהמ"א: בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית וכלו ימיו שכל זמן שהיה עבד היתה מותרת לו ומשעה שיצא מן העבדות נאסר (תש' הגאו' גני', אסף 103). נשקי חותם וסימן עבדות שתולין לעבדים בצואריהם (רש"י, גיטי' מג:). והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם (רמב"ם, מלכים ו א).—ואמר המליץ: ואם שכיר יהיה לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילידך ואם הקל לעבודתו לאט לו ושלם חיש שכירותו ופעלו (רה"ג, מוסר השכל, לקוטי קדמונים 57). ואיך אשרוהו בעבדת מלכים אשר היא בעיניו עבדת אשרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, שער השיר 96). דת האלהים שים לך ציץ נזרך על ראש ועבדתו תנה לגאון צבי (ר"י חריזי, הענק רכז).

***עַבְדָן**, עובדן, ש"ז, מ"ר עַבְדָּנִים, עבדנין, עוּבדנין,—מעבד עורות, בורסי, Gerber; tanneur; tanner: בש"א אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום (שבת א ח). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן[1]) אין מחשבה מטמאתן (כלים כו ח). הנותן עורות לעובדן הקצועין והתלושין הרי אילו של בעל הבית והיוצא עם שטף המים הרי אילו שלו (תוספת' ב"ק יא יו). והנותן עורות לעבדן כולן אצל בעל הבית הרי אילו משל בעל הבית (שם יז). — עֲרֵבַת הָעַבְדָּנִים: דרדור עגלה וקוסטות המלכים ועריבת העבדנין[2]) וכוור ספינה קטנה והארון אף על פי שמקבלין טמאין (כלים יה א). עריבת העובדנין שנתן לתוכה קמח שלשה ימים קודם לפסח אינו צריך לבער (תוספת' פסחי' ג ג).—ובסהמ"א: דהיכי דצריכי לאושכף עשיר שהוא (דלא) [צלא] ד' ככרות למזונותיו ואנשי ביתו כך צריכין לעבדן עני (רגמ"ה, ב"ב ה.). אין טופלין אותם בסיד להסיר שערן (של הראש ושל הרגלים) דהוי דרך העבדנין (רש"י, ביצ' לד.). רוניא רצען היה (ולוקח עורות) ונותן עורות לעבדנין לעשות מהן מנעלין למוכרן בשוק (הנ"ל, ב"ב ה.). ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחלקו אותו בעביו לשנים כמו שהעבדנין עושין (רמב"ם, תפלין א ז). ארבעה ככרות אוכל העבדן שמעבד את העורות ביום

---

1) [במדב"ם של עובדן.]

2) [במדב"ם העובדן. וכן נקוד בכ"י פרמה הָעֻבְּדָן, וכן הגרסה בכמה דפוסים.]

שהוא עני וארבע ככרות אוכל בעל העורות שהוא עשיר[1] (תשובי הרמב"ם). נתן עבדן קמח לעריבה (ר' זרח' הלוי, לזכר' לפסח, הגד' מלוירה ומנקדה, כ"י בריטי' מוז'). שהעור מתעלה שמתרכך ומצהיל את הפנים וזה טוב מאד למען ירוץ קורא בו כאשר הגידו לי העבדני' שע"י עבוד זה הוא נעשה רך וטוב (רלב"ן הירחי, סו"ת לב, גנזי ירושלם, ורטהימר). כי בעלי הבצלים הם בעלי ידיעת האומנות כגון העבדנים והרצענים והצבעים וכו' (ר"י לבן לטיף, לגרת התשובה 49).

***עַבְּדָנוּת**, ס"נ, מלאכת הָעַבְּדָן, Gerberei; tannage; tanning: ובעודם בשותפות השניה נתן כותי אחד עורות לראובן לעבדם וכל אותם הימים שנתעסק בעורות לא נתעסק במלאכת הרצענות עתה באים חבריו ומבקשים חלקם מן הריוח שהרויח בעבדנות ואומרים שלא הוציאו מכלל השותפות שום דבר כי אם מלאכת הרצענות (רל"ס, סו"ת פט יב). והשיב ראובן הלא לא היה כונתינו אלא שירויח כל אחד במלאכתו כדי פרנסתו מה לי במלאכת העבדנות מה לי במלאכת הרצענות (טוחו"מ, פותפין קעו).

***עַבְדְּקָן**[2], ס"ז, מי שזקנו עב, גדול, רב השער: אני יודע שלא תעשה לי כשפים מעולם מפני שבעלה ולדקן ואני עבדקן (ח"נ סל ב"ם ה). ועי' ולדקן.

עבה[3], ממנו עָבָה, *עָבֶה, *עִבּוּי, *עָבוּת, עֲבוֹת, עָבוֹת, עֳבִי, עֹבִי, *עָבְיוֹן, *עֲבִיוּת, מַעֲבֶה.

עָבָה, פ"ע, עָבִית, — עָבָה פלוני, היה או נהיה עָבֶה, בעל גוף רחב, גס, בעל הרבה בשר, dick sein; être épais; to be thick, fat: שמנת עָבִית כשית (דבר' לב יח). קטני עָבָה ממתני אבי (מ"א יב י). — ובסהמ"א: ואחר כך כדור הארץ אשר היא המרכז כבדה ועבתה בעבור רחקה ממקום התנועה (ר"י ל"ת, הכוזרי ה ב). אילן קטן שגדל ועבה וארץ שהעלתה שרטון הרי זה נוטל בשבח פי שנים (רמב"ם, נחל' ג ד).

— פעי', *עִבָּה, עיבה, בינ' מְעַבֶּה, — עשה שיהיה עָבֶה: מחפין את הקציעות בקש ר' יהודה אומר אף מעבין (מו"ק ב ה). המסמא את עיניו והמצבה את כריסו והמעבה[1]) את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיהא לו בן[2]) (תוספת' פלה ד יד). הדא דתימא בשעיבה על מנת להדל אבל אם עיבה על מנת שלא להדל לא סוף דבר לביתו אלא אפילו לשוק נותן מן המשואר על הכל (ר' זעירא, ירוש' שם ג ג). מתוך שהוא מעבן הן עושות יותר לשנה הבאה (שם ז ה). עד כאן הוא מעבה את הכורת מיכן והילך הוא מתיש את כוחו (שם, שביע' א א). — ומקו' לְעַבּוֹת: אין נוטלין עצים מן הסוכה אלא מן הסמוך לה שמואל אמר בשלא נתכוון לעבותה אבל אם נתכוון לעבותה אסור בשלא היתנה (שם ביל' ד א). — ובסהמ"א: שמעבין תבשיל הקדירה ע"י שממחין קמח לתוכו (רב"י, פסקי' לט:). כעכביש אשר יארוג על מאור הבית וכאשר יתמיד יעבה ויסתום וכו' וכל אשר יתמיד הדבר (אריגת העכביש) יחזק ויעבה וימנע אור השמש מעבור בו (ר"י אלים, סו"ה, חסבון הנפש ג). שהרוח דרומית יעבה האויר ויוריד מה שבו מן הלחיות אל המים (ר"ם א"ת, אותות השמים, בהכומות, כ"י ביה"מ בזמתנכי). המימות המלוחים הם חמים מאד ואינו מפני חום הקיטור שיחזק בם אך כח הארץ היוצא מהם הוא גובר ויעבם ויקפיאם (ר"י זבארה, שעשוע' ע, דודסון 111). כשיעלה (האד הלח מן הארץ) ויפגוש המקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוו ממנו מים (רלב"ג, משלי ג יח). כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת (רלב"ג, איוב לו ה). ולא נתחדש אלא הכדורים והכלים המעבים אורו בערכם לא בערך האור והחום שבכחו אז כחו עתה (עקים רמונים ד ע). אכן מהרי' סגל דרש עיסה שבלילתה רכה אין רשאין להוסיף קמח כדי לעבותה (מהרי"ל, הלכי תיקון המלות). ועשה לו טפלה של טיט סביב לעבותו לשמור חומו כדרך שעושין לתנורים (ר"ע מברט', ע"ז ז ז).

— פעי', *עֻבָּה, רק בינ' מְעֻבֶּה, מעובה, — שעשו אותו עָבֶה: ושני ספלים של כסף היו שם ר' יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו משחרין פניהם מפני היין ומנקבין כמין שני חטמין דקין אחד מעובה ואחד דק (סוכ' ד ט). הוזן בעיין מיסר המעובה של מים

[1]) וזהו תרגום ופרוש של האמרי אנשי: ארבעי לצלא וארבע לצללא (ב"ב ה.), מקום המאמר נשמט מכ"י המחבר.

[2]) [מרכב מן הארמי עב דקן.]

[3]) גם בארמ', בערב' קצת דומה לזה ע'בי a).

a) غبي

[1]) [כך ברפו'. ובחוצ' צוק"ם והמקפת.]

[2]) [עד שיחלה כך.]

והמידק של יין דאמר ר' יונה בשם אימי וכו' (ירוש', שם ז ה). פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל אמר ליה לכהן גדול תן עיניך בפסחים נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם ששים רבוא זוגי כליות וכו' והיו קוראין אותו פסח מעובין[1]) (פסחי' סד:). תני לוי לא מעבה[2]) ולא מידק אלא בינוני (ערכי' כה.).—ובספהמ"א: אי זו היא עוללת זה אשכול הקטן שאינו מעובה כאשכול שאין לו כתף (רמב"ם, מתנות עניים ד יז). דרך הסכוך להיות קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים היתה מעובה כמין בית אעפ"י שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה (הוא, סוכ' ה כא). וצורת גופה (של הלבנה) כדור והוא מעובה ושחור חלק אין בו אורה (ר"מ אלדבי, ש"א ג ג).

—התפ', *הִתְעַבָּה, נִתְעַבָּה—נעשה עָבֶה: מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעבת (רבי חונא בשם רבי מאיר, מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). — ובספהמ"א: מפסלין שנוטלין מן הכל כדי שֶׁתִּתְעַבֶּה הקורה מלשון ויפסול שני לוחות אבנים (ערוך ערך זבל). ומתגדל (ע"י הירח) הכבד והטחול וכל דבר חי שהוא דק מתעבה (חכמוני, פי' ספ' יצירה ט סד, עא:). ומתנאיו (של הכח הכפוריי) שיהיה בתכלית הבהירות כדי שיוטבעו בו הצורות הנראות ולא יכנס דבר בינו ובין הנראה כענין מי שירדו המים בעיניו ויתעבה הליחות הלבניית אשר לפני הכפוריי (רלב"ג, אמו"כ 28). כשנפלה סאה תרומה על פי המגורה ונתקבצה שם ונתעבה כגון שנפלה סאה חטים של תרומה על פני אוצר גדול מחטים (רמב"ם, תרומ' ד יא). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ש א"ת, מו"כ א עב). המים ההם (שנמס בו מלח) יתעבו וישובו כדמות החומר ולא ישקעו בהם הבצים לעובים (הוא, אותות השמים, כ"י ביה"ס בזנתנכסי). וכשתרחק (השמש) ממנה (מן הארץ) יתקבץ האיד ההוא העולה ויתעבה וישוב מים מפני הקור (שם). שהאתיר אשר הוא האויר המתלהב העליון ירד למטה ויכנס לתוך הארץ לדקותו ויתגעש בתוכה למטה ולמעלה ויתנועע הארץ בהתעבותו בתוכה וירעישנה (שם). הדברים הגשמיים יתעבה גופם ויעפר ברדתם (ר"מ קורדוזירו, אילימה כב). והמתרחק

[1]) [פרש"י עב על שם שהעם רב. ע"כ.]
[2]) [ברגמ"ה ורש"י: מעובה.]

משם (מן הגלגלים) נתעבה וקבל צורת הארץ (ר"י אברבנאל, שמים חדשים עיון א, יא.). ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב' וישאר בעבותו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ז, מקוה השתן). ויתעבה ויתעכר וימאסוהו האיברי' ותשליכם הכח הדוחה הטבעית מאבר לאבר עד שתוציאם לתחתית הגוף (שם, המתכים). ואבוקראט כתב כי הדב' הגורם שינה הוא העשן היוצא מהאצטומכא בבשול ראשון שהוא הולך אל הלב וחום הלב מעלהו אל הראש ושם יגיע לתכלית עלייתו ויתעבה וירד לאיברי החושים ומבטל הרגשותם (שם נתיב ה, בהנהגת השינה). ואם הרגיל נפשו בסבות המחייבות לקבץ החלאה על מראתה בלכתה אחרי התאות אז חשך משחור תארה ונתעבתה תשכתה ובטלה מהכל הכנתה (רא"ב"ח, מאזני צדק לאלגזלי 45). אבל השפע עצמה הוא כולו אותיות המתעבה בירידתו למטה (ר"נ בר' אלחנן, עה"מ ז, ג:). ואי אפשר לכל עשרה כתות המלאכים להתגלים ולהתעבות כל כך כמו כתות האישים ובני אלהים (שם, שער קרית ארבע קט, קז:). יצאה ראשונה מלכות בתחילה וז"א אחריה וכן כולם וכת הכלי בלוע בהם וראשון שבהם חזר ונכנס וכן כתר בתחילה וכולם אחריו ונתעבה הנשאר ונעשה כלי מניצוצות שנפלו בו בהבא' אורו מחזרתו של עליון (רמח"ל, חוקר ומקובל א ז). אז יתפרדו החלקים הקיטוריים שבגשם ויעלו למעלה אל הכובע המקורר ושם יתעבו ויגעו בצנור ומן הצנור ינטפו אחת.אחת לתוך הקנה החלול (ליכדא, ראשית למודים ג ג 27). — ובהשאלה הִתְעַבָּה הדמיון: גם אנו נאמר על האברופיים בכללות מה שהוא אמת ויציב שכל כך התעבה דמיונם במעבה החומר הגולמיי עד שלא ידעו להבדיל באמונותיהם בין החי ובין המת (שארית הכמלה לד).

—הפעי, *הֻעֲבָּה,—כמו פֻּעַל: היו דקות ולא היו מכוונות העבן[1]) ונעשו מכוונות הרי זה אינו כרם (תוספתי כלאי ג ז). — ובספהמ"א: להקפות פירוש להעבות ראש הפתילה להרבות אורה מותר (ר"ח, שבת כא.). פעמים שהוא צריך להעבות את הכתב ופעמים שהוא צריך להמעיט את הכתב ולהדיקו (הלכי ספ' תורה, גנזי מלריס, אדלר 20). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על

[1]) [נ"א העבו, ובדפו' סיעתו. ובירוש' (ה א), דפו' ווינציא: העבי, ודפו' קרוטוש': היו עבות, ובר"ש שם: היו עבים.]

הדם הדומה לקצף על המים לא למזונותיה שאינה נזונית (אלא) מן הדם אלא לבשולו כדי להעבותו עד שיהא לחלותית לבנה דקה והוא הנקרא בלשון ערבי בלג'ם (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסר ג יג).

—הפעי, *העֻבָּה, — כמו פע': נס גדול נעשה במטה שאעפ"י שבלע כל אותן המטות שהשליכו וכו' ולא הועבה כל מי שרואה אותו אומר זה מטה אהרן (ר' יוסף בר' תנינא, מד"ר שמות ט).

—נפעי, *נֶעֱבָה,—כמו פע': אמרו ז"ל נס גדול נעשה במטה וכו' ובלען מטה אהרן ולא נעבה יותר מזה שהיה (תנחו' וארא ג).

*עָבֶה, ת"ז, נקי עָבָה, מ"ר עָבִים[1]), עבין,—כמו ד.עָב: קנה כדי לעשות קולמוס אם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באלפס (שבת ח ה). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדרי ו א). סגום עבה וכפת עבה אינן מביאין את הטומאה עד שיהיו גבוהים מן הארץ פותח טפח (אהלי יא ג). אין החנוני רשאי להרתית את המידה ולא להקפיצה וכו' ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד וצר מצד אחד (תוספת' ב"ב ה ה). אמר אביי צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא וברוק עבה (ברכי כה:). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל כשפים דק (שבת לג.). ציפהו מקום הנחת פיו או שהיה קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש' ר"ה ג ג). ואיזו היא אילוני' וכו' רשב"א אומר כל שקולה עבה ואינה ניכרת בין אשה לאיש (יבמ' פ:). (טיפת חלב) דנפל ברוטב עבה (רבינא, חולי קח.). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א"ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (ר' נחמיה, מד"ר בראשי' ל).—ונקי עָבָה: ושל זכוכית כדי לצוק בתוכה שמן והכא את אמר הכין רבי אחא רבי מיישא רבי כהן בשם רבנן דקיסרין כאן בעבה כאן בחדה (ירוש' שבת ח). שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר במ"מ א"ר חסדא ולא פליגי הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה (ברכי לח.). ושוין (ת"ק ות"ב) שבוחשין את השתית בשבת ושותים זיתום המצרי והאסרת אין גובלין ל"ק הא בעבה הא ברכה (שבת קנו.).—אור עָבֶה: היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו (ברכי נג.).—פת עָבָה: מאי פת עבה פת מרובה ואמאי קרו ליה פת עבה משום דנפישא בלישה ואי בעית אימא באתריה דהאי תנא פת מרובה פת עבה קרו ליה (בעל רבינו הקדוש, פסחי לז.).—ובסהמ"א, טיט עָבֶה: סליקוסתא אגודה של נרקים היא והיא דקא אמרינן בבאי זה צד האי נרקים דגינוניתא ושורין טיט עבה וקובעין אותן אגודות באותו הטיט כדי שלא יבשו ויכמשו (תשו' הגאו' גני', אסף 158). והוא החולי הידוע בל' ישמעאל אלא סתסקא וישנו שלשה מינין עבה קורין אותו אלזקי ואין בכך ספק כל עיקר (תשו' הגאו' הרכבי רסד). ובגמ' מוקי לה בתבשיל עבה שאין המים נברים בו (רש"י, בילי לז.). חוץ מדבש הזיפים מאותו דבש שהוא עבה ויכולין לזייפו לערב משקין אחרים (הוא, בזיר ב.). ומי חטאת עבין הן מפני אפר פרה שבהן (שם, קד.). והלכתא שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל (תוספי ברכי לח.). והשני שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (ר"י א"ת, חו"ה עבודי האלהים ג). רוחב הדף הוא לפי הכתב אם דקה אם עבה (רמב"ם, ס"ת ט ה). והנה כל (מה) שישפל וירד מהפשוטים אל המרכבים יותר עבה ויותר גם וכל מה שיעלה יהיה יותר זך ויותר דקיק (רש"ג פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג, 23). וכשיהיה היסוד עבה (שם 28). ודווקא בלילתן (של חלת המשרת) רכה אבל בלילתן עבה חשוב לחם (סמ"ג מ"ע קמא). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד לחוה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחק המקום ודם העשן העבה מזדכך ונחלש ברוחק המקום (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 107). כי מה שהוא יותר עבה מן המים לא נשתוו פיעולות הטבע בכל חלקיו (ר' עמנו' הרומי, ס' התורה, Merx Archiv 375). — ובהשאלה טבע עָבֶה, גם: ולפני האלהים נשפוך שיחנו כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג).

*עִבּוּד, עיבוד, ש"ז,—א) שה"פ מן עִבֵּד, עֲבֹדַת העור: המעבדו מה עיבוד היה במשכן שהיו משרטטין בעורות (ירוש' שבת ז ג).—ובסהמ"א: אטו מליחה לאו צורך עיבוד הוא (רש"י, שבת עה:). שיהא הקלף

[1]) [צורות הנק' ומ"ר אפשר שהן מן ד.עָב, עי"ש הערה.]

מתוקן בעפצים בשעת עיבודו שעושים אותו שחור ושוב אין אדם עושה בה מחק (הול, גיט' יח.). וכבר בירורתי ענייני העיבוד ומלאכתו והטעמים אלו בשאלה שנשאלתי בעניין הגויל והקלף (הלכי ס"ת, גנזי מלכים, אלכר 18). הא למדת שהעבוד (של עור בצואת כלבים) ההוא טוב מאד מכל שאר העבודים דאי לא תימא הכי מאי האי דקאמר זכו ומי יודע שבאותו עבוד מעבדין כלל (ראב"ן הירחי, שו"ת כה, ורטהימר). נבאר עתה כי אין כל אדם חייב לחזור על כל סיבה מסיבות הטרף כי הסבות רבות מהן נקלות שטרחם מעט וכו' ומהן סבות יש בהן יגיעה וטורח בעבוד העורות וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, הנטמון ג).—ובהשאלה, *עִבּוּד אוכלין: האי מאן דמלח בישרא חייב משום מעבד רבא אמר אין עיבוד באוכלין (שבת עה:).—ובסהם"א: דהוי עבוד (מליחת הבשר) אוכלין בעלמא ומשום שמחת יום טוב התירו (תוספי ביל' יז:).—ב) *סה"פ מן עבד ד), עֲבֹדָה: והיה טועה (אחאב) בעבוד אלילים אם בהכניסו אמצעי בינו ובין השם יתברך ואם בהיותו הושב שהשם יתברך משגיח על הטובים והדבקים בו כאליהו (ר"י אלבו, העקרים א יד).

עֲבוֹט[1], ש"ז, כנ' עֲבֹטוֹ — א) מַשְׁכּוֹן, Pfand; gage; pledge: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עֲבֹטוֹ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העֲבוֹט החוצה ואם איש עני הוא לא תשכב בַּעֲבֹטוֹ השב תשיב לו את העֲבוֹט כבוא השמש ושכב בשלמתו (דברי כד י-יג).—ובמדר': שלא תשכב ועבוטו עמך (ספרי דברי רעז).—ובסהם"א: שנאמר לא תשכב בעבוטו ולא תשכב ועבוטו אצלך זו כסות לילה (רמב"ם, מלוה ולוה ג ה).—ב) כמו עָבִיט א), סל: הלוקח עבוט[2]) ענבים מן הגוי ומצא תחתיו גומיות אסור (תוספתי ע"ז ז [ח] ה). — ג) מ"ר עֲבוֹטוֹת, כמו עָבִיט ב), אוכף, כר: לשליח של מלך שהלך לגבות (את העיר) [בעיר] משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגבה שהיתה בידו לאחר ימים בא לאותו עירוני דין לפני השלטון בא לשכור לו אדם שילמד עליו זכות א"ל הגביי מה אתה עושה כאן א"ל יש לי דין ואני מבקש לשכור לי אדם שילמד עלי זכות א"ל תן לי [אותו הזהב ואותן הכלים] אותן עבוטות שנטלת ממני ואני אלמד עליך זכות א"ל כן אעשה הלך ונתן לו אותו זהב ואתן עבוטות מקצת והלך לו וכו' (תנחו' אמור כו, בובר).

*עִבּוּי, עיבוי, ש"ז, סה"פ מן עָבָה,—הִתְעַבּוּת: כי אותו האור היוצא מתוך א"ק הזה הנה הוא כולו אור אחד שוה רק כי ע"י התרחקותו וירידתו הוא מתעבה עיבוי אחר עיבוי (רמ"ו, ע"ח א' היכ' א"ק ה ג).

א. **עֲבוּר**[1]), ש"ז, — עֲבוּר הארץ, מה שהאדמה מביאה, דגן, תבואה Ertrag, Getreide; récolte, blé; product, corn: ויאכלו מֵעֲבוּר הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה וישבת המן ממחרת באכלם מֵעֲבוּר הארץ (יהוש' ה יא-יב).

ב. **עֲבוּר**[2]), עם ב' השמוש, בַּעֲבוּר, בַּעֲבֻר, בַּעֲבוּרִי, בַּעֲבוּרֶיךָ, בַּעֲבוּרֵךְ, בַּעֲבוּרָהּ, בַּעֲבוּרָם,—מה"ט להורות הסבה והתכלית שלכן עשה דבר או לא עשה,—א) לפני שם, כמו מלת היחס, בגלל, בשביל wegen; pour, à cause de; because of, for the sake of: לא אסיף לקלל עוד את האדמה בַּעֲבוּר האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו (בראשי ח כא). ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים (צדיקים) ויאמר לא אעשה בַּעֲבוּר הארבעים (שם יח כט; גם לא-לב). והרביתי את זרעך בַּעֲבוּר אברהם עבדי (שם כו כד). וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישראל וכי נשא ממלאכתו בַּעֲבוּר עמו ישראל (ש"ב ה יב). בַּעֲבוּר דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך (שם ז כא). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשית בַּעֲבוּר[3]) הילד חי צמת וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם (שם יב כא; גם ו יב; ט א; יב כט; יג ג). בַּעֲבוּר האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ

1) [עי' שרש עבט.]

2) [כך בהוצ' צוק"מ, ובדפו' עביט.]

1) [בארמ' עבורא, דגן ובאשור' אבור (דליטש, Handw. 11).]

2) [תברוהו עם א. עבור, ויהיה פרושו בשביל תבואת או שכר הדבר. ואמר שד"ל: ואמרו שאדם עושה דבר מה בעבור דבר מה כגון ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו והכוונה כדי שיבואהו ממעשהו הפרי הזה והוא שישמרו חקיו ואח"כ הרחיבו שמוש המלה ואמרוה גם במקומות שאין הכוונה על הפרי העתיד אלא על הסבה הקודמת כמו בעבור אברהם עבדי (מכתב בראש ספי הרקמה).]

3) [בעבור הילד כשהיה חי, רד"ק, וכן בשבע'. וי"ת עד דרביא קים, וכן בשבע' (נוסח לוקיאן); וכך פרש ריב"ג בשרשיו. ועי' פרושו של סגל.]

בשו אכרים חפו ראשם (ירמי' יד ד). כה אמר יי' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמו' ב ו). לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (שם ח ו). קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה [1]) תחבל וחבל נמרץ (מיכ' ב י). בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך (תהל' קלב י). וידע דויד כי הכינו יי' למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל (דהי"א יד ב). כי הכניע יי' את יהודה בעבור עמו ישראל (דהי"ב כח יט).—וכן עם כי': ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וכו' ארורה האדמה בעבורך (בראשי' ג יז). אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (שם יב יג). ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים ועבדים וכו' (שם טז). ויאמר דוד יי' אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבוא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי (ש"א כג י). ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהל' קו לב).—ואמר בן סירא: למען תשמח בעבורם ועל מוסר תשא שכל (ב"ס גני' לה ב). בעבורו היה שארית ובבריתו חדל מבול (שם מד יז).—ולפני זה, זאת, כן: ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ (שמות ט טז). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים (שם יג ח).—ואמר בן סירא: לב קניתי לי מתחלתה בעבור כן [לא אעזבנה] מעי יהמו כתנור לה להביט בה בעבור כן קניתיה קנין טוב (ב"ס גני' נא כ-כא).—ולפני מקו': בעבור הראתך את כחי (שמות ט טז). וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יי' בעד רחמה (ש"א א ו). ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש"ב י ג). ואבשלום לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי (שם יח יח).—ומקו' עם ל: ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג).—ואמר בן סירא: הלא מעץ המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו

[1]) [שם כמו טמאה, וי"ת כמו מקור טמאה, וכן פרש"י ור"א מבלגנצי. וראב"ע ורד"ק פרשו טמאה, עבר לנסתרת, עי' מנחת שי. וס"א טמאה, בהא רפה.]

(ב"ס גני' לח ה).—וכן עם ל', לבעבור: ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים (שמות כ כ). לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה (ש"ב יד כ). ויי' צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה לבעבור הביא יי' אל אבשלום את הרעה (שם יז יד).—ובתו"מ: ולמה נקרא שמו נקרימון שנקדרה חמה בעבורו תנו רבנן שלשה נקדמה להן חמה בעבורן משה ויהושע ונקדימון בן גוריון (תעני' כ.). שמש שבא בעבורו זרחה בעבורו (ר' ילחק, סנה' לה:). למלך שכעס על מטרונה ודחפה והוציאה וכו' אני הוא שפסלתי כל הנשים בעבורך (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מד"ר איכי, אני הגבר).—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (גנזי שכטי' ג, דודסון 23). כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה כי בעבור זה פהותה יגרועה (שלמה חיים חבר טוב, למח לדיק ד). ינועו בעבור יעיהם ישקוטו (אדס לבנסון, על ספי פי ההרות 117).—ב) לפני פעל, למען, damit, um zu; afin que; in order that: כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי הפרתי את הבאר הזאת (בראשי' כא ל). ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (שם כז ד). ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שמות ט יד). ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה (תהל' קה מד-מה).—בעבור אשר: והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו (בראשי' כז י).—ובלא ב' בראש, עבור [1]), ואמר בן סירא: בני במאמר ובמעשה כבד

[1]) כבר השיגו על דונש תלמידי מנחם ואמרו: באמרך עבור לא תוקש בלבות המורים עבור במקום בעבור ולא נמצא בכל התורה עבור ולא יתכן מבנין הלשון לדבר כן. וכן ראב"ע קרא תגר על מעשי הפיטנים ואמר: בגללך ובעבורך לא יבאו כ"א כבית והשר (ר"ל המשורר) המסיר הבית הוא סר טעם (ראב"ע, בראשי' יג יג) ע"כ. אולם כבר השיבו על זה תלמידי דונש (תשובות 30), וגם ריב"ג הגן על שמוש זה ואמר: וכבר נהגו המשוררים לומר עבור במקום בעבור כמו שאמו

אביך עבור ישיגוך כל ברכית (צ״ם גני׳ ג ח).—ואמר המליץ: והצדק בקש ואל תהיו עקש עבור ואל תנקש בלבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה).—ומצוי בסהמ״א: ואשר שאלתם נבוננינו עבור מהו לומר השיאנו ועבור החילוק שיש בין חכמי מקומכ' (הילכי ר״ה, מעשה הגאונים מט, עפשטיין 37). קצת סמך יש מכאן שנוהגים בכל הקהלות שיתיר המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המס תחלה ואחר כך אם ירצה ירדו עמו לדין (מרדכי, ב״ב תקכג). ותבע אותו עבור ממונו ולא נזדמן לו לפרוע ואני נכנסתי אצלו בערבות בקנין גמור (ר״י ברצלוני, נוסח סטר ערבות, ספ' השטר' 68). אלא בלב שלם ובנפש חפצה ובדעת שלימה ובעין יפה נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם 83). ואינו נקרא מנחש אלא כשיסמוך על הנחש שיניה מעשיו עבור נחשיו (ספ' ירחים פט). נזק השני שבאצטומכא הוא הכאב ההוה מג' סבות וכו' הב' עבור חדות מרה הירוקה (ר' טובי' כץ, מעשה טוביי, בית חדש ז). וזה מצוי בורידים הלבנים הנקראים (ויג״י לאקטיא״ה) עבור צורתם ומיץ שבהם (שם ו). ופעם עבור הקילוס עצמו ופעם עבור הכלים אם נעלה בהם עיפוש נולד בהם רוע הקניה (שם ו). אמרה אשת ראובן לשמעון אל תקח הסוס כלל כי בעלי ג״כ צרי' לרכו' עליו עבור עסק (תרומת הדשן לז.). שאם המת היה דר בעיר וגם בנו האומר קדיש אחריו ג״כ היה דר בעיר נמצא יש לו שני חלקים בזכות אמירת הקדישים חלק אחד עבור המת שהיה תושב וחלק אחד עבור עצמו שהוא תושב וכו' (ר' יוחנן עכיו״ס, הביאו הב״י בהלי אבלות מובא בכנה״ג סו״ת חו״מ ח, ג.). כי לא מצינו שאב יאמר קדיש עבור הבן (שם). ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו והצער גדול שהיה לו עבור בנו יעקב במכיר' יוסף כמו שנאמר ויבך אותו אביו (רמ״ע פלקירה, לרי היגון 24).—ואמר המליץ: ודין חכם יהי קודם לאחר עבור הכמה ודינו אל תאחר (רה״ג, אהלל אל, סד״מ וס״ש 73).—ואמר הפיטן: ביאור שמם לא ישנו ולשונם לא שנו וסודם לא גלו עבור כן נגאלו (גנזי שכטר ג, דודסון 18). עדת עגמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים (עדת, יול' ז' פסח). ספוני גנזיו פנה לחילותיו לבזור עבור בבל לב אותו לעזור (אומה, יול' אחרי פסח). ערך בה חק לעם מפזר עבור מפתל עקש כמין וזר (מורה חוקה גזר, יול' שבת פרה). ממנו לנו פח ומוקש ישיר כשך יוקש עבור ממך להעקש (רשב״י בר' חבון, אל אל הי' ארון, יול' שבת ב חהמ״פ). ויום החמשים עדת קדושים מקדישים חג עצרת עבור הימן ציר נאמן נטה ביום זה עטרת (ר״י ברצלוני, אזהרי ב:). עבור איתן אשר נתן יחידו לך ענה אותי (יוסף, יחידתי בלחמי, יוה״כ, מחז' רומני). —ועם ככ': ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך (תוספ' מוק' כז.). שאלו להר״ם על ראובן שנתפס וגם אשתו נתפסת מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב' רפה). ואין בית דין עושין עבורו והן מתפרנסין מן הצדקה (ר״י ברצלוני, ספ' השטר' 61). ראובן היה לו סוס בביתו ויצא לשוק ובא שמעון לביתו של ראובן ולקח הסוס לרכוב עליו מהר עבור חיב אחד שאם לא ירכוב עתה עבורו יהא בודאי נפסד וכו' (תרומת הדשן כז:). שמעון אוכל עם חמיו ראובן הוא ואשתו ב' שנים יותר על קצבת הזמן שהגביל לתת להם המזונות לאחר החתונה ועתה בא ראובן ותבע מחתנו שיפרע לו המזונות עבורו ועבור אשתו אל אותם השנים היתירות וכו' (שם). שיבקש עבורך מן הכרמל את הגליונות שבאו שם שירי ועבורי את גליונות המדיין (יל״ג, אגרות א כז). — ואמר הפיטן: נושאים פלל עבורך ואל זועקים (אזן, יול' ב' שבוע'). מזרות ושמשים וכל שמרי מזרה עבורך קבעתי עולם בלי נקרת (ר' שמואל כהן, איומתי שמחי, יול' שבת ב' אחה״פ). — עֲבוּר פִּי: אמוניב גשו לנצחך איום נצח כל היום עבור כי פנה יום (אב ידען, תפ' נעיל').—וַעֲבוּר ש־:

המשורר והצדק בקש וכו' ויש אנשים מבעלי הדקדוק שתפשו עליו בזה ואין לתפש בהשבת הדבר אל עקרו לצרך השיר וכן גם עושים בעלי לשון אחרת (הרקמה שער ז), ע״כ. וביותר באור בהשרשים: נהגו לשמש במלה זו במקרא בתוספת הבית אבל הפייטים הקלו על עצמם לשמש בלי בית ואומרים עבור כך וכך וכבר מחה בידם מי שקדמנו מבעלי הדקדוק אבל אני איני מוחה בידיהם כי הפיוט מקום הדחק ומפני שהבית בו נוספת אינה מהשרש ויהיה זה כמנהג הערב שאומרים מנ אג׳ל כד׳א בתוספת מנ ואג׳ל כד׳א בלי מנ, ובעברי׳: מפני כך וכך ואומרים פני כך וכך מבלתי מן ע״כ. [ועי' דברי שד״ל, במכתב בראש ספי הרקמה.]

יעבור שהגאוה שרש להרבה מדות פחותות וגם היצר משתתף ומתערב בלב האדם וכו' לכן צריך אתה להתחכם כנגדו (ספי' אורחות לדיקים, הגאוה, ג:). השני שלועג על דברי ב"א עבור שהוא בו להם מחמת שלא הצליחו גם הם בממון ובכבוד (שם, השחיקה, סג:). מי שלועג לרש עבור שהוא רש ונראה בעינו מה שהוא רש מחמת חסרון חכמתו (שם). על כן תמצא ברכות וקללות להפחיד לב הקורא כדי שיעורר לבו כמו שעושין לנער עבור שהוא קטן בחכמה (שם, יראת שמים קג:).

א.*עִבּוּר, עיבור, ש"ז, שה"פ מן עִבֵּר, — א) פרשת העִבּוּר: ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור[1]) ויהיו צרכיהם לפניך בא"י ש"ת (ר' יהושע, ברכ' ד ד). — ב) עִבּוּר דין, עברה על הדין והצדק: לכך אין מצוה שלא הזהיר עליה הקב"ה שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה מי גרם לו כך אלא עיבור הדין שעבר על אחרים (מד"ר שמות ל). לפי שהפסוק [אומר] (האומר) עצתי תקום וכל חפצי אעשה מי ששומע את הפסוק הזה אומר שמא יש עיבור דין למעלה אמר ר' תנחומא בר אבא מהו וכל חפצי אעשה שאינו חפץ לחייב שום בריה (תנחו' תזריע ט). —ג) עִבּוּר צוּרָה, העברת הצורה, קלקול בשר הקרבן: משום הכי בעי עיבור צורה שמא יבוא אליהו ויטהרנה (פסח' לד.). אפילו פיגול טעון עיבור צורה (תנא דבי רבה בר אבוה, שם לד:). — ד) עבור של אשה, התעברותה, הריון, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: וימי עבורה מצטרפין בתוך ימי מיניקותה (ר' יוסי, תוספת' נדה א י). עיקר עיבורה של דינה זכר היה מאחר שנתפללה לה רחל נעשית נקבה (ר' יהודה בן פזי בשם דבית ינאי, ירוש' ברכ' ט ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם

[1]) [כבר בימי האמוראים נשתכח פרושו הנכון של בטוי זה, והם פרשוהו בדרך דרש, וז"ל: מאי פרשת העיבור אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברת יהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך (ברכ' כט:), והרמב"ם פרש כפרוש הראשון. ובירוש' (שם) פרשו: רבי אחא בשם רבי אסא כל מה שש"ץ עובר לפני התיבה ותזבע צרכי עמך לפניך ע"כ. וצריך להעיר שבבב"י פרמה, הגרסה: פרשת הציבור.]

נדה א ג). עצבונך זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור[1]) (ר' יצחק בר אבדימי, עירובי ק:). גדול ב' שנים שנה של עיבורה של מלכה ושנה של עיבורה של יסכה (מד"ר בראשי' לח). מתחילת עיבורו שלמואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים (ר' חנינא בר פפא. שם נא, תיאודי). ז' דברים מכוסים מבני אדם ואלו הם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ובמה הוא משתכר ומה בלבו של חברו ומה בעיבורה של אשה ומלכות זו של אדום אימתי נופלת (שם קהל', אם ימלאו). — ומ"כ: ל"ש אלא בדורות הראשונים ששנותיהן מרובות (ימתין עשר שנים לאשתו ואם לא תלד יוציא) אבל בדורות האחרונים ששנותיה' מועטות שתי שנים ומחצה כנגד שלשה עיבורים (ר"י בריה דרב שמואל בר שילת, יבמ' סד:).—ובפהמ"א: עברתו עיבורו הריון שלו (רש"י, ישעי' עז ו). — *ובהשאלה, לעץ פרי: חרוב זה משעת נטיעתו עד שעת גמר פירותיו שבעים שנה וימי עיבורו שלש שנים (בכור' ח.).— *וְעִבּוּר נשמה: רשע ורע-לו הוא רשע שלא היה לו עיבור נשמה כמדובר ולכן רע לו (ר' אליהו, שבט מוסר כג). — ה) *עִבּוּר של עיר, בליטה של עיר ,ותוספת עד שבעים אמה מחוצה לה: הנותן את עירובו בעיבורה של עיר לא עשה ולא כלום (עירובי' ה ז). הנודר מן מן העיר מותר ליכנס לתחומה של עיר ואסור ליכנס לעיבורה (נדר' ז ה). מהו ליתן עיבור לעיבור מלתא דרבי שמעון בן יוחאי אמרה כן נותנין עיבור לעיבור (ירוש' עירוב' ה א). בעיבורה (של יריחו) היה (יהושע) (ר' יודן בר שלום, שם נדר' ז ו). והשובת במדינה אפי' היא גדולה כאנטוכיא מהלך את כולה ועיבורה וחוץ מעיבורה אלפים אמה ומהו עיבורה החנויות והפונדקיות שחוץ למדינה על הדרך (תנחו' במד' ט, בובר).—ובפהמ"א: ויהי בהיות יהושע ביריחו בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר (רד"ק, יהוש' ה יג). כל אדם שדר בעיר יכול לילך בשבת או ביו"ט מעבור העיר כגון שיש לה בית או נפש או גשר שיש בהן בית דירה או כל דומיהן ונקרא על שם אותה העיר מחשבין אותה שתהא ישיבתה מיושבת עד אותה העיבור היוצא ולכך נקרא עיבורה של עיר שעושין אותה כמין אשה מעוברת שכריסה בולט מן העובר שבמעיה (ר"י ברצלוני, הלכי

[1]) [עי' מד"ר בראש' כ ובהערה של תיאור'.]

עירוני תמומין, ספי העפסים 62).—ו) עִבּוּר הַחֹדֶשׁ, תוספת של יום אחד לחדש [1]), intercalation: עיבור החודש בשלשה (סנה׳ א ב). אחד אומר בשנים בחודש ואחד אומר בשלשה בחודש עדותן קיימת שזה יודע בעיבורו של חודש וזה אינו יודע בעיבורו של חודש (שם ה ג). אבל בחבורת מצוה אבל בעיבור החודש אכל מעשר שני בירושלים וכו׳ אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיאכל בשר וישתה יין (שם ח ב).—אור, לילי, יום עִבּוּר: אין משיאין משואות אלא על החדש שנראה בזמנו לקדשו ואימתי משיאין לאור עיבורו (ר״ה כב:). אין עצרת חלה אלא ביום הנף ואין ר״ה חלה אלא או ביום הנף או לאור עיבורו (ערכ׳ ט:). ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובלילי עיבורו לא נראה וקיבלן רבן גמליאל (ר״ה ב ח). אין משיאין לילי זמנו אלא לילי עיבורו (ירוש׳ שם ב א). קידוש ביום עיבור בשלשה (סנה׳ י:).—וכן עִבּוּר שָׁנָה, תוספת של חֹדש לשנה: [ומה] חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף (מכי׳ בא ב). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו׳ אם היתה השנה מעוברת נותנין לה עיבורה (תוספת׳ תעני׳ א ב). קידוש החודש ועיבור שנה בשלשה דברי ר׳ מאיר וחכמ׳ אומ׳ עיבור שנה בשלשה מתחילין בחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה (שם סנה׳ ב א). לקידוש החדש מתחילין מן הגדול לעיבור השנה מתחילין מן הצד (ירוש׳ ר״ה ב ו). אמר הרי השנה מקודשת בעיבורה (שם). כמה עיבור שנה שלשים יום רבן שמעון בן גמליאל אומר חדש (שם בבלי, יט:). והעיבור נכנס להשוות ימות שנות החמה עם ימות שנות הלבנה והחמה (פדר״א ז).—ובסהם״א: הלא תראה [כ]דבריך מחסרי דעה שמועד יתנהג בעיבור השנים ובעיבור יום וזמנו בעיבור שנים ובחשבון מולד לבנה (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 457). ואנחנו יודעים כי מבראשונה וזמיסים שהיה בית המקדש קיים לא היה עבור השנה תלוי לקבוע אדר ואדר אלא בחכמי ארץ ישראל ובארץ ישראל לפי שהעבור תלוי באביב ובפירות האילן (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 546).—וחֹדֶשׁ הָעִבּוּר, החדש השלישה עשר: מעשה בציפורי וכו׳ ובא מעשה לפני רבן שמעון בן גמליאל ולפני ר׳ יוסי ואמרו יחלקו את חדש העיבור (ב״מ ח ח). מה ת״ל נציב אחד אשר בארץ הוי אומר זה חודש העיבור (תוספת׳ ב״ב ב י).—שְׁנַת הָעִבּוּר, שנה מעברת: והלבנה מהלכת לאחרי׳ וטלה מתחיל לשרת לפניה בלילה וכן המזלות משרתין אחריו כדרכן וכן עד שנת מחזור הקטן עד שנת העיבור (פדר״א ז).—ובסהם״א: בכן יום השבת בחרי אף ענה ספר חג המצות כבשיו בשנה ויותר ממאה כבשיו לי למנה ובשנת העבור אוסיף עוד שמונה (ראב״ע, שירי ריב, כהנא א, 122).—סוֹד הָעִבּוּר, החשבון הסודיי שעל פיו היו מעברים את החדש והשנה: א״ל אבא אבוה דרבי שמלאי לשמואל ידע מר האי מלתא דתניא בסוד העבור נולד קודם חצות או נולד אחר חצות (ר״ה כ:). אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד העיבור ועיבר את השנה וכו׳ וחנוך מסר לנח סוד העיבור ועיבר את השנה (פדר״א ח).—ובסהם״א: בזמן שהיתה סנדרי גדולה בארץ יהודה היה להן לעבר את השנים כאשר הם רואין אם במסורת שיש בידינו בסוד העיבור ואם בזולתה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שנה). ואף מי שבדאו מתחילה וכתבו לא היה יודע בסוד העיבור בין ימינו לשמאלו (וכוח בן מאיר, JQR, NS, V, 550).—ואמר המשורר: אלהים תן עזרה לאברהם בן עזרא היה עמו תמיד אשר תקן חבור בסוד העבור למבין עם תלמיד (ראב״ע, ספי העבור, הקדמ׳, תק״כ). ועי׳ עוד סוד.—חשבון הָעִבּוּר: קחה לך התבור בחשבון העיבור אשר סודו נסתם (ראב״ם הנשיא, שיר בראש ספי העבור).—וחכמת הָעִבּוּר: החדש הזה לכם ראש חדשים על הדמיון לא נסתפק העם אם רצה לומר חדשי המצרים שהיו ביניהם או חדשי הכשדים שהיו עם אברהם באור כשדים או רצה חדשי השמש או חדשי הירח או שני הירח בתחבולות יסכימם עם שני השמש כאשר בחכמת העבור (ר״י א״ה, הכוזרי ג לה). אמרתי אשאלך בחכמת העבור אשר נפלינו בה מכל האומות ואם אינה ממנין החכמות (ר״י בן זבארה, שעשוע׳, דודסון 118). ומחכמת העבור אשר צריך אליה כל יחיד וצבור מה ידע (שם 133).—ואמר המשורר: וענין

[1]) [בהשאלה ממשמ׳ ד), כמו שמוכח מהבטויים חדש מעבר, נתעברה השנה וכדומ׳; עי׳ ב.עבר. ויש שפרש כמו העברה של ראש חדש ליום שלאחריו (ברנשטין, ספ׳ זכרון להרכבי 89 וכו׳), וכן גינצבורג (גנזי שכט׳ א, 387), אבל זה נגד שמוש הלשון בתלמוד, וגם אינו הולם את הכנוי עבור השנה.]

כפרחים ומעשה פתוחים מכסים כירחים בענת עבורם (ר״ש הנגיד, בחשמרת ערב).—ואמר הפיטן: רגלים לישב ומנים לחשב בעבור איך לישב וסוד מה להקשיב (חבי כל, יוצ׳ פרש׳ החדש). עבור מעברים לשמרו במועדו (חזון, שם).—*ומ״ר עִבּוּרִים, עיבורין: באחד בניסן ראש השנה לחדשים ועיבורין ולתרומת שקלים (ר״ה ז.). העיד ר׳ יהושע בן לוי משום קהלא קדישא דירושלים על שני אדרים שמקדשין אותן ביום עיבוריהן (שם יט:). היה הקב״ה יושב והושב השבונות ומעבר עיבורים ומקדש את השנים (פסיקי רבת׳, החדש). ומה אם האשה הזו ע״י שפרשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה נדה אנו שפורשנו מבית חיינו ומבית קדשינו ותפארתנו כמה ימים וכמה שנים כמה קיצים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה (מד״ר ויקר׳ יט). אין הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים ועיבורין מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין (רבי יהודה, שם שה״ש, קול דודי).—ובסהמ״א: והיה כל החשבונות מתחשבים לפני הק׳ עד שנברא אדם ומסר לו בגן עדן חשבון ימים ולילות שנים וחדשים תקופות ומחזרות ועיבורים שנא׳ זה ספר תולדות אדם (סעדיאגה, שכטר 93). ואם יהיו החדשים של עיבורים שלמים בידך (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, הקד׳ VII). העבורים קבעו עבור בשנה השלישית אחר שנתים ותצי שנה בעבור שהתחברו מיתרון שנת החמה על שנת הלבנה (ראב״ע, ספ׳ העבור, מק״ג, ג:).—ואמר הפיטן: ובתשע מאות עבורים עדיו עברת והיום הורית לעם אשר בחרת (רבות עסית, יוצ׳ פרש׳ החדש). חשבון מחזור חמה ולבנה שבעה עבורים בם נמנה זה לתשעה עשר וזה לעשרים ושמונה (גנזי שכט׳ ג, דודקון 114).—*ומ״ר עִבּוּרִיּוֹת, עבריות: ודבר זה מפורש בירוש׳ פסחים ר׳ ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכין בדיקה וכו׳ עד שהן אוכלים שם בעבריות ובראשי־חדשים פירוש בעבור השנה ובקידוש החדש (תשו׳ הגאו׳ ליק קה).

ב. **עִבּוּר**, עיבור[1]), ש״נ,—כמו א. עֲבוּר: בית סאה אחת הנית לו אביו ממנה משת ממנה חמר ממנה עיבור ממנה קטניות (כתוב׳ קיג.).

***עִבּוּרִי**, ת״ז, נק׳ עִבּוּרִית,—של העברה, כתב עִבּוּרִי, עִבּוּרִית, כתב פטורים: נשתיירו עשר שטרות אחרות שהן מן הזקנים והחכמים שכותבין על מה שרואין לעשות בו אחת מהן והן כתב מינוי כתב עבורי כתב תקנתא כתב מסמיך (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 131). וכתב השני הוא כתב עיבורית והוא כגון שמעבירין לשליח ציבור או לטבח או לסופר שנמצא בו דבר שאינו הגון (שם).

עֲבוֹת, עֲבֹת, כנ׳ עֲבֹתוֹ, שזו״נ, מ״ר עֲבֹתִים, עֲבֹתִים, עֲבֹתֹת, עֲבֹתוֹת,—א) חֶבֶל עָב, גדול, פתל וקלוע, ישתמשו בו לאסר איש, לאסר העל בבהמה, Strick, Seil; corde; rope: ויאסרהו בשנים עֲבֹתִים חדשים ויעלוהו מן הסלע וכו׳ ותצלח עליו רוח יי׳ ותהיינה העֲבֹתִים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפט׳ יה יג-יד). אם אסור יאסרוני בעֲבֹתִים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וכו׳ ותקח דלילה עֲבֹתִים חדשים ותאסרהו בהם (שם יו יא-יב). הנה נתנו עליך עֲבוֹתִים ואסרוך בהם (יחזק׳ ג כה). והנה נתתי עליך עֲבוֹתִים ולא תהפך מצדך אל צדך (שם ד ח). אסרו חג בעֲבֹתִים[1]) עד קרנות המזבח (תהל׳ קיח כז). התקשר רים בתלם עֲבֹתוֹ אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט י).—ובתו״מ: הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (כלים כח ג). כל כלי לרבות הקלע והקמיע והתפילה או יכול שאני מרבה את העץ ואת העבות ת״ל אשר יעשה וכו׳ (ספרא שמיני פרק ח).—ובסהמ״א: ופירוש נוז הוא דבר מחובר ותלוי בדבר אחר כמו התפירה והאריגה ועשיית הגדילין והעבותות (רי״ף, סו״ת טז).—ובמשמ׳ קליעת הקשר של חבל: אבל לא מפקיע החבל לסתור עבותו וגדילתו (רש״י, ביצ׳ לח:).—עֲבוֹת העגלה: הוי משכי העון בחבלי השוא וכעֲבוֹת העגלה הטאה (ישעי׳ ה יח).—ובתלמו׳: יצה״ר בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות[2]) העגלה (כ׳ חסי, סוכ׳ נב.).—וקצץ עֲבֹתָיו במשמ׳ זו: יי׳ צדיק קצץ עֲבוֹת רשעים (תהל׳ קכט ד).—ואמר המשורר: קצץ עבות חטא יגוד עקבה (רשב״ג, שולמית, מנהי יוה״כ, סדר רע״ג, ורסה, נג.). לחוק מיתרי אהל ידידות לבל ינתקו לעד עבותינו (רמב״ע, לפי שכל, דיואן רב, בולל׳).—ואמר הפיטן: סבו עגלה הורגית עבותיה לקצץ ועוגיה סוף להשבית סיגיה התאנה

---

[1]) [כך בארמ׳.]

---

[1]) [יש מפרשים כמו ענפים מן עָבוֹת. ב), עי׳ בפרושו של חיות.]

[2]) [בסנה׳ (נע:) הגרסה: כעבות.]

חנטה פגיה (אהוביך, יול׳ שבת מוסמ״ס). **עורה קבץ** שאריתי מכפרי גליות לידידי פנים אשא לקצץ **עבותי** מלביות (גנזי שכט׳ ג, דודסון 87). כי להקטיר לפניך על מזבח לא ננסר מתי נראנה בארץ וחג **בעבותים** נאסר (שם 169)—ובהשאלה, עֲבֹתוֹת אהבה: בחבלי אדם אמשכם בַּעֲבֹתוֹת אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם (הוש׳ יא ד).—ואמר המשורר: והוא הים אשר נמשך נחלים ולב איש **בעבות** אהבה משכו כמו אדם אשר יקרב למראה ולא ידע אנוש קץ מהלכו (רשב״ג, שאלתם על לבבי). מי ימשכני **בעבתות** אהבה מי יתמכני עת צעדי צרו (הוא, בימי יקותיאל). משכתיך לי **בעבות** ואהבות ונדבות נהרות האבות הן לא יוכלו לכבות את אהבה (ראב״ע, במכתב באהליבה). ובשורה שמשה יחשך ימים מקדם חשבה זכרה מקדם עת משכתה **בעבותות** האהבה (הוא, אילת על דוד); קשור לבות באין **עבות** ובדברך **עבותך** והחבירם והתירם ברגע מלאכותך וסולמות במרומות עלות ולירד עשותך וכו׳ בלחיו הב **עבות** אהב וימשכהו לביתך (יציא לאדרו, אהבה לפסח, הגדי מנק׳ ומלויל׳, כ״י בריט׳ מוז׳).—נפשי פדות עפרה לזר תקרב תכין בפניה ללבדו ארב לגזור לבבות **בעבות** נמשכות אמר לעיניה קחו לי הרב (ר״י בן זבארה, שעשוע׳, דודסון 135).—וַעֲבֹות חֵשֶׁק: ואסר **בעבות** חשק לבבי והתעורר גבור ממצוריו (רשב״ג, אני האיש).—ב) שרשרת של זהב קלועה ומפתלת: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עֲבֹת ונתתה את שרשרת הָעֲבֹתֹת על המשבצות (שמות כח יד). ונתתה את שתי עֲבֹתֹת הזהב על שתי הטבעות אל קצות החשן (שם כד).—ומעשה עֲבֹת: ועשית על החשן שרשרת גבלת מעשה עֲבֹת זהב טהור (שם כב).—ובסהמ״א: נקראו הותלות של תמרים וכלי הוא מעלין של דקל שגודלין אותו כאריג או כמעשה **עבות** (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רכז).

עָבוֹת, מ״ר עֲבֹותִים, עֲבֹתִים,—א) ת״ז, כמו עָבֹת: ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עָבֹות ויזבחו שם את זבחיהם (יחזק׳ כ כח).—ב) ש״ז[1], אילן עָבֹת, ענף עָבֹת: ותגבה קומתו על בין עֲבֹתִים[2] וירא בגבהו ברב דליותיו (שם יט יא). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וכו׳ ובין עֲבֹתִים[1] היתה צמרתו (שם לא ג). ויתן צמרתו אל בין עֲבוֹתִים (שם י).—ובתלמ׳: נשרו רב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר ובלבד שתהא **עבותו**[2] קיימת (סוכ׳ לג:).—ובסהמ״א: עץ שהוא **עבות** וענפו חופה את עצו הוי אומר זה הדס (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 28).—ג) ״שם כוכב: ויעלו הכוכבי׳ המיושבים ההם התקועים בבדי סוף מזל תאומים כעין הכוכב הגדול ההוא המזהיר הנק׳ בלשון הגר **עבות** (אפשר שזהו פי׳ הפסוק ביום ההוא וכו׳ חושך בוקר לא עבו״ת) (ובס״א הגירסא הנק׳ כוכב עבור) (ר״י היפראלי, יסו״ע ג ו).—ד) ״כמו עָבֶה: יוכת כולו היטב ביחד וכבור אותו בכברה של סולת ובשל הדבש והחלב ומרוביו ביחד בסיר על האש וירתיחו עד שיהיו **עבותים** כמו דבש (אסף 86).

״**עֲבוּת**, ש״נ,—כמו עֳבִי: ויש משתין עב וישאר עב ויש משתין דק ואחרי כן יתעב׳ וישאר **בעבותו** (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מקוה השכן). וכפי העלתו למעלה למעלה כן ימעט כבדתו **ועבותו** (ר״ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל ט).—וַעֲבוּת הקול: והנה בשנת הארבעה עשר בקירוב והוא התחלת החלק השלישי מהז׳ זמנים אז נולד ובפרט אצל מין זכר **עבות** קול דיבורם ותאות הנערות מתחילים אצלם להגלות ולשלוט (ברוך משקלוב, עמודי השמים ג, ו).—ומ״ר עֲבִיּוֹת: וכבר נודע לו כי הויה בנקודת אלהים הם מדותיה של אימא הם הגבורות הממותקות והם המשתוים **בעביותיהם**[3] אל הבן אדם (ר״כ בר״י אלחנן, עה״מ, שער כישא דזעיר אנפין לד).

א.**עבט**[4]), ממנו עֲבוֹט, א.עָבַט.

---

[1] [כך יוצא מהמאמר בסוכה (לג:).]

[2] [אילנות שענפיהם מרובין, רש״י. וכן ר״א מבלגנצי: אילנות גדולים כדרך הגפנים ששריגיה מתפשטים למעלה בגובהי האילנות, ע״כ. ורד״ק: הענף שהוא בין העבותים שהוא גבוה על כל שאר הענפים.

וכעין זה גם התרגומים העתיקים. ויש מהחדשים המפרשים מלשון עב וענן, עי׳ הערה הבאה, אולם זה נגד משמ׳ הכתוב ונגד המסרת.]

[1] [כך פרשו כל המפרשים העברים וכל התרגומים, חוץ מהשבע׳ שתרגמו, εἰς μέσον νεφελῶν, בין העננים, עי׳ א.עָב. וכן כל החדשים. וי״ת: ועל ניגרין שלח שרשוהי, כאלו היה כתוב: ועל יובל ישלח שרשיו.]

[2] [מפרש שם בגמרא שלשה עלים זה אצל זה.]

[3] [ואפשר שצ״ל **בעביותם**, מן עֲבִיּוֹת.]

[4] [גם בארמ׳. קרוב לעבת, צבט, צבת. באשור׳ אבט, אבת, אסר בשלשלת, ואולי גם עבט; עי׳ דליטש (Handwb. 6).]

א. עָבַט, פעו״י, תַּעֲבֹט, עֲבֹט, — לקח או נתן עֲבֹט,
,verpfänden ; mettre en gage; to pawn, pledge
.—א) עָבַט הָעֲבֹט, לקח עֲבֹט מאיש: כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ (דבר' כד י).— ב) עָבַט, נָתַן עֲבֹט, לוה מעות בעבט: ואתה לא תַעֲבֹט (שם יה ו).—ואמר המשורר: העת אשר שמש נעורים פנתה גם צללי השחרות ינטו העוד ישובון או ישיבון אל מתי וזקן עבוט נוער אשר עבטו (רמב״ע, דיואן סב. בודל׳).—ואמר הפיטן: בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון (אדעה, יוצ׳ שבת תשובה). פארים פרודים ובגוים עבוטים צנפם בסכך מריב ושפטים (אין מי יקרא, סליח׳ יוס א). עובט מעביטי תהיה גואלי תמיד לא יחטיא פתי מסלי ידך תפתח נא לי פתות (עמרם, ספ׳ רכי וסמחי ז:). אודך אלהי עולם בעבור השבת חבול תמונתי אשר עֲבֹטַתְנִי בעד משאת תנומתי (רש״פ, ד׳ כוסות, כוס ישוע׳ א).

—הפע׳, הֶעֱבִיט, פ״י, הַעֲבֵט, הַעֲבֵטָה, תַּעֲבִיטֶנּוּ,—הֶעֱבִיט את פלוני, הלוה לו מעות בַּעֲבֹט: ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פתח תפתח את ידך לו וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ די מחסורו אשר יחסר לו (דבר׳ יה ח). כי יי׳ אלהיך ברכך כאשר דבר לך וְהַעֲבַטְתָּ גוים רבים ואתה לא תעבט (שם ו).—ואמר הפיטן: משכנותיך יסד וקמים החבט שונא פדוייך כבקש להעבט (גנזי שכט׳ ג, דודסון 132). עובט מעביטי תהיה גואלי (עמרם, ספ׳ רכי וסמחי, ז:).

ב. עבט[1], ממנו ב. עָבַט.

ב. עָבַט[2], קל לא נמצא במקרא.

—פע׳, יְעַבְּטוּן,—עִבֵּט דרכו, עִקֵּם אותו, לא הלך בדרך ישר, נטה מן הדרך, ;krümmen, abbiegen (v. Wege) :tortuer, détourner; to walk in a crooked path .כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון ולא יְעַבְּטוּן [3] ארחותם (יוא׳ ב ז).

ג. עבט[1], ממנו *עָבָט, *עָבִיט, *מַעְבָּט.

***עָבָט**, עֲבָט, ש״ז,—כמו עָבִיט א): האוכל מן העבט ומן המשטית של עלים ונפל ממנו גרגר יחידי אם יש לו חותם טהור (טהר׳ י ה). ענבים המבוקעות מן העבט ונפלו לאויר התנור טהור (תוספת׳ שם ג ב). שתי אצבעות שאמרו בינונית של כל אדם ולא אמר בעבט כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ ספק יש בהן כשיעור ספק אין בו ספקו טמא (שם מקוא׳ ה ד). אילו דברים שעושים לאבל בימי אבלו דורכים את עבטו וזולפים את יינו וגפים חבייותיו וזיתיו (ירוש׳ גני׳ 195).—ועֲבָט של ענבים: תני שוין שאין מוכרין גדיש של חטין ועבט של ענבים ומעטן של זתים אלא לחבר ולמי שהוא יודע שהוא עושה אותן בטהרה (שם דמאי ו ו). והא תני על העבט של ענבים על המעטן של זיתים שמשכן לא יטול מהן ביום טוב (שם ביצ׳ ה א).

עַבְטִיט[2], : הוי המרבה לא לו עד מתי ומכביד עליו עַבְטִיט הלוא פתע יקומו נֹשכיך ויקצו

---

[1]) רק בעבר׳ ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) ת״י: ולא מעכבין אורחתהון. השבע׳ ἐκκλίνωσιν, במשמ׳ נטיה, וכך שאר המתרגמים. מנחם: פתרונו לפי ענינו לשון עיקול הוא, ע״כ. ריב״ג: לא יתחבשו, ע״כ, ובעבר׳: לא יתעכבו. רש״י: אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו יעקלון, ע״כ. רד״ק: כלומר לא יעכבו באורחותם כי במהרה ירוצון וכו׳ ויש מפרשין לא ישאילו אורחותם זל״ז, ע״כ. ורב החדשים במשמ׳ עקול והתעכבות. וקצתם יְעַבְּתוּן, יְעַוְּתוּן [עי׳ בשרשי רד״ק, ובהערה שם בשם ראב״ע: כמו יעוותון וככה בלשון ישמעאל], וגרץ: יַטּוּ. והנה משמ׳ עכוב בודאי אינה מתישבת על לשון המליצה כי במשמ׳ זו היה צריך להיות אח״כ באורחותם, בהוספת ב׳ בראש. ולכן יותר נראה פרוש המלה של השבע׳ ומנחם ורש״י במשמ׳ נטיה ועקול, ואולי יש לו חבר בלשון ערבי בהשרש עטפ a), המשמש בלשון זו במשמ׳ נטיה בכלל, וגם בפרט בענין נטיה מן תבניתו, שב על עקביו. ועוד בערב׳ עתב b) עזב את הדרך הטוב והלך בדרך רע וקשה ללכת בו, וגם נסוג הצדה, ועזב דרך נוח, [ועי׳ גם לקו״ק לפינסקר קמו.]

[1]) [עי׳ הערה לערך עביט.]

[2]) [כל המפרשים העברים פרשו שהוא מלה מרכבת, עב־טיט. ואמר ריב״ג בשרשיו וז״ל: הוא בעיני מורכב מעב ומטיט וזה על דרך ההעברה בענין וכו׳ ואין ענין להיותו מענין עבוט כמו שחושבים הפתיים בבני אדם, ע״כ. וכן בפש׳ עננא דסינא, והירונ׳ densum lutum. וכענין זה בשבע׳, אלא שהם נסחו עָלוֹ במקום עליו. אולם י״ת תקוף חובין, ונראה שחבר את השם עם א. עבט. וכן החדשים מפרשים שהוא כמו עבוט במשקל סגריר. והמחבר העיר בצד הגליון בחבק׳ שם: צ״ל עֲבֹטִים מהערב׳ עטב עלי c), התקצף על פלוני, תקפו, וגם כמו אִבֵּד.]

a) عطف b) عتب c) عطب عل

מועיך והיית למשסות למו (חבק' ב ו-ז).—ובסהמ"א במשמ' טיט עבה: בטיט הפריכם ועבש וכות אונם הרטיט טרפו בעשר וגאוה לבש והכביד עליו עבטיט (רסע"ג, עבודה, קובץ מעשה ידי גאוני קדמונ' ב, 13). ולפרקים ביחוד לפני הפסח מתמלאים על כל גדותם ומעלים על הרחובות והשוקים עבטיט ורפש (מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרדס III 52).—ובמשמ' התעבות הדם הנוזל, cruor sanguinis[1]: עבטיט הוא קפיאת דם שופע נראה לחוש (פרקי משה כג, מח:).—וטיט בלול במים: הנה מן הרפואות העוצרות הדם הטין הבלול במים קרים עד שישוב עבטיט (קאנון ג ה ו).

עֳבִי, ש"ז, סמי עֳבִי,—א) איכות מה שהוא עָבֶה, Dicke, Dichtigkeit; épaisseur; thickness: ירוץ אליו בצואר בַּעֲבִי גבי מגניו (איוב יה כו).—ב) כמו מַעֲבֶה: בככר הירדן יצקם המלך בַּעֲבִי האדמה בין סכות ובין צרדתה (דהי"ב ד יז).

עֳבִי, ש"ז, כנ' עָבְיוֹ,—כמו עֳבִי א): וְעָבְיוֹ טפח (מ"א ז כו). שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו וְעָבְיוֹ ארבע אצבעות נבוב (ירמי נב כא).—ובתו"מ: בתוך עוביו של כותל היה מהלך עד שנמצא עומד בין ב' השערים (ר' יהודה, מדות ב ב). בית תבלין של חרס וקלמרין המתואמות ובית תבלין של עץ נטמא אחד מהן במשקה לא נטמא. חברו רבי יוחנן בן נורי אומר חולקין את עביו (כלים ב ז). מגדל שהוא עומד באויר טומאה בתוכו כלים שבעביו טהורים טומאה בעביו כלים שבתוכון טהורין (אהל' ד א). כל המטלטלין מביאין את הטומאה בעובי המרדע (שם טז א). ערוב מקואות בשפופרת הנוד בעביה וכחללה כשתי אצבעות חוזרות למקומן (מקוא' ו ז). ומרדע שאמרו אין בעביו טפח ויש בהיקפו טפח וגזרו על היקפו משום עביו (ר' ינאי, שבת יז.). אם רצה מביא יתידות גבוהות עשרה טפחים ומשקען בארץ ומביא שלושה טפחים שעוביין יותר מטפח או ארבעה אף על פי שאין עוביין יותר על טפח ומקיפן מבחוץ (תוספת' עירובי' ג ב). מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות בזמן שנראית מצד אחד כשרה משני צדדין פסולה (שם חולי' ג י).—של רקיע, ארץ: וכשם שעביו של רקיע מהלך חמשים שנה כך עוביה של ארץ ועוביה של תהום מהלך

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

חמשים שנה וכו' (ירוש' ברכ' א א). מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו של רקיע ת"ק שנה (שם ט א). כמה מהלך אדם בינוני ביום י' פרסאות מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא עביו של רקיע אחד משׁשה ביום (רבה בר ר' הונא, פסח' צד.). עביה של ארץ מהלך ס' שנה (ר' יהושע, פדר"א ה).—ואורכה אמה ועוביה כרביע כרע מיטה אחת לשנים ושנים לארבעה (ר' יודה, ירוש' סוט' ב ג). והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה (ר' יהודה, ב"ב יד.). למה הקדים אלו לאלו (שמות השבטים) לפי שהם תקרת העולם זה שמתקן תקרה כראוי נותן עוביה של תקרה זו בצד ראשה של אחרת שאינה שוה לפיכך מקדים אלו לאלו (מד"ר שמות א).—ומשל: מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה[1] (ברכ' סד.). בעל הקורה טוען בעוביה (מד"ר ברא' מג).—ובסהמ"א: בדרך המשפחות שהא' נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקום למשול בהם (כלי יקר על התורה, ברא' יב א).—וצריך הסופר לשער את היריעות ואת הדפים ואת השטין שכותב בכל יכלו במספר ובשיעור כמדת הגויל בעביו ובחזקתו (הלכי ס"ת, גנזי מלכים, אדלר 19). ואיה יתרון נפשך על גופך ומעלת עולמה על עולמו ועלותה מירידתה וכו' ודקות עצמה מעביו (ר"י א"ת, מו"ה, חשבון הנפש ג). וטחול שוחק בעבור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעכירות והעובי ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (הוא, הכוזרי ד כה). העושה את הלבד הרי זה תולדת טווה וחייב והוא שילבד דבר שאפשר לטוות ממנו חוט אורך ארבעה טפחים בעובי בינוני (רמב"ם, שבת ט טו). היה (מגדל) עומד באויר וטומאה בתוכו כלים שבעביו טהורים (הוא, טומאת מת יח ו). עכירות המים קרוי רפש ועביו קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב"ן, ספ' יציר' א יא). אמרתי שאם יהיה הראש קרוב מאד לחזה ולא היה דבר מפסיקו היה קיטור הלב ועשנו חם מאד ועבי הצואר מרחיק זה מזה והחום מתקרר ויהיה מזוג ברוחב המקום (ר"י

[1]) [אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין (רש"י), כלומ' הוא צריך לטול את הצד היותר עָבֶה: והכונה שמי שנוגע יותר בדבר צריך לקבל עליו את האחריות.]

זבארה, סעסועי ע, דודסון 107). ולפי שהמזגים הולכים בהדרגה וסדור מהעובי אל הדקות (רלב"ג, מלחמ' ה' א יב). אמנם מעבי הגרמים השמימיים צריך שנדע כי הם ואם יתנו המזגים הנה יכינו ויניעו ויעזרו אחד מהקבלים אבל לא יכריחונו בפעולותנו כי לא יהיה האדם בעל בחירה (ר"מ הכרבוני, המאמ' גבמיכה, ספ' ד"ח לח). השתן כל מה שתקריבהו אליך יוסיף עובי וכל עוד שתרחיקהו יוסיף זכות (קאנון א ב ג ב א, מאמר כללי בשתן). וכשנתנה תורה לישראל שאז היה נעקר זה הדעת אסר להם קצת הב"ת המולידים עובי ועבירות (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יז.). —ואמר הפיטן: במדד לו שער עביו איך לשער (אני כל מוזה, יוצ' פרש החדש). בעבי רום נכתב דבר צחות ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (ראב"ע, בשם אל חי).—°עֳבִי הַלֵּחוּת: וכח הכרסנה יספיק בה לחתך עובי הליחות ולבשלם ולהתיכם (פרקי משה כג, מח:). — ועֳבִי החום: למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה ולא לעובי החום הטבעי ורב צלו והשכתו (ר"מ אלדבי, ש"א נתיב ה, סג.). — עֳבִי התשובה: הנה בהיותם בהתעצמות התלונה מהדברים נכנס אהרן עם משה בעובי התשוב' אבל משה התחיל בה ואהרן סייעו (ר"י אברבנאל, פי' על התורה, בשלח, קכט:).

°**עֲבְיוֹן**, עוביון, ש"ז, — מין מחלה, התעבות הרקמה שבגוף, tumescentia [1]): לכל מיני השחין הצומח בצואר וכו או נפוח או עביון או כמו אגודות קשות ונקשחות (אסף 51:). ויעביר הירקון וירבה הבעירה וירכיך את העוביון (שם 54.). לעביון הלשון אם הוא נפוח די ללעוס קורנית בכל יום עד הרפא (שם 88.). דבר אחר לעוביון הלשון ולכל שחין שיצמח בו האכילהו עוגת לחם אפויה בנתר וכו' (שם 88:). ויולשו באודם הביצה היטב והטח על עביון הנפח פעמיים או ג' (שם 111.).

°**עֲבִיּוּת**, עֳבִיּוּת, עוביות, ש"נ, — כמו עֳבִי, עֹבִי, עֲבוּת: אם תקח מ'לח ותשחקהו ותערבהו במים ערבים עד שיותך בו היטב ואחר כך תשליך במים ההם בצים יהיו צפים על המים המלוחים כי המים ההם עבים ועכורים וישוהו כדמות הטיט ולא יוכלו לשקוע שם לעביותם וישקעו במים הערבים (ר"י זבארה, סעסועי ע, דודסון 110). הנפש החמרית איננה עבה כעביות החמר ממש (ר"מ קורדוביירו, שיעור קומה, נשמות). אמנם צריך שימסור הטיפה הזאת בספי' ב' שתהיה נקבה כדי שע"י עקירת ההויות מן הספי' זכר ומסירתם לספ' נקבה יהיה להם עביות וגידול וכיוצא להעתיק הנמצאות ממציאות אל מציאות (שם, אילמה, עין תמר ו יג). ע"ד האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום ויהיה זה אם כן גם בגרם השמימיי או שחדש הכ"ה באויר עובי ועביות מכופל שלא היה עובר בו ניצוץ השמש למצריי' (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים י ע). והסבה בזה לעביותה (של הארץ) ומקשיותה וכמו שנתבאר כל זה בארוכה (ר"מ אלבילדה, ראשית דעת, קטו:). האור הנמשך ויוצא דרך האזן הוא זך מאד וכאשר נמשך האור הזה בפנימיות הא"ק עד הגיעו אל החוטם ויצא קצת דרך שם הוא מתעבה וקונה איזה עביות וגסות (רח"ו, עץ חיים ב, כב:). ומהשפעת ההסתר יולד החסרון העביות והשפלות וכו' עניני עביות ועניני זכות (רמח"ל, דרך ה' ב ח ג). וכל הבני אדם מדריגה אחת יהיה להם דהיינו מדריגת נשמה ולא ישאר חלק העביות בקצת בני אדם (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ כו.). ואותו היותר זך שבדינים נדבק ביותר עב מהחסדים ואותו העביות נדבק חלק בחלקו (שם פח:). — עֳבִיּוּת: שהיסודות כל מה שיתקרבו יותר לשמים הם יותר בהירים וספיריים וכשיתרחקו יותר מן השמים יוסיפו עוביות (רי"ן קארו, תולדות יצחק, נרא"ש, ב:). והית' הקשת בענן לא הזכיר קשת לבדו לפי שאין האות הקשת אלא היותו בענן וזה האות מתייחס מאד שהענני' העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ וכשלא יהיו בזה העוביות וערפליות לא ימטיר כל כך (שם נח, כב:).

*°**עֲבִיט**[1]), ש"ז, מ"ר עֲבִיטִים, — א) כלי גדול, של חרס או מתכת להחזיק בו פירות, נוזלים וכדומ', Gefäss, Wanne; vaisseau, cuve; vessel, tub, עֲבִיט של ענבים: היה הוא תחלה לקוצרים פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים (ב"מ ה ז). לקחו גדיש של תבואה ועביט של ענבים ומעוטן

---

1) תרג' ד"ר מזיא.

1) [לוי מחברו עם אבט, עי' ערכו וערך אמבט, גם פלישר אצל לוי (מלון לתרגומים ח"ב עמ' 578). ולדעת י. נ. אפשטין הוא משרש עבט־עבץ, ומזה מעבט־מעבץ, ובארמ' של סונה גטבץ; עי' תרבי' א, 53.]

של זיתים זה מעשר שלו וזה מעשר שלו (תוספת׳ דמאי ו יא). עביט של ענבים ומעוטן של זתים שמשכו אין מסתפקין מהן ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שבת ג [ד] ט). — ושל זיתים: שאל תלמיד אחד את ר׳ נחוניא בן הקנה איש אמהום (ש)אמר לו עביטי זיתים וחמש שבלים מה הן לעכב את הודוי אמר לו בערתי הק׳ מן הבית מה שבבית מעכב לא מה שבשדה (מדר׳ תהלים, דבר׳ כו יג, הופמן).—ושל מימי רגלים: גרף של רעי ועביט של מי רגלים עמו בבית הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורא (קריאת שמע) (תוספת׳ ברכ׳ ב יט). אמר שמואל גרף של רעי ועביט של מימי רגלים מותר להוציאו לאשפה (ביצ׳ לו:). התקינו שהיו מניחין אותה (את הכתובה) בבית חמיה עשירות עושות אותה קלתות של כסף ושל זהב עניות היו עושות אותה עביט של מימי רגלים[1] (כתוב׳ פב:). אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו ואפילו היא עביט של מימי רגלים (ר׳ יהודה בשם רי, ב״ב פט:). ספת לה צואה או שנסך לפניה עביט של מימי רגלים חייב (ע״ז כ:).— ובסהמ״א: שמעשה באחת שהיתה רוחצת רגליה בעביט בא אחד וחטף זוז מחבירו והשליכו לך[2] אמר לה הרי לך ומקודשת את לי בו (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 82). ופוסק על היין משיבצור הענבים ויתנם בעביט ועל השמן משנתן זיתים במעטן ועל הסיד משישקענה בכבשן (רמב״ם, מלוה ולוה ט א). — ב) כר של הגמל שרוכבים עליו[3], Kamelssattel; bât de chameau; saddle of camel: אלו טמאין משום מרכב זריז האשקלוני וכו׳ ועביט של גמל וכו׳ (כלים כג ב). איזה המרכב המיוחד זרז האשקלני ומדוכה המדרית ועביט של גמל וטפיטו של סוס (ספרא מצורע פרק ג). — ומ״ר עֲבִיטִים, עביטין: שיירא ששרתה בבקעה והקיפוה בגמלים ובעביטין ובאוכפות ובשקים ובקנים ובקולחות אפילו שלשה חבלים זו למעלה מזו מטלטלין לתוכן ובלבד שלא יהא בין גמל לגמל כמלא גמל וכו׳ (תוספת׳ עירוב׳

1) [רשי לא גרס של מימי רגלים, ור״ת גרס של נחשת, עי׳ תוספ׳ שם.]
2) [כך בדפו׳, וברור שהוא טעות במקום לה.]
3) [כך בארמ׳, ובערב׳ ע׳ביט a).]

a) غبيط

ג א). בכל עיירין מחיצות אפי׳ אוכפין אפי׳ עביטין אפי׳ גמלים ובלבד שלא יהא וכו׳ בין עביט לעביט מלוא עביט (ירוש׳ שם א א). שיירה שחנתה בבקעה והקיפוה בגמלין באוכפות בעביטין בשליפין בקנים בקולחות מטלטלין בתוכה (בבלי שם טז.). — ג) ״כמו א.עֲבוֹט, מַשְׁכּוֹן: והלא תנן בישא מפורסם היה ואמר לו רב הונא לאותי האיש לך והתר לו עביטך[1] (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 66).

*עָבִיר, — עי׳ עָבִיר.

*עֲבִירָה, ש״נ, — שה״פ מן עָבַר: מאן דמר ג׳ כדי עבירת אדם מאן דמר ארבעה כדי מקום (ירוש׳ עירוב׳ א א). — ועי׳ גם עֲבֵרָה ב).

עבר[2], ממנו עָבוּר, *עִבּוּר, *עֲבִירָה, עֵבֶר, עָבָר, ״עָבָר, עֲבָרָה, עֶבְרָה, *עֲבֵרָה, ״עֶבְרוֹן, עִבְרִי, ״עִבְרִי, ״עִבְרִיּוּת, *עִבְרִין, ״עִבְרִינוּת, *עִבְרִית, *הַעֲבָרָה, מַעֲבָר, *מְעַבֵּר, מַעְבָּרָה, ״מְעַבְּרִי, *מְעַבֶּרֶת, ״מַעְבֹּרֶת.

עֵבֶר, ש״ז, כנ׳ עֶבְרוֹ, מ״ר עֲבָרִים, סמי׳ עֶבְרֵי, כנ׳ עֲבָרָיו, עֶבְרֵיהֶם, — א) צד של נהר, ים, עמק וכדומ׳ שעוברים כדי להגיע אליו, הצד השני, השפה האחרת שלעומת השפה שאתה עומד עליה או מדבר בה; Seite, jenseits; côté, au delà de; side, across, beyond. — עֵבֶר ארנון: משם נסעו ויחנו מֵעֵבֶר ארנון אשר במדבר היצא מגבל האמרי (במד׳ כא יג). וילך (ישראל) במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בְּעֵבֶר ארנון (שפט׳ יא יח). — עֵבֶר הים: ולא מֵעֵבֶר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עֵבֶר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דבר׳ ל יג). ואת מלכי האי אשר בְּעֵבֶר הים (ירמ׳ כה כב). ויבאו ויגידו ליהושפט לאמר בא עליך המון רב מֵעֵבֶר לים מארם והנם בחצצון תמר היא עין גדי (דהי״ב כ ב). — והָעֵמֶק: ויראו אנשי ישראל אשר בְּעֵבֶר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (ש״א לא ז). — המדבר: והנה רוח גדולה באה מֵעֵבֶר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו (איוב א יט). — נַהֲרֵי כוש: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מֵעֵבֶר לנהרי כוש (ישע׳ יח א). מֵעֵבֶר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי (צפני׳ ג י). — וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה

1) [עי׳ ב״ק קטו.]
2) [משתף כמעט לכל הלשונות האחיות.]

את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עֵבֶר בני ישראל (יהוש' כב יא). מבית שאן עד אבל מחולה עד מֵעֵבֶר ליקמעם (מ"א ד יב).—עֵבֶר הירדן מזרח לירדן: ויבאו עד גרן האטד אשר בְּעֵבֶר הירדן וכו' על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בְּעֵבֶר הירדן (ברא' נ י-יא). ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מֵעֵבֶר לירדן ירחו (במד' כב א). בְּעֵבֶר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת (דבר' א ה). נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בְּעֵבֶר הירדן (יהוש' א יד). וראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מֵעֵבֶר לירדן (שפט' ז כה). כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עֵבֶר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). — וממערב לירדן: כי לא ננחל אתם מֵעֵבֶר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מֵעֵבֶר הירדן מזרחה (במד' לב יט). עד אשר יניח יי' לאחיכם ככם וירשו גם הם את הארץ אשר יי' אלהיכם נתן להם בְּעֵבֶר הירדן (דבר' ג כ). ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בְּעֵבֶר הירדן ימה ובל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יי' את מי הירדן (יהוש' ה א). ויהי כשמע כל המלכים אשר בְּעֵבֶר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון (שם ט א). לחברוני חשביהו ואחיו וכו' על פקדת ישראל מֵעֵבֶר לירדן מערבה (דהי"א כו ל).—עֵבֶר הנהר, מזרח לנהר פרת: ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי' אלהי ישראל בְּעֵבֶר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים (יהוש' כד ב). וישלח הדרעזר ויצא את ארם אשר מֵעֵבֶר הנהר ויבאו חילם (ש"ב י טז). והכה יי' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם וזרם מֵעֵבֶר לנהר יען אשר עשו את אשריהם מכעיסים את יי' (מ"א יד טו).—וגם מערב לנהר פרת: כי הוא רדה בכל עֵבֶר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עֵבֶר הנהר (שם ה ד). ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחוות עֵבֶר הנהר ונשאו את העם ואת בית האלהים (עזר' ח לו). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עֵבֶר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ' ב ז).—ב) ובכלל במשמ' צד, כמו עֵבֶר במקום, צד אחד במקום מן המקומות: לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מֵעֵבֶר הלז (ש"א יד א). בין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה ושן הסלע מֵהָעֵבֶר מזה (שם ד). ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לְעֵבֶר אחד ואני ויונתן בני נהיה לְעֵבֶר אחד (שם מ).—מִכָּל עֲבָרֵי פלוני, מכל צד, מכל מקום מסביב: ושלום היה לו מכל עֲבָרָיו מסביב (מ"א ה ד). ומכל עֲבָרָיו אביא את אידם נאם יי' (ירמ' מט לב).—איש לְעֶבְרוֹ, כל אחד ואחד לְצִדּוֹ, להמקום שהוא שם: סחריך מנעוריך איש לְעֶבְרוֹ תעו אין מושיעך (ישע' מז טו). עֶבְרֵי נהר וכדומ', שתי שפות הנהר מזה ומזה: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בְּעֶבְרֵי נהר במלך אשור (שם ז כ). עזבו ערים ושכנו בסלע ישבי מואב והיו כיונה תקנן בְּעֶבְרֵי פי פחת (ירמ' מח כח).—עֵבֶר של דבר או לוח, וכיוצא בזה, צִדּוֹ, שני עברי הלוח, שני צדדיו: לוחות כתבים משני עֶבְרֵיהֶם מזה ומזה הם כתבים (שמות לב טו).—עֵבֶר פני דבר, לְעֻמַּת המקום שהדבר שם: ועשית את נרתיה (של המנורה) שבעה והעיר על עֵבֶר פניה (שמות כה לז).—וּלְעֵבֶר דבר: על שפתו אשר אל עֵבֶר האפוד ביתה (שם כח כו). וכתרת על שני העמודים גם ממעל מלעמת הבטן אשר לְעֵבֶר השבכה[1] (מ"א ז כ).—עָבַר הָעֵבֶר: ויעבר דוד הָעֵבֶר ויעמד על ראש ההר (ש"א כו יג).—ובמדר': העברי שכל העולם כלו לעבר אחד והוא היה לעבר אחד (פסיק' רבת', אנכי אנכי).—ואמר הפיטן: תחיה בדברים דורש מכל עברים בדברים היות מלמדי עדרי (Kahle, Masor. d. West., כג). למה נטשתה נודדה ביערים ומכל עברים פרשי מכמרים (ר"י הלוי, יונה כשחתה). מים ומזרח ומצפון ותימן שלום רחוק וקרוב שאי מכל עבריך (הוא, ציון הלא תשאלי). בנים ובנות תשוקה בשוקיך שוקקו שחקו והשתקשקו בסך עבריך (ציון ידידות, קינ'). ולך גביר ישפות מכל עברים רוב שלום כמו שפת מאז ומקדמון (גנזי שכטר ג, דודסון, 314).

א. **עָבַר**, פעו"י, עָבָר, עָבַר, עֲבָרוֹ, עָבְרָה, עָבַרְתָּ, עָבַרְתִּי, עָבְרוּ, עֲבַרְתֶּם, עָבַרְנוּ, עֹבֵר, עוֹבֵר, עֹבְרִים, עֹבְרֵי, עוֹבְרֵי, עָבוּר, עֲבוֹר, עֲבֹר, לַעֲבֹר־, עָבְרִי, עָבְרֵנוּ, עָבְרְךָ, עָבְרֵךְ, עָבְרְכֶם, עָבְרוֹ, עָבְרָם, עֲבֹר, עִבְרִי, עִבְרִי, עִבְרוּ, אֶעֱבֹר, ־בוֹר, אֶעְבְּרָה, אֶעֱבֹרָה, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, תַּעַבְרִי, יַעֲבֹר, יַעֲבוֹר, יַעֲבָר־, יַעַבְרֵנוּ. יַעַבְרֶנְהוּ, תַּעֲבֹר, תַּעֲבָר־, נַעֲבֹר, נַעְבְּרָה, נַעֲבֹרָה, תַּעַבְרוּ, יַעַבְרוּ, יַעֲבֹרוּ, יַעֲבֹרוּן,

---

1) [כך הקרי והכתיב שבכה.]

יַעַבְרֻנְהוּ, יַעֲבֹרוּם, תַּעֲבֹרְנָה. — א) עָבַר נחל, נהר, ים וכיוצא בזה, מעבר אחד אל העבר שכנגדו, über-schreiten; passer; to pass, cross over: ויקם וַיַּעֲבֹר את הנהר (בראש' לא כא). כי במקלי עָבַרְתִּי את הירדן הזה (סס לב יא). עד יַעֲבֹר עמך יי' עד יַעֲבֹר עם זו קנית (שמות טו טז). וְעָבַר לכם כל חלוץ את הירדן (במד' לב כא). כי אתם עֹבְרִים את הירדן אל ארץ כנען (סס לג כא). עתה קומו וְעִבְרוּ לכם את נחל זרד (דבר' ב יג). וַעֲבַרְתֶּם את הירדן וישבתם בארץ (סס יב י). והיה ביום אשר תַּעַבְרוּ את הירדן וכו' וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת בְּעָבְרֶךָ וכו' והיה בְּעָבְרְכֶם את הירדן תקימו את האבנים האלה (סס כז ב-ד). מי יַעֲבָר־לנו אל עבר הים (סס ל יג). ויהי בנסע העם מאהליהם לַעֲבֹר את הירדן (יהוש' ג יד). וַתַּעַבְרוּ את הירדן ותבאו אל יריחו (סס כד יא). וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים והיה כי יאמרו פליטי אפרים אֶעֱבֹרָה וכו' (שפטי יב ה). ועברים עָבְרוּ את הירדן ארץ גד וגלעד (ש"א יג ז). ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מֵעֲבֹר את נחל הבשור (סס ל י). עָבְרוּ מיכל המים וכו' קומו וְעִבְרוּ מהרה את המים (ש"ב יז כ-כא). וְעָבְרָה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (סס יט יט). וְעָבַרְתָּ את נחל קדרון (מ"א ב לז). תעו מדבר שלחתיה נטשו עָבְרוּ ים (ישעי' טז ח). סחר צידון עֹבֵר ים מלאוך (סס כג ב). חשפי שבל גלי שוק עִבְרִי נהרות (סס מז ב).—ובתו"ם: כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים וכו' (סוטה ז ה). — ובהשאלה, עָבַר תלמודו, שנה אותו: זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור[1]) אעפ"כ עוֹבֵר הוא וחוזר ומברר תלמודו (מד"ר שה"ש ה, לסייו).—וְעָבַר גבול של ארץ: דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נַעֲבֹר גבלך (במד' כ יז). בדרך המלך נלך עד אשר נַעֲבֹר גבלך (סס כא כב). ויקם דוד וַיַּעֲבֹר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת (ש"א כז ב). וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עֹבְרִים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה (ש"ב כד כ). כה אמר יי', יגיע כפים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יַעֲבֹרוּ ולך יהיו אחריך ילכו בזקים יַעֲבֹרוּ ואליך ישתחוו אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים (ישעי' מה יד).—וכפרט למלחמה: וַיַּעֲבֹר יפתח אל בני עמון להלחם בם (שפטי יא לב). ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי וְאֶעְבְּרָה אל בני עמון ויתנם יי' בידי (סס יב ג). ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה וְנַעְבְּרָה אל מצב פלשתים (ש"א יד א).—והמים וכדומ' עָבְרוּ את גבולם, את גדותם: עִבְרִי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד (סס כג י). האותי לא תיראו נאם יי' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יַעַבְרֶנְהוּ ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יַעַבְרֻנְהוּ (ירמ' ה כב). גבול שמת בל יַעֲבֹרוּן בל ישבון לכסות הארץ (תהל' קד ט). אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו יה). —ובהשאלה לחיל האויב, שטף וְעָבַר: ולכן והנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישעי' ח ז-ח). ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף וְעָבַר וישב ויתגרו עד מעזה (דני' יא ט-י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות ושטף וְעָבַר (סס מ). ובשטף עֹבֵר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחו' א ח).—וְשׁוֹט: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יַעֲבֹר והייתם לו למרמס מדי עָבְרוֹ יקח אתכם כי בבקר בבקר יַעֲבֹר ביום ובלילה (ישעי' כח יח-יט).—ומים וכדומ' עָבְרוּ עַל: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מֵעֲבֹר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך (סס נד ט). ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסבבני כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (יונ' ב ד). תהום אל תהום קורא לקול צנוריך כל משבריך וגליך עלי עָבָרוּ (תהל' מב ח). אזי המים שטפונו נחלה עָבַר על נפשנו אזי עָבַר על נפשנו המים הזידונים (סס קכד ד-ה).—ועון, חרון: כי עונתי עָבְרוּ ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (סס לח ה). עלי עָבְרוּ חרוניך בעותיך צמתתוני (סס פח יז). — וְיַיִן: הייתי כאיש שכור וכגבר עֲבָרוֹ יין מפני יי' ומפני דברי קדשו (ירמ' כג ט).—ומֹר: קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עֹבֵר (שה"ש ה ה). לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עֹבֵר (סס יג).—ותער על הראש, גלח את הראש: כל ימי נדר נזרו תער לא

[1]) [כמו מרירות.]

יעבר על ראשו (במד' ו ה).—ועבר על פלוני, כמשמ' עבר והגיע ושכן על, רוח: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (שם ה יד). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר רוח יי' מאתי לדבר אותך (מ"א כב כד). —ורעה או דבר: אין כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו' ג יט). החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יג). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח (דבר' כד ה).—ובמדר': מי היה מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האילו שיהיה למלך (מד"ר ברא' פט).—ובסהמ"א במשמ' חל על: הטוב לך לבקש משכון ולקחתו אלא מריעך וחבירך אשר אין לו רשות עליך ולא מצותו עוברת עליך (ר"י א"ה, מו"ה הנעמון ו).—ובהשאלה: עבר ברית, תורה וכדומ', עבר עליה, לא השגיח בה, לא שמר, לא עשה, überschreiten; transgresser; to transgress, עבר ברית: כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יי' אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי' אלהיך לעבר בריתו (דבר' יז ב). חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש' ז יא). בעברכם את ברית יי' אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם (שם כג יו). ויחר אף יי' בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי (שפט' ב כ). על אשר לא שמעו בקול יי' אלהיהם ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה עבד יי' ולא שמעו ולא עשו (מ"ב יח יב). ונתתי את האנשים העברים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני וכו' ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם (ירמ' לד יח-כ). והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי (הוש' ו ז). אל חכך שפר כנשר על בית יי' יען עברו בריתי ועל תורתי פשעו (שם ח א).—ותורה: והארץ חנפה תחת ישביה כי עברו תורת חלפו חק הפרו ברית עולם (ישעי' כד ה). וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שמוע בקלך (דני' ט יא).—וחק: ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור (תהל' קמח ו).—ומצוה: ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך (אסת' ג ג). ויאמר להם (זכריה בן יהוידע הכהן) למה אתם עברים את מצות יי' ולא תצליחו (דהי"ב כד כ).—ופה באותה המשמ': למה זה אתם עברים את פי יי' והוא לא תצלח (במדי' יד מא). ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יי' אלהי לעשות קטנה או גדולה (שם כב יח). ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יי' ואת דבריך (ש"א יה כד).—ואמר בן סירא: זרע נקלה עובר מצוה (ב"ס גני' י יט).—ובתו"ם: יכול אם אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם (ספרא קדוש' א). אם יאמר גוי לישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים יעבור ולא יהרג (בשם ר' ינאי ובשם ר' שמעון בן יולדק, ירוש' שביעי' ד ב).—ועל דת: ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב' ז ו).—ועל דין ומשפט: שלא הפך את סדום עד שעברה את הדין וכו' ואף ירושלם לא גלתה עד שעברה את הדין (מד"ר שמות ל). כך אחר הדברות הזהיר הקב"ה על המשפטים שלא יעברו עליהם ישראל (שם).—ועל דברי פלוני: כדיי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ' א ג). עלו בו צמחים מחמת המכה נסתרה המכה חייב לרפותו וחייב ליתן לו שבתו שלא מחמת המכה או שעבר על דברי הרופא פטור (תוספת' ב"ק ט ז). הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה (ב"ק פה.). מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי (רבי אליע, שבת קלד.). שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה (ר"א בן יעקב, יבמ' צ:).—ועל דעת פלוני: מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני ר' יוסי אמר לו ואילו היית יודע שעוברת על דעתך ועולה לרגל כלום הדרתה א"ל לא והתירו ר' יוסי (נדרי' כג.).—עבר על, במצות עשה, במצות לא תעשה: השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה (פסח' ה ד). התולש סימני טמאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה (נגע' ז ד). שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו וכו' עבר על לא תעשה ועשה תשובה וכו' עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויוה"כ תולין ויסורין

ממרקין (יומ׳ פו.). המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו ואם מישכנו צריך להחזיר לו ועובר על כל שם ושם שיש בו (תוספת׳ ב״מ י ח). כל הכובש שכר שכיר עובר בה׳ שמות הללו (גמר׳ שם קיא.). ולמה חלקן הכתוב לעבור עליו בשני לאוין (רנח, שם). בעו מיניה מרב ששת קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אין עובר משום בל תלין (שם, קיב.).—עָבַר את הדִין: אמר הקב״ה לישראל כשם שאני יכול לעבור את הדין על העכו״ם וכו׳ (מד״ר שמות ל). —עֹבְרֵי רצונו של הקב״ה: הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו (ברכ׳ נז:). —עֹבְרֵי עֲבֵרָה: ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהן עוברי עבירה (ר׳ יהודה, שביע׳ ט א).—ועי׳ עֲבֵרָה.—עָבַר על פשע, עָבַר עליו ולא השגיח בו, סלח לפלוני את עֲוֹנוֹ: מי אל כמוך נשא עון וְעֹבֵר על פשע (מיכ׳ ז יח). שכל אדם האריך אפו ותפארתו עֲבֹר על פשע (משלי יט יא).—וְעָבַר לפלוני סתם במשמ׳ זו: הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא אוסיף עוד עֲבוֹר לו (עמו׳ ז ח).—ב) עָבַר דרך מקום, הלך בכל המקום וכדומ׳, durchschreiten, durchziehen; traverser, parcourir; to pass through, traverse. עָבַר ב: וַיַּעֲבֹר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה (ברא׳ יב ו). וְעָבַרְתִּי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה (שמות יב יב). וַיַּעֲבֹר (שאול) בהר אפרים וַיַּעֲבֹר בארץ שלשה ולא מצאו וַיַּעַבְרוּ בארץ שעלים ואין וַיַּעֲבֹר בארץ ימיני ולא מצאו (ש״א ט ד). וַיַּעֲבֹר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה וכל הברים (ש״ב כ יד). וְעָבַר בה נקשה ורעב (ישעי׳ ח כא). המוליך אתנו במדבר וכו׳ בארץ לא עָבַר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ׳ ב ו). ואנשי תמיד יבדילו עֹבְרִים בארץ מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה וכו׳ ועברו הָעֹבְרִים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (יחזק׳ לט יד-יה).—וְעָבַר בקרב: כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עָבַרְנוּ בקרב הגוים אשר עברתם (דבר׳ כט יה). עִבְרוּ בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה (יהוש׳ א יא). ובכל כרמים מספד כי אֶעֱבֹר בקרבך אמר יי׳ (עמו׳ ה יז).—עָבַר בתוך: ויאמר יי׳ אלו (אל יחזקאל) עֲבֹר בתוך העיר בתוך ירושלם (יחזק׳ ט ד). להם לבדם נתנה הארץ ולא עָבַר זר בתוכם (איוב יה יט).—עָבַר בנהר, בנחל: וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עברים והמלך עֹבֵר בנחל קדרון (ש״ב יה כג). ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בְּעָבְרוֹ בירדן (שם יט יט). כי תַעֲבֹר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך (ישעי׳ מג ב). הפך ים ליבשה בנהר יַעַבְרוּ ברגל שם נשמחה בו (תהל׳ סו ו).—ובתוך ים: וַיַּעַבְרוּ בתוך הים המדברה (במד׳ לג ח). והים בקעת לפניהם וַיַּעַבְרוּ בתוך הים ביבשה (נחמ׳ ט יא).—ובַשַּׁעַר: עִבְרוּ עִבְרוּ בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה (ישעי׳ סב י).—וְעָבַר את: ותהי על יפתח רוח יי׳ וַיַּעֲבֹר את הגלעד ואת מנשה וַיַּעֲבֹר את מצפה גלעד (שפט׳ יא כט). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יאורים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יַעַבְרֶנּוּ (ישעי׳ לג כא). —וְעָבַר סתם: וְעָבַר יי׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות (שמות יב כג). אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אֶעְבְּרָה ברגלי (דבר׳ ב כח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עָבַר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ׳ ה ז).—עָבַר וְשָׁב: ויאמר להם (משה) וכו׳ עִבְרוּ ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו (שמות לב כז).—וביח׳ עֹבֵר וָשָׁב, הלך בדרך, נסע: ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עֹבֵר ושב (יחזק׳ לה ז). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ נשמה אחריהם מֵעֹבֵר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה (זכר׳ ז יד). ותניתי לביתי מצבה מֵעֹבֵר ומשב (שם ט ח).—ובתו״מ: והיה כל עובר ושב דומה שהמלך צלוב (תוספת׳ סנה׳ ט ז). כל המגביה עצמו על ד״ת למה הוא דומה לנבלה מושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק ממנה (ר׳ עקיבא, אדר״נ יא).—ומ״ר: מפני מראית העין כיצד שלא יהו עוברין ושבין אומרין ראו פלוני שקצר שדהו ולא נתן ממנה פאה (ר׳ שמעון, תוספת׳ פאה א ו). מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת להינשא ושטפה נהר (ר׳ חגיי בשם ר׳ שמואל בר נחמן, ירוש׳ שקל׳ ה ב). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבם של אלו (בני שאול ובני מיכל) הללו בני מלכים הם ומה עשו

פשטו ידיהם בגרים גרורים (ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק, יבמ' עט.). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכל פמליא שלו שם והיה עוברים ושבים אומרים מה טיבו של מלך וכל פמליא שלו כאן (ר' ברכיה ור' סימון, מד"ר רות ח).—ובה"א הידיעה: ויעש להם משתה בביתו של אברהם אבינו היה שהיה מקבל את העוברים ואת השבים (שם ברא' כ). מה פלטירה זו מבלה את העוברים ואת השבים והיא קיימת לעולם כך בניך מבלים את כל אומות העולם (ר' עזריה בשם ר' אחא, שם סט).—עָבַר בְּרִית, עָבַר בין בתרי הגוף שהיו כרתים לפנים לשם ברית, ובכלל התקשר בקשר של ברית: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עָבַר בין הגזרים האלה ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית (ברא' טו יז-יח). לְעָבְרְךָ בברית יי' אלהיך ובאלתו אשר יי' אלהיך כרת עמך היום (דבר' כט יא). ונתתי את האנשים הָעֹבְרִים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים וַיַּעַבְרוּ בין בתריו שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ הָעֹבְרִים בין בתרי העגל (ירמ' לד יח-יט).—ג) עָבַר והלך בצד פלוני, או בצד מקום או דבר, vorübergehen; passer; to pass along, עָבַר עַל: כי על כן עֲבַרְתֶּם על עבדכם (ברא' יח ה). והבית הזה יהיה עליון כל עֹבֵר עליו ישם ושרק (מ"א ט ח). לשום ארצם לשמה וכו' כל עוֹבֵר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו). איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עוֹבֵר עליה ישרק יניע ידו (צפנ' ב טו).—וכן עָבַר אֶל: וילך (אליהו) משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר וַיַּעֲבֹר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו (מ"א יט יט). ויהי היום וַיַּעֲבֹר אלישע אל שונם (מ"ב ד ח).—וְעַל פָּנָיו: וַיַּעֲבֹר יי' על פניו וכו' (שמות לד ו).—עָבַר אֶת: ויזרח לו השמש כאשר עָבַר את פנואל והוא צלע על ירכו (ברא' לב לב). ואהוד נמלט עד התמהמהם והוא עָבַר את הפסילים וימלט השעירתה (שפט' ג כו). וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מֵעֲבֹר המקום הזה כי שם ארם נחתים (מ"ב ו ט).—ועָבַר סתם: וַיַּעַבְרוּ אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (ברא' לז כח). והיה בַּעֲבֹר כבודי ושמתיך בנקרת הצור (שמות לג כב). ויהי מדי עָבְרוֹ (אלישע) יסר שמה לאכל לחם (מ"ב ד ח).—והרוח: כי רוח עָבְרָה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו (תהל' קג יו). כַּעֲבוֹר סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (משלי י כה). ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עָבְרָה ותטהרם (איוב לז כא).—ומים: ראוך יחילו הרים זרם מים עָבָר נתן תהום קולו רום ידיהו נשא (חבק' ג י). כי אתה עמל תשכח כמים עָבְרוּ תזכר (איוב יא יו).—ובינ' עָבַר[1]): ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך לעיני כל עוֹבֵר (יחזק' ה יד; גם יד טו; יו טו, כה; לג כח; לו לד). מחזיק באזני כלב עֹבֵר מתעבר על ריב לא לו (משלי כו יז).—ומ"ר: והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי הָעֹבְרִים קדמת הים וחסמת היא את הָעֹבְרִים וקברו שם את גוג ואת כל המונה וקראו גיא המון גוג (יחזק' לט יא).—ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מֵעֹבְרִים בטח שובי מלחמה (מיכ' ב ח). ולא אמרו הָעֹבְרִים ברכת יי אליכם ברכנו אתכם בשם יי' (תהל' קכט ח).—עֹבֵר אֹרַח: נשמו מסלות שבת עֹבֵר ארח (ישע' לג ח).—עֹבְרֵי דרך: למה פרצת גדריה וארוה כל עֹבְרֵי דרך (תהל' פ יג). שסהו כל עֹבְרֵי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). לקרא לְעֹבְרֵי דרך המישרים ארחותם (משלי ט יה). הלא שאלתם עוֹבְרֵי דרך ואתתם לא תנכרו (איוב כא כט). לוא אליכם כל עֹבְרֵי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי (איכ' א יב). ספקו עליך כפים כל עֹבְרֵי דרך שרקו וינעו ראשם על בת ירושלם (שם ב יה).—*וְעֹבְרֵי דרכים: (התופר בור) לעוברי דרכים ממלא ושותה ואסור להכניס לתוך ביתו (תוספתי ב"מ. יא ל). מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ר' יוסי, ברכ' ג.). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה (מד"ר איכ' פתי').—וכן סתם עֹבֵר, נֹסֵעַ: דריש עובר גלילאה י"ג ווין נאמרו ביין וכו' (סנה' ע.).—וכסף הָעֹבֵר מיד ליד: וישקל אברהם את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עֹבֵר לסחר (ברא' כג יו). ויאמר יהואש אל הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עוֹבֵר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב יב ה).—ובסהמ"א: יש מן הדין לראות אם אלו הזהובים מטבע עובר בארצכם שקונין ומוכרין בו (רי"ף, שו"ת יד). — ד)

[1]) [כמו עֹבֵר ושב למעלה.]

עבר והלך לו הלאה (weitergehen; passer (sur une route) avancer; ,to pass on, go on): ויאמר (אברהם) אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך וכו' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו (בראשי' יח ג-ה). ויוסף מלאך יי' עבור ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד' כב כו). ויעבר יהושע וכל ישראל עמו ממקדה לבנה וילחם עם לבנה (יהוש' י כט). ויעברו משם הר אפרים ויבאו עד בית מיכה (שפטי' יח יג). ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ועברנו עד גבעה (שם יט יב). ויצקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר (ש"ב יח כד). ויאמר בעז אל רות הלוא שמעת בתי אל תלכי ללקט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערתי (רות ב ח). ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם (דהי"ב ל י).—ובתלמו': אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני הכלה ושיבחוהו חכמים (כתובי' יז.).—וזמן: ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה וכו' (בראשי' נ ד). ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ"א יח כט). עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמי' ח כ). לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר (עמו' ח ה). כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב יא).—ובתלמו': השכיר נשבע בזמנו ונוטל עבר זמנו אינו נשבע ונוטל (תוספתי ב"מ י ו). חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה (פסחי' כ:). וכיון דעבר יומו בטל קרבנו (נגעי' כו.). קונם יין שאני טועם וכו' שבת זו אסור בכל השבת ושבת שעברה חדש זה אסור בכל החדש ור"ח להבא וכו' שבוע זו אסור בכל השבוע ושביעית שעברה (נדרי' ס.). יכול יהא בכור שעברה שנתו[1]) בפסולי המקדשין ויפסל ת"ל וכו' (תמורי' כח:).—שעבר, הזמן שעבר, כמו עבר: משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר (כתובי' פז.).—וכן לשעבר,—תה"ס: והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן לשעבר היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשיו מרכבות מושכות את הפרדות (מכי' בשלח ה). אמר להן לשעבר אדם נברא מן העפר וחוה נבראת מן האדם (ירוש' ברכ' ט ח). כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה (ירוש' ברכ' ד ג). אם יש בו דעת לשעבר יש בו דעת להבא אם אין בו דעת לשעבר אין בו דעת להבא (ר' בנימין בר לוי, שם תרומ' א א). האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (שם, שביעי' ב ז). לשעבר אם לא היה אדם רואה אשה לא היה מתאוה ועכשיו בין רואה בין אינו רואה מתאוה (פסיק' דר"כ, החדש, נוכר). אמרה (היו"ד) לפניי רבש"ע בשביל שאני קטנה שבאותיות הוצאתני משרה הצדקת אמר להם הקב"ה לשעבר היית בשמה של נקבה בסופן של אותיות עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשון של אותיות (מד"ר בראשי' מז). לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית (שם שמות לא). לשעבר הייתם משתמשים ע"י יוה"ק עכשיו אין אתם משתמשים אלא ע"י מלאך (שם לג). לאמר לו למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים (שם במדי' יג). כי כבד אכבדך מאד יותר ממה שהייתה נוטל לשעבר אני נותן (שם כ). לשעבר כשהיתה הפרוטה מצויה היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה (סופרי' יז ד).—ובסהמ"א: וכן ורחל באה עם הצאן לשעבר באה עם הצאן לעתיד ולכל זמן (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוט 42).—ועבר את הזמן כלה אותו, עי' הפע': מדבר לדבר ומענין לענין לעבור השעה ברוב דברים (פלא יועץ לח).—והגבול עבר אל מקום פלוני: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה וכו' ויצא חצר אדר ועבר עצמונה (במדי' לד ד). ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה וכו' ועבר הגבול אל מי עין שמש (יהוש' יח ו-ז). ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין (שם יט יג; גם יט; יה ג-ד; יו ב; ו; יח יח).—ה) עבר לפני, על פני, הלך לפניו: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (בראשי' לב יז). ותעבר המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה (שם כב). ויאמר יי' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל (שמות יז ה). וידעת היום כי יי' אלהיך הוא העבר לפניך (דבר' ט ג). וכל עבדיו עברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים שש מאות

[1]) [בזבחי' (כט.) הגרסה: שעיברה, ובתו ת' (פסחי' ב ו) הגרסה: שעיברה זמנו, ועי' פעי.]

איש אשר באו ברגלו מגת עִבְרים ע׳ פני המלך (ש״ב יה יח). כאשר הגה מן המסלה עָבַר כ׳ איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע בן בכרי (שם כ יג).—

*וְעָבַר לפני הַתֵּבָה להתפלל בתור שליח צבור[1]: העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו וכו׳ העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן (ברכ׳ ה ג-ד). העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר (ר׳ יהודה, תעני א א). אין פוחתין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור (מכי׳ עמלק ב). מעשה באיש אחד שהיה עומד בבית הכנסת ובנו עומד כנגדו וכל העם עונים אחר העובר לפני התיבה הללויה ובנו עונה דברים של תפלות וכו׳ (מד״ר במד׳ ד).—עָבַר למנין, על הפקודים: זה יתנו כל הָעֹבֵר על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש וכו׳ כל הָעֹבֵר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יי׳ (שמות ל יג-יד).—תחת השבט: וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יַעֲבֹר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי׳ (ויקר׳ כז לב). ויקמו וַיַּעַבְרוּ במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול (ש״ב ב יה). בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תַּעֲבֹרְנָה הצאן על ידי מונה אמר יי׳ (ירמ׳ לג יג).—ו) עָבַר והלך בגולה: עִבְרִי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן וכו׳ (מיכ׳ א יא).—עָבַר ונעלם: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עָבָר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני (שה״ש ה ו).— ומֹץ עֹבֵר: והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עֹבֵר המון עריצים (ישעי׳ כט ה).— וקש: ואפיצם כקש עוֹבֵר לרוח מדבר (ירמ׳ יג כד).— וצֵל: אדם להבל דמה ימיו כצל עוֹבֵר (תהל׳ קמד ד).—נַחַל: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יַעֲבֹרוּ (איוב ו יה).—עָבַר ובטל, פְּקֻדָּה, מנהג וכדומ׳: אם על המלך טוב יצא דבר מַלְכוּת מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יַעֲבוֹר (אסתי א יט). קימו וקבל[2] היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יַעֲבוֹר להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם וכו׳ וימי הפורים לא יַעַבְרוּ מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם (שם ט כז כח).—ובתלמ׳: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי (פסח׳ ג א). הרי זה גיטך

[1]) [עי׳ .Elbogen, Stud. 38]

[2]) [כ״ן הכתיב והקרי וקבלו.]

כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום (גיט׳ ז ז).—ועברה הצורה במשמ׳ זו: על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אמר שהכל נהיה בדברו (ב״ב לה:).—מום עֹבֵר: אלא דנפל ביה מום עובר מערב יום טוב (ביצ׳ כו.).—ובספהמ״א, במשמ׳ מה שאינו קַיָּם, מה שאינו אמת ונכון: והשמיני לבאר עניני האחד העובר והאחד האמת והתשיעי שהאל ית׳ אחד אמת ואין אחד אמת זולתו (ר״י א״ת, חו״ה, שער היחוד א). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו אחר שיבין ענין האחד האמת והאחד העובר ויביא ראיות על ברור מציאותו ואמתת יחודו (שם). והד׳ אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפירוש המלות המסופקות בספרי הקודש והנראה מן הפשט וחקרו עם זה על ידיעת העובר והאמתי בלשון העברית והשמות הדומים ושאינם דומים (שם עבודת האלהים). מצד כל אלו הג׳ ראיות נראה שאין דיבורו עובר (רי״ן קארו, תולדות יצחק, ויכח בלק, קי:). — ז) *במשמ׳ קרה וארע: מה שעבר במדרשנו בשבת הזאת אשר עברה א״ך א״ם את״ה ל״ו שמעג״י[1]) (תשו׳ הגאו׳ הרכבי כמח). וילך המשנה ויגד לאלכסנדרוס המלך הדברים שעברו (יוסיפון יא, דפו׳ פרנקפורט).— ובלשון הפלוסופים במשמ׳ יכול לקרות, יתכן, אפשר: לפי שאמר ברודם פחם לא יעבר שיאמר ברודה רודם (דונש, תשו׳ על רסע״ג 56). אמר הכוזרי יעיינו ברוב הספרים כי הרבים לא יעבור עליהם הכזב ויניחו היחידים וכן יעשה במעתיקים כשיחלקו המיעוט ישובו לדעת הרוב (ר״י א״ת, הכוזרי ג כו). ואלה הענינים אשר לא יושגו מדרך ההקשה בטלום פילוסופי יון מפני שההקשה מרחקת מה שלא נראה כמוהו וקיימו אותם הנביאים מפני שלא יכלו להכחיש מה שראוהו בעין הרוחנית אשר נתן להם יתרון בה והיו קהלות ובדורות נחלקים לא תעבור עליהם ההסכמה והודו להם החכמים אשר השיגום (שם ד ג). דע שלא יעבור לשום אדם לקחת מלה אחת מענין שכלו דבק ומתחבר להיות לו (רמב״ם, אגרת תימן ז.). לא יתכן שתהיה הצורה הנעדרת היא המקבלת ולא יעבור ג״כ שיהיה העדר האויר ממציא אותם (ראב״ד, אמו״ר 9). הנה התאמת שלא יעבר שיהיה במציאות שני אלוהות (שם 50). התמורה אשר נכוין לזכרה הוא שם יפול על הסרת הדבר ממה

[1]) [בשבת של פרשת חיי שרה.]

שהיה ו י ע ב ו ר בלשון הערב שיאמר המיר האור את החשך והמיר האל ממשלת עם אחד בעם אחר ומה שדומה לזה (שם 75). ויש שאפילו א' לא נשאר כישעיהו ואליהו זולתי מאשר לא י ע ב ו ר שישאר עמי השארת דתו (רסב"ח, מאמר על ישמעאל, פרלם ט.). אמנם בייעוד הגשמי כבר יסופק בו תחלה אם היה ש י ע ב ו ר שלא יתקיים לאחד מהסבות שזכרנו (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' ג ג ג).—וכן בלשון הקראים: וההליכה בשבת אסורה בעבור פחד בעבור כי י ע ב ו ר שיצא אריה לאכול אותו ו י ע ב ו ר שלא יצא וכו' (כ"א הקראי, ספ' ג"ע, ענין שבת יז, לד.). ונראה שהיתה זאת התרועה מחוברת עם תקיעת החצוצרות שהיתה ביום הזה עם המוספים וגם י ע ב ו ר כי בכל ערי ישראל היו מתקבצים ומריעים בשיר והלל (שם, ענין יום תרועה נח::).—ובמשמ' אפשר, מתר: והתורה אסרה הבשול בשבת הוא הדין להאסר כל דבר בשול בשבת כגון הכובש כבושים וכו' אמנם להתחמם מן השמש הפך לצנן המאכל ע ו ב ר להעשות (שם ענין השבת יח, לד::). מה שעושים מלבון הבגדים ותקון הספרים וכל עניני הדבק שאינו עומד לאכילה ונפסד ממנו צורת החמץ ע ו ב ר לקיימו בפסח (שם, ענין חג המצות ב, מו:). כי לא נתחייבה אכילת המצות בעבור שהקרה אלא במצוה היה עליהם כדי שלא יהיו מתמהמהים ו י ע ב ו ר לעשות: בתנור על האש עוגות (שם ג, מו::). המצות אשר אין להם תליאה בשכל י ע ב ו ר לעשותם גם האינו ישראל (שם ענין חג הסוכות, סה::).—ובמשמ' מתר ולא חובה: והנה יש דברים שתלויים בעניני המצות ונעשה בהם ע"ד הקרבה מהם מה שיהיה ע"ד ע ו ב ר ומהם מה שיהיה ע"ד חוב ומה שהוא ע"ד ע ו ב ר כגון שנרצה לאכול משחיטת זולתנו עם היותנו מקריבים כי הוא מאמין וזה לא יהיה בדעת ברורה כי אם על דעת ההקרבה וזה על דעת ע ו ב ר שאם לא נרצה לאכלו אין לנו חיוב (שם, ענין קדוה"ם י, יח:). ביאת הגרים בסכה על דרך ע ו ב ר ולא על דרך חיוב (שם ענין חג הסכות ב, סה::). — ובחכמת הלשון, שמש במשמ' מעתקת, בהשאלה: ואלו היו יודעים האנשים האלה מהעברות הלשונות ושמושיהם מה שנדעהו לא היו מונעים מה שהכשרנוהו ובעבור סכלות הרבה אנשים אשר לא למדו חכמת לשון הערב במה ש ע ו ב ר אצלם בלשונם מההעברות וההשאלות (ר"י א"ח, הרקמה, הקדמ' XI). — ועי' עוד העברה.

—נפע', יֵעָבֵר,—נֶעֱבַר הַנָּהָר, שעברו בו, שאפשר לעבר בו: כי גאו המים מי שחו נחל אשר לא יֵעָבֵר (יחזק' מז ה).

—פעי', עִבֵּר, וַיְעַבֵּר,—עִבֵּר ברתוקות, verriegeln; verrouiller; to bolt: ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור וַיְעַבֵּר[1]) ברתוקות זהב לפני הדביר ויצפהו זהב (מ"א ו כא). — ובתלמו' במשמ' העקרית, כמו קל: ובן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם ע י ב ר[2]) צופים שורפו במקומו (פסחי' ג ח). וולד חטאת ותמורת חטאת וחטאת שמתו בעליה ימותו ו ש ע י ב ר ה[3]) שנתה ושאבדה ונמצאת בעלת מום משכפרו הבעלים תמות (תמו' ד א). מעשה ש ע י ב ר ה הדליקה עד הירדן שהיתה קשה (תוספתי ב"ק ו כב). נשים ה מ ע ב ר ו ת על הדת מאבדות את הכל (ר' מייא, ירוש' כתוב' ז ז).—וְעִבֵּר הדין: מי גרם לו כך אלא עיבור הדין ש ע י ב ר על אחרים (מד"ר שמות ל). —וְעִבְּרָה צורת התבשיל, נתקלקל: כיצד דבר שדרכו לאכול אין מחייבין אותו לאכול לא קנובת ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל ש ע י ב ר ה צורתה[4]) (תוספתי שביע' ו ג).

—הפע', הֶעֱבִיר, הֶעֱבִירַנִי, הֶעֱבַרְתָּ, וְהֶעֱבַרְתָּ, הֶעֱבַרְתִּי, וְהַעֲבַרְתִּי, הֶעֱבִירוּ, הַעֲבַרְתֶּם, מַעֲבִיר, מַעֲבִרִים, הַעֲבִיר, לְהַעֲבִיר, הַעֲבִירֵנוּ, הַעֲבִירוֹ, הַעֲבֵר, הַעֲבֶר־, הַעֲבִירֻנִי, אַעֲבִיר, תַּעֲבִירִי, תַּעֲבִרֵנוּ, יַעֲבִיר, וַיַּעֲבֵר, וַיַּעֲבֶר־, וַיַּעֲבִרֵנִי, וַיַּעֲבִרֵהוּ, וַיַּעֲבִירֵם, תַּעֲבִירוּ, יַעֲבִירוּ, יַעֲבִרוּ, יַעֲבִירֻנִי, יַעֲבִירֵהוּ, יַעֲבִרוּם,—א) העביר את פלוני נחל, ים וכדומ', מעבר אחד אל העבר שכנגדו, עשה שֶׁיַּעֲבֹר, hinüberführen, übersetzen; faire passer; to cause to pass over: וַיַּעֲבִרֵם את הנחל (ברא' לב כד). אל תַּעֲבִרֵנוּ את הירדן (במד' לב ה). אהה יי' למה הַעֲבַרְתָּ[5]) הַעֲבִיר את העם הזה את הירדן (יהוש' ז ז). וַיַּעֲבִירֵהוּ (את איש בשת) מחנים (ש"ב ב ח). וללכת לקראת המלך

---

[1]) פרשו הקדמוני' במשמ' ב ר י ח, בערב' בריח עיברא, וא"כ אין זה מזה השרש? [ואפשר שהפע' עִבֵּר והשם הארמ' ע ב ר א, ע י ב ר א, מקבילים להפעל ברח והשם ב ר י ת באותן המשמ', עי' ברח א).]

[2]) [כך במדב"ם, ובפרוש רה"ג (תה"ג, הוצ' הרכבי 210). וכדפו' ע ב ר, קל.]

[3]) [כך במדב"ם ובגמרא ובפרוש רגמ"ה. וכדפו': ו ש ע ב ר ה. וכן יומ' (סו.).]

[4]) [ואולי צ"ל ש ע ו ב ר ה פע', עי' להלן.]

[5]) [כך במסורה.]

להעביר את המלך את הירדן (שם יט יו). ועברה העברה לעביר את בית המלך (שם יט). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל' עח יג). לגזר ים סוף לגזרים וכו' והעביר ישראל בתוכו (שם קלו יד).—והעביר רוח: ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א).—ותער על הבשר, הראש, לגלח את השער: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו (במדי' ח ז). ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך (יחזק' ה א).—ובתו"מ, העביר את הנהר, הים: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו א"ל טול דינר והעבירני (את הנהר) אין לו אלא שכרו (ב"ק קטו.). למלך שהיתה לו בת אהובה נתונה בעבר הנהר פשט המלך את ידו והעבירה והושיבה בקרונין שלו (מד"ר שמות טו).—ובתפלה: וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם (עזרת אבותינו, תפל' שחרית). — ואמר המשורר: זרוע רמה התעוררה ובים עברים ניערה וביבשה עברה העברה להעביר את בית המלך (רלב"ע, מי כמוך אפס ים).—והעביר על או את הדבר: מי רגלים נתר ובורית וכו' כדי לכבס בגד קטן כסבכה רבי יהודה אומר כדי להעביר על הכתם (שבת ט ה). לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב ומעבירין את העין בשבת (תוספת' שם ז [ח] כג). ערים שהעבירו על גבי קנים הרי הן קנים מחיצה (ר' יהודה, שם כלאי' ד ד). בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו (רבי זעירא בר חמא, ירוש' יומ' ח א). בשעה שמעביר (רבי) ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים (רבי חייא, ברכ' יג:). ואעפ"י שהיה להם חורשים סמוך לבתיהם שדה קטנה היתה ומעבירין דרך עליה (ב"ק פ.).—והעביר על דעת פלוני: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו (עירובי' מא:). כל המעביר על דעת של בעל הבית נקרא גזלן (ב"מ עח.). טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעל הבית (שם עח:).—ועל חק: אם יבעום המלך עליך כדי להעבירך על חוקי התורה אל תתבהל מכעסו כדי שתלך בעצתו (מד"ר במד' יד).—*העביר על הלשון, דבר, הביע: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין זה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ג).—והעביר על המחשבה, ציר ברמיונו: אם תעביר על מחשבתך עגול גדול (ר"י אבן ח, מו"כ א עב).—ב) העביר ממקום למקום, העתיק, übersetzen, übertragen; transporter; to transfer: ואת העם העביר אתו לערים[1]) מקצה גבול מצרים ועד קצהו (בראש' מז כא). וירו הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו (דהי"ב לה כג-כד).—ודבר לא בע"ח: וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש' ד ג). ויעשו כן בני ישראל וכו' וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן וכו' ויעברום עמם אל המלון וינחום שם (שם ח).—העביר נחלת פלוני לפלוני: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו (במדי' כז ז-ח). — ובתלמ': מעבירין את המת[2]) מלפני כלה וזה וזה מלפני מלך ישראל (כתוב' יז.). שכרו (את הפועל) לעשות עמו מלאכה אחרת אף על פי שאמר לו העבר לי חבית של יין נסך ממקום למקום שכרו מותר (ע"ז ה א). גוי שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום אם היה בחזקת המשתמר מותר אם הודיעו שהוא מפליג כדי שישתום ויסתום ויגוב (שם ג). ולא אמרתי לאחר מהם העבר לי מקל ממקום למקום (סוט' י.). — והעביר לזמן אחר: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר (סנה' ה ה). מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין אותה (תוספת' שם ט א).—*העביר את הזמן, עשה שיעבר הזמן: העתקתי לעצמי אלה השיחות כדי להעביר בהם זמני הרע בקצת העתים ולהפיג דעתי ולהפיס צערי (מלך ארטום, Magaz. XII, ברליגר, אוצר טוב 1). — והעביר לאלהות, קדש: והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' (שמות יג יב). — ובפרט ילדים לע"ז: ומזרעך לא תתן להעביר[3]) למלך ולא תחלל את

---

[1]) [השומר' והשבע' גורסים: העביד אתו לעבדים.]

[2]) [דרך אחרת (רש"י).] — [3]) [פרש ראב"ע וז"ל: להעביר מתורת השם לדת המולך. ורש"י פרש זו העברת האש, וכן משמע מהמשנ' (סנה' ז ז); ועי' משמ' ג).]

שם אלהיך (ויקרי יח כא). ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת (ירמי לב לה). ותשחטי את בני ותתנים בהעביר אותם להם (יחזק' יו כא). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמם (שם כ כו). וגם את בניהן אשר ילדו לי העבירו להם לאכלה (שם כג לז).— ג) העביר במקום, עשה שיעבר דרך מקום, hindurchführen; faire traverser; to cause to pass through: לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה (יחזק' יד יה). ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר (שם מו כא). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר אבוא אל יהודה (נחמ' ב ז).— ובמשמ' הרשה לעבר: ולא אבה סיחון מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה (דברי ב ל).—ובמלבן: ואת העם אשר בה הוציא וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל והעביר [1]) אותם במלבן (ש"ב יב לא).— ותחת השבט למנין: והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית (יחזק' כ לז).—העביר קול: ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש (שמות לו ו). ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יי' מפי ירמיה העיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר־קול בכל מלכותו (עזר' א א). ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם (שם י ז). ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם-לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת (נחמ' ח יה). ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן וכו' (דה"ב ל ה).—ושופר: והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם (ויקר' כה ט).— העביר במים: בצאת האיש קדים וקו בידו וימד אלף באמה ויעברני במים מי אפסים וימד אלף ויעברני במים מי ברכים וימד אלף ויעברני מי מתנים (יחזק' מז ג-ד).— וכלי גם באש: כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר

[1]) [יש מהחדשים שמנסחים והעביד, עי' בפרושו של סגל.]

לא יבא באש תעבירו במים (במד' לא כג).— ובפרט העביר ילד באש לע"ז [1]): לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש (דבר' יח י). וגם את בנו העביר באש כתעבות הגוים (מ"ב יו ג). להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך (שם כג י). בהעביר בניכם באש אתם נטמאים לכל גלוליכם (יחזק' כ לא).—העביר נוגש: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות (דני' יא כ).— — ובתלמו': היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב (תוספת' ב"מ ב י). הוציא חצי גרוגרת והניחה וחזר והוציא חצי גרוגרת אם הניחה בתוך ארבע אמות לראשונה חייב ואם לאו פטור רבי יוסי אומר אם העבירו דרך עליה חייב ואם לאו פטור (ירוש' שבת א א).—ד) העביר על פני, לפני פלוני: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך (שמות לג יט). ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר יי' ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יי' ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יי' באלה (ש"א יו ח-י).— *והעביר לפני התבה: אין מעבירין לפני התיבה לא חיפין ולא בשנין ולא טבעונין מפני שהן עושין חיתין הותין ועינין אינין (ירוש' ברכ' ב, בגי' ד).—ובמשמ' עשה שילך לפני פלוני: ויאמר (יהונתן) לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעבירו (ש"א כ לו).—ה) עשה שיעבר וילך לו, הסיר, בטל, ממלכה: כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי' לדוד כי כן אעשה לו להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה (ש"ב ג ט-י).—ועין שלא תראה: העבר עיני מראות שוא בדרכיך חיני (תהל' קיט לז).— אדרת: ויגע הדבר (דבר יי') אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר (יונ' ג ו).— וטבעת: ויסר המלך (אחשורוש) את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי (אסת' ח ב).— גלולים וכדומ': ויעבר (אסא) הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו (מ"א יה יב). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכרי ג ב).—חטא ועון:

[1]) [ואולי הכונה לא דרך האש, אלא הקדיש אותו ע"י האש, כמו במשמ' ב).]

ויאמר נתן אל דוד גם יי' העביר חטאתך לא תמות (ש"ב יב יג). ויאמר דוד אל יי' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יי' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד (שם כד י). ויאמר אליו (המלאך אל יהושע הכהן הגדול) ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות (זכר' ג ד). ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (איוב ז כא). — חרפה, רעה: העבר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים (תהל' קיט לט). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הבל (קהל' יא י). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (אסת' ח ג). — ומועד: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד (ירמ' מו יז). — ובתו"מ: האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין (שבת ג ה). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית (שם כא ג). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה (ירוש' ע"ז ג א). [מיבלין] מעבירין את היבולת מפרקין בעלין מאבקין עושה לה אבק (שם שביע' ב ג). כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה נזוק ואם אתה מעבירה הרי אתה מעלה נימי (ספרי דבר' מה). ולפי שהיה (משה) יפה הכל מתאוים לראותו מי שהיה רואהו לא היה מעביר עצמו מעליו (מד"ר שמות א). — וכמו החליף: כבר נשבענו להקב"ה שאין אנו מעבירין אותו באל אחר ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת (גיטי כז:). — *והעביר את השער, הסיר אותו: מספריים שנחלקה לשנים טהורה לפי שאינה מעברת את השיער אלא בדוחק (רמב"ם, יא ט). — *והעביר את פלוני, הסיר אותו מעבודתו, ממשמרתו: מי ששחט והוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו וכו' אם כבר נכשל ורגלים לדבר מעבירין אותו (רמ"א, יו"ד ב). נסתפק במי שהעבירוהו מהיות שו"ב ע"י עד אחד וכו' אם רשאי לשחוט בביתו וכו' ואפילו העבירוהו ע"פ ב' עדים וכו' (פתחי תשובה שם). — *ובמשמ' בטל: יוחנן כה"ג העביר הודיית המעשר (מע"ש ה טו). — ואמר הפיטן: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה (ונתנה תקף, מוסף יוה"כ). — *העביר את פלוני בדברים, הרחיקו מהאמת ע"י דברים: ומה שאמר שם דוד לאחימלך ואת הנערי' יודעתי אל מקום פלוני אלמוני אמר כן להעבירו בדברים (ר' יצחק ברי אברהם, חזוק אמונה א מה). — ו) *כמו קל: היה עומד ומתפלל באסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר[1]) מפני החמור ומפני הקרון (ירוש' ברכ' ה א). למדנו שאין מעבירין על האוכלין[2]) (עירוב' סד:). תנא שלימין מעבירין פתיחין אין מעבירין (שם). כל המעביר על מדותיו[3]) מעבירין לו על כל פשעיו (ר"ה, יומ' כג.). אין מעבירין על המצות[4]) (ר"ל, שם לג.). תנא דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון[5]) (ר"ה יז.). לכך נתן הקב"ה דינין אחר י' הדברות לפי שהבריות מעבירין על הדין והוא נפרע מהם (מד"ר שמות ל).

— התפ', התעבר, — א) כמו קל, עבר את הזמן, דחה ענין מיום ליום, ואמר בן סירא: אל תאחר לשוב אליו (אל יי') ואל תתעבר מיום אל יום כי פתאום יצא זעמו ובעת נקם תספה (ב"ס גני' ה ז). אל התקצר בתפלה ובצדקה אל תתעבר (שם ז י). בני בחולי אל תתעבר התפלל אל אל כי הוא ירפא (שם לח ט). — ב) *התעבר אל זולתו, עבר ענין אל איש אחר: והוא תוכות האברים אשר תועלתם ונזקם מתעברים אל זולתו כצדקה והמעשר (ר"י א"ת, תו"ס, הבטחון ד). — ובדקדוק, פעל מתעבר, שפעלתו עוברת מהפעל אל הפעול, פעל יוצא, transitif, transitiv(e): והפעל השלישי יחלק לשני חלקים אחד מהם מוסף והשני בלתי מוסף וכל אחד מן המוסף ושאינו מוסף יחלק לשני חלקים למתעבר ושאינו מתעבר (הוח, הרקמה יד). דע כי הפעלים המתעברים מתעברים אל פעוליהם על שלשה דרכים (שם יו). ואלה וכמותם הם הפעלים המתעברים פעם במלה יתכן נפלה ופעם מבלי המלה ההיא (שם). אבל החכמים וזולתם מן המפרשים שמוהו מענין המנוחה ושמוהו פעל מתעבר

---

1) [בתוספתי (ברכ' ג כ) הגרסה: עובר.]

2) [המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחן שם (רש"י).]

3) [שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו ומניח לו מדותיו והולך לו (רש"י).]

4) [הפוגע במצוה לא יעבור ממנה (רש"י). ואולי הכונה אין דוחין, כמו התפ' א).]

5) [עון שבראשונים הבאים לתחם לכף מעביר: ושומטו (רש"י).]

אסרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו (ר"מ ח"ת, מו"נ ח סז).—ובמשמ' קבל הפעל שם בתור פעול: כמהפכת אלהים את סדם ואת ע' הוא שם במקום המקור ועל כן התעבר אל סדום (ר"י ח"ת, הסרסי לריב"ג, הסך). המלות האלה מתעברים על הרב בבית כאשר אתה רואה ויש שמתעבר בלתי בית כאשר נאמר מושל בגבורתו עולם מושל עמים ויפתחהו (סס, מסל).

—פעי, *עִבֵּר,—עִבְּרָה צורה, עשו שיתקלקל הקרבן ותבטל צורתו[1]: הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו וישרף בששה עשר (פסחי ז ט). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות וחתיכות חטאות בירושלים זבחי שלמים זה וזה תעובר צורתו ויצא לבית השריפה (סקלי ז ג). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו' והכ"א תעובר צורתן ויצא לבית השרפה (זבחי ח ד). הביא אשמו ולא הביא גזילו לא יהא מטרם בדמו עד שיביא גזילו אלא תעובר[2]) צורתו (תוספתי פסחי ד ח). מצורע שהביא חטאתו קודם לאשמו לא יהא ממרס בדמו עד שיביא אשמו אלא תעובר[2]) צורתו ותצא לבית השריפה (סס ב"ק י ט). לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש ששם היו זורקין פסולי חטאת העוף ותעובר צורתן (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה, פסחי לד.).—ובסהמ"א: הרי הוא מאוס הרי הוא ירוד הרי הוא מעובר הרי הוא כהדיוט (רסע"ג, ספר הגלוי רלג).

—הפעי, *הֻעְבַּר, יְעֻבַּר, יוּעֲבַר, מְעֻבָּר, מוּעֲבַר,—שֶׁהֻעֲבִירוּ אותו: נאור בעת עבר הדרי בטוב דבר נבול קש יועבר כי הנה הסתיו עבר (ממזי חיטלי ח, קד.). היך לדקדק חשבון בכל דבר לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר (חז רח"ת, יולי סרסי סקלי). ובאלה הדורות וכו' לא פסקו השבעים סנהדרין וחכמתם על פיהם היו ממנים הממונה ומעבירין המועבר (ר"י ח"ת, הכוזרי ג סה). מלכי צדק הועבר מן הכהונה ונתנה לאברהם לפי שהקדים אברהם להקב"ה בברכתו (חזקוני, ברחשי, יד כ).

ב. עבר, ממנו ב.עֶבֶר, עֶבְרָה,

ב. עָבַר, קל לא נמצא.

---

1) [נראה שהיה דבור מיחד לעניני קרבנות.]

2) [כך בדפו', ובהוצ' צוק"מ: תעיבר.]

—התפ', הִתְעַבֵּר, הִתְעַבַּרְתָּ, מִתְעַבֵּר, מִתְעַבְּרוֹ, יִתְעַבֵּר, יִתְעַבָּר,—הִתְעַבֵּר בפלוני ועם פלוני, קצף, חרה אפו בו zürnen; être irrité; to be angry: ואתחנן אל יי' בעת ההיא לאמר וכו' וַיִּתְעַבֵּר יי' בי למענכם ולא שמע אלי (דברי ג כג-כו). ואתה זנחת ותמאס הִתְעַבַּרְתָּ עם משיחך נארת ברית עבדך חללת לארץ נזרו (תהלי פט לט-מ). — ובדבר לא בע"ח, בארץ וביוצא בזה: ויסגר לחרב עמו ובנחלתו הִתְעַבָּר בחוריו אכלה אש ובתולותיו לא הוללו (סס עח כב-כג).—וְהִתְעַבֵּר סתם: שמע יי' וַיִּתְעַבָּר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל (סס כח). שמע אלהים וַיִּתְעַבָּר וימאס מאד בישראל (סס נט). חכם ירא וסר מרע וכסיל מִתְעַבֵּר[1]) ובוטח (משלי יד יו).—הִתְעַבֵּר על דבר, בשביל הדבר: מחזיק באזני כלב עבר מִתְעַבֵּר על ריב לא לו (סס כו יז).—והִתְעַבֵּר את פלוני, הכעיסו, העלה חרונו בו: נהם ככפיר אימת מלך מִתְעַבְּרוֹ[2]) חוטא נפשו (סס כ ב).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך וכבן יראך והתעבר בך[3]) ובראשו יניע אליך (ב"ס גני' יג ז). בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט המתעברים[4]) בגאותם (סס יו ח).—ובמדר' נִתְעַבֵּר: ויתעבר יי' בי כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חימה (ספרי במד' קלה).—ואמר המשורר: ולמה נתעבר בזד כי התגבר ומה נוכל דבר בארץ מרחקים (רחב"ע, כדוד הסיל).

ג. עבר[5]), ממנו ג.עֶבַר, *עֶבְרָה, *עבור(־תבואה?).

---

1) [והכסיל יתעבר ויכעוס (המיוחס לרחב"ע). וכן רלב"ג: בועס ומקנטר. אולם רש"י פרש: מתחזק לעבור בחזקה, ע"ב. וכן בתרגום החמשי של אוריגינס: διαβαίνει, והירונ': transiit, ועי' א.עבר, התפ'. והפשט' והתרג' הארמי: מתחלט, גרסו מִתְעָרֵב, ועי' הערה הבאה.]

2) [כך בפשט' ובתרג' הארמ': ומן דמחמית ליה, וריב"ג: מקציפו, ורש"י: מכעיסו. וכן הירוני': qui provocat eum. וכעין זה גם בשבע': ὁ δὲ παροξύνων αὐτὸν, המתגרה בו. אולם עקיל', סומכ' ותיאוד' תרגמו ὑπερβαίνων, מן א.עבר. ויש גם גרסה: ἐπιμιγνύμενος, מִתְעָרְבוֹ.]

3) [משמ' זו של קצף אינה הולמת היטב את הכתוב, ואולי זה מן א.עבר, וכמו ועבר עליך.]

4) [המתגאים, וכן נרדף עברה לגאוה (ישעי יו ו).]

5) בארמ' עֲבַר במשמ' זו. [ויותר נראה שהוא

ג·עָבַר, — קל לא נמצא.

— פעי, עִבֵּר, — א) עִבֵּר הַשּׁוֹר את הפרה, **עשה אותה הרה, בולד בקרבה,** befruchten (decken); féconder; to impregnate: שורו עִבֵּר ולא יגעל הפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י). — ובתו"מ במשמ' פ"ע, עִבְּרָה הבהמה: הגוזל את הפרה ועיברה אצלו ושנת ושילשה אפילו ארבעה וחמשה פעמים וכו' משלם כשעת הגזילה (תוספתא ב"ק י א). גזל כחושה והשמינה מחזירה בעיינה מפני שעיברה אצלו וילדה משלם כשעת הגזילה (רב חסדא, ירוש' ב"ק ט א). בשנטרפה ולבסוף עיברה (חולי' נח.). — ועִבְּרָה האשה: כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל (יבמ' ז ה). רבי יוחנן כי עברתו אמו מת אביו ילדתו מתה אמו (קידוש' לא:). שלטו בעצמן (בנות לוט) והוציאו עירותן ועיברו כמביאה שנייה (ר' תנחומא, מד"ר בראש' נא, פיאודי'). עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיקת' רבתי מב). כל עקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועיברו עמה (שם). — ופיי: אמי אמי לא עברתני כדרך כל הנשים ולא ילידתני כדרך היולדות (שם כו). — ובספהמ"א, עִבֵּר הזכר: שור הוא הזכר המעבר ולא יפלוט השכבת זרע לחוץ לבטלה כי מרב שלותם אפילו זרע בהמתם היה נכון ולא יוצא לבטלה (רסב"ץ דוראן, אוהב משפט, באורים לאיוב, קיו.). — ב) עִבֵּר את העיר, **הוסיף על גבולה מה שנמצא מחוצה לה:** כיצד מעברין[1] את הערים בית נכנס בית יוצא פגום נכנס פגום יוצא וכו' (עירוב' ה א). — ג) עִבֵּר השנה, **הוסיף בה חדש אחד,** עִבֵּר החדש, **הוסיף בו יום אחד;** einschalten; intercaler; to intercalate: עבר (חזקיהו המלך) ניסן בניסן ולא הודו לו (פסח' ד טו). שנים אומ' צריכה לעבר ושלשה אומ' אינה צריכה לעבר בטלו שנים במיעוטן (תוספת' סנה' ב א). האב אומ' לעבר ובנו א' שלא לעבר שניהם נימנין (שם). הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר"ח ניסן היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב' ואמרה תורה ראשון הוא לכם ר' נתן אומר את חדש [האביב] חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה הוי אומר זה אדר (מכי' בא ב). מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון הוא לכם (שם). מעשה שעיברו השנה שלשה רועי בקר (ר' קריספא בשם ר' יוחנן, ירוש' ר"ה ב ו). אמרין כל מי שספיקה בידו לעבר את השנה ואינו מעברה כאילו עובד עבודה זרה (שם סנה' א ב). אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עיברוה בגליל מעוברת וכו' אין מעברין את השנה בגליל ואם עיברוה מעוברת (שם נדרי' ו יג). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי נחמיה איש בית דלי (ר' עקיבא, יבמ' קטו.). אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עברוה אינה מעוברת (סנה' יב.). יצא יעקב לחוצה לארץ ובקש לעבר את השנה בחוצה לארץ אמר לו הקב"ה יעקב אין לך רשות לעבר את השנה בח"ל (פדר"א ח). מכאן אמרו אפילו צדיקים וחכמים בח"ל ורועה צאן ובקר בארץ אין מעברין את השנה אלא ע"י רועה צאן ובקר (שם). — ובספהמ"א: עבר (חזקיהו) השנה לעצת בית דין והפסח שעשה היה בחדש הראשון והשם הנכבד קבלו בראיות ברורות רק שגג שגגה קטנה שלא עבר ביום שעבר לפני החדש הראשון (ראב"ע, דברי הימים ב, קבוצ' קונטרס). כשמעברין בית דין את החדש מפני שלא באו עדים כל יום שלשים היו עולים למקום מוכן ועושין בו סעודה ביום אחד ושלושים שהוא ראש חדש (רמב"ם, קדוה"ח ג ז). ועל זה סומכין ומעברין חדש אחר חדש או עושין חדש חסר אחר חדש חסר (שם יח ט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם במרץ אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (את פני מלך, יוצ' שבת הפסקי' ב).

— פעי, *עֻבַּר, רק בינ' במקורות הקדומים, מְעֻבָּר, מעובר, מְעֻבֶּרֶת, מעוברת, — א) נקבה שֶׁנִּתְעַבְּרָה, הָרָה: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו (יבמ' ד א). אף בת כהן לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (שם ז ג). האשה שהלך בעלה וצרתה [illegible]ת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא [illegible] תתייבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (שם טז א). היתה

אחד עם א.עבר, ופע' במובן פ"י, עשה שיעבר הזרע אל הנקבה. וכן בארמ' עדא, עָבר, עַדא, עִבֵּר, ומזה עְדוי, עי' ערכו.]

[1]) [ואמרו בירוש': רב אמר מאברין ושמואל אמר מעברין מאן דמר מאברין מוסיפין לה אבר מאן דמר מעברין כאשה עוברה, ע"כ. וכעין זה בבבלי (שם נג.) ועי' עוד א.עבור ה).]

מעוברת ואמרו לה מה טיבו של עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת (כתובי' א ע). מעוברת חבירו ומינקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה (סוטי' ד ג). ארבע נשים דיין שעתן בתולה מעוברת מניקה וזקנה (רבי אליעזר, נדה א ג). המעוברת לעצמו המינקת לעצמו או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספתי סוטי' ה ג). לא ישא אדם מעוברת חברו ומינקת חברו משום שנ' אל תסיג גבול עולם ובשדה יתומים אל תבוא (שם נ ז). התירו למעוברת שתהא טועמת דבר מועט מפני סכנות נפשות (שם מקוא' ז ו). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.). הייתה אשה אחת מעוברת ורואה אחד מהם אומרת לו נביא מה בבטני וכו' (תנחומ' ויקרי' י, בובר). — ומ"ר מְעֻבָּרוֹת, מעוברות: שנים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה וכו' ומפרישין אותן שלשה חדשים שמא מעוברות הן (יבמ' ג י). — ובסהמ"א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר א, גינצבורג 239). ודע שהאלרחה וההריון הכוזב הם שמות נרדפים להריון כוזב בסבת התקבצות מים כרבומיים ברחם ותראה כמעוברת זמן מה ואחר יתרוקנו פתאם (רמ"ע ספרוס, עין כל [פרוש קאנון א"ס], כ"י ביהמ"ד שכטר 80:). — מְעֻבָּרָה, ואמר המשורר: דעה כי הזמן אשת נעורים המעברה (ר"ש הנגיד, אחי מוסר). — ועֻבָּר, בהשאלה לזכר: אויל עבר שמועה יחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (בן זאב יע עז). — ב) חדש מְעֻבָּר, שנה מְעֻבֶּרֶת, שעברו אותם, חדש שהוסיפו לו יום אחד, שנה שהוסיפו לה חדש אחד: ראוהו בית דין וכל ישראל נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר"ה ג א). וכן בגליות נוהגין אחר מעובר ואחר שאינו מעובר היו נוהגין תמוז בזמנו והאב מעובר וכו' (תוספתי ערכי' א ח). מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר (בב, ר"ה יט:). עד מתי שואלין עד שתגיע זמנה של רביעה וכו' אם היתה שנה מעוברת נותנין לה עיבורה (תוספתי תעני' א ג). כגון שהיתה שנה מעוברת עיבור שנה ל' יום (ר' מסרסיא, ערכי' ע:). — ובסהמ"א: ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט"ו בשבט דחדשים ולא שלתקופה בין בפשוטה ובין במעוברת ואיזו היא שלתקופות זו שלפני

מנין יונים (חסוי' אגלי' הרכני' רמג). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת גם אין ספירת נספרת (ראב"ע, הקדי' א לפרושו על התורה, כהנא, 3, 67). והשנה המעוברת אם יהיו חדשיה כסדרן תחיה יתרה על השנה הסדורה שלשים יום (רמב"ם, קדוש"ח יב ג). — ומ"ר, מְעֻבָּרִים, מעוברין: אין פוחתין מארבעה חדשים המעוברין בשנה ולא מוסיפין על שמנה חדשים המעוברין (שם יח ט).

— התפ', *הִתְעַבֵּר, נִתְעַבֵּר, נִתְעַבְּרָה, — א) שנעשתה מְעֻבֶּרֶת, הרה: גזל פרה ונתעברה[1]) אצלו וילדה וכו' משלם כשעת הגזילה (ב"ק ע א). עצבונך בזמן שהאשה מתעברת פניה מכוערות ומוריקות כל ג' חדשים הראשונים (אדר"נ א). ר"מ סבר אימתי לבשו כרים הצאן בזמן שעמקים יעטפו בר ואימתי עמקים יעטפו בר מאדר מתעברות באדר ויולדות באב (ר' יוחנן, ר"ה ח.). וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב וכו' שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר (תהליםא. מו"ק ט.). בשלמא אונן משום לא לו יהיה הזרע אלא ער מאי טעמא עבד הכי כדי שלא תתעבר ויכחיש יופיה (יבמ' לד:). הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג (ע"ז כד:). ר' לוי בר חייתא אמר מביאה ראשונה נתעברה א"ר אלעזר לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה (מד"ר ברא' מה). והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי נראת צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחת נתעברתי (שם). כל השירות שבעולם נאמרו בל' נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדות וחוזרת ויולדת כך הם הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבות (שם שמות כג). הנואף הזה כשהוא הולך אצל אשת איש והיא מתעברת הימנו נמצא אותו ממזר שאין לו דין חלק בנכסי בעלה והוא יחלוק עם בניו בנכסים (שם במד' י). — ובהשאלה, נִתְעַבְּרָה הארץ: ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מגשימי' מיד הארץ מתעברת וצמחה כאשה אלמנה שהיתה מעוברת מזנות (פדר"א ה). — *נִתְעַבְּרָה הנשמה בגוף,

---

[1]) [במדב"ם: ועיברה. וכן בירוש' ובתוספת' י א).]

נכנסה אל תוכו: והנה בבואה נשמה זה להתעבר בגוף זה אם הוא צדיק צריך הקב"ה להביא יסורין על הצדיק הזה וכו' וכיון שאין ביד הצדיק עון כלל ונלקה על חנם בעבור הנשמה אשר נתעברה בו צריך הקב"ה להרבות שכרו לעוה"ב יען שנצטער כדי לתקן את הנשמה המתעברת בו (ר' אליהו, סנע מוסר כג). ואפשר לומר דכל זה רמזוהו רז"ל באומרם צדיק וטוב לו צדיק גמור כלומר הנשמה שנתעברה בו היא נשמת צדיק גמור ולא נתעברה בו כ"א להדריכו ולשמרו לבל יכשל בשום דבר (סס).—ב) נִתְעַבֵּר עם העיר, נתוסף על גבול העיר, נתחבר עם העיר: ואילו שמתעברין עמה נפש שהוא ארבע אמות על ארבע אמות ר' יהודה אומר כתליה וזויזה מתעברין עמה וכו' וגדר ובורגנין שבתוכה ובית שבים מתעברין עמה ואילו שאין מתעברין עמה וכו' (תוספתי עירוב' ו (ה) ד-ה). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות בעיר (סס ז ד). יכול אני לעשות שתהא בית מעון מתעברת עם טיבריא (ר"ש בן לקיש, ירושי סס ה א). —ג) נִתְעַבְּרָה השנה, נעשתה שנה מְעֻבֶּרֶת, נִתְעַבֵּר החֹדש, נעשה חֹדש מְעֻבָּר: קראו את המגילה באדר הראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר השני (מגלי א ד). המשכיר בית לחברו לשנה נתעברה השנה נתעברה למשכיר השכיר לו לחדשים נתעברה השנה נתעברה למשכיר (ב"מ ח ח). הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה (מכי' בא ב). ר' אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו' רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש' ר"ה ג א). העיד ר' חנניה איש אונו אם אינה (השנה) יכולה להתעבר ביהודה שמעברין אותה בגליל (סס נדרי ו יג). שנה תמימה וכו' וחכ"א מונה שנים עשר חדש מיום ליום ואם נתעברה נתעברה למוכר (יומי סס:). ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומפני מה לא עיברה אלישע ששנת בצורת היתה והיו הכל רצין לבית הגרנות (סנה' יב.).

*עֹבֶר, עובר,—א) תה"פ, של הזמן שכבר עבר, קֹדֶם ל-[1]), früher als; antérieurement; before, prior to: כל שקדם הקדשן את מומן או מום עובר להקדשן ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע ונפדו

1) [עי' Jacob, ZDMG 1901, 136.]

פטורין מן הבכורה ומן המתנות (בכור' ב ג). מצות מאימתי מברך עליהן רבי יוחנן אמר עובר לעשייתן (ירוש' ברכי ט ד). כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן[1]) (רבי יהודה אמר שמואל, פסחי ז:).—ב) "כמו עֲבָר: עלינו לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה לכל עוברי פניה (דונש על מנחס 9). ותאבה ותאפה כתובים באל"ף ובלא אל"ף ומבטאם שוה ולא נוכל להפעילם לכל עוברי פניהם כי אם אלף מיוסד בהם (סס 25). — ג) בדקדוק, שז"ח, כמו עָבָר: כי אין הפועל העובר ממנו כמו יצא יבא כי אם בא כמו קם (ני ספרי דקדוק לר"י חיוג, הול' נוט 43). ובושו וכו' והוא על משקל הפועל העובר שאתה מספר בעד הרבים שכבר בושו (סס). והעוברים בתוספת נון בראש האבנים לאות הבנין (רד"ק, מכלול, סדה"פ כד.). ובאו על תכונתם להורות כי כן היה המשפט בכלם לולי דמיונם אל העוברים (סס).—ואמר המליץ: אין אלוה מבלעדיך אין מלך זולתך אתה בעובר ובהווה ובעתיד (ר' אליהו, סנע מוסי ים).—ומ"ר נקי: בני חטאת חדל בקש על העוברות ויכפרו לך (ב"ז ב"ס, כא א).—ד) פֹּעַל עֹבֵר, שפעולתו עֹבֶרֶת מהפֹּעַל אל הפעול, פֹּעַל מִתְעַבֵּר, יֹצֵא: הפעלים נחלקים על שלשה דרכים כי מהם מה שלא יהיה לעולם כי אם עובר כמו אמר שמר וכו' ומהם מה שיהיה עומד לעולם וכו' גבר גדל וכו' (ר"י א"ח, הקדמה יד, 82).

"עָבָר, שז"ח, — הזמן שעבר, פעל המסמן פעולה שנעשתה כבר, Vergangenheit; passé, prétérit; past tense, preterite: וכל המדקדקים הסכימו דעתן לשקול כל המלות שיש להם עבר ועומד מגזרת פעל (ראב"ע, לחות ה:). אולי אבנה מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חי תאר או פעל עבר (הוא, בראשי יו ב). להורות על רבים נמצאים שפעולתם לזמן עבר והנמשל פעלתם (רד"ק, מכלול, סדה"פ ז.). ועשו כן בעבור שלא ידמה הצווי לעבר (סס כד.). ורוב ענין במשקל וכמנין הכל ורעיון העבר אין העתיד עדין וההוה כהרף עין אם כן דאגה מנין (ר' זלינמן אולמא,

1) [ואמרו שם: מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא אמר רב נחמן בר יצחק דאמר קרא וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם ואבע"א מהכא ויעבר מלכם לפניהם. ע"כ.]

מרלה המוסר ה.). ויתכן שיתחברו בכל חלקי הבנין בין בעבר ובעתיד שהם בבחינת פעלים ובין בבינוני ובמקור שהם בבחינת שמות (ב״ז, חל״ע רכב). כל עבר נפעל מפעלים שפאיהם עי״ן ולמדיהם ה״א יוצאים אצלנו מן הכלל (ר״ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 92).

*עֻבָּר, עובר, ס״ז, מ״ר עֻבָּרִים, עוברין, – ולד במעי אמו, foetus [1]), Embryo(n): בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר (יבמ׳ ז ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה וכו׳ (ב״ק ה א). בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו נגע בו בין בבהמה טמאה בין בבהמה טהורה טהור (חול׳ ד ג). הלוקח עובר חמורו של נכרי והמוכר לו אף על פי שאינו רשאי וכו׳ פטור מן הבכורה (בכור׳ א א). המחתך את העובר במעי אשה ברשות בית דין והיזיק פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספת׳ ב״ק ו יז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישר׳ (שם ע״ז ג ד). מוכר לו בהמה ומשייר לו עוברה (ירוש׳ דמאי ו ג). אפילו שניהן או׳ על העובר שבמעיה ממזר הוא אינן נאמנין (שם קידוש׳ ד ז). כתיב כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה וכו׳ מה ת״ל הרה מגיד שאין מתחיי׳ עד שיכה במקום עוברה (אבא יוסי בן חנן, שם ב״ק ה ו). מיילד׳ מבחוץ אבל לא מבפנים לא תכנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במיעיה (שם ע״ז ב א). וכל היולדת לתשעה עוברה ניכר לשליש ימיה (ר׳ נחמן, יבמ׳ לז.). שלש נשים משמשות במוך קטנה מעוברת ומניקה וכו׳ מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל (רב ביבי, שם). דכתיב שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שהוא באדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו (סנה׳ נז:). ר׳ אליעזר סבר עובר ירך אמו ור׳ יהושע סבר עובר לאו ירך אמו (חול׳ כח.). — ומ״ר: אין ממירין לא אברים בעוברים ולא עוברים באברים ולא עוברים ואברים בשלימים (תמו׳ א ג). המוכר מעשרו׳ שדהו לחבירו וכו׳ עוברי בהמתו לחבירו לא עשה כלום (ירוש׳ דמאי ו ג). היה רבי מאיר אומר מנין שאפי׳ עוברים שבמעי אמן אמרו שירה שנאמר וכו׳ (ברכ׳ ל.). בן נח נהרג בדיין א׳ וכו׳ משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין (סנה׳ נז:). — ובסהמ״א: ולמה חוששת שמא בת עוברה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 170). בת כהן שבא עליה ישראל אין חוששין שמא נתעברה אלא טובלת ואוכלת לערב וכו׳ הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ׳ יום שכל המ׳ יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב״ם, תרומ׳ ח ג). אבק נקרא מגין העובר להוציא הכוחות המתחדשים על הקרום ועוצר הבטן (נרבוני, אורח חיים, בסריון, כ״י ביהמ״ד שכטר). — ואמר הפיטן: על הכל יתגדל מלך כל סוד עמו כי עד תום זה החדל עובר ירך אמו (מן היוס, לימי פורים, כנף רננים, מג.). — *ועֻבָּר של דגים, ביצים של דגים: ידע אנא מפרשה בין עוברי דגים טמאין לעוברין דגים טהורין עוברי דגים טמאים עגולין עוברי דגים טהורין ארוכין (נחן בר בא, ירוש׳ ע״ז ב י). קרבי דגים ועוברן [1]) אין ניקחין אלא מן המומחה (רב, ע״ז מ:). בסימני ביצים כך סימני עוברי דגים (שם).

עֲבָרָה, ש״נ, מ״ר סמי׳ עַבְרוֹת, — א) כמו מַעְבָּרָה, שעֹברים בה נהר וכדומ׳, Furt; gué; ford: ועברה העֲבָרָה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו (ש״ב יט יט). ראו אנכי מתמהמה בְּעַבְרוֹת [2]) המדבר עד בוא דבר מעמכם להגיד לי (שם יה כח). ועתה שלחו מהרה והגידו לדוד לאמר אל תלן הלילה בְּעַבְרוֹת [2]) המדבר וגם עבור תעבור פן יבלע למלך ולכל העם אשר אתו (שם יז יו). — ובסהמ״א: ומצאתי בדברי הגאונים ז״ל שאם המחוז יבש שאין הספינה יכולה להתקרב ביבשה כדי שיעשו כבש מותר לירד בעברה היא בוצית קטנה שהעברה היא כגשר (שבלי הלקט, שבת קיח). — ב) *שה״ש מן עָבַר, — כמו עֲבִירָה: צריכה להיות בודקת וכו׳ יתרות עליהן כהנות בשעה שהן אוכלות בתרומה רבי יהודה אומר אף בשעת עברתן [3]) מלאכול בתרומה (נדה א ז). תיפתר בשהיה החמור טעון גדיים ובשעת עברתן פשטו צואריהן ואכלו מפתח החנות (ר׳ יוסי בי רבי בון, ירוש׳ ב״ק ב ד). מנא ליה מעשר גמר עברה עברה מבכור (זבחי׳ לז:). שהעברה שאני עובר קשה היא שנאמר ועברתי בארץ מצרים (מד״ר שמות טו). — ג) *כמו

---

[1]) תרג׳ ד״ר מויא.

[1]) [פרש״י ביצים שלהן. ופרש עמנ׳ לֵו שהוא כמו ovaria, עי׳ תיאור׳ במד״ר (ברא״ש׳ לו, 336, הערה 11), וגם PSm, Thesaurus, ערך ובראָ.]

[2]) [כך הכתיב, והקר׳ בְּעַרְבוֹת, וכן בתרגומים.]

[3]) [במרב״ם: עבירתן.]

העברה,—סה״פ מן העביר ה), כתב עברה, כמו כתב עפורי: וכל בית הכנסת שתראה את כתב עברה הזה יקראוהו ויעשו כאשר פירשנו (רפע״ג, מספר הגלוי רלד).

עֶבְרָה, ס״נ, סמ׳ עברת, כנ׳ עברתי, עברתך, עברתו, ונ״ר עברות, סמ׳ עברות, עברות,—כעס, זעם, חרון אף, Zorn ; colère ; fury: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (ברא׳ מט ז). הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה וחטאיה ישמיד ממנה (ישעי׳ יג ט). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך (שם יד ו). שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו (שם טז ו). היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי (הוש׳ ה י). אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי (שם יג יא). כה אמר יי׳ על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמו׳ א יא). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק׳ ג ח). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהל׳ עח מט). אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך (שם פה ד). כי כל ימינו פנו בעברתך (שם צ ט). מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך (שם יא). רצון מלך לעבד משכיל ועברתו תהיה מביש (משלי יד לה). בלע יי׳ וכו׳ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה (איכ׳ ב ב). — עברת יי׳: בעברת יי׳ צבאות נעתם ארץ ויהי העם כמאכלת אש (ישעי׳ ט יח). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו (שם יג יג). — עברת זדון: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — עם עברה: בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז (ישעי׳ י ו). — דור עברה: גזי נזרך והשליכי ושאי על שפים קנה כי מאס יי׳ ויטש את דור עברתו (ירמי׳ ז כט). — אש עברה: ושפכתי עליך זעמי באש עברתי אפיח עליך ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית (יחזק׳ כא לו; גם כב כא; לח; לח יט). — שבט עברה: זורע עולה יקצור און ושבט עברתו [1]) יכלה (משלי כב ח). אני הגבר ראה עני בשבט עברתו (איכ׳ ג א).—יום עברה: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ׳ א טו). לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות (משלי יא ד).—ואמר בן סירא: אל תבטח על נכסי שקר כי לא יועילו ביום עברה (ב״ס גני׳ ה ח). יום עברת יי׳: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו (יחזק׳ ז יט). גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ ובאש קנאתו תאכל כל הארץ (צפנ׳ א יח). — ומ״ר, יום עברות: כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל). —ובסמ׳: קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל׳ ז ז). הפץ עברות אפך וראה כל גאה והשפילהו (איוב מ יא). — ובתו״מ: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך (רב הסדא בשם מר עוקבא, ברכ׳ כט:). שהיא (גבורת גשמים) אוספת את העברה שנא׳ אספת כל עברתך (מד״ר בראשי׳ יג). ד״א פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נתחטא עלי נתמלא עלי עברה כאשה עוברת (שם שה״ש, פתחתי אני). באותה שעה נתמלא הקב״ה בעברה עליו (ר׳ סמלאי, תנחומ׳ ואתחנן ו). — ואמר המשורר: נמחו במבול לטהר ארץ לא מטוהרה היא נח נמלט מעברה ויצא בשלום ותשורה (רלב״ע, אחד רבה אמונתך). — ומ״ר, ואמר הפיטן: שונאי תוכחות ומוסר פורעים עברות יובלו וברגז שבעים (אמתי סמו, יוצ׳ ב שבוע׳). אויל מוכן לעברות מה לכהן בקברות (יהודה להליל, יוצ׳ שבה״ג).

*__עֲבֵרָה__, עבירה, ס״נ, מ״ר עברות, עבירות—מעשה של מי שעבר על מצות אלהים, נרדף עם עון, חטא. Überschreitung des Gesetzes; transgression de la loi; — of the law: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב ו). תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות היא תולה עד שיבא יום הכפורים ויכפר וכו׳ עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה לחבירו (יומ׳ ח ח-ט). והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה (אבו׳ ב א). שבעה מיני פורעניות באין לעולם

[1]) [קשה, רש״י פרש: שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך. ובעין זה ראב״ע, ר״י נחמיאש ורלב״ג. רד״ק בשרשיו מפרש בשם אביו עברתו כמו עבור, השבט שחובטין בו התבואה, אבל זה רחוק. והשבע׳ גרסו: עבדתו.]

של שבעה גופי עבירות (שם ה ח). עבירה יש לה קרן ואין לה פירות (תוספת' פאה א ג). בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין (רבי שמואל בר נחמני, ירושל' ברכ' ה ב). (לולב) גזול פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה (ר' אמי, יומי' ל.). גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (ר' נחמן בר יצחק, נזיר כג:). דאין אדם מתכפר בדבר הבא מן העבירה (רבה, תמור' ל:).—עבר עֲבֵרָה: כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כדי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם והוא יורד לשאול (תוספת' יוה"כ ס (ד) י). ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה (דבי רבי ישמעאל, ברכ' יט.). כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם (ר' אליעזר, שם כט:). כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו (רב הונא, יומ' פו:). כל העובר עבירה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאלו עבר כל השנה כולה (חגי' ה:). אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות (ר' אליר, סוט' ג.). אדם עובר עבירה בסתר והקב"ה מכריז עליו בגלוי (שם).—ובסהמ"א: תנופה יש בכאן אני ותבירי גנבנו אני ותב[ירי גזלנו אני וחבי]רי עברנו עבירות רעות אני וחבירי עשינו מעשים מקולק[לים] וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 203).—ועֹבְרֵי עֲבֵרָה: ענש הכתוב את הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה (ר"ע, מכו' ט.).— ובפרט בעניני עֲרָיוֹת וזנות: כל מקום שיש קרושין ואין עברה הולד הולך אחר הזכר ואיזו זו כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי לישראל (קידוש' ג יב). ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח וכו' סימן לעבירה הדרוקן (שבת לג.). אין טחינה אלא לשון עבירה וכך הוא אומר תטחן לאחר אשתי (ר' יוחנן, סוט' י.). בדין שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויין אצלה בעבירה אלא גזירת הכתוב היא בן ולא בת (רבי שמעון, סנה' סט:). מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה (ר' יצחק, שם עה.). שבשעה שהולך אדם לחטוא השטן מרקד לו עד שגומר את העבירה (מד"ר במד' כ).—וכן דבר עֲבֵרָה: כל העושה דבר עבירה ומתבייש מוחלין לו על כל עונותיו (רב, ברכ' יב:). שניהם לדבר עבירה נתכוונו (רבה, מגל' יג.). מלמד שתבען (פרעה למילדות העבריות) לדבר עבירה ולא נתבעו (ר' יוסי בר' חנינא, סוט' יא:).— והִרְהוּר עֲבֵרָה: ג' עבירות אין אדם ניצל מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (רב, ב"ב קסד:).—וכנוי לערוה: יוסף משלו נתנו לו פיו שלא נשק בעבירה על פיך ישק כל עמי צואר שלא הרכינו לעבירה וישם רביד הזהב על צוארו ידיו שלא משמשו בעבירה ויסר פרעה את טבעתו גופו שלא נגע בעבירה וילבש אותו בגדי שש (רשב"ג, מד"ר ויקר' כג).— ובסהמ"א: כי העבירה האחת ממני שוקלת עבירות רבות משלו מפני שעבירתי מכוסה וצפונה ועבירתו נראית ומפורסמת (ר"י א"ס, חו"ה, יחוד המעשה ה). חושק בנות נכר ועוזב רעית חיקו עברותיו גשו לשמוע (ר"י חריזי, תחכמ' ג).— ובמשמ' עֲרָיוֹת: כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים כיצד היה לו אח או בן ממזר הרי זה יורש בכשר (טו"ע חו"מ נחלות, רעו ו).

***עֻבָּרָה**, עוברה, עֻבֶּרֶת, עוברת,—ס"נ,—מְעֻבֶּרֶת [1], הרה, Schwangere; enceinte; pregnant: עוברה[2] שהריחה (מאכל ביוה"כ) מאכילין אותה עד שתשוב נפשה (יומ' ח ה). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי הסלע וכו' ומביאים נשים עוברות[3] ויולדות שם ומגדלות שם את בניהן (פרה ג ב). עברות ומניקות מתענות תשעה באב ויום הכיפ' ושלש תעניות שניות של ציבור (תוספת' תענ' ג (ב) ב). באותה שעה אמר (רבי) אי לכם חיות שבארץ ישראל אי לכם עוברות שבארץ ישראל (ירוש' כתוב' יב ג). האומר לשפחתו הרי את שפחה וולדך בן חורין אם היתה עוברה זכתה לו (גיט' כג:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה (יומ' פב.). כיצד תולות (נשים הישנות במטה אחת את הדם שנמצא בה) זו בזו עוברה ושאינה עוברה תולה עוברה בשאינה עוברה וכו' היו שתיהן עוברות וכו' (נדה ס:). כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בארץ ישראל ולא נצטערה יולדת (ר' יוסי בר אבין, מד"ר בראש' לג). לאשה עוברת שנחבשה בבית האסורין ילדה שם בן גדל אותו הילד עבר המלך לפני בית האסורין התחיל אותו הילד לצווח אדוני המלך למה

---

1) [בהשמטת מ"ם הבנין, כמו מועט, ממועט, ע', Segal, Gram. of Mishn. Heb. §. 62, 180.]

2) [במדב"ם: עברה.]

3) [במדב"ם: עברות.]

אני חבוש בבית האסורים אמר לו המלך בחטייה של אמך את נתון כאן (ר' לוי, שם דבר' ט).—ובסהם"א: העוברת שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה בין בסם בין ביד (שו"ע חו"מ, מוגל סכה).—ואמר הפיטן: כעברה המליטה בטרם יבא חבל (אדיר וכאם, יוצ' שבת אחר שבוע').—ועי' עוד עֲבָרָה.

°עֶבְרוֹן, ש"ז,—אולי כמו עֶבָר, ואמר הפיטן: גם אל מרים נמסר מעין באר גנים עליו עת שיר עונים ישקה נאות מדבר בסביבותיו חבר פרח וציץ שרון וכעת הכל עברון מות ולא חיים (כנף רננים, פזמוני כ.).

°עֲבָרוֹת, ש"נ,—כמו עֶבָר: כי הביא מה שנתחלף בלשון והשוה בטעמים שהביא המאמרות העומדות שהם לא עברות ולא עתידות (דונש, תשו' על רסע"ג 122).

עִבְרִי[1], — א) ת"ז, נקי עִבְרִיָּה, מ"ר עִבְרִים, עִבְרִיִּים, עִבְרִיּוֹת, עִבְרִית,—שהוא מבני ישראל hebräisch; hébreu; Hebrew: ויאמר מלך מצרים למילדות העִבְרִיֹּת אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה (שמות א יה). וירא (משה) איש מצרי מכה איש עִבְרִי מאחיו (שם ב יא). והנה שני אנשים עִבְרִים נצים (שם יג). כי תקנה עבד עִבְרִי שש שנים יעבד (שם כא ב). כי ימכר לך אחיך העִבְרִי או העִבְרִיָּה ויעבדך שש שנים (דבר' יה יב). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העִבְרִי והעִבְרִיָּה חפשים (ירמ' לד ט).— ב) שזו"כ,—כל אחד ואחד מבני ישראל, Hebräer; hébreu; Hebrew: כי לא יוכלו המצרים לאכל את העִבְרִים לחם (ברא' מג לב). ויאמר (פרעה) בילדכן את העִבְרִיּוֹת וראיתן על האבנים (שמות א יו). ותאמר (בת פרעה) מילדי העִבְרִים זה (שם ב ו). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העִבְרִיֹּת (שם ז). יי' אלהי העִבְרִיִּים[1] נקרה עלינו (שם ג יח). מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העִבְרִים (ש"א ד ו). התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעִבְרִים כאשר עבדו לכם (שם ט). ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העִבְרִים[2] (שם יג ג). כי אמר[3] פלשתים פן יעשו העִבְרִים חרב או חנית (שם יט). ועברים[4] עברו את הירדן (שם ז). ויאמרו פלשתים הנה עִבְרִים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם (שם יד יא). והעברים[2] היו לפלשתים כאתמול שלשם (שם כא). ודוד ואנשיו עברים באחרנה עם אכיש ויאמרו שרי פלשתים מה העִבְרִים האלה (שם כט ב-ג). ויאמר אליהם עִבְרִי אנכי ואת יי' אלהי השמים אני ירא (יונ' א ט). — ובתו"ם: שני גיטין שכתבן זה בצד זה ושנים עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושנים עדים יוונים באים מתחת זה לתחת זה את שהעדים הראשונים נקראים עמו כשר עד אחד עברי ועד אחד יוני ועד אחד עברי ועד אחד יוני באין מתחת זה לתחת זה שניהם פסולין (גיט' ט ו). יש בעבד עברי מה שאין בעבריה ובעברייה מה שאין בעבד עברי עבד עברי יוצא בשנים וכו' (ספרי דבר' קיח).—והלשון והכתב העברי: ד' לשונות נאים שישתמש בהן העולם ואילו הן לעז לזמר רומי לקרב סורסי לאיליא עברי לדיבור וכו' עברי יש לו לשון ואין לו כתב בחרו להם כתב אשורי ולשון עברי (ירוש' מגל' א יא). בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרה בכתב אשורית ולשון ארמי בירדו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית[5] ולשון ארמי (מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא, סנה' כא:). בלשון עברי שמו יין ובלשון ארמי שמו חמר (ר' יהודה הלוי בר שלום, תנח' שמיני ז).—ובסהם"א: ולא יעבור מן הפירוש הזה בליצון העברים (דונש, תשו' על רסע"ג 14). זה מקרא

1) [קדמונינו פרשו באופנים שונים, וז"ל: ר"י אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא (אברהם) מעבר אחד ר"נ אומר שהוא מבני בניו של עבר ורבנן אמרי שהוא מעבר הנהר והוא משיח בלשון עברי, ע"כ (מד"ר ברא' מב). ומהמפרשים העברים וגם החדשים יש סוברים כמו ר"נ ויש סוברים כפרוש הראשון של רבנן ואלו הם הרב. ודעת רב החקרים נוטה שהשם הוא אחד עם השם חבִרו הנזכר באגרי' עמרנה, עי' Böhl, Kanaanäer u. Hebräer, 83 ff. במקרא נתיחד השם לשמושים אלו: בפי הנכרים (ברא' לט יד; ש"א ד ו); בפי ישראל כשהוא מדבר אל הנכרי (ברא' מ יה; יונ' א ט); להבדיל בין ישראל לנכרי (ברא' מג לב; שמות א טו); וכן גם תאר לאברהם (ברא' יד יג); ולעבד מישראל להבדילו מעבד כנעני (שמות כא ב).]

1) [צ'ירה מלאה זו דרשו במד"ר (שמות ג) כשתי תבות, וז"ל: למה הוא קורא אותם עבריים על שב שעברו ים, ע"כ.]

2) [השבע' גורסים: העֲבָדִים, עי' בפרושו של סגל.]—3) [כך הכתיב, והקרי: אמרו.]

4) [השבע' מנקדים וְעִבְרִים, עי' בפרושו של סגל.]—5) בפרוש ר"ח הגרסה: עברי.

לשון עברי של חומש (רס״י, מגילי ג.). וזולת זה ממנהגיהם ממה שנוהגים גם כן העבריים בלשונם (ר״י ח״ת, הקדמ׳ XI). ואין להקפיד על צאת הכוכבי׳ שיש לו שני פירושים שכמה עברי יש בתלמוד שלשונם שוה ופירושן חלק (ספ׳ ירא״ם קב, לג:). תקרא ספר מגיד סתר אמרי שפר אל דת עברים אל סוד משקל כבד וקל גם עקלקל תא לך טורים (קבלה על מלאכת השיר ב, גינזבורג 19).

***עַבְרִיאֵל**,—שם מלאך: השר הששי עבריא״ל וכל מחנהו (ר״נ בר״י אלחנן, עמ״ה, הקדמ׳ ד, ח.).

עִבְרִיָּה, ש״נ, מ״ר עִבְרִיּוֹת — אשה מבני ישראל,— עי׳ עִבְרִי.

***עֲבֵרִיִּי**, ת״ז, — של עֲבֵרָה: אמנם אם היה העון המחייב זה אמונה כוזבת או מעשה עברייי שהם ב׳ חלקים ראשונים אשר אליהם תחלק התורה האלהית (ר׳ אברהם בן־אבגו, דרך אמונה ג, כג:.).

***עֲבַרְיָן**, עבריין, ש״ז, מ״ר עֲבַרְיָנִים, עבריינים,— מי שֶׁעֹבֵר על התורה, עֹבֵר עֲבֵרוֹת; Gesetzesübertreter; transgressor; transgresseur: אמר רב המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי וכו׳ ורב אמי אמר נקרא עבריין שכך אומנות של יצה״ר היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך (נדה יג:).—ובספהמ״א: כי העושה זה הוא עבריין גמור אשר לא־יאבה השם סלוח לו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, קעז:). ואם הוא עבריין באחת מכל מצות האמורות בתורה במזיד ולא עשה תשובה אינו חייב לא להחיותו ולא להלוותו (ספ׳ ירא״ם מז). וצריכים העדים להעיד מה שהם יודעים לפני בית דין אם יתבעו בית דין שנאמר או ראה או ידע וכשראה אדם עבריין בדבר צריך להעיד עליו (ר״א הקרא׳, ספ׳ ג״ע, דין העדים, קלד:). ווה כמו שיתגבר הקטן בגדול כשיהיה שונא או הנקלה בנכבד והעבריין בנזיר אלקים (ר״י מסיר ליאון, נופ׳ צופ׳ ג יא). קרא עליו ערער שמעון הנז׳ וקרא לו עבריין כי הפר חק השבועה (פרי האר׳, סו״ח ב, חומ׳ טוען ונטען א). גי״ה הגיעני ע״ד עברין א׳ שהערים באלו מכר חמצו לנכרי ועבר עליו הפסח (חתם סופר, או״ח קו).—*ומ״ר: על דעת המקום ועל דעת הקהל וכו׳ אנו מתירים להתפלל עם העבריינים (תפלי ערבי יוה״כ). ולא כאלה הרשעים העבריינים הקמים ביחוד בב״ה ומהש״י אינם יראים (הקנה, כוונת ק״ש).

***עֲבַרְיָנוּת**, עבריינות, ש״נ,—מעשה העבריין, עֲבֵרָה: אם אין בית דין מכין ועונשין אותו על עבריינותו והן אמת כתא דהיתרא הלוה אלמלא כתוב אפשר לאומרו מכח סברא ישרה (כסא׳ לבית דוד ג ט). ואם נשאת בעבריינות תצא (ר׳ בנימין, סו״ת כא).

***עַבְרִירוֹן**, שם מלאך רע: השר השביעי עבירירון גווניו בדמות עבים והוא וכל מחניהו מתלבשים כעבים המסבבים בעולם כל מיני נזיקין (ר״נ בר״י אלחנן, עה״מ, שער קרית ארבע טו, סד::).

***עִבְרִית**, ש״נ,—כמו עִבְרִיָּה: ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו עברית סוס זה של מי הוא אמרו לו פרש ערבי אחד (מכי׳ יתרו א).—ובפרט הלשון והכתב העברי: גט שכתבו עברית ועדיו יונית ועדיו עברית עד אחד עברי ועד אחד יוני וכו׳ כשר (גיטי׳ ט ח). משנין שטרות מעיברית ליוונית ומיוונית לעיברית ועושין לו קיום (תוספת׳ ב״ב יא ח). קראה (את המגלה) גיפטית עברית עילמית מדית יוונית לא יצא וכו׳ גיפטית לגיפטים עברית לעברים וכו׳ לא יצא (מגילי יח.). אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית כתב בבל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית (סופרי׳ א ו). או ששוה אותיותיהן (של תפילין) או שכתבן עברית או שעשאן כמין קמיע הרי אלה פסולים (מסכ׳ תפילין, הול׳ קירכהיים). —ובספהמ״א: לשון הקדש הברית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים (חסו׳ תלמידי מכמס 7). כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה (רס״י, שמות כז 3). ולא רצה באמרו ולשון עלגים הלועזים אשר אינם מדברים עברית כלל (ר״י ח״ת, הקדמה VI). ועי׳ עִבְרִי.

***עַבְרָנוּת**, ש״נ,—אולי כמו בערות: וידוע כמו כן שהדתות ההם המדמים לדתנו הם דברים שאין להם פנימיות אלא ספורים ודמיונים שהתכוון להם המדמה לכבוד עצמו ולאמר עליו שהיה כפלוני ופלוני והתבארה עברנותו לנגד החכמים ונעשה דבר שחוק וליצנות (ר׳ נחום מערבי, אגרי תימן להרמב״ס 9).

עבשׁ[1], ממנו עָבֵשׁ.

---

[1]) עי׳ שרש עפש, וקרוב לזה גם אבש.

עָבַשׁ[1], פ"ע, עָבְשׁוּ,—עָבְשָׁה מגופת החבית, וכיוצא בזה, כמו עָפַשׁ: עָבְשׁוּ[2]) פרדות תחת מגרפתיהם נשמו אוצרות נהרסו ממגרות כי הביש דגן (יואל א יז).—ובסהמ"א: במיט הפריכם ועבש וכות אונם הרטיט (רסע"ג, עבודה, קונץ מעשה ידי גאונים ג, 18). הגפן הובישה והתאנה אומללה ועבשה ועין המים יבשה (ד"ה יסודי מלכים וא"י ג, מן 27). משכב מנוחה אלי אבות אזי נבחרה גופת קדושים בלי תרקיב ועובשת (רסב"ן, אכסוף לספר, לפנת פענח, קנץ על יד ז, 26). לשונם ברע שתו ויין ענושים ישתו גאותם בקרבם עבושה ועליהם תכסה הבושה (ר׳ עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳, הקדמ׳). אל תתפאר בחכמה כי חכמת אדם אין נגד ד׳ משיב חכמי׳ אחור בחכמתו ולא בגבורה כי כחה עובש בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש (ר׳ שלמה אלעמי, אגרי המוסר, ז:).

***עֹבֶשׁ**, עובש, ש"ז, מ"ר עֳבָשִׁים, עובשין,—א) מין תפוח, ועצו, כמו חֹבֶשׁ, חַבּוּשׁ: וכן היה ר׳ יוסי אומר שורשי העובשין והתפוחין והאתרוגין של קטן לתלותן בחופתו או על פתח חנותו הרי אלו מצטרפין (תוספת׳ עוקצ׳ א ה).—ב) *עִפּוּשׁ ורקב, Schimmel; moisi; mould: העבש (mucor) (שימִמעל) הוא אשר נראהו לפעמים על לחם יבש וישן (סייכהאק, תולדות הצמחים תקלו).

*עַבְשׁוּת, ש"נ,—אולי כמו עֹבֶשׁ ב), רָקָב, חֻלְשָׁה: וכן מי שקיים בהם עבשות על אלהינו יתע"ש עושה נוראות (כ"י הדפי, JQR. VIII, 434).—ובמשמ׳ עפוש: קול מבשר אתה שומע מבשר ברכה משמיע ישועה ליבושת המים ונאות גרן ויקב וירק דשא ולטהר עבשות אויר ארץ לא מטוהרה (רס"פ, ארבע כוסות, כוס תנחומים ד).

א. **עבת**, ממנו עָבוֹת, עָבֹת.

עָבֹת, עבות, ת"ז, נק׳ עֲבֻתָּה,—אילן עָבֹת, שיש בו עלים הרבה, leafy; feuillu; dichtbelaubt: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עָבֹת וערבי נחל (ויקר׳ כג מ). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עָבוֹת ויזבחו שם (יחזק׳ כ כח). ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עֲבֻתָּה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח (שם ו יג). צאו ההר והביאו עלי זית וכו׳ ועלי עץ עָבֹת לעשות סכות בכתוב (נחמ׳ ח יח).

ב. **עבת**, ממנו ב. עָבַת.

ב. **עָבַת**, — קל לא נמצא.

—פעי, יְעַבְּתוּהָ. — עִבֵּת את הדבר, עשה את הדבר למשחק: השר שואל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא וַיְעַבְּתוּהָ[1]) טובם כחדק ישר ממסוכה (מיכ׳ ז ג).—ובסהמ"א כמו עִוֵּת: וסקלו נתיבותיה ועבתו

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) תרגום השבע׳ ἐσκίρτησαν δαμάλεις, ובעבר׳: רפשו פְּרוֹת. ואין להכריע אם באמת היתה למתרגמי יואל נסחה אחרת, או זה תרגום עפ"י סברה, עכ"פ כבר אמרו גם החדשים, כי אין כאן שום מקום לדבר על הפרות. ת"י: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון, ע"כ. ור"ל נתעפשו, והביא גם ריב"ג את ת"י והוסיף: מן קול אלמשנה ועל הפת שעיפשה ויג׳אנש קול אל ערב פי ע׳יר הד׳א אלמעני עבש עליה אלושח׳ אי יבש והד׳א אלמעני הו אלאליק ענדנא בעבשו פרדות אי יבשת כאנה קאל יבשו, ע"כ. ובעבר׳: מלשון המשנה וכו׳ ודומה לזה מה שאומרים הערב בזולת הענין הזה עבש עליה אלושח׳ ר"ל יבשה הצואה, וזו המשמ׳ יותר באה אצלי בעבשו פרדות כאלו אמר יבשו, ע"כ. [ועי׳ גם לקו"ק קמז.] רש"י כמו ת"י במשמ׳ נתעפשו, וכך רד"ק. [וכן מנחם, אבן בוחן, עי׳ עטרת צבי לכבוד גרץ 106]. רב החדשים פרשו כמו ריב"ג במשמ׳ יבש, וקצתם הגיהו לפי התרגום היוני. והיותר נאות לפי הנסחה המקבלה הוא פרושו של ת"י שהסכימו עליו רב הקדמוני׳. ועי׳ ערך מגרפה וערך פְּרֻדָה.

[1]) השבע׳ תרגמו ἐξελοῦμαι, שר"ל שרף, ואולי היתה לפני מתרגם מיכ׳ נסחה: ויבערוה, ת"י: ווי עליהון דקלקלוה, ע"כ. פרש במשמ׳ קלקול. תרג׳ ירוש׳: עברנוה כקלעיה דחיבין, ע"כ. במשמ׳ עץ עָבֹת. ריב"ג: ומנ הד׳א אלמעני הוא ויעבתוה אלצ׳מיר אלד׳י פי ויעבתוה ראג׳ע אלי הות נפשו יקול אנהם יפגנון אל׳שר ויפרעונה. ע"כ, ובעבר׳: ומהענין הזה (של אלה עבתה) ויעבתוה הכנוי שבויעבתוה שב אל הות נפשו הוא אומר שהם מסעיפים הוות נפשם, כלומ׳ מה שיש בלבך מן הרע מסעיפים אותו ומגדילים בו, ע"כ. רש"י כמו תרג׳ ירוש׳ מלשון קליעה. [וכך ר"י קרא: לשון עבותות וגדילים (ברכת אברהם לכבוד ברליגר 25). ור"א מבלגנצי: מעבתים ומגדילים את הרע וכו׳ כמו מעשה עבות, ע"כ.] וכך רי"ק: ויעבתוה פרוש וישלשלוה כי הם שלש בפסוק השר והשופט והגדול, וכך רד"ק. והחדשים קצת מפרשים כמו עִוֵּת, עִוְּתוּ המשפט, וקצתם סברים כי הנסחה משבשת. והנראה כי מהשרש הערבי עבת׳ a) שחק, עשה דברים בטלים [השאר חסר בכ"י המחבר.]

a) عبث

מלותיה ותיבותיה (ר״י א״ת, הרקמה, הקדי).—וכמו קלע וסרג: סוף גדל במים וכו׳ ותוכם ספוגי רך וממנם יעבתו הכסאות ויעשו סלים ושאר דברים (ליכזה, רלפי׳ למודים א ז, ל.).

ע״ג, ר״ת — על גב, על גבי; עובדי גלולים.

ענא, — עי׳ עגה.

ענב, — עי׳ עוגב.

ענב[1], ממנו עֶגֶב, עָגַב, עֲגָבָה.

עֶגֶב, ס״ז, מ״ר עֲגָבִים,—א) אהבה ותאוה להזדווגות בין זכר לנקבה, Liebesverlangen; amour sensuel; sensuous love: ושמעו את דבריך ואותם לא יעשו כי עגבים בפיהם וכו׳ והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטיב נגן (יחזק׳ לג לא-לב).—ואמר הפיטן: ויהי לאבל כנור ושיר ועגב הקודרים ברנה ותודה התהלך בשגב (חסוב תרחמנו, סליח׳ לצו״ג). זכור סבב צקלג ונגב עמלק יושב בארץ הנגב פגרו טוב רואי מנשף בעגב (זכור, יולי פרסי זכור). וההפרש בין ידיד לאהוב היא אהבת החשק והעגב לא כאהבת נשים כי היא אהבת מסוגלה ונקראת ידידות הנפש (ר׳ שלמה ב״ר שמואל, ספי המליצה, בכר 16).—ושירי עגבים, שירת עגבים, ואמר המשורר: אי ישן מחדש גילים אי שירת עגבים כל דם נאסר לאצילים בלתי דם ענבים (רלב״ע, אי ישן). כל א׳ וא׳ מרבה רננים ושירי עגבים ופניהם פני להבים (קונץ על יד ט, סריד מעיר, 11). ונראה אסור בענין הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים לפי ששירים אלו מטמאים הגוף והנפש (ר׳ אליהו, סבע מוסר כד).—ב) *מ״י מן עגבות, עי׳ עגבה.

עָגַב, פ״ע עגבה, עגבה, תעגב, תעגבה,—עגב האיש, עגבה האשה, התאוו להזדוג וב״ז הזדוגות בשרית, sinnlich lieben; aimer sensuellement; to love carnally: ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עגבה (יחזק׳ כג ז).—ועגבה אל פלוני, השתוקקה אליו להזדוג בו: אל בני אשור עגבה פחות וסגנים (סס יב). — ועגבה על פלוני כמו״ב: ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים (סס ה). לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם (סס ט). ותעגב[1] עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה (סס יו). ותעגבה על פלגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם (סס כ).—ובמשמ׳ חשק, ואמר המשורר: אילת על דוד עגבה יום יום לראותו תאבה בליל ברחובות סבבה עד תמצא את שאהבה (רלב״ע, אילת על דוד). בא יום ולא היום אשר קויתי בו ממך חמדת לבבי זרתי ואעגבה בבוז תמול הפחתי (עמנ׳, מחב׳ א). תשכבנה על מטות קרשות שן עם הבנים תקוצנה בבעלים תעגבנה נתינים (סס). עשיתי לי משם עוגב למו עופרים בה אעגבם יחד הרם דגליך (רמ״ס, יריעות שלמה יח:).—*וניכ׳ פעו׳: לי עגובה ברה כחמה וטובה על יצועי תאיר כמו המאורות כלבנה יפה ארומה לבנה אך קווצות שערה בלבי שחורות (ר׳ סעדי׳ אבן דנאן, מלאכת השיר, ניבויאלר 12).

—פעי׳[2], *עִגֵּב, התעלם באהבים עם פלוני, Liebelei haben; courtiser; to make love to: מעתה אני נותן לך רשות להכנס בבית שבתי בו ולשחוק עמה ולעגב[3] אותה כרצונך (מעשה ירושלמי, דה״י של משה, קא.). ונמשכו דברי אהבה ואחוה ורעות ביניהם עד שיצא הקול בעיר פלוני עיגב[4] את פלוני ופלוני עוגבת את פלוני (חמת יסרים, סו״ת לג).

—הפעי׳ *העגיב, יעגיב,—עשה שתהא אהבה: כהושעת חרידי שגב מכף מלך נגב ויעגיב[5] עגב הבן את הבת (כהושעתה יהודה ולסרים, מחז׳ ויטרי 450).

—התפ׳ *התעגב,—כמו קל: נפשי בין פוך מאסה לשוא עלי תתעגבי (רשב״ג, אל נפשו). נודע כי בכסלה הרבה הנדוד לו התעגבה על דת דהבה כאישון ובנות (יונה כלאבה, חסלי יסרים, רס.).

עֹגֵב, ס״ז, מ״ר עֹגְבִים,—מי שדרכו לעגב, מזנה ונאף, Buhler; amoureux; paramour: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמי׳ ד ל).

עֲגָבָה, ס״נ, כני׳ עגבתה,—כמו עגב: ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני

---

[1] [בערב׳ עג׳ב a), תמה, העריץ; עג׳יב b) אהוב.]

a) عجب b) عجيب

[1] [ותעגב כתיב ותעגבה קרי.]

[2] [עי׳ הערות הבאות.]

[3] [אפשר שהוא קל: ולעגוב.] — [4] [אפשר שצריך לגרוס עוגב, קל.] — [5] [במחז׳ ארג׳ (כהושע׳ לשנה), הגרסה: ויעגב, פע׳.]

אחותה (יחזק' כג יח).—ובסהמ"א: חובב עגבה אוהב זרים (אסף ב יח ו). גם בא עד אחד שקודם הגירושים היה בין פורפיניין והאשה הנז' דברי עגבה ואהבה ושראה אותו פירפיניאן הוא בחצר והיה בחלון גבוה הרבה שהיה מסתכל בה וקורץ בעיניו גם מדבר עמה דברי עגבה ואהבה (שמח יהודים, סו"ת לג). — ומ"ר עֲגָבוֹת כנוי לְשֵׁת, אחורים של גוף האדם שהוא ישב עליהם, Hüfte, Hinterbacke; hanche, fesse; hip, buttocks: עצים בעולם עצים באדם זה עצמותיו של אדם גבעות בעולם גבעות באדם זה עגבותיו של אדם (אדר"נ לא). עגבות אין בהן משום ערוה (ירוש' חלה ב ד). וינאץ השקד זו קליבוסת ויסתבל החגב אלו עגבות ותפר האביונה זו חמדה (שבת קנב.). א"ר אושיעה משמיה דרב אדם הראשון גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואבריו משאר ארצות עגבותיו א"ר אחא מאקרא דאגמא (סנה' לח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ומונח ידיו על שתי צדעיו שתי אציליו על ב' ארכובותיו וב' עקביו על ב' עגבותיו וראשו מונח לו בין ברכיו (כ' שמלאי, נדה ל:).—ובסהמ"א: סנטירו יש גורסים כך ואנו גרסנו סניטרו מנגד מתניו מצדו בין צלעותיו לעגבותיו ונקרא בלשון ישמעאלים אלרצר (תשו' הגא' הרכבי ח). לפי שהעגבות[1]) שם הנקבים שמוציאין המיאוס לפי' בראן מאגמא דיוקרא שאינו מקום יפה (ערוך ערך אגמא). פ"א עגבותיו כבדים לו נפלו פי' [לא יכלו] סלט משא שאינו יכול לסבול צואתו (שם, ערך כבד). ויסתבל החגב שיהיו עגבותיו לו לסבל ומשאוי (רשב"ם, קהל' יב ה, הוצ' ילינק). בכנורות על השמינית אחשב שהוא כלי זמר יש בו שמנה יתרים הנקרא (גיטאר"א לטינ"א בלע"ז) ומזה המין הנקרא (לאו"ט בלע"ז) והוא עוגב בלשון הקדש כי יש לו בדמות עגבות (רלב"ג, דה"י א טו, תהלים ג). ובתחתית המוח יש נקב עגול ובו יוצא המוח לחוט השדרה עד העגבות (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מו:). שני צידי החיק במקום שקבועים הירכיים ועושים נטייתם לצד הפנים הוא נקרא בל"ה עגבות ובל"ל אינגווינ"א ובל"א גימע"ך (ברוך משקלוב, עמודי השמים, הספלת אדם, ט.). — וגם מ"י *עָגֶב: ומתחלת עצם העגבות יצאו ג' נתיבות מכל עגב לנתיב אחד וכולם יורדים אל הרגלים (ראב"ד, פי' ספר יציר', טו.). וזה יכנס בכלי העגב שממנו יעשה הקשר הראשון (מלאכי בן זכריה, ספר אלמנסור, שער העלמות, כ"י ותיקן). כל עצמות הרגל הם כ"ט ואלו הם העגב וקצה השוק ועצם העקב ועצם האריה (שם).

***עֲגָבִי**, ת"ז, נקי' עֲגָבִית,—של עֲגָבָה: אחרי שדברה הנערה החושקת את כל הדברים הנזכרים להקל מעליה כובד חליה מאהבה נשאה עיניה וראתה נערות אשר היו שומעות את קולה ולועגות עליה על היותה נמשכת אחרי האהבת העגבִית בהיותה כעורה ושחורה (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, שחורה אני, ו::).

עֻגָה, עוגה, ש"נ, סמי' עֻגַת, מ"ר עֻגוֹת,—א) חתיכה קטנה של בצק אפויה, Kuchen; gâteau; cake: מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עֻגוֹת (בראשי' יח ו). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עֻגוֹת מצות (שמות יב לט). שטו העם ולקטו (את המן) וכו' ועשו אתו עֻגוֹת והיה טעמו כטעם לשד השמן (במדי' יא ח). עשי לי משם (מהקמח והשמן שהיה להאשה) עֻגָה קטנה בראשנה (מ"א יז יג). ועֻגַת שערים תאכלנה (יחזק' ד יב). — עֻגַת רְצָפִים, אפויה על רצפים: ויבט והנה מראשתיו עֻגַת רצפים וצפחת מים (שם יט ו).— עֻגָה לא הפוכה, לא אפויה אלא מצד אחר, ובמליצה לעם שאין דעתו מישבת עליו כראוי: אפרים היה עֻגָה בלי הפוכה אכלו זרים כחו והוא לא ידע (הושי ז ח-ט).—ובמדר': ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברהם יושב ועוסק במצות עוגות (מד"ר בראשי' מג). תשע סאין אפתה (שרה) שלש לעוגות שלש לחביץ ושלש למיני מילוטמיה (ר' אליעזר, שם מח).—ובסהמ"א: בשר אפעה מערבין בו לחם חמץ יבש שחוק ועושין אותו עוגות כמין סלעים ומיבשין אותן ומכניסין אותן עם שאר סימנין בטריאקא (תשו' הגא' גניי, אסף 211). שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקת (ערוך ערך קלר). קנובקאות לא איתפרש וכו' ושמא הן כעין עוגות של יונקי שדים שמחזירן לסולתה לעשות להם חלובה (ר"ש, חלה א ה). ועוד צריך ליהזהר שלא יאפו עוגה קטנה בצד פשטי"דה פן יאכל העוגה בחלב (סמ"ג, או"ה סא). נשאל לרבינו מאיר על עוגות התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות איך אוכלים אותם התינוקות ביו"ט (מרדכי, שבת שסט). דברים אלו עוגה בלי הפוכה בלבל כמה דברי' אשר אין להם שחר (רשב"א, משמרת הבית על תורת הבית, בית הנשים א). ואם

---

1) [בהוצ' קוהוט: עגביות.]

יטעם לי טעם מעדנות שרים הסרוחים על ערשותיהם כטעם עוגת רצפים תחת צל רתם ברתום מרכבות בכודך על ראשי ההרים (רס"ס, ד' כוסות, כוס ישועות ה).—**ובחכמת הרפואה, שפך דם שנקרש,** placenta[1] sanguinis: **ואם לא יהיה שם חפזה חוקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה בעוגות אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט** (קאנון ג ה א ז).—**וְעוּגַת הרחם: והנה זאת הליחה הדקה המדבקת היא מתעבית מידי זמן זמן אשר אחרי התעבותה בשלימות נקראת אז בלשון החכמים עוגת הרחם ובל"ל פלאצענטא אוטערינא** (נכון מסקלוב, עמודי השמים, הסלרת אדס, נ:). — **ובמלאכת הרכבת הרפואות, רקיקי רפואה קטנים,** pastilli[1]): **או יעשה** (מהסמים הנזכרים שם) **עוגות וישתה מהן במי בסבור** (כרבוני, ארכת חיים, בחליי הראש א, כ"י ביה"מ סכטר). **וראוי שתבא ההרקה בעת שלא תהיה קדחת ואע"פ שהנהגה לפעמים תקל השקוי הנה המורסא מחזירתו וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות[2]) ואע"פ שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע** (קאנון ג יד יב). **עוגות ורדים חצי זוג ומעט מסחיטת אפסנתין** (שם יג ד א). **ועוגות הכוכב חזקי תועלת מן הפוקות** (שם ה יב). **תאר עוגות אפעה וכו' ולא יאות לעוגות אלה כל אפעה אבל וכו' וכשימות תוציא קרביו וכו' ואחר תעשה עוגות רקיקות** (שם מזכרת הרפואה א א ב). **ואם לא יהיה שם חפזה חוקה אך כשיהיה טפה טפה ותהיה בעוגות אז ראוי שתהיה ההקזה מעט מעט** (שם ג ה ז). **ויקח בכל בוקר כמו דראמה עוגות מקנפורה עם מעט מהיולי הניז' וזה תואר העוגות עלי וורדים וכו'** (ילחק בן טודרוס, באר לחי).—ב) *עָגוֹל,—כמו חוג, Kreis; circle; cercle: **מה עשה** (חוני המעגל) **עג עוגה ועמד בתוכה** (תעני' ג ח). **ואמר המשורר: על כן לא תמדד עוגתו ולא יודע שעור קומתו** (ראב"ע, חי בן מקיץ).—ג) **כור עגול, כמו עוּגִיָּה, עוּקָה: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך עוגה[3]) של מים** (חול' ב ט). **מוכר אדם עוגתו[1]) של מים לנכרי ומחליף עמו משבת למוצ"ש ואינו חושש** (תוספת' מו"ק א א).

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

[2]) עי' ערך קבץ.

[3]) [ס"א עוגא, במדב"ם: העוגל, וכן מביא רש"י וכן גרסת הערוך והוא מביא גם גרסה אוגן, וכן גרסת הרי"ף וכ"י מינכ'. וכן גרס הרמב"ם, ועי' כסף משנה, (הלכ' שחיט' ב ה); גם ד"ס.]

א. **עגה**, ממנו *עָגָה, א. **עָגָה.

***עָגָה**, עגא, אגא, ש"נ,—לשון עגה, לשון לעז, המונית: **אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו וכו' תנא ובגבולין ובלשון עגה[2])** (סנה' קא:).— **ובספה"א, עוֹגָה: על זה ידוו כל הדוויים ותוסיף הדאגה כי הענינים הראויים להסתר בסתר המדרגה ידרשום בגבולים ובלשון עוגה** (ספ' היכה הקד', מכת' קנ"א 123).

א. ****עָגָה**, פ"ע, דבר בלשון עגה, חרף ולעג: **ויתכן להיות מהענין הזה בחנפי לעגי מעוג כלומר עוגים בלעגיהם כלומר שהם מחרפים אותו ומיחסים אליו מן הגנות מה שהם עוגים בו ודבקים בו והמלה הפוכה ושעורו עוגי לעג[3])** (ר"י בן גנאח, ספ' השרשים לריב"נ, שרש עוג).

ב. **עגה**, ממנו ב. **עָגָה.

ב. ****עָגָה[4])**, פ"ע,—חִכָּה, קִוָּה: **וכבר אמר המשורר בענין העכוב והתוחלת פאת צפון וגם תימן אצוה שלומי לך ואחותי תחוה אצוהן וגם אבכה אליהן ואעגה ועדיהן אקוה** (שם, שרש עגה).

****עִגּוּג[5])**, ש"ז, מ"ר עִגּוּגִים, גנדרנות, הִתְיַפּוּת, Schöntun; coquetterie; coquetry: **שכן דרך אשה מנאפת**

[1]) [כך בדפו'. ובהוצ צוק"מ: משכיר אדם עונתו.]

[2]) [פרש הערוך (ערך אגא), וז"ל: אגא פי' בגבולין חוץ לירושלים בל' אגע בלשון ליעוג שאינו צריך לכך. ויש אומרים אגא [כמו עגה] כל לשון שאינו עברי הוא עגה והוא הדין בירוש' אבל משום הכי בגבולין שבירושל' לא משתעי בלשון עגה, ע"כ. ורש"י פרש: לעז שאינו הוגה באותיותיו בלשון הקודש שלנו אלא שאר לועזין עגה לשון בלעגי שפה. ל"א ענה לשון עוגה מקום שיש בו חבורת בני אדם שמדברין דברי חול, ע"כ. ולוי ואחריו קוהוט ויסטר' סוברים שהוא אחד עם אגא בתרג' השמרוני במקום ויקב (ויקר' כד יא). אבל קשה לומר שהבריתא הביאה את התרג' השמרוני. וברור שהיה להם בטוי לשון עגה או אגא. ואפשר שבשם זה קראו ללשון השמרונים, וזוהי כונת הפרוש של המשנה (ירוש' סנה' י א) המובא אצל לוי: ר' מנא אומר כגון אילין כותאי דמשתבעין, ע"כ. ועי' גם פליש' אצל לוי (ח"א 278).]—[3]) [שתי התבות האחרונות נמצאות במקור הערבי.]—[4]) [שרש זה המציאו ר"י חיוג' וריב"ג לגזור ממנו תעגנה (רות א יג), ועי' הערה לערך עגן.]

[5]) [כמו עִגְעוּג מן עגעג.]

לעשות ענוגים ונעגועים למצוא חן (פאריס הנחלה פח).

*עִגּוּל, עִיגּוּל, ס״ז מ״ר, עִגּוּלִים, עיגולין,—א) כלי עגל שכבשים אל תוכו תאנים בצורת עוגה עגֻלה: ליטרא קציעות שדרסה על פי עגול ואינו יודע באיזה עגול דרסה (ביל׳ ג:). — ובפרט עוגה עגֻלה של תאנים או של פירות אחרים: רבי יהודה אומר כל שיש בו שנוי חייב להכריז כיצד מצא עגול ובתוכו חרס ככר ובתוכו מעות (ב״מ ב ח). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו אם לא הודיען פודה ומאכילן נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו לא יאכלו (שם ז ז). כתב בחרס ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול חייב להכריז (תוספתי שם ב ד). על דעתיה דחזקיה אפילו עיגולי׳ מן גוא עיגולין אפילו רמונים מן גוא רמונים (ירוש׳ סבת ז ב). וכיון שהגיע זמן מולדיהם הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו׳ והקב״ה שולח מלאך משמי מרום ומניקה אותם וכו׳ ומלקט להם שני עגולין אחד של שמן ואחד של דבש (מד״ר סמות ח).—וְעִגּוּל של דבלה: באמת אמרו העיגול של דבילה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו וכו׳ היו שני עיגולין וכו׳ לא יתרום מזה על זה (תרומ׳ ב ח). מצילין סל מלא ככרות ואף על פי שיש בו מאה סעודות ועגול של דבלה והבית של יין (סבת טז ג). ביצין שנקפו בקערה הרי זה חבור וכו׳ טרפן במשקין חבור טרפן במימי עצמו הוכשרו הרי הן כעגול של דבלה (תוספתי טבול יום ב יח). כל מקום ששנה ר׳ נראין עדיין המחלוק׳ במקומה חוץ מעיגול של דבילה דדין מודה לדין ודין מודה לדין (ר׳ זעורה, ירוש׳ יבמ׳ ד יח). בעיגול של דבילה והוציאו לר״ה בקורה והוציאו לר״ה ר׳ יהודה אומר אם לא יכול האחד להוציאו והוציאו שנים חייבין (סבת לג.).—וְעִגּוּלֵי דבלה: אלו מציאות שלו מצא פירות מפוזרין מעות מפוזרות כריכות ברשות הרבים ועגולי דבלה וכו׳ (ב״מ ב ח). סקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרת כולם בהקפה אחת תורמין ומעשרין מזה על זה (תוספת׳ תרומ׳ ג י). כל העגולין טהורין אין מביאין טומאה חוץ מעיגולי דבלה מפני שהן יושבין תחתיהן בפקיעות (ר׳ יוחנן בן נורי, שם אהיל׳ יג ה). עיגולי דבילה שנפלו משקין על מקצתו הרי הוא נוטל עובי שלש אצבעות על רוחב מלא קציעה דברי ר׳ יהודה וחכמים אומרים אין נוטל הימנו אלא מקום משקה בלבד (שם טבול יום ב יב). וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות אמרו להם להיכן אתם הולכין אומרין להם לעשות שני עגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו (תעני כח.).— עִגּוּל בְּעִגּוּלִים: א״ר אבהו כד משיב רבי שמעון בן לקיש לר׳ יוחנן הסאה פוטרת את הכל א״ל וכי עיגול בעיגולין דבר ברי שהתרומ׳ עולה בידו ואת אמרת דבר קל הוא אף הכא קל הוא ויתביניה שנייא הא בעיגולין שכבר בטלו (ירוש׳ חלה א ס). שאנר שונה עיגול בעגולים עולה (ריש לקיש, יבמ׳ פא.). — עִגּוּל שלג, כמו כדור של שלג: עגולי שלג המשוקעים במקוה הרי אלו מעלין (תוספתי מקוא׳ ה ס). —ובסהמ״א: עיגולי דבלה הגדולים מעלין את הקטנים והקטנים מעלין את הגדולים (והזהיר סמות עד). עד שיקפלו המקצועות הסכינים שהם מיוחדים לחתוך התאנים כשעושים מהן עיגולין נקראין מקצועות וכו׳ ואף העיגולין עצמן נקראין כן על שמן (ר״כ, כלי׳ סח:). והלכה למשה מסיני שעיגול של דבלה שנטמא מקצתו תורמין לכתחלה מן הטהור שבו על הטמא שבו ולא העיגול בלבד שהוא גוף א׳ אלא אפילו וכו׳ שני עיגולין או שתי אגודות או שתי ערימות אחת טמאה ואחת טהורה בצידה לא יתרום מן הטהור על הטמא לכתחלה (כמב״ם, תרומ׳ ה ז).—*וְעִגּוּל של פַּת: כשהתאנים לחין כותשין אותן במכתשת ומעטלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת[1]) (ערוך ערך דבל). ומעיד אני עלי שמי׳ וארץ איך עיני ראו ולא זר בעיר ויניציא יע״א שהגוים מוכרים עיגולים וגלוסקאות נילושות בחמאה ולא עכבו המורים לקונים ואוכלים אותם בפוסבי (ר׳ רפאל מלדולה, מים רבים, סו״ת יו״ד יב). ואין לבקש היתר מטעם דרוב פעמים נילושי׳ העיגולי׳ עם מים רותחי׳ ויהי׳ חלוטי׳ (חתם סופר או״ח קלח). — ושל מאכלים אחרים: מ״מ האוכל המגביה העגול ע״י כף מהקערה ובה עגול א׳ הרי נאסר העגול והכף ומרק המועט שבתוכו (שם). ואחר הנחה זו שיש בכמה מקומות פירורי חמץ אפי׳ שהיה אחד מאלף בכל מקום שהוא נגד התערובות כולו מ״מ אם נעשו ממנו עגולים קטנים ויהי׳ בתוך עגול קטן פירור חמץ קטן ולא יהיה בעיגול ס׳ כנגדו (שם). —

[1]) [עי׳ מד״ר (ויקר׳ ו): תרין עיגולין דפתא.]

ב) *קורה עגלה של עץ או גלגל של טיט שסוחטים בהם את הענבים בגת: ושוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועיגולי הגת (סבת ח ט). בין העגולין[1]) לוגין רשות הרבים (טהרי י ח).— ובסהמ"א: ומניחין אותן על הזגין ואותו יין שיוצא מהן נקרא תמר והן העיגולין דקאמר עיגולי הגת (ערוך ערך טלפח).— דערשין לאו גת עצמה הוא אלא עיגול של טיט שמכביד על ענבים שבגת לדורכן (תוספי נדה, ד"ה הדפין, סה.).—**ג)** *קו עגל וסובב שכל נקודותיו רחוקות מן המרכז במרחק שוה; Kreis; cercle; circle: שהמרובע יתר על העיגול רביע (אהל' יב ו).—ובכלל צורה עגלה: והראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה (סנה' לט.).— ובסהמ"א: והדבר ידוע שרוחב העיגול הוא אלכסונו של מרובע החקוק בתוכו (אלפסי, סכה ג.). ודבר עגול כי מרבעת לה מתוכו ומפקע עיגול שסביב הריבוע לא משכחת ביה ד' מרובעים אי לא הוי עיגולו קרוב לששה (רש"י, סכה ח.). ומזה נאמר לכלי שמתארין בו את העגול מחוגה ובמחוגה יתארהו (ר"י א"ת, ספי הסרסי לריב"ג, חוג). כל אחד מבני המיעים שפסולת המאכל סובבת בהן הן הנקראין דקין וכו' ויש מהן מלופפין ומוקפין זו לפנים מזו בעיגול כמו נחש שנכרך (רמב"ם, שחיטה ו יג). כל חכמי האומות הולכין סביב העיגול ודעתם ליגע עד הנקודה ואין להם צד על מה שיסמכו לידיעת אותה הנקודה מאחר שאינה מסורה להם (גיקאטיליא, גנת אגוז ג, ע:). וימהר ויעש עגול מאבנים ויעש עליהם עצים קטנים (ר"י חריזי, תחכמי לז).—זריעות של ירקות, נטיעות של גפנים וכדומ' בצורת עגול: והא אלו ד' המקומות שד' עיגולין הללו פוגמין זה בזה ונמצא ירק מכחיש בירק וכו' אם היה זה העגול זרוע תלמיו שתי זורע את תלמי זה ערב כדי שיהא מנוכר למראית העין (תסו' הגאו' הרכבי תכה). הרוצה למלאות כל גנתו מיני ירקות רבים ולא ירחיק ביניהם עושה כל הגנה ערוגות מרובעות אפילו ששה על ששה ועושה בכל ערוגה חמשה עיגולין ארבעה בארבע רוחותיה ואחד באמצע (רמב"ם, כלאים ד טו). וכשתסתכל הצורות תמצאם ז' על ז' והם מ"ט גפן ויצאו מהם ד' גפנים חוץ מן העיגול (שם פי' ה ה).—ותתיכת בד כתבנית עגלה שנשאו היהודים על בגדיהם בארצות הנוצרים לאות קלון: לפיכך אותם עגולים ירוקין שגזרו המלכו' שכל יהודי מחוייב להיות לו אחד בבגדו כדי שיכירו בו שהוא יהודי מותר לצאת בהן וכו' דודאי לא ישלפנו מפחד המלכות (הלבוש, או"ח סא כג).— ובחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: העגול בג' פנים בסביבה בחוט ובגג (משנת המדות א ז). מצבה עגולה אשר ראשה וכן תושבתה שטח עגול אשר קוטרו י' אמות וגובה המצבה י"ד אמה ואתה יכול לדעת את תשברתה אם אתה מונה את קוטר העגול אשר הוא י במנין עצמו ויהיה ק' (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ד ה, הלופה מארץ הגר א א, 26). והחלק הראשון אם תהיה התושבת מעגלת אתה פוחת מרובע חצי קוטר העגול מן מרובע הקו היוצא מהתושבת אל הראש והנשאר מן מרובע הקו הזה קח את גדרו והוא יהיה גובה המוצק (שם, 28). כל עיגול אין לו ראשית (ראב"ע, אגרת השבת א, קנול' קוטרי). יש מחלוקת גדולה בין חכמי האומות במדת העגול (שם ו). והנה סוד כל התנועות על שלש דרכים התנועה האחת מהמוצק שהיא בנקודה בתוך עגולה וזאת תנועת האויר והאש שהיא תנועה מלמטה אל מעלה (הוא, ספי לחות, א.). כי בירושלים עצמה מזרחים ומערבים רבים ושמזרח ציון דרך משל איננו מזרח בית המקדש ועגולי אפקיהם נחלקים על דרך האמת אשר לא ישיגום החושים (ר"י א"ת, הכוזרי ב כ, הירשפלד 87). וכאשר תרחיק המחשבה שהארץ כדורית ושהיא חלק אחד ממאה וששים ושש מעגול השמש (שם ג מט). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא, כוס חן ג). כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו (רמב"ם, תשובה ה ד). תבנית שם נגזר מן בנה וענינו בנין הדבר ותכונתו ר"ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש וזולתם מן התארים (ר"ש א"ת, מו"נ, א, ג). עוד יש תמונ' אחר' גופנית מעוגלת לא כעגול הכדור אלא עגול אחר ואתה צריך לחכירו והיא התמונה שהחכמים יקראו אותה משופע עגול והוא דומה בתבניתו ומצבו לאוהל נטוי וקרקע המשופע (ר"י הישראלי, יסוד עולם א ז, טז.). והעיונית (חכמה) מעיינת

[1]) [פרש רה"ג: עיגולין של טיט ועושין אותן כמין ריחיים ושמן ים, וכן בערוך ערך ים.]

בקוים ושטחים בגשמים על דרך כלל ועל דרך שיכלול שטחי כל הגשמים ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש וכו' (כס"ע פלקירלח, כלסית חכמה 42). והנקרא זה התבנית בשם הסובבו עגול (כ"י חבן עקנין, ספי מוסר ג כח). ראוי לנו לחזור לבאר ולסדר לתלמידים אפני ראשי ועקור עגולי רקיע השמיני (דוד גנז, נחמד ונעים לח). שוה העגול גר' כולו מה שאין כן בשאר עגולים שאין אנו רואי' בשום א' מהם רק חציו בלבד וכו' ואינו סובב כשאר עיגולים אפי' כמלא נימא (שם לה.). והעגולים הנזכרים בזה המאמר הן תמונות שטחיות (יס"ר מקנדיח, מעין גנים מספי סוד היסוד פנה ב). הא לך עיגול דרב נחשון גאון (הלבוש, חו"מ תכח). שני העגולים של פנויות השמש (ווענדעצירקעל) עומדים במרחק שוה מן כ"ג מעלות שלשים חלקים נגד קו המשוה (יחוועל, למודי הטבע, כו:). — קו הָעִגּוּל: כי אינו רחוק שתהיה מלת מעגל מגוזרת עיגול על שהמצות הם נמשלות לקו העיגול באדם שאין אדם רשאי לעברו (ר' זכרי' מברללונה, פי' משלי, הסחר פנה ג, 78). ורמז בחוקו חוג ענין הכדורית שדומה לחוג שהוא הכלי שעושים בו קו העגול (שם ח כז, 225). והמשל שאורך קו העגול עם היותו מהדברים שאם היה אפשר שיתבארו בשום חכמה יתבארו בחכמת הגימטריא (רלב"ג, מלחמי ה' ו ח יח). והקשת ר"ל קו העגול היוצא מן האופק על יושרו ממטה למעלה (דוד גנז, נחמד ונעים לה). — חֲצִי עִגּוּל: ואם היא (החיצונה) עודפת על הפנימית הנכחית הצלעות ההם יהיו חסרים מחצי העגול ואם היא חסרה מהנכחית יהיו ב' הצלעות הנותרים עודפים על חצי העגול (יס"ר מקנדיח, מעין גנים מספר סוד היסוד, פנס ב כז). ההבדל שבין הזוית השלישית וחצי העגול וכו' (שם לח). — עִגּוּל הַיָּשָׁר, עִגּוּל הַמִּישׁוֹר, קו המשוה, Equator: עגול הישר קו השוה אשר לכל א' מהשמות יש טעם בדבר נקרא משוה היום מפני שכל השוכנים תחת זו תקו להם לעולם כל ימות שנה יום ולילה שווים וכו' ומה שנקרא עיגול המישור מפני שהשוכנים תחת זה הקו רואין שני הצירים וכדור הארץ נראה להם כשטח וכארץ מישור (דוד גנז, נחמד ונעים לד). — וְעִגּוּל הָרְאִיָּה: ביאור עגול השני הנקר' אופן המפריש או אופקי או עגול הראיה או חוג הארץ (שם לה). — עִגּוּל הַהִפּוּךְ: משכנו תחת חלק עגול הפוך הסרטן הפונה לפאת אירופא (ר"ם בלוך, שבי"ע ב, יח.). משכנו באזור החום בין עגול היפוך הסרטן ובין קו המשוה (שם יג.). ועי' עוד הִפּוּךְ. — ואמר המשורר: מדברי גלגל מספור נמרצים בהדר אל גל כי יקרו העצים כל ישר מעגל בעגולו רצים (רחב"ע, חור כבוד). ועלים במתכונתם ורצים במשמרתם עלי קו והעגול נכונות מסבותיו (הוח, בשם חל חסר חמר, כהנח ח, 193). — ה) *במשמ' גלגל: ודמיון הסיבות הקרובות כהוצאת המים ממעמקי הארץ בגלגל הכלים המעלים את המים מן הבור וסיבתו הרחוקה האדם שהוא קושר הבהמה אל הגלגל ומניעתו להעלות המי' מתחתיות הבאר אל פני הארץ אך הסיבות אשר בין האדם והכלים מצועים בין שני הדברים והם הבהמה והעגולים שמניע קצתם את קצתם והחבלים (ר"י ח"ם, מו"ם, הבטחון ג).

*עִגּוּלִי, עִגּוּלִיִּי, ת"ז, נק' עִגּוּלִית, מ"ר עִגּוּלִיּוֹת, — של עִגּוּל, בצורת עִגּוּל, עָגֹל, kreisförmig, rund; circulaire(ar): ולמה כמות הארץ כמעשה עגולית (רחב"ע, סחלות, סב. כהנח ב, 24). כי התנועה הגלגלית הסבובית והעגולית מה שאליו יתנועע ממנו יתנועע (ר' מנחם גיכלי הגולה, לקו"ק, נספח' 49). ולהיות השמש יותר גדולה מהארץ הנה בהכרח שחצי כדור הארץ יאיר תמיד מפאת השמא[1]) וצל הארץ השטוח באויר עגולי תתמעט בעגול עד יכלה חדודו (סלמה בן חברהם חבינגדור, חספירח ז). כי התנועה העגולית טבעית לו (ר"י הכהן, הקד' מדרש החכמה, כ"י ברלין). וכן העמידם על מתכונתם בתמונה העגולית אשר נפלה בגורלם המוטל בחיקו ית' ואל אשר יחפוץ יטנו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי ח פט). כי אין שום מקום פנוי וריק מן הנקודה והרי היא בכח כל התמונות ההנדסיות עגולית משולשת מרובעת וזולתן לאין תכלית (הוח, כפולות יסודה ג ז, ע:). וזאת התנועה יאמר בה חלוף ולא נגד כי אין לתנועת העגולת נגד לפי שאין כנגדה התנועה הישרה וכל שכן שאין כנגדה תנועה אחרת עגולית ואע"פ שהאחת מן המזרח למערב והאחרת ממערב למזרח אין זה נגד (ר"מ חלדבי, ש"ח ב, כ"ס::). ויש לך לדעת שכדור הארץ הוא עגולי וכדורי מכל ששה קצותיו (דוד גנז, נחמד ונעים ח). נהגו לעשו' כדור עגולי חלולי מרצועות דקו' (וקורין לו ספירא) (שם לח). ועל שרשם (של עצי תמר) יניצו הפרחים אשר יעזבו אחריהם פרי אבני ארוך עגולי

1) [כך בדפו', וצ"ל: השמש.]

דומה בתארו לפרי האלון (סייכהאק, תולדוי הצמחים נט, יב). **פריו עגולי וארום בגודל פרי הקירשע וטעם בשרו טוב** (שם רסד, מז).—וְעִגּוּלִיִּי: **הששה הוא מספר עגוליי** (ר״י אבוהב, פעה״ם לר׳ אברהם כהן אירירי, ו טז).—ומ״ר נקי׳: **הצורות עגוליות אשר אתה רואה הנה הנם קרוויי אצלם נוללי צירדו רוצה לומר אפס ואין** (כפאות לבית דוד מ, עו:). **כי הצורות הטבעיות הנם תמיד מעורבות עם המנגדות אותם כמו שהם השוות ודומות עם בלתי שווי ובלתי דמוי העגוליות עם בעלות הזויות או ישרות** (ר״י אבוהב, פעה״ם לר״א כהן אירירי, ד יב).

א.* **עָגוּם,** ת״ז, נק׳ עֲגוּמָה, מ״ר עֲגוּמִים, עגומין, עֲגוּמוֹת, עָצֵב,—כמו אָגֵם, betrübt; triste; sad: **והיו בני ירושלם כותבין מירושלם הגדולה לאלכסנדריאה הקטנה עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושבת עגומה עליו** (ירוש׳ חגי׳ ב ב). **אמר לו הקב״ה דייך אני ואתה בעולם אם אינך מקבל עליך למול דיו לעולמי עד כאן ודייה לעורלה עד כאן ודייה למילה שתהא עגומה עד כאן וכו׳** (מד״ר ברא׳ מב, תיאוד׳). **ונשיא שמת כל בתי מדרשות בטלין ולא היו בטלין ומטיילין בשוק אלא יושבין ועומדין עגומין ודומין בבני אדם שאין להם פרנס** (שמח׳ מז::).—נפשו, נפשן עֲגוּמָה: **למלך שבא אצל בניו לפרקים כל אחד ואחד אמר אצלי הוא שורה קטן שבכולם אמר אפשר שמניח אבא אחיו גדולים ושורה עמי הלך ועמד ופניו כבושות ונפשו עגומה**[1]) (ספרי דברי ס:ב). **הרואה חלום ונַפשו עגומה**[2]) **ילך ויפתרנו בפני שלשה** (ר׳ הונא בר אמי בשם ר׳ פדת בשם ר׳ יוחנן, ברכו׳ נה:). **לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי** (מד״ר ויקר׳ א). **ד״א ועניים מרודים אלו אבלים ומרי נפש שנפשן עגומה עליהן ומי משמחן יין** (שם לד). — **ואמר הפיטן: חון להקת ענייך הדלים והעגומים וזכור להם בריתך וברית שלשה תמימים** (סדר רע״ג. סדר סליחות, תיקון ה). **נאוף בת מלחלל לתת לה בעגומים זקן בא בימים** (ר׳ אליה הזקן, אזהרי, קובץ מעשי ידי גאוני קדמו׳ ב, 71). **אתה מלא רחמים ברחמיך שמח עגומים גאלם כי הם יתומים** (אחה, יוצ׳ שבת זכור). **סוד כיצא בהנויה צאת עגומים לרויה** (ירדת להליל, יוצ׳ שבה״ג). **עדת ענמים עבור עגומים עליהם מרום הרעים וישפטם וחבטם בעשרה נגעים** (עדת, יוצ׳ ז פסח). **תענוג בלבוש משי ומנות לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים** (אסימה, יוצ׳ שבת ד אחק״ש). **מה אספר ואנחות עצומות נקטה נפשי ומקהלות עגומות** (אבלה, סחרי לו״ג). **מתי תגלה קץ שלומים ואין נביא וחוזה לבשר לעגומים** (שם ב, יא.). **להקשיב מאמר עגומים דברים טובים דברים נחומים** (גנזי שכטר ג, דודסון 167). **העגומים משחת רפסון כי לא ירדה בכם עוד אסון** (שם 168).—**ואמר המליץ: והט אזן לשועת מתחנן ולב עגום תרנין** (בן סרוק, אגרת 32). **ושמעו עגומים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה** (ר״י הלוי, יען ומקים, שער השיר 98). **אריכות ימים ושנות קיומים בטוב ובנעימים יהי נא מסוימים לנחם עגומים** (ד״ה יהודי מצרים וא״י ב, מן 82). **איך לא השאתי מהוני אשה אלמנה ועגומה ולא רויתי דשן נפש יתום או יתומה** (עמנו׳, מחברי כח). **בידו יוביל שי למורא ומשמועה רעה לא ייראו מיגיע כפו יפרנס את כל דל ועגום וישתדל לקרות הפרשה ב׳ מקרא ואחד תרגום** (עזרא הבבלי, תוכחי׳ מוסר ג, טו:).—ונפשו עֲגוּמָה: **ומה שהתירו רז״ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו** (אולי הגא׳ א, לוין 75). **כתב חקוק רשומה לשמח נפש עגומה למעלה לזקוף ולרוממה** (מחזי איטלי א, סח:).—וַעֲגוּמַת נפש: **רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעגומת נפש (תושיע) מהרה בימנו ותבנה מהרה** (רמב״ס, אהבה, סדר תפלות, ברכת המפטיר).

ב.* **עָגוּם**[1]), ת״ז,—מגמגם, stotternd; bègue; stammering: **שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יבול אלא לשונו עגום** (מד״ר במד׳ י).

***עִגּוּם,** מ״ר עִגּוּמִים, עיגומים, שה״פ מן עגם,—כמו עֲגְמָה: **הגלות והחרבן בכו בעיגומים והשמד קוננו בתמרור ושימומים** (יוחסין של אחימעץ, ניבויאר ב, 123).

---

1) [במדר׳ תנאים (לג יב, הופמן 217) הגרסה: עגומה עליו.]

2) [בכ״י מינכי: עגומה עליו, וכן ברוב הספרים. עי׳ הערת ד״ס.]

---

1) [בערב׳ עג׳ם a), דבר בלשון לעז, גלעג.]

a) عجم

***עִגּוּן**, ס"ז, מ"ר עִגּוּנִים, עיגונין, — א) כמו עוֹגִין: עוגין תני רבי חייא אלו עיגונין[1]) שלה (ב"ב עג.). — ובסהס"א: אבל וכשוכב בראש חבל נגזר מן ותורידם בחבל והוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים בים כשמעגנין את הספינות ובו ידוע מקום העגון (ריב"ג, השרש', חבל). על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה רמז להרים ולגבעות שהם להכביד הארץ כמו האדנים והעגונין והם סבת עמידתה (מעין גנים לאיוב לח ו). ולוחות הברזל נקראים עגון או זיון (אנקער ארמאטור) (יאוועל, למודי הטבע, קטו:). אחר כי נסענו ארבעים שעות מיפו הנה השלכנו העגון במים (גוטלובר, ממלכים של פרנקל 6). — ב) *שה"פ עִגֵּן, עשית אשה לעגונה, מצב העגונה: ולאשה עבריה עוד נגע אחד העגון הכל יכול וכוללם יחד (יל"ג, קוצו של יוד ה, 28). — ג) וכמו עִגּוּם, ואמר הפיטן: רקיקי מצות עושין זכר לעגון[2]) ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון (ר' יוסף בר זרח, הלכות הרומות, יוצ' שה"ג). — ומ"ר עִגּוּנִים: והיה דווה בדאבונים ומתעגן בעיגונים וחינן בחינונים פני שוכן מעונים (יוחס' לאחימעץ, ניבויאר ג, 131).

***עֲגוּנָה**, ס"נ, מ"ר עֲגוּנוֹת, — א) אשה הקשורה לבעל ואינה יכולה להנשא לאחר, עזובה מבעלה, אשה המצפה לבעל: בראשונה היה עושה בית דין וכו' מפני תקון העולם וכו' ואמרין בשם ריש לקיש שלא תהא יושבת עגונה (ירוש' גיט' ד 3). משום תקנת עגונות (רב חסדא אמר אבימי, שם בבלי כו:). הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם (לנדב ואביהוא) (רבי לוי, מד"ר ויקר' כ). הלהן תעגנה יכולות אתם יושבות עגונות לבלתי היות לאיש (שם רות 3). — ובסהס"א: ואין בודקין עדי אשה בדרישה וחקירה שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר אלא להקל משום התרת עגונה (רמב"ם, גירוש' יג כח). לפיכך הקילו חכמים בדבר זה וכו' כדי שלא תשארנה בנות ישראל עגונות (שם כט). ולפעמים לא ימצאו שם עדים כשמת בעלה או כשיהרג אלא היא ואם לא יאמינוה תהיה עגונא כל ימיה וכו' ומשום עגונא הקילו בה רבנן וכו' (ר' בנימין זאב, סו"ת א, בסוף). —

[1]) [כך הגרסה בכ"י וברי"ף ובילקוט (יחזק' שסז), וכן משמע מפרוש רשב"ם; והערוך גורס עגינין, ובדפי' עוגינין; ועי' ד"ס הערה (ג), ולהלן ערך עוגין.]

[2]) [שאכלו לחם עוני (אור זרוע, הלכ' פסח' רנו).]

*וגם זָכָר עָגוּן: ומתקנת רבינו גרשום אסור לומר לאשה בינו לבינה אל תסתרי עם פלוני שמא תסתר ותהיה אסורה לו ולא יוכל לגרשה ויהיה עגון (ר"א מלוניל, ספ' ארחות חיים ב, כתוב' כז). — ובמשמ' עָצוּר, אסור, ואמר המליץ: ובה (במדת הכילות) יהיה הדבר בפיו (של החכם) עגון לבלתי למד לתלמיד שאינו הגון (זכריה בן סעדיה, ספ' המוסר, כ"י מימנ' מחב' ו). — ב) בהמה עֲגוּנָה, מאחרת, אחרונה[1]): שאלו את רבן גמליאל מה הוא לגדל בהמה דקה א' להן מקיימין את העגונה שלשים יום והטבח לוקח ומוכר ובלבד שלא ישייר את האחרונה שבהם יותר משלשים יום (תוספת' ב"ק ח יג). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה ובלבד שלא ישהה העגונה שבהן ל' יום (ב"ק פ.).

עָגוּר, ס"ז, *מ"ר עֲגוּרִים, — שם עוף: כסוס עָגוּר[2]) כן אצפצף (ישעי' לח יד). גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותר וסוס וְעָגוּר[3]) שמרו את עת באנה (ירמ' ח ז). — ובסהס"א: חרדו לחנן בעדו כל זרע אגור כי הוא לכם ממרום שגור צפצפו לברכהו כסוס ועגור (קטע מזמן הגא', סעדיאנה שכטר 74). המצפצפים ומהגים נביא קרי לשון גנאי שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש"י, סוט' יב:). הגבורה לאריה והסכל לשור והחכמה לעגור והאריגה לעכביש וכו' (ר"י בן זבארה שעשוע' ז, דודסון 76). כמשל העגור שנטל עצם מגרון

[1]) [כך פרש רש"י בב"ק והערוך, אלא שהערוך גרס ענוגה. וכבר התקשו בתוספ' בפרוש זה ופרשו יחידה. ואולי באמת הגרסה ענוגה כמו בערוך, ובמשמ' רכה וחלשה. והפרוש אחרונה בא להם מסוף המאמר בתוספת'.]

[2]) [י"ת כסוסיא דאחיד ומנציף, כסיס הנאחר ומצפצף, כנראה גרס סָגוּר, כלומ' בכלוב. וכן סומכוס ἐγκεκλεισμένη. בשבע' חסרה מלה זו. עקי' ותיאוד' לא תרגמו אלא העתיקו את המלה באותיות יוניות ἀγούρ. בפש': איך סנוניתא דמנצרא נצרת, כסוס המצפצף אצפצף, פרש כמו פֹּעַל; וכעין זה הירונ' כמו תֹאַר של סיס: pullus hirundinis, אפרֹח של סנונית, כלומ' סיס המצפצף. והמפרשים העברים פרשו שתסרה ויו השמוש כמו וְעָגוּר, והוא שם עוף, ועי' בפרוש רד"ק; ועי' גם ערך א.סוס.]

[3]) [גם כאן העתיק עקי' באותיות יוניות. וכן גם סומכ' וגם השבע'. אלא שהסופרים שִׁנו בשבעי' מן ἀγούρ ל־ ἀγροῦ. של שדה. והירונ' תרגם ciconia, והוא העוף Storch; cigogne; stork. וכן בלקו"ק לפינסקר ריב; ועי' א.סוס.]

הזאב ושאל שכרו והשיב הזאב וכי לא יספיק לך שהיה ראשך בפי ויצא בשלום (פענח רזא, תולדות, יח.). כמו שאמרו שלא יהא בביתו של אדם חיה רעה וכלב רע כך עוף כמו עורבים ונץ ועגור וכו' ואם יהיה ליהודי עגור מיד ישחט אותו ואל יעכב (ספר חסידים התחכמוני). והעגור אשר יעמד על רגל אחת כי יפחד שמא תטבע הארץ בו (תרג' כלילה ודימנה, Orient et Occident I. 167). אחודה נא לכם חידה מהזאב והעגור הנקרא גוריאי הזאב היה אוכל בשר ובאכילתו בלע עצם ונאחז בגרונו שלא היה יכול לבולעו ולא להשליכו לארץ וכו' אמרה לו הארנבת הנה מצאתי לך אדוני רופא מומחה ורוצה בשכרו מאה זוזי' והוא העגור וכו' (מידות איזופיטו, נקבץ דה"י סב' מסה, ע:). הרחם אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר כאשר תעשינה העגור (קראניך) והחסידה (ר"ש בלוך, ספי"ע א, טו:). העגור (קראניך) גדול בהטרוטהאה"ן רק צוארו ארוך ורגליו גבוהות הרבה ממנו (שייכהאק, תולד' החיים קסו). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו כן לעגורים (דונש, לדורש החכמות). ואהגה בם כיונים ואצפצף בשיחי כעגורים או כסיסים (רסב"ג, רביצי דמעך). והחי כעגור בתוך מסגר סגור כאחד בא לגור ויצא ממגורות (הוא, והומר אל תחטה). איך אהיה דאג ואשמע קול סים וקול עגור ותור אשור ובצל הדס אשב ונצני גן לי ביציע וכר אשור (רמב"ע, הגביר ככפלו בהדרך, שער השיר 73). וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (שם). פנה אל שיר מחומש מא[הבי]ם יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, דודסון 310). ועגורי נהפך קפוד ותורי כתנים שב ויונתי בעורבי (דון יהודה אברבנאל, זמן הכה בחץ, או"צ ב, 73).

עָגִיל, ש"ז מ"ר עֲגִילִים,—א) כעין טבעת בזהב וכדומ' תלויה לתכשיט, Ohrring; boucle d'oreille; earring: כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז (במד' לא נ). ואתן נזם על אפך ועגילים על אוניך (יחזקא' יו יב).—ובסהמ"א: הני כיפי עגילים דמרתא (רגמ"ה, ב"ב כג.). זוג עגילים של זהב עם חולי כתם משקלם ששה שקלים (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 94). ואיש הלל לאיש בלתך בפתי עגילים שם עלי אזני עגילים (עזרום הלוי, קטע כ"י גנ"י בידי ססירא). ויהי כראותה את יופי הצורה שמחה מאד עליה ותלבישה את מעילה ותתן לה נזמיה ועגיליה ותשב האשה אל ביתה שמחה ועליזה על עצתה ויאמר לה אישה בראותה מה היה מקרך ואיך נפל דברך ותאמר ראה מעילי ונזמי ועגילי את כל זה נתנה לי ויאמר בעלה ואנה העושר והכבוד אשר אמרת האם מעילים נזמים ועגילים חסרת (ר"י בן זבארה, ספ' שעשוע' ב, דודסון 25). — ואמר המשורר: ווכל בגלותו פני שמש ותכס פני כוכבי זבליה כרמות יפת תאר תגלה את לחיה ותחביא את עגיליה (ר"ם הנגיד, סנס יסידתי). הכי יכסה פניו בתשבץ נצניו ובכתנת פסים ומאין לב יגיל ככת תעדה עגיל ותתיף בשביסים (רמב"ע, זמן יקרא, דיואן קמז, בודל'). בת תיקי בפניך חיים וצוף בשניך יופי וחן אוניך עגילים באוניך ועינך בפוך שמת (ראב"ע, איומתי). — ואמר הפיטן: יקוש בעיניו וילכוד בפח חבלו וצבי עדיו הורד ועגילו (יוקם בעניו, יול' שבת ה אמת"פ). נאה כעגיל חבר הרגיל זקן ופרקו נאה בדורן (מתני אחזו מלחלה, מחזי איטל' ב, עט:). — ב) ש"ת, כמו עָגֹל: בית העגיל העשוי כשובך אין מטמאין בנגעים (תוספת' נגעי ו ג).—ובסהמ"א: ויש שמפסיקים (בערב ת"ב) בביצים שאין להם פה ועגילים כגלגל (אבן ירחי, המנהיג, תענ' כד). ואמר ושדיך לאשכולות ויותר מבואר שדיך לאשכלות הגפן כי היו קטנים ועגילים (ר"י אבן כספי, טרטות כסף, לאקט 37).—ואמר המשורר: נסתר בלילה ויומם בינות גלילי עגילים אך הגבהים גבהים גם השפלים שפלים (ראב"ע, אמור לבניס אלילים, כהכא א, 88).

°עֲגִילוּת, ש"נ, כמו—עֹגֶל, עִגּוּל: ומעגל רגלך מידי דאיתיה בעגילות רגלך והינו ערוה (ענן, ספ' המלוות, הרכבי 31).

עגל, ממנו *עִגּוּל, °עִגּוּלִי, עָגִיל, א.עֵגֶל, ב.עֵגֶל, עֹגֶל, *עָגֵל, *עֹגֶל, °עָגָל, *עגלגלת, °עגלה, עֶגְלָה, עֲגָלָה, °עֶגְלוֹן, °עַגְלָן, *מְעַגִּיל, *מעגילה, מַעְגָּל, מַעְגָּלָה.

א.עֵגֶל[1], ש"ז, כנ' עֶגְלְךָ, מ"ר עֲגָלִים, סמ' עֶגְלֵי,—הילד של הבקר, Kalb; veau; calf: קח לך עגל בן בקר לחטאת (ויקר' ט ב). ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו (ש"א כח כד). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו (ישע' יא ו). שם ירעה עגל ושם ירבץ (שם כז י). יסרתני ואוסר כעגל

[1]) [משתף לכל השפות האחיות.]

לא למד (ירמי׳ לא יח). העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (שם לד יח). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק׳ א ז). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו׳ ו ד). במה אקדם יי׳ אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ׳ ו ו). ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק (מלאכ׳ ג׳ כ)—ובתלמו׳: אין העגל יוצא בגימון (שבת ה ד). מדדין עגלים וסייחים (ברשות הרבים) (שם יח ב). אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותן (שם כד ג). חזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו כפולה אחד לשנים ושנים לארבעה ושתי רצועות עולות ויורדות בה (מכו׳ ג יב). עגל זה לפדיון בני אין בנו פדוי אבל אם אמר עגל זה בחמש סלעים לפדיון בני וכו׳ בנו פדוי (תוספת׳ בכור׳ ו יג). עגלים וסייחים המקפצין ממקום למקום אין להן תקנה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ב״ב ג א). עגלים וסייחין מטפל בהן ג׳ חדשים מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן (ב״מ כח:). שהיו משרתי עבודת כוכבים נותנין עיניהם בבעלי מומין ומרעיבים את העגלים ועושין דמות עצבים ומעמידין בצד אבוסיהן (ר׳ יצחק דבי רבי אמי, סנה׳ סג:).—ובסהמ״א: ופי׳ תור היינו עגל שהוא עיגלא תולתא בן ג׳ שנים (ערוך ערך כד). תבא לביתי ברנה תשבע בטוב מאכלים לחם חמודות ויין ישן ומבחר עגלים (ראב״ע, אחוד לבנים אצילים, כהנא א, 90). רב אחא בר יעקב כשעשה הקיפו כארכו בעורות של עגלים כתב הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השער שלהן (הלכ׳ ס״ת, גנזי מצרים, אדלר 13).— עגל הים: והעושה לרגליו מנעלים מן עור עגל הים לא יכאב כל ימי לכתו במנעלים ההם (אסף 59:). עגל הים הוא פוקיון והוא ביקלו מרינו (שם 103.).—ב) עגל הזהב, צלם זהב בצורת עגל שעשו בני ישראל לפנים; ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים (שמות לב ג-ד). ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשלכהו באש ויצא העגל הזה (שם כד). ויועץ המלך (ירבעם בן נבט) ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם (אל עם ישראל) רב לכם מעלות ירושלם (מ״א יב כח). כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה (שם לב). זנח עגלך שמרון וכו׳ והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון (הוש׳ ח ה-ו). יעשו עגל בחרב וישתחוו למסכה (תהל׳ קו יט). אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים (נחמ׳ ט יח). — ובתו״מ, העגל: אותו היום היה קשה לישראל כיום שעשו בו העגל (תוספת׳ שבת א יז).— מעשה העגל: והוא חטא רבים נשא שכיפר על מעשה העגל (סוט׳ יד.). כך אמר הקב״ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל (ר׳ איבו, מד״ר במד׳ יט). א״ל הקב״ה למשה דברים גדולים גזרתי ועשיתי גזירתך למחול על מעשה העגל וסלחתי כדבריך (תנחומ׳ תשא כז).

ב. **עֵגֶל**, מ״ר עֲגָלִים, — כמו עִגּוּל ג), חתיכה עגלה של בד על בגדי היהודים: ויעשו עגלים לטפם ונשיהם לאות על לבושיהם (עלילות דברים, אוצ״כ ז, 179). עגלים הם עגולים והם הסמנים להכיר היהודים (שם).

עָגֹל, עגול, מ״ר עֲגֻלִּים, נק׳ עֲגֻלָּה, עֲגֻלּוֹת, ת״ז,—דבר עגל שצורתו או הקו המקיפו הוא כמו עִגּוּל; rund; rond; round: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב (מ״א ז כג). ופיה עגל מעשה כן וכו׳ ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות (שם לא). ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב (שם לה). וראש עגול לכסה מאחריו (שם י יט). משפתו עד שפתו עגול סביב (דה״ב ד ב). ומצוי בתלמו׳: אלפים אמה לכל רוח עגולות (ר׳ חנינה בן אנטיגנוס, עירוב׳ ד ח). אלו דברים של גוים אסורין ואסורן אסור הנאה היין וכו׳ ועורות לבובין רבן שמעון בן גמליאל אומר בזמן שהקרע שלו עגול אסור ומשוך מותר (ע״ז ב ג). היתה מרובעת ונעשית עגולה או ארוכה (נגע׳ ה ה). היתה כלי (השקת שבסלע) וחברה בסיד ממלאין בה וכו׳ ניקבה מלמטן ופקקה בסמרטוט המים שבתוכה פסולין מפני שאינן עגולים כלי (פרה ה ז). עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם עגול טהור משוך טמא (רבי אליעזר ברבי צדוק, נדה ח ד). ולמה תנינן דירבענה היא והיא בנעה מלא קיטרין והיא אביבא דפילא עגול הוא מלמטן (ירוש׳ מעשר׳ ה ז). פעמים שהן נעשים כיוצא בו בגל עגול (שם פסח׳ ח ו). סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה והנשיא היה יושב באמצע כדי שיהו רואין אותו ושומעין קולו (שם סנה׳ א ג). גלגלי (העין של) אדם עגולין וגלגלי בהמה ארוכין (שם .דה״ ג).—ובסהמ״א: דדבר עגול אין

לו אלכסון (רש"י, עירובי' נח.). והנה הכל (כל הגלגלים) עשרה ע"כ צורות יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו (ראב"ע, יסוד מורא, יא). והירות הדסים ויערבה לאגדם באחת אגודה עגולה והוא עומד בין ההדסים אשר במצלה (רי"ל בר ראובן, אזהר' י:). סביבותי תעלה העגולה כשמים עלי ארץ עגולה (גנזי שכטר ג, דודסון 213).—חשבון עָגֹל: גם החמשה והששה חשבון עגול כי ימצאו לעולם במרובעם (ראב"ע, ספ' השם ג, קבולי קונטרסי).

*עָגַל, פ"י,—עשה עגוֹל: הרוצה למלאות כל גנתו ירק עושה ערוגה ו' על ו' ועוגל בה חמשה וכו' (שבת פה:). — ובפהמ"א: אם היקפת בחוט של ט"ז אמה בקרקע בריבועא תמצא בתוכו ד' מרובעות ואם היית צריך לעגלו מבפנים ילהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י"ב ונמצא חיצון יתר על הפנימי רביע (רש"י, סוכי ח.). עושה ערוגה מרובע ו' על ו' ועוגל בה בתוך הריבוע הפנימי ה' על ה' (תוספי שבת פה:). הילך עוגל חמשה עגולים אלו בלי שירחיק כלום בין זרע לזרע (ר"י אבן מיגאש, שו"ת כו). —*ובמשמ' פ"ע, הלך בעִגּוּל: ולפי גלגול עוגל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב כנגד קצותיה (ר"ש דונולו, ספי חכמוני, פי' ילירה ו, 147).

—נפעי, *נֶעֱגַל, נעשה עָגֹל: בשעה שקורעה (את הבהמה) עד שהיא בחיים הוא נסלל ונעגל (רבי הונא, ירוש' ע"ז ב ג).—ובפהמ"א: והמוצקות נחלקות לד' מינים האחד מוצקת אשר כל סלעיו שוות או נעגלות וכל הקוים היוצאים מזוית תושבתם או מהקו הסובב אותה אל ראש המוצק שוים מכל צד (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשברת ד ה, הלופה מארץ הגר א א, 27).

—פעי, *עִגֵּל,—גלל כלי עָגֹל על דבר מה: הגרוגרות משידוש ומגורה משיעגל היה דש בחבית ומעגל במגורה נשברה החבית ונפתחה המגורה לא יאכל מהם (מעשר' א ח). אלו הן הגולין ההורג נפש בשגגה היה מעגל במעגילה ונפלה עליו והרגתו וכו' (מכו' ב א).—וגוף בן אדם: סך כהן עצמו שמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו (תוספי תרומי י"י). תני רבי חייה השף שף ברגל והמעגל מעגל ביד (ירוש' מו"ק א י).—ובפהמ"א: פי' הייא מהרה נ"א לעגל והוא מהרה חילקם בלשון אבל הפתרון אחד (ר"ח, פסחי עה.). כהנת שחפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה אבל מעגלת שערה בשערה (רמב"ס, תרומי יא ט). ומנהג בישראל לעגל החיות בעת לידותן שוכבי על המטה שלא ישלוט בהן רוחין ולילין (Brülls Jahrb. I, 103).—ובמשמ' עשה עִגּוּל: ואם היית צריך לעגלו מבפנים ולהוציא קרנות ריבועו אתה עוגלו בחוט י"ב (רש"י, סוכי ח.). תשע שורות מן הגפנים רוחב ותשע באורך וכשנעגל עגולה בתוך אותו המרובע שיהיה הקפה נוגע בשורות החיצונות כדי שיהיה חצי אלכסון העגולה י"ו אמו' (פי' הרמב"ס, כלא' ה ה). וכנגד אותן ראשי קרנות הנוגעין בתודו של עגול החיצון כנגדן אנו סובבין ומעגלן שיהא עיגולו ישר לכל הצדדין וכשאנו מרבעין העיר הזו ואנו מעגלין אותה מבחוץ בעין עיגול החיצון הזה נמצאת העיר משתברת ד' מאות אמה לכל רוח ורוח (ר"י ברצלוני, הלכי עירובי תחומין, ספי העתים סו, 83). — ובחכמת השעור: ואנו מעגלים בצורה הזאת אופן אחד אשר מרכזו מרכז הארץ (ראב"ח הנשיא, ספ' העבור א ו). אני מעגל עגולות אופן היוצא מרכז ללבנה והוא העגולה אשר על ארבע רוחותי' (הוא, לורת הארץ טז). — וכמו התפ' ב), נעשה עָגֹל: עקולי כעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ"ה, ב"ב כד.). חומט אומר אני שהוא מין שרץ שקורין ליגמא הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל (רש"י, חגי' יא.).—ואמר הפיטן: גזר מי בחזיר יפגל גם משך ערלה מלעגל גויתו להשאיר והממאן מלעגל (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א' חנוכי).

—התפ', *הִתְעַגֵּל,—א) גלל את עצמו: גוי שנתן שמן על גבי טבלא של שייש להתעגל עליה משעמד מותר לישראל לישב אחריו (תוספתי דמאי א יט). לא יסוך כהן שמן של תרומה על גבי טבלה של שייש להתעגל עליה (שם תרומי י י). סך שמן ומתעגל על גבי קטיבלייא חדשה ואינו חושש (ירוש' שבת ו א). —ב) נעשה עָגֹל: מה רוק שמתעגל ויוצא אף כל שמתעגל ויוצא (נדה יט:).—בהשאלה: והדבור היה יוצא מפיו של הקב"ה ובא ויושב על אזנו ומתעגל[1] עליה זו היא ועגילים על אזניך (פסיקי רבתי כג).—ובפהמ"א: פי' נחש שבצל העמוד שבתוכו שמתעגל כראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל (ר"ח,

---

[1] [ועי' גם בהערת מא"ש.]

עירוב' כע:). וכשחמה מסבבת פניה למולה (למול פני העשב שנקרא הרני) היא מתעגלת עמה עד ששוקעת החמה (ערוך, ערך הרני). משנתלש רוקו בפיו משנתעגל ונאסף לצאת (רש"י, עירובי לח:). מה הסהר הזה מתעגל ומשלים פגימתו לסוף י"ד יום ואז מבהיק זיוו של עולם (ממז' ויטרי 318). כי צורת השמים כולם צורת כידור מתעגל מכל רוחותיו עגול שוה וישר (ראב"ע הנסיה, גורת הארץ י). והנה האש היה נמשך ומתגלגל עד שנתעגל בעיגולו ומתוך העיגול נתקשה ונהיה לשמים (ראב"ד, פי' ספר יצירה א). איזו היא עונת המעשרות וכו' התפוחים והאתרוגים משיתעגלו מפני שהן ראויין לאכילה בשהם קטנים (רמב"ם, מעשרי ב ה). והתנין הבולע היא החכמה הלמודית וקראה תנין לפי שהתנין מתעגל בעגולת השמים ורמז כי חכמה זו מעולה מחכמת הטבע (ר"ש אבן ויגאה, שבט יהודה, 64).

—הפעי, *העגיל,—עשה שיהיה עָגֹל: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהלי ז ז).—וכמו פעי: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים (מו"ק יא.).—ובסהמ"א: סך הוא הכהן עצמו בשמן של תרומה ומביא בן בתו ישראל ומעגילו על גביו (רמב"ם, תרומ' יא ח). בעלי הקבלה התירו זה כגון לפתוח מים לגנה ולאסור הסוס אל הרחים לטחון וכו' ולהעגיל על הזיתים להיות זבים בשבת (ר"י הקרקי, ג"ע, ענין השבת ז, כז:). —ואמר הפיטן: יקרת המלוכה לך ובעוזך נדגלתה בנויך הסגלתה במעגל יושר העגלתה (גנזי שכטר ג, דודסון 83).—ובחכמת החשבון: וראה והפלא בפרדס מהרב הקורדווירו ז"ל שער הצרף פ"ח שהניח ט' מיני מספר מעגיל הקדמי הכרחי מוספי מרובע כללי פרטי שווי מספריו (ר"י די מודינו, ארי נוהם י, 25).

—פעי, *עִגֵּל, רק בינ' מְעֻגָּל, מעוגל,—כמו עָגֹל: כי המרבע דבר המעוגל אינו עודף כי אם רביע (ר"י בלולני, הלכ' עירובי תחומין, ספי העתים סו, 83). ויש כדור חלול והוא שיש לו שתי תכלית מעוגלות וכאלו הן מקבילות בשטחיהן זו לזו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, א, יג.). כיון שהארץ היא כדורית כמו שאמרנו הי' מדין הטבע המוחלט בחלק הזה משטחה הנק' יבשה להיות מעוגל שוה עד מאד בעיגולו (שם ב ג, כח.). לפיכך בנאום כתמונת הששיות ולא עשאום מעוגלים (ר"י אלבו, העקרי, הקדמ' יג.).

*עֻגֶל, עוגל, ש"ז,—א) כעין בְרֵכָה עגֻלה של מים[1]: אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך כלים אבל שוחט הוא לתוך עוגל[2]) של מים (חולי ב ט). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון רואין אותן אם יש מתחלתן ועד סופן צרוף ארבעים סאה מטבילין בהן ואם לאו אין מטבילין בהן דברי בית שמאי בית הלל אומרים אין מטבילין בהן עד שיהא לפניו עוגל ארבעים סאה (תוספת' מקוא' ד י). —ב) תבונת מה שהוא עָגֹל, עִגּוּל. rande Form; rondeur; roundness: יש אומרים לארכו מדדו ויש אומרים לעוגלו (ילקוט שמע' תהלי כב).—ובסהמ"א: ולפי גלגול עוגל העגלה מתגלגלים אלה שני מזלות ועוגלים והולכים סביב סביב בנגד קצותיה (ר"ש דונולו, ספ' חכמוני, פי' יצירי ו, 147). כשם ששוטחין נפיא ע"פ העוגל כך שוטחין הכא ומניחו על פי הקנה (רגמ"ה, חולי מה.). ועוגל בכל ערוגה ה' וזורע בעוגל מין א' ויש היכר הרבה לדבר וא"צ להרחיב בין ערוגה לחברתה (רש"י, שבת פה:). דאם יש בו נקב אחר ארוך שאין עגול רואים אותו אם יתנו ארכו לעגלו והוי במלא מקדח הוי חסרון (הוא, חולי מה.). חוג עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (רש"י, איוב כב יד). אגן עוגל הסהר מה הסהר הזה מתעגל וכו' (ממז' ויטרי 318). עושה ערוגה מרובע ו' על ו' ובתוכה מרובע עוד ה' על ה' וכו' וימלא העוגל במין אחד (תוספי שבת פה:). ואם תעשה עוגל של עשרה על עשרה בתוך ריבוע החיצון יהא העגול בין שני הריבועים (שם סוכי ח:). ותחזור ותעשה בתוך העוגל ריבוע של אלכסונו שבעה כמדת העוגל הזה יהיה ריבוע פנימי חמשה על חמשה (שם).—ואמר הפיטן: ועמקו בעשרים וארבעה למתח סוף וסוף כשבעים ושנים לעגל גיחון (ר"א קליר, אז כאים, יוצ' שקל').

*עַגָּל, ש"ז,—בעל עגלה, עגלון: והו מעשה שהביאו יין ממרחק ללובי"ן במקום שהיה דר מורי אב"י העזרי בע"ש ולא הספיקו להורידו עד שקדש עליהם היום והיו הרבה סוסים בעגלה והיה אומר להם

---

[1]) [כך יוצא מהמאמר שבתוספת', ולדעת הערוך הוא כמו אֹגֶן.]

[2]) [כך הגרסה במרכ"ם ובערוך, וכן מביא רש"י. והערוך מביא גם גרסה אוגן, וכן בב"י וברי"ף, וכן כנראה גרסת הרמב"ם (הלכי שחיטה ב ס, ונמפרשים), וכרפו': עוגה, עוגא.]

העגל או תורידו היין אז תצטרכו לשלם לי כל הוצאות סוסים[1]) (חור זרוע, סו"ת, סנת פז). ומהר"ר מן אמר שהיה מפחד המגרש שקרובי האשה בפראג ישובו לתפשו וכי בדרך כבואו מעיר נוימבורג לפראג הופקד ביד העגל לשומרו אך בפראג לא רצה להמתין העגל ולשמרו והלך לו וככה נמצא בעדיות ג"ב שנגנבו (רמ"ח, סו"ת כט).

*עֲגַלְגֶּלֶת, עגולגלת, ת"נ.—עגלה־ארכה[2]). משוכה, elliptisch ; elliptique ; elliptic: וכבצים כל שכודרת ועגולגלת בידוע של עוף טמא וכל שאינה כודרת ועגולגלת בידוע של עוף טהור הוא (תוספת' חול' ג כג). ואלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגלת ראשה אחד כר וראשה אחד חד טהורה (ע"ז מ.).

*עֲגֻלָּה[3]), עגולה, ש"נ, ת"ר עֲגֻלּוֹת, עגולות.—א) כמו עִגּוּל: להתעכב אלו עשרת אבירי עגולה ואילו הן ר' ישמעאל ור' שמעון וכו' (גנזי שכטר ח. גינלבורג 236).—עֲגֻלָּה של דבלה: המקבץ דבלה ועשה ממנה עגולה או שנקב תאנים והכניס החבל בהן עד שנתקבצו גוף אחד הרי זה תולדת מעמר וחייב וכן כל היוצא בזה (רמב"ם, שבת ח ו).—ב) כמו ד.עִגּוּל, נטיעות של גפנים בצורת עגול: ומה שאמר הרי זה מקדש מ"ה גפנים כפי מה שאומר והוא שהוא מקדש לעולם ששה עשר אמה לכל רוח עגולות כדי שתהיה העגולה שיתקדש כל מה שבתוכה עגולה שיש באלכסונה ל"ב אמות (פי' הרמב"ם, כלא' ה ה). נהיו כל הגפנים שיש בתוך העגולה מ"ה (שם). וכשתסתכל בצורה הזאת תמצא שמה שבתוך העגולה מ"ה גפנים (שם).—וַעֲגֻלָּה במים: כשתשליך אבן בבריכת מים ותעשה עגולה לפניו במים ואותה העגולה תעשה אחרת והאחרת אחרת עד שיהיו הרבה עגולים זה בתוך זה (כ"מ חלדני, ס"ח ד, מח:).—עֲגֻלָּה תוך עֲגֻלָּה: ועכביש ראה קלות פעליו ורשתו לזבוב פרש ודקרה ועת ארגו עגולה תוך עגולה כאלו במחוגה הוא תארה (עמנו', מחב' ח).—ומצוי מאד בחכמת השעור והתכונה וכתיבת הארץ: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה[1]) והקשותה (משנת המדות א). העגולה כיצד מצרף החוט בתוך עצמו ומשליך ממנו שביע וחצי שביע והיתר היא המשיחה (שם ג). שלש מדות בעגולה ואלו הן התלויה התלולה והשפלה (שם ה). ג' דברים נאמרו בקשותה ואלו הן הישרה החסרה והיתרה איזו היא ישרה כל שהיא עומדת בחצי העגולה לא חסר ולא יתר (שם). אב מוצק תושבתו (של גולם) מרובעת קורין לו מרובע תהיה וכו' ואם היא עגולה קורין לה עגולה מוצקה (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת ד, הלופה־מאכן הגר א א, 24). שהתורה ספרה על עגלת האש והעפר בראשית ברא אלהים וכו (ר"י א"ת, חו"ד נרסע"נ א ג ו). אך זאת התנועה שתראה האש למעלה היא מקרית בעבור שתצא מעגלת האויר וכאשר תצא מעגלת האויר ותגיע אל מוצאה תשתנה תנועתה בסבובה (שם מ). כאשר הנקודה אשר באמצע העגולה הוא השרש לכל הקוים היוצאים ממנה אל הקו הסובב בעגול כן שרש כל ההרגשות במוח (הוא. רוח חן ג). הנה זה הגלגל ככה ראשונה גשמי בהויה והפסד והיתה בין האדם וזאת העגולה התיחסות חלוש והוא כי האדם הוא גשם וזאת העגולה מקרה בגשם שתי קשתות כשיקובצו יהיה מהם עגולה (ראב"ד, אמו"ר 6). כי שני הקטבים והברית והעגולה הגדולה אשר מרחקה משני הקטבים מרחק אחד כלן מקרה לעגולה מצד שהיא מתנועעת (שם 59). וכאשר נחל מלכתה הנה העגלות הגדולות תשע והעשירי היא הקדוש (ראב"ע, ספי השם ג, קנולי קונטרס'). השם הנשגב לבדו ברא בעולם העליון תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא העולם השפל (הוא, ספי המספר 1). אין מחלוקת בין משכילי חקות השמים כי שתים עגולות הנה הן הן המסבות העליונות שמוצק האחת מוצק הארץ (הוא, אגר' השבת פתי', קנולי קונטרס'). ועתה אדבר על הלוח יש בו שלשה עגולות האחת הקו הסובב והיא עגולות[2]) ראש גדי כי לא יעבר מול אחר עליה רק ראש גדי לבדו ויסתירנה ותקרא עגולות[2]) הפך הסתיו ועגולה השנית היא עגולות[2]) ראש טלה ומאזנים כי עליה יעברו הם לבדם ויסתירוה ותקרא עגולות משוה היום והעגולת השלישית היא עגולות[2]) ראש סרטן כי לא יעבור

---

[1]) [ועי' גם REJ, IX, 49.]

[2]) [כך יוצא מפרוש רש"י (חול' סד.), וז"ל: עגולגלת לתורה הזה משמע עגולה כעדשה וכגבינה וכו' משוכה לארכה ועגולה לרחבה, ע"כ.]

[3]) [כך הוא הנקוד במחב' עמנואל.]

---

[1]) [ואפשר שהוא נקי' מן עֶגֶל.]

[2]) [אולי צריך לנקד עֲגוּלוֹת, כמו עָגֹל.]

עליה מזל אחר חוץ מתחילת סרטן ותקרא עגולות[1]) הפוך הקייצי (הוא, כלי נחושת א). העגולה שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד (רמב"ם, קדוה"ח עז א). העגולה שהיא עוברת במחצית המזלות שבה מהלך השמש אינה עוברת באמצע העולם מחצי המזרח לחצי המערב (שם יט ב). ונאמר להם הראיתם כשיתנועע הרכב סבוב שלם הלא החלק אשר במקיפו הלך דרך העגולה הגדולה בזמן ההוא בעצמו אשר הלך בו החלק אשר הוא קרוב לנקודת מרכזו העגולה הקטנה אם כן תנועת המקיף יותר ממהרת מתנועת העגולה הפנימית (ר"ש א"ה, מו"נ א עג). דמיון זה אמרנו בגדר העגולה שהיא תמונה תקיף בה קו אחד לתוכה נקודה (כל מלאכת ההגיון, המוסף, מב:). וכפי רחוק סדן גלגל מסדן גלגל העליון יעשו עגולות קטנות מרכז אותן העגולות (ר"י הקראי, ספ' ג"ע, הבדל שנה משנה ד, יז::). והמון העגולות הקטנות החקוקות לשם סב' צידי גלגל המישור המקבילות לו בשטחיהן וכו' ואחרים יקראו אותן עגולות הזמן או עגולות המקבילות (ר"י הישראלי, יסוד עולם, כ:). עמד זעיין בעגולת נחושת ההיא העשויי' כמין טבעת שטחית גדולה מאוד (שם לט:). והמרוצה הזאת הוא שתקרא ויאמר עליה כי היא מהלך הירח האמצעי ברוחב והעגולה הקוית שחוקק מרכז גלגל ההקפה (שם מה:). אולם אמצע גלגל המזלות בכדור (ר"ל כדור הארץ המלאכותי) היא העגלה הנחלקת לש"ס חלקים שוים וכו' וא:לב גלגל משוה היום היא העגלה החולקת זאת העגלה על ראשי טלה ומאזנים (יעקב בן מכיר בן תיבון, ספר המעשה בכדור הגלגל, כ"י ביהמ"ד סכטר). נזכיר בתחלה ממראי הקשת ונאמר כי הם שלש מראות העגלה העליונה אדומה והשנית ירוקה והשלישית כרכומית (אבי הרלב"ג, בעפ"ס א ז). זבאור זה כי מה שהם באמת מרובעות כשיעיין אותם האדם מ:רחוק וראה אותם כאילו הם עגולות[2]) ופעמים רבים יראה מה שהם אלו כנגד אלו שהם מחוברות יחד (רש"ט פלקירא, ראש' חכמה 44). ונאמר כי עגולות[1]) משוה היום היא עגולה הותכת הכדור לשני חלקים שוין (ר' שלמה בן אברהם אבינדור, אספירא ב, מו:). שזה הב"ח אינו נמצא בשום אחד מהנהרות הגדולי' ומים המתוקים שבעולם זולתי בנילוס וגם בשום ים מהימים המלוחים אינו נמצא כמו שכתב פליאניאו הטבעיי זולתי בים אוקיאנוס של כוש מפני חוזק החום מהעגולה השרופה אשר שם מעורב עם המליחות של ים אוקיאנוס (ר"י אברבנאל, פי התורה, ואתחנן, קיד::). ובמחוגה יתארוהו לאמר יונח מציאות גשם בב"ת ונצייר עליו עגולה וקוים יוצאים ממרכזה אל המקיף וכו' (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה ד ד, יג.). עבים סתר לו ולא ירצה לראות בזה העולם השפל ובעגולת שמים המקפת שם יתהלך ולא ישגיח על השפלי' (רשב"ל, אוהב משפט, באורים על איוב, קכא.). העגולה היא צורה שטוחה יסוב בה קו אחד יאמר לו הסובב ובפנים מהעגולה נקודה כל הקוים היוצאים ממנה לקו הסובב שוות מקצתן למקצת ומרכז העגולה היא אותה הנקודה (הקדי' איקלודוס, כ"י כזנמנקי, רומא). העגולה היא צורת שטות יסובבנה קו א' יאמר לו הסובב ויש בתוך העגולה נקודה כל הקוים הישרים היוצאים ממנה עד הקו הסובב יש (?) יחס כולם זה לזה (אקלידי של יהודה הכהן). העגולות הממששות אלו אלו ולא תתצוב אחת לאחרת יאמר להן העגולות הממששות (הוא, במדרי' החכמה ג, ד). העגולות היא תחלת הצורות והשטוחות והכדור תחלת הגופניות (שם הקד', כ"י ברלין). ואי אפשר העדר המרכז בהיות העגולה כמו שאי אפשר העדר העגולה בהיות המרכז (ר"א בן אליה הקראי, עץ חיים קט). העגולות היותר צריכין למלאכת הכדור הנזכר הם עשרה (דוד גנז, נחמד ונעים לב). והקשת וכו' נקרא עגולות הגובה לפי שממנה חלקת גובה השמש והירח ושאר כוכבי' (שם לה). אם תשום רגל א' מהמחוגה בנקודה א' ובו כח ושקט וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו א' שלם ומחובר קצה הראשון עם האחרון והתמוג' הזאת תקרא עגולה (ברוך משקלוב, עמודי השמים, ג:). ועתה נציע משולש א ב ג שזוית ג' ממנו היא נצבת הג"ה ונחוג עליו חצי עגולה המקי:פתן ע"ד האמור למעלה (שם יג.). לא יהי' קו המקיף עגולה ממש רק יהי' כמין עגולה ארוכה הנקראת עליפסא (ר"ד מפריזנהויזן, מוסדות תבל ב, יד:).— ואמר המשורר: נשמת רבבות סגלה ואלפי עגלה מרוממת רוצה תפלה מקדמי תהלה רננו צדיקים באדני לישרים נאוה תהלה (ר"י אבן אביתור, נשמת ישראל, מעל הפיר 11). ושלום רב ממזרח למערב ומעגולה לעקרב

[1]) [עי' הערה 2) בעמ' הקודם.]

[2]) [אפשר שזה נק' מן עגל.]

(רמב"ע, לגביר דעות). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור חיים ודולקות בנרות (ראב"ע, אמרות ימים). בטרם עגולה וחלדה בחכמה נועצת לבדה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (הוא, אין אלוה מבלעדיך). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה עקרבים (הוא, חי בן מקין). ואזור עגולה כאופן עגלה יגלגל זירעיש צבא רום וירעים (דון שלמה בונאפיד, פירים קלרים, ד"ח פו). בבין עמל ובינות היגונים אני נמשל בקוטר העגולה (עמנו', מחב' ח).—ובהשאלה: וחוקר הדברים בסבותיהם וסובב סובב על דרך ההשכלי' וההקירה אשר היא עגלה רעיונית ממה שממנו אל מה שאליו (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, נג.).—ג) ואות האפס בחכמת החשבון: והנה נשים עגולה ונכתוב סביבה ט' מספרים ובעבור היות ט' סוף תשבון יהיה ערוך על עצמו כמספר החשבון שהוא לימינו ולשמאלו ובעבור החמשה אמצעי ע"כ יתהפכו משם לשוב אחדים עשרות והעשרות אחדים (ראב"ע, ספ' הספ ו, קנולי קונטרי).

עֲגָלָה[1], ש"נ, כנ' עֶגְלָתוֹ, מ"ר עֲגָלוֹת, סמ' עֶגְלוֹת,— בעין תיבה שמתחתיה אופנים ואסורה בעבותים לבהמה, תשמש להסיע בה משא ממקום למקום או לישב בה אדם ולהמשך בה ממקום למקום, Wagen; charette, voiture; cart, waggon: קחו לכם מארץ מצרים עֲגָלוֹת לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם (בראש' מה יט; גם כז; מו ה). שש עֶגְלֹת צב ושני עשר בקר עֲגָלָה על שני הנשאים ושור לאחד וכו ויקח משה את העֲגָלֹת ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים את שתי העֲגָלוֹת ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם ואת ארבע העֲגָלֹת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי (במד' ז ג-ח). ועתה קחו ועשו עֲגָלָה חדשה אחת וכו' ואסרתם את הפרות בעֲגָלָה וכו' ולקחתם את ארון יי' ונתתם אתו אל העֲגָלָה (ש"א ו ז-ח). ויבקעו את עצי העֲגָלָה ואת הפרות העלו עלה ליי' (שם יד). וירכבו את ארון האלהים אל עֲגָלָה חדשה וכו' ועזא ואחיו בני אבינדב נהגים את העֲגָלָה חדשה (ש"ב ו ג). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות[2] העֲגָלָה חטאה (ישעי' ה יח). כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עֲגָלָה על כמון יוסב וכו' והמם גלגל עֶגְלָתוֹ ופרשיו לא ידקנו (שם כח כז-כח). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העֲגָלָה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עֲגָלוֹת ישרף באש (תהל' מו י). — ובתו"מ: אין עושין חלל תחת רשות הרבים בורות שיחין ומערות רבי אליעזר מתיר כדי שתהא עגלה מהלכת והיא טעונה אבנים (ב"ב ג ח). דרדור עגלה וקוסטות המלכים וכו' אע"פ שמקבלין טמאין (כלים טו א). שלש עגלות הם העשויה כקתדרא טמאה מדרס כמטה טמאה טמא מת ושל אבנים טהורה מכלום (כלים כד ב). בהמה שנכנסה מאליה לרשות היחיד והיזיקה בידה וברגלה ובקרנה ובעול וכו' בעגלה שהיא מושכת משלמת נזק שלם (תוספת' ב"ק א ו). השוכר את החמור להביא לתך חיטין והביא שש עשרה שעורים פטור אם הוסיף על משאו חייב וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב סומכוס אומר משום ר' מאיר קב לכתף שלש סאין לעגלה וספינה לפי מה שהיא (שם ב"מ ז י). אבל מוכר הוא (האומן בשביעית) מגליד ומגל קציר ועגלה וכל כליה (ירוש' שביעי' ה ו).—עֲגָלָה שמוליכים עליה ארון של גרוסות: וארון של גרוסות ר' צדוק מטמא וחכמים מטהרין היתה עגלה שלה של מתכת טמאה (כלים יב ד).—וכן עֲגָלָה של עריסה; עריסה מאימתי מקבלת טומאה משתגמר מלאכתה ואם עתיד לעשות לה עגלה טהורה עד שיעשה לה עגלה (תוספת' שם ב"מ ה יב).—ועֲגָלָה שתחת אלית האילים: אין הזכרים יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן (שבת ה ד).— עֲגָלָה של קטן, שהתינוק משחק בה: עגלה של קטן טמאה מדרס ונטלת בשבת ואינה נגררת אלא על גבי כלים רבי יהודה אומר כל הכלים אין נגררין חוץ מן העגלה מפני שהיא כובשת (ביצה ב י).— ובסהמ"א: וארבעה אופני שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות (רס"י, מ"א ז ל). שנקרא כן (השם מעגל) לפי שיכול האדם ללכת בו במרוצה ובמהירות מענין בעגלא ובזמן קריב וכן העגלות יכולות ללכת בו בנקל (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי ב י). גלת אחד היה רוכב אחר הר' נתן נ"ע ראה סוס גורר עגלה אחת בלא גלגלים א"ל להר' נתן נ"ע ראה כמה סוס גורר בקלות זו העגלה ומהו ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות מה כבדות יש (יוסף המקנא, ברכת אברהם לכבוד ברלינר 82). ואית דמפרשי

---

[1]) [כך גם בארמ' עגלתא, ובפונית עגלת (?) לידלב' 336), והשאל גם במצר' עֲגַרְתָּ, ובקופט' עֶגְלֵת (Burchardt, II 1).] — [2]) צ"ל השור ובעבות.

פרודות עצים הנפרדים מן העגלה שמושכים את העגלה בהם (רעמנ"ע, צ"ב ס ח). חסום העגלה בהאופנים למען תתנהג העגלה בכבדות (יל"ג, קפילת הדקך).—עֲגָלָה זוחלת: ירתמו על הרוב ד' כלבים בעגלה זוחלת (שליטע) ויסיעו בני אדם או הכבודה אשר להם ממקום למקום (ר"ס גלוך, סבי"ע ג, כו.).—ואמר המשורר: רצו המולות עלי מסלות מאש חצובות ולו תהלות נשאה וראשה לכל עגלות (ראב"ע, אל אל אמת).—*ושם אחד המזלות, ursa major: עגלה[1] בצפון ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסחי' לז.). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (שם לז:). כל מאורי אור הגדולים נתונים בדרום חוץ מן העגלה שהיא נתונה בצפון (פדר"א ז).—בין עקרב לסרטן כבין עגלה לעקרב עגלה בצפון ועקרב בדרום וכו' המזלות בסדינים התלי כמלך ועגלה המנהיג (ברייתא דשמואל הקטן א). — ובסהמ"א: והעגלה הנתונה בצד צפון לתלי קרובה לתלי וקצות העגלה דבקים בטבעת התלי (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' יצירה ו). ועקרב יוצא מהעגלה הנאמנה לפאת נגבה תימנה (ראב"ע, מכתי' לר' שמואל אבן נחמע, כהנא ב, 39). וטעם בין השמשות רגע היות נקדת עגלת השמש כנגד שטח הארץ כנגד היושב אז חצי עגלת השמש למעלה (הוא, הקדמ' ב' לפירושו על התורה, שם 82). ואני אשכון למול עקרב בשחר ולערב נכח העגלה (עמנו', מחב' א). התוכנים קוראים אותו דו"ב הגדו"ל וההמון קורים להם העגלה (דוד גנז, נחמ' ונע' א כו). שבזנב הדוב הקטן הנקרא עגלה (כתב זרח, ג, קפ' אילים לים"ר מקנדיה). הדוב הגדול הנה הוא הכוכב הבהיר והיפה ברקיע הצפון נודע ונכר הוא ע"י שבעה כוכבים הזכים והמאירים אשר בתוכו הנקראים עגלה הגדולה שבצפון בלשון חז"ל (יאוועל, למודי הטבע ד ע).—*וצורת אחד הטעמים המשרתים, ירח בן יומו: רביעית היא עגלה עם גלגל כלולה (בן אשר, דה"ט 17). ושמונה משרתים לטעמים חרותים הראשון אזלה וכו' החמשי היא עגלה עם גלגל כלולה הששי שופר תואר בו ישפר וכו' (הורית הקורא, דרנבורג 73).

1) [פרש"י, וז"ל: אותן כוכבים העשוים כעגלה והוא מזל שור, ע"כ. אפשר שנקד עֲגָלָה, ועי' רש"י (ברכ' נח:): רישא דעגלא ראשו של עגל והיינו מזל שור, ע"כ.]

אֶבֶר,—עִפּרת.—אוֹפָן,—גלגל. חלקי האופן: גַּב, *זְרוֹעוֹת, חִשֻּׁק, חִשּׁוּר, טַבּוּר, יָדוֹת, סֶרֶן.—*אָפַן,—הסב האופן.—∞אוֹפֵן,—רוכב על אופנים.—*אוֹפַנִּי.—∞אָפְנַיִם [1],—מכונה על שני גלגלים.

גַּלְגַּל, אופן של עגלה.—גִּלְגֵּל,—אופן של עגלת הדישה.—גִּלְגֵּל, הגיע דבר באופן שיסב סביב עצמו.—∞גְּרָרָה,—עגלה בלי אופנים נגררת ומחלקת על השלג.

*זוג,—פעמון בצואר הבהמה.

חֶבֶל, חֲבָלִים.

*טַס, טַסִּים,—צפויי פח או ברזל העשויים כעין טסים לצורך העגלה.

כְּנָפַיִם,—א) קשוט העגלה,—ב) הקצוות המנקבות ששם עוברות הרצועות.

לוּחַ, לוחות,—הקרשים שמשני צדי העגלה.

מוֹט, מוטות.—מוֹסֵרָה, מוֹסֵרוֹת,—חבל לקשר בו העֹל להבהמה.—מוֹשְׁכָה, מוֹשְׁכוֹת.—*מַחֲגֹר,—יתד בקצה העֹל.—מְצִלָּה,—פעמון בצואר הסוס.—*מְרִיצָה,—עגלת ברזל קטנה בת שני אופנים ישתמשו בה להביא חול, עפר ואבנים לצורך בנינים.—*מְשִׁיחָה, מְשִׁיחוֹת,—חבלים.—מֶרְכָּב,—א) דבר שישב עליו אדם ברכיבתו, כר וכדומ'.—ב) שם הקבוץ לרכב הברזל למלחמה.—מֶרְכָּבָה,—עגלה של ברזל, רתומה לסוסים לרכיבת שרים.

*סֹמֶךְ,—הטבעת שבאמצע העֹל שלתוכה נכנס ראש המחרשה או ראש העגלה הנמשכת ע"י הבהמה.

עֲבוֹת,—חבל עב, גדול ומפתל, ישתמשו בו לאסר העֹל בבהמה.—*עָגַל, *עֶגְלוֹן, *עַגְלָן—נוהג עגלה, בעל-עגלה.—*עֶגְלוֹנוּת.—עֹל,—בד כבד של עץ או של ברזל, יקשרוהו במוסרות בצואר הבהמה שתמשך את העגלה וכדומ'.—*עִנְבּוּל, עִנְבָּל,—הלשון המקשקשת בזוג שבצואר הבהמה.

צִיר, צִירִים,—סֶרֶן, גלילי ברזל שגלגלי העגלה מסתובבים עליהם.—*צִנּוֹרָא, צִנּוֹרָה,—וו עקום.—*צִפּוּי, צִפּוּיִים.

*קַטְרָב,—עֹל של מתכת.—קֶרֶשׁ, קְרָשִׁים.—קרשי העגלה.

רֶכֶב. רֵכֶב, רֶכֶב, רַכָּב.—*רְצוּעָה, רְצוּעוֹת.
*תַּמְחוּיוֹת,—עֹל עגֹל כעין קערה.

1) [כך נקד המחבר בח"א, אבל לדעתי יש לנקד אוֹפַנַּיִם.]

עֶגְלָה, ש״נ, סמ׳ עֶגְלַת, כנ׳ עֶגְלָתִי, מ״ר סמ׳ עֶגְלוֹת, — נקבת בני הבקר: קחה לי עֶגְלָה משלשת ועז משלשת ואיל משלש (בראש׳ יה ט). ולקחו זקני העיר ההוא (שנמצא חלל בקרבתה) עֶגְלַת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורידו זקני העיר ההוא את העֶגְלָה אל נחל איתן וכו׳ וערפו שם את העֶגְלָה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר ההוא הקרובים אל החלל ירחצו ידיהם על העֶגְלָה הערופה בנחל (דבר׳ כא ג-ו). עֶגְלַת בקר תקח בידיך ואמרת לזבח ליי׳ באתי (ש״א יו ב). והיה ביום ההוא יחיה איש עֶגְלַת בקר ושתי צאן (ישעי׳ ז כא). עֶגְלָה יפהפיה מצרים (ירמי׳ מו כ). כי תפושי כעֶגְלָה דשה ותצהלי כאברים (שם נ יא). ואפרים עֶגְלָה מלמדה אהבתי לדוש (הוש׳ י יא). — ועֶגְלָה שלשיה, תאר למואב: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עֶגְלַת[1] שלשיה (ישע׳ יה ה). מזעקת חשבון עד אלעלה עד יהץ נתנו קולם מצער עד חרנים עֶגְלַת[1]) שלשיה (ירמי׳ מח לד). —ומשל, חרש בעֶגְלַת פלוני, השתמש בדבר שלו בכונה מהכונות: ותגד (אשת שמשון) החידה לבני עמה וכו׳ ויאמר להם לולא חרשתם בעֶגְלָתִי לא מצאתם חידתי (שפטי׳ יד יז-יח). —ובתו״מ: ר׳ אליעזר אומר ע ג ל ה בת שנתה ופרה בת שתים וחכמים אומרים ע ג ל ה בת שתים ופרה בת שלש או בת ארבע (פרה א א). הלומד תורה בילדותו למה הוא דומה ל ע ג ל ה שכיבשה כשהיא קטנה (אדר״נ כג). למה נקרא עגלה על שפעתה כ ע ג ל ה ומתה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מדר׳ שמואל כג). —ועֶגְלָה ערופה: ואלו נאמרין בלשון הקדש וכו׳ ופרשת ע ג ל ה ערופה (סוט׳ ז ב). משרבו הרוצחנים בטלה ע ג ל ה ערופה (שם ט ט). —ואמר הפיטן: לחגי זכריה ומלאכי נגלה ולהם אל במחזה גלה קץ וזמן פרת ו ע ג ל ה (אלילי עס, יוצ׳ פרש׳ פרה). מרימי עול עגלה להלאות מכאב הגתה להראות אות (מריותי עול, יוצ׳ פרש׳ החדש). לחובט ארבעה כוסות של יפיפיה ע ג ל ה וכדי לשכר אמות עממות משקצות בגעילה (אין ערוך, יוצ׳ שבה״ג). סבו ע ג ל ה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה (אהוביך, יוצ׳ מוהמ״ס). — וחרש בעֶגְלָה: אבל ישבח לחכמים ולמחברים אשר קדמוני כי מימיהם אני שותה ועל פיהם אני מדבר ומספריהם אני מספר וכו׳ ו ב ע ג ל ו ת ם חרשתי ונדחיהם אספתי ופזורם קבצתי (ר׳ מנחם בר זרח, לידה לדרך, הקד׳). —וצלם זהב בצורת עֶגְלָה: ל ע ג ל ו ת[1]) בית און יגורו שמרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו (הוש׳ י ה).

עֶגְלוֹן, עַגְלָן, ש״ז, מ״ר עֶגְלוֹנִים, עַגְלָנִים, —נוהג עגלה Fuhrmann, Kutscher; voiturier, cocher; waggoner, driver: אבל הבעל עשה בערמה וכשהיה חצי פרסה מחוץ לעיר צוה לעגלון לשוב ולילך לעיר (מעשיות טו, ביה״מ ילינק ו). מעשה בחכם אחד וכו׳ והיה נמנע מליכנס לבית ע״ז בשעת פטירתו היו מוציאים אותו להוליכו לבית הקברות והיה ע״ז על שער העיר וברחו הסוסים שלא ברצון ה ע ג ל ו ן והוליכו העגלה דרך פירצת כותל העיר (ספ׳ חסידים תתתקנו). נוסף על זה בעו״ה נתרבו גנבים גולנים עד חדל לספר ובצרוף לזה שבקרב הימים נרצח ר׳ משה חתן ר׳ העניך ע״י יהודי ע ג ל ו ן שלו (מהר״ם ז״ק, תבוי, מובא בקפ׳ העונשים של הרב אסף 124). גם הוליכני ה ע ג ל ו ן השני ששכרתי לעצמי במ״ש הנ״ל בדמים יקרים (יעב״ץ, מגלת ספר 81). בא׳ שקנה ד׳ חביות יין וקנה בדרך התגרים ונתחייב המוכר להביא היין למקום פ׳ בשלימות בלי שום חסרון וכו׳ ואח״כ נתנסך היין בדרך ע״י ה ע ג ל ו נ י ם והלוקח אינו רוצה לקבל היין (פתחי תשובה, שו״ע חו״מ, מקח רכה). הרצים האיצו בפקידים ו ה ע ג ל ו נ י ם גלחצו מאת נוגשיהם (רמח״ג, הלרפתים ברוקיה 17). ברבוי סוסים ומרכבות מהודרות ב ע ג ל ו נ י ם מקושטים כמנהג המדינה (ר״א לויזל, שבע״י ג, הסקפה לטובה, יד.). ואם בגד מלמד אחד או ע ג ל ו ן אחד סנאלים ברפש אז כל העם נבוים ומגאלים (פ. סמולינסקין, קבורת חמור יד). אקבע לי ע ג ל ו ן קבוע אשר יבוא לביתך פעם בפעם בהיותו בריגא לקחת את אשר יהיה בידך אלי (יל״ג, אגר׳ א ד). —ועַגְלָן: ולנה בלילה בכפר עם הנערה בבית ע״א אחד ועמהם גויה אשת ה ע ג ל ן הבעל ובבוקר כשהחזיק׳ בדרך שללוה האויבי׳ (רא״ש, שו״ת לב ה). כרב החובל הספינה ו ה ע ג ל ן העגלה (כתב מין, ספ׳ אילים ליש״ר מקנדיה). והנה בנסעו כמו שעה והמה באו השבים מיריד הנ״ל פגעו במרכבת האיש תם הסגורה מכל צד וישאלו ל ע ג ל ן מי היושב בה ולא ענה אותם דבר (ר״י עמדין, התאבקות). וכן עוד שנית ראו ע ג ל ן שלו

[1]) עי׳ רש״י ורד״ק. ורב החדשים סברים שזה שם עיר כמו עֶגְלַיִם (יחזק׳ מז י).]

[1]) [החדש׳ מגיהים לְעֵגֶל מפני כני הזכר שבא אח״כ.]

רוכב וסוסיו מושכים בקרון שלו (הוה, שחק הכסיל). עובדא הוה איש א' מעירו שלח קודם פסח עגלון לק"ק פלוני לפלוני המוכר לשלוח לו ב' היין י"ש ראזאלא (חתם סופר או"ח קלג). והעגלון בא להמוכר ולקח ממנו הי"ש בע"פ שחרית וכו' והעגלון הערל בא למחוז חפצו בתוך המועד (שם). ואביו של הגויה ישב את עצמו על הקעלני כמו עגלון (פוהרמאן) (ר"י פערל, מגלה טמירין מד, לז). כי עגלון אחר לא יכול להנהיג הסוסים (שם מה לח). העגלון נוסע עמה מעיר לעיר וכו' (הוה, צוחן לדיק 8).

***עֶגְלוֹנוּת**, ש"נ,—עבודת העֶגְלוֹן, נהוג בדבור העברי ובספרות העברית החדשה.

עגם[1], ממנו *עָגוּם, *עִגּוּם, עָגַם, *עֶגֶם, *עָגְמָה, *עָגְמוֹן, *עֲגָמוֹת.

עָגַם, פ"ע, עָגְמָה,—עָגמה נפשו לפלוני, היה בצער ובדאגה לפלוני, traurig sein; être triste; to be sorrowful: אם לא בכיתי לקשה יום עָגְמָה נפשי לאביון (איוב ל כה).—ובפדר"א: פלוטית בתו של לוט היתה נשואה לא' מגדולי סדום ראתה עני אח' מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר"א כה).—ואמר המליץ: והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה). עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי (רסנ"ג, אזהרות, רשות לעבודה, מחזור ספרד). ומקלל אב ואם נפש לעגמה כצרור אבן במרגמה (ר' אליה הזקן, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמ' ג, 62). עורה כבודי מה לך נרדמת כי שחרך עלה ומה עגמת (יוסף בן יהודה, כ"י .Jews' Coll, לונדון). אמת שוא צפו רגשת עוגמיך דואבי עלומיך תהו קוו (שם, הקדמה לכל המחבר תורת אמת, מו"ח). הלא כבר עגמה נפשי עליך לאמר מי יודע העודנו חי (סד"ל, אגר' עט).

—נפע', *נֶעְגַּם,—כמו קל: נעגם (הכהן) בבכי כי הורשע כפתי והם יבכו פן צדיק ירשיעו (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה). נזלו דמעיו כי לכן צרכו נעגמו גם הם ופרשו ובכו (Elbogen, Stud. 175).

—הפע' *הֶעְגִּים,—עשה שיהיה עגום, העציב: מקרעין לקטן מפני אגמת נפש כדי להעגים נפשות הגדולים ולא מפני שהוא אבל (ערוך ערך אגמא).—ואמר הפיטן: אין כמוך באלמים דומם ושותק למעגימים צרינו רבים קמים (אין כמוך, יוצ' שבת א אחה"פ). ולפכך נהגו רבותינו החכמים שהיו קוראין ביום הכפורים סליחות מעגימות הלבבות ומאנחות הנפשות כדי שיכבשו יצר הרע בקריאתם (ר' ברכיה הנקדן, ספר המיבור וספר המלרף XXXVIII, גאלאנץ 37).

—פעל' *עִגֵּם,—כמו הפע': ובבית האסורים שמו ושמה עיגמו ואחר יהודי עמו (יוסף של אהימען, ג, ניבואר 121').

עֶגֶם, ש"ז,—כמו עָגְמָה, ואמר המקונן: מחולל הוא ביד גוקמי והן גדל לזאת עגמי אלהי חוש וקנא לו וגם בנה להיכלי (מרדכי בן נתן, לקו"ק סז).

עָגְמָה[1], ש"נ, עֶצֶב, צער, Kummer; tristesse; sorrow: עָגְמַת נפש: עלו בו (בבית הכנסת שחרב) עשבים לא יתלוש מפני עגמת[2] נפש (ר' יהודה, מגילה ג ג). במה דברים אמורים בישובן אבל בחורבנן מניחין אותן ומגדלין בהם עשבים מפני עגמת נפש (תוס', תוספת' שם ג ז). מפציעין באגוזים ומפרכסין ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש (שבת קטו.). מקרעין לקטן מפני עגמת נפש (מו"ק יד:). תולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו מפני עגמת נפש (שמח' ח). —ובסהמ"א: אך טובת החומל על העני הכואב לו הוא מכוין בה לדחות צער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו וכאבו (ר"י א"ח, חו"ה, עבוד' האלהי', פ"ח'). כמה דברים של עגמת נפש אומרים בו שאין קינה בעולם גדולה מהם (שבלי הלקט, חנוכה קלב). דאף אם אין דרכו למכור כלל (הבתים) רק שהיה מחזיקם להכנים בהם דיורים זוכים הבנות דלא נאמר למעט חלק הבנות כ"א הבתים שהיה דר בו האב ושפיר איכא עגמת נפש (פתחי תשובה, טו"ע חו"מ, נחלות רפא).

עָגְמוֹן, ש"ז, — כמו עָגְמָה: השר דעה כי אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון ועגמון (גנזי שכטר ג, דודסון 313).

עֲגָמוֹת, ש"נ, — כמו עָגְמָה: חושבי קצים האנוחים בעגמות זמיון מלכות סבלו וחסמו פה בבליוסות (גנזי שכטר ג, דודסון 88).

---

1) [כך בארמ', והוא כמו אגם, עי' ערכו ובהערה שם.]

1) [כמו אגמה, עי' ערכו.]
2) [גרסת הערוך: אגמה.]

עגן[1])، מםנו עָגַן, ״עִגּוּן, *עוֹגִין, ״עֲגֶן, *עֲגוּנָה.

עָגַן, — קל לא נמצא.

—נפעי, נֶעֱגַן, תֵּעָגַנָה,—נעגנה האשה לפלוני, היתה עגונה לו, שהיה אסור לה להנשא לזולתו: כי אמרתי יש לי תקוה הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תֵּעָגַנָה[2]) לבלתי היות לאיש (רות א יב-יג).

—פעי, ״עִגֵּן,—א) עשה שיהיה עָגון או עֲגוּנָה, שלא יכול להנשא: לאו חדוה שלימה היא אחרי שהרשות בידו לעגנה וכו׳ (מהר״מ מרוטנברג, שערי תשוב׳, כ״י פרמה, בלאך 38). וראוי לכל בר דעת שלא יעגן עצמו ולא בת זוגו מפני ממון רב (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכי כתוב׳ ג).—ב) החזיק את פלוני שלא יזוז מן המקום, עי׳ עוֹגִין, עִגּוּן א): שלא היו חכמים רוצים להחמיר עליהם כל כך ולעגן אותם שלא יהיו זזין מד״א שלהם (רמב״ן, חדושי, עירובין, ג.).

—פעי, ״עֻגַּן, בינ׳ מְעֻגָּן,—שעגנו אותו: כי היא בטוחה שלא ירצה להסתין ולהיות מעוגן עד בלות הכתובה (תוספ׳ כתוב׳ ד״ה אבל. סג:).

—התפ׳, ״הִתְעַגֵּן, נִתְעַגֵּן,—עשה עצמו עָגון, נעשה עָגון, עֲגוּנָה: ונהי שגם הוא (הבעל) מתעגן בדורות הללו מתקנת ר״ג וי״ע מ״מ איהי נמי מעגנא וכ״ש לדברי ראב״ן ז״ל שמתיר לבעל לשא אחרת והיא תתעגן (מהר״מ מרוטנברג. שערי תשו׳, כ״י פרמה, בלאך 38). דאתתא דמשו׳ עגונא מקלינן דאם לא תאמינה תתעגן כל ימיה (ר׳ בנימין זאב, שו״ת א, בסוף). ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו אשר נתענגה זה שנים רבות להתירה לפי ע״ד (שם).

״עֶגֶן, ס״ז,—כמו עִגּוּן ג). עגום: סוד סנהדרי ערער זקנים שבתו משער מבית לבנון יער עדן נהפך לעגן ובטלו שירי נגן (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אל אל חי ארכן, שבת ב אחה״ם).

״עֲגָן, ס״ז, מ״ר עֲגָנוֹת, — כמו אַגָּן: וסים שרוחצים בהם עגנות וכוסות שלקמות צריך לשופכן במקום גבוה· (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק׳ 16).

***עֹגֶם**, ס״ז, מ״ר עֳגָסִים, עוגסים, — כמו אגם: גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם אף על פי שאינו

[1]) בארמ׳ סגר, אסר בבית האסורים, והוא קרוב לאגן, הגן.]—[2]) [הוקלה הנון מן הדגש, ומטעם זה גזרו ריב״ג מן ענה, אבל עי׳ רד״ק, שרש ענה.]

רשאי לעשות כן נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר (תוספת׳ כלא׳ ב טו). ושאר כל פירות האילן כגון העוגסים והקרוסטמילון והפרישין והעוורדין אוכלין ממה שבהר על שבעמק וממה שבעמק על שבהר (ר׳ שמעון, שם ז טז). פגי העוגסין הקרוסטומלין וכו׳ כעונתן למעשרות ואין מטמאין טומאת אוכלין (שם עוקלין ג ז).

***עִגְעֵג**, פ״ע, בינ׳ מְעַגְעֵג, מְעַגְעֲגִים,—כמו געגע א): אפרוחין מעגעגין[1]) באדמה (פסיקי דר״כ, אחרי מות).

עגר، מםנו עָגוּר.

א.**עַד**[2]), ס״ז,—שלל, בפרט של דבר נאבל, של צידה[3]), Beute; butin; booty: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עַד ולערב יחלק שלל (ברא׳ מט כז). אז חלק עַד שלל[4]) מרבה פסחים בזזו בז (ישע׳ לג כג).[5]) — ובסהמ״א: עד הוא שלל ושלל הוא עד ועד הוא שהד (דונש, תשו׳ על רס״ג).—ואמר המשורר: ואיך יובל לשי אם הוא מנובל מנת כלב יהי גופו ועדו[6]) (עמנ׳ פרנסי, לבי מודה, קונץ על יד א, 105). בקר אכלו עד חלקו שלל בערב (שלום הכהן, כיר דוד, 187).

ב.**עַד**, ס״ז, — זמן ארוך, נצח, Ewigkeit; éternité; eternity, שֹׁכֵן עַד: כי כה אמר רם ונשא שכן עַד וקדוש שמו (ישע׳ נז יה).—אֲבִי עַד, אב לעולם: כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עַד[7]) שר שלום (שם ט

[1]) [כך הגרסה הנכונה, עי׳ הערת בובר קעא:]

[2]) [בארמ׳ עדי, עדיתא, וזה סוכיח שהוא מן שרש ב.עדה, אע״פ שמובנו רחוק ממשמ׳ שרש זה, ומהצורה עדודה נראה ששרשו עדד, עי׳ הערה 4, ב.עַד הערה, ועדודה.]

[3]) אולי זה המנה הנתנת להחיל.

[4]) הוספה ופרוש על הגליון.

[5]) [לדעת רד״ק שיך לכאן גם צפנ׳ (ג ח): ליום קומי לַעַד, שפרש: כלומר לשלל כמו בבקר יאכל עד, ע״כ. ואחרים מנקדים לַעַד, וכן יש מפרשים אבי עד (ישע׳ ט ה): אבי השלל. ולפי פרוש רבו של רש״י מפרש אבא שאול יביאהו עִד (שמות כב יג). כמו עַד, ועי׳ הערה לערך ב.עַד.] — [6]) ובהערה: ל׳ יאכל עד.

[7]) [אב ואדון לנצח, ומוסב על המלך המשיח שיולד. ורש״י מפרש שמוסב על ה׳ הנושא של ויקרא. וכן רד״ק, וז״ל: אבי עד שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן וכו׳; ועי׳ גם א.עד, הערה 5).]

ח).— **גְבֶרֶת עַד**, גברת לעולם: **ותאמרי לעולם אהיה גברת עַד**[1]) **לא שמת אלה על לבך לא זכרת אחריתה** (שם מז ז).—**הַרְרֵי עַד**, שמתקימים מעולם עד עולם: **ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם** (חבק' ג ו).— *חיי עַד: מה אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שהיא חיי עד לא כל שכן (ירוש' ברכ' ז ח).—*גיל עַד: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משוש עולם והיא גיל עד (ר"י חריזי, הענק כג).—**לָעַד**, תה"פ, לזמן ארוך, לעולם, ewig; pour toujours; for ever: **עתה בוא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לָעַד**[2]) **עד עולם** (ישעי' ל ח). **אל תקצף יי' עד מאד ואל לָעַד תזכר עון** (שם סד ח). **ויטרף לָעַד אפו ועברתו שמרה נצח** (עמו' א יא). **לא החזיק לָעַד אפו כי חפץ חסד הוא** (מיכ' ז יח). **כי לא לנצח ישכח אביון תקות ענוים**[3]) **תאבד לָעַד** (תהל' ט יט). **יראת ד' טהורה עומדת לָעַד** (שם יט י). **כי תשיתהו ברכות לָעַד תחדהו בשמחה את פניך** (שם כא ז). **יחי לבבכם לָעַד** (שם כב כז). **צדיקים יירשו ארץ וישכנו לָעַד עליה** (שם לז כט). **כן אזמרה שמך לָעַד לשלמי נדרי יום יום** (שם סא ט). **ושמתי לָעַד זרעו וכסאו כימי שמים** (שם פט ל). **הוד והדר פעלו וצדקתו עֹמדת לָעַד** (שם קיא ג). **שפת אמת תכון לָעַד ועד ארגיעה לשון שקר** (משלי יב יט). **מלך שופט באמת דלים כסאו לָעַד יכון** (שם כט יד). **מי יתן אפו ויכתבו מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לָעַד בצור יחצבון** (איוב יט כג-כד). **אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לָעַד** (דהי"א כח ט).—ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת רועו יחליא (ב"ס גני' יב י; גם יא ז; מז יג).—ובמשנה: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד (אבו' ב ב).— ובתפלה: ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים (תתברך, תפל' שחרית). כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד (אלהינו ואלהי אבותינו מלוך, תפל' ר"ה שחר').—**לָעַד לעולם**: **נאמנים כל פקודיו סמוכים לָעַד לעולם** (תהל' קיא ז-ח). **ויעמידם** (את השמים) **לָעַד לעולם** (שם, קמח ו).—ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל' שחר').—**עֲדֵי עַד**, במשמ' לעולם: **בטחו ביי' עדי עַד** (ישעי' כו ד). **כי אם שישו וגילו עדי עַד אשר אני בורא** (שם סה יח). **יבשו ויבהלו עדי עַד ויחפרו ויאבדו** (תהל' פג יח). **ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עַד** (שם צב ח). **אם ישמרו בניך בריתי ועדתי זו אלמדם גם בניהם עדי עַד ישבו לכסא לך** (שם קלב יב). **זאת מנוחתי עדי עַד פה אשב כי אויתיה** (שם יד).—ובספר יצירה: י"ב פשוטות וכו' מדתן י"ב גבולים וכו' והולכין עדי עד והם זרועות עולם (ספר יצירה ה א).—ומאתו נדרוש להורותינו הדרך הטובה והישרה לבלתי נטות ימין ושמאל ויצילנו מעונש הטעות ואל נכשל למען שמו כי הוא יתברך לעדי עד הבטיח דורשיו שלא יבושו לעולם (גנזי שכטר ג, גינצבורג 408). — ואמר המשורר: אמרים מעצת בריה שלולים ומדעת בני בין יהיו עד אמת אחר בלות ימים ינובון ויחיו אחרי מות עדי עד (רמב"ע, התרשיש י עט-פ).—**עַד עוֹלְמֵי עַד**: **ישראל נושע בד' תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עַד** (ישעי' מה יז).—**לעולם וָעֶד**, כמו **וַעַד**[1]): **ד' ימלוך לעולם וָעֶד** (שמות טו יח). **כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד' אלהינו לעולם וָעֶד** (מיכ' ד ה). **גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם וָעֶד** (תהל' ט ו; גם מה יח; קיט מד; קמה א; ב; כא). **והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם וָעֶד** (דני' יב ג).— ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד (מודים, תפל' י"ח). ויציב ונכון וכו' וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד (ויציב, תפל' שחר').—**עולם וָעֶד**: **ד' מלך עולם וָעֶד אבדו גוים מארצו** (תהל' י יו; גם כא ה; מה ז; מח יה; נב י; קד ה).—ועל זמן העבר, מִן עַד, מאז, מעולם: **הזאת ידעת מני עַד מני שום אדם עלי ארץ** (איוב כ ד).

ג. **עַד**[2])׳ במליצה **עֲדֵי**[3])׳ כנ' **עָדַי, עָדֶיךָ, עָדָיו, עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם**[4]).

—**א**) מלת היחס להראות הגבול במקום ובזמן שאליו

[1]) [המסורה מפסיקה גברת באתנח, ומחברת עד אל הבא.]

[2]) ת"י, פשיט' והירונ' מנקדים: לְעַד.

[3]) [כך הכתיב, והקרי: עניים.]

[1]) [בנקוד העליון וָעַד, עי' פינסקר (מבוא לנקה"א 54), ועל נקוד הו"ו עי' ערך ו (עמ' 1253).]

[2]) [משתף לרב לשונות האחיות.]

[3]) נחלקו המדקדקים החדשים אם היוד שרשית או סמן הרבוי כמו אחרי, ועי' ערך אל, הערה.]

[4]) [במקום עֲדֵיכֶם, עֲדֵיהֶם.]

יגיע דבר, ובנגוד ל־ אֶל, יכלול ע"פ רב גם אותו הגבול, bis, bis zu; jusque, jusqu'à; until, as far as,— א) לסמן את הגבול במקום, אחרי פעלים של תנועה, בא עַד: ויבאו עַד חרן וישבו שם (ברא' יא לא; גם כ). על כל דבר פשע על שור על חמור וכו' עַד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). וחלפת משם והלאה ובאת עַד אלון תבור (ש"א י ג). ויגד הצפה לאמר בא המלאך עַד הם[1]) ולא שב (מ"ב ט יח). אך ביי' לי אמר צדקות ועז עָדָיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישעי' מה כד). כי אנושה מכותיה כי באה עַד יהודה נגע עד שער עמי עד ירושלם (מיכ' א ט). שמע תפלה עָדֶיךָ כל בשר יבאו (תהל' סה ג). הושעני אלהים כי באו מים עַד נפש (שם סט ב).—הלך עַד: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עַד כה ונשתחוה ונשובה אליכם (ברא' כב ה). כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עַד ים סוף ויבא קדשה (שפט' יא טז). לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עַד הראה (ש"א ט ט). וסרני פלשתים הלכים אחריהם (אחרי הפרות) עַד גבול בית שמש (שם ו יב). — נגש עַד: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עַד אחיו (ברא' לג ג). ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עַד פתח המגדל לשרפו באש (שפט' ט נב).—שב עַד: והעם לא שב עַד המכהו ואת יי' צבאות לא דרשו (ישעי' ט יב). שובה ישראל עַד יי' אלהיך כי כשלת בעונך (הוש' יד ב).—השיב עַד: תשב אנוש עַד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהל' צ ג). — עבר עַד: ויעבר אברם בארץ עַד מקום שכם עַד אלון מורה (ברא' יב ו). — נטה עַד: וירד יהודה מאת אחיו ויט עַד איש עדלמי ושמו חירה (שם לח א). וחבר הקיני נפרד מקין מבני חובב חתן משה ויט אהלו עַד אלון בצענים אשר את קדש (שפט' ד יא).—נגע עַד: ואמר אהה יי' יי' אכן השא השאת לעם הזה ולירושלם לאמר שלום יהיה לכם ונגעה חרב עַד הנפש (ירמי' ד י). זאת רעתך כי מר כי נגע עַד לבך (שם יח). כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עָדֶיךָ ותבהל (איוב ד ה).—הגיע עַד: וחלף ביהודה שטף ועבר עַד צואר יגיע (ישעי' ח ח). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עַד עפר (שם כה יב) כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה וכו' יגיענה עַד עפר (שם כו ה).—אהל עַד: ולוט ישב בערי הככר ויאהל עַד סדם (ברא' יג יב).—ואחרי פעלים אחרים: החקר אלוה תמצא אם עַד תכלית שדי תמצא (איוב יא ז). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עַד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). אל יי' ויאר לנו אסרו חג בעבתים עַד קרנות המזבח (תהל' קיח כז). ותשלחי צריך עַד מרחוק ותשפילי עַד שאול (ישעי' נז ט). ותזעק חשבון ואלעלה עַד יהץ נשמע קולם (שם טו ד). קום בלק ושמע האזינה עָדַי בנו צפור (במד' כג יח). וְעָדֵיכֶם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יב). התבוננת עַד רחבי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).—ובלי פעל: יי' בהשמים חסדך אמונתך עַד שחקים (תהל' לו ו). ראשית גוים עמלק ואחריתו עֲדֵי אבד (במד' כד כ). וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עֲדֵי אבד (שם כד). — ואמר בן סירא: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (ב"ס גני' י יו). — ולפני מלת היחס, עַד אל: ויגד הצפה לאמר בא עַד אליהם ולא שב (מ"ב ט כ).—עַד לפני: ויבוא (מרדכי) עַד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק (אסת' ד ב).—עַד מתחת: ויכום עַד מתחת לבית כר (ש"א ז יא).—עַד מעבר: מבית שאן עד אבל מחולה עַד מעבר ליקמעם (מ"א ד יב). — עַד מֵעַל: מהארץ עַד מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים (יחזק' מא כ). —עַד נגד: אחריו החזיק נחמיה וכו' עַד נגד קברי דויד (נחמ' ג יו). והנתינים היו יושבים בעפל עַד נגד שער המים למזרח (שם כו).—עַד נֹכַח: ויקם וילך ויבא עַד נכח יבוס היא ירושלם (שפט' יט י).—עַד מרחוק: ותרבי רקחיך ותשלחי צריך עַד מרחוק (ישעי' נז ט).—עַד באך: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עַד באך שמה (ברא' יט כב). ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ עַד באך עזה (שפט' ו ד). ויכם מערוער וְעַד בואך מנית עשרים עיר (שם יא לג). ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עַד בואך גיא ועד שערי עקרון (ש"א יז נב). ויך (דוד) את פלשתים מגבע עַד באך גזר (ש"ב ה כה). ויד יי' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עַד באכה יזרעאלה (מ"א יח מו). ועי' עוד בוא.—בואך... וְעַד: כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה וְעַד ארץ מצרים (ש"א כז ח).—מִן... עַד, וְעַד, לסמן שני גבולות קיצוניים של שטח מקומיי: ויהי גבול הכנעני מצידון

[1]) [מלה אחת (כד"ק), והוא כמו עֲדֵיהֶם]

באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע (ברא׳ י יט; גם יג ג; יה יח; כה יח). ושמתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר (שמות כג לא). מערער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בנחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (דבר׳ ב לו). הנה ימים באים[1] נאם יי׳ ונבנתה העיר ליי׳ ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמ׳ לא לז). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תהל׳ עב ח).—מקצה ועד קצה: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו (ברא׳ מז כא). מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דבר׳ יג ח; גם כח סד). וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ״א ו כד). כי חרב ליי׳ אכלה מקצה ארץ ועד קצה הארץ אין שלום לכל בשר (ירמ׳ יב יב).—משפה ועד שפה: ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב (מ״א ז כג).—ובגוף האדם: וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו (ויקר׳ יג יב). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דבר׳ כח לה). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ש״ב יד כה). ויצא השטן מאת פני יי׳ ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו (איוב ב ז). מכף רגל ועד ראש אין בו מתום (ישע׳ א ו).—לסמן שני סוגים קיצוניים של בני אדם ובעלי חיים הכוללים את הכל, במשמ׳ גם... גם: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (ברא׳ יט ד; גם יא). ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול (ש״א ה ט). כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר (ירמ׳ ו יג). ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה (שמות ט כה; גם יא ה; יג יה). טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך מחטב עציך עד שאב מימיך (דבר׳ כט י). ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף (יהוש׳ ח כה). עתה לך והכיתה את עמלק וכו׳ והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש״א יה ג; גם כב יט). וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה והיה כמסס נסס (ישע׳ י יח). מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו (ירמ׳ ט ט).—ולא בבעלי חיים: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (ברא׳ יד כג). השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר (מ״א ה יג). ויבנו להם (בני ישראל) במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מ״ב יז ט). – ואמר בן סירא: מעוטה צניף וציץ ועד עוטה שמלת שי[ער] (ב״ס נכי׳ מ ד).—מן... עד... עד. ועד: ויאמר יי׳ אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (ברא׳ ו ז). אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם (שמות כב ג). ויחרימו את כל אשר היה בעיר מאיש ועד אשה מנער ועד זקן ועד שור ושה וחמור לפי חרב (יהוש׳ ו כא). ויבער (שמשון) מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שפט׳ יה ה; גם כ מח). ולא נעדר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם הכל השיב דוד (ש״א ל יט).—ובהשמטת מן: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר׳ יא מב). וזה מעשה המנורה עד ירכה עד פרחה מקשה היא (במד׳ ח ד). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קשתו ועד חגרו (ש״א יח ד).–ורגיל בתלמו׳: הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע (שביעי׳ ג י). נפרצה הכותל (שבין שתי חצירות) עד עשר אמות מערבין שנים ואם רצו מערבין אחד (עירובי׳ ז ב). בית מלא מסרתי לך וכיס מלא מסרתי לך והלה אומר איני יודע אלא מה שהנחת אתה נוטל פטור זה אומר עד הזיז וזה אומר עד החלון חייב (שבוע׳ ו ז). כזית מן המת נתון תחתיה כנגדו עד התהום טמא על גבה כנגדו עד הרקיע טמא וכו׳ (אהל׳ ט ג).—ואחרי שלילה: עשה ראשה (של קורה) גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים (שם טו ח). אין טמא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט את ידו וליגע (טהר׳ ז ב).—עד פחות: אם רצה גומם עד פחות מטפח וזורע ואח״כ משרש (כלאי׳ ב ד).—מן... עד, ועד: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא

[1]) [כך הקרי, ובכתיב חסר.]

נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד וכו' (שביע' ו ח). מהלך מקום רגליו ועד עיקרו אלפים אמה ומעיקרו ועד ביתו אלפים אמה (עירובי' ד ז). הדקים שבכלי חרס וכו' שיעורן מכדי סיכת קטן ועד לוג (כלים ג ג). בעופא ר' ינאי אומר (חייבין לבדוק עד) למטה מן האגפים וריש לקיש אמר עד בין אגפים (חול' מו.).—עַד היכן: עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה וכו' (פסחי' י ו). ועי' היכן.—עַד כאן: חזור לאחוריך שכבר שיערתי בעקבי סוסי עד כאן תחום שבת (חגי' טו.). ועי' כאן.—ובסהמ"א: ווה שאין עולין (הבורסקאים) לרגל לא מפני שהן מצירים לאחרים בריחם אלא מפני שאח[רים] מתרחקין מהן ומכנסין את עצמן בגשתם עדיהן לבל יגעו בהם (תשוי הגאו' גנזי, אסף 93). עזובה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו ונשא עד שחקים עדי רום זבולו (מספרות הלכם של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 495). עשירית כף בראש השם עשירית כף באחריתו וכו' ותבוא עד תכונתו (ראב"ע, עסירית כף 37).—ב) לסמן את הגבול בזמן: והמים היו הלוך וחסור עַד החדש העשירי (בראשי' ח ה). והיה לכם למשמרת עַד ארבעה עשר יום לחדש הזה (שמות יב ו; גם יה; יח). — עַד היום: ותלד הבכירה בן ותקרא את שמו מואב הוא אבי מואב עַד היום (בראשי' יט לז: גם לח). ויתצו את בית הבעל וישימהו למחראות עַד היום (מ"ב י כז).—ואמר בן סירא: ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם (ב"ס גני' מז ז).—עַד היום הזה: ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עַד היום הזה (בראשי' כו לג). ועי' יום. — עַד עצם היום הזה: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עַד עצם היום הזה (ויקרי' כג יד). ועי' עצם.—עַד יום: ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עַד יום העלתו (שמות מ לז). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו וכו' עַד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש' ו י). ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עַד יום גלות הארץ (שפטי' יח ל).—ובמשנה: אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות ב ד).—ואמר הפיטן: כי לא תחפוץ במות חטא כי אם בשובו מדרכו והיה ועד יום מותו תחכה לו (ונתנה תקף, ר"ה).- עַד בֹקר, עַד הבֹקר: ולא תותירו ממנו עַד בקר והנותר ממנו עַד בקר באש תשרפו (שמות יב י). ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עַד הבקר (שם יז כג).—עֲדֵי ערב: יצא אדם לפעלו ולעבדתו עֲדֵי ערב (תהל' קד כג). ועי' ערב. — עַד עולם: כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עַד עולם (בראשי' יג יח). — ובמשנה: לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם (כתובי' ט א).—עַד דור ודור: לא תשב לנצח ולא תשכון עַד דור ודור (ישעי' יג כ). — עֲדֵי עַד, עי' ב.עַד. — עַד שבע פעמים: ויזורר הנער עַד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו (מ"ב ד לה).—ואמר בן סירא: אל [תבחר] בזדון מצליח זכר כי עד מות לא ינקה (ב"ס גני' ט יב).—עַד בלי: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עַד בלי ירח (תהל' עב ז). ועי' בלי.—עַד בלתי: ויכו אותם (את אנשי העי) עַד בלתי השאיר להם שריד ופליט (יהוש' ח כב; י לג; יא ח; מ"ב י יא). ועי' בלתי. — עַד מן: עַד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום (ויקרי' כג טז). — עַד אחר: ואמרה אשר לא יפתחום (את שערי ירושלים) עַד אחר השבת (נחמ' יג יט).—מן...עד: ויעמד העם על משה מן הבקר עַד הערב (שמות יח יג). נזיר אלהים יהיה הנער (שמשון) מן הבטן עַד יום מותו (שפט' יג ז). — ואמר בן סירא: מיום צאתו מרחם אמו עַד יום שובו אל אם כל חי (ב"ס גני' מ א).—מעולם עַד עולם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עַד עולם אתה אל (תהל' צ ב).—ולפני מקור: בזעת אפיך תאכל לחם עַד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת (בראשי' ג יט). ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עַד עלות השחר (שם לב כה; גם מ ז; יט כב; כז מה; לג ג; לד ה; מג כה). ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עַד תם שנת ממכרו (ויקרי' כה כט). וגם יד יי' היתה בם לחמם מקרב המחנה עַד תמם (דבר' ב יה). לא יתיצב איש בפניך עַד השמדך אתם (שם, ז כד). ויחילו (עבדי עגלון) עַד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה (שפט' ג כה), ויתחרשו (העזתים) כל הלילה לאמר עַד אור הבקר והרגנהו (שם טז ב), והכית את ארם באפק עַד כלה (מ"ב יג יז).—ואמר בן סירא: עד כלותו לשרת מזבח ולסדר מערכות עליון (ב"ס גני' נ יד).—ובמשנה: בין תכלת ללבן (קוראים שמע ומתפללין) עד הנץ החמה (ר' אליעזר, ברכו' א ב).—ולפני תה"פ, עַד אנה,

עַד הנה, עַד כה, עַד כמה, עַד מתי, עַד עתה, עי' ערכים אלו במקומם. — עַד כן, עַד עכשו: וליהודים ולכהנים וכו' עַד כן לא הגדתי (נחמי' ב יז).—עַד מָה, כָּה: כי אם יהיה לבער קין עַד מה אשור תשבך (במד' כד כב). בני איש עַד מה כבודי לכלמה (תהל' ד ג; גם עד ט; עט ה; פט מז). — ולסמן את הזמן שבין שני גבולות, משך הזמן, בינתים, während; pendant; during: והיה בעבר כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עַד עברי (שמות לג כב). ואהוד נמלט עַד התמהמהם (שפטי' ג כו). ויתפלל אל יי' ויאמר אנה יי' הלא זה דברי עַד היותי על אדמתי (יונה ד ב). כמה לא תשעה ממני לא תרפני עַד בלעי רקי (איוב ז יט).—ולפני שֵׁם: ויהי כראות יהורם את יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עַד[1] זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב). כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עֲדֵי רגע (איוב כ ה).— ורגיל בתלמו': תפלת השחר עד חצות (ברכ' ד א). ביוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים (שביע' ט ז). עד ימיו (של יוחנן כהן גדול) היה פטיש מכה בירושלים (סוט' ט י). עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע (נדר' ח ג). עד אברהם לא היה זקנה (ב"מ פז.).—ובספהמ"א: ונמצא הראשונים אמרו בחכמה וכו' עד שבכאן חכמה לא נמצא השלמות בה עד הפלוסוף ובכאן הכמה לא נמצא השלמות בה עד גלינוס (רלב"ג, מלחמ' ה' ה א יח).—*ואחרי שלילה: התקינו שלא יהו מקבלין (עדות החודש) אלא עד המנחה (ר"ה ד ד). הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות (זבחי' ה ח). נולד לו (לבכור) מום וכו' לאחר שנתו אינו ראוי לקימו אלא עד שלשים יום (בכור' ד ג).—מן... וְעַד: מעצרת ועד החג מביא (בכורים) וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא (ר' יהודה, בכורים א ו). אמר לו (ר' דוסא בן הרכינס לר' יהושע) אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו (ר"ה ב ט). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח (ב"מ ח ו). עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו (אבות ה ב).— מכאן... וְעַד: (הרי זה גיטך) על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום (גיטי' ז ה). ועי' מכאן. — ג) לסמן את הגבול הקיצוני של פעולה, במשמ' ערך הפלגה של תה"פ, — עַד מְאֹד, עי' מאד. — עַד מהרה: השלח אמרתו ארץ עַד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז טו).—עַד אין: כי אפפו עלי רעות עַד אין מספר (שם מ יג). — עַד אפס: הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עַד אפס מקום (ישעי' ה ח). — ובמשמ' אפילו: וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עַד אחד (שמות ט ז; גם יד כח; שפטי' ד יז; ש"ב יז כב). אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עַד מדרך כף רגל (דבר' ב ה). ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עַד חצי המלכות ותעש (אסת' ה ו; גם ז ב). שבעים בלחם נשכרו ורעבים חדלו עַד[1] עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). הן עַד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה).—ובהשואה, עַד מדרגת, כמו: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר וְעַד השלשה לא בא (ש"ב כג יט). כי עַד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כקש יבש מלא (נחום א י). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עַד בני יהודה (דה"א ד כז).—ובתלמו': עד כמה הוא נותן לפועלים עד שליש יתר מכאן קוצר כדרכו והולך (כלא' ז ו). עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה (ברכ' ז ב). תולה (האשה כתם דם שנמצא בבגדה) בפשפש ועד כתורמוס (כ"כ בר' ילמק, נדה נח:).—אמר לו בן עזאי (לר"ע) עד כאן העזת ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך (ברכ' סב.). בעו מיניה מרב עולה עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה נכרי אחד באשקלון וכו' (קידושי' לא.). — ד) בהוספת ל־ לחזוק, עַד ל־, ע"פ רב בספרים המאחרים, במקום: וילכו למבוא גדר עַד למזרח הגיא לבקש מרעה לצאנם (דה"א ד לט; גם יב יז). וירדפם אסא והעם אשר עמו עַד לגרר (דה"ב יד יב). כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עַד לשמים (עזר' ט ו).—עַד לבוא: והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עַד לבוא חמה

[1]) [כמו בעוד, כל זמן שמתקיימים זנוני אזבל. ורד"ק התקשה לפרש: מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך, ע"כ.]

[1]) [אולם אפשר שהנסחה משבשת, עי' בפרושו של סגל.]

(יהוש׳ יג ה). חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון מהר בעל חרמון עד לבוא חמת (שפט׳ ג ג). ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת (דהי״א ה ט). ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים (שם יג ה). ויצא שמו (של עזיהו) עד למרחוק כי הפליא להעזר (דהי״ב כו יה).—ובזמן: ואני ישב משומם עד למנחת הערב (עזר׳ ט ד). כי אמר דויד הניח יי׳ אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם (דהי״א כג כה).—ובמשנה: אין פוחתין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים וכו׳ ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם וכו׳ אין פוחתין משנים עשר לוים עומדין על הדוכן ומוסיפין עד לעולם (ערכי׳ ב ה ו).—ועם מקור: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו (נביאי הבעל) עד לעלות המנחה (מ״א יח כט). יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו (עזר׳ י יד). לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית יי׳ (דהי״א כח כ). וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו וישליכו לארון עד לכלה (דהי״ב כד י; גם לא א; כו יו; לב כד).—ובמשמ׳ תה״פ, להפלגה: כי לעת יום ביום יבאו על דויד לעזרו עד למחנה גדול כמחנה אלהים (דהי״א יב כג). ויתנו העמונים מנחה לעזיהו וכו׳ כי החזיק עד למעלה (דהי״ב כו ח). ועי׳ ערך מעלה.—וישרפו לו (לאסא) שרפה גדולה עד למאד (שם יו יד). ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליי׳ בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד לשמחה (שם כט ל). ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יי׳ אכול ושבוע והותר עד לרוב וכו׳ (שם לא י). ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנבאיו עד עלות חמת יי׳ עד לאין מרפא (שם לו יו).—*עד לחייו: כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זו הכנס רוצה אני שארד עמו עד לחייו (יהודה בן טבאי, אדר״נ י ג).

—ב) מלת הקשור (א—bis; jusque; until) של הזמן עם פעל עב׳ המוסב על זמן שעבר: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרדפים (יהוש׳ ב כב). וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל (ש״א כ מא). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים (ש״ב כא י). כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מ״א יא יו). ויבא (יהוא) שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו (מ״ב י יז). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עולתה בך (יחזק׳ כח יה).—ומוסב על זמן העתיד: וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער ויאמרו איש אל רעהו מה אנחנו ישבים פה עד מתנו (מ״ב ז ג). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים (יחזק׳ לט יה). ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עד כלה זעם (דני׳ יא לו). —ועם פעל עתיד על זמן עבר: וידם השמש והירח עמד עד יקם גוי איביו (יהוש׳ י יג). עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם (תהל׳ עג יז). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונותיכם עד תחקרון מלין (איוב לב יא).—ועל זמן העתיד: ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני (ברא׳ לח יא). והנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו (ש״א א כב). ויאמר המלך שבו בירחו עד[1]) יצמח זקנכם ושבתם (ש״ב י ה). ונגלה באזני יי׳ צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון (ישע׳ כב יד; כו כ; לב ה; סב א; ז). ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (תהל׳ נז ב). שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו (איוב יד ו; גם כז ה).—ואחר מלת השלילה: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה (ברא׳ מט י). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף (במד׳ כג כד). לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט (ישע׳ מב ד). וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבוא גבורתך (תהל׳ עא יח; גם קיב ח). הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים עד[2]) ימלה[3]) שחוק פיך ושפתיך תרועה (איוב ח כ-כא)—ואמר בן סירא: שועת דל עבים הלפה ועד תגיע לא תנוח לא תמוש עד יפקוד אל (ב״ס גני׳ לב כא; גם כב; כג; כד; כה). —ואמר המשורר: אמיר בושם אשר רוח תניפו לכל רוח עדי נקרא הפכפך בעת ארים שמו נהפך לאויב והוא סבב לדמי עד ישופך (ראב״ע, אמיר). רעות עלי

[1]) [בדהי״א (יט ה): עד אשר.]
[2]) [אולי נקד עד.]
[3]) [כך הכתיב, והקרי: ימלא.]

אספו עד עצמותי רחפו ואויבים שמך גדפו ולא אספו אבל יספו (הוא, איך מגר).—עַד אשר, עם פעל עבר של זמן העבר: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עַד אשר דק (שמות לב כ). והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עַד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה (דברי ב יד). וכל ישראל עברים בחרבה עַד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן (יהוש' ג יז; גם ח כו). ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען עַד אשר הכריתו את יבין מלך כנען (שפט' ד כד). ולא האמנתי בדברים עַד אשר באתי ותראינה עיני (מ"א י ז; יז יז). וימאס יי' בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עַד אשר השליכם מפניו (מ"ב יז כ; כג; כא יו).— ועל זמן העתיד: ואם אל עיר יאסף והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אתו עד הנחל עַד אשר לא נמצא שם גם צרור (ש"ב יז יג). יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו כל הנחלות עַד אשר הפיצותם אותנה אל החוצה (יחזק' לד כא).—ועם פעל עתיד על זמן העתיד: וישבת עמו ימים אחדים עַד אשר תשוב חמת אחיך (בראש' כז מד; גם כט ח). מעט מעט אגרשנו מפניך עַד אשר תפרה ונחלת את הארץ (שמות כג ל; גם כד יד) איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עַד אשר יטהר (ויקר' כב ד). עד חדש ימים עַד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא (במד' יא כ; גם כ יז). וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם עַד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש"א כב ג). אלך אשובה אל מקומי עַד אשר יאשמו ובקשו פני (הוש' ה יה).—ואמר בן סירא: עד אשר יועיל יהתל בך פעמים שלש יעריצך (ב"ס גני' יג ז).—ועל זמן העבר: ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עַד אשר יראה מה יהיה בעיר (יונה ד ה). תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עַד אשר אראה איזה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים (קהל' ב ג).—עַד אשר אם, עַד אם: כי לא אעזבך עַד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (בראש' כח יה). ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עַד אשר אם הביאנם אל מקומם (במד' לב יז). עַד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם (ישע' ו יא). ותאמר (רבקה לאליעזר) גם לגמליך אשאב עַד אם כלו לשתות (בראש' כד יט; גם לג). אלף אחד מפני גערת אחד מפני גערת חמשה תנסו עַד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישע' ל יז). עם הנערים אשר לי תדבקין עַד אם כלו את כל הקציר אשר לי (רות ב כא).—עַד כי: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עַד כי גדל מאד (בראש' כו יג; גם מא מט). הוא קם ויך בפלשתים עַד כי יגעה ידו (ש"ב כג י). ויצא שמו (של עזיהו) עד למרחוק כי הפליא להעזר עַד כי חזק (דה"ב כו יה). לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עַד כי יבא שילה ולו יקהת עמים (בראש' מט י).—ואמר המשורר: ואשיג אל קצת תאות לבבי על ידי מרמה וכל מה שיהיה שוה עדי כי תאדים שלמה עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חרמה (ראב"ע, הרמקת כליל).—עַד שַׁ־, שֶׁ־, עם פעל עבר: חדלו פרזון בישראל חדלו עַד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל (שפטי ה ז). כמעט שעברתי מהם עַד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עַד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (שה"ש ג ד).—עם פעל עתיד: השבעתי אתכם בנות ירושלם וכו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עַד שתחפץ (שם ב ז; גם ג ה; ה ח; ח ד).—ורגיל מאד בתו"מ: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). הבריסין והברדסין וכו' לא ילבש בהן עד שיבדוק (כלא' ט ז). אוכלין ארעי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים (חלה ג א). מותר המת יהא מונח עד שיבא אליהו (כ"מ, שקל' ב ה). היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל (ברכ' כב:).—ואחר שלילה: האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (יבמ' טז א). רבי יהודה אומר אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד לילי הפסח וכו' קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום וכו' ר' יוסי בנו אומר אמר קונם שום שאיני טועם עד שתהא שבת אינו אסור אלא עד לילי שבת (נדר' ח ה-ו). האשה שהיא יוצאה ליהרג אין ממתינין לה עד שתלד ישבה על המשבר ממתינין לה עד שתלד (ערכ' א ד). לא היה המקטיר מקטיר (את הקטורת) עד שהממונה אומר לו הקטר (תמיד ו ג).—וביחוד להביע תנאי, במשמ' אלא אם: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (ברכ' ח ו). וכל

מי שאינו צריך ליטול (מן הצדקה) ונוטל אינו מת מן הזקנה עַד שיצטרך לבריות וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה (גיטי ו ג). המגדף אינו חייב עד שיפרש השם (סנהי ז ה). ומודה ר"ע (לחכמים) שאין מביא את מעילתו עד שתתודע לו ויביא עמו אשם ודאי (כרית' ה ב). — ואלא עַד: אין מעידין (לאשה שמת בעלה) אלא עד שתצא נפשו ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב וחיה אוכלת בו (יבמ' טז ג). קונם יין שאיני טועם היום אינו אסור אלא עד שתחשך (נדרי ח א).—וכסהמ"א: הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצות אשר אינך רשאי להתעלם בהם ואין ראוי לך לפשוע בהם עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות אשר לא תקנה בהם מעלה יתירה בתורתך ואמונתך (ר"י א"ת, תו"ה הקדמ' 11).—ב) במשמ' משך הזמן, בינתים: ויהי עַד דבר שאול אל הכהן וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב (ש"א יד יט). יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עַד אעבור (תהל' קמא י). עַד[1]) זה מדבר וזה בא וכו' (איוב א יח). ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד חם השמש וְעַד הם עמדים יגיפו הדלתות ואחזו (נחמ' ז ג). — עַד שֶׁ־: עַד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א יב). —ובתו"מ: התיבון הרי אנשי כנסת הגדולה קראו אותו אברם אתה הוא יי' האלהים אשר בחרת באברם שנייא היא שעד שהוא אברם בחרת בו (ירוש' ברכ' א ט). מנין לרבות העופות והמנחות עד שאני[2]) מרבה לוג שמן של מצורע ת"ל אשר הם מקדישים לי (זבחי מד.). כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעולם הזה מתן שכרן מה שהוא עתיד ליתן להם לעתיד לבא והם ישנים (רבי אלעזר, מד"ר בראשי סב). אמרו להן הנוגשים אם אתם הולכים לישן בבתיכם עד שאנו משלחין אחריכם בבקר היום עולה לשעה ולשתים ואין אתם משלימין את הסכום שלכם שנאמר והנוגשים אצים לאמר (שם שמות א). תמן תנינן נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה ואני לא עשיתי כן אלא עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם (שם שה"ש, אחרי מלבנון). עד שאתם בציון לא גליתם (ויהי בעת מפרסה, פסיק' רבתי כו). שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב (ותאמר ציון, שם לא).—עַד לא, לפני, קודם: עַד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל (משלי ח כו). — וכן עַד אשר לא: וזכר את בראיך בימי בחורותיך עַד אשר לא יבאו ימי הרעה (קהלי יב א; ב; ו).—ובתו"מ עַד שלא: מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו במבוי ירושלם ואמר לנו אבא מהרו והוציאו את (כל) הכלים למבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (רבן גמליאל, עירובי ו ב). דרך ת"ח עד שלא היתה בתו יוצאת מאצלו אומר לה כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין (נדרי י ד). מתו בעליהן עד שלא שתו בש"א נוטלות כתובה ולא שותות (סוטי ד ב). בא סימן התחתון עד שלא בא העליון או חולצת או מתיבמת (נדה ו א). ספינה הבאה לים אין יוצאין מתוכה ליבשה אלא אם כן היתה בתוך התחום עד שלא חשיכה (תוספת' שבת יג (יד) יא). הפוסק צדקה עד שלא זכו בה פרנסין אין רשאי לשנותן לדבר אחר אלא מדעתן (שם מגלי ג (ב) ד). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור (שם חולי ה (ו) ח). לאחר שיצא ליהרג הוא ובניו אמר לספקלטור הרגני עד שלא תהרוג את בניי (ספרי במדי לא). שלח המלך והביאו וחייבו לקטוע את ראשו עד שלא יצא ליהרג אמר המלך מלאו לו מדה של דינרים זהב והוציאו לפניו (שם קלא). קצירת שיבולת הראשונה דומה למירוחו עד שלא קצר שיבולת הראשונה לא נתחייבה שדהו פיאה (ר' יוסי, ירושי פאה א א). שלח להם כך אמר אבא ק"פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה המלכות על ישראל (ר' ישמעאל ברי יוסי, שבת טו.). משך חמריו ופועליו והכניסן לתוך ביתו בין פסק עד שלא מדר ובין מדר עד שלא פסק שניהן יכולין לחזור בהן (ב"ב סה:). אמר לבני העיר דעו שהמלך עליכם בכעס והוא מבקש לשלוח לגיונות על העיר להחריבה צאו ופייסוהו ויחזור אצלכם עד שלא ירחיק מכם (רשב"ג בשם ר' יונתן, פסיק' דר"כ, בובר קנו:). עד שלא יצרתיך במעי אמך מניתיך להיות מתנבא על עמי (ויהי בעת מפרסה, פסיק' רבת' כו). בשר ודם מבקש לצור צורה כמה סממנין צריך להביא עד שלא צר אותה אבל הקב"ה צר צורה מתוך טיפה אחת (תנחומי תזריע ג). ועשה שם (באלוני ממרי) עשר שנים עד שלא נשא

[1]) [אולי נקד עֹד, כמו בפי"ו, יז, וכן בנחמ'.]
[2]) [אחרי שאני מרבה ארבה עמהם אף לוג שמן (רש"י).]

את הגר (סע"ר ח). שבעה דברים נבראו עד שלא נברא העולם ואלו הן תורה וגיהנם וגן עדן וכו' (פדר"א ג).—וקודם עַד שלא: אילו היה כתיב בשמי ניחת הוא יאות לית כתיב אלא מפני שמי ניחת הוא קודם עד שלא הזכיר את השם כבר ניחת הוא (ר' אבון, ירוש' ברכ' א ח). ויטע יי' אלהים גן בעדן דבית ינייי אמ' למה הוא מזכיר שם מלא במטעת הזו שמתחילת ברייתה היא צריכה כיוון קודם עד שלא נוצרה ממעי אמה אדם צריך לכוין את רוחותיה (מד"ר בראשי' טו, תיאוד'). וכל יצר מחשבות מבין קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה לפניו (מדר' שמואל ה).—ובסהמ"א: שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ (רמב"ם, מלכים ו ה).—ועם השנות הפעל, במשמ' קֹדם... אח"כ: עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנות וכו' נמחקה המגילה ואמרה וכו' (סוט' ג ג). לא נתן מן הגדיש נותן מן הכרי עד שלא מירח ואם מירח מעשר ונותן לו (תוספת' פאה א ה). כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בוא והכנס עד שלא נכנס ושולחן [היה ערוך] לפניו נכנס ואכל ושתה וברך לשם שמים (אדר"נ ז). היה יודע לו עדות בשטר עד שלא נעשה גזלן ונעשה גזלן הוא אינו מעיד על כתב ידו אבל אחרים מעידין (ב"ב קנט.). הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס ומאחר שתכנס הלך כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (ר' מאיר, מד"ר בראש' ד).—עַד שלא ועכשו ש...: רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי (ברכ' יז.). אמר עד שלא מלתי היו העוברים והשבים באים אצלי עכשיו שמלתי לא יבואו אמר לו הקב"ה עד עתה היו בני אדם עֲרלים באים אצלך עכשיו אני ופמליא שלי נגלים עליך (מד"ר בראש' מח).—עַד שלא... כיון ש־: על פני כל אחיו ישכון הכא את אמר ישכן ולהלן את אמר נפל אלא כל הימים שהיה אברהם קיים ישכון וכיון שמת נפל עד שלא פשט ידו במקדש ישכון כיון שפשט ידו במקדש נפל וכו' (שם מה, תיאודי'). שכן אמר ר' עד שלא חטא אדה"ר היה שומע קול הדבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא כיון שחטא כששמע קול הדבור נתיירא ונתחבא (שם שה"ש, הנה מטתו). תני עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוציא כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תיני תענוגים (שם, סמכוני באשישות). למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנין היה רואה אותה בשוק מדבר עמה במבואות מדבר עמה כיון שהגדילה וכו' אמר אין כבודה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה פאפיליון (ר' יהודה בר' אלעאי, פסיקי דר"כ, ויהי ביום כלת משה, בובר).—וביחוד עַד שלא... מש־: נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי וכו' (סוט' ג ו). שור שנגח את הפרה ונמצא עֻבּרה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה א). שמין את האשה כמה היא שוה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה (שם ד). התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם ידוע שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינו תרומה ואם משתרמה החמיצה הרי זו תרומה (רבי, שם תרומ' ד ז). הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא באו לעונות המעשרות צריך לעשר על ידן משבאו לעונת המעשרות אינו צריך לעשר על ידן (תוספת' דמאי ו יב). עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים (מכיל', מסכ' דפסח' פתיחת'). בוא וראה מה כח עבירה קשה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היו בהם זבים ומצורעים ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים (רבי יוסי הגלילי, ספרי במדב' א). עד שלא נחתם גזר דין ישא ד' פניו אליך ומשנחתם גזר דין אשר לא ישא פנים וכו' (שם מב). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ה א). השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה (ר' יהודה בשם שמואל, שם בבלי, יא:). עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל ארצות לומר שירה (ערכ' י:). כמה ששנו רבותינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות ומשהוקם נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (מד"ר במדי ד). עד שלא נכנסו לארץ ישראל היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל משנכנסו לארץ ישראל היו מברכין על הארץ ועל המזון (שם כג). עד שלא הכיר (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מספר עמה על ידי

מתורגמן משהכיר בה התחיל לספר עמה בעצמו (ר' חנין, תנחומי חמור ה).— ועם פעל עתיד: עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (ר' שמעון בן יוחאי, במדי' יח).— ובסהמ"א: לולבי זרדין והחרובין עד שלא יסתיקו כגרוגרת ומשיסתיקו כמלא פי גדי (רמב"ם, שבת יח ו). ושאר כל הנכבשים בין משיסתיקו בין עד שלא המתיקו נלקחין (הוא, מ"ש ונט"ר ז ח). ועי' מן.— לא... עד ש־, באותה המשמ': פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד אמר להן מותרים אתם (עירובי' ד ג). כיון שהיה נותנו (את הבשר) לתוך פיו לא היה מתחיל לפוסקו עד שנשמתו יוצאה (ספרי במדי' נח). הנכנס לבית אל יאמר להם תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם אכול (דר"א ח). לא שהה שלשה ימים עד שנתנוהו בקברו (תוספתי יוה"כ א ח). אמרו לא היו ימים מועטין עד שחיפו כהנים פני כל האולם בטבלאות של זהב (שם מנחי יג יט). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה (ברכ' יח:). לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קסמא והלכו כל גדולי רומי לקוברו (ע"ז יח.).— לא הספיק עַד ש־: סאה תרומה שנפלה למאה ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסורה (תרומי ה ח).— ובסהמ"א: וכן סנדל שהוא טמא מדרס ונפסקה אחת מאזניו ותיקנה טמא מדרס וכו' לא הספיק לתקן את הראשונה עד שנפסקה השנייה או שנפסק עקיבו או ניטל חטמו או נחלק לשנים טהור (רמב"ם, כלים ז יג). ועי' ב.ספק, הִפע' ב).— ובלי מלת השלילה באותה המשמ': האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שיתגלגל בחיטין ותיטמטים בשעורין וכו' (תוספתי חלה א יא). כיון שאמרו למשה נשלחה אנשים לפנינו התחיל משה עומד ותוהא אמר אפשר לי לעשות דבר עד שאמלך בהקב"ה (מד"ר במדי' טז). אמר משה לפנחס ולאנשי הצבא יודע אני שבלעם הרשע הוא שם ליטול שכרו עד שהזאב בא לצאן פרשו לו מצודה (שם כב). תן דעתך עד שיצא מפיך (דא"ז ג).— וקֹדם במעלה, להביע חשיבותה של פעולה אחת מחברתה: עד שפותחי' לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (ר' צדוק, נדרי' ט א). עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השער (ר"ע, נגע' י א).

עד שאתם מתקנים את השוטות בואו ותקנו את הזקחות (ר' יהושע, נדה ו יד). בימי טרוגיונוס הרשע נולד לו בן בתשעה באב והיו מתענין מתה בתו בחנוכ' והדליקו נירות ושלחה אשתו ואמרה לו עד שאת מכבי' את הברבריי בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך (ירוש' סוכ' ה א). שאל רבי חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהם טוב א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו (ב"ק נד:). ר' יוסי מתיר בהרדל מפני שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק הרדלך מן דבוראי הרחק דבורך מן תרדלאי (ב"ב יח.). א"ל (ר' יהושע לר' גמליאל) עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה רבי אלעזר חסמא ור"י בן גודגודא שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש (הורי' י.). נכנס' מטרונה ולימדה עליהם סניגוריא א"ל אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך הביטה באילו שאוכלי' ושותי' ומברכי' אותך (מד"ר שה"ש, ברח דודי). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחר ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו עמדו זה עם זה אמרו זה לזה עד שתבא אתה למקומי שמור שלי בתחומך ואני אשמור שלך בתחומי (תנחומי קדוש' ו).— ג) עַד בכלל, הגבול המסמן נכלל בתוך המשמ' של עַד: איבעיא להו עד ועד בכלל או דילמא עד ולא עד בכלל (ברכ' כו:). איכא עד ועד בכלל ואיכא עד ולא עד בכלל (נדה נח:).

א**עֵד**, ס"ז, כנ' עֵדִי, ר"מ עֵדִים, סמ' עֵדֵי, עֵידֵי, כנ' עֵדַי, עֵדֶי, עֵדֶיךָ, עֵדֵיהֶם.— א) מי שראה בעיניו או שמע באזניו מעשה מן המעשים ויוכל להגיד בשעת הצֹרך כל מה שראה או שמע שבאמת כך וכך היה המעשה. Zeuge; témoin; witness: אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי אין עמנו ראה אלהים עֵד ביני ובינך (בראש' לא נ). ויאמר יהושע אל העם עֵדִים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את יי' לעבד אותו ויאמרו עֵדִים (יהוש' כד כב). ויאמר אליהם עֵד יי' בכם וְעֵד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עֵד (ש"א יב ה). ואעידה לי עֵדִים נאמנים את

אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעי׳ ח ב). מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו (שם מג ט). אתם עדי נאם יי׳ ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי (שם י; גם מד ח-ט). הן עד [1] לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (שם נה ד). ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה (ירמ׳ לב יב). ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי וכו׳ עדים אתם היום ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים (רות ד ט-יא).—ודבר לא בע״ח, כמו אות וזכרון כי כך וכך היה הדבר: ועתה לכה ונכרתה ברית והיה לעד ביני ובינך (בראשי׳ לא מד; גם מח). למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל וכו׳ והיה כי תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (דברי׳ לא יט-כא; גם כו). ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו וכו׳ ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביי׳ (יהוש׳ כב כו-כז). ביום ההוא יהיה מזבח ליי׳ בתוך ארץ מצרים וכו׳ והיה לאות ולעד ליי׳ צבאות בארץ מצרים (ישעי׳ יט יט-כ). כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן (תהלי׳ פט לח). ותקמטני לעד היה ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב יו ח).—ובפרט עד שמגיד בפני בית דין וכדומ׳ מה שהוא יודע בענין הנדון: ונסתרה (האשה) ונטמאה ועד אין בה (במדי׳ ה יג; גם לה ל). על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברי׳ יז ו-ז; גם יט יה). ואנכי היודע ועד (ירמ׳ כט כג). והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר (מלאכי׳ ג ה). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשתך עמדי (איוב י יז). גם עתה הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (שם יו יט).—עד אמת: והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳ בנו לעד אמת ונאמן (ירמ׳ מב ה). מציל נפשות עד אמת ויפיח כזבים מרמה (משלי יד כה).—עד אמונים: עד אמונים לא יכזב (שם ה).—עד שקר: ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו (דבר׳ יט יח). אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהלי׳ כז יב). יפיח כזבים עד שקר ומשלח מדנים בין אחים (משלי ו יט;

[1]) אולי זה במשמ׳ שופט, ואולי צ״ל עַד, וכן ליום קומי לעד כי משפטי וכו׳ (צפני׳ ג ח)?

גם יד ה).—עד שקרים: יפיח אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (שם יב יז; גם יט ה; ט). עד כזבים: עד כזבים יאבד ואיש שמע לנצח ידבר (שם כא כח).—עד בליעל: עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און (שם יט כח).—עד חמס: אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס (שמות כג א). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (דברי׳ יט יו). יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני (תהלי׳ לה יא).—עד חנם: אל תהי עד חנם ברעך (משלי כד כח). — ב) כמו עדות: לא תענה ברעך עד [1]) שקר (שמות כ יו). ולא תענה ברעך עד שוא (דברי׳ ה כ). מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר (משלי כה יח).—ובתלמוד׳: לידע להודיע ולהודע שהוא האל הוא היוצר וכו׳ הוא הדין הוא העד וכו׳ (רבי אלעזר הקפר, אבות׳ ד כב). סנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש מקצתן נעשו **עדים** ומקצתן נעשו דיינין דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר כולן נעשו עדים ואין **עד** נעשה דיין (ר״ה כה:). העיד ר׳ יוסי הכהן ור׳ זכריה בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה **ועדיה** מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתובו׳ כז:). (אם מסר לאומן) אפילו **בעדים** נמי מתוך שיכול לומר לו החזרתיו לך כי א״ל לקוחה היא בידי מהימן (ב״ב מה.). **עידי** חתימה כרתי וכו׳ **עידי** מסירה כרתי (רכב״י, קידוש׳ מח.). — עד זומם, עדים זוממים, עי׳ ערך זמם. — ודבר לא בע״ח: שאלו את ר״א ראשונים גדולים או אחרונים גדולים אמר להם תנו עיניכם בבירה אבא דאמרי אמר להם תנו **עידיכם** בירה (יומי׳ ט:).—ובמשמ׳ עדות, סמן: (על הצרור של בית הכסא) אם יש עליה **עד** [2]) מותר (רב פפא, שבת פא.).—ובספה״א: מי שנשבע שלא ידין אלא לפני הישיבה הקדושה ואמר לבעל דינו נכתוב טענותי וטענותיך ונעיד תחתיהם **עדים** ונשגר לפני גאון ונקח קניין כי לא נצא ממה שיחקק בתשובתו (גנזי שכטר 3, גינצבורג 62). ואין ירושה נעקרת מן היורשים

[1]) [ואפשר שהוא אחד עם עַד א), ופרושו כמו עַד, בתור עֵד.]

[2]) [רש״י: קנות המעיד שעשויה לכך מותר לטלטלה לקינוח, ע״כ. ולדעת ר״ח הוא מן ג. עַד, וז״ל: פירשו רבינו עד כגון סמרטוט או פקולין כדתנן התם משמשת בב׳ עדים, ע״כ; וכן פרש רי״ף]

כי אם בעדים ב[רורים] (שם 217). לקיום השטר ובלא העראת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י, כתוב' כח:). מי שירצה לשקר ירחיק עדיו (ר' משה אינן, סו"ת כו). — ואמר המשורר: ידע לבב משכיל בוראו במעבדו כי כל מכחש בו הוא באמת עדו (ראב"ע, יסוד מורא, הקד'). — ובמשמ' ראיה: שבעתים עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים וכו' (הוא, בראש' ד יח).

ב.עֵד, ש"ז, — כמו א.עַד, גוף בהמה טרופה: אם טרף יטרף (החמור או השה שנתן לשמור) יבאהו עֵד [1] הטרפה לא ישלם (שמות כב יב).

---

[1]) אונק' קרא עֵד ותרגם במשמ' עדות: אתי סהדין דתביר, ע"כ, ונראה כי לא קרא יבאהו אלא יָבִא. וכמו ת"א כך גם דעת ר' יותנן בר יאשיה, אמר וז"ל: יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' מסכ' נזיקין טז). וכך גם רסע"ג: פליאת בשאהד. והשבע' קראו עַד וראו בו מלת הטעם עַד הרגילה וחברוה עם הטרפה: יביאהו (את בעל הטרפה) עד הטרפה, וכך גם דעת ר' יונתן: יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם (מכי' שם). וכך גם רב כהנא: עד טרפה ישלם הטרפה עצמה לא ישלם (ב"ק י:). ואולם כ"ז רחוק. אך אחד מחכמי התלמוד פרש עד זה במשמ' אחרת: אבא שאול אומר יביא עדודה לבי"ד (שם ב"ק יא.). כך הגרסה בנוסח' הדפו': עדודה, בעין ושתי דלתין, ובכ"י וקצת דפו' ישנים הגרסה עדורה בריש אחרי הוו, וכך בפרוש הר"ח, ופרש: יביא הנבלה בבי"ד לשומה לניזק בתשלומים. ובהערוך הגרסה אדורה, באלף וריש. ולפי גרסה זו של הערוך הובאה מלה זו אדורה למעלה בערך אדורה. ורש"י מקים גרסת עדודה, והביא בשם רבו וז"ל: עדודה נבילה וכו' והכי משמע קרא יביאה עד יביא העדודה כדכתיב בבקר יאכל עד דהיינו שלל כדמתרגמינן עדאה מפי מורי, ע"כ. וכן דעת שאר המפרשים והפוסקים כי הכונה בהמלה שהשתמש בה אבא שאול כאן, לכל הגרסאות הכל אחד, היא להנבלה והסברה מכרעת להגרסה עדודה, שלפי כך השתמש אבא שאול כאן במלה זו ולא במלה נבלה הרגילה, מפני שהוא פרש כך את המלה עד שבכתוב, כמו שהרגיש בזה מורו של רש"י. וזהו הפרוש היותר נאה להכתוב. ורגלים לדבר כי בימי אבא שאול היה נהוג המשקל עדודה במקום המשקל עֵד בזמן קדום. ונראה דעת מורו של רש"י כי זו היא המלה עד בהכתוב בבקר יאכל עד, ואפשר שבאמת גם כאן צריך לנקד העין בפתח, אבל מפני משא פנים להנקוד של המסורה קבעתי הצורה עד בצירה, שגם זה אפשר.

ג.עֵד [1]), מ"ר עִדִּים, — חתיכת בגד תשתמש בה האשה לקנח אותו מקום ולקליטת הדם בשעת וסתה: ונהי כטמא כלנו וכבגד עִדִּים [2]) כל צדקתינו (ישעי' סד ה). — ומצוי בתלמו': כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה והמשמשת בעדים [3]) הרי זו כפקידה (נדה א א). עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם עגול טהור משוך טמא (שם ח ד). כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר או מתחת הדלוסקמוס (ראב"ל, תוספתי שם א ח). שימשה בעד אסורה לבית' (ר' זעירה רב סייה בר אשי בשם רב, ירוש' שם ב ג). עד שלפני תשמיש אינו ממעט בפקידה (ר' יהודה בשם שמואל, בבלי שם ה.). — ועם כנ': וזהו עדן [4]) של צנועות (ר' אמי אמר ר' ינאי, שם יב.) — ובסהמ"א: וכשתקנח האשה אחריה תראה על העד או שנראה לה אדמומית (תשו' הגאו' גני', אסף 108). אשה שהרגישה בעצמה שנפתח מקורה

---

[1]) רק בעבר', ועי' הערה לקמן.

[2]) תרגמו השבע': ῥάκος ἀποκαθημένης, [מטלית של היושבת בנדה, וכך גם הירונ'.] י"ת: וכלבוש מרחק. רסע"ג: כת'וב דנס, ר"ל בגד לא נקי, מגֹעל. הפשט': ואיך אורקעתא דכפסניתא, ר"ל מטלית של נדה. [סומכ': בגד של הרה, וכך גם רד"ק בפרוש אחד, מן הארמ' מעדיא. עקילס מנקד ומפרש עֲדים, מלשון עדות, והעיר הירונ' שהכונה לעדות של בתולים, עי' פילד Hexapla. וריב"ג בשרש עד אמר וז"ל: איפשר שיהיה דומה לתרגום שאת או ספחת עמקא או עדיא והוא נגע רע והבגד המושם עליו יהיה נמאס בלי ספק, ע"כ.] ובשרש עוד אמר וז"ל: ואפשר שיהיה מן השרש הזה ומן הענין הזה וכבגד עדים ויהיה החפץ בו מה שנאמר במשנה בנות ישראל משמשות בשני עדים ויהי' הדגש בדלת וכבגד עדים בעבור הבלע הנח הרפה אשר בין העין והדלת של עדים כאשר נבלעה היוד ציין במלת ופטורי צצים, ע"כ. [רש"י, ע"פ ת"י, מפרש מן עדה במשמ' הסיר. ורד"ק בפרושו ובשרשיו מביא פרוש זה וגם פרושיו של ריב"ג.] והחדשים קבלו את פרושו השני של ריב"ג אך קבעו יחיד עִדָּה, כערב' עִדָּה [a]) הוא מעמד האשה בזמן אחרי מות בעלה או הגרושים או בזמן וסתה, והוא מן עדד, מספר (?), אך אינו נראה. היחיד בתלמו' הוא עד וקראים עֵד.

[3]) [פרש רה"ג: מטלית וסמרטוט של בגד שהאשה בודקת עצמה בהן לאחר תשמיש, ע"כ.]

[4]) [הערוך ערך עדן פרש כמו עִדָּן וזמן, ועי' מהרש"ל וגליון הש"ס.]

---

[a]) عِدّة

להוציא דם והלכה ובדקה את **עצמה** מיד ומצאתה על העד ליחלוחית לבן וכו׳ יש לטהר האשה או לאו (ר׳ ישראל איסרלן, תרומת הדשן, רמו). — ואמר המשורר: עלי מה אקרעה מלבוש ומדים ולבתי בבגד עש ו ע ד י ם (ר״ם הנגיד, עלי מה). ובמקום שירי דוד הקדושים ישוררו להם שירי הקדשים וכו׳ ידמו ע ד י ם לעדיים והמתים אל חיים (ר״י הריזי, תחכמוני כד). האחשוב בלויי פשתן מגן וצנה בפני חרבות חרף וצינה או אם יש עודר בבגד ע ד י ם (רש״פ, אגרת כוסות, כוס ההרעלה ג).

[*]**עֲדָאֵל**, — שם מלאך: כשיוצא אדם יחידי בלילה אומר מימיני (בל אמוש) אל ומשמאלי עדאל[1] (סדר רע״ג 3, כה).

א·**עדד**, ממנו א.עַד (?), ב.עֵד, *עֲדוּדָה.

ב·**עדד**, ממנו ג.עֵד.

ג·**עדד**, ממנו א.עֹדֶד[2].

ד·**עדד**[3], ממנו ב.*עֹדֶד *עֲדָה.

א·**עָדַד**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— פוע׳, עוֹדֵד, יְעוֹדֵד, מְעוֹדֵד, — עוֹדֵד את פלוני, חִזֵּק, אִמֵּץ, חזק לבבו, רוחו, aufrichten, ermutigen; restaurer, encourager; to restore, encourage: יי׳ שומר את גרים יתום ואלמנה יְעוֹדֵד ודרך רשעים יעות (תהלי׳ קמו ט). מְעוֹדֵד ענוים יי׳ משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). — ואמר הפיטן: ע ו ד ד נ י בצדק משוי מסים וכפר זדון ומשוגה פדנו ממהומת מות ואחור כל נסוגה (אל נא רפא נא, סליח׳ לתחלואי ילדים, סדר רע״ג 3, כיז). כי הוא רחום ומרחם ופתח להם בנשואי רחם מ ע ו ד ד בשלום ליודעי רחם (גנזי שכטר ג, דודסון 43). ידענו דרכיך ועורר רחמיך לְ ע ו ד ד נ ו יי׳ ארחותיך למדנו (אנא אלהי, סליחי מחרי יוה״כ). מנודד בלי מ ע ו ד ד מאסף חרפתי דבת עם אשמע ומוסר כלמתי (ימי שנותי, יוצ׳ שבת א׳ אחה״פ). מנה דר מועדי ירד ופלג דודי מדלג הר לְ ע ו ד ד י קול דודי (אנעים מזמור שירים, יוצ׳ א׳ פסח, מחז׳ איטל׳ א, קנ:). ואם המה כאדם ומועדה וממה ידם ואתה נוצר האדם ויתרון תנה לְ ע ו ד ד ם (לפני בנת תמותה, שחרי יוה״כ, שם ג, פא.). — ואמר המשורר: ע ו ד ד בן רפה ידים וזכור רחמיו מחמד עינים (ראב״ע, אנשי אמונה). במעשה ידיך מאד הפחדתני ובפקודיך הבי ע ו ד ד ת נ י (הוא, את הפלי מלא). אורחותיך למדני עמך תמים עד אהיה ובשפלותי עודדני יי׳ ממית ומחיה (הוא, ארחותיך למדני). בינה הגיגי ו ע ו ד ד נ י ולעשות רצונך למדני (הוא, אל תנוח את עבדך). והכביד הנדוד עליו ואין לו מ ע ו ד ד בלתי ילדי סעיפו (חזוי נבואותי, המליץ ע 3, 54). שיקרה למי שנפשו עייפה מחוזק התולשה שהסים הקרים אשר ישתה או שיזלפו על פניו י ע ו ד ד נפשו להתעורר ולהתחזק מעט (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד״ה טוב שמע). רבש״ע ע ו ד ד נ י בעוסק לי בלימוד תורה תמימה (ר׳ משה שמשון, רבש״ע אמן, סו״ם חוק יאיר רלא, בסוף). המרחיק ליהודי ארץ מולדת ומדינה חפשית וכו׳ ואף הוא יכול ככל בני אדם לעלות שם במעלות למדרגה גבוהה על האיצטבא העליונה לְ ע ו ד ד את נשמתו העגומה (מגדלי מו״ם, הפרדס ג, מסעות בנימין השלישי 63).

— התפע׳, הִתְעוֹדֵד, נִתְעוֹדֵד, — עוֹדֵד את עצמו: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו וַנִּתְעוֹדָד (תהל׳ כ ט). — ובספה״מ: זכרך יאמץ כל עדי יתחזקו ושמך יסעד כל ו י ת ע ו ד ד ו (גנזי שכטר ג, דודסון 207). כי לא תמנו בם עולם נושענו ו ה ת ע ו ד ד נ ו וקמנו המה יתדות אהלי והם מיתרי וחבלי (יצחק אבן גיאת, יום לכו לעדי, שער השיר 18). ואולם בעבור זאת קמתי ו נ ת ע ו ד ד ת י אמרתי הנה באתי למען שיתי שומי שאשית אני אותותי (ר׳ יוסף בן ר׳ אהרן ששון, הקדמ׳ תורת אמת, סו״ח). ובשם קדשך בצוקי ה ת ע ו ד ד ת י כי אזכרה מקדם מלאך צדק ומשפט מכון כסאך (יחיד לבקש, אגר׳ שד״ל רט, 509). וכמו השחר עלה קמנו ה ת ע ו ד ד נ ו למלשינינו בלשונם לענות (ילג״ג, על דא קא בכינא, א, 132). ומרגע לרגע ירב הכעש תחזק המהומה יגדל הרעש אין איש מ ת ע ו ד ד אין מי שלום יעש (הוא, משלי ד, 15). — גם הִתְעַדֵּד: דברי סבות התעדדו עליהם בנינים יסדו ושנים עשר נולדו אלה תולדות יעקב (ראב״ע, אמונה אלהי, כהנא א, 177).

---

[1] [אולי זה אחד עם ע ד י א ל (זהר פקודי מח:), עי׳ שואב (Angélogie 207).]

[2] [כך ריב״ג, וכן משמע מהשמוש אצל הפיטנים, ורד״ק בשרשיו סבר שהוא מן עוד. וכן דעת כל החדשים. ולפי זה יש לגזרו מן א.עוד במשמ׳ חזר, שב. ומזה פוע׳, השיב, שובב וחזק; עי׳ ברט (Wurzelunters 35). אבל נראה שהוא אחד עם ד.עדד, והוראתו העקרית היא קשר, ומזה חזק; וכן המקשרות, הקשרים (ברא׳ ל מא-מב) פרושם מחזקות, חזקים; עי״ש ראב״ע ורמב״ן, וגם רד״ק בשרש קשר.]

[3] [עי׳ הערה לערך עֲדָה.]

—פע׳, *עִדֵּד, יְעַדֵּד,—שעודדו אותו, ואמר הפיטן: בסכת עמקים יסדרו בסכת צלצל י ע ד ד ו בסכת סכיביו ימדרו (ר״א הקליר, כי אקח מועד, ב סוכות).
—קל, *עָדַד,—כמו פוע׳, בינ׳ עוֹדֵד: נפשו בצדקתם הם עודדים כל חטא ואשמה כיסם יטהר מעלים בקדש ולא מורידים (ר״א עזוי, קינ׳ על ר״י מפ״סא, REJ. XXVI 231).—ובינ׳ פעו׳: ירא אנוש ותן תודה לאל בעוד נפשך עדודה (את פני מבין, יוה״כ, מחז׳ רומני).

ב·**עָדַד**, קל לא נמצא[1]).
—פע, *עִדֵּד, בינ׳ מְעֻדָּד, מעודד,—שקשרו אותו: אמרו בית הלל לבית שמאי הכל מודין במעלה שק אחד מ ע ו ד ד[2]) ונתנו על גב הנהר שאף על פי שהמים יורדין מצד העליון לתחתון שאינן בכי יותן אמרו להן בית שמאי אי אתם מודין במעלה שני שקין מעודדים[3]) ונתן זה על גבי זה שהמים יורדין מן העליון לתחתון שהתחתון בכי יותן (תוספת׳ מכשי׳ א ג).

***עֲדִידָה**, עודה, ש״נ,—קשר, חבילה: הניח עליה עודה[4]) של שקין פסלה (כב יהודא גבס רב, סוט׳ מו.).

א·**עֵדָה**, ש״נ, — נקבה לְעֵד: כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לְעֵדָה כי חפרתי את הבאר הזאת (בראש׳ כא ל). עד הגל הזה וְעֵדָה המצבה (שם לא נב). הנה האבן הזאת תהיה בנו לְעֵדָה כי

[1]) [אולי שייך לכאן הדבור: עודה את כל הפרשה כולה ליבום (ירוש׳ יבמ׳ ג א), אורעה כל הפרשה בולה ללא חפשה (גיט׳ לט:), עירה כל הפרשה כולה (ספרא קדוש׳ פרק ה). וצריך לגרוס עוֹדֵד, או עִדֵּד, ובמשמ׳ קשר וחבר.]
[2]) [כך כדפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודד, ובפי״ש ר״ש (מכשירי א ד): מעורר.]
[3]) [כך ברפוי, ובהוצ׳ צוק״מ: מעודרון ובר״ש שם: מעוררין.]
[4]) [פרש״י: אגודה של שקין, ובע״ז (כג.) פרש, וז״ל: שקין הרבה ריקנין קשורין ביחד, ע״כ, וכן הערוך בשם תשובות, וגזרוהו מן מעודד ענוים יי׳. ובלישנא אחרינא (בע״ז שם) פרש״י: עין שטווים בו שקין, ע״כ. ור״ח (ע״ז שם) פרש, וז״ל: חבק מצוייר של עדיים שאוגדין אותה בבהמה, ע״כ. כנראה פרש מלשון עֲדִי, או מן הערבי עִדָּה a), כר ואוכף. אבל ברור שהוא כמו הערבי עִדָּה a), במשמ׳ קשר וחבילה, וכן בסור׳ עְדָדָא; ובינ׳ פעיל עדידא, קשור. וכן השמה עדידותא, תעדידותא (PSm. Thesaurus, 2803, 2804).]

a) عدّة

היא שמעה את כל אמרי יי׳ אשר דבר עמנו והיתה בכם לְעֵדָה פן תכחשון באלהיכם (יהוש׳ כד כז).

ב·**עֵדָה**, ש״נ, מ״ר עֵדוֹת, עֵדֹת, עֵדֹתַי, עֵדֹתֶיךָ, עֵדֹתָיו, עֵדוֹתָם,—מה שהועד בן אדם והוזהר לעשות, ונרדף עם חק, מצוה, פִּקּוּד, משפט, Warnung, Mahnung; admonition; exhortation: אלה הָעֵדֹת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים (דבר׳ ד מה). שמור תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם וְעֵדֹתָיו וחקיו אשר צוך (שם ו יז; גם כ). כל ארחות יי׳ חסד ואמת לנצרי בריתו וְעֵדֹתָיו (תהל׳ כה י; גם עח נו). עֵדֹתֶיךָ נאמנו מאד (שם צג ה; גם קיט ב וכו׳). אם ישמרו בניך בריתי וְעֵדֹתִי[1]) זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (שם קלב יב).

ג·**עֵדָה**, ש״נ, סמי עֲדַת, כנ׳ עֲדָתִי, עֲדָתְךָ, עֲדָתוֹ, עֲדָתָם,—א) קבוץ אנשים יחדו, צבור, Gemeinde; congrégation: דברו אל כל עֲדַת ישראל (שמות יב ג; גם יז כב; לה כה). וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בָּעֵדָה וידבר משה אלהם (שם לד לא). וסמכו זקני הָעֵדָה את ידיהם על ראש הפר (ויקר׳ ד יה; גם ח ג; כד יד). אלה קרואי הָעֵדָה נשיאי מטות אבותם (במד׳ א יו; גם יג; יד א; לה; יה כד; יו ג; כב; כ ח; כז יו-יז; לה כד-כה). וילנו כל הָעֵדָה על הנשיאים (יהוש׳ ט יח; גם כא; כ ו). ותקהל הָעֵדָה כאיש אחד למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד אל יי׳ המצפה (שפט׳ כ א; גם כא י). כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם כשמע לַעֲדָתָם[2]) (הוש׳ ז יב). והיו בניו (של יעקב) כקדם וַעֲדָתוֹ לפני תכון (ירמ׳ ל כ). זכר עֲדָתְךָ קנית קדם (תהל׳ עד ב). — ואמר בן סירא: מארון וגברת על שקר מעדה ועם על פשע (ב״ס גני׳ מא יח; גם ד ז; מו יד). — ב) אספת הצבור, ישיבת הצבור למועצה: ויהי כשמע כל ישראל כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אתו אל הָעֵדָה וימליכו אתו על כל ישראל (מ״א יב כ). לכן שמעו הגוים ודעי עֵדָה אשר בם (ירמ׳ ו יח). הללויה אודה יי׳ בכל לבב בסוד ישרים וְעֵדָה (תהל׳ קיא א). כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל וְעֵדָה (משל׳ ה יד).—ואמר בן סירא: אל תרשיעך בעדת

[1]) [אמר ראב״ע. וז״ל: החולם תחת שורק או היא מ״ה וזה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי׳ את מכותך, ע״כ. והשבע׳ תרגמו τὰ μαρτύριά μου ταῦτα, עדיותי נקדו: עֵדֹתִי.]
[2]) [השבע׳ גרסו לְרָעָתָם.]

שער ואל תפילך בקהלה (ב"ס גני' ז ז).—ובכלל קבוץ הרבה אנשים, חבורה גדולה: כי סבבוני כלבים עֲדַת מרעים הקיפוני (תהל' כב יז). זדים קמו עלי וַעֲדַת עריצים בקשו נפשי (שם פו יד).—וגם חבורת עמים: וַעֲדַת לאמים תסובבך (שם ז ח).—עֲדַת פלוני, חבורת אנשים הדבקים בפלוני, נשמעים לקולו, הולכים בדרכיו וכיוצא בזה: אשר הצו על משה ועל אהרן בַּעֲדַת קרח (במד' כו ט). וידבר אל קרח ואל כל עֲדָתוֹ לאמר (שם יו ה; גם יא; יו). תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם ותבער אש בַּעֲדָתָם (תהל' קו יז-יח).—ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב"ס גני' יו ו).—וקבוץ של בע"ח, דבורים וכדומ': והנה עֲדַת דברים בגוית האריה ודבש (שפט' יד ח).—ובתו"ם: מה אגרוף הידוע לעדה ולעדים אף אבן תהא ידועה לעדה ולעדים (שמעון התימני, תוספת' סנה' יב 3). ראה חיים עם האשה אשר אהבת א"ר משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה וכו' למה הוא קורא אותן עדה קדושה ששם היו ר' יוסי בן משולם ור' שמעון בן מנסיא שהיו משלשין היום שליש לתורה שליש לתפלה שליש למלאכה (מד"ר קהל', ראה חיים).—ובסהם"א: ומה בין עדה שהיא לשון עדות לעדה שהיא קיהול עשרה עדה שהיא לשון עדות הע' נגקדת בצירה שהיא קמוצה קטנה וכו' אבל עדה של עשרה הע' נסגלה כגון לעדה הרעה הזאת וכו' (מדר' שכל טוב, ברא' כא ל).—ואמר הפיטן: [עוזו וז]מירתו קשוב עדתו כי ברחמים תשוב (Kahle, Masor. d. West., י). בזעם אם עדה פולסה אפרו יעל ראש ובצעם זכור בי נשבעתי וחוסה והסך עד יעבור זעם (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, קובץ מעשי גאוני קדמוני ב, 12). אליכם עדה נאמנה אשאל מכם טענה מה נשתנה יום זה מכל השנה (עליכם, קני, ספרד'). אלי עדתי והלילי יום בו נפל כלילי ויהי לאבל כנורי (אלי עדתי, קני' שחר', שם).—ואמר המשורר: מה תאנחי יעלת צבי כי שמחי כי בך אשמחה אך עד יעבר זעם חבי אחר עיניך אפקחה ושבותך אשיב משבי ואקבץ עדה נדחה (ראב"ע, אילת עב). ביציאת מצרים זנב בן פלגש עדת אל כי כן כתוב ויבא עמלק וילחם עם ישראל (הוא, אל תכונתך).—ובחכמת הרפואה, קבוץ של מתגים: קבוצות מתגים כאלה נקראות בשם עדות ובכל עדה ועדה ירמשו אלפי אלפים מתגים (טוביה, הדיפתיריה, 5).

א. **עדה**[1], ממנו א. עֲדָה, א. עֲדִי, *עֲדִית (?).

א. **עָדָה**, פ"י עָדִית, עֲדֵה, אֶעְדֵּךְ, תַּעְדִּי, תַּעְדֶּה, וַתַּעַד.—עדתה האשה תכשיטיה, לבשתם, שמתם עליה, sich schmücken; se parer; to adorn oneself: כחתן יכהן פאר וככלה תַּעְדֶּה כליה (ישע' סא י). ואת שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תַעְדִּי עדי זהב (ירמ' ד ל). עוד תַּעְדִּי תפיך ויצאת במחול משחקים (שם לא ג). וַתַּעְדִּי זהב וכסף (יחזק' יו יג). כחלת עיניך וְעָדִית עדי (שם כג מ). וַתַּעַד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה (הוש' ב יה).—עָדָה את פלוני עדי, הלבישו: וָאַעְדֵּךְ עדי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובהשאלה, עָדָה גאון וכיוצא בזה: עֲדֵה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ י).—ובסהם"א: והוא איננו מתעלם ממך לובש לך בגד הידידות ועודה עדי האהבה לך ונכנס בכלל נאמניך (ר"י א"ס, חו"ה, יחוד המעשה). לא תעדה אשה עדי האיש וכו' ולא יעדה איש עדי אשה וכו' איש שעדה עדי אשה ואשה שעדתה עדי איש לוקין המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו משילקט שערה אחת לוקה מפני שעדה עדי אשה (רמב"ם, עבודת כוכבים יב י). טהר לב אהבו ויעדו תורה ומצות כחרוזים וקשורים (ר' שמואל בן עלי, הרכינ' ב, 59). ויקן פזי חכמות ועדה סותי חכמה תחת תכלת וארגמן (שם 61). אל אחינו בית ישראל הקהלות הקדושות וכו' עדויי עז פועלי פדות וכו' (שם 72). ואמר המליץ: ספרי יהי זכרי ואעדהו (רד"ק, השכל וידוע, מכלול קלד:). שר המלכים בו יקרם יעלון לרוב ומלכותם מאד שמחה כי מחלצותם בעזו העטיר ויעדם נזרו ובו נסרחה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 267). ואז שילחום (המצריים את היהודים) וליוום חשים ונמהרים עדויי כסף וזהב ופנינים יקרים (אז כגולגל, יוצ' שבה"ג, סדור מכוק', כ"י ביה"ס כסכעכסי). צדו צעדיה מלכת עדו עדיה לעיר ממלכת צדו כארי לעיר מהפכת (על מה גכם, אגר' שד"ל רט, 499).

—הפע', *הֶעֱדָה.—כמו קל: וכראותי יקר השיר ויקרו הכינותיו לנוהו מסלות והעדיתיו בעדי הבדולח והעדיתיו עטרות מתהלות (רסב"ג, תהלת אל). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנות הבית ולתקנו ולהעדותו ולהכינו (ר"י בן זבארה, שעשוע' ה, דודסון 46). ענה סגולה

[1] [רק בעבר', ובתור שם גם בארמ'.]

והעדה ממלתחת ענה נין ממלא אמתחת וגם מביא מטפחת (ענה איומה, סמא״ל, תרנ:).

—התפ׳, *התעדה, יתעדה,—עדה את עצמו: פתח מענה רך להשיב חימה פחז מטהו מתוודה ולא יתעדה (Elbog., Stud. 163).

ב. עדה[1]), ממנו ב. עדה, *עדוי, ב. עדי.

ב. עדה, פ״ע, עדה הארי, וכדומ׳ על דרך, עבר עליו vorübergehen; passer; to pass by: נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה לא הדריכוהו בני שחץ ולא עדה עליו שחל (איוב כח ז-ח).—ובסהמ״א: ויקח לו לאשה על אשתו ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה ממנו הברכה (ספר הישר, פרש׳ תולד׳).—ובשתי המשמ׳ יחד, ואמר המשורר: ינחמוני באמרם לי בשיבה תאריך עדה והיא דמתה לגור דמה טרוף אותי ביום עדה (רמב״ע, התרשיש ה סח-סט).

—הפע׳, העדה, בינ׳ מעדה,—העדה בגד, פשטו, entfernen auszieben; enlever; to remove: מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ). — ובמדר׳: יום שנזדווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין בגדי כהונה ובגדי מלכות (ר׳ סימון, מד״ר איכ׳, פתיח׳).—ואמר הפיטן: ידוו הדווים ויספדו על כי חלל לארץ נזר העדו איך נפלו גבורים ויאבדו (נכית כרותה, סליח׳ מוסף יוה״כ). ויד יקדים בעת יעדם וראש עת יחלוץ אתם (ידיד עליון, יול׳ פרש׳ עקב). חרש חכם כמקדם חוצה יצא מלהאדם חברו בראשו מלהעדם ומראש הררי קדם (אמרה רכה לערוכה, יול׳ שמה״ת, מחז׳ איטל׳ ב, קפט).—ובינ׳ מהעדה בלי השמטת הא הבנין[2]): וכשרואה הנביא בעין הנסתרת הצורה התמימה שבצורות אשר ראה אותה בדמות מלך או שופט יושב על כסא דין בענין צווי ואזהרה מהקם ומהעדה ידע שהיא צורה ראויה למלך נעבד נשמע (כ״י א״ח, הכוזרי ד ג). והסדר לשאר בני אדם על מדרגות כאשר יוצא ממנו יתברך סדר העולם ומתכונתו ורואים אותו בעת שהוא מהעדה ומהקם ודן את המלכים (שם).

—הפע׳, *העדה, העדי, הועדו,—שהעבירו והסירו אותו: שאמר לו דוד (לשאול) ואבי ראה גם ראה א״ל מה את בעי מן גלגוי דידך בסירה הועדה[1]) כדאתון למעגל אמר לו הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדו (מד״ר ויקר׳ כו).

1) [בארמ׳ עדא, וכן בערב׳ עדא a), ובכושית עדו.] 2) [כמו בארמ׳ (דני׳ ג כח).]

a) عدا

ג. עדה, ס״נ, כנ׳ עדתי,—גוף, קבוץ כל אברי בע״ח יחד, Organism(us): אך אתה הלאני השמות כל עדתי[2]) (איוב יז ז).

***עדודה**, ס״נ,—נבלה, גופה של בהמה שנטרפה, Aas; carcass(e): אבא שאול אומר יביא עדודה[3]) לבי״ד (ב״ק יא.). — ובסהמ״א: אם נטרפה בפשיעה שהוא בר תשלומין יביא עדודה ויוסיף מביתו על הדמים שהיה שוה בשעת מיתה (רש״י, שם).

***עדוי**[4]), עידוי, ס״ז, מ״ר עדויים,—הריון, Schwangerschaft; grossesse; pregnancy: עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער העידוי[5]) בעצב זה צער הנפלים (מד״ר ברא׳ כ). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה עידויי[6]) האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה עדינין ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה זמני (שם מח).

***עדון**, עידון, ס״ז, מ״ר עדונים, עידונין — שה״פ מן עדן, תענוג, ואמר בן סירא: חיי מה לחסר תירוש והוא לגיל נחלק מראש שמחת לב וששון ועדון[7]) יין נשתה בעת וראי (ב״ס גני׳ לד כח).—ובתלמו׳: שכח ואכל ושתה אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (תעני׳ י:).—ובסהמ״א: אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער (רלב״ע,

1) [פרש מ״כ: בקוין הוסרה ממך כנף מעילך, ע״כ.]
2) [עי׳ רלב״ג, וז״ל: ישמת כל אברי שוממים, ע״כ. ורֹב החדשים מפרשים שהכונה לבני ביתו ואוהביו.]
3) [אמר רה״ג, וז״ל: ושאלת יביא ארורה (ב״ק יא.) לבית דין היכי גירסה ופירושה ויש בנוסחאות ערעורה וכו׳ אבל עיקר הא בריתא מסיפרי דבי רב היא וכו׳ יביא עדידה לבי״ד וכו׳ וכללו של דבר בין למאן דתאני עדידה ובין למאן דתאני ארורה וערעורה פרושו מדעם מן נבלה או מן מאי דהאוי סימן לטרפה כגון שתי כרעים או בדל אזן שהרועה מציל שיביאהו עד (תשו׳ הגאו׳ הרכבי רכט).] — 4) [תרג׳ של עִבּוּר.]
5) [משך ההריון בהבדל מן עִבּוּר שהוא ההתעברות. ועי׳ גם הגרסה בעירוב׳ (ק:), והערת תיאוד׳.]
6) [בנוסחאות מדויקות עידנין, ועי׳ תיאוד׳; ועי׳ גם תרג׳ יונ׳ וירוש׳ (ברא׳ יח יב).]
7) [בכ״י: ועדוי.]

בראש' יח יב). וכן ענין ושלם נות צדקך וישלם שוכנת צדקך וכו' ודמה אותה בשוכנת בבתים בעבור ענוגה ועדונה וזה כמו שאומרים ליושבת בחדרים חודרת (ר"י א"ת, ספ' השרש' לריב"ג, נוה). אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן ולא כאלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה (רמב"ם, הלכ' ת"ת ג יב). אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלם מא). המחיצה השלישית והיא החומה הפנימית שם העידוני' שלמים בלי שום רוגז כלל ושם הם החסידים הגמורים משרתי עליון (ר"מ אלדבי, ש"א ט, קיז:). ומכאן אתה למד שאין לו לאדם לקנאת בכל טובת שבעולם הזה וגם לא באנשי רשע ובדרכיהם ועדונם שאם כן נראה שמוסף ומתאוה בדרכם (ר"י אבוהב, נמו"מ, נר א, הקדמ'). וצריך לידע ממנו במה היה רגיל לסעוד שאולי הוא רגיל בעדונים אם הוא בן טובים (שם ג א ז א). הצדיקים שמניהים עדוני הגוף ועוסקין בעדוני הנפש אין ממשלתם ראויה להיות בעולם הזה (שם ד ג ב ב). כי אין שחוק הלויתן זולת זה לקבין בו בכל יום מעין ברכותיו מעדוני המצו' שהצדיקי' מתאוי' בלבב שלם (רמ"ע מפאנו, אמרי טהורי, חקור דין א ב). כי מרוב תאות הגוף אכילה ושתיי' ועידוני העוה"ז שהוא עול' שוא ושקר וחושב לאסוף הון רב אין כח הנשמה לחשוב אחר הבורא ית' (ספ' אורחת צדיקים, שער האהבה, יט.). ותשב באיתן קשתו (של יוסף) עם גודל יפיו ועדונו והוא בבחרותו (ר' שלמה אלגאזי, אגרת מוסר, ז:). ואם עד אלה לא נכנע היצר ידמה נגד עיניו שיושב בטיולים ועידונין ומעדנים ובמגוזות וכו' וידמה נגד עיניו שאם יעשה העבירה מאבד כל זה (ר' אליהו, שבט מוסר, יב). ביום התענית לא ינהוג עידונין בעצמו אלא יהא דואג ואונן וינוד מכל נדנוד עבירה (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כג:). והנה מה שהורונו חז"ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על יי' וליהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים לימצא ומקום העידון הזה הוא באמת העוה"ב (רמח"ל, מסלת ישרים א). המותרות המשמשות לעונג ועידון בני האדם (ספ' המדות לארסטו, קטנוב). ובשעת עידון ותדוה זו נתגלגלה מדת הרחמים לזכות איתו בריות טוב של ק"ן מיליון אדומים בבת אחת (מגדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרק ג, 6). — ואמר הפיטן: נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים נבראי לקומתם ומאליהם פרי טעונים (אגורה, יולי שבת ה אמה"ש). חשק עידונים מסך וטעימה חשתה לברא יציר מאדמה (משולם בן קלונימוס, אלבוגן 126). בורא ארץ עדון משמני הארץ היות ברכה בארץ חפץ בלי צוחה ופרץ (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 40).

א.*עִדּוּר, עידור, — שה"פ מן ג.עדר: אין לי אלא זירוע וזימור מניין לניכוש ולעידור ולכיסות ת"ל שדך (מו"ק ג.). וכיון שהגיע (אברהם) לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהי חלקי בארץ הזאת (ר' לוי, מד"ר בראש' לט). — ובסהמ"א: אף כל עבודה וכו' כגון כל הני פרטי יצא קשקוש ועידור (רש"י, מו"ק ג.).

ב.*עִדּוּר, עידור, ש"ז, שה"פ מן א.עדר, — חסרון, ואמר הפיטן: שים מיעוט דמי כדם המצאה עדור חלבי שעה כחלב הקלאה (ר' משה בר' שמואל, אל ימעט, סלים' יוס ז). — ובמשמ' פטירה ומותה: וגם נתברר לפננו ח"ם שזהו חוק קבוע מעתה ועד עולם אצל הקיפטול שבכל עת שיארע ח"ו עידור בהגמון שלא יפחת: עכ"פ מליתן לכל שר ושר מאה ר"ט וכו' בכן יצא מאתנו ח"ם מעתה ועד עולם שבכל עת וזמן שיארע ח"ו עידור כנ"ל וכו' (פנקס ק"ק נמבורג 14). אך שם בעיר בודון הנ"ל אין להם שום תקנה קבועה על דבר העידור אלא כל א' וא' משם עד"ר עד"ר לבדו דהיינו מקצתם מתנים וכותבים בשטר תנאים בזה הלשון ומחמת העידור והחזרה יתקנו בשטר כתוב וחתום קודם החופה כתקנת ק"ק שו"ם (ר' אהרן ששון, תורת אמת, שו"ת כד, עד.). — שטר עִדּוּר: כותבין שטר חזרה וקורין לו שטר עדור וזה נוסחו וכו' (חכם לבי, שו"ת סח).

*עֲדוֹרָה, עי' אֲדוֹרָה. עֲדוֹרָה.

א.עֵדוּת, עדת, ש"נ, מ"ר עֵדֻוֹת, — כמו ב.עֵדָה, לוחות העֵדוּת: ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העֵדֻת לחת אבן כתבים באצבע אלהים (שמות לא יח; גם לב יה; לד כט). — ובלי לוחות: ונתת אל הארן את העֵדֻת אשר אתן אליך (שמות כה יא; גם כא; לא ז; מ כ). — ארון העֵדוּת, שבו היו מנחים שני לוחות העֵדוּת: ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני

הכרבים אשר על ארון העדת (שם כה כב; גם כו לג-לד; לו כו; לט לה; מ ג; ה; כא). ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד' ד' ה; גם ז פט). צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (יהוש' ד יו).—ובלי ארון: ויניחהו אהרן (את המן) לפני העדת למשמרת (שמות יו לד; גם כז כא; ל ו; לו). ונתן את הקטרת על האש לפני יי וכסה ענן הקטרת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות (ויקר' יו יג). והנחתם (את מטות השבטים) באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה (במדי יז יט; כה).—משכן העדות, המשכן שבו עמד ארון העדות: אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה (שמות לח כא). ואתה הפקד את הלוים על משכן העדת ועל כל כליו ועל כל אשר לו (במד' א נ; נג; י יא). — אהל העדות, כמו משכן העדות: וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר (במד' ט יה; יז כב-כג; יח ב). ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד יי' והקהל לישראל לאהל העדות (דהי"ב כד ו).—פרכת העדות, שהיתה פרושה לפני ארון העדות: מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערוך אתו (את נר התמיד) אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי' תמיד (ויקר' כד ג). — ובמשמ' תורה: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי' נאמנה מחכימת פתי (תהל' יט ח; גם עח ה; פא ו; קיט פח; קכב ד).—ויוצא (יהוידע הכהן) את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות[1]) וימלכו אתו וימשחהו ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מ"ב יא יב).— שם נגינה מהנגינות שנגנו בהם מזמורי תהלים, שושן, שושנים עדות: למנצח על שושן עדות[2]) מכתם לדוד ללמד (תהל' ס א). למנצח אל ששנים עדות[3]) לאסף מזמור (שם פ א).—ומ"ר עדות: לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה (מ"א ב ג). וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם (מ"ב יז יה). ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית לפני יי ללכת אחר יי' ולשמר מצותיו ואת עדותיו ואת חקתיו בכל לב ובכל נפש (שם כג ג). ולא שמעתם בקול יי' ובתורתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם (ירמי' מד כג). ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך אשר העידת בהם (נחמי' ט לד). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (תהל' קיט יד; גם לא; לו; לט; קיא; קכט; קמד; קנז).

ב.*עדות, ש"נ, מ"ר עדויות,—מה שמעיד העד, Zeugnis; témoignage; testimony, ואמר בן סירא: תן עדות למראש מעשיך והקם חזון דבר בשמך (ב"ס גני' לג כ). טוב על לחם תברך שפה עדות טובו נאמנה (שם לד כג).—ובתו"מ: קבלנו עדותכם אבל מה נעשה שגזר רבן יוחנן בן זכאי שלא להושיב בתי דינין על כך (רשב"ג, עדו' ח ג). משעה שיצאת עדות ברורה יצאת (ירוש' כתוב' ב ב). בו ביום גזרו על פיתן (של גוים) וכו' ועל לשונן ועל עדותן וכו' (ר"ש בן יוחי, ירוש' שבת א). מעידותו של ר' עקיבה היא דתנינן תמן הוסיף ר' עקיבה וכו' (ר' יוחנן, שם חגי' ג ב). כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (ברכ' יד:). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר"א בר צדוק, יבמי לט:). מעדותו של ר' יוחנן בן גודגדא אמר לעדים ראו גט זה שאני נותן ואמר לה כנסי שטר חוב זה הרי זו מגורשת (רבא, שם קיג:). כותב אדם עדותו על השטר ומעיד עליה אפילו לאחר כמה שנים (כתוב' כ.). עד שתשקר גופה של עדות (מכות ה.).—ומ"ר: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהן הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב נ ד). היו שנים רואין אותו מחלון זה ושנים רואין אותו מחלון זה ואחד מתרה בו באמצע בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו עדות אחת ואם לאו הרי אלו שתי עדויות (מכות א ט). כשם שבודקין אותו (את החולה או המשותק) לגיטין כך בודקין אותו למקחות ולמתנות לירשות ולעדיות (תוספת' גיט' ז א). החזיקה בפני שנים שנה הראשונה בפני שנים שנה שנייה בפני שנים שנה השלישית הרי אילו שלש עדיות והן עדות אחת להזמה (שם ב"ב ג ט). אמר להם הקב"ה מה עדיות לא העדתי ביד הנביאים (פסיק' רבתי לג).—ובמשמ' סמני הבתולים: לשושבין בתו של מלך שהיו עדותיה בידו עמד אחד מן המסובין וקלל את השושבין ואמר

[1]) [רש"י פרש שהכונה לתורה (ע"פ דברי יז יט), וכן רלב"ג. וריב"ג בשרש עדה פרש כמו עדי ותכשיט מן א.עדה, וכן רד"ק. והחדשים מגיהים: והעדיים או והצעדות (ע"פ ש"ב א י).]

[2]) [ריב"ג מפרש גם כאן כמו עדי.]

[3]) [המנקדים הפרידו ע"י טעם מפסיק בין ששנים ובין עדות, אבל ברור שהוא אחד עם שושי עדות.]

לא היו בתולים לבתו של מלך וכו' (מד"ר במד' יח). כלה זו יושבת בפוריה ואומרת ראו שאני טהורה וזו עדותי מעידה עלי (שם שה"ש, נפת תטפנה). בנות גוים משמרות עצמן ממקום עידותן[1]) ומפסידות ממקום אחר (מדה"נ סכטר, חיי שרה, והנערה טובת מראה). —וכסהם"א: ומתוך שהיה מסיח עם בני אדם או' להן ראיתי יהודי במקום פלן נידון בשלטון ומת וכו' בודקין אם בכוונה בא על שם להעיד אותה העידות או קרובי האשה שמת בעלה הלכו והביאו אותו (מעשים לבני ארץ ישראל, הרכין א, לוין 93). אבל ודאי כל עידיות שמעידין לפני שכיב מרע וכל פקדונות שמצוה שכיב מרע ככתובין וכמסורין דומין (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 91). ויש מקומות וכפרים ומרחקים שאינן כך אלא שקרנות וכזבנות ידועה בהן וגומלין הן ונהנין מעדיותיהן (תשו' הגאו' הרכבי רעח). דעה כי משפטי תורה השוקים ולהמשה חלקים הם חלוקים ממונות גם קנסות גם עדיות ולמלקיות ולנפשות צדויות (רב האי גאון, אהלל אל, סד"מ וס"ס. 24-25). שאף על פי שעדות החזקה של עדויות הן הרי הן כעדות אחת להזמה (רמב"ם, עדות כא ז).-כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והוזמו (הלל המספר מאזן כוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה א, עדלמן, יט.). אם יתאמת הפרסום הנזכר שיקבלו העדויות ועל פיהם ידונו מה שיראה להם מקו ישר והנה יצאו לפניהם עדויות שזה נסתם וכו' (רא"ש, סו"ת יז א). וגם לא יקבלו העדות שלא בפניה ושלא בפני בעלה כדין כל העדויות שיבא בעל השור ויעמוד על שורו (הלבוש, איסות יא ד). ורבו הקטטות ביניהם לבלי חוק עד שהוזקקנו נחנו ת"ם כדי להשקיט ריב ומדון מביניהם לקבל כל העדויות הנמצאות על ההצר הנזכר (מהרשד"ס, סו"ת, חו"מ טו). והעדויות ההם הטה אזנו וגזר גירוש כולל בכל ממשלתו ועל זה היה דוה לב כל היהודים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 38).—ובמשמ' הוכחה וראיה: אמנם היות לשמים תנועות נפשיות ברצון הנה כבר בארנו עדויותיהם מן הכתובים (ראב"ד, אמו"ר 62). ויישב דעתו על מה שיבטה עליו מן הראיות והמורגשות והעדויות הגלויות

[1]) [כך הגרסה בערוך ערך עד, ובמדר"ר (גרא"ס ס) הגרסה: ערותן או עירותן ועי' שם מה; נא; ובהערות תיאוד'.]

האמתיות (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ד). כבר בארנו זה באר היטב בראיות ידועות והתקיים בעדויות ברורות כי ענין האחדות האמתי דבק אל עצם כבודו (שם היחוד י). רבים חכמים אמרו (כהה) כמו השך ועדותן ותכהינה עיניו (ראב"ע, ויקר' יג ו).—זכרון עֲדוּת: במה דברים אמורים שהיה כתוב בלשון שמוכח שלא היו ב"ד כגון זכרון עדות אבל אם כתוב בלשון ב"ד כגון זכרון דברי' ובפנינו ב"ד הודה ואין חתום בו אלא שנים וכו' (טוחו"מ, מלוה ולוה לט). — ואמר הפיטן: שמעו שחקים והאזיני חלד ניבי עדות עניו מקדם להביא בנים גדלתי ורוממתי עד עבי והם פשעו בי (גנזי שכטר ג, דודסון 164). אי עדיות[1]) אלי אשר האמנתי איה ברית אל אשר אצורה איה חסידים בעדם נשעַנתי מי זה זרעם ואני אקצורה (עמנוי, מחב' ד).

א.עֲדִי, עֶדִי, ס"ז, כנ' עֶדְיֵךְ, עֶדְיוֹ, עֶדְיָהּ, עֲדָיִם, מ"ר עֲדָיִים, — כלי של תכשיט בזהב או אבנים טובות, Schmuck; ornement; ornament: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עֶדְיוֹ עליו (שמות לג ד). הורד עֶדְיְךָ מעליך וכו' ויתנצלו את עֶדְיָם מהר חורב (שם ה-ו). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עֲדִי זהב על לבושכן (ש"ב א כד). כי כלם כַּעֲדִי תלבשי ותקשרים ככלה (ישע' מט יח). התשכח בתולה עֶדְיָהּ כלה קשוריה (ירמ' ב לב). מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עֲדִי זהב כי תקרעי בפוך עיניך (שם ד ל). וצבי עֶדְיוֹ לגאון שמהו (יחזק' ז כ). ותרבי ותגדלי מאד ותבאי בַּעֲדִי עֲדָיִים[2]) שדים נכנו ושערך צמח (שם יו ז). ואעדך עֶדִי ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך ואתן נזם על אפך ועגילים על אזנך ועטרת תפארת בראשך (שם יא). כחלת עיניך ועדית עֶדִי (שם כג מ). המשביע בטוב עֶדְיֵךְ[3]) תתחדש כנשר נעוריכי (תהל' קג ה).—

[1]) [מנקד עֲדִיּוֹת מפני המשקל.]

[2]) [במכי' בא (פי"ג) דרשו מן א.עַד, שלל, וז"ל: בעדי זו ביזת מצריים עדיים זו ביזת הים, ע"כ. כמו עדי ים. ומנחם חברו עם עֲדֵי עַד (תשו' דונש והכרעת ר"ת 82). ריב"ג גזרו מן ב.עדה וכמו ב.עדי. וז"ל: ענין המרוצה והמהירות בהליכה, כלומ' שגדלת והגעת אל הבחרות במהרה ובזמן קרוב, ע"כ. והחדשים מגיהים עַד עִדִּים, או בעת עִדִּים, מן ג.עַד.]

[3]) [מספק. תרג': יומי סיבותייכי, ימי זקנותך,

ואמר בן סירא: עדי זהב עולה ומוכרותיה פתיל תכלת (ב"ס גני' ג ל). תואר שמים והדר כוכב ועדי משריק במרומי אל (שם מג ט). — ובתו"מ: רוני רוני השיטה וכו' המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ר"י נפחא, ע"ז כד:). ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר בגדי יפיה ואת עדי תפארתה ותקח עמה את שתי נערותיה וכו' והנערה השנית הולכת אחרי גברתה וסומכת עדיה לבלתי נגוע הזהב אשר עליה ארצה (מד"ר אסת' ט). — ואמר המשורר: רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו רגבים יפלו שרשיו ופריו ראין יאמרו איו רבה רעת האדם (רסג"ג, אדני מה אדם). איך תאמרו לי עדיך הורד ופשוט רבידה מגרוניה (הוא, נפש אשר עלו שאוניה). לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר מעלפה (הוא, מי זאת כמו שחר עלה). וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (הוא, בגלל שדי אמסה, אזהרי'). שכחי אלהים איה זהבם וחלי עדיהם היש בהם אשר יחיה ובעפר יסודיהם (רמב"ע, חרדיש לבית תפלתם). ורקמת גויתה מהודרה תדמה לכלה תעדה עדיה (ראב"ע, אין המסה). מה תתאונני בתי קומי לך צאי אתי אביאך לבית תפארתי אני אישך ואת אשתי עדי עדיך והתנחמת (הוא, איומתי). ומזל בתולה בלי חין נשוי וראש לו חפוי וכבודה בת מלך בעדי רב כחול אז תשמח בתולה במחול (הוא, חי בן מקיץ). קראוה תבל והיא כאשה תבל ראשה אבל וסופה ציר וחבל תשיא אתכם בעדיה ותעגב עליכם ביפיה (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ובתוכה מזרע הקדש קהלה עדי הישר תעדה רבבה כצמח השדה (שם מו). ומכל לץ ובער אחשוך את תבונתי ועוצם דברותי לבל על אף חזיר אתן נזמי ועל כלב עדיי מחלפותי (ר' משה הקרחי, לקו"ק לג). עדי קשטתי סוסי צר להכהילה סונים לירות ולזרוק בנבכי מצולה (נגזי שכטר ג, דודסון 61). —ואמר הפיטן: כל עדיה פתחה הכלה כום מוגה לקרואי הלולה בכשו פניהם מהכיט צלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנוכי). אתה קלים הכבדת ומעדיי ערמוני קרבת בא (בואם) אלי ויחרימני (דוד זרעו מבקשו נשבת, קני, מחז' איטלי' א, קע:). — ומעשה באדם אחד שהיה מוכר עדי וכו' (והזהיר ויקר', קז.). מהם אלצוני להעתיק להם זה הספר הנותן אמרי שפר כי הוא עדי הלשון וחלי ההגיון (ר"י חריזי, מוסרי הפלסופ', פתיי). ונשכם בבקר אני ואשתי לפנות הבית ולתקנו ולהעדותו ולהכינו ולא מצאנו מאמה מהבגדים וחליים והתכשיטים והעדיים (ר"י זבארה, שעשוע' ה, דודסון 46).

ב.**עֲדִי**, ש"ז, כנ' עֶדְיוֹ, — עֲדִי הסוס, מרוצתו; Lauf; carrière; course,: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עֶדְיוֹ[1]) לבלום בל קרב אליך (תהל' לב ט). —ובספה"מ"א במשמ' פֶּה: ואל יצר אשר מלב גרשתיו והריתי בשכלי והמתיו ואל פי באמר צדק חסמתיו ועדיי מדבר עתק בלמתיו (ר"י בן זבארה, שעשוע', הקדמה, דודסון 4). פתי במתג דום עדי סכלך בלום של נעלך של ואל תקרב הלום (חכמי פרובינציא, סירים קלריס, פ). כי אמנם כן טבע רב ב"א בעלי זרוע רמה אשר בהתוכחם את האדם הכפוף תחת ידם וכו' ובבת הזרוע עדיו יבלומו להודות לדבריהם (ר"י סטנוב, דברי ריבות, מ.). אף רוכבו יבלום עדיו בעוז ידו (מאסף, אהבת ציון ט). — וא.עדי וב.עדי יחד: יעלה כמו כוכב ביד עופר הכום ומערבו ישו עדיו ויזרתו אוריו עלי לחיו ויף בהודו מצבי עדיו (רמב"ע, התרשים ג לח-לג).

*__עֲדַיִן__[2]), עדיין, *עדאין, עדעיין, — תה"פ של הזמן, עוד, עד אז, עד עכשו, לפעמים במשמ' נגודית, בכל זאת, noch, noch immer; encore; still, yet: אף המשיא בתו הקטנה ונתאלמנה או נתגרשה וחזרה אצלו עדיין היא נערה (ר"י, כתוב' יח י). כיצד מקנא לה (לאשתו) אמר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה (סוט' א ב). בו ביום דרש רבי יהושע

בנגוד לנעוריכי הבא, הכרו עם עוד, זמן. וכעין זה סומכ' עוט ἐπιμονήν σου וἦז, אולי גרס: עֹדְכִי. השבע': ἐπιθυμίαν σου, תאותך, תרג' חפשי, כמו נפשך, עי' ראב"ע. עקילס פרש תכשיט, וכן הירונ'. הפש': גושמכי, גופך. ריב"ג מפרש פיך, וגם מלשון עדי: שמפארך ומקשטך ברב מה שגמלך מן הטוב, ע"כ. וכעין זה גם ראב"ע.]

[1]) [התרג' ורש"י פרשו מן א.עדי, וכן עקילס וסומכ'. וריב"ג פרש לפי הענין פיהו. והשבע': לְחָיַיִם, וכן הירונ', וכן מביא ראב"ע בשם ר' משה. והפשט': מן טליותהון, מנעוריהם.]

[2]) [נראה שהוא הרחבה מן עֲדֶן שנכתב בכתב א"י מאוחר גם עדאן, וכן עדיין—עדאין, עי' להלן. ואפשר שהרחבת הצורה באה בהשפעת הארמ' אֲדַיִן שהוא קרוב לאזי העברי.]

בן הורקנוס לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול (סס ה ה). ומודים (ב"ש לב"ה) בשוכת בחצר שהוא טהור א"ר יוסי עדיין מחלוקת במקומה עומדת (מקוא' ד א). והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן (ר' יהודה, חול' ז ו). א"ל ר' יהושע (לרבן גמליאל) הכתוב אומר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ועדין לא שבו (ידים ד ד). כשהוא אומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה וכו' עדיין הדבר שקול וכו' (מכי' ב ז). ועדין לא היה יודע משה כיצד יקריבו נשיאים (ספרי במדי' מז). א"ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך גדיים הן עדיין תינוקת הן אל תקפיד עליהם (סס דבר' סה). תנא דבי ר' ישמעאל שש תקיעות תוקעין ע"ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו' ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (שבת לה:). בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה והיו מזקינין ולא היו נושאין נשים התקינו שיהו מניחין אותה בבית אביה ועדיין כשהוא כועס עליה אומר לה לכי אצל כתובתך התקינו שיהו מניחין אותה בבית חמיה (רב יהודה, כתוב' פב:). אפילו אלף אלפי פעמים בן עדיין לחצי כבוד לא הגיע (פסיק' רבתי, י' הדברות רביעייתא).—ובסהמ"א: טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו' (רמב"ס, שלוחין י ג).—עדאין: המכבר כרמו של חברו שכורת אתו ועדאין סמדר הוא וכו' (גאוניקה ג, גינצבורג 246). נכנס (ישעיה בן אמוץ) לבית חמישי ומצא שם הפחות והסגנים והגיזברין ופרעה הרשע [והמצריים וג]שיהם ועדאין פר' הרשע יושב ומשמר (גנזי שכטר א, הוא 205). — עדעיין: והיו כותבין בהן (בעורות מעובדים לשם ע"ז) ספרי תורה מפני שלא היה בידם הלכה למעשה ועדעיין הן נוהגין כך (גנזי שכטר ג, הוא 143).

*__עֲדִינָה__, ת"נ, מ"ר ״עֲדִינוֹת,—אשה מתעדנת, מתפנקת, verzärteltes Weib; femme indolente; self- indulgent woman, ובהשאלה תאר לבבל: ועתה שמעי זאת עֲדִינָה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישע' מז ח). —ואמר הפיטן: רגלי מבשר החיש וקול קורא במדבר ועול עדינה מעליה ישבר (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 28). שנה בשנה אהגה כיונה כי עיר עדינה היתה לזונה (סנה בסנה, תפלת ישרים, רכט:). כמו נגדעה קרן עדינה היא גברת כל מדינה (ראב"ע, ספי' לחות, ז.). כסיסרא בקישון כיבין בקלשון בלע דשון ואצר ודישן ואבד עדינה בגיחון ופישון (ר' שלמה, גנזי שכטר ג, דודסון 93). אך במר לב שתתי לעדינות בוטחות נא שמען קולי יעבר עלי מה עד ירפא שברי אל ימינו רמה (ראב"ע, איזכרה עת).—ובמשמ' רכה וענוגה: כבודה כבת מלך עדינה מענגה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (רשב"ג, מי זאת כמו שחר). ובנות עדינות הגלו ממדינות ממטות רעננות ומנוהת שאננות (ר"י הלוי, יונה כשאתה). איחרה עת פדותי ואין מצפים וגולים קץ שבותי ונדים בני עדינה וגולים (ראב"ע, איזכרה עת). מיונת רחוקים נשמע קול חנינה אם בין השפתים שכבה עדינה בנפיה בכסף נחפה כי באמנה (הוא, איה גואלנו). ומי יספד בעד החושקים כי אם דמעתה אן יהיה תחנות הלבבות העדינות כי אם על הריה ועל גבעתה (עמנו', מחב' עז). תכון נא משאת אנחותי קטרת לפניך נפש עדינה קחי נסכי עיני בנסכי קרבן כי קדשו (רש"פ, ארבע כוסות, כוס הבדלה ה). בתוחלת ממושכה ועדינה הלא נפשי שמתני גבר מאושר וצולת (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הקד' 3). ואתה נפש עדינה זכה וטהורה (סס 5). עלמה עדינה ויעלת חן (מאפו, אהבת ציון 3).—ובמשמ' מלאה עדן ותענוג: צדקו דברי מליצי הפרסיים באמרם כי בערך שאר בני חלד יתדמו יושבי קאשעמיר לבני עליון המועדים לגור בארץ עדינה אשר גם היא בערך שאר ארצות תבל לגן עדן תחשב (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, פרק כא:). — וכן ת"ז עָדִין, רך וענוג, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

*__עֲדִינָה__, עדיינה, ש"נ, כסוי של בור[1]: אשר ישכב עליו הזב יטמא יכול אפי' שכב על עדיינה ועל הדלת ת"ל משכב ולא עדיינה ולא הדלת (ספרא מלורא זבים פרק ג).

*__עָדִיף__, ש"ת, נק' עֲדִיפָה, – יותר טוב, משבח: besser, vorzüglicher; mieux, préférable; better, preferable: חביבה תורה כששאל דוד לא שאל אלא תורה שנאמר טוב אתה ומטיב למדני חקיך טובך עדיף עלי ועל

---

[1]) [כמו אודייני (ב"ב קמד.) שפרש רגמ"ה: בור וכסויו, וכן רשב"ם. ור"ת פרש באופן אחר. עי' שם בתוספ', גם אצל יסטר'; קרוים (ארכיאול' I, 274).]

כל באי העולם (ספרי במדי׳ קיט). דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף (עולא, ברכ׳ מא.). פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו (רבא, שבת כג:). מקרא מגילה עדיף וכו׳ מת מצוה עדיף (מגיל׳ ג:). וחכם עדיף מנביא שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול (ב״ב יב.). חד אמר סיני עדיף והד אמר עוקר הרים עדיף (הורי׳ יד.). — ובספה״א: שלא מצינו הטפל עדיף מן העיקר (ר״ח, פסח׳ לו:). היה העד חכם גדול והיה בבית דין פחות ממנו בחכמה הואיל ואין כבודו שילך לפניהם עשה של כבוד תורה עדיף ויש לו להמנע (רמב״ם, עדות א ב). — וכקי: י׳ ספירות בלימה אחת רוח אלהים חיים וכו׳ והיא האם הגדולה וממנו יצאו כל התולדות והיא עדיפה ומשובחת מכל שרשים (ר״י ברצלוני, פי׳ ספ׳ יצירה 179). — *וגם עדיפא: מערכה גדולה עדיפא שכן כפרתה מרובה אדרבה מערכה שניה עדיפא שכן מכניסין ממנה לפנים וכו׳ (יומ׳ לג.). — ובספה״א: ונאמן הלוה לומר פרעתי ושובר היה לי ואבד ואפילו שיש בו נאמנות דהוכחה זו עדיפא (לבוש חו״מ, טוען ונטען פה א).

***עֲדִיפָה**, ש״נ, — סגלת מי שהוא עדיף, יתרון, Vorzüglichkeit; préférence: עד שלא נבראו המאורות [ביום ד] שלשה ימים הראשונים שוים במדת שעיתיהם ובשיעוריהם וכו׳ אבל משנבראו המאורות ביום הרביעי נתן הקב״ה [ל]לילה ויום עדיפה או מעיטה (מדר׳ תדשא א, אפשטין). — ובספה״א: עדיפת הדיבור על השכל פתוי ועדיפת השכל על הדבור גנות והטוב שייפה זה את זה (ר״י א״ת, מבח׳ הפנינים לרשב״ג 41). ומדת העדיפה במקום הזה אשר היום הארוך עודף על השוה אינה מוספת על שעה אחת (ראב״ע העבור, ספ׳ העיבור א ג). שנאמ׳ ותחסריהו מעט מאלהים שיש לו צלם ודמות דעת ומזימה מחשבת הלב ורגיל הלשון ותשמיש כח באבריו תצוגים עדיפת אדם מן הבהמה ועדיפת בהמה על הצמחים (רזיאל המלאך, י:).

***עֲדִיפוּת**, ש״נ, — כמו עדיפה: אפי׳ ר׳ יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינין אלא מברך על איזה שירצה תחלה התביב לו מאי טעמא דרבי יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכי בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני דהעדיפות הוי מן ההקדמה (תוספ׳ ברכ׳ מא.). אלא דהתם בנידון הריב״ש ז״ל היה עדיפות זה דגם בני הקהל הסכימו באלה ובשבועה לקיים חותם המלך (מורפורגו, שמש לדקה ב, לא.). — ובמשמ׳ תוספת: שימכור אפי׳ תכשיטיו במכירה גמורה לחבירו שבטוכתו אפי׳ בזול ואח״כ יחזור ויקחנו ממנו בעדיפות הרבית שחשב עליו הלוקה (דברי רבותינו ודעת חכמה ב יו).

***עָדִיר**, ש״ז, — כמו מַעְדֵּר: יד הקרדום של בקוע ושל עדיר[1]) ששה (כלים כט ז).

***עֲדִירָה**, ש״נ, מ״ר עֲדִירוֹת, שה״פ מן עָדַר, — חפירה: גם בלילה לא שכב לבו מאהר שהיה אחד מישראל משלים מלאכתו היה אומר לו המצרי עדור לי שתי עדירות[2]) ובקע לי שתי בקיעות (מד״ר קהל׳ א). — ובספה״א: ואפי׳ נשחת כל הברזל בעדירה מחזיר לו הנצב של עץ וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם, שאלה ופקדון א ז).

***עִדִית**[3]), עידית, ש״נ, — אדמה טובה ומשבחת: לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עין וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות (שביע׳ ה ד). הניזקין שמין להם בעידית ובעל חוב בבינונית (גיט׳ ה א). אחד נזקי אדם ואחד נזקי בהמה שמין להם מן העידית (תוספ׳ ב״ק א א). — ובהשאלה, מבחר, ואמר הפיטן: סככתני בלילה היא יהודית סודה ברוך וטעמה עדית טוהרה לעמה וליון לפידית (ר׳ יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, שבת א חנוכ׳).

עֲדִית, או עִדִית, — שמה של אשת לוט: עדית[4]) אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה אחריה לראות אם היו הולכות אחריה וראתה אחריה השכינה ונעשית נציב מלח (פדר״א כה).

---

1) [בכמה דפו׳ נשתבש: עדור.]

2) [במד״ר (בראש׳ כז) הגרסה: עדריות.]

3) [כן בארמ׳ ופרשוהו מלשון עדי ותכשיט, וזה רחוק. והנכון כדעת קוהוט שהוא כמו הערבי עַדִיָּה a), ארץ טובה ומבריאה, מן עד׳א b), היתה הארץ, האויר, בריאה; ועי׳ גם S. Fränkel, Beiträge z. Assyriol. I, 76.]

4) [כך גם בילק׳ (דפו׳ ורפא). על גרסות אחרות עי׳ הערות הרד״ל. ועי׳ גם אוצר ישראל VI, 17.]

---

a) عَذِيَةٌ b) عَذَا

עָדֵל, ש"ז, — מין צמח, כמו אָדָל, עי' ערכו: לולבי זרדים ושל עדל[1]) ועלי הלוף השוטה אינן מטמאין טומאת אוכלים עד שימתוקו (עוקל' ג ז).

***עֲדַלְמִי**, ש"ת, — מְתַוֵּךְ בין גברים לנשים זונות, מי שסוחר בזונות: עדולמי[2]) הוא שם תאר לכל מי שמשדך נשים לאנשים בדרך זנות רופיאן בלעז (אבולרבי, REJ. 1890, oct. 269).

א.עדן[3]), ממנו *עִדּוּן, עֲדִינָה, א.עֵדֶן, עָדָן, עֶדְנָה, א.מַעֲדָן, ב.*מַעֲדַנָּה.

א.עֵדֶן, ש"ז, מ"ר עֲדָנִים, ככ' עֲדָנֶיךָ, — א) שם מקום יפה, מַשְׁקֶה מאד, שנטע שם אלהים גן והשכין בו את אדם הראשון: ויטע יי' אלהים גן בְּעֵדֶן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר (ברא' ב ח; גם י; יה; ג כג; כד; ד יו). כי נחם יי' ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כְּעֵדֶן וערבתה כגן יי' (ישע' נא ג). — ואמר בן סירא: יראת אלהים כעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (נ"ס גני' מ כז). — ובתו"מ: מאי עין לא ראתה אריב"ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ר' שמואל בר נחמני אמר זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה (ברכ' לד:). מצינו שכל העולם כלו ככיסוי קדרה לגיהנם ועולם אחד מששים בעדן אין לה שיעור (רבי יודן ברי אלעאי, מד"ר שה"ש, אחת היא). — ואמר המשורר: ארכב עלי במתי ימות אלי חיי עולם ואלך אלי עדן עלי תופת (רמב"ע, מהאגרה בשם ר"ש הנגיד, כ"י ילין). צורה התיתני איך מותי בשלה צורת ראש אהבים להם עם כרובים על עדן נציבים (ראב"ע, אורה השיתני). כלכל עדני מהשישות יסרני קשות מקששות כונתו חולת תשישות סמכוני באשישות (אור ישע, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי א, קיג.). כי אין לבו כי אם לערמה כי מדוע לא בחר במקום ההוא להיות מנוחתו ותענוגו ועדנו (ר"י זבארה, שעשוע' ב, דודסון 24). והוא חייו והוא כחו ועדנו ויהפך בכל נחת למינו (הוא, בתי הנפש, שם 163). היוסף אוהבי נצב כצר לי ותפת נהפך גני ועדני (טדרוס הלוי, קטע כ"י גנוי בידי ספירא). — ובסתרי הזוהר נמצא העדן העליון למעלה מכל עדן והוא העדן הפנימי מקום כל העדונין (רמ"ע, ספ' האמונות ו ו). — ועֵדֶן גן: נזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לדירה ומי יבנה בעולם הנשמות לשבתו בית זבול ארמון וטירה (עמנו', מחב' ח). — ומ"ר עֲדָנִים: האויב בקומו לעורר מדנים ודמה להכרית פרחי עדנים וזמם לשקול לגנזי אדונים (סליחי תענית אסתר, סדר רע"ג ב, כ"ד:). זולתך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני חזיר כרסם מעדני עורי מעם יי' (מנחם בר מכיר, אסור וקדש לכם, יוצ' שבת הפסקה א). — *נוּת עֵדֶן, תאר או ברכה לצדיק מת: ואמרנו בישיבה כששינן גאון אבא מארי נות עדן את הפרק הזה דהדין גירסא מפי דק (גנזי שכטר ב, גינצבורג 59). שאל ר' מנחם את ר' נתן נוחו עדן והשיב לו ואמ' ששאל וכו' (מעשה הגא', אפשטין 26). אשכחן פירושה משמה דאדוננו מר רב יהודאי ובפירושי אדוננו סעדיה גאון נוחם עדן דאמרי וכו' (תשו' הגא' גנ"י, אסף 212). — *ובהשאלה, תֹאַר של החכמה: והחכמה היא הנקרא עדן שהיא מרכבה לכתר (רמ"ע, ספ' האמונות ו ו). — גַּן עֵדֶן: בְּעֵדֶן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם וכו' (יחזק' כח יג; גם לא ט; יו; יח). ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן עֵדֶן (שם לו לה). כגן עֵדֶן הארץ לפניו (לפני הארבה) ואחריו מדבר שממה (יוא' ב ג). — ובתו"מ: כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מ"ט כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנא' וכו' (יומ' פז.). הכא את אמר וכל שיח השדה ולהלן את אמר ויצמח יי' אלהים מן האדמה א"ר חנינא להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם (מד"ר ברא' יג). גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח (שם קהל' ג). — ובספה"א: ור' יהושע בן לוי שהיה גם הוא צדיק גמור ואהוב למלאך המות פעם אחת אמר למלאך המות הראני גן עדן אמר לו בשמחה (אלפא ביתא דבן סירא, כט.). דע כי הגן עדן שיעד הקב"ה לצדיקים והזכירוהו הנביאים ברמז במקרא גם חכמי התלמוד הביאוהו באלפי מקומות בגמ' בבלית וירושלמית ובאגדות מדריגת ההגעה אליו הוא על דרך שאומר לך עתה (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש, כח:). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם ולא יוכל לבוא לגן עדן (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 30). אם תקבלו דת הנוצרים אחינו אתם ותקבלו ממנו בכל יום כבוד ותועלת ותחיו עמנו

---

[1]) [רה"ג מביא גרסה אדל, ובמדרב"ם: ערל.]

[2]) [ע"פ בראש' לח ב.]

[3]) [גם בסור'. ובערב' ע'דן a), רך ועיפות.]

a) غدن

חיים ערבים גם בגן עדן נשב יחדיו (סס 67). והוא דוגמא הג"ע העליון כאמרם ז"ל הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע (ר"י מסיקא, מנח' קנא' 76). ואמרו חכמים הוקף גן עדן במאוסים והוקף גיהנם בתענוגים (ראב"ח, מאזני לדק לאלגזלי 71).—ועם כנ': והפילוסופים קוראים נותן המדרגה הזאת השכל הפועל וישימוהו מלאך אחרי האלהים וכאשר שכלי בני אדם נדבקים בו הוא גן עדנם והתמדתם הנצחית (ר"י א"ח, הכוזרי ה כג).בגן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (ראב"ע, בדת אל אדבקה).—גן עֲדָנִים: העם קראתי בנים לחסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (ר"י הלוי, יום נסים גאולים).—וגנת עֲדָנִים: אחפש בו חדר חכמה ואעל בלי סלם אלי גנת עדני (רמב"ע, הקילותי). —וגני עֲדָנִים: ועל כן יש שני גני עדנים מטה ומעלה (ר"מ די ליאון, נפש החכמה ג). — ב) מאכל או משתה טוב הטעם מאד: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעֲדָנַי[1]) הדיחנו (ירמי' כא לד). ירוין מדשן ביתך ונחל עֲדָנֶיךָ תשקם (תהל' לו ט).—ובסהמ"א: ארץ דגן תירוש ויצהר רבת תנובות ועדנים וכל מיני מגדים (מנחם בן סרוק, מכת' ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). ראה בגן הושבתיך ומפרי עדניו האכלתיך ותאוה אחת מנעתיך ביני ובינך מה היא (ראב"ע, אחד רבה אמונתך). ויזרוק על חטאיו מי סליחות לכבות אש יגונים ואנחות ונפש להטה לה יט עיניו וצמאה ישברו סימי עדניו. ועם נפשות חרדים אל דברו צרורה תהיה בצרור יקרו (ר"י זבארה, בתי הנפש, דודסון 167).

ב·עֵדֶן[2]),—כמו א.עֲדִי: בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכן שני עם עֲדָנִים[3]) המעלה עדי זהב על לבושכן (ש"ב א כד).

א·עָדַן, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—התפ', הִתְעַדֵּן, אכלו ושתו מעדנים, התפנקו ;wohl leben : vivre dans les délices; to live in luxury ויאכלו וישבעו וישמינו וַיִּתְעַדְּנוּ בטובך הגדול (נחמ' ט כה). —ובתו"מ: צדיקים מתרפאין בה וכו' ולא עוד אלא שמתעדנין בה (ר"ש בן לקיש, ע"ז ד.). לבן מלך שעמד מחליו א"ל פדגוגו ילך בנך לאיסכולי א"ל המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ויתענג בשלשה חדשים במאכל ובמשתה ואח"כ ילך לאיסכולי וכו' אמר להם הקב"ה וכו' יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ אתן להם התורה (מד"ר שה"ש, סמכוני באשישות).—נִתְעַדֵּן הבשר, היה רך וענוג: אחר שנתכלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר היופי למקומו (ר' חסדא, ב"מ פז.). — ובסהמ"א: מי הוא אשר ירוץ להתענג ולהתעדן בנעימים שהוא יכול יגל זה יותר ממני (ר"י א"ח, הפרשי לריב"ג, כמז). ותכב אליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעולם) עד אשר צללו במצולות ימיו ותייבם היצר לסבול צער גליהם והעולם מושל בהם (הוא, מו"ה, הפריסות 3). ראשו של לויתן בגן עדן להתעדן שם ושם הצדיקים (ספר חסידים תתתתסנד). אהבי תענוגי העולם הזה לא יתעדן בטוב הגדול (קטע כ"י גני', JQR. 1904, 430). על כן יחושו נחליו ויתרוצצו גליו לחנות בגבוליו ולנשוק מדרך רגליו ולהתעדן בזוהר הדרתו ולהתברך בברכתו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מכת' אל ר' דוד בן אברהם בן הרמב"ם, מטמוני מסתרים, 19, קובץ על יד ט). שכמו שיש ג"ע של מטה שהוא מקום תתעדנו בו הנפשות כן הגהינם הוא מקום מוכן אל העונש והיסורין (ר"י מסיקא, מנח' קנא' 82). שלא תתעדן כלל לא בשינה ולא אפילו בתנומה שהיא פחותה מהשינה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו ה). ונשקפה על פני הישימון פירוש נראית על פני המדבר לתענוג להם ולמקניהם לשתייה ולהתעדן ולהתקרר (בעל רזא, חקת, כג.). צורת החיות מתעדנות כפי חפציכן והאתונות רועות על ידיהן (משל הקדמוני ח). (היין) משמח לב החכם ומחזק הנפש החכמה בחכמה ובתבונה אשר כהם הנפש שמחה ומתעדנת עדי יפיה (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סה:). ואמר הפיטן: זה זכרם שלחו למקנה להתעדן בפרי סחרם (Eldog., Stud. 146).—ואמר המשורר: יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה אשר התעדנה תבל בחסדו כאלו היתה היום חדשה (רשב"ג, הלפור או דרור). שתו והיותר

[1]) כך נקוד המסורה, אך יש לפקפק, כי מלא מדבר אינו נהוג בלשון ונמצא רק פעם אחת: מלא את אשפתו מהם (תהל' קכז ה), ואולי היתה הכונה כאן מעֲדַנַּי?

[2]) עי' הערה לקמן.

[3]) הקדמונ' פרשו גם עדנים זה כמשמ' הרגיל, כענין תענוג ותפנוק, אך זה דחוק כאן, כי אין זו מליצה טבעית הלביש את פלוני תענוגים, והסוגר של הפסוק אומר בפרוש כי הכונה בעדנים זה הוא עדי זהב. ואולי הוא ט"ס במקום עֲדָיִים, [ועי' בפרושו של סגל.]

כשמן טוב עלי ראשם להתעדן ביד משחו (ראב"ע, אם קדמו אוריו). ונוראות ירדן בם אתעדן וכמו בעדן לב ארחיבה (ר"י הלוי, יען ומקים). פרקו הנזמים וזרקו הבשמים ועבדן יתעדן בקנמונן ונרדן (הוא, יוני גאיום). בנן עדנה להתעדן רצוני ועתות צמאוני הוא נהרי (ראב"ע, בדת אל אדבקה). כי שהדי לנורא עלילה אתעדנה בדעתו וגילה (הוא, אודה לשם). אל תתן מאויי מהרפי ותפל תחנתי לפניך ראש מסבי עמל פימו יכסם ואל יתעדנו בעדניך (הוא, יי חקרתני). יביאוני לגן עדנך ושם תהיה ישיבתי ואתעדן באורך (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 207). ואל תשים חלקי עם רודפי תאות העולם וטובותיו והמתעדנים בתענוגותיו (ר"י חריזי, תחכמוני יד). השיבתני ואם כן בחלום קום ונתעדן ביופי הראייה (גנזי שכטר ג, דודסון 231). מלאו הגביעים דם ענב וחמר ובמעדני המלך התעדנו (נוטלובר, ממלרים של פרנקל 57).

—פעי, *עִדֵּן,—עשה שיתעדן, שיתענג: למלך שהיו לו אפוטרופסים במדינה וכו' ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו (ספרי דברי לו). אשר ברא מיני מעדנים לעדן בִּהן נפש כל חי (ר' יונה בשם ר' שמעון חסידא, ירוש' ברכ' ו א). תקנו שווקין להושיב בהן זונות מרחצאות לעדן בהן עצמן (רשב"י, שבת לג:). מה שמן מעדן הראש והגוף (מד"ר שה"ש, כי טובים). — ובמשמ' עשה שיהיה רך: אנפיקנון שמן זית שלא הביאה שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השיער ומעדן את הבשר (שבת פ:). עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (מו"ק טז:).—עִדֵּן את העשבים, את הפֵּרות: מה רביבים הללו יורדין על העשבים ומעדנין אותן ומפרנקין אותן כך דברי תורה מעדנין אותך ומפרנקין אותך (מדר' תהלים לב ג, הופמן). מטר משקה מרוה ומזבל ומעדן וממשיך (רב חנן בגדתאה, כתוב' י:). התקשור מעדנות כימה או מושכות כסיל הפתח ר' חנינה בר פפא ור' סימן אמר כימה מעדנת[1] את הפירות (מד"ר ברא' י).—ובמהמ"א: ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבוד' בחמר ובלבני' (רד"ק, יחזק' טז ט). כי המנהג לסוך בו (בשמן המור) גם הידים לעדן ולרכך אותם (רמב"ן, שמות ל כג). אע"פ שאין השמש א.ז הגשמי פועל בנשמות בחומו ולא מעדן בעדונו רק שהם משלים נרמזים בדברים דקים פנימיים (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרק מא). ומראה להם (לצדיקים) השחוק כדי שיראו שמעדן ומענג להם לויתן (ספר חסידים תתתשנד). ויהיה זה הדבר דומה לדבש שנפל לתוכו סם המות שאכילתו מעדנת והורגת (ר' ברכיה הנקדן, ספ' החיבור וספ' המצרף VI, גאלאנץ 8). ואם יצאו השדה צנה או חום יזיקום עד שובם אל חיק אמם תחממם ותעדנם (אלשיך לאיוב לט ד).— ואמר הפיטן: דגלים העלים באהבה ועידנם בחופת גנה דבר צום והמירו וגורשו ממנה דלים (רסע"ג, אלהים יה מקדש, עלבוינן 122). חופפתני במדבר סן ושליו כשסע גרגשי להדום בארץ צבי ואקדום ויעדנוני לשדום זקפתני ימינו המוני ממרוד בפרא ואדום (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 65).

—פעי, *עֻדַּן, מְעֻדָּן, מעודן,—שעִדנו אותו, שהוא רך וענוג: אבל אם היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' משפט' ח). מה ת"ל המעלה עדי זהב על לבושכן שאין תכשיט נאה אלא על גוף מעודן (ירוש' נדרי' ט יא). — ובמהמ"א: כדי שיהא (לויתן) מעודן לעתיד לבוא ויאכלוהו בכל מיני תאותם (ספ' חסידים תתתשנד). — ואמר הפיטן: צאתי לאלוש עדנתי ברדת טל צעקתי והזכר לי ברית ילדות טל (ר"א הקליר, אאגרה, תפלי טל). צבאו פתח ארמון הגמון מעדן נבל וכילי צהל לקראתם ואמר בואו לבדכם אלי (אודך כי, יוצ' שבת ב' חנוכ'). עלי נטעי ונזעי המעודן וצורתי אשר יפתח בצורות ועל ארז יפה ענף וקומה (אדמו כי, סמא"ל תשעה.). — ואמר המשורר: ראש אקרת ומר אצרת על גולת אשביליה על אצילים הם חללים ובניהם בשביה ועל בנות מעודנות נמסרו לדת נכריה (ראב"ע, אהה ירד). לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים תהי בה נפשך מעודנת ותהי לך סבנת (ר"י חריזי, תחכמוני ו).

—הפעי, *הֶעֱדִין,—היה עָדִין, התעדן, ואמר הפיטן: מצות וחקים דת ודין משם למדו מאמצי הדין מדשן ביתך זכו להעדין משמים השמעת דין (שלמים בתנותם, יוצ' ב שבוע').

—קל, *עָדַן, בינ' פעו' עָדוּן, מ"ר עֲדוּנִים: עדונים להיות שבע בצל רעננים סימן לשבעה ענגים בחג הסכות (אכוו במלות, ליל ב סוכ').—וכמו עֲדָנִים: ואברהם המון כל הנדיבים אשר נטע פרי עדן עדונים אבי סעד

[1] [ויש מפרשים: מקשרת, מן מעדנות משרש עדן־ענד, עי' הערת תיאור', ועי' גם א.מַעֲדַנָּה.]

סעדו אל בחסדו והמשילו בכל קצוות ו[פ]נים (ד"ה יהודי מצרים וא"י, ב, ען 76). חוה הראשונה היא תעיד למבינים כה גרש הארם מגן העדונים (עמנו', מחב' א).

כ.**עדן**, ממנו ב.מַעֲדָן, א.מַעֲדַנָּה.

י.**עִדָּן**[1], ש"ז, מ"ר עִדָּנִים,—זמן, ואמר הפיטן: טס וידא ועדן שנה יקץ כישן וער כמשנה (אזית עת דודים, יוצ' פרשי' החדש). חלף זמן ועדן נגרע ענג ומעדן ארכו קצים ומועדן (ר"י טוב עלם, אזיות הדימו, יוצ' שבת ג אחה"פ). ממערכי לב משוה כל נבון ורבן נעלם משך העדן ונסתם בשש החרבן ספו תמו תמידי כפרה ובטל הקרבן (יי' אלהי ישראל, סליחי' ד, עי"ת). כבד עלי עול סבל ואיך אנחם בזה יום בכל שנה עידן עלי שנה והנני עגומה ועגונה יתר מאלף שנה (איך תנחמוני, קני').— ומ"ר: היה בכל זמנים לאבותיו הקדמונים ויהיה בכל עדנים לבנים ולבני בנים (אחימעץ, ספ' יוחסין, ניבויאר ב, 112). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, הי אלהי, סליח' ערה"ש). קרב קץ עדני קול להשמיע לעויני (ר' שמעון בר יצחק, אורך ואמתך, סליחי' ב' עי"ת). קהלים נוסדו מדני לשנים עשר עדני רב ריב יי' על חושבי אבדני (אין צור, יוצ' שבת א חנוכ'). זהרו מצא בנם לימים שמונה לשקדני קבעו לכן הימים האלה לדורות עדני (אודך כי, יוצ' שבת ב חנוכ').—כמה רפואות תעלה בעדניה[2] ככל אשר יורו הרופאים מפיהם או מפי כתבם פתשגן אגרתא (אבן בוחן, ויכיליא סא.). — עִדַּן עִדָּנִים: חשבתי עדן עדנים[3] עיני כלות לזמנים לפי רוב השנים (ר' אפריס בר יצחק, אלהי בך אחבק, יוצ' שבת ד אחה"פ).—עִדַּן וסת: אפשר אחר שזקנתי יחזור לי עדן וסת וכו' שאין אשה יכולה להיתעבר אא"כ יחזור לה עדן וסת (הגהה ברא"ש הדף, ר"ה:).—ובמשמ' תקופה בחיי האדם: אמנם בשארי דברים הם שווים לזמן הקודם שאין התחדשות יותר מתחדש בגופם עד השנה השביעית שהוא החלק הב' מחלקי שבעה עידנין שחלקו החכמים מיני בריאות מאדם והשתנות שמתחדשים בגופו (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים, הסארה האדם, ו.). והנה אז האדם עומד בימי הנערות שהם עד שנת המ"א בקירוב עד עבור כל משך שבעה

[1]) [מן הארמי.]

[2]) [מליצה ע"פ המשל: תעלא בעידניה סגיד ליה (מגילי טז:),—השתחוה לשועל בזמנו.]

[3]) [עי' דני' (ז כה).]

העידנין ועד עבור הז' עידנין היא הנפש מתאחדת מאוד עם הגוף ומראית בו כחה וכל כח הנפש המגדלת (שם).

עֲדֶן[1], תה"פ,—עֲדַיִן: וטוב משניהם את אשר עֲדֶן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל' ד ג).—ובתהמ"א: ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה כלומר שעדן לא שבעתי שאוכר ואכלת ושבעת (גאוניקה ב, גינצבורג 341). חרתא דארגיז עיר שיש סמוכה לעירינו ברחוק פרסה אחד ושמה חרתא דארגיז ארגיז איש א[מג]ושי היה והיה רב [המנו]נא [דר שמה] ועדן [קבו]רתו שם (תשו' הגא' גני', אסף 155). כל זמן שאוכיל מהן בין שלחן לפניו ואוכיל עליו בין גמר סעוד ועדן שלחן לפניו וכו' כל זמן שלא ברך ברכת המזון מברך לפניו ואין מברך לאחריו (שם 74). רב [הונא] אכל י"ג ריפי שהן בני ג' ג' לקבא וכו' ולא בריך מפני שהיה אוכל הרבה שעדן לא שבעתי (אוצ' הגא' א, לוין 94).—ואמר המשורר: גדפו חסידיך אשר מאומה אין עדן בידיך קומה ורומה על שמי כבודך ויחזו מה נחלו עבדיך (ראב"ע, אני באוני).—ועדאן: ר' יהודה אומר אוכלין כל ארבע ותולין כל חמש ושורפין בתחלת שש מה טעם גזירה משום יום המעונן שאם תתיר לו לאכול בחמש פעמים שתגיע שבע עדאן חמש הן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי' 12). כיון שבבל מאז מקום לשון ארמי ולשון כשדי ועדאן בכל העיירות בלשון ארמי וכשדי מספרין הכל בין ישראל ובין הגויים (אוצ' הגא' א, לוין 34). ובאותן השנים היה מנהג כל אדם להפרד מאילו בעלי אומניות (ברסקאים) ולא היו יושבין עמהן ולא מתערבין בהם ומתרחקין מהן ולפיכך היו להם בתי כנסיות לבדן ועדאן בכמה מ[קומ]ות יש (תשו' הגא' גני', אסף 93). אבל אם נמוקו שני פעמים בודאי הולכת שהוא לח ביותר ועדאן השמנונית מצויה בו (שם 108). שבכל ימות [השבת הוא מד]ליק את הנר ונתן בה שמן ארבעה וחמש[ה] פעמים ועדאן [היא כובה אבל בליל]י שבת מדליקה

[1]) [קצור מן עֲדֶנָּה שהוא קצור מן עד הנה, ואמר ראב"ע (בפרושו לקהל' ד ג), וז"ל: עדנה חסר הא והוא עד הנה וכו' מלת עדן מורכבת והיא חסרת הא לפני הנון ואחריו כמו עדנה, ע"כ. וכן רד"ק בשרשיו וכל החדשים; אבל אולי הוא להפך שעֶדֶן הוא מן עד בהוספת נון, כמו גרזן, ועֲדֶנָּה הוא צורה מארכת מן עֲדֶן.]

מבעוד יום והלך לבית המדרש וכו' ו ע ד א ן היא דולקת (גנזי סכטר ח, גינלנבורג 6). — ועידאן: צא וחשב תתקכ״ב כי כן החשבון מחרבן הבית ועידאן (תסוב' סגלי הרכבי מה).

עֲדָנָה[1], תה״פ, — כמו עֲדֶן: ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עֲדֶנָה (קהל' ד ב). — ובסהם״א: עוד זכור אזכורה ע ד נ ה לא שכחתי (חדס הכהן לנכפון, חמת ולמונה ח ב).

עֶדְנָה, ש״נ, מ״ר עֶדְנוֹת, — תענוג, Vergnügen, Wonne; délice, plaisir; delight, pleasure: ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עֶדְנָה ואדני זקן (ברלשי' יח יב). — ובסהם״א: מעדן נותן ע ד נ ה וזיו בפירות (כש״י, כתוב' י:). — ואמר המשורר: שמואל בן יוסף שמע דברי כסף שמואל בן יוסף ועדנה ספירם (ר״ש הנגיד, בחטמרת ערב). — ואמר המליץ: בריעה אלו וכרתיה בהיותי עם יעלה על ערש רעננה לא תהיה לי כל הלילה ע ד נ ה (עמנו', מחב' ב). הייתי שעשועי לבות צביות הן כי תגלנה בי תשכחנה ע ד נ ה אותי על ראש שמחתי תעלינה (סס ד). — ובמשמ' ימי העלומים[2] שהם זמן התענוגים: יוצרי ורועי ואני ב ע ד נ ה נפשי וגוי קנית לעשות רצונך מתרפה (ר״י הלוי, מי יתנני עבד, מלח חפנים, גיגר, לח). והלמני דבר עון אשר אצבור נשמטו ימי ע ד נ ה ובא העת לקבור (רלב״ע, ובכן ״״ קרלתיך). ואלו איש אסיר שיבה ישורה יהי שב מזמן זקנה לעדנה (ר״י חריזי, תחכמוני כ). כל הרואה נסיעתו מן הנער אל העדנה ידע כי בן יסע מן העדנה אל הזקנה (סס מד). ומעיר (היין) בלב כילי נדבה ומאריך הע ד נ ה ומאחר הזקנה (ר״י זבלרה, סעשועי ח, דודסון 12). ואם יהיה ביום ג' תהיה בעדנתו מכאן ואילך תהיה בזקנתו (סס, יב, 137). הה לזמני כתב שטנה עלי לא השאיר לי ע ד נ ה (עמנו', מסב' ד). ובצאתו מן הנוער אל ה ע ד נ ה והוא ככן שלשים שנה נשא אשה מבנות הנדיבים (סס כד). — עֶדְנוֹת הגן: והנהר הוא הבינה שהוא משקה כל ע ד נ ו ת הגן[3] וממנה נמשכו

---

[1] [עי' הערה לערך עֵדֶן.]

[2] [ע״פ תרג' אונקלוס (ברלשי' יח ב): עדנה — עולימו, ועי' רש״י שם, וז״ל: דבר אחר לשון עידן ומן וסת נדות, ע״כ, ע״פ מד״ר (ברלשי' מח); וכן ריב״ג בשרשיו מפרש עדנה בחרות.]

[3] [מליצה לקוחה מן הדביר עדן גן, עי' א.עֵדֶן]

ההויות כמו הנהר שממנו נמשכו המים מהגבוה לעמוק (רס״ט, ספ' הלמונות ו ו).

עדף[1], ממנו *עֲדִיָה, *עֲדִיפָה, *עֲדִיפוּת, עָדַף, *עֹדֶף, *עַדְפָנוּת.

עָדַף, עֹדֵף, עֹדְפִים, עֹדֶפֶת, — עָדַף דבר, היה יותר מהצֹרך, מהמִדה, überflüssig sein; être abondant; to be in excess: שבת קדש לי״י מחר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל הָעֹדֵף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). — וְעָדַף במִדה, שהוא יותר ארוך יותר רחב מדבר זולתו: וסרח הָעֹדֵף ביריעת האהל חצי היריעה הָעֹדֶפֶת תסרח על אחרי המשכן והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יב-יג). — ויותר במנין, במספר, יותר מהחשבון: כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו וכו' והשיגה ידו ומצא (כסף) כדי גאלתו וחשב את שני ממכרו והשיב את הָעֹדֵף לאיש אשר מכר לו (ויקר' כה כה-כז). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים הָעֹדְפִים על הלוים מבכור בני ישראל וכו' ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי הָעֹדְפִים בהם ויקח משה את כסף הפדיום מאת הָעֹדְפִים על פדויי הלוים (במד' ג מו-מט). — ובתלמו': אם יש לה (לטבלא שהיא מלאה קערות) לזבז עודף נטמאת אחת מהם נטמאו כלן (כלים ב ז). כלי חרש שיש לו שלשה שפיות הפנימית עודפת הכל טהור (שם ד ד). לפסין זו בתוך זו ושפתותיהן שוות וכו' השרץ בעליונה והתחתונה עודפת היא והתחתונה טמאה (שם י ח). נסר שהוא נתון על פי תנור חרש ועודף מכל צדדיו בפותת טפח טמאה תחתיו כלים שעל גביו טהורים (אהל' יב ח). א״ר חנינא שה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים מישראל אמר אביי תדע שהרי מנה הכתוב עודפים באדם ולא מנה עודפין בבהמה (בכורי' ד:). — וְעָדַף עַל: שפתו העליונה עודפת על התחתונה והתחתונה עודפת על העליונה הרי זה מום (שם משנה ז ה). פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה וחמש מלתראות של מילת היו על גביו התחתונה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה (מדות ג ז). והאולם ע ו ד ף עליו חמש

---

[1] [כך בארמ', ובערב' ע'דפ a).]

a) غدف

עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (שם ד ז). ראה לשון שלימדנו בן הנפח אילו אמר בעיבורה הייתי אומר אילו אחד עשר יום שהחמה עודפת על לבנה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ סנה׳ א ב). כגון שהיו ישראל מחצה טמאים ומחצה טהורים ונשים משלימות לטהורים ועודפות עליהם (ר׳ אשי, בבלי שם, יג:).—ובמהמ״א: והזוית שלש מהם זוית נצבה וכו׳ ומהם זוית נרוחת והיא העודפת על הזוית הנצבה (ראב״ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, 10). אין מעמידין את הציון ממקום הטומאה אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב״ם, טומאת מת ח ט). שני זיזין זה על גב זה וכו׳ היה העליון עודף על התחתון פותח טפח וטומאה תחת התחתון או ביניהן תחתיהן וביניהן טמא (שם יז ד). — ובהשאלה במשמ׳ יתר, מרבה: והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות (ר״י א״ת, חו״ה, הבחינה, פתיח׳). כשיתברר כל זה ממנו לבוטח יתחייב שתנוח נפשו עליו וישען אליו בעבור מה שקדם לו עליו מן הטובות העודפות והתועלות המתמידות (שם, הבטחון ג). וכשיכיר העבד מאדוניו סימני טובותיו העודפות בנפשו וגופו וכל תנועותיו (שם, חשבון הנפש ג). והם בעלי ברית לשעירים אשר זונים אחריהם ואולי אחוריהם יעופו בשערותם אשר עדפו ילבו ולא ייעפו (תשא גי חזיון 12).—ואמר המשורר: לו נפשך לה כן תהי מדדת סרת אשר עודף בשמך תחשב סרת ואז תשב לך בודדת (יהודה אבן אבון, שיבה, שער השיר 129).—וכמו עָדִיף: אבל נפל ביתו ומבקש לישב בו הוא מוציאו אפילו בימות הגשמים ואע״פ שלא הודיעו שלשים יום שאומר לו אין את עודף ממני (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 56). קרן בלא שבועה עודף מיכפל בשבועה (שם 58).—״וביני פעו׳, עָדוּף, עֲדוּפָה, —מרבה, יתר: ונהיה דורשים על מדת שנת החמה התמימה ויעלה בידינו מדת שנה עדופה ואין זה דרך החקירה (ראב״ח הנשיא, ספר העבור א, 77).—ואמר המשורר: ובן חקו להתבאש בחפים ולשלים עם מתי דמים ומרמה וטובתו לכל כילי עדופה ואיפתו לכל נדיב זעומה (רמב״ע, תרדה לבשה תבל). טוהר גמילות חסד בין דל ובין עשיר וכבוד אב ואם והבאת שלום עדופה (רי״ל בר ראובן, אזהרי, יא.). אמרתם צרופה ומליצתם רצופה ונדבתם עדופה ולשונם חרב שלופה

(ר״י סריזי, תחכמוני א).—ובלשון הקראים במשמ׳ עָדִיף: ויש תשובה אחרת על זה שבעל קרי אינו צריך רחיצה אלא בעבור המקדש ואם על מחנה קטון צריך פנות ערב ונמצא מחנה קטון עדוף מן המקדש (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה, קטו::). אומרים שאם שנת השמטה פחותה מן המועד בשביתה ונקראת בשם שבת הדין להקרא המועד בשם שבת שהוא עדוף בשביתת מלאכה (שם, ענין חג השבועי, הקדמי, כ:.). ואיך מפני צורך מעברין את החדש והצורך ההוא יהיה עדוף מהלול השבת וזה דבר שאי אפשר (שם, ענין קדוה״ם ע, י::). וכבר הודענו שהשבת עדופה מן המועד שהמועד יש בו התר מעשה אכל ובשבת הוא באסור (שם, ענין חג השבוע׳, הקדמי, כ:.). ומה שיש לנו לומר בעבור שטמאת המת עדופה מכל הטמאות (שם, טמאת מת ד, קכג::).

—הפעי, הֶעְדִּיף, פ״ע,—הֶעְדִּיף פלוני, היה לו עֹדֶף, מצא יותר מהמדה הקצובה, überflüssig haben; avoir du superflu; to have a surplus: וימדו בעמר ולא הֶעְדִּיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות יו יח).—ובתו״מ, במשמ׳ עשה יותר מן המדה, הִרבה: קונם שאני עושה לפיך אין צריך להפר ר״ע אומר יפר שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו (כתו׳ יא ד). שנים לוקחין ושנים מוכרין אף על פי שמעדיפין זה על זה אין בכך כלום (תוספתי ב״מ ד יד). שני זיזין זה על גבי זה וכו׳ סתר את התחתון או שהעדיף עליו שיעורו כל שהוא (שם אהיל׳ יד ח). טובך עדיף עלי ולא כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני חקיך (ספרי במד׳ קיט).—ובמהמ״א: שהקב״ה בגודל רחמיו העדיף טובתו ותנותו על בני אדם (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, ע.). ואם העדיף ה׳ לו טובה יותר על אחרים ראוי לו להלל לה׳ המעדיף טובו עליו (פלא יועץ, סז).—המעדיף על מעשרותיו מעשרותיו מקולקלין ופירותיו מתוקנין (ירוש׳ דמאי ס כד). והא אפשר לצמצם אמר רבי אמי במעדיף (עירובי עו:). ב׳ בתים בב׳ צידי רה״ר זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו זה שלא כנגד זה ומעדיף (אבי׳, ב״ב ו:). גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב״ה יותר מכבודו (פסיק׳ רבתי, יי הדברות רביעית).—ובמהמ״א: משהיה מרבה לא היה מעדיף שנ׳ לא העדיף המרבה הממעיט (גנזי שכטר א, גינצבורג 7). כי כן דרך האיסטומכא כשיעדי׳ת

עליה האוכל לא תקבלנו (ערוך ערך אפקטפיזון). טובה חכמה מגבורה ומוסיפה ומעדיפה אורה ועינים מאירה (דס"ע 5, 6). אמנם פעמים ימצא בנו נוחל שני עולמות והוא כשיהיה השבח הרבה שיעדיף על שניהם וזה לא יוכל להיות כי אם במעט ולכן לא היה בישראל גבורה בזה העולם כי אם מעט אבל לעתיד לבוא יעדיף עלינו בשני עולמות כמו שהבטחנו על ידי נביאיו (ר"מ אלדבי, ש"א ט, יג:). — וכמו: פ"ע, היה יתר, מרבה: וכוונת הדת הנימוסית הוא להרחיק המגונה ולקרב הנאה כדי שיתרחקו האנשים מן הגנות כפי המפורסם ובזה תעדיף על הטבעית (ר"י אלבו, העקרים א ז). והענין שהוא יתב' היה נמצא ראשון קודם מציאות העולם וימצא אחרי העדרו אחרון ותעדיף אם כן התמדתו על מציאות כלל נבראיו משתי קצותיו (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ה). — ובלשון הקראים: כבר היה יעבור להעדיף מי אינו ראשית און על מי הוא ראשית און (יעקב בן שמעון, ספ' היסר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי 78). והדין נותן להשתמר לעצור שני הימים ואין להעדיף אחד מן האחר (כ"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח יב, יג:.). והיה ביום הנחילו את בניו אין לו להעדיף אחד על זולתו (שם דיני ירושה ב, קסו::). ובעבור שדרישת המת מתשע תועבות וכו' להרחיק תכלית ההרחקה על כן העדיפה במשיגי הטמאה באהל ובקבר (שם טמאה וטהרה ו, קכד:.). — ואמר הפיטן: ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן (אז כאים, יוצ' שבת שקלי'). שדי חילי תאמץ תעדיף קט וקומץ לבאר בלי שמץ הלכות בעור חמץ (אבא בזיל, יוצ' שבה"ג). נפשי לך תמד ותעדיף אהבה לו נפשך לה כן תהי מדדת (יהודה בן אבון, סינה). מרחשון חדש שני נקרא בו יעדיף לעני הצרה מבלי אש ומלבוש בקרה (כאב"ע, שמעו נא אל דברי הרופא, כהנא א, 181). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור ממעד ברכותיך יעדיף ויישר לך נהל בכל צעד (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 54).

—נפעי, *נֶעֱדַף, — שעדפו אותו: המסלה האחת היא דרך חצדיקים השלום בה נעדף ונכפל והמסלה השנית דרך הרשע אשר השלום ממנה נאבד ונחדל (כאב"ח הנשיא, הגיון הנפש, יג.). ולא נשכיל אופן למה נעדפו ישראל (כ"י בן אליה הקראי, עץ חיים קז). להודיע הסרונו אצל שלמות האדון שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (כ"א הקראי, ג"ע, ענין תפלה, פתיי, ע:.). בעבור שטמאת המת עדופה מכל הטמאות וכי המת אב אבי הטמאה ונעדפה במשיגי הטמאה (שם טמאה וטהרה ז, קכג::).

—הפעי, *הֻעֲדַף, הועדף, — שהעדיפו אותו: טהרתם ועדפנותם מהם עדופים על מקצתם אשר הועדף הכל ושת מקין (ר"י הדסי, אה"כ כה). נשיאים וזקנים ושופטים ושוטרים הועדפו בכל שבט ושבט לישראל עמו (שם).

*עֹדֶף[1], עודף, ש"ז, מ"ר עֳדָפִים, — מה שהוא עודף, יתר, Übermass; excès, superflu; excess: נסר שהוא נתון על פי הדות וטומאה תחתיו אז על גבי הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין היתה כפישה ויש לה ליזבו טפח וטומאה תחת הכלים שכנגד העודף מכאן ומכאן טמאין (תוספת' אה"ל' יב ה). וכל כלי פתוח [וגו'] פתיל זה העודף צמיד זה הרופק (ספרי במד' קכו). כשיפדה מעשר שני שבעודף פדוי (ירוש' דמאי ה ב). — ובסהמ"א: א"ר לוי קשה עונשין של מידות יותר משל עריות וכו' ומה עודפם אותם של עריות אפשר להם בתשובה וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 75). אין מעמידין את הציון על גבי הטומאה אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות (רמב"ם, טומאת מת ח ט). — ואמר המליץ: (קו של אות ק') כונן בעדף צבי עדיו בגדף ומן בני אפרים צר הודף פרעוש כמו רודף (מיוחס לרסע"ג, הורית הקורא, דרנבורג 147). עתק גבוהה כבטאו בעדף עגמה יחידתו ותקצר בגדף (שם בהערה). להויותך אין חסרון וליחודך אין יתרון כמו היית לעולם תהיה חוסר ועודף בך לא יהיה (שיר היחוד ג). — ונשלמו החלופים והחילוקים היפים הם טעמי החסרים והעדפים אשר אזן ותקר ותקן מבדיל הנרדפים (סד"ל, אגרי כד). — ובחכמת החשבון סִמַּן הָעֹדֶף, Plus: כאשר בחרו להם המחשבים סימן המורה על השתוות שני מספרים או שעורים כן בחרו להם סימן המורה על בלתי השתוותם וכו' ונקרא העודף (ר' דוד פריזנהויזן, כליל המספר יח.).

*עַדְפָנוּת, ש"נ, — בלשון הקראים כמו עֲדִיפָה, עֲדִיפוּת, יתרון: באשר ישיב אל דבר אשר לו יתרון ועדפנות (יעקב בן שמעון, ספ' היסר (העריות) לישועה בן יהודה הקראי, הקדמ' 2). ואם יהיו שוים ב' העלות ונתנשאה עדפנות אחת מן האחרת (שם 8). ואולם אין

[1]) [כך הקריאה המסורה, ואפשר שצריך לנקד: עוֹדֵף, ביני' פוע'.]

ראוי לעמוד המקובל במקום המושכל כי המושכל משיג הרחוק והקרוב כאחד ובכל העתים כאחד בשוה ואין עדפנות לאיש אחד מאיש אחר (ר"א הקרלי, ג"ע, ענין קוהפ"מ י, יא:). ואם זה היום ומעשהו הוא ליאוש על התשובה היהיה לתשובת זה היום עדפנות מתשובת ימים אחרים (שם ענין יום הכפורים א, ס:). כמו שדן הכתוב בדם נדה הראשון שהוא זולת השני ואמר שבעת ימים תהיה בנדתה היינו דנים גם אם תראה האשה דם זולת השבעה אולי יהיה עדפנות לראשון מן השני (שם, ענין טמאה וטהרה ז, קיג:). וכאשר יש להעביר (המילה) מן העת הראשון אל העת השני כן יש להעביר מן היום הראשון אל היום השני לא שיש ליום השני עדפנות על היום הראשון (שם, מילה ו, קסג:). והאמת כי לשניהם דין אחד שצריך לפרעו בעדים שאין לשטר עדפנות מן העדים (שם, דין קיום הדברים, קסח:.). טהרתם ועדפנותם מהם עדופים על מקצתם אשר הועדף הבל ושת מקין (ר"י הדסי, אה"כ נס).

א.עדר, ממנו עדר.

עדר[1], ס"ז, כנ' עדרו, מ"ר עדרים, סמ' עדרי.—עדר צאן, עדר עזים, עדר בקר, הרבה צאן, עזים וכדומ', הלכים יחד לרעות בשדה וביוצא בזה, Herde; troupeau; herd, flock: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים (ברא' כט ב; גם ג; ח; ל מ). רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר (ש"א יז לד). כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות כן אבקר את צאני (יחזק' לד יב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי צאן נאשמו (יואל א יח). ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר (תהל' עח נב). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (משלי כז כג). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו; גם ד ב).—של עזים: הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א; ו ה).—של בקר: מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם (יואל א יח).—

[1]) [כך בארמ' עדרא. השבע' מעתיקים את השם מגדל עדר (בראש' לה כא [יו]) Γαδερ. ולפי זה יש לשער ששרשו ע'דר a) והוא א"כ מן ב.עדר.]

a) غدر

ובתם: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש' לב יז; גם כ). למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים (שפט' ה טז). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד (ישעי' יז ב; גם לב יד; מ יא). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ירמ' ו ג; גם לא ט; כג; נא כג). גבלות ישיגו עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך (שה"ש א ז). ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורות (דהי"ב לב כח).—ובהשאלה במליצה לאנשים, לעם: ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר יי' (ירמ' יג יז). שאי עיניכם וראי הבאים מצפון איה העדר נתן לך צאן תפארתך (שם כ). כי פקד יי' צבאות את עדרו את בית יהודה (זכרי' י ג).—ובתו"כ: מי שנדר בנזיר וכו' נשאל לחכם והתירו והיתה לו בהמה מופרשת תצא ותרעה בעדר (נזיר ה ג). אלו מביאין ומוציאין השידה והתיבה וכו' ועדר[1]) בהמה טמאה וטהורה ומכונות חיה ועוף וכו' (אהלי' ח א). יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו טמאות שאין מפורשות מן התורה (תוספתי שבועי א ז). וכן עדר בהמה חיה ועוף וכן החיים שהיו מהלכין זה אחר זה אפילו ראשו של זה בין רגליו של זה וראשו של זה בין רגליו של זה אין הנזיר מגלח עליהן (שם אהילי ט א). בעא מיניה רבא מר' נחמן כמה שעירים משלח א"ל וכי עדרו משלח אמר לו וכי עדרו שורף (יומי סא:). מאי אחד מיוחד שבעדרו (שם ע:). הנכנס לתוך עדרו בלילה וראה כעשר כחמש עשרה מבכירות וכו' (בכור' כז.). — ובהשאלה לבני אדם: וכיון שמתגדלין (ילדי ישראל במצרים) באין עדרים עדרים בבתיהם שנא' ותבאי בעדי עדיים אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים (מד"ר שמות א). הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר (דבי ר' ינאי, שם שה"ש, התחלה). את מוצא עד שלא גלו ישראל היו עשויים עדרים עדרי כהונה לבד עדרי לויה לבד עדרי ישראל לבד וכיון שגלו נעשו עדר אחד כי נשבה עדר יי' (שם איכי פתי'). ועל אותו הדור נאמר ותהי האמת נעדרת ומהו נעדרת שבעלי האמת נעשו עדרים עדרים והולכים ובורחים ומתחבאים במערות ובמחילות עפר (אותות

[1]) [נראה שהערוך גרס אדר, עי' ר"ש.]

המסית, ביה״ג יכינק ג, 58).—ומ״ר עֲדָרוֹת: אמר שמעון בן פתירא נוחרין היו עדרות[1]) באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם ולא חשו להם משום טומאה (תוספתי עדוי ג ג).—ואמר המשורר: ומצאו בעיניו זאבי יערים כחן הבתולות בעני נערים וחשב יענים לשרים ונגנים ושאגת כפירים שרקות עדרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים). מעון ימינך הרם ושית לבך לעדרים אשר בחטאם נמכרים לכפירים בכל יערים (ראב״ע, איך מגר כקאך). דרך נבואות צרפית לכי בתי על משענותם תעמדי בשעריך ובעקבותם תרעי את עדריך (הוא, יעלה יפה). תכמיך המאוששים זמונים עדרים ותורה מפרשים ויססור טעמיהם אבי חוזים וישישים (גנזי שכטר ג, דוידסון 72). סח מתק למרעית עדרים עמוסי ידרשוני וחיו ושלמו נדרים (שם 80).

ב. עדר[2]), ממנו א. עָדַר, *הֶעֱדִר, *הֶעְדֵּר.

א. עָדַר, קל לא נהוג.

—נפעי, נֶעְדַּר, נֶעְדָּר, נֶעְדָּרָה, נֶעְדֶּרֶת, — נֶעְדַּר פלוני, או דבר פלוני, לא היה איש או הדבר במקום מן המקומות, חָסֵר, fail ,to be lacking; manquer; fehlen: ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק וכו' ולא נֶעְדַּר להם מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם (ש״א ל יח-יט). ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבקר עד אחד לא נֶעְדָּר אשר לא עבר (ש״ב יז כב). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נֶעְדָּרָה אשה רעותה לא פקדו (ישעי לד יו). המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נֶעְדָּר (שם מ כו). ותהי האמת נֶעְדֶּרֶת וסר מרע משתולל (שם נט יה).—וסתם, לא נֶעְדָּר, לא יחסר: בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נֶעְדָּר ולא יודע עול בשת (צפני ג ה).—ובספהמ״א: יחיל לבנו על זאת וחית רוחנו כי נעדר נעדר מפינו הגות קדש מעוזנו (רסע״ג, ספ' האגרון, הקדמ' העברי כד). עוד שאלת על מיני היסורים הרעב והחלי והפחד וכו' למה מן האדם לא נעדרים כל אלה שאלה אחת והרבית דברים (הוא, על חוי הבבלי, דודסון 42). וגדול החטא ועצם הרשע ונעדרה האמת והצדק איננו (יוסיפון כז). ולא יתכן שיהיה המסולק הנעדר הוא המקבל לצורת המתחדש כי מתנאי המקבל שישאר עם המקובל (ראב״ד, אמו״ר 10). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד י). בכמו המקומות האלה וזולתם יצטרך האדם אל בעלי הגרסא ואנשי הקבלה אשר נעדרו ממנו בפאה הזאת (הוא, הקדמה ל, 197). והחלק השני דברים מצואים בעל כרחינו או נעדרים בעל כרחינו (ר״י אבן עקנין, ספ' מוסר ב עז). כן העתקת המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הספר החתום וכאלו נעדרו ממנו (ר״ש א״ת, פתי' מו״נ). שאלו הדברים אשר נדעם עתה אינם ידיעותינו אשר ידענום אתמול אבל נעדרו המדעים ההם ונבראו מדעים אחרים כמותם (שם א ענ, קיט:). ונעדר ההרגשה יקרא חוטא (הוא, פי' הרמב״ם לאבות ה). שמשלמות השם ומעלתו הוא להשגיח בשפלים ובנעדרי היכולת להושיעם מיד שוסיהם (ר״י אלבו, העקרים א יא). אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (ר״י זבארה, שעשועי ם, דודסון 83). אמנם אמרנו אחד הוא כאמרנו נעדר הרבוי (ר״מ אלדבי, ש״א א, ז:). ועוד ע״כ קודם המשכתם היו נעדרי מציאות (רמח״ל, חוקר ומקבל 3). כי השומע מופת מה על ענין מה תדמה הנפש שהמופת הוא הסבה והאמונה הוא המסובב אשר בהעדר הסבה יעדר המסובב (נחור מו״כ ב עת, ברלין תקנח).—ואמר המשורר: וכחדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים להמציא הנעדר באל חי הנאדר (רשנ״ג, תהלת החכמה). והוא הוא התאם שנים אב ואם בשמות יקראו ואינם נעדרים (שם). מעמק יה לשרך כבני רפתים מאכלם בועם ולעפר שפותים נעדרה מלדת כפיל לתוגה נמצון ודרדר להצמיח בערוגה (ר' משולם בן קלונימוס, תשוחח כפלאותיך, Elbog., Stud. 127).—ומשל: מי שנעלם תלייו נעדר מזורו (משלי חכמים קמה).—ובמשמ' פטירה ומיתה: יהנני מודה בפניכם היום איך אמת ויציב הוא שאם ח״ו אעדר אני או תעדר זוגתי הנ״ל ולא ישאר ממנו זש״ק הרי אני וב״ב מחוייבים להחזיר לזוגתי הנ״ל וליורשיה כל מה שהכניסה לי בנדוני' (חכם לבי, שו״ת סא).

—פע', עִדֵּר, יְעַדְּרוּ, — עִדֵּר דבר, החסיר, לא נתן: ובלבלו

1) [בירוש' (שקלי ח א), הגרסה: ערודות.]
2) בערב' עַ'דר a), פגר, נחשל

a) غدر

הנצבים האלה את המלך שלמה וכו' איש חדשו לא יעדירו דבר (מ״א ה ז).

—הפעי׳, ״העדיר, עשה שיהיה נעדר, שלל: [ד]ע וראה כי אלוה לטובת יצורים ייסרם למען ידעו כאב המוסרים ותמרורם ויחדלו מעשות רע אשר לזה יסגירם ולא היו מכירים אילו העדירם (רסע״ג, ..זג' על חוי הבלכי, דודסון 42). והנה אתם לכם יכולת להמית החיים ולהעדיר מהם חיי העולם הזה כי תהרגו' וכי תמיתו' אבל אין בידכם יכולת על המתים לשפטם או להציל אותם מן האבדון אף כי להחיותם (יוסיפון לג). אע״פ שיש יכולת לו יתעלה לשנותו כולו (את העולם) או להעדירו או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). ששמנו חובה עלינו בכל שבת ושבת בשתי הכניסיות שנתפלל עליו במעמד להקותינו ולא נעדירה את שבחו גם בראש מרנא ורבנא דויד הלוי (ד״ה יהודי מצרים וח״י ב, מן 87). והיו שוללים השגחת השם יתברך מעולם השפל עד שהעדירו מציאותו והיו אומרים כי הגלגל הוא האלוה (ר״א הקרחי, ג״ע, ענין קדוה״ח ג, ד::). שזה לא יתדיין שמשתף עם השם זולתו ולא שמקצר בהשגתו ולא שמשיגו בחלוף מה שהוא אלא מעדיר מציאותו ית' מכל חסרון (סם ענין תפלה, פחי׳, ע:). ואם נאמר השם ית' העדירו (ר״א בן אהרן הקרחי, עץ חיים ו). וההיולי הוא המקבל הוויה והפסד כי הוא מקבל צורה ומעדיר צורה (סם טוב, מו״נ, הקד׳ ד). החושבים עליהם (על חכמי התלמוד) כי רצו הם ז״ל להעדיר הסבה הטבעית וכו' (מהר״ל מפרג, באר הגולה ו). הלא הן סברות מעדירות האמת (ר״י מסקוני, פי׳ על הראב״ע הקדמי, בבליכר, אוצר טוב, Magaz. 1878). ואולם זה א״א שימצא בזולתו שיהי' אמיתותו מכרחת לו השלימות ומעדרת ממנו החסרונות וכו' ויהי' הוא מעדיר מעצמו החסרונות וכו' (רמח״ל, דרך ה' א ב ב). שאם היות שאין ההעדר כח פועל בעצמו עם כל זה להיותו מעדיר הצורה הקודמת הוא בבחינת מה סבה להגעת הצורה הנמשכת (שלמה מימון, גבעת המורה א יז).

—קל, ״עָדַר, בינ׳ פעו׳, עָדוּר, עֲדוּרוֹת,—כמו נפע׳: ואם אתה הסר ש[כל] ובינה ודעות מלבבך עדירות בעיני כל אנוש [י]שכיל ויבין אני פ[טור] ושירותי פטורות (רסב״ג, נבי׳, JQR. 1913, 71).

—התפ׳, ״הִתְעַדֵּר, נתעדר,—כמו נפע׳: אבל בבית שני לא שכן הכבוד בתוכו כלל כי לא היה להם א־ וכפורת וכרובים ולא אורים ותומים ולא רוח הקודש ולא אש עליונה ולא שמן המשחה כאשר היה בבית ראשון אשר מהעדר אלו הה' דברים נתעדר השלום ביניהם (ר׳ יצחק בר׳ אברהם, חזוק אמונה א לז).

ג·עדר[1], ממנו ב·עֲדַר, מַעְדֵּר.

ב·עָדַר, קל לא נמצא.

—נפע׳, יֵעָדֵר, יֵעָדֵרוּן,—נעדרה האדמה, נחפרה ונעשתה תחותה לא במחרשת אלא במעדר behackt werden; être houé; to be hoed: ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יֵעָדֵר ועלה שמיר ושית (ישע׳ ה ו). וכל ההרים אשר במעדר יֵעָדֵרוּן לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (סם ז כה).—ובתלמו׳: חצר הנעדרת הרי היא כגינה ואוכלין ארעי (ר׳ נחמי׳, תוספת׳ מ״ש ב כ).—ובספהמ״א: חצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה ואוכלין בתוכה עראי והוא שיעדר רובה ואם זרע רובה אין אוכלין עראי (רמב״ם, מעשרו׳ ד יד).— ואמר המליץ: הופרץ גדרי ומרמס הושמתי ואהיה בתה ולא נעדרתי (אבי הככס, אילת השחר ו, נג.).— ובמשמ׳ א·עדַר וב·עָדַר יחד: הבט רום ברקב יבלה גם כוכביהם יעדרון אף ההרים יבלו ומעדר כליון יעדרון (ר״י חריזי, הענק קכג).

—קל, *עָדַר,— א) חפר את האדמה וכדומ׳ במעדר: אומר אדם לחבירו נכש עמי ואנכש עמך עדור עמי ואעדור עמך (ב״מ ה י). כיצד ראיית הנגע האיש נראה כעודר וכמוסק זתים האשה כעורכת וכמניקה את בנה (נגעי׳ ב ד). ועודרין אותו (את הזבל) כדי שיתפח (ר׳ מאיר, תוספת׳ שביעי׳ ב יד). שכרו לנכש וגמר את שדהו לא יאמר לו בוא ועדור (סם ב״מ ז ה). רשאי בעל הבית לשנותו למלאכה קלה אבל לא למלאכה חמורה הא כי זה צד שכרו לנכש וגמר שדה ואמ׳ לו מדעתו בוא ועדור שתי גפנים (סם ו). יצא המנכש בשום ובבצלים והמסמך בגפנים והעודר תחת הזתי׳ (ירוש׳ מעשר׳ ב ו). שש תקיעות תוקעין ע״ש התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (הנא דבי רבי ישמעאל, שבת לה:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו' ת״ל שדך לא

---

[1]) [כך גם בערב' המדברת בסוריה עדר a).]

a) عدر

תורע (מו"ק ג.). (אין עושין את האמת וכו') פליגי בה רבי זירא ור' אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה (שם ד:). מציאת פועל לעצמו אימתי בזמן שאמר לו בעל הבית נכש עמי היום או עדור עמי היום (ב"מ קיח.). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב"מ פט:). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ועמרת ודשת ועשית תבואה בגרניה אם אין הקב"ה מוציא לך מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי (ר' לוי, מד"ר ויקר' כח). מאחר שהיה בן ישראל גומר את מלאכתו היה אומר לו עדור לי שתי עדריות בקע לי שתי בקעיות (שם ברא' כ ז).
—ובהשאלה, עָדַר את ההלכה: מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא עודר לפני' את ההלכה (שם קהל' ה).—ובסהמ"א: ואין עודרין עם הנכרי בכלאים אבל עוקרין עמו כדי למעט התיפלה (רמב"ם, כלא' ה ח). שאלו לעדור בו פרדסים (הרבה שלו) עודר בו כל הפרדסים שלו ואפילו נשחת כל הברזל בעדירה (הוא, שאלה ופקדון א ז).—ב) לִקֵט תאנים, ירקות וכדומ': פועלין שהיו עודרין[1] בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אע"פ שמפסיקין ואוכלין וכו' אין צריך לברך (תוספת' ברכ' ד יט). הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות (שם שביע' ח א). ואין לי אלא קוצר בוצר מוסק גודר עודר מניין (ב"ת שנאי, יבמ' קטז:). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב"ק קיט:).
—פִּע', *עִדֵּר,—כמו קל: מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה (שביע' ב ב). פועלין שהיו מנכשין בשדה ומעדרין בשדה לא יאכלו מן הזית זמן התאינה אלא אם כן נתן להם בעל הבית רשות (תוספת' מעשר' ב יג). הרי אדם שלא עמל ולא חרש וכו' ולא עידר ובשעת הקציר בא שדפון וירקון וחילקה ואין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש ועדר וכסה ובשעת הקציר בא שדפון וחילקה הרי שיניו שלו קהות (ספרא בחוקי' פרק ה). הראשונים חרשו זרעו וכו' עידרו קצרו וכו' ואנו אין לנו מה לזכל (ר' חגי, ירוש' שקל' ה א). מה קנמון הזה כל זמן

[1]) [הערוך ערך אר, גד, גורס: אורין, וכן הריטב"א.]

שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות וכו' (ר"ל, מד"ר ברא' מו). השדה הזו כל זמן שאתה מזבלה ומעדרה היא עושה פירות (שם עג). אמרו לו טוב כשהוא מוכר שדה אחת ומזבלה ומעדרה ממי שהוא חוכר שדות הרבה ומבירן (שם פב). אחד מהם עומד ונוטע מעדר ומנכש (תנחומ' שמיני יג). לאדם שהוא בגליל ויש לו כרם ביהודה ואחד ביהודה ויש לו כרם בגליל אותו שבגליל הולך ליהודה לעדר את כרמו אותו שביהודה הולך לגליל לעדר את כרמו (שם קדוש' ו).
—פעי', *עֻדַּר, עודר, שעדרו אותו, ואמר המקונן: עודר ונחרש יסודך לשדה בור וניר לחכה ואכלה סביבך אש פלדיך (ליון לפיכם, קיני').

ד. **עדר[1])**, ממנו ג. עָדַר.

ג. **עָדַר**, פ"ע, לַעֲדוֹר,–עֲדֹר, השתתף במערכות המלחמה: מזבלון יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף וְלַעֲדֹר[2]) בלא לב ולב (דהי"א יב לג). כל אלה אנשי מלחמה עֹדְרֵי[3]) מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך את דויד על כל ישראל (שם לט).—ואמר המשורר: ובלא לב ולב במלחמה זאת עדרו ובכל כח ארצם את חילימו אזרו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים, ב ו, 4).
—פִּע', *עִדֵּר, תְּעַדֵּר,—העמיד במערכה: בעצתך הנבער תאדריני ובאדרת שיער תאדריני במקבותיך החזקים תעדריני ובמערכות מלחמותיך תעדריני (עזרא הבבלי, תוכחי מוס', סט:).

עד"ש,—ר"ת: ערוב דבר שחין: ר' יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב (ספרי דבר' סא).

עֲדָשׁ[4]), עֲדָשׁ, מ"ר עֲדָשִׁים, עדשין, — מין ממיני הקטניות, צורתו קצת ביצית פחוסה, קצהו האחד כד

[1]) עי' הערה להערך.
[2]) [ט' כ"י והשבע' והירונ' גורסים: לעזור. ואמר ריב"ג וז"ל: הוא ההשתדלות לערוך מערכות המלחמה מענין עדר עדר לבדו וישת לו עדרים מערכות ושורות, ע"כ. וכן רד"ק בפרושו ובשרשיו. ובפרוש המיחס לרש"י פרש, וז"ל: לשון עדור ממש וכו' ומתוך כך יעמדו הם העורכי מלחמה, ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה. ע"כ.] — [3]) [בכ"י אחדים ובכמה נוסחאות של השבע': עֹרְכֵי.] — [4]) [בערב' עַדַשׁ a), עדשים, והיחיד עֲדָשָׁה b).

a) عدس b) عدسة

והשני חר, Linse; lentille; lentil: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עֲדָשִׁים ויאכל וישת (ברא׳ כו לד). וחטים ושערים וקמח וקלי ופול וַעֲדָשִׁים (ש״ב יז כח). ואתה קח לך חטים ושערים ופול וַעֲדָשִׁים ודחן וכסמים ונתתה אותם בכלי אחד ועשית אותם לך ללחם (יחזק׳ ד ט).— ובשדה בקמתם: ותהי שם חלקת השדה מלאה עֲדָשִׁים (ש״ב כג יא).—ובתו״מ: שום בעל בכי וכו׳ והעדשים המצריות (מעשר׳ ה ז). המוציא אוכלין בגרוגרת מצטרפין זה עם זה וכו׳ רבי יהודה אומר חוץ מקליפי עדשים שמתבשלות עמהן (שבת ז ד). מעבירין מעל השלחן פירורין פחות מכזית ושער של אפונין ושל עדשין מפני שהוא מאכל בהמה (שם כא ג). ר׳ יעקב דכפר חנן אמר עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין א״ר לוי אילו הן הפלשתים שהיו באין זקופין כשעורין והולכין להן נמוכין כעדשין (ירוש׳ סנה׳ ב ה). הרגיל בעדשי׳ אחת לשלושים יום מונע אסכרה מתוך ביתו (ר׳ מרי א״ר יוחנן, ברכ׳ מ.). לא שנו אלא שאמר מן השעורים אבל אמר מן העדשים לא מייתי ולא כלום (נזיר ע:). הלוקח יין לתת לתוך המוריים או לתוך האלונתית כרשינין לעשותן מהן טחינין עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (חול׳ ו.). כדרך שבני אדם מוציאין חטה בקליפתה ושעורה בקליפתה ועדשים בקליפתן (תנא דבי ר׳ ישמעאל, שם קיט.). אם קידמך חבירך בעדשים קדמנו בבשר למה שהוא גמל עליך תחלה (ר׳ יוחנן, מד״ר ברא׳ לח). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב (שם ויקר׳ לה). כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר׳ יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן דומה לשעורים (שם רות ה). —ובסהמ״א: [יום] טוב שחל להיות ערב השבת עושה עירוב [תבשילין מביא דג ובצה] שעליו שהן שני תבשילין אפילו עדשין ובצל (גנזי שכטר א, גינצבורג 42). העדשים קרים ממעיטים את הדם דוחין את האסכרה מרבים את הגוף מחזקין את הכוח ואת הבטן (אסף 32:).—וברפואה: בעלי הקבלה אמרו קרחת אלו הם השחקים גבחת אלו הם העדשים (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה ו, קיט::). — עֲדָשֵׁי הפנים, Sommersprossen; taches de rousseur; summer freckles: אם תחבוש המקום בדם ארנבת יסיר עדשי הפנים (ראב״ע, ספ׳ הנסיונות ג ד). מעדשי הפנים הנקרא כלף (קאנון ג ג פתיח׳). ואמנם המימות הגפרתיים הנה הם מנקים העצבים וכו׳ ומנקים חיצוני הגוף וכו׳ והכתמים המגונים ועדשי הפנים וכו׳ (שם א ג ג א יט). באלכלף הם עדשי הפנים והכתמים (נרבוני, אכת חיים ז א, כ״י ביה״מ שכטר).—וַעֲדָשֵׁי המים, מין צמח מימי: עדשי המים שקורין אלטחלב והוא ירוקה שעל פני המים (רשב״ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד סא:).— וַעֲדָשֵׁי הים: אם התרנגולים הולכים בחצר סגור טוב להאכילם לפעמים חציר ועשב שלש העלים וכו׳ גם חתיכות בשר ועדשי הים (מעערלינזען) (אברמוביץ, תוה״ט, העוף, 254).— ומ״י עֶדֶשׁ, ואמר הפיטן: הדום מגר נזוד עדש כהיום הזה יחדש בגודש (קיסת, יול׳ פרס׳ החודש). בצדק אב זד עדש (ביוס הלבנת פסעי, מחז׳ רומני׳). אל נא ספק ספק בכל חדש וחדש וברך ארז ודוחן ופול ועדש (אל נא אולדך, הושענה רבה).—יהיה החלק הדומה לעדש באחריתו בולט וחלק (קאנון ד ה ג א): בהיקתא מים אדמדם בצורת עדש ולפעמים שחור (מלון למח דוד, נכריות, ים::).

*עֲדָשָׁה, ש״נ, מ״ר עֲדָשִׁים, עֲדָשׁוֹת, –א) כמו עָדָשׁ[1]: מקום עדשה ארבע שערות (נגע׳ ו א). אימתי בזמן שהיא בעדשה מובאת היתה יתרה מכעדשה המותר סימן פשיון לפנימית והחיצונה טמאה היה בהק פחות מכעדשה סימן פשיון לפנימית ואין סימן פשיון לחיצונה (ר׳ שמעון, שם ו). אמרו במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה וכו׳ מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות ומחזרת על באי העולם (ב״ב טז:).—ומ״נ: מקום הגרים תשע עדשות (נגע׳ ו א).—ב) מין כלי, שטוח ועגל בצורת עֲדָשָׁה[2]: לא יתן (אדם) עדשה מלאה חמין על מעיו (תוספת׳ שבת ג ז). אין ממלאין בעדשה בשבת ואם כתם על החבל ועל המשיחה מותר (שם עירוב׳ יא כא). — וכן כף המאזנים בצורת עֲדָשָׁה: בעדשה (הולכין) אחר המסמר[3] (ר׳ נחמיה,

ונראה שהיחיד גם בעברית הוא עֲדָשָׁה כמו בתו״מ, וכמו חטה-חטים וכדומ׳. והיחיד עֶדֶשׁ של הפיטנים הוא יצירה מלאכותית.]

1) [עי׳ הערה לערך הקודם. מ״ר עדשות משמש רק בהשאלה במשמ׳ מדת השעור.]

2) [וכן ביוני׳ φακός וברומ׳ lenticula, עי׳ קוהוט.]

3) [כשבת (פ.) הגרסא בערסי הלך אחר שלשלתיו,

סס כליס ב"מ ג יג).—ג) עגול של גת מטיט בצורת עדשה: מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן הדפין והלולבין והעדשות¹) מנגבין והן טהורין (סס ע"ז ה ג).—ובחכמת הרפואה, נגע שבעור: ויקרו הנגעים כשהירח מאחד מד' נקודות אם הוא על ראש טלה יקרה לו (לנולד) בכף ועל מאזנים צרעת ועל גדי הנגע הנקרא עדשה וכו' (כ"י הכהן מטוליטולה, לוחות השמים ומספרי הכוכבים, מ:).—עֲדָשָׁה של העין, lens crystallina ²): הכלי המקרב את הדבר הרחוק לעין הנקרא קנה הבטה (פערנגלאז) מורכב מן שני מיני זכוכית הרמים ובולטים משני עבריהם אשר האחד יושם נגד העין הנקרא עדשה של העין (אויגענלינזע) והשני אשר בקצה השני וכו' (ליליענטל, למודי הטבע, סט.).

***עֲדָשִׁי**, עדשיי, מ"ר עֲדָשִׁיִּים, ת"ז — בצורת עדשה, linsenförmig; lenticulaire; lenticular: כי הצפאק מקבל הצד הרחב מהחלק העדשיי וכו' שחלקי הדבר העדשיי העגול למחתך הזה הוא מאחור ויחתך וכו' (קלונון ד ה נ ח). ראוי שתשוה נקרת עצם המות ההווה מן החתך והנקור אם במגדרים ואם בדבר מן המחתכים הדומים השער והם העדשיים (סס).—ועי' גם ערך מַחְתָּךְ.

***עַדְשָׁן**, ס"ז, — אדם שעורו מנגע בעדשי הפנים sommersprossig; lentigineux; summer freckled: כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח (רס"י, ויקר' יג לט).

ע"ה,—ר"ת: עזרת השם, עליו השלום, עם הארץ.

עה"ב,—ר"ת: עולם הבא.

עה"ז,—ר"ת: עולם הזה.

עה"ח,—ר"ת: על החתום.

עה"ק,—ר"ת: עיר הקדש, ערוך הקצר.

עה"ש,—ר"ת: ערוך השלם.

עוב, ממנו ב.עָב, ג.עָב, ד.*עָב.

עוג, ממנו ב.מָעוֹג, עֻגָה, *עוּגִיָּה, א.עוּג.

אולם הערוך גורס גם שם בעדישה, וכן כ"י מינכ', עי' ד"ס (הערה (ז) (ח).]

¹) [בתוספת' (טהר' יא יו) הגרסה: והעדשים. רש"י (ע"ז עה.) פרש: גת עצמה, אבל עי' ר"ש (טהר' י ח).]

²) תרג' ד"ר מזיא.

א.עוּג, פ"י, תְּעֻגֶנָּה, — א) עשה עֻגָה: ועגת שעורים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תְּעֻגֶנָּה¹) לעיניהם (יחזק' ד יב).—ובספמ"א: ותעוג בהם שאר הסמנים (ספי רפוא' להרמב"ם, גרוקנרג 20).—ב) עָג עוגה, עשה חוג, עי' עֻגָה ב): מה עשה (חוני המעגל) עג עוגה ועמד בתוכה ואמר רבונו של עולם וכו' נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ' ג ח). באותה שעה עג משה עוגה קטנה ונת־ כתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זז מכאן עד שתרפא מרים אחותי (הדר"כ ט). וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין עליו תענית ועג עוגה קטנה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתבטל אותה גזירה (מד"ר דבר' יא).

—הפע', *הוּעַג, יוּעַג, — שעשה אותו עֻגָה: ויש מן הרפואות המורכבות המועילות מזה עוגות דילי ותארם ורדים טחונים עשרה זוזים נרד ב' זוזים זעפראן זוז וכו' יודקו הסמנים ויותך הדילי ביין ויולשו בו הסמנים ויועגו והשתיה שלשה זוזים (קלונון ג יב נ יס).

ב.עוּג, ס"ז, מ"ר עוגים,—כמו עוֹגִין: סבו עגלה הורגיה עבותיה לקצץ ועוגיה סוף להשבית סיגיה התאנה חנטה פגיה (להוביק, יוצ' שבת מוהמ"ס).

***עוֹגִין**²), ס"ז, מ"ר עוֹגִינִים, עוגינין, — ברזל כבד שמורידים אל המים כדי להעמיד את הספינה Anker; ancre; anchor: (המוכר) את הספינה מכר את התורן ואת הנס ואת העוגין ואת כל המנהגין אותה (ב"ב ה א). כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה רשב"ג אומר אף העוגין³) של ספינה (תוספת' שבת יס (יד) א). עוגין תנ' ר' חייא אלו עוגינין⁴) שלה וכן הוא אומר

¹) [נון רפה, עי' רד"ק בפרושו. וס"א נון דגושה, עי' רד"ק בשרשיו, גם מ"ש וגינצבורג.]

²) [גורוהו בגמר' מן עגן, כלומ' דבר המעכב, עי' ערוך ורשב"ם (ב"ב עג.); אולם בירוש' (ב"ב ה א) הגרסה: הוגין, ובכן עגן זה נרדף להגן, אגן ואולי אֲגָן, אבל קשה הצורה עוֹגִין בחירק, ונראה שצריך לנקד בצירה כמו ביני פוע'. וכן באמת בפרבר"ם (ב"ב ה א): ההוגן, שאמנם אפשר גם לנקד ההוֹגֵן. הֹגֵן, וכן בכליות': העוֹגֵן. לדעת פרינקל (Aram. Fremdw. 229) היא מלה זרה שצריך לנקד עוּגִין, אבל זה רחוק.]

³) [כך בדפו', ובהוצ' צוק"ם: אגוז. הגר"א מגיה: העיגול.]—⁴) [כך בדפו'. ועי' עָגוֹן הערה 1).]

זכו' הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש (ב"ב עג.). — ובסהמ"א: ואם רואין כי קלו המים משליכין העוגין בים שהן ברזילין [גדולים] ומעמידין אותה שם (ר"ח, שבת קב.). — ואמר הפיטן: יראי חטא נמאסו ונפסק העוגן נבזזו חנויות מזויות ואין מגין (בנימין הקטן, ברית כרותה, סליחי מוסף יוה"כ). לשוא שקדו העוגין והמנהיגים (רמב"ן, תפלי הים, אמרי נעם, קט:).

עוּגָב, עֻגָב, כנ׳ עֻגָבִי,—כלי נגינה: ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור וְעוּגָב (בראשי ד כא). הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים וְעֻגָב (תהלי קנ ד). ישאו בתף וכנור וישמחו לקול עוּגָב (איוב כא יב). ויהי לאבל כנורי וְעֻגָבִי לקול בכים (שם ל לא). — ובתלמו': עוגב זה ארדבלס[1] (רשב"ג, ירוש׳ סוכה ה ו).—ובסהמ"א: עוגב מן כלי השיר אומרים שהוא התוף (לקו"ק ריב). אבוב לחרי זמר השתא לגירדאי ולא קבלוה כלומר עוגב[2]) שהיה מקדם זמר לנכבדים עכשיו נפל ביד פחותים בעלי אומנות ואין יודעים לקבלו (המאירי, יומי א, כ:). עגבו עלי עוגבם ויחללו קדש חלילם (יוסף בן יהודה, כתב ספחים, כ"י .Jews' Coll, לונדון). ותהי קוראה בספרים חיצונים ופרטת על עגב ומנים (יל"ג, כהלא כהלא, ג ו).—*ומ"ר עוּגָבִים: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומענות תופשות כנורים ועוגבים וזמירים (ראב"ע, חי בן מקיץ). דעת העגבים והקולות (כפי ב"ר נח הקראי, לקו"ק, נספח' 9).

***עוּגִיאֵל**, — א) בלשון המקבלים שם של הקלִפה השניה: (הקליפה) השנית נקי עוגיאל ופי' הטעם כי היא עוגה לחברתה כן פירש הרמב"ן ז"ל ואפשר לפרש מלשו' הלהן תעגנה והכונה מעכב השפע ומונע ההשגח' (ר"מ קורדוביר, פרדס רמונים כה ז).—ב) שם ספירה: הספירה השנייה אומרים ששמה עוגיאל והמכוון בה כי היא עוגה מן חברתה (ר' שם טוב, ספ' האמונות ה 3).

***עוּגִיָּה**, ש"נ, רק מ"ר עוּגִיּוֹת, עוּגִיָּאוֹת, — חפירה עגלה סביב האילן, כמו עֻגָה ג)[3]: ואין עושין עוגיות לגפנים (מו"ק א א). אילו הן עוגיות אילו בדידין שבע קרי אילנות מותרין ומשמטין בקנים (תוספת׳ שביעי׳ א ז). זיתי ערב שביעית שנכנסו לשביעית מסקלין מקוסין סמלין נקעין שתחתיהן עפר ועושין עוגיות מזה לזה (שם ג ז). ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים ולא יעשה עוגיאות בין אילן לאילן חבירו (ספרא בהר פתיח׳). הממלא את הנקעים שתחת הזתים והעושה עוגיות לגפני׳ (ירוש׳ שבת ז ג).

א·עוֹד, ממנו עוֹד.

עוֹד[1]), עֹד, עוֹדִי עוֹדֶנִּי, עוֹדְךָ, עוֹדֵךְ, עוֹדֶנּוּ, עֹדֶנּוּ, עוֹדֶנָּה, עוֹדָהּ, עוֹדֵינוּ (קרי), עוֹדֶנּוּ, עוֹדָם, עודינה, (כתיב).

—א) לפני שם כעין נסמך במשמ׳ יתר, נוסף על הקדם, noch, ferner; encore; still, yet, more: ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת ארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה (בראשי׳ לה יו). ויאמר יי׳ אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה (שמות יא א). ויאמר ציבא אל המלך (דוד) עוד בן ליהונתן נכה רגלים (ש"ב ט ג). כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מָוֶת לאדוני המלך ותשת את עבדך באוכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (שם יט כט). כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב (חבק׳ ב ג). העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). וישאלו עוד ביי׳ הבא עוד הלם איש[2]) (ש"א י כב). — ובתלמו׳: המניח איסר ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא בפונדיון אוכל עליו עוד איסר המניח פונדיון ואכל עליו חציו והלך למקום אחר והרי הוא יוצא באיסר אוכל עליו עוד פלג (מע"ש ד ח). הוסיף לו (לחייב מלקות) עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות

---

[1]) [צ"ל אדרבלים והוא כמו הרדולים—הרדולים —הדרולים (ערכי׳ י:), ביונ׳ ὕδραυλις, עוגב של מים, עי׳ ר"ב מוספיא (ערוך ערך הרדולים).]

[2]) [תרג׳ הארמ׳: אבובא.]

[3]) [עי׳ רש"י (מו"ק ד:); והערוך ערך בדיד מפרש כמו ערוגה, וכן הראב"ד (ספרא בהר). ואולי מ"י עוגית, מ"ר עוגיית, עוגיאות; ואפשר ג"כ שמ"י הוא עוגה, שלא נמצא במ"ר במשמ׳ זו.]

[1]) [מעקרו שם במשמ׳ חזרה, המשך והוספה, משתף לכל הלשונות האחיות במשמעות מתחלפות. בכנעני׳ עד, עוד. בערב׳ עוד, עאד a), חזר, הוסיף לעשות; עאדה b), הֶרְגֵּל; בערב׳ ההמונ׳ עַאדc), עוד. בכושי׳ עוַד, סבב; עֲוֶד, סבוב והקף. בסור׳ עַיֵד, הרגיל; עִידָא, הרגל, ועי׳ ברט (Wurzelunters. 34).]

[2]) [כמו הבא עוד איש הלם.]

a) عود عاد b) عادة c) عاد

יד).—עוֹד מעט: ויצעק משה אל יי׳ לאמר מה אעשה לעם הזה עוֹד מעט וסקלני (שמות יז ד). עי׳ מְעַט. — ולפני שם המספר: כי לימים עוֹד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (בראש׳ ז ד; גם ח יב; כט כז; ל). ויצא בנימין לקראתם מן הגבעה ביום השני וישחיתו בבני ישראל עוֹד שמנת עשר אלף איש ארצה (שפטי׳ כ כה). ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוֹד ארבעים יום ונינוה נהפכת (יונה ג ד). כי כה אמר יי׳ צבאות עוֹד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכו׳ (חגי ב ו). ועתה אמת אגיד לך הנה עוֹד שלשה מלכים עמדים לפרס (דני׳ יא ב).—ובתלמו׳: בכל יום היו שם (במקדש) עשרים ואחת תקיעות וכו׳ ובמוספין היו מוסיפין עוד תשע ובערב שבת היו מוסיפין עוד שש (סוכ׳ ה ה). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה בשלום והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורו בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות (נזי׳ ג ו). ומנין להביא עוד שלשה (למספר כ׳ של סנהדרי קטנה) ממשמע שנאמר וכו׳ הטייתך לטובה על פי א׳ הטייתך לרעה על פי שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד (סנה׳ א ו). דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שני דיינין בוררין להן עוד אחד (שם ג א). האשה שאמרה הרי עלי קן כשאלד זכר ילדה זכר מביאה שתי קנים א׳ לנדרה ואחד לחובתה וכו׳ והכהן צריך לעשות שלש פרידות מלמעלן ואחד מלמטן ולא עשה כן אלא עשה שתים למעלן ושתים למטן ולא נמלך צריכה להביא עוד פרידה אחת (קני׳ ג ו).—עוֹד מי: ויאמרו האנשים אל לוט עוֹד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב).—ולפני ה־: ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש הַעוֹד לכם אח (שם מג ו). ויחר לשאול מאד וכו׳ ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים וְעוֹד לו אך המלוכה (ש״א יח ח). ותאמר נעמי שבנה בנתי למה תלכנה עמי הַעוֹד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים (רות א יא).—לפני כנוי הרמז: כה אמר יי׳ אלהים עוֹד זאת גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל (יחזק׳ כ כז).—ואמר בן סירא: עוד כאלה ולא נסוף וקין דבר הוא הכל (ב״ס גני׳ מג כז).—ובתלמו׳: ועוד זאת היתה ירושלים יתירה על יבנה שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא תוקעין וביבנה לא היו תוקעין אלא בבית דין בלבד (ר״ה ד ב). ועוד זאת התקין רבן יותנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד (ר׳ יהושע בן קרחה, שם ד).—אחרי שֵׁם: ויאמר המלך (אחשורוש) לאסתר המלכה וכו׳ ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוֹד ותעש (אסת׳ ט יב). אחרי אין, אפס: אתה הראת לדעת כי יי׳ הוא האלהים אין עוֹד מלבדו (דבר׳ ד לה). וידעת היום והשבת אל לבבך כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוֹד (שם לט). למען דעת כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים אין עוֹד (מ״א ח ס). ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי׳ עוֹד ונדרשה מאותו (שם כב ז). ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוֹד כלי ויאמר אליה אין עוֹד כלי (מ״ב ד ו). אני יי׳ ואין עוֹד זולתי אין אלהים (ישעי׳ מה ה; ו; יד; יח; כא; כב; מו ט). וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי׳ אלהיכם ואין עוֹד (יואל ב כז). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוֹד להם שכר (קהל׳ ט ה). ויאמר המלך האפס עוֹד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים (ש״ב ט ג). ועתה שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוֹד (ישעי׳ מז ח; גם י). זאת העיר העליזה היושבת לבטח האומרה בלבבה אני ואפסי עוֹד איך היתה לשמה (צפנ׳ ב טו).—אחרי יש, ואמר בן סירא: מג[ד]ל[ו ייי׳] הרימו קול בכל תוכלו כי יש עוד (ב״ס גני׳ מג ל). — ובהשמטת יש: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוֹד איש אחד לדרוש את יי׳ מאתו ואני שנאתיו (מ״א כב ח). ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית הַעוֹד עמך ואמר אפס (עמוס ו י).—לפני פֹּעַל, כמו תה״פ: ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוֹד שאר הקטן והנה רעה בצאן (ש״א טז יא). לכן עוֹד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמי׳ ב ט). ויאמר יי׳ אלי עוֹד לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הוש׳ ג א). אשרי יושבי ביתך עוֹד[1] יהללוך סלה (תהלי׳ פד ה). כי יש לעץ תקוה אם יכרת

[1] [בגליון מגיה המחבר לעולם וָעֶד.]

וְעוֹד יחליף ויונקתו לא תחדל (איוב יד ז). ישכחהו רחם מתקו רמה עוֹד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). וְעוֹד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע וכו' (קהל' ג יו; גם יב ט). ויגבה לבו (של יהושפט) בדרכי יי' וְעוֹד הסיר את הבמות ואת האשרים מיהודה (דהי"ב יז ו). — ובתלמו': ועוד אמרו לפניו אומר היה רבי אליעזר וכו' (שביע' ח י). מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו (את הירח) שחרית במזרח וערבית במערב אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם וכשבאו ליבנה קבלן רבן גמליאל ועוד באו שנים ואמרו וכו' (ר"ה ב ח). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן (תעני' ג ו). ועוד שאלן ר"ע אבר המדולדל בבהמה מהו (כרית' ג ח). ר' מתון בעא קומי ר' יוחנן ומאלישע אנו למדין תורה א"ל מתון מתון מה המת משהוא מסתלק עוד אינו רואהו כך זה משנסתלק עוד לא ראהו (ירוש' מו"ק ג ו).—ובסהמ"א: ועוד אבאר העונות שאינן מתכפרות אלא לאחר נקמה (ר' ברכיה הנקדן, ספ' החיבור וספי המצרף XXXIX, גאלאנץ 38).—ובפרט אחרי פֹּעל: וידע אדם עוֹד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת (בראשי ד כה; גם ח יב; כא; ט יא; יה; יז ה; יח כט; כד כ; כט לג; לד; לה; ל ז; יט; לב כט; לה ט; י; לז ה; ח; ט; מו כט). ויאמר עוֹד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל (שמות ג יה; גם ד ו; ט כט; י כט; לו ו). ויאמר יי' אלי (אל משה) רב לך אל תוסף דבר אלי עוֹד בדבר הזה (דבר' ג כו; גם יג יז; לא ב; לד י). ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוֹד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויוסף עוֹד געל לדבר ויאמר וכו' (שפט' ט לז; יג ח; ט; כא; כ כח). ותאמר (חנה לעלי) תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוֹד (ש"א א יח; ז יג; י כב; יח כט; כ ג; כג ד). ויתקע יואב בשופר ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוֹד אחרי ישראל ולא יספו עוֹד להלחם (ש"ב ב כח; כב; ה יג; כב; ו א; ז ב; יב כג; יד י; יט ל; לו; כא יז; יח; יט). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שלחנו ומושב עבדיו וכו' ועלתו אשר יעלה בית יי' ולא היה בה עוֹד רוח ותאמר אל המלך וכו' (מ"א י ד-ו; גם יב ה). ויאמר נעמן ולא יתן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה כי לוא יעשה עוֹד עבדך

עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם לייי' (מ"ב ה יז; גם כד ז). על מה תכו עוֹד תוסיפו סרה (ישע' א ה; גם ב ד; ה ד; יד א; כג יב; כו כא; ל כ; לא יא; כד ט; סב ד). לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוֹד (ירמ' ג א; גם יג כז; יד יד; לא יט). כי אני יי' אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוֹד (יחזק' יב כה; גם כח; יג כא; כג). ותהר עוֹד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוֹד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ויען יי' ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוֹד חרפה בגוים (יואל ב יט). ותשנה קולן ותבכינה עוֹד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה (רות א יד). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוֹד (קהל' ד יג). לא ישוב עוֹד לביתו ולא יכירנו עוֹד מקומו (איוב ז י; לב יה; יו; לד כג). — ובסהמ"א: והוא מה שאמרו ז"ל היום לעשותם ומחר לקבל שכרם וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלימות האמיתי הוא רק הדביקות בו ית' (רמח"ל, מסלת ישרים א).—ועוֹד ש־: שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים א"ל גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים (ר' חנינא, בכור' ה:). — ודבור ולא עוֹד אלא, במשמ' וְעוֹד, וְעוֹד יותר, לפני אף: כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו ולא עוד אלא אף בחול אין מסתכלין בדיוקנאות משום שנאמר אל תפנו אל האלילים (תוספת' שבת יז א). ולא עוד אלא אע"פ שהיה הענן עושה כל המדבר מישור היה מניח מקום גבוה למשכן שיהא שם חנייתו (תנחומ' חוקת לז).—ולפני אפילו: אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין (סוט' ו ב). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפי' בשביעית מרביצין אותן (תוספת' שביעי' ב א). מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותו ולא עוד אלא אפי' היא אומרת הניחוני ואבננו משלי אין שומעין לה (כתוב' קג.). גר שקבל עליו דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו ולא עוד אלא אפילו דקדוק אחד מדקדוקי תורה או מדקדוקי סופרים (ר' יוסי, תנחו' ויקר' ג).—ולפני ש־: נושא אדם אשה ופוסק עמה

על מנת שלא לזון על מנת שלא לפרנס ולא ע ו ד אלא שאדם נושא אשה ופוסק עמה על מנת שתהא זנתו ומפרנסו ומלמדהו תורה (תוספתי כתוב׳ ד ו). מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה וכו׳ ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה וכו׳ ולא ע ו ד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים (מכי׳ בשלח ב). ולא ע ו ד אלא שמצטער (הים) ואין יכול לעשות כענין שנאמר יהמו גליו ולא יוכלו (ספרי דברי טו). כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא ע ו ד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו (אבות ו א). ולא ע ו ד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של ג״ע ואחת של גיהנם (ר׳ אליעזר, ברכ׳ כח:). לפי שהיה אברהם אבינו מפחד וכו׳ א״ל הקב״ה לך אני פוטרך מכיבוד אב ואם וכו׳ ולא ע ו ד אלא שאני מקדים מיתתו ליציאתך בתחלה וימת תרח בחרן ואח״כ ויאמר ה׳ אל אברם (מד״ר בראשי׳ לט). והלא נשמת אדם ונשמת בהמה הכל הולכין אל מקום אחד ולא עוד אלא שאחד האדם ואחד הבהמ׳ מקרה אחד להם ליום המות (מדר׳ א״ב דר״ע כ, ביהמ״ד ילינק ג, 38). — אני עשיתי כדברי בית הלל ואתה עשית כדברי בית שמאי ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ברכ׳ יא.). — ובלי קשור אחרי אלא: אמר לו הקב״ה (לאברהם) מנות לא העמדתי מגינים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגינים של צדיקים ולא ע ו ד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד בהן שיכול לומר למידת הדין דיי אני נוטלו ומכפרו עליהן (מד״ר בראשי׳ מד, אחודי׳). והיה אברהם מתפלל (על אבימלך ובני ביתו) וכולם מתרפאים מן עצירתם ולא ע ו ד אלא עיברו כל בני ביתו של אבימלך וילדו זכרים (פסיק׳ רבת׳ מג). — ובספה״א: ולא עוד אלא המוכר קרקע שלו לאחר יש לחבירו שהוא בצר המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו (רמב״ם, שכני׳ יב ה). ולא ע ו ד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו לא לצדקה תחשב לו (רמח״ל, מסלת ישרים יא). — *ובמשמ׳ גם: ע ו ד הוא בדברי נחמות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). ע ו ד היא בשלא אמר יזכו לי ד׳ אמות שלי (ר״ש בן לקיש, שם פאה ד ב). — ובספתמ״א: מי שנשא שתים או שלש או ארבע נשים וקבר את הראשונה ויש לו ממנה בנים וכו׳ ואחר כך מת האיש ומתה עוד היא ועמדו בניהן ליטול את כתובת אימותן (תנשים לגני אי׳, מרכין א, לוין 84). כל מי שאינו תוכף גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג ע ו ד הוא הפליג (שם 88). — ואחרי השם: למה לא חסכתם בליכם עוד (שם 82).

—ב) *ס״ז, במשמ׳ תוספת מועט לשעור: שמונה אמות ו ע ו ד נותנין לו כדי עבודתו וזורע את המותר (כלאי׳ ו ו). ר׳ אליעזר אומר תרומה עולה באחד ומאה רבי יהושע אומר במאה ו ע ו ד ו ע ו ד זה אין לו שיעור (תרומ׳ ד ז). מלוא תרווד ו ע ו ד עפר קברו׳ מטמא ר׳ שמעון מטהר (אהלי׳ ב ב). בהרת כגריס ופשתה חצי גריס ו ע ו ד והלך מן האום כחצי גריס רבי עקיבא מטמא (נגעי׳ ד ט). שנים שבאו אצל כהן בזה בהרת כגריס ובזה כסלע בסוף שבוע בזה כסלע ו ע ו ד ובזה כסלע ו ע ו ד שניהן טמאין (שם ה ה) לעולם הוא בפסולו עד שיצא ממנו מלואו ו ע ו ד (מקוא׳ ג א). שיער רבי ב׳ בצים ו ע ו ד כמה הוא ו ע ו ד אחד מעשרים בביצה (עירוב׳ פג.) — ומ״ר וְעוֹדִים, ועודין: נמצאו עשרת קבים ירושלמיים שהן ששה עשרונות ועודין[1]) (מנחי׳ ז ב). — ובספה״א: ונמצא אותן ב׳ ידות [ממצה] (במצה) של תודה שהן כ׳ קבין ירושלי׳ שהן ו׳ עשרונות וְעֳדָיִים ועודיין[2]) היינו ב׳ שלישין (תמ״ה, מנחי׳ כז.). — וגם וְעוֹדוֹת: נמצאת שליש של צפורי בועודות[3]) של רבי יתירה על מחצה של מדבריות שליש ביצה (עירוב׳ פג.).

—ג) במשמ׳ המשך הזמן והפעלה, עד הנה, עֲדַיִן, הן עוד: während, noch; encore, pendant; still, yet, היום גדול לא עת האסף המקנה (בראשי׳ כט ז). אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו (ויקר׳ כה נא). ויאמר יי׳ אל גדעון עוד העם רב (שפטי׳ ז ד). ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול (ש״ב ט א; גם יד לב). רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מ״ב יד ד). והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעי׳ סה כד). ויהודה עד רד עם אל ועם קדושים נאמן (הושי׳ יב א). לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם (תהל׳

1) [כך במדב״ם ובפרוש הרמב״ם, ובגמר׳ (שם): ועודיין, ובדפו׳ נשתבש ועדוין, ובירוש׳ (כלא׳ ו ט): ועדויין.] — 2) [כפל משבש, וצ״ל ועודים או ועודין.]
3) [כך ברש״י ובכ״י. בדפו׳: בועודיות.]

עם ל). עוֹד זה מדבר וזה בא ויאמר וכו' (איוב א טז; שם יז).—ואמר המשורר: צנפני זמן מיום היותי ועוד לא נס הדר אפי ולחו (ראב"ע, עלה מסכיל, בספי הסג לסטיינשניידר, 39).—ובשאלה: ותען רחל ולאה ותאמרנה לו (ליעקב) הַעוֹד לנו חלק ונחלה בבית אבינו (בראש' לא יד; שם מה ג). הַעוֹד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט).—עוֹד בּ־: וְעוֹד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (ישעי ו יג).—ואמר בן סירא: הוי למות מה [ט]ר זכרך לאיש שוק[ט] על מכונתו איש שליו ומצליח בכל ועוד ב[ו ח]יל לקבל תענוג (ב"ס גני" מא א).—כל עוֹד: ויאמר אלי עמד נא עלי ומתתני כי אחזני השבץ כי כל עוֹד[1]) נפשי בי (ש"ב א ט). כי כל עוֹד נשמתי בי ורוח אלוה באפי (איוב כז ג).— ובסהמ"א: כל עוד שמתגדל האדם מניח הכעס והאכזריות ומקבל הרחמים והחמלה (רמח"ל, פתחי חכמה כז:). — ועם כנ': ואברהם עוֹדֶנּוּ עמד לפני יי' (בראש' יח כב; שם מג כז; כח; מו ל). וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה הַעוֹדָם חיים (שמות ד יח). כי אם מאן אתה לשלח (את ישראל) וְעוֹדְךָ מחזיק בם הנה יד יי' הויה במקנך (שם ט ב-ג; שם יז). הבשר עוֹדֶנּוּ בין שניהם טרם יכרת ואף יי' חרה בעם (במדי יא לג). עוֹדֶנִּי היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (יהוש' יד יא). עד היום הזה עוֹדֶנּוּ (המזבח אשר בנה גדעון) בעפרת אבִי העזרי (שפטי ו כד; שם ח כ). ושאול עוֹדֶנּוּ בגלגל וכל העם חרדו אחריו (ש"א יג ז). והנה עוֹדָךְ מדברת (בת שבע) עם המלך ונתן הנביא בא (מ"א א כב; שם מב; מ"ב ו לג). ויהי דבר יי' אל ירמיהו שנית והוא עוֹדֶנּוּ עצור בחצר המטרה (ירמ' לג א; שם מ ה). אספרם מחול ירבון הקיצותי וְעוֹדִי עמך (תהל' קלט יח). וְעֹדֶנּוּ (איוב) מחזיק בתמתו (איוב ב ג; שם ט יג). ע ו ד י נ ה[2]) תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכי ד יז). עוֹדָם מדברים וסריסי המלך הגיעו (אסת' ו יד). ובשמונה שנים למלכו והוא עוֹדֶנּוּ נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו (דהי"ב לד ג).—ובתלמו': עודהו הסל על כתפו קורא (המביא בכורים) מהגדתי היום וכו' (בכור' ג ו). בהרת ואין בה כלום בתחלה בסוף שבוע ראשון יסגיר בסוף שבוע שני לאחר הפטור יפטור עודהו מסגירו ופוטרו ונולדו לו סימני טומאה יחליט וכו' עודהו מחליטו והלכו להן סימני טומאה וכו' (נגעי ז ג). שלשל דלי למלאות ונפסק החבל מידו אם עד שלא הגיע למים חשב עליו מערה וצריך לנגב עודהו במים וחשב עליו מערה ואין צריך לנגב (תוספתי פרה ס ה). בריא שכתב דייתיקי חוזר בו ולא עוד הוא בריא ודכוותה שכיב מרע שכתב מתנה חוזר בו ולא עודהו שכיב מרע (ירוש' פאה ג ט). עודהו[1]) (הציץ) על מצחו מרצה אין עודהו[1]) על מצחו אינו מרצה (רבי יהודה, יומ' ז:). מה אם רשות שלמטן שיש בה כזב ושקר וגניבות דעת וכו' והיום עודנו ומחר איננו וכו' רשות של מעלן וכו' על אחת כמה וכמה (רי אבהו, ירוש' סנה' ו). עודה שפחה ונשתחררה עודה נכרית ונתגיירה משבאת לישראל ילדה בכור לנחלה ואינו בכור לכהן (בכור' ח א). משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בותל אלו ימי נעורים (נדה ה ז). פסק להכניסה ערומה לא יאמר הבעל כשתבא לביתי אכסנה בכסותי אלא מכסה ועודה בבית אביה (כתוב' ו ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראי' (שם ז ח). ראתה (דם) ועודה בבית אביה בית שמאי אומרים וכו' (נדה י א). וכן אגודה של ירק מתניתן שניטמאת ועודה אגודה אבל ניטמאת קלחין ואגדן לא בדא ואין סופו ליתלק ולעשות שתים (ירוש' תרומ' ב א). חד אמר עודן בידו מותר ע"ג קרקע אסור (שבת לח:). והתניא אע"פ שאין עודן עליו אסור (שם מג.). מעות שעל חבר וכו' ארבב"ת א"ר יוחנן לא שנו אלא לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו ועודן עליו (שם קמב:).—ובסהמ"א: עודם באותו מושב בא תתול וקיטע תינוק יצא רב ודרש חתול אסור לקיימו מפני שחשבו כארי וזאב ופרדלס ונחש (תשוי הגא' הרכבי רעז).—ואמר הפיטן: שש ודץ שלול נות בית עודו צג בפרוזדור הבית (מן הסר למעוני, יול' א שבועי).—וכמו שם: אל תדאג אם עושרך אבד אם שכלך נשמר והודך כי איך תהיה דואג עלי תער העוד החרב בידך (רש"ט פלקירה, לרי היגון 16).—ובמשמ' חיים: כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כל ימי עודו (שבלי הלקט, מחיטי הקדמי, קלג:).

1) [עי' בפרושו של סגל.]

2) [הכתיב עוֹדֶינָה עם כנ' לנסתרות, וכן משמע מתרג' ורש"י. הקרי עוֹדֵינוּ עם כנ' למדברים, וכן מדינחאי ובשבע' ובוולג'.]

1) [בכנה' (יב:) הגרסה: עודו.]

— ד) עם אות היחס ב־, בְּעוֹד, בְּעוֹדִי, בְּעוֹדֶנִּי, בְּעוֹדֶנּוּ,— לסמן זמן נוסף, במשך, אחרי הזמן: בְּעוֹד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (ברא׳ מ יג; גם יט). הכינו לכם צדה כי בְּעוֹד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה (יהוש׳ א יא). כי כה אמר יי׳ אלי בְּעוֹד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר (ישע׳ כא יו; גם ז ח). בְּעוֹד שנתים ימים אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית יי׳ (ירמ׳ כח ג; גם יא). וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בְּעוֹד שלשה חדשים לקציר (עמו׳ ד ז).—ולסמן מקום: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בְּעוֹד כברת ארץ לבא אפרתה (ברא׳ מח ז). — ובמשמ׳ עֲדַיִן: ויאמר (דוד) בְּעוֹד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש״ב יב כב). אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בְּעוֹד רשע לנגדי (תהל׳ לט ב). כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי בְּעוֹד שדי עמדי (איוב כט ד-ה).—בעוד הגרזן איש אל רעו ובעוד שלש אמת להכ[ת נשמ]ע קל איש קרא אל רעו (כתבת השלח). — בְּעוֹד יום, יומם, לילה: ויבא כל העם להברות את דוד לחם בְּעוֹד היום (ש״ב ג לה). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בְּעֹד יומם בושה וחפרה (ירמ׳ יה ט). ותקם בְּעוֹד לילה ותתן טרף לביתה (משלי לא יה). — ועם כנ׳: ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בְּעוֹדֶנּוּ חי קדמה (ברא׳ כה ו). הן בְּעוֹדֶנִּי חי עמכם היום ממרים הייתם עם יי׳ ואף כי אחרי מותי (דבר׳ לא כז). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בְּעוֹדָהּ בכפו יבלענה (ישע׳ כח ד). — ובתלמו׳: אסור לטלטלן בעודן עליו (שבת מג.).— ובספה״א: נשמת בוראי הבינתני ויאורו עיני בכל יום מברכת בעודה באפי ברתך אשים הגיוני (ראב״ע, נשמה אל).— בְּעוֹדִי, בחיי: אשירה ליי׳ בחיי אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי (תהל׳ קד לג; גם קמו ב).—ובספה״א: בעודו תולעים יסובבהו ואחריתו רמה וגוף עפר יכסוהו (רבנו בחיי, ברכי נפשי, בסוף מו״ה). אשרי שיאחז נתיב יושר בעודו ונפץ את עלילות שחרות ימי חלדו (ר״י נג׳ארה, אסרי, עולת חדש כ).—ועם אות היחס מ־, מֵעוֹדִי, מֵעוֹדְךָ, מזמן היותי, היותך: האלהים הרעה אתי מֵעוֹדִי עד היום הזה (ברא׳ מח יה). ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מֵעוֹדְךָ עד היום הזה (במד׳ כב ל).— *מִבְּעוֹד יום, כמו בעוד יום: אין שורין דיו וסממנין וכרשינין אלא כדי שישורו מבעוד יום (ב״ש, שבת א ה). מאימתי נותנין רשות בש״א מבעוד יום וב״ה משתחשכה (עירובי׳ ו ד). אבל אם היו עליו (התפלין) מבעוד יום מותר (יהוש׳ ברכ׳ ב ג). א״ל ר׳ יהודה (לר׳ מאיר) והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים (ברכ׳ ב:). כבר סעדתי מבעוד יום (ר׳ יהושע, ד״א ו). אבל אם מבקש לפרוש בכו מצוה לצידון מותר לו לפרוש אפילו בערב שבת מפני שהדבר ידוע שהוא יכול לילך מבעוד יום (תד״ר במד׳ כג).—בְּעוֹד שֶׁ־: בעוד שהיו מהלכין (אברהם ויצחק) בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך (מדר׳ ויושע, ספ׳ ד״ח א). בעוד שהיו מהלכים בדרך אברהם ויצחק נכנס תגרות בין ישמעאל ובין אליעזר (שם ג). משל במדרי הנעלם לרועה שהיה רועה צאנו אצל שפת הנהר ובאו זאבים אל העדר מה עשה נטל תיש אחד גדול והשליכו לזאבים בענין שבעוד שלוחמים עמו מעביר צאנו (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, עג:). והחלק הנשאר באיד מן האש והאויר יעלה כל אחד למקומו הטבעי כי בעוד שהשאיר מורכב מן המים לא יוכל להגבי׳ למעלה לכבדותו (ר״י א״ת, רוח חן ז).

ב.עוד[1]), ממנו א.עוד, עַד, א.עֵדָה, ב.*עֵדוּת, *מוֹעֵד, *מוֹעֶדֶת, תְּעוּדָה.

א.עוּד, אֲעוּדֵךְ: מה אֲעוּדֵךְ[2]) מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג).

—הפעי׳, הֵעִיד, הֵעַד, הַעִידֹתָ, הַעֲדֹתָה, הַעִידֹתִי, הַעֲדֹתִי, הַעִידוּ, מֵעִיד, הָעֵד, הָעִידוּ, אָעִיד, וְאָעִיד, וְאָעֵד, אֲעִידָה,

[1]) [החדשים חברוהו עם א.עוד במשמ׳ חזר וכפל את דבריו, ובהפע׳ המשיך את דבריו, העיד, אבל זה רחוק. ויותר קרובה דעתו של ברט (Wurzeluntersuch. 34) שהוא כמו בערב׳ עַהִדַ a), ידע, והסור׳ עהד, זכר. ובערב׳ ההמונ׳ נמצא עָאד, אַעַאד b), במובן אמר.]

[2]) [כך הכתיב, וקרי אֲעִידֵךְ, הפע׳. וכבר עמדו קדמונינו על הקשי שבלשון ואמרו: מה אעידך מה תכשיטים שלא קשטתי אתכם ואין הלשון הזה אעידך אלא עדי (פסיק׳ רבת׳ לג), וע״פ זה אמר מנחם: מה לבני פרחת לעוד בנזם וחח, עי׳ פרחון (מחברת הערוך ערך פרח). וריב״ג פרש, וז״ל: והענין בו איזה דבר אאמת בך, ע״כ. והירונ׳ תרגם: comparabo te, ולפי זה מתקנים כמה מן החדשים: אֶעֱרָךְ.]

a) عهد   a) عاد اعاد

תעיד, ותעד, ויעד, יעדהו.—א) העיד בפלוני, הזהיר אותו, אמר לו לעשות כך וכך ואם אין יהי כך וכך, warnen, feierlich erklären; avertir, affirmer solennellement; to warn, affirm solemnly: ויאמר אליו יהודה העד העד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם (בראשי מג ג). רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו (שם כג). והיה אם שכח תשכח את יי' אלהיך וכו' העדתי בכם היום כי אבד תאבדון (דברי ח יט). שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום (שם לב מו). ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם (ש"א ח ט). הלא השבעתיך ביי' ואעד בך לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות (מ"א ב מב). ויעד יי' בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים וכו' וימאסו את חקיו וכו' ואת עדותיו אשר העיד בם (מ"ב יז יג-יח). שמעו והעידו בבית יעקב וכו' כי ביום פקדי את פשעי ישראל עליו ופקדתי על מזבחות בית אל (עמוס ג יג-יד). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמי ו י). כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים ועד היום הזה השכם והעד לאמר שמעו בקולי (שם יא ז) דבר יי' עליכם שארית יהודה אל תבאו מצרים ידע תדעו כי העידתי בכם היום (שם מב יט). ויעד מלאך יי' ביהושע לאמר (זכרי ג ו). שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי (תהלי נ ז). ואת נביאיך הרגו אשר העידו בם להשיבם אליך (נחמי ט כו). ותעד בם להשיבם אל תורתך (שם כט). ואעיד ביום מכרם ציד (שם יג טו). ואעידה בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה (שם כא).—ואמר בן סירא: חכמות למרח בניח ותעיד לכל מבינים בה (ב"ס גני' ד יא).— ב) העיד את פלוני, עשהו עד על דבר, zum Zeugen nehmen; prendre à témoin; to take as witness: העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר (דברי ד כו). הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם וכו' ואעידה בם את השמים ואת הארץ (שם לא כח).— ואמר בן סירא: ועת נוחו על משכבו העיד ייי' ומשיחו (ב"ס גני' מו יט).—ובתו"מ: נענח אותו תינוק

ואמ' וכו' באותה שעה אמ' ר' יהושע מעידני עלי שמים וארץ שאיני זז מיכאן עד שאפדה אותו (תוספת' הורי' ב ו). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' והי' פעמים לקה עקיבא על ידי לפני ר"ג שהייתי קובל לו עליו (רבי יוחנן בן נורי, ספרא קדוש' פרק ד). מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי הנביא וכו' (יבמי טז.).— והעיד עדים על שטר וכדומ', עשה שיחתמו עליו: קח לך גליון גדול וכתב עליו וכו' ואעידה עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו (ישעי ח א-ב). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (ירמי לב י). ואתה אמרת אלי אדני יי' קנה לך השדה בכסף והעד עדים (שם כה).— העיד את פלוני, הגיד עליו עדות, Zeugniss ablegen; rendre témoignage; to give evidence: והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך (מ"א כא י). ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו ויעדהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך (שם יג). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני[1] (איוב כט יא).— והעיד סתם, היה עד בדבר: כי יי' העיד בינך ובין אשת נעוריך (מלאכי ב יד).—ובתו"מ: היו שנים מעידין אותו שאכלה שלש שנים ונמצאו זוממין משלמין לו את הכל (ב"ב ג ד). כהן גדול דן ודנין אותו מעיד ומעידין אותו חולץ ותולצין לאשתו וכו' (סנהי ב א). ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם ג ח). שבועה שלא נעידך נשבע לבטל את המצוה (שבועי ג ח). המודר הנאה מחבירו מביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות שאין הנאה למתים ומעידו עדות ממון ולא עדות נפשות (תוספת' נדרי ב ז). אמ' לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים זוז מעסקי שכר שכיר וממזון אשה ובנות שבועה שלא נעידך הרי אילו פטורין עד שיאמרו שבועה (שם שבוע' ב יא). אין אומרין למי שלא ראה את החדש יבוא ויעיד אלא למי שראת (ר' אליעזר, שם נדה א ה). אמר לו (ר"ג לר' יהושע) עמוד על רגליך ויעידוך והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו (ירוש' ברכ' ד א), עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו (חגי' ה.). העיד ר' יוסי הכהן ור' זכריה

[1] [העידה על צדקתי ותם לבבי (רלב"ג).]

בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדיה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה (כתוב׳ כו:). וכבר העיד אליעזר ספרא ויוחנן בן גודגדא על הגלודה שפסולה (חולי כה:).— *העדת, ־תי: אמר הקב״ה אם היעדת לחבריך עדות שקר מעלה אני עליך כאילו היעדת עלי שלא בראתי שמי׳ וארץ (ירוש׳ ברכי א ס). מימי לא העדתי אלא עדות אחת והעלו עבד לכהונה על פי (ר״א בר צדוק, יבמ׳ לט:).—ובסהם״א: ופתר ישמע אל ויענם ויעיד עליהם (דונש, תשו׳ על רסע״ג 31).—ואמר המשורר: שער הסגור בסתרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, סער האיתון, סער הסיר 13). וכל סבל בסבר טוב שפטיו מליציו טוב ביום משפט מעידים אוי מאן להתנחם לבבי ושבעתי עדי גוע נדדים (ר״ם הנגיד, הכימים במרתס). לבי יעידני ראות צלמם והם שכבו ומהביט מאורי הזו (רמב״ע, דיואן סא, בודלי). אתה אל מסתתר לך המלכות תאות בריאותיך יעידוך ועינינו רואות (ראב״ע, אל תכונתך).

—הפע׳, הועד,—הועד השור הנגח וכדומ׳, העידו בבעליו לשמרו: ואם שור נגח הוא מתמול שלשום והועד בבעליו ולא ישמרנו (שמות כא כט).—ובתלמו׳: שאלו (את השור) בחזקת שהוא תם ונמצא מועד הבעלים משלמין חצי נזק והשואל פטור הועד בו בפני שואל ואחר כך מסרו לבעלים הבעלים משלמין חצי נזק והשואל משלם חצי נזק (תוספת׳ ב״ק ה ז).—ובסהמ״א: ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב וחידותיו (ראב״ע, בגם אל אסר אמר, כהנא א, 198).

ג-עוד, קל לא נמצא.

—פע׳ עודני,—עודו החבלים את פלוני, נתכרכו ונסתבבו סביב לגופו[1], umwickeln; envelopper, enserrer; to enwrap: חבלי רשעים עודני תורתך לא שכחתי (תהל׳ קיט סא).[2]—ואמר הפיטן: וזולתך בעלוני אדני זדים עודוני מעדני (מנחם בר מכיר, אחור וקדם, יול׳ שבת הפסק׳ א).—ואמר המשורר: יי׳ סעפוני זדים עודוני ולארץ תחתיות הורידוני כמעט מגוי יכחידוני ויאמרו לא יראה יה (ראב״ע, אליליס אכסי תוסיות). ופתאם לפתע באה עזרתי ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי ועדת חנפים ומלקקים עודוני (יל״ג, בירח בלילה ב א).

עוה[1], ממנו עוה, עוה, עון, *עועי, עועים, עי, מעי, *מעוה, *מעוה.

עוה, קל לא נמצא בהכתובים הקדומים.

—הפע׳ העוה, העוו, העויתי, העוינו, העוה, העותו,— העוה פלוני, עשה דבר לא ישר בעיני אלהים ואדם, verkehren, verkehrt handeln; pervertir; to pervert: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש״ב ז יד). ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו (שם כד יז). חטאנו והעוינו רשענו (מ״א ח מז). למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו (ירמי׳ ט ד). חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו (תהל׳ קו ו).—העוה דרכו, הלך בדרך לא ישר, חטא: כי העוו את דרכם שכחו את יי׳ אלהיהם (ירמי׳ ג כא). העוה הישר: חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי (איוב לג כז). —ובתפלה: דברנו דפי העוינו והרשענו (ודוי יוה״כ). —ואמר הפיטן: ויבא רגז כי פשענו הישר העוינו והרע בעיניך עשינו (ר׳ אברהם בן אביגדור, אנא אלהי אברהם, סליח׳ שחר׳ יוה״כ).— ואמר המשורר: ראיתי את כל אשר העוה עבדך כי כל דרכי ומחשבותי נגדך וכסיתם מאנוש למען חסדך (ראב״ע, אלהי בשם קדשך).

—פע׳ עוה,—עוה פני דבר, פני האדמה וכיוצא בזה, עשה אותן לא חלקות: הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה ועוה פניה והפיץ ישביה (ישע׳ כד א).—ועוה הדרך, עשה אותו לא חלק, לא ישר: גדר דרכי בגזית

---

[1]) [כך תרגמו השבע׳, הפשט׳ והירונ׳. מנחם חברו עם א. עד, שלל, וכן פרש רש״י בלשון ראשון, וכן רד״ק בשרשיו. וראב״ע גנה פרוש זה והוא מבאר כמו אחזוני. ורש״י בלשון שני אמר, וז״ל: ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי, ע״כ. וכעין זה תרגם הארמי: אתכנשו עלי. ואפשר שהוא פרש בסרוס אותיות כמו ועד. והחדשים מחברים אותו עם עוּר כמו רש״י, אלא שהם מפרשים אתו במובן סבוב כמו בכוש׳, וכמו תהל׳ (יח ו), עי׳ הערה לערך עור; ברט (Wurzelun-tersuchungen 85).] — [2]) [הדעת המחבר בהערותיו לתנ״ך שיך לכאן גם תהל׳ קמא ה: כי עוד ותפלתי ברעותיהם, שצריך לגרוס לפי דעתו: כי עורו תפלתי.]

[1]) [בארמ׳ עוא, עוי. בערב׳ מתחלק לשני שרשים עוי[a]), עות ועקם, ועוי[b]), תעה, סר מן הדרך. וכן בכוש׳ עיי, תעה.]

[a]) عوي [b]) غوي

בתיבתי עִוָּה (איכ׳ ג ט).—ובתלמו׳: עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיוו[1]) את מקומן ד״א שעיוו[2]) לאלהות הרבה (חול׳ ס:)—ואמר המשורר: זאותי הזמן יצוד ועלי נתיבי יום ליום בנין (של הזמן) יעוו (רמב״ע, דיואן כד). כי בה תפלס לך נתיבות גיל בידי יגונות הזמן עוּן (ר״י חריזי, תחכמונ׳ ה).

—נפע׳, נַעֲוֵיתִי, נַעֲוָה, — נַעֲוָה פלוני מבהלה וכדומ׳, נתעקם, gekrümmt sein; être tordu; to be bent, twisted: על כן מלאו מתני חלחלה צירים אחזוני כצירי יולדה נַעֲוֵיתִי משמע נבהלתי מראות (ישע׳ כא ג). הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי נַעֲוֵיתִי שחותי עד מאד (תהל׳ לח ו-ז).—נַעֲוֵה לב, שלבו אינו ישר: לפי שכלו יהלל איש וְנַעֲוֵה לב יהיה לבוז (משלי יב ח). —וְנַעֲוַת המרדות, שסרה מן המוסר: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נַעֲוַת[3]) המרדות (ש״א כ ל).— ואמר בן סירא: עשיר יעוה הוא יתנוה ועל דל נעוה הוא יתחנן (ב״ס גני׳ יג ג).—ובהמ״א: והענין השלישי מה שהוא נראה מחולשת תחבולותיו כשיתחסר בה הדבר אשר נתן בו הבורא בו יתרון על שאר החיים שאינם מדברים למאורע שיארע במוחו כי בעת ההיא יהיה נעוה ונתעה משאר ב״ח (ר״י א״ת, חו״ה, עבוד׳ האלהים, פתיחה). — ואמר המליץ: כמום ונעוה יעורטל בהיכל אומר כבוד (רסע״ג, באדוני ילדקו, קד׳ עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני קדמ׳ ג, 14). אל תרבו תדברו אלי בני נעות סורו ממני מרעים ואצרה מצות אלהי (אלהי ימי סכותי, יול׳ שבת א אחה״פ). דבקה לעפר נפשי ולא אשא ראשי נעויתי שחותי עד מאד כל היום (דוד אבן פקודה, אדני דאבה רוחי, שער השיר 133). אכן לישר נעוה לשון ולנחלה שפה יהי מרחי (רד״ק. השכל וידוע, מכלול, קלד:). זדון לבבך השיאך בן הנעוה שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה הנותן כל הצביות לבוז ולראוה (עמנוי, מחבי ג). הה שאול איך נעוית עשו הסכלת כהני אל בנב טבחת לא חמלת (שלום הכהן, כיר דוד 85).

—קל, עָוְתָה, עָוִינוּ, — עָוָה האדם, כמו הֶעֱוָה, עָוָה על פלוני, חטא לו: לא על המלך לבדו עָוְתָה ושתי המלכה (אסת׳ א יו). חטאנו וְעָוִינוּ והרשענו ומרדנו (דני׳ ט ה).—ובמשנה: וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי לפניך אני וביתי (יומ׳ ג ח). אנא השם עוו פשעו חטאו לפניך עמך בית ישראל (שם ו ב).— ובתפלה: נאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו (ודוי יוה״כ).—ואקח את בני מעיו בידי ואתן בתי לאיש אחר אם לא עותה ואם עותה תמות (יוסיפון סימ׳). —ואמר הפיטן: סלה סכו ונסכו ובניצוצים הרביבו על אלה עויתי ובכן השליכו כאשר לא אבו להמליכו (הכל אכחו במבוכה, יול׳ שבת איכ׳, מחז׳ איטלי׳ א, קפז.). — ואמר המשורר: יתלבן כתמה אם נקתה והאדם עונה אם עותה על אשר לא עשתה את מאמר המלך (ר״י הלוי, אלהי מעמין). — ואמר המליץ: ותספר לו את אשר עשתה ואת מעוותה אשר עותה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ג, דודסון 30). — ומקור: וישקול עמה (עם נפשו) בזוהו בעניני אחריתו ועותו[1]) מעבודת אלהיו ואז יסצא מחשבתו בעניני עולמו (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). לפי שלמדו לשונם בדבר שקר ובעוּות[1]) נלאו (ר״י ברי אנטולי, מלמד התלמידים, קלח:).

עָוָה, ש״ז, עִוּות, חרבן, כמו עִי, Zerstörung; ruin(e): עַוָּה עַוָּה עַוָּה אשימנה גם זאת לא היה עד בא אשר לו המשפט ונתתיו (יחזק׳ כא לב).—ואמר הפיטן: פליטיך סגרו לפי חרב מגרו דמיהם נגרו ושמוני עוה (אכי אכי, סליחי׳ מוסף יוה״כ). רומה יחד תציתנה לירכתי בור תשפתנה עוה עוה תשיתנה (אפרים בר יעקב, אלהי בך אחבק, יול׳ שבת ד אחה״פ). גדלני ורוממני לתאוה ננעמתי בשמור מצוה גדר בשומי עוה שחורה אני ונאוה (אהוביך, יול׳ שבת חוהמ״פ). — ואמר המשורר: קצרה ידי ולשוני מרבר צחות עוה עוה לפני מלות כל שר מאור חכמתו אך הוא לא לוח (רמב״ע, מה אשיב, Monats. 1896, 198).

עוה״ב, — ר״ת: עולם הבא.

עוה״ז, — ר״ת: עולם הזה.

עִוּוּי, ש״ז,—שה״פ מן עִוָּה, מעשה חטא ועון: עוה עוה עוה אשימנה עיווי עיותה ולעות אשימנה (רס״י, ע״ז ד.).— ואמר הפיטן: וזעמו בעוויים וטמאוים נסחו וזרו באפסים ולא נחו (אזון חתן, סליחי׳ תעני׳ ש״ני אחרי). הרב תכבסם תטהר מעוויים אותם לטהר (קהלון, יול׳ בבא פרה).

---

[1]) [כך הגרסה בערוך וברש״י ובילק׳ (כ״י דכל׳ יהל), עי׳ ד״ס הערה (ג), ובילקו׳ (יהוש׳ כג): שעוו, ובגמר׳: שעייתו.]

[2]) [כך בערוך, ובגמר׳: שאיוו.]

[3]) [עי׳ בפרושו של סגל.]

[1]) [ואולי זה סעי׳.]

*עִוּוּל, ש"ז — כמו עָוֶל, ואמר הפיטן: די שקלי עד לא שקלתי הנם למס עובד היום שקליהי ובחטא עוול שקל לרשע נשקלתי (אלה אזכרה, יוצ' שבת שקל'). מהר היהיד ושב בינתים מוחלין לו נואש ולא שב אין תקנה לעוולו (צכימין, זו מנח, סליח' לו"ג). — עול פשעי עיוול פשעי כמו ועולתה קפצה פיה (ר' יוסף קרא, פי' איכ' ד"ה יח).

*עִוּוּת, ש"ז, שפ"פ מן עִוֵּת, — עִוּוּת הדין: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבו' ה ח). בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא (שבת לג.). ויקם משה ויושיען וישק את צאנם בא משה וישב עליהם בדין אמר להם מנהגו של עולם אנשים מטלאין ונשים משקות כאן נשים דולות ואנשים משקין עיוות הדין יש כאן חייבין בדין חייבין לשעה (אדר"נ כ). — ואמר המליץ: ירא חרב אשר באה להחרים עבור עיוות ועינוי דין ומורים (רה"ג, אאלל אל, סד"מ וס"ס 87). — כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר (ראב"ע, דבר' כה טו). וכל שיראו בו עוות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו (רמב"ם, סנה' א ח). וענין סוררה וסרר ענין העוות והשתנו' מהמנהג (רד"ק, הוש' ד טז). וי"ל כי למך לא אמר בדרך נבואה רק שהתפלל כך דרך תפלה שבשמת אדם נולד נוח והתפלל יתקן זה עיוותו של זה (פענח רזא על התורה, ברא' ג:). — עִוּוּת מאזנים ומשקלות: ורוב העולם כשאיש ואשתו עוזלנים במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספ' חסידים תתרלח). — עִוּוּת קומה: ואם יאמר אומר למה הכחשת עוות קומת הזקן מפני חולשת גופו לעמוד בקומה זקופה וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פג.). — ובמשמ' קלקול, שנוי בשליחות לרעה: נתן מעות לשלוחו לקנות לו קרקע וקנה לו שלא באחריות הרי זה עוות (רמב"ם, שלוחין א ג). כל שינוי שהשליח משנה לעיוות מקחו וממכרו בטל בכל שהוא וכו' דעיות משהו בשלית מבטל המעשה (ראב"ד, השגות שם). אם התנה עמו (עם השליח) בין לתקון בין לעיוות אפילו מחל לו על הכל מחול (עוסו"מ, שלים, קכג י). — ומ"כ: עִוּוּתִים, עיוותים: והיו דוחים אותנו בלך ושוב עד שנתגלגל הדבר שבא סופר מן המלכה לשמוע כל העיוותי' שנעשו בעיר בין מן השר בין מן העירונים ואז באנו בתוך הבאים וקבלנו על העירונים וספרנו לפניו העיוותים שעשו לנו (מהרש"ל, שו"ת לה). — ובמשמ' העקרית, עָקום: אלו הדברים שיקרו בשחיטה נוטים מיושר השחיטה ועכ"ז אינם פוסלים את השחיטה כגון ששחט את הסימנים בעוות לא על טור אחד ישר ואם נכרתו הסימנים עכ"פ חשחיטה כשרה (כ"א הקראי, ג"ע, ענין שחיטה י, פח::). — ושם מחלה, כמו עוית: כי בששה קולות משוררים לפניו מידות נושאי כסא כבודו כרובים והאופנים וחיות הקודש בקול שמעולה מחבירו ומשונה משלפניו קול הראשון קול השומע אותו מיד משתגע ומשתטה וכו' קול השלישי השומע אותו אוחזתו עוות ומיד מת (היכלי רבתי ד, ילינק ג). יאחזם עוות שקורין קראמפף (רש"י, קהל' יב ג). א"ב (אמר גלינוס) העוות יתחדש באיברים אשר ימשכו העצבים וכו' (יעקי בן יוסי זבארה, תרג' פרקי אבוקרט. כ"י ביה"מ סכטר 30:). והפך זה נראה תמיד שהוא (השלישול) מחדש צער גדול ועוותים בבטן וחלישה וסבוב דראש (אפוריסמי אבוקרט ג א, כ"י ברלין). — ועִוּוּת הפה, paralysis facialis [1]): והפלאג הוא פרליסיאה ועוות הפה ועמעום העינים והסנורים (ר' שבתי דונולו. חכמוני, פי' ספ' יצירה, סד::).

עוז[2]), ממנו עוז א. מָעוֹז.

עוּז, פ"ע, מקור, לָעוֹז, Zuflucht suchen; se réfugier; to take refuge: ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו לָעוֹז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים (ישע' ל ב).

— הפעי', הֵעֵז הֵעִיז, הָעֹז, — א) פ"י, הֵעֵז את המקנה, אסף אותם מהשדה וכדומ' אל מחסה, in Sicherheit bringen; mettre à couvert; to bring into safety: ועתה שלח הָעֵז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד ומתו (שמות ט יט). — ב) פ"ע, הֵעִיז, נאספו יחד למחסה: נדדה מדמנה ישבי הגבים הֵעִיזוּ (ישע' י לא). שאו נס ציונה הָעִיזוּ אל תעמדו כי רעה אנכי מביא מצפון ושבר גדול (ירמ' ד ו).

---

[1]) תרג' ד"ר מזיא.

[2]) [בערב' עָאד'; עוד' a), ועי' א. מָעוֹז, הערה.]

a) عاذ عوذ

הָעִזּוּ בני בנימן מקרב ירושלם ובתקוע תקעו שופר (שם ו א).

*‏**עוֹז**,—מין עוף טמא, כמו עזניה[1]): ויש בהם שנברא ביום הראשון טומאה בשני אין בו טומאה בשלישי יש בו טומאה ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף העוז וכו׳ א״ר יוחנן בן נורי מה נשתנה כנף העוז מכל הכנפים (כלים יז יד).

עֲוִיל[2]), ש״ז, מ״ר עֲוִילִים, כנ׳ עֲוִילֵיהֶם,—ילד קטן, נער, בפרט בכונת קצת זלזול, Junge, Schlingel; garçon, gamin; boy, youngster: יסגרני אל אל עֲוִיל[3]) ועל ידי רשעים ירטני (איוב יז יא). רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני גם עֲוִילִים מאסו בי אקומה וידברו בי (שם יט יז-יח). ישלחו כצאן עֲוִילֵיהֶם[4]) וילדיהם ירקדון (שם כא יא).—ואמר הפיטן: יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה עובד ורועה (ר׳ ינאי, אתה כוננת, מעשי ידי גאונ׳ קדמו׳ ג, 112). — ואמר המשורר: והשם את גבורתם והיו במלחמתם לנשים ועוילים (ר״ש הנגיד, הלי תעם). אישים בכור מבחן צרוף ושרוף עויליהם בזיק כבלי חרונך יעד להם והעבירם בזיק (רמב״ע, החרסים א לט-מ).—ובמשמ׳ עָוֶל ורשע: ודברין הם אלים למזבח עולים לחוטאים עוילים להמציא כפורים (דונש, לדורש החכמות). ערב לך להעבירנו מן העולם ואיך תשעברנו לעוילים פריתנו אז מקשה פרך למה תניחנו בעל פרא (יוסף אבן אביתור, את מי זכחת לכלא, סער הסיר 15). צור יסר עוילים והלבו בניו גאולים ופרעה בנגעים גדולים וחרפתו ישיב לו (ראב״ע, מי כמוך אל). הוא רופא אליל כסיל בן עויל (ר״י חריזי, תחכמונ׳ כו). אל תאמין אל העוילים נואלים אם במרומים יתנו הסכל הוצא כספך בספרי היקר תמצא תמורתם זהב השכל (עמנו׳, מחב׳ יד). אמור לי פודי מצילי עד אן עוילי מנהילי ירעני רועה אוילי ויהי הכל רועה צאן (ר׳ אלעזר ערלקי, ספ׳ הפזמונ׳, סז.).

*‏**עֲוִית**, ש״נ,—מין מחלה שגורמת התעותות והתעקמות האברים, Krampf; crampe; convulsion · מבעיתין לעוית ולפיקה ולא מדרכי האמ׳ עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספת׳ שבת ז כא). המשמש מטתו מעומד אוחזתו עוית[1]) מיושב אוחזתו דלריא (גיטי ע.). עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית (מגל׳ פ:). ראית מימיך חמור עוית עליו גמל עוית עליו[2]) אלא איכן הייסורין מצויין בבני אדם (רבי שמואל בר נחמן, מד״ר קהל׳ א).

א. **עול**[3]), ממנו עול, עָלָה, עֲוִיל(?), *עוּלָה.

עוּל, ש״ז,—ילד, תינוק, שעודנו יונק שדי אמו, Säugling; nourrisson; suckling: התשכח אשה עוּלָהּ מרחם בן בטנה (ישע׳ מט טו).—ועול יָמִים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (שם סה כ).—ואמר המליץ: אם תוכל השיבני על מלולי ערכה לפני התיצבה למולי ואל תשב בחדר עם נערי ועולי להתהלל נגד פתיי קהלי (אהל בן מלליה הכהן, לקו״ק, נספח׳ 27). אויל עבר שמועה וחבל לו כחבלי אשה הרה מעולה (ג״ז ב״ק יט עז).—ובמשמ׳ נעורים: יש עם באבלם ילבשו לבן מקום שחור והיום אל גבולם באתי ואלמדה חקם ואל אבדן ימי עולי לחיי ילבשו שיבתי (ראב״ע, ים עם, כהנא א, 35).—ועול ימים: שוקד ללקוט ענב סמדר עם בסר וזקן ועול ימים רש ויוצר עצר (ר״י נגיארה, ילדי גפן, עולת חדש כג).

ב. **עול**[4]), ממנו *עִוּוּל, עָוֶל, עָוֶל, עַוָּל, עַוְלָה *עַוְלָן, *עַוְלָנוּת, עַוְלָתָה.

עָוֶל, ש״ז, סמ׳ עָוֶל, כנ׳ עַוְלוֹ, — מעשה שלא בצדק וישר ומשפט, Unrecht; injustice: לא תעשו עָוֶל במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר׳ יט טו; גם לה). לא יהיה לך בכיסך

---

[1]) [והערוך הוסיף: ופ״א אווז, ע״כ.]

[2]) אולי הקטנ׳ מן עול, משק׳ פְּעִיל בערבי.

[3]) קצת סברים כי הוא כמו עָוֶל אך במשמ׳ זו היה צריך להיות עַוִּיל, ולפי הנקוד עדיף מן עול.

[4]) [עי׳ מד״ר (ברא׳ לו): א״ר לוי בערביה צווחין לינוקא עוילה, ועי׳ שם הערת תיאוד׳.]

---

[1]) [בערוך ערך אלריא הגרסה: עועית, והוא קצור מן עֲוַעֲוִית, ומכאן הצורה אבאבית בהערה הבאה.]

[2]) [במדר׳ הגדול, שכטר (ברא׳ ג יד, ד״ה ויאמר יי׳ אלהים אל הנחש), הגרסה: שמעת מימיך אומרין חמור זה עועיות עלו בו גמל זה אבאבית באה עליו, ע״כ. ועי׳ אבבית.]

[3]) [בערב׳ ע׳ול a) היניקה ההרה, עול b) זן, פרנס.]

[4]) [כך בארמ׳, ובערב׳ עול b), נטה, סר מן הצדק וכדומ׳; בכוש׳ עלו, עקם, השחית.]

a) غول b) عول

אבן ואבן גדולה וקטנה וכו' כי תועבת יי' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עָוֶל (דברי כה יג-טז). הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עָוֶל צדיק וישר הוא (שם לב ד). כה אמר יי' מה מצאו אבותיכם בי עָוֶל כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמי ב ה). בשוב צדיק מצדקתו ועשה עָוֶל ומת עליהם בְּעַוְלוֹ אשר עשה ימות (יחזק' יח כו; גם ח; כד; ג כ; לג יג; יה; יח). מרב עוניך בְּעֶוֶל רכלתך חללת מקדשיך (שם כח יח). יי' אלהי אם עשיתי זאת אם יש עָוֶל בכפי אם גמלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם ירדף אויב נפשי (תהל' ז ג-ד). השחיתו והתעיבו עָוֶל אין עשה טוב (שם נג ב). עד מתי תשפטו עָוֶל ופני רשעים תשאו (שם פב ב). תועבת צדיקים איש עָוֶל ותועבת רשעים ישר דרך (משלי כט כז). חלילה לאל מרשע ושדי מֵעָוֶל כי פעל אדם ישלם לו (איוב לד י-יא). אם עָוֶל פעלתי לא אסיף (שם לב).—ובמדר': אמר הקב"ה אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול אדם הראשון לא מצא בי עול ואתם מצאתם בי עול (ילק' איכ' תתר).—ובספה"א: אך אדוני המלך לא חטאתי לך וכל עול לא נמצא בי לפניך (יוסיפון ג, דפוס פרנקפ', יח:). דוברי מישרים ועול וחמס מתעבים (ר' סמואל בן עלי, קובץ אגרו', הרכבי ג, 62). העול והחמס הוא הפך הצדק והמשפט והוא לעקם הישרה ולפעול שלא כדין (שלמה מיים חבר טוב, נמס לדיק כח, כג.). אל תקנא בעול כי לא ידעת מה אחריתו (ב"ז ב"ס ט טו).— ואמר המשורר: בני אל תעמד מלבות בעול ולא חברה במדינים ופרץ (ר"ש הנגיד, ב"מ 77, הרכבי 137).—ומ"ר עֲוָלִים: ומפני זה יראו שידיעת הדברים השוים והעולים אינם חכמה (יוסף כספי, קלור ספר המוסר ה, כ"י וטיקן).

עָוַל, קל לא נמצא.

—פעי, עִוֵּל, יְעַוֵּל, מְעַוֵּל,—עשה עָוֶל: יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יְעַוֵּל ובל יראה גאות יי' (ישע' כו י). אלהי פלטני מיד רשע מכף מְעַוֵּל וחומץ (תהל' עא ד).—בתלמו': שבעה גנבים הם הראשון שבכולם גונב דעת הבריות וכו' המעול במידות ומשקר במשקלות וכו' (תוספת' ב"ק ז ח).—ובספה"א: ושירצה בכל ענין שיעתיקנו אליו ואם ישביעהו יודה וישבח ואם ירעיבהו ירצה ויסבול לא ישדנו בדינו ולא יעוולנו בגזרתו (ר"י אבן, חוה"ל, שער הבטחון ד). והאנשים אשר נחמסו נפשיה רבות גם אשר הפסידו ריבותם לפני השופטים שבו למרמס רגל וכל אדם יעוולם אחרי היותם בזה האופן מן החלשה והעדר היכלת (ר"י מקיר ליאון, כונפ' לופ' ב ו, 68). מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק לעול רעהו ולא עול (ב"ז ב"ס לח טז).

—התפ', הִתְעַוֵּל, מִתְעַוֵּל,—שעשו לו עָוֶל: שכבר עול ועשק בין שהיה זה ברצון או בבלתי רצון ר"ל ברצון המעול והמתעול או בבלתי רצונם (יוסף כספי, ספר המוסר ח, כ"י וטיקן).

עַוָּל, ס"ז,—איש עֹשֶׂה עָוֶל: ולא יודע עַוָּל בשת (צפני ג ה). אך אלה משכנות עַוָּל וזה מקום לא ידע אל (איוב יח כא). יהי כרשע איבי ומתקוממי כְעַוָּל (שם כז ז). ואשברה מתלעות עַוָּל ומשניו אשליך טרף (שם כט יז). הלא איד לְעַוָּל ונכר לפעלי און (שם לא ג).— ואמר בן סירא: לא ימלט בגזל עול ולא ישבית תקות צדיקים (ב"ס גני' יו יג).—ואמר המשורר: דעה כי אין בשלטונים כמושל אשר חפניו עלי עול מריביו (ר"ש הנגיד, ב"מ 125, הרכבי 182). עול עוד תפתח פיך סורו מריעים סורו (רמח"ל, ליסרים תהלה ג).

עַוְלָה, ס"נ,—כמו עָוֶל: כנפל לפני בני עַוְלָה נפלת (ש"ב ג לד). ולא יסיפו בני עַוְלָה לענותו כאשר בראשונה (שם ז י). שפתותיכם דברו שקר לשונכם עַוְלָה תהגה (ישע' נט ג). יי' צדיק בקרבה לא יעשה עַוְלָה בבקר בבקר משפטו יתן (צפנ' ג ה). שארית ישראל לא יעשו עַוְלָה ולא ידברו כזב (שם יג). תורת אמת היתה בפיהו וְעַוְלָה לא נמצא בשפתיו (מלא' ב ו). אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עַוְלָה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז א). מאיש מרמה וְעַוְלָה תפלטני (שם מג א). לא ישיא אויב בו ובן עַוְלָה לא יעננו (שם פט כג). יראו ישרים וישמחו וכל עַוְלָה קפצה פיה (שם קז מב). אף לא פעלו עַוְלָה בדרכיו הלכו (שם קיט ג). זרע עַוְלָה יקצור און (משלי כב ח). היש בלשוני עַוְלָה אם חכי לא יבין הוות (איוב ו ל). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עַוְלָה כי אז תשא פניך ממום (שם יא יד-טו). הלאל תדברו עַוְלָה ולו תדברו רמיה (שם יג ז). הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עַוְלָה (שם טו טו-טז). ותשבר כעץ עַוְלָה (שם כד כ). אין עם יי' אלהינו עַוְלָה ומשא פנים ומקח שחד (דה"ב יט ז).—ובמשנה: ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה וכו'

(ר' אלעזר הקפר, אבות ד כב).—ואמר המליץ: ולא נשגה באהבת אל ותורת אמת לשתות בצמא את דברה ראה כי נחרוש רשע ועולה הכי נקצור ונאכל מעבורה (עמנוי, מחב' ח). ומעולם לא יצא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ולא נמצא עולה בשעתם (כ"י בר ששת, שו"ת קלה).—בני עַוְלָה, ואמר הפיטן: יונה חמה עלה רגשו בני עולה מי זאת עולה (אור ישע, יוצ' ב פסח, מחז' איטלי' א, קיב.). סורו בני עולה סורו ממני (רמח"ל, לישרים תהלה ג).

עוֹלָה, ש"נ, מ"ר עוֹלֹת¹),—כמו עַוְלָה: האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם אף בלב²) עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון (תהל' נח ב-ג). יחפשו עולת³) תמנו חפש מחפש (שם סד ז).

***עוֹלָה**, ש"נ,—ילדה, ריבה, Mädchen; fille; girl: והניחו יתרם לעולליהם עולה אחת שנשתיירה לו עשית אותה אגוסטים במלכות שאינה שלה ואיזו זו ושתי (מד"ר אסת' ג).—ובסהמ"א עולת ימים: ובתך לא עת עוד לא עת בוא עוד דודיה כי עולת ימים היא גם הוא עודנו ילד (אדם הכהן, אמת ואמונה א ג).

עוֹלָל, עֹלָל ש"ז, מ"ר עוֹלָלִים, כנ' עוֹלָלַיִךְ, עֹלָלֶיהָ,—כמו עול, ילד קטן, גדול מיונק: ואת חמת יי' מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו (ירמ' ו יא). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (שם ט כ). אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים ויונקי שדים (יואל ב טז). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עֹלָלֶיהָ⁴) תקחו הדרי לעולם (מיכ' ב ט). גם עֹלָלֶיהָ ירטשו בראש כל חוצות (נחו' ג י). בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו אשרי שיאחז ונפץ את עֹלָלַיִךְ אל הסלע (תהל' קלז ח-ט). עולליה הלכו שבי לפני צר (איכ' א ה). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (שם ב יט). דבק לשון יונק אל חכו עוללים שאלו לחם פרש אין להם (שם ד ד).—ואמר המשורר: אחפף על ילדי תענוגיך ושאי בחיקך את עולליך (ר"י הלוי, יפה מה טבו אהליך).

¹) [עי' רש"י (תהל' נח ג), גם Kö, II 162.]
²) אולי: אך בלבם.
³) רגלים לדבר כי הגרסה משבשת [תרג' ורש"י פרשו כמו עלילות.] — ⁴) אולי עֹלָלֶיהָ?

עוֹלֵל, עֹלֵל ש"ז, מ"ר עוֹלְלִים, עֹלְלִים, סמ' עֹלְלֵי, כנ' עוֹלְלֵיהֶם, עֹלְלֵיהֶם,—כמו עוֹלָל: והמת מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק (ש"א טו ג). כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועֹלְלֵיהֶם תרטש והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב). ועֹלְלֵיהֶם ירטשו לעיניהם (ישעי' יג טז). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה (ירמ' מד ז). עֹלְלֵיהֶם ירטשו והריותיו יבקעו (הוש' יד א). מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהל' ח ג). ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (שם יז יד). או כנפל טמון לא אהיה כעֹלְלִים לא ראו אור (איוב ג טז). בעטף עולל ויונק ברחבות קריה וכו' בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יא-יב). אם תאכלנה נשים פרים עֹלְלֵי טפחים (שם כ).—ובתלמו': בשעה שהיו אבותינו בים היה מוטל עוללי¹) על ברכה של אמו ותינוק יונק משדי אמו (ר' יוסי הגלילי, ירוש' סוט' ה ו).—ובסהמ"א: שוח ישיחו בו עם אלהינו בצאתם ובבואם ובכל משלח ידם ובחדרי משכבם ואל עולליהם (רסע"ג, ספ' האגרון, ההקדמ' העברי' נו). כי כבוד אל בהיכלי והקדושה באהלי ואור עולם על דגלי והחסידות באצילי והנבואה בזקני ועוללי (ר"י חריזי, תחכמוני מז). יוחק מוחות הצפרים והיונים חמשים במספר וחלמון ביצת תרנגולים עוללים ימים עשרים (קאנון ג כ א כח). אמנם העוללים שטבעם חלוש ואין בו יכולת למנוע השתן מלצאת לכן ישתינו בשינה (כ"א אלדבי, ש"א ה, עט:). מינקת תישן עוללה בזמר ספרה (שלום הכהן, כיר דוד 68).

עוֹלֵלָה, ש"נ, מ"ר עוֹלֵלוֹת, עֹלֵלוֹת, עֹלֵלֹת, סמ' עֹלְלוֹת עֹלֶלֶת, הגרגרים בענפי האילן שנשארים אחרי לקיטת הלקט: הלא טוב עֹלְלוֹת אפרים מבציר אביעזר (שפט' ח ב). ונשאר בו עֹלֵלֹת כנקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעי' יז ו). כנקף זית כעֹלֵלֹת אם כלה קציר (שם כד יג). אם בצרים באו לך לא ישאירו עוללות אם גנבים בלילה השחיתו דים (ירמ' מט ט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעֹלֵלֹת בציר אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי (מיכ' ז א).—ובתו"מ, ביחוד עוללות הבציר שצריך להשאיר לעניים²): כרם שכולו עוללות ר' אליעזר אומר

¹) [אפשר גם לנקד עֹלָל, וכן במאמרים הבאים.]
²) [ע"פ המצוה בוויקר' (יט י).]

לבעל חבית וכו׳ אין לעניים בעוללות קודם הבציר המקדיש את כרמו עד שלא נודעו בו העוללות אין העוללות לעניים משנודעו בו העוללות העוללות לעניים (פאה ז ז-ח). גוי שמכר כרמו לישראל לבצור חייב בעוללות וישראל שמכר כרמו לגוי לבצור פטור מן העוללות (תוספת׳ שם ג יב). מקום שדורכין את העוליות נאמן עני לומר יין זה של עוללות הוא (שם ד ח). ד״א מעולל מקטפין עוללותיהן (מד״ר אסת׳ ג). אמר להם הקב״ה שוטים שבעולם אדם נכנס לכרם ואוכל עד שישבע ולוקט ויוצא לו שמא יאמר אלקוט עוללותי׳ של גפן ואתה לקחת עד העוללות ואף אני משלם לך כך (מדר׳ תהל׳ קכח). — ומ״י עוֹלֵלָה: מעשה בחסיד אחד שיצא לכרמו בשבת וראה עוללה אחת וברך עליה אמר כדאי היא העוללה הזו שנברך עליה (מד״ר ברא׳ כט). — ועוֹלֶלֶת: איזהו עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף וכו׳ עוללת שבארכובה אם נקצרת עם האשכול הרי היא של בעה״ב ואם לאו הרי היא של עניים גרגר יחידי רבי יהודה אומר אשכול וחכ״א עוללת (פאה ז ד).

*עוֹלָלוּת, ס״נ, — ימי העוֹלָל, יַלְדוּת, Kindheit ; enfance ; infancy : וכן נמצא האדם בהקשתו אצל שאר מיני החיים שאינם מדברים חסר וחלש מכל ויראה לך זה בג׳ ענינים אחד מהם בענין גדולו ועוללותו כי נמצא שאר מיני החיים חוקים ממנו וכו׳ (ר״י א״ח, מו״ה, עבודת האלהים, פתי׳).

עוֹלָם[1], עֹלָם, כנ׳ עֹלָמוֹ, מ״ר עוֹלָמִים, עֹלָמִים, *עוֹלָמוֹת, סמ׳ עוֹלְמֵי, ס״ז, — משך זמן ארך עד מאד, משך זמן בלי גבול בעבר או בעתיד, ימי קדם, תמיד, נצחיות, Fortdauer (in Vergangenheit oder Zukunft), Ewigkeit; longue durée (au passé ou au futur), éternité; long duration (in past or future), eternity.

— א) מזמן שעבר כסומך לשם, ארח עוֹלָם: הארח עוֹלָם תשמור אשר דרכו מתי און (איוב כב טו). — במות עוֹלָם: כה אמר אדני יי׳ יען אמר האויב עליכם האח ובמות עוֹלָם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת וכו׳ (יחזק׳ לו ב-ג). — גבול עוֹלָם: אל תסג גבול עוֹלָם אשר עשו אבותיך (משלי כב כח; גם כג י). — גבעות עוֹלָם: ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עוֹלָם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (ברא׳ מט כו). ומראש הררי קדם וממגד גבעות עוֹלָם (דבר׳ לג טו). — וזרועות עולם: מענה אלהי קדם ומתחת זרעות עוֹלָם (שם לג כז). — חרבות עוֹלָם: ובנו ממך חרבות עוֹלָם מוסדי דור ודור תקומם (ישע׳ נח יב; גם סא ד). — ימי עוֹלָם: בכל צרתם לא[2] צר וכו׳ וינטלם וינשאם כל ימי עוֹלָם וכו׳ ויזכר ימי עוֹלָם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו (שם סג ט-יא). ביום ההוא אקים את סכת דויד הנפלת וגדרתי את פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה כימי עוֹלָם (עמו׳ ט יא). ממך (מבית לחם) לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עוֹלָם (מיכ׳ ה א; גם ז יד). — ימות עוֹלָם: זכר ימות עוֹלָם בינו שנות דר ודר (דבר׳ לב ז). — ואמר בן סירא: רב כבוד חלק להם עליון וגדלו מימות עוֹלָם (ב״ס גני׳ מד ב). — מתי עוֹלָם: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עוֹלָם (תהל׳ קמג ג). — נתיבות עוֹלָם: כה אמר יי׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתבות עוֹלָם אי זה דרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם (ירמ׳ ו טז). — עם עוֹלָם: ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עוֹלָם ואתיות אשר תבאנה יגידו למו (ישע׳ מד ז). והורדתיך את יורדי בור אל עם עוֹלָם והושבתיך בארץ תחתיות (יחזק׳ כו כ). — פתחי עוֹלָם: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עוֹלָם ויבוא מלך הכבוד וכו׳ שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עוֹלָם ויבא מלך הכבוד (תהל׳ כד ז-ט). — שבילי עוֹלָם: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שבילי עוֹלָם ללכת נתיבות דרך לא סלולה (ירמ׳ יח טו). — מֵעוֹלָם: וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה

---

[1]) [גם במואב׳ ובכנענ׳ עלם; בארמ׳ עָלַם, עָלְמָא; בערב׳ ובכוש׳ עאלם a). גזרוהו מן א. עלם, מה שנסתר ונעלם, ואמר ר״י בר׳ אנטולי (מלמד התלמידים נח, יח.) וז״ל: וכבר אמרו בעלי הלשון שהעולם נגזר מן העלם ואמרו כי נקרא כן לרב סתריו ועומק עניניו, ע״כ. ור׳ אהרן הקראי (ספ׳ ג״ע, ענין תפלה, ג, עג.) אמר, וז״ל: ולא נקרא העולם עולם אלא מפני שהוא מחודש שלשון עולם לשון חדוש מגזרת כן מי זה העלם, ע״כ. וזה רחוק. אחרים מחברים אותו עם הכוש׳ עֲלַת, זמן, יום, ששרשו ועל; אשור׳ אלו, אלאג, הזמן הרחוק, העבר הרחוק (Del., Handw. 65). וא״כ הסיום — ם הוא סיום נוסף של היחס, כמו יומם וכדום׳.]

a) علم

[2]) [כך הכתיב, והקרי: לו.]

הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראשי ו ד). ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהושי כד ב). ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם[1] (ש"א כז ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק (ישעי מב יד; גם מו ט; נז יא; סג יו; יט; סד ג). כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך (ירמי ב כ; גם ה טו). והושבתיך בארץ תחתיות כחרבות מעולם את יורדי בור (יחזקי כו כ). זכר רחמיך יי' וחסדיך כי מעולם המה (תהלי כה ו; גם לג ב; קיט נב). מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כג). — ואמר בן סירא: ואזכרה את רחמי יי' וחסדיו אשר מעולם (ב"ס גני' נא ח). — ובספה"א: שמגונית שבין שוק לירך טהור או טמא כך נהוגים אנחנו מעולם וטבחים שלמדו מן ההכמ' ליטול אותו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 104). — ובתו"מ עם שלילה, במשמ' אף לא פעם אחת: מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלש ומארבע באיסר ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר מעולם (מעשרי ב ה). כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי והוא אמר לו שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה חזקה (ב"ב ג ג). רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אלו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם (מכוי א י). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אבוי ה ה). (הפשפש) שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם (תמי' ג ז). אמרו עליו על יוסף הכהן שלא נמצא כתב ידו ביד גוי מעולם (תוספת' שבת יג יג). אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק (ברכי יז.). א"ל (רבי) בר קפרא איני מכירך מעולם (מו"ק טז.). —לא היו דברים מעולם, שקר הדבר: אדם שאמר לחבירו תן לי מנה שאתה חייב לי אמר לו לא היו דברים מעולם (ירוש' ב"מ א א). —ובראש המאמר: מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד (פסח' סד:). מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון (רבי, שם לד:). מעולם לא שנה אדם בה (בקטורת) (יומי כו.). מעולם לא קדם צד שמאל לצד ימין (רבי חנינא בן אחי ר"י, נדה מח:). מעולם לא נזקק הקב"ה להשית עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע"י עילה (רבי בר סימון ור' יוחנן בשם ר' אליעזר בר שמעון, מד"ר בראשי מה). מעולם לא אמ' הקב"ה דבר טוב וחוזר בו (שם איכ', ולא זכר). הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרי לו אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומ' לו י). —מן העולם: הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות (ירמ' כח ח). עם רב ועצום (הארבה) כמהו לא נהיה מן העולם ואחריו לא יוסף עד שני דור ודור (יואל ב ב). — ומ"כ לעולמים: יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהלי א י). —דורות עולמים: עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישעי נא ט). —שנות עולמים: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים (תהלי עז ו).

—ב) מזמן העתיד, במשמ' זמן רב, כל הימים, כסומך לשם, גאלת עולם: וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללוים (ויקר' כה לב). —הרת עולם: ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם (ירמי כ יז). — חרפת עולם: ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמי כג מ). — כלמת עולם: ויי' אותי כגבור עריץ על כן רודפי יכשלו ולא יכלו בשו מאד כי לא השכילו כלמת עולם לא תשכח (שם כ יא). — עבד עולם: ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם (דברי יה יז). ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לו לעבד עולם (ש"א כז יב). היכרת ברית עמך תקחנו לעבד עולם (איוב מ כח). — מום עולם, ואמר בן סירא: גור מרע כי רע יוליד למה מום עולם תשא (ב"ס גני' יא לג). — ובתלמו': אין מוכרין בית הכנסת אלא על תנאי שאם ירצו יחזירוהו דברי ר' מאיר וחכ"א מוכרים אותו ממכר עולם חוץ מארבעה דברים למרחץ ולברסקי ולטבילה ולבית המים (מגילי ג ג). עמוני ומואבי אסורין ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד וכו' קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד וכו' ממזרין ונתינין אסורין ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות (יבמי ח ג; גם סוטי ו ג). מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון

[1]) [במה כ"י של השבע' גורסים מטילם, עי' פרושו של סגל.]

גויר עולם הכביר שערו מיקל בתער וכו' נזיר שמשון אינו מיקל וכו' (נזי' א ג). אמרו לו (החכמים לר' אליעזר) יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם (שם ז א). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין ר' מאיר אומר צרור שעה טהורה צרור עולם טמאה (כלים כו ד).—ועם פֹּעַל: ישב עוֹלָם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו (תהל' סא ח). כי אמרתי עוֹלָם חסד יבנה (שם פט ג).—וביחוד לְעוֹלָם: והגישו אדוניו אל האלהים והגישו (את העבד) אֶל הדלת או אֶל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לְעֹלָם (שמות כא ו). והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה לְעֹלָם בהם תעבדו (ויקר' כה מו). ותאמר (בת שבע) יחי אדני המלך דוד לְעֹלָם (מ"א א לא). ואמר למלך המלך לְעוֹלָם יחיה (נחמי' ב ג). נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מֵעַל עלליה תקחו הדרי לְעוֹלָם[1] (מיכ' ב ט). וישמחו כל חוסי בך לְעוֹלָם ירננו ותסך עלימו (תהל' ה יב). כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לְעוֹלָם (שם טו ה; גם ל ז; יג; לא ב; לז כז; כח; מא יג; מד ט; נב יא; נה כג; עג כו; עה י; עט יג; פו יב; קיט מג; לח; קיא; קיב; קכא א). צדיק לְעוֹלָם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי י ל).—ואמר בן סירא: בכל מעשיך זכור אחרית ולעולם לא תשחת (ב"ס גני' ז לו).—וכן עד עוֹלָם: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יי' וישב שם עד עוֹלָם (ש"א א כב).—ועוֹלָם ועד: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עוֹלָם ועד (תהל' כא ה; גם קיט מד).—עי' ב. עַד. — ובמשמ' זמן בלי קץ, עדי עד, לנצח, כסומך לשם, אהבת עוֹלָם: מרחוק יי' נראה לי ואהבת עוֹלָם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמ' לא ב).—אור עוֹלָם: לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יי' לאור עוֹלָם ואלהיך לתפארתך (ישע' ס יט; גם כ). — אות עוֹלָם: תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה ליי' לשם לאות עוֹלָם לא יכרת (שם נה יג).—ואמר בן סירא: וגם ירח ירח עת עת ממשלת קץ ואות עולם (ב"ס גני' מג ו).—אחזת עוֹלָם: ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עוֹלָם (ברא' יז ח; גם מח ד). ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עוֹלָם הוא להם (ויקר' כה לד).—אֵיבַת עוֹלָם: כה אמר אדני יי' יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט נפש למשחית איבת עוֹלָם (יחזק' כה טו; גם לה ה). — אל עוֹלָם: ויטע (אברהם) אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם יי' אל עוֹלָם (ברא' כא לג).—אלהי עוֹלָם: הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עוֹלָם יי' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישע' מ כח).—ובתפלה: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו (המאיר לארץ, תפל' שחרי').— בית עוֹלָם, הקבר: וינאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הולך האדם אל בית עֹלָמוֹ (קהל' יב ה). —ובסהמ"א: נאספה לבית עולמה האשה הזקנה וכו' (מלבה מעדן, .OIH, חבולסון 126). נאסף לבית עלמו פרח בר יהואש (מלבה, שם 130). שמואל אשר גדל בישראל לעטות הדרגו וכו' וילקח אל בית עולמו להיות בכלל ישיבת בני עליה (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ב, 73). עי' בית.—ברית עוֹלָם: והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עוֹלָם בין אלהים ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ (ברא' ט טז; גם יז ז; יג; יט; שמות לא טז; ויקר' כד ח; ש"ב כג ה; ישע' כד ה; נה ג; סא ח; ירמ' לב מ; נ ה; יחזק' טז ס; לז כו; דהי"א טז יז).—ברית מלח עוֹלָם: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליי' נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עוֹלָם הוא לפני יי' לך ולזרעך אתך (במד' יח יט). — ברית כהנת עוֹלָם: והיתה לו (לפנחס) ולזרעו אחריו ברית כהנת עוֹלָם (שם כה יג). —גאון עוֹלָם: תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עוֹלָם משוש דור ודור (ישע' ס טו).— דורות עוֹלָם: ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נתן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה אשר אתכם לדרת עוֹלָם (ברא' ט יב).—דראון עוֹלָם: ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וכו' ואלה לחרפות לדראון עוֹלָם (דני' יב ב). —דרך עוֹלָם: וראה אם דרך עֹצב בי ונחני בדרך עוֹלָם (תהל' קלט כד).—זכר עוֹלָם: כי לעוֹלם לא ימוט לזכר עוֹלָם יהיה צדיק (שם קיב ו).—חיי עוֹלָם: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עוֹלָם וכו' (דני' יב ב).— ובתלמו': מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (תענ"י, שבת לג:).—ואמר הפיטן: קוניהם לחיי עולם עתידים רב טוב הצפון לחסידים (אלוף, יוצ' ב שבוע'). — חֵי הָעוֹלָם: לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי הָעוֹלָם (שם ז). — ובתלמו': מודים אנחנו לך ארון כל הבריות

[1] אולי יש לנקד לְעוֹלָם ולפרש כמו פרנסה, מזון.

עולם

אלוה התשבחות צור עולמים חי העולם יוצר בראשית וכו' (ירוש' ברכי' א ח). — *ותי העולמים: אשר ברא נפשות רבות להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים (שם י ח). ההולך לעבוד ע"ז מצילין אותו בנפשו אם מפני כבוד בשר ודם מצילין אותו בנפשו לא כל שכן מפני חי העולמים (שם סנה' ח ט).—ובתפלה: אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים (תפלת שחרית, ישתבח).—ובספר יצירה: ברוך ומבורך שמו של חי העולמים (יציר' א ט).—חסד עולם: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יי' (ישעי' נד ח).—חק, חקת עולם: וחגתם אתו (את הפסח) חג ליי' לדרתיכם חקת עולם תחגהו (שמות יב יד). והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל (שם כט כח; גם כז כא; כח מג; כט ט; ל כא; ויקרי' ג יז; י יא; יה; ז לד; לו; י ט; יה; יו כט; לא; לד; יז ז; כג יד; לא; מא; כד ג; ט; במדי' י ח; טו יה; יח ח; יא; יט; כג; יט י; כא; ירמ' ה כב; יחזקי' מו יד).—חרבות עולם: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה וכו' ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם (ירמי' כה ט). כי בי נשבעתי נאם יי' כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה וכל עריה תהיינה לחרבות עולם (שם מט יג).—חרפת עולם: ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו (תהלי' עח סו). — כהנת עולם: ומשחת אתם באשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם (שמות מ יה).—שם עולם: שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעי' נו ה).—שמחת עולם: ופדויי יי' ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (שם לה י; גם נא יא; סא ז).—שממות עולם: והיה כמלאת שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יי' את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם (ירמ' כה יב; גם נא כו; סב; יחזקי' לה ט). — שנת עולם: בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו (שם נא לט; גם נז).—שרוקת עולם: לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו).—תל עולם: ואת כל שללה (של עיר הנדחת) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליי' אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד (דברי' יג יז). וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה (יהוש' ח כח).—ואמר בן סירא: טוב למות מחיים רעים ונוחת עולם מכאב עומד (ב"ס גבי' ל יז).—*אסור עולם, כעס עולם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם וכו' אעפ"כ הייתי בוכה (כ' אליעזר, ברכי' כח:). — *משוש עולם: יראת אלהים היא צרי כל ציר כי בה משיש עולם (ר"י חריזי, הענק כג). ואיך נמכור משוש עולם ונצחי בעד הבל ותבל הארורה (עמנו', מחב' ח).—סוד עולם: ספר ספירות כל יצור סופר שכל וטבע הם שני עדיו צופה לסוד עולם נתתי כי כל רז וכל סתום במצעדיו (ר"י אבן לטיף, לורת העולם, הקדמי).—וכן עד עולם: ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם (שמות יב כד).—עי' ב.עד.—וכן עולם ועד: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות (תהל' מח יה). ועי' ב.עד.—ואחרי פעל: משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תצפינה (שם סו ז). כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה (שם פט לח).—לעולם: ויאמר עוד אלהים אל משה וכו' זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג יה; גם לא יז). ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם (שפט' ב א). כי טוב יי' כי לעולם חסדו (ירמ' לג יא). וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב וכו' המה ובניהם ובני בניהם עד עולם (יחזקי' לז כה). לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם (יונ' ב ז). קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר (תהל' מט יב; גם לג ט; ק ה; קו א; קז א; קי ד; קיח א; ב; ג; ד; כט; קיט קמב; קמד; קלה יג; קלו א; קלח ח). כי לא לעולם חסן (משלי' כז כד). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם (קהל' ב יו; גם ג יד; ט ו).—ועם פעל: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם (בראשי' ג כב; גם ו ג). וגם בך (במשה) יאמינו לעולם (שמות יט ט; גם לב יג). מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם (דבר' ה כו; גם כג ז; לב מ). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש"ב ז כט). ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג; גם ט ה; י ט; מ"ב ה כז; כא ז). לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת לא יקרא לעולם זרע מרעים (ישעי' יד כ; גם כה ב; לד י; מ ח; מז ז; נא ו; ח; נז יו; ס כא). הינטור לעולם אם ישמר לנצח

הנה דברתי ותעשי הרעות ותוכל (ירמ' ג ה; גם יב; יח כה; לח מ). בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאם אדני יי' (יחזק' כו כא; גם לז כו; כח; מג ז; ט). וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הושע' ב כא). ולא יבשו עמי לעולם (יואל' ב כו; גם כז; ד כ). מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם (עובד' י). אבותיכם איה הם והנבאים הלעולם יחיו (זכרי' א ה). ויי' לעולם ישב כונן למשפט כסאו (תהל' ט ח; גם יב ח; כט י; לג יא; לז יח; מה ג; מט ט; כה כג; עב יז; יט; עח סט; פא יו; פה ו; פט כט; לז; נג; קב יג; קג ט; קד לא; קה ח; קיא ה; ח; ט; קיב ו; קיז ב; קיט לג; קיא; קכב; קמ; קכה א; קמה א; ב; קמו ו; י; קמח ו). צדיק לעולם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ (משלי' י ל). מאסתי לא לעולם אחיה חדל ממני כי הבל ימי (איוב ז יו). כי לא יזנח לעולם יי' (איכ' ג לא; גם ה יט). דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת (קהל' א ד). זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (דהי"א יו יה; גם יז כז; כג כה; כט יח; דהי"ב ט ח; ל ח; לג ז)—ומ"ר עולמים, בתור סומך: בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עולמים (ישע' כו ד). ישראל נושע ביי' תשועת עולמים (שם מה יז). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים (דני' ט כד). — ובמדר': עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים (מכי' מסכ' פסח' פה"י).—ובתפלה: צור העולמים אדון כל הבריות (על הכל יתגדל, בסד' דע"ג). — כל עולמים: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודר (תהל' קמה יג).—וסמ' עולמי: לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד (ישע' מה יז).—ובמדר': כל ימיך לעולם ולעולמי עולמים (ספרי דבר' רכא). — ובתפלה: ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים (ויציב, תפל' שחר'). —ואמר הפיטן: תענוג בלבוש משי ומנות לעגומים יהי לנו מורשה לעולמי עולמים (אסיקה, יוצ' שבת ד אחה"פ). דברך נצב לעולמי עדנים דרכי טובך נצח לא שונים (ר' שלמה בר יצחק, יי' אלהי, סליח' ער"ה).— ועם פעל, כמו לעולם: בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים (מ"א ח יג). אגורה באהלך עולמים (תהל' סא ה). הלעולמים יזנח יי' ולא יסיף לרצות עוד (תהל' עז ח).—ובתלמו': וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי וקיים לעולמים (ירוש' מקו' ב ה).—ואמר המליץ: לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו (יגדל, תפל' שחר'). וישימהו (המלך את הפרש) בכלא אבורי לעולמים (ר' ידעיה הבדרשי, ספ' הפרדס א, אוצה"ס ג, 4).—מעולם עד עולם: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל (תהל' צ ב). ויאמרו הלוים ישוע וכו' קומו ברכו את יי' אלהיכם מן העולם עד העולם (נחמ' ט ה). ברוך יי' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (דהי"א יו לו).— ושכנתי אתכם במקום הזה בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם (ירמ' ז ז; גם כה ה).—ואמר בן סירא: מעולם ועד עולם יביט ואין נפלא וחזק ממנו (צ"ם גני' לט כ).—ובתלמו' לעולם במשמ' תמיד, בכל זמן, בכל אופן: לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין (כתוב' ד ה).—ועי' ערך לעולם. — ובסהמ"א: לעולם חושש למיתה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 88). ולעולם לא ישאל החבר מע"ה לא אוכלין ולא משקין ולא כלי חרס אלא על דעת שהן טמאין (רמב"ם, טומאת מת כג א). — *ובסוף המאמר: כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה לעולם (כתוב' יב ד). אמר קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (נדרי' ד ו). בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם (קידוש' ד ו). אין פוחתין משׁשה טלאים וכו' ומוסיפין עד לעולם אין פוחתין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם וכו' (ערכי' ב ה). תניי בית דין שאין מחשבה הולכת אלא אחר העובד לעולם (ר' יוסי, תוספתי זבח' ה יג). שאין הדין בטל מלפניו לעולם (מכי' חסא א). הלכה כרבי אליעזר לעולם (ירוש' ברכי' ה ב). אין אדם מתחייב בתוך ארבע אמות לעולם (שם שבת א א).— ובסהמ"א: ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם (רמב"ם, קדוה"ח יז יב).

—ג) במשמ' תבל ומלואה[1], Welt; monde; world: את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם[2] נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה

---

[1]) [כך גם בארמי' ובערב'. ואמר ר"י הישראלי (יסוד עולם יז:), וז"ל: דע כי שם העולם נאמר בחכמת התכונה על השמים והארץ וכל צבאם על הכדור העליון ומה שבתוכו.]

[2]) [כך מפרש רש"י, וכן הירונ': mundum; וראב"ע ורב המפרשים החדשים מבארים גם כאן במשמ' נצחיות, עי' בדברי ראב"ע.]

האלהים מראש ועד סוף (קהל' ג יא).—ואמר בן סירא: מעט נפשך מכל גדולת עולם ולפני אל תמצא רחמים (צ"ס גני' ג יח). אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים עולם בגבורתם (שם יו ז).—ומצוי מאד בתו"מ: על הזיקין ועל הזועות וכו' אומר ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ב). כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם משקלקלו האפיקורסים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (שם ה). שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נאבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם (שם י ו). על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו' א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (שם ג יה). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מהרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (שם ה א). שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות וכו' דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין וכו' חרב בא לעולם על ענוי הדין וכו' חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא וכו' גלות בא לעולם על עובדי אלילים וכו' (שם ח-ט). הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר וכו' (שם ו ו). הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר וכו' (רבי שמעון בן מנסיא משום רבי שמעון בן יוחאי, שם ח). מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (בן עזאי, תוספת' יבמ' ח ד). חל (עצרת) להיות בחמשה סימן רע לעולם (ר' יהודה, שם ערכ' א ט). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם (ירוש' יומ' א ה). לפי שבכל מקום אין אדם מוכה אלא למי שהוא בעולם וכאן למי שאינו בעולם (ר' זעירא, שם כתוב' ד יג). ליבתו הרוח היו כולן פטורין תמן אמרי' ברוח של אונסי' היא מתני' אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (שם ב"ק ו ד). שמיתתן של רשעים הנייה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם (שם סנה' ח ז). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב"ל, פסח' נ.). כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם (רב יהודה אמר רב, יבמ' יז:). עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן הדין (ע"ז כד:). בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי להבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר ברא' א, תיאודי).—דבר שלא בא לָעוֹלָם, שאינו עדין במציאות: אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (ב"מ עז:).—ובספה"א, ואמר המשורר: והוא מעורר מדי חדש בחדשו עולם וקורותיו וטובותיו ורעותיו ברצון הבורא אותו להודיע לבני אדם גבורותיו (רסב"ג, כתר מלכות). אם יחליק לך עולם לשון חשב אותו חובר חבר (רמב"ע, התרשיש ח קב). אשרי רואה כל טוב עולם חציר יצמח תוך גן ירק ונצורת לב חשב תבל ובפניה ירק (שם קו-קז). העולם כארגז ומנעול ברזל עליו כה וכה (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 99).—כאשר יבין הנלבב את העולם ימצאנו אויב שלובש כסות אוהב (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרסב"ג 68). נמצא כל העולם לענין מצות התלויות בארץ נחלקת לג' מחלוקות א"י וסוריא וח"ל (רמב"ם, תרומ' א ו). ומרב אהבת האל באשכול לזאת תלה מכון עולם באשכול (ר"י חריזי, תחכמונ' מט). העולם ים גדול ורחב ידים והאדם ספינה משוטטת בתוכו (אבן בחן עט::). כי מי בעולם מסתפק במשמעותו (ר"י קמחי, ספר הגלוי 106). — *כל הָעוֹלָם כלו: שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל (ידים ג ה). היה מחזר בכל העולם כולו ורואה אי זו נטיעה יפה ונוטעה בתוך פרדסו (ירוש' ברכ' ב ח). של כל העולם כולו לקה שלו (של אותו חסיד) לא לקה (שם, בבלי יח:).—ועם כנ': וכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא לכבודו (אבו' ו יא). היה לי בעולמי גוי אחד צדיק ונתתי לו שכרו ופטרתיו מעולמי (ר' חייה, ירוש' סוט' ה ח). אבסקנטא לא אמר (ר"ג) אלא שכך ברא בריות נאות בעולמו (שם ברכ' ט ב). בעון משכב זכור אמר הקב"ה אתה זיעזעתה איברך על דבר שאינו שלך חייך שאני מזעזע עולמי על אותו האיש (רבי אחאי, שם ט ב). אחת לשבע שנים הקב"ה מחלף את עולמו (ר' יוסי בי רבי בון בשם רב זביד, שם שבת א ג). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העה"ב (ברכ' יז.). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי ר' ישמעאל, ערכ' טז:). כך אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי הלואי תהא מעמדת

חן לפני בכל עת כשם שהעלית חן לפני בשעה זו (ר' יוחנן, מד"ר ברא"ש ע). אמר לו הקב"ה (לאל"ף) עולמי ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה (ר' אלעזר בר אבון בשם ר' אחא, שם שה"ש, לאשו ראש פז). אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי שאלו לא קבלה תורתי הייתי מחזיר עולמי לתוהו ובוהו (בשם ר' ירמיה, שם, שוני שוני)—ואמר המשורר: כי אתה מקום עולמך ואין עולמך מקומך (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמ' 5).—*ובמשמ' זמן החיים שבעולם: אשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ' א א). שני אחין בעולם אחד ומת אחד מהן בלא ולד (שם גמר', יט.). וישב שם עד עולם והלא אין עולמו של לוי אלא חמשים שנה (ירוש' ברכ' ד א). ועבדו לעולם כל ימי עולמו שלרוצע (קטע מכי' דרשב"י, JQR. 1904, 445).—וסומך לשמות, אבות העולם: ולמה מזכירין את דברי שמאי והלל לבטלה ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם (עדו' א ד).—אמות העולם: בכל יום ויום אומות העולם משלחין נוטריהן ומשיאין את התורה שהיתה כתובה בשבעים לשון (ר' יודה, ירוש' סוט' ז ה). מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל ויהרגו ממנו תילי תילים ויננפו ישראל מעט ויהרג משיח ה' ובאים מלאכי השרת ונוטלים אותו ומטמינים אותו עם אבות העולם (אותות המשיח, ביהמ"ד ילינק ב). ועי' אמה.—*אנשי העולם: ומי הוא זה מאנשי העולם והשררה שלא יתן אתונות עשרים ועירים עשרה (עמנו', מחב' י).—*באי עולם: בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון (ר"ה א ב). והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר' לב). וכי מה צורך לבאי עולם בכך (שם לז). הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אלו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן (שם במד' קיט). ועי' בוא, פתחון.—בריאת העולם: שאין כתיב בהן יצירה מתחילת ברייתו של עולם (ירוש' נדה ג ב). אין בכח האדם למצוא עומק הטוב ר"ל התחלת בריאת העולם והרע הוא הפסדו (יונה בן תמים, פי' ספי' ילירה ל).—ובפרט במנין השנים: וישוב כותבין (בגט מקושר) בשטה (השנת) [חמישית] בשנת כך וכך לבריאת עולם (ערוך ערך נט). בשלישי

בשבת בתשעה ועשרי' לירח מרחשון שנת חמשת אלפים ושמנה עשרה לבריאת עולם למנין שאנו מנין כאן בפריש (טופס הגט מרבינו יחיאל מפאריס, סמ"ג מ"ע, גירוש', קלג:). בארבעת אלפים וחמש מאות ושמנים ושתים שנה לבריאת עולם (מלבה, Ascoli, Inscrizion 25).—גלגל עינו של עולם: הה"ד וישבו ויבאו אל עין משפט היא קדש לא בקשו להזדווג אלא לגלגל עינו של עולם עין שעשתה מדת הדין בעולם בקשו לסמותה (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר אסתר א).—חדוש העולם: ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך לחשוד אדם יום אחד בספק שיספקהו על חדוש העולם ותוספת מהרה (ר"ם א"ת, מו"נ ב כג). החלק הא' מצאנום ח' הא' חדוש העולם הב' השארו' הנפש וכו' (ר"ח קריסקש, אור ייי ג ו).—*חשק העולם: נתן בלבי חשק העולם לרדוף אחרי ימים והבלם אכן בהשפטי על כל נעלם יראו אני את אדני המלך (רמב"ן, מרא"ש מקדמי עולמים, מלא חפנים לגיגר, 40).—יסודי עולם: אע"פ שהן יסודי עולם אין מחזיקין טובה לעצמן (ערוך ערך מרגל).—*ישוב העולם: להלן לגן עדן וכאן לישובו של עולם (ר' חנינה, מד"ר ברא"ש יג). עי' ישוב.—כבשונו של עולם: דברים שהן כבשונו של עולם (חגי' יג.).—ובסהמ"א: והריני אני מבאר לכם ראשי פרקים מאלה הדברים שהם כבשונו של עולם (רמב"ם, אגר' לחכמי מרסליה).—מציאות העולם: היה (הבורא) נמצא ראשון קודם מציאות העולם (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ב ה).—סוף העולם: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א). כיצד מאיימין את העדים וכו' הוו יודעין שלא בדיני ממונות דיני נפשות וכו' דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויים בו עד סוף העולם (סנה' ד ה). אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (שם גמר' טז.).—ובסהמ"א: דור הולך ודור בא מאנשים ובעלי חיים וצמח והיא כן עומדת עד סוף עולמה (ר"י א"ת, או"ד לרשע"ג א ד).—סתרו של עולם: לכך משה אמר יושב בסתר עליון הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה הכל ואינו נראה (מד"ר במד' יב).—עניי עולם: תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר (ב"ב ח:).—*עניני העולם: ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבו לעניני העבודה (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון פתיח'). וכיון שאתה עושה זה

בעניני עולמך הכלה כל שכן שתעשה כפלים בעניני אחריתך הקיימת (שם יחוד המעשה ו). — עסקי הָעוֹלָם: בודקין על אדם נאמן ושיש לו כח בעסקי העולם כדי לשמור נכסים ולהרויח בהן ומעמידין אותו על הקטנים (רמב"ם, נחלות י ו). — *פירות הָעוֹלָם: אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יפר (ספרי במדי קנס). — *צורת עוֹלָם: חותם תורה ניתן צורה ספר נקרא צורת עולם כי בו ניבי רמז יביא מפי נביא על כל נעלם (ר"י אבן לטיף, צורת העולם, הקדמ'). — *צֹרֶךְ הָעוֹלָם: אלו לדבר שאינו צורך העולם[1]) כו היו עובדין היה מבטלו הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים יאבד עולמו מפני השוטים (ע"ז ד ז). — ובסהמ"א: והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ע הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקדמ' 2). — *קיום הָעוֹלָם: כל א' וא' (מן המלאכים) ממונה על י"ב אלף ממוני' אחרי' והם ממונים על קיום העולם ואלה נקי מאזנים וכו' (ר"מ קורדוביירו, פרדס רמונים כג א). — *קרקע עוֹלָם: בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה טהורה (שמואל, נדה נז:). — ראש השנה של עוֹלָם: התיב ר' יודן בר פליא קומי ר' יונה הרי חרובין הרי הן חונטין קודם ראש השנה של עולם והן מתעשרין לבא (ירוש' שביעי' ה א). — רבון הָעוֹלָם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבון העולם כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו' (ר"ש בן יוחי, ירוש' סנה' ב ו). אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת מיד ויקרא מלאך אלהים אל הגר (ר' ברכיה, מד"ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (על ישמעאל) אמרו לפניו רבון העולם אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (שם). וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב"ה ואומרת רבון העולם אני עשיתי את שלי ואתה עשה שלך (ר' יהודה, שם כג). — רבונו של עוֹלָם: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם לא חסיד אני וכו' (ברכ' ד.). אמר לפניו רבונו של עולם אני ראשון של אותיות ולא בראת בי (את עולמך) אתחלא (מד"ר בראשי' א, סידור'). — *רבון כל העולמים: רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך (תפלת השחר). — *שביעית של עוֹלָם: ובשביעית יצא שביעית של מכירה לא שביעית של עולם (ירוש' קידוש' א ב). — *שמאל של עוֹלָם: וצריך לכתוב בימינו ואיטר בשמאל של עולם שהוא אליו ימין ושולט בשתי ידיו יכתו' בימין העולם (ספ' התרומה, תפילין כה, ד"ה הנה פירשנו). — *תקון הָעוֹלָם: התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן מפני תיקון העולם (גיטי' ד ב). אין עושין כתובת אשה מן המטלטלין מפני תיקון העולם (תוספתי כתוב' יב ב). הלוקח מביא ביכורין מפני תיקון העולם (ירוש' דמאי' ה ט). — ובסהמ"א: כל אותם הימים שמיטפל באבדה קודם שימכרנה בבי' דין אם האכילה משלו נוטל מהבעלים בלא שבועה מפני תיקון העולם (שו"ע חו"מ אבידה רסז כו). — הָעוֹלָם הזה, הָעוֹלָם הבא, העולם הנצחי שאחרי המות: אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם כו' (פאה א א). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא (בן זומא, אבו' ד א). העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא (ר' יעקב, שם טז). גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא (שם ו ז). — חיי הָעוֹלָם הבא: קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא (הלל, שם ב ז). יצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנין לחיי העולם הבא (ר' פרנך בשם ר' יוחנן, מו"ק ט.). — חלק לָעוֹלָם הבא: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא (סנה' י א). היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא ויש לך חלק בו (מד"ר במדי כג). — בן הָעוֹלָם הבא: כל שקבוע בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (בשם ר"מ, ירוש' שקל' ג ד). איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית (ר' יוחנן, ברכ' ד:). — ובתפלה: אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה אתה הוא בעולם הבא (תפל' השחר). — ובסהמ"א: וכשראו הכהנים שבשביל כן נתמעטה האמונה של עולם הבא התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם (ערוך ערך עם). — ואמר המשורר: שם יחליפו כח ושם ינוחו יגיעי כח ואלה בני נח ובו נועם בלי תכלית וקצבה והוא

[1]) [כך הגרסה במדב"ם ובירוש', אולם בדפו' הגרסה: לעולם.]

העולם הבא (רשב"ג, כתר מלכות). וחקים צדיקים הוריתנו להנחותינו במעגלי ישר וכו' ולפדות נפשותינו ממוטות הזמן ומן תאות העולם הזה (ר' בחיי, יי' שפתי תפתח, בסוף חו"ה). כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא (ר"י ח"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). שער פרישות מהעולם הזה ואהבת העולם הבא אמר החכם מולות העולם הזה על הבורא שאין ממרין אותו כי אם בו וכו' (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 63). ואמר שחכם ראה אדם אחד דואג אמר אם דאגתך על העולם הזה כבר הינת[1]) לך אלהים ממנו ואם דאגתך על העולם הבא יוסיף לך האלהים דאגה (שם 68). ולא יאמר באביו ובאמו ולא יאמר כך יזכה לעולם הבא (ספ' חסידים תתתקלג). אמר החכם העולם הזה למי שיגבר עליו (פניני המליצות, גנזי פטרבורג, הולי גורלכד). עשה מה שתמצא ידך בעולם הזה כאלו לנצח חיתך ועשה מה שתמצא לעולם כאלו הגיע זמן מותך (שם כח). ואמר הכון לעולם הזה כאלו לעולם תחיה (ר"י בן זבארה, שעשוע' ז, דודסון 73). ואמר הכון לעולם הבא כאלו מחר תמות (שם). כי גרושי תבל המה נשואי העולם הבא (עמנו', מחברי יט). ולכן תעבוד בעולם הזה עבודת מי שיחיה לעולם וחשוב לעולם הבא כמו שימות למחר (סוד הסודות 127). וצוה פילוסוף לתלמידו ואמר לו די לך מן העולם הזה מה שיטריפך לחם חקך ומה שירוה צמאונך וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה ע). — ובלי הא הידיעה: בעולם זה זרע זרע צדקה ומי טהר זרוק בו עת זרוע תהי קוצר בעולם בא אלומות אשר תלאה לנשאם על זרע (ר"י חריזי, ספי הענק לג, ספי זכרון להרכבי). עורה אנוש טרם לעולמך תסע וקח צידה בעולם זה (שם לה). — ובלי הזה: ולא נטה עם אל העולם עד שנטו מן התורה (ר"י ח"ת, חו"ה, הפרישות ג). — ונסמך לשם: בראתיו עולם הבריאה שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה וחיים (מקבי אצילות). יצרתיו עולם היצירה שם חיות הקדש שראה יחזקאל בן בוזי הכהן (שם). אף עשיתיו עולם העשייה שם אופנים ומקבלי התפלות והבקשות (שם). הנה יתבאר כן לפי שהמציאות בכלל ג' חלקים עליון והוא עולם המלאכים אמצעי והוא עולם הגלגלים שפל והוא עולם היסודות (ר"ח קריספקס, אור יי' ב ו ג). ומי יבנה בעולם הנשמות בית זבול ארמון וטירה (עמנו', מחב' ח). אשה אשר תמות בתולה אין לה בעולם הנשמות חלק (שם מחב' טז). והיינו שברא העולם במדה"ד דהיינו ההנהגה הרחוקה כדפי' ראה שאין העולם מתקיים ירצה אם תתרחק לעולם הכחות שהיא הנהגת שם אלהים (ר"יג קולדוזיכו, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן). כי כל זה בחי' הבתים והוא נקרא עולם אצילות אשר בתוכו יושב האדם העליון וכו' ואח"כ נברא עולם הבריאה (רח"ו, היכי אבי"ע). מתחילת בריאותו של עולם רמז לנו אלה העולמות אבי"ע ארבעתן באופן זה כי בעולם המלבוש הוא אור לבושו שנא' עליו עוטה אור כשלמה רמז לנו עולם האצילות אשר כל הנאצלים נאצלים ממנו (ר"ן בר"י אלחנן, עמ"ה, עולם הבריאה ג). וצדקו בזה דברי ספר הזכרון שאמ' שהספירו' הן זו אחר זו כשלשל' דהיינו דווקא במצב הזה שהיו בעולם הנקודות ובעול' התוהו (שם, עול' התוהו יב). עולם הנקודים והוא עולם התוהו ועולם התיקון עולם הנקודים הוא מה שהאצילות עם כל ענפיו היו הולכים ונעשים באומן העושה כלי מחתיכת עץ (רמח"ל, פתחי חכמה לו-לז). וכל אלו הם סוד הגבורות והדינים וזה הוא הנקרא עולם התהו (עמנואל חי ריקי, משני חסידים פב). ולמטה הכלילות הנמשך מן הכתר יקרה אל הכל וישיגו כלם הניצוץ של הכלילות הנזכר וגם בעולם התיקון (ר"כ בר"י אלחנן, עמ"ה, עולם התוהו י). ולעשות לו הכנה כדי שיתוקן בעולם התיקון (שם יז). חלק האצילות והיא נשמה נקראה בשם אלוקית וחלק הב' אינם אלוקית ונקראי' עולם הפירוד (רמח"ל, חוקר ומקבל 2). ובשבתי פה אינני יודע מן הענינים המתחדשים בעולם היהודים אלא במקרה (הלל החסר מארץ נוד, מכת' ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדי גנוזי, עדלמן יח:). — ועם תאר: והצורה הזאת אשר אינה מתדבקת אל ההיולי הוא צורת המלאכים והשרפים והנפשות וכל הצורות המיוחסות אל העולם העליוני (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ב:). השם הנשגב לבדו ברא בעולם העליון תשע עגולות גדולות סובבות את הארץ שהוא העולם השפל (ראב"ע, ספ' המספר 1). וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים ועולם השפל והוא זה העולם והנכבד בזה העולם הוא האדם ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלה מג' העולמות ובשני

1) [הנית בבאור.]

העולמות יקדישוהו וירוממוהו כתהלתם והאדם גם כן בעולם השפל (רד"ק, ישעי' ו ג). והיינו סוד אומרו והיה אור הלבנה כאור החמה והטעם שהנשמות נתקנו וקנו עולמם בעולם התחתון והגבירו הטוב על הרע (ר"מ קורדוביירו, שעור קומה, צורת עולמות ומחריבן). ויבינו במקרה עולם התחתון תכונותיו מוצאיו ומובאיו איך נקשר זה בזה בשלוב (רש"ס, ד' כוסות, כוס ביד ה' ז). — עֹולָם גדול, macrocosmos, עוֹלָם קטן, microcosmos: העולם הגדול הולך על ד' טבעים וכן העולם הקטן שהוא האדם (ר"י א"ת, תקון מדות הנפש לרשב"ג י). אמר מי שקנה הרב במעט והכיר כל אלו הצרות ומושל בתאוות עולם קטן בעבור עולם גדול אשריו ואשריו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 69). החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן (ראב"ע, משלי ג טו). בצלם אלהים האדם עולם קטון או העולם אדם גדול כמאמר יחזקאל וכו' (הוא, שיטה ראשונה מפי' התורה, או"כ 3, 214). ולמה נקרא (האדם) עולם קטן ונקרא עולם גדול הנה אלו הענינים כלם מיחוד נפש החכמה הפילוסופית (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פריס) פרק י' בקבולת כפש החכמה, שם 197). ועל כן נקרא האדם עולם קטן לפי שיש בו דמות מכל מה שבעולם גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו החכמה במעלת העולם הרוחאני (רבי יוסף אבן לדיק, העולם הקטן, הקדמי). ולהיות הענין כן נק' האדם עולם קטן לפי שבמתכונת גופו ונשמתו הוא דוגמא לכל העולמות (ר"י מסיקא, מנחי קנאי 87). —*עוֹלָם חדש: כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש (ר' לוי, מד"ר בראשי ל). —*עולם החדש, ובפרט אמריקה: וזה עולם החדש שמצאו הוא גלגל מובדל מהקודם ורחוק ממנו מצד הצפוני שהוא היותר קרוב כמו שלש מאות וחמשים פרסה בקירוב (אמונת חכמים ז, לא.). ועתה נדבר מעולם חדש הנמצא וזה אמעריקא הנתגלה ע"י קאלומבוס (ארחות עולם כח). וקראוהו עולם חדש לגדלו ואורכו (שם כט). והחלק הב' הוא מה שאנו קורין עולם החדש או אמריק"א והחלק הזה העליון הוא מתחיל ממדינת פורטוגאל וכו' העולם החדש הזה כפי המורגל בפי ההמון לא נודע ממנו בימים הקדמונים (ר"י מוסקאטו, אולר נחמד לכוזרי ב יע, יע:). והוא החלק העולם החדש שקורין נאבא זונדע אשר שם יבשה רחבת ידים (דוד גנז, נחמד ונעים ב קד). סימן ע"ג ממציאות עולם חדש הנקרא אמוריק"ו (שם ענ). וברבות העתים נתישבה מהם כל העולם החדש (מקוה ישראל של מנשה בן ישראל, יז.). וכנגד זה מצאו בעולם החדש אנשים לבנים ומגודלי זקן (שם יט.).

—*שֶׁבָּעוֹלָם: מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה (קידושי ד יד). כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו (אבו' ג יז). בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה (ר' יוסי בן קסמא, שם ו ט). אמר לו רבו אתה יודע כי שאלו היו נותנין [לי] כל ממון שבעולם אין אני מבדה (מכי' משפט' כ). והרי כל האומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם (שם בשלח ג). שבתחלה הוא מותר בכל הנשים שבעולם והיא מותרת בכל האנשים שבעולם קדשה הוא אוסרה והיא אוסרתו (ר' יוסי, יבמ' לה.). בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה וכו' (ירושי קוני א ז). —ועי' נהג. —ולהפלגה: אמרו לו (ר"ג רב"י ראב"ע ור"ע למין אחד) רשע שבעולם אין אדם רשאי לטלטל בתוך חצירו בשבת אמר להם הן אמרו לו עליונים ותחתונים חצירו של הקב"ה (מד"ר שמות ל). שהיינו כאחד וגנבנו כאחד וגזלנו כאחד ועשינו כל מעשים רעים שבעולם באחד (שם קהל', מעוות). —ובספה"א: כירה גרופה וקטומה משהין עליה כל תכשיל שבעולם (ר"ן על הרי"ף, שבת יז:). —*בָּעוֹלָם, כעין תה"פ במשמ' סתם, בלבד, אינו אלא[1], bloss, nur; ne... que, seulement; just, only: עכשיו שכתב יקנו בתחלה מכסף שקנה ושטר לראיה בעולם (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 51). אמר רב יוסף על מי אתה סומך על שטר שטר חרש בעולם[2] הוא (שם 69). והלכה שאין קידושין תופשין באשת איש ואם אדם [קדשה] קידושין בעולם קידשה ולא כנסה אינה צריכה גט ממנו (שם 98). וגם חליצה בין שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר שלראיה בעולם הוא (שם 100). ואשה שהפילה שיליה בעולם אע"פ שאין בו וולד נאמר אין אפשר לשיליה בלא וולד (שם 102). הפלגת דברים בעולם הוא (חשוי גאוני קדמי, קסל קיד). אל תאמרו מים מים שאין שם מים כל עיקר

---

1) [מן הארמ' בעלמא.]

2) [מן הארמ' חספא בעלמא, כלומ' אינו שוה כלום.]

אלא דמות בעולם נראית (ר"ח, חגי' יד:). אבל גבי לויתי מסך מנה דהיינו נפילה דרבים שיש לחוש שאיש אחר בעולם נפל ואיש אחר בעולם מצאו (רשב"ם, ב"ב, קעב:). בת כהן שבא עליה ישראל וכו' הוכר עוברה הרי זו מקולקלת למפרע עד מ' יום שכל המ' יום אינו עובר אלא מים בעולם הוא חשוב (רמב"ם, תרומ' ח ג).—°ובמשמ' יושבי הָעוֹלָם, בני אדם: שרגילין העולם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהקורה לי (ערוך ערך קנל). כדי שאם יבא למכור קרקע לא יבינו העולם שהוא דחוק לפרוע מעות (רש"י, ב"ב מג.). וגם מה שאומרים העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה .שבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים (תוספ' ברכ' ג.). ומה שהעולם אין נזהרין עכשיו בזה לפי שאין אותה רוח רעה שורה באלו המלכיות (שם יומי ע"ז:). ומה שנהגו העולם להדליק הנר מי"ט לחבירו ואין מדקדקין אם הוא לילה וכו' (שם ביצ' כב.). והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו טלאי (ר"ן מוינה, אור זרוע, ב, פסחי, כח::). שלא להוציא לעז על קדושין הראשונים שהעולם יאמרו אין קדושי שלית כלום (מרדכי, קדוש' תקו). ודרך העולם למחול טעות עד שתות (טוש"מ הונאה רכז). נהגו העולם שלא לאכול בפסח לא גבינה ישנה ולא דגים מלוחים (הלבוש או"ח תמז ה). על מה ששואלין העולם לפי סוד העבור היכן היה נשמתו וכו' (הרקנטי ח, כד:). כיון שהעולם מבשלים אותו לאבילה וכו' ואפשר שעל זה סמכו העולם לברך שהכל על הקאוי לצאת ידי ספק (מורפורגו, שמש לדקה, שו"ת, יג::). לכך נהגו העולם לתת האפיקומן תחת המפה זכר לצרורות בשמלותם (חזקוני, פי' התורה, שמות יב לד). והעולם נהגו לברוך שליש ולא לעשות חוליות (לכדה, האגור, ג:). אומרים העולם שהוא יסוד ר' ינויי (סד"ל, מבוא למחז' בני רומא, י).—*ומ"ר עוֹלָמִים: רבון כל העולמים בן הגון להם שתתן להם ותהרגם (תוספת' סוט' ו ז). זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא (ר' יוסי בר חנינא, ברכ' נח.).—ובמהמ"א: ובצאת הדברים מן המציאות אל האפיסה ומן האפיסה אל המציאות יתכן להמציא עולמים רבים (יוסף בן לדיק, העולם הקטן א ג).—*ועוֹלָמוֹת: סבותה לראשי ביום נשק וכו' ביום ששני עולמות נושקין זה את זה העולם הזה יוצא והעולם הבא נכנס (ירוש' יבמ' טו ב). ביצחק וכו' בי"ת תרי כן שהוא עתיד לנחול שני עולמות העולם הזה והעולם הבא (ר' הונא, שם נדר' ג יב). רוכב על כרוב קל שלו ושט בשמונה עשר אלף עולמות (ע"ז ג:). שבעה הבלים שאמר קהלת כנגד ז' עולמות שאדם רואה (מד"ר קהל' א). וביציאתו (הילד) בוכה ולמה מפני שמחליפין לו שבעה עולמות באותה שעה (סדר יצירת הולד, ביהמ"ד ילינק א, 154).—ובמהמ"א: כתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות וכו' (מסכ' אצילות). יש עוד ע' עולמות בסוד הבי' שהיא ע' שמשם השפיע ע' שנה לדור הם אלף אלו הם אלף דורות אלף עולמות (ר"מ קורדובירו, שעור קומה, בונה עולמות ומחריבן).

°**עוֹלָמִי**, ת"ז, נק' עוֹלָמִית, עוֹלָמִיִּת, מ"ר עוֹלָמִיִּים, עוֹלָמִיּוֹת,—א) מה שהוא לעולם, נצחי, ewig; éternel; everlasting: כי זאת היא התכלית הטובה העולמית אשר אם יגיע אדם אליה תכלה עינו תמיד להגיע אל מה שלמעלה ממנה (ר"י א"ח, תקו' מדוי הנפש לרשב"ג ט). ומהענין הזה משובה נצחת כלומר תמידה עולמית משקלו נפעלת ועקרו ננצחת (הוא, ספר השרשי לריב"ג, נלח). כי זה המות ירצה לומר בה המות הנצחיית והעולמיית אשר תהיה לנפש האדם הרודף לתאוות החושיות (ר' זרחיי מברצלונה, פי' משלי ז כז, המחר ב, 219). כי בידיעת הכללים אלו תנחל הירושה העולמית הנצחית אשר לא תפול תחת גבול ההעדר (מכת' מיוחס להרמב"ם, חמד' גנוז', עדלמן, מב:). והכל בא להוכית האדם שלא יטה אחר גופו ולא ישים השתדלותו בו לפי שהנטיה ההיא היא טומאה עולמית (ר"י נרי אכטולי, מלמד התלמידים, סט:). לפי שידוע שהאשה החוטאת תחת אישה אין ספק שדבר מכרית גרם לה לשכחה את השם וענשו לסלק מעליה אימת בעלה ולקנות לה שם רע עולמי בין שכנותיה (שם קכו.). וכן ראו בכל דור ודור לכל אנשי השם הנמצאים בכל דור ודור שילך לפניהם שכלם לתור להם מנוחה עולמית בשלשלת הזמנים העוברים על האדם (שם קל:). הדבר הנעדר אפשרות הגעת התועלת ראוי שידחה דחוי עולמי (ר"י מסיר לאון, נופ' צופי ב יג). והסבה בהשתוקקם כל דבר שדעותיהם מבולבלות לא נתישבו עדין על מה שראוי מהענינים העולמיים ואין סברותיהם קימות (שם ג יח). אחר שהש"י ייעד לישראל בשבועות האלה לגאול אותם מזו הגלות

גאולה שלימה עולמית מ"מ לא מאסם ולא השליכם מיאוס עולמי והשלכה נצחית (ר"י ב"ר אברהם, חזוק אמונה א כח). נבואת משה באמון אין למעלה ממנו והוא אמון עולמי (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים לט). —ב) של העולם הזה, מה שאינו רוחני, weltlich; mondain; worldly, secular: לפי שקצת הטוענים עלינו יבוזונו לפי שבתורתנו לא ימצא בה גמול ולא עונש אלא עולמי (ראב"ד, אמו"ר 39). ובמה שלמטה מזה מן החדושים העולמיים והעתקת המלכיות שיצאו באמצעיים (שם 86). אחר שקנה מן הקנינים העלמיים ומן המתכות והצמחים או משאר הקנינים (ר"י א"ת, הקו' מדוי הנפ' לרסב"ג, ג, הערה שכו). אבל בוחות המדה השנית הן מותרי הדבור ורב חברת בני אדם וכו' והקנאה בהם בקנינים העולמיים וכו' (הוא, חו"ה, עבודת האלהים ה). אך תועלת הבטחון בעולם מהם מנוחת הלב מן הדאגות העולמיות והשלוה מנדנוד הנפש וצערה לחסרון תאוותיה הגופיות (שם, הבטחון פתיח'). לא עמדנו על איזה מלאכה מן המלאכות טובה לנו ויותר ראויה לבקשת הטרף והבריאות והטוב ולא באיזה סחורה ובאיזו דרך ובאיזה מעשה מן המעשים העולמיים נצליח כשנתגלגל בהם (שם ד). ופנו נפשותם ולבותם לעניני תורתם ועבודת אלהיהם לכבודו ורוממותו ולשמור מצותיו וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (שם, אהבת יי' ז). ומישר כלי המחשב ומפנה אותו מכל אשר קדם מהמחשבות העולמיות (הוא, הכוזרי ג ה). אלה דיניו יתברך העולמיים (שם יט). וכאשר יגיע קצו יאבד גנו העולמי ויזכור אוצרו ומעשיו ומצאם בלתי מספיקים להיות כופר בפשו וישליט עליו כעס הבורא ויענישהו העונשים המרים עונש נצחי (ר' ידעיה הבדרשי, ספ' הפרדס א, אוצה"ס ג, 4). ההצלחה השנייה והיא הצלחה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמית (רש"ע פלקירא, ראשי חכמי' 6). ונתינת עורף אויביהם ואריכות ימים עולמיים ונתינת שובע בארצות מרבוי כסף וזהב (ר' יצחק אבן לטיף, אגר' התשובה 57). כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (דוד בן יו"ט בן בילא, יסודות המשכיל ז, ד"א כח). ולא יבקש היותו ראש ופרנס על הצבור בעסקיהם העולמים (פריסוט דוראן הלוי, מעשה אפד, הקדמ' 5). והיה הכתב באוצר למה שירצה האדם וכירתו בהשתדליותיו ועסקיו העולמיים (שם ה, 34). לפי שהיתה תלמודו מכוון אם להתעדנו בעיון ואם להתכבד בו שהם כלם דברים עולמיים (ר"י אברבנאל, נחלי אבו' ד, ד"ה הלמד ע"מ ללמד). ולפי שרוב עסקי האדם ועניניו העולמיים הלא הם להתמדת כבודו (שם, כל המקיים את התורה). כי אין זכרון ארך ימים ושנים לדברים העולמיים אם אין על מה שיסמוכו מאיזה מעשה ופועל עומד (כפאות לבית דוד ד כא, מח.). ולבש בגדים אחרים שלא מהעולמיים מורי הוראה שיצא מדעתו לבחור בחיי הפרישות מעולם הזה (שם ז מג, עט.). והנה כפי מדרגת השפעתם של הימים האלה (שבת ויו"ט) כן הוצרכנו לינתק מן העסק העולמי וכפי איסור המלאכות בהם (רמח"ל, דרך ה' ד ז). והתחילו הנאות העולמיות להתגנב מעט מעט בחיי האיש הישראלי (ר"א נויסל, מע"י ג, הסקפה לטובה, יג.).

*עוֹלָמִית, תה"פ—לְעוֹלָם, immer; toujours; for ever:

במי שבא לכלל עוני הכת' מדבר יצא נשיא ומשיח שאינן באין לכלל עוני שקדושתן עולמית (תוספת' שבוע' א ו). הפר לאשתו הפר עולמית הפר לעבדו יצא לחירות משלים נזירותו (מד"ר במד' י).—ובסהמ"א: שומרת יבם שנשאת בלא חליצה אם אין לה בנים תצא מזה ומזה מבעל בגט ומיבם בחליצה ואסורה להן עולמית (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 109). כיון שבנפילה ראשונה לא היתה ראויה לו אע"פ שבנפילה שניה היתה ראויה לו אסורה עליו עולמית (והזהיר ויקרי, פח.). כי יד על כס יה ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש"י, שמות יז טז). לצמתות לפסיקה למכירה פסוקה עולמית (הוא, ויקר' כה כג). בלע המות יכסנו ויעליטנו עולמית מישראל (הוא, ישעי כה ח). ואחרים הוציאו זמנם כולו בגשמיות לבד ויצאו ממנו כאשר באו כלעומת שבא כן ילך והפסידוהו כולו הפסד עולמית (ר"ש א"ת, פי' הר"מ לאבות יט.). נוהג שבעולם אשה ראשונה שאדם בועל אהבתו תקועה בלבו עולמית (חזקוני על התורה, ברא' כט ל).—ואמר המשורר: הלחזות בנעם אדני צמית ולשרת פניו עולמית שובי שובי השולמית (ר"י הלוי, יקרה מיקר). בחרתי היות לך לריע ולעמית ולהיות שמי חרות על לוח ספרך עולמית (עמנו', מחב', הקדמ').—וביחוד עם שלילה, nimmer, nie; jamais; never: עשו לו (לגוי בשבת) ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל ואם בשביל ישראל לא יקבר בו

עולמית (סנה' כג ז). פקח שנשא פקחת וכו' נתחרש הוא או נשטתה אינו מוציאה עולמית (יבמ' יד ח). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית (בכור' ה ג). וכולן שחזרו בהן[1]) אין מקבלין אותן עולמית (ר' מאיר, תוספתי דמאי ב ט). אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם אם יש ממש בדבריו פטרוהו ולא היה יורד משם עולמית (שם סנה' ט ג). קצצה מתכוין ר' אליעזר אומר משיולד לו נגע אחר ויטהר הימנה וחכמים אומ' אין לזה טהרה עולמית (שם נגע' ז ה). ד"א סימים יתימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש וכו' דברי ב"ה בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית (מכי' בא יז). הנושא מעוברת חבירו ומניקת חבירו יוציא ולא יחזיר עולמית (ר' מאיר, ירוש' סוט' ד ד). הוציא לו (לחברו) שם רע אין לו מחילה עולמית (ר' יוסה, שם ב"ק ח י). נפל ליד דיין לא יוציא עולמית (ב"מ ז.). החוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר עולמית (סנה' מז:). כלי נתר אין לו טהרה עולמית (ר' יוסי א"ר אמי, ע"ז לג:). אמר לו הקב"ה (ליעקב) ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית לא האמין ולא עלה (מד"ר ויקר' כט). — ובסהמ"א: היעמדו דברי מרדכי האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי (רש"י, אסת' ג ד). ושופר של תקרובת ע"ז אפילו של גוי לא יצא בו דתקרובת ע"ז הרי היא כמת שאין לה היתר עולמית (ריטב"א, מסכ' ר"ה ג, לט::).

°**עַוְלָן**, ש"ז, מ"ר עַוְלָנִים, עוולנים,—כמו עַוָּל: והנה אשר ימית עצמו בגלל הכעס הנה אינו עולן בענין המיוחד (יוסף כספי, קלור ספי המוסר ה, כ"י ועיקן). ואמר (הפלסוף) כי האדם הפועל השווי יקרא שוה והפועל בלא שווי יקרא לא שוה או עולן (הוא, קילור ספי המדות ה, כ"י ועיקן). והמדברים שקר במו"מ שעושים עם גוייה גורמים חילול ה' שאומרים הגויים ידוע הדבר שיהודי שקרן כוזב עולן (ר"א ספסו, פלא יועץ א יד). — ומ"ר: ורוב העולם כשאיש ואשתו עוולנים במעות בלא אונס או בעיוות מאזנים ובעיוות משקלות ובכסף ובמעות גם הבנים רעים באותו עניין (ספי חסידים תתרלא).

°**עַוְלָנוּת**, ש"נ,—כמו עַוְלָה: אמנם הנלקחים בעולנות הם אם הדברים אשר ראוי שתפול בהם המחילה (ר"י מקיר ליאון, נופת צופים ב ו).

עַוְלָתָה, ש"נ—כמו עַוְלָה: חרשתם רשע עולתה קצרתם (הוש' י יג). תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עולתה בך ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא (יחזק' כח יה-יו). להגיד כי ישר יי' צורי ולא עולתה בו (תהל' צב יו). למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). — ואמר הפיטן: ואם עולתה תחפש ותבדק מה נדבר ומה נצטדק (אתה מלקי, סליח' א' עי"ת).—כי באמת ישרים דרכי ה' ולא עולתה בהם (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבות ב, כג.).—ועי' עַוְלָה, עֹלָתָה.

עָוֹן, עָוון, ש"ז, סמי' עֲוֹן, עֲוון, כנ' עֲוֹנִי, עֲוֹנֵנוּ, עֲוֹנְךָ, עֲוֹנֵךְ, עֲוֹנְכֶם, עֲוֹנוֹ, עֲוֹנָהּ, עֲוֹנָם, מ"ר עֲוֹנִים, עֲוֹנֶיךָ, עֲוֹנֹתֵי, עֲוֹנֹת, עֲוֹנוֹת, כנ' עֲוֹנֹתַי, עֲוֹנֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֵינוּ, עֲוֹנוֹתֶיךָ,-נֹתֶיךָ, עֲוֹנוֹתֵיכֶם,-נֹתֵיכֶם, עֲוֹנֹתָיו, עֲוֹנוֹתָיו, עֲוֹנֹתָם,-נָם, עֲוֹנֹתֵיהֶם,-נוֹתֵיהֶם,—מעשה לא ישר, שלא לפי הצדק, לא לפי התורה והחקים, Sünde; Verbrechen; iniquité, crime; iniquity: ויאמר קין אל יי' גדול עֲוֹנִי מנשוא (בראש' ד יג). כי לא שלם עון האמורי עד הנה (שם יה יו). פן תספה בעון העיר (שם יט יה). והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם וכו' ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה (ויקר' יו כא-כב). כי מנחת קנאות היא מנחת זכרון מזכרת עון (במד' ה יה). הכרת תכרת הנפש ההוא עונה[1]) בה (שם יה לא). לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת (דבר' יט יה). המעט לכם את עון פעור אשר לא הטהרו ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז; גם כ). כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בהם ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה (ש"א ג יג-יד; גם כ א; ח). ותפל (אביגיל) על רגליו ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך (שם כה כד). עלי אדני המלך העון ועל בית אבי (ש"ב יד ט.) אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (שם יט כ). ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני (שם כב כד). ועתה יי' העבר נא את עון עבדך (שם כד י). באת אלי להזכיר את עוני

---

[1]) [מדברי הברית יבדום'.]

[1]) [כך [illegible] בלא מפיק.]

ולהמית את בני (מ״א יז יח). הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים (ישע׳ א ד). הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה (שם ה יח). הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (שם יד כא). דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (שם מ ב; גם מג כד; נ א). והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו (שם נג ה). ועונתם הוא יסבל (שם יא; גם נט ג; סד ה). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ׳ ב כב; גם ג יג; ה כה; יג כב; יד י; לא ל; לג ח). אם עונינו ענו בנו יי׳ עשה למען שמך (שם יד ז). נסו מתוך בבל ומלטו איש נפשו אל תדמו בעונה (שם נא ו). הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש (יחזק׳ ג יח; גם יז מט; כא כח; כד כג; כח יח; לב כז; לו לג; מג י). ואפרים יכשלו בעונם כשל גם יהודה עמם (הוש׳ ה ה). כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא (שם יב ט; גם יג יב; יד ב). ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם (מיכ׳ ז יט). ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד (זכר׳ ג ט). ורבים השיב מעון (מלא׳ ב ו). כשל בעוני כחי ועצמי עששו (שם לא יא). כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני (שם לח ה). בתוכחות על עון יסרת איש (תהל׳ לט יב). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות (שם מ יג). למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני (שם מט ו). הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (שם נא ד). הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה (שם יא). תנה עון על עונם ואל יבאו בצדקתך (שם סט כח). שת עונתינו לנגדך עלמנו למאור פניך (שם צ ח). הסלח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי (שם קג ג). פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתו וימכו בעונם (שם קו מג). עוונותיו ילכדנו את הרשע (משל׳ ה כב). אם חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני (איוב י יד). ודע כי ישה לך אלה מעונך (שם יא ו; גם יח ה; כב ה; לא לג). מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם צדיקים (איכ׳ ד יג).—עון אבות: אנכי יי׳ אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ ה). והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו (ויקר׳ כו לט). עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם (ירמ׳ לב יח).— עון אשמה: והשיאו אותם עון אשמה באכלם את קדשיהם (ויקר׳ כב יו).— עון האשה: ותפקד עלי עון האשה הזאת (ש״ב ג ח).—עון בצע: בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצף (ישע׳ נז יז).—עונות חרב: גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב למען תדעון (איוב יט כט).—עונות נעורים: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (שם יג כו). — עון פלילי: כי הוא זמה והוא עון פלילים (שם לא יא). גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל (שם כח).—ואמר המקונן: גדר ארחות שבילי וגלתה עדת חכלילי כנפקד עון פלילי יום ענו בי עונותי ובושתי מכל עלילותי (אלי עלתי, קינ׳ ספרד׳). — מכשול עון: כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יי׳ נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עונם היה (יחזק׳ ז יט). ועי׳ מכשול. — סר עון: ויגע על פי (השרף) ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר (ישע׳ ו ז). —מצא עון: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני (בראש׳ מד יו). ויאמרו (המצרעים) איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון (מ״ב ז ט).—נשא עון: נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה (שמות לד ז). עי׳ נשא ג. —סלח עון: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שם ט). ועי׳ סלח. — פקד עון: ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה (ויקר׳ יח כה). ועי׳ פקד. — ובמשמ׳ ענש העון: וישבע לה שאול ויאמר חי יי׳ אם יקרך עון [1]) בדבר הזה (ש״א כח י). —ובתו״מ: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון (רבן גמליאל בנו של ר׳ יהודה הנשיא, אבות ב ב). וכשמת דיקדקו חכמים על כל מעשיו ולא מצאו אלא עוון אותה העיז בלבד (ירוש׳ סוט׳ ט, גנ״י 221). בעון נדרים מתה אשה של אדם (רבי נתן, שבת לב:). בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהן (שם, ועוד שם, ולג.). גר שבא להתגייר בזמן הזה וכו׳ ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה (יבמ׳ מז.). לא נתת לי אח שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין

[1]) [יש מפרשים כך גם בראש׳ (ד יג) ועוד מקומות, כמו בדבור נשא עון. עי׳ להלן; ועי׳ גם ראב״ע (שם).]

זה לזה ויהא עון תלוי בראשו (ב"ב קלז.). אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מחול לי על אותו עון שלא יאמרו הר שבכם צפור נדדתו (סנה' קז.).—ובסהמ"א: אמ' רב פפא אם טועה התנא הזה ואין יידע במה יצאו בעוננו מאחר ארבעת אלפים שנה וכו' (תשו' הגא' הרכבי מה). ואין לחשוב עון על מי שהתנצל (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 35). דע כי פשע קשה מעון (ראב"ע, שמות לד ז). — ואמר המשורר: הנה העון נרצה ואדני בעמו רוצה ולנפש קצרה וקצה צרי ותעלה ימצא (ר"י הלוי, ירושלים למוניך). וישב במארב עון מריך הרב ועם נפשך התוכח ומעשיך אל תשכח (ראב"ע, תוכחה נפי). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתבים והן נמחו בשיבתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר, 124)—עָוֹן השרשי, הנטיה לעָוֹן שירשו בני אדם מאדם הראשון: הפרק השלישי לבאר ענין ההגשמה אשר האמיגוה והסיבה התכליתית שלה בעניין העוון השרשי אשר קראוה אורגינאל (פרופייט דוראן, ספ' כלמת הגוים, הנוסח מאוצר הגר ג 103). — *ומ"ר עֲוֹנוֹת: מעשה באחד שהיה יוצא ליהרג אמרו לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי וכו' (ירוש' סנה' ו ז). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו (ברכ' ה.). שני אלפים ימות המשיח ובעוונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו (דבי אליהו, סנה' לז:). למה היה יוסף דומה לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניכר כך כל זמן שהיה בבית אביו לא היו מעשיו נכרין וכיון [שהורק] מכלי אל כלי והלך בגולה בעוונות מיד נכרו מעשיו (מדר' שה"ש א ג, גריגהוט).—ובסהמ"א: אם יש תפילין עם עונות בכף מאזנים בעון שפשע ולא הניח תפילין היא מכרעת ואם היה זהיר במצות תפילין כף של זכויות מכרעת (אוצר הגאונ' א, לוין 40). שלג הם עונותיו של אדם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וכשם שהשלג מיד נעשה ממנו מים והולכים לים כך עונותיו של אדם מיד כשיעשה תשובה ימסו למים שנאמר וכו' (אגדת עולם קטן, ביהמ"ד ילינק ה).—ואמר הפיטן: אבל עונות אבותינו התריבו נזה וחטאתינו האריכו קצו (אבל, מוסף יוה"כ). כי בעונותינו ובעונות אבותינו חסרנו כל אלה (שם).—אנו זקנים ומנהיגים וראשי קהל מדינה פלונית בר היה שבעוונותינו ובעון דורנו גברו היגונות ועצמו התלאות (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 137). ויש לדעת שהתשובה מפלת כלל העונות ואם יהיו לאדם זכיות ועונות שקול המאזנים נתחייב מדין השכל ומדין התורה (ר"א הקראי, ספי ג"ע, ענין יוה"כ ד, סב:). ואמרנו שהחכמים בהכמה שנו פעם חטא ועברה ופעם עון כי יש הבדל בין חטא לעון החטאים הם בדרכי החכמה שבכל דבר ממנה יש דרך לטוב ודרך לרע וכו' והעונות הם בדרכי הבינה שאין בדבר מהן דרך והפוכו אלא דרך אחד לבד (רנס"ו, פי' אבות, ג, כג.). — ומ"ר עֲוֹנִים: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ותמיד תנקי מעונים (רמב"ע, ערס אענה, דוקס 93). ושער ראש בהתלבן ויזהיר אשר יתלבנו כתמי עונים (רס"ע פלקירא, המבקש יח). — ודבור בַּעֲוֹנוֹת, להביע צער, כמו לדאבוני, leider; malheureusement; unfortunately: וששאלתם צבור דמצלו תפלת ערבית וקרו ק"ש קודם צאת הכוכבים ולא יכיל איניש לעכובינהו דבעונות כמה קהלות אקילי על נפשיהו בכך (רה"ג, אוצר הגא' א, לוין 2). ויירא אני מאד פן ילך ויביא שטר מהבטול הן שיהיה בדרך אמת או בשקר כי בעונות הדבר הזה מצוי (ר"כ ג'ירונדי, סו"ת מג). ויאמר שמעו שמים והאזינו ארץ כמו שזכירתי פרצה בגבול הזכירות פרץ ועמנואל דודי בעיני לא יוחן כי הוא בעונות שכחן (עמנו', מחב' יח). אבל אני בעונות שכחן (זכרי בן סעדיה אלצאהרי ספ' המוסר, מחב' יח, כ"י תימני). לאחר שסיימו הלימוד ורצה לילך לביתו קרא האר"י ז"ל למהר"ר אביגדור בנו של הר"ר יוסף לחוץ וא"ל אחיך הקטן איך שלומו א"ל ולמה שואל האדון הוא ישן במטה א"ל בעוונות שהנר סיפר לי שימות (לקוטים מספ' תעלומות חכמה, מד:). — וכן הֵן בְּעָוֹן[1]: אחרי כי הן בעון באנו לגזוז ונמצינו גזוזים (אגרת הנחלה, רעב). כי הן בעון מלבד המעוקשים רבו אשר בשם תלמודיים יכנו והם עמי הארץ גמורים (שם רפג). המדבר בגנות חברו ואומר אמת והן בעון אין אדם ניצול ממני (ר"א פאסו, פלא יועץ, ל קסה). — *עון גליון, כמו און גליון, Εὐαγγέλιον, עי' און: אלה בשביון עון גליון[2] ואלה בהגיון שוא קנאוני (שכני לבונס, אהבה לשבת ואלה, סדור עבודה בלב).—וכן עֲוֹן גִּלָּיוֹן: ועוד כתב להם ספרי כזבים

---

1) [מן תהל' (נא ז).]

2) [ברפו' אחרים: עי. רעיון, כנראה מפני תקון הבלרת.]

וקרא אותם עו״ן כליו״ן והם סברו שהוא אומר אב״ן גליו״ן כלומר אב ובן (תול״ד ישוע, 115). וירכב שמעון על העב ויקבץ את אנשי עי אל המגדל וימסור להם את ספר העון כליון ויצו להם לכשיולדו להם בנים שיזרקו על הבנים מים (שם 118). לקיים את דברי העון כליון כחוק אשר נאמר בהעון כליון (שם 126).

עוּן ׳ ממנו א.מָעוֹן, א.מְעוֹנָה.

עוֹנָה¹), ש״נ, כנ׳ עֹנָתָהּ, סמ׳ *עוֹנַת, מ״ר *עוֹנוֹת — זמן קבוע לדבר מהדברים, ובפרט לתשמיש המטה Beiwohnung; cohabitation: אם אחרת יקח לו שארה כסותה ועֹנָתָהּ²) לא יגרע (שמות כא י). — ובתו״מ: העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום וכו׳ (כתוב׳ ה ו). עונה של תלמידי חכמים אימת אמר רבי יהודה אמר שמואל מע״ש לע״ש (כתוב׳ סב:). — מצות עוֹנָה: למימרא דרבי יוסי מצות עונה לא קיים (שבת קיח:). — ובספהמ״א: נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי הטורח המוטל עליו (רס״י, נרא״ש לג יח). — ואמר המשורר: ולא יגרע אותה שארה וכסותה ומשכב עונתה בקחתו בת אחרים (רסב״ג, אזהר׳, מג:). — *ובמשמ׳ זמן, Zeitabschnitt; saison; season, עוֹנַת הגשמים: משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (ר׳ אליעזר, תענ׳ א א). המניח קנקנים בראש הגג לנגבן ונתמלאו מים רבי אליעזר אומר אם עונת גשמים הוא אם יש בו כמעט מים בבור ישבר ואם לאו לא ישבר (מקוא׳ ב ז). ביב שהוא קמור ארבע אמות ברשות הרבים אין שופכין לתוכו מים בשבת ותני עלה אם היתה מזחילה מותר עונת גשמים מותר (ירוש׳ כלא׳ ט ב). אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו (אבל) על אביו ועל אמו מרבה בעסקיו (שם מו״ק ב א). רבנן אמרי ככר הבר מצוי ועונ׳ הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא (מד״ר ברא׳ סב). ואם תאמר תשרי הרי יש בו עונת גשמים הוי בכושרות (שם במדי ג). — ושל מים: משכיר אדם עונתו של מים לגוי ומחליף עמו משבת למוצאי שבת ואינו חושש (תוספת׳ מו״ק א ב). וישל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שלש (שביע׳ ב ט). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו וכו׳ ומרביצין שדהו משתגיע עונת המים שלו (מו״ק א.). — עוֹנַת המעשרות: וכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו (שביע׳ ד י). ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית (שם ד ט). — של תאנה, של צדיקים: בעל התאנה יודע אימתי עונתה של תאינה ללקוט (והיה) (והוא) לוקטה כך הקב״ה יודע אימתי עונתן של צדיקים לסלקן מן העולם והוא מסלקן (ירוש׳ ברכ׳ ב ח). התאנה הזו בשעה שהיא נלקטה בעונתה יפה לה ויפה לתאינה (רבי אבהו, מד״ר ברא׳ סב). — ושל ק״ש ותפלה: ולמה אמרו בשוכח כדי שיהא אדם מזרז בעצמו לקרותה בעונתה (ירוש׳ ברכ׳ א ה). הקורא מיכן והילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה הא בעונתה חביבה היא ביותר מדברי תורה (שם שבת א א). ילמדנו רבנו היה רוכב על חמור והגיע עונת תפלה כיצד יעשה וכו׳ (תנחומ׳ תולד׳ א). — ובספהמ״א: ור׳ יהודה והרבה מן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בעונתה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה (ר״ח, אוצ׳ הגאו׳ א, כספ׳, לוין 31). — *עוֹנַת נדרים: קטן שלא הביא שתי שערות וכו׳ ר׳ יוסי אומ׳ אם עד שלא בא לעונת נדרי׳ אין תרומתו תרומה (תנחומ׳ תרומ׳ א ג). — באחד באדר משמיעין וכו׳ ולמה באחד באדר כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן (שם שקל׳ א א). חמשה דברים נאמרו בשושבינות נגבית בבית דין וחוזרת בעונתה ואין בה משום רבית (ב״ב קמה.). הכל מודים שאם הוזקקנו לעונתו של שטר ונמצאת עונתו מכוונת בשבת או בעשרה בתשרי ששטר מאוחר הוא וכשר (ר׳ פדת, שם קעא.). — ובספהמ״א: ורוב השטרות בעונות היכן משכחינן להו (תשו׳ הגא׳ הרכבי רלח). — *של סְעודה: וכיון שהגיע עונתה של סעודה וכו׳ הלכה ונטלה הפך (של שמן) מתוך הבירה (אדר״נ כז, נוסח׳ ב). — בעונתו נברא העולם לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר׳ תנחומא, מד״ר ברא׳ א, תיאוד׳). שהשקיעה הקב״ה גלגל חמה

¹) [קרוב לדעת שהוא ג״ב כנראה מן שרש ענה. אחרים מחברים אותו עם א.ענה או אפילו עם ב.ענה, אבל זה נגד השמוש בתו״ס.]

²) [רז״ל (כתוב׳ מז:) אמרו וז״ל: עונתה זו עונה האמורה בתורה וכו׳ רבי אלעזר אומר וכו׳ עונתה אלו מזונות וכו׳ רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו׳ ועונתה לפום עונתה תן כסותה שלא יתן חדשים בימות החמה ולא ישחקים בימות הגשמים. ע״כ, וכן מכי׳ (משפטים ג.).]

בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצנעה (שם סח). — ובספה"א: לסוף בא אליהו ז"ל אצלו אמ' לו כבר הגיעה העונה ליטול מה שנתתי לכם וכו' (ספו' הגא' גנ"י, אקף 252). כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם (רש"י, בראש' כח יא).—*של עסה: ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (מד"ר בראש' י). — מה ראה זה לומר שלא בעונתו (פסיק' רבת', ויהי בעת ספרסה).—ובספה"א: יובא (הצלף) בשתי עונות בימי ניסן וכו' (תשו' הגא' הרכבי סעם). היתומה הקטנה שהגיעה לעונת הפעוטות שהשיאוה אמה או אחיה לדעתה או שנשאת היא לדעתה היא שיכולה למאן (ר"י ברצלוני, ספר השטרות 27). ומגבין אות' (את מס הקופה לפרנסת הדיינים) בעונתו כמו ארנונית כדי שיהא מקובץ ומוכן לו (עומו"ת סנה' ט). —וברפואה: ואמנם זמן עונתה (של הקדחת) הנה היא מן ארבעה שעות עד כ"ד שעות (קאנון ד א ב כב). הקדחת היומית היא אותה שתקרה עונתה ביום ופשירתה בלילה (שם כז). ואמנם אורך עונת הקדחת הנה תורה על זמן החולי כי היא כל מה שיהיה ארכה יותר רב הנה היא תורה על תוספת החולי (קבולי גליינוס, כ"י פריס). מהם (מהקדחות) מה שיהיו עונותיהם שלישיות ומהם מה שיהיו רביעיות ומהם שעונותיהם בכל יום (תרגום פרקי גליינוס, כ"י פריס). שלשי כי ראוי שיהיה הרופא חכם ונבון כמו שהעיד גליאינו בעצמו כבוא החולה לפניו מהות הליחה המחליאה אותו ואז ירע בנקלה סדר העונות העתידות להקיף בחולי ההוא ועתותיו וכו' שאם יכיר הליחה המחליאה אותו היא אדומה ירע שהעונות הבאות משלשי לשלשי וכו' (אפוריסמי אבוקרט יב, כ"י ברלין). ותהיה (קדחת יום) עונה אחת לא תשוב ופעמים נראתה אותה העונה ב' ימים או ג' ולא יותר (ברבוני, אורח חיים בקדחת יום, כ"י ביהמ"ד סכטר). שהקאה משובחת בתחלת כל קדחת מפסקת וביותר בקדחת רביעית וטוב לעשותה שעה אחת שהן שתים קודם העונה (טוביה כץ, מעשה טוביה, מסמכת הבית הקדמ' ד).—ואמר הפיטן: רוממה בחנינה כי געה עונה[1] ועת לחננה (זכור את, יוצ' שבת זכור). סלה יסכית תחנה בכל עת ובכל עונה ויתקימו ברננה (אל מתנשא, יוצ' שבת שקל'). כטל חיים במושבו כיורה ומלקוש בעונתו (Elbog., Stud. 115). עוד היום בנוב לעמוד עד געה עונת פסח (אומן גבורותיך, מחזו' איטלי קנ.). — ואמר המשורר: ומנער בחר רע אמנה אשר תמצא בכל רגע ועונה (רה"ג, לקוטי קדמונים 62). וגלות נגעלות ומקוות ותעלות עליהן אילות כאילות היערים בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות במים מגרים (דונש, דעה לבני חכמה). וענין כפרחים ומעשה פתוחים מכוסים בירחים בענת עבורים (ר"ש הנגיד, באשמרת ערב). ויען בכל עונה אשר אבינה לבבי לדרשהו בצר לי ענה (הוא, אהלל). אך אם יבאון אויבים נגרו ויורז אז הלא יברח אלי קול חילה אחר בכל עונה הלא אליו רשות ידלג בכל בית באחר סלה (ראב"ע, אשיר בקולי שיר, בהגה א, 155). בשעה מעולה ועונה מהוללה ויד ושם ותהלה ומלוי כל שאלה וכו' לחתן ולכלה ולכל הקהלה הנקהלה (נוסח כתוב', כ"י בריט' מוז', מובא בסוף ספ' רפואות להרמב"ם, גראקנבערג 62).—ובשתי המשמ' יחד: אני אוקיר כבודי כשאול מאנוש חסדו לפי רגע ועונה אבל ממי יהי בן מה בלבי ולא ימנע שאר וכסות ועונה (רמב"ע, התרשיש ע כ-לח). — ומספר קבוע של ימים: איזו היא זקנה כל שעברו עליה שלש עונות[1] סמוך לזקנתה (נדה א ה). כמה עונה נותנין לה ר"ש בן לקיש אמר נותנין לה עונה בינונית שלשים יום (ירוש' שם ב ג). תינוקות שלא הגיע זמנה לראות וראתה ראייה ראשונה ושנייה דייה שעתה שלישית מטמאה מעת לעת הפסיקה שלש עונות וראתה דייה שעתה (תוספת' נדה א ח).—ובספה"א: בד"א בוסת שאינו קבוע והוה לה בפחות מעונה בינונית אבל עונה בינונית שהיא לשלושי' יום הרי הוא לה כוס' קבוע לדבר זה (רשב"א, תורת הבית ז ב, קסה.).—וחלק קבוע של מעת לעת: הפולטת (שכבת) זרע ביום השלישי טהורה ד"ר אלעזר בן עזריה רבי ישמעאל אומר פעמים שהם ארבע עונות פעמים שהם חמש פעמים שהם שש (מקוא' ח ג). ראתה ועודה בבית אביה ב"ה אומרים כל הלילה שלה ונותנין לה עונה שלמה וכמה עונה שלמה פירש רבן שמעון בן גמליאל לילה ותצי יום (נדה סה.). וכמה עונה א"ר חייא בר

[1] [הגיעה העונה.]

[1] [ואמרו שם בגמר' (ט:), וז"ל: כמה עונה אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה עונה בינונית שלשים יום ורבא אמר רב הסדא עשרים יום ולא פליגי ובי'. ע"כ.]

אבא א"ר יוחנן או יום או לילה וכו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן חצי יום וחצי לילה וכו' ולא פליגי וכו' (שם סה:). חכמים תיקנו להן לבנות ישראל שיהו בודקות עצמן שחרית וערבית וכו' וזו הואיל זלא בדקה הפסידה עונה (ר' יהודה אמר שמואל, שם ד:). נדה לוו בית הלל אומרים כל הלילה שלה רבן שמעון בן גמליאל אומר נותנין לה עונת שלמה חצי יום ולילו (תוספתי שם ט ח). ואם יצאת מקצת עונה ראשונה משלימים לו מקצת עונה ששית (ר' עקיבא, ספרא מצורע זבים פרק ו).—וחלק של שעה: ארבע משמרות בלילה העונה אחת מעשרים וארבע בשעה והעת אחת מעשרים וארבע בעונה והרגע אחת מעשרים · וארבע בעת (רבי, תוספת' ברכי א ג). דבר אחר הצור התקיף תמים פעלו פעולתו שלמה אם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפי' (עונה) [עולה] של בלום (ילקי' דברי תתקמג).—ואמר הפיטן: ועונות היום חמש מאות ושבעים וש"ש רגעי העונה כעונות כל היום (אז ראית, יול' שבת שקל').

ב.עוֹנָה, ש"נ, מ"ר עוֹנות, כנ' עוֹנֹתָם, — כמו מענה, מענית: באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עוֹנֹתָם[1]) ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י י-יא).

ג.*עוֹנָה, ש"נ, מ"ר עוֹנות.—כמו ענוי, יסורים: ואת זו עונה[2]) של מדבר גם זאת זו עונה של בעל פעור ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי (ספרא בחקתי פרק ח). כי אין חרצובות למותם ובריא אולם לא הרהרתים בחלאים ולא צביתים בעונות[3]) אלא זבריא אולם עשיתים בריאים כאולם (מד"ר ויקרי יז).

---

[1]) [כך הקרי, והכתיב: עינתם, ופרש ר"א מבלגנצי לשתי מענות שלהם. וכן רד"ק, וז"ל: כמו מעניתם והם תרישות האדמה הנקראות גדודיי ותלי העפר מזה ומזה נקרא תלמי', ע"כ. וריב"ג פרש שהתבה שלנו היא בינ' פועלות מן ענה במשמ' חרש, כלומ' חורשות. ורש"י מפרש כנראה ע"פ הכתיב כמו עֵינַיִם, וז"ל: דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבין ויורדין אחד מכאן ואחד מכאן אצל שני עיני השור, ע"כ. ועי' עין. והשבע' והפש' והירוש' נקדו: עֲוֹנֹתָם, ועי' עוד בפרוש: של וויינקופ, הוצ' כהנא.]

[2]) [אולי זה מן א.עוֹנָה.]

[3]) [עי' מתנות כהונה.]

עִוְעֵו[1]),—פ"י, בלבל, ואמר הפיטן: סוגה עועו סוגיה מוף כרנג למוגגיה סערה מאנחה להפיגה התאנה הגטה פגיה (אפיק רנן, יול' ב פסח).

עִוְעִים[2]), ש"ז, רק מ"ר,—סלוף ועוות, ובהשאלה בלבול, טרוף הדעת. Verwirrung; confusion: יי' מסך בקרבה רוח עִוְעִים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו (ישעי יט יד).—ואמר הפיטן: עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף עועים ימסכו ויהיו לספוף (אזון תחן, סליחי ה, עי"ם). נבקה רוחם ונבלעה עצתם מסך עועים נמסכו להתעותם (תכגלת, יול' ז פסח).— דבר המבקש אל העשיר תחנונים ודבר בנחת נשמעים אולי יכנע לבבו הערל וישוב מדרכיו הרעים ויתחדש בקרבו רוח נכון תחת רוח עועים (רס"ט סלקירא, המבקש עו). בקוב עש ורמה עלי עש וביטה לדבר במרמה דבר שוא ועועים ושועל חרבות ועורב ערבות בגלגל ערבות יבקע בקיעים (דון שלמה בוכאפיד, כירים קלרים, ד"ס סו).

עוף[3]), ממנו עוֹף, עוּף, *עוֹפְפוּת, *עוֹפֶפֶת, ב.*מְעוּף, *מְעוּפָה, *מְעוּפִי, *מְעוֹפֵף, *מְעוֹפְפוּת.

עוֹף, ש"ז, *מ"ר עוֹפוֹת,—בע"ח שיש לו כנפים להתרומם באויר ולהעתק באויר ממקום למקום Gevögel, Vogel; oiseau; fowl, birds (coll.): ותלה אותך על העץ ואכל הָעוֹף את בשרך מעליך (בראשי מ יט). ואת אלה תשקצו מן הָעוֹף לא יאכלו שקץ הם לכם (ויקרי יא יג). וידבר (שלמה) על הבהמה ועל הָעוֹף ועל הרמש ועל הדגים (מ"א ה יג). והיה כְעוֹף נודד קן משלח (ישעי יו ב). בכלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה (ירמ' ה כז).—עוף השמים, כנ' להעופות מפני שהם עפים במרום האויר: ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים (בראשי א ל). והיה נבלתם למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ (דברי כח כו). ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לְעוֹף השמים ולבהמת השדה (ש"א יז מד). ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לְעוֹף השמים ולחית הארץ (שם מו). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש

---

[1]) [פעל נגזר מן עִוְעִים, עי' הערך הבא.]

[2]) [מן היחיד עִוְעֶה, מעקרו עִוְעַו, צורה כפולה מן עוה.]

[3]) [משתף לרב הלשונות האחיות.]

האדמה (הוש' ב כ). אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים ודגי הים (צפני א ג). ראיתי והנה אין האדם וכל עוף השמים נדדו (ירמי' ד כה). והפקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יי' את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית (שם יה ג). בסעפתיו קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה (יחזק' לא ו). נתנו את נבלת עבדיך מאכל לְעוֹף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ (תהל' עט ב). עליהם עוֹף השמים ישכון מבין עפאים יתנו קול (שם קד יב). שאל נא בהמות ותורך וְעוֹף השמים ויגד לך (איוב יב ז). ונעלמה מעיני כל חי ומעוֹף השמים נסתרה (שם כח כא). גם במדעך מלך אל תקלל וכו' כי עוֹף השמים יוליך את הקול (קהל' י כ).—עוֹף כנף: ויברא אלהים את התנינים וכו' ואת כל עוֹף כנף למינהו (בראשי' א כא). — עוֹף הרים: ידעתי כל עוֹף הרים וזיז שדי עמדי (תהל' נ יא).—
שרץ הָעוֹף, חרוק בעל כנפים; geflügeltes Insekt; insecte ailé; winged insect: כל שרץ הָעוֹף ההלך על ארבע שקץ הוא לכם (ויקר' יא כ). וכל שרץ הָעוֹף טמא הוא לכם לא יאכלו (דברי' יד יט).—ואמר בן סירא: אליל בעוף דברה וראש תנובות פריה (ב"ס גני' יא ג). כעוף אחוז בכלוב לב גאה וכמרגל יראה ערוה (שם ל).—ובתו"מ: ומשולש בכתובים[1]) כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (ב"ק צב:). דרוסת הזאב בדקה ודרוסת הארי בגסה דרוסת הנץ בעוף הדק ודרוסת הגס בעוף הגס (רבי יהודה, חול' ג א). ואלו טרפות בעוף נקובת הוושט וכו' (שם ג). ואלו כשרות בעוף ניקבה הגרגרת או שנסדקה וכו' (שם ד). סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו אבל אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא וכו' ר' אליעזר בר צדוק אומר כל עוף החולק את רגליו טמא (שם ו). כל שיש לו אצבע יתירה בעוף טהור כל העוף הדורס טמא (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת' חול' ג כב). עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אין נקרא אלא עוף בלבד (ר' יצחק, ספרי דבר' קג). עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב ת"ל בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב (ר' יוסי הגלילי, שם קד). עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין (ברכ' ו:). עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו

(סנה' כא.). הלכתא עוף הבא בסימן אחד טהור (חולי סב.). ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא סמוך עליהם (שם סג.). כל עוף הקולט מן האויר טמא (ר"ש בן אלעזר, שם סה.).—עוף של מים: סיפא אתאן לעוף של מים הואיל ואין לו קרום וכו' הואיל וקרומו רך (שם נו.).—ובספה"א: ויש מאכלות שהם רעים ואינן כמו אלו והם עוף המים ובני יונה (רמב"ם, דעות ד ז). ודגרה היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו (רש"י, ישעי' לד טו). עשו עוף ראשונה ורג באחרונה צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 30). עוף האניה (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף קעו). עוף הגשם (שם סח). עוף הדבש (שם קלד). עוף הזקן (שם קלב). עוף החצוצרה (שם קעא). עוף המות (שם קלא). עוף המלך (שם קסז). עוף המפואר (שם קכח). עוף הנבער (שם קעח). עוף הנחשים (שם קעה). עוף הסוף (שם קסז; גם ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו, יז:). עוף הסערה (שם קעו). עוף העדן (ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו). עוף העצל (שיינהאק, תולדות החיים, מערכת העוף, קסג). עוף הפטדה (שם קכז). עוף הפלפל (שם קכא). עוף הפרדס (שם קלא). עוף הפשתה (שם קמב). עוף הקרח (שם קכד; גם ברוך ליבדא, ראשית למודים א ב). עוף הרעש (ברוך ליבדא, ראשית למודים א ו).—*ומ"ר: מאה עופות יש במזרח וכולן מין איה הן (איסי בן יהודה, ספרי דברי קג). העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח באויר (מכי' יתרו ב). שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות (ביצ' כה:). עופות יש להם קשקשת ברגליהם כדגים (חול' כז.). עופות טהורים קורקבנן נקלף וטמאין אין קורקבנן נקלף (שם סב:). עשרים וארבעה עופות טמאין הן (רב חנן בריה דרבא אמר רב, שם סג.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורין מרובין על הטמאין לפיכך מנה הכתוב בטמאין (רבי, שם סג:). ז' מאות מיני דגים הן וח' מאות מיני חגבים ולְעופות אין מספר (אבימי בריה דר' אבהו, שם).— ובספה"א: וטלאים ועופות כשהן בעזרותיהן וכו' ובשביל העופות ששאלתם שהולכין לשם ואינן תדירין ואין אתם יודעין אם סוגה היא או לא וכו' (גאוניקה ב, גינצבורג 118). השליח השני הוא השור הלך אל שאמור"ך מלך העופות אשר אינן דורסים (ר

[1]) [עי' ב"ס גני' (יג טו-טז).]

קלוניימוס, בעלי חיים ב ד). עופות האגם רגליהם ארוכות למען אשר יוכלו לעבור בהם לצרכם בבצאת ואגמי מים (סיינהאק, תולד׳ החיים, מערכת העוף קכג).

עוּף, פ״ע, עָפוּ, עָפָה, עָפוֹת, עוּף, אָעוּפָה, יָעוּף, וַיָּעָף, וַיָּעֹף, תָּעוּף, וַנָּעֻפָה, יָעֻפוּ, תְּעוּפֶינָה,—עָף הנשר וכיוצא בו, נע ממקום למקום בחלל האויר ע״י תנועת כנפיו, fliegen; voler; to fly: כל צפור כנף אשר תָּעוּף בשמים (דבר׳ ד יז). כצפרים עָפוֹת כן יגן יי׳ צבאות על ירושלם (ישעי׳ לא ה). ילק פשט וַיָּעֹף (נחו׳ ג יו). ואמר מי יתן לי אבר כיונה אָעוּפָה ואשכנה (תהל׳ נה ז). כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יָעוּף השמים (משלי כג ה). כצפור לנוד כדרור לָעוּף כן קללת חנם לא תבא (שם כו ב).—ומלאך וכדומ׳: וַיָּעָף אלי אחד מן השרפים (ישעי׳ ו ו). וירכב על כרוב וַיָּעֹף (תהל׳ יח יא).—ובני רשף: כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז).—ובהשאלה לכל תנועה ממקום למקום בחלל האויר, הענן וכדומ׳: וְעָפוּ בכתף פלשתים ימה (ישעי׳ יא יד). מי אלה כעב תְּעוּפֶינָה (שם ס ח).—ומגלה עָפָה: ואשוב ואשא עיני ואראה והנה מגלה עָפָה[1]) ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר אני ראה מגלה עָפָה[1]) ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה (זכר׳ ה א-ב).—והחץ וכיוצא בזה: לא תירא מפחד לילה מחץ יָעוּף יומם (תהל׳ צא ה).—ובהרחבה, להליכה מהירה מאד: ופרשיו מרחוק יבאו יָעֻפוּ כנשר חש לאכול (חבק׳ א ח).—והעין: התעוף[2]) עיניך בו ואיננו וכו׳ אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ה-ו).—ובמשמ׳ עָבַר וחלף מהרה: כי גז חיש וַנָּעֻפָה (תהל׳ צ י). כחלום יָעוּף לא ימצאהו וידד כחזיון לילה (איוב כ ח).—ובתלמו׳ בהשאלה, מלהב האש: אין מדליקין בנפט לבן בחול ואצ״ל בשבת וכו׳ מפני שהוא עף[3]) (שבת כו.).—ובסהס״א: אם הסופר מכתש סממני הדיו ועף מהן אבק על הקלף וכתב באצבעו על האבק (ערוך ערך אבק). שרף של קטף שהוא עף ואם מעמידו כנגד הנר אף על פי שמרוחק מיד עף ובא הנר ודולק בו (שם ערך אפרסמון).—ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ עף על פני כוכבי מהליה תשמע שאון רעמו כהוללת ארץ יבקע קול חליליה (ר״ש הנגיד, הנה יקידתי). ואלו אהיה כזבוב ואעוף עלי דודי עקרני בידו (רשב״ג, זמן בוגד). ועל כן ברות ברחתי ולו יכולתי עפתי פרחתי כי עד מאד סבלתי (ד״ה יהודי מלריס וא״י ג, מן 131). ושחרתיו ואיננו בשכבו בתוך עפר כמו עף עם רננים (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, תרביץ ג, 76).—ואמר הפיטן: סע ועף בבצע שקלי חשדי ונשאו את רדידי מעלי שדדי (בכרמי מלון, מוס׳ פרס׳ שקל׳). סחי ים השריץ שבע מאות מיני טהורים וכושר עפים לאין חקר ומספרים (ר׳ בנימין, אלהינו אלהים אמת, יול׳ שבת ברא״ש, ווה׳ איטל׳ א, סג:).

—פוע׳ יְעוֹפֵף, מְעוֹפֵף, עוֹפְפִי,—א) פ״ע, כמו קל: ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יְעוֹפֵף על הארץ על פני רקיע השמים (ברא׳ א כ).—ומלאך: שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יְעוֹפֵף (ישעי׳ ו ב).—ובהשאלה לנחש מזדרק במהירות באויר: כי משרש נחש יצא צפע ופריו שרף מְעוֹפֵף (שם יד כט). אפעה ושרף מְעוֹפֵף (שם ל ו).—ובתו״מ: היתה מעופפת[1]) בזמן שכנפיה נוגעות בקן חיב לשלח (חול׳ יב ג). כשהיא רובצת עליהם פרט למעופפת יכול אעפ״י שכנפיה נוגעים בהם (ספרי דבר׳ רכז).—ובהשאלה: א״ר הונא בר ברכיה משום ר׳ אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו וכו׳ ר׳ שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור (ברכ׳ סג.).—ובסהס״א: וזה כי אתה לקחת הכנף בענין ההצטרפות כי לא יהיה אלא למעופף ולא לקחת המעופף בענין ההצטרפות (ראב״ד, אמו״ר 7). נראו אליו כאלו הם מעופפים אל הפך צד מרוצתו (שם 51). והרביעית סימן החכמה הנראה במיני שאר החיים מקטנם ועד גדולם מהם המעופף והשוחה הזוחל (ר״י א״ת חו״ה, הבחינה ד). וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף (רד״ק, יחזק׳ א יא). עוף אחד היה משוטט ומעופף אחריו והחזיר ראשו לאחוריו וראהו אמר ודאי שליחותא אית גביה רצה לומר שהוא בשליחות (דרך אמת על הזהר, ואלה, כח.). שדרך העופות

1) [כך התרגומים ור״י תיוג׳ והחדשים. ולדעת רז״ל פרושו כפולה, מן הארמ׳ עיף, עי׳ עירוב׳ (כח.) ור״ח שם, וז״ל: פי׳ עפה כפולה כדמתרגמינן רבוע יהיה כפול ארבעה יהא עיף, ע״כ; וכן רש״י שם. ועי׳ עוד רש״י כאן וריב״ג בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, וא״כ צריך לגרוס עֵינְךָ כמו הקרי בכמה כ״י ובשבע׳ ובתרגום׳ והפשט׳; ועי׳ הפע׳.]

3) [ונדבק בכותלי הבית ומדליק את הבית (רש״י).]

1) [ריב״ג בשרש עיף גרס מעפעפת, וכן ר״— פרחון במחברת הערוך.]

כשנלכדות בפח מבקשות לעופף (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי יג כז). ונוכל להמשיל ולרשום מעלת האהבה בעוף יעופף על הארץ (שלמה חיים מבר טוב, למח לדיק, ד:). ואמר המשורר: ולא נחלקה רוחי לעמדה לנגדך מהרה שלחתיה לעופף כאיש דואה (רה״ג, JQR. NS. I, 233). קנינך המלת מעופף ואופן מטפף באונך וכרוב ינפף כנף לעופף בגאונך (ילחק חבן גיאת, קנינך, סעד הסיר 19). ובנפול עלי עיני תנומה ותרדמה תעופף שנת עיני ותדד תנומתי (רשב״ג, ידידי שעו). השוב היטב ואחר כן תדבר והבן כי לשון כל איש כמו קן ומליך יעופפו לאזנם ולהם לא יהי על לבך קן (רמב״ע, הפרשים, י לב-לג). לבות בני בין עופפו אל שיר נעים להתבונן יקר חנם וימכרו בהם בני חורים יעבדום שרי זמן חנם (הוא, הגביר נכפלו בתוכך). הקרן המתהלך יחלק לשתי רוחות והמעופף לעשר משפחות (רא״ע, אגרת חי בן מקיץ). אני הגבר ממבחר ילדי עבר שוטטתי בכל עבר ועופפתי מים ועד מזרח בלי אבר (ר״י חריזי, תחכמוני כ).—ובהשאלה: החוטאים מהם יקרא מעופף ומהם חולשה (ספ׳ המדות לאריסטו ז ע, קנטונ). החטא אשר היא בלתי נעצב הוא הנקרא מעופף (שם). מהחוטאים אמנם טובים הם נקראים מעופפים (שם י). והנה החוט הנ״ל עם המשקל יכונה בשם משקל מעופף (pendulum) (ברוך ליכדא, ראשית למודים ב ד). לימודי וכללי תנועת המעופף והמסתעפים ממנו הם רבים ועמוקים עד מאד (שם).—ב) פ״י, בהרחבה, עוֹפֵף חרב וכדומ׳, עשה בו תנועה מהירה מאד באויר: בְּעוֹפְפִי חרבי על פניהם (יחזק׳ לב י).—ואמר הפיטן: מלך אביון תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו תהו ישופנו עד מתי ימלוך (מלך עליון, מוסף ר״ה א).—כי יש מעופף יעופפהו הרוח (ראב״ד, אמו״ר ז). ולנחם לבבי מכאבו בהזכירי חרפת הזמן וטובו ובעופפי חרבי על פני אשר כסו פניהם בחלבם (עמנו׳, מחב׳ א). הנמצא חן בשירות נערבות וחנית כי נגיעיה מהרה הבחרב נעופף על פני איש הכי תופיע עלי נפש נהרה (שם ח).

—התפ׳ יִתְעוֹפֵף,—הִתְעוֹפֵף העוף, עף לו מהרה מן המקום wegfliegen; s'envoler; to fly away, ובהרחבה גם לדבר לא בע״ח, במשמ׳ עבר וחלף מהרה; הִתְעוֹפֵף כבודו של פלוני: אפרים כעוף יִתְעוֹפֵף כבודם (הוש׳ ט יא).—ואמר המשורר: ובהם חי אשר יִצְעַד וְיִשַּׁח ויתעופף והפה בבין ארץ ותוך מהמרותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א 196). — ואמר הפיטן: קול יגופפון ויתעופפון עשות חפץ אל נאדר (יקודי אש, יול׳ שבת ה אחה״פ).

—הפע׳ תָּעִיף,—הֵעִיף עינו, הביט במהירות גדולה כדבר: התָעִיף[1]) עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף בשמים (משלי כג ה). — ואמר בן סירא: למענו ברא אוצ[ר] ויעף ע[בי]ם כ[צפורי]ם (נ״ס גני׳ מג יד).—ואמר המשורר: ותשכיבו (את הפרעוש) בלילה האפילה עלי גבי והשחר יעיפו (תחכמוני ד). הלא יתן את לבו כי עשה יעשה לו כנפים הונו ומהר תעיף עיט[2]) בו ואינו (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה 7). לבי הלא ללכת אליו (אל יושר) פעמי מאילת יער ישא ויריץ אף יעיף כנשר (רמח״ל, לישרים תהלה ג).

ב.**עוף**, ממנו ב.עוף, עֵיפָה, מוּעָף, א.מָעוּף.

ב.**עוף**, פ״ע, תְּעֻפָה, — היה חשך, dunkel sein; être obscur; to be dark: ומצהרים יקום חלד תְּעֻפָה[3]) כבקר תהיה (איוב יא יז). — ואמר הפיטן: תנומה תעופנו תרדמה תעופפנו (מלך עליון, מוס׳ ר״ה א).

ג.*__עוף__, פ״ע, — כמו ב.יעף, עיף: השחיז את הסכין ועף[4]) בא חבירו ושחט אם שהה כדי שחיטה פסולה (חול׳ ב ג). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי הצדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדר׳ שמואל כג).

עוֹפְפוּת, ש״נ, פעלת העוֹף, פריחה, טיסה Flug; vol; flight, flying: כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהן כמו שאמ׳ ושתי׳ מכסות את גויותיהנה וכשתים שהיו פרודות מלמעלה

---

[1]) [כך הקרי ועי׳ קל, ועל פרושיהם של קדמונינו עי׳ ר״י נחמיאש.]

[2]) [בהערות: עיניך.]

[3]) [אמר ראב״ע וז״ל: י״א מסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי׳ אמרו כי תעופה מן עיפה וזה נכון והענין וכו׳ ובעת החשך תשוב כבקר, ע״כ, ורלב״ג פרש תאיר ותזהיר. ורש״י אמר וז״ל: אפילך כבקר תהיה פ״א תעופה לשון עפעפי שחר שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשבא כמו תנופה תקומה תרומה, ע״כ. ובאמת כך מנקדים רֹב החדשים ע״פ תרג׳ והפ״ש׳.]

[4]) [נתייגע (רש״י), ורמב״ם מפרש: ונסתלק, כנראה מן א.עוף.]

היתה **העופפות** (רד"ק, ישעי' ו ב). **ענין העופפות** וענין הכסוי פרשנו למעלה (הוא, פרוש מרכבה, בסוף יחזקאל). והוא נאמר בדרך השתוף או בדרך המשל לפי שקלות **העופפות** מיוחסת לנשרים (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, ז.). לפי שידוע שהמלאך מתואר בתנועת **עופפות** כמו שאמר ובשתים יעופף והוא בעל כנפים כמ"ש שש כנפים לאחד (שם מב.). חזק **העופפות** (העורב) המרבה ללכת בדרך רחוקה המשוטט בקצוות המגיד העתידות (ר' קלונימוס, בעלי חיים ב ז). הנה אני עם גודל גופי ואומץ כחי ומהירות **עופפותי** עזבתי בתיה' וברחתי מהם אל האויי' הרחוקים ואל ההרי' הרמי' והנשאי' (שם ט). החי לא ינשא על הדבור **והעופפות** ואמנם ינשא על המדבר והמעופף (רלב"ג, מלחמות ה' ג יב). וכן לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט ואפי' **בעופפות** העופות אמר על פני רקיע השמים ולא אמר באויר להיותו בלתי מוחש (ר"י אברבאנל, בראשי' א, ד"ה רוח). ויעף אלי אחד מן השרפים שהוא מלשון **עופפות** בא בקמץ (הוא, ס"ב כא, ד"ה והשי פוד מלחמה). ולא היה **העופפות** לסלוק שבינה (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, הלק שמיני ג). דאה היא ראה שבמשנה תורה. ויש לה שני דברים הצריכים לדרוס אחד שרואה מאד מרחוק כאז"ל שיושבת בארץ ישראל ורואה נבילה בבבל ונקרא וולטור והוא שם **העופפות** השניי שפורחת במהרה להשיג הנדרס (ר"י קארו, תולדות יצחק, פה.). אלופי לא זו הדרך והיא רחוקה מחיי האדם והוא **עופפות** לשמים בלי כנפים (כתב זרח ג, ספי אילם ליש"ר ווקנדיאה י). ומלאכת **העופפו'** לבני האדם נתפרסם בזמננו והמרגיל עצמו יעופף באויר כאשר על ידי ההרגל ישוט בים כדג (שם, מעין חותם קו).

***עוֹפֶפֶת**, ש"נ, —עוף נקבה: שלא יסתכל אדם באשה נאה אפילו פנויה באשת איש אפי' מכוערת וכו' ולא בעוף ולא **בעופפת** בשעה שוקקין זה לזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ א ב ג ב).

עוּץ[1], עֻצוּ, פ"י, —כמו יעץ: והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (כמעשה פלגש בגבעה) למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה שימו לכם עליה **עֻצוּ** ודברו (שפט' יט ל). **עֻצוּ** עצה

1) [כבר הביאו המחבר בשרש יעץ, וכן רד"ק, אבל ברור שהוא שרש לעצמו.]

ותפר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל (ישע' ח י). —ואמר הפיטן: לץ בבוא ללוצץ פלץ ונתלוצץ **כעץ** מחצצים לחצץ כנין על צפור לנצין (אל קונן, יוצ' שבת זכור). סקרת כי למוקש ולצנין יעמד **עצת** זה לזה שמע במעמד עתיד שקלים מראש חדש ללמד (מעתיק פלוסים, יוצ' שבת שקלי). ברעת ראשית דרכו **עץ** אדם למעת (רסע"ג, באדני ילדתו, עבודה, קובץ מעש' ידי גאוני קדמונ' ב, 11). למען ספר שמך **עצת** חמש מאות מהלך רצת ולסוף בסוף לחמו נפצת וכל שאונו בסאסאה לחצת (בעשר, יוצ' ב פסח). בנין בערכו כי **עץ** צרכו בשעשוע ברכו ראשית דרכו (אדון אמנני, יוצ' א שבוע'). הטה אלהי אזנך **לעצי** עצה יחשבו מזימה בל יוכלו (הטה אלהי, קינ').

***עוֹצִית** ש"נ, —כנוי לאדום[1]: ראש מבית רשע נמחץ בעץ חמשים בפסח שתי אלה רגע תביא **לעוצית** בפסח (אומץ גבורותיך, מרז' איטלי' א, קנ.).

***עֻוְּק**[2], ש"ז, מ"ר עֻוְּקִים, עוזקים, עוזקין, —שלב של סלם, חוק, Stufe; échelon; step, rung: מקום המרזב בחצר יש לו הזקה מקום קילוחו בחצר אין לו חזקה דבית רבי ינאי אמרו עד ג' **עווקין**[3] בכסא (ירוש' ב"ב ג ח). מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שרה של בבל עולה ע' **עווקין**[4] ושל מדי נ"ב ושל יון ק"פ ושל אדום עולה ולא יודע כמה (רבי שמואל בר נחמן, מד"ר ויקרי כט). לסולם גדול ועטרה בראשו אמר המלך כל מי שיעלה לראשו נוטל העטרה עלה אחד והגיע לשני **עוקים** ונפל כך השני כך השלישי עלה אחד שהיה בן בינה כשעלה שנים או שלשה **עוקים** נתמוטטו רגליו התחיל קורא אדני המלך סעדני (רבי פנחס הכהן בר חמא, ילקוט מכירי תהלי' יז יד, בשם תנחומא[5]).

***עוּקָה**, מ"ר עוּקוֹת, ש"נ, —א) כמו עֻגָּה ג), עוּגִיָּה, עָגֻל א): השמן משירד **לעוקה** (מעשרי א ז). חצר

1) [ע"פ איכה (ד כא).]

2) [כך נקד המחבר חֻזָּק; אחרים מנקדים עֻוָּק. ואולי צריך לנקד עוֹק כמו שׁוֹר או עוּק כמו שׁוּק, והוא מן עוק, עיק, מפני שדוחקים ורומסים אותו ברגל, כמו כֶּבֶשׁ.]

3) [בבבלי (עירוב' עז: וב"ב נט.): **חווקין**.]

4) [כך גם בפסיק' דר"כ (קנא); ובתנחומ' (וילא ב) ובפדר"א (לה) הגרסה: עוקים. ובילק' (בראשי' קכא) הגרסה: חווקים; וכן בערוך. ועי' חוק.]

5) [עי' הערת גרינהוט.]

שהיא פתוחה מארבע אמות אין שופכין בתוכה מים בשבת אלא אם כן עשו לה עוקה מחזקת סאתים (עירוב' ח ט). (וכן) שתי דיוטאות זו כנגד זו מקצתן עשו עוקה ומקצתן לא עשו עוקה את שעשו עוקה מותרין את שלא עשו עוקה אסורין (שם יח). מים שאובין ומי גשמים שנתערבו בחצר ובעוקה ועל מעלות המערה אם רוב מן הכשר כשר (מקוא' ד ד). עוקת המערה אין מטבילין בה אלא אם כן היתה נקובה כשפופרת הנוד (שם ו א). עוקה שבחצר מחזקת סאתים אף על פי שנתמלאת מערב שבת שופכין לתוכה מים (תוספת' עירוב' ט יח). מכאן אמרו התבואה משתמרת והיין משתקפה והשמן משירד לעוקה (ספרי במד' קכא). ניקבת העוקה אית תני אין צריך לפוק ואית תני צריך לפוק נתמלאת העוקה אית תני צריך לשפוך אית תני אין צריך (ירוש' עירוב' ח א). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים מחזיק סאה נותנין לו סאה (רב נחמן, שם בבלי פח:).—ובספהמ"א: ראובן ושמעון שהיו הולכין מי תשמיש ביתו דרך סילון אל בית שמעון והיו מתקבצים עם מי תשמישו של שמעון בעוקה שתחת הארץ וכשהיו מצטרכין לפנות העוקה אחר שנתמלאה היה אומר שמעון לראובן תן עמי בהוצאה (ר"י אבן מיגש, שו"ת קלג, לשון המתרגם). היתה העוקה פחותה מסאתים שופכין לה במלואה (רמב"ם, שבת טו יז). והיו מימיו נשפכין לעוקה שבקרקע (ר"נ על הרי"ף, שבת יח:). ובקהלתינו עשוים מימי הגאונים הקדמונים ב' עוקות זו בצד זו ושניהם מלאים ונקובים זה לזה נקב גדול (חתם סופר, יו"ד ריד). — ב) החלל שבתוך הושט, בית הבליעה, Schlund; gosier; gullet, עוקת נפש: מי גריסין לעיסת גריסין של פול עוקת[1]) נפש (נדה ט ז). לעיסת גריסין של פול עז עיקת[2]) נפש (תוספת' שם ח ט).—ובספהמ"א: ואמר לנו משום רב האי גאון תרי טעמי עוקת נפש כלומר שבל כך הוא נלעס שכבר עומד ליבלע בתוך עוקת הגרון דהיינו נפש (ערוך ערך חלק). בהאשה פרק ט' בנדה לעיסת גריסים של פול על עוקת נפש פירוש כשילעוס אדם גריסין יפה יפה ולא נשאר בהם כלום אלא הם בעוקת נפשו פירוש

[1]) [כך גרסת רה"ג, ועי' להלן; ובדפו' חלוקת.]
[2]) [משבש, בדפו': עזר עוקת נחש, ג"כ משבש. אבל ברור שהגרתה עוקת היא נכונה כגרסת רה"ג.]

כשילעוס בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הבד ולעוקת המים (שם ערך לעס).—ג) °במשמ' עגול, וביחוד טבעת של הגרגרת: עיקור מי ששוחט בהמה ועוקר קנה מן הקוע ואין מניח שיעור שתי שעורות מן הקוע אפילו עוקה אחת טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 141).

עור[1]), ממנו עור, ער, *מעורר, °הערה, °תעורה.

עור, — פעו"י, עורה, עורי, יעורנו,—ער פלוני משנתו, הקיץ, עברה השנה ממנו, ובהשאלה התחזק ברוחו לעשות דבר, התגבר על רפיונו, על לא חפצו, sich ermuntern, aufwachen, sich erregen; s'éveiller, se réveiller; to awake, rouse oneself: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שפטי ה יב). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים (ישעי נא ט). קומה יי' באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל' ז ז; גם נט ה).—וגם לדבר לא בע"ח, במשמ' התחיל לעשות דבר, ער הרוח, התחיל לנשב: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני (שה"ש ד יו). — ולעיר: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם כי לא יוסיף יבא בך ערל וטמא (ישעי נב א). —ולחרב: חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יי' צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן (זכרי יג ז). — ולדבר מפשט, לכבוד, ולכלי נגינה: עורה כבודי עורה הנבל וכנור (תהל' נז ט). — וכמשמ' העקרית בענין השנה: הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם (חבק' ב יט). עורה למה תישן יי' הקיצה אל תזנח לנצח (תהל' מד כד).—ופ"י, ער את פלוני, עשה שיקיץ משנתו: לא אכזר כי יעורנו[2]) (את הלויתן) ומי הוא לפניו יתיצב (איוב מא ב).—ואמר המשורר: בגדי נקמה לבש באף וחמה עורה למה תישן יי' (רא"ע, אל אל אקרא). עור מתנומות לשחר צורך וגל תעלומות לפני יוצרך (שוב דל, סליחי ר"ה, סמא"ל תמד). קומי אורי עורי עורי שיר דברי (ר' שלמה אלקבץ, לכה דודי).

—הפעי, העיר, פעו"י, העירותי, העירותיהו, מעיר, מעירב, העירה, העירו, אעירה, יעיר, יער, ויער, יעירני,

[1]) [כך בארמ', ובאשור' איר; והכרוהו עם הערב' עיר ע'אר a), קנא.] — [2]) [כך הקרי.]

a) غير غار

תעירו,—א) העיר העוף קנו, היה ער ושמר עליו: כנשר יעיר[1]) קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו (דברי לב יא).—והעיר על פלוני, שמר עליו, יום ולילה: אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך (איוב ח ו).—ב) העיר את פלוני, על פלוני, עשה שפלוני יעור לעשות דבר לפלוני, שילהם בו, שיתגבר, שימצא את לבו לזה: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישעי יג יז-יח). העירותי מצפון ויאת (שם מא כה). אנכי העירתיהו בצדק וכל דרכיו אישר (שם מה יג). כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל קהל גוים גדולים מארץ צפון (ירמי נ ט). הנני מעיר את מאהביך עליך את אשר נקעה נפשך מהם והבאתים עליך מסביב (יחזקי כג כב). קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה (יואל ד ט). הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אותם שמה (שם ז). לא אכזר כי יעירנו[2]) ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס והרביעי יעשיר עשר גדול מכל וכחזקתו בעשרו יעיר הכל את מלכות יון (דניי יא ב).—ודבר לא בע"ח, מפשט, אהבה, העיר את האהבה בלב פלוני, עשה שפלוני יתחיל לאהב, שתתחזק אהבתו: השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ב ז). — ואת רוחו של פלוני לדבר, שירצה פלוני בדבר, שיתחיל לעשותו: העיר יי' את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (ירמי נא יא). ויער יי' את רוח זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי' צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו' העיר יי' את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו (עזר' א א). ויקומו ראשי האבות וכו' לכל העיר אלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יי' אשר בירושלם (שם ה). ויער יי' את רוח פול מלך אשור וכו' ויגלם (דהי"א ה כו).—והעיר את רוחו על פלוני: ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים ויעלו ביהודה ויבקעוה (דהי"ב כא טז-יז).—וקנאה: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו (ישעי מב יג).—וחמה, אף: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהלי עח לח).—ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (ב"ס גני' לו ח).—ולח, לב: ויער כחו ולבבו על מלך הנגב בחיל גדול (דני' יא כה).—ואזן: אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע בלמודים (ישעי נ ד).—העיר השחר, במליצה, עשה שהשחר כמו יקיץ משנתו, יתהיל: עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלי נז ט).—ובמשמ' העקר', העיר את פלוני משנתו: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו (זכרי ד א).—ב) פ"ע, כמו קל: העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי (תהלי לה כג).—ובמדר', פ"י: מי הוא זה שהעיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם (מד"ר בראש' מג). ישינים היו אומות העולם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא לחסות תחת כנפיו אברהם וכו' ואל תאמר לאומות העולם בלבד העיר אברהם אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה כיצד אברהם פתח לו פונדק וכו' (מדרי תהלי קי, בובר). — ואמר המשורר: אם מעשות משפט ישן מעט לעשות כזו וכזו את לבו הלא יעיר (רשב"ע, התרשיש א קיג). העיר שחרים לעברת אל טרם שאול אתך יהי מעיר (ר"י חריזי, העני קנב). לא הקצנו עד אור הבקר העירנו ונקם לאור היום ונחבוש את חמורינו (ר"י זבארה, שעשועי ג, דודסון 64).—והעיר את השכל, את הרגש, או לעשות איזה מעשה: ועוד אשמיעך בו ענין מעיר השכל (ר"י חריזי, מו"נ ב יח). שהמושל בנפשו וכו' ויכבוש את יצרו ויחלוק עליו בפעולותיו אל מה שיעירוהו אליו כחותיו ותאותו ותכונת נפשו וכו' אבל החסיד הוא נמשך בפעולתו אחר מה שתעירהו תאותו ותכונתו (ר"ש א"ת, שמונה פרקים להרמב"ם ו). הדבר אשר העירני לפרש ספר משלי היה שתי סבות (ר' זרחיי מברצלונה, השחר ג, 65). ויאמר אלי אכול את החזרת טבולה בחומץ כי היא מעירה את התאוה ומכבה להב הכבד (ר"י זבארה, שעשוע' ה, דודסון 82). אלה הענינים העירו את רוחי לטרות לשם שמים (ר' הלל מוורונא, תגמולי הנפש א.). והעירה (התורה) היחידים לחקור על האמונה המיוחד להם בדברים האלה (ר"א דילמדיגו, בחינת הדת 5.

[1]) אולי זה פעל אחר עיר [ויותר נכון שפרושו יעיר את קנו.]

[2]) [כך הכתיב, ועי' קל.]

וכשראה משה שישראל פשעו בענין העגל והיו חיבים כליה על פי הדין והשם העירו לבקש בעדם (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים מא). — ובפרט הֵעִיר בדברים לשים לב לאיזה ענין: ובעשות מה שהעירונו אליו שם לשוב אל שני ספרי ר׳ יהודה (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, הקדמי). ובשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יתרונם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם ותרבה הודאתם (הוא, חו״ה, הנמינה, פתיח׳). וכבר זכרתים והעירותי עליהן כמה שנזדמן לי מן הכתוב (שם, הנטמון ג). הנה העירות על מקום ספק ואין אצלי בו ספק (הוא, הכוזרי ד טו). וכבר בארנו בחבורינו התלמודיים כללים מזה הענין והעירונו על ענינים רבים (ר״מ א״ת, מו״נ פתיח׳). ואמנם העירותיך על זה שלא תרומה שהנה אפשר שישימך להשוד אדם יום אחד בספק שיספקהו על חדוש העולם (שם ב כג). ולא חדלתי בעוד חברתך עמי בבוא זכר פסוק או דבר מדברי חכמים המעיר אל ענין מופלא לבאר אותו לך (ר״י חריזי, שם פתיח׳). אבל כשנבאר לו המשל ההוא או נעירהו להבין כי הוא משל (שם). לפי שאינו בא לגזור פירוש או מאמר לא בפסוקים אלה ולא באחרים אבל להעיר עליהם (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמ׳, ד:). יש בקצת פירושין בביאור ברייתא של לשכות דברים מבולבלים שאני צריך להעירך בהן דרך קצרה (המאירי, יומא א, יא:). ושהעירו אח״כ להיות זהיר בעשית המצוות וכו׳ ושהעירות אח״כ בעשית המצוות ומניעת העבירות וכו׳ (הוא, פי׳ אבות ב א). כבר העירותי אל מציאות התכלית האחרונה שהיא תכלית התכליות (ר״י אבן לטיף, סעה״ש, השער ב, 104). והנה העיר בזה כי הקנינים מההכמה וכו׳ (רלב״ג, משלי כ כא, ד״ה נחלה מבהלת). והרמב״ם בספר מורה הנבוכים פרק ל״ה ח״ב העיר על היות הנס הזה בערך ישראל לא בערך הגלגל (ר״י אברבאנאל, יהוש׳ י, השאלה השלישית). — ובספרות הקראים: אודות הדברים העירותני שנראים לפי דעתך שהם נוטים מדרך הישרים (מנחם גיגלי הגולה, לקו״ק, נספחי 47). ועוד יש לחוש במאמר זה החכם איך לא חשש להעיר מה הסבה (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים מא). כבר העירונו בפתיחת עניננו זה כי התורה בנויה באמצעות הנבואה לפי חכמת המבטא ולפי בחינת הדבור (ר״א הקראי, ג״ע, ענין שמיעה יט, לד). — הֵעִיר הערה: ואלה חוקרין ומביאין ראיות ומעירים הערות רבית כדי למצא דברים המקובלין ההם (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמי ג:).

— נִפעַ׳, נֵעוֹר, יֵעוֹר, יֵעֹרוּ, יֵעוֹרוּ, — א) נֵעוֹר מהשֵנה, שסרה השֵנה ממנו: ויעירני (המלאך) כאיש אשר יֵעוֹר משנתו (זכרי׳ ד א). ואיש שכב ולא יקום עד בלתי שמים לא יקיצו ולא יֵעֹרו משנתם (איוב יד יב). — ב) בהשאלה, נֵעוֹר לעשות דבר, כמו קל: הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ ו כב). ומלכים רבים יֵעֹרו מירכתי ארץ (שם נ מא). יֵעוֹרו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט (יואל ד יב). הס כל בשר מפני יי׳ כי נֵעוֹר[1] ממעון קדשו (זכרי׳ ב יז). והסער: וסער גדול יֵעוֹר מירכתי ארץ (ירמ׳ כה לב). — ובתו״מ: נתן בידה והיא ישנה נעורה קוראה והרי הוא גטה (גיטי׳ ח ב). הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי וכו׳ הרי זה מתחייב בנפשו (ר׳ חנינא בן חכינאי, אבות ג ד). הגונב כיסו של חבירו והחזירו לו כשהוא ישן וניעור והרי הכים בידו אם מכיר את שלו פטור ואם לאו חייב (תוספתי ב״ק י לו). אי זהו קטן וכו׳ ר׳ יוחנן אמר כל שהוא ניעור משנתו וקורא אימא (ירושי סוכ׳ ב ט). מַעשה בר״א ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר״א ישן ור׳ יהושע נעור נזדעזע ר׳ יהושע ונינער ר״א (ב״ב עד:). כשניעור אביו משנתו נכנס והוציאה (מד״ר דבר׳ א). וכיון שנעור משנתו בקש להרוג את כל עבדיו (שם אסת׳ ג). — ובמשמ׳ נתעורר ונתחזק: מצא מין את מינו וניעור[2]) (ע״ז עג.). — ונוֹעַר במקום נֵעוֹר: מתוך שהוא ישן על מיטה כפויה הוא נוער בלילה (בשם ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ברכ׳ ג א). הנוער משנתו צריך לומר בא״י מחיה המתים (דבי רבי ינאי, שם ד ג). בשעה שהיה דוד ישן בלילה תולה הכנור במטתו והיה נוער משנתו בחצי הלילה ונוטלו ומקיש בו (פסיק׳ רבתי, ויהי בחצי הלילה). — ובסהם״א: עלו בהן (בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שחרבו) עשבים תולשין אותם ומניחין אותן במקומן כדי שיראו אותן העם ותעור רוחם ויבנום (רמב״ם, תפלי יא יא). אבל תהיה ניעור ונזהר בענין השכל לרדוף אחריו (ר׳ זרחי׳ מברצלונה, פי׳ משלי ו, המשחר שנה ב, 210). — ואמר המשורר: בני כסל חצות ליל ישנים ומשנה בני שכל נעורים (רמב״ע, התרשיש ח ד).

---

1) [לדעת ריב״ג הוא מן א. נָעַר, עי׳ בשרשיו (שרש נער); Opuscules, הוצי׳ דרנבורג (עמי 98-99 ועמי 258). וכן דעת ר״י קמחי, עי׳ רד״ק (שרש נער).]

2) [רש״י: נתחזק וניתוסף איסורו.]

—סופ', עוֹרֵר, עוֹרַרְתִּי, עוֹרַרְתִּךָ, עֹרֵר, עוֹרְרָה, תְּעֹרֵר, תְּעֹרְרוּ, תְּעוֹרְרוּ,—כמו הפע', עוֹרֵר את פלוני מהשֵׁנה, ובמליצה את המתים: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עוֹרֵר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים (ישע' יד ט).—ועוֹרֵר את פלוני על פלוני, לאיבה, למלחמה: וְעוֹרַרְתִּי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכרי' ט יג).—ועוֹרֵר אהבה וכדומ': אם תעירו ואם תְּעוֹרְרוּ את האהבה עד שתחפץ (שה"ש ג ז).—וגבורה: לפני אפרים ובנימן ומנשה עוֹרְרָה את גבורתך (תהל' פ ג). — ומדנים: שנאה תְּעֹרֵר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה (משלי י יב).—והספד על מת: יקבהו אררי יום העתידים עֹרֵר לויתן (איוב ג ח).—עי' לויתן.—ובהשאלה מליצית, עוֹרֵר את פלוני, הביאו מאין לַיֵּשׁ, עשה שיתהוה, הולידו: תחת התפוח עוֹרַרְתִּיךָ שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה"ש ח ה). — עוֹרֵר חנית, שוט, הניף, הניף על פלוני: והוא עוֹרֵר את חניתו על שלש מאות חלל (ש"ב כג יח). ועוֹרֵר עליו יי' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב (ישע' י כו).—ובתו"מ: לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו"ק א ה). והיה יצרו מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן ואת אמר אעירה שחר (ירוש' ברכ' א א). היודע מספרכם הוא יעורר אתכם (ר' חייא בשם ר' יוחנן, שם ט ג). דבר שהוא בטל דבר תורה מעורר[1]) את מינו ליאסר (ר' יוסי, שם תרומ' ה ז). זהו שאמר הכתוב שנאה תעורר מדנים וגומר שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהן שבשמים עוררה להן דיני דינין (מד"ר ויקר' ז). אוכיחך ואערכה לעיניך תרין אמוראין חד אמר אעורר כל לעיניך וחד אמר אסדור כל לעיניך (שם דבר' א). ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משינתם (פדר"א מא).—וכמו ערר, ערער: מכיון שערר עמו ג' שני' הראשונו' עוד אין צריך לעורר עליו (מיה בר כב בשם רב, ירוש' ב"ב ג ג). ועי' מעורר. —ובפהמ"א: לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו (רש"י, שה"ש ח ה). המחשבה והחכמה אשר עוררוהו לדבר כדי להביא הנחשב מתהו אל ממש כדרך שכ"ע וחכמה מעוררים הבינה ליצירה (ראב"ד, פי' ספר יצירה, כב:.). המרכיב זכר על נקבה שאינו מינו בין בבהמה בין בחיה ובעוף וכו' אבל אם העלם זה על זה כלבד שעוררן בקול מכין אותו מכת מרדות (רמב"ם, כלא' ט א). לא תעורר אשה על מת שלה שלשים יום קודם לחג (טוא, אבל יא ו). אבל אם יונח האיש ההוא המוכן במזגו אל זאת המעלה מבלתי למוד כלל ולא יעורר כחותיו ישאר סכל בלי ספק (ר"ש א"ת, שמונה פרקים להרמב"ם ח). אמר אם לא אהיה אני בעצמי המעורר נפשי למעלה מי יעירה שאין לו מעורר מחוץ (טוא, אבות ה). והיה מנהג אחד מן הפילוסופים בשבתו בבית משתה היין אמר לקראת בעל המוסיקא עורר הנפש לקראת בחתיה הנכבדות מן הענוה והיושר וסבר הפנים (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסו' א יח). אמנם באלה הענינים שרוחך עוררתני ובהם הזכרתני והעירותני (מנחם גינצלי הגולה, לקו"ק, כספמי 48). וזאת היתה הסבה הראשונה אשר עוררתני בראותי התלמיד החשוב הנזכר שולח ידיו בפרי עץ הדעת טוב ורע (ר"י ב"ר יהודה לנדא, האגור, הקדמ', ב.). (הפרק) הרביעי בעת שהיו הכהנים מעוררין אותו אחר שהניחוהו זקנים אלו והלכו להם (המאירי, יומ' פתיח'). ורז"ל חכמי האמת יודעי הצפונות אשר דבריהם כדרבונות הביאו על זה מאמר מעורר נפלא ריחו כשמן הטוב מורק (בחיי, ברא"ש, ו.). ומעלים אותה למעלה ומעוררין עמה נחש קדמוני הלויתן נחש עקלתון שיעלה ויעורר קללות נמרצות (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה יג, כח.). כבר קדם לנו בפרקים העוברים שכל אלו הענינים שאנו עושים בימים הללו (בימים הנוראים) הנה הם לעירר המדות העליונות (ר"מ אלבילדה, ראשית דעת, לט.).—יעוֹרֵר בדברים לשים לב לדבר: לכן הוייב שנעורר על טבע מהו ועל מה יאמר באמת ועל מה יאמר בהעברה (ראב"ד, אמו"ר 3). וכשנבאר לו המשל ההוא או נעורר על היותו משל ימלט וינצל מן המבוכה ההיא (ר"ש א"ת, מו"נ פתיח'). וכבר בארנו בחבורי ספריני בתלמוד כללים מהענין הזה ועוררנו על ענינים רבים (ר"י חריזי, שם פתיח'). והנה אעורר אותך על עומק מחשבות אריסטו ופליאת השגת שכלו (שם ב כ). ואני המעורר אין מחשבתי שישיג שכלי אפילו כטיפה מן הים באמתת הענין (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך, תל, קטז.). ואחר שעוררנוך על זה יש לנו לעוררך על היות אלקים שם הבא אחר שם י"ה כמו שביארנו למעלה (ר"י גיקאטיליא, גנת אגוז, א, יג:). וכן הוא ענין המחקר

1) [עי' נפע' למעלה (ע"ז ע"ג).]

שמעוררי׳ הלבבות להניע הרעיונים בסברות וראיות עד שישיגו מהם המבוקש (המאירי, הקדמי׳ למשלי). ומכל אלה הדברים אשר עוררנוך עליהם יש לך להקיש על כל מה שתמצא בתורת מענין אוהב ואויב נגדו ית׳ (ר״מ אלדבי, ש״א א, ע:.)—ואמר הפיטן: סיבר טוב עם הנשמעה עורר בעבור התשועה (ר׳ ינאי, גנזי שכעי׳ ג, דודסון 23). את ישיני מערות את תעורר בתפארות בעבור רוות לצרות בניך להציל ממאירות (Kahle, Masor. d. West. ג). [עו]רר ערי מקטרי מפטמי פיטומי בושם ערוגה (שם יד).—ואמר המשורר: שירה חדשה שוררו ואהבה ישנה עוררו וביבשה עברו ואת אויביהם כסה הים (ר״י הלוי, מי כמוך). אהבה עוררו כי הנה גמלות יעוררו חן למאהבי ונקמה לעזבי כי נוטר לאיבי אני ונצר חסד לאהבי (הוא, יה למיחלים). וכבנות יענה אבל אסדר וקינתי ונהיתי אעורר (ד״ה יהודי מלכים וא״י ג, מן 15). וכן אמר המשורר לכל איש אשר תאותו עליו עורר (ר״י זבארה, שעשועי׳, דודסון 10).

—התפעל׳, הִתְעוֹרֵר, הִתְעוֹרְרִי, הִתְעוֹרַרְתִּי, יִתְעוֹרֵר, — הִתְעוֹרֵר לעשות דבר, כמו קל: הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קומי ירושלם (ישעי׳ נא יז). ואין קורא בשמך מִתְעוֹרֵר להחזיק בך (שם סד ו).—הִתְעוֹרֵר על פלוני, לְאיבה, להרע לו: ישמו ישרים על זאת ונקי על חנף יִתְעֹרָר (איוב יז ח).—ובמשמ׳ שמח על דבר: אם אשמח בפיד משנאי וְהִתְעֹרַרְתִּי כי מצאו רע (שם לא כט).—ובמדרי׳: עורי צפון זו העולה שהיתה נשחטת בצפון מהו עורי דבר שהיה ישן ומתעורר (מד״ר ברא׳ כב). עתיד הקב״ה להתעורר עליך ולשלם לך כל צדקות שעשית (רב חייה בר אבא, שם עט). קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים מיום שיצאו בני ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל (שם ויקר׳ ז). עורי צפון לכשיתעוררו הגליות הנתונות בצפון יבאו ויחנו בדרום (שם ט). לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום וכו׳ לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש (שם שה״ש, עורי צפון). חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש (המן) ומאבדו מן העולם (שם אסת׳, ויאמר המן). והקב״ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם (מדר׳ תהלי׳ קמט). ומשנפלו ארמיים בדבר אלישע לא עמדו אלא שנתעוררו בימי אחז ונפלו (סדע״ר כ). —ובמהמ״א: ויהי מקץ מאתים וה׳ שנה יתעוררו

מלחמות גדולות ועצומות בין בבל ובין רומניים בים וביבשה (יוסיפון יג). אמר להם חוני המעגל התחת אלהים אני להסיר מלחמות שהתעוררו ברוב עונות וחטאות (דברי מלכי בית שני [1]).—ודע שמן הכח המדמה הזה יבאו שלשה עניינים האחד הוא השגת תכונת המוחשי׳ והרכבתם וכו׳ והג׳ הוא שמתעורר להרחיק הדבר המזיקו ולכוין אל הנאות לו (ר״י א״ת, כוח מן ג). ומפני שהמסכים לעשות דבר יתעורר לעשותו בקימה נאמר לכל מי שיתעורר לאיזה ענין שהוא קם (ר״ש א״ת, מו״נ א יג). שמעלות המדות כולם ימצאו לחלק המתעורר לחלקי הנפש (הוא, אבות ג). וכן הוא ידוע אצל הפילוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב והלב חדרה וכליה אליו תיוחס (שם). ולפי שהמלאך והבהמה אין תולדותם שוה על כן יתעוררו מלחמו׳ גדולות בגוף האדם כל ימי חייו (סמ״ג, הקדמי׳ למצוות עשה).—לֹחַ מִתְעוֹרֵר: והמזג היותר נאות הוא אשר לו תוספת על מה שזכרנו שני כחות והם בשלוח השגה והנעה ושניהם יעבדו כח בו בהם יברח מן המזיק ויקרב אל הערב והוא יקרא כח מתעורר (כאב״ד, אמו״ר 26). לפי שמין האדם צריך למלאכות רבות אשר לא ישלמו אלא בכח השכל המעשי הראשון שהוא באמת כח המדמה ומכח המתעורר והזכרנו אותו למעלה (ר״י א״ת, כוח מן ז). והמתעורר הוא הכח אשר בו ישתוקק האדם ויבקש דבר או יברח ממנו (רש״ט פלקירא, המעלות ג, 37). והם ז״ל לקחו ריע בדרך דרש מגזרת רע וכשלא יאמן הרע ההוא יפרד הדל ממנו גם אחיו שהם הכח המדמה וכח המתעורר וכח ההרגשה (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמיד׳, עה:). לפי שהחלק השכלי שהוא החלק הנבחר מחלקי הנפש הוא המלך וכו׳ כי הוא משל לכל ההנאות הגופיות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (שם קל.). הכח המתעורר כשיהיה לדבר הערב נקראת תאוה (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים עה). הוקשה לי זה ימים הכתוב הזה וכו׳ ונתעוררתי עתה מפני שראיתי בזה הפרק אמר רבי אבהו וכו׳ (רמב״א, חגו׳ ב). ואל תתמה כי כבר נתעוררת אתה לדעת כי אין בכל פרטי המצו׳ מצוה שאינה רומזת אל עניני החכמה (שם לד). כי הלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי כג טז). שכל הרופא׳ הערתו

[1]) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

בפתיחת דבריו יכיר כי בו דברים נעלמים ויבין עצמו להתעורר לתת לב בהבנתם (המאירי, פי' משלי, הקדמי). ויש מהם שהוקדשו שיתחלקו הפירות לבד ושאר הקרן קיים ביד הגבאי ועכשו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל (ר"כ גירונדי, סו"ת ב). ראובן ושמעון ולוי נתחברו והתעוררו לעבור הים ולהתקרב לארץ ישראל (שם לח). ואדרבה נראה שהיתה דעתו קרובה אצל רבי חיים הנז' שבחר בו להיותו סופר עמו מזולתו אמת הוא שר' אברהם נתעורר לשאול הספרות בעד עצמו (בר ששת, סו"ת קלה). והיה מי שהתעורר ראשונה התחיל לכתב בחכמה הזאת הגאון רבינו סעדיה (פריפוט דוראן הלוי, מעשה אפד ח). וכאשר באו ב' כתות הראשונות בתוך הכתבים כי הם נתעוררו מזה כאשר הוזכר בלשון הרב (ר"מ בר שמואל נכתויה, מכתב, מנחי קנאי' יח). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב ויתקבצו בו כחות מן התאוה (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פח:). וכשמעי הדברים האלה בלהות בעתתני ורוח קנאה הציקתני ונתעוררתי ללמוד בספרים החיצונים (שם ח, קז:). ואפשר שהתעורר לזה מהמלחמות אשר ראה (ר"י אברבאנל, מ"ב יד א). אלא נתעורר בזאת ההשגה (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים מא). ותמר התעוררה ותאמר (מאפו, אהבת ציון י). — וכמשמ' שם לבו לדבר, העיר הערה, פרש: ודי למתעורר שיתעורר אל כלל הכוונה ואל עיקר הענין ואין צורך גדול לפרטים (ר"ס א"ת, יקוו המים ב, 149). וזהו מה שיראה שצריך להתעורר עליו בתשובת הרב (ר' חסדאי קרשקש, אור יי' ג א ד). ראו להתעורר מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה (המאירי, פי' אבות פתיחי). הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר וצריך להתעורר על אמרו מגלה סוד מכסה דבר ולא אמר בשניהם סוד או בשניהם דבר (ר"י בר' אנעולי, מלמד התלמידים, לב:). ומה שאמ' בקליפויי דטמיר' דכולא התעורר מאד על מלת בקלפויי (הרקנטי, פי' התורה, ד::). יש לך להתעורר על מה שעוררתיך בבר כי כל הדברים העליונים כהגלותן נגלה בעולם השפל דוגמתם וכפי ההתעוררות הנעשה למטה כך נעשה למעלה (שם, י::). ונתעוררו רז"ל על מלת זיזכור מפני שהמבול בא בכח מדת הדין וכו' (שם, כח יט:). ימצאתי שרבותינו זכרונם לברכה נתעוררו במדרש רות על מה ששואלין העולם לפי סוד העיבור

היאך חיה נשמתו והיכן (שם, ויצא לד:). ועם היות רב פי חכם חן הנה לא התיר הספקות אשר הערותי ולא התעורר לתת הסבה למה סדרו חכמינו ז"ל שמות חלקי כתבי הקדש בזה האפן תורה נביאים כתובים (ר"י אברבאנל, פי' נביאים ראשוג', הקדמי). והרלב"ג לא התעורר אליה כלל (שם, מ"ב יג יב). וכבר התעוררו המפרשים למה נזכרו כאן הדברים האלה (שם שפט' ב ז). ראוי שתתעורר במ"ש הרב וכו' (הוא, מו"נ ב לז). ראוי שתתעורר שפרש (הרמב"ם) ראשונה המאוחר בדברי אריסטו שהוא דעתנו ופירש באחרונה מלת שכלנו שזכר אריסטו ראשונה (הוא, שמים חדשים, עיון א). וכבר נתעוררו חז"ל ואמרו שבשביל יחיד שעש' תשובה כגון זו מוחלין לכל צבור (רמ"ע מפאנו, חקור דין א יד, אמרי טהורי). ולהיות נשמתם צרורות בצרור החיים למעלה ולא להיות למטה הרי נרא' שאין זה מה שהתעוררנו עד עתה ולא מה שאומרי' רוב אנשי העולם (אבקת רוכל ב, א). וראוי להתעורר בכוונתו ראשונה בקשר אומרו ראש דברך אמת עם אומרו וה' אלקים אמת וכו' (ר"מ אלבילדה, ראשית דעת, לב:). דע שכבר התעורר על זאת המבוכה בעל מאור עינים גם אחרים זולתו (דוד גנז, נחמד ונעים פט). תחלה יש לנו להתעורר על אמרו קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (ר"י מוסקאטו, נפוצי יהודה לח). — ואמר המשורר: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפתרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). מי יעמד בצר להשיב צוררים כי יערימו סוד ויתעררו (רסב"ג, בימי יקותיאל). אתעוררה אתגברה על שוררה משחותה פה פערה על סוערה ואחברה שה פזורה לי שברה לא אזכרה חסד נעוריה (ראב"ע, איסה בכי). אמצת המחצבת מדוכא כחלל בכן יתעוררו הגליות לנואי מכלל גורי צמת ומרשעת תאמלל (פיוטים ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 76). כאשר חרדתם ונתעוררתם ועזרתם בהונכם בנפשותיכם כן תחרדו וכצפור ממצרים ותתעוררו לבוא לירושלים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 157). התעוררי התעוררי כי בא אורך קומי אורי (ר' שלמה אלקבץ, לכה דודי). ותכל נפש דוד עליו נכמרו רחמיו כי נחם על אמנון ואהבתו התעוררה (שלום הכהן, ניר דוד 320).

— הִפעי', *הוּעַר, — שהעירו אותו: ותהר ותלד בן ותקרא שמו ער שהוער מן העולם (מד"ר בראש' פה). — ובסהמ"א: אריות נוסו כי אריה הוער לזמר פליטת

ברם וו (קטע מזמן סבאוני', סמדילאנה, שכטר 72). הוער מקדם וממזורת הובא וצדק לרגלו נקרא ונתוה זהר תועים מדרך תועבה חשכם מאש ולהבה (בנימין, אהבת עצה, סלים' ס עיים).

עוֹר¹), ס״ז, כנ׳ עוֹרִי, עוֹרֵנוּ, עוֹרוֹ, עֹרוֹ, עוֹרָהּ, עוֹרָם, עֹרָם, מ״ר עוֹרוֹת, עֹרֹת, כנ׳ עֹרֹתָם,—הקלפה העליונה שעל פני הבשר בבע״ח, Fell; peau; hide, עור של בהמה וחיה: ויעש יי׳ אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם (בראש׳ ג כא). ואת עֹרֹת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (שם כז יז). ועֹרֹת אילים מאדמים ועֹרֹת תחשים (שמות כה ה). ואת בשר הפר ואת עֹרוֹ ואת פרשו תשרף באש (שם כט יד). ואת עוֹר הפר ואת כל בשרו (ויקר׳ ד יא). ושרפו באש את עֹרֹתָם (של השעיר ופר החטאת) ואת בשרם (שם יז כז). וכסו אתו במכסה עור תחש (במד׳ ד ח).—ובפרט עוֹר מעבד, Leder; cuir; leather: מכל כלי עץ או בגד או עור או שק (ויקר׳ יא לב). או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל מלאכת עור (שם יג מח). לכל אשר יעשה העור למלאכה וכו׳ ושרף את הבגד וכו׳ או את כל כלי העור אשר יהיה בו הנגע (שם נא-נב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במד׳ לא כ). איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו (מ״ב א ח).—ועור אדם Haut; peau; skin: כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לעֹרוֹ במה ישכב (שמות כב כו). וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו (שם לד ל). אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת (ויקר׳ יג ב). ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא (שם יח). ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם (יחזק׳ לז ו). ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו (מיכ׳ ג ג). עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). בלה בשרי ועורי שבר עצמותי (איכ׳ ג ד). צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ (שם ד ח). עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (שם ה י).—ומשל, עור בעד עור: ויען השטן את יי׳ ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (שם ב ד).—לבש בשרי רמה וגוש עפר עורי רגע וימאס (שם ז ה). עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני (שם י יא). בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני (שם יט כ).—ובתלמו׳: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל (רבי שמעון בן ננס, שבת עז א). אין נותנין את העור לפני הדורסין (ב״ש, כיל׳ א ח). עולה שנשחטה שלא לשמה אע״פ שלא עלתה לבעלים עורה לכהנים אחד עולת האיש ואחד עולת האשה עורותיהן לכהנים (זבח׳ יב ג). מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (רבי חנינא סגן הכהנים, שם ד). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה המטה והעריסה משישופם בעור הדג (כלים יו ג). אלו עורות טמאין מדרס עור שחשב עליו לשטיח עור סקורטיא עור קטבוליא עור החמור עור הכתן עור הכתף עור הרופא עור העריסה עור הלב של קטן עור הכר עור הכסת מדרס עור הסרוק עור הסורק ר׳ אליעזר אומר מדרס וחכמים אומרים טמא מת (שם כו ה). עורות בעל הבית מחשבה מטמאתן ושל עבדן אין מחשבה מטמאתן (שם ח). כתבו (את הגט) וכו׳ על עור כרישין על עלי בצלים וכו׳ המקרע על העור כתבנית כתב פסול הרושם על העור כתבנית כתב כשר (תוספתא גיט׳ ב ג-ד). היכה באחר ידו בנייר בפינקס בעורות שאינן נעבדין ובטומוס של שטרות שבידיו נותן ארבע מאות זוז (שם ב״ק ט לא). עור שבפני חמור אף על פי שיש בו חמשה טהור שאינו אלא חיפוי (שם כלים ב״ב ד יב). כרים יוצאין לבובין שהוא נותן עור מבורסינין כנגד לבו והוא מתרים כנגד חיר (ירוש׳ שבת ה א). ולא פרה בעור הקופד שהוא נותן עור קופד בין דדיה בשביל שלא תינק את בנה (שם ג). השף את העור על גבי העמוד חייב (שם ז ג). שהספרים נכתבין בשתי עורות ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בעור אחד (שם מגיל׳ א יא). אחד עור בית הפרסות ואחד עור הראש של עגל הרך ואחד עור של תחת האליה וכל שמנו חכמים גבי טומאה אלו שעורותיהן כבשרן להביא עור בית הבושת (ר״ש בן יהודה משום ר״ש, חול׳ נה:). — בית העוֹר: והרגל של ימין בשמאלו ובית עורו לחוץ וכו׳ של ימין בימינו של שמאל בשמאלו ובית עורן לחוץ (תמי׳ ד ג).—ובםהם״א: וטלאים ועופות כשהן בעורותיהן (גאוניקה ב, גינצבירג 118). חפיפות כלי ישמעאל וקובה והוא דבר שמתכנס על העור מן הטינוף (ר״ם, שבת נז:). בפ׳ במה טומנין טומנין בשלחין פי׳ עורות שגלופין נוטל צמרן ועדיין לא נעבדו (ערוך ערך

¹) רק בעברית? [בפונית: ערת (לידזבר׳ 348).]

שלח). אין לנו להביא ראיה לשאר עורות מעולה שפרט בה הכתוב לברה מפני שלא הוצרכנו ללמוד על שאר עורות מה תהא עליהן אלא על של עולה בלבד (רש"י, זבחי קג:). וכמו מחתך העורות מהעור חבא לידו יעשה נעלים טובים (ספ' המדות לאריסטו, א ז, סטנוב).—ושל אדם: וכמו שברא בעולם ארץ עבה וקשה וארץ לחה ורכה כן ברא באדם בשר ועור (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספ' יצירה א, סד::). ואית דמפרשי עורו עור האדם ממש (רש"י, נזיר, כא:). הנה כל הכחות המשנים החלקים מכחות הטבע הנה הם המתחדשים לעצמו ב' עורות כמו שני עורות האצטומכא ושני עורות המעים ושני עורות הרחם עם מה שהוא עליו (פרקי משה, כב::).—ואמר הפיטן: שמלת עורו יפשוט (הכהן הגדול) וירד ויטבול ויעל ויסתפג (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, מעשי ידי גאונ' קדמוני' ב, 6). עורנו יועם כחס בקרץ וגויתינו שמנו בארץ או תרצה הארץ (איכה אספתו, קינ'). ותשחטהו (את בנה) ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחיה לשנים עשר נתחים (ר"י נג'ארה, אלה אזכרה, עולת חדש כה). לחש ידיד תמים לאביו לחש קום אב מהרה מותה לי תחש קומה פשוט עורי כמו עור תחש לי אזנך האטם כפתן נחש (הוא, נפשי לך תערג, עולת חדש מו).

ב.עור[1], ממנו ב.עור, עֵירֹם, עָרוֹם(?), מָעוֹר, א.מַעֲרֹם.

ב.עוּר,—קל לא נמצא.

—נפעי, נֵעוֹר, תֵעוֹר, נגלה ונעשה ערום, entblösst werden; être à nu; to be bare: עריה תֵעוֹר[2]) קשתך שבעות מטות אמר סלה (חבק' ג ט).

ג.עור, ממנו עִוֵּר, עָוֵּר, עִוָּרוֹן, עַוֶּרֶת.

עִוֵּר[3]), ש"ז, מ"ר עִוְרִים,—א) אדם שאין עיניו רואות, Blinder, aveugle; a blind person: מי שם פה לאדם או מי ישים אלם או חרש או עִוֵּר הלא אנכי יי' (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עִוֵּר לא תתן מכשול (ויקר' יט יד). ארור משגה עִוֵּר בדרך (דבר' כז יח). והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש הָעִוֵּר באפלה (שם כח כט). לא תבוא הנה כי אם הסירך הָעִוְרִים והפסחים (ש"ב ה ו). ואת הפסחים ואת הָעִוְרִים שנאו נפש דוד על כן יאמרו עִוֵּר ופסח לא יבוא אל הבית (שם ח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עִוְרִים תראינה (ישעי כט יח). אז תפקחנה עיני עִוְרִים ואזני חרשים תפתחנה (שם לה ה). החרשים שמעו וְהָעִוְרִים הביטו לראות מי עִוֵּר כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עִוֵּר כמשלם וְעִוֵּר כעבד יי' (שם מב יח-יט). צפו עִוְרִים כלם לא ידעו (שם נו י). נגששה כַעִוְרִים קיר וכאין עינים נגששה (שם נט י). והצרתי לאדם והלכו כַּעִוְרִים כי ליי' חטאו (צפני א יז). וכי תגישון עִוֵּר לזבח אין רע (מלאכ' א ח). יי' פקח עִוְרִים יי' זקף כפופים (תהל' קמו ח). עינים הייתי לָעִוֵּר ורגלים לפסח אני (איוב כט טו). נעו עִוְרִים בחוצות נגאלו בדם (איכ' ד יד).—ובתו"מ: עור בין סומא בשתי עיניו בין סומא באחת מעיניו (בכור' מד.). הקב"ה מצוה על העורים שאין יסורין גדולים מהם וכו' וכשיבא לרפאות העולם אינו מרפא תחלה אלא העורים וכו' ומי הן העורים הדורות הללו שהולכות בתורה כעורים (מדר' תהל' קמו).—ובספה"א: ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים (רלב"ע, בראשי כה לד). כי כל מה שיאמרו בהם הכל דרך אומדות והשערות כעורים מגששים קיר בחשכה יתהלכו (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, סתרי תורה א).—ואמר המשורר: דמות פקחים והם עורים וחרשים בפה רחב ובלבבות סגורות (ר"י הלוי, התמיר בזקנים). יהי ראש לבית אבות כיולדיו ויחיה עדי יחזו עוריו אשר בו ישברו (ר"י חריזי, תחכמוני כ). אשוב אני עור ולא יתשובו עוד רעיוני על דבר תפארת (עמנו', מחב' א).—ומשל: המאשים לסכל כמאשים לעור (משלי חכמים לא). אין ראות העין מועיל כשהלב עור (דברי מוסר, בסוף ספר המפואר למולכו, 52).—מעי עִוֵּר: תועלת המעים העליונים וכו' והשלשה התחתונים האחד הוא מעות ונקרא עור יש לו פתח אחד ממנו יבא לו פסולת המאכל (ר' מנחם בר זרח, צידה לדרך, א יג, כד.). עי' מעי.—ב) ת"ז, איש עִוֵּר: איש עִוֵּר או פסח (ויקר' כא יח). הוציא עם עִוֵּר ועינים יש וחרשים ואזנים למו (ישעי מג ח).—מ"ר נק' עִוְרוֹת: לפקח עינים עִוְרוֹת להוציא ממסגר אסיר (שם מב ז).

---

1) [קרוב לערה, ערר; בערב' עַוְרָה a), עֶרְוָה.]

2) [ענין גלוי וכו' נפע' מנחי העין (רד"ק).]

3) [כך בארמ', ובערב' עַוַר b), היה בעל עין אחת; בבוש' עוֹר, היה עִוֵּר. לדעת יוסף הלוי פרושו העקרי אדם שעינו מכסה בעור, עי' REJ XI, 67.]

a) عورة b) عور

—ובסהמ"א: ופקח עיני העורות להבין ולהורות בדין אשה זו וכו' (ר' בכימין זאב, סו"ס א בסוף). — ־ומ"י עֻוָּרָה: ויאנח העם אנחת חללים ורואים תמיד בעיניהם את המות והממית לא ראו על כן קראו למות ההיא מות עורה (יוסיפון סקה). — ועִוֶּרֶת: הקנקן ריקן בלי יין והגבינה נגובה בלי זין והגברת עורת בלי עין חגרת ונשברת צעדה עלי עין (כאב"ע, שירי עני, כהנא א, 13). אחר אשר עין הזמן עורת כי לא יחלק טוב לאישים טובו (עמנו', מחב' א). והרביעי הוא המעי הנקרא עיוורת הסתום (אסף הרופא, כ"י מינכי, 35:). כשיסופר על האבן שהיא משוללת הראות או שאינה רואה לא יתוייב מפני זה היותה עורת כי דרך השלילה בלתי מוֹרָה על נושא מוכן לזה ולזה בדרך ההעדר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב ג).—ג) שם מפשט, עצם המום [1]): וכי יהיה בו (בהבכור) מום פסח או עִוֵּר כל מום רע (דבר' יט כא).

עָוַר, קל לא נמצא.

—פע', עִוֵּר,—עשה שיהיה עִוֵּר, blenden; aveugler; to blind, make blind: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עִוֵּר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבל (מ"ב כה ז).—ובהשאלה, עשה שלא יראה: ושחד לא תקח כי השחד יְעַוֵּר פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח). לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יְעַוֵּר עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים (דבר' יו יט).—ובמדר': ונטל קרן הודו מבין עיניו ועיור את עינו עד כאן עלתה למשה (מד"ר דבר' יא). לזה (לצדקיהו) עוורו עיניו ולזה (לשמשון) עוורו עיניו (תנחומ' אחרי א).—ובסהמ"א: כי היה מנהג מלך פרס כל מי שמיקל מלכותן מעוורין עיניו (ערוך ערך מרס). ויאמר המלאך (אל טובי) מי שעור אותך ממאור עיניך הוא ירפאך כי צדיק אתה (ספר טוביה ה, סנסט' מונסטר). ובאפל אז נפשם לפי חרב דבאה לא עוד עורו עינם עתה שוא ורמיה (מיכל, הריסות טריא).—ובהשאלה: התעו כהני מצרים את המון עם ארצם ויעורו את עיניה' באמונות וחזיונות שוא וכוזבות (סייכהק, תוה"מ, הסוף נא, קסז).

—פֻּע', ־עֻוַּר, עֻוְּרוּ: אך עורו עיני עם אזניהם נאטמו (שם).

—הִפע', *הִתְעַוֵּר, נִתְעַוֵּר—נעשה עִוֵּר: כנשבע זה צדקיהו וכו' ונתעורו עיניו וכו' כאשר שבועה ירא זה שמשון וכו' ונתעורו עיניו (תנחומ' אחרי א). — ובסהמ"א: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחבו וכאילו תובע עיניו להתעוור (ערוך ערך מרס). מי שיבחר אחת משתי הדעות אם מפני גידול או לתועלת אחת מן התועלות הוא יתעוור מראות הנכונה (ר"ש א"ת, מו"נ ב כג).

־**עִוָּרָה**, ש"נ,—כמו עִוֵּר: כי בחמשי יום המקולל לערב משחשיכה הלך ר' יצחק בר' אלעזר מבלויש והיה משקה סוסו בנהר והיה נושא את עורה ווירא בתיקו שהיה מביאה מבית עירון אחד ונשמט אחד משולי העורה שקורין פאו והיה נראה מתחת סרבלו ובא גולייר אחד גם הוא להשקות סוסו וכבואו ראה סוס הגולייר לובן העורה וקפץ לאהריו ולא היה יכול להביאו במים (QGID II, 32).

עִוָּרוֹן, ש"ז,—מום העִוֵּר, Blindheit; cécité; blindness: יככה יי' בשגעון ובעִוָּרוֹן ובתמהון לבב (דבר' כח כח). ביום ההוא נאם יי' אכה כל סוס בתמהון וכו' וכל סוס העמים אכה בַּעִוָּרוֹן (זכר' יב ד).—ובמדר': אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים כעורון עינים (מדר' תהל' קמו).—ובסהמ"א: וזה נקרא כניעה מדרך ההסכמה אבל על דרך האמת הוא דלות הנפש ועורונה (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ב). והרביעי חשבונו עם נפשו בגודל טובות האלהים עליו בהערתו אל מה שיש בו חיותו בשני העולמים בתורה נכבדת נאמנה להסיר עורונו ולבער סכלותו (שם חשבון הנפש ג). כי העורון העדר ומציאותו אמנם יהיה בדבר שיהיה מטבעו להיות בו הראות והראות הוא הקנין (ר' זרחיי מברצלונה, פי' משלי, השחר שנה ג, 224). רק הוא שולל הראות ממנה עם היות שאין מדרכה קבול הראות והעורון (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב ג). — ואמר המשורר: בשבחו אני אחל וטובו לא איחל כי אפס שברון וזאת יורה עלי כי לא שקר מלי ואין בם עורון (מנחם בן סרוק, אדוני, שער השיר 1). מה לי עוד בתבל לולא שאת עורוני (רשב"ג, נחר בקראי). — ואמר הפיטן: טהור עין פקח עין לעניי שלח אורך והאר עורוני (ססוני רב, קונטרס הפיוטי 47). ממרום השמיע גלאתי טעון והכני בעורון ובשגעון ופקד עלי עון נוב וגבעון (איכה ישבה חבצלת.

1) [לדעת כל המפרשים הוא כמו משמ' א או ב).]

קינ'). — *ומ"ר עוְרוֹנִים: שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות בסיסיו צמאוניה וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדמ').

*עַוְרוּת, ש"נ, — כמו עִוָּרוֹן: והייתי עור ד' שנים וכל אחי וקרובי עצבים על עורות עיני (ספ' טוביה ב, סבסטי מונסטר). ובעת אשר היית קובר את המתים אני הייתי עמך ונסה אותך יי' בעורות עיניך כי יי' צדיק יבחן (שם יג).

*עוֹרִי, עוֹרִיִּי, ת"ז, מ"ר עוֹרִיִּים, — של עוֹר, מטבע העוֹר: אם יהיה הגבול בכמו גדר או ירקון או גרב ובכלל לסבת דברים העוריים (קאפון ד ב א לו). הוא נעצין גבוה כשלש אמות גדל באגמים הוא וקליפתו הם עוריי (לעדעראַרטיג) ויקלעו ממנו כלים שונים חזקים (שייגהאק, תולדות הלמדים ב טו). ועליו גדולים ועבים מטבע עורי פריו עגולי ואדום (שם מז).

עַוֶּרֶת, ש"נ, — כמו עִוָּרוֹן: כל מום לא יהיה בו (בהקרבן) עַוֶּרֶת או שבור או חרוץ או יבלת (ויקר' כב כא-כב).

עוש[1]), ממנו עוּשׁ.

עוּשׁ, פ"ע, עוּשׁוּ, — כמו עור (?): עושו[2]) ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יי' גבוריך (יואל ד יא). — ואמר המשורר: בואו לגן עדן מתים וגעו בעץ דעת ועץ היים ואל תשתעו עושו ובואו תמצאו דעתו מקור חיים ובלעדיו כרוב תפגעו (ראב"ע, גנזי נסתרים). קרבו רומי קשת משמאילים מימינים עושו ובואו כל נושאי המגנים (עמנו', מחב' ח). עושו וריזים ובו בתי זמירות בנו כי המקרה יהי מך בעצלתים (עמנו' פרנסים, מחק ספרים, מבוא 16).

—הפעי', *הֵעִישׁ, קִבֵּץ ואסף: גיא התסיף... גורניה באסיף להעיש ולהאסיף... וגם לו בכסיף עד פה תבוא ולא תוסיף (Elbogen, Stud. 176).

[1]) [חברוהו החדשים עם הערב' עַ'אתַ' a), סבאית עַוּת, עָזַר, וקרוב לעזת.]

[2]) [ת"י והשבע והפש' תרגמו: הִאָסְפוּ, כנראה לפי הענין; וע"פ זה מפרש רש"י: מן עשת ברזל המכונס יחד, ע"כ. וראב"ע ורד"ק מן עָשׁ, עַיִשׁ, קבוץ של כוכבים. ואמר ר"א מבלגנצי, וז"ל: היו נוקבים ומבקעים לבא כעש שאוכל ונוקב ויוצא, ע"כ; וכל זה רחוק. ומנחם אמר כמו חושו מהרו. וכן יש מהחדשים מגיהים חושו, ואחרים עורו, כמו העירו (יואל ד ט), יעורו (שם יב).]

a) غاث

א.עות[1]), ממנו א.עוּת.

א.עוּת[2]), פ"י, לָעוּת: אדני יי' נתן לי לשון למודים לדעת לָעוּת[3]) את יעף דבר (ישעי' נ ד). — ואמר המשורר: ועתיו (של הזמן) מהרו לעות יעפים עליצותם ולרגוע רגעיו (רמב"ע, קרואי' סגביר, דיואן קמה, גולד'). ולעות יעפים דברים כצופים וקור מי עדנים ולא מי גבאים (הוא, לאנשי לבנות, שם 132). הן כתבתי לך שלישים על מחברת השרשים לעות אמרי אל לדעת דעת עליון (ר"י א"ת, הספרי' לריב"ג, הקדמ'). — ולעות דבר בעתו מה טוב מוסר יתאר (אסף ב עו, כ.). הפץ גוזלי חכמה עלי צמאי דעת למען תרב לעות את יעף דבר (שם כד). בני אם דעה חננך אלהים לדעת לעות את יעף דבר חכמת בונה השמר לך מכחש בגדולות ובנפלאות (שם מב י). בידך עתותי טרם יעותו[4]) (שם ג מד ז). ויאמר (המלך) בלבו לדעת יעות להרג את הנזיר בצניעות (זכרי' בן סעדיה, ספ' המוסר, מחב' ד, כ"י מימנ'). אתם האל מלא ידיכם להדוך גאון הסכלות ורמיה בארץ נשיה לעות לנו בקודש חזיתם מה הגיד אל ומה עניתם (בלומנפלד, הלבנון, ליון ב, 1). ברוך אתה לי ידיד היודע לעות דבר (יל"ג, אגרי' שם).

—נפעי', *נֵעוֹת, יֵעוֹתוּ — כמו נֵאוֹת, ועי' אות: אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו רב אמר יאותו ושמואל אמר יעותו מאן דמר יאותו אך בזאת נאות לכם מאן דמר יעותו לדעת לעות את יעף דבר (ירוש' ברכ' ח ז).

ב.עות, ממנו ב.עוּת, עַוָּתָה, *עִוּוּת. *מְעֻוָּת.

ב.עוּת[5]), — קל לא נמצא.

—פעי', עִוֵּת, עִוְּתָנִי, עִוְּתוֹ, עִוְּתוּנִי, עַוֵּת, יְעַוֵּת, — עִוֵּת המאזנים, הכריעם לצד אחד, לא לפי הצדק והיושר, beugen, krümmen; faire fléchir, pervertir; to falsify, pervert: שמעו זאת השאפים אביון ולשבית

[1]) [עי' הערה לשרש עוש.]

[2]) [עי' הערה לקמן.]

[3]) [מנחם וכל הבאים אחריו חברוהו עם עֵת, ופרשו בו פרושים שונים. ובא בצורת נחי העין במקום כפולים כמו לבור (קהל' ט א), במקום לבֹר. ועי' ריב"ג בשרשיו שהאריך בזה. וכבר חלק על זה דונש, ועי' הכרעת ר"ת (עט.). והחדשים מגיהים באופנים שונים.]

[4]) [יבואו בעתם.]

[5]) דומה לעוה? [עי' הערה לשרש עוה. וכן בארם'.]

ענוי ארץ מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה (עמו' ח ד-ה).—עות את פלוני במשפטו, בריבו וכדומ', הכריע הדבר לרעתו של פלוני: יבשו זדים כי שקר עותוני אני אשיח בפקודיך (תהל' קיט עח). דעו אפו כי אלוה עותני ומצודו עלי הקיף (איוב יט ז). להטות משפט גבר נגד פני עליון לעות אדם בריבו (איכ' ג לה-לו).—עות משפט, עות צדק, קלקל הצדק, שפט לא בצדק: האל יעות משפט ואם שדי יעות צדק (איוב ח ג; גם לד יב).—עות דרכו של פלוני, עשה אותה לא ישר: יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות (תהל' קמו ט).--ובכלל עות דבר, קלקלו, השחיתו: ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו (קהל' ז יג). — ובתו"ם: ק"ו לשאר בל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במדי קלה). למה אתה מעוות עלינו את הכתובים מעידני עלי שמים וארץ שחזרנו על כל המקומות שבתורה (שם דבר' א). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות[1]) והגפן יתן פריו והיין ביוקר (בבי בחמיה, סנה' לז.). עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיותו את מקומן (חול' ס:). אין בודקין אותן (את בנות ישראל שהגיעו לפרקן) ביד מפני שמעוותות אותן אלא סכות אותן בשמן מבפנים ומקנחות אותן מבחוץ והן נבדקות מאליהן (רבי יהודה, נדה י:). אשה שאין לה וסת אסורה לשמש וכו' ר"ח בן אנטיגנוס אומר משמש בשני עדים הן עוותוה הן תקנוה (שם יב:). נראין דבריו (של ר"א בר"ש) מדברי שהוא מתקנה ואני מעוותה (ר', שם נג:). ומתוך כך משכחין את התורה ומעוותין את הדין (מד"ר במד' י). אם אין אדם מעוות עצמו מד"ת יכול הוא לתקן את עצמו (שם קהל' א). ושלמה צוה מקום המשפט שמה הרשע שלמה היה צופה איך הרשעים מעוותין במקדש (תנחומי ויקרי ח). אמר דוד אע"פ שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה (מדרי תהל' קיט עח).—ובסהמ"א: לא אמרנו אלא ביתומים עצמן שחלקו זה עם זה אבל שליח זה ושלית זה שחלקו יכול לומר לתקן שלחתיך ושלא לעוות (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסיק' 45). ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית

[1]) [עי' רש"י. בסוטה (מט:) הגרסה: יאמיר, יבן במשנה שם (ט טו).]

כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו יעות הנתיב הידוע נכון הוא (ראב"ע, ברא' ו יא). כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותה עצמה מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות אשר צום ועות: עצמם מתחת העול (רד"ק, הושי ד טז). איש חכם רמז לך שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו כמו שעושים הרבה בני אדם בדברים עד שידברו עם אבריהם כלם ומעוותים צורותיהם וכו' (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי כט ט, השחר ב 306). והג' שהיו עוד מעותים המאזנים ועושין מאזני מרמה אחר שעותו אותן (רי ילחק ברי אברהם, חזוק אמונה א לא). ואם אחד סיפר עליו מעשים רעים אם אמת הדבר לא יתפוש לעוות את האמת לנקות עצמו (אורחת לדיקים, הענוה, ה.). והנה הוא מעות במחשבתו את היושר (רנה"ו, יין לבנון, פי' אבות ג, כג.). —ואמר הפיטן: עמלק אשר בא ועות מחנות והקר אתכם בפני בנות (אלהים אל דמי, יולי שבת זכור). בדע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם (איכה תפארתי, קינ'). ויסבב חומה ויעות המון (זכור את אשר עשה, שם).—ואמר המשורר: שבתי וראיתי בבעם גדפו ולעוהו ולבישו כפלים (ראב"ע, גלתי ביום גוס, כהנא א, 14). איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (הוא, גלגל ומזלות, שם 10). עיניו בעיני היונים ורקתו כפלח הרמונים לא עותה קומתו ולא כישל בחו (הוא, מי בן מקין). שוא ידבר והכל יםלל צדק יעות ואמת יהולל תהפוכות בלבו און יחשוב על משכבו (שם). הם לבי בתוך קרבי על נפשי אשר עותה ומארצה מהוז תפצה לארץ טמאה גלתה (הוא, אהה יגד).

—פע', מעות,—עות הדבר, נתקלקל, נשחת, דבר מעות, מקלקל, נשחת: מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות[1]) (קהל' א יה). — ובמדר': בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותי' הן (מד"ר שמות ג). בעוה"ז מי שהוא מעוות יכול להתקן ומי שהוא בחסרון יכול להמנות אבל לע"ל מי שהוא מעוות אינו יכול להתקן (שם קהל' א). — ובסהמ"א: לשמור את כל דברי כי הוא יתקן המעוותים בכחו (ראב"ע, דברי יז יט). שתנועת הרוח תנועה מעוותה מפני

[1]) אולי להמלאות.

שהאיד יעלה למעלה ואח"כ ישוב סובב סביב הארץ וישב מעוות (כ"ס ה'ת, לותות השמים, כ"י ביה"ם כונתנסי). זאשר אכתוב [על דרך] הלימוד פעמים יהיו השירות מיושרות פעמים יהיו מעוותות (ד"ה יהודי מלרים ולו"י ג, מן 146). — ואמר המשורר: בעץ יבש מעות לא יתוקן ויתקן בעודו לח ורטוב (ר"ס הנגיד, ב"מ ב עה, הרכבי 137). קומה כמו חומה ושקים כשני עצי יער מכרתים וכו' ולחי כפחם רק שפתיה שפתי חמור גרם מעותים (ר"י חריזי, תחכמוני ו). שור נא קצה משוט אל תוך המים הן רק מעות ומעקל תראהו (רמח"ל, ליסרים תהלה 3). — ובחכמת התכונה, שעות מְעֻוָּתוֹת, בנגוד לשעות ישרות: השער השישי בידיעת כמה שעות עברו מן היום השעות המעוותות וכו' ועיין נוכח השמש על כמה שעות נפל מן המעוותות וככה שעות עברו מעוותות (ראב"ע, כלי נחושת טו). ההקדמה השנית כי השעה הנסכם עליה בעבור מהשעות המעוותות ר"ל מעוותות שהם י"ב ביום וי"ב בלילה בכל עתות השנה (רמב"ס, חשבון העבור, ד"ח כד). ועי' מְעֻוָּת.

—התפ', הִתְעַוֵּת, — הִתְעַוֵּת האדם, נתקלקל, נשחת: ביום שיזעו שומרי הבית וְהִתְעַוְּתוּ אנשי החיל (קהל' יב ג). —ובתו"מ: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן מתחילה ונתעוות (רסב"י, חגי' ח ז). מיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין ונתקלקלו המעשים (ר' שמעון בן חלפתא, סוטי מח:). דבר אחר מעוות לא יוכל לתקון משנתעוותו המים מששת ימי בראשית עוד לא נתקנו וכו' דבר אחר מעוות לא יוכל לתקון משנתעוותו דור המבול במעשיהם הרעים שוב לא נתקנו (מד"ר קהל' ח). — ובסהם"א: ואנוב (האליל) היה גדול בעיני העם מאסירים להתעוותם יותר (יוסיפון קב, סרנקפי). או כחוט דבר של מתכת הנתך באש ויצוק על הארץ ויורד כחוט מתעוות פה ופה כאש חיה וכהרף עין נראה לעין (ר' שבתי דונולו, חכמוני, ס' ילירה, סז.). כלי עץ שהכובס מכה בו הבגדים על אבן בעת שמלבנן ואלו כולן קפיד עליהן שלא יתעוותו או יפגמו (ר"ח, שבת קכג.). יצאו משם ונתעוות (מקומם) שחרב (רס"י, חולי ס:). איך נתעות האדם ואיך היתה האמירה ואיך באו הרעות ועל מי יתאוגן (ר"ת, הכרי נגד דוכם 7). דמיון זה האיש יתעותו פניו ויקרה לו עקום (כל מלאכה ההגיון המוספת, מב.). ויחתלו גופו בנח' כדי שלא יתעוותו איבריו וירחצוהו בכל יום במים פושרין באויר ממוצע (ר"נ אלדני, ס"א ה, עה.). ילפתו ובעת שיזורבו ילפתו ארחות דרכם ויתעוותו ללכת אנה ואנה עד שיפסקו לגמרי (רסב"ן, אוהב משפט, באורים לאיוב, מו.). — ואמר המשורר: אם בשמאל דוחם כימין קרבם אל יאמרו נואש בעת יתעותו אך יאמינו כי לעולם הם וכי לא ישבתו עד יום וליל ישבתו (ר"י הלוי, שמש וירח).

עַוְּתָן, ש"ז, — מי שמעַות את הצדק: היוקר יעות שלא יכבדו זה את זה יקר כבוד ל"א היוקר יעוות מכובד שבהן יהא עוותן ורמאי (רס"י, סנה' לז.).

עַוָּתָה, ש"נ, — חָמָס ולא צדק, Gewalt; violence; perversion (of justice): רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי ראית יי' עַוָּתָתִי שפטה משפטי (איכ' ג נח-נט). — ואמר המקונן: בלע שופטי במועצות עותם ופנים הסתיר מהם כשר עותתם ויומר לאבק מטרם להבעיתם (איכה תפארתי, קינ'). ראה רזב בעתותי השימות כל עדתי ראית יי' עותתי (איכה אספתו, שם). — ואמר המשורר: העותי ובעותתי אדברה אני כי אלוה עותני (ר"י נג'ארה, רבונו של עולם, עולה מדם נג). כי לא לתקן עותתי עתה יכול אני וכבר הודי שחתי (רמח"ל, ליסרים תהלה).

עֵז[1], ש"נ, מ"ר עִזִּים, כני עִזָּהּ, — נקבת בע"ח ביתי, מהבהמות הדקות, בעל קרנים, מכסה שערות ארכות, נותן חָלָב, Ziege; chèvre; goat: קחה לי עֶגלה משלשת וְעֵז משלשת ואיל משולש (בראשי' יה ט). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים ואת כל העִזִּים הנקדות והטלואות (שם ל לה). זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך וְעִזֶּיךָ לא שכלו (שם לא לח; גם לב יה). ודי חלב עִזִּים ללחמך ללחם ביתך (משלי כז כז). — ב) שם כְּלָלִי לכל המין, הזכר והנקבה: מִן הכבשים ומן הָעִזִּים תקח (שמות יב ה). ואם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן הָעִזִּים לעלה זכר תמים יקריבנו (ויקר' א י). כל חלב שור וכשב וָעֵז לא תאכלו (שם ז כג). אך בכור שור או בכור כשב או

[1]) [כך בפונית: עז. מ"ר עזם (לידזב' 344); בארמ' עיזא, מ"ר עיזין; בסור' עֶזָא, סמ' עֶנֶז; באשור' אנז (דליטש 99); בערבי' עַנְז a); במצר' הקדומה ענה, ומזה נראה שהשרש ענז.]

[a]) عنز

בכור עז לא תפדה (במד' יח יז). ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש"א כה ב). שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד א).—גדי עזים, השפי עזים, כביר עזים, צפיר עזים, שה עזים, שעיר עזים, עי' כל אחד בערכו.—עור העז: ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שמות כו ז). — ושערות העזים: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים (שם כה ד). וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (שם לה כו). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו (במד' לא כ). — ובתו"מ: מפנין תרומה טהורה וכו' והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל לעזים (שבת יח א). הלוקח בהמה מן העובד כוכבים ואינו יודע אם ביכרה ואם לא ביכרה רבי ישמעאל אומר עז בת שנתה ודאי לכהן (בכור' ג א). אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים ולא כל דבר שאינו עושה ואוכל (תוספת' ב"מ ה ד). הגוזז עזיו פטור מראשית הגז (שם חול' י ד). פעם אחת הלך ר' אליעזר לסכנין ומצא עז רבוצה תחת התאינה והלב שותת ממנה ודבש יוצא מן התאנה ומתערבין זה בזה (מדר' תהלים כו ע, הופמן). הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו (ר' יוסף, ברכ' נז.). בגד אין לי אלא בגד צמר ופשתים מניין לרבות צמר גמלים וצמר ארנבים נוצה של עזים והשירין וכו' (שבת כז.). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית לימים נכנסו חביריו לבקרו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסים אצלו (ב"ק פ.). ההולך לחלוב את עזיו ולגזוז את רחליו (ב"מ פז.). מה שעזי חולבות מכור לך (שם). שערך כעדר העזים מה עז זו בזויה כך ישראל בזויין בשטים (מד"ר שה"ש, הסבי עיניך). כשנכנס יעקב נכנס גן עדן עמו שנאמר וירח את ריח בגדיו וגו' והרי לא לבש אלא בגדי עזים וכו' ואין לך ריח רע בעולם מן השטף של עזים וכו' (תנחומ' תולד' כב, בובר). — ואמר הפיטן: סליחה ימן לעמוסי מקוראיו עז משתלח נדחף לאחוריו עונות נמחלים לבני בחיריו (שמעון בר יצחק, איך אפתח, סליח' מוס' יוה"כ). —*ובמשמ' הזכר, תיש: אי זהו כוי א"ר לעזר עז שעלה על גבי צבי (ירוש' בכור' ב ז). — *עז הגמל: עז הגמל (קאמעל ציגע) משכנו באמעריקא והוא דומה לעז ולגמל (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יד.). ואם יאלצהו הרעב ירהיב עוז לטרוף גם חיות קטנות כמו צעירי הצאן ועז הגמל (אברמוביץ, תוה"ט, העוף 55).

עֹז, עוז, עָז, סמ' עֹז, עָז, כנ' עֻזִּי, עֻזֵּנוּ, עֻזְּךָ, עֻזֵּךְ, עֻזּוֹ, עֻזָּהּ, עֻזְּכֶם, עֻזּוֹ, עֻזָּה, עֻזָּהּ, עֻזְּמוֹ,—א) כח, כח גופני או רוחני, Kraft, Macht; pouvoir, puissance; strength, might: נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך (שמות יה יג). ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל (ויקר' כו יט). תדרכי נפשי עז (שפט' ה כא). יי' יחתו מריבו וכו' ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ודוד מכרכר בכל עז לפני יי' (ש"ב ו יד). עורי עורי לבשי עז זרוע יי' (ישע' נא ט). נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך (שם סב ח). יי' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד (תהל' כא ב). רומה יי' בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (שם יד). יי' עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי (שם כח ז). ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך וכו' עזי אליך אזמרה (שם נט יז-יח). ברב עזך יכחשו לך איביך (שם סו ג). הן יתן בקולו קול עז (שם סח לד). אל ישראל הוא נתן עז ותעצמות לעם (שם לו). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (שם עד יג). אתה האל עשה פלא הודעת בעמים עזך גאלת בזרוע עמך (שם עז יה-יו). יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן (שם עח כו). הרנינו לאלהים עוזנו (שם פא ב). אשרי אדם עוז לו בך (שם פד ו). פנה אלי וחנני תנה עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך (שם פו יו). אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך (שם פט יא). מי יודע עז אפך וכיראתך[1]) עברתך (שם צ יא). מטה עזך ישלח יי' מציון רדה בקרב איביך (שם קי ב). ביום קראתי ותענני תרהבני בנפשי עז (שם קלח ג). יי' עז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק (שם קמ ח). גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח (משלי כד ה). חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה (שם לא יז). עמו עז ותושיה לו שוגג ומשגה (איוב יב יו). מה עזרת ללא כח הושע זרוע לא עז (שם כו ב). וגשם מטרות עזו (שם לז ו). בצוארו ילין עז ולפניו תדוץ דאבה (שם מא יד).—עז פנים: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר

[1]) צ"ל: ומי ראה כח.

חכמת אדם תאיר פניו ועֹז פניו ישנא (קהל' ח א). —ב) קצת במשמ' מָגֵן ומחסה: ומגדל עֹז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפט' ט נא). ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עֹז לנו ישועה ישית חומות וחל (ישע' כו א). ואכבד בעיני יי' ואלהי היה עֻזִּי (שם מט ה). יי' עֻזִּי ומעֻזִּי ומנוסי ביום צרה (ירמ' טז יט). כי תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עֻזָּהּ מאתי יבאו שודדים לה נאם יי' (שם נא נג). אלהים לנו מחסה ועֹז עזרה בצרות נמצא מאד (תהל' מו ב). על אלהים ישעי וכבודי צור עֻזִּי מחסי באלהים (שם סב ח). ואתה מחסי עֹז (שם עא ז). ביראת יי' מבטח עֹז ולבניו יהיה מחסה (משלי יד כו). הון עשיר קרית עֻזּוֹ וכחומה נשגבה במשכיתו (שם יח יא). אח נפשע מקרית עֹז (שם יט). עיר גבורים עלה חכם ויורד עֹז[1] מבטחה (שם כא כב).—ועי' עָזַז.—ג) כמו פאר והדר: אך ביי' לי אמר צדקות ועֹז עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (ישע' מה כד). עורי עורי לבשי עֻזֵּךְ ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש (שם נב א). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עֹז מקל תפארה (ירמ' מח יז). ותתש (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה התפרקו ויבשו מטה עֻזָּהּ אש אכלתהו (יחזק' יט יב). הנני מחלל את מקדשי גאון עֻזְּכֶם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם (שם כד כא). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עֻזָּהּ (שם ל ו). עמך בחרב יהרג ומצבות עֻזֵּךְ לארץ תרד (שם כו יא). צר וסביב הארץ והורד ממך עֻזֵּךְ ונבזו ארמנותיך (עמוס ג יא). ועמד ורעה בעֹז יי' בגאון שם יי' אלהיו (מיכ' ה ג). כסה שמים הודו וכו' ונגה כאור תהיה קרנים עמדו לו ושם חביון עֻזֹּה (חבק' ג ג-ד). מפי עוללים ויונקים יסדת עֹז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהל' ח ג). הבו ליי' בני אלים הבו ליי' כבוד ועֹז הבו ליי' כבוד שמו (שם כט א). כי עֹז לאלהים (שם סב יב). כן בקדש חזיתיך לראות עֻזְּךָ וכבודך (שם סג ג). תנו עֹז לאלהים על ישראל גאותו ועֻזּוֹ בשחקים (שם סח לה). ויתן לשבי עֻזּוֹ ותפארתו ביד צר (שם עח סא). כי תפארת עֻזָּמוֹ[2] אתה וברצונך תרום קרננו (שם פט יח). יי' מלך גאות לבש לבש יי' עֹז התאזר אף תכון תבל

1) אולי עֹז החלק הגבוה במגדל המחסה.

2) אולי עֻזֵּנוּ.

כל תמוט (שם צג א). הוד והדר לפניו עֹז ותפארת במקדשו (שם צו ו). ועֹז מלך משפט אהב (שם צט ד). דרשו יי' ועֻזּוֹ בקשו פניו תמיד (שם קה ד). הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עֻזּוֹ (שם קנ א). עֹז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא כה). הוד והדר לפניו עֹז וחדוה במקומו (דה"א טז כז). ומהללים ליי' יום ביום הלוים והכהנים בכלי עֹז ליי' (דה"ב ל כא[1]).—ואמר בן סירא: וילבישהו כליל תפארת ויפארהו בכבוד ועוז (ב"ס גני' מה ח). — ובתפלה: אדוננו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו וכו' מאורות נתן סביבות עוז פנות צבאיו קדושים רוממי שדי (המאיר לארץ, תפל' שחרי).—ובתלמו': ומנין שהתפלין עוז הם לישראל דכתיב וכו' (ברכ' ו.). ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתציץ בבשתינו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך (שם טז:).—ואמר הפיטן: עוז אבנט התאזר (הכהן הגדול) במוח ארוג בד ולא כלאים (ר' יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 7). שר יבין נלחמו בו כוכבי לילה עזו וגאונו אשה הפילה (ר' ינאי, גנזי שכטר ג, דודסון 28). ימס לבבי מעוז באבי (היכל יי', פנת איכה, ספרד'). והיה (משה) כמגדל עוז לדליו ואביוניו (רס"ג, לבבי, JQR. NS. 1. 240). — ואמר המשורר: בעוז מלכו כלם בטעמו הפילם ולשאול השפילם בריקים ופחזים (דונש, דעה לבני חכמה). ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה בעוזי בגאותי (רשב"ג, ידידי שעו מני). יום בצר נכברת ואלי נחמדת ולך עז יסדת מפי עוללים (ר"י הלוי, יום ליכנסה). האל התולה על בלמה תבל וכאשכול תולה אותה בלי חבל והיא כרקב תבלה ועזו לא יבל (ראב"ע, האל התולה, דוקס 82). ועז התלי לעזור ולכשיל דמות תנין זנבו תבוסתו והעז מראשתיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר). ומנהו יהיו יגון וחדוה ועז מצח ושפלות ענוה (ר"י זבארה, בתי הנפש, דודסון 166). עלמות מחטבות לתופף שירי מגן עזך כי צמח איומה התבשרי נצוח הודיות במשכנות חצרי (גנזי שכטר ג. דודסון 71). ולא הוא לבדו סף ונמלט המון עזו ולא רע מעט מעט בא על המונו ומשפחתו (שם 201). אדוננו משה השר האדיר בישראל עוז הישי[בה]

1) בקצת המשלים קשה להכריע לאיזו מג' המשמ' התכון בעל המאמר.

זכו' (קטע כ"י גני', REJ. LXVI 66). ובבכי אמרר כל ימותי וגם אספוד בהגה הי וקינים לבן יקיר וילד שעשועים ועוז מורים ותפארת מבינים (ר' שמואל בן עלי, קובץ אגרי, הרכבי ג 75). הן כל גבורה אין כגבורת גבר כובש בעוז יצרו שליט ברוח (רמח"ל, לישרים תהלה). עוז עמך מגן גוי מרעיתך הדרת תהלתנו מלכותך יכון בורא שמים עד עולמי עד סלה (הוא, שם ג).

עַז, עָז, ת"ז, נק' עַזָּה, ת"ר עַזִּים, עַזּוֹת, סמי עַזֵּי,—חזק, בעל עֹז בגוף או ברוח, stark, mächtig, hart; fort, puissant, violent; strong, mighty, fierce: והשבתי גאון עַזִּים ונחלו מקדשיהם (יחזק' ז כד). המבליג שד על עָז ושד על מבצר יבוא (עמוי ה ט). יגורו עלי עַזִּים לא פשעי ולא חטאתי יי' (תהלי נט ד).—בדברים מפשטים, כעס: ארור אפם כי עָז ועברתם כי קשתה (בראשי מט ז). מתן בסתר יכפה אף ושחד בחק חמה עַזָּה (משלי כא יד).—ואהבה: כי עַזָּה כמות אהבה קָשה כשאול קנאה (שה"ש ח ו).—ורוח: ויולך יי' את הים ברוח קדים עַזָּה כל הלילה (שמות יד כא).—ומים עַזִּים, רבים סֹעֲרִים: כה אמר יי' הנותן בים דרך ובמים עַזִּים נתיבה (ישע' מג טז). והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עַזִּים (נחמ' ט יא).—וחזק וקשה בכח גופני: אפס כי עַז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד (במדי יג כח). מהאכל יצא מאכל ומֵעַז יצא מתוק (שפטי יד יד). מה מתוק מדבש ומה עַז מארי (שם יח). יצילני מאיבי עָז משנאי כי אמצו ממני (ש"ב כב יח). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עַז ימשל בהם (ישע' יט ד). על כן יכבדוך עם עָז קרית גוים עריצים ייראוך (שם כה ג). הנמלים עם לא עָז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל כה). — וגבול עַז, מִבְצר וקשה לכבשו: ויירש (ישראל) את ארצו (של סיחון) עד יבק עד בני עמון כי עַז גבול בני עמון (במד' כא כד).—ובתו"מ: הוי עז כנמר וקל כנשר וכו' (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). עוזאל שיהא עז וקשה (יומי סז:). תנא משמיה דר' מאיר מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהן עזין וכו' והיינו דאמר ר"ש בן לקיש שלשה עזין הן ישראל באומות וכו' (ביצ' כה:). אתה מוצא מי שהוא עז אינו תופס מדת הדין אבל הקב"ה וכו' (ילק' תהלי תתנב).—ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רשב"ג, בימי יקותיאל). והם (הצפרים יונקי הדבש) **עזים לערך טבע רפיונם ורכות טבעם** (שיינהאק, תולד' החיים, ממלכת העוף עו, קכו). — מראה עַז, חזק: מראות נגעים שנים שהן ארבע בהרת עזה כשלג וכו' (נגעי א א). — ומים ויין: אין משערין במים מפני שהמים עזין ומעכרין אותו (תוספת' נדה ד יא). יין קפריסין למה היא באה שבה שורין את הצפורין מפני שהיא עזה (ירוש' יומי ד ה). תני ר' יהודה בר חביבא אין עושין מי מלח עזין מאי מלח עזין רבה ורב יוסף בר אבא דאמרי תרוויהו כל שהביצה צפה בהן (שבת קח:).— ולשון: מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב וכו' (רב תמא בר חנינא, מכו' יא.).—ובספה"מ: אבל חי"ת ועי"ן אותיות הגרון המה וכו' אבל האחת עזה מרעותה כי היא פנימה ממנה והוא עי"ן (מנחם, מחברת 6). ובתשובות **עזות השבתי על זאת והואל נא לחזות חכם כל היצורית** (תלמידי מנחם, לנגוד בתעודה, שער השיר 7). **לפי שהעופרת מחליק את החרס ואינו מניחו לבלוע אבל הירוקים** מעורב צריף שקורין אלו"ם בתוך העופרת **והוא עַז** ומחלחל את החרס ובולע (רש"י, כתובי קז:).—**עַז פנים**, שאינו יודע חמלה ורחמים: **גוי עַז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן** (דברי כח נ). **ובאחרית מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עַז פנים ומבין חידות וכו' ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים** (דני' ח כג-כד). **עַז נפש**, עי' **נפש**. —ובתלמו': עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). **ציין אית דבעי מימר על** הגודפנים אית דבעי מימר על עזי פנים (ירוש' יומ' ז ה). חמשת אלפים עבדים היו לו לפשחור בן אמר הכהן וכו' הן הן עזי פנים שבכהונה (ריב"ל, שם, יבמי ח ג). רבי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים (ברכי טז:). האמתנין והגפתנין והזחתנין והזדונין **ועזי פנים** ובעלי זרועות עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ג).—ובספה"מ: **ומי שהוא עז פנים תראה אותו ברוב העניינים מסקר העינים לא יחרד** לבושת (ר"י א"ת, תקו' מדו' הנפש לרשב"ג יד). **ואיך לא יתבייש זה העז פנים לבקש מן הבורא שיקדים טובות גדולות על מה שקדם לו אצלו ויכבד החוב עליו** (הוא, חו"ה, הבטחון ו). **ואמר ר' יהודא לכלתו האנוש** הנ"ל את עזי פנים חוצפה פנים היכן ראית **מעש'**

כזאת שאשה מגרשת את בעלה (שער אסרים, סו"ת קיג). עז פנים לגיהנם דלא שייך בעז פנים לעשות רצון אביך שבשמים ואם ראית עז פנים בידוע לך שהוא רשע וסופו לירש גיהנם (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו', תפארת ה, קיז.).—עַזּוֹת, דברים עַזִּים, קשים: תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עַזּוֹת (משלי יח כג).—ואמר המשורר: בדבר רך תדבר אל שלשה ואם ענו לך עזות וקשה אלי מלך בך ישלוט ואל איש אשר חלה חלי כבד ואשה (ר"ש הנגיד, ב"מ ג נו, הרכבי). ענה עזות הסכל (פרעה) בסכלו מי יי' אשר אשמע בקולו (ר"י נגיארה, מי כמוכה, עולת חדש מ).—ואמר המקונן: למה ברחוק תעמוד בדברם עזות נמת הנשמה אושיב פרוזות (איכה אספהו, קינ'). נביאיך תעו תרמית שוא חזות ואדרוש לסלוח ופצתי אי לזאת פתיתים וכנגדי השיבו עזות (איכה תפארתי, שם).

*עַזָּא, עַזָּה, — שם מלאך שמרד באלהים בתחלת הבריאה ונפל ארצה וחטא עם בנות האדם: אמרה לפניו (אשתו של משה) רבש"ע מאצל שכינתך מרום ירדו שני מלאכים עזה ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ וכו' אבל בן עמרם מיום שנגלית אליו בסנה לא בא לאשתו (מד"ר דבר' יא). ומה עזא ועזאל שגופן אש כשירדו לארץ חטאו אנו לא כש"כ (פסיק' רבת' לד). את תכשל בעיניך שאין מכשול אלא בעינים שכן אתה מוצא עזה ועזאל לא נכשלו אלא בעיניהם (כלה רבת' ג).—ובסהם"א: והיה שט (המלך שלמה) בכל יום אצל עזא ועזאל על כסא שהיה עומד על נשר (ר"ן בר"י אלחנן, עה"ת, הקדמ', ה:). מעשה בשלמה המלך ע"ה אשר היה שט בכל יום לרקיע לשמוע סודות מפי עזא (שם, תיקוני הספונות, הקדמ', יד:). ויש מהן כצורת שעירים ומאלה היו כת עזא ועזאל ושניהם לבדם צורת אדם ממש וכשנפלו מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שוכרנו נתלבשו בכח זה האויר (שם, קרית ארבע עז, פה:). וצריך אתה לדעת כי עזא ועזאל הם המלאכים שקטרגו על אדם (שם קט, קז:.). הלך ופרח בכישופיו להרי חושך והגיע לאותם שלשלאות של ברזל שהם על רגלי עזא ועזאל (שם קי, קז::).

*עֻזָּא, עוזא, שם מלאך,—א) כמו עַזָּא: עזאזל שמכפר על מעשה עוזא ועזאל (יומי סז:).—ב) שר של מצרים: בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי דין עמהם (מדר' ויוסע, ד"מ ד). כיון שראה הקב"ה שהיה רוצה עוזא להחזיר את ישראל למצרים אמר לעוזא מפני מה אתה רוצה להחזיר את בני לשעבודך (שם).

עֲזָאזֵל[1], - שם בריה כמו השטן וכדומ', שׁכן במדבר: ומאת עדת בני ישראל יקח (אהרן) שני שעירי עזים לחטאת וכו' ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני יי' פתח אהל מועד ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד ליי' וגורל אחד לַעֲזָאזֵל והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי' ועשהו חטאת והשעיר אשר עלה עליו הגורל לַעֲזָאזֵל יעמד חי לפני יי' לכפר עליו לשלח אתו לַעֲזָאזֵל המדברה (ויקר' יו ה-י).—ובסהם"א: וענין העזאזל לעד כי ידוע שכמו נפש גלגל מאדים שהוא מלאך סמאל שרו של עשו (ר"י ופיסח, מנחי קנח' 50). ויען נאטיניפו ויאמר אינינו (האלהים) בחור ואינינו זקן אמנם אמצעי הוא בשנים ויש לו קרני עזאזל (עמנואל בן יעקב, תרגו' תולדות אלכסנדר, REJ. 1881, oct. 268). אין רצונו של הקב"ה לשמוע קטרוג על ישראל והוא אוהב משפט הוא נותן עצה בשעיר המשתלח לעזאזל הוא מלה מורכבת מעזה ועזאל ומחלק אותם כדי שיגיע מיתוק לאחד שלא יקטרג (ר"ן בר"י אלחנן, עה"ת, קרית ארבע קיב, קח.).—ובהשאלה, שלח אותו לַעֲזָאזֵל: כלי זיני עלי חרב חנית קשת נחושה וקרני ברזל על עם עברתי אצום לנתוש ולנתוץ לשלח אותו לעזאזל (אבן בחן, ויכליה כח:). ואמרתי לו לך לעזאזל המדברה (חות יאיר, סו"ת עג). והערל שלא הבין דבורו רקק בפניו ושלח אותו בחרון אפו לעזאזל (מנדלי מו"ס, מסעות בנימין השלישי, הפרק ג,

[1]) לא נתברר מקור השם ומהות הדבר שהיה מכון בהשם הזה [רז"ל (יומי סז:) פרשו מקום עז וקשה, קשה שבהרים; וכן רסע"ג (אבן עזרא) וכן רש"י. ותנא דבי ר' ישמעאל (יומי שם) חברהו עם שם המלאך עזאל, וכן במדרש המאחר המובא בערך עזאל ואצל המקבלים. ורד"ק בשרשיו פרש, וז"ל: מלה מורכבת מן עַז ואזל. ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם, ע"כ. וכן מלמד התלמידים (קפד:). ובעין זה רב החדשים סברים שהוא כמו עזלזל, כפל מן עזל[a]), שפרושו בערב' הסיר והרחיק, עי' אזל הערה. ויהיה פרוש השם עזאזל הרחקה גמורה לחלוטין.]

[a]) عزل

55).—ואמר המשורר: פקיד אב משמאלו לאות ומימינו סגן קרואיו פליאות שם ו ע ז א ז ל לראות סוד יי' ליראיו (רשב"ג, אזכירה סדר עבודה). כאלו תארך כשעיר עזאזל ואיך נמלטת מארץ גזרה (ר"י חריזי, תחכמוני ו).—ובמשמ' מדבר: והיית כעונית עזאזל ודמית קאת מדבר וכוסו (רשב"ג, בחר מהחלי).

עֲזָאֵל, — שם מלאך, חברו של עֻזָּא, תלוי בחלל האויר והוא מסית לעבירה: עזאזל שמכפר על מעשה עוזא ו ע ז א ל (יומי סז:). ממרום ירדו עוזא ו ע ז א ל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותם בין הארץ לרקיע וכו' (מד"ר דבר' יח). ע ז א ל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקילקולו להסית בני אדם לדבר עבירה (מדרי אבכיר, יובא בהערוך ערך עזא). כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע"ז היה הקב"ה מתעצב מיד עמדו שני המלאכי' שמחזאי ו ע ז א ל ואמרו לפניו רבש"ע הלא אמרנו לפניך כשבראת עולמך מה אנוש כי תזכרנו וכו' (שמחזאי ועזאל, ביהמ"ד ילינק ד).—ובסהם"א: כדי שיראה בנפילתו תמיד ויצטער בכפליים ועזאל הוא כי לו עיניים תלוי ועומד בעפעפי עיניו מדה כנגד מדה שהלך אחרי עיניו (ר"ן בר"י אלמכן, עה"מ, קרית ארבע, קט, קז:). ועי' עֻזָּא, עֻזָּא.

א·**עזב**[1]), ממנו עֲזָב, עָזוּב, עֲזוּבָה, עִזָּבוֹן, *עֲזִיבָה.

א·**עָזַב**, פ"ע, עָזַב, עֲזָבַנִי, עֲזָבוֹ, עֲזָבְנוּ, עָזְבָה, עָזַבְתָּ, עֲזַבְתַּנִי, עֲזַבְתֶּם, עָזַבְתִּי, עֲזַבְתִּיךָ, עֲזַבְתִּים, עָזְבוּ, עֲזָבוּ, עֲזָבוּנִי, עֲזָבוּךָ, עֲזַבְתֶּם, עֲזַבְתֶּן, עֲזָבְנוּ, עֲזָבְנֻהוּ, עֹזֵב, עֹזְבִי, עֹזְבִים, עֹזְבֵי, עֹזְבָיו, עֹזְבֶיךָ, עֹזֶבֶת, עָזוּב, עֲזוּבָה, עֲזֻבַת, עֲזֻבוֹת, עֲזֹב, עֲזֹב, עָזְבֵךְ, עָזְבְכֶם, עָזְבָה, עָזְבָם, עֲזֹב, עִזְבָה, עִזְבוּ, עִזְבוּהָ, אֶעֱזֹב, אֶעֶזְבָה, אֶעֱזָבְךָ, אֶעֶזְבֵם, תַּעֲזֹב, תַּעַזְבֵנִי, תַּעַזְבֵנוּ, תַּעַזְבֶנּוּ, תַּעַזְבֵם, תַּעַזְבֶנּוּ,-בֶהָ, תַּעַזְבִי, יַעֲזֹב-זוֹב,-זָב, יַעַזְבֵנִי, יַעַזְבֵנוּ, יַעַזְבֶךָּ יַעַזְבֶנּוּ,-בֶנָּה, תַּעַזְבוּ, נַעֲזֹב, נַעַזְבָה, תַּעַזְבוּ, תַּעַזְבוּ, תַּעַזְבוּהוּ, יַעַזְבוּ, יַעֲזֹבוּ, יַעַזְבֻנִי, יַעַזְבֻךָ, יַעַזְבֻהוּ, — א) עזב ·דבר, בגד וכדומ' אצל פלוני, במקום פלוני, הניחו מידו ונתן לו שישאר ביד פלוני או במקום פלוני, lassen; laisser; to leave: ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי וַיַּעֲזֹב בגדו בידה וינס ויצא החוצה ויהי כראותה כי עָזַב בגדו בידה וינס החוצה ותקרא לאנשי ביתה (בראש' לט יב-יד). וַיַּעֲזֹב בגדו אצלי (שם יח). וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו (הלכו לקבור את יעקב) רק טפם וצאנם ובקרם עָזְבוּ בארץ גשן (שם נ ח). ואשר לא שם לבו אל דבר יי וַיַּעֲזֹב את עבדיו ואת מקנהו בשדה (שמות ט כא). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תַּעֲזֹב אתם (ויקר' יט י). וגם של תשלו לה מן הצבתים וַעֲזַבְתֶּם ולקטה (רות ב טז). וַיַּעַזְבוּ שם עצביהם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וַיַּעֲזֹב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית (שם טו טז). ויקומו וינוסו בנשף וַיַּעַזְבוּ את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה (מ"ב ז ז). וכאסף ביצים עֲזֻבוֹת כל הארץ אני אספתי (ישעי' י יד). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו וְעָזְבוּ לאחרים חילם (תהל' מט יא). כי תַעֲזֹב לעפר ביציה (איוב לט יד).—ואמר בן סירא: הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב"ס גני' יד טו). ודבר מפשט, כבוד וכדומ': ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לעזרה ואנה תַעַזְבוּ כבודכם (ישעי' י ג).—ב) עזב את פלוני, התרחק ממנו, פרש ממנו, לא היה אתו כמו קדם, verlassen; abandonner; to forsake: על כן יַעֲזָב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראש' ב כד). לא יוכל הנער לַעֲזֹב את אביו ועזב את אביו ומת (שם מד כב). ותאמר רות (אל חמותה) אל תפגעי בי לְעָזְבֵךְ לשוב מאחריך כי אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין (רות א טז). וַתַּעַזְבִי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (שם ב יא).—ובהשאלה, עָזַב את אלהים וכדומ', לא עָבַד אותו יותר, לא הלך בדרכיו, לא שמר תורתו: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רע מעלליך אשר עֲזַבְתָּנִי (דבר' כח כ). וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו וַעֲזָבַנִי והפר את בריתי (שם לא טז). חלילה לנו מֵעֲזֹב את יי' לעבד אלהים אחרים (יהוש' כד טז). כי תַעַזְבוּ את יי' ועבדתם אלהי נכר ושב והרע לכם (שם כ). וַיַּעַזְבוּ את יי' אלהי אבותם המוציא אתכם מארץ מצרים וילכו אחרי אלהים אחרים (שפט' ב יב). חטאנו לך וכי עָזַבְנוּ את אלהינו

---

[1]) [באשור' אֵזֵב, עזב; אֻשֻּׁב, עזר, הציל (דליטש 34-35); וכן בארמ' המקראית שיזב. בערב' عَزَبَ a), הלך לו, התרחק, בכושי מַעְסַב, אשה עזובה, אלמנה.]

a) عزب

ונעבד את הבעלים (שם י י). ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים אחרים (שם יג). על אשר עזבו את יי' אלהיהם (מ"א ט ט). יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צידונין (שם יא לג). הוי גוי חטא וכו' עזבו את יי' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור (ישעי' א ד). ועזבי יי' יכלו (שם כח). ואתם עזבי יי' השכחים את הר קדשי (שם סה יא). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (ירמ' א יז). הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך (שם ב יז). מקוה ישראל יי' כל עזביך יבשו (שם יז יג). איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו (יחזק' כ ח). יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו (עזר' ח כב). אם תדרשנו ימצא לך ואם תעזבנו יזניחך לעד (דהי"א כח ט). — ואשה את בעלה: להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה העזבת אלוף נעוריה (משלי ב יו-יז). — ואדם את חברו: עזבו פתאים[1]) וחיו ואשרו בדרך בינה (שם ט ו). — ודבר מפשט, תורה, ברית, וכדומ', במשמ' זו: על אשר עזבו את ברית יי' אלהי אבותם (דבר' כט כד). לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות יי' (מ"א יח יח). קנא קנאתי ליי' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל (שם יט י). ויעזבו את כל מצות יי' אלהיהם (מ"ב יז יו). על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה (ירמ' ט יב). על אשר עזבו את ברית יי' אלהיהם (שם כב ט). אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון (תהל' פט ל). זלעפה אחזתני מרשעים עזבי תורתך (שם קיט נג). כי לקח טוב נתתי לך תורתי על תעזבו (משלי ד ב). קנה חכמה וכו' אל תעזבה ותשמרך (שם ה-ו). ויראת שדי יעזב (איוב ו יד). — ג) הניחו לבדו, בלי עזרה: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (בראש' כח יה). ויאמר (משה לחותנו) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד' י לא). השמר לך פן תעזב את הלוי (דבר' יב יט). והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו כי אין לו חלק ונחלה עמך (שם יד כז). כי יי' אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך (שם לא ו). כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה (שם כב ב-ג). נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדוני כי חליתי היום שלשה (ש"א ל יג). ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזב את עמי ישראל (מ"א ו יג). יהי יי' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו (שם ח נז). כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא (ירמי' יד ה). עזבה יתמיך אני אחיה (שם מט יא). ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו (יחזק' כד כא). הוי רעי האליל עזבי הצאן (זכרי' יא יז). ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דרשיך יי' (תהל' ט יא). עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר (שם י יד). אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי כי אבי ואמי עזבוני ויי' יאספני (שם כז ט-י). כי יי' אהב משפט ולא יעזב את חסידיו לעולם (שם לז כח). צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו יי' לא יעזבנו בידו (שם לב-לג). כי לא יטש יי' עמו ונחלתו לא יעזב (שם צד יד). — ובשנאה: וחרה אפי ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם (דבר' לא יז). ותאמר ציון עזבני יי' (ישעי' מט יד). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (שם נד ז). מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים (ירמי' ט א). אלי אלי למה עזבתני (תהל' כב ב). אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל (שם עא יא). למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים (איכ' ה כ). כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו (עזר' ט ט). וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם (נחמ' ט כח). כה אמר יי' אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק (דהי"ב יב ה). כי עזבו אתי במחליים רבים (שם כד כה). וכן במליצי שרי בבל וכו' עזבו האלהים לנסותו (שם לב לא). — ד) עזב עיר, ארץ וכדומ', יצא ממנה: ויעזבו את הערים וינסו (ש"א לא ז). מיום עזבה[1]) את הארץ ועד עתה (מ"ב ח ו). עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה (ישעי' יז ב). כעזובת החרש

[1]) [כמו את הפתאים. ואפשר לפרש כמו רש"י ורלב"ג שפתאים הוא נושא, וצריך להשלים: את דרך הפתיות. ועוד, שפתאים הוא שם מפשט, מ"ר מן פתי (שם א כב), כמו את הפתיות, וכן פרשו התרגומים העתיקים. ישלשת הפרושים נמצאים במיחס לראב"ע.]

[1]) [הא רפה לפי המסורה במקום עזבה, ע' ריב"ג בשרשיו ורד"ק.]

והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל (שם ט). כל העיר עזובה ואין יושב בהן איש (ירמ' ד כט). בשנו מאד כי עזבנו ארץ כי השליכו משכנותינו (שם ט יח). עזב ככפיר סכו (שם כה לח). עזבו ערים ושכנו בסלע יושבי מואב (שם מח כח). רפאנו את בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך איש אל ארצו (שם נא ט). כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה (צפני ב ד). ולא נעזב את בית אלהינו (נחמ' י מ).—ה) עזב את פלוני, לא לקחו אתו: למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם (שמות ב כ).—ונתן לו ללכת: ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה וכו' ויאמר אלישע חי יי' וחי נפשך אם אעזבך וירדו בית אל (מ"ב ב ב).—והניחו לנפשו, זז ממנו: ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך (מ"א יט כ). ותאמר אם הנער (לאלישע) חי יי' וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה (מ"ב ד ל).—ודבר מפשט, נתן לו שלא יהיה יותר אצלו: אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו יחמל עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו (איוב כ יב-יג).—ולא לקח דבר: היעזב מצור שדי שלג לבנון (ירמ' יח יד).—עזב חוב, לא דרש, לא תבע: וגם אני אחי ונערי נשים בהם כסף נעזבה נא את המשא הזה (נחמ' ה י).—עזב דבר ביד פלוני, לא עסק בדבר זה, לא שם לבו לו, נתן לפלוני לעסק בו: ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה (בראש' לט ו).—ו) עזב עצה וכדומ', דחה, לא עשה כמו שיעצו: ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו (מ"א יב ח).—ותוכחת: ועזב תוכחת מתעה (משלי י יז).—ז) עזב דבר, פרש מהדבר שלא לעשותו, עזב חסד וכדומ' מעם פלוני: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני (בראש' כד כז). משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו ואני בקול תודה אזבחה לך (יונ' ב ט-י). ברוך הוא ליי' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים (רות ב כ).—ועזב חמה, לא כעס יותר: הרף מאף ועזב חמה (תהל' לז ח).—עזב פשעיו, נדר לא לפשע: מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג).—תזנותיה: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה (יחזק' כג ח).—עזב פניו, יגונו, חדל מזה: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה (איוב ט כז).—עזב ארח, לא הלך יותר בדרך שהלך עד כה, ובהשאלה, במנהגיו ומעשיו: יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישב אל יי' וירחמהו (ישע' נה ז). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). מוסר רע לעזב ארח (שם טו י).—ח) עזב לפלוני, נתן לו יכלת, רשות לעשות דבר: מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו כיום היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמ' ג לד).—והניחו כמו שהוא, כך וכך: ויעזבו את העיר פתוחה (יהוש' ח יז). וגם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שפטי ב כא). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך ערם ועריה (יחזק' כג כט). כי רצץ עזב[1] דלים בית גזל ולא יבנהו (איוב כ יט).—ודבר לא בע"ח, הכח וכדומ', עזבהו כחו, נפסק, לא היה לו יותר כח: לבי סחרחר עזבני כחי ואור עיני גם הם אין אתי (תהל' לח יא).—לבו עזבהו, במשמ' דעתו, לא היה בו יותר דעת: עצמו (הרעות) משערות ראשי ולבי עזבני (שם מ יג).—וחסד ואמת, חדל ממנו: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך (משלי ג ג).—ועשר: קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמ' יז יא).—ובתו"מ: וכתוב במגילת חסידים אם תעזבני יום יומים אעזבך (ספרי דברי' מח). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם נושא אשה על אשתו הראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, ברכ' לב:). עזובה זו מרים ולמה נקרא שמה עזובה שהכל עזבוה מתחילתה (סוט' יב.). מומי עזובה דא (רבי יוסי בר"ח בר"ס, ב"מ פה.). אמר (יעקב) לפניו רבון העולם כשם שהיתה בדעתו של לבן לעשות עמי רעה ולא עזבתו אף מחשבות של עשו אחי שמחשב עלי להורגני הפר דעתו (מד"ר בראש' עה). עשיתם לפני קטיגור ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו ולא עזבתם אותי עד ששרפתי מכם כתות באש (פסיק' רבתי, מתן תורה). א"ל הקב"ה לירמיה ירמיה וכי אני עזבתים תחילה (שם, ותאמר ציון)—ובספה"א: עזבתי אשתי מעוברת ואי[ני] יודע אם הולידה זכר או נקבה (גנזי שכטר ח, גינזבורג 239). [אמר רבן יוחנן] בן זכאי חמ[שה בתי דינין יש] בג[הינם] וכולן ראה אותן ישעיה בן אמוץ וכו' ויראה בני אדם שהן אוחזין מים וממלאין ומשליכין לתוך הבאר והבאר אינה מתמלאת ובני אדם אינן עוזבין

[1]) כך הנקוד המסור, אך אולי עזב?

(סס 196). ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד (רמב"ם, תשוב׳ ב ב). כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו (סס ג). ואם עזבתם את ה׳ ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו (סס ע א). על אשר עשה עם [א]נשי ביתו [בר]בת בני עמון כי עזבה עגונ[ה] אלמנה [חיה זה] ארבע שנים (ד"ה יהודי מלרים תח"י ב, מן 130). כי אם אבוא אצלכם מעצמי אני הנה לא יעזבנו האל מכל טוב וכו׳ (סס 307). וזה האיש כל ימי היותו בארץ השקה והזריע והצליחה ועשתה פרי וימים רבים עזב הארץ ולא בא אליה וכו׳ פן יפגעני הארי וימיתני ועי׳ כן עזבתיה היום במה זמן (משלי סנדאבר, מה.).—ואמר הפיטן: סם חיים לבהם מתכבדים עוזביהם עוזבים וחובקיהם מכבדים פלפולם בשלש עשרה מתלמדים צורפיהם מושיבים בין נגידים (אלוף, יוצ׳ ב שבוע׳). ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עטי עזבו כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (ר"י סריזי, תחכמוני כ).—ובמשמ׳ נתן והרשה: ויגשו בני יעקב לשבור את דלתי שערי העיר ולא עזבום יושבי העיר כי היו משליכים עליהם אבנים (ספ׳ הישר, פרש׳ וישלח, לז:). [שהיה] משתכר בפונדיון אחד ביום חצ[יו אוכל וחציו] נותן לשומר בית המדרש שהיה עוזבו לשמוע דברי תורה מפי שמעיה ואבטליון (גנזי שכטר א, גינזבורג 195).—ואמר המשורר: הלא המתהולל ברית קדש חלל עזב לו ויקלל אנשים צדיקים (ראב"ע, כדוד הקיל אוני, כהנא א, 25).

—נפע׳, נֶעֱזַב, נֶעֱזָב, נֶעֱזָבָה, נֶעֱזָבוֹת, תֵּעָזֵב, יֵעָזְבוּ,—שעזבו אותו, נֶעֱזָבָה ארץ מיושביה, שיצאו ממנה יושביה: והארץ תֵּעָזֵב מהם ותרץ את שבתתיה בהשמה (ויקר׳ כו מג). כי בטרם ידע הנער מאס ברע ובחור בטוב תֵּעָזֵב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (ישעי׳ ז יו). ולך יקרא דרושה עיר לא נֶעֱזָבָה (סס סב יב). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות ולחרבות השממות ולערים הַנֶּעֱזָבוֹת אשר היו לבז (יחזק׳ לו ד).—ובמשמ׳ שאין איש בא שם: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי׳ כז י).—נֶעֱזַב דבר לפלוני, נתן לו לעשות בו כרצונו: יֵעָזְבוּ יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (סס יח ו).—אדם נֶעֱזָב, שנשאר בלי עזרה: נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נֶעֱזָב וזרעו מבקש לחם (תהל׳ לז כה).—ונעזב דבר, במשמ׳ אין אדם נותן דעתו לו: טרף נפשו באפו הלמענך תֵּעָזַב ארץ ויעתק צור ממקומו (איוב יח ד). מדוע נֶעֱזַב בית אלהים (נחמ׳ יג יא).—ובמדר׳: אע"פ שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי שאותו צדיק נעזב מיראתו של הקב"ה (מד"ר ויקר׳ לה).—ובתפלה: שתראה בעני עמך ישראל וכו׳ ומקדשך אשר היה משלח ונעזב כמדבר (רסע"ג, תפל׳ השחר, סדר רב עמרם השלם א, סז.).—ואמר הפיטן: תוחלת ישראל חסד לא נעזב תקותם נצח אמון לא אכזב (תוחלת, סליח׳ ב עי"ח).

—פעי, עוזב, עוזבה,—עוזבה עיר, כמו נעזבה, שיצאו יושביה ממנה: איך לא עֻזְּבָה עיר תהלה קרית משושי (ירמי׳ מט כה).—ואמר המקונן: הטה אלהי אזנך לאומרים עזב ושכח ונטש ולעד שומם ושמע אנקתנו וקנא קנאתנו (הטה אלהי, קינ׳).

—הפעי, *הֶעֱזִיב, יַעֲזִיב,—עשה שיעזוב, התיר, בטל את הנשואים: גט זה לא יתיר לא יעזיב לא ישלח וכו׳ אינו מועיל אינו מתיר אינו מעזיב אינו משלח (גיט׳ לב:).

—פעי, *עִזֵּב,—עשה שיהיה עזוב: דבר אחר עזבני ה׳ עיזבני כיצד וכו׳ (פסיק׳ רבת׳, ותאמר ציון).

—התפ׳, *הִתְעַזֵּב,—כמו נפע׳: שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתעברת ומתעוזבת[1]) (כתב כי מאיר, מד"ר ברא׳ מה). שהיו יושבות אצלם והיו רואים שורות שורות של כנים יורדות משערם לתוך קדקד והיו משתקצות ומתעוזבות[2]) בפניהם (פסיק׳ רבת׳, ותאמר ציון).

ב. עזב, ממנו ב. עָזַב, *עֲזִיבָה.

ב. עָזַב, עוזב, עֹזֵב, תַּעֲזֹב[3]): כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מֵעֲזֹב לו עָזֹב תַּעֲזֹב עמו (שמות כג ה).—ובסהמ"א: צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור באמצע (ר"א הקראי, ג"ע, דין האבדה, קסה:).

---

1) [אולי צ"ל: ומתועבת, עי׳ הגהת תיאודר׳.]

2) [אולי צ"ל: ומתועבות.]

3) [המחבר לא כתב את הערך הזה במלואו, וקשה להכריע אם פרש פעל זה עָזַר וסִיֵּעַ, כמו מנחם ורש"י, או טען את המשא, כמו ריב"ג; ועי׳ גם מכילי׳ לפסוק זה וראב"ע.]

ג.עזב[1]), מסנו ג.עָזַב, "עֲזִיבָה, *מְעֻזִּיבָה.

ג.עָזַב, פ"י, יַעֲזְבוּ,—במלאכת הבנין, אולי חִזֵּק, תִּקֵּן: ועל ידו החזיק (בבנין חומת ירושלים) חנניה בן הרקחים וַיַּעַזְבוּ[2]) ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ' ג ח).—ובסהמ"א: שר השרים ונגיד הנגידים ועזוב לבית ישראל הנגיד הגדול נר הגולה וכו' (ד"ה יהודי מלכים וח"י ב, מן 252). — א.עזב וג.עזב יחד, ואמר המשורר: אהמה לאפריון עפרים נטשו אותו ועל אהל צבאים עזבו אחר אשר תוכו בנער רצפו אהב וקירותיו בחשק עזבו (רמב"ע, התרשים ז סב-סג).

עִזָּבוֹן[3]), ס"ז, מ"ר כני עִזְבוֹנַיִךְ, — א) סחורה Ware; marchandise; wares: תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עִזְבוֹנָיִךְ יון תובל ומשך המה רכליך בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עִזְבוֹנָיִךְ בני דדן רכליך איים רבים סחרת ידך קרנות שן וכו' וראמת וכדכד נתנו בְּעִזְבוֹנָיִךְ וכו' ודן ויון מאוזל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נתנו וכו' וזהב נתנו עִזְבוֹנָיִךְ וכו' הונך וְעִזְבוֹנַיִךְ מערבך מלחיך וחבליך וכו' יפלו בלב ימים ביום מפלתך (יחזק' כז יב-כז). בצאת עִזְבוֹנַיִךְ מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (שם לג).—ואמר הפיטן: לא תחמוד סתר רעך הונו ועזבוניו אף מכל מאכל אשר אסר לך (רסע"ג, אזהר', קובץ מעשה ידי גאוני קדמ' ג, 52).—ב) "מה שנשאר מאדם במותו לבניו, ירושה וכדומ' Vermächtnis; legs; bequest: ונמצא העד השני של גט עד אחר

[1]) [אולי כמו בסבאית: עדב, תקן. בערבי' מעזב a), אבן של בנין. ועוד אולי צריך לחברו עם ב.עצב, פעל ועשה.]

[2]) [כך פרש ריב"ג: ענין החזוק והבנין, וכן רד"ק. ורש"י: מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה, ע"כ. וראב"ע: מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו, ע"כ.]

[3]) [פרש ריב"ג, וז"ל: נאמר בסחרים הנמכרים הנעזבים אצל קוניהם בארצות אשר יובילו אליהם, ע"כ. ורש"י פרש ממון, מן ג.עזב, וז"ל: וממונו של אדם הוא חוזקו המעמידו על רגליו, ע"כ. אמנם גזרון זה הנהו דרש, אבל עם הפרוש ממון יש להשוות שבאשור' אזוב, אזב, תשלום כסף של עזיבה, עי' דליטש (Handw. 35).]

a) معزب

ואין סומכין עליו להוציא את ירושתה מחזקת ירושת האיש ולפיכך ראוי להיות הקרקעות ההם עם כל עזבון האשה בחזקת יורשי הבעל (קטע כ"י גניז, JQR. XVI, 1904. 654). כגון שהיה עזבון מורישם קרקע שוה ת"נ דינרים (ערוך ערך ופר). ואנו ב"ד תקרנו אחר עזבון פלו' בעלה הנפטר (כ"י ברצלוני, ספ' השטרות 37). ויש לך שטר אחד שכותבין בית דין על האפטרופוס בסך עזבון הנפטר ומניחים אותו אצל נאמן (שם 91). התם בשלא הניח האב עזבון כלל במה להשלים התנאי אבל היכא שנותר עזבון וכו' למה לא יפרע מעזבונו וכו' (שם 129). מה שהודה בפנינו ראובן שיש עליו מממון עזבון יעקב כך וכך (טוש"מ מלוה ולוה סח). עשיר אחד שצוה לפני מותו וכו' על א' מבניו שאם ידרוש ברבים בבית הכנסת שיתן לו סך מה מעזבונו יתר על חלקו (מצוס יעקב, שו"ת ב קמו). הנה נכתב שם לירד לנחלה ולחלוק עזבוני (פתחי תשובה על טו"ע חו"מ, נחל' רפח).—ומ"ר עִזְבוֹנוֹת: ונעתקו הספרים ההם לידי הטובים רכי הלב הסכלים אשר אין אצלם מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר והסתירום ונמצאו בעזבונותם ונחשב בהם שהם אמת (ר"ם ח"מ, מו"נ ח, סג). ושם בלבו ר' נתן בנו לצאת בשביל עזבונותיו שלא יאבדו ופייסנוהו למנות שליח ולא יטריח הוא על עצמו (ד"ס יהודי מלכים וח"י ב, מן 24).

***עִזָּה**, עיזה, ס"נ, הנקבה של התיש: וצבי שעלה על גבי עיזה (רי לעזר, ירוש' בכור' ב ז).

עָזוּב, ס"ז,—פנוי, שאין לו אשה, רֵיק, Junggeselle; garçon, célibataire; bachelor, ובפרט בהדבור עָצוּר וְעָזוּב: כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור וְעָזוּב ואמר אי אלהימו (דבר' לב לו-לז). והכרתי לירבעם משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ"א יד י). והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור וְעָזוּב בישראל (מ"ב ט ח). כי ראה יי' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עָזוּב ואין עזר לישראל (שם יד כו). — ובסהמ"א: ואז פשעו כל עבדי יהודה אשר כבשו אבותינו ויתנו כתף סוררת ואפס עצור ועזוב (יוסיפון כטז). — וְעָזוּר וְעָזוּב: יברך צורנו שלא נתיתם דורינו ולא הואפס עזור ועזוב[1]) והביט בהכשר דלים ונבזים (רס"י, תסו'.

[1]) [לפי פרושו של רש"י (דבר' לב לו): מחוזק, מן ג.עזב.).]

קנול' קוכט', ז:).--ואמר הפיטן: **עזוב ולא עזור ואין בי עורתי** (אלהי, יולי סבת א אמה"ס).

א·**עֲזוּבָה**, ס"נ, אשה שעֲזָבָהּ בעלה: **לא יאמר לך עוד עֲזוּבָה ולארצך לא יאמר עוד שממה כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה** (ישע' סב ד).—ומ"ר ״עֲזוּבוֹת, **ואמר המשורר: ותבנה מהרוסיה בצורות** ותקים מנתוציה תלולות ותבעל מבנותיה **ע ז ו ב ו ת** אשר היו לצודיהן בעולות (רסב"ג, תהלת אל).—וס"ם: **כי כאשה עֲזוּבָה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך** (ישע' כד ו).—ואמר המשורר: ותהי לבזה כאשה **עזובה** ביד צריה עלובה (ראב"ע, אוי כי לבי).

ב·**עֲזוּבָה**, ס"נ, מעמד דבר עָזוּב, שאין שם אדם, שאין אדם מצוא בו וכדומ', Verlassenheit; abandon; desertion: **עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה שממה ורחק יי' את האדם ורבה הָעֲזוּבָה בקרב הארץ** (ישע' ו יא-יב).

עֱזוּז, ס"ז, כנ' עֱזוּזוֹ,—כמו עֹז: **וישפך עליו חמה אפו וֶעֱזוּז מלחמה** (ישע' מב כה). **הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה וֶעֱזוּז נוראותיך יאמרו וגדלותך אספרנה** (תהל' קמה ה-ו). **לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות יי' וֶעֱזוּזוֹ ונפלאתיו אשר עשה** (שם עח ד).—ואמר בן סירא: **ויחרו בו זרים ויקנאו בו במדבר אנשי דתן ואבירם ועדת קרח ב ע ז ו ז אפם** (ב"ס גבי' מה יח).—ואמר הפיטן: **כי קהלך עסה בכל צרה ודריסה גם בך לא חסה ו ב ע ז ו ז הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה** (זכור את, יולי סבת זכור). **מוליך לימין משה זרוע עזו בוקע מים להראות עזוזו נער פרעה בחמת רוגזו וגאל בשמחה גנת אגוזו** (ר' יוסף אלברדאני, גנזי שכטר ג, דודקון 95). **ע ז ו ז ך וחלו פחדו וגם חולחלו צירים אחזום וחלו** (שם 126). **ב ע ז ו ז נפש אותם ענה או לך מנו לילות עמל לבב ככר להם מנה** (ר' יוסף בן סהל, איכה יועס, דוקעס 102). — ומ"ר ״עֱזוּזוֹת: **ותן כבוד למצרים והקל פעמיך ואל תרדף ע ז ו ז ו ת בחוצות עברה בם השכינה לבקש דם ברית על המוזות** (ר"י הלוי, כלה עריס, הרכבי ב).

עִזּוּז, סות"ז, — **א) בעל עֹז וכח: מי זה מלך הכבוד יי' עִזּוּז וגבור יי' גבור מלחמה** (תהל' כד ח).—ובתלמו': **האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והע ז ו ז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד** (ברכ' לג:).—ובספהמ"א: **חדל לכם ממנו כי יהודי הוא ואיש נורא מאד ו ע ז ו ז יפרוץ בכם וישחיתכם** (יוסיפון ג, סרכקס').—ואמר המליץ: **אתה ע ז ו ז והכל בך יעז אתה גדול והכל גדולתך יביע** (ר' נחיי, יי' ספתי תפתח, בסוף חו"ה). —ב) **שם הקבוץ, הגבורים, ראשי המלחמה: המוציא רכב וסוס חיל וְעִזּוּז יחדו** (ישע' מג יז).—ת"ר ״עִזּוּזִים: **ורץ גלגל והוא הולך לאטו ונצח בעצליו את זריזיו ולו יצא למלחמת זמנו בחרב נכנעו לו כל ע ז ו ז י ו** (ר"י הלוי, כאס אסף, הרכבי א).—ג) ס"ת, ומ"ר נק' עזוזות: **תחבולות נמרצות ו ע ז ו ז ו ת צנורות וכלים חלולים דקים מן הדקים** (אגרות חכמה, מודע לבינה א, הקדמי עז). —ד) וכמו עֱזוּז: **אהבת ע ז ו ז [1]) ותקף חבת ברית נעורים זכור וחסד תאוה** (אהבת עזוז, סליח' ה עי"ת). **ע ז ו ז [1]) הדריך בנעלים יופי פעמי נעלים ערף קמי בשעלים אחזו כנו שעלים** (אפיק רנן, יולי ב פסח).

״**עֲזוּק**,—סה"ס מן עָזַק: **וכן אם עזקו ובדק בשעת ע ז ו ק מלמטה ומלמעלה לא עשה כלום** (רמב"ם, טומאת מת י יב). — ובמשמ' גדר וסיג, ואמר המליץ: **צרימו צמתו ע ז ו ק י ו [2]) צרחו להפר חוקיו צרר כל משפט יקו צו לצו קו** (אדיר, מטמוני האמבורג א יג, המגיד עז, 345).

*__עַזּוּת__, ס"נ,—העזה, חֻצפה, Frechheit; insolence; impudence: **עשרה קבים ע ו ז ת [3]) ירדו לעולם תשעה נטלה מישן** (קדוש' מט:). **דור שבן דוד בא ה ע ז ו ת תרבה והיוקר יעות והגפן יתן פריו והיין ביוקר** (רב, נחמיה, סנה' לז.).—**גלוי ראש ע ז ו ת תקיפא הוא** (כלה רבתי ב). **א"ל הקיסר (לר' יהודה בן בבא) כמה עזי פנים אתם שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין ע ז ו ת אתכם** (מדרש אלה אזכרה, ביהמ"ד ילינק ב).—ואמר הפיטן: **תורה נתתי בסיני אותה עזבתם ב ע ז ו ת ההיתה כזאת הלא מידכם לא עלי** (מי האב, קינ', ספרדי). **לחם כזבים כל ימותם לחמו לבם בפת ע ז ו ת ואון יסעדו** (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה על כלמים, שער השיר 164).—**וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם שהיה בך ע ז ו ת** (רש"י, תענ' ז:). **וכן תראה עיני הרשעים אנשי ה ע ז ו ת הומיות ואינן נחות** (ר"י א"ח, חקו' מדו' הנפש לרסב"ג, יד).

---

1) [בדפו' מנקד: עִזוּז, ואפשר שצריך לנקד: עֱזוּז.]

2) [ואפשר שהוא בינ' פעול מן עָזַק.]

3) [ממזרות (רש"י), שהממזרים עזי פנים הם, עי' מסכ' כלה ב.]

וכאשר יתהלל החכם בחכמתו והגבור בגבורתו יתהללו קצתם בשקריהם ובמרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם וקצתם בעזותם ופריצותם (ר״י זבארה, שעשוע׳ יג, דודסון 142). העזות היא מדה גרועה ברוב פעולותיה והיא הפוך ממדת הבושת (אורחות צדיקים, שער העזות). וה״ה דלא אצטרך למתני דרך הרעה שבעזות דאנא ידענא שהעזות לרעה היא דרך רעה ועזות רעה שייכא בכל הדברים וכדפי׳ שהעזות היא השקידה שהאדם שוקד על ענינו ואינו שב ממנו (ככה״ו, פי׳ אבות ה, קיז).—עזות אף, ואמר ב״ס: לא נחלק לאנוש זדון ועזות אף לילוד אשה (ב״ס גני׳ י יח).—עזות פנים: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים בדברי תורה (ברכ׳, שבת ל:). כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה (רב המנונא, תענ׳ ז:). כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע (רבה בר רב הונא, שם). ארבע מאות עבדים ואמרי לי ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה גדולה וכל כהן שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם (רבי יהודה אמר שמואל, קדוש׳ ע:). שנו רבותינו ארבעה נקראו רשעים הפושט ידו לחבירו להכותו וכו׳ והלוה ואינו משלם וכו׳ ומי שיש בו עזות פנים ואינו מתבייש לפני מי שגדול ממנו וכו׳ ומי שהוא בעל מחלוקת (מד״ר במד׳ יח).—ובסהמ״א: בעבירות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גילם (רמב״ם, תשוב׳ ב ה). וכן אסור לישראלי לשמש מטתו ביום שעזות פנים היא לו (רמב״ם, אסורי ביאה כא י). יבאו בעזות פנים כאילו רוח קדים שהיא עזה שתתה פניהם או השקתה (רד״ק, השרש׳, גמא). מי שהוא עזות פנים לא יתבייש לפני איש אך עומד בעזות (אורחות צדיקים, שער העזות). — *עזות מצח: אם ראית כהן בעזות מצח אל תהרהר אחריו (ר׳ אליעזר, קדוש׳ ע:). ויש מהמדות שהם רעות לגמרי ולא נמצאו בהם קצוות משובחות ולא אמצעיות משובחות כמו עזות המצח והקנאה והניאוף וכו׳ (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה 15).—ובתפלה: ועל חטא שחטאנו לפניך בעזות מצח (על חטא, מעריב יוה״כ). ועי׳ מצח.—עזות תאר: הטוי דין לכפר בזוהרן בולד נפסלים מרצה מחילים ומטהר עזות תוארן (מחני אחזו מלחלה, מחז׳ איטל׳ ב, עט:).

עזז[1]), ממנו עז, עַז, *עַזָּא, *עִזָּא, עֲזָאזֵל, *עֻזָּאֵל, עֱזוּז, עִזּוּז, *עַזּוּת, עָזוּז, עָזִי, *עֻזִּיאֵל, *עַזִּיז, *הָעֵזָּה, מָעוֹז.

עָזַז, עָזוֹז, עוּזָה, יָעֹז, יָעוֹז, תָּעֹז, תָּעָז,—פ״ע, היה עַז, חזק, stark, mächtig sein; être fort, puissant; to be strong, mighty: ויתן יי׳ בידו (של עתניאל בן קנז) את כושן רשעתים מלך ארם וַתָּעָז ידו על כושן רשעתים (שפט׳ ג י). וַתָּעָז יד מדין על ישראל (שם ו ג). קומה יי׳ אל יָעֹז אנוש ישפטו גוים על פניך (תהל׳ ט כ). הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יָעֹז בהותו (שם נב ט). צוה אלהיך עזך עוּזָה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). לך זרוע עם גבורה תָּעֹז ידך תרום ימינך (שם פט יד). באמצו שחקים ממעל בַּעֲזוֹז עינות תהום (משלי ח כח). החכמה תָּעֹז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהל׳ ז יט). ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יָעוֹז (דני׳ יא יב).—ואמר הפיטן: תרום ידך תעוז ימינך בליל התקדש חג פסח (אומץ גבורותיך, מחז׳ איטל׳ א, קנ.). — ואמר המשורר: ויצחק אשר תצחק אדמה בלכתו בה ותעז ותתגאה בעזי בגאותי (רשב״ג, ידידי שעו). אשרי אדם יעוז בצורו עד עולם לא ימעד אשורו (רמב״ע, אשרי אדם, דוקס 86). אעוז בדודיו ואנעם ממגדיו וטל פיהו יכבה יקוד חשקי וצמאתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125).

—הפעי׳, הֵעֵז, הֵעֵזָּה,—הֵעֵז פנים, היה עַז פנים, התחצף, frech sein; être insolent; to be impudent: והחזיקה בו ונשקה לו הֵעֵזָּה[2]) פניה ותאמר לו זבחי שלמים עלי (משלי ז יג-יד). — וְהֵעֵז בפניו: הֵעֵז איש רשע בפניו וישר הוא יכין דרכיו (שם כא כט).—וכמו מן עוז, הֵעִיז מצח, ואמר בן סירא: עם בעל אף אל תעיז מצח ואל תרכב עמו בדרך (ב״ס גני׳ ח יו).—וכן בתו״מ, הֵעִיז פנים: א״ל בן עזאי (לר״ע) עד כאן העזת פניך ברבך (ברכ׳ סב.). אשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת חזקה אין אשה מעיזה

1) [כמו יעז. בכנענ׳ עז (לידלבר׳ 338), ובן בארמ׳, ובערב׳ עז a); ובאשור׳ אֶזֶז, קצף (דליטש 85); בכוש׳ עזז, היה חזק; ובסבא׳ עזת, עֹז.]

2) [בקלות הזי״ן והיתה ראויה להדגש (רד״ק בשרשיו).]

a) عزّ

פנית בפני בעלה (רב המנונא, יבמ' קטז.). חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (כתובי יח.). ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (רבי, ב"ב קלא.). רשע הוא והעיז פניך בו (רבי יוחנן, זבח' קב.). שמתחלה נאמר לו לא תלך כיון שהעיז פנים להלוך הלך שכן כתוב ויחר אף אלהים כי הולך הוא (מד"ר במד' כ). למה אינך שותה מן המים המרים העזות פנייך (פסיק' רבתי, ויהי בעת ספרסה).—והֵעִיז סתם, באותה המשמ': חלק שמעיז בו עשיר לזה תאוה ולזה תאוה שניהם שוין לקבר הכל הבל (מד"ר קהל', הבל הבלים).—ובספהמ"א: ויתגר מלחמה בחצים ובקשתות וברמחים מול היהודים ויעיזו היהודים על המקדונים ויכו בהם היהודים אשר מחוץ לחומה (יוסיפון סעו). ובתוך הסעודה אירע מקרה בלתי טהור שנתקוטט ראובן עם בנו והעיז בנו עמו ונתמלא ראובן אף וחימה (פרי הארץ, סו"ת יו"ד יג, יא:).—*הֵעֵז הצבע, נעשה עַז: והנה הנגע עמד בעיניו שאם העז וכהה כהה והעז כאילו לא כהה (ספרא תזריע נגעים פרשה ב פרק ב).—ובספהמ"א: נשתנו מראיהן בין שהעזו או שכהו יראה בתחילה כיצד עכו"ם שהיתה בו בהרת כקרום ביצה וכו' (רמב"ם, טומאת צרעת ו ד).—*ועל דרך השלמים, הֶעֱזִיז, ואמר הפיטן: וחט חרוט בברזל צויין לעזריאל ועוז למעזיזים אל גורל ליי' וכו' (Elbog., Stud. 179).

—התפ', *הִתְעַזֵּז, נִתְעַזֵּז,—כמו הפע': אל יתעזזון במלכותן ואל יתעזזון בשלותן ישפטו גוים על פניך (מדרי תהל' ט).— ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום וכו' נתעזזו מימי ממימי תהום (בעזוז, יוצ' א שבועי).

—נפע', *נֶעֱזַז,—נעשה עז, ואמר הפיטן: בעזוז עינות תהום נעזזה מעיני ממעינות תהום (שם). בטרם נעזזו עזים עזה הייתי על תהום (שם). טירת מצוקי נעזזים תואר איתני חרוזים טבס זרועי מפזזים קרות בתינו ארזים (אהוביך, יוצ' שבת חוהמ"פ).

—פעי, *עִזֵּז, בינ' מְעַזֵּז,— חִזֵּק: חכם הגדול מעזז ומיקר ומהדר את היודע אמתת הנפש הנבנית והנשכלית שבאדם (תרגום קדוש של חו"ד לרסע"ג, ליון תרא, 79).

עִזּוּז, ש"ז,—גבור, גבור מלחמה, מנצח: אשירה ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים עִזּוּז[1]) וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יה א-ב).—ואמר הפיטן: אפיק רנן ושירים לנושאי על נשרים אשורר כעזוז שרים שיר השירים (אפיק רנן, יוצ' ב פסח).

*עֲזִיאֵל, עוזיאל,— שם מלאך: מלאכים עוזיאל ממונה עליהם (מסכי אצילות). ועשרה מלאכים שנבראו תחלה הם ממונים על עשר מחנות אלו אשר אלה שמותם וכו' עוזיאל על המלאכים חשמל על החשמלים וכו' (ר"ן בר"י אלחנן, עה"מ, עולם היצירה א, קעא.). מלאכים ושרם עוזיאל בני האלקים ושום הפניאל וכו' (רמח"ל, פתחי חכמה).

*עֲזִיבָה, ש"נ,—א) שה"פ מן א.עָזַב: בר נגרי שנייה היא בלקט ובשכחה ובפיאה שהן בעזיבה (ר' אבהו, ירוש' פאה ה ז). יש לך עזיבה אחרת כזו מה זו לעניים ולא לעשירים אף מה שנ' במקום אחר לעניים ולא לעשירים (שם ו א). מעשר עני ניתן בזכייה ואילו (לקט שכחה ופאה) בעזיבה (שם נדר' ג א). ארבעה דברים אמר ירמיה מאיסה וגעילה עזיבה ושביחה (ר' יהושע בר אבין, שם, איכ', למה לנצח תשכחנו). אני משיב אתכם על עזיבה ושכיחה שתבעו אותי (פסיק' רבתי לא).—ובספהמ"א: ואמר (החכם) העושר והגדולה היא עזיבת החמדה (ר"י א"ת, מבחר הפנינ' לרשב"ג 19). בקש מה שאתה צריך לו ועזוב מה שאין אתה צריך לו כי בעזיבת מה שאין אתה צריך לו תשיג מה שאתה צריך לו (שם 63). ואם יאמר כי הזימון ההוא צריך למי שיזדמן ועזיבת הזימון צריך למי שלא הזדמן כבר הודה בסבות אמצעיות ושבהם עמידת המתאחרות (הוא, הכוזרי ה כ). שער בעזיבת העילם וזכרון משלי תנואותיו (ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אוצה"ס ג). כל מבקש שלמות צריך שיעזוב עזיבה גמורה כל בעל מדה רעה או בעל אמונה פחותה (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, יג:).—ב) שה"פ מן ב.עָזַב: ואמר וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו וענין העזיבה צריך לעזוב המשא מן החמור זה מצד זה ובעל החמור מצד זה (ר"א הקראי, ג"ע, דין אבדה, קפה:).—ג) שה"פ מן ג.עָזַב: ואין עזיבה אלא פרנסה היך מה דאת אמר ולא ראיתי צדיק נעזב (ר' איסי, מד"ר ברא' סט).

*עֲזִיז, ש"ת, נקי' מ"ר עֲזִיזוֹת,—כמו עַז: עמדו בנסיונם וקבלו דין בעליזות ולא נסוג אחור לב ועינים נלוזות ראויים לקבע תפלות עזיזות (אמוני שלומי ישראל, סלית' כ סיון). ואחרי זאת הבין לחזות לעשות עזיזות קשות ועזות (יוהסין של אחימעץ, ניבואר ב, 113).

1) עי' הערה לערך זִמְרָת, המו"מ בפרוש מלה זו.

°**עֲזָם**¹), ס"ח, מ"ר עֲזָמִים,—עָז, אמיץ: דרש ר' ישמעאל וחבריו שבעה רקיעי' כדעת פלוסופי **עזומי**²) הוברי' שמי' החוזים בכוכבים ומודיעים תולדות לבנה לחדשים (ר"י הדסי, אה"כ סב).

°**עֲזָמָה**, ס"נ, עֹז, אֹמֶץ, Entschluss; résolution; resoluteness: והרמת הרוח ושפעת **העזמה** בעת בטלה כוו אין מביאות רוב תועלת (מאמר רלב"ג בהמליץ פרס"א ד אייר).

עָזְנִיָּה³), ס"נ,—שם עוף דורס: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר ואת הפרס ואת **העזניה** (ויקר' יא יג). והפרס **והעזניה** והראה (דבר' יד יב-יג).—ובסהמ"א: והיית **כעזנית** עזאזל ורמית קאת מדבר וכוסו (רסב"ג, במר מהחלי). השליח השלישי הוא **העזני"ה** מלך העופות הדורסים (ר' קלונימוס, בעלי חיים ג ד). אדוני שליח עופות הדורסי' אני ויאמר לו ומי שלחך פה אמר מלכנו ומי הוא מלכבם ויאמר **עזני"ה** נפלא' מאד (שם ג י). אמר המלך תאר לי צורת **העזני"ה** מדותיה והנהגותיה ויאמר בן אעשה אדוני המלך (שם). ומהעופות אלעוקבן שהיא **עזניה** (לידה לדרך א כע). **עזניה** היא עזה והזקה לדרוס ושמה אבישטרו"ץ ואוכלת ברזל וזכוכית וגם לזה נקרא **עזניה** (ר"י קארו, תולדי יצחק, שם).

°**עֲזְפִיאֵל**,—שם מלאך: ולצד צפון ב' (מלאכים) אחרים ושמם **עזפיאל** קטטריהאל וכל אחד ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים⁴) (רמ"ק, פרדס רמונים כד ג).

°**עֲזְפָן**, ס"ז,—עז פנים: אגשטון **עזפן** (מלון למנח דוד, נכריות, ג.). גאה גא גאים גאיונים **עזפן** (שם עבריות, יג:). זיד וזד **עזפן** (שם כה:). **עזפן** תואר למי שאין לו בושה (שם נכריות, קסב:).

¹) [בערב' עַזַם a).]

²) [מן החרוז עם השבות הבאים מוכח שצ"ל: פלוסופים עזומים.]

³) [עי' עזז. הקדמונים שלנו גזרוהו מן עזז. ואמר ראב"ע (ויקר' יא יד) וז"ל: ועזניה מן עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עקאב, ע"כ. ורד"ק (בשרשיו) אמר, וז"ל: כי על רוב עזה נקראת כן, ע"כ. וכן חזקוני (ויקר' שם): העזניה אורפריש ועל שם עזותה ועקשותה נקראת כך; ועי' גם ריב"ג (בשרשיו). ואולי היא שם נכרי.]

⁴) [עי' זהר פקודי (רסה:).]

a) عزم

°**עֲזְפָּנוּת**, ס"נ—כמו עזות פנים: עשה או דבר **בעזפנות** (שם עבריות, כה.). זדון **עזפנות** (שם). כעס וחמה **עזפנות** תאוה לא נהוגה (שם קח:). רהב חווק **עזפנות** (שם קפה:).

עזק¹), ממנו עָזֶק.

עָזַק, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', עִזֵּק, יְעַזְּקֵהוּ,—עִזֵּק את הכרם וכרום', חפר באדמה לעשותה תחוחה לנטיעה, umgraben; bêcher; to dig round: כרם היה לידידי בכרם בן שמן **ויעזקהו**²) ויסקלהו ויטעהו שרק (ישע' ה א-ג).—ובסהמ"א: שמכבד הקרקע ומוציא ממנה עצים המכוסין בקרקע מסקל **ומעוזק** הארץ (הערוך ערך זך). זך גם כמו נצח כבר הקרקע מסקל **ומעוזק** הארץ ומצא בערוך (מלון למנח דוד, נכריות, כב:).—ואמר המליץ: כרמיה שורקים מסקלים **ומעוזקים** שרשיה על יובל תשלח (רלב"ג, אגרי סי בן מקין). תרקו ברקו ארקו סדקו **עזקו** תרוקו חקו עושקו לחשוקו קדוש (אלהים בהכמילך, יולי ג סבועי, מחזי איטלי א, קנה). פסיעות עמי לסקל **ולעזק** צר לבי להנזק (גנזי סכטי' ג, דודסון 118).

—קל, *עָזַק,—א) כמו פע': אף **העוזק**³) בית הפרס טהור (ר' שמעון, אהל' יח ה). **עזקו** (את בית הפרס) אין לך בדיקה גדולה מזו (תוספתי אהילי' יז ט). ומצאו שהיה **עוזק** תחת זיתיו (מנח' פה:).—ואמר המליץ: בחמתך גפרית עלי תבוק ואת כרמי במגליך **תעזק**

¹) גם בערב' עזק a) במשמ' חפירה מסביב לשרשי הנטע [כבוש' עַזְקַת, בור, באר. בארמ' עזקה (דני' ו יז) עזקתא, טבעת, ומן חבור המשמ' בערב' ובארמ' יש להסיק שעקר פרוש השרש הוא: חפר חפירה עגלה כמו עוגה, עוקה.]

²) [רש"י פרש: סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עזקא, ע"כ. וכן מביא רד"ק; ועי' הערה הקודמת.]

³) [רה"ג פרש שעשה לו גדר אבנים, כמו רש"י לישע' (עי' הערה הקודמת). ועי' תוספ' (מנחי פד. ופו:). הערוך מביא פרוש זה בשם וי"מ, והוא עצמו מפרש: משליך אבנים. ורמב"ם מפרש, וז"ל: בלשון ערב אל תעזיק והוא שמסלק האבנים ומנקה אותן עד שיהיה שוה, ע"כ. ור"ש ורא"ש מפרשים חופר ומשליך אבנים, כמו בערוך. ורגמ"ה (מנחי פה:), פרש: חופר; ושם רש"י: שחופר סביב הזית בעין טבעת כמו עיזקתא, ע"כ.]

a) عزق

(עזרא הבבלי, תוכח' מוס', סט:).—ב) בהשאלה, סגר וחתם כמו בטבעת[1]), קבע: חצר גדולה היתה בירושלים בית יעזק היתה נקראת מהו בית יעזק ששם היו עוזקין את ההלכה (ירוש' ר"ה ב ג).—ובמשמ' סגר, החזיק: בא אביו של תינוק מצא שעוזק[2]) אחד בפיו ושתים בידו חבטו בקרקע ומת (חול' לד.).

—נפע', *נֶעֱזַק, שעזקו אותו: לא תהא סבור דבשדה בור גדלו אלא נתחרש יפה ונעזק כמו שנאמר ויעזקהו ויסקלהו (ערוך ערך עזק).

—פע', *עִזֵּק,—כמו נפע', רק בינ' מְעֻזָּק, מְעֻזָּקָה: מפרדס מעוזק וגדר סביב לו (רש"י, יבמ' קכב.). — ואמר המשורר: מעינותיה יפוצו וצמחיה יציצו כרמיה שורקים מסוקלים ומעוזקים (רלב"ע, חי בן מקיץ).— ובהשאלה, ואמר הפיטן: בל תהי מצות סכה בעיניך קלה כי כנגד כל מצות דת חקותיה שקולה המעוזקה והמסקלה (בל תהי, יוצ' ב סוכ'). יתירה חיבתך תשוקה וחשוקה עם הכלה חסודה מעוזקה מאת ה' תהיה חוקה (ר' שמעון הגדול, רשות לחתן, מחז' ויטרי תסה, 598). דבורה על אפן חקוקה המסקלה והמעוזקה ודשונה דשון למשמר חקה (אלהי אמן, יוצ' שבת פרה). הנוה והמעונגה בחשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (פיוט' ושירים, גנזי שכטר ג, דודסון 85).

—הפע', *הֶעֱזִיק, כמו החזיק,—כמו קל ב): כבירים הבזיק כנסם בבזיק כהחזיק העזיק באזיק מחזיק (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

*עֶזֶק, ש"ז, מ"ר עֲזָקִים, עזקין,—ספוג של צמר או צמר גפן, Wulst von Wolle oder Baumwolle; ouate de laine ou de coton; pad of wool or cotton: משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עזק[3]) בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (רב אחא בר עולא, שבת כד:). בשעה שכורעת (הרחל) לילד טומנין לה שני עזקין של שמן ומניחין לה אחד על פדחתה ואחד על הרחם (רב ששא בר שמואל, שם).

*עֲזִקָה, עזיקה, ש"נ,—פרדס שעזקו אותו: נכרי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הן של עזיקה[1]) הן של נטע רבעי הן לא אמר כלום (יבמ' קכב.).

*עֲזָקָה, ש"נ,—כמו עִזּוּק, עֲזָקָה, ואמר המשורר: ויש פרי בבן כרם ויוסף פרי אחר ומירה ועזקה ואור פני אוי ירבה כהרבות מאור בית כהקצץ אבוקה (ר"ש הנגיד, ידידותך).

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [רש"י פרש: סוגר, ורגמ"ה מפרש לפי הענין: כוסס.]

3) [לא נתברר מקורו. והוא אחד עם הסורי עדקא, קווצות ומחלפות שער, בחלוף ז־ד. וכן גרס הערוך בצורה ארמ' עדק (שבת כד:); ובכ"י א"פ הגרסה: ערק בשבוש, עי' ד"ס שם הערה.]

א.עזר[2])، ממנו א.עֵזֶר, ג.עֵזֶר, עֶזְרָה, עֶזְרָה, *עֲזַרְיאֵל, עֻזֶּרֶת, עֻזְרָתָה.

א.עֵזֶר, ש"ז, כנ' עֶזְרִי, עֶזְרֵנוּ, עֶזְרְךָ,־רֵךְ, עֶזְרוֹ־רָהּ, עֶזְרָם, — א) מי שעוזר לחברו בדבר מן הדברים, Helfer; aide; helper: ויאמר יי' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו וכו' ולאדם לא מצא עזר כנגדו (בראשי' ב יח-כ). ואני עני ואביון אלהים חושה לי עֶזְרִי ומפלטי אתה (תהל' ע ו).—ובמשמ' שם הקבוץ, עֶזְרוֹ: וכל אשר סביבתיו עזרה[3]) וכל אגפיו אזרה לכל רוח (יחזק' יב יד). — ב) שם מפשט, עצם הפעולה שעל ידה נחלץ האדם מצרתו, Hilfe; secours; help: כי אלהי אבי בְּעֶזְרִי ויצלני מחרב פרעה (שמות יח ד). ידיו רב לו וְעֵזֶר מצריו תהיה (דבר' לג ז). רכב שמים בְּעֶזְרֶךָ ובגאותו שחקים (שם כו). מי כמוך עם נושע ביי' מגן עֶזְרֶךָ ואשר חרב גאותך (שם כט). על עם לא יועילו למו לא לְעֵזֶר[4]) ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע' ל ה). שחתך ישראל כי בי בְעֶזְרֶךָ[5]) אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש' יג ט-י). ישלח (אלהים) עֶזְרְךָ מקדש ומציון יסעדך (תהל' כ ג). נפשנו חכתה ליי' עֶזְרֵנוּ ומגננו הוא (שם לג כ). ישראל בטח ביי' עֶזְרָם ומגנם הוא (שם קיח ט). אשא עיני אל ההרים מאין יבא עֶזְרִי עֶזְרִי מעם יי' עשה שמים וארץ (שם קכא א-ב). אשרי שאל יעקב בְּעֶזְרוֹ שברו

1) [עי' הערוך, רש"י ותוספ'. ובתוספ' (מנחו' סז.) מובא פרוש שהוא על העיר עזקה שפרותיה משובחים. ובתוספת' בדפו' (דמאי ה ב) הגרסה: עוק, וכן בירוש' (דמאי ו י, הוצ' לונץ).]

2) [כן בכנעני' בשמות בני אדם; בתדמורי' עדר וגם עזר (לידלבר' 338); בניבים ארמיים אחרים עדר; ובערב' עד'ר a). וכן בערב' הדרומית.]

3) [הקרי עֲזָרוֹ, ות"י והשבע' והפשט' מתרגמים: עוזריו.]

4) אולי לְעֹזֵר.

5) אולי עֹזְרֶךָ.

a) عذر

על יי אלהיו (שם קמו ה). ובהכשלם יעזרו עֵזֶר מעט (דני' יא לד).—ובמדר': וכל מי שאין לו אשה שרוי בלא טוב בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה (מד"ר קהלי, דאה חיים). על שם בשר ודם נקרא שמו אדם ומשבנה לו עזר נקרא שמו ביניהם י"ה (ר' יהושע בן קרחה, פדר"א יב).—ובמשמ' אשה: הכתנות שעשה הקב"ה לאדם ולעזרו היו עם נח בתיבה ותנחילם לנמרוד (ילקי בראשי סג).—ובסהמ"א: אמר הבוורי וזה מנטותך ועזרך לעמך (ר"י א"ח, הכוזרי א נג). שושנת [עם]קנו מרנא ורבנא נתנאל עזר חישיבה חהוגה דת נפש משיבה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 168). וגם הוא מלובש מעיל חן מעיל הוד וכמה מעילים יהי א' בעזרו לעולם אויביו בחרבו נפולים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכבין ב, 71). אל תפחדו כי הנבואה דברה בכשלם עזר מעט נעזרו (רסב"ג, בימי יקותיאל). דולקי אור בישעם ועזרם גזרת פנינים גורם מדור לדור יעמד נזרם (ר"י הלוי, יאתה ממשלה). ומצא טוב ונתאם בעזר ונתנחם בטוב (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון, 86).

ב. **עֵזֶר**[1], ש"ז,—כמו נֵזֶר: אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עֵזֶר[2]) על גבור הרימותי בחור מעם (תהלי פט כ).

ג. **עֵזֶר**, ש"ז, מ"ר עֵזָרִים,—מס שהטילו הקהלות על צרכי אכל נפש[3]): יחידים מקהל נתחייבו ליחיד אחד מקהלם שקנה עזרים הנקראים שישא"ש היין והבשר וזהו טופס שטר חיובם שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו' תנו לו לפלוני קונה עזר היין והבשר של שנה פלונית מחמת שאנו מודים וכו' (ריב"ש, שו"ת תכו). ובכל קהלות ישראל שיש בודקים שכורים מהקהל לא ירים איש את ידו לשחוט ולבדוק במקולין בלעדיהם אין צריך לומ' קונה העזר עצמו כדי להרחיק מן הכעור ואפי' יהיה מומחה כאילא ביבנה מאח' שמן הכשרו' נוטל עזר ולא מן הטרפו' (שם תק).

עָזַר, פ"י, עֲזָרַנִי,־רָנוּ, עֲזָרָהּ,־רוֹ, עֲזָרַתְּ, עֲזַרְתַּנִי,־תִּיךָ, ־תִּיךְ, עֲזָרוּ, עֲזָרָם, עֲזַרְתֶּם, עֹזֵר, עוֹזֵר, עֹזְרִי, עֹזְרֵי, עֹזְרָהּ, עֹזְרָיו, עֹזְרֶיהָ, עֲזֹר, בַּעְזֹר, לַעְזֹר,־זוֹר, עָזְרֵנִי־נוּ, לְעָזְרוֹ, עָזְרֵנִי,־נוּ, עָזְרֵנִי, יַעְזֹר, יַעְזָרְךָ, יַעְזְרֵהוּ,־רֶהָ, ־רֵם, יַעְזֹרוּ, יַעְזְרוּ, יַעְזְרֵנִי, יַעְזְרוּנִי, יַעְזָרְכֶם, יַעְזְרֵהוּ. —עָזַר את פלוני, לפלוני, נתן לו כח ויכלת להנצל מצרה, helfen; aider; to help: מאל אביך ויעזרך ואת[1]) שדי ויברכך (בראש' מט כה). אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה (דבר' לב לז-לח). עד הנה עזרנו יי' (ש"א ז יב). ואין עֹזֵר לישראל (מ"ב יד כו). אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (ישע' מא י). כה אמר יי' עשך ויצרך מבטן יעזרך אל תירא עבדי יעקב (שם מד ב-ג). ואדני יי' יעזר לי על כן לא נכלמתי (שם נ ז). וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכר' א יה). יתום אתה היית עוזר (תהל' י יד; גם כב יב; ל יא; כד ו; עג יב; קז יב). יי' לי בעזרי ואני אראה בשנאי (שם קיח ז). ויעזרם יי' ויפלטם (שם לז מ). אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה אלהים לפנות בקר (שם מו ו). עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך (שם עט ט). אתה יי' עזרתני ונחמתני (שם פו יז). עזרני יי' אלהי (שם קט כו). תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי (שם קיט קעג). תחי נפשי ותהללך ומשפטך יעזרני (שם קעה). מה עזרת ללא כח (איוב כו ב; גם כט יב; ל יג). שלום לך ושלום לעזריך כי עזרך אלהיך (דהי"א יב יט). ויהי בעזור האלהים את הלוים וכו' (שם יה כו). יי' אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יי' אלהינו כי עליו נשענו (דהי"ב יד י). ויזעק יהושפט ויי' עזרו (שם יח לא). כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל (שם כה ח). ויעזרהו האלהים על פלשתים (שם כו ז). להם (לאלהי מלכי ארם) אזבח ויעזרוני (שם כח כג).—עָזַר אחרי פלוני: ויעזרו אחרי אדוניה (מ"א א ז).—ועָזַר לפלוני במלחמה וכדומ', השתתף עמו, נלחם אתו יחד בהאויב, mithelfen; aider; to help: ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם (יהוש' א יד). עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון (שם י ד). עלה עלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (שם ו). ותבא ארם דמשק לעזור להדדעזר מלך צובה (ש"ב ח ה). ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו (שם כא יז). שלשים ושנים מלך עזר אתו (מ"א

---

1) אולי: ואל.

1) עי' הערה לקמן.

2) כך בנסחת המסורה, ואין להכריע אם זה טעות ספר פשוט או באמת אמרו גם עֵזֶר במקום נזר. [כל התרג' תרגמו כמו א.עזר. ויש מגיהים עז.]

3) [כנראה מן א.עֵזֶר, ופרושו סיוע לצרכי הקהלה.]

כ יו). ומצרים הבל וריק יעזרו (ישע' ל ז). ואביט ואין עזר ואשתומם ואין סומך (סם סג ה). על היום הבא לשדוד את כל פלשתים להכרית לצר ולצידון כל שריד עזר (ירמי' מז ד). בתתי א"ש במצרים ונשברו כל עזריה (יחזק' ל ח) ידברו לו אלי גבורים מתוך שאול את עזריו (סם לב כא). בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה (איכ' א ז). והמה בגבורים עזרי המלחמה (דה"א יב א; גם יח). וממנשה נפלו על דויד בבאו עם פלשתים על שאול למלחמה ולא עזרם (סם יט). והמה עזרו עם דוד על הגדוד כי גבורי חיל כלם וכו' יום ביום יבאו על דויד לעזרו עד למחנה גדול (סם כא-כב). ויצא אל פניו יהוא בן חנני החזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזר ולשנאי יי תאהב (דה"ב יט ב; גם כה ח; כו יג; כח יו). והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני (דני' י יג). ובא עד קצו ואין עוזר לו (סם יא מה). כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך (עזר' ח כב).—עזרי רהב אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב (איוב ט יג).—וביחי' פעו': ויי' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון (ישעי' לא ג).—ובמלאכה: איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק (ישעי' מא ו). ויצו דוד לכל שרי ישראל לעזר לשלמה בנו (בבנין המקדש) (דה"א כב יז). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו ויקבצו עם רב ויסתמו את כל המעינות (דה"ב לב ג-ד).—ובבקשה והחלטה וביוצא בזה: אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת (בענין אספת הקהל) ומשלם ושבתי הלוי עזרם (עזר' י טו).—ואמר בן סירא: נגד קמי הייתה לי עזרתני ברוב חסדיך (ב"ס גני' נא ג). ואפנה סביב ואין עוזר לי ואצפה סומך ואין (סם ז).—ובתו"מ: אשכחיה ר' יוסי לאליהו א"ל כתיב אעשה לו עזר במה אשה עוזרתו לאדם (יבמ' סג.). לשני כלבים שהיו בעדר וכו' בא זאב על האחד אמר האחר אם איני עוזרו היום הורג אותו ולמחר בא אלי (סנה' קה.). הוא דמשק אליעזר שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ועזרני האל (מד"ר ברא' מד). אמרה להם (קמחית לחכמים) כך יעזרו עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי מימי (סם במדב' ב).—ובסהמ"א: אבל דין האשה הזאת כמה שפירשנו למעלה שכבר קנתה בחליפ' מה שהקנה לה לפי מה שפירשנו וכך הדין ברוך העוזר (רה"ג, חסו' הגאו'

הרכבי ר, 94). וישלח גביאונוס אל הורקנוס ואל אנטיפטר לבוא אליו ללכת יחד אל תלמי לעזור לו (יוסיפון מב, פרנקפ'). ויבא גביאונוס מצרימה ויושב את תלמי במלכותו ויעזרהו וכו' (סם). שלא תוכיר שם שמים לא באמת ולא בחנם לא בלעז ולא בשום לשון כמו שרגילים לומר כך יעזרני ה' ואתה אל תאמר כך (ס' חסידים תתקלז). וכן יעזרו צורות המולות שבהם הכוכבים (ר"י הכהן מטוליטולא, אותות השמים ומשפטי הכוכבים, ח:). ופרות האילנות השקדים היבשים וכו' אלו כלם מועילי' למשגל כי יעזרו אל הקושי ויוסיפו בזרע (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פא). ויאמר לה (להזקנה) אשת פלוני אהבתי עזרני עליה ואתן לך מתנות (משלי סנדאבר, מז.). אחרי זה הגלה קיסר רומי כל שרי היהודים והביאם לרומי וגם שם יד ה' היתה בם ובהשתנות האוירים והמזוגות והעון העוזר מתו כלם וברומי היתה קבורתם (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 2). כי פחד פחד מאומרו שהתעזרות התחתון עוזר רוכב שמים בעוריך שלא יובן כמו שאמרנו אלא דברים כפשוטם (ר' יהודה אריה די מודינא, ארי נוהם ג ל).—ואמר הפיטן: ותהיה עוזר את יקומי ותידע שיבתי וקו[מי] (Kahle, Masor. d. West., ג). — ואמר המשורר: עלי אלי ועזריני ידידי עלי ימים גזלוני כבודי (ר"ש הנגיד, עלה, הרכבי 21). וזחל הערים ויגזור ואשה לחטא תעזור לחמו ישימו מזור אין תבונה בו (ר"י הלוי, אספחה שערי רנני). והנהו היום ראש לנזירים ועוזר לכל הנעורים (עמנו', מחבר' ח).—עוזר ועזוב, עי' עזוב.—ומשל: מומך נסתר בעוד מולך יעזרך (משלי חכמים קלז).—ובחכמת הנתוח: ובראש עצם הראש הנקרא עוזר וקצה אחד מתמיד בקצה החזה והוא כלי הגרון (רס"ט בן יצחק ווטורטוסא, ספ' אלמנצור לאלראזי, שער ג).

—נפע'. נעזרתי, להעזר, יעזרו, — נעזר פלוני, שנתן לו כח להנצל מצרה וכדומ': יי' עזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי (תהל' כח ז).—נעזר על על פלוני, התגבר עליו בכח העזר שבא לו: ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים (דה"א ה יט-כ).—ונעזר, במשמ' אמץ כחו למען יחזק: ויעש בירושלם חשבנות וכו' ויצא שמו עד למרחוק כי הפליא להעזר עד כי חזק (דה"ב כו יה). — ובמשמ' מצא עזר: ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות (דני'

יח לד). — ובסהמ״א: ובעת ההיא יהיו כל מוטות הרשע נתוקות ושבורות והנפשות הרצוצות ביד יצר הרע נעורות (לחנ״מ הכסיל, הגיון הנפש, טו.). ולא יתכן שיקבל ההמון מיחיד אלא אם יהיה נביא או נעזר בענין האלהי (ר״י ח״מ, הכוזרי ג לג). סמוך לבם בטוח ביוי לא יראו מצוררים בו יהיו נעזרים ובצל ידו נסתרים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג 59). לא יכזבו מימיו ישא שלום משע[ר] הישיבה האהרונית הנעזר בשם אלהי יעקב (ד״ה יהודי מלכיס וא״י א, מן 21).—ואמר המשורר: עשה אשר חפץ ומקים אשר גזר עריצים ייראוהו ואמר כל נעזר עזרי בעם אדני (ר״י הלוי, אלולה מרום הקדש). ובעיר נא אמון ראיתי המבין אליעזר ושירו על ריק נעזר ובאזור שוא נאזר (ר״י חריזי, תחכמוני יח). פלאות צור שרו עמו בנעזרו ועטו כסוף אל תוך הים באו וכל המונם היה כסוף (ר׳ יוסף אלבראדאני, גנזי שכטר ג, דודסון 95).

—הפע׳, הֶעֱזִיר, מַעֲזִירִים,—הֶעֱזִיר לפלוני, עָזַר לו: ויזבח (אחז) לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מַעֲזִרִים[1] אתם להם אזבח ויעזרוני (דהי״ב כח כג).—ומקוי לַעֲזִיר, כמו לְהַעֲזִיר: ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לַעֲזִיר[2] (ש״ב יח ג).

—הפע׳, *הֻעֲזַר, הועזר,—שעזרו אותו: וחלילה לי לומר כי אכל (השם) אוכל או שתה כל משקה ובו׳ או הועזר מן בשר ודם ובו׳ (נסתור הכומר 1).

—התפ׳, *הִתְעַזֵּר,—עָזַר וחזק את עצמו: אין מתעזר אין עוז אוזר חוץ פתאם היו מבותם (עמנו׳, מחב׳ יב).

ב.*עֶזֶר, ממנו עֲזָרָה.

עֶזְרָא, — שם איש ושם הספר שנקרא על שמו.— ובסהמ״א שם רפואה: משתה זו הנקרא עזרא הצעיר יועיל לכל חולי ולנפל גום (אסף 190). תריאק עזרא ובלטין הו יאקא אישטרי (קאנון ה א ז). והתריאק הזה מלאכת עזרא (שם מ).=עי׳ עֲזָרָה.

***עֻזְרָד**, עוזרד, ש״ז, מ״ר עֻזְרָדִים, עוזרדין = קנה שנתיבש ונעשה קשה: ש״מ באן בעוזרדין[3] באן בשאין עוזרדין[3] ש״מ (עירובי לד:).—ובסהמ״א: בקנים דקים שהן עוזרדין שהן כמין ירק ונוחים להרכיבם ולנטותם (ר״מ, שם). ועי׳ עורר.

א.***עֶזְרָה**, ש״נ, סמ׳ עֶזְרַת, כנ׳ עֶזְרָתִי, ־תֵנוּ, ־תֵךְ,—כמו א.עֵזֶר ב): אורו מרוז אמר מלאך יי׳ ארו ארור ישביה כי לא באו לְעֶזְרַת יי׳ לְעֶזְרַת יי׳ בגבורים (שפט׳ ה כג). ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על מי תנוסו לְעֶזְרָה ואנה תעזבו כבודכם (ישעי׳ י ג). הנה כה מבטנו אשר נסנו שם לְעֶזְרָה להנצל מפני מלך אשור (שם כ ו). הוי הירדים מצרים לְעֶזְרָה ועל סוסים ישענו ובו׳ וקם על בית מרעים ועל עֶזְרַת פעלי און (שם לא א-ב). הנה חיל פרעה היצא לכם לְעֶזְרָה שב לארצו מצרים (ירמ׳ לז ז). האם אין עֶזְרָתִי בי ותשיה נדחה ממני (איוב ו יג). כי אראה בשער עֶזְרָתִי (שם לא כא). עודינה תכלינה עינינו אל עֶזְרָתֵנוּ הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ׳ ד יז). ויתן (אחז כסף וזהב) למלך אשור ולא לְעֶזְרָה לו (דהי״ב כח כא).—במלחמה: פוט ולובים היו בְּעֶזְרָתֵךְ (נחו׳ ג ט). ואתה יי׳ אל תרחק אילותי לְעֶזְרָתִי חושה (תהל׳ כב כ). אל תט באף עבדך עֶזְרָתִי היית (שם כז ט). החזק מגן וצנה וקומה בְּעֶזְרָתִי (שם לה ב). אלהים לנו מחסה ועז עֶזְרָה בצרות נמצא מאד (שם מו ב).— ובתלמו׳: על אלו מתריעין בשבת ובו׳ ר׳ יוסי אומר לעזרה ולא לצדקה (תענ׳ ג ז).—ובמשמ׳ אשה[1]: מיועדת לי מהו עזרתי מהו נגדתי מהו (קדוש׳ ו.). — ובסהמ״א: וילך (אנטיפטר) לעזרת גבינואו׳ וימצאהו בדמשק (יוסיפון כב).—ואמר המשורר: אשר צריך לעזרתי כמו מלכו ירציני וילעג לי אשר צריך אני אליו ויבוזני (ר״ש הנגיד, ב״מ א מג, הרכבי). התנגשו התקדשו הברו חושו לעזרתי וידי חזקו (רסב״ג, בימי יקותיאל). אם אתה עזרה ליטיני הן שחת רשתם חנם מזורה (ר״י נג׳אלה, אני לייי, עולם חדש ב). ופתאם לפתע באה עזרתי ממקום לא קויתי ובהסח הדעת מאתים אלף בגורל זכיתי (יל״ג, ביום בלילה).

ב.***עֶזְרָה**, ש״נ,—שם רפואה, עי׳ עזרא: וראוי לכל מי שיקרהו מקרה חולי בחודש הזה להשקיהו מי המשתה הנקרא עזרה במשקל סלע א׳ (אסף 87). או אשר יקרה בו יובש במות ראשו או אשר

1) [כמו מעזירים, עי׳ רד״ק בשרשיו.]

2) [כך הכתיב, והקרי: לעזור.]

3) [כך הגרסה בדפו׳, ופרשו הגאונים (תשו׳ הגאוני הרכבי כז): עוזרדין וכן פירושו בלשון ארמי קני זורדתא ובלשון ישמעאלי קצב פארסי, ע״כ. ולפי זה הוא כמו ורד. אולם בכ״י מינכ׳ ובדפו׳ קדמונ׳, הגרסה עוזרדין, עי׳ ד״ס הערות. ולדעת לד (שמות הצמחים, עמ׳ 259) הוא שבוש מן וורד, כמו בתוספת׳ (כלאי׳ ג יח), וכן דעת קוהוט; אבל זה נגד כל דעות הראשונים.]

1) [עי׳ א.עזר.]

סרה מסנו הדעת ויפול לארץ לשיגעון במלאות החודש צוו להשקותו מן המשתה הזה עזרה בסים של אפיתימון עם מעט דבש (סס).—ועזרה גדולה: משקה הנקרא עזרה הגדולה יועיל לכל מחלה (סס 179 ;).

עֲזָרָה[1], ס״נ, סמי *עֲזָרַת, מ״ר *עֲזָרוֹת,—חדר גדול, אולם מיוחד בבנין, וכפרט בבית המקדש, Halle; salle; hall: ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה (יחזק׳ מג יד). והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק לה אמה סביב (סס יז). ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנותיו ואל ארבע פנות העזרה (סס כ). ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה ודלתות לעזרה ודלתותיהם צפה נחשת (דהי״ב ד ט). כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה (סס ו יג).—ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (נ״ס גני׳ נח יח).—ובתו״ם: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (סנה׳ א ה). ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרות הנשים וכו׳ עזרת ישראל היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב אחת עשרה וכן עזרת כהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים (מדו׳ ב ו). —ספר העזרה, ס״ת שהיה מונח בעזרה: ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר העזרה[2] (מו״ק ג ד). כל הספרים מטמאין את הידים חוץ מספר העזרה (כלי׳ יה ו). כל העזרה כשרה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלין (תוספת׳ כלים ב״ק א ט).—ואמר הפיטן: ספרו לו (לכהן הגדול) כי ברק נוגה ורץ למקוה טוהר לבית עזרה סכו מחיצת שש בינו לבין עם (יוסי בן יוסי, מזכיר גבורות, עבודה, קובץ מעשי ידי גאוני קדמונ׳ ג, 6). צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (סס 7). שופך שאר בחוץ ביסוד פני פתח כי בם יכפר על עזרת הקדש (סס 9). עולם עוזר אז ירצה ולמזבח העזרה חוזר (אל אלהים, עבודה, סס, 23). ברביצת פוך וספיר חקה חוק עזרתי ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי חזרתי (אמונתך, יוצ׳ שבת ר״ח).—וכן תמצא בעזרות המזבח וביוצא בו תמצא בענין הזה הרבה (ר״א מבלגנצי, יחזק׳ מ ז). באמרם בעזרת כי הצגתו לפניהם לתשורה (דון וידאל שלמה, אגרי חסן מספט, תפארת סיני ללוצן, 151).

עֲזְרִיאֵל, שם מלאך, — ואמר הפיטן: וחט תרוט בברזל צוין לעזריאל ועוז למעויזים אל (Elbog., Stud. 179).—ואם בתקופה שלישית וכו׳ ושרה עזריא״ל ובדיא״ל שמעיא״ל (רזיאל המלאך, ד:). וזה הפחד מכפר על הרהור עבירה ותיכף טובל עצמו בנהר דינור ועזריאל המלאך עוזר לו ומוציאו מהגיהנם (ר״ן בר״י אלאקן, עמ״ס, קרית ארבע קלד, קיו.).

עֻזְרָר[1], עוזרר, עוזרד, ס״ז, מ״ר עֻזְרָרִים, עוזררין, עוזרדין, — מין פרי דאילן, תפוח קטן, Mispel; nèfle; medlar: הקלין שבדמאי השיתין והרימין והעוזררין[2] ובנות שות ובנות שקמה ונובלות התמרה וכו׳ (דמאי א א). ובאילן האגסין והקרוסתמלין והפרישים והעוזרדים[3] אינן כלאים זה בזה (כלא׳ א ד). האגסים והקריסטומלין והפרישין והעוזרדין[4] משיקרחו (מעשר׳ א ג). שיתין ארבב״ח א״ר יוחנן מין תאינים רימין כנדי העוזרדין טולשי (ברכ׳ מ:). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהן הרבה (כב ממא בר

---

1) [רש״י פרש: מלבן המזבח, וכן כל החדשים שמבדילים בין המשמ׳ ביחזק׳ למשמ׳ שבדהי״ב. אולם ר״א מבלגנצי פרש, וז״ל: כל רחבה שסביבות מקום מיוחד קורא עזרה ואיני יודע בו משמע, ע״כ. וכן רד״ק, וז״ל: מקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח, ע״כ. ובדהי״ב (ד ט) מוסיף, וז״ל: ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפלל שם, ע״כ. וכן בשרשיו, וזה דרש. והחדשים חברוהו עם הערב׳ עַדִ׳רַה a), רחבה לפני הבית; ועם מעד׳ר, בסבא׳ ובערבי בניבים שונים, בטוי תכני בקשר עם בנין.]

2) [כך הגרסה בירוש׳, במדב״ם, כ״י מינכ׳ ועוד. ובדפו׳ עזרא, ועי׳ ד״ס הערה (ח) (מו״ק יח:).]

a) عذرة

---

1) [בדפו׳ בכל מקום עוזרדין אבל צריך לומר עוזרין, עוזררין, והוא כמו בסור׳ עוזרא; עי׳ לֶו (שמות הצמחים, עמ׳ 288), וקוהוט. ורה״ג (עוקצ׳ א ו), פרש: זערור a). עי׳ גם פרינקל (Fremdw. 142).]

2) [במדב״ם: והחוזררין, עי׳ חזרר.]

3) [במדב״ם: והחזררין.]

4) [במדב״ם: והחוזררין, וכך עוקצ׳ (א ו).]

a) زعرور

מגילה, שבת לה.). סוחטין בגפנין ובפרישין ו**בעוזרדין** אבל לא ברמונים (שם קמד:). — ובסהמ״א: האוכל **עוזרדין** אדומים חולאים יבאו לו וכו׳ (ר״ש אלמולי, פתרי חלומי, מ.).—*ועזרורים: ולא אצל המלך ממנה (מאשתו שחלתה ושבה ונרפאה) משאלת כי היא אשה יפה משכלת ותאמר למלך אולי ימצא לה **עזרורים** והסתיו והשלג וכו׳ האילנות טרם יפריחו וכו׳ פרישים ורמונים **ועזרורים** (זכרי בן סעדי אללאהרי, ספר המוסר, כ״י תימני, ומחברת מג). וערך הוא להם תאנים **עזרורים** (שם).

עֶזְרָת[1], ש״נ,—כמו עֶזְרָה: הבה לנו עֶזְרָת מצר ושוא תשועת אדם (תהלי ס יג).

עֶזְרָתָה,—א) צווי, כמו עֶזְרָה[2]: קומה עֶזְרָתָה לנו ופדנו למען חסדך (תהלי מד כז).—ב) כמו עֶזְרָה, עֶזְרָת: כי היית עֶזְרָתָה לי ובצל כנפיך ארנן (שם סג ט). לולי יי׳ עֶזְרָתָה לי כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז).

עֵט[3], ש״ז, מ״ר *עֵטִים,—כלי ברזל או קנה חד בקצהו לכתב בו, Griffel, Stift; burin; stylus, reed pen: חטאת יהודה כתובה בְּעֵט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי יז א). איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יי׳ אתנו אכן הנה לשקר עשה עֵט שקר ספרים (שם ח ח). לשוני עֵט סופר מהיר (תהלי מה ב). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויוחקו בְּעֵט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג-כד).—ובסהמ״א: מכתבא שהוא **עט** ברזל נוקב את הצור כך דגלא שהוא מכזב מכיר בכזבנות חבירו (ערוך ערך דגל). וכן **עט** של מתכת שכותבים בראשו האחד ובראשו השני מוחקין ניטל הכותב טמא (רמב״ם, כלים יא כ). ואמר (סוקרט) **בעט** תנועות **העט** רסן על תנועת יתרי הכנור (כ״י חריזי, מוסרי הפלוסופי ב א). ואמר (אלכסנדר) על **העט** לולי **העט** לא היה העולם מתקיים ולא תיישר המלוכה (שם ה). אמר **בעט** **העט** קטן בכמותו גדול על כל גדול באיכותו (שם ב יו). **העט** הוא הכשוף חחזק (שם יז). השמחה על בשורת השלום ועצבון על אשר מנעת ממני את עטך ולא זכיתני לראות את טורי יהלומך (הלל המספר אלרן כוך, מכת׳ ע״ד ספרי הרמב״ם, חמדה גנוזה יח.). ומה לי פה לחלל גאון יפעתן בקנה רצוץ **בעטי** הכהה (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, הקדמי 3).—ואמר המשורר: לך **העט** אשר נכבד ונחמד והוא נבזה חדל תאר וקומה (יוסף בן חסדאי, הלבלבי חן, שער השיר 28). לך חלק עליון **בעט** ובגליון וגולת עם אביון בביתך מסתורם (ר״ש הנגיד, באמרת ערב). ושית אתה כטוטפת עלֵי ידך מקשרת ותכתב בלבתך **בעט** ברזל ועפרת (הוא, שלח יונה מנסרח). וכף עפר **בעט** מאין דיו על פני כנור ככף כותב ונוקר (הוא, ידידי קוס). ליל כתבו **עטם** עלי הסון צורות וצורות האדמה מחו (רשב״ג, אולי דמעות). היא כל תהלתך ואולם לאט על **עט** שגה בכתבו כל לא כל ולא חציה (הוא, גפן פתולה). מחכים ברוח פיו לבב פתי וזרוק **עטו** דמי כסל וזמן הדית (רמב״ע, אקיר אשר לבו, דיואן עט, בודל׳). ראה **העט** ביד השר יכתב אבל ירקום וכברק ירוצץ (שם, דיואן קעב). ימינו על פני ספר תחקק בפי **העט** כתב משי ורקמת (הוא, סכלה לנפה אגל). **בעט** ספר יהי עשה אחי בין אשר לא יעשה גבור בחרב (הוא, הנגיד נכספו באורך). אשר **עטו** אלי מזרח ומערב מאד ארך ואם קסתו קסרה[1] (ר׳ יהודה בן יוסף, למי אקטיר, JQR. NS. I. 245). ולמה דבור **העט** נשאר לזכרון (רלב״ע. סאלות, כסנה ב, 24). אנחנו ליקר עמוד ותמיד **בעטנו** נפאר המלוכה (ר״י, חריזי. תחכמוני מ). פליאה דעת **העט** ממני זר מעשהו (דון שם טוב בר״י אלדוטיל, ד״ח מז). **עט** בלי לב יבין לחשי ובלי אזן ישמע רחשי (שם). עצר דיו **ועט** קרח בצנתו עד כי ליד סופר שחקו בני ביתו כי לא נתנו קור לגמור כתיבתו השליך כפור קרחו שלא בתיבתו נסה טבול **עטו** שֵׁנית ונשברה רגלו ולא עלתה טבילתו (שם כ). במטה **עט** יבקע ים תעודות ויתן ברוח פיו דרכים (ידי משה, פירים קלרים, שם פג). **עטי** **עט** סופר קומה ופצה פיך (יל״ג, אחס עדי א, 122).—ומ״ר: **עיטיו** בפיהם רוש לפי שטים ועל חק הישרים ציף ולשפתים (רמב״ע, עינות תהום, דיואן פב, בודל׳). ויעשו **עיטיו** אשר לא יעשו חוגרי חרבות לקרב הורקו (הוא, אולי בקרבת, שם קעא). נלאו **העטים** לחק מעלתך

---

[1]) משק׳ זִמְרָת וכו׳ עי״ש.

[2]) [כך פרשו התרגומים העתיקים, אבל המפרשים פרשו כמו עֶזְרָתָה ב): להיות עזרה לנו, או שהוא תאר ליי׳ **כמו** אתה עֶזְרָתֵנו.]

[3]) [לא נתברר מקורו. יש מחברים עם הערבי׳ עֻ׳וט, עַ׳אטַ[a]), שקע, חָדַר (Kö, II 83). ואולי הוא קרוב לחטט. ובאשור׳ חַטְ, שבט (Del., 273).]

[a]) غوط غاط

---

[1]) [צ״ל: ק צ ר ה.]

(עמנו', מחני' יח). ואם צנה גם קור מימי חדיו גוזל ואין העט נוזל קח לך עט ברזל יעוז לך מעשרה עטים (דון ס"ט בר"י אלדוטיל, ד"ח כ). את הכל עשה יפה בעתו ויעלני מדלות מימי רהטים בתבונה משנה עטים שירה כתובה בלא עט ודיו רצה נא כאשפר (שם).

***א·עטה**[1]), ממנו עָטָה, *עֲטִיָּה, מַעֲטֶה.

א·עָטָה, פעו"י, עָטוּ, עֹטֶה, תַּעְטֶה, יַעְטֶה, וַיַּעַט, תַּעְטוּ, יַעֲטוּ,—עָטָה בגד, מעיל, התכסה והתעטף בו, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: איש זקן עלה והוא עֹטֶה מעיל (ש"א כח יד). וְעָטָה את ארץ מצרים כאשר יַעְטֶה[2]) הרעה את בגדו (ירמי' מג יב). וילבש בגדי נקם תלבשת וַיַּעַט כמעיל קנאה (ישעי' נט יז).—ובהשאלה: עֹטֶה אור כשלמה (תהל' קד ב). תהי לו כבגד יַעְטֶה[2]) ולמזח תמיד יחגרה (שם קט יט). ילבשו שטני כלמה וְיַעְטוּ כמעיל בשתם (שם כט). יבשו יכלו שטני נפשי יַעֲטוּ חרפה וכלמה מבקשי רעתי (שם עא יג).—עָטָה על שפם, כסה בבגד את שפמו לאות טמאה או אבל, verhüllen; envelopper; to enwrap: והצרוע אשר יהיה בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יַעְטֶה[2]) וטמא טמא יקרא (ויקר' יג מה). האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תַעְטֶה[3]) על שפם (יחזק' כד יז). ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תַעְטוּ[4]) (שם כב). ובשו החזים וחפרו הקסמים וְעָטוּ על שפם כלם כי אין מענה אלהים (מיכ' ג ז).—ואמר בן סירא: בעטה א[פ]ר אל תהתל ואל תקלס במרירי יום (ב"ס גני' יא ד). מעוטה צניף ועד עוטה שמלת שי[ער] (שם מ ד).—ובתו"מ: ברוך שעטני מעיל (נדר' מט:). שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה וכו' שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו ועטה את בגדו ויצא (מד"כ שה"ש א ז).—ובספהמ"א: מלך הכבוד יפתח לך אור עינינו ולכל תלמידי חכמ' שבקירואן משוש לבנו חביבנו ידידנו שערי חכמה ושערי בינה ומעטת תהלה יעטמו וחלקם בחיים יהי נצח (תשו' הגאונ' הרכבי רסד). אמר החכם וכו' מי שעטתהו מעיל הבושת יעלים מומיו מבני אדם (ר"י א"ת, מנמ' הפנינ' לרשב"ג 21). עוטי סותי אמונה וכפיהם מתמוך בשוחר נוערים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 59). שמואל אשר גדל בישראל לעטות הדרנו לרשת מצבנו ומטהרנו ולחבוש פארנו (שם 73). — ואמר המשורר: ומשך השוטה וקנתו טוטה אשר היתה עטה מלובה כגברים (דונש, דעה לבי חכמה). זקן יראה חבר תורה ומוסר ישיש תלמוד שארית הנבונים והנבר בעטי הגדלים והנכבד בעטי הסדינים ובראותם באפריקי כבודו חשבוהו כאחד מגאונים (ר"ש הנגיד, ידידך). לבשו (ההוללים) לבוש הפך ובגד בוגדים עטו וכתנות האמת פשטו (רמב"ע, דיואן קב, ברודי). מה מצאו ימים באנשי האמת כי לעגו להם ובהם עטו מלאו ידי רעים כלבותם בהון עתק ולטיבים מעט צבטו (שם). אובא לגן בשם ואשכח שד ואעטה גיל יום לגן אובל (הוא, הגביר ככפלו באורך). סות אהביו עטות טובו מכל מדים ועליו איך תלוני ולחשוק בך הקדים חכו ממתקים וכולו מחמדים (ראב"ע, איה עופר). לשירם נבהלו אנשי לבבות ועטה הזמן בגדי חרדות (ר"י חריזי, תחכמוני' יח). לבן פשוט סות איד והשמחה לבש וחלוץ מעיל יגון והשלוה תעט (שם ה). אויה לי כי אבדה ארין תפארתו בעטותו אדרתו לשמור את משמרתו (גנזי שכטר ג, דודסון 262). יפת תואר יפת מראה עדינה עטי צבייך ואת עדיך עדי נא (ר"י נג'ארה, יפת תואר, עולת תמיד קסט). — ואמר הפיטן: ימיני לבש חן ונסמך על עוטה גאונות (חגגי, סליח' אסתר). הלעיטה רמש והיא משכה לעופר הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטלי' ב, קכט.).—ונסתר עָט: אור עט אדרת נוגה עוטרת סכיביו סוחרת ברכו (קונטרי הפיוטי' ד). טרם בעלותו יקדימנו סגן ביכתונת בד עט כמו מסוים (Elbog., Stud. 137). אזר עז ועט קנאה בשריון וכבע נראה (אזר, יוצ' אחרי פסח). נקמות וקנאה יעט שונאיו להדוף כמו לשעבר עט לנדוף (מסה, שם).—ובינ' פָּעוּ': צבאות דגים ותוקף תגינים התוית ליודעיך עטויי קשקשת (ר' ינ', אתה כוננת, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני' ב, 111). סגולים ששים רבוא נכללו עטוים בששים אותיות ובם נדגלו פוצחים שרי משמרותיה כהודגלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). נודה לי"י אדוננו כי חסדיו עלינו

1) [כך בארמ', ובערב' עַ'טַא a); ובסורית גם השחית, כבה; באשור' אַטוּ, חֹשך (Del., Handw. 45).]

2) [ס"א: יַעְטֶה.] — 3) [ס"א: תַעְטֶה.]

4) [ס"א: תַעְטוּ.]

a) غطا

נטויים ורחמיו עטויים ובטובו אנו נחויים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכין 3, 61). מטולטלים בכל פאה נפוצים במדינות סחוכים מנוי עוֹ עטויים בסדינות פקוד דמעת עשוקים (חסר לו כל תפלה, קמח״ל, תריט.).

—הפעי, הֶעֱטָה, הֶעֱטִית, יַעְטֶה, ס״י, — כמו קל: עברי בעמק הבכא מעין ישיתהו גם ברכות יַעְטֶה[1]) מורה (תהל' פד ז). הֶעֱטִית עליו בושה (שם פט מו). — ואמר המשורר: הוא יום ביום משתחוה לך גם את מעטה עליו מעיל הדר (רסג״ג, סמס כחתן). בוזה ושמה למוזה ושמה ובן האמה העטני אימה (ר״י הלוי, יונה נשאתה). וארצי חנפה תחתי כאלו תמול לא העטתני את מעילה (עמנו', מחב' ח).

—הפעי, *הָעֳטָה, — שהעטו אותו, ואמר הפיטן: הוד אפדנו נטה ועל גבנון אותו הטה זה סיני גאות עטה חידתו כעל אברה העטה (אלן, יול' א שבוע'). ועי' גם ב.עיט, הָפע'.

—התפ', *הִתְעַטָּה, — עטה את עצמו, ואמר המשורר: בושה יעטה וכלמה יתעטה ידך כתנטה ובשמי תבטה (גנזי שכטר ג, דודסון 101).

ב.עטה, ממנו ב.עָטָה.

ב.עָטָה, פיו״ע, עָטֹה, עֹטְךָ,—עָטָה את פלוני, העתיקו

והנידו ממקום למקום: הנה יי' מטלטלך טלטלה גבר ועֹטְךָ עָטֹה (ישע' כב יז). — ועָטָה, תעה ממקום למקום: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כְּעֹטְיָה על עדרי חבריך (שה״ש א ז). — ואמר המשורר: אלו הרבה עלי תורה אשר הלכה לבית ציה אשר היתה עלי עדרי חבריה כמו עטיה (ר״ש הנגיד, הצמות פליליה). לזבוב אשר בקצה יאור מצרים נשבני ושבתי עוטיה (עמנו', מחב' ז). עודנו מדבר והנה כסופות בנגב חולפות עוטיות ונבלמות ושוממות וכיוני הגיאיות כולם הומות (שם כח).

א.עָטוּף, ת״ז, מ״ר עֲטוּפִים,—חלש, בלי כח, schwach, kraftlos; débile, défaillant; feeble, faint; כבשים

עֲטוּפִים: ובהעטיף הצאן לא ישים והיה הָעֲטֻפִים ללבן והקשרים ליעקב (בראש' ל מב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך הָעֲטוּפִים ברעב בראש כל חוצות (איכ' ב יט). — ואמר המשורר: ומי עינו לטוב ישים עליהם ויורם מחשבות מדע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא (רמב״ע, תרדת לנפה תנל). לשון כיסו דבק לחכו בצמא ושפתי שלחנו עטופים ברעב (ר״י זבארה, שעשוע' יב, דודסון 132). —ונק' עֲטוּפָה: נפש עטופה בעת זכרי לאשך הלא נכבה (ליון לפירת, קינ').

ב.*עָטוּף, ת״ז, נק' עֲטוּפָה, מ״ר עֲטוּפִים,—לָבוּשׁ עֲטִיפָה:

הרי שהיה עטוף במעפורת בכידום וכפלדום אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה וישא את כפיו (תוספת' מגיל' ד ל). הרי שמצאו עומד בשוק ועטוף טליתו שומע אני שהוא רשאי ליטלנה מעל כתיפו ת״ל בחוץ תעמוד (ר' נתן, מדר' תנאים, דבר' כד יא). אין נשאלין נדרים אלא עטופים ויושבים והנשאל יושב והשואל צריך להיות עומד וכו' (ירוש' נדר' י י). כי אתא רב דימי אמר עטופה (האשה) כאבל ומנודה מכל אדם (עירוב' קד:). כשהיו ישראל נראין לעמונים נראין עטופין לשלום ולמואבים נראים מזוינין למלחמה (מד״ר במדי כ). ר' ישמעאל בר' יוסי בעא קמיה רבי א״ל מה דין דכתיב כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה א״ל כגון את וחברך ושני עטופי סדינין כיוצא בך שאין אתם חשובין בעצמיכם כלום (שם קהל' א). — ובסהמ״א: אמרו רבותינו עמדו שפחותיו באותה הלילה ועשו נ״ר טלאות של תכלת ובבקר בא לו אצל משה הוא ונ' ור' איש עטופים טלאות של תכלת (גנזי שכטר א, גינזבורג 215). דרך כל החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהן עטופים (רמב״ס, תפלה ה ה). ואז יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת רחבה תחת בגדיו עטופה (מגל' אנטיוכס). — ואמר המשורר: אראה היום במקדש מעט עטוף כאביון בגלותי כפי כחי כפי ארחץ בנקיון (ר״י הלוי, אראה היום). — וא.עָטוּף וב.עָטוּף יחד: ישנים בלילם הלא תקראו אל להתיר אסורים בחשך עטופים ורועים כסילים באפל בעת כל בני איש בסותי שחרים עטופים (רמב״ע, התרשיש ז סח-סט).

ג.*עָטוּף, ת״ז, מְחֻבָּר: ולא יהיה וגדרוה צאן עטוף

על כרות רעים אלא על נות לבדו (ר״י אא״ם, הסרש' לריצ״ג, ככה). ודע כי ומורט תאר לגוי עטוף על ממושך (שם מכט). ואמרו ראה בטוב מקור והוא עטוף על אמרו בשמחה לא על אנסכה (שם נסק). ואמרו כוכב אלהיהם רומז אל שבתו או אל זולתו וכו' וכוכב עטוף על מה שלפניו (שם סכח).

[1]) [ס״א: יַעְטֶה.]

ד.*עָטוּף, ת״ז, מ״ר נקי׳ עֲטוּפוֹת,—עָקוֹם וכפוף: ולשון התפעל אל תתהדר לפני מלך ענינו התגאות והתיפות והדורים אישר הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים (שם הדר). והקשתות עטופות כנחשים והחצים יוצאים מפיהם בצפעונים מחוריהם גרושים (ר״י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 483).

א.*עָטוּף, עיטוף ש״ז,—שה״ש מן ד.עטף: תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף[1]) נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין וכו׳ (ברכי נא.).—ובסהמ״א: כך האיש הישר הנותן בתו לת״ח אף שלבושו קרעים ועטפו כלים רעים ואין משים לבו ע״ז באומרו כי אין אלו דברי׳ דבוקים בגופו כי הוא רואה מה שבתוכו ובהסיר אותו עיטוף מעליו מראה תוארו ואור תורתו (ר׳ אליהו, שבט מוסר פה). ולעומת זה התלוננתי עליו על כן על הייסורין שעברו עלי לא יתנהג עמי בתואר שמאל וכו׳ כי אם שאם מתחלה היה שמאל עתה גם שיקרב בימין יהיה בעיטוף מה כי יעטוף ימין ולא יפשוט אות׳ (אלשיך, איוב כג ט). — ומ״ר סמי׳: מאותו יום (מיום שקבל כתב מסמיך) ולהלן קורין אותו כל אדם ר׳ וממנין אותו בדיינין ובסודות החברים ושמושיו ומלבושיו כשמושי החכמים ועטופי החכמים והחברים והרבנים הנסמכים (ר״י ברללוני, ספר השטרות 132).

ב.*עָטוּף, ש״ז, שה״פ מן א.עטף,—התעלפות: ויתחדשו הגעש והקיא ודפיקת הלב ועטוף ואם יגברו בהן אלה המקרים וכו׳ (נרבוני, אגרת חיים במורקות, כ״י ביהמ״ד שכטר 412). ואם החום חזק ויפחד מהעטוף ימשח באחרים העצלים (שם בקדחת הדקה). רפואת העטוף להרית סמי הרית ורדים והדם וכו׳ (שם בהריון). רפואתו (של האש הפרסי) בהתחלה להקיז במקום המתחלף אשר סנגד עדי יתחדש העטוף ויוכל לשרוט המקום אחרי ההרקה (שם בחליי הפרקים).

ג.*עָטוּף[2]), ש״ז,—בדקדוק, חִבּוּר וקשור, Konjunktion; conjunction; conjonction: ויעש גם הוא מטעמים ותהיה לעטוף במקום הואו (ר״י א״ח, הסרס׳ לריב״ג, גם). לא בענין עטוף אך בענין שכל מאוחר מהם

[1]) [מפרש שם בגמרא: רב פפא מעטף (בטליתו, רש״י) ויתיב רב אסי פרים סודרא על רישיה, ע״כ.]

[2]) [עי׳ ג.עֲטוּף.]

טעם לאשר לפניו (ר״ש א״ת, יקוו המים לו).—וו הָעָטוּף. וו החבור: ומה שהיה מן ווי העטוף דינה להיות בשבא ונפלה (ר״י א״ת, הקדמה טו, 102). ומה שהיה דינה מן ווי העטוף להיות בשורק כמו ושמרתם לעשות וכו׳ (שם 103). כאשר תהיה ואו העטוף במלה גבוהה ר״ל מלעיל תהיה הואו ההיא ברוב דבריהם קמוצה (שם 118). אך כאשר לא יהיה ענינה העתידות ולא יהיה בה ואו העטוף השבאית מלתה תהיה מלעיל (שם 202).

א.*עִטּוּר, עיטור, ש״ז, מ״ר עִטּוּרִים, עיטורין, שה״פ מן א.עטר,—עִטּוּר הבכורים, הפֵרות שהיו מקשטים בהם את הבכורים: שלש מדות בבכורים הבכורים ותוספת הבכורים ועיטור הבכורים תוספת הבכורים מין במינו ועיטור הבכורים מין בשאינו מינו תוספת הבכורים נאכלת בטהרה ופטורה מן הדמאי ועיטור הבכורים חייב בדמאי (ר״ש, ביכור׳ ג י).—ואמר הפיטן: ארממך. כעטור בכורי בקלתות מזהבות ולא בתורמל כבוד הלבנון נתן לה הדר הכרמל (אור, מעריב ליל ב פסח).—וקשוט של כוס: שלשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור[1]) ומודח (ר׳ אחא, ירוש׳ ברכ׳ ז ו). תנא עשר׳ דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדח׳ ושטיפ׳ חי ומלא עיטור ועיטוף וכו׳ (שם בבלי, נא.).—ושל סֻכה: עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (ר׳ ירמיה, ירוש׳ שבת ג ג). מקרקע סוכה את מודד עשרים אמה היתה למטה מעשרה ותולה בה עיטורין שהן ראויין לסכך בהן ממעטין בה לפסול (שם סוכ׳ א א). ר׳ ירמיה בעי עיטורי סוכה מה הן חזר ר׳ ירמיה ואמר כל שבעה הן בטילין על גב סוכה (שם בילה א א).—ובסהמ״א: עיטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן ממקומן (רש״י, סדור רמז, בובר).—*ומשמ׳ בִיי וקשוט: עד שבא אברהם ונתן לו הקב״ה את העטרה הזו (הזקן) שהוא עיטור לאדם כשהוא מזקין (תנחומ׳ חיי שרה ד, בובר).—ואמר הפיטן: אל נא כרך בעטור שנה אמרי רצה בפלפולי ביום הושענא (אל נא תעינו, הושע״ר).

ב.*עִטּוּר, שה״פ מן ב.עִטֵּר,—הסרה, עִטּוּר סופרים. השמטת וו החבור במקרא ע״י הסופרים: מקרא

[1]) [בציצים ופרחים כדרך היונים (ר״ז פרנקל בפרושו) ועי׳ גם עֲטַר.]

סופרים ועיטור סופרים[1]) וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני (ר' יצחק, נדרי לז:).

***עִטּוּשׁ**, ש"ז, מ"ר עִטּוּשִׁים, שה"פ מן עָטַשׁ,—הִתְעַטֵּשׁ: ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה שלשול קרי ושינה וחלום (ברכ' נז:).—ובסהמ"א: מיד כל שעה שבא לה העיטוש היתה עומדת ברגליה ומרחבת בין עיניה באשר אמר לה וסובלת עצמה וסוגרה את פיה מעט מעט ונפסק ממנה העיטוש כלל (אלפא ביתא דבן סירא). כדי להבדיל אותו מקול השעול והעטוש והדומה להם מהקולות שאינם בהסכמה כקולות הבהמות (רש"ע פלקירא, ראש' חכמ' 24). גם יאמינו כי הנשים חמות מן האנשים ושהעטוש גבול החולי (כ"י היטראלי, מוסר הרופאים 6). כל בעלי הנזלים יקבלו הזק בתחלת התחדשם בעטוש (פרקי משה ט, כה::). העטוש הוא תנועה חיובית מן המוח לדחות הליחה (כרבוני, אורח חיים ו א, כ"י ביה"מ שכטר). ומהם (ממקרי הגוף) מושג לנשמע בכח כעיטוש ופיהוק יציאה לרוח וקיאים וטעמים בפי איש חמוצים (שלמה רופא ברבנים, מבחר אבן סינא). ואולם העטושים אם נמנה אותם בסוג הנה הוא הרפואה אשר תושם בנחירים להריק מותר הראש (פרוש אבן רשד על מבחר אבן סינא). העטוש היא תנועה מיוחדת מן המוח לדחות ליחה או חמרים אחרים בעזר מן האויר הנשאף (קאנון ג ה ב ז). ולפעמים ידקדקו או יזילו המימיות אל הכים וינקבו מן הכים הצפאק מעט מעט והוא הנהגה טובה מועילה וזה בעטוש ובכל מה שימשוך המימיות למטה וראוי או שתזהר מבקיעה פן יקרה מן העטוש בקיעה (שם יד ד יב). העטוש תנועה מסגלת מן המוח לדחות חלאים רעים מתקבצים במוח (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המוח ונרטב המקום הפנוי מן הראש וירד האויר אשר בו ונשמע קולו כי עברו ויציאתו יהיה ממקום צר (יעקב בן יוסף אבן זבארה, פרקי אבוקרט ז לט, כ"י ביה"מ שכטר). וממין הנחש העטוש אצל ההמון כמו שאמרנו כמה פעמים נתעטש שתים או שלשה וקוראים העטוש נחש הראש (ר"א בדרשי, חותם תכנית יט ב). — עִטּוּשׁ של מַטָּה, נפיחה: עשה לו הטחור הוא מעי חשרשה, הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה והרוח של עטוש שלו הנולד מן הקרבים ומן המעים (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה א, סג.). ובבקע' צריך להתרחק כדי שלא ישמע חברו עטושים של מטה אבל אין צריך להתרחק עד כדי שלא יראנו (רש"י, ברכ' סג.). אמר לו למה נבראו עיטושים אמ' לו אלולי עטושים היה אדם נתרז בבגדיו וכשידע אדם שעטושים באים עליו ילך ויעשה צרכיו שלא יבא לידי בושה וישב בבגדיו מטונפים (אלפא ביתא דבן סירא). כשראתה שלשה פעמים בעטושין או שלשת פעמים בפיהוקין (רשב"א, תורת הבית, בית הנשים ב). ומדרכי ע"כ הצניעות הוא ג"כ שלא ילכו שני בני אדם יחד לבית הכסא אחד שלא יראה האחד פירועו של חבירו או ישמע עיטושו (הלבוש או"ח ג ב). ולא יעטש בתפלתו עטוש מלמטה בא לו עטוש ואינו יכול לעמוד על עצמו או שנאנס ונתעטש וכו' (שם). ורפואה המביאה לידי עִטּוּשׁ, כמו מְעַטֵּשׁ: וראוי כשיקרה למעוברת קושי הלידה שתכנס במי' נתבשלו בהם חולבה וכו' ויעשו לה עטוש בלבונ' ותלך בנחת במקום מורד ומדרון (ר"מ אלדבי, ש"א, ה, עד::). עטוש שנסה אותו גאלינוס וכו' ויריח אותו החולה ויגשם אותו וכו' (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). ויעשה עטוש באלגבדבא וכו' תשחוק אותו ויעטש בהם (שם). ויעשה מיני העטוש שקדמו למעלה ויעשה עטוש בשמן נרד או בשמן באבונג ויצוק על האזן על צד הכאב (שם).

1) [עי' ערוך, תשו' הגאו' הרכבי המובא בערך עטידה; רשב"א מאמר על ישמעאל (לד): פירוש הסרת סופרים, וכן הרא"ש. ורש"י ור"ן פרשו בדחק כמו א.עטור.]

עטט, ממנו *עָטַט.

עָטַט, קל לא נמצא.

—הִפעִ', *הֶעֱטִיט, — חתך באלכסון בצורת העֵט: כל שחיטה העשויה בעט[1]) טרפה ואם העטיטה מתחת ארבע חותמות החבוקות אל הטבעת הגדולה טהור הוא ואם העטיטה מתחת הטבעת הגדולה כשלשה חותמות טרפה היא (אלדד הדני, הלכ' טרפות ב ה, אפשטין).

***עֲטִי**, ש"ז, — עצה ומזמה, instigation ; Aufhetzung :
ארבעה מתו בעטיו[2]) של נחש ואלו הן בנימין בן

1) [עי' חולי' (ל:): וב שחיטה העשויה כקולמוס, ופרש רגמ"ה. וז"ל: שחותך הסימן באלכסון, ע"כ.

2) [פרש רש"י בעטיו כמו עטא וטעם (דני' ב יד), וכן רגמ"ה (ב"ב יז.). והערוך מביא גם פרוש מלשון עט: קולמוסו שנכתב בו המות, ע"כ. ואחרים פרשו כמו חטא, וזה רחוק.]

יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד (שבת נה:).—ובפסהמ"א: אבל הצדיקים הגמורים אשר אין להם שום עון וחטא כי אם חטא עטיו של נחש הקדמוני עליהם נאמר ואני תמיד עמך (ר"י מסיסה, מכמי קנאי 93). הנה הוא (האדם) מכת רע בחירתו ההווה מעטיו של נחש הקדמוני עלתה לו לעבור את חוקו ולהשחית את דרכו עד שנפסד המין בבללו (ר"י ערמאה, חזות קשה א).

עֲטִיָּה, עטייה, מ"ר עֲטִיּוֹת, ש"נ, — שה"ש מן א.עטה, ואמר הפיטן: אור נוגה עטית מעילו ברוך שם כבוד גדלו גבור כח ושגיא חילו שרפים עומדים ממעל לו (אור נוגה, מוסף יוה"כ, מחזי איטל' ב, קכד:). טירתך אור עטייתך נוגה וזרחך במראה קשת (Elbog., Stud. 185). קדוש עטיות בדים לבנים קשוטים כפרת אבות ובנים רצוי עבודתם בהם מתלבנים רשע ועון וחטא מרבנים (ר' שמעון, איך אסא, סליחי מוסף יוה"כ).—רק דמות במראה אדם כעין בבואה ואף עטיית אורו ולבוש הודו והדרו לא ראה (ר"א מגלגנלי, פי' יחזק' א כז).

עָטִיש[1], ש"ז, נַחַר, :Schnarchen; ronflement; snoring וכמו אל עטיש והוא יותר קשה ויורה על לאות כח המניע לאברי הנשימה והיותר קשה שלא יתראה הנשימה ולא הקצף ולא העטיש (קאנון ג א ה ח).

עָטִין[2],—א) ש"ז, מ"ר כנ' עֲטִינָיו: זה ימות בעצם תמו כלו שלאנן ושליו עֲטִינָיו[3] מלאו חלב[4] ומח עצמותיו ישקה (איוב כא כג-כד).—ובפסהמ"א: דלאו מחובר הוא (החלב) אלא פקיד ועקיר וקאי בעטיני הדד כתבואה בקשיה (רש"י, שבת לה.). כאשר נאמר עוד בענין הזה עד מתי תתחמקין כלומר עד מתי תקיפי ותתעכבי משוב והוא נגזר מן חמוקי ירכיך אשר הם העטינים המקיפים את הירכים והשוקים וזולתם (ר"י א"ת, השרש' לריב"ג, ענה). כי באמת על זאת יתפלא כל משכיל וטהור לב יוסיף לתמוה איך קצר ימים ושבע רוגז עת תפקחנה עיניו לראות אשר רק תתולי אטון ועטיני חלב כל מחסוריו בראשיתו ארון עץ ואבן מראשותיו כל קניניו באחריתו (ר"ש בלוך, שבי"ש א, הקדמ' 7).—ואמר המליץ: עטיניו מלא ראש ולען עצמותיו ישוקה (רשפ"ג, תוכחה, JQR. NS. III. 96).—ואמר המשורר: ואצעדה תהי ע"ש על זרעי זבניה רבידי צורני אוי לא אחמד עזה ואלו תשוה מעלות גלגל עטיני (רמב"ע, סקילותי, שער השיר 71). התאבקו יחד ברבעיהם ואת עפרות עטיניהם ימי עד חוננו (שוא, דיואן קכס). ותכחדי כי את הרגתים והלא דמם בבתיך ובעטיניך שמת את יסותיהם חלום סתום ואך מות שבריך ופתרוניך (הוא, תבל תכי לבג, דוקס 100). כלנו (היינו) שאננים וחלב בעטינינו וממתני קמינו עבה קטנינו ועתה דלונו ונברו שוטנינו (אמזתי בעאתי, יוה"כ, סדור תימני). להתענג בזיו כבוד ולמוץ חלב...ד למלאת העטינים ולנחול יש עדי נצח נצחים ואוצרותי למלא מחסונים (ר' שמואל בן פלי, אגר', תרבין ג 76).—ומ"י: אסובב על מקום עטין כמו נזיר סחור כרמא ודי שתהיה עמי מטוהרה ולא גושמה (ראב"ע, קרא ש"ר זה).—ואחר (שרחצו את האתון) הנח העטין והוא שם הכלי שמשימין בו חלב מלשון עטיניו מלאו הלב כמים חמים ויחלב בה (קאנון ג י ה ו).—עֲטִינֵי השמים: ראוי לדעת מעשה השנה ועטיניה מהקבציים והנכחיים הקודמים לארבעה הפרקים בטבע המולות טלה מוליד רעם וברק וראש המזל הזה מוליד רוחות ומטר ואמצעותו בינוני וסופו שידף וכו' (ר"י הכהן מטולטילה, אותות השמים ומספטי הכוכבים ב, ו.).—ב) זיתים עטונים: המשלח לחבירו שתילין ועטינין והוצני פשתן מעשרן ודאי מפני שנחשדו רוב בני אדם עליהן (ר' יהודה משום ראב"ע, תוספתי מע"ר ג ח). א"ר פינחס בי רבי זכיי מתני' בעטינים מה דתני ר' חייה בגרגרים (ירוש' מו"ק ב א).

[1] [בערבי ע'טיט a).]

[2] [מהמשך הפסוק נראה שהכונה לחלק מגוף האדם, וכן הבינוהו התרגומים העתיקים: התרג': הָוֵה; השבע': מעים, וכן הירוני'; הפש': צלעות. רש"י מפרש מלשון מעטן, אבל גם הוא ממשיך אל גוף האדם: חלבו ולחלוחו ושומנו, ע"כ; רלב"ג: השדים. ריב"ג אומר, וז"ל: העטינים אצל הערב הם מקומות קבוץ הגמלים על המים וזולתם כלומר מרב חלב בקרו וצאנו מלאו עטיניו חלב כענין ארץ זבת חלב ודבש, ע"כ; וכן ראב"ע. רד"ק (בשרשיו) אומר, וז"ל: יש מפרשים הכלים שחולבין לתוכן ואין בזה יתרון וגדולה וכו' ע"כ. וכן מפרש בעל הקאנון במאמר המובא בפנים הערך, וכן דעת לב החדשים. ורשב"ץ (בפרוש אוהב משפט) מחבר שני הפרושים: וכן נקרא בלשון ערבי כלי שחולבין והוא רמז אל השדים, ע"כ.]

[3] אולי כמו: עצליו.

[4] אולי: חֵלֶב.

a) غطيط

*עֲטִיף, ש״ז, מ״ר עֲטִיפִים, — טלית שמתעטפים בה[1]) צריך אדם שיהו לו שני עטיפים[2]) אחד לחול ואחד לשבת (שם פסה״ר ס ח).

א.*עֲטִיפָה, ש״נ, — שה״פ מן ג.עָטַף, כמו א.עטוף: תלמידי חכמים ניכרים בהילוכם ובדיבורם ובעטיפתם בשוק (ספרי דברי שמג). כעטיפתינו בחול כן עטיפתינו בשבת (ילקוט פסה״ר ס ח). מנודה מהו בעטיפת הראש א״ר יוסף תא שמע והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהן מן השמים (מו״ק טו.). וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[3]) (שמואל, שם כד.). ר׳ יצחק (אמר) בירכו במן וקידשו במקושש בירכו בעטיפה רב הונא אמר צריך להחליף (מד״ר בראש׳ ג, תיאור׳). שני תלמידים משל ר׳ יהודה שינו עטיפתן בשעת השמד וכו׳ (שם פג). דגול מרבבה א״ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר ברם הכא הוא אש ומשרתיו אש (שם, שה״ש, מה דודך). ת״ח צריך שיהא צנוע באבילה ובשתיה ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל בהליכתו ובעטיפתו ובקולו (דא״ז ז).—ובסהמ״א: וכי מאחר שהתבונן בציציותיו בשעת עטיפתן וברך עליהן לאחר מכאן למה אוחזן בידו וכו׳ (אוצ׳ הגא׳ א, לוין 36). ואלה תולדות אהרן ומשה רבות׳ אמרו לא מפני שהיו עטיפת פניהם שווה לפיכך ייחס האבות עם הבנים וכו׳ (גנזי שכטר א, גינזבורג 95). כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם לפיכך צריכין הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש (רמב״ם, סנה׳ ג ז).—עֲטִיפַת הארץ: דשא ארבארי״ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק (רש״י, דבר׳ לג ג).

ב.*עֲטִיפָה, ש״נ,—שה״פ מן א.עָטַף,—כמו ב.עטוף: כי יעטוף עטיפת נפשו ודאגת לבו יתפלל תחלה והדר לפני ה׳ ישפוך שיחו שמונה עשרה (רש״י, ע״ז ז:). ולהחליף בגדים בלבוש שק ואפר ולבכות עד עטיפת רוח (מספרות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גנזבורג 486). הכטית הנביא שהתפלה שהיא

[1]) [בערב׳ עִטַאפa).]

[2]) [אולי זה מ״ר מן עטיפה. ס״א עטופים, וכן מד״ר רות (וכהלת). ומ״ב גרס שם: עטפים.]

[3]) [פרש ר״ח (שם), וז״ל: מכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו.]

a) عطاف

מתוך הצער ועטיפת הנפש היא הנכנסת לפניו אל היכל קדשו יתברך (רבנו בחיי, שמות, ז:). וקראה עטיפה לפי שהוולדות ההם חלושים מלשון נפשם בהם תתעטף (ר״י אברבנאל, בראש׳ ל).

ג.*עֲטִיפָה, ש״נ, שה״פ מן ד.עָטַף—כמו ג.עטוף: יש לואו המהפכת אז בחינה אחרת כי היא לא תשיב את העוברים לעתידים אלא כשתהיה המלה מלרע כי כשתבוא המלה מלעיל לא יצא דינה מהעטיפה (כ״ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

ד.*עֲטִיפָה, ש״נ, מ״ר עֲטִיפוֹת, שה״פ מן ב.עָטַף, — עִקּוּם: הלוך וטפוף תלכנה כבר נזכר בספר בעלי הכפל ועניננו לפי המקום הולכות בעטיפת הגוף ובענועו אצל צד (ר״י א״ח, השרשים לריב״ג, טפף). —ועקום של הדרך: ורצה באמרו והדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים אשר הם כמו כרוכים לעטיפות אשר בהם ועל הדעת הזאת אמר התרגום בוהיה העקוב למישור ויהא כפלא למישרא כלומר שהוא כמו כפול וכרוך לעטיפות אשר בו (שם, הדר).

עֲטוּלִית[1]), ש״נ,—אולי ערומה, ובהשאלה שוממה: אליך שורק הנטועה בקרן בן שמן מבחר קרוחיות ועטולית כולה זרע עלי עין פאורות שלחתה (רש״י, סמוי, קבול׳ קונטרס׳ א).

עֲטִירָה, ש״נ, שה״פ מן ב.עטר,—הסרה: עיטור סופרים פי׳ לשון עטירה הוא תרג׳ רק הכמות לא סרו ולא עטרא (ערוך ערך עטר).

עֲטִישָׁה, ש״נ, מ״ר כנ׳ עֲטִישֹׁתָיו, שה״פ מן עָטַשׁ, — דחיה פתאמית של רוח בקול מיוחד מהנחירים das Niesen; éternuement; sneezing: עֲטִישֹׁתָיו (של הלויתן) תהל אור ועיניו בעפעפי שחר (איוב מא י). —ובמדר׳: לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור שנא׳ וכו׳ (פדר״א נב). עטישותיו של מטטרון תהל אור ועיניו כעפעפי שחר (מסכ׳ אצילות).—ובסהמ״א: אמר התדע מתנועת העטישה אמרתי ליחה או רוח יזיקו את המוח ועל כן ידיחנו הטבע אל העצם הנקוב כבברה וכו׳

[1]) [בערב׳ עַטַל, עַטַלa), היה ריק, היתה בלי תכשיטים; הלך בטל; וכבנין הכבד עַטַּל, גם הֵשַׁם ארץ מיושביה. או הוא כמו ערטל בארמ׳ שפרושו ערום.]

a) غطل عطل

זעל. וזת ישמע קול העטישה (ר״י זבארה, פעסוע׳ ע זודפון 102). לפי שמתפזרים מכח עטישותיו המים או מוציא ראשו מהם להתעטש ויתגלו עיניו ויאיר העולם (רשב״ן, אוהב משפט, פי׳ איוב קלד:.).

עֲטַלֵּף[1], ש״ז, מ״ר עֲטַלֵּפִים,—מין עכבר בעל כנפים שיעוף בלילה, Fledermaus; chauve-souris; bat: ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שקץ הם את הנשר וכו׳ ואת הדוכיפת ואת העֲטַלֵּף (ויקרי יא יג-יט). ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות וְלָעֲטַלֵּפִים (ישעי ב כ).—ובתלמו׳: צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף[2] עטלף לאחר שבע שנים נעשה ערפד (ב״ק טז.). לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאור א״ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי היא ואתה למה לך אורה (סנה׳ לח:). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאף על פי שמטיל ביצים מניק (בכור׳ ז:). — ובסהמ״א: המוסר מעביר מהדעתן שכרות ויוסיף לשוטה שכרות במו שהיום מוסיף לבעלי העינים ראות ולעטלף עורון (ר״י א״ת, מבחר הפנינ׳ לרשב״ג 26).—ואמר המשורר: אשר פרש כנפיו כעטלף ועפו עורבי שחק (רשב״ג, אני הלים, דוקס 19). אך נסגרו לפני מאור שמש לעת ערב ולצאת בעטלף חשו (למה מספרי כ״ב, טיריס, ד״ח פח).—ובמשמ׳ טבעית: העטלף (שוואלבע) הוא ידוע להיות נמצא ברוב המקומות מאכלו כל מיני תולעים ודבורים (בכוך ליכדא, כאסיי למודים א ו). במדינות שוועדען וענגלאנד יבואו העטלפים כאשר יתחיל לפרות פרח היער (ילוועל, למודי הטבע ב, יג.). סימנים על ירידת הגשם מגדר החי אם העטלף יעוף קרוב למים והאדמה (שם זו:).

עטן[3], ממנו ב.*עָטִין, *עָטַן, *מַעְטָן.

***עָטַן**, פ״י, — עָטַן זיתים, שם אותם במעטן: הזית השלישי עוטנו בבית הבד עד שילקה ומעלהו ומגגבו בראש הגג (מנחי ח ז). מביאין שתלים וקרומנין

1) [לא נתברר מקורו; כך גם בארמ׳, ובכנעני בהעתק יוני cϑολαβαδ.]

2) [בסדר רב עמרם השלם (ח״א קלח:) הגרסה: נקבה. וכן בכ״י מינכ׳ ובילק׳, עי׳ ד״ס, הערה.]

3) [בערב׳ עטן a), טנן והרטיב.]

a) عطن

מחוצה לארץ לארץ אבל לא מארץ לחוצה לארץ וכו׳ ולא זיתים מחוצה לארץ לארץ ועוטנין אותן בארץ (תוספתי שביעי ד יט). הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלים מוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד (שם ה ח). ובלבד שלא יהא הוא מלקט והן אוגדין על ידיו בוצר ודורכין על ידיו מוסק ועוטנין על ידיו (שם חלה ב ה). העוטין זיתיו בין שני בדין כיון שגמר אחד מהן הוכשרו לקבל טומאה (שם טהרי י ז). — ובינ׳ פעו׳: דרך בני אדם לוכל זיתיהם עטונין (רבי יוחנן, ירושי דמאי ו ו).

—פעי, *עֻטַּן, בינ׳ מְעֻטָּן, מעוטן,—שעטנו אותו: לאהוב למעלה ותמד למטה וכו׳ המובחר מסגורגר ומעוטן[1] בראש הזית (רש״י, תמו׳, קבול׳ קונטרס׳ יד).

א.עטף, ממנו א.עָטוּף, ב.*עִטּוּף, ב.*עֲטִיפָה, א.עָטֵף.

א.עָטַף, עֲטוּפִים, עֲטֹף, יַעֲטֹף,־טוּף,–עָטַף מרעב וכרום׳, היה חלש בלי לח, schwach, ohnmächtig sein; être faible, défaillant; to be weak, faint; ובהשאלה היה בצער גדול וכדומ׳: תפלה לעני כי יַעֲטֹף ולפני יי׳ ישפך שיחו (תהלי קב א).—ועָטַף הלב במשמ׳ זו: מקצה הארץ אליך אקרא בַּעֲטֹף לבי (שם סא ג).—ובמשמ׳ התפלל, ואמר המשורר: לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך והין אטף כדל יעטף למצא חן בעיניך (ר״י אבן גיאת, יד התיר, סער השיר 21). לך עטפתי גם שטפתי דמעי במשכבי (רשב״ג, סמר גני, ליוה״כ, סדור תימני, כ״י בריטי מוז׳). נפשי ליאשיה תעטוף תהמה המות יונה כגג בודדת (רמב״ע, דיואן מח, בודלי׳). אצפה לעברם ואעטף בקברם ועיני לשברם יפיצון נהרים (ר״י הלוי, היוכלו סגרים).—והרביעי שיתחנן אל האלהים ויעטוף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחול לו ולקבל תשובתו (ר״י א״ת, חו״ה, התשובה ה).

—נפע׳, פֵּעָטֵף (במקום בְּהֵעָטֵף), — נֶעֱטַף הילד ברעב וכדומ׳. כמו א.עָטוּף: כלו בדמעות עיני וכו׳ על שבר בת עמי בֵּעָטֵף עולל ויונק ברחבות קריה (איכי ב יא). —ובסהמ״א: כי רוח מלפני וכו׳ כשרוחו נעטפת והוא נכנע (רש״י, ישעי כז טז).—ואמר הפיטן: קרב בן ישאף לצל חסדיך הומה בלב נעטף צורי אל תם באף אל עבדך (מה לך, סליחי, סד׳ רע״ג ב). — ואמר המשורר: נדיבים נאספו היום אל סעוניו רעבים נעטפו וצמאים לפניו (רמב״ע, אחרית ותקוה, דוקס 78).

1) [עי׳ מנח׳ (ח ז).]

ולשלחנות ערוכים מהרו אכול והותר מי ברעב נעטפו (הוח, דיוחן קנז, צודלי).

—התפ', התעטף, התעטפם, תתעטף, ־טף,—התעטף הילד, נחלש, נעטף, כמו א.עטוף: לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם (איכ' ב יב).—ובהשאלה, התעטפה הנפש, נחלשה מרוב צער ויגון: בהתעטף עלי נפשי את יי' זכרתי (יונ' ב ח). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה).—והתעטפה הרוח: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (שם עז ד). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג-ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). —ובמדר': הלכו להם ביער ונתעטף רוח האב ולגו עיני הבן דמעות על ענים (תנחומ' האזינו ח).—ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רם לכל שאל נדרש רצני בהתעטפי בעני ורש (רשב"ג, אלהים אלי אתה). צמאה לך נפשי וכו' ותתעטף עלי להזכיר את שמך ולהרבות זכרך (בחיי, בקשה בסוף חו"ה). בפיך נחלי נפת וצופים ואתעטף בצירי בין צמאים (רמב"ע, לכל חים, דוקס 97). בהתעטף רוחי אזכרה נעמך הבט לכבודך יום בו ארוממך (ראב"ע, ובכן יי' קראתיך). ויצחק אלי ויאמר אלו רעבת באשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת היית אוכל צללי הרפת ולא היית שואל צנון ולפת (ר"י זבארה, שעשוע' ד, דודסון 42). ובאחרית הגענו אל גשר רעוע ותחתיו נחל שוטף וכאילו רואיו גוזל וחוטף ואז החלה נפשי להתעטף (עמנו', מחבר' כח). אני נפשי תהלל לו בכל יום ותתעטף בפלולים ושיחה (במיטב שיר, פזמוני לפסח, סמא"ל, חסיד:).

— הפע', העטיף, העטיף,—כמו קל, העטיף הצאן: ובהעטיף הצאן לא ישים (את המקלות) והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (בראש' ל מב).

ב. **עטף**[1]), ממנו ד.*עטיפה, ב.עטף.

ב. **עטף**, יעטף, ־טוף,—עטף ימין וכדומ', נטה ועבר וחלף: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעי' נז יו).

ג. **עטף**[1]), ממנו ב.עטוף, א.עטוף, *עטיף, א.עטיפה, ג.עטף, מעטפה.

ג. **עטף**, יעטף, יעטפו,—עטף בגד וכדומ', כמו עטה, ; sich umhüllen; s'envelopper; to wrap oneself ובהשאלה, עטף לבוש של חמס וכדומ': לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהל' עג ו). — ובהשאלה, העמקים בר, יתכסו: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (שם סה יד). — ובתו"מ: ולשם (לחצר המעורבת) מוציא כל כלי תשמישו ולובש כל מה שיכול ללבוש ועוטף כל מה שיכול לעטוף (שבת טז ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן וכו' (ר' תנחו, ירוש' נדרי ג יב). מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלך ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונועל סנדלך או עוטף טליתך (ר' ישמעאל כה"ג, מכי' משפט' יח). זה נקרא ר' וזה נקרא ר' זה חכם וזה חכם זה עוטף בטליתו וזה עוטף בטליתו אם כן למה חכמתי או יותר (מד"ר קהל' א, המכס עיניו בראשו). שלא תהא תפילין נושא [וטליתך] עוטף והולך ועובר עברות (פסיק' רבת' כב).—ובהשאלה עטף אור, כמו עטה אור: משעטף את האור חזר וברא את העולם (מד"ר שמות טו).—ואמר המשורר: חיה רעה ומשכלת זוקן כי יחטיא פי חטפי חשבת יום צרה ומבוכה זוקן כי המעיט פי עטפי (עמנו', מחברי ד). כר נרחב אין קצה יעטוף אדם רב כעטוף הים מים (אדם הכהן לבנסון, חלום חזיון לילה).

—נפע', *נעטף,—כמו קל: דרכים ששוה (אנדרגינוס) בהן לאנשים וכו' וחייב בכל המצוות האמורות בתורה באנשים ואינו נעטף[2]) ומספר באנשים (תוספת' ביכורי ב ד). היה נעטף בטליתו וטמאות וטהרות בצדו וטמאות וטהרות למעלה ספק נגע ספק לא נגע ספקו טהור ואם אי אפשר לו לבון ספקו טמא (שם טהרות ד ח). האיש נעטף[3]) ומספר ואין האשה נעטפת[3]) ומספרת (שם סוט' ב ט).

—פע', *עטף, מעטף, — עטף את פלוני, הלביש: והמלביש והמנעיל והמעטף[4]) הרי אלו באזהרה:

[1]) [בערב' עטף[a]), נטה, סבב, קפל, עטף טלית, עקם חבר.]

[a]) نطف

[1]) [עי' הערה לב.עטף.]

[2]) [כשהוא מצורע, עי' ויקר' (יג מה).]

[3]) [בדפו' מעטף, מעטפת.]

[4]) [בספרי (דברי לא) הגרסה: והמעטיף.]

(סס סנה׳ יג).—וכמו קל: כי מעטף בציצית ליטא ברוך אשר קבמו״צ להתעטף בציצית (נרכ׳ ס:).

—פע׳, *עַטֵּף, מְעַטֵּף,—כמו א.עָטוּף: בכל שנה ושנה היה זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים (מד״ר ויקר׳ כח).—ובסהמ״א: נראה לו למשה [רבע״ה] מתוך בכודו של הקב״ה כדמות שליח צבור מעוטף שיורד לפני התיבה (ר״ח, נספחי לחוני הגחי ח, לוין 4).—ואמר המשורר: קחה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה וכה קדומה מעלפת בכליה ככלה מעטפת בעדיה בעלמה (יוסף בן חסדאי, הללני הן, סער הסיר 29).

—התפ׳, *הִתְעַטֵּף, נִתְעַטֵּף,—עטף את עצמו: המוצא ספר בשדה וכו׳ אם היו גשמים יורדין מתעטף בעור וחוזר ומכסה אותו (תוספתי ערוב׳ יח טו). אבל מיסב מתעטף ומברך (רבי בח בריח דרבי חייח, ירוסי נרכי ז ז). אחז בה (בטלית) האור משני צדדין נוטלה ומתעטף בה ואם כבת׳ כבת׳ (סס סבת טז ח). כנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורי׳ ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים זקנם (ירוסי ר״ה ח ג). כיון שראתה (בתו של נקדימון בן גוריון) את ר׳ יוחנן בן זכאי נתעטפה בשערה ועמדה לפניו ואמרה לה רבי פרנסני (ספרי דבר׳ סה). אני ראיתי את ר׳ שגיהק ופיהק ונתעטש ורק ומשמש בבגדו אבל לא היה מתעטף (רבי חנינח, נרכי כד.). אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית (סס ס:). מאימתי התחלת דין רבי ירמיה ור׳ יונה חד אמר משיתעטפו הדיינין וחד אמר משיפתחו בעלי דינים (סבת י.). אותו היום ערב שבת היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש (סס לח.). ירד ר״ג מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו (ערוני קד:). באו והודיעו את שמעון הצדיק מה עשה לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו וכו׳ (יומ׳ סט.). עמד (דוד) והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין (ומד״ר ברחסי עד). מה עשה (מרדכי) נתעטף בטליתו ועמד בתפילי לפני הקב״ה (ר׳ לוי, סס ויקר׳ כח). מיד צוה ועשו ר״נ טליות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר״נ ראשי סנהדראות שקמו על משה (סס במדי יח). באותה שעה מה עשה משה לבש שק ונתעטף שק נתפלש באפר ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב״ה עד שנזדעזעו שמים וארץ (סס דברי יח). מעשה בגרגרן אחד וכו׳ פעם אחת נתעטף בכלי קוריים שלו ועלה לראש הגג ונפל ומת (סס קהלי ח). לאחד שהיה מוכר טלית באיטלס ועבר אחד וראה אותה א״ל שלי הוא א״ל התעטף בה אם מחוקת היא לך הרי היא שלך (ר׳ חייח רבה, פסיקי דר״כ יח, נובר).—ובסהמ״א: ומפסיק ומברך בין ישתבח לקדיש להתעטף בציצית ומתעטף ומתחיל לומר קדיש (חולר הגחונים ח, לוין 39).—ובהשאלה: ר׳ יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יר״מ ה׳ אלהינו שתציין בבשתינו ותביט ברעתינו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך (ברכ׳ טז:). ר׳ שמעון בר׳ יהוצדק שאליה לר׳ שמואל בר נחמן וכו׳ מאיכן נברא האור אמר נתעטף הקב״ה בה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו (מד״ר ברחסי ח, תיחוד׳). מיד לבש (סמאל) כעס והגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה (סס דברי יח).

ד.**עטף**, ממנו ג.״עָטוּף, ג.״עֲטִיפָה, ד.״עַטֵּף, ״עֹטֶף.

ד.**עָטַף**[1], פ״י,—בדקדוק חִבֵּר, ביחוד ע״י וו החבור:

ואפשר שיעטפו הרב על המעט באשר נאמר בשבעה ועשרים יום (ר״י ח״ח, הרקמה 236). ואם יאמר אומר ולמה לא עטפו עליו (ר״ל בשנים עשר) כאשר עטפו בשנים ועשרים (סס). ואמרו נחת גרודיה עוטף על אמרו תלמיה רוה ואמרו צמחה תברך עוטף על אמרו ברביבים תמוגגנה (הוח, הסרסים לריב״ג, נחת).—וו עוֹטֶפֶת, וו הָעִטּוּף: וכבר המירו עוד האלף מהוו העוטפת הנופלת על הבית והמם והפא בין שתהיה אחת האותיות האלה נחה בין שתהיה נעה והומרה עוד מהוו העוטפת הנופלת על כל אות נחה איזו אות שתהיה (הוח, הרקמה 45). והשבועה נכנסת בין שני הדברים כאשר תראה ותהיה במקום ואו העוטפת בעבור שהיא ממוצאה (סס 34). ואם תרצה להבין המאמר עטוף הביאור ואמור (ר״ח בדרסי, הותם תכנית ג ה). והואו הזאת כשתבא על פעל עבר הבא על פעל עבר אחר לא תהיה או מהפכת כי אם עוטפת (ר״ד חבן יחייח, לסון למודים ח ג).

—הפעי, ״הֶעֱטִיף,—כמו קל: וכאשר תעטיף מספר על

1) [עי׳ הערה לב.עטף.]

ספפר ותרצה להודיע[1]) תודיע המספר הראשון בלבד אם תרצה ותעטיף השני בלא הודעה כאשר נאמר יום האחד ועשרים (ר״י א״ח, הקדמה 238).

ה.**עטף**, ממנו ה.עָטַף, ד.עָטוּף, ד.עֲטִיפָה.

ה.**עָמַף**[2]), פ״י,—נטה ועקם: ומפני שכל מי שנשען על מטה הוא כופף עצמו עליה ו י ע ו ט ף את מתניו (הוה, השרשים לריב״ג, עמד).

—נפע׳, נֶעֱטַף,—שעטפו ועקמו אותו: אמר הנה מדבר עם פרעה המדומה במשענת קנה כי כשתשבר תעמיד מתניהם אשר היו כופפות ו נ ע ט פ ו ת עליה (שם).

—ומקו׳, הֶעֱטַף: ומזה הענין אצלי והעמדת להם כל מתנים כלומר שיעמדו מתניהם מהכפף ו ה ע ט ף והשען (שם).

א.**עָטֶף**, ס״ז,—כמו ב.עֲטִיפָה, עֲטֶף רוח: שמעה דכא ביטה ע ט ף רוחו יהיו לרצון אחריו ושפך שיחו (ר׳ אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סלימ׳ יוס ג). נמתיק לתוכו סוד לצור עשנו בו תשבו אתנו ב ע ט ף רוח (יוסף ידידיה, כל מלאכי מרום, כנף רננים, טז:).

ב.**עָטֶף**, ס״ז,—כמו ב.עטוף: אבל הואו יביאוה בתחלת המלות ל ע ט ף בכמו את השמים ואת הארץ (ר״י א״ח, הקדמה 20). ומן העטף מה שיהיה בלא ואו וגם כן ויאמר לו עטוף הבאור (שם 120). ואות ה ע ט ף נופלת מן ככבש אלוף כנפלה מן שמש ירח[3]) עמד זבולה (הוה, השרשים לריב״ג, אלף). וזה נקרא ע ט ף הבאור כלומר שהוא באור מהות הדברים וראוי להיות מן הכבד רצוני לומר וכו׳ (שם נחס).—וו הָעֶטֶף: ויכנס בה ענין ואו ה ע ט ף כמו או הודע אליו חטאתו (שם או). ופעמים יפילו ואו המשך מן יסב והדומים לו כשיוסיפו עליהם ואו ה ע ט ף הפתוחה המורה על הפועל החולף (שם המס). וינטשו בעמק רפאים כשהוסר ואו ה ע ט ף ישאר הפעל העתיד (שם נטש). והשמוש היותר מיועד לואו הוא חבור הדברים והענינים קצתם אל קצת והמדקדקים יקראו לואו הזאת ואו ה ע ט ף (ר״ד אבן יחייא, לשון למודים א ג).

א.**עטר**[4]), ממנו א.*עָטוּר, א.עָטַר, עֲטָרָה, עֲטֶרֶת.

1) [ע״י הא הידיעה.]
2) [עי׳ הערה לב.עטף.]
3) [כך במקור הערבי, ובדפו׳ של העברי: וירח.]
4) [כך בכנענ׳ בפעל והשם עטרת (לידלב׳ 330); בארמ׳ במשמ׳ סבב, ובאשורי אטר, הציל, שמר (דליטש 46).]

א.**עָטַר**, עֹטְרִים, תַּעְטְרֶנּוּ, עִטְרוּ אל פלוני, הלכו סביב לו, umgeben; entourer; to surround: ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול ושאול ואנשיו עֹטְרִים אל דוד ואל אנשיו לתפשם (ש״א כג כו).—ועָטַר אותו דבר, הקיפו בדבר, כרך הדבר סביב לו: כי אתה תברך צדיק יי׳ כצנה רצון תַּעְטְרֶנּוּ[1]) (תהל׳ ה יג).—ובברכה: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם ע ו ט ר ישראל בתפארה (ברכת השחר).—ואמר הפיטן: אור עט אדרת נוגה ע ו ט ר ת סביבותיו סוחרת (אור עט, מחז׳ ויטרי תת, 567). — כי שניהם (הכתר והכותרת) סמוכים לגוף המוקף ונוגעים בו ה ע ו ט ר גם הוא מקרוב אך איננו סמוך כמו המכתיר וכו׳ (שד״ל, בית האוצר ב, 189). — *ובימ׳ פעו׳: כוס של ברכה מצוותו שיהא מודח ושיהא ע ט ו ר[2]) ושיהא מלא (ר׳ אחא בשם ר׳ יוחנן, פסיק׳ רבתי ט).—ובפהמ״א: הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב״ה שהוא ע ט ו ר מן הרצון (לאב״ע, תהל׳ ה יג). וכל חבירנו וזקננו ומנהיגנו יהיו ע ט ו ר י ן מבורא הכל (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 137).—ואמר הפיטן: ע ט ו ר ע[טרה עם לא] היביט אוון (Kahle, Masor. d. West., ב). ע ט ו ר כבע ולבוש שריונו פרש ורכב מצמדת על מתנו צועד ברגל וקולע באבנו קצין ונקלה ועבדו ואדונו (מתנה, יול׳ אחר׳ פסח). ולא מתנכים לי ע ט ו ר י[2]) שבט יד ציר תומכים (Elbog., Stud. 187).

—פעי׳, עִטְּרָה, [עִטֶּרֶת, תְּעַטְּרֵהוּ, מְעַטְּרֵכִי, — א) עִטֵּר לפלוני בעטרה, שם עטרה על ראשו, krönen; couronner; to crown: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שֶׁעִטְּרָה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה״ש ג יא).—ובהשאלה, עִטְּרָהוּ כבוד, הדר: ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תְּעַטְּרֵהוּ (תהל׳ ח ו). — ועִטְּרוֹ חסד, רחמים: הגואל משחת חייכי הַמְעַטְּרֵכִי חסד ורחמים (שם קג ד).—ובמליצה, עִטֵּר את השנה: תלמיה (של הארץ) רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך עִטַּרְתָּ שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל׳ סה יא-יב).—ואמר בן סירא: ועתה ברכו נא את יי׳ הטוב המעטר אתכם כבוד (ב״ס גני׳ מה כה).— ובתו״מ: רבי שמעון בן ננס אומר מ ע ט ר י ן את הבכורים חוץ משבעת המינים רבי עקיבא אומר אין

1) [ריב״ג וראב״ע סברים שהוא הפע׳, במקום תעטירנו.]
2) [עי׳ א.עטור.]

מעטרין את הבכורים אלא משבעת המינים (ביכור׳ ג ט). מי שהיו לו ביכורים גרוגרות היה מעטרן תאינים וצימוקים היה מעטרן ענבים (ירוש׳ שם ג ג). היתה פתוחה (החנות) לר׳ הרבים פותח אחד ונועל אחד ובערב יום טוב האחרון מוציא ומעטר את כל השוק (תוספת׳ מו״ק ב׳ יג). וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות (מו״ק יג:). עיטור[1]) (של כוס) רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי (ברכ׳ נא.). סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין וכו׳ (ביצ׳ ל:). מנערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים (תעני לא.). אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר בראשי סה). אותו היום פרוזבוטי של פרעה היה וכו׳ משעטרו אותו היו משה ואהרון עומדין על פתח פלטרין של פרעה וכו׳ כיון שעלו היה מסתכל בהן שמא יעטרו אותו או שמא יתנו לו כתבים ואף לא שאלו בשלומו (ר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן, שם שמות ה). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטר׳ אותה ומפרשין קיטאות וכלי׳ נאים ומדליקין נרות (שם כט). בא וראה כמה מצות מעטרות את ישראל (שם במד׳ י). למלך שנשא אשה והביא הנייר והלבלר משלו עיטרה משלו והכניסה לביתו (שם דבר׳ ג). ביום שירד הקב״ה ליתן תורה לישראל ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת וכל אחד מהם עטרה בידו כדי לעטר את ישראל (ר׳ יוחנן, פסיק׳ דר״כ ט״ז, ביבר).—ואמר הפיטן: [וזכר רין] אל הבקר ועטרינו ששון ויקר (Kahle, Masor. d. West., ה). מים אביב בם גיא לעטר לבל יעצרו בנשיון שטר (ר״א הקליר, אף ברי, הפל׳ גשם). נעלי להר ציון ומקדש ירדנו בגילה נעטרך מלכינו (גנזי שכטר ג, גינצבורג 256). צנות ירמחים צבאיו עטר צנועים כהשיג מערים להאשר (שם ג, דודסון 104). עטר כעב עולים דעך עופרת משולים ענו גוי שעולים אחזו לנו שועלים (אנשים חזוסי סיכים, מחז׳ איטלי׳ א, קד.). יוסף עיטר ע״ל שימשות שוהם טרם יורבץ (Elbog., Stud. 138). — ואמר המשורר: העומדים בסודך לעשות דברך חשים

בכחך מתאזרים וראשם בשמך מעטרים (ראב״ע, אנוליס מהודך).

—הפעי׳, הֶעֱטִיר, מַעֲטִירָה,—ארץ מַעֲטִירָה, מפארה, לבושה עטרה בראשה: מי יעץ זאת על צר הַמַּעֲטִירָה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישעי׳ כג ח).—ובמדר׳: ובאו כל המלכים כלן (אל פרעה) לכבדו והביאו דוראות של עטרות והיו מעטירין אותו שהוא יום קוזמוקרטור (מד״ר שמות ה). — ואמר הפיטן: הלשונות מאמירות מעריצות מעטירות הנשמות מאדירות בין להבין ולהורות (אמרות האל, יוצ׳ פרש׳ יתרו). גבהי שחק העטיר מאורות וצבא גבולם ודוברם כחוק ולא נעדרו (אזכר סלה, עבודה, מחז׳ איטלי׳ ב, קכט.). הנאות אור תורה העטירי דתים נחמדים מזהב ומפז הכתירי געות עד במה יעוכב סברי (גנזי שכטר ג, דודסון 79). — ואמר המשורר: רצון תעטיר כצנת גבור שמרי תעודתך ותסיר מהם מגנת לב ועשו עבודתך (ראב״ע, אל חי יואל). נגיד בתורת אל מעטיר יזרוק דם כדת קרבני נרות טב עת יקטיר קטורת תמיד לפני יי׳ (הוא, אזכירה סדר עבודה).—והנה גם המכתיר גם העוטר גם קודם שיכתירו ויעטירו ככר היו בצורה עגולה כמו הכתר והעטרה (סד״ל, בית האוצר ב, 189).

—פעי׳, *עִטֵּר, רק בינ׳ מְעֻטָּר, מעוטר, מ״ר נק׳ מְעֻטָּרוֹת, מעוטרות,—שעטרו אותו: עיר שיש בה ע״א והיו בה חניות מעוטרות ושאינן מעוטרות זה היה מעשה בבית שאן ואמרו חכמים המעוטרות אסורות ושאינן מעוטרות מותרות (ע״ז א ד). החמה רוכב במרכבה ועולה מעוטר כחתן וישיש כגבור (פדר״א ו). וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וכבלה בקשוריה (שם לב). מה המלך עטרה בראשו כך היה מרדכי מעוטר שנא׳ ועטרת זהב גדולה (שם נ). מפני דת עינים של והדריאל ה׳ אלהי ישראל שמעוטר ובא על כסא כבודו (פרקי היכלות ד).—ובפהמ״א: מודיע אני לך שבא אלינו כתבך המעוטר בנועם הלשון ע״י יהודי מארץ נמץ (מנחם בן סרוק, מכת׳ ר׳ חסדאי למלך הכוזרים, לד.). ויתר הקהל גדלים וקטנים שבים ונערים יברכם כלם עושה אורים וכאישון יהיו שמורים ובשמו מתגברים וחסדו יהיו מעוטרים מביטים אליו ונוהרים (ר׳ שמואל בן עלי, אגרי, הרכב״ן ב, 59).—ואמר הפיטן: קרב העמר שוקי ירושלים בפירות מעטרים בזריזות בית דין מחצות רחוקים מתרים (אוב, מעריב ב פסח). המעטר בקול מצרף מעש קול

[1]) [עי׳ א.עטור.]

מגבע בלבשו שמנה בהדורן (מחני אחזו אלאלה, מחז' איטל' ג, עע:). כי המלך בכס מלכותי יושב בפז ועטרה זחתן באפריונו בכלת חתנים מעוטרה (ר' אליעזר בר' נתן, רשות למחנים, Monats. 1895, 34). ואם האנוש נתעב ונאלח בגופתו הלא הוא יקר והוד מעוטר בנשמתו (רס"ע פלקירא, כאסי חכמה 1). משם נסעו ויחנו במקהלות חסידים יושבים מעוטרים כבוד והדר בגינת ביתן המלך וה' בראשם (רש"פ, ארבע כוסות, כוס ג׳ד ס׳ ז).

—התפ', *הִתְעַטֵּר, נתעטר, — עִטֵּר את עצמו, התקשט: משכיר אדם מעותיו לשולחני להתנאות בהן להתלמד בהן ולהתעטר בהן נגנבו או שאבדו חייב באחריותן (תוספת' ב"מ ד ב). כתיב וכתת נחש הנחשת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיה להעבירו אלא אותה עטרה הניח לו הקב"ה להתעטר בה ואנן העטרה הזאת הנית הקב"ה לנו להתעטר בה (ירוש' דמאי ב א). שנשא (ירחמאל) אשה גויה להתעטר בה (שם סנה' ב ג). הוסיפו עליהן הסייף והעטרה והטבע' הסיף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה טבעת שחותם בה (שם ע"ז ג א). כתיב אשת חיל עטרת בעלה וכו' בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה (רבי אחא, מד"ר בראשי מז). ד"א אפרתים כל. אותה העטרה שנתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם (ר' פנחס, שם רות ב). אל תשימם כעטרה להתעטר בהן ולא כקורדום (דא"זב).—ובסהמ"א: ולכן בכל עת היות ישראל מחזיקים בתורתו ומתעטרים בעבודתו לא תנות בהם רק טובה ושפע ברכה (ר"א הלוי מברצלונה, החנוך סכז). יתהלך בדמותו ובצלמו יתעטר בנזרו וציץ נזמו ותהי משרת התורה על שכמו (ר"י אברבנאל, נחלי אבות, הקד'). ומשם יעלו למעלות הרמות להשכיל ולהתעטר בנצח נעימות (ר"י מסיקא, מנחי קנאי 10). וקורם בואם וחולם בגוף יורדות דרך ג"ע של מטה ומתעטרות שם במעלות העליונות ההם (שם 75).—ואמר המשורר: הן לעקור שאר שרשי צר נוטר ובכתמי יקר תרשישי יתעטר (ר"י הלוי, לאן אבדות בגלות). עליו כבוד והדר והוד בדעת מתפאר ובשכל מתעטר (לאב"ע, חי בן מקיץ). נאוו בנות עירי בהוד הפארת מתעטרות מוסר ולא תפרענה (ר' משה אבן חביב, דרכי נעם, יז.). — ואמר הפיטן: באפיו פח מרוחו מעט מאלהים לחסרה בעדן גן שמו כבוד והדר להתעטרה (ר' אליעזר בר' נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

ב·**עטר**[1]), ממנו ב.˚עָטַר ב.*עִטּוּר.

ב·**עָטַר**, קל לא נמצא.

—פע', ˚עִטֵּר,—הֵסִיר: עיטור סופרים תרגי רק הכמות לא סרו לחוד במתא לא עטרא שהיה טועין במקראות הללו ואומרין ואחר תלך ואח' תעברו ומשפטיך תהום רבה ואחר גוגנים עד שעיטרום הסופרים ובירורום (תשוי הגאו' הרכבי כע).

עֲטָרָה, ש"נ, מ"ר עֲטָרוֹת, — א) כעין טבעת גדולה עשויה פרחים או כסף וזהב, ישימוה על ראש אדם לכבוד או לשמחה וששון וכיוצא בזה Kranz, Krone; guirlande, couronne; wreath, crown; צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לו (שה"ש ג יא). כה אמר אדני יי' הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזק' כא כא). ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול (זכרי ו יא).—ענד עטרה, עי' עָנַד. ובמליצה, ענד את פלוני לעטרה, עשה לעצמו את פלוני לעטרה מפני אהבה וכבוד לפלוני: מי יתן לי שמע לי וכו' אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי (איוב לא לה-לו).—ובתו"מ, עטרה של צמחים, עלים ופרחים: איזהו מחיר כלב אלו חלופי כלב שנא' המכר עמך בלא הון החליף עמו פרכילי ענבים ועטרות של שובלין ייגות שמנים וסלתות (תוספת' תמור' ד ד). רב ירמי' שיבשב ולבש עטרה של זית (ירוש' סוט' ט טז). מצא בראשו מעות וכו' א"ר יונתן לא סוף דבר עטרות שיבולים אלא אפי' עטרות של וורד (שם ע"ז ד ג). ותלה בה אגוזים שקדים וכו' ייגות שמנים וסלתות ועטרות שבלים אסור להסתפק מהן עד מוצאי יו"ט האחרון של חג (ביצ' ל:).—ועטרה של מלך וכדומ': ובאו כל המלכים כלן לכבדו (את פרעה) והביאו דוראות של עטרות וכו' אותה שעה כעס ואמר וכו' לא היה יודע לשלח לי עטרה (מד"ר שמות ה). לבן מלכים שמסר לו אביו ב' אפטרופין וכל עטרה שהיה אביו מעטרו לא היה מעטרו אלא על ידיהן (שם דבר' י). באותה שעה כעס הקב"ה עליו ואמר שלמה ולשמחה מה זו עושה מה עטרה זו בראשך רד מכסאי (מדר' שה"ש ג, גרינהוט כט:).— של חתנים וכלות: בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות התנים ועל האירוס בפולמוס של טיטוס

1) [בן הארמ'.]

גזרו על עטרות כלות (סוט' ט יד). שלשה דברים נאמרו באיסטמא אין בה משום כלאים וכו' רבי שמעון בן אלעזר אומר אף אין בה משום עטרה לכלות (ירוש' שבת ו ח).—וזר במשתה: מר"ת עד יוה"כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן וכו' אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן (ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, ר"ה ח:).—ובמליצה: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה (רב, ברכ' יז.). עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק (סנה' קיא:).—ובמשמ' כבוד ותפארה: אל תעשם (את דברי התורה) עטרה להתגדל בהם וכו' (ר' צדוק, אבו' ד ה). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר' יצחק בר אלעזר, ירוש' שבת א ה). אותו יום (שבו הוקם המשכן) נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית וכו' (שם בבלי פז:). למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה (ריב"ל, יומ' סט:). האבות עטרה לבנים והבנים עטרה לאבות (מד"ר בראש' סג). ואת החזיר זו אדום וכו' ולמה נקרא שמה חזיר שמחזרת עטרה לבעליה (שם ויקר' יג).—ובסהמ"א: וכיון שראה שנסתלקו כל הכבודות והעטרות מיש' מיד התחיל לקבול ולצעוק (גנזי שכטר א, גינצבורג 257). הטורח בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזירים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת ויושמו בראשי אוהביהם (ר"י א"ת, מבח' הפנינים לרשב"ג 2). ואלה עשיתי לאיש עשה פתוחי כסף ועטרה לספר תורה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). ומייפין אותן במקום המונח על הראש וקורין לה עטרה (הלבוש או"ח י י). מנהג יפה הוא מנהג ארצות הישמעאלים שאין עושין עטרות לטליתות להראות שאין עקרו נעשה לכך וכו' (שם).—ואמר הפיטן: ספרו לעל כפים חקוקים עטרות ענודות לקבוצי ממרחקים (גנזי שכטר ג, דודסון 166).—ואמר המשורר: ולקחת לך כסף וזהב ועשית לראשיהם עטרות (ר"י הלוי, זורשי חורים). אכן בסודך לא העמדתני לדבוק בהודך עטרות ענדתני (ראב"ע, אם תפלי מלא). — ב) זר של בנין לקשוט [1]: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה בפותח טפח (אהלי יד א). ושרשות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות [1] (מדו' ג ח).—וזר על כלי: עשה לה (לשקת) עטרה של טיט והלכו המים לשם פסולין (פרה ה ז).—וגדר עגל: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה וכו' היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצדדין (שביעי א ו).—ג) ראש גיד הזכרות: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה ואינו אוכל בתרומה (שבת יט ו). אילו הן ציצין המעכבין את המילה ר' אבינא בשם ר' ירמי' בחופה רוב גובהה של עטרה (ירוש' שם יט ו). וכרות שפכה כל שנכרת הגיד ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר (יבמ' ח ג). איזו היא הערייה וכו' עד שתכנס העטרה (ר' יוחנן, שם ירוש' ו א).—ובסהמ"א: וסוד הפריעה שאמרנו שהוא סוד גלוי העטרה הוא שמתגלים החסדים מכח מתוק (ר"נ בר"י אלחנן, עה"מ, עולי הבריאה יז, קעה.). — ד) ההקף שמסביב לעקץ הדד שבאשה: אלו הן סימני בגרות וכו' ר' יוסי אומר משתקיף העטרה (נדה מז.). — והבשר מעל הערוה: או משתשקיף עטרת האשה היא הבשר התפוח שלמעלה מהערוה לעומת הכרס (הקנה, בדיקת איילנית, לז:).

עֲטֶרֶת [2], ש"נ,—כמו עֲטָרָה: ויקח את עֲטֶרֶת מלכם מעל ראשו ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד (ש"ב יב ל). הוי עֲטֶרֶת גאות שכורי אפרים וכו' אשר על ראש גיא שמנים (ישעי כח א). אמר למלך ולגבירה השפילו שבת כי ירד מראשתיכם עֲטֶרֶת תפארתכם (ירמ' יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך וַעֲטֶרֶת תפארת בראשך (יחזק' יז יב). ויתנו צמידים אל ידיהן וַעֲטֶרֶת תפארת על ראשיהן (שם כג מב). יי' בעזך ישמח מלך וכו' תשית לראשו עֲטֶרֶת פז (תהל' כא ב-ד). ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וַעֲטֶרֶת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן (אסת' ח טו).—ובהשאלה, כבוד ותפארה: ביום ההוא יהיה יי' צבאות לַעֲטֶרֶת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (ישעי כח ה). והיית עֲטֶרֶת תפארת ביד יי' וצנוף מלוכה בכף אלהיך (שם סב ג). תתן (החכמה) לראשך לוית חן עֲטֶרֶת תפארת תמגנך (משלי ד ט). אשת חיל עֲטֶרֶת בעלה וכרקב בעצמותיו מבישה

---

[1]) [כך רב המפרשים. ורה"ג פרש, וז"ל: בנין למעלה מן החלון ויש בו חורין עגולים כמין עטרות, ע"כ, וכן בערוך; ועי' המאמר הבא.]

[1]) [כך במדב"מ ובערוך, ובדפו' חסר.]

[2]) [נראה שהוא הנסמך מן עטרה, אבל בסהמ"א השתמשו בו גם בנפרד.]

(שם יב ד). עטרת חכמים עשרם (שם יד כד). עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא (שם יו לא). עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם (שם יז ו). כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי (איוב יט ט). שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו נפלה עטרת ראשנו (איכ' ה יה-יו). — ואמר בן סירא: עטרת פז מעיל מצנפת ציץ [הרות חות]ם קדש (ב"ס גני' מה יב). — ובהשאלה: סביב לו עטרת בנים כשתילי ארזים בלבנון (שם נ יב). — ובתלמוי: משמת ר' אלעזר בן עזריה בטלה עטרת הכמים שעטרת חכמים עשרם (תוספת' סוטי יד ג). — ובסהמ"א: וכמו שאמר הקיסר אוקטאביאנו כאשר הביאו עטרת מלכות להמליכו ברומה לקח העטרת בידו ואמר עטרת עטרת אלו ידע האדם העמל והכאב אשר תחתיך אעפ"י שימצאך בחוץ מושלכת ארצה לא יקחך בידיו (ר"י אברבאנאל, סופטי ט, משל יותם). — ואמר הפיטן: וכימה מהם אינה נספרת והיא לטלה זנב ולשור עטרת (ר"א הקליר, מחזו' איטל' א, יב.). שער הסגור בסתרת תסעיד שער העין בעטרת תעיד (יוסף אבן אביתור, סער האיתון, סער הסיר 13). — *ובנין עגל שעל הכירה, כעין זר: עטרת כירה טהורה (כלים ה ג).

*עטריאל, שם מלאך: לצד צפון שנים אחריו ושמי פתחיאל עטריאל וכל אי וא' ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים (רמ"ק, פרדס רמונים כג א). ונקרא עטריאל על שם העטרה הגדולה שהיא כדמיון הזהב הנמשל למדת הדין (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש טז).

*עטרן, ש"ז, — מין שרף של עץ כעין שמן שריחו רע ומשמש למאור: אין מדליקין בעטרן[1]) מפני כבוד השבת (ר' ישמעאל, שבת ב ב). פלפלת כל שהוא ועטרן[2]) כל שהוא מיני בשמים ומיני מתכות כל שהן (שם ט ו). מדליקין בשמן דגים ובעיטרן (תוספת' שם ב ד). הלא אין דרכן של ערביים להיות נושאים אלא עורות ריח רע ועיטרן (ר' טרפון, שם ברכ' ד יד). — ובסהמ"א: שלשה טיפין של פסולת זפת והוא העיטרן (ערוך ערך כפר).

1) [פרשו בגמרא (שבת כ:) פסולתא דזיפתא, ופרש רש"י, וז"ל: לאחר שיוצא הזפת מן העץ זב ממנו על ידי האור פסולת צלול כשמן והוא עיטרן, ע"כ.]

2) [פרש הרמב"ם, וז"ל: עטרן ידוע ובלשון ערבי קטראן, ועי' פרינקל (Aram. Fremdw. 150; 291).]

עטש[1]), ממנו *עטוש, עטישה, *עטש.

*עטש, פ"ע, — זורר. to sneeze; éternuer; niesen: העוטש בתפילתו סימן רע לו (ר' חלפתא בן שאול, ירוש' ברכ' ג ה). עד ימי יעקב היה אדם עוטש ומת תדע לך שכך הוא אדם עוטש והוא אומר לו חיים טובים (ילמדנו, ויהי כי זקן יצחק, ערוך ערך עטש). מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם חולה אא"כ הי' בא בדרך או בשוק היה עוטש והי' נשמתו יוצאת מנחיריו (פדר"א נב). מיד היה קצפיאל השר דורך קשתו ועטש ומביא לך רוח סערה וכו' (היכל' רבתי יט). — ובסהמ"א: אמר לה אביך גזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו (אלפא ביתא דבן סירא). אמרה לו אל תדאג בזה אני אלך במקומך ואעטוש לפניו אלף עטושים בשבילך ובשבילי (שם). ביום השלישי לקחה לאביה ואמר לה לכי עטשי לאביך אלפים עטושים באה לפניו ולא יכולה לעטוש אפילו פעם אחת (שם). אבל עטשה פעם אחת וראתה ופהקה פעם אחת וראתה וחששה פעם אחת בפי כריסה פעם אחת וראתה לא קבעה לה וסת שאין מקרי' אלו קובעין וסת כל אחד לחברו (רשב"א, תורת הבית, בית הכנים ג).

— פעי, *עטש, בינ' מעטש, — כמו קל: ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה וכו' (נדה ט ח). אני ראיתי את רבי מפהק ומעטש ונותן ידיו על פיו אבל לא רוקק (ר' חנינא, ירוש' ברכ' ג ה). — ובסהמ"א, מעטש, שם של רפואה המביאה לידי עטוש: ומי שיעשו לו המעטשים ולא יתעטש לא תקוה בריאותו כלל (קאנון ג ה ב ז). המעטשים הקלים הם אופי אם יורח בענפי באדרוג (שם ט).

— התפ', *התעטש, נתעטש, — כמו קל: עזים היו לבית אבא בהרי מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטרת (ר' אלעזר בן דגלאי, תמיד ג ח). אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק ונתעטש ורק וממשמש בבגדו (ר' חנינא ברכ' כד.). המתעטש בתפלתו סימן רע לו (שם כד:). עץ אחד יש בכרכי הים ותנון שמו ומביאין קיסם ומניחין

1) [כך בסורית בשמות כמו עטשא, עוטשא. ובערבי עטש a), ובכוש' עטס, וגם בניבים החרשים של כוש'.]

a) عطس

לת בחוטמת כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (רב אחא, סנה נד:). היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה שחורה מאדמת עושין אותה ירוקה וסרח פיה ותפח צוארה תהא כשרה נישל תהא זכה תהא מתעטשת תהא מתרפקת איברים (מד"ר במדי ט). לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש שנהפך מן מות לחיים (ילקי איוב תתכז). — ובסהמ"א: לא היו אומרים למתעטש מרפא מפני ביטול בית המדרש (ערוך ערך רפא). מרפא לאדם המתעטש שרגילים לומר אסותא (רש"י, ברכי נג.). עי' מַרְפֵּא. לאחר ימים אמר לו המלך יש לי בת אחת ומתעטשת בכל שעה אלף עיטושים רפא אותה (אלפא ביתא דבן סירא). — ובמשמ' *עָטֵשׁ מלמטה, נפח נפיחה: עד מקום שמתעטש ואין קולו נשמע (ר' תנחום, ירוש' ב"ב ה א). היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל (ברכ' כד:). — אחורי הגדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חבירו שומע (עולא, שם סב.). — ובסהמ"א: אעפ"י שרואה את גופו ושומעו מתעטש עיטוש של מטה לית לן בה דבשרה לא הטריחוהו יותר (הלכות אר"ח, ג ס).

— הפעי', *הֶעֱטִישׁ. — עשה שיעטוש, שיתעטש: אשה הנהוגה להפיל שים בנחירנה אשר יעטישנה וצווה לה שתסתום את פיה ונחירה לעצור בעיטוש (אסף 136). וזה בענין הרופא שיתן ביד החולה תפוח מרקחת מעשה רוקח לפקחו בעצם רוחניותו או להעטישו שיזהירנו שלא יאכל ממנו פן יזקנו כי לא נעשה לאכילה (ר"י אברבאנל, פי' התורה, ברא', ד"ה ויטע יי' אלהים גן בעדן). אעפ"י שהעיטוש בא בלי חולי ע"י שימת דברים המעטישים בחוטם (ר"י לאון, אונס"ת ז ד). צריך שתעזרהו ע"י חכוך הנחיריים או ע"י דברים המעטישים ואם בכל אלה לא ישקוט צריך להקוה (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א א). המשל בזה שורש פריטרו או גרגדי מאספיחי ומהם שטירניטאטריא הוא אבק המעטיש (שם ס).

— פוע', *עוּטַשׁ, יְעוּטַשׁ, כמו התפ': וחשבו קצתם כי אם יעוטש בשבעה עלים אזוב ושבעה גרגרים חרדל וכו' וממה שיעוטש בו לזה ויטמם וכו' וממה שחשבו אנשים שהוא חזק התועלת מזה שיוקח סחיטת עלי אל גנאת שהוא איבולה נסחט בלי מים ויעוטש בנחרים שלש טפות (קאנון ג א ב יב). תרופתו הרקת הבלגם בחוקן וכו' וההתכוששות המתיכות ואח"כ יעוטש באלק ודם וכו' (ברנו"י, אוי"ח ג ג, כ"י ביה"מ שכטר).

ע"י, — ר"ת: עַל יד, עַל ידי, עין יעקב.

עִי[1], ש"ז, ר"ר עִיִּים, עִיִּין, — ערמת עפר ואבנים שנשארים מחרבן עיר, בית וכדומ', Trümmerhaufen; décombres, ruine; heap of ruins: ושמתי שמרון לְעִי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ' א ו). לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עִיִּין[2] תהיה (שם ג יב). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לְעִיִּים נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהל' עט א-ב). אך לא בְּעִי[3] ישלח יד אם בפידו להן שוע (איוב ל כד). — ואמר הפיטן: אפריון לעיי השדה מהר לשכלל יסודי ציון במשפט תפדה (יהל אמנה, קליר' ער"ה). אבן הראשה לעיים ולחרישה ונוחלי מורשה מנוד ראש בלאמים (אבן הראשה, קליר' עשר בטבת). — ואמר המשורר: יתנו שוכני עי"בם זמירים ורנה יפצחו ציים ואיים (רמב"ע, התרשיש י טו-טז). — וכנוי לקבר: ואיך אשקט ווילד שעשועי זכריה צבי כל עולליכם בעי ישן שנת עולם ולבי לפרודו כמו על נחליכם (ר' אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon. פוזננסקי 77). — ובהשאלה שריד: ובעצתם אסף מוראם מעיי המחנה הגדולה כל איש שמן וכל איש חיל כשלשים וחמשה אלף איש מכל לשונות עמי אירופא (רמא"נ, הלרפתי ברוסי', 115).

עיב[4], מִמֶּנּוּ, עִיב, *עִיּוּב.

עִיב, פ"י, עת' יָעִיב — עָב את הדבר, את העם: איכה יָעִיב[5] באפו יי' את בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדם רגליו ביום אפו (איכ' ב א).

---

[1] [במקום עֲוִי מן עוה.]

[2] בירמ' (כו יח): עִיִּים.

[3] מסתבר כי צריך לקרא: בְּעִי שָׁלַח, במשמ' נוכח. — [4] [קרוב לעוב, עכב, עכה. בערב' ע"יב a), נחבא.]

[5] [במדר"ר איכ' פרשו מלשון עב: את מסיטן ומעבירם בעבים, ע"כ. וגם חִיֵּב כִּיֵּב (כֵּאֵב) בחלוף ה' לח' ולכ'. רש"י פרש יאפיל, וראב"ע: יחשיך, והוא מוסיף: והנכון יגביה עד עב, ע"כ. ורד"ק (בשרשיו) מביא את שני הפרושים ומסיים: והראשון נכון. ברט (Etym. Stud. 28) מחברו עם השרש יעב בהשם תועבה, ועם הערב' עַאפ b), שִׁקֵּץ ותִעֵב, בחלוף ב־פ.]

---

a) غيب b) عاف

—הִפע', ״הֶעִיב, החשיך, ואמר המשורר: והתקדרו ברים הבכות וְמתהום הלבבות עבות זבות בלי אכזבות יפעת אורי מעיבות ושפעת גלי מדיבות (ר״י חריזי, תחכמונ' טז).

עיד, ממנו ״עֵיד, ״עִיד.

״עֵיד[1], ש״ז, מ״ר עֵידִים,—חג ומועד של עובדי אלילים, Fest; jour de fête; festival: לפני עידיהם[2] של עובדי כוכבים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם (ע״ז א א). יום אחד בגליות לפני עידיהן אסור (תוספתא שם). ועי' אֵיד.

״עִיד, קל לא נמצא.

—פִע', ״עִיֵּד, מְעַיֵּד,—קבע חג ומועד: והוא מעבר השנים והמוריש מעייד והוא פושט השנים (לקו״ק נספח' 92).

״עַיָּה, עַיַּת, ש״נ,—כמו עִי, ואמר המקונן: ראה גורל אוית הושם לרועים לעית ולקאת מדבר הייתי דמוית (איכה תפארתי, קיב׳).

״עִיָּה[3], קל לא נמצא.

—פִע', ״עִיָּה,—עשה לְעִי, החריב: כפיר מושלו משיה משנים חלקו מציה בבוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (אמרת רבן אערוכה, מחז' איטל' ב, קסט.).

״עִיּוּב, ש״ז,—שה״פ מן עִיב: ולפני קונו רוחו ונפשו נשפכת זכות ענושים לחיוב לעיוב מהפכת (ר׳ אליה בר שמעיה, ארכן וקלכן, סליח' ג ע״ת).

עיוה״כ,—ר״ת: ערב יום הכפורים.

עיו״ט,—ר״ת: ערב יום טוב.

עיו״כ,—ר״ת: ערב יום כפור.

***עִיּוּן**, ש״ז,—שה״פ מן עִיֵּן,—א) עִיּוּן תפלה, כַּוָּנה בתפלה: ששה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחין וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש וכו' (ר׳ אסי אמר ר׳ יוחנן, שבת קכז.). שלשה דברים מזכירין׳ עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה[1] ומוסר דין על חבירו לשמים (ר׳ יצחק, ברכי נה.). שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע (ר׳ עמרם א״ר, ב״ב קסד:).—ומצוי מאד בסהמ״א: ועיין לנפשך עיון שיאות לכמוך ויהיה שקול עם שכלך (ר״י א״ת, חו״ה, התשובה י). והוי יודע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות כלב והתפלה כגוף וכו' (שם חשבון הנפש ג). וכן נמי אם ישבו בית דין והוצרך להם לעיין ולאחר הדבר בין מפני טירוף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 91). אין עומדין להתפלל לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש וכו' אלא מתוך דברי תורה שאין בה עיון כגון הלכות פסוקות (רמב״ם, תפלה ד יח). מי שיריצו צעדיו יחסר עיונו (ר״י חריזי, מוסרי הפלוספים א י). ולא תקרא אותו קריאת העברה וקצור אלא קריאה השלמה ועיון אמתי (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, חגי׳ ג). ואפילו בדברים פשוטים מן עומק העיון נקלים (מנחם גיגלי הקראי, לקו״ק, נספח׳ 28). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר״א הקראי, ג״ע, ענין הפסח, הקדמ׳, לז:). נקל לכסיל עשות ומה שאינו עושה מחשבתו בעיון ומיתון רק העולה על רוחו בפעם הראשונה עושה (ר״י בן נחמיאש, משלי י כג). איש אחד יפליג בעיונו מתבודד ויסירו המצנפת מעל ראשו והוא לא ירגיש בהסרתו אבל תמיד ישב בהתבודדותו (ר״י אברבנאל, מ״ב ב יב).—עִיּוּן בספר, קריאה בספר: וגם לא ליודעים חן רצה לומר על הוש הראות שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלמוד והגירסא בהם (ר״י א״ת, תקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרשב״ג יח). וכן הדין בלילי פסחים שחל להיות בשבת וצריך לו לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא יועיל בעיוני אשתו עמו אם אינה יודעת לקרות בספר אבל עיוני ראשי הדברים שיודע לגמור בחוץ מותר (ר׳ צדקיה בר׳ אברהם הרופא, שבלי הלקט, שבת קד). וכן אחר שיתחיל

---

1) [בערב' עִיד a), ולפי זה צריך לנקד עִיד, אולם מהשנוי איד ברור שבטאו אותו בצירה.]

2) [שְׁנוּ לאידיהם, עי' בגמר' (ע״ז ב.) וירוש' (שם א ב).]

3) [פעל שנגזר מן השם עִי.]

a) عيد

---

1) [שמחשב דעתו אכוין דעתי בתפילתי כדי שיעשו לי רצוני והיינו שדומה כמו מנסה לבוראו (ערוך ע״ש רגמ״ה) ור״ח (ר״ה טז:): המעיין בתפלה שתתקבל ותבוא שאלתו וסומך בצדקתו, ע״כ. ועי״ש גם רש״י ותוספ', רשב״ם ותוספ' (ב״ב קסד:).]

ללמוד עמו גמרא יקבע לו עכ"פ יו' א' בכל שבוע למקרא באופן שלא ימוש המקרא עד שיגיע לבלל [ה]עיון מעצמו (פנקס ועדי הקהלות, סימן סנג, טובים 193). — עִיון בחכמה, הסתכלות והתבוננות עמקה, Speculation: ולזה יחשבו רבים מאנשי דורנו שהעיון באלה חכמות הדקות ממה שיזיק באמת (רא"ד"ד, אמו"ר 2). אמנם נושא העיון הזה הנה מבואר שהוא פילוסופיא מעשית מצד היותה ברת מקובלת וכפילוספיא האמיתית מבוארות במופת (שם 4). ויהיו שבעה ענינים עם המתון על מלאכת העיון עד השלמתה תצא לנו האמת (ר"י א"ס, או"ד לרסע"ג, הקדמי). והחלק השלישי מחלקי היחוד הוא יחוד הבורא ובלשון אחר שיוכל להביא עליו ראיו' על אמתת מציאותו בדרך העיון מבלי דעת ענין האחד האמת והאחד העובר (הוח, סו"ה, היחוד ג). אמר החבר זה שאתה אומר היא הדת ההקשית המנהגית מביא אליה העיון ונכנסים בה ספקות רבות (הוא, הכוזרי א יג). ותהיה במדרגת רבי עקיבא ע"ה אשר נכנס בשלום ויצא בשלום בעיוננו באלו הענינים האלהיים (ר"מ א"ח, מו"נ א לב). מה שתוכל להמציאו מדרך העיון טוב ומה שלא תשיג בו יד העיון השאירה על שרש הקבלה (המאירי, פי' משלי, הקדמי). מי שלא הגיעה מדרגת עיונו להאמין הכתובים בדרך מסכים אל האמת ומאמין כפשטן וכו' איננו יוצא בזה מכלל בעלי התורה חלילה (ר"י אלבו, העקרי' א ג). ולהיות הדבר מצד העיון מסופק הוצרכה התורה לומר בראשית ברא אלהים כי מצד העיון לא נכריע מהחדוש המוחלט · על הקדמות (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 97). ועל כן צריך לעיין בנמצאים עיון יותר כולל מהעיון הטבעי (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 91). — ובמשמ' חקירה: וזה עיון דק מאד והבינהו (ר"מ א"ח, מו"נ א ס). וכבר יצאנו מענינו ונכבר ועיוננו הדק אל העיון בבטול שגעון יראה בטולו לכל משכיל בעיון (שם קג). לבאר המכון מצד הפשט בעיון מופלא (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים מח). וזה הדעת יצא להם מעיונם הנפסד שהוא עיון גופני (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, ז.). חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא וזה דבר אמתי והוא עיון פילוסופי (רש"ט פלקירא, המעלות 6). ששני השרשים האלה רצונו לומר מציאותו והיותו אחד אמנם יושג בעיון האנושי וכל מה שיגיע בו בסופת משפט הנביא כי (רבנ"א, דברי חפץ, עולמן 9).

ועתה אתה המעיין עמוד והתבונן נפלאות אל ושיב לבך לזה העיון הנכבד הדק העמוק האמתי (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כד, פסחר ג, 101). וכבר עיין זולתי בזה הפסוק עיון נאות (המאירי, פי' משלי יא יג). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (ר"י אלבו, העקר' ד ג). או שמא השיאך העיון הפילוסופי להפוך קערה על פניה (ר' יהושע אלורקי, נוסס כסב, ד"מ נא). והיה כל חכם מהם כותב האמת ההוא בשם היהודי והיה משבחו על עיונו הדק (פו"ס בדבר למוד החכמות, שם עא). ומי שיפליג עיונו בדברי אבן רשד ירגיש בלבולו בשאלה הזאת (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג). אמרות טהורות מזוקקות שבעתים בעליל האמת ובהתמרת העיון האמתי והפלגת החקירה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 2). כי התורה הקדושה לא תתלה החיים הנצחיים בעיון המושכלות כי אם בלמוד התורה ועשיית המצות (שם 72). — תהלת העִיון: והסתכל איך אלו הענינים המופלאים האמתיים אשר אליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים מפוזרים במדרשות כשיעיין בהם האיש החכם שאינו מודה על האמת בתחלת העיון ישחק מהם למה שיראהו בפשוטיהם מההבדל מאמתת המציאות (ר"מ א"ח, מו"נ א ע). עוד אמר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים וגומר ר"ל אל יעלה על לב אדם שדברי ספרים אלה הם למטה ממעלת דברי חכמי התורה הנאמרים בדרך קבלה כמו שיראה בתחלת עיון (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמי, ג.). על כן העריכה תורה ונתנה רשות להבטיח למתחיל העיון בשכר שהוא כטפה לים אצל העתיד לבא והוא שקול בעיניו יותר מהשכר. והעדון הגדול הבא בסוף (ר"י אבוהב, מנות"מ ד א א א). — אנשי, בעלי, חכמי העִיון: ואינך לכרך על זה כי אם רבים מאנשי העיון בגלילנו זה (רא"ד"ד, אמו"ר 2). וכבר הגיע המאמר באנשים מבעלי העיון באמרם כי תאריו יתעלה אינם עצמו ולא דבר יוצא מעצמו (ר"מ א"ח, מו"נ א נא). א"כ אשר השיגו משה רבינו ע"ה ושלמה הוא אשר ישיג האיש האחר מקצת דורשי החכמה וזה אי אפשר בו תוספת אבל מן המפורסם אצל בעלי התורה וגם אצל בעלי עיון הפילוסופי כי היתרון בזה הרבה (שם נט). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומבקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים אמר כמתרץ קושייתם זה הפסוק (ר"י נרדי

אנטולי, מלמד התלמידים, קעט:). וצריך האדם שהוא בעל חכמה ועיון והוא נבדל מהמון בדעתו שתהיה דעתו בבקשת חכמתו גדולה מדעתן כפי יתרונו עליהם (רס״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 17).—צריך עִיון, צ״ע: בפרק ביצד הרגל בגמרא אם נהגית רבי חייא בר אבא נתיישב בדבר פי׳ ישב ועיין בדבר ולא עמד על בירור אמר עדיין צריך עיון (ערוך ערך סב). ולעיל אמרי׳ על אביו ואמו קורע לעולם וצ״ע (תוספ׳ מו״ק כד.). אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר ועוד צ״ע (שם כו.). אמר (גלינוס) שהליחות והחום מתחסרים מעת הולד ב״ח עד אחרית הימים וצריך עיון (פרקי משה כה, כא:).—וספק שדורש עיון: זה הכח יש בו עיון אם הוא במצוע הגלגל אם לא (ר״ש א״ת, מו״נ א עב). יש לי קצת עיון (ר׳ אברהם די בוטן, לחם משנה על הרמב״ם, טוען ונטען ז ה).—ומ״ר עִיוּנִים: מי שיכלה הזמן וישים כל מחשבתו לעיונים הארוכים ולשאלות הקשות ועניִנים לא קרו ולא יקרו לעולם כסבורים שהם מצרף השכל ולטישה אליו והוא באמת איבוד הזמן (ראב״ד, אמו״ר 46). והחוקרים מחכמי ישמעאל שעמדו אחר בטלמיו״ס חקרו בעיוניהם על זה (ר״י הישראלי, יסוד עולם, כד.). ומחדד רעיונים ומצהיל פנים ומאיר עיונים (ר״י זבארה, שעשוע׳ א, דודסון 12). וראיתי שעשיתי בזה ארבעה עיונים הראשון בביאור דברי הפרק הזה וכו׳ בעיון השני אוציא מדרך כלל מדברי הפרק הטענות וכו׳ (ר״י אברבאנאל, שמים חדשים, הקדמ׳). האנשים אשר הם משתבשים בעיוניהם וכו׳ האנשים אשר הם מורגלים בשבושים בדעות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי 3 י). וצבא השכל הֵם עיוניו והקשיו (של הי׳) (ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה לו). ועתה במציאת נבראי׳ ובורא ית״ש הרי לנו בבאן ב׳ העיונים עיון בנבראים והעיון בבורא ית״ש (רמח״ל, חוקר ומקבל 51). זאלו העיונים נקראים מטעם זה בשם עיונים חיצונים בעבור שאין עיונם הכרחי אל תוכיות המעשה וקיום המצות (ר׳ ישראל זאמושץ, נצח ישראל, הקדמ׳). — זבזמי׳: להיות מצות התורה הם הנותנות שלמות אחרון אל הנשמה המשכלת ולא עיוני החכמות המתקריות (ר״י מפיסא, מנסי קנאי׳ 72). וכן הוא עיוני היהודים היום כמו שראיתי בישיבתם אשר שאלתי מהם מסקנת הדברים ואין גם אחד שידע להשיב (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 116). - ואמר המליץ: מה טובו אהליה כי תבחר מסחר העבודה והמדע כי תאהב והב הפרישות והעיון (ר׳ ידעיה הבדרשי, בחינת עולם טו). רעיוניו מכל עיון לא ילאו קטן וגדול שם הוא (ר״י פרנסים, מתק שפתים 104). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה (ר״מ אבן חביב, דרכי נעם טו.).—ב) ״הבטה בעַין: והעיון העומד מבלי עפעוף ותנועה רע (קאנון ד ג א נג).—ג) כמו עצם אצל הפילוסופים: האדם נכלל בשער העיון כי הוא עין האדם והיודע ובשער הספירה[1]) כי הוא נברא מחלקים מקובצים (רמב״ע, ערוגי הבשם, ליון ג, 119). — ד) מעשה רקמה ותשבץ בתבנית עינים: ועשית משבצות זהב וכתנת תשבץ הכל רקמה ועיון[2]) רצוני לומר עינים עינים כמלאכת בגדי המשי כי אחוזי השבץ תפשני העיון[3]) רצוני לומר [ההקפה] שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יוכל להנצל מהם (ר״י א״ת, הפרפ׳ לריב״ג, סנן). ועי׳ עַיִן ד), ב. עַיְנָה.

״**עִיּוּנִי**, ת״ז, נק׳ עִיּוּנִית, מ״ר עִיּוּנִים, עִיּוּנִיִּים, עִיּוּנִיּוֹת, —של הָעִיּוּן, מסגלת הָעִיּוּן, תוריי, מה שאינו מעשיי, speculativ, theoretisch; spéculatif, théorique; speculative, theoretical: והאנושיות הם אשר בהם יובדל מין האדם בכחות עיוניות ומעשיות תיחדוהו (ראב״ד, אמו״ר 23). וכבר קיימנו לך שכל הכחות הם עובדים למתעורר והמתעורר יעבוד לזה הכח הדבר והעיוני במה שיחבב אליו דברים וימאיס אליו דברים (שם 33). אבל מה שאמרתי לך הוא שורש אמונתם כי תכלית ההצלחה לאדם איננה כי אם המדע העיוני (ר״י א״ת, הכוזרי ד יט). וקיום התחלית החכמות העיוניות מהמוסריות והטבעיות מן הדבריות (שם ה יב). והנפש המדברת כשהיא מקבילה אל החכמות נקראת פעולתה שכל עיוני (שם). השכל האנושי יחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני והשכל המעשי הוא אשר בו יבחר האדם הטוב מן הרע (הוא, רוח חן ג). הלא תראה בהחלש הכחות הגופניו׳ לעת הזקנה שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף (שם). כל

---

[1]) [הכמות.]
[2]) [בערב׳ תַעַיִּין a).]
[3]) [בערב׳ אלעִיַּאן b).]

a) تعيين b) العيان

חכמה אמתית ר"ל עיונית היא יראת יי' (שם). מין המקובלות נופל ג"כ בדברים המעשיים כמו שנופל בדברים העיונים (שם ו). והשם מלאכה אצל הקודמים שם משתף יפילוהו על כל חכמה עיונית ויפילוהו גם כן על כל המעשים המלאכתים (מלות הגיון יד). ויקראו כל חכמה מחכמת הפילוסיפיא מלאכה עיונית (שם). ויפול אצלם השם הזה (פילוסופיא) על שתי חכמות יקראו אחת מב' החכמות הפילוסופיא העיונית והחכמה האחרת הפילוסופיא המעשית (שם). ואלו הן המלאכות העיוניות כחכמת הטבע וזולת זה מהחכמות (כל מלאכת ההגיון, המוסף, מה.). גדלה מעלתך בעיני לרוב וריוותך על הדרישה ולמה שראיתי בשירך מהוזק התשוקה לדברים העיוניים (ר"מ א"ח, מו"נ, פתי', ג). יחלשו תשוקותיו העיוניות וישתקעו (שם א כד). ואלו הפעולות מהן מעשי ומהן עיוני המעשי ממנו מלאכות מחשבות וממנו מחשבי והעיוני אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות כפי מה שהן עליו והם אשר יקראו חכמה סתם (הוא, שמנה פרקים להרמב"ם א). וחכמת הנגון נחלקת לשני חלקים האחד חכמת הנגון המעשית והשני חכמת הנגון העיונית (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ' 46). והמון העם הם האנשים אשר יספיקם בדיעותיהם העיוניות מה שיחייב אותו תחילה המחשבה המשותפת לכל (שם 69). מלבד מה שהקדמנו מזכרון הראויות העיוניות הנקיות מן הזיוף המכריעות אמונת התדוש על הדעות הנמשכות אחר הקדמות (ר"י אבן לטיף, השמר ג, שעה"ש ג ג, 132). שרש מציאות הים ועיקר הויתו היא סתר עליון תורני תלוי באילן גבוה נעלם מעיני כל בעלי המחקר העיוני (הוא, רב פעלים ז, ד.). ההפרש העיוני שבין יש למצוי יש בו עיון דק (שם מד, יד:). או לחוק בהם הפנות העיוניות או להחליש ולבטל דעתיהם במה שהורגלו לחלוק עמנו בפנות התוריות (המאירי, פי' משלי, הקדמ'). ראיתי לחבר דברים מועילים למשכילים החושדים תמיד לשכלם מאמינים שיש שם השגה שהיא למעלה מן השגה העיונית (ר' דוד בר יום טוב בין בילא, יסודות המשכיל, הקדמ', ד"ה גו). אמנם במעשים העיונים אשר ישמח בהם השכל לא יתערב בהם כח מן הכחות הגופניות לעזרו ולתמכו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה לב יודע). ההצעות העיוניות והמעשיות (שם כג, ד"ה אמר עלל). כי על שני מיני הלמודים ידבר העיוני אשר היא מכונה אל האב והמעשי אשר היא המכונה אל האם (שם כג, ד"ה כלל ז). ראיתי להודיעך בזה שני דרושים עיוניים כפי מה שביארום חכמי הפילוסופים (ר"י אברבאנאל, ברכת' א). ואחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת הנה אנכי בא אליך בעב עיוני לבטל דעת אריסטו (הוא, שמים חדשים, עיון ב). ואין ענין בניסת הפרדס כמו שחשב ר' ידעיה ז"ל וכאשר יראו אחרים זולתו שירצו בזה פרד(ת)[ס] החכמות והשגת הדעות העיוניות (ר"י מסיסא, מנח' קנאו' 104). אף גם זאת בבל דור ודור הוא קיים כל משפט צדקו ביושר לבב הסברא העיונית השכלית שלא ננעלו שערי העיון בפני הדופקים על דלתותיו (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה ד). וההולך בחקירה העיונית הולך בלי משען ומשענה וכי הוא כהולך בחצי הלילה במדבר יחידי במקום חשך ענן וערפל (שם טוב, מו"נ, פתיח'). אמנם עוד אחת אני שואל וכו' שאם ימצא בחבורי זה או בספר השני במלאכת הרפואה עיונית ומעשיית איזו שגיאה בלשון או בדקדוק שיבערנה ויתקננה וידינני לכף זכות (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, הקדמ', 26). והנה וכינו לספר רפואות תעלה אשר כוננו ידיך ושם אתנו בלשון עברי דרכים לדעת בקלות כל הרפואה העיונית (ר' זרח, כתב ג, ספ' אילס ליסר מקנדיה, יז).—ואדם עִיּוּנִי, שאינו מעשי, שעוסק בחכמה עִיּוּנִית: אל תחשוב שבעבור שזכרתי תולדות יפת ותולדות חם ולא נזכרו עדינה תולדות שם שלא היו לו בנים ושלהיות אלהי ועיוני תמיד לא נזדווג לאשה אין הדבר כן (ר"י אברבנאל, פי' התורה, נח, ד"ה בני יפת). הודיעני נא את דרכיך ומדרגתך אם אתה עיוני במוחלט או מדיני (הוא, נחל' אבות ג, ד"ה סגנה ר' יוסי בן קסמא).

עֲיֵפָה, ש"ז, שה"פ מן עָיֵף,—כמו עֲיֵפוּת, יגיעה, Ermüdung; fatigue; weariness: ולא נתעלף לשון עיוף ואיכא דאמרי ולא נתכייש לשון ויתעלף (רגמ"ה, תמי' ג:).—ואמר הפיטן: יה הבט רגל ייחופי יום נפש עיופי יהי רצון שלא איענש במוספי יהיו לר' א' פי (ר"א הקליר, Elbog., Stud. 119). אילת אווי תשוקות לחלות עיוף שוקקות אסמי שבע להשקות ישקני מנשיקות (הוא, יוצ' א פסח). רבה שחים ודאים להברות לחתן בירת רמש ובהמה וחיתו ארץ קרא בלא עיוף ויגיעה כל הנברא ברה בלא מעצר וכשיל כי אם באמירה (ר' אליעזר ברי נתן, רשות לחתנים, Monats. 1895, 34).

עי"ן, — ר"ת: על ידי זה.

עיט[1], ממנו א.עַיִט, ב.עַיִט (?), א.עִיט (?), ב.עִיט.

א.**עַיִט**, ש״ז, עָיִט, סמ' עֵיט, מ״ר ״עַיִטִים, סמ' עַיְטֵי,— שם עוף טורף שוכן בהרים, Raubvogel; oiseau de proie; bird of prey: וירד הָעַיִט על הפגרים וישב אותם אברם (בראש' יה יא). יעזבו יחד לְעֵיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו הָעַיִט וכל בהמת הארץ עליו תחרף (ישע' יח ו). הַעַיִט צבוע נחלתי לי הַעַיִט סביב עליה (ירמ' יב ט). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לְעֵיט צפור כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (יחזק' לט ד). נתיב לא ידעו עָיִט ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז).—ובמדר': כצאת השמש היה אברהם יושב ומניף עליהם (על הבתרים) בסודרו כדי שלא ימשול בהם העיט עד שבא הערב (פדר״א כח).—ובסהמ״א: לנשר הממהר כעיט לעוף מארץ מרחקים וכן מצאנו במקרא המלכי' נמשלו בעיט ובעוף (דונש, תשוב' עם הכרעי ר״ת 31). אמרתי אלך אל מצרים ולא התמהמהתי ויצאו עלינו לסטים טורפים וחוטפים כעיטים (ד״ה יהודי מלכים וא״י ג, מן 39). כי עין ה' נכחך לנשב ממך עיטי הטבע העוטרים על פגרך (רש״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ג). עיט הרים וכו' מראה הזכר הוא שחור (אברמוזין, תוה״ט, העוף 53). וביום מועד יקשרו עיט אחד עיט אחד בגב כל שור אחרי דקרוהו מעט לראשונה ברומת (שם 55).—ואמר המשורר: ועטה שת עיט ועוף הוא העיט ולא ידע שיט ונשלך בנהרים (דונש, השו' עם הכרעי ר״ת, 31). במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רשב״ג, בחר מהחלי). יערב מענה גרונה ויחריש קול זמירם לסים עלי ציץ ועיטים (רמב״ע, התרשים ג פז). אשר מתקו לשון ימים יצפצף בגן כופר כמו תורים ועטים בשניו צוף אמונה לישרים ובהם לענת זדים ושטים (הוא, דיואן סד). ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב וחידותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 198).

ב.***עִיט**, עויט. ש״ז, — ציצית וגדיל שבקצה האריג Franse; frange; fringe: עויט[2] של צמר שנתנו בפשתן מותר עשה שני ראשים לצד אחד אסור (תוספת' כלאי' ה כ).

א.**עִיט**[1], פ״ע, יָעַט, — עָט בפלוני התנהג אתו בגסות, דבר לו קשות: ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לבקש את אדנינו וַיָּעַט בהם והאנשים טבים לנו מאד (ש״א כה יד-טו).

—הפע', ״הֵעִיט,—כמו קל: והאיש רע מעללים העיט בגומלהו נתן דפי בדוד נלעב במלאכהו (שלום הכהן, כיר דוד 132). אז אל נא תעטי[2]) בו אל נא תקצפי (יל״ג, אל תאמינו, משלי יהודה ד ט).

ב.**עִיט**, פ״ע, יַעַט, תַּעַט, במליצה עָט אל השלל, טס והתנפל על השלל כמו עַיִט[3]: ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד וַיַּעַט[4]) העם אל השלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה (ש״א יד לא-לב). ולמה לא שמעת בקול יי' וַתַּעַט אל השלל (שם יה יט).—ועל להם, ואמַר בן סירא: עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (ב״ס גני' יד י). אכול כאיש דבר ששם לפניך ואל תעט פן תגעל (שם לד יו).—ובסהמ״א: העטלף גרו״ט עוף קטן עט ועף בלילה ואין לו עינים (מזקוני, על התורה, שמיני יא יט).

—הפע', ״הֵעִיט, — עשה שיעוף: משליך צרור בצפרים

---

[1]) [חברוהו עם הערב' עיט, עַיַּט a), צוח, גער, והעוף נקרא כן על שם צעקתו, אבל זה רחוק.]

[2]) [כנראה הוא כמו פיף במשנה (כלאי' ט ט), וכן גרסת מנחת בכורים, ובדפו' עיפו, והגר״א מגיה: כיפה.]

a) عيط

---

[1]) בערב' ע'יט a), במשמ' כעס ? [פרשו במדרי' מלשון עיט: ואפרחינון במלין, הפריח וגרשם בדברים; וכן ריב״ג (בשרשיו), וז״ל: העיף אותם והענין גרשם ודחה אותם במלים, ע״כ. וכן ביתר באור בספר התוספת שלו (Opuscules, הוצ' דרנבורג, עמו' 96), וכן רש״י ורד״ק. עי' גם הערה לשרש למעלה, ובפרושו של סגל.]

[2]) [צ״ל: תעיטי.]

[3]) [כך פרש רש״י לנכון. ובא יוד בפתח כמו וַתֵּחַשׁ (איוב לא ה). אולם ריב״ג גזרו מן עטה מפני נקוד היוד בפתח במקום קמץ; עי' בשרשיו (שרש עטה), ובס' התוספת (דרנבורג שם); וכן רד״ק. ור' ישעיה: נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל, ע״כ. ורלב״ג: סר וסבב לקחת מהשלל, ע״כ. ולזה מסכים גם קיניג (Lehrgebäude I, 517-8), אבל זה נגד משמ' הכתוב ביחוד בש״א יה יט.]

[4]) [כך הקרי, והכתיב: ו י ע ש.]

a) غيط

יעט אותם גוער ברעהו מגרש אהבתו (נ״ז נ״ס כב כ). —הפעי, ״הועט—כמו מן א.עטה, שהעטו אותו: והדבר הזה הוא ידוע כי כל חרב יקרה תולט ותועט בשמלה למען יעמוד ברק לטישתה (דונש, תשו׳ עם דכרע׳ ר״ס 78). הברכה אחת היא לך אבי למה ידיך אתה יועט המבלי העט רקמת הכתב אין לרקום (דון ס״ט בר״י אלדוטיבֿ, ד״ח כ).

עי״כ, ר״ס: על ידי כן, כך.

״עְיִל¹), ס״ז, מ״ר עִילִים, — עַיִר, בן החמור, ואמר הפיטן: ערודים עם עילים מדו זדו שעולים ענין לא מעלים (אור ישע, יוצ׳ א פסח).

עֵילוֹם, ס״ז,—כמו עוֹלָם, לְעֵילוֹם: וישם (מנשה) את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לְעֵילוֹם ²) (דהי״ב לג ז).—ואמר הפיטן: פקוד המשלמת לרדוף שלומה ולבקש אותו כמצות צור עילום עת לאהב ועת לשנא עת מלחמה ועת שלום (ר״י בר ראובן, אזהר׳, יו.). תזכנו עם כל ישראל חברים לראות בבנין בית עילום וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (שם כח.).—יקרב אל עילום בימיו שר שלום וירבה השלום למרבה המשרה (ר״י חריזי, תחכמוני א). ומנה זה כתיבתי בידי ויד תבלה ומכתבה לעלום וכל דור אחרי יבוא ויקום וזכרי בו לחיים גם לשלום (לקו״ק קיז).

עים, ממנו עְיָם (?).

עְיָם, ס״ז,—עְיָם הרוח, עזו וחזקו: והחרים יי׳ את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בַּעְיָם ³) רוחו והכהו לשבעה נחלים (ישע׳ יא יה). — ואמר הפיטן: מרום קרא למי הים וארבות השמים פתח בעים (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אמרו לאלהים אדירים, ז פסח). בהיר במי תלחיו מתח בשמלה בעים דיים צו מלגוללה (אסיפת, קובץ׳ הפיוט׳ י).—ואמר המליץ: ויצידו הדגים ממצולות ים ויניפו ידיהם על הנהר בעים (עמנו׳, מחב׳ ג). הלא עמה בעים גאונך תשביח (שם יא). מי הניף ידו על נהרי התעודה בעים רוחו (שם יב). —וכאשר היתה הקרה עזה וקשה הפך ים ליבשה וכי חזק הקור בתחתיות ובעים (ר״מ אלדבי, ש״א ג, יט:). הניף בעים ידו על ים צרים צללו כעופרת (אליהו בחור, מסכת המסכת, הקדמי). על נהר בעים או במצולות ים נמצאתי מאז נבראתי (משה ריאטי, אגרת יער הלבנון, כ״י בריט׳ מוז׳). ובין כוכבים תשים קנך שבתך וכנך בעים רוחך גרסה נפשך לתאבה אהבה רבה אהבת החכמה (יש״ר מקנדיאה, מכתי אחוז, מלא חפנים לגיגר 5). מיום הבראך עד עתה לא הכביד אכפו עליך בעים רוחו (רס״ג, ארבע כוסות, כוס תנחומ׳ ה). נשבו בעים רוחם כפיח כבשן נדפנו (שלום הכהן, ניר דוד 73). רוחי בעים רוחם ארצה דכאו (יל״ג, הוי אח, א. 160).

עין¹), ממנו *עְיוּן, ״עִיוּנִי, א.עַיִן, ב.עַיִן, ג.*עַיִן, עָיַן, מַעְיָן, ״מְעַיֵּן, ״מְעֻיָּן.

א.עַיִן, עָיִן, סמ׳ עֵין, כנ׳ עֵינִי, עֵינְךָ, עֵינֵךְ, עֵינוֹ, עֵינָהּ, עֵינֵנוּ, עֵינְכֶם, עֵינָם, עֵינֵמוֹ, מ״ז עֵינַיִם, עֵינָיִם, סמ׳ עֵינֵי, כנ׳ עֵינַי, עֵינֶיךָ, עֵינַיִךְ, עֵינָיו, עֵינֶיהָ, עֵינֵינוּ, עֵינֵיכֶם, עֵינֵיהֶם, עֵינֵיהֶן,—א) כלי הראות בבעלי החיים, Auge; oeil; eye ; של אדם: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לָעֵינַיִם ונחמד העץ להשכיל (בראש׳ ג ו). וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי ישלחנו תחת עֵינוֹ (שמות כא כו). או גבן או דק או תבלל בְּעֵינוֹ או גרב או ילפת (ויקר׳ כא כ). אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עֵינַיִם ומדיבת נפש (שם כו יו). ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עֵינוֹ ולא נס לחה (דבר׳ לד ז). אדני יי׳ זכרני נא וחזקני

---

¹) [מן הארמ׳, וקרוב לעול.]

²) [בכמה כ״י: לְעוֹלָם.]

³) כך בנסחה המסורה, ולא עמדו החכמים על מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, אך לפי הענין פרשוה במשמ׳ חזק ועז. וכבר אמרו קצת החדשי׳, שד״ל ואחרים, כי זה שבוש מהמלה עֹצֶם. אך לא מצאנו במקרא המלה עֹצֶם שתשמש בענין עז הרוח. גם הנקוד בשוא וקמץ מעיד כי עכ״פ לא היתה כאן המלה עֹצֶם, כי אין ספק כדבר כי זה נקוד מקבל, כי אלמלא נקדוה הנקדנים עפ״ז מסברתם הם היו יותר מנקדים עְיָם ולנקוד שוא וקמץ אין שֵׁם מהשרש עצם. [ריב״ג בשרשיו מביא פרוש שהעין הוא במקום אלף, מן איום ונורא. ורד״ק מביא בשם אחיו ר׳ משה שהוא מ״ר מן עַי, ופרושו גלי הים. ולפי זה צריך לנקד בְּעִים, אבל היה צריך להיות בעיי. ועי׳ גם תשו׳ דונש (על רסע״ג 164) ושפת יתר (לראב״ע); פינסקר (לקו״ק קנג).]

¹) משתף לכל הלשונות השמיות.

נא אך הפעם הזה האלהים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים (שפט' יו כח). בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה (שם כא כה). ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד (מ"ב ד לד). ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור (שם כה ז). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (תהל' לד ט). — של בעלי חיים: והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים (בראש' ל מא). כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל כנף (משלי א יז). נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז). משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (שם לט כט). בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף (שם מ כד). — של יי': יי' בהיכל קדשו יי' בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל' יא ד). — של אלילים: פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו (שם קיה ה). — של אופני המרכבה: וגבתם מלאות עינים סביב לארבעתן (יחזק' א יח). — ושל אבן (בחזון): כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים (זכרי' ג ט). — ובתו"מ: איזהו חרום הכותל שתי עיניו כאחת שתי עיניו למעלה ושתי עיניו למטה וכו' עיניו גדולות כשל עגל או קטנות כשל אווז (בכורו' ז ג-ד). יד לעין תיקצץ (שבת קח:). — ובספה"מ"א: ולעולם אל ישלים אדם דעתו אחריו שהעינים הם לפנים ולא לאחור (רמב"ם, אגרו' לחכמי מרסיליה). — *מלא עינים: שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' ואפי' מלא עינים כמלאך המות (ע"ז כ:). — ומשל: עינים להרים ואזנים לכותלים (פרקי רבינו הקדוש ג ג, גרינהוט לד.). — "העין תורגמן ללב (משלי חכמים טו). — *עינו של עולם: הוא (המלך הורדוס שהרג את חכמי ישראל) סימא עינו של עולם ילך ויתעסק בעינו של עולם (בתקון בית המקדש) (ב"ב ד.). — עין הזמן, עי' עור. — "עין הלב: ראיתיך בעין הלב ואחר בתורתך בכת נאדרי (ראב"ע, בדם אל אדבקה). ואיך לא אהי צופה כבודו בעין לבי ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 192). — *ותאר לאליל: את (האליל) שקורין לו פני אלוה קורין אותו פני כלב עין כוס[1] קורין אותה עין קוץ (ירוש' ע"ז ג ח). — "ובהשאלה תאר לאדם חשוב: בעל החוטם כלומר עין שבהם חשוב שבהם[1] (תמ"ה, תענ' כט.). — עין העדה: ראובן היה שוכן במדינה וידוע שהוא עין העדה (תשוב' הגא' הרכבי לז). — עינים רבות: ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה (בראש' כט יז). — עינים עורות: לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע' מב ז). עי' עור. — עינים כיונים, עי' יונה. — וכברכות, עי' ברכה. — אישון, בבת עין, עי' ערכים אלו. — בת עין, כמו בבת עין: שמרני כאישון בת עין בצל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך אל תדם בת עינך (איכ' ב יח). — ואמר המשורר: חקקתים עלי לוח לבבי ויתרת כבדי ואישון עין ימיני ובבתי (רשב"ג, ידידי שכו). — גבות, ריסי, גלגל, חכלילות, חכלילי, לפלוף עינים, עי' ערכים אלו. — *גב, קרקע העין: איזה הוא רוק שצף על גבי העין ולא המשוקע בקרקע העין חלזון כמשמעו נחש כמשמעו וכו' (תוספתי בכור' ד ג). יין בתוך העין אסור על גב העין מותר (שבת קח:). — ובספה"מ"א: שעלתה קרמית על גב עינו (ערוך ערך ירול). — "ראש, זנב העין: מי שלחלוחית נמשכת מראש עינו מכנגד החוטם או מזנב עינו מצד צדעיו וכו' הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ"מ פסול (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). — "שחור, לבן, אדם של העין: אוכמא שחור של עין ציהרא אדום הסובב את השחור (ערוך ערך לר). — ואמר המשורר: ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (ראב"ע, בשם אל אשר אמר, כהנא א, 196). — ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור (הוא, בראש' לו כ). וצבע מראות העינים הוא בעניינים מתחלפים יש מהן שצבע מראה העין ירוקה כרמות גלאנ"י וכו' ועל זה ראות עין השחורה איננו חד אך עין הגלאני הוא חד הראות (אבי הרלב"ג, שעה"ש ט). — מכת עין, מכה בעין: שמי שעומד במקום מלך פרס ושואל איזהו חשוב הוא איש מלחמתו מכת עין תוחבו (ערוך ערך פרס). — יפה עינים: וישלח (ישי) ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א יו יב). עי' יפה. — ובתלמו': לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תעני' כד.). — ובספה"מ"א: מאד הם יושבים יפה אילו העינים וכו' במקום שמתקבצין כל

[1]) [בבבלי (ע"ז מו.), הגרסה: כ ל.]

[1]) [עי' ספרא (ויקר' פרש' ד): מה עיני האמור להלן ב"ד אף כאן ב"ד.]

העולם לחשב חשבון כל יופי עיני הנשים היפות (מחז' ויטרי 319).—*עַיִן של זהב: עשה לה עין של זהב שן של זהב (ירוש' נדרי ט י).—עַיִן רואה, חוזה, מביטה ושֹרה: והנה עֵינֵיכֶם ראות וְעֵינֵי אחי בנימן כי פי המדבר אליכם (בראש' מה יב). מלך ביפיו תחזינה עֵינֶיךָ תראינה ארץ מרחקים (ישע' לג יז). ותבט עֵינִי בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני (תהל' צב יב). וְעֵין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עָיִן וסתר פנים ישים (איוב כד יה).—ואמר בן סירא: ועין ייי צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גניז' יא יב).—ובתלמו': דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת (רבי, אבות ב א).—ואמר המשורר: ובעין לב שרתיך ואמנם אתה גוזי (ר"י הלוי, אלהים מסרתיך).—והאדם נושא עֵינָיו ורואה: וישא לוט את עֵינָיו וירא את כל ככר הירדן (בראש' יג י). עי' נשא.—ובתלמו': הנושא את עיניו באשתו שתמות וירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת' סוט' ה י). אף על פי שאמרו מקדימין ולא מאחרין קורין את המגילה גובין ומחלקין בו ביום לפי שאין עיניהם של עניים נשואות אלא ליום מקרא (שם מגיל' א ד). — ומשל: תשא עיניך לשמים ולבך בין תנור וכירים (סנב מוס' בט).—וכן זקף עֵינָיו: מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם (ספרי דבר' פ).—וכן תלה עֵינָיו: אף לא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים (ב"מ נח:). לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו (ר' חמא בר חנינא, מד"ר בראש' עז). לאוהבו של מלך שהיה נפנה מן העולם והיו בניו סובבין את מטתו וכו' תלה עיניו והביט במלך אמר להם וכו' (שם לח). כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרן של מצרים פורח באויר (שם שמות כא). שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו (שם). ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו ומברך (סופרי כ א).—ובספה"א: בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניה (רש"י, בראש' לג ז). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות בראיתם בעלי השדות מאלמים אלומים (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תקנג). שהסוסה תולה עיניה באיש אחר (ר"י בן כספי, פי' משלי ו יט). החזיר לו חובו ולא אמר לו כן יכול להיות עיניו תלויות בו ומסבב עמו דברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך (לקוט סו"מ, סמרי קז לו).—ואמר הפיטן: ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו (היום הרת עולם, מוס' ר"ה).—ומראה הָעֵינַיִם, עי' מַרְאֶה.—*מַרְאִית עַיִן, עי' מראית.—הרף עַיִן, עי' הרף.—שוטטו הָעֵינַיִם: עֵינֵי ייי המה משוטטים בכל הארץ (זכרי ד י).—ואמר הפיטן: סובל בכחו שמי עליותיו עיניו משוטטות במעש בריותיו (גנזי שכטר ג, דודסון 195).—שֵׁנָה לָעַיִן: אם אתן שנת לְעֵינָי לעפעפי תנומה (תהל' קלב ד). כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה (קהל' ח יז).—ובספה"א: לא נבראה העין לישון כי אם שעה ידועה גם לכוכבים תנועה כנשמה (רלב"ע, ישעי' כז טו). — ובמליצה, רדומי עַיִן, המתים הישנים בעפר: בביהון עין נתאב ללחום לחם רע עין ונתאמת לו מתוך העין נדבה ברכה לחם בטוב עין מאמין בטל תחית רדומי עין (גנזי שכטר ג, דודסון 39).—העין מקור דמעה: מי יתן ראשי מים וְעֵינִי מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). עי' דמעה. — ואמר הפיטן: מדמיעים עין בביקושים עת מכהן מתפרשים הוא דורש נדרשים והם לפניו דורשים (Elbog., Stud. 172).—פלגי מים ירדו עֵינַי על לא שמרו תורתך (תהל' קיט קלו). עי' ירד.—מליצי רעי אל אלוה דלפה עֵינִי (איוב יו כ). עֵינִי נגרה ולא תדמה מאין הפגות (איכ' ג מט). עי' נגר, זלג.—ואמר המשורר: תוחלתי נבובה ועיני בבכי זבה וכל אויל אני דמעה יגוני יענה הבה (רלב"ע, פותלתי נכזבה). ועצמי כרקב תבלה ועיני שלחה יבלי בכי (שם).—ובהשאלה, עֵינֵי שחק, ענן: ילד העב הניק הגן ותלמיו כאבק דק שחק עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב"ע, הגביר כספלו נחורך). עיני ענגים ברכי נמאסו עד עקבי גן ההדם נחמסו (הוא, דיואן קכח).—*מי עֵינַיִם, דמעות: מי עינים מלוחים (תנחומ' סוקה ח). — הָעַיִן תכהה מזקנה: ויהי כי זקן יצחק ותכהין עֵינָיו מראות (בראש' כז א). עי' כהה. וְעֵינֵי ישראל כבדו מזקן לא

יוכל לראות (שם מה י). ועלי בן תשעים ושמונה שנה וְעֵינָיו קמה לא יכול לראות (ש"א ד יה).—דלו עֵינַי למרום אדני עשקה לי ערבני (ישעי' לח יד). עֵינִי דאבה מני עני קראתיך יי' בכל יום (תהל' פח י).—ואמר בן סירא: בני אל תלעג לחיי עני ואל תראיב עֵינַי מר רוח (ב"ס גני' ד א).—על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עֵינֵינוּ (איכ' ה יז).—גלה עַיִן, עי' גלה.—*גלה עפר מן העין: דרש רבי יהודה בן פדייה מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי' שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים (מד"ר ברא' כא).—פקח את הָעַיִן: וַיִּפקח אלהים את עֵינֶיהָ (של הגר) ותרא באר מים (ברא' כא יט). עי' פקח.—ובסהמ"א: ויצטייר לך כל ענין נעלם בנפשך ותראה צורות האמתות בעינים פקוחות (ר"י א"ת, פו"ה, מסכון הכסם ד).—עֵינַיִם פתוחות: להיות עֵינֶךָ[1]) פתוחות אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). עי' פתח, עמץ, עצם, עצימה.—מאור עֵינַיִם: מאור עֵינַיִם ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי יה ל). עי' מאור.—ובסהמ"א: ונותרנו מעט מהרבה ומדרש התנאים כמו שומם כי כל נער מאור עינים היה מובל למדרש המשנה. ועתה אין איש מביא (תשו' גאוי, JQR. 1918, 147). וכך אמ' בה מר' יצחק גאון מאור עינינו (חול' הגא' א א, לוין 117).—אורו הָעֵינַיִם, האיר את העינים, עי' אור קל והפע'.—ובתלמו': אי זהו רבו וכו' כל שהאיר עיניו במשנתו (ר' יוסי, ירוש' מו"ק ג ז). אם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה ירד להעלותה והאיר הב"ה עיניו ומצא סימא וכו' (שם הורי' ג ז). לא נמצאת מאירה (האשה) עיניו ומעמידתו על רגליו (ר' יוסי, יבמ' סג.).—ובסהמ"א: מהם מודדים במדה מחוקה ומהם גודשים מאירי עינים במאו[רה] ומישור שמים מעקשים (ר' שמואל בן עלי, אגר', תרביץ ג, 80).—גלוי, שתום עֵינַיִם: וישא (בלעם) משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור ונאם הגבר שְׁתֻם הָעָיִן נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עֵינָיִם (במד' כד ג-ד).—טח, השע את הָעֵינַיִם: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עֵינֵיהֶם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). השמן לב העם הזה ואזניו הכבד וְעֵינָיו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (שם ו י).—העלים

[1]) [חסר י.]

עַיִן: ובפרשכם כפיכם אעלים עֵינַי מכם גם כי תרבו תפלה אינני שמע (שם א יה). עי' עלם.—כסות עֵינַיִם: ולשרה אמר (אבימלך) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עֵינַיִם לכל אשר אתך (בראש' כ יו).—ואמר המשורר: משי ורקמה הם כסות גופך אבל החן והיפי כסות עיניך (ר"י הלוי, מה לך צביה).—כחל את הָעֵינַיִם: ואף כי תשלחנה לאנשים באים אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עֵינַיִךְ ועדית עדי (יחזק' כג מ). עי' כחל.—וכן שים, קרע בפוך עֵינַיִם: ויבוא יהוא יזרעאלה ואיזבל שמעה ותשם בפוך עֵינֶיהָ ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ"ב ט ל). ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עֵינַיִךְ לשוא תתיפי מאסו בך עגבים (ירמי' ד ל).—לטש עֵינַיִם: ילטש עֵינָיו לי (איוב יו יט).—קרץ עֵינַיִם: שנאי חנם יקרצו עָיִן (תהל' לה יט). עי' קרץ.—רזמו הָעֵינַיִם: מה יקחך לבך ומה ירזמון עֵינֶיךָ (איוב יה יב).—וכן *רָמַז בְּעֵינָיו: שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזין בעיניהם ומנענעים בראשיהם ומפטירים בשפתותיהם (פסיק' רבת' לז).—נקר את הָעֵינַיִם: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עֵינָיו ויורידו אותו עזתה (שפטי' יו כא). עי' נקר, עִוֵּר, סמא.—שים עַיִן על פלוני: ותאמר אל עבדיך הורידוהו אלי ואשימה עֵינִי עליו (בראש' מד כא). עי' שים.—ובלי פעל: ארץ אשר יי' אלהיך דרש אתה תמיד עֵינֵי יי' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה (דבר' יא יב). עֵינַי בנאמני ארץ (תהל' קא ו). הנה עֵין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עֵינִי (שם לב ח). יתן לו לבטח וישען וְעֵינֵיהוּ על דרכיהם (איוב כד כג).—ולרעה: הנה עֵינֵי אדני יי' בממלכה החטאה (עמו' ט ח). לא תשורני עין ראי עֵינֶיךָ בי ואינני (איוב ז ח).—שית עֵינַיִם: עֵינֵיהֶם ישיתו (הרשעים) לנטות בארץ (תהל' יז יא).—*שִׁעֵר עֵינָיו: מצודות[1]) היו לו לרבן גמליאל שהיה משער בה עיניו במישר (ירוש' עבוד' ד ט). עי' שער.—ועם פעלים אחרים: אף בלעם הביט בהם ויצאה עינו כנגדן שלא היה יכול ליגע בהם (מד"ר במד' ב). וקרח שפקח היה מה ראה לעשות שטות זו אלא עינו הטעתו (תנחומ' קרח יב, בובר). היכהו על מוחו וירדו מים ותיפו את עיניו על

[1]) מצופות ?

עיניו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו יצא בן חורין (תוספת׳ ב״ק ט כז). ושם הנהר השני גיחון זה מדי שהיות חמן שף עינים כנחש על שם גחונך תלך (מד״ר ברא׳ ג). חש בְּעֵינַיִם: אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא (ר׳ אבהו, כתוב׳ קה.).—ובסהמ״א: החושש בעיניו בשבת מהו שיתן לתוכה יין לתוך העין אסור על גב העין מותר (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 6).—*מהו כבלע א״ר לוי אם רואים בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים (מד״ר במד׳ ה).—°בָּתֵּי עֵינַיִם, משקפים, Brillen; lunettes; spectacles: הדברים המחזיקים העין והראות הן הפינוקיאו וירבינה שושנים צילידוניה רוטה הבטה במעיין ובמראה בתי עינים הבטה בעשבים ירוקים ראות בבקר בהרים ובערב במעיין רחיצת בשתרית העינים והידים (ר״י להלון, אולה״מ א, מ:). ועוד יש שינוי אחר של מצב הלחות הזה שאם יצא ויבלט לחוץ אזל אישון העין אז רואה דבר יותר ברוחק מקרוב כנראה בזקנים ואם יכנס תוכו בעומק אז רואה יותר הקרוב מהרחוק וצריך להשתמש מבתי עינים נקרא מיאופיאה (שם ז ג). ויהי היום היה יושב ומלמד אל משכילי עמנו והי׳ לו בתי עינים בחוטמו במשפט הזקנים ואומר לו אדוני בתי עינים אשר בחוטמך הם מראים לעיני בני אדם האנשים ראשם למטה ורגליהם למעלה וכו׳ אז אמרתי שיתן לי בתי עינים שלו ואשים אותם רחוק מעיניו מנקודת הערבוב והלאה ויראה בעיניו הוא וכל העומדים שם מה שלא היה אפשר להם להאמין (אבי עד בר סלום, אמונת חכמים יב). ותיק של בתי עינים שקו׳ ברילי״ן אע״פ שהתיק הוא של כסף אסור לצאת בו שהבתי עינים הם עיקר והם משוי ואין לומר שהבתי עינים יהיו בטלים אגב התיק שהוא חשוב שהוא של כסף דאדרבא הבתי עינים הם עיקר שאין אומרים נעשה בתי עינים לתיק אלא אומרים נעשה תיק לבתי עינים (הלבוש אוה״ח, שבת סא יח). משל התפילין לבתי עינים פלא מלאכת מעשה חושב מראה זכוכית תעזור עינים חוש הראות נשמר וגם כפלים תוסיף ראיה נגרעה השב (ר׳ שמשון כהן, קול מוסר כט). כמו שבתי עינים א״א שישוה לכל עין כך אין מלות לכל הלבבות והשכלים (רמס״ל, סוקר ומקבל 90).

—ב) בהשאלה למדות הנפש והרגשותיה המשתקפים בעינים. גאוה: עֵינֵי גבהות אדם שפל ושח רום אנשים (ישעי׳ ב יא). וישח אדם וישפל איש ועיני גבהים תשפלנה (שם ה טו). גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהל׳ קא ה). רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). והיה כי יבצע יי׳ את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישעי׳ י יב). כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהל׳ יח כח). יי׳ לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (שם קלא א). שש הנה שנא יי׳ ושבע תועבות נפשו עינים רמות לשון שקר וכו׳ (משלי ו טז-יז).—ובתו״מ: עיניו של אבא היו גבוהות ונשא אשה שאינה הוגנת לו וחילל את אותו האיש (ירוש׳ סנהד׳ ו א). אמר הקב״ה לא אברא אותה מן העין שלא תהא עינה רמה (ר׳ יהושע דסכנין, מד״ר דבר׳ ו). ויתפלל מרדכי אל יי׳ ויאמר וכו׳ כי לא מגבהות לב ומרום עין עשיתי אשר לא השתחויתי להמן (שם אסת׳ ד יז).—ובסהמ״א: היה מהלך בגובה עינים ומביט לכאן ולכאן עד שנכשל בראיית אותה האשה והעלה לבו טינא (רה״ג, אוצ׳ הגא׳ א א, לוין 44).—ואמר המשורר: בעלי קומות ובטנם כערמות להם נפשות בזויות ועיניהם רמות (ר״י חריזי, תחכמונ׳ כד).—ענוה: ושח עינים יושיע (איוב כב כט).—ובסהמ״א: ומוכרח הוא שבושת פנים יבא מחמת שיהא שח עינים שאם הוא גבה עינים ודאי שאין לו בושת (ר״א די וידאש, ראש׳ חכמ׳, הקדושה).—שח בעין: שא נא כתבי את שלומי שא אל שח בעין נפשו והוא נשא (ר׳ אליעזר בן יעקב הבבלי, Babyl. Geon., פוזננסקי 67). וידוע שהתעוררות חיצון מסייע להתעוררות פנימי וע״י התנהגו בכובד ראש ושחות עינים (פלא יועץ, אות ס, רפא).—בוז ולעג: עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).—חמלה: ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (ברא׳ מה כ). עי׳ חוס. אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני (הוש׳ יג יד).—נדיבות וקמצנות: טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (משלי כב ט). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו (שם כג ו). נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבאנו (שם כח כב).—ואמר בן סירא: תן לעליון כמתנתו ובטוב עין בהשיגת יד (ב״ס נגי׳ לה יב). ללב קטון לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה חרוץ (שם יד ג).

עין רע עין תעיט על לחם ומאומה אין על שלחנו (שם י). רע מעין מה חלק על כן מפני כל נם לחה (שם לג יג).—ובתו"ם, עין טובה, יפה, רעה, צרה: אמר להם (ריב"ז) צאו וראו איזהי דרך ישרה שידבק בה האדם ר' אליעזר אומר עין טובה וכו' (אבו' ב ט). ומשם היו שולחין בכל עיירות שבארץ ישראל וכל מי שהיו מוצאין אותו חכם ענוי שפוי עין טובה וכו' מושיבין אותו בבית דין שבהר הבית וכו' (ירוש' סנה' א ג). למלך שהיה בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו של מלך בעין טובה וכו' (מד"ר שמות כ). הראשונים היו חובטים זיתיהם ונוהגים בהם עין יפה (ספרי דברי רפד). שהאיש עינו יפה והאשה עינה רעה (שם במד' קי). איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' עין רעה (אבו' ב ט). עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (שם יא). הרוצה שיתן (צדקה) ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו (שם ה יג). מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין ע"ה שולטת בהן (ר"י בר' חנינא, ברכ' כ).—ובפהמ"א: ומפני זה אמר נביא הישמעאלי' שעין הרע יכנים האדם לקבר והגמל לקדרה (ר"י אברבאנל, נחל' אבו' ב, ד"ה רבי יהושע אומר). שדבר אחר הוא עין הרע ודבר אחר הוא לשון הרע וכמו שהנשים הלוחשות על מי שחלה מעין הרע ומשליכות טפות שמן על כלי מים אומרות אחת על עין הרע ואחת על לשון הרע (ר"י קארו, תולד' יצחק, עז:).—*ובהשמטת רע: רב ור' חייה רבה תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בעין ואחד בידי שמים (ירוש' סנה' יד ג). אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (דבי רבי ישמעאל, תענ' ח:). אמר להם (יעקב לבניו) אל תוציאו בידכם פרוסה ואל תכנסו כולכם בפתח אחד מפני העין (מד"ר בראש' צא).—משרבו צרי העין ומורפי טרף חן הן שפכי דמים רבו אומצי הלב וכל אחד ואחד קופץ יד מחבירו (תוספת' סוט' יד ז). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג' דברים עין צרה ופריץ בערוה וכו' (ירוש' סנה' י ב). לא שהיתה עינו צרה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (שם פסח' ד ח). שכל מי שעיניו צרות בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר' יוחנן, ב"ב עה.).— ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, תפל' יוה"כ).— תאוה: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל (בראש' ג ו). ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במד' יה לט). וזכרו פליטיהם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם (יחזק' ו ט). ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (איוב לא א). אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי (שם ז). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח).—ובתלמו': מאי אנפוריא אר"י אמר שמואל כלים חדשים שלא שבעתן העין (ב"מ כג:).—ואמר המשורר: עינים לא שבעו לראות פלאים נודעו והאזנים שמעו כי אתה יי' (ראב"ע, אמונתך נודעה).—וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא מנעתי את לבי מכל שמחה (קהל' ב י)—ובמדר': ותשא אסתר את עיניה ותרא את פני המלך והנה עיניו כאש בוערות מרוב החמה אשר בלבו (מד"ר אסתר' ה א).—מחמד עינים: בן אדם הנני לקח ממך את מחמד עיניך במגפה (יחזק' כד יו).— ואמר בן סירא: י[פי ונע]ם [יח]מידו עין ומשניהם צמחי שדה (ב"ס מ כב). עי' מחמד.—שקוצי עינים: ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק' כ ז).—גנב, אחז את העינים, אחיזת עינים, עי' ערכים אלו.

—נ) ואחרי אות או מלת היחס, בעינים, טוב, יטב, יקר, ישר בעיני פלוני, עי' ערכים אלו.—רע בעיני פלוני: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וכו' ועשיתם הרע בעיני יי' אלהיך להכעיסו (דבר' ד כה). עי' רע.—חרה בעיני פלוני, עי' חרה.—מצא חן בעיני פלוני, עי' חן, מצא.—נפלא בעיני פלוני: ויפלא בעיני אמנון לעשות לה (לתמר אחותו) מאומה (ש"ב יג ב). כה אמר יי' צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם יי' צבאות (זכרי ח ו). —נכוה, זך, חכם, טהור, טמא, נכרי, צדיק, קל, צנינים, שכים בעיני פלוני, עי' ערכים אלו.—היה בעיני פלוני כמו: ויאמר (לוט אל חתניו) קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי' את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו (בראש' יט יד). והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה (שם כז יב). ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה

(שם כט כ). — ואמר בן סירא: [א]ל ת[ת]מה ב[דרכי ר]ע [ק]רוץ לייי וקוה לא[ו]רו כי נכח בעיני ייי כ[פ]תע פתאם ל[ה]ע[שיר דל] (ב״ס גני׳ יא כא). — ובתלמו׳: אמר לו ר׳ אליעזר (לר״ע) כך אני בעיניך שדיני בזה שחייב מיתה אין דיני אלא כשהמית אדם ע״פ עד אחד (ב״ק מא:). — לעיני פלוני, לפניו, כשהוא רואה: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך (ברא׳ כג יא). ועוד רבים. — ואמר בן סירא: כאשר נקדשת לעיניהם בנו כן לעינינו הכבד בם (ב״ס גני׳ לו ד). — וכן נגד, לנגד, מנגד עיני פלוני, עי׳ נגד. — ובהשאלה לעינים, להראות הדרך, מורה דרך: ויאמר (משה לחותנו) אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים (במד׳ י לא). — מעיני פלוני: ותדד שנתי מעיני (ברא׳ לא מ). — נסתר, הסתיר, נעלם מעיני פלוני, עי׳ ערכים אלו. — בין עינים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי׳ בפיך (שמות יג ט). וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפות בין עיניך (דבר׳ ו ח). לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (שם יד א). והצפיר קרן חזות בין עיניו (דני׳ ח ה; גם כא). — ראה עין את עין: וצדקיה מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עינו תראינה (ירמ׳ לב ד; גם לד ג). — ראה עין בעין: ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמעו כי אתה יי׳ בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה יי׳ ועננך עמד עליהם (במד׳ יד יד). קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון (ישעי׳ נב ח). — עין תחת עין: ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש עין תחת עין שן תחת שן וכו׳ (שמות כא כג-כד). — וכן עין בעין: ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן וכו׳ (דבר׳ יט כא). — *ובמשמ׳ בדיוק, בצמצום, שלא תכריע כף המאזנים את חברתה: היה שוקל עין בעין נותן לו גירומיו (ב״ב ה יא). — ובסהס״א: במה דברים אמורים במקום שנהגו למכור עין בעין (רמב״ם, גניבה ה יד). — ושבועה, על עיני: ותענה הצפרדע על ראשי ועל עיני כי תעבור במים אתך אני (זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספ׳ המוס׳ ב, כ״י תימנ׳).

ד) בהשאלה, מה שרואים בעין, תאר ומראה של הדבר הנראה, עין הארץ, שטח הארץ: וכסה (הארבה) את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שמות י ה). הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ (במד׳ כב ה). — ובתו״מ כעין, כמראה, כמו[1]: ואם היה משקה עומד אפילו כעין החרדל מצטרף (טהר׳ ח ח). היה אוכל בתרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה ומטמאים בכל שהן אפילו כעין החרדל ובפחות מכן (נדה ה ג). הרואה טיפה כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו שבעה נקיים (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה א). כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין אומר עליו בורא מיני מזונות (ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ חנינא, שם ו א). מצות חליצה בשלשה שיודעין להקרות כעין דיינים ר״י אומר בחמשה (יבמ׳ קא.). כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט (דבי ר׳ ישמעאל, זבח׳ ד:). — ובסהס״א: פי׳ כעין אלו שחורשין עם החמור או סוס או פרד יביאו בגדים של צמר או של עור או של שק וכו׳ (ערוך ערך ענ). פת גדולה האפויה בתנור גדול כעין תנורים שלנו שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלין (רש״י, פסח׳ לא:). — *בעין, בצורה הרגילה, בשלמות: כל גזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מבירייתה אומר לו הרי שלך לפניך (תוספת׳ ב״ק י ד). שילח האב שושבינות כשהיא חוזרת בעיניה (שם ב״ב י ז). ראשי לפתות ששקלן אם בעיינן הן אומר עליהן בורא פרי האדמה (ר׳ זעורא בשם שמואל, ירוש׳ ו א). אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד (ר׳ יוחנן, שם שבת ג ג). — ובסהס״א: מי שנטל מעות בעסקא מחבירו ומת או שלקח ממנו מעות לעשות בהן כלים וישני לעסקא בעינו ומת וכו׳ (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 41). ואם יש תכשיטין שכתב לה בכתובתה וכו׳ וישנן בעיניהן בין ישנן עמה בין ישנן עמו נגבה ממנו ונתן לה (שם 79). אסור לחבר לומר תבואה שיש לי במקום פלוני תהא תרומה על זו שמא אותה שעה אינה בעין ואם עשה עשוי (הוא, גיטי ל:). ומיירי שהגט כבר בעין דאם אינו בעין אפילו במטון לא שייך מעמד ג׳ (תוספ׳ גיטי יג.). כיצד מגעילין משפשף תחלה כדי להעביר איסור הנדבק על פני הכלי שאין הגעלה לאיסור שבעין ואח״כ מגעיל (רשב״א, תורת הבית הארוך ד ד, קכג.). ועוד אם היה ענין היותו אדם הוא בעינו ענין היותו אחד לא יעבור שיהיה אדם אחד וסוס אחד ואילן אחד ואבן אחת (ראב״ד, אמו״ר 50). או מתי ראינו אותם נתקים אל אלה הארבעה בעיניהם אם

1) [בארמ׳ כגון.]

ינתק חלק אל דמות העפר אינו עפר (ר״י א״ת, הכוזרי ה יד). ואין אותו החמימות (של האש) החמימות ההוא בעינו מפני שהאש תסתלק וישאר זה החמימות באויר וכו׳ (והאור המתפשט על הארץ) אינו האור הנשוא בעצמו בעינו (רש״ט פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ג יא). כי הדבר האחד בעינו כאשר נבחן מצד מה שיסודר ממנו דבר וולתו נקרא יכול או פועל (ברבונלי, עו״כ א כח). אשר הוקדמו עצתם לסבה אחת בעינה (רלב״ג, מלחמ׳ השם, הקדמ׳). וזה השקר בעינו יתחייב (שם א א). ומברכין על המוגמר כדר׳ שמברכין על המתגמר אם היה בעין אם הוא עץ מברך עצי בשמים ואם הוא עשב בורא עשבי בשמים (טור או״ח ברכ׳ ריו). שצד חלקי הגלגל אשר תשעה ביום היותם למעלה הוא בעינו יהיה בלילה מטה (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ב, יח.). וקשה עוד מזה (בהפרושים על משלי) הראות בו ההכפל בהשנות הרבה דברים בעינם אם במלות שונות או בהן עצמן (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ׳). ככר היו לו קצת עורות מוכנים בעיין (דברי ריבות, סו״ת קט). ראובן שמסר ביד שמעון פקדון בעין בשבתם באיתן מושבם בבודון להוליכו לבלוגראדו (ר״א ששון, תורת אמת, סו״ת קמד). — וכסף בְּעַיִן, בשלמותו, מזמן: ובמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין בהם משא ומתן וכו׳ (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 89). דכיון דישנו (הכסף) בעין נוטל כל אחד כחשבון שהטיל (רש״י, כתוב׳ נג:). אם מעות של גוים בעין ולא מעות של יהודים וכו׳ ואם מעות של גוים אבודים ושל ישראל בעין וכו׳ (ספר חסידים התתרכה). בן חבורה זו שהתנה ואמר שמחצית מה שידור יהא לחברת חולים אם כמקדיש מעכשיו אתה תופסו לא אמר כלום אלא אם כן היה לו אותו מנה בעין (ר״נ גירונדי, תשו׳ א). עוד שאלת אם האשה אינה רוצה בכליה כי אם במעו׳ בעין אם יכול הבעל לכופה ליטול כליה (ריב״ש, סו״ת כב). ואפילו בש״מ שהרי אינו מונח בעין שיוכל המקבל מתנה לטלו כמו שהוא (ר״י קולון, סו״ת לה). ואין הזהובים בעין כאשר חשבתי שלא היו בעין בנדון הזה (שם). —*וכן מֵעֵין, דומה לדבר, קצור דומה לדבר: אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה (ר׳ עקיבא, ברכ׳ ד ג). מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה (שם ט ג). העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א). שריון שנחלקו לארכו טהור לרחבו אם משמש מעין מלאכתה ראשונה טמא ואם לאו טהור (תוספתא כלים ב״מ ג א). וחכמים אומרים כלי מתכות שנתרועעו אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (שם ד א). כל שהוא כעין סולת וכעין תליסה ומתמשת המיבין אומר עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש (ר׳ יעקב בר אידי בשם ר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ו א). כל יום שיש בו קרבן מוסף כגון ראש חודש וחולו של מועד צריך להזכיר מעין המאורע אם לא הזכיר מחזירין אותו (שם ז ה). נטיעה מעין עשר וזקינה מעין שלש (שם שביע׳ ז ז). המבדיל צריך שיאמר מעין תתימה סמוך לתתימתו (ר׳ יהודה אמר שמואל, פסח׳ קד.). ומראה לאילו [ולאילו] מעין דוגמה שלחם (פסיק׳ רבת׳ כב). —ובספהמ״א: גומר כל ברכה וברכה כתיקונה ולחתום כמעין אותה ברכה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553). הברכות יש בהן כללות ופרטות וכל מין ומין תן לו מעין ברכותיו (אוצ׳ הגאו׳ א ב, לוין 65). השביע נפש רעיבה ונפש שוקקה מלא טוב תהי רועי לא אחסר וכיוצא באלו בכל ברכה מעין התורף שלה וכו׳ (שם א א, 141). —צבע של דבר: וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד בְּעֵינָיו לא פשה הנגע בעור וכו׳ (ויקר׳ יג ה). והמן כזרע גד הוא וְעֵינוֹ כְּעֵין הבדלח (במד׳ יא ז). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כְּעֵין החשמל (יחזק׳ א ד; שם ח ב; י ט). וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כְּעֵין נחשת קלל (דני׳ י ו). —ושל יין: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עֵינוֹ יתהלך במשרים (משלי כג לא). —ובמשנה: בש״א אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין ובית הלל מתירין (שבת א ו). —ובספהמ״א: צהוב בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן (ראב״ע, ויקר׳ יג כ). ככרמל יש אומרי׳ הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן (הוא, שה״ש ז ו, שמס א). העושה עין הצבע הרי זה תולדת צובע וחייב (רמב״ם, שבת ט יד). ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף וחוט זה הוא הנקרא תכלת (הוא, ציצית א ב). וישנוי עין הבגדים או הכתים

קרוי צרעת (הוא, טומאת צרעת עז י). האדום כיצד הוא עינו כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם נותן הדם בכוס ומקיף לו ורואהו והשחור כעין הדיו היבש (הוא, אסורי ביאה ה מ). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני וכו' ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר"י אבן עקנין, ספ' מוס' 3 יג). ומי רגלים עצם מכיטים (מהם) ראייה על העכול השיני שבכבד מסתכלין בעינו הלבן הוא או אדום או ירוק וכו' (שם). נדבק והוסיף ולא נהפך הרי זה חולה כמו בעלי הנתק שמוסיף המאכל באבריהם ואינו משתנה אל עינם מפני הכח המשנה שהוא חלוש (שם). ומה שתראה האשה שחור טמאו החכמים שאמרו שהוא דם נשרף ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות וכו' אבל אם תראה האשה עין לבן לגמרי או ירוק מה שאין עינו נוטה אל אודם החכמים טהרוהו (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ז, קי::). — ואמר המשורר: ברך אשר עינו כעין ברקת שלת לגינת ההדם מינקת (רסב"ג, קטע כ"י גניי, ביד ספירא).—ומ"ר עֵינַיִם: לבנה ארמדמת משני העינים (ראב"ע, ויקרי יג יט). ומן העינים (של כוכב צדק) האדמדמות וכל מין מכות בעבור היות זה העין בין הלובן והשחרות (הוא, ספ' הטעמים 3, כ"י פריז). — ומ"ר עֵינוֹת: כל הגלגלים אינן לא קלים ולא כבדים ואין להם לא עין אדום ולא עין שחור ולא שאר עינות וזה שאנו רואין אותם כעין התכלת למראית העין בלבד הוא לפי גובה האויר (רמב"ם, יסודי התורה ג ג). אם היה הדם במראה דם ההקזה ושאר העינות המתדמות או עמוק מהן הנה טמא ואם לאו טהור (ר"א הקראי, ענין טמאה וטהרה ז, קיא.).

—ה) כנוי לדברים שונים שדומים לעַיִן, *עַיִן של תנור, של כירה וכיוצא בזה,—נקב להכנים בו רוח או להוציא העשן: השרץ שנמצא בעין של תנור בעין של כירה בעין כופח מן השפה הפנימית ולחוץ טהור (כלים ח ז). תנור שנקב מעינו שעורו מלא כוש נכנס ויוצא דולק (שם ט ח). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת בש"א הכל טמא ובי"ה התנור טמא והפת טהור (אהלי ה א). עין של תנור שעשה לה לימודין מכפנים וכו' (תוספתי כלים ב"ק ז ט).—וטבעת בצורת עַיִן: הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור וכו' כעין של מתכת בלחיין ובעריין טמא (כלים כא ג). העיין שבמצעד והעיין שבמחרישה והמסוה שבמעדר בזמן שהן קבועין חיבור לטומאה ולהזאה (תוספתי כלים ב"ב א ז).—עַיִן של מחט, קוף המחט: ואם ראשה (של מחט) למעלה ועינה למטה לא הלכה אלא דרך הקנה ולא נקבה וכשרה (והזהיר ויקרי מ.). — הנקבים שבמעשה אריג וקליעה: האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים (רד"ק, השרשי, עין). שלא יהיה שם בסריגות אלו או בעיני המשפלות או בין הבל לחבל פותת טפח (רמב"ם, טומאת מת יג ח). מפני שעיני אותה הסבכה דקין ביותר (הוא, כלים כג ג).—כלי מדידה: אמר להם בפניכם הוא גבור ובעל קומה איני יודע הרי העין אם יהא בו קומה מדדו ונמצא קטן ונפסל (אגדת ברא' מ). — ובחכמת הנתוח, עַיִן הכתף: והתוספה הזאת (בעצם הכתף) כמו הסנסן בתוליות נבראת להגן ונקראת עין הכתף (קאנון א א א יז).—מין פרי עץ: ובלשון ישמעאל אגאץ עיין בקר ומברכין עליהן בורא פרי העץ (ערוך ערך דרמסקן). ושמענו שיש מן המפרשים שאומר שהבכאים הם אילנות ידועות שקורין בלשון ערבי אגאץ והם בלעז פרונץ וגם קצת קורין אותן בלשון ערב עין בקר (ר"י ברצלוני, פי' ספ' יצירה ח, 136).—עַיִן שור השמאלי, שם כוכב: עין שור השמאלי הוא הנקרא אלדבראן הוא במזל שור (ראב"ע, כלי נחשת כט). וכתב כי הנכון בעיניו כי הוא (כימה) כוכב אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי (רד"ק, השרשי, כים).

ב. עַיִן, ש"נ, עֵין, עֵינָה, סמי עֵין, מ"ר עֲיָנוֹת,־נֹת, סמי עֵינוֹת,־נֹת,—פתיחה בקרקע שמשם נבעים ויוצאים מים חיים מבטן האדמה, spring ; source ; Quelle: וימצאה מלאך יי' על עין המים במדבר על העין בדרך שור (בראשי טז ז). הנה אנכי נצב על עין המים (שם כד יג). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (שם טז). וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין (שם כט). ותרד העינה ותשאב (שם מה). בן פרת יוסף בן פרת עלי עין (שם מט כב). ויבאו אלימה ושם שתים עשרה עינת מים (שמות יה כז). וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין (במדי לד יא). ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר (דברי ח ז). וישראל חנים בעין[1]) אשר ביזרעאל (ש"א כט א). באמצו שתקים מטל בעוז

[1]) ואולי שמ"ם ?

עֲינוֹת תהום (משלי ח כח). ויועץ (יחזקיהו) עם שריו וגבריו לסתום את מימי העֲיָנוֹת אשר מחוץ לעיר (דהי"ב לב ג). — עֵין יעקב, תאר לישראל: וישכן ישראל בטח בדד עֵין יעקב[1]) אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (דבר' לג כח). — ובתו"ם: מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (ר' יוסי, כתובי' א י). למה זה דומה וכו' לעוכר את העין וחוזרת וצוללת (ירוש' שם א ב). כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו (רבקה) כיון שראו אותה המים מיד עלו (מד"ר ברא‍שי' ס). — ובסהמ"א: שלחה קציריה עד ים ואל נהר ויונקות אל ע י נ ם (ר' שמואל בן עלי, אגרי, פרבין ב, 73).

ג. *עַיִן, מ"ר עַיִנִים, עיינים, עיינין, — שם האות ע: מאן דא' לרעץ ניתנה התורה עין מעשה ניסים (ר' לוי, ירוש' מגילי א יא). נו"ן סמ"ך עי"ן נונא סמא לעינים (שמואל, נדרי כד:). בשביל מה הקדים פה לעין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם (רבא א"ר יוחנן, סנהי קד:). — ומ"ר: וכתבתם כתב שלם מכאן אמרו כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו). תנא אין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין ולא טיבעונין מפני שהן עושי' היהין חיתין ועיינין אאין[2]) (ירוש' ברכי ב ד). דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין (שם בבלי לב.). שלא יכתוב אלפין עינין עינין אלפין (הלכי ס"ת, גנזי מלכים לב). — ובסהמ"א: התבונן ואל תתעלם מן המעשים המסוכנות בפה ובעין ובלמד שלהן (דונש, על רסע"ג 36). וחכם גדול בדקדוק לשון ישמעאל חבר ספר בדקדוק הלשון ושם הספר ספר העין בעבור כי ממנו החל כי העין הוא אות היוצא בתחילה מהגרון רק החית והעין הם קשים (ראב"ע, ספר' צחות, ז:). ראה עין אשר דרכו להמרות לבר בער ולברות עברות (ר' שלמה פרנקיט הזהב, לקוטי קדמונים 17). — עֵין הפעל, האות השניה של השרש: ותקרא האות הראשונה מהבנין ההוא פא הפעל כי היא נכח פא פעל ותקרא השניה עין כי היא נכח עין הפעל וכו' (ר"י א"ת, הרקמה יח). פעמים רבות תשמעני שאומר פא הפועל ועין הפועל ולמד הפועל (הוא, הסרט' לריב"ג, הקדמי). — ועם כנ': ותמוגנו מן הפעל המסתכן ע י נ ו והוא כמו נמוגו כל יושבי כנען (דונש, על רסע"ג 46). וממנו מה שהלמד שלו ממקום ע י נ ו והוא מעט מן הראשון (ר"י א"ת, הרקמה יד, 77). וזה יורה על ששני הפנים נכונים בכל פעל שלישי אשר ע י נ ו ולמדו נמלטות מאותיות הגרון (שם 84). ואמר אות פלוני היא פא המלה הזאת ואות פל' היא ע י נ ה ואות פל' היא למדה (הוא, הסרט', הקדמי). — ומ"ר סמי: וכן הנח הנסתר אשר בשב וקם שהוא על משקל פעל והנח עומד במקום עין בנהפך לוו ביקום ישוב שגם ווין אלו והבריהם הם ע י נ י הפעלים (ר' משה הכהן גקטילה, ג' ספרי דקדוק מריב"ג, כוט 10).

עָיַן, פ"י, ניכ' עֹיֵן, — הביט בעַיִן, ובפרט בשנאה, scheel blicken; regarder de mauvais oeil; to look askance: ויהי שאול עֹיֵן[1]) את דוד (ש"א יח ט). — ובסהמ"א: שהעויין את האנשים בעין רעה ימלא בטנו ממומי האנשים ובמעט סבה כנודות חדשים יבקע (ר"א די וידאס, ראשי חכמה, ענוה ה). ואם היה ראובן מחזירו ללוי היה שמעון עויין עליו כל ימיו (הלבוש, גניבה סמח ז). סר לב שאול נפש צדיק נאלחה עוין את דוד ביקר שמו קנאהו (שלום הכהן, ניר דוד 67). ודרכם של אלו להיות עוינים זה את זה כל אחד ואחד מהם מרבה לספר בגנות חברו (ר"א לויפל, שע"י ג, שם משם טוב, ה:).

— פִעֵ', *עִיֵּן, עיין, — א) נתן עַיִן, הביט, בפרט בתוך הספר. קרא: אסור למתרגם לעיין בתורה ולתרגם (תנחומ' כי תשא לד). — ורגיל בסהמ"א במשמ' קרא בספר בהתבוננות: דנין יג"ל מיג"ל ע י י ן בערך תכמש (ערוך ערך יגל). ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר ע י י נ ת י בספרי הקדמו' וכו' (ר"י א"ת, מו"ה הקדמי). ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה וכו' (הוא, הרקמי, הקדמי). ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות וכו' שיתקננה וידינני לכף זכות (ר"ש א"ת, מו"נ פתיחי). שאין ראוי למעיין בספריו שיייחסהו במה שיחקר עליו לעוות (שם א ה).

---

[1]) [אמר דונש (תשוי דונש עם הכרעי ר"ת 80), וז"ל: משל לשורש יעקב, וכאשר נמשל האב בעין נמשלה האם בבור וכו' (ישעי נא א), וכאשר נמשלו האב והאם בעין ובבור כן נמשלו הבנים במים ככתוב וממי יהודה יצאו (שם מח א) וכו' ועוד כאשר נמשל בעין יעקב נמשל במקור ישראל וכו' (תהלי סח כז), ע"כ. ועי' גם ריב"ג וראב"ע.]

[2]) [בגני' הגרסה: ועינים אינים.]

[1]) [כך קרי, והכתיב: עוֹן. ויש סברים שזה משקל פועל במקום מעוֹין, עי' בפרושו של סגל.]

מי שמעיין בספרו (הכוזרי) תהי משכורתו שלמה מעם ה' אלהי ישראל (ר"י מפיסא, מכתי קנאי 107). ואולם סדרגות הלמוד הנעשה כזה הספר הזה ראוי שיקדם העיון למעיין בו במאמר השביעי והשמיני והתשיעי מאקלידיס (רלב"ג, מעשה חושב, הקדמ'). יעיינו בספרי הפילוסופים כדי להכיר מעלת תורתינו הקדושה על שאר החכמות והדתות הגימוסיות (ר' דוד בר יום טוב בן בילה, יסודות המשכיל, הקדמ', ד"ס כו). על כן בראותי עצלות בני אדם מלעיין בחבורים הגדולים וכו' (ר"י אבוהב, מנוס"ת, הקדמ'). והם רמוים וחידות לא יבינום כלל אלא המעיינים בספרי החכמות המבארים אותם הענינים (רס"ט פלקירא, ראשי חכמ' 21). ואבקש מהמעיין בזאת האגרת כי אם יראה בה שגיאה שתהיה מסותרת אל יתן אליה בעין רעה אלא בטובה (הוא, המבקש יב). דע אתה המעיין אלהים יחנך ויצילך מן התועים (ר"מ אלדבי, ש"א מ, קו:). —*והבים בהתבוננות: כי הם עיינו אל מראה הלובן אשר בזה הנייר דרך משל וראו שהלובן במוחלט יותר בולל ממנו וכו' (רא"ב"ד, אמו"ר 5). ואם היה השמש מערבי בלקיחתך גובהה שים אותה בגשרים המערבים ועיין נוכח השמש וכו' (ראב"ע, כלי נחשת טו). כשתעיין בעיניך תשיג מה שבכח ראותך שתשיגהו וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו וכו' לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל לבר אבל יחלש גם כן על מה שבכחך שתשיגהו (ר"ם א"מ, מו"נ א לב). כי הוא העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש וזולתי עת ההקבלה ועת הקבוץ האמצעיים היה בודק ומצא כל אחד מזויות הלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט (ר"י הישראלי, יסוד עולם, נג:). — ובמשמ' השגיח: ראובן היה בדעתו לילך למדינת הים והיה לו קרקעות אמר לשמעון עיין לי בשדות אלו (רי"ף, שו"ת ע). —וכמו קל: יעיין אותם בעין רעה (רלב"ג, איוב טז). וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה (שם). עוד המעיין את חבירו בעין טובה לא יתמלא כעס עליו מהרה (ר"א די וידאש, ראשי חכמה, ענוה ה). — ב) *הבים בעין השכל, הסתכל, התבונן: אין לי אלא זרעה זרע ורעה מניין ת"ל זרע אין לה עיין[1]) לה (קידוש' ד.).—עיין בתפלה: כל המאריך בתפלתו ומעיין

1) [עי' רש"י (יבמ' כב:); רגמ"ה, ורשב"ם (ב"ב קטו.).]

בה סוף בא לידי כאב לב (ר' חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, ברכ' כה.).—ובסהמ"א: במעשה של גט שנמצא בבית דינו של רב הונא וכו' א"ל רב חסדא לרבא צא ועיין[1]) בה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 100). עיינגו על כל מה שכתוב בשאלה זו ואם כן היה הדבר כאשר כתוב בה כך ראינו וכו' (תשו' הגא' הרכבי ר). אין אומרים קדוש אלא בשבת ובימים טובים בלבד ודברים הללו אין מעיין אותן ומדקדק בהם (גאוניקה ב, 52). וכאשר עיינתים והנה הם חילוף מה שאמר (דונש, על רסע"ג 6). וצריך לפשפש ולחקור ולעיין אחריהם אם יש להן יורשין וכו' צריך לעיין לכל הבאין מכח אחיו (רגמ"ה, ב"ב קטו.). עיינגו בשאלה זו וראינו כי השטר לא היה בו מהיום ולאחר מיתה ואעפ"כ השטר מקויים (רי"ף, שו"ת כג). כאשר הבטנו בתלמוד ועיינו בדרכיו מצינו עניניו חמשה וכו' (גנזי שכטר ב, גינצבורג 407). ועוד תדע שהעצם יחלק אל גשמי ובלתי גשמי והעצם הגשמי הוא אשר נעיין בו עתה (ראב"ד, אמו"ר 11). והתעלמו מעיין במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם (ר"י א"ת, סו"ה, עבודת האלהים ד). וכן כשהוא צריך ללכת בדרך רחוקה מומין עניני הליכתו קודם לכן בימים ויעיין במה שהוא עובר במקום שהוא הולך אליו מן המסחרים (שם, חשבון הנפש ג). והנחוץ ממה שיעיין עליו היחיד הוא חלק הכל שיתננו ולא יתעלם ממנו (הוא, הכוזרי ג יט). בן אדם אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג 69). מי שנתחייב מיתה בחולו של מועד מעיינין בדינו ואוכלין בית דין ושותין ואחר כך גומרין את דינו סמוך לשקיעת החמה והורגין אותו (רמב"ם, סנה' יב ה). בעינן שתעיין כמה יש בין היום אשר תקבע בו ר"ה אותה שנה ובין היום אשר תקבע בשנה הבאה (הוא, חשבון העבור, ד"ס לא). נעמו לי דבריך החבר חיים כי חיים הם למוצאיהם ויפה עיינת ואל האמת כיונת ולהלכה הסכמת (רי"ץ מויגש, אור זרוע, יו"ט, ע:). ואין אסורם (של העריות) מן הדעת כשנעיין אלא גזרת מלך הם (ר"מ בפייל, עריות, הקדם ג א-ב, 60). ואולם מצות שבאו בתורה שתלויות בזמן המעיין בהם ימצא ענינים גבוהים ורמיזות עצומות (ר"א הקראי, ג"ע הקדמ', ב.). ועתה רבותי חושו לצרכי ועיינו במזונותי (ר"י ברצלוני, ספר השטר'

1) [עי' גטין (כז.).]

62). וישים חקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ' 4). אלו החכמות כולם הם מעיינות בקוים ובשטחים והמוגשמים ומספרים וכו' (שם 47). חקר על מדת השנה ע"ד האמת עמד ועיין בעגולת נחושת ההיא העשויי' כמין טבעת שטחית גדולה (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לט:). כאשר עיינּנו ביצירת הבעל חי ושלמות כל אבריהם מצאנו שהשגית הבורא ביצירתם השגחה נפלאה לתקן ענייניהם (ר"י אלבו, העקרים א ז). לא דייך שאתה מתרשל ואין אתה מעיין אלא שאתה מתריז כנגדי (רדב"ז, שו"ת ד רעט). אם לאחר שנתרצה הלוה או הנפקד ליתן למקבל אומר עיינתי בחשבוני וכו' (שו"ע חו"מ הרשאה קכו יג).—ועי' מַעֲיָן.—ג) *שקל בדיוק ובצמצום, עַיֵּן בְּעַיִן: מנין שלא יעיין במקום שמכריעים ולא יכריע במקום שמעיינים ת"ל וכו' (ספרי דברי רלד). הריני מעיין במקום שמכריעין וכו' והריני מכריע במקום שמעיינין (ב"ב פט.). ועי' כרע, הפע'.—ד) *ובמשמ' קבע, יִחֵד[1]: באומר זה וזה אני נוטל אעפ"י שלא עיין האפרוחים אלא אמר מעיו"ט מזה השבך אני נוטל וכו' (ר"ח, ביצ' י.). ומפני מה נשתנה דין החטאת והפסח מכל הזבחים ודין מנחת חוטא ומנחת קנאות מכל המנחות שעיין עליהם הכתוב (רמב"ם, פסולי המוקדשין טו ג). דעת זה האיש כי התורה לא עינה דרך אחת מכלל דרכי הירח (ר"א הקראי, ענין קדוה"ח ו, ז:). כי הם היו מעיינים בכל יום ששי לרדת אל גמל במטילי הברזל זה אי אפשר (שם, ענין השבת יד, לב.). ויהיה עוד ראוי לעיין מלאכה אחרת יקבל הטמאה כיצד סיר אשר הקרקע שלו כדמות קערה יהיה טמא משום קערה (שם, ענין טמאה וטהרה י, קג:). וצריך לעיין בזמנו אם עיין לו זמן ואם שכח יש לו לקיימו אחרי הזמן ההוא ובמהותו ואיכותו וכמותו (שם, דיני נדרים, קעג.). דבר שעיין הלוה שיפרע המלוה ממנו בעדות אפילו נמכר מוציאו מיד הקונה (שם, דין קיום הדברים, קפט:).

—פעו', *עֻיַּן, בינ' מְעֻיָּן, מעויין, מְעֻיָּנִים, מעוינים, מְעֻיָּנוֹת, מעויינות,—א) שָׁקוּל, שמשקלו מְדֻיָּק, עין בעין, בלי הכרע: היה מעוין וכו' הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיו' מכריעות (ירוש' סנה' יא א). מהו כי עין בעין אמר ר"ל הרי מאזנים מעוין (מד"ר במד' טו). אמר משה רבש"ע הרי מדת הדין בכף מאזנים מעויין (שם דבר' ה). ושוקל את העונות כנגד הזכיות והם נשקלים העונות והזכיות אילו כנגד אילו ושתי הכפות של המאזנים נמצאים מעויינות (פסיק' רבתי מה).—ובסהמ"א: כשהקדוש ברוך הוא דן את האדם בראש השנה והוא שקול ומעויין מדת רב חסד שלו שהוא מטה כלפי חסד פוטרו מגיהנם (רמב"ן, שער הגמול, א::). הנה נא בפעם הזאת ערכתי משפט ערוך ומעויין שהוא על ענין רב האיכות (ר"מ אלשיך, פי' איוב יג יח). ועי' מְעֻיָּן.—ב) *שעִיְּנוּ והתבוננו בו: והוא הצד אשר יעויין בהם בחכמה הזאת (ספר שמע הטבעי של בן רשד ד, יד:). והיותר מיוחד ויותר מבואר שבהם לפי כונת זה הספר הוא שכאשר יעויינו הנמצאות נראה שהם כולם בכללם יגיעו לתכלית אחד והוא הסדור הנמצא בעולם כסדור הנמצא במחנה (ר"י אלבו, העקרים ב יג).—וזה הדעת כשיעויין בו ימצא נפסד הפסד גמור (שם ג א). כאשר יעויין הבדלם כל אחד בסגנון שלו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ'). כאשר יעויינו שני הדרכים האלה וכו' כבר התאחדו הדרכים האלה בעצמם (ר"י אברבנאל, שמים חדשים, עיון ג). ובשני אלו הכללים נכללי' המצות כשיעויין בהם (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, ימ:).—ג) נראה, שראו אותו והביטו בו: וחכמת המראות (אפטיקא) ומעיינ' בקו והשטח והגוף מצד מה שהם מעויינים (רש"ט פלקירא, המבקש, עג). דע כי זאת החכמה מעיינת בקו ובשטח ובגוף מצד שהם מעויינים (שם עמ). ומהם תחבולות מראיות במלאכת כלים ידריכו העינים להשיג אמיתת הדברים המעויין אליהם אשר הם רחוקים (הוא, ראשי חכמ' 48).—ד) קבוע, מְיֻחָד, bestimmt; defini; definite: וממה שמאמץ להיות עזבוניך ומערבך מסחרים ודברים מעוינים אמרו הונך ועזבוניך מערביך ומלחיך ותבליך (ר"י א"ם, הפרשי לריב"ג, ערב). המזג שראוי שיהי' לאיש אחד מעוין עד שיהי' נמצא חי ובריא (קאנון א א ג א). השיב בכעס ואמר לא ידעתי איזה יום היה קודם תענית ולא הזכיר יום מעויין (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת יז). ואותה הנקודה מגלגל המזלות צריך היותה מעוינת תמיד בתחלת החדש שלא תשתנה שלא יבא פעם בארוכה ופעם בקצרה (ר"א הקראי, ג"ע, ענין קדוה"ח ב, ג::). אבל מראת

1) [כמו בערב' עַיַּן a)].

a) عيّن

הדבר שיש להם יסוד מעוין במצוה ואותו היסוד אם יחליפוהו יאמרו מוטעין אנוסין שוגגין (שם ו, ז:). כשמרנו המצות שהם לאותים לנו כ״ש בבאר התורה איכות הלאוט כמצוה מעויינת (שם, ענין טמאה וטהרה, פסיח׳, למ:). לא הבלילה התורה על כל מה שתראה האשה מאותו המקום שיהיה טמא אבל בארה לו צורה מעויינת והוא עין הדם (שם, ד, קי::). אדם שיש לו חובות הרבה ובאו בעלי חובו לגבות אין קדימה לאחד מן האחר לבד אם היה דבר מעויין בתנאי לגבות חובו ממנו יש לו דין קדימה אלא אם אינו מעוין יד הכל שוה (שם, דין קיום הדברים, קפט:). ועשהו לכשרות לבד בעת המעוין אחרי חכמתו לא לצרך אליו (ר״א ברי אליה הקראי, עץ חיים פט). ההפרש בין המוחיי והאצטומכיי כי האצטומכי אין לו סדר ולא עתים מעויינים (קאנון ג יו א ג). — ובלשון הפילוסופים, בנגוד למשלח: כי אין במעשה האל ית׳ וית׳ קיום לדבר מן הדברים בלתי מעויין ורמוז אליו עד שנאמר שהוא ית׳ ברא דבר שיהיה בלתי נודע המהות (ראב״ד, אמו״ר 10). והמקובץ מהם הוא חומר ליסודות ואם כולם יחד במציאות דבר בסתם שיהיה נמצא והוא בלתי מעוין אם כן החומר הראשון הוא עצם יקחהו השכל מופשט מכל צורה ואיננו דבר מעויין אך הוא דבר אפשר שיהיה ממנו כל גשם (שם 11). אך המקרים אמנם יאמרו על מה שישיג הגשם אחר היותו מעויין אבל היא הצורה עושה הגשם ברצון האל ית׳ (שם). בעבור שהיו הנמצאות המעויינות בהם יותר מסוג אחד (כל מלאכת ההגיון, מופת). ויאמרו שההקדמה האומרת כי מאחד לא יסודר אלא אחד היא נצחית ואמנם תצדק בפועל הפרטי המעויין אבל כשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח וכו׳ (ר״י אלבו, העקרים ב יג). — חֹמֶר מְעֻיָּן: זה חמר שיוזמן רק לחמר מעין (ר״א ברי אליה הקראי, עץ חיים פח). אם היו (הענינים המושכלים) נתלים בחומר לא ימנע מהיותם דבקים בחומר מעויין עד אי אפשר שיגיעו במחשבה נקיים מן החומר המעויין כאדם והצמח וזולתי וכו׳ (ר״א מזרחי, מלאכת המספר, הקדמי).

*עֹיֵן, ש״ז, מ״ר עֹיְנִים, עוינים — שונא, אויב: וכל צופה ועוין גם מקנא ישו מתים ומעולם אבודים (ר״א הקראי, לקו״ק פב). מקריבים למשוך אליו חסדו להטות עליו הנו להצילו מכל עויין וצורר (ד״ה יהודי מלכים וא״י ב, מן 134). ואמר לך עלי שחל ופתן דרוך ורמוס כפיר תנין ועוינך (שם 265). ועי״ר, ואמר הפיטן: כפיר מושלו משיה בשנים חלקו מציה כבוש עוינים ולעיה ולדן אמר דן גור אריה (אמ״ת רכן אערוכה, מחזי איטלי ב, קפט.). עמך להפיל בנחת עוינים להפיל בשחת (אדיר, מטמוני המטורב א יג, סעגיד טז, 345). [ו]מטה עז אשר שלח אלהים ליסר בו המון זדים ועוינים (ר׳ שמואל בן עלי, אגר׳, סרבין ב 94). ורוח חן ותחנונים תנשב ב[אה]ליו לשמר מלבד עוינים רגליו (שם 81). — ועם כני: קרב יוֹן עדני קול להשמיע לעויני כי קרוב יום אדוני (אוכך ואמק, סליח׳ ב, עי״ת). קום בשרו ספו עויניו ומוניו אך לו לבד פניו יאר ד׳ מתנדבים בעם ברכו ה׳ (שיכו לאל, קוכטי הפיוטי ג). עיני בכל עויניו ומשטיניו אגער בהר שעיר אשעיר וערער יתערער (יוסי סכותי, שם כב).

א. *עֵינָה, ש״נ, — כמו א. עַיִן, וכמו ב. עַיִן: ג׳ נשי׳ הביאו קיניהן אחת אומרת לעינתי[1]) ואחת אומרת לימתי ואחת אומרת לזיבתי זו שאמרה לעינתי סברין מימר שופעת כמעיין אמ׳ לון בעיינה סכנת (ירוש׳ שקל׳ ה א).

ב. *עֵינָה, ש״נ, מ״ר עֵינוֹת, — אולי מעשה אריג בצורת עַיִן, כמו עִיּוּן ד), עַיִן ד): אשה זו טווה מעה[2]) אחת דקה ומעה[2]) אחת עבה אלו לציבין ולעינות[3]) ואלו לאיספריטן (מד״ר ויקר׳ יז).

*עֵינָן, ש״ז, — בעל עינים גדולות: והוה (אבא בר נתן) עיינן ואיתחמי גחיך ואיקפד עלוי ומית (ירוש׳ נזיר ז ג).

עיף[4]), ממנו עִיף, עָיֵף, עָיַף, *עִיּוּף, עֲיֵפָה, ב. *עֲיֵפָה, *עֲיֵפוּת.

---

[1]) [במשנ׳ (סד:): לעונתי, וכך גרסים שם וגמ״ה ורש״י שמפרשים מן א. עונה, אבל הערוך גרס שם לנכון: לעינתי, וכך מביא בער׳ ד״ס, וברור שהיא צורה עצמית מן עַיִן.]

[2]) [ג״א: מפה.]

[3]) [כך הגרסה בערוך ערך אספריטן, וכדפו׳: הציבום לעונות, משבש, ובילק׳ (אמת) הגרסה: לצביתים ולענות, או לציקין ולעונות, וקוהוט מפרש מלה שלנו כמו אונין, חוטים, ועי׳ גם בפרוש עץ יוסף.]

[4]) [כן בסור׳, והוא כמו יעף, ואמר ר״י חיוג (ג׳ ספרי דקדוק, כוט 51), וז״ל: נהפך מעקר יעף היוד שהיא בתחלת יעף נקבעה באמצע עיף.]

עָיֵף, פ״ע, וַיָּעַף,— עָיֵף, נהיה עָיֵף, נחלש: ותתקע (יעל) את היתד ברקתו (של סיסרא) ותצנח בארץ והוא נרדם וַיָּעַף[1]) וימת (שפטי ד כא). ארור האיש אשר יאכל לחם היום וַיָּעַף העם (ש״א יד כח). וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים וַיָּעַף דוד (ש״ב כא טו).

עָיֵף, ת״ז, נק׳ עֲיֵפָה, מ״ר עֲיֵפִים, ״עֲיֵפוֹת,—חלש, בלי כח, מפני יגיעה, מפני רעב וצמא, müde, erschöpft; fatigué, faible; weary, faint: ויבא עשו מן השדה והוא עָיֵף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עָיֵף אנכי (בראשי כה כט-ל). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עָיֵף ויגע (דברי כה יח). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אתו עֲיֵפִים ורדפים ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עֲיֵפִים הם (שפטי ח ד-ה). ויבא המלך (דוד) וכל העם אשר אתו עֲיֵפִים וינפש שם (ש״ב טז יד). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רעב וְעָיֵף וצמא במדבר (שם יז כט). אין עָיֵף ואין כושל בו (ישעי ה כז). אשר אמר אלהים זאת המנוחה הניחו לֶעָיֵף וזאת המרגע (שם כח יב).—ובפרט חלש מפני צמא ומשתוקק למים: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עָיֵף ונפשו שוקקה (שם כט ח). כי הרויתי נפש עֲיֵפָה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמי לא כה). מים קרים על נפש עֲיֵפָה ושמועה טובה מארץ מרחק (משלי כה כה). לא מים עָיֵף תשקה ומרעב תמנע לחם (איוב כב ז).—ובהשאלה ארץ עֲיֵפָה, יבשה, מאין גשם: כפלגי מים בציון בצל סלע כבד בארץ עֲיֵפָה (ישעי לב ב). צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה וְעָיֵף בלי מים (תהלי סג ב). פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עֲיֵפָה לך (שם קמג ו).—ובתו״מ: אין נמסר עם עייף בתורה ביד מי המציק לו (ר׳ אלעזר בר ברכיה, סנה׳ לד:). נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילני מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (מד״ר שמות יט). ד״א עיפתה שהרשעים עייפים בה (שם לם). משנתיגע הרבה פגעה בו סגולה וראתה משה שהיה עיף מן היגיעה אמרה לו אדוני משה למה אתה עיף אמר לה וכו׳ (שם דברי יא). שאין דברי תורה נבלעין אלא במי שהוא עיף להם (אליהו זוטי יד).— ואמר הפיטן: רץ ותקרה בדרך עיפי מרתות דרך (ר״א הקליר, אז קולך, יולי שבת זכור). שישו כדברי דת המשעשעים נפש עיפת כמים קרים (גנזי שכטי ב, גינצבורג 406). ויישן מאשר הרע בעיף או כשכרח ותעש לו אשר תחפץ ותשחק בו כצפורת (ר״ש הנגיד, אחי מוסר). מהם נסיבות ומהם משרתות מהם צבאות רצות ובאות לא עיפות ולא נלאות רואות ולא נראות (רשב״ג, כתר מלכות). ויורם מחשבות מרע וערמה לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב: עיפים הם בצמא (רמב״ם, פרדס לנפש תבל). ותעיתי בתלאובות פתיות והיא אל קר רסיסית עיפת (סוח, נרשפי הבכי, דיואן קנח, נודלי׳). צרי היגון ומרפא לא נחה בו ימצאו גיל ושמחה לאובד ולמרי נפש אתן מנחה כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (רש״פ פלקירה, לרי היגון, ג.).

עָיֵף, פ״ע, עָיְפָה,— כמו עִיף, עָיְפָה נפשו, נחלשה, דבאה מפני רב צער וכדומ׳: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי עָיְפָה נפשי להרגים (ירמי ד לא).—ובסהמ״א: ונחלשו הסוסים מן המרוצה עד כחללים נאקו ועיפו החרבות משפך דם צעקו (ר״י חריזי, תחכמוני, קאמינקא 482). הגיעה עת הצהרים ידי הבוצרים והבוצרות עיפו וישמחו להם שטוח בכל פנות הכרם לצחק ולהחליף כח (מאפו, אהבת ציון ה).

—התפ׳, ״הִתְעַיֵּף, מִתְעַיֵּף, — כמו קל: פי׳ הברכים שמתעייפין מפני המזיקין שסומכין עליהם (ערוך ערך סה).

עֲיֵפָה, ש״נ,—מעמד של מי שהוא עָיֵף, בהמות עֲיֵפוֹת: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עמוסות משא לַעֲיֵפָה (ישעי מו א).

עֵיפָה[1]), ש״נ,—תחלת אור היום, נרדף עם שחר: כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עֵיפָה[2]) ודרך על במתי ארץ יי׳ אלהי

[1]) [במקום: וַיָּעַף, ואמר רד״ק, וז״ל: העין בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר, ע״כ. וכן לש״ב (כא יה), ובשרש עוף, ועי׳ גם בפרושו של סגל לשמואל.]

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) מליצה דחוקה מאד. ופרשו הקדמו׳ שהוא עשה את השחר חשך, ואין כל יסוד לבאור השם עֵיפָה במשמ׳ חשך, ומה שהביאו המפרשים הקדמו׳ סמך לזה מהכתוב ארץ עפתה, כמו אפל, אינו מכריע, מפני שבעצם פרוש המלה עפתה במשמ׳ חשך יש לפקפק, ויש מפרשים גם

צבאות שמו (עמוי ד יג).—ובמשמ' חשך, ואמר הפיטן: נועם דע יראתך יתמלאו ארקים משתחוים כל בשר לפניך עושה שחר ו ע י פ ה (מלכותך תכון, יולי יוה״כ). גיה קראת להאיר ע י פ ה גאה דרכך בסערה וסופה (Elbog., Stud. 126). נר שבת וחנוכה מאור ע י פ ת ך פטר שור וחמור בכורי רפתיך (רי אליה הזקן, אזהרי, מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 57). שמעו שנוקשתי ברחיפתם וכילק עלה עיפתם שמעת חרפתם (איכה אספתו, קינ׳).—ואמר המשורר: הכל היום נסיעה וחניה וכל ליל מלון עיפה באיה וכל בקר נדד ישחק בביתי וערב מנדד עיני בבכיה (ר״ש הנגיד, הכל היום). אנה פנותך אך היום מאד פנה והבל ראי לולי אורך כמו עיפה (רשב״ג, מי זאת כמו שחר). וכוכבי שחקים זורחים המה בעיפה (רמב״ע, ברשפי הבכי, דיואן קכח, בודלי). יתנו שכני עיפה זמרים ורנה יפצחו ציים ואיים (הוא, הגביר נכפלו בארכך).

א. *עֵיפָה, ס״נ, סה״פ מן עוף, פעולת העוף, עופפות: ואפשר שמשתמשין בלשון הזה בעיפה בעבור שהיא באבר ובכנף (ר״י א״ת, הפרפ׳ לריב״ג, אבר). ודע כי נצא תצא כי נצו גם נעו אע״פ שענינם ענין עיפה הם נגזרים מן בנצתה וכו׳ ושמשו העברים בגזרה הזאת כאשר שמשו בּאבר נץ בעיפה גם בן הנגזר מן ישאהו על אברתו (סס, נלה). וכבר שמשו רבותינו ז״ל בענין העיפה בכמו הכפל הזה וכו׳ ומה נכון שמושם מעפעפת בכמו העיפה הזאת אשר הוא ריחוף רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן ואינה עיפה שלמה אך היא תנועתה (סס, עוף). ר׳ יהודה אומר בית ארבעה כורין מלא שגר היונה כלומר שעור השתלחות היונה בעיפה (סס, סגר). כל שנאמר בו יעוף הרי זה ע י פ ה גמורה (פרחון, מחברי, עוף). וענין התנועה קרוב לענין העיפה וכו׳ היתה מעופפת בזמן שכנפיה נוגעות בקן חייב לשלח כלומר מתנועעות שאינה עפה אלא קרוב לעיפה (רד״ק, השרשי, עוף). דע כי יתר עופות אשר ספר יי׳ לאיוב הגיד ע י פ ת ן וגם שכנן במשכנן (ר״י הדסי, אשה״כ, סעג).

ב. *עֵיפָה, ס״נ, סה״פ מן עֵיף,—עיפות ויגיעה: והוא הכסא המתנשא הנושא את נושאיו ועומס את עומסיו בלי יגיעה ובלי עיפה והוא אפריון (רדנ״ז, כתר מלכות).

*עֵיפוּף, ס״ז,—עֵיפָה קלה שיש בה גם הליכה: וכל שנא׳ בו יעופף הרי זה עיפוף קטן שיש עמו הילוך ברגל (פרחון, מחברי, עוף).

*עֲיֵפוּת, ס״נ,—כמו עֵיוּף, ב.עֵיפָה: אובצנא קטלה בפ׳ המפקיד וכו׳ פי׳ ע י י פ ו ת (ערוך ערך אבנן). אובצנא ע י י פ ו ת ויגיעה ממשאה (רש״י, ב״מ עח.). אובצנא עייפות שאינו יכול לזוז ממקומו (הוא, שבת קו:). סינוק לשון עייפות (הוא, פסחי ג:). ותלה כמו ותלאה לשון עיפות בתרגומו (הוא, בראשי מז יג). עלפו לשון ע י י פ ו ת (הוא, ישעי נא כ). ואני שוכב פרקדן מרוב העיפות (רמב״ם, אגרי, קובץ אגרי, י:). בי אותה עייפות באה לו מהמלחמה שעשה (ספר הישר, ספורים). ולפי שהעיף צמא למים קראו בדרך ההשאלה לצמא עיף ואע״פ שאין בו ענין העיפות כ״א ענין הצמאה לבד (רד״ק, השרשי, עוף). ומה שאמרתי לך שהוא בא הפך הרבה פסוקים באו במקרא כמוהו והוא נרדם וייעף וימת שהיה לו לומר וייעף וירדם וימת כי לא היה עיף בעבור שהיה נרדם רק מפני ה ע י פ ו ת שהיה בו נרדם (ר׳ זרחי׳ מברצלונה, פי׳ משלי, י ד הסחר ג, 229). ואמנם ישתנו שכלי הזקנים אשר הגיעו לסוף הזקנה לעייפות האבר המקבל השכל (רש״ט פלקירא, המעלות ג, 43). אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי כטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (הוא, לרי היגון, ז:). ר״ל

המלה עפתה במשמ׳ אור (מלבים), ועי׳ הערה לערך עפתה. ואם נתבונן למשקל הכתוב ונדמה את הסוגר להדלת נראה כי מלה אחת בהסוגר: יתרה, כי לפי הדלת יוצר הרים וברא רוח צריך להיות בהסוגר: עשה שחר ודרך על במתי ארץ, או עשה עיפה ודרך על במתי ארץ. ומלבד זה, הנה שמוש עשה בענין השנוי בין היום והלילה אינו מדרך הדבור של עמוס, כי הוא השתמש בענין זה בהפעלים הפך והחשיך, כמו שאמר במקום אחר: הפך לבקר צלמות ויום [ל]לילה החשיך (סס ה ח). ולכן מסתבר כי באבר הראשון של הסוגר מלה אחת מהשתים: שחר עיפה, יתרה. ולפי הידוע שבכל מקום שיש שתי מלים, אחת מצויה בהמקרא ואחת לא מצויה, ואחת מהן יתרה, היתרה היא המצויה, שרגלים לדבר שנרשמה על הגליון לפרוש להלא־מצויה ונשתרבבה אח״כ לתוך גוף הכתוב, קרוב לודאי הוא שגם כאן המלה שהשתמש בה עמוס היתה ע י פ ה, במשמ׳ שחר, תחלת אור היום, והמלה שחר נכתבה על הגליון לפרוש לעיפה עפ״י מה שהיה מקבל אצלם. עכ״פ אין לפרש כי הכונה עשה שחר לעיפה, לאמר, הפך הבקר לערב, כי מה שנאמר אח״כ ודרך על במתי ארץ אין ספק כי הכונה בזה היא עלות השמש ברקיע. אך בכל זה אילו הוא כמו המשל של הפסוק יעשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות?

שהיא (התורה) כמים עמוקים בשכל האדם בכח דבריו ולפי העומק ההוא רבים מבני אדם לא ישתו מהם וימותו בצמאם ובעייפותם לפי שאין להם חבל מספיק כדי לדלותם (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, הקדמה, ג:). רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים ומסירה עייפות ומרגשת לאכול בתאוה (ר"י זבארה, שעשועי׳ ו, דודסון 55). בשקידה עצומה ייעף לבבו ובעייפותו ילאו כל האיברים (ר"י אבן לטיף, אגרי׳ התשובי׳ 53). אבל אם מתה בדרך ולא הרגיש בה עייפות טורח הדרך לא יוכל לישבע שמחמת מלאכה מתה (טוחו"מ, שואל כמ ה). אבל היכא שנכנס בה חלשות ועייפות מטורח הדרך אפי׳ שלא מתה מיד אלא מתנוונת והולכת זמן מרובה מתה מחמת מלאכה קרינן ביה (שם). כי היא (הנפש העייפה) תצטרך החזוק במשקה הלביי ולזה היא חוזרת מיד אל עייפותה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כו, ד"ה טוב שנה).

עֲיֵפָתָה, — עי׳ עֵפָתָה.

עיק, ממנו עִיק, *עָקָה, וי"א מוּעָקָה.

עִיק[1]), תָּעִיק,—עָקָה העגלה הטעונה, השמיעה כעין קול צעקה מפני המשא הכבד על גלגליה וכדומ׳: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תָּעִיק[2]) העגלה המלאה לה עמיר (עמוס ב יג).

הפעי׳, הֵעִיק, מֵעִיק,—הֵעִיק, עשה שֶׁיָּעִיק, ובמליצה לקול רעש הארץ: הנה אנכי מֵעִיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (שם).—ובמדרי׳ במשמ׳ הציק, לָחץ: ויתר אף יעקב ברחל א"ל הקב"ה כך עונים את המעיקות חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה ויאמר התחת אלהים אני (מד"ר ברא׳ עא).—ובספה"א: אשרי עין שרואה צאת המלך ביום קרב בחמה זרותה ופליאה חיליו כברקים ירוצון שנים לרבבה ואחד למאה קמיהם יעיקון כאשר תעיק העגלה המלאה (מנחם בן סרוק, מכתבי ר׳ חסדאי למלך הכוזרי). מוכני (פרושו) הגלגל שהיה מעיק כשמושכו לקדש ידיו ממנו (תמ"ה, תמי׳ כח:). ולא יעיקם מלהשתדל בהשגת ההצלחה והתכלית האחרון למין האנושי (ר"י אלבו, העקרים א ז). ואף המכחישים השכר והעונש הנפשיי יודו על היות הבחירה מוחלטת ביד האדם ושאין לו מעיק עליה ובה יוכל לבחור מה שירצה (שם ט). ולהיות כל זה מותר בלתי טבעי מונע ומעיק האדם מהשגת שלמותו האמתי הנפשיי (ר"י אברבנאל, פי׳ התורה, נח, ד"ה ואומר). וביען הסבות ההן שיעיקו כל אדם מהדבקות (שם, ויגש, ד"ה ויגש אליו). ואפילו שיהיו שלמים בירושלם יעיקו האנשים החכמי׳ ויסירום מדבקותם (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א ב, י:). וראיתי כי אין בידינו חבור כולל הכל על ספר נאסף למי שיכוין לעמוד על האמת בנקלה כי יעיקוהו רוב ההקדמות (ר׳ לוי בר׳ אברהם, ספ׳ פרדס החכמ׳, הקדמ׳, אוצה"ס ג). פנה אל רהבים ושטי כזב בדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית על שהיא כלי לנצחית (ר"מ הרבנוני, המאמר בבחירה, ד"ה מח). ונתן טעם לדבריו מפני מה לא יכלו להעיק לו המזונות והאויר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א נה). כי השינה אחד מששים למיתה ואז לא יעיקהו הגוף כמו שיעיקנו בהקיץ (ר"ש אלמולי, פתרי חלומי, יב.).—ואמר המליץ: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רשב"ג, ספ׳ הגלוי קפו). — ואמר המשורר: אשוע מפני שוד הזבובים אשר לא יתנו השב רוחי בכל כחם יעיקוני באויבים (ראב"ע, למי אנוש, כהנא א, 21). — הט שכמך לסבל ולא תעיק תחתיך משאה (ב"ז ב"ק ו כז). עגלות עמוסות אבל על דרכים תעיקנה (אייכנבוים, הכליר, ליון ג, 177).—וביני מֵעִיק, כמו שֵׁם, מציק, מונע: על דברי האויב המרגיז לנפשי אשר האלהים ינקום נקמתו וידרוש ויבקש מיד מעיקי בני מקרא יצ"ו (קהל בן מלליח, אגרי׳ תוכחה, לקו"ק 25). וכל הולי הוא אם בטוח אם בלתי בטוח והבטוח הוא החולי אשר אין מעיק מלרפאותו כראוי והבלתי בטוח היא אותו שיתחבר בו מעיק ולא יעזבנו להתנהג בו כנכון הנהגתו (קאנון א ב א ז). כי כוונת התור׳ בהיות׳ מיעדת לנו טובות גשמיות לא הי׳ ה"ו למה שהם היו השכר חלילה אלא הכונ׳ להסרת המעיק כי אם האדם לא יהי׳ לו לאכול אם אין קמח אין תור׳ וכו׳ בהסרת המעיקים ובהמציא הקניני׳ הטובים וכו׳ באמרו ואהכך אין הכונ׳ אלא מה שיש בהסרת

---

1) [עי׳ הערה לקמן.]

2) [כך תרגם עקילס: τριζήσω ὑποκάτω ὑμῶν καθὰ τρίζει ἡ ἄμαξα, וכן הירונ׳: ego stridebo subter vos sicut stridet plaustrum. השבע׳ תרגמו על פי הענין: κυλίεται ... κυλίω, אגלגל... תגלגל. ת"י והסורי חברוהו עם הארמי׳ עוק כמו צוק העברי, וכן רש"י, רד"ק וכל המפרשים העברים. וכלם סברים ששני הפעלים הם שוים, אם עומדים אם יוצאים. והחדשים מתקנים מֵפִיק, תָּפוּק.]

ההולי שהוא הסרת המעיק (ר"י אבוהב, נהר פישון, מלורע, כח:). כשיהיו המים למעלה כשיכריחם מעיק אי אפשר שיתחיל בתנועה עד שיסתלק המעיק א"כ אלו היסודות תחלת תנועתם היא במהוה ומסיר המעיק (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יז). ומלבד היותה בלתי נותנת שלמות לעוסקים בה הנה היא באופן מה מעיקה לשלמותם (ר"י יוסקאטו, קול יהודה לכוזרי א ג). וכשיוסרו המעיקים ההם וההפכים יחוברו אל הסכמה אחת אז תבנה ותכונן הדת וארמונה על משפטו ישב (שם פ). שהיו המדינות רשעות ומעיקות אל ההצלחה המנהיגים בהם רעים מבזים החכמה והידיעה (ר' יוסף שם טוב, כבוד אלהים, יג:). ואחר זה באר מעיקי האומה בכללה והורה שהם שני מינים אם מעיקי הגוף בעבודה קשה בעול הגלות הזה אם מעיקי הנפש בטענות מזויפות לחלוק על התורה (אברהם שלום, נוה שלום ט ט, קסט.). כל מי שקורא ק"ש כתקנה ואין בו שמץ דופי של חטא נשמתו עולה בישיבה של מעלה בלי מעיק (ר"ן בר"י אלמנן, עה"מ, קרית ארבע קלה).— צורה מְעִיקָה: ואחר שהדבר אמנם יתהוה מצד ההעדר המוסד עם שיש בו צורה מעיקה ומשנה כ"ש שיתהוה הדבר מההעדר אשר אין בו צורה מעיקה ולא משנה כלל והוא ההעדר הגמור (ר"י אברבאנל, מפעלי אלהים ד ד).—וְיָעִיק מֵעִיק: ומהם עניגים יבואו מחוץ ויעוררו על התנועה התגברות וניצות וכו' או מעיקים יעיקו מתנועה הכרחית עד שכאשר יסתלקו תהיה התנועה (כאב"ד, אמו"ר 42). כי ליסודות הומר משותף מתפעל לא ישפע על דבר מהם שלמותו אלא על מזג מה ותכונה מה ואם יעיק מעיק מחוץ מהגיע זה המזג לא יהיה שפע זאת הצורה או כהותיה על השלמות (שם 94). עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעיקך מעיק ועפעפיך יישירו נגדך (רלב"ג, משלי ד, בסוף). ולזה כאשר יתבודד באהבתו ויסכימו בו התנאים וישלימו ההכנות כאשר לא יעיק מעיק מחוץ אין ספק בשיושפע עליו רוח נבואי (ר"ח קרשקש, אור יי' ב ד ד). אי אפשר שיהיו מים בפועל מבלתי שיעיקם מעיק לירד למטה לא ירדו לעולם (שם טוב, מו"נ ב, הקדמ' יז). העם המושגח מהאל יהיה נעדר המונעים מהשיג שלמותו ולא יהיו לו מעיקים יעיקוהו מהצלחתו (ר"א שלום, נוה שלום ט ו, קפא:).

—הָפעי, *הוּעַק, מוּעָק, שהעיקו אותו: ויתבאר אז היותו קצר יד ונמנע ומועק מדבקות ההצלחה (פרקי ההצלחה א, ניומי לרמב"ם, בספי פאר הדור, לג:). ואיך יאמר באליהו שהוא נשאר בגופו להיותו מועק בזה בגשם העפריי (שם ב, לה:).

עִיקָר, — עי' עִקָּר

עִיר[1], ממנו א.עיר, *עֲיָרָה, *עִירוֹן, *עִירוֹנִי, *עִירְנוּת, *עִירְנִי.

א.**עִיר,** ש"ז, הָעִירָה, עִירִי, עִירְךָ, עִירוֹ, עִירָהּ, עִירָם, מ"ר עָרִים, עֲיָרִים, *עֲיָרוֹת, מ"ר סמ' עָרֵי, כנ' עָרַי, עָרֶיךָ, עָרַיִךְ, עָרֵינוּ, עָרֵיכֶם, עָרָיו, עָרֶיהָ, עָרֵיהֶם, — א) מקום ישבו בו בני אדם בבתים מסדרים ברחובות וכדומ', Stadt; ville, cite; town, city: וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך ויהי בנה עִיר ויקרא שם הָעִיר כשם בנו חנוך (בראש' ד יז). הבאתי להם על אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עִיר[2] ובהלות (ירמ' יה ח). לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בְּעִיר[3] (הוש' יא ט).—ועם תארים שונים, עִיר גדולה: ואת רסן בין נינוה ובין כלח הוא הָעִיר הגדלה (בראש' י יב). והיה כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך עָרִים גדלת וטבת אשר לא בנית (דבר' ו י). ונינוה היתה עִיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים (יונ' ג ג).—עִיר קטנה: עִיר קטנה ואנשים בה מעט (קהל' ט יד).—עִיר רחבת ידים: וְהָעִיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים (נחמ' ז ד).—עִיר נושבת: וְהֶעָרִים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (יחזק' יב כ).—עִיר הומיה: תשאות מלאה עִיר הומיה קריה עליזה (ישע' כב ב).—עִיר עליזה: זאת

[1]) [לא נתברר מקורו. אולי מהשומרית אֵר; ואולי כן ער מואב.] — [2]) [ת"י: משריין בתכף וחבילא קרויהון, מחנות פתאום וחרבן עריהם. וע"פ זה מפרש רש"י: גייסות של עיר. והוא מוסיף: ויש פותרים עיר לשון שנאה. וכן מביא רד"ק בשם אביו. ורד"ק בעצמו מפרש: חרבן הערים. גם עקילס וסומכוס והירונ' מתרגמים כמו קריה. אולם בשבע' מתרגמים: τρόμον, רעד ופחד. וכעין זה הסורי: דלוחיא. וכך רֹב המפרשים החדשים שמחברים אותו עם עור והתעוררות, אבל זה רחוק.]
[3]) [התרגומים העתיקים וכל קדמונינו פרשו קריה, עי' רד"ק, והחדשים מפרשים: בקצף ובחמה, ע"פ הפרוש שהמציאו להם לפסוק הקודם מן ירמ' (יה ח), או מגיהים אבער, או לבער, במקום אבוא בעיר. והמחבר רשם בגליון התנ"ך שלו שצריך למחוק אבוא ב, ותהיה הגרסה: ולא עיר.]

העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה (צפני ב יה). —עיר הללה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזקי כו יז).—עיר היונה: הוי מוראה ונגאלה העיר היונה (צפני ג א).—עיר שפכת דם: כה אמר אדני יי׳ עיר שפכת דם בתוכה לבוא עתה ועשתה גלולים עליה לטמאה (יחזקי כב ג).—עיר בצורה: כי עיר בצורה בדד נוה משלח ונעזב כמדבר (ישעי כז י). אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים (דברי א כח). עי׳ בצר.—עיר נצורה: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה (ישעי א ח).—עיר פרוצה: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח).—עיר מבדלה: והערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה כל הערים וחצריהן (יהושי יז ט).—עיר מבקעה: מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבואו בשעריך כמבואי עיר מבקעה (יחזקי כו י).—עיר חרבה: והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו (שם לו לה).—עיר נחרבת: כה אמר אדני יי׳ בתתי אתך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו (שם כו יט).—עיר נשמה: ושבתי את שבות עמי ישראל ובנו ערים נשמות וישבו (עמוי ט יד).—עיר עזובה: עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה (ישעי יז ב).—עיר נעזבה: ולך (לירושלם) יקרא דרושה עיר לא נעזבה (שם סב יב). כה אמר אדני יי׳ להרים ולגבעות וכו׳ ולערים הנעזבות וכו׳ (יחזקי לו ד).—עיר רחוקה: כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד (דברי כ טו).—עיר נמצאה: גם כל הערים הנמצאות שלחו באש (שפטי כ מח).—עיר שרופה: ארצכם שממה עריכם שרפות אש (ישעי א ז).—עיר רבתי עם: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכי א א). — ונסמך לשמות שונים, עיר אחזה: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אחזתו ביובל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל (ויקרי כה לג).—עיר אלהים, תאר לירושלים: נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדש משכני עליון (תהלי מו ה).— עיר יי׳: וקראו לך עיר יי׳ ציון קדוש ישראל (ישעי ס יד). חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויי׳ יעשה הטוב בעיניו (ש״ב י יב).—עיר אמת: ונקראה ירושלם עיר האמת (זכרי ח ג).—ערי הארץ: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך (מיכי ה י).—עיר גבורים: עיר גברים עלה חכם וירד עז מבטחה (משלי כא כב).— ערי גורל: ולמשפחות בני קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים (יהושי כא כ).— עיר דמים: ואתה בן אדם התשפט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבתיה (יחזקי כב ב). הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחומ׳ ג א).—עיר ההרס: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי צבאות עיר ההרס יאמר לאחת (ישעי יט יח).—עיר חומה: ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (ויקרי כה כט).—ערי הככר: ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכר אלהים את אברהם (בראשי יט כ).—עיר מבצר, מבחור: והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכו׳ (מ״ב ג יט). ויבנו (בני ישראל) להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (שם יז ט). ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן (במדי לב לו).—ערי המועדה: אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה (יהושי כ ט).—עיר מגרש: ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי״א יג ב).—עיר מושב: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו (תהלי קז ד).—עיר המים: וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה גם לכדתי את עיר המים (ש״ב יב כז).—ערי מישור: וכל ערי המישור וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון (יהושי יג כא).—עיר המלוכה, הממלכה: וילחם יואב ברבת בני עמון וילכוד את עיר המלוכה (ש״ב יב כו). וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה (יהושי י ב).—ערי מסכנות: ויבן (עם ישראל) ערי מסכנות לפרעה (שמות א יא).— עיר מעוז: ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש והאמיר וכו׳ והיתה שממה (ישעי יז יט).—עיר מצור: ברוך יי׳ כי הפליא חסדו לי בעיר מצור (תהלי לא כב). ויבן את בית חורון העליון ואת בית חורון התחתון ערי מצור דלתים ובריח (דהי״ב ח ה). וישב רחבעם בירושלים ויבן ערים למצור ביהודה (שם יא ה). ועי׳ מצור.—עיר מקלט: והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו

אשר נס שמה (במד' לה כה). ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח (שם ו). עיר מתים: ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונהרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד (דברי ב לד)–ערי הנגב: ערי הנגב סגרו ואין פתח הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (ירמי׳ יג יט).—ערי עבודה: והם הלוים המעשרים בכל ערי עבודתנו (נחמי׳ י לח).—עיר עז: ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות ותל (ישעי כו א).—ערי הפרזי: כל אלה ערים בצרות חומה גבוהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דברי׳ ג ה). על כן היהודים הפרוזים היושבים בערי הפרזות עושים את יום הארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו (אסתי ט יט).—עיר קברות: אם על המלך טוב ואם ייטב עבדך לפניך אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי ואבננה (נחמ' ב ה).—עיר הקדש, תאר לירושלים: כי מעיר הקדש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו (ישעי מח ב).—ערי הרכב, הפרשים: ויבן שלמה את גזר וכו׳ ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים וכו׳ (מ״א ט יז יט).—עיר רכלים: את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו (יחזק' יז ד).—ערי השדה: ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה).—ערי השפלה: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון וכו׳ (דהי״ב כח יח)—עיר תהלה: איך לא עזבה עיר תהלה קרית משושי (ירמי׳ מט כה).—עיר התמרים, תאר ליריחו: ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער (דברי' לד ג).–ועיר של פלוני: ויקם (אליעזר עבד אברהם) וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד י).—כן תעשה לכל הערים הרחקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה רק מערי העמים האלה אשר יי׳ אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה (דברים כ יה יו). לא נסור אל עיר נכרי אשר לא בבני ישראל הנה (שפט׳ יט יב). ואת נב עיר הכהנים הכה (שאול) לפי חרב (ש״א כב יט). ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו (מ״א יג כט).—ובפרט עיר ד״ר, תאר לציון: וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד (ש״ב ה ז). ועוד. ערי יהודה: ויהי אחרי כן

וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה באחת ערי יהודה ויאמר יי׳ אליו עלה (ש״ב ב א). ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם (מ״ב יח יג).–ערי ישראל: ויהי בבואם בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול המלך בתפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו).–וסומך לשמות, אחזת העיר: כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר (יחזק׳ מח כ).—אנשי העיר: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה (בראש׳ יט ד).—בת, בנות העיר, עי׳ בת. בעלי העיר: ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם (שפטי ט נא).—גבול עיר: ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו וכו׳ ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם (במד׳ לה כו כז).—גדולי העיר: ובני המלך (אחאב) שבעים איש את גדולי העיר מגדלים אותם (מ״ב י ו). —דרך העיר: כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה וכו׳ ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם (דהי״ב ו לד-לה)–המון עיר: כי ארמון נטש המון עיר עזב עפל ובחן היה בעד מערות עד עולם (ישעי לב יד).–זקני העיר: והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא את עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן וכו׳ וערפו שם את העגלה בנחל וכו׳ וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה וכו׳ (דברי כא ג-ז).—חומת העיר: והיה במשך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה ונפלה חומת העיר תחתיה (יהוש׳ ו ה).–חסן העיר: ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה וכו׳ ביד איביהם ובזזום (ירמ׳ כ ה).–מבוא העיר: ויראו השמרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר (שפטי א כד-כה).–מבנה עיר: במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ויניחני אל הר גבה מאד ועליו כמבנה עיר מנגב (יחזק׳ מ ב).—מגרשי הערים: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה

אלף אמה סביב (במד' לה ד).—מושב הָעִיר: ויאמרו אנשי הָעִיר (יריחו) אל אלישע הנה נא מושב הָעִיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (מ"ב ב יט).—מעלה הָעִיר: המה (שאול ונערו) עלים במעלה הָעִיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאב מים (ש"א ט יא). — סביבות הֶעָרִים: וכל החצרים אשר סביבות הֶעָרִים האלה עד בעלת באר ראמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם (יהוש' יט ח).— עון הָעִיר: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון הָעִיר (בראש' יט טו).—עשן הָעִיר: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן הָעִיר השמימה (יהוש' ח כ).—פקדות הָעִיר: ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקדות הָעִיר ואיש כלי משחתו בידו (יחזק' ט א).—פרץ עִיר: וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו (מ"א יא כז).—פתח הָעִיר: ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח הָעִיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (שם יז י).—קיר הָעִיר: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר הָעִיר וחוצה אלף אמה סביב (במד' לה ד).—קצה הָעִיר: המה יורדים בקצה הָעִיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער וכו' (ש"א ט כז). —רחוב הָעִיר: ויבא וישב ברחב הָעִיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון (שפט' יט טו). לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עִיר בהשתפך נפשם אל חיק אמתם (איכ' ב יב). — שדה הָעִיר: ויקבץ (יוסף) את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה הָעִיר אשר סביבותיה נתן בתוכה (בראש' מא מח).—שועת הָעִיר: והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת הָעִיר השמים (ש"א ה יב).—שלל הָעִיר: רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הֶעָרִים אשר לכדנו (דבר' ב לה).— שם הָעִיר: וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם הָעִיר חרמה (שפט' א יז). ויקראו בשמות את שמות הֶעָרִים אשר בנו (במד' לב לח).—שער הָעִיר: והוצאתם את שניהם אל שער הָעִיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו (דבר' כב כד). ויורידו את נבלתו (של מלך עי) מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער הָעִיר (יהוש' ח כט). ויקם (שמשון) בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער הָעִיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו (שפט' טז ג).—שר הָעִיר: וישמע זבל שר הָעִיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו (שם ט ל).— תוצאת הָעִיר: ואלה תוצאת הָעִיר מפאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים מדה (יחזק' מח ל).—ודבורים שונים, עִיר וָעִיר: והימים האלה (ימי הפורים) נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה וְעִיר וָעִיר (אסת' ט כח).—כל עִיר וְעִיר: ויבא שדד אל כל עִיר וְעִיר לא תמלט (ירמ' מח ח).—עִיר ואם: אתה מבקש להמית עִיר ואם בישראל למה תבלע נחלת יי' (ש"ב כ יט).—עִיר על תלה: רק כל הֶעָרִים העמדות על תלם לא שרפם ישראל (יהוש' יא יג). כה אמר יי' הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עִיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמ' ל יח).—עִיר ויושבי בה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עִיר וישבי בה (שם ח טז).—עִיר ומלואה: מתעב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עִיר ומלאה (עמו' ו ח).—ונושא לפעלים שונים, ישבה, שפלה, מלאה, פצה, שבה, צהלה, נבוכה, נבקעה, נצדה, נתצה הָעִיר, עי' ערכים אלו. — ופעו' לכמה פעלים, בא, הבדיל, בזז, בחר, בנה הפר, חקק, חקר, החרים, יסף, יצא, הצית, ירש, לכד, מאס, מדד, מלט. מצא, הכה, הקיף, נתץ, שב, שדד, השחית, שרף את הָעִיר, עי' ערכים אלו.—ועם מלת או אות היחס, ארב לעִיר, בא, יצא, סר, צר, קרב אל עִיר; גנן, פשט, שם על עִיר; עבר מן עִיר, פץ מעל עִיר, עי' ערכים אלו.—ב) בהשאלה, יושבי הָעִיר: והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל הָעִיר (ש"א ד יג). הלילי שער זעקי עִיר נמוג פלשת כלך (ישעי' יד לא). ותלכנה שתיהן (נעמי ורות) עד בואנה בית לחם ויהי כבואנה בית לחם ותהם כל הָעִיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט).—ואמר בן סירא: נורא בעִיר איש לשון ונושא על פיהו ישונא (ב"ס גניז' ט יח). כשופט עם כן מליציו וכראש עִיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועִיר נושבת בשכל שריה (שם י ב-ג). ילד ועִיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (שם מ יט). יחזקיה חזק עִירוֹ בהטות אל תוכה מים ויחצב בנחשת צורים ויחסום הרים מקוה (שם מח יז). הדואג לעמו מחתף ומחזק עִירוֹ מצר (שם נ ד). — ורגיל בתו"מ: איזו היא עִיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין (מגיל' א ג). כמה יהא בעִיר ותהא ראויה

לסנהדרין מאה ועשרים (סנה' א ו). א"ב עשה לה בעיר חדשה שביהודה שיש בה חמשים דיורין (ירוש' עירוב' ה ה). עיר שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ר' יוסף בשם רמי בר אבא בשם ר' הונא, שם בבלי, נח.). — הָעִיר, ירושלים: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד (שבוע' א ה). ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו עיר שהיא עושה כל ישראל חברים (ריב"ל, ירוש' חגי' ג ו). — עִיר של זהב, תכשים של זהב עם ציור של עִיר ירושלים: לא תצא אשה לא בחוטי צמר וכו' ולא בעיר של זהב (שבת ו א). כל תכשיטי נשים טמאים עיר של זהב קטליות נזמים וכו' (כלים יא ח). מעשה בר' עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב (ירוש' שבת ו א). — עִיר הנדחת, שנדחו יושביה לעבודת אלילים: אין עושין עיר הנדחת אלא בבית דין של שבעים ואחד ואין עושין עיר הנדחת בספר (סנה' א ה). ועי' נדח. — בן עִיר: בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו קורא (את המגילה) במקומו (מגיל' ב ג). — ראש הָעִיר: כל מקום שהיו נכנסים היתי עושה לראש העיר למות וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחומ' הוקת לפלח י). — חֶבֶר עִיר, עי' חבר. — ובסהמ"א: אל תקראו עיר הלולים קראו במת ערלים (גנזי שכטי ג, דודסון 150). הבא למדוד אלפים אמה של תחום העיר וכו' (שו"ע או"ח שלח א). — ואמר המקונן: חמול עיר החרבה חמור מוקד שביבה (מעוני שמים, קינ'). — *ובכני: לא מכאן ולא מכאן הריני כבני עירי (עירוב' ג ה). שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך וכו' (ר' עקיבא, פסח' י ו). בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה (גיט' ד ב). — ואמר המקונן: אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה (אלי ציון, שם). — ואמר המשורר: אמר לעירי עורי עורי שירך שירי משיתך שורי (ר"י הלוי, יפעת מלכי). — *ומ"ר עָרִים: כיצד מעברים את הערים וכו' (עירוב' ה א). מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני' ג ו). כהנים ולוים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית (שם ד ב). — יאמר המשורר: אשר כערים קם ונתש ערים ובאמתו נוחלה נחלתו

סיום עלותו (ראב"ע, אגוף נעוריס). — ומ"ר עֲיָרִים: ויהי לו (ליאיר הגלעדי) שלשים בנים רכבים על שלשים עירים ושלשים עֲיָרִים להם להם יקראו חות יאיר עד היום הזה (שפטי' י ד). — ובתו"מ *עֲיָרוֹת[1]: כפרים ועיירות גדולות קורין (מגלת אסתר) בי"ד (באדר) (מגיל' א א). שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות ביום שני וביום החמישי (כתוב' א א). נמצא מכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות (ר' אליעזר, סוטי ט ב). לא כל העיירות ראויות לחומה (רשב"ג, ב"ב א ה). וכל העיירות הסמוכות לשם (למקום קבירת המת) מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול (מנחי י ג). עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה (כלים א ז). מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך (ר' שמעון, תוספת' דמאי ה כד). בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו (שם שביעי ה א). שכן דרך השוק להיות עומד בעיירות מערב שבת לערב שבת (שם ב"מ ג כ). שלשה עיירות הללו אין בונין אותן לא כרכים גדולים ולא טירים קטנים (שם מכו' ג ט). אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישרא' דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשני' (רשב"י, ירוש' חגי' א ז). אין בונין אותם (את ערי המקלט) לא כרכים גדולים ולא עיירות קטנות אלא בינוניות (ר' נחמיה, שם מכו' ב ז). אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים (יומ' לה:). לא א"ר יוחנן אלא בשוק של עיירות דלא קביע תרעייהו (רב אסי, ב"מ עג:). ומודה ר"ה בריה דרב יהושע ברוכלין המחזירין בעיירות דלא מצי מעכב (ב"ב כב.). אמר להם (פרעה למשה ואהרן) בחור הוא (אלהי ישראל) או זקן הוא כמה שנותיו כמה עיירות כבש כמה מדינות לכד (מד"ר שמות ה). מדד הקב"ה את כל העיירות ולא מצא עיר שיבנה בו בית המקדש אלא ירושלים (רשב"י, שם ויקר' יג). מעשה בינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת (שם במד' כב). מגיבת עד אנטיפטרס ששים רבוא עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (ר' יוחנן, שם שה"ש, כפה תפוכה). — עֲיָרוֹת נדחות: אין עושין שלש עיירות נידחות בארץ ישראל כדי שלא

[1]) [במקום מ"ר עָרִים שאינו רגיל בתו"ם.]

יחריבו את ארץ ישראל (תוספתי סנה' יד ה).—ובסהמ"א: וכשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל בעיירות עומד חזן הכנסת ופותח ברוך שאמר וחיה העולם (סדר רע"ג ה, סט:). כאן שהוקף חומה ולבסוף ישב שנתנו חם ללוים לית להו [דין] בתי ערי חומה דשוברין חומתן ועושין אותן עיירות בינוניות (רגמ"ה, ערכ' לג:). בד"א בעיירות אבל בכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים צריך להודיעו י"ב חדש מקדם (רמב"ם, מכירות ו ז). הסוחרים שמביאין סחורתם למכור בתוך העיירות בני העיר מעכבין עליהם (הנ"ל, שכנ' ו י). על חרבך תחיה וקשה זכי רצה שיעסוק ברציחות וי"ל שר"ל בחרבך תשמור איתו וכרכיו ועיירותיו (ספנת רזא, תולדות, עו:). וכל העיירות הקרובות שמחו מאד מפני טורח עלייתם לירושלים וכן מפני ההנאה מן העולים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 22). ב' עיירות מצרניות זו לזו צור וצידון (ר"י נרי ה"ס, מסה אהרן, שו"ת סא, קיז).—ואמר הפיטן: זכור פליטים אשר באף הסעיר צבאי בלכתם אל הר שעיר קנא לנקום עירות שעיר (זכור חי"ס, יוצ' שבת זכור). — ראש הֶעָיָרוֹת, ירושלים, ואמר המשורר: תבנה ראש העירות תחפוץ שי בעזורות (ר"י הלוי, אמרות האל). ועי' עֲיָרָה.

ב.°עִיר, ש"ז, ת"ר עִירִים, עירין, מלאך[1]: ומה יעצור כח רב וצעיר ודוי ופלל לקדיש ועיר (ר' שלמה, אין יקרא, סליח' שחרי יוה"כ). אני ישנה ולבי ער ביאת עיר משעירים תוחלת יסחבום צעירים (לאינה ורלאינה, יוצ' ג פסח, עמזי איטל' א, קיב:). עיר וקדיש שת סביביו סתר אבן אתה אל מסתתר (שיר היחוד, יום ד). גם קדישין ועירין דובבים ומשוררים הוד מכתירים (נשמת אהוזים, קנטי הפיוט' סא). וסוד עירין אשר כעין קלל בוערים לפני שיר זה לא מפארים (סוף נקרא, יוצ' פרשי החדש). יביט תמונת צור במחזה זך ופה אל פה ידבר בו דברים ברים סבחר יצירת האנושי הוא באין מסך והשיג מעלת הוד עירים גשמו בלי נמנע (JQR, 1915, V, 539). ויתמיד להיות בפעל ויטהר ויתקדש בעירים (נתי הנפש והלאסים).

ג.°עִיר, ש"ז, שה"פ מן עור,—התעוררות משנה: ראשית עיר שיר ומבחר שיר כזב ותכלית כזב פליאה ואחרית פלא דעת (אסף ג כט טו). זמן חום וחורף

[1]) [מן הארמ' (דני' ד יד).]

עירים מסובים (מרוזי אבן ב"כח, תנאי הסרקה, 156: כ"י ברלין).

עַיִר, ש"ז, עִירֹה, ת"ר עֲיָרִים,—ילד של החמור, junger Esel, Eselsfüllen; ânon, âne; young ass: אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (ברא' מט יא). אתנות עשרים ועירים עשרה (שם לב יו). ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עֲיָרִים (שפט' י ד). ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בני בנים רכבים על שבעים עֲיָרִם (שם יב יד). ישאו על כתף עֲיָרִים[1]) חיליהם ועל דבשת גמלים אוצרתם (ישע' ל ו). והאלפים והֲעֲיָרִים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו (שם כד). עני ורכב על חמור ועל עַיִר בן אתנות (זכרי ט י). ואיש נבוב ילבב וְעַיִר פרא אדם יולד (איוב יא יב). — ובתלמו': אם משים אדם עצמו כעיר הזה שמהלך אחר סיחה נאה מה כתוב אחריו כי אש יצאה מחשבון (ב"ב עח:). —ובסהמ"א: ואין בין זבדני וזבת תולדה כאשר אין בין הסוס הבחור לעיר השבור (דונש, על רסע"ג 21). ויקח עמו אתון מנקת עייר ויאסור את העייר בנה במבא המקום (יוסיפון לו).—ואמר המשורר: ואולי כי חשבתני לשטן ועל כן זחלה מראש פתני ולו אהיה כעיר בן אתונות אזי מלאה כרסה מעדני (עמנו', מחב' ז). ישלח רוכב בעיר להביא מרחוק בניך בגדולה (ר"י נג'ארה, יוכה חן, עולת תמיד רכ). — ועִירָךְ: מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (רלב"ע, אחוס נגע). — °ומ"ר עֲיָרוֹת, סמי עֲיָרוֹת נמרים: צ' פרים היודעים לנצות ולהריב ארבעים פילין ועירות נמרים ג' מאות (יוסיפון קג).

*עִירָה, ש"נ, ת"ר עִירִין, °עיראין, כמו אִירָא: הנוגע בכבד העליון בכבד התחתון וכו' ובעירה שאינו עתיד להחזירה טהור (כלים כה ח).—ובסהמ"א: והנוגע בחרב ובבורך וכו' ובעיראין טמא (רמב"ם, כלים כ יד).

°עֲיָרָה, עיירה, ש"נ,—עיר קטנה, השתמשו בו בדבור ובספרות החדשה.

°עִירוֹן, ש"ז, ת"ר עִירוֹנִים, עִירָנִים,—אזרח ותושב קבוע של העיר, Städter, Bürger; citoyen, bourgeois; citizen, burgher, ובמשמ' אורח שאינו יהודי: וששאלתם על העירונים שבנו מגדל על יסוד חומת ראובן וכו'

[1]) כך הקרי, והכתיב: עורים.

וראובן אמר שהעירונים העבירו עליו את הדרך וכו' העירונים אמרו שבדין בנה (מהר"ם מרוטנבורג, סערי תסוני' קס, 221). וכבר היה מעשה ברעגנשפור"ק ששלח עירין[1]) שחלה אחר מאכל יהודי ושלחו לו ע"פ (רופאי) [הכמי] העיר (מרדכי, סבת רכב). הרבה מהם ברחו דרך חצרות לבית העירונים ונמלטו (קפ' תקידים תתתתרקב). כי העירונים שבכל עיר ועיר אשר באו שם התועים התגרום בנו כי גם ידם היתה עמהם להכרית שרש וגפן (הגזרות הישנות, משנת תתנ"ו 3). ויקח מקצה העירונים ויקץ את ידם (סם 4). ואנחנו בני מגנצא הנחנו ספרי התורה כלי חמדתינו וספרים וכל מאודינו בין ואיבי ערב בין העירונים להקל מעלינו לברות על נפשינו (Monats. 1895, 458). ובקשו מ"ו הרב ר' יעקב ובנו הר"ר מאיר הי"ד מן העירונים שיתנו להם רשות לתקן עצמם נגד הקידוש (A. Epstein, Wormser Minhagbücher, XI). ובשנת תט"ו לפ"ק היה עירון חשוב נקרא רילוא (סס XXVI). זכרון מה שאירע... שנעשה ריב וקטטה בין העירונים ובין השרים דלבורג אשר להם היה המשפט ללוות מתי ישראל ע"י אנשיהם מימים קדמונים (לקוטי פנקס ההקדס סל ק"ק וירמיסה, מק"כ ט, 12). ובפנינו החתומים מסר הנדיב ר' יהודה בר' שמואל כתב זה לעירונים הממונים לאצור הכתבים והחותמות של מכירת קרקעות להיותו בידים לעדות נאמנה (QGJD. I. 18). הקרקעות והבתים שהיו של שני עירונים (סם 45). אז נתקבצו התועים והעירונים ועמי הארץ עלינו ויאמרו אלינו איה ההבטחה שלכם איך תוכלו להנצל (סלמה בר סמעון, סס II, 4). אם יאמר לך חברך קח לך ב' ככרות ותחלקם לפרשי' ולעירונים ילכפרים לפרש שתי ככרות ולעירון ככר אח' ולכפרי חצי ככר וכו' (ירחמיאל בן סלמה, סידות, JQR, 1899, XI. 380). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים (ר"י איסרלין, תרומת הדסן ה, ג.). חבורת אנשים ונשים והרבה נפשות הלכו מעיר לעיר לשמחת נישואין ועברו דרך עיר אחת של מושל רשע וכל משרתיו רשעים והעלילו עליהם לחייבם מיתה והריגה ותפשום כולם וחלקום העירונים בכל העיר בבתיהם כל איש וכל אשה לבד (סס רמח, עח.). שמעון תבע את ראובן איך שהשיג גבולו וקפח מחייתו כי כבר קנה היין שרף מן העירונים על ג' שני' ובעבור זאת עקר דירתו למקום הגליל שקני' בתוכו היין ועכשיו קודם כלות הג' שנים הלך ראובן ורצה לקנות אותו מן העירונים בלא ידיעתו וכשמעו שרצה ראובן לקנות את היין אז השתדל הוא עם השר והעירוני' עד שהחזירו לו היין שרוף על ג' שני' אחרי' (מהרס"ל, סו"ת לה). בשנת רמ"ג אלף תפ"ג לנוצרי' התקשרו המון דלת העם בעיר פראג אשר נטו אחרי דת יאהניס הוס וקמו על ערוני וזקני העיר והרגו אותם (דוד גנז, למח דוד ב, רמג, כד:). בעיר הגדולה ערפורט היה המולה ותלונת העם על זקני ועירוני העיר בעבור שלוו כמה אלפים זהובים בלתי ידיעת העדה אשר בעבור זה לקחו את ראש הערונים וכו' ותלו אותו על עץ גם בעיר קוילן ושפייאר דנהר רינוס נקהלו בעת ההיא עדת ההגמון על ערוני וזקני העיר להרגם (סס רסח, כה:). עירון שלח לפרנס הרגיל ונשוא פנים אצלו בע"ש דג גדול קרפון פתות מופלג בשמנוני' ונשאלתי מה שיהא הישראל מותר לאכלו (סות יאיר, סו"ת קעט). אחד מן העירוני' היה חייב לראובן והוא היה מן הפשרני' ובשביל שטרח בדבר וכו' מעכב את שלו שלא כדין וכו' וטוען שמעון שאינו מחויב ליתן מה שהעירון מעכב משלו שלא כדין ילך ויתבע את העירון עוד טוען שהעירון אמר שהוא מעכב בשביל שהוא עושה לו טובות הרבה בכל השנה וראובן משיב שהגוי עיכב בשביל מה שעשה טובה בחוב זה וכו' גם שמעון הביא עד אחד שאמר העירון עליו כמו שטוען (הוט הסני, סו"ת לח). מה שיראה מדבריו (של בעל חוט השני) דשמעון מחייב ליתן כפי כל החוב שהיה לראובן אצל העירון ובאמת נראה דיש לשום החוב כפי שויו לפי נכסי העירון ואלמותו (פתחי תסובה על סו"ע חו"מ, סבועה לח ג). — ובמשמ' אורח יהודי: יש שם (בעיר) עוד כמה וכמה דרים שאינם בכלל הקהלה ונקראים חוצים אע"פ שנושאים בעול ופורעים מסים אבל אין חזקת עירוני' בהקהלה והם כולם ממאנים ולא ירצו לקבל גזירות איסור שחוטי חוץ (חתם סופר חו"מ קיז). —ועי' עירוני. —וכן עירנים: אח"כ הלכה זקנתנו לאה ואמנו ואבינו וציוו לכתוב בפינקס העירנים שהם מכרו לנו בית הנ"ל והעירנים קבלו הודאתה ולקחו שכרם כנהוג (רמ"א, סו"ת קט, נח:). יום א' כ"ד מנחם ת"ל שלחו היקרים והברורים ראשי ומנהיגי ק"ק מאהילא"וו יצ"ו

1) [כך בדפוס.]

בפקודת עירני המקום את השמש של הקהל וכו' (ר' מאיר כ"ץ, שו"ת, כט:. בקפ' גבורת אנשים). ועשו עם הערני' פשר ויתחברו הערנים עם הצורורים (לוק העיתים, ו::).

*עִירוֹנִי, ש"ז, נק' עִירוֹנִית, בן עיר קטנה, קרתני[1]), כמו עִירָנִי, Kleinstädter; provincial; rustic : נראין דברי ר"ם בעירוני (ירוש' נדר' ז ד). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין והכשיל במקל ושיברן עמד ותפשו (ר' יודן בשם ר' יוסנן בן זכאי ור' ברכיה בשם ר' עקיבא, מד"ר ברא"ש' יט). לעירוני שהיה נשוי בת מלכים אע"פ שמאכילה כל מעדני עולם אינו יוצא י"ח (ר' לוי, שם ויקר' ד). בני ציון היקרים מה היתה יקרותן עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב וכן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (שם איכ', בני ציון). ירמיה ע"י שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של נחומים (פסיק' דר"כ יז, בונר). למה הדבר דומה לשליה של מלך שהלך לגבות (את העיר) (בעיר) משגבה אותה מצאו עירוני אחד בדרך (לסטים) קיפחו ונטל את כליו ואת המוגבה שהיתה בידו וכו' (תנחומ' אמור כו). — ובסה"א: סבח ישראל החליף פרתו עם גוי עירוני על פרתו מה שיש לו בכפר אצל גוי א' (שער אפרים, שו"ת עט, נו::).

*עִירִיאֵל, שם מלאך: ויש ממונה אחד תחת ידו הנקרא עיריאל והוא יוצא ומרים קולו והכרוז יוצא ממנו עד שנשמע קולו בהיכל[2]) (ר"ן בר"י אלחנן, עה"מ, עולם הבריאה יח, קעה:).

∞עִירִיָּה, ש"נ, חֶבֶר עיר, הסתדרות תושבי העיר, Stadt-verwaltung; municipalité(y), נתקבל בדבור ובספרות[3]).

*עִירִית, ש"נ, — מין חציר: העירית[4]) שלקטה למאכל בהמה צריך לבער (תוספת' שביע' ה יז).

*עִירוֹנוּת, עירונית, ש"נ, — מעמד זכות של עירון, Bürgerrecht; droit de bourgeoisie; citizenship : ונער שהוא בר מצוה באותו שבת ואף שלא יהיה לו דין עירנות פה עולה לס"ת (הלבוש, או"ח סמן רפב ז, בהגהס). דמי שאין לו דין עירנות אינו דוחה שום חיוב (מגן אברהם, שם). שכל מי שקבל כאן מן ג"ין או מן גבאי פיקס מהיום והלאה הן שיש לו עירונית כאן הן שאין לו עירונית כאן וכו' (REJ. 1889, 130).

*עִירָנִי, ש"ז, מ"ר עִירָנִים, עירנין, עִירָנִיּוֹת, — כמו עירוני: כגון העירנין הללו (ר' יוחנן, ירוש' סוכ' ה ג). מיתיבי ר' שמעון בן אלעזר אומר כחול אם לרפואה כדי לכחול עין אחת אם לקשט בב' עינים תרגמא הילל בריה דרב שמואל בר נחמני כי תניא ההוא בעירניות[1]) (שבת פ.). למדינה שהיה לה פטרונין אחד בן מדינה ואחד עירני וכעס המלך ובקש לרדותן ואמר המלך אם רודני אתם בפני בן המדינה עכשיו יאמרו אילו היה עירני כאן היה מתקיים עלינו ואילו היה בפני עירני עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם עכשיו היה מתקיים עלינו (מד"ר ברא"ש' ג, תילוד'). — ובסה"א: וגם סודני אינו מכוער לקרוא לבן כפר עירני וסודני (תבוא' שבא' ברכבי פה).

*עִירָנִית, ש"נ, מ"ר עִירָנִיּוֹת, — כמו אירונית: ואין עיישן אלפסין חרניות ביום טוב וכו' מאי חרניות אמר רבי יהודה עירביות[2]) מאי עירניות אמר אביי צעי תקלייתא (ביצ' לג.).

*עֵירָנִית, ש"נ, עֵרָה, חריפה, aufgeweckt; bien éveillée, wide awake : עלין בנערה אהרנית אחרונית עירנית[3]) והנעירותו (ר' אבהו, סיכוני כג:).

עֵירֹם, — עי' עָרֹם.

עַיִשׁ, ש"ז, שם לקבוץ כוכבים ברקיע, ein Sternbild; une (a) constellation[4]) : התציא מזרות בעתו ועַיִשׁ על בניה תנחם (איוב לח לב). ועי' ב-עָשׁ. — ובתלמו': שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני

---

1) [עי' מאמרי ביכלר ובאכר, REJ, XLI, 154, 215).]

2) [עי' זהר פקודי (רמה:).]

3) בהאור שנת תרע"א ותרע"ב ואולי עוד קודם התחלתי להשתמש במלה זו.

4) [בדפו' הגרסה: העידית.]

1) [בנות כפרים (רש"י).] — 2) [כך הגרסה בערוך ערך ערן וכ"י מינכ'; ובדפו' ערניות. ועי' ד"ס העידה.]

3) [פרשו בגמר', וז"ל: אמרי לה אשה ואמרי לה מסכתא, ע"כ; ופרש רש"י: אשה עירנית בעלת זין וחריפה כאדם ער וכו' מסכתא עירנית עמוקה והמורה ומעוררת לומדיה, ע"כ. ור"ח גרס: עירונית ומפרש אשה מבנות הכפרים, מסכתא משנה היצונה, ע"כ. ופירוש רש"י יותר מתקבל על הדעת.]

4) [לדעת קדמונינו הוא Sa m jo, הל"ב הגדולה.]

בכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבי מ עיש וסתמה (ברכ' נט.).—ובסהמ"א: כשבא מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מ עיש והיא רצה אחריה כלומר תן לי בני והב"ה עתיד להחזירן לה ולנחמה שנאמ' ו עיש על בניה תנחם (ר"מ בן יר' נסים מסות, מעין גנים לאיוב לח, 125).—ואמר המשורר: ונפשו חמדה ע י ש וכימה ואף כי זחלי עפר ורמשו (רסב"ג, בחר מהחלי). לפת מוסר ומי שכל עטופים ברעב ועיפים הם בצמא בניהם נשאו קינה ושמש בבואה יפחדו ע י ש וכימה (רמב"ע, מרדה לבסה חכ). אשר אמרו נתיב שכל פעמיו ורגליו דרכים מוסר ובוסים ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו .עלי ע י ש עמסים (הוא, הריח מר). גם בחרה ע י ש היות חותם ידך ובניה צמידיך (הוא, דיואן, בודלי לג). אמת תאות אנוש מים עמוקים וחפצם מן ידי עיש תלויות והרוחות לחפצם נושבות על פני ים לא עלי חפץ אניות (שם ל). עפרה אחות כימה ובת שמש אור זהרה תסתיר בבגדי שש על רצפת ע י ש ברגליה תרקע מקום בהט ואבני שש (יוסי בן יהודה, כיב ספרים, כ"י Jews' Coll., לונדון).—בני עַיִשׁ: יחשב לבבי בעלות שמש כי מעשהו מעשה נכון עת האדמה שאלה אורו יקח בני עיש לערבון (רסב"ג, יחסב, שער השיר 39).—בנות עַיִשׁ: והמרחק השמאל הוא קוטב השמאלי בצד אפרקדון ובנות ע י ש (אבוסהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה לג). הדוב ובתוכו בנות עיש (ראב"ח הנשיא, חשבון המהלכות יז, כ"י בריטי מוז'). סביב הקוטב הצפוני יש שבע ככבים מהלכים בדמות שור ונקרא אותן השבע ככבים בלשונינו בנות עיש ובלשונם אורש"א מאנו"ר[1]) (ר"ש בן אברהם אבגדור, אספירא הגדול ב). וכאשר יהיה היום והלילה בשני ימים בזה החדש יראה באויר מצד צפון נגד בנות ע יש דמיון הברקים והאשים (ברבוני, או"מ בקדמת המגפות, כ"י ביהמ"ד סכטר).—"ומ"ר עֲיָשִׁים, או עֲיָשִׁים: ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים מזיוו קודרים כוכבי נוגה ועישים ומאורו חופרים מאורים ובושים (גנזי סכטר ב, דודסון 302).

ע"כ, — ר"ת: עד כאן, על כך.

עכב[2]), ממנו *עָכַב, *עֲכָבָה, *עִכּוּב, "עִכּוּבִי.

עָכַב, קל לא נמצא.

1) [כך בדפוס.]
2) [כמו עקב.]

—פעי', *עִכֵּב,—א) עצר בעד דבר או פלוני, החזיק בו שלא ילך הלאה, שלא יעשה מעשה, מנע בעדו, zurückhalten, verhindern; rétenir, empêcher; to detain, prevent; עִכֵּב את המחרישה: היו שרשיו (של האילן) יוצאין לתוך של חברו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב"ק ב יב). עד מתי חייב לטפל בנטיעות עד כדי שיחולו רבן שמעון בן גמלי' אומר בתאינים עד ש י ע כ ב ו המחרישה (תוספת' ב"מ ט ים). — עִכֵּב אותו שלא יוכל לעבֹר, שלא יוכל לבוא: מעשה שעברו יותר מארבעים זוג (עדים לקדוה"ח) ו ע י כ ב ן רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מ ע כ ב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (ר"ה א ו). שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או ש ע כ ב ו נהר הרי אלו נדרי אונסין (נדרי ג ג). ויהי לשבעת הימים אילו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק ש ע י כ ב ו את הפורענות מלבוא לעולם (תוספת' סוט' י ג). היה עומד לפנים מן המודיעים ואין יכול ליכנס מפני גמלים וקרונות ה מ ע כ ב ו ת אותו יכול לא יהא חייב ת"ל ובדרך לא היה (פסחי' לז.). שהספדן של צדיקים מ ע כ ב י ן את הפורעניות לבא (רב, סנה' קח:).—וְעִכֵּב את פלוני שלא יעשה מעשה: אין מ ע כ ב י ן את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו (ר"ה ד ח). אפי' הקפת נזירות על ראשה מ ע כ ב ה היא מלוכל בזבחים (ירוש', סוט' ג א). — ובסהמ"א: אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תֹאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ו א ע כ ב נ ו מלהסתכל בה (רש"י, בראש' לג ז). כיון שראה שאין מ ע כ ב ו בלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום (הוא, דברי א כג).—*וכן עִכֵּב על פלוני: בכל השותפין מעכבין זה על זה[1]) בחצר חוץ מן הכביסה מפני כבוד בנו' ישראל (ר' בניה, ירוש' נדרי ה א). ואם בא לחלוק בתוך זמנו חבירו מ ע כ ב עליו (ב"מ קט.). מכאן ואילך חמר מ ע כ ב עליו (שם עט:). צנור המקלח מים לחצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מ ע כ ב עליו (ר' יהודה אמר שמואל, ב"ב כט.). חייך שאני מעלה עליך שאם אמרתי לך שתשחוט את נפשך שלא היית מ ע כ ב על שמי שכך כתיב ולא חשכת את בנך (רשב"י, מד"ר במדי יז). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם כשאמר

1) [בבבלי (ב"ב נ"ז:), הגרסה: זה את זה.]

לי אבא אלהים יראה לו השה לו לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (פס איכ׳ פתיח׳).—ועִכֵּב על ידי פלוני: אלמנה שאסרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לעכב על ידה שכך כבודו של בעלה (תוספת׳ כתוב׳ יב ג). הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ורצה אחד מהם ליושנן חבירו מעכב על ידו (שם ב״מ ד יח). השם בהמה מחבירו אין מיטפל בה פחות משנים עשר חודש עשה בה כל ימות החמה ומבקש למוכרה בימות הגשמים יכול לעכב על ידו עד שיעשה בה כל ימות הגשמים (שם ה ט). חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה וכו׳ רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו (שם יא יט). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידיו מפני שמרבה עליהן את הדרך (שם ב״ב א ז). לא תעשה משפט א״ר יהודה ברבי סימון כשבקשתה לדון את עולמך· מסרת אותו ביד שנים רומוס ורומילוס שאם בקש אחד מהם לעשות דבר חבירו מעכב על ידו ואת בשביל שאין מי שיעכב על ידיך לא תעשה משפט (מד״ר בראשי׳ מט).—עִכֵּב בפלוני: ומילת זכריו ועבדיו מעכבת בו מלאכול בפסח ואין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בתרומה (יבמ׳ ע:). ג׳ דברים מעכבין בה (בסוטה) עד שלא קרב הקומץ ועד שלא נמחקה מגילה ועד שלא תקבל עליה שבועה (סוט׳ יט:). — ועִכֵּב בידו: הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום יכול שעיכב משה בידו ת״ל ויצעק משה אל ה׳ יכול שעיכב בידו המקום ת״ל וכו׳ (ספרי במד׳ פו).—עִכֵּב איזה מעשה: מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפירה טהורה ואם לאו טמאה (כלים יג ה). ניקב (את השופר) וסתמו אפילו במינו אם מעכב את התקיעה פסול (תוספת׳ ר״ה ג ד). שפה מזוית לזוית א״ר אמי ובשפה המעכבת[1]) (מו״ק יח.). —ובסהמ״א: והשפתים לעכב המשתה כדי שיהא הנצוק ממנו בשעור ובכונה (ר״י א״ת, מו״ס, הבחינה ס). —ובהשאלה עִכֵּב דבר את דבר, עִכֵּב הדבר החסר את הדבר שלא יהיה כראוי, כפי הדין: ולאלמנה זה מעשר עני הלקט והשכחה והפיאה ואף על פי שאין מעכבין את הודוי (מלש ה י). התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת (מנח׳ ד א). יש כמחיה שהמחיה מטמאה בקרחת ובגבחת הפוכה ושלא הפוכה ומעכבת את ההופך כלו לבן (נגע׳ ד ג). ברכת כהן גדול מעכבת זו את זו (תוספת׳ מנח׳ ו יב). ברכות ותקיעות מעכבות זו את זו (שם). תרומה אינה מעכבת את הביכורין (ירוש׳ תרומ׳ ג ז). אילו ציצין המעכבין את המילה (ירוש׳ שבת יט א). כהנים ולוים וישראל ושיר מעכבין את הקרבן (ר׳ שמעון בן לעזר, שם פסח׳ ד, גנזי 110). יצאו הקטר אמורים שאינן מעכבות את הכפרה (שם ה ד).—ואת פלוני: מגיד שמילת עבדו מעכבתו (מכיל׳ בא טו).—ובלי הפעול: אמר רבי אליעזר ככה יעשה כל דבר שהוא מעשה מעכב אמר לו רבי עקיבא משם ראיה ככה יעשה לאיש כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ׳ יב ג). ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן מעכבת (זבח׳ ה א). חליצה מעכבת ואין רקיקה מעכבת (ר׳ שמע׳ משום ר׳ עקיבא, תוספת׳ יבמ׳ יב טו). אם היה שם אחד מעכב הופך את החזית אצלו (ר׳ יוסי, שם ב״מ יא כב). פקע מקרנה ומטלפה ומפרסה אין צריך להחזיר שאין זבח שאין מעכבת בחייה אין מעכבת בשרפתה (שם פרה ג יב). היה קורא בתורה וכו׳ א״ר בא זאת אומרת שאין הברכות מעכבות (ירוש׳ ברכ׳ ב א). חברייא אמרי שאינו מתודה ברביעית אלא בחמישית א״ר הילא שאינו מעכב ודאי ברביעית אלא בחמישית (שם מ״ש ה ה). אית תנייו תני כל המצות שבתורה מעכבות אית תניי תני כל המצות שבפרשה מעכבות (שם ז). לולב מעכב מצרים אינה מעכבת הרי מצאנו דבר מעכב למד מדבר שאינו מעכב ודבר שאינו מעכב למד מדבר מעכב (שם יומ׳ א א). הסולם והקפיש אין מעכבין (שם מו״ק ג ח). אף הטבילה מעכבת (ר׳ יהושע, שם קידוש׳ ג יד). ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ברכ׳ יז.). הרגיל בשמן שמן מעכבו (לענין ברכה) (רב, שם מג.). על אביו ועל אמו קורע את כולן ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה (מו״ק כב:). וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב מידת הדין מעכבת (סנה׳

---

[1]) [מסוף הפה לסוף האחר מותר לגלח שהרי מעכבת אכילה ושתיה ומאים (רש״י).]

לז:). אמרו לו (אנשי דור המבול לנח) ומי מעכב אמר לה פרידה אחת יש לי להוציא מכם (ר׳ יוסי דמן קיסרי, סס קח.). אין לי אלא מתן שבע שמעכבות בכל מקום מתן ד׳ מניין ת״ל וכו׳ (זבחי׳ לט.). אשכחן שעיר ונשיא בין למצוה בין לעכב (שחיטה בצפון) שאר חטאות נמי אשכחן למצוה לעכב (סס מח:). אמרה לו (רחל ליעקב) אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי בלהה בא אליה (מד״ר ברלחסי׳ עח). — ובמשמ׳ החזיק בו, עצר אותו ועשה שיאחר: אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלך ועכבתו עד שתהא שותה כוסך ונוטל סנדלך או עוטף טליתך (מכילי׳ משפט׳ יח). כיצד לאלמנה הוא תובעה והיא מעכבתו היא תובעתו והוא מעכבה נותנין לו לפרנס את עצמו (שמחי׳ ז).—ובסהמ״א: בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו עלי (גנזי סכטר ח, גינלבורג 239). לאחר שסחרתים עמך עיכבתן אצלך יותר מג׳ חדשים (סס ב, 272). כדרך שמוזהר בעה״ב שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעה״ב (רמב״ס, סכירות יג ז). דוקא שאכל כבר הפירות כדי התביעה שטוען עליו אז הוא נאמן לעכבם בחובו (טוחו״מ, חזקת קרקעות קנ ו). — עִכֵּב אשה אצלו: האונס אם רצה אביה ולא רצה הוא כופין אותו אבל אם עכבה בין היא בין אביה אין כופין אותה (רי״ף, סו״ת לו).—ואמר הפיטן: זדון לבבם השיאכם המלכה לכבוש ומנה להעביר ולעכבה עד בוש (לז כלרסת, יול׳ סבה״ג).—ואת הדין: בית דין הגדול קרוב ממקומם אם הוצרך הדבר לשאל מעכבין את הדין וכותבין וישולחין (גנזי סכטר ב, גינלבורג 64).—ב) *פ״ע, כמו הִתְפ׳, מנע את עצמו מלעשות דבר, הסס, אֵחַר, zögern, säumen; hésiter, s'arrêter; to hesitate, delay: באותה שעה אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב״ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב מיד והאלהים נסה את אברהם (מד״ר ברלחס׳ נה). מעלה אני עליך כאילו אמרתי לך הקרב עצמך לי ולא עיכבת (סס נו). מגיד הכתוב שמיד היו ישראל זריזים לקיים דברי המקום ברגלים ולא עכבו לעשות (סס במד׳ ב). ויעש משה כאשר צוה ה׳ ללמדך שאע״פ שאמר לו גזרה רעה על אהרן לא עיכב (סס יט). אם יבא יצליח אם יעכב שעה אחת אין בו תוחלת (סס כ). אבל יהושע כיון שבא להלחם עם ל״א מלכים אמר אם אני הורגם מיד מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו מה עשה התחיל מעכב במלחמתם (סס כג). תדע לך בשעה שבקש הקב״ה לשלוח אותו בשליחות: התחיל מעכב א״ל הקב״ה אי אתה זכור מה שעשיתי לאסכילי פרעה (סס דברי ב).—ומקו׳ לְעַכִּיבָה[1]), לעכב: עצתי להגיד לך מה עשו פורקי עלך הרוצים אמרך לעכיבה (קטע גנ״י, JQR. Oct. 1911).

—פעי׳, *עֻכַּב, בינ׳ מְעֻכָּב, מעוכב, מְעֻכֶּבֶת, מעוכבת, מְעֻכָּבִים, מעוכבים, מְעֻכָּבוֹת, מעוכבות,—שעכבו אותו: הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ׳ יוסף יוסף הגיע השעה שהקב״ה גואל את ישר׳ ממצר׳ שכינה מעוכבת[2]) לך ישר׳ מעוכבין[2]) לך ענני כבוד מעוכבות[2]) לך (תוספתי סוטי׳ יד ז). תן כבוד לייי אלהי ישראל ואל תעכב את (גאולתך) גאולתנו כי בגללך אנו מעוכבים אם לאו נקיים אנו משבועתך (מכילי׳ בשלח ב, פתיחי׳). ומכיון שהוא מעוכב מלשמוח עמה כמי שהוא מעכבה מלאכול בזבחים (ירוש׳ סוט׳ ב ח). גר מעוכב לאכול בקדשים עד שיביא קינו (כרית׳ ח:). —ובסהמ״א: ובשביל תקנה זו הוא מעוכב מליכנוס באחד בשבת (רש״י, כתוב׳ ב.). לפי שאינו מעוכב ביום מלילך לשדות לבית הכסא בכל עת שירצה (סס י:). ועדיין יהא חובו מעוכב בידו עד השלמת עשר משיהא פורע לו כחובו (סס קי.). המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור ומעוכב גט שחרור אוכל בתרומה (תוספ׳ גיטי׳ מ.). ואע״פ שיש מצות שאין נוהגים עכשיו וכו׳ אין אחת מהן בטלה אלא שמעוכבת מחמת שאי אפשר לה בלתי המקום והדברים הצריכים להם (רמב״ס, מאמר על ישמעאל, פרלס לה). וקרובי הבחורה כששמעו הכרוז הלכו ועכבו הכרוז וכו׳ והמנהג לכל מי שמעכב הכרוז שהולך המעוכב לפני החצר או לפני השר ואם המעכב אינו מעכב בדין יפטרו למעוכב (ריב״ס, סו״ת קכז). כיון שהחמץ שלו והבית עדין מעוכב אצלו (הלבוס חו״מ תלז ח). ועדיין היה החפץ מעוכב ביד השר הנזכר (מטה אהרן, סו״ת עי׳ קמה.). שם ארח להוראת הדרך הרחבה שיש בו רוחה לעוברים ושבים שאינם צריכין לעכב זה את זה מחמת צמצום הדרך וגם לא יעוכבו

1) [לפי הערת דווידסון אפשר לקרוא בב״י גם לעביבה.]

2) [בפסיקי׳ דר״כ (ויהי בשלח) הגרסה: מעכבת, מעכבין.]

מן שום ערעור מבני אדם אחר שהוא רשות הרבים (רמ"ם, יכיעות שלמה א ב ג, מג.).—ואמר המקונן: איכה מעכב זמן לדתך ועד אן תהי את נקשרת בחיל צירי אחודיך (ליון לפירמ, קינ').

—התפ', *הִתְעַכֵּב, נתעכב, עִכֵּב את עצמו, התאחר: משמר שזמנו קבוע היה נוטל עשר חלות והמתעכב נוטל שתים (סוכ' ה ח). מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר (סוט' א ט). וכן את מוצא בעומר של מן אם בא בזמנו מיד הוא כלה ואם לאו מתעכב הוא לשלשה ימים (תוספת' ר"ה א יב). הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא יפסוק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה (ירוש' ברכ' ג א). מכיון שהוא שבת ואינו מזה עליו נמצא מתעכב מן המצות (שם פסח' ו ג). אמר משה ילך אדם אצל אשתו ונמצאו מתעכבין מלקבל את התורה (פדר"א מא). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם (ר"ש בר אבא בשם ר' יוחנן, מד"ר שמות כ). אמר אעלה ואראה מה טיבו שבני מתעכב עלה ומצאו שהכישו נחש ומת מושלך בין החביות (שם קהל' א). — ובסהמ"א: והעם לא נסע זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור (רש"י, במד' יב יה). כשלא היה לו פנאי להקטיר בלילה כל האיברים שנתעכבו מבערב וכו' ונעשה בהן נס ולא היו מסריחין כל זמן עכבתן (הוא, אבות ה ה). והח' שבעל הבימיא"ה איננו מתעכב בשום מקום מיראתו שמא יהגלה סודו (ר"י א"ת, מו"ה, הנעמון, פתיח'). ופרוש ממיני הגנבה והאונאה והגזל ומהרע לזולתך והתעכב בתנועת ידך (שם הפריטות ה). ואילו היה מה שאתה מבקש ממני לא היינו מתעכבים בגלות הזה עם מה שיש לאלהים בנו סוד וחכמה (הוא, הכוזרי ד כג). רץ כצבי מתעכב כמו הדוב (סוד הסודות, מיוח' לאריסטו, גמחר IV, 47). הוא נראה במתעכב ומהלך במתינות (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מו:).—ואמר המשורר: הגוזרי מאחרי תבל ואל תתעכבי (רסב"ג, מה לך יחידה).—ואמר המקונן: געו על נהרות בבל כנתעכבו וכעוללו עוללו חוצה שכבו (איכה את אשר, קינ').

—הפעי, *הֻעֲכַּב, הֻעֲכַב, תועכב,—כמו פע': מחצות יום מיעטו מינו מעודה מקרה פן יטנפו ותועכב עבודה (Elbog., Stud. 175).

עַכָּבָה, ש"נ,—דבר המעכב, מעצור, מניעה, Hinderniss, Verzögerung; empêchement délai; hindrance, delay: כל עכבה שאינה הימנה הרי זה גט (רסב"ג, גיט' ז ו).—ובמשמ' התעכבות, שהיה: כל עכבה שהיא מן האיש כאלו היא אשתו (ר' אליעזר בן יעקב, יבמ' יג ג). אין ישיבה למעלה ולא אכילה ולא שתיה ולא שינה ולא פריה ורביה וכו' ולא עורף ולא עיפוי ולא עכבה (דה"ר ב).—ובסהמ"א: שמו ת"ק פרחים ערבות שאם יבא שלא יעשו לו שום עכבה (ריב"ש, סו"ת קכז).—ואמר המליץ: תמיד נראהו מיצר ודואג על עכבתו (עמנו', מחב' כג).—ומ"ר עַכָּבוֹת: ויעמוד השמש יש במשמעה שתי עכבות אחת בחצי השמים והיינו בחצי היום ואחת סמוך לשקיעתו (רש"י, ע"ז כה.).—*עַכֶּבֶת יין, קצת יין שנתעכב מן הכלי ולא נשפך ממנו: נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת[1]) יין אסור (ע"ז ה ז). גוי ששילח לגינו אצל ישר' ומקצת עכבת יין לתוכו הרי זה ממלא לו את הלגין ונוטל ממנו דמי כולו ואינו חושש (תוספת' שם ז יז).—ובסהמ"א: גוי שהיה בידו קיתון של יין ומזג ושתה ונשאר בקיתון עכבת יין (רסב"א, סו"ת סז).

עַכְבּוֹר, ש"ז,—כמו עַכְבָּר: ובשאר בעלי חיים כמו הכלב שוקק בעצמות החתול בעכבור השממית בזבוב וכן הרבה ביתר בעלי חיים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג).—עַכְבּוֹר ראש, גנב, רמאי: מלך ממלכי אדמה גזר שלא יהא יומא דשוקא כי אם פעם או שתים בשנה וכו' ויצו את עבדיו שלא יבואו שמה כי אם הפרתמים ועבדי המלך הסרים אל משמעתו ואנשי אמת שונאי בצע ומהתמסנים והחוטפים ומעכבורי ראש כל ימצא (אורי ויסעי, שער התפלה ז, למברג, לג:).

עַכָּבִישׁ[2]), ש"ז,—בע"ח קטן, ממין הזבוב וכיוצא בזה, יוצא מפיו כעין ריר שיהפך לחוט דק מאד

---

1) [בירוש' ובמדב"מ: עקבת, וכן גרס הערוך, אלא שהוא מביא גם הגרסה: עכבת, ובדפו' נאפולי: עקיבת. ועי' ד"ס (ע"ז עב. הערה טו).]

2) [קרוב לעכשוב. בארמ' עכוביתא; בערב' ענכבa), ענכבותa); עי' לקו"ק לפינסקר, ריב.]

a) عنكب عنكبوت

והוא אורג לו מזה כעין רשת לשכתו וצד בה זבובים ובדום', Spinne; araignée; spider: ביצי צפעוני בקעו וקורי עַכָּבִישׁ יארגו (ישע' נט ה). אשר יקוט כסלו ובית עַכָּבִישׁ מבטחו (איוב ח יד). — ובמדר': בתחלת דומה לחוט של עכביש ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה (מד"ר ברא' כב). — ובסהמ"א: פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע"ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש ובא שוטה ובידו עץ והיה מגרשם (אלפא ביתא דבן סירא). עכביש יארוג כל השנה ולא ילבשנו (שם). ואם יבא שטן המחשבה להראות לו העול על הארנבת באשר היא מאכל לצבועים והזבוב לעכביש ישיב עליו השכל וינער בו (ר"י א"ת, הכוזרי ג יא). הגבורה לאריה והסבל לשור והחכמה לעגור והאריגה לעכביש והבנין לדבורים ועשיית האוצרות לנמלים (ר"י זבארה, שעשועי ז, דודמן 70). ניעור כמו הדבורה בורח במו התיש דואג כמו העכביש עניו כמו הנמלה (סוד הסודות, וניוה' לאריסטו, גסטר IV, 47). יבים אל הנמלה המכינה בקיץ לחמה ושכל אין לה ולעכביש האורגת לצוד ציד למאכלה (רס"ע פלקירא, ראשי חכמי ז). והעכביש תארוג מצודה לצוד ציד למאכליה (הוא, המבקש כט). פלאים תחזה ודבר גבורה בעכביש אשר רשתה מזורה (שם). ומעליותא יש לעכביש שמושל בהם (ברמשים) וגם ששוה ברוקה פעם או פעמים ביום ואין רוק אלא בדי טויה אחת (ספ' חסידים התתשנ). ועכביש ראה קלות פעליו ורשתו לזבוב פרש ודקרה (עמנו', מחב' ח). בעכביש ימיי נראה שענינו קרוב מהעקרב הומוי (קאנון ד ו ה כד). שיש להביא ראיה מן העכביש שמטבעה לארוג אריגות לשבת בם ולתפוש שם הזבובים והיתושים למאכלה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה ארנעה). עכביש הבית (הויז שפיננע) היא אשר תתפש בחדרים או בחלונות (ברוך ליבדא, ראש' למודי ו, 83). עכביש חמים (וואסער שפיננע) וכל אחד ממינם יש לו שמונה עינים (שם).

*עַכָּבִישִׁי, ת"ז, נק' עַכָּבִישִׁית, עַכָּבִישִׁיִּת, מ"ר עַכָּבִשִׁיִּים, — של העכביש, דומה לקורי עַכָּבִישׁ: וישתרגו השני זוגות האלו שריגים עכבישיים קרובים מן ההרגש וכו' (קאנון א א ה ג). ואחריה אחרי הקרום הביציית שבעין) העכבישית והיא דומה באריגת העכביש בדקותה לפי שהיא דקה מאד (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי' מוזי'). כי הליחה הספירית היא מימית ואוירית גם העכבישית אוירית כי לא יוכל חוש העין להשיג המראים אלא אחר שיזקקנו (אבי הרלב"ג, סעהיש ט). יעלה עליו גוף דומה לאריגת העכביש וזאת היא המחיצה העכבישית ויש שיהי' תכליתיי וכו' והילדים בעת לידתם יהיו עיניהם תכליתיות ואח"כ יעתקו אל המראה הטבעי אשר לזת הולד (רמב"ן זורלאן, מגן אבות, חלק יעקב ב, נז:). כלי הראות הוא מבואר שהם העינים וכל אח' מורכב משבעה מעילות ויש להם ג' ליחות וכו' אחרית העכבישית דומה לאריגת העכביש שהיא דקה מאד (מנחם בר זרח, צידה לדרך א יד).

*עַכָּבִית, ש"נ, מ"ר עַכָּבִיּוֹת, מין דרדר שאפשר לאכול אותו[1]; החותך מן האדם מן הבהמה ומן החיה וכו' ר' שמעון אומר חוץ מן העכביות וכו' הרי אלו צריכין מחשבה והכשר (עקצ' ג ג). אין מספרין את הירק במספרת אבל מספרין את הקונדס ואת העכביות (תוספתי יו"ט ג יט). אבל מתקנין את הקונדס ואת העכביות ומסיקין ואופין בפורני (בילי לד.). וקוץ ודרדר תצמיח לך קוץ זה קנדים דרדר אלו עכביות ויש מחליפין קוץ אלו עכביות דרדר זה קנדים שהוא עשוי דרים (מד"ר בראש' כ). — ובסהמ"א: פירוש אטדין הן עכביות ומיני חדס חן (ערוך ערך אטד). קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים על ידי תיקון (רפ"י, בראש' ג יח). וקוץ ודרדר הוא ממיני הקוצים ובבראש' דר' אושעיא ודרדר אלו עכביות והוא בלשון ערבי כרשף (פי' המ', הפרשי בריב"ג, דק).

עַכְבָּר[2], ש"ז, מ"ר סמ' עַכְבְּרֵי, בכ' עַכְבְּרֵיהֶם, — א) שרץ הלך על ארבע, דר בחורי האדמה ויוצא בפרט בלילה לבקש לו מזון, והחתול הוא אויבו ורודפו Maus; souris; mouse: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב למינהו (ויקר' יא כט). וצלמי עַכְבְּרֵיכֶם המשחיתים את הארץ (ש"א ו ה). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר (ישעי' סו יז). —וצלם של עכבר עשוי זהב: וחמשה עַכְבְּרֵי זהב (ש"א ו ד).—ובתו"מ: צדין את האישות ואת העכברים

---

[1]) [עי' לו (סמות הלמחים, עמ' 292).]

[2]) [כך בארמ' עכברא, ובסו' עוקברא, אגברא. בערבי עכאבר a).]

a) عكابر

משדה האילן ומשדה הלבן שלא כדרכו במועד ובשביעית (מ״ק ח ד). עכבר שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע בבשר טמא באדמה טהור (חול׳ ט ו). מפני מה הכל נשאלין על העכבר מפני שעיסקו רע (תוספת׳ הורי׳ ב יב). דתנינן גמל פורח באויר ניתני עכבר פורח באויר (ירוש׳ נדרי׳ ג ב). שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכלב מכיר את קונו והחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ״ו שאלו תלמידיו את ר״א מפני מה הכל מושלים בעכברים מפני שסורן רע (הורי׳ יג.). ושוב מעשה בר״פ בן יאיר שהלך לעיר אחת והיו העכברים אוכלים בתחומה של אותה העיר (מד״ר דבר׳ ג).—ובספהמ״א: והללו סימנין של חלדה שרצא וחרצא ושוקיה דקין והוא מין עכברים (גאוניקה ב, גינצבורג 249). פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול וכו׳ (אלפא ביתא דבן סירא). אך באמרך עצם העפר נשתנה וקבל צורה חיונית עד שנעש׳ ממנו העכבר הודעת המקרה המשיג לעצם ההוא בהשתנותו מצורה לצורה (ר״י א״ח, כוח כן י). זהיו באים עכברים ושוטטים את המעי ההוא ושעל החולי צוו לעשות עפולי זהב ועל העכברים שהיו מכים אותם שם צוו לעשות עכברי זהב (ר״י אברבאנל, ש״א ו, ד״ה ויקראו פלשתים לכהנים). — ואלו היה רואה בו דבר מכוער היה מתבייש ונמאס בעיניו זהיה מטמין את עצמו באמתחת עכבר מגודל הבושה (נעם אלימלך, הנהגי האדם טו). — ואמר המשורר: כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול זנבו (ר״י חריזי, תחכמוני כ). שנאו הדלים אשר מכל טוב חסרים כשנאת הישמעלים את החזירים ובנות החן את בני הנזירים והחתולים את העכברים (עמנו׳, מחב׳ כח).—*עַכְבַּר של ים: מתוך שנאמר עכבר יכול אף עכבר של ים יטמא (ספרא שמיני פרש׳ ה). —*עַכְבַּר מדברי: ואם יתלה עליו (על הנכפה) ראש עכבר מדברי יתרפא מן הנפילה (גרנוני, או״ח ג יא, כ״י ביהמ״ד סכטר). — עַכְבַּר פרעה: ואב״ן אד״ם הוא עכברא פרעה אם ילקח אותו ב״ח ויחפף אותו בעקיצתו יבריא מיד (פרקי משה כח). — עַכְבַּר מצרי: זאת החיה המסובבת (צפרדע של משה) גדילה והולכת כל זמן שמוקנת ומארכת ימים מאד אלא שברא לה הקב״ה העכבר המצרי הגדל בברכי נהר נילוס לאויב ולשטן לה בכל דרכיה (מודע לבינה, אגר׳ ב, י.).

—עַכְבַּר גדול: מה שנסתפק מעלתו אי עכבר גדול שקורין (ראטץ) יש לו דרוסה (חתם סופר יו״ד כח).—
—עַכְבַּר הרים: רוב עושרו (של חצי האי קמצ׳טקה) חיתו יער לרוב שועלים מכל מיני צבעים צאבעל עכבר הרים וכו׳ (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, רוסיא באזיא, ו.).
עַכְבַּר דולג: (בארץ ערב ישנם) קופים לרוב אשר ישחיתו את אילני קאווע עכברים הדולגים (יערבויאס) עכברי פאראניים הערביים יאכלו גם את בשרם (שם כח:).—עַכְבַּר האגוז: עכבר האגוז דומה לשאר עכברים אך הוא אוהב לאכול אגוזים משאר פירות (ברוך לינדא, ראשי למודי א ו, יב.).—עַכְבַּר הכיס: עכבר הכיס ארץ מולדתו הוא אמריקא גדול כחתול הבית (שם). בין הרבה חיתו יער אשר שמה (בהודו) ימצא גם חיתו כיס והוא ממין עכבר הכיס (ר״ש בלוך, שבי״ע ג, הודו, כח:).— עַכְבַּר השדה: עכבר השדה דומה לעכבר הבית ומשכנו תמיד בשדה (ברוך לינדא, ראשי למודי א ו, יח:). – עַכְבַּר המערי: העכבר המערי גדול כחתול (שם, יג.).—אֹזֶן הָעַכְבָּר, מין עֵשֶׂב: ואלו ג׳ עשבים שהזכירו נכנסין ברפואות הרבה ושמותם ברפואות מטה הרועה ואזן העכבר וחי לעולם (סו״ת בדבר למוד החכמות, ד״ה סד). — ב) שריר שבגוף, Muskel; muscle: ועוד יש שמונה מוסקולי והם כמן חתוכי בשר בצורת עכבר בלשון לאטינו נקרא מוס (ר״י להלון, אול״ה ט ד). העכברים (מוסקעלן) הוא שם הכולל לחתיכת בשר מעשה רשת ספתילים וורידים דקים מתעקמים מלובשים בעור דק תוארו כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט כמו העכבר (ברוך לינדא, ראש׳ למודי א ט, מא:). שם מושקולי הוא שם כולל חתיכה בשר תואר כצורת העכבר ויוכל להכווץ ולהתפשט והוא מורכב מעורקים וגידין וחללים (ברוך אשקלאון, עמודי השמים, תפארת אדם, י:). והעכברים הם מספר גדול אשר הגוף מכוסה עמהם מאוד מאוד באין מקום פנוי (שם). עכברי העיניים הם י״ב המניעים את העין למעלה נק׳ עכברי הגאווה מפני שהגיא יש לו גבהות העינים (שם יא.). והמניעים את העין למטה נק׳ עכברי הענווה מפני שהעניו שח עיניים (שם). וכמו כן שני זוגות המניעי׳ את העין למטה באלכסון ונקרא עכברי האהבה מפני שהאוהבים מביטים א׳ על חבירו והופכי׳ את פ.י.הם לכל צד נגד האוהב (שם). עכברי התנוכים של הגרון הם י״ד במספר ז׳ בכל צד (שם יא:). והנה

כתוך שני העוקצים העומדי' לצד פני הגוף קביעים ומחוברים הקצה הא' של עכברי הרקות הנקי' בל"ל מושקאלי טעמפאראליש (שם יז.).—זנב הָעַכְבָּר, דֶּפֶק, Puls; pouls; pulse: ותשים הדפק אשר נקרא זנב העכבר החוזר פעם שנית (פרקי משה ד). יש מין (דפק) ונקרא זנב לעכבר ונדע לכל איש משכיל זנבר (שלמה רובאלברגוים, מרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). לוח סוני הדפקים וכו' זנב עכבר וכו' (עוביה כ"ץ, מעשה טוביה ג ד ג).

עכ"ד, — ר"ת: עד כאן דבריו.

***עָכָה**, קל לא נמצא.

—הפע', *הֶעֱכָה, בינ' מַעְכֶה, — אולי כמו מעך: הולך וחזק מאד מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך [קולו] בחליש ומעכה[1]) אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר (מכי' יתרו, מסכ' דבחדש ד).

***עִכּוּב**, עיכוב, שה"פ מן עִכֵּב,—כמו עַכָּבָה: תמן צלי אש כי אם צלי אש שנה עליו הכתו' לעיכוב (ירוש' פסחי' ז ג). מאי כדון למצוה או לעיכוב (שם שביע' נ ס). אם היתה עיכובה מחמתו ניזונת משלו (ריב"ל, שם כתוב' ה ג). המתפים עולה לבד"ה אין בה אלא עיכוב גזברין בלבד (עולא, תמור' לג.). — ובספה"א: הקיצה אחי משינת פתיותך וכו' וכמה זעד מתי העכוב הזה וככר בלית ימיך ברצון תאותך (ר"י אי"ס, מו"ה, התשובה י). אבל לא תמנע הטענה הזאת שיקח האדם העצה הטובה ותזמן כלי מלחמה לאויבך והמזון לרעבונך וכו' שתבחור בזריזות ובהשתדלה או בעצלה ובעכוב (הוא, הכוזרי ה כ). אמרו שאדם אחד עמד בשער המלך וכו' כתב באגרת ארבעה טורים האחד הצורך והתוחלת הביאוני אליך השני עם החסרון אין סבל על העכוב וכו' (הוא, מנחי' הסכימ' לרסב"ג 16). — ואמר הפיטן: צמצם שבנו מרכבי יום תנוך כרכובי צפיתי פה עכובי על משכבי (אור, יוצ' א פסח). בעשר מכות פתרוסים הפרכת וארבא למו הארכת לשלח בלי עכוב עם אשר ברית (בעשר, יוצ' ג פסח). צדיק נאלמתי בעכובי תפלתי סתם ועכבי צערוני לילות לעכבי על משכבי (אבנים מדוסי שירים, יוצ' א פסח, מחזי' איטל' א, קד.).

---

[1]) [בתנחומי (יתרו יג) הגרסה: קולו עמה וכהה. וברש"י (שמות יט יט): מחליש וכוהה. ועי' הערת מא"ש שם.]

***עִכּוּבִי**, ת"ז, נק' עִכּוּבִית,—של עִכּוּב, המעכב, תנועה עִכּוּבִית: אבל מציאות גלגל תשיעי יש בו ספק כי בטלמיוס חשב שיש שם תנועה עכובית לגלגל המזלות מלבד התנועה היומית (רש"ט פלקירא, מורה המורה א עב).

***עָכוּז**[1]), עָכָז, ש"ז,—מקום העגבות של בהמה: אין לו ביצים או אין לו אלא ביצה אחת וכו' ר"ע אומר מושיבו על עכוזו[2]) וממעך אם יש ביצה סופה לצאת (בכור' ו ו). מעשה בפרה של בית מנחם שהושיבוה על עכזו ומיעכוהו בביצים ולא יצאה אחת ונשחטה וכו' (ר' יוסי, תוספת' שם, ד ח).

***עִכּוּל**, עיכול, מ"ר עִכּוּלִים, סמי' עִכּוּלֵי, עיכולי, — שה"פ מן עִכֵּל, כמו אִכּוּל,—א) גמר אכילת המזון בקבה והפיכתו לחמרי הזנה של הגוף, Verdauung; digestion: כמה שיעור עיכול א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב (ברכ' נג:). ומה למעלה (בפה) שאינו עושה עיכול מציל למטה (בבני מעיים) שעושה עיכול אינו דין שמציל (חול' עא:). בעא ר"א מר' אסי אכל חצי זית והקיאו וחזר ואכלו מהו מאי קא מיבעיה ליה אי הוי עיכול אי לאו הוי עיכול ותיבעי ליה כזית (שם קג:).—ובספה"א: ויצטרך הטבע להוציאו (את רוח העשני) מקנה הריאה להכניס רוח קר מחוץ לנשב בו על כל הבשול כדי שלא יכבה החום הטבעי אשר בלב או תחלש אש הבשול אשר בכבד ויבטל העכול וימות החי (אבוסהל דונש בן תמים, פי' ספר יצירה כא). ובעל נפש חסידה תהינה חלומותיו צודקות על הרוב ולזה יהיו החלומות הנראים לבקרים אחר השלמת הטבע מן העכול צודקות על הרוב (שם לא). ושלשת העיכולים הללו משמשין אותם ארבע כחות (ר"י אבן עקנין, ספר מוס' ג יג). אמנם בעכול כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם (קאנון א א ו ג). וכן ענין המזון במדרגתו השלישית והוא אשר יאמרו העכול השלישי בשנוי והתהפכות (יעקב בן יוסף אלחרה, פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד

---

[1]) [לא נתברר מקורו. יסטר' מחברו עם כוז, וזה רחוק. ואולי הוא מן הסורי כּוּזָא, בושה. וביונ' κυσός, κυσθός, ערוה של אשה. ועי' גם אכוז.]

[2]) [בערוב' (נג:) שאלו: עכוזו תנן או אכוזו תנן, ובערוך ערך הרגז, הגרסה: הרגוזו, ופרוש הרסב"ם הרגיזו, וז"ל: והרגיזו הוא סוף חליות השדרה ויש מי שקורא עכוזו, ע"כ. ויש גם גרסה: עבוזו, אבוזו.]

סכנה, 12.). כאשר נלעס המזון בין השינים נקרא **עיכול ראשון** (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג). וכן מי שמזונו מצוי כדגים ועופות שם **עיכולו** מהיר מאד (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, כה:).—ב) בליה וגבר, בפרט על ידי אש: בעינן נמי **עיכול** בשר (סכה' מז:). — ובסהמ"א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה **עיכול** והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ' ח, ב.).—ואמר הפיטן: קשוב מקראות וחנון סדרים כעין איברים **ועכול** פדרים (תפלה תקח, סליחו' ער"ה).—ג) *מ"ר, מה שפקע ונתז מן האיש שעל גבי המזבח: **עיכולי** עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר **עיכולי** קטורת (יומ' מה:). **עיכולי** עולה אתה מהזיר ואי אתה מהזיר **עיכולי** גידין ועצמות (זבחי פו.).

*****עָכוּל**, ת"ז[1]), עב וגס (?): ואם המאכלת קצרה והצואר **עכול**[2]) הרבה וישחט אותה פעמים וכו' ואם תיש גדול הוא ועורו **עכול**[2]) עד למאד ועליו שער גדול (אלדד הדני, הלכי' טרפות ב ג, הוצ' אפשטין).

עכו"ם,—ר"ת: עובדי כוכבים ומזלות: ג' אין מתקנאין כהן ואלו הן **עכו"ם** קטן ונחש (פסחי' קיג.). וכבר ארז"ל **שעכו"ם** בזמן הזה לאו עובדי כוכבים הם (חוט יאיר, סו"ח א, הטגה יא ויב).

***עָכוּר**, ת"ז, נק' עֲכוּרָה, מ"ר עֲכוּרִים, עכורין, — משקה שאינו צלול, דלוח, turbid; trouble; trübe: לוג יין צלול שנפלו לתוך מאה לוגין **עכורין** אין מוציאין שמרים שבהם (תוספתי תרומ' ו י) אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות ולא לתוך מים **עכורין** (סס חול' ב יט). משערין אותן **עכורין** ואין משערין אותן צלולין (סס נדה ג יא). ואם לאו יתכסה במים ויקרא מתניתא **בעכורין** אבל בצלולין אסור (ירוש' ברכ' ג ה). וכן לוג יין צלול שנפל למאה לוג יין **עכור** אין את מוציא שמרים שבו (סס תרומ' ה ט). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל **עכורין** לא (זעירי, שבת קלט:). ואין בודקין אותן צלולין אלא **עכורין** צללו חוזר ועוכרן (נדה כ.). **עכורה** היתה ההבית וצללנו אותה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר, ברא' פ). - ובסהמ"א: ומקבל

1) [עי' הערה הבאה.]

2) [המו"ל א. אפשטין מעיר בהערה, וז"ל: הרמש"ש קורא עפול ופירש גס וגבוה וכו' אפשר שצ"ל עבול ו̈קבל בערבית הוראתו עב וגס.]

כשאר שמנים שמן **עכור** העולה למעלה על גבי השמן (רמב"ם, יבכירי יח ט). ראובן שמכר לשמעון נאד שמן ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא"ל שהוא טוב וכשפתחו מצאו **עכור** ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו (טו"ע חו"מ חונאה רלב יו). וישקע **העכור בעכור** (ר"י הריזי, מוסרי הפילוסופי' ח ו). *וכהשאלה לדברי מינות: שתה מים מבורך שהם מים של בוראך ואל תשתה **עכורים** ותמשך עם דברי מינים (ר' שמעון בן מנסיא, ספרי דברי' מח).—תפלה עֲכוּרָה, לא זכה, לא טהורה: וכי יש תפלה **עכורה** אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל הוא קורא להקב"ה ואינו עונה אותו וכו' מנין שכל מי שהגזל בידו שתפלתו **עכורה** שנא' וכו' (מד"ר שמות כב).—ומי שהוא בצרה, ברעה: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה היום הזה אתה **עכור** ואי אתה **עכור** לעולם הבא ויש לך חלק בו (סס במדי כג).—*אמונה עֲכוּרָה: כי אמונת הרשעים וכל מי שהוא מן זכת שלהם והנמשך אחר דעתם היא אמונה מבולבלת **ועכורה** והיא כמו האפילה שההולך בה יהיה נכשל (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי, הסחר ב, 169).—ואמר המשורר: ועיר ההללה ביפי נגבלה לאחריו משפלה וישביה **עכורים** (תלמידי מנחם, לנגוד בתענדה, זער הסיר, 5). שניהם בעלי שכל ותורה ראו כמה פעולתם **עכורה** וזמיריהם שחוק אל הכסילים ועל דרך אמת המה כפירה (עמנו', מחב' ח). זה **עכורה** תשוקתו וזו תתאו זהר את זה תתעב טומאה וזו תתכם טהר (שלום הכהן, ניר דוד 10).—חֹמֶר עָכוּר, תאר לגוף: כי הם (בעלי החיים) לפי שחומרם **עכור** ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (ר"י בכי אכנולי, מלמד התלמידים, ק:). שאם היה ענין הנפש דבר אלהי נצחי ומצד עצמה היא שלמה בתכלית מה היתה הסבה בבאה בחמר **העכור** הזה (ר"י מפיסא, מכתי' קנא' 84).

*****עֲכוּרִי**, ת"ז,—כמו עכור: לנשמה הקדושה הטהורה בגוף האדם העפרי **והעכורי** שהוא קשה לשכל (ר"י קארו, תולדי יצחק, עט:).

עכ"ז, — ר"ת: עם כל זה.

***עָכִין**, ש"ז, מ"ר עֲכִינִים, עכינין[1]),—כמו עַכְנָה: עם חמת זוחלי עפר שיהו מוזחלין בעפר דבר אחר אלו **עכינין**[2]) שאין שלטונן אלא בעפר (ילקי' דברי' תתקמה).

1) [ואפשר שהוא מ"ר מן עכינא.]

2) [בספרי (דבר' שכא) הגרסה: הכינים.]

***עֲכִיר**, ס״ז, מ״ר עֲכִירִים, עכירין—כלי שמשתמשים בו בבית הבד לכבש את הזיתים[1]: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל ואת הבתולות אבל לא מכר את העכירין[2] ואת הגלגל ואת הקורה (ב״ב ד ה). המוכר את בית הבד וכו׳ לא מכר לא את העכירים ולא את המרצופין (שם בבלי סז:).

***עֲכִירָה**, ס״נ,—שה״פ מן עָכַר: וכתוספת נון ובתבואת רשע נעכרת אשר היא שם העכירה (ר״י א״ת, הספרס׳ לריב״ג, נפא). תרפשון ומרפש כתוב בשין והם ענין הרמיסה במים והעכירה (רד״ק, יחזק׳ לד יט). —ובהשאלה עֲכִירַת הקול: ומועלת (הביצה) לחזה וכלי נשימה ולריאה ורקיקת הדם ולעכירת הקול (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פג.). עֲכִירַת הדם: פעולתו (של הטחול) משיכת עכירת הדם אשר יתבשל בכבד (ר״מ בוטריל, פי׳ ספר יצירה ג ח).

***עֲכִירוּת**, ס״נ,—כמו עֲכִירָה: וטחול שוחק בעבור שבכח הטבעי מנקה הדם והמרה השחורה מהעכירות והעובי ובהנקותם תהיה השמחה והשחוק (ר״י א״ת, הכוזרי ד כה). ואמר הללו את יי׳ מן הארץ וזה לפי שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, ה.). ולמה הוא (הצדיק) דומה למעיין שדולחין ורומסין ברגל וחוזר עכור לשעה שאותו עכירות אינו לעולם ואין לו קיימא כי עתיד הוא שיחזור לצלילותו (רבינו בחיי, ויחלם, ברא״ש הפרס׳). ושכלם זך ונקי ואין בו דופי ולא עכירות כמו שאמר בדניאל והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וכו׳ (ר׳ זרחי הברצלוני, פי׳ משלי, השחר ג, 169). סוג המראה סוג הממשות וסוג הזכות והעכירות וכו׳ וסבת העכירות ערוב החלקים זרי המראה חשוכים וכו׳ (קאנון א ב ג ב א). וכשנתנה תורה לישראל וכו׳ אסר להם קצת הב״ח המולידים עובי ועכירות (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יז.). ושמא תאמר הלא מצד עכירות עולם השפל לא יהיה לו מבא בו ויניחהו למזלות לא כן הוא (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב ע ח). ואיך יהיה לו מבא בחשך עכירות עולם השפל אם גם עין האדם להיותו גשמי והחושך הוא במינו וחשך לא תראה מה גם עתה מי שהוא גובה שמים רוחני עד אין תכלית כי איזה הדרך יהיה לו מבא אל עכירות הגשמות (שם כב יב). ויקרא אלקים לאור יום שהמשילם ליום לרוב בהירותו וזכותו והחשך החמרי ללילה לרוב ערבובו ועכירותו ורוע סדורו (ר״י אברבאנל, מפעלי אלהים ג ז).—עֲכִירוּת המים: ותדלח ותרפוש ענין אחד במלות שונות ענין הדרים׳ במים עם עכירו׳ המי׳ (רד״ק, יחזק׳ לב ב). רפש וטיט עכירות המים קרוי רפש ועביו קרוי טיט וכל זה נמשך במים מכח הרוח (רמב״ן, פי׳ ספר יצירה א יא). מעכירות המים נעשה שלג (שם ג ג). עֲכִירוּת החמר: והרכב׳ היא והוספ׳ גדול׳ בעכירות החומר בהיות חומר מעורב עם חומר (ר״י אבוהב, נהר פישון, מג::).—ובהשאלה, עֲכִירוּת החושים: האות (של המחלה) כובד הראש ועכירות החושים (נרבוני, או״ח ג, בחליי הראש, כ״י ביהמ״ד סכטר). ואלו הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה ה׳ נוראים ע״כ פי׳ אם מצד ההרגל התמידי או מצד עכירות החושים (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודה א).—וַעֲכִירוּת הקול: והמר׳ (של כרוב חם ויבש) שלו ילחלת הבטן ויעורר השת׳ ועצמו יבש ועוצר ויועיל לעכירות הקול (ר״מ אלדבי, ש״א ה, פה::).

עכל, ממנו *עָכַל, *עִכּוּל.

***עָכַל**, פ״י — כמו אכל, עכלה האש, verzehren; consumer; to consume: איתמר פירשו קודם חצות והחזירן, רבה אמר חצות שני עוכלתן רב חסדא אמר עמוד השחר עוכלתן (זבחי פז.).

—התפ׳, *הִתְעַכֵּל, נתעכל,—א) שעכלה אותו האש, נגמר וכלה: נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (סנה׳ ו ו). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספת׳ מנח׳ ו ה). היא העולה על מוקדהּ על המזבח כל הלילה עד הבוקר שיהא נותנן מבוא השמש והם

[1]) [בגמרא (ב״ב סז:) מפרשים כבשי, ופרש רגמ״ה, וז״ל: אותן קצעין שמשימין על הקרשים, ע״כ. ורשב״ם מפרש, וז״ל: נסרים שנותנים על הזיתים בבית הבד כשמורידין הקורה עליהן לכבשן, ע״כ. ורמב״ם: הנסרים הכבדים שמכבידין אותן על האמתחות ששמים בהם הזיתים הכתושים ועליהם נתלית האבן וכובשן, ע״כ. והערוך מביא שני פרושים: כבשי שכובשין את הזתים בבית הבד והוא קורה פי׳ אחר עבירין הן העגילין וכו׳ והם גלגלי אבנים נקובות באמצע וטוחנין וכובשין בהן הזיתים, ע״כ. ועי׳ גם א.ביר.]

[2]) [כך מביא רה״ג (כלים יב ח), וכן גרס הערוך. במשנה שבבלי: עבירים, ובירוש׳: הכירים, ובמדב״ם: העיבידים, ובכ״י מינכ׳: העמודים. עי׳ ד״ס (הערות ו, ז).]

מתעכלים והולכים על המזבח כל הלילה (פסחא נו א). ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ׳ כו:). ואחת לאיברים ופדרין שלא נתעכלו מבערב (רבי מאיר, יומ׳ מה.). מה הבשר מתעכל בסיר כך נתעכלו שם שהרגם מלך מואב ולא נמלט מהם אלא את אחד לדוד שבר׳ אצל נחש בני עמון (מד״ר במד׳ יד). — ובסהמ״א: ואפילו לא נתעכלו כדשן הם חשובים שחצות לילה עושה עיכול והנהנה בהם לא מעל (המאירי, יומ׳ א, כ.). ואסמכוה רבנן כנגד אברי׳ ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנ׳ בה היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו (אבן הירחי, המנהיג, דיני תפלת הערב סג).—ב) *נתעכל המזון בקבה: ועד מתי מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו (ברכ׳ נא:).—ובסהמ״א: פי׳ כשיאכל אותם עד שיתעכלו במעיו לא יישן כי השינה מיד מזיקתו (ר״ח, מו״ק, יא.). וזה קודם שיתעכל אבל לאחר שיתעכל טוב לשתות עליו מן היין ומן השכר (ערוך ערך כוור). (אכילתו) מרקבת אינה מתעכלת לעשות זבל (רש״י, שבת מא.). והטעם שלא יוכל המאכל להתעכל עכול ראשון או שני מה שאנו אומרים אפשר שיאכל האדם וקודם שיתעכל במעיו או בכבד מתנדנד ואוכל מאכל שיני ובעת שיתעכל הראשון יורד מן המעין אל הכבד ומוצץ הכבד האוכל המעוכל ואינו מתעכל יפה ויהפך לדם דומה לעין הורד (ר״י אבן עקנין, ספי׳ מוסי׳ ב יג). —ואמר המשורר: באוכלך אל תתאוו מים כאיין לבד אם יהיה מזוג ביין עדי יתחיל להתעכל מזונך אזיי תרויח במים די רצונך (ר״י חריזי, רפואות הגוויה). —ג) *במשמי׳ נתקלקל ונשחת: עצם של ירך שהוא עצם של מות שנזת ממקומו טרפה כשנתעכלו החוטים (והזהיר ויקר׳ מז.). ואם נשמט עצם אמצעי מעצם הירך אף שנתעכל הניבין לא מצינו בו ט׳ (ראב״ד מנרבונא, האשכול ג, יו״ט טרפות בקלרס, 55). מעוטה מתעכל ומתמעט כברזל על רוב טבח (ר״א מבלגנלי, יחזק׳ כא כח). ויש מפרשים בזו של משנתינו אבול החניכים לבד והוא מחשש שמא יתעכל החיך ויסתכן (המאירי, יומ׳ ח, פב.). ומשהין אותן בקיץ יום אחד ובחורף ג׳ ימים ואין משהין אותם יותר כדי שלא יתעכלו (ראב״ן הירחי, גנזי ירושלים, טו״ח כח).

—פמ׳, *עִכֵּל, ביני׳ מְעֻכָּל, מעוכל, מ״ר נק׳ מְעֻכָּלוֹת, מעוכלות,—שעכלה אותו האש: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות[1] הפנימיות וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ׳ ד ג).—ועִכֵּל המזון בקֵבה: אמנם כאשר יעוכל המזון ויפסק העשן אז יתחזק הכח ההוא וחלומותיו צודקים (ר׳ ישראל, פי׳ ספר׳ יצירה של אבוסהל נח, בהערה). ולכן יש לומר שכל מה שיהיה המאכל בעת החלום יותר מעוכל יהיה החלום יותר צודק (ר״ש אלמולי, פתרי חלומי, יג:). ואפילו אם הנבלה בתוך מעיו ועדיין לא עוכל הוא יוצא לידי טהרה (ר״א הקראי, ג״ע, ענין טמאה וטהרה ד, קכד.). עכול מה שהוא בלתי נבנע באצטומכא ונשאר מהמעוכל הנשמע אליו (קאנון ג יו א א).

—פע׳, *עִכֵּל,—גמר את אכילת המזון בקבה, הפך אותו לחמרי הזנה של הגוף, verdauen; digérer; to digest: ואמנם השנים והמלתעות לחתוך המאכל וטחינתו עד שירד אל האצטומכא לטחון ויקל עליה לעכלו (אבוסהל דונש בן תמים, פי׳ ספר׳ יצירה עו). והשלישי כח יקרא מעכל ומשנה ידמה הנמשך לגשם הנמשך עליו ויתהפכה אל שריגים ועלים פרחים וזולתם (ראב״ד, אמו״ר 25). המרה הזאת גורמת בגוף חלאים ומדוים גדולים ורבים כמו הכובד והנפח וכו׳ והדומה לאלה מן החלאים המשוגים אשר יקרו ממיעוט כח המעכל (ר״י א״ח, תקו׳ מדוי הנפ׳ לרסב״ג מז). ותקן בתוכו עוד ארבעה אוצרות לארבעה פקידים ר״ל הכח המושך והכח המחזיק והכח המעכל והכח הדוחה (סוא, מו״ה, עבודת האלהים ט). ואין המשל בו אצלי אלא כמי שיזון הנער היונק בלחם החטה והבשר ושתיית היין שהוא ימיתהו בלא ספק לא שאלו המזונות רעים בלתי טבעיים לאדם אבל לחולשת לוקחם לעכלם עד שיגיע לקבל התועלת בהם (ר״ש א״ת, מו״נ א לג). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רש״ט פלקירא, המבקש לז). ואם יאבילוהו או מזון אחר יביאו עליו חליים גדולים לפי שהכח הטבעי שבו אינו חזק כל כך לעכל שום מאכל זולתו החלב לבד (ר״מ אלדבי, ש״א ה, עח.). והכח המעכל יפעל בכח החום (נרבוני, או״ח ג, בחליי האצטומכא א,

[1]) [במדב״ם (פמ״ א ד) הגרסה: המאוכלות, וכן שם בגמרא.]

כ׳׳ בּיהמ״ד סכטר). והשלישית היא המעכלת והיא המפזרת אותו לאיבריו (ר׳ ברכיה הנקדן, מו״ד של רקע״ג, Monats. 1870, 413).

עכ״ל, — ר״ת: עד כאן לשונו.

***עֻכְלָא**, עוכלא, שם מדה¹): עוכלא תבלין וליטרא ירק ועשרה אגוזין (ר״ש בן אלעזר, ערובי׳ כט.). קב וחצי קב רובע וחצי רובע תומן ועוכלא²) מנין (סוטי׳ ח:). ולוג וחצי לוג ורביעית וחצי תומן ועוכלא (ב״ב פט:). אבל עושה הוא סאה תרקב וחצי תרקב וקב וחצי קב ורובע ותומן וחצי תומן ועוכלא וכמה היא עוכלא אחד מחמשה ברביע (סס).—ואמר הפיטן: אשמתנו גדלה עד תמן ועוכלא אתה יי׳ רחמיך לא הכלא (תוכחה, סליחו׳ ג עי״ח).

עָכַם³), קל לא נמצא.

—הפע׳, *התעכם, נתעכם, נעשה דומה לעכו״ם, לאינו יהודי: אחב״י היושבים בארצות צרפת בריטאניה ואשכנז כבר נתעמטו ונתעכמו כמעט שפתם נתבלבלה שמותיהם נשתקעו והם ומנהגיהם נטמעו בין האומות (ר״א לויסל, סע״י ז, 53).

עכן⁴), ממנו *עָכִין, *עָכָן, *עַכְנַאי, *עַכְנָה.

עָכַן, קל לא נמצא.

—פע׳, *עִכֵּן עיכן, בהשאלה סבב וגלגל: ולמה נקרא שמו עכן שעיכן⁵) עונותיהן של ישראל (סנה׳ מד:).

עַכְנַאי, ס״ז—כמו עַכְנָה: שהקיפוהו הלכות כעכנאי⁶) זה וטמאוהו (ברכ׳ יט.).

***עַכְנָה**, עכנא, עכינא, ס״נ,—מין נחש⁷): כיון שהוא שותה היה היין בוער בו ככריסה של עכנא וכו׳ (ירוש׳ סנה׳ י ב). אמרו לה עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו (ב״מ סה:). והיתה אותו הרוח מפעפע בהן כארס של עכנה והיה הקב״ה אומר לישעיה מה אלו עושות כאן יקומו ויגלו מכאן (מד״ר ויקר׳ טז). לעכינא שהיה יושב על פרשת דרכים ונושכת לעוברים ולשבים בא הדרכון וישב לו כנגדה בא החבר וראה אותן אמר זו עכנא כך היא דרכה לישוך על זה אני תמיה שבא ונדבק לה (ר׳ ילמק, סס דבר׳ ו). לחבר אחד קשה שראה עכנה אחת קשה אמר מי יוכל לחב׳ את זו אמרו לו ולא את החב׳ הכל ממך (סס ז).—ובסהמ״א: עכנה נקבה של נחשים וזה שנתכוונו לדמותן לדברים כעכנה מפני שהקיפו דבריהן עליו בראיות ברורות וכו׳ כעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט (ר״ן, ברכ׳ יט:). שנאי בצע ששונאין את ממונן וכ״ש ממון ישראל שאין מקבלין את שוחד שהשוחד קשה הוא לפני המקום ולמה הוא דומה לעכנה שנושכת את החברים (והזהיר שמות מג:).

עכס¹), ממנו עֶכֶס, עָכַס.

עֶכֶס²), ס״ז מ״ר עֲכָסִים, *עכסין,—א) תכשיט של אשה, כעין אצעדה על הרגלים ושרשרת של זהב מחברת ביניהם: ביום ההוא יסיר יי׳ את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים (ישעי׳ ג יח).—ואמר המשורר: עדי היו נזמינו עטרות והיו טבעותינו עכסים (רסב״ג, רציני דמעך). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים ויעמד לבך בחבוק זרועות באצעדות ותפארת עכסים (רמב״ע, הרים מל). בנות אשר ילכו נטויות צוארי גאוה לאט משקרות עינים הלוך וספוף³) ילכו ויגבהו בצבי עכסים שעלי רגלים (הול, דיואן סד, בודלי). המשבצות מגוללות בבצות ושבו כלי הרקמות בלי נקמות והעכסים נרמסים (ר״י חריזי, תחכמוני כט). את רגלי תשים בעכסים ותשחית לי תפארת העכסים כאריה תעמוד על האבוסים ותאכל כל שוורים האבוסים (ר׳ עזרא הבבלי, תוכ׳ מוס׳, כט:). ברקתו פאות ראשו כמעט נותרו בעכסי כסף נעלי רגליו סגרו (לטרים, נסיא בישראל 38, בסוף הספר

¹) [שם ארמי, כמו שמוכח מהכתיב ומזווגו עם תומן. לא נתברר מקורו.]
²) [בירוש׳ (סוט׳ ח ז), הגרסה: ואוכלא.]
³) [נגזר באופן מלאכותי מן עכו״ם.]
⁴) [בערב׳ עַכַּנ a), נתקפל הבטן.]
⁵) [פרש הערוך, וז״ל: בעכנא שמסבבת ומעקמת, ע״כ. ורש״י פרש, וז״ל: גלגל עליהם פקודות עוונותיהם בעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עגול, ע״כ.]
⁶) [בד״ס הגרסה: כעכנא.]
⁷) [כך רש״י (ב״מ סד:). ור״ן (ברכ׳ יט.), מפרש: עכנה נקבה של נחשים. חברוהו עם היוני ἔχις, ἔχινδα. ונחלקו הנסחאות בכתיב שם זה, עי׳ עָכִין.]

a) عكن

¹) בערב׳ עכאשׁ a), [ככל ברגלי הגמל.]
²) עי׳ הערה לקמן. — ³) כך בב״י.

a) عكاس

ממלרים של פרנקל).—ובמשמ' כבל ושרשרת: והערבים קוראים לעכסים ולכבלים שם אחד [חגל] כמו שעשו העבריים שקראו שניהם חת (פ"י ח"ח, הפרפי לריב"ג, חה). האצעדה וכו' והודיענו דין אחר והוא כי העכסין אינן מקבלין טומאה (פי' הרמב"ם, שבת ו ד). כי עכס שם הכבל שהוא עגול כמו העכסים שנותנין הנשים בידיהם וברגליהם לנוי (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ז כב). ואמנם בשמע הנה כמו שיחלש שלא ישמע אלא הקרוב או הקול הרם או שיתבלבל שישמע מה שאין לו מציאות מחוץ כמו ההמיה כהמיית המים הרבים או כמכה בפטיש עם הקורנוס או כתפוף בתפים או בעכס פעמונים (קאנון ג יו א א). שחוקי הנערים אשר הם יצחקו יום יום בקוטנם בכדור באגוזים בתמרים בגורי הכלבים בתתולים עכסים פעמונים גם ניירים (מכמס מלוכזכו, דרך חיים החימה). ותפזון עכסי בנפיו יאיץ לפעור ארובות שחקי חכמ' כי עממם חשך (ר"מ אהרן ברי יוסף, הקדמ' לתורת אמת, סו"ת).—ב) כלב (?): הולך אחריה פתאם כשור אל טבח יבא וכְעֶכֶס[1]) אל מוסר אויל עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כב-כג). — ג) *מין נחש[2]): אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר ומיד מת ואבריו נושרין (מכי' בשלח ד ח). יצא עליה העכס ונשכה ומתה (מדר' תהלים, הופמן לב ל).—ואמר הפיטן: גחון גח מבין עכסים דראוני להזכיר לרקב בעסים (אזכיר סלה, יול' שבת זכור). טורח ובעסים טורדתי מעמוסים שובה ישראל יקשונו עכסים יחתונו מכעיסים ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, יול' יוה"כ, מחז' איטל' ב, קיב:). במקום נעילת העכסים ישתו אדם העכסים במקום שמן משחתם יפלו בבור שחתם (ר' עזרא הבבלי, תוכ' מוס', שב.).—ואם היתה חמתו של מלך כעכסים (ר"ז אלצאהרי, ספ' המוס', מחב' לז, כ"י תימני). במחלקה הזאת נכללו העכסים וכו' המצוינים בזאת אשר קשקשי הזנב התחתונים מסודרים בטור אחד (אברמוביץ, תוה"ט, מפלגי הזוחלים, 199).—*ובמשמ' ארס ורעל: ובערתי מן הארץ מות ועכס לבלי עוד ירימו לתפתה מכם (יל"ג, משלי יהודה א כה).—ד) במשמ' כבש וטלה[1]): וכן המשורר אומר פדיום שם לו עכס ומרא (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ז כב).

עָכַס, קל לא נמצא.

—פעי', עִכֵּס, תְּעַכֵּסְנָה,—עִכְּסָה האשה ברגליה, השמיעה קול צלצול בהעכסים שברגליה: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלך וטפף תלכנה וברגליהם תְּעַכֵּסְנָה ושפח יי' קדקד בנות ציון (ישעי' ג יו-יז). — ובסהמ"א: הגוף מרקד ורגל תעכס וכל אדם מכרכר ומפזז (ר' אברהם בר' שמואל אבולעפיא, ספר האות, עטרת צבי לכבוד גרץ 67). אשר בהגיחה גוה מעכס חרצובות אסריה רטושת יתר קשת (ר"מ אהרן בר' יוסף, הקדמ' לתורת אמת, סו"ת).—ואמר המשורר: מי זה אשר נתן לרגל כאבה רגל מעכסת ויד תפפת (ר"י הלוי, העוד לילדות). ולמי ינגן החזן ברגל מעכסת ויד מפרכסת רק לקירות בית הכנסת (ר"י חריזי, תחכמוני כד).

עכ"פ, — ר"ת: על כל פנים.

***עִכְפַּת**, — כמו אִכְפַּת: מה עכפת לעבדה זרה אם מתקין יש' את שלו אם לאו (גאוניקה ב, גינצבורג 198). ומה עכפת לה אם בבת אחת מכבה אם בסירוגין (תשו' הגאו' הרכבי מ).

עכר, ממנו *עָכוּר, *עֲכוּרִי, *עָכִיר, *עֲכִירָה, *עֲכִירוּת, עָכָר, *עִכָּרוֹן, *עַכְרוּרִית, *עַכְרִירוּת, *עַכְרָן, *מַעֲכֹרֶת.

עָכַר[2]), פ"י, עֲכַרְתִּי, עֲכַרְתָּנוּ, עֲכַרְתֶּם, עֹכֵר, עוֹכֵר, עֹכְרִי, יַעְכָּרְךָ,—עָכַר את פלוני, הביא עליו צרה, רעה גדולה, betrüben, verwirren; troubler, affliger; to

---

[1]) כך הנסחה המסורה, ואין לברר אם כך באמת היתה הנסחה הראשונה. השבע' תרגמו ὥσπερ κύων ἐπὶ δεσμούς, כתבו, אפוא, במקום המלה עכס שבנסחה המסורה את השם היוני לכלב, ואין להכריע אם בנסחה שלהם היה כתוב כלב או שהם תרגמו את המלה עכס בכלב. וכמו השבע' כך גם ת"י: היך כלבא לאסורו. [וכן הפשיט'. סומכוס מתרגם σκιρτῶν, מפזז ומרקד. הירונ' agnus, כבש. וכן מביא ר"י בן נחמיאש בשם ר' יעקב גאני, וז"ל: הוא הכבש או הטלה שתולין בצוארו פעמון ומשמיע קול, ע"כ. רב המפרשים העברים פרשו כבל ובאופנים שונים. כך ריב"ג ורד"ק בשרשיהם, המיוחס לראב"ע, ר' זרחיה מברצלונה, נחמיאש, רלב"ג ואחרים, ועוד מביא נחמיאש, וז"ל: וי"מ שמשפטו וכעכס אויל מוסר כי בעסו (נ"ל ככעס) של אויל בשעה שמייסרים אותו ויהיה עכס וכעס בכבש וכשב וי"מ וכעכס וכו' במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו ומפרש ברגליהם תעכסנה מכות האדמה בהליכתן, ע"כ. ורש"י מפרש ארס נחש מן משמ' ג.).]

[2]) [כמו היוני ἔχις.]

[1]) [עי' הערה הקודמת.]

[2]) [בארמ' ובתו"מ במשמ' העקרית, דלח מים

trouble, disturb: ויאמר יעקב אל שמעון ולוי (אשר הרגו את אנשי שכם) עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי (ברא' לד ל). ויאמר יהושע (לעכן אשר לקח מהחרם וגרם מפלה לישראל) מה עכרתנו יעכרך יי' ביום הזה (יהוש' ז כה). ויהי כראותו אותה (יפתח את בתו) ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי[1]) ואני פציתי פי אל יי' ולא אוכל לשוב (שופטי יא לה).—עכר ישראל: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל ויאמר (אליהו) לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך (מ"א יח יז-יח). ובני כרמי עכר עוכר ישראל אשר מעל בחרם (דהי"א ב ז).—ואת הארץ: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ (במה שאסר להצבא לאכל) ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה וכו' (ש"א יד כט-ל).—ואת גופו: גמל נפשו איש חסד ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז). — וביתו: עכר ביתו ינחל רוח (שם כט). עכר ביתו בוצע בצע (שם יט כז).—ובתלמו': כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו (ברכ' ה.). כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא עוכרתו (רב חסדא ואיתימא רב עוקבא, סוט' ה.).—ובסהמ"א: מי שבוצע בצע סופו לעכור ולהשחית את ביתו (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי טו כז). חנך בנך ויסר אותו בכל כחך ולא תעכרך תרבות רעתו (ב"ז ב"ס ל יג).—ואמר הפיטן: חמסי אם גבר לעכור חסידים אלו והריגתם זכור (אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנוכה). פועל שטימת בבורה לעכור צמיתות צאן קדשים למכור (אזכיר סלה, יוצ' שבת זכור). ותפקוד ותזכור באב צר לעכור פיהו לסכור לנוע בשבור (אל נא, יוצ' פרש' זכור, סדר ר"ע השלם ב, רכא:).—ואמר המשורר: חדר מכר וחת עכר ולו הכר ופיו סכר בבוז נבו עדי שבר ואף זכר לבן בכר (ראב"ע, אני אני).—עכר נפשו, שארו: עזוב בני ואל תלך בחברת איש עכר נפשו חזק לבך אל גאלך והדבק בשם קדשו (הוא, מלאך בקוניה, כהנא א,

162). עכר שארו איך ייטיב לאחר הוא לא יצלח בעשרו (ב"ז ב"ס יד ה).—*ובמשמ' העקרית, דלח ורפש: פחותה מבנות שלש שנים ויום אחד וכו' למה זו דומה וכו' לעוכר את העין[1]) וחוזרת וצוללת (ירוש' כתוב' א ב). שפיר מרוקם וכו' אין בודקין אותו במים מפני שהן עזין ועוכרין אותו וכו' (שם נדה ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי"א עוכרן ברגלו (ברכ' כה:). ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעה עוכרתו אדם וכו' (רי אלכסנדרי, סוט' ה.). וכשהוא עוכרן אין עוכרן ביד אלא בכלי (נדה כ.). רבנן אמרי צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (מד"ר ברא' פ).

—נפע', נעכר, בינ' נעכר, נק' נעכרת,—שעכרו אותו: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר (תהל' לט ג) בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת (משלי יה ו).—ואמר בן סירא: אך עם איש מפחד תמיד אשר תדע שומר מצוה אשר בלבבו כלבבך ואם תכשל יעכר בך (ב"ס גני' לז יב). — ואמר המשורר: מה אנושה מכתי ומה נעכרת וביום הזה סרה ממני כל תפארת (ראב"ע, איך אוכל). המטר מטר גפרית ואש עליו עד כי ביד מות יהי נעכר (ר"י חריזי, תחכמוני כ). בלב נעכר במספד מר אקונן ואאנח ובבכי אמרר (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 15). ראיתי עמדתו מרעיד לבי יתר מחרדתו כי נעכרתי עד זכרתי חמדת לבי וסגלתו (עמנוי, מחב' ח). הבטן עקר ומשתיתו נעכר הנחש נחש בריח רותח ומליח (ר' יוסף ידידיה, לבי הטה, כנף רננים, ענ:).—*ובמשמ' שדלחו אותו, שנעשה עבה: לא משום זה אלא שהלח נעכר[2]) והיבש אינו נעכר[2]) (ר' יוסי, מנח' ט ה). שאין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים (תוספת' נדה ב ב). יצללו ולא יעכרו (ירוש' שם ב ו). דם נעכר ונעשה חלב (שם בבלי ט.).—ובסהמ"א: ומשקע מים המי' הצלולי' ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי' (רש"י, יחזק' לד יח).

—פע' *עכר,—כמו קל: אמר ליה (שמואל לרב חמא בר גוריא) לעכר מוחך (ב"ק לט:)—ובסהמ"א: שאם אינן עכורין (המים) אינו רשאי לקרות (ק"ש) אלא יעכר המים ברגליו (ר"ח, אולי הגא' א, בפזחי, לוין 28). ואין שיעור למים ולא לעפר ומעכרן בכלי ומשער בהן לשעתו ובמקומו כשהן עכורין ואם צללו חוזר

ע"י עפר וטיט, או יין ע"י שמרים וכדומ'. וכן בערב' עכר a).]

[1]) אולי לשון נופל על לשון.

a) عكر

[1]) [המעין.]

[2]) [ג"א: נעכרה, במדב"מ: נעבה.]

ומעכרן (רמב"ם אבות הטומאה ה ח). וכן מימי אדמה נוטל מבקעה אדמה ונותן עליה מים עד שיעלה המים על העפר בקליפת השום ומעכרו בכלי ומשער בהם לשעתו כשהן עכורין ואם צללו חוזר ומעכר (ר"א הקראי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה, ז, קיא.).

— הפע', *הֶעְכִּיר, — כמו קל: כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים (רד"ק, יחזק' לב ב). העפר מעכיר את המים (ר"י אבוהב, נהר פישון, מג::). כי מדי עברו איש לפתח ביתה שעדיין אינה בפתח רק מתקרב באמור לפתח ולא בפתח שם תעוררנו אשת כסילות יצרו להעכירו (ר"מ אלשיך, משלי ט יג).

– התפ', *הִתְעַכֵּר, נתעכר, — נעשה עָכוּר, — עבה וגם: שלא יתעכר החלב (רמב"ם, נרושי יא כה). כל אשר יקרבו הגשמים לנקודת המרכז התעכרו והתעבו עצמם וכבדה תנועתם (ר"ש א"ת, מו"כ א עג). זה הנברא כשיתעכר יתגשם וכשיתגשם יתגרם וכשיתגרם יעמד (ר' אלמנן בן אברהם, יסוד עולם י, ספי הסגה, ביהמ"ד בודפסט 1898-9, 21). כי למה שנתעכר חמרנו בזוהמת נחש תעכב זוהמתנו מלקבל בגוף ונפש מערכת שולחנו יתברך מלא דשן אשר הכין לנו (ר"מ אלשיך, משלי ט ז). האדם אשר יחטא תדבק החטא בנפשו ותתעכר כמראה אשר קבל עשן בבית ונתעכר (ספי מלכיאל, ס:).

*עָכָּרוֹן, ש"ז, — עמל, צרה: פניתי אחר ההבל ונעכר עכרון פקודה קרב ומלאני שכרון (פלח, פליטי יז ממח, מחז' איטל' א, קפא.).

*עֲכָרוּרִית, ש"נ, כמו עֲכִירוּת: ודע כי עכרורית[1] כל היסודות ירד כטבע אל מרכז הארץ ולזה נעשה טבעה קר בקר המוחלט והיובש המוחלט (אבוקהל דונש בן תמים, פי' ספ' יצירה כד).

*עֲכִרִירוּת, ש"נ, — כמו עֲכִירוּת: האסטומכא כדי לבשל המזון אשר ירד אליה מחוץ ואז יקל עליה בשולו והבדל עכרירותו מזכותו (שם עו). זה הענין נאצל מכחו יתן רק מהאמצעיים לצד עכרירות החמר (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים סו). אי אפשר היות הנהגתו על פי החוב כי הנה מין האדם עצמו שנולד בעל מום ולא קדם לו חטא ואומי שזה מצד עכרירות החמר וזה עומד כנגד מאמ' הכתו' וכו' (שם סח).

[1]) [אפשר שצריך לגרוס עכרירות.]

*עַכְרָן, ש"ז, — אדם עָכוּר: והמתעטש מלמטה סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא עכרן[1]) (אלפסי, ברכי עו). — ובמשמ' רשע: רב שקה שהמיר ולקח לו אשה תמרורית שהמירה גם היא ולקחה בגיותן וקדשה בדיניהם וילדה בת ממנו וכו' שגדלה ביניהן והשיאה אותה לעכרן מומר גם הוא והולידו בן ערל ומים הזדונים עברו על ראשו ונתגדל ביניהם מפתם אכל ומכוסם שתה (רמ"א, שו"ת סב).

עַכְשׁוּב, ש"ז, מין עכביש גדול שמזיק בארסו, tarantula: שננו לשונם כמו נחש חמת עַכְשׁוּב[2]) תחת שפתימו סלה (תהל' קמ ד). — ובתלמו': נפל לתוכן עכשוב שיבאו ביכאי דגה וצפרדע ונתבקער ונשתנו הרי הן פסולין (תוספת' פרה ט ו). — ואמר המשורר: רודף בחייו רוח נשוב רודה במוחו חמת עכשוב (רשב"ג, אזורים וענקים).

*עַכְשְׁבוֹנִית, ש"נ, — מין מחלה שנגרמת ע"י עַכְשׁוּב, או שמופיעה בצורת עכשוב: הדא עכשבונית[3]) סכנה (ר' חזקיה משם רבנן דקיסרין, ירוש' ע"ז ב ב).

*עַכְשָׁיו[4]), עכשיו, — א) תה"פ של הזמן, עתה, בזמן הזה, jetzt, nun; maintenant, à présent; now, at present: מפני בטול עניים כיצד שלא יהו עניים

[1]) [פרש ר' יונה: עכור במעיו. ובגמר' (ברכ' כד:), הגרסה: מבוער.]

[2]) [תרגו': דעכוביתא, וכן רש"י: עכביש איריינא בלעז. וכן אמר ריב"ג, וז"ל: אמרו שהוא רְתִילָא בערב' a), ע"כ. וראב"ע אמר, וז"ל: שם חיה רעה נושכת. ורד"ק בשרשיו מפרש, וז"ל: אחד מזוחלי עפר ממין פתן, ע"כ. וכן השבע': ἰὸς ἀσπίδων, ועקילס: ἰὸς βασιλίσκου, והפשיט': דאכסס, והירונ': venenum aspidum, פרוש זה מיוסד רק על התקבלת עם נחש, ולפיכך יותר קרוב הפרוש הראשון, שהוא ע"פ סרוס האותיות מן עכביש.]

[3]) [בירוש' (שבת יד ד), הגרסה: עכשמוניתה.]

[4]) [לא נתברר מקורו, אבל ברור שהוא מלה מְרֻכֶּבֶת. גיגר שער שהוא מרכב מן עד כשעה, לוי: עד כשעה היא, יסטר': עתה כמו שהוא. ואולי מן עד כשהוא, ונשתנה ל־ו, כמו בסיום לנסתר יחדו, בניו. על הכתיב החסר עי' כתשבי. ובנקוד העליון מנקד עַכְשָׁו, גם עַכְשׁוֹ.]

a) رتيلا

יושבין ומשמרין כל היום ויאמרו עכשיו נותן פאה ועכשיו נותן פאה (ר' שמעון, תוספתא פאה א ו). שאין עגלה ערופה באה אלא על הספק ועכשיו בגלוי רוצחין (שם סוט' יד א). אמר להן ר' יהושע (לאנשי אלכסנדריא) עכשיו שאלתם דבר של חכמה (שם נגע' ט ט). עכשו יהו אומות העולם מקישות עליו כזוג (מכיל' בשלח א). שרי יהודה פסול שנה לי וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי עכשיו ששנית לי פסול החזרת לי אבדתי (יוסף הבבלי, מנחי יח.). בג' מקומות בא הקדוש ב"ה להתוכח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינון יכולין להתוכח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ויקר' כז). התחיל משה מיצר אמר עכשיו עתידה המחלוקת להנתן בין השבטים (שם במדי ג). מהו ועתה אלא שאמר לו הקב"ה אפי' עכשיו עשה תשובה ואני מקבלך (ר' אבא בר כהנא, שם יג). כיון שראה עכן כך אמר עכשיו אני נלכד בגורל איני מאמין ונחשב כזבן לפני יהושע (שם כג). וכששמע יעקב נתיירא הרבה מאד שאמר עכשיו יצאו כל עמי הארץ ויאספו עלי (פדר"א לה).—ובסהמ"א: עכשיו אם שאלו שנים הלוק אחד זה לילך בו שחרית לבית המדרש לרוח מזרח וזה לילך בו ערבית לבית הכנסת לרוח מערב וכו' (אלפסי, ב"ב תתקכז). וידיעת שני מינים הללו בזמן העובר ובזמן הבינוני שבין העובר והעתיד הנקרא עכשיו ידיעתנו בהן שוה (ר"י אבן עקנין, ספ' מוסי ב עז). — עַכְשָׁיו יאמרו: אמר משה לפני הקב"ה עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יבול להציל (ר' אלעזר, ברכ' לב.). עכשו יאמרו הרב בכעס והתלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם (שם סג:). הכל יודעים שאביך ירא שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (מבוס רשב"י, סנה' ע:). אמר לו הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואתה מכניס דור אחר עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא (תנחומי חקת לב, בובר).—*מֵעַכְשָׁיו: זה גטך לאחר מיתה לא אמר כלום מהיום אם מתי מעכשיו אם מתי הרי זה גט (גיט' ז ג). בת ישראל לכהן תאכל בתרומה מעכשיו ולאחר שלושים יום ובא אחר וקדשה בתוך שלשים יום מקודשת (קדוש' ג א). השכיר לו את חצרו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי היא לך בעשרה סלעים לשנה ואם של חדש בחדש בסלע לחדש מותר (ב"מ ה ב). כתבו מעכשיו ותנו אם לא באתי (גיט' עז.). מי מקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיק' רבתי לג).—ובסהמ"א: כי ידע מעכשיו כי נסתמו לפניו הגדולות והנוראות האלה בכוונת מכון ורצון עושה (רס"ס, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב). — *עד עַכְשָׁיו: א"ל בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לר' מאיר דורש (מד"ר דבר' ה). — ובסהמ"א: עד עכשיו אין אומרים בארץ ישראל קדוש ושמע אלא בשבת או בימים טובים בלבד (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 556). ולא שכחו תורה שבעל פה ולא הלכה למעשה שתי ישיבות מימות עולם ועד עכשיו (שם 563). — של עַכְשָׁיו: צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (ב"מ עב:).—ובנגוד לזמן העבר בראשונה, בתחלה... עַכְשָׁיו: בראשונה היה חומץ שביהודה פטור מן המעשרות וכו' ועכשיו שהיין מחמיץ חייב (רבי יודה, ירוש' דמאי א א). אין מעבירין על האוכלין רבי יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו הא דמר בראשונה אבל עכשיו מותר מפני הכשפים (שם ג ג). בראשונה כשהיו השנים כתיקנן אבל עכשיו שאין השנים כתיקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע (ר' מכיא, שם שקל' א, גנז', 121). הדא דאת אמר בראשונה אבל עכשיו אפי' הלכות (ר' יוסי, שם מו"ק ג ז). בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות ייבום (יבמ' לט:). בתחלה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו על- אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). — עד ש..., עד שלא... ועַכְשָׁיו: עד שנכנסנו לתוך הבית את היית מלוה אותי ועכשיו אתה אומר לי הדלק את הנר הזה והאיר לי (מד"ר במדי טו). זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם (שם איכ' פתיח').—רבא בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי (ברכ' יז.). הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אי אתה ענוש כרת חללת שבת אי אתה ענוש סקילה ועכשיו אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ' מז.). צרפית אמרה עד שלא באתה אצלי היה הקב"ה רואה מעשיי ומעשה

עירי והיו מעשיי רבים על מעשה עירי עכשיו שבאת אצלי הזכרתה עוני והמתה את בני (בסס ר' הגא בר' חנינא, מד"ר ברא' ג, תילודי). שפייסו הקב"ה א"ל למשה מה לשעבר הייתי נוהג עמהם במדת רחמים עד שלא עשו אותו המעשה כך עכשיו במדת רחמים אנהוג עמהם (ר' סימון, סס במד' יב). ועי' עד.—מפני מה אשתקד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כלו נשדף ושלך לא נשדף (ברכ' יח:). כל ימי וכו' אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו (סס סא:). כל השנים הללו הוא עמה ועכשיו הוא אומר לה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (מד"ר ברא' מ). כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה (משמו של ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ז.). אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומי עה:). נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל (ב"ב ס:). רשע כל הדרך הוא רץ בשבילה ועכשיו אין אתה נותנה לפניו (מדר' תנח' כד טו, הופמן).—ובסהמ"א: לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ז ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבור' (רש"י, ויקר' יט לג).—*כמדומה אני שאתם נכוים בפושרים עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין (ברכ' עז:). דומה שאשתי מעוברת עכשיו שאין אשתי מעוברת נכסי לפלוני (ב"ב קמז.). דאמרה כסבורה אני שאני יכולה לקבל עכשיו אין אני יכולה לקבל (כתוב' ע:). כסבורה הייתי שאבא נותן עלי ועכשיו שאין אבא נותן עלי מה אני יכולה לעשות (אדמון, סס קט.).—בְּעַכְשָׁיו: כשהייתם שם (במצרים) היתה מהברכת בשבילכם ולא כּעכשיו שאין ברכה עליה (ספרי דבר' לח).—ובנגוד לזמן העתיד: אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי (הלל, אבו' א יד). ר' יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מצר אמרו לו אף על פי שהוא מצר עכשיו שמת הוא לאחר זמן (ע"ז א א). ויש מהן שילדו עכשיו ויש מהן שילדו לאחר זמן (ירוש' נדה א ג). באו להם (בני ישראל) אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לו פעם שניה לוואי ישקני מנשיקות פיהו וכו' אמר להם אין זו עכשיו לעתיד לבא הוא (ר' נחמיה, מד"ר סה"ס, ישקני). — ובסהמ"א: גנב פטר חמור קודם שנפדה משלם כפל אעפ"י שעכשיו

אינו שלו ראוי להיות שלו אחר שיפדה (טוחו"מ גניבה סג כג). — ב) במאמר של תנאי להציע את הסיפה: אוי לי אם אומר או לי אם לא אומר עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות אם לא אומר עכשיו אני מונע את התלמוד (תוספתי כלים ב"מ ז ט). אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי וכו' הייתי בוכה ועכשיו שמוליכין אותי לפני ממ"ה הקב"ה וכו' ולא אבכה (ר' יוחנן בן זכאי, ברכ' כח:). עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה וכו' כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכו"כ (ר"ע, ברכ' סא:). אילו זה לגדל וזה לגדל זה להעביר וזה להעביר יפה אתם אומרים עכשיו נזיר להעביר ומצורע לגדל (רשב"י, נזיר ס:). יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא (ר"א, ע"ז כד.). אמר הקב"ה אם נכנס נח לתיבה בלילה עכשיו יהיו כל דורו אומרים כך לא היינו יודעים בו (מד"ר ברא' לב). אם אהרוג אותו עכשיו אני מתחייב מיתה למלך (סס מא, תילודי). אמר הקב"ה אם רודה אני אותם ביום עכשיו הן אומרין אלו היתה לבנה שם היתה מתקיימת (סס נ). אלמלא אתם שמעתם לבדכם והם לא שמעו הייתם אומרים עכשיו כולם שמעו ומדוע תתנשאו (סס במד' יח). אם אני משיבו יודע אני בו שהוא חכם גדול ועכשיו יקפחני בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (סס).—ובסהמ"א: ממתנו מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום היה נבאר ממיתתנו עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות (רש"י, שמו' יד יב). שאלו היה רפה הייתי מפרשו וכו' עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים (סס טז ז).

א. **עַל**, עָל, ש"ז.—מה שלמעלה, רום, Höhe; hauteur; height: נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם עָל (ש"ב כג א). ישובו לא עָל היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם (הוש' ז יו).—אל עַל, למעלה: ועמי תלואים למשובתי ואל עַל יקראהו יחד לא ירומם (סס יא ז).—מֵעַל, ממעל: ויען יצחק אביו ויאמר אליו (אל עשו) הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מֵעָל ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד (ברא' כז לט-מ). מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מֵעָל ברכת תהום רבצת תחת (סס מט כה). יקרא אל השמים מֵעָל[1])

---

[1]) [בכ"י אחד הגרסה: ממעל].

ואל הארץ לדין עמו (תהלי כ ז).—ואמר המשורר: מה יעשה לך אל ולא עשה השת בני אדם ואתה על (ר"ש הנגיד, כעי התחנן). על אף משנאינו ומקניאנו אל על בכל עת יעלה שיאנו (רמב"ע, אל על, דוקס 95). ואבן בעון הדור לקחו ואל על מבני תבל קראו (הוא, בקבר זה גביר הדור. Monats. 1896, 199). ומה צפור אשר יקיא שחרים גם תמימים בעברים והוא חלש והוא גבור והוא על והוא אלם ירנן כמהירים (ר"י הלוי, ומה לצפור, דברי חפן 12). עזב יקר מחר בעד תענוג היום שמו אקרא בליעל ישת לתאותיו ועת כי אותו יקראו אל על בלי יעל (ר"י חריזי, הענק לד). יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוץ לפני רוח (גוטלובר, תמלכים של פרנקל, 192). — ואמר הפיטן: ערב יהפך לבקר ובוגדים אל יעלו על (במדב, כלימי י טבת).

ב. **עַל**[1], במליצה עֲלֵי[2], עָלַי, עָלֶיךָ, עָלַיִךְ, עָלָיו, עָלוֹ, עָלֶיהָ, עָלֵינוּ, עֲלֵיכֶם, עֲלֵכֶם, עֲלֵיכֶן, עֲלֵיהֶם, עֲלֵהֶם, עָלֵימוֹ, עֲלֵיהֶן, עֲלֵהֶן.

—**א)** מלת היחס,—**א)** לסמן את השטח שאיזה דבר נמצא למעלה ממנו, או את המקום שבו, או למעלה ממנו, נעשית איזו פעולה, auf; sur; upon: ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב וכו' אשר זרעו בו על הארץ (ברא' א יא). והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (שם יה). ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים (שם כ). ויאמר יי' אלהים אל הנחש וכו' על גחנך תלך (שם ג יד). והוא (יעקב) צלע על ירכו (שם לב לב). וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על הלחות הראשנים (שמות לד א).—בפרט אחרי פעלים כמו נוח, ישב, שכב, רכב, וכדומ'.—ובהשאלה אחרי בטח, נשען.—ובן *נִסְתַּמֵּךְ עַל: התחיל (פנחס) מסתמך על עץ שלה עד שהגיע לפתחו (ירוש' סנה' י ג). כרם הנטוע על פחות מד' אמות ר"ש אומר אינו כרם והכ"א ה"ז כרם (ב"ב קב:).—*ולסמן מדה מרבעת של השטח כאלו הרחב מונח על הארך: נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וכו' (סוט' ב ב).—ומדה מעקבת: ג' על ג' על רום ג' (שביעי' ג ה).—על פה, לשון, שפה: ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (שמות כג יג). ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך (תהלי' נ יו). ומלתו על לשוני (ש"ב כג ב). לא רגל על לשונו (תהלי' יה ג). וכל אשא את שמותם על שפתי (שם יו ד).—ומבגדים שנמצאים על הגוף: ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו (ברא' לז כג). ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם (של הגבעונים) ושלמות בלות עליהם (יהוש' ט ה). ויאמר (בעז) הבי המטפחת אשר עליך (רות ג יה).—ודברים אחרים שנושאים על הגוף: ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני (ברא' לח ל). פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם (דבר' ז כה). ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב (ש"ב כ ח). איש חרבו על ירכו (שה"ש ג ח). — ועם פעל היה: לא יהיה כלי גבר על אשה (דבר' כב ה).—ובמשנה: היו עליה כלי זהב וקטלאות (סוט' א ו).—ועלה על: ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקר' יט ט). עי' עלה.—ועם פעלים כמו גנן, כסה, סכך, עטה, פרש.—ובתלמו': המדלה את הגפן על מקצת אילן מאכל (כלא' ו ד). המאהיל עליה טמא (ירוש' מעק' א ג).—וכן מן דבר המכסה דבר אחר: באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת (שמות כז כא).—ובהשאלה: חומה היו עלינו גם לילה גם יומם (ש"א כה יו). ויתן לי המלך כיד אלהי הטובה עלי (נחמי' ב ח).—סגר על: סגר עליהם המדבר (שמות יד ג). יסגר על איש ולא יפתח (איוב יב יד). —ב) מה שמכביד על אדם, מטריח מצער אותו: והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי' וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה (ויקר' ז כ). מוסר שלומנו עליו (ישע' נג ה). פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים (יחזק' לג י). תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה (שמות ה ט). ויאמר לו דוד (לחושי הארכי) אם עברת אתי והית עלי למשא (ש"ב יה לג). חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטרח (ישעי' א יד). למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז כ). והצאן והבקר עלות עלי (ברא' לג יג). ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל (שם מח ז). יבכו עלי לאמר וכו' (במדי' יא יג). — ובתו"מ: ויהי מורא שמים עליכם (אבו' א ג). אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי וכו' (שבת עז:). כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). —ג) מה שמוטל על אדם כחובה, תשלום וכדומ': ויאמר (לבן ליעקב) נקבה שכרך עלי ואתנה (ברא' ל כח). הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה (שם לד יב).

---

[1]) [משתף כמעט לכל האחיות.]

[2]) [עי' אל, עד.]

—ועם הפעלים שים, שית, נתן, צוה, כתב, נטל, עזב, גלל, השליך, פקד וכדומ'.—ובלי פעל: כל מחסורך עלי (ספט' יט כ). זבחי שלמים עלי (משלי ז יד).—ועם מקו': ועלי לתת לך עשרה כסף (ש"ב יח יא).—ועם היה: חדש בשנה יהיה על אחד[1] לכלכל (מ"א ד ז). —ובתלמו': האומר הרי עלי עצים (שקל' ו ו). הרי עלי לגלח חצי נזיר (נזיר ב ו). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות (אבו' ג ה). האומר לחבירו נשכים ונשנה פרק זה עליו להשכים (רב גידל בשם רב, נדרי' ח.). קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו (ב"ב יח:). האשה שהיו עליה ספק חמש לידות וכו' מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים (שם קסו.). מחוי להו ר' ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע"ז ל.). ב"ד גוזרין שלשה תעניות על הצבור (תעני' א ה).—ובספהמ"א: והיה עליך להצדיקם בזה כאשר הצדקת אותם בענינים ובפירושים (תלמידי מנחם, תשו' 44). עלי שלשה דברים שאשים עיני עליו כשהוא בא ושארחיב לו מושב כשהוא יושב וכו' (ר"י א"ח, מבחי' הפניי לרמב"ג 29).—ד) להביע שאיזה רגש או מצב נפשיי מתהוה בנושא עצמו ופועל עליו: מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי (תהל' מב ו). בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ד). עלי לבי דוי (ירמ' ח יח). נהפך עלי לבי (הוש' יא ח). ותתפעם רוחו (של נבכדנצר) ושנתו נהיתה עליו (דני' ב א). והודי נהפך עלי למשחית (שם י ח). וימלך לבי עלי ואריבה את החרים ואת הסגנים (נחמי' ה ז). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (אסת' ג ט). ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד (ש"א כה לו).—ה) חיה על: ועל חרבך תחיה (ברא' כז מ). לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דבר' ח ג). ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה (יחזק' לג יט). —ו) לסמן את הטעם והסבה לאיזו פעולה, כאלו הפעולה נמצאת מלמעלה לסבה, או נשענת עליה: הנך מת על האשה אשר לקחת (ברא' כ ג). כי עליך הרגנו כל היום (תהל' מד כג). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים (דני' ט יח).—וכן בדבורים על זה, זאת, על מה, על אדות, על דבר, על כן, עי' ערכים אלו.—ועם מקו': ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יי' (שמות יז ז). הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמ' ב לה). כה אמר יי' וכו' על דושם בחרצות הברזל את הגלעד (עמו' א ג).—ואחרי פעלים בכה, ספד, שחק, שמח, חדה, נחם וכדומ', עי' ערכים אלו.—ובמשנה: על שלש עבירות נשים מתות (שבת ב ו). כחס על הנר וכו' (שם ה).—ומעשה ושאלו את ר"ט עליה ועל החלה שנטמאה (עדי' ג ה).—ובספהמ"א: לפי שבעלי שלמות השכל הזה הם על מעלות חלוקות (ר"י בר' אבטולי, ונלמד התלמידים, לו.). ולר השכיל הנמצאות על הפנים אשר הם עליהם נמצאים היו קודמות בטבע אליו על צד מה שיוקדם המושכל לשכל (ר"מ הנרבוני, המאמר בבחירה, ד"ח מ).—על הדבר, המשפט: וישבע לו על הדבר הזה (ברא' כד ט). הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה (שמות כד ח). ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה (במדי' לה כד). ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב (ירמי' ל יח).—*ולסמן את האמצעי, כמו על ידי: של בית נמר היו מלקטין על החבל ונותנים פאה מכל אומן ואומן (פאה ד ה). שלא ימחה על המים (סוט' א ד).—הניח בנות גדולות וקטנות אין הגדולות מתפרנסות על הקטנות ולא הקטנות נזונות על הגדולות אלא חולקות בשוה (ב"ב ח ח). הבנות נזונות על הבנים (שם). לא ישחוט עליו (בכורי' ה ב). נוטל נפשו עליה (מכו' ג טו). כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכו' גופו מחולל על הבריות (אבו' ד ו)—ובספהמ"א: שאין אדם נודר אלא על לשון שהוא רגיל לדבר (רש"י, ר"ה יב:).—וכן על פה: קראה (את המגלה) על פה (מגי' ב א).* המהלך נכסיו על פיו (ב"ב ט ז).—בעל פה, תורה שבעל פה, בנגוד לתורה שבכתב, עי' פה. —ודבורים על פי, על שם, על ידי, עי' ערכים אלו. ובמשמ' כפי, לפי, כמו: הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאתם (שמות ו כו). ויתילדו על משפחתם לבית אבתם (במדי' א יח). אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק (תהל' קי ד).—ובתלמו': על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים (תעני' ד ב).—לסמן דבר שבשבילו נעשית הפעולה: המלט על נפשך (ברא' יט יז). אשר נלחם אבי עליכם (שפט' ט יז). אנכי אדבר עליך אל המלך (מ"א ב יח). לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה (אסת' ד ח). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי (שם יו). מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך (דני' יב א). ואלה יעמדו

---

[1] [האחד קרי.]

על הקללה (דברי' כז יג). ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים (שמות כט לו). עי' כפר. — ובמשנה: כשהיה מתפלל על החולים (ברכ' ה ה). מברך על איזה מהם שירצה (שם ו ז). האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים וכו' (פסחי' ח ג). — ח) במשמ' נגד, למרות: על דעתך כי לא ארשע (איוב י ז). על משפטי אכזב (שם לד ו). — ובמשנה: וכל המתנה על שכתוב בתורה תנאו בטל (כתוב' ט א). — ט) במשמ' בנוגע ל..., אחרי פעלים אמר, דבר, הגיד, שמע, צוה, צעק, התודה, חטא, נבא, וכדומ': ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלהים (בראש' מא לב). על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכו' על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה (ויקר' ה כא-כב). וזאת לפנים בישראל על הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד ז). — ובתלמו': ואמרו לה על בתה (נזיר ו יא). השומע על מתו (פסחי' לב:). כתובים היו ונמלך עליהם שלא ליתנם (ב"מ א ז). אמרו עליו על רבי זכריה בן אבקלוס שהיה מחזיר פניו אחורי המטה וזורקן (שבת קמג.). — נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפאה (פאה ח ב). מפני שחשודין על הרביעה וכו' על העריות וכו' על שפיכות דמים (ע"ז ב א). חוששין על שכרו משום שביעית וכו' (ירוש' דמאי ו יא). — ובספה"א: ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שיישרהו הבורא ולא האמין אדם אותי על סודו וגליתיו (ר"י א"ת, מבחר הפנינ' לרשב"ג 34). ודע לך אלכסנדר כי הודענוך כל הדברים אשר אנחנו עליהם [1] (יוסיפון קט). — ובמשמ' בזמן של [2]: מה שאומרים על החתונה מילתא דבדיחותא ואומרים מקודם על רמז וכו' (מגיד שיחות לר' נחמן מברסלב ב:). — י) במשמ' יותר מן: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך (בראש' מח כב). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות טז ה). או כי תזוב על נדתה (ויקר' טו כה). ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל (במד' ג מו). ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני (קהל' א טז). וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני' א כ). — ובתלמו', להביע ערך היתרון: אם הפרוץ מרובה על העומד ואם העומד מרובה על הפרוץ (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מ"ש א ג). יתרות על הראשונות (תעני' א ו). יתרות על הבנין (ערובי' א ח). יתרות על בנות ג' (כתוב' א ד). יתר על ב' סלע (ערכי' ב א). — והדבור יתר על כן, עי' יָתַר, יֶתֶר. — שפתו העליונה עודפת על התחתונה (בכורי' ז ה). עי' עדף. — יא) במשמ' נוסף ל־: ואם תקח נשים על בנתי (בראש' לא נ). ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם (במדי' לא ח). ימים על שנה תרגזנה בטחות (ישע' לב י). הוה על הוה תבוא (יחזק' ז כו). — ועם פעל: ולא שתם על צאן לבן (בראש' ל מ). וילוו עליך וישרתוך (במד' יח ב). עוד אקבץ עליו לנקבציו (ישע' נו ח). תנה עון על עונם (תהל' סט כח). — ובמשנה: נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמ' יא א). מוסיף עליו וכו' (כתוב' ג ה). — יב) במשמ' ביחד עם: פן יבוא והכני אם על בנים (בראש' לב יב). על מרורים יאכלהו (את הפסח) (שמות יב ח). ויבאו האנשים על הנשים וכו' (שם לה כב). לא תאכלו על הדם (ויקר' יט כו). לא תאכל עליו (על הפסח) חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות (דבר' טז ג). — יג) במשמ' התעלות, גבוה מן, מעלה מן: ולתתך עליון על כל הגוים (שם כו יט). הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה (שם כח מג). רומה על השמים אלהים (תהל' נז ו). כי אל גדול יי' ומלך גדול על כל אלהים (שם צה ג). ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמ' ט ה). — וכך עם הפעלים גבר, גדל, חזק, נשא, עזז, עי' ערכים אלו. — ובפרט לסמן שלטון וממשלה כמו עם הפעלים מלך, הפקיד, היה, שם, שת, נתן, ועם השמות מלך, שר, פקיד וכדומ'. — ובלי פעל: ועל צבאו נחשון בן עמינדב (במד' י יד). ויואב בן צרויה על הצבא (ש"ב ח טז). ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו (בראש' מג טז). שבנא אשר על הבית (ישע' כב טו). אדרם אשר על המס (מ"א יב יח). וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר וכו' (מ"ב י ה). ויאמר (יהוא) לאשר על המלתחה וכו' (שם כב). — ובמשנה: פינחס על החותמות.

[1] [הדברים אשר עלינו.]
[2] [דבור גרמני.]

אחיה על הנסכים (שקל׳ ה א). ואין עושין שררה על הצבור פחות משנים (שם ה ב). יוחנן שהוא ממונה על החותמות (שם ה ד).—יד) במשמ׳ ממעלה לדבר, גבוה ממנו ואינו נוגע בו, über; sur, au-dessus de; over, above: ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים (ברא׳ א כ). השמש יצא על הארץ (שם יט כג). אם זרחה השמש עליו דמים לו (שמות כב ב). ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש (דבר׳ כד יה).—וענן יי׳ עליהם יומם (במד׳ י לד). והיו שמיך אשר על ראשך נחשת (דבר׳ כח כג). יהי עליכם סתרה (שם לב לח). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כבוד הפה (ישע׳ ד ה). ויי׳ עליהם יראה (זכר׳ ט יד). בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג).—ועם פעלים של תנועה ממעל לדבר: הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו (שמות יד יו). והניף ידו על הנהר בעים רוחו (ישע׳ יא יה). הנשקף על גי הצבעים (ש״א יג יח).—נקרא שם על: וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך (דבר׳ כח י). עי׳ קרא.—השמיע על: השמיעו על ירושלם נצרים באים מארץ המרחק (ירמ׳ ד יו). עי׳ שמע —*איים על: ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות (סוט׳ א ד). — ובהשאלה ישן על: ולא יישן על המלוי[1]) (קלכון א ג ה א). — יה) במשמ׳ סמוך לדבר, אצל, כאלו הוא שוחה מעל להדבר, an, bei; près de; by, near: וימצאה מלאך יי׳ על עין המים במדבר על העין בדרך שור (ברא׳ יו ז). והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (שם כט ב). הקדשה הוא בעינים על הדרך (שם לח כא). בראש מרמים עלי דרך (משלי ח ב). וישיגו אותם חנים על הים וכו׳ על פי החירת וכו׳ (שמות יד ט). ותהי עליו רוח אלהים (במד׳ כד ב). ועלי הכהן ישב על הכסא על מזוזת היכל יי׳ (ש״א א ט). ועל גבול בנימן וכו׳ ועל גבול שמעון וכו׳ (יחזק׳ מח כד-כה). והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהל׳ א ג). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי (איוב לא ט). — ובמשנה: על כל סוכה וסוכה אומרים לו הרי מזון והרי מים (יומ׳ ו ה).— וכן על יד, ירך, כתף, עי׳ ערכים אלו. — ומאכילה ושתיה: מי יתן מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר (שמות יו ג). ואתה תאכל לחם על שלחני (ש״ב ט ז). למאחרים על היין (משלי כג ל). אם ילין (הרים) על אבוסך (איוב לט ט).—ובמשנה: היה אוכל עמו על השלחן והניח לפניו לגין וכו׳ (שבת ה ה). שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים (רבי שמעון, אבו׳ ג ד). —ובפרט עם הפעלים נצב, עמד: שלשה אנשים נצבים עליו (ברא׳ יח ב). והוא (אברהם) עומד עליהם תחת העץ ויאכלו (שם ח). עי׳ יצב, עמד.—ובמשנה: שמרה עומדת על פתח חצרה (ב״ק ח ו).—ובסהמ״א: לפי שמכפרין בתחלת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה (חובי הנפ׳ א ב, לוין 3).—יו) אחרי פעל של תנועה מלמעלה למטה: כי לא המטיר יי׳ אלהים על הארץ (ברא׳ ב ה). וירד העיט על הפגרים (שם יה יא). ויפל אברם על פניו (שם יז ג). ויצק שמן על ראשה (שם כח יח). וישלך עליו בגד (ש״ב כ יב).—ובמדר׳: והרי המאכלת על צוארו (של יצחק) ובכו מלאכי השרת ונפלו דמעותיהם על הסכין (מדר׳ ויושע, ד״מ ג).— ובהשאלה: ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן (ברא׳ ב כא). ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (שם ט ב). ויפל פחד יי׳ על העם (ש״א יא ז). אשפוך חמתי עליך (יחזק׳ ז ה).—וכן הביא רעה, חטאה על פלוני, עי׳ ערכים אלו.—ובלי פעל: חמסי עליך (ברא׳ יו ה). עלי קללתך בני (שם כז יג). עלי אדני המלך העון ועל בית אבי (ש״ב יד ט).—וכן בהשאלה עם פעלים שונים להביע את המטרה של הפעולה, כמו רחם, חמל, חום; התפאר, התענג, שמח, גיל, שוש, שחק, בכה, ספד, אבל, נשא קינה, נשא משל; הנבא, העיר, שמר, שקד; חשב, יעץ, דבר, התודה, עי׳ ערכים אלו.—ובתו״מ: ליגלג עליו (ב״ק כ:). והיה אומות העולם רואין אותן מתמיהין עליהם (מד״ר ברא׳ לא). האלהים חס על כבודן של ישראל (שם במד׳ ט). — יז) אחרי פעל של תנועה מלמטה למעלה, עם פעל עלה, עי׳ ערכו. — יח) אחרי פעל של תנועה בקו ישר, כדי לעמד על הדבר: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך (ברא׳ מ יג). השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה (שמות לד יב). ענתת לך על שדיך (מ״א ב כו). ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע (שם יח יב).—ועל פלוני, כמו אל פלוני: ויעל (יהודה) על גוזי צאנו (ברא׳ לח יב). ויקהל העם על אהרן (שמות לב א). והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה

[1]) [ר״ל בעת שרכבתן מלא מיד אחרי האריל־ה.]

(שפט' כ לד). מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט (ש"ב יה ד). ועל מקום, אל מקום: הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (ברא' כד מט). וירכתו על צידון (שם מט יג). וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב יא).—ובמשנה: מהלכין על כל האחין (יבמ' ד ה). והלכה לה על לבו (סנה' ט ב). יחזרו [1]) על הפתחים (כתוב' יג ג). איש הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר ואבוקות דולקות לפניו (מדו' א ב).—בא על אשה: ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ (ברא' יט לא).—ורגיל בתלמו': ישראל שבא על בת כהן כהן שבא על בת ישראל (יבמ' ז ה). ואשה המביאה את הבהמה עליה (כריתו' א א). ע' בוא.—וכן להביע פעולה נפשית המכונת אל פלוני או אל דבר: וידע יואב בן צריה כי לב המלך על אבשלום (ש"ב יד א). כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמ' כב יז). אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על יי' אלהיו (תהל' קמו ה). אני לדודי ועלי תשוקתו (שה"ש ז יא). לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך (מ"א ב טו). ביום ההוא ישעה האדם על עשהו (ישע' יז ז).—יט) עם פעלים המביעים פעולה של איבה, התקפה נגד פלוני: ויבאו (שמעון ולוי) על העיר בטח ויהרגו כל זכר (ברא' לד כה). ונאספו עלי והכוני (שם ל). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים (שם מ ב). ואתם חשבתם עלי רעה (שם נ כ). החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יי' במדין (במד' לא ג). דבר סרה על יי' אלהיכם (דבר' יג ו). אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). חרק עלי בשניו (שם ט).—וכן עם הפעלים לון, עמד, קום, נלחם, הנה, צור, שפך סוללה וכדומ'.—ובלי פעל: לכן הנני על הנביאים (ירמ' כג ל). יחדו המה על יהודה (ישע' ט כ). פלשתים עליך שמשון (שפט' יו ט). זה הדבר אשר נעשה לגבעה עליה בגורל (שם כ ט).—ובתלמו': כפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס (סוט' ט יד). אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו א). הריני כמשיב על טרפון אחי (ר' יהושע, ידים ד ג). אומרין צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים (שם ו). הלוקין עליו חבריו על סומכוס (ב"ק לה:). חולקין עלי

[1]) [במדב"מ: ישאלו.]

חביריו על בן ננס (ר' אבא בר ממל א"ר, ב"ב קמ:). הרי שהיה אוכל שדה ובא בחזקת שהיא שלו וקרא עליו אחד ערער לומר שלי הוא וכו' (ר"מ בן לקיש, שם קנד:).—ובספהמ"א: ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה כאשר נאמר על אחד המלכים שאמר למי שנתחייב אצלו וכו' חי יי' לולא חוקת כעסי עליך הייתי נוקם ממך נקמה גדולה (ר"י א"ת, תו"ה, הכניעה). כי אתה מוצא עצמך יכול על הדבור ועל השתיקה (הנ"ל, הכניעה ה כ).—ועליו, במשמ' נגדו, לרעתו, בנגוד אל לו: ויש על האדם מאורת מוסר שיודה על האמת הן לו הן עליו (תלמידי מכמס, תהו' 19). אשר יאכל אכלים הראוים לגופתו יהי לו מאכלו והאוכל אכלים לא ראוים תהי עליו אכילתו ולא לו (ר"ש הנגיד, ב"מ, הרכבי 134). ואל תסמוך על דבר שאין לך בו זכות ותנוח דעתך על הטענה שהיא עליך ולא לך (ר"י א"ת, תו"ה, חשבון הנפש ג). מי שיהיו דבריו יותר משכלו יהיו דבריו עליו ומי ששכלו יותר מדבריו יהיו דבריו לו (הנ"ל, מבח' הפנינ' לרשב"ג 41).—כ) כמו אל, ל־: אם על המלך טוב (אסת' א יט). אם עליכם טוב (דה"א יג ב). אף נחלת שפרה עלי (תהל' יו ו). יערב עליו שיחי (שם קד לד). יי' גמל עליכי (שם קיו ז). רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל' ב יז). הלאל יסכן גבר כי יסכן עלימו משכיל (איוב כב ב). ועלי הטה חסד לפני המלך (עזר' ז כח). כל אשר עשיתי על העם הזה (נחמ' ה יט). ותמשך עליהם שנים רבות (שם ט ל). — ובספהמ"א: לפי שהפנימית יש לה דרך על החיצונה (ר"מ, מעשר' ג ה). — כא) *להציע את הפעול, כמו את: להעביר על [1]) הכתם (שבת ט ה). ללמד על מעשה הקטרת (יומי ג יא). שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה (נדרי יא יב). כבש עליו לתוך המים (סנה' ט א). הצביע עליו (שבועו' ה ב). מציל על הכל (עדו' א יד). אין משנין על המנהג (ירוש' ב"מ ו ד).—כב) ולפני מלות אחרות, על אחרי: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה (יחזק' מא יה).—על בין: ותגבה קומתו על בין עבתים (שם יט יא).—על לפני: ועל פני השער היאתון על לפני אלם השער הפנימי (שם מ יה).—על מעל: על מעל לפתח ועד הבית הפנימי (שם מא יז).—על עבר: והאיר על עבר פניה (שמות כה לז).—על ככה: ומה ראו על ככה

[1]) [במדב"מ וירוש' בדפו': את.]

(חבק' ט כו).—וכן על יד, על ידי, על פי, על פני, על אתר, על שם, על מנת, על גב, על כרח, בעל כרח, עי' ערכים אלו.—*ודבור אשר הוא, שהוא, הם עליו, בלשון הפילוסופים במשמ' לפי טבעו ותכונתו: וזה כי היושר יגזור שישפיע על כל בעל מזג צורה הראויה לחמרו ומזגו וכאשר תהיה ראויה לו הושפעה עליו והיו הנמצאות על זה הסדור אשר הם עליו (רמב"ד, אמו"ר 99). וכדור הארץ מרכז עומד באמצעיתו מבלי נטיה ולא סבה ושם סדר הכל על מה שהוא עליו מהכמות והאיכות והתמונות (ר"י א"ת, הכוזרי ג ו). בהכרה לבחון הנמצאות כלם כפי מה שהם עליו (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). החמר מחיצה גדולה ומסך מונע השגת השכל הנפרד כפי מה שהוא עליו (שם ג ט). כל מה שהוא בטבע ההויה וההפסד הנה השתנותו ממה שהוא עליו אצל משה ע"ה הוא משער האפשר וכו' והעולם הזה כפי מה שהוא עליו דבק אל מציאות הבורא כדבוק העלול לעלה (פרקי משה כה). לא יתהפך ולא ישתנה ולא יצא מן תנאו אשר עליו הוא מותנה (מנחם גבלי הגולה, לקו"ק, כתב' 50). ומה החכמה במציאת הדברים לפי מה שהם עליו ומה המהווה מהם (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי (כ"י פרים) פרק י בסגולת נפש החכמה, אוצ"נ ג, 196). וצריך לתקן עניינים על אשר יועתקו ממה שהם עליו מההנהגות והעצות אל האמת וההנהגות הטובות (רס"ע פלקירא, רא"ש חכמ' 77). בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות (רלב"ג, מבלי ו). ולמה היה הכוכב הזה או הגלגל הזה או העולם כולו במדה הזאת שהוא עליו ולא במדה אחרת גדולה ממנה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב ג, כח:). המראה אשר שלמותה בשיראו בה הצורות היפות כפי מה שהם עליו מבלי עוות ושנוי (יהודה בן שלמה נתן, כוונת הפלוסופים לאלגזלי).—וכן שאתה עליו: ואין ראוי שתסתיר מבני אדם מה שאתה עליו מן החסידות (ר"י א"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה).

ב) מלות הקשור,—א) להביע טעם וסבה, יען, מפני: wegen, weil; parce que; because: ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא (בראשי לא כ). פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך (תהלי קיט קלו). וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי' על הוסד בית יי' (עזר' ג יא). ועם אשר: ויגף יי' את העם על אשר עשו את העגל (שמות לב לה). ואמרו על אשר עזבו את ברית יי' אלהי אבותם (דבר' כט כד). ויך לב דוד אתו על אשר כרת את כנף אשר לשאול (ש"א כד ו). ועי' אשר.—ועם כי: ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דברי לא יז). על כי עשו את הרע בעיני יי' (שפטי ג יב).—ולפני הא הידיעה: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם (דהי"ב כט לו). — ב) ובמשמ' אף על פי, למרות, obwohl; quoique; although: ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה (ישע' נג ט). על לא חמס בכפי (איוב יו יז). *על ש־: אמר הקב"ה על שאהב את ישראל (מד"ר שמות א). אמר הקב"ה אם מעכב אני עליהם הם אומרים על שאינה טובה לא הראה אותה לנו (שם במדי טז).—*על מנת ש־, *על תנאי ש־, על שם ש־, אף על פי ש־, אף על פי כן, עי' מנת, תנאי, אף.

—ג) עם אותיות היחס, כעל: בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (תהלי קיט יד).—כעל... כעל, כפי... כך: כעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (ישע' נט יח).—מעל,—א) עם פעלים המביעים הסרה או תנועה של דבר מן איזה שטח: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (בראשי ד יד). ותרם (התבה) מעל הארץ (שם ז יז). ותורד (רבקה) כדה מעליה (שם כד סו). ופרקת עלו מעל צוארך (שם כז מ). וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן (שם כט ג). ותסר (תמר) בגדי אלמנותה מעליה (שם לח יד). בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך (שם מ יט). ולפי העלות הענן מעל האהל (במדי ט יז). שמלתך לא בלתה מעליך (דברי ח ד). וירד סיסרא מעל המרכבה (שפטי ד יה). ויקם דוד מעל משכבו (ש"ב יא ב). דרשו מעל ספר יי' (ישע' לד יו). לילה עצמי נקר מעלי (איוב ל יז).—ובהשאלה: סר צלם מעליהם (במדי יד ט). ויסר כחו מעליו (שפטי יו יט). הסירי את יינך מעליך (ש"א א יד).—ב) והסרת רעה או דבר המכביד על פלוני: ויסר מעלי רק את המות הזה (שמות י יז). ויסר מעלינו את הנחש (במד' כא ז). הסר מעלי נגעך (תהלי לט יא). ויאמר לו פרעה לך מעלי (שמות י כח). שלחו נא את זאת מעלי החוצה (ש"ב יג יז).—והקל מעליך ונשאו אתך (שמות יח כב). וישתק הים מעלינו וכו' וישתק הים מעליכם (יונ' א יא-יב).—וצבא: וישב יואב מעל בני עמון (ש"ב י יד). ואלכה מעל העיר (שם כ כא). לך הפרה את בריתך את בעשה מלך ישראל ויעלה מעלי (מ"א טו יט). ועתה ברח (דוד) מן הארץ מעל אבשלום (ש"ב יט י). ויש

ישראל מעליו (במד' כ כח).—ג) ובמשמ' מאצל: ויעל אלהים מעל אברהם (בראש' יז כב). אל נא תעבר מעל עבדך (שם יח ג). ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שפט' ג יט). רחקו מעלי (ירמ' ב ה). ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (שם לב מ). הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם (יחזק' מד י). לא סר (יהוא) מעל חטאות ירבעם (מ"ב י לא). אחי מעלי הרחיק (איוב יט יג). כי קרע ישראל מעל בית דוד (מ"ב יז כא). הבדל יבדילני יי' מעל עמו (ישע' נו ג). זנית מעל אלהיך (הוש' ט א). - ד) וכמו על: ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ"ב כה כח). כי גדול מעל שמים חסדך (תהל' קח ה). כי גבה מעל גבה שמר (קהל' ה ז). ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה (נחמ' ח ה). והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע (דה"ב לד ד).—ה) מעל ל־, כמו על או ממעל ל־: ויבדל (אלהים) בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע (בראש' א ז). ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו (ש"א יז לט). וימן יי' אלהים קיקיון ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו (יונ' ד ו). יגדל יי' מעל לגבול ישראל (מלאכ' א ה).—ובמשמ' אצל: והצרעת זרחה במצחו (של המלך עזיהו) לפני הכהנים בבית יי' מעל למזבח הקטרת (דה"ב כו יט).

על¹), עול, ס"ז, עלנו, עלך, עלכם, עלו, עלם, ונ"ר *עלים, עולין,—בד כבד של עץ או של ברזל יקשרו במוסרות בצואר הבהמה ההורשת שתמשך בו את המחרשה וכדומ', Joch; joug; yoke: ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על (במד' יט ב). ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל (דבר' כא ג). ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עלות אשר לא עלה עליהם על (ש"א ו ז).—ובהשאלה, על כבד, שלטון קשה של אדון על עבדו, בפרט של מלך על בני עמו, על עמים אחרים; הכביד עלו עליהם, מלך עליהם בקשי, הטיל עליהם מסים כבדים: אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך (מ"א יב ד). אבי העמים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (שם יא). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע' מז ו).—נתן על על צואר פלוני, שעבדו אליו, עשהו לעבד לו, העבידו עבודה קשה: ועבדת את איביך וכו' ונתן על ברזל על צוארך עד השמידו אתך (דבר' כח מח). כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבכדנצר מלך בבל ועבדהו (ירמ' כח יד).—נתן את צוארו בעל מלך פלוני: והיה הגוי והממלכה וכו' אשר לא יתן צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב אפקד על הגוי ההוא (ירמ' כז ח). הביאו את צוארכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ואת עמו וחיו (שם יב).—פרק העל מעל צוארו, השתחרר מהעבדות: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (בראש' כז מ).—ושבר את עלו, שחררו: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד (ירמ' ב כ). אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (שם ה ה). שברתי את על מלך בבל וכו' נאם יי' כי אשבר את על מלך בבל (שם כח ב-ד).—שבר מטות עלו: אני יי' אלהיך אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיות להם עבדים ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות (ויקר' כו יג). והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יי' בשברי את מטות עלם והצלתי מיד העבדים בהם (יחזק' לד כז).—החת את עלו של פלוני, שחררו: כי את על סבלו וכו' החתת כיום מדין (ישע' ט ג).—סר עלו: והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן (שם י כז). לשבר אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וסר מעליהם עלו וסבלו מעל שכמו יסור (שם יד כה).—ובהשאלה, על הפשעים: נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי (איכ' א יד).—נשא על, נכנע, סבל מה שהטל עליו: טוב לגבר כי ישא על בנעוריו (שם ג כז).—ובתו"ם: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' הטמאין שבעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו' (כלים יד ד-ה). הנוגע בעול ובקטרב בעין ובעבות אפילו בשעת מלאכה טהור (שם כא ג). כמה רחבו (של התלם) מלא העול השרוני דומה לעול של כרמים (תוספתא כלא' ב א). בעול שלא

1) [בבאורים הכנענים שבאגרות עמרנה חיל, חיל (=עיל, עיל), ובערב' על a), שלשלת לקשר את הידים לערף.]

a) عل

לעבודה הכתוב מדבר (ספרי במדי׳ קכג). א״ר אבהו בעי מיניה מר׳ יוחנן משיכת עול בכמה א״ל כמלא עול (סוטה מו.). ודייני גולה אמרי כל שהעול כובשו לא הוי שיור כל שאין העול כובשו הוי שיור (ב״ב ע.).—ובהשאלה: למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות (ברכ׳ ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (אבות ג ה). נושא בעול עם חברו מכריע לכף זכות (שם ו ו). ספרי מינים שמטילים איבה ושנאה וקנאה ועול דבבות עאכ״ו שימחו מן העולם (ספרי במדי׳ טז). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (ירוש׳ ברכ׳ ד ב). אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות וכו׳ (שם שביעי׳ ו א).—ואמר המשורר: והשתוממו כלם למען סר צלם ומקל את עלם גדולים וצעירים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה). היום כמה שנים עלך משכת וימין ושמאל איננה משרכת (יוסף אבן אביתור, אלהים אמץ אם, שער השיר 15). ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי ואני ידעתי גאלי הזק והוא לעשות יפליא (ר״י הלוי, ירושלם לאוגיך). המר שב הדבש תחת לשונו ועול שם הענק על צוארונו (עדרוש הלוי, קטע כ״י גני׳, ביד ספירא).—ואמר המקונן: נשקוד נִטל עול פורכינו ויתעב שי ערכנו (איכי אספתו, קינ׳).—לפרה שהיו מבקשין ליתן עליה עול שתחרוש בשדה ולא היתה רוצה לצאת (גנזי שכטר א, גינצבורג 46).—*ומ״ר: אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע שני עולין אתה מטיל על בניך עול תורה ועול שעבוד גליות (תנחומ׳ ברכ׳ ה).—ובסהמ״א: ידיע להוי למר שהמסים והעולים שאנו דנים עליהם מתחלקים לפי הממון (מורפורגו, שמש לדקה, סו״ת ב, יז.).—ואמר הפיטן: סגלתי ראיתיך בבבליך בצער עליך פשוטה מעיליך (סגלתי אימה, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).

עלב, ממנו *עָלַב, ״עֶלֶב, ״עֹלֶב, *עֶלְבּוֹן, *עָלוּב, ״עֲלִיבָה.

***עָלַב**[1], פ״י,—עָלַב את פלוני, גרם לו צער, הכלים והשפיל אותו, כמו לָעַב, demütigen, beleidigen, : humilier. insulter ; to humiliate, insult עלובין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו׳ (שבת פח:).—ובסהמ״א: יען כי מניעת המצטרף שיצטרף ברשות חבירו בלי חפצו ודעתו והוא רע כי ירע בעיניו ויעלב אותו (מנחם גינלי הגולה, לקו״ק, כספמי 58). הסר ממוסריו והמסיר אמריו והמפיל דבר אחד מדבריו חומס נפשו ומשחיתה ועולב יחידתו וממיתה (לאב״ע, חי בן מקיץ). דברי נרגן במתלהמים שדבריו כאילו הוא נעלב והלום ואינו כן כי הוא העולב וההולם את חבירו (ר״י בן נחמיאס, פי׳ משלי יח ח). ואם יצטרך לעלוב את בני ביתו להסירם מדרך הרע יעלוב בענין שלא יבעום בלבו (ר״ד אוסנהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר הפיטן: נטפו טוחי זיע עולב טפסת חן בבואי ללבלב ומסוך פי צוף וחלב יכין לו מחשבות לב (רסע״ג, פתיחי לאזה״ג מלות, קובץ מעשה ידי גאוני קדמוני ב, 28). וזויות לב ביד עולב שבויות לבני אמה ובחורים מתעלפים בצמא (על נהרות, קיני תימני).

- נפעי, *נֶעֱלַב,—שעלבו אותו: הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין וכו׳ (יומ׳ כג.).—ואמר הפיטן: מלך יושב על כסא דין קטון וגדול משלב ורואה מי שב בכל לב ומי שב בכלב ינקום נקמת הנעלב מן העולב (מלך אחד, סליחי ער״ה). ואמרו הנה מתלאה ומה לכם להעלב על עסקי עון נצלב (רסב״י ברי אבון, אל אלהי ארכן, יוצ׳ שבת ב אחה״פ).

״עֶלֶב, ש״ז,—צער ועֶלְבּוֹן: והעלב הביאו לעשותו חמס (מנחם גינלי הגולה, לקו״ק, כספמי 58). צדייתה שמא תעשה חורים ונקבים בשחיטה ותביא עלב ועצב לעוף ולחיה ולשור (ר״י הדסי, אה״כ יד). וכל עצב ועלב ויגיעת העצמות מרחקת מאנשיך (שם קח).

״עֹלֶב, ש״ז,—כמו עֶלֶב: חבוש מחין עוצבי ועלבי (רסב״ג, ארוממך, רשות לנבודה).

***עֶלְבּוֹן**, ש״ז, מ״ר עֶלְבּוֹנִים,—עִנוּי, כלמה, שפלות, : Demütigung, Beleidigung; humiliation; insult(e) והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (ר׳ מאיר, אבות ו ב). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה (ר׳ יהושע בן לוי, שם). מי כמוך באלים מי כמוך באלמים שומע עלבון בניך ושותק (מכי׳ בשלח, שירה ח). אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו עלבון

[1]) [כך בארמ׳; ובערב׳ עַלַב a).

a) علب

אביו תבע (ר׳ שמעון בן אלעזר, שבת כה:). מי שמבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני (ר׳ חנינא בן הרדיון, ע״ז יח.). אתה אל ראי א״ר אייבו אתה הוא הרואה בעלבון של עלובין (מד״ר בראשי׳ מה). בעודני חי אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני (שם שם). מה האתון שאין לה וכו׳ נצטויתי לתבוע עלבונה מידך אומה שלימה שאתה בא לעוקרה עאכ״ו (שם במדי׳ כ). קבל עליך דברי תורה בצער ואל תהי מבקש עלבונך (דא״ז ב).—ובסהמ״א: אוי להם לאותן הדיינים שנהגו בכך מעלבון תורת משה שבזו דיניה והשפילוה עד ארץ (רמב״ם, סנה׳ כה ד). ואם רצו לפטור גמי אחד מפורעי המס לגמרי עד כך וכך שנה מפני עלבונו או מפני הפסדו או מפני שגרבו השלטון כותבין עליו כפי מה שיראו (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרות 138).—ואמר המשורר: ואביהם רואה עלבונם בעת צרתם ואין עונם (ראב״ע, אוי כי לבי).—ואמר הפיטן: נושא עון ורואה בעלבון מחשב חשבון כחכם ונבון (מי ימלל, מוסף יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קכה.). — ומ״ר: ושירי ביד עושק זמני ועלבוניו כגבור ואין חרב בידו כאלו לא גבירי בנו נתן גדודיו ולגיוניו (קטע כ״י גני׳, JQR. NS. I. 242). והנה הם עשו נגדו (נגד יוסף) שלשה עלבונים (ר״י אברבאנל, פי׳ התורה, מקץ, ד״ה ויקחו האנשים את המנחה).—ואמר הפיטן: מדיו אמונה לאל הצילני נא מעלבונים פן יבא והכני אם על בנים (אדם בקום, סליחי תעני׳ אסת׳).

עלג[1], ממנו עִלֵּג, *עָלֵג, *עִלְּגָה, *עִלְּגוּת, *עִלְּגִי.

עִלֵּג, ש״ז, מ״ר עִלְּגִים,—בעל מום שאינו יכול לדבר היטב, שלשונו אינה ממהרת לדבר stammelnd; bègue; stammering: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עִלְּגִים תמהר לדבר צחות (ישעי׳ לב ד).—ובסהמ״א: ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה ומפני ענין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלג (רמב״ם, תפלי׳ א ד). וכן העלג כגון מי שקורא לאל״ף עי״ן או לעי״ן אל״ף וכל מי שאינו יכול להוציא את האותיות כתיקונן אין ממנין אותו שליח צבור (שם ח יב). יש מקומות שאנשיהם עלגים ומפסידין את הלשון ומכנין על דבר בדבר אחר הולכין שם אחר הכנוי (הוא, נדרי׳ א טז). והעלגים מכנין אותה (את השבועה) ואומרים מוהא כיון שאמר לשון שמשמעו וענינו שבועה הרי זה חייב כמי שהוציא לשון שבועה (הוא, שבועי׳ ב ה). ולא השבועה בלבד אלא כל כינויי שבועה כשבועה כגון שהיו אנשי אותו מקום עלגים והיו קוראים לשבועה שבותה או שקוקה וכו׳ (שם). והוספתי תימה האיך יהיה טבע בן שנולד בין העלגים (הוא, אגרי, אגרי הרמב״ם, י.). העלג אעפ״י שהוא אנוס צריך להזהר בכל כחו ושימעט בדבורו בדברים שהוא עלג באותיותיהן (רד״ק, מכלול, ענ.). מי שהיה עלג או מקומות שהכל עלגין ודרכן לומר במקו׳ נזיר נזיק נזית או פזית ואמר אחד מלשונות אלו על עצמו וכו׳ הרי זה נזיר (ר״א הלוי מברצלונה, החנוך שעד). ש״מ נשתתק כפקח הוא אלא שאינו יכול להגיד כמו העילגים (עיטור ז א). ויש מקצת מבני אדם אשר לשונם עבה מאד ולא יוכלו לדבר כהוגן והם נקראים עלגים וכבדי לשון (אבי הרלב״ג, סעה״ש ט). ואחרים שלשונם דבוק מלמטה ולא יוכלו לדבר וכל אלה נקראים עלגים וכבדי לשון (ר״מ אלדבי, ש״א ד, נב.). העלגים יבוא להם השלשול הארוך בסגולה (פרקי אבוקרט ו לא, כ״י ברלין).—מדבר בלשון לעז, מקלקלת: ומימי קדם היו חסידי עולם בלשון הקדש שמחים והיום פריצי עמנו וכו׳ וכל בניה עזבו לשונם ושבו עלגים ובספם היה לסיגים (ר״י חריזי, תחכמוני, הקדמי׳ ז). ותמנעו אותם מן לשון העלגים אשר היתה לנו למורשה מאבותינו האחרונים לבשתנו ולבשת אומתנו (יל״ג, אגרי׳ א פח). — ואמר המשורר: החוחים שם שוחות וחונות כנחות ועלג הצחות בפשר נפגרים (תלמידי דונש, תשו׳ 11). איה צבי עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה (ר״ש הנגיד, איה לבי עלג). כל עלגי העוף למינו החליף וסיר לעמת נגנים פצחו (רמב״ע, אם קדמו אוריו). ושפתי עלגים צחות יזובון לקומם בניני גיל ההרוסים (הוא, הרים מר).

עָלַג, קל לא נמצא.

—פעי׳, *עִלֵּג, בינ׳ מְעַלֵּג,—עשה שיהיה עִלֵּג, קלקל את הלשון: התכונן בני בשפת הקדש למצחצחיה ונוסה ממעלגיה ומנחתיה (דונש, על רקע״ג 11).

—התפ׳, *הִתְעַלֵּג,—נעשה עִלֵּג, דבר בעִלֵּג: באלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר ובהם יתבונן אמרי שפר לדבר צחות וכו׳ יצמצם מליו ולא יתעלג כמו

[1] [כמ׳ לעג.]

כמו (מנחם בן סרוק, הקדמ׳, Literat. Histor. Mittheil. II, דוקס 130). עתה אפרשם למחלקותם לבעבור לא תתעלג כמו כל לשון ולא תתעלג כמו כל שפה (מנחם בן שלמה, אבן בוחן, עטרת לבי לגרץ, 111). — ואמר הפיטן: יה ילבין כשלג חט מאדם כשני ופה קטיגור כמתעלג ילבין ולא ילשין (במקדש אל והיכלו, מנחי יוה״כ, מחז׳ רומני).

עִלְּגָה, ש״נ, — לעז, קלקול הלשון, Verderbnis (der Sprache); corruption (de la langue; of language): נגלינו אף אחריו בכל שערי ארץ ואיי הימה לא היה גוי שלא באו בו נדחינו גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו ותלט עלגתם על שפר אמרינו ולא נכון כן (רסע״ג, ספ׳ האגרון, הקדמ׳ כד).

עִלְּגוּת, ש״נ, — כמו עִלְּגָה, תכונת העִלֵּג, Stammeln; bégaiement; stammering: לשון עלגים תמהר לדבר צחות והחפץ בו עלגות הלשון (ר״י א״ח, הפרפ׳ אריב״ג, לענ). ודע כי יש נדיבות שהיא ככילות ויש מהירות הדבור שהיא כעילגות ויש חכמה שהיא כסכלות (רש״ט פלקירא, המבקש מה). קונטרס אחד שכתב האיש המקולקל המוח והמבלבל השכל כלו מלא טעות ושבושים ברב דברים ודמיונות ועלגות (ר׳ סעדיה בר׳ מימון אבן דנאן, שאלה ע״ד האנוסים, חמד׳ גנוז׳, יג:). — ואמר המשורר: כלכלה בציה דרורי למות ימינו תרעה לעתיד מגדלים ביתמות טופפו למלך בלי עלגות ואלמות (גנזי שכטר ג, דודסון 88). — ומחלת העִלְּגוּת: ויש מפגעיו (של הלשון) העלגות וכבד הלשון הנקרא בלף ובלש (קאנון ג ו ד). העלגות הבא מלחות רע בעצם הלשון (המפרש לפרקי אבוקרט ו לח). ויקרה מנשיכתו (של הלטאה) כאב חזק והתלהבות אשיי בגוף ומורסא חמה בלשון וכבדות לשון ועלגותו ורעדה ותרדמת איברים (ספר האהרסים וספר הקסוע ג, הפל׳ע 30).

עִלְּגִי, ת״ז, מ״ר נקי׳ עִלְּגִיּוֹת, — כמו עִלֵּג: ויתר מה שנמצא במערכת לשוני מן הגסות וערבוביא מלשונות עלגיות וממעוט הדיוק על דקרוק הלשון צחותו ונקיונו (רש״פ, יריעת שלמה א, הקדמ׳, יב::).

עָלֶה, ש״ז, סמי׳ עֲלֵה, כנ׳ עָלֵהוּ, מ״ר סמי׳ עֲלֵי, כנ׳ עָלֶה, *עָלִים, עָלִין, — עֲלֵי הצמח, עֲלֵה האילן וכיוצא בזה, כעין דף דק פחות או יותר גדול, עפי״ר יָרֹק הגון, שצמח מקלתי הצמחים וענפי האילנות, Blatt; feuille; leaf: ויתפרו עֲלֵה תאנה (בראש׳ ג ז). ותבא אליו היונה והנה עֲלֵה זית טרף בפיה (שם ח יא). ורדף אתכם קול עָלֶה נדף (וי׳קר׳ כו לו). כי תהיו כאלה נבלת עָלֶהָ וכגנה אשר מים אין לה (ישעי׳ א ל[1]). ונבל כֶּעָלֶה כלנו (שם סד ה). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה וְהֶעָלֶה נבל (ירמי׳ ח יג). והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא־כי יבוא חם והיה עָלֵהוּ רענן (שם יז ח). ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עָלֵהוּ ולא יתם פריו (יחזקי׳ מז יב). וְכֶעָלֶה צדיקים יפרחו (משלי׳ יא כח). הֶעָלֶה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). הקטפים מלוח עֲלֵי שיח ושרש רתמים לחמם (שם ל ד). צאו ההר והביאו עֲלֵי זית וַעֲלֵי עץ שמן וַעֲלֵי הדס וַעֲלֵי תמרים וַעֲלֵי עץ עבת (נחמי׳ ח יה). — ובתו״מ: אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית (ר׳ שמעון, שביעי׳ ב ג). אלו מותרין באכילה חלב שחלבו עובד אלילים וישראל רואהו וכו׳ ועלה של חלתית וכו׳ (ע״ז ב ז). איזו היא ערבה פסולה קנה שלה לבן עלה שלה עגול (תוספת׳ סוכ׳ ב ז). אין לוקחין קורט של חילתית אלא מן המומחה והעלה ניקח מכל מקום (שם ע״ז ד יג). אבל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף (משנה דרבא, ברכ׳ מח:). יש לה (ריאה לעוף) וישנה כעלה של וורד בין אנפים (ר׳ יוחנן, חול׳ כז.). — ומ״ר: לוף שעברה עליו שביעית רבי אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שביעי׳ ה ג). אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן (שם ז ה). המוציא וכו׳ עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת ויבשין כמלוא פי גדי (שבת ז ד). יש מהן שהילכו אחר הפרי ויש מהן שהילכו אחר העלין הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין (ר׳ יוחנן, ירוש׳ כלא׳ א ה). מהוצאת עלין ועד הפגין המשים יום (רשב״ג, שם שביעי׳ ה א). בתרומת מעשר אין העלין תלושין על העלין ולא הקלחים תלושין על הקלחים (שם, תרומ׳ יא ד). נותנין על גבי מכה בשבת שאינו אלא במשמרה א״ר תנחומא חוץ מעלי גפנים שהן לרפואה (שם שבת ו א). עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתונית האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי

[1]) [לדעת אבי הרד״ק שייך לכאן גם יפקד עָלֶיהָ (ישעי׳ כז ג).]

בפנים וכו' (ברכ' נה.). עלין[1]) אין בהם משום רפואה (מר עוקבא אמר שמואל, שבת קט.). מה זית אין עליו נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים וכו' (ר' יהושע בן לוי, מנחו' נג:). מה הגפן הזה העלים שלה מכסין על האשכלות כך הם ישראל (מד"ר ויקרי טו).— ובסהמ"א: ופי' שראכי עלין רחבין שאוחזין בארץ (ר"ח, שבת ו.). פי' עלי האילן נקראו שיחים (ערוך ערך סח). והגפן מעשה אמן היה שריגיה ועליה זפרחיה זהב (יוסיפון סו). פי' חתך עלי הלוף השוטה משישית ועתה בשביעית הוציא עלין אחרים (ר"י בן מלכי צדק, שביעי' ה ג).—ואמר המשורר: קרא אחי תשובה לך שלוחה בחפזון כמו עלה דפוקה ומי יבין כשירתך אשר מר ושמן טוב עלי ראשים מריקה (ר"ש הנגיד, ידידותך). טוב טעמו הפר ועלה תאנה תפר השיבו שדי לעפר ויגרש את האדם (רשב"ג, מי כמוך סכן). ופרחו גניהם ועלו עליהם וצצו ציציהם ופתחו זמוריהם (רמב"ע, דיואן כב, גודלי). לי ציצים לי פרי לי עלים לי שושן לי כפר ואהלים (ראב"ע, אל אחד). ומתוק ומר מהם וחמוץ בעליהם ותפל ומלות בטעם לאורותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). יניסני עלה נדף בקולו והייתי תמול מגים קהלה (עמנו', מחב' א).— עלה של נייר, דף של ספר: עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת וכו' ויהיה הדף למדת רביע עלה של נייר או יותר וכו' (ר"ש אלקוולטינו, ערוגת הבשם ל, קח.). והלומד כל היום וכל הלילה כעוף המצפצף ויביט באשר עבר מן העלין הכתובים ולא נזכר אם קראם מה יועיל לו קריאתו ויגיעו לריק (מנחם בן זרח, צידה לדרך א כא, כח.). היא השלהבת הנזכר' בזוהר פ' בלק בתחילתו דף פ"ה עמוד ב' עלה ב' (ר"ן בר"י אלמכנן, עה"מ, קרית ארבע קיג, קי.). דהא קיי"ל בברכות עלה נ' עושה אדם כל צרכיו בפת (בשמים ראש, סו"ס קלח).—עלי עתים, עתונים, Zeitungsblatt; journal; periodical: צדקו האומרים לי כי למוציא עלי עתים יאות להכיר את העם אשר ברגלו ולמלא משאלותם (יוסט, אגרי לשד"ל, קסטיליוני ח).—ובהשאלה עלה של ריאה: בד"א מלפניה של ריאה אבל על גבה אם נמצא בעלה של ריאה טריפה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 140).—ובמשם' אבר הגוף: עלים יוקח בעד איברים שהם על שוק כמו הירך (מלון למח דוד, עבריות, קכו.).

1) [פרש ר"ח: עלי ירק לצנן העין. ורש"י פרש, ז"ל: עלין כך שם העשב.]

עלה[1])

ממנו עלה, עלה, *עלה, *עלוי, עלי, עלי, עליה, עליון, *עליונות, *עליוני, *העלאה, *העלייה, מעל, א.מעלה, מעלה, *מעלותי, *מעלית.

עלה, פ"ע, עלתה, עלתה, *עלת[2]), עלית, עלית, עליתי, עלו, עליתם, עלינו, עלה, עולה, עלים, עולים, עלה, עולה עלת, עלות, עלה, עלות, עלת, עלתי, עלתה, עלתו, עלותו, עלתה, עלותה, עלותם, עלה, עלי, עלו, אעלה, אעל, תעלה, תעלי, יעלה, יעל, יעל, יעלנה, תעלה, תעל, תעל, נעלה, נעל, תעלו, יעלו, תעלינה, תעלנה, — הלך מלמטה למעלה, טפס, aufsteigen, hinaufsteigen; monter, remonter, s'élever; to go up, ascend, climb.

—א) עלה פלוני מן ארץ שפלה, מן מקום נמוך: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה (בראש' יג א). ויאמר יי' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (יהושע ד טז-יז). מי זאת עלה מן המדבר כתימרות עשן (שה"ש ג ו). ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג). ויהי אחרי לכתם ויעלו מהבאר (ש"ב יז כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת והעולה מתוך הפחת ילכד בפח (ישעי כד יח). —ובמשנה: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות וכו' (רבי יהודה, שקלי ב ד). פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג (יומ' ג ד). עדת קרח אינה עתידה לעלות (סנהד' י ג). יום תגלחת זקנו ובלוריתו יום שעלה בו מן הים ויום שיצא בו מבית האסורין וכו' (ע"ז א ג).—המקום שעלה אליו, ביחס הפעול: ויעל משם באר שבע (בראש' כו כג). ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם (שם לה א). וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר (במדי' יג יז). לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה (דבר' ל יב). פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה (בראש' מט ד). ולכן כה אמר יי'

1) משתף בלשונות השמיות, בערב' עלא a).

2) [בנוסחאות ארצישראליות, עי' Segal (Gram. of Mish. Heb., § 204-5).

a) علا

המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ"ב א ד). ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויעל בית יי' (שם יט יד). כי מעלה הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חורנים צרי צעקת שבר שמעו (ירמי' מח ה). כגבורים ירוצון (הארבה) כאנשי מלחמה יעלו חומה ואיש בדרכיו ילכון (יואל ב ז). ובעז עלה השער וישב שם (רות ד א). —ועם מלת או אות היחס: ויאמר משה אל יי' לא יוכל העם לעלת אל הר סיני וכו' (שמות יט כג). כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יי' אלהיך בו (דברי' יז ח). והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי' אל בית אלהי יעקב (ישעי' ב ג). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך (ש"א כה לה). ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ (במדי' לב ט). ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי' לאמר האעלה באחת ערי יהודה (ש"ב ב א). מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קדשו (תהלי' כד ג). והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהושי' ב ח). אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעי' יד יד).—ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש (ב"ס גניי נ יא).—ובתלמו': הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסחי' ח ג). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת ארשב"ג וכו' (גיטי' ו ו). ומסכה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים (מדו' ד ה). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה ועולין לה ביום טוב בראש האילן או על גבי גמל כשרה ואין עולין לה ביום טוב וכו' (סוכ' ב ג). כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים (סנה' קיא.). —ובסהמ"א עלה לתורה: אם לא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה וכו' (שו"ע או"ח רפב ה).—ועם ב־: לא עולין באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה (ביצ' ה ב).—עלה דרך: ויפנו ויעלו דרך הבשן (במדי' כא לג). ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה (שפטי' ח יא). וראיתם אם דרך גבולו יעלה בית שמש הוא עשה לנו את הרעה הגדולה הזאת (ש"א ו ט).—ובמשנה: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל (זבחי' ו ג).—עלה בדבר: ויחלם (יעקב) והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו (בראשי' כח יב). ולא תעלה במעלת על מזבחי (שמות כ כו). ויבא אל שער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלתו (יחזק' מ ו).—ובמשנה: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם ובזמן שהן מרובין רצין ועולין בכבש וכו' מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו (יומ' ב א-ב). עלה בכבש ופנה לשמאלו (סוכ' ד ט). החלו (הכהנים) עולים במעלות האולם וכו' (תמי' ו א). היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו הרי זה אינו גולה (מכו' ב א).

—ב) עלה אל, על, לקראת פלוני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני (בראשי' מד כד). עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון (יהושי' י ד). ויעלו אליה (אל דבורה) בני ישראל למשפט (שפטי' ד ה). וינחם יהודה ויעל על גזזי צאנו (בראשי' לח יב). ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה (שם מו כט). ומלאכים שלח (גדעון) באשר ובזבלון ובנפתלי ויעלו לקראתם (שפטי' ו לה). ומלאך יי' דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם וכו' (מ"ב א ג).—ואל יי': ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו יי' מן ההר לאמר (שמות יט ג). ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם (שם כד יב).—ולמלחמה: ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' לאמר מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם (שפטי' א א). ויעלו סרני פלשתים אל ישראל וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). וישמעו בני ישראל (כי שבטי עבר הירדן בנו מזבח) ויקהלו כל עדת בני ישאל שלה לעלות עליהם לצבא (יהושי' כב יב). ויאמר איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו (הפלשתים) לאסור את שמשון עלינו (שפטי' טו י). ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם יי' בידנו (ש"א יד י). ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלם למלחמה עליה (ישעי' ז א). רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון כי שודד מואב עלה בך שחת מבצריך (ירמי' מח יח). — ועלה אחרי פלוני: ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים (ש"א כה יג). ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי (מ"א א לה). — ומעל פלוני: ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם (בראשי' יז כב). ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמוד לפני יי' האלהים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו (ש"א ו כ). ויעל

כבוד יי׳ מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזק׳ יא כג).—ובהלחם על פלוני: לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל וְיַעֲלֶה מעלי (מ״א יה יט). ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים וכו׳ ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יי׳ ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם וַיַּעַל מעל ירושלם (מ״ב יב יט). דרש נא בעדנו את יי׳ כי נבוכדראצר מלך בבל נלחם עלינו אולי יעשה יי׳ אותנו ככל נפלאתיו וְיַעֲלֶה מעלינו (ירמ׳ כא ב).

—ג) והנושא בעלי חיים: והנה מן היאור עֹלֹת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר (ברא׳ מא ב). ושרץ היאר צפרדעים וְעָלוּ ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך (שמות ז כח). ויהי בערב וַתַּעַל השלו ותכס את המחנה (שם יו יג). לא יהיה שם אריה ופריץ חיות בל יַעֲלֶנָּה (ישעי׳ לה ט). עָלָה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקומו (ירמ׳ ד ז). כי גוי עָלָה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו (יואל א ו). בעיר ישקו בחומה ירצון בבתים יַעֲלוּ בעד החלונים יבאו כגנב (שם ב ט). שניך כעדר הקצובות שֶׁעָלוּ מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם (שה״ש ד ב).—ובמשנה: כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו (שבת יח ב). עלתה (הבהמה) לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס (ב״מ ז י). —זכר על הנקבה: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים הָעֹלִים על הצאן עקדים נקדים וברדים (ברא׳ לא י).—ובמשנה: עלה עליה (על הפרה האדומה) זכר פסולה (פרה ב ד).

—ד) וצמחים: ובגפן שלשה שריגם והיא כפרחת עָלְתָה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים (ברא׳ מ י). ויחלם (פרעה) שנית והנה שבע שבלים עֹלוֹת בקנה אחד בריאות וטבות (שם מא ה). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יַעֲלֶה בה כל עשב (דבר׳ כט כב). ואשיתהו (את הכרם) בתה לא יזמר ולא יעדר וְעָלָה שמיר ושית (ישעי׳ ה ו). תחת הנעצוץ יַעֲלֶה ברוש ותחת הסרפד יַעֲלֶה הדס והיה ליי׳ לשם לאות עולם (שם נה יג). ועל הנחל יַעֲלֶה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו (יחזק׳ מז יב). ונשמדו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יַעֲלֶה על מזבחותם (הוש׳ י ח). וימן יי׳ אלהים קיקיון וַיַּעַל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו (יונ׳ ד ו). והנה עָלָה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד לא). חוח עָלָה ביד שכור ומשל בפי כסילים (שם כו ט). — ובהשאלה קֶרֶן: ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל ולו קרנים והקרנים גבהות והאחת גבהה מן השנית והגבהה עֹלָה באחרנה (דני׳ ח ג).—ובמשנה: עלתה[1]) חזזית על רובו (של אתרוג) נטלה פטמתו וכו׳ פסול עלתה[1]) חזזית על מיעוטו וכו׳ כשר (סוכ׳ ג ו). עלו בו (בבית כנסת שחרב) עשבי׳ לא יתלוש מפני עגמת נפש (מגי׳ ג ג). תבואה שעלו בה ספיחי אסטים וכן מקום הגרנות שעלו בהן מינין הרבה וכו׳ אין מחייבין אותו לנכש (כלא׳ ב ה). הנוטע ברשות הרבים וכו׳ והעולה מאליו חייב בערלה (ערל׳ א ב). הקונה שני אילנות בתוך שדה חבירו הרי זה לא קנה קרקע וכו׳ הגדילו לא ישפה והעולה מן הגזע שלו ומן השרשים של בעל הקרקע וכו׳ (ב״ב ה ד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (תוספת׳ שביע׳ ב א). —ובהשאלה: הכהו חייב לרפאותו עלו בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור (ב״ק ח א). משלו משל למה הדבר דומה לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא כופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (שם שקל׳ א ו). כהן שעלתה לו יבלת במתניו חבירו חותכה לו בשיניו במקדש אבל לא במדינה ואם בכלי כאן וכאן אסור (שם עירוב׳ יא כ). איזהו סימניה רבי יוסי הגלילי אומר משיעלה הקמט תחת הדד (נדה ה ח). מעשה ביוסף בן פכסס שעלת נומי על רגלו ובקש הרופא לחותכה וכו׳ (ספרא אמור פרש׳ א). — עָלָה ונעשה שלם, נתחברו שבריו והיו לאחד: אילן שנפשת קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע׳ ד ו). וכן קורה שנשברה סומכין אותה בספסל או בארוכות המטה לא שתעלה אלא שלא תוסיף (שבת כג ה).

—ה) ודברים שונים, אד וענן: ואד יַעֲלֶה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (ברא׳ ב ו). ויהי בשביעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עֹלָה מים (מ״א יח מד). הנה כעננים יַעֲלֶה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו אוי לנו כי שדדנו (ירמ׳ ד יג).— שחר: וכמו השחר עָלָה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר וכו׳ (ברא׳ יט יה). עי׳ שחר.—ובמשנה: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו׳ רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד

---

[1]) בכ״י מנקד של ביהמ״ד שבמר, הגרסה: עָלְת.

השחר (ברכ׳ א א).—לבנה: שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודימו שהאיר מזרח ושחטו את התמיד והוציאוהו לבית השרפה (יומ׳ ג ב).—קיטור ועשן: והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן (ברא׳ יט כח). ויעל עשנו (של הר סיני) כעשן הכבשן (שמות יט יח).—אש ולהב: וישלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות (שפט׳ ו כא). ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך יי׳ המזבח (שם יג כ).—טל: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס (שמות יו יד). — ובמשנה: ירד לתוכו טל רבי אליעזר אומר יניחנה בחמה והטל עולה וחכמים פוסלים (פרה ט ה).—באר ומים: אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה (במד׳ כא יז). מי זה כיאר יעלה כנהרות יתגעשו מימיו מצרים כיאור יעלה וכנהרות יתגעשו מים (ירמ׳ מו ז-ח). הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה (שם מז ב).—ובמשנה: המוריד בהמה לשתות המים העולים בפיה בכי יותן (מכשי׳ ג ח). המים העולין בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי יותן (שם ה ז).—באש: וחלליהם ישלכו ופגריהם יעלה באשם ונמסו הרים מדמם (ישע׳ לד ג). ועלה באשו (של הארבה) ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות (יוא׳ ב כ).—קטרת: ועתר ענן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא).—עלתה השמועה, הבעיה: וששאלת הא דקאמר ראבה בר חנניה משמא דרב אין אומרין אהבה רבה אילא אהבת עולם ועלתה השמועה בכך (אוצ׳ הגא׳ א א, לוין 29). עשר תקנות תיקן עזרה וכו׳ ותיקן טבילה לבעלי קרואים ועלת השמועה וחזרו רבנן לפלפל בה (גיאוניקה ב, גינצבורג 249). בעיות דר׳ ירמיה הם ופשוטות הן ועלו כולן בתיקו (ר״ח, ב״מ כא:).—בגד: את חקתי תשמרו וכו׳ ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקר׳ יט יט). והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה (יחזק׳ מד יז).—ובמשנה: אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר לחתכסות באניצי פשתן וכו׳ אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו (נדר׳ ז ג). היה טעון צמר והוצד אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת׳ כם ד ד). — מורה: הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן (שפט׳ יג ה). ומורה לא יעלה על ראשו (ש״א א יא). — עלה על, עי׳ על. — גורל: והקריב אהרן את השעיר אשר עלה עליו הגורל ליי׳ ועשהו חטאת (ויקר׳ יו ט).—בשר: וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה (יחזק׳ לז ח).—מספר: ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דויד (דהי״א כז כד).—קרבן: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קשב (מ״א יח כט). כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר (ישע׳ ס ז).— ובמשנה: המזבח מקדש את הראוי לו ר׳ יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד שנאמר וכו׳ מה עולה שהיא ראויה לאישים אם עלתה לא תרד אף כל דבר שהוא ראוי לאישים אם עלה לא ירד וכו׳ (זבח׳ ט א). כשם שאם עלו לא ירדו כך אם ירדו לא יעלו וכלן שעלו חיים לראש המזבח ירדו עולה שעלתה חיה לראש המזבח תרד וכו׳ ואלו אם עלו ירדו (שם ד-ה).—ארכה: הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (ירמ׳ ח כב). ועי׳ ארכה.—ובהשאלה, נגינה עולה: ראשון אולה לעולם עולה וכו׳ ששית היא שישלא פעם יורדת ופעם עולה (דה״ט 17). — ומחשבה אודות דבר, על לב, על רוח, על דעת, במחשבה: ויאמר יהואש אל הכהנים וכו׳ כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי׳ (מ״ב יב ה). כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישע׳ סה יז). וכרו מרחוק את יי׳ וירושלם תעלה על לבבכם (ירמ׳ נא נ). ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק׳ לח י). — ואמר בן סירא: בעת שלחן אל תרבה דברים ואם עלה על לבך דבר (ב״ס גני׳ לב יב).— ובתו״מ, גם עלת: וכי עלת על לב שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידו (תוספת׳ ב״ק ט ז). וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ב א).—והעלה על רוחכם היו לא תהיה (יחזק׳ כ לב).— ובתלמו׳: וכי עלת על דעתך שאת נותן לי עד שלא יתבעוהו (מדר׳ תהל׳ים, הופמן כב ב). דכתיב ובא ויצא ופשט את בגדי הבד שאין תלמוד לומר אשר לבש וכי עלת על דעתינו כלום הוא פושט אלא מה שהוא לובש (ירוש׳ יומ׳ ז

ג). עי' דעת.—אבל הקב"ה אינו כן אלא את השמים שמים שעלו במחשבה ואת הארץ הארץ שעלת במחשבה (מד"ר ברא' א, תיאודי'). עי' מחשבה.—וכן *עלה לפני יי': כך עלתה לפני (פדר"א ג).—חמה ואף: והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך וכו' (ש"ב יא כ). ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וכו' עד עלות חמת יי' בעמו (דהי"ב לו טז).—ואמר המשורר: עולם דומה אל גוף גבר אך אברהם רוח אפו ישקוט כל עת יהיה רוצה ומאד ירגז בעלות אפו (רמב"ע, התרשים א לג-לד).—ורוח: אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל' י ד).—שועה וכדומ': ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים (שמות ב כג). והאנשים אשר לא מתו הכו בעפלים ותעל שועת העיר השמים (ש"א ה יב).—יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כח). קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני (יונ' א ב).—והגבול עלה מן העמק אל ההר: ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה ועלה הגבול אבן בהן בן ראובן (יהוש' יח ו). ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון ועלה בהר ימה (שם יח יב). עי' ירד.—*כרם: כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד (מ"ש ה ב).—והפרות לירושלים: וחכ"א יעלו הפירות (של דמאי) ויאכלו בירושלים (דמאי א ב). מעות בירושלים ופירות במדינה אומר הרי המעות האלו מחוללין על פירות ההם ובלבד שיעלו הפירות ויאכלו בירושלים (מ"ש ג ד).—קדרה: ארובה שהיא בתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה שאם תעלה אין שפתותיה נוגעות בארובה וכו' (אהל' י ו).—טומאה: טומאה תחתיה בתוכה או על גבה טומאה בוקע ועולה בוקעת ויורדת (שם).—שטרות: כל השטרות העולים בערכאות של נכרים אף על פי שחותמיהם נכרים כשרים (גיט' א ה).

—ו) במשמ' היה מעלה, עדיף: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה (דברי כח מג). רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (משלי לא כט). ובסהמ"א: אלא בודאי עלו אהדדי בדמים (רגמ"ה, ב"ב ז). שטר שכתוב בו שחייב פלוני לפלוני כך גרושי"ש לזמן פלוני בין יעלו בין ירדו (מהרי"ט, סו"מ ב, מ:).—ואמר המשורר: יעלה יפת קול מה יפו דבריך עלית עלי כל בחכמת שעריך (ראב"ע, יעלה יפת).

—ז) עלה המאכל, היה טוב לבריאות: שנות לב טוב תחת מטעמים ומאכלו יעלה עליו (ב"ס גני' ל כה).—ובמדר': האוכל אוכלין שאינם עולים על גופו עובר משום ג' לאוין (ר' עקיבא, אדר"נ כו).

—ח) *עלת המנין, היה המנין בסך הכל: וכן מררי מונה אותם מבן חדש ועולה מניינן ו אלף ומאתים (מד"ר במד' ה). אין לך בכל השבטים פחות במנין כמנשה שלא עלה מניינם אלא ל"ב אלף ור' (שם).—ובסהמ"א: וכשתצרפם עולה חשבונם מאתים ואחד ככר ואחד עשר מנה (רגמ"ה, בכור' ה.) כל אלו המספרים כל מה שהוא ממעלה אחת יחד הכל ומה שיעלה יותר מעשרה או עשרה בתכהו אחר המעלה ההיא ויעלה המחובר מ"ה אלפים ופ"ה (ראב"ע, ספר המספר א). דאפילו לא נשתתפו אלא היה לכל אחד מעותיו בביתו היה עולה לו זה הריוח או ההפסד (טוהו"מ בותפין קעו).

—ט) *עלה דבר במדה, לחשבון, למנין וכדומ', נמנה ונכלל בתוך המדה, החשבון והמנין: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלא' ב י). לא היה כלה עורב עולה מן המדה אלא ארבע אמות היה מעקה (רבי יהודה, מדו' ד ו). בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין כסדרן ואין עולין להם מן החשבון (מגיל' ג ו). ואם גלח (מי שנזר שתי נזירות) יום ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן המנין (נזי' ג ב). אין עולין (הקטנים) למנין ואין עומדין על הדוכן (ערכי' ב ו). היתה שנת שדפון וירקון או שביעית אינה עולה לו מן המנין (שם ט א). וגיזבר הולך וקורא ונותן לו מן המטבע העולה לו לפי חשבון (תוספתי שקלי ב יג). בית השלחים שלהם ובהמת אחרים בית השלחין שלהן קודמת לבהמת אחרים וכולן עולין לחשבון באחרונה (שם ב"מ יא לז). שכל נבוכדנצר דכתיב בירמיה חי היה ברם הכא מת היה ואינו עולה להם מן החשבון אית מן תניי תני עולה להם מן החשבון (ירוש' מגיל' ג ז). היה הוא חולה או שהיתה היא חולה וכו' אין עולין להן מן המינין (תוספתי יבמ' ח ד). ישיבתו בחוצה לארץ אינה עולה לו מן המיניין (כיס לקיש, מד"ר ברא' מה, תיאודי'). הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח' ז).—והפעל סתם.

במשמ' נחשב: שבת (לענין קבורה) עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינן עולין (מו"ק ג ה). רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון רבי שמעון אומר שלשה כתרים הם וכו' וכתר שם טוב עולה על גביהן (אבות ד יג).—ואמר המשורר: כי עוז לא בזמנו עלה כרפואה אחרי מות החלה (יל"ג, משלי יהודה א יט). - ועם אות היחס ל־, במשמ' נמנה הדבר לפלוני, נחשב לו, יצא בו ידי חובתו: נמצאו או שהחזירום הגנבים אלו ואלו שקלין ואין עולין לשנה הבאה (שקל' ב א). גלח (הנזיר) על הזבח ונמצא פסול תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו וכו' רבי שמעון אומר אותו הזבח לא עלה לו אבל שאר זבחים עלו לו (נזי' ו י). כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה (זבח' א א). הקומץ שנתערב במנחה שלא נקמצה לא יקטיר ואם הקטיר זו שנקמצה עלתה לבעלים וזו שלא נקמצה לא עלתה לבעלים וכו' (מנח' ג ג). הביא צפורים ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כרית' ב ג). הנוטע והמבריך והמרכיב שלשים יום לפני ראש השנה עלתה לו שנה ומותר לקיימן בשביעית (תוספת' שביעי' ב ג). מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה (ר"ה ב.). שאין הרגל עולה לו שיתעסקו בו הרבים ומלאכתו נעשית על ידי אחרים וכו' (תוספת' מו"ק ב יג). הרי שהיה נזיר ומצורע מהו שיגלח תגלחת אחת ותעלה לו לנזירותו ולצרעתו (ספרי במדי' לה). פתחה עיניה ביותר או עצמה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר' יוחנן, נדה סז.). א"ר הונא נר שיש לה שתי פיות עולה לב' בני אדם אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות כפה עליה כלי עולה לכמה בני אדם לא כפה עליה כלי וכו' ואפילו לאחד נמי אינה עולה (שבת כג:). דילמא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן (ערובי' מ.).

—י) *ועָלָה לפלוני, קרה לו, באה עליו צרה וכדומ': אמרו לו תלמידיו (לנחום איש גמזו) רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה עלתה לך כך (תעני' כא.). אמרו הראיתם נעמי שיצאה מארץ לחו"ל מה עלתה לה (ילק' רות א). באותה שעה כיון ששמעתי את קול ההזק הזה נרתעתי ונדממתי ונפלתי לאחורי עד שבא הרפיאל הדרניאל אשר נתן בי רוח ונשמה והעמידני ואמר לי ידידי מה עלתה לך (סדר רע"ג א, יג).

—יא) *עָלָה ביד פלוני, בא אל ידו, בפרט מקצת מהרבה: תרם ועלה בידו אחד מששים תרומה ואינו צריך לתרום וכו' עלה בידו מששים ואחד תרומה ויחזור ויתרום (תרומ' ד ג). מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו וכו' (יבמ' טז ד). דינר זהב שיעלה בידי ראשון הרי הוא הקדש ועלה של כסף ב"ש אומרים הקדש וב"ה אומרים אינו הקדש חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש ועלתה של שמן ב"ש אומרים הקדש וב"ה אינו הקדש (נזיר ה ב). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח' א ג). נתכוון לתרום אחד מעשרה ועלה בידו מעשרים משלשים ומארבעים וכו' תרומתו תרומה (תוספת' תרומ' ה ה). מי שנתכוון לעלות בידו בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר וכו' ממתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר (איסי בן יהודה, נזיר כג.). —ובמשמ' בא הדבר ליד פלוני, השיגו, הצליח בדבר: הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן (אביי, ברכ' לה:). בשר ודם בונה בנין בשעה שהבנין עולה בידו הוא מרחיב ועולה (מד"ר ברא' ב א).—ובספר יצירה: וכיון שצפה א"א ע"ח והביט והקר והבין וחקק והצב וצרף ועלתה בידו אז נגלה עליו אדון כל (ספר יצירה ו).— וכמו משמ' י), בא עליו: דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (ירוש' שבת ו ט).—ובלי בידו במשמ' זו, הצליח, היה מתאים וטוב: בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (ר' יוחנן, פסח' מט.).—*ובמשמ' הצליח, יכול לעשות: ויוליכוהו אל מקום כלו אורה אין חושך ואין צלמות וכו' מה שאין הלשון עולה לספר (רס"ט פלקירא, המבקש כב).

—יב) *עלה באחד וחמשים, באחד ומאה, באחד ומאתים, נסתלק ויצא ממנו: סאה תרומה שנפלה על פי מגורה וקפאה ר' אליעזר אומר אם יש בקפוי מאה סאה תעלה באחד ומאה ר' יהושע אומר לא תעלה וכו' ואם כן למה אמרו תרומה עולה באחת ומאה בשאינו ידוע וכו' לא שהתרומה עולה בחמשים ואחד אלא שהיו שם מאה ושני חצאים (תרומ' ד יא-יג). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק והפת נתערבה באחרות תעלה באחד ומאתים (ערל' ג ה).—והפעל סתם: סאה תרומה טמאה שנפלה לתוך מאה חולין טהורין ר' אליעזר אומר תירום ותשרף

שאני אומר סאה שנפלה היא סאה שעלתה וחכ"א תעלה ותאכל נקודים או קליות (תרומ' ה ג).

—נפע' נעלה, נעלית, העלות, העלו, יעלה, תעלו,—א) כמו קל, נעלה הענן: ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלותו (שמות מ לו-לז). ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל (במד' ט יז). ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו או יומים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו (שם כא-כב).—וכבוד יי': וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו (יחזק' ט ג).—ובמשמ' עלה והלך לו, נסתלק: דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם וכו' ויעלו וכו' (במד' יו כד-כז). ויאמר יואב חי יי' כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו (ש"ב ב כז). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם (ירמ' לז ה). והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן (שם יא).—וביחי' נקי' *נעלת: בעון שפיכות דמים שכינה נעלת ובית המקדש מיטמא (תוספת' יוה"כ א יב).

—ב) התרומם, היה גבוה, עליון, erhaben sein; être exalté; to be exalted: לאלהים מגני ארץ מאד נעלה (תהל' מז י). כי אתה יי' עליון על כל הארץ מאד נעלית על כל אלהים (שם צז ט).—*ורגיל כתאר של כבוד נעלה, מעלה, גבוה ועליון: כחודש ניסן תל"ד קנה האלוף כהר"ר ליזר ויינהיי' בן הנעלה כמר מאיר אופנהיי' שלי"ט המקום בב"ה דנשים (פנקס הקקדש של ק"ק וורמייסא, קכח: מק"כ ט, 11, הערה 2).—ג) שהעלה אותו: יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו [1]) על שפת לשון ודבת עם (יחזק' לו ג). הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה מבבל לירושלם (עזרי א יא).

—הפע', העלה, העלה, העלך, העלנו, והעלתה, העלתם, העלית, והעלית, העלית, העליתנו, העלית, העליתי, והעליתי, העליתיך, והעליתיך, והעליתיהו, והעליתים, העלו, העלוך, העלתם, העליתם, העליתנו, מעלה, מעלה, מעלך, מעלם, מעלה, מעלת, מעלים, מעלי, העלות, העלתך, העלתו, העלותם, העל, העלהו, העלי, העלו, אעלה, ואעל, אעלך, תעלה, ותעל, תעלני, תעלנו, תעלנה, יעלה, ויעל, ויעל, יעלני, יעלהו, יעלם, ותעל, תעלהו, תעלו, יעלו, יעלהו, יעלוהו,—עיש שיעלה, aufbringen; élever, faire monter; to bring up —א) הביא את פלוני מן מקום נמוך: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (בראשי' לז כח). ויאמר (העם אל משה) למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). זה משה האיש אשר העלנו ממצרים לא ידענו מה היה לו (שם לב א). חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון וכו' (ירמ' יו יד). הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק' לז יב). לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי יי' אלהי (יונ' ב ז). יי' העלית מן שאול נפשי (תהל' ל ד).—ובתלמו': פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער על תלמיד חכם שבה ומנו רבי עקיבא וכשעליתי ביבשה בא וישב ודן לפני בהלכה אמרתי לו בני מי העלך אמר לי דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נעניתי לו בראשי (ר"ג, יבמ' קכא.). מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור הגדול ובאו והודיעו לר' חנינא בן דוסא וכו' אמר לה בתי מי העלך אמרה לו זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (שם קכא:).—העלה שליח צבור מן התבה, מנעוהו מלהתפלל לפני הצבור: עמד שמואל הקטן ותקנה (ברכת הצדוקים) לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו (ברכ' כט.). טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו (רב יהודה אמר רב, שם).—והמקום שמעלים אליו ביחס הפעול: קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר (במד' כ כה). ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל (שם כב מא). והיא (רחב) העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ (יהוש' ב ו). ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת וכו' ויעלו אתם עמק עכור (שם ז כד). ויהי בהעלות יי' את אליהו בסערה השמים

[1]) [אמר רד"ק בפרושו, וז"ל: העי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי"ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח, ע"כ. ויש ספרים שהעין בקמץ, עי' מנחת שי, ועי' גם Kö., I ,553-4.]

וכו׳ (מ״ב ב ח). נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם ולא אנחנו זבחים מימי אסר חדן מלך אשור הַמַּעֲלֶה אתנו פה (עזר׳ ד ב).—ועם אל, ל־: תני לי את בנך ויקחהו מחיקה וַיַּעֲלֵהוּ אל העליה (מ״א יז יט). ויתן ידו וַיַּעֲלֵהוּ אליו אל[1]) המרכבה (מ״ב י יה). ואת בת פרעה הֶעֱלָה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה לה (דה״ב ח יא).—ובתו״מ: מסרוהו זקני בית דין (את הכהן הגדול) לזקני כהונה והעלוהו לעלית בית אבטינס (יומי א ה). הכל מ ע ל י ן לא״י ואין הכל מוציאין הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין (כתוב׳ יג יא). היו מעלין אותה (את הסוטה) לבית דין הגדול שבירושלים ומאיימין עליה (סוט׳ א ד). וכשבא אל אמו אמרה לו היכן היית בני אמר לה נטלני אבא והעלני הרים והורדני גבעות והעלני להר אחד (מד״ר קהל׳ א).—והֶעֱלָה לכהונה: רבי יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אליעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מ ע ל י ן לכהונה על פי עד אחד וכו׳ (כתוב׳ ב ח).—ובתפלה: יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו (תכנת שבת, מוסף לשבת).—ועם עַל: ויצא אליו בן הדד וַיַּעֲלֵהוּ על המרכבה (מ״א כ לג). ויתחזק (יחזקיהו) ויבן את כל החומה הפרוצה וַיַּעַל על המגדלות[2]) (דה״ב לב ה).—מֵעַל: וָאַעֲלֶה את שרי יהודה מעל לחומה (נחמ׳ יב לא).—ב) עשה שֶׁיַּעֲלֶה פלוני אל פלוני, לפלוני: וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר הַעֲלוּ אותו במטה אלי להמתו (ש״א יט יה). ויתפשו את המלך וַיַּעֲלוּ אתו אל מלך בבל רבלתה (מ״ב כה ו). קסומי נא לי באוב וְהַעֲלִי לי את אשר אמר אליך (ש״א כח ח).—ועל פלוני, נגד פלוני להלחם בו: הנה אנכי מעיר וּמַעֲלֶה על בבל קהל גוים גדלים מארץ צפון (ירמ׳ נ ט). וְהֶעֱלוּ עליך קהל ורגמו אותך באבן (יחזק׳ יו מ). הנני עליך צור וְהַעֲלֵיתִי עליך גוים רבים כְּהַעֲלוֹת הים לגליו (שם כו ג). וַיַּעַל עליהם את מלך כשדיים ויהרג בחוריהם בחרב בבית מקדשם (דה״ב לו יז).—ג) הֶעֱלָה מן העולם, מן החיים: אמר אלי אל תַּעֲלֵנִי בחצי ימי (תהל׳ קב כה).—ד) הֶעֱלָה מס, למס: וַיַּעַל המלך שלמה מס מכל ישראל (מ״א ה כז). וַיַּעֲלֵם שלמה למס עבד עד היום הזה (שם

[1]) [ס״א: על.]

[2]) [הירונ׳ מתרגם: turres desuper, עֲלִיָּה מגדלות.]

ט כא).—ה) הֶעֱלָה בעלי חיים: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים וְהַעַל את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח א). הַעֲלוּ סוס כילק סמר (ירמ׳ נא כז). וַתַּעַל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף (יחזק׳ יט ג). כלה בחכה הֶעֱלָה[1]) יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק׳ א יה).—ובתלמו׳: בן אנטיגנוס ה ע ל ה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו (חלה ד יא). ה ע ל ה (את הבהמה) לראשי צוקין ונפלה ומתה אינה אונס (ב״מ ז י). מה שאירש מאבא מכור לך ומה שתעלה מצודתי מכור לך לא אמ׳ כלום מה שאירש מאבא היום מכור לך ומה שתעלה מצודתי היום מכור לך דבריו קיימין (תוספת׳ ב״מ ד י).—הֶעֱלָה זכר על בהמה: עלה עליה (על פרה אדומה) זכר פסולה רבי יהודה אומר אם ה ע ל ה ו פסולה ואם מעצמו כשרה (פרה ב ד).—עשה שֶׁיַּעֲלֶה דבר, גֵרָה: כל מפרסת פרסה ושסעת שסע פרסת מַעֲלַת גרה בבהמה אתה תאכלו (ויקר׳ יא ג). עי׳ גרה.—נֵר: ועשית את נרתיה שבעה וְהֶעֱלָה את נרתיה והאיר על עבר פניה (שמות כה לז). עי׳ נר.—פקד יפקד אלהים אתכם וְהַעֲלִתֶם את עצמתי מזה (בראש׳ נ כה).—והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב לְהַעֲלוֹתָם משאת העשן מן העיר (שפט׳ כ לח).—וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה לְהַעֲלוֹת משם את ארון האלהים (ש״ב ו ב).—נשיאים: מַעֲלֶה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה (תהל׳ קלה ז).—והמקום שֶׁמַּעֲלִים אליו ביחס הפעול: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תַּעֲלֶה אתם ירושלם (דה״ב ב יה).—ועם אל: ויסעם (את דלתות שער העיר) עם הבריח וישם על כתפיו וַיַּעֲלֵם אל ראש ההר (שפט׳ יו ג). ויקהל דויד את כל ישראל אל ירושלם לְהַעֲלוֹת את ארון יי׳ אל מקומו אשר הכין לו (דה״א יה ג).—ולפלוני, אל פלוני: וַיַּעֲלוּ לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים (שפט׳ יו ח). ומעיל קטן תעשה לו אמו וְהַעַלְתָה לו מימים ימימה (ש״א ב יט). רדו הַעֲלוּ אתו (את ארון יי׳) אליכם (שם ו כא). וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא הֶעֱלָה מנחה למלך אשור כשנה בשנה (מ״ב יז ד).—ועם עַל:

[1]) [אמר רד״ק ז״ל: ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה״א נקודה בצרי והעי״ן בשוא ופתח וכמוהו למה העברת העבר (יהוש׳ ז ז), ע״כ.]

גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה יַעְלֵם יי' עליך עד השמדך (דברי כח סא). וַיַּעֲלוּ עפר על ראשם (יהוש' ז ו). עי' עפר. בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים הַמַּעֲלֶה עדי זהב על לבושכם (ש"ב א כד). ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב יַעֲלֶה על הצנה האחת (מ"א י יו). כי אַעֲלֶה ארכה לך וממכותיך ארפאך (ירמי' ל יז). עי' ארכה. ונתתי עליכם גידים וְהַעֲלֵתִי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור (יחזק' לז ו). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה וְהַעֲלֵיתִי על כל מתנים שק (עמוֹ' ח י).—ובתלמו': המעלה את העוף עם הגבינה על השלחן אינו עובר בלא תעשה (חולי' ח ג). שכר את החמר ואת הקדר להביא פריפרין וחלילים לכלה או למת ופועלין להעלות פשתנו מן המשרה וכל דבר שאבד וחזרו בהן (ב"מ ו א). המעלה מן הפקעת לחברתה מן הסליל לחברו וכו' (נגעי' יא ט). צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור העלתו כל שהוא מן המים טמא (מכשירי' ד ו). כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד וכו' (בכורי' ג ב). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק אלא אומ' לו העלם שנאכלם ושנשתם בירושלם (תוספת' שביעי' ו כג). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א"ל עירבת לי בהן קב חומטין א"ל לאו א"ל מוטב אם לא העליתה (שבת לא.). מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים להעלותן לראש הדימוס (תוספת' ב"מ יא ה). ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד (ר"ה ב ג). צלוחית שפיה צר טובל ומעלה כדרכו (פרה יד ב). שיכול לומר לו למחר אתה יוצא מסנה ומעלה[1]) לפני עשבים (ב"מ ט ד). וכן תלתן שהעלית מיני עשבים אין מחייבין אותו לנכש (ירוש' כלא' ב ו).—ובספה"א: האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיט' ז ה).—השחין והמכוה והקרח ונעשו צרבת טהורים הראש והזקן עד שלא העלו שער (נגעי' ז א). מחט שהעלתה חלודה אם מעכבת את התפיר' טהורה (כלים יג ה). מעלין אזנים בשבת[2]) (רבה בר זוטרא א"ר חנינא, ע"ז כח:). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה וכו' (כלים א ה). זאת אומרת מוח בפנים אינו מעלה ארוכה מבחוץ (חולי' קכח.). מוגמר כיון שהעלה עשן צריך לברך (ר' זעירא בשם ר' ירמי', ירוש' ברכ' ו ו). בית אבטינס היו בקיאין במעשה קטורת וכו' והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן (יומי לח.).—ובספה"א במשמ' לעַשֵּׁן: לשתות קאווי ומעלה עשן בחנות של גוי שהוא מושב לצים (פלא יועץ, כח).—וּמַעֲלֶה עשן, שם צמח: אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חיורין עתיק מלח סדומית רובע הקב מעלה עשן כל שהוא (ירוש' יומי' ד ה). אמרתי לו (לאחד מבית אבטינס) בני למה בכיתה אמר לי על כבוד של בית אבא שנתמעט ולמה שחקתה אמר לי על הכבוד המתוקן לצדיקים לעתיד לבא ומה ראית מעלה עשן לנגדי (ספ שקל' ה א). — והֶעֱלָה שטרות, עי' קל: ראובן הפקיד מעות ביד שמעון להתעסק בהם ונתן לו רשות להעלות השטרות בשמו ואחר כך נתנם לו במתנה בלא כתיבה לא קנה (ש"ע חו"מ הלוואות סו ס).—*ועם ב־ במקום את: החלו מעלים באפר על גבי התפוח וכו' (תמי' ב ב-ג).—ובינ' נקי' מַעֲלֶת, כמו מַעֲלֶה: עמד השוכר והקדישה הרי זו מקודשת עד שתצא מרשותו ומעלת שכר לבעלים ומעלת שכר להקדש (תוספת' ב"מ ט לג). והיתה מעלת להם דגים שמנים יותר מצרכם (ספרי במדי' לה).—ובספה"א: אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה (אבן ירחי, המנהיג, ד.).—ו) ודבר מפשט, חמה ואף: לְהַעֲלוֹת חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (יחזק' כד ח). מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יַעֲלֶה אף (משלי' יה א).—ובמדר': בשעה שהיה יהודה מעלה חמה היו שערות לבו בוקעות כליו ויוצאות (מד"ר ברא' צג).—גלולים על, אל לב: בן אדם האנשים האלה הֶעֱלוּ גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נוכח פניהם (יחזק' יד ג). איש איש מבית ישראל ומהגר אשר יגור בישראל וינזר מאחרי וְיַעַל גלוליו אל לבו וכו' (שם ז).—*שֵׁם: היה מגדל לו את הכלב והעלה לו שם על שם אביו (ע"ז נד:). שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה כרך גדול לעצמו והעלה לו על

[1]) [במשנ' שבגמר' ובגמר' ובמדב"מ: מעלת, ועי' ד"ס.] — [2]) [גידי אזנים פעמים שיורדין למטה ומתפרקין הלחיים וצריך להעלותן ויש סכנה בדבר (רש"י).]

שם הרי ארץ ישראל (חול׳ ס:).—הֶעֱלָה חן, מצא חן: עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל עת בשם שהעלית חן לפני בשעה זו (מד״ר ברחש׳ ט).—״וזכרון: עוד הנני מצוה ומחלה פני מעלתכם שתעלו זכרון נשמתי מדי שבת בשבתו (מוחת ר׳ כתנחל טרבוט, חולר טוב MWJ. 1887, 17).—ו) ובמשמ׳ העדיף, החשיב יותר, עשה למעלה: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אַעֲלֶה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל׳ קלז ו). — ובמשנה: אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן (כתוב׳ י ב). על של שיש נותנין לחם הפנים בכניסתו ועל של זהב ביציאתו שמעלין בקדש ולא מורידין (שקל׳ ו ד). — ודבור לא מַעֲלֶה ולא מוריד, אין לו שום חשיבות: מוח זה לא מעלה ולא מוריד (חול׳ מה:). דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (גיט׳ נב:).—ובסהמ״א: כי לעולם היה לאדם יכולת לדקדק ולומר בכל שיעור שאין מעלה ומוריד בו לפחות או להוסיף ממנו משהו (ריטב״א, פי׳ ר״ה א, עז:).—ח) העלה קרבן על המזבח, או עשה שיעלה באש: ויקח (נח) מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור וַיַּעַל עֹלֹת במזבח (ברחש׳ ח כ). עי׳ עָלָה. לא תַעֲלוּ עליו קטרת זרה (שמות ל ט). וַיַּעַל בלק ובלעם פר ואיל במזבח (במדי׳ כג ב). בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך הֶעֱלִית מנחה (ישעי׳ נז ו). — ובלי פעו׳: והשבתי למואב נאם יי׳ מַעֲלֶה במה ומקטיר לאלהיו (ירמ׳ מח לה). ובדבר יום ביום לְהַעֲלוֹת כמצות משה לשבתות ולחדשים וכו׳ (דהי״ב ח יג). וככלות לְהַעֲלוֹת ברעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו (שם כט כט).—וכמשנה: שחט מבפנים והעלה בחוץ חייב שחט בחוץ והעלה בחוץ פטור שלא העלה אלא דבר פסול (ר״י הגלילי, זבחי׳ יג א). המעלה מבשר חטאת מבשר אשם וכו׳ (שם יד ג).—שור זה עולה אומדים כמה אד מרוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכי׳ ח ז). אמר להם הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק וכו׳ מי מעלה אברים לכבש וכו׳ (תמיד ג א).—ט) הֶעֱלָה שכר, שִׁלם: אף זה דר בתוך ביתו של חבירו צריך להעלות לו שכר (רבי יהודה, ב״מ י ג). מעלים היו שכר ללויים (הרוצחים שגלו לעיר המקלט) דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר לא היו מעלים להן שכר (מכו׳ ב ח). אע״פ שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (ר׳ יוסף בר טביומי א״ר נחמן, ב״מ סד:).—ומזונות: לא יאמר להם צאו ועשו מלאכה ואני זן לכם אלא הם יושבין ומעלה להם מזונות (תוספתי כתובי י ב). ואם גירש הרי יפה ואם לאו יעלה לה מזונות (ירוש׳ שם ז א).—י) עשה שיעלה בחשבון, חשב, עי׳ קל ט): ואיזהו צאן ברזל היו לפניו מאה צאן ואמ׳ לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד באחרונה אסור (תוספתי ב״מ ה יד). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית אם יש לו מעות מותר ואם לאו אסור (שם גמרי מו.). ישראל שלוה מעות מן הנכרי בריבית וביקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר וא״ל תנם לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו אסור (שם עא:). אמר לו חיטים יש לי שאני נותן לך צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור (שם סב:). השוכר את השדה מחבירו בעשרה כורים חטין לשנה ואומר לו תן לי מאתים זוז ואפרנסנה ואני אעלה לך שנים עשר כורים לשנה מותר (שם סט:). כל שאילו יחלק ושמו עליו חולקין אם לאו מעלין אותו בדמים (ב״ב יג:). המקבל בהמה מן הנכרי וילדה מעלין אותו בשויה ונותן חצי דמיו לכהן (בכור׳ ב:).—ובסהמ״א: תנם (את המעות) לי ואני אעלה לך כדרך שאתה מעלה לו (אלפסי, ב״מ חמה). אין בהן כדי לזה וכדי לזה מעלין אותו בדמים ויש (לו) לומר לחבירו או מכור לי או קנה ממני (רמב״ם, שכני׳ א ה). השם פרה מחבירו ואומר לו הרי פרתך עשויה עלי בשלשים דינרין ואני אעלה לך סלע בחדש (ר״י ברצלוני, ספ׳ השטרי׳ 91). כגון שהוא משים לו בשיתוף מאה דינרין ויעלה בהן ריוח מ׳ דינרין או מ׳ דינרין הפסד (שם 112). במה דברים אמורי׳ כששני הבתים שוים וחלקו כנגד בית ולא הוצרכו לשום אותם ולהעלות בדמי׳ (שו״ע חו״מ חלוקת שותפ׳ קעב ב).—ואמר הפיטן: ורצה החתן לזכות את ישראל עם גורלו ולהעלות נכסים אלו בפרי ישוה לו (ר״י נג׳ארה, כתובה לחג השבוע׳, כב:).—ומקוי׳ לְהַעַל, כמו להעלות: אז מאז ומות בכל פועל במספר במשקל

כל לך להעל גדת בכן למשוי ממי שעל (א״ז מח״ז, יול׳ פרס׳ סקל׳).—וכהשאלה: וכל העמלים עם הצבור וכו׳ ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם (רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, אבו׳ ב ב). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו (ר׳ שמעון, שם ג ז). בין שנתן בין שלא נתן כפר ומעלין עליו כאלו לא כפר (נגע׳ יד י). מכיון שקיבלו עליהן בסב׳ פני׳ יפות העלה עליהן המקום כאילו מאיליהן קיבלו עליהן את המעשרות (ירוש׳ קדוש׳ א ט). ישראל כשהם חוטאים אין הקב״ה מעלה עליהם (מד״ר במד׳ ב). כל המעמץ את עיני הגוסס מעלין עליו כאילו הוא נוטל נשמתו (שמח׳ א ד).—הֶעֱלָה את המקוה, הֶעֱלָה אותו עד השעור, השלים אותו: יש מעלין את המקוה ולא פוסלין פוסלין ולא מעלין לא מעלין ולא פוסלין וכו׳ מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל מהם סאה לתוכו והעלהו נמצא מעלין ולא פוסלין (מקוא׳ ז א).— יא) עשה שיסתלק ויצא, שלא יפסול, עי׳ קל יב): רבי יהושע אומר תאנים שחורות מעלות את הלבנות והלבנות מעלות את השחורות עגולי דבלה הגדולים מעלים את הקטנים והקטנים מעלים את הגדולים העגולים מעלים את המלבנים והמלבנים מעלים את העגולים ר׳ אליעזר אוסר ורבי עקיבא אומר בידוע מה נפלה אין מעלות זו את זו וכשאינו ידוע מה נפלה מעלות זו את זו (תרומ׳ ד ח). התרומה מעלה את הערלה והערלה את התרומה וכו׳ הערלה מעלה את הכלאים והכלאים את הערלה וכו׳ (ערל׳ ב ב). בין יש בהן להעלות במאה ואחד בין אין בהן להעלות במאה ואחד (חול׳ לט.).—יב) הֶעֱלָה על פלוני, הבריח אותו: מעלין על אדם להלך באמצע ולא יהא נוטה לכאן ולכאן (תוספת׳ חגי׳ ב ו). —יג) הֶעֱלָה בידו, הצליח בדבר: זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום (ר׳ אליעזר בר׳ יוסי, ספרי ל:).

—הפעי, הֹעֲלָה, הֹעֲלְתָה,—שהעלו אותו: והצב גלתה הֹעֲלָתָה ואמהתיה מנהגות כקול יונים מתפפות על לבבהן (נחו׳ ב ח).—וקרבן על המזבח: וישכימו אנשי העיר בבקר והנה נתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרתה ואת הפר השני הֹעֲלָה על המזבח הבנוי (שפט׳ ו כח). הֹעֲלָה על ספר, נכתב: ויתר דברי יהושפט הראשנים והאחרונים הנם כתובים בדברי יהוא בן חנני אשר הֹעֲלָה על ספר מלכי ישראל (דהי״ב כ לד).—ובתלמו׳: לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק (מו״ק כה:).— ואמר המשורר: היה יקותיאל כתרן העלה על הר אשר בו עברים אשרו (רשב״ג, בימי יקותיאל).—ואמר הפיטן: בחורים מוטטו כשל בי לחרב ושכינה הועלה מקרב וכשלו איש באחיו כמפני חרב (איכ׳ אבבחו, קינ׳). עודנו עף כבוד ועלה ועשר מסעות הועלה עיני עוללה (שם). שפוער מזבח על מכונותיו נבללו רננתי עולות עליו כהעלו (גנזי שכטר ג, דודקון 78).— יכבד על העצם העלה משחת יעלה על חיש קל כמוין לפני רוח (גוטלובר, ממלכים של פרנקל 192).

—התפי, הִתְעַלֶּה, יִתְעַל,—א) הֶעֱלָה את עצמו, עָלָה: אל ידרך הדרך קשתו ואל יִתְעַל[1]) בסרינו (ירמי׳ נא ג).—ובתפלה: וביום השביעי נתעלה וישב על כסא קדשו (לאל אשר שבת, תפל׳ שבת, שחר׳).— וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר״ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו בו לעוף (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, יעף). ואליהו בקנאו את קנאת התורה נתעלה השמימה (ספ׳ החשוקים, הול׳ שולכ ו).—ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש למען קדושים משלכים באש (למען איתן, הושענ׳).— ב) *ובהשאלה, עלה למדרגה גבוהה, התרומם: וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה (ר׳ יהושע בן לוי, אבו׳ ו ב). מטרף בני עלית מטרפו של יוסף עלית ונתעלית מטרפה של תמר עלית ונתעלית (מד״ר ברא׳ צח). עשרה צדיקים ראשי דורות היו מלפנים ולא זכה אחד מהם להתעלה בעולם אלא אתה (פסיק׳ רבה׳ לג).—ואמר המליץ: שירה לנצח במחולות קניה מושיעה חולות מן הנשים נתעלות המשוררים עוז התהלות (הוריות הקורא, דרכבורג 148).—ואמר הפיטן: השו הרים לקבל שכינתו חפצים להתעלות ביקר תפארתו (שלמים, יול׳ ב שבוע׳).— ובספה״א: אמי שמעי דברי והסתכלי בהם והתחזקי בטוב נחמה והתעלי מהדמות לשאר נשים בעייפות החרדה ובהתעוררות יגון האבל (רס״ג אלקירה, לכי היגון 14). לפי שנפשו מתעלית על ידי

---

[1]) [ואַל, פרש רד״ק, וז״ל: אל אשר יתעלה ויתגאה בשריונו שהוא לבוש, ע״כ, וזה קשה. ובבמה ספרים הגרסה: וְאַל, וכן הסורי והירונ׳. ובת״י יש שתי גרסות: ולה, ולא, עי׳ רד״ק (הפרש׳ שרש אלה), וגם בשבע׳ הגרסות מחולקית, עי׳ (Field, Hexapla II. 728.).

האמונה במדרגה שהיא למעלה מן הדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א כא). כי המלאכים אין מלכותם מתעלית אלא מצד הכבוד הנעשה להם מזולתם (שם ב יד). הקדושה מתגלית ומתעלית בהתקדש החדש הזה (ניסן) (חמדת הימים ג, א:). וכך יכול הוא (הגוף) להתעלות בכל העולמות המזומנות לו אח"כ (רמח"ל, פתחי חכמה ב, כד.).—ומקו': הכתוב אינו מדבר רק על הצרות ושפלות אומת ישראל בזמן הגלות והתעלות' למעלה עליונה מזמן הגאולה ואילך מהקודמים (ר"י בר' אברהם, חזוק אמונה א כב). עד כי האומות העולם ואפי' מלכיהם בראותם ישועת ישראל והתעלותם למעלה עליונה בתכלית העלוי והתרוממות יתמהו עלינו תמיהה עצומה ונפלאה (שם). כי תוקף יצרו של אדם שחמתו בערה בו הוא עצמו יבא לכלל הודאה בהתעלותו למדרגת הרוחניות לעבוד את בוראו בטהרה ובקדושה (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה כו). —ובפרט דבור של שבח ביחס לאלהים: אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו אינו כן אלא העולם וכל אשר בו שלו (ר' נחמיה, מד"ר שמות מא). יוקשרו כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו ואם עשיתם כך אותה שעה אני מתעלה (שם ויקרי ל). אמרתי אעלה בתמר אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה ולא נתעליתי אלא בכם (שם שה"ש, אמרתי אעלה). — ובסהמ"א: ונתברר ונתקיים כי הקב"ה יתעלה שמו חי בעצמו (ר"ן, דרש' לב.). ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (סוא, ספר המספח, הקדמי, גולדנטל). והכל מעמד לבור' העול' ישתבח לנצח והכל ישוב אל העפ' ברצון הבורא יתעלה שמו (יוסיפון פה, פרנקפ'). וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו (ר"י א"ח, מו"ה, עבוד' האלה' ג). יתברך האל האחד העיזוז הגבור והנורא הקרוב העונה בעת צרה הקדמון הראשון הבורא יתעלה לאין קץ (הוא, תקו' מדוי הנפש לרשב"ג, ח). פעמים רוצים כי האור הנברא אשר ישכינהו השם במקום להגדלה וכו' ופעמים רוצים בו עצמו יתעלה ואמתתו (ר"ש א"ח, מו"נ א סד). איני רואה אותך אחר הגיעך לזאת המדרגה ואמתך שהוא יתעלה נמצא לא במציאות ואחד לא באחדות צריך שיבואר לך הרחקת תאר הדבור ממנו (שם סה). ומעתה לא יקשה לך דברי אברהם אבינו ע"ה אל השם יתעלה באומרו לו חלילה לך וכו' כי ליועץ המלך נתנוהו (הרקנטי, פי התורה, כה.).—*והתורה: בכל אתר את אמר הולכין אחר התורה והכא את אמר מוליכין את התורה אצלן אלא על ידי שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן (ירוש' יומ' ז א).—ג) עלה בשויו, במחירו: ויראו אותה שרי פרעה ר' יוחנן אמר מתעלה והולכת חד אמר אנא יהיב מאה דינרין ואיעלל עמה וחד אמר אנא יהיב מאתן ואיעלל עמה (מד"ר בראשי מ). פרקמטיא שאתה רואה שפלה ונתונה בארץ לך עסוק בה שסופה להתעלות ואת משתכר (תנחומי מספט' ה). —ובסהמ"א: ובסוף גמ' דברכות דרש בר קפרא זלת קפוץ קני מינה פי' סחורה שהיא בזול קפוץ קנה מינה שסופה להתעלות (ערוך ערך זל). וע"י שעושה מחיצה ונתעלה נתייקר מקום מושבו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, הלוקת שותפ' קעא א).—ובהשאלה נגינת הטעם: ושופר הפוך המשרת עם חברו ברית כרת יורד ועולה ומתעלה (דה"ט 17).

—פעי *עִלָּה,—כמו הִפְעִ', בהשאלה רומם,—א) הֶעֱלָה למעלה גבוהה, erheben; élever; exalter; to raise up, exalt: וישם שם וכו' ר"י אומר עילה אותו (מד"ר בראש' יח). ועל שפתיו יוסיף לקח שהוסיף על דברי תורה עילהו (שם שה"ש, שיר).—ובסהמ"א: עילו על חכמיו ומסר בידו אסמיו עצמו היהודים בימי: כמלאת הירדן במימיו (יוסיפון של אחימעץ, ניבויאר ב, 130). ועילנו בהרכבה נכבדת ומזג ישר ומכוון ומעלות עליונו' העלנו אשר בם משאר בעלי החיים הפרישנו (יהודה הרופא, הקדמי ומעלות המדות). — ואמר הפיטן: עליתני אל על כל בנות כי בעבורי בחורב תתה קול (הנוכה לעזרה, מוס' ב ר"ה). שלם פעלו שרת בזבולו שביעי עלו שמור מחללו (אל נשא, יוצ' שבת בראשי'). צביוני אם תעשה מלכלא צאצאי בית אביך אעלה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכ'). או על כל חיתו יער נשאת שור ועל כל ניתח עלית תשורת שור (אז, יוצ' ב פסח). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה רגשו בני עולה (אור ישע, שם מחז' איטלי א, קיב.).—ב) רומם בדברים, הִלֵּל, שִׁבֵּח loben; louer; to praise: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל וכו' לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח' י ה). כורתי בריתי שנכרתו על ידי עלי זבח שעילו אותי ונזבחו על שמי (ר"ש בן מנסיא, ירוש' סנה' י ד). אמרו יהודה שעילה

יתעלה יוסי ששתק יגלה לציפורי (סנה נג:).—ואמר הפיטן: כבוד שמך מעלים בשיר וכתחן מתפללים בחשבון ראש רגלים (אות זה, יול׳ פרס׳ החדש).

—סע׳, *עִלָּה, — שעלו אותו שנתעלה למדרגה יותר גבוהה, ואמר הפיטן: עלה ויחס שמות חמשה עגל פר אלף שור בקר כדת המשה (אז, יול׳ ב פסח).—

—ורגיל בבינ׳ *מְעֻלֶּה¹) מעולה, סות״ז, נקי׳ מְעֻלָּה, מעולה, מ״ר מְעֻלִּים, מעילים, מְעֻלּוֹת, מעולות,—נבחר, היותר טוב, vorzüglich; excellent: למאן דאמר אכסדרה מאי עליית מעולה שבבתים (ברכ׳ י:). זו היא מעולה שבברכות (רב המנונא, שם יא:). מאי עלייה אמר רבי אלעזר במעולה שבנכסיו וכו׳ אצל מעולים שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה (ב״ק טז:). המעולות שבהם יהיו בביתך (רבי יהודה בר שלום, מד״ר שמות י). אותן כלים שהיה (עשו) לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים (רשב״ג, שם דבר׳ א). שה״ש המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים (שם שה״ש, סיר). וזה משה המעולה בשבטים (שם לבבתני). אילולי שיש בידו (של אברהם) דבר מעולה לא היינו עולים לו בכך והוא מקבל (תנחומ׳ נוכר, לך לך ט). אם היה מעולה בדמים מותר (ר׳ חנינא, כלה רבתי י). אינכם מעולים ממני (ילק׳ שופטי׳ ה).—ובסהמ״א: זעירי בר חמא וכו׳ אמר לו ליוסף בן ר׳ יהושע בן לוי בוא אומר לך דבר מעולה שהיה עושה אביך (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 23). שקיום שטרות משל חכמים הוא שם עידות מעולה הוא וקרוב על צורה הוא מעיד (שם 49). אבל ודאי שבועות על דברים שהן מתקיימין בנדרים הרי זה נדר מעולה ומחזק כשבועה (תשו׳ הגא׳ הרכבי רנא). ומי לו כשמך המעולה והנאה (רה״ג, JQR. NS. 1. 234). אביר שרים ושר בן שר מעלה וראש ראשים ומשרתו עלויה (ד״ה יהודי מצרים וא״י 3, 11). וכן בשיפנה (האיש) במחשבתו אל ענין מעולה ונכבד יאמר עלה (ר״ש א״ת, מו״נ א י). מידות המעולות הם אדם עוצר מחשבותיו ונלחם עם הרהוריו (ספר חסידים תתתתשפד). ונתן לנו התורה אשר בה כל חכמה כלולה וצונו להגות בו יומם ולילה כדי להתבונן ממנ׳ דרך אמונתינו המעולה (ר״מ אלדבי, ש״א, הקדמ׳, ב.). הלא הוא כלל גדול בהבנת כונתו בכלל בספר הזה המעולה (משלי) כמו שכן היה רב ענינו בספר קהלת (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקדמ׳). מי שהוא נכבד ומעולה שלא יועיל לו הבזיון כלל (שם יא, ד״ה לידקת). ספר הכתוב שאחרי הבנין המעולה והגדול אשר עשה שלמה בבית ה׳ ובביתו באה עליו הנבואה (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״א ט, ד״ה וירא ה׳ אל שלמה שנית). אמנם הנאה הוא הדבר המשובח וטוב וערב מצד מה שהוא טוב וערב הנבחר בגלל עצמו והמעולה היא קנין משער לכל פעל הוא טוב מצד אותה ההשערה או יחשב בו שהוא טוב (ר׳ יהודה מסיר ליאון, נופ׳ צופי׳ ב ג).—ואמר הפיטן: בצלם ובדמות אותו לדמות כאחד ממנו מעלה באימות ומוראו על חיות ובהמות (במוקו מוקדום, יול׳ א סגועי׳).

—ותאר לאדם חשוב: באו לפנינו עדים ח״מ מעלות הברורים שהם המעולה כמהר״ר בנימין בכמר יוסף מארישאני יצ״ו והמעולה כ׳ משה בכמ״ר יחיאל נ״ע וכו׳ (סריד מעיר ג, קונץ על יד ט, 4). בפני המעולה כ׳ מרדכי מציפיריאנו יצ״ו ובפני המעולה כ׳ מצליח וכו׳ (שם 5).—ולנקי׳ מְעֻלִּית, מעולית: המין הב׳ מן התשובה שהיא מאהבה שלמה ויראה פנימית מעולית מאד באמרו קחו עמכם דברים (ר״י מוסקאטו, נפוצ׳ יהודי׳ לט). הנהגת ירושלים ע״י המלך הצדיק וסיעתו היתה מעולית מכל צד (שם מט).

עֹלֶה, עולה, ס״ז, מ״ר עֹלִים, עולים, סמ׳ עוֹלֵי,—א) פלוני או דבר העולה: יגיד עליו רעו מקנה אף על עוֹלֶה¹) (איוב לו לג).—ובתו״מ: מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר אל תסג גבול עולים²) (פאה ה ו).—עוֹלֵי בבל, מצרים, ירושלים: שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד (שביע׳ ו א). בור של יחיד ברגלי היחיד וכו׳ ושל עולי בבל ברגלי הממלא

¹) [נשמט מן אות מ.]

¹) [קשה. ראב״ע פרש כמו עָלָה, בהמה מניקה. גרץ ופרלס מגיהים: עלעולה, סערה. אחרים: על עֻוְלָה.]

²) [כך הגרסה בדפו׳ ובשרידי הירוש׳ (עמ׳ 40), ובמדב״ם וירוש׳ וכ״י מינכ׳ ועוד, הגרסה: עולם. אולם מן הפרוש בירוש׳ מוכח שהגרסה עולים עקר, וז״ל: רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים ותרנה אלו שירדו מנכסיהן לסמיא צווחין סגיא נהוריא (כלומ׳ לעִוֵּר קוראים רב המאור) ע״כ. ועי׳ בפירוש הרמב״ם. וגיגר (קבוצת מאמרי׳ 54) סבר שצריך לנקד עוּלים, קטנים.]

(כיל' ה ה). הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים וכו' מ ע ו ל י ירושלים אסור בישראל ומותר בכותים (נדר' ג י).—*ועוֹלֶה לקריאת התורה: במקום שנהגו ש ה ע ו ל ה עצמו קורא בקול רם אם לא סידר תחילה הפרשה פעמים שלש בינו לבין עצמו לא יעלה (שו"ע או"ח קלט א). מותר לקרות ע ו ל י ם הרבה אף על פי שקרא זה מה שקרא זה (שם רפב ג). וביום שאין בו מוסף תקנו לקרות להפרשה של חובת היום עם מניין ה ע ו ל י ם לחובת היום (לבוש שם ז). — ובמשמ' מסקנה שעולה מן החקירה, Ergebnis; résultat; result: והעולה מכל זה הוא וכו' (ר"י אברבאנל, מ"א יע). ונראה שהעולה מהגמרא ומהמדרשות הוא שהיה מאומות העולם קודם זמן התורה או באותו זמן (רשב"ץ, אוהב משפט, פי' איוב, מה:).—ובחכמת החשבון: כאשר הוכה מספר מה על מספר מורכב משלושה מספרים והיה העולה מספר מה הנה אם הוכה המורכב משני מספרים מהם על המספר המורכב מהמספרים הנשארים יהיה העולה המספר ההוא בעינו וכו' (רלב"ג, מעשה חושב 7). כתוב ה ע ו ל ה בחבורך אלו המספרים תחת הטורים ההם וכו' (שם 52). המספר המורכב מהמספרים רבים הוא כשהוכה הראשון בשני והעולה על השלישי וכן עד כלותם (שם 1). — ב) דבר שעולים בו, מעלה: ואל הכתף מחוצה לָעוֹלֶה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות (יחזק' מ מ).

*עֹלֶה וְיֹרֵד, עולה ויורד, סוח"ז,—א) קרבן המתחלף בשווי לפי מצבו של המקריב אם עני אם עשיר [1]: כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים הרי זה בעולה ויורד יש בה ידיעה בתחילה ואין בה ידיעה בסוף שעיר שנעשה בפנים ויום הכפורים תולה עד שיודע לו ויביא ב ע ו ל ה ו י ו ר ד (שבוע' א ג). שבועת בטוי וכו' וחייבין על זדונה מכות ועל שגגתה קרבן ע ו ל ה ו י ו ר ד (שם ג י). ומה הן מביאין קרבן ע ו ל ה ו י ו ר ד (הורי' ב ז). — ב) חֹד של סכין שהוא משפע: ג' מדות בסכין אוגרת לא ישחוט וכו' ע ו ל ה ו י ו ר ד [2] בסכין שוחט בה לכתחלה (רמא, הול' יז:).—ג) שם אחד הטעמים של ספרי אמ"ת: המלכים שלשה הס"פ העולה ויורד וכו' (ר' שלמה, שערי נעימה ה). הזרקא הקטן שר העולה ויורד או הרביעי הקטן כשאין להעולה ויורד משרת ולא יבואו אחר העולה ויורד ולא אחרי האתנח (שם).

א. עֹלָה, עולה, ש"נ, סמ' עֹלַת, כנ' עֹלָתְךָ, עֹלָתֵךְ, עֹלָתוֹ, עֹלָתָהּ, עֹלָתָם, מ"ר עֹלֹת, עֹלוֹת, עוֹלוֹת, כנ' עֹלֹתֵינוּ, עֹלֹתֶיךָ, עוֹלֹתֶיהָ, עֹלֹתָיו, עֹלֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיכֶם, עֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלוֹתֵיכֶם, עוֹלֹתֵיהֶם,—קרבן שנשרף כליל על המזבח, Ganzopfer; holocauste; whole burnt offering: והקטרת את כל האיל המזבחה עֹלָה הוא ליי' ריח ניחוח אשה ליי' הוא (שמות כט יח). אם עֹלָה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו (ויקר' א ג). ויאמר שמואל החפץ ליי' בעֹלוֹת וזבחים כשמע בקול יי' (ש"א יה כב). במה אקדם יי' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה (מיכ' ו ו). כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (תהל' נא יח). אז תחפץ זבחי צדק עֹלָה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים (שם כא).— ובתלמו': המתכוון לאמר תרומה ואמר מעשר וכו' עולה ואמר שלמים ואמר עולה (תרומ' ג ח). ח' דברים בעולה מצטרפין זה עם זה הבשר והחלב וכו' (מעי' ד ג). חטאת שנתערבה ב ע ו ל ה ו ע ו ל ה בחטאת אפי' א' בריבוא ימותו כלם וכו' וכן עולה שנתערבה בחובה אין כשר אלא כמנין עולות שבחובה (קני' א ג). (השוחט) שתי עולות לציבור ואין צריכין אלא אחת חייב על האחרונה (תוספתי פסחי ה ו).—העלה עֹלָה: ויבן נח מזבח ליי' וכו' ויעל עֹלֹת במזבח (ברא' ח כ). קח נא את בנך וכו' והעלהו שם לְעֹלָה (שם כב ב). והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וכו' והעליתיהו עולָה (שפט' יא לא). ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עֹלָה ליי' וכו' ואנשי בית שמש העלו עֹלוֹת ויזבחו זבחים ביום ההוא ליי' (ש"א ו יד-יה). — ובמשנה: שור זה עולה אומדים כמה אדם רוצה ליתן בשור זה להעלותו עולה שאינו רשאי (ערכ' ח ז).—הקריב עֹלָה: עור העֹלָה אשר הקריב לו יהיה (ויקר' ז ח). איש איש מבית ישראל וכו' אשר יקריבו ליי' לְעֹלָה (שם כב יח). ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו ליי' כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עֹלָה תמיד (במד' כח ג). והעֹלָה אשר יקרב הנשיא ליי' ביום השבת וכו' (יחזק' מו ד).—ובמשנה: שתי נשים שלקחו קניהן בעירוב או שנתנו דמי קניהן לכהן לאיזה שירצה כהן יקריב חטאת ולאיזה שירצה כהן יקריב עולה (ר' יוסי, הי"י

[1]) [עי' ויקר' (ה ו ז יא).]

[2]) פרש רגמ"ה: סכין שאינו שוה בחידודו.]

ח ד). כיצד מערימים על הבכור מבכרת שהיתה מעוברת אומר מה שבמעיה של זו אם זכר עולה ילדה זכר יקרב עולה וכו' ילדה זכר ונקבה הזכר יקרב עולה והנקבה תקרב שלמים (תמור' ה ח).— הביא עֹלָה: והבאתם שמה עֹלֹתֵיכֶם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם (דבר' יב ו). לא הביאת לי שה עֹלֹתֶיךָ וזבחיך לא כבדתני (ישעי' מג כג). ובאו מערי יהודה ומסביבות ירושלם וכו' מבאים עֹלָה וזבח ומנחה ולבונה (ירמי' יז כו). — ובמשנה: בש"א מביאין שלמים ואין סומכין עליהם אבל לא עולות ובה"א מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהן (ביצ' ב ד). המפריש נקבה לעולה וילדה זכר ירעה עד שיסתאב וימכר ויביא בדמיו עולה (תמור' ג ג). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין על גבי המזבח וכו' ימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהם עולות (שקל' ד ח).—שחט עוֹלָה: וישחט את הָעֹלָה וימצאו בני אהרן אליו את הדם (ויקר' ט יב).—זבח עֹלָה: מזבח אדמה תעשה לך וזבחת עליו את עֹלֹתֶיךָ ואת שלמיך (שמות כ כד). — הדיח עֹלָה: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את הָעֹלָה (יחזק' מ לח). —עשה עֹלָה: ואת השני יעשה עֹלָה כמשפט (ויקר' ה י). ועשית עֹלֹתֶיךָ הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך (דבר' יב כז). ואם תעשה עֹלָה ליי' תעלנה (שפטי' יג טז). ביום ההוא קדש המלך (שלמה) את תוך החצר אשר לפני בית יי' כי עשה שם את הָעֹלָה ואת המנחה (מ"א ח סד).—הקטיר עֹלָה: ויקטר (המלך) את עֹלָתוֹ ואת מנחתו (מ"ב טז יג). ומקטרים ליי' עֹלוֹת בבקר בבקר ובערב בערב (דה"ב יג יא). — והפשיט: והפשיט את הָעֹלָה ונתח אתה לנתחיה (ויקר' א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל הָעֹלוֹת (דה"ב כט לד).—*הבדיל בְּעֹלָה: לא הסיר לא את המוראה ולא את הנוצה וכו' ולא הבדיל בעולה פסול (זבח' ו ו). — ובסמ': והכהן המקריב את עֹלַת איש וכו' (ויקר' ז ח). ויצא ועשה את עלתו ואת עֹלַת העם וכפר בעדו ובעד ביתו (שם טז כד). ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עֹלַת הבקר (שם ט יז). עֹלַת שבת בשבתו על עֹלַת התמיד ונסכה (במדי' כח י). ושעיר עזים אחד לחטאת ליי' על עֹלַת התמיד יעשה ונסכו (שם טו). ויצוהו המלך אחז את אוריה הכהן לאמר על המזבח הגדול הקטר את עֹלַת הבקר ואת מנחת הערב ואת עֹלַת המלך ואת מנחתו ואת עֹלַת כל עם הארץ (מ"ב טז טו). ויעשו את חג הסכות ככתוב וְעֹלַת יום ביום במספר כמשפט דבר יום ביומו (עזר' ג ד). קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליי' עֹלוֹת חנם (ש"ב כד כד). עֹלוֹת מחים אעלה לך עם קטרת אילים (תהל' סו טו). — ובתלמו': עולת העוף נעשית למעלה ועולת בהמה למטה (קני' א א). עולות צבור ששחטן שלא לשמן הרי זה חייב ויקטיר אימורין לערב חטאת יחיד ועולת יחיד ששחטן בשבת לשמן וזרק דמן שלא לשמן הרי זה חייב והורצו הבעלים (תוספת' פסח' ה ז).—וסומך: וישכם אברהם בבקר וכו' ויבקע עצי עֹלָה (ברא' כב ג). וסמך ידו על ראש הָעֹלָה ונרצה לו (ויקר' א ד). ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח הָעֹלָה ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח הָעֹלָה (שם ד כה). צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת הָעוֹלָה (שם ו ב). ויקרב את איל הָעֹלָה וכו' (שם ח יח).—ובמשנה: מותר עולה לעולה מותר מנחה למנחה (שקל' ב ה). שלשה עשר שופרות היו במקדש וכתוב עליהן תקלין חדתין ותקלין עתיקין קנין וגוזלי עולה וכו' קנין הן תורין וגוזלי עולה הן בני יונה וכו' (שם ו ה). האומר קרבן עולה מנחה חטאת תודה שלמים שאני אוכל לך אסור רבי יהודה מתיר (נדר' א ד). דמי עולה יביאו עולה דמי שלמים יביאו שלמים (מעי' ג ב). אמר לו (ר' ישמעאל לר' יהושע) והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה וכו' (ע"ז ב ה). חטאת העוף שעשאה למטה כמעשה חטאת לשם חטאת כשרה כמיצה חטאת לשם עולה כמעשה עולה לשם חטאת כמעשה עולה לשם עולה פסולה (זבח' ז א). אברי חטאת שנתערבו באברי עולה וכו' (שם ח ד). תמורת עולה וולד תמורה וכו' (תמור' ג ב). ילדה שני זכרים אחד מהן יקריב עולה והשני ימכר לחייבי עולה ודמיו לחולין (שם ה ב).

ב. *עֹלָה, עולה, ש"נ, שה"פ מן עָלָה, — כמו עֲלִיָּה: ויצפה לעתות אצור המסחרים ועתות מכירתם וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזולתם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (ר"י א"ש, חו"ה, חשבון הנפש ג).

עָלָה, ת"נ, מ"ר עָלוֹת,—פרה או כבשה עָלָה, מניקה: säugend; qui allaite; that gives suck, nursing
אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עָלוֹת עלי

ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (ברא׳ לג יג). קחו ועשו עגלה חדשה אחת ושתי פרות עָלוֹת וכו׳ והשיבתם בניהם מאחריהם הביתה (ש״א ו ז). ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות עָלוֹת ויאסרום בעגלה ואת בניהם כלו בבית (שם י). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עָלוֹת ינהל (ישעי׳ מ יא). מאחר עָלוֹת הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל׳ עח עא).— ובסהמ״א: וכן הוא מנהיג גדוליהן במקלו ועלותיהם וילדיהם ינהל לאט ויניקם מדדי בעלי החלב (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, כט.).

א.*עִלָּה[1], עילה, עילא, ש״נ, מ״ר *עִלּוֹת, עילות,— עֲלִילָה, תואנה, סבה, Vorwand; prétexte; excuse, מצא עִלָּה: מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו אתא גבי דר׳ יהושע א״ל טבי עבדי מצאתי ע י ל ה לשחררו וכו׳ (ירוש׳ כתוב׳ ג ט). ע י ל ה[2] מצאו וטיהרו את ארץ ישראל (ב״מ לקיש, כתוב׳ כ:). כגון שבאו שני בני אדם בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה ואמר נגנבו כליי כ״ש ע י ל א[3] מצא (ב״ק קיד:). —ובמשמ׳ עוֹלָה: שמא ע י ל ה[4] מצאת בי (עדוי׳ ה ז). —בקש עִלָּה: ע י ל א היו מבקשין להתיר דמן של בעלי מחלוקת (ר׳ יסא, ירוש׳ פאה א א). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי אלא ע י ל ה ביקשתי להקביל פני חביריי (ירוש׳ ר״ה ב א).—נטוש זה שיצא לדע׳ תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו (שמואל, שם יבמ׳ טו ג). המוצי׳ את אשתו משום נדר לא יחזיר וכו׳ תדע לך ש ע י ל ה היה רוצה לגרשה שהרי נדר שאינו צריך חקירת חכם היה (ר׳ זעירא, שם גיט׳ ד ז). לפיכך נפלו עליהם ב ע י ל ה (פסיק׳ רבת׳ כח).— ובמשמ׳ סבה מיחדת: מעולם לא נזקק הקב״ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע״י ע י ל ה (בשם רבי אליעזר בר שמעון, מד״ר ברא׳ מה). — ובסהמ״א: כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול וכו׳ ואם לא נמצא להם ע י ל ה מודיעין אותן כובד עול התורה וכו׳ (רמב״ם, אסורי ביאה יג יד). והוא (פרעה) לרוע בחירתו בקש ע י ל ו ת ותואנות לתלות בהן ענין המכות (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לג.).— ומצוי ביחוד במשמ׳ סבה: כל תשרי שיש בו עיבור ונולד קודם רנ״ו וכו׳ וע י ל ת הדבר בזמן שמולד שלשנה מעוברת וכו׳ (רסע״ג, מספר הגלוי ריז). ואין אנו יודעין אמתת ע ל ת הדבר ואף אין אנו יודעין כי בודאי מרה ה ע י ל ה שזה הדבר תלוי בה (רס״ג, תשו׳ הגא׳ ליק א). והחלק הב׳ מצות השמע וכו׳ שנעלמו ממנו ע י ל ת איסורם וע י ל ת חיוב מצה שנתחייבנו מהן (ר״י א״ת, מו״ה, הקדמ׳ 3) והקדמון הוא שאין לו ע ל ה ומה שאין לו ע ל ה אין לו תחלה (שם היחוד ה). אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם והשתדלו לדעת ע י ל ו ת הנקוד והטעמים וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו (שם עצור׳ האלהים ד). ואם יקראו האלהים יתברך בורא הוא על דרך העברה לא על המובן מהמלה אך הוא רוצה באמרו בורא ויוצר שהוא סבתו וע ל ת ו (הוא, הכוזרי ד יג). כי שמתי תכונת שבע ביום הללתיך קודם תכונת הלך וכו׳ בעבור ה ע ל ה הנזכרת (הוא, הספרי׳ לריב״ג, הקדמ׳ 7). ויש שתהיה ע ל ת שנותו שיתבאר ממנו שמוש העבריים בקצת המלות פעם בתוספת אות ופעם בלעדי תוספת (שם 8). ואי אפשר לאמר מה הטעם וה ע י ל ה כי אות זה יורד וזה עולה או זו קטנה וזו גדולה (הורית הקורא, דרנבורג 8). וכמה חטאו המשנים אשר שמו לטוב ע ל ה ולרע ע ל ה (פי׳ ספ׳ יצירה של אבוסהל, לג). וכבר שמו אנשים מן הראשונים הבצים מן האברים הראשים ל ע ל ת בשול הזרע בהם והזרע ע ל ת ההולדה (שם עו). לפי שפרו׳ שם חחכמה ידיעת ה ע ל ו ת הרחוקות למצוא המצואים כלם מהנבראים וידיעת ה ע ל ו ת הקרובות בראיית האמת שהם מצויים ומה הם והיאך הם (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ג יח). ע ל ת תנועת העורקים ע ל ה טבעית (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כה:). כי אין כל ה ע ל ו ת הברחיות ולא פעולתם הברחית (ר״מ הנרבוני, המאמר בבחירה, ד״מ לע). לפי מה שנתבאר במופת הוא שיש בעולם נמצא מחוייב המציאות בעצמו שאין לו ע ל ה ולא דומה לו (ר״י אלבו, העקר׳ ב ו). ואמרו מקדם ירמוז ל ע י ל ה הקדומה אשר האצילה זה העדן אשר הוא עולם הרוחניות (ר׳ דוד מרקיטו, זכות אדם, ברל 15). שעומדת עליהם (על הענינים) מארבע ה ע ל ו ת הטבעיות שהם ה ע ל ת

1) [כך בארמ׳, ובערב׳ עִלָּה(a).]

2) [בנזיר (סה:), הגרסה: עילא. והערוך מביא גרסה: עלעא, צלע, וכן לפי פרוש ר״ח ובתוספ׳ (כתוב׳ שם).]

3) [הערוך גרס: ש ע י ל ה.]

4) [במדב״מ: ע ו ל ה, וכן בכמה דפו׳. ובכ״י מינכ׳: עול.]

a) علة

החמרית והצורית והפועלת והשלמית (נסים בר שלמה ר״ת, תרגו׳ מבור יצחק הרופא הישראלי, בספ׳ המג לשטיינשניידר 132). והנה זאת העלה היא סבה גדולה וממנה זאת המכשלה (מנחם גינלי הגולה, לקו״ק, נספח׳ 48). וההפרש השלישי אשר הוא שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בו מחשבה (שם 50). לא תחרש בשור וגו׳ עלת זה כי זה חלש וזה חזק (יעקב בן ראובן הקראי, שם 86). אכן ההסכמה (על התחלת השנה) נפלה מעת הכנס השמש במזל טלה וזה יהיה לעלות ידועות (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוה״ח א, ג.). ואם היתה העלה כדי שיהיו כל ישראל עושים יום אחד הלא בגלות בבל שהיו ביניהם נביאים לא חששו בשביל זה העלה (שם מ:). ואני כשעיינתי בספר רבינו ישועה נ״ע בהביאו דרך העלות הכתובות והעלות המוצאות בסדר מאמריו הבינותים בדרך אחרת (שם, עריות ז, קלב.).—ואמר המליץ: אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוחלים בתורתו נמצא מחויב יש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (JQR. NS. V. 538).—ותאר לבורא: ושכת לראש כל ראש ואדון ועלה לכל הווה ונצחו וסבתו (רש״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 1). ואחשבה ואדעה כי הוא עלת מציאות כל וסבתו (עמנו׳, חרוזים על יג עקרים, JQR. NS. V. 534).—וכן עִלָּה ראשונה: וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם ימנע מסך השגתם ואפשר שתמצא סבות סבותם עד שתגיע אל הפלכים ואחר כך אל עלות הפלכים ואחר כך אל העלה הראשונה ובאמת אמר האומר כי הכל בגזירת הבורא (ר״י א״ת, הכוזרי ה כ). הפילוסופים כמו שידעת יקראו השם ית׳ העלה הראשונה והסבה הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ א סט). ואומר בתחלה שבח וגדולה ועוז וממשלה לנורא עלילה אשׂר על כל מאד נעלה כי הוא עלה ראשונה לכל עלה (ר״מ אלדבי, ש״א, הקדמ׳, ב.).—וכן עִלַּת הָעִלּוֹת: ואמת אמר הפלוסוף באמרו לא יוכל לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלו׳ אלא נביא הדור בטבעו (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ב). וכל אשר נחקור על עלות העלות ההן למעלה נמצא מספרן פחות מהן וכל אשר תעלינה יתמעט מספרן עד שיגיע אל עלה אחת והיא עלת העלות (שם ז). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא (שם, הכוזרי א א). ואע״ת היא העילה הראשונה

כמו שקוראין אותו וכו׳ ואע״ת עילות העילות וכו׳ (ראב״ע, ספ׳ העצמים, ה). והסוד כי עילת העילות יתחייב ממנו כתר עליון שכל פשוט בתכלית הפשיטות עד שאין בינו ובין עילתו דבר אלא שוה עילה וזה עלול (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב:.). הלא טוב היה להאמין באמונת כל קהל ישראל שעילות העילות הוא אחד בתכלית האחדות ושהוא מנהיג עולמו (רמח״ל, חוקר ומקבל ז). — ואמר המליץ: תהלה לאל נורא עלילות ועלת העילות החונן לאדם המושכלות (רש״ע פלקירא, ראשי חכמ׳ 6). — ובנגוד לעלול: עוד נקח זה הענין אשר עיינו אליו מצד אחר ונאמר שהנמצאות מתחלקות אל עלה ועלול (ראב״ד, אמו״ר 47). כי הוא רם על כל רמים ועליון על כל העליונים וראש כל תחלה ועלת כל עלה ועלול (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ז). אם תהיה העלה בכח העלול בכח ואם תהיה בפעל העלול בפעל והבורא יתברך עלה בפעל ועלולו בפעל בעוד שהוא עלתו (הוא, הכוזרי ד יג). והעלה מעלתו גדולה ממעלת העלול (הוא, הקדמה א). וכשנמצא דבר שהוא עלה בלבד נדע כי איננו עלול (רמב״ע, ערוגו׳ הבושם, ליון ב, 122). וכל אחד יש בה ראש וסוף ותוך הרי שלשים ובת עלת ובת העלול הרי ל״ב בחות לנתיבות החכמה (ראב״ד, פי׳ ספ׳ יצירה, הקדמ׳, ב::). קודם בעילה הוא כל דבר שהוא עילת חבירו ואי אפשר להמצ׳ העלה בלתי העלול ולא העלול בלתי העלה (ר״י א״ת, רוח חן מ). וכמו שאומרין בעילה שהיא למעלה מן העלול (רמב״ס, יסודי התורה ב ו). ואין לאל ית׳ כונה בבריאה אבל העולם עלולו והוא העלה כדרך שהנר עלה לאורו והעמוד עלה לצלו ואי אפשר לעלה שתקדם לעלול ולא עלול בלא עלה (תלמיד הרמב״ם, אגר׳ הרמב״ס, ג:). ונחזור אל מה שהיינו בו ונאמר שהרע אמנם העלות הטוב והטוב מצד הבורא ומאצילו הראשון אי אפשר שיוסר כי עלתו לא הוסרה עד שיוסר העלול ויעלה בהעלתו עלתו (פי׳ ספ׳ יצירה לאבוסהל, לב). ובהיות אצילות השכלית דרך עלה ועלול נתחייב באחרון שבהם האחדות והפשיטות (ר״י מסיקא, מנח׳ קנא׳ 95). כי ישיגו (הנביאים) העלול באמצעות העלה שהיא השגת המאוחר עם הקודם והעלה עם העלול (שם 118). כי העלה היא אשר בהמצאה ימצא העלול (ר״ח קרשקש, אור יי׳ א ג). ואמר לא באש יי׳ להגיד שמציאותו ומהותו יתעלה נבדל ממציאות המלאכים כי

הם עלולים ואפשרי המציאות והוא ית' עלה ומחוייב המציאות (ר"י אברבנאל, מ"א יט יב). וענין ההשתלשלות הזה הממשמש ועולה יורה על עלות ועלולים (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה ד). כדעת המינים המאמינים שהוא ית' עלה והם עלולים (מנחם ג'יבלי הגולה, לקו"ק 49). לא קראוהו בשם כי אם בשם עלה (ר"א בר' אליה הקראי, עץ חיים ע). והשם עלה והעולם עלול וכבר בארנו שהעולם מחודש (שם). — ואמר המשורר: ונמשלת תלאתי לעלת קדומה ואני לה כעלולה ודמיתי זמני אש ומקריו לעצים ואני השה לעולה (עמנו', מחבר' ח). אמונתי בלבך שים ותשיג בגן עדן אכול בפרי מגדיו אמונתי באל נמצא וממציא לכל עלול ועלה בלעדיו (הוא, JQR. NS. V. 537).—ובנגוד למעֻלָל: כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ז). ואף תבנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבור וכו' ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו' מפני עמקם ודקות ענינם (שם, יחוד המעשה ה).

ב. *עִלָּה, ש"נ,—חֻלשה, מחלה[1]; Schwäche, Krankheit; faiblesse, maladie; weakness, sickness: העלה אשר יקראוהו הרופאים עלת הכבד היא עלת רוע מזג מבלי מורסא (פרקי משה כג). אמר גאלינוס דע אתה פיקוליאס שאני הייתי חושב שאין לך צריך לדבר מצואתינו בעלת הנער (חנן בן יצחק, ספר גאלינוס בהנהגת הנער הנכפה, Monats. 1894, 177).—ובהשאלה, אות עִלָּה, אות של רפיון, אות רפויה ונחה: והדומה לזה מן השמות אשר עיניהם אות עלה (ר"י א"ת, הרקמה ו).

*עָלוּב, שות"ז, נקי' עֲלוּבָה, מ"ר עֲלוּבִים, עֲלוּבוֹת,— עָנָו, שָׁפָל, מִסכּן, אֻמלל; demütig, unglücklich; humble, malheureux; lowly, unfortunate: איזהו עלוב שבעלובים זה שהוא עלוב כמשה רבינו שנאמר וכו' (אדר"נ כג). ותאמרו נשלח אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך בקשו להם מרגלים (ספרי דברי כ). ויקחו מפרי הארץ א"ר שמעון עלובים בני אדם שכך נטלו בידם (שם כג). עלוב הוא אדם זה שצריך ללמד מן הנמלה (ר"ש בן אלעזר, שם טו). מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי ב"ש (רבי אבא בשם שמואל, ערובי יג:). רבש"ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי (תעני' טז.). עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה (ר' חייא רבה, מד"ר בראשי' לד). עלוב הוא השאור שמי שברא אותו מעיד עליו שהוא רע (אבא יוסי החורני, שם). עלובה הנטיעה שמי שנטעה מעיד עליה שהיא רעה (שם). והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה והיתה הגר אומרת להם שרה גברתי אין סיתרה כגלוי (שם מה). אלו העקרות שהן אסורות בתוך בתיהן ועלובות וכיון שהקב"ה פוקדן בבנים הן נזקפות (שם עא). עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה (ר' שמעון בן חלפתא, שם שה"ש, מי' זאת עולה). מבין שניהם (פינחס ויפתח) אבדה ההוא עלובה (בת יפתח) ושניהם נתחייבו בדמיה (תנחומ' בחקותי ז). דרכן של תלמידי חכמים עניו ושפל רוח וזריז ממולא עלוב ואהוב לכל אדם (דא"ז ח). הוי עלוב ואהוב להשיב ליודעך (שם ג). אמר לו (השטן ליצחק) הא עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענית אמך וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה והזקן הזה נשתטה מזקנותו והולך לשוחטך (פסיקי רבתי מ). אמר לה (השטן לשרה) עלובה איך יקהו שניך על בנך שאינך יודעת שלזבוח הוליכו (מדרי ויושע, ד"מ ב). לעולם תהא נאה בצאתך ובבואך ותהא עלוב לאנשי ביתך (פרקי רבינו הקדוש יא, הלקוטים של גריגהוט ג, פמ).—ובסהמ"א: אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה (הלכי ס"ת, גנזי מצרים, אדלר 31). ושמו תחת אבות בנים ממלאי מקום תמיד יען כי טוב מליץ עלובים להחליץ מיד מפליץ (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 151). ובאשר הזמן ישלח חפשי הזבוב העלוב ויתן הנשר בכלוב דמוהו החכמים לכף מאזנים ישפילו היתרים ויעלו החסרים (כס"ע פלקירא, לרי הינוך, ה.). והעלוב יוסף בן חיון וכו' (תשב"ץ ד כד). ויהית מן העלובים אפי' מאשתו וב"ב אף שלא ירא מהם (ר"ד אופנהיים, הנהגות אדם, כה:).—ואמר המשורר: ותהי לבזה כאשה עזובה ביד צריה עלובה (ראב"ע, אוי כי לבי). על ידי השליכו יהבים פזר נתנו לאביונים עלובים צדקתם עומדת לעד ובספר זכרון כתובים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 62).

*עִלּוּג, ש"ז, שה"פ מן עלג, — הדבור של עִלֵּג: יש שהיו אומרים שהמופלגים בעלוג היו מדברים כן (רא"ש, נדרי י:).

[1] [מערב'.]

עַלְוָה, ס"נ, — כמו עַוְלָה, בסרוס האותיות[1]: מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עַלְוָה (הושי י ט). — ואמר הפיטן: הלכו ימותי באין שלוה וספו בלי חדוה וירשו בני עלוה מקום אהלי ([ירסוג] למלטר, קונטרי הפיוטי כו). מי אל זולל ישוה יקר או איש ישר לבני עלוה איכה יתחר את הסוסים מי עם רגלים אין לו שלוה (רמב"ע, מה לשיב, Monats. 1896, 198). צורי פדני באהבה מיד בני עלוה (ר' סעדיה בן יוסף, מטמוני מסתרים, מק"כ ט, 27).

***עִלּוּז**, ס"ז, מ"ר עִלּוּזִים, סה"פ מן עָלַז, — שמחה: ההרהור והמחשבה והעצה והעלוז והשמחה עם הקול מן הכליות ומן הלב (ר"ם דונולו, חכמוני ה). — ואמר הפיטן: צעד לאיתון בעילוזים וכליותיו מעלזים צדדיו שני זריזים (Elbog., Stud. 179).

***עִלּוּי**, עילוי, ס"ז, מ"ר עִלּוּיִים, עילויין, סה"פ מן עלה, — א) כמו עֲלִיָּה, הליכה ממקום נמוך למקום גבוה: מי זאת עולה מן המדבר עילויה מן המדבר תילוקה מן המדבר (מד"ר שה"ש ג). — ב) ובהשאלה, עליה למדרגה יותר גבוהה, חשיבות: דרך עילויו היה קרב כיצד דרך עילויו הראש והרגל החזה וכו' (ר' יוסי הגלילי, יומי כה:). הה"ד עלית למרום שבית שבי כל עלוייך לא היו אלא מן המרום (מד"ר שמות לג). אין ויקח אלא לשון עילוי שנאמר ותקח האשה בית פרעה (תנחומי במקתי ג). — ובסהמ"א: והפתאים לא יקחום על דרך המשל וכו' ולא על דרך ההפלגה בעילוי מעלה ומדרגה לעוצם גבורתו ית' במציאותו (ר' זכרי' אגרללונה, פי' משלי, הסהק בי 71). שאין כל נביא שיבוא קורא עלוי ספר מי שהקדימו כמו שלא יבוא מרע"ה קריאת עלוי נבואת אברהם יצחק ויעקב ויוסף ונח (רשב"ח, מאמר על ישמעאל, פרלס, ט). כי הפעולות ג' אם פועל מעולה או פועל פחות או ממה שלא יפול בו לא פחיתות ולא עלוי (פי' ספי' יצירה של אבוסהל, נג). שהואיל ובא לכלל עלויין שהם זנים וסועדין את הלב נעשין כמין בפני עצמן לברך עליהן ברכה מיוחדת (אבודרהם, סדר ברכות, קז:). והנה אין ספק שאת הפרידה ואם היא עלוי ותועלת אצל החשוב ההוא הנה הוא יותר מועילם מעט בכבודו והוא עמהם (ר' ידעיה הבדרשי, הפרדס א, אולה"ם ג). הגבירות הוא זמן התוספת והעילוי (רבנו בחיי, חיי שרה, ד"ה אלה שנה). ובהתפשטות עשר ספירות הנסתרות במציאות נאצלו מאמתתו עשר מעלות דקות שלמות עליונות בתכלית התקון והשלמות והעלוי (ר' שם טוב, ספי' האמונות ד יע). העילוי מהשמחה והמצוה המובחרת היא להרבות במתנות לאביונים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ג ג 7 ג). וכשהחבור הוא בידיעה כראוי הוא עלוי גדול השכינה שרויה ביניהם והקב"ה שותף עמו והוא שותף להקב"ה (שם ג א ו ו). יתעלה האל ממאמר המורדים והפושעים עלוי גדול (ראב"ח, מאזני צדק לאלגזלי, 35). שללו ממנו הידיעה בהם על צד עלוי ורוממות (ר"א בר' אליה הקרלאי, עץ חיים מט). תפארת החכמה ההיא הן מצד עלוי נושאה הן מצד מדרגת בירור מופתיה (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה יב). יתעלה בכבודך מזה וכיוצא בו עלוי רב (שד"ל, אגרי פד). זה זה הוא כבודו וזו זו היא גדולתו שכל עלויו. לא היה אלא מעצמו (ר"א לויפיל, בע"י ב, 12). — מֵעִלּוּי לְעִלּוּי: הנשמה מתעלה מעלוי לעלוי מן העולם הזה שהוא עולם הגופות לעולם הנשמות וכו' (רבנו בחיי, ברכה', ד"ה יהי מאורות). נמצא שכל הדברי' נעשית למזון זולתם אות' שהם למעלה מהם עד שהולכין מעלוי לעלוי עד למעלה (ר"י אבוהב, מנו"ה ג ג ו ו). והסוד אני לדודי תשוקתי להתעלות מעלוי לעלוי עד התיחד עמו בנשיקה (ר"מ אבן גבאי, עבודי הקדש, הקדמ' 8). — ואמר הפיטן: פדה דבקיך מתרץ וכלוי פלסם מעון ותנם לעלוי צוה ישועות משתריך בחלוי (אזון מחן, סליחי ה עי"ח). לופרת וזקוקיה יהילו ממדבר עלויה וכל מתנותיה ההונחלו נוגה תמרותיה לחזות עמים בקהלו (גנזי שכטר ג, דודסון 70). להלך ותומך בפלך בהדרת כל מלך ושרים עלויים (ד"ה יסודי מלכים וא"י ב, מן 22). — וחשיבות מיחדת, יתרון ועדיפה לדבר אחד על השני: ואם אמרנו שהיתה חלוקת הארץ לגלגלתם במספר שמות יקשה אם כן מה שברך יעקב ליוסף שנתן לו הבכורה באומרו אפרים ומנשה כראובן ושמעון וכו' ותהיה לפי זה ברכה לבטלה ומתנה בלי עילוי (ר"י אברבאנל, פי' יהוש' יד, שאלה א). וכונתם לתת עלוי לפעולות הרצוניות על הפעולות הטבעיות (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי לענין שבעה אין שום עלוי לתושב על האורח (הלבוש או"ח קלג א). ויש עילוי יותר לתורף על הטופס משום זמן שבו (שם חו"מ, סח מו). אבל רמזו גם כן שואב ר"ל השכל

---

1) [עי' ודו"ק. ובכמה ספרים הגרסה: עוֹלָה, ובס"א כתיב עלוה וקרי עולה, עי' גינצבורג.]

שוחט את הבן וכו' רוצה לומר שכובש את החומר והחומר מסכים להכבש תחתיו בעלותו גם הוא למדרגת רוחניות והוא מה שתלוי בו עלוי מדרגתו על מדרגת הנבדלים (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה לד). וישם על הארץ בהמה וחיה ועוף וכו' הכל מוכן ומזומן לאדם אשר ברא מובחר מכל הבריאה ונתן לו עלוי ומעלה על כל הנבראים (ר' אליהו, שבט מוסר א).—ג) *ערך, מחיר שויו, בפרט העלאת המחיר, עי' עלה, קל ח): עשרים וחמש הבעלים נותנין שלשים שאין מוסיפין חומש על עלויו של זה (ערכ' ח ג). אמר לאדם עילויין עלי סידורו עלי שומו עלי ערכו עלי נותן את ערכו (ירוש' נזיר ג א). אמור מעתה מקדישו אתה הקדש עילוי ואין אתה מקדישו הקדש מזבח (ערכ' ח ז). ומקדישין אותן הקדש עילוי ומחרימין אותן (תמו' ז ג).—ובסהמ"א: לשון הבאי הוא והוא נקרא גוזמא כי הוסיף בעילויו של דבר כלומר אילו היה בן אדם יכול לשתות כך היה זה שותה אף כך הוסיף עליו בעלוי תפוח (ערוך ערך גוזמא). מעילוייא דאב לפי אומר עילוי דעת וותרנותו (רש"י, כתוב' כ:). מפני שעילוי דמיהן של (פירות) חדשות אינן כפי שהן טובות כישנות אלא שאדם רוצה לישנן (רש"י, ב"מ ס.). וחלוקה זו על ידי חולקים כשרים ובקיאין במדה ובאומד קרקעות ובעילויין ובקיאין אלו בוררנום וקבלנום על עצמינו (ר"י ברצלוני, ספ' השטר' 51). והוסיפו הבעלים על עלויו אפילו פרוטה אחת (רמב"ם, ערכין וחרמין ח ו). ראובן שלוה משמעון והתנו שיעלה המנה דבר ידוע לחדש ולבטחון המנה והעלוי עשה ראובן לשמעון שטר מכר וכו' ואחרי עבור שנה או שנתים הביא שמעון לראובן לעשות החשבון ועולה לפי חשבון העילוי קרו' למאתים וכו' (ר"נ גירונדי, שו"ת, מח). אם יבא שום אדם בתוך ימי ההכרזה ויעלה הקרקע יותר מאשר שמוה ב"ד והמלוה רוצה ליקח הקרקע צריך לקבלו באותו עילוי (טוחו"מ ג ביית חוב קיד טו). אחין שחלקו והגיע החצר לאחד והבית לשני והיה לאביהם חלונות פתוחים מן הבית לחצר צריך לסותמן וכו' שלא היה דעתם בעילוי זה אלא על בנין הבית וכו' וה"ר כתב דוקא שפירשו שלא היה העילוי אלא בשביל הבנין (שם סככים קנד לז). והפסיד ראובן מאותם הסחורות שקנה משמעון סך רב שכבר לקחם בהיות המטבע בעילויו עתה כבר נפחתו משוויונם (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת סנ). ואחר כמה ימים הזר ראובן ולקח המוקטע' בחברת שמעון בעלוי גדול והוצאה מרובה (שם קנג).—ד) צמחים שעולים מאליהם, עי' עלה, קל ד): ומקיימין את העלויים[1] שבגג אבל אין משקין אותן (תוספת' שביע' א יב).—ה) *עליה של הקול בנגינה: כי יתחלקו (הטעמים) לג' חלקים ידיעה והעמדה ועלוי וכו' ומיני העלוי ששה והם זרקא וכו' (ג' ספרי דקדוק לר"י חיוג', נוט 128).—ושם לאחד הטעמים, מֻנח: תמונת העלוי הוא המונח ממש (ר' אליהו האשכנזי, ספ' טוב טעם ה). שופר מכרבל שופר עלוי ותרין חוטרין (קלונימוס, מקנה אברהם, שער בטעמי המקרא).—ו) תלמיד חכם צעיר המצין בחריפותו ובבקיאותו: אך עלוי הוא בקי בשלש בבות (יל"ג, קולו של יוד, ד 15).

*עָלוּל, שוח"ז, נק' עֲלוּלָה, ונ"ר עֲלוּלִים, עֲלוּלוֹת,— א) מה שבא מן עִלָּה, מְסֻבָּב, Folge; résultat; effect: הבחינה בברואים היא העיון בפנות העולם וכו' והדרת רוחניות העולם ועלוליו ומעולליו וכו' (ר"י א"ח, חו"ה הבחינה ג). וזה שאתה כשתקח העלה גם כן בכח תהיה היא קודמת לעלולה בזמן אמנם כשתהיה עלה בפעל יהיה עלולה נמצא במציאות העלה בפעל בהכרח (ר"ש א"ת, מו"נ א סט). מכח בלי תכלית נראה [כי] ראוי שימשך עלול בלי תכלית (ר"א הכהן אירירי, שעה"ש ה יב). אמנם הראשון הוא בעלולים עצמם והשני בהצטרפות אל סבתם (שם). ולדעתי הוא הצמצום והוא התאסף הא"ס ב"ה בעצמו בהתפרדו מעלולו (שם). אמנם בבחינת שהבלתי תכלית האמורה מצטרף אל עלוליו העתידים ע"י התפשטות מינים ממינים שונים (שם). כי ההולכים לרגלו סוברים כי הבורא ית' ראשית כל האציל שכל עלול אחד שלם בתכלית מה שאפשר (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה ח). כי שלא תאבד העלולה לא יאבד העלול ונפשות הכסילים לא תאבד באבוד גופן (ר"י אבן עקנין, מאמר על הנפש, דברי חפץ 27).— ואמר המשורר: ארץ עלולה שם לפנים קננה מינות ושמה כופרים דגרו (ר' משולם בר' שלמה, יהגו מזמותי, סיריס מקונלים, ד"א עז). ועי' עִלָּה.—ב) חולה, חלש: והחכם גאלינוס כתב בספר הסמים כי עשב שנקרא דרור מביאים אמותיהם לבנים כשהם עלולים בעיניהם ונקרא כן על שם רפואתם כצפור דרור והיא טובה מאד לכל עין ב"ח (אבי הרלב"ג, שעה"ש ד). וזכרו קצתם

---

[1]) [כך בדפו', ואצל צוק"מ: העלואן.]

שראוי שיוקח קנטרידש ויותז ראשיהם וכנפיהם ואח' יותך גויותיהם במי הדבש ויכנס העלול למרחץ ואחר ישתה זה או יאכל בו הלחם וזה אצלי סכנה גדולה (קאנון ג יד ג יג). מעשה באשה עלולה ט"ו שנים רצופים וקרה לה הריון גם הפילה הולד אבל מאז הוסר הכאב ולא חזר יותר (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש א א). ולפעמים ישתתף לו כאב גדול באופן שישתגע העלול ולפעמים בא לידי כיווץ (שם ג ד). אלו היה בסבת האויר הלא אנו רואים באותו הזמן כמה חלאים העלולים בקדחיות או כחולי הצד ולמה לא נפלו בדבר הפועל יותר חזק בגוף הנחלש (שם, מחברת הבית ג ג). כמדומה שאין תקנה לעלולי המדות לרפאותם ולשנותם להחליפם בזולתם אין תרופה למחלתם (ר"י עמדין, בירת מגדל עז, לה.).—ובהשאלה ימים עֲלוּלִים, ימים שאין לשמוח בהם, הימים שבין י"ז תמוז ות"ב: מכל מקום הימים האלו עלולים הן אין להרבות בהן מיני שמחות (שבלי הלקט, תעני' רסג). — ג) בדקדוק רפוי, בעל אות נחה: המלות העלולות העין והמלות העלולות הלמד (ר"י א"ת, הסרס' לריב"ג, הקדמ' 7). וכבר (הראה) ר' יהודה המופתים על טעותם בזה וכדומה לו מהפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל (הוא, הקדמ' 12). ומה שיהיה מן הפעלים העלולי העין פאו עין או חית או שתהיה הלמד שלו עין או חית או ריש פא הפעל ההוא ברוב דבריהם מונעת בפתח (שם 106). ומה שיהיה על דמיון פועל ממה שהוא עלול הלמד ישתנה בסמכו אל השמות הנראים (שם 126). וכל שהוא פחות משלש אותיות יאמרו שיש בו אות נעלם בתחלתו או בסופו או באמצעו כמו קם יש בו אלף נעלם נח כמו וקאם שאון בעמיך לכך היא עלולת אות אמצעית לפי שאינו יוצא בלשון (הורית הקורא, דרנבורג 38). אמרו החכמים ז"ל וינח לעולמו ביום השביעי ר"ל הפסק הבריאה בו ואפשר שיהיה מעלולי הפא או עלולי הלמד ויהיה ענינו והניח (ר"ש א"ת, מו"נ א סז). וכתב החכם רבי יונה כי סר וזעף מפעלי הכפל וראייתו שהוא פתח ואילו היה מפעלי העין היה קמץ כי התארים עלולי העין קמוצים (רד"ק, השרשי, סור).

°**עֲלוּלָה**, ש"נ, — רפיון, חֻלשה: ואם יודע האלקים עלולתך אל מכות גדולות ונאמנות ממהר האלקים לשסות עתירותיהם במי המרים אשר בידך (רס"ג, הרבע כוכות, כום ביד ה' ו). — ובדקדוק, רפיון השרש: והעלולה הזאת מכלל מה שלא הרגיש בו אדם זולתנו (ר"י א"ת, הרקמה 103).

°**עָלוּם**, ש"ז, — שה"פ מן עָלַם: ואין לשער מרכבות כבודך ואין לפרש עלום[1]) שמך (אין קלבה, מוסי' כ"ה א). לעון עבדיך עלם וכבוש בעלומך (סלח נח, מעריב יוה"כ).

°**עֲלוּמָה**, תוס"נ, מ"ר עֲלוּמוֹת, — נעלם ונסתר, ואמר הפיטן: קוממיות עלומה וגם לא בלומה כתבנית היכל רמה מאה אמה (ר' יניי, פסק' לך, גנזי שכטר ג, דודסון 8). גלומה עלומה ונקוקה דבורה על אפן חקוקה (אללה, יוצ' שבת פרה). — ואמר המשורר: רמה על מחשבת חכמתו ויגלה לרועים עלומתו ובאר מים חיים היא דתו (ראב"ע, אודה עליון). — בראשית כל יסוד הכן יסודך חקור למצוא מציאות הקדומה אמת נמצא יחיד עולם לבדו והוא קדמון וקדמותו עלומה (ר"מ אלדבי, ש"א, י, קכט). אפתח בכינור על עלומות שיר (עמנו', חרוז מיוסד על י"ג עיקרים, JQR. NS. V. 534). — וכמו עֲלָמִים, חטאות נסתרות: הטל עולה ומחספס עלומות מלבין ובוחן (אזכרה מקדס, יולי בין יוה"כ לסוכ').

א·**עֲלוּמִים**, עֲלוּמַיִךְ, עֲלוּמָיו, סמ"ר, — השנים שאדם הוא עֶלֶם. Jugend; jeunesse; youth: כי בשת עֲלוּמַיִךְ תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע' נד ד). הקצרת ימי עֲלוּמָיו העטית עליו בושה סלה (תהל' פט מו). רטפש בשרו מנער ישוב לימי עֲלוּמָיו (איוב לג כה). — ובמשמ' לח של זמן הָעֲלוּמִים: עצמותיו מלא עֲלוּמָיו[2]) ועמו על עפר תשכב (שם כ יא). — ובסהמ"א: ינהגנו על מות וכו' אמר הגאון ישיבנו לימי עלומנו וככה פירש ר' משה הכהן ספרדי ור"א פי' מגזרת נעלם (ראב"ע, שפת יתר ק). וכאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים היו כתולע אדומים (רס"ע פלקירא, המבקש, ע.). — ואמר המליץ: אני באמת והמות תאומים וינקנו שדי אם מעלומים (ר"י חריזי, תחכמוני ז). — ומ"ר עֲלוּמוֹת: חלפו כצל ימי עלומותי וקלו מנשרים שנותי ולא אזכר מזמן שמחותי לא יום ולא לילה (רמב"ע, נפשי אויתיך בלילה). — ומ"י עָלוּם: גדע רום קרנם ועלומם הקציר ובאבחת חרב שעריהם הציר (איכה תפארתי, קינ').

1) [בכמה דפו' מנקד: עֲלוּם.]

2) [כך הקרי, והכתיב עלומו.]

ב.עֲלוּמִים, — עי' עֲלֻמִים.

*עָלוּס, ש"ז, מ"ר עֲלוּסִים, שה"פ מן עָלַס,—ואמר הפיטן: זמנת בו ביום עלוס כנף רננים (אסיפה, יוצ' שבת ד אחה"פ). ישר ענגיו בעלוסים קשר לה ככתרי הדסים (ר"א הקליר, ארך הכניסה, תפארת שיבה ללונץ, 205). מלך הכבוד מלאכי המלאכים אוכלוסיו אמן לממלכת כהנים שעשועי עלוסיו (ר' מאיר בר' יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר שבוע').

א.*עָלוּף, שה"פ מן א.עלף, מ"ר עֲלוּפִים, — כמו א.עטיפה: ושער שלך אשר בפני עילופיך ועיטופיך שחור והגון כשער עדרי עזים (רשב"ם, שה"ש ד א, הוצ' ילינק).—ואמר המליץ: וגדול שם אלוף וחתול כל עלוף ובניהם חלוף (תלמידי דונש, תשו' ב, 12).

ב.*עָלוּף, ש"ז, מ"ר עֲלוּפִים, שה"פ מן ב.עלף,—התעלפות חלשה: דברי חכמי התלמוד אשר בלשון משנה עילוף הוא פריחת הרוח כמו חיישינן שמא נתעלפה (ר"ת על דונש, תתעלפנה, 84). לפעמים יקרה העלוף לרבים מחוזק מקרי הנפש ורוב מה שיקרה זה לחולים ולזקנים ולחלשים (פרקי משה ז). וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן (על הפסוק ויגוע) ואתנגיד והוא העלוף כלשון התנגיד ואתפח (רמב"ן, בראש' כה יז). כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה וכו' (שם מה כו). שבא עליה בשעת עלופה דפשיטא שזה חשיב אונס דאין לך אונס גדול מזה (ר"י קולון, שו"ת קכט). וימשך אחר תנועתו לחוץ קור הפנימי ולפעמים יפליג זה ויותך בבת אחת ויתקרר החיצוני והפנימי וימשך אחריו עלוף או מות (קאנון א ב יב יד). העלוף הוא בטול רוב הכח המניע והמרגיש וכו' (שם ג יא ג ו). ובאלה העניינים תבטח מהתחדש העלוף שהוא חבר המות (כרבוני, או"ח, באליי הלב ג, כ"י ביהמ"ד שכטר). ראוי שתריק הדם עד שיגיע לעלוף הדם (שם, באליי החזה ב). מי שימצאה פעמים רבות עילוף חזק מבלתי סבה נגלית הנה ימות פתאם (יעקב בן יוסי זכאריה, תרגו' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמ"ד שכטר, 14:). הנה יראה העלוף מורה על מיתה פתאומית כשיתחברו עמו שלשה התנאים אשר זכר (המפרש של ספרי אבוקרט ב מא). שאורך ישיבת המרחץ יפותח ממנו העלוף וכו' שהרושם הראשון אשר יעשה בגוף מחמום הלב הוא העלוף (רמ"ט ספרוט, עין כל (ערוש קאנון), כ"י ביהמ"ד שכטר 82:). לפי שבהעצר הנדות בהולד הולד מאותו העצר וכו' יתחדשו עלופים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, אלה תולדות). כי מצד הצער והדאגה שנתחדשו בו בשמעו זכרון יוסף ושהוא חי בחשבו שלא היה כן קרהו עלוף בהכנס הרוח לפנים (שם, ויגש, ד"ה ויעלו ממצרים). וחשבו רבים מהמעיינים שיסבור הרב שקרה לנער חולי העלוף ולא נרגשה נשימתו ושלא מת בהחלט (הוא, מ"א יז). כאלו נפשה יוצאה בדברה וכאלו באין אליה כמין עלופים (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, כתפוח). ורפדוני בתפוחי' שר"ל חזקוני בתפוחים טובי הריח המוציאים חוצה כוחות ורוחות הגוף אשר נתקבצו בפנים מפני העילוף (שם). ולבלתי לכת אחרי הרצים אשר יצאו דחופים בקריאתם בהתעלפם בעילוף צום תעניתם (תוֹדַת סימים ב, שמות הרמוזים במגילה ג). דורות הראשונים התחילו בהקזת הדם אבל האחרונים אינם מסכימים מאימת העלופים (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ד).—ואמר הפיטן: בעבור זאת ראתה עלוף כובשה אמנה מהקטין ותורה והב חבושה (ויושע, יוצ' שבת א אחה"פ). שכבו בעלוף כתוא מכמר ואין דולה (איכה תפארתי, קינ').

*עָלוּפִיּ, ש"ז, נק' עֲלוּפִיּת, מתכונת העָלוּף, הגורם לעָלוּף: ולפעמים יהיה הרעב הזה עלופיי אם תאחר עמו המזון יפול בעלוף (קאנון ג יג א טו). הקרחת העלופיית הליחיית זאת באה ברוב בסבת ליחה לבנה (שם ד א ב כה). הקדחת הרקיקה העלופיית וכו' (שם כו).—ובהשאלה: בעוד היות האהוב' עילופיית ומתאוננת על העדר אהובתה ממנה ומספרת עם בנות עירה את אשר היתה לה אתו בימים חלפו למו (ר' יוסף דון יחייא, פי' שה"ש, ד"ה השבעתי).

*עָלוּץ, ש"ז, מ"ר עֲלוּצִים, שה"פ מן עָלַץ,—כמו עָלוּס: סגל לי נביאים נבואות פצים עת שמעי המו מעי בעלוצים פרשגן הנשתון לחוק נרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

*עָלוּק, ש"ז, מ"ר עֲלוּקִים,—של עֲלוּקָה או גיהנם[1], המביא לעֹנש גיהנם: תולעי חמוקים כצמר מנוקים עונותיכם עלוקים במים מצוקים ומשוד פינוקים וממעודני תפנוקים לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים (Elbog., Stud. 181).

---

[1] [עי' עלוקה, הערה.]

עֲלוּקָה[1], ס״נ, מ״ר ״עֲלוּקוֹת,—א) שם לבריה דמיונית ממין השדים (?)[2]: לַעֲלוּקָה שתי בנות הב הב (משלי ל יה).—ב) *בע״ח מימי ממין התולעת וכדומ׳, מתדבק בפיו לגוף בע״ח ויונק את דמו, וישתמשו בו לרפואה, להוציא דם רע מהגוף, Blutegel; sangsue; leech: זבוב לצירעה פשפש לעלוקתה[3] נחש לחפפית (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת עלוקה (ע״ז יב:).—ובסהמ״א: וכבר נאמר כי שלוח העלוקה על הצדעים מועיל (קאנון ג ג ד ו). אמנם העלוקות הנבחרות להשים אותם על איבריו הם אותם שגוונן כגוון הכבד (מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוזי, 97). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (ר׳ אליהו, ספט מוסר יח). כשיתחדש בפי האצטומכא עקיצה או חפץ קיא או מצוק או עלוקה או פוקה הנה או הדפק ישוב תכוף מאד וקטן (פרקי משה ז). הדם כשיקפא וישוב כעלוקה במקוה (שם ו).—ובמשמ׳ גיהנם: וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כלייה והשחתה (רמב״ס, תשובה ח ה).—ואמר המשורר: ישלח אל עלי אישים זכרתם אשר שלח עלי נסי עוקה זיבלימם בתוך ארצו וירדו מכוסים בכלמה אל עלוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך). בשבתו לכסא מתנשא באש עלוקה באפו נשקה כי באש אדוני נשפט (ר״י הלוי, המוכיס המוכיס).

״עֲלוּקִי, ת״ז, מ״ר עֲלוּקִיִּים, — מתכונת הָעֲלוּקָה: והמימות אשר יתערב עמהם עצם מחצבי או מה שיריץ מרוצתו או המימות העלוקיים הם כלם רעים (קאנון א ג ג יו).

עלז[4], ממנו עָלֵז, עָלַז, *עֶלְזָה, ״עֶלְזוֹן, עַלִּיז, ״עַלִּיזוּת.

עָלֵז, ת״ז,—מי שעלֵז, ששמֵח, frohlockend; joyeux; exultant: וירד הדרה והמונה ושאונה וְעָלֵז בה (ישע׳ ה יד). — ואמר המליץ: היה מראה זרוע עם גבורה בעת מקרה ופגע רע יאונך ויום צרה כלב עלז תקבל ביום טובה וכבה את חרונך (רס״ע פלקירא, לרי הינון, ב:).—מזה נמשך שאני עלז בקנותי מזולתי ידיעה מה (סד״ל, אגרי פג).

עָלַז, פ״ע. עָלַז, עָלוֹז, עָלְזוּ, אֶעֱלֹז, אֶעֶלְזָה, ־לוֹזָה, תַּעֲלֹזִי, יַעֲלֹז, תַּעֲלֹזוּ, יַעְלְזוּ, יַעֲלֹזוּ, תַּעֲלֹזְנָה, — עָלַז האדם, שָׂמַח, frohlocken, jubeln; exulter, triompher; to exult; אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תַּעֲלֹזְנָה בנות הערלים (ש״ב א כ). ויאמר לא תוסיפי עוד לַעֲלוֹז המעשקה בתולת בת ציון (ישע׳ כג יב). כי רעתכי אז תַּעֲלֹזִי (ירמ׳ יא יה). לא ישבתי בסוד משחקים וָאֶעְלֹז מפני ידך בדד ישבתי (שם יה יז). כי תשמחי כי תַעַלְזִי[1] שסי נחלתי (שם נ יא). בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יַעֲלֹזוּ וישנו שנת עולם (שם נא לט). ואני ביי׳ אֶעֱלוֹזָה אגילה באלהי ישעי (חבק׳ ג יח). רני בת ציון הריעו ישראל שמחי וְעָלְזִי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). יי׳ עזי ומעזי בו בטח לבי ונעזרתי וַיַּעֲלֹז לבי ומשירי אהודנו (תהל׳ כח ז). אלהים דבר בקדשו אֶעֱלֹזָה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד (שם ס ח). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו וְעִלְזוּ לפניו (שם סח ה). עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יַעֲלֹזוּ יביעו ידברו עתק (שם צד ג-ד). יַעְלְזוּ חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (שם קמט ה). בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וְתַעֲלֹזְנָה כליותי בדבר שפתיך מישרים (משלי כג יה-יו). — ובהשאלה לדבר לא בע״ח, יַעֲלֹז שדה וכדומ׳: ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלאו יַעֲלֹז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער (תהל׳ צו יא-יב).—ואמר הפיטן: עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת תורה הכתובה מסיני (אז שש מאות, מוסי׳ א׳ שבוע׳). סעתה בענן כבודך להנחות צאן ידך נחית בחסדך עם בך יעלוזון בתוך הים כגזון שמעו עמים ירגזון (אופל המוכי, יוצ׳ ח פסח, מחז׳ איטל׳ א, קכו:). ארי עלז ביום הלז וחץ קלקל למול עיר (סעה, סליח׳ י טבת). כי בישועתך יגילו ישירו יתרועעו שארית צאנך

1) [כך בארמ׳ ובערב׳ עַלַקָה[a].]

2) [רז״ל פרשו בדרך דרש גיהנם (ע״ז יז:), וכעין זה רסע״ג: אבדון וכליון, וכן מביא ריב״ג. רד״ק בשרשיו, ורלב״ג ואחרים פרשו כמו משמ׳ ב), וכן מתרגם בשבע׳ ואצל הירונ׳. המיחס לראב״ע מפרש שהוא בסרוס אותיות כמו עקולה. עוות. ולדעת ר״ת (תוספ׳ עבוד׳ יע., ע״ז שם) הוא שם חכם.]

3) [צורה ארמית.] — 4) [קרוב לעלס, עלץ.]

a) عَلَقَة

1) [כך הכתיב, והקרי: תעלזו.]

וְתוסיף לעלוז המעוקשה (ר״י נג׳ארה, ישאפון לך רעיוני, עולת תמיד יב). — ואמר המשורר: לא אעלוז בה (בתבל) לעולם לא יעלץ לה גאוני (רשב״ג, כתר בקראי). יעוז ויעלז לבבי בם בהשתוממי הם שעשועי ובהם כל נגינתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים). בנים אלי אביהם יום שעו מהם בני אמתם לא שעו היא תעלוז ועיניהם שעו (ראב״ע, עבד עלי). ההוא שמחת עולם בזכרו לבות עולזים דמותו מדברות בעדו ותארו מחוים החוזים (הוא, איה עופר). עת יעלה נצן ורם נסן יעלוז עלי זמיר לקול אמיר (ר״י חריזי, תחכמוני ה). המעט קחתך הצביות מחמד עינינו אשר עלזנו בם בימי עלומינו (עמנו׳, מחב׳ כו).

—הִפע׳, *הֶעֱלִיז,—עשה שיהיה עָלֵז, שִׂמַּח: גלה כבודו בסנה לחוזי דבר בקדשו לחדי ולהעליזי (אני חומה, יוצ׳ שבה״ג, מחזי איטלי׳ א, לג:).

—פִּע׳, *עִלֵּז,—א) כמו הִפע׳: ואם שוד יעלזו ובדין יליזו וצדק ירוץ לאחוז בקול חיל שופר (אמא דעי, מוס׳ ר״ה א).—ב) כמו קל: וכליותי מעלזים צדדיו שני זריזים (Elbog., Stud. 173).

—נִפע׳, *נֶעֱלַז,—כמו קל: לפי שיעקב לא ירד למצרים אנוס כי אם שמח ונעלז (ר״י אברבנאל, זבח פסח, מז).

*עֶלֶז, ש״ז,—רעדה והתרגזות: ואמרו אם כן קרית עליזה הוא מעלז[1]) המות (ר״י א״ח, הפרס׳ לריב״ג, עלז).

*עֲלִזָה, ש״נ,—שה״פ מן עָלַז: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רינה פצחה צהלה עלצה עלזה חדוה תרועה (מד״ר שה״ש, כגילה וכשמחה). — ואמר המשורר: ענות ענות תנות תנות לא עת גילה לא עת עלזה (ר״י ועמנו׳ פרכסים, לבי מודה, קבץ על יד א, 102).

*עֶלְזוֹן, ש״ז,—כמו עֶלֶז: ספק בר ומזון ואל תשיתנו רזון ונודה לך בעלזון (אספוך סיף, תפל׳ על עצירת גשמים, אילת השחר, קס.)

עלט[2]), ממנו *עָלַט, *עֶלֶט, עֲלָטָה, *עֲלָטַת.

*עָלַט, פ״י,—החשיך, שם בחשך, finster machen; obscurcir; to make dark: היום הזה מלך בבל התחיל בי לשלוט גרי כבה אותו לעלוט סבבוני חיל כשדים ואין מפליט לפלוט (אריה עלה מסבכו, סליחי׳ י׳ טבת, סמא״ל, תרפ״ז). פור נהפך באויבים לשלוט צליבה הוכן אגגי לקלוט קלע ובלע פני הלוט הלוט ריבי עם באשמנים לעלוט (אתה האל, סליחי׳ תעני אסתר, סדר רע״ג ב, רטו.).—וביני פעו׳: ותבריק מאור לעלוטים כאישון גם אתה כמו כן אל שחק שוכן פדות לעמך הכן (ירויי היאור, הושענ׳ א, ספרד׳).

—הִפע׳, *הֶעֱלִיט, בינ׳ מַעֲלִיט, בהשאלה אויב לוחץ: בלע מעליטי שרו מלעיטי בור שוטטי וחומסי ולובטי (סוזפי פליטי, מנחי׳ יוה״כ). סלה ארוממך מושיע ושליט מוציאי לחפשי מבית מעליט (אלהים בלעדך, יוצ׳ שה״ג).

—הָפע׳, *הָעֳלַט, הועלט,—שהעליטו אותו: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח העלט באפל ובעשור נטרח (אימתי, יוצ׳ שבת ב אחה״פ).

—התפ׳, *הִתְעַלֵּט, נתעלט,—חשך, היה אפל: ואם תנשב רוח מערב ותתעלט הארץ ויהיה חנק ושרב דע כי יתגרו חלאים בבני אדם (אסף 127.). כל אדם אשר אחזתו קדחת רכה (?) וכאב ראשו או נתעלטו עיניו או אחזו מכאוב בקרבו העליון דע כי יקראיהו קיא וכו׳ (שם 145.).

—פֻּע׳, *עֻלַּט, בינ׳ נק׳ מְעֻלֶּטֶה מעולטה,—כמו הִפע׳: ואם תהיה השנה מעולטה בנשף בכל עת התגרה קדחת חדה לשטן על בור אדם (שם 127.).

*עֶלֶט, ש״ז,—כמו עֲלָטָה: תשלח אסיריך מבור העלט תשובב קוראיך ברני פלט שמע תחנתם ואזן אל תשלט (אבן בחן, פזמ׳ שחרי יוה״כ). שבוים ימלט מאשמני עלט עדי עד יסובבם עז בני פלט (שמעון בר׳ יצחק, תורה הקדושה, סלימ׳ לוס גדלי). ממזרח האיר עלט מאפלו צדק יקראהו לרגלו (הוא, שבתי ורחה, יוצ׳ ב ר״ה). עלט ואור איך אמן רקמו חשך אי זה מקומו (קטע כ״י תלמיד חוי, JQR. 1901, 359).

עֲלָטָה[1]), ש״נ, מ״ר *עֲלָטוֹת—חשך, בין השמשות (?), Finsternis; obscurité; darkness: ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש (בראש׳ יה יז). ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה וכו׳ לעיניהם על כתף תשא בעלטה תוציא (את הכלים) פניך תכסה ולא תראה את הארץ וכו׳ כלי הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי

---

[1]) [מן הערב׳ a).]

[2]) [חברוהו עם הערב׳ עלט׳ b), עבה, או עם הערב׳ ע׳טל c), מכסה בענן, עי׳ ברת (Etymol. Stud. 5).]

a) علز الموت b) علط c) غطل

---

[1]) באשור׳: atalu (Beitr. z. Assyriologie 8, 86.).

עַל כתף נשאתי לעיניהם (יחזקי יב ו-ז). והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בָּעֲלָטָה ויצא (שם יב). — ובסהמ״א: ויבא הוא במקום וימצא אויר המקום מעונן בעלטה ואיד ולא ראו איש אל רעהו (יוסיפון לו). ועד שהוא השמש עובר ועולה עוביה של חלון להראות בישוב יהא שחר שנאמר וכמו השחר עלה ועד שהוא בא והולך ונמשך במושבו (צ״ל בעוביו) של מבוי יהיה עלטה (ר״ש דונולו, ספר המזלות, פניני סד״ל). רוח צפון וכו׳ לפיכך מטהר עוביו של אויר חומו ועלטתו יגיה השמש בלא חשך ענן וערפל (רזיאל המלאך, כ:). אם לא תהיה מניעה מצד הזמן מצד עלטת העבים ואז צריך להסמך עליו מתחלתו (ר״א הקראי, ג״ע, ענין הבדל שנה משנה ז, יט.). — וַעֲלָטָה בתוך השתן: ואם ראיתה את השתן בעודינו חם מאד ועלטה בתווך באמצע השתן גם זה ימהר להירפא ואם ראיתה את העלטה למעלה במרום השתן כשברי זכוכית (אסף 144:). — ומ״כ, ואמר המשורר: מזמותי נמעטות ביום בואם לבית עלטות אשר אין דרך לנטות (ר״י בן ראובן, פסדתי מילרי, שער הסיל 57). לא תרצח סתר או גלוי נודע בכל סתרי עלטות עיני אדני המה משוטטות (ר״י הלוי, ויכד אים).

*עֲלֶטֶת, ש״נ, — כמו עֲלָטָה: אמולה לבתי כמו אש מלהטת לנוכח תועבותי עיני מבטת לעשות באור ובעלטת מעשה אשה זונה שלטת (ר׳ דוד, אמולה לבתי, סדור התפלות כמנהג הקראים ג, קכז:).

עֱלִי, ש״ז — כלי בעץ או במתכת קצהו האחד רחב וכבד, לכתש בו במכתשת, Stössel; pilon; pestle: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בַּעֱלִי[1]) לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובתלמו׳: בית שמאי אומרים אין נוטלין את העלי[2]) לקצב עליו בשר ובית הלל מתירין (ביצ׳ א ה). ומודים (ב״ה לב״ש) שאם קיצב על העלי שאסור לטלטלו (שם תוספת׳ א יא). היה מביא את הביכורים ועושן כמין סלין ומחפן בקציעות ונוטל את הסל ואת העלי על כתיפו ועולה וכו׳ לעשות קציעות הללו שתי כפין של דבילה במכתש הלז שלפני בעלי זה שבידי (שם תעני׳ ד ז). — ובסהמ״א: ואז ישימם (את השרשים) לבדם במכתש ויכתשם וימעכם בעלי עד אשר יתרככו היטב (ר״ש דונולו, ספר המרקחות, שטינשני II). — ובמשמ׳ מכתש: ואחרי שיהיה הדבש מרותח להתבשל כחק הדת אז תתן הבשמים הכתובים (צ״ל הכתותים) הנכברים בתוך העלי (שם). ויכתוש את מרקחת המשקה בכל כוחו בתוך העלי ככה (שם). — ובהשאלה, כלי הנקבות של הפרח, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִלִּי, ש״ז, נק׳ עִלִּית, מ״ר עִלִּיּוֹת, — כמו עֶלְיוֹן: ויתן לה כלב את גלת עִלִּית ואת גלת תחתית (שפטי׳ א יה). ויתן לה את גלת עִלִּיּוֹת ואת גלת תחתיות (יהוש׳ יה יט). — ובמדר׳: למלך שבנה פלטין משבנה תחתית בונה העלית (מד״ר בראשי׳ א). — ובסהמ״א: לא יחפור בשוה לאחרים אלא מלמטה יחפור אותו שיהא אמה בינתים כעין עילית ותחתית (רש״י, ב״ב, קא:). הבתים אשר להם בחצר המכונה קורטיג״ו די בוטון שהם בית א׳ תחתית וא׳ עלית על גבו (פסק מטה אהרן א). ראובן שהיה לו בית עילית על אויר שתחתיו הוא שטח קרקע שהוא מעבר לשאר השכנים שבחצר (שם עב). וכן יקרא אותו החלק שבנשוא הנוגע בנושא או סמוך לו תחתית והחל׳ השני שעל אותו החלק הסמוך לנשוא יקרא עלית (רש״ס, יריעת שלמה א ב, פתיחי, לד::). ואמר תשמיעני ששון ושמחה זהו מעלת רוח הקדש שהוא על ידי מצוע המרה האדומה כמתנצל בזה המאמר שמזה הכח יבואו מדות עליות ומדות תחתיות (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה יא, קכו:). — וכמו עליה ג): מדין תורה שאין בעל חוב נפרע מן העלית שהרי בעבוט אומר בחוץ תעמוד וכו׳ (שם קפח.). — ואמר המשורר: וחיות עליות חיצוניות ופנימיות הליכותיך צופיות (רשב״ג, כתר מלכות). גזר אומר להיות בגלות עליות ותחתיות אור מתרוצץ לחיות באור פני מלך (רא״ב״ע, וני כמוך אפס יש). על ארץ עִלִּית מפי כל נקראו כדמות הרי נשף נראים לעין (יל״ג, הוי אח א, 167).

*עֲלִיבָה, ש״נ, — שה״פ מן עָלַב: עושין מאהבת המקום ושמחים ביסורים על עליבה הבאה עליהם (רש״י, שבת פח.). ופירוש יחבלו שור אַלמנה כמו יקחו משכון האלמנה בחוב שיש להם אצלה וזה הדבר נמנע בעבור עליבת האלמנה (רד״ק, השרש׳, חבל).

*עֲלִיבוּת, ש״נ, כמו עֲלִיבָה: טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם ועל האביונים ירבו את עליבותם (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, הקדמי).

---

[1]) [פרש רש״י, וז״ל: על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי, ע״כ. וכן רד״ק והחרשים.]
[2]) [בגמר׳ (שם י.), פרש רש״י: דף עב וכבד.]

עֲלִיָּה[1], עלייה, ס"נ[2], סמ' עֲלִיַּת, כנ' עֲלִיָּתוֹ, מ"ר עֲלִיּוֹת, כנ' עֲלִיּוֹתָיו, עֲלִיֹּתָיו, — א) חדר מעל לחדר התחתון שעל הארץ, Obergemach; chambre haute; upper chamber: והוא ישב בַּעֲלִיַּת המקרה אשר לו לבדו (ספט' ג כ). ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל וכו' והנה איננו פתח דלתות העליה (סס כג-כה). ויעל על עליַת השער ויבך (ש"ב יט א). ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכיבהו על מטתו (מ"א יז יט). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו (סס כג). ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון (מ"ב א ב). נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה (סס ד י-יא). ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז אשר עשו מלכי יהודה (סס כג יב). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט וכו' האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים (ירמ' כב יג יד). נגד שער המפקד ועד עלית הפנה (נחמ' ג לא). ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים (דהי"א כח יא). והעליות חפה זהב (דהי"ב ג ט). — ובהשאלה כנוי לשמים: המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו (תהל' קד ג). משקה הרים מעליותיו (סס יג).—ובתו"מ: אלו מהלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). חמש חבורות ששבתו בטרקלין אחד בש"א עירוב לכל חבורה וחבורה וב"ה עירוב אחד לכולן ומודים בזמן שמקצתן שרויין בחדרים או בעליות שהן צריכין עירוב לכל חבורה וחבורה (ערוב' ו ו). הנודר מן הבית מותר בעלייה דברי ר' מאיר וחכ"א עלייה בכלל הבית הנודר מן העלייה מותר בבית (נדר' ז ד). הבית והעלייה של שנים שנפלו שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר (ב"מ י א). היה מעמידו (את התנור) בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים ובכירה טפח ואם הזיק משלם מה שהזיק (ב"ב ב ב). אמר לן (ר' חנינא בן חמא) המתינו לי עד שאעלה לעלייה ועלה לעלייה וירד וכו' (ירוש' ברכ' ה ה). אם העבירו (חצי הגרוגרת) דרך עליה חייב ואם לאו פטור (רבי יוסי, תס שבת א א). ישראל וכהן שהיו שותפין בחנו' ממלא הוא ישראל את הנר שמן שריפ' ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (סס ב א). נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה (סס חגי' א ז). נזדווג לו גוי לישראל נותנו לימינו וכו' עולה עמו לעלייה ויורד עמו לחרות (סס ע"ז ג א). נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר"ה (שבת כא:). אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם אדם בונה עלייה ואחר כך בונה בית (חגי' יב.). בעלייה התקינו שיהו בנות ניזונות מן המטלטלין (כתוב' נ:). ואת מניקתו בחדר המטות מהו בחדר המטות וכו' רבי אלעזר אמר בתאים ור' שמואל בר נחמן בעליות ולא פליגי מ"ד בתאים בימות הגשמים מ"ד בעליות בימות החמה (מד"ר שה"ש, הנך יפה דודי). מעשה באחד מגדולי בבל שהיה משיא את בנו ועשה סעודה גדולה לחכמים אמר לבנו עלה והבא לנו חבית יין פלוגית מן העלייה עלה לעלייה הכישו נחש בין החביות ומת (תנחומ' שמיני ג).—ובסהמ"א: ותבא השמועה אל שער הישיבה ובעליית דרב אלבקר ראוך אנשים כשרים תחת הנערים עם כתבי הקדש (רסע"ג, מספר הגלוי רל). כיבד בעל הבית ורבץ עלייתו או שרבה בה חלונות כדי לעשות בו אוצר וכו' (רמב"ם, שכי' ט יג).—ואמר המשורר: ועשה משרתיו אש ולהט ומלאכיו ורוחות ואף קרה במים עליותיו (ראב"ע, נשם אל אשר אמר). —ותאר לשמים: והקים מחלציו האלהים כמותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת שדי אל אשר שוכן עליה (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 12).—ובהשאלה, *חלק של הרחם: משל משלו חכמים באשה החדר והפרוזדור והעליה דם החדר טמא נמצא בפרוזדור ספקו טמא לפי שחזקתו מן המקום (נדה ב ה). — ובסהמ"א: והשבילים שבהן מתבשלת שכבת הזרע שלה מקום זה הוא הנקרא עליה (רמב"ס, אסורי ביאה ה ד). — ב) *שה"פ מן עלה: כל הכלים הנמצאים בירושלים דרך ירידה לבית הטבילה טמאים דרך עלייה טהורין שלא כדרך ירידתן עלייתן (רבי מאיר, שקל' ח ב). טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקבמ"ו על הטבילה (ברכ' נא.).—ואמר הפיטן:

---

1) [כך גם בארמ', ובערב' עַלִיָּה a), חדר האכל, שאול מן הארמי; עי' פרינקל (Fremdw. 20).]

2) [פעם אחת גם ש"ז (ירמ' כב יד).]

a) علية

אל הר המור גבעת הוריה בית עקד הרועים ותשר העליה גדול כענקים כהשכים לזבח והשתחויה דבקתו חבקתו ותוציאו לרויה (ר' מאיר בר' יצחק, אל הר המור, סליח' ב' עי"ה).—*ועליה לרגל: אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גנוסר בירושלים דיינו נמצא עליה שלא לשמה (פסחי' ח:).—עליה לתורה, גשת הקרואים לברך על קריאת התורה: לפעמים ימצאו ביום אחד כמה חיובים לעלות לתורה והכהן אינו רוצה למחול על עליתו לתורה וכו' (חתם סופר, או"ח כח).—עלית הקרבן למזבח: השוחט והמעלה בחוץ חייב על השחיטה וחייב על העליה (זבחי' יג א). חומר בשחיטה מבעליה ובעליה מבשחיטה וכו' חומר בעליה שנים שאחזו בסכין ושחטו פטורים וכו' העלה וחזר והעלה ותזר והעלה חייב על כל עליה ועליה דברי רבי שמעון (שם ג).—ועליה מן תבואה אסורה כדי לבטל את האסור, עי' עלה קל יב), הפע' יא: מה בין מעשר מה בין ביכורין מעשר אין לו עלייה בכורים יש להן עלייה (ירוש' ביכורי' א ג).—ובהשאלה, עליה למדרגה גבוהה: לא ירד משם (התלמיד שהעלוהו) כל אותו היום כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו (תוספתי סנה' ט ג). כהן גדול שחטא מלקין אותו אין תימר בעשרים ושלשה נמצאת עלייתו (בשם ריש לקיש, ירוש' שם ב א).— ובספהמ"א: כי כל נפש ורוח כל בשר איש יש לה חזק וגבול להשגת עלייתה כי על כן הצדיק מתגלגל עד השיגו אל שלמות הראוי לנפשו לפי בחינתה (ר"מ אלשיך, פי' איוב כג יג).— ועליה של המהלה: ואם היה נוטה להתכרכם בכרכמות הקרוב לאודם ואז הוא העליה ועוד כשירקיק העלול ירקיקה נקלה וכו' אז היא ההעמדה וכו' ועם ההעדר הכאב וחסרון המקרים הנה היא אז הירידה (קאנון ב"ד ה).—ועלית המטבע בערכו: ומעשים בכל יום בשנים שהטילו לכיס א' מנה וא' מאתים וכשבאים לידי חלוקה עלה המטבע או ירד כל א' מה שהניח הוא נוטל ואין משגיחין בעליית המטבע וירידתה כלל (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ קעו ו).— ג) *במשמ' המעלה שבנכסים, עדית: מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העליה (ב"ק א ד).—בני עליה, עלייה: ראיתי בני עלייה[1]) והן מועטין אם אלף הם אני ובני מהם וכו' אם שנים הם אני ובני הם (רשב"י, סנה' לז:).—

[1]) [כת המקבלין פני השכינה (רש"י, סנה' מה:).]

ובספהמ"א: ומה תדאוג פה להפקד כלי מלחמה דמית מבני עליה (ר' ידעיה הבדרשי, בחי"ע ד).

עֲלִיָּה, ש"נ,—כמו עליה ב): קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיחת, יוצ' שבת החדש).

עֶלְיוֹן,—א) ת"ז, נקי' עליונה, מ"ר עליונים, עליונות,— דבר עליון שהוא על דבר אחר, ההפך מן תחתון. ober; supérieur; upper: בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי ובסל העליון מכל מאכל פרעה (ברא' מ יו-יז). ולתתך עליון על כל הגוים (דברי כו יט). בית חרון עליון (יהוש' יו ה). והבית הזה יהיה עליון (מ"א ט ח). הוא בנה את שער בית יי' העליון (מ"ב יה לה). ויעמדו בתעלת הברכה העליונה (שם יח יז). בשער בנימן העליון (ירמי' כ ב). מדרך שער העליון (יחזקי' ט ב). וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה (שם מא ז). והלשכות העליונת קצרות (שם מב ה). אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ (תהל' פט כח). והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר לחצר המטרה (נחמי' ג כה). ותבן את בית חורון התחתון ואת העליון (דהי"א ז כד). והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם למטה מערבה לעיר דויד (דהי"ב לב ל).—ותאר לאלהים, אל עליון: והוא כהן לאל עליון (ברא' יד יח).—ובתפלה: האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים (תפל' ש"ע).—יי' עליון: כי יי' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ (תהל' מז ג).— ובתו"מ: זרע לוף העליון וכו' ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות ונלקחים מכל אדם בשביעית (מעשר' ה ח). הבית והעליה של שנים שנפלו וכו' ורואין את העליונות כאילו הן ראויות להשתבר (תוספת' ב"מ יא ח). הקב"ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם (ר' יוסי בן דורמסקית, ספרי דברי' מג). צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי' טו.). המוכר בית לחבירו ואמר לו על מנת שדיוטא העליונה שלי דיוטא העליונה שלו (ב"ב סד.). מה השמן הזה עליון על כל המשקין כך הם ישראל עליונים על כל האומות (מד"ר שה"ש, לריח שמניך).— ובספהמ"א: עשה לו תקרה העליונה שעל הפה היא הנטועות בה השנים והמתלעות כדמות הרקיע הזה שעלינו וכמו שמבדיל הרקיע הזה שעלינו בין מים למים וכו' גם כן התקרה העליונה של פה מבדלת

בין הליתה שבראש לבין הליתה שבקרב העליון (ר"ש דונולו, ספ' חכמוני, הקדמ' א). שלשה בשפתים ואלו הן מי ששפתו העליונה עודפת על התחתונה מי ששפתו התחתונה עודפת על העליונה מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח).—ב) שם, כנוי לאלהים, Allerhöchste; Très-Haut; the Most High: נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון (במד' כד יו). בהנחל עליון גוים (דבר' לב ח). ירעם מן שמים יי' ועליון יתן קולו (ש"ב כב יד). אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישע' יד יד); אזמרה שמך עליון (תהל' ט ג). זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך (שם נ יד). ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בציה (שם עח יז). אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם אכן באדם תמותון (שם פב ו-ז). ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן (שם צא א). להטות משפט גבר נגד פני עליון (איכ' ג לה). מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (שם לח).—ואמר בן־סירא: והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (ב"ס גני' ו לז). זה חלק כל בשר מאל ומה תמאס בתורת עליו[ן] (שם מא ד). רב כבוד חלק להם עליון וגדלו טימות עולם (שם מד ב).—*ועליון העליונים: והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו וכו' (ראב"ע, שמות יט כ).—ובתו"מ כמו א): התחתון נותן את התקרה והעליון את המעזיבה (רבי יוסי, ב"מ י ב). שתי גנות זו על גבי זו והירק בנתים רבי מאיר אומר של עליון רבי יהודה אומר של תחתון אמר רבי מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק וכו' אמר רבי שמעון כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו (שם ו). הכל הולך אחר התחתון אם כן למה כותבין את העליון שאם תמחק אות אחת מן התחתון ילמד מן העליון (ב"ב י ב). היה מונדרן באמצע המבוי לעליונים נידון משום חריץ (ירוש' ערוב' א א). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (רב יוסף בריה דריב"ל, פסח' ז.).—ובמשמ' יושבי מרום, מלאכים: סליקא אמתיה דרבי לאיגרא אמרה עליונים מבקשים את רבי והתחתונים מבקשין את רבי יהי רצון שיכופו תחתונים את העליונים (כתוב' קד.). בששי בא לבראות את האדם אמר אם בורא אני אותו מן העליונים עיליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם וכו' אלא הריני בוראו מן העיליונים ומן התחתונים בשביל של ים (מד"ר בראש' ג, תיאודי). בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב"ה ג' קדושות (שם ויקר' כד).—ובתפלה: ומי בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה (אתה הוא, תפל' שחרי).—ואמר המשורר: מה אעשה יום ירדו אל פי שאול עליוני אף כי בעת יפקדו עלי עוני (ראב"ע, ככל יצורי). סמכו באור עליוניו ונשא אליו פניו וערך שלחן לפניו מלא ברכת יי' (הוא, אמונתך נודעה). ויתרוצצו סביב עליונים שבעה פנימים חיצונים המה השרים הראשונים המשרתים את פני המלך (הוא, מי כמוך אשם יש). עליונים היו לאגודה בעמוד מליץ חמדה ועלה באיל ונפדה על יד איש משרי המלך (שם).—ובסמ' עליוני, החלקים הגבוהים: סוריא כמה מדינות היא כגון דמשק וחלב ומנבג ועד חרן אותן מקומות שעל עליוני פרת קרויין סוריא (אולי הגא' א א, לוין 86). והעורקים הבלתי דופקים יורדים אל המות מעליוני המוח כדי שתקל הולת המזון אל המוח (פרקי משה א). כשתהיה הליחה הולכת אל עליוני הפה או אל הלא"ה הנה חזרתה אל הפה יהיה בערעורים ברפואות החריפות (שם ח).—ועם כנ': ויעבור על לבו כל מה שהשיג בחושיו משרשי העולם וענפיו ופשוטו ומורכבו ועליונו ותחתונו שכלו עומד בדבר יי' (כ"י א"ח, חו"ה, חשבון הנפש ג). בעליית האש היסודית היורדת עליונה בהכרח מורידה לסבות עליונו והיא תעלה בטבע לשוב ליסודה (כ' הכל מוירוגה, הגמ' הנפ', ג:).—*יד פלוני על העליונה, לו הלח והברירה: בזמן שהמוכר חוזר בו יד לוקח על העליונה וכו' ובזמן שלוקח חוזר בו יד מוכר על העליונה (ב"מ עז:). ושכיב מרע שאמר תנו מאתים לפלונית אשתי כראוי לה נוטלתן ונוטלת את כתובתה אם אמר בכתובתה ידה על העליונה רצה נוטלתן רצה נוטלת כתובתה (ב"ב קלח.). וכן העבד שקנה או מכר או נתן מתנה או נתנו לו יד האדון על העליונ' (שו"ע חו"מ, הוכאה כלה כד).—וכן לעליונה: הב"ה אינו כן אלא ואתה מרום לעולם ידך לעליונה [1]) (ירוש' ברכ' ט ז).

*עֶלְיוֹנוּת, ש"נ,—סגלת העליון,—א) במובן חמרי, גבה, רום, מקום גבוה, Höhe; hauteur; height: ונאמר שהטבע הוא התחלה מה לתנועת מה שהוא בו ומנוחתו בעצם ולא במקרה ר"ל שהוא יגיע האבן אל מקום מה וכו' לא כהגעת הבנאי לאבן אל עליונות

[1]) [במד"ר (ויקר' כה). הגרסה: בעליונה.]

הגג והנחתו אותה בה (ראב״ד, אמו״ר 14). ומזה נאמר יושבת העמק כלומר הרחוקות בעליונות והגובה (ר״י א״ת, השרש׳, עמק). ואמנם הכוונה בזה הפרק כי רם ונשא אין ענינו המובן ממנו עליונות מקום אבל עליונות מעלה (ר״ש א״ת, מו״נ א כ). ולפי שיש לגלגל עליונות מקום זה על זה ושנוי מצד תנועתם בפאות העולם ימצא השנוי בין הענינים הנמשכים אל העצם כעושר וריש וביוצא בם (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידים, כד:). ובבא העשן ההוא על עליונות מוח הראש אז הוא בתכלית עלייתו (ר׳ מנחם בר זרח, צידה לדרך, מו.). כי הנה לא ייוחס דבר לשמים להיותו בעליונות האויר אלא להיות התחלתו מן השמים (ר״י אברבנאל, פי׳ התורה, בשלח, ענין המן). מדברי מעלתו בענין קשקשים נראה שהקשקשים גורמים ששוכנים באויר בעליונות המים ואינו כן (חתם סופר, יו״ד עה). —ב) במובן רוחני, רוממות, חשיבות עליונה, Hoheit; grandeur, sublimité(y): אמר החבר וכי אנו דוחים שיש לעליונות מעשה בארציות (ר״י א״ת, הכוזרי ד ט). גלות לבני אדם שרוממות השם ועליונותו בכל מיני העליונות הן עליונות מציאות הן זולתו וכו׳ (ר״ש א״ת, יקוו המים יב). ואבינה בעליונותם המופלא ממני (ר׳ ידעיה הבדרשי, בחי״ע יב). וזהו שאמר ולתתך עליון והורה עליונותם ועלויים בשלשה דברים וכו׳ (ר׳ אברהם שלום, נוה שלום י ה, קס:). וירא וירץ לקראתם להורות כי בראשונה נשא עיניו והבין בעליונותם המופלא (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, וירא, יט:.). ויש דעה בעליון ששללו ההשגחה מעולם השפל מצד עליונותו (ר״א בר׳ אליה הקראי, עץ חיים פה). וכפי גדולת נושא שבו הן בתכלית העליונות (כתב מין, ספ׳ אילם ליש״ר מקנדיאה). על כן שמתי פני כחלמיש לקדם פני עליונותו (כתב זרח ב, שם). ראיתי לבדי באספקלריא המאירה מה שלא ראתה עינם של אלה החכמים המדקדקים אשר אין ערוך אל עליונותם מערכי השפל והנמוך (רש״פ, יריעת שלמה א, הקדמ׳, ב.).

*עֶלְיוֹנִי, ת״ז, נק׳ עֶלְיוֹנִית, — כמו עֶלְיוֹן: ובכבר שנה ר״א זה הענין בעצמו וגלה בו ר״ל היותם שני חמרים עליוני ותחתוני (ר״ש א״ת, מו״נ ב כו). כי רכב האבן העליונית הרוכבת על התחתונית הנקראת שכב (ר״י קמחי, ספ׳ הגלוי 152). ואולי הסבה בזה עליונית כוכבית (ר׳ הלל מווירונא, תגמ׳ הנפ׳, מו.). ומן המבואר כי היושר בריאות הנפש ויש לו יתרון על בריאות הגוף כפי מעלת הנפש על הגוף ובאמצעות הנפש שיהיה למושל בה אשר הוא העליוני יתרון על המשועבד אשר הוא שפלי (רש״ט פלקירא, המעלות ב, 45). שהנפש המשכלת והיודעת היא דבר נשגב ועליוני מאד אין לשתפה עם שאר הנבראי׳ (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 72). וזה דבר תלוי בכוונת החבור איש ואשתו בעת הזווג וכו׳ ולזה ענין החבור הוא נשגב ועליוני מאד כשהוא בקדושה ובטהרה (שם 83). הנה נשארה בו עדין זאת התשוקה כי היא עליונית ואלהית (שם 78). ולא יוכלו לשנות הגזרה העליונית ונתיעץ עם משנהו ושריו שיהרג כל נולד באותה שנה (ר״י קלונימוס, בע״ח ה ד). ועל דרך השכל ענין הסנה ירמוז למציאת החומר השפל הבוער באש העליונית והיה ראוי וכו׳ (רבנו בחיי, שמות, ח:). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה וענין בזה העולם (הרקנטי, פי׳ התורה ב, כ:). האמונה ההיא סותרת התורה לגמרי שאם אין השגחה עליונית אין תורה עליונית (ר״ש א״ת, יקוו המים יב). אשר אברי גופם יתהפכו לדבר רוחני כענין מנות ואליהו וישיגו השגה עליונית יותר ויותר ממה שהיו משיגים בעה״ז (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 80). עם הדעת הזו (אמונת גלגול הנפש) יתחילו בודאי ליחס יסוריו לרשעת נפשו הקדומה בגוף אחר ויתחיל להאשי׳ בתוך צערו ההנהגה העליונית (שם 94). ודע שיסוד האש נחלק לשני חלקים החלק העליוני הוא יותר חם מן התחתון (ר״י א״ת, רוח חן ז). ותענוגות הגוף בדבר ניתך ועל כן תענוגות נפש הפילוסוף יותר מפני ששני חלקי נפשו השפליים משועבדים אל החלק העליוני (רש״ט פלקירא, המעלות 9). בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני וכו׳ נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה (ר״א הלוי מברצלונה, ספ׳ החנוך רלא). יען היות השכל האנושי שהוא נשמת האדם חלק עליוני (ר״א הקראי, ג״ע, ענין עריות, פתיח׳, קכח:.). איה עטרת הפרישות הרבני ואיה זמרת הישות העליוני איך מכרת הקיים והנעלה בכלה ופרי עץ חיים בעלה (עמנו׳, מחב׳ ג). כי התלמיד ימצא בלבו כשהוא משתדל בחכמה כח עליוני רוחני אין בכח אדם להועילו בו (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג). ויתחדש לך כח עליוני נכרי לא ידעתו בכל אשר הרגלת בו מכחותיך (שם ד). והוא כח

עליוני הנאחז מן השי' היא הבינה (הקנה הקדמ', ה.). וזה פרי התורה ומצותיה וכוונת הבריאה ובזה משלים הכוונה ומוציא הכח העליוני הרשום והנטוע בנפש לפועל (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הקדמ' 6). כי כל כח עליוני אף כי הוא רוחני הממציא דוגמה למטה ומשם אצילות הברכה למכריע שני הרמוז בבריות (הרקנטי, פי' התורה, ברא', ה:). למה ישראל בשעה שעוסקי' בתורה הם מתנועעים לפי שנשמתן בא מכח עליוני נשגב אשר אינו משתכך לעולם כמו אור הנר אשר לעולם מתנועע לכאן ולכאן (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 89). וכשנפלו (עזא ועזאל) מן השמים שהוא חלק אחד מן האויר שזכרנו נתלבשו בכח זה האויר אשר עלינו ונתגשמו גשמיות בני אדם ממש ונחלש הכח העליוני וקבלו הכח התחתוני (ר"ן בר"י אלמנן, עה"מ, קרית ארבע עז, סה.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנו', מחב' א). אז במדת רחמים עליונית שתעשה בהם אותות ומופתים (רמב"ן, שמות ג יג, ד"ה ואמרו לו מה שמו). אמור מעט ועשה הרבה זו מדה עליונית היא (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א טו). ויהיה אופן המישור חולק את המחצית העליונית בנתים חציו לצפון וחציו לדרום (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ז). שיגיע לקנין החכמות והשגת האמתיות וידמה למערכה העליונית בהקש אליו והיא מערכת המלאכים (ראב"ח, מאזני לדק לאלגזלי 98). יודוך אחיך ובית אביך כי כך בחר השכל לתתך סגולה לסגולה וכו' ולמלאת משבצות ההכנות מטוב מציאות העליוני ומזומרת הישות ללמד בני יהודה (עמנו', מחב' יב). ואחר כך נפח בו (באדם) נפש עליונית (רמב"ן, בראש' א כד). ומפני כן אמרו שכורכין חוט התכלת על הלבן שהנפש היא העליונית והגוף תחתון (ר"א הלוי מברלאונה, ספ' החנוך שפו). והוא שיתדבק בנפש העליונית לקבל אורה מאור הדיעה (נסים בר שלמה רי"ח, תרג' חבור יצחק הרופא הישראלי, ספר הסג לשטיינשניידר 133). המעלה היתרה והזהר העליוני להכנס בבית האמת (שם). כי מי שיש בו נשמה עליונית באפו והלך אחר הגוף לא יעשה טוב (ר"י קמחי, ספ' הגלוי 49). ואם לא זכתה נסתלק ממנו כח הנשמה העליונית ותשאר הנפש לקבל ענשה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 76). וכן פירש אדוני אבי ז"ל לא יהיה רוחי העליוני שנפחתי באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף (רד"ק, השרש' דון).

עַלִּיז, ת"ז, נק' עַלִּיזָה, מ"ר עַלִּיזִים, סמי' עַלִּיזֵי,—כמו עָלֵז: עיר הומיה קריה עַלִּיזָה (ישע' כב ב). הזאת לכם עַלִּיזָה מימי קדם (שם כג ז). שבת משוש תפים חדל שאון עַלִּיזִים שבת משוש כנור (שם כד ח). גם קראתי גבורי לאפי עַלִּיזֵי גאותי (שם יג ג). זאת העיר העַלִּיזָה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד (צפני ב טו). אז אסיר מקרבך עַלִּיזֵי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד (שם ג יא).—ובמדר': וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות העליזה אלא ברוח קדים (מכי' בשלח ד). — ובספר יצירה: ואלו הן שנים עשר מנהיגין בנפש שתי ידים ושתי רגלים וכו' [שתי לועזים ושתי עליזים שתי יועצים ושתי יעוצים[1]) שתי טורפין ושתי צוידים] (ספ' יצירה ה ג). ב' לועזים הם המרה והכבד כי הם המרגיזים את האדם וגורמים לו לעז ב' עליזים המסס הוא אצומכום והטחול הם המשמשים את האדם (ר"ש דונולו, החכמוני ה). — ואמר המשורר: אם לעגו עזים ועליזים לך הנה מאד מפחדך סמרו (רסב"ג, בימי יקותיאל). ופנים זעפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב"ע, הריח מב). — ואמר הפיטן: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר"י בר ראובן, אזהרי כג.). פסו נביאים וחוזים שבת גאון עליזים תמיד נשמעה צוחה נפשי לעפר שחה (אריות הדימו, יוצ' שבת ג אחה"פ).

*__עַלִּיזָה__, ש"נ, מ"ר *עַלִּיזוֹת, שה"פ מן עַלִּז,—כמו עַלִּזָה: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה עליסה עליזה פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (אדר"נ לד). — ובסהמ"א: מן הלב וב' הכליות יבא ההרהור והמחשבה והעצה והעליזה מן הכליות (ר"ש דונולו, חכמוני ה). ואני עתיד לבאר ענין העליזה באות העין בע"ה (ר"י א"ח, הפרש' לריב"ג, כי). שהעליזה והעצה מן הכליות דכתיב ותעלוזנה כליותי (רזיאל המלאך, ח.).—ומ"כ, ואמר הפיטן: געי בבכיה מעטרת בעליזות היית מקדם והנך לבזות (אמרתי טעו, קינ'). להקדים קריאת שקלים בחדוה ובעליזות שמור תשמרון את כל המצוה הזאת (את פני מלך, יוצ' שבת הפסקה ב).

---

[1]) [אצל רסע"ג, ר"י ברצלוני וכוזרי (ד כה) הגרסה: עליצים.]

°עֲלִיזוּת, ס"נ,–כמו עֲלִיזָה: פתח לבבך ולאהבה אותו ולהשבע בשמו בעליזות ונקית משבעתי זאת (ר"י בר לאונן, אזהרי, ח:). ובפהזותם ובחזותם ובעליזותם יבעיסוני (סככו לבונס, יול' פרס' ויקה). ויגפש העם בקבלם חרוזות ודרשו מהם קלות ותמורות בעליזות (אות מברלסיה, ממז' ויערי 602). קביעת חקי בעליזות רחשתי לעם מי זאת (גנזי שכטר ג, דודסון 158). – והשם מצהלות וכו' כולם ענין עליזות (רד"ק, השרש', להל).

עֲלִיל, ס"ז, — א) אולי כור ומצרף[1]: Schmelzofen; creuset; crucible: כסף צרוף בַּעֲלִיל לארץ מזקק שבעתים (תהל' יב ז). — ואמר המשורר: צרופה צרפוה רעיונים במצרף לב וגם בעליל זקוקה (ר"י הלוי, ויש בה שיר). וגם אתה הכון והכן לך שירים צרופים בעליל היופי ומזוקקים שבעתים מאין דופי (עמנו', מחב' יז). — ואמר הפיטן: ועת תנקני כבעליל מסטיני אז ייליל כי לבי לך כליל (ר' יצחק, ישב בסתר, סלימי ד עי"ח). שמעו מצרים התמוגגו כי כל חכמיהם כעליל צרף אותם לאמר חזו אין בם כסף כי אם בדיל (ליל שמורים, סנח"ל, תסכז:). — ואם בין כוכבים אשים קנו בעליל לארץ מזוקק ממעבה הגשמיות בין רגלי החיות האוכלים למעדנים לחם שמים (רש"ס, ארבע כוסות, כוס ביד ה' א). — ב) *גלוי, פרהסיה[2], offenbar; évidemment; openly נראה בַּעֲלִיל: בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל מחללין עליו את השבת רבי יוסי אומר אם נראה בעליל אין מחללין עליו את השבת (ר"ה א ה). — ובסהמ"א: ועם זה ידע הקורא שגם הדבור גם שלוחו פעמים שנראים בעליל ופעמים שלא בעליל (ר"ש הרקוולטיגו, ערוג' הבושם ל). מחמת שנראה בעליל כי כמה נערים אשר אין להם מורה דרך הולכים אחרי בצעם ומזמתם (פנקס קראקא סנת של"ח, אוצה"ס ד, 582). כל זה ראית בעליל ולא בחלום (יל"ג, קפילת הדכך). — ואמר הפיטן: רבודים זר וכליל כמו נגיד ופליל כנראה בעליל (גנזי שכטר ג, דודסון 280). — ובלי הפעל: בורק כשחר בעליל עברו אל דורו פורק ומה לכם ולאליל והוא נעור ורק (רסע"ג, באדכי ילדקו, עבודה, קובץ מעש' ידי גאוי קדמוני ב, 12). דגר שנית בחרב לחובה גש בשלישי בעליל בחובה (תמימים, יול' סנת זכור). על מה מכל אום שת עלי כפו זאת בעליל כי פיד חקוק בכפו (אהלי אסר, קינ'). — וַעֲלִיל: המוציא גלגל חצי עליל וחצי משקיע (סאו מכחה, יול' סנת כחמו). ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו וכו' שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים (ממז' ויערי 629). — *וּבַעֲלִיל העיר, לעיר: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה (תוספת' סוט' ט א). ומדדו שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין שמצוה לעסוק במדידה (גמר' שם מה.). — ובסהמ"א: אפילו נמצא בעליל מצוה לעסוק במדידה שמתוך שיהיו עסוקים בדבר יבאו מתוך הערים הנמדדות ומי שהלך מביתו ולא חזר באים בני משפחתו ומכירים הנרצח (חזקוני על התורה, שפט' כא ב).

א. **עֲלִילָה,** ס"נ, סמי °עֲלִילַת, מ"ר סמ' עֲלִילֹת, עֲלִילוֹת, כנ' עֲלִילוֹתֶיךָ,־תַיִךְ, עֲלִילוֹתֵיכֶם, עֲלִילוֹתָיו, ־לֹתָיו, עֲלִילוֹתָם, — א) תואנה, האשמה, Vorwand, Beschuldigung; prétexte, accusation; pretext, charge, שָׂם עֲלִילֹת דברים על פלוני, אמר עליו שהוא עשה דבר מהדברים, חיב אותו: כי יקח איש אשה ובא עליה ושנאה ושם לה עֲלִילֹת דברים והוציא עליה שם רע (דבר' כב יג-יד). והנה הוא שם עֲלִילֹת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים (שם יז). — ובמדר': והדר בנבלה עם אשתו והמוציא עליה עלילות דברים בשביל לגרשה עליהם הכתוב אומר וכו' (ד"א ב). — ובסהמ"א: נראה להם (לדינים) שאינו בא אלא בעלילות דברים ובטענות של דופי (רמב"ס, מלוה ולוה כב ב). — *ועם פעל, בא בַּעֲלִילָה: שלשה באו בעלילה. אלו הן קין עשו ומנשה (פ:סי קא:). א"ל (יהודה ליוסף) מתחלה באת עלינו בעלילה כמה מדינות ירדו למצרים לשבר אוכל ולא שאלת

[1]) [כך תרגם יונתן: בכורא, והוא לפי הענין. השבע' ואחריהם הסורי והירונ' תרגמו כמו נרדף לצרוף, וגם זה לפי הענין, ולא שהיתה להם מסרת בפרוש המלה. וכעין זה פרש ר"י בן קריש: מוצק (רסלאה, כח), וכך רדב"א (לקו"ק לפיכסקר קכה). ובגמר' (ר"ה כא:), פרשו: לישנא דמגלי, ובירוש' (שם א ה) אמרו: מהו בעליל מפורסם; וזהו לפי השמוש בלשון המאחרת. רש"י מביא פרוש זה ועוד פרושים, וז"ל: לשון גילוי הוא וכו' ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכו' כי כורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח ל"א בעליל כמו עלי בתוך הריפות וכו' ל"א בעליל לשון בעלים כלומר אדון הארץ ע"כ. ועי' גם ריב"ג (בשרשיו), רד"ק (בשרשיו ובפרושו), וראב"ע. ורמבמ"ן גוזר אותו מן עלל, עשה מעשה. וגיגר גוזר אותו מן עלל, בא, מבוא. אבל כל זה רחוק. ועי' גם בפרושו של חיות לתהלים.]

[2]) [או בְּפַעַל, כמו עלילות.]

אחד מהם (מד"ר ברא' ל ג). המן הרשע בעלילה גדולה בא על ישראל (ר' יצחק נפחא, שם אסתי, אס על המלך טוב). אמר (משה) לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי אתה תופש את החבל בשני ראשים יאבד משה ואלף כמותו ואל יאבד אחד מישראל (תנחומי ואתחנן ו). — ובסהמ"א: יבא עליו (על האפיקורוס) בעלילה כיצד נפל לבור ויש סולם בבור יסלקנו בעלילה שיאמ' לו הריני צריך להוריד בני מן הגג וכן כל כיוצא בזה (טוש"מ נזיקין תכה).—וע"י עֲלִילָה: ומ"מ ע"י עלילה גמורה ונכונה באו עליהם (בני יעקב על בני העיר שכם) (חזקוני על התורה, וישלח לד יג).—*הביא עֲלִילוֹת: עלילות הביא הקב"ה (פסיקי רבת', סוף או כשג). — לידי עֲלִילָה: מה זאת עשה אלהים לנו להביאנו לידי עלילה זו שלא חושב אלא להתעולל עלינו (רס"י, בראש' מב כח).—בא, באה, עֲלִילָה: אם נודע לחבירו שגנב וגזל ואעפ"כ חלק עמו הגניבה ואח"כ בא שום עלילה על הגנב מחמת זה וכן אם קנה גניבה וחלק עם חבירו ובא אחר כך עלילה עליו כיון שלקח וקבל הריוח גם ההפסד לאמצע (לבוש חושן קעו יב).—*בקש עֲלִילָה: כמתאוננים אין מתאוננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במדי פה). שהיו מבקשים עלילה האיך להזור למצרים (רשב"י, מד"ר במדי ז). — מצא עֲלִילָה: א"ל אליהו פר פר אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עלילה שבשם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליך (שם כג). ראה האיך תמצא עלילה לירמיהו ותפרע הימנו (פסיקי רבתי, ויהי בעת ספרשה). — ובסהמ"א: ואלכסנדרה אם הבחור בקשה להמית את נפשה ובחרה בחיים למען תמצא עלילה לעשות נקמה באורודום (יוסיפון רפ). ולא דברה אלכסנדרה כי אם במרמה להיות מעט אחריה אולי תוכל לנקום נקמתה ולמצא עלילה להרוג את אורודוס (שם רלו). וישמח בסתיאו על דברי אגריפס כי מצא עלילה לעשות נקמה ביהודים (שם שפ).—*נתן עֲלִילָה: שהוליכו בידם כל מיני קסמים שהיו קוסמין בהם שלא יתן לו עלילות וביד זקני מדין היו הקסמים (מד"ר במד' כ).—*העליל עֲלִילוֹת: חללה של רשות בריש גמ' דשבת פי' שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות). להעליל עלילות שקר (שלטי הגבורים על הרי"ף, כתוב' ד:, ד"ה ובמקום שנהגו). פעם אחת במצרים בא אליה שופט זקן וכסיל וכו' והיה שונא היהודים וכו' והיה מעליל עליהם עלילות ברשע וכו' (יוסף סמברי, לקוטי, נייבויר 10). כי מלך ממלכי מערב רצה להעליל עלילות על אחד משריו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי יד ז). — עשה עֲלִילָה: כיון שדחקו רב פפא לגוי במלוה שלו רצה הגוי לעשות לו עלילה במרמה כדי להנצל בה מן התביעה (רבנו נסים, מפתח על ברכ', יג.).—ויקצוף האדון עליו בעלילה כדי לעשות גדולה לצדיק ויחזירהו לכנו ולמשמרת הרפואה (אביתר הכהן, קטע מכתב מזמן הגאו', סעדיאנה שכטר 90). כי הכל מודים כי כל מי שיש לו כוח הדעת ויוכל להחליף מועד מיום ליום בעלילה גם יוכל להדיח שבת בעלילה (מקורות הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 458). והתנפל עלינו המסור קרויז בעלילותיו בשנת שס"ז שכמעט באנו עם כלל אחינו שבכל אשכנז לידי סכנה שאין למעלה הימנו (Brülls Jahrb. I, 107, הערה 93).—ובלי פֹעל: הודאה גמורה בלא שום טענה וערמה ועלילה אלא הודאה שלימה וברורה (ר"י ברצלוני, ספ' השטרות 42). ואתן אותם לו בכל טענה ועלילה (שם 49). כי המלך יודע היה בימים הקדמונים שכל מה שמדברים על היהודים עלילה הם וכבר נתאמת אצלו כי אין עליהם אשמה (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה, 36).—ובסמי: היוצא בקולר בעלילת המלך ויתנוהו בסוגר (ר"ש, טבו"י ז ה). גם תושבי העיר והם ספרדים נבונים ופקחים שבאומות האמינו הבלי זקנות משיחות כשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 9).—עֲלִילַת דם, האשמת שקר שהיהודים הורגים ילדים כדי לאכול את דמם בפסח: והוציאו מאמר מן המלך לאמר שכל עלילת דם וכו' שלא ישמע לפני שר ושופט כי אם לפני שער המלך וכו' (יוסף סמברי, לקוטי נייבויר 58). מאמר התנצלות נגד עלילת דם שנתחדשה בימינו (רלה"מ, תשועת ישראל, יט.).—ובמשמ' עִלָּה וסִבָּה: כמו עץ הדעת עלילת מות כך יין ושכר עלילת סכלות (קטע כ"י נכ"י, JQR. 1903, 429). כי אתם לא תדעו עלילות הניקוד ... והטעמי ולא חילוף עשרים וארבעה ספרים (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 49).—ב) כמו מעשה, מפעל, Tat, Handlung; oeuvre, action; act, deed, של אלהים: כי אל דעות יי' ולא נתכנו עֲלִלוֹת (ש"א ב ג). הודו ליי' קראו בשמו הודיעו בעמים עֲלִילוֹתָיו הזכירו כי נשגב שמו (ישע' יב ד). לכו וראו מפעלות אלהים נורא

עֲלִילָה על בני אדם (תהל' סו ה). והגיתי בכל פעלך ובעֲלִילוֹתֶיךָ אשיחה (שם עז יג). וישכחו עֲלִילוֹתָיו ונפלאותיו אשר הראם (שם עח יא). יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עֲלִילוֹתָיו (שם קג ז).—ושל בני אדם: כי תראו את דרכם ואת עֲלִילוֹתָם וידעתם כי לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי בה (יחזק' יד כג). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עֲלִילוֹתֵיכֶם אשר נטמאתם בם וכו' לא כדרכיכם הרעים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הנשחתות (שם כ מג מד). כדרכיך וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שפטוך (שם כד יד). השכימו השחיתו כל עֲלִילוֹתָם (צפני' ג ז). ביום ההוא לא תבושי מכל עֲלִילֹתַיִךְ אשר פשעת בי (שם יא). השחיתו התעיבו עֲלִילָה אין עשה טוב (תהל' יד א). אל נשא היית להם ונקם על עֲלִילוֹתָם (שם קג ז).—ובמדר': ב"ו מדותיו ועלילותיו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן (מד"ר שמות ג). שעשה עלילותיו במצרים כדי שיספרו ישראל עלילות שעשה הקב"ה למצרים (שם).—ובסהמ"א: ומלת וירד יי' בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהי' ומהשמים יתכנו כל העלילות (ראב"ע, בראש' יא ה). יאמץ כח תולדת הכליות ויתנו עלילות הזרע (הוא, שמות כג כה).—ואמר הפיטן: וזכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו יצרי מעללי איש (אתה זוכר, מוסף ר"ה).—ואמר המשורר: ומושל ביומם וליל וכך לא ימשלו ולך נתכנו עללות ואתך לא תכנו (ר"י אבן גיאת, יה כל לספר, שער השיר 17). וכל שמע אשר תשמע ישמיע תהלתו וכל ריח תרית יודיע עלילתו (ראב"ע, אשיר תחוה). השחיתו בני איש עלילות לעשות במגדל גדולות (הוא, מי כמוך אל). אבל הוא אשר נודע בראשית עלילותיו בכחו וחכמתו ועוז תעצמותיו (הוא, בשם אל אשר אמר). ואל יהיה לפניך ועמך אשר לו נתכנו כל העלילות (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 17). ההדסים במצלה ענו אותמו הטרם תדעו כי בעלילת אלוה אין אבדן נצח כי טובת כלמו (יל"ג, משלי יהודה ד ח).—התעולל עֲלִילוֹת: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עֲלִלוֹת ברשע את אישים פעלי און (שם קמא ד).—ואמר המשורר: ובעפר שרשו נחבא וערה המצבה בשובו אל האדמה דובר גדולות להתעולל עלילות בעוד יש בו הנשמה (ר"י הלוי, יתפארו, דברי חפץ 13). השקונו מצרים כוסות תרעלות להכרית כל עולל להתעולל עלילות (ראב"ע, יום נוסעו).

ב.*עֲלִילָה, ש"נ, שה"פ מן עָלוּל, — הכשרה וסגלה לדבר, Fähigkeit; capacité; susceptibility, suitability: דמשקין עלולין לקבל טומאה ומה היא עלילתן [1]) שמקבלין טומאה שלא בהכשר (פסחי' יח:).

*עֲלִילוּת, ש"נ,—שה"פ מן עלל,—בעֲלִילוּת, במעשה, בפעל, in der Tat; au fait; in fact: לאשה שאמרה לבעלה ראיתי בחלום שאת מגרשני אמר לה למה בחלום הא בעלילות (ר' לוי, מד"ר בראשי' כג, תיאודו').

עֲלִילִיָּה, ש"נ, מ"ר *עֲלִילִיּוֹת,—כמו עֲלִילָה ב): גדל העצה ורב העֲלִילִיָּה אשר עיניו פקחות על כל דרכי בני אדם (ירמי' לב יט).—ואמר המשורר: הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר"ש הנגיד, הבמות פליליה). רבת תועלת כל עוד מושלת כי כל תושיה היא העליליה (יל"ג, הבערה, א, 90).—ומ"ר, ואמר המשורר: ידעתי ועיני צופיות הליכות רב עליליות ומחר נפשות וגויות יבואו למשפט אל המלך (ראב"ע, מי כמוך אפס יס).—ואמר הפיטן: תמודות באר לו האותיות כי קצף עליו רב העליליות ובו בלילה נהרג בשאיות (אמנרו, יוצ' ז פסח).

*עֲלִימוּת, ש"נ, חזק, — כמו א.עַלְמוּת: הוא ינהגנו עלמות בעלימות בזריזות (ר' חנינה, ירוש' מגי' ב ג).

*עֲלִיסָה, ש"נ,—שה"פ מן עָלַס: בעשרה לשונות נקרא שמחה גילה שמחה שישה עליסה עליזה פצחה רנה צהלה חדוה הריעה (פסיק' דר"כ כ).

*עֲלִיץ, מ"ר עֲלִיצִים, עֲלִיצוֹת,—כמו עָלִיז: וצר בהם מזלות והדשים ומנהיגים ב' לועזים וב' עליזים וב' יועצים וב' עליצים וב' טורפין וב' צוידין (ר"ש דונולו, חכמוני, ה).—ואמר המשורר: יאלמו שפתי יגונות מענות כאשר גבוהה העליצות שתו משקה לטש עיני בנגהו ועלי אזני קרא בשמו ויתפתחו (רמב"ע, אם קדמו אוריו).—ואמר המליץ: ועפרות החברה למוצק הפרידה הוצקו ועד לא העליצות בבור הדמי נמקו (ר"י חריזי, תחכמוני עז). וללצים אני אליץ אני חרזן אני מליץ אני שש אני עליץ ועצמות בוערים אחליץ (עמנו', מחב' ע). כשמוע השר השירים והמליצות העליצים והעליצות אשר חברתי אל יהודה גור אריה (שם יג). והבנות העליצות אשר היו צבי לכל הארצות שבו כאבני גיר מנפצות (שם כו).

---

[1]) ובתוספ' (שם) הגרסה: עלילותן.

***עֲלִיצָה**, ש״נ, מ״ר עֲלִיצוֹת, — כמו עֲלִיצוּת: ימלא משאלי וירצה מפעלי ועמי וקהלי יקבץ בעליצה (גנזי שכטר ג, דודסון 234). והלילו לעומתי יללה וכתבו לעליצה[1]) גם חליצה (שם 256). ועל מה זה מתאחר דיין העליצה[1]) שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה (אתי ומ֯בנון, יוצ׳ שבה״ג).—ומ״ר: עמדה בראש מחנות האיב עליצותיו להפג וחיליו לדיב על ראשו גמולו לחיב (אודך כי, יוצ׳ שבת א חנוכ׳).

עֲלִיצֻת, עליצות, ש״נ,—שה״פ מן עָלַץ: נקבת במטיו ראש פרזו יסערו להפיצני עֲלִיצֻתָם כמו לאכל עני במסתר (חבקי ג יד).—ואמר המשורר: דאג מפשעך ובעת עליצות ועת כעס אלהים נגדך שים (ר״ש הנגיד, ב״מ ד, הרכבי 151). אלהים אלי אתה יודע מסתרי מליצות יגוני הסר והמר בעליצות (רשב״ג, אלהים אלי אתה). והכתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים כפיסים ופנים זעפים לבשו עליצות ועליזים מתי יגון וששים (רמב״ע, הריס מל).—ואמר הפיטן: אנא היש עליצותם להאזין חין מליצתם כאז מנוף בצאתם (אריות הדימו, יוצ׳ שבת ג אחה״פ).

עֶלֶךְ[2]), ש״ז, — מין שֹׂרֶף של עץ: וימרחו בשמנים הנזכרים בשער צמיחת השיגים ובדבש מעורב בשמן קאמומילא ובדבש עם עלך אלבנוט (קאנון א ג א ג, במליי הילודים).

א.עלל[3]), ממנו א.*עֹלֵה, *עָלוּל, א.עֲלִילָה, ב.*עֲלִילָה, *עֲלִילוּת, עֲלִילִיָּה, א.עֲלַל, מְעֻלָּל.

א.עָלַל, קל לא בא במקורות הקדומים.

—התפ׳, הִתְעַלֵּל, הִתְעַלַּלְתִּי, הִתְעַלַּלְתְּ, הִתְעַלְּלוּ, יִתְעַלְּלוּ, הִתְעַלֵּל בפלוני, עשו לו מעשים רעים, קשים, באיבה בבזיון: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר הִתְעַלַּלְתִּי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם (שמות י ב). ולמה תכבדו את לבבכם כאשר כבד ומצרים ופרעה את לבם הלוא כאשר הִתְעַלֵּל בהם וישלחום וילכו (ש״א ו ו). ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה ודקרני וְהִתְעַלְּלוּ בי (שם לא ד).

ויאמר המלך צדקיה אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם וְהִתְעַלְּלוּ בי (ירמ׳ לח יט).—ולבהמה, הִתְעַלְּלָה הבהמה בפלוני, התנהגה אתו שלא כהוגן: ויאמר בלעם לאתון כי הִתְעַלַּלְתְּ בי לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך (במדי׳ כב כט).—ובפרט הִתְעַלֵּל באשה, אנס אותה, בעלה הרבה פעמים על כרחה, שלא ברצונה: ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה וַיִּתְעַלְּלוּ בה כל הלילה (שפטי׳ יט כה).—ובסהמ״א: ואל תאמן בם כי לא יהיוך לטובה או לחסד אך לחרפה ישמרוך אשר היא קשה ממות למען יתעללו בך בחרפת גדופיהם (יוסיפון תז). לא תלך אשה בשוק ובנה אחריה גזירה שמא יתפשו בנה ותלך אחריו להחזירו ויתעללו בה הרשעים שתפסוהו דרך שחוק (רמב״ם, אסורי ביאה כא יז). הילד חפצו ורצונו להתעלל ולשחק ובחור ועלם בקשתו בתנועה ותשמיש (תולדות אלכסנדר, לוי 4). ידעתי גם אני וגם ראיתי בעיני מדרך הנהגתו יתברך כי יתעלל על בני אדם הטועים בכוונתו (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב יב טז). לכן גם אתה התעללת במו כמתעלל בילדים אין הבין (כנה״ו, חכמי׳ שלמה יב כה). אל תתהרה באיש מתעלל כי צודה הוא לדבריהם (ב״ז ב״ס ה יד). — ונִתְעַלֵּל, נִתְעַלְּלָה: ותתעצב מאד כי נתעללה לאיש (שבמרמה הובאה אל המקדש ושם שגל אותה הבחור) (יוסיפון סב, פרנקפ׳). יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה (אבימלך בשרה) החזירה (רס״י, ברא׳ כ טז).

—התפוע׳, הִתְעוֹלֵל: אל תט לבי לדבר רע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת ברשע (תהל׳ קמא ד).—ובמדר׳: אדם שתפסוהו לסטים והיה כאו״א מתעולל בו להכותו (מדר׳ תהל׳ ו, בובר).—ובסהמ״א: ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן (רס״י, ירמ׳ מט ג). ואין הפרש בין עושק שכיר או מתעולל עליו להוציאו מבלי שכירות (ר״ם א״ח, מו״נ ג מט). ואחד מהם היה תלמי שנכתבה לו התורה בלשון יונית שהיה מתעולל ומתאנה על ישראל (דברי מלכי בית שני).—ואמר הפיטן: עז בבך יתמלל מפי יונק ועולל למשבית צר ומתעולל כל הנשמה תהלל (אין צור חלף, יוצ׳ שבת א חנוכ׳). זכור ונתעולל לרבע באשה זדון לבו השיאו באשה (זכור איש, יוצ׳ שבת זכור). לבבתיני וארשתיך נוגשיך יתעולל מה יפו מעגלותיך וארחך סולל (שני, יוצ׳ ב פסח).—ואמר

---

1) [אולי זה נק׳ מן עָלִיץ.]

2) [מן הערב׳ עִלְךְ a).]

3) [בערב׳ עַלּ b)]

a) علك b) عل

המליץ: ובעת שיאמרו פלונית פעמים היא תתעולל יאמרו פלונית אשה יראת ה׳ היא תתהלל (עמנו׳, מחב׳ ח).—הִתְעוֹלֵל עלילות: והרגיש הדברים שרצה להתעולל עליו עלילות ברשע (חולי הגלותי׳ ח ח, לוין 21). כי מאהבתו להקראות במחבירי פתרון ובמתקני ספר נשאו לבו להתעולל עלילות להכזיב מנחם בן סרוק בספר פתרוניו (תלמידי מנחם, תשו׳ 19). ויהי לימים וישוטטו האנשים לתור סביבות בית דניאל לדעת את אשר יעשה למען מצוא עלילה להתעולל למחשבותם על דניאל (יוסיפון כב). — ואמר המליץ: עתה כל חכם מדברי(ך) יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רסע״ג, על חוי הבלכי, דודסון 52). ועי׳ עלילה בסופו.—ונתעולל: ותשמע האשה ותתעצב מאד כי נתעוללה ותלך ותספר לבעלה ולא היה לו מענה לשו׳ להריב עם אשתו (יוסיפון שם).

—פוע׳, עוֹלְלָה, עוֹלַלְתָּ, עוֹלַלְתִּי, עוֹלֵל,—א) עוֹלֵל לפלוני, עשה לו, בפרט מעשה רע: תבוא כל רעתם לפניך ועוֹלֵל למו כאשר עוֹלַלְתָּ לי על כל פשעי (איכי א כב). ראה יי׳ והביטה למי עוֹלַלְתָּ כה אם תאכלנה נשים פרים (שם ב כ).—עינו עוֹלְלָה לו: עיני עוֹלְלָה לנפשי מכל בנות עירי (שם ג נא).—וביני׳ מְעוֹלֵל: עמי נוגשיו מְעוֹלֵל[1]) ונשים משלו בו (ישעי׳ ג יב). ב) עוֹלֵל בעפר: שק תפרתי עלי גלדי וְעֹלַלְתִּי[2]) בעפר קרני (איוב יו יח).—ואמר המקונן: עיני מעוללת ביונית נכויה עשה ונחם וקרא לבכיה (סבת סורו מנו, קינ׳).— כי לא לחנם הוקבע היינו המנהג הקדום להכות המן דווקא בענין מפלתו לא זולת ולא כאשר תעלולים עוללו למו (חמדת הימים ב ג, עז:).

—פוע׳, עוֹלַל, שעוללו לו, הובא עליו: הביטו וראו

[1]) [כך רש״י. ר״י חיוג פרש מן א.עול, כמו עוֹלָל, וכן רד״ק; וי״ת מן ב.עלל.]

[2]) [מנחם חברו עם ב.עלל, והוסיף, וז״ל: ואף יתכן להיות מגזרת עול, ע״כ. וחלק עליו דונש ופרש מן הארמי עלל, בא, נכנס, וכן בערב׳ עַ׳לַa), שם בתוך דבר. והשיג עליו ר״ת (הכרעי 83). אבל גם ר״י חיוג חברו עם עֹל. וריב״ג חולק עליו ומפרש מלשון רוממות ועליה, העליתי עפר על ראשי. וראב״ע בפרושו מחליט כפרוש ר״י חיוג, רש״י פרש: ולכלכתי וגניתי וכו׳ לשון בזיון, ע״כ. רד״ק בשרשיו מפרש פשוט עשיתי. והנכון כפרושו של דונש אלא שגם עֹל שיך לשרש זה.]

a) غل

אם יש מכאוב כמכאובי אשר עוֹלַל לי (איכי א יב). —וביני׳ כמו שם מְעוֹלָל[1]), מסבב, כמו עָלוּל: כי העילות כל אשר תקרבנה מהמעולל תמעט יכלתם להועיל למעולל ולהזיקו (ר״י א״ת, מו״ה, הבטחון ז). ואל תכנים עצמך בחכמת שרשי המופת ואיכות הדיבר וכו׳ ואיכות הילוך העילה עם המעולל וכו׳ מפני עמקם ודקות ענינם (שם, יחוד המעשה ה). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר הואיל וקדוש החדש יהיה על הראייה כפי העלה יהיה המעולל (ר״א הקראי, ג״ע, ענין קדוה״ח ט, י.).

—קל *עָלַל, פ״ע,—התעסק בדבר: למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס לעלול בו כשעושה יין טוב אומר המלך כמה חמריה דכרמי דידי טב וכשעושה יין רע אומר המלך חמריה דכרמא דאריסי ביש (מד״ר קהלי׳ א).—וביני׳ פעו׳, *עָלוּל,—א) עשוי לאיזו פעולה, מכשר, מסגל, fähig, ausgesetzt; capable, apte à; capable of, liable to: מפני מה אמרו אם לא הדיח טהור שאין המים שבגבו עלולין לקבל טומאה עד שיתלשו (ר׳ נחמיה, תוספת׳ מקוא׳ א א). אמרו בית שמאי לבית הלל וכי מי הוא עלול לקבל טומאה אדם או משקין אמרו להן משקין אמרו להן וכי מה אדם שאינו עלול לקבל טומאה כיון שנגע בה טומאה נטמא משקין שבתוכו אינו דין שיהו טמאין (שם אהילי׳ טו ט). ומה כלי חרס שהם עלולים לקבל טומאה הרי הם מצילים צמיד פתיל באהל המת כלי אבנים כלי אדמה שאין עלולים וכו׳ אינו דין שיצילו (ספרי במדי׳ קכו).—ובסהמ״א: ומשה היה רועה וכו׳ והטעם כדי שיתרחק מן הישוב שהוא עלול אצל החטא (רבנו בחיי, שמות, ז::). אדם שהוא עלול לנזילות ולא יכול לגלות ראשו מפני הקרירות שמזיק לו וכו׳ מוטב שנתיר לו להניחם על הכובע הדק הסמוך לראש (הלבוש או״ח כז ה). ואשר שאלתני אשה עלולה לכאב ראש ולחלישות וציוו הרופאים לבלתי הרטיב ראשה בין במים קרים בין בפושרים (בשמים ראש, סו״ת רלח). — ב) נגרם ע״י עִלה וסבה, מסבב, עי׳ עלול: שהעולם הוא מחודש חדוש מוחלט ואולם כשהונח השכל הפועל עלול ממניעי הגרמים השמימים לא יפול זה הספק (רלב״ג, מלחמות ה׳ ה ג יג). כי יראו שמניע הגלגל העליון הוא עלול מהסבה ראשונה (ר״י מפיסה, מנחי קנאי 20). כי עלול היצירה עלול

[1]) [נשמט מן אות מ.]

ממנה ובאמצעיתה נצטיירו כל הצורות המצויירות ציור רוחני פנימי כנגד העולם הנבדל (ר' שם טוב, ספ' האמונות ד ט). הוא שכל בעצמו מבלי שיצטרך אל זולתו והעלול ממנו יצטרך אליו (ר"מ הכרבוני, המאמר בנבחרה, ד"ה לט). כי מה שכתבתי למעלה כי כת"ר אינו בכלל ולא במנין הספירות לא יובן מזה שיהיה הוא האי"ן סוף הוא עלול ממנו והוא שמו שאינו נבדל ואינו חוץ ממנו (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד ג).

—הפע', "העליל,—א) מצא עלילה, הוציא דבה, האשים באשמת שקר: אשכח ינוקי מלעיל וסבי מלתחת כדי להעליל על האדם אם יקדים שלום לאלו או לאלו (רנמ"ה, בכורי' ח:). המוכר עבדו לפרהנג נכרי פי' בקונטרס מציק ושם עלילות ומכרו לו באותן דמים שהעליל (תוספ' גיטי' מד.). ערל אלם השכין לי זקוק זהב והפקדתי בידך ופעם אחת מלאך לבך לצאת מן העיר ובקשתיך להחזיר לי הזהוב שלא יעליל עלי הגוי ואמרת לי בוא עמי אל הגוי ואפטרך (מהר"ם מרוטנברג, שערי תשובי' ריט). כיון שלא ראה (יוסף) את בנימין עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו (רמב"ן, בראש' מב ט). שכבר חמס ב' אנשים והעלילם עד שמכרו לו בזול וכו' אם יביא ראובן ראיה שהעליל אותו הגזבר שני אנשים (רשב"א, שו"ת תתקטו). שיעלילוהו שאמר או עשה עלה כנגדם מה שאינו כן (רלב"ג, פי' משלי יט). מנהג העולם שמעלילין ומבקשים תואנות על העשיר (ר"י בן נחמיאש, שם יג ח). ומי שיודעים בו שהוא רש אינם מעלילים עליו (שם). והדברים ההם בדא אותם מלבו כדי להעליל אותך כי שקר הם (ריב"ש, שו"ת תענ). ובשנת ה' כ' ליצירה העלילו על היאודים לפני המלך שהיאודים עושים זיוף במטבע והמלך חקר ודרש ומצא כי המעלילים המזייפים היו מטילים האשמה על היאודים ונמלטו (יוסף סמברי, לקוטים, ברלינר 28). השיב המלך חמתי עליך טומאש כי הבנת ממני שאני מאמין מה שמעלילים על היהודים ולחרפה נחשב לי הדבר הזה (ר"ש אבן ויגרא, שבט יהודה 9). והמעלילים באשר ידעו שהיהודים שלחו שלוחי' רדפו אחריהם והיהודי' יראו מאד ונחבאו בתוך היער (שם 25). הודה ואמר איך השליך את הנער מת בבית היהודית להעליל עליה (שם 85). שלפי שלא רצה ראובן לקנות מהשר משי לשותפות העליל עליו מה שהעליל (ר"א ששון, שו"ת, תורת אמת, פה). ה' יפיר עצתם ויקלקל מחשבתם הרעה ויצמיח ישע תשועתנו ואשר עד הנה עזרונו רחמיו שהמעלילה עצמה הודתה שהוסתה והודחה מקצת מבני עירנו (אגר' ק"ק פוזן לק"ק ברלין, Monats. 1868, 175). ואליפז לא היה יודע דבר זה בבירור כי עכשיו לא רצה להעלילו בדברים לא היה יודע בהן (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, כח:). אבל אליפז מחפצו להרשיעו במעשה ובאמונות העלילו בדברים לא היו בו (שם קכא.). ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע והניח ממון רב קרוב שני אלפים פרחים מהם פיזור לשרים ולסגנים קרוב ארבע מאות פרחים על אודות העלילה אשר העלילוהו ומהם שללו השוללים וכו' (ר' אליה מזרחי בקנדייה, שו"ת סו, מובא בקבץ על יד ז, 8). ועדיין אין שמנה חדשים שבא הנה קרובו אלגזי הדר באי שיאו על דבר עלילה אחת שהעלילוהו על אודות אשה משומדת שברחה משיאו ואמרו הוא הגורם (שם 9). היה גירוש האחרון בצרפת בימי מלך קארל הששי שהעלילו על היהודי' שהרגו מומר אחד (שארית ישראל כ). ושתי שנים אחרי זה העלילו על היהודים שגנבו תינוק נוצרי ומלו אותו ושחטו אותו לפסח (שם כח).—ואמר הפיטן: מונים לנקום להעלילו נוסדו יחד למולו התכינו עלילות מעללו הבה נתחכמה לו (אין מושיע, יוצ' שבת ג חנוכ'). —ב) עשה שיהיה עָלוּל, שיצא המסבב מן הסבה: א"כ יקשה שזה שנקרא עילת כל העילות הוא ת"ו חידוש בו שהרי קודם שהעלילם לא נקרא עלית כל העילות (ספר פרדס א ה).

—פעי', "עִלֵּל, — א) כמו הִפע' א): חללה של רשות בריש גמ' דשבת פירוש שמעללין עלילות על בני אדם (ערוך ערך רשות). — ב) ובלשון הקראים, עשה עִלָּה, נתן סבה וטעם לדבר: כי אלו כשר לו לעלל בשכיבה בקריאת שם האשה ערוה (יעקב בן שמעון, ספ' היסר (העריות) לישועה הקראי 53). אכילת המצה בחיוב בכל שבעת הימים באשר אמר שבעת ימים תאכל עליו מצות וכו' ועלל[1]) עלה באמרו למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (ר"י הקראי, ג"ע, ענין חג המצות ג, מז.). ואע"פ שעלל[1]) עשיית המלאכה ליום כפור משום שהוא יום כפורים וזאת העלה לא תכלול למי שהוא זולת בוגר (שם, ענין יום הכפורים, פתיח', ם.). ועל כן עלל[1]) החכם משום היותה

[1]) [ואולי זה קל.]

צרה שהאסור משתלשל מנקבה אל נקבה (סס, עריות ה, קנג.). וכמו עלה או אשר יעלל כולל וחלקיו (משה ריאטי, מקדש מעט ג).

—נפע', נֶעֱלַל,—בדקדוק נעשה רפוי, נעשה נח, עי' עלול ג): ומזה הבנין עלולי העין כמו וגיד ברזל משקלה גיד על משקל פעל אלא שנה היוד ונעלל וחרק תחת הגימל לכך נקראת עלולת העין (הוריות הקורא, דרנבורג, 39).

ב. עלל[1], ממנו ב. עָלַל.

ב. עָלַל, קל אינו נהוג.

—פוע', עוֹלֵל, תְּעוֹלֵל, יְעוֹלְלוּ, יְעֹלְלֵהוּ,—עוֹלֵל את הכרם, לקט את הָעוֹלֵלוֹת, את הגרגרים שנשארו מהלקיטה הראשונה: וכרמך לא תְעוֹלֵל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזב אתם (ויקר' יט י). כי תבצר כרמך לא תְעוֹלֵל אחריך לגר ליתום ולאלמנה יהיה (דברי כד כא). — ובהשאלה, עוֹלֵל את האויב, הרג את השרידים, הנשארים: ויפנו וינסו המדברה אל סלע הרמון וַיְעֹלְלֻהוּ במסלות חמשת אלפים איש (שפטי כ מה). כה אמר יי' צבאות עוֹלֵל יְעוֹלְלוּ כגפן שארית ישראל השב ידך כבצר על סלסלות (ירמ' ו ט). — ובספהמ"א: וישלח הפחה נוגשיו ומוכסיו וכו' לשוטריו וצריו ויפרצו בעם בסובם מאחרי המטה ויכתרים וירדיפום וידריכום ויעוללום במסלות (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 31). — ואמר המשורר: רועים באו בכרם ולמורשה ירשוהו שנה בשנה ינצלוהו ובשביעית לא יטשוהו יבצרוהו ויעוללהו ישנוהו וישלשלוהו (ראב"ע, את ועבד, כהנא א, 180). והמות יעולל את המונם כסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק קלב).

עלם[2], ממנו עֹלָם (?), "עלום, עָלַם, תַּעֲלוּמָה.

עָלַם, קל אינו נהוג.

—נפע', נֶעֱלַם, נֶעֶלְמָה, נֶעְלָם, נַעֲלָמָה, נַעֲלָמִים,—נֶעֱלַם דבר ממנו, נסתר, לא ידע את הדבר, לא ראהו: verborgen sein; être caché; to be concealed: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וכו' וְנֶעְלַם ממנו (ויקר' ה ב). ולא נֶעְלַם דבר משלמה (דהי"ב ט ב).

[1] [נגזור מן השם עוֹלֵל, עוֹלֵלָה.]

[2] בערב' עלמ a) במשמ' הפכית, יָדַע, למד.

a) علم

— ונֶעְלַם דבר מעיני פלוני, לא ראהו, ובכלל לא ידע: ואם כל עדת ישראל ישגו וְנֶעְלַם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה (ויקר' ד יג). ושכב איש אתה שכבת זרע וְנֶעְלַם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (במדי ה יג). והחכמה מאין תבוא ואיזה מקום בינה וְנֶעֶלְמָה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה (איוב כח כ-כא).—ובינ', נֶעְלָם, סתם, דבר נסתר, לא ידוע: ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נֶעְלָם מן המלך אשר לא הגיד לה (מ"א י ג). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נֶעְלָם אם טוב ואם רע (קהל' יב יד). ומ"ר נַעֲלָמִים, נסתרים, רשעים המסתירים רעתם: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נַעֲלָמִים לא אבוא (תהל' כו ד). — ונקי' נַעֲלָמָה, מתעלפת: גם את תשכרי תהי נַעֲלָמָה[1]) גם את תבקשי מעוז מאויב (נחו' ג יא).— ואמר בן סירא: כי פלאות מעשי ייי ונעלם מ[אדם] פעלו (ב"ס גניי יא ד).—ובתלמו': נטמא וידע ונעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש נעלם ממנו הקדש וזכור את הטומאה נעלמו ממנו זה וזה ואכל את הקדש ולא ידע ומשאכל ידע הרי זה בעולה ויורד (שבוע' ב א). זו הלכה נעלמה מזקני בתירה פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת ולא היו יודעין אם פסח דוחה את השבת אם לאו (ירוש' פסחי ו א). כיון שקינתרן בדברים נעלמה הלכה ממנו (מן הלל) (סס).—ובתפלה: אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך (אתה יודע רזי עולם, תפלי יוה"כ).—ובספהמ"א: וגם אחר שקיעת השמש במעט יעלם אורם מן האור שנשאר ברקיע מהשמש ולא יראו הכוכבים לעין האדם אלא עד שיתגבר אורם על האור המצוי מהשמש כמו שאינן נעלמין בשחר אלא עד שיתגבר אור השמש על אורם (גנזי שכטר ב, גינצבורג 365). וראינו רבים מחברנו טעו בידיעת עניניו והעמדה על סודותיו מפני היות בו רמיזות עמוקות וסודות נעלמות (פי' ספר יצירה של אבוסהל, עז.). עיין צורה מ"א נציע שמרכז העגולה הזאת היא נעלם ממנו ונרצה להכירו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, יא.). וזהו הענין שנבוכו בו כל הנבוכים להעלם מהם הסיבה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידים, הקדמ', ד:). כשיזדמן להיות שמספר

[1] [רד"ק פרש כאלו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו, ע"כ. וזה קשה. והנכון שהוא כמו התעטף, התעלף; עי' בפרושו של הירשלר, הוצ' כהנא.]

האי הוא נעלם קח מספר הב׳ (ברוך משקלוו, עמודי השמים, ו:).—מדרש הנעלם, שם ספר שנוסף על הזהר: אמרו המגיהים מתוך הלשון ניכר שאינו מספר הזוהר והאור נכר מתוך החשך ולדעתינו כי הוא ממדרש הנעלם ובלשון הקדש היה (הגהות ויטי על הזהר, ריח:).—ומשל: רע נעלם מן העין דאגה עליו אין (ב״ז, מלון גרמני עברי, ערך וויסקען).— ואמר המשורר: אן ואן לא אבקשך גוחי נעלמת ופעלך נכחי (ראב״ע, אן ואן). אל אשר נשא ונעלם וחסדיו יודון פיות שובבה בנים לגבולם וכקדם יחד להיות (הוא, בעלי ריבי, כהנא א, 56).—ונֶעְלָמִים: שמע תמיד לדברי החכמים וסורה מאנשים נעלמים (רה״ג, ירא האל).—ובדקדוק, אות שאינה נראה, שאינה הגויה: ונקרא כן מגזרת ויחרקו שן ויתכן היות אחרי נות נעלם שהוא יוד כמו ריב ומדון ופעם יחסרוהו מהמכתב כמו לא תענה על ריב (ראב״ע, ספר צחות א.). רק הוא על משקל מפעל כי הנח נעלם תחת פ״א (שם ו.).—ובשמ׳ גוף נסתר: תשפוט על כל מוסף על השרש מצד הקנינים זכר ונקבה רבים ורבות נמצא ונעלם ונוכח (פי׳ ספר יצירה לאבוסהאל, סד).

—הפע׳, הֶעְלִים, הֶעְלִימוּ, מַעְלִים, הַעְלֵם, אַעְלִים, תַּעְלִים, תַּעְלֵם, יַעְלִימוּ—הֶעְלִים דבר מפלוני, הסתירו, לא הגיד לו, לא הראה לו, לא הודיעו, verbergen; cacher; to conceal, hide: הרפה לה כי נפשה מרה לה ויי׳ הֶעְלִים ממני ולא הגיד לי (מ״ב ד כז). מי זה מַעְלִים[1] עצה בלי דעת (איוב מב ג).—הֶעְלִים עינו מדבר, הסב עינו מהדבר ולא ראה את הדבר, ובכלל, לא ראה ולא ידע: ואם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא וכו׳ לבלתי המית אתו ושמתי אני את פני באיש ההוא (ויקר׳ כ ד-ה). ומיד מי לקחתי כפר וְאַעְלִים עיני בו (ש״א יב ג). ומשבתותי הֶעְלִימוּ עיניהם (יחזק׳ כב כו). נתן לרש אין מחסור וּמַעְלִים עיניו (מן העני) רב מארות (משלי כח כז).—והֶעְלִים אזן, לבלתי ישמע: קולי שמעת אל תַּעְלֵם אזנך לרוחתי לשועתי (איכה ג נו).—והֶעְלִים סתם, במשמ׳ הֶעְלִים עין: למה יי׳ תעמוד ברחוק תַּעְלִים לעתות בצרה (תהל׳ י א).—ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומסקנא העלים סוד (ב״ס גני׳ לז י).—ובתו״מ: אמרה ליה (תמר ליהודה) בבקשה ממך הכר פני בוראך ואל תעלים עיניך ממני (סוטה י:). כל המעלים עיניו

מן הצדקה כאילו עובד ע״א (ר׳ יהושע בן קרחה, ב״ב י.). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים (ר׳ יוחנן, סנה׳ קג:). ותלך העלמה למה קראה הכתוב עלמה שהלכה בזריזות ר׳ שמואל אמר שהעלימה את דבריה (תד״ר שמות א). העלים הקב״ה ממנו שהליכתו מאברהם מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (שם במד׳ כ). ד״א על כן עלמות אהבוך על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך וכו׳ על שהעלמת מהם מתן שכרן של צדיקים (שם שה״ש, לריח שמניך). אמר הקב״ה ומה אם שעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ״ו (שם קהל׳ ג). אילולי שהעלים הקב״ה מבני אדם יום המיתה לא היה אדם לא בונה ולא נוטע שהיה אומר למחר אני מת למה אני עומד ליגע בשביל אחרים לפיכך העלים הקב״ה לבות בני אדם מן המיתה (תנחומ׳ קדוש׳ ח, בובר).—ובסהמ״א: במים רותחים בקדרה ונשפכין לחוץ כי הקדרה לא תכילם לפיכך מה שניטל מן הקדרה באותה שעה הרי הוא נשמר וכו׳ ואם מעלימין עין הרי הוא נשפך ארצה (חוב׳ הגא׳ א א, לוין 139). פעם יוצץ לנו האמת עד שנחשבנו יום ואחר כן יעלימוהו הטבעים והמנהיגים עד שנשוב בליל חשוך (ר״מ א״מ, מו״נ פתיחה).—ואמר המשורר: לעג שוטני שמעה אזני וכלבי אני אקרא את יי׳ מענות אלם אזנך תעלם ויכלם כל מבקש יי׳ (ראב״ע, אל אל אקרא). תמר תעלים השמש מדי צאתה כאשר תעלים השמש אור הכוכבים ביפעתה (עמנו׳, מחב׳ ב).

—התפ׳, הִתְעַלַּמְתָּ, הִתְעַלֵּם, תִּתְעַלֵּם,־לָּם, יִתְעַלָּם,— א) הִתְעַלֵּם מדבר, העלים עיניו מהדבר לבלתי יראנו, עשה עצמו כאלו אינו רואה הדבר: לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם השב תשיבם לאחיך (דבר׳ כב א). וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל לְהִתְעַלֵּם לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך וְהִתְעַלַּמְתָּ מהם הקם תקים עמו (שם ג-ד). כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תִתְעַלָּם (ישעי׳ נח ז).— הִתְעַלֵּם מתחנת פלוני, לא הטה אזן לבקשתו: האזינה אלהים תפלתי ואל תִּתְעַלַּם מתחנתי (תהל׳ נה ב).—ב) הִתְעַלֵּם השלג על הקרח וכדומ׳, נפל ונצבר עליו וכסהו: כאפיק נחלים יעברו הקדרים מני קרח עלימו יִתְעַלֶּם שלג

[1]) אולי במשמ׳ אחרת?

בעת יורבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יח-יז). —ואמר בן סירא: במשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו (ב"ס גניי לח יו). —ובתו"מ: אל תסתר פניך ממנו ואל תתעלם מתחינתנו (ירוש' ברכ' ד ג). אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהן (שם יומ' ג ז). בוצרין עם הגוי וכו' מסייעין אותו עד שנתעלם מעיניהן נתעלם מעיניהם יעשה יין נסך (תוספת' ע"ז ז ח). מכאן נתעלם מעיני דוד שלא נשאו לוים את הארון אלא (בעגלה) [בכתף] (ר' נתן, ספרי במד' מו). הרי שהיו חמריו ופועליו טעונין טהרות אפילו הפליג מהן יותר ממיל טהרותיו טהורות ואם אמר להן לכו ואני בא אחריכם כיון שנתעלם' עינו מהם טהרותיו טמאות (ע"ז סט.). — הלכה זו נתעלמה מבני בתירה (פסחי סו.). אמרתי לו (ליעקב איש כפר סכניא) יפה אמרת ונתעלמה ממני הלכה לשעה (רבי אליעזר, מד"ר קהלי, כל הדברים יגעים). שהפך (דוד) משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה (ר' יהודה, סנה' קז.). ונעלם דבר ולא שתתעלם מצוה כולה (הוריו' ד.). נתן להם ר' לוי בר סוסי ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה נתעלמו דברי תורה מפיו (מד"ר בראשי פא). שהיה הקול מתעלם מהן והיו שומעין את הקול מן המזרח והולכין למזרח והקול יוצא מן המערב וכו' (מדרי שה"ש, גריכהוט ה). —ובסהמ"א: והם מתעלמים מחובת הלבבות ואינם מתעוררים למספידי המעשים (ר"י א"ת, חו"ה, עבוד' האלהים ד). ואל תתעלם לרפא מדוה הגאוה מנפשך וממדותיך (שם הכניעה י). ואיך נתעלם והנסיעה מתמדת והעתקה תדירה והדרך ארוך והמרגוע רחוק (שם חשבון הנפש ג). ואל תתעלם מנפשך שתפקיד אותה ותחפש על סכלותה (שם). ואנשים חכמים גדולים נשתבשו בהן ונתעלמו מהן דברים ונולדו להן ספיקות (רמב"ם, קדוה"ח יא ג). כך האדם מדותיו הרעות וכו' ואם יתעלם ולא יתקנם יעקור מלבו אור האמת (ספ' אורחת לדיקים, הקדמ'). ה"ז מתיישב ומתעלם בכלי אותיות הדבור כמו שמתיישבי' ומתעלמים המים ויין בתוך כלי הכוס (ר' חדמו"ר דוב בר, גביע הכסף ב א:). —ומקוי: דלוגו לנראה ונכסה בקומו הנם ארבעים וחמשה ימים בהתעלמו ויעיד קץ לגלות למו (גנזי שכטר ג, דודסון 66).

—הפע', *הֶעֱלִם, הועלם, — שהעלימו אותו: העולם הועלם מהם שם המפורש (ר' אמוא בריה דר' זירא, מד"ר קהל' ג). —ובסהמ"א: אמר (אריסטו) בעדו הוא רחוק הקרוב הנגלה אשר לא יתעלם מאדם אבל הועלם אשר לא נודע לאדם (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב, 135).

—פעי', *עִלֵּם, בינ' מְעֻלָּם, מעולם, מְעֻלָּמִים, מעולמים, מעולמין, — כמו הַפע': דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציאו ר' עקיבא לאורה (אדר"נ ב יג). כך בני קרח אמרו על עלמות שיר מעולמין הם הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו (מדרי תהל', בובר מו).

—פעי' *עִלֵּם,—כמו הִפע': זה שמי לעולם לעלם כתיב לעלם עינים בו כששמים הכהנים שמי על ישרי (ספי חסידים תתקפח). — ואמר הפיטן: צווי עבודתו ודבוקו ולצפון את השם ולעלמו פן תהיה פי כסיל מחתה (ר"י בר ראובן, אזהרי ע.). לטובתם בלי לעלמה ותהיה לה כחומה תולה ארץ על בלימה (אל מתנבא, יולי שבת שקלי).

עֶלֶם, ס"ז, מ"ר כני עֲלֻמֵנוּ, — שגיאה, עון בשוגג שנעלם מהחוטא, heimliches Vergehen; faute cachée; secret sin: שת עונתינו לנגדך עֲלֻמֵנוּ למאור פניך (תהל' צ ח). —ואמר המשורר: איך לחמו לוחמי לחומי נגלה עלומי וסף עלומי בשאול ודומה דמות לעמי פן אדמה אין דמי לדמי (ראב"ע, איך לחמו). רוח חן בקרבי חדש כי עלומי קמו לענות בי (הוא, אחלי יכונו). הסירה עלומינו אשר למאור פניך שתם כי נורא את ומי יעמוד לפניך (הוא, אסכון עמך). חמול אבי כי תביא במשפט על כל עלומים שלח פדותך מלכותך מלכות כל עולמים (בעת קומם, סליחי לר"ה, סמא"ל, תמז:). —ישאו רובי שלומים בברכות ארוכות מותחמים כתחלה מלפני שוכן מרומים וכופה סתומים ועלומים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרבי"ץ ג, 81).

ב. עלם[1], ממנו א. עֶלֶם, עַלְמָה, עֲלוּמִים.

א. עֶלֶם[2], עָלֶם, מ"ר *עֲלָמִים, ס"ז, —אדם אחרי שנות הילדות, כשהגיע לימי הנערות והבחרות, נרדף עם נער, Jüngling; adolescent; a youth: וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר

[1]) בערב' ע'לם a), כח ועז.
[2]) משתף כמעט לכל האחיות.]

a) غلم

הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העֶלֶם (ש"א יז נה-נו). והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה וכו' ואם כה אמר לָעֶלֶם הנה החצים ממך והלאה וכו' (שם כ כא-כב).—ובספה"א: עלם זכור יום מפני זוקן תנוד כנוד צפור דרור מקן (עמנו', מחב' ז). וירוץ לקראתם כנער ועלם להזדרז למצות השם (ר' אברהם קבע, לכור המור, ויראו, יט.).—ומ"ר: ויש בעלמים מסכל חכמים וצעיר לימים מבאר פלאים (רמב"ע, דיואן בודל', 130). ר' נחום ידע עד מאד כי אין לאל ידו להשיב חרפה אל חיק העלמים האלה ודברים אין בפיו להוכיח מעלתו עליהם (ר"א ברוידס, הדת והחיים א, 14).

ב.**עֶלֶם**[1], ש"ז חשוב, יקר: ואל תבחר בכל יקר ועלם (רס"ג, שערי שבועות, קבול' קונטרסים 64).

***עֲלֵם**, עולם[2]) מ"ר סמ' עָלְמֵי, עולמי,—כמו א.עֶלֶם: הדוראים נתנו ריח אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא (מד"ר שה"ש, הדודאים).

***עֲלֵם**, ש"ז,—כמו הֶעְלֵם, שנעלם ממנו אסורו של הדבר: אכל כמה זיתים בכמה פרסים בעלם אחד אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת א א).

עַלְמָה, ש"נ, מ"ר עֲלָמוֹת,[3]) — א) ש"נ מן א.עֶלֶם, Mädchen, junge Frau; jeune fille, femme; girl, young woman: הנה אנכי נצב על עין המים והיה העַלְמָה היצאת לשאב מים וכו' (בראשי כד מג). ותאמר אחתו (של משה) אל בת פרעה האלך וקראתי לך וכו' ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העַלְמָה ותקרא את אם הילד (שמות ב ז-ח). הנה העַלְמָה הרה וילדת בן (ישע' ז יד). קדמו שרים אחר נגנים בתוך עֲלָמוֹת תופפות (תהל' סח כו). שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים דרך הנשר בשמים וכו' ודרך גבר בְּעַלְמָה (משלי ל יח-יט). לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עֲלָמוֹת אהבוך (שה"ש א ג).—בחצרות המלכים לפנים, האשה במדרגה השלישית, מלכה, פלגש, עַלְמָה[1]): ששים המה מלכות ושמנים פילגשים וַעֲלָמוֹת אין מספר (שם ו ח).—ב) עֲלָמוֹת, כנוי לקול הדק, כמו קול העֲלָמוֹת[2]), Soprano, falsetto: למנצח לבני קרח על עֲלָמוֹת שיר (תהל' מו א). וזכריה ועזיאל וכו' (ממנים לנגן) בנבלים על עֲלָמוֹת ומתתיה וכו' בכנרות על השמינית לנצח (דה"א טו כ-כא).—ובמדר': עתיד הקב"ה לעשות ראש מחולה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב לחולה שהם חלין לפניו כעלמות ומראין עליו באצבע (נמס ר' חנינא, מד"ר קהל', אין זכרון). — ואמר הפיטן: כרתה ברית עם עלמה תופפת גועה ונאספה ולא היה מים (ר' יוסי, אזכיר גבורות, סדר עבודה). עדי יפיה הגידו למלך עלמה שאין כמוה בפלך (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, שבת א חנוכ'). מעטפת בעדיה כעלמה (ר' יוסף אבן אבטאלי, הללני חן, שער השיר 29). עלמות מחטבות לתופף שירי סגן (גנזי שכטר ג, דודסון 71).— ואמר המליץ: ורמונים לחייהם כעלמות והמה ממאור עין איש צפונים (ר"י חריזי, תחכמוני כב). על מה עלמה על מעל מה על מה עת ישקוט עת ידוד או כו תחפוץ או יד תקפוץ ותצו לו לין דוד או לנדוד (עמנו', מחב' ז). האם בחשוק צביות ועלמות תקבל את פני יוצרה וצורה (שם ח). עלמה גברת עלמות (כ"י בריטי' מוז', שירי תימן, באכר 41). שדי עלמה תוך לבי (שם).—ובהשאלה, כנוי לשירות: ושירותי חלי כתם ואיה אנוש יכיר פניני שיר ומלות עלמות לא ידעם איש ואיכה לאישים בוערים יהיו בעולות (רמב"ע, דיואן קה, בודל'). — ואמר המשורר: יונתי זיו יפעתך דמה לכסיל וכימות ואני לאהבתך אשיר שיר על עלמות (ר"א עירקי הכהן, ספ' הפיזמונ', שירים תימני, לה:).—ובשתי המשמעות: ראה מה נעמה

---

[1]) [מערבי.]

[2]) [צורה ארמ', וכעין זה בערב' עֻ'לָאם a).]

[3]) [בכנעני עלמת (לידזב' 342).]

a) غلام

---

[1]) [בתדמור' משמש גם במובן זונה.]

[2]) [כעין זה בעקילס ἐπὶ νεανιοτήτων, והשבע' ות"י והסורי והירונ' תרגמו נסתרות, מן א.עלם; וכן רד"ק. וסומכוס תרגם נצחיות מלשון עולם ועד. מנחם ורש"י מפרשים שהוא שם כלי זמר. וכן גרץ סבר שהוא כלי זמר שבא מן ארץ עילם, כמו הגתית מן עיר גת. וראב"ע פרש שם פיוט, וכעין זה ריב"ג. מנחם מחבר לכאן גם על מות לבן (תהל' ט א), עי' גם רש"י בפרושו וראב"ע וכן אחרים, עי' לקו"ק לפינסקר ריב, וכך גם החדשים. ועי' גם דונש (תשו' על רסע"ג 69). ועוד סברים חחדשים שגם על מות (תהל' מח יה) שיך לכאן, ושצריך לחברו אל א ט. ועי' עלמות.]

עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות יספרו נעים יפיה בשירים והיא להם תשורר שיר עלמות (רמב"ע, התרשים ג פה). יפי קול קדמו כנור ליפות ושרים אחרי נוגנים חליפות עלמות לעלמות נעלמות (ר"י הלוי, יפי קול).

א.־עַלְמוֹן, ש"ז, — נצחיות, כמו עולם: יזכני שוכן קדמון היותי אצלו אמון בארץ חי ובית עלמון (ר' שמשון הזקן, תפוי ר"ת 5).

ב.־עַלְמוֹן, ש"ז, — מין חיה, proteus anguineus: העלמון הוא מין חי נפלא מאד וכו' הוא האחד מסלמנדרי הדג הנמצא באירופה וטמיר ונעלם במימי הנהרות (אברמוביץ, תוה"ט, משלגי הזוחלים 259).

***עַלְמוּת**[1], ש"נ, —א) חוזק ואמץ, כמו בימי העלומים: ד"א על כן עלמות אהבוך בעלמות ובזריזות (מד"ר שה"ש, לריש שמכיך). — ובסהמ"א: ותלך העלמה הלכה בזריזות ועלמות כעלם (רש"י, שמות ב ח).— ואמר הפיטן: נקבה תסובב גבר פרק שיר נחל סוד נהוג עלמות כעלמות תופפות אחר חיל (אמונתך אמת', יול' שבת ר"ח). הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו עלמות הוא ינהגנו בלי עלמות (קיני, מחז' רומני). —ב) ובמשמ' ימי העלומים: בקבלת העלמות אחר הילדות והבחרות אחר העלמות והזקנה אחר הבחרות וזו היא סבה מצד הטבע (ר"א מוירוכא, תגמי הנפ', יג.). ושם איש כנוי לתחלת המעמד שנכנס בו האדם אחר צאתו ממעמד הנערות והעלמות (רש"פ, יריעת שלמה א ח י, ב:).—ואמר הפיטן: השב אותי לעלמותי קץ פרותי נא תמהר משיחנו לעירנו ולהיכלנו אל נא נהד (פנחס, החלון ט ג, 46).—ג) ובמשמ' נצחיות, כמו עולם, א.עלמון: ארח צדקה ועלמות נחית דבריך אמץ להעצים עשות רצונך ודבריך (סליחי מנחי יוה"כ).

עלם[1], ממנו עָלַם, *עֲלִיסָה, ־עֶלְסוֹן.

עָלַס, פ"ע,—כמו עָלַז: משיב יגע ולא יבלע כחיל תמורתו ולא יַעֲלֹס (איוב כ יח).

—נפעי, נֶעֱלְסָה, — כמו קל: כנף רננים נֶעֱלָסָה אם אברה חסידה ונצה (ספ לט יג).—ובסהמ"א: בל"י מין עוף אשר זנבה נעלם מלא עינים מגוונים שונים (ר' בנימין מוספיא, הגהות לערוך, ערך טווס). בריכות יזלו מים יטיפו בתעלה ויעלו בצנורות ופרדס יגדל עץ וכו' אשר שם צפורים יקננו ועוף יעופף בהגיונם נעלסים ונעלצים בצפצופם (שלמה אוליליו, אגר' איגת אהבים, א:). ולקול זמיר צפרים וכנף רננים נעלסה כנועם המאור הגדול (מפו, אהבת ציון ז). —ואמר המשורר: יפרח חתן כשושן בקרב ידידים נעלסים ויהי כמלך בגדודיו בחפת הדר מתכסים (ר"י הלוי, יפרח חתן). ויתעלס לבב כל באהבים ויעלס זמן בכנף רננה (הוא, בכל אף). וגיל בחור באילת אהבים והרנינו שניכם נעלסים והתעדן בקומת חן כתמר אבל תנע כבדי ההדסים (רמב"ע, הריח מר). קדושים ברשת זר נתפשו ואבדו כולם או נעלסו ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה (רמב"ע, אותות אל במעשיו). אז רץ (אברהם) ואחז בו (באיל) ואותו עשה במקום בנו עולה ביד נעלסה נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר"י נגארה, כפשי לך תערג, עולת חדש מו).

—התפ', נִתְעַלְּסָה, — הִתְעַלֵּס באהבים, נאות, התענג בתענוגי בשרים, geniessen; jouir; to enjoy: לכה נרוה דדים עד הבקר נִתְעַלְּסָה באהבים (משלי ז יח). —ובסהמ"א: כנף רננים שם עוף נקרא כן אולי הוא מרנן ויפה קול או מרנן ומתעלס בכנפיו שהן יפות (רד"ק, השרשי, רנן). וציצית התוגות נובלת ובין השמחות פורת עמו מתעלסים באהבים והדודאים נתנו ריח (רש"ע פלקירא, המבקש טז). בהיותנו בימי הנעורים עם קצת החברים מתעלסים בספורי המאמרים (ר' ידעיה

[1]) [יש לחבר לכאן גם תהל' (מח יה): הוא ינהגנו על מות, שנכתב במסורה בשתי תיבות, אבל הקדמונים גרסו בתבה אחת. וכן בירוש' (מגי' ב ג), פרשו וז"ל: עלמות בעלימות בזריזות כאילין עלמות, ע"כ. וכן ת"י: ביומי טליותנא. וכן מביא דונש בשם רסע"ג (תשו' 139), ור' משה אצל ראב"ע. וכעין זה רש"י: כאדם המנהג את בנו הקטן לאט, ע"כ. והשבע' והירונ' תרגמו מלשון עולם ונצחיות, וכן תרגם סומכוס, וכן פרשו מנחם וראב"ע. וכעין זה שם בירוש', וז"ל: הוא ינהגנו בעולם הזה הוא ינהגנו לעתיד לבוא, ע"כ; וכן במדרש שוחר טוב, כאלו היה מנקד עָלְמוֹת. ועוד אמרו שם, וז"ל: תירגם עקילס אתא נסייא, עולם שאין בו מות, ובאמת כן מובא בהקספלה בשם עקילס ἀθανασία, עי' פילד. וזה שנוי גרסה: אל מות, או כמו שתרגם הסורי לעיל מן מותא. ודונש נדחק לפרש מלשון נעלם ונסתר. וחלק עליו ראב"ע (ספת יתר ק). ובעלי המסורה שחלקו לשתי תיבות פרשו כמו עד מות, עי' ראב"ע ורד"ק בשרשיו.]

[1]) [כמו עלז, עלץ.]

הנדרשי, ספ' הפרדס, פסיפי, אוצה"ס ג). הניעני רוח הזמן ואני בן שמנה עשרה שנה ותשאני רוח העת להתעלם בחברת נכבדים ומביני מדע (הוא, אוהב נשים, תפארת סיבה ללונן 1). ושב בהכרח לזכור הדרך ההולכת אל האוצר כי אין זולתה להתעלם לשכח צרתו (הוא, הפרדס א, אוצה"ס ג). המלאים למו באביב כל חמדה וכל ענג להשתעשע ולהתעלם שמה באהבים (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הקדמ' 1). ונתעלסתי בצחותם ורוממותם (שד"ל בתולת בת יהודה, 4). משנה שמחה ישמחו ויתעלסו באהבים באין מחריד (ר"א מפו, אהבת ציון כט).—ואמר הפיטן: אל נשא ארנן בהתעלסה אומץ עשה אגיד בכנסה (ר' שלמה בר' יהודה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת ברא'). גדי קשור ידים ברכות לשא באהב עוד גדיו שכינה נתעלסה (גדי קשור, מוס' פרשי שקלי'). דבוקות לכסאו הומות מול הלל לנשאו ומתעלסות לנישואו (גנזי שכטר ג, דודסון 112). נתת כידי מאזני משפט ופלס אם לחסד ימציאני בו אתעלס ואם לרעה יהיה לעג וקלס כי לא היתה מאת המלך (רמב"ן, מראה מקדמי עולמים, מלא חפנים לגיגר מ). לו אהיה אהל ואתה שוכני נתעלסה אהב בגיל נתאזרה (ר' ישראל, ידד סיכה עיני, פזמוני תימנ' ה:).—ואמר המליץ: ועל ערש אהבים יתעלם בנעימה וכו' (ר"י סרוזי, תחכמוני, הקדמ'). וקשרתי עפעפי בעפעפי שחרים וכנפי בכנפי נשרים להתעלם בכפרים במקום נרדים עם כפרים ומרעה עפרים (שם ג). והאם רובצת עליהם ומתעלסת עמהם והם פעם בחיקה ישנים ובמרעה טוב דשנים (שם כה). והתעלסנו כל הימים אשר נצמדנו עד אשר מחיק החברה נפרדנו ולכל צד נדדנו (שם). שכב בצל שיחים ומתעלם על קול שאון מים ושיר יונים (הוא הענק רמב). נקח צביות מאוילים שמנו נתעלסה נחנו והם יאבדו רעה תבואתו והמרגעת (עמנו', מחב' ז). ראה דובים אשר אורבים צבירה להתקלם להתעלם ביופיה (ר"י נגיארה, עולת תמיד קסט).

— *פעי', עִלֵּס,—עשה שיְעַלֵּס, שיהיה עלז, ואמר הפיטן: כהושעת ברכות וארוכות וגבוהות מעלסים בפטירתן יופי לך מזבח מקלסים כן הושע נא (כהושעת אדם, הושענ' לשבת). עילסם ובא לו לשער היסוד עמידת שעירים (Elbogen, Stud. 160). — תוכחותם נחמדות מפנינים יעלסו שומעיהם כרננים גם המה כחצים שנונים (ריב התלמוד והפלוסופיה, כנסת ישראל ב, תרמח, אירוח יחופל 3).

*עֶלְסוֹן, ש"ז,—כמו עֲלִיסָה, שמחה: גילה ללבך יצוה ועלסון גבור ישיתך גם חסון (קטע מזמי הגא', סעדיאנה שכטר 71). ויפי דברו לו לששון וגיל ועלסון (מכתב שמואל הכהן ראש הישיבה [1])).—ואמר הפיטן: טיעת צר תלשת אשר כאלונים חסון יה ברחמיך ולא כפעלינו עשית לעלכון כן מלטנו העת כמלטת את אבותיך מאסון (אזכר מעללי יה, סליחי' לוס אנגר, סמא"ל תרל.).

עלע, ממנו עָלַע.

עָלַע, קל לא נמצא.

—פעי', יְעַלְעוּ,—עִלַּע העוף דם וכדומ', שתה, בלע, כמו שהעוף עשה, schlürfen; lapper; to lap, swallow: ואפרחיו יְעַלְעוּ[2]) דם ובאשר חללים שם הוא (איוב לט ל).—ואמר הפיטן: עריסת החמץ וחלאתו תתם כאשר עלעו והוצאתי את בלעו (אפאלה רשיון, יוצ' שה"ג, לילת הפסח, קג.). חרפתנו אצו ברוחם יעלעו אפרוחם למה תהיה כאיש נדהם ואורך זורחם (זכור איכה, ערבי' לת"ב, מחז' איטלי א, קסח.).—והאפרוחים מהם יעלעו (ר' יהוס' ברוך, הקדמ', עין משפט על התלמוד). ודמי הרוגים הם עלעו בנחלים (מיכ"ל, יעל וסיסרא). ועי' ב.עלעל.

*עֲלַע[3]), ש"ז, מ"ר, עַלְעִים, עילעין—כמו צֵלַע: שדרה שגירד רוב עילעין[4]) שבה טהורה (כזיר נג.).

*עַלְעוֹל, עִלְעוֹל ש"ז, מ"ר עַלְעוֹלִים, עלעולין,—רוח סערה, Sturm; tempête; storm: ואמר בן סירא: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תחרף תימן עלעול צפון סופה וסערה (ב"ס גני' מג יז).—ובמדר': אין לך עלעול קשה מן העילעול הזה שהוא בא מן הצפון ועולה ומכסיף את הבריות שנתונות בדרום (מד"ר שה"ש, מלאוכי הסומרים). משל לשני ספינות פורשות לים הגדול אחת יוצאת מן הלמן ואחת נכנסת ללמן וכו' היה שם פקח אחד אמר

---

1) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

2) [מנחם חברו עם לע, וכבר השיג עליו דונש (תשו' דונש עם הכרעי' ר"ת 86) וכן גם ריב"ג מחברו עם לוע, ובכתאב אלמסתלחק (Derenbourg, Opuscules 82) הוא אומר שהוא במקום יְלַעֲעוּ, ילועעו. וכן רד"ק (מכלול סעדה"פ, קמ.). ורב החדשים גורסים ילעלעו.]

3) [מן הארמ'.]

4) [ברש"י הגרסה: צלעות, ובתוספ': עלעולין ובתוספתי (אהלי' ב ה), הגרסה: חליות.]

להם וכו' זו שהיתה יוצאה מן הלמן לא צריכין לשמות עמה שאין יודעין באיזה פרק עומדת וכו' כמה **עלעולין** הן מזדווגות (סס קהלי, טוב סס).—ואמר הפיטן: נמשלו כארזים כהיות יער עולים יהרסו בבא סהבנות בקש **כעלעולים** (ויוסע, יולי סבת ה אחה"ס). ועי' עָלֶה הערה.

א.***עִלְעֵל**, פ"י,—עִלְעֲלָה הרוח, סְעָרָה, הפיצה בסערה durcheinanderwirbeln: ~~tour~~billonner; to hurl. drive about: הרוח **שעלעלה** את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (כלאי ז ז).—ואמר הפיטן: כסוחים באש **לעלעל** ינוסו צללי האומות לשכרם תרעל טרוד יטרוד הסוס כרושים להרעל (גנזי סכטר ג, דודקין 68).

ב.***עִלְעֵל**, פ"ע, עִלְעֲלָה היונה, היו לה צלעות מלאות דם: בני יונה **משיעלעלו**[1]) או עד שיצהיבו תורין משיפריחו (תוספתי חולי א יה).

ג.°**עִלְעֵל**[2]), פ"י, הפך את הדפים של ספר, רִפְדֵּף umblättern; feuilleter; to turn the leaves of a book: רגע עזבה את הראי ותשב על יד המנים בידיה הרכות **עלעלה** את כתבי המנגינה ותבר את אשר ישרו בעיניה (כ. א. ברוידס, הרמון, אולה"ס ג, 2).

°**עַלְעֹלֶת**, ס"נ, — כמו עַלְעוֹל, ואמר הפיטן: אונך הטית שועי לקשוב איבתי בקש **כעלעלת** לנשוב (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי, יולי סבת א הנוכי).

°**עַלְעֶלֶת**, ס"נ,—שם צמח: ושורש **עלעלת** הוא כסוניא והוא (בלשון) יוון פוטיריון (אסף 170:).

א.°**עלף**[3]), ממנו א.עָלַף, א.עֻלֶּף.

א.**עָלַף**, קל לא נמצא.

—התפ' הִתְעַלֵּף, תִּתְעַלֵּף—הִתְעַלְּפָה האשה בצעיף וכדומ', כרכה את פניה בהצעיף, sich einhüllen; s'envelopper; to wrap oneself: ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף וַתִּתְעַלָּף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (ברא' לח יד). — ובסהמ"א: **תתעלפנה** בצעיפיהם הבתולות היפות והבחורים בבגדיהם וכו' **המתעלפות ומתעלפים** באפרים ובצעיפים (ר"ת, תשו' דונש עם הכרעי ר"ת 84).—ואמר המליץ: בריעה לולי במעילה **תתעלף** לא הכרתיה מן העטלף (עמנו', מחבר' ג).

—פע' עֻלַּף, מְעֻלֶּפֶת,—עֻלַּף דבר אבנים יקרות וכדומ', נקבעו בו אבנים יקרות, כֻּסָּה בהן, besetzt; incrusté; incrusted: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מְעֻלֶּפֶת ספירים (שה"ש ה יד). — ובסהמ"א: בכל יום שלשה תפלות מסודרים וכו' בלשון צחה **מעולפת** ספירים ובשבתות ובראשי חדשים ובימים טובים הוסיפו תפלה רביעית כנגד מוספים הקרבים (אבודרהם, הקדמ'). — ואמר המשורר: לחיה כשושנה כדם מאדמת אראה כשפים בה ואינה מכשפה תעדה עדי זהב ומיני בדלחים ובכל יקר אבן ספיר **מעלפה** (רשב"ג, מי זאת כמו שחר). שירים בספירי ידידות **עלפו** וביהלמי אהבה מלאו יתפארו כוכבי שחקים בם הכי על שם אחיהם הבכור נקראו (ריונ"ע, עד יוה בגרון Monats. 1896, 35). כי פארו שטך עלי כל שיר וכל טוריו בתרשישי כבודך **עלפו** (הוא, דיואן קנ, נולל'). ואשר רצון אל בקשה תשכן טירה בספירים **מעלפת** (ר"י חריזי, הענק קסה). ראה פטדה מזורזפת בספירים **מעולפת** (גנזי שכטר ג, דודקין 239). ובמשמ' כסה, עָטף: המהללה בדביר ארמון **המעולפת** מבין שני כרובים (מד"ר ברא' כד). ועי' עדי. — ובסהמ"א: דרך הזונה לישבת בפתח עינים **מעולפת** הצעיף (רמב"ן, ברא' לח טו). — ובהשאלה: השמים יתעלפו **במעולפת** שלהבת יה מחט המאגנעט יטה מסדר הוראתו לרוב תתהוה קודם זועה שנה גשומה (ילוועג, למודי הטבע, קז.).—ואמר הפיטן: והגבירה והצפירה בראש דוד תשימנה ומצנפת **מעלפת** בראש אהרן תקימנה (שני זהים, יולי סבת א חנוכי).—ואמר המשורר: קהה שירה מישרת ישרה תשורת אהבה זכה קדומה **מעלפת** בכליה ככלה (ר' יוסף אבן חסדאי, הנגני חן, שער השיר 29). וכבר עמד הסהר בחצי השמים ובכל המון כוכבים: השחקים **עלפו** (יל"ג, מלחמות יוד בשלטים ג ..

[1]) [כך הגרסה בדפו', ובהוצ' צוק"מ בטעות: **משלעו**. וכך גרסת הערוך וכ"י מינכ' ודפו' ישנים בגמר' (חולי כב:), עי' ד"ס הערה (פ). ובדפו שם בגמר': **משיעלעו**, כמו מן עָלַע. ואמרו שם וז"ל: הוא (ר' יעקב) תני לה והוא אמר לה אפרוחיו **יעלעו** דם, אבל זה רק אסמכתא על הפסוק שגרמה לשנוי הגרסה בגמר'. ואמרו שם עוד: אימת אמר אביי מכי שמיט גדפא מיניה ואתי דמא (כששומטין ממנו את הכנף והדם בא). ולפי זה ברור שהוא מן עָלַע, כמו שפרשו בתוספ'.]

[2]) [נגזור מן עָלֶה.]

[3]) בערב' ע'לף a), ע'לאפ b), מכסה, צפוי, מעטפה וכדומ'.

a) غلف b) غلاف

ב.עלף[1]. ממנו ב.עָלַף, *הִתְעַלְּפוּת, *עִלּוּף, ב.*עֶלֶף, *עַלְפָּה, *עֻלְפֶּה, *עִלְפּוּי, *עֶלְפּוֹן, *עֶלְפּוֹנִיּוּת.

ב.עָלַף, קל לא נמצא.

—התפ', יִתְעַלָּף, תִּתְעַלַּפְנָה,—הִתְעַלֵּף האדם, חָלַשׁ וכמו בטלו חושיו, למשל מצמא, מרֹב חֹם וכיוצא בזה. schwach, ohnmächtig werden; être faible, s'évanouir; to be faint, to swoon: ביום ההוא תִּתְעַלַּפְנָה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו' ח יג). ותך השמש על ראש יונה וַיִּתְעַלָּף וישאל את נפשו למות (יונ' ד ח).—ובתו"מ: מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואחר כך מת לא יצא ידי קריעה (כדרי פז.). אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם ספיר (ר' אבא בר ממל. מד"ר שה"ש, ידיו גלילי זהב). כנסת ישראל אומרת לפני הקדוש ברוך הוא מרוב עונות שלי צדיקים שבי עפים ומתעלפים (מדרי שמואל כג). אמרה לו (אשת פוטיפר ליוסף) אהובי ורעי מפני מה נתעלפתה (מדה"ג שכטר, וישב, ד"ה ויהי כהיום הזה).—ובמשמ' התיגע: מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין עליה אפר מקלה ולא היו מתעלפין עליה ואחד יושב ומשמרה כל היום (תוספתי תעני א ח). מכות בשלשה אחד מכה ואחד מונה ואחד קורא ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה אלא קצרה (שם מכות ה טו).—ובסהמ"א: הלא על חמסי אני בוכה ועל משפטי עיני דמע דולפת ועל סלף דיני תתעלפנה עצמי גם לבבי ימס ויתר בבדי (מנחם בן סרוק, תלמידי מנחם, תשוי, הקדומי XXVII). מה נד צפור ועומד כך מצריין צרורין ועומדין והיו מתעלפין מריח הים (גנזי שכטר א, גינצבורג 352). ולפעמים יתעלף הנביא מחזקת המראה (כאב"ד, אמו"ר 72). אמנם האנשים המלומדים במוסרים ותוכחת התוריות והמתענגים במדות הפילוסופיות הם מקנים להם חזק נפש וגבורה והם גבורים באמת עד אשר לא תתעלפנה נפשותיהם לדברי' אלו (רש"ט פלקירא, ספר המבקש 6). ואיפשר שינאק נאקה ויתעלף בו נפשו עשרים וארבעה שעות ויחשבוהו מת ויקברוהו והוא חי (ר"י חריזי, מוסרי הפלוסופ' ג ח). אלו ראית כאשר דברת והיתה נפשך ברעב מתעטפת ובצמא מתעלפת (ר"י זבארה, שעשועי ד, דודסון 42). אותם שמתעלפים הרבה ובלי סבה ימותו פתאם (פרקי אבוקרט ג מח). ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו המצפים לו ואינו יודע אם ימצאם מתעלפים בחיים או מתים (ר' אליה, שבט מוסר ט).—נִתְעַלְּפָה סברתם: שאמרת שדעת קצת בני עמנו נעדרה ונתבלבלה ונטה לבבם והתחדש להם ספק ונתעלפה סברתם (ר' נחום מערבי, אגרת תימן לרמב"ם).—ואמר הפיטן: מתעלפות מפחד רם יושב על כסא נראות נושאות והם נשואות עם כסא (ומיום אסר, מוסף ר"ה א). אם תתעלפנה הבתולות והבחורים בצמאון צחיחים (אם תאכלנה, קינ').—ואמר המשורר: יונתי מה לך נודדת מקן אל קן תרחפי וכהרה תקריב ללדת בהבל תתעלפי (ר' ישראל נגיארה, יונתי, עולת תמיד יו).—ובשתי המשמ' יחד: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף תרמה להילל עת תכס בצעיף שער מאור אפה ותתעלף (רמנ"ע, התרשים ד כד-כה).

—פעי', עֻלְפוּ עֻלְפֶּה (?), עֻלַּף האדם, כמו הִתְעַלֵּף: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך בניך עֻלְּפוּ שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר (ישעי' נא יט-כ).—ובהשאלה, לצמח, עֻלַּף האילן וכדומ', נָבַל, נכמש: ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עֻלְפֶּה[1]) מקול מפלתו הרעשתי גוים (יחזקי' לא יט-יו).—ובמדר': ולא מוציאין ולא מכניסין מעולפים מריח הים (מכילי' בשלח, פרש' השירה ו). מעולפת ספירים מעולפת כחן של בני אדם (מד"ר שה"ש, ידיו גלילי זהב).—ובסהמ"א: כאשר התוא מעולף במכמר כן בניך מעולפים במצודים וחרמים וברשת ברגליהם (ר"ת, תשו' דונש עם הכרעי' ר"ת 84). ולזה יהיה המעולף כשיצעק לו אדם בקול רם ישמע (קיצורי גליינוס[2]). ווהו ותחי רוח יעקב אביהם שחייתה רוחו

1) [לדעת ברת (Etymol. Stud. 28) הוא כמו הערב' لَغِبَ a), בסרוס אותיות וחלוף פ־ב, ואחרים סבורים שהוא אחד עם א.עלף. וכן א.עטף, אחד עם ג.עטף, עי' ערכים אלו.]

a) لغب

1) [דונש (תשו' דונש עם הכרעי' ר"ת 84), מפרש שהוא שם במשמ' חֹרב ויבשות. וכן רד"ק מפרש שהוא שם תאר בתוספת הא כמו אִשָּׁה, תִּפְתֶּה, וכן הוריית הקורא (דרנבורג 41), וכן הוא השמוש בסהמ"א. ומהחדשים סבורים כך (Olshausen, Lehrbuch 409) ואחרים. ורֹב החדשים סבורים כמו המחבר שהוא פֻּע', במקום עֻלְּפָה.]

2) [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

תחת היות: מעולף (ר״י אברבאנאל, פי׳ התורה, ויגש, ד״ה ויעלו ממצרים).—ואמר המקונן: עלפתי כחורב בציון עד אשר יופיע אלהים מציון (איכה את אסר, קינ׳). והכלות לבושות שנים מעלפות בזרועות חתנים (הסריסו, שם). — ואמר הפיטן: וברוח סוף הרתית מעלפים ערמומית נלקחה ולעדת קדושים לריחני בשמים נפקחה (ויסע אור, יוצ׳ שבת א אחה״פ). היותו בגוש עפר מעולף והוא כחציר גגות ימל בבקר יציץ וחלף (Elbog., Stud. 145). נפש בתענוגי זמן תגיל יום דין תהי מרה מעלפת (ר״י מריזי, הענק קסה). ועלְּפֶה: בשנים הראשונים חיתם עלפה כי הסכיתום מפה אל פה (אז, יוצ׳ א שבועי׳). הכרת פארת פרת השלך אל כל עבר וכו׳ עלפה עד אין מרפא (גוזל נגזל, סחר׳ ת״ב ספרד׳). וכל איש על פני אדמתנו נדהם וכל עצי השדה עלינו עולפה כי המות הממנו אכלנו בכל פה (ר׳ זכריה אלצאהרי, ספי׳ המוסר מה, קבץ על יד ט, מטמוני מסתרים 22).—ואמר המשורר: את ישועת דוד אצפה אחכה אם יתמהמה כי לבבי עליו עלפה ובשרי אליו כמה (ר״י נג׳ארה, יתכודדו כל סכותי, עולת תמיד ריב). מגד תנובות שדי תחתיו ימוללו עלפה עץ פרי מגזעם יסחו (מיכ״ל, הריסות טריא 18).

—פעי, *עִלֵּף,—עשה שֶׁיתעלף: שובב לי בקדם דת מורשה אשר בה עלפתני בלפידים וקול (אבוסה לעזרה, מוס׳ ב ר״ה). סלעמו סוד נמלכים עלפו ונסוגו אחור ונסיכים (מקול, יוצ׳ אחרי פסח). כתר ועצר טל עלפת להם זטרף טורף וטולטל קדוש הביט לבל תופר ברית טל (קטע כ״י גניי בידי ספירא).

—נפעי *נֶעֱלַף, כמו התפעל: אז נרדמתי וגם נעלפתי וינחני הרוח בבקעת דורא (דודסון, ספר שעשועי CXX). מפני שאין לנו דבר אשר יעיד עליו הנסיון יותר מבטול הדפק בנעלפים ונחנקים (מאדקוס הערץ הרופא, מכתב יח).

א. *עֶלֶף, ס״ז,—כסוי ועטיפה: גלי צמתך חשפי שבל מבעד לצמתך ענין עלף הם (ונכחס, מחב׳, למם). כסות וקדרות ועלף ענין אחד הם (ר״ת, חבו׳ דונש עם סכרע׳ ר״ת 84). גדרו נכחו עשרים ושתים גלם כאחת בעלף צורותים (אסיפת סלומחו, קונטרי הפיוט׳ י). הכלי הסתום יש ממנו שיהיה טמא טומאת יום והוא כשיהי׳ הכלי נוגע בעלף וממנו יהיה טהור כשיהיה בין הכלי ובין העלף דבר שאינו מקבל טומאה (ר״א הקראי, ג״ע, ענין טמאה וטהרה ד).

ב. *עֶלֶף, ס״ז, התעלפות, וכהשאלה, עמל ויגיעה: עוללי אשר טפחתי בעלף ואיך גזו מני בחלף (אז בהלוך, קינ׳).

*עִלְּפֶה[1],— כמו ב.עלף.

—התפי, נִתְעַלְּפֶה, יִתְעַלְּפֶה: ולא למרחץ להזיע בעלמא לכתחלה אמאי לא גזירה שמא יתעלפה (שבת ט:). כד״א ששחטו לפנינו ב׳ וג׳ פעמים ולא נתעלפה[2]) אבל לא שחט לפנינו ב׳ וג׳ פעמים לא ישחוט שמא יתעלפה[3]) ואם שחט ואמר ברי לי שלא נתעלפתי שחיטתו כשרה (חול׳ ג:). גזרה שמא יתעלפה[4]) (רב, נדה סט:).—ובסהמ״א: לפעמים בעת שילך ימצא קור גדול והרעב כבד יהיה לו ויתעלפה ולפעמים ימות (ספי׳ אלמנצור ו ו, כ״י ותיקן).—ואמר הפיטן: היש לי פתחון פה לשוני יתעלפה בחסדך אף תכפה יה צור עולמים (שחר אעירה, נוס גדליה, סמא״ל, תקכט:).

*עִלְּפֶה, ס״ז,—כמו ב.עלף: משה עלה ומות כי גזרה היא שתמות לא אמות לא אמות ועל מה אמות אם גמלתי בעלפה בסנה בדבור פה בדברי פה אל פה (כל אמות, לש״ת, ממזי איטלי ב, קלג:). — ות״ז, מתעלף, חלש ויגע: ראה עבדך עלפה (עמנו׳, מחב׳ יח). ויהי כראות האיש כי הרחבנו עליו פה ולמחלתו אין מרפא היה כאיש נדהם ועולפה (שם יז). שם ירוזמון עליהם (של עצי התמר) הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר אשר בנפש עולפה ישאפו צל (ר״ס בלוך, שבי״ע א, ד.).

*עִלְּפּוּי, ס״ז, סה״פ מן עִלְּפֶה, — כמו ב.עֶלֶף: גם מדמן תדומי לשון עלפוי ועיפות (פרחון, מחב׳, דום). יעף וכו׳ פ׳ לשון עלפוי ועילוף (שם, יעף). ואין ספק כי כמו שיקרה בלילה כן יקרה ביום עלפוי על ההרגש (ר״א בר׳ אליה, עץ חיים לח). ודע זה שאמרנו שיקרה עלפוי על ההרגש ביום ויהיה מפתח בידך שבו תפתח קשרים (שם).

*עִלְּפוֹן, ס״ז,—כמו ב.עֶלֶף, עִלְּפּוּי: ואם היתה סבת זה המרה יהיה לחולה חמימו׳ וצמאון ועלפון עשני (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כו:).

---

[1]) [נראה שנתארך מן עלף ע״י השפעת הצורה עִלְּפֶה.]—[2]) [כך הגרסה בכ״י מינכ׳ ובכמה דפוסים ישנים בגמר׳ וברגמ״ה ובראש. ובדפו׳: נתעלף.]

[3]) [כך הגרסה בערוך וכ״י מינכ׳ וכמה דפוסים ישנים בגמר׳ ובהרא״ש. ובדפו׳: יתעלף. ועי׳ ד״ס.]

[4]) [הזב ודומה למת, רש״י.]

"עֶלְפוֹנִיּוּת, ש"נ,—של עֶלְפּוֹן, מה שגורם להתעלפות: קדחת יום עלפוניית הנה יקרה למי שיתעלף להתגעשות תנועת הרוח חום מתחלף ויתהפך לקדחת (קאנון ד א א כט).

עלץ[1], ממנו עָלַץ, עֲלִיצֻת, "עֶלֶץ, *עֲלָצָה, "עֶלְצוֹן.

עָלַץ, פ"ע עָלַץ, אֶעֱלְצָה, יַעֲלֹץ, תַּעֲלֹץ, יַעַלְצוּ, יַעְלְצוּ. —עָלַץ בדבר, כמו עָלַז, שָׂמַח: ותתפלל חנה ותאמר עָלַץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). אשמחה וְאֶעֶלְצָה בך אזמרה שמך עליון (תהל' ט ג). וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו וְיַעְלְצוּ בך אהבי שמך (שם ה יב). וצדיקים ישמחו יַעַלְצוּ לפני אלהים וישישו בשמחה (שם סח ד). בטוב צדיקים תַּעֲלֹץ קריה ובאבד רשעים רנה (משלי יא י). בַּעֲלֹץ צדיקים רבה תפארת (שם כח יב).—ועָלַץ לפלוני במשמ' שמח לרעתו של פלוני: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יַעַלְצוּ אויבי לי (תהל' כה ב). — ובהשאלה, במליצה, עָלַץ השדה: ירעם הים ומלואו יַעֲלֹץ[2] השדה וכל אשר בו אז ירננו עצי היער (דהי"א יו לב-לג).—ובסהמ"א: וראיתי אדוננו גאין טוב לב למאוד ממכתביך הבאים עליך וששתי ושמחתי ועלצתי בדבר הזה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, ינן 136). — ואמר הפיטן: עיר ויושביה בכשר בחוותה עלצה ותלך עמה שפחתה (ר"י בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנוכ'). יוקשים כהתעו זו במעשה העגל רבים עלצו ופצו אין ישועתה לסגל (אז, יוצ' ב פסח). מנין מעות עשרים נתינת עניים ועשירים סמיכת כל הנספרים עולצים בכל עברים (אתה אהבת, יוצ' פרש' שקלי'). עולצי בשמחות ישישו ברב הצלחות ויתמלטו מכל אנחות (אות זה, יוצ' פרש' החדש). עלצו הבנות כנוסות וארוסות לאבחת חרב לקדם דצות וששות (אמרתי שעו, קינ'). גלים בירשתם רוננים בפור חלקתם עולצים בארחותם חדים את אל בחדותם (כי אקח מועד, ב' סוכ'). שמחי מאד עלצי טוב מענה תמלצי כי יש ארוכה לצירך ולמזוריך (ישראל, יונה ואיך תרבלי, פזמוני תימנ' קו). נפשי בישועתך עלצה אחוה קידה לך ארצה (שמתי פני, שם קסה). אל בת עמי יבשר טוב וכו' יאמר קומי אל גן רטוב עלצי עם דוד מאז הלך (ר"י נגיארה, ללבי חים, עולת תמיד, רכה). נאם אל חפצו ובברית עלצו חזקו ואמצו כי הנצו הרמונים (ברכת וגילה, פזמוני למילה, שמא"ל, תסנא).—ואמר המשורר: לקטו חצירי מאמר להם ביום אקטף אני ציציו בעת פתחו עד עלצו בהם בני השיר (רמב"ע, אם קדמו אוריו). עניים דבקים בעושם עלץ לבי ביי' (ראב"ע, אזכירה, סדר עבודה). אגילה בך ואעלוצה ברודיך אשמח ואשיש מיין הרקח ומעסים (הוא, מי בן מקין). לא יאכלו מתקם המחצה יעלצו עד כי השמש יצא (הוא, אל אחד, כהנא א, 110).—ובינ' פעו', עֲלוּצָה: וחן נשאה מאד נאה כרחל וכלאה בגרלך עליצה עלוצה (אגודת אזן, מחז' ויטרי 602).—ובינ' פוע', במשמ' פ"י: עגמתי בלחצי ומחצי פרוך ביד קורצי ופורצי צפיתי לאומצי ועולצי כי הוא יוציא (רסב"ג, אכוממך, רשות לעבודה).

—הפעי', *הֶעֱלִיץ,—עשה שיעלץ, שִׂמַּח, ואמר בן סירא: יין ושכר יעליצו לב ומשניהם אהבת דודים (ב"ס גני' מ כ).—ואמר הפיטן: להעריץ ולהעליץ להרגיש להקדיש בשיר עירין בשירות קדישין (ר"א הקליר, אקחה בראשון, יוצ' א סכות). ארורה זרש גפרית לחצי ברוכה אסתר דפקה להעליצי ארור המן האגגי ברוך מרדכי וזרעו בתגי (ארור המן, מחז' ויטרי 217). — וענני רחב הלב והגאון ויעליצני רוב ההון והאון (ר"י חריזי, מחברי איתיאל יב).

—פע', "עִלֵּץ,—כמו הִפע', ואמר הפיטן: גם אתה חלץ אלוץ ממאלץ ומדוי לב תעלץ (כהושעת יקיר, הושע' ד, ספרדי). עלץ בישעך עם תורתך שומר פשעו מנגד עיניך יטמר (גנזי שכטר ג, דודסון 127).

—נפע', "נֶעֱלַץ,—כמו קל: נעלץ צועד נאמן עד נוטריב מועד נתקפים מהמעד (אל נשא, יוצ' שבת בראשי').

—התפ', "הִתְעַלַּצְתִּי, נִתְעַלַּצְתִּי,—כמו קל: לבושי עוז כי רביתי נאוצים מעלות לבנין נתעלצתי בגעו קצים נגיד צוה ושב וקבל קרצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

"עֶלֶץ, ש"ז, מ"ר עֲלָצִים,—כמו עֲלָצָה, שמחה, ואמר הפיטן: רוממות שדי אפרוש ואחגור חלץ ראו די ערבו למוצאו בעלץ (רסב"ג, הללו את, תיקון ליל שבת בין ר"ה ליוה"כ, סדר רע"ג ב, לג). יען היותך כל כך חשובה יפה לך בעלץ ולשמוח בטובה (אז במלאת, קינ').—ומ"ר, ואמר המשורר: וידבק לעצמי השבורים יגון לבי כטבעת לבדים למות אחי מנוחים ועלצים לנפשי עד ימי עולם מנדים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקראה).

---

[1] [כמו עלז, עלם.]

[2] בתהלי' (צו יב): יעלז, ועי' עלז.

*עֲלְצָה, ס"נ,—כמו עֲלִזָה, שמחה: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה וכו' עלצה עלוה חדוה תרועה (מד"ר שה"ש, נגילה ונשמחה).

*עֲלְצוֹן, ס"ז, — כמו עֲלִיצָה: יהי רצון מלפניך ה' אוא"א שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל עמך ישראל בכל מקום שהם וכו' שנת ששון שנת עלצון שנת פדות שנת צהלה (ר' יוסי בן יוסי הכהן, יהי רצון, סדר רע"ג, מוסף יוה"כ).—ואמר הפיטן: תשמור מוצא שפתיך כי תדור ותפליא להזיר לרצון תקריב אם תטמא בפתע ועל תורת נזרך לעלצון (רסע"ג, את יי' אלהיך תירא, תרי"ג, קובץ מעשי ידי גאונ' קדמונ' ב, 31). — שבע ודשן בפנימי וחצון ים ודרום יורש בעלצון (אשרי העם שלו ככה, יוצ' ש"ח). מלאכי צבאות בעלצון מחן שנאן גדודיך מאזרי זקות חלצון (מנחם בר מכיר, מלאכי צבאות, יוצ' שבת הפסקי' א). שערי תפלה פנימי וחיצון שדי תפתח דלתותם בעלצון (אעירה שחר, מחז' איטלי' ב, יב:). יוסף פצה מקמיו הצילהו מלחצון פלולו קבל בשמחה ועלצון צדקת הוריו זכור (יוסף אשר מקדם, סליחי' שחרי יוה"כ, מחז' איטלי' ב, קב.). כונן עמי לבך ועזבה כל לצון לכה איעצך שובה בכל לבבך ובעלצון (ישראל עם קדש, סליחי' ר"ה, סמא"ל, תמה:). ענני בעת רצון וקרב שנת עלצון ופדה את מעט הצאן מאיש עושה רמיה (ר"א ערלקי הכהן, הרס דגלי, ספי פזמוני תימני, לא). מתפללים על חיי אחינו בכל רגעי עיתותינו להפיקם רצון בגיל ועלצון נצח (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרבין ב, 46). בעת יודון במו שפה ברורה אלהיהם ויאמרון הללויה בקבוץ עם במו שמח ועלצון אלי ציון ואבן השתיה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 13).

עלק, ממנו *עָלוּק, עֲלוּקָה, *עֶלֶק, *עֲלֵק.

*עֶלֶק, ס"ז, — כמו עֲלוּקָה, תאר לגיהנם [1]): יקדו כהבהבי עלק חרחר רית וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק (ר' שלמה ברי יהודה הבבלי, אין צור, יוצ' שבת א' חנוכ').

*עֲלֵק, אולי ס"ז,—חוטא חטאים המביאים לגיהנם (?), או חוטא שענשו גיהנם[2]): עלק שבר לגלע גררו וקלעו בקלע עלומה בסהורת סלע (אנעים חדושי שירים, יוצ' א' פסח, מחז' איטלי' קד.).

[1]) [עי' עֲלוּקָה הערה, ובתוספ' (ערוב' יט.), ד"ה: והאיכא תפתה.]

[2]) [עי' עלוקה.]

*עֹלֶשׁ[1]), ס"נ, מ"ר עֻלְשִׁים[2]), עולשין, — מין ממיני הירקות, Endivie; endive: חזרת וחזרת גלים עולשין ועולשי שדה וכו' אינם כלאים זה בזה (כלא' א ב). כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית וכו' ואיזה זה עלה הלוף וכו' העולשין והכרישין וכו' (שביעי ז א). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא וכו' (פסחי ב ו). עולשין שלקטן לבהמה ואחר כך חשב עליהן לאדם אין צריכין הכשר (תוספת' עוקצ' ג ב). ר' בעה מישרי שמיטתא סלק ר' פינחס בן יאיר לגביה א"ל מה עיבורייא עבידין א"ל עולשין יפות (ירוש' תעני' ג א). התולש עולשין והמזרד זרדים אם לאכילה כגרוגרת אם לבהמה כמלא פי הגדי (שבת קג.). עולשין שזרען מתחילה לבהמה ונמלך עליהן לאדם צריכות מחשבה (נדה נ.). — ובסהמ"א: הנדבא הוא הנקרא בלשון הקדש עולשין וביונית אדיביא וכן בלעז אינדיבייא (מפתח הרפואה). ואם ירגיש בעפעף החיכוך ירחצם במים קרים או ישים עליהם תחבושת משמן בנפסג' עם מיץ עולשין (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מט:). — ואמר הפיטן: פנה לחזרת ועולשין תמכה וחרחבינה ומרור למנעמיך (ר' זכריה הלוי, אזהרי לפסח, הגדה מליצה ומנקדה, כ"י בריט' מוז').

עֲלָתָה, ס"נ, — כמו עוֹלָה, עַוְלָתָה: ויושע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון ותהי לדל תקוה ועֹלָתָה קפצה פיה (איוב ה יה-יו). — ובתפלה: ובכן צדיקים יראו וישמחו וכו' ועולתה תקפץ פיה (תפל' ר"ה סדר רע"ג ב, קלח:).

א. עַם, ס"ז, מ"ר, ככ' עַמֶּיךָ, עַמָּיו, עַמֶּיהָ, — עַם של פלוני, בן משפחה אחת, קרוב לו קרבת משפחה[3]) Verwandter; parent; relation, kin, רק במ"ר: ונכרתה הנפש ההוא מֵעַמֶּיהָ (ברא' יז יד). — נאסף אל עַמָּיו,

[1]) [בארמ' רק מ"ר עולתין, ובערבי' עלת a); עי' לֶו (שמות הצמחים 255).]

[2]) [בכ"י בריט' מוז', Add. 27210. Or. 5558.1, מנקד: עֻלְשִׁין.]

[3]) [בערב' עַם b), אחי האב, עַמָּה c), אחות האב. וכן בערב' הדרום' עַם, אחי האב ובסור' אַמְתָא, אחות האב.]

a) علث b) عم c) عمة

מת: וימת אברהם בשיבה טובה וכו' ויאסף אל עמיו (שס כה ח). עי' אסף. לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו וכו' (ויקר' כא א-ב). כי אם בתולה מעמיו יקח אשה (שס יד). וראיתה אותה (את הארץ) ונאספת אל עמיך גם אתה (במדי כז יג).

ב·**עם**, עם, ש"ז, כנ' עמי, עמנו, עמך, עמך, עמך, עמו, עמה, עמם, מ"ר עמים, עממים, סמ' עמי, עממי, כנ' עמיך, צבור אנשים שיצאו ממקור אחד, מדברים לשון אחת, שיש להם דה"י משתפים, חיים במדינה אחת וכיוצא בזה Volk; peuple; people,—א) במשמ' אמה שלמה, גוי: **ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו'** (ברא' יא ו). **יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים** (שס כז כט). **אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי** (שס מא מ). **אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים** (שמות יט ה). **היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים** (דבר' ב כה). **שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך** (תהל' מה יא). **עמך עמי ואלהיך אלהי** (רות א יו). **לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה** (אסתר ב י).—ואמר בן סירא: **שופט חכם יוסר עמו וממשלת מבין סדורה** (ב"ס גני' י א). **אוהב עמו ואהוב עושהו המושאל מבטן אמו** (שס מו יג).—ובספה"א: ואמרו (חכמי הערבים) **מלך מיסר בחרונו טוב מעם משולם עושה דרכיו כרצונו** (ר' מכסס מאירי, משיב נפש י)—**עם כמוש**: **אוי לך מואב אבדת עם כמוש** (במדי כא כט).—**עם ארם**: **וגלו עם ארם קירה** (עמו' א ה).—ואמר המשורר: **עם בל ועם בבל פניו מחלים ערב וכוש ולוב עצרו במלים** (ראב"ע, סודות עלי).—**עם בני ישראל**: **הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו** (שמות א ט).—**עם יי'**: **ומי יתן כל עם יי' נביאים** (במדי יא כט). **אל בני כי לוא טובה השמעה אשר אנכי שמע מעברים עם יי'** (ש"א ב כד). **ויאמר יי' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי** (שמות ג ז). **עד יעבור עמך יי' עד יעבר עם זו קנית** (שס יה יו). **כי חלק יי' עמו יעקב חבל נחלתו** (דבר' לב ט).—**כי עם קדוש אתה ליי' אלהיך** (דבר' ז ו). **וקראו להם עם הקדש גאולי יי'** (ישעי' סב יב). **כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה** (דני' יב ז). **והשחית עצומים ועם קדשים** (שס ח כד). **בך בחר יי' אלהיך להיות לו לעם סגלה** (דבר' ז ו). עי' סגלה.—**קהל עם**: **וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו** (תהל' קז לב). **ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים** (שפט' כ ב).—ואמר בן סירא: **דבת עיר וקהלת עם והובישתך [בע]דת שער** (ב"ס גני' מב יא).—**קהל עמים**: **ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים** (ברא' כח ג). **ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים** (יחזק' לב ג).—**עם הקהל**: **וכפר את מקדש הקדש וכו' ועל כל עם הקהל יכפר** (ויקר' יו לג).—**משפחות עמים**: **הבו ליי' משפחות עמים הבו ליי' כבוד ועז** (תהל' צו ז).—**העם הזה**: **למה הרעת לעבדך ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי האנכי הריתי את כל העם הזה וכו' מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי וכו'** (במדי יא יא-יג). **אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו** (דבר' ט כז).—*ובמ"ר כמו גוים, אומות העולם: **יוסי בן יועזר איש צרידא ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית** (שבת יד:).—ובהשאלה לבע"ח: **יום חשך ואפלה יום ענן וערפל כשחר פרש על ההרים עם רב ועצום כמהו לא נהיה מן העולם** (יואל ב ב). **אתה רצצת ראשי לויתן תתנו מאכל לעם לציים** (תהל' עד יד). **הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם** (משלי ל כה-כו).—ב) חלק של האמה, שבטים: **אף חבב עמים**[1] **כל קדשיו בידך** (דבר' לג ג). **נצב לריב יי' ועמד לדין עמים**[2] (ישעי' ג יג). **וקאם שאון בעמיך**[3] **וכל מבצריך יושד** (הוש' י יד).—ותושבי העיר: **טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה** (ברא' יט ד). **ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה** (ירמי' כט א). **ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי'** (דה"ב לא ד).—ואנשים ההולכים אחרי

---

[1]) [כך אונקלוס. אולם השבע' ורב החדשים גורסים: עמו.]

[2]) [בשבע': עמו.]

[3]) [כתיב ביוד והוא לשון רבים ר"ל על השבטים. והתרגומים גורסים בעמך. והחדשים מגיהים: בעריך וכדומ'.]

מי שהוא, עבדים וכדומ׳: ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את הָעָם אשר אתו (בראש׳ לב ח). ויהי כאשר כלה (אהוד בן גרא) להקריב את המנחה וישלח את הָעָם נשאי המנחה (שפטי׳ ג יח). ויצא המלך וכל הָעָם ברגליו (ש״ב טו יז). ויסבו כל הָעָם אשר שבה ישמעאל מן המצפה וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח (ירמ׳ מא יד). ועתה קום לילה אתה וְהָעָם אשר אתך וארב בשדה (שפטי׳ ט לב).—ג) וצבא: ויהי ממחרת וישם שאול את הָעָם שלשה ראשים וכו׳ ויכו את עמון עד חם היום (ש״א יא יא). אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל הָעָם אשר ברגלי (מ״א כ י). ויצא אדום לקראתו בְּעַם כבד וביד חזקה (במדי׳ כ כ). ויאמר יי׳ אל יהושע וכו׳ קח עמך את כל עַם המלחמה וקום עלה העי (יהוש׳ ח א).—ד) והמון העם בנגוד לשרים ולעשירים: אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בָּעָם העשים במלאכה (מ״א ט כג). ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ואת הָעָם וכו׳ ביד נבוכדראצר מלך בבל (ירמ׳ כא ז). ותהי צעקת הָעָם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים (נחמי׳ ה א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת הָעָם להתיחש (שם ז ה).— ובתלמו׳: פוטר היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות (ר׳ אחא בר עוירא א״ר שמעון חסידא, ר״ה לה.). עם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה (שם).—ובמשמ׳ ההמון הנבער: ואמונת העם היא שאין כל מה שישכיל דבר יתוייב שיהיה הוא אותו הדבר (ראב״ד, אמו״ר 66). אלא שהעם עיינו וראו שאין מן החיוב שיהיו אלה הענינים המתחלפים הם הנותנים הצורות המתחלפות (שם). — ה) ובמשמ׳ בני אדם בכלל: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עַם רב (בראש׳ נ כ). ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני וְעַמֶּךָ (שמות לג טז). ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את הָעָם המתאוים (במדי׳ יא לד). וישלח יי׳ בָּעָם את הנחשים השרפים וינשכו את הָעָם וימת עַם רב מישראל (שם כא ו). אכן חציר הָעָם (ישעי׳ מ ז). כי אתה עַם עני תושיע ועינים רמות תשפיל (תהל׳ יח כח). ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עָם (שם כב ז).— ובלעג, בני אדם מופלאים, חכמים: אמנם כי אתם עָם ועמכם תמות חכמה (איוב יב ב).—ובתלמו׳: בימיהם של בת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין (פסח׳ ס ז). שאלו להלל הזקן מה לעשות לעם שלא הביאו סכיניהן עמהן (ירוש׳ פסח׳ יט א). נהגו העם בערבויי להיות גובה מן הבושם ומן הגמלים וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם כתוב׳ י ג).— ובפהמ״א: והסתכלתי במה שאמרו העם הזה ומצאתיו רובו אמת (ר״י א״ת, או״ד לרקע״ג י ד). — ו) ומ״ר עֲמָמִים[1], סמי׳ עַמְמֵי: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בַּעֲמָמֶיךָ (שפטי׳ ה יד). ותתן להם ממלכות וַעֲמָמִים ותחלקם לפאה (נחמי׳ ט כב). ויבאו הבנים ויירשו את הארץ וכו׳ ותתנם בידם ואת מלכיהם ואת עַמְמֵי הארץ לעשות בהם כרצונם (שם כד).—ובתו״ם: נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים (ספרי דבר׳ שא). מגיד הכתוב שמעשיהם של מצרים מקולקלים מכל עממין ואותו המקום שישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי יג). ר׳ אומר אין לך וכו׳ ואין לך בעממים קשה מאמורי כשאדם קשה קורים אותו אמורי (מד״ר בראש׳ מ (מא), תיאודו׳). כך עלה בדעתו של הקב״ה שמנחיל לישראל עשרת עממים ולא נתן להם אלא שבעה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם מד).—ובמשמ׳ גוים, נכרים: מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים מת בי״ט שני יתעסקו בו ישראל (רבא, ביצ׳ ו.).—ובפהמ״א: ומפני שלא יוכלו להתעסק בו למחר התירו לקוברו ע״י עממים (רש״י, שבת קלט:).—ואמר הפיטן: נגון נעימים למולם מנעימים נשאם מעממים עליהם למלוך (אנסיכה מלכי, מוס׳ ר״ה א). הים וגליו בעוז פוררו הירדן הובשת וברגל עברו ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו וממלכות ועממים בידם נמסרו (ר׳ גרשם בר יהודה, איה כל, סליחו׳ ד). שדי בן משבעים עממים חשק והבדיל מעטי עמים (אאמיר, יוצ׳ שבה״ג). צירים אחזום מתקוממים קרואים ולקוחים מעממים רצו ונמשכו משלמים שדי הוליכם שלמים (מרוממותך, יוצ׳ ז פסח). וישגיח ממרומים ויבין מעש עממים (מלך אזור, יוצ׳ א ר״ה מחז׳ איטל׳ ב, לג:). מעילם ועלוה ועלזן ועממיהם מפוט ופות ופול ופליטיהם (אאכור, הושענ׳ ג, סמא״ל, תרמ״ח:).—ואמר המשורר: ראו עממים יום סיני בעינם אותות עצומים גם שמעו באזנם מופתים קמים על זאת שוא ותנם (ראב״ע, אנות קדושים).— וַעֲמָמוֹת: וכדי לשבר אמות עממות[2]

[1]) [כמו בארמ׳ המקראית: עַמְמַיָּא (דני׳ ג ד-ז).]

[2]) [לזוג עם אמות.]

משקצות בגעילה (אין ערוך, יול׳ סנה״ג).—ז) בני עם, עם כנ׳, חברים, בני אמה אחת: לא אדני שמעני וכו׳ לעיני בני עמי נתתיה לך (ברא׳ כג יא). לא תקם ולא תטר את בני עמך (ויקר׳ יט יח). וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו[1]) לקרא לו (במד׳ כב ה). החדה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה (שפט׳ יד יו). בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם וכו׳ (יחזק׳ לג ב).—ואמר בן סירא: להשמיע בדביר קולו לזכרון לבני עמו (ב״ס גני׳ מה ט).—בני העם, הדלים שבעם: וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ״ב כג ו). וישלך את נבלתו (של אוריהו) אל קברי בני העם (ירמ׳ כו כג). — ובמשמ׳ העם בכלל: כה אמר יי׳ אלי הלך ועמדת בשער בני העם[2]) אשר יבאו בו מלכי יהודה (ירמ׳ יז יט). ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם (דהי״ב לה ה).—ובמליצה, בת עמי, תאר לישראל: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי (ישע׳ כב ד). בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צח שפים במדבר דרך בת עמי (ירמ׳ ד יא). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי (איכ׳ ב יא).—וכן בתולת בת עמי: שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד (ירמ׳ יד יז). — ח) ונק׳: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך[3]) (שמות ה יו). וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם[4]) אשר בקרבה יושבת לבטח (שפט׳ יח ז).—מדוע שובבה[5]) העם הזה ירושלם משבה נצחת (ירמ׳ ח ה).—ואמר המשורר: התנערי מעפר קומי לבשי בגדי תפארתך עמי על יד בן ישי בית הלחמי (ר׳ שלמה אלקבץ, לכה דודי). — ט) ודבורים סיחדים: לעם נכרי לא ימשל למכרה (את האמה) בבגדו בה (שמות כא ח).—ואמר בן סירא: הניף יד על עם נכר ויראו את גבורתיך (ב״ס גני׳ לג ג).—ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). — ואמר בן סירא: בעם כבד לא אודע ומה נפשי בקצות רוחות (ב״ס גני׳ יו יז). — הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם (דבר׳ לב כא). אז ירד שריד לאדירים עם יי׳ ירד לי בגבורים (שפט׳ ה יג). ויקשר עליו (על זכריהו בן ירבעם) שלם בן יבש ויכהו קבל עם[1]) וימיתהו וימלך תחתיו (מ״ב יה י). יי׳ רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם (ישע׳ כו יא). ואצרך ואתנך לברית עם לאור גוים (שם מב ו). ויבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי (יחזק׳ לג לא). ותעלו על שפת לשון ודבת עם (שם לו ג). איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכ׳ א א). ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך וכו׳ ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו (אסת׳ ג יב). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמ׳ יג כד).—בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע י ו) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו (שם כז יא). את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמע נלעג לשון אין בינה (שם לג יט). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי למשפט (שם לד ה). פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (שם סה ב). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (יחזק׳ כו כ). והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם יי׳ (צפני׳ ג יב). וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד (דני׳ יא יה). —ואמר בן סירא: חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (ב״ס גני׳ לז כו).—י) עם הארץ, האמה בכלל: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת (ברא׳ כג ז). ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יי׳ אשר לא תעשינה ואשם (ויקר׳ ד כז). עם הארץ ירגמהו באבן (שם כ ב). וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות (מ״ב יא יד). ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ (שם טו ה). ויך עם הארץ את כל הקשרים על המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו (שם כא כד).—ואמר בן סירא: וירנו כל עם הארץ בתפלה לפני רחום (ב״ס גני׳ נ יט).—ובנגוד לחשובים שבאמה: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל וכו׳ לא נשאר זולת דלת עם הארץ (מ״ב כד יד). ונתתי את האנשים העברים את בריתי וכו׳ שרי

[1]) [בכמה כ״י ובשומר׳ והסור׳ והירונ׳ גרסים: עמון.]

[2]) [כך הקרי והכתיב: עם.]

[3]) [עי׳ ראב״ע. והחדשים מגיהים ע״פ השבע׳: וחטאת לעמך, או כמו סומכוס: וחטאת עמך.]

[4]) [החדשים מגיהים באופנים שונים.]

[5]) [החדשים מגיהים: שובב.]

[1]) [החדשים מגיהים ע״פ לוקיאן: ביבלעם.]

יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עַם הארץ וכו' ביד איביהם (ירמי' לד יח-כ). ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עַם הארץ פר חטאת (יחזקי' מה כב). ועתה חזק זרבבל נאם יי' וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזק כל עַם הארץ נאם יי' (חגי ב ד). אמר אל כל עַם הארץ ואל הכהנים לאמר וכו' (זכרי' ז ה). — והגוים היושבים בארץ ישראל: ואתם אל תיראו את עַם הארץ כי לחמנו הם (במדי' יד ט). ויהי עַם הארץ מרפים ידי עם יהודה (עזרי' ד ד). — עַמֵּי הארץ, אמות העולם: למען דעת כל עַמֵּי הארץ את יד יי' כי חזקה היא (יהוש' ד כד). כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עַמֵּי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך (מ"א ח נג). כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עַמֵּי הארץ (צפני' ג כ). וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עַמֵּי הארץ מעשה ידי האדם (דהי"ב לב יט). — והיושבים בארץ ישראל: אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מֵעַמֵּי הארץ (עזרי' י ב). ועתה תנו תודה ליי' אלהי אבותיכם ועשו רצונו והבדלו מֵעַמֵּי הארץ ומן הנשים הנכריות (שם יא). ואשר לא נתן בנתינו לְעַמֵּי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו (נחמי' י לא). — וכן עַמֵּי הארצות: הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עַמֵּי הארצות (עזר' ט יא). ותעד בם ברוחך ביד נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עַמֵּי הארצות (נחמי' ט ל). ושאר העם הכהנים הלוים השוערים וכו' וכל הנבדל מֵעַמֵּי הארצות (שם י כט). הלא תדעו מה עשיתי אני (סנחריב) ואבותי לכל עַמֵּי הארצות (דהי"ב לב יג). — ובמשמ' של מ"י, אדם בלא ידיעת התורה והחכמה, אדם גס, בער, Unwissender, grob; illettré, grossier; illiterate, coarse: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד (הלל, אבו' ב ה). האומר וכו' שלי שלך ושלך שלי עם הארץ (שם ה י). והכותי מוזמנים עליו אמאי לא יהא אלא עם הארץ ותניא אין מזמנין על ע"ה (ברכי' מז:). אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו (ר' שמעון בן לקיש, שבת סג.). ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה (יפתח) (מד"ר ויקרי' לז). — ובפרט מי שאינו זהיר בתרומות ומעשרות ובדיני טמאה וטהרה: הדמאי אין לו חומש ואין לו ביעור וכו' ונותנו לעם הארץ ויאכל כנגדו וכו' (דמאי א ב). ואיזהו עם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' כל שאינו מעשר, (תוספת' ע"ז ג י). אין עושין חלת עם הארץ בטהרה אבל עושין עיסת חוליו בטהרה (משום ר' אלעזר בן חסמא, גיטי' סא.). — ובנגוד להבר: אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה (שביע' ה ט). המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו (תוספתי שם ב ה). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת עם הארץ אלא אם כן היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו ואפילו מניקת של יין (ירוש' שם ב ג). — ובנגוד לפרוש: בגדי עם הארץ מדרם לפרושין (חגי' ב ז). בית שמאי אומרים לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ (ירוש' שבת א ה). — ובסהמ"א: אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת (ר' שרירא גאון, מובא בהר"ן על הרי"ף, פסח' עז:). ואם עם הארץ הוא (הכהן הגדול) מסיחין לפניו (Elbog., Stud. 104). ולמה לא אמרו כלי חרס של ע"ה לא יציל על הכל ושל חבר יציל על הכל שהרי הוא טהור מפני שאין עם הארץ טמא בעיני עצמו (רמב"ם, טומאת מת כג א). — ומ"ר *עַמֵּי הארץ: שינה של שחרית וכו' וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אבו' ג י). השולח ביד עמי הארץ וביד הכותי אינו חושש משום מעשר ומשום שביעית (תוספת' דמאי ד כו). וזקנים שאלו בהלכה שני' תנה לנו מלך לשפטינו אבל עמי הארץ חזרו וקילקלו (שם סנהי' ד ה). ואל יסב (הת"ח) בחבורה של עמי הארץ (ברכי' מג:). רוב עמי הארץ מעשרין הן (רבא, שבת יג.). הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ (רשב"ג, שם לב:). מוטב שיתשדו חברים לתרום שלא מן המוקף ולא יאכילו לעמי הארץ טבלים (רבי, ערוב' לב.). גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם את ישראל (פסחי' מט:). חברים אין שאילת שלום ביניהם עמי הארץ ששואלין מחזירין להם בשפה רפה ובכובד ראש (תעני' יד:). מה התמר הזה עושה תמרים רוטבי' ניקלווסין נובלות ועושה סולין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים (מד"ר במדי' ג). — ובסהמ"א: ודבר זה (הרתחת בשר בלא מלח) אסור למוסרו לנשים ולעמי הארץ שאין יכולין לעמוד על הולכות חליטה (גאוניקה ג גינצבורג 102). וכל שכן רוב אנשי זמננו זה אשר ולולו בחכמת

מצות האברים כל שכן במצות הלבבות ואשר ידבנו לבו מהם לעיין בחכמת התורה הוא מתכוין לדבר שיקרא בו חכם אצל עמי הארץ (ר"י א"ת חו"ה, הקדמ'). ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה ואיך יתפארו אלה בטענת מה שיגיעו אליו וכו' (סוף, הכוזרי א קט). ומה שהזהירו בק"ש הוא וכו' שכל ישראל קוראים אותם פעמים ביום חכמים ועמי הארץ לפיכך היו צריכין להזהר עליהן מפני עמי הארץ שאינם רגילים בקריאה (כד"ק, מכלול, עג:). מי שהוא בא מארץ מרחקים אל יספר בגנותם בפני עמי הארצות ובפני הנשיא ובפני תלמיד חכם אם ראה שום דופי בהם (ספי חסידים תתתתססט). ואומר אליו עם כל זה הזהר מעמי הארץ כי כל מעשיהם פרץ על פני פרץ (ר"י זבארה, סעשועי, דודסון יב). ואין עמי הארץ מבינים לשון הקדש (אבודרהם עד:).—העַמֵּי הארץ: ובאמת כי כן שמעתי אומרים בין העמי הארץ שמצות הי"ט הוא בקריאת ששה גברי מלבד המפטיר (מיס רבים, סו"ת, או"ח כב).—*ומ"ר עַמֵּי הארצות: בעון שני דברים עמי הארצות מתים על שקורין לארון הקדש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת בית עם (ר' ישמעאל בן אלעזר, שבת לב.).—ובסהס"א: אוי לכם עמי הארצות גם למודי המצות בלא עיקר ידיעתם (הקנה, מי מותר לאכל בשר, קיא.). אוי לעיר שראשיה נערים ועמי הארצות ואבזורים (ר' אליהו, סבע מוסר י).—ועַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי ארצות, הָעַמֵּי הארצות: והנני מודיעך בפעם הזאת טעם ששמעתי מעם הארץ אחד למה העמי ארצות שונאים לתלמידי חכמים משום שתלמידי חכמים סונים לנו כבהמות לכן אנו שונאים לתלמידי חכמים וכו' ואני השבתי לו תדע למה ת"ח שונאים לעמי ארצות וחשובים בעיניהם כבהמות משום שאינן מתערבים עם ת"ח ללמד מהם (שם יא). ועוד מפני עמי הארץ שאינם יודעי' אותן (את הברכות) נהגו לסדרן בבית הכנסת כדי שיענו העמי הארצו' אמן אחריהן ויצאו ידי חובתן (הלבוש או"ח מו ג).—ועַמֵּי הארצים: ועתה בעונתינו הרבים בדו' הזה יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין להם קבלה אע"פ שהם עמי הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לו).

*עַם הָאֲרָצוּת, ש"נ, תכונת עם הארץ, חסר ידיעת התורה והחכמה, בורות, Unwissenheit; ignorance; illiteracy, נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

עִם[1], עִמִּי, עִמְּךָ, עִמְּכָה, עִמָּךְ, עִמּוֹ עִמָּהּ, עִמָּנוּ, עִמָּכֶם, עִמָּם עִמָּהֶם, מלת היחס, — תורה חבור בין שני גופים או דברים, כמו ב.את, ההפך מן בלא — א) במשמ' יחד את פלוני: mit; avec; with, ויעל אברם ממצרים וכו' ולוט עִמּוֹ הנגבה (בראש' יג א). ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עִמּוֹ (שם יט ל). ויקח יהושע את עכן בן זרח וכו' וכל ישראל עִמּוֹ ויעלו אתם עמק עכור (יהוש' ז כד).—ולזוג שני שמות: ולא תאכל הנפש עִם הבשר (דבר' יב כג). בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עִם עדנים (ש"ב א כד). עלות מחים אעלה לך עִם קטרת אילים (תהל' סו יה). שלחיך פרדס רמונים עִם פרי מגדים כפרים עִם נרדים נרד וכרכם קנה וקנמון עִם כל עצי לבונה מר ואהלות עִם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יג-יד).—ועִם פעלים שונים: ואברהם הלך עִמָּם לשלחם (בראש' יח טז). והנה רחל בתו באה עִם הצאן (שם כט ו). והנער יעל עִם אחיו (שם מד לג). ויאכל שאול עִם שמואל ביום ההוא (ש"א ט כד). לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עִם הזנות יפרדו וְעִם הקדשות יזבחו (הוש' ד יד). — ב) להביע עזר וסיוע: אלהים עִמְּךָ בכל אשר אתה עשה (בראש' כא כב). ואהיה עִמְּךָ ואברכך (שם כו ג). עזב תעזב עִמּוֹ (שמות כג ה). סבו והמיתו כהני יי' כי גם ידם עִם דוד (ש"א כב יז). והנה ידי עִמָּךְ להסב אליך את כל ישראל (ש"ב ג יב). דברו דבר ולא יקום כי עִמָּנוּ אל (ישעי ח י). יי' צבאות עִמָּנוּ משגב לנו (תהל' מו ח). — התחזק עִם: ואין אחד מתחזק עִמִּי על אלה כי אם מיכאל שרכם (דני' י כא). ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עִמּוֹ במלכותו (דה"א יא י).—עזר עִם: והמה עזרו עִם דויד על הגדוד כי גבורי חיל כלם (שם יב כא).—חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עִם אלהים עשה היום הזה (ש"א יד מה). ועשה למבצרי מעזים עִם אלוה נכר (דני' יא לט). — ג) להביע שֻׁתפות באיזו פעולה: כי לא יירש בן האמה הזאת עִם בני עִם יצחק (בראש' כא י). עי' ירש. תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עִמָּךְ (שם כו כח). עי' כרת.

---

[1]) [כך בארמ' ובסבא'. ובערב' מַעַ a), אבל בניבים גם עַם b).

---

a) مع b) عم

השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע (סם לא כד). וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל (ויקרא כה נ). על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו (דבר' י ט). הלקו שלל איביכם עם אחיכם (יהוש' כב ח). עם שונים אל תתערב (משלי כד כא).—ואמר בן סירא: אל תתאחר מבוכים ועם אבלים תתאבל (ב"ס גני' ז לד). עם פותה אל תסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (סם ח יז). עם נבון יהי חשבונך (סם ט יח). השמר והיה זהיר ואל תהלך עם אנשי חמס (סם יג יג). אל תועץ עם חמיך (סם לז י).—ובתלמו': משאלת אשה לחברתה החשודה עַל הַשְּׁבִיעִית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה (שביעי' ה ט). ולא תתיחד אשה עמהן (עם גוים) מפני שחשודין על העריות (ע"ז ב א). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו (תוספת' סם א ג). רשאי בעל הבית שיאמר לו אין לי חשבון עם כל אדם אלא עימך (סם ב"מ ט לג). מיטה שנקליטיה עולין ויורדין עמה שומטן ודייו (ר' יפא, יהוש' מו"ק ג ה). כך היו נקיי הדעת שבירושלים עוֹשִׂין לא הָיוּ חוֹתְמִין עַל השטר אלא א"כ יודעין מי חותם עמהן ולא היו יושבין בדין אלא א"כ יודעין מי יושב עמהן ולא היו נכנסין בסעודה אלא א"כ יודעין מי מיסב עמהן (סנה' כג.).—ובסהמ"א: ולא יערב טהורים עם טמאים לא במעשה ולא בדבור ולא במאכל ולא במשתה (ר' אליהו, סבט מוסר לו).—ד) ועם פעולה משתפת של התנגדות בין הפועלים, במשמ' נגד: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר וכו' (בראש' כו כ). ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכלתי (סם ל ח). שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (סם לב כט). יי' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו (ישע' ג יד). מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהלי' צד טז). אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו (איוב ט יד).—וכן עם הפעלים נאבק, נלחם, ריב, נשפט, המרה, עי' ערכים אלו.—ואמר בן סירא: אל תריב עם איש גדול למה תפול בידו (ב"ס גני' ח א). אל תינץ עם איש לשון ואל תתן על אש ע[ץ] (סם ג). עם בעל אף אל תעיז מצח (סם יז).—ה) לסמן פעולה או יחס בין איש לרעהו בין לטובה בין לרעה: הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם (בראש' כד יב). תהי נא אלה בינותינו וכו' אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום (סם כו כח-כט). שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך (סם לב י). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי וכו' (ויקרא כו כא). והצנע לכת עם אלהיך (מיכ' ו ח). אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך (תהל' נ יח). עתה יי' אלהים יאמן דברך עם דויד אבי (דהי"ב א ט).—ועם תאר: תמים תהיה עם יי' אלהיך (דבר' יח יג). והיה לבבכם שלם עם יי' אלהינו (מ"א ח סא). ולבם לא נכון עמו (תהל' עח לז).—ואמר בן סירא: כי בהתנכר אלך עמו ולפנים אבחרנו בנסיונות (ב"ס גני' ד יז). אם יש לך ייטיב דבריו עמך (סם יג ה). צורך לו עמך והשיע לך (סם ו).—ובתלמו': יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה אמר רב, ברכ' ז.). אמר להן הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע (ר' אלעזר, סם). בני אפי' אתה עושה להן כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב (ר' יוחנן בן מתיא, ב"מ פו:).—ו) במשמ' ביחד את, כמו: ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע (בראש' יח כג). לא אביט אדם עוד עם ישבי חדל (ישע' לח יא). אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי (תהל' כו ט). אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם (סם כח ג). בעמל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (סם עג ה). חטאנו עם אבתינו העוינו הרשענו (סם קו ו). כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי עם מלכים ויעצי ארץ הבנים חרבות למו או עם שרים זהב להם הממלאים בתיהם כסף (איוב ג יג-יה). כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם וכו' ואיך ימות החכם עם הכסיל (קהל' ב טז).—ז) וכן בהשואה, במשמ' כמו: צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל' כח א). נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל (סם פח ה). חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים (סם קכ ד). חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (סם לז יח).— ח) בהוראה זמנית, ביחד, בזמן, כל זמן, während; pendant; while, during: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהל' עב ה). כל כלים לזהב ולכסף וכו' הכל העלה ששבצר עם העלות הגולה

מבבל לירושלם (עזרי ח יח). ויהי לימים מימים וכעת צאת הקין לימים שנים יצאו מעיו עִם חליו וימת בתחלאים רעים (דהי״ב כא יט). — ואמר בן סירא: מושבת מת ישבות זכרו והנחם עם צאת נפשו (ב״ס גני׳ לח כג).—ובתו״מ: אין מעמצין את המת בשבת ולא בחול עם יציאת הנפש (שבת כג ב). בית שמאי אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס עובד כוכבים אלא כדי שיעשו מבעוד יום ובכולן בית הלל מתירין עם השמש (שם א ח). נותן על גבי המזבח עם שקיעת החמה מתעכלין והולכין כל הלילה (תוספתי מנחי ו ה). מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה (שם יוה״כ ה יד). לא יצא החיים במחטו התחובה בבגדו בע״ש עם חשכה (שבת יא:). — ובסהם״א: בערב שבת עם חשכה פטור מפני שחנוני טרוד (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכי פסוקי 76). ועי׳ חשכה. לאחר שהיה מהלך בדרך עם דמדומי חמה (ר׳ יוחנן, פסיקי דר״כ, בובר כח). ועי׳ דמדום. תאינה עם נפילתה נמאסת (רב פפא, ב״מ כא:). — ומלת הקשור במשמ׳ זו, עִם ש־: משל למלך שקדש מטרונה בב׳ מרגליות מיד ליד וכו׳ עם שהיתה משחקת עם אוהבה אבדה את ב׳ המרגליות שנתן לה המלךְ (ר״ש בשם ריב״ל, מד״ר שמות מג). עם שהוא מפרש בים הגדול שקעה ספינתו בים וירד לעמקי תהום (פסיקי דר״כ, בובר יח). עם שהוא בורא גופן (של המזיקין) קדש יום השבת והניחן ונשארו רוח בלא גוף (ר׳ בנייה, תנחומי ברא׳, בובר יז). מי שהוא מכה את האויל עם שהוא מעלה את השבט להיות שונה לו הוא שוכח את הראשון (שם כח כד). עם שהן (אברהם ויצחק) הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר וכו׳ (ר׳ אבין הלוי ברבי, שם וירא מו). עם שהרשע מקלסן בקש לגנותן (ילקי שמעי, בלק תשעח).—ובסהם״א: עיקור כיצד בגון שהיה עומד טבח ושוחט בהמה וטבח היה גיבור ועם שהיה אחוז סימנין של בהמה נתעקרו סימניה ואפילו אחד מהן קודם שישחוט (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 136). — *ועִם כש־: לאחד שגנב נרתיקו של רופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו וכו׳ (ר׳ יודה בן פזי, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). איזהו חסיד שוטה ראה תינו׳ מטבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילי אצילינו עם כשהוא חולץ תפליו הוציא זה את נפשו (שם סוטי ג ד). עם כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך הצי שדהו עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה וכו׳ (שם הורי׳ ג ז). לצייר שהוא יושב וצר בלקטירים של שלטין עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון מיד רפו ידיו (פסיקי רבתי כד). עם כשהוא יוצא ממעי אמו זירתיה מתוחה לקיבליה (תנחומ׳ תלא, בובר ד).—ט) ולסמן את האמצעי, על ידי: ובבאה לפני המלך אמר עִם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתי ט כה). — ובסהם״א: ויראתי השכחה על מה שעלה במחשבתי מהם והתכת מה שקפא ברעיוני מעניניהם עם מעוט העוזרים מאנשי דורנו עליהם והסכמתי לכתבם על ספר (ר״י א״ת, מו״ה, הקדמ׳). שלא תגיעי בו אל משאלותיך עם אורך השתדלותך בהם (שם עבודי האלהי׳ ה).—י) בהוראה מקומית, אצל מקום פלוני: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וישב יצחק עִם באר לחי ראי (ברא׳ כה יא). ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עִם שכם (שם לה ד). וישלח יהושע אנשים מיריחו העי אשר עִם בית און מקדם לבית אל (יהוש׳ ז ב). המה עִם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי (שפטי יח ג). וימת שם (עזה) עִם ארון האלהים (ש״ב ו ז). — ואצל פלוני: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עִמּוֹ (שם יט לב). גר ותושב אנכי עִמָּכֶם (ברא׳ כג ד). וישבת עִמּוֹ ימים אחדים (שם כז מד). הלא ברחל עבדתי עִמָּךְ (שם כט כה). עִם לבן גרתי (ברא׳ לב ה). ושכבתי עִם אבתי (שם מז ל). שבעת ימים יהיה (הבכור) עִם אמו (שמות כב כט). אני האשה הנצבת עִמְּכָה בזה (ש״א א כו).—ובתו״מ: באמת אמרו בין בשכר שעשיתי עמך ובין בשכר שאעשה עמך אינה מקודשת (ר׳ יהודה הנשיא, ב״ק נט:). אמר הקב״ה לישראל בניי עשו עמכם ששה ימים ועשו עמי יום אחד (פסיקי רבת׳ כג). אמרו לאחד תייך העמידנו עם אבא יורן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד״ר דברי ד).—ואמר המשורר: ועמי זעקו מקיר אבניו ומעץ יענה עמי כפיסו (רשב״ג, נמר מהחלי). — ובהוספת הוראה של קנין: גם תבן גם מספוא רב עִמָּנוּ גם מקום ללון (ברא׳ כד כה). והיתה (התורה) עִמּוֹ וקרא בו כל ימי חייו (דברי יז יט). תנה את המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אתה עִמָּךְ (ש״א ט כג). — ומשמות מפשטים: נבל שמו ונבלה עִמּוֹ (ש״א כה כה). כי עִם יי׳ החסד והרבה עִמּוֹ פדות (תהלי

קל ז). עִמּוֹ חכמה וגבורה (איוב יב יג). אבל דברים טובים נמצאו עִמָּךְ (דהי״ב יט ג). כי לא לאדם תשפטו כי ליי׳ וְעִמָּכֶם בדבר משפט (שם ו). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף ע מ ו (ב״ס גני׳ ה ו). מכאוב ונדדי שינה וצער ותשניק ופני הפוכות ע ם איש בסיל (שם לד כ). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה ע מ ו (שם מו ט). — יא) במשמ׳ חברות וידידות: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עִמּוֹ כתמול שלשום (בראשי׳ לא ב). היש את לבבך ישר כאשר לבבי עִם לבבך (מ״ב י טו). אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עִמָּךְ (משלי כג ז).—יב) ובמשמ׳ בתוך פלוני, בתוך לבו ונפשו: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עִמּוֹ וימלא אחרי וכו׳ (במדי׳ יד כד). יען אשר היתה זאת עִמָּךְ ולא שמרת בריתי וחקתי וכו׳ (מ״א יא יא). ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עִמָּךְ (איו׳ י יג). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עִמָּנוּ הוא (שם טו ט). כי ישלים חקי וכהנה רבות עִמּוֹ (שם כג יד). — וכן עִם לבב פלוני: וידעת עִם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דברי׳ ח ה). השמר לך פן יהיה דבר עִם לבבך וכו׳ (שם טו ט). ואשב אותו דבר כאשר עִם לבבי (יהוש׳ יד ז). ויהי עִם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יי׳ אלהי ישראל (מ״א ח יז). ותדבר אליו את כל אשר היה עִם לבבה (שם י ב). יען אשר היתה זאת עִם לבבך ולא שאלת עשר וכו׳ (דהי״ב א יא). ויהי אחרי כן היה עִם לב יואש לחדש את בית יי׳ (שם כד ד). עתה עִם לבבי לכרות ברית ליי׳ אלהי ישראל (שם כט י).—ובסהמ״א: והתוכות לאלפים ולרבבות ולבו בל עמו מצרת בניו ואשתו (ר׳ אליהו, שבט מוסר ט).—והמשמ׳ בעיניו: והנער שמואל הולך וגדל וטוב גם עִם יי׳ וגם עִם אנשים (ש״א ב כו). ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני וְעִם האמהות אשר אמרת עִמָּם אכבדה (ש״ב ו כב).—יג) במשמ׳ בכל זאת, אף על פי כן, trotz, dennoch; malgré, néanmoins; in spite of, nevertheless: וְעִם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבודה על העם הזה (נחמי׳ ה יח).—ואמר בן סירא: ו ע ם כל אלה העתר אל אל אשר יכין באמת צעדיך (ב״ס גני׳ לז יט).—ובסהמ״א: אבל עם כל זה אינני נמנע להודות לבוראי ולשבחו על מה שחנני מן הטובה (ר״י א״ת, תקו׳ מדו׳ הנפ׳ לרשב״ג כה). ומלבד זה היו תמיד מקריבים בבמות אם לשם ע״ז ואם לשם ה׳ אשר

לא כדת ו ע ם זה לא היו עושים השמטות (ר״י אברבאנל, פי׳ מ״ב כג כט). ושלח משה ואהרן ע ם חולשתם ועמדו כנגד פרעה ע ם חזקתו באותות ובמופתים ובשנוי המנהגים (ר״י א״ת, הכוזרי א פג). ואם אתה נוהג בחריצות הזאת וההשתדלות הזאת בתקנת גופך עם פחיתותו וגנותו ועם חלישותך וכו׳ (הנ״ל, מו״ה, השבון הנפש ג). וזה יתכן גם כן ע ם החזקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחית (ר״י בר׳ אגטולי, מלמד התלמידים יא.).—וּבעין מלת הקישור, עִם מה: שהעם עם מה שהאמינו במה שבא משה אחר המופתים האלה (ר״י א״ת, הכוזרי א פז). הלא תראה מה שאמר יהושע לא תוכלו לעבוד את ה׳ כי אלהים קדושים הוא וזה ע ם מה שהיתה בו עדתו מן החסידות והזהירות (שם ב נח). אומר ע ם רוב מה שאני מוצא מן המכאובים והנגעים מאנה נפשי העניה להפרד מגופו ולסור ממנו (הנ״ל, ספ״ם לריב״ג, כגע). ואל יאשימנו אדם בחברנו הענין הזה אל לשון לא תעשון כן ע ם שאנו סוברים בו מה שאמרו רז״ל וכו׳ (הנ״ל, הקדמה לד). ומה שנראה לי בזה הוא שעם שזה התועלת היה מגיע מלשון אעשה אדם כתב נעשה כדי שיובן ממנו גם כן ענין אחר יותר עמוק והכרחי (ר״י אלבו, העקרים א יא). ועל זה בעצמו אמר כי ע ם שדרך בקשת עניני זה העולם הנה הוא ישר וחזק ובטוח כרצון איש ואיש הנה אחריתו דרכי מות (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד״ה לב יודע). ואף גם זאת ע ם שהוא מבואר שעל כל בעל תורת משה להאמין ביאת הגואל מדברי הנביאים מנבואות פרטיות המורות על ביאתו (ר׳ רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לח:).—וְעִם היות: שהנדיב עם היות מתקן לתת לכל מבקש מתקן גם כן שלא להשוות מתנותיו (המאירי, פי׳ משלי יא, ד״ה מרוה). הלא תראה כי מרדכי ע ם היותו יודע כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב הנה עם כל זה לא רפו ידיו (רלב״ג, סוף אסתי, תועלת כט). וזה שאנחנו נמצא השכל ההיולאני ע ם היות מדרכו להשיג הצורות הנה הוא ישיג זאת ההכנה רקה מן הצורות (הנ״ל, מלחמי ה׳ א ב). שעם היותו אלהי השמים ידע אותי ידיעה פרטית ודבר לי ונשבע לי (ר״י אלבו, העקרי׳ א יא). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי עם היות החוש מסכים לדברי התכוני (שם ד ב). עם היות שהגלגל מצד עצמו נמנע מלקבל

החלוק (חפודי, מו"כ ב, הקדמ' ז). ועם היות דברי פי חכם חן הנה לא התיר הספקות (ר"י אברבנאל, פי' נביאי ראשונ', הקדמ'). אמנם יהושפט עם היותו ירא ה' הנה לא האמין בדברי הנביא (שם מ"א כב). שעם היות עיקרים אלו בלתי מבוארים מפי גבורת המופתים החזקים וכו' מ"מ אצל המטיבים לראות בעין יפה וכו' הנסיון יוכיח על אמתתם (ר"י מוסקאטו, כסול' יהודי יט). עם היות שהכוזרי לקח לו ממנו יתר לתלות עליו חובת קבלתו (הוא, קול יהודה לכוזרי א סו).

—ב) מֵעִם, מֵעִמִּי, מֵעִמְּךָ, מֵעִמָּךְ, מֵעִמּוֹ, מֵעִמָּנוּ, מֵעִמָּכֶם, —תורה על הסרה והרחקה של דבר או פלוני מן המצב המסמן עי' עִם, — א) אחרי פעלים המביעים תנועה מאצל פלוני למקום אחר: ויי' אמר אל אברם אחר הפרד לוט מֵעִמּוֹ שא נא עיניך וכו' (בראשי יג יד). ויאמר אבימלך אל יצחק לך מֵעִמָּנוּ כי עצמת ממנו מאד (שם כו יז). ולקחתם גם את זה מֵעִם פני וקרהו אסון (שם מד כט). ויצא משה ואהרן מֵעִם פרעה (שמות ח ח). פן יש בכם איש או אשה וכו' אשר לבבו פנה היום מֵעִם יי' אלהינו וכו' (דברי כט יז). פקדו נא וראו מי הלך מֵעִמָּנוּ (ש"א יד יז). ורוח יי' סרה מֵעִם שאול (שם יו יד). ויירא שאול מלפני דוד כי היה יי' עמו ומֵעִם שאול סר (שם יח יב). אנכי מתמהמה בעברות המדבר עד בוא דבר מֵעִמָּכֶם (ש"ב יח כח). שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מֵעִמָּךְ (מ"ב ב ט).—אחרי שאל: וכי ישאל איש מֵעִם רעהו ונשבר או מת וכו' שלם ישלם (שמות כב יג). מה יי' אלהיך שאל מֵעִמָּךְ (דברי י יב). ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מֵעִמּוֹ (ש"א א יז). — דרש: והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מֵעִמּוֹ. (דברי יח יט). הנה אשת ירבעם באה לדרש דבר מֵעִמְּךָ (מ"א יד ה).—ותנועה מן מקום אחד למקום אחר: ויוצא יוסף אתם מֵעִם ברכיו (של יעקב) (בראשי מח יב). וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מֵעִם מזבחי תקחנו למות (שמו' כא יד). הנה עם ירדים מֵעִם טבור הארץ (שפטי ט לז). ויקם יהונתן מֵעִם השלחן בחרי אף (ש"א כ לד).—ב) ושם משפט: ברוך יי' אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מֵעִם אדני (בראשי כד כז). ולא תכרית את חסדך מֵעִם ביתי עד עולם (ש"א כ יה). וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מֵעִם שאול (ש"ב ז יה). וחסדי לא אפיר מֵעִמּוֹ (תהלי פט לד). ולא יכרת שם המת מֵעִם אחיו (רות ד י). — ג) והרחקה מן רשותו של פלוני: כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מֵעִמִּי (בראשי לא לא). כי עבדך ערב את הנער מֵעִם אבי לאמר (שם מד לב). ואם גנב יגנב מֵעִמּוֹ ישלם לבעליו (שמות כב יא). ויצא מֵעִמָּךְ הוא ובניו עמו ושב אל משפחתו (ויקר' כה מא). ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מֵעִמָּךְ (דברי יה יב). לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מֵעִם אדניו (שם כג יו). וישלח איש בשת ויקחה מֵעִם איש מֵעִם פלטיאל בן לוש (ש"ב ג יה). לקנות מֵעִמְּךָ את הגרן (שם כד כא).—ד) לסמן את המקור והסבה של הדבר: ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מֵעִם האלהים וממהר האלהים לעשתו (בראשי מא לב). דע כי כלתה הרעה מֵעִמּוֹ (ש"א כ ז). נקי אנכי וממלכתי מֵעִם יי' עד עולם (ש"ב ג כח). ולדוד ולזרעו וכו' יהיה שלום עד עולם מֵעִם יי' (מ"א ב לג). ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מֵעִם יי' למען הקים את דברו אשר דבר (שם יב יה). הנה אנכי והילדים אשר נתן לי יי' לאתות ולמופתים בישראל מֵעִם יי' צבאות (ישעי ח יח). גם זאת מֵעִם יי' צבאות יצאה (שם כח כט). עזרי מֵעִם יי' עשה שמים וארץ (תהל' קכא ב). הַמֵעִמְּךָ ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני (איוב לד לג). ותהי משכרתך שלמה מֵעִם יי' אלהי ישראל (רות ב יב).

*עֹם, לְעֹם, בלשון הפיטנים כמו עֻמָּה, לְעֻמָּה, ואמר הפיטן: סלח נא כחש כורעים ומשתחוים לעומך לעון לקותיך כפר בטוב טעמך (סלח כא, ערבי יו"כ). ישן וננער והנה לעומו ידע והבין שהוא מעצמו (Elbog., Stud. 129). משה ואהרן נאמני עמו ידועים בבשר ראויים לעומו (גנזי שכטר ג, דודסון 159).

ע"מ, — ר"ת: על מחצה, על מנת, על משקל.

עמ"ב, — ר"ת: עושה מעשה בראשית.

עמ"כ, — ר"ת: על מנת כן.

עמד, ממנו עָמַד, עֹמֶד, עֹמֶד, עֶמְדָּה, עַמּוּד, *עֲמוּדִי, *עֲמִידָה, מַעֲמָד, מַעֲמָד, מָעֳמָד, *מַעֲמִיד.

א·**עָמַד**, פ"ע, עָמַד, עָמְדָה, עָמַדְתָּ, עָמַדְתִּי, עָמְדוּ, עֲמַדְתֶּם, עָמַדְנוּ עֹמֵד, עו"ר, עֹמְדִים, עֹמֶדֶת, עֹמְדוֹת, עֲמֹד, עֲמוֹד, עִמְדִי, עֲמָדְךָ, עָמְדוֹ, עָמְדָהּ, עָמְדָם, עֲמֹד, ־מְדִי, עִמְדִי, עִמְדוּ, עֲמֹדוּ, אֶעֱמֹד, ־מֹדָה, תַּעֲמֹד, יַעֲמֹד ־מְדִי, ־מוֹד, נַעֲמֹד, נַעַמְדָה, תַּעַמְדוּ, תַּעַמְדוּן, יַעַמְדוּ, יַעֲמֹדוּ, תַּעֲמֹדְנָה, יַעֲמֹדְנָה, — א) עָמַד האדם

על רגליו, הפך מן יָשַׁב ושָׁכַב, לא יָשַׁב ולא שָׁכַב, stehen; être debout; to stand, עם מלות היחס: ויקח חמאה וכו' ויתן לפניהם והוא עֹמֵד עליהם תחת העץ ויאכלו (ברא' יח ח). של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עוֹמֵד עליו אדמת קדש הוא (שמו' ג ה). ויעבר דוד העבר וַיַּעֲמֹד על ראש ההר מרחק (ש"א כו יג). ויתקבצו בני בנימן וכו' וַיַּעַמְדוּ על ראש גבעה אחת (ש"ב ב כה). וַיַּעֲמֹד משה בשער המחנה (שמו' לב כו). וַיַּעֲמֹד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (במד' כב כד). וירץ דוד וַיַּעֲמֹד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו' (ש"א יז נא). והוא בא וַיַּעֲמֹד אל אדניו (מ"ב ה כה). וילך הנביא וַיַּעֲמֹד למלך אל הדרך ויתחפש באפר על עיניו (מ"א כ לח). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן וכו' וַתַּעֲמֹדְנָה אצל הפרות על שפת היאר (ברא' מא ג). והנה ששה אנשים וכו' ויבאו וַיַּעַמְדוּ אצל מזבח הנחשת (יחזק' ט ב). ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עֹמֵד לפני יי' (ברא' יח כב). אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך וַתַּעֲמֹדְנָה לפניו (מ"א ג יז). — וְעָמַד בתפלה: וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עָמַד שם את פני יי' (ברא' יט כז). יום אשר עָמַדְתָּ לפני יי' אלהיך בחרב (דבר' ד י).—ובתו"מ: היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה וכו' (תרומ' ח א). העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים (שבת א א). נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה (יומ' ה ג). י' נסים נעשו לאבותינו בבהמ"ק לא הפילה אשה מריח בשר הקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רוחים וכו' (אבו' ה ה). שכח בעל הבית ולא שכחוהו פועלים עמדו העניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (ספרי, תלא רפג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שריננו בו כל העם (ירוש' תעני' ד א). ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה (ב"ב נז:). עד שרבותינו חוזרין עברו באותו מקום אמרו לאחד חייך העמידנו עם אבא יודן אמר להם אותו האיש ומי יכול לעמוד עם המלך ולא עמו (מד"ר רלה ד).—ובספהמ"א: גם רבינו מאיר התיר ליגע בשבת במעמד שלפני ארון הקדש והנרות דולקות ועומדות עליו (מרדכי, שבת ח).—*וְעָמַד בזמן: תנא

אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד"ר קהל', את הכל עשה יפה בעתו). — ב) עָמַד ועשה דבר: וְעָמַד ואמר לא חפצתי לקחתה (דבר' כה ח). וַיַּעֲמֹד ויקרא אל מערכת ישראל (ש"א יז ח). וַיַּעֲמֹד ויברך את כל קהל ישראל (מ"א ח נה). ויהי בבקר ויצא וַיַּעֲמֹד ויאמר אל כל העם צדקים אתם (מ"ב י ט). וַיַּעֲמֹד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם יח כח). ולא יכלו הכהנים לַעֲמֹד לשרת מפני הענן (מ"א ח יא). עָמַד וימדד ארץ ראה ויתר גוים (חבק' ג ו). — ובתו"מ: עומד ואומר זה וזה אני נוטל (בית הלל, ביצ' א ג). מעשה באיש אחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת וכו' (יבמ' טז ו). מרחיקין את הנבילות וכו' דבית רבי ינאי אמרו עד מקום שעומד ומריח (ירוש' ב"ב ב ט). כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקידשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה (רב גידל בשם רב, כתוב' קב.). כיון ששמעו שנתעכבו במדבר מ' שנה היו סבורים שבמדבר תהא דירתם עמדו ונטעו נטיעות וגדלו אותן ואח"כ הכניסן לארץ (ר' שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן, מד"ר שמו' כ). חביבה עלי תפלת אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני (מד"ר רות ג). מה עשה (אחז) עמד ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (מד"ר אסתי' א). ויש אומרים שאפילו עומד וצווח אל תכתבו לו שטר כותבים על כרחו אף על פי שאין עדיו רוצים לילך למ"ה (ש"ע ח"מ, הלוא' לט ד).—ועם מקו': אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבד ראש (ברכ' ה א). עמד תחת הצינור להקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשיר' ד ב). — ג) עָמַד על, נגד פלוני: ויאמר יואש לכל אשר עָמְדוּ עליו האתם תריבון לבעל (שפט' ו לא). וַיַּעַמְדוּ על עזיהו המלך ויאמרו לו וכו' (דהי"ב כו יח). לא תַעֲמֹד על דם רעך (ויקר' יט יז). — ד) עָמַד לפני, התיצב: ויקמו וירדו מצרים וַיַּעַמְדוּ לפני יוסף (ברא' מג יה). ויקחו את פיח הכבשן וַיַּעַמְדוּ לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה (שמו' ט י). וַתַּעֲמֹדְנָה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל העדה (במד' כז ב). ויבא דוד אל שאול וַיַּעֲמֹד לפניו ויאהבהו מאד (ש"א טז כא). — ולפני יי': ויקרבו כל העדה וַיַּעַמְדוּ לפני יי' (ויקר' ט ה). וְעָמְדוּ שני האנשים וכו'

לפני יי׳ לפני הכהנים והשפטים אשר יהיו בימים ההם (דברי׳ יט יז). ובאתם וַעֲמַדְתֶּם לפני בבית הזה וכו׳ ואמרתם נצלנו (ירמי׳ ז י). ויצא הרוח וַיַּעֲמֹד לפני יי׳ ויאמר אני אפתנו (מ״א כב כא).—כה אמר יי׳ צבאות אם בדרכי תלך וכו׳ ונתתי לך מהלכים בין הָעֹמְדִים האלה (זכרי׳ ג ז).—״ותֹאר לאנשים חשובים: לפי שהיו להם מהלכים בין העומדים והכירו בשפלותם וערכם (ר׳ ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, הולך בישרו).—ולפני השופטים: ולא ימות הרצח עד עָמְדוֹ לפני העדה למשפט (במדי׳ לה יב).- וכן *עָמַד בדין: נערה שנתפתתה בשתה ופגמה וקנסה של אביה וכו׳ עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (כתובי׳ ד א). דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין שנאמר וכו׳ אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא וכו׳ אבל עומדין בדין ר׳ נחמיה אומר אלו ואלו אין עומדין בדין שנאמר וכו׳ (סנהד׳ י ג).—ה) במשרת לפני אדוניו: וישלח שאול אל ישי לאמר יַעֲמָד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני (ש״א טז כב). יבקשו לאדני המלך נערה בתולה וְעָמְדָה לפני המלך ותהי לו סכנת (מ״א א ב). -- ולפני יי׳: בעת ההוא הבדיל יי׳ את שבט הלוי וכו׳ לַעֲמֹד לפני יי׳ לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה (דברי׳ י ח). ופינחס בן אלעזר בן אהרן עֹמֵד לפניו בימים ההם (שפטי׳ כ כח). ויאמר אליהו התשבי וכו׳ חי יי׳ אלהי ישראל אשר עָמַדְתִּי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (מ״א יז א). ויאמר אלישע חי יי׳ צבאות אשר עָמַדְתִּי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ״ב ג יד). לכן כה אמר יי׳ אם תשוב ואשיבך לפני תַּעֲמֹד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמי׳ טו יט). והכהנים הלוים בני צדוק וכו׳ המה יקרבו אלי לשרתני וְעָמְדוּ לפני (יחזק׳ מד טו).—ו) עָמַד בפני, לפני, התיצב נגד פלוני, התגבר עליו: ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא מהם וכו׳ לא יַעֲמֹד איש מהם בפניך (יהוש׳ י ח). וינח יי׳ להם מסביב וכו׳ ולא עָמַד איש בפניהם מכל איביהם (שם כא מד). ויחר אף יי׳ בישראל וכו׳ ולא יכלו עוד לַעֲמוֹד לפני אויביהם (שפטי׳ ב יד). וייראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עָמְדוּ לפניו ואיך נעמד אנחנו (מ״ב י ד).—וְעָמַד סתם: הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נַעֲמֹד אנחנו (שם). ותפש הקשת לא יַעֲמֹד (עמוס ב טו).—*וְעָמַד בִּ־: הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה (ר׳ עקיבא, סוטה ח ה). עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו ע״ה (אבות ה ג). שאין גוזרין גזירה על הצבור אא״כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב״ב ס:).— ובסהמ״א: ולעולם אי ניחא ליה (לאבל) לעמוד באבלו עד סוף היום אינה מגונה (תשוב׳ הגא׳ גנזי׳, אסף 103).—וכן *עָמַד על: הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וכו׳ במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה (ברכו׳ כג.).—ז) עָמַד מרחוק, מנגד: וירא העם וינעו וַיַּעַמְדוּ מרחק (שמו׳ כ יח). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תַּעֲמֹד (ישעי׳ נט יד). וקרובי מרחק עָמָדוּ (תהל׳ לח יב). למה יי׳ תַּעֲמֹד ברחוק (שם י א). ביום עֲמָדְךָ מנגד ביום שבות זרים חילו (עובדי׳ א יא). אהבי ורעי מנגד נגעי יַעֲמֹדוּ (תהל׳ לח יב). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו וַיַּעַמְדוּ מנגד מרחוק (מ״ב ב ז).—ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב״ס גנז׳ לז ד).—ח) עָמְדָה הרגל: וְעָמְדוּ רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכרי׳ יד ד). רגלי עָמְדָה במישור (תהל׳ כו יב). עֹמְדוֹת היו רגלינו בשעריך ירושלם (שם קכב ב).—והמים: על הרים יַעַמְדוּ מים (שם קד ו).—ט) עָמַד ונשאר במקומו, חדל מלכת, מלרוץ, או מפעלה אחרת, stillstehen, aufhören; s'arrêter, cesser; to stand still, stop: ותהר עוד ותלד בן וכו׳ וַתַּעֲמֹד מלדת (בראשי׳ כט לה). וראהו הכהן וכו׳ והנה הנגע עָמַד בעיניו (ויקרי׳ יג ה). ואם תחתיה תַּעֲמֹד הבהרת (שם כג). וידם השמש וירח עָמָד (יהוש׳ י יג). שמש ירח עָמַד זבלה (חבק׳ ג יא). וַיַּעַמְדוּ איש תחתיו סביב למחנה (שפטי׳ ז כא). ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עֲמֹד כיום (ש״א ט כז). וַיַּעַמְדוּ כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל (ש״ב ב כח). וַיַּעֲמֹד השמן (מ״ב ד ו). ויאמר קח החצים וכו׳ ויך שלש פעמים וַיַּעֲמֹד (שם יג יח). וַיַּעֲמֹד הים מזעפו (יונ׳ א טו). והוחלתי כי לא ידברו כי עָמְדוּ לא ענו עוד (איוב לב טז).—ובתו״מ: עמד עצם בגרונו נותן מאותו המין על ראשו (ר׳ מאיר, ירוש׳ שבת ו ח). כותי אחד שאל את ר׳ מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלוים במאמר אמר לו הן

א"ל הבא לי ארפכס הביא לו ארפכס נתן עליה טס שלזהב ולא עמדו המים טס שלכסף ולא עמדו כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד"ר ברא׳, תילודי׳ ד).— *עֲמְדָה הסכין, חדלה מלחתוך, היתה קהה: וא"ר יוסף סכין שעמדה מותר לחדדה ביום טוב (ביצ׳ כח:).— ובסהס"א: שהיה ביצד כגון וכו׳ או שעמדה סכין או שיגע ובא חבירו ושחט (תלמידי יהודאי גאון, הלכ׳ פסוקי׳ 135). וסכין שעמדי בלום׳ שאינו חותך יפה מותר לחדדה ביום טוב (תכ״א, מוקלה עמ:).—י) נשאר בחיים, במקומו, נשאר קיים bleiben; rester, demeurer; to remain: אך אם יום או יומים יַעֲמֹד (שמו׳ כא כא). ואתה פה עֲמֹד עמדי ואדברה אליך (דבר׳ ה כח). ואנכי עָמַדְתִּי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (דבר׳ י י). וישב מלך אשור ולא עָמַד שם בארץ (מ״ב יח כ). כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עֹמְדִים לפני נאם יי׳ כן יַעֲמֹד זרעכם ושמכם (ישע׳ סו כב). לקוח את הספרים האלה וכו׳ ונתתם בכלי חרש למען יַעַמְדוּ ימים רבים (ירמ׳ לב יד). ורוחי עֹמֶדֶת בתוככם (חגי ב ה). המה יאבדו ואתה תַעֲמֹד (תהל׳ קב כז). יראת יי׳ טהורה עוֹמֶדֶת לעד (שם יט י). והארץ לעולם עֹמָדֶת (קהל׳ א ד). אף חכמתי עָמְדָה לי (שם ב ט). ויגידו להמן לראות הֲיַעַמְדוּ דברי מרדכי (אסת׳ ג ד). ואני מעתה לא יַעֲמָד בי כח (דני׳ י יז). ובת הנשים יתן לו להשחיתה ולא תַעֲמֹד ולא לו תהיה (שם יא יז).—והטעם: על כן עָמַד טעמו בו וריחו לא נמר (ירמ׳ מח יא).—ואמר בן סירא: בדבר אל יעמדו חק ולא ישנו באשמורתם (ב״ס גני׳ מג י). ויתן לכלב עצמה ועד שיבה עמדה עמו (שם מו ט). חכם עם ינחל כבוד ושמו עומד לחיי עולם (שם לז כו). עד עולם יעמד זכרם (שם מד יג).—ובתו"מ: על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (שמעון הצדיק, אבו׳ א ב). שזכות אבותם מסייעתן וצדקתן עומדת לעד (שם ב ב). חבית שנתקלפה והזפת שלה עומדת וכו׳ (כלים י ה). עדיין מחלוקת במקומה עומדת (ר׳ יוסי, מקוא׳ ד א). ואם היה משקה עומד אפילו כעין החרדל מצטרף (טהר׳ ח ח). את העומד (מראה הנגע) בסוף שבוע ראשון לפטור את העומד בסוף שבוע שני להחליט (נגע׳ א ג). זה הכלל כל דבר שהוא משום מלאכה בין עמד בין לא עמד פסול ודבר שאינו משום מלאכה אם עמד פסול ואם לא עמד כשר (פרה ז ט). ר׳ יהודה אומר מקום שאין קנה המדה עומד (מקוא׳ ב י).—שתי עֹמֵד: וכן שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור בנפש המסכת ובשתי העומד הרי אלו מיטמאין בנגעים מיד (נגעי׳ יא ט). — חלב עֹמֵד, נעשה קפוא: דאמר מר חלב טהור עומד חלב טמא אינו עומד (ע״ז לה:).—צריך שלא יהא בינו לבין חבירו כמלואו כדי שלא יהא פרוץ כעומד אם העומד כפרוץ כנגד העומד מותר כנגד הפרוץ אסור (תוספת׳ כלאי׳ ד ו). אם העומד רבה על הפרוץ מותר ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (ירוש׳ סוכ׳ א א). לבן מלבים שהיו מאכילין אותו דבר שאי אפשי לו ואינו עומד בתוך מעיו (קטע מכילת׳ דבר׳, JQR. 1904, 452). שע"י הדרך אדם מתבוזה וזו עמדה ביפיה (מד"ר ברא׳ מ). — ובסהס"א: ילמדינו אדונינו קידושין של מי יעמדו קידושי הראשון שקידש על ידי האח ברשות האב או קידושי האח שקידש מאב עצמו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 66). שמע מיני רפואות הגויה ונפשך תהא עמדה וחיה (ר"י אלחריזי, רפואות הגוויה). — *ועָמַד בדבור, בשמועה, ונשאר בו, היה נאמן לו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדבורו (ב"מ ד ב). אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן (עדו׳ ה ז).—וכן עמד על: אבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה (תוספת׳ שם א ג). — ובסהס"א: עד שנאמר כל הנשבע על זה הרי זו שבועת שוא אין אנו יכולין להתיר והוא חייב לעמוד על שבועתו (חול׳ הגא׳ א, לוין 78). — *ועָמַד על מדותיו, הקפיד שיקבל במדתו: מי שאינו כועס במהרה ומי שאינו משתכר ומי שאינו עומד על מדותיו (פרקי רבינו הקדוש, גרינהוט ג מח).—ובסהס"א: ואם נמנע מזו זה הוא דרך ההפסד ואם עומד על מדתו מסלקין אותו (רה"ג, תשוב׳ הגא׳ הרכבי קעח). — *ובמשמ׳ שָׁכַן, יָשַׁב במקום: וראיתי את העם אשר אנחנו עומדים ביניהם מתחזקים להגיע אל תכלית חכמת לשונם כאשר זכרנו (ר"י א"ת, הרקמה הקדמ׳ ה). בחורה אחת נשאת לבחור אחד ועמד עמה כמו שמנה חדשים וכו׳ (הריב"ש, קכז). ואבי הבחור היה עומד במקום רי"מנו במקום שהבחורה ואמה ואחיה היו עומדים (שם).—יא) ובמשמ׳ המתין, התמהמה, warten; tarder; to wait, stay: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו וכו׳ רדה אלי אל תַּעֲמֹד (בראש׳

מה ט). ויאמר אלהם משה עִמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם (במד' ט ח). ואתם אל תַּעֲמֹדו רדפו אחרי איביכם וזנבתם אותם (יהוש' י יט). ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תַּעֲמֹד (ש"א כ לח).—*ועם מקו' במשמ' המתין שתֵּעָשֶׂה בו איזו פעֻלה, היה עתיד ומוכן לאיזו פעֻלה: גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומדת ליגזז (ב"ק ט א). כל העומד לזרוק כזרוק דמי (פסח' יג:). סוף סוף כל העומד לגזוז כגזוז דמי (כתוב' נח.). במאי עסקינן אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה מאי טעמייהו דבית הלל אוכלא דאפרת הוא (ביצ' ג.). אמר רבה מסתברא מילתיה דשמואל בשור לחרישה ועומד לחרישה אבל בשור לחרישה ועומד לטביחה זה נוטל לפי מעותיו וזה נוטל לפי מעותיו (כתוב' נג:). בעי ר' אבין שער העומד ליגזז בכמה כגזוז דמי ובשלשה או כמחובר דמי ובעשרה (סנה' עו.). מי סברת בהמה בחייה לאכילה עומדת בהמה בחייה לגדל עומדת (חול' יז.). עד כאן לא פליגי אלא דמר סבר בחייה לאברים עומדת ומ"ס בחייה לאו לאברים עומדת (חול' קב:).—יב) ובמשמ' קָם aufstehen; se lever; to stand up: וַיַּעַמְדוּ המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד (יהוש' ג טז). קרא אני אליהם יַעַמְדוּ יחדו (ישעי' מח יג). הוא צוה וַיַּעֲמֹד (תהל' לג ט). וַיַּעֲמֹד פינחס ויפלל (שם קו ל). רוח והצלה יַעֲמוֹד ליהודים ממקום אחר (אסת' ד יד). ארבע מלכיות מגוי יַעֲמֹדְנָה ולא בכחו (דני' ח כב). ואתה לך לקץ ותנוח וְתַעֲמֹד לגורלך לקץ הימין (שם יב יג). לא יאכלו מקדש הקדשים עד עֲמֹד כהן לאורים ולתמים (עזר' ב סג). ויפתח עזרא הספר וכו' וכפתחו עָמְדוּ כל העם (נחמ' ח ה). ויהי אחרי כן וַתַּעֲמֹד מלחמה בגזר עם פלשתים (דה"א כ ד).—ועם מלות היחס: בן אדם עֲמֹד על רגליך (יחזק' ב א). ותבוא בהם הרוח ויחיו וַיַּעַמְדוּ על רגליהם (שם לז י). ראיתי את כל החיים וכו' עם הילד השני אשר יַעֲמֹד תחתיו (קהל' ד טו). ועל שר שרים יַעֲמֹד ובאפס יד ישבר (דני' ח כה). ושר מלכות פרס עֹמֵד לנגדי עשרים ואחד יום (שם י יג).—ואמר בן סירא: ובעבורו עמד אחריו בן משכיל שוכן לבטח שלמה מלך בימי שלוה ואל הניח לו מסביב (ב"ס גני' מז יב-יג). וגם אחריו עמד נתן להתיצב לפני דוד (שם מז א).—ובתו"מ: מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר וכו' (כי מח"ל, ערוב' ד ז). בעקבות משיחא חוצפא יסגי ויוקר יאמיר וכו' וזקנים יעמדו מפני קטנים וכו' (סוט' ט טו). עשה בראשה (של קורות בית הבד) כסא טהור מפני שאומרין לו עמוד ונעשה את מלאכתנו (כלים כ ג). כתיב וכתת נחש הנחושת וכי לא עמד צדיק ממשה ועד חזקיהו להעבירו וכו' (ירוש' דמאי ב א). בקש משה שיעמדו ממנו כהנים ומלכים (מד"ר שמו' ב). לי מנשה זה משיח שעומד מבניו של מנשה שנאמר וכו' (שם במד' יד). כל מי שעומד על אהרן לא על הקב"ה הוא עומד (שם יח). מיד הביאו התינוקות שבמעי אמן ומשדי אמן ועמדו כריסן בזכוכית (מדרש תהל', בובר ח ד). — ובפהמ"א: אבל ישבו לפניך בעת דון ועת יקרב גמר דין יעמדון (דה"ג, פדו"ם סז).—*ועָמַד על: שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו (הגדה של פסח). — *עָמַד מאצל, קם והלך לו: א"ל שמא מפני אתה מתבייש הריני עומד מאצלך עמד ר' יוחנן והלך לו (פדר"א, ב). —*עָמַד למנין: אם מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין למנין (סנה' ה ה). — *ועָמַד מן השֵׁנָה: שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכות א ב). ישן ברשות הרבים ועמד כליו טמאים מדרס (כי מח"ל, טהר' ה ז). נגע באחד בלילה ואין ידוע אם חי אם מת ובשחר עמד ומצאו מת ר' מאיר מטהר וחכמים מטמאים (שם). המהרהר בלילה ועמד ומצא בשרו חם טמא (מקוא' ח ג).—ומחֹלִי: זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו וכו' (גיט' ז ג). — ומליצה, עָמַד תִּשְׂעָר, קם מפחד: ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו (פסח' ג ה).—*עָמְדוּ הדברים, קמו, נתקיימו: ולמה ברח (יונה הנביא) אלא שפעם ראשונה שלחו להשיב את גבול ישראל ועמדו דבריו שנאמר וכו' (תנחו' ויקר' ח). — *ועָמְדָה ההלכה, הבריתא: ועמדה ההלכה אומר קדושה והבדלה על הכוס (חול' הגא' ל, לוין 88). אינה עומדת (הבריתא) לא בר' ולא בר' חייא (ופזהיר, ויקר' טו). — ודבור, *עומדת לנו [1], קבוע לנו: והלכה כרב שעומדת לנו כל מקום שחלוקין רב ושמואל באיסורין ולא נפסקה הלכה כרב (תלמידי יהודאי גאון, הלכ' פסוק' 104). ועומדת לנו שכל מקום שחלוקין רב אחא ורבינא בכל התורה כולה הלכה כמי שמיקל והלכך הולך

[1]) [כמו בארמ' קימא לן.]

כשר (שם 109). ועומדת לנו שכל מקום שחלוקים רב ושמואל באיסורן הלכה כרב (שם 111).—יג) עָמַד לעזור לפלוני: כי יעמוד לימין אביון (תהלי קט לא). אשר נתן המלך ליהודים וכו׳ להקהל ולעמוד על נפשם (אסת׳ ח יא). ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך (דני׳ יב א).—ואמר בן סירא: כי יש אוהב כפי עת ולא יעמוד ביום צרה (ב״ס גני׳ ו ח).—וכן *עָמַד לפלוני: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו׳ ב ג). מכאן ועד שלשים יום אלהיהן של יהודים עומד להם (מד״ר דברי ב).—ובתפלה: והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו׳ והקב״ה מצילנו מידם (הגדה של פסח).—ודבורים שונים: עָמַד לפני בהמה, שָׁכַב אתה: ואשה לא תעמד לפני בהמה לרבעה (ויקר׳ יח כג).—עָמַד על הפקדים: ויקריבו נשיאי ישראל וכו׳ הם העמדים על הפקדים (במד׳ ז ב).—על הקללה: ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל (דברי כז יג).—על חרב: עמדתם על חרבכם (יחזק׳ לג כו).—בברית: ויעמד כל העם בברית (מ״ב כג ג). — בסוד: כי מי עָמַד בסוד יי׳ וירא וישמע את דברו (ירמי׳ כג יח).—יד) *ועָמַד בקומתו: מאימתי אדם יורש את אשתו קטנה ב״ש אומרים משתעמוד בקומתה וב״ה אומרים משתכנס לחופה (יבמ׳ פט:).—*עָמְדָה תמיה: משל למלך שנזף בעבדו ועמד לו תמיה כך עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו (ר׳ ברכיה בשם ר׳ יהודא ב״ר סימון, מד״ר ברא׳ יב).—יה) *ועָמַד במחיר: משך ממנו מעשר בסלע ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשתים נותן לו סלע וכו׳ (מע״ש ד ו). כל המקבל עליו לספק סלתות מארבע עמדו משלש יספק מארבע ועמדו מארבע יספק מארבע (שקל׳ ד ט). א״ר חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה וכו׳ לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר (ב״ב סג:). מעשה ועמדו קינים בירושלים בדינרי זהב (שם קסו.). רבי דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה ועמדה על מאתים מנין שאינו מחשב אלא במנה שנאמר וכו׳ (ערכי׳ ל.). מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאין מחשבין אלא במנה שנאמר וכו׳ (שם). — ובסהמ״א: ואמר לו מלוה ללוה חבית זו שאני מלוה לך עומדת בעשרה דינר עכשיו אני נותן ונושא בך עשרה דינר וכו׳ ואמר לו לוה למלוה הלויני חבית זו ואם עומדת במאה בדינר לוקח אני לך במאה דינר (תלמידי יהודאי גאון, הלכי פסוקי 38). א״ר יהודה אמר שמואל ד׳ כוסות הללו צריך שיהא בהן בכל אחד כדי שיהא בהן מזיגת כוס יפה של ברכה שיעורו רובע רביעית לוג כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג (רשב״ם, פסחי קח:).—*וכמו עלה ט): א״ר יוסי מסתברא בשן של זהב שעמדה לה ביוקר לא תצא (ירוש׳ שבת ו א). לא דייכם שניוולתם פלטין באבנים ובעצים שעמדה לי בכמה יציאות אלא מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא (מד״ר קהל׳ מה יתרון העושה). — ובהשאלה: שמונה עשרה אפי׳ גדול אינו מבטל מפני שעמדה להן בנפשותיהן (ירוש׳ שבת א ו).—*ובמשמ׳ שוה במחירו: לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבודקו ומצאו כולו חומץ בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית אחת יין טוב אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר (מד״ר במד׳ ב).—יו) *עָמַד על דבר, חשב, מצא אותו: הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר ואמר לו הילך מנה ואינו יכול לעמוד על הפרוטרוט אסור (תוספתי ב״מ ד יז). משל לאדם אם מאבד סלע או כילרין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם והרי דברים קל וחומר מה אלו שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם ומצאם ד״ת וכו׳ אין אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו (מד״ר שה״ש, שיר השירים). — *ובמשמ׳ השיג, הבין אותו: וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על (תציה) חציו של לילה אלא א״כ יוצרו חלקו (מכי׳ בא יג). כיצד עומדים על הדבר רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור ומדליק (שם משפט׳ יד). ר׳ יוסי אומר בין השמשות כהרף עין ולא יכלו לעמוד עליו חכמים (ירוש׳ ברכ׳ א א). והמכשלה הזאת תחת ידך דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אא״כ נכשלים בהן ישנן תחת ידיך (רב קטינא, שבת קכ.). ר׳ מאיר בדורו לא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו (ר׳ יוחנן, עירובי׳ נג.). למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עסקן ואח״כ אני נותנה לו (מד״ר שמו׳ כ). מה ברכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם עומד על דברי חכמים (שם במד׳ יד). מדבר לדבר ממשל למשל עמד

שלמה על סודה של תורה (שם שה"ש, שיר השירים). ר' יהושע דסכנין בשם ריב"ל לכרו שהיה עומד בסדקי והיו הכל באין לשערו ולא יכלו היה שם פקח אחד א"ל אתם מבקשין לשערו מתרומותיו אתם עומדים עליו (מד"ר איכ', העיר רבתי עם). עמד שלמה בחכמתו על משתיתה של ארץ (ר' יהאי בריה דרבי שמעון, שם קהל' עסיתי לי גנות). לתלמידו של יוצר שגנב וכו' ועמד רבו על גניבתו מה עשה עמד ועשה כלי ונתנה לפניו כל כך למה להודיעו שעמד על גניבתו (ר' לוי, פסיק' רבת' כד). — ובסהמ"א: שראיתי הרבה מהתלמידים בזמננו זה לא עמדו על זה ויטרחו בבקשת אותה הראיה ולא ימצאו אותה ויתקשה עליהם ההלכה (ר' נסים גאון, הקדמה לברכות). ובעמדנו על מה שזכרנו מן האדם יתבאר לנו מסוד העולם הזה הרבה מפני שהוא דומה אליו (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה ה). וממה שראוי לעמוד עליו כי כל מטיב לזולתו מבני אדם מכל המינים אשר זכרנו אין לו יתרון על מי שמטיב לו אלא במקרה מן המקרים (שם, עבודת האלהים, פתיח'). וכאשר תרצה לעמוד על בירור מה שזכרתיו מרוב חטאי הלשון קבל על עצמך לזכור מה שיצא מלשונך (שם, הפרישות ה). וענין ונצורות ולא ידעתם שמורות מהגיע אליהם ומעמוד עליהם נמנעות מדעת אותם ומההשקפה עליהם (הוא, סה"ש לריב"ג, נצר). והנה בני האדם לא יוכלו לעמד על אמתת הויתם ולא יגיעו עד תכליתם (הוא, הקדמה ל). ואלו המדעות הראשונות אין אנו יודעין היאך ידענו אותן אלא מצינו דעתנו השיגה אותם ועמדה על אמתתם ולא ידענו במה השיגה אותם ועמדה על אמתתם ובורייתם (ר"י אבן עקנין, ס' מוסר ג יג). ועמדתי על כל הכתוב בו (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 145). וזה דבר עמדנו עליו מן החוש שהעמדנו מראה שורפת כנגר אור הנר (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ב ו). והיה מבואר שכאשר נרצה לעמוד בדרך החקירה העיונית על משיג ממשיגי הדבר אם הוא נמצא לדבר או לא (שם ו א א). וזה דבר עמדו עליו מהלקויות הירחיים כאשר עמדו עליהם המזרחיים והמערביים (שם יג). וסברת דברי נדמית לפעולות הבורא היא שעומדת על אמתות הענינים וכו' שעומדת עליהם מארבע העלות הטבעיות (נסים בר שלמה ני"ת, חבור יצחק ישראלי, ספר היובל לשטינשנידר 132). —יז) *וכינוי עֹמֵד, בענין פֹעַל העזר להביע המשכתה והתמדתה של הפעלה המסמנת בבינ': הרי שהיה תופש פרתו ועומד ובא חבירו ואמר לו פרתך למה לחמור אני צריך (ב"מ מז.). —ובסהמ"א: וכשמדליק נר בשבת מברך להדליק נר של שבת ויש אומרים שאין לברך עליו ונותנים טעם לדבריהם שאם היתה דלוקה ועומד' אין צריך לכבות' כדי לחזור ולהדליקה וכו' ועוד אומ' ר"ת שאם היה דלוק ועומד שצריך לכבותה ולהזור ולהדלי' (לגדא, האגור שנז). — *וכמו סה"פ, בעמידה, כמו מעמד: חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וכו' וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (יומ' ז א). הקורא את המגילה עומד ויושב וכו' קראוה שנים יצאו (מגיל' ד א). מפירין נדרים בין מהלך בין עומד ובין רכוב (ר' נחמן, ערוב' סד:). — ומ"ר עֹמְדִים, עֹמְדוֹת: אורגים (הטהור והטמא) בין בעומדין בין ביושבין (זבים ג ב). שימשתי את רבי עקיבה עומדות מה שלא שימשת ישיבות (ר' יוחנן הסנדלר, ירוש' חגי' ג א). — יח) בדקדוק, "פֹעַל עֹמֵד, שפעלתו נשארת בפֹעֵל ואינו יוצא לאחר (ve) (f) intransitiv: כאשר הקריב מתנהו או הוא מהפעלי' העומדי' כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו (ראב"ע, נרא' יב יא). כי יש תואר דומה לפועל כמו הולך שלא יתכן היותו פועל כי אין לו פעול בעבור שהוא מהפעלים העומדים (הוא, שפת יתר 21). שהוא בנין הקל פעמים שהוא עומד בעצמו ופעמים שהוא יוצא לזולתו (רד"ק, מכלול, ל"ק כ:). והפעלים העומדים לא ימצא בהם בנין נפעל מקבל מקרה בנין הקל (שם כא:).

—הפעי', הֶעֱמִיד, הֶעֱמִידוֹ, הֶעֱמִדָהּ, הֶעֱמַדְתָּ, הֶעֱמַדְתָּה, וְהֶעֱמַדְתָּ, הֶעֱמַדְתִּי, הֶעֱמַדְתִּיךָ, הֶעֱמַדְתִּיהוּ, הֶעֱמַדְנוּ, מַעֲמִיד, הַעֲמִיד, הַעֲמֵד, הַעֲמִידוּ, הַעֲמִידָה, הָעֳמַד, אַעֲמִיד, אַעֲמִידָה, אַעֲמִידֵם, יַעֲמִיד, יַעֲמֵד, יַעֲמִדֵ־, יַעֲמִידֵנִי, יַעֲמִדֵהוּ, יַעֲמִדֶהָ, יַעֲמִידֵם, תַּעֲמִדֵנִי, נַעֲמִיד, יַעֲמִידוּ, — א) עשה שיַעֲמֹד: ויצא משה וכו' ויאסף שבעים איש מזקני העם וַיַּעֲמֵד אתם סביבת האהל (במדי' יא כד). ויקראו לשמשון וכו' וַיַּעֲמִידוּ אותו בין העמודים (שפט' יו כה). ויעש ירבעם חג וכו' וְהֶעֱמִיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה (מ"א יב לב). לך הַעֲמֵד המצפה אשר יראה יגיד (ישע' כא ו). הֶעֱמַדְתָּ במרחב רגלי (תהל' לא ט). וַנַּעֲמִיד משמר עליהם (נחמ' ד ג). ואקבצם וָאַעֲמִדֵם על עמדם (שם יג יא). וַיַּעֲמֵד שפטים בארץ (דה"ב יט ה). — ואמר בן סירא: אל תעמידהו אצלך למה יהדפך ויעמד תחתך (ב"ס גני'

יב יג).—ובתו"מ: לֹא יעמיד אדם תנור בתוך הבית אלא אם כן יש על גביו גובה ארבע אמות היה מעמידו בעלייה עד שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים (ב"ב ב ב). היה מעמיד בהמה בחצר וכו' אינה חזקה (שם ג ה). העמיד עליה (על האבן) עבודת אלילים וסילקה הרי זו מותרת (ע"ז ג ז). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה (שם ב א). וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמי' ה ו). היה נותנו (כלי חרס) על גבי האור והאור מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה וכו' ר' יוסי אומר אם נתנה (כלי חרס) על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע שאינו כבונס משקה (תוספת' כלים ב"ק ז ג). עושה אדם שני ציבורי מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה (רבה, ב"ב כ:). כלונסות של ארז שמעמידין בהן את הקורה (ר' יוחנן, שם סז:). קנים המחולקין שמעמידים תחת הגפנים (דבי רבי ינאי, שם קט.). עברו (החכמים) באותו מקום אמרו לאחר חייך העמידנו עם אבא יודן (מד"ר ראה ד). א"ר יהודה בן פדייה בשעה ראשונה עלה אדם במחשבתו של הקב"ה להבראות וכו' בששית העמידו גולם בשביעית נפח בו נשמה (תנחו' שמיני, בובר יג).—ועל רגליו: אדם מביא חיטין חיטין כוסס פשתן לובש לא נמצאת מאירה (האשה) עיניו ומעמידתו על רגליו (אליהו, יבמ' סג.).—שהוא מחזיקני ומעמידני על רגלי (פסיק' רב' לו). —ובסהמ"א: כלים שהן מפוצלין וכו' מעמידין אותן בי"ט (הלבוש, או"ח תקיט).—*והעמיד בדין: בעא מיניה אביי מרבה האומר לחבירו אנסת ופיתית את בתי והעמדתיך בדין ונתחייבת לי ממון והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי ולא העמדתני בדין ולא נתחייבתי לך ממון (כתוב' מג.). — ובהשאלה: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו (אבו' ו ו) בא דוד והעמידן (את המצוות) על אחת עשרה דכתיב וכו' (מכו' כד.). לא חרבה ירושלים אלא על וכו' שהעמידו דיניהם על דין תורה (ב"מ ל:).—ובסהמ"א: [משום שאינן] יודעין (הנשים ועמי הארץ) להעמיד איסור והיתר על מקומו (גנזי שכט' ב, גינצבורג 222).—*העמיד פלוני או דבר על חזקתו: העמד הגוף על חזקתו וחזקה אין אדם שותה בכוס אא"כ בודקו (כתוב' עה:). מ"ט שמאי קסבר העמד אשה על חזקתה ואשה בחזקת טהורה עומדת (ניד' ג.).—ובסהמ"א: אמר רב נחמן העמיד אכילות לעומת אכילות והעמיד נכסים בחזקת אבות (תלמידי יהודאי גאון, הלכו' פסוק' 68).—*העמיד מלוה על דבר, להפרע ממנו: ש"מ דמעמידין מלוה על גבי פירות (ב"מ סג.).—*והעמיד פלוני אצל פלוני, העבירו לפרע ממנו חוב: ראובן קנה סחורה משמעון ואמר לו אעמידך אצל לוי שאני עושה לו מלאכה פלוי' ונותן לי כך וכך לשנה ולכשיגיע הזמן יתן לך שכרי במקומי (טומו"ע מעמד סלסתן קכו). דמי שקונה סחורה ואין בידו מעות מעמידו אצל בעל חובו (שם). לוי חזן העיר חייב לראובן שני זהובים והעמידו אצל שמעון שהי' גובה ופורע ממנו לחזן שיתן בשבילו לראובן ב' זהובים (שם).—*ובמשמ' עשה שיעמד, שיחדל מהליכה או מפעלה אחרת: אמר אחד יש לי ללמד עליו (על הנידון) זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו' מביאה את הטומאה (אהל' ח ה). מה אני שאני בשר ודם אצבעי מעמדת מים אצבעו של הקב"ה עאכ"ו (ר"מ, מד"ר ברא' ד). אין מעמידין את עיני הגוסס הנוגע בו ומזיזו הרי זה שופך דמים (שמח' א ד).—ב) עשה שישאר, שיהיה קים: ואולם בעבור זאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בעבור הראתך את כחי (שמו' ט טז). כי למען דוד נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלים וכו' ולְהַעֲמִיד את ירושלים (מ"א טו ד). משוה רגלי כאילות ועל במתי יַעֲמִידֵנִי (תהל' יח לד). וַיַּעֲמִידֵם לעד לעולם (שם קמח ו). מלך במשפט יַעֲמִיד ארץ (משל' כט ד). באהבת אלהים את ישראל לְהַעֲמִידוֹ לעולם (דהי"ב ט ח).—ואמר בן סירא: בהמה לך ראה בעיניך ואם אמנה היא העמידה (ב"ס גני' ז כב). —ובתו"מ: והם הם (ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור"ש ור"א בן שמוע) העמידו תורה אותה שעה (יבמ' סב:). והארץ לעולם עומדת מה היא עומדת מעמדת (מד"ר קהל' והארץ).—ובסהמ"א: ועלי ועל יורשי אחרי להפיץ ולהדית ולסלק מעליו ומעל הבאין מכחו כל עורר וטוען בעולם בין בכתב בין בעל פה עד שאעמיד בידו וביד הבאים מכחו העמדה גמורה בלא שום פסידא בעולם (הברצלוני, ס' השטרו', 74). אם הדקו (את השופר שנסדק) הרבה בחוט או במשיחה כשר שהרי החוט מעמיד שלא יתבקע (ר"נ על הרי"ף, ר"ה ו:). יצחק אע"פ שהיה נביא היה מתמיד במטעמים להעמיד בריאותו (ר"י אבטולי, מלמד התלמי' יס, תולדות

כד ג). וזה כמשל מי שהניח המזון הטוב והמשקין הטובים המעמידים הבריאות שהוא בלא ספק יחלה וימות (שם, עקד קסו א). והעצמות ההמה מעמידים ומציבים את כל הגוף לבלתי ינוע מאליו אנה ואנה (ליכדא, כאסית למודים א ט).—ג) עשה שיקום, הקים, קים: ותבוא בי רוח וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב). ויגע בי ויעמידני על עמדי (דני' ח יח). ומראשי האבות וכו' התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו (עזר' ב סח). לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו (שם ט ט). ויקם אלישוב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו (נחמ' ג א). והמקומות אשר בנה (מנשה) בהם במות והעמיד האשרים והפסלים הנם כתובים על דברי חוזי (דהי"ב לג יט).—וברית: ויעמידה ליעקב חק לישראל ברית עולם (תהלי קה י).—ורוח: ויאמר ויעמד רוח סערה (שם קז כה).—וחזון: ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דני' יא יד).—והמון: ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו וכו' והעמיד המון רב (שם יא יא). — *ושם: ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (ב"ק גני' מ יט).—ובתו"מ: איזהו גרנן למעשרות הקשואין והדלועים משיפקסו ואם אינו מפקס משיעמיד ערימה (מעשר' א ה). המקבל שדה מחברו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חיב לטפל בה (ב"מ ט ה). בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (תעני' ד ו). העושה עבודה זרה המתיך והמעמיד הסח וכו' עובר בלא תעשה (תוספת' סנה' י ג). אמרו ב"ד היום ראש השנה הקב"ה או' למלאכי השרת העמידו בימה (ירוש' ר"ה א ג). אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט (סוכ' כז:). — *והעמיד עצמו: שראה צורת ע"ז ואהבה או אדם שהעמיד עצמו ע"ז כהמן (ר"ח, שבת עב:).—ובהשאלה, *העמיד נדר, דבר: א"ר זעירא הדא דאת אמר בשאינן מעמידים (את הנדרים) אבל אם היו מעמידין צריכין היתר חכם הרי זה מעמיד וזה אינו מעמיד מאחר שבטל אצל זה יבטל זה (ירוש' נדר' ג א). א"ר לוי אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא ולא עוד אלא שעושין משתה גדול להעמיד

דבריהם (ב"מ פז:).—וכן העמיד תלמידים, בנים, פרות: הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סיג לתורה (אבו' א א). כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתבזות ממנו (מד"ר איכה, פתי'). ואילולי שנתת לו (לאדם הראשון) יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך נזקק להעמיד תולדות (ר' יהושע בר נחמיה, שם ברא' כב). אמר (דוד) לפניו רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (שם מד). כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות (שם סה). ובאותה שעה נשא (נח) אשה והעמיד בנים (שם במד' יד). אוכל שדה העיר אשר סביבותיי נתן בתוכה נתן מה שבתחו' טבריה בטבריה וכו' שכל ארץ וארץ מעמד' פירותיה (שם, ברא' ל). ר' נחמיה אמר נתן בהם עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות (שם). — והעמיד פלוני משנתו, העיר אותו, עי' עמד יב): נכנס (המלך) לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה (מכיי בשלח ה). — ד) *העמיד דבר לפלוני, הקים, המציא את הדבר liefern; procurer; to supply: המוכר יין ושמן לחבירו כל ימות השנה חייב להעמיד לו כדרך שמעמיד בקטלזון (תוספת' ב"מ ו יג). הנותן מעות לחבירו ליתן לו פירות בגורן חייב להעמיד לו כשער בינוני (שם טז). יבש המעיין ונקצץ האילן חייב להעמיד לו מעיין אחר חייב להעמיד לו אילן אחר (שם ט ג). מאה חביות יין אני מוכר לך חייב להעמיד לו יין יפה כרוב היין הנמכר באותו חנות (ירוש' ב"ב ו א). רשאין החמרין להתנות שכל מי שיאבד לו חמורו יעמיד לו חמור אחר וכו' ורשאין הספנים להתנות שכל מי שאבדה לו ספינה יעמיד לו ספינה אחרת אבדה לו בבוסיא אין מעמידין שלא בכוסיא מעמידין לו ואי פירש למקום שאין הספינות הולכין אין מעמידין (ב"ק קטז:). הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר חייב להעמיד לו שדה אחר (ר' אלעזר, שם קיז:). השוכר את החמור והבריכה או שנשאת לאנגריא וכו' שאינה חוזרת חייב להעמיד לו חמור אחר (ב"מ מח:). א"ל בן בית אני הלויתו ובאחריותו הם לשלם אני מעמידך על הכל (מד"ר שמות מג).—ובסהמ"א: ראובן עשה מקח עם שמעון להעמיד לו סחורה לזמן קצוב (שער אפרים, סו"ת, קלז). הביא זה המחזיק

עדים שאותו פלוני שמכר לו דר בה אפילו יום אחד או אפילו שעה אחת טוענין לו שלקחה אותו פלו' וטוענין ללוקח ומעמידין אותה בידו (לבוש, חו"מ קמו יד). בראובן שעשה מעמד עם שמעון שיעמיד סחורתו למקום פלוני על אחריותו (שו"ע חו"מ, פתחי תשובה, הל' ערב קכט ח). כגון מי שעוש' מקח עם חבירו שיעמיד לו סחורה פלונית ליריד (שם מקם כז ג). —ה) העמיד לפני פלוני, עשה שיתיצב, הציג: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה (בראש' מז ז). והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם (ויקר' יד יא). ולקח את שני השעירם והעמיד אתם לפני יי' (שם יז ז). ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן (שם כז ח). ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה (אסת' ד ה).—ו) הפקיד, מנה: ויעמידו (זרבבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק וכו') את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית יי' (עזר' ג ח). ואלה אשר העמיד דויד על ידי שיר בית יי' (דהי"א ו יו). ויעמידו הלוים את הימן בן יואל וכו' (שם יה יז). ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים (דהי"ב יא יה).—ואמר בן סירא: ביד אלהים ממשלת תבל ואיש לעת יעמיד עליה (ב"ס גני' י ד). —ובמשנה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס יתר מכן יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז א). והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוט' ח ו).—וכן *העמיד עדים: ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק וכו' העמיד עליה עדים ובא לפני רבי עקיבא וכו' (ב"ק ח ו). מי שנמחק שטר חובו מעמיד עליו עדים ובא לפני ב"ד (ב"ב י ו). העמידו עושי חביתים לעשות חביתים (תמי' א ג).—ז) העמיד את פניו, התאפק: ויעמד את פניו וישם עד בש (מ"ב ח יא). —*ובמשמ' התנגד, מרד: כל מי שהוא מעמיד פנים בגל הגל שוטפו וכל מי שאינו מעמיד פנים בגל אין הגל שוטפו (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' מד). כל שמעמיד פניו במלך כאילו העמיד פניו בת"ח (בשם ר' יהודה בר סימון, מד"ר בראש' לד). — *העמיד חלב וכדו', עשה שיקפא: המעמיד בשרף הערלה אסור (ר' אליעזר, ערל' א ז). אמר ר' יהודה שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך אמר לו מפני מה אסרו גבינת עו"א אמר לו מפני שמעמידין אותה בקבת נבלה (ע"ז ב ה). המעמיד בעורה של קיבה כשרה אם יש בה בנותן טעם הרי זו אסורה (חול' ח ה). מפני שמעמידין אותה בחומץ (רב חסדא, ע"ז לה:).—ובספה"א: נפשי בשאלתו אודות בן תורה א' דדחיקא ליה שעתי' ואין פרנסתו כ"א מעשיית גבינה ורוצה מעלתו בתקנתו להמציא לו היתר להעמיד החלב בעו' קב' כי ההעמדה בקבה בלא עור מקלקל הגבינות (חת"ס, יו"ד פא). — *והעמיד דבר על, שנה והחליף אותו למצב אחר: גרדו (לשופר) והעמידו על גלדו כשר (ר"ה כז:). שתי אמות היה והעמידו על שתים עשרה (ר' ירמיה, מגל' טו:). מאי מקולקלת אמר רבי אבא שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו"ק ד:).—*העמיד פלוני מלפני פלוני, עשה שיעמד מאצלו, שיקום וילך לו, הרחיקו: אמר לו (לר' אליעזר בן הורקנוס) מפני מה אתה בוכה אמר לו (לר' יוחנן בן זכאי) מפני שהעמדתני מפניך כאדם שמעמיד מלפניו מוכה שחין (פדר"א א ח).—*העמיד עצמו, עשה שיעמד בעצמו, החזיק בעצמו: אימתי בזמן שהי' מעמדת עצמה אבל אם אינה מעמדת עצמה מטבילין בה כמה שהיא (ר' יהודה, מקוא' ו א).—*ובמשמ' התאפק, התגבר: קים להו לרבנן דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו (סנה קנג.).—ובספה"א: וזה (החותר במחתרת) להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק (רש"י, שמות כב א). בקש להוציא רוח מלמטה ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתין עד שתכלה הרוח (רמב"ם, תפלה ד יב). השרוי בתענית יכול לטעום תוך פיו עד כדי רביעית ויחזור ויפלטנו שאין זה חשיב הנאה ובלבד שידע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום (הלבוש, או"ח תקסז א). — וכן *העמיד על עצמו: שהיו (דניאל חנניה מישאל ועזריה) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם (ר' חמא ברי חנינא, סנהד' צג:).—*וכמו קל י): שלשה הקב"ה אוהבן מי שאינו כועס מי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (פסח' קיג:). אשרי מי שאינו מעמיד על דבריו (פרקי רבינו הקדוש, גריכהוט ג מח). — *והעמיד משנה וכדו', פרש אותה[1]: והקשו חכמים בדבר זה בריתא זו

[1]) [מן הארמ' אוקיב.]

ששנינו בכל שוחטין בין בת, וש בין במחובר במי נעמיד אותה (הבריתא) (והזהיר, ויקרי טו). (הבריתא) אינה עומדת וכו' והמשנה העמדנוהו באם שחט (סס). ואם אין מקדש תקבר היא ועורה בירושלמי מעמידה במסכת מעשר שני כשהקדישה בשעת המקדש וחרב המקדש (סמ"ג, מ"ע קלו). אמרינן בפרק הפועלין עשר תעשר ואכלת ולא מוכר תבואת זרעך ולא לוקח ומעמידה רבינו יצחק בר רבי מרדכי בשלקח מישראל קודם מירות (סס קלג)—ובמשמ' עשה שיבין, עי' קל יו): ובאה התורה והעמידתנו עליו בהערת זה המאמר (ר"י הקרלוי, ג"ע, קדוה"ח ד כ). הוא יוכל להעמידך על הרבה מעניני בית המדרש הזה (סד"ל, אגרות קכח).

—הפעי, העמד, מעמד, יעמד,—שהעמידו אותו: והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני יי' (ויקרי יו י). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם (מ"א כב לה). — ובתלמו': והעמיד צלם בהיכל אית תניי תני הועמד מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה (ירוש' תעני' ד ח).—ובסהמ"א: ואל יתשוב (האדם) כי טרפו מועמד על סיבה ידועה ושאם תמנע הסיבה ההיא ממנו לא יבא בסיבה אחרת אבל יבטח על האלהים בטרפו (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון ג). מן הידוע שרוב הב"ת הרגשתם יותר חריפה ומחודדת מהרגשת מין האדם להיותם מחוסרי שכל ומדע והיו עלולים יותר אל הנזק המועמד לעומתם אלו לא הזדיין אותם הבורא ית' בהרגשה ומשוש מחודד (רס"פ, ידיעות שלמה א ב ג). — *ובדקדוק, שהעמידו והפסיקו אותו על ידי נגינה, שיש לו נגינה: ודגשות הלמד ממנו בעבור שהוא מעמד לא להבלע כפל (ר"י א"ח, סה"ש לריב"ג, זלל). ולרבים לאמר הסו ואע"פ שהוא מלעיל אין לחוש עליו כי מפני ההפסק הועמד כמו ערו ערו עד היסוד בה השני הועמד מפני ההפסק והראשון מפני השני (רד"ק, סה"ש, הסה). ויש שקורין אותה בהעמדה וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכ"ף מעמדת בגעיא (סס כרת). כי יפגשך עשו אחי הגימ"ל בקמץ מעמד ורפה (סס פגש).

—פעי, *עמד, רק בינ' מעמד, מעומד,—א) תה"ס ותה"פ, כשהוא עומד, כמו קל יז): אין דנין אלא מעומד ואין מעידין אלא מעומד וכו' (תוספת' סנה' ו ב). צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד (בבס שמואל, ירוש' ברכ' ב א). ולפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד וכאן להיות אוכלין מסובין להודיע שיצאו מעבדות לחירות (ר' לוי, ירוש' פסחי' י א). מלמד שאין מלקין מעומד (ספרי דבר' רפו). והיכי מצלי לה רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר אפילו מהלך (ברכ' ח.). אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב (סס נא:). דבר צניעות ראה בה (בעז ברות) עומדות מעומד נופלות מיושב (שבת קיג:). ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מניין לקריעה שהיא מעומד (מו"ק כא.). ואין מוסרין אותו אלא מעומד (מד"ר קהלי, את הכל עשה).—ובסהמ"א: עמידה כיצד אין מתפלל אלא מעומד (רמב"ם, תפלה ה ב).—*תקיעות שמעמד, התקיעות שתוקעין בר"ה כשהש"ץ חוזר על תפלת העמידה: לא ישיה לא התוקע ולא הצבור בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד (שו"ע או"ח, הלכו' ר"ה תקלב ג).—ב) *במשמ' קם: כרע שכב כארי זה דוד המעומד ממך שנא' אשר לבו כלב האריה (אגדי בראשי' פב, ביהמ"ד ד, ילינק).—ג) *שקבעו אותו, שנועד: ופרי השבוע יום השבת מפני שהוא מעומד להדבק בענין האלהי (ר"י א"ח, הכוזרי ג ה).—ד) *וכמו הפע': משכו וקחו לכם צאן והמ"ם מעומדת[1]) בגעיא (רד"ק, מכלול עז ליק).

ב. עָמַד, קל לא נמצא.

—הפעי, העמיד, והעמדת,—כמו המעיד: והעמדת[2]) להם כל מתנים (יחזקי כט ז).

ג. *עָמַד, פ"י,—כמו אמד: מתני' מסייעא לר' יוסי בן חנינה עמדוהו למיתה וחיה מאימתי נותנין לו משעה שיקל (ירוש' גזי' ט ה).

עִמָּד, כנ' עמדי[3]) מלת היחס,—כמו עמי: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ (בראש' ג יב). ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי

---

1) [אפשר שצריך להגיה מועמדת.]

2) [הקדמונים השתדלו לפרשו מן א. עמד, וגם הביאו שהוא כמו מעד בסרוס אותיות; עי' רש"י, ריב"ג בשרשיו ורד"ק. והחדשים מגיהים והמעדת.]

3) קצת החכמים סברים כי היא המלה ענד[a]) הערב' במשמ' אצל, עם. ועי' גם Brockelm., Grundr. II, 413. [כל קדמונינו חברוהו עם הפעל עמד. וכן הערב' ענד הוא במקום עמד.]

---

a) عند

(סס יט יט). מעשים אשר לא יעשו עשית עִמָּדִי (סס כ ט). זה חסדך אשר תעשי עִמָּדִי (סס יג). כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עִמָּדִי (סס כא כג). אם יהיה אלהים עִמָּדִי ושמרני בדרך הזה (סס כח כ). שבה עִמָּדִי (סס כט יט). ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עִמָּדִי עוד שבע שנים אחרות (סס כז). ואלהי אבי היה עִמָּדִי (סס לא ה). ולא נתנו אלהים להרע עִמָּדִי (סס ז). הכר לך מה עִמָּדִי (סס לב). ויהי עִמָּדִי בדרך אשר הלכתי (סס לה ג). ועשית נא עִמָּדִי חסד (סס מ יד). מה תריבון עִמָּדִי (שמות יז ב). כי גרים ותושבים אתם עִמָּדִי (ויקרא כה כג). ואתה פה עמד עִמָּדִי (דברי ה כח). הלא הוא כמס עִמָּדִי (סס לב לד). ואין אלהים עִמָּדִי (סס לט). כי משמרת אתה עִמָּדִי (ש"א כב כג). וכלכלתי אתך עִמָּדִי (ש"ב יט לד). כאשר עשיתם עם המתים ועִמָּדִי (רות א ח). וזיז שדי עִמָּדִי (תהלי נ יא). עיני בנאמני ארץ לשבת עִמָּדִי (סס קא ו). כי חצי שדי עִמָּדִי (איוב ו ד). כי לא כן אנכי עִמָּדִי (סס ט לה). חיים וחסד עשית עִמָּדִי (סס י יב). ותרב בעשך עִמָּדִי (סס יז). מי הוא יריב עִמָּדִי (סס יג יט). אך שתים אל תעש עִמָּדִי (סס כ). אם לא התלים עִמָּדִי (סס יז ב). כי ידע דרך עִמָּדִי (סס כג י). וים אמר אין עִמָּדִי (סס כח יד). בעוד שדי עִמָּדִי (סס כט ה). יצור יצוק עִמָּדִי פלגי שמן (סס ו). כבודי חדש עִמָּדִי (סס כ). — ומֵעִמָּדִי, כמו ממני: בלכתך היום מֵעִמָּדִי (ש"א י ב) נשאל נשאל דוד מֵעִמָּדִי עד בית לחם (סס כ כח).—ובסהמ"א: וכבוד חכמי ישראל חדש עמדו (יל"ג, אגרות א קנא).

א.*עֹמֶד, ס"ז, כנ' עָמְדִי, עָמְדֶךָ, עָמְדוֹ, עָמְדָם—מקום, דבר שאדם עֹמד עליו, Stelle, Platz; place; position: ויעמד המלך על עָמְדוֹ (דהי"ב לד לא). ויעמדו הכהנים על עָמְדָם (סס לה י). ויבא אצל עָמְדִי (דני' ח יז). ויעמידני על עָמְדִי (סס יח). הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על עָמְדֶךָ (סס יא). והעם על עָמְדָם (נחמי' ח ז). ויקומו (זרע ישראל) על עָמְדָם (סס ט ג). ואקבצם (את הסגנים) ואעמדם על עָמְדָם (סס יג יא). — ובמדר': אמר יונה לדג עמוד במקום עומדך שאני מבקש להתפלל תפלה (תנחומ' ויקרא ח).—ובסהמ"א: יהיו מזומנים להתיצב על עמדן (רש"י, שמות יט כב). אין צריך לומר שלא יעמוד על עמדו בי אם שכל כך יותש כחו עד גדר שלא יאמין בחיין (ר"מ חלסיק, איוב כד כב).—ואמר המשורר: ואני בעודי בעתיך אילותי אעמד על עמדי לא אט ממסלת (יצחק בן כלפון, אהבלה נדדי). וכאשר בלה ומירותיו עמו על עמדו לערוך תהלותיו וכסה פניו ולא מענוד ועמד בגאוה וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני כד). ונבהלו רעיוני מאשר ראו עיני ונלאתי מרוב אידי ופחדי לעמוד על עמדי ואמרתי אל השלוחים הרפו ממני עד אנוח (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ, 3).

ב.*עֹמֶד, עומד, מ"ר עֳמָדִים, עימדין,—כמו אֹמֶד: משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות בעומד חמש סאין גחלים וכשבת בעומד שמונה סאין גחלים (תמי' ב ה). רבנין אמרין שני עומדין[1] רבים על עומד אחד ר' נחמיה אומר עומד האמצעי רבה על שניהם (ירוש' נזי' ט ה). עמדו[1] של טעות היתי' (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינא, סס).

***עֶמֶד**, או עֶמֶד, ס"ז, בן העמד,—כנוי של גנאי: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד[2] אמר ר' יצחק בר נחמן תמן קריין לפעלה טבה עמלה ולהרהון של מימי רגלים עמדה[2] (מד"ר בראש' לט, תיאודו').

א.עֶמְדָּה, ס"נ, כנ' עֶמְדָּתוֹ,—כמו א.עֹמֶד: עברי לכם יושבת שפיר עריה בשת לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל יקח מכם עֶמְדָּתוֹ (מיכי א יא).

ב.*עֶמְדָּה, ס"נ,—כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפי' מת מחמת עמדה ראשונה פטור (ירוש' נזי' ט ה).

ג.*עֶמְדָּה,—ס"נ: לא רצה להיקרות עמדה[3] קורין אותה עמידה (ר"ח, ירוש' שבת ט א).—ובסהמ"א: אהובי חביבי עמדתי רעי יקירי נכבדי גדולי ר' שלמה ב"ר יצחק קרובי (רש"י, תשובי, קבוצי קינעכס' יג).

***עֲמָדָה**, ס"נ,—כמו הַעֲמָדָה: ר' ירמיה בעא קומי ר' זעירה בהמה טמאה מהו שתיטען עמדה והערכה (ירוש' מע"ש ג ט).

עמה[4], ממנו *עָמָה, *עָמָּה, **עָמִי.

---

1) [במשנה' (סס ט ג): אמודין, עומד.]
2) [על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור.]
3) [מהענין נראה שהוא כנוי של חבה וכבוד, ואולי הוא כמו חמדה במבטא הירוש'. על הגרסות השונות עי' הערת תיאודור (מד"ר בראש' לט).]
4) [כמו ימם, ובארמ' עמא.]

*עָמֶה, ת״ז,–עָמוּם, רפה matt, schwach; mat, faible; faint, feeble: ההדיוט כל זמן שהוא הולך ותוקע קולו עמה וכהה וכאן הולך וחזק (תנחומ׳ יתרו יג).

*עָמָה, קל לא נמצא.

—הִפְעִי׳, *הֶעֱמָה,–עשה שיהיה עָמֶה ורפה, החליש: עמיאל בן גמלי העמה כחו על שאמר כי חזק הוא ממנו וגמל לעצמו שלא נכנס לארץ ישראל (תנחומ׳ האזינו ז).

א-עַמּוּד, עַמֻּד, ש״ז, כנ׳ עַמּוּדוֹ מ״ר עַמּוּדִים, עַמֻּדִים, סמי׳ עַמּוּדֵי, כנ׳ עַמּוּדָיו, עַמֻּדָיו, עַמּוּדֶיהָ, עַמֻּדֶיהָ, עַמּוּדֵיהֶם, עַמֻּדֵיהֶם.—א) עַמּוּד של עץ או של אבן, עצם מעץ או מאבן שמדת ארכו הרבה יותר ממדת עביו, עגל או מרבע הצורה ועמד נצב זקוף ומשמש עפי״ר להיות משען בראשו, חלק מהבנין וכיוצא בזה, Säule, Pfeiler; colonne, pilier; column, pillar: ונתתה אתה על ארבעה עַמּוּדֵי שטים (שמות כו לב). וְעַמֻּדָיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי הָעַמֻּדִים וחשקיהם כסף (שם כז י). עַמֻּדֵיהֶם שלשה ואדניהם שלשה (שם יד). כל עַמּוּדֵי החצר סביב מחשקים כסף (שם יז). ויתן את בריחיו ויקם את עַמּוּדָיו (שם מ יח). ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק לפניהם ויעמידו אותו בין הָעַמּוּדִים ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את הָעַמֻּדִים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שפט׳ יו כה-כו). וילפת שמשון את שני עַמּוּדֵי התוך אשר הבית נכון עליהם (שם כט). ויבן את בית יער הלבנון וכו׳ על ארבעה טורי עַמּוּדֵי ארזים וכרתות ארזים על הָעַמּוּדִים (מ״א ז ב). ואת אולם הָעַמּוּדִים עשה וכו׳ וְעַמֻּדִים ועב על פניהם (שם ו). ויצר את שני הָעַמּוּדִים נחשת שמנה עשרה אמה קומת הָעַמּוּד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסב את הָעַמּוּד השני ושתי כתרת עשה לתת על ראשי הָעַמּוּדִים (שם יה-יו). וְעַמֻּדִים אל האילים אחד מפה ואחד מפה (יחזק׳ מ מט). כי משלשות הנה ואין להן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי החצרות (שם מב ו). עַמּוּדָיו עשה כסף (שה״ש ג י). חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף וְעַמּוּדֵי שש (אסתר א ו).—ואמר בן סירא: קנה אשה ראשית קנין עזר כנגדו ועמוד משען (ב״ס גני׳ לו כט).—ובתו״מ: איזו היא שבועת שוא וכו׳ אמר על העמוד של אבן שהוא של זהב (שבועו׳ ג ח). בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין וכו׳ ומפשיטין על שולחנות של שיש שבין העמודים (תמי׳ ג ה). טומאה תחת העמוד טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת (אהלו׳ ו ו). ואם היה (הבית) מרובע אפילו על ארבעה עמודים מיטמא (נגע׳ יב א). עמוד שהוא מוטל באויר אינו מביא טומאה תחת דופנו עד שיהא בהיקפו עשרים וארבעה טפחים (תוספת׳ אהלו׳ יג ט). ר׳ אליעזר אומר לא היה שם כבש אלא עמודים של שיש היו קבועין וכלונסאות של ארז על גביהן (שם פרה ג ז). משל למלך בשר ודם שבנה פלטין והבריות נכנסין בתוכה ואומרים אילו היו העמודים גבוהים היתה נאה (ר׳ שמעון בן יוחי, מד״ר בראש׳ יב, תילוד׳).—ועמוד להלקות עליו: כיצד מלקין אותו כופה שתי ידיו על העמוד הילך והילך (מכו׳ ג יג). מלמד שכפאתו אמו (של שלמה) על העמוד ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני (ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יוחי, סנה׳ ע:).—ובספה״א: וראוי למתוח אותו על העמוד כי הלך בערכאות כותים (מרדכי, ב״ק קלה).—*פרחי העמודים: פירחי העמודי׳ נידונין בכרמלית (ר׳ חנינה, ירוש׳ שבת א א).—ובהשאלה: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולְעַמּוּד ברזל (ירמ׳ א יח).—ובדמיון: שוקיו עַמּוּדֵי שש מיסדים על אדני פז (שה״ש ה יה).—ובמדר׳: שלח פרעה והביאו סייף שאין כמותה ונתנו י׳ פעמים על צוארו ונעשה צוארו של משה כעמוד השן ולא הזיקתו (מד״ר שמות א).—ובמליצה, עַמּוּדֵי הארץ, משען לה[1]: נמוגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עַמּוּדֶיהָ (תהל׳ עה ד). המרגיז ארץ ממקומה וְעַמּוּדֶיהָ יתפלצון (איוב ט ו).–ובמדר׳: והראהו (הלויתן את יונה) עמודי ארץ ומכוניה (פדר״א י).—ועַמּוּדֵי שמים: עַמּוּדֵי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו (איוב כו יא)—ובמדר׳: אמר לו (אברהם ליצחק) מה אתה רואה אמר לו אני רואה עמוד של אש עומד מן הארץ ועד לשמים (פדר״א לא). ובאמצע הרקיע עמוד אחד והעמוד הזה נעוץ מקרק׳ הגן עד שנאחז פני כסא הכבוד (סדר ג״ע, נוסחא ב, ביהמ״ד ג, ילינק 132).—ובמליצה, עַמּוּדֵי בית החכמה: חכמה בנתה ביתה חצבה עַמּוּדֶיהָ שבעה (משלי ט א).—ובהשאלה, דבר שיש לו קצת דמיון לעמוד, עַמּוּד אש, עַמּוּד ענן: ויי׳ הלך לפניהם יומם בְּעַמּוּד ענן לנחותם הדרך ולילה בְּעַמּוּד אש להאיר להם (שמות יג כא). והיה

[1] ואולי לפי אמונת ההמון שהיא עומדת על עמודים.

כבוא משה האהלה ירד עַמּוּד הענן ועמד פתח האהל (שם לג ט). בְּעַמּוּד ענן ידבר אליהם (תהל' צט ז).—*ועַמּוּד של קדרות: עמוד של קדרות שהוא עומד בתוך הבית מן הארץ ועד הקורות וכו' (תוספת' אהיל' י ג).—ועַמּוּד בביה"כ: ואדם נכנס לבי' הכנס' ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישה (ירוש' ברכ' ט א). —ובסהמ"א: וסביב הקירות (של ביהכ"נ) מזה ומזה ספסלים וכו' לשבת עליהם המתפללים איש ועמודו מלפניו (יל"ג, מעלות ומורדות).—*ובמליצה, תאר לצדיק שנסמכים עליו: אמרו לו תלמידיו (של ר' יוחנן בן זכאי) נר ישראל עמוד הימיני[1] פטיש החזק מפני מה אתה בוכה (ברכ' כח:). אמר לו הקב"ה (למשה) במקום עמודו של עולם אתה עומד (מד"ר שמות ג).—ובסהמ"א: על דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו (רמב"ם, עכו"ם א ג). — וכן *עַמּוּד התלמוד, ההוראה וכדומ': ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (ראב"ע, אהה יכד). בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ם, ממרים א א). שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות (הוא, שמיטה ויובל י ו). אני זוכר תמיד באלה הסתרים מלת אחת שהיא עמוד כל הענין (ר"י חריזי, מו"נ ב ל). ידי משה ביד שכל תמוכים ועמודי אמונה בו סמוכים (ידי משה, ד"ה, סב). — ועַמּוּד עשן: והמשאת החלה לעלות מן העיר עַמּוּד עשן ויפן בנימין אחריו והנה עלה כליל העיר השמים (שפט' כ מ).—ובמשנה: ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (אבו' ה ה).—ובסהמ"א: מביא חתיכות בשר ומניחו לפניו ומרתיח את הקדירה עד שיעלה עמוד ונוטל חתיכה אחת וחוזר ומרתיח עד שעלה עמוד (גאוניקה ג, גינצבורג 102).—*ועַמּוּד השחר[2]: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרולא (שם סב:).—וגליל של עץ שגוללים עליו את המגלה: גליון שבספר, וכו' רבי יהודה אומר שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד (ידים ג ד). ועושין עמוד לספר בסופו לתורי' מיכן ומיכן (ירוש' מגילי א א). מה טעמא ווי העמודים שיהו ווים של תורה דומים לעמודים (שם). ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף (ב"ב יג:).—לב הבצל והשום: שרשי השום והבצלים וכו' והעמוד שהוא מכוון כנגד האוכל (עוקצ' א ג). איזהו שום בעל ביכי כל שאין לו אלא חור אחד מקיף את העמוד (ירוש' מעשר' ה ז). — ובסהמ"א: פי' נחש שבבצל העמוד שבתוכו שמתעגל בראשו כמין גבעול ומתקבץ בו זרע הבצל אותו העמוד נקרא נחש של בצל (ר"ח, עירוב' כט:).—*ועַמּוּד של צואה יבשה בתוך הגוף, קלות של שתן: עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן (רשב"ג, ברכ' כה.). ספק מי רגלים וכו' דא"ר המנונא לא אסר' תורה אלא כנגד עמוד בלבד (שם).— *וקלוח של משקה: כשנשפך התבשיל של מקפה ופוסק מלשפוך העמוד סולד וחוזר לאחוריו מתוך שהתבשיל עב (תוספ' נזיר ג:). המערה כד של שמן תרומה ה"ז מערה עד שיפסוק העמוד ויתחיל השמן לנטוף מעט מעט (רמב"ם, תרומ' יא טו).—ועַמּוּד של שורות הכתב שבספר וכדומ': ראובן הלך והביא פנקס אביו יעקב והיה כתוב בו בעמוד א' חוב השטר (ר"י מסון, תורת אמת, סו"ת סב).—וחבל האנך: וצדקה למשקלות כמו עמוד של עופרת או של ברזל ששוקל בו הבונה הבנין כדי שיהיה על קו היושר (ר"י די וידאש, ראשית חכמה, פרק הדינין).—ובחכמת הנדסה, קו זקוף העֹמד על קו מונח, מאֻנך, -Senk rechte; perpendiculaire; perpendicular: והקו הנקרא עמוד הוא העומד על קו אחד ועל שני צדיו שתי זויות שוות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א 10). ולהראות אות לזה נוציא עמוד על זוית נצבה מקו אד עד נקדת ט מרכז העגול והוא עמוד טג (שם 38). ידוע כי מרובע צלע המשולש השוה בתוך העגול במרובע עמוד המשולש השוה שכל צלע כאלכסון העגול וכאשר הוא מרובע עמוד המשולש השוה שלשת רבעיות מרובע הצלע (ראב"ע, יסוד מורא יא). ועל כן בחרנו בשמש יציאת העמוד על גלגל הקפה (ר"י חריזי, מו"נ ב יג). כל מה שאמר אריסטו בכל הנמצאים אשר מתחת הגלגל הירח עד עמוד הארץ הוא אמת (שם כג). וכל אחד משני קווים האלה הניצבים זה על זה כענין שאמרנו יקרא

[1]) [עי' מ"א ז כא.]

[2]) [וכן בארמ', ובערב' עמוד אל צֻבח a).]

a) عمود الصبح

ויאמר עליו כי הוא עמוד על חבירו (ר"י היטראלי, יסו"ע ו). הקו העומד על הקו יאמר לו עמוד (ר' יהודה הכהן, אקלידי). — ובמשמ' גבה: והמשלשת בדי פנים בשני הצלע בקבע בעמוד בגג (משנת המדות א ג).

ב.**עמוד**, — כמו א.עמד, עמדה: ותרא והנה המלך עמד על העמוד [1]) כמשפט (מ"ב יא יד). ותרא (עתליהו) והנה המלך עומד על עמודו [2]) במבוא (דה"ב כג יג).

ג.***עמוד**, — כמו מעמד ג): עשרים וארבעה אלף עמוד מירושלים וחצי עמוד מיריחו אף יריחו היתה יכולה להוציא עמוד שלם אלא בשביל לחלוק כבוד לירושלים היתה מוציא' חצי עמוד (ירוש' פסח' ד א). ועל כל משמר ומשמר היה עמוד בירושלם של כהנים ושל לוים ושל ישראל (שם תעני' ד 3).

עמודי, ת"ז, נק' עמודית, מ"ר עמודיים,—א) כמו עמוד שנסמכים עליו, יסודי, עקרי, grundlegend; fondamental; standard: ואם איננה (חכמת הלשון) קודמת במנין היסודי היא האדן העמודי וקודמת בסדר הלמודי (ר"י א"ח, הקד' המתרגם לס' הרקמה). ובכ"ש בספרים העמודיים בחכמה כספרי התלמוד או הרי"ף וטור ורמב"ם וכספרי אריסטוטו' וכן ראשר בפילוסופיאה וכו' (ר"מ מין, אליס לים"ר 42).—ב) בהנדסה, זקוף, מאנך, senkrecht, perpendicular: ותהיה קשת יכג עמודית על צבג (יס"ר מקנדיה, מעין גנים, סוד היסוד א, שם 136). ונוריד מנקדת ג קשת עמודית גב (שם 138). נבאר שערך בקע תושבת אד אל בקע תושבת אב הוא כמו ערך נוגע הקשת העמודית חד אל נוגע הקשת העמודית גב (שם 142). ועל קצוות הקשתות העמודיות ד וב נעמיד ב' עמודים (שם 143). כמו שהעמודית או שטוחית (מעשה טוביה, עולם הגלגלים ז). אבל השכל אשר יטריד עצמו לדעת אם כדור הארץ עגול אמתי או עמודי או בעל צלעות (ר"י עמדין, מגדל עז, קע.).

עמול, ש"ז,—כמו עמל, עני ואביון: ומשפחת החסרוני ישב לו ממול משפחת העמול וישגב אביון מעוני לחסרון משפחת החסרוני לעמול משפחת העמולי [3]) לשאול משפחת השאולי (מסא' גי חזיון 10).

---

[1]) [התרגומים והרבה מפרשים סברים שהוא אחד עם א.עמוד, ועי' רד"ק.]

[2]) [כרד"ק (מ"ב שם), הגרסה: עמדו.]

[3]) [מליצה במקום חצרון, חמול (במד' כו כא).]

עמול, עימול, שה"פ מן עמל,—התעמל: אין מתעמלין בשבת ואיזה עימול שדורסין על גופו בכח כדי שיגיע ויזיע (הלבוש, שכח מג).

***עמום**, עימום, ש"ז,—א) כמו עמעום: פיתן (של גוים) וכו' מהלכות של עימום היא (בשם ר' יוחנן, ירוש' שבת א ה).—ב) שה"פ מן עמם, החלשה: ויותר מזה כולו תשמיש עם הנקבה השנואה אשר יעמים זה מעצמו עימום כי הטבע יאסוף העצלה לזה העון (ר' זכריה בר"י בן שאלתיאל, שבי מאמ' המסגל לרמב"ם, קראכר 19).

***עמום**, תוס"ז, נק' עמומה, מ"ר עמומים, עמומות, — שהולך וכבה, כהה, חשוך; verlöschend, dunkel; éteint, obscur; quenched, dim, גחלים עמומות, כמו עוממות, שאינן לוחשות: ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובי' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: מוחטין מקנת הדשן של פתילה כשהוא עמום (רגמ"ה, מנחי קז.). ההפרש שבין פחם וגחלים הוא שפחם הם גחלים עמומות וגחלים הם גחלים בוערות (רד"ק, ספ' השרש', פחם). — ובהשאלה, יושב בחשך, רפה ואמלל: נהל מעוטי עמים זרת אורך לעמומים נשכימה לכרמים (אלה ואלה, יוצ' שבת מוס"מ פסח).—חשוך, שאי אפשר לראותו, קשה ההבנה: כי נתתי אמרי שפר בתורת מורשה ובינותי פשר דבר בכל מענה סתום ועמום יראו מפני כי ראו כי יי' אלהים נתן לי לשון למודים (הלכי ספר תורה, גנזי מלכים מע). הוא חכם ונבון וגבר ויודע פשר דברוגם כל חלום סתום ועמום פותר (ר"י זבארה, שעשוע', בריל 12).—ושם מחלה, כהות העינים: ומסיר (הצבר) את העמומה מן העינים (אסף 32). להטיף בתוך העיין טיפה או שתים יטהר את הלובן ויאיר את המאפל ואת העמומה (שם 47). יטהר את העיין מן הנשף והעמומה והלובן (שם 48).

∞**עמון**, — מי שמחזיק בדעה שהעם צריך לשלט, Demokrat.

∞**עמוני**, ת"ז, — כמו עמון.

∞**עמונות**, ש"נ, — שלטון העם, Demokratie; démocratie; democracy.

***עמוס**, תוס"ז, נק' עמוסה, מ"ר עמוסים, עמוסות,— טעון משא, ובהשאלה כבד, מלא, כוס עמוס, כוס

מלאה פְּרָעֲנוּת: הלא הוא כמ' עמ' וכו' הלשון הזה לשון נוטריקון הוא כים עמוס למאוסים (ר' אליעזר בנו של ר' יוסי, מדרי תהלים כב לד, הופמן). — ועָמוּס בלשון, כבד פה: למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו (ר' פנחס, מד"ר ויקרי י). — וַעֲמוּסֵי בטן, תֹּאַר לבני ישראל, עי' עמס: וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה (רב יהודה, סנהי מב.).—וַעֲמוּסֵי ירך, בנים, זרע: בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום ועמוסי ירכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז (שם יב.). —ובסהמ"א, במשמ' העקרית, טעון, מלא, ובהשאלה: ותועים במצולות הסכלות שבים במרוצות העצלה עמוסים במעמסות התאוות ומבקשים גמול העובדים במעשי העוברים (ר"י א"ת, הו"ה, הפריסות ג). ונראה על פני הכעסן כאילו הוא עמוס ומתחמם גופו' הרבה ומתנדנד לבו נדנוד גדול ודופק דופקו בחזקה ובמהירות (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג, מ). כל דבור ודבור שיוצא מפיהם או מדי כתבם יצא עמוס בנקודים (משה חביב, פיי בחיני עולם א ב, יז.). נקרא בנימוסו נלוה בדימוסו נתכפר בעמוסו נאה לקלוסו (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).—עָמוּס תלאות: ואני עמוס התלאות לא יאומן כי יסופר (חת"ס, או"ח קלג).—ואמר הפיטן: סלף בעצת שתום עין סגולים משבעים וחכם כיין עמוס בשכם חשו עצמות עלי עין (גנזי שכטר ג, דודקון 103). אומץ כם רם עמוסות בארבע דפנים כסוכה טבוסות גויתם מכסות ונכסות (שם 112). — ואמר המשורר: וכאשר קשרנו המשאות והמעססות ורתמנו המרכבות העמוסות (ר"י חריזי, איתיאל יג). ויצאו מלפניו שמחים בתהלתו עמוסים בנדיבותו (הוא, תחכמוני ז). בזויה ומאוסה כדמן באשפה רמוסה ומכל חרפה עמוסה (שם מא). כי בכפר ההוא הרפתים עמוסים צפרים ברורות וברבורים אבוסים (יל"ג, משלי יהודה ג ג).—ותֹאַר לְאֻמָּה הישראלית הָעֲמוּסָה בתורה, או עֲמוּסָה מני בטן: ובעזוז הדליל עמוסה בתוך אבן מעמסה (זכור את, יוצ' שבת זכור). אמון עמוסה מלוי מצוות כרמון ואהיה ועודה לניני פצל לח ולוז וערמון (ר' שמעון בר יצחק, ואהיה שכונה, יוצ' א שבועי). שמים כסה הודו והדרו ונפלאות עשה וירד על הרו והראה לעמוסה תפארת יקרו (רמב"ע, מי כמוך, דיואן רלה, בודלי). יום נגלה בסיני אל רם וגשא אנכי אדני שת לעמוסה לא יהיה לך אל אחר למשא (לוי אל תבן, השכל והדת, שער השיר 120).

— ומ"ר: תרגלת עמוסים ממצרים בצאתם שרים כחוללים ומברכים במקהלותם (תרגלת, יוצ' ז פסח). בני בלי שם במכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים (אמץ אדירי, מוסף א ר"ה). אהובים שמרום עמוסים חקרום בכל לב נצרום בחכמה דרשום (אהובים, מוסף אי שבוע'). מה גדלו מעשים לעושה נפלאות ונסים לבנים אהובים ועמוסים נצלו מיד פתרוסים (מה גדלו, יוצ' שבת פרשי החדש). עמוסים כאתיו לעת בצור עדימו לשי יהא עצור (שם, מרימי עול). ענה זכים במעשה ודת נועם עמוסים כאתרוג בריח ובטעם (ענה אומזי, הושעי יום ב, סמא"ל). מיום אל יום זרע עמסים ירדים דלים ועלים שסים (יוסף אבן מוהגיר, אדון כל מעשיו, שער השיר 120). — ועם ככ': סגניך שריך סנסניך סביבך תרביץ עולליך עמוסיך עדריך עמיד בשבץ (Kahle, Masor. d. West, כב). יהללוך עמוסיך ישבחוך חוסיך (הוספי ותקונ' לס' רע"ג 23). נאור רחמיך על כל מעשיך נפלאים יתר את עמוסיך (מה אילו, יוצ' ב פסח). העתר נא ורצה לקרא לעמוסיך לך אכול ושתה ברִיצה לחמך ועסיסך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (ר' יהודה, ידידיך מאמש, סמא"ל, תריו:). דגים האוכל התיר לחוסיו והכין לויתן לתבל הן עליו יכרו עמוסיו (Elbog., Stud. 144). נשמת אלי עמסיך חילי חסיך מאדרת את נסיך בקצוי אפסיך אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך (יוסף אבן אביתור, נשמת ישראל).—ובמשמ' כבד, קשה ההבנה: ואין דמיון נפלא אלהינו ואין חקר נשגב אדוננו וסתור מכל סתור עמוס מכל עמוס ומכל כמוס (ואין דמיון, שיר היחוד, יום ה). אשר הוא (היוצר) נפלא לאין חקר וסתור מכל נסתר ועמוס מכל עמוס ועמוק מכל עמוק ונעלם מכל נעלם וכו' (תרגום מיוחס לר' ברכיהו הנקדן, או"ד של רס"ג). אמנם שאר הנסים העמוסים והמעשים החרוצים אשר הפליא לעשות עמנו־צור מחסנו ומושיענו כל ימי משך המלחמה (ר' אליהו קפשלי, REJ. LIV 131).—וַעֲמוּסֵי מעים, כמו עמוסי בטן: יום כפור מיוחס מיומים יועיל לכפרת עמוסי מעים יוקשים יוצללו בצול תהומים (אנא אלהי, סליח' שחר' יו"כ). וייטב לך עין הטוב את אצרו הטוב לעמוסי מעים ירגם כנחלי מים את השמים (את עמי, מחזי איטלי ב, קטו.).

עָמוֹק, — עי' עָמֹק.

א.*עָמוֹר, עימור, ש"ז, —שה"פ מן א.עמר: שאין השב ה אלא בשעת העמור (ר' יהודה, פאה ד ו). מה קציר

שאין אחריו קציר אף עימור שאין אחריו עימור (מדרי תהלים כט יט, הוסמן). תולדות העימור אי זו היא (ר׳ שמואל בר ססרטאי, ירוש׳ שבת ז ב). אין עימור אלא בגידולי קרקע (אביי, שבת עג:). כל מעשיהן של ישראל משונין מאומות העולם בחרישתן בזוריעתן בנטיעתן בקצירתן בעימורן בדישן בגרניהן ביקביהן (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, הכו ממתקים).

ב.***עָמוּר**, עימור, ש״ז, — שה״פ מן ב.עמר: גנבו ומכרו ישן מהו מבר אשה לעוברה מהו יש דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך (ר׳ ירמיה, סנה׳ פה:). — ובסהמ״א: שמיד אחר ביאה ראשונה מוזהר עליה (על יפת תאר) באסור עמור ומכירה (ריב״ש, שו״ת שלח).

עָמוּת, תוס״ז, נק׳ עַמוּתָה, מ״ר עֲמוּתִים. עֲמוּתוֹת, — קשור ומחבר, חָבֵר, כמו עָמִית וָרֵעַ: עדי עד היא לך רבני צמותה אותך רועה ואת בניך עמותה מלפני מפתח בני תמותה לתתה לך ולדורותיך תמודה (סעדיאנה, שכטר 66). הוחק בארבע אותות הן לארבע שמות חרותות הנם כרותות ועמותות רבות עשית אתה ה׳ (מי ימלל, סליחות, סרע״ג ב, ורשה). שמו משתף בעם לו עמותים ועליו כל היום הם ממתים יעיר ויחשוף זרוע ויד ממתים בזיל נטפי לקש להחיות מתים (מעתיק פלוסים, יול׳ פרסי סקל׳). צפה בבת תמותה צום העשור עמותה צאן בהענשה מיתה צדקה ממסכר צמיתה (לפה בנת, מחזי איטלי ב, סא.). תמך בזרועו עמותים תרגלם באומן בנחתים (אמרת כנן, שם, קסט.). הן כל זה שדי הכינו לעשות לאורח הבא הביתה עת קראו שם נפש בגו עמותה הזמין הלך להביאו (Elbogen, Stud. 144). היום שמחו מתים ונתבשרו העמותים בבאר מימיו שותים כל העולם באמת (היום שמחו, קינות על המתים, סמא״ל תספב.). וכן כל שני אותיות בתיבה אחת צבותות זו לעומת זו עמותות (הורים הקורא, דרנבורג 66).

עָמִי[1], ת״ז, — כמו עָמֶה: וכן כל כיוצא בהן מגיהין את האות עמי וחשוך מאיר אותו בדיו חדש (ר״ם בן היתום, מס׳ מסקין, מק״נ, 98).

א.***עֲמִידָה**, ש״נ, מ״ר עֲמִידוֹת, שה״פ מן עָמַד, — א) עֲמִידָה במקום, מצב העֹמד, בנגוד לישיבה או להליכה: מקום עמידת תנור וכירים בחצר אין להן חזקה (תוספת׳ ב״ב ב יג). ואמר את האשה הזאת

[1]) [מן הארמ׳.]

מלמד שאין אומר דבריו אלא בעמידתה (ספרי דברי רלה). אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא (ברכי יג:). אמרה ליה (לר׳ חייא בר אבא) אימא ישיבתה זו היא עמידתה (יבמי קו.). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב וכו׳ אלא שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתובי קיא.). בשעת גמר דין דברי הכל דיינין בישיבה ובעלי דינין בעמידה (רב הונא, שבועי ל:). אמר קרא לעמוד לשרת לעמידה בחרתיו ולא לישיבה (רבא אמר רב נחמן, זבחי כג:). — וַעֲמִידָה בדין, בבי״ד: עד שלא עמד בדין והשביח אין לו אלא כשעת ניזקו משעמד בדין הכחיש אין לו אלא כשעת עמידת בדין (תוספת׳ ב״ק ג ה). מתיב ר׳ יוסי לר׳ חגיי על דעתך דתימר בעמידת ב״ד הדבר תלוי (ירוש׳ כתובי ד א). — ובסהמ״א: מהו שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ד׳ המבורך וכו׳ (הולכ הגאי א, לוין 6). ובאשר אמרו מפי סופרים ולא מפי ספרים מפני שנעורים בדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסקה (ר״י א״ת, הכוזרי ב עב). כי ראובן העומד אצלנו הוא עומד ואין העמידה אז לו אפשרית אבל תדמה לדבר המחייב בזה אז (רמב״ם, מלות ההגיון 7). — ב) *תפלת שמנה עשרה שנאמרת בַּעֲמִידָה: אברהם תקן תפלת שחרית שנ׳ וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנ׳ ויעמד פנחס ויפלל (ברכי כו:). אבל קדוש של עמידה וכו׳ אינו הדין לאומרו פחות מי׳ (מס׳ סופרי טז יב). — ג) *ובמשמ׳ הפסק התנועה, הפסק ההתפתחות, ועי׳ עמד ט): כשהחלי יהיה בעמידה צריך להנהיג הנהגה מאד דקה (אבוקרט, כ״י ברלין). כדברי המפרש כן בעונות יען היות להם ד׳ עיתים פרטיים ר״ל ההתחלה. עליה עמידה ירידה (שם). וכן עוד נקח ראיה על שהזן וזולת המגדל כי אחר העמידה רצוני אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (כאב״ד, אמו״ר 26). — שני הָעֲמִידָה: השומן אחר הרזון בשני העמידה הוא מהמין הזה (קאנון א א ו ב). — והפסק האמונה והחקירה, ספקנות: והדעת השנים עשר דעת העמידה אלה האנשים חשבו כי האמת היא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר (ר״י א״ת, אמ״ד, יח:). — ד) *ובמשמ׳ הַשְׁאָרוּת באיזה מקום, שֵׁכֶן וישיבה במקום, עי׳ עָמַד י): והרבה פעמים

כשלא היה להם ברור מקום הלידה היה אומר אל תכתבוהו כלל ומקום עמידה נמי אין צריך לכתוב דהא כל גיטין הבאי' ממדינת הים אין כותבין מקום עמידת האשה (תוס' גיטי פ.).—ה) *במשמ' קיום, עי' עָמַד י): אם אין אתה נותן חולו בסיד אין לו עמידה כך אם אין ישראל אין האומות יכולים לעמוד (מד"ר במדי ב).—ובספהמ"א: וכל אלו הכחות מהותיהם כלים בכליון כליהם ואין עמידה אלא למדברת (ר"י ח"ת, הכוזרי ה יב). שבגוף אישי האדם דברים מכוונים מהם מה שכוון בהם שמירת אישו בכלי המזון ומהם מה שכוון בהם עמידת מינו (ר"ש ח"ת, מו"כ ח עב).—ו) *ועֲמִידָה מן מקומו, קימה, עי' עָמַד יב): אמר הקב"ה מפני שיבה תקום וכו' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה (ר' סימון, ירוש' בכורי' ג ג). ויאמר אליהו התשבי וכו' מלמד שבל עמידות שעמד לפני אחיה השילוני רבו באילו עמד לפני השכינה (רב, ירוש' ערוב' ה א).—ועֲמִידָה מן השנה: פירי' ר' נתן סבר שזה שאמר דוד קדמו עיני אשמורות לא על השחר שהוא עת עמידת רוב העולם מן השינה אלא על תחלת שעה שלישית מן היום שהיא עת עמידת המלכים (גנזי שכטר ב. גינצבורג 369). —ובמשמ' עֲמִידָה מן הקבר, תחית המתים: תהא עמידתם בקרוב יטה עליהם השלום (JQR. NS. I. 48). —ז) *וכמו הַעֲמָדָה: על דעתיה דרבי יוחנן היה שם שבע עמידו' וששה פירוקין (ירוש', יומי א א). המשכן נתקדש בעמידה ובפירוק ובמשיחה (מד"ר במד' יב). —ובספהמ"א: ואחר כן אמר מי צרר מים בשמלה ויהיה מלת שמלה עמידת היסוד ההוא כלומר יסוד המים (ר' זרחי' מברצלונה, משלי ל ד, הסמר ב, 307).—ח) ובמשמ' הבנה של איזה ענין, עי' עמד יו): כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשייתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (ר"י ח"ת, הרקמה, הקדמי VI). סגולת זאת הנפש על רוב החכמות העיוניות אשר אין הרצון אלא העמידה על אמתתם לבד (העתקות ממאזני העיונים לאבוחמד אלגזלי, או"כ ב, 196). שהעמידה על האמת בהתחלות היא נכבדת מאד (רלב"ג, מלחמות ה', הקדמי).

ב.*עֲמִידָה, ש"נ, שה"פ מן ג.עמד,—כמו ב.עֹמֶד: וכי עלת' על דעתך שיהא זה מהלך בשוק והלה נהרג על ידיו אלא אפילו מת בעמידה ראשונה פטור (ירוש' סנה' ט ג).

ג.*עֲמִידָה, ש"נ,—עביט של מימי רגלים [1]): לא רצה לקרות עומדה קורין אותו עמידה וצוותין לדהון של מימי רגלים עמידה (ר' לעזר, שם ע"ז ג ח).

*עֲמִידִית, ש"נ,—כמו עֶמְדָּה, מַעֲמָד: העגול השביעי נקרא עגול סרטן גם נקרא עגול עמידית הקייצית (דוד גנז, נחמד ונעים מ). העגול השמיני נקרא עגול גדי גם נקרא עגול עמידית החורפית (שם מח).

*עַמִּיּוּת, ש"נ,—חסר ידיעה, עם הארצות, Unwissen-heit; ignorance: אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת שעמיותו מביאו לרוץ אחר נערה המאורסה (בשם רס"ג, ר"נ על הרי"ף, פסחי' עו:). אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך עמיותו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן (בשם ר"י ברצלוני, שם). ועם כל חרופיהם וגדופיהם גערותיהם וקללותיהם (של הקנאים) וכו' עמיותם והדיוטותם וכו' (לויפל, סע"י ד 33).

*עָמִיל[2]), ש"ז, מ"ר עֲמִילִים, סוכן למכירת סחורה Vertreter; commissionnaire; agent, נהוג בדבור ובספרות החדשה: בפני באו לדון ראובן ושמעון ותבע שמעון לראובן שבזמן שהיה עאמיל ראובן הנז' נתן לו בתורת הלואה ארבעי' פרחים וכו' (מוהרש"ך, שו"ת ב רח).

*עֲמִילָה, ת"נ,—א) פת עמילה, שעמלו ועבדו הרבה בהכנתה, כמו לחם הפנים [3]): אם אמרו (עובי טפח) בפת עמילה יאמרו בפת שאינה עמילה (ר' יוסף, פסחי' לז.).—ובהשאלה, כנוי לאשה בעולה: אדם אומר לחבירו במה סעדת היום בפת עמילה או בפת שאינה עמילה (שבת סב:).—ב) *שה"פ מן עמל, עבודה ויגיעה: ואפילו היה מוציא בעלה בנטיעתה ובעמילתה משלו כיון שאכל פירותיה קודם פטירתו לא היה לו לחשב מן ההוצאה כלום (ר' חנוך, תשו' גאונ' מו"מ קעו). — ובפרט עבודה בהכנת הפת: רבי

---

[1]) [גזרוהו מן היוני ἀμίς,-ῖδος, אבל אין זה ברי. על הגרסות השונות עי' הערת תיאודר' (מד"ר בראש' לט).] — [2]) [מהערב'.]

[3]) [כך יוצא מפרוש הערוך ורש"י, והוא כמו הסור' עמילאית. רב החדשים מחברים אותו עם עמילן, אבל זה אינו הולם את כונת המאמר וגם אינו מתאים לצורה העברית.]

התיר ללוש ולקטף בחולו של מועד שלש וארבע עומרים ביחד בעמילת עץ לפי שממהר לעשות מלאכתו (מעשה הגאונ' לט). בפת עמילה שאינה ממהרת להחמיץ שעמילתה מעכבתה (רס"י, פסחי' לז.). ומה שהם מקטפים בעמילה מה יושיענו בה אחר כי העיסה גדולה ואינם יכולים לטלטלם מצד אל צד בזריזות (חמדת הימים ג, יד.).—ומ"ר עֲמִילוֹת: ואנו רואים כמה מחלוקיות נפלו בהנחותיהם וכמה מן הלשונו' הזרות ויוצאי הכלל שנשארו בספרי תנ"ך אחר כל העמילות והיגיעות שיגעו (כס"פ, יריעת שלמה א, הקד').

*עֲמִילָן, ש"ז,—כעין צפיחית שהטבחים מניחים על פי הקדרה לשאוב את הזוהמה של הבשר[1]: אלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' ועמילן של טבחים וכו' (פסחי' ג א). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור וכו' ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים (ב"מ פו:).

*עֲמִימָה, ש"נ,—שה"פ מן עמם: כמו שתקצר שלהבת הפתילה הקטנה הדולקת בעששית גדולה מלאה שמן על כל גדותיה אבל יקרה לה מזה החניקה והעמימה (כ"א שלום, נוה שלום ה יב סג:).

*עֲמִימוּת, ש"נ,—קהות של חרב וכדו', Stumpfheit; état émoussé; bluntness: כי מריטת הראש מן השיער כמריטת החרב מעמימות' ומריקת הסיר מחלאתה (דונש תשוב' והכרעו' ר"ת 75).

*עֲמִיסָה, ש"נ,—שה"פ מן עמס: ואין נשיאה אלא לשון עמיסה כמא דתימא ויעמוס איש על חמורו (מד"ר שמות ד).

*עֲמִיצָה, ש"נ,—שה"פ מן עמץ: ואמנם העפעפים לפי שהתחתון ממנו בלעדו מצטרך אל תנועה לפי שהכונה תשלם בתנועות בתכונת העליון לבדו וישלמו בו לבדו העמיצה והירידה וכו' (קלונן א א ג ה).

עָמִיר, ש"ז,—כמות השבלים שהקוצר קוצר בבת אחת: ונפלה נבלת האדם כדמן על פני השדה וּכְעָמִיר מאחרי הקוצר (ירמ' ט כא). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עָמִיר (עמוס ב יג). כי קבצם כֶּעָמִיר גרנה (מיכ' ד יב). וכלפיד אש בְּעָמִיר (זכרי' יב ו).—ובתו"מ שם קבוץ במשמ' שבלים, בפרט כשהן משמשות למאכל בהמה[1]: המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל עמיר כמלא פי טלה וכו' (שבת ז ד). ובלבד שלא יאמר לו וכו' כך וכך עמיר תהא מוטיל לפניה (תוספת' דמאי א יז). פול המצרי שזרעו לעמיר וכן פולין הגמלונין וכו' מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית (ר' שמעון שזורי, שם שביעי' ב יג). לקח לו אלומה של עמיר נתנה על כתפו והיה החמור בא בדרך אחריו מקוה לאכול אותה אלומה (מדר' תהלים כב טו, הופמן). תעזוב הנח לפניהן תבואה בקשה תלתן בעמיר (ירוש' פיאה ד א). אמר המן משורען (את התלתן) לעמיר (שם ב"ב ה א). וקרצית שבעמיר אינה פוסלת במי חטאת (ר' יוחנן בשם ר' חלפתא דמן הוצא, גיטי' סו:).—פקיעי עָמִיר: מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה (שבת כד ג). ועי' פקיע.—ואמר הפיטן: שפוך על זדים חמתך ודושם כמו דוש עמיר (ימינך נושא עוני, סליחו' שבת שובה, סמא"ל, תקמס.).

*עֲמִירָה, ש"נ,—שה"פ מן א. עמר: בכל מעשיהם ישראל משונין מן אוה"ע בחרישתן ובזריעתן ובקצירתן ובעמירתן ובדישתן וכו' בעמירתן שנ' וכו' (ר"י, פסיק' דר"כ, פרש' החדש).

עָמִית, ש"ז, כנ' עֲמִיתִי, עֲמִיתְךָ,־תֵךְ, עֲמִיתוֹ, — עֲמִיתוֹ של אָדָם, חֲבֵרוֹ, מי שאינו הוא, וזולתו; der Nächste; prochain; neighbour: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בַּעֲמִיתוֹ בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עֲמִיתוֹ (ויקר' ה כא). ואל אשת עֲמִיתְךָ לא תתן שכבתך (שם יח כ). לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בַּעֲמִיתוֹ (שם יט יא). בצדק תשפט עֲמִיתֶךָ (שם טו). הוכח תוכיח את עֲמִיתֶךָ ולא תשא עליו חטא (שם יז). ואיש כי יתן מום בַּעֲמִיתוֹ כאשר עשה כן יעשה לו (שם כד יט). וכי תמכרו ממכר לַעֲמִיתֶךָ או קנה מיד עֲמִיתֶךָ אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עֲמִיתֶךָ וכו' ולא תונו איש את עֲמִיתוֹ (שם כה יד-יז). חרב עורי על רעי ועל גבר עֲמִיתִי נאם יי' צבאות (זכרי' יג ז).—ובתלמו': אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר (חנניא בן חכינאי, תוספת' שבוע' ג ו). עולא חבירנו עמית בתורה ובמצות (ר' יוסף, גמרי' שם ל.).—ובספהמ"א: ובעמדי על המעשים האלה וכו' ודהמתי ונהמתי לעמיתי ובני בריתי (תרגום אוי"ד מיוחס לר' ברכיהו הנקדן, פתיח').

1) [כך פרשו בגמ' (פסחי' מג:). והחדשים מחברים אותו עם היוני ἄμυλον, עִגה מקמח שנטחן בזהירות ובלא רחים. ועי' לוי אצל קרוים (Lehnwörter II. 416).]

1) [בסור' עמיר, קש וחציר. ועי' Vogelstein, Landwirtschaft 74, ואילך.]

וכן א"ל עמיתנו בשם ר' ישעי' וכו' (מהר"ת מרוטי, סערי תשוב' 141).—ואמר המליץ: מחל נא לעמיתך חטא וחובה ושובה אל תהי תמיד משובה (רה"ג, מוסר השכל). ותובע לפניך עמיתו חקור מה היא ובמה טענתו (סוף, סד"מ, 57). אל תחטף ידך כל מאכל אשר תראה ולא תתנגח בעמיתך בקערה (ב"ז ב"ס לא כא). — ואמר הפיטן: טמאו אשת אב ברוע מזמתם וכרים נזקקים לזכר עמיתם (ר"א הזקן, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 62). אעלה על במתי עב ולעמיתי אדמה (ממז' איטלי א, סג:). עמיתה הפגיע בעדה קריאה עד עת בא דברו אשר ראה (ויאהב אמון, קרובי לפורים).—ואמר המשורר: שאל כימה אשר תדע שבילו שאל צדק למען הוא עמיתו שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו שאל שמש בצאתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן). אני עמית לכל מוצא דבש מקרא ורדהו ורע כל אשר נלחם בתלמוד גם לכדהו (סוף, אהוב נפשי). כי האדמה הארורה אין בה רע ועמית וכל גריה עצרה החזיקו בתרמית (רמב"ע, מדי ימי, דוקס 87). והנני עמך ברית כורת להיות לך עמית ומשרת (ר"י זבארה, סעשועי ג, דודסון 35). עמית ורע אך להרע לבו ולא יחשוב לקץ ימיו (סס יג, 144). ראו היותך עמיתי בשיר כערכי וגילי (ר"ש נוכפיד, דברי חפץ 22).—ומ"כ: ויער יי' את רוח כהניו בני חשמונאי ויהיו כלם עמיתים ורעי' (יוסיפון הסב). ועתה הנם לי לעמיתים כי ישבו על שלחני וערכתי לפניהם ארוחה מבשרך (סס לג, פרנקפ'). — ואמר המשורר: יהיר שלח עמיתים טרם יהיו בכוריך נצמתים (ר"י הלוי, אל נעלה). לשון צדק ויתביר העמיתים ויקביע שלומים ביקומים (סוף, דברי חפץ, 12). עמיתי עבור בעדי יתנפלו סדור תחנות יפגיעו ויתפללו (גנזי סכטי ג, דודסון 78). משנאי ממיודעי מצאתים ולכן אל תהי מרבה עמיתים (סס 209). —וס"ת נק': והאותות הראויות עמיתות חבורות מקבילות ומשיקות אלה לקראת אלה (מנחם, מחברי פתיחי' 7).

עמל[1]**,** ממנו °עָמוֹל, °עָמִיל, *עֲמִילָה, עָמֵל, עָמַל, עָמָל, °עַמָּל, °עַמְלִי, °עַמְלָן, °הִתְעַמְּלוּת.

---

[1]) משתף בלשונ' השמיות, בערב' עַמַל [a]

[a]) عمل

עָמָל, ש"ז, סמי' עֲמַל, כנ' עֲמָלִי, עֲמָלֵנוּ, עֲמָלְךָ, עֲמָלָהּ, עֲמָלָם, — א) קשי החיים, בעבודה קשה, בטרחה, בצער ויגון Mühe, Trübsal; tribulation; trouble, sorrow: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עֲמָלִי ואת כל בית אבי (ברא' מא נא). וישמע יי' את קלנו וירא את ענינו ואת עֲמָלֵנוּ ואת לחצנו (דבר' כו ז). ותקצר נפשו (של אלהים) בַּעֲמַל ישראל (שפט' י יז). מֵעֲמַל נפשו יראה ישבע (ישע' נג יא). למה זה מרחם יצאתי לראות עָמָל ויגון ויכלו בבשת ימי (ירמ' כ יח). ראה עניי וַעֲמָלִי ושא לכל חטאותי (תהל' כה יח). בַּעֲמַל אנוש אינימו ועם אדם לא ינגעו (סס עג ה). ויכנע בֶּעָמָל לבם כשלו ואין עזר (סס קז יב). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו וַעֲמָלוֹ לא יזכר עוד (משל' לא ו-ז). כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עָמָל מעיני (איוב ג י). כי אדם לְעָמָל יולד ובני רשף יגביהו עוף (סס ה ז). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עָמָל מנו לי (סס ז ג). כי אתה עָמָל תשכח כמים עברו תזכר (סס יא יו). שמעתי כאלה רבות מנחמי עָמָל כלכם (סס יו ב).—ובמדר': אמר לו (טנוסרופוס הרשע לאביו המת) ומה עמל יש לכם שם אמר לו כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו נינוחין (מד"ר בראש' יא, תיאודי). — ב) מעשה ופעלה לא בצדק, לא כהגן, שמביא עָמָל וצער, ונרדף עם אָוֶן: לא הביט און ביעקב ולא ראה עָמָל בישראל (במד' כג כא). הוי החקקים חקקי און ומכתבי עָמָל כתבו (ישע' י א). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה וכו' הרו עָמָל והוליד און (סס נט ד). למה תראני און וְעָמָל תביט ושד וחמס לנגדי (חבק' א ג). טהור עינים מראות רע והביט אל עָמָל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (סס יג). הנה יחבל און והרה עָמָל וילד שקר (תהל' ז יה). ישוב עֲמָלוֹ בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (סס יז). אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עָמָל ואון (סס י ז). כי ראיתי חמס וריב בעיר וכו' ואון וְעָמָל בקרבה (סס נה י-יא). ואחשבה לדעת זאת (מדוע דרך רשעים צלחה) עָמָל היא בעיני (סס עג יו). ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכו' ורהבם עָמָל ואון (סס צ י). ראש מסבי עֲמַל שפתימו יכסומו (סס קמ י). כי שד יהגה לבם (של אנשי רעה) וְעָמָל שפתיהם תדברנה (משל' כד ב). כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עָמָל יקצרהו (איוב ד ח). כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עָמָל

(שם ה ו). הרה עָמָל וילד און ובטנם תכין מרמה (שם יה לה).—ובמדר': אפילו בית מלכותו עמל ואון (ר' תנינא בר יצחק, מדרש תהל' ל יה, בובר).—ובסהמ"א: לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום (רש"י, בלק כג כא). ויתוקקו עליהם חקקי און ויכתבו עליהם כתובי עמל (ד"ה יהודי מלכים וא"י ב, מן 31).—ואמר המשורר: ברבות טוכתך החרב חדותך התדע כי לפי רבה הוות ועמל בקרבה (יצחק אבן גיאת, מה יתרון לאדם). — ג) בפרט טרחה ויגיעה והשתדלות שאדם יגע ועֹבד ומשתדל בחייו, Beschäftigung; occupation: ושנאתי אני את כל עֲמָלִי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל עֲמָלִי שעמלתי ושחכמתי תחת השמש (קהל' ב יח-יט). — ופרי היגיעה וההשתדלות: ויתן להם ארצות גוים וַעֲמַל לאמים יירשו (תהל' קה מד).—ועצם היגיעה וההשתדלות: מה יתרון לאדם בכל עֲמָלוֹ שיעמל תחת השמש (קהל' א ג). כי לבי שמח מכל עֲמָלִי וזה היה חלקי מכל עֲמָלִי ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי וּבֶעָמָל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח (שם ב י-יא). וסבותי אני ליאש את לבי על כל הֶעָמָל שעמלתי תחת השמש כי יש אדם שֶׁעֲמָלוֹ בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם כ-כא). וראיתי אני את כל עָמָל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו (שם ד ד). טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בַּעֲמָלָם (שם ט). כל עֲמַל האדם לפיהו (שם ו ז). ושבחתי אני את השמחה וכו' והוא ילונו בַעֲמָלוֹ ימי חייו (שם ח יה). ראה חיים עם אשה אשר אהבת וכו' כי הוא חלקך בחיים וּבַעֲמָלְךָ אשר אתה עמל תחת השמש (שם ט ט). עֲמַל הכסילים תיגענו (שם י יה).—ובתו"מ: אין מושיבין תרנגולין למחצה ואין שמין עגלין וסייחין למחצה אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו (ב"מ ה ד). אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו (ר' יוחנן, ברכ' יז.). אמר ר"א כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר וכו' הוי אומר לעמל תורה נברא (סנה' צט:). כל תלמוד שלימדו (חזקיהו למנשה) וכל עמל שעמל בו לא הועיל לו אלא ייסורים (ספרי דבר' לב). למה יקבים דרכו ויצאו לפי שהיתה מארה מצויה בעמלו של רשע (ר' איבו, מד"ר ברא' לח). אבל איוב שלא הי' בעמלו גזל היתה תפלתו זכה (ר' יהושע הכהן בר' נחמיה, שם שמות כב). מה יתרון לאדם וכו' אינו אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמלה של תורה מועיל (ר' שמואל בר נחמני, שם ויקר' כח). נכרי ועבד אין מתעסקין עמו לכל דבר אבל קורין עליו הוי ארי הוי גיבור ר' יהודה אומר הוי טבי הוי נאמן אוכל מעמלו (שמח' א ט).—ובסהמ"א: צריך להעלות שכר עמלו ומזונו (רמב"ם, שלוחין ט א). ואם אמר לו הרי הראש והאליה שלך בעמלך יתר על מחצית השכר מותר (שם).—עָמָל ושבח: ושאינו קרוי שדה עבוד ושאינו עבוד עושה פירות ושאינו עושה פירות עם כל עמל ושבח ששם וכו' (כ"י ברצלוני, ספר השטרות 22). הכל משכנתי לו לפלוני זה בדיגרין אלו הכתובים למעלה עם כל עמל ושבח ששם בעפר ובאדמה (שם, 63).—ד) מ"ר עֲמָלִים, כמו התעמלות: אחר עמלים קח מאכלך גם אחר צאת מותר וזבלך (שלמה רופא, פרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). אל תשב למים אחר אכילה גם אחרי צאת מן הטבילה גם אחרי חוזק העמלים או הבעילה (שם). ותמעיט בקיץ עמלים לבשר הלא גוף בזיעה ידוקק ויאסר (שם).

עָמֵל, ס"ז, מ"ר עֲמֵלִים, *נק' עֲמֵלָה,—א) מי שעֹבד עבודה, Arbeiter; ouvrier; labourer: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עֲמֵלִים (שפט' ה כו). נפש עָמֵל עמלה לו (משלי טז כו).—ואמר המשורר: הוא רך כמשי ויכה מכה בהלמות עמלים (ראב"ע, אחוד לבנים). ויהי כאיש גם כאשה נמשל בדת ישראלים נהפך ושב כנקבה כי בא בארץ עמלים (שם). — ב) מצֻטָער, לא שָׂמֵחַ בחייו: למה יתן לְעָמֵל אור וחיים למרי נפש (איוב ג כ). כל יד עָמֵל תבאנו (שם כ כב).—ובסהמ"א: אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה וכו' שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות (רמב"ם, סנה' יח ו).—ואמר המשורר: אנושים וענושים בקשים אטלים ועמלים במרים (רשב"ג, אזכי מה אדם).—ג) בינ' פוע': כי מה הוה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עָמֵל תחת השמש (קהל' ב כב). מה יתרון העושה באשר הוא עָמֵל (שם ג ט). ולמי אני עָמֵל ומחסר נפשי מטובה (שם ד ח).—ואמר בן

סירא: יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב״ס, גני׳ יא יא). עמל[1] עשיר לקבל הון ואם ינוח יהיה צריך עמל עני לחסר כחו ואם ינוח לאנחה לו (שם לא ג-ד).—ובתו״מ: וכל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים (ר׳ גמליאל בן ר׳ יהודה הנשיא, אבו׳ ב ב). הוי שקוד ללמוד תורה וכו׳ ודע לפני מי אתה עמל (ר׳ אלעזר, שם יד). כך היא דרכה של תורה וכו׳ ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (שם ו ד). השונה ואינו עמל כאיש זורע ולא קוצר (ר׳ יהושע, תוספת׳ אהילו׳ טז ח). שאני עמל והן עמלין אני שוקד והן שוקדין אני עמל לירש גן עדן והן עמלין לבאר שחת (ירוש׳ ברכו׳ ד ב). בני אדם שעמלים בו (באש) ניכרים הם בין הבריות וכו׳ (ספרי דברי שמג). שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה (ר׳ חנינא בן יצחק, מד״ר קהל׳, ואלו חיה אלף שנים). מה הזיין וכו׳ כך ד״ת מתקיימת עם מי שעמל בהן כל צרכן (שם, שה״ש, ישקני מנשיקות).—עֲמֵלֵי תורה: רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם (שם, דברי ד). כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין (שם, שה״ש, אל גינת אגוז). עשר בשביל שתתעשר עד שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמילי תורה (תנחומ׳ ראה יז, בובר).—*בן הֶעָמֵל: לא זכה להיקראות בן העמל הרי הוא נקרא בן העמד (ר׳ ליעזר, מד״ר בראש׳ לט, פיאוטי).—ובסהמ״א: וששאלתם האיך עמלים אצלכם בגויל וכמה שוהה בסיד (ראב״ן הירחי, שו״ת גנזי ירושלם, ורטהיימר כז). כל העמל על תורתו אף תורתו עמלה עליו (המאירי, פי׳ משלי ג).—ואמר המקונן: גבורי כח עמליה[2] בטהרה דמם נשפך ונשתה גבורת (אבני הלבנון, קינ׳).

עָמַל, פ״ע, עָמְלָה, עָמַלְתָּ, עָמַלְתִּי, עָמְלוּ, יַעֲמֹל, עָמֵל וכו׳,—עָמַל האדם, עָבַד, יָגַע, עָסַק בעבודה, mühsam arbeiten; travailler, peiner; to labour, toil: אתה חסת על הקיקיון אשר לֹא עָמַלְתָּ בו ולא גדלתו (יונ׳ ד י). אם יי׳ לא יבנה בית שוא עָמְלוּ בוניו בו (תהל׳ קכז א). נפש עמל עָמְלָה לו כי אכף עליו פיהו (משלי טז כו). מה יתרון לאדם בכל עמלו שֶׁיַּעֲמֹל תחת השמש (קהל׳ א ג). ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שֶׁעָמַלְתִּי לעשות (שם ב יא). ולאדם שלא עָמַל בו יתננו חלקו (שם כא). אשר יַעֲמֹל האדם לבקש ולא ימצא (שם ח יז).—ואמר בן סירא: כי בעבודתה מעט תעמל ולמחר תאכל פריה (ב״ס גני׳ ו יט). ראו בעיניכם כי קטן עמלתי והרבה מצאתי מנוחה (שם נא כז).—ובתו״מ: ואם עמלת בתורה יש (לו) שכר הרבה ליתן לך (ר׳ מאיר, אבו׳ ד י). מאי קרא שנאמר נפש עמל עמלה לו וכו׳ הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת לו במקום אחר (ר׳ יצחק בר אבודימי, סנה׳ צט:). זו היא שילום עבודה של מ׳ שנה שעמלתי עד שהיו עם קדוש ונאמן (מד״ר דברים יא). משלו ד״ת בזיין מה הזיין הזה מתקיים לבעליו בשעת מלחמה כך ד״ת מתקיימת עם מי שעמל בהן (ר׳ שמעון בר׳ נחמן, שם שה״ש ישקני). וכל עומלי תורה עומדים משנתם (בחצי הלילה) ויגעים בתורה (פסיק׳ רבת׳, ויהי בחצי הלילה).—ובסהמ״א: קראתי ושמעתי ועמלתי בדברי מצות וכו׳ (גנזי שכט׳ א, גינצבורג 194). כי מרוב היות נפשו לאסוף הון עומלת יגדל חטאה וישרה ימעט (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה 7). שיום השבת הוא סבה לזרוז האדם במלאכתו בשאר הימים כי אם לא ידמה האדם קץ לעמלו יקוץ בו ויעמול בעצלה ובכאב לב (ר״י אבטולי, מלמד התלמידי׳, סט.).

—התפעל, *הִתְעַמֵּל,—כמו קל, עשה איזו פעולה עד שהתיגע: אין רצין בשבת כדי להתעמל אבל מטייל כדרכו (תוספת׳ שבת טז (יז) כב).—וכן הִתְעַמֵּל בסוס, רכב עליו עד שהתיגע: ומעשה בהלל הזקן שנתן לעני בן טובים סוס אחד שהיה מתעמל בו ועבד אחד שהוא משמשו (ספרי דברי קטז).—ובסהמ״א: כל זמן שאדם מתעמל ויגע הרבה ואינו שבע ומעיו רפין אין חולי בא עליו וכחו מתחזק (רמב״ם, דעות ד יד). אמנם הנשר הוא ידוע כי הוא מתעמל בבניו יותר מדאי (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי ל, ד״ה לעלוקה). נֹעַם דבשי לחכי ואתעמל גם אני לעשות כמתכנתו (יל״ג, אגרות א ג).—*ובפרט שפשף את גופו בכח, massieren; masser; to massage, הניע גופו בתנועות מיגעות, exerzieren; prendre de l'exercice; to take exercise: סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין[1] ולא מתגרדין (שבת כב ו). הנכנס לבית

[1] [כך בגליון, ובכ״י: עמלי.]
[2] [בדפו׳ מנקד: עֲמָלֶיהָ.]

[1] [פרש ר״ח, וז״ל: אבל לא מתעמלין פי׳ פושטין ומקפלין זרועותיהם לפניהן ולאחריהן וכן רגליהן ע״ג ירכותיהן ומתחממין ומזיעין.]

המרחץ אין מתעמל[1]) ואין מתגרד על השיש (כלה רב' י). — ובסהמ"א: קודם שייגע ויתעמל ואחר שייגע ויתעמל (רמב"ם, דעות ד טז). ויזו' במזונו' ממהרו' להתעכ' ועושו' ליחה טוב' ויתעמל התעמלו' ממוצע (ר"מ אלדבי, ש"א ד, קה:).

—פעי, *עִמֵּל, בינ' נק' מְעַמֶּלֶת, — עשה שֶׁיִּתְעַמֵּל: אסור לעמוד בקרקעיתה של דיומסת מפני שמעמלת ומרפא (ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, שבת קמז:). — ובסהמ"א: ואמנם יניע האברים השפלים כלם לבדם והיא תנודה שיהיה האדם תולה עצמו מן חבל או משתלשל מבריח יאחז עליו גופו ולא יסור מהניע הרגלים ויעמלם (קאנון ג א א כג). — ובמשמ' שפשף בלח: כשהתאנים לחים כותשין אותן במכתשת ומעמלין אותן בידים ועושין מהן כעיגולי פת (הערוך ערך דבל).

—הפעי, *הֶעֱמִיל, — כמו פִּעֵ': ויעמילהו קצת בידיו (ר"י כהלון, אולה"ח, יב.). וכן טוב להעמיל הגוף ע"י בגד ועל הכתפים (שם יג::).

*עַמָּל, ש"ז, — כמו עָמֵל, עַמְלָן: וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמל כדי לעמלו בשכירותו (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלוצו' גיטי', הורוויץ, תורתם של ראשונים).

*עֲמָלִי, נק' עֲמָלִית, עֲמָלִיּוֹת, — של עמל, שגורם עמל ויגיעה: ומחדש הגיהוק או יותר חזק ממנו ויחדש היגיעה העמליית אם יהי' נח (קאנון א ב ב ב יג). אך קצתם ינוח לו (קדחת היומית) בהתענג כבעלי העמליית והיגוניית והרעבוניית (שם ד א א ח). קדחת יום עמליית הנה העמל יגיע בחמום הרוח והגוף עד שישיב קדחת (שם כג). ועי' יגיעי.

*עַמְלָן, ש"ז, נק' עַמְלָנִית, — כמו עָמֵל, מי שרגיל בעבודה קשה: ויש אדם שהוא עמלן וחזק ועני ומפני זוז אחד מצטער צער הרבה (רמב"ם, חובל ומזיק ב ט). וכל דבר שנותן אדם בין לעמלנית בין לעמל כדי לעמלו בשכירותו וכו' (ר' יהודאי גאון, הלכו' קלוצו', גיט', הורוויץ, תורתם של ראשונים).

עֲמָלֵק, מ"ר עֲמָלֵקִים, — שם עם שהיה אויב לישראל, *ובהשאלה, אויבים, רשעים: בו (בספר לב עברי) מצאו שראוי לכל שומר נפשו שלא יראה ושלא ישמע דברי העמלקים המינים (ר"א כויפל, שע"י 7 34).

---

[1]) [פרשו שם, וז"ל: כגון האי דכיף רישיה כיני ברכיה.]

א.עמם, ממנו עִם, עָמָם, ∞עַמּוֹן, ∞עַמּוֹנִי, ∞עַמּוֹנוּת.

עָמָם, ש"ז, מ"ר עֲמָמִים, — כמו עַם, עי' עַם.

ב.עמם[1]), ממנו *עָמוּם, *עִמּוּם, עָמַם, *עִמְעוּם, עִמְעֵם.

עָמַם, פ"י, עֲמָמוּךָ, עֲמָמֻהוּ, — א) עשה שיהיה כהה, החשיך, verdunkeln; obscurcir, éclipser; to darken, dim, eclipse: כל סתום לא עֲמָמוּךָ[2]) (יחזק' כח ג). ארזים לא עֲמָמֻהוּ[3]) בגן אלהים (שם לא ח). — ואמר המשורר: ישוב לאחור צל נטה בעוד יומם לאור ולגלות סתום אשר עמם אור נר בנו ישי עד אן יהי נדעך (ר"י הלוי, ישוב לאחור). עבדים לך יתחננו אות לנגדם שמוך בטוב שמך יתרוננו במלים לא עממוך (הוא, כלה רנה). כי את קנית את כליתי תעלמותי וסתום הביוני לא עממוך (הוא, כל עלמתי). אהה חכם ושר גדול אשר לא עממוהו בהכמתו נבונים (ר"ש בן עלי, אגר', תרביץ ג, 74). וישא משליך ושיריך והמה ינחמוך וגער בזמן וקורותיו אשר הממוך כי משוררי הזמן ונבוניהם לא עממוך (עמנו', מחבר' א). ותאמר לה תמר רב לך פתיות התל בי הן רועה הוא אך רוח נדיבה יצוקה בקרבו ובגדי הרועים לא עממוהו (מפו, אה"צ ד). — ב) פ"ע, *כבה, עי' עָמוּם: גחלים שעממו או שהדליקו עליהן נעורת של פשתן הרי הן כקטומות (תוספתי שבת ג ג). לא שנו אלא גחלים עוממות אבל גחלים לוחשות אסורין (פסחי' כז.). גחלי יכול עוממות[4]) ת"ל אש (שם עה:). — ובסהמ"א: אותן שהיו קודם

---

[1]) [כך גם בארמ', ובערב' עַםַּ a), כסה, הסתיר.]

[2]) [פרש ר"א מבלגנצי, וז"ל: לא הכהו מראיתך ולא הפילו אור פניך על ידי שלא תוכל לידע אותם. ע"כ. וריב"ג פרש: לא נסתר ממך, וכן רד"ק.]

[3]) [פרש רש"י וז"ל: לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד נאה הימנו, ע"כ. וריב"ג פרש: לא כסוהו והחפיץ שלא עלו עליו, ע"כ. וכן רד"ק. וזה ע"פ הערב'. ויש מהחדשים שמחברים אותו עם א.עמם, עִם, עִמָּה, היה יחד, היו שוה, ומביאים ראיה מתרגום של סומכוס ותיאודוט', עי' בפרושו של Cornill; אולם הם תרגמו לפי הענין.]

[4]) [וישאלו שם: אוממות או עוממות אמר ר' יצחק ארזים לא עממוהו.]

a) غمّ

תחתונות ועוממות נעשו עכשיו עליונות ולוחשות והיינו מבעיר (רגמ"ה, כריתי' כ.). כי חכמי האומות הם גחלים עוממות וכי במשפטיה תעו (ר"י מפיסח, מנח' קנח', 14). ונגה לאש סביב ולא עוממה היא (ר"א מבלגנלי, יחזק' א יג).

—הפע', הוּעַם, יוּעַם,—שעשו כהה וחשוך, החליד: איכה יוּעַם זהב ישנא הכתם הטוב (איכי ד א).—ואמר הפיטן: עורנו יועם כחרס בקרץ וגויתנו שמנו בארץ (איכה אספחו, קינ'). יום זעם בו הועם אור עיני ונצה (איך מקדשי, אגרי פד"ל 209, 501).—ואמר המשורר: ראו נא זרעם אורכם הועם כי אתם עם אשר זעם יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). ויפיי כזהב הטוב לא יועם ודרכי דרכי נעם (ר"י חריזי, תחכמוני מז). ויחפש המלך נשיו ופלגשיו וימצא בתוכן בחור נאה ויפה וכו' הכסף והזהב לפניו יועם (ר"י זבארה, ספי שעשוע', בריל 13).

—התפע', *הִתְעַמֵּם, נִתְעַמֵּם, כמו קל ב): הבדים לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים (רש"י, יחזק' י ז).

—התפועי, *הִתְעוֹמֵם, כמו התפע': והחושים מתהוממים ומתעוממים כל עת יותר ויותר (תפארי ישראל, פתיחה לקדשים).

—הפעי, הֶעֱמִים,—כמו קל א): וחס ושלום שהיו גאונים ויראי חטא אנשי אמת קדושי עליון ויודעים שדברים אילו אסורין שמעמימין עליהם (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ד ז).—ואמר הפיטן: לץ הכה ופתי העמים כלל להתיחס נדיבי עמים (תמימים בעודם, יולרי שבת זכור).

עמם[1], ממנו עָמוּס, עָמַס, *עֹמֶס, *מַעֲמָס, מַעֲמָסָה.

עָמַס, פ"י, עֹמְסִים, עֲמַסְתֶּם, עֲמֻסוֹת, יַעֲמָס־, מָס,—

א) עָמַס על החֲמוֹר וכדומ', שם עליו מַשָּׂא, טען אותו, to load; charger; beladen: וַיַּעֲמֹס איש על חמרו (את האמתחות שהורידו קודם) וישבו תעירה (בראשי' מד יג). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וְעֹמְסִים על החמרים (נחמי' יג טו). — עָמוּס החמור וכדו', טעון משא: היו עצביהם לחיה ולבהמה נשאתיכם עֲמֻסוֹת משא לעיפה (ישעי' מו א).—ב) עָמַס האדם, הרים משא, נשא את המשא: והיה ביום ההוא אשים את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים כל עֹמְסֶיהָ שרוט ישרטו (זכרי' יב ג). — עָמוּס האדם, נשוא, שנשאים אותו: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל הַעֲמֻסִים מני בטן הנשאים מני רחם (ישעי' מו ג).— ועָמַס לפלוני, כמו בעד פלוני: ברוך יי' יום יום יַעֲמָס לנו האל ישועתנו (תהל' סח כ).—ובמדר': דורכי גיתות מצירין בהם (בגשמים) עוממי גרנות מצירין בהם (ר' אבהו, מד"ר שה"ש, סימני כחותם).—ובסהמ"א: כי פורחת היא (האשה) ולא צומקת ונכמשת וכי בולה[1]) עוממה נשאה וילדה (סעדיאגה, סכטר 66). דקל נפל על דקל אחר והיה עוממו[2]) והיה נקרא דקלא דסביל אחור (ר"ח, עירובי נח.). וכאשר עמדתי על מה שהזהיר עליו השכל והכתוב והקבלה ממצות הלבבות החילותי להרגיל את נפשי בהם ועמסתי עלי משא ידיעתן ועשייתן (ר"י א"ת, חו"ה הקדי). מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי וכו' ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם (רש"י, ישעי' מו ג). הוא יי' אלקינו וכו' מני בטן עמסנו (ר' ילחק בר' אברהם, חזוק אמונה, הקדי תלמיד המחבר). משא כבד ממך לא תעמוס ולעשיר ממך לא תתחבר (ב"ז, ב"ס, יג ב).—ובהשאלה: אמנם שאר הדברים אשר עמסו על עצמם שתי האומות האלה וכו' (ר"מ א"מ, מו"נ א עא). וכדי להרגילכם עמס עליכם מצות כאכילת חזיר ואסור הכלאים (רסב"א, מאמר על ישמעאל, פרלם ל). שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (ר"י מקיר ליאון, נופ' לופ' א). ולא אעמס לגב יום מחרתו ולא אדאג עלי ערבי בשחרי (ר"א בדרשי, מרב מתהפכת, חותם תכנית). עומס את עומסיו (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, ג:). ויצברו אותם חמרים חמרים ויעמסום על תלמי לב הנער או על כל הלומד (ב"ז, תל"ע, הקדי). ואתה אל תבהל ברוחך לעמסנה ולגוללנה על לבך (משו, אה"ל כח).—ודבר עוֹמֵס פרוש, סובל את הפרוש וכדומ': אלא כן אנו אומרין כי המדרשות יפין הן וכו' ומכל מקום ואף יש לנו לומר דבר אחד ודבר אחר כל זמן שהדברים עומסין לדרוש עליהן (רה"ג, תשו' גאוני הרכבי רמח). וזה כמו שעומסת ההלצה לבאר שהדבר נמצא

---

[1]) [כך בכנעני' (לידזי' 343), ובערב עַמַשַׁ [a]), היה כבד וקשה.]

[a]) عمس

[1]) כך בגוף הכ"י.

[2]) [כמו עומסו.]

(בחור ספר השירים לאריקטו).—ועָמַס עליו, טען עליו טענות: העוממים עלינו דברים אשר לא כן (אבא מארי, מנחת קנאות פו). שהאומות עוממים עלינו משא קלם ולעג ואומרים שלא נוכל להושיע נפשנו בגלות אחר שאין שם קרבן (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, לא:). לא שהסבה על אריכות הגלות הוא הטענה שעוממים המשחקים עלינו (שם, קסא.).—ואמר המשורר: ורב כים והוא קטן בעיניו ורם כהר יצפורן עמסו (רשב"ג, בהר מהכלי). אם תפקוד עליו עון הנכמס אפך וגם קצפך איך ישא ועמס (הוא, יי' מה אדם). נאסף יוסף ובניו נחמסו וערלים עול עליהם עמסו ובטיט וחומר חוצות גרמסו (ראב"ע, אותות אל). ואספתי כל הבגדים אתי ועמסתי הכל על בהמתי (ר"י חריזי, תחכמוני ו).—ואמר הפיטן: בגדי עצמו עמס וטבל וכלי כבוס לסבי נטל (Elbog., Stud. 133). ואנחנו בשם יי' אלהינו עוממים ביראה ובפחד וברעד (שמע ישראל, סליחי ער"ה).—ובינ' פעו' מ"ר: שטו ועטו בתלאות והיו על כנף רוח עמוסים (רשב"ג, רביבי דמעך). ומנער שעיפיו על שחקים ורעיוניו עלי עיש עמסים (רמב"ע, הרים מר). בעצם שחקים ובהר ברקים עלי עש עמוסים וכימה נשואים (הוא, דיואן, לאכשי לבבי, בודל' 11).

—הפעי', העְמִים,—העֱמִים משא על פלוני, שם עליו, טען עליו, ובהשאלה העֱמִים על על העם, במשמ' השתעבד בו בקושי, הטיל עליו עבודת פרך, מסים הרבה: ועתה אבי הֶעְמִים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם (מ"א יב יא).—ובסהמ"א: כי את מי לא העיקות בהעמיסך עליו משא לעיפה (רסע"ג, ספר הגלוי תרג' העברי קפו). היעמיס איש פרתו משא כבד כי לא תוכל שאתו (שלמה אוליוירו, אגי איל' אהבי, ג.). וגם העמיסוהו (ישו) קורה לצולבו עליה (כספור הכומר 10). כי העמים עכן על חמורו מחלב חטה (מפו, אה"ל ט).—ובהשאלה: כי לא העמיסה (התורה) על האדם שום מעמס (רלב"ג, משלי ג). לא בנימוסי הגויים שהיו מעמיסי' בהם דברים קשים (שם). והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה כדי לבטלה (ר"א הקראי, ג"ע, קדוה"ח 7). ואם אין יכולים להתקיים מעמיסין עליו לשלם כפל על מוהרה האחרון (שם, נשים כא). שהיה המלך אוהב כסף ורצה להעשיר עצמו בממון היהודים כאשר מצינו שהעמים גם על עמו עול כבד אשר לא יוכלו לסבול ועמדו בנגדו (באורית ישראל כ). והעמיסו עליהם (על היהודים) שיתנו י"ח אלפי ר"ט (שם). הוא לטעמי' נמרצי' כתובים אצלינו בגליון הפסוקי' האלה ולא נעמים בהם הקורא במקו' הזה (פענח רזא, בסקותי). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בענינים (ר"י מוסקאטו, כפולי יהודה, הקדי 4). הנה עלי עבדו העמים להשיב לך מענה (קובץ אגרות בוקסטורף IV, 33).—והעֱמִים כונה ופרוש על דבר: והתנאים והחילוקים האלה לא נתבארו בכתובים כי הוא מעמים אותם לומר מה שלא נמצא בהם (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהי' י יב). אמנם דחוק להעמים כן בכוונת המג"א וכו' (ר"ע איגר, תשו' כג, ד"ה אמנם דחוק).—ואמר הפיטן: כי מרחם אותם נשאת ומבטן אותם העמסת כרעים ואחים הם לך (ואתה, יוצר ב פסח).

—פעי', *עִמֵּס,—שעִמְּסוּ אותו, רק בינ' מְעֻמָּס, מעומס: נותנין לו אשה ומוליד בנים ובנות וכו' והוא מעומס מן בנים ובנות (תנחומ', פקודי ג).

—פפי', *עֻמַּס,—כמו קל: והיה מעמס על אומות שבא והודו וכוזר להבינו ולעשות מה שכתוב בו (בספר התורה) (ר"י א"ת, הכוזרי א ק).

—הפע', *הָעֳמַס, הועמס,—שהעמיסו עליו: לשפוט יתום וריב אלמנה כצעקתה הבאה אלינו להקל מעליה עול משא הנתינו' אשר הועמס עליהם עד היום הזה (פנקס ק"ק במבורג ז). ויצא חפשי מאתם נקי מכל מה שיועמס על העיר (ר"ם מורפורגו, שמש לדקה ב, ג.). אין כח ביד אנשי העיר שיצא ממנה לשתפו עמהם במה שהועמס אחרי צאתו (שם).—ואמר הפיטן: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמסו היות ששים (אות זה החדש, מחזי איטלי א, פט:). נלאיתי נשוא עונותיכם כהועמסו ואיסרכם כנמתי אם בחקותי תמאסו (איכה תפארתי, קינ').

—נפעי', *נֶעֱמַס,—שעמסו עליו, ואמר הפיטן: רעה גדיותיו על אבן מעמסה צאנו על שכם וחצן נעמסה (גדי קשור, מוסף פרשי שקלים). בני בלי שם במכרם עמוסים בזונה וביין ובשוד חמסים איך בדין יהיו נעמסים (אמץ אדירי, מוסף ר"ה א). שברתי אל ידיד איום מתי שוב אל גן נחמס ואם נעצר אוחילֹ פדיום ואסבול עול עלי נעמם (ר"י כאגארה, יקו לאור, עולת תמיד). כי נעמסו במשאת המסים ונמסו כהמסים וידל ישראל מאד (Monatsschr. 1894. 95).

—התפעי, *התעַמֵּם, —כמו נפע׳: כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכו׳ ותתעמם משא עון פשעם משוד עניים מאנקת אביוני (ספרי ג, קח.).

*עֹמֶם, עוֹמֶם, ש״ז, —משא, בפרט שאפשר להחזיק בחפן: עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עוממו[1]) (רב דימי, סנה׳ ק.). ר׳ מאיר אומר במידה שאדם מודד מודדין לו וכו׳ א״ר יהושע וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא עוממו לעני בעוה״ז הקב״ה נותן לו מלא עוממו לעוה״ב (שם). — ובסהס״א: מי יתן לי כי תוסיף להרבות עלי עוד עומם ושירות מה להנאתך ולטובתך (קונץ אגרות נוקסטורף לו, 239).

*עֵמֶם, ש״ז, מישא, —כמו עֹמֶם: מיסב אצלו (עבד עברי אצל אדוניו) ויישן כנגדו אפילו היה בטנו עמם לקה או שחלה אינו מחשב לו את בטלונו (מסכי עבדי ג, קירכהיים 26). —ובסהס״א: טענו את בעירכם ענין עמם ומשא הוא (מנחם, מחברת, טען). ופתרת אותו לשון עמם ומשא המה ואין לעמם ולמשא בטוענֵי חרב ענין (דונש, תשו׳ והכרעות ר״ת 67).

*עִמְעוּם, עימעום, ש״ז, —שה״פ מן עִמְעֵם, התשכה. העלמת העינים מן הנימוקים שכנגד: מהלכות של עימעום היא (ר׳ זעירא בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ מע״ש ג א). ויש עימעום לאיסור (ר׳ מנא, שם). — *ועמעום העינים, כהות העינים: והרעד של איברים והפלאג הוא פרליסא״ה ועוות הפה ועמעום והסנוירים (ר״מ דונולו, חכמוני א, סד:). — ומ״ר שמ׳: ועוד אני מחוור עמעומי השטה הזו ואומר (רמב״ן, מלחמי ה׳, עירובי׳, סוף פרק א).

*עִמְעֵם, פ״י, —החשיך, כסה, העלים עיניו באלו אינו רואה, לא השגיח במה שכנגד: ונעלם מעיני אישה [שלא יהא] בעל רוא׳ ומעמעם (ספרי במד׳ ז). בתחילה מסרב שנייה מעמעם ובשלישית רץ ובא (ר׳ יהוש׳ דרומיא, ירוש׳ ברכי ה ג). במקום שאין פת ישראל מצויה כדין שתהא פת גוים אסורה ועימעמו עליה והתירוה מפני חיי נפש (שם, מע״ש ג א). מעמעמין על הנראה לעברו אין מעמעמין על שלא נראה לקדשו (ר׳ זעורה ר׳ אמי בשם ר״י בן לוי, שם, ר״ה ג א). בא משה לעמעם על מעשה העגל א״ל הקב״ה הוכיחן (מדרש אחר על פרשי דברים, בית תלמוד ד 250). —

[1]) [מלא חופניו של הקב״ה טובה (רש״י).]

ובסהס״א: ובזה יצאתי ידי חובתי מכל מה שעמעמו הראשונים בהלכה זו (ר״ן, נדרי ד.). כך נראה בעיני פירוש משנתנו וראיתי לראשונים ז״ל שעמעמו הרבה ולא העלו דבר מחוור לפי דעתי (שם יח.). ואמנם מתוקנת תקון הגון להיות פטורה מציצית ועמעמו עליה קצת אנשים לפי דבריכם באמרם וכו׳ (ר״י קולון, שו״ת פח). בדין היה ששניהם לאיסור אלא עמעמו למי שאומר לקט לי והתירוהו (ר״י בן מלכיצדק, שביעי׳ ח ד). מצינו משניות שלא נמצא בהם טעם אלא שעמעמו והתירו (ר״ש מקינון, הכריתות ל״ל ש״ב, לג). — ואמר הפיטן: חן זבדה מהררי אל זכותה עמעם ביד בן אביאל (ויאהב אמן, קרובי׳ לפורים).

עמץ[1]), ממנו עָמַץ.

עָמַץ, קל לא נמצא במקורות הראשונים.

—פעי׳, *עִמֵּץ, סגר את העינים בחזקה: אין מעמצין[2]) את המת בשבת ולא בחול עם יציאת נפש והמעמץ עם יציאת נפש הרי זה שופך דמים (שבת כג ה).

—התפעי׳, *הִתְעַמֵּץ, — עי׳ התעצם: שהעפעף העליון מצטרך לשתי תנועות העליה כשיפתח העפעף והירידה כשיתעמץ (קאנון א א ב ה).

—קל, *עָמַץ, פ״י, —כמו פִעֵ׳: אדם לוקה על ראשו אין עומץ[3]) אלא עיניו (ילקוט מכירי, תהלי׳ לא כז). ולכן תשוב אחת משתי הגבות יותר חזקה במראה כשעומץ האחרת וכו׳ על כן יוסיף הנקב הענבי רוחב כשעומצים האחרת (קאנון א א ג ג).

עמק[4]), ממנו עָמֹק, עָמַק, עֵמֶק, עֹמֶק, עָמֵק, מַעֲמָק, *עֲמֻקָּה, *עֲמֻקּוֹת, *עִמְקִי, *עִמְקֹן, *עַמְקָן.

עָמֹק, ש״ז, נק׳ עֲמֻקָּה, עֲמוּקָה, מ״ר עֲמֻקִּים, עֲמֻקּוֹת, —א) שָׁפָל, שצריך לרדת מלמעלה למטה כדי להגיע אליו, tief; profond; deep, ובהשאלה גם למראה וגון שידמה שהוא למטה לדבר אחר: וראה הכהן

[1]) [כמו עצם בסרוס אותיות.]

[2]) [כמדב״ם ובירוש׳ ועוד הגרסה: מאמצין, וכך שאלו בבבלי (שבת עז:): מאמצין תנן או מעמצין, ע״כ. ובדפו׳ מעצמין.]

[3]) [בספרי (במדי פד), הגרסה: אומץ.]

[4]) בערב׳ עֲמַק a) [גם בארמ׳ ובכוש׳, ובאשור׳ רק בהוראות משאלות עי׳ דליטש (Handw. 88).]

a) عمق

את הנגע בעור הבשר וכו׳ ומראה הנגע עָמֹק מעור בשרו (ויקר׳ יג ג). והנה אין מראהו עָמֹק מן העור (שם לא).—ובתלמו׳: איזהו אדום כדם המכה שחור כחרת עמוק מכן טמא (נידה ב ז). שחור כחרת עמוק מכאן טמא (תוספת׳ שם ג יא). מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה מראה עמוק שבהן כמראה חמה בצל (שם נגעי׳ א ה). אי זהו אדמדם שבאדומים זה והורית עמוקה (ירוש׳ סוכ׳ ג ו). כמראה חמה העמוקה מן הצל (חול׳ סג.).—ובספהמ״א: ואין הפרש בין שיהיה עין הדם עמוק או יהיה נוטה אל הלבנות (ר״א הקראי, ג״ע, טמאה וטהרה ד).—ב) כלי עָמֹק, כּוֹס עֲמֻקָּה, שדפנותיה גבוהות הרבה מעל לשוליה: כוס אחותך תשתי הָעֲמֻקָּה והרחבה (יחזק׳ כג לב). — ובור עָמֹק: שוחה עֲמֻקָּה פי זרות זעום יי׳ יפול שם (משלי כב יד). —והשאול: גבהי שמים מה תפעל עֲמֻקָּה משאול מה תדע (איוב יא ח).—ובתלמוי: מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים ומחבת צפה ומעשיה קשים (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה ח). פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור (ר׳ לעזר בשם בר סירה, ירוש׳ חגי׳ ב א). לא הגלה הקב״ה את ישראל לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול (ר׳ אלעזר, פסח׳ פז:).—ובספהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א). — ג) מים עֲמֻקִּים, שמפני המים ועד קרקע המקום שהם נקוים שם רחוק הרבה, ובמליצה תֹאר לדברים שקשה להבינם: מים עֲמֻקִּים דברי פי איש (משלי יח ד). מים עֲמֻקִּים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה).—ואמר המשורר: גלתה ודלתי מעין פתחה ועוד עינה אלי מים עמקים תלתה (ר״י הלוי, נפשי לבית אל). — ד) ודבר עָמֹק שקשה להבינו, להשיגו: רחוק מה שהיה ועָמֹק עָמֹק מי ימצאנו (קהל׳ ז כד). — עֲמֻקוֹת, דברים עֲמֻקִּים, נסתרים: מגלה עֲמֻקוֹת מני חשך ויצא לאור צלמות (איוב יב כב).—לב עָמֹק, שקשה לדעת מה שם: יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עָמֹק (תהל׳ סד ז). — ובספהמ״א: וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה (רמב״ם, יד החזקה, הקד׳). כאשר החל ראש הפילוסופים לחקור ולעשות מופתים בענינים עמוקים מאד וכו׳ (ר״ם א״ח, מו״נ א ה). יתקן (המחבר) להם לשונות עמוקים וצחים (רלב״ג, מלחמות ה׳, הקד׳). ואין לאשה הסמוכה בפלך להבין בעמוקות האלה (ר״ם אבן ויגנא, שבט יהודה 38). —ואמר המשורר: הידעי נפלאות עמקים נמצא בתוך מחשב יקומים בלב ודמים (ר״י הלוי, מודים לך). קראתיך לגלות סוד אשר לא ממך נעלם וגלית עמוקות לי ולא שב עבדך נכלם (ראב״ע, תברך יה).

עָמֵק, סמי׳ מ״ר עִמְקֵי, כמו עָמֹק, ובהשאלה עֲמַק הַשָּׂפָה, שהוא מדבר בלשון זרה להשומע: את עם נועז לא תראה עם עִמְקֵי שפה משמע (ישעי׳ לג יט). כי לא אל עם עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל לא אל עמים רבים עִמְקֵי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם (יחזק׳ ג ה-ו).

עֵמֶק, ש״ז, כנ׳ עִמְקְךָ, עִמְקָם, מ״ר עֲמָקִים, סמ׳ עִמְקֵי, כנ׳ עֲמָקַיִךְ,—מקום עָמֹק באדמה, שפל הרבה מהאדמה מסביב, ובכלל ארץ שאין שם הרים וגבעות, Tal, Tiefebene; vallée, plaine; valley, lowland, ובצרוף למלים אחרות לשם פרטי למקום מהמקומות: עֵמֶק השדים (בראשי׳ יד ג). עֵמֶק שוה הוא עֵמֶק המלך (שם יז). עֵמֶק ברכה, עֵמֶק יהושפט וכדומ׳.—ובכלל מקום שפל: והעמלקי והכנעני יושב בָּעֵמֶק (במד׳ יד כה). וילך יהושע בלילה ההוא בתוך הָעֵמֶק (יהוש׳ ח יג). ורכב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ הָעֵמֶק (שם יז יו). ויורש את ההר כי לא להוריש את ישבי הָעֵמֶק כי רכב ברזל להם (שפט׳ א יט). וילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לָעֵמֶק (שם לד). ויששכר כן ברק בָּעֵמֶק שלח ברגליו (שם ה יה). ומחנה מדין היה לו מתחת בָּעֵמֶק (שם ז ח). ובית שמש קצרים קציר חטים בָּעֵמֶק (ש״א ו יג). ויראו אנשי ישראל אשר בעבר הָעֵמֶק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל (שם לא ז). יען אשר אמרו ארם אלהי הרים וכו׳ ולא אלהי עֲמָקִים הוא (מ״א כ כח). ויהי מבחר עֲמָקַיִךְ מלאו רכב (ישעי׳ כב ז). הנני אליך ישבת הָעֵמֶק צור המישר (ירמ׳ כא יג). באה קרחה אל עזה נדמתה אשקלון שארית עִמְקָם[1] (שם מז ה). ואבד הָעֵמֶק ונשמד המישר (שם מח ח). מה תתהללי בָּעֲמָקִים זב עִמְקֵךְ הבת השובבה (שם מט ד). ונמסו ההרים תחתם וְהָעֲמָקִים יתבקעו (מיכ׳ א ד). לבשו כרים הצאן וַעֲמָקִים יעטפו בר (תהל׳ סה יד). עברי בְּעֵמֶק הבכא מעין ישיתהו (שם פד ז). התקשר רים בתלם עבתו אם ישדד עֲמָקִים אחריך (איוי לט י). אני חבצלת השרון שושנת הָעֲמָקִים

1) [השבע׳ גרסים: עֲנָקִים, וכן ר״ב החדשים.]

(שה"ש ב א). ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דהי"א יב טו). ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק (שם יד יג). ועל הבקר בעמקים שפט בן עדלי (שם כז כט). —עמקי שאול: ולא ידע כי רפאים שם בעמקי[1] שאול קראיה (משלי ט יח). — ובתו"מ: גליל העליון וגליל התחתון והעמק מכפר חנניה וכו' גליל התחתון ותחום טבריה העמק וביהודה ההר השפלה והעמק[2] (שביעי ט ב). הר והורו עמק ועמקו שפלה ושפלתו (תוספתי שם ז י). סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים (רשב"ג, שם יא). אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אני היא וחביבה אני שנתונה בעמקי הצרות (מד"ר שה"ש, אני חבצלת השרון). — ואמר הפיטן: חוקקי מגלת ספר הוגה ומתמוגגת ונותים אמרי שפר וזכרה ומתענגת פעם בפתח תקוה ופעם בעמק אחור (ילדי רלסית, יוה"כ סדור תימני, כ"י בריט' מוזי'). בבום העסיסים וטל הרסיסים ורקח הדסים ושושן עמקים ווזהר עשישות ופנים חדשות וכו' תהלות מטיבים (גנזי שכטר ג, דודסון 291).

עמק, עומק, ש"ז, —סגולת דבר עמק, Tiefe; profondeur; depth: שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). —ובתו"מ: תנא שפופרת היתה לו לר"ג וכו' הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה וידע כמה עומקו של גיא (ערובי מג:). וכמה עומקו של גיא א"ר יוסף אלפים (שם נח:). —ובסהמ"א: ותו הגוף שיש לו ארך ורחב ועמק שלשתם (רלב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה כחכח ב, 58). —*ובהשאלה: למלך שהיה לו בן והיה מבקש ליתן לו ירושה ואומר אם נותנה לו אני עכשיו עדיין קטן הוא ואינו יודע לשמרה אלא עד שילמוד כתובין ויעמוד על עמקן ואח"כ אני נותנה לו (מד"ר שמות כ). —*ועמק הדין: שבעה דברים מכוסים מבני אדם אלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין וכו' (פסחי' כד:). — ועמק ההלכה: מלמד שלן[3] (יהושע) בעומקה של הלכה (מגילי ג:). וכן הוא אומר בעמק שלח ברגליו בעומקה של הלכה (מד"ר ברא' לט). —ובסהמ"א: עשר ספירות בלי מה מדתן עשר שאין להם סוף עומק ראשית ועומק אחרית עומק טוב וכו' (ספי יצירה א ה). במה דברים אמורים בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו או מפני דעתן שהיא קצרה (רמב"ם, ת"ת ד ה). — ועמק המלחמה: ויקרא יהודה אל יי' מתוך עומק המלחמה (יוסיפון קמד). ויטבע את עצמו בתוך עומק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקור אותו בחרבו (שם קנז). —ונו"ר עמקים, עומקים, עמקי: עשרה עומקים מזכיר כאן כדכתיב עמוק עמוק מי ימצאנו וכל העמקים שוים בהשואה אחת (רמב"ן, פי' ס' יצירה א ה). גבהי ההרים ועמקי הנחלים והנהרות וכו' (רס"ט פלקירא, ראשית חכמה 44). כי המקום הזה מקום היראה והפחד לחשב ענייניו ועמקיו (ר"י גיקאטיליא, שערי אורה, פה.).

עמק, עמקו, —א) פ"ע, עמק הדבר, היה עמק, ובהשאלה עמקה המחשבה, שקשה להבין אותה: מה גדלו מעשיך יי' מאד עמקו מחשבתיך (תהלי צב ו). —ב) *פ"י, כמו הפע': חפר בור עשרה טפחים ובא אחר ועמק בו טפח האחרון חייב (ירוש' ב"ק א ב).

—הפע', העמיק, העמיקו, ־מקו, מעמיקים, העמק, — א) העמיק האדם, עשה עמק, ובהשאלה בדברו משלטון, העמיק להשחית וכדו', השחית הרבה מאד, השחתה גדולה מאד: העמיקו שחתו כימי הגבעה (הוש' ט ט). —העמיק שאלה, שאל דבר במקום עמק: שאל לך אות מעם יי' אלהיך העמק שאלה[1]) או הגבה למעלה (ישעי' ז יא). — העמיק סרה, עשו סרה גדולה מאד: שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל (שם לא ו). — העמיק לשבת, ישב בעמק במקום עמק: נסו הפנו העמיקו לשבת ישבי דדן (ירמי' מט ח). - העמיק המדורה, עשה אותה עמקה, מדורה גדולה: העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה (ישעי' ל לג). —ובתו"מ: הבונה גדר בינו ובין ר"ה מותר להעמיק עד הסלע (שביעי' ג י). היו שרשיו יוצאים לתוך (שדה) של חבירו מעמיק שלשה טפחים כדי שלא יעכב את המחרישה (ב"ב ב יג). ר' לעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה (ירוש' מו"ק א ב). ורבנן אמרי העמיקו עצה שלא יפרע הקב"ה מהן במים (מד"ר שמות א). אמרה כנסת ישראל בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה (מד"ר שה"ש, אני חבצלת השרון). כל מה שאתם רבים בעולם אף היא (התפתה) מתפתה בכל

---

[1]) [ואפשר שזהו מן עמק, או הוא כמו עמק.]

[2]) [בירוש' וס"א הגרסה: והנגב.]

[3]) [בתוספ' הגרסה: שהלך ולן, ובערוב' (סג:) רק שהלך, ושם ברש"י שלן, וכן בב"י מינב'; ועי' ד"ס הגהה ת.]

[1]) [עקילס, סומכו' ותיאודו': ϵἰς ᾅδην, שאלה.]

יום ומרחבת ומעמקת (ילקוי ישעי תלו).—ובסהמ"א: היו מעמיקין כל הלילה חבורה בחבורה עד שמגיע זמן שחיטה (Elbog., Stud. 104). כך ראינו כל מזוזה שהעמיקה טפת פסולה (תשוב' הגאו' גני', אסף 69). —ב) העמיק מפלוני, הסתיר ממנו: הוי המעמיקים מיי' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם (ישעי כט יה). —התפעי, *התעמק, — כמו הפעי: אוי להם לרשעים שהם מתעמקין עצות על ישראל (רי לוי, תנחומי אמור, בובר יח).

***עֻמְקָה**[1], עומקה, ש"נ,—מקום עמֹק: ומצולה עומקה בעלמא שיש בה מים שאינן ראוין לזריעה (כנמ"ה, ערכי לב.).

***עֲמֻקּוֹת**, ש"נ,—סגלת העמק, תכונתו של ענין עמֹק או של אדם המעמיק בענין, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

***עַמְקִי**, ת"ז,—של העֵמֶק[2]) עורב העמקי, מין עורב לבן: את כל העורב להביא עורב העמקי וכו' העמקי חיוורא וכה"א ומראהו עמוק מן העור (חולי סג.).—סנדל עמקי: סנדל עמקי[3]) וכים של שנצות וכו' הרי אלו מיטמאין ומיטהרין שלא באומן (כליס כו א).

***עֻמְקָן**, עומקן, ש"ז, — אדם המעמיק מחשבותיו ומסתירן: בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה ולא יהא אדם לא נוקדן ולא עומקן[4]) ולא גרגרן (דא"ז ו).

***עַמְקָן**, ש"ז,—אדם היורד לעמקו של דבר, המעמיק בלמודיו ובמחשבותיו, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

א.עמר, ממנו *עִמּוּר, עָמִיר, *עֲמִירָה, א.עֹמֶר, ב.עֹמֶר, א.עָמַר.

א.עֹמֶר, ש"ז, — מדת היבש והלח, עשירית האיפה: לקטו ממנו איש לפי אכלו עֹמֶר לגלגלת (שמות יו יו). וימדו בָעֹמֶר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר (שם יח). וְהָעֹמֶר עשרית האפה הוא (שם לו).

[1]) [כמו עומקא בארמ'.]

[2]) [בגמ' פרשוהו מן עמֹק.]

[3]) [רה"ג פרש על שם מקום כמו כפר עמקי, וכן בערוך. ורמב"ם פרש וז"ל שילך בו בארץ הלחה (העמוקה), ע"כ.]

[4]) [בה"ג הגרסה עוקמן ופרשוהו עִקם ועקש, אבל זה אינו נאות לענין שעוסק במדות שבאכילה ושתיה. קרוים (REJ, XXXVII 51) מפרש אדם השותה עד עמקה של כוס, ולפי דעתו נוקדן עומקן גרגרן הם שלשתם אחד, אבל זה רחוק.]

עֹמֶר[1]) ראשית קצירכם (ויקרי כג י).—ובמשנה: העומר היה בא בשבת משלש סאין ובחול מחמש (רי ישמעאל, מכתי י א). מצות העומר לבא מן הקרוב (שם ב). מפני הביתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב (שם ג).—*ספירת העֹמֶר, עי' ספירה.

ב.עֹמֶר, עומר, ש"ז, מ"ר עֳמָרִים, עומרים,—אלֻמה קטנה Garbe; gerbe; sheaf: כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עֹמֶר בשדה לא תשוב לקחתו (דברי כד יט). אלקטה נא ואספתי בָעֳמָרִים אחרי הקוצרים (רות ב ז). גם בין הָעֳמָרִים תלקט ולא תכלימוה (שם יה). ערום הלכו בלי לבוש ורעבים נשאו עֹמֶר (איוב כד י).—ובתלמו': נטל מקצת פאה וזרקה על השאר אין לו בה כלום וכו' וכן בעומר השכחה (פאה ד ג). הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). שני עומרים שכחה ושלשה אינם שכחה (שם ו ה). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם (אבוי ה ה). לא נתן מן הקמה נותן מן העומרים לא נתן מן העומרים נותן מן הגדיש (תוספתי פאה א ה). לא יטול בעל הבית לקט מן העניים על מנת ללקט מבין העומרים (שם ב ד). את שיש לו שכחת קמה יש לו שכחת עמרין את שאין לו שכחת קמה אין לו שכחת עמרין (בשם רב ושמואל, ירושי שם ד ד). ושמואל אמר בטוענו כסות עבד גדול כסות עבד קטן עומרי שדה גדולה עומרי שדה קטנה (ב"מ ק.).—ובסהמ"א: ויפל את גבורי מקדון כאשר יפיל הקוצר את אלומותיו ואת עמרי קצירו (יוסיפון, כ). ויפלו ההרוגים ארצה כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומרי אלומותיו (מדרי ויסעו, ביה"מ ילינק ג, 5). ואין מקריבין את העומר כי אם בבא התבואה (ר"י בר' סבתי, מלחמי החכמי והעושר, ג:). עפו עמריו ברוח חזקה לתוך שדה חבירו ושכח שם עומר אינו שכחה שנאמר קצירך בשדך (רמב"ם, מתנות עניים ה ה). ומקום שאינו גמר מלאכה הוא המקום שמקבצין בו העומרים כדי לעשות מהן אלומות גדולות כדי להוליכן למקום אחר (שם ה יג). ופי' רבינו ישעיה זצ"ל שהיה אומר לאותן שקושרין העומרין בעת הקציר שישמרו אותם

[1]) [כך לפי קבלת רז"ל. והחדשים מפרשים אותו כמו ב.עֹמֶר.]

מן המים לשם מצה שלא ישורו השבולים ויחמיצו (בבלי הלקט, פסח רין). ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ו ע ו מ ר י ה בדבריה ודריה (ר״י מפיסק, מנחת קנאות 6).—ואמר המשורר: את הימים האלה בבליון עיגים ספרו הנאהבים כימי ה ע מ ר (יל״ג, קוטו של יוד).

א.עָמַר, קל לא נמצא.

—פעי, עִמֵּר, מְעַמֵּר,—עִמֵּר הקָצִיר, עשה עֳמָרִים: שלא מלא כפו קוצר וחצנו מְעַמֵּר (תהל׳ קכט ז).—ובתו״מ: ה מ ע מ ר לגדיש יש לו שכחה (פאה ה ח). הקוצר בלילה ו ה מ ע מ ר והסומא יש להם שכחה (שם ו יח). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש וכו׳ ו ה מ ע מ ר הדש וכו׳ (שבת ז ב). כמה יגע אדם הראשון ולא טעם לוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר ו ע י מ ר ודש וזרה ובירר וטחן (תוספתי ברכי ז ב). שדה שעומריה מעורבבין ו ע י מ ר ושכח אחד מהם אין שיכחה עד ש י ע מ ר את כל סביביו (שם פאה ג ד). החותך כריכות ועתיד ל ע מ ר ן וכן אוגורי השום ואגודות השום והבצלים אין להן שיכחה (שם ח). ע י מ ר את הראשון ואת השני ואת השלישי ושכח את הרביעי וכו׳ (ירוש׳ שם ה ב). הפרד והציטוקים וההרזבי׳ מ ש י ע מ ר עריסה (שם תרומ׳ א ט). הראשונים חרשו וזרעו וכו׳ קצרו עימירו דשו וכו׳ ואנו אין לנו מה לוכל (כי הני, שם שקלי ה א). דאמר רבה א״ר חייא פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה מקום דחוק לתלמידים ויצא לשדה ומצא שדה מלאה עומרים ו ע י מ ר רבי כל השדה כולה (שבת קכז.). ואם אין לו מה יאכל קוצר ו מ ע מ ר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו״ק יב:). בשדך פרט ל מ ע מ ר בשדה חבירו (ספרי, תלא רפג). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכסחת וקצרת ו ע מ ר ת ודשת ועשית תבואה בגרניה וכו׳ (ר׳ לוי, מד״ר ויקר׳ כח). וכן מעשה בקוצר א׳ שהיה מ ע מ ר וקוצר בבקע׳ בית תופת (שם במדי יח). — ובספהמ״א: ודברים הללו שאני שונה ואומר לא מאלי אני אומר ולא כמשורר ומזמר וכ״ד בלב דעית ולמסמסת מ ע מ ר (תלמידי רסע״ג, פרוש דה״י, אוצה״ס ד 315). כעפרות תבל חטאים ע מ ר ת (ר׳ עזרי הבבלי, תוכ׳ מוס׳, לה.).

— התפעי, ״הִתְעַמֵּר, נתעמר, — שֶׁעִמְּרוּ אותו: עמורה שנתעמרו יושביה ונקטפו אדמה שנהפך כמו אדמה צבוים שנפלו נפשות מן האש והגפרית והיו צבוים בדם (שכל טוב, ברא׳ יט כג).

ב.עמר[1], ממנו ב.עָמַר, ב.״עִמּוּר.

ב.עָמַר, קל לא נמצא.

—התפי, הִתְעַמֵּר, תִּתְעַמֵּר, — הִתְעַמֵּר בפלוני, התנהג בו כאלו היה פלוני קנינו, שיכול למכרו לכל מי שירצה: והיה אם לא חפצת בה וכו׳ לא תִתְעַמֵּר[2] בה תחת אשר עניתה (דבר׳ כא יד). כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל וְהִתְעַמֶּר בו ומכרו ומת הגנב ההוא (שם כד ז).—ובספהמ״א: זה (לבן) נתעמר בנו ויאכל שכר טרחך (שכל טוב, ברא׳ לא טו). פן יעגב על הרוח המדומה ו י ת ע מ ר בכספנו לקנין השטרים (רמ״ג, קרית ספר, מכתב ז).—ואמר הפיטן: יפת תאר עניתה לא ת ת ע מ ר לצערה (ר״א הזקן, אזהרות, מעש׳ ידי גאוני קדמוני ב, 69). כעפרות תבל חטאים עמרת ובאחיך בני אביך נ ת ע מ ר ת (ר׳ עזרא הבבלי, תוכ׳ ווסי, לה.).

ג.עמר[3], ממנו ג.עָמַר.

ג.״עָמַר, פ״י, או עִמֵּר, — בלשון השומרונים השכין, עשה שידור: ו ע מ ר ת י ואת התורה על פי מן היא תחת ידו בעת ע מ ר ת י יתה[4])

—הפעי, ״הֶעֱמִיר, יַעֲמִיר, כמו קל: ויבאו ו י ע מ י ר ו את בית הארון (REJ. 1902 Jan. 220).

״עֶמֶר[5], ש״ז,—כמו צמר: פי׳ מירטא דביני אטמא העמר שבין הירכות של בהמה (ר״ה, שבת מט.).

״עָמָר, ש״ז,—עֹבד בצמר: אני לבן אבי אבות כמו זייר כמו ע מ ר (עמנו׳, מחבר׳ ט).

עמש, ממנו עָמַשׁ.

עָמַשׂ, פ״י, — כמו עמס: הבונים בחומה והנשאים בסבל עֹמְשִׂים[6]) באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח (נחמ׳ ד יא).

---

[1]) [בערב׳ עַ׳מִרַ a), היה אויב, וכן בעבר׳ פרושו השתמש בפלוני בגסות ובאכזריות.] — [2]) [כך תרגם אונקל׳: לא תתגר. אבל בספרי פרש ר׳ יונתן לא תשתמש, ובמשנ׳ (סנה׳ יא א) אמרו: הגונב נפש מישראל אינו חיב עד שיכניסנו לרשותו ר׳ יהודה אומר עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו שנא׳ והתעמר בו ומכרו. תנא קמא פרש התעמר מן ג.עמר. ועי׳ פרוש ר׳ משה הדרשן לתורה ורש״י בדברים.] — [3]) [כך בארמ׳.]

[4]) [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

[5]) [מן הארמ׳ עֲמַר.] — [6]) [בשבע׳ ἐν ὅπλοις בנשק, ולפי זה מגיהים החדישים: חֲמֻשִׁים.]

---

a) غمر

עמת[1], ממנו עָמִית, *עָמַת, ואולי עֻמַּת.

עֻמַּת, מלת היחס, לְעֻמַּת, מִלְּעֻמַּת, לְעֻמָּתוֹ, לְעֻמָּתָם, לְעֻמּוֹת,—מלה להראות מעמד דבר כלפי דבר אחר, שהוא מכֻוָּן ממש נגדו, neben, entsprechend; tout près de, conforme à; close by, corresponding to: לְעֻמַּת המסגרת תהיין הטבעת (שמות כה כז). ונתת אתם (את שתי טבעות הזהב) על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לְעֻמַּת מחברתו (שם כח כז). ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לְעֻמַּת קלעי החצר (שם לח יח). האליה תמימה לְעֻמַּת העצה יסירנה (ויקר׳ ג ט). ושמעי הלך בצלע ההר לְעֻמָּתוֹ הלוך ויקלל (ש״ב יז יג). והאופנים ינשאו לְעֻמָּתָם כי רוח החיה באופנים (יחזק׳ א כ). — ובמשמ׳ נֶגֶד: הנה נתתי את פניך חזקים לְעֻמַּת פניהם ואת מצחך חזק לְעֻמַּת מצחם (שם ג ח). והרצפה אל כתף השערים לְעֻמַּת ארך השערים (שם מ יח). וגדר אשר לחוץ לְעֻמַּת הלשכות (שם מב ז). וארך לְעֻמּוֹת אחד החלקים מגבול ים (שם מה ז). והלוים לְעֻמַּת גבול הכהנים (שם מח יג). על גבול ימה לְעֻמַּת חלקים לנשיא (שם כח). ויפילו גורלות משמרת לְעֻמַּת בקטן כגדול מבין עם תלמיד (דהי״א כה ח). —וקול לְעֻמַּת קול: וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לְעֻמָּתָם וקול רעש גדול (יחזק׳ ג יג).—ומִלְּעֻמַּת דבר: וכתרת על שני העמודים גם ממעל מִלְּעֻמַּת הבטן אשר לעבר שבכה (מ״א ז כ). —כָּל עֻמַּת שֶׁ... כֵּן: .וגם זה רעה חולה כָּל־עֻמַּת[2] שבא כן ילך (קהל׳ ה יה)—ובמשנה: ונותן לה (לאשתו) חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וכו׳ ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר (כתוב׳ ה ח).—ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים (תפל׳ שחרית).—

ובסהמ״א: נתוספו האונות במניינם אם היתה האוזן היתירה בצד האונות או מלפני הריאה שהוא עומת הלב מותרת (למב״ם, שחיטה ח ד). נחבט על פני המים אם שט מלא קומתו ממטה למעלה לעומת המים אין חוששין לו (שם ט טז).—ואמר הפיטן: ברח שואף שוררי להמת שוכה והשיבנו מכל עמת בשמים תפיחנו כי אפס צמת (רקע״ג, אזהר׳, מעש׳ ידי גא׳ קדמונ׳ ב, 54). ואל עם אהבתו תשימון עומתו אבל הבין דתו ויערב בהלקחך (גנזי מכתי׳ ג, דוקס 206). איה נדיבות איתך שויתי נגדי ועומתי ולא עברתי מצות שפתיך ולא שכחתי (עמנו׳, מחברו׳ א).

עָמַת, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱמִית, עשה שיהיה עמית, חבר יחדו zugesellen; associer; to associate.—ואמר הפיטן: מהכימי פתי יעמיתו לו להנכו לאננו בחוקי עשור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה). וישב עם וקני גוי אחד אוגדי לולב אחד ומעמיתים בם אתרוג אחד (ר״א הקליר, כי אקח מועד, ב סכות). מתי להציר נעמית תועה ומתעה להעמית שובי שובי השולמית (אהבוק, יוצ׳ א פסח). בחרתני סגל להעמית שפר נהלתך עולמית (אויך, שם ב פסח). קרב מחסר כפרים ורצה לעבר בעבדת כשרים להתחבר ולהעמית קדוש ידים ורגלים מן הכיור פן במיתה חיתו יצבית (ר׳ יצחק, אדברה, אזהר׳ כ).—ואמר המשורר: לשון עברי העמית בלשון הארמית והכשיל גם המית נפשות ופגרים (תלמידי מנחם, תשו׳ על דינש, 98). והחזיק בתרמית ובין רעים הצמית ופירודו העמית לעומת הצרות (רסב״ג, ואומר אל האהה).—מן הזרע שנתתי לך וברכתיו באת בברית עם פלשתים זרע הארורים ולהעמית עמו (פענח רזא, ויקא יב).

—הפע׳, *הָעֳמַת, הועמת,—שהעמיתו אותו, נתחבר: נצלו מיד פתרוסים אשר אותם מעשים והועמתו היות ששים שונאיהם בים דורסים (אות זה החדש, יוצ׳ פרשי החדש).

—נפע׳, *נֶעֱמַת, נעשה עמית,—כמו הָפע׳: ראשי שבטיו (של כה״ג) הם נעמתו לו להשביעו בשם (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מעש׳ ידי גא׳). הם נעמתו לו כשבת אחים יחד להורהו סדר (שם). על כי תועים למר (אברהם) תעוב מסכה ומאס רהבי גויה ונעמתה לו יסכה (ר״א הקליר, אלים כהסעין, ב סכות).

—פע׳, *עִמֵּת, עשה שיהיה לְעֻמַּת פלוני, העמיד לפניו.

[1]) [הקדמונים שלנו הניחו שרש זה, אבל אין בדומה לו בלשונות האחיות. ולפיכך הניחו החדשים את השרש עמה, א. עמם, וסברים שעֻמַּת הוא נסמך של צורה עֻמָּה; וכך ציין גם המחבר במלונו הקטן. ועמית הוא שם נקבה במשקל דָּלִית, זָוִית, שמשמש לזכר. באשור׳ אֻמוּת, יחד. ובַרת מחבר עמת עם הערב׳ אַמַם[a]), אצל (Etymol. Stud. 15).]

[2]) [כמו כִּלְעֻמַּת; ואמר ריב״ג, וז״ל: עקרו לעמת והכף נוספת אלא שנכתב בשתי מלים, ע״כ.]

[a]) أمم

נגד׳: עמתו להראהו ולא הכיר מראהו עד באצבע הראהו אז בן וראהו (חצי כל מוזה, יול׳ סבת פרשי׳ המדש). עמתו ונגדו בשויון (ר״י הדסי, אשה״כ סעג).

״עֲנָאֵל, — שם מלאך: ונכתבת (המזוזת) בחמישי [בשבת]· בשעה רביעית במלאך ענאל הממונה על אותה שעה (רמ״י, קדוש הגה). והה׳ נוגה ונפשו ענאל (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, המלאכים והרקיעים ח). קפציאל על רקיע שבתאי צדקיאל על רקיע צדק סמאל על רקיע מאדים רפאל על רקיע חמה ענאל על רקיע נוגה וכו׳ (ר״י מפיקא, מנח׳ קנאו׳ 34). — ואמר המשורר: מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (רלב״ע, שמים מספרים). רוממות אל בפי גבריאל והשר ענאל ורפאל ומיכאל ראש השלישים (הוא, הלולים מהודך).

א·״ענב[1]), ממנו עֵנָב, ״עִנְבָה, ״עִנְבּוּת, ״עִנְבִּי, ״עִנְבָּל.

עֵנָב, שזו״כ, מ״ר עֲנָבִים, סמ׳ עִנְּבֵי, כנ׳ עֲנָבֵמוֹ, — א) הגרגרים, פרי הגפן שידרכום ויעשו מהם יין, Wein-traube; raisin; grape: כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה (ברא׳ מ י-יא). כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה (שם מט יא). את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר (ויקר׳ כה ה). וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). והימים ימי בכורי ענבים (שם יג כ). ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים (שם כג). כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן (דבר׳ כג כה). ודם ענב תשתה חמר (שם לב יד). כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק וכו׳ ויקו לעשות ענבים ויעש באשים (ישעי׳ ה א-ב). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה (ירמ׳ ח יג). ואהבי אשישי ענבים (הוש׳ ג א). כענבים במדבר מצאתי ישראל (שם ט י). הנה ימים באים נאם יי׳ ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו׳ ט יג). ואף יין ענבים ותאנים וכל משא ומביאים ירושלם ביום השבת (נחמ׳ יג טו). — ובהרחבה כל פרי שדומה קצת לענבים, גרגרי גפן סדום: כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי רוש אשכלת מררת למו (דבר׳ לב לב) — ואמר בן סירא: חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (ב״ס גני׳ לט כו). — ובתו״מ: הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות (ר׳ יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, אבו׳ ד כ). ענבים המבוקעות מן העבט נפלו לאויר התנור טהור טמא (תוספת׳ טהר׳ ג ב). אימתי מתקדשת משתשליש וכו׳ וענבים משיעשו כפול הלבן (ירוש׳ כלא׳ ז ה). חרובין שילשולן הוא חנטן וכל השחורין בגון עינבי הדס ועינבי סנה משינקידו (ר׳ מיכאל בר פפא, שם מעשר׳ א ג). עינבי בציר שנתערבו עם עינבי עוללות וכו׳ (שם חלה ג ז). קונם תאינה שאיני טועמה ועוד ענב וכו׳ אחר הנדר (ר׳ ישמעאל, שם נדר׳ יא ו). הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות (ברכ׳ נו:). פרכילין וכהן ענבים קשין וכו׳ אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ׳ יג:). אכלה סמדר ר׳ יהושע אומר רואין אותן כאלו ענבים עומדות ליבצר (ב״ק נט.). ומודה רב אשי בעינבי דכרום ובשדה שלקתה בעומריה (ב״מ קו:). זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית (ר׳ יהושע בן לוי, סנה׳ לט.). אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים (מד״ר במד׳ טז). — ובסהמ״א: והגפן מעשה אמן היה וכו׳ וענביה וחרצניה וזגיה אבני יקרה (יוסיפון סו). אבן עשויה בעיגולין לסחוט עליה זיתים או ענבים (הערוך ערך יס). דאפי׳ פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רימון טעונה ברכה לפניה ולאחריה (תוספ׳ סוכ׳ כו:). — ״ענבי הדס, הסנה: נפרצו עליו (של הדס) או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (סוכ׳ ג ב). ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח׳ מט.). — ״ענב השועל: וממה שילקח בטעות המין הנפרד מענב השועל וזה שרבים מן הרופאים צוו וכו׳ (שם טוב טורטוסי בשם הרמב״ם, ספר השמות). — ב) ״בהשאלה, מרסה בעפעף העין בצורת ענב[1]): הרי בעיניו דק תבלול חלזון נחש ועינב[2]) (בכור׳ ו ב). איזה הוא רוק שצף על גבי העין וכו׳ נחש

---

[1]) משתף לרב לשונ׳ השמיות, בערב׳ ענב a).

a) عنب

---

[1]) [כמו ביונ׳ σταφύλωμα מן σταφύλη, ענב. וכן בארמ׳ עינבתא (ע״ז כה.).]

[2]) [כך הגרסה במשניות ובפירוש רגמ״ה ובערוך. ובמדב״מ: בעיניו. ובגמר׳: עצב.]

כמשמעו עינב[1]) כמשמעו (תוספת׳ שם ד ג). דק זה הדוק חלזון נחש עינב[2]) מנין תלמוד לומר או דק (ספרא, אמור ג).—ועי׳ גֶּפֶן, כֶּרֶם, יַיִן, בֹּסֶר, עֲבִיט.

ב. **עָנַב**[3])׳ ממנו *עָנַב, *עֲנִיבָה.

***עָנַב**, פ״י,—עשה עניבה, קשר על ידי לולאה, binden mittelst einer Schleife; attacher avec une ganse; to tie with a loop: חבל דלי שניפסק אין קושרין אותו אלא עונבין אותו (תוספת׳ שבת יב טז). נימא בינור שנפסקה וכו׳ משלשל מלמעלה ועונב מלמטה (שם עירוב׳ יא יט). חבל דלי שנפסק לא יהא קושרו אלא עונבו ור׳ יהודה אומר כורך עליו פונדא או פסקיא ובלבד שלא יענבנו (שבת קיג.). וכמה שיעור גרדומין וכו׳ כדי לענבן (מנח׳ לח:).—וביני׳ פעו׳: בית הלגינין ובית הכוסות התפור טמא קשור וענוב טהור (תוספת׳ כלים ב״מ ה ו). אמר להם (משה לישראל) הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן (מכי׳ בחדש ג).—ובסהמ״א: והם התירו בחבל דלי שנפסק לענב ופרקנו (גאוניקה ב, 12).—ואמר המליץ: אפדתי דברותי בתוך כל דבור כמה מצות לענוב (רסע״ג, אנכי אש אוכלה, אזהר׳, קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני׳ ב, 50). צודי נפשות לענוב עמלם מידם לקנוב עמם לא תגנוב (אלהים בהנחילך, יוצ׳ ב שבועי׳, מחז׳ איטל׳ א, קנה). קשורות משולבות אחוזות וענובות ברשפי שלהבות (ר״ת, ספי היסר, סו״ת כו).—פעו׳, *עֻנַּב,—כמו קל: ידיו ורגליו קשר וענבה[4]) פן בפרכום יפסל לעולת חובה (אהבת עזוז, סליחי׳ ה׳ ע״ת).

***עֲנָבָה**, ש״נ, מ״ר עֲנָבוֹת,—א) כמו עֵנָב א): אכל חצי זית חרצנים וזגין מענבה אחת וכו׳ אכל כזית חרצנים וזגין משתי ענבות וכו׳ (ירוש׳ נזיר ו ג). ואין לך כל ענבה וענבה[5]) שאין בה שלשים גרבי יין (כתוב׳ קיא:).—ב) *בהרחבה, גרגר של שעורים או עדשים: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה אין בה סאתים אבל היא ראויה לעשות סאתים אפילו היא של טופח רואין אותה כאלו היא

1) [כך הגרסה בדפוס ובהוצא׳ צוק״מ: אינב.]

2) [כך הגרסה בראב״ד, ובפנים: עיניו.]

3) [רק בעבר׳, אולי הוא אחד עם א.ענב, ע״ש שענפי הגפן מסתבכים בלולאות.]

4) [בדפו׳ מנקד ועִנְּבָהּ, ואולי צריך לנקד וְעִנְּבָהּ, קל.]

5) [במדר׳ תנאים (הוספן לב יד) הגרסה: עניבה.]

ענבה[1]) של שעורים (פאה ו ז). עדשין היו אלא שהיתה ענבה שלהן יפה כשל שעורין (ר׳ יעקב דכפר חנן, ירוש׳ סוה׳ ב ה).—ג) *ענבה שבעין, כמו עֵנָב ב): עינב שיש בעינו כענבה שמנומר עינו כנחש (רגמ״ה, בכור׳ לח:). בפרק על אלו מומין חלזון נחש וענב פי׳ שיש בעינו כענבה (הערוך ערך ענב). בליטת הענבות הוא ד׳ מינים הא׳ שתהי׳ הבליטה מעט והב׳ תהיה הבליטה יותר ותקרא ענבה (כהן פלקירא, לרי הגוף ג, חליי העין, כ״י בריטי׳ מוזי׳). צריך שיראה וכו׳ רביע קשת הענבה של גלגל העין (יס״ר מקנדיה, אילם, 78).

***עֲנָבוֹת**, ש״נ,—כמו עֲנָבָה ב): כתוב אחד אומר עדשים וכתוב אחד אומר שעורים ר׳ יעקב אומר עדשים היו אלא שהיתה ענבותן[2]) דומה לשעורין (מד״ר רות ד).

***עִנְבִּי**, ת״ז, נקי עִנְבִּית, עִנְבִּיִּית,—של הענב, דומה לענב, גון עִנְבִּי: גוואנין בין זעפראני ובין אלגבאר כמהי וכבין אלשרבי גפני ענבי ובין זעפראני ובין הייני ובין האדום והשחור הומרו מוטב וקייומי לטומאה כלם (ר״י ברללוני, פי׳ ספ׳ יצירה, 230).—אחת המחצות שבעין: שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרות הרואה עד שישיג מה שישיג (ר״ס א״ח, מו״נ ג כה).—וכן הכתנת הענביית שהעין אמנם ברא ממנה הכתונת הענביית לראות (פרקי משה לרמב״ם, כה). ועי׳ כתנת—וס״נ: ויש בעין שבעה מחיצות ושלש ליחות השבע מחיצות הם אלו הרשת והשליא וכו׳ והענבית והקרנית וכו׳ (ר״מ אלדבי, ש״א ד, מח:). והמחיצה השלישית היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירה אלא שהיא נצבעת בעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (שם מט.) כענביית המקיף על האויר הנח שישמע הקול בגליותו (קאנון ג ד ג).

***עִנְבָּל**[3])׳ עינבל, עִנְבּוֹל, ש״ז, מ״ר עִנְבָּלִים, ענבולים,— לשון של הזוג, כעין קנה של מתכת עם

1) [כך הגרסה בירוש׳ ובדב״מ. וס״א: ענוה, עניה.] — 2) [ואולי צריך לגרוס: ענבתן.]

3) [לדעת ר״ב מוספיא ואחרים הוא מן היונ׳ ἔμβολον, דבר הנתן תוך דבר אחר. אבל יותר נראה שהוא נגזור מן עֵנָב ע״ש צורתו בהוספת הסיום הזערי ל, כמו קרסול, רבצל; עי׳ יסטר׳, פרינקל (Aram. Fremdw. 96).]

ראש עבה שמקשקש בזוג ומצלצל, Klöppel einer Glocke; battant de cloche; clapper of a bell: החרצנים אלו החיצונים הזגים אלו הפנימים ד"ר יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה התיצון זוג והפנימי ע נ ב ל (נזיר ו ב). הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' ו ה ע נ ב ל והצנורה ומסמר המחבר את כלן (כלים יד ד). הזוג וה ע נ ב ל חבור (פרה יב ח). העושה זגין למכתשת ולעריסה וכו יש להם עינבל טמאין אין להם עינבל שהורין ניטלו עינבליהן עדיין טומאתן עליהם (שבת נח:).— ובסהמ"א: וכשתברח אשה נכשלת בשלשלת ומתנודדת ונוקש הענבול בזוג ואווז וכלב צועקין ומתנערות המשמרות (הערוך ערך שלשל). ופעמוני זהב וזגין עם ע נ ב ל י ן שבתוכם (רש"י, שמות כח לג). זוג העשוי לאדם וכו' ה"ז תכשיט ומקבל טומאה אע"פ שאין לו ע נ ב ו ל (רמב"ם, כלים ח ח). ומביא שנים ושבעים זוגים ובהם שנים ושבעים ע נ ב ו ל י ם הכל זהב (הוח, כלי המקדש ט ד).

א·ענג[1], ממנו עֹנֶג, עָנֹג, א·עָנַג, *ענוג, הִעֲנוּג.

עֹנֶג, ס"ז, — רגש של טוב בלי גבול בגוף וברוח, הנאה ועדנה Wonne, Vergnügen; délice, plaisance; delight, pleasure: וענה איים באלמנותיו ותנים בהיכלי עֹנֶג (ישעי' יג כב). וקראת לשבת עֹנֶג לקדוש יי' מכבד (שם נח יג). — ובתלמו': ע ו נ ג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת ע ו נ ג הוי אומר זה עונג שבת (ר' יהודה בשם רב, שבת קיח:).—ובספ' יצירה: אין בטובה למעלה מ ע נ ג ואין ברעה למטה מנגע (ספ' יצירה ב ד).—ובסהמ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת וכו' לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת (חובֹ' הלב' א, כוין 75). ושבת יש בה מצות ע ו נ ג ולא הותרה תענית בה אלא לחלום (שם א ב, 44). כשתקיש בין מנוחות האדם ו ע ו נ ג ו בעת מנוחתו עם מה שיקרהו וכו' (ר"ש א"ת, מו"נ ג יב). — ואמר המשורר: לבד אני מכובד יום עונג לעמי ובין אל ובין בניו אני האות בעצמי (ראב"ע, בין שבת ומועד). שירה ראשונה אדם התקינה ב ע ו נ ג מתוקנה ולעתיד לכוננה (גנזי שכטי' ג, דודסון 128).—ומ"ר *ענגים, עונגים: והעונגים הזרים יפעלו אשר העצבים המיוחדים (ספר המדות לאריסטו ב ו ח).

עָנֹג, ת"ז, נק' עֲנֻגָּה—רגיל בחיי עֹנֶג, üppig, verzärtelt; luxurieux, délicat; luxurious; dainty: האיש הרך בך והֶעָנֹג מאד וכו' הרכה בך והעֲנֻגָּה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (דברי' כח נד-נו). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל וכו' כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וַעֲנֻגָּה (ישעי' מז א).—ובמדר': ויודע אתה שבתי רכה ו ע נ ו ג ה ורות רעה אינה יכולה לסבול (פסיק' רבת', מתן תורה). — ובסהמ"א: מי שהיה ע נ ו ג ועשיר והרי כל ימיו כשבת צריך לשנות מאכל שבת ממאכל החול (רמב"ם, שבת ל ח).—ואמר המשורר: עליהם מלכה ע נ ו ג ה ורכה פניה כשמש בצאתו וכירח בתומתו (ראב"ע, חי בן מקיץ, 142). שחורה סקורה אני בתוכחת בי זרק ע נ ו ג ה ונאוה בנחמות לי פירק (גנזי שכטי' ג, דודסון 60).

א·עָנַג, קל לא נמצא.

—פעי', עֻנַּג, מְעֻנָּגָה, אדם מְעֻנָּג,—רגיל בְּעֹנֶג, כמו עָנֹג, בנחץ הפעלה: הנוה והַמְּעֻנָּגָה דמיתי בת ציון (ירמ' ו ב).—ובסהמ"א: ויתנהו בסוגר בחחים בחיים כתיב חי שלשלוהו אלא שהיה מ ע ו נ ג ומת בידם (ערוך ערך חח). משהגדלת השמחה לישראל ובא יום מנוחה ושמחתי לאחר שאני שבע ומ ע ו נ ג ומפונק אינני שוכחך (רש"י, סדור תקיג). ומיהו אנשים מ ע ו נ ג י ם הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ודאי להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון (תוספ' ברכ' נג:). ולאנשים מ ע ו נ ג י ם לבד שהקפידו ליטל (הידים) ודאי מעכב (ראב"ד, האשכל א, נט"י וסעודה).—ואמר הפיטן: מ ע נ ג ה ורכה צלחה למלוכה ומעניתה ארכה זה כמה שנים וימים (אבן הראשה, סליחי' עשרה בטבת, סדר רע"ג ב, ריג.). הנוה והמ ע ו נ ג ה בתשוקות דליותיך נטועות שורק ומעוזקות (גנזי שכטי' ג, דודסון 85). — ואמר המשורר: כבודה כבת מלך עדינה מ ע נ ג ה ריח כריח מקטר מר ובשרפה (רשב"ג, מי זאת).

—התפעי', הִתְעַנֵּג, הִתְעַנְּגוּ, הִתְעַנַּגְתֶּם, הִתְעַ֫נֵּג, תִּתְעַנֵּג, יִתְעַנָּג, תִּתְעַנַּג, תִּתְעַנְּגוּ,—הִתְעַנֵּג האדם, התרגל בעֹנג, מצא עֹנֶג בהדבר, היה לו הדבר לעֹנֶג, לנחת רוח גדול: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מֵהִתְעַנֵּג ומרך (דברי' כח נו). — וְהִתְעַנֵּג על, sich ergötzen; se délecter; to take delight: שמעו שמוע אלי ואכלו טוב וְתִתְעַנַּג בדשן נפשכם (ישעי'

[1] [כך בארמ' היהודית, ובערב' ע'נג' a), עגב.]

a) غنج

כמ ב). אז תִּתְעַנַּג על יי' והרכבתיך על במותי ארץ (שם נח יד). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו וְהִתְעַנַּגְתֶּם מזיז כבודה (שם סו יא). בטח ביי' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה וְהִתְעַנַּג על יי' ויתן לך משאלת לבך (תהל' לז ג-ד). כי אז על שדי תִּתְעַנָּג ותשא אל אלוה פניך (איוב כב כו). כי מה תקות חנף וכו' אם על שדי יִתְעַנָּג יקרא אלוה בכל עת (שם כז ח-י). — ובמדר': עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו אלא יתעדן ויתענג בני כשלשה חדשים במאכל ובמשתה (מד"ר שה"ש, הביאני אל בית היין). כל שהוא מתענג בשבת שואל והקב"ה נותן לו משאלותיו (ר' יהושע דסכנים בשם ר' לוי, פסיק' רבתי' כג). — ובמשמ' התנהג כְּעָנֹג, כמפנק: בא וראה היאך הצדיקים מתענגים וכו' והם מתענגי' ואומרי' כי אי אפשר לישן במטה הזאת (ר' שבתאי, מדר' תהל' קמט ה, בובר). — ובסהמ"א: והוא (אברהם) מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך והיה (רלב"ע, שמות ז ח). וזכרו כי עשיר היה מהמתענגים המבלים ימיהם בטוב ואוכלים ושותים וחוגגים (רס"ע פלקירא, המבקש כ).

—פעי, *עִנֵּג,—עשה שיהיה עָנֹג, שיתענגו בו: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים (ר' יוחנן משום ר' יוסי, שבת קיח.). כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו' במה מענגו וכו' (ר' יהודה בשם רב, שם קיח:). עתיד הקב"ה לענגם בגן עדן ולקטר לפניהם מכל הבשמים (מד"ר במדבי יג). — עִנֵּג את השער, עשה שיהיה רך ועָנֹג: תלתן של תרומה שחיפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי' לחוף אחריה אבל מענגת[1]) שערה בשערה (תוספת' תרומו' י). — ואמר הפיטן: ובצדק הגה ערך כי תשא ענגנו בנפש אל רם ונשא (לר ישר, מוסף שבת שקלים). ענג אומנים בטוב מעדנים ותאריך שנים לפני אלהים זרה שופכי דם ואל תהי בסודם כי האדם בצלם אלהים (רשב"ג, אמון יום זה, אזהר', כט.).

—הפעי, *הֶעֱנִיג, — כמו פִּעֵ': מכל עיוני האדם עיון החכמה הוא יותר שלם ונעלה ומועיל ומעניג (הגמון יוסף כיאכתים, קילור תומי אקינא, א ב, הקדמ', ביה"ס דומיניק' ירושלים).

ב.ענג, ממנו ב.עָנַג.

[1]) [ס"א: מעגלת, מעגנת, ועי' עגל פע'.]

ב.עָנַג[1]), קל לא נמצא.

—התפעי, הִתְעַנֵּג, תִּתְעַנְּגוּ,—הִתְעַנֵּג על פלוני, לעג עליו התקלס בו וכדומ', sich lustig machen; se jouer de; to make sport of: ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה על מי תִּתְעַנָּגוּ[2]) על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר (ישעי' נז ג-ד).

ענד, ממנו עָנַד, *עִנּוּד, *עֲנִידָה.

עָנַד, פ"י, עֲנָדֵם, אֶעֶנְדֶנּוּ,—עָנַד התכשיט על הצואר, העטרה על הראש וכדו', קָשר וחבש אותו, umbinden; attacher; to bind around: קשרם על לבך תמיד עָנְדֵם על גרגרתיך (משלי ו כא). אם לא על שכמי אשאנו אֶעֶנְדֶנּוּ עטרות לו (איוב לא לו). — ואמר הפיטן: עזרינו נותן כוח ליעף ענדינו אזר וזריח ושואף (Kahle, Masor. d. West., ח). — ואמר המשורר: ומדותי בחכמתו אשר הוא לא מדדהו ולי הון רב והוד מלכות ושם צדק ענדהו (ר"ש הנגיד, אהוב כפשי). ענדוך ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ענודות (ר"י הלוי, הפשע הזמן). לבדוק בהודך עטרות ענדתני וברצון עבדיך עד כה פקדתני (רלב"ע, אה הפלי מלא). אי שהרן החן אשר על לויותיהם ואי קשר יקר ענדו איה כלי מראה ואי בר נשקו בם רפדו שרים והתפרדו (יעקב בן אלעזר, לא אהמהה על רלאים). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו ועל לבי בעט ברזל חקקתיו לבל יוכל אמר דמעי מחקתיו (ר"י זבארה, שעשועי', הקדי', דודסון 2) — וביני' פעו': לבשה רוח אז יהודה לבו מלאו גבורה ענודה לחש ויקנא קנאה כבדה (ר' יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). סלסולם וצלצולם ענות שירות נקצבים ענודי חן ולוית חן שמחים ולא נעצבים (ארוגי עוז, יוצ' שבת א אחה"פ). היא לראשך חן ועטרת ענודים וסלסלה ותרוממך ותושיבך בין נגידים (ר' אליעזר ברבי נתן אילת אהבים, Monatsschr. 1895, 34). בשכם חשו עצמות עלי עין ענודים בחמשה מיני ויין (גנזי שכטי ג, דודסון 103). ידבר בה ולא יבוש לעולם במלכי גיא אשר לו הענודה (דה"י יהודי מלכים וא"י ב, מן 85). שמו משה והוא רופא ומשה לחולים מכאב חלים

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) הקדמוני' פרשו גם פעל זה כמשמ' התענג של הפעל הקודם.

חרדים נשיאות עם צניעות בו ועל גרגרותיו הזמן שמם ע נ ו ד י ם (ר"מ דרעי הקרלאי, לקו"ק נג.). קל ותמר תבין משירת האזינו ה ע נ ו ד ה (רבנו יפת הלוי, שם, נספחים 21). מעשה כל מצוה עם כל התורה המתייחסת אליה ע נ ו ד י ם זה בזה (ר"מ אלשיך, משלי ו כא).

—פעי, °עִנֵּד,—כמו קל: הבינני סודי סתרים ע נ ד נ י [1]) שלוש בתרים (משולם בר' קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). סמכם בשם יחודך ע נ ד ם [1]) במאודך (אהה מלא, יוצ' שבת זכור). כבדני משוטט בעין רבבותיו ע נ ד ו נ י [1]) זין כוון לב ועין הביאני אל בית היין (שבתי הקטן, אנעים חדושי שירים, יוצ' א פסח, מחז' איטלי א, קג:).

—הפעי, °הֶעֱנִיד,—כמו קל: קמים כאפר פור קדושים ה ע נ ד בנזר רבדם בשלוש זר (אמור וקדס, יוצ' שבת הפסקה א). ו י ע נ י ד ו ן ויעידון ויגידון אמתך אין קדוש כיי' כי אין בלתך (אדוני עוז, יוצ' שבת א אחה"פ). שלחו יד בתורת משה איש האלקים ו ה ע נ ד ו ה עטרות להם (ר"י אברבנאל, פי' יהוש' י, עיון ג).

עָנָה, ממנו א.עָנָה, יַעַן, א.מַעַן, ב.מַעַן, ג.°מַעַן, מַעֲנֶה.

א.**עָנָה,** פ"י, עָנָנִי, עָנְךָ, עָנָהוּ, עָנָם, עָנְתָה, עָנִית, עֲנִיתָנִי, עֲנִיתֶם, עָנִיתִי, עֲנִיתִיךָ, עָנוּ, עֲנִיתֶם, עֹנֶה, עוֹ־עֹנֵהוּ, עֹנִים, עֲנוֹת, עֲנֵה, עֲנֵנִי, עֲנֵנוּ, עֲנוּ, עֱנוּ, אענה, אֶעֱנֶה, וָאַעַן, אֶעֶנְךָּ־נֶּךָּ, אעֲנֵהוּ, אֶעֱנֵנּוּ, אענם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעֲנֵנִי, תַּעֲנֵנוּ, תַּעֲנֶנּוּ, תַּעֲנֵם, יַעֲנֶה, יַעַן, יַעֲנֵנִי, יַעֲנֵנוּ, יַעַנְךָ, יַעֲנֵהוּ, יַעֲנֶנּוּ, יַעֲנֵם, תַּעֲנֶה, תַּעַן, תַּעַנְךָ, תַּעֲנוּ, תַּעֲנֵהוּ, יַעֲנוּ, יַעֲנֻוכָה, תַּעֲנֶנָּה, תַּעֲנֶינָה, — ענה לפלוני על שאלתו אמר לו דברים להודיע לו מה ששאל לדעתו וכדומ', antworten ; repondre ; to answer; reply : ויאמר יוסף וכו' ולא יכלו אחיו לַעֲנוֹת אתו (ברא' מה ג). חכמות שרותיה תַּעֲנֶנָּה אף היא תשיב אמריה לה (שפט' ה כט). ויעל (גדעון) משם פנואל וידבר אליהם כזאת וַיַּעֲנוּ אתו אנשי פנואל כאשר עָנוּ אנשי סכות (שם ח ח). ויאמר אליה קומי ונלכה ואין עֹנֶה (שם יט כח). ואין עֹנֵהוּ מכל העם (ש"א יד לט). ולא עָנוּ העם אתו (את אליהו) דבר (מ"א יח כא). תחנונים ידבר רש ועשיר יַעֲנֶה עזות (משלי יח כג). אל תַּעַן כסיל כאולתו פן תשוה לו גם אתה (שם כו ד).—ואמר בן סירא: אם יש אתך ע נ ה רעך ואם אין ידך על פיך (ב"ס גני' ה יב). ככחך ע נ ה רעך ועם חכמים הסתייד (שם ט יד).—ועל ברכה וקריאה: כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תַעֲנֶנּוּ (מ"ב ד כט). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח תכרעו יען קראתי ולא עֲנִיתֶם דברתי ולא שמעתם (ישע' סה יב). אשר אם צדקתי לא אענה (איוב ט טו). פתחתי אני לדודי וכו' בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא עָנָנִי (שה"ש ה ו).—ושלום: אלהים יַעֲנֶה את שלום פרעה (ברא' מא יז). כי תקרב אל עיר להלחם עליה וכו' והיה אם שלום תַּעַנְךָ ופתחה לך וכו' (דבר' כ י-יא).—ובפרט עם אמר: וַיַּעַן אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני וכו' (ברא' יח כז). וַיַּעַן עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר (שם כג י). וַיַּעַן יצחק אביו ויאמר אליו (שם כז לט). וַיַּעַן משה ויאמר והן לא יאמינו לי (שמות ד א). וַיַּעֲנוּ בני גד ובני ראובן לאמר (במד' לב לא). וַיַּעֲנוּ את יהושע לאמר (יהוש' א טז). ויסף הנער לַעֲנוֹת את שאול ויאמר (ש"א ט ח).—ועם דִּבֵּר: וַיַּעֲנוּ בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו (ברא' לד יג). וַיַּעֲנוּ בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל (יהוש' כב כא). וַיַּעֲנֶה אליהו וידבר אל שר החמשים (מ"ב א י).—עָנָה על בקשה: אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וַעֲנִיתָם ודברת אליהם דברים טובים (מ"א יב ז).—וענה אלהים על תפלה: ויזעק שמואל אל יי' בעד ישראל וַיַּעֲנֵהוּ יי' (שם ז ט). בהעצר שמים וכו' והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תַעֲנֵם (מ"א ח לה). ויקראו (נביאי הבעל) בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עֲנֵנוּ ואין קול ואין עֹנֶה (שם יח כו). ויגש אליהו הנביא ויאמר וכו' עֲנֵנִי יי' וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים (שם לו-לז). חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו עָנָךְ (ישע' ל יט). והיה ביום ההוא אֶעֱנֶה נאם יי' אֶעֱנֶה את השמים והם יַעֲנוּ את הארץ והארץ תַּעֲנֶה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר והם יַעֲנוּ את יזרעאל (הוש' ב כג-כד). קולי אל יי' אקרא וַיַּעֲנֵנִי מהר קדשו סלה (תהל' ג ה). בקראי עֲנֵנִי אלהי צדקי בצר הרחבת לי (שם ד ב).—ואמר בן סירא: ו י ע נ ה ו אל עליון באבני ב[רד וא] [גבי]ש (ב"ס גני' מו ה). — ובתלמו': פעם אחת היינו יושבין לפני ר' טרפון ובאה יבמה לחלוץ ואמר לנו ענו כולכם חלוץ הנעל (ר' יהודה, יבמ' קא:). עתניאל ש ע נ א ו אל (תמור' טז.). — ובפסה"א: הנה

[1]) [בדפו' מנקד כמו פע', ואולי צריך לנקד כמו קל].

תמיד לענות תשובות מוכנות (תלמידי מנחם, תשו' על דונש, סטרן 23).—ואמר המשורר: מענות אלם אונך תעלם ויכלם כל מבקש יי' (רחב"ע, אל אל אקרא).—ענה בקול, באש: ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות יט יט). והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים (מ"א יח כד).—וענה בלא להמתין לשאלה, התחיל בדבור: וענו ואמרו (זקני העיר) ידינו לא שפכה את הדם הזה (דברי כא ז). וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (שם כז יד). ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את הארץ ליש ויאמרו אל אחיהם וכו' (שפטי יח יד). ושמואל ראה את שאול ויי' ענהו הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצר בעמי (ש"א ט יז). ויען וידבר אליו איש האלהים (מ"ב א יא). — וענה על טענות בוכוח וכדו': אם יחפץ לריב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איוב ט ג). אלוה לא ישיב אפו וכו' אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו (שם יד-יח). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח עונה אמריו מכם (שם לב יב). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (שם לג יג). — ובהשאלה, ענה הכסף: לשחוק עשים לחם ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל (קהל' י יט).—*וענה על שיר, על הלל, עי' ד.ענה: אז ישיר משה וגו' לקטן שהוא מקרא את ההלל בבית הספר והן עונין אחריו על כל דבר ודבר משה אמר אשירה והן עונין אחריו אשירה וכו' (ר' עקיבה, ירוש' סוט' ה ו). הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה מכאן שמצוה לענות הללויה וכו' הוא אומר הודו לה' וכו' מכאן שמצוה לענות ראשי פרקים (סוכ' לח:).—*וענה אמן על ברכה: אם בירכך גוי ענה אחריו אמן (ר' תנחומה, ירוש' סוכ' ג יב). אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה (ברכ' מז.).—ב) ענה ב־, העיד עדות בפלוני: וענתה בי צדקתי ביום מחר (בראש' ל לג). —ובפרט נגד פלוני: לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ יו). ועד אחד לא יענה בנפש למות (במד' לה ל). כי יקום עד חמס באיש לענות בו סרה (דבר' יט יו). וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם לא כא). הנני ענו בי נגד יי' ונגד משיחו (ש"א יב ג). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי' (ש"ב א יו). הכרת פניהם ענתה בם (ישעי ג ט). למה תקראנה לי נעמי ויי' ענה בי ושדי הרע לי (רות א כא).—ובסהמ"א: אחנן ויקשה לאהב וישנא ואען אמת בו ושוא יענה בו (רמב"ע, בשם הנגיד, מחלכרה 129). – ג) במשמ' שב אל דבר, מוסב, מכון אל דבר [1]), sich beziehen, entsprechen; s'adresser à, se rapporter, s'accorder; to refer, apply, correspond: ומאי וטהר טהר היום כלומר פנה היום והוא יציאת הכוכבים ועונה וטהר ליום וכו' ומאי וטהר טהר גברא ועונה וטהר לגברא ועדיין לא פנה היום (הערוך ערך אר). ושכח לפרש מה הוא ופניו מפני צפונה וכו' אך [2]) ופניו עונה לבירים (ר"י קמחי, ספר הגלוי 126). עוד יש מזה החלק דברי הנהגת אנושיות שינהג בהם האדם עם בני ביתו ועם שאר אנשים ומצאו על זה פסוקים צחים כעונים ומסכימים על אלה הדברים וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפש, כה:). והושיבו פסוקים עליהם כאלו יענו על כך ואעפ"י שאינם עונים על כך ואינם מכוונים לכך (שם כו.). ותנאי המחאה עונה על הערעור ותנאי הכפייה הוא תנאי שני בלתי עונה על הערעור (ריב"ש, שו"ת רכ). מה שכתוב בשער השכירות וקנינו משמעון על כל הכתוב לעיל אינו עונה על פרעון דמי השכירות (שם שיג). מכלל שמלת מחרת עונה תמיד על זמן היות השמש על הארץ (ר"א הקרחי, ספר ג"ע, חג השבועות ד, כה:). ואם כן נראה שזה המאמר אינו עונה לעשות הסכה (שם, חג הסכות א, סה:). שמלת העצה אינו עונה סוף חוליות השדרה וכו' ואיך אפשר להיות עונה למה שהוא נטוי (שם, ענין שחיטה כב, לא:). והנה הראשון עונה לתשיעי ולשמיני מהקצרים והב' עונה לעשירי וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ד"ה ואחרי שידענו). ובסדר המשקל הזה שמו מגמתם אל ערכי הנגון כי יש נגון ערוך שיענה הראשון עם הג' ויענה הב' עם הד' שוים בארך משיכת הניגון או בקצורו וכו' והנה מיסדי אלה השירים שמו מגמתם כל א' מהם לשקל האותות העונות באחת בערך הניגון שלהם (לפנת פענח, עי' שירי).—ובמשמ' כלומר, רצה לומר [3]): כי אין על השחיטה מג' הפנים האלה אחד בהם יענה כי לא בא צווי לא על דבר חדש וכו' (מנחם גילני הגולה, לקו"ק, נספחי 59).

---

1) [עי' אוצ' הגא' כ"א ח"ב, לוין 2, הערה ו.]
2) [בדפו': א ף.]
3) [מן הערב'.]

—נפע', נעניתי, נענה, אענה, יענה.—א) שענו אותו על קריאתו, על צעקתו: אטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא יג). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז).—ונענה הדבר: הרב[1]) דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (שם יא ב). — ובתו"מ, נענה על תפלה: עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור (תעני' א ו). גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה (ר' אלעזר, ברכ' לב:). זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה מפני מה זה נענה וזה לא נענה זה התפלל תפלה שלימה נענה וזה לא התפלל תפלה שלימה לא נענה (ר' מאיר, ר"ה יח.). כיון שאמר (דוד) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט.). ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה (ר' אמי, תעני' ח.). ג' הם שנענו במענת פיהם אליעזר עבדו של אברהם ומשה ושלמה (רשב"י, מד"ר ברא' ס).—ובפתח"א: ואנכרו קולי הענותו ממרום ואלאמה דאימא תדעי משמי מרום תענינו[2]) (רסע"ג, ספ' הגלוי בהגוף הערבי קטז).—התפלה הנענית: כי התפלה הנענית אינה כי אם לקהל או בקהל (ר"י הלוי, הכוזרי ג יז). ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים (שם יט).—ב) כמו קל: אני יי' נעניתי[3]) לו בה ברב גלוליו (יחזק' יד ד). כי איש איש מבית ישראל וכו' ובא אל הנביא לדרש לו בי אני יי' נענה לו בי (שם ז).—ורגיל בתו"מ: נענה אותו תינוק ואמ' וכו' (תוספת' הורי' ב ו). נענה פנחס באותה שעה ואמר אין אדם כאן שיהרג ויהרג (ספרי במד' קלא). וכבר היה ר"א חולה וכו' נענה ר' טרפון ואמר רבי חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה (שם דבר' לב). וכבר היה ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' עקיבא מסובים בבית ערוד נשאלו מי גדול תלמוד גדול או מעשה נענו כולם ואמרו תלמוד גדול (שם מא). נענה ר' אלעזר ואמר ומה מילה וכו' (יומא פה:). נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגי' יד:). נענה ר' טרפון ואמר וכו' נענה ר' יהושע ואמר וכו' נענה ר"א בן עזריה ואמר וכו' (סנה' קא.).

—הפע', הֳעֲנָה, רק בינ' מַעֲנֶה,—כמו קל: כי האלהים מַעֲנֵהוּ[1]) בשמחת לבו (קהל' ה יט).—ומקו' *לְהַעֲן, ואמר הפיטן: אשאלה בעדם מען גבורות טל להען טל אב הבטח לשען יתן להמתיק לען (ר"א הקליר, אליס כהסעין, תפל' טל).

ב.**עָנָה**, ממנו ב.ענה, ענו, *עָנִי, ענוה, *ענוי, ענות, *ענותן, *ענותנות, עני, *עני, עֹנִי, עניה, *עניות, תענית.

ב.**עָנָה**, עניתי, אענה, יענה, יענו.—א) ענה מן פלוני, נכנע, כמו נפע', gedrückt, demütig sein; être soumis, affligé; to be lowly, afflicted: כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה (ישעי' לא ד).—ובמשמ' היה שפל, סבל ענות: על כן נסעו כמו צאן יענו[2]) כי אין רעה (זכרי' י ב). האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד (תהל' קטז י). טרם אענה אני שגג ועתה אמרתך שמרתי (שם קיט סז).—ב) פי', עשה שיהיה ענו, שפל: כחרב בציון שאון זרים תכניע חרב בצל עב זמיר עריצים יענה[2]) (ישעי' כה ה).

—נפע', לענות, נענה, נעניתי,—א) נענה מפני פלוני, נכנע: כה אמר יי' אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני (שמות י ג).—ב) נפש נענה, אדם שלא אכל: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע (ישעי' נח י).—ג) ובכלל שמענים אותו בצער, ביסורים: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יפתח פיו (שם נג ז). נעניתי עד מאד יי' חיני כדברך (תהל' קיט קז).—ובמדר': אלמנה ויתום שדרכן לענות

1) [התרגומים מנקדים: הֲרֵב, כלומ' המרבה דברים.]

2) [ובעבר': וגנו את מאמרי הענותו ממרום והאמה תתפלל תמיד משמי מרום תענינו.]

3) [כך פרש ריב"ג (בשרשיו), שהוא פי' כמו קל, וז"ל: מתעברים כי ענין נעניתי לו הוא עניתיהו וענין נענה לו עונהו, ע"כ. ות"י מפרש כמו נפע': אשתאיל, ובן רש"י: אדרש. וכן רד"ק (בשרשיו), מפרש כמו נעתרתי; ועי"ש גם בשרש עתר ובפרושו.]

1) [אמר ראב"ע בפרושו, וז"ל: מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים, ע"כ. ורש"י מפרש שהוא שם דבר. ומהחדשים מחברים אותו עם ג.ענה, או מגיהים: עֹנֶה.]

2) [אפשר שזהו הפע'.]

בהן דבר הכתוב (ר׳ עקיבא, מכי׳ משפטי׳ יח).—ובסהמ״א: ישב במנוחות שאננות ועזב אותנו ליענות (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספ׳ המוסר מה, מטמוני מסתרים 23). ואם לעיני אדם נענו נעימות נצח תקותם (רכה״ו, חכמת שלמה ג ד).—*ובמשמ׳ נכנע לפלוני, נשמע לו: תני הוא נענה לחבורה ובניו ובני ביתו נענין לו וכו׳ תני ר׳ חלפת׳ בן שאול גדולים נענין לחבורה קטנים נענים לו (ירוש׳ דמאי ב ג).—והדבור *נעניתי לך, במשמ׳ בקשה, סליחה ומחילה: אמ׳ לו (ר״ג לר׳ יהושע) נעניתי לך (שם תעני׳ ד א). אמר לו (ר״ג לר׳ יהושע) נעניתי לך מחול לי (ברכ׳ כח.). מיד הלך ר׳ יהושע ונשתטח על קברי בית שמאי אמר נעניתי לכם עצמות בית שמאי (חגי׳ כב:). אמרה לה (פנינה לחנה) בבקשה ממך נעניתי לך (פסיק׳ רבתי׳ מג). — ובסהמ״א: כי ישר אתה ואנכי העויתיך והחטאתיך על כן נעניתי לך מחול לי (ר״מ אלשיך, פי׳ איוב לג כז).

- פעי, ענה, פ״י, ענית, עניתני, עניתנו, עניתה, עניתי, ענתה, ענו, עניתם, ענינו, מעניך, ענה, ענות, ענתך, ענותך, ענתו, ענותו, אענה, אענך, תענה, תענני, תעננו, יענה, יענני, יענך, יענה, יעננו, יענם, תענה, תענו, תענון, יענו, יעונו, — א) ענה את פלוני, התנהג אתו בקשי, העבידו בפרך, עשה לו מכאובים, גרם לו צער חזק בגוף או בנפש; bedrücken, peinigen; opprimer, affliger; to oppress, afflict: ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (ברא׳ יה יג). ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח (הגר) מפניה (שם יו ו). אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (שם לא נ). וישימו עליו (המצרים על ישראל) שרי מסים למען ענתו בסבלתם וכו׳ וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ (שמות א יא-יב). כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שם כב כא-כב). וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר (במדי׳ כד כד). וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך יי׳ אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך וכו׳ ויענך וירעבך (דברי׳ ח ב-ג). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה (שם כו ו). פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו לענותו וכו׳ הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך (שפטי׳ יו ה-ו). ותחל לענותו ויסר כחו מעליו (שם יט). וימאס יי׳ בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים (מ״ב יז כ). והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישעי׳ ס יד). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה ותעננו עד מאד (שם סד יא). הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא (צפני׳ ג יט). לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו (תהל׳ פט כג). שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה (שם צ יה). עמך יי׳ ידכאו ונחלתך יענו אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (שם צד ה-ו). ענה בדרך כחו קצר ימי (שם קב כד). ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו (שם קה יח). כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). ורב צדקה לא יענה (שם לז כג).—ואמר בן סירא: ביד ירמיהו כי ענוהו והוא מרחם נוצר נביא (ב״ס גני׳ מט ו).—ובמדר׳: אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה (מכי׳ משפ׳ יח).—וענה נפשו של פלוני, גרם לו צער גופני או רוחני: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש (במדי׳ ל יד).—ובפרט ענה פלוני נפשו, במשמ׳ נמנע מאכל זמן רב, צם, fasten; jeûner; to fast: בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם וכל מלאכה לא תעשו (ויקר׳ יו כט). ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם (במדי׳ כט ז). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו (ישעי׳ נח ה). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי (תהל׳ לה יג).—ובתו״מ בלא נפש, עשה שיצום: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים (יומ׳ ח ד). מה עשה מרדכי קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים והלבישן שק והושיבם באפר (מד״ר אסתי׳, ותאמר אסתר). — ואמר המשורר: כי עת בלי חמר מאד ימר גם יום בלי זמר כיום ענות (רמב״ע, התרשים ב פה).—ב) ובפרט ענה אשה, אנסה, שכב אתה ובעלה על כרחה ושלא ברצונה, vergewaltigen; forcer une femme; to force, violate a woman: ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ ויקח אתה וישכב אתה ויענה ותדבק נפשו בדינה (ברא׳ לד א-ג). לא תתעמר בה (ביפת תאר שלקח בשבי) תחת אשר עניתה (דברי׳ כא יד). כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה וכו׳ ואת האיש (תמית) על דבר אשר ענה את אשת רעהו (שם כב כג-כד). ונתן האיש השכב

עמה לאבי הנער (שמצא בשדה) חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו (שם כט). הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם (שפטי יט כד). ואת פילגשי ענו ותמת (שם כ ה). ויחזק בה (אמנון בתמר) ויאמר לה בואי שכבי עמי אחותי ותאמר לו אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל וכו' ויחזק ממנה ויענה וישכב אתה (ש"ב יג יא-יד). כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר ענה את תמר אחתו (שם כב). כי אמנון לבדו מת כי על פי אבשלום היתה שומה מיום ענתו את תמר אחתו (שם לב). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך וכו' ואיש את אחתו בת אביו ענה בך (יחזק' כב י-יא). נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה (איכה ה יא).—ובתו"מ: א"ל רב פפא לאביי הא תשמיש גופה איקרי ענוי דכתיב וישכב אותה ויענה א"ל חתם שעינה מביאות אחרות (יומא עז:). שתיה (יהויקים) הורג את בעליה' ומענה את נשיהם (מד"ר ויקר' יט).—ג) ענה את הדין, עכב ודחה הוצאה לפעל של פסק הדין: אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד (רבי יהודה, סנה' יא ד). אם משה חכם חכמים [גדול] גדולים אבי נביאים לא נשא לו פנים ק"ו לשאר כל אדם המענים את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (ספרי במד' קלה). על ידי שאמר (משה) שמעו נא המורים נגזר גזירה שלא יכנס לארץ המענין את הדין והמעותין את הדין עאכ"ו (שם דבר' כט).

—פעו', עניתי, מענה, ענותו, תענה,—ענה האדם, שענו אותו, בכל המשמ' של הפע', במשמ' צום: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה (ויקר' כג כט).—ובענין של מכאובים ויסורים: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה (ישעי' נג ד).—ובכלל צער ויסורים: טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך (תהל' קיט עא). זכור יי' לדוד את כל ענותו (שם קלב א). —ובתלמו': תשעה באב שחל להיות ערב שבת אוכל אדם אפילו כביצה ושותה כביצה כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ר' יהודה, תוספתי תעני' ב ז). מפני מה הגרים מעונים מפני וכו' (ר' חנינא בן גמליאל, מסכ' גרים ב ז).—ובסהמ"א: זרעך יעונה ויעובד ארבע מאות תמהת איך גזר עלימו זה בלי חטאות (רסע"ג, הפצ' על מוי הבלבי ב, דודקון 47). אביון מעונה מעני (רש"י, ב"מ קיא:).—ואמר המשורר: לבודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת כבל אחות חבל ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר"י הלוי, אהה יי' אלהים). שובב מה זה יענה יום במשפט יעונה יכונן ויבנה לפני שחת יי' (ראב"ע, אמונתך נודעה).

—התפ', התענה, התענית, התענות, יתענו, התעני,— א) התענה האדם, ענה את עצמו בכלל, צער א"ע, הניח לענותו: ויאמר לה מלאך יי' שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה (בראשי' טז ט).—צער א"ע: וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון אדני יי' לפני דוד אבי וכי התענית בכל אשר התענה אבי (מ"א ב כו).—ואמר בן סירא: יש מתעשר מהתענותו ו[יש] יחיב שכרו (ב"ס גני' יא יח).—ובמדר': כי מתו כל האנשים וגו' מאי מתו שנתענו (מד"ר שמות ה). עני ורוכב על חמור זה משיח ולמה נקרא שמו עני שנתענה כל אותם השנים בבית האסורים (פסיקי רבתי לד).—ב) התענה פלוני, ענה את נפשו בהמנעו מאכילה, to fast ,jeûner ; fasten : אולים מדרך פשעם ומעונתיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם (תהל' קז יז). לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וכו' אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני' י ג-יב). ואקרא שם צום על הנהר אהוא להתענות לפני אלהינו (עזרי ח כא).—ובתו"מ: ואמרו עליו על ר' אליעזר שסיפר ועל ר' יהושע שרחץ אמר להן ר' יהושע צאו והתענו על מה שהתעניתם (ירוש' מגיל' א ו). וכי בתשעה מתענין והלא בעשר' מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי (ברכ' ח:). פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתעניגו בו ולא השלמנוהו (עירוב' מא.). אין גזרת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין (ר"ה יח:). כמה תעניות נתענית אמך (שרה) וכמה תפילות [נתפללה] עד שלא באת לה (פסיק' רבתי מ). —ובסהמ"א: ומה שהתירו רז"ל תענית חלום בשבת זהו כשיהיה החלום קשה מאד הרבה והוא שראה אותו נפשו עגומה עליו לפי שאינו יודע מהו ואין לו עונג שבת וכשהוא מתענה סובר שהתענית מועיל לו (חול' הגא' א, לוין 75).

ג׳**ענה**[1]), ממנו ג.עָנָה, עִנְיָן, *עִנְיֵן, *עִנְיָנִי, *הִתְעַנְיְנוּת.

ג׳**עָנָה**, לַעֲנוֹת,—עָנָה בדבר, התעסק בו, השתדל בו, sich m. Etwas beschäftigen; s'occuper de; to be occupied, busied with: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (קהל׳ א יג). ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם לַעֲנוֹת בו (שם ג י).—ואמר בן סירא: על מוסר פותה וכסיל ושב כושל ע ו נ ה בזנות (ב״ס גני׳ מב ח).

ד׳**ענה**[2]), ממנו ד.עָנָה, ב.*עִנּוּי,

ד׳**עָנָה**, עָנוּ, עֲנוֹת, עֱנוּ, יַעֲנֶה, תַּעַן, יַעֲנוּ, תְּעַנֶּינָה, פ״ע,—הרים קול בשיר, בפרט ביחד עם אחרים, singen; chanter; to sing: וַתַּעַן לחם מרים שירו לה׳ כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים (שמות טו כא). אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר עֱנוּ לה (במד׳ כא יז). ויאמרו עבדי אכיש אליו וכו׳ הלוא לזה יַעֲנוּ במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד ברבבתו (ש״א כא יב). ה׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו וכו׳ הידד כדרכים יַעֲנֶה אל כל ישבי הארץ (ירמ׳ כה ל). נשבע ה׳ צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וְעָנוּ עליך הידד (שם נא יד). עֱנוּ לה׳ בתודה זמרו לאלהינו בכנור (תהל׳ קמז ז). וַיַּעֲנוּ בהלל ובהודת לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזר׳ ג יא).—ואמר בן סירא: על כן ענו לו בנות ויכנוהו ברבבה (ב״ס גני׳ מז ו).—ובמשמ׳ צעק: ויאמר (משה) אין קול עֲנוֹת גבורה ואין קול עֲנוֹת חלושה קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח).—ובתלמו׳: איזהו ענוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו״ק ג ט). לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה (ר׳ שמואל, פסח׳ לו.).—ואמר המשורר: איך קול ענות חלושה מפי אהליבה ויד בן הגרושה על בן האהובה (רלב״ע, איך קול).

—פע׳, עִנָּה, עַנּוֹת, עַנּוּ,—כמו קל בנתץ הפעולה: ויאמר (משה) אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה

1) [כך בסור׳ ענא; ובערב׳ עַנַא, עני a).]

2) [בערב׳ עַ׳נִּי b), ובסור׳ עַנִּי. ונמצא גם במצרית עַנִּי, ואולי גם באשור׳ אֶנוּ.]

a) عنا عني b) غني

קול עַנּוֹת אנכי שמע (שמות לב יח). ביום ההוא כרם חמר עַנּוּ לה (ישע׳ כז ב). שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לְעַנּוֹת משכיל להימן האזרחי (תהל׳ פח א).—ובמשנה: נשים במועד מ ע נ ו ת אבל לא מטפחות וכו׳ בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מ ע נ ו ת ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות (מו״ק ג ח-ט).—ואמר המשורר: ובממלכה השלישית נשים שאננות מנגנות ומ ע נ ו ת תופשות כנורים ועוגבים וזמירים (רלב״ע, אגרת חי בן מקיץ).

עֹנָה, ש״ז,—מי שעֹנֶה: יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה ער וענה מאהלי יעקב (מלא׳ ב יב). ועי׳ עַר.

עָנָו, עָנָיו, שת״ז, מ״ר עֲנָוִים, סמ׳ עַנְוֵי, — אדם נוח לבריות, לא קשה, לא גס, לא גֵאֶה; demütig, sanft; humble, doux; meek, lowly: והאיש משה עָנָו[1]) מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (במד׳ יב ג). אם ללצים הוא יליץ וְלַעֲנָוִים[2]) יתן חן (משלי ג לד). טוב שפל רוח את עֲנָוִים[2]) מחלק שלל את גאים (שם טז יט).—ובמשמ׳ צדיק, השפל בעיניו ונכנע לה׳: יען משח ה׳ אתי לבשר עֲנָוִים שלחני לחבש לנשברי לב (ישע׳ סא א). כי דרש דמים אתם זכר לא שכח צעקת עֲנָוִים[2]) (תהל׳ ט יג). קומה ה׳ אל נשא ידך אל תשכח עֲנָוִים[2]) (שם י יב). תאות עֲנָוִים שמעת ה׳ (שם יז). יאכלו עֲנָוִים וישבעו (שם כב כז). ידרך עֲנָוִים במשפט וילמד עֲנָוִים דרכו (שם כה ט). בה׳ תתהלל נפשי ישמעו עֲנָוִים וישמחו (שם לד ג). ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו וַעֲנָוִים יירשו ארץ והתענגו על רב שלום (שם לז יא-יב). מעודד עֲנָוִים ה׳ משפיל רשעים עדי ארץ (שם קמז ו). כי רוצה ה׳ בעמו יפאר עֲנָוִים בישועה (שם קמט ד).—ועַנְוֵי ארץ: בקשו את ה׳ כל עַנְוֵי הארץ אשר משפטו פעלו (צפנ׳ ב ג). בקום למשפט אלהים להושיע כל עַנְוֵי ארץ (תהל׳ עו י). — ובמשמ׳ עָנִי, נרדף לדל, אביון: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לְעַנְוֵי ארץ (ישע׳ יא ד). ויספו עֲנָוִים בה׳ שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו (שם כט יט). וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל עֲנָוִים[3]) באמרי שקר ובדבר אביון משפט (שם לב ז). השאפים על עפר ארץ בראש

1) [ס״א ע נ י ו קרי. ויש ספרים שכן גם כתיב.]

2) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

3) [כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.]

דלים ודרך עֲנָוִים יטו (עמו׳ ב ז). שמעו זאת השאפים אביון ולשבית עֲנִוֵי[1]) ארץ (שם ח ד). כי לא לנצח ישכח אביון תקות עֲנָוִים[2]) תאבד לעד (תהל׳ ט יט). בז לרעהו חוטא ומחונן עֲנָוִים[3]) אשריו (משלי יד כא). —ואמר בן סירא: כי רבים רחמי אלהים ולענוים יגלה סודו (ב״ס גני׳ ג כ). — ובתו״מ: וכשמת (הלל) אמרו עליו הי עניו הי חסיד תלמידו של עזרא (תוספתי סוטי יג ג). ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אילו לאילו (ירוש׳ תעני׳ ג ג). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו (בב, קדוש׳ עא.). ענוים הגיע זמן גאולתכם (פסיק׳ רבתי׳ לו).—וכק׳ עֲנָוָה: מי שהוא ענו ואשתו ענוה ובניו ובני ביתו ענוים אף הכלבים שלו אינן מזיקין (אדר״נ ב יד).—ובסהמ״א: גרדן דלא טייזן עניו סתם גרדן אין לו בשת פנים (רש״י, ע״ז כו.).—ואמר הפיטן: רוצה בעמו ענוים יפאר יושב תהלות בם להתפאר (אנעים זמירות).—ותאר למשה: בת מופתים נתן לעניו ותחל רוחו לפעמו כאשר בא זבשר המוניו כי פקד יי׳ את עמו (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). — ואמר הפיטן: אז בקשוב ענו עלה אל הר העברים בדעתו חשב בעלית סין בהדורים (ר׳ משה ברי שמואל, אז בקשוב, יוצ׳ ש״ח). ויואל ענו להרים ויקרא אליו אלהים וכו׳ דת היתה אמון בשחק הורישה ענו וירש (שם, אסריך).

עָנָו, קל לא נמצא.

—התפ׳ *הִתְעַנֵּו, התענוו, — היה עָנו, עשה את עצמו לענו: שאף שידע (משה) התורה כלה עד סופה והיא נקראת תורת משה על שמו עם כל זה התענוו מאד (פענח רזא, בהעלותך). והוא בענוותנותו התענוו מאד עד כאילו חסרו לו כל העשרה דברים הרוחניים (שם).

***עִנּוּג**, ש״ז, מ״ר *עִנּוּגִים, ענוגין,—שה״פ מן עִנֵּג: אף הקורא מקרא בעינוגו ובניגונו עליו נא׳ דבש וחלב תחת לשונך (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, כפת תפוחיה). עשיתי לי שרים ושרות אלו התוספות וכו׳ ותענוגות אלו האגדות שהן ענוגי של מקרא (שם קהל׳, כנסתי לי גם כסף וזהב). ותענוגות בני האדם זה ענוגן של ישראל (שם).—ובסהמ״א: בהט אבנים שמתחוטטות על בעליהן פי׳

1) [כך הכתיב, והקרי: עֲנָיֵי.]
2) כך הכתיב, והקרי: עֲנִיִּים.
3) כך הקרי, והכתיב: עֲנִיִּים.

ענין עינוג (הערוך ערך חס). שברוב עשרך היה לך אהבה בתענוגים לענג את בשרך וע״כ נהפך עינוגך לשחין רע בעורך ובבשרך (ר״מ אלשיך פי׳ איוב טז טו). —ואמר הפיטן: סגלת שבת לשמור בענוג להשביע בצחצחות נפותי נשמות (רי״ל בן ראובן, עלה עלה, אזהרי׳ יב.).—ומ״כ: שדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה שאינו מקפיד על תענוגים אלא אוכל בשר בלא תבלין ובן שאר עינוגין (רש״י, עירובי׳ כד.). אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, יח:).

*עִנּוּד, ש״ז, — שה״פ מן עִנֵּד: שגמיו ענין קישור ועינוד (הערוך ערך סגס). — ואמר הפיטן: פאור ענוד כלילי לבדני כתרני והכלילי פודי ועוז מגדלי דודי לי (ר׳ שבתי ברי משה, אנעים קדושי שירים, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטל׳ א, קד.).

א. **עֲנָוָה**, ש״נ, כנ׳ עַנְוָתְךָ,—סגולת הענו ומדתו, Demut : Sanftmut; humilité, douceur; humility, meekness

בקשו צדק בקשו עֲנָוָה אולי תסתרו ביום אף יי׳ (צפני׳ ב ג). ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וְעַנְוַתְךָ[1]) תרבני (תהל׳ יח לו). לפני שבר יגבה לב איש ולפני כבוד עֲנָוָה (משלי יח יב). עקב עֲנָוָה יראת יי׳ עשר וכבוד וחיים (שם כב ד).—ואמר בן סירא: בני בעשרך התהלך בענוה ותאהב מנותן מתנות (ב״ס גני׳ ג יז). תועבת גאוה ענוה ותועבת עשיר אביון (שם יג כ). באמונתו ובענותו[2]) בחר בו מכל ב[שר] (שם מה ד). — ובתו״מ: קדושה מביאה לידי ענוה וענוה מביאה לידי יראת חטא (ר׳ פנחס בן יאיר, סוט׳ ט יה). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר׳ יצחק בר׳ אלעזר, ירוש׳ שבת א ה). ענוה גדולה מכולם (ערכ׳ טז:). הענוה סייג לחכמה (רבא, כלה רבתי׳ ג). מה ענוה הרבה הקב״ה לאברהם שחיה יושב והשכינה עומדת (מד״ר ברא׳ מח). — ובסהמ״א: החכמה תוליד הענוה (ראב״ע, קהל׳ ח א). אמר החכם קרן המשכיל ענוה (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 10). אינני יודע עון שהוא שוקל יותר מענותי (הוא, מו״ה, הכניעה א). ארוננו חכם כמלאך האלהים וענותו תעביר על מדותיו

1) [בש״ב (כב לו): עֲנֹתְךָ].
2) [בגל׳ הגרסה: ובענותנותו.]

וימחול על כבודו (ר' יוסף בן תנחום הירושלמי, מטמוני מקיצים 19). תסבל טוב שביועצים והענוה טוב שבחברים החרוצים (רס"ט פלקירה, לרי היגון 9). הענוה היא שפלת רוח להחזיק עצמו פחות ממה שהוא הרבה (שלמה חיים מבר טוב, למח לדיק, לג:). שמי שזכה לכתר ענוה וזכה לרוח הקדש וכו' ויש בכל נפש בסתר ובהעלם מדת הענוה ומדת היראה (רמס"ו, יין לבנון ו, קכס:). — ובמשמ' דכאת וניטוס: ובאשר תתישב בה (בכניעה) יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך והענוה בעת הכעס וכו' (ר"י ח"מ, מו"ה הכניעה ח). ולולי אשר לא מנעתנו הענוה מעל השלחן השלכנוהו ומן הבית גרשנוהו (ר"י חריזי, תחכמוני ג). — ואמר הפיטן: אהי עולם מימות עולם לימדתה ענווה לבאי [עולם] (ינאי, Kahle, Masor. d. West., כד). עם נענה אענה על דבר אמת וענ־ת צדק ועל עקר דת וכל יקר שות (חלהי ימי סנוחי, יול' סנה ח מחה"פ). — ואמר המליץ: במדות האנוש אין כענוה והיא יפה לכל משכיל ונאוה (ר"י חריזי, תחכמוני יט). ומי יעט מעילי הענוה ומי זה יארה בשמה ומורה (עמנו', מסבר' ח).

ב.***עֲנָוָה**, ס"נ, — כמו עֲנָבָה ב): ואע"פ שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גדל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה [1]) (פאה ח 3). — ובסהס"א: וענוה אחד לא יעשה קיץ (סומס ישרים, סו"ס לד, כד:).

עַנְוָה, ס"נ, — כמו עֲנָוָה: והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה [2]) צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה).

***עִנּוּי**, עינוי, ס"ז, מ"ר עִנּוּיִים, עינויין, — א) סה"פ מן ב.ענה: אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט (מכי' מספט' יח). למה נקרא לחם עוני על שם עינוי שנתענו במצרים (ר' סמעון, ספרי דברי קל). ולמה ששה דברים כנגד ששה עינויין האמורין בפרשה (ירוש' יומא ח ח). ענוי שהוא אבידת

1) [ס"א: ענבה, ע"י רמב"ם ורש"י.]

2) [אמר ראב"ע, וז"ל: ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת, ע"ב. כלומי שהנקוד הוא מרכב מן נקוד הנפרד והנסמך. ולדעת רד"ק הוא משקל שונה מן הצורה עֲנָוָה. ובתרג': וְעַנְוָה וצדק, וכן בשפש' והירוני. ועקילס והסורי תרגמו כמו וְעַנְוַת צדק. ואולי בא הנקוד המקצר מפני המקף שמחבר את שני השמות וענוה־צדק לדבור מרכב.]

הנפש ואי זה זה זה אכילה ושתיה דבי ר' ישמעאל תנא נאמר כאן ענוי ונאמר להלן ענוי מה להלן ענוי רעבון אף כאן ענוי רעבון וכו' דנין ענוי בידי שמים מענוי בידי שמים ואין דנין ענוי בידי שמים מענוי בידי אדם (יומא עד:). הנה חמשה ענויין כנגד מי אמר רב חסדא כנגד חמשה ענויין שבתורה (סס עו.). כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבונו של עולם זכור ענויין שעניתי ומרודי שמרדתי בך (מד"ר איכ', זכר עניי ומרודי). — עִנּוּי הדין [1]), עכוב ודחוי של הוצאת פסק הדין: חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין (אבו' ה ח). — ועִנּוּי נפש: ואלו נדרים שהוא מפר נדרים שיש בהן ענוי נפש אם ארחץ אם לא ארחץ אם אתקשט אם לא אתקשט אמר רבי יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש (נדר' יא א). כל דבר שיש בו עינוי נפש בין בינו לבינה ובין בינה לבין אחרים יפר (תוספת' סס ז ח). — ובסהס"א: ודע כי עינוי נפש לד' הם פנים פנים לחדל מאכילה ושתיה ולעמד על רגלים בתפלה הרבה עד עינוי הנפש וכו' ולבכות בקול עד עשיפת רוח עד יהיה תום עינוי נפש (מספרות הלכה של הקרלים הקדמונים, גנזי סכטר ב, גינלבורג 486). — ואמר המליץ: ואמר אחד מחכמי ההנדיים ענוי הנפש חותם הבריאות (ר"י זבחרה, ספעוע' ה, דודסון 89). — ועִנּוּי הכבל: אשר עבר עלינו צרות רבות ורעות וחבישת בית האסורים וענוי הכבל ומ(ל)בות עד לצאת הנפש (קטעי בן מאיר, JQR., NS. 1915, 555). — ב) סה"פ מן ד.ענה: איזהו ענוי שכלן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכלן עונות אחריה (מו"ק ג ט).

***עִנּוּן**, עינון, ס"ז, — סה"פ מן ב.ענן, עונן: הניחוש והעינון בכלל היו ויצאו מן הכלל לחילוק כלל בהיכרת ופרט בהיכרת (ירוש' סנה ז 3). כן לא תנחשו ולא תעוננו והלא הניחוש והעינון[2]) וכו' (ירוש' גנז"י קכה' ז, 258).

עֲנוֹק, — כמו עֲנָק: ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה (יהוש' כא יא).

***עִנּוּק**, ס"ז, — סה"פ מן ענק: פתיגיל ועגיל ברלי ענוק פנוק קדלי פנים בפנים השדילי דודי לי (ר' שלמה הבבלי, אור יסע, יול' ב פסח, מחזו' איטלי' א, קיב.).

1) [עי' ב.ענה פע' ג).]

2) [בדפו': והעונן.]

***עָנוֹק**, ת״ז, נקי׳ עֲנוּקָה,— מְקֻשָּׁט כמו בְעָנָק: גרון ענוק לשון למודים דברים דבורים באופן שקורים (ר׳ שמעון בר׳ יצחק, אלוף, יוצ׳ ב שבועי).—ושמ׳: הקרנתי זיו שלוחיך ישרתי שמתי לנוחיך הגות ענוק שיחיך נאוו לחייך (ר׳ שבתי בר׳ משה, אכעים חדושי שירים, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א, קג:). ואת מתהבבת בעיני בשביל ענק אחד אשר לצוארך יותר מאשה אחרת ענוקה בענק כפול (רשב״ס, שה״ש, ילקוט ד ז־יא).

עֲנוּשׁ, ש״ז, רק מ״ר עֲנוּשִׁים,—כמו עֹנֶשׁ, יין עֲנוּשִׁים, יין שהוטל על אדם לתת כעֹנש בשביל דבר מה: ועל בגדים חבלים יטו אצל כל מזבח ויין עֲנוּשִׁים ישתו בית אלהיהם (עמוס ב ח).

עֱנוּת, ש״נ,—עֳנִי, סבל ויסורים, Leiden; misère; affliction,: כי לא בזה ולא שקץ עֱנוּת[1]) עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע (תהלי כב כה).—ואמר המשורר: והורני בעוד יש בי יכלת להתענות ואל תבזה ענותי (ר״י הלוי, אדני נגדך). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב״ע, בשם אל אשר אמר).

***עַנְוְתָן**, עינוותן, ש״ז, מ״ר עַנְוְתָנִים, עינוותנין,—כמו עָנָו, שאינו קפדן: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי (שבת ל:). בא (הגר) לפני הלל א״ל עינוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה (שבת לא.). רבן שמעון בן גמליאל ודאי ענוותן הוה (ב״מ פה.). שלחו מתם איזהו בן העולם הבא ענוותן ושפל ברך (סנה׳ פח:). שלשה ענוותנין הן ואלו הן אבא ובני בתירה ויונתן בן שאול (כוי, ב״מ פד:). שבזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין כשבא עני ועמד על פתחו של בעל הבית ואמר להם אביכם יש בכאן יאמרו לו הן בא והכנס וכו׳ (אדר״נ ז).—ובפהמ״א: שלא היה ענותן כאביו (יוחסין הפלס ד). ומוסף על חכמתו (של ר׳ יוסף הלוי אבן מגאש) שהיה חסיד וענוותן גדול ושפל ועשה טובות הרבה בישראל (ר׳ סעדיה אבן דנאן, מאמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, ל.).

***עַנְוְתָנוּת**, ענוותנות, עינוותנות, ש״נ,—מדת הענותן, כמו עֲנָוָה: ומשה נגש אל הערפל גרם לו ענותנותו שנאמר והאיש משה ענו מאד (מכי׳ יתרו ט). ענותנותך הביאני לחיי העולם הזה והבא (אדר״נ טו). יר״מ ה׳ אלהינו שתציין בבשתנו וכו׳ ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (ר׳ יוחנן, ברכ׳ טז:). קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה (שבת לא.). כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה אתה מוצא ענותנותו (ר׳ יוחנן, מגי׳ לא.). ענוותנותו של ר׳ זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו (ר׳ יוחנן, גיטי׳ נו.). לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו י׳ שנים לא ילדה אמר לה בקשי לי אשה אמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותיך אלא שהייתי מבקש ענותנותיך (מד״ר שמות לו). להודיעך ענותנותו של משה שלא נשתהא לבקש עליהם רחמים (שם במדי׳ יט). למה לא נאמר כאן ביהושפט מלך להודיעך ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות (שם כא). היא (התורה) וכל כלי אומנותה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (ר׳ תנחומא, שם דברי׳ ח). קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים (בשם ר׳ שמואל בר׳ יצחק, פסיק׳ דר״כ יד).—ובפהמ״א: אבל הוא בענותנותו יסיר התמיד להעמיד העתיד (ר״י הלוי, מכתב לר׳ אהרן, הרכבי א, 140). מי שרב סבלו רב ענותנותו ימעטו חומסיו וירבו עוזריו (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער הענוה). ומה שקדם לזה מסיפור ענוותנותו (של משה) (הוא, תקו׳ מדות הנפש לרשב״ג כב). היודע בעצמו שהוא בקי בתורה וביוצא בו בעיר ובשמביאין איסור והיתר אומר תביאו לאחרים הרי עינוותנותו לחטא שמא אם היה הוא מורה היה אוסר מה שהם מתירים (ספר חסידים תתתשכח). ומי שימשול עליו צדק לא ילמד המלאכה למיאוסו בעולם וענותנותו ושהוא מסתפק במעט מדברי העולם (רס״ט פלקירא, המבקש ל).—ואמר הפיטן: כארז בחור בגדלתו כברוש רענן ענותנותו (אנונים, שיר היחוד, יום ד). בני בנים משולשים חסידים ומקודשים כאבות יהיו רא״ים

---

[1]) [קשה. ראב״ע פרש, וז״ל: מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות, ע״כ. ורש״י אומר, וז״ל: צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא נכנע ומתפלל לפניך, ע״כ. וכפרוש הראשון תרגם הסורי, ועל פי זה מגיהים החדשים צעקת. ועקילס תרגם כפרוש השני, ואפשר שבאמת נקד עֲנוּת. והתרגום והשבע׳ והירונ׳ תרגמו כמו תפלת.]

ביראת אל וענותנותו לתורתו (שמח יולד בילד זה, פזמ׳ למילה, שמא״ל, תשכג.). הוי על ענותנותו ועל גודל חסידותו וישרותו ותמותו (שם, פיוט שמחו, קינ׳ על המתים, תשפג.).

ענו[1], ממנו עָז.

עֳנִי, בהפסק עֹנִי, עוני, ש״ז, סמ׳ עֳנִי, כנ׳ עָנְיִי, עָנְיֵנוּ, עָנְיֵךְ, עָנְיוֹ, עָנְיָהּ, עָנְיָם,—א) דחק ולחץ אויב וצער ויגון ויסורים, Leiden, Elend; misère; affliction, misery: כי שמע יי׳ אל עָנְיֵךְ (בראשי׳ יו יא). כי ראה יי׳ בְּעָנְיִי כי עתה יאהבני אישי (שם כט לב). את עָנְיִי ואת יגיע כפי ראה אלהים (שם לא מב). ראה ראיתי את עֳנִי עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו (שמות ג ז). ואמר אעלה אתכם מֵעֳנִי מצרים (שם יז). וישמע יי׳ את קלנו וירא את עָנְיֵנוּ ואת עמלנו ואת לחצנו (דברי כו ז). ותדר (חנה) נדר ותאמר יי׳ צבאות אם ראה תראה בָּעֳנִי אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי׳ (ש״א א יא). כי ראה יי׳ את עֳנִי ישראל מרה מאד (מ״ב יד כו). חננני יי׳ ראה עָנְיִי משנאי (תהלי ט יד). ראה עָנְיִי ועמלי ושא לכל חטאותי (שם כה יח). אשר ראית את עָנְיִי ידעת בצרות נפשי (שם לא ח). למה פניך תסתיר תשכח עָנְיֵנוּ ולחצנו (שם מד כה). עיני דאבה מני עֹנִי קראתיך יי׳ בכל יום (שם פח י). וישגב אביון מֵעוֹנִי (שם קז מא). זאת נחמתי בְעָנְיִי כי אמרתך חיתני (שם קיט נ). לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בְעָנְיִי (שם צב). ראה עָנְיִי וחלצני כי תורתך לא שכחתי (שם קנג). גלתה יהודה מֵעֹנִי ומרב עבדה היא ישבה בגוים (איכי א ג). ראה יי׳ את עָנְיִי כי הגדיל אויב (שם ט). אני הגבר ראה עֳנִי בשבט עברתו (שם ג א). זכר עָנְיִי ומרודי לענה וראש (שם יט).—אסירי עֹנִי: ישבי חשך וצלמות אסירי עֳנִי וברזל (תהלי קז י).—ארץ עֹנִי: ואת שם השני קרא (יוסף) אפרים כי הפרני אלהים בארץ עָנְיִי (בראשי מא נב).—בני עֹנִי: פן ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל בני עֹנִי (משלי לא ה).—חבלי עֹנִי: ואם אסורים בזקים ילכדון בחבלי עֹנִי (איוב לו ח).—ימי עֹנִי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עֹנִי (שם ל יו). וכרה ירושלם ימי עָנְיָהּ ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה (איכי א ז).—כור עֹנִי: הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עֹנִי (ישעי מח י).—ולשון של עֲנָוָה[1], בָּעָנְיִי: והנה בְעָנְיִי הכינותי לבית יי׳ זהב ככרים מאה אלף וכו׳ (דהי״א כב יד).— ב) במשמ׳ דַּלּוּת וָרֵישׁ, Armut; pauvreté; poverty: שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עֹנִי כי בחפזון יצאת מארץ מצרים (דברי יו ג). יחלץ עני בְעָנְיוֹ ויגל בלחץ אזנם (איוב לו יה).—ובתו״מ: כל המקיים את התורה מ ע ו נ י סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מ ע ו נ י (ר׳ יונתן, אבו׳ ד ט). למה נקרא לחם ע ו נ י על שם עינוי שנתענו במצרים (ר״ש, ספרי דברי קל). כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או ע ו נ י (רשב״ג, מו״ק יז:).—ובספהמ״א: וכאשר ראיתי זה ולא היה לי מן המדע לע נ י י ורע מזלי ומיעוט דעתי (ר״י א״ח, ספ״ש לריב״ג, הקד׳). האמת בפי אותם הקדומים החכמים אבותינו שאמרו הע נ י זולת קנאה מהדברים ההוים (אפרים אלרץ מודינא, ספ׳ המוסר מ). דל מורה על הסר מזון ושאר צרכי האדם אבל עני בכל כתבי הקדש על ע ו נ י הנפש (רנה״ו, יין לבנון, פי׳ אבו׳ א ה).— ואמר המשורר: אני אני במו אני ומחני כמו אני בים ע נ י והנני בחנני למעני כאבות (ראב״ע, אני אני).

עָנִי, שת״ז, מ״ר עֲנִיִּים, סמ׳ עֲנִיֵּי, כנ׳ עֲנִיֶּיךָ, עֲנִיָּיו, נקי׳ עֲנִיָּה,— א) ההפך מן עָשִׁיר, מי שאין לו כדי מחיתו, אלא בצמצום גדול, שאין לו נכסים וכדומ׳, Armer; pauvre; poor: אם כסף תלוה את עמי את הֶעָנִי עמך לא תהיה לו כנשה (שמות כב כד). וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לֶעָנִי ולגר תעזב אתם (ויקרי יט י). ואם איש עָנִי הוא לא תשכב בעבטו (דברי כד יב). לא תעשק שכיר עָנִי ואביון וכו׳ ביומו תתן שכרו וכו׳ כי עָנִי הוא ואליו הוא נשא את נפשו (שם יד-יה). פתח תפתח את ידך לאחיך לַעֲנִיֶּךָ ולאבינך בארצך (שם יה יא). ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם מלכם תדכאו עמי ופני עֲנִיִּים תטחנו (ישעי ג יד-יה). להטות מדין דלים ולגזל משפט עֲנִיֵּי עמי (שם י ב). תרמסנה רגל רגלי עָנִי פעמי דלים (שם כו ו). הָעֲנִיִּים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (שם מא יז). הלוא פרס לרעב לחמך

1) בערב׳ ענו a).

a) عنو

1) אפשר ששייך למשמ׳ ב).]

וַעֲנִיִּים מרודים תביא בית (שם נח ז). דן דין עָנִי ואביון אז טוב (ירמ׳ כב יו). הנה זה היה עון סדם אחותך וכו׳ ויד עָנִי ואביון לא החזיקה (יחזק׳ יו מט). עָנִי ואביון הונה גזלות גזל (שם יח יב). מֵעָנִי השיב ידו (שם יז). שמעו זאת השאפים אביון ולשבית עֲנִיֵּי[1]) ארץ (עמו׳ ח ד). עליצתם כמו לאכל עָנִי במסתר (חבק׳ ג יד). ואלמנה ויתום גר וְעָנִי אל תעשקו (זכר׳ ז י). צדיק ונושע הוא עָנִי ורכב על חמור ועל עיר בן אתנות (שם ט ט). יארב לחטוף עָנִי יחטף עָנִי במשכו ברשתו (תהל׳ י ט). משד עֲנִיִּים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי׳ (שם יב ו). זה עָנִי קרא ויי׳ שמע ומכל צרותיו הושיעו (שם לד ז). מי כמוך מציל עָנִי מחזק ממנו וְעָנִי ואביון מגזלו (שם לה י). ידין עמך בצדק וַעֲנִיֶּיךָ במשפט (שם עב ב). כי יציל אביון משוע וְעָנִי ואין עזר לו (שם יב). שפטו דל ויתום עָנִי ורש הצדיקו (שם פב ג). יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עָנִי ואביון ונכאה לבב למותת (שם קט יו). ידעת כי יעשה יי׳ דין עָנִי משפט אביונים (שם קמ יג). כל ימי עָנִי רעים וטוב לב משתה תמיד (משלי יה יה). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עָנִי בשער (שם כב כב). דור חרבות שניו ומאכלות מתלעתיו לאכל עֲנִיִּים מארץ ואביונים מאדם (שם ל יד). פתח פיך שפט צדק ודין עָנִי ואביון (שם לא ט). כפה פרשה לֶעָנִי וידיה שלחה לאביון (שם כ). יטו אבינים מדרך יחד חבאו עֲנִיֵּי[1]) ארץ (איוב כד ד). יגזלו משד יתום ועל עָנִי יחבלו (שם ט). לאור יקום רוצח יקטל עָנִי ואביון (שם יד). להביא עליו צעקת דל וצעקת עֲנִיִּים ישמע (שם לד כח). יחלץ עָנִי בעניו ויגל בלחץ אזנם (שם לו יה). מה לֶּעָנִי יודע להלך נגד החיים (קהל׳ ו ח).—ואמר בן סירא: נֶפֶשׁ עני אל תכאיב ואל תמנע מתן ממסכין (ב״ס גני׳ ד ג). — ובתו״מ: כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית וכו׳ העני חיב (שבת א א). אין פוחתין לעני וכו׳ המסבב על הפתחים (תוספת׳ פאה ד ח). בשר ודם יש לו קרוב אם היה עשיר הוא מודה בו ואם היה עני כופר בו (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ ברכ׳ ט א). לכושל בגופו ועני (ר׳ אחא, שם כתוב׳ ט ב). שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליה וכו׳ (ר׳ יוחנן, פסח׳ קיג.). ארבעה חשובין כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדרי׳ סד:). עני היה (בעה״ב) באותה שעה (חול׳ קל:). העני הזה עומד על פתחך והקב״ה עומד על ימינו (ר׳ אבין, מד״ר ויקר׳ לד). החזיק עשיר בדבר טוב תחלתו רעב הוא לו המתישן בו עשאו למרמס גם עני כי דל חלקו גם עני גבוה ממנו (שם קהל׳, ויסב העשר). אמר לו אותו עני וכו׳ (מדרש עשרת הדברות ז, ביהמ״ד ילינק א).—עָנִי. מְדֻקְדָּק: ראתה (בתו של לוט) עני אח׳ מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו (פדר״א כה). — מעשר עָנִי, עי׳ מַעֲשֵׂר. — ובספהמ״א: כשהעשיר מבולה והעני מרויח בפעולה אינם שוים סלה (אורי ויסעי, שער התפלה יג, ב.). וכמה היה העני יגע להוציא פרנסתם ביום ובלילה ולא היה מספיק להם מזונות (ר״ש בן ר״נ משכות, ונוין גנים, פי׳ איוב כט יג). והעני הזה לא ראה לחם מעודו (ר״נ בר״י אלחנן, עה״מ, הקד׳, ד::). — *עָנִי בדעת, בדעה: אלא לאו עני בדעת עשיר עשיר בדעת (כתוב׳ סח.). אין עני אלא בדעה (אבי׳, נדר׳ מא.).—ובספהמ״א: כי אם אתה עשיר בממון אתה עני בדעת (רש״ט פלקירא, המבקש יח). והעני בדעת הנה עניותו תכניע אותו (ר״י בן ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב).—ובהשאלה: ואחריו רבי יצחק בן אלאואני הוא מאד עשיר אבל שירו דל ועני (ר״י חריזי, תחכמוני יח).—ואמר המשורר: אהה אבד לכל עשוק ולעני ולעניה ורב ספק בחק ואה ובכבד ובבליה (ר״ש הנגיד, הנמות פליליה). — *ונקי: יי׳ אלהי ישראל וכו׳ עזר נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם ומשולה לענייה שואלת מבית לבית (מד״ר אסת׳, ותאמר אסתר). — ומ״כ, ואמר בן סירא: כסא גאים הפך אלהים וישב עניים תחתם (ב״ס גני׳ י יד). — ובתו״מ: תלש מלא קמצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ הרי הוא של בעל הבית תוך היד ותוך המגל לעניים (פאה ד י). ויהיו עניים בני ביתך (יוסי בן יוחנן איש ירושלים, אבו׳ א ה). לוף שעברה עליו שביעית וכו׳ אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (ר׳ אליעזר, שביע׳ ה ג). אין משתכרין בשל הקדש אף לא בשל עניים (ר״ע, כתוב׳ קו:). ענייך ועניי עירך ענייך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין (ר׳ יוסף, ב״מ עא.). תמחוי לעניי עולם קופה לענייי העיר (ב״ב ח:). אמרו ישראל לפני

[1]) כך הקרי, והכתיב: עֲנוי.

הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים (מד"ר שמות לא). נקמתן של אומות העולם ביד ישראל ונקמתן של ישראל ביד עניִיהן (ר' אלעזר בן יעקב, שם רות ה).—°ובהשאלה: הנה יש בפיוטיו (של ר"א הקליר) חרוזים עניים ואביונים מחזורים על הפתחים (ראב"ע, קהל' ה א). כי יש בהם אנשים אכזרים וקשים נושכים כנחשים עניים ממעשים (ר"י חריזי, תחכמוני' מו).—ב) בהרחבה, בכלל אדם לחוץ ודחוק במסבות החיים, נרדף, שבאו עליו צרות, וביוצא בזה Unglücklicher, Elender; malheureux; afflicted, unhappy: ואת עם עָנִי תושיע ועיניך על רמים תשפיל (ש"ב כב כח). כי יי' יסד ציון ובה יחסו עֲנִיֵּי עמו (ישע' יד לב). כי נחם יי' עמו וַעֲנִיָּו ירחם (שם מט יג). ואל זה אביט אל עָנִי ונכה רוח וחרד על דברי (שם סו ב). והשארתי בקרבך עם עָנִי ודל וחסו בשם יי' (צפנ' ג יב). פנה אלי וחנני כי יחיד וְעָנִי אני (תהל' כה יז). ואני עָנִי ואביון אדני יחשב לי (שם מ יח). ואני עָנִי וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל). ישפט עֲנִיֵּי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק (שם עב ד). אל תתן לחית נפש תורך חית עֲנִיֶּיךָ אל תשכח לנצח (שם עד יט). עָנִי אני וגוע מנער נשאתי אמיך אפונה (שם פח יז). תפלה לְעָנִי כי יעטף ולפני יי' ישפך שיחו (שם קב א).—ונקי' עֲנִיָּה: צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עֲנִיָּה[1]) ענתות (ישע' י ל). לכן שמעי נא זאת עֲנִיָּה ושכרת ולא מיין (שם נא כא). עֲנִיָּה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם נד יא).—ובהשאלה, עֲנִיֵּי הצאן: וארעה את צאן ההרגה לכן עֲנִיֵּי הצאן (זכר' יא ז).—ובמדר': באו וראו מאותו עני פרעה מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וכו' בכל זאת לא היה יכול להם (מד"ר אסתי, אם על המלך טוב).—ובסהם"א: אמר לו בן סירא עני תנחומין של הכל אתה מתנחם (א"ב של בית סירא). ויביאו החרב לפני המלך וצוה וחתכו את ראשו ונהרג אותו העני (משיח השקר) תהא מיתתו כפרה עליו ועל כל ישראל (רמב"ם, אגרי' לחכמי מרסיליא). כי האב העני ייגע גופו ויטריד נפשו כדי לגדל בנו וללמדו וכאשר יקוה לשמות בו לחכמתו ולטוב שכלו יכאיב גופו ונפשו לסכלותו (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד', קא:). והעני איננו יודע כי התורה האמיתית יש לה על כל פנים תכליות שלשה (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס יח). התחיל אותו העני להצטער ענה אותו בעל הבית אל תצטער אני אמלא לך אחד מִשאוי מכל דבר שתרצה וכו' התחיל אותו העני להלוך בשוק כמו המשוגע (משלי סנדאבר, כד.). הלך דרך שם יהודי חייט והעני לא ידע על מה היו עומדים ולעג עליהם ועל ענינם (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה 4). והנה העני היהודי אמר שהרג הנוצרי ההוא והננו חי (שם 49). וזה העני חתן בלא דמים (כלב"ה, שו"ת לג). וגם יורה לעצמו היתר כי עדין לא מלא כריסו לחם ובשר מהגמרא עד שהעני הזה כל ימיו לא יספיקהו ללמוד קצת ממנו (ר"כ בר"י אלמנן, עה"מ, הקד', ט:). מה יעשה העני הזה אם לא נתן לו הקדוש ברוך הוא לב ושכל (שם, שער קרית ארבע נה, לד:).—*ונקי': מה נעשה באותה הענייה (ירוש' כתוב' ט ג). היכי נעביד נגרשה יאמרו ענייה זו לשוא שמרה (בבי, כתוב' סג:). לא הספיקה אשתו (של ר' חנינא) לראותו עד שיצאת נשמתה אמר לפניו רבש"ע ענייה זו זו שכרה (מד"ר ויקרי כא). וכשנכנס ר' חנינא בן תרדיון לאפיקורסת גזרו עליו שריפה ועל אשתו הריגה ועל בתו לישב בקופה אמר להן מה גזרו על אותה ענייה אמרו לו הריגה (שמח' ח).—ובסהם"א: וגם יש בזה קצת תנחומין על הענייה המבויישת שתשאר עמו לעולם (ר"א הלוי מברצלונה, ספ' החנוך תקנז). למה ברא האשה הענייה הזאת שאין לה לא שכר ולא עונש וכו' (הקנה, מלוא ת"ת, כב.).—*חמורה עֲנִיָּה: אמר (ר' פנחס בן יאיר) ענייה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים (חול' ז:). חמרתיה דרבי פנחס בן יאיר נסבוה לסטאי וכו' כיון דעלת' נהקת וחכים קלה אמר פתחו לאותה העניה ויהבו לה דתיכול (מד"ר בראש' ס).—°ונפש עֲנִיָּה: מאנה נפשי העניה להפרד מגופו ולסור ממנו אעפ"י שאני מתאוה לזה (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, כנט). לו יראו עיניך נפש עניה זאת עת כי רגליה מצלך יניסו איך אחריך היא תדבק (רמח"ל, לישרים תהלה, ענין א, תהלה בלה בסדה).—ועיר עֲנִיָּה: מעת עברו מי המבוכה המרים האלה על העניה זאת עיר מולדתנו לא נח לבבי (שם, שכל יושר).—ומ"ר: ומה תעשו עניים בהקשותכם את ערפכם (יוסיפון תכו). אשתי יקרתי ממשפחת טובי' היא עמכם ואבי ואמי העניים הקדושים עמכם הם (שם תעג). מקל וחומר מהסופרים הראשונים וכו'

[1]) [החדשים מנקדים ע"פ הסורי עֲנִיָּה מן א.ענה.]

אנו העניים העלובים על אחת כמה וכמה (הלכ' פ"ת, גנזי מלכים לח). איך יעניש ה' לאבדון עולמי המון עניים האלה אשר לא יכילם ספר ומספר (ר' יהושע אלורקי, נוסח כתב, ד"ס מו). ובמלחמה אחת היה לנו עגלה עם סוללה גדולה ושמו אותה נגד פתח העיר ורצנו עמה וחשבו העניים שבעיר שהיא חיה וברחו (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה 23). והנני אעורר על סודות חתומים שבאו סתומים וכו' ואנו העניים מגששים קיר כעורים וכולנו סומים (ר"י גיקטליה, פי' הגדה ש"פ, ספי כפת החכמה, עבדים היינו).

עני[1], קל לא נמצא.

—הפעי, *העני, הענו, מעני, יעני, יענו,—א) פ"ע, היה עני, נתרושש, arm werden; devenir pauvre; to become poor: פעמים שאדם עני והעשיר או עשיר והעני (כתוב' ו ו). בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס הענו חזרו וקבעוה בתפלה (ר' יוחנן, ברכ' לג.). מי שיש לו אויב יעני או יעשיר אמרו לו יעני (מעילי יז.). אדם שהוא נוטל אשה ועושה עמה ימים הרבה אפילו העני אשתו אינו כופרת בו (מד"ר שמות לג). — ב) פ"י, עשה שיהיה עני, רושש, arm machen; appauvrir; to impoverish: העני פושט ידו לבעל הבית לקבל צדקה ובעל הבית אינו רוצה ליתן לו כלום עושה כלם יי' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי' יתרו ב). שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר למי שהוא רוצה מעני (מד"ר בראשי כה). שאלה מטרונה אחת לרבי יוסי בן חלפתא אמרה לו הכל מודים שבששת ימים ברא אלהים את העולם מששה ולכאן מהו עושה אמר לה מעלה סולמות ומוריד סולמות פלוני שהיה עשיר יעני ופלוני שהיה עני יעשיר (שם במדי ג).

***עֲנִיבָה**, ש"נ,—א) סה"פ מן עָנַב, לולאה, קשירה שקל להתיר אותה: עניבה לר"מ מהו (רב אחדבוי, שבת קיא:). חבל בחבל מיחלף עניבה בקשירה לא מיחלפא (שם קיג.). ר' יהודה היא דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא (סוכי לג:).—ובסהמ"א: וכשאתה מתירו בעניבה אין ידו נפשטת לקשירה (גאוניקה ג, גינצבורג 12). ואמאי לא עניב ליה עניבה שהיא חצי קשר משום דהאי תנא סבר ליה כוותיה דר' יהודה דעניבה קשירה היא (ר"ח, סוכי לג:). ללאת לצול"ש בלע"ז וכן תרגם אנקלוס ענובין לשון עניבה (רש"י, שמות כו ד). העניבה מותרת לפי שאינה מתחלפת בקשירה לפיכך החבל שנפסק מקבץ שני קצותיו וכורך עליו משיחה ועונב עניבה (רמב"ם, שבת י ה). אבל עניבה מותר וכלבד שלא יעשה קשר למטה מן העניבה כלל (מרדכי, שבת ססו). קראו קשר לחוט דק שאין בו כדי עניבה (לויפל, פע"י ב, מודעה רבה 9).—ואמר הפיטן: זוגו יחד פרחי כהנה בעניבתם יחיאל ויקותיאל בכהנה ובשרותם (אמוני שלומי, סליח' מוסף יו"כ). — ב) *סרט שקושרים לנוי על הצואר או על הצָוּרוֹן, Schlips; cravate; necktie, נהוג בדבור ובספרות.

***עֲנִידָה**, ש"נ,—סה"פ מן עָנַד: הפוך כמו עדנם קשרם וכן ענידה בלשון תלמוד קשר (ר"י קמחי, ספי הגלוי, 133). ענדו כלומר עיינו או מלשון אענדנו עטרות ולפי שהיה צריך לע' תפס לשון זה פי' עשו ענידה לדין זה (ר"י מויכה, אור זרוע ב, טרפות, כח:).

***עֲנִיָּה**, ש"נ,—סה"פ מן א.עָנָה: ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש (סוטי ז ד). כל מקום שנאמר בה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון הקדש (מכי' יתרו ט). יכול יעלו מן הנחל ויאמרו ת"ל בנחל שתהא אמירתן ועניתן בנחל (ספרי דברי רט). ענה דודי ואמר לי א"ר עזריה לא היא ענייה ולא היא אמירה אלא ענה ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן (מד"ר שה"ש, התחלה מכנעה פגיה). — ובסהמ"א: וענותך תרבני אמר וענותך מן לשון עניה והוא מעיד על הנפת הואו (דונש, תשו' על רסע"ג, 138). הנני כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון (רש"י, בראשי כב א). ומזכירין שלש עשרה מדות בין כל ענייה ועינייה (תכלא רבתי, ר"ה עב). הואיל והתחילו לקבל עליהם עול מ"ש שהוא בעניית אמן תוסיף נשמתם אי זה שלמות (ר"י מפיבא, מנחי קנאי 89). ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים שלם שחוק צדיק תמים היא העניה אשר יענהו (רשב"ץ, אוהב משפט לאיוב, פד:). דין עניית הקדיש ע"י הקהל (הלבוש נו). דין ברכו ועינייתו ובו ב' סעיפים (שם נז). שהחזן משמיע קולו במלות אחרונו' כדי שיבינו העם שהוא בסוף העניה הראשונה כנ"ל וכן הוא המנהג בכל סדר הפסוקים והעניות של הקדושה עד תומת

---

[1] [נגזר מן השם עָני.]

(ר' רפאל מילדולה, מים רבים, שו"ת או"ח כג). להוציא ידי חובת ענייה להמברך (פלא יועץ עז).—ואמר הפיטן: הזהרת גיאוף וענית שקר איש באחיו פן תעידוהו (רבינו ילחק, אתוה דעי, אזהר', כא.). בשבתו תוך חכמים היד[ועים] הלא דומים ולא עונים עניה (ד"ה יהודי מלרים וא"י ב, ימן 12).

°**עֲנִיָה**, ש"נ,—כמו עֲנִיָּה, ואמר הפיטן: להזכר למו עֲנִית[1]) קול אחד כשבתו בכסא שפוט גוי אחד (להזכר למו, מוסף ר"ה א).

°**עֲנִיווּת**, ש"נ,—כמו עֲנָוָה, עַנְוְתָנוּת: בענינים כאלה אני סומך עליך אמר סענדעריל בעניוות כתלמיד לפני רבו (מכלי' מו"ס, מסעות בנימין השלישי ו).

*°**עֲנִיּוּת**, ש"נ,—מצב העני, דלות, מסכנות, Armut; indigence; poverty: בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן (ר' ישמעאל, נדרי' ט י). שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות (ר' מאיר, קדוש' ד יד). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו' קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (ר' יוחנן, פסחי' מט.). אין עניות במקום עשירות (כתוב' קו:). שכל מקום שחוכרת השם מצויה שם עניות מצויה ועניות כמיתה שנאמר וכו' (רב, נדרי' ז:). עשרה קבים עניות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם כולו (קדוש' מט:). סימן לגסות עניות וכו' מאי עניות עניות דתורה (שם). אמר לו הקב"ה מה אתה רוצה עניות או ייסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל ייסורין שבעלם ולא עניות וכו' אמר הקב"ה לא דיו עניותו אלא שאת' נוטל הימנו רבי' וכו' אין לך מדה קשה מן העניות שכל מי שהוא מדוקדק בעניות כאלו דבוקים בו כל ייסורים שבעולם וכו' ואמרי רבותי' אלו נתקבצו כל ייסורין לצד אחד והעניות לצד אחד העניות מכרעת לכולן וכו' (מד"ר שמות לא). והזהיר הקב"ה שלא יגזול אדם מהם מתנות הראויות ליתן להם כי דל הוא דיי לו עניותו (שם במדי' ה). — ובספה"מ"א: גבאי צדקה לוקחין מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט וכו' וכמה הוא מועט שלהן הכל לפי עושר הבעלים ועניותן (רמב"ם, מתנת עניים ז יג). לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות (ר"א הלוי מברגלונה, ספר החינוך תקלב). — ובהשאלה: ואמר ר' אדונים שהוסרה נ' נכאים כאשר הוסרה כ' כסות מטלת ענבים סותה וזאת עניות גדולה (ראב"ע, שפת יתר כז). — ואמר המשורר: הנטושה והצלעה מאין מרגעה והנהלאה מכבד משאה בחונת עניות ואלמנות חיות כאשה מאישה גרושה (ר"י הלוי, אהה אדני ייי). — *דקדוקי עֲנִיּוּת: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודקדוקי עניות (עירובי' מא:).—ואמר הפיטן: צמצומו תרויח בנקיות פדהו מדקדוקי עניות (תמור עבודת מזין, סליחי' מנחה יו"כ).—*ובהשאלה בַּעֲנִיּוּת, בַּעֲנִיּוּת הדעת: ר' עקיבה אומר יש ממזר ביבמה שמואל אומר בעניותינו צריכה ממנו גט (יכוס' קדוש' ג ה). — ובספה"מ"א: בעניותינו בעניות דעתינו צריכ' גט (רש"י, יבמות מט:). בעניותינו מתוך עניות דעתנו שאין אנו יודעים פירוש המקרא (שם לג:). ואני כתבתי בעניותי מאי דסבירא לי (גנזי מלכים, הלכות ס"ת 41). ואנן לעניות דעתן חזי לן דצריך רחיצה כמו בחול (ראב"ד, האשכול א, הלכות תפלה וק"ש ב). ובעניות דעתין יפה עשו הגאונים (שם י). אבל עניות דעתם ישים להם גאות לתפוס את החכמים כי גאות חבר לעניות (ר"ש פרחון, מחבר', ערס). ולפי עניות דעתי אומר בזה מה שהורוני מן השמים (ר' סעדיה אבן דאנאן, חמדה גנוזה, לא.).

עִנְיָן, עִנְיַן, ס"ז, כנ' עִנְיָנוֹ, מ"ר *עִנְיָנוֹת, עִנְיָנִים,— א) דבר שאדם עֹנֶה בו, מתעסק בו, עֵסֶק, Beschäftigung, Sache; emploi, affair(e); occupation: ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים הוא עִנְיַן רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל' א יג). כי כל ימיו מכאבים וכעס עִנְיָנוֹ גם בלילה לא שכב לבו (שם ב כג). כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן עִנְיָן לאסף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים (שם כו). ראיתי את הָעִנְיָן אשר נתן אלהים לבני האדם לענות בו (שם ג י). גם זה הבל וְעִנְיַן רע הוא (שם ד ח). כי בא החלום ברב עִנְיָן וקול כסיל ברב דברים (שם ה ב). ואבד העשר ההוא בְּעִנְיַן רע והוליד בן ואין בידו מאומה (שם ה יג). כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הָעִנְיָן אשר נעשה על הארץ (שם ח יו). — ובתו"מ: ד' דברים היה ר"ע דורש

1) [כך מנֻקד בדפו'.]

ואין אני דורשן כמותו וכו' ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע"ז ואני אומר לא לענין הזו צריך אלא לענין שררות (רשב"י, ספרי דברי לא). נכנס ומצאן שהן עסוקין בהלכה לא יהא קופץ לתוך דבריהם עד שישב וידע באיזה עינין הן עסוקין (תוספת' סנה' ז י). ונושאין ונותנין בפרשת העינין כל הלילה (שם ט א). והוא שעסוקין באותו ענין (כתי, קדוש' ו.). אמר להם כל הענין הפצירו בו (באדם המבוער) מאד שימחול לו (לרשב"א) (דא"ר ד). —ובספה"א: כי האור הוא ענין באויר יתחדש בו כשהזריח עליו גשם מאיר וכאשר סר הגשם המאיר נשאר חשוך ולא יתחדש בו ענין (ראב"ד, אמו"ר 94). לשנים למאי הילכתא כלומר לאיזה ענין שייך ר"ה (ריטב"א, פי' מסכ' ר"ה א, י:.). ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שבן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך עניניך אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון ז). — ובפרט עסק עיוני, מחקר: האחדות הוא הענין אשר בו קוראין לכל אחד מהנמצאים בעולם (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת 11). ואני חוזר לראש הענין ואומר הצורה נאמרת על שלשה ענינים (הוא, הגיון הנפש א, ד.). אם אנחנו חייבים לחקור על ענין האחד האמת והאחד העובר (ר"י א"ת, חו"ה, הקד', 11). ואילו היינו יכולין להליץ על עניננו במלה אחת וכו' (שם, היחוד י). כי הדבר שיובן ממנו ענין גשמי לא יזיק המשכיל מפני שהוא מכיר בו (שם). והמעלה הזאת היא המעלה אשר יגיע אליה הקטן והפתי אשר איננו יודע ענין האמונה (שם ג). אף על פי שנצא מענינינו מעט באר לי כונת המזמור הזה (הוא, הכוזרי ה ט). אלו היה רובנו מקבל הדלות בניעה לאלהים ובעבור תורתו לא היה מניחנו הענין האלהי כל הזמן הארוך הזה (שם א קטו). וחל עליהם הענין האלהי לאהבה להיות להם לאלהים (שם ג יז). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרס לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר"ם א"ת, מו"נ א ה). ועל זה הענין מורה זו המלאכה בלשון הערב (רס"ע פלקירא, ראשי חכמ' 36). ואנחנו בבת האבילה ההיא היינו מדברים בענין מלאכת השירים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). אמנם ענין דבריו בבינה ובדעת הוא ענין פילוסופי דק מאד (ר"י נרי אכטולי, מלמד התלמידים, קסד.). על כן אני צריך לכתוב בכאן מה שכבר חשבתי אליהם כי אין הענין על הצד אשר לקחוהו (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס לג). ואשוב לענין הפרק ואומר וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם יא). בשם אשר מעשיו לו עדים נתחיל ענין המועדים והעיון בתחלה בענין הפסח (ר"א הקראי, ג"ע, ענין פסח, הקד', כז:.). — ומ"ר *עִנְיָנוֹת: כשהפליגו דעתן לעניינות אחרים אבל אם היו עסוקין באותו עניין גט הוא (ירוש' מ"ש ד ו). —ובספה"א: הנה זאת אשר הבננו אם כאשר כתוב בשאלה זו כי שלשה ענינות יש בה שני ענינות מהם לא שאל השואל עליהם וכו' (רסע"ג, תשו' גאוני מו"מ ל, מילר כא:). וטבעו הספינות ההיו למצרים פונות בשנה זו ברוע עניינות (תשו' הגאו', JQR. NS. 1918, 177). ויש מי שמורה שדין הנדרים והשבועות בעניינות אלו אחד הם (רמב"ם, נדרי' ב יא). וכן שאר הענינות שפירשנו בשבועות כולן בנדרים כדרך שהן בשבועות (שם ד ה). אז תרצה הארץ אז כשיעברו עליכם שש גזרות שבענינות שהזכרנו מדה כנגד מדה וכו' (חזקוני, פי' התורה, בחקותי כו לד).—ואמר הפיטן: חקר עוגות חלל ומעונות חק בי ענינות באין מעינות (יוצ' א סבועות, ספי קרובות יח:).—ועִנְיָנִים: ואילו היה נוהג הספר וכו' היו נשארים רוב המדברים בלי דת ובלי תורה מפני קוצר שכלם וחלישות הכרתם בענינים הרוחניים (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ומהם שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון, פתיח'). לולי שלשה היו נתקנים ענייני בני אדם זקן שאינו נשמע ותאוה שאינה נמנעת וגאות אדם בנפשו (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 23). סבות הנמצאות ארבע החמר והצורה הפועל והתכלית דמיון זה בענינים המלאכתים בכסא ד"מ חמרו העץ ופועלו הנגר (רמב"ם, מלות הגיון ט). ואלו הענינים אשר נפל בהם זה הבלבול הרבה מאד בענינים האלהיים ומעט בענינים הטבעיים ונעדרים בענינים הלימודיים (ר"ם א"ת, מו"נ א לא). להישיר פעולותיו לצד ההצלחה האמתית ונתינת דמיון הענינים האלהיים וכו' (ר"מ חביב, דרכי נעם, ה.). ועניין המסכתא אמנם הוא לבאר ענייני יום הכפורים בשלמות (המאירי, יומא, פתיח'). כי מי שיש לו זה השכל ישבחו בני אדם עניניו ומעשיו והם מסכימים לקראו בעל

שכל טוב (ר' זרחי' מברצלונה, פי' משלי ג, השחר ג, 105). ויושיב (המשכיל) העניינים כל ענין על כנו וישים בין מעלותיהם גבולים מבדילים ביניהם (רש"ט פלקירה, ראשי' חכמ', 18). דע שהמופתים בעניינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל (ר"מ אלדבי, ש"א א, יא:). כי ענייני מושיענו אף על פי שאינם חוץ לשכל אינם קרובים אל השכל (ר"ש אבן ויירגא, שבט יהודה 18). אין ספק שאנחנו בין שני ענינים (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בשלח, ויסעו כל עדת). עתה יעשה הרב טענות אחרות לבאר מהם שעניני השמים וכוכביהם כפי הנחתם יורו בהכרח שאינם ע"צ החיוב מהאל ית' (הוא, שמים חדשים א, ט.). וכן ספרו לנו כותבי עניני העולם חדש וכו' (ר' שמואל ארקוולטיגו, ערוגות הבושם ל, קב:).—עִנְיְנֵי הכלל: ואתה מוצאה (את השטר) על ענייני הכלל שעושין אֹותה ב"ד או זקני העדה (ר"י הברצלוני, ספ' השטרי 137). מ"מ במי שהוא ממונה פרנס על הציבור וכל ענייניהם על פיו צריך שיהא מעוטר במדה זו עד תכלית (המאירי, יומא ג, כג:). — בעל הָעִנְיָן, בעלי הָעִנְיָנִים: כל מחבר בדברי חכמה צריך להקדים פירוש השמות והמלים [אשר הם משתמשין בהם] לפי שאין הלומד רגיל לשמוע אותם ולא להבין מהם הענין אשר בעלי הענין מבינים אותו (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). מפני שהוא מורה על בעלי הענינים ומורים עליו בדבור (פי' ספ' יצירה לאבוסהל, כד).—ודבור עִנְיָן מן הָעִנְיָנִים: ואם תצא לידך מלה מן המלות מענין מן הענינים ולא תבין ענינה שלח ידך אל השרש אשר היא ממנו (ר"י א"ח, סה"ש לריב"ג הקד', 2). כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (שם 4). ששאלני שואל בקרטבה על ענין עמוק מעניני המקרא (הוא, הרקמה כח). ואז עמדו מבחור בענין מעניניהם יותר מזולתו ובטחו על הבורא שיבחר להם הטוב והנכון מהם (הוא, מו"ה, אהבת יי' ז). כי כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברא השכלית חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו (שם, היחוד ג). או בענין מענייני נפשו אשר הוא מתנועע אליהם ממיני קלות ראש או כובד ראש (רש"ט פלקירה, ראשי' חכמ', 18).—ואמר המשורר: וענין כפרחים ומעשה פתותים מכסים כירחים בעֵנת עבורם (ר"ש הנגיד, באמרת ערב).

דבריך בתוך לבי נטועים ומִדיך בתחבלות שרועים ושיריך שקולים וחזוקים ומשבר וענין רך מַנועים (הוא, דבריך בתוך לבי). וכמו השלים ענין ותמלא הארץ קנין חתם תבנית בנין ויברא אלהים את האדם (רסב"ג, מי כמוך שכן). הוא נחמד מצרור כסף זממר דרור הוא מחמדי והוא ענין תהלתי (ר"י בן גיאת, מבין עפאים, שער השיר, 125). יקרבו לדיין יגידו כל ענין ענין משפט יקים ושניהם צדיקים (ראב"ע, אל אמד). הובאתי הנה להתבונן עניני נלחם בי יצרי המיתני באזני (הוא, כי עליך השלכתי). אלה הצאן האובדים והַתועים הגידה לי איפה הם רועים ועל מה הם מדברים ואי זה ענין הם מספרים (ר"י חריזי, תחכמוני ג). וגם יש עוד בענינה פליאה אשר בם תעצור אם היא מלאה (ר"י זבארה, שעשועי', בתי הנפש, דודקון 164). ויאמרו הם בִענין רע וגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה (עמנוי, מחברי ה). יתן כל אחד מכם הענין אשר יחפצו ליסוד ועליו אבנה הבנין (שם כ). המה בידך כמו קניין מודים לפניך בכל עניין חסדך וצדקתך ישננו (ר' אהרן, טובה יי', סליחי' שבת שובה, סמא"ל, תקמח.). בראשית קנינו בינותי בנינו באר מענינו בחבורת מנינו (אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).—ומ"כ: אחל במלים צרופים בענינים זקוקים למאד מתקנים (ר"י בן ששת, אמל נמלים, שער השיר, 8). קלו לפניו עניני שירי הכי רום מעלתו עד זבול נוגע (רסב"ג, לבי נאימת אהבה). מלים כמו שלג ביום קציר עלי לבו ועניַנים כנחלי תפת (רמב"ע, שמש לדקה, דיואן קנט, בודלי). חיל גבר עניו הודע לתנין עניניו הוכה בעשר וקציניו כי עת רעה היא (ראב"ע, אמד רבה אמונתך). מתניו שנס עניו והודיע לאחיו עניניו ויגאמו לתנין וקציניו כה אמר המלך (הוא, מי כמוך אפס). במבטא שפתים לך אערוך רנני ועניני תהלתך עלי לבי חרושים (הוא, הדלו רעיוני). מה יתאונן מה יענה גבר יום יראה פני יצרו על מאסו עניני דתו (הוא, אל מתנשא על כל). ולבי מגלת עניניהם ואני ספר הזכרון לשיריהם (ר"י חריזי, תחכמוני ג). ראתה עיני בימי נערותי וזמן ילדותי שני אנשים עברים נצים כגבורים חלוצים בפיהם ענינים נמרצים ובלשונם חנית וחצים (שם ז). מהרתי לקראתו וקדמתי בשלום אותו ושאלתיהו על עניניו ואנה מגמת פניו (שם ו).—ואמר הפיטן: ובריאים כמריאים יצא מחלב עינמו יביעו ידברו רע

ימר ענינים: (חחסבה לדעת, יול' סבת גרלחס'). ויספרו זה לזה ענינים זה אמר משבית ציונים שביתי שפחה לבושת שנים (ולח נוי, קינ').—ב) *וענין של דבר, תכן של דבר, מה שהדבר עסק בו, Gegenstand, Inhalt; sujet, context(e); subject: דבר הלמד מענייני ודבר הלמד מסופו (ר' ישמעאל, ספרא ויקר', פתיח'). החזיר בו דבר אחד או שני דברים מעיניינו של שטר כשר (תוספת' ב"ב יא י).—ובסהמ"א: והפירוש בענין והענין בצרוף השכל (בן חסר, דה"ט ה). תפלת המוספין של ראש השנה מתפלל תשע ברכות וכו' וחותם בכל אחת מהן מעניינה (רמב"ם, תפלה ב ו). וביום הפרק שהכל באין לשמוע ענין אותו מועד הרי הוא (הרב) שאול להם (לתלמידים) והם אינן שאולין לו (הוא, סלכה וסקדון ב ג). ההקדמה הראשונה ענינה שהם חשבו שהעולם בכללו וכו' מחובר מחלקים קטנים מאד (ר"ם א"ח, מו"כ א עג). חגור אפוד בד שהם קמוצים אינם סמוכים באשר ידמה הענין אלא יחסר בית השמוש (רד"ק, מכלול, סדה"ס, יג.).—ומ"כ: ושפתים והפה מגידים ענייני הכתב (בן חסר, דה"ט ס). קדושי עליון בגון ר' אלעזר בר קליר מקרית ספר ורבי שלמה הבבלי וכו' יסדו מענייני ימים טובים אזהרות דחג שבועות וקרובות ויוצרות מעיניני מתן תורה (Beitr. z. Geschichte und Literatur, Eppenstein 215). ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיו צריך שיכחנו בעניניהם אם הם הולכים על דרך הדבור אשר חלקנוהו (ר"ם א"ח, פי' אבו' א יז). אבל בימי קדם היו בהם משוררים רבים וכו' מלבד אלה אשר אין זכרון לשיריהם מפני חולש עניניהם (ר"י חריזי, תחכמוני ג). הט אזנך ושמע דברי חכמים וכו' כי עניניהם ערבים למאזין וכולם נכוחים למבין (הוא, מוסרי הפילוסופ', פתיח'). והנני מעירך על איגרת אריסטו וכו' ואלו הם ענייני דבריו (רס"ע פלקירא, ראשי הכמ', 17). וכוונת החבור הזה על הדרך שיעדתי לדבר בו היא חדשה בעיני אע"פ שעניניו אינן חדשים כי הם מלוקטין מדברי הנביאים וכו' (ר"י אבן לטיף, סעה"ס, הקדי, הסמר ב, 97).—ג) *ובפרט במשמ' תכן של פרשה שבתורה וכדומ', פרשה: ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם אין לו אלא מה שאמור בענין (חולי י א). מה ת"ל לפר לרבות פר יום הכפורים לכל מה שאמור בענין (רבי, זבחי מ:). יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכי' בא ה). בתחלת העניין מה הוא אומר ושבתה הארץ וכו' בסוף הענין מה הוא אומר אלה החוקים וכו' (ר' ישמעאל, סס יתרו ג). ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין ובשלת ואכלת משחשכה (סס בא ה). פטר (חמור) הפסיק הענין (ר' יוסי הגלילי, בכורי ו.). במי הענין מדבר בחי (רבי יצחק, מכי' בא ג). לאביו ולאמו במה ענין מדבר בנפשות אדם (בסרי בינדי כי). ותקעתם בחצוצרות וכו' אמרת במה ענין מדבר בשל צבור (סס עז). ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני לבד מנדריכם איני יודע במה ענין מדבר תלמוד לומר וכו' (ר' ישמעאל, סס קנב). זכרנו את הדגה וכי יש בענין שהיו המצרים נותנים להם דגים בחנם (סס פז). ג' כספים נאמר בענין אחד למעשר טהור ואחד למעשר טמא ואחד ללקוח בכסף מעשר [שני] (סס דבר' קז). מטומאות בני ישראל וגו' יש לי בענין זה להביא שלש טומאות טומאת ע"א וטומאת גילוי עריות וטומאת שפיכות דמים (סבועו' ז:). כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים וכו' (יוד"ר נרחס' פד). מה כתיב למעלה מן הענין לך קח לך אשת זנונים וכו' וכל הענין וכו' (ר' יוחנן, סס במד' ב). מה כתיב למעלה מן הענין השמר בנגע הצרעת (תנחומ' מלורע ב). באיזו ענין היה ר' אליעזר דורש באותה שעה אמרו רבותינו בזה הענין (סס לך לך י, בובר). — ובסהמ"א: מיקלע ר"ח אדר בשבת מוציאין שלשה ס"ת וקורין א' ענינו של יום וא' בשל ר"ח (סדר פורים, קרע"ג ב, לד.). יו"ט שחל להיות בשבת במנחה באיזה ענין קורין בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת (סדר של פסח, סס, קטו:). ושניתי בזה הענין ביקרותיך אפעלפי שזכרתיו בענין בית הנה עשיתיו כאן בענין יוד (דונש, תסוי על רסע"ג 36). ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה (רס"י, ישעי' מח כט). ולא יהיו שנים קורין בשני ענינים אבל קורין בענין אחד שנים דווקא אבל לא שלשה (סו"ע חו"מ, אבידה ומליאה רסז כ). ומ"ר *עִנְיָנוֹת: ברכות אף על פי שיש בהם מאותות השם ומעייינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן אלא נשרפין במקומן (תוספת' סבת יג ד). מדלגין מעניינות הפסח הכתובין בתורה [1]

[1] [כך בדפו', ובהוצ' צוק"מ: בעניין פסח האמורין בתורה.]

(סס מגילי ג ג). מפני עניינות של תורה שהן כותבין בהן (ר׳ ישמעאל, סופרים טו ה). — ובסהס״א: ובנביא מדלגין אפילו בב׳ עניינות (ר״ח, מגילי כז.). — *ועניינים: ולא יקרא אחר עמו וכו׳ אמר אביי לא קשיא כאן בענין אחד כאן בשני ענינים (ב״מ כט:). — ובמשמ׳ חלק של פרשה, חלק של ענין: בקטן שהוא קורא את ההלל בבית הספר ועונין אחריו על כל עינין ועינין (תוספת׳ סוט׳ ו ג). ואם הרי זה מוסף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריות למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (ספרא ויקר׳ פרש׳ ה, דיבורא דנדבה). — והדבור, מענין לענין: מענין לענין באותו ענין (אבי״, קדוש׳ ו.). — ובסהס״א: ראובן שהחזיק בחצר שמעון שיקבל מי גגו ובטענו יכול לשנותן מענין לענין באיזה צד שירצה (עומו״מ, נזקי שכנים קנג יח). — ד) *לענין של דבר פלוני, בנוגע לדבר פלוני: בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער פחות מכאן בטל במיעוטו וכן לענין הטומאה (פסח׳ ג ג). וכן לענין קידושין וכן לענין החוב (גיטי ח ג). חרש שוטה וקטן ששחטו ואחרים רואין אותם חייבין לכסות בינן לבין עצמן פטורין מלכסות וכן לענין אותו ואת בנו (חול׳ ו ג). ושואלין לעניין הפסח קודם לרגל שלשים יום (תוספת׳ מגילי ד (ג) ה). נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו ומה תלמוד לומר עד בקר לענין שאמרנו (מכי׳ בא ו). לענין טובה באיזה צד היו ישראל רשעים בראש השנה וכו׳ לענין רעה כיצד הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים וכו׳ (ספרי דבר׳ מ). אף לעניין מציאה כן (ר׳ זעירא בשם שמואל, ירוש׳ פיאה ה ו). ולעניין ספחים מראש השנה ועד חנוכה אסור ספחין (הוא, שם דמאי ב א). ולעניין שטרות כותבין באדר הראשון וכו׳ (שם נדר׳ ח ז). והתירו לו לענין כלאים (עירובי׳ יח.). מודה היה ר״ש לענין קדשים שאינו קרוש (ר׳ יוחנן, ע״ז כג:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה (ר׳ שמואל בר אמי, מד״ר ברא׳ ג). ואע״פ שהיה הפרש בין כלים הנתנין בפנים לכלים העומדים בחוץ לענין בגד תכלת אבל לענין עור תחש אלו ואלו שוין (שם במד׳ ד). בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו אחד לעניינו ואחד לענין תורה ואחד לענין מעשרות (ר׳ ילקו, תנחומי

ראה טז, בובר). — ובסהס״א: וכן לעיניין דליקה כעיניין הזה מכבין את הדליקה ומצילין את המת ממקום שמגיע עליו דליקה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי 3). ואמרו חכמים לעיניין פת קרקע וכו׳ (שם 16). ולעיניין ממזרות אשת ישראל מישראל אחר בין באונס בין ברצון הוולד ממזר (שם 107). והא מאה נשי כתרי גברי דמיין לענין קבוץ תפלה ולענין כל דבר שבעשרה (תוספ׳, ברכ׳ מה:, ד״ה והא). אין צריך עדים לענין קנייתו אבל צריך עדים לענין תביעתו (רמב״ם, מכירה ו יא). יהיו פעמים לענין המגע והקרוב במקום ופעמים יהיו לענין הדבק המדע בידוע (ר״ם א״ת, מו״נ א יח). ולענין ששאלתם וכו׳ (ספ׳ התרומות סב). ולענין שיתחייב בבל יראה ובל ימצא וכו׳ (סמ״ג, מ״ע לט, סוף). — ה) *בענין, כפי הדבר שעסוקים בו: שואל כענין ומשיב כהלכה (אבו׳ ה ז). אין שואלין אלא כעינין ואין משיבין אלא במאורע (תוספת׳ סנה׳ ז ז). והשואל שלא כעינין צריך שיאמר שלא כעינין שאלתי (ר׳ מאיר, שם). כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ליטעון טען אחר שהוא כענינו וכו׳ ליטעון טען אחר שלא כענינו (ר׳ ישמעאל, ספרא, פתיח׳). — ובסהס״א: כל מי שנטרפה דעתו ונמצאת דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע״פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים הרי זה פסול (רמב״ם, עדות ט ט). והוי מחשב להשיב על דברים כעניין על דבר ראשון הוי משיב ראשון ועל דבר אהרון הוי משיב אחרון (ר״י אבן עקנין, ספ׳ מוסר ד כט). — *ובמשמ׳ דומה לענין, כמו: אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר וכו׳ (מכי׳ בשלח א). ויאכל חצי בשרו חצי בשרנו היה צריך לומר כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא (ספרי במד׳ קה). — ו) *במשמ׳ שיכות וקשר: מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו ומאימתי הוא ענין לחברו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה (ל״ב מדות דר׳ אליעזר, מדה כ). — ובסהס״א: אבל מאמרם זה אין ענין לו (ר״י אברבנאל, שמים חדשים ג, יז:). — והשאלה *מה ענין: וכי מה ענין זה לזה נתנו הענין אצלו ללמדך שאין נגעים באים אלא על לשון הרע (ספרי דבר׳ רעה). וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה ה״ז בא ללמד ונמצא למד (פסח׳ כה:). וכי מה ענין זה לזה אלא כשהם משקים את הסוטה היו אומרים

לה הרבה יין עושה (מד"ר במד' ט). — והדבור אם אינו ענין... תנהו ענין: אם אינו ענין לו תניהו ענין לשלפניו (ירוש' ב"מ ג ח). אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לכל התורה כולה (קדוש' מג.). ועי' נתן.—ז) במשמ' דבר קבוע, תכונה ומצב של פלוני: הגיעה תורה לסוף ענינו של זה (של בן סורר ומורה) ואמרה זה ימות זכאי ולא ימות חייב (ספרי דבר' רכ). — ובסהמ"א: מפני שיצא מענין העוני והצער אל ענין הטובה והשלוה בעת שהכרתו בה גמורה (ר"י ח"ח, חו"ה הבחינה, פתיח'). וישאר המין האנושי על ענינו ואם יפסדו אישיו (שם, עבודת האלהים ג). שבקצת איי הודו מדינה אחת הסכימו יושביה למנות עליהם איש נכרי בכל שנה וכאשר תשלם לו השנה יוציאוהו מביניהם ויחזור על הענין אשר היה עליו קודם שיתמנה עליהם (שם ט). וכשיתזור אל ענינו הראשון הטבעי ינהג במזונו המנהג השוה ואם יהיה חליו וכו' עד שישוב אל הענין השוה (שם, התשובה ח). ואחר כן היה מענין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלם (הוא, הכוזרי ה כג). ואין כן ענין הפלסוף כי אם הוא לא מצא סבות אלה החלופים לא יתכן שיקיים דעת החיוב (ר"י אברבנאל, שמים חדשים א, יא.). ומה שהוא מהם ממהר לסור כגון ירקון הפחד נקרא עניין או דבר עתי (ר"י הישראלי, ספר היסודות, כ"י ביה"ס בזנתנסי). תחזור חלילה אל השינה וההנהגה המדקדקת וכו' עד שתשוב אצטומכתו לענינה (קאנון ב יג ג ד). ואם תקצר (הנשימה) הנה כבר סרה הסבה המצריכה להאריך הנשימה וישובו האברים אל הענין הטבעי (שם ג ט ה). איך נעשה נס לרועים כי התירם המושיע והו' מורה אמתת עניינם ותהום כל העיר ושמו פניהם להציל הרועים (ר"ש אבן ויגא, שבט יהודה, 5). חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו צחקו ומהלכו יעידו מה ענינו (ב"ז, ב"ס יט לג). — ובנגוד לקנין: האיכות והיא תכונה באיש בה ישיב השואל ממנו איך הוא והוא ארבעה מינים אחד מהם תכונה אם בנפש כמו החכמה או הסכלות או היושר או העול ואם בגשם כמו הבריאות או החולי וכל אלה בהיותם מהירי ההסרה יקרא ענין וכאשר נקבעו נקראו קנין (ראב"ד, אמו"ר 6). אולם הקנין והענין הם שני מינים אחד מהם התכונה אשר בנפש כחכמה והמדות וכו' והמין השני התכונה אשר בבעל נפש, כמה שהוא

בעל נפש כמו בריאות והחולי וכו' (כל מלאכת ההגיון ז.). — ומ"כ: ובריאות וחולי נקראו ענינים בלשון המחבר (רמ"ע ספרוט, עין כל, פרוש לקאנון א"ס 3, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ואמר המליץ: ויודעים (הרופאים) עניני הגוף ועסקו ובל חליו ומכאוביו ונזקו (ר"י זבארה, שעשוע', דודסון 166). והנה חבר הקיני על סוס רוכב ובגדי מלכות סוחב ושני עבדים לפניו ויחרד לבי לשנוי עניניו כי בלילה ראיתיהו ביגון ומגנה ובערב ילין בכי ולבקר רנה (ר"י חריזי, תחכמוני כג). אלה הם כחות הנפש ומדותיה וכל ענייגותיה (זכרי' בן סעדיה, ספי המוסר, מחב' ו, כ"י תימן). — ח) *במשמ' דרך ואפן של עשית דבר: למחר עשה באותו ענין וכל העם עונין אחר העובר לפני התיבה אמן הללויה וכו' (מד"ר במד' ד). באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת [illegible] קוארין מספר בענין הזה שורות (שם איכ' פתיח'). — ובסהמ"א: וראוי עתה שנבאר מדבר הכניעה וכו' באיזה ענין צריך להתנהג בה וכו' (ר"י ח"ח, חו"ה, הכניעה, פתיח'). מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע (רמב"ם, תשובה ה א). והרבה בני אדם נצולים בזה הענין (מעשי ר' בנימין, גרינהוט 88). שאין אותה שתיקה שהיא ליומה נעשית באותה ענין שהיא נעשית לימים הרבה (ר"נ על הרי"ף, ביצ' יב:). — ומ"כ: ומפני שחכמת המצות שבתורה על שני ענינים האחד מהם גלוי והשני נסתר (ר"י ח"ח, חו"ה הקד'). ותדע דאלו הארבע לשונות שמתקיימות בהן הערבות אתה מוצאן על שני עניינים הענין הראשון כגון אחד מד' לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמ' הלוהו אלף זוז ואני פורע מאחר שנודע בתחלה כמה היה ההלואה וכו' (ר"י הברצלוני, ספ' השטרות, 82). כי תכלית כונת בריאת האדם להיותו מדיני בטבע בחמלת ה' על אישי מינו ובהשגחתו עליהם בטוב שבענינים (סוף מנחת קנאות, כ"י REJ. XXVI. 231). - וכן *בעְנְיָן ש־: וכשתרגיש הנפש בענין שיוסיף לה אור בעצמה ובת בנפשה תטה במזימתה אליו (ר"י ח"ח, חו"ה, אהבת יי', א). שמחזיקנו בענין שלא ינענענו הרוח (ר"נ על הרי"ף, סוכ' יא:). בית הבד הבנוי על גבי סלע וגינה על גביו ונפתחה הכיפה בענין שאין בעל הגינה יכול לזורע גינתו וכו' (טוחו"מ, טותפים בקרקע

קסה). וכשמוד' דבר לו לא יעשה בענין שתעל' הרתיחה ותראה המדה כאילו היא מלאה (שם, אונאה ומקח טעות, כלא). קנה צמר ללבנו בגפרית או צבעו בענין שאינו חוזר לבריתו (שם, גזלה, שם). איזהו חלב כל שהוא פרוס על הקרום בענין שכשנקלף הקרום נקלף עמו ושלא יהיה בשר חופה אותו (ר"מ בן זרח, צדה לדרך ג ב א). אלה הם כללי השלמויות ותכליתם הוא שיהיה האדם בענין שיהיו נובעים ממנו מעיני השלמויות תמיד בלי מחשבה והתבוננות (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי יד, 84). שכרו להשקות לו שדהו ובא מטר בלילי בענין שאינו צריך עוד השקא' וכו' (הלבוש, שכירי' ופועלי' שלד ב). — ובלא שי' באותה המשמ': כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע והמרחק מהשווי בענין לא יהיה אפשר שיקבל אלא צורת המחצבים לבד (רא"ב"ד, אמו"ר 36). — ודבור בכל עִנְיָן, בכל אפן: וכולן שאומרין ללוקחין להטמין בה שקנה אסור בכל ענין (טוחו"מ, גניבה שנח). שאין חילוק' בין אם נתאנה השליח או חלוקח בכל ענין המקח בטל (שם, גביית חוב מהיתומים קט). — ט) *במשמ' פרוש והוראה: ענין אחר פיתא והוא פת ממש (הערוך ערך אפתא). וטהר כלומר וטהר היום שעינינו והחשיך (גנזי שכטר ג, גינצבורג 364). ואל יתבעני תובע להביא כל מלה שתהיה תחת כל ענין כי אם הייתי עושה כן חייתי מביא כל המקרא אך אביא מכל ענין מלות כפי אשר אראה שיש בו די וכו' ויי' פקד את שרה והוא ענין זכרון ובקור (ר"י ח"ת, סה"ש לריב"ג, הקד' 2). גם מטעם ענין המקום כי מלת גדל בהיותה מבנין הקל לא יצא הפעל אל אחר (רא"ב"ע, שפת יתר, 15). ואינו יכול לומר לו לא היה ענין דברי אלא שיהיה קרוב לנהר או לשוק או למרחץ (רמב"ם, שכירות ה ז). או יהיה משרש פלילים ומענינו כאשר כתבו רבי יהודה (רד"ק, סה"ש, פלל). כלם ענינם ענין אחד (שם). והחכם רבי יונה חלק השרש הזה לשלשה ענינים והשיב על החכם רבי יהודה שכתבם כולם ענין אחד (שם, סנג). מתרפקת על דודה ענינו לפי מקומו מתגעגעת (שם, רפק). ובא כמהלך רישיך ומחסורך כאיש מגן והוא כפול ענין במלות שונות (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יא). והמשותפים הם השמות המורים על העניינים יותר מאחד ואלו אין שתופים אלא בשם בלבד והם משונים בענין כמו העין שהוא מורה על עין המים ועל עין הראות ועל עין השמש (רש"ט פלקירא, ראשי' חכמ' 24). ראה כי בעצב יש ענינים רבים גערה דאגה ואבל וכאב וצער ומרי (ר"א בדרשי, חותם תכניה, עלג). ועניין יושב בסתר עליון כעניין מי יעמוד בסוד ה' (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כד, השמר ג, 102). — ומ"ר: כי פה לא הוא מן הפעלים כי אם מן תיבות הענינים אשר לא יפעלו ולא יקבצון ולא יסורו מבנינם (דונש, תשו' על מנחם 25). על כן צריך שיהיה כל מעתיק מלשון אל לשון אחרת בקי ומלומד בשתי הלשונות ובכל עניני דקדוקיהם ומנייני מיני שרשיהם והשתנות עניניהם לפי מקומותיהם (ר"י א"ה, חו"ה, הקד' XVIII). וכאשר תסיב מלת הפקדות על כל הענינים האלה לא תמצא מהם ענין שהוא דומה אליה (הוא, סה"ש לריב"ג, הקד' 2). ולמלת אב ענינים מהם הענין הנודע והוא האב המצטרף אל הבן וכו' (שם אבה). וכן רוב בני עמנו יבזו לשון הקדש כי עניניו מהם נפלאו ועינים להם ואורו לא ראו (ר"י הריזי, תחכמוני, הקד', 10). כתב רבי סעדיה מה שצונו הבורא יתברך לתקוע בשופר בר"ה יש בזה עשרה ענינים הענין הראשון וכו' (אבודרהם, סדר תקיע' ר"ה ופירושה, נא:). — י) *במשמ' שמוש הלשון, חלק הענין בנגוד לחלק הדקדוק, Syntax — יא) *חלק משיר חזיון, כמו מערכה ז): חלק ראשון ענין ראשון וכו' (רמח"ל, מגדל עז, 5). ענין ב' וכו' (שם, 11).

***עִנְיֵן**, פ"י, — משך את הלב לענין, עורר תשומת לב, interessieren; intéresser; to interest: הבה נרדה ונבלה שם דעותיהם ונענין רבים בדברי רוח אלד (מנדלי מו"ס, אגדות הקדמונים, לוח אחיאסף תרס"ג, 156). הנני מתאמץ לחשב ולענין את מוחי במחשבות מן הצד (אבי דוד, המליץ תרס"ח, גל. 54).

— התפ', *הִתְעַנְיֵן, ענין את עצמו בדבר: נחוץ רק להקשיב היטב להתענין בדבעי (שם).

***עֲנִינָה**, ש"נ, — שה"פ מן עָנַן, ואמר הפיטן: ציה אם מלקשת ומלקוש אם מבקשת טל צוק עבים תהא מאששת כבענינת קשת (ר"א הקליר, ליה, תפלי טל).

***עִנְיָנִי**, ת"ז, נק' עִנְיָנִית, — של הענין, מה ששיך לתכן הדבר: אמר הכוזרי באמת נדחתה מעלה שמעית בעבור מעלה ענינית (ר"י ח"ת, הכוזרי ב ענ). וכתב חמישי הוא כתב עניני כגון שמסכימין

בית דין או זקני עדה או הישיבה על דבר לעשותו כותבין אותו הכתב ביניהן על הענין (ר״י הברצלוני, ספ׳ השטרות, 134). נדחית אצלכם המעלה השמעית וכו׳ מפני מעלה אחרת מעולה הימנה והיא המעלה העניני ת (ר״י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג עג, סב:). שתי סבות לשונית ועניני ת (גולדנטל, ספר מפסיק לידיעת דקדוק לשון ערבית, שער המלים, קא.). להמשל נדרש גם קיצור עניני מלבד קיצור חלקיו (יל״ג, אגרות א ד).

ֿעֲנִיפָה, ש״נ,—שה״פ מן עָנַף, ובהשאלה כמו ענפים: זכור איכה אנו שפתנו איך אבו פעמי מרון שאפתינו אותי אזי השמו ענ י פ ת נ ו אני אנפו בי טלאי תביפתנו (ר״א הקליר, זכור איכה, שחרי׳ ט״ב, מחז׳ איטלי׳ א, קסא.).

***עֲנִיץ**, מ״ר עֲנִיצִים,—כמו אָנִיץ: סיכך בהוצני פשתן כשירה בעניצי פשתן פסולה (תוספת׳ סוכה א ה-ו).

ֿעֲנִיקָה, ש״נ, שה״פ מן עָנַק,—כמו הַעֲנָקָה: ולא תמנע לכל שאל שאלה ולא תחדל לאביון מ עניקה (ר׳ יצחק בן כלפון, כדיבותך רחבה, שער השיר 26).

ֿעֲנִישָׁה, ש״נ,—שה״פ מן עָנַשׁ: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ענ י ש ה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אנהים במר יחידי, לוס יז תמוז, מחז׳ איטלי׳ א, קסא.).

ענן[1], ממנו עָנָן, עָנַן, עֲנָנָה, ֿעֲנָנִי.

עָנָן, ש״ז, סמ׳ עֲנַן, כנ׳ עֲנָנְךָ, עֲנָנוֹ, מ״ר עֲנָנִים,— א) הצטמצמות בחלל האויר של האדים המתנשאים מהארץ ומתהוים כעין עָשָׁן ומרחפים באויר ומכסים פני הרקיע ומתהפכים למים ונהיים למטר ונתכים ארצה או נקפאים והיו לשלג או כפור ויפלו ארצה, Wolke; nuage; cloud: את קשתי נתתי בֶּעָנָן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בענני עָנָן על הארץ ונראתה הקשת בֶּעָנָן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם (ברא׳ ט יג-יה). ויעל משה אל ההר ויכס הֶעָנָן את ההר וכו׳ ויבא משה בתוך הֶעָנָן ויעל אל ההר (שמות כד יה-יח). ויכס הֶעָנָן את אהל מועד וכו׳ ובהעלות הֶעָנָן מעל המשכן יסעו בני ישראל (שם מ לד-לו). ויש אשר יהיה הֶעָנָן מערב עד בקר ונעלה הֶעָנָן בבקר ונסעו (במד׳ ט כא). שמעו כי אתה יי׳ בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אתה יי׳ וַעֲנָנְךָ עמד עלהם (שם יד יד). וההר בער באש עד לב השמים חשך עָנָן וערפל (דבר׳ ד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש וְהֶעָנָן מלא את בית יי׳ (מ״א ח י). וברא יי׳ על כל מכון הר ציון ועל מקראה עָנָן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה (ישעי׳ ד ה). הנה כַּעֲנָנִים יעלה וכסופה מרכבותיו (ירמי׳ ד יג). והנה רוח סערה באה מן הצפון עָנָן גדול ואש מתלקחת (יחזק׳ א ד). כמראה הקשת אשר יהיה בֶעָנָן ביום הגשם (שם כח). שמש בֶּעָנָן אכסנו וירח לא יאיר אורו (שם לב ז). ועלית כשואה תבוא כֶּעָנָן לכסות הארץ תהיה (שם לח ט). בסופה ובשערה דרכו וְעָנָן אבק רגליו (נחומ׳ א ג). פרש עָנָן למסך ואש להאיר לילה (תהל׳ קה לט). צרר מים בעביו ולא נבקע עָנָן תחתם (איוב כו ח). התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור עֲנָנוֹ (שם לז יה). בשומו עָנָן לבושו וערפל חתולתו (שם לח ט). סכתה בֶעָנָן לך מעבור תפלה (איכ׳ ג מד). —עֲנַן בקר: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כַּעֲנַן בקר וכטל משכים הלך (הוש׳ ו ד).—עֲנַן אור: אף ברי יטריח עב יפיץ עֲנַן אורו (איוב לז יא).—עֲנַן הקטרת: ונתן את הקטרת על האש לפני יי׳ וכסה עֲנַן הקטרת את הכפרת (ויקר׳ יו יג). ואיש מקטרתו בידו ועתר עֲנַן הקטרת עלה (יחזק׳ ח יא).—ובהשאלה, יום עָנָן, יום צרה: כי קרוב יום וקרוב יום ליי׳ יום עָנָן עת גוים יהיה (שם ל ג). והצלתי אתהם (את הצאן) מכל המקומת אשר נפצו שם ביום עָנָן וערפל (שם לד יב). יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום עָנָן וערפל (צפני׳ א יה).—עַב הֶעָנָן, עַמּוּד הֶעָנָן, עי׳ עָב, עַמּוּד.—ואמר בן סירא: תמרורי רצון הנחה וצעקה ענ ן חשתה (ב״ס גני׳ לב כ).—ובתו״מ: מעשה שנפלה דליקה בחצירו של יוסי בן סמאי בשחין וכו׳ מיד קשר עליו הענ ן וכיבהו (ירוש׳ יומא ח ה). ראו אותו (את הירח) יוצא מענ ן זה ונכנס לתוך ענ ן אחר מעידין עליו (ר׳ חייא בר בא, שם ר״ה ב ה). וירא את המקום מרחוק מה ראה ראה ענ ן קשור בהר (מד״ר בראש׳ נו). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענ ן קשור על פתח אהלה וכיון שמתה פסק אותו ענן וכיון שבאת רבקה חזר אותו ענ ן (שם ס). בגדיהם שהיו מעשה שמים היה הענ ן שף בהן ואינו מזיקן (ר״ש בן יוסי, שם דבר׳ ז). כל מי

1) [כך בארמ׳, ובערב׳ עַנָאנ a), עננים, שמים.]

a) عنان

שטעה הענן נקלף מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל (תנחומ׳ בלק יט). כל מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל (פדר״א מד). — ובהשאלה, עָנָן של צפרים: ענן של ציפורי׳ שכן עליהם וניקרו (ר׳ יוסי׳, ירוש׳ מעש׳ א ב). — ומ״ר: מלמד שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר (ר׳ יהושע, תענ׳ ט:). הקב״ה וכו׳ משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים וכו׳ (תנחומ׳ ראה טז). — וְעַנְנֵי כבוד: שמע (הכנעני) שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל (ר״ה ג.). צדק ומשפט מכון כסאו ושבעה ענני כבוד סובבים אותו (פדר״א ד). — ובמהמ״א: השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל והחמה זורחת עליו (רש״י, במד׳ כה ד). ויבט אל הענן אשר על פניהם (רס״ע פלקירא, המנקס לח). השתברות הענן (וואלקענבּרוּך) מתהוה אם הענן הקרוב אל היבשה נלחץ ונדחק למקום אחד מרוח סועה וסער (יאוּופּל, למודי הטבע ב ב). — ואמר הפיטן: תושב פרוכת וכפורת כבודך בין שני כרוביה להענן כמראה הקשת אשר יהיה בענן (רסע״ג, אככי אם, אזהרי׳, קבץ מעש׳ ידי גאוני קדמוני׳ ב, 39). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור בעננך (ר׳ יוסף ליון במספד, קיקי). — ואמר המשורר: והוא לאביונים כמו אב לבנים וכפיו כעננים לעורכי השירים (דונש, דעה לבי חכמה). ועפעפי יזלו מים ובבותי לילה ויומם לא תפוגינה עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, שער XXVII). וגוי יהלך על אדמה ונפשי תהלך על העננים (רשב״ג, עטה הוד). ראה אתה אחי מוסר ובינה והכט יום כלותם כעננים (שם). השר אשר לולי שטפך בענן ריו (?) שרפנוך באש קצפנו (רמב״ע, אלמאלרה, 125, בשם אבן גבריאל, כ״י ילין). צאי בת אמוני מאפל ענני כי כבוד אדני עליך זרח (ר״י הלוי, יען ומקים). אשר בחנו יסובבהו בעננו ואשר צרפו יסככהו בכנפו (הוא, מי זה אשר יפתח). העם קראתו בנים להסתירו ממונים סכתה בענן הבאתו לתוך גן עדנים תחת שבעה עננים בצל שדי יתלונן (הוא, יום נחים גאולים). שמה הזרקים יופיעו זהרעמים יריעו והעננים סוככים והגשמים נתכים (יאנ״ע, סי בן מקיץ). לולי דמי לבי בתוכם יזלו לא אצרו בלתם׳ עננים מים (שלמה אבן אל מועלים, עב תעטף) אלי מציון נדיב הלב וכו׳ אשר עביו ברולחים ירקיון ומטרון זהב אופיר ענניו (ר״י יהודי מלכים ול״י ב, מן 19). — ובספ׳: בחר מהחלי מבחר שביסו ודי לך מענן בקר רסיסו (רשב״ג, בהר מהחלי). שומו עד בלי חקר כי תבל ענן בקר ועד ארגיעה לשון שקר (רמב״ע, התבוננו ונדעה). דחה תדחה משוגה ותחיה בשמי ערוגה ותתן לדמעה פוגה בהפיצך ענן דאגה (ר״י הלוי, ידע תדע). הפין עברות אפך ואת ענני זעמך (הוא, נאלם סופך לבו). ויכם לחיי ענן שער כליל וחין שיבה בברק יבקע את אפלתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים). ודי מענני קיץ רסיסים ומן המהלל ראשי פרקים (טודרוס הלוי, קטע כ״י גנז׳ 2). רוח אנחות נשבה בי עד התקדרו בענן בכי שמי (ר״י חריזי, תחכמוני ט). — ב) *בחכמת הרפואה, עֲנַן השתן, אחד ממראות השתן: וראית את ענן השתן עומד בתווך דע כי החולי יצא בתאצאות השתן (אסף 133:). כל אדם אשר הוא קרות והראך את מי רגליו וראיתה את הענן ברום השתן דע כי יאריכו ימי חוליו וכל שתן אשר תראה את עננו מכורכם ברום השתן והענן דק ורקיק זאת אות חדות החולי וחוזק מכאוב (שם 138:). כל שתן ישוב אל השחרות הוא רע בתכלית הרוע וכו׳ וכשיהיה הענן שחור באמצע השתן הוא פחות נראה על האבדון (פרקי משה לרמב״ם, ה). השתן הלבן הרקיק במים כשיהיה בעליוניו ענן נח או שמרים שחורים וכו׳ הנה זה כלו ממית (שם). שתן אשה הרה בחדש הראשון או השני או השלישי יראה ענן באמצעיתו ואותו הענן הוא אדום מעט (ר״י זכאריה, טעמוי מלאות הסמן, דודסון 173). אותם שעתיד לבוא להם קץ החלי בשביעי ענן שתנם ביום הרביעי אדום (אבוקרט ד, כ״י ברלין). — ומחלה בעין: דע כי הלובן בעין יש ממנו רקיק מתחדש בשטח החיצון ויקרא הענן (קאנון ג ג ב ט).

א·עָנַן, קל לא נמצא.

—פעי, עִנֵּן, עִנְּנִי,—עַנֵּן עָנָן, עשה עָנָן: והיה בְּעַנְנִי[1] ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן (בראשי ט יד).

—פעי *עֻנַּן, רק בינ׳ מְעֻנָּן, מעונן, *מעוננים—מכסה בעננים, אפל, cloudy ;nuageux ;bewölkt: אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערביי׳ ולא בתוך הבית ולא

---

[1]) [אמר ראב״ע ז״ל: קל הנו״ן והיה ראוי להרגש בעבור שהוא מבנין הכבד, ע״כ.]

ביום המעונן לפי שהכהה נראית עזה (נגעי׳ ב ב). גזירה משום יום המעונן (כתו׳, פסחי׳ יב:). יום המעונן היה ומפציע לכאן ולכאן (דבי ר׳ ישמעאל, יומא כח:). אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא (שם לה:). — ובסהמ"א: וכן משמע מדברי רב שרירא גאון שכתוב בספר המקצועות מעשה שהיה בימי אבותינו הקדומים ז"ל פ"א ע"ש היה יום המעונן וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות וכו׳ (אור זרוע לרי"ל מוינה ב, ערב שבת, ה:). בעת שהיו שלשה ימים מעוננים ולא נראתה חמה בהם ולא כוכבים אותה העת צריכין לברך עליהן בעת שיתראו וזולתי זו העת לא (ר"ם, אול׳ הגא׳ ח, כספ׳, לוין 65).

—נפע׳, *נֶעֱנַן,—כמו פע׳: כבודך בין שני כרוביה להענן (רקע"ג, אכבי אש, אזהרי׳, מעשי ידי גאוני קדמוני ב, 39).

—הפע׳, *הֶעֱנִין,—כמו פע׳: והט און לשועת מתחנן ולב עגום תרנין אם פניך לא תענין מאומה לא אבקש בלתי קשב (מנחם בן סרוק, אגרת אל הקדאי).

—התפ׳, *הִתְעַנֵּן,— נעשה ענן: כשהאויר יתענן עד הגיעו לארץ שאז יתרשם הקשת בכלו (ר"י אברבנאל, פי׳ התורה, נח, ד"ה את קשתי נתתי).

ב·**ענן**, ממנו ב.עָנַן, עֹנֵן, עֹנְנָה, *עֹנְנוּת, מְעוֹנֵן.

ב·**עָנַן**, קל לא נמצא.

- פוע׳, עוֹנֵן, תְּעוֹנֵנוּ, — עשה מין כשוף[1], Zauberei treiben; pratiquer la divination; to practise soothsaying: לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו (ויקר׳ יט כו). והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים (מ"ב כא ו).—ובסהמ"א: עתה כל חכם מדברי[ך] יתבונן כי עלילות תתעולל ועונן תעונן (רקע"ג, הספר על מיני הגלגל, דודסון 52).—ואמר המשורר: הגיד ראשו בעננו ונחשו ואמר בפרשו מה דבר יי׳ וביתך חללי חרב מלא העל אלה תתאפק יי׳ (ראב"ע, אל אל אקרא).

*__עֹנֵן__, ס"ז, מ"ר עֹנְנִים, כנ׳ עֹנְנֵיכֶם,—כמו מעוֹנן[2]: כי נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועֹננים כפלשתים (ישע׳ ב ו). ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קסמיכם ואל חלמתיכם ואל עֹנְנֵיכֶם ואל כשפיכם (ירמ׳ כז ט).

[1] [עי׳ מעונן הערה, והמאמר שם מן תוספת׳.]

[2] [כהשמטת מ"ם הבנין.]

עֲנַנְאֵל, — שם מלאך: ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם פהוריאל וכו׳ ועננאל וקשיאל (ספ׳ רזיאל, לו:).

עֲנָנָה, ס"נ,—עָנָן כבד: יגאלהו (את היום ההוא) חשך וצלמות תשכן עליו עֲנָנָה יבעתהו כמרירי יום (איוב ג ה).—ואמר המשורר: אך לבבי יקרע עת זכר מנעמי שיריו יום אשר נסע ופנה תחנה עליו עננה (ראב"ע, בעלי ריבי). צבית חן לבנה כלבנה ושערה על מאור לחיה עננה (ר"י חריזי, תחכמוני כ). כמו עלמה אשר לחיה לבנה ושערה על מאורה כעננה (שם לג).

עֹנְנָה, ס"נ,—כמו עֹגבה: ואתם קרבו הנה בני עֹנְנָה[1] זרע מנאף ותזנה (ישע׳ נז ג).

*__עֹנְנוּת__, עוננות, ס"נ,—מעשה המעונן: היא (חכמת הכוכבים) נסנית בכחות ובמלאכות אשר בהם יוכל האדם להזהיר במה שיהיה כמו פתרון החלום והניחוש והעוננות והדומה לאלו הכחות (כס"ט פלקירא, ראש׳ חכמ׳ 45). ומה שיראה בניחוש ובעוננות ובראיית המלחמות ובמעשי השם י"ת וי"ת אשר יורה על כחו (הוא, המבקש לה). מה התועלת בידיעת העתידות קודם היותם ומה יגידו עליה׳ בזה באופני הקסם הניחוש והעוננות וקלקול בחיצים וכו׳ (ר"י קלונימוס, בעלי חיים ה ה). המין הרביעי מהעבודה היא עבודת הצלמים המיוחדים לגדול הצמחים ולעבודת האדמה והיה ענין אנשי המין הזה מיוחד בצמחים ונקרא מלאכתם עוננות ובעליהם מעוננים (ר"י אברבנאל, פי׳ כבילים, מ"ב יז).

א· **עֲנָנִי**, ת"ז, נקי׳ עֲנָנִית,—של העָנָן: הפלאתי לדבר בלמודים טבעיים והנדסיים על הקשת העננית והכל ערוך במענית (יש"ר מקנדיה, מכתב אחוז, מלא חפנים לגייגר, 26).

ב· **עֲנָנִי**, ס"ז, מ"ר עֲנָנִיִּים,—תלמידו של ענן, קראי: הענניים מיוחסים לאיש ששמו ענן בן דוד ראש גליות (ר"ם פיכסקר, לקו"ק ט).

ענף, ממנו *עֲנִיפָה, עָנָף, עָנֵף, *עָנַף, *עֲנָפִי, *עֲנַפִיאֵל.

עָנָף, ס"ז, סמי׳ עֲנַף, כנ׳ עֲנַפְכֶם, מ"ר עֲנָפִים, כנ׳ עֲנָפֶיהָ,—א) ענפי האילן, הנצרים והבדים שיוצאים מגוף

[1] עי׳ a) בערב׳ בענין חסר כח גברא, ואולי מזה עֹננה. [כל המפרשים פרשוהו כמו נקי׳ מן עֹנֵן.]

a) عن

נוף האילן ושעליהם העלים והפרי, Zweig; branch(e) bough: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת (ויקר' כג מ). אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי להיות לגפן אדרת (יחזק' יז ח). בהר מרום ישראל אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר (סס כג). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל (סס לא ג). ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (סס לו ח). כסו הרים צלה (של הגפן) וענפיה ארזי אל (תהל' פ יא).—שרש וענף, הכל, כלום: אשר לא יעזב להם שרש וענף (מלאכי ג יט). — ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (צ"ס גני' כ י). וישים קנו בעופיה ובענפיה יתלונן (סס יד כו).—ובתו"מ: כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין (ר' אלעזר בן עזריה, אבו' ג יז). את שענף עצן דומה לקליעה זה הדם (ספרא אמור פרק טז). אין תימר זרגונה ענפיו חופות את רובו ואינו עולה כמין קליעה ואי זה זה הדם (ירוש' סוכ' ג ב). ענף עץ עבות שענפיו חופין את עצו (סוכ' לב:).—ובסהמ"א: שוטיתא פי' ענף של הדם שמשחקין בו למשתה (הערוך ערך סט).—ואמר המשורר: נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר"ש הנגיד, הכת ימי הקר). דעי כי אין בידיך מאומה אבל עץ ייבשו מחר ענפיו היי לפני אלהיך ומלכך אשר באת לחסות תחת כנפיו (ר"י הלוי, יחידה ספרי). ומטה רשע צץ וענף חבלים חלק אל באפו (רסב"ג, סדר עבודה ליו"כ, הכופה למ"י ו ה, 65).—ב) "בהשאלה, חלק מדבר, פרט מן ענין, כמו סעיף ג): וישארו דברים אשר קוו כי ישמרו בשבתם בארץ כי מענפי החקות הנה (סעדיאגה סכטר, 5). ונמשך לזה ג"כ שלא ידעו שרשי הדת ועיקריה אשר בהם ראוי שיהיה רוב עיונם ודיוקם ולא ענפיה אשר יספיק בהם עיון מעט (ראב"ד, אמו"ר 2). וחלקי החכמה הטבעית שהם כמו הענפים מהם מלאכת הרפואה וכו' (רס"ט פלקירא, ראשי חכמ' 52). ענפי חכמת האלהות מהם ידיעת איכות הנבואה וההתעוררות האלוהי וכו' (סס 55). הנה הוא (האמונה בנצחיות התורה) ענף מסתעף משליחות השליח (ר"י אלבו, העקרים א כג). עתה נרצה להודיע שרשי המדות וענפיהם ותועלתם ונזקם (אורחת צדיקים, הקד', סוף). והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשיו וענפיו פירש שיהי בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות ואח"כ לענפים שבהם (רמח"ל, דרך ה', ב ז). — ענפי ענפים: אלו עיקרים גדולים שיכולים דואג ואחיתופל וכיוצא בהם להוציא בהם ספקות וענפים וענפי ענפים כדמפורש בתלמוד (תסו' גא' ליק יט).

עָנֵף, ת"ז, נק' ענפה,—שיש לו הרבה ענפים: אמך כגפן בדמך על מים שתולה פריה וענפה היתה ממים רבים (יחזק' יט י).—ואמר הפיטן: סכבום עשרה עדים במכה טריה פצו צאי כלה ענפה ופוריה (ר' יוסף טוב עלם, אז כארשת, יוצ' שה"ג).

"**עָנַף**, פ"י,—עשה ענפים, רק בינ' פעו' ענופים,—כמו ענף, ואמר הפיטן: בעץ ארז לענופים כארז באזוב לנדכאים כאזוב (ר"א הקליר, אין לפוחח, יוצ' שבת פרה).

—הפעי', "הֶעֱנִיף, — כמו קל: [ותשרי]שו ותעניפו ותעשו שרשים למ[טה] וענפים למ[עלה] (רסע"ג, מגבי הגלוי, כיג). שלום מעניף ע[ד שמי] מרומים ומצליל עד יצוק הדומים (בן מאיר, סס). קרן משיחו ירים ויניף ונצר שרשיו יפרה ויעניף יסיר אפר וישים הצניף הטהור על ראשו (ר' ילחק, יולך יוס, יול' שבת החדש, קרוב' אלגו'). — האם נותרה שורש עקרו מלהשאיר שורש מפריח ומעניף (מעשה בוסטנאי, ד"ה ויאלוס המלך).

—הפע', "הָעֳנַף,—שהעניפו אותו, שנעשה לענפים: ושלום כבודכם יפרה וירבה וידגה ויעצם ויושרש ויוענף ויסולסל לעולם שלום (רסע"ג, מגבי הגלוי, כב). אשרי אבות כזה הענפו הורים עמסו אתו וילדו (סעדיאנה, סכטר 68). ראש מצנף גבוה מוענף להגסה מרצה בן דוסא הורן (ר' משה ברי בנימין, מתני אחזו חלחלה, שחר' יו"כ, מחז' איטלי' ב, עט:).

—נפע', "נֶעֱנַף, — כמו הפע': וכן האילנים אם תיו נענפים ונפרחים מן מיני מאכל (ר' ברכיה הנקדן, ספ' המיבור כח, גאללאנן 21).

—התפע', "הִתְעַנֵּף, — עשה ענפים, נתחלק לענפים: כמו שההשתרגות והחלוקה הנזכרים מתחילים ממקום צר ויתענפו לרחב יחייבוהו ההתפשטות (קאנון א א א ב). ויתענף ממנו אצל כל חולייא שריג ויכנם בה ויתפזר וכו' והעורקים אשר יבואו לרחם מהצדדים מתענף מהם עורקים עולים אל השר וכו' ויתענף בו ענפים ושריגים (סס א א ה ס).

"**עַנְפִּי**, ענפיי, ת"ז,—של הענף, כמו ענף: והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק

לשרשיו וענפיו וכו' (רמח"ל, דרך ה' ב ד). החלק הג' מהקנה הוא חלק הקנה הנכנס לתוך הריאה ושם נק' ענפיי כי כיון שהוא נכנס לריאה אז הוא שולח פארותיו וענפיו לצידי הריאה (ברוך ונסקלאוו, עמודי השמים, ספלכת אדם, כד).

***עֲנָפִיאֵל**,—שם מלאך: והמלאך הנאחז מן העטרה שמו ענפיאל (הקנה, הקדי, ד:). ושם הכולל לכלם שיוצאים מהמקור ההוא ענפיאל (ספר האמונות לר' שם טוב, שער י י). ונקראים שרפים על שם שנאצלו מכח שרף גדול הנקרא לחכמי המרכבה ענפיאל וסימן לדבר וענפים ארזי אל (ר"מ אבן גבאי, עבודת הקדש, הייחוד יז). והממונה על כל מיני השאלה שהיא בחלום הוא הנקרא ענפיאל (ברית מנוחה, דרך הוי).

א·ענק[1], ממנו עֲנוֹק, א.עֲנָק, ‏‏**עֲנָקִי.

א·עֲנָק, ס"ז, מ"ר עֲנָקִים,—שם עַם שבחברון לפנים, שהוא גבה קומה מאד: ושם ראינו את הנפילים בני עֲנָק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם (במדי יג לג). עם גדול ורב ורם כַּעֲנָקִים (דברי ב י). עם גדול ורם בני עֲנָקִים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני עֲנָק (שם ט ב).—ובמדר', בהרחבה, כל אדם גבה קומה ביותר, Riese; géant; giant: ז' שמות נקראו להם אמים וכו' ענקים עווים נפילים (מד"ר ברא' כו). מהם (מבנות קין והמלאכים) נולדו הענקים המהלכים בגובה קומ' ומשלחים ידם בכל גזל וחמס (ר' לדוק, פדר"א כב).—ובספה"א: הלא אדם אחד כשמדבר עם ננס וענק הלא פונה כנגד פני הענק ולא כלפי גופו (ספ' חסידים, תתתקפה). ומשם (מטורטוסה) הלכתי דרך שני ימים לעיר טרכונה הקדמונית והיא היתה מבנין ענקים ויונים ולא נמצא כבנין ההוא בכל ארצות ספרד (ר' בנימין, מסעי, גריכהוט 2). אדם ענק לפעמים בזבוב נחנק (עמנו', מחב' יח). וירחיב (יהודה מכבי) את כבוד עמו וילבש שריון כענק ויתאזר בכל כלי מלחמה (תרג' ספ' חשמונ', קובץ על יד ז). אירקוליש האחרון הענק וכו' הרג לנחשים וכו' (יוסיפון הפלס ו); — נהר עֲנָק: נהר נק שתי מלין הן ונהר ידוע הוא בבבל והוא נהר ענק ומנהר פרת הוא נושא (תשו' גאו' הרכבי רב).— ואמר המשורר: ואלו בא חגב יונתי' בם שגב ורכב על כל גב ונחשב בענקים (ראב"ע, בדוד הפיר אוני). —ובהשאלה: וכל המשוררים הענקים הם כחגבים בעיניו (ר"י חריזי, תחכמוני יח). הענק הגדול שבבחית החומר (רשב"ץ דורן, תפארת ישראל, עמודי מנוה, קנג.).

ב·ענק[1], ממנו *עִנּוּק, *עָנוּק, *עֲנִיקָה, ב.עֲנָק, עֲנַק, *עָנֶק, עֲנָקָה, *הַעֲנָקָה.

ב·עֲנָק ס"ז, מ"ר עֲנָקִים,—א) תכשיט להצואר, בזהב ואבנים יקרות ובדומ', Halsschmuck; collier; necklace: כי לוית חן הם לראשך וַעֲנָקִים לגרגרתך (משלי א ט). לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד עֲנָק מצורניך (שה"ש ד ט).—ובתלמו': אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה תלמידו מתקיים בידו (עירובי כד.). זכה עושין לו צלצל לא זכה עושין לו ענק וכו' זכה עושין לו ענק לא זכה עושין לו קמיע (דבה בשם ר' יוחנן, ב"ב עה.).— ובספה"א: מעשה באחד שהיה מוכר ענקים באת אשה אחת אמרה לו תן לי אחת אמר לה התקדשי לי אמרה לו נתן תתן (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוק' 82). ושירותי אשר בהם עשיתים והבאתים אליהם כבתולות יפיפיות חרוזות בענקים הלא הנם כמו זונות חללות (ד"ה יהודי מצרים וא"י ג, מן 17). ויאמר לו אדוני תרצה לקנות את הענק או תשיבנו ולזולתך אמכרנו ויאמר לו איזה ענק הראית אחד מבני ענק ויאמר לו ענק הפנינים אשר לקחת תמול מידי (ר"י זבארה, שעשועי, דודסון 49). בהיות הצואר לבן אין צורך אל ענק (עמנו', מחב' יד). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו ויון את דברי על ענק מלבו רבדהו (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי). אהללך ואת מהלל אמרי וצואר טוב ייפה ענקיו (רשב"ג, כאין נפלו,). נטפי ברלח אשר לולי יקוד האדיבם חברו גרגריו כענק לגרגרת (ר"י הלוי, עין כדינה). — *ובמשמ' א.עֲנָק וב.עֲנָק יחד: רבנן אמרו שהיו מרבים ענקים על גבי ענקים (מד"ר ברא' כו). — ובספה"א: ודברי אהבים כקשרי ענקים אחבר ששונים ואפריד יגונים ואחריש מבינים ואוריש

---

[1]) [אולי אחד עם ב.ענק, ופרושו בעל צואר גבוה. וכך גם פרוש הפעל עָנַק בערב'.]

[1]) בערב': עֻנֻק a), צואר [וכן בארמ': עונקא, צואר, עינקא, ובסור': עַקָא, תכשיט הצואר; ובכוש' עֲנְקוּ, אבן טובה.]

a) عُنُق

ענקים (נכזי סכטר ג, דודסון 291). אלה בני הענק אשר הסכלות לצוארם ענק (ר״י זבחרה, סעשועי, דודסון 130). בקרב תבונות אם זרועו יחשוף יחלוש בחרבות מאמריו כל ענק כי הם עלי ראש כל מתי שכל לציון יקר ועל צואר מתי חכמה ענק (ר״י בן תנחום הירושלמי, מטמוני מספרים יח).—ובמשם׳ צורון: העבריות העניות יוכלו למכור בכל יום מצנפות וענקים שהם מעשה ידיהם ומלאכתם (מסכקפי הקהל בקרחקח ח, ספי תהלה לדוד קויפמן, 69). — ב) שם לשיר מהשירים: קראתיו ענק (לשיר זה) שהענקתיהו אנוש גם כענק שמתיו עלי גרגרת (רשב״ג, חתן לחל עוז). הנה ענק שירי אשר אורו יהי מאיר יד מחשב משה נתנהו על גרגרות השר בנו מאיר (רמב״ע, ברחם ספי התרשים). ושמתים (את שירי) ככתר עלי ראש חסדיו וטוריו מלאים באבני שבחות ועל גרגרות מעלתו ענק חן (סס ח יח-יג). ענדוך (זמירותי) ענק השיר ולא כן אבל הם בענק שמך ענודות (ר״י הלוי, הפסט הזמן). לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא ויחבר על כל יציאה מיציאות חרוזיו שירה ערוכה כדומן באשפה דרוכה (ר״י חריזי, תחכמוני יח). ענק שירים אשר שכל ושם טוב לעושיהם (ברחם ספ׳ הענק לחריזי, הקדמ׳ ברודי, קפ׳ הזכרון להרכבי, 310).

ענק, קל, פ״י, ענקתמו,—ענק את פלוני, היה לו לענק, —ובהשאלה במליצה ענקתמו גאוה וכדום׳, שהיתה לו הגאוה כמו ענק לצוארו, שהיה גאה מאד: בעמל אנוש אינמו ועם אדם לא ינגעו לכן ענקתמו גאוה יעטף שית חמס למו (תהלי עג ה-ו).—ואמר המשורר: הנה ענקתך גאוה על כלנו וממרום תדבר לנו (ר״י חריזי, תחכמוני ד). לבלי ירום לבו גאוה בל תענקהו (שלום הכהן, ניל דוד ג, 28). — וכמו העניק א): בבטן יצרהו ודם אם להיניקו וטובו ענקו באפלו וחנותיו (רחב״ע, נפס חל חסר חמר). והקים מחלציו האלהים במותו שר בתוך אום הקנויה ענקהו בחכמה עם תבונה ויראת אל אשר שוכן עליה (ד״ה יהודי מלכים וח״י ג, מן 12). — *כמו העניק ב): שהיו (הענקים) עונקים[1]) גלגל חמה ואומרים הורד לנו גשמים

[1]) [קוהוט (בעה״ס) מפרש שהוא כמו הערב׳ חנק כבנין הכבד, שפרושו אחז בצואר; וכעין זה יסטרו׳, שמפרש שה״א כמו אנק, חנק. אבל ברור שהוא אחד עם הפע׳ ב). ושם אי אפשר לפרש שבקומתן אחזו בצואר החמה כדי להנק אותה.]

(רי חמח, מד״ר ברחס׳ כו). ילידי הענק שראוהו שהיה עונק את השמש כשראו אותן מרגלים נתייראו (סס במד׳ טז).—ובסהם״א: מרוב גובה קומתן דומין כאילו צוארם נוקב ועונק בנקב שהחמה יוצאה בו (רש״י, סוטי לד:).

—הפע׳, העניק, העניק, תעניק,—א) העניק לפלוני, נתן לו מתנה וכדום׳: וכי תשלחנו (את העבד העברי) חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יי׳ אלהיך תתן לו (דברים יה יג-יד).—ובתו״מ: ומנין שאם הענקת לו פעם אחת תעניק לו אפילו מאה פעמים ת״ל הענק תעניק (ספרי סס קיט). וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים הענקתי לך ושניתי לך אף אתה הענק לו ושנה לו (סס קכ). אילו שמעניקין להם היוצא בשנים וביובל וכו׳ אבל היוצא בגירעון כסף ובמיתת האדון אין מעניקין להן (ירוש׳ קדוש׳ ח ג). ר׳ מאיר אומר בורח אין מעניקים לו ויוצא בגרעון כסף מעניקים לו ר״ש אומר ארבעה מעניקים להם וכו׳ (קדוש׳ טז:). אם מתברך הוא על רגלו מעניק לו ואם לאו אינו מעניק לו (רמב״ע, עבדים ג).—ובסהם״א, בהרחבה, נתן מתנות רבות: היה בורא אותנו מתחלה באותו העולם שכולו טוב וכולו ארוך ומעניקנו אותו הטוב הצפון מעת היותנו (ר״נ, ברכי, הקדי). השתדל בכחך לשבח ולפאר האמת והצדק ורודפיו ומחזיקיו ולגנות השקר והרשע ועוזריו ומעניקיה (שלמה חלעמי, חגרת המוסר, הפה והלשון כג). לא תלכו ריקם כי הם יעניקו לכם מג׳ מינים כסף וזהב ושמלות (חזקוני, שמות ג כח). — ואמר הפיטן: לגאון ולגודל ארוחות היעניקם לחם הקדשים היות מזון חוקם (Elbog., Stud. 174). — ואמר המשורר: מי העניק להם כל ימי עולם נראה לרעיוני מי הקשה אליו וישלם (רמב״ע, מי חל כפתר). כי כל מבקשי יוצרם כמה נעימות העניק להם ומה נעשה יקר (ר״י חריזי, הענק י). וכין העמרים תלקט ולא יכלימוה ומברכתם יעניקון לה ומן הצבתים שול ישולו לה (הוח, תחכמוני ד). כאלו בחלה בי או כאלו תמול לא העניקתני שללה (עמנו׳, מחב׳ ח).—ב) ומליצה, *העניק חמה, לבש את החמה כענק על צוארו, היה גבוה יותר מן החמה: ילידי הענק שמעניקין[1]) חמה בקומתן (סוטה לד:). — ואמר הפיטן: בצוארון וכותרת וגולה כסיל כימה וחמה

[1]) [עי׳ פרוש רש״י המובא בפנים, קל.]

מעניקים הדר קומתך אילן טוב שתולה רשפי אהבתך חז. (ר"א ערלקי, ספ' הפזמונים קיד, לח.).
—הפעי, *הֶעֱנִק, ב"ל מַעֲנִק, מוענק, — שהעניקו אותו, שהיה לבוש כמו ענק על הצואר, ואמר הפיטן: חי הרים בנפלאות מובהקות ומנו לחשבי בכרמל וללובש ארגמן מוענקות (גנזי שכטר ג, דודקון 85).

*עֲנָק, ש"ז, — מתנה שנותנים לעבד כשיוצא לחרות, הענקה: ענק עבד עברי לעצמו וענק אמה העבריה לעצמה (קדוש' טז:). — ובסהם"א: ענק עבד עברי לעצמו ואין בעל חוב גובה הימנו (רמב"ם, עבדים ג טו).

עֲנָקָה, ש"נ, מ"ר עֲנָקוֹת, — קשוט לצוארי הגמלים וכדומ': לבד מן השהרנים והנטיפות ובגדי הארגמן שעל מלכי מדין ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שפטי ח כו).

עֲנָקִי, ת"ז, — כמו עֲנָק, גבה קומה מאד, ובכלל גדול מאד, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

*עֲנְקֹקֶלֶת, עֲנְקֹקְלָה, ש"נ, מ"ר עֲנְקֹקְלוֹת, ענקוקלות, — ענבים שלקו ולא הבשילו כל צרכם: ענקוקלות[1] והחרצנים והזגים והתמד שלהם וכו' אסורים בערלה (ערלה א ח). יכול שאני מוציא את ענקוקלות והבוסר תלמוד לומר פריו פריו (ריה"ג, ספרא קדוש' פרש' ג).

עֲנֵר, ממנו עָנֵר.

עָנֵר, ש"ז, — שע"פ של אדם אמרי מבעלי ברית אברהם ואחיו אשכול[2], ובמליצה *אֲחִי עָנֵר, כנוי לאשכול של ענבים: יום רצחו דודים במזרק שפכו בו דם אחי ענר ולא רצחו (רסב"ג, אולי דמעות). ויקרא אל עבדו ויאמר לו הדלק מהרה את הנר ואין קול ואין עונה כי. הרגו אחי ענר (ר"י זבארה, שעשוע' יח, דודקון 126).

---

[1]) פרשו בירוש' (כמס רב, שס ה ז): ענבים שלקו עד שלא הביאו שליש. והערוך מפרש, וז"ל: הרכים שבראשי הגפנים כמו שפי' רב אחא משבחא בשאילתות והי נינהו קנוקתא כדאמ' קנוקנות גפנים, ע"כ. וקנוקנות פרש רגמ"ה (חולין לב.), וז"ל: סופי ענבים שהם ענבים קשים, ע"כ. והראב"ד לספרא (קדוש' פרש' ג) אומר, וז"ל: הייתי סבור שהם קנוקנות של ענבים והן השדראות והעוקצין שהגרגרין תלויין בהן ומפני שהן נעשין שומרי הפרי נקראו כן, ע"כ, אבל אח"כ הוא מביא את הפרוש של הירושלמי הנ"ל.

[2]) [בראש' יד ג).]

עָנַשׁ[1], ממנו *עֲנִישָׁה, עֹנֶשׁ, עָנַשׁ, *עָנְשִׁי.

עֹנֶשׁ, ש"ז, — סכום כסף או מאסר וכדומ' שיוטל על אדם להפרע ממנו בשביל נזק שעשה לזולתו או על עם, בשביל שפשע ומרד וכיוצא בזה; Strafe; punition; fine, punishment: ויתן (פרעה נכה) עֹנֶשׁ על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (מ"ב כג לג). — נשא עֹנֶשׁ, סבל את העֹנֶשׁ שהטילו עליו: גדל[2] חמה נשא עֹנֶשׁ כי אם תציל ועוד תוסף (משלי יט יט). — ובתלמו': בתחילה פירש עונשה (של תורה) וכו' ולבסוף פירש מתן שכרה (רבי, שבת פז.). גדול עונש האחרון מן הראשון (ר' ישמעאל, שם קיח:). ומודיעין אותו (את הגר) עונשן של מצות (יבמ' מז.). מאי לאו לעונש מפון לא לעונש שבועה (ב"ק קה:). קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ר' לוי, ב"ב פח:). עונש שמענו אזהרה מניין (סנה' נד.). כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו (שם פט:). — ובסהם"א: ויצילנו מעונש הטעות ואל נכשל למען שמו (גנזי שכטר ב, גינצבורג 408). כמו שיקרה מהעונש הקורה לרשע רע לבריות שעם היות העונש אבדון ורע בערך אל הנענש הוא אמנם טוב בערך אל זולתו (ר"ע ספורנו, אור עמים, לב.). — *ומ"ר עֳנָשִׁים, עונשין: לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן (ר' נחמיה, סנה' מג:). — ובסהם"א: שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם מעונשי השם (כ"י א"ח, רוח חן ט). וכן נאמר בכל ענין הדומה לזה שיש בספר התורה כמו גמול העולם הבא' ועונשיו (ר"מ אלדבי, ש"א א, ח.).

עָנַשׁ, פ"י, עָנְשׁוּ, עָנוֹשׁ, עֲנוֹשׁ, עֲנָשׁ־, עֲנוּשִׁים, יַעֲנֹשׁ, — עָנַשׁ את פלוני, שם עליו עֹנֶשׁ, פסק עליו לשלם כך וכך בשביל דבר רע שעשה, bestrafen; punir; to fine, punish: וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון עָנוֹשׁ יעָנֵשׁ כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים (שמות כא כב). ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל (דברי כב יח-יט). — ועֹנֶשׁ גוף, מכות: גם עֲנוֹשׁ לצדיק לא טוב להכות נדיבים עלי ישר (משלי יז כו).

---

[1]) [גם בארמי' המקראית (עזרי ז כו), ובפונ' נפעי נענש, ובתרמורי ענושתה, משרת הגזבר (לידזבר 844).]

[2]) [כתיב: גרל.]

בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא).—ואת הארץ: ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב (דה״ב לו ג).—ובתו״מ: שמעתי שעונשין שלא כהלכה ועונשין שלא כתורה (ר׳ אלעזר בן יעקב, ירוש׳ חגי׳ ב ג). מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן (ר׳ יהודה, סנה׳ מג:). מר סבר עונשין מן הדין ומר סבר אין עונשין מן הדין (שם נד.). ק״ו מנבלה מה נבלה שלא ענש הזהיר חלב שענש אינו דין שהזהיר (זבחי קו:).—ובינ׳ פעו׳: מנין שענוש לפני המקום כבא על אשה ואמה וכו׳ (ר׳ אליעזר, תוספת׳ קדוש׳ א ד). על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדים בארבעים (ספרא אחרי פרק יב). אכלת חלב ענוש כרת חללת שבת ענוש סקילה (יבמ׳ מז.).—ובספה״מ: חלילה לנו מלפרוץ בפתרון מילה אחת מדברי אלים חיים לריק מבלי דין ודיקדוק ושיקול כל מילה שלא נהא ענושין (דונש, תשו׳ על רסע״ג 1).—ואמר הפיטן: השב גרושה לנחלה ירשה ופקוד אנושה ביד צר ענושה (סדודיס, יוצ׳ שבת ג׳ אחה״פ). ביד נוגש ענושה ומן ישעי חושה ואקרא דרושה (קגלתי, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).

—נפע׳, נענש, נענשו, יענש,—נענש פלוני, שמו עליו ענש: ענוש יענש (המכה) כאשר ישית עליו בעל האשה (שמות כא כב). ערום ראה רעה ויסתר ופתיים עברו ונענשו (משלי כב ג).—ובתו״מ: כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב״ה (ר׳ יעקב בריה דבת יעקב, שבת קמט:). מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו (רב, יומא כב:). המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה (רב חנן, ב״ק צג.). על דבר זה נענש משה וכו׳ (ר׳ הנינא ואיתימא ר׳ יאשיה, סנה׳ מ.). וישאו להם נשים מואביות תני בשם ר׳ מאיר לא גיירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם (מד״ר רות, וישאו להם נשים). — ובספה״א: כי שם נענש אדם על עברו מצות ה׳ לרמוז על כלל המין (ר״י אלבו, עקרים א יא).—ואמר הפיטן: עפתה עלי המשה עליה עדה נענשה עוד נענשת ענישה על עברי על מורשה העיר נחרשה (אנסים במר יחידתי, לום יז תמוז, מחז׳ איטלי׳ א, קסא.).

—פעי׳, ״ענש, מענש,—גרם ענש, עשה שיענשו, ואמר הפיטן: הולכי רכיל שלשה מענשים ונאמני רוח מכסים ומחשים (אמרי כזב, יוצ׳ ב׳ שבועי׳).

—פעי׳, ״ענש,—כמו נפע׳, ואמר הפיטן: וענש (האדם) בועת אף לטרוף חקו (משלש ברבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודה).

—הפעי׳, ״העניש,—כמו קל: אחרי שדרכך להיות נוקם ונוטר כנחש ושאלתך ובקשתך שאעניש את ישראל ושאספה עלימו רעות לך מכאן ושוב למנהגך ודרכך שהוא להשתדל להעניש את ישראל (ר״י אברבנאל, פי׳ נביאים, מ״א יט). לפי שהיה רצונו ית׳ להעניש את ישראל בימי אחאב ובימי אליהו (שם). שהשם ית׳ וימן שלשה שלוחי השגחתו להעניש את החטאים האלה בנפשותם (שם).

״**עָנְשִׁי**, ת״ז,—של ענש: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או ענשיי (ר׳ זכריה מברצלונה, פי׳ משלי יא ד, השחר ג, 233).

ע״ס,—ר״ת: עשר ספירות.

***עִסָּה**, עיסה, ש״נ, מ״ר עסות, עיסות, עסיות, עיסיות, —א) קמח מעֹרב במים שנלוש כדי לאפות לחם, עריסה, בצק, Teig; pâte; dough: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (שביעי ט ט). עסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עסה חייבת בחלה (חלה א ה). עסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה (שם ח). האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (ביצה ה ד). לא יעשה לו (לעם הארץ) עיסתו תרומה בטהרה אבל עושה לו עיסתו חולין בטהרה (תוספת׳ דמאי ג א). העושה עיסה לרבים חייב בחלה העושה עיסה לאוכלה בבצק חייב בחלה קמח קלי שקיבלו ועשאו עיסה חייב בחלה עיסת הארנונא חייבת בחלה (שם חלה א ד). קב ומחצה חייב בחלה שנ׳ ראשית עריסותיכם חלה כדי עיסתכם וכמה עיסתכם כדי עיסת מדבר וכו׳ (שם עדי׳ א א). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם טבול יום ב א). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת הראוי ליתן לו עיסה נותנים לו עיסה (ספרי דברי קיח). המקטף שיבלין לעיסתו לאוכלין מלילו׳ ניטבלו לעשותן עיסה לא נטבלו (ירוש׳ מעש׳ ד א). בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו (שם ה ג)

עיסת מברין חייבת בחלה (ר' בא בר זבדא, שם חלה א ו). עיסת בותח חייבת בחלה (רב, שם). תיפתר שבא מעיסת הנשוך (ר' הושעיה, שם ג ז). חפות שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימיצה הרי זו אסורה (שם שבת ג ג). שכן עני אוכל פתו בעיסה בלוסה (אבי', בבלי שם עו:). גלגל עיסה מערב יו"ט מפריש ממנה חלתה ביום טוב (רבה, ביצ' ט.). שאין לך אשה שלא נעשית אפוטרופיא שעה אחת בחיי בעלה על פילכה ועל עיסתה (כתוב' פו:). לא שנו אלא דאין חלוקין בעיסתן אבל חלוקים בעיסתן איסור מעיסתו קימץ (ר' הקדא, ב"ב נב:). פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה א"ל מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה (סנהד' ה:). כאשה הזאת שהיא משקשקת עיסתה במים ומגבהת חלתה מבנתים (ר' יוסי בן קצרתה, מד"ר ברא' יד). עלובה היא העיסה שנחתומה מעיד עליה שהיא רעה (ר' חייא רבה, שם לד). והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכה, רבה תנכה). שם הנהר השני גיחון זה מדי שהעמידה את המן הרשע שמשך עיסה[1] בנחש (שם ויקרי יג). — פת עיסה, פת נקיה, בנגוד לפת קיבר: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה ר' יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשי' ב ח). — ובספהמ"א: ומותר לספר לו (לעבד עברי) שערו ולכבס לו כסותו ולאפות לו עיסתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים (רמב"ם, עבדים א ז). יתבאר במקומו שאשה אינה רשאה ללוש עיסת מצה בחמה שמא חום השמש גובר עליה וממהרה להחמיץ (המאירי, יומא ג, כח:). אם אחד מהיורשים יש לו בנים יותר מאחר ואוכלים מעיסת השותפות (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה, חו"מ ב, יט.). ונשאר פה חצרון בנו של ראובן שהוא היה חלוק בעיסתו ולא היה דר עם אביו (ר"א פרמיא, פרח מטה אהרן, חו"מ א, סט). — ואמר הפיטן: שילה רצה בחלה מעיסה ונמאס באשר בו נעשה (ר"א הקליר, איכה את אשר, קינ'). קטוף העסה בחררה קטוצה רצופה בראשיהם שלא חמצה (ר"י טוב עלם, יוצא־מאון יוצ' שבה"ג). — *שאור שבעסה: שאור שבללו בשאור אחר וחימץ בו את העיסה אם אין בשאור בנותן טעם מותר (תוספתא תרומ' ו יא). גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה (ריב"ל, דא"ז, פרק השלום). כל הגופות נוגעין בעפר הארץ עד שאינו משתייר מן הגוף אלא כמלא תרווד רקב והוא מתערב בעפר הארץ כשאור שהוא מתערב בעיסה (ר' מונון, סדר"א לד). — ובהשאלה, כנוי ליצר הרע: רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות (ר' אלכסנדרי, ברכ' יז.) — ואמר המליץ: ואפפוני חבלי העולם אשר בו צרפתני ותכבד עלי למאד יד שאור עיסתי (ר' בחיי, ״׳ שפתי חפתח, בקשה, בסוף חו"ה הערבי). — ובהשאלה, עִסַּת החומר, עִסַּת הנפש, בםשמ' מזון: והענין הוא לפי שהמזונות הם עיסת החומר והתבוננו' במושכל וביראת אלהים ובמציאותיו היקרות הוא עיסת הנפש והנפש והחומר הפכים גמורים הם כמו שכתבתי בראש הספר ועל כן בהתגבר עיסת החומר תחלש קצת עיסת הנפש (ר"א הלוי מברצלונה, החנוך רמח). — ומ"ר עִסּוֹת: כרשיני מעשר שני וכו' רבי טרפון אומר יתחלקו לעסות[1] (מ"ש ב ד). ראשית עריסותיכם כדי עיסותיכם וכמה עיסותיכם כדי עיסת המדבר (ערובי פג:). כיצד שתי עיסות אחת טהורה ואחת טמאה וכו' (ר' אליעזר, סוטי ל.). שאני עיסה הואיל וראויה לתמע בה כמה עיסות אחרות (ר' זירא, ע"ז סח.). — ובספהמ"א: שאילו היה חייב כשאר העיסות לא היה ראוי לאר וכ׳ (פי' רמב"ם, חלה ב ה). — *ועִסִּיּוֹת: עירס ראשי עיסיות א"ר יוסי וההן נשוך לאו כמעירם הוא (ירוש' חלה א א). אמר לחם הקב"ה אני נותן לכם עיסיות מרובות שתפרישו לי חלה ולא רציתם אני נותן לכם דבר שהוא פטור מן החלה (אדר"נ ב מא). אין לוקחים מנחתום כותי במוצאי פסח אלא לאחר שלשה תנורים וכו' ולא מן הכפרים אלא לאחר שלשה עסיות (מסכ' כותים ב). — *ועִסִּים, ואמר הפיטן: ומי מעכב שאור שבעיסים ועיר קטנה ומלך גדול סובבה באובלפים (״׳ אלהי הלבאות, סליח' שחר' יו"כ).

1) [משבש, שם בראש', הגרסה: שף עינים, ועי' מ"כ ויפ"ת כאן, והערת תיאור' שם, ולדעת אפטוביצר (הלופה לחכמת ישראל, כרך י, 39) צריך לגרוס שנשך עיסה, בלו' שהלשין.]

1) [בירוש' הגרסה: יתפרדו לעיסיות. ובתערוך: יתחלקו לעסיות, והוא מפרש, וז"ל: חטין המבושלין נקראין עסיות, ע"כ, אבל עי' בפרוש רמב"ם ורש"י.]

—ב) *בהשאלה, כנוי למשפחה של תערֹבת, משפחה שאין לה עדות על טהרתה: איזו היא עיסה כל שאין בה לא משום נתינות ולא משום ממזרות ולא משום עבדי מלכים (תוספת' קדוש' ה ב). מפני מה אמרו עיסה פסולה לכהונה מפני שספק חללין נטמעו בה (שם). כל ארצות עיסה[1]) לארץ ישראל וארץ ישראל עיסה לבבל (ר' יהודה בשם ר' שמואל, שם גמר' סט:). — אלמנת עִסָּה, אלמנה שהיתה נשואה לאחד ממשפחת עִסָּה[2]): העיד ר' יהושע ורבי יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה שהיא כשירה לכהונה (עדי' ח ג). אלמנת עיסה הרי היא כשירה ובתה פסולה (ר' לעזר, ירוש' כתוב' א ט).

עסה[3]), ממנו עִסָּה, עִסּוּי, *הִתְעַסּוּת.

עָסָה, קל לא נמצא.

—פעי', *עִסָּה,—כמו עָסַס, דחק ולחץ: ועוד שמע קליה דערבי דאמר לחבריה מה את מכסה בי והיה רוצה לומר מה את מעסה בי דכתיב ועסותם רשעים כי יהיו אפר (מד"ר ברא' עט).—ובספה"א: שהעור הוא מתקבץ אל המאכל ומעסה אותו ודוחהו למטה (אני הרכ"ב"ג, פעה"ס ט, עג:). ואם תרצה לעשות (להגרב שבעין) דבר זולת הכויה היותר נכון שתעסה ותוציא מה שיש בו ואחר ירוחץ ביין (קאנון ג ג ב ז). ובקרום החיצון אשר הוא אל מראק יש תועלת כי הוא מעסה האצטומ' בתנועת העצלים עמו (שם ג יג א ח). ויעסה הרוחות הנופחות שיצאו שלא ילאו המעים ויעזור על הלידה (שם). דע כי הבליעה תהיה בושט בבת מושך ימשוך המאכל בפתילים ההולכים באורך ויעזרוה הפתילים וכו' ויעסוהו למטה (שם ג יג א ג). --ואמר הפיטן: כי קהלך עסה בכל צרה ודריסה (זכור את אשר, יוצ' שבת זכור). שמעו עמים וששו ואותנו באפר עסו תבא תתן להם גמולם בעשו כמה שגזלו והחמיסו (הכל אנחנו במבוכה, יוצ' שבת איכה, מחז' איטלי' א, קפד.). בעבור חרון בעסיך קורות הזמן תעסיך תכלם מפני רוע מעשיך ותתן חשבון לפני עושיך (ר' עזרא הבבלי, תוכח' מוק' ה, מ.). — ואמר המשורר: עופר תנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשבר (רמב"ם, הזרמים ב ג).

— פעו', *עֻסָּה,—שעִסּוּ אותו: וכאשר השתנה מראה וכו' יעוסה באצבע או בכלי עד יפתח ויוציא המוגלה (כרבוני, או"מ, בחליי המזה א, ביהמ"ד מכטר). והיא (העגלה) משני עורות הפנימי שבה פתיליו באורך למה שידעת מצורך המשיכה ולכן תעוסה האצטומ' בעת הבליעה (קאנון ג יג א א). בהיות מורסא בטחול מונעת יציאת הרוח בעת שלא יעוסה עליו (שם יו א א).

***עִסּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן עִסָּה, ובחכמת הרפואה שם מחלה שבקבה: ואמנם האצטומכא הנה קצת הפתילים אשר בהם ימתחו באורך בסבת המשיכה וקצתם נמשכים ברוחב בסבת העסוי (פרקי משה לרמב"ם א, קוף). מי שימצאהו קרחת ויהיה קרוב הזמן בקבסא וימצא עקיצה ועסוי בצדי האצטומכא ויהא בגופו מלוי מהדם וכו' (שם י). ידעת כי העסוי נעשה בסבת ליחות עוקצות בשפל המעים ויתנועע הטבע לדחותם בעסוי ולא יוכל לכשירבה העסוי ההיא יתנועע העֻבר ג"כ ותפיל (המפרש לפרקי אבוקרט ה מט, כ"י ברלין). וחליי העסוי הם חלאים יתחדשו מהזלת החמרים בחום הפנימי והחצון וכאשר יכה אותם קור נגלה יעסם (קאנון א ב ב ו). ואם תעסה באצבע בכל מקום מגופו ישפל בעסוי (שם ג יד ד ט). ראשית מה שיצטרך שיודע מענין העסוי האם הוא עסוי אמתי או כוזב וכו' (שם ג יו ב עו). הנה יתראה אליהם עסוי (שם ג כא ב).

***עִסּוּק**, עיסוק, ש"ז,—שה"פ מן עִסֵּק: נמצא בעליל העיר היו מודדין שמצות עיסוק מדידה (תוספת' סוט' ט א). צא שעה אחת לעיסוקו ואת עבד מנחה שתי שעות ומחצה (ר' יוסי, ירוש' ברכ' ד א). שור שעיסוקו רע יוצא בפרומביא שלו (ר' זעירא בשם ר' שמואל, שם שבת ה ד). בין הערבים כיצד חלק בין הערבים ותן לו שתי שעות ומחצה לפניו ושתי שעות ומחצה לאחריו ושעה אחת לעיסוקו (ריב"ל, שם פסח' ה א). אברהם ראה המלכיות בעיסוקן (מד"ר ויקר' יג).—ובספה"א: מקום שם משותף ענינו הראשון לעסוק הגוף וגבול העסוק יקרא מקום ויאמר ג"ב לגבול שאינו מיושב כי אם את כל המקום (ר"א בן אליהו, עץ חיים כ).

עָסִים, ש"ז, סמי' עֲסִיס, מ"ר עֲסִיסִים,—מה שיסחט מענבים או רמונים וכיוצא בהם ולא תסס והיה

1) [הערוך פרש: חולין, כמו עִסָּה אחרי שנטלה ממנה החלה. ורש"י פרש: תערבת, ושם (ע.) פרש, וז"ל: בעיסה מעורבת ובשם ר' משה מרומא"ט שמעתי עיסה בפסולת ענבים שנסחט ממנה משקה שלהם, ע"כ.]

2) [עי' רש"י ותוספ' (כתוב' יד.)]

3) [כמו עסס; בארמ' עסא, עצי.]

לשכר, must; moûst; Most: והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון (ישעי' מט כו). הקיצו שכורים ובכו והיללו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם (יואל א ה). אשקך מיין הרקח מעסיס רמני (שה"ש ח ב). — ובמליצה, ההרים הטיפו עסיס: והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב (יואל ד יח). הנה ימים באים נאם יי' ונגש חורש בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע והטיפו ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה (עמוס ט יג). — ובמדר': ולא עוד אלא אפילו השמים מטיפין להן עסיס שנאמר וכו' (מדרי תהלי' ענ). — ובסהם"א: ועסיסו (של ההדס) כמו כן וכו' שכן עסיסו וגרגריו ימנע שפיכת המותרות אל האצטמכ' (קאנון ב ב ד). ומי תמוץ האתרוג ביחוד עסיסו הקרוש (שם ג א ב כא). המבלי אין גפן ותירוש באשור יבואו הלום לאגור ייננו ולמצות עסיסנו (מסו, אה"ל עז). — ואמר הפיטן: איום שבע שוקקות נחני עסיסו להשקות אלפני דת בנשיקות ישקני מנשיקות (ר' משולם בר' קלונימוס, אסיק רכן, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: והשקני ביד שנה ערבה עסיס פיהו בכסי אחלמה (ר"י בן חסדאי, הלבבי מן, שער השיר 28). ועוד תשתה עסיס רמון ותשכב במטות שן ומקלעת פקעים (ר"ש הנגיד, דבריך בתוך לבי). ואם ימר עסיסו (של הזמן) לי אהלך כמתרונן בטוב יינו רקחיו (רמב"ע, דיואן סו). ועפעפיו כאח בקרבי קרבו אבל בשתות עסים בפיו ובתור וסים ונטפי מי רסים בדלת לח ואחלמה יחשבו (ר"י הלוי, פני אדם ולא). בך אעיר זמרות כל ימותי ובעסיסך אשר מצו שפתי (הוא, בך אעיר). לך אכול ושתה בדיצה לחמך ועסיסך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (הוא, ידידך מאמש, סליחי'). אמצה גביע עסים רקח לקול תור וסים מיין רקחיו ולא מיין זמרתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, שער השיר 125). — ואמר המליץ: ומעי צעקו הוסה אדוני ללחם צר אשר אוכל באוני ולבי יאסוף ילדי יגוני לעסים נאסף מפי וייני (ר"י זבארה, שעשועי' ד, דודסון 48). מאז המעמתם כוס חמתך לא יוסיפו לשתות עסים טובך (רש"פ, ארבע כוסות, כוס הרעלה ב). — ומ"ר: ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד:). והשקהו עסיסי המגדים החמוצים והאמוצים ובשול התאנים והצמוקים והעדשים הקלופים (שם עו). והצטייר העסיסים המבושלים החמוצים למווג אותם בכל מים מהמתחלפים הנהגה טובה (קאנון א ג ג

ז). — ואמר המשורר: אזכירה לנסים נפלאו בתוך אחיו יטפו עסיסים יזלו במלקוחיו (ר"י בן גיאת, יום שלח ויתר, מחזו' ויטרי רכח). ואיכה לא תזמור הזמורה ולמה לא תחלל העסיסים (רשב"ג, רניני דמעך). וברק או ברק כסות עסיסים והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים הרסיסים (רמב"ע, הריח מר, שער השיר 68). הרוח מור ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים (ר"י הלוי, הרוח מור, Orient 1851. 372). ונטפי רסיסים ותורים וסיסים וכוסות עסיסים כמים לים מכסים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקדי). עסיסים הם בכוסות דר מכסים ויפיצו מאורים עד שחקים (שם ג). וכל גבעותי והרי גנות ופרדסים כמים לים מכסים ומהם יטפו ההרים עסיסים (שם מז). — ואמר הפיטן: כגן גן בעדן ומאכל עסיסים (רשב"י הבבלי, אמן דר, יוצ' שבת ב אחה"פ). וכובי מות יבאיש עסיסים זדונות ופשעים והרהורים תוססים (יי' אלהי הצבאות, סליחי' שחרי יו"כ). לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן אל זכור תחלה גם שנה במיכאל (קורא' מגילה, סדר לפורים, מחזו' איטלי' א, פז:). תשיבני בטח גנות ופרדסים ותשקני נצח רקוחי עסיסים (אחאנו על שמך, יו"כ, סדור תימני').

עֲסִיסוּת, ש"נ, — כמו עָסִיס: וויעיל מכל שלשול דמיי כשמלכלכים בו או עושים ממנו תחבושת או שותים ממנו וכן עסיסותו המבושל הנקרא רב בערבי (קאנון ב ב ד).

עֲסִיסִי, ת"ז, נקי' עֲסִיסִית, מ"ר עֲסִיסִיִּים, נקי' עֲסִיסִיּוֹת, — של עָסִיס, כמו עָסִיס, נהוג בדבור ובספרות.

***עָסִיק,** ש"ז, מ"ר עֲסִיקִים, עסיקין, — א) מי שעסק בדבר: בני אדם עסיקין במין פראסטיה (מדרי' תהלים לב יב, הופמן). — ב) מי שרב ומתקוטט על דבר, ובפרט מי שעורר ערעור על מכירה וכדומ': ראובן שמכר שדה לשמעון שלא באחריות ויצאו עליו עסיקין[1]) עד שלא החזיק בה יכול לחזור בו (אבי', ב"מ, יד.). ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו וכו' זה הלוקח שדה שיש עליה עסיקין[1]) (ר' שמואל, שבועי' לח.). — ובסהם"א: אסור למוכר למכור להבירו קרקע או מטלטלין שיש בה עסיקין ויש בה דין עד שיודיעו (רמב"ם, מכירה יט א). הקונה שדה מחבירו ויצאו עליה עסיקין ובא לבית דין וכו' (טוש"ע חו"מ, הלוואות עג יא).

[1]) [ובדפו' ישנים עסקין, וכן בערוך, והוא מפרש ערעורים.]

***עַסְלָא**, — כמו אַסְלָא, אסלה: מאי עור העסלא וכו' עור כיסוי של בית הכסא (רנב"ם ח"כ יומָא, ערוכי י:).

עסס[1]) ממנו עִסָּה, עָסִיס, *עסיסוּת, *עֲסִיסִי, עָסַס.

עָסַס, פ"י, עֲסוֹתֶם, — עָס דבר, לחץ והדק, drücken pressen; presser, fouler; to press, crush: וְעַסּוֹתֶם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — הפעי, *הֶעֱסִים, — עשה שיהיה כמו עָסִיס, המתיק, süss machen; rendre doux; to sweeten, — ואמר הפיטן: מים כרמים להעסים בנטפי חלב ועסים (ר"א הקליר, יפתח אזן, תפלי גשם). טל יעסים צוף הרים טעם במאדיך מבחרים (הוא, על אן ברלוה אדלך, תפלי טל). סיסרא אפס ובאבדו שוש נשיש נחל קישון בחבלו גת העסים שקוי מעין ירסים (ר' שלמה, גנזי שכטר ג, דודסון 93).

***עֲסָסִית**[2]), עֲסִיסִית, ש"נ, מ"ר עֲסָסִיּוֹת, עֲסִיסִיּוֹת, — מין קטנית: לא תמלא אשה קדירה עיססיות ותורמוסין ותתן לתוך התנור ערב שבת עם חשכה (תוספת' שבת ג א). משלהין חיטין מפני שנאכל עסיסיות ופול מפני שמאכל לחיות (ר' שמעון, שם יו"ט א כג). — ובשהמ"א: עססיות וכו' ובבבל אין מצויין לא עססיות ולא תורמוסין (ערוך ערך עספיות).

***עסק**, ממנו *עִסּוּק, *עָסִיק, *עֵסֶק, *עָסַק, *עַסְקָן, *עַסְקָנוּת, *הִתְעַסְּקוּת.

***עֵסֶק**, ש"ז, מ"ר עֲסָקִים, — א) דבר שעֹסקים בו, ענין, עבודה, מלאכה, מסחר, דאגה, Geschäft, Beschäftigung, Angelegenheit; occupation, affair(e), metier, besogne; business, concern ואמר בן סירא: הוצא בת ויצא עסק ואל גבר נבון זבדה (ב"ס גני' ז כה). בני למה תרבה עסקך ואץ להרבות לא ינקה (שם יא י). חכמת סופר תרבה חכמה וחסר עסק הוא יתחכם (שם לח כד). — עֵסֶק גדול: עסק גדול חלק אל ועול כבד על בני אדם (שם מ א). — ובמשנ': וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא (העמר) נקצר בעסק גדול (מנחי י ג). — ואמר הפיטן: הול ושבת כרבים מלאכותיו בשלוש באות קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לגאות (ר' מאיר ברי יצחק, אור יום הנף, מעריב ב פסח). — ובתו"מ: מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין (שבת כג ד). כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים (קדוש' ד יד). הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (ר' מאיר, אבות ד י). גוים שבאו על עיירות ישר' יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת אימת בזמן שבאו על עיסקי נפשות לא באו על עיסקי נפשות אין יוצאין עליהן וכו' (תוספת' ערובי ד (ג) ה). חנות של נחתומין ושל צבעין שלש שנים מפני שעיסקן מרובה (שם ב"מ ח כז). אמ' לעדים בואו והעידוני שיש לי ביד פלוני מאתים זוז מעסקי שכר שכיר (שם שבועי ג יא). רוצה הוא אדם לפגע עסקיו בבית הראשון שהוא פוגע וללון שם (ר' חלפתא בן שאול, ירוש' מעשר' ב ג). שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, שם מו"ק ג ז). על כל המתים כולן הוא דוחה במיטה ואינו מרבה בעסקיו וכו' אם היה שעת דוחק או עונת גשמים אפילו על אביו ועל אמו מרבה בעסקיו ודוחה במיטה (שם ה). מעשה בר' אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבה שעלו לחולת אנטוכיא על עסק מגבת חכמים וכו' (שם הור' ג ז). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה (ר' אחא, ברכ' ס.). אמרה ליה איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי (תענ' כד:). ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן (מו"ק כז.). משמיעין אותה בכל לשון שהיא שומעת וכו' על מה נטמאת על עסקי שחוק וילדות (סוט' לב:). אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו (ר"ש בר נחמני בשם ר' יונתן, ב"ק לב.). אמר להן אביהם בני שמא יש לכם דבר או שמא יש לכם עסק אמ' לו אבא אין לנו דבר ואין לנו עסק (מדר' תהלים לג ו, הופמן). למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו וכו' ומה אם הקטן שהוא מקטין עסקיו כך גדול שהוא מקטין את עסקיו עאכ"ו (מד"ר ברא' לז). וירחם יעקב את רחל בגין דאנא ירע דאנשי מקומך רמיאן לפיכך אני מברר עסקיו עמך (שם-עא). אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתיירא אם ישאלו

1) [קרוב לב. עשׂה, בארמ' עסא, ובערב' עַשׂ a).]

2) [לא נתברר מקורו. ועי' גם בכר (ספי המספיק, 141).]

a) عش

לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). לאוהבו של מלך שהיה לו עסק הלך לצעוק לפני המלך (ר' יהושע, שם כח). בשעה שנתברר (משה) על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו (שם ויקר' יח). באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו אעפ"י שעשיתי אותך קוזמוקטר על הבריות אין לך עסק באומה זו למה שהן בני (שם יח). משל לבן מלך שהיה לו סניגור כשהיה לו עסק היה מדבר על ידיו אחר זמן חבש המלך אותו הסניגור והיה עסק לבנו אמר לו אביו עשה עסקך אמר לו הבן בבקשה ממך סניגור שהיה מדבר על ידי חבשת ואיני יכול לעשות כלום אלא הוציא אותו ואחר כך אתה עושה עסקי (מדר' אגדת בראש' כד). וכך היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל והולך בכל המקומות (שם כג).—עֵסֶק רע, מעשה, מנהג רע: ומפני מה הכל רצין אחר העכבר מפני שעסקו רע עם הבריות (ירוש' הור' ג ז). חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת (ר' לוי בריה דר"ח בר חייא, שבת כג.). לשור אחד שהיו עסקיו רעים מה עשו קשרו לו ארי על אבוסו והוא רואה אותו ותש (מדר' תהלי' ל).—ובסהמ"א: טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים (רש"י, ברכ' סג:). לשון אחר סוסיא סוס שעסקו רע (הוא, ע"ז ז.). כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים (חזקוני, פי' התורה, בלק כב כז). — ואמר המליץ: אמר בעבור כי הוא חמור שעסקיו רעים וכל הלילה היה צועק ומרעים (ר"י זבארה, שעשוע' יא, דודסון 127). — ורגיל בסהמ"א: ושם את עסקי הטלאים והגוזלות סעד לו (תשו' גאו' הרכבי שכה). בבקשה מרבינו שיורינו בעסקים אלו מה שיראה מן השמים (תשו' גאו', חמדון פג). שאלנו מאדונינו לעסק מי שנשבע שלא ידין בדיני ישראל ולעסק מי שנשבע שלא ידין לפני דיאן של אותה העיר וכו' (גנזי שכטר ב, גינצבורג 62) נשאל מרב שרירא על עסק בני אדם שבאין ביום הכפורים ואינן יודעין תפלות כתקנן וכו' (אוצ' הגאו' א א, לוין 58). כדאמר ר"נ בשיש עסק שבועה ביניהן ה"נ בשיש עסק שבועה ביניהן (רי"ף, ב"מ ח, כו.). מי שרואה חברו מחפש על עץ לח אומר בדעתו שמא להכות אותי מה עסקו לכך שואל אותו מה עסקך והוא מדקדק אחריו (ערוך ערך רפס). כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית (רש"י, שמות לב טז).

ואני רואה הכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת, הקד' 2). ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את יי' בלבד (רמב"ם, מלכים יב ה). אבל הענין אשר אין בטבע האדם להשיגו העסק בו מזיק מאד כמו שביארנו (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). ומקצת התלמידים שאל על עסק הסימן שהוא מנצפך (הלכ' פ"ח, גנזי מצרי 32). טבילה מה עסקה בכאן (והזהיר, שמות, יח:). ולהעמיד סופרים וחזנים ושלוחי ציבורים וראשי קהלות ולמחות על עסקי שמים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ב, 62). כי לא ידע האדם מה ילד יום שעסקו של עולם מתחדש יום יום (ר"א הלוי מברצלונה, ספר החנוך תיט). שראובן הוציא פסק דין על יורשי שמעון שאביהם נתחייב לו שבועה על עסק תביעת ממון (טוח"מ הלכ' כתב ידו סט טו). יפרע ראובן חלקו מכל שיברר שמעון בעדים שהוציא על עסק זה (שו"ע חו"מ, שותפים קעו ל). אין ב"ד ממנים אפוטרופוס לא אשה לא עבד וכו' אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל ויודע להפך בזכות היתומים וטוען טענתם ויש לו כח בעסקי העולם (שם אפוטר' רל ב). ונכנס במוהרר שמואל אוזידא שחבר ספר מדרש שמואל על פרקי אבו' לדבר עם הרב עסק אחד (ר"כ בר"י אלחנן, עה"ג, שער אבא ואמא לה, טו:). כי איש אמונים ובעל עסקים הוא ותכל נפשנו לנסות עסקים אתו (רמח"ל, קרית ספר א). נמצאתי בטוב לבב להעסקים אשר דרשו מע"ל ממני (שם ב). — ואמר המליץ: בקרוב או באיש פסול וכשר ורחוק מעסקיהם (רה"ג, אהלל אל שד"מ, קבולי קונטר' 146). ויודעים (העורקים) עניני הגוף ועסקו וכל חליו ומכאוביו ונזקו (ר"י זבארה, שעשוע', בתי הנפש, דודסון 166). לכן בעסקי ריק ושוא אל תבטחי (ר"י חריזי, תחכמוני יג). והוא איש עצות ומזימות ומגלה עמוקות בעסקי בני אדם ותעלומות (רש"ע פלקירא, ראשי חכמ' 7). ראה טורי ברב טוב תסנגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 85). ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה (עמנו', מחבר' א). הגד כרוב ממשח ברוב חסדך ומכל עסקיך האם פנית (שם ג).—ב) בדיני ממונות, מסחר שעושה אדם בכסף שהלוה לו חברו ונעשה לו שותף, עסקא: שני עסקים ושטר אחד הפסידו של של לוה כגון שנתן אר' זוז בעסקא בשתי פנים

יכתב בהן שטר אחד עסק אחד של חמש מאות השביח מאתים זוז ועסק אחד של חמש מאות הפסיד מאתים זוז הפסידו של לוה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 51). ראובן נתן ממונו לשמעון בתורת עסק שיסחור בו ויחלקו האמצע לאמצעו שיטול ראובן מחצה ושמעון מחצה וכו' (רי"ף, סו"ח עח). נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר של אחרים הוא או עסק הוא בידי אין שומעין לו (רמב"ם, מלוה ולוה ג ג). אבל אם היה האחד בלבד הוא שנושא ונותן בממון השתוף אע"פ שהממון משל שניהם הרי זו השותפות נקראת עסק (הוא, שלוחין ושותפין ו א). — ואמר הפיטן: משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע (ר"א בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ' שבת אחר סכות').

*עָסַק, פ"ע, — עשה באיזה ענין, עשה דבר במשך זמן, היה טרוד בדבר sich beschäftigen, befassen; s'occuper de; to be engaged in, occupied with: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (ר' יהודה בשם ר' שמואל, ברכ' יא:). לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא לשמן (הוא בשם רב, נזיר כג:). א"ל הקב"ה במאי עסקתם אומרים לפניו רבש"ע הרבה שוקים תיקננו הרבה מרחצאות עשינו (ע"ז ב:). וזקן שכמותך יעסוק בדברים בטלים הללו (שם יו:). — ובסהמ"א: פקדון ברשות רבו עומד וכמי שעסק בו הוא דומה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ' פסוק', 89). אחד זקן אמר לאחד עסוק לי שיתנו לי פלונית הבתולה ולא רצה אמר לא אעסוק שלא תהא על ידי וכו' (ספ' חסידים תתסג). —*ורגיל מאד בבינ': שלש נשים עוסקות[1]) בבצק אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה (פסח' ג ד). אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף (ריב"ל, אבו' ו ב). מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר' יהושע וכו' היו עוסקין במה ששנה להן ר' עקיבה (תוספת' ברכ' ד טז). כל מי שאינו עוסק בפריה וריביה מעלה עליו הכתוב כאילו ממעט את הדמות (בן עזאי, שם יבמ' ח ד). ההולך לקדש הרי זה נוטל מפתח ופותח וכו' וכשר מפני שהוא עוסק עם הקדוש (שם פרה ו א). כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאת עוסק[1]) בהן בחיים ולא ימים שאת עוסק[1]) בהן במתים (ר' בון, ירוש' ברכ' ג א). כל שעה שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין במילה בין על ציצין שאין מעכבין (שם שבת יט א). ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך וכו' (ר"י בשם ר' שמואל, ברכ' יא:). יר"מ ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה (ר' ספרא, שם יז.). מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (רשב"י, שבת לג:). קנין עד אימתי חוזר רבה אמר כל זמן שיושבין רב יוסף אמר כל זמן שעוסקין באותו ענין (ב"ב, קיד.). ויחר אף יי' בם וילך מה ת"ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים אבל מרים שהיתה עוסקת[2]) בדברים מיד נענשה יותר (אדר"נ ט). בסוף אמר המלאך אני מודיעו עם מי הוא עוסק מה עשה וכו' (ר' הונא, מד"ר ברא' עז). למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (שם שמות ו). ר' ור' ישמעאל בר' יוסי היו יושבים ועוסקים במגלת קינות ערב תשעה באב (שם ויקר' טו). אמרו ליה (לבן עזאי) שמא בסדרי מרכבה אתה עוסק (שם טז). והיו פועלים יוצאים ועוסקים במלאכתן (שם לה). זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתו וזה עוסק בפחמו כולן עוסקים במלאכתם (שם קהל' ב, טוב שם ונשמן). שני חברים שעוסקין בדבר הלכה וכו' (ר' יונה, שם שה"ש, הביאני אל בית היין). וכן היה שמואל עוסק בעסקיהם של ישראל (מדר' אגדת בראש' כב). —ובינ' סעו': היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה וראתה דם היא טמאה (נדה א ב). כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור (ר' יהודה, תוספת' ברכ' א ד). וכל העסוקין להספד מפסיקין לק"ש (שם ב יא). הרי שהיה עסוק עם המת בקבר והגיע עונת ק"ש וכו' (ירוש' שם ג ב) אם היו עסוקין באותו עניין גט הוא (בשם ר' הושעיה, שם מ"ש ד ז). אנו שעסוקין בתלמו' תור' אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין (ר' יוחנן בשם

---

1) [בירוש' ובמדב"מ, הגרסה: עסיקות, אפשר שזהו מן עָסֵק, או מן עסיק, עי' ערכו.]

1) [בכ"י גני' הגרסה: עסוק.]

2) [בהוצ' שכטר: עסקנית.]

רשב"י, שם שבת א א). מפני שאנו עסוקין בהילכות שבת אנו מתירין אשת איש (הוא, שם יב). ר' חייא עסוק במצות הוה ור' סבר לא אפגריה (כתוב' קג:). אין הקב"ה וכו' דן את ישראל אלא ביום בשעה שהם עסוקים במצות (ר' לוי, מד"ר בראשי' ג). שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח (שם פה). והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו (שם איכי, בלע הי). ראובן שמח ושמעון עסוק בקרדומו בשדה (פסיקי רבתי מג). והיתה המגפה עסוקה בהן כל הלילה (מדרי שה"ש ג, גרינהוט, כז.). — ובספהמ"א: לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח (רש"י, בר' ט יח). — ואמר הפיטן: הוי עסוק בפסוק הראשון כדיננו (פתי פעמים, יוצי שבת נחמו).

—הפעי, *הֶעֱסִיק,—עשה שיעסק, שיהיה עסוק; beshäftigen; occuper, employer; to engage, keep busy: ומעסיקין אותו (את כה"ג בליל יו"כ) עד שיגיע זמן השחיטה (יומא א ז). תנא לא היו מַעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה (שם גמר' יט:). לפי שהיו (הבנות) מעסיקות אותו (את שאול) עד שיבוא שמואל (מדרי תהלי ז יד, בובר).—ובספהמ"א: אילו היתה מעסקת אותו לתשמיש הבית והיתה נטרחת דעתו לא הוינא יכול למיגרם (ר"ח, ערוב' סה.).—ואמר הפיטן: שנון שיחות מלכים קדמונים אם יהיה בער בם יעסיקוהו (ר' ינאי, אתה כוננת). העסיקוהו לעוררה עד האורה הוקמו מחצות אפר לנערה (Elbog,. Stud. 128). מתקרש בעוצר שבוע ולא יגעל מעסיק בדם וקטרת ונירות מאד מנתו יגיש ראשון ולא בחלק (שם 162).

—פעי, *עִסֵּק,—כמו הִפע': לא היו ישינין כל הלילה אלא שוקדין בנגד כהן גדול לעסקו בהברא (תוספת' יוה"כ א ט).—ובספהמ"א: שאל (ר"ע) על בנו אמרו לו הרי ערל הוא אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו (מחז' וויטרי קמג).

—התפעי, *הִתְעַסֵּק, נתעסק,—כמו קל, היה עסוק: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה וכו' (שקל' ו ב). אין מעכבין את התינוקות מלתקוע אבל מתעסקין עמהן עד שילמדו והמתעסק לא יצא והשומע מן המתעסק לא יצא (ר"ה ד ח). מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה (סוטי א ט). למה נאמר אשר חטא בה פרט למתעסק (ר' יהודה, כריתי ד ג). שחטה בהמה חיה ועוף נתעסקה בכתמים וכו' הרי זו תולה בה (נדה ח ג). מי שיש לו עשרה מנה מתעסק בירק בקדרה בכל יום (ר"א בן עזריה, תוספת' ערכי ד כז). שתי נשים שנתעסקו בציפור הראויה להוציא דם כסלע ולאחר זמן נמצא על גבי זו כסלע ועל גבי זו כסלע שתיהן מקולקלות (שם מקוא' ג יב). אף על פי שהוא מתעסק באותו המין אחר שטבל הרי זה טמא וכו' (שם טהר' ד ח). ולמה אינו גט אני אומר מתעסק היה בשטרותיו (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' תרומ' א א). הבא לא נתעסק בכגרוגרת שלימה (שם שבת א א). מה בכך שנתעסק בשטרותי' (ר' נחמיה, שם טז א). לא אם אמרת בשאר מצות שכן לא מתחייב בהן שאין מתעסק כמתעסק וכו' (ר"נ בר יצחק, פסחי לג.). ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו (ר"א בן עזריה, מו"ק כד:). אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחילה (רבי, נדרי לב.). עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו מתעסקין אלו עם אלו בראו הקב"ה (ר' הונא רבה, מד"ר בראשי' ח). מתוך שראה אותן (הנחש לאדם וחוה) מתעסקין בדרך ארץ ונתאוה לה (ר' יהושע בן קרחה, שם יח). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (שם שמות ו). מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה (שם ויקר' כה). כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו בענין הזה לכתוב בו תולדות (שם במדי ג). כשהיית מתעסק עמה נֹתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (שם ט). עמד (אחז המלך) ונעל כל בתי כנסיות ומדרשות שלא להתעסק בתורה (שם אסת', ויהי בימי אחשורוש).—ובספהמ"א: ואף חכמ' לעולם הבא מתעסקין בתורה שבעל פה בישיבה שלמעלה (בן נחמי, גנזי שכטר ב, גילנבורג 572). שהכת לא הצריכנו להתעסק בזה המקום (מקברות הלכה של הקראים הקדמונים, שם 468). לימא אפילו שוחט להתעסק דלהתעסק גריע טפי מלהתלמד ולהתעסק היינו כגון שנתכוון לחתוך שום דבר אחר ושחט העור בלא מתכוון (תמ"ס, בכורי י:). כי כל עסק וכל הכמה שהיא מועילה לאדם בדרכי

החיים ובדבר מצוה ראוי לו ללמדה ולהתעסק בה (לאנ"מ הנסיה, מבוך המסילה והתשבורה, הקדי) והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות (שם). הקשה במה שאתה עושה למלך כשאתה מתעסק בהודאתו ושבח' (ר"י א"ת, חו"ה, משבון הנפש ג). ולא התעסקו בו אלא לענין התורה (הוא, הכוזרי ד כט). האוכל מאכל ממאכלות האסורות דרך שחוק או כמתעסק אע"פ שלא נתכוון לגוף האכילה הואיל ונהנה חייב (רמב"ם, מאכלות אסורות יד יב). והוא מתעסק ברמ"ח מצות שהם מנין אבריו (גנזי שכטר ג, דודסון 321). [ה]לואה בדרך כל מתעסק שברמלה משותף בנכה וחתמו העדים ונתקיים (ד"ה יהודי מצרים וא"י ב, מן 29). ובשני ענינים אלה ישראל נאהבים וחביבים וקרוב להיות להם צלם בפועל לפי התעסקם בתלמוד לא זולת זה (ר"י בר' אכטולי, מלמד התלמידים, כה:).

— נפעי, *נֶעֱסָק, — שעסקו בו, שנעשה, ואמר הפיטן: הודך שם לשפטני על כל הנעסק והגיגי ברוב שגגי בכיור אש נסק (ר' ינאי, יתניאנו, סליחי' יום ה).

*עִסְקָא, עסקה, עיסקא, ש"נ, מ"ר עִסְקוֹת, —א) כמו עֵסֶק ב), מסחר שנעשה בכסף של הלואה ושהמלוה נעשה בו שותף: שאם תאמר נעשה כולי עיסקא הלואה אסור לו למלוה ליטול ריוח שנראה כריבית ואם תאמר נעשה לכולו עסקא פקדון וכו' (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 89). יורינו אדוננו בראובן נתן לשמעון מעות בעיסקא וכו' יודיענו מחסדו אם יכול ראובן לגבות עסקתו מהגדוניא הנז' וכו' אם לא שעשאה ממעות עסקת ראובן וכו' (ר"י אבן מיגש, שו"ת, קסט). וכל שכן אם נתן ראובן לשמעון ממון בתורת עסקא ונתן שמעון מהממון ללוי בעסק שמשביע ראובן ללוי שבועת השותפין דהא הוא מרי דנכסי לבדו וזה שלוחו (הלבוש, שותפין קעו ל). היה מחוייב לשלם לי במעות מזומנים. ואותם נתתי לו בשאר עסקותיו וגם אם הפסיד ביין אין לי חלק בו כי איך יתן לי ריוח מן עסקותיו אם לא הרויח ביין המכור לי (ר"ד מפריזנהוזן, מוקדות חבל, התכללות). — שטר עִסְקָא, שטר של הלוה למלוה בענין שותפות העִסְקָא: ואם המלוה אינו מאמין ללוה על ההפסד בקרן או בריוח אזי יכתוב בשטר העסקא שאין הלוה נאמן וכו' ומשמע דוקא הכא שהוא בשטר עסקא אבל בהלואה ממש וכו' (בה"ט, יו"ד הלכי רבית, קסז). — ב) כמו עסק א):

שלא היה עסקתם אלא עסקת התורה ודקדוקיה וטעמיה (קונטרס הדקדוק, פוזננסקי 11)

*עַסְקָן, ש"ז, נקי עַסְקָנִית, מ"ר עַסְקָנִיּוֹת, —מי שעֹסק בדבר, מי שאוהב, שרגיל לעסֹק: ויחר אף יי' בם וילך מה ת"ל וילך מלמד שנסתלק מאהרן ודבק במרים מפני שלא היה אהרן עסקן בדברים (אדר"נ ט). והידים מפני שהידים עסקניות הן (שבת יד.). —ובסהמ"א: ולברך כל אחת ואחת בשעתה וכו' אי אפשר מפני טנופת הידים שהן עסקניות ועשויות לשמש (ברכות הספר, סרע"ג, כה.). בתוארה עצמה אשר היא אשה גדולה וטובה עסקנית ובעלת משא ומתן (רמא"ג, דביר ב, מכתב לו). — *ובמשמ' עשה נסיונות, מתבונן בטבעם של דברים: אמרו עליו על ר"ש בו חלפתא שעסקן בדברים היה (חולין נז:).

*עַסְקָנוּת, ש"נ, —סגלת העסקן, עסוק, נהוג בדבה ובספרות החדשה.

ע"ע, —ר"ת: עבד עברי.

עע"א, —ר"ת: עֹבד עבודת אלילים.

עע"ז, —ר"ת: עֹבדי עבודה זרה.

עָעַר[1], פ"י, יְעֹעֵר, — כמו עורר: לבי למואב יזעק בריחה עד צער עגלת שלשיה וכו' כי דרך חרונים זעקת שבר יְעֹעֵרוּ[2] (ישעי יה ה). — ואמר המשורר: ויהי לבבי כי בוער וכמוץ מגורן יסוער ועקת שבר יעוער ולמפקד מחמדי יתעצב (עמנו', מחב' ח). והנה בהיכל פריאם שם מר צרחו זעקת שבר עוערו עד שמי ערבות (מיכ"ל, הריסות טרויא, 25). ובשיחו יריד עוער זעקת שבר (הוא, המדהבה, שם 96).

ע"פ, —ר"ת: על פה, על פי.

---

[1]) [עי' הערה הבאה.]

[2]) [אמר רש"י: יצעקו ולשון ארמי הוא וכו', ע"כ. וריב"ג בשרש עור אמר, שהוא מן עור, כי הוא כפל הפא וכו' וכבר נאמר בו שהוא מן וירע העם ושהוא הפוך ירועעו, ע"כ. ורד"ק בפרושו מוסיף, וז"ל: ולפי דעתי שהוא מענין שבר מדברי רבותינו נמחקה המגלה ואמרה איני שותה מערערין אותה פירוש משברין ומבין אותה עד שתשתה אף על פי שביעוערו לא נכפלה בו כי אם הפא בלבד שניהם ענין אחד, ע"כ. ויש מהחדשים שתקנו באפנים שונים. אבל הנכון שהוא מן ערער, עי' ערכו, ויעֹער הוא במקום יְעַרְעֵר. ובא חולם במקום ר דוגמת שפופרת במקום שפרפרת, וכדומ'; עי' סגל (יסודי הפוניטיקה העברית § 142).]

א·**עפה**[1], ממנו עֳפִי.

ב·**עפה**[2], ממנו *עִפּוּי.

*°**עִפּוּי**, עיפוי, ש״ז, — עֲיֵפוּת ויגיעה[3]) ; Müdigkeit; lassitude; weariness: גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה ולא תחרות ולא עורף ולא עיפוי שמא חס ושלום שתי רשויות חן (אלישע בן אבויה, חגי׳ טו.).

°**עָפוּל**, ת״ז, — גבוה ורם, hoch; haut; high: יבן לחיכלנו היכל עפול לשית לו עז בתוך עז כפול (סעדיאנה, סכטר 71).

°**עָפוּץ**, ת״ז, נקי׳ עֲפוּצָה, מ״ר עֲפוּצִים, — א) שעבדו אותו ע״י עפצים, עָפִיץ: אם ניכר הגויל שהוא עפוץ תופר ואפילו קרע הבא בתוך שלש (רמב״ם, ס״ת ט יה).—ב) שטעמו כטעם עֶפֶץ, מר וחריף, עפיץ, herbe, bitterlich sauer; âpre, âcre; sharp, sour: באכילת עפר ופחמים והדברים העפוצים והחמוצים מאד (ר״ש א״ת, שמנה פרקים לרמב״ם, ג). שגאלינוס סובר כי הטעם העפוץ והקובץ אמנם יתילדו מעצם ארצי קרוש (פי׳ אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ויש מן הלבנה ג״כ עפוצה ועניגה הענין הזה כי לפעמים תהיה עפיצותה לערוך המרה השחורה העפוצה וכו׳ (קאנון אבן סינא א א, בנהוג הלחה). שאי אפשר שיהיו אלו הטעמים המתוק והמר והחריף אלא לעצם חם ולא הקובץ והחמוץ והעפוץ אלא מעצם קר (שם ב א ג). והעפוץ והקובץ קרובים בטעם אך הקובץ אמנם מקבץ חיצוניות הלשון והעפוץ מקבץ ומנחיר מבית ומחוץ (שם). שמה שהוגבל אצל חכמי הרפואה חם או קר במעלה ראשונה או שניה או חד או עפוץ או דשן או תפל וכו׳ (ר״י פרוויגלאלי, שו״ת בדבר למוד החכמות, ספ׳ ד״מ, סד). ושאר כל האילן משיוציאו פרי מברכי׳ עליו בור׳ פרי העץ ובלבד שלא יהא מר או עפוץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע״י הדחק (טו״ע או״ח, ברכת הפירות רב ג).

°**עִפּוּץ**, עיפוץ, ש״ז, שה״פ מן עִפֵּץ, — עבוד העור ע״י עפצים: ואומר ר״ת דתיקון שלנו (בהקלף) חשיב כעיפוין (תוספ׳ שבת עט:, ד״ה קלף). נראה מדבריו שאפילו בגויל שעפוצו נכר אין לו תקנה בתפירה ביותר משלש (ריב״ש, שו״ת ל).

°**עִפּוּשׁ**, ש״ז, מ״ר עִפּוּשִׁים, — שה״פ מן עִפֵּשׁ, — א) רקב, עבש, Schimmel; moisissure; mould: והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). הקדמונים יקראו שנוי העצם אל מין אחר זולת מינו עפוש בשנוי היין כשישתנה וישוב חומץ (פרקי משה לרמב״ם כג). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). ובע״ח שלשה מינים מוליד כמותו ונולד מביצה ונולד מעפוש (רש״ט פלקירא, המבקש, עה). ויהיה שם מקום תצא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו (רלב״ג, משלי כ). וכתב הרמב״ם ז״ל כי בשרץ הנולד מזכרים ונקבות נאמר שורץ ואשר הוא נעש׳ מן העיפוש נאמר עליו רומש (ר״א הלוי מברצלונה, ספ׳ החינוך קסה). ארץ נתנה באמצעותם מערה שפלה אליה ישפכו כל מותרות הטבעים ועיפושיהם (ר״י הפניני, בחינ׳ עולם יב). לנקותו מן [illegible] בו מחמת העיפוש והם המביאות כל חולי (ר״מ אלדבי, ש״א ז, לח ::). והטובה שבכלם היא שמירת הבריאו׳ אשר הו׳ התרחק האד׳ וכו׳ מהרבות מהמאכלי׳ והמשקים אע״פ שהם קלים לפי שמרבי׳ בם עפושים בבני אדם (ר״י אבוהב, מנוה״מ ו א א ז). ואמר (גאלינוס) כשיהיה העפוש בקרבים או בעורקים הגדולים מכה אז יוביל אל חדרי הלב (כרבוני, או״מ בקדחות יומיות, כ״י ביהמ״ד שכטר).—ובהשאלה: אולם הכסילים אשר לבם טרוד בעסקים הזמניים וכו׳ ולא נשאר בו מקום עם העפושים המותריים אשר שם (ר״י ערואמה, יד אבשלום על משלי יד). — וכנוי לזבוב קטן: וכן יתמהו בני אדם על בריאת הפיל ולא יתמהו על בריאת צעיר הזבובים אשר נקרא עפוש יתוש אשר אין בריאה הלושה ממנה (רמב״ע, כלוני הנפש, ליון ב, 136).—ומין צמחים: בסדר העפוש (אפשר מאזע) יבואו מיני צמח אשר אין להם גזע כלל רק עלים קטנים ירוקים שטוחים ומדובקים על פני האדמה או על פני הסלע או על עץ רקב (ליכלה, ראשי למודים א ז, לב). — ב) ריח רע שבא מן התעפשות הגופים:

---

1) [בארמ׳ עפא, עפי.]

2) [בארמ׳ עפא, עפי, והוא כמו עיף. ועי׳ הערה לערך עפוי.]—3) [כך פרש הערוך ורש״י. אבל הרמב״ם (בנה׳ פי׳ היסוד השלישי) פרש, וז״ל: לא עורף ולא עפוי כלומר לא פירוד והוא עורף ולא חבור והוא עפוי מלשון ועפו בכתף פלשתים, כלומר ידחפו אותם בכתף להתחברם בהם, ע״כ; וכן ר״מ אלדבי (ש״א י:). ור״ש א״ת (יקוו המים יב) פרש: הכרת. ויש מחבר אותו עם הארמי עִיף כפול, עי׳ קוהוט (ערה״ש).]

ובהאסף הלב הולך וחסר יוציא האיד העפוש שנולד בו מהחמימות שבחלל אל אותו הגיד ומוציא אותו אל הקנה [ו]אל החוטם (כ"י אבן עקנין, ספר מוסר ה כא). ומצאתי עיר נחמדת נכונה בראש הרים כל הרוחות באות ונושבות בה ומזויים כל מיני עיפושים עד שכל השוכנים בה בריאי בשר וכו' (כ"י סמברי, לקוטים, ברלינר 25).— ומחלה, דֶּבֶר, חלי רע, Seuche; plague; peste: אחר רב המטר ימשך לאות הרבה בגופות וכו' וימהרו אל בעליו חולאי העפוש כי העפוש אינו דבר אחר אלא חולשת הכח המפעל וחושי המתפעל (יעקב בן יוסף זבארה, תרגו' פרקי אבוקרט, כ"י ביהמו"ד סכטר 19). שלסבת רבוי החום יבוא העפוש שהוא אב החולאים (רש"ע ספרוט, עין כל (פרוש על קאנון א"ם), שם). רע ומר החורבן הגדול הזה יותר שבעתיים ממכות של העיפוש (Monatsschr. 1894, 188). שלע"ע אין שעת הכשר מחמת רעש מלחמה ורעש העיפוש ב"ם וכו' אם יתן ה' שלום בארצנו הן מחמת עיפוש ב"ם הן מחמת המלחמה וכו' (פנקס הקהלות של פוזנו, שנת תעז). כל הדברים ששותים או אוכלים לרפואה צריך דוקא שישב בשעת אכילה או שתיה בלבד בשעת עיפוש ח"ו צריך לעשות דוקא מעומד (תולדות אדם, כלל י). ובנסיעתם מגאלאץ לביתם נסעו דרך ק"ק יאס והיה שם עיפוש גדול והיה להם יסורים גדולים בכל עיר ועיר ובכל כפר וכפר (מגיד שיחות להר"כ מברסלב, כשיעתו לא"י 28) — עִפּוּשׁ האויר: והד' מכות האחרות באו עם ב' היסודות האחרים שהם האויר והאש ובא בתחלה הדבר אשר הוא מעפוש האויר והשחין אשר בא מחמום יסוד האש וכו' (כ"י אבוהב, מנוה"מ ג ד ד ג). לענין דינו אשר מתיירא על נפשו בסבת ירושת אשתו ז"ל אשר הלכה לעולמה בעיפוש האויר וכו' (כמ"א, סו"ת קיב).

*עִפּוּשִׁי, ת"ז, נקי' עִפּוּשִׁית, מ"ר עִפּוּשִׁיּוֹת,— של עִפּוּשׁ, שנגרם ע"י עִפּוּשׁ,—קדחת עִפּוּשִׁית: אין מוקדח אחד בו קדחת עפושית תהיה קדחתו יומית (כל מלאכת ההגיון יח). ונחלק הקדחת אל קדחת יומית וקדחת עפושית וקדחת שדפון (שם כו.). אמנם יעורר (הכעסן) חמימות הגוף ומחממו חמימו' גדול ומוריש קדחת יומית וקדחת עפושית כי יתעוררו החלטים (כ"מ אלדבי, ש"א ה ט, סא:). ולכן היתה הראשונה (קדחת שבאה בעפוש הליחות) קדחת עפושית והשנית קדחת יום (כרבוני, בקדחת יוונית, כ"י ביהמ"ד סכטר). כי המאכל הגם תגבר הליחה הדומה למזג אותו מאכל ותחדש קדחת עיפושית (ר"ש אבן ויגאש, שבט יהודה, 123). והשנית נקראת קדחת עפושית למה שיתעפשו גם הליחות ולכן היא יותר קשה מהראשונה (ר"מ אלבילדה, ראשי דעת ה א, עה:). (והרוח) הדרומית מרפה הכח וכו' ומעוררת כאב הראש ומביאה השינה ומורישה הקדחות העפושיות (קאנון א ב א י). בחוקנים העשוים לטהר ולכבס הנגע העפושי שבמעי הישר (ר"ט כץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ג, קי.). מדוע קדחות העפושיות אינם מתדבקות בגופות האדם (שם, משמרת הבית ג, קטו::).—מלת מגפה אינו רק ענין מכה שענינה המגפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד והיא ארסית ונמשכת לכל האברים (כיי"א בן משה, חות יאיר, סו"ת קלז). התחמצות עפושי או הרקבון (ליבדא, ראשי למודים ג, 81).

עֳפִי[1]), ס"ז, מ"ר עֳפָאִים[2]),—הענפים או העלים המכסים את האילן, Laub; feuillée, feuillage; leafage, foliage: עליהם עוף השמים ישכון מבין עֳפָאים[3]) יתנו קול (תהלי קד יב).—ואמר בן סירא: וישים קנו בעופיה ובענפיה יתלונן (ב"ס גני' יד כו). — ואמר המשורר: ויורידני משם אל גנת אגוזים ובה כל עץ פרי וכל ארזים עליהם העופות ישכונו מבין עפאים קולם יתנו (כאב"ע, חי בן מקיץ). אשבר מתלעותיה ואכרות עופיה להראות העצים והשרים את דופיה (ר' עזרא הבבלי, הוכחי מוס' יו).

*עַפְיָאן, עפיין[4]), ס"ז,—מין דג קטן: אין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתנית והעפיאן[5]) הרי זה מותר (חולי סו.).

*עֲפִיפָה, ס"נ, מ"ר עֲפִיפוֹת, שה"פ מן עָפַף, — כמו א.עיפָה, עוֹפְפוּת: תועפות וכו' לשון עוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה ותועפות ראם עפיפת גובה (רש"י, במד' כג כב). גבריאל שמעופף כל העולם בשתי עפיפות (מחז' ויטרי, רפט). מועף ביעף מכאן שגבריאל עוסף העולם בשתי עפיפות (פי' דכ"י מיוחס לרסע"ג, ט כא). ויהי' לו משלמות החושים

---

1) [כך בארמ' (דכ"י ד ט) ובסור'.]
2) [כמו חלאים, צבאים וכדומ'.]
3) [על הנקור ע"י מ"ש, גם גינצבורג.]
4) [מן היונ': ἀφύη.]
5) [הערוך גורס: אפיין, עי' ערכו, ובערך אקונס הוא גורס: עפיין, ובע"ז (לט.) נשתבש לעפיץ.]

בח ההליכה ועפיפה כמו הסוס ודומיהם (בן המלך והנזיר, שער לד). שהנשר מלך שבעופות ועפיפתו גבוה מכל עוף (ר' בחיי, בראש' כז.). וכתיב וכו' ובשתים יכסה רגליו ובשתי' יעופף עפיפה וכסוי באין כאחד (ר"י ג'יקטיליא, שערי אורה, מג.). ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ר"ל שהגביה עפיפתם מעל שמים להגלות נגלות וכו' (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג). ועוף יעופף זה אליהו שהוא עף כל העולם כלו בד' עפיפות (שם כט).—ואמר הפיטן: קצובות בדי שתים כמו עפיפות שתים ומוצעות בנתים (ר"א הקליר, אקחה פרי, יולי א סכות).

*עָפִיץ, ת"ז,—א) עור מעבר ע"י עפצים, כמו עָפוּץ א): שמעת מינת שכל גויל שלספר תורה עפיץ[1]) הוא (הלכ' פ"ת, גנזי אלריס 18).—ב) כמו עָפוּץ ב), כטעם העָפֵץ: ויתחבר אל זה החוש במעלה חוש הטעם וכו' והוא אשר ישיג בו תשעה טעמים המתוק והדשן וכו' והעפיץ והקובץ וכו' (ראב"ד, אמו"ר 22). ורוב שתתאוה בו הוא כל דבר חמוץ וחריף ועפיץ (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עד.). — ואמר המליץ: והחמוץ ומליח ועפיץ והחריף אשר יפריד ויפיץ (ר"י זבארה, שעשועי', בתי הנפש, דודסון 157).

*עֲפִיצוּת, ש"נ, — הטעם של עפץ, של דבר שהוא עפוץ: שבלחות יתבלע טעם מן הנטעם בלשון או מתוק או מר וכו' והשמנונית והחריפות והקביצות והעפיצות והתפל (ראב"ד, פי' ספ' יצירה א א). שהפרה השחורה יוחס מסנה בטעם ובריח ובחמיצות נראת או עפיצות נראת או בשני הדברים יחד ולא יקרבו אליה זבובים (פרקי משה לרמב"ם ג). עוד יש לה תועלת אחרת להסיר מן הספירית תנחור והעפיצות ממגע הכתנות שנוגעות בה (אני הרלב"ג, מעה"ש ט). ואמנם הטעמים השמונה אשר זכרו הם באמת טעמים אחר התפל והם המרירות המתיקות החריפות המליחות העפיצות הקביצות וכו' (קאנון ב א ג). וכל מנגב לעפיצותו או קביצותו וכו' הוא מצמית הבשר (שם).

עפל[2]), ממנו עָפוֹל, *עָפוּל, עָפַל, עֹפֶל.

---

1) [עי' מגיל' יט.]

2) [פרשוהו: היה תפוח, צבה, ובערב' עַפַלַ a).

a) عفل

עֹפֶל, ש"ז, — גבעה, בפרט גבעה בצורה: ויבא אל העֹפֶל ויקח מידם ויפקד בבית (מ"ב ה כד). כי ארמון נטש המון עיר עזב עֹפֶל ובחן היה בעד מערות עד עולם משוש פראים מרעה עדרים (ישעי' לב יד). — ושם למבצר של ירושלם: ואתה מגדל עדר עֹפֶל בת ציון עדיך תאתה (מיכ' ד ח). והנתינים היו ישבים בָּעֹפֶל עד נגד שער המים וכו' מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת הָעֹפֶל (נחמי' ג כו-כז). ובחומת הָעֹפֶל בנה לרב (דהי"ב כז ג). ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים וסבב לָעֹפֶל ויגביהה מאד (שם לג יד).—ובתלמו': שאלו את ר"א מאימתי מתפללין על הגשמים שילכו להם אמר להן כדי שיהא אדם עומד בקרן העופל[1]) ומשקשק את רגליו בנחל קדרון (ירוש' תעני' ג יא).—ובספה"א: מצודת ציון היא מקום חוזק ועופל ומבצר (רש"י, שה"ש ד ב). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה במקום עפל (ר' זכריה הלוי, ספ' המאור, פתיפ'). והשוערים חשבו כי הם מחיל הקיסר ויפתחו להם השער והמיתו מיד את השוערים ונלחצו לבוא תוך העופל הנקרא הרדאשין וכו' (פארית ישראל כז). ויהי כל המקום אשר עברו לא נשגבה מהם קריה ולא נמלט כל עופל אשר לא לקחו והשלימו (תולדות אלכסנדר, קנן על יד ג, 19).—ואמר המשורר: מחזיק בבלתי מח תפל חושך סתרו לבוחן ועופל אמר לשכון בערפל (ראב"ע, אל נאין). למי יי' אהלי שודד ושפל בחן ועופל ונגדע לארץ כפרץ נופל (הוא, למי יי'). לולי שדי בצרך ועפלך כי או גועת אבדת (רש"ם, אנגע כוסות, כוס ביד הי', ג).

עָפַל, קל לא נמצא.

—הפעי, יַעְפִּלוּ; — הֶעְפִּיל לעשות דבר, הרהיב והעז, vermessen sein; être insouciant; to be reckless: ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יי' והוא לא תצלח אל תעלו כי אין יי' בקרבכם וכו' וַיַּעְפִּלוּ[2]) לעלות אל ראש ההר (במדי יד מא-מד).—ובמדר': אלא מאין היה (צלפחד) מן המעפילים היה שנאמר ויעפילו וכו' (ספרי במדי קיג).—ובספה"א: ואם יעפיל המעפיל (כתב תמים, אוצר נחמד ג, 64). אמנם הות המעפילים

וכן במואב': אנך בנתי קרחה חמת היערן וחמת העפל (כתבת מישע כא-כב).]

1) [בבבלי (שם כג:): בקרן אפל.]

2) [בדבר' (א מג): ותזדו ותעלו ההרה.]

והמעקשים אשר נאמר עליהם הנה עופלה לא ישרה נפשו בו (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יג). בזמנינו העפילו אנשי אירופא לעלות בסולם אל ראשה (של הספינקס) (ר"ש בלוך, שבי"ע א, מצרים, לא.). אף בזאת תהי חטאת הכותב רבה אל הטעם הטוב ואל דרכי המכתב אם יעפיל הכותב לרומם את מכתבו במלות הגיונות (רמח"ג, קרית ספר, הקד׳). לבל יעפילו לבקש ממנו לקנא את קנאתם (שם ח). ולתנות עם הסוחר הנ"ל על דבר פראוויזיאן אשר העפיל לבקש ממנו כדרך סוחרים אשכנזים (שם ל).—ואמר המשורר: גאון לבבכם השפילו וישרו ואל תעפילו ואיככה יתגבר שכבו למחר קבר (ר"י אבן גיאת, מה יחכון לאדם, סעך הסיר 22). מגדל עוז הפיל ובלל שפת עם העפיל והפיץ אתם והשפיל עיני גבהות אדם (רשב"ג, מי כמוך סכן). ויעפיל לעלות אל הר תבונה ורגליו מנטות אליו חשובים (הוא, זממי). געיי שעה כי צרי העפילו המה כרעו ונפלו (גנזי שכטר ג, דודסון 86). והלילות ירדו למצער ומקומם השפילו והימים הגדילו ולעלות העפילו (ר"י חריזי, תחכמוני לט). הדורכים מפתן חסדי לעלות עד מעלותי ייעפו ייגעו על כן לכל הורס ומעפיל לעלות אומר רדו דודים והכנעו (עמנו׳, מחב׳ ג). יסיתוני ללכת אחרי הצבאים וללבוש בגדי צואים כורעים ומתנפלים ולעלות ההרה מעפילים (שם). ופיל יעפיל להלחם ולעלות ועליו יתנו און וחורשים (ר"ש מזל טוב, שיר על פסוק האיסקאק, דברי חפץ 6). אנא וצר מעפיל תפיל במכמורה (ר"י נאגארה, יונת כדוד, עולת שבת ה). ראוך מים יחילו יום מפני נבקעו ומצרים עת העפילו לבא אחרי טבעו (הוא, ישאפון לך רעיוני, עולת תמיד יב). עוך לארץ השפילו עלות בהר קדשך העפילו חשבו להשיג ושוא עמלו (רשב"ל, לשכת פענח, קובץ על יד ז, 21). אם אומרה אעפיל אטה לצור קדמון כמי אשר השפיל אבקע ללי ארמון (כהי ואוי, ספ׳ כנף רננים, ח.). יעפילו בשטף אף עלות שמים כמו עיט הרים על כנפי רוח (אדם הכהן לויבזון, בחלום הזיון ערב). יך שרשיו כלבנון עץ גבוה המעפיל בשעפיו עד לב שמים (יל"ג, בית מועד לכל חי). מקדקד איש חוקר וגלוי עינים העפיל בשעפיו עד חקר אלוה (שם).

—פעי, עֻפְּלָה,—עֻפְּלָה נפשו: הנה עֻפְּלָה[1]) לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה (חבק׳ ב ד).

—פעי, °עִפֵּל,—עשה שיהיה חזק וקשה, ואמר המקונן: דרך קשתו וכלה בחרץ וכברזל עפל שמי ערץ (ר"א הקליר, איכה תפארתי, קינ׳).

עֹפֶל, ש"ז, מ"ר עְפָלִים, עָפְלֵי, עָפְלֵיכֶם[1]),—בעין צמח יוצא בתוך פי הטבעת או הרחם: יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס (דבר׳ כח כז). ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפלים (ש"א ה ט).—עָפְלֵי זהב, דבר עשוי בזהב בצורת עֹפֶל: חמשה עָפְלֵי זהב וכו׳ ועשיתם צלמי עָפְלֵיכֶם וצלמי עכבריכם (שם ו ד-ה).—ובסהמ"א: עפולים משמע נקבים (ערוך ערך דציון). ואמרו שכמו שהיה עפל זהב בעד כל אחד מהסרנים כך ישלחו עכבר זהב בעד כל עיר (ר"י אברבנאל, פי׳ ש"א ו, ד"ה ויעשו האכסים כן).

°**עַפְעוּף**, ש"ז, שה"פ מן עִפְעֵף, — תנודת העפעפים: העפעוף הזה יהי׳ מחלאה בעין קלה ויהיה מיובש וירבה בבעלי המתיחה (קאנון ג ג ג יח).

עַפְעַף, ש"ז, רק מ"ז עַפְעַפַּיִם, סמ׳ עַפְעַפֵּי, כנ׳ עַפְעַפֵּי, עַפְעַפֶּיךָ, עַפְעַפָּיו, עַפְעַפֶּיהָ,—גבות[2]), ריסי העינים, Augenlid; paupière; eyelid:—ובהשאלה עינים: כה אמר יי׳ צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וכו׳ ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים (ירמי׳ ט יז-יז). יי׳ בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם (תהל׳ יא ד). אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה (שם קלב ד). עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך (משלי ד כה). אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (שם ו ד). אל תחמד יפיה (של אשת רע) בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (שם כה). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (שם ל יג). פני חמרמרה מני

---

[1]) אולי עֻפְּלָה כמו עֻלְּפָה [כך גרסו השבע׳ ועקילי. ובגלי׳ של התנ"ך העיר המחבר: הנה הָעֻפְּלָה, בערב׳ עַאפִל a), ע"ב. ורד"ק פרש ענין גבהות הלב, ובשם אחיו ר׳ משה: תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב; וכן בשרשיו. ור"א מבלגנצי: נבצרה ונתחזקה. וכן ר"י ערמאה (יד אבשלום על משלי כו, ד"ה אכול דבש), ועי׳ גם בפרושו של לוינגר לחבק׳ (הולי כהנא).]

[1]) [כך מנקד במקרא, אבל נקוד זה הוא של הקרי טחורים. הכתיב עפל נראה שצריך לנקד עֹפֶל, עֳפָלִים וכו׳. ועי׳ גם ערך טחור, ובפרושו של סגל (ש"א שם).]—[2]) [כך ריב"ג ואחרים, ורסע"ג ורד"ק פרש׳ אישון, אבל לפי זה קשה למה בא במ"ז.]

a) عافل

בכי ועל עַפְעַפַּי צלמות (איוב יז יז).—ובמליצה עַפְעַפֵּי שחר, זריחת השחר: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בְּעַפְעַפֵּי שחר (שם ג ט). עטישתיו תהל אור ועיניו כְּעַפְעַפֵּי שחר (שם מא י).—ובתלמו': פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (ר' יוסי, שבת קט.). הנכנס לישן על מטתו אומר וכו' ברוך המפיל הבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי (ברכ' ס:).—ובסהמ"א: ברוך אתה וכו' המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין (אוצ' הגאו' ג, לוין 97). עשה לו נקבי העינים ועפעפים שיביט ויראה בהן כשהן פקוחות וכאשר יעצים עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יחפוץ לנום ולישן יעצים עפעפיו שאם לא יעצימם אינו יכול לישן (ר"ש דונולו, חכמוני, פי' ספ' יצירה א). וכתב אפלאטון צריך האדם להתרחק מהחשק כי הוא תקוה מתעוררת בלב וכו' ויהיו עפעפיו כבדות ומראהו כרכומי וכו' (ר"מ אלדבי, ש"א ה, פא.). הרף תנועת העפעפים (ר"ד כופא, מלון למח דוד, ערך הרף).—ואמר המשורר: אזרעם ברגבי עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי ותמיד ארום בדמעתי (מנחם בן סרוק, סמע נא דברי, סער הסיר 2). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבותי ואישוני עקודים (רסב"ג, אהה לי מזמן). לאש עפעפיך לראות מאורי ודי כי מראות סנור תפשו (הוא, בחר מהמלי). אזיל נצת דם עפעפים (רמב"ע, אמללנו בנפש). אם תגולי נומי בליל חשקי הלא אתן שנת עיני לעפעפיך (ר"י הלוי, מה לך צביה). כבדי זובי זובי כבדי ומעפעפי רדי ומררתי קד הוקידי (ראב"ע, אוי כי לבי). רגליהם לא יגפון וברצונם לא ייעפון ומעפעפי שחר יעופון ולמקומם לא גולים (הוא, אנוכים מהודק). ואביט אליו והנה השינה תצודד אישוניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר"י זבארה, שעשועי י, דודסון 116).—ומ"י: ישיני לב עורו הסירו שינה מעפעף ואל יסית אתכם זמן כצל עפעף (ר"י נאגיארה, אסרי ביאמז, עולת חדש כ). מי שירצה להביט ולכוון יפה אל דבר מה סוגר העפעף קצת כדרך מורי החצים (ר"נ אלבילדה, ראש' דעת ג ה, קכז:).

עפעף, ממנו *עִפְעוּף, עַפְעַף, *עִפְעֵף.

עִפְעֵף, פ"ע,—כמו עופף, עִפְעֲפָה הצפור: והאם רב' על האפ' פרט למעפעפת יכול אפילו כנפיה נוגעות בקן ת"ל וכו' (מדרי תנאי כב ו, הופמן).—ובסהמ"א: והוא אמרם היתה מעפעפת בזמן שבנפיה נוגעין בקן חייב לשלח ומה נכון שמושם מעפעפת כבמו העיפה הזאת אשר הוא ריתוף (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, עוף).—*ועפעפה העין, הנידה את העפעפים: והעין שנשארת פתוחה לא תעפעף כמו שיהיה וכו' (קאנון ג א״א יג).

*עפף, ממנו *עֲפִיפָה, *עָפַף.

***עָפַף**, פיו"ע,—כמו עוף, עופף: אל תיקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות טסות ובאות עלי כעוף (מדרי תהלי יח).—ובסהמ"א: ויצא מן הדין הישר שתהיה בריה זו גדולה מזו וזו קטנה מזו וכו' זו עופפת וזו הולכת זו קופצת על רגליה וכו' (ר"י גיקאטיליה, שערי אורה, כב:).

עפץ[1], ממנו *עָפוּץ, *עִפּוּץ, *עָפִיץ, *עֲפִיצוּת, *עֶפֶץ *עָפַץ, *עַפְצָה, *עַפְצוּת, *עַפְצִי.

***עֶפֶץ**, עָפָץ, ש"ז, מ"ר עֲפָצִים,—מין אגוז שגדל באילן האלה ושמשתמשים בו לעשות דיו ולעבוד עורות, Gallapfel; noix de galle; gallnut: אילין בני מדינתא ערומין סגין כד חד מינהון בעי משלחה מילה מסטריקון לחבריה הוא כתב במי מילין וההן דמקבל כתבייא הוא שופך[2] דיו שאין בה עפץ והוא קולט מקום הכתב (ר' חייה בר בא, ירוש' שבת יב ד).—ובסהמ"א: העפץ שנותן בשפופרת של קנה (הערוך ערך גבתא). שיהא הקלף מתוקן בעפצים בשעת עיבודו שעושים אותו שחור (רש"י, גיטי יא.). ומנהג היה לעבד בעפץ אבל עכשיו שאין מעבדין בעפץ נראה שמותר לכותבה על הקלפים שלנו (תכיא רבתי, סורים לט). וזה כי מה שיהיה מן השינויים פתאום כמו שהשלכנו על מי העפצים מי הקומוס וישתחור פתאום לא יקראו זה תנועה (ראב"ד, אמו"ר 13). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וביוצא בו וכותב בו שאם תמחקנו יהיה נמחק (רמב"ם, תפילין א ד). ספר תורה שנקרעה בו יריעה בתוך שתי שיטות יתפור בתוך שלש לא

---

1) [כך בארמ', ובערב' עפץ a).]

2) [אלו בני מזרח ערומים מאד כשאחד מהם מבקש לשלח דבר סתר לחברו הוא כותב במי העפץ והמקבל את הכתבים שופך וכו'.]

a) عفص

יתפור במה דברים אמורים בישן שאין עפצו ניכר וכו' (הוח, פ"ת ע טו). וכשהיה נחסר העפץ היה יכול להודייף (רחב"ן הירחי, סו"ת גנזי ירושלם, ורטהיימר כט). ואם יהיה החום חלוש יהי' הפרי רך כאגוז הודו וכשיהיה חזק מאד יהיה הפרי קשה וכלו קלפה כאגוז קפרים והעפצים (חבי הרלב"ג, סעה"ש ג ג). ואי אפשר שיגיע זולתו כלל כמו שלא יגיע הדיו בזולת העפצים והקנקנתים (ר' רפאל מגורלי, מרפא לנפש, כו:). —ומשמש לרפואה: העפצים ג"כ מוליכין את המעים ומחזקים את ההילוך וכו' (חסק 31.). ויושיבוהו במי בישול הסמים הקובצים כמו עפצים וסומק וקליפת רמון והדס ומה שדומה לו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, סז.).

ᵛעָפַץ, קל לא נמצא.

—פפ' ᵛעִפֵּץ, בינ' מְעֻפָּץ, מעופץ,—שעבד ע"י עפצים: על הגוילים מעופצים מדבר שהם משימים אותם בקמח ואח"כ מעבדין אותם בעפיצים ובא לומר לך שבין המעופצים בין שאינם מעופצין אלא עשוין בקמח בלבד הם כשרים (ר"י דיטרני, המכריע, יז.). וכך הוא הקלף העשוי בסיד ספר חשוב כמו הגויל מעופץ (שם). ומעתה על מה הם סומכים בכל הגלות לכתוב ס"ת תפו"מ ומגלה בעבוד שאינו מעופץ ברב המקומות (רחב"ן הירחי, סו"ת, גנזי ירושלים, כט). ואולי סמכו על פי' רש"י שפי' גויל מעובד בעפצים וכן קלף ודוכסוסטוס וכן נמצא בערוך בשם ר"ח שלשתן מעופצים (שם לח).

ᵛעַפְצָה[1], ש"נ,—כמו עֲפָץ: המוציא עור שלא נתעבד כלל אלא עדיין הוא רך שיעורו כדי לצור משקולת קטנה שמשקלה שקל היה מלות ועדיין לא נעשה בקמח ולא בעפצה שיעורו כדי לעשות קמיע היה עשוי בקמח ועדיין לא נתעבד בעפצה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט (רמב"ם, שבת יח יד).

ᵛעַפְצוּת, ש"נ,—כמו עֲפִיצוּת: המאכל הנושא מקרה העפצות (סטנוב, פיי ספי המדות לאריסטו א ג).

ᵛעַפְצִי, ת"ז, מ"ר עַפְצִיִּים,—כטעם העפץ, עָפוּץ: רוח הנפשי טבעו קר וכו' וניזון מחלקי המיטיים שבדם יעוד נחלקים למלוחים וחריפים ועפציים (ר"ע כ"ץ, מעשה טוביה ב א ג, ארץ החדשה א ב). זה המאכל העפצי טוב לנחלה בחלי השלשול (סטנוב, פיי ספי המדות, לאריסטו א ב).

[1]) [מן הארמ' עפצא, אפצא.]

א·עפר[1]), ממנו עֹפֶר.

עֹפֶר, ש"ז, מ"ר עֳפָרִים,—א) הילד של הצבי והאיל דומה דודי לצבי או לְעֹפֶר : Rehkalb; faon; fawn האילים (שה"ש ב ט). סב דמה לך דודי לצבי או לְעֹפֶר האילים על הרי בתר (שם יז). שני שדיך כשני עֳפָרִים תאומי צביה הרעים בשושנים (שם ד ה). — ובמדר': כשני עפרים למה מדמה אותן (את משה ואהרן) כעפרים שאין לך עניו בכל החיות כעפרים (מדרי שה"ש ד ה, גרינהוט, לד.).—ואמר הפיטן: מגר באף מעציבי נחלני חמדת צבי מדמה לעפר נציבי דומה דודי לצבי (ר"מ ברי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח).— ואמר המשורר: עפרים אך במלחמת חכמים בפיהם יטרפו את שחליהם (רמב"ע, לבני יחכד, Monatsschr. 1896, 196). ולו חן עפרים וזוהר מאורים ושאגת כפירים ונדבת ענגים (הוח, שירת ישראל, הלפר, קעב). ואם דמעה עפרים על לחייהם ואם על הורדים הרסיסים (ר"י הלוי, הרוח מור, Orient 1851. 372). — ואמר המליץ: ויעלים ועפרים ופראים בין שיחים ינהקו ומריאים בין דשאים ינאקו (ר"י זבארה, שעשועי ב, דודסון 21). ונקראתי במערכת עפרים לא במערכת גבורים (ר"י חריזי, תחכמוני מח). צבי ידמה ברוואותיו לעופר וצוארו אבל אין לו קרניו (ד"ס יהודי מצרים וא"י ב, מן 19). — ובהשאלה אהוב, ואמר המשורר: עופר תנה אודם שפתיך מגדי ועסות שדך אשכר (רמב"ע, התרשיש ב ג). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עפרו זכר (שם ד כו). ובהתחברות עפר אל עפרה יפה פיה שכל תעטה ברקמה ויפי תעדה בחליה (ר"י הלוי, חסני כער). ימהר לחזות עפרי אהבים מחברים בכפה רעננה (הוח, אמור אל). צבאות חמדו עופר טהור גוף שמו נזכר בסוד מקהל אמונות (רחב"ע, לבאות חמדו). שעו מני ומספד אעשה לי לנוד עופר אשר הוא שר צבאים (הוח, שעו מני). צרור מר ומבחר עפרים וכרו כנרד וכפרים (הוח, איך ישליו). איה עופר ידידות נפש מושלה בנפשים ברח ונטש בקרבי אהלי תשוקתו נטושים (הוח, איה עופר). וכללתי בספר הזה משלים רבים וענינים ערבים וכו' וחשק עפרים וגנים

[1]) [בערב' עֻפְר a).]

a) عفر

וכפרים וכו' (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד' 11). אני רעיה בינותי בספרים שלוחים אלי מאת בני העפרים (עמנו', מחברי ג). הגד עופר אם לא תדע כי בגדודי הכה לבי (שם ד). ולנוה הידיד ירחב ויארך ויאסוף בו עפריו החמודים (ר"מ דרעי, חמור לזמן, לקו"ק 63). — ב) *בהשאלה, בחור, עלם: עפר וכו' עופר[1]) עלם על מליאתו נברא (ר' יהודה בר סימון, מד"ר ברא' יד, היאודי). מי מנה עפר יעקב מי מנה עפרים שיש בהן שהגיעו לעונת אשה וכובשין את יצרן (ילמדנו, הובא בערוך ערך עפר). כמה עפרים יש בהן בישראל שאין עוסקין בדברי זיין (סדא"ר, רמא"ש 116). מי מנה עפר יעקב כמה עפרים יש בהן בישראל ועוסקין בדברי תורה שנאמר או לעופר האילים (ילק' במדי תשכו).

ב. עפר[2]), ממנו עָפָר, עָפַר, *עֶפְרוֹן, *עַפְרוּרִי, *עַפְרוּרִית, *עַפְרוּתִי, *עֲפָרִי, *עַפְרִיּוּת, *עַפְרִירוֹן, *עַפְרִירוּת, *עַפְרִיתִי, *מְעֻפֶּרֶת.

עָפָר, ש"ז, סמי' עֲפַר, כנ' עֲפָרְךָ, עֲפָרוֹ, עֲפָרָהּ, עֲפָרָם, ונ"ר *עֲפָרוֹת, סמי' עַפְרוֹת, *עֲפָרִים, — א) עצם החמר שממנו מרכב גוף האדמה: וייצר יי' אלהים את האדם עָפָר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (ברא' ב ז). על גחנך תלך וְעָפָר תאכל כל ימי חייך (שם ג יד). בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עָפָר אתה ואל עָפָר תשוב (שם יט). ושפכו את הֶעָפָר אשר הקצו (מהבית שהרסו) אל מחוץ לעיר וכו' וְעָפָר אחר יקח וטח את הבית (ויקר' יד מא-מב). ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עֲפַר הבית (שם מה). ושפך את דמו וכסהו בֶּעָפָר (שם יז יג). ומן הֶעָפָר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במדי ה יז). יתן יי' את מטר ארצך אבק וְעָפָר (דבר' כח כד). ויעלו עָפָר על ראשם (יהוש' ז ו). ותאכל (האש) את העלה וכו' ואת הֶעָפָר ואת המים אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח). אם ישפק עֲפַר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י). וירץ משם והשליך את עֲפָרָם אל נחל קדרון (מ"ב כג יב). ורותה ארצם מדם וַעֲפָרָם מחלב ידשן (ישעי' לד ז). ונהפכו נחליה לזפת וַעֲפָרָהּ לגפרית (שם ט). יתן כֶּעָפָר חרבו כקש נדף קשתו (שם מא ב). התנערי מֵעָפָר קומי שבי ירושלם (שם נב ב). ונחש עָפָר לחמו (שם סה כה). כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו ולא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עָפָר (יחזק' כד ז). ושחתו חומות צר והרסו מגדליה וסחיתי עֲפָרָהּ ממנה (שם כו ד). ואבניך ועציך וַעֲפָרֵךְ בתוך מים ישימו (שם יב). בבית לעפרה עָפָר התפלשתי (מיכ' א י). ילחכו עָפָר כנחש (שם ז יז). הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עָפָר וילכדה (חבק' א י). ושפך דמם כֶּעָפָר ולחמם כגללים (צפני' א יז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כֶּעָפָר וחרוץ כטיט חוצות (זכרי' ט ג). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עָפָר היגיד אמתך (תהל' ל י). כי הוא ידע יצרנו זכור כי עָפָר אנחנו (שם קג יד). ויקרעו איש מעלו ויזרקו עָפָר על ראשיהם (איוב ב יב). לבש בשרי רמה וגוש עָפָר עורי רגע וימאס (שם ז ה). זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עָפָר תשיבני (שם י ט). שק תפרתי עלי גלדי ועללתי בֶעָפָר קרני (שם טז טו). אם יצבר כֶּעָפָר כסף וכחמר יכין מלבוש (שם כז טז). ברזל מֵעָפָר יקח ואבן יצוק נחושה (שם כח ב). בצקת עָפָר למוצק ורגבים ידבקו (שם לח לח). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עָפָר על ראשם (איכ' ב י). הכל היה מן הֶעָפָר והכל שב אל הֶעָפָר (קהל' ג כ). ורבים מישני אדמת עָפָר יקיצו (דני' יב ב). — ודבור עָפָר וָאֵפֶר: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עָפָר ואפר (ברא' יח כז). הרני לחמר ואתמשל בֶּעָפָר ואפר (איוב ל יט). על כן אמאס ונחמתי על עָפָר ואפר (שם מב ו). — ובהרחבה, נרדף עם ארץ, אדמה: אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עֲפַר ארץ (שם יד יט). מקים מֵעָפָר דל מאשפת ירים אביון (ש"א ב ח). יען אשר הרימתיך מן הֶעָפָר ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ"א יו ב). בוא בצור והטמן בֶּעָפָר (ישעי' ב י). ובאו במערות צרים ובמחלות עָפָר מפני פחד יי' (שם יט). ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עָפָר (שם כה יב). הקיצו ורננו שכני עָפָר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (שם יט). והיה כאוב מארץ קולך ומֵעָפָר אמרתך תצפצף (שם כט ד). רדי ושבי על עָפָר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא בת כשדים (שם מז א). ירדף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי וכבודי לֶעָפָר ישכן (תהל' ז ו). לפניו יכרעו כל יורדי עָפָר (שם כב ל). כי שחה לֶעָפָר נפשנו דבקה לארץ בטננו (שם מד כו). כי לא יצא מֵעָפָר און ומאדמה לא יצמח

1) [פי' מ"כ: לשון עופר בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו.]

2) [משתף לרב האחיות, ונמצא גם במצרי' חמאחרת.]

עמל (איוב ה ז). כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני (שם ז כא). אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (שם יד ח). ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום (שם יט כה). ושית על עפר בצר (שם כב כד). — וכנוי לגוף האדם בנגוד להרוח: וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל׳ יב ז). — ב) עפר שהודק ונעשה כמו אבק, Staub; poussière; dust: ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה (ברא׳ יג טז). נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם (שמות ח יב). מי מנה עפר יעקב (במד׳ כג י). ואשחקם כעפר ארץ כטיט חוצות ארקם (ש״ב כב מג). מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ (ישעי׳ מ יב). אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (שם מט כג). וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהל׳ עח כז). כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ (דהי״ב א ט). — עפרת זהב, עפר שיש בו רסיסי זהב: מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו (איוב כח ו). — ג) כמו אפר, Asche; cendres; ashes: ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת (במד׳ יט יז). ואשרף אתו (את העגל) באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשלך את עפרו אל הנחל (דברי ט כא). וישרף אתה (את האשרה) בנחל קדרון וידק לעפר וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ״ב כג ו). —ובתו״מ: הבונה גדר בינו ובין רה״ר מותר להעמיק עד הסלע מה יעשה בעפר צוברו ברשות הרבים ומתקנו (ר׳ יהושע, שביעי׳ ג י). המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שם ד ה). נוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים (סוטי׳ ב ב). מי יגלה עפר מעיניך ר׳ יוחנן בן זכאי וכו׳ (ר׳ יהושע, שם ה ב). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בציוויך אפי׳ שעה אחת (מד״ר בראשי׳ כא). אבניו (של בית סמוך לבית ע״ז) עציו ועפרו מטמאין כשרץ (ע״ז ג ו). לפי שעפרו של הר קל ושל בקעה שמן (ספרי דברי לט). כשם שבין זהב לעפר כך בין דורינו לדורו של אבא (ר׳ ישמעאל, ירוש׳ גיט׳ ו ט). מרבה אני את אלו שהן מין עפר ומוציא אני את אלו שאין מין עפר (חולי׳ פח:). עפר זכר אדמה נקבה היוצר הזה מביא עפר זכר ואדמה נקבה כדי שיהיו כליו בריאין (ר׳ ייבא, מד״ר בראשי׳ יד). אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר ואילו שרפני נמרוד לא הייתי אפר (שם מט). ונחש עפר לחמו למה שהוא הוריד הבריות לעפר (שם לה). באישית זו שאינה מספקת לראות שמש עד שהיא חוזרת לעפר (שם כא). מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה זכתה יוצא ממנה בן כאברהם אבינו וכו׳ לא זכתה תחזור לעפרה (ר׳ מאיר, שם במד׳ ט). אמר להם רבותי עפר אני תחת כפות רגלכם אומר לפניכם ד״א (שם ויקר׳ ג). אמרתי להן רבותיי עפר אני תחת רגליכם אומר אני לפניכם דבר אחד אמרו לי אמור (פדא״כ ב, רמא״ש 9). — ועפר הקבר: מיד הולכין צדיקים ועומדין על עפרם של רשעים ומבקשין עליהן רחמים והקב״ה מעמידן מעפרן על רגליהם (שם 15). — עפר לבן, שחור: ומרביצין בעפר לבן (ר׳ שמעון, שביעי׳ ב י). במה דברים אמורים באילו העושין בעפר שחור אבל באילו העושין בעפר לבן כונס את גורנו ומסתלק (ר׳ נחמיה, תוספתי ב״מ ה כז). והן עפר לבן לא במרווחין היא (ירוש׳ מו״ק א ג). —וסמי׳: אין הבעל מיפר שלא מצינו שועל שמת בעפר פיר (ר׳ אחא בר אהבה, כתובי׳ עא:). ועי׳ פיר. —עפר כסוי לא מנה מפני שהוא הכשר מצוה ואין ממנו הנאה (מד״ר במד׳ ט). ג׳ צריכין שיראו עפר סוט׳ ואפר פרה ורוק יבמת (שם). — ובמשמ׳ אבק: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (יוסי בן יועזר, אבו׳ א ד). — וכמו אפר: רואים עפרו של יצחק כאילו צבור על גבי המזבח (מד״ר בראשי׳ לד). —ובספה״א: וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו (רמב״ם, שמיטה ויובל א ח). ורוחין (אדם) ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא יתכוין להשיר השער (הוא, שבת א ה). וזה שנוהגים לתת עפר ארץ ישראל בקבר מצאתי אני המחבר עיקרו בירושלמי וכו׳ (ר״י מוינה, אור זרוע ב, אבילות, סה::). וכן הדין בתרנגולים שהרסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (הלנוס, נזקי ממון סל ד). אם היתה השומירה עפר שנפרך אסור וכו׳ או הגדר [הוא] כמו גדר [דעלמא] ועפר כותש על גביו (ר״י בן מלכי צדק, כלאי׳ ה ג). כמו מה שהתפרסם מהזיות הגורל אשר יקראום חכמת העפר (רלב״ג, אסתי׳ ג ז). עפר בורית (זייפען ערדע) מראיהו לבן שחרחורת (ליכדא, כאסי׳ למודים א ח). עפר החצץ וכו׳ אינו מתרכך במים ואינו משתנה לסיד ע״י האש (שם). עפר הטורקי וכו׳ מראיהו לבן ויתקשה כאשר ייבש (שם).

— ואמר הפיטן: קמתי עלׄ כן בקהל אשוע מבקש צדקה חנם רוגש בבית הועד ומתכפיש בעפר (ר׳ בנימין בר זרח, אקום אלוה, סליחי ספרי יוכ׳, ומחז׳ איטלי ב, קט.). —ואמר המשורר: ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר״י הלוי, יפה נוף). יי׳ שוכן גויש עפר יקימנו ונחלתו תשפר זרע יעבדנו יסופר (ראב״ע, אליליס אנשי תושיות). ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר (הוא, בשם אלׄ אשר אמר). גברה עלי תאות העפר האדום ואני עוצר נפשי ממנו (ר״י זבארה, שעשועי ח, דודקין 90). ושמה נהרות מושבות גבירות וכל עפרה נעימה והדורה (עמנו׳, מחב׳ ח). — פסקו למשתו ביין שרף ובעפר השרפה ובגפרית והדליקום לכלותו (שבתי סופר, סליח׳ כ״י שנת ש״ן, הספר ב, 152). — ומ״ר *עֲפָרוֹת: שהיו בקיאים בעפרות כנחשים (מד״ר ברלשי׳ כו). — ובסהם״א: אי אפשר שיהיה צורת האדם מורכבת בחומר עכור יותר מחומר האדם ורב לו עפרות בהרכבתו מהיסודות כנגד חומר הגלגלים וצבאם (ר״י נרי אנטולי, מלמד התלמידי׳, ק:) — *עַפְרוֹת זהב: ומן העפר זה היה עפרות הזהב אשר טחן (משה) (מד״ר במדי׳ ט). — ובסהם״א: ראובן קנה צרור א׳ מעפרות זהב מערבי אחד והראהו לצורף אומן אחד (תשב״ץ ג קעד). ולא יזרוק עפרות זהב על האותיות שכתב העליון נקרא כתב ומבטל כתב התחתון (הלבוש, או״ח לב ג). — ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות ספורות רשום ספורות למספר חול יזכר (ר״א הקליר, זכר תחלת, מוסף ר״ה א). — ואמר המשורר: וכל יום תלחך מנעלי העפרות (רשב״ג, התלונן לאנוש, JQR. 70 ,1918). שניהם (אש ומים) מוסר נשקו ורות אש נושבת עפרות למים׳ יוצקו לכבות אור להבת (ר״י א״ת, תק׳ מדה״כ לרשב״ג יע). יודו אורות מאין לשון חסד גמל אתם גשם כי הוציאם מעפרותם ולאט גדל להם גשם (רמב״ע, הגביר נכספלו באורך). כלׄ איש עשר אחר עפרות תבל לצבר לבו פנה (יוסף בן סהל, איכה יועם, שער השיר 86). הוא החי באין עפרות תבל והוא העשה והוא הסבל (ר״י הלוי, מי כמוך עמקות גלה). מעט מאלהים חסרהו הכי הם לעד בחיים והוא עפר וישוב לעפרותיו (ראב״ע, בשם אלׄ אשר אמר). יחיה את מיתיו ישני עפרותיו מחכי אמרותיו (עמנו׳, תכוזים על יג עקרי׳ JQR. NS. V. 540). — וְעֲפָרִים, ואמר הפיטן: קו עליהם נטית וכגבינה אותם הקפאת וכל עפרים במדה כלתה וכל הרותם בפלס שקלת (הוספ׳ ותקונ׳ לרסע״ג 24). קום ועלה אל הר העברים וטמון גולם בעפרים בך לעתיד עם כמהים יגירו פועל אלהים (ר׳ במואל, על מנה ארגז ואהים, פיוט׳ לש״ת, סמא״ל, תרעא.). — ואמר המשורר: בחכמתי אוריד מנחם לעפרים הלא יגעה רוחו בהבלו ובשיחו (תלמידי מנחם, הניצוחי כינך, סטרן 16). וגם נהרו אליו ואלׄ טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים (הם, לגבור בתשודה). ובל טנף רחץ ותנינים לחץ וראשימו מחץ ודשם בעפרים (תלמידי דונש, את מי הרפת, סטרן 11). בעפרים ישכנו ובנצורים ילינו (ר״י אבן גיאת, יה כל, שער השיר 17). ודם על יבשה תכסה בעפרים (רשב״ג, אמון יום, אזהר׳). לאיש קץ בחייו וכל מאויו לגלל לחיו במבחר עפרים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים). היהודים האמללים אשר מאהבתך חולים מתאבליך ונוגיך החננים את עפריך (הוא, ירושלים למוגיך). מה לבן ימים ספורים אחרי נצח נצחיו כישתקים מעפרים גבהו מנו ארחיו (הוא, אמרות האל). ובעודי באחת עריה ובשער משעריה אתונן עפריה ומרעה עפריה ראיתי אנשים נקבצים וכו׳ (ר״י חריזי, תחכמוני יח). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות (הרימוני, דברי חפץ 27). — יצר אנוש מגוש ועל כלׄ חי הקימו מושל בבל חיות ברואות מעפרים (ר׳ מנחם גילני, אגר׳ לעקילם הגר, לקו״ק כתבתי 55). — ודעה כי לו אלף תחיה סופך לבא תוך העפרים וזכור את יום דין האיום אין בו פדיום גם כופרים (ר״מ אלדבי, ש״א ז, לז.). והעפרים האלה (טיט אדומי וכרומה) אינם מצויים אצלינו (נכנוני, או״ח בקדחת מגפית, כ״י ביהמ״ד סכטר).

עָפַר, קל אינו נהוג.

— פע׳, עִפֵּר, — עִפֵּר בעפר, פלוני זרק בו עפר באיבה: ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו (של דוד) הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו וְעִפַּר בעפר (ש״ב יו יג). — ואמר המשורר: בן אל בין פלשת יתפלש באפר שממותיו בשמה מי יחוק בספר מסתער בשעיר ויעפר בעפר (ראב״ע, איה גואלנו). — ואמר הפיטן: זרע נדמה לעופר מוגיו לשחת עפר זרע פדיון וכופר אשכול הכופר (ר׳ שבתי בר׳ משה מרומא, אנעים מדושי שירים, יולי׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א).

— התפ׳, *הִתְעַפֵּר, כסה את עצמו בעפר, באבק, ישב או שכב בעפר, באבק: והם ישנים בארץ ומתעפרים

בעפר וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר (מד"ר איכ' פתיח'). —ובסהמ"א: ויאבק איש עמו פתרונו ויתעפר איש עמו (מנחם, ממבר', אבק). כשאין לה תרנגול ומתעפרת בעפר ויולדתו ומאותן הבצים לא יצא מהן אפרוח (ערוך ערך ספן). ספנא קולטת ביצים כשמתעפרת בקרקע (רש"י, ביצה ז.). בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר וכו' שתתעפר בעפר רגליו (מחז' ויטרי, 467). עפר התפלשי וכו' באפר יתפלשו יתגלגלו בו ויתעפרו בו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, פלש). ויאבק איש עמו ויתעפר עמו והעלה עפר כדרך המנצחים איש עם חברו (ר"י קמחי, ספי הגלוי, אבק). ורוצה כל אדם לזלף חצירו ולרבצו שלא יתאבק ויתעפר בחצירו לפיכך שופך שם אותן שופכין שמשתמש בם בכל יום (הלבוש, או"ח סנז א). וזה יתעפר באבק ספרים (שד"ל, כנור נעים, סוף, 529).—ומקו' להתעפרה: כי שקולה הריגתם להתאבלה ולהתעפרה כשריפת בית אלהינו האולם והבירה (ר' קלונימוס בר' יהודה, מי יתן, קינ').

—פעו', ״עֻפַּר, שעפרו אותו בעפר: רמוסה ביד צר ובעפר מעפרה שכולה וגלמודה גולה וסורה (ר' משה בר' שמואל, מקוה ישראל, סליח' ה עי"ת). ידע רמז הקורות לעם מעופר ומהודם כתב הסתר אסתיר ומר דרור מפורדם (ר' מנחם בר מכיר, אדם בקום, סליח' תעני' אסת'). אכן הרצון בחלקת גבול א' בלי תחבולה שלא יעופר בגלל ושלא תהיה במקום גבוה אשר תמעט הרטיבות (ר"א הקראי, ג"ע, הבדל שבה משנה ז, יח::).

ג·**עֹפֶר**, ממנו ״עָפְרִי, ״עֲפְרִירוּת, ״עֲפְרִיתִי, עָפְרָה, ״עָפְרָתִי, ״עֲפְרָתִיּוּת.

·**עָפְרָה**,—נק' מן עֹפֶר, ובמליצת השיר כנוי לאהובה: עפרת שניר ארכה תנומתך עלי ערש חלי התנערי התעוררי (ר"ש הנגיד, מלכת רשעה, הרכבי, א). בואי עפרת טירות אלי כי כל נעם בימינך בא (רמב"ע, התרשיש ג י). ראה מה נעמה עפרה תשורר עלי כנור ותופפות עלמות (שם פד). דוד בחלום נטה ללון בחיק עפרה מה נעמה מטה לו החלום פתרה (ר"י הלוי, דוד בחלום נטה). יום באה עפרת היופי אלי בצעיף החן צמה נמתי לה חסירי מסך מפניך יפה תמה (ר"מ דרעי, יום באה, לקו"ק פד). נפשי פדות עפרה לזר תקרב תבין בפניה ללכדו ארב (ר"י זבארה, שעשוע' יג, דודסון 185). איך אחשוק עוד בבנות החן ותהי עפרת חן בי לויה (עמנו', מחב' ד). לא שגבה עפרה ממני לא תבצר עיר ציונה אם תסתתר במסתרים האנכי לא אראנה (שם). יום בהנשא עפרה לחסיל אמרו מה אל כימה וכסיל (שם ז).

״**עָפְרוֹן**, — שם מלאך הממנה על המתים, מלאך דומה: וידבר אל עפרון וכו' זה המלאך הנקרא דומה ולמה נתכנה שמו עפרין על שהוא ממונה על שוכני עפר (זוהר חיי שרה, מדרש הנעלם, קכד:). ועתה אני הולך לרמות חלוף עפרון ומרום כי בהיות בעפרון עופרן יהיה מתנה נתונה לשוכני עפר (מראות שלמה מילכו, חית קנה, ה:).

״**עֲפְרוּרִי**, ת"ז, נק' עַפְרוּרִית, עַפְרוּרִיִּית,—של עפר, מטבע העפר, מחצבי, erdartig, mineralisch; terreux, minéral; earthen, earthy: וכל גוף יבש שיגבר עליו העפרורית יתלהב באש וישוב גחלת (ר"ם א"ת, אותות השמים ד, כ"י כזנתנסקי, רומא). כי טבעה (של פרישת הקיבה) להתיך כל קפוא מדם וחלב ולהקפיא כל דבר נתך וזה מפני היותה עפרורית (רש"ט פלקירא, המבקש לח). מי שנוטה לתאותיו במאכל ומשגל עצביו בבית נכרי כי זה נמשך לכחות הנפש הצומחת היא העפרורית והיא הנכריה (כ"י בר' אנטולי, מלמד התלמיד', קע:). ונראה לי שאחר שקלל אותו בשיאכל עפר כל ימיו בכלל זה האלמות שמי שיאכל עפר ולשונו לועס לעולם עפר אי איפשר שידבר שלשונו תהיה עבה וגסה ועפרוריית (כ"י קארו, תולדות יצחק, טו.).

***עֲפְרוּרִית**, ש"נ, — עפר דק, צרורות של עפר או חול שנמצאים בתבואה וכדומ', טִנֹּפֶת: המוכר פירות לחבירו חטין מקבל עליו רובע קטנית לסאה וכו' עדשים מקבל עליו רובע עפרורית לסאה (ב"ב לד:).—ובסהמ"א: המנפץ נופץ עפרורית מן האוכל (ר"ח, שבת עד.). מטיל אוכל ופסולת בכברה אם הפסולת כמין עפרורית היא יוצאה מהכברה ונשאר האוכל (ערוך ערך רקד). — ובהשאלה: מי מנה עפר יעקב מי יוכל למנות עפרוריתו של יעקב הם הבנים (חזקוני פי' התורה, במד' כג י).

״**עַפְרוּתִי**, עַפְרוּתִיִּי, ת"ז, מ"ר עַפְרוּתִיִּים,—כמו עַפְרוּרִי: יחלישו צדעיו (של בעל השחפת) וידוקה אפו ופניו עפרותיים וכו' (ברנובי, או"ח בקדחת אלדק, כ"י ביהמ"ד פכטר). — ובמשמ' מחצבי: שישותי העצמיי מתגלה ומוחש עכשיו יותר כשנתישן ונתעשן מחלקים

עפרותיים והמוצים שמתדבקי' עמו מתחלת ברייתו (ר"ש ספנהיים, יריעות שלמה ה, לג::). להיות שמהידוע שכל משקה יש בו ג"כ חלקים מקשיים ועפרותיים כמו שנראה אותם תמיד בשולי הכלי כשהמשקה עומד בו זמן מה בלי תנועה (שם מח:). העצם המימיי מורכב בו מין עצם מלחיי עפרותי וכו' כדורי הדם מעורבים עם חלקי ברזל (ליכדה, כאס' למודים ג 20). כי יאבדו (המתכיות) זהרם ואיכותם ולא נשאר מהם כי אם אבק עפרותיי סידיי כמו העופרת אשר יותך בכור ויתראה וכו' עור עפרותיי (שם 33).

עַפְרִי, עַפְרִיִי, ת"ז, נק' עַפְרִית, עַפְרִיִּית, מ"ר עַפְרִיִּים, עַפְרִיּוֹת, — של עפר, מטבע העפר, עפרורי: והוא מסוד השכל הכללי או מן הבורא אשר חנכו ואשר בנו מן האיברים המימיים והעפריים יתנועעו לעומת האמצע וידחקו הגופות במקומותם (רמב"ע, ערוגי הבשם, ליון ב, 119). וחייבה החכמה נסות הנפש בגופות עפריות מקבלות הגדול והתוספת במצוע המזונות הראויים להם (ר"י א"ת, מו"ה, הפריסות א). החלק הרביעי והוא האמצעי שבכלן קבל צורה עפריית ונהיה בה יסוד העפר (הוא, רוח חן ז). וזה מה שיהיה חוק העובי והעפריית ובכלל מה שחסר הכבד לשנותו ימשכהו הטחול אליו וכו' (פרקי משה לרמב"ם ב). ומהם חכמת הצלמים והכונה בה למזוג הכוחות השחקיים בכוחות מקצת הגופים העפריים כדי שתתחבר מזה כח פועל פעל זר (רש"ט פלקירא, ראשי חכמי 53). ומה שהתקבץ בו שנים בהרכבה הרכיב הוא כמו כן השמות וקראו מימי ועפרי (שם 84). והדומם שלשה מינים עפריים שאינם נתכים ולא נשרפים כמיני קנקנתום וחפוך והדומה להם (הוא, המבקש עה). הוא הנכרי לא חזר כי הזר ההוא כבר הבטיח עליו שיהיה כהן רק על הנכרי והוא העפרי הצומח (ר"י בר' אבטולי, מלמד התלמידים, סב.). לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו (שם, ק:). וכן דרך המתאוננים לתת מאכלם הדברים העפריים השפלים ויתאוו לרבוי הבשר הם הם המבקשים תואנות לשוב מאחרי יי' (שם, קלא.). כי נראה העופות העפריים כמו תרנגולת ואווזים כשיצאו האפרוחים מן הביצי' מיד ילכו והעופות האויריים הפורחים והמעופפים לא יוכלו לילך עד זמן רב (אבי הרלב"ג, מעה"ש ד). החוש החמישי הוא חוש המשוש החוש הזה הוא עפרי וגם יותר מכלם (שם ט). הנה כאשר יהיה מזגך ארור שתוריי ועפריי ימשך בהכרח איבה בינך ובין האשה וב' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, בראשי', ד"ה ויאמר יי' אלהים אל הנחש). פרעה המכונה בחומר ההיולי העפרי (ר' כהן הכוהן, מבחר המאמרי, שמות, כב:). ובראש עומד התנין הגדול אשר הוא בים והיא הנחש אשר בים ואינו מזיק כל כך כמו נחש העפרי (ר"נ בר"י אלחנן, עמה"מ, שער הקליפות, קעט:.). והניחו (קופירניקוס וסיעתו) הכדור הנכבד וכו' בטבור העולם והכדור העפרי והמימיי כאחד מצבא המרום במרום (זרח, כתב ג, אילס ליפ"ר מקנדיה). נטייתו על הרוב מתחלת יצירתו היא הדברים העפריים והחמרים (ר"ד מרוקה, זכות אדם, יין לבנון 11). ואמרו ועפר תאכל ירמוז להבדל השלישי כי ברוב ימה לדברים העפריים והחמריים כנזכר (שם 19).

עָפְרִי, עופרי, ת"ז, — של עֹפֶרֶת, עָפְרְתִּי, כמו שימית כדור העופרי הגרוש מן קנה השריפה (ר"י זמושץ, נצח ישראל על התלמוד, כג.).

עַפְרִיּוּת, ש"נ, — סגלת העפר, חמריות: ולא ימנע העפריות מהיות עמה אשיות מופלגת (קאנון ב א ג). ומזג הנחש לעפריותו רחוק ממנו (מן האדם) בקצה האחרון וכו' (ר"י אברבנאל, פי בראשי', ד"ה ויאמר יי' אלהי' אל הנחש). וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את ה' תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה (הוא, ש"א כח, ד"ה ויתחפש שאול). האדם חוטא כגון בחושקו בעפריות זו התשוקה אינה באה כי אם מצד כוחותיו הבהמיות (ר"י אבן לטיף, אגרת התשובה כג, קובץ על יד א, 56). כדכתיב והאבדת את הנפש ההוא מקרב עמה ר"ל מהמקום שנגזרה שלא תשוב שמה אלא תשאר בעפריותה ובחמדתה שחמדתה בהיותה בגוף (ר"י אבוהב, מנוה"מ א א ב ב). כי טבע עפריותו יחייבהו שימח לבהמיותו (ר"מ אלבילדה, ראשי דעת ד ב, סא.). בהרבה מהב"ח חסרים מהם לארציותם ועפריותם (ר"מ מיץ, ספי אילס ליפ"ר מקנדיה 52). אדון הטבעים שלחו ראשונה מהשגת החלק המיוחד אשר בג"ע ונתנו עובד ושומר העפריות והחומריות (ר"ד מרוקה, זכות אדם, יין לבנון 22).

עַפְרִירוֹן, — שם מלאך: השר הששי עפרירו"ן גווניו כדמות העפר (ר"נ בר"י אלחנן, עמה"מ, שער קרית ארבע טו, סד:).

עַפְרִירוּת, ש"נ, — צבע העפר: והנוטה אל רכיכה (רעיכה) יביהות ועפרירות מורה שהקור החזק

באברים הפנימיים עד שהם כאלו הגיעו בגדר המות (פרקי משה לרמב"ם ו).

°עֲפְרִיתִיִּי, ת"ז, - של צבע העפרירות: ואמנם ההוראה מדרך מראה הגוף הנה המראה חזק ההוראה על ענין האצטו' והכבד ברוב הענינים כי ברוב חליי האצטו' קרים ומראה בעליה עפריתיי (קאנון ג יג א יד).

עֹפֶרֶת[1], עֹפָרֶת, ש"נ[2],—מתכת דמה לבדיל שהופח הגון, כבדה ונתכת מהרה, Blei; plomb; lead: נשפת ברוחך כסמו ים צללו בַּעוֹפֶרֶת במים אדירים (שמות יה י). את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת הָעֹפָרֶת (במדי לא כב). נחר מפוח מאשתם עֹפָרֶת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמי ו כט). קבצת כסף ונחשת וברזל ועוֹפֶרֶת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך (יחזק' כב כ). תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועוֹפֶרֶת נתנו עזבוניך (שם כז יב).—כִּכַּר עֹפֶרֶת, אבן המשקל של ככר עשוי עֹפָרֶת: והנה ככר עֹפֶרֶת נשאת וכו' וישלך את אבן הָעוֹפָרֶת אל פיה (זכרי ה ז).—עֵט עֹפֶרֶת, עט עשוי מעֹפֶרֶת: בעט ברזל וְעֹפָרֶת לעד בצור יחצבון (איוב יט כד).— ובמדר': הרשעים שבהם היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים כעופרת (מכי' מקכי' דשירתא ה). וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בעופרת (שם ו).—ובסהמ"א: ומן המתכות העופרת השחורה והברזל החלוד ואבנים שחורות (ר' זרח, לדה לדרך א א כט). וקצתם (של החצים) מקנה וחניתם מברזל ונחשת ועפרת קלעיי מקרן ומעצמות ומאבן ומקנה וכו' (קאנון ד ד ב י). הששה מיני מתכות אם יושמו בארץ יחסרו והעופרת לעולם תוסיף (חזקוני, פי' התורה, בשלח יו י). יוצק עופרת רותח תוך גרון מי שכתב כן על רבותינו חכמי ארץ ישראל כי משם תצא תורה (שארית הכתלה רכא). שדעות הרב רעות מדעות אריסטו ועופרת רותח יוצק לתוך פיו ולמדברים תועה כמוהו (ר"י די מודינא, ארי נוהם א). עופרת המים וכו' מראהו שחרחורת וממנו יעשו עט עופרת (ליכלא, רלס' למודים א ח, לז.).

[1]) [בארמ' אַבָרָא, ומזה בערב' אַבָארa). ובאשור' אַבָּאר, מין מתכת: Magnesit.]—[2]) [בסהמ"א גם ש"ז.]

a) ابار

°עָפְרָתִי, עֹפַרְתִּיִי, ת"ז, מ"ר עֹפַרְתִּיִּים,—של עֹפֶרֶת כצבע עפרת: והמראה העפרתיי (של שמרי השתן) אמנם יולד מקור לבד (פרקי משה לרמב"ם ה, כ"י ביהמ"ד סכטר). לוח המלמד אדם דעת מראות השתן וכו' עיפרתי[1]) כעופרת ממש (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, ארץ חדשה, סח.). פניהם ועורם מזוהמים ושפתותיהם עפרתיים (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, לט.).

°עָפְרָתִיּוּת, ש"נ, — סגֻלת העֹפֶרֶת, צבע העפרת: והמעצלת והמרפה המשנה המראה אל העפרתיות מביאה השינה והתנומה סורה שהיא ליחה לבנה (קאנון ג א א ה).

עפש[2]), ממנו °עִפּוּשׁ, °עִפּוּשִׁי, *עָפֵשׁ.

—פעי', *עָפֵשׁ, עיפש, פ"ע,—נתקלקל ע"י רקב ורטיבות והעלה עֹבֶשׁ ועפוש, נרקב, schimmeln, schimmelig werden; se moisir, être moisi; to moulder, be mouldy, עִפֵּשׁ הלחם: אין מחייבין אותו לאכול קנובות ירק ולא פת שעיפישה ולא תבשיל שעיברה צורתו (תוספתי תרומי ט י). שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן וכו' של אלכסנדריא לא היו עושין כך ויש אומ' זו היתה מעפשת (שם יוה"כ ב ה). חלת הבצק שעיפשו או שיבשו הרי אילו אסורות (ר' יוסי ברי יהודה, שם פסחי ב (ג) ד). על הפת שעפשה ועל היין שהקרים וכו' אימר שהכל (ברכי מ:).—ובסהמ"א: טרף גדול תכמה בקלפי העלה רקב ובספרים אשר עיפשו למד לכל לומדי יסודות דת ודין (יהגו מזמותי, ספי ד"ח עט).—פ"י, עשת שיעלה עִפּוּשׁ, שיתעפש: אולי מעפשים (המצורעים) האויר (ר"א זכות, ספי יוחסין השלם ה, 225). ואם אין יבולת לרוחות על הנשיבה יהיו מוכנים להתעפש ולעפש הליחות (קאנון א ב ב ח). כי דבר המעופש הנוגע דבר אחד מעפשו ומכל זה עולה ליחות חם (ר"י להלון, אולה"מ ח, יב::).—ואמר הפיטן: שאור המעפש ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (ר"ש בר יצחק, אויל המחעה, סליחי ער"ה).

—התפ', *הִתְעַפֵּשׁ, — כמו פע': בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים וכו' הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת (יומא

[1]) [נראה שצ"ל: עופרתי.]
[2]) [כמו עבש, עי' שם.]

לא). מתוך שהנדבה מרובה תיקנו להם שופרות מרובין כדי שלא יתעפשו המעות (ר' יוחנן, מנחו' קז:). היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה בימות החמה פזורה שלא תתעפש בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (כרית' ו:). מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו שלא יתעפשו ושלא ישתנו (מד"ר בראשי' לא). ולמה היו נותנין קנים ביניהם כדי שישלוט הרוח בהם ולא יתעפש הלחם (שם במדי ד).— ובסהמ"א: שכיון שתדיר בהן להניחן אויר שולט בהן ואין מתעפשות מכפנים (ר' יהודאי גאון, תורתן של ראשונים א, 46). אחת לשלשים יום שמתעפשין כששוהים מלפותתן וכל ספרים שלהן היו עשויין בגליון (רש"י, ב"מ כט:). זהב אינו מתעפש בארץ וזכוכית שמא ישבר (שם). ומיני בעלי חיים המתיילדים בפירות כשיתעפשו ומה שיתיילד מעיפוש הליחויות ותולעים המתילדים במעיים וביוצא בהם (ר"מ א"ח, מו"נ א עג). התעפשו גרגרי הזרע (רד"ק, סה"ש, עבש). והזרעונים שרואה שהם לחים וקרובים להתעפש מפנה אותם לאוכלם מיד (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ו יא). הרמונים המתוקים גם החמוצים מציצתם את' אכילה מועיל למי שמאכל נפסד באצטומכתו ומתעפש מלמעלה עיפוש הדומה לריח ביצים מעופשים (ר"מ אלדבי, ש"א ה, עז:.). וכאשר עלתה המורסא שם עליה הרפואות המרפות בתחבושות קמח החטה ומים ושמן ונתעפשה יד האיש ההוא ומת (קאנון ד ד ד ב). יותר מהרה יתעפש החי ששחט הנכרי ממה שישחוט היהודי מפני ששחיטת הנכרי לא הוציאה כל הדם שבחי (ר"ש בן וירגא, שבט יהודה 9). שלא יתעפש גופו (של הילד המת) (ר"י אברבנאל, פי' מ"ב ד, ד"ה ויהי היום). עוד אפשר שיתעפש הדם תוך חורידין ע"ד שמתעפש בבועות ובנגעים (ר"י להלון, אוצה"ח ב ח א). אם אדם נופח בהבל פיו בכלי זכוכית מתעפש ומתחשך בשוכן עליו עננה (ר' אליהו הכהן, שבי' מוסר יא). והפרוטות מתעפשות ואם יחזור ויחליפם בסלעים נמצא שלחני משתכר ב' פעמים ומעשר שני נפסד (רעמב"ט, עדוי' א י). שתהיה המוגלה מסוגרת שם ותתעפש (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש, קה.).

—קל, ״עָפֵשׁ, יעפוש,—כמו פע׳: הוא סיגים לבן יסריח הוא עפר לבן יעפוש (מחז׳ ינאי, דודסון 17).

—פעי, ״עִפֵּשׁ,—כמו התפ׳: מעופש והיה בו העיפוש כמו ניקודים (ערוך ערך נקד). ומהו הקינוב שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה (רמב"ם, שביעית עמוד א-ג). והפה והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף והאספסף ובלייה (ר"י חריזי, אגרי' לשון הזהב, דברי חפץ 4). עד אין תקוה נפשך תשום הלא מחר כמו רפש יעופש פגרך (יצחק בן פולקאר, וכוח התורני, טעם זקנים יז). פעמים יתילדו במעים תולעים מהמשך הפסד המאכ' באצטומכה ממאכלי' עוצרי' מעופשים שיתקבין מהם לחה נאה במעים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כח:.). והוא עפוש יקרה באויר דומה לעפוש מי המשרה המעופשים וכו' (קאנון א ב ב ט). וכן נראה בשתן גם כן הבא מהדם שהוא מעופש ולכן הרופא מקיז דם להוצי' דם מעופש שהוא סיבת הקדחת (ר"י להלון, אוצה"ח, יב::). בהולי התולעים הטנופות שבמעיים הם מעופשות ובשלשול (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, ארץ הקדשה, פח:).

—נפעי, ״נֶעֱפַשׁ,—כמו התפ׳: יין קרוש שנעפש ונקרש (רש"י, סוכ' מט.). בנקל היו נסתמים צינוריהם מליחות גסות ודבקיות ואם ישאחר שם נעפשים (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש, קד:).

״**עֶפֶשׁ**, ש"ז, — כמו עֹבֶשׁ ועפוש, ובהשאלה, קלקול והשחתה, ואמר הפיטן: בלבי אל יהי טפש בחובי אל יהי עפש גאוותיך משות מרפש (רסע"ג, אלהים אלל, פתיחי, אזהרי, קובץ מעש' ידי גאוני קדמוני' ב, 28).

״**עֶפֶת**, ש"נ,—כמו א.עיפה, עֲפִיפָה, ואמר הפיטן: ששי מעון ואצרותיו מלאים נפת לצדיקים לאות ולמופת ואור גדול ורבותים אלפי שנאן לעוף בעפת (אל אלהים, יוצ' שבת לפני ר"ה).

עֵפָתָה[1], ש"נ, — כמו שְׁמָמָה, מקום שאין בו שום סימן של דרכים או של צמח, של עקבות בע"ח, מקום של הפקר שאין שליטה לשום אדם עליה, Wüste; désert: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עֵפָתָה[2] כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל (איוב י כא-כב). — ואמר הפיטן: על שואלי אוכלים ששה עת עניתי נפשנו יבשה עפתה

---

1) עי' הערה לקמן.

2) כך ברֹב ספרי הדפו' בלי יוד אחר העין, וכך נמס': לי' וחסר. ופרשו הקדמו' ורב החדשי' במשמ' חשך, והסתיעו מהשם עיפה שבכתוב עושה שחר עיפה וכו'. אבל כבר העירותי בערך עיפה כי גם שם הדבר בספק אם באמת זוהי משמ' עיפה. ומלבד זה כאן כל מליצת הכתוב דחוקה מאד, כי אין זו לשון בני

עלי חמשה עליה עדה נענשה (תענית יז בתמוז ממחז' איטל' א, קסא.). שם מהר נשף יצא ליל לבוש כסות צלמות זהר תבל יכסה צעיף ע י פ ת ה על פני ארץ יפרש (יעקב ריפמן, ליון ג, 152.). — ואמר המשורר: הוליכם בתהמות רחבי ידים לחפש ארץ ע י פ ת ה לא נודעה ארץ תחתים חדשי לא ראתה עין (יל"ג ג, 15). ראש ירימו עתה ילדי ע י פ ת ה אויבינו ישובו יהמו ילשינו (הנ"ל, הסחר כדמה נדמה).

עֵץ¹), ש"ז, כנ' עֵצְךָ, עֵצוֹ, עֵצָהּ, מ"ר עֵצִים, סמ' עֲצֵי, כנ' עֵצֵינוּ, עֵצֶיךָ, עֵצַיִךְ, עֵצָיו, עֵצֶיהָ, — שם לצמח גדול וגבוה, בעל גזע עבה וחזק, ומרבה ענפים ועלים, אילן, Baum; arbre; tree: ותרא האשה כי טוב הָעֵץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד הָעֵץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל (בראש' ג ו). יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת הָעֵץ (שם יח ד). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עֵץ או על הארץ וכו' לא תקח האם על הבנים (דברי כב ו). והיה כְּעֵץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו (ירמי' יז ח). — ומ"ר: הלוך הלכו הָעֵצִים למשח עליהם מלך (שפט' ט ח). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עֵצִים (קהל' ב ו). — ובתו"מ: המוכר את הכרם מכר את הקנים ואת הדוקרנים וכו' אבל לא מכר לא את ה ע צ י ם וכו' (תוספתא ב"ב י ו). את שענף ע צ ן דומה לקליעה וה הדם (ספרא אמור, פרק טז). במקומו של ר"א היו כורתין ע צ י ם לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת (שבת קל.). קוצצין ע צ י ם במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור (מו"ק יב:). עץ שהוא פוסה על פני כל החיים (מד"ר בראש' טו).— ובסהמ"א: אבינרא על אותו ע ץ שכך נקרא שמו עד דובין ליה קרקע שלו (כגמ"ה ב"ב, מח:). דבר שגדל סביב העץ שקורין טיל ומתקנין אותו לצורך חבלים (הנ"ל, חול' כח:). ועצה האמור כאן לשון הרבה ע צ י ם כמו דגה לשון דגים (רש"י, ירמי' ו ו). הלא כעץ כן פריו (מפו, אה"ל ג).—ואמר המשורר: בהיות אלהים עמך כל עץ יער יהי עשה לך פרות ובאין אלהים עמך גפנך הנעבד יוציא לך סורות (ר"ש הנגיד, בהיות אלהים). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותבונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו וכו' שמח שמחה גדולה וימלא חדוה וגילה (ר"י זבארה, שעשועי ב, דודסון 21). — עֵץ החיים, הדעת: ויצמח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד וכו' וְעֵץ החיים בתוך הגן וְעֵץ הדעת טוב ורע (בראש' ב ט). עֵץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר (משלי ג יח). ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל וּמֵעֵץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראש' ב יו-יז). — ואמר המשורר: מעשיו ראיתי כאתי גן עדנו שם ע ץ הדעת שם ע ץ החיים עיני אורו כי נטע לי קדם אוזן שומעת תוכחת חיים (ראב"ע, אודה לאל חיי). — עֵץ הגפן: בן אדם מה יהיה עֵץ הגפן מכל עץ (יחזק' יה ב). — עֵץ רענן: אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים וכו' את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עֵץ רענן (דברי יב ב). כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עֵץ רענן את צעה זנה (ירמי' ב כ). ועי' רענן. — עֵץ עבת, עי' עבת. — וידעו כל עצי השדה כי אני יי' השפלתי עֵץ גבה הגבהתי עֵץ שפל הובשתי עֵץ לח והפרחתי עֵץ יבש (יחזק' יז כד). — ובהשאלה לסרים: ואל יאמר הסרים הן אני עֵץ יבש (ישעי' נו ג). — ומ"ר סמ': ויגד לבית דוד לאמר נחה ארם על אפרים וינע לבבו ולבב עמו כנוע עֲצֵי יער מפני רוח (שם ז ב). מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בַּעֲצֵי היער (יחזק' יה ב). ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעי' נה יב). הנה אשור ארז

אדם שבעית ארץ שחשכה כמו חשך. וכבר הרגישו בזה החדשים, וקצתם (Duhm ועוד) מוחקים את המלים כמו אפל צלמות. ורגלים לדבר כי שלש המלים כמו אפל צלמות הן פרוש להשם עפתה שהיו כתובים על הגליון ונשתרבבו לתוך גוף הכתוב, והמלים שבסוף הכתוב ותפע כמו אפל הן פשוט כפל משבש של עפתה כמו אפל שבראש הכתוב, ושעור הכתוב הוא: ארץ עפתה (כמו אפל צלמות) ולא סדרים (ותפע כמו אפל). והוא הסוגר של הכתוב הקדם: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות ארץ עפתה ולא סדרים. ומשמ' האמת' של עפתה אנו מצאים בלשון הערב', בהשם עַפו, עַפָא a). ואלה דברי Lane: A land in which is no sign of the way nor trace of habitation or cultivation; untrodden and not having in it any traces, or vestiges, or footprints; or a country or portion of the earth or of land in which is no trace of its being possessed by any one.

¹) [כך בפונ', ובערב' הדרום': עצ, ובכוש' עֵצ'; בארמ': עק, עָא, אָע; באשור': אצ, אצ; בערב' עִצ'ה b).]

a) عفو عفا b) عضة

בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה וכו' ויקנאהו כל עֲצֵי עדן אשר בְּגַן האלהים (יחזק' לא ג-ט). למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עֲצֵי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים (שם יד). ישבעו עֲצֵי יי' ארזי לבנון אשר נטע (תהל' קד יו). נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עֲצֵי לבונה (שה"ש ד יד). — ומ"י במשמ' שם הקבוץ: ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו וְעֵץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו (בראש' א יב). ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עֵץ הגן אכל תאכל (שם ב יו). הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עֵץ בו (ישעי' מד כג). אל תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר כי עֵץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם (יוא' ב כב).—ונסמ': ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עֵץ פרי עשה פרי למינו (בראש' א יא). ההרים וכל גבעות עֵץ פרי וכל ארזים (תהל' קמח ט). עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עֵץ כל פרי (קהל' ב ה). ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי הָעֵץ אשר הותיר הברד (שמות י יה). ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עֵץ הדר כפת תמרים וענף עֵץ עבת וערבי נחל (ויקרי כג מ).—ואמר המשורר: אני כל עת אבקש את שלומם והמה בקשו נפשי לקחתה ואמנם כי פרי ה ע ץ בשרשו והמשל אמת כאם כבתה (רשב"ג, לך נפשי תמשר). עי' פרי.—ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עֵץ השדה שבר (שמות ט כה). עי' שדה. וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עֵץ מאכל (ויקר' יט כג). עי' מאכל. אתן במדבר ארז שטה והדס וְעֵץ שמן (ישעי' מא יט). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עֵץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים וכו' (נחמי' ח יה).—ואמר בן סירא: כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (ב"ס נבי' נ י).—ושאר עֵץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישעי' י יט). כאשר עץ הגפן בעֵץ היער אשר נתתיו לאש לאכלה כן נתתי את ישבי ירושלם (יחזק' יה ו). ועד הגפן והתאנה והרמון וְעֵץ הזית לא נשא (חגי ב יט). יודע כמביא למעלה בסבך עֵץ קרדמות (תהל' עד ה).—*ובמשמ' חֹמר של האילן: צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין את מוצא אלא אתרוג (מד"ר בראש' טו). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך שיהא עצך נאה באה הוא שיהא צלך נאה כבר הוא נאה (ר' לוי בשם ר' יוחנן, שם במד' ב).—ובספהמ"א: סימן לפירות האילן כל שאתה נוטל פירותיו ועצו מתקיימת זהו אילן ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ (הול' סגול' א ב, לוין 66).—ב) עֵץ כרות, גזר של עֵץ: ויצעק (משה) אל יי' ויורהו יי' עֵץ וישלך אל המים וימתקו המים (שמות יה כה). — ואמר בן סירא: הלא מעץ המתיקו מים בעבור להודיע כל אנוש כחו (ב"ס גני' לח ה). — ושל עץ ארז לטהר את הטמא: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות וְעֵץ ארז ושני תולעת ואזב (ויקר' יד ד). ולקח הכהן עֵץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה (במד' יט ו).—ג) משמש חֹמר לבנין או לעשית כלים ,Holz; bois; wood: ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עֵץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ה). מכל כלי עֵץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב (ויקר' יא לב). וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עֵץ תתחטאו (במד' לא כ). בעת ההוא אמר יי' אלי פסל לך שני לוחת אבנים וכו' ועשית לך ארון עֵץ (דבר' י א). כה אמר יי' מוטת עֵץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל (ירמי' כח יג). ויעמד עזרא הספר על מגדל עֵץ אשר עשו לדבר (נחמי' ח ד). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד וְעֲצֵי ארזים וחרשי עֵץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש"ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף) לחרשי הָעֵץ ולבנים העשים בית יי' (מ"ב יב יב).—ובפרט לעשית אליליס: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עֵץ ואבן (דבר' ד כח). המסכן תרומה עֵץ לא ירקב יבחר חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישעי' מ כ). ולא ישיב אל לבו וכו' חציו שרפתי במו אש וכו' ויתרו לתועבה אעשה לבול עֵץ אסגוד (שם מד יט). הנשאים את עֵץ פסלם ומתפללים אל אל לא יושיע (שם מה כ). עמי בעֵצו ישאל ומקלו יגיד לו (הוש' ד יב).—ובמשנ': פרשת המלך כיצד מוצאי יו"ט הראשון של חג בשמיני במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוט' ז ח). מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור (תמי' ג ח). עץ המשמש את המתכת טמא והמתכת המשמשת את העץ טהורה כיצד פותחת של עץ והפין שלה של מתכת וכו' פותחת של מתכת והפין שלה של עץ טהורה (כלים יג ו).—ובספהמ"א: אי נמי לולאות בלבד ומכנים בהן עץ ומחברן ובשרוצה

לפרקן מושך העץ ההוא והן נופלים ונקרא עץ ההוא לכתא (ר"ח, שבת קנה.). וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב"ם, שכירות י ד). האדם יראה בעינו וירגיש מעשיהם ותמריהם כמו חדוד הסייף וברזלה ורבוע המטה ועצה (רס"ג פלקירה, ראשי חכמ׳ 49).—ורגיל במ"ר: עשה לך תבת עֲצֵי גפר (בראש׳ ו יד). וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת וכו׳ וערת אילם מאדמים וערת תחשים וַעֲצֵי שטים (שמות כה ג-ה). עי׳ שטה. ויהי חירום נתן לשלמה עֲצֵי ארזים וַעֲצֵי ברושים כל חפצו (מ"א ה כד). ויעש בדביר שני כרובים עֲצֵי שמן עשר אמות קומתו (שם ו כג). ולקנות עֵצִים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יי׳ (מ"ב יב יג). ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הירדן וכו׳ ואגרת אל אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן לי עֵצִים לקרות את שערי הבירה אשר לבית ולחומת העיר (נחמי׳ ב ז-ח). ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף וכו׳ וְהָעֵצִים לָעֵצִים (דהי"א כט ב).—ובמשמ׳ כלים של עֵץ: והיה דם בכל ארץ מצרים וּבָעֵצִים ובאבנים (שמות ז יט). ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי׳ בכל עֲצֵי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). עי׳ ברוש.—ובמשמ׳ קורה של בנין: ונתץ (הכהן) את הבית את אבניו ואת עֵצָיו ואת כל עפר הבית (ויקר׳ יד מה). וישאו (אנשי יהודה) את אבני הרמה ואת עֵצֶיהָ אשר בנה בעשא (מ"א טו כב). כה אמר אדני יי׳ הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וברכב ובפרשים וכו׳ ושללו חילך ובזזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו ואבניך וְעֵצַיִךְ ועפרך בתוך מים ישימו (יחזק׳ כו ז-יב). כי אבן מקיר תזעק וכפים מֵעֵץ יעננה (חבק׳ ב יא). ובאה (האלה) אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עֵצָיו ואת אבניו (זכרי׳ ה ד).—ובתלמו׳: היה חופר בור ושיח ומערה קוצץ ויורד והעצים שלו (ב"מ ב יב). אבניו (של בית סמוך לבית ע"ז) ועציו ועפרו מטמאין כשרץ (ע"ז ג ו). היורד לחורבתו של חבירו ובנאו שלא ברשות כשהוא יוצא אומ׳ תנו עציי ואבניי אין שומעין לו (תוספת׳ כתוב׳ ח ט). נתן לחרש לעשות לו כסא ועשה לו ספסל ספסל ועשה לו כסא וכו׳ ר׳ מאיר או׳ נותן לו דמי עיציו (שם ב"ק י ה). פרק זה את עצי׳ והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו (שם כו). קרדום שבקע בו את העצים בלבד (שם ב"מ ג כב). אבני בית המנוגע ועיציו ועפרו מעכבין זו את זו (שם נגע׳ ו י). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנו בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו (ב"מ כב.).—ובספה"א: רב יהודה צלחו ליה פתורא פי׳ שולחן העשוי מעצי יונס והן יקרים (ר"ח, שבת קכט.). היה איש אחד בדמשק והיה חכם גדול בחרושת עץ ויהי יום אחד מתקן את עציו בשתי ידיו ופועל בעניניו (ר"י זבארה, שעשוע׳ ב, דודסון 26).—ד) במשמ׳ יד של כלי: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן הָעֵץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי (דברי׳ יט ה). וְעֵץ[1] חניתו (של גלית) כמנור ארגים (ש"א יז ז). ויך אלחנן בן יעוי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי וְעֵץ חניתו כמנור ארגים (ש"ב כא יט). ואיש יגע בהם ימלא ברזל וְעֵץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת (שם כג ז).—*עֵץ הפרור: על מה נחלקו על המלח בפני עצמה שבית שמאי אומ׳ בפך ובעץ הפרור לצלי ובית הילל אומ׳ וכו׳ (תוספת׳ יו"ט א טו). עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון קסבר כבולעו כך פולטו (ר׳ הונא בריה דרב יהושע, פסחי׳ ל:).—ובספה"א: עץ פרור וכו׳ פי׳ הרמב"ן ז"ל וכו׳ הוא עץ שתוקעין בו עצים ובולטין ממנו אילך ואילך וממחין ומפררין בו כל מאכל עב (ר"נ על רי"ף, פסחי׳ ח:).—ה) עֵץ של תליה: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עֵץ ואכל העוף את בשרך מעליך (בראש׳ מ יט). וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עֵץ (דברי׳ כא כב). ואת מלך העי תלה על הָעֵץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן הָעֵץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש׳ ח כט). ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם (בגתן ותרש) על עֵץ (אסתי׳ ב כג).—ובתו"מ: כיצד תולין אותו משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ממנה וכו׳ (סנה׳ ו ד). מה ת"ל תקברנו יכול יקברו עצמו ת"ל כי קבור תקברנו קבורה לו ולעצו ולאבנו וכו׳ (ירוש׳ נזיר ז א). נאה לך (להמן) העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (מד"ר אסתי׳ ט).—ובספה"א: הגיע העת והעונה לנקום נקמת התלוי בעץ אשר

[1] [הכתיב: וחץ.]

הרגוהו אבותיהם (הגזרות היסגות מסנת תתנ"ו).—ו) וגזרי עצים לשרפה, להסקה: ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עֵצִים ביום השבת (במד' יה לב). ויקם (אליהו) וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עֵצִים (מ"א יז י). ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עֵצִים וכו' (דברי יט ה). ולא יכרת מכם (מישבי גבעון) עבד וחטבי עֵצִים ושאבי מים לבית אלהי (יהוש' ט כג). כי ערוך מאתמול תפתה וכו' מדרתה אש וְעֵצִים הרבה (ישעי ל לג). — ובפרט לשרפת הקרבן על המזבח: ויבקע (אברהם) עֲצֵי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). ויאמר (יצחק) הנה האש וְהָעֵצִים ואיה השה לעלה (שם ז). ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח וערכו עֵצִים על האש (ויקר' א ז). ויאמר ארונה אל דוד וכו' ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לָעֵצִים (ש"ב כד כב). ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם (נביאי הבעל) הפר האחד וינתחהו וישימו על הָעֵצִים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על הָעֵצִים ואש לא אשים (מ"א יח כג). — ובתו"מ: כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו' (ר"ה ב ג). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה (תמי' ב ה). וכי כל העצים כשרים למערכה הין כל העצים כשרין למערכה (שם ג). ומלקטין עצים משדותיהם ולא אמרן אלא בהיומי והיגי אבל בשאר עצים לא (ב"ק פא.). לא נבראו המלכיות האלו אלא עצים לגיהנם (ר' עזריה, פדר"א כח). — ובסהמ"א: גוווא עצים יבשים וסילתא עצים קטנים דקים (רש"י, ב"ק כב:). שני עצים יבשים ואחד לח היבשים שורפין את הלח (והזהיר סמות, תספטים, מט.). — ומיני עצים, עץ אבני: אמרו כי האלמוגים הנקרא קור"ייל בלע"ז כי הוא צומח בקרקע הים וכשמוציאין אותו מתקש' ועל כן קראוהו עץ אבני (רש"ט פלקירא, המבקש לט).—עץ ברזל: עץ ברזל (אייזן האלץ) הוא עץ קשה כברזל (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הודו, כד.).—עֲצֵי גומר: עצי גומר (בוכס בוים) (ליבדא, ראשי למודי ז כט ב).—עֵץ הדונג: עץ הדונג והוא שוכה וכו' (ר"ש בלוך, שבי"ע ב, מה:). — עֵץ לבנה: עץ לבנת (בירקען) גם הוא ממין עצי היער ועץ שלו טוב להדליק וקליפתו לבנה (ליבדא, ראשי למודי א ז, כח:).—

עֵץ הלחם: בה ישגא עץ הלחם עץ הפלא הנושא פרי כדמות ככרות לחם (יל"ג, ח"ג 18).—עֲצֵי נשר: עצי נשר (אדלער האלץ) הנותן ריח ניחוח (ר"ש בלוך, שבי"ע ג, הודו, כד.).—עֵץ קָדוֹשׁ: איך יתנהג בענין עצים הטובים בחולי זה כגון קינא סאלסא פארילא עץ קדוש סאנדולו וכו' (ר"י להלון, אולה"מ ע ה יח). שעץ הנקרא עץ קדוש הוא חם מאד (שם). — עֵץ השרף: כאדם שמכה על עץ השרף ויוצאין שביבים (רזיאל המלאך, כא.). ועי' השיכים בסוף ערך אילן.— ז) וכהשאלה קנים של פשתן: והיא (האשה) העלתם הגגה ותטמנם בפשתי הָעֵץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו). ועי' אילן.

א.עצב[1]. ממנו א.עֶצֶב, א.עֹצֶב, א.עָצֵב, *עָצֵב, עַצָּבָה, עִצָּבוֹן, *עִצְבּוֹנִית, *עַצֵּבוּת, *עַצְּבָן, ב.עַצֶּבֶת, *הִתְעַצְּבוּת, *מְעֻצָּב, *מְעַצֵּב, מַעֲצֵבָה.

א.עֶצֶב, ש"ז, מ"ר עֲצָבִים, עֲצָבֶיךָ, עַצְּבֵיכֶם.—א) צַעַר וּמַכְאוֹב גופני או רוחני, Kummer; douleur; sorrow: בְּעֶצֶב תלדי בנים (בראש' ג יו). ברכת יי' היא תעשיר ולא יוסף עֶצֶב עמה (משלי י כב). — ובמשמ' קֹשִׁי ורֹגֶז: מענה רך ישיב חמה ודבר עֶצֶב יעלה אף (שם יה א).—לחם עֲצָבִים, שאדם משיג בְּעֶצֶב ובדאגה: שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי לחם הָעֲצָבִים כן יתן לידידו שנא (תהל' קכז ב). — ובסהמ"א: ושל כלאים האצבעות שותקות פי' מרווחות כדרך השותק שפוסק שפתיו והעצב [מדביקן] (כ"ח, עירוב' ד.). פחות מזה שיתן לו (צדקה) בעצב (רמב"ם, מתנות עניים י יד). הדאגה איבוד הלב והעצב חולי הלב (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופי' ב ט). וקראם עצבים לפי שהם עצב ויגון לקוראים אליהם ולא יענום (ר"י אברבנאל, זבח פסח, ד"ה ספוך ממחן).—ואמר המשורר: קבל בפה סגור ליפות עצב וכעס כפה מלב יום תעצב (ר"י אבן גיאת, את מחזה סוד, סער הסיר 25). אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו (ר"ש הנגיד, הכספת הזמן). בקראי ענני יום שבחיך עצבי ישכחוני שלת אורך ואמתך המה ינחוני (רסב"ג, אלהים אלי אתה).—ומ"ר: אמר השכל הטובה שלות נפשך ומנוחתה ממאפל קדרות העולם שתנאותיו

[1]) בערב' עַ'צִ'בַ a) [התרגז, קצף; בכוש' היה קשה. ונמצא גם בארמ' היהודית במשמ' העברית.]

a) غضب

מעורבות בעצבים ותאותיו נפסקות (ר״י ח״מ, מו״ה ה). ובעבור זה יהיו המעלות אמנם אצל ההנאות והעצבים (קטגוג, ספ׳ המדות לארסטו ג ג). ותכתוש כל אלה העשבים במכתש העצבים (ר״י חריזי, תחכמוני׳ מח).—ב) טרחה, עָמָל: בכל עֶצֶב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור (משלי יד כג).—ובהרחבה, פרי הָעֶצֶב, מה שאדם משיג בעֶצֶב, בעבודה, הון, נכסים: פן תתן לאחרים הודך ושנתך לאכזרי פן ישבעו זרים כחך וַעֲצָבֶיךָ בבית נכרי (שם ה ט-י).—ובסהמ״א: אך לנשים נתת חילך ועצבי֫ך לנכריה (ב״ז, ב״ם מט יט). נָגַשׂ את עֲצָבָיו, זמם מזמה: הן ביום צמכם תמצאו חפץ וכל עַצְּבֵיכֶם [1]) תנגשו (ישעי׳ נח ג).

א·עֹצֶב, ס״ז, עָצְבְּךָ,—א) כמו עֶצֶב א): והיה ביום הניח יי׳ לך מֵעָצְבְּךָ ומרגזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישעי׳ יד ג). חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע שרעפי וראה אם דרך עֹצֶב בי ונחני בדרך עולם (תהל׳ קלט כג-כד). כי ילדתי בְּעֹצֶב (דהי״א ד ט).—ובסהמ״א: ובעם ירבה עוצב בי קמה וגם נצבה תסובנו מחשבות לבי לאלם אלומות אהבה (רשב״ג, תקי׳ מדה״כ כ). הבטחתו אני מלכך מחזיקך ובתום מוליכך מעצבך מניחך כמוצא חכך (גנזי שכטר ג, דודסון 45).

א·עָצַב, עָצְבוֹ, עֲצוּבָה, עָצְבִּי,— עָצַב את פלוני, גרם לו עֶצֶב, צַעֲרוֹ, גער בו, betrüben, kränken; chagriner, fâcher; to vex, grieve: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו ולא עֲצָבוֹ אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית (מ״א א ה-ו). והיתה ידך עמי לעשות מרעה לבלתי עָצְבִּי (דהי״א ד י).—עֲצוּב רוח, שיש לו עֹצֶב: כי כאשה עזובה וַעֲצוּבַת רוח קראך יי׳ (ישעי׳ נד ו). — ואמר בן סירא: אשרי אנוש לא עצבו פיהו ולא אבה עליו דין לבו (ב״ס גני׳ יד א). — ואמר המשורר: מה תשאלי מה היה לילד שעשועים אביו עצבו ויצו שלוחיו להשיבו (רמב״ע, אל אל ועוגו).— וכיני׳ סעוי׳: יעלת חן אהובה מימי נעורים די שכנה עצובה במעון כפירים תושע בשובה לבא חדרים (לוי אלתבן, השכל והדת, שער השיר 120).

—נפע׳, תֵּעָצְבוּ,־צֵבוּ, נֶעֱצַב, נֶעֱצָב, יֵעָצֵב,—נֶעֱצַב פלוני, היה לו עֶצֶב, צַעַר, בעקב דבר מהדברים: ועתה אל תֵּעָצְבוּ ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם (בראש׳ מה ה). ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (כי הוא רֹצה להמית את דוד) פן יֵעָצֵב (ש״א כ ג).—וְנֶעֱצַב אל פלוני, בשבילו: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נֶעֱצַב אל דוד כי הכלמו אביו (שם לד). — ועל פלוני: ותהי התשעה ביום ההוא לאבל לכל העם כי שמע העם ביום ההוא לאמר נֶעֱצַב המלך על בנו (ש״ב יט ג). לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו׳ ואל תֵּעָצְבוּ כי חדות יי׳ היא מעזכם וכו׳ הסו כי היום קדוש ואל תֵּעָצֵבוּ (נחמי׳ ח י). — נֶעֱצַב בדבר, טרח בו, נהיה יָגֵעַ ועיף: מסיע אבנים יֵעָצֵב בהם בוקע עצים יסכן בם (קהל׳ י ט). — ואמר המשורר: ימלוך הרופא לנעצבים מונה מספר לכוכבים (רמב״ע, ימלוך יי׳ לעולם). נעצב אני על מותך אך זאת עצב אשר לא אקחה ממך (הוא, אחי יהודה, כהנה א, 80). ואומר בקול נעצב אל הנער המחויק מצב ולראות מה אדבר בו ומה אשיב על תוכחתו יתיצב (עמנו׳, מחב׳ יג). — ואמר הפיטן: גוי מעבידים נעצב גוי קדוש לא נעצב (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 32).

—התפ׳, התעצב, יתעצבו,—התעצב אדם, היה לו עֶצֶב גדול, צער ורגז: ובני יעקב באו מן השדה כשמעם וַיִּתְעַצְּבוּ האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה (בראש׳ לד ז). — וְהִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם וכו׳ וינחם יי׳ כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו (שם ו ו).—ובתו״ם: משה היה מתעצב בלבו שלא עמד אחד מבניו (ר׳ לקח, ספרי דבר׳ שה). ביון שהגיע (אדם הראשון) לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו (רים לקיש, סנה׳ לח:). —ובסהמ״א: שהם שמחים בהם (בעצבים) ויתעצבו בו באחרית (המאירי, פי׳ על משלי י). — ואמר המשורר: ואל תסיג גבול לשום דמי שלום במלחמה והתעצב

---

1) [אמר רד״ק, וז״ל: עצביכם מטוכנם כמו ועצביך בבית נכרי וכו׳ ודגש צדי עצבים לתפארת הקריאה, ע״כ. ורש״י מפרש: בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידכם; וכן תרגמו סומכ׳ ותאוד׳ והירונ׳. השבע׳ תרגמו: ὑποχειρίους, המשעבדים; וכעין זה עקילי: διαπονήματα, הָעֲמָלִים. וע״פ זה מפרש׳ כמה מהחדשים פועליכם, מן ב.עצב. ואחרים מגיהים את הנוסחה. והסורי נקד עַצְבֵּיכֶם, אליליכם. ועי׳ גם בפרושו של קרוים לישעיה. ובמלונו הקטן גזר המחבר תבה זו מן עֶצֶב, ופרש עסק.]

לך כי מיץ חלבים יעלה חמה (לאצ"ע, קלא שיר זה, כהנא א, 76). — ובמשמ' פ"י, קצף וכעס: ויהי אחרי הדברים האלה ותתעצבנה הנשים את מרימה אשת אורודוס ואת אלכסנדרה אמה ותשנאנה אותו מאד על אשר הרג הזקן אביהם (יוסיפון רעד).

—פִעֵ', עִצֵּב, עִצְּבוּ, יְעַצְּבוּ,— עִצֵּב את פלוני, עצב את רוחו, כמו קל בנחין הפעולה: והמה מרו וְעִצְּבוּ את רוח קדשו ויהפך להם לאויב (ישעי' סג י).—עִצֵּב דברי פלוני: כל היום דברי יְעַצֵּבוּ עלי כל מחשבתם לרע (תהל' נו ו).

— הִפְעִ', הֶעֱצִיב, יַעֲצִיבוּהוּ,—הֶעֱצִיב את פלוני, כמו עִצֵּב, הרגיזו: כמה ימרוהו במדבר יַעֲצִיבוּהוּ בישימון (תהל' עח מ).—ובמדר': אמר לפניו (דוד) רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך מוטב לי ונחני בדרך עולם (מד"ר ברא' מד). — ובסהמ"א: כשתמצאנה את האדם צרות ופגעים מעציבים תשבר רוחו ויכנע לבו (ר"י א"ח, סו"ה הכניעה ג). זאת המדה (השמחה) תמצא אותה בקצת בני אדם נחלקים וכו' וכל שכן לאדם שתאותיו מוזמנות לו תדיר ולא עברה עליו דאגה מזמן ארוך וניצל מן הדברים המעציבים (רסב"ג, תקי' מדה"נ, לו). וההכרעה לעניינים המעציבים על המשמחים (ר"מ אלדבי, ש"א ע, קיב:). וע"כ היה ירא סנדבאר להעציבו ולהכניעו (משלי סנדבאר, מג:). אם תעציבני והיית לוקח לך אשה אחרת על בן אמרתי וכו' (שם כג:). והוא (האטר) המעציב גם כן ומדאיג תמיד לכל אדם אם יפגע בו (ר"י אברבנאל, ספעי' ט, משל יותם). — ואמר המשורר: ידידי העציבני זמני וחרק שן מאד עלי חריקה (ר"י אבן כלפון, נדיבותך למנה, שער השיר 27). ואיך יפחד אנוש לו שח לגלגל עמוד מרוץ אזי לא יעציבו (רמב"ע, התרשיש א קל). הורג בזדון ישדי העציבו לנוד ולנוע בארץ מושבו ולרעתו ולכחשו קמו בו כל האלות האלה (ראב"ע, אותות אל). לכן אלה יהיו לך לאיבים מאכל חם מרחץ גם משכבים עם נשים כי כלם מעציבים (הוא, סמעו נא, כהנא א, 185). בריעה לא נבראת רק להעציב הרואים ולהפיל בעצומיה חלכאים (עמנו', מחב' ב). ויאמר אלי (השר) וכו' כלך מדברותך אל ענינים ערבים וכו' ונניח ספורי המתים המעציבים (שם כד).

*עָצֵב, ת"ז, נקי' עֲצֵבָה, מ"ר עֲצֵבִים, עצבין, עֲצֵבוֹת,— מלא עֹצֶב, כמו עצוב traurig, gekränkt; triste, fâché; sad, vexed: אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן וכו' (ברכ' ה.). לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח (שם ז:). במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניין שמחין ובעלי בתים עצבין וכו' נטה כלפי דרום עניים עצבין ובעלי בתים שמחים וכו' נטה כלפי מזרח הכל שמחין כלפי מערב הכל עצבין (יומי כא:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין היו עצבין ומתביישין וכו' (שם סז.). בא וראה שלא כמידת הקב"ה מידת בשר ודם ב"ו מנצחין אותו ועצב אבל הקב"ה נוצחין אותו ושמח (ר' ישמעאל ברי יוסי, פסחי קיט.). והיו ישראל עצבים שהיה יום חנוכת בית המקדש ולא היו יכולין לעשות (את קרבן התמיד) מפני שהיה ישן שלמה (מד"ר במדי י). אם נפשך עציבה אני טורדן מעכשיו (פסיק' רבתי לו).—ובסהמ"א: כמו שבני אדם עצבים כשמביא ההכרת אל שיהיו מעשה ידיהם נשחתי' כן אמר הכתוב ויתעצב אל לבו (ר"י אלבו, עקרים ב, יד). והתחיל התפחד ולהתחרד ויאמר עציבה נפשי עד מות (כלמון יסן, Wagenseil 42).—*ובהשאלה, מצמצם, בדחק: כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (רבא בשם רב נחמן, עירובי ג:).— ובסהמ"א: משך מבוי בארבע אמות שוחקות וגובהו עשרים אמה עציבות רוחב הפרצה עשר אמות עציבות וביוצא בהן לענין סוכה וכלאים (רמב"ם, שבת יז לו). ולזה כתב הרשב"א מה בין עצבות לשוחקות חצי אצבע לאמה (מהרי"ט, סו"ת ב יט, יז:).

ב.**עצב**[1]), ממנו ב.עֶצֶב, א.עָצֵב, ב.עֹצֶב, ב.עָצָב, *עִצְּבָה, א.עַצֶּבֶת.

א.**עָצָב**[2]), ש"ז, מ"ר עֲצַבִּים, סמ' עֲצַבֵּי, עֲצַבֵּיהֶם, עֲצַבֶּיהָ, —צורת אלהות עשוי עץ ואבן או מתכת וכדומ', Götzenbild; idol(e): ויכרתו (הפלשתים) את ראשו (של שאול) ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים

---

[1]) [חברוהו עם הערב' עַצַבa), גזר ותתך, ומזה: נתן לו צורה ותבנית.]

[2]) [על משקל הֲדַס, הֲדַסִּים. אחרים מנקדים: עָצָב, על משקל גָמָל, גְמַלִּים.]

a) عضب

סביב לבשר בית עֲצַבֵּיהֶם ואת העם (ש"א לא ט). ויעזבו (הפלשתים) שם את עֲצַבֵּיהֶם וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא). הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה כן אעשה לירושלם ולַעֲצַבֶּיהָ (ישעי׳ י יא). כרע בל קרס נבו היו עֲצַבֵּיהֶם לחיה ולבהמה (שם מו א). חבור עֲצַבִּים אפרים (הושי׳ ד יז). בכספם וזהבם עשו להם עֲצַבִּים למען יכרת (שם ח ד). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עֲצַבִּים מעשה חרשים כלה (שם יג ב). אפרים מה לי עוד לַעֲצַבִּים אני עניתי ואשורנו (שם יד ט). וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עֲצַבֶּיהָ אשים שממה (מיכ׳ א ז). והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות הָעֲצַבִּים מן הארץ ולא יזכרו עוד (זכרי׳ יג ב). ויעבדו את עֲצַבֵּיהֶם ויהיו להם למוקש וכו׳ וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לַעֲצַבֵּי כנען (תהל׳ קו לו-לח). עֲצַבֵּיהֶם כסף וזהב מעשי ידי אדם (שם קיט ד). ויעבדו את האשרים ואת הָעֲצַבִּים (דהי"ב כד יח).— ובתו"מ: ע"ז נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה וכו׳ ע צ ב י ם גילולים וכו׳ (מכי׳ משפטי׳ כ). מצבה על שם שהם עומדים ע צ ב י ם על שם שנעשים פרקים פרקים (ספלא, קדושי׳ פתיחי׳). שהיו משרתי ע"א נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושין דמות ע צ ב י ם [1]) ומעמידין בצד אבוסיהן ומוציאין אותן לחוץ (ר׳ יצחק דבי ר׳ אמי, סנה׳ סג:).— ובסהמ"א: ועוד אודיעך כי כל אלהי הנכר ע צ ב י ם ולא פסילים כי הפסילים מעצי׳ ואבנים וה ע צ ב י ם מזהב ומכסף ומעץ ומאבן ומכל דבר (דונש, תשוב׳ עם הכרעו׳ ר"ת, 58).— ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי ע צ ב י ם ונפשי במוקשי רצוצה לחוצה קצוצה רעוצה ופח ופחד חד בחד יתלכדו (ר"י הלוי, אהם אדני אלהים). ושגגתך צבי החן שגגה בעיני החכמים לא זעירה אבל יאמרו בני מוסר והשכל שגגה בעצבים היא חמורה (עמנוא׳, מחב׳ ח).

ב.**עֹצֶב**, ש"ז כנ׳ עָצְבִּי, — כמו עָצָב: ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר עָצְבִּי עשם ופסלי ונסכי צום (ישעי׳ מח ה).

ב.**עָצַב**, קל לא נהוג.

— פעי׳, עִצְּבוּנִי, — עִצֵּב את פלוני, עשהו עָצָב, נתן לו צורה ותמונה, עשהו, bilden; former; to shape, fashion, : ידיך עִצְּבוּנִי ויעשוני (איוב י ח). — ובתלמו׳:

[1]) [ברש"י הגרסה: עצביהם, ועי׳ ד"ס הערה.]

ואין מ ע צ ב י ן את הקטן ואין מחזירין את השבר (שבת כב ו). מפני מה דלת שבמגדל של רופאים טמאה וכו׳ מפני שהוא מ ע צ ב עליה את התינוק (ר׳ יוסי ב"ר יהודה, תוספת׳ כלים ב"מ ג ט).— ואמר הפיטן: עין ללבו יציר לייפות עיצבו גבים ושדראות בתועפות (ר׳ שמעון בר יצחק, איחד שם, מחז׳ ויערי חעם). — ואמר המשורר: אל יואל ויפעל ויעצבם יעט סות קנאות ויחובבם מלאכיו בחכמה לו הללו (ראב"ע, אופות אל).

—הפעי׳, הֶעֱצִיב, מקו׳ לְהַעֲצִבָה, — כמו פעי׳: המבלעדי אנשינו עשינו לה (למלכת השמים) כונים לְהַעֲצִבָה[1]) והסך לה נסכים (ירמי׳ מד יט). — ובמדר׳: שמע קול אומר טעון וחרוש כי בשעה זו נולד משיח שמע האיש רחץ פניו וקם ושמח הלך לביתו ולקח רצועות ארוכות של משי לתינוקות ל ה ע צ י ב ם בעריסם לקחם והלך לירושלים וכו׳ (מד"ר איכ׳, אין לה מנחם, נוסחה ב, זובר).

ב.**עֶצֶב**, ש"ז, מ"ר עֲצָבִים,—דבר שעצבו אותו, כלי[2]), Gefäss; vase; vessel: הָעֶצֶב נבזה נפוץ האיש הזה כניהו אם כלי אין חפץ בו (ירמי׳ כב כח).—ואמר הפיטן: זדים מאוד הליצוני כ ע צ ב נבזה הפיצוני (אליום הדיחו פזורה, יוצ׳ שבת ג אחה"פ). — ומ"ר: פתיות המועכת אף ע צ ב י ם גנובים מלשאף פקד לא תנאף (אלהים בהנמילך, יוצ׳ ב שבוע׳, מחז׳ איטלי׳ א)

ג.**עצב**׳ ממנו ב.עֲצָב, ב.עִצָּבוֹן.

ב.**עָצָב**[3]), ש"ז, מ"ר עֲצַבִּים, — רשת של חוטים דקים שיוצאים מן המח ומתפשטים תחת העור על כל הגוף ומשמשי׳ להרגשה, Nerv; nerf; nerve: וכל זה הכח (המתנועע וכו׳) ה ע צ ב י ם ומשכנו במוח (ראב"ע, ספ׳ העצמים, כב). והמוח משכן הכחות הרוחניים ומבוע

[1]) [הא רפה, ואמר ריב"ג שהיא נוספת, אבל רד"ק סובר שצריכה להנקד במפיק, וכן באמת בכמה כ"י מפיק הא, עי׳ מ"ש. ופרש רש"י, וז"ל: דפוסים בדמות עציבה, ע"כ. וריב"ג פרש מן א.עצב; וכעין זה עקילס: להרע. ורד"ק מפרש שהוא בנוי בלשון סגי נהור ופרושו לשמחה, ות"י תרגם כמו לַעֲצַבִּים, וכן סומכ׳ וסורי הכספלרי. והשבע׳ והפש׳ משמיטים.]

[2]) [כך יוצא מן התקבלת עם כלי. וכל קדמונינו פרשו מ"י מן עֲצַבִּים.]

[3]) [מן הערב׳. וראוי לנקד עָצָב, מ"ר עֲצָבִים. והראיה שכמה מקדמונינו כמו ר׳ זרחיה הלוי ור"ש פרחון מפרשים במשמ׳ זו ו ע צ ב י ך (משלי ה י).]

ההרגש ושרש העצבים (ר"י א"ת, מו"ה, הנחינה ה). זפור העבדים מבית ומחוץ לעבדו ולשמרו (את ההיכל) הפנימיים המעים והגידים והמיתרים והעצבים והעורקים וכו' (שם, עבודת אלהים ט). הדפקים והעצבים והורידים (שוא, הכוזרי ג כו). תראה התינוק מדבר כל מה שהוא שומע והוא אינו יודע באיזה אבר באיזה עצב ובאיזה מיתר ראוי לדבר (שם יח). העצב אשר יבא לעצל בבת החוש והתנועה מהמוח ותוט השדרה מתחבר בבל עצל אם בחחלתו או בין התחלתו ואמצעותו (פרקי משה לרמב"ם א). הכח הנפשי המשולח מהכח המדבר שמשכנו במוח בעצבים (ובעורקים) וכו' (כס"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג). ובפסוק זה זכר הכח וכליו שהם העצבים ואמר שלא יטרידם ולא יבלם בענינים שהם בעיני הנפש החכמה בענינים זרים (ר' זכריי מברצלונה, פי' משלי ה, השחר ג, 172). ידוע ומפורסם כי הבורא יתברך ברא העצמות לצורך העמדת הגוף וחזקתו ויהיו הבשר והגידים והעצבים נסמכים בהם וכו' וכאשר אי אפשר לעצבים ההם מפני רכותם להניע הפרקים עשה השם יתב' תחבולה שיצאו בעצב חוטים ונמלאו החוטים ההם בשר (אבי הרלב"ג, מעה"ש ט, כז.). כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר"מ הכרבוני, מו"כ א כב). עשה לו (לאדם) עצבים לחוק את דבק העצמות והאברים (אבודרהם טו.). אמנם המחוייב מדעת אריסטו כי העצבים הוצאו למצע החמימות הטבעי עד שיחיה בהם חוש והם כלים לתנועה הרצונית (כמן פלקירא, לרי הגוף, כ"י בריט' מוז'). והעצבים שני מינים המין האחד צומח מן הקרקר והם ז' זוגים שבהם יהיה חוש התושים וכו' והמין הב' צומח מן השדרה וכו' ובזה המין מהעצבים יהיה הרגש וכו' (שם). ועבדי המוח הנאמנים לעבדו והמוכנים לשרתו הם העצבים היוצאי' ממנו (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כה.). לפי שהמוח הוא שורש העצבים (שם:). ויש בין הכליות ומקוה השתן מכסה מעצב דומה לקליפה דקה (שם נט.). ויתילד פעמים חולי בגיד הנשה משפיכת הליחות בעצב הגם הנקרא אל חגבי אשר יקרא גיד הנשה (שם סז:). אבל המרבה בשתייתו יכבה חום הטבעי וכו' ומחליש העצבי' ומתילדים ממנו הרעש ומישוך העצב והיתרוי' והבהלה והדמסה והמרה השחורה (שם ה, עז:). תועלת העצב מתם מה שהוא בעצם ומתם מה שהוא במקרה וכו' והעצבים התחלתם על הדרך הידועה וכו' (קאנון א א ג א). העצבים והם גשמים מוחיי הצמיחה את חוטיי הצמיחה לבנים רכים לכוף קשים להתפרק (שם א ה, במסות האבר). והעצבי' הם כלי החוש והתנועה והיו העצבים אשר הצטרך אליהם בהשגחת החושים לבד או בתנועה קטנה שאין בה רק טורח מעט כתנועת העפעפים והלחי נולדו מן המוח והעצבים אשר הוצרך אליהם לתנועת האיברים יצאו מחוט השדרה להניע הפרקים (רשב"ל, אוהב משפט, ביאור' לאיוב יו, כ:). וי"א כי החוטי' הבאים מן המוח וחוט השדרה נקראו עצבים בלשון הקדש כמו שהוא בלשון ישמעאל עצב (שם עט.). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים וכו' (שאילת יעבץ א מח, לד.).

***עֲצָבָה**, ש"נ, — כמו עַצֶּבֶת, ואמר בן סירא: באין עצבה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב"ס גני' יא ט). מדין יוצא אסון כן רע לבב יבנה עצבה (שם לח יח).

***עִצְבָה**, ש"נ,—תבנית ודמות, ואמר הפיטן: עצבתם וקומתם זקופה בקומת תמר (יקודי אש, יולי סנת ה אמה"ש).

***עֶצְבָה**, עוצבה, עוצבא, עיצבה, ש"נ, — שטיח של עור, מכסה המרכבה [1], Reisedecke; couverture de voyage; travelling rug: כל מקום שאין חסרון מלאכה מחשבה מטמאתן וכל מקום שיש חסרון מלאכה אין מחשבה מטמאתן אלא העוצבה [2] (כלים כו ז). והלא עוצבה [3] שנו כאן ועוצבה אין צריכה קיצוע (רמב"ם, ב"ק סו:). עוצבא [4] שחשב עליה לקצעה טהורה עד שיקציענה (שמעון בן מנסיא, זבחי' לד.).

עִצָּבוֹן, ש"ז, סמי' עִצְבוֹן, כני' עִצְבוֹנֵךְ, ר"ר *עִצְבוֹנוֹת, *עִצְבוֹנִים,—כמו א. עֶצֶב, במשמ' צער ומכאוב: אל האשה אמר הרבה ארבה עִצְבוֹנֵךְ והרנך בעצב תלדי בנים וכו' (בראשי' ג יו). ארורה האדמה בעבורך בְּעִצָּבוֹן

---

[1] [כך פרש הערוך (ערך אברזין), וכן הרמב"ם והר"ש בכלים. ורש"י (בזבח') מפרש, וז"ל: שטיח לאכול עליו או לשכב עליו ורובו מן העור ויש שעושין מן הבגד, ע"כ. ובב"ק פרש, וז"ל: דולבקי שאוכלין עליו וכעין שולחן הוא, ע"כ.]

[2] [בב"ק הגרסה: העיצבה, ובערוך: העוצבא, ובמדרב"ם: העצבה.]

[3] [כך הגרסה בכ"י מינכן ובר"ש כלים (שם) ובדפו': עיצבא. ובערוך: עוצבא.]

[4] [בתוספת' צוק"ם (כלים ב"ב ד י), הגרסה: אצבע. ובר"ש כלים (שם): עוצבה.]

תאכלנה כל ימי חייך (שם יז). זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו (שם ה כט).—ובמדר': עצביך זו יגיעת הארץ לומר שיאכלו בעצבון כל מה שיאכלו בארץ נבריה (מד"ר במדי' ט). ופקד עליו (על הנחש) שיהא מפשיט את עורו פעם אחת לשבע שנים בעצבון גדול ויהא סוחף במעיו על הארץ ומאכלו מתהפך במעיו (פדר"א יד).—ובסהמ"א: ולתור ללבי מנוחה מלהג הרבה שהוא יגיעת בשר ולנפש עצבון ואנחה (רס"ע פלקירא, המבקש ט). העצבון והדאגה מדה הפכית ומנגדת אל השמחה (בלמה חיים חבר טוב, למח לדיק כו:). והנוגשים אצים הצדיקים לאמר כלו מלאכת העצבון דבר יום ביומו (אפרים מארץ מודינא, ספ' המוסר ה). — ואמר המשורר: אל [בחר] בשירים מפי גיל ולא מעיצבון (גנזי שכטר ג, דודסון 313). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו' מחב' ז). — ומ"ר *עצבונות: ירבו עצבותם אחר מהרו הרבית עצבונות לבני אדם וכו' הרבית עצבונות לאכות העולם (מדר' תהלי' טז ג, בובר). אמר דוד הרבית עצבונות לדורו של שמד שמתו על קדושת שמך וכו' בני אדם שממהרין לפתחך לבא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות (שם ד-ה). — ובסהמ"א: אבל זה ואם הוא מין ממיני עצבונות האנשים לא עליו אחרד (ר"א הבדרשי, בחינ' עול' ו ו).—*ועצבונים: ואם אמרתי תת לי דמי ולעיני הפוגות עצבוני חמסי יעירו דמעותי (מנחם בן סרוק, אגרת אל חסדאי, שטרן XXVIII). לקחו ממני עטרת ראשי א"א ז"ל ואני בן שלש שנים הרבו עלי עצבונים תחת שעשועים צעצועים (ר"י מפיסא, מנחי קנאו, 5). ומהכרת העצר ההוא יתחדשו בבטן המלואה עצמים זרים וכבדים ואידים רעים נותנים לה עצבונים וכאבים (ר"ד מרוקא, זכות אדם, יין לבנון, 6). — ואמר הפיטן: שמם מני קן רבצתי שנים בו על אפרוחי בכלי עצבונים בא וטרפני זה אם על בנים (יוסף אלס, יו"כ תימני).—ואמר המשורר: אני אשתה ואשכח ריש ואחריש ואסיר מלבבי עצבוניו ומכל חי ילוד אשה אברך אני נח ונטעי נעמניו (עמנו', מחב' ט).

***עִצְבּוֹנִית**, ש"נ, — מין שיח דוקר: משל להדס ועצבונית[1] שהיו גדלים זה על זה כיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה נותן חוחו (מד"ר בראש' סג).

[1] [בתנחומ' (תלא ז), הגרסה: עצמוני.]

***עַצְבוּת**, עציבות, עֲצִבוּת, ש"נ, — כמו א.עֶצֶב א): אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה (ברכ' לא.). שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה (שבת ל:). אין עציבות לפני הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו (ר' ששת, חגי' ה:).—ובסהמ"א: לא אבלת באני וכו' ענין עצבות ואבלות המה (מנחם, מחב' תן). וכשמוע האיש דברי פיוסים כי נעמו מסיר עצבותו מלבו (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כד). והעצבות הוא בא מיסוד העפר והיא מדת הפלונית (פלא יועץ, ערך עצבות, ריד). מה זה ועל מה זה שהוא בעצבות מן ר"ה עד עתה וה' יודע אם טוב הדבר (מגיד שיחות להר"נ מברסלב, נסיעתו לא"י).

***עַצְבִּי**[1], עַצְבִּיִּי, ת"ז, מ"ר עַצְבִּיִּים,—של העצב, מטבע העצב, nervig; nerveux; nervous: העצב הנקרא (אלחג"ב) והוא הטרפשות הנה ראשו באמצעיתו והוא המקום העצביי מהטרפשות אשר בו יתחברו חלקי העצב (פרקי משה לרמב"ם א). וההפלגה במשגל יזיק בעצבים ויפסידם והרגלים הם איברי' עצביי' ולזאת הסבה לא יקרה לסריסי' כאב הנקרם בעבור שהם לא יעשו המשגל (ר"מ אלדבי, ש"א ד, פח.). קרומי העורקים האפקים לא בעצמיותם העצבי (קאנון א א ג א). והופקד לכל אחד משני הענינים עוד עור עצביי לחוש ועור בשריי לעכול והושם העור הפנימי עצביי והחצוני בשריי וכו' (שם למוד ה, במהות האכל). הקרומות והם גשמים ארוגים מפתילים עצביים בלתי מוחשים (שם). ואלו היה עצביי יותר או יהיה יותר משתתף למות (קאנון ג כא א א). וגרם הטעם עצבי כפול (ר"מ בר זרח, צדה לדרך א יג (כד). ולפי שהרחם עצביי יהיה ארוך או יתקבץ יותר כפי הנצרך (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, גן נעול א, קיח.).

***עַצְבָן**, ש"ז, מ"ר עַצְבָנִים,—א) כמו עָצֵב, מלא עצבות: ולא יהיו שניהם לא שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים ולא אחד מהן (רמב"ם, דעות ה ז). בעלי יגונים ועצבנים (ר"י עמדין, בירת מגדל, לט:).—ב) בעל עֲצָבִים, גבור, חזק: ואם הבית אליו מאדים והיה טוב יהיה בעל התשואות וכו' אוהב הכבוד עצבן בעל צווי (ר"י הכהן מטוליטולא, אוסף הסמי, משפטי

[1] [או עַצְבִּי, וכו'; עי' הערה לערך ב.עֶצֶב.]

הכוכ׳ ג, ט:). ואם היה הכוכב העושה שררות על הנפש מאדים לבדו יהיה הנולד חזק עצבן יש חולי מסוכן מאד בעצירו נכנע בוטח בגבורתו כו לדברים מנצח (שם).

א·**עַצֶּבֶת**, ס״נ, כנ׳ עַצְּבוֹתָם, — כמו א.עָצָב, אליל: ירבו עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל׳ יו ד).

ב·**עַצֶּבֶת**, עַצֶּבֶת, סמ׳ עַצְּבַת, מ״ר כנ׳ עַצְּבֹתָם, עצבותם, — כמו עִצָּבוֹן: הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). קרץ עין יתן עצבת ואויל שפתים ילבט (משל׳ י י). לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (שם יו יג). אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני (איוב ט כז-כח). — ואמר בן סירא: לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (ב״ס גני׳ לג כה). — ואמר הפיטן: בטוב רואי עצבותם חבש נטעם שתל רטוב (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודה, קונץ מעשי ידי גאונ׳ ג, 13). — ואמר המשורר: בתקו בנותי וישרקו יראו עצבותי וישחקו (ראב״ע, על אה).

עצד[1]), ממנו *עָצַד, מַעֲצָד.

***עָצַד**, פ״י, — הכה במעצד, וכהשאלה חִיֵּב למיתה: עצד בלחומו מחללי עונג ושוחט ומעלה חוץ ההראל (רסע״ג, אנכי אש, אזהר׳, קונ׳ מעשי ידי גאונ׳ ג, 46).

א·**עצה**, ממנו עָצֶה.

עָצֶה, ס״ז, קצה השדרה שבגוף[2]), Rückgrat; épine dorsale; backbone, spine: חלבו האליה תמימה לעמת העצה יסירנה (ויקר׳ ג ט). — ובתו״מ: ואיזהו אליה

[1]) [בערב׳ עַצַ׳דַ a), כרת עצים במעצד, ובכוש׳ עַצַ׳דַ, עַצַדַ, קצר תבואה; השם עצד (=עָצֶד?) נמצא בלוח החקלאי של גזר, שהוא קדום לכתבת השלח, וז״ל: ירחו לקש, ירח עצד פשת ירחו קצר שערם, חדש של לקש חדש עצד פשתים חדש קציר שעורים. פרושו של השם כאן אינו ברור, עי׳ לידצברסקי (Ephemeris III, 38).]

[2]) [כך תרג׳ אונק׳: שורתא. ורז״ל פרשו בדרך דרש: מקום שהכליות יועצות (חול׳ יא.). ואסף מפרש עצם המושב, וכן ריב״ג שמתרגם אלעצעץ b). ויעוד בערב׳ עַצַא c), עצם הגב; ובאשור׳ אֵצִין צִיר (l.l., I Handw. 121). ור״ש פרחון פרש, וז״ל: שני אברים נקובים

a) عضد b) العصعص c) عصا

חותך ויורד עד שמגיע לעצה נכנס לפנים מן העצה עד שמגיע לפרק חותך ונוטל את כולה (תוספת׳ חול׳ ט יג). אי לעומת העצה יכול לא יכנס לפנים מן העצה ת״ל יסירנה יכנס לפנים מן העצה (ספרא נדבה פרק יט) — ובסהם״א: ודע כי הליחה מושלת במרום הראש ויורדת ומושכת משורות הצואר עד כל שאר השערות של גוף עד העצה היא עצם המושב וכו׳ הדם והמרה מושלים גם הם ממרום הגוף עד שמנה שורות (אסף, 13.). וללמדך על עצם העצה הוא העצם הראשון הנברא בגופו של אדם והוא יסוד בניין הגוף בעצמות והוא שישאר בסוף אחרי שימות האדם ויבלו כל עצמותיו הוא ישאר אחר כל העצמות (שם 25:). — ואמר המליץ: הפכתי ידי לקחת האליה לעומת העצה אמר לא טובה העצה כי היא מזוהמת ורעה (ר״י זבארה, שעשוע׳ ה, דודסון 96).

א·**עֵצָה**, ס״נ, סמ׳ עֲצַת, כנ׳ עֲצָתִי, עֲצָתְךָ, עֲצָתוֹ, עֲצָתָם, ומ״ר עֵצוֹת, כנ׳ עֲצָתֶיךָ, — א) מה שיועץ אדם לחברו לעשות כך וכך בענין מהענינים, Rat; conseil; counsel, advice: הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שפט׳ כ ז). סכל נא את עצת אחיתפל יי׳ (ש״ב יה לא). והפרתה לי את עצת אחיתפל (שם לד). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה ויאמר אחיתפל אל אבשלום בוא אל פלגשי אביך וכו׳ ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (שם יו כ-כג). ויאמר חושי לא טובה העצה אשר יעץ אחיתפל בפעם הזאת (שם יז ז). ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (שם יד). ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבש את החמור וכו׳ ויחנק (שם כג). ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה (מ״א א יב). ויעזב (רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו (שם יב ח). וידבר אליהם כעצת הילדים (שם יג). עצו עצה ותפר (ישע׳ ח י). ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה (שם יא ב). אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה (שם יט יא). נלאית ברב עצתיך[1]) יעמדו נא ויושיעך הברו שמים

שיכנס קנה של ירך בנקב שלהן הן בסוף השדרה מכאן ומכאן לפיכך נקרית כל אחת שורתא עומדין על ראש האליה, ע״כ.]

[1]) [אמר רד״ק: ברבוי הזכרים לבד, ע״כ. וכמו תהלתיך, (תהל׳ ט ה). ואולי צריך לנקד עֲצָתַיִךְ.]

החוים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (שם מז יג). כי לא תאבד תורה מכהן וְעֵצָה מחכם ודבר מנביא (ירמי' יח יח). ותורה תאבד מכהן וְעֵצָה מזקנים (יחזק' ז כו). אשרי האיש אשר לא הלך בַּעֲצַת רשעים (תהל' א א). עֲצַת עני תבישו כי יי' מחסהו (שם יד ו). בַּעֲצָתְךָ תנחני ואחר כבוד תקחני (שם עג כד). מהרו שכחו מעשיו לא חכו לַעֲצָתוֹ (שם קו יג). גם עדתיך שעשעי אנשי עֲצָתִי (שם קיט כד). לא אבו לַעֲצָתִי נאצו כל תוכחתי (משלי א ל). לי עֵצָה ותשיה (שם ח יד). דרך אויל ישר בעיניו ושמע לְעֵצָה חכם (שם יב יה). מים עמקים עֵצָה בלב איש ואיש תבונה ידלנה (שם כ ה). מחשבות בְּעֵצָה תכון ובתחבלות עשה מלחמה (שם יח). עמו חכמה וגבורה לו עֵצָה ותבונה (איוב יב יג). לי שמעו ויחלו וידמו למו עֲצָתִי (שם כט כא). כי המה היו לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו גם בַּעֲצָתָם הלך (דהי"ב כב ד-ה). כי עשית זאת ולא שמעת לַעֲצָתִי (שם כה יו).—ובתו"מ: בן ארבעים לבינה בן חמשים ל ע צ ה (ר' יהודה בן תימא, אבות ה כא). נדב ואביהוא לא נטלו ע צ ה ממשה איש מחתתו איש מעצמו יצאו ולא נטלו ע צ ה זה מזה וכו' הכניסוה בלא ע צ ה (ספרא שמיני, מכילתא דמילואים). לא היה לו להסתכל באלה שעשו דבר שלא ב ע י צ ה (שם פרש' כדב ואביהו, כ"י ביה"מ שכטר). ומכת פרושים זה שהוא נותן ע צ ה ליתומים להבריח מזונות מן האלמנה (ירוש' סוט' ג ד). משמת ר' יהושע פסקו ע צ ו ת טובות ומחשבות טובות מישראל (שם ט יז). הלכו (יהודה בן שמוע וחביריו) ונטלו ע צ ה ממטרונית אחת שכל גדולי העיר מצויין אצלה (ר"ה יט.). אם אתה שומע ל ע צ ת י גרשה (גיטי כח.). אם אתה שומע ל ע צ ת י רוממם (אלעזר בן פועירה, קידוש' סו.). ועייץ ליה ע צ ו ת רעות (שם פ:). ע צ ה טובה השיאן הכתוב (לבנות צלפחד) שלא ינשאו אלא להגון להן (ב"ב קכ.). עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם (סנה' כו:). בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאינן נושכין ואוכלין וכו' ואין נוטלין ע צ ה אלא במקום רווח (רסב"ג, מד"ר ברא' עד). ב ע צ ה שנתן (בלעם) בה נפל (שם במד' כ). מה ראה ממוכן לקפוץ ב ע צ ה תחלה מכאן שהדיוט קופץ בראש (שם אסת' ד). ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים ב ע צ ה רעה על ישראל כל אחד ואחד יועץ לפי דרכו ואומר ע צ ת י טובה מ ע צ ת ך (ר' לוי, שם ו). אתה בחור נאה וחכם וב ע צ ת י אל תסתכן (תכמוני האזינו ח). בני איעצך ע צ ה נכונה ואל תטו מ ע צ ת י (שם). ר' אלעזר בן ערך שהיה יועץ ע צ ו ת ומתקיימות ומצליחות (מדר' תהל' א).—ובסהמ"א: אמר החכם הטובה שבבהמות צריכה לשבט וכו' והדעתן שבאנשים צריך לשאול ע צ ה (כ"י א"ה, מבחר הפנינים כרסב"ג, 32). מי שבטח ב ע צ ת ו תעה ומי שסמך בשכלו נכשל (שם 80). הטוב שבסוסים צריך לרסן וכו' והפקח שבאנשים צריך ל ע צ ה (המאירי בית הבחירה, פי' אבו' א ז). שאפי' משכיל שבמשכיל צריך מ ע צ ת זולתו (שם).—ואמר המליץ: ה ע צ ה בטרם תחול הרעה היא עצת חכמה ודעה ואחרי בא הצרה היא ע צ ה נבערה (ר"י בן זבארה, שעשוע' ב, דודסון 21). אל תשמעו אישים עצת נשים אל יט לבבכם אחרי דרכם מה טוב ומה נעים נאם אומר שאלו ע צ ת ן ועשו הפכן (יוסי בן יהודה, ריב נשים, כ"י Jews'. College, לונדון). ואם ל ע צ ה יש למלך יועצים וחכמים ובמקום ה ע צ ה שם הישועה (משלי סנדאבר, מג.). היינו דאמרי אינשי ללועזים בלעז קח ע צ ת החכמים וקיים כל דבריהם והזהר ולא תעשה כמעשיהם (אגרת הקבלה כד). הקב"ה אינו רוצה שזה המקטרג יצא ריקם מלפניו הואיל והוא נוטל את חלקו וכו' יש לתת לו ע צ ה וכו' (ר"מ בר שם טוב, הנפש החכמה יז).— ואמר הפיטן: עצתך אלישיב יבין (Kahle, Masor d. West., א). משופרים ולו ע צ ו ת יעוצים אשר במו ידידיו נעורים (גנזי שכטר ג, דודסון 249). ומה נענה אבי חכמה ומוסר ומה נאמר אבי עצה ומשרה ביום אהיה אני עם כל חשוקי ואתה עם חשוקיך בצרה (עמנו', מחב' ח). —ואמר המשורר: אחי עצה כמו שחר מאירה בעת צרה לצלמות מרמה וכל מלך לאור פניו יהלך וכל פנים תכסמו כלמה (ר' יוסף בן חסדאי, הללבי מן, שער השיר, 28).—איש עֵצָה, יועץ: מי תכן את רוח יי' ואיש עֲצָתוֹ יודיענו (ישעי' מ יג).— ובעל עֵצָה, רגיל בדבור. —ב) בינה, כח השכל להבין דבר לאמתו; Verstand; discern(e)ment: כי גוי אבד עֵצוֹת המה ואין בהם תבונה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם וכו' (דברי' לב כח-כט).—ובתו"מ: מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה ע צ ה ממנו ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות (מגיל' יג:). אמר להם (תלמי המלך לע"ב זקנים) כתבו לי תורת משה רבכם נתן המקום ע צ ה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת (מסכ' סופרי' א).—ובסהמ"א: המין השני הם המפורסמות והם

העצות ר"ל המצות הגלויו' שנתפשטו בכל האומות או ברובם (ר"י א"ח, כוס חן ו, טז:). ולא סרו הקדמונים מלומר שה**עצה** הוא ראש המוסר (סוד הסודות לאריסטו, IV, 43 גקטר). והוכחנו שחקי החכמה והן חקי אלהים ותורותיו מתוארים בספרי הקדש **עצות** ושבכל מקום שנזכר לשון **עצה** סתם ענינו משפטי התורה וחקותי' (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, ז.). ושמשו ת"ח בישיבה והגיעו לכלל **עצה** לדון להורות ואצלם נעשית התורה קנין נפש (שם ג, כז:).—ג) זמם שאדם זומם במחשבות רבות ומחליט לעשות, Plan, Anschlag; projet; plan scheme: בשנה אפרים יקח ויבוש ישראל מעצתו (הושי י ו). והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קבצם כעמיר גרנה (מיכי ד יב). האמרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבאה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישעי ה יט). הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים (שם יו ג). זאת העצה (לשבר אשור בארצי) היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (שם יד כו). כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז). אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (שם כה א). גם זאת מעם יי' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה (שם כח כט). הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם (שם כט טו). הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחי (שם ל א). אמרתי אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה (שם לו ה). אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה (שם מו י). ואתה יי' ידעת את כל עצתם עלי למות (ירמי יח כג). ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם (שם יט ז). גדל העצה ורב העליליה אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם (שם לב יט). לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (שם מט כ). כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה (שם ל). אלה האנשים החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת (יחזקי יא ב). והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם (זכרי ו יג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהלי יג ג). יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא (שם כ ה). יי' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים (שם לג י). רבות מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקום (משלי יט כא). אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי' (שם כא ל). לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג). ועל עצת רשעים הופעת (שם י ג). יצרו צעדי אונו ותשליכהו עצתו (שם יח ז). עצת רשעים רחקה מני (שם כא יו). מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (שם לח ב). וסכרים עליהם יועצים להפר עצתם (עזרי ד ה). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו (שם י ח). ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם ונשב כלנו אל החומה (נחמי ד ט). כי בעצה שלחהו סרני פלשתים (דהי"א יב כ). — ובמשמ' תורה: ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם כעצת אדני והחרדים במצות אלהינו (עזרי י ג).—וכתו"מ: שלשה היו באותה **עצה** (ללחץ את ישראל במצרים) בלעם ואיוב ויתרו (בשם ר' סימאי, סוטי יא.). בן יפונה הוא בן שפנה מעצת מרגלים (שם יא:). מן הארץ ההיא יצא אשור מן העיצה ההיא יצא אשור (מד"ר בראשי, תולדו' 347). — ובספהמ"א: למדך מאיזה **עצה** קפץ הנחש עליהם (רש"י, בראשי ג ב). ואמר שחכם נכנס על אנשים שהיו חולקים בדברים אמר להם לא תשלם לכם העצה אמרו לו ולמה אמר להם שה**עצה** היא ההסכמה (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 10). כי אין ה**עצה** אלא הסכמה לעשות מעשה (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבו' א, יב:). — ד) °כמו מועצה ב), חבר של יועצים: ואתה תדע שבכל מיני אופני היועצים האלה אשר זכרתי לך פה הנה הנם היום הזה בעיר הגדולה ויניציאה כי יש ביניהם ה**עצה** הגדולה שהיא יותר מאלף איש ויש **עצה** אחרת נקראת פרגת"יי שהיא ממאתים איש בלבד ויש **עצה** אחרת מארבעים אנשים אחרים וכו' (ר"י אברבנאל, פי' התורה, יתרו, ד"ה ואתה תחזה מכל העם).—**ראש העצה**: מהו שתועיל שכירות מראש העצה שבהמב"ג (ר' לבי אשכנזי, סו"ת א ו).—**בית העצה**: יצאו אשתו ובניו לבית העצה בבכי וצעקה (ר' מנחם סופר, פלימ', השחר ג, 151).

ב.עָצָה, ממנו עֵץ, ב.עֵצָה.

ג.עָצָה[1], ממנו א.עֵצָה, °עֲצִיּוּת.

---

[1]) [בערב' עַ'צַ'א a), סגר את העינים, ובבבל' עֲצֵי, סגר את הדלת.]

---

a) غمّا

א·**עָצָה**, פ"י, סגר, סתם, — כמו ג.עָצַם: עֹצֶה[1]) עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה (משלי יו ל). — ובסהמ"א: ראו שהעוצה עיניו והמסתירם מהביט אנה ואנה אם בכל אם במקצת הוא מחזק ראותו וחוש עיניו (ר"י כספי, טרסות כסף, 28). — ואמר המשורר: קומה לשחר את פני עופר אחי וריח גן וכום ישן ושתה בעת ע צ ו בני ימים עינם וממך הזמן ישן (רמב"ע, התרשים 3 מה).

ד·**עָצָה**[2])׳ ממנו ב.°עָצָה.

ב·**עָצָה**, קל לא נמצא.

— פעי, °עִצָּה, — עָשַׁק ולחץ, ואמר הפיטן: הכרת שוטני לי י ע צ ו ן שמך על כל יתגדל (ר"י נג'ארה, יחיד על כל ברואים, עולת תמיד, קסד).

— נפעי, *נֶעֱצָה, הֵעָצֵה, — נלחם, רב בעד[3]), ואמר בן סירא: עד המות ה י ע צ ה על הצדק ויי' ילחם לך (ב"ס גני' ד כח).

ב·**עֵצָה**, ש"נ, — כמו עֵץ במשמ' שם הקבוץ: כי כה אמר יי' צבאות כרתו עֵצָה[4]) ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה (ירמי ו ו).

***עֵצָה**, או עַצָּה, ש"נ, — תבן של קטנית[5]): המוציא תבן כמלא פי פרה עצה כמלא פי גמל וכו' (שבת ז ד). ושורף את הקש ואת ה ע צ ה ומטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל (אהלי יח ב). אין מכסין לא בתבן ולא בקש ולא בגבבה לא ב ע צ ה ולא בנוצה וכו' (תוספתי חולי ו יח). ג' דברים התיר רבי חנינא בן עקביא לאנשי טבריא ממלאין מים מגוזטרא בשבת וטומנין ב ע צ ה ומסתפגין באלונטית (עירוב' פז:). — עִצַּת שבים: ג' דברים התיר ר' חנינא בן עקביא התיר עצה שבים והתיר בצוצרה והתיר הבאת לונטיות (ירוש' ג ח). — ובסהמ"א: ואנשי [טי]בריא היו רגילין להשכים להביא עצה לטמון בו פירותיהן ופעמים שהיה הטל על ה ע צ ה ההוא והיו מורים ואומרין להן כי הוכש[רו] אותן הפירות (גנזי שכטר ג, גינצבורג 77).

א·°**עִצּוּב**, עיצוב, ש"ז, — שה"פ מן א.עִצֵּב, ואמר הפיטן: נדו מסיבבו בוכים ובוכה ב ע י צ ו ב ו (Elbogen, Stud. 178).

ב·°**עִצּוּב**, עיצוב, — שה"פ מן ב.עִצֵּב: ואין מעצבין את הקטן וכו' פי' מושכין אבריו של קטן ומיישב בידו תוליות של שוירה אחת על חברתה וזהו ע י צ ו ב (ר"ח, שבת קמז:).

עָצוּם, מ"ר עֲצוּמִים, עֲצֻמִים, עֲצֻמָיו, נקי *עֲצֻמוֹת, — א) ת"ז, שֶׁעָצַם, שהוא רב וחזק וכדומ', zahlreich, mächtig; nombreux, vigoureux; numerous, mighty: ואברהם היו יהיה לגוי גדול וְעָצוּם ונברכו בו כל גויי הארץ (ברא' יח יח). הנה עם בני ישראל רב וְעָצוּם ממנו (שמות א ט). ואעשה אותך לגוי גדול וְעָצוּם ממנו (במדי יד יב). ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עָצוּם מאד (שם לב א). להוריש גוים גדולים וַעֲצֻמִים ממך מפניך (דברי ד לח). שבעה גוים רבים וַעֲצוּמִים ממך (שם ז א). לכן אחלק לו ברבים ואת עֲצוּמִים יחלק שלל (ישעי נג יב). כי גוי עלה על ארצי עָצוּם ואין מספר (יואי א ו). כי רב מאד מחנהו כי עָצוּם עשה דברו (שם ב יא). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עֲצֻמִים עד רחוק (מיכי ד ג). ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עָצוּם (שם ז). ובאו עמים רבים וגוים עֲצוּמִים לבקש את יי' (זכרי ח כב). אודך בקהל רב בעם עָצוּם אהללך (תהלי לה יח). שתכה

---

[1]) [כך המיחס לראב"ע, רד"ק בשרשיו, ורלב"ג ואחרים. ורש"י פרש לשון קריצה, וכן הסורי והתרג': רְמַז. שאר התרגומים תרגמו כמו א.עצם, מחזק את עיניו, כלו' מביט בעינים עומדות.]

[2]) [מן הארמ'.] — [3]) [כמו בסור'.]

[4]) [אמר רש"י, וז"ל: לא מפיק הא וכו' לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה, ע"כ. וכן למערבאי, אולם למדנחאי מפיק הא, וכן כל התרגומים חוץ מן ת"י.]

[5]) [כך פרשו בגמר' (שבת עו.). והנה בעלי המלונים הקודמים נקדו עֵצָה וחברוהו עם ב.עצה, אבל ר' לוי גינצבורג (גנזי שכטר ג, הערה), העיר שבנקוד העליון מנקד עִצָּה, והוא סובר שזה מן שרש עצץ. סברתו נכונה שהוא מן הכפולים, אבל אי אפשר לקבל את הנקוד העליון כי אין משקל כזה בשמות של הכפולים. והנה בסרב"מ מנקד באהלות עַצָּה ולפיכך קרוב שהסופר הגה את השם עַצָּה. ורה"ג בפרושו לאהלות כותב עיצה-עִצָּה, ולפיכך נקדתי כמו בפנים. ובנוגע לגזרונו של הערך יש לחברו עם הסורי: עצוצא, מין קטנית (PSm, 2961), ובעברית נתיחד להפסולת של קטנית, עי' רש"י (עירוב' שם), ועוד יש להעיר שבערב' עַצ' a) הוא מאכל הבהמה, כמו תבואה וכדומ'.]

a) عصّ

גוים רבים והרג מלכים עֲצוּמִים (שם קלה י). כי רבים חללים הפילה וַעֲצֻמִים כל הרגיה (משלי ז כו). שפנים עם לא עָצוּם וישימו בסלע ביתם (שם ל כו). והשחית עֲצוּמִים ועם קדושים (דני' ח כד). ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל גדול וְעָצוּם עד מאד (שם יא כה).— ומים: ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר הָעֲצוּמִים והרבים (ישעי' ח ז).—ודברים מפשטים: כי ידעתי רבים פשעיכם וַעֲצֻמִים חטאתיכם (עמו' ה יב). —ואמר בן סירא: רבות כאלה ראתה עיני ועצמות מאלה שמעה אזני (ב"ס גני' יו ה).—ובמדר': וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם גדולים בקומה ועצומים בכח מכם (ספרי דבר' כ).—ובסהמ"א: ואם יבוא אדם שוטה עצום ויבריח עצמו ויאמר כי הנביאים האלו ראו את ד' כמשמע הכתוב וכו' (אוצ' הגאוי א א, לוין 16). אין מספידין איטה פלונית לרבות ועצומות בישראל (שם ב, 22). וכן כח המשער אשר באדם שיגיד בו עתידות עצומות הוא משלמות כח המדמה (ר"י א"ת, כוז מן יב). כן נאמר אנחנו כי צריך לאדם שלא יהרם לזה הענין העצום הנכבד מתחלת המחשבה בלתי שירגיל עצמו בחכמות ובדעות (ר"ם א"ת, מו"נ א ה). ותבואה שואה עקבותיה להלמה וכמים תשיגה עברה עצומה כי מתה הארץ נעתמה ויהי העם כמאכלת אש שוממה (ר"ם בן עלי, אגרי, תרבין ב, 72). השכים בבקר והלך אל הפרדס וישקה השקאה עצומה עד התכסות כל הצמחים (ר' ידעיה בדרשי, פרדס א, אוצה"ס ג). ועתה טענו לפני ב"ד שאינו בטוח להם להניח אותו כתב של סך עצום בידו הואיל שנכתב על שמו לבד (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, סותסים קעט). — ואמר המשורר: איך עוזבה עיר קורבה ותהי כיום שאיה ושם חכמים ועצומים מתו ברעב וציה (ראב"ע, אסה יכד).—ואמר הפיטן: מה אספר ואנחותי עצומות (אבלה, שחרי לו"ג). — וס"ז מ"ר, אנשים חזקים: שבר עצמותי עיצומי בני אדם שהיו כבני העצומים[1] (מד"ר איכ', בלע בשרי).—ב) ס"ז, במשמ' שם מפשט, תחבולה ומזמות רשע וכדום': נדכה ישח ונפל בַּעֲצוּמָיו חלכאים (תהל' י י).—ג) מי שמתעצם עם חברו, נלחם בו, disputant ; disputeur ; Disputierender : מדינים ישבית הגורל ובין עֲצוּמִים יפריד[2] (משלי יח יח).—

ד) ס"נ, כמו עֹצֶם, עָצְמָה, ובהשאלה עֹשֶׁר: לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד א"ל כל עצומות שעצמת לא ממנו היה (ילקי ברא' קיא).—ה) שנשברו עצמותיו, שנאכל כֻלו[1]: סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גזם ואכולי ילקים (ר' אליה בר שמעיה, אויתיך, סליחי ב).

*__עִצּוּם__, עיצום, ס"ז, מ"ר עִצּוּמִים,—א) כמו עֶצֶם ב), עִצּוּמוֹ של יום: זכור את היום הזה מה להלן בעצומו[2] של יום אף כאן בעצומו של יום (סנה סו:). וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עיצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה (יומי פא.). עד עצם היום הזה עד עיצומו[3] של יום (סוכי מא:).—ובסהמ"א: וכבר שאלתים על מהות כל הדבר ועיצומו (ר"י אבן לטיף, רב פעלים, יז.).—ב) *כמו עֹצֶם, עָצְמָה: שבר עצמותי עיצומי[4] בני אדם שהיו כבני העצומים (מד"ר איכ', בלע בשרי).— ובסהמ"א: כחום היום לכבודו של אברהם נכתב מקרא זה כלומר בעת עצומו וחומו של יום (חזקוני, פי' התורה, וירא יח א).—ואמר הפיטן: ארברה גבורתיך בארש ניאומים אזמרה תהילתיך קצת מעיצומים (משלם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 126). לשבח בעיצומים לחי העולמים (יוחסין של אחימעץ, ניבויאר ב, 111).—ג) מ"ר *עִצּוּמִים, עיצומים, תשלום שמבטיח אדם לשלם לחברו אם לא יקים איזה דבר, אסמכתא: אף על גב דרבי יוסי רבו גבי עיצומין מודה באילין דיהבון בניהון לאומנותא דאינון גבוי עיצומין מפני חיי הבריות (כ' מנא, ירוש' גיטי' ה ח). עיצומים רבי אבהו גבי וכו' (שם ב"ב י ה).

*__עִצּוּמִי__, ת"ז,—של העצמה, מתכונת הטענה והוכוח, argumentative ; probant ; beweisend : סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי עד כאן דבריו אמנם קוינטיליאנו בפרק רביעי מתחלק השלישי אומר שלא ימנע אם שתהיה משמרת המליץ בדבר נוגע במשפט או חוץ ממנו אם ינתן הראשון יהיה בידנו סוג אחד מסוגי החלצה והוא העצומי או המשפטי (ר"י מסיר ליאון, נופי צופי א ג). מסוג העצומי וקודם מענין העול (שם ב ה). אמר הפילוסוף בקצור ההלצה אשר עשה לאלכסנדר שאם נכון המאמר

---

1) [כבני הענקים.]

2) [פרש רש"י, וז"ל: אלו בעלי דינין כמו הגישו עצומותיכם ובמשנה שנים שנתעצמו בדין, ע"כ.]

---

1) [עי' ב.עָצַם.]

2) [ברש"י: בעצמו.]

3) [ברש"י: עצם.]

4) [חזקי וגבורתי (מ"כ).]

כסוג העצומי נתחיל הפתיחה באופן התבאר במה שקדם (שם יב).

***עָצוּר**, ש״ז, מ״ר סמ׳ *עֲצוּרֵי, עיצורי, סה״ש מן עָצַר, —א) סתימת אברי ההולדה: שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך ב ע י צ ו ר (ר׳ אליעזר או ר״א בן יעקב, מד״ר ברא׳ מא). — *וסתימת הנקבים שבגוף: ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל יעקיצו אותו וימצא משברים ו ע י צ ו ר ונעיצה וכאב תחת הטבור ובבטנו (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כח:).—ב) *במשמ׳ סחיטה והתכוְצות: פליקוסתא פסולת ע י צ ו ר י תמרים שעשו מהן שכר (רש״י, ב״ק לא.). אך הדברים הרכים אשר לא יעשה בהם הסחיטה רושם שהוא לא יוצר ולא ישוב אל יצירה אחרת אם יאות לתכונה אחרת ולא יהיה רק מצד ה ע י צ ו ר וה ע צ ו ר הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתרבק חלקיו (ר״ש א״ת, אותות השמים, כ״י פריז). וכן ע צ ו ר העופרת לבדו אם יתמיד עשייתו יתיך הטחורים (ספ׳ הטחורי׳ של הרמב״ם, הול׳ קרונר).

***עָצוּר**, ת״ז, מ״ר עֲצוּרִים, נקי׳ עֲצוּרָה, — א) סָגוּר: וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך לא תעשה מלאכה יכול יהא אדם ע צ ו ר כל היום כלו בבית המדרש ת״ל לכם (ספרי דבר׳ קלה). ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת מה שביעי ע צ ו ר אף ששי עצור אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף ששי ע צ ו ר מכל מלאכה ת״ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת וכו׳ ז׳ עצור מכל מלאכה ואין ו׳ ימים ע צ ו ר י ם מכל מלאכה (שם). מרבה אני בורות שיחין ומערות שהן עצורים[1]) ככלים ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין ככלים (חול׳ טז.). —ובמליצה, עֲצוּרָה, כנוי לאשה: מיוחדת לי מהו מיועדת לי מהו וכו׳ עצורתי[2]) מהו צלעתי מהו וכו׳ (קידוש׳ ז.).—ותאר לישראל, ואמר הפיטן: כיושבי נטעים המה היוצרים ללמד בו צדק ל ע צ ו ר י ם[3]) (ר״א הקליר, אפד מאז, מוסף א ר״ה). תמכה פועל צורים תמת המה היוצרים תרופה תת ל ע צ ו ר י ם[3]) תבל להאפיל לצרים (הוא, שושן עמק איומה, מחז׳ איטל׳ ב, עט:). — ובמליצה, תאר לחירק: גם אֵ הסבורה גם אִ

1) [שאין להם מוצא ומבוא אלא עצורין בכלים (רש״י).] — 2) [לשון עצרת נאספת עמי בבית (רש״י).]
3) [שהם נאספים בעצרת לפני יי׳, או שהם עצורים בגלות.]

ה ע צ ו ר ה וסופם אֻ החמורת (סוכיס סקולא, דרכנורג 56).—ב) *מי שכלי הלידה או ההולדה הם סתומים, עָקָר: אמר לו מנוח (למלאך) ע צ ו ר י ם היינו כמה דתימא כי עצור עצר יי׳ בעד כל רחם ואתה בשרתנו בהרותה נעשה עמך יום טוב (מד״ר במד׳ י). — ומי שנקביו סתומים: קשין נקביו של אדם כשהוא ע צ ו ר (רשב״ם, פסח׳ קיח.). ואלה הם הדברים העוצרים הכושים ותותים ותפות חמוץ וכו׳ ומי שהוא ע צ ו ר יזהר מאלה הדברים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כט.). ואסור לשום פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שהוא ע צ ו ר (סמ״ג א טו). ועי׳ עוד עָצַר.—עֲצוּרֵי השתן: או השקה ל ע צ ו ר י השתן ויתיר השתן לצאת (אסף 61).—עָצוּר ועזוב, עי׳ עָזוּב.

*עֲצִיִּי, ת״ז,—של עֵץ, wooden; de bois; hölzern: אם היו מקצת המים למשא על מקצתן וכו׳ היה מן הראוי שאם יתן כדור ע צ י י או קרש אחד בתחתית המים שישאר שם (ר׳ טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ה א, עח:).

***עֲצִיבָה**, ש״נ, סה״ש מן א.עָצַב,—כמו א.עֶצֶב: שבעת ימים נתאבל הקב״ה על עולמו קודם שלא יבא מבול לעולם מאי טעמיה ויתעצב אל לבו ואין ע צ י ב ה אלא אבילות (מד״ר ברא׳ כז).—ובסהמ״א: וה ע צ י ב ה אם כן הפך החדוה (כ״י א״ת, סה״ש לריב״ג, עלב).

*עֲצִיּוּת[1]), ש״נ,—סה״ש מן א.עָצָה: אין חוציץ בפני התאוה בעצימת העינים ואין קיום לחברה ב ע צ י ו ת העינים (מגלה המוסר, ו:).

*עֲצִיל[2]), ש״ז, — כמו עָצָל: והגיד הראשון הנחלק ממנו מגיע עד הריאה וגיד אחר אל ה ע צ י ל שבין הצלעות (ר״מ אלדבי, ש״א ד, כד:).

*עֲצִילָה, ש״נ, — כמו עַצְלוּת: מצד ה ע צ י ל ה יפסד ויכלה הבנין (רלב״ג, קהל׳ ע). האותות מאלה החולאים בהתחלתו הם עצילת אבריו מאליו (ספר דמיון הרפואות ג).

*עֲצִימָה, ש״נ, — א) סה״ש מן א.עָצַם: למדך הכתוב שקודם השעבוד נשתלחה בהם ברכה זו שריצה ו ע צ י מ ה ואחר שהתחיל השעבוד נפחת מהשריצה וה ע צ י מ ה ונשאר בהם הפריה ורביה (רבנו בחיי,

1) [מלשון: עֹצֶה עֵינָיו (משלי טז ל).]
2) [בערב׳ עַצִ׳ילָה a).]

a) عضيلة

שמות ג::).— ב) שה״פ מן ג. עָצַם: אמר החכם הגדול שביחוסים השם הטוב ואין חוצץ כפני התאוה עצימת העינים (ר״י א״ת, מבחי הפנינים לרשב״ג 21). ודעתו בעצימת עיניו כדי שלא יטריד אותו ראות עיניו מלחשוב היטב (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי טז ל). ואמרו בשמות עצימת העינים התאר לענין החוזק בכלל (ר״י כספי, טרפות כסף 28). גודל פלא השני בהם השמי׳ תמיד מתגלגלים הם ומתהלכי׳ ולא שוקטים בעצימת עין (ר״י הדסי, אשכ״כ, שעג, ד״ה הראשון).

***עָצִיץ**[1], ש״ז, מ״ר עֲצִיצִים, עציצין,—מין כלי חרס: הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר ואם לאו לא ישבר (ר׳ אליעזר, מקוא׳ ב ה). — ובסהמ״א: פי׳ כלי ברזל הוא ובריותו כעציץ של קנקן (ערוך ערך אבל). —*ובפרט לזריעה: אילו ניטלין אחד מששים גידולי תרומה וכו׳ ותרומת עציץ ותרומות אפטרפין (תוספת׳ תרומ׳ ח ז). אין בודקין את הזרעים בגללים ובעציץ אבל בודקין אותן באדמה (שם שביעי׳ א יב).—ובסהמ״א: כשרוצים לעשות חופה נותנין שעורין בעציצין עד שיצמחו ומוציאין אותן לפניהם כלומר כשם שצמחו אלו כך יפרו חתן וכלה (ערוך ערך אסכפה). אם הקנה בעל העציץ עציצו לבעל הבית כיון שמשך בעל הזרעים העציץ קנה דהא עציץ מטלטלי ומטלטלי נקנין במשיכה (לבוש, מקח וממכר רב י).—*עָצִיץ נקוב: עציץ נקוב ה״ז כארץ תרם מהארץ על עציץ נקוב מעציץ נקוב על הארץ תרומתו תרומה (דמאי ה י). עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש וכו׳ המעביר עציץ נקוב בכרם אם הוסיף במאתים אסור (כלאי׳ ז ח). עציץ נקוב אינו מכשיר את הזרעים ושאינו נקוב מכשיר את הזרעים (עוקצ׳ ב י). עציץ נקוב חייב במעשר ותרומתו אינה מדמעת ואין חייבין עליה חומש (תוספת׳ דמאי ה כה). הנותן עציץ נקוב על גבי עציץ נקובה חייב עליה משום קוצר ומשום זורע (בשם רבי שמעון בן לקיש, ירוש׳ שבת ז ב). עציץ שאינו נקוב מהו (ר׳ חנינא בר מניומי, מנח׳ ע.).— ומ״ר: נטע חמש גפנים בחמשה עציצין שאינן נקובין ועשאן שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב את אמר כרם הוא הפכו ויש כרם מיטלטל (רבי יודה בר פזי, ירוש׳ כלאי׳ ז ח). העביר חמשה עציצין שאינן נקובין תחת גפן אחת תפלוגתא דרבי לעזר ורבי יוחנן (שם). — ומליצה, שותה בַּעֲצִיצוֹ, יחויק באשה שנמאסת עליו: האונס שותה בעציצו והמפותה אם רצה להוציא מוציא (כתוב׳ ג ד). ולו תהיה לאשה מלמד ששותה בעציצו ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא (ספרי דברי רלח).

א.**עֲצִירָה**, ש״נ, שה״פ מן עָצַר,— א) סתימת הנקבים שבגוף: כי עצור עצר נאמרה עצירה בפה עצירה בגרון עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה (מד״ר בראשי׳ נב).—וסתימת כלי הלידה: והיה אברהם מתפלל וכולם מתרפאים מן עצירתם (פסיקי׳ רבתי׳ מג).—ובסהמ״א: מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם (רש״י, בראשי׳ כ ט). עצירת השתן יקרה אם בסבת הכליות ואם בסבת המקוה וכו׳ ואם יהיה עצירת השתן מפני דם קרוש וכו׳ יתמיד החולה לישב במים (ר״מ אלדבי, ש״א ד, ס:.). הנזק הראשון עצירת השתן השני איחור השתן (ר״ט כ״ץ, מעשה טוביה, בית חדש ד ב). ירקונא ירקון חולי עבור פיזור המרה ותוליד אותו לפעמים עצירת השתן ובפרט אם אדם התחיל להשתין ולא שלם (ר״ד רופא, מלון למח דוד, נכריות, סח.).—ואמר הפיטן: וירפא אותם מעצירת רחמים (אשר מי יעשה כמעשיך, שחרי׳ ב ר״ה).—*עֲצִירַת גשמים: ומה חרי אף האמור [כאן] עצירת גשמים וגלות אף חרי אף האמור [להלן] עצירת גשמים וגלות נמצינו למדים שבכל מקום שנאמר חרי אף חמשה מיני פורעניות הם חרב וחיה ודבר ועצירת גשמים וגלות (ספרי דברי מג). נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה נאמרה עצירה באשה שנאמר וכו׳ ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב וכו׳ (ר״ש לקיש משום בר קפרא, תעני׳ ח.).—ואמר המשורר: ולמה בעצירה ישעה תפלת חסידיו (ראב״ע, סלחות, כהנא ב, 25).— עֲצִירַת החזה, שִׁעוּל: בטוניקא מין עשב ידוע טבעה חמה ויבשה יפה לכאב הראש גם להפירת המרה לעצירת החזה לקשי הכבד והטחול (ר״י להלון, אולה״מ ו כו).--עֲצִירַת לֵב: ומליצת עצירת כח נופל מי שנבעת ומפחד מעשות דבר כשהוא מחזק טבעו ועוצרו לעשותו (רנה״ו, יין לבנון, פי׳ אבו׳ ג ח, מא:).— ב) במשמ׳ סחיטה: והוא שתשים אחד מאלו השמנים במכתש העופרת וכו׳ עד שיתעבה

[1] [בערב׳ אציץ a).]

a) اصيص

וזה הוא שיקרא עצירת העופרת (ספ׳ הטחורי׳ להרמב״ם, הולי קרוכל). ועצירת התפוחים מחזיק האצטומ׳ ומונע הקי ונוהגין להשקותו למי שיש לו עלופים וכו׳ והרב העשוי ממנו והוא שלוקחים עצירתו ומבשלים אותו עד שיחסרו השליש רביעיות (מפתח הרפואה, כ״י בריטי מוז׳).

ב. **עֲצִירָה**, ס״נ, כמו עֲצָרָה: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת אין עצירה אלא כניסה שנאמר וכו׳ (ספרי במדי׳ קנח).

עֲצִירוּת, ס״נ,—סתימת נקבים גדולים, Verstopfung; obstruction; constipation: הרקה מועטת או עצירות תקרה כשהמרה נבדלת כמות מועט אל חלל הדקין (פלאהנבערג, מורה דרכי הרפואה, יז:[1]).

א. **עצל**[2]), ממנו עֲצִילָה, עָצֵל, עָצֵל, עַצְלָה, עַצְלוּת, *עַצְלָן, עַצְלָנוּת, עֲצַלְתַּיִם, הִתְעַצְּלוּת.

עָצֵל, ס״ז, מ״ר *עֲצֵלִים, עֲצֵלוֹת, עצילות, סמי עַצְלֵי, נקי עֲצֵלָה,—מי שאין לו רצון לעבוד עבודה, לעשות מלאכתו וכדומ׳, אהב לשבת בטל, Faulenzer; paresseux; lazy: לך אל נמלה עָצֵל ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). עד מתי עָצֵל תשכב מתי תקום משנתך (שם ט). כחמץ לשנים וכעשן לעינים כן העָצֵל לשלחיו (שם י כו). מתאוה ואין נפשו עָצֵל ונפש חרצים תדשן (שם יג ד). דרך עָצֵל כמשוכת חדק (שם יה יט). טמן עָצֵל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (שם יט כד). מחרף עָצֵל לא יחרש ישאל בקציר ואין (שם כ ד). תאות עָצֵל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות (שם כא כה). אמר עָצֵל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). על שדה איש עָצֵל עברתי ועל כרם חסר לב (שם כד ל). הדלת תסוב על צירה ועָצֵל על משכבו (שם כו יד). —וכתו״מ: מה ראה שלמה ללמד לעצל מן הנמלה (מד״ר דברי׳ ה). היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (ר׳ טרפון, אבו׳ ב טו). נשים עצמן הן נאמנות מפני שהן עצילות והן בודקות כל שהוא (ר׳ ירמיה בשם ר׳ זעירה, ירוש׳ פסח׳ א א). תמן הדבר מסור לכהנים והכהנים זריזין הן והכא הדבר מסור לנשים והנשים עצילות הן (ר׳ שמעון בן לקיש, שם ב ז). היא היתה נקראת בת עצלים (שם ה ז). הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני עצלי כהונה (פסח׳ פה.). —ובספהמ״א: וכבר היטיב שלמה במשלי מאמריו בתאר עניני העצלים ועצלותם (ר״ם א״ת, מו״נ א לד). ואם היא עצלה אוי לה ואוי לביתה (פלא יועץ, ריד).—ובהשאלה חסר פעולה זריזה מתוך מחלה: ובקדחת הזאת יש רוק מהפה הרבה אם מטום הבטן או הטחול ובתחילה הדפק עצל ואחר כך זריז ומהיר (ר״י להבלון, אולפ״מ ב יא). אותות קדחת הזאת הן מזג של להוית לבן וכו׳ שינה עמוקה חושים עצלים (שם יד). — ואמר המשורר: להשכיל ולהורות עצלים בתורת ולזרוע אורת ולניר את נירם (ר״ם הנגיד, באסמכה ערב). בינה נדיבי משלי אל נא תהי כעצלים וצרוף לבבך ככסף נבחר והסר בדילים (ראב״ע, אחוד לבנים).

עָצַל, קל אינו נהוג.

—נפעי, נֶעֱצַל, תֵּעָצְלוּ.—נעצל פלוני לעשות דבר, היה עָצֵל, לא נזדרז לעשות, träge sein, zögern; être paresseux, hésiter; to be sluggish, hesitate: קומו ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מחשים אל תֵּעָצְלוּ ללכת לבא לרשת את הארץ (שפט׳ יח ט). – ובספהמ״א: ומה טורח יש כאן למה נעצל מהן (מהברכות) והוא בחסדו לא הלאנו ולא הוגענו כדכתי׳ וכו׳ (ר׳ שמואל בן חפני, שערי ברכות, אולי סנא׳ א ב, לוין 65). ואם תוך שלשים יום או דעתך לשוב או לפנותו ולבער לא נעצלת אתה את נפשך הצלת (הגדה מלוירה ומנוקדה, כ״י בריטי מוז׳). ועד מתי תהי נעצל ונחלש אזר כח כמו גבור והואל (חריזי, הענק פא).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּל, נִתְעַצֵּל,—כמו נפע׳: מפני מה הרחוקים מותרים מחצות היום ולהלן מפני שהיו יודעין שאין בית דין מתעצלים בו (בהקרבת העומר) (מנח׳ יה). למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה המרובה חוקה שאין ב״ד מתעצלין (רב ספדא, ירוש׳ חלה א א). מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן (תמי׳ ב ב). יצתה בת קול ואמרה להן כל מי שלא נתעצל בהספידו של רבי יהא מבושר מחיי העולם הבא (ירוש׳ כלא׳ ט ד). כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר וכו׳ (ר׳ יהודה אמר רב, שבת קה.). יחיד שנתעצל ולא בא מביא גדי וקרניו מצופו׳ כסף ועטרת של זית בראשו (ר׳ זעירא,

[1]) מראה המקום מאסף ד״ר מזיא.

[2]) [בארמ׳ עטל עַטְלָא. בערב׳ עַטִ׳ילַ a) דבק לדבר.]

a) عطيل

ירוש' ביכור ג ג). וישרוף בשחרית תפתר שנתעצל ולא שרף (שם פסח' ה ח). מה אם דבר שמצותו לכן היא היתה נקראת כת עצלים מי שהוא מתעצל במצוה על אחת כמה וכמה (ר' חנין, שם ה ז). האשה שאמרה הרי עלי קן מביאה דמי קן ונתנהו בשופר ואוכלת בקדשי' ואינה חוששת שמא נתעצל בהן (שם בקל' ו ה). אם אומר את כן אף הוא מתעצל ואינו קורא (שם מגי' ד ח). אנשי משמר שזכו בקרבן בשבתן נתעצלו ולא הקריבוהו מוציאין אותו מידן (שם ב"ק ט יח). ועל ידי שנתעצל משה במילה ביקש המלאך להורגו (ר' יודה, שם נדר' ג יד). אמר המלך כל מי שמתכשר במלאכתו יטול שכרו משלם וכל מי שמתעצל במלאכתו ינתן בדימוס (מד"ר שמות ב). חביבה מילה שלא נתלה משה עליה אפי' שעה אחת לפיכך כשהיה ברוך ונתעסק במלון ונתעצל למול אליעזר בנו מיד ויפגשהו ה' ויבקש המיתו (שם ה). בעצלתים ימך המקרה על ידי שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה בימי ירמיה ימך המקרה (שם ויקר' יט). על ידי שהאדם הזה מתעצל לכסות את ראשו כראוי ימך המקרה (שם). על ידי שהאשה הזו מתעצלת מלכסות את עצמה כראוי ימך המקרה (שם). ולפי שנתעצל (משה) לא ידע איש את קבורתו (שם במד' כ). עמד (העצל) משנתו בבוקר נתנו לפניו לאכול הוא מתעצל לתת לתוך פיו (שם דבר' ח). כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביה"מ היה זריז ולא נתעצל (שם שה"ש, סיכ). ע"י שנתעצלו ישראל לעשות גמול חסד ליהושע (שם רות א). על ידי שנתעצלו ישראל מלחנות בהר סיני ימך המקרה (שם). — ובספהמ"א: [אמ' לו אגריפס לעבדו משום שנ]תעצלת בתבשיל אמ' לו לא נתעצלתי בתבשיל (גנזי שכטר א, 2). והיו עומדין בדבריהן עד שנתעצל אחד מהן ולא פרנס שדה חברו וכו' (שם 124). ואני התעצלתי לכתוב אותם כלם כי אם כתבתי מעט מאגרותיהם (יוסיפון רעג). והוא מתעצל לעיין בחכמתו וסברתו ברפואת הרופא לדעת אם הוא מתעסק בענינו על דרך נכונה אם לא (ר"י אי"ת, חו"ה, היחוד ג). והשנית שיהיה יודע בו עם אהבתו שאיננו מתעלם ממנו ולא מתעצל בחפצו אבל הוא יודע בו שהוא משתדל ומסכים לעשותו (שם הכניעה ג). אין ראוי לאדם להתעצל מלחקור כל זה בשכלו (הות, רוח חן ו). ועל כן צריך שישתדל בזמן שהוא יכול להרויח ושלא יתעצל בזה אם יסייעהו המזל (רש"ט פלקירה, אגרת הוכוח 17). על כן יש לך לראות דרכיה (של הנמלה) ולהתחכם ואל תתעצל (ר"י בן כספי, פי' משלי ו ח).

— פִּעֵל, *עִצֵּל, — עשה שיהיה עָצֵל: שאם היה קר ויבש לרוב היה מעצל את הלב ומקרר את הרוח והדעת מלהבין ומלחשב (ר"ש דונולו, חכמוני ד). האגסים קרים וכבדים מקררים את הגוף משפיעים להשביע ולהטרית על הגוף ומעצלים את האדם מכבים חום הקרביים (אסף 30.). וכאשר יתיאש היצר מספק אותנו בכל מה שקדם זכרו ישתדל לעצל אותנו במעשי העבודה (ר"י אי"ת, חו"ה, יחוד המעשה ה). ואל ישיאך מה שאתה רואה מהשתדלותם ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים (הנ"ל, הכוזרי ג לז). הנה השומן המופלג מעצל הגו מהתנועה וההתעוררות וההתעסקות (קאנון ד ד ד ה).

***עָצָל**[1], ש"ז, ר"ר עֲצָלִים, שְׁרִיר, גיד שתחת עור הגוף שמשמש לתנועה,: Muskel; muscle: כאשר יתנועע האדם ממקום למקום ויחשוב חושב שהמתנועע הוא המניע ואיננו כן אבל המתנועע אשר לא יניע דבר הוא העצמות ויניעו הם המיתרים ומניע המיתרים העצלים ומניע העצלים הגידים המשתרגים בהם וכו' (ראב"ד, אמו"ר 19). והנתיב הב' נמשך מהנקב שהוא בין החוליא הא' והב' ויעלה עד שיתרבק בעור הראש ויתן לו חוש המשוש ויגיע גם כן לעצלים אשר בעינים ולפנים והוא ממשיך להם התנועה (ראב"ד, פי' ספר יצירה א א). העצל הוא כלי לתנועה לבד ואינו הוא כלי להרגש לפי שכל תנועה רצונית לא תהי אלא בעצל (פרקי משה להרמב"ם א). במספר האברים והעצלים והעורקים והמיתרים (רלב"ג, מלחמות ה' א ז). בענין אבריו ועורקיו וגידיו ועצמיו ועצליו (שם יב). אבל יצטרך עם זה אל רצון מתחדש ישולח מכח חשוקיו כדי שיתנועע ממנו הכח המניע לעצלים ולעצבים (ר"מ הכרבוני, מו"נ א כב). וכאשר יחדש הקוין בעצל העפעף יסגר ואם בעצל העין יתעוות העין (הות, ארח חיים ג י, כ"י ביהמ"ד שכטר). אבל סוג הבשר שהיה קורא אותו גאלינוס עצל והוא הגידים המעורבים מעצבים ובשר היא אבר שהיא אצלו כלי לתנועה

[1]) מן הערב' עַצַלָה, מ"ר עצ'ל a).

a) عضلة عضل

המקומית (כתן פלקירה, לבי הגוף, כ"י בריטי' מוזי'). ושאר הזוג הזה יביא העצל אחורי הצואר והעצל הרחב יביא להם התנועה וכו' וכבר יתערבו בו כמו כן עצלי הצדעים ועצלי האזנים וכו' והחלק הגדול ממנו יכפול לאחור וישקע בעומק העצל עד שיגיע אל הסנאסן (קאנון א א ג ג). כי העצב כשהוא קרוב אל האבר המתנועע יתמלא בשר ויקרא עצל ויתפשט העצב אחר העצל ואז יקרא מיתר (רשב"ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כז:). כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים וכו' (יעב"ץ, סו"ח א, לד.).

עַצְלָה, ש"נ, — סגולת מי שהוא עָצֵל, Faulheit; paresse; indolence, laziness: עַצְלָה תפיל תרדמה (משלי יט טו).—ובסהמ"א: וכן שתי המדות העצלה והחריצות ומקום השמוש בעצלה בתאוות הבהמיות אשר הנאותיהם חולפות מן האדם וכו' (כ"י א"ת, חו"ה, עבודי האלהים י). הזהר מן העצלה והרפיון ואל תסמוך על זולתך כי הטוב והרע ביכולתך (סס, יחוד המעשה ס). ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי הקבלה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור כי אתם ידעתם חקרי והשתדלותי על הדרישה מימי עלומי (הוא, הקדמה כב). והכל משל לעצלה מבקשת החכמה (כ"ס א"ת, מו"נ א לד). התמדת הבריאות תהיה להשמר מהמלוי מהמאכל ובעזיבת עצלת התנועה (כס"ע פלקירה, אגרת הסכום, JQR. NS. I. 474). שמצאנו שכהה בעצל על העצלה בחרישה בזמן החורף ועל העצלה באגירת הלחם בקציר ובקיץ (ר"י בכי אכנולי, מלמד התלמידי, קסז.). — ואמר הפיטן: והשכים (אברהם) כבקר ולא נתעצל בעצלה וחבש החמור בעצמו בגילה (אסר מי יעשה כמעשיך, יולי ב ר"ה). – ואמר המליץ: אמרתי כמה טובות נעדרות מהאדם בעבור העצלה והאיחור (כ"י זכריה, סעסועי' ס, דוקסון 83). אמר הששי רוע העולם הזה והבא בשני דברים העניות ועצלה וטוב בעושר ובזריזות (כ"י חריזי, מוסרי הפילוסופי' א יד).—ומשל: טובה עצלת השתיקה מעצלת הדיבור (המאירי, בית הבחירה לאבות א יח).

עַצְלוּת, ש"נ, — כמו עַצְלָה: צופיה הילכות ביתה ולחם עַצְלוּת לא תאכל (משלי לא כז).—ובתלמוי': שזה נושא עצלותו של זה וזה נושא עצלותו של זה (רבי יוחנן, ירוש' כלא' ח ז). אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק וכו' (ברכ' לא.). מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון (פסחי סו.).—ובסהמ"א: ואינם מעלים על מחשבתם להבין אמתת ענין מה שיעבירו על לשונם מפני הסכלות והעצלות (כ"י א"ת, חו"ה, היחוד ב). ואיך אמאס מי שאהבו האלהים ואגנה מי ששבחו הבורא ולא די לי עצלותי לקיים עבודתו כמוהו עד שאשטום מי שיעבדהו (סס, יחוד המעשה ס). השער הרביעי במדת המורך והעצלות (הוא, תקי' מדה"נ לרשב"ג, כו). ואנחנו כמעט נטיו רגלינו מן האמת המסור לנו מפי השם וזה מפני עצלותנו בקראנו התורה קריאה חלושה בקריאת הנערים (ר"י בכי אכנולי, מלמד התלמידי, הקדמי, ה.).—ואמר המליץ: לדמיון איש יתאר רום שחקים במו שפלות וסבובם בעצלות (עמנו', מחבי' ס).

*__עֲצָלִי__, עצליו, ש"ז,–של העָצָל: וצואר הרחם עצליו הבשר וכאלו הוא שחוסיו (קאנון ג כא א א).

*__עַצְלָן__, ש"ז, מ"ר עַצְלָנִים, עצלנין, נקי' עַצְלָנִית עַצְלָנִיּוֹת,—כמו עָצֵל, מתעצל: מומיהם של בת שלושית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי' שעמה מועטין והיא היתה נקראת בת עצלנין (ר' יהודה, תוספתי פסחי' ג יא). היא (בת שלישית) נקראת בת עצלנית (סס גמרי סס.). משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל דכתיב וכו' (סוכי כז:). ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות עצלניות קנאניות (מד"ר ברא' מה). בני ישנה אלו העצלנים (כלה רבתי' א). — ובסהמ"א: והפועלים ששכר הם עצלנים ובעל הבית דוחק פי' דוחק את השעה (רכה"ו, יין לבנון, פי' אבות ב יט).

*__עַצְלָנוּת__, ש"נ,—מדת העצלן: והאופן הביאנו אותם במחלקת הוא שנספר שהחולקים עלינו הם יושבי קרנות בעלי עצלנות והתרשלות (כ"י מסיר ליאון, נופי לופי' א ו).

עֲצַלְתַּיִם[1], — כמו עַצְלָה: בַּעֲצַלְתַּיִם ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית (קהלי י יח).—ואמר המליץ: חכמת אדם מרב הקרח ואולת אדם מעצלתיו (קטע כ"י גניי, JQR. 1904. 439).

---

1) [לדעת ריב"ג (הרקמה ל, 196), הוא קבוץ מן עַצְלָה, אבל היה צ"ל: עַצְלָתִים. והחדשים מניחים מ"י: עַצְלָה (Kön, II, 172), או עֲצֶלֶת (Olsh. 303), כעין נק' מן עָצֵל.]

א. **עֶצֶם**[1], ממנו עָצוּם, *עִצּוּם, *עִצּוּמִי, *עֲצִימָה, עֹצֶם, א.עָצַם, עָצֵם, ב.עָצַם, ד.עָצַם, עָצְמָה, עָצְמָה, *עַצְמוּת, *עַצְמוּתִי, *עַצְמוּתִיּוּת, *עַצְמִי, *עַצְמִיּוּת, תַּעֲצוּמָה, מִתְעַצְמָה.

עֹצֶם, עוצם, ש"ז, — א) סגולת מה שהוא חזק ורב הכח והיכלת, Macht; pouvoir; might: ואמרת בלבבך כחי וְעֹצֶם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל (דבר' ח יז-יח). תהפך לאכזר לי בְּעֹצֶם ידך תשטמני (איוב ל כא). — ובסהמ"א: מפני שלבם תלוי בעוצם מה שהם מקוים ממלאת תאותם והשלמת משאלותם (ר"י א"ת, חו"ה הבחינה, פתיח', 84). ובכמה יתערב דבר האסור ויאבד בעוצם מיעוטו כשיעור שנתנו בו חכמים יש דבר ששיעורו בששים וכו' (רמב"ם, מאכלות אסורות טו ה). ומפני כן וגם מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו והורה לבני דורו וציוה אותם לסדר שנות העולם ולעשותם משס"ה יום ורביע יום שלם בלי מגרעת (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג, לט:). — ואמר הפיטן: [עדו]ף שמחות להרסים עוצם ההרים עסים (Kahle, Masor. d. West., ז). — ואמר המשורר: עצם כבודו הכיל כל וכן נקרא מקום לכל כי לא מקום יכילהו (ר"י הלוי, משגיב בכחו). ואז נתכנו אישים וצורות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנועותיו (ראב"ע, בסס אל אשר אמר). בפרוד אח וסור רע ונוד נום ורוב חולי ועוצם המצרות (ד"פ יהודי מצרים וא"י ב, מן 15). — ב) כמו עֶצֶם א): לא נכחד עָצְמִי[2] ממך אשר עשיתי בסתר (תהל' קלט יה).

א. **עָצַם**, פ"ע, עָצְמַתָּ, עָצְמוּ, עָצְמוּ, עָצְמוֹ, יַעַצְמוּ, עָצוּם. —עָצַם האדם, היה רב וחזק בכמות או באיכות, במספר, בכח, בעשר וכדומ', עָצַם מפלוני, היה יותר גדול בעשר וכדומ' מפלוני: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עָצַמְתָּ ממנו מאד (בראש' כו יו). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וַיַּעַצְמוּ במאד מאד ותמלא הארץ אתם (שמות א ז). וירב העם וַיַּעַצְמוּ מאד (שם כ). ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עָצְמוּ מאד (ישעי' לא א). עָצְמוּ לי אלמנותו מחול ימים (ירמ' יה ח). ואיבי חיים עָצֵמוּ ורבו שנאי שקר (תהל' לח כ). רבו משערות ראשי שנאי חנם עָצְמוּ מצמיתי איבי שקר (שם סט ה). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וּכְעָצְמוֹ נשברה הקרן הגדלה (דני' ח ח). וְעָצַם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית (שם כד). ועלה וְעָצַם במעט גוי (שם יא כג). — ודברים מפשטים: כי רבו פשעיהם עָצְמוּ משבותיהם (ירמ' ה ו). על רב עונך עָצְמוּ חטאתיך עשיתי אלה לך (שם ל יד). נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עָצְמוּ מספר (תהל' מ ו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עָצְמוּ משערות ראשי ולבי עזבני (שם יג). ולי מה יקרו רעיך אל מה עָצְמוּ ראשיהם אספרם מחול ירבון (שם קלט יז-יח). — ובמדר': אמר לו (אבימלך ליצחק) כל אותן עצמות שעצמת לא ממנו היו לך (מד"ר בראש' סד). — ובסהמ"א: ומי שיש לו עליך טובה וחסד את חייבת לגומלו עליה כל שכן מי שגדלו ועצמו טובותיו מגמולך עליהם (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). על כן אל יבהילך דברו (של היצר) ואם עצמו חייליו (שם, יחוד המעשה ה). — ואמר המשורר: הרחקת כליל חכמה ותברתך מאד נעמה וכן מחלת פרידתך עלי כל מחלה עצמה (ראב"ע, הרחקת כליל). וגופו בעת עצם וחזק יתרותיו ויקרם עליהם עור ובשר בשלמותיו (הוא, בסס אל אשר אמר).

—הפע', וַיַּעַצְמֵהוּ, —הֶעֱצִים את פלוני, עשהו עצום, רב וגדול: ויפר את עמו מאד וַיַּעֲצִמֵהוּ מצריו (תהל' קה כד). —ואמר הפיטן: בלב טהור וגוף נקי שם המפורש ארומם וסוד שבעים ושתים על כל שם אעצימם (אמונתך יודיעו, תקון ליל שבת בין ר"ה ליו"כ, סרע"ג ג). בני מעלה מוראו יעריצון ויעצימון אדם נצח תהלתו יקדישון וירוממון (שבעועים, יוצ' א שבועי'). ען תוציא אדמה חיה ובהמה ושקץ ורמש ושרץ להעצימה (ר' בנימין, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת בראש', מחז' איטל' א, סד). צנות מרפים וסוברים יועצים קשרי אצבעותי נטפו מור להעצים (גנזי שכטר ג, דודסון 77).

—הפע', *הֻעֲצַם, שהעצימו אותו, שנעשה חזק: פשע אם העצם ונגזר עצירת מים (ר"א הקליר, תכנס, תפלי גשם).

---

1) [כך בכנעני': עצם, עֶצֶם; בפוני' החדשה מ"ר: עצמם. גם בכנעני' בהשאלה: עצמת, גבורות (לידזבי 345). באשור': אִצְמַאת, אִצְמִיתִי, עֶצֶם. בכוש': עַצֶם, עָצֶם; בארמ': עִטְמָא, עִטְמָה, חלצים; ובהשמטת ע', טמיא, עצמות. בערב' עַט'םa), היה גדול, עצום; עַט'םa), עֶצֶם.]

2) [כך ריב"ג בשרשיו, וכן החדשים. והוא כעין שם קבוץ, עצמות הגוף; וכן רד"ק בשרשיו: גופי. וראב"ע פריש כמו משם' א).]

---

a) عظم

—הִתְפ', *הִתְעַצֵּם, נתעצם, — א) נתעצם בדין, התוכח וטען טענות, הגיש עצמותיו[1]), prozessieren; plaider; to dispute, go to law: שנים שנתעצמו בדין אחד אומר נדון כאן ואחד אומר נלך למקום הועד כופין אותו ודן בעירו (ר' ספרא בשם ר' יוחנן, סנה' לא:). — ובפהמ"א: נתעצמו ראובן ושמעון לדין וברור לכת אל אהל מועד מקום משפט לאכסניא של תורה (ר"ח, ספר הישר לו). שנים שנתעצמו בדין ונתרצו שניהם וכו' (רשב"א, שו"ת א תתקפד). המכה רעהו בסתר וחבל בו ורוצים אח"כ להתעצם עמו בדין ולשלם לו כל מה שיחייבוהו דייני ישראל וכו' (ר"ש בר"י הספרדי, ספר התרומות סב). ורפו ידיו וישב להתרעם על ראשי הקהל באומרו שיקשה לו להתעצם בריב עם זה (רמ"א, שו"ת כא, סב::). ועתה נתעצמו בדין וכל אחד תובע לחבירו (פתחי תשובה על שו"ע חו"מ, פקדון רלא). ונתעצמו הרבה בדבר עד שמצאו סמך ר' יצחק בספריו של ר' אליעזר הגדול (ר' משולם, תשו' גאוני הגא' קא). ואמר נתעצמו בו מנחם ודונש (מיוחס לרש"י, דה"י ב יב). שבאותו הפך כבר היה בו שמן כדי להדליק ממנו לילה האחד ולא היה לנס אפס ז' ימים בלבד עד שנתעצמו בת הקודמין בקושי זה ואמרו כי אף שלא נעשה בו נס לילה האחד אנו מדליקין בה מפני שהיא זכר טהרת המקדש וחזרתה על מכונה (מה"י ב א, כ:). אם היו מתעצמין עליהם לבלתי נתון להם הממון היו הורגין מכל מקום (הלבוש, שותפין בקרקע קסג ג). — ב) *עשה עִצּוּם, הבטיח תשלום אם לא ימלא דבר, המרה את רעהו: שנים שנתעצמו זה בזה ואמר אחד מהן לחבירו אם לא באתי מיכן ועד יום פלוני יהא לך בידי כך וכך הגיע זמן יתקיים תנאו (ר' יוסי, תוספת' ב"מ א עז). — ג) *התחזק והתאמץ: דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו (רש"י, בראש' לב כה). וירדתי על ההרים לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעצ' בבכי עד שגופו משתבר (הוא, ישעי' יא לז). והתבאר כי אותה ההכרחית היא מפני זו הידיעה ואשר היינו חושבים אותה תוספת ומותר אינה כן אבל היא הכרחית בשיתעצם בה האדם (רש"ט פלקירא, ראש' חכמ', 91). אמר המגיד ובצאתי מאת הרופא אחריו מהרתי ואני מתעצם[2]) מאחוריו (ר"י חריזי, תחכמוני' מח). ראה זה רעה חולה לא זורה ולא חובשה בהתעצם תשוקת משכיל לתכליות בלא הועיל (ר"י הבדרשי, בחינ' עול' א ה). האתעצם כי נסכתי מלכי ישפר עלי וכו' או כי אעריץ עצתי הנבלה וכו' (שם ז). לכן התעצם מיכה להרבות בנבואתו (ר"י אברבנאל, פי' מ"א כב). וכבר התעצמו חכמי הנוצרים להשיב על הטענה הזאת (הוא, משמיע ישועה ב, יז:). ובדברי התעצמתי ואתהפכה לאיש אחר (ר"א אבולעפיה, ספר האות, עטרת לבי לגרן). כי את אשר ראינו כל זרע מלכות יהודה נכרת כאשר בא נבוכדנצר עליהם כי ירא שמא יתעצם העם עם זרע המלוכה (ר"ש בן ויגא, שבט יהודה, 13). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (שם 125). והמתעצם באדם ע"צ הטבע הוא היותר מזויין בגבורה ע"י טיב הרכבתו ומזג חלקיו וגסות' ומקשיותם (רש"פ, יריעות שלמה א, ג:). — ד) *נעשה חזק וקשה, התעבה: ומצרפים עליהם סוכר במשקל המים ומבשלים אותם עד שיתעצמו (מפתח הרפואה).

עֶצֶם, עָצֶם, ס"כ, כנ' עַצְמִי, עַצְמְךָ, עַצְמְכֶם, עַצְמוֹ, עַצְמָם, מ"ר עֲצָמִים, כנ' עֲצָמַי, עֲצָמֵינוּ, עֲצָמָיו, עֲצָמֶיהָ, מ"ר עֲצָמוֹת, סמ' עַצְמוֹת, כנ' עַצְמוֹתַ־, ־מֹתַי, עַצְמוֹתֵינוּ, עַצְמוֹתֶיךָ, ־מֹתֶיךָ, עַצְמוֹתֵיכֶם, עַצְמוֹתָיו, ־מֹתָיו, עַצְמוֹתָם, ־מֹתָם, עַצְמוֹתֵיהֶם, ־מֹתֵיהֶם, — א) עֶצֶם בגוף בע"ח, אדם ובהמה, החלק הקשה הלבן שבאברי גופות בע"ח שהבשר כרוך עליו, Knochen; os; bone: זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי (בראש' ב כג). יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם (שם). כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעי' לח יג). ונחך יי' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמתיך יחליץ (שם נח יא). וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם סו יד). והיה בלבי כאש בערת עצר בעצמתי (ירמ' כ ט). נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (שם כג ט). גזלי עורם (של העניים) מעליהם ושארם מעל עצמותם ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו (מיכ' ג ב-ג). יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק' ג יו). רפאני יי' כי נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד (תהל' ו ג-ד). כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (שם כב יה). אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי (שם יח). כשל בעוני כחי ועצמי עששו (שם לא יא). כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום (שם

---

[1]) [מן עצמה, ועי' עצום ג)]; ורש"י פרש בסנה': נעשו קשין זה לזה.] —[2]) [אולי פרושו אחרת ואינו שיך לכאן.]

לג ג). שמר כל עַצְמֹתָיו אחת מהנה לא נשברה (שם לד כא). אין מתם בבשרי מפני זעמך אין שלום בַּעֲצָמַי מפני חטאתי (שם לח ד). ברצח בְּעַצְמוֹתַי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם מב יא). תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עֲצָמוֹת דכית (שם נא י). כי אלהים פזר עַצְמוֹת חנך (שם נג ו). כי כלו בעשן ימי וְעַצְמוֹתַי כמוקד נחרו (שם קב ד). מקול אנחתי דבקה עַצְמִי לבשרי (שם ו). ותבא כמים בקרבו וכשמן בְּעַצְמוֹתָיו (שם קט יח). נפזרו עֲצָמֵינוּ לפי שאול (שם קמא ז). רפאות תהי לשרך ושקוי לְעַצְמוֹתֶיךָ (משלי ג ח). אשת חיל עטרת בעלה וכרקב בְּעַצְמוֹתָיו מבישה (שם יב ד). צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לָעֶצֶם (שם טז כד). אולם שלח נא ידך וגע אל עַצְמוֹ ואל בשרו (איוב ב ה). פחד קראני ורעדה ורב עַצְמוֹתַי הפחיד (שם ד יד). ותבחר מחנק נפשי מות מֵעַצְמוֹתָי (שם ז טו). עור ובשר תלבישני וּבַעֲצָמוֹת וגידים תשככני (שם י יא). בעורי ובבשרי דבקה עַצְמִי (שם יט כ). עַצְמוֹתָיו מלאו עלומו (שם כ יא). עטיניו מלאו חלב ומח עַצְמוֹתָיו ישקה (שם כא כד). לילה עֲצָמַי נקר מעלי וערקי לא ישכבון (שם ל יז). עורי שחר מעלי וְעַצְמִי חרה מני חרב (שם ל). והוכח במכאוב על משכבו וריב עֲצָמָיו אתן (שם לג יט). יכל בשרו מראי ושפו עַצְמֹתָיו לא ראו (שם כא). ממרום שלח אש בְּעַצְמֹתַי וירדנה (איכה א יג). בלה בשרי ועורי שבר עַצְמוֹתָי (שם ג ד). זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עֶצֶם מפנינים ספיר גזרתם (שם ד ז). צפד עורם על עַצְמָם יבש היה כעץ (שם ח). כאשר אינך יודע מה דרך הרוח כַּעֲצָמִים בבטן המלאה (קהלת יא ה).—ובפרט הָעֲצָמוֹת של גוף מת: פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עַצְמֹתַי מזה (בראשי׳ נ כה). ויקח משה את עַצְמוֹת יוסף עמו (שמות יג יט). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בְעֶצֶם אדם (במדב׳ יט טז). ויקחו את עַצְמֹתֵיהֶם (של שאול ויהונתן) ויקברו תחת האשל ביבשה (ש״א לא יג). וְעַצְמוֹת אדם ישרפו עליך (מ״א יג ב). וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עַצְמֹתָיו הניחו את עַצְמֹתָי (שם לא). ויגע האיש בְּעַצְמוֹת אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ״ב יג כא). וימלא את מקומם עַצְמוֹת אדם (שם כג יד). ויקח את הָעֲצָמוֹת מן הקברים וישרף על המזבח (שם טז). הניחו לו איש אל ינע עַצְמֹתָיו (של הנביא) (שם יח). בעת ההיא נאם יי׳ ויוציאו את עַצְמוֹת מלכי יהודה

ואת עַצְמוֹת שריו וכו׳ מקבריהם (ירמי׳ ח א). וזריתי את עַצְמוֹתֵיכֶם סביבות מזבחותיכם (יחזק׳ ו ה). ותהי עונותם על עַצְמֹתָם כי חתית גבורים בארץ חיים (שם לב כז). ויניחני בתוך הבקעה והיא מלאה עֲצָמוֹת וכו׳ והנה יבשות מאד ויאמר אלי בן אדם התחיינה הָעֲצָמוֹת האלה וכו׳ הָעֲצָמוֹת היבשות שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ לָעֲצָמוֹת האלה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם וכו׳ ותקרבו עֲצָמוֹת עֶצֶם אל עַצְמוֹ (שם לז א-ז). הָעֲצָמוֹת האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עַצְמוֹתֵינוּ ואבדה תקותנו נגזרנו לנו (שם יא). ועברו העברים בארץ וראו עֶצֶם אדם ובנה אצלו ציון (שם לט טו). על שרפו עַצְמוֹת מלך אדום לשיד (עמו׳ ב א).—ושל בהמה: עֲצָמָיו אפיקי נחשה גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח).—וְעַצְמוֹת בשר בהמה שמבשלים לאכילה: בבית אחד יאכל וכו׳ וְעֶצֶם לא תשברו בו (שמות יב מו). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב ירך וכתף מבחר עֲצָמִים מלא וכו׳ וגם דור הָעֲצָמִים תחתיה רתח רתחיה גם בשלו עֲצָמֶיהָ בתוכה (יחזק׳ כד ד-ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה וְהָעֲצָמוֹת יחרו (שם י).—הוא עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ של פלוני, הוא קרובו מבני משפחתו Verwandter; parent; kinsman: ויאמר לו לבן (ליעקב) אך עַצְמִי ובשרי אתה (בראשי׳ כט יד). מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עַצְמְכֶם ובשרכם אני (שפטי׳ ט ב). ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עַצְמְךָ ובשרך אנחנו (ש״ב ה א). ולעמשא תאמרו הלוא עַצְמִי ובשרי אתה (שם יט יד).—ובתלמו׳: עצם כדי לעשות תרווד ר׳ יהודה אומר כדי לעשות ממנו חף (שבת ח ו). השובר את ה ע צ ם בפסח הטהור הרי זה לוקה ארבעים (פסחי׳ ז יא). אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע ל ע צ ם וכו׳ ובמוקדשין קוצץ בקופיץ שאין בו משום שבירת ה ע צ ם (שם יב). עמד ע צ ם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין (תוספת׳ שבת ז (ח) כא). מי שיש לו ע צ ם בגרונו מביא מאותו המין ומניח על קדקדו (שבת סז.). מעלין ע צ ם של ראש בשבת (ירוש׳ ע״ז ב ב). כל בריה שאין בו עצם אינו מתקיים י״ב חדש (רב הונא, חולי׳ נח.).—ובספרו״א: ע צ ם קטן שעל כף הירך שאדם בולעו ונחנק (רש״י, גיטי׳ סט:). על הארכובה מונח עליו ע צ ם אלילי ונקרא גלגל ואחרים קורים אותו ריתיים (רס״ע בן יצחק מטורטושא, ספי

אלמנכורי לאלרא׳זי, שער העלמות, כ״י).—ואמר המשורר: הרפתה ממך עצם ומכתש מסקים להי וגם לחך בלילה כי כבר גם מבכי לחי (ר״ש הנגיד, אהה שבתי). ועצמי כרקב תבלה ועיני שלחה יבלי בכי (ראב״ע, תוחלתי נכזבה).—ומ״ר: גם אני אצריח וארחיב קרחתי עצמי יבכיון אלה על אלה ונתחי יהמיון (ר׳ מנחם בן סרוק, אגרי אל מקדאי אבן שפרוט). ורעיוני רכים ולא אבין גלמי ועת נום ובהשכים בך עצם עצמי (ראב״ע, אלהי הרוחות). —*ועֲצָמוֹת: העצמות והגידין והנותר (של קרבן הפסח) ישרפו בששה עשר (פסחי׳ ז י). המדליק בפת ושמן של תרומה ישרפו עצמותיו (ר׳ שמואל בר׳ נחמן בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ תרומ׳ ה א).—ושל מת: השומע על מתו והמלקט לו עצמות טובל ואוכל בקדשים (פסחי׳ ח ח). אמר ר׳ יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד והרי הם אומרים עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו (הצדוקים) לו לפי חבתן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרוודות (ידים ד ו).—ובספה״א: והנה הלילה חזק חליי עד ששבר חולי כל עצמותי כמו האריה ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו (רד״ק, ישעי׳ לח יג).—ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בכליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר״י הלוי, יודעי יגוני). אדם באהבת עולם רצונו דומה לכלב מוצץ גרמות דם משפתיו מוצץ ודומה כי הוא מוצץ דם העצמות (רי״ק, שקל הקדש 96, גולנץ).—ודבור של ברכה למת, *תהיינה עֲצְמוֹתָיו פורחות, ואמר בן סירא: וגם שנים עשר הנביאים תהי עצמתם פר[חות תח]תם (ב״ס גני׳ מט י). —ודבור של קללה למת, *ישתחקו עַצְמוֹתָיו של פלוני: התחיל מחרק עליהם שיניו ואומר וכו׳ ישתחקו עצמותיו (של פרעה) (רשב״י, מד״ר שמו׳ ה).—ובספה״א: ישתחקו עצמות חוי הכלבי שאמר וכו׳ (ראב״ע, שמות יד כז).—*וישחקו עַצְמוֹתָם: כי לא הועיל האיש הזה מהכופרים הראשונים ישחקו עצמותם (ר׳ שם טוב, ספר האמונות ט ב).—*שחיק, שְׁחוּק עֲצָמוֹת: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר׳ יהוש׳ בן חנניא (מד״ר ברא׳ כח). —ובספה״א: וכשהקורא אומר נבוכדנצר הם אומרים שחוק עצמות (מחז׳ איטלי׳ א, פז:).—ואמר הפיטן: ועצמותם בגהינם שחוקים ורב אנשי זמנינו חלוקים (לעתיקים אשר כראי מזקים, או״כ ג, 85). ועי׳ שָׁחַק, שחיק, שָׁחוּק.—וכן *תפח עַצְמוֹ של פלוני: תיפח עצמן של מחשבי קיצין (ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יונתן, סנה׳ צז:).—ובספה״א: תפח עצמותן של בעלי לשון הרע (ר״י קארו, תולדות יצחק, לט:). ועי׳ נָפַח.—ב) עֶצֶם דָּבָר פלוני, הדבר ההוא ממש, selbst; même; self, selfsame בְּעֶצֶם הַיּוֹם, לא לפניו ולא לאחריו, כי אם באמת בזה היום: בְּעֶצֶם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת וכו׳ אל התבה (ברא׳ ז יג). ושמרתם את המצות כי בְּעֶצֶם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עֶצֶם היום הזה (ויקר׳ כג יד). וידבר יי׳ אל משה בְּעֶצֶם היום הזה לאמר (דבר׳ לב מח). ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בְּעֶצֶם היום הזה (יהוש׳ ה יא). וישמו אבנים גדלות על פי המערה עד עֶצֶם היום הזה (שם י כז). המה ואבותם פשעו בי עד עֶצֶם היום הזה (יחזק׳ ב ג). בן אדם כתוב לך את שם היום את עֶצֶם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלם בְּעֶצֶם היום הזה (שם כד ב).—עֶצֶם השמים, לא העננים וכיוצא בזה, אלא השמים ממש: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וּכְעֶצֶם השמים לטהר (שמות כד י)—ואמר בן סירא: תואר מרום רקיע טהר ועצם שמים מרביט הדרו (ב״ס גני׳ מג א). — ואמר הפיטן: קדוש מקורא ומשרתיו קדושים טהורי עצם כעצם תרשישים פליאי צורה ולא כתבנית אישים לבלתי שלוט בם יסוד חמשה רגשים (אבוממך, יוצ׳ פסח, הגדה מצוירה, כ״י בריטי׳ מוז׳).—ואמר המשורר: כוכבי זהר עצם טהר ושמש וסהר חזרים על גלגל (ר״י הלוי, יפעת מלכי).— בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ, כשהוא עודנו תָּם כלו, בלי שום חסרון: זה ימות בְּעֶצֶם תמו כלו שלאנן ושלו (איוב כא יג). —ומצוי מאד בתו״מ עם כנ׳: הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות מרפסת עצמה יש לה ארבע אמות (תוספת׳ ב״מ יא יב). שלש שני׳ יהיה לכם ערלים לא יאכל מכל מקום מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצמו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואין רוצה בעצמו (ירוש׳ ערל׳ א א).—והדבור כל עַצְמוֹ של פלוני או של דבר: הלך אצל בני עשו ואמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה א״ל לא תרצח אמרו לפניו רבש״ע כל עצמו של אותו אביהם רוצח הוא (ספרי דבר׳ שמג). כל עצמן (של מים מגלים) אסור להשהותן מפני הסכנה (רשב״ג, שבת קכח:).—ובספה״א: לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו (רש״י, במד׳ יג כג). מיצא חמין של

שצריך לשורפו יכול לטלטלו בידים ולבערו וכו' שהרי כל עצמו הוא מתעסק ומחזר לשרפו (הלבוש, חו״מ סמו ג).–*ועם מלת השלילה: תור שבין יהודי לארמאי וכו' פלימו אמר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה (פסחי ח:). כל עצמן של ב״ש לא היו מודים בעירוב עד שיוציא מטתו וכל כלי תשמישו לשם (עירובי כ:). —ועם אלא: כל עצמו אינו כותב אלא יתן יי' אותך לאלה ולשבועה (ר' יהודה, סוטי ב ג). בא הכתוב ולימד על פסח שני שדוחה את השבת וכו' אמרת כל עצמו אינו בא אלא מפני הטומאה (ספרי, בהעלו' ע). כל עצמו של שני כתרים אין באים אלא מכחה של תורה (שם קיא). כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל (שם, דברי א). כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא מפני תלמוד (ר' חייא בר ווה, ירוש' ברכו' ג ד). כל עצמו של דוד לא מלך אלא ארבעים (שם סוטי א ח). וגונב מבית האיש ולא מבית האשה כל עצמו אין כתוב רעהו אלא בשואל (שם ב״ק ז א). למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו וכו' א״ל שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא ע״י שלא הייתי שומע לו (ר' חייא, מד״ר שה״ש, כרמי שלי). אני כל עצמי לא נתגרשתי אלא שלא מזגתי את הכוס (פדא״ר כח (ל), רמא״ש).––וסומך לשם במשמ' בנוי חוזר לנושא של המאמר, eigen ‏: sien; propre; own אמר לשנים גזלתי לאחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה שהודה מפי עצמו (ב״מ ג ג). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבו' ב ג). לא היו ישנים בבגדי קדש אלא פושטין ומקפלין אותן ומניחין אותן תחת ראשיהן ומתכסין בכסות עצמן (תמי' א א). חסידים הראשונים היו מוציאין אותן לתוך שדות עצמן ומעמיקין להן שלשה טפחים (תוספת' ב״ק ב ו). לשעבר הייתם עומדים ברשות עצמיכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור (ספרי דברי עז). כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין בזכות עצמו (ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא, ברכו' י:). מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעביר על דעת חבירי (ר״ע, עירובי כא:). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (יבמי נט:). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו כיצד וכו' (ר״א בן יעקב, כתוב' יח.). וביוצא מתחת יד אחר אבל מיד עצמו לא (ר' שימי בר אשי, שם כ:). עשה בשביל כבוד עצמך (שם עז:). ובר לבב זה משה וכו' לבו ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (ר' יצחק, מד״ר דברי יא). — ואחרי מלת היחס: אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע (סנה' ט:). בשעה שעלו ישראל מן הגולה ולא מצאו עצים בלישכה ועמדו אילו ונתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לציבור (ירוש' שקל' ד א). — על פי עַצְמוֹ: האומר פתיתי את בתו של פלוני משלם בשת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס (כתוב' ג ט). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי עד אחד או על פי עצמו משלם תשלומי כפל (ב״ק ז ד). האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך והלכה ונישאת על פי עצמה והלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעלך והלכה ונישאת על פי עצמה וכו' (תוספת' יבמ' יא ה). הודה על פי עצמו משלם קרן וחומש ואשם (ב״ק סג:). — בפני עַצְמוֹ: ואל תהי רשע בפני עצמך (אבו' ב יג). הורה בפני עצמו ועשה בפני עצמו מתכפר לו בפני עצמו (הורי' ב ב).—ובמשמ' לבד, alleis; seul; alone: כל קורה וקורה בפני עצמו אילן הוא (ר' יהוש', תוספת' כלא' ד ז). הקורא את המגילה וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל ויקרא את אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף (שם מגיל' ב ב). יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה (מכי' בא ה). תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא (ר״מ, שבת כח:). ב' ביתי עדים המכחישות זו את זו וכו' זו באה בפני עצמה ומעידה וזו באה בפני עצמה ומעידה (רב הונא, ב״ב לא:). וחייב (הנזיר) על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן וכו' (נזיר ו ב).—וכן לְעַצְמוֹ, בְּעַצְמוֹ, באותה המשמ': שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ה). עושין כל צרכי מילה בשבת מוהלין ופורעין ומוצצין וכו' אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח וכו' ומודים ר' אליעזר ור' יהושע ששורפין זו לעצמה וזו לעצמה (פסחי א ז). לשניהם כותבין שנים לזה לעצמו ולזה לעצמו (רסב״ג, ב״ב

י ד). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו שנ' לא יחבל רחים ורכב מה ריחיים ורכב מיוחדין שהן שני כלים המשמשין לו מלאכה אחת וחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו אף החובל שני כלים המשמשין מלאכה אחת חייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו (תוספת׳ ב״מ י יח). בשלש' מקומות השטן מצוי לקטרג המהלך בדרך בעצמו ויחישן בבית אפל לעצמו והמפרש בים הגדול (ר׳ לוי, ירוש׳ שבת ב ג). לא נאמר כל תוסיף אלא כשהוא בעצמו וכו' (ר״ה כח:). — וכן בינו לבין עַצְמוֹ, ביחידות: הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצווה קלה לא ישמע לו (ירוש׳ שביעי׳ ד ב). — ואחרי פ״י במשמ' כנוי חוזר לנושא, selbst; se; self: נשבית חייב לפדותה ואם אמר הרי גטה וכתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי (כתוב׳ ד ט). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד (גיט׳ ד ה). אין העדים נעשים זוממין עד שיזמו את עצמן (מכו׳ א ד). אל תעש עצמך כעורכי הדיינין (ר׳ יהודה בן טבאי, אבו׳ א ח). והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (ר׳ יוסי, שם ב יב). כי קדוש אני יי' אלהיכם לומר אם מקדישים אתם עצמיכם מעלה אני עליכם כאלו קידשתם אותי (ספרא קדוש׳ פרשה א). קרא ומצא עצמו בלמען חזקה כוין וכו' נתפלל ומצא עצמו בשומע תפילה חזקה כוין (ירוש׳ ברכ׳ ב ד), מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (שם ט ג). בדקה עצמה בשחרית ושימשה בעד בחצות וראת במנחה אין טמא אלא עד שעת תשמיש (שם נדה א א). לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין יריכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (ר״ש בר נחמני בשם ר׳ יונתן, יבמ׳ קט:). לימים עמדה וקדשה את עצמה (כתוב׳ כב.). כל מקום שאתה מוצא שני מקראות אחד מקיים עצמו ומקיים חבירו ואחד מקיים עצמו ומבטל חבירו מניחין זה וכו' ותופשין זה שמקיים עצמו ומקיים חבירו (זבח׳ סג:). אמר לו הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו' כיון שיצא ושקל עצמו לא חסר כלום (מד״ר ברא׳ ד). ושלף (טיטוס) חרבו וקיצץ את ספר התורה נעשה נס התחיל דם מבצבץ ממנו התחיל משתבח לומר שעצמו הרג (שם במד׳ יח). לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו (ר׳ יוחנן, שם רות ו). וישראל על שעשו עצמן

נבזים ושפלים וכו' ומתנחמים ונגאלים באש (תנחומ׳ נו ב). — וכן בְּעַצְמְךָ: כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל (ברכ׳ א ג). — וחדבור הגע עַצְמְךָ: מתיבין לר' יודה הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד (ירוש׳ יבמ׳ ו ד). ועי' יגע, הפע'. — ועם ל היחס: חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו פטור למכור בשוק חייב (חלה א ו). נערה שנתארסה ונתגרשה וכו' רבי עקיבא אומר יש לה קנס וקנסה לעצמה (כתוב׳ ג ג). האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקדשת לשני (קידוש׳ ג א). אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך (אבו׳ ו ד). ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב (שם ו). כשקצרוה לעצמן אבל אם קצרוה לישראל חייבת (ירוש׳ פיאה ב ז). כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין יושבין ע״ג ספסלין ועל גבי קתדראות וכו' בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו וכו' (ברכ׳ מג.). לא תנשא ולא תתייבם וכו' ולעולם אמר ועירי לעצמה ג' חדשים לחברתה תשעה (יבמ׳ קיט:). אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום (ר׳ זירא בשם ר״נ, כתוב׳ לח.). והיא מרת נפש היא לעצמה כיון שנפקדה לא פקדה האלהים אלא לעצמה וכו' אני לעצמי שמחתי אבל אחר לא ישמח עמי (מד״ר שמות יט). — ובמשמ' שיך לְעַצְמוֹ, ברשות עַצְמוֹ: גופו של גט שחרור הרי את בת חורין הרי את לעצמך (גיט׳ ט ג). אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני (הלל, אבו׳ א יד). — ובסהמ״א: כותב לו על הנייר או על החרס הרי את בן חורין או הרי את של עצמך או אין לי עסק בך וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם, עבדים ה ג). — *על עַצְמוֹ: אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו (ירוש׳ ברכ׳ ג א). הבערה לימדה על עצמה (ר׳ לעזר, שם שבת ב ב). זובח לאלהי' יחרם יצאת וביח' ללמד על הכל השתחוה ללמד על עצמה שאינה מעשה (ר׳ חזקיה, שם ז ב). — בְּעַצְמוֹ: נשא אותו גר ק״ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום וכו' (בבלי שם לא.). ויישבם (בלעם) קדם ועמד בוריזות הוא בעצמו (מד״ר במד׳ כ). אמר לו הקב״ה (למשה) וכו' למחר אני פורע לך כשיעשה את המשכן תהא סבור בעצמך שאתה משמש בכהונה גדולה ואני אומר לך קרא לאהרן שישמש (תנחומ׳ שמיני ג). — מֵעַצְמוֹ, מאליו: אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הגבורה

(ספרי דברי ט). ומעשה נמי בבריא שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לגג ונפל ומת ארשב"ג אם מעצמו נפל הרי זה גט ואם הרוח דחתו אינו גט (חולי לט:). אביך צוה לפני מותו לאמר ומעולם לא צוה יעקב מכל הדברים האלו כלום אלא מעצמן אמרו דבר זה (תנחומי לו י).—ורגיל מאד בסהמ"א: לעולם ימנע אדם עצמו מפירות האילנות (רמב"ס, דעות ד יח). הגזלה שלא נשתנית אלא הרי היא כמו שהיתה וכו' הרי זו חוזרת לבעליה בעצמה (הוא, גזלה ב א). שזה הנמצא אין מציאותו אשר הוא עצמו מספקת לו שיהיה נמצא בלבד אבל שופעת מאתו מציאות רבות (ר"מ א"ח, מו"נ א נח). ומאחר שאין דבר מאלה הכחות באדם לבטלה אלא לצרך הכרחי והם חלק מעצמו על כן וכו' (רש"ט פלקירא, אגרי המגוס, JQR. NS. I. 484). אם שיהיה העסק נכבד או נבזה הוא עצמו ומהותו של אדם לא דבר אחר בו (ר"י אבן לטיף, רב פעלים, כד.). והנה קדמות העולם הרב עצמו אומר שלא בא עליו מופת ושרבו עליו מחלוקות קודם זמנו יותר משלשת אלפים שנה (ר"י אברבנאל, ומפעלות אלהים ט א). ואחשוב שרמז בזה לגאון רב סעדיה שזה עצמו היה דרכו (שם טו). לפי ירידת מדריגת אור חכמה שתחת הכתר עצמה תקרא חכמה לפי שירדה מדריגה אחת בבחינת עצמה (ר"ב בר"י אלמגן, עה"ו ז, מג::).—ואמר המשורר: לך אמה בעודה באדמה ויום תשוב לך כאשר נתתה לך עצמה ואתה הוא מקומה ואת עמה בכל קומה ושבתה (רשב"ג, לך נפשי תספר). עצמו יפתה כל אנוש בפרוש צבע שער ראשו כמספחת (רמב"ע, הפרסים ה נט). בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה יי' בעמו (ראב"ע, אזכירה סדר עבודה). — ג) "כל דבר ממשי, כל גוף. האבן הוא עֶצֶם קשה, הרוח הוא עֶצֶם אדי וכיוצא בזה, Wesen, Substanz; substance: העצם הראשון הנעלם מכל אישון (ר"מ גילני, לקו"ק, כספחי 48). ועצם השכל הנכבד והפשוט מכל עצמי כחות העולם (ראב"ע, ערוגי הבשם, ליון ב, 120). ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף (ראב"ע, שמות כה מ). ודע כי כל גשם הוא מורכב על דעת אנשי שיקול הדעת מעצמים רבים כי אין עצם נראה כי אם הגשם והנה האלף היא כגשם כי הוא העיקר ונקרא כן שהוא מורכב מאל"ף עצמים והטעם רבים (הוא, לחות, האותיות א). ועוד מצאנו שכל הדברים שהם דברי המדברים עשרה והט' מקרים והא' לבדו עצם סובל (הוא, ספי השם ג, קבולי קונטרס'). התבוננתי בעצם העולם מה הוא לחקור הבורא ואראה כי כלו שני דברים גרם ומקרה (הוא, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כהנא ב, 57). ובמה יבדלו שנים בלי זמן ומשכן וכן להיות שני עצמים לא יתכן (שם 61). ולא יתאמת זה עד שנניח תחלה שיש במציאות עצמית בלתי גשמיים יקראו מלאכים (ראב"ד, אמו"ר 3). עצמי השמים רבים יודעים זה בעלי חכמת התכונה (שם, 41). וחשבו שאלה העצמים הנכבדים אם היו מניעים אלה הגשמים השמימיים באופן יחייב ג"כ תנועה בעצמות המניעים יפול הסבוב (שם, 61). וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך וכו' (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ז). והאחד מהשלשה פנים הוא מפני שנברא האדם מדברים שונים זה מזה וטבעים מתגברים זה על זה ומעצמים זה הפך זה והם נפשו וגופו (שם, עבודי האלהי ג). שהנפש עצם פשוט רוחני נוטה אל הדומה לה מהאישים הרוחניים (שם, אהבת יי', סהיחי). ומי לנו באמתת מה שהביאונו בשהנפש עצם שכלי לא יוגבל במקום ולא תשיגהו הויה ולא הפסד (הוא, הכוזרי ה יד). אלא שנמצא בהם כח הצמיחה מוסף על הדומם והיא צורתם העצמית. ר"ל המעמדת עצם שלהם (הוא, רוח חן א). וגדר העצם הוא כל דבר שמעמיד ומשלים אמתת הענין (שם י). אמנם העצם הוא סוג העליון (שם). הבקשה האחת (של משה) היא בקשו ממנו יתעלה שיודיעהו עצמו ואמתתו (ר"מ א"ח, מו"נ א נד). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי (שם, עג). יאמרו שהשם יתעלה יברא אלו העצמים תמיד כשירצה (שם). ואחרי שהוכחתי שהיא עצם ראוי שנחקור עליו עוד איזה עצם מן העצמים היא כלומר אם היא עצם צורי או עצם חומרי גופי (ר' הלל מויראנא, תגמולי הנפש א ב). למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל מפני שאינו מעכל בכל חלקיו אלא בעצם הדק אשר בו וכשיכלה ישאר העצם העב ולא יוכל הכח לעכלו (רש"ט פלקירא, המבקש לז). והחמישי ידיעת הדומם והוא ידיעת העצמים האבניים הנקפאים מהאדים הנעצרים בבטן הארץ (שם לז). הרביעי העיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו (הוא, ראשי חכמי, 55). וחקר כמו בן השכל אם הוא נחלק כמו שהנפש והטבע נחלקים לעצם ראשי ולעצם משרת

(שם 88). ואין במציאות אלא שלשה כלומר היסוד והצורה והעצם (הוא, מקור חיים לרשב"ג א 3). אמנם מרחק הטוב והרע דע כי הטוב מקרה אינו עצם ולא גוף שיושג בה החושים (פי' ספר יצירה לאבוסהל, כע.). השמש סבת האור וכו' ולכן אין לחשך עצם נמצא (שם לא). ר"ל שהאות היא היולי או עצם או חומר לשום נפש מן הנבראים מן החיות והצמחים (הוא, שירי שלמה, דוקס א, III). 'שלא היה השינוי בעצם הגרם השמימיי (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים י ע). לכל מתנועע מניע בהכרח וכל העצמים הצריכים לתנועה ולמניע כמו הגלגלים שמציאותם היא לסבת תנועתם בתמידות יצטרכו אל מניע (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 18). הנה בהיות כל אחת מהן עצם נבדל מחומר יתחייב שימצאו עצמים נבדלים רבים (ר"ע ספורנו, אור עמים, מג.). — ובהבדל מן מקרה: והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהיה לנצח ככה בלא שנוי (ראב"ע, ספר השם ה, קבוצ' קונטרס'). וק"ו שלא יתהוה מקרה מעצם ולא עצם ממקרה אע"פ ששניהם כלולים תחת הויות המציאות (ראב"ד, הקד' לספ' יצירה, ב:). ואין דעתנו לדבר בכל זה עד שנפקח עיני האנשים בענין העצם והמקרה (ראב"ד, אמו"ר 3). הנמצאים נחלקים חלוקה ראשונה על עצם ומקרה (שם 4). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה והמה העצם והמקרה (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ו). הוצרכנו להאמין כי בורא אחד בראם שאי אפשר למציאות המחודשים מבלעדיו ושאיננו דבר נראה בעצם ובמקרה (שם ז). כל הנמצאים לא ימלטו מהיותם או עצם או מקרה (הוא, רוח חן י). והמין הזה מהשמות מורה על העצם ועל המקרה ביחד בעוד התחברות העצם עם המקרה והדבקו בו (הוא, הקדמה א). והמקרה איננו נמצא כי אם עם עצם ואם לא לא ימצא כלל (שם). ההקדמה הרביעית שהעצם לא ימלט ממקרים רבים (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). כי כל עצם אם לא יהיה בו מקרה החיים אי אפשר מבלתי היות לו מקרה המות (שם). וישים חקירתו בחכמת מעיינת בגופים וטבעיהם ועצמם ומקריהם וחומר וצורתו (רש"ט פלקירא, ראשי חכמ', 4). אמרו עצם להפריש בינו ובין המקרה שהעצם אינו מודיע ממצוי דבר שהוא חוץ ממנו אלא מודיע אמתתו בלבד (ר"י אבן עקנין, ספר המוסר ה כא). — ובהבדל מן יסוד: פעם יקרא עצם ופעם יקרא יסוד וההפרש בין העצם והיסוד כי שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורה מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (רש"ט פלקירא, מקור חיים לרשב"ג ג). — שם עֶצֶם, שם של פרטי, של אדם, ארץ, עיר וכדומ', Eigennamen; nom propre; proper noun: ובארבע' דברי' יבדל שם העצם משם התאר וכו' והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדע' כאשר יבואר שם התאר וכו' והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר וכו' (ראב"ע, שמות ג טו). דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר' שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה (הוא, דבר' ו ד). והנה חכמי המבטא הקימו שם העצם תחת העצם כאלו הוא עומד בעצמו והוא נושא המקרים בדרך קצרה (הוא, ספר השם א, קבוצ' קונטרס'). והנה השם השלישי גם הוא מזאת הגזרה והוא שם עצם נגזר מפועל ובעבור היותו יש אמת עם עצמו הנה הוא שם עצם (שם ה). — ושמות עֲצָם: ומתי ראה הוא שני שמות עצם מתחברים או יסמכו אל אחר וכו' וכאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתייחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא (הוא, צחות, כד:). שעל שאר השמות תפול הא הידיעה ולא כן שמות העצם (ר"א בלמס, מקנה אברהם, בחלוקת השמות למשיגיהם). — ובמשמ' שם דבר, Hauptwort; nom; noun: שם העצם הוא הנכבד בכל חלקי הדבור (ב"ז, תל"ע, ב א). והוא מתחלק לשני מינים א) שם עצם פרטי וכו' והוא שם יכונה בו עצם פרטי אחד לבד וכו' ב) שם עצם כללי וכו' והוא שם יכונה בו כלל סוג או מין (שם). — ומ"ר שמות עֲצָמִים: ודע כי שמות העצמים שאינם שמות פרטים ישתנו בסמיכות (ראב"ע, צחות, כד:). מאמרנו ששמות העצמים אינם נגזרים וכו' כוונתנו היתה על שמות העצמים שאינם מדברים בלבד אבל שמות העצמים המדברים הם על שני דרכים וכו' (ר"י א"ת, הקדמה א).

ב·עָצַם, קל אינו נהוג.

— פעי, עִצְּמוֹ, — עִצֵּם את פלוני, אָכַל עֲצָמָיו, שבר עצמי: שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עִצְּמוֹ נבוכדראצר מלך בבל (ירמי' נ יז). — ובסהמ"א: והוא דומה למה שאומרין הערב

עצמתי[1]) השה כלומר התכתיה עצם עצם (ר״י א״ה, פה״ש לריב״ג, עלס).—ואמר המשורר: בכל כחם אכלוה יריבים ועודם ידמ[ו שריה נטולות] בעוצם **עצמוה** העצומים עלי חילה אשר היה נ[חלות] (רשב״ג, [תהלת אל]). סמוכה במצות כחומה ומצמיתי עצמו **עצמוני** אבלוני ואת נוי השמו (גנזי פכטר ג, דודסון 90). ירחם אל אצילים רחמוני ובנעימות דברים נחמוני ולא אבדה אמונה מלבבם ועת צר לי בחסדם קדמוני ולולי הם משנאי משלו בי ועצמי רצצו **ויעצמוני** (ר״י חריזי, תחכמוני י). ואם יצדק דברי הטיבו מחירי והבו שכרי ואם אשקו בנאומי **עצמו** עצמי ושפכו דמי (פוא, מחברי איתיאל יב).

ג·עֵצֶם[2]), ממנו *עֲצִימָה, ג·עָצַם.

ג·עָצַם, פ״י, עֹצֵם,—עָצַם את עיניו, סגר אותן, חבר עפעפיהן יחד, zusammenschliessen (die Augen); fermer les yeux; to shut the eyes: אטם אזנו משמע דמים וְעֹצֵם עיניו מראות ברע (ישע׳ לג יה). — ובתו״מ: איזהו הידור לא ישב במקומו וכו׳ יכול אם ראהו **יעצום**[3]) עיניו כאילו לא ראהו וכו׳ (ספרא קדוש׳ פרק ז). פתחה עיניה ביותר או **עצמה** עיניה ביותר לא עלתה לה טבילה (ר׳ יוחנן, נדה סז.). —וכמו פע׳: **עצום** עיני מראות ברע ואזני מלשמוע דברים בטלים (ברכ׳ יז., כ״י מינכ׳).—ובסהמ״א: אבל בני אדם מבינים ובוחרים הטוב מן הרע ואם מבקשים וחופצים רואים ושומעים ולועטים ואם לאו **עוצמים** עיניהם ואוטמים אזניהם (ר׳ נסי הקראי, לקו״ק, נספח׳ 8). ועכ״ז היינו מחרישים **ועוצמים** עינינו לטומאת הקדשים לולי בזיון תורת אלהינו (ר״י זבארה, שעשוע׳ יג, דודסון 142).—ואמר המשורר: מתמוך בשוחד נוערים כפיהם ומראות ברע **עוצמים** עיניהם (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר 143).—וכינ׳ פעו׳: אבקשנו והוא בינות צלעי וארצנו ועיני לא **עצומה** והוא קרוב ולא ישמע צעקה (הוא, חרדה לנפשה תבל).—ועָצַם את הלשון: ואין **עוצמים** את לשונם מדברי הבאי ועניינים אשר יוכל להביאם לידי גנאי (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש, טו:).

—פע׳, יְעַצֵּם,—עִצֵּם את עיני פלוני, כמו עָצַם קל: כי נסך עליכם יי׳ רוח תרדמה וַיְעַצֵּם את עיניכם (ישע׳ כט י).—ובתלמו׳: **המעצמו** עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים (שבת קנא.).—ואמר המשורר: האל השמין לבות מבין או מהביט **עצם** עיני (ר׳ יוסף בן פקל, איכה יועץ, שער השיר 86). נער אשר מראות עיני **יעצם** ומהקשיב אמת יאטם אזני תבונתי (ר״י אבן גיאת, מנין עשאים, בס 124). ולהראותם רקחים וסמים ומיני עשבים ובשמים **לעצם** את עיניהם ולקחת את הוניהם (ר״י זבארה, שעשוע׳ י, דודסון 122).

—הפע׳, *הֶעֱצִים, יעצים,—כמו קל: יכול **יעצים** עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא (קידוש׳ לג.).—ובסהמ״א: וכאשר **יעצים** עפעפיו אינו רואה מאומה ועוד כאשר יתפוין לנום ולישן **יעצים** עפעפיו שאם לא **יעצימם** אינו יכול לישן (ר״ש דונולו, תכמוני א, סג.). שאם לא **יעצים** עיניו אינו לא צדיק ולא רשע (רש״י, ב״ב כז:).—ואמר המשורר: לחבצלת שרון נמתי סגרי עינך גם **העצימי** נכלמתי לנשוק דוד כי עינך ממני לא תעלימי (ר״נ הקראי, לחבצלת שרון, לקו״ק לד).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּם,—עָצַם וסגר את עצמו, נֶעֱצַם: הרוצה **שיתעצמו** עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן שמן בין ריסי עיניו ואוחז בשני גודלי רגליו והן **מתעצמין** מאליהן (רשב״ג, שבת קנא:).—ובסהמ״א: ועצומים **המתעצמים** והמחרישים ומתאפקים מלהורות הורגין את דורן (רש״י, ע״ז יט:).

—נפע׳, *נֶעֱצַם,—היה עָצוּם, נִתְעַצֵּם: ועין שבלי אשר **נעצם** פקחתיו למען כי בפיך שכלו קרעתיו (ר״י בן זבארה, שעשוע׳, הקד׳, דודסון 6).

ד·עָצַם, קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֶעֱצִים, עשה שיהיה עֶצֶם, ברא, יצר; bilden; former, façonner; to form, fashion: ממני (מן נת) **העצמת** כל משפחות יצור ובהנחמך בו לא אקלל שחתה (ר׳ יוסי בן יוסי, אתה כוננת). כבר ביארנו שהמעשים הטובים **מעצימים** הם באדם בגופו ונפשו מציאות שלימות ומעלה והפכם המעשים הרעים **מעצימים** בו מציאות עבירות וחסרון (רמח״ל, דרך ה׳ ב ג).

—פע׳, *עִצֵּם,—כמו הִפע׳: אישי כל מין ומין הן הם אישי המין ההוא במה שהם נבדלים ומצויירים בהבדל **המעצם** אותו המין והמשל שאישי התמור הם אישי מין התמור במה שהם נוערים (ר״א ביבאגו, דרך אמונה, כח:). ועם היות שאמרתי שהממיר דתו

1) [במקור עט׳מת a).]

2) [כמו עֵצָה, עָמַץ, בארמ׳ עמץ, ובערב׳ ע׳מצ׳ b), ובאשור׳ אֵמִיץ.]

3) [בקידוש׳ (לג), הגרסה: **יעצים**, הִפע׳.]

a) عظمت b) غمض

לא נשתנה טבעו נוכל לדקדק עוד ונאמר כי טבעו **התעצם** אותו כמו צורה אחרונה והבדלו האחרון ישתנה (שם קט:).

—התפ', *הִתְעַצֵּם, נתעצם, נעשה עֶצם: וכמו **התעצמם** בשפעים השופעים מהראשון יתברך (ר"י ה"ל, הכוזרי ה יד). וענין הצורה הוא דבר המוציא לאור הוויית החומר אשר בו היה מה שהיה ובו **נתעצם** רוצה לומר שנהיה עצם שלם ונבדל בו מעצם אחר (פוה, כוס מן ה). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר"ל על הענין אשר בו **נתעצם** הדבר והיה מה שהוא (ר"ש א"ת, מו"נ א א). ויהיה כל מה שהוא קרוב אל האמצע כחו אשר הוא בו יסוד ומהותו אשר בו **יתעצמו** חסרים (רש"ט פלקירה, ראשי חכמ' 83). הגופים הטבעיים שני מינים הראשון אחרון מה **שיתעצם** בו הטבע אשר הוא מהוה כל אחד מהעצמים הטבעיים וכו' (שם 85). פאר עצמותך נעלה מהדבר אשר בו **נתעצם** וכאשר היה מה שבו **יתעצם** הדומם חומר לצומח ואשר בו **יתעצם** הצומח חומר לחי ואשר בו **יתעצם** החי חומר למדבר כן הדבר אשר בו **נתעצם** חומר אל מה שבו **נתעצמת** עד כי כוכבי השמים וכסיליהם היו שרי יהודה (עמנו', מחב' יב). מפני **שנתעצמנו** בה והיא הבדל לנו יחויב שתהיה עצם (רלב"ג, מלחמ' ה' א ב). שהוא **מתעצם** באלו. הידיעות אשר לו (שם ב ו). כ"ש שהוא מבואר שאינו (האלהים) **מתעצם** בזולתו ואין ידיעתו אותם מחייבת רבוי בעצמותו כי אמנם היתה מחייבת רבוי בעצמותו אם היה **מתעצם** בהם (ר"ח קרשקש, אור ה' ב א ד). ואם היתה הנפש **מתעצמת** מאמתות המושכלות הנה בספר היסודות ובספר החרוטים אמתות מושכלות הרבה מאד (שם ה ה). כי השכל ההוא הנקנה באמצעותה הוא הנשאר אחר המות וזה **כשיתעצם** השכל והמשכיל והמושכל וישוב דבר אחד בעינו עם המושכלות (ר"י אלבו, העקרי' ג ג). הסבה הראשונה בורא וממציא כל הנמצאים וכו' אינו אחד שיהיה **מתעצם** עם הזולת ויהיה לו דמיון ערך והתיחסות עם הזולת (ר"י אבוהב, מנה"ם א ה). ובכלל שאין ענין החמר ומהותו דבר זולת מה שלא ימצא בפעל מבלעדי הצורה כי הוא **מתעצם** בכחניותו כמו שאמר אבן רשד (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ד). ואמנם אחרי אסיפת השכלים הנבדלים ונשמות הטהורות אל מקורם וקודם יציאתם ואצילותם מה יהיה ענין מציאותם שם האם הם **מתעצמים** לגמרי עם מקורם באופן שאין שם זולתי מהותו הפשוט בלבד (שם ח ו). ואמנם התוארים היוצאים מה' ית' משמותיו או כנוייו וכו' הם דברים **מתעצמים** במחשבת האנשים מבלי פעולה חושיית (ר"י מפיסה, מנח' קנא' 23). אך בתנאי שהחלק השכלי ישכיל המושכלות ויפריד העצמים מהמקרים עד שיתאחדו בשכל הפעל אז **יתעצמו** יחד (שם 72). דע כי הי"ב מזלות שהם בשמי' שבהם מתפרנסי' ברואי' של מטה מקבלי' כח מי"ב חותמו' שהשם הגדול ידו"ד ית' **מתעצם** ומתיחד בהם (ר"י גיקאטיליה, שערי אורה, כז:). ולהיות ששכל בני אדם אינו **מתעצם** אלא מצד החוש והדמיון הרשו החכמים הראשונים לעצמם לצייר אותם בכתיבה כדמיון אילן המתפשט בענפיו אילך ואילך (עסיס רמונים ו א, יז.). קודם **שנתעצם** בהם איך נדע אמתת ענינם (ר"א בן אליהו, עץ חיים קי). ע"כ אמר לא נכחד עצמי ממך ירצה לא נסתר מנגד עיניך ענין הנפש השכלית שבה **נתעצמתי** (ר"י מוסקאטו, כפול' יהודי' ט). גלוי וידוע לפני כסא כבודך ענין צורתי העצמית שהיא נפשי השכלית אשר בה **התעצמתי** (שם לד). כיון לשלול ידיעת הבורא מאמתת מהות האיש הרמוז אליו מצד מה שהוא הפרטי הלז **המתעצם** בצורה ההיא המינית (הוא, קול יהודה לכוזרי א, יא.). ואם יזכה שישלים עצמו במושכלות **יתעצם** וישאר נצחי (יש"ר מקנדיה, אילם, הסוגה). והכונה לומר שיותר הוא ית' לנו לאב מצד שלמדנו תורתו אשר היא ניצוץ ממנו ית' **המתעצמת** בנו ולא מצד היצירה והבריאה שיצרנו (ר' שלמה יזייא, חפארת ישראל ה, כד:). שחיותנו **מתעצם** מפועל כפנו ר"ל פעולותינו המורגשות לנו הם עצם החיות וכו' המשל בו חוש הראות וכו' **ומתעצם** בפועל הראות (קטכוב, פי' ספי' המדות לאריסטו ב מ ב).

—פעי', *עִצֵּם, בינ' מְעַצֵּם, מעוּצם,—שעִצְּמוּ אותו, נעשה עֶצם: באשר נמצא את עצמינו **מעוצמים** בהשתכלות המושכלות אשר מתחלה סכלנום ושיהי' כולם ידועים וקבועים במדענו ולא נשאר שום דבר נעלם ממנו וכו' (ר' הלל מוירונה, תגמו' הנפ', יא.). א"ת שהיא (החכמה) **מעוצמת** מעצמים נבדלים בעצמם (שם נג.).

—הפע', *הֶעֱצִם, יַעֲצִם, יועצם, — כמו פִּע': שהבורא אשר בחבורו זה מתענג על מעשיו או מואס בם וכו' שם בו כח שבהפסדו (של הגוף) **יועצם** החלק השכלי ממנו (ר"י אריה די מודינו, קול סכל ז).

עָצְמָה, ש״נ, סמ׳ עָצְמַת, — כמו עֹצֶם, כֹּח וחוזק: נתן ליעף כח ולאין אונים עָצְמָה ירבה (ישע׳ מ כט). כוש עָצְמָה[1]) ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך (נחו׳ ג ט). — ובמשמ׳ רב: ברב כשפים בְּעָצְמַת חבריך מאד (ישעי׳ מז ט). — ואמר בן סירא: באין עצמה אל תתחר ובריב זדים אל תקומם (ב״ס גני׳ יח ט). — ובסהמ״א: אתה האיש המסתפק בגזרת הבורא ושאיננו מאמין בגודל עצמתו וכו׳ (ר״י א״ת, מו״ה, הבטחון ו). זאת עשה דדי מחמודיהם וסודותם רצונם יכעיסך לקנא בעצמתם וכעסם ירצך לעבוד עבודתם (ר״י בדרשי, בחינ׳ עולם יד א). — ואמר המשורר: צדקו יראה למאמין ובעלות בימין שם בעצמה צועק הגבה ימין ימין ה׳ רוממה (ראב״ע, אזכירה סדר עבודה). ומה אני ומה חיי ומה כחי ועצמתי בקש נדף מאד נהדף ואיך תזכר משוגתי (הוא, לך אלי תשוקתי, כהנא א, 206). — ואמר המליץ: העצמה לחולה כצידה לאורח (ר״י זבארה, שעשוע׳ ח, דודסון 84). — ואמר הפיטן: ועל אויביו יתגבר באימה בכן על זאת שוררה איומה למוציאה מצוען בעצמה (גנזי שכטי׳ ג, דודסון 57).

עֲצֻמָה, ש״נ, מ״ר כנ׳ עֲצֻמוֹתֵיכֶם, — טענה, הוכחה, Beweis; argument; pleading: קרבו ריבכם יאמר יי׳ הגישו עֲצֻמוֹתֵיכֶם[2]) יאמר מלך יעקב (ישעי׳ מא כא). — ובסהמ״א: ולפי הענין הזה התורה התמימה נתנה גבול בכל הנמשך לכח החיוני להשבית המדנים בינו ובין הכח השכלי ולהפריד ביניהם בסוף עד שלא יתעסק השכל במריבת בעל ריבו ובעצומותיו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳, עו.). — ואמר המליץ: הגידו ענין מריבותיכם והגישו עצמותיכם (ר״י חריזי, תחכמוני ד).

*__עַצְמוֹנִי__, ש״ז, — כמו עצבונית: למה היו דומין (יצחק ועשו) להדס ולעצמוני כל ימים שהם קטנים לא היה אדם מפריש בין זה לזה (ר׳ לוי, תנחומ׳ תלא ד).

עַצְמוּת, ש״נ, מ״ר עַצְמֻיּוֹת, — סגלת העצם, מה שהוא טבעי לעצם, תכונה קבועה, שאינה מקרה, Wesenheit; essence; essence: כי אנחנו נחלוק בין עצמות הגשם ושטחו ונשפוט שעצמותו עצם ושטחו מקרה (ראב״ד, אמו״ר 8). וכן אם נרצה להמיר הצורה אלף פעמים הנה זה אפשר לנו ונקרא עצמות הזהב חומר (שם 9). ואין אמצעי בינינו ובין עצמותינו ולא בין דבר מן הדברים ובין עצמותו כי עצמותו הוא הוא (שם 35). וראו שהשם ית׳ אחד שאין בו תואר נוסף על עצמותו הנה ידיעתו היא עצמותו ואחר שידיעתו היא עצמותו הנה אם יתרבו ידועיו תתרבה עצמותו (שם 87). אמרו כי המלאך הזה יש לו שתי מדות אחת שהוא יודע מציאותו בעצמותו והשנית ידיעתו שיש לו סבה (ר״י א״ת, הכוזרי ד כה). כל מה שימצא לדבר מה כירידת האבן למטה וחיוב מות לב״ח בזביחתו נקראהו בעצמות (רמב״ם, מלות הגיון יא). הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ב.). והשם הוא טלה מורה בעצמות (שם ט:). ויאמר עצם לכל נמצא שעצמותו לא יצטרך במציאותו אל עצם אחר שיתחבר בו עד שיהיה בפועל (ר׳ זרחיה מברצלונה, פי׳ משלי ח כב, הסהר ב, 224). והיה כותב במצותה עיקר המצוה ועצמותה בתורה (המאירי, בית הבחירה לאבות, פתיחה). וזהו העול האמתי המכניע נושאו לפי שימצא וידע לרב השתדלותו שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו (ר״י בר׳ אנטולי, מלמד התלמידי׳, קסא:). היא (צורת השכל) אשר נתנה לכל דבר הצורה והמהות כמו שהיה הוא נתן לכל דבר העצמות (רש״ט פלקירא, מקור חיים לרשב״ג ה 45). לפי שטבע הצורה הוא אחד בכל אישי המין בהכרח כי הצורה הוא עצמות הדבר והעצמות לא יקבל הפחות והיותר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ג). וזה כי מציאותו ואחדותו ועצמותו ומה שהוא בזה התאר הנה השם נאמר בו בקודם וכשאר הדברים אשר שם אותם בעצמות בתאר שיהיו נקראים בזה השם יאמר בהם השם באחור (שם ג ג). והמשל שהיות הנחש מהמטה איננו טוב מצד עצמותו (שם ו ב י). וכן היות הראשון ית׳ אינו מוקף מהשגות שום משיג זולתו הוא מצד קצורם ולכן צריך שיהיה מושכל בבחינ׳ אל עצמו ר״ל בעבור שעצמו משבי׳ אותו והעצמות ההיא המשכלת אשר היא שכל היא בעצמה המושכלת לה (ר״מ אלדבי, ש״א א, ו:). ואי אפשר גם כן שיהיה דבר עצמותי לו ונוסף על מהותו שאם כן היה עצמות האל יתברך מורכב משני דברים (ר״י אלבו, העקרים ב ח).

---

1) [השבע׳ ות״י והסורי תרגמו: עָצְמָהּ.]

2) [ס״א: עַצְמוֹתֵיכֶם, ופרש רש״י, וז״ל: טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא וזה בלשון משנה, ע״כ. ועי׳ גם רד״ק, וערך עָצוּם ב].

וכמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם כן חכמתו נעלמת תכלית ההעלם (סס ג). ובה' ית' לא יפול בעצמותו דבר נוסף שא"כ היה רבוי בא בעצמותו ולא היה מחוייב המציאות (ר"י מסיקא, מכמי קנאי 22). כמו שה' ית' נצחי כן הכסא נצחי א"כ אין הכסא דבר חוץ מעצמותו ית' (סס 26). שהשכלים הם משכילים וחושקים עצמותם ובזה ידמו לאל ית' כמו שהוא משכיל וחושק עצמותו וכו' הם מתדמים לאל ית' כשהם משכילים וחושקים עצמותם וכו' על צד הכוונה הראשונה מניעים לקיום עצמותם (סס 32). שענין שכל הפועל יאמר על שלשה עניני' הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (סס 65). אם נדע רצוננו נדע עצמותו (סס 97). ומעשה שדים הוא וכו' מראה לאנשים הדבר בהפך מה שהוא מבלי שישתנה הדבר בעצמותו (ריב"ס, סו"ס לג). ועצמות הראשון אמנם הוא במה שישיג עצמותו על שעצמותו גלוי לעצמותו (ר"מ הכרכוני, המאמר בבחירה, ד"ח לט). הכרובים היו מקשה מגוף הכפרת עצמו ובאמרו מן הכפרת תעשו את הכרובים על שני קצותיו להורות על שני חלקי השכל אשר זכרנו כי שניהם מעצמותו (ר"י וווקקאטו, כפולי יסודה יג). הנה ידוע תדע כי בעצמות המאציל יתעלה ויתברך אסור לנו לדבר ואין לנו צורך להכנס בו כלל (למח"ל, חוקר ומקבל 8). — עַצְמוּת היין: אותן המים שקורין אייגוא"ת ארדינט"י שעושין אומנים גוים לרפואה מעקרי' ידועים ובתערובת יין נסך אם מותרי' בהנאה דרך רפואה שלא במקום סכנה דאין עצמות היין בהן אלא הזיעה שלו (ריב"ס, סו"ס רכה). — עַצְמוּת המליצה: אמר ניקולאו היהודים היו אם המליצות כאשר גדלו קטניהם על ברכי ספרי הבריבייא והיא עצמות המליצה (ר"ם אבן ויגאה, שבט יהודה 57). — ערך עַצְמוּתָם: ושהחכמות מועילות לאדם ומאשרות אותו מצד ערך עצמותם שהן מזהירות השכל (יהודה בן יונה לבית ייעלש, בה"ע תקס"ט, 138). — ומ"ר: והשם המשתף הגמור הוא הנאמר על שני עצמיות אין שתוף ביניהם בענין מן הענינים כלל (רמב"ם, מלות הגיון יג). — עַצְמוּתֵיהֶם, כמו עצמותם: ואולם הסוג והמין וההבדל כבר ימצאו בעצם ובמקרה ואולם מציאות בעצם הוא מאשר יודיעו מאיש עצמותו כחיות והאנושות והדבור אשר כל אחד מהם יודיע מראובן הרמוז אליו עצמותו ולזה יורשמו כללי העצמים בשהם אשר יודיעו מאישיהם עצמותיהם (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ה.). ונאמר כי הצורה השכלית היא אשר הבדילה הענינים קצתם מקצתם והעמידה עצמותיהם והחושיית הבדילה העצם והפרישו ממה שאין בו גדול (מאמר במהות הנפש לאבונצר אלפראבי, חמדה גנוזה, מו:). — ואמר המליץ: הצור נצחנו נעימותו הנעלם סודו ועצמותו יום נכספו לבות להגדילו ולרוממו איש איש כברכתו (עמנוי, מחבי' ד). הוא ירדן השכל כי בו יטהר כל לב מצרעתו הוא עצמות השכל עליון הוא איכותו הוא מהותו (סס ח). אתם בני עליון שוגים באהבתו התבוננו וראו נוחלים בתורתו נמצא מחוייב יש סבת לכל מצוי אפשר בעצמותו ראוי בעלתו (הוא, אתם בני עליון, JQR. 1915. 538).

עַצְמוּתִי, עַצְמוּתִיִי, ת"ז, נק' עַצְמוּתִית, עַצְמוּתִיִית, מ"ר עַצְמוּתִים, עַצְמוּתִיִים, עַצְמוּתִיּוֹת, — של העַצְמוּת, מה שבטבע, מה שבתכונה קבועה, wesentlich; substantiel, essentiel; essential,: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי וכו' הנה א"כ אינם נבדלות בדבר עצמותיי (לאב"ד, אמו"ר 86). ואמנם יקרה להם זה מצד סכלותם בתנאי הקדמות המופת ואחד מהם הוא שיהיו התארים עצמותיים למתוארים (סס 42). אמנם האחדות העצמותית ממנה רחוקה שהאדם והאבן אחד בגשמיות וממנה קרובה שראובן ושמעון אחד באנושות ואלה כולם אחדיות כוזבות כי ראובן איננו שמעון ואם כלל אותם האנושות (סס 48). ובכלל הענינים הטבעיים כלם אם יהיו על הרוב הנה הם עצמותים (רמב"ס, מלות הגיון יח). התנועה היומית לכל הגלגלים מקרית ולגלגל הראשון עצמותית והיא תמידית להם (ר' שם טוב, מו"נ ב, הקדמי' ח). אבל בבחינתו הפעולית ושמשפט אלו הד' כמשפט מלת הבורא אשר יודהו הסבה שאינה תואר עצמותי (ר"מ הכרכוני, סס א נג). כי לא יניח: התארים עצמותיים כמו שיניחו זה הנוצרים (סס כח). התנועה לה בחינות וזה אם עצמותית טבעית היתה אם הכרחית וכו' ולזה היתה התנועה הסבובית לגלגל עצמותית (ר' חסדאי קרשקש, אור ה' א ו). ענין המציאות הנאמר על כל נמצא מן הנמצאים נחלקו בו הפילוסופים אם הוא מקרה קרה לנמצא או הוא ענין עצמותי לו (ר"י אלבו, העקרים ב א). ולזה יתחייב שתמשך ממנו על צד הרצון

כמו שהם בפועלים השלמים אבל לא שנבין רצונו היאך היא לפי שהיא עצמותית בו (שם ג). והנה א"כ בסבות העצמותיות שני תנאים שיהיו בעלות תכלית ושיהיו יחד (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהים ט ד). וכזה ג"כ יש לדעת כי שם יעקב נשתנה באמונה הנתונה לו אשר הוא היה השינוי במהות עצמותי ליעקב שקנה האמונה האמתית בלי חלוף (ר"א בינאגו, דרך אמונה, כח:).

°עַצְמוּתִיּוּת, ש"נ,—סגֻלת העַצְמוּתִי: ואם היו הנפש רבות הנה ההפרש שבין האחת מהן לאחרת יהיה אם בדבר מקרי ואם בדבר עצמותי ואם הובדלו בעצמותיות אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם (ראב"ד, אמו"ר 36).

°עַצְמִי, עַצְמִיִּי, ת"ז, נקי עַצְמִית, עַצְמִיִּית, מ"ר עַצְמִיִּים, עַצְמִיּוֹת, — כמו עַצְמוּתִי: והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית (ר"י א"ש, סו"ה, היחוד ו). אך באור המדות האלהיות המושכלות והכתובות שמסופר בהן הבורא ית' הכוונות בהם רבות מאד וכו' והן מתחלקות לשני חלקים עצמיות ופעליו' (שם י). והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות כאילו הם עצמיות להם בלתי סרות מאתם ולא נפרדות מהם כל ימיהם (שם, הבחינה, פתיחה). ואח"כ נעיין בתועלותיו (של האדם) בכל מדה ממדותיו וכחות נפשו ואור שכלו והדברים העצמיים והמקריים אשר בו (שם ה). איני רוצה לומר אלא מעלה תפריד את בעליה פרידה עצמית הפרד הצמח מן הדומם והפרד האדם מן הבהמה (הוא, הכוזרי א לט). ואין בצורות העצמיות רב ומעט (שם ה ד). החום והיובש אינם צורתו העצמית רק הם איכיות נמשכי' אחר צורתו (הוא, כוס הן ז). ולפי דעתם אשר יראו שיש לו תארים עצמיים כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה לעצמיים כן ראוי שיהיו תאריו העצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים (ר"ש א"ת, מו"נ א כו). ולא יזיק אם ישתמשו הנה לפי מנהגם בהפרדה בין הנשואים העצמיים אשר יודיעו מן האיש עצמותו מקום המציאות וההסרה (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ה.). והנפש היא גבול ההויה האנושית כמו כל צורה אחרת עצמיית מהדבר המתהווה (מאמר על הנפש לרשב"ג, חמדה גנוזה, א:). היות נפש האדם לבושה מחגוף ולסבת זה לפי פיטגורים היתה עוברת מגוף לגוף אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף (שם). ועל המקביל הששי נאמר היות השלמת העצמי מהמציאות במינים והמקרי בפרטים אם כן לבלתי היות רבוי הנפשות לפי מין מתחלף כי אם לפי מספר לבד ישאר בלתי היות נוסף שלמות על השלמות העצמיי מהמציאות לסבת היות נבראות נפשות רבות כי אם על המקרי לבד וזה אינו בלתי נכון (שם ג:). ועם כל זה לא יבצר ממנו לשוב עוד בהודעת מהו כדי לבארו בהוראתו המיוחדת לו שהיא הוראה עצמיית אליו (ר' הלל מוירונא, תגמו' הנפש, ג.). והיא (התנועה) מדבר ואל דבר והיא במהלך ובזמן והיא מקרה בעצם גשמי והיא נמצאת ממניע הצטרך לחקור אלו כולם אחד אחד והגשותיהם העצמיות (רפ"ע פלקירא, דעות הפילו' 82). לפי שאין שום דבר פרטיי עצמיי או מקריי יכול להתחדש בלי סבה אמצעית קודמת לו (ר"י אבן לטיף, שעה"ש כג, הספר ב, 99). עם שהבאור שעשינו בזה הוא יותר עצמי ויותר מיוחד בזה הדרוש (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג ו). דע כי האותות והמופתים האמיתי' הכריחו את כל החכמים להודות ולומר שתנועת כל אחד מגלגלי צבא השמים ומרוצתו העצמית וכו' הוא שוה לעולם בלי חלוף (ר"י הישראלי, יסוד עולם, לח:). כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו (ר"י אלבו, העקרים א יח). ואולם אשר מצד השליח הנה הוא בשיתאמת הגעת הנבואה אל הנביא והיותו שליח להנתן דת על ידו אמות עצמי וכו' והאמות העצמי הוא שיתאמת הדבר אם מצד סבותיו ואם מצד סגולותיו העצמיות (שם יח). כי התואר לא ימלט משיהיה אם ענין עצמי ואם ענין מקרי (שם ב ט). אני לא ראיתי להאריך במה שאינו צריך לעקר הדין וכתבתי הטענות העצמיות ושהדין נתלה בהם (ריב"ש, שו"ת תלג). כי התואר הוא מה שיתואר בו הדבר ויכונה אם מקריי ואם עצמיי (ר"מ הנרבוני, מו"נ א כח). לפי שהאות היותר עצמי באהבה (ר"י אברבנאל, פי' התורה, וילך, ד"ה וישמע יעקב). אבל הכאב העצמי לא היה על הנער כי אם על שאול (הוא, פי' ש"א י, ד"ה בלכתך). שאין הנפלאות משיג עצמי בנבואה כי הם נעשי' כפי הצורך (הוא, מפעלי אלהים י ט). כל אלה

ראתה עינו של הרב אבל זכר מהם היותר עצמיות (הוח, סמים חדשים, עיון ג). והוא (נזם הזהב) משל עצמי אל חמר האדם (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי יא, ד״ה לפי שנפילת). ועוד לסבה אחרת יותר עצמית עשיתי את המעשה הזה (ר״י קארו, תולדות יצחק, הקדמ׳). וראוי שנעזוב הדברי׳ האלה ונביא לדברים היותר עצמיים (ר״ש אבן וירגא, שבט יהודה 15). שא״א שימצא בו לא תאר עצמי בדבר שהוא עצמי לו ולא תאר מקרי (ר״י מפיסא, מנח׳ קנא׳ 22). כי כל מה שהוא עצמיי אליו כיוצא בו יהיה עצמי לכל המשתתפים ממנו ובעבורו נמצאים (ר״א כהן אירירו, שעה״ש ד יד). כשיניע איזה נושא תנועה עצמית או מקומית וכו׳ (ר״ע ספורנו, אור עמים, כח:). הגם שאין לגלגל הזה ולכוכביו שום תנועה עצמיית לא כלפי מזרח ולא כלפי מערב (ר׳ דוד גאנז, נחמ׳ ונעי׳ א יא).—ובספרות הקראית: שהשכל יביט בענינים עצמיים וכלליים בלתי חלקיים וההרגש בדברים חמריים פרטיים ומקריים ומן השכל חיצוניים ובלתי עצמיים וזה ביניהם הפרש גדול וכו׳ ועוד שהמושגים משניהם וממעשיהם ומתולדותיהם ר״ל בין הדבר העצמיי שהוא בלתי חמריי ובין הדבר המקריי הנשוא בגופניי׳ וכו׳ שנושא הדבר העצמיי לא יודע אצל השכל העיוניי כי אם בקדימת ידיעתו וכו׳ שהעצמי מן הנושא בו יש לו קדימה טבעית (מכמס גילני הגולה, לקו״ק, נספח׳ 50). ואולם יען שעקרי האמונה אלו הם להודיע אמונת מציאות האל באמונת חדוש העולם ולהאמין במציאות האל יתברך ויחודו מחוייב בספורים העצמיים (ר״א הקראי, ג״ע, הקדמ׳, ג:).

עַצְמִיּוּת, ש״נ,—כמו עַצְמוּת: אי אפשר שתהיינה כלן נפש אדם לפי שעצמיות זאת אם היה להיותה נפש אדם היה עצמיות האחרת להיותם בלתי נפש אדם (כאב״ד, אמו״ר 36). ולא יצטרכו כאשר ישפיעו מאת מציאותם לזולתם אל דברים יוצאים מעצמיותיהם (ר״ש א״ת, ספי ההתחלות לאבונצר אלפרבי, האסיף של פיליפובסקי 18).

עֶצְנִי, ש״ז,—תאר לתלמיד חכם[1]: ה״ה התורני העצני הרבני המופלג וכו׳ (ר׳ משה בר׳ אהרן, הסכ׳ על חבור נחלת ישראל של ר״י זמושץ).

[1]) [מן ש״ב (כג ח), עי׳ מו״ק (טז:), וברש״י ורד״ק לש״ב (שם).]

עָצַף, קל לא נמצא.

—הפעי׳, *הֶעֱצִיף,—אולי יפרית ויגדיל[1]): ויוסיף שלטונו ויעציף ממשלתו יתקף ויפאר את כל המוני ישראל בארך ימיו בן הארון הגדול אדונינו ומרינו ורבינו שרירא פאר הישיבה (תשו׳ גאו׳, JQR. 1917, 478).

עַצְפּוּר[2]), ש״ז,—מין צמח, carthamus: סחיטת קשואים מדבריים ועץ העצפור (קאנון ד ז ב ג).

עצץ, ממנו *עָצָה, *עָצִיץ.

עצר[3]), ממנו *עָצוּר, *עָצוּר, א.*עֲצִירָה, ב.*עֲצִירָה, *עֲצִירוּת, א.עֶצֶר, ב.*עֶצֶר, עֲצָרָה, *עִצָּרוֹן, *עַצְרָן, *עַצְרָנוּת, עֲצֶרֶת, מַעֲצוֹר, מַעְצָר.

א.עָצַר, פ״י, עֲצָרַנִי, עָצַרְתִּי, עָצְרוּ, עֲצָרָהּ, עָצֹר, עֲצֹר, אֶעֱצֹר, תַּעֲצָר־, תַּעַצְרֵנִי, יַעְצֹר־צַר־יַעַצְרְכָה, יַעַצְרֵהוּ, תֵּעָצֵר, נֶעְצַר, נַעְצְרָה,—עָצַר את פלוני מדבר, מנעו מהדבר לזמן מה, zurückhalten; empêcher, retenir; to restrain, keep back: הנה נא עֲצָרַנִי יי׳ מלדת (בראש׳ טז ב).—ועָצַר לפלוני לעשות דבר, במשמ׳ זו: ותאמר אל נערה נהג ולך אל תַּעֲצָר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ״ב ד כד).—ועָצַר בפלוני, משל בו: הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יַעְצֹר בעמי (ש״א ט יז).—עָצַר את פלוני, עכב אותו לזמן מה שלא ילך מהמקום שהוא בו: ויאמר מנוח אל מלאך יי׳ נַעְצְרָה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים ויאמר מלאך יי׳ אל מנוח אם תַּעְצְרֵנִי לא אוכל בלחמך (שפטי׳ יג טו-טז).—ועָצַר בעד דבר לא בע״ח, עָצַר בעד הרחם של אשה, גרם שלא תלד: כי עָצֹר עָצַר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך (בראש׳ כ יח).—ועָצַר את השמים לבלתי ירד מטר: וחרה אף יי׳ בכם וְעָצַר את השמים ולא יהיה מטר (דבר׳ יא יז). הן אֶעֱצֹר השמים ולא יהיה מטר וכו׳ (דהי״ב ז יג).—ודבר לא בע״ח עֲצָרוֹ, גרם שלא יוכל ללכת זמן מה וכדומ׳: אסור ורד ואל יַעַצָרְכָה הגשם (מ״א יח מד).—וְעָצַר ברכה, עָצַר במים לבלתי ירדו: הן יַעְצֹר במים ויבשו וישלחם ויהפכו:

[1]) [מן הערב׳ עצפ a), עלים של תבואות.]

[2]) [מן הערב׳ עֻצְפֻר b) ועי׳ לו, (שמות צמחים עמ׳ 216 ולהלך).]—[3]) [אולי כך באשור׳ אֶסֵר (Del., Handw. 122), באחיות האחרות במשמ׳ סתומה.]

a) عصف b) عصفر

ארץ (איוב יב טו). — ועצר במלים, מנע לצאת מהפה: הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלים מי יוכל (שם ד ב). שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם (שם כט ט). — עצור לפלוני, מנוע ממנו: ויען הכהן את דוד (שבקש ממנו לחם) ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם (ש"א כא ה-ו). — ועצר את פלוני, תפשהו ובלאהו בכלא: וימצא מלך אשור בהושע קשר וכו' ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (מ"ב יז ד). — ובמשמ' סתם [1]), verschliessen; fermer; to shut up: האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישעי סו ט). — ובתו"מ: ביום השמיני עצרת תהיה לכם עצרו הכתוב מלצאת (ספרי במדי קנא). הואיל וזה קרוא מקרא קודש וזה קרוי מקרא קודש מה זה עצור מלצאת אף זה עצור מלצאת (שם). זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים (ר' יוסי בר אבין או בר זבילא, סוכ' לח.). הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים הקב"ה מברך את המועט ואליהו מברך את המועט (כבי עדה בר' סימון, מד"ר בראשי עז). מי עלה שמים מי הוא שתפילתו עולה לשמים ומורידה גשמים וכו' שהוא עוצר את השמים להוריד טל ומטר לעולם (פסיקי דר"כ א). כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב"ה עוצר שכינתו עמהם (ר' יודן בשם ר' יצחק, שם ל). מאי עצרת עצור בעשיית מלאכה (ילקי דברי תתקז). אמר לפניו רבש"ע למען השבועה שנשבעת להם עצור משחית מישראל (פדר"א מה). — ובסהמ"א: א"ם עצור מגפה מנחלתך (א"מ, פדי רע"ג ב, קמח.). וטול וכתר אלי אן קאל לה פי בעץ מא קאל אנך ארעית אנך [2]) עצרת נגף והכל מתפירין אותך ואומרין לך שקר דברת (רסע"ג, מספר הגלוי רכט). וכי אני עוצר בעם יי' אחריו ברשיון אדוננו ראש הגולה (הלכי ספי תורה, גנזי מצרים, מט). בהיות בראשם איש חיל רב פעלים המכה ארי בתוך בור ביום השלג ואין עוצר ומכלים (ר' שמואל בן עלי, אגרי, תרביץ ג, 80). — ואמר הפיטן: בעת תמיד הבקר גושם ועוצר גליותינו יקצר כזאת תפלת יוצר (איומה, יולי יוה"כ). — ואמר המשורר: ושמו בקרבי כאש בכליותי קשור בלבי עצר בעצמותי (ר"י הלוי, יודעי יגוני). משיב לי ים בבלי לב שחת ובאונך וזדונך הלכת ואת עצור ובאף צור נטרת זכור דגים תענוגים אכלת (ראב"ע, אפרוש כף, כהנא א, 18). — ואמר המליץ: כל מי שעצר בתאותו ואסר את קיבתו רבו שבחיו והביא לידי בריאות כל נתחיו (ר"י זבארה, שעשועי ח, דודסון 84). על כן יאות לחכם שלא יעמול אלא במה שהוא צריך לגופו ויהיה עוצר בטנו (שם 91). וזה צרי ציר השנים וזה יחזק רפיון השפתים וזה ימנע כאב הידים והרגלים וזה יעצור חולי מעים (שם י, 122). — עצר כח, החזיק כח, יכל: ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח (דניי י ח). וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דהי"א כט יד). ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו (דהי"ב ב ה). ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יי' וימת (שם יג כ). ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה (שם כב ט). — ובלא כח, באותה המשמ': עזרנו יי' אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יי' אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש (שם יד י). בהתחברך עם אחזיהו פרץ יי' את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל תרשיש (שם כ לז). — ואמר המשורר: גבר הצר נבוכדנאצר כח עצר ביום אף יי' דרך קשתו והציב רשתו ובמלכדתו נתנני יי' (ראב"ע, אל אל אקרא). באמת יד כל תקצר ומי זה כח עצר ואיך ישאל הנוצר על מה עשה יי' (הוא, אמוכחך כודעה). איך אעצור כח כי גדל עצבון לבי ואין דבר אשר לנפשי יערב (עמנו', ממברי ז). בידו לבותם ומי יעצר עמו יי' איש מלחמה יי' שמו (ראב"ע, יום נוסעו). — ועצר את הבטן, סתם את הנקבים: וכן כל מי שהוציא בנסיון בשלשול האשקמוניא לבטן ועצור לבטן העפצים הידועים (רמב"ם, מלות הגיון ח). והמאכל האחד ירכך הבטן ברוב רפיונו והמאכל האחר עוצר אותו ברוב קיבוצו שאם תקדים המרכך ותאכל אחריו העוצר ימהר לירידת המאכל אחר שיתעכל (סוד הסודות לאריסטו XII 112, גסטר). השמר מבשר שור כי הוא מקור כל מכאוב וכו'

---

1) [אולי שיך לכאן גם בראשי' (יו ב; כ יח); דברי' (יא יז), דהי"ב (ז יג).]

2) [והאריך והרבה דברים עד שאמר לו בתוך שאר דבריו אתה אמרת שעצרת וכו'.]

ויוצר המעים (ר״י זבארה, שעשועי ה, דודסון 99). והם המר והמתוק וכו׳ והעצר והשמן והנם טעמים נבראו תשעה למינם (הוא, בחי הנפש, שם 157). ולא תאכל מאכלים הרעים המרבים תערובו׳ ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר״מ אלדבי, ש״א ה, עד.).—עֹצֶרֶת החיה, שם לאחד המזלות: והי״ג עוצרת החיה וכוכביה כ״ד (ראב״ע, ראשי חכמ׳ א). ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלושים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן הדוב הקטן הדוב הגדול וכו׳ עוצרת החיה וכו׳ (דוד גנז, נחמד ונעי׳ שם).

—נפע׳, נֶעְצַר, נֶעֶצְרָה, הֵעָצֵר, תֵּעָצֵר, — נֶעֶצְרָה המגפה וכיוצא בזה, נפסקה, חדלה: והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם וכו׳ וַתֵּעָצַר המגפה וכו׳ ויהיו המתים במגפה וכו׳ וישב אהרן אל פתח אהל מועד והמגפה נֶעֱצָרָה (במד׳ יז יג-יח). ויעמד פנחס ויפלל וַתֵּעָצַר המגפה ותחשב לו לצדקה (תהל׳ קו ל-לא). — ונֶעֶצְרָה המגפה מעל פלוני: וַתֵּעָצַר המגפה מעל בני ישראל (שם כה ח). לבנות מזבח ליי׳ וְתֵעָצֵר המגפה מעל העם וכו׳ וַתֵּעָצַר המגפה מעל ישראל (ש״ב כד כא-כה). — נֶעְצַר פלוני לפני פלוני, נתעכב שלא ילך מלפני פלוני זמן מה: ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נֶעְצָר לפני יי׳ (ש״א כא ח).—נֶעֶצְרוּ השמים, לא הורידו גשמים: בְּהֵעָצֵר השמים ולא יהיה מטר (מ״א ח לה).—ובתו״מ: בשעה שישראל באין לידי עבירה ומעשים רעים הגשמים נעצרין הן מביאין להן זקן אחד כגון ר׳ יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדן והגשמים יורדין (רבי שמואל בר נחמני, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר (שבת לב:). אין הגשמים נעצרין אלא א״כ נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה וכו׳ (תענ׳ ז:). כל זמן שישראל נעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב״ה עוצר שכינתו עמהם (ר׳ יודן בשם ר׳ ילמק, פסיק׳ רבתי, הוספ׳ ד). למה נעצרו עוד יום אחד רב אמר וכו׳ (ילק׳ במד׳ תשפב).—ובסהמ״א: כי יוצר הכל גבורת ידו לא תקצר ולא יירא ולא יגור מן האדם הנעצר (רסע״ג, השג׳ על חוי הבלכי ב, דודסון 39). והעברים אומרים למי שמתמיד לשבת במקום העבודה לעבוד את השם נעצר ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני יי׳ (ר״י א״ח, ספה״ש לריב״ג, גלר). ופירש ר״מ בלימהּ נעצרת ועשה בלימה תיבה אחת (פי׳ ספ׳ יצירה לאבוסהל, כד). ואם עשית כל אלו והגוף עדיין נעצר תעשה החוקן הנזכר למעלה (ספ׳ סקדסס, כ״י ברלין). כמו שמים המעצרים טובים לחולה הנחלה בחלי השלשול ורעים לנעצר והמשלשלים טובים לנעצר ורעים למשלשל [1].—ואמר המשורר: גביר דומה בשחק על אדמה וגם כפיו להמטיר כעננים בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רשב״ג, ואת יונה). ברה בבלוא הגוף נעצרת התבונני כי העולם מעברת (רמב״ע, נפשי אויתיך). הן אם אחרו פעמי מרכבותי ונעצרו יחד נכמרו נחומי עליכם וגברו (ר״י הלוי, יה לניחלים).

—פע׳, *עִצֵּר, — כמו קל: מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצר טללים רעים (רב אחא בר עוקבא בשם רבי יוסי ברבי חנינא, סוכ׳ לז:). כיון שירדו משה ואלעזר נתקבצו כל העדה עליהם ואמרו היכן אהרן אמרו להם מת אמרו להם היאך יכול מלאך המות לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועיצרו (תנחומ׳ חקת מא, בובר).—ובמשמ׳ פ״ע: כל זמן שישראל מעצרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הקב״ה עוצר שכינתו עמהם (פסיק׳ דר״כ ל, בובר).

—הפע׳, *הֶעֱצִיר, — כמו קל, גרם עצירת הנקבים: ראוי לאכול בתחילת הסעודה מאכלים דקים לחים הקלים לעכל שמהרה יורדים למטה באיסטומכא ואחר כך העבים גסים ויבשים והקשים לעכל ומעצימים ומעצירים באחרונה (ר״י לבלון, אוצה״ח א ג).

הפע׳, *הָעֳצַר, — שהעצירו אותו, ואמר הפיטן: כיום אבים בם גיא לעטר לכל יעצרו בנשיון שטר (ר״ת הקליר, אף ברי, תפל׳ גשם).

ב. *עָצַר [2], פ״י, — סָחַט, to press ; presser ; pressen squeeze: קפיפות שעוצרין בהן הזיתים (ערוך ערך קטב).

—נפע׳, *נֶעֱצַר, — שעצרו וסחטו אותו: המוכר בית הבד מכר וכו׳ ואת הים שהשמן יורד לתוכו כל נעצר (טוחו״מ מכירה רטו ד).

—פע׳, *עִצֵּר, — כמו קל: והוא שיצא מהן קצת לחלוחית כשמעצרין אותן (שם, קדוש׳ רעב).

—התפ׳, *הִתְעַצֵּר, — כמו נפע׳: כשיש לו (להספוג) בית

---

[1] [מראה המקום נשמט מכ״י המחבר.]

[2] [כך בארמ׳, בערב׳ a) ובכוש׳.]

a) عصر

אחיזה ואוחזין אותו בו אינו מתעצר ולא נסחט כשמסתפגין בו (ר"מ ח"ת, פי' המשני לרמב"ס, סבת, קמג.). —ובמשמ' התעבה, נעשה עבה וסמיך: והעצור הוא התקבץ הגוף אל עצמו והתדבק חלקיו והמתעצר יתעצר מפני אחת משתי סיבות אם שלא היו חלקיו בלתי אפשר שיתקרבו וכשיתקרבו מפועל מתחדש עליו יאמר אז שנתעצר (הוח, חותות הסמים ד, כ"י ביה"מ כזכתכסי).

א.**עֶצֶר**[1]), ס"ז, הרוחה של רכוש וחיים טובים, Wohlhaben Reichtum; aisance, opulence; prosperity: ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צידנים שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ יורש עֶצֶר[2]) ורתקים המה מצידנים ודבר אין להם עם אדם (ספטי יח ז). —ובמשמ' "שלטון: כי באמרי פיו הוא אמר ויהי הוא בקול ממשלה וברוח עצר (כהנת אברהס א נג ט). —ובמשמ' בן מלך: לא יירש העצר רק הישר בעיני הנסיכים (ר"ם בלוך, סבי"ע ב, לז). — יורש עֶצֶר, בן

[1]) בערב' ע'צִ'ר a), ע'צ'ארה b), ועי' הערה לקמן.

[2]) כך הנוסחה המסורה, ונחלקו בפרוש מלה זו הקדמונים והחדשים. השבע': θησαυρός, במשמ': אוצר. ת"י: ירותין זעירין, כנראה קרא: צעיר במקום עצר. הירונ' וולג': opum, כמו השבע'. מתרגום עקילס לא נשאר תרגום פסוק זה. מנחם חבר עצר זה עם זה יעצר בעמי, כנראה במשמ' שלטון. וכן ריב"ג: זה יעצר בעמי וכו' יורש עצר ענין הכל הממשלה, וכן רלב"ג ורד"ק. רש"י: יורשין מועטין, כמו ת"י. והנה דחק פרוש עצר במשמ' מלוכה וכמו"כ במשמ' מועט נראה גלוי לעין, כי אין כאן מקום כלל לא לענין מלוכה ולא לענין קטנות, רק מה שתרגמו השבעים ולפיהם הירונ' כאן במקומו, כמו שמעיד ע"ז ספור האנשים בפסוק י: מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ. וכבר אמרו קצת החדשים כי השבע' קראו אולי אוצר במקום עצר, וקצת החדשים הגיהו עשר במקום עצר. אך אין צרך בכל זה, כי עצם המלה עצר של נוסחת המסורה משמשת בערב' במשמ' הרוחה וטיב החיים, והיא המלה ע'צ'ר שנרשמה למעלה, ויאמרו: עיש עַ'צִ'ר, חיים בהרוחה ובשפע של טובה, וכבר העיר על זה גוג'. ואעפ"י שעוד גם בזה לא נרפאה כל מליצת הכתוב, ובפרט המלה יורש קשה כאן, מכל מקום במשמ' המלה עצר כאן אין לפקפק, ורגלים לדבר כי המלה יורש משבשת. [הנראה שיורש עצר הוא שבוש של אשר בארץ, והוא כפל של בארץ, עי' סגל (תרביץ ג, עמ' 19)].

a) غضر b) غضارة

המלך היורש את כסא המלוכה: הנותן תשועה למלכים וכו' הוא יברך וישמור וכו' את אדונינו הקיסר וכו' ובנו יורש עצר וכו' (מי שברך להקיסר, תפלת סבת).

ב.**"עֶצֶר**, ס"ז,—כמו עֲצִירָה, עצירת גשמים: חכיתי בעת עצר לפותח וממטיר כמשיב רוח לילד אבוד מזכרון (ר' יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, מוסף ב ר"ה). — ובמשמ' עצירות הנקבים: ומהכרת העצר ההוא יתחדשו בבטן המליאה עצמים זרים ואידים רעים (ר"ד מרוקא, זכות אדס, יין לבכון 6).

א.**עֹצֶר**[1]), ס"ז,—בלשון בני קדם שם לפי הרחם: שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול וְעֹצֶר[2]) רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה

[1]) עי' הערה לקמן.

[2]) כך הנוסחה המסורה וכך תרגמו השבע': ἔρως, ר"ל: תאוה, ואין להכריע אם זו תרגום המלה עצר או היתה בנוסחתו מלה אחרת, אך בנוסחת עקילס בודאי כבר היתה מלה זו, כי הוא תרגם: ἐποχή, במשמ' עצירה, וכך ת"י: אחדת, וכעין זה גם רסע"ג: ותבס אל רהם, במשמ' רחם שאינו יולד, כמו עצר בעד רחמה. וכך ריב"ג, וראב"ע ורד"ק. רש"י: תשמיש. ורוב החדשים פרשו כמו רסע"ג, במשמ' עצירת הרחם מללדת, אעפ"י שכלם הרגישו הדחק שבמליצה זו, כי אין שום טעם להזכיר כאן דוקא רחם של עקרה. יותר לפי פשוטו של המשל הוא פרוש רש"י במשמ' תשמיש המטה, אך לא באר מהו ענין עצר רחם לתשמיש המטה. ומלבד זה שלשה האחרים שאינם שבעים שבמשל זה ששלשתם הם עֲצָמִים: שאול, ארץ, אֵשׁ, מעידים על הרביעי שגם הוא שם עצם ולא שם פעולה, ולפי הרוח הכללי של אלה נראה כי הכונה בהמלים עצר רחם הוא להרחם סתם שאינו שבע תשמיש, ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר יש בהמשל הערבי: ת'לאתה לא ישבעון מן ת'לאת'ה פרג' מן דכר וחטב מן נאר (פריתג, משלי ערב, ח"ג, משל סמז), ובעבר': שלשה לא ישבעו משלשה רחם מזכרות ועץ מאש. — וכבר רצה אחד החדשים למחוק המלה עצר, אפס זה יקלקל משקל הכתוב. ולכן יש לשער כי הכונה בהמלה עצר היא חלק מהרחם בעצמו, והיותר נאה לפי הענין הוא פי הרחם, ומקור השם עצר במשמ' זו אינו משרש א.עצר, אלא משרש אחר, או השרש עד'ר a) בערב', והשם עד'רַה b) שמשמש במשמ' בתולים ועדר' במשמ' בתולה, אמר אלג'וחרי: ואלעד'רה אלבכארה ואלעד'רא אלבכר, ע"כ. ובעברית: ועד'רה היא הבתולה, ועד'ר הבתולים. ואמר אבן אלאת'יר: אלעד'רה מא ללבכר מן אלאלתחאם קבל

a) عذر b) عذرة

הון (משלי ל יה-יו).—ובסהמ"א: עשה האלהים שאול כנגד עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד (ר"י בר' אבטולי, וגלמד התלמיד', ו:). ותמיה אני ממך איך לא תתביש לעבוד מי ששכן ברחם אמו ובעוצר הבטן החשך והאפלה ט' חדשים ויישן במטה והוא עולל ויונק (נסתור הכומר, 11).

ב. **עֹצֶר**, ס"ז,—כמו א.עֶצֶר: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו מֵעֹצֶר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו (ישע' נג ז-ח). — ובסהמ"א: סר מעליהם הוד מלכות וימשכו עליהם ימי עוצר ומשפט ואותותם לא נראו בארץ (מנחם בן סרוק, מכתב ר' חסדאי למלך הכוזרים). — ובשתי המשמ' של שלטון ושל עֹשר: עשר אתן לך ועוצר עוצר טובות בקץ אושר (יוסף פינסו, אסירי התקוה, ז:).

ג. **עֹצֶר**, ס"ז,—לחץ ומצוקה, Zwang, Elend; misère, oppression; constraint: וימעטו וישחו מֵעֹצֶר[1]) רעה ויגון (תהל' קז לט).

עֲצָרָה[2]), ס"נ, ביאה למקום מהמקומות ועמידה שם כדי להועץ בדבר מהדברים וכדומ' Anwesenheit; presence: ויאמר יהוא קדשו עֲצָרָה לבעל ויקראו וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל (מ"ב י כ-כא). קדשו צום קראו עֲצָרָה אספו זקנים כל ישבי הארץ בית יי' אלהיכם וזעקו אל יי' (יוא' א יד).

אלאקתצ'אצ', ע"כ, ובעברית: עד'רה היא מה שיש לבתולה כעין ארוגה קודם שיקָרע. ואולי הוא משרש כט'ר a) בערב', והשם כט'ר, המשמש במשמ' שפת הרחם, וגם במשמ' עצם הרחם. על כל פנים אנו רואים, כי שני הצרופים, ע,ד',ר, – כ,ט',ר, ששניהן קרובות להצרוף עצר, משמשות בערב' במשמ' שֵם לחלק מבית הרחם, ואפשר שבלשון בני קדם שמש הצרוף דומה להן, עצר, במשמ' דומה לזו.

[1]) [ריב"ג פרש ב.עֹצֶר וג.עֹצֶר, בית הסהר. וראב"ע פרש כמו עֹצֶר רחם, כלומר עקרות של רחם, ועי' פרלס (Analekten 85).]

[2]) לפי דעת חכמי הלשון מהשרש א.עצר, במשמ' עִכּוּב, עכבה, התעכבות במקום, ומזה אספה. ואפשר שהוא משרש הצ'ר b) בערב', שהכונה בו היה במקום.

a) حظر b) حضر

חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל און וַעֲצָרָה[1]) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישע' א יג-יד).

***עִצָּרוֹן**, ס"ז, מ"ר עִצָּרוֹנִים, – כמו מַעֲצוֹר, עִכּוּב: רב במזעט אפרוש ולי נאה לדרוש מלין בלי עצרון מכל צדדים כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר' חסדאי) – ומ"ר במשמ' חמס ועשק: מתי עצרונים אגעל אוי נא לשודדים פני בהם אשים המה יאכלוני בכל פה (גומפלין, גולים הולכי דרך, וגלה ספנים לגיגר, 51).

***עַצְרָן**, ס"ז, נקי' עַצְרָנִית, מ"ר עַצְרָנִים, – מי שעוצר ומונע מלהוציא את כספו, כילי, קמצן, Geizhals; avare; miser: כעכבר זה שגונז דינרים כל שמוצא בחורים ושוכב עליהן כך זה עצרן אינו נותן מכל נכסיו כלום לעניים (ערוך ערך עכבר). פר"ח דהא דאמר שמואל שמין באב לא ליפות כח הבת ליתן לה יותר מעשור נכסים אם האב היה וותרן אלא לגרוע כוחה וליתן לה פחות מעשור נכסים אם אנו יודעין שהוא עצרן (תוספ' כתוב' נ:). קימץ עצרן ביותר ולכך נתעשר והיה לו ממון לבדו שאין לאחיו חלק בו (רשב"ס, ב"ב נב:). עצרן וקפדן עינו רעה בשלו ובשל אחרים (שם קמה:). כל אדם שהוא עצרן ומקפיד שלא ירויחו עליו ושלא לוותר כלום להבירו משלו וכו' לא יצליחו כל אותם שבידם מאותו ממון וכו' אבל מי שהוא וותרן בממונו אצל אחרים שנהנים ממנו והוא שמח ומלוה למחצה ואינו עצרן אצל אחרים שנהנים ממנו וכו' (ספ' חסידים תתתלג). אחד היה עשיר ובנו היה עשיר והאב עצרן במאכל ומשתה שלו אמר לו החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו ותאכילהו ותשקהו משלך ותכסהו (שם תתתקכ). בני באו וראו כמה קשים העצרנים וצרי העין שכל מי שעינו רעה הרי הוא כשופך דמים (ספ' מעלות המדות, מעלת הנדיבות, סו.). ע"ד שאלתי זאת בדבר אשת פלוני הידועה לרום מכ"ת בשמה ובמעשיה דיה רגזנית קפדנית ועצרנית ולסיבה זו לא היה דעת אדם סובלתה (פנת יאיר, שו"ת קנ).

***עַצְרָנוּת**, עצרונות, ס"נ, כילות וקמצנות, Geiz, Habsucht; avarice: אחד היה עצרן והיה מנפח את הריאה והדם כפה הריאה [ולא היה חותך קצת מן הריאה] אמרו לו בעבור עצרונותיך[2]) תכנים

[1]) המליצה קצת קשה. — [2]) [כמו: עצרנותך.]

חדם כפיך לא ראוי לעשות כן (ספי חסידים תתתכה). כי בעונותינו כך היה בסוף בית שני גבר הכילות וגדל הקמצנות גם העצרנות עד שהכהנים עזבו העבודות ודרשו המזונות (שו"ת בדבר למוד החכמות, ד"ח על). בני הלא תראו מה העצרנות וצורת העין עושה הרי שבא דבר מצוה לידו כגון סוכה ולולב וציצית וכיוצא בו והיתה עינו צרה בממונו וכו' (ס"ז מעלת המדות, מעלת הנדיבות, קו:).

עֲצֶרֶת, ש"נ, עֲצֶרֶת, מ"ר כנ' עַצְרֹתֵיכֶם, — א) כמו עֲצָרָה, ליום האחרון של סכות: ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה לייי עֲצֶרֶת היא כל מלאכת עבדה לא תעשו (ויקר' יג ל). ביום השמיני עֲצֶרֶת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו (במד' כט לה). ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עֲצֶרֶת במשפט (נחמ' ח יח). ויעשו ביום השמיני עֲצֶרֶת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דהי"ב ז ט). — ויום האחרון של פסח: וביום השביעי עצרת לייי אלהיך לא תעשה מלאכה (דבר' יו ח). — ובתו"מ: ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דיוולון וייתון (ריב"ל, מד"ר שה"ש, מה יטו).—ובספהמ"א: ושמיני של סוכות הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו דבר לכנות אותו וכו' (רד"ק, שה"ש, עצר).—ב) הקטֹרת של ימי מועד וחג: שנאתי מאסתי חגיכם ולא אריח בְּעַצְּרֹתֵיכֶם כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא ארצה (עמוס ה כא-כב).—ג) בכלל אֲסֵפַת עם, ועצם הקהל שנאסף יחד: מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עֲצֶרֶת בגדים (ירמ' ט א). — ואמר המשורר: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו געים כצאן היום יקשבו (רשב"ג, אלהים אלי אתה).—ד) *נתיחד בזמן מאוחר בפרט לחג השבועות: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהיא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת (שביעי א א). אין מביאין בכורים קודם לעצרת אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם (בכורי א ג). בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן וכו' (ר"ה א ב). רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת בשבת וכו' וחכמים אומרים וכו' עצרת כרגלים ראש השנה ויום הכפורים כשבת (מו"ק ג ו). עצרת שחל להיות בערב שבת וכו' שלא לקיים דברי האומרים עצרת אחר השבת (חגי' ב ד). נדר לפני עצרת עד שיעבור עליו עצרת וחג ופסח ועצרת וחג (תוספת' ר"ה א ב). והשמן מוכרין אותו מן העצרת ועד החג (ר' יהודה, תוספת' ב"מ ד יח). עצרת פעמים שחל להיות עצרת בחמשה ובששה ובשבעה לא פחות ולא יותר וכו' אבא שאול אומר כל זמן שיום טוב של עצרת ברור סימן יפה לעולם (תוספת' ערכי א ט). המינין האסורין בבית שאן הקצח והשומשום והחרדל וכו' מן העצרת ועד חנוכה (ר' יוסי דכפר דן בשם רבי מעדיה, ירוש' דמאי ב א). הבא חיטים ביכורים בעצרת שיתברכו לפניך פירות האילן (שם ר"ה א ג). ג' דברים צוה אחיתופל את בניו אמר להם וכו' ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן (שם סנה' י ב). ולדה בעצרת היכי משהו לה וכו' כגון שהיה חולה בעצרת (רב זביד בשם רבא, ר"ה ו.). אין בין עצרת לעצרת אין בין ר"ה לר"ה אלא ד' ימים בלבד (שם ו:). משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא (מנח' סה.). כך עלתה דעתו של הקב"ה ליתן לישראל רגל אחד בכל חודש שבקיץ בניסן פסח באייר פסח קטן בסיון עצרת (ר' לוי, פסיקי דר"כ ל).—ובספהמ"א: ומשכחת לה שנה בלא רגלים כגון שניהם מלאים ואירע עצרת בה' בסיון והקדישה למחרת בו' בסיון ולשנה הבאה היו שניהן חסרים ואירע עצרת בז' בסיון והשנה מלאה ביום ו' בסיון משהקדישה ועדיין לא עבר עצרת עליו (כש"י, ר"ה ו:). ומצינו שקראוהו עצרת כדגרסינן במסכת פסחים פ' אלו דברים וכו' (ר"י אבוהב, מנוה"מ נ א ד ה). ובעלי הקבלה קראוהו עצרת שלא כדין גזרת התורה באמרם לא גה"ז עצרת והמון העם גם כן נמשכו בזו הקריאה ולא בְּן האמת כי לא נקרא עצרת אלא שביעי עצרת של חג המצות ושמיני עצרת (ר"א הקרלוי, ג"ע, ענין חג השבועי ז, כו::).

עֲצָתִי, עֲצָתִיִּ, ס"ז, מ"ר עֲצָתִיִּים, — של עֵצָה, מה שיועץ, ratgebend; conseiller; advisory: סוגי המאמר ההלצי שלשה עצתי ועצומי וקיומי וכו' והדבר אשר הוא חוץ מהמשפט לא ימנע גם כן אם שיהיו בערך אל זמן העתיד ויולד העצתי שהעצה היא בדברים העתידים (ר"י מסיר ליאון, נופ' צופ', 12). שכל מי שיעץ בין לאחד מאנשי המדינה בין לכלל המדינת

הנה לא ימנע אם שיען בהרשאה או במניעה והרשאה היא המאמר העצתי המספיק על שהדבר ראוי שיעשה והמניעה הוא מאמר העצתי המספיק על שהדבר אינו ראוי שיעשה (שם 13). עוד השיב באופן אחר שהחלוקה הראשונה היא בהצטרף אל הדבור וזאת השניה היא בהצטרף אל מקרה הדבור ר"ל בהצטרף אל המקריים והעצומי והעצתי (שם 19). לפעמים יפול בדברים העצתיים לראות מה הוא יותר טוב משני ענינים ולפעמים מה הוא נפלא התועלת מדברים רבים (שם 96).

א·עקב[1]), ממנו עֵקֶב, א·עָקֵב, ב·עָקֵב, עָקֹב, א·עָקַב, ג·°עָקַב, עִקְבָה, °עָקְבִי, °עִקּוּב, °עִקּוּבִי, ∞עָקִיב, ∞עֲקִיבוּת, °מְעֻקָּב.

עֵקֶב, — א) מה"ע, כמו יען, לפני פעל עָבָר, עד אשר, עֵקֶב אשר פָּעַל, כמו יען אשר: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עֵקֶב אשר שמעת בקולי (בראשי כב יח). והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך וכו' עֵקֶב אשר שמע אברהם בקלי (שם כו ג-ה). ואת הכבשה (של העני) ישלם (העשיר ששחט אותה להאורח) ארבעתים עֵקֶב אשר עשה את הדבר הזה (ש"ב יב ו). — ובלי אֲשֶׁר, עֵקֶב פָּעַל, במשמ' זו: ועבדי כלב עֵקֶב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והבאתיו אל הארץ אשר בא שמה (במדי יד כד). — ולפני כִּי, עֵקֶב כִּי, כמו כן: ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם עֵקֶב כי בזתני ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה (ש"ב יב י). — ולפני פעל עתי' בלי מלה אחרת, עֵקֶב יִפְעַל: והיה עֵקֶב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יי' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך (דברי ז יב). כגוים אשר יי' מאביד מפניכם כן תאבדון עֵקֶב לא תשמעון בקול יי' אלהיכם (שם ח כ). — ועם כִּי זֹאת: עֵקֶב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל (עמוס ד יב). — ולפני שֵׁם, עֵקֶב דבר, כמו בגלל הדבר, בשביל, בִּסְבַּת הדבר: מצדיקי רשע עֵקֶב שחד (ישעי ה כג). — ועל עֵקֶב דבר, כמו עֵקֶב: יבשו ויחפרו יחד מבקשי נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו חפצי רעתי ישמו על עֵקֶב בשתם האמרים לי האח האח (תהלי מ יה-יו). — ב) ס"ז, במשמ' אחרית, עֵקֶב דבר, באחרית הדבר, אחר הדבר: עֵקֶב ענוה יראת יי' עשר וחיים וכבוד (משלי כב ד). — ובסהמ"א: אמר החכם קרן המשכיל ענוה וכו' ועקב ענוה שלום (כ"י ח"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג 10). ולמה שלא יתכן זה תמיד לכל חלק יבקשהו על ההמרה והעקב (הוא, הכוזרי ה יד). — ואמר המשורר: איגע להבין ואדע בכלות בשרי ואוני כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב"ג, כתר בקרלי' גרוני). — ובמשמ' שכר: משפטי יי' אמת וכו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עֵקֶב רב (תהלי יט י-יב). — ובסהמ"א: שכל המשתדל במצות לעשותם יש לו שכר גדול ועקב רב (ר' בחיי, ויסי, ד"ה וימת יוסף). — ג) סה"ס, במשמ' בכל פרטיו, vollständig; complètement; completely: הורני יי' דרך חקיך ואצרנה עֵקֶב הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב (תהלי קיט לג-לד). נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עֵקֶב סעפים שנאתי ותורתך אהבתי (שם קיב-קיג). — ובמדר': מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו אבל שכרו בעקב אני נותן לכם (מד"ר דברי ג). ועד היכן אני מייסר אתכם עד העקב[1]) עקב כי זאת אעשה לך עד שתשמרו את מצותי עד העקב[1]) (שם). — °ובמשמ' תֵּכֶף: וכן השפוד והאסכלה מגעילן עקב אכילה ואינו מניחן עד זמן אכילה שניה (רמב"ם, מעשה קרבנות ח יד). — והדבור זה בעֵקֶב זה, זה תכוף לזה: והגוף איננו נמלט מתנועה ומנוחה ושתיהם מקרים מתחדשים עליו באים זה בעקב זה (כ"י ח"ת, הכוזרי ה יח). — *וכמו עָקֵב: מצדיק רשע עקב שוחד כל מי שנטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב[2]) וצדקת צדיקים יסורו ממנו (ר' יצחק, מד"ר בראשי סה).

א·עָקֵב[3]), ס"ז, סמ' עֲקֵב, כנ' עֲקֵבוֹ, מ"ר סמ' עִקְּבֵי, עִקְּבֵי, כנ' עֲקֵבַי, עֲקֵבַיִךְ, עִקְּבוֹת, כנ' עִקְּבוֹתֶיךָ, — א) אחורי כף הרגל בבע"ח, Ferse; talon; heel: הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עָקֵב (בראשי ג יה). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בַּעֲקֵב עשו (שם כה כו). גד גדוד יגודנו והוא יגד עָקֵב (שם מט יט). ברב עונך נגלו שוליך נחמסו עֲקֵבָיִךְ (ירמי יג כב).

---

¹) [עי' הערה לערך עָקֵב.]

¹) [ואולי יש לנקד עָקֵב.]

²) [בעל מ"כ גורס בעקב נדרש, ובילק' (ישעי סד), הגרסה: בעקב נרמס ואולי צריך לנקד בעָקֵב.]

³) [באשור' אִקְבֻ, בארמ' עֲקֵב, עקבא; בערב' עֲקִב a), בכנענ' עקב, המשך (Lidzb. 345).]

a) عقب

ואחו בְּעָקֵב פח יחזק עליו צמים (איוב יח ט). – ועִקְּבֵי הסוס: יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי ארח הנשך עִקְּבֵי סוס ויפל רכבו אחור (ברא' מט יז). – ובהרחבה, פרסות הסוס: אז הלמו עִקְּבֵי סוס מדהרות דהרות אביריו (שפטי' ה כב). – הגדיל עליו עָקֵב, התגאה עליו, התנהג אתו בגסות ויהירות: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עָקֵב ואתה יי' חנני והקימני ואשלמה להם (תהלי' מא י-יא). – ובתו"מ: מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להן הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת ערוד (ברכ' לג.). הותרו רצועות למנעל וסנדל או ששמט רוב הרגל חליצתה פסולה וכו' רוב הרגל אין רוב העקב לא (יבמ' קג.). ובשעה שהוא (יצה"ר) רואה אדם ממשמש בעיניו מתקן בשערו מתלא[1]) בעקיבו הוא אומר וכו' (ר' אמי, מד"ר ברא' כב). שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו מתלה בעקיבו מתקן בשערו (שם פד). היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותם אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה וכו' (שם ויקרי' טז). אמר הקב"ה הכל מוכן לעשות תשובה ואני דורך גיתה של אדום בעקב רגלי (שם דבר' ג). תפוח עקיבו של אדם הראשון מכהה גלגל חמה (ר' לוי, שם קהל' ג). לא כך בני אלא הנח עקבך עליו בתוך הקערה (ר"ע, דא"ר ז). בכמה הריגות מסרנו עצמנו על קדושת השם ואתם באים לשוף אותם על העקב (מד"ר תהל' ד י, בובר). אך חשך ישופני והיה (אדם הראשון) יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב (שם לב). – דש בעָקֵב, עי' דוש. – *ועם גודל: אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם (ירוש' סוכ' ה ג). שהיו מהלכים (הכהנים) עקב בצד גודל וגודל בצד עקב (שם ברכ' א א). ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות עקב בצד גודל (שם סב:). כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא את הכהנים שלא יהו פוסעין פסיעות גסות על גבי המזבח אלא יהו מהלכין עקב בצד גודל כך הזהיר הקב"ה את הדיינין (ר' אבינא, מד"ר שמות ל). ועי' גודל. – ועָקֵב של סנדל: (חליצה) בסנדל שיש לו עקב כשר ושאין לו עקב פסול (יבמ' יב א). סנדל וכו' נפסק עקבו ניטל חוטמו או שנחלק לשנים טהור (כלים כו ד). מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסולייסה (ר' יצחק ברי' אלעזר, שבת א ה). – *ושל אות: צריך שיהי' לה תג למעלה לצד שמאל בפניה ועקב למטה כדי שלא תראה ככף (ר"א דבלמש, מקנה אברהם א). – *והחלק התחתון של הגוף: רקב הבא מן העקב[1]) מהו כי גמרינן רקב הבא מכוליה מת אבל דאתי מן עקב לא או דלמא לא שנא (ר' ירמיה, נזיר נא.). – וכן עֲקֵבָהּ של אשה: המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (ירוש' חלה ב ד). כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין וכו' (ר' אחא ברי' יאשיה, נדרי' כ.). עקבה דקתני במקום הטנופת שהוא מכוון כנגד העקב (ר"ש בן לקיש, שם). – *ובחכמת המספר: והמספר המעוקב הדומה לעקב והוא הגוף השוה אשר ארכו ורחבו או קומתו ועמקו שוים (ראב"ע הכשיא, המשיחה והתשבורת א 24). הראשונה כהם שיהיו כל מרחקיו שוים כגון גולם אשר ארכו עשר אמות ורחבו י' ועמקו י' או גבוהו והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם ד 25). —ואמר הפיטן: אם המטר עקב חורף טרפי שיחים בגן יחמום (רמב"ע, התרשיש ג כא). – ומ"ר *עֲקֵבִים: מיד נקבום (את הכותים) בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים (יומ' סט.). נסתכלתי בשני עקיביו (של אדם הראשון) ודומים לשני גלגלי חמה (ר' בנאה, ב"ב נח.). אמר להם הוא מביא (את המבול) מבין עקבי רגליכם שנאמר וכו' (סנה' קח:). למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל וכו' ושני עקביו על שתי עגבותיו וכו' (ר' שמלאי, נדה ל:). על אדום אשליך נעלי מה אני עושה שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי וכן הוא אומר וכו' (מד"ר במדי' יד). שמשליכין אותן (את המצות הקלות) תחת עקביהן (תנחומ' עקב א). – בעֲקֵבֶיךָ, כמוך: אמרה לה הריני נזירה בעיקביך מהו (נזי' כב:). – ובספהמ"א: או עקיבים צפודים אשר ירכבם (אקף, 134:). הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים (רש"י, שה"ש א ח). וממנו ולא מעדו קרסלי אמר בו התרגום ולא

1) [תולה עקבו למעלה דרך גאוה לילך עקב בצד אגודל, (מ"כ).]

1) [פי' ממתנים ולמטה מחציו של צד העקבן (ערוך, וכן רש"י). אבל התוספ' נראה שפרשו עקב ממש.]

אודעועא רכובתי ואיפשר שרצה העקבים כי הקרסלים בארמית הם היתרות שממעל לרגלי העוף הדומים לשני בהנות (ר"י ח"ח, סה"ש לריב"ג, קסח).— ב) בהשאלה קצה המחנה, hintere Teil; arrière-garde; rear: וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עֲקֵבוֹ מים לעיר (יהוש' ח יג). — ובמשנה: ומקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו שם עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם (סוטי ח ו). — ג) רֹשֶׁם שעֹשה בע"ח באדמה בלכתו ברגליו, Fusstrit, Spur; empreinte du pied, trace; footprint: אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בְּעִקְבֵי הצאן (שה"ש א ח). בים דרכך ושביליך בְּמים רבים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לא נודעו (תהל' עז כח). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עִקְּבוֹת משיחך (שם פט נב). כל היום דברי יעצבו עלי כל מחשבתם לרע יגורו יצפינו המה עֲקֵבַי ישמרו (שם נו ו-ז). — ואמר בן סירא: אם רע קראך נמצא שם כאיש סומך יחפש עקב (ב"ס גני' יב יז).— ומ"ר: עקבת גאים טמטם אלהים וישרשם עד קרקע ארץ (שם י יו).—ובהשאלה: עקבת לב טוב פנים אורים ושיג ושיח מחשבת עמל (שם יג כו). — ובסהמ"א: הבט נא אל האפר אשר פרשנו על רצפת הבית סביבו' השולחן נראה את מדרכות העקבות האלה למי המה וכו' ויבט המלך והנה עקבות אנשים ונשים וטף (יוסיפון לח).—ואמר המשורר: דרך נבואות צרפית לבי בתי על משענותם תעמדי בשעריך ובעקבותם תרעי את עדריך (רמב"ע, יעלה יפת קול). —*חזור לְעָקֵב, חזר בדרך שבא: כל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל חוץ מן העולה לשלשה דברים אלו שהיו עולים וחוזרים לעקב [1]) (זבחי ו ג). —ובסהמ"א: עכשיו חוזר על עקב לפרש מה שחיסר מספר התאים וישובם מפה ומפה (ר"ח ננלגנלי, יחזק' מ ע). ויתחכמו וישכילו זאת כי חזר לו המודד על עקב למדוד רחב השער בפתח המערב (שם יג).— וכן שב עֲקֵבִים, ואמר הפיטן: דרך מצרים משוב עקבים כל יחמסו ירא ורך הלבב לב לא ימסו (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קובץ מעש' ידי גאוני קדמונ', 65).— ובמשמ' אחרית, כמו עָקֵב, ואמר בן סירא: אל תאמין בחייהם ואל תבטח בעקבותם (ב"ס גני' יו ג).

ב. **עָקֵב**, ס"ז, ת"ר ככי עֲקֵבַי, — א) מי שעֹקב את חברו וחומס אותו Nachsteller, Betrüger; trompeur, supplantateur; deceiver, supplanter: למה אירא בימי רע עון עֲקֵבַי [1]) יסובני (תהל' מט ו). — ב) ובסהמ"א במשמ' חטא וערמה, כמו עָקְבָּה: אבל הרשע בא עליו (על הצדיק) בעקיביו (ר"י בן גמאילם, פי' משלי יב ה). בעקבות משיח' חוצפ' יסג' כשיושלמו העקבים של א"ה (ר"כ בר"י אלחנן, עה"מ, עולם התהו מג).

א. **עָקַב**, פ"י, עָקוֹב, יַעְקֹב, יַעְקְבֵנִי,—עָקַב את פלוני, חמס אותו בערמה ובתחבולה, hinterlistig betrügen; tromper, supplanter; to overreach: ויאמר (עשו) הכי קרא שמו יעקב וַיַּעְקְבֵנִי זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי (ברא' כז לו). איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עָקוֹב יַעְקֹב וכל רע רכיל יהלך (ירמי' ט ג). בבטן עָקַב [2]) את אחיו (הוש' יב ד). — ובתלמו': בשלשה מקומות הלכה עוקבת [3]) מקרא התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר וכו' (ר' יוחנן משום ר' ישמעאל, סוט' יו.). א"ר נחמן בר יצחק בי קא חשיב הלכה עוקבת מקרא הא עוקבת מדרבנן היא רב פפא אמר כי קא חשיב הלכה עוקבת ועוקרת הא עוקבת ומוספת היא (שם). מאי עקובה מדם וכו' שהיו עוקבין [4]) להרוג נפשות (ר' אלעזר, מכו' ו.). — ובמשמ' הלך בַּעֲקֵבָיו, הלך אחריו, כדי לשרת אותו: אזהרה לעוקב [5]) אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף לא תנאיף (ר"ש בן ר"י ערפון, סבוע' מז:). - ובסהמ"א: מי שנטה אחר התאוה יעקבוה הראות (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 28). —ואמר המשורר: פיהו יישר מעקש דרך השיר ואורח לב בעת יעקב מושן' לבבות מבלי חבל גם כל אנוש נחפז לאט יעקב (רמב"ע, התרשיש י קח).

---

1) [במשנה שבגמר': ויורדין על העקב (שם, סג:).]

1) [רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו כמו א. עָקֵב, אבל אין זה נמשך היטב לפסוק הבא.]

2) [אפשר גם לפרש: אחז בעקב.].

3) [פרש הערוך, וז"ל: פי' מלי' ויעקבני זה פעמים כלומ' עוקרת לשון אחר עוקמת ל"א עוקפת, ע"כ; ועי' גם הערת רמא"ש (ספרי דברי קכב). ורש"י פרש, וז"ל: מקפחת את עקבו מעמדו ועוקרתו. ובירוש' (קידוש' א ג), הגרסה: עוקפת, וכן מדר' תנאים (הופמן כד).]

4) [פרש הערוך: מערימין, ורש"י פרש: אורבין.]

5) [כך פרש הערוך, וז"ל: פי' שמרדף והולך על עקביו ומזמן לחבירו ניאוף, ע"כ. ורש"י פרש, וז"ל: נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף, ע"כ. ובערך ב. עקב פרש הערוך: מערים; ועי' הערת רמא"ש (מכי' עח:). ובמכי' (שם) הגרסה: עוקף, וכן בזהוהיה (סוטה לח). ועי' עקף.]

—ספפי, °הֶעֱקַב, תֻּעֲקַב, תועקב, — שעקבו אותו: יעקב [שמך] תונקב וגם לא תועקב ישרת לשרי אל תקרא ישראל (ר׳ ינאי, Kahle, Masor. d. West., כה).

—התפ׳, °הִתְעַקֵּב, — בא זה בעקב זה, בא תכף אחרי דבר: מדרכו שיתעקבו עליו הצורות ולא תתישב בו צורה אבל יומר בחליפה או הפכה וכו׳ שאלו הצורות המתעקבות וכו׳ (אבן זילא, ספ׳ חי בן מקיץ לאבן סינא, קבץ על יד ג, 12-13).

—נפע׳, °נֶעֱקַב, — אחז בעקב: להנצל כצבי מידו ובאחרית יום לשחק יום אידו ועד ירצה עקב בעקב נעקב ועבדו (גנזי שכטר ג, דודסון 47). — ובמשמ׳ שרמו אותו: הותל נעקב (מלון למח דוד, כד:).

עָקֹב,

עקוב, — א) ת״ז, לנק׳ עֲקֻבָּה, עקובה, — ארץ עֲקֻבָּה מִדָּם: גלעד קרית פעלי און עֲקֻבָּה [1]) מדם (הוש׳ ו ח). — ב) לב עָקֹב, עִקֵּשׁ, לא ישר: עָקֹב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו אני יי׳ חקר לב בחן כליות לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו (ירמ׳ יז ט-י). — ואמר בן סירא: עקובה היא (חכמה) לאויל ולא יכלכלנה חסר לב (ב״ס גני׳ ו כ). לב עקוב יתן עצבת ואיש ותיק ישיבנה בו (שם לג כה). — ובסהמ״א: עקוב הלב מלא תואנה ועקובה מכל רעה (רש״י, ירמ׳ יז ט). מה תעשה בהפוך עליך המון ים שאוניה חיל רודפיה מסביב ועתה עיף ויגע עקוב מכל ואנוש (רש״ג, די כוסות, כוס ביד ה׳ ג). — ואמר הפיטן: חון יהון כי יבחון לב עקוב להכינה (ימביאנו, סליחי כעיל׳ יו״כ). חלים וזעים בלם חרדים מבלי עקוב (מנחם בר מכיר, מלאכי לבחות, יוצ׳ שבת הספקה א). — ואמר המשורר: אלהים אלי אתה רפא משובת לב עקב ראה עצם עשש וגם נרקב רקב (רשב״ג, אלהים אלי אתה). — עֲקֹב ראש: שני לאמים בך לחרוש זה מזה להבדיל ולפרוש זה עקוב ראש וזה קדוש ראש (ר׳ שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 38). — ג) ש״ז, מקום לא ישר, עולה ויורד [2]), כל :steil, uneben; raide, escarpé; steep, uneven, גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה הֶעָקֹב למישור והרכסים לבקעה (ישע׳ מ ד). — ובסהמ״א: ויעש המלך מישיר סביב לבית וימלא את כל העקוב ויעש את כל המקום מישור (יוסיפון טז). כאילו אנשים הלכו אל ארץ רחוקה בדרך עקוב ויש להם ללון במחנים רבים וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, חשבון הנפש ג).

[1]) [בירוש׳ (ע״ז ה י), פרשו: מלכלך. ובבבלי (מכות י.): אמר ר׳ אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות, ע״כ; ועי׳ רד״ק, ור״א מבלגנצי פרש, וז״ל: הולכים בעקבי אדם אל מקומו אשר תהיה שם רגלו, ע״כ. ויותר נראה לפרש: מלא עקבות ורשמי הדם השפוך.]

[2]) [בערב׳ עَقَبَة [a]), שביל שבהר; בכוש׳ עַקַב, גבעה.]

a) عَقَبَة

ב.עקב [1])

, ממנו ב.עָקַב, *עֶקֶב, *עֲקֻבָּה, *ב.עָקוֹב.

ב.עָקַב,

פ״י, קל לא נמצא.

—פע׳, יְעַקְּבֵם: אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו ולא יְעַקְּבֵם [2]) כי ישמע קולו (איוב לז ד). — ובסהמ״א: פ״א עקוב שמו שמעקב את הגשמים (ערוך ערך עקוב). ברוכים יהיו ולעקב עקבהם [3]) עד סוף כל הדורות (ר׳ שמואל בן עלי, תרביץ ג, אסף 51).

—קל, °עָקַב, התאחר, — ואמר הפיטן: חילים מזיעים בחלם חלוצים חושים מלעקוב מחשים וממללים בקלם מבקיעים רקיעים לקב (מנחם בן מכיר, מלאכי לבחות, יוצ׳ שבת הספקה א).

*עֶקֶב,

ש״ז, — כמו עֲכָּבָה, עֶקֶב שמן, קצת שמן שנתעכב ונשאר בכלי: מי כבשים ומי שלקות ומי זיתים מטבילין בהן ובלבד שאין בהן עקב שמן (תוספת׳ מקוא׳ ה ט).

ג.עָקַב,

קל לא נמצא.

—פע׳, °עִקֵּב [4]), בחכמת המספר, כָּפַל מספר והעלה אותו למדרגת המעקב: מעוקב מעוקב הוא כשנעקב המעוקב (א״א וירמש, מפתח האלגיברה חדשה, י.).

עָקְבָּה,

ש״נ, — מרמה, ערמה, תחבולה ;Hinterlist; ruse artifice, deceit: ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה וכו׳ ויהוא עשה בְעָקְבָּה למען האביד את עבדי הבעל (מ״ב י יח-יט). — ובסהמ״א: כי הבינו כי בזדון היה הדבר ובעקבה ויניחו אותו ליום נקם ועברה השמור

[1]) [נראה שהוא כמו עכב.]

[2]) [ריב״ג, ראב״ע ורד״ק חברוהו עם עקב ופרשוהו: יאחרם. וכן רלב״ג. וי״ת: יעכבינון, אולי כמו יעכבם; וכן פרש ר״ש פרחון, ור״א בחור בנמוקים לשרשי רד״ק, ור״א בלמיש (מקנה אברהם, תורת האותיות). וכן נמצא בכ״י אחדים.] — [3]) [כך נמצא במקור.]

[4]) [אולי יש לחברו עם הערב׳ כעב [a]) באותו המשמ׳.]

a) كعب

לכל מדיח (רסע"ג, ספ' המועדים, פ[...]ה 11).—ועוקבה: וישלח (ניקנור) אל יהודה ואל [אחיו] בעוקבה דברי שלום לאמר לא לי ולכם תהיה המלחמה וכו' וירא יהודה את עורמתם וידע כי בעוקבה באו (תרגו' ספר החשמונאים, קובץ על יד ז, 11).

עֲקָבָה, — עי' עַקְבָּה.

*__עֲקֵבָה__, עקיבה,—כמו א.עָקֵב: בכפל כתנת בד יכסה שארו מפסו יד עד עקיבת רגל (ר' יוסי בן יוסי, אתה כוננת).

*__עֲקֵבִי__, ת"ז, מ"ר עֲקֵבִיִּים,— של העָקֵב, שפל, ארציי: היצר הרע יפסיד ויאבד לב השכל העיוני באמצעות הדברים החמריים תחתיים ועקביים (ר"ד מרוקה, זכות אדם, יין לבנון 20).

עקד[1]

, ממנו עָקֹד, עָקֵד, *עָקֵד, *עֲקֵדָה.

עָקֹד, ת"ז, מ"ר עֲקֻדִּים,—תיש עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת, שצבע השערות סביב הרגל במקום הזה מתחלף מצבע שערות שאר הרגל, והוא נראה כאלו היה קשור שם בחבל: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים[2] והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאות (בראשי' ל לה). ותלדנה הצאן עֲקֻדִּים נקדים וטלאים והכבשים הפקיד יעקב ויתן פני הצאן אל עָקֹד וכל חום בצאן לבן (שם לט-מ). אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים ואם כה יאמר עֲקֻדִּים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עֲקֻדִּים (שם לא ח). והנה העתדים העלים על הצאן עֲקֻדִּים נקדים וברדים (שם י). —ואמר המשורר: הק פזורה כי תפקד בתמי טלוא ועקד הסר משם כל שה נקד (ר' יצחק בן ראובן, פסדסי מילכי, שער השיר 60).

עָקַד, פ"י, יַעֲקֹד — עקד כבש או את פלוני, קשרו בחבל ידיו אל רגליו binden; lier; to bind: ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויַּעֲקֹד את יצחק בנו וישם אתו ממעל להמזבח (בראשי' כב ט).— ובתו"מ: ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני (ר' יהודה משום ר' עקיבא, ר"ה טז.).—ועָקַד מזבח, עשה עקדה על המזבח: אמרה לו (חנה לבנה) בניי לכו ואמרו לאברהם אביכם אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות (גיט' נז:). כל מה שהיה א"א עוקד את יצחק בנו מלמטה היה הקב"ה כופת שריהם של עכו"ם מלמעלה (רבי חמא בר יצחק, מד"ר בראשי' נו). בשעה שבקש אברהם לעקוד יצחק בנו (ר' יצחק, שם). אמר לה (יצחק לשרה) נטלני אבא וכו' ובנה מזבח וסדר מערכה ועקדני עליו ונטל מאכלת לשוחטני (מד"ר קהל', לך אכול בשמחה לחמך). קשר שתי ידיו ושתי רגליו (של יצחק) ועקדו על גבי המזבח (פדר"א לא). — ובספה"א: אברהם שניצטער כל אותו הצער השליך עצמו לאש עקד את בנו על גבי המזבחות וכו' (גנזי שכטר א, גינצבורג 45). — ואמר הפיטן: והיום הזה לפניך יופקד כשר מפעלית עוקד ונעקד (סדר מי יעשה כמעשיך, יוצ' ב ר"ה).—ואמר המשורר: שתילו עקד להיטיב הקשר (רסב"ג, בוגדים יכסה, מכתי יום"כ). לפני אליהו עקד אותו ולקח המאכלת להמיתו (ר"י הלוי, את נתיבי רעיון). נסה: בבנו יחידו ובהר המוריה עקדו ולמאכלת שלח ידו כי כן צוה לו המלך (ראב"ע, מי כמוך אסף ים). משנה ברכה בכפלים הם עקוד לעקוד פעמים (ר' שמואל, גנזי שכטר ג, דודסון 40). — *ובינ' סביל: לא יצא גמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול וכן שאר כל הבהמות (שבת ה ג). עקוד שתי ידים ושתי רגלים רגול שלא יבוף ידו על גבי זרועו ויקשור (שם גמרי' נד.). כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר ממקומו וכו' ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח וכו' (מכיל' בשלח ג).—ואמר הפיטן: זמן עדנה בו בשרה חנוט לקצו עקוד למוסרה (אזון מקדם, יוצ' פרש' החודש). שמאלו רמה וימינו לרום ותחת ויעד בכם עלי שירה עקודה ובה תעשו ליום פקודה (רסע"ג, אזכי אש, אזהר', קובץ מעשי ידי גאונ' קדמוני' ג, 40).—ואמר המשורר: פנו אלי בכל עקוד וקשור ורז אסור ואתיר מאסריו (ר"ש הנגיד, עלי כל איש, הרכבי א כז). ואיך אישן ועפעפי קשורים בגבנתי ואישוני עקודים (רסב"ג, אהה לי).—ובמו ת"ז, ואמר הפיטן: ראה ערום ועריה ונאנח ולעקודו סוד זה פיענח (ר"א הקליר, איכה את אשר). והקשרים הנקראים עקוד[1] אשר אני עתיד לזכור אותם בספר הזה (סוד הסודות לאריסטו, IX 62).

— נִפְ', *נֶעֱקַד,—שעקדו אותו: וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה ליעקד זה לשחוט וזה לישחט (מד"ר בראשי' נו). פתח יצחק ואמר רבונו של עולם וכו' לא

1) [בערב' עקד a), קשר, וכן בכוש', ובארמ', ב"ע על ברכיו.] — 2) אולי: הנקדים.

a) عقد

1) [אולי צריך לנקד עקוד.]

עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח (סס חיכ׳, פתיחי׳). והקב״ה היה יושב ורואה לאב שעוקד ולבן שהיה נעקד (פדר״ח לח). רבש״ע וכו׳ רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם נעקד לפניך כבהמה (ילקי ברחשי קח).—ובתפלה: שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח (נרכת הסחר). — ואמר הפיטן: שש אב לעקוד ובן להעקד (ר׳ יוסי בן יוסי, חתה כוננת). עוד יזכר לנו אהבת איתן אדונינו ובבן הנעקד ישבית מדיננו (מוסף ר״ה). שעה קרבני כשה הנעקד חליפת הגיגת יום זה תמורתי (ר״י בן רחובן, חמוה דעי, חזהרי, כח.). זכות עוקד ונעקד ותומת זד נזיד תשוב היום לשוגה ולפותה וכי יזיד (ר׳ חליה בר שמעיה, חין תלויה, סליח׳ יוס ז).—ואמר המשורר: מרום כהביט עוקד ונעקד השה עקוד והאש תוקד בחון טהור לב זכר ופקד (רסנ״ג, חז בהר, סליח׳ ער״ה). רב וצעיר נולדו לנעקד ובינו התפקדו ובשבעים מצרימה ירדו כי מיי׳ היא (רחב״ע, חמד רבה חמונתך).

—הפעי׳, *הֶעֱקִיד, — כמו קל: לא היו כופתין את הטלה אלא מעקידין[1]) אותו (תמי׳ ד ח). בשעה שהעקיד אברהם אבינו את בנו על גבי המזבח תלה עיניו והביט בשכינה (מד״ר ברחשי סה). נטל את יצחק בנו ועלה לראש ההר וכו׳ והעקידו על גבי המזבח (פסיקי דר״כ כז). יצחק שהעקיד עצמו על גב המזבח (ילקי תהלי קיז).—ואמר הפיטן: האב מעקיד והבן נעקד בתילה הן אראלים צעקו חוצה בלילה (חסר מי יעשה כמעשיך, יולי ב ר״ה).

*עֲקֵד, ש״ז, — כמו עֲקֵדָה, ואמר הפיטן: יחיד אשר בעקד נשפט טלאיו בו יחננו מלהשפט (ר״ח הקליר, תכן במכון, מוסף ח ר״ה). זך המשלים בעקד נפש בזוקן לא מצא נפש (הוח, חומץ חדירי, סס). קיחת עלית עקד היא נצבה בפקד (קיסח, יולי פרשי החודש). יראה לפניך עקד מיוחד טובח וטבוח מדבריך פחד (תחות כפס, יולי יוה״כ).—ומ״ר עֲקָדִים, קשרים, קשורים[2]) : ומקטירים לפניהם על הלבנים וקושרים עקדים על התמר של הצדיק לבל מיני חלאים וחונגים על קברי הצדיקים המתים (סהל בן מללים, לקו״ק, כפבהי 32). — ובמשמ׳ אסף וקבוץ: שלמים הם (חכמי המזרח) אותנו ומאריות גברו בכל הידיעות הכתובות והנדפסות בעקד ספרי ישראל הגדול והנורא (סחרית הכחלה כב). ועתה צריכים אנו אל עקד אנשים גדולים בקיאים עצומים בחכמת לה״ק (סס רסד). עקד הספרים האחד היה נחלת המוזעאום והשני בהיכל סער אפים (גוטלובר, ממכרים סל פרנקל 181).—בית עֵקֶד, מקום אספה[1]): תלים בית עקד לנמלים וגלים לנחש שרף ועקרב (ר״י סטנוב, חבק ג טו ל). ואיש רביעי מארץ עסטרייך וכו׳ אשר לו בקאירה בית עקד דברים השייכים לקורות הטבע (נאטור היסטארישעס קאבינעט) וכו׳ (גוטלובר, ממלרים סל פרנקל 27). — ומקום אספה לחכמים, Akademie; academy: שלשה מיליאן מספר תושביה עשרת אלפים טירות וכו׳ בית עקד לתוכנים ולרופאים וכו׳ (ר״ס בלוק, שבי״ע ג, ע:). וכל אחד מחברי בית העקד הזה יתנדב לחבר ספר בחד מפרטי החכמה ויבנה כל בנינו (סחרית הכחלה רסד).—ומ״ר: ויוליכהו ההלך מפנה לפנה ומרחוב לרחוב ויראהו את הגשרים הרחבים והארוכים וכו׳ בתי נכות ובתי עקד וכו׳ (ריב״ל, תעודה בישראל, הקדמי׳).—בית עֵקֶד ספרים, בית אֹסף לספרים, Biblio-thek(eque); library: ומנהגם כמנהג אמאר הכליף הערבי אשר גזר אמר במשפטו על בית עקד הספרים המפואר אשר באלכסנדריה לאמר וכו׳ (סס). — ומ״ר: באחת ערי אשכנז הגדולות העריכו המצירים עליה והמציקים אותה את כלי משחיתם בראשונה על בתי עקד הספרים (גוטלובר, וממלרים סל פרנקל 181).

*עֲקֵדָה, עקידה, ש״נ, — סה״ס מן עָקַד, קשירה: לא היו כופתין את הטלה וכו׳ וכך היתה עקידתו ראשו לדרום ופניו למערב (תמי׳ ד ח). — ובסהם״א: הידים ורגלים ביחד היא עקידה (לס״י, ברחשי כב ט). —ובפרט עֲקֵדָתוֹ של יצחק: וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק (מכי׳ בח ז). יי׳ יראה את נוכר להם עקידתו של יצחק ומתמלא רחמים עליהם (ר׳ יוחנן, ירוס׳ תעני׳ ב ד). למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב״ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק (ר״ה טז.). באותה שעה אמר משה לפני הקב״ה רבון כל העולמים וכו׳ הריגה הם חייבין זכור להם עקדתו של יצחק וכו׳ (מד״ר סה״ס ח יח).—

1) [כך הגרסה במשנה שבגמר׳ ובמדב״ם. ובדפו׳ המשניות: מעקדין.]

2) [כך בערב׳ עֲקָדָה, וס״ר עֲקַד a).]

a) عقدة عقد

1) [מליצה לקוחה מן שם המקום: בית עקד הרעים (מ״ב י יב-יד).]

ובתפלה: ותראה לפניך עקדה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו על גב המזבח וכו' ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור (מוסף ר"ה). שאלו נא וראו ההיתה עקדה מרובה כזאת מימות אדם הראשון עד הנה (הגזרות הישנות (תתנו), 9).

א·עקה[1]), ממנו מֻעָקָה.

ב·עקה, ממנו א·עָקָה, ב·°עקה[2]).

א·עָקָה, ש"נ, סמי עָקַת, — צוקה ולחץ; Bedrängnis; oppression; pressure: מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני (תהל' נה ד).—ובמדר': אלו גריסין של פול שבאין על עקת נפש (ילק' ברא' קנב).—ובסהמ"א: מעקה טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו בעקה (ראב"ע, דבר' כב ח).—ואמר המשורר: ויהי לזועה הבא מזעון ורבה עקת הבא מעקן (הוח, מי בן מקין).—ומ"ר עָקוֹת: כאשר ראה העקות העת ושלא יגיע לו מהמשתתפים עמו בדת עזר כי אם התנגדות וכו' (ר"ת הכרבוני, המאמר בנבחירה, ד"מ מח).— כית עָקָה: ואני עמדתי מרעיד תצילנה שתי אזני יצאתי מבית עקתי בשמעי קול הברה (ר"ם דדבר"ס, מכמי קנאי לאבא מרי מח).

ב·°עָקָה, קל לא נמצא.

—פעי, °עִקָּה, — הֵעִיק והציק: פנה אל רהבים ושטי כזב כדמות כלים יעקוהו אל ההצלחה המדומית (ר"ת הכרבוני, המאמר בנבחירה, ד"מ מח).—ואמר המליץ: על מתני תשים מועקה ותשליך עלי את המעקה לפני פעמי תחפור העוקה ואת נפשי העניה תעקה (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר יח).

—פעו, °עֻקָּה, רק בינ' מְעֻקֶּה: מאשפות ירים ריש ואיש תככים ומעקה נופלים סומך וזוקף כפוף מיסר ונלקה (ר' ילחק, לזכך הטה, סליחי ה ע"ה).

א·*עָקוֹב, ש"ז,—אולי מקום אצל הגרן: אם באו[3]) עד שלא תחזור חלילה עומדין על העקוב[4]) ונוטלין (רשב"ל, תוספתי פאה ד ג).

---

[1]) [בערב' עַקָּא a), עָכַב.]

[2]) [פעל נגזר מן השם: עָקָה במשמ' עוק.]

[3]) [הכהנים אל הגרן לקבל מתנות כהונה ולויה.]

[4]) [ר"א שוארץ בפרושו הגיון אריה פרש, וז"ל:

a) عقّا

ב·*עָקוֹב, ש"ז,—שם של דבר אגדיי שבולע מים או שמעקב את הגשמים: ואם מן השמים הוא מביא (את המבול) יש לנו דבר ועקוב[1]) שמו ואמרי לה עקוש[1]) שמו (רבה, סנה' קח:).

°עֲקוּבָה[2]), עיקובה, ש"נ, — עָקוֹם, עֲקִיבָה: כתב אפלאטון מי שצמחו[3]) עגול נוטה אל פאת פניו הוא רוגז כל דבריו ועניניו ואם הוא ישר בלא עיקובה הוא בעל מריבה (ר"מ אלדבי, ש"א ד, מז:).

°עִקּוּבִי, עִקּוּבִיי, ת"ז,—כמו מְעֻקָּב, מספר כפול שלש פעמים ע"י עצמו, cube; Kubik: דרך הוצאת השרשים המעוקבים ואנחנו מציעים לבאורו שקצת המספרים אין להם יסוד מספרי עקוביי וכו' (רלב"ג, מעשה חושב, 86).—שרש עִקּוּבִי, racine cubique; cube root; Kubikwurzel: הנה נבאר איך ימצא השרש העקובי למספרים המקיפים בשלמים המעוקבים וכו' (שם). והתבאר בכמו זה הביאור הקודם במספר המורך להוציא שרשו הרבועיי שהוא השרש העקוביי וכו' (שם, 91).

°עִקּוּל, ש"ז, מ"ר עִקּוּלִים, סה"פ מן עָקַל,—א) עוות, Krümmung; courbe; crookedness: ואמר הפיטן: הוחגר אבנט שש כולי הקיפו בשילוש כנחש בעיקולו (משולם בן קלונימוס, Elbog., Stud. 129).— ובמשמ' מוסריות: והמתערבים עם הגוים כדי להדריכם בדרך ישרה ולהסירם מעיקולם ולהורותם וכו' (ר"י ברללוני, ספי הסטרי 8). בידוע שהעידו בלא רמייה ועיקול סומכין עליהן (הלבוש איסוח יז ז). עובוה ונלך איש לאהלו כי נגע אל השמים משפטו ועיקולו וגשא עד שחקים עדי רום זבולו (מספרות הלכה של מקראים הקדמונים, גנזי שכט' ג, גינלבורג 495).—ואמר הפיטן: חקתי לא תנאף מזהר מנאף בעקולו לא יעקבם כי ישמע קולו (ר"א הזקן, אמת יהגה חכי, אזהר', קובץ מעשי ידי גאוני קדמוני ג, 68). נשקד בעקולו והשכיבו וצוה צרים

סמוך למחיצת הגרן מקום שאין דשין בו, ע"כ. ורש"י פין בהאוצר, פרש: מקום דריסת הרגל, ואולי הוא כמו עָקֵב, כלו' עומדים במקומם. המלונים התלמודיים לא הביאו ערך זה כלל.]

[1]) [כך גורס הערוך, ובדפו' עקב, עקש. ופרש הערוך, וז"ל: מין ספוג ושואב את המים וכו' פ"א ועקוב שמו שמעקב את הגשמים, ע"כ.]

[2]) [נראה שצ"ל עִקּוּבָה, ש"ז.]

[3]) [א"ל: שמצחו וטעות הדפוס היא.]

להסביבו (הכל אנמו במבוכה, מחז׳ איטלי׳ א, קפד.). שמע יה סלחה דופי עקולי חזק מאמיריך ולרצון יהא מלולי (ר׳ ילחק, אריה ביער, סליח׳ יוס ד). מרד זד **בעקולו** מה לי ולקולו ולא הרצני בשקלו (ירדת להליל, יול׳ סה״ג).—ומ״ר: קצין לבל יעוז מול מקהלים קרא לומר הוני פדאני **מעקולים** (קלוצה היא, יול׳ שבת סקל׳). להתגולל ולהתנפל עליו לעקשו בארחות **עקוליו** להאשימו באשמת געוליו (מי יתכם, יול׳ יוה״כ). רבו קלקולי דורשי **עקולי** ואנכי קולי אל יי׳ אקרא (אל סוכן, יוה״כ, סדור תימני).—ב) עְקוֹל של נהר, מקום שהנהר מתפתל, בליטה של נהר[1]: ומ״מ מ׳ סאה בעי **בעיקול** שיהא כל גופו עולה בהן ולא להיצאין (ר״ת, תשו׳ 95).—עִכּוּב של חפץ בשביל חוב וכדומ׳, גזרת, תקנת העְקוֹל: על אשר טען ראובן לשמעון להשיב לו מעות שהפקיד בידו למחצית שכר וחייבתם את שמעון להשיב הכל יפה דנתם יפה חייבתם מפני גוירת **העיקול** (שם 55). אך מה שכתבתם אפי׳ יש כאן מיגו לא הוה מועיל כלום מפני תקנת העיקול הא ליתא (שם 56). ויפה חייבתם לשמעון מפני תקנת העיקול אבל לא יפסיד שמעון בכך (מהר״ם מרוטנברג, שערי תשובות א ג).—*כמו עָקֹל: מוחל היוצא **מעיקול**[2]) בית חבר טמא (שבת קמד:).

*עָקוֹל[3]), ת״ז, נקי׳ עֲקוּלָה,—עָקוֹם, מה שאיננו ישר, krumm; courbé; bent, ובהשאלה: וכל אחד וא׳ מן הימים והלילות אשר אינם שוים הם נחלקים לדעת כל העולם על י״ב חלקים וקוראים לכל חלק וחלק שעה **עקולה** להפריש בינה ובין הישרה (ראב״ח הנשיא, צורת הארץ, שער ו).—ואמר הפיטן: מששת את כל חדרי לב **עקול** מה מצאת מכל (אלהים יי׳ חילי, סליח׳ ד עי״ם). —ובמשמ׳ עצור, שעכבו אותו: גם שם (המשרת) נפשו בכפו להביא אשתו של אייבנשיצר מפראג אחר שהיתה **עקולת** שמה מהקיר״ה (ר״י עמדין, התאבקות).

*עִקּוּם, ש״ז, מ״ר עִקּוּמִים, שה״פ מן עִקֵּם,—כמו עֲקִימָה: כתיב צדיק כתמר יפרח מה התמרה הזו וארז אין בהן לא **עקומי**[4]) ולא סיקוסים כך הצדיקים אין בהם וכו׳ (מד״ר ברא׳ מא).—ובסהמ״א: איתה הקורה בתוך המבוי **ועקומה** חוץ למבוי או שהיתה **עקומה** למעלה מעשרים או למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל **העיקום** וישארו שני ראשיה אין בין זה לזה שלשה אינו צריך להביא קורה אחרת (רמב״ם, שבת יז כו). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו **עיקום** והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה (ר׳ תנחום הירושלמי, ספ׳ המספיק, הקדמ׳, בכר 8). — ועִקּוּם אותיות, תוספת אותיות בדבור של עקיפים[1]): ויש כאן **עיקום** י״ו אותיות (רש״י, פסחי׳ ג.).

עָקוֹם[2]), ת״ז, נקי׳ עֲקוּמָה, מ״ר עֲקוּמִים, עֲקוּמוֹת,—מה שאיננו ישר, עקול, מְעֻוָּת, krumm; courbé; bent, crooked: היתה (הקורה) וכו׳ **עקומה** רואין אותה כאלו היא פשוטה (עירובי׳ א ה). אכתר הוא סימוק הוא. והא כמון בקיפרוס **עקום** הוא (ירוש׳ דמאי ב א). מבוי **עקום** ומפולש וכו׳ נותן לחי או קורה מיכן ועושה צורת פתח מיכן (ר׳ יוחנן, שם עירובי׳ א א). שלשה עשר שופרות וכו׳ תני השופרות הללו **עקומות** היו צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (שם שקלי׳ ו א). כגון שנעץ שתי יתידות **עקומות** על שני כותלי מבוי (עירובי׳ ט.). כוותיא דרב הונא מסתברא דאיתמר מבוי **עקום** (רב נחמן בר ילחק, שם ו.). דאמרינן דופן **עקומה** היינו הך מהו דתימא דופן **עקומה** מרוח אחת אמרי׳ אבל כל רוח ורוח לא קמ״ל (סוכ׳ ד.). לולב כפוף קווץ סדוק **עקום** דומה למגל פסול (שם לא:). ידיו בוהקניות לא ישא את כפיו **עקומות** עקושות לא ישא את כפיו (מגי׳ כד:). מפני ששיניה (של החולדה) דקות **ועקומות**[3]) (רב הוסעיא, חול׳ נו.).—ובסהמ״א: של חזיר פרים ששפתו **עקומה** למעלה כשל חזיר (ערוך ערך ספור).—ואמר הפיטן: טוב אשר מטיב לבל יקום ואין בשביליו נתיב **עקום** יועץ ואומר עצתי תקום (ר׳ ינאי, גנזי שכט׳ ג, דודסון 20). ועי׳ עִקּוּשׁ.

עָקוֹן, עיקון, — עי׳ אקון.

א *עִקּוּר, ש״ז, שה״פ מן עִקֵּר, — עִקּוּר צמחים: אין תימר דיכון **כעיקור** כולו לבעל הבית אין תימר

---

1) [מהארמ׳: עקולא, עי׳ כתוב׳ (לז.), ב״ב (כד.).]

2) [בתוספת׳ (שבת׳ י ג), הגרסה: מעיקת.]

3) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר לנקד גם עָקֹל, עֲקֻלָּה.]

4) [בס״א: עוקמי, ובערוך (ערך סקס), גרס: עיסקי, ועי׳ הערת תיאודר׳.]

---

1) [עי׳ עָקֵם פעל.]

2) [כך נקד המחבר במלונו הקטן, ואפשר גם לנקד עָקֹם, עֲקֻמָּה וכו׳.]

3) [רש״י גרס: עקושות. וכן בכ״י, עי׳ ד״ס הערה. ועי׳ גם עִקּוּשׁ.]

אין דיכון בעיקור אין כולו לבעל הבית (ירוש' שביעי' ה ב).—ומ"ר עקורות: מעונן איזהו מעונן וכו' כגון אילו האומ' לימודי ערבי שביעיות להיות יפות ועקורות[1]) קטניות להיות רעות (כ"ע, תוספת' שבת ז (ח) יד).—ועקור פרסות הבהמה: כל עיקור שיש בו טרפה אסור באכילה ומותר בהנאה וכו' איזהו עיקור שיש בו טרפה מן הארכובה ולמטה (שם כ). —עקור סימני השחיטה: דם נחירה ודם עקור ודם הקזה שהנפש יוצאה בו חייבין עליו (כ"ת' ה א). ואלו הן הלכות שחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (רבי יהודה משום שמואל, חול' ט.). והאיכא עיקור סימנים (רב פפא, חול' מד.).—ובכלל קלקול והשחתת אברים שגורמים מיתה: ואיזהו עיקור נוטל דלת לפניה והיא מתה מאליה (יומ' פו.).

ב. **עקור**, ש"ז,—סגולת העקרה, Unfruchtbarkeit; stérilité; barrenness: והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יתר מן הזכרים (רמב"ן, שמות כג כה).

*__עקור__, ש"ז, מ"ר סמי' עקורי, עיקורי,—כמו עקר, ראש ושליט: ועל ההסכמה הנ"ל חתומים בערך כ"ח אנשים ראשים וממונים ועקורי הק"ק העומדים על משמרת פקודי הק"ק וכו' בא הנער ראובן הנז' ובוכה ומתחנן ומתנפל לפני כל א' מהראשים והממונים ועיקורי הק"ק שיתירו לו ההסכמה וכו' ועיקורי הק"ק וגם החתומים רובם ככולם מתחרטים על ההסכמה הנז' (שער אפרים, סו"ת ענ).

א. *__עקור__, ת"ז, נקי' עקורה, תלוש, שאינו מחבר לקרקע, שאינו קבוע ומחבר למקומו: סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפים לסאתים אלא של עניים הם (פאה ו ט). אין נותנין אונין של פשתן בתוך התנור וכו' והוא שתהא היורה עקורה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' שבת א א).

ב. *__עקור__, ת"ז, נקי' עקורה, מ"ר עקורים,—כמו עקר, עקרה: יצחק אבינו עקור היה וכו' מלמד ששניהם עקורים היו וכו' מפני מה היו אבותינו עקורים וכו' (ר' יצחק, יבמ' סד.).—ובסהמ"א: דעכו"ם חס על בהמתו מלרובעה מאחר שקנאה כדי שלא תיעקר שנעשית עקורה ברביעה (רש"י, ע"ז טו.).—ובהשאלה, מה שאין לו תולדות, שאינו עושה פרות, שאינו מביא תועלת, הלכה עקורה: א"ר חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים למאי הילכתא אמר רב דניאל בר קטינא לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו (מו"ק יב.).—תפלה עקורה: לא יהיה בך עקר מן התלמידים ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום (ר' יהושע בן לוי, בכור' מד:).

*__עקוש__[1]), ש"ז, מ"ר עקושים, נקי' עקושות,—עקום ומעות,—ידים עקושות, ידים שהן כפופות לצדדים[2]): ידיו וכו' עקושות לא ישא את כפיו (מגי' כד:). —ובסהמ"א: אלו הן שפסולין לישא כפים מי שיש לו מקום בפניו או בידיו וכו' או שהם כפופים או עקושות והוא שאינו יכול לחלק אצבעותיו לא ישא את כפיו (הלכות או"ח קכח ל).—ושנים עקושות: ובלשון משנה חולדה ששיניה עקומות ועקושות[3]) (רס"י, דבר' לב ה). כלומר הקשה עונשי כנשיכת שועל ששיניו דקות ועקושות ועקיצת עקרב שדרכו לעקוץ מן הזנב (מחז' ויטרי 501).—ואותיות עקושות: נסתפקתי עוד בענין התגין המופלגין בספרי התורות משונים חדשים גם ישנים ובאותיות עקומות ועקושות ושאר צורות בשינוי האותיות נדרשות (ר' שם טוב, בדי ארון, ספי תגין, 30). ומצאתי בהם מרגליות טמונות אשר אין להם סוף בתגין המנויין ובדקין ולא בדקין ובעקושות ועקומות ומלופפות (שם 32).—פרות עקושים: והבישול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תשו' גאוני הרכבי קפג).

עקוש, — עי' ב.עקוב.

*__עקוש__, ש"ז,—ססה"ס מן עקש: ישרני מעקוש זהיהם חשכנו מכבול שוחחים (ר' משלם ברי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ג פסח).—ובתגי האותיות ועקושן ולפופן ושאר תקוני ספר תורה (ר' שם טוב, בדי ארון, ספי תגין, 29).

**__עקיב__, ת"ז, נקי' עקיבה, מ"ר עקיבים, עקיבות,—מי שהולך בעקבות עצמו וכדומ', ובהשאלה, מי שאינו נוטה הצדה מהעקבות, מי שהולך עד הסוף בדבת בדעה וכדומ', folgerecht; conséquent.

---

[1]) [כמשנ' (כה:) הגרסה: עיקורי, ובספרי (דברי רצא): עקירות.]

[1]) [כך נקד המחבר במלונו הקטן. ואפשר גם לנקד: עקש, עקשות.] — [2]) [כך פרש רש"י שם.]

[3]) [מן חול' (נו.), ולפנינו הגרסה: עקומות, ועי' עקום, הערה.]

°עֲקִיבָה, ש"נ, שה"פ מן א.עָקַב, — עקימה, סגלת העקב: מישרים אהבוך אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים (רש"י, שה"ש א ד).

∞עֲקִיבוּת, ש"נ, — סגלת מי שהוא עָקִיב, folgerichtigkeit; conséquence.

***עֲקִימָה**, ש"נ, שה"פ מן עָקַם, — כמו עִקּוּם: בערים המעוקם שנו על ידי עקימה תרתיי מתבלען (רבי שמעון בן לקיש, ירושי כלאי ד א). — עֲקִימַת שפתים, דבור בלחש, לזות שפתים: עקימת שפתיו גרמו לו (למוציא שם רע) (ר' יצחק בר אבין או בר אבא, כתובי מה:). מגדף מאי מעשה איכא עקימת שפתיו הוי מעשה (סנה' סה.). מעקימת שפתיך אתה ניכר שת"ח אתה (ר"ש, מעי' יז:). — וקריאה לבהמה: איתמר חסמה בקול והנהיגה בקול ר' יוחנן אמר חייב ר"ל אמר פטור ר"י אמר חייב עקימת שפתיו הויא מעשה ר"ל אמר פטור קלא לא הוי מעשה (ב"מ צ:). — ובסהמ"א: קפיצה עקימת שפתים שנא' קפצה פיה ואינו סימן ניכר כרמיזה (רש"י, גיטי נט.).

°עֲקִימוּת, ש"נ, מ"ר עֲקִימֻיּוֹת, — כמו עֲקִימָה: אבל הכא דלא חזי לדופן ועקימותו משום דליתחזי למיהוי דופן הוא לא אמר (רש"י, סוכי ד.). — ומ"ר: צורת הברק שהוא עקום בעצמו ויש בו מיני עקימיות מחולפות ופגימות מתחלפות (רש"פ, יריעות שלמה א ג ב).

***עֲקִיף**, ש"ז, רק מ"ר עֲקִיפִים, עקיפין, — הקף וסבוב, Umkreis; circuit: למלך שגזר ואמר על מי שיאכל פגי שביעית יהיו מחזירים אותו בעקיפים[1]) הלכת אשה אחת בת טובים ליקטה ואכלה פגי שביעית והיו מחזירים אותה בעקיפים וכו' (ספרי במדי כו). — ובהשאלה, בדרך לא ישר, בעקמומית[2]): ישראל ועכו"ם שבאו לדין וכו' באין עליו בעקיפין ד"ר ישמעאל ר"ע אומר אין באין עליו בעקיפין מפני קידוש השם (ב"ק קיג.). שלשה באו בעקיפין על הקב"ה (תנחומ' תולדי כד, נובר). — ובסהמ"א: שמעולם לא היה לו חלק באותן מעות שהלויתי לו לאותו חגוי ולא ידע מן ההלואה כלום ולא השתתפתי עמו מיום שנולדתי לא בעקיפין ולא בשותפות (תשו גאוי חו"מ קנב). ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול

1) [ג"א: בקומפון, עי' הערת רמא"ש.]
2) [כך פרש הערוך, ורש"י מפרש: בחכמה.]

השם (רש"י, ויקרי כה נ). ואם מבקש הלוקח זמן לחזור אחריו נותנים לו עד שלשים יום ובלבד להוציא הדין לאמיתו ושלא לבא בעקיפין (שו"ע חו"מ גביית חוב קיד). בא הכנעני בעקיפין על ישראל ולקח שדהו ולא היה מסור בידו להרגו ומכרו לישראל או נתנו צריך להחזירו לבעלים (שם אונאה רלו). מאחר שבא על בתו בעלילות דברים ובעקופים[1]) הרשות נתונה לו להציל את עצמו ובתו (מהרש"ל, שו"ת יא). וכל מה שמעלילין האומות על ישראל וכו' שאין נותנין עיניהם אלא על ממונם של ישראל ולכך באין עליהם בעקיפין ובעלילות (הלבוש, שותפי בקרקע קסג ג). ואתה באת אלי בעקיפין ותהפך דברי (יל"ג, אגר' א ד). — ואמר הפיטן: באו בעקיפין עלי תוך גלותי להנטישי דתך קדושת יראתי (איומתי שמחי, קונטי הפיוטי מה). כנחש תתעקש בעקיפיך ואני ביסודותי אקיפיך (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר, שה.).

°עֲקִיפוּת, ש"נ, — כמו עֲקִיפִים, עקמומית וערמה: ולא עוד אלא ששמעון זה מוחזק בכשרות יתירה ולא יצא שבועה מפיו מעודו ובע"ד היורש מוחזק בעקיפות (ר' יצחק בר' ברוך, תורתם של ראשונים ב יז, הורביץ).

א. **°עֲקִיצָה**, ש"נ, שה"פ מן א.עָקַץ, — כמו נשיכה א): והוי זהיר בגחלתן (של חכמים) שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (ר' אליעזר, אבו' ב י). כך הם הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (מד"ר במדי ג). כי הוא (אריסטו) עוקץ עקיצה כנגד הלב (שו"ת בדבר למוד החכמות, ד"ח סו). — עֲקִיצַת הזבובים: והיה אם נשך הנחש את איש וחי לא יטרידוהו עוד עקיצת הזבובים (רש"פ, ארבע כוסות, כוס ב יד ה' ס).

ב. ***עֲקִיצָה**, ש"נ, שה"פ מן ב.עָקַץ, — כריתת הפרות מן האילן: אין לו אלא שכר לקיטה אין לו אלא שכר עקיצה (ירוש' מ"ש ה ד).

***עֲקִירָה**, ש"נ, מ"ר עֲקִירוֹת, שה"פ מן עָקַר, — כמו עִקּוּר: אמר לי (ר"ע לר' אליעזר) למדתני נטיעתן למדני עקירתן (סנה' סח.). למודי ערב שביעיות להיות יפות עקירות[2]) קטנות להיות רעות (ספרי

1) [כך בדפו', וכנראה שצ"ל: ובעקיפין.]
2) [ועי' א.עִקּוּר, הערה.]

דברי קעח). — ובהשאלה, כליון: אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות שנאמר ואשמיד פריו ממעל וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר"ל, פסיק' רבתי מז).—וַעֲקִירַת גוף המצוה: בשהורו מותר לבוא על אשת איש ולא עקירת גוף הוא (ירוש' יבמ' י ג). אין כאן עקירת גוף וכו' (שם הוריו' א ג). — וַעֲקִירַת שֵׁם של דבר, בטול: אי הכי לשמו נמי ניחייב הואיל וראוי לשלא לשמו בפנים בעי עקירה (זבח' קיד:). — ובמשמ' הסרה והעברה של דבר ממקומו: כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה (שבת ג:). הטעינו חברו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו עקירת גופו בעקירת חפץ ממקומו דמי ומחייב או דילמא לא (רב, שבת ג.). מאי מפסיקין לאו לעקירת השולחן לא למפה (פסח' ק:). מאן תנא עקירות רבי יהודה דתניא חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת וכו' (פסח' קא.). זבה שנעקרו מימי רגליה זירדה וטבלה מהו אם תמצי לומר בתר עקירה אזלינן וכו' (נדה מג.).—ובסהמ"א: מי שהחשיך בדרך ולא היה עמו נכרי שיתן לו כיסו והיתה עמו בהמה מניח כיסו עליה כשהיא מהלכת וכשתרצה לעמוד נוטלו מעליה כדי שלא תעמוד והוא עליה וכדי שלא תהיה שם לא עקירה ולא הנחה (רמב"ם, שבת כ ו). לפי שהיה דרכן לאכול על גבי שלחנות קטנות ולסלק אותו מלפניהן אחר אכילה קרי ליה להפסק אכילה עקירת השלחן (ר"נ, על הרי"ף, פסח' יט:).

*עֲקִירוּת, ש"נ, — סגלת העקר, יבש: וכתבו חכמי המחקר ללמוד כל אדם מוסר השכל מעצי השדה ועשב הארץ אשר בימי ניסן עומדים דשנים ורעננים ומי יאמר ומי יחשוב שיכול ליפול בהם העקירות והיבשות (חס"י ג, ו).

א. עקל[1]), ממנו *עִקּוּל, *עָקוּל, עָקֵל, *עִקֵּל, *עֶקֶל, *עֹקֶל, *עִקְלָן, עֲקַלְקַל, עֲקַלְקַלָּה, עֲקַלָּתוֹן.

עָקַל, קל לא נמצא.

—פעו', עֻקַּל, רק בינ' מְעֻקָּל, מעוקל, — משפט מְעֻקָּל, שאינו ישר, ההפך מהצדק: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מְעֻקָּל (חבק' א ד).—ובמדר': משל לאחד שהיה בידו מקל מעוקל ונתנו לאומן לתקנו (ספר' דבר' שח).—ובסהמ"א: ונקב האזן נברא עקום מעוקל לבל יפול בו עפר או אבן (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ 3). — ונקי' מְעֻקֶּלֶת, מעוקלת, ואמר הפיטן: דרך מעוקלת שמאל וימין לא מטו דחקם בעצם לשונם כסיח בטו (גנזי שכטר ג, דודסון 120).

—פעי', *עִקֵּל,—א) עשה שיהיה מעֻקל, עִקֵּם: כי היין חזק מן המלך בעת אשר ימשל בו כי את רגלי האדם יעקל מלאכת ועיניו רואות את אשר לא נכון (יוסיפון מ). אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בוראך ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל (מיוחס לרמב"ן, דהי"ב יט ו). שאתה סבור שמתוך פילפולו יישר את הדין אדרבא שיותר יעקל שיעמיק לסתור דברי אמת ויטעה את הישרים (ספ' חסידים התתקעה). ומהם תחבולות במלאכת המראות ובעמידת מהמראות אל המקומות אשר ישיבו השביבים כשיעקלו אותם או יתהפכום או ישברום וכו' (רש"ע פלקירה, ראשי חכמ' 48).—ואמר הפיטן: צדיק צר צעדי לספור ובעקלתי יושר ואכפור צוד צדוני כצפור (ר"א הקליר, איכה אספתי). ואם עקלו ברשע חוסה ועבור על פשע והצמח למו ישע (דוכסים, יוצ' ש"ע): שלישים פתחו ראשון לקלקל אצו סלול ארח לעקל שם אל באליל להקל (מה מועיל, יוצ' אחרי פסח). צווי כסף קנין האשה בשוה פרוטה לשקול צויתים בעת נפרדים זה מזה לחקור בם פן תעקלוה עקול (ר"י בן ראובן, אדברה, אזהר'). טוב מעש חסרנו ודלונו כשרון ישר נתיב עקלנו ומאסנו פשרון (ר' אליה בר שמעיה, אלהי בושתי, סליח' ב ע"א). ישר עם עקלנו בתעתועים יעמדו לנו שלשת הרועים (אחה אלהי, שם ד). — ואמר המשורר: בחבלי באהלי במעלי בפעלי מחללי וגאלי בסכלי בעקלי נתיבות (ראב"ע, אני אני). ומה זה יכף ראש ויעקל גבהו (אדם הכהן לבנזון, חו"א, 40). — ב) ובמשמ' שִׂים דבר כבד על הפרות בבית הבד: עקל אותו העץ שיעקלו כבד שלו על תירוש ויצהר להוציא המלאה (ר"ש בר' שמואל, ספ' המליצה, בכר 33). — ג) עִכֵּב דבר לתשלום חוב[1]): דגזרו שלא יעקל אדם פקדון חברו או הלואתו בשביל תביעתו (ר"מ, תשו' 55). ויש מקומות

---

[1]) [כך בארמ', ובערב' עַקַל a), עקם.]

a) عقل

[1]) [אולי יש לחברו עם הערב' עַקַל a), קָשַׁר, אסר את הבהמה ברגליה, וגם שִׁלֵּם לפר.]

a) عقل

שנוהגין שלא לעקל ושלא לעכב הספרים השאולים להם ואפילו שחייבין להם ממון (מרדכי, ב"מ תד). זאת אשר מצאנו ששום ב"ד בכל מדינות מלכותינו וכו' אינם רשאין לעקל שום יחיד ממדינות ליטא או מק"ק בריסק יצ"ו שאינו חתום על השט"ח (פנקס המדינה דליטה, הלסיף תרכז, 157). בית דין שעקלו מעות של ראובן שביד שמעון מחמת שחייב ללוי ועב' שמעון ונתנו לראובן (הלבוש חו"מ גבי' מלוה קד ד). ויהי כאשר גדלה המהומה וראובן מילא ספינה ביינו' שלו וביקש להבריחם וכו' ונודע לשמעון ועיקל הספינה ע"י השררה עד שיפרע לו ראובן (חות יאיר, סו"ת מד).

—קל *עָקַל,—א) פ"ע, הלך באֹפן לא ישר, התפתל: כעין שרגילין המים לעקול ולעקול סביב ובאותן מים שהתהום תחתיהן והולכין ומעגלין עד שמטביעין מה שצף על גבן (רגמ"ה, ב"ב כז.).—ב) פ"י, כמו פִעְ', עשה שיהיה עקל: ולהכי נקרין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב (ערוך ערך לולב).

—נפעי, *נֶעֱקַל,—שעקלו ועקמו אותו: ואם תקים המשקל על עיקרו לבלתי אסוף בין שתי חונות אז היתה הנעת האותיות האלה ואשר כמוהם קמץ חטף ותחשוב כי הוא נשקל והוא נעקל (תלמידי מנחם, שנקן 25). בעין שסומכין את הקורות המוצעות על הקרקע כדי שלא יעקלו ומשימין תחת הקורה חתיכה של חרס לסומכן (רגמ"ה, ב"ב כ:).—ואמר הפיטן: נתיב יושר אם נעקל בלכת משלחתך לעזוב להתרפות במלאכת (ר' שמעון בר יצחק, תמים פעלך, יוצ' ב ר"ה).

—התפ', *הִתְעַקֵּל,—שנעשה מעקל ועקום: תכונת הכנם הפלכים זה על זה דמהו אל תנין הים בעבור הכפלו והתעקלו ועליו הוא אומר וכו' (ר"י ח"ת, ספי הסרס' לריב"ג, לוה). והמתעקלים הם אשר בעת שימשכו מהראות יפגע בהם בדרכם קודם שיעברו מראה תמנע אותם מעבור על יושר ועל כן הם מתעקלים (רמ"ט פלקירה, ראש' חכמ' 44). והשביבים העוברים בגופים הזכים אל המעיין אליו או שיהיו ישרים או מתעקלים או מתהפכים וכו' (שם).

*עָקֵל, עיקל, ש"ז,— אדם שרגליו כפופות, Krammbeini-ger; bancal; bandy-legged person: איזהו עיקל כל שמקיף פרסותיו ואין ארכובותיו נושקות זו לזו (בכור' ז ו). שבר רגל אין לי אלא שבר רגל מנין לרבות הקישן והעיקל והקילבן ת"ל או שבר רגל (שם וער' מח.).

*עֶקֶל, עיקל, ש"ז, מ"ר עֲקָלִים, עקלין,— א) כפיפה מסֹרגת מנצרים ששמים לתוכה את הגפת של זיתים ומניחים עליה דבר כבד כדי להוציא מן הגפת את השמן שנשאר בה: השמן משירד לעוקה אע"פ שירד נוטל מן העקל ומבית הממל ומבין הפסים וכו' (מעשר' א ז). כלי (של) בית הבד ושל גת והעקל[1]) בזמן שהם של עץ סנגבן והן טהורים (טהר' י ח). כש׳ק׳ בית הבד כרוך עליה (רב ירמיה, ב"ק קטו:). תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמא[2]) אמר להו כהן וזמר א"ל יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך אמר להם הלב יודע אם לעקל או לעקלקלות (ריש לקיש, סנה' כו.). בשר ודם שיש לו עקלים של זתים כבש את הקורה זה על זה והשמן יורד מלמעלה והשמן יורד מלמטה (מד"ר שמות טו).—עֶקֶל, עֲקָלִים של נצרים: העקלין של נצרים ושל בצבוץ צריך לנגב (תוספת' ע"ז ח ג). היתה גיתו טמיאה ומבקש לטהרה הלולבין והדפין וכו' והעקל של נצרים ושל בטבוט וכו' מיישנן כל שנים עשר חדש (ירוש' ע"ז ה יד).—והשמן היוצא מן העֶקֶל: מוחל היוצא מן השמן טמא מן המעטן טהור כינסו ועשאו עיקל טמא (תוספת' טהר' י ג).—ובפהס"א: הני גורני דארמאי פירוש עיקלין שקורין טורטי[3]) (ערוך ערך גרני). ולהכי נקראין עקלין שעוקלין ועוקמין אותן וכורכין אותן סביב וכו' ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרין ואחר כך משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה (ערוך ערך לולב). ולאחר שעצרן להוציא שמנן בבית הבד ומשתהה התפוח של גפת בעקלים[4]) הוא אגוד בהן בבית הבד חוזר מוחל וזב מהן (רש"י, שבת קמד:).—ואמר המליץ: גוי עז ויהיר בנמנים עם שקל שוקד כנסר וטורף בם טרף דורך כבציר בתוך גת ועקל (מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).—ב) *מקום בספינה שמתקבצים מים לתוכו[5]), עוקה: המים העולים בספינה ובעקל ובמשוטות אינן בכי

[1]) [רמב"ם פרש, וז"ל: הוא הקף סביב הזיתים בעת הדריכה לחברם ולקבצם, ע"כ. אולם עי' ברה"ג, וערוך ור"ש.]

[2]) [שוב ראה לאדם שהיה זומר בכרמים (נסחת השמטה).]

[3]) [עי' ע"ז (עה.), וברש"י.]

[4]) [אפשר שזה שיך למשמ' ב).]

[5]) [כך פרש רמב"ם, ורא"ש מפרש כמו משמ' ג).]

יותן (מכשי׳ ה ז).—ג) עֹגֶן של ספינה: והעושה כלים מן העקל שהוא עשוי להכביד בו את הספינה ומכלי גדול שעשאו לגבות בו את המכס ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרין (תוספתי כלים ב״מ א א).—ד) ״תבל[1]: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע״י חבלים ועקלים שתוחבין בנקביו (רש״י, ברכ׳ ח.). לכתא עץ קטן שכפוף ראשו וצריך לחמורים נושאים דרדורים של יין שתוחבים אותו בשני עקלים שהדרדורים תלויין בהן משני צידי החמור ומחברים בו הדרדורים שיחזיק זה את זה (הנ״ל, שבת קנ.). וגף ההביזות כדרכו בלא שינוי ומקשרן בעקלים ועושה כל הצריך לו כדרכו בלא שינוי (הלבוש או״ח תקכ״ח א).—״ה) במשמ׳ חטא: וסוד שקל מחה עקל וגם פרה לטהרתן (סמך לעד, יוצ׳ שבת הפסקה ג).

״עֲקֶל, ס״ז,—דבר מעקל, חלק של כוכב שהוא עקום כעין טבעת: כנחש עקלתון והעקל שלו באמצע ארכו בחצי (ר״ש דונילו, חכמוני, פי׳ ספ׳ יצירה ו). וקצות העגלה דבקים הם בטבעת התלי הוא העוקל ומתגלגלת העגלה לצד צפון של תלי (שם). כי עשה לו הקב״ה ראש וזנב ונטהו ברקיע רביעי במעון החמה והעוקל שלו באמצעו (רסע״ג, פי׳ ספ׳ יצירה ד א).

***עִקְלָן,** ס״ז,—כמו עִקֵּל: הזיוד וכו׳ ועקלן וקלבן והיקשן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספתי בכור׳ ה ט). שבר רגל אין לי אלא שנשברה רגלו הקשן והעיקלן והקולבן מנין (ספרא אמור פרשה ג).

עֲקַלְקַל, ס״ז, נק׳ עֲקַלְקַלָּה, מ״ר עֲקַלְקַלּוֹת, — אֹרַח עֲקַלְקַל, לא ישר, מעקם הנה והנה: בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות עֲקַלְקַלּוֹת (שפטי׳ ה ו).—ובספהמ״א: ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות (רמב״ם, בה״ב ד א). — ואמר המשורר: והסוס בקרב רגלו מאד קל ויתהלך עלי דרך מעקל עקלקלות דרכיו לא סלולות בתוך בתים שלשה לו גבולות (ראב״ע, אסורר שיר, כהנא א, 157). שסבת החוטא הוא בסבת הנכשל בדרך מישור שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל (ר״י ברי אכטולי, תלמד התלמידי, כז:). וחללו (של המורסה) כבר והיה שוה וכבר יהיה עקלקל ופעמים יהיו לו פיות (כרבוני, ארח חיים במורקות, כ״י ביהמ״ד סכטר).

עֲקַלְקַלָּה, ס״נ, מ״ר כנ׳ עֲקַלְקַלּוֹתָם,—דרך עקלקל, וכהשאלה בענין מעשים, לא לפי הצדק: היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם והמטים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוליכם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ד-ה).—ובתלמו׳: והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות (תוספת׳ שביעי׳ ג ט).—ובספהמ״א: שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו (רמב״ם, קדוה״ח יז כד). להתהלך במישרים ולנטוש עקלקלות ועשק עם זמירו (רש״ע פלקירא, המבקש, הקדמי). עד אשר נער חצנו וישר העקלקלות וסקל המסלות (ר׳ תנחום הירושלמי, ספ׳ המספיק, הקדמי, בכר 5). ויען ויאמר אין מביאין ראיה מן השוטים אשר עקלקלותם מטים (ר״י ברי שבתי הלוי, החכמה והעושר, ה:). ואם הקרבן היה של איש רשע והיה דומה לצדיק והיה עושה חטאתיו בסתר ולא היה מביא קרבן על אלו החטאת אז העשן לא היה עולה כ״א בעקלקלות והיה אומר הכהן ללוי הרף ידיך מן השיר (ברית מנוחה, נקוד הה׳). — ואמר המשורר: וגם שם סלסלות כמו סל התלות ושת לעקלקלות ועקב מישרים (דונש, לדורש החכמות). עקלקלות בריבו ותוכו ישים ארבו כי יחנן קולו אל תאמן בו (ר״י בן רחובן, פתחי מילרי, שער השיר 59).

עֲקַלָּתוֹן, מ״ר ״עֲקַלָּתוֹנִים, עֲקַלָּתוֹנוֹת, ת״ז, — נחש עֲקַלָּתוֹן וכדומ׳ שמתעקל ומתעקם: ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח ועל לויתן נחש עֲקַלָּתוֹן והרג את התנין אשר בים (ישעי׳ כז א).—ובתלמו׳ דרך עֲקַלָּתוֹן: מהו שישאלנו דרך עקלתון (ר׳ יונה, ירוש׳ דמאי ד ב). גזירא שמא יתן להן דרך עקלתון (בשם רבא, ב״ב לט:). כל מן הצד דרך עקלתון הוא קרובה לזה ורחוקה לזה (רב אשי, שם ק.).—ובספהמ״א: עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין (רש״י, ברא׳ יט ב). — ואמר המשורר: דרך עקלתון כגבורים ירוצון או בלי אחור וגם לא עצלה (ראב״ע, אסיר בקול׳ שיר, כהנא א, 154).—וכנוי לשטן, ואמר הפיטן: נחשב כצג באיתון דחית בפלולי עקלתון ונקדישך בשבת שבתון קדוש (ר״א הקליר, אתה דעי למרחוק, מוסף יוה״כ). עקלתון נושף קלע ופיתים מכשף נצלע ערב

---

1) [כך בערב׳: עָקַל a).]

a) عقل

שלשול בהקרע יונתי בתגוי הסלע (ר' שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח).—ומעי עֲקַלָּתוֹן: ויאמר התדע למה אין בהם עקלתון כ"א א' לבד אמרתי לו בעבור כי העקלתון קרוב מן הכבד וממנו ימשוך הכבד את מיץ המאכל (כ"י זבארה, שעשועי ט, דודסון 104). ומעה זה עקלתון לבדו בעד כבד אשר נתן לצדו לבלתי מאכל דרך ישרה יהי מוצא ויצא קל מהרה (שם בתי הנפש, 161). והששי (העצב) כמו כן רובו יתפזר סביבות המעי ושאריתו סביבות הליפות הדקות הדבקות במעי העקלתון וימשך המזון (קאנון א א ה ג). — ומ"ר עֲקַלָּתוֹנִים: ויש ספרים שאומרים כי ב' תלוים הם כשני תנינין גדולים וכשני נחשים עקלתונים והעוקל שלהם כשני טבעות זה כנגד זה אחד נטוי בצד דרום ואחד בצד צפון (ר' שבתי דונולו, חכמוני, פי' ספר יצירה ו).—ועֲקַלָּתוֹנוֹת: אלו ידעו האנשים ענין הנמלים איך יחפרו תחת הארץ ויעשו להם בתים ויתקנו תדריו ועליו' ומחיצות ושבילים בעלי עקלתונות וכו' (ר' קלונימוס, צ"מ ד ב). צואר (בהמקוה להשתן) דוחה המימיות אל האמה מעוקל עקלתונות רבים (קאנון ג י ט). כי הוא (הצואר) בהם (בזכרים) בעל שלשה עקלתונות ובנשים בעל עקלתון אחד (שם ב יז). וכל מין שהיה המעי צר ורב העקלתונות היה זמן עמידת המזון במעיו יותר ארוך (רשב"ץ דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, ס.).

עקם[1], ממנו *עִקּוּם, *עָקוּם, *עֲקִימָה, *עָקֵם, *עֲקְמוּמִית, *עֲקִימוּת, *עִקְמָן, *עַקְמָנוּת, *הִתְעַקְּמוּת.

***עָקַם**, פ"י,—עשה שיהיה עקום, לא ישר; krümmen; courber; to bend, make crooked: מסמר שעקמו[2] לו להיות פותח ונועל טמא התקינו לשמירה טהור (תוספת' כלים ב"מ ב יד). כל מה שהפרה פושטת צוארה הגמל עוקם צוארו (ירוש' עירובי ב א). עקמה צוארה ואכלת משלם מה שהזיקה (רב, שם ב"ק ב ד). ראשו לדרום ופניו למערב היכא משכחת לה אמר רב בעוקם את ראשו (יומ' לו.).—עָקַם חטמו שלא יריח ריח רע: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וכו' כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חטמו (ר' הילל בר הילני, מד"ר ויקר' יב). — ובסהמ"א: אבל

1) [כך גם בארמ', וקרוב לעקב, עקף, עקל.]
2) [אולי זה פע'.]

כשעוקם אותה (את השפופרת) כגון שמוריד את הקצה הרחוק מכלפי עיניו מעט והקצה הקרוב אל עיניו עולה בנגדו ומביט בראש העליון צופה הוא מקום רחוק לפי אותו השיפוע ששופע אותה (תשו' גאונ', הרכבי כח). כמים הללו שאדם צופה בהן ורואה בהם פנים כפניו אם הוא שוחק הם שוחקות ואם הוא עוקם הם עקומות כן לב האדם לאדם אחר (רש"י, יבמ' קיז.). יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון (הוא, במד' לד ד).—ואמר הפיטן: ואת אויבתי אכלה העוקמת עקום הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (יקס, סמכי לו"ג, ספרד'). — וכמו עקף: היה לאותו האיש עשר זהובים ואת עוקם עליו ונוטלן ממנו (פסיק' דר"כ טו).

—פע', *עִקֵּם,—כמו קל: שלשים ושתים אמה היה בו (באבנט) והיה מעקמו[1]) לכאן ולכאן (ירוש' יומ' ז ה). במה הראה להם (לשומרים את מבוא העיר) חזקיה אמר בפיו עקם להם ר' יוחנן אמר באצבעו הראה להם (סוט' מו:). כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו בפניהם מנין לדם השרץ שהוא טמא עקם[2]) פיו ר' אלעזר בר רבי יוסי ואמר וזה לכם הטמא (מעי' יז:). כשבא בלעם לקלל את ישראל עיקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך (מד"ר במד' כ). — ובהשאלה, עִקֵּם דרך: אף המלכות מעקמת דרכיה (תנחומ' ואתח' ד).—והלך בדרך עקלתון, בסבוב: ויסורו אליו ויבואו אל ביתו הדא מסייע' לההוא דאמר רב הונא עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי (מד"ר בראש' נ).—ועִקֵּם אותיות, הוסיף אותיות כדי לדבר בעקיפים: שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו (ריב"ל, פסח' ג.). מצינו שעיקם הקב"ה ח' אותיות ולא הוציאו דבר מגונה מפיו ובמקום אחר עקם שתים ושליש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר של טומאה מתוך פיו (הוא, מד"ר ויקר' כו). — ובסהמ"א: ודרך המלך אין לה שיעור אלא כפי מה שהוא צריך אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה (רמב"ם, מלכים ה ג).—ואמר הפיטן: הנה כיריעה ביד הרוקם ברצותו מישר וברצותו מעקם כן אנו בידך אל קנוא ונוקם (כי הנה, ערבי יוה"כ).

—פעי', *עֻקַּם,—שעקמו אותו, רק בינ' מְעֻקָּם, מעוקם:

1) [במד"ר (ויקר' י), הגרסה: ועוקמו.]
2) [ברש"י: עיקם.]

בערים המעוקם שנו (ר׳ שמעון בן לקיש, ירוש׳ כלאי ו א). אם היה גיא מעוקם מקדיר ועולה מקדיר ויורד (עירוב׳ כח.). מה ראו להקיש מלכות מצרים לנחש מה הנחש הולך מעוקם אף המלכות מצרים מעקמת דרכיה לפיכך אמר הקב״ה למשה כשם שהנחש מעוקם כך פרעה הרשע מעוקם (תנחו׳ וארא ד).

—התפ׳, *הִתְעַקֵּם, — עִקֵּם את עצמו, ובהשאלה, התנהג בעקמומית, התעקש: וכשיבוא (פרעה) להתעקם וכו׳ עד שמשה בסנה הראה לו הקב״ה האיך פרעה עתיד להתעקם (שם). — ובסהמ״א: מוכרי עצים והקורות מתקנין אותן אחד על אחד סדורים כדי שלא יתעקמו (ערוך ערך קווכ). מי שיש לו מום בפניו או בידו כגון שהם בהקניות או שהם עקומות שנתעקמו אחורנית (הלבוש או״ח קכח ל).

—נפע׳, *נֶעֱקַם, —כמו פע׳: חזינן ליה להאי סכך כאילו הוא מן הדפנות שנעקמו למעלה ובאו עד סכך כשר (רש״י, עירוב׳ ג:). פ״א נעקמין שדרך הנסרים בזמן שאינם בריאים ואינם עבים כיון שדורסין בני אדם עליהם נעקמין בקשת (ר״י מויכה, אור זרוע, טו״ח ג, אבילות, פז:). —ובהשאלה, אדם נֶעֱקָם, אמלל: ולא יתאבל כל עשוק ורצוץ ונעקם כי יש לאל להחליפו טוב ולא ישוב ריקם (רסע״ג, הסג׳ על חוי הבבלי, דודסון 42).

—הפע׳, *הֶעֱקִים, כמו פִּעֵ׳, העקים פה: לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם (רש״י, משלי ד כד).

*עֲקָמוּמִית, ש״ז, מ״ר עֲקַמוּמִיּוֹת, —כמו עקום, עקומה : Krümmung; courbe; curve, והוא שתהא עקמומית מן הצד עקמומי׳ שאינה מעכבת את המבוי אבל עקמומית שהיא מעכבת את המבוי הרי זו אסורה (ירוש׳ עירוב׳ א א). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי שאין בגובהן ג׳ ואין בעקמומיתן ג׳ (רב אשי, שם בבלי ט.). היא למעלה מעשרה ועקמומיתה למטה מעשרה רואין כל שאילו ינטל עקמומיתה ואין בין זה לזה שלשה א״צ להביא קורה אחרת (ר׳ זירא, שם יז.). —ובהשאלה, עֲקַמוּמִית שבלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית[1]) שבלב (בשם ריב״ל, ברכי נט.). — דרך עֲקַמוּמִית: מעשה ברבן גמליאל שהיה מטייל בהר הבית וראה אשה אחת גויה ובירך עליה וכי דרכו של רבן גמליאל להביט בנשים אלא דרך עקמומית היתה (ירוש׳ ע״ז א ט). —ובסהמ״א: כגון עקמומיתו של אגמון שאין בגבהו י׳ ולא בעקמומיתו י׳ (ר״ח, עירוב׳ ט.). אבל המחתך בעקמומית לא חלים (ערוך ערך חלס). מבוי עקום וכו׳ ובעקמומיתו צריך צורת הפתח וכו׳ וצריך לעשות לחי לעקמומיתו וכו׳ שרוחב פתיחת עקמומיתו יתר מעשר (רש״י, עירוב׳ ו.). — ובחכמת התכונה, עֲקַמוּמִית הגלגל: ויש לך לדעת שאין אנו משיגים מהגלגל העליון אלא שטח עקמומיתו בלבד (ר״י הישראלי, יסוד עולם, ב:). והיא אז כל עקמומיתה מתלונן בצל עצמו (שם לט:). ושתי תכליתות מעגולות יש לו (לגלגל הירח) מקבילות בשטחיהן זו לזו בחיצונית מהן והיא הגבנונית וכו׳ ובפנימי׳ והיא עקמומיתו הוא פוגש לגבנונית (שם מה.). — ואמר הפיטן: שרירות לב ישר ופשוט עקמומית לא ירגז עוד בהרהור שעמומית (ר׳ שלמה הבבלי, אמרכו כגזרכו, סליחי ד עי״ת). מכנים בני אל חי לבות ברו מעקמומית רחקו גבהות לב שברו (אנא אלהי, סליחי שחרי יוה״כ). — *ומ״ר: אין לך דרך שאין בה עקמומיות וכו׳ ואין לך דרך שאין בה פרשות (ספרי דברי כ). ולא נמצאו שתי רשויות משתמשות ברשות אחת אלא אילו משתמשות דרך עקמומיות (ירוש׳ עירובי א א). —ובסהמ״א: שני עצמות יש בצוארו של דג ועקומין הן ושני צידי ראשיהן דקין ואם ח״ו נכנס לתוך פיו של אדם אינו נמשך עם האוכלים מפני עקמומיות שבו אלא ינעץ בגרונו (ערוך ערך אדדא). ויש עקום שהוא מרובה בעקמומיות שמיני העקמומיות שבו אינן שוין אפי׳ הן בעצמן זו לזו (רש״ס, יריעות שלמה א ג ב).

*עֲקַמִימוּת, ש״נ, — כמו עֲקַמוּמִית: כחמי ולא בעקמימותי (מדרי תהלי ז ח, בובר). — ובסהמ״א: וכמו שאשר אישוני עיניו אינם על קו הישר יראה הדבר האחד שנים וכו׳ לחולשת חושיו ועקמימתו[1]) כן יקרה לשכלנו אנחנו (ראב״ד, אמו״ר 53). והוא גלגל הלבנה ולפי שאז תקן שטח עקמימותו אמ׳ ויעש אלהים את הרקיע (ר״מ אלדבי, ש״א ב, כ:). והקו הישר אשר אין בו עקמימות הוא הנמשך לנוכח הנקודות העומדות על תכליתו אחת אל אחת (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א ז). ובפנימיותו והוא העקמימות הוא נוגע בגבנונית גלגל נוגה (ר״י הישראלי, יסוד

[1]) [נ״א: עקמומיות, עי׳ ד״ס הערה.]

[1]) [כך בדפוס.]

עולם, מח:). הוא (גלגל הירח) פוגש לכל עקמימות גלגל כוכב הנקרא עטרא״ד בלשון הגר (שם מה.).

***עִקְמָן**, עיקמן, עִקְמָן, עוקמן, ס״ז, מ״ר עִקְמָנִים, עִקְמָנִים,—א) בעל עקמומית שבלב, עִקֵּשׁ: אמר להם משה לישראל עוקמנים אתם פתלתולים אתם אין אתם הולכים אלא לאור (ספרי דברי שח). אבנט היה מכפר על הגנבים ואית דבעי מימר על העיקמנים[1] (ירוש׳ יומ׳ ז ה).—ב) ובנין של עַקְמוּמִית: ובנה עליה מצודים גדולים עקמן[2] וכמנן (מד״ר ברא׳ לג).

***עַקְמָנוּת**, ס״נ, — סגלת העִקְמָן: רבי יהודה פתר קרא באברהם אבינו וכו׳ בשעה שבא בתמימות הקב״ה בא עמו בתמימות ובשעה שבא בעקמנות הקב״ה בא עמו בעקמנות (מד״ר ויקר׳ יח).

***עקף**[3], ממנו *עָקִיף, *עָקַף, *עֶקֶף.

***עָקַף**, פ״י, — א) סבב, הקיף, umgehen; tourner; to go round: כשהיה הדבר יוצא מפי הגבורה היה יוצא דרך ימינו של קודש לשמאלם של ישראל ועוקף את מחנה ישראל י״ב מיל על י״ב מיל (ספרי דברי שמג). — ובספה״א: החמישי נקרא זקף ממשיך המלה ועוקף והוא מכל טעם שקף (מיוחס לרסע״ג, הורית הקורא, דרנבורג 72). — *ובהשאלה, הלך בַּעֲקִיפִים, רִמָּה: מפני הרמאין שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומליה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו וכו׳ (ירוש׳ גיט׳ ה א).—ובספה״א: לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו (רש״י, ויקר׳ יט יד).—ב) *במשמ׳ עִקֵּם, עִוֵּת[4]: עד מתי אתה עוקף את המקרא (ר׳ נחמיה, מד״ר ויקר׳ לג).

—הפעי׳ *הֶעֱקִיף, — הערים, עשה בערמה: שוטים היו הראשונים שמעקיפים עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים (מדרי תהל׳ ג).

—התפ׳, *הִתְעַקֵּף, — הסתובב, התעקם: וגם הצולגן המתעקף בראשו לסוף כאגמון אות ומופת הוא כי כל המלכים יכנעו לפני (תולדי אלכסנדר, קונן על יד ג, 12).

---

1) [במד״ר (ויקר׳ י), הגרסה: העוקמנים שבלב.]
2) [נ״א: עיקמן, עוקמן; ובמ״כ: עקמון, וכן במד״ר (קהל׳ ט).] — 3) [קרוב לעקם, עקב.]
4) [עי׳ בכר (ערכי מדרש 99).]

***עֶקֶף**, ס״ז, מ״ר עֲקָפִים,—רמאות, כמו עֲקִיפִים: אודך יי׳ אלהי בכל לבי ביצר טוב וביצר רע שלא יהיה בהם עקף[1] (מדרי תהל׳ פו).—ובספה״א: שלא יהיה לך עקף ועקב עוקבה ותרמית (הרוקח, פרס טהרה). —ואמר הפיטן: אזהרת רצת ועקף שמענו בארשת (ר׳ מאיר בן יצחק, אדיר ונאה, יוצ׳ שבת אחר שבוע׳).—ומ״ר: והשתא דקשישנא איני יכול לצאת ולבוא בעקפים[2] וגלגולי דברים ולהתוכח בדברי הפוסקים (ר״ש מורפורגו, שמש לדקה, סו״ת ב, ו:).

***עָקְפָּה**, ס״נ, — כמו עֶקֶף: ראובן שהוא חוזר על הקרקע תחלה לקנותו והבטיחו שמעון שלא יקנהו והלך בעקפה וקנאו מה שעשה שמעון עשוי אלא שנהג בו מנהג רמאות (ר״מ מרוטנברג, שערי תשוב׳, 202).

עקץ[3], ממנו א.*עֲקִיצָה, ב.*עֲקִיצָה, *עֹקֶץ, א.*עָקַץ, ב.*עָקַץ.

***עֹקֶץ**, עוקץ, עוקֶץ[4]). ס״ז, מ״ר עֳקָצִים, עוקצין, עוקָצים, דבר חד שעוקץ ודוקר,—א) אבר הדוקר של בעלי חיים, Stachel; aiguillon; sting, עֹקֶץ עקרב: מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו שנא׳ אחריתו כנחש ישך (מד״ר במד׳ י).—ובהשאלה, שם של צמח דוקר: לוקטין לו עוקץ עקרב בשבת (ירוש׳ ע״ז ב ג).—מה הדבורה הזו דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים כך הן דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם (מד״ר דברי א). — ושל נחש מלאכותי: הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור (תוספתי כלים ב״מ א ט). — ובספה״א: ועל כל חליה וחליה יש בו (בגיהנם) שבעה עשר אלפים עוקצים ועל כל עוקץ ועוקץ יש בו תשעים ושנים אלף כדי מרה וכולן מזומנין למי[ני]ן ולמשומדין ולאפיקורסין (גנזי שכטר א, גינצבורג 184). ומהם (מן הרמשים) אש־אין להם עוקץ היונק (זויג שטאכל) ומהם אשר להם קנה ארוך (ברוך ליכדא, ראשי למודי ו, כד.).—ומשל:

---

1) [במדר׳ שוח״ט, הוצ׳ בובר: עקב.]
2) [אולי צ״ל: בעקיפים.]
3) [כך בארמ׳, ובסור׳: עקס, ובערב׳: עַקַצ׳ a).]
4) [המחבר במלונו הקטן הביא שתי צורות אלו בלא להכריע. המלונים התלמודיים מנקדים: עוקָץ, וכן בסור׳: עוקְסָא.]

---

a) عقض

אומרים לצרעה לא מדובשיך ולא מעוקציך (רש"י, במד׳ כב יג). — ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים וצערו בנמלי שקצים (ר׳ שלמה הבבלי, אין לור אלף, שבת א׳ חנוכ׳). — היעשו הדבורים צוף דברי באין עקץ דממתקי ויערי (ר"א הבדרשי, חרב מתהפכת, בסוף ספ׳ חותם תכנית).—ב) *חֹד של מחט, Spitze einer Nadel; pointe d'aiguille; point of needle: מחט שנטל חרירה או עוקצה טהורה (כלים יג ה). — ג) עֹקֶץ של פרי, זנב הפרי, הבד הדק המחבר את הפרי לענף, Stengel; tige; stalk: המוציא אוכלים בגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשעוריהם חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומרסנן (שבת ז ד). עוקצי תאנים וגרוגרות והכלוסים והחרובים הרי אלו מטמאין וכו׳ ר׳ יוסי אומר אף עוקץ דלעת עוקצי האגסין וכו׳ ושאר כל העוקצים לא מיטמאין ולא מטמאין (עוקצ׳ א ו). חמשה דברים נאמרו בדלעת אונית אסורה בסיכוך על גבי זרעים עוקצה טפח אוסרת כל שהוא וכו׳ (תוספת׳ כלא׳ א ו). אין נוטלין שרביט של רמן ולא עוקצין של רימון בצד סדין של שקמה (שם י). עוקץ עינב מטמא ומיטמא ומצטרף (שם עוקצ׳ א א). ר׳ היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר׳ חנניה, ירוש׳ מ"ש ד א). אי זהו בצל של רכפה כל שעוקצו נמעך לתוכו (שם מעשר׳ ה ז). אילו הן הקריקס כל שעוקציהן מעוטין והלקטיהן מרובין (שם). כל המרבה בבדיק׳ וכו׳ במה לקטן בעוקציהן לקטן וכו׳ (שם סנה׳ ה ב). מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים (בבלי שם מא.). אמר להן תאינה זו עוקציה דקין עוקציה גסין (שם). מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקצה בלבד (ר׳ יודן, מד"ר ברא׳ מו). כפות תמרים זו רבקה מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין כך העמידה רבקה צדיק ורשע (שם ויקר׳ ל). — עֹקֶץ של אתרוג: עלתה חזזית על מיעוטו (של אתרוג) ניטל עוקצו ניקב ולא חסר כל שהוא כשר (סוכ׳ ג ו).—ובספהמ"א: וכפישטה שלדד או עם העוקץ במקום הדבוק באילן קודם שכורתין את האתרוג וכו׳ (גאוניקה ב, גינצבורג 271). פיטמתו ועוקצו שניהן בזנב עוקצו שניטל העץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג כשר פטמתו שניטל העוקץ מתוך האתרוג הוי חסר ופסול (תכיא רבה׳, אתרוג). ניטל עוקצו (של אתרוג) ניקב ולא חסר כל שהוא חסר (שם). ורבינו יצחק הלוי סבור דפיטמתו היינו זנבו ועוקצו נמי היינו זנבו (ר"י מוינה, אור זרוע, ב, שם.). —ומ"ר *עֻקָצִים, עוקצין, שם של המסכת האחרונה של סדר טהרות.—וְחִדה של אות: מה ב׳ זה יש לו שני עוקצין אחד מלמעלה ואחד מלמטה מאחריו אומרים לב׳ מי בראך והוא מראה בעוקצו מלמעלה ואומר זה שלמעלה בראני ומה שמו והוא מראה להן בעוקצו של אחריו ואומר יי׳ שמו (מד"ר ברא׳ א). — ד) חֹד של השדים, Warze; mamelon; nipple: איזהו סימניה וכו׳ כדי שיהא נותן ידו על העוקץ והוא שוקע ושוהה לחזור (רבי יוסי, נדה ה ח). מאי עוקץ וכו׳ עוקצו של דד (שמואל, שם גמר׳ מז.). — ה) האחורים של גוף הבהמה עם הזנב, Hanke; hanche; haunch: הפים השני מי שוחט וכו׳ ומי מעלה אברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו׳ (יומ׳ ב ג). בא לו לעוקץ חתכו ונתנו למי שזכה בו (תמי׳ ד ה). חוטין שבעוקץ אסורין (רב יהודה, חול׳ צג.). ויהי האדם לנפש חיה וכו׳ מלמד שעשה לו עוקץ כחיה (יהודה ברי, מד"ר ברא׳ י). — ובספהמ"א: חמשה חוטין יש בעוקץ שלשה מימין ושנים משמאל (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 146).

א. *עָקַץ, פ"י,—דקר, נשך, stechen, beissen; percer, mordre; to sting, prick: מימיו לא יאמר לך אדם שעקצו חברבר וחיה נשכו כלב שוטה וחיה (ירוש׳ ברכ׳ ח ו). מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים רוח צפונית יוצאה ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה רוח דרומית יוצאה ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה ואף על פי כן לבה מכוון כלפי מעלה כך הן ישראל (רבי חנינא בריה דרב׳ אבא, מד"ר ויקר׳ כג). אף פורטענה לא עקצה בהם (שם שה"ש, פסקת׳ את כתנתי). בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל׳ שנה בן מ׳ שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד וכו׳ איזה נחש נשכו איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה (ר׳ לוי, שם, שרך). והלך אותו עקרב ועקץ אדם ומת (תנחומ׳ חקת א). והיו המצריים הרשעים מביאין קטנים ומכניסין אותו בבתיהם של ישראל ועוקצים אותם ובוכים (ר׳ יוחנן דליפורי, שם ברא׳ כב). אמרו לה שבנותיה בעליך אינו כאן למי את מתקשטת ומיתקנת אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסו ונמצא עומד על ראשי

(מדה"ג סכטר, ברא' מא יד). — ובסהמ"א: מאן עקין שעקצני שלא רצה לומר הלכה בשמי (רגמ"ה, בכור' לח:). מי הוא שעקצני ונשכני שלא אמרה משמי (רש"י, שם). כאב עוקץ בצדו (כל מלאכת ההגיון, טז:). —ואמר הפיטן: וראם דמה והכריע עוקצי להלאותם תביר קשת צר והרבץ גדיי במרעיתם (גנזי שכטר ג, יודסון 91). — וביחי' פעו', עֲקוּצָה, שיש לה עֹקֶץ, חדה: וגופן האל"ף מעט עקוצה לצד אחד (ספ' יצחים יו, ד:). —עצה עֲקוּצָה: מזה הפסוק התירו לאח אחותו הפרו תורתו והחליפו מצותו גם זאת עצה עקוצה (ר' יפת הלוי, לקו"ק, נספחי 23).

—נפע', *נֶעֱקַץ, — שעקצו ודקרו אותו: ותמאן המלכה ושתי וכו' רמזו ולא נרמז עקצתו ולא נעקץ (מד"ר אסת', ותמאן המלכה). — ובסהמ"א: חמור רועה באחד ההרים והנה סביביו עדת דבורים והצרעה מרחפת לפניו אשר נחבאת באחת מאזניו וירעם ויגעש ובקולו נוער ואנה ואנה הולך וסוער וימאס בחייו ויקץ כי היה נשוך ונעקץ (משלי שועלים כו).

—פעי', *עִקֵּץ, — כמו קל: כביכול היו מעקצין את הארון בערלותם וכו' והיה (האזור) מעקץ לירמיהו אמר לפניו קוצים יש בו והן מעקצין אותי ואני מצטער אמר לו הקב"ה ולא כך עשו בני בירדן כשהכנסתי אותם בין שני בדי ארון והיו מעקצין את הארון בערלתם בקוצים (אגדת בראשי' יז). — ואמר הפיטן: שדדנו מדור לדור ומקץ לקץ שרש צפע אותנו עקץ תקיף משפטיך העירה והקץ (אבלה, סחרי ללו"ג).

—הפע', *הֶעֱקִיץ, — כמו קל: ובעל המין הזה יאכל אכילה גדולה ויפליג בתאות המאכל ואם לא יאכל יעקיצו אותו וימצא משברים (ר"מ אלדבי, ש"א ד, כח:).

ב.*עָקַץ, פ"י, — כרת את הפרי מן העץ: היה בוצר עקץ את האשכול הוסבך בעלים נפל [מידו] לארץ ונפרט הרי הוא של בעל הבית (פאה ז ג). ופרט כרמך אין פרט אלא מחמת הבציר מיכן אמרו היה בוצר עקץ את האשכולות (ספרא קדוש' פרק ג). כי תניא ההוא דפטור באומר עקוץ (לך) תאנה מתאינתו וכו' (רמי בר חמי, ב"ק ע:). כגון שעקץ תאנה בשבת דעלה קא מיקטיל (הוא, סנה' מא.).

*עָקְצַיִי, עוקציי, ת"ז, — שעוקץ ודוקר: וכפי סברהם כאב עוקציי בא מליחות חד ובבבת דם (ר"ט כ"ץ, מעשה טוביה, בית חדש א, לד:).

א.עקר[1], ממנו ב.*עִקּוּר, ב.*עָקוּר, *עֲקִירוּת, עָקָר, ב.עָקַר, *עֲקָרָה, *עֲקָרוּת.

עָקָר, ש"ז, — זכר שאינו מוליד, באדם ובבהמה, unfrucht-bar (männl.); sterile (masc.); barren (masc.): לא יהיה בך עָקָר ועקרה ובבהמתך (דברי ז יד). — ובתלמו': שני נקבים יש בו באדם אחד מוציא שתן ואחד מוציא שכבת זרע וכו' אם נקבו זה לתוך זה נמצא עקר (בכור' מד:). — ואמר הפיטן: קנינך עזוז וגבור ופרוד וחבור באונך ויחיד וצבור ועקר ועבור בגאונך (ר"י אבן גיאת, קינך ארבע יסודות, שער השיר 20). — ובהשאלה: הגוזל הזה מלבד אשר הנהו עקר מטבעו (כלומר נקי ממיקרובים מוכשרים לפריה ולרביה ומזריעם) עוד הוא נוח להתיבש וכו' (ילמק טובים, הדיפתיריה ו, 46). — ומ"ר *עֲקָרִים: צא ולמד מאברהם אבינו ושרה אמנו שהיו עקרים פ"ה שנה (תד"א יח).

עֵקֶר[2], ש"ז: וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לְעֵקֶר משפחת גר (ויקרי כה מז). — ובהשאלה, עכו"ם[3]: בקש עקר רק לעקור ולעקר אויה לי (ר' מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קינ').

ב.עקר[4], ממנו *עִקּוּר, א.*עָקוּר, *עֲקִירָה, א.עָקַר, *עִקֵּר.

א.עָקַר, קל לא נמצא בהמקורות הקדומים.

—פעי', עִקֵּר, עִקְּרוּ, תְּעַקֵּר, יְעַקֵּר, — עִקֵּר את הסוס, השור, הסיר ממנו בכח את פרסתו, einem Tiere die Sehnen zerschneiden; couper le jarret d'une bête; to ham-string an animal: כי באפם הרגו איש וברצונם עִקְּרוּ שור (בראשי' מט ו). את סוסיהם תְּעַקֵּר ואת מרכבתיהם תשרף באש וכו' (יהוש' יא ו). את סוסיהם עִקֵּר ואת מרכבתיהם שרף באש (שם ט-י). וַיְעַקֵּר דוד את כל הרכב (ש"ב ח ד). — ובתלמו': שורפין ומעקרין[5] לפני מלכים ואין חוששין משום דרכי האמורי (שמחי

---

[1]) [כך בארמ' ובערב'. כל קדמונינו חברוהו עם ב.עקר, וכן ההרשים.]
[2]) [סתם המחבר ולא פרש כונת ערך זה. ועי' במפרשים לויקרא.]
[3]) [עי' אונקל' (ויקרי שם).]
[4]) [כך בארמ', ובכוש' עַקַר, סם לרפואה. בערב' עַקַרַ a), חבל, השמיד.]
[5]) [בתוספת' (שבת ז (ח) יט), הגרסה: עוקרין.]

---

a) عقر

ח). — וְעִקֵּר את סימני השחיטה: השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו (חולי׳ ה ג). השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר שחיטת נכרי מותר בהנאה (תוספת׳ שם ג טו). — וְעִקֵּר את הנטעים: למלך שהיה לו כרם אחד ונזדווגו לו ג׳ שונאים הראשון מתחיל מקטף בעוללות והב׳ מזנב באשכולות והג׳ מעקר בגפנים (מד״ר ברלש׳ מג). — וְעִקֵּר אֻמה, השמיד: אם תעקרם מכל האומות אתה מתכבד וכנענים ומצרים הכל משתחוים לך (תנחומ׳ בלק ז). — ואמר הפיטן: שאור המפשם ומבאיש העסה עקרהו נקרהו חטא בלי לשא (ר׳ שמעון בר יצחק, תוכל המתעה, סליח׳ ער״ה).

—נפע׳, נֶעֱקַר, תֵּעָקֵר, —נֶעֱקַר דבר מתוך האדמה וכדומ׳, הוציאוהו משם בכח חזק, ובהשאלה נֶעֶקְרָה עיר, נחרבה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תֵּעָקֵר (צפנ׳ ב ד). — ובתו״מ: (הרואה) מקום שנעקרה ממנו ע״ז אומר ברוך שעקר ע״ז מארצנו (ברכ׳ ט ח). נעקרה (ע״ז) ממקום אחד ונקבעה במקום אחר מקום שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים ומקום שנעקרה ממנו אומר ברוך שעקר ע״ז מן המקום הזה (ירוש׳ ברכ׳ ט ב). — ובהשאלה: ואינה מטהרת (מן) הוסת עד שתעקר ממנה ג׳ פעמים (נדה ט י). שחור כחרת וכו׳ לא מתחלת בריתו הוא משחיר אלא שנעקר המשחיר (תוספת׳ שם ג יא). ומה בלשצר שנשתמש בכלי בהמ״ק וכלי חול הוו נעקרו חייו מן העוה״ז ומן העה״ב (ספרי דבר׳ מח). שני יצרים ברא הקב״ה בעולמו יצר ע״ז ויצר זנות יצר ע״ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים (בשם ר׳ יוסף בר טבת, מד״ר שה״ש, זאת קומתך). אם נעקרה הגומא (של זרע הפול) מותר (ר׳ יוסה בי ר׳ בון, ירוש׳ שביע׳ ב ח). — ובמשמ׳ הוסר ממקומו: שאי איפשר לגורן שתיעקר אא״כ נתרמה (שם מעשר׳ ג ג). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה וכו׳ לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (ברכ׳ יב:). בעי רבי יוחנן זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלה מהו (שבת ה.). נעקרה (שכבת זרע) בהרגשה ויצאה שלא בהרגשה (נדה מג.). כשהשלהבת נעקרת מן הגחלת פורחת והולכת היא למעלה (מד״ר במד׳ יד). קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב״ה להעקר ממקומה (ר׳ סימון, שם שה״ש, קמתי אני לפתוח). האוכל משקל דינר קצה לבו נעקר ארבעים אגוזים לבו נעקר (ארבע) ארבעים ביצים לבו נעקר יביעית של דבש לבו נעקר (כל׳ רבה׳ ח). — ובספהמ״א: גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזאת נעקרת ממקום [פחות] ונתלשת[1]) במקום טוב כך ישראל וכו׳ (גנזי שכטר א, גינצבורג 91). ואין ירושה נעקרת מן היורשים כי אם בעדים ב[רורים] (שם ג 217). ותעש הארץ כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה (כס״י, ברלש׳ מא ז). עיקור כיצד כגון שנעקרה הגרגרת והיא הקנה או הושט ונשמט אחד מהן או שניהן קודם גמר שחיטה (רמב״ם, שחיטה ג יד). ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלים מעברין את השנה (שם, קדה״ח ד ה). אבל אם אמר לו (לנשבע) מוסר לך או נעקרה שבועתך וכל כיוצא בענין זה לא אמר כלום (שם, שבוע׳ ו ה). אמר איני חפץ ליתן הרי נעקר משותפותם (טו״ע חו״מ, שותפים קעו מא). — ואמר המשורר: בנוי לתלפיות מגדל היקר שכן פריץ חיות בו ונעקר (ראב״ע, אם אזכרה).

—קל, עָקַר, לַעֲקוֹר — עָקַר את הנטע מהאדמה, תלש אותו, הוציאו בכח, :ausreissen; arracher; to uproot עת למעת ועת לַעֲקוֹר נטוע (קהל׳ ג ב). — ובתו״מ: עוקר שתי שורות ונוטע שורה אחת (ר׳ ישמעאל, כלא׳ ג ו). ואם נטע או הבריך או הרכיב (ערב שביעית) יעקור (שביע׳ ב ו). וכן פואה של עידית בש״א עוקרין אותן במארופות של עץ ובה״א בקרדומות של מתכת (שם ה ד). המקבל שדה מחבירו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש הכל כמנהג המדינה (ב״מ ט א). לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו (ר׳ אלעזר בן עזריה, אבו׳ ג יז). המדייר את שדיהו עושה סהר בית סאתים נתמלאת עוקר מתוך הסהר וכו׳ (תוספת׳ שביע׳ ב יה). פועלים שהיו עוקרין בבצלים ואוגדין בבצלים אוכלין ופטורין (שם מ״ר ב ו). נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית עשה ביצים לפני שביעית ודיכנו בשביעית עקרו במוצאי שביע׳ וכו׳ (ירוש׳ שביע׳ ה ג). תיפתר שעקרן עד שלא צמחו (ר׳ יוסה בשם ר׳ לא, שם ד). כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (של בן כוזיבא) (מד״ר איכ׳, בלע ה׳). — ובספהמ״א: כל זמן שירצה אומר לו עקור אילנך או הרוס בניינך (רמב״ם, שכנים י ג). —*ובינ׳ פעו׳: רוצה בהן כאלו עקורין ומונחין לפניך

[1]) [כך בדפו׳; צ״ל: נשתלת.]

(ר' אחא בשם ר' מיישה, ירוש' כלא' ב ה). שהוא רוצה בהן כילו עוקרין ומונחין לפניו (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, שם ב"ב ה א). — ובסהמ"א: ודוקא מקשאות עקורין אבל מחוברין אינו אוכל כלל (רי"ף, ב"מ כב:). — ואמר המליץ: החיים זורע המות קוצר החיים נוטע והמות עוקר (רבנו בחיי, ברכי נפשי). — *ועָקַר אמה: וזה אכזורי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר (מד"ר במדי כ). אומה שלימה שאתה מבקש לעוקרה שיש לה זכות וברית אבות (שם). אמר משה רבון העולמים ולכלותם אתה מבקש עקור העליונים והתחתונים ואח"כ עקור אותם (שם דברי ג). שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה של פסח). — ואמר המשורר: ומחדשת (החמה) נפלאות בעולם אם לשלום אם למלחמה ועוקרת מלכיות ותחתם אחרות מקימה ומרימה (רשב"ג, כתר מלכות). — *ובהשאלה, הוציא, בטל: עקיבא עקרת מה שכתוב בתורה (ר' אליעזר, פסח' ו ב). הורו בי"ד לעקור את כל הגוף אמרו אין נדה בתורה וכו' הרי אלו פטורין (הורי' א ג). אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב (מכיל' בא ג). הרי שהלכה זו ונשאת לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים לא נמצא זה עוקר דבר מן התורה (ר' טרפון, גיטי פג.). הביאו לי ספר תורה ואעקרה מתוכה לא יבוא עמוני (מדרי שמואל יד ז). עלה יו"ד ונשתטח לפני הקב"ה ואמ' רבון העולמי' עקרתני מן הצדקת הזאת וכו' (ר' הושעיה, ירוש' סנה' ב ו). ביומוי דרבי יהושע בן לוי בקשו לעקור את הטבילה הזאת (ר' אחא בשם תנחום בר' חייא, שם ברכ' ג ד). ביקש רבי לעקור תשעה באב ולא הניחו לו (ר' בא בר זבדא בשם ר' חנינה, שם יבמ' ו ו). ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע עקרני שלמה ועשאני פלסטר וכו' והרי שלמה המלך ביקש לעקור יו"ד ממני (ר' שמעון, מד"ר ויקר' יט). — ובסהמ"א: שכיון שנישואין הראשונים עקורים לגמרי הוו להו נישואין בתראי נישואין גמורים כדמעיקרא (רי"ף, שו"ת לה). — ואמר הפיטן: יקדו כהבהבי עלק חרחר ריב וחלק עקור מתן חלק חג ומנורה דולק (ר' שלמה הבבלי, אין צור חלף, יוצ' שבת א' חנכה). — *ובמשמ' העביר והסיר מן מקום למקום: אין עוקרין בהמה חיה ועוף ברשות היחיד ואין צריך לומר ברשות הרבים (תוספת' שבת טו א). הטביל בו את הסגים וזבו הימנו שלשת לוגין למקוה כשר עקרו מתוכו פסול (שם מקוא' ג ב). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק (ר' חייא בר אבא, ירוש' פיאה ב ב). ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (ר' שימי בר אשי, פסח' קטו:). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב"ב עה:). קערה זה יעקב אל תקרי קערת אלא עקרת שעקר הימין ממנשה בעד אפרים (מד"ר במדי יד). — ובסהמ"א: ועושה (הקִטע) כמין כסא נמוך ויושב וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ונדחף לפניו (ר"י מויכה, אור זרוע, ה' שבת). — ובהשאלה, *עָקַר לבו, דעתו: ב' שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהן ויצא מבית הכנסת וכו' ונותר חבירו לבדו בבית הכנסת כיון שרואה שנותר לבדו מטרפת דעתו ומיתירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (גאוניקה ב, 91). וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם דעתו על הפת (תשו' הגא', אסף 72). — *עָקַר את הרגלים, הלך מן מקומו: בראש חדש אם עקר את רגליו חוזר לכתחילה ואם לאו חוזר לעבודה (בשם ר' יוחנן, ירוש' ברכ' ה ג). הסיע דעת כמי שעקר את רגליו (ר' יודה בן פזי, שם ג). בני חבורה שהיו מסובין ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסחי קא:). — ובהשמטת הרגלים: אורחין שהיו מסובין אצל בעה"ב וקידש עליהם היום עקרו עם חשכה לבית המדרש וכו' (תוספת' ברכ' ה ג). עקרו להביא את הכלה והניחו שם אפי' זקן אחד ואפי' חולה אין צריכין לברך (שם ד יז).

— התפ', *הִתְעַקֵּר, נתעקר, — כמו נִפע': ואם נתעקרו הסימנין לאחר ששחט כשרה (והזהיר, ויקר' יד:). מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו (רמב"ם, דעות ב ג). סוררים שבנו צחיחה להתעקר (ארח חיים, יוצ' ב שבועות).

ב. עָקַר, קל לא נמצא.

— נפע', *נֶעֱקַר, — נעשה עָקָר, נעשתה עקרה: ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (ר' אחא בשם תנחום בר' חייא, ירוש' ברכ' ג ד). עכו"ם חס על בהמתו שלא תעקר (משניה דרב, ע"ז כב:). — ובסהמ"א: גם יכולתי לומר תן דעתך שהן מרמין בך ולא היה פורש ממני אלא

אמרתי אם איני כדאי שיבנה העולם ממני יבנה מאחותי ולכך נעקרתי[1].

—התפ', *התְעַקֵּר, נתעקר, — כמו נִפְע': ולמה נתעקרו האמהות וכו' שהקב"ה מתאוה לתפילתן ומתאוה לשיחתן (ר' הלוי בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא' מה). מפני מה נתעקרה רבקה וכו' (ר' יהודה בר סימון, שם שה"ש, יונתי בחגוי הסלע). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתכערת ומתעבת (שם. — ובספה"מ"א: הנה אמרו רבותינו ז"ל על עדה וצלה שבימים ההם היו נוהגים לבקש אשה יפה וכו' שתתעקר ולא תלד (ר"מ אלשיך, איוב כד כא).

—הפע', הֶעֱקִיר, — עשה עקרה: מפני מה העקרתי אתכן (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי סלע).

*עִקָּר, עיקר, ש"ז, מ"ר עִקָּרוֹת, עִקָּרִים, עיקרים, עיקרין, — א) החלק התחתון של האילן או הצמח שמתחת לאדמה, שֹׁרֶשׁ, Wurzel; racine; root; ושממעל לאדמה, גזע, Stamm; tronc; stem, stock: אם יש שם ארבע אמות מעקר גפנים ולגדר נותנין לו את עבודתו וזורע את המותר (ר' יוחנן בן נורי, כלא' ו א). הארכובה שבגפן אין מודדין לה אלא מן העיקר השני (שם ז א). כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ וכו' ואיזה זה עקר הלוף השוטה ועקר הדנדנה וכו' (שביע' ז ב). כל המוציא עליו מעיקרו הרי זה מין ירק וכל שאינו מוציא עליו מעיקרו הרי זה אילן (תוספת' כלא' ג יה). המשרש עיקר חרוב וסדן שקמה לעצים מותר לשדה אסור (שם שביע' ג יז). עיקר חרוב ועיקר הגא ועלי האוג ופרח לבין והאורז אין להם ביעור ולדמיהן ביעור (שם ה ז). אוכלין בזיתים וכו' כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו (פסח' נג.). זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית (נדה סב.). זרוק מטה לאויר לעיקרו נופל (מד"ר במד' כ). — ובספה"מ"א: וכמעט קט היה העיקר ששתל אברהם נעקר וחוזרין בני יעקב לטעות העולם ותעיותן (רמב"ם, עכו"ם א ג). — ומ"ר *עִקָּרוֹת, ואמר בן סירא: עקרת תחבולות לבב ארבעה שבטים יפריחו (ב"ס גני' לז יז). — ומ"ר עִקָּרִים: המבריך שלש גפנים ועקריהם נראים ר' אליעזר בר צדוק אומר וכו' (כלא' ז ב). כל האילנות בשעה שהם לוקים מכסים עיקריהם והם חיים (פסיק' רבת' יא). — ועִקָּרִים של צמחים, שרשים שמשמשים לרפואה וכדומ': בין קמיע שבכתב ובין קמיע שבעיקרין יוצאין בו (תוספת' שבת ד ט). ושמן וית הין שהן שני' עשר לוג שבו היה שולק את העיקרין (ר' מאיר, ירוש' סוט' א ג). שמן המשחה שעשה משה במדבר היו שולקין בו את העיקרים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר והלא לסוך את העקרים אינו סופק אלא שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן (הורי' יא:). ראה כמה יורה בולעת וכמה עקרים בולעים (ר' יהודה, שם). הביאו העיקרין ושלקום במים והציף עליהן שמן המשחה וקלט את הריח וקיפחו (ר' יוסי, כריתו' ה.). מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא (רוח תזזית) בורחת (תנחומ' חקת כו, בובר). — ובספה"מ"א: התבלין כגון כמון ופלפלין מותר לאצור אותן בארץ ישראל ולהוציא אותן ממקום למקום כשאר העיקרין (רמב"ם, מכירה יד ז). — *כוס עִקָּרִים, משקה שנשרו בו שרשים של צמחים וששמש נגד ההולדה וההריון: האיש אינו רשאי לשתות כוס עיקרין שלא יוליד והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד (תוספת' יבמ' ח ד). מיילד' מבחוץ אבל לא מבפנים וכו' ולא תשקינה כוס של עיקרין (ירוש' ע"ז ב א). קילורית לעין מלוגמא למכה כוס עיקרין לבני מעיים (ר' חייא, מד"ר דבר' א). — ואמר הפיטן: סמך סם חיים רטיה מופלאה למלנית עקרי כוסך יפין וקלורי מטלנית (אמן יוסף, סלימ' ה' עי"ח). — *עִקַּר קרחא, שם צמח: עשב נקרא עקר קרחא הוא פיריתרין (אסף 72:). — *ועִקָּר של שער: שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מלבין טהור (נגע' ד ד). וגילח את כולו ושייר בו שתי שערות והיה בהן כדי לכוף ראשו לעיקרו שני פעמים וגלח מהן פעם אחת וכו' (ירוש' נזי' ו ג). היכי דמי אינו נראה עם הגיזה וכו' כל שעיקרו הפוך כלפי הראש (ר' אלעזר בשם ריש לקיש, בכור' כו:). — ובהשאלה, *עִקָּר של האדם, מוצאו, יחוסו: אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה היא ולא מרות המואביה הוא וכו' אף אתם לא באתם משתי אחיות אתם ראו מה עיקרכם (ר' אחא בר כהנא, מד"ר רות ח). — ובספרות הקראים: דע שהאב והאם יקראו בשם עקרים מפני שהם שורש האיש

[1] [מראה המקום נשמט מכ"י המחבר.]

ועקר מקור מקים נוקרתו ותוצבתו (מסה בטיילי הקרחי, פטל ערינס בֵ הקדס ג, 70). אסור לשחוט ה ע ק ר עם הפרת ביו״ט אחד שנאמר ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (כ״ח הקרחי, ג״ע, שחיטה ג, סג:). ואולם קרובי האדם הם לשלשה מעלות פרחים ע ק ר י ם וכנפים (שם, ירושה, פתיחי, קסה.). — *ועֲקַר של נחשת, מקום מוצאה בארץ: מאי מצרף נחושת רב אשי אמר חשלי דודי רבב״ח אמר זה המחתך נחושת מ ע י ק ר ו (כתובי עז.). — ב) *בהשאלה, יסוד ובסיס של דבר, Fundament, Basis; fondement, base; foundation: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו הדרה ב ע י ק ר י בתים (ר״ש בן לקיש, פסחי קיח:). — ובסהס״א: בהמה שנשמט הירך שלה מ ע י ק ר ו ויצא מן הכף שלו אם נתאכלו ניביו וכו׳ הרי זו טרפה (רמב״ס, שחיטה י ג). המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום והוא שהרעי יוצא בו מן הערוה והוא דבוק בין ע ק ר י הירכים (ר׳ תנחום הירושלמי, המספיק, הקד׳, בכר 8). ושנים הנשארים אשר המה העקרים האחד במורת קצתו והשני במערב ראשיתו (כלאב״ע, חי בן מקיץ).—ג) *וכנוי לאלהים: מה מגדף מיוחד שפשט ידו ב ע י ק ר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דברי רכח). ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר ב ע י ק ר אף אתה הקהה את שיניו (מכי׳, בא יח). יש לך אדם שיש בו כל המידות הללו אבל אינו כופר ב ע י ק ר ת״ל וכו׳ הא כל שיש בו כל המידות הללו סוף שהוא כופר בעיקר (ספרא בחקי, פרשה ב). כל אדם שיש בו גסות רוח וכו׳ כאילו כפר ב ע י ק ר שנאמר וכו׳ (ר׳ יוחנן, סוטי ד:). כופר ב ע י ק ר היה (אדם הראשון) (ר׳ נחמן, סנה׳ לח:).— ד) *עצמותו וממשותו של דבר, הדבר עצמו: כל השוכח ע י ק ר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת (שבת ז א). אי זהו שאינו יודע ע י ק ר שבת קטן שנשבה בין הגוים (ירוש׳ שם). הכא ע י ק ר התם אגב גררא נסב׳ (ב״מ ד:). ע י ק ר מטרין[1]) לא היה לה (לשרה) וגלף לה הקב״ה ע י ק ר מטרין (ר׳ יהודה בשם ר״ל, מד״ר ברא׳ נג). ש ע י ק ר ה (של הבדלה) בתפילה (ירוש׳ ברכ׳ ה ב). בעי רב פפא המשתחוה לבהמה וכו׳ קרניה מהו לחצוצרת שוקיה מהו לחלילין וכו׳ אליבא דמ״ד

[1]) [רחם.]

ע י ק ר שירה בכלי לא תיבעיא לך דודאי אסור כי תיבעי לך אליבא דמ״ד עיקר שירה בפה (ע״ז מז). ריח רע שיש לו ע י ק ר[1]) רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא ק״ש וכו׳ ריח רע שאין לו עיקר וכו׳ (ברכ׳ כה.). — בנגוד לטעם: משרת ליתן טעם כעיקר וכו׳ ומה נזיר וכו׳ עשה בו טעם כעיקר כלאים וכו׳ אינו דין שיעשה טעם כ ע י ק ר (פסח׳ מד:). לא נצרכה אלא לטעם כ ע י ק ר דבקדשים אסור (חולין לח:). — ובנגוד לתולדות: נגיפה נגיחה ע י ק ר הן ואת עביד להון תולדות אלא מתחיל ב ע י ק ר ומסיים בתולדות (ר׳ יצחק, ירוש׳ ב״ק א א). —ובנגוד לתוספת: גט גובה ע י ק ר כתובה גובה תוספת (רב, כתוב׳ פט.). שתוספתו של הקב״ה יתירה מן העיקר בנוהג שבעולם אדם לוקח מחבירו ליטרא של בשר ואמר לו הוסיף לי כמה הוא מוסיף לו אונקיא אבל הקב״ה תוספתו יתירה מן ה ע י ק ר (מד״ר דברי א). — ובמשמ׳ החשוב, החלק החשוב של דבר: מי סבריתו דגדול מברך ע י ק ר[2]) שבסעודה מברך (רב, ברכ׳ מז.).—ובסהס״א: נמצאו אותם שהביאו מן השוק הם ע ק ר י ם על הזבח (ר״ח, פסח׳ לט.). —*רחל היתה ע י ק ר ו של בית (מד״ר בראש׳ עא).— ובסהס״א: שכל צרכי הבית על ידה נעשים והיא עיקר הבית וכן שור עיקרו של שדה (רש״י, גיט׳ כב.). – *ובנגוד לטפל: שלא לעשות ע י ק ר טפלה וטפלה עיקר (ר׳ יהושע, מכי׳ בא ג). ודברת בם עשם ע י ק ר ואל תעשם טפילה (ספרי דבר׳ לד). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר טפילה וטפילה עיקר (ירוש׳ ערל׳ ב ג). לעיקר אין מקדרין לטפילה מקדרין (שם עירוב׳ ה ב). זה הכלל כל שהוא ע י ק ר ועמו טפלה מברך על ה ע י ק ר ופוטר את הטפלה (ברכ׳ לה:). ב׳ בני אדם היו ע י ק ר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה (מד״ר בראש׳ מ). — ובסהס״א: ילמדינו אדונינו על מי החובה (להפריש חלה) וכו׳ האיש שהוא בעל העיקר או האשה שהיא בעלת המלאכה (גנזי שכטר ב, גינצבורג 52). כשתרצה לידע מקום השמש במהלכה האמצעי בכל זמן שתרצה תקח מנין הימים שמתחלת יום העיקר עד היום שתרצה וכו׳ (רמב״ס, קדה״ח יב ב). ע ק ר שם הונח על דבר שעמידת דבר

[1]) [שהצואה מונחת שם ומסרחת ושאין לו עיקר הפחת רוח (רש״י).]

[2]) [אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה (רש״י).]

אחר וקיומו תלוי בו ואין לו קיום זולתו כמו שהעקר הוא דבר שקיום האילן תלוי בו ולא יצוייר מציאת האילן וקיומו זולתו (ר"י אלבו, עקרים א ב). ששם עקר לא יאמר בלבד על מה שיאמר שם השרש והיסוד כי הנה שם השרש יאמר וכו' (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ו). — ובמשמ' למוד חשוב שהוא כיסוד של הענין, Grundsatz; principe; principle: ולא הוצרכתי לבאר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש (גנזי מצרים, הלכי ס"ת, יג). יש על עיקר זה (אין סמיכה בחוצה לארץ) ראיות לא הבילם אגרת זו אך הגדנו לכם עיקר ויסוד לבנות עליו (ר' שמואל בן עלי, אגרי, הרכין ב, 82). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (רמב"ם, קדה"ח יא ג). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגנינות וכו' אלו הן הגלגל מוחלק בשלש מאות וששים מעלות וכו' (שם ז). ומקום גובה השמש היה בעיקר זה בשש ועשרים מעלות חמשה וארבעים חלקים ושמנה שניות ממזל תאומים (שם יב ב). פרק ח' בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו הגורמים אותו (ר"י הישראלי, יסוד עולם, מד:). ויהי היום בחפשי אמתחות החכמה ועיקריה באגרי אלומיה ועומריה בדבריה ודריה (ר"י מסיקא, מנח' קנא', 6). שהדעת הפילוסופי הנאמר הנה הוא חולק מאד על התורה האלהית בכל העקרים (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי, הקד'). ואמר לו ירמיהו (לחנניה בן עזור) בטענתו שהיה טוען על העקרים השמורים שאם לא תתקיים נבואתי באמרי שנבוכדנצר יגבר ויחרב בית המקדש וכו' אין בזה שום הכחשה בנבואתי (ר"י אבוהב, מנוה"מ ה ג ב ה). — ובפרט עִקְּרֵי התורה והדת: נועצו אבותינו וחרתו עיקרי תורה פה עת פזרם יוצר הרים (גנזי שכטר ב, גינצבורג 406). והדברים שאנו סוברים הם האמת והודאי העקרים שלמדונו חכמינו מקבלי דתינו (ר"י אבן עקנין, ספי מוסר ב טז). ושם כונתו הראשונה לבאר כל עיקרי היחוד ושרשי האמונה אשר היו נשגבים ונעלים מהכלל (ר"י אבן לטיף, שעה"ש הקד', השחר ב, 96). לפי שלא מצינו להמון החכמים שידברו בעקרי הדתות דבור מספיק ולא שיהיו מסכימים בעקרים ולא במספרם (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). וחברתי הספר הזה וקראתי שמו ספר העקרים לפי שהוא חוקר על עקרי הדתות בכלל ובפרט על עקרי הדת האלהית (שם). כן נכתבו בפרשת בראשית ג' ענינים הלוקים וזה מזה יתבאר בכל אחד מהן עִקָּר מאלו העִקָּרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית וכו' כי מבראשית עד אלה תולדות השמים הוא ענין אחד ונכתב להורות על העקר האחד שהוא מציאות הש"י הפועל ברצון לכל הנמצאות (שם א יא). — ובמשמ' טעם ופרוש; מי שמתו מוטל לפניו פטור מקרית שמע וכו' ועיקר הדבר משום לועג לרש חרף עשהו (תוס' הגאו' א א, לוין 44). שליח צבור נהגו לקרותו חזן ועִקְּרוֹ מלשון שמירה (אבודרהם, מה:). —וכן עִקָּר, כך נכון: ויש אומרים שמשערין בבדי שיגביהנה וירביצנה וישחטנה וכן עיקר (טוי"ד ה, שחיטה כד). — ובדקדוק, שׂרש ויסוד: וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקודש להיות חצי האותיות עִקָּרים לעולם וכו' וחצי האותיות פעם עיקרים ופעם משרתים (ראב"ע, צחות, ע.). —ואמר המשורר: ושם סם אדדם כמו סם אורידם ותיו וישתומם בתוך העקרים (דונש, לדורש החכמות). וכחדו אל שדי באמרם כי יש די בארבע מוסדי אשר הם עקרים להמציא הנעדר (רסב"ג, תחלת החכמה). —ואמר הפיטן: חשוף לעם מיקר ליעמד על עקר רעבים לפענח דתיה (קפאון חק, יוצ' שבת פרה). —ה) כל עִקָּר, תה"פ אחרי מלת השלילה לחזק ולהדגיש את השלילה, לא כלום, לגמרי לא, durchaus keineswegs; point du tout; not at all: אין שוחטין לגומא כל עיקר אבל עושה גומא בתוך ביתו (חול' ב ט). פתר לה באומר אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר (ירוש' דמאי ו ג). אם אינו יודע כל עיקר פטור (ר' ליעזר, שם שבת ז א). כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ר' יהושע בן חנניה, שם סוכ' ה ב). מאי לא אמר כלום אמר רב לא אמר כלום כל עיקר (עירובי' מט:). בימות הגשמים עוקה מחזיק סאתים וכו' בימות החמה מחזיק סאתים נותנין לו סאתים סאה אין נותנין לו כל עיקר (רי נחמן, שם סח:). תגרי טבריה הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר (ר' יוסי, מו"ק יג:). הלוקח עבד מן הנכרי ולא רצה למול וכו' אין משהין אותו בא"י מפני הפסד טהרות ובעיר הסמוכה לכפר אין משהין אותו כל עיקר (רשב"א, יבמ' מח:). אמר להן בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזרה (ב"ב ס:). את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר

(סוריי יב:). אני לא שניתי לו (לרב) כחל כל עיקר (ר׳ יצחק בר אבודימי, חולי קי.). אין משגיחין על התיומת כל עיקר (ר׳ חנינא בן אנטיגנוס, בכורי לט.).—ובסהמ״א: שר׳ שמעון סבור אע״פ שהושיבה חנוונית ומינה איפוטרופא בעל כל עיקר אינו משביעה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכי פסוקי, 89). האומר בשבילם שהניחו תרגום כל עיקר שלא כהוגן אומר ובאיסור עומד (אוצי הגאי א א, לוין 20). והוא בית שיש לו שלש דפנות ודופן רביעי שמעמידין בו דלת אינה מגופפת כל עיקר אלא ברחבו של בית כולו (ערוך ערך אכסדרה).

עַקְרָב[1], ס״ז[2], מ״ר עַקְרַבִּים,—א) בע״ח זוחל ארסי מאד, ממית בעקיצתו, Skorpion; scorpion: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף וְעַקְרָב וצמאון אשר אין מים (דברי ח יה).—ובהשאלה, כנוי לאנשים רעים: כי סרבים וסלונים אותך ואל עַקְרַבִּים אתה יושב (יחזקי ב ו).—ואמר בן סירא: חית שן עקרב ופתן וחרב נקמות להחרים (ב״ס גניי לט ל).—ובתו״מ: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תשוך (שבת טז ז). שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב (אבותי ב י). ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם (שם ה ה). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (תוספת׳ מו״ק א ו). היה קוצר וכו׳ הכהו קוץ עקצתו עקרב וכו׳ הרי של בעל הבית (ספרא קדוש׳ פרק ג). חמשה נהרגין בשבת ואלו הן זבוב שבארץ מצרים וצירעה שבנינוה ועקרב שבחדייב ונחש שבא״י וכלב שוטה בכל מקום (שבת קכא:).—ומ״ר: ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו וכו׳ נזדמנו לו נחשים ועקרבים וכו׳ (שם). והבור ריק אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (מד״ר בראשי פד). יש אומרים ששים בכרם אחד ואל תתמה שהרי עקרב שהיא מן השרצים יולדת שבעים (שם שמות א). כך היין משול כעקרב וכו׳ מה עקרב מכה בעוקצו כך היין מכה בסופו (שם במד׳ י).—ובסהמ״א: והתחיל העקרב לשרוק בפיו (ספר מעשיות, REJ. 1896 ,242). עקרב ראשו בינוני ובסופו פועל רשע (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לט, כ״י בריטי מוזי). והעקרבים רבים במיניהם ובמראיהם ולזה יתחלפו בפעולותיהם יש מהם לבן ועליו קוים אדומים ויש בעל ג׳ חוליות וכו׳ ושם עקרב הים וכו׳ והוא דג כשר וכו׳ (נרבוני, או״ח בסמי מות, כ״י ביהמ״ד סכטר). בעקרב ימיו אחשוב שיקרה מנשיכתו נפח קטן (קאנון ד ו ה כג). העקרב (איידעקסע) גופו דק וארוך בארבע רגלים וזנבו ארוך (ליבדא, ראשי למודי א ו). העקרב (סאלמאנדר) והוא מין עקרב נפלא וכו׳ (שם). העקרב (קאמעלעאן) עורו זך ובהיר וכו׳ (שם). העקרב הגדול (קראקאדיל) משכנו באפריקא ובאזיא החם (שם).—ואמר הפיטן: עבדים חשך לי ליום אידם חלקי ואביה בנאצם בחידם חדשים מקרוב עמי בצידם חסדי מקום עקרב תמו לידם (ר״א הקליר, זכור איכה, ממז׳ איטלי א; קסט:). מבור תחתיות רדודי לחין עקרבי גדודי מהר וקדר מדדי קול דודי (ר׳ שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א׳ פסח).—ואמר המשורר: ועל יתוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודבים וצפענים ועקרבים פגושה (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים). ובגבול אלו האנשים כל מיני חי חמושים שמה יונים וצפרים ועורבים וכו׳ ופתנים ועקרבים וכו׳ (כאב״ע, חי בן מקיץ).—ב) מין ממיני הקוצים, Dorn; épine; thorn: אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בְּעַקְרַבִּים[1] (מ״א יב יא).—ואמר המשורר: יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה (ר״י הלוי, אהה אדני אלהים).—ובהשאלה: ונחרטתי חרטות הבתולה אשר הערה בעקרב איש מקורה (עמנו׳ מחב׳ ח).—ג) *ובהשאלה, כלי ברזל בצורת עקרב: עקרב של פרומביא טמאה ולחיים טהורים (כלים יא ה).—ובסהמ״א: ונתתי חתים בלחייך כמין עקרבים (ר״י א״ת, סמ״ש לריב״ג, מח).—*עקרב בית הבד טמאה (כלים יב ג).—ד) *שם אחד המזלות, Scorpio: עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסח׳ לד.). כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע ומשעקרב נראה אין כימה נראית (מד״ר במד׳ י). ואחריו מה אתה בורא עקרב כיון ששוקלים אותו ויש בו עונות מורידים אותו לגיהנם (פסיק׳ רבת׳ כ). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות וכו׳ ואלו הן טלה שור תאומים

---

[1]) [כך בארמ׳ ובאשור׳ ובכוש׳, ובערב׳ עַקְרַב[a].]

[2]) [כך לפי צורת מ״ר, אבל בתו״מ הוא ע״פ רב ש״נ.]

[a]) عقرب

---

[1]) [המפרשים פרשו שהוא מין שוט שעוקץ ומכאיב כמו עקרב.]

זכו' עקרב וכו' (פדר"א ו).—ובספר יצירה: המליך אות ג' וקשר לו כתר וצר בו עקרב בעולם ומרחשוון בשנה וטחול בנפש (ספר יצירה ה ג). — ובסהמ"א: כשמגיע למרחשון עקרב משמש בתחלת היום ושור לשעה שביעית (ערוך ערך כמה). זרע כשהחמה הולכת במזל עקרב וקשת וכנגדו קציר כשהחמה בשור ותאומים (ראב"ח הנשיא, ספר העבור ג, 81). וג' ממים והם סרטן עקרב דגים (ראב"ע ספר ראשית חכמה בקדרות, ז). עקרב ממזלות המים נכזה ובחלקו מגוף האדם האשכים והמקום הנסתר וערות האנשים והנשים וכו' ובחלקו מבני אדם כל איש בליעל ונבזה (הוא, ראש' הכמה ג). ואם היה האורך במזל עקרב או במזל אריה תגרע מן האורך השלישי חמשית (רמב"ם, קדה"ח יז יג). וכי נכספה נפשך להבין שביליו ולמנו' חייליו ומוצאם ומובאם וסדור צבאם ועקרבו ושורו וכו' (הוא, אגרי, ס.). ויש אומרים כי עקרב מתגרה עם אריה ועקרב משליך טפת דם במים כשאומרים תקופה נופלי' (אבודרהם, קו:). וידוע כי מזל הרוח הוא מאזנים ומזל המים הוא עקרב (ר' בחיי, ברא' א ג). עקרב ממזלות המים נקבה ממזל הלילה (ר"מ בן אהרן, כלה לדרך א א כח). וכן כתבו חכמי התכונה שעקרב הוא מזל בני ערב הישמעאלים וקשת הוא מזל פרס וכו' (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג, ד"ה כי עקיבא). התמונה השמינית אשר שמה תבוא השמש בכ"ג לחודש אקטאבער נקראת עקרב (יהוואל, למודי הטבע ג א, כג:).—ואמר המשורר: גם לאריה נתת מהודך עליו ולאחותו הבתולה הקרובה אליו וכן למאזנים ולעקרב אשר בצדו הושת (רשב"ג, כתר מלכות). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה לפאת נגבה תימנה ונגידנו ישיבנו לעגולת בת רבים למעלה עקרבים (ראב"ע, חי בן מקיץ). וחשבתי מאזנים בשחק מאזנים ונשך לעקרב מלשוני עקרב ותופש הקשת יורא אלי מגשת (ר"י חריזי, תחכמוני כב). ואני אשכון למזל עקרב בשחר ולערב בבוא העגלה (עמנו', מחברת יח).—ואמר הפיטן: כון עש בצפון ועקרב בדרום מונחים ליחוד שמו כלם מוכיחים (אלה על כל אלהים, יוצ' אחרון פסח). עקרב לבש פחד ורעדה כי בעקרבים יסרונו צרינו (אז בהטלאינו, סליח' ערב' ר"ה ב). ורנו שחקים מסבים יום תשיב למי משאבים במזל עקרב בת רבים למעלה עקרבים (אל חי, סמע"ל, קרובץ ארגוני).— ה) ושם מחלה (?): אך קשים הם (הכרפסים) למוכים בעקרבים ומחרד את הנפש (אסף 32.).

עַקְרַבִּי, ת"ז, מ"ר עַקְרַבִּיִּים, — דומה לעקרב, עָצֵל עַקְרַבִּי: וכבר נולד מהראש הימיני מהירך עצל וידבק באחר משני עצלים העקרביים ואח' כך יפרד מהם כשעובר בבטן השוק (קאנון א א ג כט).

***עַקְרַבָּן**[1], ש"ז, מ"ר עַקְרַבָּנִים, עקרבנין, שם צמח: והעקרבנין[2] והחלבצין והבוכריא וכו' יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שביעי' ז ב). וכן שמעתי ממנו (מר' אליעזר) שיוצאין בעקרבנין[3] בפסח (ר' אלפאסי, עירוב' ג ו).

עֲקָרָה ש"נ, מ"ר *עֲקָרוֹת, — נקבה שאינה יולדת, באדם ובבהמה, stérile ; unfruchtbar (weibl.) barren (fem.) ; (fem.): ותהי שרי עֲקָרָה אין לה ולד (בראשי' יא ל). ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כי עֲקָרָה היא ויעתר לו יי' ותהר רבקה אשתו (שם כה כא). וירא יי' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עֲקָרָה (שם כט לא). לא תהיה משכלה וַעֲקָרָה בארצך (שמות כג כו). ואשתו עֲקָרָה ולא ילדה (שפטי' יג ב). עד עֲקָרָה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). רעה עֲקָרָה לא תלד ואלמנה לא ייטיב (איוב כד כא).—ובבהמה: לא יהיה בך עקר וַעֲקָרָה ובבהמתך (דבר' ז יד).—ובמליצה לעיר, יושביה: רני עֲקָרָה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (ישעי' נד א). —ובתו"ם: מתיבין לר' יודה הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד (ירוש' יבמ' ו ד). והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה (פדר"א לח).—ומ"ר: אברהם היה מתפלל על עקרות והן נפקדות (מד"ר בראש' לט). בשעה שנפקדה אמנו שרה הרבה עקרות נפקדו עמה (שם נג).—ובהשאלה, ואמר המשורר: והמשכיל אבי סכלות ומוליד בשכלו אם תבונה העקרה (ר"ש הנגיד, ידידוני אשר ידעו). ווילדי המזמות לא מצאתים ולא היתה מזמתי עקרה (ר"י הלוי, שפתי סיתה).—ואמר המליץ: ואיך

1) [או עַקְרַבָּן, בערב' עקרבאן a); עי' לֵו (שמות הצמחים, 109).]

2) [בירוש' הגרסה: הערקבלין, וכן ברש"י, ובמדב"ם יש נסחה אחרת לגמרי.]

3) [במשנה שבירוש' הגרסה: בערקבנין, וכן במדב"ם: בצרקבנין, שבוש מן בערקבנין. ובמשנה שבבבלי (כג:): בערקבלין, וכן שם בגמר' (כו:) ובפסח' (לט.): ערקבלים.]

a) عقربان

עוד תהתל ותלד אמונים והיא מאמונים ומחן עקרה (עמנו׳, מחב׳ ז). ואמרו בויגויים כי התבונית ככר זקנו והחכמות עקרות (ר״י שבתי הלוי, מלחמ׳ החכמה והעושר).

***עֲקָרוּת**, ש״נ, — סגלת העקר, כמו ב. עִקּוּר, -unfrucht barkeit; stérilité; barrenness: שלא הפילה מחמת עצמה בעקרות שחוששין לה אחרים ואין נושאין אותה (תלמידי ר׳ יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ יג, 87). אילמלא שהתה עם הראשון עשר שנים ולא ילדה והיו לראשון בנים מאשה אחרת וכו׳ היתה מתחזקת בעקרות (תשו׳ גאונ׳ מו״מ קסו). ויען יצחק את רבקה אשתו לאמר וכו׳ עתה ממך היה העקרות הזה אלינו (ספ׳ הישר, תולדות). הוא אמר הפילה בתוך עשר כדי שישהה עמה והיא אומרת לא הפלתי נאמנת שאינה מחזקת עצמה בעקרות (רמב״ם, אישות טו יג). ומהחלק הזה גם כן הרבה מספורי התורה כמו העקידה ועקרות האמהות וכו׳ (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג ו ג). שלא היה דומה עקרותה (של רבקה) לעקרות שרה וכו׳ ורבקה היה עקרותה מצד אחר (ר׳ אבשלומה אשתרוק, מדרשי התורה, הוצ׳ עפשטיין 42). שהקדוש ברוך הוא מתאו׳ לתפלתם של צדיקים שאמרוהו בענין עקרות האמהות (ר״י אבוהב, נהר פישון, לט:). ולפי שהשכול והעקרות נמשך ממנו (מהייחוד) גם כן אמר שהעבודה אל השם תגן ותושיע מזה (ר״מ ן׳ גבאי, ס׳ עבודת הקדש טו).

עֲקֶרֶת, ש״נ, — כמו עֲקָרָה: מושיבי עֲקֶרֶת הבית אם הבנים שמחה (תהל׳ קיג ט). — ואמר המשורר: העליתי למחלתך ארוכה רנני זמרי עקרת והודי (רא״ע, אז המון). — *וכמו עִקָּר, עֲקֶרֶת הבית [1]), האשה שהיא העקר והמנהלת של הבית, אשת חיל: קרבנו קערת כסף אחת אל תקרי קערת אלא עקרת כנגד רחל שהיתה עקרת הבית (מד״ר במד׳ יד). — ובסהמ״א: ויקרא לרחל וללאה לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת [עיקר] הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן (רש״י, ברא׳ לא ד). האשה תהיה עקרת הבית ותעיין תמיד בכל אשר להם ובמטלטלים להיותם שלמים ונקיים ומסודרים ומשומרים (ר״י בר׳ אברהם, דרך ישרה, דרך ארץ, קכו:). — ואמר המשורר: ובתו היהידה בביתו העקרת כי אמה מתה עליה בנעוריה (יל״ג, קולו של יוד ג), למה בניך האהובים אם טובה עזבת עקרת הבית למה ביתך החרבת (הנ״ל, שם ה, 163).

עקש [1]), ממנו °עָקוּשׁ, עִקֵּשׁ, עָקַשׁ, עִקְּשׁוּת, *עַקְשָׁן, °עַקְשָׁנוּת, מַעֲקָשׁ, °הִתְעַקְּשׁוּת.

עִקֵּשׁ, תוא״ז, עִקֶּשׁ, מ״ר עִקְּשִׁים, סמ׳ עִקְּשֵׁי, — עִקֵּשׁ הפך מן יָשָׁר, אדם שהלך בדרכים לא ישרים, krumm, verkehrt; pervers; crooked, perverted: דור עִקֵּשׁ ופתלתול (דבר׳ לב ה). עם נבר תתבר ועם עִקֵּשׁ תתפל (ש״ב כב כז). צנים פחים בדרך עִקֵּשׁ שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). — לב עִקֵּשׁ: לבב עִקֵּשׁ יסור ממני (תהל׳ קא ד). — עִקֶּשׁ לב: עִקֶּשׁ לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה (משלי יז כ). תועבת יי׳ עִקְּשֵׁי לב ורצונו תמימי דרך (שם יא כ). — ועִקֵּשׁ שפתים: טוב רש הולך בתמו מעִקֵּשׁ שפתיו והוא כסיל (שם יט א). — ודרך עִקֵּשׁ: אשר ארחתיהם עִקְּשִׁים ונלוזים במעגלותם (שם ב טו). טוב רש הלך בתמו מעִקֵּשׁ דרכים והוא עשיר (שם כח ו). — ובמדר׳: שמשו שניהם כאחת הרי זו דרך עקש וכו׳ היכי דמי כגון דיתבי לצדדין מתוך כך הולד יצא עקש (כלה רבתי א). — ובסהמ״א: (ויברח) מלדבר עם הכסיל ומחלוק עם עקש ומהחליק לשון לנבל (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, 27). בנזהר עצמו להסיר ולהרחיק מעליו עקשות פה ולזות שפתים שלא יהיה עקש בפיו (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ד כד). — ואמר המשורר: והצדק בקש ואל תהיה עקש עבור לא תוקש בלבות המורים (דונש בן לברט, דעה לבי חכמה). ומשפטו כמשקלת לכל עמו יסדהו וזד יהיר אשר עקש דרכיו האבידהו (ר״מ הנגיד, אהוב נפשי). לכודה במוקש פתלתל ועקש נשאת סבל מענת כבל (ר״י הלוי, אזה אדני אלהים). — ואמר הפיטן: ערך בה חק לעם מפזר עבור מלפתל עקש כמין וזר (ממרה הקה, יוצ׳ שבת פרה). — ומ״ל: מגן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש כמיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, אסוחה כפלאותיך, Elbog., Stud. 127). — ובמשמ׳ עַקְשָׁן, קשה ערף: וישאלו לאדם גדול כמה הגעת אל כל הכבוד הזה ואתה מן הכושיים ואמר בדבר אמת והנאמנות והמנע מן העיקש ושלא שאלתי על מה שאינו צריך לי (ר״י א״ת, מבח׳

---

[1]) [מליצה לקוחה מלשון הפסוק בתהל׳ וכמובן אחר. יסטרו׳ ואחרים מנקדים: עֲקֶרֶת, אבל לא נמצא עקר בצורת נק׳. ועי׳ לשוננו (א, 323, 447).]

[1]) [כמו עקס בארמ׳, ובערב׳ עקצ a).]

a) عقص

הפניני' לרסב"ג, 90). זד יהיר לץ שמו הוא העקש המתמיד על השקר (הוא, סה"ם לריב"ג, יהר). — ונקי' עִקֶּשֶׁת, עקשית: ויך את האתון במקל פעם ראשונה ושניה הכה אותה במתג או בשוט ופעם שלישיה במקל כדרך שעושין לבהמה עקשת שעסקיה רעים (חזקוני, פי' התורה, במד' כב כז). כי מי שהוא מתעקש ומפציר ומעפיל להשיג לא ישרה נפשו ר"ל אין לו נפש ישרה אבל נפש עקשית ומפצירה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה, כח:).

עָקַשׁ, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פעי', עִקֵּשׁ, יְעַקֵּשׁוּ, מְעַקֵּשׁ, עִקְּשׁוּ,—עִקֵּשׁ הישרה, עִקֵּשׁ אותה, verdrehen, verkehren; pervertir; to pervert: המתעבים משפט ואת כל הישרה יְעַקֵּשׁוּ בנה ציון בדמים וירושלם בעולה (מיכ' ג ט-י).—ועִקֵּשׁ את הדרך: דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלתם נתיבתיהם עִקְּשׁוּ להם כל דרך בה לא ידע שלום (ישע' נט ח). הולך בתום ילך בטח ומְעַקֵּשׁ דרכיו יודע (משלי י ט).—ובמדר': ועמד אליהו והתפלל לפני הקב"ה ואמר וכו' אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה עלי לעקשני (פדר"א לג).—ואמר המשורר: אורת רענן פרח כשושנה במשכת חדק מעקשי נבונה (רמב"ע, אזרח רענן). קרא לא לעקש תנאף ביוקש אבל היה מבקש זרע אלהים (ר"י הלוי, יום בקול המלה). חטאו עקש דרכו במוקש ומערב בקש והגת מזרח (הוא, יעץ ומקים). — ואמר הפיטן: צורר בגאון וחרון מימיניו לנקשה מחמש חמש בסאסאה בשלחה לעקשה (ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). יצרם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו אללי לי (ר' מנחם בן מכיר, אבל אעורר, קינ').—ומי שאינו מבין והוא שאינו משיג נקודת האמת אעפ"י שממציא המצאות רבות אינו הולך משרים אלא מתואר מעקש מעוות או נלוז (רנה"ו, יין לבנון, אבו' ו, קפו.).

—נפע', נֶעְקַשׁ,—נֶעְקַשׁ דֶּרֶךְ, שהוא מעקש דרכיו: הולך תמים יושע ונֶעְקַשׁ דרכים יפול באחת (משלי כח יח). —ובספה"א: והנה תורת חכם מקור חיים נתנה מאת ה' מן השמים לישר את הנעקשים בנתיבתם והמטים עקלקלותם (ר"א הקראי, ג"ע, הקד', ג.). הנה יש לו לאדם כשיראה פתיל תכלת וכו' לזכור את כל מצות ה' אשר נתנו לישראל לישר הנעקשים באורחותם (פס תפלה, פא.).—ובמשמ' נתעקמו: ונבו וכנפיו שחורות יעליהם פצלות נעקשות יורדות מסראה תכלת לבנה

(פיינזק, תולדות הארץ א קל).—ואמר המשורר: הנעקשו שבילי רום וחמה בדרך לא סלולה היא נחויה (רמב"ע, הלעד הזמן). — ואמר הפיטן: טמנו לנו פח ומוקש ישור כשך יוקש עבור ממך להעקש (רסב"י בר' אבון, אל אל חי, יוצ' שבת ב' אחה"פ).

—קל', יַעְקְשֵׁנִי,—עָקַשׁ אותו, עשהו עִקֵּשׁ: אם אצדק פי ירשיעני תם אני וַיַּעְקְשֵׁנִי (איוב ט כ).

—התפ', הִתְעַקֵּשׁ, נִתְעַקֵּשׁ,—א) כמו נפע', נעשה עִקֵּשׁ, לא ישר, קשה: שכשתלמיד יושב בפני רבו וישא ויתן בדבר הלכה יודע רבו לאיזה צד לבו נוטה ומה מתעלם ממנו ומה מתברר לו ומה מתעקש עליו (תשו' גאוי' קדמוי' מו, קפל). — ב) התנהג כעקשן, הקשה את ערפו, עמד על דעתו: ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי (רש"י, בראש' ל ח). ואשר גרם לקצת המתגאים והמתגדלים להתנהג במדה הזאת היא שהם מתעקשים וטוענים כי הנפש מתאוה אל הגדולה וקשה בעיניה השפלות (ר"י א"ת, פק' מדה"כ לרסב"ג כז). והלשון הזה דומה למה שאומרים הערב אסתיהר פל' כשהוא מתעקש ומתגלע ומתמיד על עקשותו (הוא, סה"ם לריב"ג, יהר). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש תנף (הוא, הכוזרי ה כ). אלה ההקדמות לא יכחישם אלא מתעקש (ראב"ד, אמו"ר, 43). ואנחנו לא נתעקש שלא יהיו שום תארים אחרים שיתכנו עליו ית' וכו' ומי שיתעקש בשיהיה להם מספר מה על כל פנים כבר התחכם בעיניו התחכמות גדולה (שם 56). הששה דברים אשר שנא ה' ראשונה היא העזות וכו' חמישית המתעקש ורוצה לעמוד על דעתו אפילו במקום שחולקים עליו רבים (ר' אברהם יגל, לקח טוב, ט.). וגם אם אולי יתעקש החולק ויאמר שלא ימצא לעולם שווי בהכנה ודבקות בין שני מעיינים וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, מד:). ואם תתעקש ותאמר אחרי שהרמב"ם מנה בהקדמתו לספר משנה תורה וכו' (רלה"ח, עטרת לבי, תפארת למשה א, ה:). או יאמר מפי עוללים ויונקים ההולכים לתומם בלתי מתעקשים בחקירות טבעיות ויונקים חלבה של תורה (ר"י מוסקאטו, נפוצ' יהודה לד). רק בבקשה ממך אל תטריחני בחנם להקיפני בתשובות חבילות שאין בהם ממש ובלי יסוד חוק כדרך המתעקשים (ר"י עמדין, מגילת יעבץ א, לח.). ודבר זה איננו כדאי אף להעלות על הספר אך מחמת שכבר נתעקש בו

אחד מוכרת אני לבאר ולהוציא מלב המתעקש (ר"י סופר, חתם סופר, או"ח, קמה). — ואמר המליץ: כנחש צפעוני נתעקשת בשביליך ומפשעיך התסיל אכל יבולך (ר' עזרא הבבלי, תוכחי מוסר א, י:).

עִקְּשוּת[1], ס"נ—סגלת הָעִקֵּשׁ,—א) עקמימות, ערמה Verkehrtheit, List; tortuosité, perversité; crookedness, perverseness. עִקְּשׁוּת פה, דבור של ערמה ורמאות: הסר ממך עִקְּשׁוּת פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). אדם בליעל איש און הולך עִקְּשׁוּת פה (שם ו יב). — ובספה"א: שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא (פי' המיחס לראב"ע, שם יט ג). החונף מפתח העקשות והעקשות מפתח האשימים (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופ' ב יג). ההתפקרות אשר הוא נמשך אל דעותיהם והוא עקשות ונלוזות דרכם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי ב י). בעל המבישה אם היה בחברתה הוא נלחם תמיד בעקשותה (שם יב, ד"ה והרביעי). — ואמר הפיטן: שלוך לים עקשותי שיננתי חיצי קשתי שמע תפלתי ורחישתי שאילתי ובקשתי (ר"א הקליר, Elbog., Stud. 120). — ב) *כמו עַקְשָׁנוּת, קשי ערף, עמידה על הדעת, Eigensinn, Hartnäckigkeit; opiniâtreté; obstinacy: חזר ואמר תמה אני דבית מקדשא חרב ואת קיים בעקשותיך (מדרי סה"ש א, גרינהוט יז.). — ובספה"א: וכל ימי אשר נגע העקשות בלבבנו ולא נודה לרצון אלהינו להשלים חפצו וכו' (יוסיפון פה, פרנקפ'). מי שיוכל למנוע עצמו מארבע נוצל מארבע נמנע מארבע המהירות והעקשות והגאוה והעצלות וכו' (ר"י א"ת, מבחר הפנינים לרשב"ג, 60). ואין הגבורה העיקשות בדברי שקר וההתמדה על השוא וסבל היגיעה (הוא, תק' מדה"נ, מו.). דור עקש ופתלתל תאר כפול העין והלמד וענין הכל עקשות והתמדה על הדבר (הוא, ספ"ש לריב"ג, פתל). ומן הדומה שהעקשות הוא דבר מורה על שני ענינים הענין האחד הוא שהוא הפך לדבר הישר וכו' והענין השני הוא שהעקשות באה ג"כ על האדם העקש בחכמתו ושאינו מודה על האמת (ר' זרחי מברצלונה, פי' משלי, הספר ב, 170). ומניין שלא יתחיל לדבר עמו שנאמר באזני כסיל אל תדבר הואיל ורוב פעמים מדבר בעקשותו הלך אחר הרוב (ספר חסידים, תתתתסעה). ותסיר עצמך מן המהירות ומן העקשות (ר' אלעזר מגרמיזא, הרוקח, הקדי). כי תמצא בו מרמת שועלים וגנבות חתולים וכו' ועקשות חמור וסכלות שור (ר"י חריזי, תחכמוני מו). ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך (רמב"ן, מלחמי ה, הקדי). והרי עשיר זה עקשותו לא תניחהו להכין צדה לעולם הבא (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי כח ו). כי אין בלשונות טענות מכריחות לבעלי הצורות להורות על פני עקשותם (ר"ח קרסקס, אור ה', ג א ג). וכי קודם שתשלחם אתה רוצה לדעת כי אבדה מצרים בשביל עקשותך (חזקוני, פי' שמות י ו). וכי ימצא איש אשר בדמי הסכלות יתגולל ובעפר העקשות יתבולל (ר"י מפיסא, מנחת קנאות, 11). — ומ"ר עִקְּשִׁיּוֹת: ומאנו במודעי מרמות ומזמות ודקדוקים ועמוקים עקשיות ותושיות (לוחת הרמב"ם). נפתולים וכו' עקשיות גדולים נתעקשתי ונפתלתי עם אחותי לאה (ר"י אברבנאל, בראשי ל, ד"ה ויהא כי סגולה).

[1]) [הרגש לחזוק הקריאה, עי' ריב"ג (הרקמה שער כב); רד"ק (מכלול סדה"ס, קמא:).]

***עַקְשָׁן**, עִקְּשָׁן, ס"ז, — א) אדם שרגליו עקושות ועקומות, כמו עִקֵּל: הזויור והליפיו וכו' ועקלן ועקשן[1]) וקלבן והקישן פסולין באדם וכשרין בבהמה (תוספתי בכורי ה ג). — ב) *קשה עֹרֶף, אדם שעומד על דעתו, עי' עִקֵּשׁ, Eigensinnig; opiniâtre; obstinate: וכל אדם יוכל לזכו' אם ירצה למעלה מופלגת מאד אע"פ שנדמ' לו שקשה וכבד עליו העבודה מאד וכו' אעפ"כ צריך שיהיה עקשן בעבודתו ולבלי להסתכל על כל זה (מגיד שיחות להר"נ מברסלב, יג). וכמו שמצינו שיש עקשן כגון תינוק וכו' (שם עח). סענדעריל לא היה עקשן בטבעו זה אומר כך יהא כך ואינו מקפיד (ממו"ס, מסעות בנימין השלישי ד).

***עַקְשָׁנוּת**, ס"נ, — סגלת הָעַקְשָׁן, כמו עִקְּשׁוּת ב): כגון תינוק שבשביל עקשנות לבד יכול להפקיר עצמו לגמרי וכו' כמו כן יש בבני אדם שיכול להפקיר הכל ולסלק כל התאו' בשביל איזה תאוה או עקשנות שהוא רוצה (מגיד שיחות להר"נ מברסלב, עח).

א. **עָר**[2]), ס"נ, — כמו עִיר, בפרט בלשון הקדומה: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן אכלה עָר מואב בעלי במות ארנן (במדי כא כח). כי בליל שדד עָר מואב נדמה כי בליל שדד קיר מואב נדמה (ישעי טו א).

[1]) [כך בדפו', ובהוצ' צוק"מ חסר. ואולי הוא כפל מן והקישן.]

[2]) אולי מזה מ"ר עָרִים מן עיר.

ב.**עָר**[1]), ס״ז, מ״ר עָרִים, עָרֶיךָ, — כמו צָר: ויאמר שמואל (לשאול) ולמה תשאלני וי״י סר מעליך ויהי עָרֶךָ[2]) ויעש יי׳ לו כאשר דבר בידי (ש״א כח יו-יז). —ומ״ר: ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עָרֶיךָ[3]) (מיכ׳ ה יג). אשר ימרוך למזמה נשוא לשוא עריך[4]) (תהל׳ קלט כ). — ואמר המשורר: ברוח אלהינו פיו יפער לאכל הצר ולטרף הער (סעדיאגה, ספטר, 72). צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכף צר וער (ר״י אבן אביתור, ארשת שפתי, שער השיר, 13). וכל רעיו להפצו הם דרושים וכל עריו בבור אפו אסורים (רמב״ע, התרשים א לו). ומפיו ימשכו רעיו תרופה מנהו יהיו עריו מהולים (שם י כח). וראשם יהיה שמור לעולם ויפדה בכל שוטנים וערים אשר בחר בשם טוב משמנים וטוב מכל בדולחים ודרים (ראב״ע, כ״י נגי׳ קהיר). ובמה ראתה עיני אהובים השיבם השחוק שונאים וערים (ר״מ הקראי, לקו״ק פד). וכל אויב ורע ישפיל לרגלם וימשילם עלי שונאים וערים (שם ל). למה הרגזתני לענות אל מאמריך ותשקי סר מעליך ויהי עריך (עמנו׳, מחב׳ ג). נפשי עורי לקראת ערי זוקן המחריד פי רדפי (שם ד). הא הא ערי עלי אשרי לו על דתי דמי הווה (עמנ׳ פרנקים, לבי מודה, קבן על יד א, 103). מאז אהבתני מבור מלטתני עתה נטשתני ביד ערי וכו׳ חון עלי ועל עולי בישועתך הראיני (ר״א ערלקי, ספר הפזמונים, כה:). תושה לנקום מכל צרי וערי אדעה תוכל יכול פארי נזרי (שם ל.). השב הדרי ועל ראש ערי מהר הנף חרמש צור מגן ושמש (ר״י נגיארה, יה מים, עולת תמיד, קנג). יבקע אז אורי ויהי מכל נודע סבי תקים ערי פזר לו יתודע (אורי נר, כנף רננים, ב:). נהפך לב שאול לדוד ויהי ערהו (שלום הכהן, ניר דוד, 51). ערי ימצו כוס שממה רעי יינקו משד נחמה (ריב״ל, יום אגוע, בחר ילחק, 181).

ג.*עָר, ס״ז, — שם אילן, דפנא, Lorberbaum; laurier; laurel, שמן עָר, שמן שמוציאים מן עלי הָעָר: שמן ער הוא דפני אלואין והוא לאוריני כחו חם ויבש יועיל לכאב הכבד והטחול והכליות ויפוצץ האבן שבכליות (אסף, 69:).

1) בארמ׳: עָר (דני׳ ד יו). —2) י״ס, לפי השבע׳: ויהי עם רֵעֶךָ. —3) י״ס עצביך.

4) [כך ת״י, עקילי׳ וסומכ׳, ורש״י וראב״ע. ור׳ משה הכהן מפרש שהוא כמו שְׁמֶךָ, וכך מגיהים החדשים. ובקצת כ״י: עדיך. והשבע׳ והסורי והוולג׳ פרשו מן עיר.]

א.**עֵר**, ת״ז, נק׳ *עֵרָה, מ״ר עֵרִים, עֵרוֹת, —שאינו ישן, wach; éveillé; awake, לבו עֵר וכדומ׳: אני ישנה ולבי עֵר קול דודי דופק (שה״ש ה ב). —וכתו״מ: אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן (ב״ק ב ה). ראוה שנתייחדה עמו באפילה או שישנה במרגלות המיטה אפילו הוא ער והיא ישינה הוא ישן והיא עירה אינן חוששין שמא נתעסקו בדבר אחר (תוספת׳ גיט׳ ז ד). אחר שאילו היה ער קונה לו שביתה היה ער ולא קנה לו שביתה אין לו אלא אלפים אמה לכל רוח (ר״י בן נורי, ירוש׳ עירוב׳ ד א). אין לה וסת בין ערה בין ישנה בעיא בדיקה (ר׳ אבא בר ירמיה, נדה יב.). חמרין ופועלין והבאין מבית האבל ומבית המשתה נשיהם להם בחזקת טהרה ובאין ושוהין עמהם בין ישנות בין ערות (שם). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אני ישנה מן המצות ולבי ער לגמילות חסדים וכו׳ אני ישנה מן הגאולה ולבו של הקב״ה ער לגאלני (מד״ר שה״ש, אני ישנה). לא יהא אדם ער בין הישנים ולא ישן בין הערים (דא״ז ה). —ובסהמ״א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו׳ האורב לפתות פסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (ר״י א״ת, חו״ה, יחוד המעשה ה). —*ובמשמ׳ מלא תנועה והיים, שקד, כמו עֵרָן: אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ולא עונה בתלמידים (שבת נה:). —ובסהמ״א: ויקרא את שמו ער שיהודה קראו והיתה כוונתו שיה׳ ער ומהיר ומשתדל במעשיו לא כבד ונרדם (ר״י אברבנאל, בראש׳ לח, ד״ה ויהי בעת ההיא). —ואמר המשורר: היה חי תמיד ער והתאות גער ביען את שער לרוחות ובשרים (דונש, דעה לבי חכמה).

ב.**עֵר**, ס״ז, —עֵר וְעֹנֶה[1]): בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש יי׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת יי׳ לאיש אשר יעשנה עֵר ועֹנה מאהלי יעקב ומגיש מנחה ליי׳ צבאות (מלאכ׳ ב יא-יב). —ואמר המשורר: לזרים נמכרנו יחד ער וענה לעבדים ולשפחות ואין קנה (רסב״ג, סליה בא ליון).

*עֲרַאי, עריי, ס״ז, — דבר שבמקרה, שאינו קבוע, דבר טפל שאין לו חשיבות, Zufälliges, Nebensächlich; hasard; chance. subordinate: אין עראי לכלאים (כלא׳ ב ב). כל שבעת הימים אדם עושה

1) דבור נהוג אצל השומרונים לפנים (Duhm, ZAW. XXXI, 181). [ועי׳ בפרושו של מרגלית למלאכי (הוצ׳ כהנא).]

סוכתו קבע וביתו עראי[1]) (סוכ׳ ב ט). המכסה את הדם יכסנו ביד ואל יכסנו ברגל שאין עושין את המצות עראי (תוספת׳ חולין ו י). אתם עשיתם את דיני עריי בעולם אף אני אעשה אתכם עריי בעולם (ספרא, בחוקי׳, פרק ה). לפי שאין עושין אהל עראי בתחילה בי״ט ואין צ״ל בשבת (עירובי׳ מד.). עשה תורתך קבע כיצד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש אל יעשה אותו עראי אלא יעשה אותו קבע (אדר״נ יג). — וסומך לשם אחר: יכול יהיה אדם אוכל אכילת עראי בשדה ת״ל עשר תעשר (ספרי דברי קה). אוכל בהן (בתפילין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (בשם ר׳ אבא בר ירמיה, ירוש׳ ברכ׳ ב ג). אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי עד עשרים אמה אדם עושה דירתו דירת עראי (רבא, סוכ׳ ב.). בנין קבע אסרה תורה בנין עראי לא אסרה תורה (ר׳ אסי, ביצ׳ לב:). — וש״ה: השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי מיבעיא (ר׳ ששת, ברכ׳ כג:).— ובסהמ״א: אך מרוב כעס ומהירות מעורב עם יהירות עברת עליהם וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (ר׳ זרחיה הלוי, אוה״כ ב, 127).—וסה״ס: אבל במוליך לביתו אוכל מהם עראי עד שהוא מגיע לביתו (מעש׳ א ה). אוכלין ושותין עראי[1]) חוץ לסוכה (סוכ׳ ב ד). אבל אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה וכו׳ הרי זה אוכל מהן עראי (תוספת׳ תרומ׳ ב ז). המנכש עם חנוני בחנות אף על פי שפירותיו טבל לא יאכל מהם עראי (שם ה ז). אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל (ספרי במד׳ קי). מעשה וכו׳ ואכלנו תאנים וענבים עראי חוץ לסוכה (ירוש׳ סנה׳ ז ב). האומר לחברו צא ולקט לך תאנים מתאנתי אוכל מהן עראי ומעשרן ודאי (עירובי׳ לב.).—ובסהמ״א: פרשה ראשונה צריך שלא יקראוה עראי (ר״י בר׳ אבטולי, מלמד התלמידים, קסא:).

א.עֶרֶב[2])׳ ממנו עֶרֶב, א.עָרַב, *עַרְבִית, *הֶעֱרִב, *הַעֲרָבָה, א.מַעֲרָב, *מַעֲרָבִי, *מַעֲרָבִיּוֹת, *מַעֲרִיב.

[1]) [במדב״ם, הגרסה: עריי.]

[2]) [משתף לכל האחיות, בערב׳: عَرَبَ a).

a) غرب

א.עֶרֶב, עֶרֶב, סזו״כ, מ״ז עַרְבַּיִם, עַרְבַּיִם[1]), נ״ר *עֲרָבִים, — השעות הראשונות של הלילה, תיכף לשקיעת החמה, Abend; soir; evening, בנגוד לבֹּקר: ויהי עֶרֶב ויהי בקר יום אחד (בראש׳ א ה). עֶרֶב וידעתם כי יי׳ הוציא אתכם מארץ מצרים ובקר וראיתם את כבוד יי׳ (שמות יו ו-ז). ויעמד העם על משה מן הבקר עד הָעֶרֶב (שם יח יג). בבקר תאמר מי יתן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תאמר מי יתן בקר (דברי כח סז). עֶרֶב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה (תהלי נה יח). וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וָעֶרֶב תרנין (שם סה ט). בָּעֶרֶב היא באה ובבקר היא שבה (אסתי ב יד). ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר וְהָעֶרֶב (דהי״ב לא ג). —ובנגוד לנשף: אם שכבתי ואמרתי מתי אקום ומדד עֶרֶב[2]) ושבעתי נדדים עדי נשף (איוב ז ד). — בָּעֶרֶב: ויבאו שני המלאכים סדמה בָּעֶרֶב (בראש׳ יט א). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בָּעֶרֶב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בָּעֶרֶב (שמות יב יח). ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בָּעֶרֶב ואעש בבקר כאשר צויתי (יחזקי כד יח). בָּעֶרֶב ילין בכי ולבקר רנה (תהלי ל ו).—בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב: ומקטרים ליי׳ עלות בבקר בבקר ובערב בָּעֶרֶב וכו׳ ומנורת הזהב ונרתיה לבער בָּעֶרֶב בָּעֶרֶב (דהי״ב יג יא). — בְּעֶרֶב יום: בנשף בְּעֶרֶב יום באישון ואפלה (משלי ז ט).—לָעֶרֶב: בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וְלָעֶרֶב יחלק שלל (בראשי מט כז). ישובו לָעֶרֶב יהמו ככלב ויסובבו עיר (תהלי נט ז). בבקר יציץ וחלף לָעֶרֶב ימולל ויבש (תהלי צ ו). מבקר לָעֶרֶב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד כ). בבקר זרע את זרעך וְלָעֶרֶב אל תנח ידך (קהלי יא ו). ויעל עליו עלות ליי׳ עלות לבקר וְלָעֶרֶב (עזרי ג ג). להעלות עלות ליי׳ על מזבח העלה תמיד לבקר וְלָעֶרֶב (דהי״א יו מ). ועלות לבקר וְלָעֶרֶב לשבתות ולחדשים (דהי״ב ב ג).—עד הָעֶרֶב: כל הנגע בנבלתם יטמא עד הָעֶרֶב (ויקרי יא כד). ויפל (יהושע) על פניו ארצה לפני ארון יי׳ עד הָעֶרֶב (יהושי ז ו). ויעלו בני ישראל ויבכו לפני יי׳ עד הָעֶרֶב (שפטי כ כג). ונסתרתי בשדה עד הָעֶרֶב השלישית (ש״א כ ה). ויכם דוד מהנשף ועד

[1]) [אפשר שאינו מ״ז אלא בצורתו, והוא באמת מ״ר. ועל פרושו, עי׳ רש״י, ראב״ע, ורמב״ן לשמות (יו יב).]

[2]) [ריב״ג בשרשיו סבר שכאן ערב משמ׳ כל הלילה. וכן יש מפרשים משלי (ז ט).]

הערב למחרתם (שם ל יז). יצא אדם לפעלו ולעבדתו עדי ערב (תהל׳ קד כג). ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני׳ ח יד).—מערב עד ערב, עד בקר: מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקר׳ כג לב). באהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדת יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני יי׳ (שמות כז כא). ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (במד׳ ט כא). — לעת ערב: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש׳ ח יא). לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישעי׳ יז יד). ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך (ש״ב יא ב). והיה לעת ערב יהיה אור (זכרי׳ יד ז). — לפנות ערב: והיה לפנות ערב ירחץ במים (דבר׳ כג יב).—מנחת הערב: על המזבח הגדול הקטר את עלת הבקר ואת מנחת הערב ואת עלת המלך ואת מנחתו (מ״ב טז טו). תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב (תהל׳ קמא ב). והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי בעת מנחת ערב (דני׳ ט כא). ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי (עזר׳ ט ד-ה).—צללי ערב: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ׳ ו ד).—זאבי ערב: וקלו מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב [1] (חבק׳ א ח). שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפני׳ ג ג).—ומ״ז בין הערבים, בין השמשות: ושחטו אתו (את קרבן הפסח) כל קהל עדת ישראל בין הערבים (שמות יב ו; גם טז יב; כט לט; מא; ל ח). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי׳ (ויקר׳ כג ה). בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו (את הפסח) במעדו (במד׳ ט ג; גם ה; יא; כח ד).—ובתו״מ: בי״ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד (ברכ׳ א ג). — ובספה״א: יתחיל יאמר אברכה את ד׳ בכל עת כל המזמור ואחרי כן יעמוד ויתפלל הערב (מספרי הלכה של הקראים הקדמונים, גנזי שכטר ב, גינצבורג 441).—*לעתותי, לעת ערב: השוכר את הפועל לעשות עמו מלאכה ולעיתותי ערב אמר לו הליך את הלגין זה במקום פלוני אף על פי שאין ישר׳ רשאי לעשות כן שכרו מותר (תוספתי ע״ז ז (ח) י).—ואמר המשורר: תוג[ה אשר

[1]) [כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף (רד״ק).]

נ]עדר כאב צריה ישת לבבי בעלות שפיה כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רסב״ג, JQR., NS. 1913, 65). ועי׳ עת.—*תפלת הערב: ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה (ברכ׳ כו:).—ובהשאלה: בכ״מ שיש ערב אין בקר וכ״מ שיש בקר אין ערב אלא לכשיעלה בקרן של עכו״ם ערב וערבן של ישראל בקר (ר׳ ילמק, מד״ר בראש׳ כא). בא ערבה של סדום ושקעה שמשה ונחתם גזר דינה (שם נ). בבקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה של מדי ובבקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה של יון ובבקרה של יון תאמר מי יתן ערבה של אדום (שם אסת׳, פתיחי). עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד אורן של ישראל (פדר״א כח).—*ומ״ר ערבים: מאמתי קורין את שמע בערבים [1]) משעה וכו׳ (ברכ׳ א א).—ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים (תפל׳ ערבית). פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים (ברכ׳ יב.).—ואמר הפיטן: להתפלל יום יום ערבים ושחרים (רסב״ג, אמון יום, אזהר׳ ב.). ושחרתי לעת ערב ידיד גם תהתל בי ואם תענה שקרים עניתיהו וחי יפיך ערבים לרום אורך חשבתים כבקרים (ר״ש הקראי, אקו״ק לד). לכן אם ייטיב בעיניך אתן לך מבנות הנדיבים אילת אהבים לחיה מעלה שחרים ושערה מעריב ערבים (ר״י חריזי, תחכמוני ו). עליו נהמה כרבים שחרים וערבים נענה קינה אחר קינה (ר׳ זכריה בן סעדיה אלצאהרי, ספר המוסר מה, קובץ על יד ע, מטמוני מסתרי 23).—*ערב שבת, ערב יו״ט, היום שלפני שבת, יו״ט: אם לא היתה נבילה מערב שבת אסורה לפי שאינה מן המוכן (ר׳ יהודה, שבת כד ד). ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין (תענ׳ ד ז). מעשה בבית דגן שביהודה שמת שם מת אחד ערב פסחים וכו׳ (ר׳ חנניה, ספרי זוטא פרשת פרה, הרבין א, 75).—ומ״ר: מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד הצות עושין (פסח׳ ד א). ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך (שם י א). נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביא׳ בספריש מחיוב על חיוב (ר׳ יוסי, ירוש׳ חלה ג א). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (פסח׳ יג.).—וערב שביעית, השנה שלפני שנת השמטה: עד אימתי

[1]) [כך במדב״ם, ובירוש׳: ערבין.]

חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אמרים וכו' (שביעי' ה א). אין צורך לומר חריש וקציר של שביעית אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית (שם ד).—°ועם כנ': ובערבי ראשי חדשים וחנוכה נוהגין ליפול על פניהם בערביהם וביום מוצאיהם בין בשהרית בין במנחה (סדר תפלות השנה, אבודרהם, כ:).—ואמר המליץ: והעתים אשר לא ישפטו בם ימי שבת ויום טוב וערבם (רה"ג, אהלל אל, שד"מ, קבולי קונטרי' 48).—ואמר המשורר: עבד לילו מדד ערבו וכבית מחוללו גלה ריבו (ראב"ע, עבד לילו).—וערבים: רחץ וספג ועטה כלי פז ויקדש עוד ידיו ורגליו רצוי תמיד הגש בערבים והקטיר קטרת בין נתחים לנסך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת).—ב) בנוי לכשוף: ויש מכשפים הנקראי' ערב קטן כנזכ' בזוהר פ' כי תשא דאית ערב רבא וערב זעירא אלו היה כישוף שלהם בזמן התחלת מנחה גדולה ואלו הכישוף שלהם בזמן מנחה קטנה (ר"י בר"כ אלחנן, עה"מ, קרית ארבע קח, קז.).

א·עָרַב, פ"ע, עָרְבָה, עֲרוֹב,–עָרַב היום וכדומ', נהיה ערב, שקע השמש; Abend werden; devenir soir; to become evening: ויאמר לו חתנו אבי הנערה הנה נא רפה היום לַעֲרוֹב לינו נא (שפטי' יט ט).–ובהשאלה, עָרְבָה שמחה: צוחה על היין בחוצות עָרְבָה[1]) כל שמחה גלה משוש הארץ (ישעי' כד יא). – ובספהמ"א: לעולם יהא אדם זהיר כשיוקין בתפלתו ובמעשיו הטובים וידע כי עתו קצר ויומו ערב ויתן אל לבו לעשות תשובה (ר"א די וידאש, ראש חכמ', דרך ארץ, רכט.).—ואמר המשורר: אני הגבר הנדאב בלא עת יומי ערב ועוד לא יומי מלאו ימי (מנחם בן סרוק, מכת' אל חסדאי אבן שפרוט). ומרב מצוקיו בחייו ירב ומותו ערב ויומו ערב וקצו בקרבו לנפשו ארב (רסב"ג, אנוסים וענושים). ובאשר פנו לערוב ימי עלומים וחטאי נעורים חיו כתולע אדומים (רש"ע פלקירה, המבקש, ע.).

הפע', הֶעֱרִיב, הַעֲרֵב,—א) עשה דבר בערב, etwas des Abends tun; faire quelque chose le soir; to do at evening: ויגש הפלשתי השכם וְהַעֲרֵב ויתיצב ארבעים יום (ש"א יז טז).—ובתו"מ: השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב מקום שנהגו שלא להשכים

[1]) [החדשים מגיהים: עָבְרָה.]

ושלא להעריב אינו רשאי לכופן (ב"מ ז א). השכם והערב וצא כדי שלא תתרחק משמש (בן עזאי, ברכ' סב.). כמי הן מתקיימות (דברי תורה) במי שמשחיר ומעריב בהן (ר' יהושע, מד"ר ויקר' יט). למוד מאליהו ע"י שהשחיר והעריב בתורה לא כבר זימנתי לו עורבים (ר' שמואל בר אמי, שם). — ובתפלה: אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (לפיכך, ברכ' השחר).—ובספהמ"א: ושימני מבני העולם הבא מן המשכימים והמעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (רסע"ג, סד' רע"ג ב, קח.). בעם זה תחזה הולך ברגש לבית האל וגם משכים ומעריב (ר"י זבארה, שעשועי' יג, דודסון 144).—ב) *כמו קל: אוכל (המצורע) במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה (נגעי' יד ג).—ג) פ"י, עשה שיהיה עֶרֶב, ובתפלה: אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים וכו' (תפל' ערבית).—ואמר המליץ: מעביר יום ומביא לילה מזריח חמה ומעריב לבנה (רסע"ג, סד' רע"ג א, סה:).

—פעי', *עֹרַב, רק בינ' מְעֹרָב, מְעֹרַב שמש,—טמא שטבל והֶעֱרִיב לו השמש, שנטהר לגמרי, בנגוד לטבול יום שצריך להמתין לטהרתו עד שֶׁיַּעֲרִיב לו השמש: ומטמאין היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). כיצד היא מביאה אותם אל פתח אהל מועד אלא אם כן תהיה מעורבת שמש מלמד שהיא טובלת מבעוד יום (ספרא מצרע פרק ט).

—נפע', °נֶעֱרַב,—כמו קל: שמשך יזרח בחשך ואם זה ימים נערב (ר"י גבירול, יונת גלודים, עולת תמיד ל).

—התפע', °הִסְתַּעֲרֵב[1]), בינ' מִסְתַּעֲרֵב, מִסְתַּעֲרַב,—שבא מן ארץ המערב, מאפריקה הצפונית: ואח"כ בא פה מצרים וישימו אותו עליהם קהל המסתערבים לראש ולקצין ויסוב את שמו הר' יוסף סכנדרי (לקוט' מדברי יוסף סמברי, נבליבר 72). אלעזר סכנדרי אשר אזר כגבר חלציו בעד עמו ישראל היושבים במצרים על אודות בית הכנסת של המוסתערבים (שם 79).

ב·עָרַב, ממנו עָרֹב (?), א.עֵרֶב, ב.עֵרֶב, ב.*עָרֵב, ז.עֲרַב, *עַרְבֵּב, *עֲרֵבָה (?), *עַרְפּוּב, *עַרְבוּבְיָא, ב.*עֵרָבוֹן, *עֲרוּב, ב.°הִתְעָרְבוּת, *תַּעֲרֹבֶת.

[1]) [בערב' אִשְׁתַּעְרַבַ), התנהג כמו ערבי.]

استعرب

עָרֹב, ש"ז, —המכה הרביעית מן מכות מצרים [1]): הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הֶעָרֹב ומלאו בתי מצרים את הֶעָרֹב וגם האדמה אשר הם עליה והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם עָרֹב וכו' ויבא עָרֹב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הֶעָרֹב (שמות ח יז-כ). ויעש יי' כדבר משה ויסר את הֶעָרֹב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד (שם כז). ישלח בהם עָרֹב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם (תהלי עח מה). שרץ ארצם צפרדעים בחדרי מלכיהם אמר ויבא עָרֹב כנים בכל גבולם (שם קה ל-לא).— ואמר המשורר: קמטם בערוב ודבר ושחין אבעבועות ושבר (רלב"ע, מי כמוך לפסח ים).

א·**עֵרֶב**, עֶרֶב, ש"ז, —אנשים נכרים שמתערבים בתוך האמה, mixture; mixtion, mélange; Gemisch: ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף וגם עֵרֶב רב עלה אתם (שמות יב לז-לח). ויהי כשמעם את התורה (שכתוב בה אשר לא יבוא עמני ומואבי בקהל יי') ויבדילו כל עֵרֶב מישראל (נחמי' יג ג). חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הָעֵרֶב אשר בתוכה והיו לנשים (ירמ' נ לז). — ואמר הפיטן: ערב אשר עלה את עם הסבבת בכשלו נוקשו עשות זרות תעבת (ר"א הקליר, ערב פסח, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: ביציאת מצרים הלכו בישימון ושם כל ערב רב כי בן כתוב וכו' (ראב"ע, אל תכונתך).

ב·**עֵרֶב**, ש"ז, —א) חוטי הארג שהלכים לרחב היריעה, מבעד לחוטי השתי, trame; Einschlag d. Gewebes; woof: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים או בשתי או בְעֵרֶב לפשתים ולצמר (ויקר' יג מז-מח; גם מט). ושרף את הבגד או את השתי או את הָעֵרֶב בצמר או בפשתים (שם נב; גם נח; נג; נז). —ובתלמו': השתי והערב מיטמאין בנגעים מיד ר' יהודה אומר השתי משישלך והערב מיד וכו' (נגעי יא ח). אפי' ערב שבה לא היה בו לא קשר ולא תיומת (ר' הנחומה, ירוש' שבת ז ג). עלה כשל ערב ושני זרועותיו כב' חוטין של זהורית (ר' עמרם, נדה כה:). — ובסהמ"א: פי' עירין צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (ערוך ערך נר). ושלית שהשתי פשתן והערב צמר גפן מה דינו (למ"ח, החגור, ג:). — ועם כנ': בגד ששתיו צבוע וערבו לבן ערבו צבוע ושתיו לבן הכל הולך אחר הנראה (נגעי יא ד). לוקחין מן הכובסין מוכין מפני שהן שלו ולא יסרוק את הבגד לשתיו אלא לערבו (תוספת' ב"ק יא יג).—*חוט של עֵרֶב: פירש ממנו (מן האדם) אבר שאין עליו בשר כראוי וכו' ר' יהודה אומר אם יש בו במקום אחד כדי להקיפו בחוט של ערב יש בו להעלות ארוכה (כלים א ה). (בית קדש הקדשים) ממזבח הזהב ועד העזרות כחוט של שתי מן העזרות ועד מפתן הבית כחוט של ערב (ירוש' שקל' ו ג). איזו היא שיליה שאמרו כל שהוא דומה לחוט ערב וראשה תפוח כתורמס (שם נדה ג ד).—ובסהמ"א: יש לו לאורג עץ שראשו חד ושמו כרכר וכו' ושובט בו את החוטין ומקרב את הקנים שמבדילין בין שני חלקי חוטין העליונין והתחתונין וכו' ונפתח שער לירות ביניהן את חוט הערב (ערוך ערך שבט). וכדי שלא יפסד הבגד בהצטרף שתיו עם ערבו על כן אסר אלו שני המינים (ר"א הקלאי, ג"ע, ענין טמאה וטהרה ו, קיט:).—ואמר המשורר: כמה תציקני לעת ערב עד אהיה ערב למול שתיה (רשב"ג, תוג[ה אשר כ]עלר, JQR. 1913. 65). אם יהיה ערב אנוש תם יהיה השכל שתי ירוץ בכל כח קנות חכמה וימאס לו שתי (רמב"ע, התרשים י ל). משי חבר מהרבר הבין שתיו התאם ערבו הנה כל שיר יקר כגוף נגדו אך הוא רוח קרבו (סוח, ילדי ימים). לבשי יחידתי כסות צדק ושימי האמת ערבך והישר שתי (חריזי, הענק רמג). —ב) *ובהשאלה, רחב של דבר בנגוד לשתי, ארך: כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה (ר' יוסי בר יהודה, עירוב' א י). כותל שבין שני מקואות שנסדק הערב מצטרף והשתי אין מצטרף (תוספת' מקוא' ה ו). סירוג שתי וערב מיתות או שתי או ערב (חזקיה, ירוש' מו"ק א ח). — ותה"ס, לרחב: אם היו זרועין שתי זורען ערב ערב זורען שתי (רב חבי, שבת פה:). מאימתי תורמין את הענבים משהילכו בהן שתי וערב (ירוש' תרומ' ג ד). היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורת ואם לאו בידוע שהיא טמאה (רב חסדא, חולי' נט.). כיצד קורעו וכו' קורעו שתי וערב ומחו בכותל (רב

[1]) [המחבר לא פרש את השם, ויש בו חלוקי דעות. כל קדמונינו פרשו ערבוביה של חיות רעות. השבע' פרשו: מין ממיני הזבובים, וכן המה מן התרשים.]

יסודה, שם קט:). — ג) *כנוי לצלב שהוא סמל הדת הנוצרית: שני משומדים אחין היו חקר החכם אחר אבותם מה גרם כשהיתה הגזירה אמרו הקהל מה נעשה אמר הרב סמני תראו וכן תעשו לקח שתי וערב ונשא כדי שלא יהרגוהו גוים ואנסוהו עם בני עירו לכך נשתמדו בניו (ספר חסידים תתתתשכב). וימצאו בה (בתבה) צלם זהב אחר כדמות אדם ובידו שתי וערב וידעו כי לו היה מתפלל בוקר וערב (ר"י זבארה, שעשוע' ו, דודסון 62). שכל את ידיו אף כאן מדברים הנוצרים על צדיק עתק ואומרים שביון לעשות שתי וערב וכה"ג טועים בהרבה מקומות (ר' ליפמן, ספר נצחון מה).

ב.*עָרַב, קל לא נמצא.

—הפעי, *הֶעֱרִיב,—עשה עֶרֶב: מהו להעריב ולסרג (ירוש' מו"ק א ס).

ג.עָרַב[1], ממנו עֹרֵב, ב.עֶרֶב, ב.*עֲרָבָה.

עֹרֵב[2], עורב, ש"ז, מ"ר עֹרְבִים, סמי עֹרְבֵי,—א) עוף מעופות הטורפים ע"פ רב שחור הנוצות מאד, Rabe; corbeau; raven: וישלח את הָעֹרֵב ויצא יצוא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ (בראשי ח ז). את כל עֹרֵב למינו ואת בת היענה ואת התחמס ואת השחף ואת הנץ למינהו (ויקר' יא יה-יו). והיה מהנחל תשתה ואת הָעֹרְבִים צויתי לכלכלך שם וכו' וְהָעֹרְבִים מביאים לו לחם ובשר (מ"א יז ד-ו). וירשוה קאת וקפוד וינשוף וְעֹרֵב ישכנו בה (ישע' לד יא). נותן לבהמה לחמה לבני עֹרֵב אשר יקראו (תהל' קמז ט). עין תלעג לאב ותבז ליקהת אם יקרוה עֹרְבֵי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז). מי יכין לָעֹרֵב צידו כי ילדו אל אל ישועו (איוב לח מא). קוצותיו תלתלים שחורות כָּעוֹרֵב (שה"ש ה יא).—ובתו"מ: קרא עורב וא' לו צרח קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך הרי זו מדרך האמ' (תוספתא שבת ז (ז) ו). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וכו' וקרא לי עורב ונבח בי כלב וכו' (שם ז יג). ואת כל ערב ערב זה ערב שחור ואת כל ערב להביא ערב עמקי ועורב הבא בראש יונים למינו להביא את הזרזיר (ספרי דברי הנ). במי שמשחיר פניו עליהן כעורב (רבה, עירובי כב.). במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ובני ביתו כעורב (רבא, שם). חצר אינה צריכה בדיקה מפני שהעורבין מצויין שם (הונא, פסחי ח.). תשובה נוצחת השיבו עורב לנח אמר לו וכו' (ריש לקיש, סנהד' קח:). שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם כלב נקשר עורב רק חם לקה בעורו (שם). אפילו אם מתכנשין כל באי העולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין (מד"ר שה"ש, ראשו כתם פז). בא עורב אחד שמת לו אחד מחביריו לקח אותו וחפר בארץ וטמנה לעיניהם אמר אדם כעורב אני עושה (פדר"א כא).—ובספהמ"א: אנשים הרוצים להקיז באין שם להקיז ואגב שמתקבצין שם עורבים מחמת הדם עולין ומפסידין פירות האילנות (רגמ"ה, ב"ב כג.). וקראו אותה כולה עורב כלומר זו מונעת העורבים מלפרוח בגג ההיכל (ר"ח, שבת כז:). ידוע הוא כי העורב יטוש את אפרוחיו כל זמן שעדין לא העלו אברה (ר"ח, עירובי כב.). אמנם העורב הקוסם מנבא הנבאי' הוא זה הלבוש שחורים (ר' קלונימוס, בעלי חיים ב ז). עורב הלילה וכו' עורב השדה וכו' עורב השחור וכו' עורב הערפל וכו' (שנהק, תולדי החיים קכח-ט). עורב הלוזים וכו' עורב הברושים וכו' עורב האלומות וכו' (שם קל).—*ומשל: לא לחנם הלך הזרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו (ר' אליעזר, ב"ק צב:). ואם ימצא עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים (פרקי רבנו הקדוש ד, הלקוטים, גרינהוט, סה.).—ובספהמ"א: כעורב אחרי אמו נברך (Monatsschr. 1893, 409). כשתראה עורבים לבנים תראה שתי אחיות יושבות בא' (פלא יועץ, קפא). והוא (העורב) אמיץ לב להתיצב גם נכח הטורפים הגדולים ממנו ערום ואוהב לגנוב בשר ומאכל וכו' ע"כ יאמרו המושלים גנב כהעורב (שנהק, תולדי החיים, קכח).—ואמר הפיטן: רחש ישנים כערב דם תבוסה כעורב קץ חש וקרב לעורר בתנין קרב (קיחת, יולי פרשי המדש).—ואמר המשורר: והברק אזי שחק מעופף כאלו הוא משחק על דברו אשר פרש כנפיו בעטלף ועפו עורבי שחק בשורו (רמב"ג, אני האיש). הה על שער ככנף ערב הושב פתע ככנף יונה מעשה חצים יעשה בלב או ממעשה חרב יונה (רמב"ע, התרשיש ה לז-לח). ערב כל גיל מלב כל דוד היעת לנדוד קרא עורב (שם ז קל).—עוֹרֵב הפרידה:

[1] [אולי מן הערב' עַ'רַבַ a), היה שחור.]

[2] [בארמ': עורבא, באשור': ארב, אירב; ובערב': עֻ'רָאב b).]

a) غرب b) غراب

ועמדתי עמו ימים לכלות שנותי אתו בנעימים עד צחק בינינו עורב הפרידה ונסעתי מאתו בנפש חרדה (ר"י חריזי, תחכמוני ח). ומחר יקראו עורבי הפרידה ביני וביניך (הוח, מחברי איתיאל כו).—ב) שם לקבוץ כוכבים: והשמינית החיה וכוכביו חמשה ועשרים והעשירית העורב וכוכביו שבעה (ראב"ע, ראשי חכמ' א). העורב תחת הבתולה בתוכו נכנס מאה כוכבים מגודל משונה (יאוועל, למודי הטבע, ע:).

ד·ערב, ממנו ג·עָרַב, ב·*עָרֵב, עֲרֻבָּה, א·עֵרָבוֹן, א·*עֲרֵבוּת, תַּעֲרֻבָה.

ג·עָרַב, פ"ע, עָרַבְתָּ, עֹרֵב, עֹרְבִים, עֲרֹב, עָרְבֵנִי, אֶעֶרְבֶנּוּ —א) עָרַב דבר, עָרַב לפלוני דבר, היה עָרֵב, לקח עליו אחריות הדבר שאם אבד הדבר וכדומ' יהיה עליו להשיב, לשלם וכדומ', Bürgschaft leisten; porter garant; to become surety: אנכי אֶעֶרְבֶנּוּ מידי תבקשנו אם לא הבאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראשי' מג ט). כי עבדך עָרַב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים (שם מד לב). דלו עיני למרום אדני עשקה לי עָרְבֵנִי (ישעי' לח יד). עֲרֹב עבדך לטוב אל יעשקני זדים (תהלי' קיט קכב). בני אם עָרַבְתָּ לרעך תקעת לזר כפיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). רע ירוע כי עָרַב זר (שם יא יה). אדם חסר לב תקע כף עֹרֵב ערבה לפני רעהו (שם יז יח). לקח בגדו כי עָרַב זר ובעד נכרים חבלהו (שם כ יו). אל תהי בתקעי כף בעֹרְבִים משאות (שם כב כו). שימה נא עָרְבֵנִי עמך מי הוא לידו יתקע (איוב יז ג).—ב) עָרַב, נתן עֵרָבוֹן, verpfänden; mettre en gage; to pledge: ויש אשר אמרים שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עֹרְבִים ונקחה דגן ברעב (נחמי' ה ג). — ובמדרש: מבקשין אתם שנערוב אתכם שאם אתם מפרישין מעשרותיכם כראוי אין עכברים אוכלין עוד אמרו לו אין ערב אותן והלכו העכברים ולא נראה עוד (מד"ר דברי' ג). אמרו אבותינו עורבים אותנו א"ל הקב"ה אבותיכם יש לי עליהם (שם שה"ש, מסכני אחריך). א"ל (יוסף ליהודה) מפני מה לא ערבת את אחיך כשמכרתם אותו לישמעאלים (תנחומ' ויגש ה).—ובספה"א: ואותם שני אנשים אשר מארץ הגבלים מר שאול ומר יוסף אשר ערבו לי להוביל אגרותי אל אדוני המלך (מנחם בן סרוק, אגרי ר' חסדאי אל הכוזרי). רבונו ש[ל עולי'] והלא לפניך ערבתי אתו (גנזי שכטר א, גינצבורג 240). :והשיב לי ראו' הדא חומוש מה ואני אערבם עים כסף צרוף ונצא מהן יפו... (שם ב, 273). ותלמוד זה שסדרנו וכו' כמו שערבנו על נפשנו למעלה וכמו שיתבאר לקורא בו (שם 408). כי האל יתעלה ערב לעמו על העבודה הנראית על האברים גמול נראה מהר בעוה"ז וכו' וכן ערב להם על העבירות הנראית הגלויות עונש נראה מהר בעולם הזה (ר"י א"ת, מו"ה, הבטחון ז). האומר לחבירו ערבת לי והוא אומר לא ערבתי או שאמר הערב ללוה אתה הרשיתני לערוב אותך וליתן והוא אומר מדעתך ערבת או לא ערבת כלל וכו' (רמב"ם, מלוה ולוה כו ח). האשה שלותה בשטר או ערבה בשטר חייבת לשלם אחר שנישאת (שם יב).—ואמר המליץ: הלא יום וליל ממנים אנשי חיל כערבי משאות ואם זמן יאריכו משפט יאריכו (מנחם בן סרוק, אגרי אל ר' חסדאי). ואתקע את כפי אל כף עופר כי הוא לבי עורב (רמב"ע, התרשים ז סע). אמולה עד מתי תסעד לבוב חברים ערוב בעדה לבל תתמעד הודך גלה כסתתה להעד (גנזי שכטר ג, דודקון 91).

—פעי', *עֹרַב, בינ' מְעֹרָב, מ"ר מְעֹרָבִים, מְעֹרָבוֹת, — שנעשה עָרֵב ומשכון: ואת ערובתם תקח תני רב יוסף דברים המעורבין בינו לבינה (כתוב' ע:). ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן וכן הוא אומר ואת בני התערובות שהיו מעורבותיהן של אבותיהן (מד"ר אסת' א).

—נפעי', *נֶעֱרַב, — כמו פעי': למחקורת ריבות נפשות נערבות ודין ארבע אבות נזיקים נשמרים (רסב"ג, אמון יוס זה; אזהר').

—התפ', *הִתְעָרֵב, נִתְעָרֵב,— כמו קל, נעשה עָרֵב: אם בא ראובן עם מערופיא ללוות משמעון ונתערב ראובן בשביל העובד כוכבים עבור הקרן והרבית וכו' (מרדכי, ב"מ שלג). וערב בשעת מתן מעות אפילו לא נתערב בהדיא וכו' חייב לשלם לו (לבוש חו"מ קכט ב). ראובן קנה שדה משמעון ועשה לו שטר ואמר לו שיעשה לו שטר גם על אשתו ולא היתה אשתו כאן ונתערב לוי בשבילו שלכשתבא שתעשה היא גם היא שטר עליה ובאה ולא רצתה וכו' (שם קלא יח). עבד או אשת איש שנתערבו לאחרים וכו' אין חייבין לשלם (שם קלב א ג).

ח׳ערב, מסנו ד׳עָרַב, ב׳מַעֲרָב.

ד׳עָרַב, פ״י, עֹרְבֵי, לַעֲרֹב,—עָרַב מַעֲרָב, עשה מַעֲרָב, **הוציא סחורה למקום מהמקומות**[1], exportieren; exporter; to export; כל אניות הים ומלחיהם היו בך לַעֲרֹב מערבך (יחזק׳ כז ט). מחזיקי בדקך וְעֹרְבֵי מערבך וכל אנשי מלחמתך וכו׳ יפלו בלב ימים (שם כז).

ה׳עָרַב[2], פ״י, עָרַב את לבו, העיז, מצא את לבו, wagen; oser; to dare: והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה עָרַב את לבו לגשת אלי (ירמי׳ ל כא).

ו׳עָרַב, קל לא נמצא.

—התפ׳, התעָרֵב, התעָרְבִי, התעָרְבוּ, תתעָרַב, יתעָרַב, יתעָרְבוּ,—א) התעָרֵב את פלוני, המרה אתו אם יוכל לעשות דבר מה, wetten; gager; to wager, bet: ועתה התעָרֶב[3] נא את אדני המלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישעי׳ לו ח).—ובספהמ״א: זיל זבנהו כלומר התערב עמהם בדברי חכמה ועשה תנאי עמהם אם תנצחם שילכו עמך (רגמ״ה, בכורו׳ ח:).— ב) התעָרֵב בפלוני, בדבר, הכניס את עצמו לתוך פלוני, לתוך הדבר, sich mischen; se mêler; to mix oneself: וַיִּתְעָרְבוּ בגוים וילמדו מעשיהם (תהלי׳ קו לה). כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם וְהִתְעָרְבוּ זרע הקדש בעמי הארצות (עזרי׳ ט ב). ובשמחתו לא יִתְעָרַב זר (משלי׳ יד י).—ולפלוני: גולה סוד הולך רכיל ולפתה שפתיו לא תתערב (שם כ יט).—ועם פלוני: ירא את יי׳ בני ומלך עם שונים אל תתערב כי פתאם יקום אידם (שם כד כא-כב).—ובתו״מ: **נתערב** אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח (חלה א ב). שתי חבורות **שנתערבו** פסחיהן אלו מושכין להן אחד ואלו מושכין להן אחד (פסחי׳ ט י). רוצח **שנתערב** באחרים כולן פטורין ר׳ יהודה אומר כונסין אותן לכפה וכל חייבי מיתות **שנתערבו** זה בזה ידונו בסקילה (סנה׳ ט ג). אפה בו את הפת אסורה בהנאה **נתערבה** באחרות כולן אסורות בהנאה (ע״ז ג ט). שלשה מקואות וכו׳ וירדו שלשה וטבלו בהן **ונתערבו** המקואות טהורין (מקוא׳ ו ג). תרומת חבר ותרומת עם הארץ **שנתערבו** כופין את עם הארץ ליטול חלקו (תוספת׳ דמאי ג ב). מעשה **שנתערבו** (לי) פירות טבולין בפירותי וכו׳ (רבי שמעון שזורי, ירוש׳ שם ה ט). מרכבו ארגמן זה הקב״ה וכו׳ והוא אורג את העולם שיצאו כולם למיניהם ולא **יתערבו** מין בשאינו מינו (מד״ר במדי׳ יג). מה השמן הזה אין **מתערב** בשאר משקין כך ישראל אין **מתערבין** באוה״ע (שם שה״ש א ג). הכותים אסורים לבוא בישראל מפני **שנתערבו** עם כהני הבמות (מסכ׳ כותים ב, קירכהיים).—ובספהמ״א: פירוש ערב הזמן שהצורות **מתערבות** ואינם נפרשות למראה העין (ראב״ע, אגרת השבת ב, קבולי קונטרי). ונאמר על אחד מהמלכים שהיה **מתערב** בין עבדיו ולא היה ניכר ביניהם (ר״י א״ת, חו״ה, הבטחון ד). ביון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע **נתערבו** בפרס ויון ושאר האומות (רמב״ם, תפלה א ד). נפש החוטאת תכשל בערבה **ומתערב** במענים שונים (ב״ז ב״ס כט כ).—ואמר המשורר: לכן אשמת ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (ר״י אבן גיאת, כדינותך כמבה).

—פע׳, *עֵרַב,—א) הכניס דבר בתוך דבר, בלל, בלבל, mischen; mêler; to mix, mingle: אין **מערבין** פירות בפירות וכו׳ באמת ביין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו אין **מערבין** שמרי יין ביין וכו׳ התגר נוטל מחמש גרנות ונותן לתוך מגורה אחת וכו׳ ובלבד שלא יהא מתכוון **לערב** (ב״מ ד יא-יב). ולא יהא (החנוני) **מערב** מים ביין מי כגלקייא בשמן וכו׳ (תוספת׳ ב״ב ה ו). איזהו עיסת כלבים וכו׳ כל **שעירב** בה מורסן (ר״ש בן לקיש, ירוש׳ חלה א ט). לא יסוד אדם את ביתו בסיד ואם **עירב** בה חול או תבן מותר (ב״ב ס:). יין תפוחים של עכו״ם וכו׳ הנמכר בקטלואי אסור מפני **שמערבין** בו יין (ע״ז מ:).—ובספהמ״א: שלקח יין נסך **ועירב** ביינו של ישראל (תוספ׳ רי״ד, גיט׳ כב:).—*עֵרַב זרע: שאין זרעו ניכר אחריו שהם **מערבים** זרעם בנשי חבריהם (מד״ר במדי׳ יג).—ובספהמ״א: ועורב נקרא עורב **שעירב** את זרעו בכל צרדין מרוב זנותו (אלפא ביתא דבן סירא).—*עֵרַב אותיות, נקדות: רבי ירמיה בריך קומי רבי זעירא המוציא לחם מן הארץ וקלסיה

1) [כל המפרשים פרשו לסחֹר, החליף סחורה בסחורה, והוא אחד עם א׳ערב, עי׳ רש״י וראב״ע.]

2) ואולי זה באמת מן ג׳עָרַב, כאלו נתן את לבו בערבון. [כך רש״י: לשון ערבון. וכן החדשים. וריב״ג ורד״ק פרשו כמו **היטיב**, מן ז׳עָרַב.]

3) [ריב״ג, רש״י, רד״ק ואחרים פרשו מלשון ערבון ומשכון.]

מה כרבי נחמיה שלא לערב ראשי אותיות (ירוש׳ ברכ׳ ו א). בכל כותבין וכו׳ כתב לא המטיף וכו׳ שלא עירב את הנקודות (ר׳ יודן בר שלום, שם גיט׳ ב ג).—ובהשאלה: ודברת בם עשם עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (ספרי דבר׳ לד). שאין מערבין שמחה בשמחה (ר׳ יהודה בשם שמואל, מו״ק ח:). — ובסהמ״א: מפני שמערב שאילה בשבת ואפילו לערב שבת בשאילה ושבת בהוראה והוראה בשבת וכו׳ הרי זה מגונה (בן באבוי, גנזי שכטר ב, גינצבורג 553).—ב) *בהלכות שבת. שתף וחבר שתי רשויות או שני תחומים או את התבשיל של יו״ט ושבת ועשה מהם אחד, עשה ערוב של חצרות, של תחומים או של תבשילים: הדמאי מערבין בו ומזמנין עליו וכו׳ (דמאי א ד). בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח וכו׳ מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה (עירובי׳ ג א). בני חצר ובני מרפסת שעירבו אילו לעצמן ואילו לעצמן וכו׳ במה דברים אמורים בזמן שהיו של רבים ועירבו אלו לעצמן ואילו לעצמן או שהיו של יחידים ושכחו ולא עירבו אבל אם היו של רבים ושכחו ולא עירבו הגג והמרפסת והאכסדרא כולן רשות אחת הן (תוספת׳ שם י יב). חצר וכה דיורין עירבו מותרין לא עירבו אסורין (שם). בחצר שלא עירבה היא מתני׳ (ר׳ ינאי, ירוש׳ שבת יז א). חריץ שבין שתי חצירות וכו׳ אפילו לא עירבו (שם עירובי׳ ז א). אמרו לו שנים צא וערב עלינו לאחד עירב עליו מבעוד יום ולאחד עירב עליו בין השמשות וכו׳ (רבא, שבת לד.).—ובסהמ״א: למדנו ששמואל מעריב[1]) על כל נהרדעא ר׳ אסי ור׳ אמי על טברייא כולה (תלמידי רב יהודאי גאון, הלכ׳ פסוק׳ 8).

—פעל, *עֹרַב, ביני מְעֹרָב, מעורב, — א) שעֹרְבוּ אותו, שנתערב: שתי נשים לזו שתי קנים ולזו שתי קנים פרח מזו לזו וכו׳ שאפילו הן מעורבות אין פחות משתים (קנים ב ב). ובפרסת החמור המעורבת בבקעה (מקוא׳ ה ו). כל המעורב למקוה כמקוה (שם ו א). אין המים מעורבין עד שיהיו מעורבין כשפופרת הנד (שם ו ב). אם היו ראשי שירות מעורבין נותן פיאה מאחת על הכל (תוספת׳ פאה א ט). וכשהיו רואין שמחת בית השואבה לא היו (האנשים והנשים) מעורבין (שם סוכ׳ ד א). ולקח מדם הפר ומדם השעיר בזמן שהן מעורבין (ספרא אחרי פרק ד). לא היה שופר של קינים בירושלם מפני התערובת שמא תמות אחת מהן ונמצאו דמי חטאות מתות מעורבות בהן (ר׳ יהודה, ירוש׳ גיט׳ ז ד). של בית אבא היו לוקחין ציר בכסף מעשר אמר לו שמא לא שמעת אלא כשקרבי דגים מעורבין בהם (ר׳ יהודה בן גדיש, עירובי׳ כז.). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן רמה ותולעה (מד״ר קהל׳ א). מניחין בין שם לשם כדי שיהיו ניכרין ובאותיות כדי שלא יהיו מעורבין (מסכ׳ ספר תורה ב א, קירכהיים). כל מקום שנחשדו המעורבים פתוחה אסורה וסתומה מותרת (שם כותים ב). — ובהשאלה: לפיכך ב״ה אומר תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות (כלה רבת׳ י).—ובסהמ״א: ומהיום ההוא והלאה לא דברה מרימי עם קיפרון אם המלך ועם שולמית אחותו וכו׳ באמרה כי מעורבות הנה קיפרון אם המלך ושולמית אחותו (יוסיפון כב). אהיה מעורב דעתו עמהם ולא אהיה מתרף ומכה (ספר חסידים תתתתכד). נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה (רמב״ם, תפלה א ד). של חדשים הם לחות ואינם נטחנין היטב ונשאר הרבה קמח מעורב עם הסובין (רא״ש, תרומ׳ יא ד). והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבי׳ והרוח מנשבת ותכנס בין האש והמים ותרחף על המים (ר״י קארו, תולד׳ יצחק, א:). אבל אם שהא צריך שיהיה לשון המתנה מעורב בשלשתם (שו״ע חו״מ רסא ז). אבל בשיעורבו יחד טובות העולם הזה המגיעות לרשע עם הרעות והעונשים המגיעות לו בעולם הבא (ר״י אלבו, העקרים א ט).—ואמר המשורר: כי הדברים הטובים ברעים מעורבים החדוה במדוה והשמחה באנחה והששון באסון (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר 140).—ב) *שערבו אותו, שעשו בו ערוב: להיכן מצילין אותן לחצר המעורבת בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת (שבת טז ג).

—נפע׳. *נֶעֱרַב,—א) כמו פִּע׳ א), נִתְעָרֵב: מקום אשר יש שם נהרות כל סביבותיהם מתמזגים במים ומתמוטטים וכו׳ ואיך תעמוד הארץ והיא נערבת במים (ר״י הדסי, אה״כ סעד יג). — ב) כמו פִּע׳ ב), עשו ערוב: עדתי הטה נא אזניך לתגבורת שלטי עליזים ערוב הנערב להוצאת שבת תקון ערובים אשר תקנו חוזים (ר״י בר אהרן, איסרה אחכסף אזהר׳).

[1]) [צ״ל: מערב.]

י.עֶרֶב, ממנו ז.עָרֵב, א.עָרֵב, ב.*עֲרֵבוּת, א.*התְעָרְבוּת.

ז.עָרֵב, עָרְבָה, עָרְבוּ, יֶעֱרַב, תֶּעֱרַב, יֶעֶרְבוּ,—עָרֵב דבר לפלוני, היה לו הדבר עָרֵב, נעים ורצוי לו: לא יסכו ליי' יין ולא יֶעֶרְבוּ לו זבחיהם (הוש' ט ד). עלותיכם לא לרצון וזבחיכם לא עָרְבוּ לי (ירמ' ו כ). על זאת הקיצותי ואראה ושנתי עָרְבָה לי (שם לא כה). וְעָרְבָה ליי' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות (מלא' ג ד). אשירה ליי' בחיי אזמרה לאלהי בעודי יֶעֱרַב עליו שיחי (תהל' קד לג-לד). אם תשכב לא תפחד ושכבת וְעָרְבָה שנתך (משלי ג כד). תאוה נהיה תֶּעֱרַב לנפש (שם יג יט).—וכמו עגב: לכן הנני מקבץ את כל מאהביך אשר עָרַבְתְּ [1]) עליהם (יחזק' יז לז).—ובתו"מ: איתתי אתת לגביה רבי יוחנן אמרה ליה נאנסתי אמר לה ולא ערב לך בסוף וכו' (ירוש' סוט' ד ה). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (ר' יוחנן, מד"ר ברא' ט). למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים והכניס לפניהם תמחוי מלא כל טוב אמר כל מי שהוא אוכל ומברך את המלך יאכל ויערב לו וכל מי שהוא אוכל ואינו מברך את המלך יותז ראשו בסייף (ר' שמואל בר' יצחק, שם). למלך שנכנס למדינה וקלסו אותו בני המדינה וערב לו קילוסן הרבה להן בריצה הרבה להן בהדיוכין (שם י). רבינו עשה סעודה לאנטונינוס בשבת הביא לפניו תבשילין של צונן אכל מהם וערב לו עשה לו סעודה בחול הביא לפניו תבשילין רותחין אמר לו אותן ערבו לי יותר (שם יא). למלך שבנה פלטין ע"י אדרכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש לו להתכעס לא על אדרכל (ר' ברכיה, שם כז). כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו (שם שמות ל). בנוהג שבעולם מלך ב"ו נכנס למדינה כל בני המדינה מקלסין אותו וערב לו קילוסן (ר' תנחום בר' חנילאי, שם ויקר' כו). ואחר שהלך י' ימים צפה אילן אחד מרחוק אמר שמא יש תחתיו מים כיון שהגיע אצלו מצאו עומד על המעיין וכו' ואכל מן פירותיו ושתה מן המעיין וערב לו ושבת נפשו עליו (ר' לוי בשם ר' יוחנן, שם במד' ג). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחים והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (ר' ינאי, שם יג). לגנבים שגנבו חבית של יין הרגיש בהם בעל הבית אמר להם יערב עליכם אלא בחייכם משאתם שותים את היין החזירו את החביות (הקנקן) למקומו (שם דבר' ח). למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו והיה מחזיק עליהם ואמר להם יערב לכם ויבסם לכם (שם שה"ש, באתי לגני). היו מקלסין לפניו (לפני הצלם) ואומרים לו יערב לך ויבסם לך (ר' יוסי, שם איכ', טומאתה בשוליה). שמע אדון העולם ויערב לו (סדר"א ג).—ובסהמ"א: ודע כי כל תאות מאכל וגם משתה אשר יערב לנפש האדם הוא מיחום המרירה האדומה (אסף, 20).—ואמר המשורר: והצלית דרכו שלחו בו מלכו וערב חין ערכו כמנחת כפרים (תלמידי מנחם, לגבור בתשובה, שער הסיר 6). מאור לעין יערב הקים והעמיד המון רב וכלם ממזרח וממערב כרע ומשתחוה לו (ראב"ע, מי כמוך אל).

—הפע', *הֶעֱרִיב,—עשה שיהיה עָרֵב ונעים, ואמר בן סירא: חליל ונבל יעריבו שיר ומשניהם לשון ברה (ב"ס גני' מ כא).—ובתלמו': ור' יוחנן מסיים בה הכי הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל (ברכ' יא:).—ובסהמ"א: כי הם (הדם והמרה האדומה) מעריבים את האוכל ומרעיבים את הנפש בחומם (אסף, 20). הלשון תטיבהו ותעריבהו יותר לשומעים (המאירי, פי' משלי יח ג).

—פע', *עֵרֵב,—עשה שיהיה עָרֵב לו, שיתענג: למלך שהיו לו אפוטרופוסים במדינה והשלים להם את שלו ומסר להם את בנו ואמר להם כל זמן שבני עושה לי רצוני היו מערבים ומעדנים אותו (ספרי דבר' טו).

—פעו', *עֹרַב, רק בינו' מְעֹרָב, מְעֹרֶבֶת, מעורבת,—המו עָרֵב: והיה האיש אש' יראו דבריו מחוכמים משני רעיו וחידתו מעורבת על חידות אחיו יהיה למלך (יוסיפון ג, פרנקפ', כב:).

—נפע', *נֶעֱרַב,—כמו קל, ואמר המשורר: ולגוהר יקרב בשמרם עקב רב ובאור הנערב ישרים מכתירים (רסב"ג, אמון יוס זה, אזהר'). רנני בטוב רחשך אשר מדבש נערב (ר"י נגיארה, יונת נדודים, עולת תמיד ל).—משה קבל תורה מראש אמנה כלול מכל חכמה אוצר נחמד וסגולה ומתק לשונו נערב ויהי כטל ביום שרב (ר' משה מינץ, ספר אילם ליס"ר מקנדים).

א.עָרֵב, ת"ז, נקי *עֲרֵבָה, מ"ר עֲרֵבִים, עֲרֵבוֹת,—קול עָרֵב, לחם עָרֵב, נעים, מָתֹק, süss, angenehm; suave, agréable; sweet, pleasant: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את

[1]) [אולי פשוט ט"ס במקום עָגַבְתְּ.]

קולך כי קולך עָרֵב ומראיך נאוה (שה"ש ב יד). עָרֵב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי כ יז). —ואמר בן סירא: חיך ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום (ב"ס גני' ו ה).—ובתו"מ: חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ע ר ב כמות שהיה (תוספת' ערכי' ב ג). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו' ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורת ובנביאים ובכתובים (תעני' טז). כבד את ה' מהונך שאם היה קולך ע ר ב פרוס על שמע ועבור לפני התיבה (פסיק' דר"כ יא). רבי ירמיה בעא מיבדוק לרבי זעורא אמר ליה כיצד הוא אומר על שמן ע ר ב אמר ליה אשר נתן ריח טוב בשמן ע ר ב (ירוש' ברכ' ו ו). שצריך ת"ח להיות ע ר ב לכל אדם ולא יהיה בקדרה שאין בה מלח (כלה רבת' ג). אימתי העולם ערב בשעה שהאילנות (מ)נצנצים את עליהן (מדר' שה"ש ב, גרינהוט כד:). אמר להן הקב"ה כך אמרתם חייכם ערב עלי ריח של אותו דם של ערלות ממור ולבונה (אגדי' בראשי' יט). מי שסוכתו ע ר ב ה עליו מקדש בלילי יום טוב האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו (ר' אחא בר' מינא, ירוש' סוכ' ד ה). מה מים אם אין אדם צמא אינה ע ר י ב ה בגופו כך תורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו (מד"ר שה"ש, כי טובים). ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה (ר' יוחנן, שם, פשטתי את כתנתי). כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו (פסיק' רבתי' לה). בשעה שדברי תורה יוצאין מפי בעליהן כתיקנן הן עריבין לשומעיהן (ירוש' סנה' י א). כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן הן כסולת זו שצפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן (ר' אלעזר, מד"ר שה"ש, נפת תטופנה). כל מי שאמר דברי תורת ברבים ואינן ערבין לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן (ר' יוחנן, שם). לוט היה ארכי הדיינים שבכולן בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ע ר ב י ם להם הן אומרין לו גש הלאה סק לעיל ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ע ר ב י ם להם היו אומרין לו האחד בא לגור וישפוט שפוט (שם בראשי' נ). שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ע ר ב י ם אליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו (שם שמות ל). אמר הקב"ה בני לא מפני שיש לפני אכילה ושתיה אמרתי לכם אלא בשביל הריח שתהיו ערבים ונוחים לפני בריח ניחוח (שם במד' כא). אלו תלמודות של תורה שנראו כעורות ושחורות מלאומרן ברבים אמר הקב"ה עריבות הן עלי (שם, שה"ש, ראשו כתם פז).—ובספה"א: אבל חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו (ר"י א"ת, מו"ה, הנהגת הנפש ג). וידוע כי המאכל הערב יטעמו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלא טעימה (ר"י בר' אנטולי, מלמד התלמידי', ה.). נפש שבעה מהנאות הגוף כלומר שאינה מתאוה מערבי הגוף ואינה נמשכת אחריהם תבוס נפש (ר' זרחיה מברצלונה, פי' משלי כז ז, השחר ג, 304). והאהבה תחלק למינים ממנה אהבת הערב ממנה אהבת המועיל וכו' (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 1).—ואמר הפיטן: שירת ערבוב מלערב אמנות אבוב ערב שירות נבוב הרב כלם אחוי חרב (ר' שלמה הבבלי, אור ישע). למקדשי בניך שבים מכונים כלך צדיקים נעימים נאהבים נצותיך ירצו ובלילה ערבים (גנזי שכטר ג, דודסון 73).—ואמר המשורר: בזכרי ים סוף אשר לא יסוף ערב וכסוף שיר איטיבה (ר"י הלוי, יען ומקים). הן הזמן ערב לעשות חפציך לכן בישע רב שמח קבוציך ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב"ע, אתן סדה, כהנא א 128).—ואמר המליץ: ועל כן יאמרו המושלים כי כל ערבי קול חסרי מוח (עמנו', מחבר' כ). ירפא צור משובתם בחיבות ויאהבם נדיבות לקבל תשובתם ושיחתם כמנחות ערבות (ר"ש בן עלי, אגרי', הרכין ב, 46).

ב. *עָרֵב[1]), ש"ז, מ"ר עֲרֵבִים, ערבין,—מי שעורב ונעשה אחראי בעד חברו, מי שמקבל עליו לשלם חוב אם הלֹוֶה לא ישלם, Bürge; garant, caution; surety: המלוה את חברו על ידי ערב לא יפרע מן הערב ואם אמר על מנת שאפרע ממי שארצה יפרע מן הערב וכו' ערב היוצא לאחר חתום שטרות גובה מנכסים בני חורין וכו' ואיזהו ערב שהוא חייב וכו' (ב"ב יז א). ישראל לווה מן הגוי וגוי לווה מישראל ישראל נעשה לו ערב ואינו חושש (תוספת' ב"מ ה כ). וברח מן המיאונין ומלהיות ערב בעל פיקדון (ירוש' יבמ' ג א). אמר הקב"ה אני ערב לך בדבר זה (רבי פרנך בשם ר' יוחנן, ב"מ פה.). אמר להם הקב"ה כל מי שמקריב לי קרבן בעולם הזה אינו מקריבו על חנם אלא מקריבו והוא ערב עלי גם לעולם

[1]) [ס"א מנקדים: עָרֵב, עֲרֵבִים.]

חבא (מד"ר במד' יז). לאחר שהלך ללוות מן המלך א"ל הבא לי ע ר ב ואני מלוה אותך הלך והביא לו ע ר ב אחד א"ל ע ר ב ך צריך ע ר ב (שם שה"ש א ד). מי שנעשה ע ר ב לחברו צריך למנות מעות מכיסו תחלה (מדה"ג שכטר, וינם).— ובסהמ"א: ויאמר בעל דינו דינו לי בדין בעלי עירי ואני אתן לך ערב אם יבוא מגאון חילוף הדין יחזור לך הערב כל מה שנטלתי ממך (גנזי שכטר ב, גינצבורג 63). אני אהיה לך ע ר ב בשוקא (רגמ"ה, חולי מח.). והלשון שבין הערב לקבלן ע ר ב הוא כגון שאמר הלוהו ואני ערב הלוהו ואני פורע הלוהו ואני חייב הלוהו ואני נותן (ר"י ברצלוני, ספ' השטרי 81). ויש הפרש בין ערב ובין קבלן שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים זהו קבלן והמלוה נפרע ממנו תחלה אבל אם אמר הלוהו ואני ע ר ב נפרע תחלה מן הלוה כל זמן שיש לו נכסים (כ"ח הקרלי, ג"ע, דין הערב, קל:). המלוה את חבירו ואחר שהלוהו אמר לו אחר אני ערב או שתבע את הלוה בדין ואמר לו אחר הנח ואני ע ר ב או שהיה חובק את חבירו בשוק ליתן לו ואמר לו הנח ואני ע ר ב אין הערב חייב כלום (טו"ע חו"מ, ערב קכט א). ע ר ב בעד רעהו איש חסיד ועוזב רעהו עז מצח (צ"ז, צ"ם כט טז).— ומשל: כל ערב חרב (הוה, מלון גרמני עברי).—*ומ"ר: המלוה את חבירו על יד שני ע ר ב י ן לא יפרע מאחד מהן (תוספתי ב"מ יא טו). שומע אני יתן ע ר ב י ם ויטייל בשוק ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכי' משפטי ו). וכשלו איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ע ר ב י ם זה בזה (שבועי לט.). אני נותן לכם את התורה אלא הביאו לי ע ר ב י ם טובים שתשמרוה ואתנה לכם אמרו לפניו רבש"ע אבותינו ע ר ב י ם לנו א"ל אבותיכם צריכין ערבים (מד"ר שה"ש, מסכני). השמר שלא תלוה אותם (את המעות) ב ע ר ב י ם אלא על משכונות (כתב"ד, חמים דעים נג). הכל נתון ב ע ר ב י ם (ר' יוסף אשכנזי, הגהי על אבוי ג טז, Monatsschr. 1898, 45). וכן שנים שקבלו חבירות מגוי ונעשו ע ר ב י ם זה לזה והגוי מצא אחד מהם וגבה ממנו חייב חבירו לפרוע חלקו (טו"ע חו"מ, ערב קלא א). ולבטחון לר' שאלתיאל הנז' ברשות ר' יצחק הנז' נכנסו ר' יודה ור' מרדכי ע ר ב י ם קבלנים ופרענים לר' שאלתיאל הנז' (ר"א ששון, תורת אמת, שו"ת כ, עד.).

ו.**עָרַב**, ממנו עֲרָב, א.עֲרָבָה, ג.עֲרָבָה (?), עַרְבִי, עֲרָבִי, ב.*עַרְבִית.

עֲרָב, ש"ז, שם הקבוץ ליושבי ארץ ערב[1]), Araber; Arabes; Arabs: ואת כל מלכי עֲרָב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר (ירמי' כה כד). עֲרָב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך (יחזקי' כז כא).— ובסהם"א: וכן הרחיבו הערב בזה והם קוראים לכל בן צפור גוזל (כ"י א"ח, סה"ש לרי"ג, גזל). דומה למה שאומרים הערב זחל ממקומו כשהוא סר ממנו וזחל הגמל בהליכתו כשהוא מתאחר (שם זחל).

ב.**עֲרָב**[2]), ש"ז, מ"ר עֲרָבִים, סמ' עַרְבֵי,— אילן גדל בפרט על נחלי מים, ארוך העלים, Weide; saule; willow: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וְעַרְבֵי נחל ושמחתם לפני יי' אלהיכם (ויקר' כג מ). על כן יתרה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום (ישעי' טו ז). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם מד ד). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו (תהלי קלז א-ב). יסכהו צאלים צללו יסבהו ערבי נחל (איוב מ כב).—ואמר בן סירא: ויקיפוהו ב ע ר ב י נחל כל בני אהרן בכבודם (ב"ס גנזי' נ יב).—ואמר המשורר: על ערבים תלינו כנור באנחה כי שאלונו שובנו דברי שיר ותוללינו שמחה (ראב"ע, ובכן על נהרות בבל).

***עִרְבֵּב**, פי"י,— כמו ו.עָרַב פע': הדראולים לא היו במקדש מפני ש מ ע ר ב ב את הקול ומקלקל את הנעימה (רשב"ג, תוספתי ערכי' א יד). ויהומם הממם ו ע ר ב ב ם נטל מגפות שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים (מכי' בשלח ב ג). ויהם את מחנה מצרים הממן ע ר ב ב ן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין (שם ה). מה עשה משה עירבב את המזלות (ירוש' ר"ה ג ח). למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן (ר' ילמק, ר"ה טז:). למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצא אמר המלך אם

---

1) [כך בערב': אלעַרַב a).]

2) [כן בארמ', בערב' עַ'רַב b), מ"י הוא עֲרָבָה, כמו כתו"מ.]

a) العرب b) غرب

הורגו אני עכשיו אני מ ע ר ב ב שמחת בתי (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ כ). — ובספהמ״א: שכל מקום שאינו [רא]וי לערבבו עם שלו להיות אחד אין בו משום דינא דבר מצרא (גנזי סכטר ב, גינצבורג 125). ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף (רש״י, ברא׳ כב ג). למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו (שם ז). ויריעו בשופרות תרועה לערבב שטני (ר״י הלוי, אתה כוננת). ושטן תערבב ופי עולה תבלום (שם). והששי שבעל הכימיא״ה אינו בטוח מהחליים והמדויים שמערבבין עליו שמחתו בעשרו (ר״י א״ס, מו״ה, הבטחון, פתיחי). שישתדל (היצר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים (שם, יחוד המעשה ה).

—פעלל, *עֻרְבַּב, רק בינ׳ מְעֹרְבָּב, מעורבב, — שערבבו אותו: יותן נחלתו שומע אני מעורבבים ת״ל בגורל (ספרי במד׳ קלב). כשהנחיל הקב״ה העולם לאומות העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים שילח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג (שם, דברי שיא). אף על פי כן לא היו יושבין מעורבבין אלא יושבין כל אומנות ואומנות בפני עצמה (ירוש׳ סוכי ה א). היו עליה (בני ישראל בא״י) ולא היו מעורבבין שבט יהודה בבנימין וכו׳ (שם גיטי ד ג). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שותקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם (מד״ר קהל׳, בפסוק אמרתי). — ובספהמ״א: מהו שיכנסו בני אדם לבית המשתה או לגמילות חסדים ויאכלו בסעודה האנשים עם הנשים מעורבבין כך המעשה אם בזמן שהנשים יושבות באחת בפני עצמן והאנשים בפני עצמן מותרין וכו׳ אבל אסורין הן בסעודה בזמן שהן מעורבבין אלו ואלו (מעשים לבני א״י, תרביץ א, 97). ונשאר המקום שמארבע רוחותיה מעורבב בולו כאחד שאינו מחותך בתלמים (תשו׳ הגא׳ הרכבי תכה). שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולין יושבים כתקנן (רמב״ם, שמיטה ויובל׳ י ח). עזרת הנשים היתה מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלן והאנשים מלמטן כדי שלא יהיו מעורבבין (הוא, בית הבחירה ה ט). מי שראיית עינו מעורבבת עד שרואה את החדר ואת העלייה כאחת וכו׳ הואיל ויש בין שתיהן שינוי מ״ם פסול (הוא, ביאת המקדש א ו). כרם שאינו נטוע שורות שורות אלא מעורבב אם יש בו לכוין שתים כנגד שלש הרי זה כרם (הוא, כלאים ז ט). — ואמר הפיטן: כונו רמז למינהו בלי צאת מערבבים כי טוב פעמים בפרשה כתובים (אשיחה בדברי, יוצ׳ שבת ד אחה״ש). — ובמשמ׳ מבלבל המח: הוללים משתטים ובלשון משנה מעורבבין (רש״י, תהל׳ ה ו).

א׳ **עֲרָבָה**, ש״נ, כני׳ עַרְבָתָהּ, עם ה׳ המקום עֲרָבָתָה, מ״ר עֲרָבוֹת, סמי׳ עַרְבֹת,־בות, — מקום מישור לא מישב, דומה למדבר, Steppe, ובפרט עַרְבַת הירדן, עַרְבוֹת יריחו, עַרְבוֹת מואב: ויחנו בְּעַרְבוֹת מואב מעבר לירדן ירחו (במד׳ כב א). בעבר הירדן במדבר בָּעֲרָבָה מול סוף (דברי׳ א א). פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בָּעֲרָבָה בהר ובשפלה (שם ז). ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הָעֲרָבָה מאילת ומעציון גבר (שם ב ח). בארץ הכנעני היושב בָּעֲרָבָה מול הגלגל (שם יא ו). ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בְּעַרְבוֹת יריחו (יהוש׳ ה י). ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ההר ואת הנגב ואת כל ארץ הגשן ואת השפלה ואת הָעֲרָבָה ואת הר ישראל ושפלתה (שם יא יז). ועבר אל כתף מול הָעֲרָבָה צפונה וירד הָעֲרָבָתָה (שם יח יח). ואבנר ואנשיו הלכו בָּעֲרָבָה כל הלילה ההיא (ש״ב ב כט). אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל היה השרון כָּעֲרָבָה ונער בשן וכרמל (ישע׳ לג ט). יששום מדבר וציה ותגל עֲרָבָה ותפרח כחבצלת (שם לה א). קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בָּעֲרָבָה מסלה לאלהינו (שם מ ג). אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בָּעֲרָבָה ברוש תדהר ותאשור יחדו (שם מא יט). כי נחם יי׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה בעדן וְעַרְבָתָהּ כגן יי׳ (שם נא ג). כי נבקעו במדבר מים ונחלים בָּעֲרָבָה (שם לה ו). על כן הכם אריה מיער זאב עֲרָבוֹת ישדדם (ירמ׳ ה ו). והיה כערער בָּעֲרָבָה ולא יראה כי יבוא טוב (שם יז ו). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הָעֲרָבָה ובאו הימה (יחזק׳ מז ח). יסב כל הארץ כָּעֲרָבָה מגבע לרמון (זכרי׳ יד י). — ובתו״מ: כשהייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם לכם מרגלים (ספרי דברי׳ כ). לא בא הכתוב אלא להראות להן דרך בשנייה כדרך שהראה להן בראשונה וכו׳ בערבה בערבה לכו ולא בהרים ובגבעות (ר״א בן יעקב, סוט׳ לג:). — ואמר המשורר: ותגל הערבה ותפרח בתנובה לראש כלה כי בא בשמחה ובשירים (תלמידי מנחם, לגנאי בתעודה, שער השיר 5).